

QVARTVS TOMVS

OPERVM DIVI AVRELII AVGVSTINI HIP PONENSIS EPISCOPI COMPLECTENS RELIQVA ΤΩΝ ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ.

BASILEAE EX OFFICINA IO. FROBENII M. D. XXVII

CATALOGVS EORVM QVAE HOC TOMO CONTINENTVR.

A

DIVI AVRELII AVGVSTINI HIPPONENSIS EPISCOPI DE MENDACIO AD CONSENTIVM LIBER.

Materiæ pertractãdæ difficultas ostenditur, Caput I

MAGNA quæstio est de mẽdacio, quæ nos in ipsis quotidianis actibus nostris sæpe cõturbat: ne aut temere accusemus mendaciũ, q̃d non est mendaciũ, aut arbitremur aliquando esse mẽtiendum, honesto quodam & officioso ac misericordi mendacio. Quã quæstionẽ tam sollicite tractabimus, ut quæramus cũ quærentibus: Vtrũ autem aliquid inueniamus, nihil nobis temere affirmantibus, lectori bene attẽdenti satis indicabit ipsa tractatio: latebrosa est enĩ nimis & quibusdam quasi cauernosis anfractibus sæpe intẽtionẽ quærentis eludit: ut modo uelut elabatur è manibus quod inuentum erat: modo rursus appareat, & rursus absorbeatur. Ad extremum tamen sententiam nostram uelut certior indago comprehẽdet, In qua si ullus error est, cum ab omnĩ errore ueritas liberet, atq; in omni errore falsitas implicet, nunq̃ errari tutius existimo q̃ cum in amore nimio ueritatis & reiectione nimia falsitatis erratur. Qui enim seuere reprehendunt, hoc nimium dicunt esse. Ipsa autem ueritas fortasse adhuc dicat, nondum est satis. Sanè quisquis legis, nihil reprehendas, nisi cum totum perlegeris: atq; ita forte minus reprehendes. Eloquium noli quærere. Multum enim de rebus laborauimus, & de celeritate absoluendi tam necessarĳ quotidianæ uitæ operis. Vnde hactenus ac propè nulla fuit nobis cura uerborum.

Quòd ioci non sint mendacia, Caput II

Exceptis igitur iocis, quæ nunq̃ sunt putata mendacia: habent enim euidentissimã ex pronuntiatione atq; ipso iocantis affectu significationem animi nequaq̃ fallẽtis, & si non uera enuntiantis: B quo genere utrum sit utẽdum perfectis animis, alia quæstio est, quã modo enodandã non suscepimus: exceptis ergo iocis, prius agendũ est, ne mẽtiri existimetur qui nõ mentit̃.

Quid sit mendaciũ & quis dicatur mẽtiri uel opinari, Caput III

Quapropter uidendum est, quid sit mendaciũ. Non enim omnis qui falsum dicit mẽtitur, si credit aut opinatur uerum esse quod dicit. Inter credere autem atq; opinari hoc distat: quòd aliquando ille qui credit, sentit se ignorare quod credit, quamuis de re quam se ignorare nouit, omnino non dubitet, si eam firmissime credit: qui opinatur autem, putat se scire quod nescit. Quisquis autem hoc enuntiat quod uel creditum animo, uel opinatum tenet, etiamsi falsum sit non mentitur. Hoc enim debet enuntiationi suæ fidei, ut illud per eã proferat, quod animo tenet, & sic habet ut profert. Nec ideo tamen in nullo uitio est, q̃uis non mentiatur, si aut non credenda credit, aut quod ignorat, nosse se putat, etiamsi uerũ sit. Incognitum enim habet pro cognito. Quapropter ille mentitur qui aliud habet in animo, & aliud uerbis uel quibuslibet significationibus enũtiat. Vnde etiam duplex cor dicit̃ esse mentientis, id est duplex cogitatio: una rei quã uerã esse uel scit uel putat & nõ profert: altera eius rei quam pro ista profert sciens falsam esse uel putans. Ex quo fit ut possit falsum dicere non mentiens, si putat ita esse ut dicit, q̃uis non ita sit: & ut possit uerum dicere mentiens, si putat falsum esse & pro uero enuntiat, q̃uis reuera ita sit ut enuntiat: ex animi enim sui sententia, non ex rerum ipsarum ueritate uel falsitate mentiens aut non mentiẽs iudicandus est. Potest itaq; ille qui falsum pro uero enuntiat, quod tamen uerum esse opinatur, errans dici & temerarius: mentiens autem non recte dicitur, quia cor duplex cũ enuntiat nõ habet, nec fallere cupit sed fallitur. Culpa uero mentientis est, in enuntiando animo suo fallendi cupiditas: siue fallat cum ei creditur falsum enuntiãti: siue non fallat, uel cum ei non creditur, uel cum uerum enũtiat, uoluntate fallendi, quod non putat uerum. Quod cũ ei creditur, non utiq; fallit, quamuis fallere uoluerit: nisi eatenus fallit, quatenus putatur, ita etiam nosse uel putare ut enuntiat: quanq̃ subtilissime quæratur, utrum cum absit uoluntas fallẽdi, absit omnino mendaciũ.

Quis mentiri dicatur, Caput IIII

Quid enim si quisq; falsum loquẽs quod fal-

sum esse existimat,ideo tamen facit,quia putat sibi non credi, ut eo modo falsa fide abster/ C
reat eum cui loquitur quē sentit sibi nolle credere? Hic enim studio non fallendi mentitur,si
mendacium est enuntiare aliquid aliter q̄ scis esse uel putas . Si aūt mendaciū non est nisi
cum aliquid enuntiatur uoluntate fallendi, non mentitur iste,qui propterea falsum loqui/
tur,quamuis nouerit uel putet falsum esse quod loquitur,ut ille cui loquitur non ei credēdo
non fallatur,quia eum sibi non crediturum uel nouit uel putat. Vnde si appareat, fieri posse
ut aliquis propterea falsum dicat ne fallatur ille cui dicitur , existit aliud econtrario genus,
propterea uerum dicentis ut fallat. Qui enim uerum ideo loquitur, quia sentit sibi non cre/
di,ideo utiq; uerū dicit ut fallat : scit em̄ uel existimat propterea falsum putari posse quod
dicitur,quoniam ab ipso dicitur. Quamobrem cū ideo uerū dicit ut falsum putetur,ideo ue
rum dicit ut fallat,Quærendum ergo est,quis potius mentiatur: utrum ille qui falsum dicit
ne fallat: an ille qui uerū dicit ut fallat,cum & ille sciat uel putet se falsum dicere, & iste sciat
uel putet uerum se dicere. Iam enim diximus eum qui nescit falsum esse quod enuntiat,non
mentiri,si hoc putat uerum:eumq; potius mentiri , qui etiam uerum enuntiat cum falsum
putat, q̄a ex animi sui sentētia iudicandi sunt. De illis itaq; nō parua quæstio est,quos ꝓpo
suimus. Vnum qui scit aut putat se falsum dicere,& ideo dicit,ne fallat, Velut si aliquam ui/
am nouerit obsideri à latronibus , & timens ne per illam pergat homo cuius saluti prospi/
cit,& eū scit sibi non credere,dicat eā uiā non habere latrones:ad hoc ut illac nō eat,dū ideo
credit latrones ibi esse, quia ille dixit nō ibi esse cui non credere statuit,mēdacē putans. Alte
rum aūt qui sciens,aut putans uerū esse quod dicit, ad hoc tamē dicit ut fallat:tanq̄ si homi
ni nō sibi credenti, dicat latrones in illa uia esse,ubi reuera eos esse cognouit , ut ille cui dicit
per illā uiā magis pergat,atq; ita in latrones incidat,dū putat falsum esse quod ille dixerit,
Quis ergo istorū mentitur : ille qui eligit falsum dicere ne fallat:an ille qui eligit uerū dicere
ut fallat? Ille qui falsum dicēdo egit ut uerum sequeretur cui dixit: an iste qui uerum dicen/
do egit ut falsum sequeretur cui dixit ? An forte ambo mētiti sunt:ille quia uoluit falsum di
cere: iste quia uoluit fallere? An potius neuter eorum mentitus est:ille quia uoluntatem ha D
buit non fallendi:& ille quia uoluntatē habuit uerū dicendi ? Non enim nunc agit' quis eo
rum peccauerit,sed quis mentitus sit. Cito enim uidetur ille peccasse qui uerum dicēdo egit
ut homo incideret in latrones:ille autem non peccasse, sed etiam bene fecisse qui falsum di/
cendo egit ut homo perniciem deuitaret. Sed possunt exempla ista conuerti,ut & ille aliqd
grauius eum pati uelit quem falli nō uult, Multi enim quædam uera cognoscēdo sibi intule
runt perniciem,si talia fuerunt ut ea latere debuerint : & iste aliquid commodi uelit adipisci
eum quem uult falli, Nonnulli enim qui sibi mortem intulissent si aliquid mali quod uere
contigerat de charis suis cognouissent,falsum putādo sibi pepercerunt , atq; ita falli eis pro
fuit,sicut alijs obfuit uera cognoscere. Non ergo id agitur,quo animo consulendi aut nocē
di,uel ille falsum dixit ne falleret,uel iste uerum dixit ut falleret:sed exceptis commodis aut
incommodis eorum quibus locuti sunt,quantum ad ipsam ueritatem falsitatemq; attinet,
quæritur quis eorum,an uterq; neuter úe mentitus sit. Si enim mendacium est enuntiatio
cum uoluntate falsum enuntiandi , ille potius mentitus est q̄ falsum dicere uoluit , & dixit
quod uoluit,q̄uis ne falleret dixerit, Si autem mendacium est quælibet enuntiatio cū uo/
luntate fallendi,non ille sed iste mentitus est qui etiam uerum dicēdo fallere uoluit . Quòd
si mendacium est enuntiatio cum uoluntate alicuius falsitatis,ambo mentiti sunt:quia & il
le suam enūtiationem falsam esse uoluit,& iste de uera sua falsum credi uoluit. Porrò si mē/
dacium est enuntiatio falsum enuntiare uolentis ut fallat , neuter mentitus est : quia & ille
habuit uolūtatem falsum dicendo,uerum persuadere : & iste ut falsum persuaderet, uerum
dicere. Aberit igitur omnis temeritas atq; omne mendacium, cum & id quod uerum credē
dumúe cognouimus,cū opus est enūtiamus,& id uolumus persuadere quod enuntiamus.
Si autem uel quod falsum est uerum putātes, uel quod incognitum est nobis pro cognito
habentes,uel quod credendum non est credentes,uel cum id non opus est enuntiantes, ta/
men

A men non aliud quàm id quod enuntiamus persuadere conamur: non abest quidem temeritas & error, sed tamen abest omne mendacium. Nulla enim diffinitionum illarum timenda est, cũ bene sibi conscius animus, hoc se enuntiare quod uerum esse aut nouit aut opinatur aut credit, neq; uelle aliquid nisi quod enuntiat persuadere. Sed utrum sit utile aliquando mẽdacium, multo maior magisq; necessaria quæstio est. Vtrum ergo mentiatur quisqs fallendi non habet uoluntatem: uel etiam id agit ne fallatur cui aliquid enuntiat, quamuis enuntiationem ipsam falsam habere uoluerit: quia ideo uoluit ut uerum suaderet: & utrum mentiatur quisquis etiam uerum uolens enuntiat causa fallendi, dubitari potest, Nemo autem dubitat mentiri eum qui uolens falsum enuntiat causa fallendi. Quapropter enuntiationem falsam cum uolũtate ad fallendum prolatam, manifestum est esse mendacium. Sed utrum hoc solum, sit mendacium, alia quæstio est.

Interim de hoc genere in quod omnes consentiunt, inquiramus: utrum aliquando sit utile falsum aliquid enuntiare cum uoluntate fallendi. Nam qui hoc sentiunt adhibent testimonia sententiæ suæ: commemorantes Saram cum risisset, angelis negasse q; riserit: Iacob à patre interrogatum, respondisse, q; ipse esset Esau maior filius eius: Ægyptias q̊q; obstetrices ne infantes Hebræis nascentes interficerentur, etiam deo approbante & remunerante mentitas, Et multa eiusmodi exempla eligẽtes, eorum hominum mendacia commemorãt, quos culpare non audeas: atq; ita fatearis, aliquando esse posse, non solum reprehensione non dignum, sed etiam dignum laude mendacium. Addunt etiam, quo non solos premant diuinis libris deditos, sed etiam omnes homines sensumq; communem, dicentes, Si quis ad te confugiat qui mendacio tuo possit à morte liberari, non es mẽtiturus? Si aliquid ægrotus interroget quod ei scire non expedit, qui etiam possit te non respondente grauius affligi: audebis ne aut uerũ dicere in perniciem hominis, aut silere potius quàm honesto & misericordi mendacio ualetudini eius opitulari? His atq; talibus copiosissime se arbitrantur urgere, ut si consulendi causa exigit, aliquando mentiamur. Contra illi quibus placet nunq; sic mentiendum, multo for B tius agunt, utentes primo autoritate diuina, quoniam in ipso decalogo scriptũ est, Falsum testimoniũ ne dicas: quo genere complectitur omne mendacium, Quisquis enim aliquid enuntiat, testimonium perhibet animo suo. Sed ne quis contendat non omne mendacium falsum testimonium esse appellandum: quid dicturus est ad id quod scriptum est, Os qđ mentitur occidit animam? Quod ne quis arbitretur exceptis aliquibus mentientibus posse intelligi, alio loco legat, Perdes omnes qui loquuntur mẽdacium. Vnde ore suo ipse dominus sic inquit, Sit in ore uestro, est, est: non, non: quod autem amplius est, à malo est. Hinc & apostolus cum exuendum ueterem hominem præciperet, quo nomine omnia peccata intelliguntur, consequenter ait, in primis ponens, Quapropter deponentes mẽdacium, loquimini ueritatem. Nec illis quæ de ueteribus libris mendaciorum exempla prolata sunt, terreri se dicunt: ubi quicquid gestum est, figurate accipi potest, quamuis reuera contigerit, Quicquid autem figurate fit aut dicitur, non est mendacium. Omnis enim enũtiatio, ad id quod enuntiat, referenda est. Omne autem figurate, aut factum aut dictum, hoc enuntiat quod significat eis quibus intelligendum prolatum est. Vnde credendum est illos homines qui propheticis temporibus digni autoritate fuisse commemorantur, omnia quæ scripta sunt de illis, prophetice gessisse atq; dixisse: nec minus prophetice eis accidisse, quæcunq; sic acciderunt, ut eodem prophetico spiritu memoriæ litterisq; mandanda iudicarentur. De obstetricibus autem, quia non eas possunt dicere prophetico spiritu significandi futuri ueri gratia, aliud pro alio renuntiasse Pharaoni, etiam si aliquid ipsis nesciẽtibus quod per eas actum esset significauit, pro gradu suo dicũt approbatas & remuneratas à deo. Qui enim nocendi causa mentiri solet, si iam consulendi uel proficiendi causa mentiatur, multum proficit. Sed aliud est quod per seipsum laudabile proponitur: aliud quod in deterioris comparatione præponitur, Aliter enim gratulamur cum sanus est homo: aliter cum melius habet ægrotus. Nam in scripturis ipsis, iustificata etiã Sodoma dicitur in comparatione scele

Mentiri nũ aliquã do psit, aut liceat, Caput V

Exo. 20

Sapien. 1

Psal. 5

Ephe. 4

Ezech. 16

rum populi Israel. Et ad hanc regulã dirigunt omnia mendacia quæ proferuntur de ueteri
bus libris nec reprehensa inueniũtur, uel reprehẽdi non possunt: ut aut indole proficiẽtium C
& spe approbentur, aut significatiõis alicuius causa non sint omnino mendacia. Et ideo de
libris noui testamenti, exceptis figuratis significationibus domini, si uitam moresq; san-
ctorum & facta ac dicta consideres, nihil tale proferri potest quod ad imitationem prouo
cet mentiendi. Simulatio nanq; Petri & Barnabæ non solum commemorata, uerumetiam
reprehensa atq; correcta est. Non enim ut nõnulli putant, ex eadem simulatione etiã Pau-
lus apostolus aut Timotheum circuncidit, aut ipse quædam ritu Iudaico sacramenta cele-
brauit, sed ex illa libertate sentẽtiæ suæ qua prædicauit, nec gentibus prodesse circũcisionẽ,
nec Iudæis obesse. Vnde nec illos astringẽdos ad consuetudinem Iudæorum, nec illos à pa-
terna deterrendos censuit: Vnde illa uerba eius sunt, Circuncisus quis uocatus est, non ad-
ducat præputium: in præputio quis uocatus est, non circuncidatur. Circuncisio nihil est, &
præputiũ nihil est, sed obseruatio mãdatorũ dei. Vnusquisq; in qua uocatione uocatus est,
in ea permaneat. Quomodo enim potest adduci præputium quod præcisum est? Sed non
adducat dixit, non ita uiuat, quasi præputium adduxerit: id est quasi in eam partem quam
nudauit, rursus tegmen carnis attraxerit, & quasi Iudæus esse destiterit, sicut alibi dicit, Cir-
cuncisio tua præputium facta est, sed extiterit. Et hoc non tanquam cogens dixit aposto-
lus, aut illos manere in præputio, aut Iudæos in consuetudine patrum suorum, sed ut neu-
tri in alteram cogerentur, Potestatem autem haberet quisq; manendi in sua consuetudine
non necessitatem. Neq; enim si uellet Iudæus, ubi nullum perturbaret, recedere à Iudaicis
obseruationibus, prohiberetur ab apostolo: quandoquidem consilium in eis permanendi
ad hoc dedit, ne superfluis perturbati Iudæi, ad ea quæ saluti essent necessaria non ue-
nirent. Neq; ab illo prohiberetur si uellet quisquam gentilium ideo circuncidi, ut hoc i-
psum ostenderet, non se detestari quasi noxium, sed indifferenter se habere tanquam signa
culum, cuius utilitas iam tempore præterisset. Nõ enim si salus ex eo iam nulla esset, etiam
exitium inde metuendum fuit. Ideoq; & Timotheus cum in præputio uocatus esset, tamẽ D
quia de Iudæa matre ortus erat, & ostendere cognatis suis debebat ad eos lucrifaciendos,
non hoc didicisse in disciplina Christiana ut illa sacramenta quæ legis ueteris essent abomi
naretur, circuncisus est ab apostolo: ut hoc modo demonstraret Iudæis, non ideo gentes
non ea suscipere, quia mala sunt & perniciose à patribus obseruata, sed quia iam saluti non
necessaria post aduentum tanti sacramenti, quod per tam lõga tempora tota uetus illa scri
ptura propheticis figurationibus parturiuit. Nam & Titum circuncideret cum hoc urgerẽt
Iudæi, nisi subintroducti falsi fratres ideo fieri uellent, ut haberent quod de ipso dissemina
rent: tanquam eorum ueritati cesserit, qui spem salutis euangelicæ in circuncisione carnis at-
que eiusmodi obseruationibus esse prædicarent, & sine his nemini Christum prodesse con
tenderent: cum cõtra nihil prodesset Christus eis, qui eo animo circunciderentur, ut ibi esse
salutem putarent. Vnde est illud. Ecce ego Paulus dico uobis, quia si circuncidamini, Chri
stus uobis nihil proderit, Ex hac igitur libertate Paulus paternas obseruationes seruauit,
hoc unũ cauens & prædicans, ne sine his salus Christiana nulla putaretur. Petrus autem si
mulatione sua tanq; in Iudaismo salus esset, cogebat gentes iudaizare, quod uerba Pauli
ostendunt dicentis, Quomodo gentes cogis Iudaizare? Non enim cogerentur, nisi uiderẽt
eum sic eas obseruare, quasi præter illas salus esse non posset. Petri ergo simulatio libertati
Pauli non est comparanda. Et ideo Petrum amare debemus libenter correctum: non autẽ
astruere etiam de Pauli autoritate mendacium: qui & Petrum coram omnibus in rectam
uiã reuocauit, ne gentes per eum Iudaizare cogerentur, & ipse suæ prædicationi attestatus
est: qui cum putaretur hostis paternarũ traditionum eo quòd nolebat eas imponere gen-
tibus, non aspernatus eas ipse more patrio celebrare satis ostendit hoc in eis Christo ad-
ueniente remansisse, ut nec Iudæis essent perniciosæ nec gentibus necessariæ, nec iam cuiq;
hominum salutares. Quòd si autoritas mentiendi, nec de antiquis libris proferri potest, uel
quia non est mendaciũ quod figurate gestũ dictũue recipitur, uel quia bonis ad imitandũ

A non proponitur quod in malis cum proficere cœperint in peioris comparatione laudatur:
nec de noui testamenti libris, quia correctio potius q̃ simulatio, sicut lacrymæ potius q̃ ne
gatio Petri est imitanda: Iam illis exemplis quæ de cõmuni uita proferuntur, multo con
fidentius asserunt non esse credendum. Prius enim docent iniquitatem esse mendaciũ, mul *Mendacium an sit*
tis documentis litterarũ sanctarũ, & eo maxime quod scriptum est, Odisti domine omnes *iniquitas, Cap. VI*
qui operantur iniquitatem, perdes omnes qui loquũtur mẽdaciũ. Aut enim, ut solet scriptu *Psal. 5*
ra, sequẽti uersu exposuit superiorẽ, ut quoniã latius solet patere iniquitas, intelligamus no/
minato mendacio quã speciem iniquitatis significare uoluerit: aut si aliquid interesse arbi/
trantur, tanto peius est mendacium, quanto grauius positũ est Perdes q̃ Odisti. Forte enim
odit aliquẽ deus aliquãto mitius ut eũ non perdat. Quẽ uero perdit, tãto uehemẽtius odit,
quanto seuerius punit. Odit aũt omnes qui operantur iniquitatẽ. At omnes qui loquũtur
mendaciũ etiã perdet. Quo constituto quis eorũ qui hæc asserunt commouebitur illis exem
plis, cũ dicit, Quid si ad te homo cõfugiat qui mẽdacio tuo possit à morte liberari? Illa enim
mors quã stulti timẽt homines, qui peccare nõ timẽt, nõ animã, sed corpus occidit, sicut dñs
in euangelio docet, Vnde præcepit ne ipsa timeatur: os aũt quod mentitur, non corpus sed
animã occidit. His enim uerbis apertissime scriptũ est, Os quod mentitur, occidit animam. *Matth. 10* *Sapien. 1*
Quó ergo nõ peruersissime dicit: ut alter corporaliter uiuat, debere alterũ spiritaliter mori?
Nã & ipsa dilectio proximi ex sua cuiusq; dilectione terminũ accepit, Diliges, inquit, pro *Leuit. 19*
ximũ tanquam teipsum. Quomodo ergo quisquis diligit tanquam seipsum, cui ut præstet
uitam temporalem, ipse amittit æternam? q̃nquidem si pro illius tẽporali uita suã ipsam
temporalem perdit: non est iã diligere sicut seipsum, sed plusquam seipsum. Quod sanè
doctrinæ regulam excedit. Multo minus igitur æternã suam pro alterius temporali men/
tiendo amissurus est. Temporalẽ planè uitam suam pro æterna uita proximi non dubita
bit Christianus amittere. Hoc enim præcessit exemplum, ut pro nobis dominus ipse mo/
B reretur. Ad hoc enim & ait, Hoc est mãdatũ meũ ut diligatis inuicẽ sicut & ego dilexi uos. *Ioan. 15*
Maiorẽ dilectionẽ nemo habet q̃ ut animã suã ponat quis pro amicis suis. Nõ enim quisq̃
est ita desipiens, ut dicat aliud q̃ saluti sempiternæ hominũ cõsuluisse dñm, uel faciendo
quod præcepit, uel præcipiendo quod fecit. Cũ igitur mentiendo uita æterna amittit, nunq̃
pro cuiusq; tẽporali uita mentiendũ est. Enimuero isti qui stomachant & indignãtur, si no
lit aliquis mendacio perimere animã suã ut alius senescat in carne: quid si etiã furto nostro,
quid si adulterio liberari possit aliquis de morte: ideóne furãdũ est, aut mœchandũ? Nesci
unt enim ad hoc se cogere, ut si laqueũ ferat homo & stuprũ petat, cõfirmans q sibi collũ
ligabit nisi ei concedatur quod petit, consentiatur propter animã, sicut ipsi dicũt, liberãdã.
Quod si absurdũ & nefariũ est, cur animã suã quisq; mẽdacio corrũpat ut alter uiuat in cor
pore, cũ si suũ corrũpendũ daret, omniũ iudicio nefariæ turpitudinis dãnaret? Proinde nõ
est in ista quæstione attendendũ, nisi utrũ iniquitas sit mendaciũ. Quod cũ supra cõmemo
ratis documentis asseratur, uidendũ est ita quæri: utrũ pro alterius salute mẽtiri aliquis de/
beat, ac si quæreret, utrũ pro alterius salute iniquus esse aliquis debeat. Quod si respuit ani/
mæ salus quæ nõ potest nisi æquitate seruari, & se ut præponamus nõ solũ alterius, sed etiã
nostræ saluti tẽporali iubet, qd restat, inquiũt, quo dubitare debeamus nũq; omnino esse
mẽtiendũ? Nõ enim dici potest aliqd in tẽporalibus cõmodis, salute ac uita corporali ma/
ius aut charius. Vñ si nec ipsa præponẽda est ueritati, quid obijci potest ꝓpter qd mentiẽ/
dũ esse cõtendãt qui aliquãdo putãt oportere mẽtiri? Pudicitiæ q̃ppe corporis, q̃a mul/ *Ne pudicitiæ quidẽ*
tũ honorabili persona uidet occurrere, & pro se flagitare mendacium, si stuprator irruat q *causa mentiendũ,*
possit mendacio deuitari, facile responderi potest: nullã esse pudicitam corporis nisi ab inte *Caput VII*
gritate animi pẽdeat: qua dirupta cadat necesse est, etiã si intacta uideatur: & ideo nõ in re/
bus tẽporalibus esse numerãdam q̃si q̃ inuitis possit auferri. Nullo modo igit animus se
mẽdacio corrumpit, ꝓ corpore suo, qd scit manere incorruptũ si ab ipso animo incorruptio
nõ recedat. Qd enim uiolẽter non ꝓcedẽte libidine patit corpus, uexatio potius q̃ corruptio

nominanda est. Aut si omnis uexatio corruptio est, nõ omnis corruptio turpis est, sed quã libido procurauit, aut cui libido cõsenserit. Quãto aũt præstantior est animus corpore, tanto sceleratius corrumpitur. Ibi ergo seruari potest pudicitia, ubi nulla nisi uolũtaria potest esse corruptio. Certe enim si stuprator corpus inuaserit, cui nec ui cõtraire possit, nec ullo cõsilio uel mendacio deuitari, necesse est fateamur, aliena libidine pudicitiam non posse uiolari. Quapropter quoniam nemo dubitat, meliorem esse animum corpore, integritati corporis integritas animi præponẽda est, quæ in æternum seruari potest. Quis autem dixerit integrum animum esse mẽtientis? Etenim libido quoq; ipsa recte definitur, appetitus animi quo æternis bonis quælibet tẽporalia præponuntur. Nemo itaq; potest cõuincere aliquando esse mentiendũ, nisi qui potuerit ostendere æternũ aliquod bonũ obtineri posse mendacio. Sed cũ tanto quisque ab æternitate discedat, quanto à ueritate discordat: qui autẽ mentitur à ueritate discedit: absurdissimum est dicere, discedẽdo inde posse ad boni aliquid aliquem peruenire. Aut si est aliquod bonum æternũ quod non complectatur ueritas, nõ erit uerũ: & ideo nec bonũ erit quia falsum erit. Vt autẽ animus corpori, ita etiã ueritas ipsi animo præponenda est: ut eam non solum magis quàm corpus, sed etiam magis quàm seipsum appetat animus. Ita quippe erit integrior & castior, cũ eius potius immutabilitate quàm sua mobilitate perfruet. Si autẽ Loth cũ ita iustus esset ut angelos etiã hospites suscipere mereret, stuprandas filias Sodomitis obtulit, ut fœminarum potius ab eis corpora quàm uirorum corrumperentur: quanto diligentius atq; cõstantius animi castitas in ueritate seruanda est, cũ uerius ipse corpori suo, quàm corpus uirile fœmineo corpori præferat.

Libido quid sit.

Gen. 19

Mendacium causa officij. Cap. VIII

Quod si quisquàm putat, ideo cuiquã uel pro aliquo esse mentiendũ, ut interim uiuat, aut in his rebus quas multum diligit non offendatur, quo possit ad æternã ueritatẽ peruenire discendo: nõ intelligit, Primo nullum esse flagitiũ quod non eadẽ conditione suscipere cogatur, sicut iam superius demonstratũ est: Deinde ipsius doctrinæ autoritatẽ intercipiet penitus interire, si eis quos ad illã scilicet ueritatem perducere conamur, mẽdacio nostro persuademus, aliquando esse mentiendum. Cum enim doctrina salutaris, partim credẽdis, partim intelligendis rebus cõstet: nec ad ea quæ intelligenda sunt perueniri possit, nisi prius credenda credantur: quomodo credendũ est ei qui putat aliquando esse mentiendũ, ne forte & tunc mentiatur cũ præcipit ut credamus? Vnde enim sciri potest, utrũ & tunc habeat aliquã causam sicut ipse putat officiosi mẽdacij, existimãs falsa narratione hominẽ territũ posse à libidine cohiberi, atque hoc modo etiã ad spiritalia se cõsulere mentiendo arbitretur. Quo genere admisso atq; approbato, omnis omnino fidei disciplina subuertitur. Qua subuersa, nec ad intelligentiam peruenitur, cui capiendæ ista paruulos nutrit: atque ita omnis doctrina ueritatis aufertur, cedens licentiosissimæ falsitati, si mendacio uel officioso aliunde penetrandi aperitur locus. Aut enim temporalia commoda, uel propria uel aliena, ueritati præponit quicunq; mentitur: quo quid fieri potest peruersius? aut cũ ueritati adipiscendæ opitulante mendacio uult facere idoneum, intercludit aditum ueritati. Volẽs enim cum mẽtitur esse aptus, fit cum uerum dicit incertus. Quamobrem, aut non est credendum bonis, aut credẽdum est eis quos credimus debere aliquando mentiri, aut non est credendum bonos aliquando mentiri. Horum trium primũ perniciosum est, secundũ stultũ. Restat ergo ut nunquàm mẽtiantur boni.

Mendacium quo uitetur grauius quid. Caput IX

Sic ista quæstione ex utraque parte considerata atq; tractata, non tamen facile ferenda sententia est: sed adhuc diligenter audiendi qui dicunt nullum esse tam malum factum, quod non in peioris deuitatione faciendum sit. Pertinere autem ad facta hominum, nõ solum quicquid faciunt, sed quicquid etiã cum consensione patiuntur. Vnde si extitit causa ut eligeret uir Christianus thurificare idolis, ne consentiret stupro quod persecutor ei nisi faceret minabatur: recte uidentur quærere, cur nõ etiã mentiretur, ut tantam illã turpitudinẽ deuitaret? Ipsam enim consensionẽ qua stuprũ pati mallet quàm thurificare idolis, nõ passionem dicunt esse, sed factum. Quod ne faceret, elegit thurificare. Quanto igitur mendacium procliuius elegisset, si mendacio posset à sancto corpore flagitium tam immane remoueri. In

A ri. In qua propositione, ista sunt quæ merito quæri possunt: utrum talis consensio pro facto habenda sit, aut utrum cósensio dicéda, quæ non habet approbationem, aut utrum approbatio sit cum dicitur, Expedit hoc pati potius quàm illud facere: & utrum recte ille fecerit thurificare quàm stuprum pati: & utrum mentiendum esset potius, si ea conditio daretur, quàm thurificandum. Sed si talis consensio pro facto habenda est, homicidæ sunt etiam qui occidi maluerunt, quàm falsum testimonium dicere, & quod est homicidium grauius, in seipsos. Cur enim hoc pacto non dicatur, quòd ipsi se occiderint, quia elegerunt hoc in se fieri, ne facerent quod cogebantur? Aut si grauius putatur alium occidere quàm seipsum, quid si hæc conditio martyri proponeretur, ut si nollet de Christo falsum testimonium dicere atque immolare dæmonibus, ante oculos ipsius alius non quilibet homo, sed pater eius occideretur, rogans etiã filium, ne id perseuerantia sua fieri permitteret, Nónne manifestũ est illo in testimonij fidelissimi sententia permanente, solos homicidas futuros fuisse, qui patrem eius occiderent, non illum etiam parricidam? Sicut ergo huius tanti sceleris particeps iste non esset, cum elegisset patrem suum potius ab alijs interfici, etiã sacrilegũ cuius anima raperetur ad pœnas, quàm fidem suam falso testimonio uiolare: sic talis ille consensus non eum faceret tanti flagitij participem, si malefacere ipse nollet, quicquid alij propterea fecissent, quia ipse non faceret. Quid enim tales persecutores dicunt, nisi fac male, ne nos faciamus? Qui si nobis uere facientibus non fecissent, nec sic eis nostro scelere suffragari deberemus. Nunc uero quãdo iam faciunt cũ ista dicunt, cur nobiscum potius quàm soli turpes atque nocẽtes sunt? Nõ enim consensus ille dicendus est, quia non approbamus quod faciunt, semper optantes & quantũ in nobis est prohibentes ne faciant, factumque ipsorum non solũ non cómittentes cũ eis, sed etiam quanta possumus detestatione damnantes. Quó, inquis, non cũ eis facit, quando illi hoc non facerent, si ipse illud faceret. Hoc modo frangimus ianuam cum effractoribus, quia si non eam clauderemus, illi non frangerent. Et occidimus homines cũ latronibus, si scire contingat hoc eos esse facturos: quia si nos præuenientes eos occideremus, illi non occiderent. Aut si fateatur nobis aliquis parricidiũ se facturũ, nos cũ eo facimus, si cũ possumus eũ priusquàm faciat, non interficimus, quando aliter eũ uel cohibere uel impedire nõ possumus. Totidem enim uerbis dici potest, fecisti cũ eo, quia hoc ille nõ fecisset, si tu illud fecisses. Ego utrunque malũ fieri nollẽ: sed id tantũ cauere potui ne fieret, quod erat in mea potestate. Alterum aũt alienum, quod meo præcepto extinguere non potui, meo malefacto impedire non debui. Non ergo peccantem approbat, qui pro alio non peccat: & neutrum placet ei qui utrunque nollet admitti, Sed illud quod ad se pertinet etiam potestate, non perpetrat: quod aũt ad alterũ, sola uoluntate condẽnat. Et ideo proponentibus illam conditionẽ atque dicentibus, Si nõ thurificaueris, hoc patieris, si respondisset, Ego neutrũ eligo, utrũque detestor, ad nihil horũ uobis consentio: inter hæc uerba atque talia, quæ certe quoniam uera essent, nulla eius consensio, nulla approbatio teneretur, quæcunque ab eis passus esset, illi deputaretur iniuriarum acceptio, illis commissio peccatorum, Debuit ne igitur, ait quispiam, stuprum perpeti potius quàm thurificare? Si quæris quid debuerit, neutrum debuit, Si enim dixero aliquid horum debuisse, aliquid horum approbabo cum improbẽ utrunque. Sed si quæritur quid horum potius debuit euitare qui utrũque non potuit, sed alterutrum potuit, respondebo suum peccatũ potius quàm alienum, & leuius potius quod suum, quàm grauius quod alienum. Vt enim salua diligentiore inquisitione interim concedam, grauius esse stuprum quàm thurificationem: illa tamen ipsius erat, illud alienum factum, quamuis idipse pateretur, Cuius autem factum, eius & peccatum. Quamuis enim grauius sit homicidiũ quàm furtũ, peius est tamen facere furtum, quàm pati homicidiũ, Itaque si cuiquam proponeretur, ut si furtũ facere nollet, interficeretur, hoc est committeretur in eum homicidiũ, quia utrunque euitare nõ posset, id euitaret potius quod suum peccatũ esset quàm quod alienũ. Nec ideo & illud eius fieret, quia in eum committeretur, & quia id posset euitare, si suũ uellet admittere. Totus itaque huius quæstionis nodus ad hoc adducit, ut quæratur, utrũ alienũ nullũ peccatũ quis in te cómissum tibi

B

tibi imputetur,si leuiore tuo peccato id possis euitare ne facias:an excepta est omnis immū/
dicia corporalis.Nemo enim aliquem immundū fieri dicit,si occidatur aut mittatur in car/ C
cerem,aut in uinculis habeatur,aut flagelletur,cæterisq; tormētis & cruciatibus affligatur:
aut proscribatur,damnisq; afficiatur grauissimis, usq; ad ultimam nuditatem:aut expolie/
tur honoribus,atq; ingentes accipiat cōtumelias per quæcunq; conuitia, Quicquid horum
quisq; iniuste passus fuerit,nemo est tam demens qui eum immundū fieri dicat. At si fimo
perfundatur, aut si tale aliquid ei per os infundatur uel inculcetur, patiatúrue muliebria, o/
mnium fere sensus exhorret & conspurcatum atq; immūdum uocant. Ita igitur concluden/
dum est, ut quæcunq; aliena peccata,exceptis his quæ immundū faciunt in quem cōmittun
tur,non euitet quisq; peccatis suis, neq; pro se neq; pro quoquam,sed ea sufferat potius for
titerq; patiatur:& si nullis peccatis suis ea debet uitare, neq; mendacio:Illa uero quæ ita cō/
mittuntur in hominem ut eum faciāt immundū, etiam peccatis nostris euitare debeamus:
ac per hoc nec peccata dicenda sint,quæ propterea fiunt ut illa immūdicia deuitetur. Quic/
quid enim ita fit ut nisi fieret iuste reprehenderetur, non est peccatum. Ex quo conficitur ut
nec illa immundicia uocanda sit,quādo euitandi eam nulla facultas est. Habet enim etiam
tunc quod recte agat qui ea patitur,ut patienter ferat quicquid non potest euitare. Nullus
autem recte agens immundus fieri potest quolibet contagio corporali. Immūdus est enim
ante dominum omnis iniquus. Mundus ergo est omnis iustus,& si non ante homines, ta/
men ante dominum qui sine errore iudicat: proinde nec cum ea patitur,data euitandi pote
state,contactu ipso immūdus fit,sed peccato quo ea cum posset noluit euitare. Nullū enim
peccatum esset,quicquid propter illa euitāda factū esset. Propter hæc igitur euitanda quis/
quis mentitus fuerit, non peccat. An aliqua etiā mendacia excipienda sunt,ut satius sit hæc
pati quàm illa committere? Quod si ita est, non quicquid factum fuerit ut illa immūdicia
euitetur,non est peccatum,Quandoquidē sunt quædam mendacia quæ grauius sit admit/
tere,quàm illa pati. Nam si aliquis ad stuprum quæratur qui possit occultari mēdacio,quis D
audet dicere nec tūc esse mentiendū? At si tali mendacio possit latere,quod alterius famam
lædat,eius immūdiciæ falso crimine ad quam patiēdam ille quæritur:tanq; si dicatur quæ/
renti,nominato aliquo casto uiro atq; ab huiusmodi flagitijs alieno, uade ad illum & ipse
tibi procurabit quo libentius utaris:nouit enim tales & diligit: atq; ita iste ab eo quē quæ/
rebat posset auerti:nescio utrum alterius fama mendacio uiolāda sit,ne alterius corpus alie
na libidine uioletur.Et omnino nūquam pro aliquo mentiendū est, eo mendacio quod al/
terum lædat:& si leuius læditur, quàm ille nisi ita mentireris læderetur.Quia nec panis alie/
nus inuito quamuis ualentiori auferendus est ut alatur infirmior,nec innocens inuitus uir/
gis cædendus est,ne alius occidatur. Planè si uelint, fiat, quia nec læduntur cum ita uolunt.

In rebus fidei non esse locum menda/cio. Caput X

Sed utrum etiam uolētis fama falso stupri crimine lædenda sit,ut ab alterius corpore
stuprū auertatur,magna quæstio est,Et nescio utrū facile reperiatur,quomodo iustū sit uo
lentis famam falso stupri crimine maculari,quàm ipso stupro corpus inuiti.Sed tamē si ta/
lis optio proponeret ei qui thurificare idolis quàm muliebria perpeti maluit,ut si illud uel/
let euitare,famam Christi aliquo mēdacio uiolaret,insanissimus esset,si faceret. Plus etiam
dico, quia insanus esset, si alienæ libidinis euitandæ causa, ne id in eo fieret quod nulla sua
libidine pateretur, Christi euangelium falsis Christi laudibus infalsaret, magis euitans alie
nam corruptionem in corpore suo,quàm in doctrina sanctificationis animarum atq; cor/
porum,corruptionem suam.Quamobrem à doctrina religionis,atq; ab eis omnino enun/
tiationibus quæ propter doctrinā religionis enūtiantur cum illa docetur & discitur, omnia
penitus mendacia remouenda sunt.Nec ulla omnino causa inueniri posse credatur,cur in re
bus talibus mentiendū sit:quando nec ideo in ea doctrina mentiendū est,ut ad eam ipsam
quisq; facilius perducatur,Fracta enim uel leuiter diminuta autoritate ueritatis,omnia du/
bia remanebunt,Quæ nisi uera credantur,teneri certa non possunt. Licet igitur uel disserto
ri ac disputatori atq; prædicatori rerum æternarum,uel narratori aut prænuntiatori rerum
tempora/

A temporalium ad ædificandam religionem atq; pietatem pertinentium, occultare in tempore quicquid occultandum uidetur, mentiri autem nunquam licet, ergo nec occultare mentiendo. Hoc primitus & firmissime constituto, de cæteris mendacijs securius quæritur. Sed consequenter etiam uidendum est remouenda esse etiam omnia mendacia quæ aliquem lædunt iniuste, quia nulli est iniuria uel leuior inferenda, ut ab alio grauior repellatur. Nec illa sunt admittenda mendacia, quæ quamuis non obsint alteri, nulli tamen prosunt, & obsunt eis ipsis qui gratis mentiuntur, Ipsi enim proprie mendaces dicendi sunt. Interest enim inter mentientem atque mendacem. Nam mentiens est etiam qui mentitur inuitus, mendax uero amat mentiri, atque habitat animo in delectatione mentiendi. Iuxtà ponendi sunt & qui de mendacio uolunt placere hominibus, non ut alicui faciant iniuriam uel inferant contumeliam (iam enim suprà hoc genus remouimus) sed ut suaues sint in sermonibus suis. Isti ab illo genere in quo mendaces posuimus hoc differunt, quòd illos mentiri delectat, gaudentes de ipsa fallacia: istis autem placere libet de suauiloquio, qui tamen ueris mallent placere: sed quando non facile inueniunt uera quæ grata sint audientibus, mentiri eligunt potius quàm tacere. Difficile est tamen ut isti totam narrationem falsam aliquando suscipiant, sed plerunque ueris falsa contexunt, ubi suauitas eos deserit. Hæc autem duo genera mendaciorum non obsunt credentibus, quia nihil de doctrina religionis ueritatisq; falluntur, aut de ullo commodo uel utilitate sua. Sufficit enim eis ut iudicent fieri potuisse quod dicitur, & fidem habeant homini quem non debent temere existimare mentientem. Quid enim mihi obest si credam patrem aut auum alicuius uirum bonũ fuisse, etiam si non fuit: aut usq; ad Persas militando peruenisse, etiam si Roma nunquam recessit? Ipsis autem mentientibus ualde obsunt. Illis quidem, quia sic deserunt ueritatem ut fallacia lætentur, istis quia se malunt placere quàm uerum. Istis generibus sine ulla dubitatione dãnatis, sequitur genus mendacij tanq; gradatim ad meliora surgentibus, quod beneuolis &

B bonis uulgo tribui solet, cum ille qui mentitur, non solum alteri nõ obest, sed etiam prodest alicui. De isto genere est tota contentio, utrum ne sibi obsit, qui sic prodest alteri, ut faciat cõtra ueritatem. Aut si ueritas illa sola dicenda est, quæ ipsas mentes intimo atq; incommutabili lumine illustrat. Facit certe contra aliquod uerum, quia & si falluntur corporis sensus, contra uerum tamen facit, qui dicit aliquid ita esse uel non ita quod ei nec mens nec sensus nec opinatio sua fidesúe renuntiat. Vtrum ergo nõ sibi obsit qui hoc modo alteri prodest, an illa compensatione non obsit sibi qua prodest alteri, magna quæstio est. Si ita est, consequenter etiam sibi prodesse debet per mendacium quod nulli obest. Sed ea connexa sunt, & istis concessis necessaria trahuntur quæ multum conturbent. Si enim quæratur, quid obsit homini copijs superfluis redundanti, si de innumeris milibus frumentorum amittat unum modium, qui tamen modius possit ad necessarium uictum prodesse furanti, consequens erit, ut & furtum sine reprehẽsione fieri possit, & falsum testimonium sine peccato dici. Quo quid dici potest peruersius? An uero si alius furatus esset illum modium & tu uideres, interrogatusq; esses, mentireris honeste pro paupere? Et si id pro tua paupertate facilius culpaueris. Quasi amplius aliũ quàm te diligere debeas, Vtrunque ergo turpe atque uitandum est. Sed fortassis exceptionem addendam quis putet, ut sint quidem honesta mendacia, quæ non solum nulli obsunt, sed etiam nonnulli prosunt, exceptis his quibus crimina occultantur & defenduntur, ut ideo sit illud turpe mendacium, quod quamuis nulli obsit, & prosit pauperi, furtum tamen occultat. Si autem ita nulli obesset & prodesset alicui, ut etiam nullum peccatum occultaret atque defenderet, turpe non esset. Velut si quispiam pecuniam suam te uidente absconderet ne per furtum aut uim amitteret, atque inde interrogatus mentireris, neque obesses cuiquam, & ei prodesses cui opus erat illud occultum & nullum peccatum mentiendo texisses, Non enim quisq; peccat abscondẽdo rem suam quam timet amittere. Sed si propterea nõ peccamus mẽtiendo, quia nullius peccatum tegentes, & nulli obsumus, & alicui prosumus, quid agimus de ipso peccato mẽdacij? Vbi enim positũ est, Ne furtum

Differentia mentiẽtis & mendacis. Caput XI

Num utiliter mẽtiri liceat, Cap. XII

tum feceris, ibi positum est, ne falsum testimoniũ dixeris, Cum ergo singula prohibeantur, C
cur falsum testimonium tunc est culpabile si furtum tegat uel aliquod aliud peccatum? Si autem nulla defensione peccati per seipsum fiat, non est culpabile, cum ipsum furtum per se culpabile sit, & cætera peccata. An occultare peccatum nõ licet, & facere peccatũ licet? Quod si absurdum est, quid dicemus? An falsum testimonium non est, nisi cum quisquis ita mentitur, ut aut crimen confingat in aliquẽ, aut alicuius crimen occultet, aut quoquo modo quenquam in iudicio premat? Videtur enim testis iudici necessarius ad causæ cognitionem. Sed

1. Cor. 15

si hactenus testem scriptura nominaret, non diceret apostolus Paulus, Inuenimur autem & falsi testes dei, si testimonium diximus aduersus deum, quia excitauit Christum, quem non excitauit si mortui non resurgunt. Ita enim ostendit falsum testimonium esse mendacium, etiam si in cuiusquam falsa laude dicatur.

Falsum testimoniũ. Caput XIII

An forte tunc dicit falsum testimonium qui mentitur, cum aut peccatum alicuius uel fingit uel tegit, aut alicui obest quoquo modo? Si enim mendacium quod aduersus uitam cuiusquã temporalem dicitur, detestabile est, quanto magis quod aduersus uitam æternam, sicuti est omne mendacium si in doctrina religionis fiat. Et ideo falsum testimonium uocat Apostolus, si quis de Christo etiã quod ad eius laudem uidetur pertinere, mentiatur. Si autem mendacium sit quod neque cuiusquam peccatum aut confingat aut tegat, nec à iudice quæratur, & nulli obsit, & prosit alicui, nec falsum testimonium esse, nec reprehensibile mendacium. Quid ergo si ad Christianum homicida confugiat, aut uideat quò confugit, & de hac re interrogetur ab eo, qui ad supplicium quærit hominem hominis interfectorem, mentiendum est? quomodo enim non tegit peccatum mentiendo, cum ille pro quo mentitur peccatum sceleratum admiserit? An quia nõ de peccato eius interrogatur, sed de loco ubi lateat? Ergo mentiri ad tegendum cuiusquam peccatum, malum est: mentiri autem ad tegendum peccatorem, non est malum. Ita sanè ait quispiam, Non enim tunc peccat quisquam cum euitat supplicium, sed cum facit aliquid dignum supplicio. Pertinet autem ad disciplinam Christianam, ut neque de cuiusquam correctione desperetur, neque cuiquam pœnitendi intercludatur aditus. Quid si ad iudicem du- D
ctus de ipso loco ubi se ille occultat interrogeris, dicturus es: aut non ibi est ubi eum scis esse, aut non noui & non uidi, quod nosti & uidisti? Dicturus ergo es falsum testimonium, & occisurus animam tuam, ne occidatur homicida? An usque ad conspectum iudicis mentieris: iudice autem quærente iam uerum dices, ne sis falsus testis? Ipse igitur hominem proditione occisurus es, & iam proditorem quippe diuina scriptura detestatur. An forte proditor non est qui iudici interroganti uerum indicat, esset autem proditor si quenquam ad exitium ultro deferret? Quid si de iusto atq; innocente ubi lateat sciens à iudice interrogeris, qui tamen ad mortem à maiore potestate iussus est rapi, ut ille qui interrogat executor sit legis, non conditor: an ideo non erit falsum testimonium quòd pro innocente mẽtieris, quia nec ille iudex, sed executor interrogat? Quid si ipse conditor legis interroget, aut quilibet iudex iniquus ad supplicium quærens innocentem? Quid facies, falsus testis an proditor eris? An ille erit proditor qui iusto iudici latentem homicidam ultro detulerit, & ille non erit qui iudici iniusto ubi lateat innocens quem quærit occidere, interroganti indicauerit eum qui se fidei eius commiserat? An inter crimen falsi testimonij & proditionis, dubius incertusque remanebis? An tacendo uel profitendo te non esse dicturum, certus utrumque uitabis? Cur ergo non hoc facias, & priusquam ad iudicem uenias, ut caueas etiam mendacium? Euitato enim mendacio, omne testimonium falsum effugies, siue omne mendacium sit falsum testimonium, siue non omne. Euitato autem falso testimonio quod tu esse intelligis, non effugies omne mendacium. Quanto ergo fortius, quanto excellentius dices, nec prodam, nec mentiar. Fecit hoc episcopus quondam Tagastensis ecclesiæ Firmus nomine, firmior uolũtate, Nam cũ ab eo quæreretur homo iussu imperatoris per apparitores ab eo missos, quẽ ad se confugientem diligentia quanta poterat occultabat, respondit quærẽtibus, nec mentiri se posse, nec hominem prodere, passusq; multa tormenta

Quando mentiri malum non sit.

Firmus episcopus Tagast.

A menta corporis, nondum enim erant imperatores Christiani, permansit in sententia. Deinde ad imperatorē ductus, usq; adeo mirabilis apparuit, ut ipsi homini quem seruabat, indulgētiam sine ulla difficultate impetraret. Quid hoc fieri potest fortius atq; constantius? Sed ait quisquam timidior, Paratus esse possum ad quælibet ferenda tormenta, uel etiam mortē subeundam ne peccem, Cum autem peccatum nō sit ita mentiri, ut neq; cuiq̄ obsis, neq; falsum testimonium dicas, & prosis alicui: stultum est & graue peccatum, uoluntaria frustra sustinere torméta, & fortassis utilem salutem, ac uitam incassum sæuientibus proijcere. A quo quæro, cur timeat quod scriptum est, Falsum testimonium nō dices, & nō timeat quod à deo dictum est, Perdes omnes qui loquuntur mendacium? Non, inquit, scriptū est, Omne mendacium: sed ita intelligo, ac si sit scriptū, Perdes omnes qui loquuntur falsum testimonium. At nec ibi dictum est, Omne falsum testimonium. Sed ibi positum est, inquit, ubi cætera quæ omnimodo mala sunt. Num & illud quod ibi est, Non occides? Quod si omnimodo malum est, quomodo ab hoc crimine excusabuntur iusti, qui post legem datam multos occiderūt? Sed respondetur, q; non ipse occidat qui iusti alicuius præcepti minister est. Horum ego timorem sic accipio, ut tamen illum laudabilem uirum, qui nec mentiri uoluit, nec hominem prodere, & melius arbitrer intellexisse quod scriptum est, & intellectū fortiter impleuisse. Sed uenitur aliquando ad huiusmodi articulū, ut non interrogemur ubi sit ille qui quæritur, neq; cogamur ut eum prodamus, si sic occultatus est, ut inueniri facile nisi proditus nequeat: sed quæritur à nobis utrum illo loco sit, an nō sit. Vbi si eum esse scimus, tacēdo eum prodimus: uel etiam dicēdo nequaquam nos esse dicturos, utrum ibi sit, an nō sit. Ex hoc enim colligit ille qui quærit, ibi eū esse: ubi si nō esset, nihil aliud ab eo qui mētiri nollet, nec hominē prodere, nisi eum nō ibi esse respōderetur, Ita per nostram taciturnitatē uel talia uerba homo proditur, ut intret qui quærit si potestatē habet & inueniat eum: qui tamen ab eius inuentione mendacio nostro posset auerti. Quapropter si nescis ubi sit, nulla B est causa occultandæ ueritatis, sed te nescire fatēdum est. Si autem scis ubi sit, siue ibi sit ubi quæritur, siue alibi: non est dicendum cum quæsitum fuerit, utrum ibi sit, an non sit, Non dico quod quæris: sed dicēdum, Scio ubi sit, nunquam monstrabo. Nam si de uno loco, non respondeas, & te nō esse proditurum fatearis, tale est, ac si eundem locum digito ostendas, Mouetur enim certa suspitio. Si autē primo fatearis te scire ubi sit, sed nō dicere, potest fortasse ab illo loco inquisitor auerti, & tibi iam incumbere, ut ubi est, à te prodatur. Pro qua fide atq; humanitate quicquid fortiter tuleris, non solum non culpabile, sed etiam laudabile iudicatur: exceptis duntaxat his, quæ si passus fuerit homo, non fortiter sed impudice ac turpiter pati dicitur. Hoc est enim ultimum mendacium, de quo diligentius tractandū est.

Leuit. 20
Psal. 5

Mendaciorum genera. Cap. XIIII

Nam primum extat euitandum capitale mendacium longéq; fugiendum, quod fit in doctrina religionis: ad quod mendacium nulla cōditione quisquam debet adduci. Secundum aūt quod tale est, ut & nulli prosit, & obsit alicui. Tertiū quod ita prodest alteri, ut obsit alteri, quamuis non ad immūdiciam obsit corporalem. Quartum quod fit sola mentiendi fallendiq; libidine, quod merum mendacium est. Quintum quod fit placendi cupiditate de suauiloquio. His omnibus penitus euitatis atq; reiectis, sequitur sextum genus quod & nulli obest, & prodest alicui quocunq; interrogante. Septimum, quod & nulli obest, & prodest alicui, excepto si iudex interrogat. De quibus duobus generibus quæ solent habere magnam controuersiam, satis tractauimus: & quid nobis placeret ostendimus, ut suscipiendis incommoditatibus, quæ honeste ac fortiter tolerantur, hæc quoq; genera deuitentur à fortibus & fidelibus & ueracibus uiris ac fœminis. Octauum est genus mendacij, quod & nulli obest, & ad hoc prodest, ut ab immundicia corporali aliquem tueatur, dūtaxat ea quam superius commemorauimus. Nam etiam non lotis manibus manducare, immundiciam putabant Iudæi. Aut si & hanc quisq; immundiciam uocat, non tamen talem, pro qua euitanda mentiendū sit. Si aūt mendacium tale est, quod alicui faciat iniuriam, etiam si ab hac immundicia, quam omnes homines abhorrēt ac detestātur, muniat hominem, utrū & hoc genere

nere mentiendum sit, si talis fiat iniuria per mendacium, quæ non sit in eo genere immundiciæ, de quo nunc agimus, alia quæstio est, Nõ enim iam de mẽdacio quæritur, sed quæritur utrum alicui facienda sit iniuria etiam nõ per mẽdacium, ut illa ab altero immũdicia depellatur. Quod nullo modo putauerim: quanquam proponantur leuissimæ iniuriæ, sicut est illa quam de uno modio amisso supra cõmemoraui, & multum perturbent, utrum non debeamus facere cuiquam uel talem iniuriam, si ea potest alius ne stuprum patiatur defendi aut muniri. Sed, ut dixi, alia quæstio est. C

Mendacium citra iniuriam. Ca. XV

Nunc illud quod instituimus peragamus, Vtrum mentiendum sit, etiamsi ineuitabilis cõditio proponatur, ut aut hoc faciamus, aut stuprum patiamur, uel aliquam execrabilem inquinationem, etiamsi mẽtiendo nulli faciamus iniuriam. De qua re patebit aliquis cõsiderationi locus, si prius diuinas autoritates, quæ mendacium prohibent, diligenter discutiamus, Si enim ipsæ nullum dant locum, frustra quærimus quà exeamus. Tenendum est enim omnimodo præceptum dei & uoluntas dei, in his quæ tenendo præceptum eius passi fuerimus æquo animo sequenda: si autem relaxatur aliquis exitus, non est in tali causa recusandum mendacium. Propterea diuinæ scripturæ nõ solum præcepta dei continent, sed etiam uitam moresque iustorum: ut si forte occultum est quemadmodum accipiendum sit quod præcipitur, in factis iustorũ intelligatur. Exceptis itaque his factis, quæ potest quisque ad allegoricam significationẽ referre, quamuis gesta esse nemo ambigat, sicuti sunt ferè omnia in libris ueteris testamenti, Quis enim ibi aliquid audeat affirmare non pertinere ad figuratam prænuntiationem? Quippe cum Apostolus etiam filios Abraam, quos utique naturali ordine propagandi populi editos esse atque uixisse facillime dicitur: non enim monstra & prodigia nata sunt, ut ad significationem aliquam ducant animam: duo tamen testamenta significare asserat: & beneficium illud mirabile, quod deus populo Israël præstitit ad eruendos eos de seruitute, qua in Ægypto premebantur, pœnamque uindictæ cum in itinere peccassent, in figura cõtigisse dicat: quæ facta inuenies, quibus istã regulam deroges, & affirmare præsumas ad figuram aliquam nõ esse redigenda? His ergo exceptis, ea quæ in nouo testamento à sanctis facta sunt, ubi morum imitãdorum euidentissima commendatio est, ualeant ad exempla intelligendarum scripturarum, quæ in præceptis digesta sunt. Velut cum legimus in euangelio, Accepisti alapam, para alteram maxillam. Exemplum autem patientiæ nullum quàm ipsius domini potentius & excellentius inuenimus. At ipse cum alapa percussus esset, non ait, Ecce altera maxilla: sed ait, Si male dixi, exprobra de malo: si autem bene, quid me cædis? Vbi ostendit illam præparationem alterius maxillæ in corde faciendam. Quod etiam apostolus Paulus utique nouerat: nam & ipse cum esset alapa percussus ante põtificem, non ait, Percute maxillam alteram: sed, Percutiet te dominus, inquit, paries dealbate, & tu sedes iudicare me secundum legem, & cõtra legem iubes me percuti? Altissime intuens sacerdotium Iudæorum iam tale factũ fuisse, ut nomine forinsecus niteret, intrinsecus aũt luteis concupiscẽtijs sorderet. Quod trãsiturum esse uindicta domini uidebat in spiritu, cum illud diceret: sed tamen cor paratum habebat, non solum ad alias alapas accipiendas, sed etiam quælibet tormẽta pro ueritate patienda cum eorum dilectione à quibus illa pateretur. Scriptum est etiam, Ego autem dico uobis, nõ iurare omnino. Iurauit autem ipse Apostolus in epistolis suis, Et sic ostẽdit quomodo accipiendum esset quod dictum est, Dico uobis non iurare omnino, ne scilicet iurando ad facilitatẽ iurandi ueniatur, & ex facilitate ad consuetudinem, atque ita ex cõsuetudine in periurium decidatur. Et ideo non inuenitur iurasse nisi scribens, ubi cõsideratio cautior non habet linguã præcipitem. Et hoc utique à malo, sicut dictum est, Quod aũt amplius est, à malo est: non tamen suo, sed eorum infirmitatis, quibus etiã sic fidem facere conabatur: nam quod loquens iurasset, dum non scriberet, nescio utrum aliqua de illo scriptura narrauerit. Et tamen dominus ait, Omnino nõ iurare. Non enim concessit ut id liceret scribentibus. Sed quia præcepti uiolati reum Paulum, præsertim in epistolis cõscriptis atque editis ad spiritalem uitam salutemque populorum, nefas est dicere, intelligendũ est illud quod positum est, omnino, ad hoc positum,

Marginalia: D (beside "redigenda? His ergo"); *Matth. 5* (beside "ceptis digesta sunt"); *Ioan. 18* (beside "uenimus. At ipse"); *Acto. 23* (beside "cum esset alapa percussus")

A positum,ut quantum in te est,non affectes,non ames, non quasi pro bono cum aliqua delectatione appetas iusiurandum.Sicut illud,Nolite cogitare de crastino.Et,Nolite itaq; cogitare quid manducetis,& quid bibatis,& quid induamini. Cum aũt uidemus & ipsum dominum habuisse loculos,quò ea quæ dabantur,mittebantur ut seruari possent ad usus pro tempore necessarios: & ipsos Apostolos procurasse multa fratrum indigentiæ,non solũ in crastinũ,sed etiam in prolixius tempus impendentis famis,sicut in actibus apostolorũ legimus,satis elucet illa præcepta sic intelligenda, ut nihil operis nostri temporalium adipiscendorum amore uel timore egestatis tanq; ex necessitate faciamus . Item dictũ est apostolis, ut nihil secum portantes in uia,ex euangelio uiuerent.Et quodam loco etiam ipse dominus significauit cur hoc dixerit,cum addidit,Dignus est enim operarius mercede sua. Vbi satis ostendit permissum hoc esse,non iussum,ne forte qui hoc faceret, ut in opere prædicationis uerbi aliquid ab eis,quibus prædicaret,in usus uitæ huius sumeret, illicitum aliquid se facere arbitraretur.Posse tamen laudabilius non fieri,in apostolo Paulo satis demonstratum est. Qui cum diceret, Cõmunicet autem qui catechizatur uerbo, ei qui se catechizat in omnibus bonis: & cum multis locis id salubriter fieri ab eis quibus uerbum prædicaret,ostẽderet:sed tamen ego,inquit,non sum usus hac potestate. Potestatẽ ergo dedit dominus,cum ista diceret,non imperio cõstrinxit.Ita pleraq; in uerbis intelligere nõ ualentes, in factis sanctorũ colligimus quemadmodum oporteat accipi:quod facile in aliam partem duceretur,nisi exemplo reuocaretur. Sic ergo quod scriptum est,Os autẽ quod mentitur occidit animã, de quo ore dixerit,quæritur.Plerũq; enim scriptura cum os dicit,conceptaculum ipsum cordis significat, ubi placet & decernitur quicquid etiã per uocem cum uerum loquimur enuntiatur:ut corde mentiatur cui placet mendacium,Possit autem nõ corde mentiri,qui per uocem aliud quàm est in animo ita profert, ut maioris mali euitandi causa malũ se admittere nouerit,cui tamen utrũq; displiceat.Et qui hoc asserunt,ita dicunt etiam illud intelligẽdum

B quod scriptum est,Qui loquitur ueritatem in corde suo:quia semper in corde ueritas loquẽda est,non autẽ semper in ore corporis,si aliqua causa cauendi maioris mali aliud quàm in animo est,uoce proferri exigat.Et esse quidẽ os cordis ex hoc iam intelligi potest, quod ubi locutio est,ibi os non absurde intelligitur.Nec recte diceretur,qui loquitur in corde suo,nisi & os in corde recte intelligeretur.Quãquam & eo ipso loco, ubi scriptum est, Os aũt quod mentitur,occidit animam,si circunstantia lectionis consideretur , nõ accipitur fortasse aliud quàm os cordis.Obscurum enim responsum ibi est ubi homines latet,qui os cordis nisi ori corporis consonet, audire nõ possunt.Illud autem os dicit in eo loco scriptura peruenire ad auditum spiritus domini, qui repleuit orbem terrarũ : ita ut etiam labia & uocem & linguã cõmemoret in eo loco, nec tamen omnia sinat intellectus nisi de corde accipi, quia deum dicit nõ latere quod dicitur.Quod autem sono isto ad aures nostras pertinẽte dicitur,nec homines latet.Ita quippe scriptum est, Humanus est enim spiritus sapientiæ, & non liberabit maledictũ à labijs eius,quoniam rerum illius testis est deus, & cordis illius scrutator est uerus,& linguæ illius auditor : quoniam spiritus domini repleuit orbem terrarũ, & hoc quod continet omnia,scientiam habet uocis . Propter hoc qui loquitur iniqua,non potest latere, sed nec præteriet illum corripiens iudicium.In cogitationibus enim impij interrogatio erit, sermonum autem illius auditio à domino ueniet ad correptionem iniquitatum illius.Quoniam auris zeli audit omnia,& tumultus murmurationum non abscondetur.Custodite ergo uos à murmuratione quæ nihil prodest,& à detractione parcite linguæ, quoniam respõsum obscurum inuacuum non ibit,Os autem quod mẽtitur,occidit animam. Videtur ergo his minari,qui obscurum putant & secretum esse,quod corde agitant atq; uersant. Tam uero clarum ostendere uoluit hoc esse auribus dei,ut etiam tumultum eum appellauerit.Manifeste etiam in euangelio inuenimus os cordis,ut uno loco & corporis & cordis ora dominus cõmemorasse inueniatũ,ubi ait,Adhuc & uos sine intellectu estis?Non intelligitis quia omne quod in os intrat,in uentrem uadit,& in secessum emittitur: quæ autem procedũt de

Marginalia: Matth.6 — Matth.10 — Gal.6 — 1.Cor.9 — Os hominis duplex. Caput XVI — Psal.14 — Sap.1 — Matth.15

ore, de corde exeunt, & ea coinquinant hominem? De corde enim exeunt cogitationes ma/ C
læ, homicidia, adulteria, fornicationes, furta, falsa testimonia, blasphemiæ: hæc sunt quæ co/
inquinant hominem. Hic si unum os quod est corporis intellexeris, quomodo intellecturus
es, Quæ autem procedunt de ore, de corde exeunt, cum & sputus & uomitus de ore proce/
dat? Nisi forte tunc quisq; non coinquinatur, cum edit aliquid immundum: coinquinatur
autem cum id euomit. Quod si absurdissimum est, restat ut os cordis intelligamus à domi/
no expositum, cum ait, Quæ procedũt de ore, de corde exeunt. Nam & furtum cum possit,
& sæpe ita fiat, in silentio corporalis uocis atq; oris perpetrari, dementissimum est sic intelli
gere, ut tunc putemus quenquam peccato furti contaminari, cum id fatetur aut dicit: cum
autem id tacite committit, incoinquinatum arbitrari. At uero si ad os cordis quod dictum
est referamus, nihil omnino peccati tacite committi potest. Non enim committitur, nisi ex
ore illo interiore procedat. Sicut autem quæritur de quo ore dixerit, Os autem quod menti
tur, occidit animam, ita quæri potest etiam, de quo mendacio. Videtur enim de illo proprie
dicere, quo cuiquam detrahitur, Ait enim, Abstinete ergo uos à murmuratione quæ nihil
prodest, & à detractione parcite linguæ. Fit autem ista detractio per maleuolentiam, cum
quisq; non solum ore ac uoce corporis profert quod confingit in aliquem, sed etiam tacitus
talem uult credi, quod est utiq; ore corde detrahere: quod dicit obscurum & occultum deo
Eccli. 7 esse non posse. Nam quod alio loco scriptum est, Noli uelle mentiri omne mendacium, nó
ad hoc uolunt ualere, ut nullo mẽdacio quisq; mentiatur. Itaq; cum alius dixerit ex isto scri/
pturæ testimonio, usq; adeo generaliter omne mendacium esse detestãdum, ut etiam si quis
mentiri uelit, etiam si non mentiatur, iam uolũtas ipsa damnanda sit: atq; ad hoc interpre/
tetur, quòd non dictum est, Noli mentiri omne mendacium: sed, Noli uelle mentiri omne
mendacium: ut non solum mentiri, sed nec uelle mentiri quisq; audeat ullo mendacio:

De mendacio in utramq; partem disputat. Cap. XVII

Dicit alius, Imò quòd ait, Noli uelle mentiri omne mendacium, de ore cordis extermi
nandum atq; alienandum esse mendacium uoluit: ut à quibusdam mendacijs ore corporis
abstinendum sit: sicut illa sunt maxime, quæ pertinent ad doctrinam religionis: à quibus/ D
dam uero non sit ore corporis abstinendum, si maioris mali euitandi causa exigit: ore autẽ
cordis ab omni mẽdacio penitus abstinere debeamus. Vbi oportet intelligi quod dictum
est, Noli uelle. Voluntas quippe ipsa quasi os cordis accipitur, ut nó pertineat ad os cordis,
cum maius malum cauentes, mentimur inuiti. Est & tertius intellectus, quo sic accipias, No/
li omne, ut exceptis aliquibus mendacijs mentiri te sinat. Tanquam si diceret, Noli uelle cre
dere omni homini: non ut nulli crederetur moneret, sed ut non omnibus, aliquibus autem
crederetur. & id quod sequitur, Assiduitas enim eius nó proficiet ad bonum, ita sonat, qua/
si non à mendacio, sed ab assiduo mẽdacio, id est à consuetudine atq; amore mẽtiendi pro
hiberi uideatur. Quò profecto dilabitur, quisquis uel omni mendacio putauerit abutendũ:
ita enim nec illud cauebit, quod fit in doctrina pietatis & religionis: quo sceleratius quid fa/
cile non inuenias, non inter omnia mendacia, sed inter omnia peccata: uel alicui mendacio,
quamuis facili, quamuis innoxio nutum uoluntatis accommodauerit, ut nó inuitus euaden
di maioris mali causa, sed uolens libensq; mentiatur. Ita cum tria sint quæ in hac sententia
intelligi possint, aut omne mendacium non solum mentiri noli, sed nec uelle mentiri: aut no
li uelle, sed uel inuitus mentire, cum fugiendum est aliquid grauius: aut noli omne, ut exce/
ptis aliquibus mendacijs cætera permittantur: unum hic pro his, quibus mentiri nunquam
placet: duo pro illis, qui aliquando putant esse mentiendum, inueniuntur. Sed tamen quod
sequitur, Assiduitas enim eius non proficiet ad bonum, nescio utrum possit primæ harum
trium sententiæ suffragari, nisi forte ita, ut perfectorum præceptum sit, omnino nunquam
non solum mentiri, sed nec uelle mentiri, Assiduitas uero mentiendi nec proficientibus per/
mittatur, Tanquam si cum præciperetur, nunquam prorsus non solum mẽtiendum, sed nec
uoluntatem habendam esse mentiendi, contradiceretur exemplis, quòd aliqua sunt etiam
magna autoritate approbata mendacia, Respõderetur autem, illa quidem esse proficientiũ

quæ

A quæ habent secundum hanc uitam qualecunq; officium misericordiæ: sed usq; adeo esse omne mendacium malum, & perfectis atq; spiritalibus animis omnimodo fugiendũ, ut nec ipsis proficientibus assiduitas eius permittenda sit. Dictum est enim iam de obstetricibus Ægyptijs, quòd de indole ad melius proficiendi mentientes approbatæ sunt, Quia nonnullus gradus est ad diligendam ueram ac sempiternam salutem, cum quisq; misericorditer etiam pro alicuius quamuis mortali salute mentitur. Item quod scriptũ est, Perdes omnes qui loquuntur mendacium, Alius dicit nullum hic exceptum esse mẽdacium, sed omne damnatum. Alius dicit: ita uero, sed qui loquuntur ex corde mendacium, secundum superiorem disputationem: nam ueritatem loquitur in corde qui odit mentiendi necessitatem, quam pœnam huius uitæ mortalis intelligit. Alius dicit, Omnes quidem perdet deus qui loquuntur mendacium, sed non omne mendacium, Est enim aliquod mendacium quod tunc insinuabat propheta, in quo nulli parcatur: id est si peccata sua quisq; cõfiteri detrectans, defendat ea potius, & nolit agere pœnitentiam: ut parum sit quia operatur iniquitatem, nisi etiam iustus uideri uolens, medicinæ confessionis non succumbat: ut ipsa uerborum distinctio non aliud intimare uideatur, Odisti omnes qui operantur iniquitatem, sed non perdes, si pœnitendo in confessione ueritatem loquantur, ut faciendo istam ueritatem ueniant ad lucem, sicut in euangelio secundum Ioannem dicitur, Qui autẽ facit ueritatem, uenit ad lucem. Perdes autem omnes qui non solum operantur iniquitatem, quod odisti, sed etiam loquuntur mendacium, falsam iustitiam prætendendo, nec in pœnitentia confitendo peccata: nam de falso testimonio, quod in decem præceptis legis positum est, nullo modo quidem contendi potest, dilectionem ueritatis in corde seruãdam, & proferẽdum falsum ad eum apud quem dicitur testimonium. Cum enim deo tantum dicitur, tunc tantũ in corde ueritas amplectenda est. Cum autem homini dicitur, etiam ore corporis uerum proferendum est, quia homo non est cordis inspector. Sed planè de ipso testimonio non absurde quæritur, apud quem

Psal. 5 · *Ioan. 3*

B quisq; testis sit, Nõ enim apud quoscunq; loquimur, testes sumus, sed apud eos quibus expedit & debetur per nos cognoscere aut credere ueritatem: sicuti est iudex, ne in iudicando erret: aut qui docetur doctrina religionis, ne erret in fide, aut in ipsa doctoris autoritate dubius fluctuet. Cum autem ille te interrogat, aut uult ex te aliquid nosse, qui eam rem quærit quæ non ad eum pertineat, aut quam ei nosse non expedit, non testem, sed proditorem requirit. Itaq; si ei mentiaris, à falso fortasse testimonio alienus eris, sed à mendacio profecto non eris.

De eo quod grauioris mali uitãdi causa fit. Cap. XVIII

Saluo igitur eo, quod falsum testimonium dicere nunquã licet, quæritur utrum liceat aliquando mentiri. Aut si falsum testimonium est omne mendacium, uidendum est utrum admittat compensationem, ut dicatur uitandi maioris peccati gratia: sicut illud quod scriptum est, Honora patrem & matrem, rapiente officio potiore contemnitur: unde ultimum sepulturæ honorem patri prohibetur exoluere, qui ab ipso domino ad regnum dei annũtiandum uocatur. Item quod scriptum est, Verbum excipiens filius, à perditiõe longe aberit: excipiens autem excipit illud sibi, & nihil falsi de ore ipsius procedit, Dicit aliquis nõ aliud hic accipiendum esse quod positum est, Excipiens uerbum filius, nisi uerbum dei, quod est ueritas. Ergo excipiens ueritatem filius, à perditione longe aberit, refertur ad illud quod dictum est, Perdes omnes qui loquuntur mendacium. Quod uero sequitur, Excipiens autem excipit illud sibi, quid aliud insinuat, nisi quod Apostolus dicit, Opus autem suum probet unusquisq;, & tunc in semetipso habebit gloriam, & non in altero. Qui enim excipit Christum, id est ueritatem, non sibi, sed ut hominibus placeat, non eam custodit cum eis uidet placere posse mendacio. Qui autem excipit sibi, nihil falsum de ore ipsius procedit, quia etiam cum placet hominibus mendacium, non mentitur ille qui ueritatem, non qua illis, sed qua deo placeret, excepit sibi. Itaq; nõ est cur hic dicatur, Omnes quidem perdet qui loquuntur mendacium, sed non omne mẽdacium: quando uniuersaliter omnia mendacia circuncisa sunt in eo quod dictum est, Et nihil falsi de ore ipsius procedit. Sed dicit alius, ita esse accipiendum sicut accepit apostolus Paulus, quod ait dominus, Ego autem

Exod. 20 · *Prouer. 29* · *Gal. 6*

dico uobis non iurare omnino, Nam & hic omnis iuratio circuncisa est, sed ab ore cordis: C
ut nunquam uoluntatis approbatione fieret, sed necessitate infirmitatis alterius: id est malo alterius, cui non aliter uidetur persuaderi posse quod dicitur, nisi iurando fides fiat: aut ab illo malo nostro, quòd huius mortalitatis adhuc pellibus inuoluti, cor nostrum non ualemus ostendere: quod utiq; si ualeremus, iuratione opus nõ esset. Quãquam etiam in hac sententia tota, si quod dictum est, Excipiens uerbum filius, à perditiõe longe aberit, de ipsa dictum est ueritate, per quam facta sunt omnia, quæ incommutabilis semper manet: quoniam doctrina religionis ad eam cõtemplandam perducere nititur, potest uideri ad hoc esse dictum, Et nihil falsi de ore ipsius procedit, ut nihil falsi quod ad doctrinam pertinet, dicat. Quod mendacij genus nulla omnino compensatione subeundum, penitusq; ac præcipue deuitandum est. Aut si quod dictum est, nihil falsi, absurde accipitur, si non ad omne mendacium referatur: quod dictum est, de ore ipsius, secundum superiorem disputationem os cordis accipiẽdum esse cõtendit, qui aliquando putat esse mentiendum. Hæc certe omnis disputatio quamuis alternet, alijs asserentibus nunquam esse mẽtiendum, & ad hoc diuina testimonia recitantibus: alijs contradicentibus, & inter ipsa uerba diuinorum testimoniorũ mendacio locum quærentibus: nemo tamen potest dicere, hoc se aut in exemplo, aut in uerbo scripturarum inuenire, ut diligendum uel non odio habendum ullum mendacium habeatur: sed interdum mẽtiendo faciendum esse quod oderis, ut quod amplius detestandũ est, deuitetur. Sed in hoc errant homines, quòd subdũt pretiosa uilioribus. Cum enim concesseris admittendum esse aliquod malum, ne aliud grauius admittatur, non ex regula ueritatis, sed ex sua quisq; cupiditate atque consuetudine metitur malum: & id putat grauius quod ipse amplius exhorrescit, non quod amplius reuera fugiendũ est. Hoc totum ab amoris peruersitate gignitur uitium. Cum enim duæ sint uitæ nostræ, Vna sempiterna, quæ diuinitus promittitur, Altera temporalis, in qua nunc sumus: cum quisq; istam temporalem amplius diligere cœperit, quàm illam sempiternam, propter hãc quam diligit, putat esse omnia facienda: nec ulla æstimat grauiora peccata, quàm quæ huic uitæ faciunt iniuriam, & uel ei cõmoditatis aliquid inique & illicite auferunt, aut eam penitus illata morte adimunt. D

Vita hominum duplex.

Itaq; fures & raptores & cõtumeliosos & tortores atq; interfectores magis oderunt, quàm lasciuos, ebriosos, luxuriosos, si nulli molesti sunt. Nõ enim intelligunt aut omnino curãt q̃ isti deo faciant iniuriam: non quidem in illius aliquod incõmodum, sed in suam magnam perniciem: cum dona eius in se corrumpũt etiam temporalia, atq; ipsis corruptiõibus auersantur æterna: maxime si iam templũ dei esse cœperũt: q̃d christianis omnibus Apostolus ita dicit, Nescitis quia templũ dei estis, & spiritus dei habitat in uobis? Quisqs templũ dei corruperit, corrũpet illum deus, Templũ enim dei sanctũ est, q̃d estis uos. Et omnia quidẽ ista peccata, siue quibus iniuria fit hominibus in ipsis uitæ huius incõmodis, siue qbus seipsi homines corrũpunt, & nulli inuito nocẽt, Oĩa ergo ista peccata, etiã si huic tẽporali uitæ ad aliquã delectationẽ uel utilitatẽ uidentur cõsulere: nam nullus aliq̃d horũ alio proposito ac fine cõmittit: tamẽ ad illam uitã, quæ sempiterna est, implicatos omnibus modis impediũt. Horum aũt alia sunt quæ solos facientes impediũt, alia quæ hos etiã in quibus fiunt. Nam illa quæ utilitatis ad hanc uitam pertinentis gratia seruãtur, cum auferũtur ab iniuriosis, illi soli peccant & à uita æterna impediuntur, qui ea faciunt, nõ hi quibus faciunt. Itaq; etiam si ea sibi auferri quisq; cõsentiat, uel ne faciat aliquid mali, uel ne in his ipsis maius aliquid incommodi patiatur, nõ solum non peccat, sed illud fortiter & laudabiliter, hoc utiliter & inculpabiliter facit. Quæ aũt sanctitatis religionisq; causa seruantur, cum hæc uiolare iniuriosi uoluerint, etiam peccatis minoribus, nõ tamẽ iniurijs aliorum, si cõditio proponitur & facultas datur, retinẽda sunt, Et tũc iam illa desinũt esse peccata, quæ propter grauiora uitãda suscipiuntur. Sicut enim in rebus utilibus, uelut in pecunia aliõue cõmodo corporali, nõ uocatur damnũ, q̃d propter maius lucrũ amittitur: sic & in rebus sanctis nõ uocat peccatũ, q̃d ne grauius admittat, admittit. Aut si & illud damnũ dicit, q̃d aliqs perdit ne amplius perdat:

1. Cor. 3

A dat: uocetur & hoc peccatũ, dum tamen suscipiendũ esse ut amplius euitetur, ita nemo dubitet, sicut nemo dubitat cauendi maioris damni causa patiendum esse quod minus est.

De castitate, pudicitia, ueritate, alijsq; uirtutibus. Caput XIX

Ista sunt auté quæ sanctitatis causa seruãda sunt, pudicitia corporis, & castitas animæ, & ueritas doctrinæ. Pudicitiã corporis, non consentiente ac permittente anima, nemo uiolat. Quicquid enim nobis inuitis, nullam tribuentibus potestatem maiore ui cõtingit in nostro corpore, nulla impudicitia est, sed permittendi potest esse aliqua ratio consentiendi autem nulla. Tunc enim consentimus, cum approbamus & uolumus. Permittimus autem etiã non uolentes, euitandæ alicuius maioris turpitudinis gratia. Cõsensio sanè ad impudicitiã corporalem, etiam castitatem animi uiolat. Animi quippe castitas est in bona uoluntate & syncera dilectione, quæ nõ corrumpitur nisi cum amamus atq; appetimus quod amandũ atq; appetendum non esse ueritas docet. Custodiẽda est ergo synceriter dilectio dei & proximi: in hac enim castitas animi sanctificatur: & agendum quibus possumus uiribus, & pia supplicatione, ut cum uiolãdo appetitur pudicitia corporis nostri, nec ipse animæ sensus extremus qui carne implicatus est, aliqua delectatione tangatur, Si autem hoc non potest, uel mentis in non cõsentiendo castitas cõseruetur. Custodienda est autem in animi castitate, quod ad dilectionem proximi pertinet, innocentia & beneuolentia, Quod autẽ addit pietas, innocentia est, qua nulli nocemus, Beneuolentia, qua etiã prosumus cui possumus, Pietas, qua colimus deum. Veritas autem doctrinæ, religionis, atq; pietatis non nisi mendacio uiolatur, cum ipsa summa atq; intima ueritas, cuius est ista doctrina, nullo modo possit uiolari: ad quam peruenire, atque in illa omnimodo manere, eiq; penitus inhærere non licebit, nisi cum corruptibile hoc induerit incorruptionem, & mortale hoc induerit immortalitatem. Sed quia omnis in hac uita pietas, exercitatio est, qua in illam tenditur: cui exercitationi ducatum præbet ista doctrina quæ humanis uerbis & corporeorum sacramentorum signaculis ipsam insinuat atque intimat ueritatem: propterea & hæc quæ per menda-
B cium corrumpi potest, maxime incorrupta seruanda est, ut si quid in illa castitate animi fuerit uiolatum, habeat unde reparetur. Corrupta enim autoritate doctrinæ, nullus aut cursus aut recursus esse ad castitatem animi potest.

Pudicitiæ causa nõ mentiendũ. ca. XX

Conficitur ergo ex his omnibus hæc sententia, ut mendacium quod non uiolat doctrinam pietatis, neq; ipsam pietatem, neque innocentiam, neque beneuolentiã, pro pudicitia corporis admittendum sit. Et tamen si quisquam proponeret sibi sic amandam ueritatem: non tantum quæ in contemplando est, sed etiam in uero enuntiando, quod in suo quoque rerum genere uerum est: & non aliter proferendam motu corporis sententiam quàm in animo concepta atq; conspecta est: ut fidei ueridicam pulchritudinẽ, non solum auro & argẽto & gemmis & amœnis prædijs, sed & ipsi uniuersæ temporali uitæ omniq; corporis bono præponeret, nescio utrũ à quoquam sapienter errare diceretur. Et si hoc suis omnibus talibus rebus recte anteferret, plurisq; penderet, recte etiã temporalibus rebus aliorum hominum, quos innocentia beneuolentiaq; sua seruare atque adiuuare deberet. Amaret enim perfectam fidem, non solum bene credendi ea quæ sibi excellenti & fidedigna autoritate dicerentur, sed etiam fideliter enuntiandi quæ ipse dicenda iudicaret, ac diceret, Fides enim appellata est in Latina lingua ex eo quia fit quod dicitur. *Fides.* Quam manifestum est non exhibere mentientem. Quæ & si minus uiolatur, cum ita quisq; mentitur ut ei nullo incommodo, nullaq; pernicie credatur, addita etiam intentione uel salutis tuendæ uel pudicitiæ corporalis, uiolatur tamen, & res uiolatur in animi castitate atque sanctitate seruanda. Vnde cogimur non opinione hominũ quæ plerumque in errore est, sed ipsa quæ omnibus supereminet atque una inuictissima est ueritate, etiam pudicitiæ corporis perfectamq; fidem anteponere. Est enim animi castitas, amor ordinatus non subdẽs maiora minoribus. Minus est enim quicquid in corpore quàm quicquid in animo uiolari potest. Certe enim cum pro pudicitia corporali quisq; mentitur, uidet quidem corrumpendo corpori suo, non suam sed alienam imminere libidinem: cauet tamẽ ne saltem permittendo sit particeps. Permissio uero illa ubi nisi in animo est etiam corporalis?

Ergo pudicitia corrumpi nisi in animo non potest, Quo non consentiente,neq; permitten/
te,nullo modo recte dicitur uiolari pudicitia corporalis,quicquid in corpore fuerit aliena li C
bidine perpetratum. Vnde colligitur multo magis animi castitatem seruandam esse in ani/
mo,in quo tutela est pudicitiæ corporalis, quàm quicquid in corpore fuerit aliena libidine
perpetratum. Quamobrem quod in nobis est,utrũq; sanctis moribus & cõuersatione mu/
niendum est atq; sepiendum,ne alicunde uioletur. Cum autem utrũq; nõ potest,quid pro
quo sit contemnẽdum quis non uideat,cum uideat quid cui sit præponendum: animus cor
pori,an corpus animo: animi castitas pudicitiæ corporis, an pudicitia corporis castitati ani
mi? Et quid magis in peccatis cauendum, permissio facti alieni , an commissio facti tui?

Epilogus prædictorum. Caput XXI

Elucet itaq; discussis omnibus nihil aliud illa testimonia scripturarum monere,nisi nũ
quam esse omnino mentiendum: quãdoquidem nec ulla exempla mendaciorum imitatio/
ne digna in moribus factisq; sanctorum inueniantur , quod ad eas attinet scripturas,quæ
ad nullam figuratam significationem referuntur , sicuti sunt res gestæ in actibus apostolo/
rum . Nam domini omnia in euangelio, quæ imperitioribus mendacia uidentur,figuratæ
1.Cor.9 significationes sunt.Et quod ait Apostolus,Omnibus omnia factus sum,ut omnes lucri fa/
cerem , non eum mentiendo, sed compatiendo fecisse,recte intelligitur, Vt tanta charitate
cum eis liberandis ageret,ac si ipse in eo malo esset,à quo illos sanare cupiebat. Non est igi
tur mentiendum in doctrina pietatis,Magnum enim scelus est , & primum genus detesta/
bilis mendacij . Non est mentiendum secundo genere, quia nulli facienda est iniuria. Non
est mentiendum tertio genere,quia nulli cum alterius iniuria consulẽdum est. Non est men
tiendum quarto genere,propter mendacij libidinem,quæ per seipsam uitiosa est . Non est
mentiendum quinto genere,quia nec ipsa ueritas sine placendi hominibus enuntianda est:
quanto minus mendacium,quod per seipsum quia mendacium est,utiq; turpe est. Non est
mentiendum sexto genere:neque enim recte etiam testimonij ueritas pro cuiusquam tem/
porali commodo ac salute corrumpitur, Ad sempiternam uero salutem nullus ducẽdus est
opitulante mendacio,Non enim malis conuertentium moribus, ad bonos mores conuer/ D
tendus est,Quia si erga illum faciendum, faciendum debet etiam ipse conuersus facere erga
alios. Atq; ita non ad bonos,sed ad malos mores conuertitur,cum hoc ei præbetur imitan
dum conuerso,quod ei præstitum est conuertendo . Neque septimo genere mentiendum
est,Nõ enim cuiusquam commoditas aut salus temporalis , perficiẽdæ fidei præferẽda est.
Nec si quisquam in recte factis nostris tam male mouetur,ut fiat etiam animo deterior,lõ
géque à pietate remotior,propterea recte facta deserenda sunt : cum id nobis præcipue te/
nendum sit,quò uocare atque inuitare debemus,quos sicut nosmetipsos diligimus: fortissi/
2.Cor.2 móque animo bibenda est apostolica illa sententia,Alijs quidem sumus odor uitæ in uitã,
alijs odor mortis in mortem , Et ad hæc quis idoneus ? Nec octauo genere mentiendum
est, quia & in bonis castitas animi , pudicitia corporis: & in malis id quod ipsi facimus, eo
quòd fieri sinimus maius est. In his autem octo generibus tanto quisq; minus peccat cum
mẽtitur,quãto emergit ad octauũ: tanto amplius, quãto deuergit ad primũ. Quisquis aũt
esse aliquod genus mẽdacij quod peccatum nõ sit putauerit,decipiet seipsum turpiter, cum
honestum se deceptorem arbitratur. Aliorum tanta porrò cæcitas hominum animos occu
pauit,ut eis parum sit si dicamus quædam mendacia nõ esse peccata,nisi etiam in quibusdã
peccatum dicãt esse,si mẽdacium recusemus : eóq; perducti sunt defendendo mẽdacium,ut
etiã primo illo genere,quod est omnium sceleratissimũ,dicant usum fuisse apostolũ Paulũ.
Nam in epistola ad Galatas,quæ utiq; sicut cætera ad doctrinã religionis pietatisq; cõscri/
pta est,illo loco dicunt esse mentitũ,ubi ait de Petro & Barnaba,Cum uidissem quia nõ re/
Gal.2 cte ingrediũtur ad ueritatẽ euãgelij. Cum enim uolũt Petrum ab errore, atq; ab illa,in quã
inciderat,uiæ prauitate defendere,ipsam religiõis uiam, in qua salus est omnibus, cõfracta
& cõminuta scripturarum autoritate conantur euertere, In quo non uident,nõ solum men/
dacij crimen,sed etiã periurij se obijcere apostolo in ipsa doctrina pietatis,hoc est,in episto

la

A la in qua prædicat euangelium: ibi quippe ait priusq̃ ista narraret, Quæ autem scribo uobis, ecce coram deo, quia nõ mẽtior. Sed iam sit huius disputationis modus in cuius totius consideratione & pertractatione nihil præ cæteris cogitandum atq; orandum est, quàm illud quod idem apostolus dicit, Fidelis deus qui non uos sinet tentari supra quàm potestis ferre, sed faciet cum tentatione etiam exitum ut possitis sustinere. 1. Cor. 10

LIBRI DE MENDACIO AD CONSENTIVM FINIS.

DIVI AVRELII AVGV

STINI HIPPONENSIS EPISCOPI CONTRA MENDACIUM AD CONSENTIUM LIBER UNUS.

VLTA MIHI legenda misisti, Consenti frater charissime, multa mihi legenda misisti: quibus rescripta dum præparo, & alijs atq; alijs magis urgentibus occupationibus distrahor, emensus est annus: atq; in eas me detrusisti angustias, ut quomodocunq; rescriberem, ne arridente iam tempore nauigandi, perlatorem remeare cupientem diutius detinerem. Itaq; omnibus quæ mihi Leonas dei famulus abs te attulit, & mox ut ea sumpsi, & postea cum hæc dictare iam uellem, euolutis atq; perlectis, & quanta potui consideratione perpensis, ualde sum tuo delectatus eloquio, & sanctarũ memoria scripturarũ ingenijq; solertia, & dolore quo negligentes catholicos mordes, & zelo quo aduersus etiã latẽtes hæreticos frendes. Sed non mihi persuadetur eos de latebris suis nostris esse mendacijs eruendos. Vt quid enim eos tanta cura uestigare atque indagare conamur, nisi ut captos in apertumq; productos, aut etiam ipsos ueritatem doceamus, aut certe ueritate conuictos nocere alijs non sinamus? Ad hoc ergo, ut eorum mẽdacium deleatur, siue caueatur, dei autem ueritas augeatur. Quomodo igitur mendacio mẽdacia recte potero persequi? An & latrocinio latrocinia & sacrilegio sacrilegia, & adulterio sunt adulteria persequẽda? Si autẽ ueritas dei in meo mẽdacio abũdauit, nũquid nam & nos dicturi sumus Faciamus mala ut ueniant bona? Quod uides quemadmodũ detestet apostolus, Quid est enĩ aliud, mẽtiamur ut hæreticos mendaces ad ueritatẽ adducamus, nisi faciamus mala ut ueniãt bona? An aliquando bonũ est mendaciũ, uel aliquãdo mendaciũ est non malum? Cur ergo scriptũ est, Odisti domine omnes qui operant iniquitatẽ, perdes omnes qui loquũtur mendaciũ? Nõ enim aliquos excepit, aut indefinite dixit, perdes loquẽtes mendaciũ, ut quosdã, nõ omnes intelligi sineret, sed uniuersalẽ sententiã protulit dicens, Perdes omnes qui loquuntur mendacium. An quia non dictum est, perdes omnes qui loquuntur omne mendaciũ, uel qui loquuntur quodcunq; mendaciũ, ideo putandũ est locũ alicui relaxatũ esse mendacio, ut scilicet sit aliquod mendaciũ, quod qui loquuntur non eos deus perdat, sed eos omnes perdat qui loquũtur iniustum mendaciũ, non quodcunq; mẽdacium: quia inuenitur & iustũ, quod utiq; laudis debet esse, nõ criminis? Nónne cernis quantũ adiuuet hæc disputatio eos ipsos, quos pro magna uenatione mendacijs nostris capere molimur? Priscillianistarũ est enim, sicut ipse monstrasti, ista sententia, Cui cõprobandæ adhibent testimonia de scripturis, exhortantes suos ad mentiendum tanquam exemplis patriarcharum, prophetarum, apostolorum, angelorum: non dubitantes addere etiam ipsum dominũ Christum, nec se aliter arbitrantes ueracem suam ostendere falsitatem, nisi ueritatem dicant esse mẽdacem. Redarguenda sunt ista, non imitãda, Nec in eo malo debemus Priscillianistarum esse participes, in quo cæteris hæreticis cõuincuntur esse peiores. Ipsi enim soli, uel certe maxime ipsi reperiuntur, ad occultandam suam quã putãt ueritatem, dogmatizare mendacium: atq; hoc

Hæretici quomodo refellendi. Ca. I

B

Psal. 5

Priscillianistarum error. Cap. II

tam magnum malum ideo iustum existimare, quia dicunt in corde retinendum esse quod
uerum est, ore autem ad alienos proferre falsum, nullum esse peccatum, & hoc esse scriptũ, C
Qui loquitur ueritatem in corde suo: tanquam hoc satis sit ad iustitiam, etiamsi loquatur
quisq; in ore mendacium, quando non proximus, sed alienus hoc audit. Propterea putant
Ephes.4 etiã apostolũ Paulum cum dixisset, Deponentes mẽdacium, loquimini ueritatẽ, statim ad-
didisse, unusquisq; cum proximo suo, quia sumus inuicẽ membra, Vt uidelicet cum eis qui
nobis in societate ueritatis proximi non sunt, neq;, ut ita dicam, commembres nostri sunt,
loqui liceat oporteatq; mendacium. Quæ sententia sanctos martyres exhonorat, imò uero
aufert sancta omnino martyria. Iustius enim sapientiusq; facerent secundum istos, si perse
cutoribus suis non se confiterentur esse Christianos, nec eos sua confessione facerent homi
cidas: sed potius mentiendo & negando quod erant, & ipsi saluum haberent carnis com-
modum cordisq; propositum, & illos conceptum animo scelus implere non sinerent, Non
enim proximi eorum erant in fide christiana, ut cum eis deberẽt loqui ueritatem in ore suo,
quam loquebantur in corde suo, sed ipsius ueritatis insuper inimici. Si enim Hieu, quem si-
bi inter cæteros ad exemplũ mentiendi prudenter uidentur intueri, seruum Baal se esse men
titus est, ut seruos eius occideret: quanto iustius secundum istorum peruersitatem tempore
persecutionis seruos dæmonum se mentirentur serui Christi, ne serui dæmonum seruos occi
derent Christi: & sacrificarent idolis ne interficerẽtur homines, si sacrificauit ille Baali ut in-
terficeret homines? Quid enim eis obesset secundum egregiam doctrinam mẽdaciloquo-
rum, si diaboli cultum mentirentur in corpore, quando dei cultus seruabatur in corde? Sed
non sic intellexerunt Apostolum martyres ueri, martyres sancti, Viderunt quippe tenue-
Roma.10 runtq; quod scriptum est, Corde creditur ad iustitiam, ore cõfessio fit ad salutem, Et, In ore
Apoc.14 eorum non est inuentum mendacium: ac sic irreprehensibiles abierunt, ubi tentari à men-
dacibus ulterius non cauebunt, quia mendaces amplius in suis cœlestibus cœtibus uel alie-
nos uel proximos non habebunt. Illum uero Hieu mendacio impio & sacrificio sacrilego
occidendos impios & sacrilegos inquirentem non imitarentur: nec si de illo qualis fuisset, ea D
dem scriptura tacuisset. Cum uero scriptum sit, eum rectum cor nõ habuisse cum deo, quid
ei profuit quòd pro nonnulla obedientia, quam de domo Achab omnino delenda, pro cu
piditate suæ dominationis exhibuit, aliquantam mercedem transitoriam regni temporalis
accepit? Ad sentẽtiam potius ueridicam martyrum defendendam te frater exhortor, ut sis
aduersus mendaces, non mendacij doctor, sed ueritatis assertor: nam diligentius, obsecro,
attende quod dico, ut inuenias quàm sit cauendum, quod zelo quidem laudabili aduersus
impios, ut possint comprehendi & corrigi uel uitari, sed tamen incautius docendum puta-
Mendaciorum mala. tur. Mendaciorum genera multa sunt, quæ quidem omnia uniuersaliter odisse de
Caput III bemus. Nullum est enim mendacium quod non sit contrarium ueritati. Nam sicut lux &
tenebræ, pietas & impietas, iustitia & iniquitas, peccatum & recte factum, sanitas & imbe-
cillitas, uita & mors: ita inter se sunt ueritas mendaciumq; contraria, Vnde quanto ama-
mus istam, tanto illud odisse debemus. Veruntamen sunt quædam mendacia, quæ crede-
re nihil obsit: quamuis etiam tali mentiendi genere fallere uoluisse, mentienti sit noxium,
non credenti. Tanquam si frater ille seruus dei Fronto in his quæ tibi indicauit, quod ab-
sit, aliqua mẽtiretur, sibi nocuisset profecto, non tibi, quamuis tu omnia credidisses sine tua
iniquitate narranti, Quoniam siue illa gesta sint, siue non ita, habent tamen aliquid, quod
si quis crediderit ita gestum esse, etiam si non ita sit gestum, regula ueritatis & doctrina sa-
lutis æternæ iudicetur esse culpãdus. Si aũt hoc quisq; mẽtiatur, quod si quis crediderit, ad-
uersus doctrinã Christi hæreticus erit, tãto est nocẽtior mentiens, quãto miserior credẽs. Vi
de ergo quale sit, si aduersus doctrinam Christi mentiti fuerimus, quod quisqs crediderit,
interibit: ut inimicos eiusdem doctrinæ capiamus, quos ad ueritatem, dum nos ab ea recedi
mus, adducamus, imò uero cum mendaces mẽtiendo capimus, mẽdacia peiora doceamus.
Aliud est enim quod dicũt quãdo mẽtiuntur, aliud quando fallũtur: nam cum hæresim suã
docent,

A docent, ea dicunt in quibus falluntur, Quando aūt se dicunt sentire quod non sentiunt, uel non sentire quod sentiunt, ea dicunt in quibus mētiuntur, Quod eis quisquis credit, & si eos non inuenit, ipse nō perit. A regula quippe catholica non recedit, qui hæreticū catholica dogmata mendaciter profitentē, catholicū credit, Ac per hoc nō est ei perniciosum: quia in hominis mente, de qua latente nō potest iudicare, non in dei fallitur fide, quam debet insitā custodire. Porrò autē quando hæresim suā docent, quisquis eis crediderit putando ueritatē, erit particeps ut erroris, ita damnatiōis illorū. Sic fit, ut cū illi sua nefaria dogmata fabulantur in quibus mortifero errore fallūtur, tūc quisquis crediderit pereat, Nos autē quando catholica dogmata prædicamus, in quibus rectam fidem tenemus, tunc si crediderit, inueniatur quicūq; perierat. Quādo uero cum sint Priscillianistæ, ut sua uenena nō prodāt, nostros se esse mentiūtur, quisquis nostrum eis credit, etiā illis latentibus ipse catholicus perseuerat. Nos cōtra ut ad eorū perueniamus indaginē, si Priscillianistas nos esse mentimur, quia eorum tanq; nostra sumus dogmata laudaturi, quisquis ea crediderit, aut cōfirmabitur apud eos, aut transferetur ad eos interim statim: quid autem hora superuētura pariat, utrum inde postea liberentur, uera dicentibus nobis, qui decepti sunt fallentibus nobis: & utrum audire uelint docentem, quē sic experti sunt mentientē, quis nouerit certum? quis hoc esse ignoret incertum? Ex quo colligitur, perniciosius, aut ut mitius loquar, periculosius mētiri catholicos ut hæreticos capiant, quàm mentiuntur hæretici ut catholicos lateant. Quoniam quisquis credit catholicis mentiendo tentantibus, aut efficitur, aut confirmatur hæreticus: Quisquis autem credit hæreticis mētiendo sese occultantibus, non desinit esse catholicus. Quod ut fiat planius, aliqua exempli gratia proponamus, & ex eis potissimum scriptis quæ mihi legenda misisti. Ecce constituamus ante oculos callidum exploratorē, accedere ad eum quē Priscillianistam esse præsenserit, & dictum episcopi, uel cogniti uitam, uel incogniti famam laudare mendaciter: est hoc tolerabilius adhuc, quia ille putatur fuisse catholicus, atque ex illo errore correctus. Deinde Priscillianum (hoc enim sequitur in arte mentiendi) uenera-

B biliter commemoraturus est, hominem impium & detestabilem, & pro suis nefarijs sceleribus criminibusq; damnatum, In qua eius uenerabili commemoratione, si forte ille cui retia tenduntur huiusmodi, firmus Priscillianista non fuerat, hac eius prædicatione firmabitur. Cum autem ad cætera explorantis sermo processerit, & dicentis misereri se eorū quos tantis errorum tenebris tenebrarum autor inuoluerit, ut honorem animæ suæ, & claritatem diuinæ prosapiæ non agnoscāt, Tum deinde dictum librū, cuius nomen est libra, eo quòd pertractatis duodecim quæstionibus uelut uncijs explicatur, tantis extulerit laudibus, ut talem libram, qua horrēdæ blasphemiæ continentur, multis librarum auri milibus pretiosiorem esse testetur: Nempe hæc astutia mentientis, animā credentis interficit, aut iam interfectam in eadē morte demergit ac deprimit. Sed inquies, postea liberabitur. Quid si nō fiat, siue aliquo interueniente impedimento ne cœpta compleantur, siue obstinatione mētis hæreticæ rursus eadem negantis, etiā si aliqua iam cœperat cōfiteri: præsertim quia si cognouerit se ab alieno fuisse tentatum, eoipso audacius illa quæ sentit studebit occultare mendacio, quando id inculpate fieri multo certius didicerit, etiam exemplo ipsius tentatoris? Hoc quippe in homine qui ueritatem tegendam putat esse mentiendo, qua tandem fronte culpabimus & damnare audebimus quod docemus? Remanet igitur, ut quod sentiunt Priscillianistæ secundum hæresis suæ nefariam falsitatem, de deo, de anima, de corpore, de cæteris rebus, nō dubitemus ueraci pietate dānare. Quod aūt sentiūt, ut ueritas occultetur esse mentiendū, sit nobis & illis, quod absit, dogma cōmune. Hoc tam magnum malum est, ut etiam si conatus hic noster, quo eos per mendacium capere cupimus & mutare, ita prosperetur ut eos capiamus atq; mutemus, nullis lucris compēsentur hæc dāna, quibus & nos cum ipsis pro illorū correctione deprauamur. Per hoc namq; mendaciū & nos erimus ex ea parte peruersi, & illi semicorrecti: quandoquidē istud q; putāt esse pro ueritate mentiendū, nō in eis corrigimus: quia idē nos dicimus & docemus, & fieri oportere præcipimus, ut ad eos

emendandos

emendandos peruenire possimus:Quos tamen non emendamus,quibus mendum quo ue C
rum tegendum existimant non auferimus:sed nos potius immendamur,cum per tale men/
dum eos quærimus,nec inuenimus quemadmodum eis conuersis credere ualeamus,quibus
peruersis mentiti sumus:ne forte ꝙ ut caperentur sunt passi,faciant capti, non solum quia fa
cere consueuerunt, sed quia & in nobis ad quos ueniunt hoc inueniunt.

Mentienti non haberi fidem. Ca. IIII

Et quod est miserabilius,etiam ipsi iam quasi nostri effecti,quemadmodum nobis cre
dant reperire non possunt.Si enim suspicentur etiam ipsi catholica dogmata nos mēdaciter
loqui,ut nescio quid aliud occultemus quod uerum putamus: certe talia suspicanti dicturus
es: Hoc tunc ideo feci ut caperem te. Sed quid respondebis dicenti: unde igitur scio,utrum
etiam nunc id facias ne capiaris à me? An uero cuiq; persuaderi potest,hominem non men
tiri ne capiatur, qui mentitur ut capiat? Vides ne quò tendat hoc malum, ut scilicet nō solū
nos illis, ipsiq; nobis, sed omnis frater omni fratri non immerito uideatur esse suspectus?
Atq; ita dum per mendacium tenditur ut doceatur fides, id agi potius ut nulli habenda sit
fides. Si enim & contra deum loquimur cum mentimur, quid tantum mali poterit in ullo
mendacio reperiri,quod tanq̃ scelestissimum omni modo deuitare debeamus?

Priscillianistā tolerabilius mentiri, q̃ catholicū. Cap. V

Sed nunc aduerte q̃ tolerabilius Priscillianistæ in nostra comparatione mentiantur,
quando se fallaciter loqui sciunt,quos nostro mendacio liberandos putamus ab eis falsis in
quibus errando falluntur. Priscillianista dicit, ꝙ anima sit pars dei, & eiusdem cuius est ille,
naturæ atq; substantiæ.Magna hæc est & detestanda blasphemia:Sequitur em̄,ut dei natu
ra captiuetur,decipiatur,fallatur,conturbetur atq; turpetur, dānetur atq; crucietur.At si hoc
& ille dicit,qui de tāto malo liberare cupit hominem per mēdacium,uideamus quid intersit
inter utrunq; blasphemum.Plurimum inquis:Nam hoc Priscillianista dicit,ita etiā credens,
Catholicus autem non ita credens,q̃uis ita loquens.Ille ergo blasphemat nesciens, iste au/
tem sciens:Ille contra scientiam, iste contra conscientiam:Ille habet cæcitatem falsa sentiēdi,
sed in eis habet saltē uoluntatem uera dicendi:iste latens uidet uera,& uolens loquitur falsa.
Sed ille inquies, hoc docet, ut erroris sui faciat furorisq; participes: iste autē hoc dicit,ut ab D
illo errore ac furore liberet homines.Iam quidem supra ostendi,quantū & hoc noceat quod
creditur profuturum. Verum interim si appēdamus in his duobus mala præsentia, quoniā
bona futura quæ catholicus de corrigēdo hæretico inq̄rit, incerta sunt, quis peccat grauius?
utrum qui hominem decipit nesciēs,an qui deum blasphemat sciens? Profecto quid sit pe/
ius,intelligit qui homini deum sollicita pietate præponit. Huc accedit, quia si blaspheman/
dus est deus,ut ad eum laudandum homines adducamus: proculdubio non solum ad lau/
dandum, uerumetiam ad blasphemandum deum, exemplo & doctrina nostra homines
inuitamus: quoniam quos ad dei laudes per dei blasphemias molimur adducere, utique si
adduxerimus,non solum laudare discent,uerumetiam blasphemare. Hæc illis beneficia con
ferimus,quos non ignorāter,sed scienter blasphemando ab hæreticis liberamus.Et cū Apo/
stolus homines tradiderit etiā ipsi satanæ ut discerent non blasphemare: nos conamur ho/
mines eruere satanæ,ut discant non per ignorantiam, sed per scientiam blasphemare: No/
bisq; ipsis magistris eorum hoc tam magnum importamus exitium, ut propter hæreticos
capiēdos prius efficiamur,quod certum est,dei blasphematores:quo possimus propter eos,
quod incertum est,liberandos,ueritatis eius esse doctores. Cum igitur blasphemare deum
doceamus nostros, ut eos Priscillianistæ credant suos: uideamus quid mali dicant ipsi,qui
propterea mentiuntur ut eos nostros esse credamus: Anathematizant Priscillianum, & ad
nostrum arbitrium detestantur:Dicunt animam creaturam dei esse, non partem:Execran/
tur Priscillianistarum falsa martyria:Catholicos episcopos à quibus illa hæresis nudata,op
pugnata, prostrata est,magnis efferunt laudibus,& cætera huiusmodi.Ecce ipsi uera dicunt
quando mentiuntur, non quo simul possit hocipsum uerum esse quod mendum est, sed in
alio quando mentiuntur,in alio uera dicunt. Quādo enim nostros se esse mentiuntur,de fi/
de catholica uera dicunt: Ac per hoc ipsi ne Priscillianistæ inueniantur, loquuntur menda/

citer

A citer uera, Nos autem ut eos inueniamus,nō solum mendaciter loquimur ut ad illos pertinere credamur,sed etiam falsa loquimur quæ ad illorum errorem pertinere cognouimus. Itaq; illi quando nostri putari uolunt,& falsum est ex parte,& uerum est ex parte quod dicunt,Falsum est enim eos nostros esse:uerum est aūt,animam partem dei non esse. Nos uero quādo ad eos pertinere putari uolumus,falsum est utrunq; quod dicimus, & Priscillianistas nos esse,& animam partē dei esse.Illi itaq; deum laudāt,non blasphemant quando se occultant: & quando se non occultant,sed sua proferunt,blasphemare se nesciūt. Ideo si ad fidem catholicā conuertātur,consolantur semetipsos, quia possunt dicere quod apostolus, Qui cū inter cætera dixisset, Prius fui blasphemus, misericordiam,inquit,consecutus sum, quia ignorans feci.Nos contra,ut se nobis aperiant,si hoc quasi iustum mendacium fallendis eis capiendisq; proferimus,profecto & ad blasphematores Priscillianistas nos pertinere dicimus,& ut nobis credant,sine excusatione ignorantiæ blasphemamus, Neq; enim catholicus qui blasphemando uult hæreticus credi, potest dicere,ignorans feci. 1. Timoth.1

Semper frater in talibus causis cum timore recolendum est, Quicunq; me negauerit coram hominibus,negabo eum coram patre meo qui in cœlis est, An uero Christum corā hominibus non negat, qui eum coram Priscillianistis negat,ut eos latentes blasphemo mēdacio nudet & capiat? Quis autem dubitat obsecro te negari Christum, cum sicuti est uerus,ita non esse dicitur: & sicut eum Priscillianista credit,ita esse dicitur? Sed occultos lupos inquies,indutos pellibus ouium, & dominicū gregem latenter grauiterq; uastantes, aliter inuenire non possumus. Vnde ergo innotuerunt Priscillianistæ, priusquā huius mendacij fuisset excogitata uenatio? Vnde ad ipsius autoris illorū, profecto astutioris,& ideo tectioris cubile peruentum est:unde tot tantiq; manifestati atq; damnati, & cæteri innumerabiles partim correcti,partim uelut correcti,& in ecclesia miserante collecti sunt. Multas enim uias dat dominus quando miseretur, quibus ad eorum perueniatur indaginem, Quarum B duæ sunt alijs feliciores, ut uel ab eis quos seducere uoluerunt, aut ab eis quos iam seduxerant resipiscentibus conuersisq; monstrentur.Quod facilius fit,si nefarius eorum error,non mendacibus captationibus,sed ueracibus disputationibus euertatur. Quibus conscribēdis operam te oportet impendere, quoniam dominus donauit ut possis:quæ scripta salubria, quibus eorum peruersitas insana destruitur,cum magis magisq; innotuerint, & à catholicis uel Antistibus qui loquuntur in populis,uel à quibusq; studiosis zelo dei plenis, fuerint usq;quaq; diffusa, hæc erunt sancta retia quibus capiantur ueraciter,non mendaciter inquirantur. Sic enim capti,aut ultro quid fuerint fatebuntur,& alios quos in sua mala societate nouerunt, uel concorditer corrigent, uel misericorditer prodent, Aut si eos pudebit fateri, quod diuturna simulatione texerunt,occulta dei manu medicante sanabuntur. Sed multo facilius, inquies, eorum latibula penetramus, si quod sunt nos esse mentiamur.Hoc si liceret aut expediret, potuit Christus præcipere ouibus suis, ut lupinis amictæ pellibus ad lupos uenirent, & eos huius artis fallacijs inuenirent. Quod eis non dixit, nec quando eas in mediū luporum se missurum esse prædixit. Sed dices,Non erant tunc inquirendi,cū essent apertissimi lupi,sed eorum morsus & sæuitia perferenda. Quid cum tempora posteriora prænuntiās,in uestitu ouium dixit rapaces lupos esse uenturos? Nónne ibi erat locus ut hæc moneret & diceret:& uos ut eos inueniatis, assumite uestitum luporum,intrinsecus autem oues manete? Non hoc ait,Sed cum dixisset, Multi ad uos uenient in uestitu ouiū: intrinsecus autem sunt lupi rapaces:non addidit ex mendacijs uestris, sed ex fructibus eorum cognoscetis eos. Veritate sunt cauenda,ueritate capienda,ueritate occidenda mendacia. Absit ut blasphemias ignorātium,scienter blasphemando uincamus,Absit ut mala fallacium imitādo caueamus. Quomodo enim cauebimus,si ut caueamus habebimus? Si enim ut capiatur qui blasphemat nesciens, blasphemabo sciens,peius est quod ago q̄ quod capio.Si ut inueniatur qui Christum negat nesciens, ego Christum negabo sciens, ad perditionem me secuturus est quem sic inuenero:siquidē ut illum inueniā,prior pereo. An forte qui

Modus inquirendi & conuincendi hæreticos, Caput VI

Obiectio

Responsio

Euasio pro mendacio

Confutatio

Obiectio

Responsio

Matth. 7

te qui eo modo Priscillianistas inuenire molitur, ideo non negat Christũ, quia ore depro/ C
mit quod corde non credit:quasi uero quod & pauloante iam dixi,cũ dictum esset, Corde
creditur ad iustitiam, incassum est additũ,ore confessio fit ad salutẽ? Nonne penè omnes
qui Christum coram persecutoribus negauerunt, quod de illo credebant,corde tenuerunt,
& tamen ore ad salutem non confitendo perierunt, nisi qui per pœnitentiam reuixerunt?
Quis ita euanescat ut existimet apostolum Petrũ hoc habuisse in corde quod in ore,quan/
do Christum negauit? Nẽpe in illa negatione intus ueritatẽ tenebat,& foris mẽdaciũ pro/
ferebat,Cur ergo lacrymis diluit quod ore negauerat, si saluti sufficiebat quod corde crede
bat? Cur loquens in corde suo ueritatem, tam amaro fletu puniuit mendacium quod ore
deprompsit:nisi quia magnam uidit esse perniciem, q corde quidem credidit ad iustitiam,
Psal.14 sed ore non confessus est ad salutem? Quapropter illud quod scriptum est, Qui loquitur
ueritatem in corde suo:non sic accipiendum est, quasi retenta in corde ueritate, loquendum
sit in ore mẽdacium, Sed ideo dictũ est,quia fieri potest ut loquatur quisquis ore ueritatẽ,
quæ nihil ei prosit si eam in corde non teneat : id est si quod loquitur ipse non credat : sicut
hæretici,maximeq; ijdem Priscillianistæ faciunt,cum catholicam ueritatem non quidẽ cre/
dunt,sed tamen loquuntur,ut nostri esse credantur . Loquuntur ergo ueritatem in ore suo,
non in corde suo. Propterea distinguendi erant ab illo de quo dictum est, Qui loquitur
ueritatem in corde suo . Hanc autem ueritatem catholicus sicut in corde loquitur, quia ita
credit, ita & in ore debet, ut ita prædicet.Contra istam uero nec in corde nec in ore habeat
falsitatem,ut in corde credat ad iustitiam,& ore cõfessionem faciat ad salutem, Nam & in
illo psalmo cum dictum esset,Qui loquitur ueritatem in corde suo: mox etiam hoc additũ
Ephe. 4 est, Qui nõ egit dolum in lingua sua. Et illud quod apostolus ait, Deponentes mendaciũ,
loquimini ueritatẽ unusquisq; cum proximo suo:quia sumus inuicem membra: absit ut sic
intelligamus tanq; loqui mendaciũ permiserit cum eis qui non sunt nobiscum mẽbra cor/
poris Christi, Sed ideo dictũ est, quia unusquisq; nostrum hoc debet quẽq; deputare qd'
eum uult fieri,etiam si nondum factus est: sicut dominus alienigenam Samaritanum pro/ D
ximum eius ostendit cum quo misericordiam fecit.Proximus ergo habendus est,non alie/
nus,cum quo id agendum est,ne remaneat alienus.Et si propter id quod nondum est fidei
nostræ sacramentiq; particeps factus , aliqua illi occultanda sunt uera, non tamen ideo di/
cenda sunt falsa, Fuerunt enim etiam tẽporibus apostolorũ , qui ueritatẽ non ueraciter , id
est non ueraci animo prædicarent,quos dicit apostolus Christum annuntiasse non caste,
Cõfutatio mẽdacij sed per inuidiã & contentionẽ,Ac per hoc etiã tunc nonnulli tolerati sunt annuntiantes nõ
casto animo ueritatẽ:non tamen ulli laudati sunt, tanq; annuntiantes casto animo falsita
tem.Deniq; de illis dicit,Siue occasione,siue ueritate Christus annuntiet, Nullo modo au
tem diceret , ut postea Christus annuntietur,prius negetur . Quocirca multis quidem mo/
dis possunt latentes hæretici uestigari,nec catholica fide uituperata, nec hæretica impietate
...e boni quidẽ cau laudata: Sed & si aliter omnino non posset educi de cauernis suis hæretica
...peccandũ,c.VII impietas, nisi à tramite ueritatis lingua catholica deuiaret , tolerabilius illa occultaretur q;
ista præcipitaretur. Tolerabilius in suis foueis delitescerẽt uulpes , q; propter illas capiẽdas
in blasphemiæ foueã caderent uenatores.Tolerabilius perfidia Priscillianistarum ueritatis
uelamine tegeretur,q; fides catholicorũ ne à Priscillianistis mentientibus laudaretur , à ca/
tholicis credentibus negaretur . Nã si propterea iusta sunt non qualiacũq;, sed blasphema
mendacia, quia hoc animo fiunt ut occulti hæretici detegantur , poterunt isto modo si eo/
Cõfutatio mẽdacij rum aliqua fœmina,injciat oculũ in catholicũ Ioseph,eiq; promittat proditurã se latebras
dem animo fiant,casta esse adulteria . Quid si enim ex numero Priscillianistarũ impudica
eorũ,si ab illo impetrauerit stuprũ, certum q; sit eã si ei consensum fuerit, quod pollicita est
impleturã , faciendũ ne censebimus , an intelligemus nequaq; tali pretio merces eiusmodi
comparandas? Cur ergo non eruimus capiendos hæreticos carne in adulterium defluẽte,
& eruendos putamus ore in blasphemia fornicante ? Aut enim licebit utrũq; pari ratione
defende

A defendere, ut ideo hæc nō esse dicātur iniusta, quia ea facta sunt intētione qua deprehende rentur iniusti: aut si sana doctrina nec propter inueniendos hæreticos uult nos cum fœminis impudicis saltem corpore non mente misceri, profecto nec propter inueniendos hæreticos uult à nobis saltem uoce nō mente, aut immundā hæresim prædicari, aut castam catholicam blasphemari, Quia & ipsum mentis imperiū, cui debet omnis inferior motus hominis obedire, digno non carebit opprobrio, quando fit quod fieri non oportet, seu membro seu uerbo. Quanquam etiā cum uerbo fit, mēbro fit: quoniam lingua mēbrū est qua fit uerbū, Nec ullum factū nostrū mēbro ullo paritur, nisi quod prius corde concipitur: uel potius intus cogitando & consentiendo iā partū, foras æditur faciēdo per mēbrū. Nō itaque animus à facto excusatur, quando dicitur aliquid non ex animo fieri, quod tamen nō fieret, nisi animus faciendū esse decerneret. Interest quidē plurimū, qua causa, quo fine, qua intētione quod fiat, Sed ea, quæ constat esse peccata, nullo bonæ causæ obtentu, nullo quasi bono fine, nulla uelut bona intētione facienda sunt. Ea quippe opera hominū, sicut causas habuerint bonas seu malas, nunc sunt bona, nūc mala, quæ nō sunt per seipsa peccata, Sicut uictū præbere pauperibus, bonū opus est, si fit causa misericordiæ cū recta fide, Sicut cōcubitus coniugalis, quando fit causa generandi, si ea fide fiat ut gignantur regenerādi. Hæc atque huiusmodi secundū suas causas opera sunt bona uel mala, quia eadē ipsa si habeant malas causas, in peccata uertuntur, Velut si iactantiæ causa pauper pascitur: aut lasciuiæ causa cū uxore concūbitur: aut filij generantur, non ut deo sed ut diabolo nutriantur. Cū uero iam opera ipsa peccata sunt, sicut furta, stupra, blasphemiæ, uel cætera talia; quis est qui dicat causis bonis esse facienda, ut uel peccata nō sint, uel quod est absurdius, iusta peccata sint? Quis est qui dicat, ut habeamus quod demus pauperibus, faciamus furta diuitibus, aut testimonia falsa uendamus, maxime si non inde innocentes læduntur, sed nocētes potius damnaturis iudicibus eruuntur? Duo enim bona fiunt huius uenditione mendacij, ut & pecunia sumatur unde

B inops alatur, & iudex fallatur, ne homo puniatur. Testamenta etiā si possumus, cur nō uera supprimimus, & falsa supponimus: ut hæreditates uel legata non habeāt indigni, qui nihil ex eis operantur boni, sed hi potius à quibus esurientes pascuntur, nudi uestiuntur, peregrini suscipiuntur, captiui redimuntur, ecclesiæ construuntur? Cur enim non fiant illa mala propter hæc bona, si propter hæc bona nec illa sunt mala? Iā uero si aliquæ immūdæ & diuites fœminæ uideātur amatores & stupratores suos insuper ditaturæ, cur non & has partes atque artes suscipiat uir misericors, quibus pro tā bona causa utatur, ut habeat unde indigētibus largiatur: nec audiat apostolū dicentem, Qui furabatur iā nō furetur, magis autem laboret operans manibus suis, quod bonū est, ut habeat unde tribuat cui opus est. Siquidē non solū ipsum furtū, uerūetiā falsum testimoniū & adulteriū, & omne opus malū non erit malū sed bonū, si ea causa perpetretur ut sit unde fiat bonū. Quis ista dicat, nisi qui res humanas omnesque conatur mores legesque subuertere? Quod enim sceleratissimū facinus, quod turpissimū flagitiū, quod impijssimū sacrilegiū nō dicatur posse fieri recte atque iuste: nec impune tantū, uerūetiā gloriose, ut in eo perpetrādo, nō solū supplicia nulla timeātur, sed sperentur & præmia: si semel concesserimus in omnibus malis operibus hominum, ideo non quid fiat, sed quare fiat esse quærendū, ut quæcunque propter bonas causas facta inueniuntur, nec ipsa mala esse iudicentur. At si iustitia merito punit furē, etiā qui dixerit & ostēderit ideo se subtraxisse superflua diuiti, ut præberet necessaria pauperi: si merito punit falsariū, etiā qui se ideo testamentum alienum corrupisse docuerit, ut ille hæres esset qui facturus inde fuerat eleemosynas largas, non ille qui nullas: si merito punit adulterū, etiā qui demōstrauerit misericordia se fecisse adulteriū, ut per illā cū qua fecit, de morte hominē liberaret: postremo ut ad rem de qua quæstio est propius accedamus, si merito punit eū qui fœminæ alicui Priscillianistarū turpitudinis cōsciæ, propterea se adulterino concubitu miscuit, ut ad eorū latebras perueniret: obsecro te, cū dicat apostolus, Nec exhibeatis mēbra uestra arma iniquitatis peccato, & ideo nec manus, nec corporis genitalia, nec alia membra flagitijs exhibere debeamus, ut Priscilliani-

Ephe. 4

Roma. 6

stas inuenire possimus:quid nos lingua,quid totū os nostrū , quid organū uocis offendit, C
ut hæc exhibeamus arma peccato:tantoq; peccato,ubi deū nostrū ut Priscillianistas appre
hensos ab ignorantiæ blasphemijs seruemus,sine excusatione ignorantiæ blasphememus.

Num leuiter peccādum,Caput VIII

Dicet aliquis,Ergo æquandus est fur quilibet , ei furi qui misericordiæ uoluntate fura/
tur.Quis hoc dixerit? Sed horū duorū non ideo est quisq; bonus,qa peior est unus, Peior
est enim qui cōcupiscendo,ꝙ qui miserādo furatur.Sed si furtū omne peccatū est, ab omni
furto est abstinendū.Quis enim dicat esse peccandū,etiāsi aliud sit damnabile,aliud uenia/
le peccatū? Nunc aūt quærimus,si hoc aut illud quisq; fecerit,quis non peccauit, siue pecca/
uit:non quis grauius leuiusúe peccauit, Nā & ipsa furta leuius utiq; puniuntur lege ꝙ stu/
pra.Sunt autem utraq; peccata,ꝙuis alia leuiora,alia grauiora : ita ut leuius habeatur fur/
tū quod concupiscendo,ꝙ stuprū quod subueniēdo cōmittitur . In suo quippe genere alijs
eiusdem generis peccatis leuiora fiunt,quæ bono animo uidentur admitti, cum tamen & i/
psa alterius generis peccatis,ipso suo genere leuioribus inueniantur esse grauiora. Grauius
est enim auaritia,ꝙ misericordia furtū facere, Itemq; stuprū grauius est luxuria,ꝙ miseri/
cordia perpetrare:& tamen grauius est adulterare misericordia ꝗ furari auaritia. Neq; nūc
agitur quid sit leuius siue grauius,sed quæ sint peccata uel non sint, Nemo enim dixerit de/
buisse peccare ubi constat esse peccatū:sed debere dicimus si ita uel ita peccatum est,ignosci
uel non ignosci.

Nemini leuiter peccandū ob uitandū alienū peccatum grauius,Ca. IX

Verū quod fatendū est, ita humanos animos quædā compensa
tiua peccata perturbant,ut etiā putētur debere laudari,ac potius recte facta dicātur . Quis
enim dubitet esse grande peccatum,si pater filias suas prostituat fornicationibus impiorū?
Et tamen extitit causa qua hoc uir iustus debere se facere existimaret , quando Sodomi/
tæ nefario libidinis impetu hospitibus eius irruebant. Ait enim, Sunt mihi duæ filiæ quæ
non cognouerunt uirū,producā illas ad uos,& utimini eis quomodo placuerit uobis , tan/
tū in uiros istos ne faciatis iniquū,propterea quia intrauerunt sub tectum tignorū meorū.
Quid hic dicemus? Nónne ita scelus quod Sodomitæ hospitibus illius uiri iusti facere co/
nabātur,horremus,ut quicquid fieret ne hoc fieret,arbitremur fuisse faciendū . Mouet etiā D
maxime persona faciētis,quæ merito iustitiæ liberabatur à Sodomis:ut quoniā minus ma
lū est fœminas ꝙ uiros perpeti stuprū, etiam hoc ad iustitiā iusti illius pertinuisse dicatur,
q; in filiabus hoc maluit fieri ꝙ in hospitibus suis: non tantū id uolens animo,uerū & offe/
rens uerbo:& si illi assensi fuissent,impleturus & facto.Sed si hanc peccatis aperimus uiam,
ut committamus minora ne alij maiora committant,lato limite, immo nullo limite,sed cō/
uulsis & remotis omnibus terminis infinito spatio cuncta intrabunt atq; regnabūt . Quā/
do enim fuerit definitū peccandū esse homini minus , ne alius peccet amplius, profecto &
furtis nostris stupra cauebuntur aliena, & incesta stupris:& si qua impietas uisa fuerit etiā
peior incestis, incesta quoq; facienda dicentur à nobis,si eo modo agi potuerint, ut illa im/
pietas non cōmittatur ab alijs:& in singulis quibusq; generibus peccatorū,& furta pro fur/
tis,& stupra pro stupris, & incesta pro incestis,& sacrilegia pro sacrilegijs facienda putabū/
tur,nostra pro alienis:non solū minora pro maioribus, uerūetiā si & ad ipsa summa & pes
sima ueniatur,pauciora pro pluribus:si se ita rerum uerset incursus,ut aliter alij non se absti
neant à peccatis,nisi minus aliquanto,sed tamen peccantibus nobis:ita ut omnino ubi dixe
rit inimicus qui habuerit huiusmodi potestatē , nisi tu sceleratus fueris, ego sceleratior ero,
aut nisi tu hoc scelus feceris,ego talia plura faciam,scelus nobis uideamur admittere, si ueli/
mus ab scelere tēperare,Hoc sapere quid est aliud nisi desipere,uel potius insanire ? A mea
quippe iniquitate,non ab aliena,siue in me, siue in alijs perpetrata, mihi est cauenda dāna/
tio. Anima enim quæ peccauerit,ipsa morietur. Si ergo peccare,ne grauius uel in nos uel in
quoslibet alij peccent, proculdubio non debemus , considerandū est in eo quod fecit Lot,
utrū exemplū sit quod imitari,an potius quod uitare debeamus.Magis enim uidetur intu/
endū & notandū, cū tam horrendū malū ex impietate flagitiosissima Sodomitarū suis im
penderet hospitibus,quod cuperet depellere nec ualeret: sic etiam iusti animū potuisse tur/
bari,

A bari,ut uellet facere quod nō humani timoris nebulosa tēpestas, sed diuini iuris tranquilla serenitas,si cōsulatur,à nobis faciendū nō esse clamabit: & iubebit potius ut sic nostra peccata caueamus,ne ullorū prorsus alienorū peccatorū timore peccemus. Aliena quippe ille uir iustus timendo peccata,quæ nisi cōsentientes inquinare nō possunt, perturbatus non attendit suū,quo uoluit subdere filias libidinibus impiorū.Hæc quando in scripturis sanctis legimus,nō ideo quia facta credimus etiā faciēda credamus, ne uiolemus præcepta,dū passim sectamur exēpla.An uero quia iurauit Dauid se occisurū esse Nabal, & clemēti cōsideratione nō fecit,propterea illū imitandū esse dicemus, ut temere iuremus nos esse facturos, qđ nō esse faciēdū postea uideamus? Sed sicut illū timor ut prostituere filias uellet, sic istum ut temere iuraret,ira turbauit. Deniq; si de ambobus interrogando ut dicerēt, cur hæc fecerint,fas nobis esset inquirere,posset ille respondere, Timor & tremor uenerunt super me, & cōtexerunt me tenebræ: posset etiā dicere iste, Turbatus est præ ira oculus meus:ut nō miraremur uel illū in timoris tenebris,uel istū oculo turbato nō uidisse quod uidendū fuit,ne faceret quod faciendū nō fuit.Et sancto quidē Dauid iustius dici potuit, q nec irasci debuerit:quis ingrato & reddenti mala pro bonis, Sed & si ut homini ira subrepsit,non utiq; tātū debuit præualere,ut se facturū iuraret,quod aut sæuiendo faceret, aut peierando nō faceret. Illi aūt inter libidinosas insanias Sodomitarū constituto, quis auderet dicere, etiā si tui hospites in tua domo quò eos intrare humanitate uiolentissima compulisti ab impudicis apprehensi & oppressi muliebria patiātur,nihil timeas, nihil cures,non expauescas,nō horrescas,nō contremiscas. Quis hæc uel illorum sceleratorū socius hospiti pio dicere auderet? Sed planè rectissime diceretur,Age quicquid potes,ne fiat quod merito times, Sed nō te timor iste cōpellat,ut facias quod in se filiæ tuæ fieri si uoluerint, facient cū Sodomis te autore nequitiā:si aūt noluerint,patientur à Sodomitis te autore uiolentiā. Noli facere magnū scelus tuū,dū magis horrescis alienū.Quantūlibet eñ distet inter tuū & alienū,hoc erit tuū, 1.Reg.25

B illud alienū. Nisi forte ꝓ defensione huius uiri in eas se quispiā coarctet angustias,ut dicat: quoniā accipere q̄ facere præstat iniuriā: hospites aūt illi non erāt utiq; facturi iniuriā,sed passuri: maluit uir iustus filias suas iniuriā pati q̄ hospites suos,eo iure quo filiarum dñs erat,& nouerat non eas peccare si id fieret, quia peccantes potius quibus non consentirent, sine peccato proprio sustinerent.Deniq; nō se ipsæ stuprādas quis pro masculis fœminas pro illis hospitibus obtulerunt,ne reas eas faceret non perpessio libidinis alienæ, sed suæ cōsensio uoluntatis.Nec pater earū hoc in se fieri permittebat,cū hoc facere conarētur quibus hospites nō prodebat:quis minus mali esset quod in uno,q̄ si fieret in duobus.Sed quantū poterat resistebat,ne ipsum quoq; ullus proprius macularet assensus,quē libidinosus furor etiā si præualuisset corporis uiribus, tamen non cōsentientē non maculasset alienus. In filiabus aūt non peccantibus nec ipse peccabat, quia nō eas peccare si opprimerētur inuitæ, sed peccantes ferre faciebat: tanq̄ si ab improbis ut sui serui cæderētur offerret,ne hospites eius paterētur cædis iniuriā.De qua re non disputabo,quia longū est,utrū uel dominus iure suæ potestatis recte sic utatur in seruo, ut seruū suū cædi faciat innocentē, ne amicus eius etiam ipse innocens,in domo eius à uiolētis improbis uapulet.Sed certe Dauid nullo modo recte dicit iurare debuisse se esse facturū,quod postea cerneret se facere nō debere. Vñ cōstat,q nō omnia quæ à sanctis uel iustis uiris legimus facta,trāsferre debemus in mores: sed etiā hinc discere q̄ late pateat,& ad quos usq; perueniat quod apostolus ait,Fratres,& si præoccupatus fuerit homo in aliquo delicto, uos qui spiritales estis,instruite huiusmodi in spiritu lenitatis,intendens teipsum ne & tu tenteris. Præoccupationes enim sunt istæ in q bus delinquitur, dū quid faciendū sit aut ad horā nō uidetur, aut & qui uiderit uincitur,ut scilicet fiat peccatū, cū uel latet ueritas, uel cōpellit infirmitas. Gal.6

De tropis sacræ scripturæ intelligēdis. Caput X

In omnibus aūt actibus nostris maxime etiam bonos turbant compensatiua peccata,ita ut nec peccata existimētur si habeant tales causas propter quas fiant, & in quibus uideatur peccari potius si non fiāt, Et præcipue de mendacijs hoc in hominum opinione præualuit, ut peccata non putentur

illa mẽdacia, quinimmo & recte facta esse credantur, quãdo quisq; pro eius cui falli expedit C
utilitate mentit̃: aut ne alijs noceat qui nociturus uidetur, nisi mendacijs euitetur. Ad hæc
mendaciorũ genera defendenda, plurima de scripturis sanctis suffragari putantur exẽpla.
Non aũt hoc est occultare ueritatẽ, quod est proferre mendaciũ, Quãuis enim omnis q mẽ
titur uelit celare quod uerũ est, nõ tamen omnis qui uult quod uerũ est celare, mẽtitur. Ple/
runq; enim uera non mentiendo occultamus, sed tacendo. Neq; enim mentitus est dñs ubi
Ioan.16 ait, Multa habeo uobis dicere, sed nõ potestis illa portare modo. Vera tacuit, non falsa lo/
cutus est, quibus ueris audiendis, eos minus idoneos indicauit. Quod si eis hocipsum nõ in
dicasset, id est non eos posse portare quæ dicere noluit, occultaret quidem nihilominus ali/
quid ueritatis, sed posse hoc recte fieri forsitan nesciremus, aut non tanto firmaremur exẽ/
plo. Vnde qui asserunt aliquando esse mentiendũ, non conuenienter cõmemorãt Abra/
Gen.20 hã hoc fecisse de Sara, quã sororẽ suã dixit, Nõ enim dixit, nõ est uxor mea, sed dixit soror
mea est, q; erat reuera tam propinqua genere, ut soror nõ mẽdaciter diceretur, Quod & po/
stea iã sibi ab illo qui abduxerat ea reddita confirmauit, respondens illi & dicẽs, Est uere so
ror mea de patre, non de matre: hoc est de paterno genere, non de materno. Aliquid ergo
ueri tacuit, non falsi aliquid dixit, quãdo tacuit uxorem, dixit sororem. Hoc & filius eius fe/
cit Isaac, Nam & ipsum nouimus propinquam suam coniugem fuisse sortitũ. Nõ est ergo
mendacium cum silendo absconditur uerũ, sed cum loquendo promitur falsum. Iacob au
tem quod matre fecit autore, ut patrẽ fallere uideretur, si diligenter & fideliter attendatur,
non est mendaciũ, sed mysteriũ, Quæ si mendacia dixerimus, omnes etiam parabolæ ac fi/
Tropi non sunt mendacia gurae significandarum quarũcunq; rerũ, quæ non ad proprietatẽ accipiendæ sunt, sed in eis
aliud ex alio est intelligendũ, dicentur esse mendacia, Quod absit omnino, Nam qui hoc
putat, tropicis etiam tã multis locutionibus, omnibus potest hanc importare calumniam,
Metaphora ita ut hæc ipsa quæ appellatur metaphora, hoc est de re propria ad rem non propriã uer/
bi alicuius usurpata translatio, possit ista ratione mendaciũ nũcupari. Cum enim dicimus D
fluctuare segetes, gemmare uites, floridam iuuentutem, niueam caniciem, proculdubio flu
ctus, gẽmas, florẽ, niuem, quia in his rebus non inuenimus, in quas hæc uerba aliunde trã/
stulimus, ab istis mendacia putabuntur. Et petra Christus, & cor lapideum Iudæorũ. Item
leo Christus, & leo diabolus, & innumerabilia talia dicẽtur esse mẽdacia. Quid q; hæc tro/
Antiphrasis pica locutio usq; ad eam peruenit quæ appellatur Antiphrasis, ut dicatur abundare quod
non est: dicatur dulce quod acidum est, lucus quod non luceat, Parcæ quod non parcant.
Iob.2 Vnde illud est in scripturis sanctis. Si nõ in faciẽ benedixerit tibi, quod diabolus ait domi/
no de sancto Iob, & intelligitur maledixerit. Quo uerbo & Nabuthei fictũ crimẽ à calum/
3.Reg.21 niantibus nominatũ est, Dictũ est enim q; benedixerit regi, hoc est maledixerit. Hi omnes
modi locutionũ mendacia putabuntur, si locutio uel actio figurata in mendacio deputabi/
tur. Si autem non est mendaciũ, quando ad intelligentiã ueritatis aliud ex alio significãtia
referũtur, profecto nõ solũ id quod fecit aut dixit Iacob patri ut benediceretur, sed neq; il/
lud qd' Ioseph uelut illudendis locutus est fratribus, nec q; Dauid simulauit insaniã, nec cæ
tera huiusmodi mendacia iudicãda sunt, sed locutiones actionesq; propheticæ ad ea quæ
uera sunt intelligenda referendæ. Quæ propterea figuratis uelut amictibus obteguntur, ut
Tropi in scripturis quare sensum pie quærentis exerceant, & ne nuda ac prompta uilescant, Quamuis quæ alijs locis
aperte ac manifeste dicta didicimus, cum ea ipsa de abditis eruuntur, in nostra quodãmo/
do cognitione renouãtur, & renouata dulcescunt, Nec uidentur discẽtibus q; his modis ob
scurantur, sed cõmendantur magis: ut quasi subtracta desiderentur ardẽtius, & inueniãtur
desiderata iocundius, Tñ uera nõ falsa dicuntur, quoniã uera non falsa significant̃, seu uer
bo seu facto, Quæ significantur enim, utiq; ipsa dicuntur, Putantur aũt mendacia, quoniã
nõ ea quæ uera significantur, dicta intelliguntur, sed ea quæ falsa sunt, dicta esse creduntur.
Hoc ut exẽplis fiat planius, idipsum quod Iacob fecit, attẽde, Hædinis certe pellibus mẽbra
cõtexit. Si causam proximã requiramus, mẽtitũ putabimus, Hoc enim fecit ut putaret̃ esse
qui

A qui non erat. Si autem hoc factum ad illud propter quod significandũ reuera factũ est referatur, per hædinas pelles peccata, per eũ uero qui eis se operuit, ille significatus est qui non sua, sed aliena peccata portauit. Verax ergo significatio nullo modo mendacium recte dici potest. Vt autem in facto, ita & in uerbo, Nã cum ei pater dixisset, Quis es tu fili? Ille respondit, Ego sum Esau primogenitus tuus. Hoc si referatur ad duos illos geminos, mendaciũ uidebitur. Si aũt ad illud propter quod significandũ ista gesta dictaq; cõscripta sunt, ille est hic intelligendus in corpore suo quod est eius ecclesia, qui de hac re loquẽs ait, Cum uideritis Abrahã & Isaac & Iacob, & omnes prophetas in regno dei: uos autem expelli foras, Et ueniẽt ab oriẽte & occidente & aquilone & austro, & accumbẽt in regno dei, Et, ecce sunt nouissimi qui erant primi, & sunt primi qui erant nouissimi. Sic enim quodãmodo minor maioris primatũ frater abstulit atq; in se transtulit fratris. Cũ igitur tam uera tamq; significẽtur ueraciter, quid hic debet putari factũ dictumue mẽdaciter? Cũ enim quæ significant, nõ utiq; nõ sunt in ueritate, sed sunt, seu præterita seu præsentia seu futura, pculdubio uera significatio est nullũq; mendaciũ. Sed nimis longũ est in hac significatione prophetica enucleate cuncta rimari, in quibus palmã ueritas habet, quia ut significando prænuntiata sunt, ita cõsequendo claruerunt. Luc. 13

Quomodo disputãdũ cũ Priscillianistis et mendaciorũ patronis, Cap. XI

Neq; id isto sermone suscepi, quod ad te magis pertinet qui Priscillianistarum latebras aperuisti, quantum ad eorum attinet dogmata falsa atq; peruersa: ne ita inuestigata uideant̃ quasi docenda fuerint, & non redarguenda: Magis ergo fac ut expugnata iaceant, quæ fecisti ut prodita pateant, Ne dum uolumus ad indaginem hominum fallacium peruenire, ipsas falsitates sinamus tanquam insuperabiles permanere: cum potius debeamus & in latentium cordibus destruere falsitates, q̃ parcendo falsitatibus inuenire fallaces. Porrò inter illa dogmata eorum, quæ subuertenda sunt, etiam hoc est utiq;, quod dogmatizant, ad occultandam religionem, religiosos debere mentiri, intantum, ut non solum de alijs rebus ad doctrinam religionis non pertinentibus, sed de ipsa

B quoq; religione mentiendum sit, ne patescat alienis: ut uidelicet negandus sit Christus, quo possit inter inimicos suos latere Christianus. Etiam hoc, obsecro te, dogma impium nefariumq; subuerte, propter quod astruendum argumentantes de scripturis colligunt testimonia, quibus uideantur non solum ignoscenda uel toleranda, uerum & honoranda mendacia. Ad te igitur pertinet sectam detestabilẽ cum refellis, sic accipienda monstrare ista testimonia scripturarum: ut uel doceas non esse quæ putantur esse mendacia, si eo modo intelligãtur quo intelligẽda sunt: uel imitãda nõ esse etiã quæ manifestũ est esse mẽdacia: uel certe ad extremũ de his saltẽ rebus quæ ad doctrinã religionis pertinent, nullo modo esse mẽtiendũ. Sic enim uere funditus euertũtur, dũ euertitur ubi delitescunt: ut eoipso minime sectandi, & maxime cauendi iudicentur, quo se ad occultandam hæresim suam profitẽtur esse mendaces. Hoc in eis est primitus expugnandum, hoc eorum uelut idoneum munimentum ueritatis ictibus feriendum atq; deijciendum, Nec eis quam non habent, alia latebra quò confugiant est præbenda: ut si forte ab his produntur quos conati fuerint seducere nec potuerint, dicant, Tentare illos uoluimus, quoniam nos prudentes catholici docuerũt ad inueniendos hæreticos id esse faciendum. Sed aliquanto commendatius oportet ut dicã, cur ista mihi uideatur tripartita ratio disputãdi, aduersus eos qui patronas mendacijs suis uolũt adhibere diuinas scripturas: ut prius ostẽdamus nõnulla quæ ibi putantur esse mẽdacia, nõ esse quod putant̃, si recte intelligantur, Deinde si qua ibi mẽdacia manifesta sunt, imitãda nõ esse, Tertio cõtra omnes omniũ opiniones, quibus uidetur ad uiri boni officiũ pertinere, aliqñ mentiri, omnimodo tenendũ, in doctrina religionis nullo modo esse mentiendũ. Hæc enim tria tibi exequenda pauloante cõmendaui, & quodãmodo iniũxi.

Nõ esse mendacia quæ putantur in sacris litteris, c. XII

Ad ostendenda ergo quædam quæ putantur in scripturis esse mendacia, non ea esse quod putantur si recte intelligantur, non tibi parum aduersus istos ualere uideatur, q̃ non de apostolicis, sed de propheticis litteris inueniũt uelut exẽpla mẽtiẽdi. Illa quippe omnia quæ nominatim cõmemorãt ubi sit quisq; mentitus, in eis libris leguntur in quibus nõ solũ

dicta, uerumetiam facta multa figurata conscripta sunt, quia & figurate gesta sunt. In figu- C
ris autem quod uelut mendum dicitur, bene intellectum, uerum inuenitur. Apostoli uero in
epistolis suis aliter locuti sunt, aliterq́ꝫ conscripti actus apostolorum, iam uidelicet reuelato
testamēto nc 10, quod illis figuris propheticis uelabatur. Deniq́ꝫ in tot epistolis apostolicis,
atq́ꝫ in ipso tam grandi libro in quo actus eorum canonica ueritate narrantur, non inueni
De simulatione Petri & Barnabæ. tur talis aliquis mentiēs, ut de illo ab istis ad mentiendi licentiam proponatur exemplum.
Quandoquidem illa Petri & Barnabæ simulatio qua gentes Iudaizare cogebant, merito
reprehensa atq́ꝫ correcta est, & ne tunc noceret, & ne posteris ad imitandum ualeret. Cum
Gal. 2 enim uidisset apostolus paulus quia non recte ingrediuntur ad ueritatē euangelij, dixit Pe
tro coram omnibus, Si tu cum sis Iudæus, gentiliter & non Iudaice uiuis, quomodo gentes
cogis iudaizare? Id autem quod ipse fecit, ut quasdā obseruationes legitimas Iudaica con-
suetudine retinendo & agendo non se inimicum legi prophetisq́ꝫ monstraret, absit ut men-
daciter eum fecisse credamus. De hac quippe re satis est eius nota sententia, qua fuerat cō-
stitutum, nec Iudæos qui tunc in Christum credebant, prohibendos esse à paternis traditio
nibus, nec ad eas gentiles cum Christiani fierent esse cogendos: ut illa sacramenta quæ diui-
nitus præcepta esse constaret, non tanquā sacrilegia fugerentur: nec tamē putarentur sic ne-
cessaria iam nouo testamento reuelato, tanq́ꝫ sine his qui conuerterentur ad deū salui esse
non possent. Erant enim qui hoc putabāt atq́ꝫ prædicabant, quamuis iam recepto Christi
euangelio: & eis simulate cōsenserat Petrus & Barnabas, ideoq́ꝫ cogebāt gentes Iudaizare.
Id erat enim cogere, sic ea necessaria prædicare, tanquā & recepto euāgelio nulla sine illis sa
1. Corint. 9 lus esset in Christo. Hoc error quorūdam putabat, hoc timor Petri simulabat, hoc libertas
Pauli redarguebat. Quod ergo ait, Omnibus omnia factus sum ut omnes lucrifacerem,
compatiendo id fecit, non mentiēdo. Fit enim quisq́ꝫ tanquam ille cui uult subuenire, quan
do tanta misericordia subuenit, quanta sibi subueniri uellet, si esset ipse in eadem miseria cō
Gal. 6 stitutus. Itaq́ꝫ fit tanquam ille, non quia fallit illum, sed quia se cogitat sicut illū. Vnde illud
est eius apostoli quod iam supra cōmemoraui, Fratres, & si præoccupatus fuerit homo in D
aliquo delicto, uos qui spiritales estis, instruite huiusmodi in spiritu māsuetudinis, intendēs
1. Corint. 9 teipsum ne & tu tēteris. Nam si propterea quia dixit, Factus sum Iudæis tanq́ꝫ Iudæus, &
his qui sub lege erant tanq́ꝫ sub lege, ideo putandus est mēdaciter suscepisse legis ueteris sa-
cramenta: debuit & gentiū idololatriā eodē modo mentiēdo suscipere, quia dixit etiam his
qui sine lege erant tanq́ꝫ sine lege se factum, ut eos lucrifaceret. Quod utiq́ꝫ non fecit. Non
enim alicubi sacrificauit idolis, aut adorauit illa figmenta, ac non potius libere tanquā mar
tyr Christi detestanda & uitanda monstrauit. De nullis igitur apostolicis actibus siue ser-
monibus isti proferunt imitanda exempla mentiēdi. De propheticis ergo factis seu dictis
ideo sibi uidentur habere quod proferant, quia figuras prænūtiatiuas putāt esse mēdacia,
eo ꝙ mendacijs sint aliquando similia. Sed cum referuntur ad eas res propter quas signifi-
candas ita facta uel dicta sunt, reperiuntur significationes esse ueraces, ac per hoc nullo mo
Quid sit mendaciū do esse mēdacia. Mendacium est quippe falsa significatio cum uoluntate fallendi. Non est
autem falsa significatio, ubi & si aliud ex alio significatur, uerum est tamen quod significa-
Euangelij locorum quorundam qui uidentur patrocinari mēdacio sēsus quis Caput XIII tur si recte intelligatur. Sunt quædam eiusmodi etiam saluatoris in euangelio, quia
& ipse dominus prophetarum propheta esse dignatus est. Talia sunt illa, ubi de muliere
quæ fluxum sanguinis patiebatur, ait Quis me tetigit? Et de Lazaro, Vbi posuistis eum?
Sic quippe interrogauit quasi nesciens quod utique sciebat. Ac per hoc nescire se finxit, ut
aliquid aliud illa uelut ignorantia sua significaret. Quæ significatio quoniam uerax erat,
mendacium profecto non erat. Eos namque significabant, siue illa fluxum sanguinis pa-
tiens, siue ille mortuus quatriduanus, quos etiā qui cuncta sciebat quodāmodo nesciebat.
Nam & illa typum gerebat plebis gentium, unde præmissa fuerat prophetia, Populus quē
non cognoui, seruiuit mihi. Et Lazarus remotus à uiuentibus tanquam ibi iacebat per si-
gnificatiuam similitudinem, ubi ille cuius uox est, Proiectus sum à facie oculorū tuorū. Et
ideo

A ideo tanq̃ nesciretur à Christo, & illa quæ fuerit, & iste ubi positus fuerit, uerbis interroga-
tis est figuratũ, & omne uitatũ ueraci significatione mẽdaciũ. Hinc est etiam illud quod cõ-
memorasti eos dicere, dñm Iesum posteaq̃ resurrexit, ambulasse in itinere cũ duobus disci
pulis, & propinquantibus eis castello quò ibant, illũ longius se ire finxisse, ubi euangelista
dicens, Ipse aũt se finxit longius ire, etiam ipsum uerbũ posuit, quo mendaces nimiũ dele- Lucæ 24.
ctantur ut impune mentiantur: quasi mẽdacium sit omne quod fingitur, cũ ueraciter aliud
ex alio significandi gratia multa fingantur. Si ergo nihil aliud significasset Iesus in eo q̃ lõ-
gius ire se finxit, merito iudicaretur esse mendacium. Porrò aũt si bene intelligatur, & ad id
quod uoluit significare referatur, inuenitur esse mysterium, Alioquin erunt cuncta menda-
cia quæ propter quandã rerũ significandarum similitudinem cum gesta non sint, tanq̃ ge-
sta narrantur. Vnde est illa de duobus unius hominis filijs, maiore qui mansit apud patrẽ Lucæ 15
suũ, & minore qui longius peregrinatus est, tã prolixa narratio, In quo genere fingendi, hu
mana etiam facta uel dicta, irrationalibus animantibus & rebus sensu carẽtibus, homines
addiderunt, ut eiusmodi fictis narrationibus, sed ueracibus significationibus quod uellent
cõmendatius intimarent. Nec apud autores tantum seculariũ litterarũ, ut apud Horatium,
mus loquitur muri, & mustela uulpeculæ, ut per narrationẽ fictã ad id quod agitur, uera si
gnificatio referat͛, Vnde & Æsopi tales fabulas ad eũ finẽ relatas, nullus tã ineruditus fuit,
qui putaret appellanda mendacia, Sed in litteris quoq; sacris, sicut in libro Iudicũ, ligna si-
bi regem requirunt, & loquũtur ad oleã, & ad ficũ, & ad uitẽ, & ad rubũ, Quod utiq̃ totum
fingitur, ut ad rẽ quæ intenditur, ficta quidẽ narratione, non mendaci tamen, sed ueraci si-
gnificatione ueniatur. Hæc dixi propter id quod scriptũ est de Iesu, Et ipse se finxit longius
ire, Ne quisq̃ ex hoc uerbo sicut Priscillianistæ licitũ uolens habere mendaciũ, insuper etiã
Christũ contendat fuisse mentitũ. Quisquis autem uult intelligere illud fingẽdo quid præ-
figurarit, attendat quid agendo perfecerit, Longius nanq; postea profectus super omnes
B cœlos, non tamen deseruit discipulos suos, Propter hoc significandũ futurum diuinitus fa-
ctũ, ad præsens illud est humanitus fictũ, Et ideo significatio uerax in illa est fictione præ-
missa, quia in hac profectione illius est significationis ueritas subsecuta. Ille igitur contẽdat
Christũ mentitũ esse fingendo, qui negat eũ quod significauit impleuisse faciendo.

Quomodo sacræ scripturæ exempla sint imitanda, Caput XIIII.

Quia ergo non inueniunt mendaces hæretici in testamenti noui litteris imitanda ex-
empla mendacij, copiosissimos se existimant in hac disputatione qua opinantur esse menti
endum, cum de ueteribus propheticis libris, quia nõ ibi apparet nisi intelligentibus paucis
quò referantur significatiua dicta uel facta ueracia, multa sibi uidentur inuenire ac proferre
mendacia. Sed habere cupientes quibus se tueãtur uelut imitanda exempla fallendi, seipsos
fallunt, & mentitur eorum iniquitas sibi, Illæ autem personæ quas credendũ ibi non est pro
phetare uoluisse, si quid faciendo uel dicẽdo finxerunt uolũtate fallendi, quis ex ipsis quoq;
factis earum, siue dictis aliquid propheticũ possit exculpi, per illius omnipotentiã præsemi-
natũ atq; dispositũ, qui bene uti nouit etiã malis hominũ, tamen quantũ ad ipsas attinet,
sine dubitatione mentitæ sunt. Sed non ideo debent imitanda existimari, quia in eis reperi
untur libris, qui sancti & diuini merito nominant͛. Habent enim conscripta & mala homi-
nũ & bona: illa uitanda, ista sectanda: & quædam ita posita ut de illis etiam prolata sit sen-
tentia, quædã uero tacito ibi iudicio nobis iudicanda permissa: quoniã nõ solũ nos nutriri
manifestis, uerum & exerceri oportebat obscuris. Cur aũt isti imitandã sibi Thamar existi-
mãt mentientẽ, & imitandũ Iudã non existimant fornicantẽ? Ibi enim utrunq; legerunt, &
nihil horum scriptura illa siue culpauit, siue laudauit: sed tantummodo utrunq; narrauit, &
iudicandũ nobis utrunq; dimisit, Sed mirum si aliquid horum imitandum impune per-
misit. Quod enim Thamar non meretricandi libidine, sed concipiendi uoluntate mentita
sit, nouimus, Verum & fornicatio etiam si Iudæ talis non fuit, potest esse cuiuspiam qua fa-
ciat ut homo liberetur, sicut illius mendacium fuit ut homo conciperetur. Nunquid pro-
pterea etiam fornicandum est, si propter illud putatur fuisse mentiendum? Non de so-
lo itaq̃

lo itaq; mendacio,sed de omnibus operibus hominū in quibus existunt uelut compensati/ C
ua peccata, considerandū est quam sententiam proferre debeamus:ne aperiamus aditum,
non tantum paruis quibuscq; peccatis, uerumetiam sceleribus cunctis, nullumq; remaneat
facinus,flagitium,sacrilegium,in quo causa nō possit existere qua recte uideatur esse facien
Mēdacium semper esse peccatum. Caput XV
dum,uniuersamq; uitæ probitatem opinio ista subuertat. Nihil autem iudicādus est
dicere,qui dicit aliqua iusta esse mendacia,nisi aliqua iusta esse peccata,ac per hoc aliqua iu
sta esse quæ iniusta sunt,Quo quid absurdius dici potest? Vnde enim est peccatū,nisi quia
Stoicorum opinio.
iustitiæ contrarium est? Dicantur ergo alia magna,alia parua esse peccata,quia uerum est,
nec auscultandum Stoicis, qui omnia paria esse contendunt . Dicere autem quædam iniu/
sta,quædam iusta esse peccata,quid est aliud quàm dicere quasdam esse iniustas,quasdam
1.Ioan.3
iustas iniquitates,cum dicat apostolus Ioannes,Omnis qui facit peccatum,facit & iniquita
tem,& peccatum iniquitas est? Non ergo potest iustum esse peccatum,nisi cum peccati no/
men in alia re ponimus,in qua quisque non peccat,sed aut facit aliquid,aut patitur pro pec
Quæ sint iusta peccata.
cato,Nam & sacrificia pro peccatis peccata appellata sunt,& pœnæ peccatorum dicūtur ali
quando peccata. Hæc planè possunt intelligi iusta peccata, cum iusta dicuntur sacrificia uel
Psal.118
iusta supplicia. Ea uero quæ contra legem dei fiunt,iusta esse non possunt. Dictum est au/
tem deo,Lex tua ueritas,Ac per hoc quod est cōtra ueritatem, iustum esse nō potest. Quis
autem dubitet contra ueritatem esse mendacium ? Nullum ergo iustum esse potest
mendacium. Item cui non clareat, ex ueritate esse omne quod iustum est ? Clamat autem
1.Ioan.2
Ioannes, Omne mendacium non est ex ueritate, Omne ergo mendacium non est iustum.
Quapropter quando nobis de scripturis sanctis mentiendi proponūtur exempla,aut men/
dacia non sunt,sed putantur esse dum non intelliguntur:aut si mendacia sunt,imitanda nō
sunt,quia iusta esse non possunt.Sed quod scriptū est,bene deum fecisse cum Hebræis ob/
stetricibus,& cum Raab Hierichuntina meretrice, non ideo factum est quia mentitæ sunt,
sed quia in homines dei misericordes fuerunt, Non est itaq; in eis remunerata fallacia, sed D
beneuolentia:benignitas mentis,nō iniquitas mentientis. Sicut enim mirum absurdumq;
non esset,si alio prius tempore commissa ab eis aliqua opera mala deus propter posterio/
ra opera bona uellet ignoscere:ita mirandum non est,quòd uno tempore in una causa de/
us utrumque conspiciens,id est, factum misericorditer,factumq; fallaciter,& bonum remu
nerauit,& propter hoc bonū malum illud ignouit. Si enim peccata quæ propter carnis con
cupiscentiam,non propter misericordiam fiunt,propter posteriora opera misericordiæ di/
mittuntur,cur non merito misericordiæ dimittuntur,quæ propter ipsam misericordiam cō
mittuntur? Grauius est enim peccatū quod animo nocentis,quàm quod animo subuenien
tis efficitur,Ac per hoc si illud deletur opere misericordiæ postea subsequente,cur hoc quod
est leuius,non deletur ipsa hominis misericordia,& præcedente ut peccet,& comitante cum
peccat? Ita quidem uideri potest. Veruntamen aliud est dicere,peccare quidem non debui,
sed opera misericordiæ faciam, quibus deleam quod ante peccaui:& aliud est dicere,pecca/
re debeo,quia non possum aliter misereri,Aliud est inquā dicere, quia iam peccauimus,be
nefaciamus:& aliud est dicere,peccemus ut benefaciamus.Ibi dicit,faciamus bona quia feci
mus mala:hic autem,faciamus mala ut ueniant bona,Ac per hoc ibi exhaurienda est senti
na peccati,hic cauenda est doctrina peccandi. Restat itaq; ut intelligamus illis mulieribus
uel in Ægypto,uel in Hiericho pro humanitate & misericordia redditam fuisse mercedem
utiq; temporalem,quæ quidem & ipsa æternum aliquid etiam illis nesciētibus prophetica
significatione figuraret. Vtrū autem sit aliquando uel pro cuiuscq; salute mentiendum,cum
quæstio sit in qua dissoluēda etiam doctissimi fatigantur,ualde illarum mulierularum,in
illis populis constitutarum,& illis moribus assuetarum excedebat modum.Itaq; hanc earū
ignorantiā,sicut aliarū rerū quas pariter nesciebant,sed sciendæ sunt à filijs nō huius seculi,
sed futuri,dei patientia sustinebat: qui tamē eis pro benignitate humana quā famulis eius
impenderant,quāuis cœleste aliquid significātia præmia terrena,reddebat.Et Raab quidē

A ex Hiericho liberata, in dei populũ transitũ fecit: ubi proficiens posset ad æterna & immortalia munera peruenire, quæ nullo sunt quærẽda mendacio: Tunc tamen quãdo illud opus bonũ, & pro suæ uitæ cõditione laudabile Israelitis exploratoribus præstitit, nondũ erat talis ut ab ea exigeretur, Sit in ore uestro, est est, nõ non. Obstetrices aũt illæ quãuis Hebrææ, si secundũ carnẽ tantũmodo sapuerũt, quid aut quantũ est quod eis profuit remuneratio tẽporalis, quia fecerũt sibi domos, nisi proficiendo ptinuerũt ad eã domũ de qua deo cantatur, Beati qui habitãt in domo tua, in secula seculorũ laudabũt te? Multum aũt fatendũ est propinquare iustitiæ, & quãuis re ipsa nondũ, iã tamen spe atq; indole animũ esse laudandũ, qui nunquã nisi hac intentione mẽtitur quia uult prodesse alicui, nocere aũt nemini. Sed nos cũ quærimus, sit ne boni hominis aliquãdo mentiri, nõ de homine quærimus adhuc ad Ægyptũ, uel ad Hiericho, uel ad Babyloniã pertinẽte, uel adhuc ad ipsam Hierusalẽ terrenã, quæ seruit cũ filijs suis, sed de ciue illius ciuitatis quæ sursum est libera mater nostra æterna in cœlis. Et respondet quærentibus nobis, Omne mendaciũ nõ est ex ueritate. Filij aũt illius ciuitatis, filij sunt utiq; ueritatis. Eius ciuitatis filij sunt de quibus scriptũ est, In ore eorũ non est inuentũ mendaciũ. Eius ciuitatis filius est de quo itẽ scriptũ est, Verbũ suscipiẽs filius, à perditione lõge aberit, Excipiẽs aũt excepit illud sibi, & nihil falsi ex eius ore procedit. His filijs supernæ Hierusalẽ & sanctæ ciuitatis æternæ, si quando ut hominibus obrepit qualecũq; mendaciũ, poscunt humiliter ueniã, non inde quærũt insuper gloriã.

Tolerabilius potuisse mentiri in ueteri lege quàm noua Caput XVI

Psal. 83

1. Ioan. 2

Apoca. 14

Sed dicet aliquis, Ergo ne obstetrices illæ atq; Raab melius fecissent, si nullã misericordiã præstitissent, nolẽdo mentiri? Immo uero illæ mulieres Hebrææ, si essent tales de qualibus quærimus, utrũ sit eis aliquãdo mentiendũ, nec aliquid falsi dicerẽt, & fœda ministeria de paruulis occidendis liberrime recusarẽt. Sed inquies, Ipse morerent. At uide quid sequatur, Morerent enim cœlestis habitationis incõparabiliter ampliore mercede, quã domus illæ quas sibi fecerũt, in terra esse potuerũt. Morerentur enim futuræ in æterna felicitate, mortẽ B perpessæ pro innocẽtissima ueritate. Quid illa in Hiericho? Nũquid hoc posset? Nõnne si quærentes ciues mẽtiendo nõ falleret, uerũ dicẽdo latẽtes hospites proderet? An posset interrogãtibus dicere, Scio ubi sint, sed deũ timeo, nõ eos prodo? Posset hoc quidẽ dicere si iã esset uera Israelita in qua dolus nõ esset: quod futura erat per misericordiã dei transiens ad ciuitatẽ dei. Verũ illi hoc audito, inquies, illam perimerent, domũ scrutarẽtur. Sed nunquid consequens erat ut illos etiã quos diligẽter occultauerat inuenirẽt? Prospexerat enim cautissima mulier, & ibi eos posuerat ubi latere potuissent, si ei mentienti creditum non fuisset. Ita & illa, si tamẽ à suis ciuibus esset occisa, pro misericordiæ opere, uitã istam finiendã pretiosa in cõspectu dñi morte finisset, & erga illos eius beneficium inane nõ fuisset. Sed inqes, Quid si & ad illũ locũ ubi eos occultauerat, hi à quibus quærebantur, perscrutando omnia peruenissent? Isto modo dici potest, Quid si mulieri uilissimæ atq; turpissimæ nõ solũ mẽtiẽti, uerumetiã peieranti credere noluissent? Nẽpe etiã sic cõsecutura fuerant, quæ timendo mẽtita est, Et ubi ponimus uoluntatem ac potestatem dei? An forte non poterat & illam, nec ciuibus suis mentientem, nec homines dei prodentẽ, & illos suos ab omni pernicie custodire? A quo enim & post mulieris mendacium custoditi sunt, ab eo potuerunt & si illa mẽtita non esset, utiq; custodiri. Nisi forte obliti sumus hoc fuisse in Sodomis factum, ubi masculi in masculos nefanda libidine accensi, nec ostium domus in qua erant quos quærebant inuenire potuerũt: quoniam uir iustus in causa omnino simillima pro suis hospitibus mentiri noluit, quos esse angelos nesciebat, & uim morte peiorem ne paterentur timebat. Et certe poterat talia respondere quærentibus qualia in Hiericho mulier illa respondisset, Nã prorsus similiter & illi interrogãdo quæsierunt. Sed homo iustus noluit pro corporibus hospitũ animã suã suo mendacio maculari, pro quibus uoluit corpora filiarũ alienæ libidinis iniqtate uim perpeti. Faciat ergo homo etiã pro tẽporali hominũ salute quod potest. Cũ autẽ ad hunc articulum uentum fuerit, ut tali saluti consulere nisi peccando non possit, iam se existimet non habere quid faciat, quando id reliquum esse perspexerit quod nõ recte faciat.

Obstetrices Hebrææ & Raab nũ peccarint mentiendo, Caput XVII

ciat. Proinde Raab in Hiericho, quia peregrinos homines dei suscepit hospitio, quia in eo- C
rum susceptione periclitata est, quia in eorum deum credidit, quia diligenter eos ubi potuit
occultauit, quia per aliam uiam remeandi consilium fidelissimum dedit, etiam supernæ Hie
rusalem ciuibus imitanda laudetur. Quòd autem mentita est, etiam si aliquid ibi propheti-
cum intelligenter exponitur, non tamen imitandum sapienter proponitur: quamuis deus il
la bona memorabiliter honorauerit, hoc malum cleměter ignouerit. Quæ cum ita sint, quo
niam nimis longum est omnia pertractare, quæ in illa libra dicta sunt posita, uelut imitan-
da exempla mentiendi, ad hanc regulam mihi uidentur, non solum ista, uerumetiam si qua
sunt talia redigenda: ut aut quod esse creditur, ostendatur non esse mendacium: siue ubi ta-
cetur uerũ, nec dicitur falsum: siue ubi significatio uerax aliud ex alio uult intelligi, quod ge-
nus figuratorum uel dictorum uel factorum abũdat in propheticis litteris, Aut quæ cõuin-
cuntur esse mendacia, non esse imitanda monstrẽtur, & si qua nobis ut alia peccata surrepse
rint, non eis tribuendam iustitiam sed ueniam postulandam. Hoc quidem mihi uidetur: &
An uerum sit dicendum si cui mortem adferat. Caput XVIII ad istam sentẽtiam me superius disputata compellunt. Verũ quia homines sumus, &
inter homines uiuimus, fateorq; me nondum esse in eorum numero quos cõpensatiua pec
cata non turbãt, sæpe me in rebus humanis uincit sensus humanus, nec resistere ualeo cum
mihi dicitur, Ecce graui morbo periclitatur ægrotus, cuius iam uires ferre non possint, si ei
Nota casum. mortuus unicus & charissimus filius nũtietur, Si te quærit an uiuat, quẽ uitam finisse tu no
sti, quid respondebis, quando quicquid aliud dixeris præter unum de tribus, aut mortuus
est, aut uiuit, aut nescio, nihil aliud credit ille quàm mortuũ: quod te intelligit timere dicere,
& nolle mentiri? Tantundem ualet, etiam si omni modo tacueris. Ex illis autem tribus duo
falsa sunt, uiuit, & nescio, nec abs te dici possunt nisi mentiendo. Illud autem unum uerum,
id est, mortuum esse si dixeris, & perturbati hominis mors fuerit subsecuta, abs te occisus es-
se clamabitur. Et quis ferat homines exaggerantes, quantum sit mali salubre mendaciũ de-
[illegible] casus & totius quæstionis. uitari, & homicidam diligi ueritatem? Moueor his oppositis uehementer, sed mirum si eti
am sapienter. Cum enim proposuero ante qualescunq; oculos cordis mei intelligibilem illi- D
us pulchritudinem, de cuius falsi nihil ore procedit, quamuis ubi radiãs magis magisq; cla-
rescit ueritas, ibi palpitans mea reuerberatur infirmitas, tamen sic amore tanti decoris accen
dor, ut cuncta quæ inde me reuocant humana contemnam, Sed multum est ut iste intan-
tum perseueret affectus, ne in tentatione desit effectus. Nec me mouet contemplãtem lumi
nosum bonum, in quo mendacij tenebræ nullæ sunt, quòd nobis mentiri nolentibus, & ho
minibus uero audito morientibus, homicida dicitur ueritas. Nunquid enim si stuprum ex-
petat impudica, & te non cõsentiente, sæuo amore perturbata moriatur, homicida erit & ca
2. Corint. 2 stitas? An uero quia legimus, Christi bonus odor sumus in omni loco, & in his qui salui fi
unt, & in his qui pereunt, alijs quidem odor uitæ in uitam, alijs autem odor mortis in mor-
tem, etiam odorem Christi pronuntiabimus homicidã? Sed quia homines sumus, & nos
in huiusmodi quæstionibus & contradictionibus plerumq; superat aut fatigat sensus hu-
manus, ideo mox & ille subiecit, Et ad hæc quis idoneus? Huc accedit ubi miserabilius eiu-
landum est, quòd si concesserimus pro salute illius ægri de uita filij eius fuisse mentiendum, ita
paulatim minutatimq; succrescit hoc malum, & breuibus accessibus ad tantum aceruũ men
daciorum sceleratorum sensim subintrando perducitur, ut nunquam possit penitus inueni-
ri, ubi tantæ pesti per minima additamenta in immensum conualescenti possit obsisti. Vn-
de prouidentissime scriptum est, Qui modica spernit, paulatim decidit. Quid quòd uitæ huius
tales amatores, ut eam non dubitent præponere ueritati, ne homo moriatur, imò ut homo
quandoq; moriturus, aliquanto serius moriatur, non tantũ mentiri, sed etiam peierare nos
uolunt, ut uidelicet ne aliquanto citius transeat uana salus hominis, nomen dei nostri acci-
piamus inuanum? Et sunt in eis docti, qui etiam regulas figant finesq; constituant quan-
do debeat, quando non debeat peierari. O ubi estis fontes lacrymarum? Et quid faciemus?
quò ibimus? ubi nos occultabimus ab ira ueritatis, si non solum negligimus cauere menda-
cia

A cia,sed audemus insuper docere periuria? Viderint enim insuper assertores defensoresq́ mendacij, quale genus, uel qualia genera mentiendi eos iustificare delectet. Saltem in dei cultu concedant non esse mentiendum,saltem sese à periurijs blasphemijsq́ contineant:saltem ubi dei nomen,ubi deus testis,ubi dei sacramentũ interponitur, ubi de diuina religione sermo promittitur siue conseritur,nemo mentiatur,nemo laudet,nemo doceat & præcipiat, nemo iustum dicat esse mendacium. De cæteris mendaciorum generibus eligat sibi quod putat esse mitissimum atq; innocẽtissimum mentiendi genus, cui placet esse mentiendum. Hoc scio q etiam qui docet oportere mentiri,uerum docere se uult uideri. Nam si falsum est quod docet, quis falsæ uelit studere doctrinæ,ubi & fallit docẽs, & fallitur discens. Si autem ut aliquem possit inuenire discipulum,docere se asserit uerum,cũ doceat esse mentiendum,quomodo erit ullum ex ueritate mẽdacium,Ioanne apostolo reclamante, Omne mendacium non ex ueritate. Non est ergo uerum,aliquando esse mentiendum. Et quod non est uerum,nemini est omnino suadendum. Sed agit partes suas infirmitas,& causam uincibilem fauẽtibus turbis se habere proclamat: Vbi contradicit & dicit,Quomodo apud homines,qui proculdubio si falluntur auertuntur à pernicie uel aliena uel sua,periclitantibus subuenitur hominibus, si nos humanus ad mentiendum non inclinet affectus? Si patienter me audiat turba mortalitatis,turba infirmitatis,respondebo aliquid pro negotio ueritatis. Certe pia,uera,sancta castitas nõ nisi ex ueritate est: & quisquis aduersus eam facit,profecto aduersus ueritatem facit. Cur ergo & si non possit aliter periclitantibus subueniri,non committo stuprum,quod ideo est contrarium ueritati, quia contrarium est castitati:& ut periclitanti subueniatur, loquor mendacium, quod ipsi apertissime est contrarium ueritati? Quid apud nos tãtum promeruit castitas,& offendit ueritas, cum omnis ex ueritate sit castitas, & sit non corporis sed mentis castitas, ueritasq́ in mente habitet, sicut etiam corporis castitas. Postremo,quod & pauloante dixi & iterũ dico, quisquis mihi pro

B persuadendo & defendendo ullo mendacio contradicit,quid dicit si uerum non dicit? Si autem propterea est audiendus quoniam uerum dicit,quomodo me uult facere uerum,dicendo mendacem? Quomodo mendacium patronam sibi adhibet ueritatem? An aduersario suo uincit, ut à seipsa uincatur? Quis hanc absurditatem ferat? Nullo ergo modo dixerimus eos qui asserunt aliquando esse mentiendum,id asserendo esse ueraces, ne quod est absurdissimum & stultissimum credere, ueritas nos doceat esse mendaces. Quale est enim ut esse adulterandum nemo discat à castitate, deum offendendum nemo discat à pietate, cuiquam nocendum nemo discat à benignitate, & esse mentiendum discamus à ueritate? Porrò si hoc non docet ueritas,non est uerum: si non est uerum,non est discendum: si non est discendum, nunquam est igitur mentiendum. Sed perfectorum est, ait aliquis,solidus cibus. Multa enim secundum ueniam relaxantur infirmitati, quamuis syncerissimæ nequaquam placeant ueritati. Dicat hoc quisquis non metuit quæ consequentia metuenda sunt, si fuerint aliquo modo aliqua permissa mendacia. Nullo modo tamen intantum sunt permittenda conscendere,ut ad periuria blasphemiasq́ perueniant. Nec aliquam causam prorsus oportet obtendi,cur debeat peierari,uel q̃d est execrabilius,cur deus debeat blasphemari, Nõ eñ quia per mendaciũ blasphemat᷑,ideo nõ blasphemat᷑. Potest quippe hoc mõ dici,nõ peierari,quia per mendaciũ peieratur. Quis enim ꝑ ueritatẽ possit esse periurus,si etiã per ueritatem nullus potest esse blasphemus? Sanè mitius falsum iurat qui falsum nescit esse,& uerum putat esse quod iurat: sicut & Saulus excusabilius blasphemauit, quia ignorans fecit. Ideo autem peius est blasphemare quàm peierare, quoniam peierando falsæ rei adhibetur testis deus: blasphemando autem de ipso falsa dicuntur deo. Tanto est autem quisq; inexcusabilius, siue periurus, siue blasphemus:quanto magis ea quæ peierando uel blasphemando asserunt,falsa nouerunt esse uel credunt. Quisquis itaq; dicit pro periclitantis hominis salute temporali uel uita esse mentiendũ,nimis ipse ab itinere exorbitat æternæ salutis & uitæ,si dicit in ea causa etiã iurandũ per deũ,uel etiam blasphemandũ deum.

1. Ioan. 2

Nunq̃ mentiendum

Caput. XIX.

An pro æterna hominis salute mentiri liceat. Cap. XX

Sed aliquando nobis ipsius quoq; salutis æternæ periculum opponitur, quod nostro mendacio si aliter non potest, depellendum esse clamatur. Velut si quisquã baptizandus in potestate sit impiorum atq; infidelium constitutus, ad quẽ perueniri non possit ut lauacro regenerationis abluatur, nisi deceptis mentiendo custodibus. Ab hoc inuidiosissimo clamore, quo cogimur non pro cuiusquam opibus uel honoribus in hoc seculo transcurrentibus, non pro ipsa huius temporis uita, sed pro æterna hominis salute mentiri, quó confugiam nisi ad te ueritas? Et mihi abs te proponitur castitas. Cur enim si custodes isti ut nos ad baptizandum hominem admittant, stupro illici possunt, non facimus contraria castitati, & si mendacio decipi possunt, facimus contraria ueritati, cum proculdubio nulli esset fideliter amabilis castitas, si non eam præciperet ueritas? Proinde ut perueniatur ad hominem baptizandum, fallantur mentiendo custodes, si hoc iubet ueritas. Sed quomodo iubeat ueritas, ut homo baptizetur esse mentiendũ, si non iubet castitas ut homo baptizetur, esse mœchandum? Cur autem hoc non iubet castitas, nisi quia hoc non docet ueritas? Si ergo nisi quod ueritas docet facere non debemus, cum ueritas doceat nec propter hominem baptizandum facere quod contrarium est castitati, quomodo nos docebit facere propter baptizandum hominem quod ipsi est contrarium ueritati? Sed sicut oculi ad intuendum solem parum firmi, ea tamen quæ à sole illustrantur, libenter intuentur: sic animæ iam ualentes delectari pulchritudine castitatis, non tamen continuo per seipsam considerare ueritatem unde lucet castitas possunt: ut cum uẽtum fuerit ad aliquid faciendum, quod aduersum est ueritati, ita refugiant & exhorreant, quemadmodum refugiunt & exhorrent, si faciendum aliquid proponatur quod aduersum est castitati. Ille autem filius qui uerbum suscipiens à perditione longe aberit, & nihil falsi ex eius ore procedit, tam sibi clausum deputat, si ad subueniendum homini per mendacium, quàm si per stuprum transire cogatur. Et pater exaudit orantem, ut ualeat sine mendacio subuenire, cui uult pater ipse, cuius inscrutabilia sunt iudicia, subueniri. Talis ergo filius ita obseruat à mendacio, sicut à peccato. Nam & aliquando D
Psal.115 mendacij nomen pro peccati nomine ponitur. Vnde illud est, Omnis homo mendax. Sic
Roma.3 enim dictum est tanquam diceretur, omnis homo peccans. Et illud, Si autem ueritas dei in meo mendacio abundauit. Ac per hoc cum mentitur ut homo, peccat ut homo, & ea sententia tenebitur qua dictum est, Omnis homo mendax. Et si dixerimus quia peccatum nó habemus, nosipsos seducimus, & ueritas in nobis non est. Cum uero nihil falsi ex eius ore pro
1.Ioan.3 cedit, secundum eam gratiam sic erit, de qua dictum est, Qui natus est ex deo, non peccat. Hæc enim natiuitas si sola esset in nobis, nemo peccaret: & quando sola erit, nemo peccabit. Nunc autem adhuc trahimus, quòd corruptibiles nati sumus, quamuis secundum id quòd renati sumus, si bene ambulabimus, de die in diem renouabimur interius. Cum uero & corruptibile hoc induerit incorruptionem, uita totum absorbebit, & nullus mortis aculeus remanebit, Aculeus autem mortis est peccatum.

Epilogus Ca. XXI

Aut ergo cauenda mendacia recte agendo, aut confitenda sunt pœnitendo: non autem cum abundent infeliciter uiuendo, augenda sunt & docẽdo. Sed eligat qui hoc putat, unde subueniat periclitãti homini ad quãlibet salutem qualiacunq; mendacia, dum tamẽ & apud tales obtineamus, nulla causa nos ad peierandum & blasphemandum oportere perduci. Ista saltem scelera uel ampliora stupris, uel certe non minora iudicemus. Nanq; cogitandum est, sæpissime homines, de quarũ adulterio suspicantur, ad iusiurandum prouocare coniuges suas. Quod utiq; non facerent, nisi crederent etiam illas quæ non timuerunt perpetrare adulterium, timere posse periuriũ. Quia & reuera nonnullæ impudicæ quæ non timuerunt illicito concubitu uiros fallere, eisdem uiris quos fefellerant, timuerunt deũ testem fallaciter adhibere. Quid igitur causæ est, ut homo castus & religiosus homini baptizando nolit adulterio subuenire, & periurio uelit, quod solent & adulteri formidare? Porrò si nefas est hoc agere peierando, quãto potius blasphemando. Absit ergo ut Christianus neget atq; blasphemet Christum, quo possit alium facere Christianum: & pereundo quærat inueniendum, quem si talia doceat, perdat inuentum.

A uentum. Sic ergo librum, cui nomen est Libra, te oportet refellere atq; destruere, ut caput illud quo dogmatizant occultãdæ religionis causa esse mentiendum, prius esse noueris amputandum, ita ut illa testimonia quibus sanctos libros mendacijs suis patronos adhibere moliuntur, partim non esse mendacia, partim etiam quæ sunt, non esse imitanda demonstres. Et si tantum sibi usurpat infirmitas, ut ei aliquid uenialiter permittatur, quod improbat ueritas, tamen ut inconcusse teneas & defendas in diuina religione nunquam omnino esse mentiendum: latentes uero sicut nec adulteros per adulteria, nec homicidas per homicidia, nec maleficos per maleficia: ita nec mendaces per mendacia, nec blasphemos per blasphemias esse quærendos, secundum ea quæ tam multa in hoc uolumine disputauimus, ut uix ad eius terminum quem loco isto fiximus, ueniremus.

CONTRA MENDACIVM LIBRI FINIS.

DIVI AVRELII AVGVSTINI HIPPONENSIS EPISCOPI DE FIDE ET OPERIBVS LIBER.

Contra eos qui omnes ad baptismũ citra discrimẽ admittebant. Cap. I

QVIBVSDAM uidetur indiscrete omnes admittendos esse ad lauacrum regenerationis, quæ est in Christo Iesu dño nostro, etiam si malam turpemq; uitam facinoribus & flagitijs euidentissimis notam mutare noluerint, atq; in ea se pseueraturos aperta etiam cõfessione declarauerint. Verbi gratia, si quisq; meretrici adhæret, non ei prius præcipiatur ut ab ea discedat & tũc ueniat ad baptismum, sed etiam cum ea manens mansurusq; confidens admittatur B & baptizetur, nec impediatur fieri membrũ Christi, etiamsi membrum meretricis esse perstiterit: sed postea doceatur q̃ sit hoc malum, iamq; baptizatus de mutandis in melius moribus instruatur. Peruersum enim putant atq; præposterum prius docere quemadmodum debeat uiuere christianus, & deinde baptizari. Sed censent præcedere debere baptismi sacramẽtum, ut deinde sequatur uitæ morumq; doctrina, quã si tenere & custodire uoluerit utiliter fecerit. Si autem noluerit, & retenta fide christiana, sine qua in æternum periret, in quolibet scelere immundiciaq; permanserit, saluũ eum futurum tanq̃ per ignem, uelut qui ædificauerit super fundamentum quod est Christus, nõ aurum, argentum, lapides pretiosos: sed ligna, fœnum, stipulam, id est, non iustos castosq; mores, sed iniquos & impudicos. Ad hãc autem uidentur disputationẽ impulsi, quòd eos mouerit nõ admitti ad baptismum illos qui dimissis uxoribus alias duxerint, uel fœminas quæ dimissis uiris alijs nupserint, quia hæc nõ coniugia, sed adulteria esse dominus Christus sine ulla dubitatione testatur. Cum enim negare nõ possent esse adulterium, quod ueritas adulterium esse sine ambage confirmat, eisq; suffragari uellent ad accipiendum baptismum, quos huiusmodi laqueo ita captos uiderint, ut si non admitterentur ad baptismum, sine ullo sacramento mallẽt uiuere uel etiam mori, quàm dirupto adulterij uinculo liberari: humana quadam miseratione commoti sunt ad eorum causam sic accipiendam, ut omnes cum eis facinorosos & flagitiosos etiam nulla prohibitione correptos, nulla instructione correctos, nulla pœnitentia mutatos ad baptismum admittendos esse censerent: existimantes eos nisi fieret, in æternum perituros, Si autem fieret, etiam in illis malis perseuerantes saluos per ignem futuros. Quibus respondens hoc primum dico, ne quis ea testimonia scripturarum quæ cõmixtionem bonorum & malorum in ecclesia uel præsentem indicant, uel futuram prænuntiant, sic accipiat, ut disciplinæ seueritatem siue diligentiam soluẽdam omnino atq; amittendam, non illis edoctus litteris, sed sua opinatione deceptus existimet.

De corrigendis malis christianis. Caput. II

Neq; enim quia illam primi populi cõmixtionem Moyses dei famulus patiẽtissime perse C
rebat,ideo non in multos etiam gladio uindicauit.Et Phinees sacerdos adulteros simul in/
uentos ferro ultore confixit.Quod utiq; degradationibus & excõmunicationibus significa
tum est esse faciẽdum in hoc tempore, cũ in ecclesiæ disciplina uisibilis fuerat gladius cessa/
turus. Nec quia beatus apostolus inter falsos fratres tolerantissime congemiscit, quosdam
etiam diabolicis inuidentiæ stimulis agitatos,Christũ tamen prædicare permittit:ideo par
cendum censet illi qui uxorem patris sui habuit, quẽ præcepit cõgregata ecclesia tradere sa/
tanæ in interitum carnis,ut spiritus saluus fiat in die domini nostri Iesu Christi. Aut ideo
ipse alios tradidit satanæ,ut discerent nõ blasphemare:aut frustra dicit, Scripsi uobis in epi
stola non cõmisceri fornicarijs:non utiq; fornicarijs huius mũdi,aut auaris,aut raptoribus,
aut idolis seruientibus, alioquin debueratis de hoc mundo exire: nunc autem scripsi uobis
non commisceri,si quis frater nominatur aut fornicator, aut idolis seruiens,aut auarus, aut
maledicus,aut ebriosus,aut rapax: cum huiusmodi nec cibum quidem simul sumere. Quo
enim mihi de his qui foris sunt iudicare? Nónne de his qui intus sunt uos iudicatis? De his
autem qui foris sunt deus iudicabit. Auferte malum ex uobisipsis. Vbi quidam quod di/
ctum est,Ex uobisipsis,ita intelligunt ut ex seipso unusquisq; auferat malum,hoc est,ut ipse
sit bonus.Sed quomodolibet intelligatur, siue ut seueritate ecclesiæ mali excõmunicationi/
bus corripiantur, siue ut se quisq; corripiendo & corrigendo à seipso auferat malum: illud
tantum quod supradictum est,non habet ambiguitatem,ubi præcepit non commisceri fra
tribus qui in aliquo supradicto uitio nominantur,id est,noti famosiq; sunt.

Quomodo peccantes corripiendi. Caput. III

Quo autem animo & qua charitate misericors ista seueritas adhibenda sit, non solum
eo loco ubi ait,ut spiritus saluus sit in die domini nostri Iesu Christi:sed alibi quoq; euiden
ter ostendit dicens,Si quis non obaudit uerbo nostro,per epistolam hunc notate, & nolite
cõmisceri cum eo,ut erubescat, & non ut inimicum eum existimetis, sed corripite ut fratrẽ.
Et ipse dominus exemplum singulare patientiæ, qua etiam in duodecim apostolis usq; ad
Matth.13 passionem diabolum pertulit:& qui ait,Sinite utraq; crescere usq; ad messem,ne forte cum D
uultis colligere zizania, simul eradicetis & triticum: retiaq; illa in similitudine ecclesiæ usq;
ad littus,hoc est, usq; ad seculi finem , bonos & malos pisces habitura prædixit: & cætera
si qua de permixtione bonorum & malorum siue aperte siue per similitudines locutus est:
non ideo tamen omittendam censuit ecclesiæ disciplinam:immo uero admonuit adhiben/
Matth.18 dam,quando ait,Attendite uobis,Si peccauerit in te frater tuus, uade & corripe eum inter
te & ipsum solum.Si audierit te,lucratus es fratrem tuum.Si autem non audierit te,assume
tecum unum uel duos,ut in ore testium duorum uel trium stet omne uerbum.Quod si non
audierit eos,dic ecclesiæ.Si autem nec ecclesiam audierit, sit tibi tanquam ethnicus & publi/
canus. Deinde ipsius seueritatis terrorem grauissimum adiecit, etiam eo loco dicens, Quæ
solueritis in terra,soluta erunt & in cœlo.Quæ ligaueritis in terra,ligata erunt in cœlo. Pro/
1.Timoth.5 hibet etiam sanctum dari canibus. Nec contrarius est Apostolus domino quia dicit, Pec/
cantes coram omnibus argue,ut cæteri timorem habeant,cum ille dicat,Corripe eum inter
te & ipsum. Vtrunq; enim faciendum est, sicut & infirmitatis diuersitas admonet, eorum
quos utiq; non perdendos,sed corrigendos curandosq; suscepimus,& alius sic alius autem
sic sanandus est: ita etiam est ratio dissimulandi & tolerandi malos in ecclesia: & est rursus
ratio castigandi & corripiendi,non admittendi uel à communione remouendi.

De perperã intelligentibus scripturam. Cap.IIII

Errant autem homines non seruantes modum,& cum in unam partem procliuiter ire
cœperint,non respiciunt diuinæ autoritatis alia testimonia,quibus possint ab illa intentio/
ne reuocari,& in ea quæ ex utrisq; temperata est ueritate ac moderatione consistere.Nec in
hac tantum de qua nunc quæstio est, sed etiam in alijs multis. Nam quidam intuentes di/
uinarum testimonia litterarum,quibus unus deus colẽdus insinuatur, eundem patrem qui
est filius, sanctumq; spiritum putauerunt. Alij rursus ueluti morbo contrario laborantes,
cum attenderent ea quibus trinitas declaratur , nec ualerent intelligere quomodo sit unus
deus,

A deus, cum & pater non sit filius, nec filius sit pater, nec spiritussanctus aut pater aut filius, diuersitates etiam substantiarũ asserendas putarunt. Quidam intuentes in scripturis sanctæ uirginitatis laudem cõnubia damnauerunt. Quidam rursus ea testimonia cõsectantes quibus casta coniugia prædicantur, uirginitatẽ nuptijs æquauerunt. Quidam cũ legerent, Bonum est fratres non manducare carnem, neq; bibere uinum, etiã nonnulla similia creaturarum dei, & quas uoluerunt escas immundas esse senserunt. Quidam uero legentes, Omnis creatura dei bona est, & nihil abijciendũ quod cum gratiarũactione accipitur, in uoracitatẽ uinolentiamq; collapsi sunt, nec sibi ualentes auferre uitia, nisi eis ecõtrario uel tãta uel maiora succederent. Sic etiam in hac causa quæ habetur in manibus, quidã intuentes præcepta seueritatis, quibus admonemur corripere inquietos, non dare sanctũ canibus, ut ethnicum habere ecclesiæ contemptorẽ, à compage corporis, membrũ quod scandalizat auellere: ita perturbant ecclesiæ pacem, ut conẽtur ante tempus separare zizania, atq; hoc errore cæcati ipsi potius à Christi unitate separẽtur. Qualis nobis causa est aduersus schisma Donati. Et hoc non cum illis qui nouerunt Cæcilianũ, nõ ueris sed calumniosis criminibus appetitum, & perniciosam sententiam suam mortifero pudore non deserunt: sed cum illis quibus dicimus, Etiam si mali fuissent propter quos in ecclesia non estis, uos tamen eos ferendo quos emendare aut segregare minime poteratis, in ecclesia permanere debuistis. Quidam uero econtrario periclitantes, cum bonorum malorumq; permixtionẽ in ecclesia demonstratam uel prædictam esse perspexerint, & patientiæ præcepta didicerint, quæ ita nos firmissimos reddunt ut etiam si uidetur in ecclesia esse zizania, non tamen impediatur aut fides, aut charitas nostra, aut quoniam zizania esse in ecclesia cernimus, ipsi de ecclesia recedamus: instituendam putãt esse & ecclesiam & disciplinam, quandam peruersissimã securitatem præpositis tribuentes, ut ad eos non pertineat nisi dicere quid cauendũ quidúe faciendũ sit, quodlibet autem quisq; faciat non curare. Nos uero ad sanam doctrinã pertinere arbitramur ex utrisq; testimonijs tutam sententiam moderari, ut & canes in ecclesia propter pacem ecclesiæ toleremus, & canibus sanctum ubi pax ecclesiæ tuta est, non demus. Cum ergo siue per negligentiam præpositorum, siue per aliquã excusabilem necessitatem, siue per occultas obreptiones inuenimus in ecclesia malos quos ecclesiastica disciplina corrigere aut cohercere non possumus, tunc nec ascendat in cor nostrum impia & perniciosa præsumptio, qua existimemus nos ab his esse separandos, ut peccatis eorum non inquinemur, atq; ita post nos trahere conemur ueluti mundos sanctosq; discipulos ab unitatis compage quasi à malorum consortio segregatos: ueniant in mentem illæ de scripturis similitudines & diuina oracula uel certissima exempla, quibus demonstratum & prænũtiatum est, malos in ecclesia permixtos bonis usq; in finem seculi tempusq; iudicij futuros, & nihil bonis in unitate ac participatione sacramentorum qui eorum factis non consenserint obfuturos. Cum uero eis per quos ecclesia regitur, adest salua pace potestas disciplinæ aduersus improbos aut nefarios exercendæ, tunc rursus ne socordia segnitiaq; dormiamus, alijs aculeis præceptorum quæ ad seueritatem cohercionis pertinẽt, excitandi sumus: ut gressus nostros in uia domini ex utrisq; testimonijs illo duce atq; adiutore dirigẽtes, nec patientiæ nomine torpescamus, nec obtentu diligentiæ sæuiamus. Hac ergo secũdum sanam doctrinam moderatione seruata, uideamus unde agitur, id est, utrum ad percipiendum baptismum sic admittendi sunt homines ut nulla ibi uigilet diligẽtia, ne sanctum canibus detur: usq; adeo ut nec apertissimi adulterij perpetratores & eius perseuerantiæ professores à sacramento tantæ sanctitatis uideantur arcendi: quò sine dubio non admitterentur, si per ipsos dies quibus eãdem gratiam percepturi, suis nominibus datis, abstinẽtia, ieiunijs, exorcismisq; purgantur, cũ suis legitimis & ueris uxoribus se concubituros profiterentur, atq; huius rei quãuis alio tempore licitæ, paucis ipsis solennibus diebus nullam cõtinentiam seruaturos. Quomodo igitur ad illa sancta recusans correptionem adulter admittitur, quò recusans obseruationem non admittitur coniugatus? Sed prius, inquiunt, baptizetur, deinde doceatur

B — *Propter malos nõ recedendum ab ecclesia. Cap. V*

Baptismus quando & quibus dandus Caput. VI

quid ad bonam uitam moresq; pertineat. Fit hoc ubi quenquam forte dies urget extre/ C
mus, ut ad uerba paucissima, quibus tamen omnia continentur, credat, sacramentumq; per
cipiat, ut si ex hac uita migrauerit liberatus exeat à reatu præteritorum omnium peccato/
rum. Si autem sanus petit spatium discēdi quæ discenda sunt, quod aliud opportunius tem
pus reperiri potest quo audiat quemadmodum fidelis fieri ac uiuere debeat, quàm illud
cum attentiore animo atq; ipsa religione suspenso saluberrimæ fidei sacramentum petit?
An usq; adeo dissimulamus à sensibus nostris, ut uel nosipsos non recordemur quàm fueri/
mus attenti atq; sollicitì quid nobis præciperent à quibus catechizabamur, cum fontis illi/
us sacramenta peteremus, atq; ob hoc competentes etiam uocaremur: uel non intueamur
alios qui per annos singulos ad lauacrum regenerationis accurrunt, quales sint ipsis diebus
quibus catechizantur, exorcizantur, scrutātur, quanta uigilantia conueniant, quo studio fer
ueant, qua cura pendeant. Si tunc tempus non est discendi, quæ uita congrua tanto quod
accipere desiderant sacramento quando erit? An uero cum acceperint, in tantis criminibus
permanentes, etiam post baptismum, non noui homines sed rei ueteres: ut uidelicet peruer
sitate mirabili prius eis dicatur, Induite hominem nouum, & cum induti fuerint, postea di/
Col. 3 catur, Exuite ueterem: cum apostolus sanum ordinem tenens dicat, Exuite ueterem & indui
Matt. 9 te nouum: & ipse dominus clamet, Nemo assuit pannum nouum uestimento ueteri, & ne/
mo mittit uinum nouū in utres ueteres? Quid aūt aliud agit totū tempus quo catechume/
norum locū & nomen tenent, nisi ut audiāt quæ fides & qualis uita debeat esse Christiani:
ut cum seipsos probauerint, tunc de mensa domini manducent, & de calice bibant. Quoni/
am qui manducat indigne, iudicium sibi manducat & bibit. Quod autem fit per omne tem
pus quod in ecclesia salubriter constitutum est, ut ad nomē Christi accedentes catechume/
norum gradus accipiant: hoc fit multo diligentius & instantius his diebus quibus compe/
tentes uocantur, cum ad percipiendum baptismum sua nomina iam dederunt.

Baptizādos tam fidei opera quàm fidem docendos Caput VII

Quid si, inquiunt, uirgo nesciens uiro nupserit alieno? Hoc si semper nesciat, D
nunquam ex hoc erit adultera: si autem sciat, iam ex hoc esse incipiet, ex quo cum alieno ui/
ro sciens cubauerit. Sicut in iure prædiorum, tandiu quisq; bonæ fidei possessor rectissime
dicitur, quandiu se possidere ignorat alienum: cum uero scierit nec ab aliena possessione re/
cesserit, tunc malæ fidei perhibebitur, tunc iuste iniustus uocatur. Absit ergo ut sensu nō hu
mano, sed planè uano sic doleamus cum flagitia corriguntur, tanquam connubia diriman
tur: maxime in ciuitate domini in monte sancto eius, hoc est, in ecclesia, ubi nuptiarum non
solum uinculum, uerumetiam sacramentum ita commendatur, ut non liceat uiro uxorem
suam alteri tradere. Quod in re publica tunc Romana, non solum minime culpabiliter, ue/
rumetiā laudabiliter Cato fecisse perhibetur. Neq; hinc diutius modo disputare opus est,
cum & illi quibus respondeo non audeant affirmare, nullum hoc esse peccatum, neq; negēt
esse adulteriū, ne ipsi domino sanctoq; euangelio aperte conuincantur obsistere. Sed cum
eis placet, primum admittēdos esse tales ad percipiendum baptismi sacramentum, & ad do
minicam mēsam, etiam si correctionem uoce manifestissima recusauerint: immo uero nihil
eos de hac re prorsus admoneri oportere, sed postea doceri: ut si præcepti obseruationem
receperint, culpamq; correxerint, habeantur in tritico: si autē contempserint, inter zizania to
lerentur: satis ostendunt non se crimina ista defendere, aut quasi leuia uel nulla sint agere.
Quis enim adulterium bonæ spei Christianus nullum seu paruum crimen existimet? Ordi
nem tamen quo hæc in aliīs uel corrigantur, uel ferantur de scripturis sanctis se proferre ar
bitrantur, cum dicant apostolos sic egisse: & de litteris eorum quædam testimonia profe/
runt, ubi reperiūtur prius insinuasse doctrinam fidei, ac deinde morū tradidisse præcepta.
Atq; hinc intelligi uolunt, fidei tantūmodo regulam baptizandis esse intimandā: postea ue
ro iam baptizatis etiā uitæ in melius mutandæ præcepta tradenda, quasi aliquas apostolo
rū epistolas legant ad eos qui baptizandi sunt datas, ubi de sola fide disputauerunt, & alias
ad baptizatos, qbus præcepta de malis cauēdis, bonisq; instituendis moribus cōtinentur.

Cum

A Cũ igitur eos ad Christianos iam baptizatos dedisse litteras cõstat, cur utroq; sermone cõtextæ sunt, & eo scilicet qui ad fidẽ, & eo qui ad uitam bonam pertinet? An forte illis placet ut baptizandis utrũq; non demus, & baptizatis utrumq; reddamus? Quod si absurde dicitur, ergo fateantur apostolos doctrinã suam ex utroq; perfectã suis epistolis indidisse. Sed propterea plerumq; insinuasse prius fidem, ac deinde quod ad uitam bonã pertinet subiecisse, quia & in homine ipso nisi præcedat fides, uita bona sequi non poterit: quicquid enim homo ueluti recte fecerit, nisi ad pietatem quæ ad deum est, referatur, rectũ dici nõ oportet. Quòd si arbitrarentur aliqui stulti & nimis imperiti apostolorum epistolas ad catechumenos datas, profecto etiã ipsi faterentur, nondum baptizatis præcepta morum, quæ fidei cõgruãt, simul cum fidei regulis intimanda: nisi forte ad hanc necessitatem sua nos isti disputatione compellunt, ut primas partes epistolarũ apostolicarum ubi de fide loquuntur, catechumenis legẽdas uelint: posteriores autẽ fidelibus, ubi iam præcipit quemadmodũ Christiani uiuere debeant, quod stultissimũ est dicere. Nullum ergo documentum est huius opinionis ex epistolis apostolorũ, cur ideo arbitremur baptizãdos de sola fide, baptizatos autem de moribus admonẽdos, quia illis primis partibus litterarum cõmendauerunt fidem, ac postea consequenter ut bene à fidelibus uiueretur hortati sunt. Quãuis enim illud prius, hoc posterius, sæpissime tamẽ una cõtexione sermonis utrumq; catechumenis, utrumq; fidelibus, utrumq; baptizandis, utrumq; baptizatis, siue ut instruantur, siue ne obliuiscãtur, siue ut profiteãtur, siue ut cõfirmentur doctrina sanissima & diligentissima prædicandum est. Epistolæ itaque Petri & epistolæ Ioannis de quibus quædam testimonia cõmemorant, addant & Pauli & aliorum apostolorum, ea ratione accipiendum q; aduerterunt prius de fide, ac postea de moribus dici, quod nisi fallor apertissime exposui.

Christianam uitam scire & agere ante baptismum necesse. Cap. VIII

Sed in actibus apostolorum Petrus, inquiũt, sic allocutus est illos, qui uerbo audito baptizati sunt uno die tria milia, ut eis solam fidem qua in Christum crederẽt prædicaret. Qui cum dixissent, quid B faciemus, respondit eis, Agite pœnitentiam, & baptizetur unusquisque uestrum in nomine domini nostri Iesu Christi in remissionem peccatorum, & accipietis donum spiritussancti. Cur ergo non aduertunt quod dictum est, Agite pœnitentiam: ibi est enim uitæ ueteris expoliatio, ut noua induantur qui baptizantur? Cui autem fructuosa est pœnitẽtia, quæ agitur de mortuis operibus, si in adulterio perseueret alijsq; sceleribus, quibus dilectio mundi huius inuoluitur? Sed infidelitatis, inquiunt, tantummodo, quia in Christum non crediderunt, eos uoluit agere pœnitentiam. Mira præsumptio (nolo quicquam grauius dicere) quando eo audito quod dictum est, Agite pœnitentiam, solius infidelitatis acta dicuntur, cum uita mutanda ex uetere in nouam doctrina euangelica traheretur, ubi utique & illud est quod in ea sententia ponit apostolus, Qui furabatur iam non furetur & cætera, quibus exequitur quid sit deponere ueterem hominem & induere nouum. *Eph. 4* In his autem ipsis uerbis Petri habent unde admoneri potuissent, si diligenter attendere uoluissent. Cũ enim dixisset, Agite pœnitentiam, & baptizetur unusquisq; uestrum in nomine domini nostri Iesu Christi in remissionem peccatorum, & accipietis donũ spiritussancti: nobis enim hæc est promissio facta & filijs nostris & omnibus qui sunt longe quoscũq; aduocauerit dominus deus noster: cõtinuo subiecit qui librũ scripsit atq; ait, & cæteris uerbis pluribus testificabatur dicens, Eripite uos à seculo hoc prauo. At illi auidissime capientes exceperunt uerba & crediderunt & baptizati sunt, & adiectæ sunt illa die tria milia animæ. Quis hic non intelligat & cæteris pluribus uerbis quæ à scriptore propter longitudinem nõ recitentur, id egisse Petrum ut eriperent se ab hoc seculo prauo, quandoquidem ipsa sentẽtia breuiter indicata est, cui persuadendæ uerbis pluribus Petrus instabat? Ipsa quippe summa positum est, cum dictum est, Eripite uos à seculo hoc prauo, Verbis autem pluribus ut hoc fieret testificatur Petrus. In his uerbis erat mortuorũ operum cõdemnatio quæ nequiter agunt huius seculi dilectores, & cõmendatio uitæ quam teneant atq; sectentur, qui se ab hoc prauo seculo eripiunt. Iam itaque si placet affirmare conentur, cum se eripere ab hoc seculo prauo, qui

tantūmodo credit in Christū,etiā si in flagitijs quibus uoluerit perseueret usq; ad professio C
nem adulterij. Quod si dicere nefas est,audiant baptizandi, non solum quid credere debe/
ant,sed etiam quemadmodum se ab hoc prauo seculo eripiant. Ibi enim necesse est ut au/
diant,quemadmodum credentes uiuere debeant.

Baptismus spado/nis,& qd sit euan/gelizare Christum Caput. IX

Spado inquiunt ille
quem Philippus baptizauit nihil plus dixit quàm Credo filium dei esse Iesum Christum,
& in hac professione continuo baptizatus est. Num ergo placet ut hoc solum homines re/
spondeant,& continuo baptizentur:nihil de spiritusancto, nihil de sancta ecclesia, nihil de
remissione peccatorum,nihil de resurrectione mortuorum: postremo de ipso Iesu Christo
nihil nisi quia filius dei est, non de incarnatione eius ex uirgine, de passione, de morte cru/
cis, de sepultura, de tertij diei resurrectione, de ascensione ac sede ad dexteram patris ali/
quid dicendum est catechizanti, ac profitendum credenti? Si enim spado cum respondis/
set, Credo filium dei esse Iesum Christum, hoc ei sufficere uisum est,ut continuo baptiza/
tus abscederet:cur non id sequimur, atque auferimus cætera quæ necesse habemus, etiam
cum ad baptizandum temporis urget angustia,exprimere, interrogando ut baptizandus
ad cuncta respondeat, etiam si ea memoriæ mandare non ualuit? Si autem scriptura ta/
cuit atq; intelligenda admisit cætera quæ cum illo spadone baptizando Philippus egit, at/
que in eo quod ait baptizauit eum Philippus, intelligi uoluit impleta omnia, quæ licet ta/
ceantur in scripturis gratia breuitatis, tamen serie traditionis scimus implenda: pari modo
etiam in eo quod scriptum est euangelizasse Philippum spadoni dominum, nullo modo
dubitandum est, & illa in catechismo dicta esse quæ ad uitam moresq; pertinent eius qui
credit in dominum Iesum. Hoc est enim euangelizare Christum, non tantum dicere quæ
sint credenda de Christo, sed etiam quæ obseruanda ei qui accedit ad compagem corpo/
ris Christi: immo uero cuncta dicere quæ sunt credenda de Christo, non solum cuius sit
filius,unde secundum diuinitatem,unde secundum carnem genitus,quæ perpessus, & qua/
re,quæ sit uirtus resurrectionis eius, quod donum spiritus promiserit dederitq; fidelibus: D
sed etiam qualia membra quibus sit caput quærat, instituat, diligat, liberet,atque ad æter/
nam uitam honoremq; perducat. Hæc cum dicuntur, aliquando breuius atque constri/
ctius,aliquando latius & uberius Christus euangelizatur, & tamen non solum quod ad fi/
dem, uerumetiam quod ad mores fidelium pertinet non prætermittitur.

Scire Christum cru cifixum quid sit, quantaq; uicinitas dilectionis dei & proximi. Ca. X

Hoc intelligi potest etiam in eo quod commemorant dixisse Apostolum Paulum,
Nihil me dixi scire in uobis nisi Christum Iesum & hunc crucifixum. Quod illi putant ita
dictum,tanquam nihil aliud eis insinuatum esset nisi ut primitus crederent, ac deinde ba/
ptizati quicquid ad uitam moresq; pertinet discerent. Hoc, inquiunt, Apostolo satis su/
perq; suffecit,qui eis dixit,quòd & si multos pædagogos haberent in Christo,sed non mul/
tos patres,quia eos in Christo Iesu per euangelium ipse genuisset. Si ergo ille qui per eu/
angelium genuit, quamuis gratias agat quòd neminē ipsorum baptizauerit nisi Crispum
& Gaium & Stephanæ domum, nihil eos amplius docuit quàm Christum crucifixū,quid
si dicat aliquis, nec resurrexisse Christum eos audisse quando per euangelium geniti sunt?
1.Cor.15 Vnde est igitur quod eis dicit, Tradidi enim uobis in primis,quia Iesus Christus mortuus
est secundum scripturas,& quia sepultus est, & quia resurrexit tertia die secundum scriptu/
ras,si nihil nisi crucifixum docuerat? Si autem non ita intelligunt, sed hoc quoq; ad Chri/
stum crucifixum pertinere concedunt, sciant in Christo crucifixo multa homines discere, &
maxime quòd uetus homo noster simul crucifixus est ut euacuetur corpus peccati, & ultra
Gal.6 non seruiamus peccato. Vnde etiam de seipso dicit, Mihi autem absit gloriari nisi in cruce
domini nostri Iesu Christi, per quem mihi mundus crucifixus est & ego mundo. Proinde
attendant & uideant quemadmodum doceatur atq; discatur Christus crucifixus,ut ad eius
crucem nouerint pertinere quòd etiam nos in eius corpore crucifigimur mūdo. Vbi intelli/
gitur omnis cohercio malarū concupiscentiarum: ac per hoc fieri non potest,ut eis qui cru/
ce Christi informantur,professa adulteria permittantur. Nam & apostolus Petrus de sacra
mento

A mento ipsius crucis, hoc est, passionis Christi admonet, ut qui ea consecrantur peccare desistant, ita loquẽs: Christo ergo passo per carnem & uos eadem cogitatione armamini: quia qui mortuus est carne desinit peccare, ut iam non hominũ desiderijs sed uoluntate domini dei reliquum in carne uiuat, & cætera. Quibus cõsequenter ostendit eum pertinere ad Christum crucifixũ, hoc est, per carnẽ passum, qui in eius corpore crucifixis carnalibus desiderijs bene uiuit per euangeliũ. Quid q̃ etiã duo illa præcepta, in quibus dominus ait totã legem prophetasq́ꝫ pendere, huic suæ opinioni suffragari arbitrãtur: & sic ea cõmemorant, ut quoniam primum præceptũ dictum est, Diliges dominũ deũ tuum ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, & ex tota mente tua, Secundum autẽ simile huic, Diliges proximũ tuum tanquam teipsum: primũ pertinere ad baptizandum, ubi dilectio dei præcipitur: secundum autem ad baptizatos, ubi uidentur esse mores conuersationis humanæ: sic obliti quod scriptũ est: Si fratrẽ quem uides non diligis, deum quẽ non uides quomodo diligere poteris? Et illud aliud in eadem epistola Ioannis, Si quis diligit mundum non est charitas patris in eo. Quó autẽ pertinent omnia flagitia morũ malorum, nisi ad mundi huius dilectionem? Ac per hoc illud primũ præceptũ quod ad baptizãdos pertinere arbitrant̃, sine bonis moribus obseruari nullo pacto potest. Nolo pluribus immorari, Nam si diligenter cõsideratur, ista duo præcepta ita ex alterutro cõnexa reperiuntur, ut nec dilectio dei possit esse in homine si non diligit proximũ, nec dilectio proximi si nõ diligit deũ. Sed ad rem quæ nunc agitur, quod de his duobus præceptis diximus sufficit. At enim populus Israël primum per mare rubrũ ductus est, quo significatur baptismus, & postea legẽ accepit, ubi disceret quemadmodũ uiueret. Cur ergo baptizandis uel symbolũ tradimus reddẽdumq́ꝫ reposcimus? Nihil enim tale factum est erga illos, quos per mare rubrũ deus ab Ægyptijs liberauit. Si autẽ recte intelligunt hoc significari præcedentibus mysterijs de sanguine ouis postibus illito, & de azymis synceritatis & ueritatis: cur nõ etiã illud consequẽter intelligunt, ipsam ab

1. Petri 4 · Deut. 6 · 1. Ioan. 4 · 1. Ioan. 2 · Exitus Israëlitarũ ex Aegypto quid denotet. Cap. XI

B Ægyptijs separationẽ significare discessionẽ à peccatis quã baptizandi profitetur? Ad hoc enim pertinet quod à Petro dictũ est, Agite pœnitentiam, & baptizetur unusquisq; uestrũ in nomine domini nostri Iesu Christi: tanquam diceret, recedite ab Ægypto & per mare rubrum transite. Vnde & epistola quæ ad Hebræos inscribitur, cum eorũ qui baptizãtur commemorarentur initia, posita est ibi pœnitentia à mortuis operibus: sic enim dicit, Ideoq́ꝫ remittentes initia Christi uerbum in consummationẽ respiciamus: non iterũ iacientes fundamentum pœnitentiæ à mortuis operibus, & fidei in deũ, lauacri doctrinæ, impositionis manuum, resurrectiõis etiam mortuorũ & iudicij æterni. Hæc igitur omnia pertinere ad initia Neophytorũ satis aperteq́ꝫ scriptura testatur. Quid est autẽ à mortuis operibus pœnitentia, nisi ab his quæ oportet mortificari ut uiuamus: quæ si adulteria fornicationesq́ꝫ nõ sunt quid iam inter opera mortua nominandum est? Sic autem nõ sufficit professio recessionis à talibus, nisi etiam lauacro regenerationis cuncta præterita quæ uelut prosequuntur peccata deleantur: sicut nõ sufficit Israëlitis recedere ab Ægypto, nisi ea quæ insequebatur hostiũ multitudo eiusdem maris fluctibus interiret, qui dei populo transituro liberandoq́ꝫ patuerunt. Qui ergo profitetur ab adulterio nolle se mutare, quomodo per mare rubrum ducet̃ cum ex Ægypto adhuc recuset abscedere? Deinde non attendunt in ea lege quæ post transitum maris rubri illi populo data est, primum esse præceptum, Non erunt tibi alij dij præter me, Nõ facies tibi idola, neq; ullum simulacrũ, quæcũq; in cœlo sunt sursum, & quæcunque in terra deorsum, & quæcunq; in aqua & sub terra: non adorabis ea, neq; seruies eis: & cætera ad hoc præceptum pertinentia. Affirment isti itaq; si uolunt contra ipsam suam assertionem, etiam de unius dei cultu cauendaq́ꝫ idololatria, non adhuc baptizandis sed iam baptizatis esse prædicandum: & non iam dicant, eis qui baptismũ percepturi sunt, fidẽ tantum quæ in deum est, intimandã: & post eius sacramẽti perceptionẽ de moribus uitæ tanq̃ de secũdo præcepto eos quod ad dilectionẽ proximi pertinet, instruẽdos. Vtrũq; enim lex continet, quã post mare rubrũ tanq̃ post baptismũ populus accepit: nec ita facta est distri

Act. 2 · Hebr. 6 · Exod. 20

butio præceptorum, ut ante illius maris transitũ de cauenda idololatria plebs doceretur,& C
posteaquam transierunt audirent honorandum patrem & matrem, non mœchandum,
Num baptizandus qui uitam impiam mutare nolit. Caput. XII
non occidendum,& cætera bonæ atq; innocentis conuersationis humanæ. Si er/
go ita quisq; ueniat ad sancti lauacri petitionem, ut profiteatur se ab idolorũ sacrificijs non
recessurum nisi forte postea quando placuerit, baptismum tamen iamiamq; deposcat, tem
plumq; dei uiui se fieri flagitet, nõ solum cultor idolorum, uerumetiam in aliquo tam nefa
rio sacrilegio perseuerans: quæro ab istis utrum eum faciendum uel catechumenũ censeant,
quod proculdubio fieri non debere clamabunt. Neq; enim aliud de illorum corde sentien/
dum est. Reddant itaq; rationem secundum testimonia scripturarum, quæ sic intelligenda
putant, quomodo huic audeant contradicere, nec admittendum esse confirmant reclaman/
tem atq; dicentem, Didici & ueneror Christũ crucifixum, credo filium dei esse Iesum Chri/
stum. Non me ultra differas, nihil amplius iam requiras. Quos per Euangelium generabat
Apostolus, nihil eos nosse tunc amplius q̃ Christum crucifixum uolebat. Post uocem spa
donis qua se credere Iesum Christum filium dei esse respondit, cõtinuo Philippus eum ba/
ptizare non distulit, Quid me ab idolorum cultu prohibes, nec ad sacramentum Christi ad
mittis, nisi prius inde discessero? illud à pueritia didici, consuetudine ibi grauissima premor:
faciam cum potuero, cum cõmodum fuerit: quod & si non faciam, non tamen sine Christi sa
cramento hanc uitam finiam, ne deus exigat animã meam de manibus tuis. Quid huic re/
spondendum existimant? An placet ut admittatur? Absit. Nullo modo crediderim intan/
tũ eos progredi. Quid ergo respondebunt, hæc dicenti, & addenti q̃ nihil sibi de idololatria
relinquenda saltem dici debuit ante baptismum, sicut nihil inde ante mare rubrũ populus
ille primus audiuit, quoniam lex hoc habet quam ex Ægypto iam liberatus accepit. Profe
cto dicturi sunt homini, templum dei futurus es, cum baptismũ acceperis. Dicit autem apo
2.Corin.6 stolus, Quæ compositio templo dei cum idolis? Quare ergo non uident similiter esse dicen
dum, membrũ Christi futurus es, cum acceperis baptismũ. Non possunt membra Christi D
1.Cor.6 esse membra meretricis, quia & hoc apostolus dicit alio loco, Nolite, inquit errare, neq; for
nicatores, neq; idolis seruientes, & cætera quæ illic enumerat, regnũ dei possidebunt. Cur er
go ad baptismum idolis seruientes nõ admittimus & fornicatores admittendos putamus,
cum & his & cæteris malis dicat, Et hæc quidem fuistis, sed abluti estis, sed sanctificati estis,
sed iustificati estis in nomine domini Iesu Christi & in spiritu dei nostri? Quid igitur causæ
est, ut cum potestas pateat utrunq; prohibendi, uenientem ad baptismũ permittam forni/
carium permanere, & non permittam idolis seruientem: cũ & illis & illis dici audiam, & hæc
quidem fuistis, sed abluti estis: sed eo mouentur isti, quia putãt esse in tuto salutem eorum,
quamuis per ignem qui in Christum crediderint, sacramentumq; eius acceperint, id est, ba
ptizati fuerint, etiam si morum corrigendorum ita negligentes sint, ut nequiter uiuant. Vn
Baptismũ fidei opa præcedãt. ca. XIII
de mox uidebo si deus iuuerit, quid secundũ scripturas sentiendum sit. Nunc in hac
quæstione adhuc uersor, in qua eis uidetur, baptizatos admonẽdos esse de moribus ad chri
stianam uitam pertinẽtibus, baptizandis autẽ solam insinuandam fidem. Quod si ita esset,
Matt.3 præter tam multa quæ diximus, nõ Ioannes baptista uenientibus ad baptismũ suum dice/
ret, Generatio uiperarum quis ostendit uobis fugere ab ira uentura? Facite ergo fructum
dignũ pœnitentiæ, & cætera, quæ utiq; non de fide, sed de bonis operibus admonet. Vnde
& militibus dicẽtibus quid faciemus? non dixit interim credite & baptizamini, post audie
tis q̃d facere debeatis: sed ante dixit, ante præmonuit, ut uenturo dño in cor eorũ tanq̃ præ
cursor mũdaret uitã, Neminẽ concusseritis, nulli calumniã feceritis, sufficiat uobis stipendiũ
uestrũ. Similiter publicanis quærẽtibus q̃d facere deberẽt, Nihil amplius, inq̃t, exigatis præ
terq̃ constitutũ est uobis. His breuiter cõmemoratis euãgelista, nõ enim totos catechismos
inserere debuit, satis significauit p̃tinere ad eũ à quo baptizãdus catechizatur, docere & mo
nere de moribus. Quod si respondissent Ioanni, prorsus nõ faciemus fructus dignos pœni
tentiæ, calumniaturi sumus, concussuri sumus, ea quæ nobis non debentur exacturi sumus,
&

A & nihilominus eos post hanc professionẽ baptizaret:nec sic tamen dici posset unde modo quæstio est,nõ esse tẽporis cum quisq; baptizandus est, ut prius illi sermo fiat quemadmodum uitam bonam agere debeat.Quid ipse dominus,ut alia omittam,cum ab eo diues ille quæreret quid boni faceret ut uitam æternã consequeretur, recolant quid responderit, Si uis uenire,inquit,ad uitam,serua mandata. At ille,quæ: tunc dominus cõmemorauit præcepta legis,Non occides,non mœchaberis,& cætera:ubi cũ ille respondisset hæc se fecisse à iuuẽtute sua,addidit etiam perfectionis præceptum,ut uẽditis suis omnibus & in pauperum eleemosynis erogatis haberet thesaurũ in cœlo, & eundem dominum sequeretur. Videant igitur nõ ei dictum esse ut crederet & baptizaret̃,quo solo adiutorio putant isti uenire hominem ad uitam:sed morum præcepta homini data,quæ utiq; sine fide custodiri obseruariq; non possunt:nec tamen quia hic de insinuanda fide dominus uidet̃ tacuisse,præscribimus nos atq; contenti sumus,morũ tantummodo præcepta dicenda esse hominibus ad uitam peruenire cupientibus, Vtraq; enim mutuo connexa sunt,sicut ante dixi:quia neq; dilectio dei potest esse in homine qui nõ diligit proximum,nec dilectio proximi in eo qui nõ diligit deum.Ideo aliquando alterum sine altero,siue illud,siue illud,pro plena doctrina inuenitur scriptura commemorare,ut etiã hoc modo intelligatur alterum sine altero esse non posse:quia & qui credit deo debet facere quod præcepit deus,& q propterea facit quia præcepit deus, necesse est ut credat deo. Quare iam illud uideamus, quod excutiẽdum est à cordibus religiosis,ne mala securitate salutem suam perdant,si ad eam obtinendam sufficere solam fidẽ putauerint,bene autẽ uiuere & bonis operibus uiam dei tenere neglexerint. Nam etiam tẽporibus apostolorũ nõ intellectis quibusdã subobscuris sentẽtijs apostoli Pauli, hoc eũ quidã arbitrati sunt dicere, faciamus mala ut ueniãt bona: quia dixerat, Lex subintrauit ut abundaret delictum,ubi autem abundauit delictum superabũdauit gratia. Quod ideo uerum est,quia legem accipiẽtes homines qui de suis uiribus superbissime præ-

Quod fides sola ad salutem non sufficit sine operibus. Caput XIIII

Rom.5.

B sumebant,nec diuinum adiutorium uincendarũ malarum cõcupiscentiarum recta fide impetrantes,pluribus grauioribusq; delictis etiã lege præuaricata onerati sunt. Ac sic magno reatu compellente confugerunt ad fidem,qua misericordiam indulgentiæ mererẽtur, & auxilium à domino qui fecit cœlum & terrã:ut diffusa per spiritumsanctũ charitate in cordibus suis,cum dilectione agerent quæ contra seculi huius cõcupiscentias iuberentur,secundũ id quod prædictum fuerat in Psalmo,Multiplicatæ sunt infirmitates eorum, postea accelerauerunt. Cum ergo dicit apostolus, arbitrari se iustificari hominẽ per fidẽ sine operibus legis:non hoc agit,ut percepta ac professa fide opera iustitiæ cõtemnantur,sed ut sciat se quisque per fidem posse iustificari etiam si legis opera nõ præcesserint.Sequũtur enim iustificatum,nõ præcedũt iustificandũ.Vnde in præsenti opere nõ opus est latius disputare,præsertim quia modo de hac quæstiõe prolixũ librũ edidi,qui inscribit̃,De littera & spiritu. Quoniã ergo hæc opinio tũc fuerat exorta,aliæ apostolicæ epistolæ Petri,Ioannis,Iacobi,Iudæ cõtra eam maxime dirigũt intentionẽ,ut uehementer astruant fidẽ sine operibus nihil prodesse:sicut etiã ipse Paulus, nõ qualemlibet fidẽ qua in deũ creditur,sed eam salubrem planéque euangelicam definiuit, cuius opera ex dilectione procedunt:& fides,inquit,quæ per dilectionem operatur. Vnde illã fidem quæ sufficere ad salutẽ quibusdam uidetur,ita nihil prodesse asseuerat,ut dicat, Si habeã omnem fidẽ ita ut montes transferam, charitatẽ autẽ nõ habeam,nihil sum. Vbi aũt hæc fidelis charitas operatur,sine dubio bene uiuitur:plenitudo enim legis charitas. Vnde euidẽter in secũda epistola Petrus, cũ ad uitæ morũ sanctitatẽ hortaret̃,mundũq; istũ transiturũ prænuntiaret, cœlos uero nouos & terrã nouã expectari quæ iustis inhabitãda tradetur,ut ex hoc attenderent qualiter eos oporteret uiuere ut habitatione illa digni fierent:sciens de apostoli Pauli quibusdam subobscuris sententijs nõnullos iniquos accepisse occasionem,ut tanq; securi de salute,quæ in fide est bene uiuere nõ curarẽt,cõmemorauit quædã ad intelligendũ difficillima esse in epistola eius,quæ homines peruerterent,sicut & alias scripturas, ad propriũ suũ interitũ:cũ tamẽ & ille apostolus de salute

Psal.15

lute æterna, quæ nisi bene uiuentibus non daretur, eadem sentiret quæ cæteri Apostoli. C
2.Petri.3 Sic itaq; Petrus, His ergo, inquit, hominibus pereūtibus, quales oportet uos esse in sanctis
conuersationibus & pietatibus, expectantes & properantes ad præsentiam diei domini, per
quam cœli ardentes soluentur, & elementa ardore ignis decoquentur: nouos uero cœlos &
terram nouam secundum promissa ipsius expectamus, in quibus iustitia habitat. Qua pro
pter charissimi hæc expectantes satagite inuiolati & immaculati apud eum reperiri in pa/
ce: & domini nostri patientiā salutem existimate: sicut & dilectissimus frater noster Paulus
secundum eam quæ data est illi sapientiam scripsit uobis, ut & in omnibus epistolis loquēs
in eis de his, in quibus sunt difficilia quædam intellectu quæ indocti & instabiles peruer/
tunt sicut & cæteras scripturas, ad proprium suum interitum. Vos igitur amantissimi præ/
scientes, cauete ne in falsorum errore seducti decidatis à corroboratione uestra: crescite uero
in gratia & intellectu domini nostri & saluatoris Iesu Christi: ipsi gloria, & nunc, & in die
æternitatis. Iacobus autem uehementer infestus est eis qui sapiunt fidem sine operibus ua/
lere ad salutem, ut illos etiam dæmonibus comparet dicens, Tu credis quoniam unus est
deus: bene facis: & dæmones credunt & contremiscunt. Quid uerius, breuius, uehementius
dici potuit, cum & in euangelio legamus hoc dixisse dæmonia, cum Christum filiū dei con
fiterentur & ab illo corriperentur, quod in Petri confessione laudatum est. Quid proderit,
ait Iacobus, fratres mei si fidem quis dicat se habere, opera autem non habeat? Nunquid
poterit fides saluare eum? Dicit etiam, quia fides sine operibus mortua est. Quousq; igitur
falluntur, qui fide mortua sibi uitam perpetuam pollicentur?

Opera cum fide requiri ad salutem. Caput. XV

Quapropter diligen
ter oportet attendere quomodo accipienda sit apostoli Pauli illa sententia planè ad intelli
gendum difficilis, ubi ait, Fundamentum enim aliud nemo potest ponere præter id quod
positum est, quod est Christus Iesus. Si quis autem superædificat super fundamentum au/
rum, argentum, lapides pretiosos, ligna, fœnum, stipulam, uniuscuiusq; opus manifestabi/
tur: dies eñ domini declarabit, quia in igne reuelabitur, & uniuscuiusq; opus quale sit ignis
probabit. Si cuius opus permanserit, quod superædificauit, mercedē accipiet: si cuius autem D
opus arserit, damnum patietur, ipse autem saluus erit, sic tamē quasi per ignem. Quod qui/
dam ita intelligendum putant, ut illi uideantur ædificare super hoc fundamentum aurum,
argentum, lapides pretiosos, qui fidei quæ in Christo est bona opera adijciunt: illi autem
fœnum, ligna, stipulam, qui cum eandem fidem habeant male operantur. Vnde arbitran/
tur per quasdam pœnas ignis eos posse purgari ad salutem percipiendam merito funda/
menti. Hoc si ita est, fatemur istos laudabili charitate conari ut omnes indiscrete admittan
tur ad baptismum, non solum adulteri & adulteræ contra sententiam domini falsas nupti/
as prætendentes, uerumetiam publicæ meretrices in turpissima professione perseuerantes,
quas certe nulla etiam negligentissima ecclesia consueuit admittere, nisi ab illa primitus pro
stitutione liberatas. Sed ista ratione cur non omnimodo admittantur omnino non uideo.
Quis enim non malit eas posito fundamento, licet ligna, & fœnum, & stipulam congerant
aliquāto certe diuturniore igne purgari quàm in æternum perire? Sed falsa erunt illa quæ
1.Cor.13 obscuritatem ambiguitatemq; non habent, Si habeam oēm fidem ita ut montes transfe/
Iacobi.2 ram, charitatem autem non habeam, nihil sum, Et quid proderit fratres mei si fidem dicat
se quis habere, opera autem nō habeat? nunquid poterit fides saluare eum? Falsum erit &
1.Cor.6 illud, Nolite errare, neq; fornicatores, neq; idolis seruientes, neq; adulteri, neq; molles, neq;
masculorum concubitores, neq; fures, neq; auari, neq; ebriosi, neq; maledici, neq; rapaces re
Gal.5 gnum dei possidebunt. Falsum est & illud, Manifesta sunt opera carnis, quæ sunt fornica/
tiones, immundiciæ, luxuria, idolorum seruitus, ueneficia, inimicitiæ, contentiones, æmula/
tiones, animositates, dissensiones, hæreses, inuidiæ, ebrietates, comessationes, & his similia
quæ prædico uobis sicut prædixi, quoniam qui talia agunt, regnum dei non possidebunt.
Falsa erunt hæc, Si enim tantummodo credant & baptizentur, quamuis in malis talibus
perseuerent, salui erunt per ignem: atq; ideo in Christo baptizati etiam qui talia agunt, re/
gnum

A gnum dei possidebunt. Frustra autem dicitur, Et hæc quidem fuistis, sed abluti estis, quãdo & abluti hæc sunt. Inaniter etiam illud à Petro dictũ uidebitur, Sic & uos simili forma baptisma saluos facit, non carnis depositio sordium, sed cõscientiæ bonæ interrogatio: siquidẽ & habentes pessimas cõscientias, omnium flagitiorum & scelerũ plenas, nec eorum malorũ pœnitentia mutatas, tamen baptisma saluos facit: propter fundamentum enim quod in eo baptismate ponitur, licet per ignem salui erunt. Illud quoq; nõ uideo cur dominus dixerit, Si uis uenire ad uitam, serua mandata, & cõmemorauit ea quæ ad bonos mores pertinent, si etiam his nõ seruatis ad uitam ueniri potest per solam fidem, quæ sine operibus mortua est. Illud deinde quomodo uerum erit, quod eis quos ad sinistram positurus est, dicet, Ite in ignem æternũ, qui paratus est diabolo & angelis eius: nec increpat quia in eum nõ crediderunt, sed quia bona opera non fecerũt. Nam profecto ne sibi quisq; de fide, quæ sine operibus mortua est, promittat æternã uitam: propterea omnes gentes segregaturũ se dixit, quæ permixtæ eisdẽ pascuis utebãtur, ut appareat eos illi dicturos, Domine quãdo te uidimus illa & illa patientem, & nõ ministrauimus tibi? qui in eum crediderãt, sed bona operari nõ curauerant, tanq; de ipsa fide mortua ad uitã peruenirẽtur æternã. An forte ibũt in ignem æternum, qui opera misericordiæ non fecerũt: & non ibunt qui aliena rapuerũt, uel corrumpendo in se templum dei, in seipsos immisericordes fuerunt: quasi opera misericordiæ prosint aliquid sine dilectiõe, dicente Apostolo, Si distribuã omnia mea pauperibus, charitatẽ autem nõ habeam, nihil mihi prodest? Aut diligat quisq; proximũ sicut seipsum, qui non diligit seipsum? Qui enim diligit iniquitatem, odit animam suam. Neq; illud dici hic poterit, in quo nõnulli seipsos seducunt, ignem æternũ dictum non ipsam cõbustionem æternã. Per ignem quippe qui æternus erit, transituros arbitrantur eos, quibus propter fidem mortuam per ignem promittunt salutem: ut uidelicet ipse ignis æternus sit, cõbustio uero eorũ, hoc est operatio ignis non sit in eos æterna: cum & hoc præuidens dominus, sententiam su-

B am ita cõcluserit dicens, Sic ibunt illi in cõbustionem æternam, iusti aũt in uitam æternam. Erit ergo æterna cõbustio sicut ignis, & eos in illã ituros ueritas dicit, quorum nõ fidem, sed bona opera defuisse declarauit. Si ergo hæc omĩa, & cætera quæ innumerabilia per omnes scripturas sine ambiguitate dicta reperiri possunt, falsa erunt: poterit uerus esse ille intellectus de lignis & fœno & stipula, quòd hi salui erũt per ignem, qui solam in Christũ fidem tenẽtes, bona opera neglexerunt. Si autẽ ista & uera & clara sunt, proculdubio in illa Apostoli sentẽtia alius requirendus est intellectus: atq; in his deputãda est, quæ Petrus dicit esse in scriptis eius quædã difficilia intellectu: quæ nõ debẽt homines peruertere ad propriũ suum interitum, ut cõtra euidẽtissima testimonia scripturarũ securos faciant de percipienda salute nequissimos, nequitiæ suæ pertinacissime cohærentes, nec emẽdando aut pœnitendo mutatos. Hic à me fortasse quæratur de ipsa Pauli apostoli sententia quid ego sentiã, & quo nam modo intelligẽdam putem. Fateor me hic malle audire intelligẽtiores atq; doctiores, qui sic eam exponant, ut illa omnia uera & inconcussa permaneant, quæ supra commemoraui, & quæcũq; alia nõ cõmemoraui: quibus apertissime scriptura testatur, nihil prodesse fidem, nisi eam quam definiuit Apostolus, id est quæ per dilectionẽ operatur: sine operibus autem saluare nõ posse, neq; præter ignem, neq; per ignem: quia si per ignem saluat, ipsa utiq; saluat. Absolute aũt dictum est & aperte, Quid prodest si dicat quis fidem se habere, opera aũt non habeat? nunquid poterit fides saluare eum? Dicam tamen quàm breuissime potero etiam ipse quid sentiam de illa Apostoli sentẽtia ad intelligendum difficili, dũmodo illud, quod ad meam promissionem attinet, præcipue teneatur, quod de hac me malle dixi audire meliores. Fundamẽtum Christus est in structura architecti sapientis, hoc expositione non indiget. Aperte enim dictũ est, Fundamẽtum enim aliud nemo potest ponere præter id quod positũ est, quod est Christus Iesus. Si aũt Christus, proculdubio fides Christi, Per fidem quippe habitat Christus in cordibus nostris, sicut idem Apostolus dicit. Porrò fides Christi illa utiq;, quam definiuit Apostolus, quæ per dilectionem operatur.

[Margin notes: 1. Corin.6 — 1. Petri.3 — Matth.19 — Matth.25 — 1. Corin.13 — Psal. 10 — Interpretatio loci Paulini. 1. Cor.13 — Caput XVI — Iacobi 2 — 1.Cor.3 — Ephes.3]

Non enim fides illa dæmonum,cum & ipsi credant & cõtremiscant,& filium dei confitean/ C
tur Iesum,potest accipi in fundamẽtum.Quare? nisi quia nõ est fides quæ operatur per di/
lectionem,sed quæ exprimitur per timorem.Fides itaq; Christi,fides gratiæ Christianæ:id
est ea fides quæ per dilectionem operatur,posita in fundamẽto,neminem perire permittit.
Sed quid sit ædificare super hoc fundamentũ,aurum,argentum,lapides pretiosos,& ligna,
fœnum,stipulam: si subtilius disserere coner,uereor ne ad intelligendũ difficilior sit ipsa ex/
positio, Enitar tamẽ quãtum dominus adiuuat,& breuiter & quãtum potero dilucide expe
dire quod sentio , Ecce ille qui quæsiuit à magistro bono quid boni faceret. ut haberet uitã
æternam,& audiuit,si ad uitam uenire uellet,seruanda sibi esse mandata. Et cum quæreret,
Quæ mandata? dictum est ei,Non occides,Nõ mœchaberis,Non furtum facies,Non fal/
sum testimonium dices,Honora patrem tuum & matrem tuam,&,Diliges proximũ tuum
tanquam teipsum, ut hæc faciens, fidẽ Christi teneret : & proculdubio fidem,quæ per dile/
ctionem operatur.Neq; enim diligeret proximum tanq̃ seipsum,nisi recepta dilectiõe dei,
sine qua nõ diligeret seipsum.Porrò si faceret etiã quod dominus addidit,dicens,Si uis per
fectus esse,uade & uẽde omnia quæ habes,& da pauperibus, & habebis thesaurũ in cœlo,
& ueni sequere me: ædificaret super illud fundamentũ,aurum,argentum,lapides pretiosos:
non enim cogitaret nisi quæ sunt dei,quomodo placeret deo: & hæ cogitationes sunt,quan
tum existimo,aurum,argẽtum,lapides pretiosi.Porrò si circa diuitias suas, quodam carna/
li teneretur affectu: quamuis ex eis multas eleemosynas faceret, nec ad eas augẽdas fraudis
aliquid rapinæq; moliretur,aut earum minuẽdarum uel amittẽdarum metu in aliquod fa/
cinus flagitiumue laberetur : alioquin iam se isto modo ab illius fundamẽti stabilitate sub/
traheret: sed propter carnalem,ut dixi,quem in eis habebat affectum,talibus bonis sine do
lore carere non posset,ædificaret super fundamẽtum illud fœnum,ligna,stipulam : maxime
si & uxorem sic haberet,ut etiam propter ipsam cogitaret ea quæ sunt mũdi,quomodo pla/
ceret uxori.Hæc igitur quoniam affectu dilecta carnali,nõ sine dolore amittũtur,propterea D
qui sic ea habent , cum habeant in fundamento fidem quæ per dilectionem operatur , neq;
huic ista ulla ratione uel cupiditate præponant,in eorum amissione passi detrimentum, per
ignem quẽdam doloris perueniunt ad salutẽ.A quo dolore atq; detrimẽto tanto est quisq;
securior,quanto ea uel minus amauerit,uel tãquam nõ habens habuerit.Qui uero propter
illa uel tenẽda uel adipiscẽda homicidium,adulterium,fornicationẽ,idololatriam,& similia
quæq; cõmiserit,non propter fundamentum per ignem saluabitur,sed amisso fundamento
æterno igne torquebitur. Quamobrem & illud quod dicũt ueluti probare cupientes,quan/
1.Cor.7 tum ualeat sola fides, ubi Apostolus dicit, Quod si infidelis discedit,discedat: non est enim
seruituti subiectus frater uel soror in huiusmodi : id est,ut propter fidem Christi etiam ipsa
uxor legitima societate cõiuncta,sine ulla culpa relinquatur, si cum uiro Christiano propter
hoc quod Christianus est,permanere noluerit : non attẽdunt eo modo illam rectissime di/
mitti,si uiro suo dicat,Nõ ero uxor tua,nisi mihi de latrocinio diuitias congeras: aut nisi so
lita lenocinia,quibus nostram domum transigebas,etiam Christianus exerceas: aut si quid
aliud uel facinorosum uel flagitiosum in uiro nouerat, quo delectata uel libidinẽ explebat,
uel facile uictum habebat,uel etiam incedebat ornatior. Tunc enim ille,cui hoc uxor dicit,si
ueraciter egit pœnitentiam ab operibus mortuis,quãdo accessit ad baptismum, habetq; in
fundamento fidem,quæ per dilectionem operatur,proculdubio plus tenebitur amore diui
næ gratiæ,quàm carnis luxuriæ : & membrũ quod eum scandalizat, fortiter amputat: quẽ/
cunq; autem in hac direptiõe dolorem cordis propter carnalem affectum coniugis sustine/
bit, hoc est detrimentũ quod patietur : hic est ignis per quem fœno ardente ipse saluabitur.
Si autem iam sic habeat uxorem tanquã non habens, non propter cõcupiscentiam,sed pro
pter misericordiam,ne forte eam saluam faceret,reddens potius quàm exigens debitum cõ/
iugale: profecto nec dolebit carnaliter,cum ab illo tali cõiugio separabitur: neq; enim in eo
cogitabat,nisi quæ sunt dei,quomodo placeret deo, Ac per hoc inquãtum aurum,argẽtum,
lapides

A lapides pretiosos cogitationibus illis superædificat, intantum detrimentum nullum pateretur, intantũ structura eius, quæ non erat fœnea, nullo incendio cremaretur. Siue ergo in hac uita tantum homines ista patiuntur, siue etiam post hanc uitam talia quædam iudicia subsequuntur, non abhorret, quantum arbitror, à ratione ueritatis iste intellectus huius sententiæ. Veruntamen etiam si est alius qui mihi non occurrit eligẽdus, istum quandiu tenemus, non cogimur dicere iniustis, non subditis, scelestis, contaminatis, parricidis, matricidis, homicidis, fornicatoribus, masculorum concubitoribus, plagiarijs, mendacibus, periuris, & si quid aliud sanæ doctrinæ aduersatur, quæ est secundum euangelium gloriæ beati dei, si tantummodo in Christũ credatis, & sacramẽtum baptismi eius accipiatis, etiam si uitam istam pessimam non mutaueritis, salui eritis. Vnde nec illa nobis mulier Chananæa præscribit, quia dominus ei quod petebat dedit, cum ante dixisset, Non est bonum tollere panem filiorum & mittere canibus: quia ille cordis inspector mutatam uidit quam laudauit, & ideo nõ ait, O canis magna est fides tua: sed, O mulier magna est fides tua. Mutauit uocabulum, quia mutatum uidit affectum, atq; illam correptionem ad fructum peruenisse cognouit. Miror autẽ si laudaret in ea fidem sine operibus, id est fidem non talem quæ per dilectionem iam possit operari, fidem mortuam: & quod Iacobus dicere minime dubitauit, fidẽ non Christianorum, sed dæmonum. Postremo si istam Chananæam nolunt intelligere mutasse perditos mores, quando eam Christus cõtemnendo & corripiendo redarguit, quoscunq; inuenerint tantummodo credere, uitam uero inquinatissimam nec saltem occultare, sed etiam libere profiteri, ac nolle mutare, sanẽt filios eorum, si possunt, sicut sanata est filia Chananææ mulieris: non tamen eos faciant membra Christi, cum ipsi esse non desinant membra meretricis. Illud sanè non absurde intelligunt eum peccare in spiritumsanctum, & esse sine uenia reum æterni peccati, qui usq; in finem uitæ noluerit credere in Christum, sed si recte intelligerent quid sit credere in Christum. Nõ enim hoc est, habere dæmonum fidem, quæ recte mortua perhibetur, sed fidem quæ per dilectionem operatur.

Matth. 15

Obstinati in peccatis, nũ merito à baptismo repellantur

Caput XVII

B Quæ cum ita sint, quando tales ad baptismum non admittimus, nõ ante tempus zizania euellere conamur, sed nolumus insuper sicut diabolus zizania seminare: nec ad Christum uolẽtem uenire prohibemus, sed eos ad Christum uenire nolle, ipsa sua professione cõuincimus: nec uetamus Christo credere, sed demonstramus eos nolle Christo credere, qui uel adulterium dicunt nõ esse quod ille adulterium dicit esse: uel credũt adulteros eius membra posse esse, quos per Apostolum dicit, regnum dei nõ possidere: & sanæ doctrinæ aduersari, quæ est secundum euangelium gloriæ beati dei. Vnde non sunt isti inter eos deputandi, qui ad conuiuium nuptiarum uenerunt, sed inter eos qui uenire noluerunt. Cum enim ipsi doctrinæ Christi audent apertissime contradicere, & sancto aduersari euangelio, nequaquam uenientes repelluntur, sed uenire contemnunt: qui autem seculo saltem uerbis, etiam si non factis renuntiant, ueniunt quidem & inter triticum seminantur, & in area congeruntur, & ouibus aggregantur, & retia subeunt, & conuiuantibus admiscentur: sed intus siue lateant, siue pareant, tunc erit ratio tolerandi, si potestas nulla est corrigendi, nec debet esse præsumptio separandi. Absit autem ut sic intelligamus quod scriptum est, ad conuiuium nuptiarum adductos, quos inuenerunt bonos & malos, ut eos adduxisse credantur, qui se malos perseueraturos professi sunt, Alioquin ipsi serui patrisfamiliâs zizania seminarunt, falsumq; erit illud, Inimicus autem qui ea seminat, diabolus est. Sed quia hoc falsum esse non potest, adduxerũt serui bonos & malos, siue qui laterent, siue qui iam adducti & intromissi apparerent: siue bonos & malos dictum est secundum quandam humanã conuersationem, in qua etiam hi qui nondum crediderunt, uel laudari uel uituperari solent. Vnde est etiam illud quod dominus monet discipulos, quos ad euangelium prædicandum primitus mittit, ut in quancũq; uenerint ciuitatem, quærant quis illic dignus sit, ut apud eum habitent donec inde proficiscãtur. Profecto ille dignus quis erit, nisi qui existimatione suorum ciuium bonus habebitur? & quis indignus, nisi qui eis malus innotuerit? Ex hoc utroq; genere ueniunt ad Christi fidem, &

Matth. 13

Matth. 10

sic adducantur boni & mali, qua & illi mali à mortuis operibus pœnitētiam non recusant. C
Si autem recusant, non intrare cupientes repelluntur, sed ab introitu ipsi aperta contradi-
ctione discedunt. Erit ergo & seruus ille securus, nec inter pigros damnatur, quòd domini-
cum talentum noluit erogare, quandoquidem illi noluerunt quod erogabat accipere. Pro-
pter illos enim hæc similitudo proposita est, qui nolunt suscipere in ecclesia dispēsatoris of-
ficium, desidiosam prætendentes excusationem, nolle se rationem reddere de peccatis alie-
nis: qui audiunt & non faciunt, id est accipiunt & non reddunt. Cum uero dispensator fi-
delis & diligēs, in erogādo paratissimus, & lucrorum dominicorum auidissimus, dicit adul-
tero, Noli esse adulter, si uis baptizari: crede Christo, qui hoc quod facis dicit esse adulteri-
um, si uis baptizari: noli esse membrum meretricis, si uis fieri membrum Christi: ille autem
respondet, Non obedio, non facio, ipse non uult ueram pecuniam dominicam accipere, sed
suam potius adulterinam uult thesauris dominicis importare. Si autem se facturum profi-
teretur, nec faceret, nec postea quolibet modo corrigi posset, inueniretur quid de illo fieret,
ne alijs inutilis esset, qui sibi utilis esse non posset: ut si intra retia domini bona, piscis malus
esset, non tamen pisces domini suis malis retibus irretiret: hoc est, ut si haberet in ecclesia ui-
tam malam, non tamen illic institueret doctrinam malam. Cum enim tales facta sua talia
defendunt, uel in eis se perseueraturos apertissime profitentes, admittūtur ad baptismum,
nihil uidētur aliud prædicare, nisi fornicatores & adulteros etiam usq; in uitæ huius finem
in ea nequitia permanentes, regnum dei possessuros, & merito fidei, quæ sine operibus mor-
tua est, ad uitam æternam salutemq; uēturos. Hæc sunt mala retia, quæ cauere debent præ-
cipue piscatores, si tamen illa euangelica similitudine piscatores episcopi, uel inferioris ordi-
nis ecclesiarum præpositi intelligendi sunt: quia dictum est, Venite & faciam uos piscato-
res hominum. Retibus enim bonis capi possunt pisces & boni & mali: retibus autem malis
capi non possunt pisces boni, Quoniam in doctrina bona & bonus potest esse qui audit &
facit, & malus qui audit & non facit: in doctrina uero mala, & qui eam ueram putat, quam-
uis ei non obtemperet, malus est, & qui obtemperat, peior est. D

Probiberi malos à baptismo nõ nouũ. Caput XVIII

Illud sanè mirabi-
le est, quòd fratres qui aliter sapiunt, cum debeant ab ista uel noua uel uetere, perniciosa ta-
men opinione discedere, ipsi insuper dicunt nouam esse doctrinā, qua nequissimi homines
in suis flagitijs se perseueraturos in propatulo profitentes, non admittuntur ad baptismū:
quasi nescio ubi peregrinentur, quando meretrices & histriones & quilibet alij publicæ tur-
pitudinis professores, nisi solutis aut diruptis talibus uinculis ad Christi sacramenta nō per-
mittuntur accedere: qui utiq; secundum istorum sententiam omnes admitterentur, nisi an-
tiquum & robustum morem sancta ecclesia retineret, ex illa scilicet liquidissima ueritate ue-
nientem, qua certum habet, quoniam qui talia agunt, regnum dei non possidebunt. Et ni-
si egerint ab his mortuis operibus pœnitentiam, accedere ad baptismum non sinuntur, Si
autem subrepserint, nisi uel postea mutati egerint pœnitentiam, salui esse non possunt. Sed
ebriosi, auari, maledici, & si qua alia uitia damnabilia apertis factis conuinci redarguiq; nō
possunt, præceptis tamen & catechismis ualidissime flagellantur: atq; omnes tales mutata
in melius uoluntate, ad baptismum uidentur accedere. Sed si forte adulteros, quos non lex
humana, sed diuina condemnat, id est qui alienas uxores tanquam suas habent, uel fœmi-
næ alienos maritos, alicubi negligentius admitti solere aduerterunt, ex illis rectis debent co-
nari ista corrigere: hoc est, ut etiam isti nō admittantur: non ex his prauis illa recta deprauare, ut neque de morum correctione catechizandos esse censeant competentes: & conse-
quenter omnes etiam illarum publicarum turpitudinum & scelerum professores, hoc est
meretrices, lenones, gladiatores, ac si quid huiusmodi est, etiam in illis malis permanen-
tes, admitti oportere arbitrentur. Omnia quippe illa quæ Apostolus enumerat, conclu-
dens, quoniam qui talia agunt, regnum dei non possidebunt: qui uehementius agunt, ma-
nifestata sibi congruenter increpant, & resistentes atque in eis se permansuros profitentes,
ad accipiendum baptismum non admittunt.

A Qui autem opinantur & cætera eleemosynis facile cōpensari, tria tamen mortifera esse non dubitant excommunicatione punienda, donec pœnitentia humiliore sanentur, impudentiam, idololatriam, homicidium. Neque nunc opus est quærere qualis sit eorum ista sententia, & utrum corrigenda an approbanda, ne opus susceptum mittamus in longum, propter eam quæstionem, quæ huic absoluendo minime necessaria est. Sufficit etiam, & si omnia non sunt admittenda ad baptismi sacramētum, inter hæc omnia est adulterium. Si autem tria illa sola excipienda sunt, etiam in his tribus est adulterium, unde ista disputatio mota est. Sed quoniam malorum Christianorum mores, qui fuerunt antea etiam pessimi, habuisse non uidentur hoc malum, ut alienas uxores ducerent uiri, aut alienis uiris fœminæ nuberent: inde fortasse apud quasdam ecclesias negligentia ista surrepsit, ut in catechismis competentium nec quærerentur nec repercuterentur hæc uitia. Atque inde factum est, ut inciperent & defendi, quæ tamen in baptizatis rara sunt adhuc, si ea non negligendo non defensa faciamus. Talem quippe in quibusdam negligentiam, in alijs imperitiam, in alijs ignorantiam probabiliter dominus somno in homine significasse intelligitur, ubi ait, Cum autem dormirent homines, uenit inimicus, & superseminauit zizania. Hinc autem existimandum est nūc ea primum apparuisse in moribus, quamuis malorum Christianorum, quoniam beatus Cyprianus in epistola de lapsis, cum deplorando & arguendo multa commemoraret, quibus merito dicit indignationem dei fuisse commotam, ut intolerabili persecutione ecclesiam suam sineret flagellari, hæc ibi omnino non nominat: cum etiam illud non taceat, & ad eosdem mores malos pertinere confirmet, iungere cum infidelibus uincula matrimonij, nihil aliud esse asserens, quàm prostituere gentibus mēbra Christi: quæ nostris temporibus iam non putantur esse peccata: quoniam reuera in nouo testamēto nihil inde præceptum est, & ideo aut licere creditum est, aut uelut dubium derelictum est. Sicut etiam illud ambiguum est, utrum Herodes mortui duxerit an uiui fratris uxorem: & ideo non ita B claret, quid Ioannes ei non licere dicebat. De concubina quoque, si professa fuerit nullum se alium cognituram, etiā si ab illo cui subdita est, dimittatur, merito dubitatur, utrum ad percipiendum baptismum nō debeat admitti. Quisquis etiam uxorem in adulterio deprehensam dimiserit, & aliam duxerit, non uidetur æquandus eis, qui excepta causa adulterij dimittunt & ducunt. Et in ipsis diuinis sententijs ita obscurum est, utrum & iste, cui quidem sine dubio adulteram licet dimittere, adulter tamen habeatur si alteram duxerit, ut quātum existimo uenialiter ibi quisque fallatur. Quamobrem quæ manifesta sunt impudicitiæ crimina, omnimodo à baptismo prohibenda sunt, nisi mutatione uoluntatis & pœnitentia corrigantur: quæ autem dubia, omnimodo conandum est ne fiant tales coniunctiones. Quid enim opus est in tantum discrimen ambiguitatis caput mittere? Si autem factæ fuerint, nescio utrum hi qui fecerint, similiter ad baptismum non debere uideantur admitti.

Non tantū ob tria flagitia licere excommunicare. Caput XIX

Matth. 13

Quantum attinet igitur ad doctrinam salubrem ueritatis, ne cuiquam mortifero peccato perniciosissima securitas detur, uel etiam pestilentiosissima tribuatur autoritas, iste curationis ordo est, ut baptizandi credant in deum patrem & filium & spiritumsanctum, eo ritu quo symbolū traditur: & à mortuis operibus agant pœnitentiam, omniumq́ꝫ se omnino præteritorum remissionem in baptismo accepturos esse non dubitent: nec ut peccare liceat, sed ut peccasse non noceat, ut sit factis remissio non permissio faciendi. Tunc uere dici potest, etiam spiritaliter, Ecce sanus factus es, iam noli peccare: quod dominus de corporali sanitate ideo dixit, quoniam sciebat ei quem saluum fecerat, meritis peccatorum illum etiā carnis accidisse languorem. Hi autem ei homini, qui & baptizandus adulter ingreditur, & baptizatus adulter egreditur, miror quomodo dici existiment, Ecce sanus factus es. Quis enim grauis & exitiabilis morbus erit, si adulterium sanitas erit?

Quæ baptizādi facere debeant. Caput XX

Ioan. 5

Sed in tribus milibus, inquiunt, quos uno die apostoli baptizarūt, & in tot milibus credentium, in quibus Apostolus ab Hierusalem usque in Illyricum euangelium repleuit, erant utique aliqui alienis uxoribus copulati, uel fœminæ alienis maritis: in quibus regulam

Apostolos grauib9 peccatis obnoxios nō admisisse ad baptismū. Ca. XXI

apostoli constituere debuerunt, quæ deinceps in ecclesijs seruaretur, utrum non admitteren C
tur ad baptismum, nisi illa adulteria correxissent, Quasi non similiter aduersus eos dici pos
sit, quòd non inueniunt aliquem commemoratum, qui cum talis esset admissus est. Aut ue/
ro possint singulorum hominum crimina, quod infinitum erat, commemorari, cum genera/
lis illa regula satis superq; sufficiat, ubi Petrus pluribus uerbis testificans baptizandis, ait,
Acto.2 Eripite uos ab hoc seculo prauo. Quis enim dubitet ad huius seculi prauitatem adulteria
pertinere, & illos qui elegerunt in eadem iniquitate persistere? Similiter autem dici potest
publicas meretrices, quas utique ad baptismum, nisi ab illa turpitudine liberatas, nulla ad/
mittit ecclesia, potuisse inueniri in tot milibus tunc credentium per tot gentes, & de his su/
scipiendis uel prohibendis constituere apostolos exempla debuisse. Veruntamen de qui/
busdam minoribus possumus coniectare maiora, Si enim ad baptismum Ioannis ueni/
entes publicani prohibiti sunt aliquid amplius exigere, quàm quod eis fuerat constitu/
tum, miror si uenientibus ad baptismum Christi posset permitti adulterium. Commemo
rauerunt etiam Israëlitas multa mala & grauia perpetrasse, & effudisse multum sangui/
nem prophetarum, nec tamen ex his factis penitus meruisse deleri, sed ex infidelitate so/
la, qua in Christum credere noluerunt: non intuentes quia peccatum eorum non hoc so/
lum fuit, quia in Christum non crediderunt, uerumetiam quia Christum occiderunt: quo/
rum unum pertinet ad crimen incredulitatis, alterum ad crimen crudelitatis. Illud ergo est
contra fidem rectam, istud contra bonam uitam. Vtroque autem uitio caret, qui fidem
Christi habet: non sine operibus mortuam, quæ etiam in dæmonibus inuenitur, sed fidem
gratiæ, quæ per dilectionem operatur. Hæc est fides de qua dicitur, Regnum cœlorum
intra uos est. Hanc enim diripiunt, qui uim faciunt credendo, impetrantes spiritum cha/
ritatis: ubi est plenitudo legis, sine qua lex in littera reos faciebat etiam præuaricationis.
Matth.11 Non itaque putandum est ideo dictum, Regnum cœlorum uim patitur, & qui uim faci/
unt, diripiunt illud: quia etiam mali tantummodo credendo & pessime uiuendo perueni/ D
unt in regnũ cœlorum: sed quia reatus ille præuaricationis, quem sola lex, id est littera sine
spiritu iubendo faciebat, credendo soluitur, & uiolentia fidei spiritussanctus impetratur:
per quem diffusa charitate in cordibus nostris, lex non timore pœnæ, sed iustitiæ amore
completur.

Non sufficere fide solum credere. Caput XXII

Nequaquam ergo mens incauta fallatur, ut se existimet deum cogno
uisse, si eum fide mortua, hoc est sine bonis operibus confiteatur more dæmonum: & ideo
Ioan.17 se iam non dubitet ad uitam æternam esse uenturam, quia dominus dicit, Hæc est autem
1.Ioan.2 uita æterna, ut cognoscant te unum uerum deum, & quem misisti Iesum Christum. Veni/
re quippe debet etiam illud in mentem, quod scriptum est, In hoc cognoscimus eum, si man
data eius seruauerimus. Qui dicit, quia cognouit eum, & mandata eius non seruat, men/
dax est, & in hoc ueritas non est. Et ne quisquam existimet mãdata eius ad solam fidẽ per
tinere: quanquam dicere hoc nullus est ausus, præsertim quia mandata dixit, quæ ne mul/
titudine cogitationes parerent, in illis duobus tota lex pendet & prophetæ: licet recte dici
possit ad solam fidem pertinere dei mandata, si non mortua, sed uiua illa intelligatur fides,
quæ per dilectionem operatur: tamen postea Ioannes ipse aperuit quid diceret, cum ait,
1.Ioan.3 Hoc est mandatum eius, ut credamus nomini filij eius Iesu Christi, & diligamus inuicem.
Hoc itaque prodest in deum recta fide credere, deum colere, deum nosse, ut & bene uiuen/
di ab illo sit nobis auxilium, & si peccauerimus, ab illo indulgentiam mereamur: non in
Psal.40 factis quæ odit securi perseuerantes, sed ab eis recedentes, eiq; dicentes, Ego dixi domine
miserere mei, sana animam meam quoniam peccaui tibi: quod non habent cui dicant, qui
non in eum credunt: & frustra dicũt, qui cum tam longe ab illo sint, à gratia mediatoris alie
ni sunt. Hinc illa uerba sunt in libro sapientiæ, quæ nescio quomodo intelligit perniciosa se/
Sap.15 curitas, Et si peccauerimus, tui sumus: quoniam scilicet bonum & magnum deum habe/
mus, qui uelit atque possit pœnitentium peccata sanare, non qui minime audeat perma/
nentes

A nentes in malignitate disperdere. Denique cum dixisset, Tui sumus, addidit, sciẽtes potentiam tuam, utique potentiam cui se subtrahere nequeat, aut occultare peccator. Ideoq; secutus adiunxit, Non peccauimus autem, scientes quoniam tui sumus deputati. Quis enim digne cogitans habitationem apud deum in qua omnes prædestinatione sunt deputati, qui secundum propositum uocati sunt, non enitetur ita uiuere ut tali habitationi congruat? Quod ergo & Ioannes dicit, Hæc scripsi uobis ut non peccetis, & si quis peccauerit aduocatum habemus apud patrem Iesum Christum iustum, & ipse est exoratio pro peccatis nostris: non id ait ut cũ securitate peccemus, sed ut recedentes à peccato, si quod admissum est, propter illum aduocatum quem non habent infideles minime de indulgẽtia desperemus. *1. Ioan. 2*

Iudicare & iudiciũ quid significẽt in sacris litteris. Caput XXIII

Nec de his igitur uerbis mitior illa conditio promittenda est, sic in deum credere uolentibus ut permaneant in perditis moribus: multo minus de illis ubi apostolus ait, Qui sine lege peccauerunt, sine lege peribũt, Qui autem in lege peccauerunt, per legem iudicabuntur: tanquam hoc loco aliquid distet inter perire & iudicari, cum alio uerbo hoc idem significatum sit. Solent enim scripturæ iudicium etiam pro æterna damnatione ponere. Sicut in euangelio dominus loquitur, Veniet hora in qua omnes qui sunt in monumentis audient uocem eius: & procedent qui bene fecerunt in resurrectionem uitæ: qui autem male egerũt in resurrectionem iudicij. Neque illud dictum est, hoc qui crediderunt, illud autem qui nõ crediderunt: sed hoc illi qui bene egerunt, illud qui male egerunt. Inseparabilis est quippe bona uita à fide, quæ per dilectionem operatur, imò uero ea ipsa est bona uita. Videmus itaque resurrectionem iudicij dixisse dominũ pro resurrectione damnationis æternæ. De omnibus quippe resurrecturis, ubi proculdubio erant etiam hi qui omnino non credũt, neque enim ipsi non sunt in monumentis, duas partes fecit, alios in resurrectionem uitæ, alios in resurrectionem iudicij resurrecturos declarans. Quòd si dicunt, non ibi intelligendos etiam eos qui omnino non credunt, sed eos qui per ignem salui erunt quia crediderunt, etiam B si male uixerunt, ut eorum transitoriam pœnam iudicij nomine significatam arbitrentur, Quanquam hoc impudentissime dicatur, cũ omnino dominus omnes resurrecturos, in quibus sine dubio & increduli erunt, in duo diuiserit, uitam & iudicium: ita uolens iudicium æternum intelligi quamuis hoc non addiderit sicut & uitam, Neque enim ait in resurrectionem uitæ æternæ, cũ aliud utique intelligi noluerit, Videant tamen quid responsuri sint ubi ait, Qui autem non credit, iam iudicatus est. Nam hic proculdubio aut iudicium pro pœna æterna positum intelligunt, aut per ignem saluos futuros etiam incredulos dicere audebunt: quoniam qui non credit, inquit, iam iudicatus est, hoc est, iam iudicio destinatus: & non erit quod pro magno beneficio polliceantur credentibus nequiterque uiuentibus, quando & hi qui non credunt non erunt perdendi, sed iudicandi. Quod si dicere nõ audent, nõ audeant aliquid mitius polliceri eis de quibus dictum est, per legem iudicabuntur, quia constat iudiciũ etiã pro æterna damnatione solere nominari. Quid q; inuenimus non solum minime mitioris, uerumetiam deterioris conditionis esse illos qui scientes peccant. Hi sunt enim maxime qui legem acceperunt. Nam sicut scriptum est, Vbi lex non est, nec præuaricatio. Hinc enim est & illud, Concupiscentiam nesciebam nisi lex diceret, Non concupisces, Occasione itaque accepta peccatum per mandatum operatum est in me omnem concupiscentiam: & alia multa quæ de hac re idem apostolus dicit. Ab hoc reatu grauiore, liberat gratia spiritussancti per Iesum Christum dominum nostrum, quæ diffusa charitate in cordibus nostris donat iustitiæ delectationẽ, qua immoderatio concupiscentiæ superetur. Hinc itaque confirmatur, non solum nihil mitius sed grauius aliquid intelligendum, de quibus dictum est, Qui in lege peccauerunt per legem iudicabuntur: quàm de illis qui sine lege peccantes sine lege peribunt, Nec pro pœna transitoria hoc loco dictum iudicium, sed pro ea qua etiã non credentes iudicabuntur. Nam qui hac utuntur sententia ad promittendam salutem per ignem, illis qui etiam credentes pessime uiuunt, ut eis dicant,

Ioan. 5 *Ioan. 3* *Rom. 4* *Roma. 7*

Qui sine lege peccauerunt, sine lege peribunt: qui autem in lege peccauerunt, per legem iu- C
dicabuntur: tanquam dictum sit, Non peribunt, sed per ignem salui erunt: nec illud atten-
dere potuerunt, hoc Apostolum de illis qui sine lege, & illis qui in lege peccauerunt dixisse,
cum de gentibus & de Iudæis ageret: ut non tantum gentibus, sed utrisque gratiam Chri-
sti, qua liberarentur, necessariam demonstraret: quod totum ipsa epistola ad Romanos eui-
denter ostendit. Iam ergo etiam Iudæis in lege peccantibus, de quibus dictum est, Per le-
gem iudicabuntur, non eos liberante gratia Christi promittant, si placet, per ignem salu-
tem: quoniam de his dictum est, Per legem iudicabuntur. Quod si non faciunt, contra sei-
psos ueniunt, qui eos grauissimo infidelitatis crimine obstrictos esse dicunt: ut quid transfe-
runt ad infideles & fideles, in eo quod ad fidem Christi attinet, illud quod dictũ est de his
qui sine lege & his qui in lege peccauerunt, cum de Iudæis & de gentibus ageretur, ut ad
Christi gratiam utrique inuitarentur.

Libertas fidei non sit fidelibus uelamẽ malitiæ. Caput XXIIII

Neque enim dictum est, Qui sine fide pec-
cauerunt, sine fide peribunt: qui autem in fide peccauerunt, per fidem iudicabuntur: sed si-
ne lege dictum est & in lege: ut satis appareret illam causam tangi, quæ inter gentes & Iudæ-
os agebatur, non quæ inter bonos malosq; christianos. Quanquam si illo loco legem pro
fide accipi uolunt, quod nimis importunum & absurdum est, etiam hinc apertissimam pos-
sunt legere sententiam apostoli Petri: qui cum loqueretur de his qui in occasionem carnis ac-
ceperant, & in uelamentum malitiæ quod scriptum est, Nos ad nouum testamentum perti-
nentes, non ancillæ filios esse, sed liberæ, qua libertate Christus nos liberauit: & putauerant
hoc esse libere uiuere, ut tanquam de tanta redemptione securi, quicquid liberet licere sibi ar-
Gal. 5 bitrarentur, non intuentes quod dictum est, Vos in libertatem uocati estis fratres, tantum
1. Petri. 2 ne libertatem in occasionem carnis detis: unde & ipse Petrus dicit, Liberi non sicut uela-
2. Petri. 2 mentum malitiæ habentes libertatem: ait de illis & in secunda epistola sua, Hi sunt fon-
tes sicci, & nebulæ à turbine exagitatæ, quibus caligo tenebrarum reseruata est: superba enĩ
uanitatis loquentes, illiciunt in concupiscentijs carnis impudicitiæ eos qui paululum effu- D
gerunt, in errore conuersati, libertatem illis promittentes, cum ipsi serui sint corruptionis. A
quo enim quis deuictus est, huic & seruus addictus est. Si enim refugientes coinquinatio-
nes mundi in agnitionem domini nostri & conseruatoris Iesu Christi, his rursus implexi su-
perantur, facta sunt illis posteriora deteriora prioribus. Melius enim erat illis non cogno-
scere uiam iustitiæ, quàm cognoscentibus retrorsum reflecti à tradito sibi sancto mandato.
Contigit enim illis res ueri prouerbij, Canis reuersus ad suum uomitum, & sus lota in uolu-
tabris cœni. Quid adhuc promittitur contra istam manifestissimam ueritatem cõditio me-
lior, his qui cognouerũt uiam iustitiæ, hoc est dominum Christum, & perdite uiuunt, qua-
si omnino nõ cognouissent, cum apertissime dicatur, Melius erat illis non cognoscere uiam
iustitiæ, quàm cognoscentibus retrorsum reflecti à tradito sibi sancto mandato?

Sanctum mandatũ quid, idq; cognoscẽtes ac transgredientes quæ pœna maneat. Cap. XXV

Neq; enim illud hoc loco intelligendum est sanctum mandatum, quo præceptum est
ut in deum credamus: quanquam eoipso totum continetur, si eam intelligamus fidem cre-
dentium, quæ per dilectionẽ operatur: sed aperte expressit quid diceret sanctum mandatũ.
id est quo præceptum est, ut ab huius mundi coinquinationibus recedentes, casta cõuersati-
one uiuamus. Sic enim ait, Si enim refugientes coinquinationes mũdi in agnitionem domi-
ni nostri & conseruatoris Iesu Christi, his rursus implexi superantur, facta sunt illis poste-
riora deteriora prioribus. Non ait, refugientes ignorantiam dei, aut refugientes infidelita-
tem seculi, uel tale aliquid: sed coinquinationes mundi, in quibus est utiq; omnis immundi-
cia flagitiorum. Nam de his superius loquens, dixit, Coëpulantes uobiscum, oculos haben-
tes plenos adulterij & indesinentis peccati. Ideo etiam fontes siccos eos appellat, fontes ui-
delicet, quod acceperint agnitionem domini Christi: siccos autem, quia non congruenter
uiuunt. De talibus quippe etiam Iudas apostolus loquens, Hi sunt, inquit, qui in dilectio-
nibus uestris maculati coëpulantur sine timore semetipsos pascentes, nubes sine aqua, &
cætera. Quod enim Petrus ait, Coëpulantes uobiscum, oculos habentes plenos adulterij,
hoc

A hoc Iudas, in dilectióibus uestris maculati coepulãtur, Mixti sunt eñi bonis in epulis sacramentorũ & dilectionibus plebiũ. Et q̃d Petrus ait, fontes siccos: hoc Iudas, nubes sine aqua: hoc Iacobus, fides mortua. Nõ itaq; promittitur pœna ignis transitoria turpiter sceleratec; uiuentibus, quia uiam iustitiæ cognouerunt, quibus melius erat non cognoscere, sicut uerassima scriptura testatur. De talibus quippe etiã dominus ait, Et erunt nouissima illius hominis peiora quàm erant prima: quoniam purgationis suæ habitatorem spiritumsanctum non recipiens, fecit in se immundum spiritum multipliciorẽ redire. Nisi forte ideo sunt isti de quibus agitur meliores habendi, quia nõ redierunt ad immundiciam adulteriorum, sed ab ea non recesserunt, nec purgati se rursus inquinauerunt, sed purgari recusauerunt. Neq; enim ut releuata conscientia intrent baptismũ, dignantur saltem uomere pristinas immundicias, quas canum more iterum sorbeant, sed in lauacri ipsius sanctitate pertinaciter crudo pectore indigestam nequitiam tenere cõtendunt: nec occultant eam pollicitatione uel ficta, sed impudentia professionis eructant: nec exeuntes de Sodomis more uxoris Loth in præterita iterum attendunt, sed omnino de Sodomis dedignãtur exire, imò ad Christum cum Sodomis conantur intrare. Paulus apostolus dicit, Qui prius fui blasphemus & persecutor & iniuriosus, sed misericordiam consecutus sum, quia ignorãs feci in incredulitate. Et istis dicitur, Tunc potius misericordiam consequimini, si scientes male uixeritis in ipsa fide. Nimis longum est & penè infinitum omnia testimonia scripturarum uelle colligere, quibus apparet non solum non esse mitiorẽ causam eorum qui scientes, q̃ qui nescientes uitam nequissimã & iniquissimam ducunt, uerumetiam hoc ipso esse grauiorem. Proinde ista suffecerint.

Matth.12
Luc.11
1.Timoth.1

Caueamus ergo diligẽter in adiutorio domini dei nostri non facere homines male securos, dicẽtes eis, q; si fuerint in Christo baptizati, quomodolibet in ea fide uixerint, eos ad salutem æternã esse uenturos: nec sic faciamus Christianos quomodo Iudæi proselytos, quibus dominus ait, Væ uobis scribæ & pharisæi qui circumitis mare & terram facere proselytum: cum autẽ feceritis, facitis eum filium gehennæ duplo quàm uos estis: sed potius sanam doctrinam dei magistri in utroq; teneamus, & sancto baptismo consona sit uita Christiana, ne cuiq; homini si utrũlibet defuerit uita promittatur æterna. Qui enim dixit, Nisi quis renatus fuerit ex aqua & spiritu, non intrabit in regnũ cœlorum, ipse etiam dixit, Nisi abundauerit iustitia uestra super scribarum & pharisæorum, nõ intrabitis in regnum cœlorum. De illis quippe ait, Scribæ & pharisæi super cathedram Moysi sedẽt: quæ dicunt facite, quæ autem faciunt facere nolite, Dicunt enim & non faciunt. Ergo iustitia eorum est dicere, & nõ facere: ac per hoc nostram esse uoluit abundantem super illorum dicere & facere, quæ si nõ fuerit, non intrabitur in regnũ cœlorum: non quia quisquam ita debet extolli, ut non dicam apud alios iactare, sed apud seipsum putare audeat, se in hac uita esse sine peccato: sed nisi essent quædam ita grauia ut etiam excõmunicatione plectenda sint, non diceret apostolus, Congregatis uobis & meo spiritu tradere eiusmodi hominem satanæ in interitũ carnis, ut spiritus saluus sit in die domini Iesu. Vnde etiam dicit, Ne lugeam multos ex his qui ante peccauerunt & non egerunt pœnitentiam super immundiciam & fornicationẽ quam gesserunt. Item nisi essent quædam non ea humilitate pœnitentiæ sananda qualis in ecclesia datur eis qui proprie pœnitentes uocantur, sed quibusdã correptionũ medicamentis, nõ diceret ipse dominus, Corripe eum inter te & ipsum solũ, & si te audierit lucratus es fratrẽ tuũ. Postremo nisi essent quædã sine quibus hæc uita non agitur, nõ quotidianã medelã poneret in oratiõe quã docuit, ut dicamus, Dimitte nobis debita nostra, sicut & nos dimittimus debitoribus nostris.

Baptismo Christianorum uita respondeat. Cap. XXVI
Matth.23
B
Ioan.3
1.Corint.5
2.Corint.12
Matth.18

Iam satis quantum arbitror de illa tota opinione quid mihi uideretur exposui, ubi tres quæstiones mouerunt, Vna de permixtione in ecclesia bonorum & malorum tanquam tritici & zizaniorum: ubi cauendum est ne ideo putemus esse propositas istas similitudines, uel hãc uel de immũdis in arca animalibus, uel quæcũq; alia idẽ significãt, ut dormiat ecclesiæ disciplina, de qua in figura illius mulieris dictũ est, Seueræ sunt cõuersationes domus eius: sed ut non eousq; progrediatur demẽtiæ potius temeritas, quàm

Epilogus prædictorum. Cap. XXVII
Prouer. 2

quàm seueritas diligētiæ, ut quasi bonos à malis per nefaria schismata separare præsumat. C
Neq; enim per has similitudines & prænuntiationes consilium desidiæ datū est bonis, qua
negligant quod prohibere debent: sed patientiæ qua perferāt salua doctrina ueritatis quod
emendare nō ualent. Nec quia scriptū est introisse ad Noë in arcam etiam immūda anima
lia, ideo præpositi uetare nō debēt, si qui immūdissimi ad baptismū uelint intrare saltantes,
quod est certe mitius quàm mœchātes: sed per hanc figuram rei gestæ prænuntiatū est im/
mūdos in ecclesia futuros propter tolerātiæ rationem, nō propter doctrinæ corruptionem,
uel disciplinæ dissolutionem, Non enim quacūq; libuit intrauerunt immūda animalia arcæ
compage confracta, sed ea integra per unum atq; idem ostium, quod artifex fecerat. Altera
quæstio est, in qua eis uisum est fidem solam baptizandis esse tradēdam, postea uero iam
baptizatos docēdos esse de moribus: sed satis demōstratum est, nisi fallor, tunc magis perti
nere ad curam speculatoris, cum omnes qui fidelium cōpetunt sacramētum, omnia quæ di/
cuntur intentius & sollicitius audiunt, nō tacere de pœna, quā male uiuētibus dominus com
minatur: ne in ipso baptismo rei sint grauissimorū criminum, quò ueniunt ut remittatur re/
atus omniū peccatorū. Tertia quæstio est periculosissima, qua parum cōsiderata, & nō secū/
dum diuinum eloquium pertractata, tota illa opinio mihi uidetur exorta, in qua promitti/
tur scelestissime turpissiméq; uiuētibus, etiam si eo modo uiuere perseuerēt, & tantūmodo
credāt in Christum, eiusq; sacramēta percipiant, eos ad salutem uitamq; æternā esse uentu
ros: contra apertissimam domini sentētiam, qui desideranti uitam æternam, respōdit, Si uis
uenire ad uitam, serua mandata: & cōmemorauit quæ mandata, ubi ea scilicet peccata uitā
tur, quibus nescio quomodo salus æterna promittitur propter fidem sine operibus mortu/
am. De his tribus quæstionibus satis, quātum existimo, disputaui, demōstrauiq; sic toleran
dos in ecclesia malos, ut nō negligatur ecclesiastica disciplina: sic catechizandos eos, qui ba/
ptismum petunt, ut nō solum audiant atq; suscipiant quid credere, uerumetiam qualiter ui/
uere debeāt: sic promitti fidelibus uitam æternā, ut nō etiam per fidem mortuam, quæ sine D
operibus saluare nō potest, ad eam se quisq; peruenire posse arbitretur, sed per illam fidem
gratiæ, quæ per dilectionem operatur. Non itaq; culpentur dispēsatores fideles, non sua ne
gligentia uel pigritia, sed quorundā potius contumacia, qui pecuniam dominicam recusant
accipere, & adulterinam suam cogunt seruos dominicos erogare: dum nolunt saltem tales
esse mali, quales sanctus Cyprianus cōmemorat, seculo uerbis solis & non factis renuntian
tes: quando nec uerbis renuntiare diaboli operibus uolunt, cum se in adulterio permansu/
ros uoce apertissima profitentur. Si quid ab eis dici solet, quod forte disputādo non attigi,
tale esse arbitratus sum, cui mea responsio necessaria non fuisset: siue quod ad rem, de qua
agitur, non pertinet: siue quod tam leue esset, ut à quolibet redargui facillime posset.

LIBRI DE FIDE ET OPERIBVS FINIS.

DIVI AVRELII AVGV

STINI HIPPONENSIS EPISCOPI, QVAESTIO/ num super Genesim, Liber primus.

VM SCRIPTVRAS sanctas, quæ appellantur canonicæ, legendo,
& cum aliis codicibus secūdum Septuaginta intepretationem conferen
do percurreremus, placuit eas quæstiones, quæ in mentem uenirent, siue
breuiter cōmemorando, uel etiam pertractando tantūmodo propone/
rentur: siue etiam qualitercūq; tanq̄ à festinantibus soluerentur, stilo al
ligare, ne de memoria fugerēt. Nō ut eas satis explicaremus, sed ut cum
opus esset, possemus inspicere: siue ut admoneremur quid adhuc esset requirēdum, siue ut
ex co

A ex eo quod iam uidebatur inuētum ut poteramus, essemus & ad cogitandum instructi, & ad respondendum parati. Si quis igitur hæc legere propter incultum in nostra festinatione sermonem non fastidierit, si quas quæstiones propositas inuenerit nec solutas, nō ideo sibi nihil collatum putet, Nonnulla enim pars inuentionis est, nosse quid quæras. Quarum autem solutio placuerit, non ibi uile contemnat eloquium, sed de aliqua participatione doctrinæ potius gratuletur. Non enim disputatio ueritate, sed ueritas disputatione requiritur. Exceptis ergo his quæ à principio, ubi deus cœlum & terram fecisse narratur, usq; ad dimissionem duorum hominum primorum de paradiso, tractari multipliciter possunt, de quibus aliâs quantum potuimus disseruimus: hæc sunt quæ legētibus nobis occurrentia uoluimus litteris attingere.
Quomodo Cain potuerit condere ciuitatem, cum ciuitas alicui utiq; I
constituatur hominū multitudini, illi autem duo parentes & duo filij fuisse referantur, quorum filiorum ab altero alter occisus est, in cuius occisi locum alius natus esse narratur? An ideo quæstio est, quoniam qui legunt, putant solos tunc fuisse homines quos diuina scriptura cōmemorat, nec aduertunt eos qui prius sint conditi duos, uel eos etiam quos genuerunt tam diu uixisse, ut multos gignerent. Non enim & Adam ipse eos solos genuit, quorū nomina legūtur, cum de illo scriptura loquens ita concludat, quòd genuerit filios & filias. Proinde cum multo pluribus illi uixerint annis, quàm Israelitæ in Ægypto fuerunt, quis non uideat quàm multi homines nasci potuerūt, unde illa ciuitas impleretur, si Hebræi multo minore tempore ita multiplicari potuerunt?
Quæri solet, quomodo Mathusalem se- II
cundum annorum computationem uiuere post diluuium potuerit, cum omnes, præter eos qui in arcam ingressi sunt, perisse dicantur. Sed hanc quæstionem plurium codicum mendositas peperit. Non solum quippe in Hebræis aliter inuenitur, uerumetiam in septuaginta interpretatione, Mathusalem in codicibus paucioribus, sed ueracioribus sex annos ante diluuium reperitur fuisse defunctus.
Item quæritur, quemadmodum potuerint an- III
B geli cum filiabus hominum cōcumbere, unde gigantes nati esse perhibentur: quamuis nōnulli & Latini & Græci codices, non angelos habeāt, sed filios dei, quos quidam ad soluendam istam quæstionem iustos homines fuisse crediderunt, qui potuerūt etiam angelorum nomine nuncupari. Nam de homine Ioanne scriptum est, Ecce ego mitto angelum meum *Malach. 3* ante faciem tuam, qui præparabit uiam tuam. Sed hoc mouet, quomodo uel ex hominum concubitu nati sint gigantes, uel fœminis miscere se potuerunt, si non homines sed angeli fuerunt. Sed de gigantibus, id est, nimium grandibus atque fortibus puto non esse mirandum, quòd ex hominibus nasci potuerunt, quia & post diluuium quidam tales fuisse repeꝛiuntur: & quædam corpora hominum ad incredibilem modum ingentia, nostris quoque temporibus extiterunt, non solum uirorum, uerumetiam fœminarum. Vnde credibilius est homines iustos appellatos, uel angelos, uel filios dei, concupiscentia lapsos peccasse cum fœminis, quàm angelos carnem non habentes usque ad illud peccatum descendere potuisse: quamuis de quibusdam dæmonibus qui sunt improbi mulieribus, à multis tam multa dicantur, ut non facile sit de hac re diffinienda sententia.
De arca Noë quæri solet, u- IIII
trum tanta capacitate quanta describitur, animalia omnia quæ in eam ingressa dicuntur, & escas eorum ferre potuerit. Quam quæstionem cubito geometrico soluit Origenes, asserens non frustra scripturā dixisse, q Moyses omni sapientia Ægyptiorū fuerit eruditus, qui geometricam dilexerunt. Cubitū autem geometricū dicit tantum ualere quantū nostra cubita *Cubitus geometricus.* sex ualent. Si ergo tam magna cubita intelligamus, nulla quæstio est, tātæ capacitatis arcā fuisse ut posset illa omnia continere.
Item quæritur, utrū arca tam magna centū annis V
potuerit fabricari à quatuor hominibus, id est Noë, & tribus filijs eius. Sed si nō potuit, nō erat magnū fabros alios adhibere: quāuis operis sui mercede accepta nō curauerint utrum eam Noë sapiēter, an uero inaniter fabricaret. Et ideo nō in eam intrauerūt, quia nō crediderūt qd ille crediderat.
Quod ait cū de arcæ fabricatiōe loqueret, Inferiora bicamera VI
ta & tricamerata facies ea, quæri solet, Nū inferiora futura erāt bicamerata & tricamerata.

Sed

Sed in hac distinctiõe totam structuram eius intelligi uoluit,ut haberet inferiora, haberet C
media & superiora,quæ appellantur tricamerata. In prima quippe habitatiõe,id est in infe
rioribus semel camerata erat arca,in secunda uero habitatiõe supra inferiorem iam bicame
VII rata erat,ac per hoc in tertia supra secundam tricamerata erat. Quoniam nõ solum ui-
uere,sed etiã pasci in arca animalia deus dixit, & iussit ut Noë ab omnibus escis sumeret si-
bi & illis quæ ad illũ fuerant ingressura,Quæritur quomodo ibi leones uel aquilæ,quæ con
sueuerũt carnibus uiuere, pasci potuerint : utrum & animalia præter illum numerũ propter
aliorum escam fuerint intromissa,an aliqua præter carnes,quod magis credendum est,à ui
ro sapiente,uel deo demonstrante prouisa sint,quæ talium quoq; animantium escis conue-
VIII nirent. Quod scriptum est, A uolatilibus mundis,& à uolatilibus immũdis, & à peco
ribus mundis, & à pecoribus immundis,& ab omnibus serpentibus in terra : quod deinde
nõ additur,subauditur mundis & immũdis,& adiungitur, Duo & duo intrauerũt ad Noë
in arcam,masculus & fœmina,Quæritur quomodo superius distinxerit duo & duo ab im-
mundis: nunc autem siue à mundis siue ab immũdis duo & duo dicat intrasse.Sed hoc re-
fertur non ad numerum mũdorum uel immundorum animalium,sed ad masculum & fœ-
minam , quæ in omnibus siue mundis siue immundis duo sunt masculus & fœmina.
IX Notandum quod scriptum est , In quo est spiritus uitæ , non solum de hominibus,
sed etiam de pecoribus dictum : propter illud quod quidam de spiritusancto uolunt intel-
ligere , ubi scriptum est , Et insufflauit deus in faciem eius spiritum uitæ : quod melius qui-
X dam codices habẽt,flatum uitæ. De montium altitudine, quam omnem scriptum est
transcendisse aquam cubitis quindecim, quidam nõ recte dubitant propter Olympi mon-
tis historiam,Si enim terra inuadere potuit spatium trãquilli illius aëris, ubi dicitur nec nu
XI bes uideri,nec uentos sentiri,cur nõ & aqua crescendo? Quod scriptum est,Exaltata est
aqua super terram cẽtum quinquaginta dies,Quæritur utrum usq; ad hunc diem creuerit,
an per tot dies in altitudine qua creuerat manserit: quoniam alij interpretes planius uiden-
XII tur hoc dicere.Nam Aquila dixit,obtinuit : Symmachus,præualuerunt aquæ. Quod D
scriptum est,exaltatam esse aquam post centum quinquaginta dies,& adductum esse spiri
tum super terram,& desijsse aquam: & conclusos fontes abyssi,& cataractas cœli, & deten-
tam pluuiam de cœlo,Quæritur utrum post centũ quinquaginta dies hæc facta sint,an per
recapitulationem omnia commemorata sint,quæ post quadraginta dies pluuiæ fieri cœpe
runt:ut hoc solum ad centum quinquaginta dies pertineat,quod usq; ad ipsos aqua exalta
ta est: aut de fontibus abyssi cessante iam pluuia, aut quia mansit in altitudine sua,dum in
illo spiritu siccaretur, Cætera uero quæ dicta sunt,nõ post centũ quinquaginta dies omnia
facta sint , sed commemorata sint omnia , quæ ex fine quadraginta dies omnia
XIII Quod scriptum est,dimissum esse coruum,nec redijsse : & dimissam post eum colum-
bam,& ipsam redijsse, q; nõ inuenisset requiem pedibus suis: quæstio solet oboriri,Vtrum
coruus mortuus sit , an aliquo modo uiuere potuerit : quia utiq; si fuit terra ubi requiesce-
ret,etiam columba requiem potuit inuenire pedibus suis. Vnde conijcitur à multis quòd ca
XIIII daueri potuerit coruus insidere,quod colũba naturaliter refugit. Item quæstio est quo
modo columba non inueniret ubi resideret, si iam sicut narrationis ordo cõtexitur,nudata
fuerant cacumina mõtium.Quæ quæstio uidetur per recapitulationem posse dissolui,ut ea
posterius narrata intelligantur,quæ prius facta sunt,an potius aquæ nondũ siccatæ fuerãt.
XV Quid sibi uult quod dominus dicit,Nõ adijciam adhuc maledicere super terram pro
pter opera hominum,quia apposita est mens hominis ad malitiam ab iuuẽtute: Non ad-
ijciam ergo adhuc percutere omnem carnem uiuam,quemadmodum feci,Et deinde iungit
quæ secundum largitatem bonitatis suæ donat hominibus indignis,Vtrum hic testamen-
ti noui indulgentia figurata sit,& præterita ultio ad uetus pertineat testamentum : hoc est
XVI illud ad legis seueritatem, hoc ad gratiæ bonitatem. Quid est, Et de manu fratris ho-
minis exquiram animam hominis? An omnem hominẽ fratrem eius hominis nomine in-

telligi

A telligi uoluit, secundum cognationem ex uno ductam. Quæritur quare peccans Chã XVII
in patris offensa, non in seipso, sed in filio suo Chanaan maledicitur? Nisi quia propheta-
tum est, terram Chanaan eiectis Chananeis inde & debellatis, accepturos fuisse filios Isra
el qui uenirent de semine Sem. Quæritur quomodo dictũ sit de Nemroth: hic cœpit XVIII
esse gigas super terram, cum gigantes & antea natos scriptura cõmemoret, An forte quia
post diluuium nouitas generis humani reparandi de nouo commemoratur, in qua nouita
te hic cœpit esse gigas super terram. Quæritur quid sit, Et Heber nati sunt filij duo, no XIX
men unius Phalech, quia in diebus eius diuisa est terra: nisi forte in diebus eius linguarum
illa diuersitas extiterit, per quam factum est ut gentes diuiderentur. Et erat omnis ter XX
ra labium unũ: quomodo hoc potest intelligi, quando superius dictũ est q; filij Noe, uel fi-
liorum eius distributi essent per terram secundum tribus & secundũ gentes & secundũ lin-
guas suas: nisi quia per recapitulationem postea commemorat quod prius erat: sed obscuri
tatem hic facit q; eo genere locutionis ista contexit, quasi narratio de his quæ postea facta
sunt cõsequatur. Venite ædificemus nobis ciuitatem & turrim cuius caput erit usq; in XXI
cœlum. Si se hoc posse crediderunt, nimium stulta audacia & impietas deprehenditur, Et
quia ob hoc dei uindicta secuta est, ut eorum linguæ diuiderentur, non absurde hoc cogitas-
se creduntur. Venite descendamus & confundamus linguas eorum, ne audiat unusqs- XXII
que uocem proximi: utrum ad angelos dominus hoc dixisse intelligatur, an secũdum illud
accipiendum est quod in exordio libri legitur, Faciamus hominem ad imaginem & simili-
tudinem nostram. Nã & quod postea dicitur singulari numero, quia ibi confudit dominus
labium terræ: sicut & illic cum dictum esset, faciamus ad imaginem nostram, in consequen-
tibus tamen non dictum est fecerunt, sed fecit dominus. Quod scriptum est, Et erat XXIII
Arphaxat annorum centum trigintaquinq; cum genuit Chainã, & uixit Arphaxat postq̃
genuit Chainã annos quadringentos, uel sicut in græco inuenimus, annos trecentos, Quæ-
B ritur quomodo dixerit deus ad Noe, Erunt anni uitæ eorum centum uiginti, Nondum na
tus erat Arphaxat quando dixit hoc deus, nec fuit in arca cum parentibus suis, Quomodo
ergo intelliguntur deinceps anni uitæ humanæ prædicti centum uiginti, cũ inueniatur ho-
mo uixisse amplius quadringentis annis, Nisi quia intelligitur ante uiginti annos q̃ incipe
ret arca fieri, quæ centum annis facta reperitur, hoc deum dixisse ad Noe, cum iam prænũ
tiaret se facturũ esse diluuiũ, nec uitæ humanæ deinceps futuræ in his qui post diluuiũ na-
scerentur spatium prædixisse, sed uitæ hominum quos fuerat diluuio deleturus.

Quæritur quare scriptum sit, Sem erat pater omniũ filiorum Heber, cum inueniatur XXIIII
Heber quintus à Sem filio Noe: utrum ex illo Hebræi dicuntur appellati, per illũ enim ge-
neratio transit ad Abraham. Quid ergo probabilius sit ab Heber tanq̃ Heberos dictos,
an Abraæos, merito quæritur Quomodo accipiendum sit, q; cum esset Thare pater XXV
Abrahæ annorum septuag nta, genuit Abraham, & postea cum suis omnibus mansit in
Charram & uixit annos ducentos quinq; in Charram & mortuus est: Et dixit dominus ad
Abraham ut exiret de Charram, & exijt inde, cum esset idem Abrahã septuagintaquinq;
annorum, Nisi quia per recapitulationem ostenditur uiuo Thare locutum esse dominũ. Et
Abrahã uiuo patre suo secundum præceptum domini, exisse de Charram, cum esset septu-
agintaquinq; annorũ, cẽtesimo & quadragesimo & quinto anno uitæ patris sui: si dies ui-
tæ patris sui anni ducẽti quinq; fuerint, & ideo scriptũ sit, Fuerũt anni uitæ Thare ducenti
quinq; in Charram, quia ibi cõpleuit omnes annos totius uitæ suæ. Soluitur ergo quæstio
per recapitulationem, quæ indissolubilis remaneret, si post mortem Thare acciperemus lo
cutum esse dominũ ad Abrahã ut exiret de Charrã: qui non poterat esse adhuc annorum
septuagintaquinq;, cum pater eius iã mortuus esset, quia eũ septuagesimo ætatis suæ anno
genuerat: ut Abrahã post mortẽ patris sui annorũ esset cẽtũ trigintaquinq;, si omnes anni
patris eius ducenti quinq; fuerũt: Recapitulatio itaq; ista si aduertatur in scripturis, multas
quæstiões soluit, quæ indissolubiles possint uideri, secundũ etiã superiorũ quæstionũ expo

sitionẽ per eãdẽ recapitulationẽ factam:quãq̃ aliter ista quæstio à quibusdã soluatur,ex il- C
lo computari annos ætatis Abrahæ ex quo liberatus est ex igne Chaldæorũ,in quem mis-
sus est ut arderet,quia eundẽ ignẽ superstitione Chaldæorũ colere noluit:liberatus inde,&
si in scripturis nõ legitur,iudaica tamen narratione traditur. Potest & sic solui,quoniam scri
ptura quæ dixit,Cũ esset Thare annorũ septuaginta,genuit Abrahã & Nachor & Arã,nõ
utiq; hoc intelligi uoluit,quia eodem anno septuagesimo ætatis suæ omnes tres genuit,sed
ex quo anno generare cœpit,eum annũ commemorauit scriptura. Fieri aũt potuit,ut poste
rior sit generatus Abrahã,sed merito excellentiæ qua in scripturis ualde cõmendatur,prior
fuerit nominatus:sicut propheta priorem nominauit minorẽ, Iacob dilexi,Esau autẽ odio
1.Para.4 habui. Et in paralipomenon cũ sit quartus nascendi ordine Iudas, prior est nominatus,à
quo Iudaicæ genti nomen est datũ propter tribum regiã. Commodius aũt plures exitus in
ueniuntur quibus quæstiones difficiles dissoluuntur. Consideranda est sanè narratio Ste-
phani de hac re,cui magis harũ expositionũ non repugnet. Et illud quidẽ cogit,ut nõ sicut
narrari uidet̃ in Genesi,post mortẽ Thare locutus sit deus ad Abrahã ut exiret de cognati
one sua & de domo patris sui, sed cũ esset in Mesopotamia priusq̃ habitaret in Charram,
iam utiq; egressus de terra Chaldæorum, ut in illo itinere intelligatur ei locutus deus. Sed
Acto.7 quod Stephanus postea sic narrat, Tunc egressus Abrahã de terra Chaldæorũ habitauit
in Charrã,& inde postq̃ mortuus est pater eius, collocauit eũ in terra hac, non paruas af-
fert angustias huic expositioni quæ fit per recapitulationem. Videtur enim habuisse impe
riũ domini q̃ ei fuerat locutus in itinere Mesopotamiæ egresso de terra Chaldæorũ & eũ
ti in Charrã,& hoc imperiũ post mortẽ patris sui obedienter implesse cũ dicitur, Et habita
uit in Charrã:& inde postq̃ mortuus est pater eius,collocauit illũ in terra hac. Ac per hoc
manet quæstio,si septuagintaquinq; annorum,sicut euidenter scriptura Geneseos loquitur,
fuit quando egressus est de Charrã, quomodo esse possit hoc uerũ:nisi forte quod ait Ste-
phanus,Tunc Abrahã egressus est de terra Chaldæorũ & habitauit in Charrã,non sic ac- D
cipiatur,tunc egressus est posteaq̃ ei locutus est dominus: iã enim erat in Mesopotamia, si
cut supra dictũ est,quãdo illud audiuit à domino:sed ipsam regulam recapitulationis con
texere uoluit Stephanus, & simul dicere,unde egressus,ubi habitauerit, cũ ait, Tunc Abra
ham egressus est de terra Chaldæorũ, & habitauit in Charrã. In medio aũt,id est inter e-
gressum de terra Chaldæorũ & habitationẽ in Charrã,locutus est ei deus. Postea uero q̃d'
adiungit Stephanus,Et inde postq̃ mortuus est pater eius,collocauit illum in terra hac,in
tuendum est,quia non dixit,& postq̃ mortuus est pater eius, egressus est de Charrã: sed
inde collocauit eũ deus in terra hac:ut post habitationẽ in Charrã collocaret̃ in terra Cha
naã,nõ post mortẽ patris egressus, sed post mortẽ patris collocatus in terra Chanaã:ut or-
do uerborũ sit,Habitauit in Charrã,& inde collocauit illum in terra hac,postq̃ mortuus est
pater eius:ut tũc intelligamus collocatũ uel cõstitutũ Abrahã in terra Chanaã,q̃n illic eũ ne
potẽ suscepit cuius uniuersum semẽ illic fuerat regnaturũ ex promisso dei hæreditate dona
ta. Nã ex ipso Abrahã natus est Hismael de Agar,nati & alij ex Cethura,ad quos illius ter
ræ non pertinet hæreditas. Et ex Isaac natus est Esau,qui similiter ab illa hæreditate aliena
tus est. Ex Iacob aũt filio Isaac quotquot filij nati sunt, id est uniuersum semen eius,ad illã
hæreditatẽ pertinuit. Sic ergo collocatus & cõstitutus est in illa terra Abrahã,quoniã uixit
usq; ad natiuitatem Iacob si recte intelligitur. Soluta quæstio est secundũ recapitulationẽ,
q̃uis & aliæ solutiones nõ sint contẽnendæ. Erit ergo cum te uiderint Ægyptij dicẽt,
XXVII quia uxor illius hæc. Factũ est aũt statim ut intrauit Abrahã in Ægyptũ, uidẽtes Ægyptij
mulierẽ,quia speciosa erat ualde. Quomodo accipiatur,q̃ Abrahã ueniens in Ægyptum ce
lare uoluit uxorẽ suã esse Sarã, secundũ omnia quæ de hac re scripta sunt,utrum hoc con-
uenerit tam sancto uiro,an sub defectiõe fidei eius intelligatur, sicut nõnulli arbitrati sunt,
Lib.22.cap.33 iam quidẽ cõtra Faustũ de hac re disputaui: & diligentius à presbytero Hieronymo expo
sitũ est,quare non sit consequens,ut cũ aliquot dies apud regẽ Ægypti Sara fuerit,etiã eius
concubi-

A cõcubitu credat̃ esse polluta: quoniã mos erat regius, uicibus ad se admittere mulieres suas, & nisi fomentis & unguentis diu prius accurato corpore, nulla intrabat ad regẽ. Quæ dũ fierent, afflictus est Pharao manu dei, ut uiro reddi iuberet intactã, quã ipsi deo maritus cõmiserat, tacẽs ꝙ uxor esset, & non mentiẽs ꝙ soror esset: ut caueret quod cauere q̃tum homo poterat, & deo cõmendaret quod cauere nõ poterat: ne si & illa qđ cauere poterat deo tantũ dimitteret, non in deum credere sed deũ tentare potius inueniretur. Quod terra Sodomorũ & Gomorreorum anteq̃ deleretur cõparatur paradiso dei, eo ꝙ erat irrigua ut terra Ægypti quã Nilus irrigat: satis ut opinor ostenditur quomodo debeat intelligi ille paradisus quem plantauit deus ubi cõstituit Adã. Quis enim alius intelligatur paradisus dei nõ uideo: & utiq; si arbores fructiferæ in paradiso uirtutes animi accipiendæ essent, sicut nonnulli existimant, nullo corporali in terra paradiso ueris lignorũ generibus instituto, non diceretur de ista terra, sicut paradisus dei. XXVII

Respiciẽs oculis tuis uide à loco in quo nũc tu es ad aquilonẽ & africũ & orientẽ & mare, quia omnẽ terrã quã tu uides tibi dabo eã & semini tuo usq; in seculũ. Quærit̃ hic quomodo intelligat̃ tm̃ terræ ꝓmissum esse Abrahæ & semini eius quantũ poterat oculis circũspicere ꝑ quatuor cardines mũdi. Quantũ est enim qđ ad terrã cõspiciendã acies corporalis uisus posset attingere? Sed nulla est quæstio si aduertamus nõ hoc solũ esse ꝓmissum: nõ enim dictũ est, tm̃ terræ dabo tibi quantũ uides, sed tibi dabo terrã quã uides. Cũ eñ & ulterior undiq; dabat̃, ꝓfecto hæc ꝓcipue quæ uidebat̃ dabat̃. Deinde attendendũ est quod sequitur, quoniã ne putaret etiã ipse Abrahã hoc solũ promitti terrarũ quod aspicere uel circunspicere posset, Surge, inquit, & perambula terram in longitudine eius & latitudine, quia tibi dabo eam: ut perambulando perueniret ad eam, quam oculis uno loco stans uidere nõ posset. Significatur aũt ea terra quam prius populus accepit Israel semẽ Abrahæ secundũ carnẽ, nõ illud latius semen secundũ fidẽ: quod ne taceretur, dictum est ei futurũ sicut arenã maris, secundũ hyperbolẽ quidẽ, sed XXVIII

B tamẽ tantum quod numerare nullus posset. Et nuntiauit Abrahã transfluuiali. Trãsfluuialẽ Abrahã appellatũ etiã græca exẽplaria satis indicãt: sed cur ita appellatus sit, hæc uidetur causa, ꝙ ex mesopotamia ueniens transito flumine Euphrate sedes cõstituit in terra Chanaã, & transfluuialis appellatus est ex ea regione unde uenerat. Vnde Iesus Naue dixit ad Israelitas, Quid uultis seruire dijs patrũ uestrorũ qui sunt trãs flumẽ? XXIX

De eo quod scriptũ est, Circa solis aũt occasum pauor irruit super Abrahã, & ecce timor magnus incidit ei, Pertractanda est ista quæstio, propter eos qui contẽdunt perturbationes istas nõ cadere in animũ sapientis: utrũ tale aliquid sit quale Aulus Gellius commemorat in libris noctium atticarũ, quendã philosophum in magna maris tẽpestate perturbatũ cũ esset in naui, & animaduersum à quodã luxurioso adolescẽte: qui cũ ei post trãsactũ periculũ insultaret, ꝙ philosophus cito ꝑturbatus esset, cum ipse neq; timuerit neq; palluerit, Respõdit, ideo illũ non perturbatũ, qa nequissimæ animæ suæ nihil timere deberet, ꝙ nec digna esset, ꝓ qua aliquid timeret̃, Cæteris aũt studiosis q in naui fuerãt expectãtibus ꝓtulit librũ quẽdã Epicteti stoici: ubi legebat̃, nõ ita placuisse stoicis, nullã talẽ ꝑturbationẽ cadere in animũ sapiẽtis, quasi nihil tale in eorũ appareret affectibus: sed ꝑturbationẽ ab eis diffiniri, cũ ratio talibus cederet, cũ aũt nõ cederet, nõ dicendã ꝑturbationẽ. Sed cõsiderandũ est quẽadmodũ hoc dicat Aulus Gellius, & diligenter disserendũ. XXX *Lib. 19. cap. 1*

Dabo tibi & semini tuo post te terrã in qua habitas, omnẽ terrã cultã in possessionẽ æternã. Quæstio est quomodo dixerit æternã, cũ Israelitis tẽporaliter data sit: utrũ secundum hoc seculũ dicta sit æterna ut ab eo quod est αἰὼν græce, quod seculũ significat dictum sit αἰώνιον, tanq̃ si latine dici posset seculare: an ex hoc aliquid secũdũ spiritalẽ promissionẽ hic intelligere cogamur, ut æternũ dictũ sit ideo, quia hinc æternũ aliquid significat, An potius locutionis est scripturarum ut æternũ appellet, cuius rei finis non constituitur: aut nõ ita fit ut deinceps nõ sit faciendũ, quantũ pertinet ad curã uel potestatẽ facientis, sicut ait Horatius, Seruiet æternũ, qui paruo nesciat uti. Non enim potest in æternũ seruire, cuius ipsa uita qua seruit æterna esse non XXXI

 potest.

potest. Quod testimonium nō adhiberem, nisi locutionis esset. Verborum quippe illi sunt C
nobis autores, nō rerum uel sentētiarum. Si autem defendūtur scripturæ secundum locutio-
nes proprias, quæ idiomata uocātur, quāto magis secūdum eas, quas cum alijs linguis com
XXXII munes habent? Quæritur quomodo dictum sit ad Abraam de filio eius, Et reges gen
tium ex illo erunt, utrum quia nō prouenit secundum regna terrena, secūdum ecclesiam acci
XXXIII pi debeat, an propter Esau etiam ad litteram cōtigit. Et uidēs procurrit in obuiam illis
Gen.18 ab ostio tabernaculi sui, & adorauit super terram, & dixit, Domine, si inueni gratiā ante te,
ne prætereas seruum tuum, Quæritur, cum tres uiri essent qui ei apparuerant, quomodo sin
gulariter dominū appellat, dicēs, Domine si inueni gratiam ante te, An intelligebat unū ex
eis dominum, & alios angelos: an potius in angelis dominum sentiens, domino potius quàm
angelis loqui elegit: quia uno ex tribus cum ipso Abraā postea remanēte, duo mittuntur in
XXXIIII Sodomā, & illis sic loquitur Loth tanquā dn̄o. Sumatur aqua, & lauem pedes uestros,
& refrigerate sub arbore, & sumam panem & manducate. Quæritur si angelos intelligebat,
quomodo potuerit ad hanc humanitatem inuitare: quoniam refectio mortali carni neces-
XXXV saria est, nō immortalitati angelorum. Abraam autē & Sara seniores progressi in die-
bus, defecerant autem Saræ fieri muliebria. Seniorum ætas minor est quàm senum: quam-
uis & senes appellentur seniores. Vnde si uera sunt quæ à nōnullis medicis asseruntur, quo-
niam senior uir cum muliere seniore filios facere non potest, etiam si adhuc fœminæ mulie-
bria ueniant, secūdum hoc admiratum Abraam de promissione filij, & miraculum posuis
Rom.4 se Apostolum, accipere possumus, ubi dixit, Emortuum corpus Abraæ. Emortuum quippe
corpus non ita intelligēdum est, ac si omnino nullam uim generādi habere posset, si mulier
iuuenilis ætatis esset, sed secundum hoc emortuum, ut etiam de prouectioris ætatis muliere
nō posset. Nam ideo de Cethura potuit, quia & iuuenem illam inuenit. Sic enim medici tra
dunt, quoniam cuius corpus uiri secundū hoc iam defecit, ut cum fœmina prouectioris æta
tis, quamuis mēstrua adhuc patiatur, generare nō possit, de iuuencula potest. Et rursus mu- D
lier, quæ iam prouectæ ætatis est, quamuis adhuc mēstrua fluant, ut de seniore parere non
possit, de iuuene potest. Illud itaque ideo miraculum fuit, quia secundum id quod diximus,
emortuo corpore uiri, fœmina quoque prouectæ ætatis fuit, ut ei destitissent fieri muliebria.
Nam quod ait Apostolus, corpus emortuum, uerbo quis premat, quod dixit emortuum?
Iam ergo nec animam habuisse, sed cadauer fuisse intelligi debet, quod absurdissimæ falsi-
tatis est. Sic itaque soluitur ista quæstio. Alioquin merito mouet, quomodo cum esset Abra-
am propè mediæ ætatis, secūdum quam homines tunc uiuebant: & postea filios de Cethu-
ra fecerit, dicatur ab Apostolo, corpore emortuo, & pro miraculo, quia genuit prædicetur.
XXXVI Et dixit dominus ad Abraam, Quare risit Sara in semetipsa dicēs, Ego uero pariam,
ego autē senui? Quæritur quare istam redarguit dominus, cum & Abraam riserit, nisi quia
illius risus admirationis & lætitiæ fuit: Saræ autem dubitationis, & ab illo dijudicari potuit
XXXVII qui corda hominum nouit. Negauit Sara dicens, Non risi: timuit enim. Quomodo in-
telligebāt deum esse qui loquebatur, cum etiam negare ausa sit Sara quòd riserit, tanquam
hoc ille posset ignorare: nisi forte Sara homines eos putabat, Abraam uero deum intellige
bat: sed etiam ipse illa humanitatis officia præbendo, de quibus supra dixi, quæ necessa-
ria nisi infirmæ carni esse non possent, mirum nisi homines prius esse arbitratus est. Sed for
tassis in aliquibus deum loqui intellexit, quibusdam diuinæ maiestatis existētibus & appa-
rētibus signis: sicut in hominibus deum sæpe apparuisse scriptura testatur. Sed rursus quæ-
ritur, si ita est, unde angelos fuisse postea cognouerunt, nisi forte cum eis uidentibus in cœ-
XXXVIII lum issent. Scio enim quia constituet filijs suis, & domui suæ post se, ut custodiant uias
domini, & faciant iustitiam & iudicium, ut adducat dominus in Abraam omnia quæ locu
tus est ad illum. Ecce ubi promittit dominus Abraæ, non solum præmia, sed etiam obedien
XXXIX tiam iustitiæ filiorū eius, ut circa eos etiam præmia promissa compleātur. Descendēs
ergo uidebo si secundum clamorem ipsorum uenientem ad me consummantur: si autē nō,
ut

A ut sciam: uerba hæc si non dubitantis, quid duorum potius euenturum sit, sed irascentis & minantis accipiamus, nulla quæstio est, More quippe humano deus in scripturis ad homines loquitur, & eius irã nouerunt sine perturbatione eius intelligere q nouerunt. Solemus autem etiam sic minaciter loqui, Videamus si non tibi facio: aut, uideamus si non illi facio, & si non potuero tibi facere: uel sciam, id est hocipsum experibor, utrum nõ possim, quod comminando, non ignorando dicitur. Irati apparet affectus: sed perturbatio non cadit in deum, Mos autem humanæ locutionis & usitatus est, ut humanæ infirmitati congruat cui deus coaptat locutionem suam. Quæri solet, utrum quod de Sodomis dixit deus, nõ XL
se perdere locum si inuenirentur illic uel decem iusti, speciali quadam sententia de illa ciuitate, an de omnibus intelligendum sit generaliter, parcere deum loco in quocunq; uel decem iusti fuerint. In qua quæstione non est quidem necesse ut hoc de omni loco accipere cõpellamur. Veruntamen de Sodomis potuit & sic dici, quia sciebat deus ibi nõ esse uel decem: & ideo sic respondebatur Abrahæ, ut significaretur, nec tot ibi posse inueniri, ad exaggerationem iniquitatis illorũ. Non enim necesse erat deo tam sceleratis hominibus parcere, ne cũ illis perderet iustos, cũ posset iustis inde liberatis, reddere impijs digna supplicia: sed ut dixi ad ostendendam malignitatem multitudinis illius dixit, Si decem ibi inuenero parcam uniuersæ ciuitati: tanquam si diceret, Certe possum nec pios cum impijs perdere, nec tamen propterea impijs parcere, quia liberatis & separatis inde pijs, possum impijs digna rependere: & tamen si ibi inueniãtur parco, hoc est quia nec tot ibi possent inueniri. Tale aliquid est apud Hieremiam ubi ait, Circumite uias Hierusalem, & uidete & quærite in plateis eius Hiere. 5
& cognoscite si inuenietis hominem facientem iustitiam & quærentem fidem, & propitius ero peccatis eorum, id est inuenite uel unum & parco cæteris, ad exaggerandum & demonstrandum quòd nec unus ibi posset inueniri. Quod occurrit Loth angelis & adorauit XLI
in faciem, uidetur intellexisse quòd angeli essent. Sed rursus cum eos ad refectionem corpo Gen. 19
B ris inuitat, quæ mortalibus necessaria est, uidetur putasse quòd homines essent: ergo quæstio similiter soluitur, ut soluta est de tribus qui uenerunt ad Abrahã, ut aliquibus signis appareret eos diuinitus missos, qui tamen homines crederentur. Nam & hoc in epistola quæ est ad Hebræos, cum de hospitalitatis bono scriptura loqueretur, ait, Per hanc enim quidã Heb. 13
nescientes hospitio receperunt angelos. Quod ait Sodomitis Loth, Sunt mihi duæ fi XLII
liæ quæ nondum nouerunt uiros, producam illas ad uos, utimini illis quomodo placuerit uobis, tantum in uiros istos ne faciatis iniquum: quoniam prostituere uolebat filias suas hac compensatione, ut uiri hospites eius nihil à Sodomitis tale paterentur, utrum admittenda sit compensatio flagitiorum uel quorumcunque peccatorum, ut nos faciamus mali aliquid, ne alius grauius malum faciat: an potius perturbationi Loth non consilio tribuendum sit, quia hoc dixerit, merito quæritur: & nimirum periculosissime admittitur hæc compensatio, Si autem perturbationi humanæ tribuitur & menti tanto malo permotæ, nullo modo imitanda est. Viros uero qui erant ad ostium domus percusserũt cæcitate, græ XLIII
ci habent ἀοςασία, quod magis significat si dici potest, auidentia, quæ faciat non uideri nõ omnia, sed quod non opus est. Nam merito mouet quomodo potuerunt deficere quærendo ostium, si tali erant cæcitate percussi, ut omnino nihil uiderent. Hoc enim modo sua calamitate turbati hac, ulterius ostium non requirerent. ἀοςασία & illi percussi sunt qui quærebant Helisæum. Hanc & illi habuerunt qui dominum post resurrectionem cum illo ambulantes in uia non cognouerunt, quamuis non sit ibi hoc uerbum positum, sed res ipsa intelligatur. Dixit autem Loth ad illos, Oro domine, quia inuenit puer tuus misericor
diam ante te, & magnificasti iustitiam tuam quam facis in me ut uiuat anima mea: ego au XLIIII
tem nec possum saluus fieri in monte, ne forte comprehendant me mala & moriar. Hac perturbatione timoris non credebat ipsi domino quem in angelis cognoscebat, qua etiam illud de filiabus suis prostituendis dixerat: ut intelligamus non pro autoritate habendum,

quod dixit de turpitudine filiarum: non enim & hoc pro autoritate habendum est, deo nõ C
XLV esse credendum. Et recordatus est deus Abraham, & exemit Loth de medio euersio
nis. Commendat scriptura meritis magis Abrahæ liberatum esse Loth, ut intelligamus iu-
stum Loth dictum secundum quendam modum, maxime quòd unum uerum deum cole-
bat, & propter comparationem scelerum Sodomorum, inter quos uiuens ad uitam simi-
XLVI lem non potuit inclinari. Ascendit autem Loth de Segor, & sedebat in monte. Mi-
rum ubi ipse mons est in quem sponte ascendit, quo admonente domino descendere no-
XLVII luit: aut enim nullus est alius, aut non apparet. Timuit enim habitare in Segor. In-
firmitati eius dominus & timori concesserat ciuitatem quam Loth ipse delegerat: & in ea
promiserat ei securitatem, quòd propter illum parceret ciuitati: tamen ibi etiam esse timuit,
XLVIII fides ita eius non magni roboris fuit. Dixit autem Abraham de Sara uxore sua, so
ror mea est. Timuit enim dicere, uxor mea est, ne forte occiderent eum uiri ciuitatis propter
illam. Quæri solet quomodo adhuc in illa ætate pro Saræ pulchritudine Abraham peridi
tari metuebat. Sed magis formæ illius uis miranda est, quæ adhuc adamari poterat, quàm
quæstio difficilis putanda. Quod ait deus ad Abimelech, Propter Saram peperci
LXVIIII tibi ut nõ peccares in me, quandõ eum admonuit, uxorem Abrahæ esse quam putabat so-
Gen.20 rorem, Aduertendum est & notandum, in deum peccari, quando talia committuntur quæ
putant homines leuiter habenda, tanquam in carne peccata. Quod autem dixit ei, ecce tu
morieris, Etiam hoc notandum est, quomodo dicat deus tanquam prædicẽs sine dubio fu-
turum, quod admonendo dicit ut à peccato abstinendo caueatur. Merito quæritur
L cur Abraham nec die quo natus est ei filius, nec die quo circuncisus est, sed die quo ablacta-
Gen.21 tus est epulum fecerit. Quod nisi ad aliquam spiritalem significationem referatur, nulla so-
lutio quæstionis est. Tunc scilicet esse debere magnum gaudium spiritalis ætatis, quando
fuerit factus homo nouus spiritalis: id est non talis qualibus dixit apostolus, Lac uobis po
1.Cor.5 tum dedi non escam: nondum enim poteratis, sed nec adhuc potestis, adhuc enim estis car- D
nales. Quæritur Sara dicente, Eijce ancillam & filium eius: non enim hæres erit filius
LI ancillæ cum filio meo Isaac, quare contristatus sit Abraham, cum fuerit prophetia, quam
utique magis debuit nosse ipse quàm Sara. Sed intelligendum est, uel ex reuelatione hoc dixisse
Sarã, quia prius illi fuerat reuelatũ, illum uero quem de hoc postea dominus instruit, pa-
terno affectu pro filio fuisse commotum: uel ambos prius nescisse, quid nam illud esset, &
per Saram nescientem hoc prophetice dictum esse, cum illa mota esset muliebri animo pro
pter ancillæ superbiam. Notandum quòd & Hismael dictus sit à deo semen Abra-
LII hæ: propter illud quod sic accipiendum docet apostolus quod dictum est, In Isaac uocabi-
tur tibi semen: non filij carnis sed filij promissionis deputãtur in semine: ut hoc proprie per-
tineat ad Isaac, qui non filius carnis, sed filius promissionis fuit, ubi promissio fit de omni-
bus gentibus. Surrexit autem Abraham mane, & sumpsit panes & utrem aquæ &
LIII dedit Agar, & imposuit in humeros & puerum, & dimisit illam. Fieri solet quæstio, quomo
do imposuerit in humeros puerum tam grandem, Nam qui fuerat anteaquam natus esset
Isaac tredecim annorum circuncisus, cum esset Abraham nonagintanouem, & natus sit Isa
ac centenario patre, Ludebat autem Hismael cum Isaac quando Sara commota est utique
cum grandiusculo qui iam fuerat ablactatus: profecto annorum fuit Hismael quãdo cum
matre sua de domo patris expulsus est, amplius sexdecim. Sed ut hoc quod cũ paruulo lu
sit, per recapitulationem accipiamus dictum, tanquàm ablactaretur Isaac: profecto etiam sic
amplius quàm tredecim annorum puer in humero matris cum utre & panibus nimis ab-
surdum est ut impositus esse credatur. Quàm facile autem soluitur quæstio, si non subaudi-
amus, imposuit, sed dedit, Dedit enim Abraham sicut scriptum est, matri eius panes & utrẽ,
quæ illa imposuit in humeros suos. Cum autem adiunctum & dictum esset, puerum: sub-
audiamus dedit, qui panes & utrem dederat, non in humeros imposuit.

Dese-

A Defecit aũt aqua de utre,& proiecit puerũ sub unam abietem,& discessit,& sedere cœ/ LIIII
pit contra illum longe quantũ arcus mittit. Dixit enim, Non uidebo mortem filij mei,& se
dit contra eum. Exclamans autem puer plorauit. Et exaudiuit deus uocem pueri de loco u/
bi erat. Et uocauit angelus domini Agar de cœlo,& dixit ei, Quid est Agar? Noli timere,
exaudiuit enim deus uocem filij tui de loco in quo est. Surge, accipe puerum & tene illum in
manu tua, In magnam enim gentem faciam illum. Solet quæri quomodo cum puer esset
annorum amplius quindecim, proiecerit eum mater sub arborem,& ierit longe quantũ ar/
cus mittit, ne uideret eum moriẽtem: quasi eum quem portabat proiecerit, ita uidetur sona
re quod dicitur, maxime, quia sequitur, fleuit puer. Sed intelligẽdum est, proiectum esse, nõ
à portante, sed ut fit ab animo, tanq̃ moriturum. Neq; enim quod scriptũ est, Proiectus Psal. 30
sum à facie oculorum tuorũ, portabatur qui hoc dixit, Et est in quotidiano loquendi usu, cũ
proijcitur aliquis ab aliquo cũ quo erat, ne ab illo uideatur aut cum illo maneat. Intelligen
dum est aũt q, scriptura tacuit, ita discessisse matrem à filio, ut puer ignoraret quò mater
abierit:& eam in syluestribus stirpibus latuisse, ne filium siti deficientem uideret. Ille autem
etiam illa ætate, quid mirum si matre diutius non uisa & tanquam perdita eo loco ubi so/
lus remanserat fleuit? Quod ergo postea dicitur, Accipe puerum, non ut eum de terra uelut
iacentem tolleret dictum est, sed ut ei coniungeretur & eum manu teneret deinceps comitẽ,
sicut erat: quod plerunq; faciunt simul ambulantes cuiuslibet ætatis.

Factum est autem in tempore illo,& dixit Abimelech &c. Quæri potest quando cum LV
isto Abimelech pactum fecit Abraham ut appellatus est puteus quem fodit, puteus iurati
onis: quomodo congruat ueritati: Agar enim de Abrahæ domo expulsa cũ filio iuxta pu/
teum, sicuti dictum est, iurationis errabat, qui ualde postea dicitur factus ab Abraham: ibi
enim Abimelech & Abraham iurauerunt, quod nondum utiq; factum fuerat, cum de do/
mo Abrahæ Agar cum filio fuisset expulsa. Quomodo ergo errabat iuxta puteum iuratio
B nis? An factum iam fuisse intelligendum est, & per recapitulationem postea commemo
ratum quod egit Abraham cum Abimelech: sed forte qui longe postea librum scripsit, ex
nomine putei iurationis appellauit regionem in qua cum filio mater errabat: tanq̃ diceret,
errabat in illa regione ubi puteus iuratiõis factus est, quamuis puteus postea sit factus, sed
longe ante ætatem scriptoris? Sic autem appellabatur puteus cum liber scriberetur, nomen
tenens antiquum quod imposuerat Abraham. Si autem ipse est puteus quem apertis ocu/
lis uidit Agar, nihil restat nisi ut per recapitulationẽ quæstio dissoluat᷑. Nec mouere debet
quomodo puteum quem foderat Abraham nesciebat Agar, si ante est ille fossus quàm
illa expulsa. Valde enim fieri potuit, ut pecorum suorum causa, lõge à domo in qua cũ suis
habitabat, puteum foderet quem illa nesciret. Quæri potest quomodo ad puteum LVI
iuramenti agrum plantauerit Abraham, si in terra illa, quemadmodum Stephanus dicit, Acto. 7
nec acceperat hæreditatem, nec spacium pedis. Sed ea est intelligenda hæreditas, quam de/
us munere suo fuerat daturus, nõ empta pretio. Intelligitur autem spatium circa puteũ ad
illud emptionis pactum pertinere in quo fuerant agnæ septem datæ, quando Abimelech
& Abraham sibi etiam iurauerũt. Et tentauit deus Abraham. Quæri solet quomodo LVII
hoc uerũ sit cum dicat in epistola sua Iacobus, q, deus neminẽ tentet, nisi quia locutione scri
pturarum solet dici, tentat, pro eo quod est probat. Tẽtatio uero illa de qua Iacobus dicit,
non intelligitur nisi qua quisque peccato implicatur. Vnde apostolus dicit, Ne forte ten
tauerit uos is qui tentat. Nam & alibi scriptum est, Tẽtat uos dominus deus uester, ut sciat
si diligitis eũ: etiam hoc genere locutiõis ut sciat, dictum est, ac si diceretur ut scire uos faciat, Deu. 13
quoniã uires dilectionis suæ hominẽ latẽt, nisi diuino experimento etiã eidem innotescat.

Vox angeli de cœlo ad Abraham, Ne inijcias manum in puerum, neq; facias ei quic/ LVIII
quam. Modo enim cognoui, quoniã times deũ tu. Etiam ista quæstio simili locutione solui
tur: hoc est enim, nunc cognoui quoniã times deũ tu, quod significat, nũc te feci cognoscere.

In consequentibus autem hoc genus locutionis euidenter apparet, ubi dicitur, Et uocauit C
nomen Abraham loci illius, dominus uidit: ut dicatur hodie in monte dominus apparuit:
uidit pro eo quod est apparuit, hoc est, uidit, pro eo quod est uideri fecit, significans per effi-
LIX cientem id quod efficitur, sicut frigus pigrum, quod pigros facit. Et non pepercisti
Gen. 22 filio tuo dilecto propter me, Nunquid Abraham propter angelum non pepercit filio suo,
aut propter deum? Aut ergo angeli nomine dominus Christus significatus est, qui sine du-
bio deus est, & manifeste à propheta dictus, magni consilij angelus. Aut quòd deus erat in
angelo, & ex persona dei angelus loquebatur, sicut in prophetis etiam solet. Nam in conse-
quentibus hoc magis uidetur apparere ubi legitur, Et uocauit angelus domini Abraham
iterum de cœlo, Per memetipsum iuraui dicit dominus, Non facile enim inuenitur domi-
nus Christus patrem dominum dicere tanquam suum dominum, illo præsertim tempore
antequam sumeret carnem. Nam secundum id quod formam serui accepit, non incongru-
Psal. 2 enter hoc dici uidetur. Nam secũdum huius rei futuræ prophetiam illud est in psalmo. Do-
minus dixit ad me filius meus es tu. Nam neque in ipso euangelio facile inuenimus à Chri-
sto deum patrem dominum appellatum, quòd eius dominus esset, quamuis deum inueni-
Ioan. 20 amus in illo loco, ubi ait, Vado ad patrem meum & patrem uestrum, deum meum & de-
um uestrum. Quod autem scriptum est, Dixit dominus domino meo, ad ipsum qui lo-
quebatur refertur, id est dixit dominus meus domino meo, pater scilicet filio. Et, Pluit do-
minus à domino, qui scribebat dixit, ut dominus eius à domino eius, id est dominus no-
ster à domino nostro pluisse intelligatur, filius à patre.
LX Quod in his qui nuntiauerunt Abrahæ natos esse filios Melche, nominatur & Cha-
muel pater Syrorum, non utique qui nuntiauerunt, annuntiare patrem Syrorum potue-
runt: ex origine quippe illius Syrorum genus longe postea propagatum est, Sed dictum
est à persona scribentis, qui post omnia illa tempora hæc scribendo narrauit, quemadmo-
LXI dum supra diximus de puteo iurationis. Exurgens autem Abraham adorauit popu- D
Gen. 23 lum terræ. Quæritur quomodo scriptum sit, Dominum deum tuum adorabis, & illi soli ser-
uies, cum Abraham sic honorauerit populum quendam gentium, ut etiam adoraret. Sed
animaduertendum est in eodem præcepto, non dictum dominum deum tuum solũ ado-
rabis, sicut dictum est, & illi soli seruies, quod est græce λατρεύσεις: Talis enim seruitus nõ ni-
si deo debet. Vnde damnantur idololatræ, id est eiusmodi seruitutem exhibentes idolis,
quæ debetur deo. Nec moueat quod alio loco in quadam scriptura prohibet angelus ho-
LXII minem adorare se, & admonet ut dominus potius adoretur, Talis enim apparuerat ange-
Gen. 24 lus ut pro deo posset adorari, & ideo fuerat corrigendus adorator. Quod Abraham
iubet puero suo, ut manum suam ponat sub eius femore, & sic eum adiurat per dominum
deum cœli, & dominum terræ, solet imperitos mouere: non attendentes magnam de Chri-
sto extitisse prophetiã, quòd ipse dominus cœli & dominus terræ in ea carne uẽturus esset,
LXIII quæ de illo femore propagata est. Quærẽdum quid differãt augurationes illicitæ ab
illa petitione signi, qua petiuit seruus Abrahæ ut ei deus ostenderet, ipsam esse futurã uxo-
rem domini sui Isaac, à qua cum petiuisset ut biberet, diceretur illi, bibe & tu, & adaqua-
bo camelos tuos quoadusque bibere desinẽt. Aliud est enim, mirum aliquid petere quod
ipso miraculo signum sit: aliud hæc obseruare quæ ita fiunt ut mira non sint, sed à conie-
ctoribus superstitiosa uanitate interpretentur. Sed hocipsum etiam quod mirum aliquid
postulatur quo significetur quod quisque uult nosse, utrum audiendum sit, non parua
quæstio est. Eo nanque pertinet quòd dicuntur qui hoc non recte faciunt, tentare domi-
num. Nam ipse dominus cum à diabolo tentaretur testimonium de scripturis adhibuit,
Non tentabis dominum deum tuum. Suggerebatur enim tanquam homini, ut signo ali-
quo exploraret ipse quantus esset, id est quàm multum apud deum posset: quod uiti-
ose fit, cum fit. Ab hoc autem discernitur quod Gedeon fecit, pugnæ imminente peri-
culo.

A culo. Consultatio quippe illa magis quàm tentatio dei fuit. Vnde & Achaz apud Esaiam
timet signū petere, ne deum tentare uideatur, cū hoc eū dominus admoneat per prophetā,
credo existimans ꝙ ab ipso propheta exploraret᷑, utrum præcepti memor esset quo tenta-
re deum prohibemur. Seruus Abrahæ narrans quæ sibi mandata fuerant à domino LXIIII
suo, dicit eum sibi dixisse, Non sumes uxorem filio meo de filiabus Chananæorum, inter
quos ego habito in terra eorum: sed in domū patris mei ibis & in tribū meā, & sumes uxo
rem filio meo inde, & cætera si legantur quomodo illi mandata sint, sententia eadem repe-
ritur, uerba uero non omnia, uel ipsa, uel ita dicta sunt. Quod admonendū putaui propter
stultos & indoctos homines, qui euangelistas hinc calūniantur, ꝙ in aliquibus uerbis non
omnino conueniunt, quāuis rebus atq; sententijs omnino non discrepent. Certe enim istū
librū unus homo scripsit, qui ea quæ supra dixit cū mandaret Abrahā, uel relecta sic pone
re potuit si ad rem pertinere iudicaret, cum ueritas narrationis non exigitur, nisi ut rerū sen-
tentiarumq; sit, quibus uoluntas, propter quam intimandā uerba fiunt, satis apparet.

Quod habent latini codices narrante seruo Abrahæ quæ sibi mandauerat dominus LXV
eius, Tunc innocens eris à iuramēto meo uel iuratione mea, græci habēt à maledicto meo,
ὅρκος enim dicitur iuratio, κατάρα maledictū, unde & κατάρατος maledictus uel ἐπικατάρατος
dicitur. Proinde oritur quæstio quomodo ista iuratio maledictum posset intelligi, nisi quia
maledictus est q contra iurationē fecerit. Si ergo facitis misericordiā & iustitiam ad LXVI
dominū meū, renuntiate mihi. Duo illa quæ assidue ponuntur in alijs sanctis scripturis, &
maxime in psalmis, misericordia & iustitia, tātundē enim ualet, misericordia & ueritas, hinc
iam apparere cœperunt. Ecce Rebecca in conspectu tuo, Accipiens eam recurre, & sit LXVII
uxor filij domini tui quēadmodū locutus est dominus. Quæritur quādo locutus sit domi-
nus, nisi quia uel prophetā esse Abrahā nouerant, & prophetice à domino dictū, quod per
illum dictū fuerat, agnoscebant: aut signū illud quod sibi dictum seruus eius narrauit, locu
B tionem domini appellauerunt: hoc enim magis de Rebecca expressum est. Nā quod Abra
ham dixerat, non de Rebecca dixerat, sed de aliqua fœmina ex tribu uel cognatione sua: &
hoc ad utrunq;, ut immunis esset à iuramento seruus si non impetrasset, quod utiq; non di
citur cū aliquid prophetatur, Certam enim decet esse prophetiā. Quod rebeccæ dixe LXVIII
runt fratres eius proficiscenti, Soror nostra es, esto in milia milium & hæreditatē obtineat
semen tuū ciuitates aduersariorū tuorū: nō prophetæ fuerunt, aut uanitate tā magna opta-
uerūt, sed eos quod promiserat deus Abrahæ latere non potuit. Quod scriptum est,
Exijt Isaac exerceri in campo meridie, Qui uerbū de hac re græcū nesciunt, exercitationem LXVIIII
corporis putant. Scriptū est aūt græce ἀδολεσχεῖσθαι, ἀδολεσχία uero ad animi exercitationē
pertinet, & sæpe uitio deputatur, More aūt scripturarū plerunq; in bono ponitur. Pro isto
uerbo quidam interpretes nostri exercitationem, quidam garrulitatē quasi uerbositatem,
quæ in bonum quantū ad latinum eloquium pertinet, uix aut nunq; inuenitur, sed ut dixi
in scripturis plerunque in bono dicitur: & uidetur mihi significare animi affectum studio
sissime aliquid cogitantis cum delectatione cogitationis, nisi aliud sentiunt qui hæc uerba
græca melius intelligunt. Adijciens autem Abrahā sumpsit uxorem nomine Cethu- LXX
ram. Quæstio & hic esset, si peccatum est maxime in antiquis dantibus operam propa- Gen. 25.
gandæ proli. Quidlibet enim hic quàm incontinentia suspicanda est tanti uiri, in illa præ-
sertim iam ætate. Cur aūt in hac filios fecerit, qui cū miraculo de Sara fecerat, supra dictū
est: quanq; nonnulli donū quod accepit Abrahā uelut reuiuiscentis corporis ad filios pro-
creādos, diu permansisse asserant, ita ut posset & alios procreare. Sed multo est absolutius,
de adolescētula potuisse seniorē, qđ senior de seniore nō posset, nisi deus illic miraculū præ-
stitisset, maxime propter Saræ, non solum ætatem, uerumetiā sterilitatē. Sanè etiam grādi-
oris ætatis, & sicut scriptura loquit᷑, plenū dierū posse dici seniorē, hoc est presbyterū, hinc
intelligi potest, quia hoc Abrahā appellatus est quādo mortuus est, Proinde oīs senex etiā
presbyter, non oīs presbyter etiā senex: quia plerūq; hoc est nomē ætatis, q̄ infra senectutē

senectui

senectuti uicina est,& ex hoc etiam ipsa à senectute nomen accepit. In Latina autem lingua C
presbyter senior appellatur,apud Græcos autē maxime sicut scriptura loquitur πρεσβύτερος
& νεώτερος dicuntur etiam si ætates iuuenum comparētur,quod dicimus nos maiorem atq;
minorē. Veruntamen hoc factum Abrææ,quòd post mortem Saræ de Cethura filios pro
creauit,non sic accipiendum est quasi humana consuetudine & cogitatione tantūmodo sub
stituendæ numerosioris prolis hoc factum sit. Sic enim possent accipere homines etiā quod
de Agar factum est,nisi apostolus admoneret illa fuisse facta prophetice, ut in utrisq; per/
sonis mulierum earumq; filiorum duo testamenta ad futurorum prænuntiationem allego
rica significatio figuraret. Vnde in isto quoq; Abrææ facto tale aliquid quærendum est. Si
non facile occurrat,ego interim quod occurrit,munera quæ acceperunt filij concubinarū,ui
dentur mihi significare quædam dona dei,uel in sacramentis,uel in quibusq; signis,etiā car
nali populo Iudæorum & hæreticis data uelut filijs cōcubinarum,cum hæreditatis munus,
quod est charitas & uita æterna, non nisi ad Isaac pertineat, hoc est,ad filios promissionis.

LXXI Quid sibi uult quod scriptum est, Hæc sunt nomina filiorum Hismaël secundum no/
mina generationum eorum? Non enim satis elucet cur additum sit,secūdum nomina gene
rationum eorum,cum hi soli nominentur quos ille genuit,non etiā qui ab ipsis geniti sunt.
Nisi forte quia nationes ex illis propagatæ,eorum nominibus appellantur,& hoc significa/
tum sit cum dictū est,secundū nomina generationum eorū, quāuis hoc modo illæ natiōes
sint potius secundū nomina istorū, non ista nomina secundū illas nationes, quia illæ poste
rius extiterūt. Vnde notanda locutio est,quia & postea de illis dicitur, duodecim principes

LXXII secūdum gentes eorum. Quod de Rebecca scriptum est,quia uenit interrogare domi/
num cum gestirent puerperia in utero eius,quæritur quò ierit. Nō enim erant tunc prophe
tæ aut sacerdotes secūdum ordinem tabernaculi,uel templi domini. Quò ergo ierit merito
mouet,nisi forte ad locū ubi aram cōstituerat Abraam. Sed illic quomodo responsa dētur,
omnino tacet scriptura,utrum per aliquē sacerdotem,quod incredibile est,si erat non fuisse D
nominatum,& nullam omnino sacerdotum aliquorū factam esse mentionem. An forte ibi
cum orando allegassent desideria sua,dormiebant in loco,ut per somniū monerētur? an ad
huc uiuebat Melchisedech,cuius tanta fuit excellentia,ut à nonnullis dubitetur,utrū homo,
an angelus fuerit? an erant aliqui tales etiam illo tempore homines dei in quibus posset de
us interrogari? Quicquid horum est,& si quid aliud quod me forte ne cōmemorarem præ/
terierit,mentiri tamen scriptura non potest,quæ dixit Rebeccam ijsse ad interrogandū do/

LXXIII minum,eiq; dominū respondisse. In eo quòd dominus respondit Rebeccæ,Duæ gen
tes in utero tuo sunt,& duo populi de uentre tuo separabuntur,& populus populum supe/
rabit,& maior seruiet minori: spiritali intelligentia,carnales in populo dei significantur per
maiorem filiū,& spiritales per minorem: quia sicut dicit apostolus,Nō prius quod spiritale,
sed quod animale,postea spiritale. Solet & sic intelligi hoc quod dictū est,ut in Esau figura
tus sit maior populus dei,hoc est,Israëliticus secundū carnē: per Iacob aūt figuratus sit ipse
Iacob secūdum spiritalē progeniem. Sed etiam historica proprietate hoc respōsum inueni
tur esse completum,ubi populus Israël,hoc est,Iacob minor filius,superauit Idumæos,hoc
est,gentem quam propagauit Esau,eosq; fecit tributarios per Dauid, quod diu fuerūt us/
que ad regem scilicet Ioram,sub quo Idumæi rebellauerūt,& iugum Israëlitarum Idumæi
à ceruice sua deposuerunt: secundum prophetiam ipsius Isaac,quando minorem pro ma/
iore benedixit, hoc enim dixit & de maiori, cum & ipsum postea benediceret.

LXXIIII Iacob autem erat homo simplex habitās domum. Quod Græce dicitur ἄπλασος hoc
Latini simplicem interpretati sunt. Proprie autem ἄπλασος non fictus,unde aliqui Latini
interpretes, sine dolo, interpretati sunt, dicentes, Erat Iacob sine dolo habitans in domo,
ut magna sit quæstio, quomodo per dolum acceperit benedictionem qui erat sine dolo.
Sed ad significandum magnum aliquid quod scriptura prætermisit. Hinc enim maxime
cogimur ad intelligenda illo loco spiritalia, quia sine dolo erat qui dolum fecit, Vnde quid
senti/

A sentiremus, in sermone quodam ad populum habito satis diximus. In eo quod LXXV scriptum est, Facta est autem fames super terram præter famem quæ ante facta est in tempore Abraham, Abijt autem Isaac ad Abimelech regem Philistinorum in Gerara. Quæritur, hoc quando sit factũ, utrum posteaq̃ Esau uendidit primogenita sua cibo lenticulæ, post illã quippe narrationẽ hoc narrari incipit: an ut fieri solet per recapitulationẽ narrator ad ea reuersus sit, cũ progressus de filijs eius ad eũ locũ peruenisset qui de lenticula commemoratur. Mouet autem, quia ipse inuenitur Abimelech qui etiã Saram cõcupiuerat. Ipsius enim paranymphus & princeps militiæ, qui ibi cõmemorati sunt etiã hic cõmemorantur: utrum uel uiuere potuerint. Quãdo enim factus est amicus Abrahæ, nondũ natus erat Isaac, sed iã promissus. Ponamus anteq̃ nasceretur Isaac, illud fuisse factũ, Deinde Isaac suscepit filios cũ esset annorũ sexaginta: illi aũt iuuenes erant quando uendidit Esau primogenita sua. Ponamus etiam ipsos circa uiginti annos fuisse, fiunt anni ætatis Isaac usq; ad illud factũ filiorũ eius, circiter octoginta. Adolescentẽ accipiamus fuisse Abimelech quando matrẽ ipsius concupiuit, & Abrahæ amicus est factus. Potuit ergo iã esse quasi centenarius, si post illud factũ filiorũ suorũ perrexit in eam terrã famis necessitate Isaac. Non ergo ex hoc cogit ulla necessitas per recapitulationẽ putare narratã ꝓfectionẽ Isaac in Gerara. Sed qa ibi diuturno tempore fuisse Isaac scribitur, & puteos fodisse, & de his contendisse, & ditatũ fuisse pecunia, mirũ nisi recapitulando ista cõmemorantur, quæ ideo fuerant prætermissa, ut primũ de filijs eius usq; ad illum locum de lenticula narratio perueniret.

Ideo quod scriptũ est de Isaac, Benedixit eum aũt dominus, & exaltatus est homo, & LXXVI procedens maior fiebat quoadusq; magnus factus est ualde, secũdum terrenã felicitatem dictum, sequẽtia docent, Exequitur enim narrator easdem eius diuitias, quibus magnus factus est: & hinc motus Abimelech, timuit illum ibi esse, ne potentia eius sibi esset infesta. Quanq̃ ergo spiritale aliquid ista significent, tamẽ secũdũ id ꝙ ita contigerũt, ideo præmis-
B sum est, benedixit eũ dominus, ut sana fide intelligamus etiam ista tẽporalia dona, nec dari posse, nec sperari debere, etiã cũ ab infirmioribus appetuntur, nisi ab uno deo: ut qui in minimis fidelis est, etiam in magnis fidelis sit, & qui in mãmona iniquo fidelis inuẽtus est, etiam uerum accipere mereatur, sicut dominus in euangelio loquitur. Talia etiam de Abrahã dicta sunt, ꝙ ei munera dei prouenerint. Vnde nõ parum ædificat sanam fidem pie intelligentibus ista narratio, etiam si de his rebus allegorica significatio nulla posset exculpi.

Fiat execratio inter nos & inter te, id est iuratio quæ maledictis obstringit, quæ accidant ei qui peierauerit: secundũ quam considerandũ est quod & seruus Abrahæ cõmemorauit, narrans eis à quibus accepit uxorem domino suo Isaac. Quid est quod scriptũ LXXVII est, ꝙ cum uenissent pueri Isaac & dixissent, Fodimus puteũ & non inuenimus aquam, appellauit eundem puteum Isaac iuramentũ. An quamuis factum sit, in aliquam significationem sine dubio ducendum est spiritalem: quoniam nihil habet conuenientiæ secundum literam, ut ideo iuramentum appellauerit puteum, ꝙ ibi aqua non sit inuenta: quanq̃ alij interpretes pueros Isaac inuentam potius aquam nuntiasse dixerunt, sed etiam sic quare iuramentum appellatum est, ubi nulla facta fuerunt iuramenta? Quoniam tantus LXXVIII Patriarcha Isaac antequam moriatur quærit à filio suo uenationem & escã, qualem amat pro magno beneficio & promittit benedictionem, nullo modo uacare arbitramur significatione prophetica: maxime quoniam festinat uxor eius ut illam benedictionem minor accipiat, quem ipsa diligebat, & cætera in eadem narratione multum mouent ad maiora intelligenda uel requirenda. Quod habent latini codices, Expauit autem Isaac LXXIX pauore magno ualde, græci habẽt ἐξέστη δὲ ἰσαὰκ ἔκστασιν μεγάλην σφόδρα, ubi tanta cõmutatio intelligit̃, ut quædã mentis alienatio sequeretur. Ipsa enim proprie dicit̃ ecstasis. Et qa solet in magnarum rerum reuelationibus fieri, in hac intelligendum est factam esse spiritalem admonitionem, ut confirmaret benedictionẽ suam filio minori, cui potius irascẽdum fuit ꝙ fefellerit patrem. Sic & de Adam cũ prophetatur hoc sacramentũ magnũ, q̃d dicit LXXX

aposto

apostolus in Christo & in ecclesia, Erunt duo in carne una, dicitur quòd ecstasis præcesserit. C
LXXXI Quomodo annuntiata uel renũtiata sunt uerba Esau Rebeccæ, quibus cõminatus est
occidere fratrẽ suũ, cum scriptura dicat, hoc eũ in sua cogitatione dixisse, nisi quia hinc nobis
dat intelligere, ꝙ diuinitus ei reuelabantur omnia. Vnde ad magnũ mysteriũ pertinet, ꝙ
LXXXII filium suum minorem pro maiore uoluit benedici. Quod habent Latini codices, Isaac
dicẽte filio suo, Vade in Mesopotamiam in domum Bathuel patris matris tuæ, & sume in-
de tibi uxorem, Græci codices non habent uade, sed fuge, hoc est, ἀπόδραθι. Vnde intelligi-
tur etiam Isaac cognouisse, quod filius eius Esau de fratre suo in cogitatione sua dixerit.
LXXXIII Et surrexit Iacob de somno suo, & dixit, quia est dominus in loco hoc, ego autem ne-
sciebam: & timuit, & dixit, quàm terribilis locus hic, hic nõ est nisi domus dei, & hæc est por
ta cœli. Hæc uerba ad prophetiam pertinent, quia ibi futurum erat tabernaculum quod cõ
stituit dominus in hominibus in primo populo suo. Portam autẽ cœli sic intelligere debe-
mus, tanquam inde fiat aditus credentibus ad capessendum regnum cœlorum.
LXXXIIII Quòd statuit lapidem Iacob quem sibi ad caput posuerat, & constituit eum titulum,
& perfudit illum oleo, non aliquid idololatriæ simile fecit, Non enim uel tunc uel postea
frequentauit lapidem adorando, uel ei sacrificando, sed signum fuerat in prophetia euiden
tissima constitutum, quæ pertinet ad unctionem, Vnde Christi nomen à chrismate est.
LXXXV Et uocauit Iacob nomen loci illius domus dei, & Vlamaus erat nomẽ ciuitati ante. Iu-
xta ciuitatẽ dormisse si intelligatur, nulla quæstio est. Si autem in ciuitate, mirum uidetur
quomodo potuerit illum titulum constituere. Quod autem uouit uotum si prosperaretur
eundo & redeundo, decimasq; promisit domui dei futuræ in loco illo, prophetia est domus
dei: ubi & ipse rediens deo sacrauit, non illum lapidem deum appellans, sed domum dei, id
LXXXVI est, quia in illo loco futura erat domus dei. Quod uenit Rachel cum ouibus patris
sui, & dicit scriptura, ꝙ cum uidisset Iacob Rachel filiã Laban fratris matris suæ, accessit &
reuoluit lapidem ab ore putei: magis notãdum est aliquid scripturam prætermittere quod
intelligere debemus, quàm ullam quæstionem esse mouendam. Intelligitur enim quòd illi D
cum quibus primo loquebatur Iacob, interrogati quæ esset quæ ueniebat cũ ouibus, ipsi di-
xerunt filiam esse Laban, quam utiq; Iacob nõ nouerat: sed illius interrogationem respon-
LXXXVII sionemq; illorum scriptura prætermittens, intelligi uoluit. Quod scriptum est, Oscula-
tus est Iacob Rachel, & exclamans uoce sua fleuit, & indicauit ei, quia frater est eius, & quia
filius Rebeccæ est, Consuetudinis quidem fuit, maxime in illa simplicitate antiquorum, ut
propinqui propinquos oscularentur, & hoc hodie fit in multis locis. Sed quæri potest quo-
modo ab incognito illa osculum acceperit, si postea indicauit Iacob propinquitatem suam.
Ergo intelligendum est, aut illum qui iam audierat quæ illa esset, fidenter in eius osculum ir
ruisse, aut postea scripturam narrasse per recapitulationem quod primo factum erat, id est,
ꝙ indicauerit Iacob quis esset, Sicut de paradiso postea dicitur, quomodo deus eũ institue-
rit, cum iam dictum esset, quòd plantauit deus paradisum, & posuerit illic hominem quem
LXXXVIII finxerat: & multa alia per recapitulationem dicta intelliguntur. Quod scriptũ est, Ser-
uiuit Iacob pro Rachel annis septem, & erant in conspectu eius uelut pauci dies, eo ꝙ dili-
gebat illam, quærendum quomodo dictum sit, cum magis etiam breue tempus longũ esse
soleat amantibus. Dictum est ergo propter laborem seruitutis, quem facilem & leuẽ amor
LXXXIX faciebat. Si parum aduertatur rei huius narratio, putabitur quòd posteaquam Liam
Iacob duxit uxorem, deinde seruiuit alios septem annos pro Rachel, & tunc eam duxit. Ve
runtamen non ita est, sed Laban ei dixit, Cõsumma itaq; septimanã istius, & dabo tibi &
hanc pro opere quod operaberis apud me adhuc septem annos alios. Quod itaq; ait, con-
summa septimanã istius, ad nuptiarũ celebrationem pertinet, quæ septẽ diebus celebrari so
lent. Hoc itaq; ait, Imple dies nuptiarum septem pertinentes ad istam quam duxisti, & da
bo tibi & hanc pro eo quod operaberis apud me adhuc septem annos alios. Deinde sequi-
tur, Fecit aũt Iacob sic, & impleuit septimanã eius, id est, septem dies nuptiarum Liæ: & de-
dit

A dit illi Laban Rachel filiam suam ipsi uxorem. Dedit autē Laban Rachel filiæ suæ Balam
ancillam suam ei ancillam, & intrauit ad Rachel. Dilexit autē Rachel magis quàm Liam, &
seruiuit illi septem annos alios. Vtiq; apparet quia posteaquam duxit Rachel, tunc seruiuit
pro ea septem annos alios. Nimis enim durum & ualde iniquum fuit, ut deceptum adhuc
differret alios annos septem, & tunc eam traderet quam primo debuit. Septem diebus sole
re nuptias celebrari, etiam liber Iudicum ostendit in Sansone quando fecit potum septem
diebus. Et addidit scriptura, q sic solerent facere iuuenes, fecit aūt hoc propter nuptias suas.

Non facile dignoscitur, quas concubinas appellet scriptura, quas uxores, quandoqui- XC
dem & Agar dicta est uxor quæ postea dicitur concubina, & Cethura, & ancillæ quas dede
runt Rachel & Lia uiro suo. Nisi forte omnis concubina uxor, non autem omnis uxor con
cubina more loquendi scripturarum appelletur: id est, ut Sara & Rebecca, & Lia & Rachel
concubinæ dici non possint, Agar uero & Cethura, & Bala & Zelfa & uxores & cōcubinæ.

Quod latini habent, nato filio Liæ de Zelfa, q dixerit, Beata facta uel felix facta sum, XCI
græci habent εὐτύχη, quod magis bonam fortunam significat. Vnde uidetur occasio non
bene intelligētibus dari tanquam illi homines fortunam coluerint, aut hoc uerbum diuina
rum scripturarum autoritas in usu receperit: sed fortuna intelligenda est pro his rebus quæ
fortuitu uidentur accidere, non quia numen aliquod sit, cum hæc ipsa tamē quæq; fortuita
uidētur, causis occultis diuinitus dentur. Vnde etiam uerba, quæ nemo potest auferre à cō
suetudine loquendi, parata sunt, id est, forte & fortasse, & forsitan, & fortuitu. Vnde uidetur
in græca lingua resonare, quod dicunt τάχα, uelut ab eo quod est τύχη. Aut certe Lia pro-
pterea sic locuta est, q adhuc gentilitatis consuetudinem retinebat. Non enim hoc Iacob di
xit, ut ex hoc data huic uerbo putetur autoritas. Quod Iacob dixit, Et benedixit te XCII
dominus in pede meo, satis aduertendum est, & notandus scripturarum sensus, ne cum ita
quisq; locutus fuerit, quasi augurari uideatur. Multum enim interest quod adiecit, Benedi-
B xit te dominus in pede meo. In ingressu enim meo uoluit intelligi, hinc gratias agēs deo.

In facto Iacob cum uirgas excorticauit, detrahens uiride ut album uarie appare- XCIII
ret, & sic in conspectu fœtus pecorum uariarentur, cum matres in alueis aquarum biberent,
& uisis uirgis illam uarietatem conciperent, multa dicuntur similiter fieri in animalium fœ
tibus: sed & mulieri accidisse traditur, & scriptum reperitur in libris antiquissimi & peritissi-
mi medici Hippocratis, quòd suspitione adulterij fuerat punienda, cum puerum pulcherri-
mum peperisset utriq; parenti generiq; dissimilem: nisi memoratus medicus soluisset quæ-
stionem, illis admonitis quærere, ne forte aliqua talis pictura esset in cubiculo, qua inuenta
mulier à suspitione liberata est. Sed ad hanc rem quam fecit Iacob uirgarum ex diuersis ar-
boribus trium copulatio quid contulerit utilitatis, quod attinet ad uarias pecudes multipli-
candas, non apparet omnino: nec aliquid ad hoc commodum interest, utrum ex unius ge-
neris ligno uarientur uirgæ, an plura sint lignorum genera, cum sola quæratur lignorum ua
rietas: ac per hoc cogit inquiri prophetiam, & aliquam figuratam significationem res ista,
quam sine dubio ut propheta fecit Iacob, & ideo nec fraudis arguendus est. Nō enim tale
aliquid nisi reuelatione spiritali eum fecisse credendum est. Quod autem ad iustitiam per-
tinebat, sicut alij interpretes apertius hoc narrant, non ponebat uirgas in secundo conce-
ptu ouium, quod tanto obscurius, quanto breuius à septuaginta dictum est, Quæ cum pe-
perissent non ponebat: quod intelligitur cum primum peperissent: ut iam non solere pone-
re intelligatur, cum secūdo parituræ essent, ne ipse auferret omnes fœtus, quod iniquū fuit.

Quod Laban dicit, Quare furatus es deos meos, hinc est illud fortasse quod & augura XCIIII
ri se dixerat, & eius filia se bonam fortunā nominauerat. Et notandum est quòd à princi-
pio libri nunc primū inuenimus deos gentium, superioribus quippe scripturæ locis deum
nominabant. Quid est quod dicit Iacob socero suo, Et decepisti mercedem meam XCV
decem agnabus. Hoc enim quomodo & quando factum sit scriptura non narrat, sed utiq;
factum est quod iste commemorat. Nam dixit hoc & uxoribus suis, quando eas uoca-

g uit in

uit in campum. Conquerens enim de patre illarum, ait inter cætera, Et mutauit mercedem C
meam decem agnorum. Intelligitur ergo per singula tempora partus ouium, cum Laban
uideret tales fœtus esse natos quales placuerat ut ad Iacob pertinerent, pactum fraude mu
tasse, & dixisse ut futuro fœtu alios pecudum colores haberet in mercede Iacob. Tūc autem
ille uirgas uarias non supponebat, & non nascebantur uarij, sed unius coloris, quæ Iacob ex
nouo pacto auferebat. Quod cum uidisset Laban, rursus pactum fraude mutabat ut ad Ia
cob uaria pertinerent: tunc illarum suppositione uirgarū uaria nascebantur. Ergo quod ait
Iacob uxoribus suis, Mutauit mercedem meam decem agnorum, & postea ipsi Laban, De
cepisti mercedem meā decem agnabus, non ita dixit quasi prouenerit socero eius ipsa fraus:
ut enim non ei proueniret, deum sibi dixit aduersus illum fuisse: decem uero agnos uel de
cem agnas pro decem temporibus posuit, quibus oues quas pascebat per sexenniū pepere
runt. Bis quippe pariebant in anno. Contigerat aūt ut primo anno, quo inter se pacti sunt,
& ad eas pascendas placito huius mercedis accessit, ꝙ semel parerēt in fine anni, quia cum
accessisset iam semel pepererant. Rursusq; sexto anno, id est ultimo, cum semel peperissent,
exorta necessitate profectionis prius recederet ꝗ iterum parerēt: ac per hoc cum primus an
nus atq; ultimus duos ouium pártus sub illo haberēt, hoc est, singulos, medij uero quatuor
anni binos, fiunt omnes decem. Nec mirum ꝙ hæc decem tempora nomine agnorum ap
pellauit qui eisdem temporibus nascebantur, uelut si quisquam dicat per tot uindemias, aut
per tot messes, quibus numerus intelligatur annorum. Vnde ait quidam, Post aliquot ari
stas, per aristas uidelicet messes, & per messes annos significās. Pecudum autem illius regio
XCVI nis fœcunditas, sicut Italarum tanta fertur, ut bis in anno pariant. Sumpsit autem Ia
Gen. 31 cob lapidem & constituit eum titulum. Diligenter animaduertendum est quomodo istos
titulos in rei cuiusq; testimonio constituebāt. Non ut eos pro dijs colerent, sed ut eis aliqd
XCVII significarent. Quòd aceruum lapidum quem inter se cōstituerant Laban & Iacob, ali
quanta diuersitate appellauerunt, ut cum uocaret Laban aceruū testimonij, Iacob aceruum D
testem, Traditur ab eis qui & syram & hebræam linguam nouerunt, propter proprietatem
suæ cuiusq; linguæ factum. Fieri enim solet ut alia lingua non dicatur uno uerbo, quod alia
dicitur, & uicinitate significationis quidq; appelletur. Nam postea dicitur, propter hoc ap
pellatum est nomen aceruus testatur. Hoc enim medie positum est quod utriq; cōueniret,
XCVIII & ei qui dixerat aceruus testimonij, & ei qui dixerat aceruus testis. Quid est quod lo
quendo Laban ad Iacob dicit, Testatur aceruus hic, & testatur titulus hic, propter hoc ap
pellatur nomen, aceruus testatur: & uisio quam dixit, Respiciat deus inter me & te: nisi forte
ordo est, & uisio quam dixit, deus respiciat inter me & te. Deus quippe illi dixerat in uisio
XCIX ne, ne læderet & deleret Iacob. Quid est quod dicit in consequentibus Laban, Vide
nemo nobiscum est, nisi forte nemo extraneorum: aut propter testificationem dei, quam ita
habere deberent, tanquam nemo cum eis esset quem testimonio eius adiungerent.
C Et iurauit Iacob per timorem patris sui Isaac. Per timorē utiq; quo timebat deum, quem
timorem etiam superius commendauit, cum diceret, Deus patris mei Abraæ, & timor pa
CI tris mei Isaac est. Castra dei quæ uidit Iacob in itinere, nulla dubitatio est ꝙ angelo
CII rum fuerit multitudo, ea quippe in scripturis militia cœli nominatur. Nuntiato sibi
Gen. 32 fratre suo Iacob ueniente obuiam ei cum quadringentis, turbatus est quidem & mente con
fusus, quoniam timuit ualde: & uisum est homini perturbato diuisam multitudinem suam
in duo castra disponere. Vbi quæri potest, quomodo habuerit fidem promissis dei, quan
doquidem dixit, Si uenerit ad castra prima frater meus & exciderit ea, erunt secunda in salu
tem. Sed etiam hoc fieri potuit, ut euerteret castra eius Esau, & tamen deus post illam affli
ctionem adesset & liberaret eum, & quæ promisit impleret. Et admonendi fuimus hoc ex
emplo, ut quamuis credamus in deum, faciamus tamē quæ facienda sunt ab hominibus in
præsidium salutis, ne prætermittentes ea deum tentare uideamur. Deniq; post hæc quæ uer
ba dicat idem Iacob, considerandum est. Deus, inquit, patris mei Abraam, & deus patris
mei

A mei Isaac, domine qui dixisti mihi, recurre in terram generationis tuæ, & benefaciā tibi, ido
neus es mihi ab omni iustitia & ab omni ueritate quæ fecisti puero tuo. In uirga enim mea
transiui Iordanem hunc, nunc autē factus sum in duo castra, Erue me de manu fratris mei,
de manu Esau, quia ego timeo illum, ne cum uenerit feriat me & matres super filios. Tu au-
tem dixisti, benefaciam tibi, & ponam semen tuum tanq̄ arenam maris, quæ nō dinumera
bitur præ multitudine. Satis in his uerbis & humana infirmitas, & fides pietatis apparet.
Quod latini codices habent de Iacob, Dixit enim placabo uultum eius in muneribus CIII
præcedentibus eum, scriptor libri qui narrās ait de Iacob, Dixit enim placabo uultum eius:
hucusq; uerba Iacob dixisse intelligit', cætera uero sua intulisse quòd ait, in muneribus præ-
cedentibus eum, tanquam diceret, in muneribus quæ præcedebant Iacob, placabo uultum
fratris mei. Ordo est ergo uerborū Iacob, Placabo uultum eius, & post hoc uidebo faciem
eius, forsitan enim suscipiet faciem meam. Interposita autem sunt uerba scriptoris, in mune
ribus præcedentibus eum. Quod ab illo angelo desiderat Iacob benedici cui luctan CIIII
do præualuit, magna est de Christo prophetia. Nam eo ipso admonet mysticum aliquid
sapere, quo omnis homo à maiore uult benedici. Quomodo ergo ab eo benedici iste uoluit
quem luctando superauit? Præualuit enim Iacob Christō, uel potius præualere uisus est,
per eos Israelitas à quibus crucifixus est Christus, & ab eo tamen benedicitur in eis Israeli-
tis qui crediderūt in Christum, ex quibus erat qui dicebat, Nam & ego Israelita sum ex ge-
nere Abraam de tribu Beniamin. Vnus ergo atq; idē Iacob & claudus & benedictus: clau-
dus in latitudine femoris tanquam in multitudine generis, de quibus dictum est, Et claudi-
cauerunt à semitis suis: benedictus autem in eis de quibus dictum est, Reliquiæ per electio
nem gratiæ saluæ factæ sunt. Quid sibi uult quod Iacob ait fratri suo, Propter hoc CV
uidi faciem tuam quemadmodum cum uidet aliquis faciem dei: utrum pauentis & pertur- Gen.33
bati animi uerba usq; in hanc adulationem proruperūt: an secundum aliquem intellectum
B sine peccato dicta accipi possunt? Fortassis enim quia dicti sunt & gētium dij quæ sunt dæ
monia, non præiudicetur ex his uerbis homini dei. Non enim dixit, quemadmodum si ui-
derem faciem dei, sed cum uidet aliquis: ipse enim aliquis, quem significare possit incertum
est: atq; ita fortasse temperata sunt uerba, ut & ipse Esau sibi delatum tātum honorem gra
te acciperet, & qui hæc etiam aliter intelligere possunt, eum à quo dicta sunt nullo crimine
impietatis arguerent. Quod & si benigno animo dicta hæc uerba fraterna sunt, quoniā &
post bonam susceptionem metus ipse transierat, potuit sic dici, quemadmodum & Moyses
Pharaonis deus dictus est, secundum quod dicit apostolus, Et si sunt qui dicuntur dij, siue
in cœlo, siue in terra, quemadmodum sunt dij multi, & domini multi: maxime quia sine arti 1.Cor.8
culo in græco dictum est, quo articulo euidentissime solet dei ueri unius fieri significatio.
Non enim dixit πρόσωπον τοῦ θεοῦ, sed dixit πρόσωπον θεοῦ: facile autem hoc intelligūt qua
distantia dicatur, qui græcum eloquiū audire atq; intelligere solent. Quæritur utrum CVI
mendaciter promiserit Iacob fratri suo, quòd sequēs pedes suorum in itinere propter quos
si moraretur, uenturus esset ad eum in Seir: hoc enim sicut scriptura deinde narrat, non fecit,
sed eo prexit ex itinere quo dirigebat ad suos. An forte ueraci animo promiserat, sed aliud
postea cogitando delegit? Quomodo scriptura dicit, quòd uidit Sichem filius Emor
Euæi, princeps terræ, Dinam filiam Iacob & accepit eam & dormiuit cum ea, & humiliauit CVII
eam: & intendit animo Dinæ filiæ Iacob, & amauit uirginem, & locutus est secundum sen- Gen.34
sum uirginis ipsius. Quomodo uirgo appellatur, si iam cum illa dormierat eamq; humilia
uerat? Nisi forte uirgo nomen ætatis est secundum hebræum eloquium: an potius per reca
pitulationem postea cōmemoratur quod primo factum est. Prius enim potuit intendere
animæ ipsius & amare uirginem, & loqui secundum sensum uirginis, deinde cum illa dormi
re, eamq; humiliare. Cum paulo ante loquens Iacob cum fratre suo Esau, infantes CVIII
filios suos esse significet, qui græce dicuntur παῖδες, quæri potest quomodo potuerunt face
re tantam stragem direptionemq; ciuitatis, interfectis quamuis in dolore circuncisionis con

stitutis, pro sorore sua Dina. Sed intelligendum est diu illic habitasse Iacob, donec & filia C
eius uirgo fieret & filij iuuenes. Nam ita scriptum est, Et uenit Iacob in Salem in ciuitatem Sicimorum quæ est in terra Chanaan, cũ aduenit de Mesopotamia Syriæ, & applicuit ad faciem ciuitatis, & emit partẽ agri in quo statuit illic tabernaculũ suum, ab Emor patre Sychem cẽtum agnis, & statuit ibi aram & inuocauit deum Israel. Exijt autem Dina filia Liæ quam peperit ipsi Iacob, ut condisceret filias regionis eius & cætera. Apparet ergo his uerbis, non trãseunter, sicut uiator solet, illic mãsisse Iacob, sed agrum emisse, & tabernaculum constituisse, arã instruxisse, ac per hoc diutius habitasse: filiã uero eius cũ ad eã uenisset ætatem ut amicas iam habere posset, condiscere uoluisse filias ciuium loci: atq; ita factam esse pro illa cruentissimã cædem & deprædationem, quæ iam, ut puto, quæstionem nõ habet. Multitudo enim non parua erat cum Iacob, qui plurimũ ditatus fuit, sed filij eius in hoc fa-
CIX cto nominantur, quia eiusdem facti principes atq; autores fuerunt. Quod ait Iacob timens bella finitimorum apud ciuitatem Salem, quã expugnauerunt filij eius, Ego autem exiguus sum numero, & conuenientes super me occident me: propter bella plurium qui consurgere poterant, se dixit numero exiguum, non q̃ minus multos haberet, q̃ possent sufficere ad expugnationem illius ciuitatis, cum suos in itinere in bina castra diuiserit.

CX Dixit autem deus ad Iacob, Surge & ascẽde in locũ Bethel & habita ibi, & fac ibi aram
Gen. 35 deo qui apparuit tibi cum fugeres à facie Esau fratris tui. Quid est quòd non dixit, & fac ibi aram mihi qui apparui tibi: sed deus dicit, Fac ibi aram deo qui apparuit tibi: utrum filius ibi apparuit, & deus pater hoc dicit, an in aliquo genere locutionis annumerandum sit?

CXI Quod Iacob ascensurus Bethel, ubi iussus est aram facere, dixit domui suæ & omnibus qui cum illo erãt, Tollite deos alienos qui uobiscum sunt de medio uestri, & cætera, Deinde dicitur, & dederunt Iacob deos alienos qui erant in manibus eorum & inaures quæ erãt in auribus eorum, Quæritur quare & inaures, quæ si ornamenta erant, ad idololatriam non pertinebant, nisi quia intelligendum est phylacteria fuisse deorum alienorum. Nam Rebec D
cam à seruo Abrææ inaures accepisse scriptura testatur, quod non fieret si eis inaures habere ornamenti gratia non liceret. Ergo illæ inaures quæ cum idolis datæ sunt, ut dictum est,
CXII idolorum phylacteria fuerunt. Et factus est timor dei in ciuitatibus quæ circa illos erant, & nõ sunt secuti post filios Israel. Incipiamus enim aduertere quemadmodum deus operetur in hominum mentibus, A quo enim timor dei factus est in illis ciuitatibus, nisi ab
CXIII illo qui sua promissa in Iacob filijsq; tuebatur? Venit autem Iacob in Luzan quæ est in terra Chanaan, quæ est Bethel. Animaduertendum est tria iam nomina huius ciuitatis commemorata: Vllamaus, quod dictum est eam prius uocatam, cum illuc prius pergens in Mesopotamiam uenisset Iacob: & Bethel, quod nomen ipse imposuit, & interpretatur domus dei: & Luza, quod modo commemoratum est, Nec mirum debet uideri, multis enim locis hoc accidit in ciuitatibus, & in fluminibus, & in quibusq; terrarum, ut ex alijs atq; alijs causis uel adderentur uel mutarentur uocabula, sicut etiam ipsis hominibus.

CXIIII Iterum in Luza apparuit deus Iacob & dixit ei, Nomen tuum iam non uocabitur Iacob, sed Israel erit nomen tuum. Hoc ei dicit ecce iterum deus in benedictione, quæ repetitio confirmat magnum promissum hoc nomine. Nam hoc mirum est, quibus tantũ semel dictum est, amplius eos non uocari quod uocabantur, sed quod eis nomen nouum imponebatur, omnino amplius aliquid non uocatos nisi quod eis impositum sit: istum autem per uitam suam & deinceps post uitã suam appellatum esse Iacob, cui non semel deus dixerat, Non iam uocaberis Iacob, sed Israel erit nomen tuum. Nimirum ergo nomen hoc ad illam recte intelligitur pertinere promissionem, ubi sic uidebitur deus quomodo non est antea patribus uisus: ubi non erit nomen uetus, quia nihil remanebit uel in ipso corpore ue-
CXV tustatis, & dei uisio summum erit præmium. In promissis Iacob dicitur, Gentes & congregationes gentium erunt ex te. Quæritur utrum gentes secundum carnem, congregationes autem gentium secundum fidem: an utrunq; propter fidem gentium dictum est, si

A gentes appellari non possunt una gens Israel secundum carnem? Ascendit autem CXVI
deus ab eo loco ubi locutus est cum eo: & statuit Iacob titulum in loco in quo locutus est
cum eo, titulum lapideum: & libauit super eum libamen, & infudit super eum oleum, & uo-
cauit Iacob nomen loci in quo locutus est cum eo illic deus, Bethel. Iterum factum est hoc
loco quod factum fuerat, an iterum commemoratum est? Sed quodlibet horum sit, super
lapidem libauit Iacob, non lapidi libauit. Non ergo sicut idololatræ solent aras ante lapi-
des constituere, & tanquam dijs libare lapidibus. Quod duodecim filij computan CXVII
tur Israel qui nati sunt, ut dicitur, Hi sunt filij Israel qui nati sunt ei in Mesopotamia, cum
Beniamin longe postea natus sit, cum iam transisset Bethel, & appropinquarent Bethleem,
Frustra quidam conantes istam soluere quæstionem, dixerunt non legendum, nati sunt, si-
cut latini pleriq; codices habent, sed facti sunt, græce enim scriptum est ἐγένοντο: ita uolen-
tes intelligi etiam Beniamin, quamuis ibi natus non fuerit, ibi factum tamen, quia iam fue-
rat in utero seminatus, ut prægnans inde Rachel exisse credatur. Hoc autem modo etiam
si nati sunt legeretur, possent dicere iam in utero natum, quia conceptus erat: sicut de sancta
Maria dictum est ad Ioseph, Quod enim in ea natum est, de spiritu sancto est. Sed aliud Matth.1
est quod impedit hanc solutionem quæstionis huius, quia si iam ibi Beniamin conceptus
erat, qui filij Iacob grandes inde exierunt, uix annorum duodecim esse potuerunt. Viginti
nanque annos illic expleuit, quorum primis septem sine coniugio fuit donec seruiendo Lia
desponsaretur. Vt ergo primo anno quo duxit uxorem ei filius nasceretur, duodecim anno-
rum esse potuit primitiuus, cum inde profectus est. Proinde si iam conceptus fuerat Ben-
iamin, intra decem menses illa omnis uia peracta est, & quicquid in itinere scriptum est de
Iacob, Vnde sequitur, ut filij eius tam paruuli pro sorore sua Dina tantam stragem fece-
rint, tot homines trucidauerint, ita expugnauerint ciuitatem: in quibus Simeon & Leui,
qui primi gladijs accincti intrauerint ad illos homines eosq; peremerint, undecim unus, al-
B ter decem annorum fuisse reperiatur, etiam si per singulos annos sine intermissione illa pe-
pererat. Quod utiq; incredibile est ab illius ætatis pueris illa omnia fieri potuisse, quando
& ipsa Dina uix adhuc sex annorum fuit. Proinde aliter soluenda quæstio est, ut ideo in-
telligatur dictum commemoratis duodecim filijs, Hi sunt filij Iacob qui facti sunt ei in Me
sopotamia Syriæ, quia inter omnes qui tam multi erant, unus tantum erat non ibi natus,
qui tamen inde habuit nascendi causam, quòd ibi mater eius patri copulata est. Sed solu-
tio ista quæstionis aliquo exemplo similis locutionis firmanda est. Nulla tamen est facilior
solutio quæstionis huius, quàm ut per synecdochen dictum accipiatur. Vbi enim pars ma-
ior est, aut potior, solet eius nomine etiam illud comprehendi quod ad ipsum nomen non
pertinet. Sicut ad duodecim apostolos iam non pertinebat Iudas, qui etiam mortuus fuit
cum dominus resurrexit à mortuis, & tamen ipsius duodenarij numeri nomen apostolus
in epistola sua tenuit, ubi ait, eum apparuisse illis duodecim. Cum articulo enim hoc græci 1.Corin.15
codices habent, ut non possent intelligi quicunq; duodecim, sed illi in illo numero insignes
Eo modo locutionis puto & illud à domino dictũ, Nónne ego uos duodecim elegi, & unus Ioan.6
ex uobis diabolus est? ut non ad electionem etiam ipse pertinere uideatur. Non enim fa-
cile inuenitur electorum nomen in malo, nisi quando mali eliguntur à malis. Quod si puta-
uerimus & illum electum, ut per eius traditionem domini passio compleretur, id est, mali-
tiam eius ad aliquid electam, bene utente deo etiam malis: illud attendamus ubi ait, Nõ de Ioan.13
omnibus uobis dico, ego scio quos elegi: ubi declarat ad electionem non pertinere nisi bo-
nos. Ac per hoc illud quod dictum est, Ego uos duodecim elegi, per synecdochen dictũ est,
ut nomine maioris meliorisq; partis, etiam illud cõplecteretur quod ad ipsum nomen non
pertinet. Hic modus est in hoc eodem loco, ubi Emor pro filio suo Sichem, ut acciperet Di-
nam filiam Iacob, exijt loqui cum eodem Iacob, & uenerunt etiã filij eius qui absentes erãt,
& ad omnes dicit Emor: Sichem filius meus elegit animo filiã uestram, date ergo illi eam
uxorem. Quia em̃ potior erat patris persona, per synecdochen filiã uestram dicẽs, etiam fra

tres tenuit hoc nomine quorum nō erat filia. Hinc est & illud, Curre ad oues, & accipe inde C
mihi duos hædos, simul enim pascebātur oues & hædi. Et quia potiores sunt oues, earū no
mine etiam caprinū pecus complexus est. Sic quia potior erat numerus undecim filiorū Ia-
cob qui nati fuerant in Mesopotamia, ipsorum cōmemoratione scriptura cōplexa est etiam
Beniamin qui non erat ibi natus, & dictū est, Hi sunt filij Iacob qui facti sunt ei in Mesopo
CXVIII tamia Syriæ. Quod post narrationem mortis Isaac narratur quas uxores Esau acce
Gen. 36 perit, & quos creauerit, recapitulatio intelligēda est, Neq; enim post mortē Isaac fieri cœpit,
cum iam essent Esau & Iacob centū uiginti annorum. Nam eos sexagenarius suscepit, & ui
CXIX xit omnes annos uitæ suæ centū octoginta. Quæstio est quomodo scriptura dicat
post mortem Isaac patris sui Esau abscessisse de terra Chanaan & habitasse in monte Seir,
cum ueniente de Mesopotamia Iacob fratre eius, legatur q; iam illic habitabat. Proinde qd
fieri potuerit ut scriptura fallere uel falli non credatur, in prōptu est cogitare, q; scilicet Esau
posteaq; in Mesopotamiam frater eius abscessit, noluit habitare cū parentibus suis: siue ex
illa cōmotione qua dolebat se benedictiōe fraudatū, siue aliqua causa uel uxorum suarum
quas odiosas uidebat esse parentibus, uel qualibet alia: & cœperit habitare in monte Seir,
Deinde post reditum Iacob fratris sui facta inter eos cōcordia, reuersus est & ipse ad paren
tes, & cum mortuū patrē simul sepelissent, quia eos plurimū ditatos, terra illa sicut scriptum
est minime capiebat, abscessit rursus in Seir, & ibi propagauit gentem Idumeorum.
CXX Quod scriptum est, Hi principes horrei filij Seir in terra Edom, secundū tempus quo ui-
uebat, scriptor cōmemorat. Cum aūt Seir habitaret qui istos genuit, nondū ueniente in illā
terram Esau, nondū utiq; appellabatur terra Edom. Non enim nomen nisi ab ipso Esau in
ditum est terræ, quoniā idem ipse Esau & Edom uocabatur, de quo propagati sunt Idumei
CXXI hoc est gens Edom. Quod scriptum est, Et hi reges qui regnauerunt in Edom anteq;
regnaret rex in Israel, nō sic accipiendū est tanq; omnes reges nominati sint usq; ad ea tem
pora quibus cœperūt reges in Israel, quorū primus fuit Saul, Multi enim fuerunt in Edom D
usq; ad tempora Saul, temporibus etiam iudicum, quorū tempora fuerunt ante reges: sed
ex his multis eos solos potuit cōmemorare Moyses qui fuerūt anteq; ipse moreretur. Nec
mirum est quòd numerantibus ab Abraam per Esau patrem gentis Edom, atque per Ra-
huelem filiū Esau, & Zaram filiū Rahuelis, & Iobab filium Zara, cui Iobab successit in re-
gno Balach, q primus in terra Edom rex fuisse cōmemoratur, usq; ad ultimū regem quem
potuit nominare Moyses, plures generationes inueniuntur q; numerentur ab Abraam per
Iacob usq; ad Moysen. Nam illic inueniuntur ferè duodecim, hic autem usq; ad Moysen
fermè septem. Fieri enim potuit, ut ideo ibi plures nominarentur, quia citius moriendo plu
res alter alteri successerūt. Sic etiam contigit ut alium ordinē sequens Matthæus ab Abraā
usq; ad Ioseph quadragintaduas generationes numeret. Lucas autē in ordine alio nume-
rans generationes, nō per Salomonē sicut ille, sed per Nathan, ab Abraam usq; ad Ioseph
quinquagintaquinq; cōmemoret. In illo quippe ordine ubi plures nominantur, citius mor-
tui sunt, q; ubi pauciores. Ne forte autem moueat aliquem q; inter reges Edom cōmemora
tur Balach filius Beor, & de similitudine nominis existimet illū esse Balach qui restitit Moy
si ducenti populum Israel, sciat illū Balach Moabitam fuisse non Idumæum, eumq; filium
fuisse Sephor, non filium Beor. Sed fuisse etiam ibi tunc filium Beor Balaam non Balach,
CXXII quem Balaam conduxerat idem Balach ad maledicendum populum Israel. Quo
modo potuerit mors Isaac, decem & septem annorum inuenire Ioseph eius nepotem, sicut
uidetur tanquam ex ordine scriptura narrare, quocunq; se quisq; cōuertat inuenire difficile
est, Nolo enim dicere, non posse inueniri, ne forte me fugiat quod alium non fugit. Si enim
post mortem aui sui Isaac, decem & septem annorū fuit Ioseph, quādo eum fratres in Ægy
pto uendiderunt, proculdubio & pater eius Iacob decimoseptimo anno filij sui Ioseph cen
tumuiginti annorum fuit. Genuit eum autem Isaac cum esset annorum sexaginta, sicut scri-
ptum est. Vixit ergo Isaac postea centum uiginti annis, quia centesimo octogesimo mor-

A tuus est:idcirco dimisit filios centum uiginti annos habentes,& Ioseph decem & septem. Ioseph autem quoniam triginta annorũ fuit,quando apparuit in cõspectu Pharaonis: secuti sunt autem septem anni ubertatis & duo famis,donec ad eum pater cum fratribus uenit,triginta nouem profecto annos agebat Ioseph quando Iacob intrauit in Ægyptũ. Tunc autem idem Iacob,quod ore suo Pharaoni dicit,centesimum & trigesimum annũ agebat ætatis:centum autẽ & uiginti Iacob,quando erat decem & septem Ioseph, quod uerũ esse nullo modo potest. Si enim decimoseptimo anno uitæ Ioseph,Iacob centũ uiginti ageret,proculdubio trigesimo & nono anno Ioseph, non centum triginta,sed centumquadraginta & duos annos agere inueniretur Iacob. Si autẽ die mortis Isaac nondum erat annorum decẽ & septem Ioseph,sed aliquãtulo tempore post mortem aui sui ad decimumseptimum peruenit annum,quo anno scriptura testante in Ægyptum est à fratribus uẽditus,plurium etiam quàm centum quadraginta duorum annorum esse debuit pater eius, quãdo est filium in Ægyptum consecutus. Scriptura quippe posteaq̃ narrauit annum uitæ ultimum Isaac centesimum & octogesimum,ac eius mortem ac sepulturam,deinde cõmemorauit quemadmodum digressus esset Esau à fratre suo de terra Chanaan in montẽ Seir,& contexuit cõmemorationem regum & principum gentis ipsius,in qua se constituit,uel quam propagauit Esau. Post hæc narrationem de Ioseph sic intulit. Habitabat autem Iacob in terra Chanaan,hæ autem procreaturæ Iacob. Ioseph autẽ decem & septem annorũ erat pascẽs cum fratribus oues. Deinde narratur causa somniorum:quemadmodum odiosus fratribus sit factus & uenditus. Aut ergo eodẽ anno decimoseptimo, aut etiam aliquanto maior uenit in Ægyptũ,ac per hoc utrolibet modo permanet quæstio. Si enim decem & septẽ annorũ fuit post mortẽ aui sui,quando pater eius centũ uiginti fuit,profecto anno eius trigesimo & nono quando Iacob uenit in Ægyptũ centum quadragintaduos annos idem Iacob agere debuit. Fuit aũt tunc Iacob centũ triginta,ac per hoc si decẽ & septem annorũ Ioseph in Ægyptum est uenditus, ante duodecim annos q̃ moreretur auus eius,uenditus inuenitur. Decem enim & septẽ annorũ esse non potuit,nisi ante duodecim annos mortis Isaac cẽtesimo & octauo anno uitæ patris sui Iacob. His enim cũ adiecerimus uigintiduos annos quibus Ioseph usq; ad aduentum patris sui fuit in Ægypto, fient ætatis anni Ioseph trigintanouẽ, & Iacob centũtriginta,& nulla erit quæstio. Sed quoniã scriptura post mortẽ Isaac ista narrauit,putatur Ioseph post eiusdẽ aui sui mortẽ decem & septẽ annorum fuisse. Quapropter intelligamus de uita Isaac, tanquam multũ decrepiti senis tacuisse scripturam, cum iam de Iacob & eius filijs loqueretur,uiuo tamen Isaac decem & septem annorũ esse cœpit Ioseph.

(B is printed in the left margin beside the line beginning "ptum est uenditus".)

Quod dixit Iacob ad Ioseph, Quod est somnium hoc quod somniasti? Nunquid uenientes ueniemus ego & mater tua & fratres tui adorare te super terrã? Nisi in aliquo mysterio dictum accipiatur,quomodo intelligitur de matre Ioseph quæ iam erat mortua. Unde nec in Aegypto cum sublimaretur putandum est hoc esse cõpletum,quia nec pater eum adorauit quando ad eum uenit in Aegyptum, nec mater olim defuncta potuit. In Christi ergo persona facile intelligi potest etiam de mortuis,secundum illud quod dicit apostolus, Quia donauit ei nomen quod est super omne nomẽ,ut in nomine Iesu omne genu flectatur,cœlestium terrestrium & infernorum CXXIII Gen.37 Phil.2

Quæritur quare Hismaelitas scriptura quibus à fratribus uẽditus est Ioseph,etiam Madianitas uocet,cum Hismaël sit de Agar filius Abraæ, Madianitæ uero de Cethura? An quia scriptura dixerat de Abraam,quòd munera dederit filijs concubinarum suarum Agar scilicet & Cethuræ,& dimiserit eos ab Isaac filio suo in terram orientis,unam gentem fecisse intelligendi sunt? CXXIIII

De Iacob scriptum est cum lugeret Ioseph, Congregati sunt autẽ omnes filij eius & filiæ, & uenerunt consolari eum. Quæ filiæ præter Dinam? An filios & filias dicit cõnumeratis nepotibus & neptibus? iam enim maiores filij eius filios habere potuerũt? CXXV

Et noluit consolari dicens, Quoniã descendam ad filium meũ lugens in infernũ. Solet esse magna quæstio quomodo intelligatur infernus:utrum illuc mali tantum,an etiam boni mortui descendere soleant. Si ergo tan CXXVI

tum mali, quomodo iste ad filium suum se dicit lugentem uelle descendere? Non enim in C
pœnis inferni eũ esse credit. An perturbati & dolentis uerba sunt, mala sua etiam hinc exag
CXXVII gerantis? Et uendiderunt Ioseph in Ægyptum Petrefræ spadoni, præposito co-
quorum, Nolunt quidam præposito coquorum interpretari, qui græce ἀρχιμάγειρος dicitur:
sed præpositum militiæ cui esset potestas occidẽdi. Nam sic appellatus etiam est ille quem
Nabuchodonosor misit, penes quem potius inuenitur primatus fuisse militiæ.
CXXVIII Factum est autem in tempore illo descendit Iudas à fratribus suis ad hominem quen-
Gen.38 dam adollamitam cui nomen Hiras. Et uidit illic Iudas filiam hominis Chananæi nomi-
ne Sue, & accepit eam, & introiuit ad eã, & cõcepit & peperit filium & cætera. Quærit̃ quan
do ista fieri potuerunt. Si enim posteaquam Ioseph deuenit in Ægyptum, quomodo intra
uiginti fermè & duos annos (nam post tantum temporis colligitur eos uenisse ad eundem
Ioseph fratrem suum in Ægyptum cum patre suo) fieri potuerit, ut Iudæ filij eius ætatis o-
mnes possent ducere uxores. Nam Thamar nurum suam mortuo primogenito suo alteri
filio suo dedit: quo etiam mortuo, expectauit ut cresceret tertius. Et cũ creuisset, nec illi eam
dedit timens, ne & ipse moreretur. Vnde factum est ut eidem socero suo se illa supponeret.
Quomodo ergo hæc omnia intra tam paucos annos fieri potuerint, merito mouet, nisi ut
forte solet scriptura per recapitulationem aliquot annos ante uẽditum Ioseph hoc fieri cœ-
pisse intelligi uelit, quoniam sic positum est ut diceretur, Factum est autem in illo tempore.
ubi tamen quæritur, si decem & septem annorum erat Ioseph quando uẽditus est, quot an
norum esse Iudas potuerit quartus filius Iacob, quando idem ipse primogenitus Ruben,
ut plurimum, fratrem suum Ioseph quinq; aut sex annos potuerit ætate præcedere. Euiden
ter autem scriptura dicit triginta annorum fuisse Ioseph quando innotuit Pharaoni. Cum
ergo ipse anno decimoseptimo ætatis suæ uenditus fuisse credatur, tredecim annos perege-
rat in Ægypto ignotus Pharaoni: ad hos autem tredecim annos accesserunt septem anni
ubertatis, & facti sunt anni uiginti: his adduntur duo, quia secundo anno famis intrauit Ia D
cob in Ægyptum cum filijs suis, & inueniuntur uigintiduo anni quibus abfuit Ioseph à pa
tre & à fratribus suis. Quo medio tempore quomõ fieri potuerint de uxore & filijs & nuru
Iudæ omnia quæ narrantur, indagari difficile est: nisi forte ut credamus (& hoc enim fieri
potuit) mox ut adolescere Iudas cœpit, eum incidisse in amorem eius quam duxit uxorem,
CXXIX nondum uendito Ioseph in Ægyptum. Et depositis uestimentis uiduitatis suæ à se.
Hic insinuatur etiam temporibus patriarcharum certa & sua fuisse uestimenta uiduarum,
CXXX non utiq; talia qualia coniugatarum. Quod iterum dicitur, Ioseph autem depositus
Gen.39 est in Ægyptum & possedit eum Petrefres spado Pharaonis, ad ordinẽ redit scriptura un-
CXXXI de recesserat, ut illa narraret quæ supra digesta sunt. Quod aliqui codices latini ha-
Gen.40 bent, tria canistra alicæ, cum græci habeãt χονδριτῶν, quod interpretãtur, qui usum eiusdem
linguæ habent, panes esse cibarios. Sed illud mouet, quomodo panem cibarium potuerit
Pharao habere in escis. Dicit eñ in superiore canistro fuisse omnia ex quibus edebat Pha-
rao, opus pistorum. Sed intelligendum est etiam ipsum canistrum habuisse panes cibarios,
quia dictum est, tria canistra χονδριτῶν, & desuper fuisse illa ex omni genere operis pistoris
CXXXII in eodem canistro superiore. Quod putabat se stare Pharao super flumen, quem-
Gen.41 admodum seruus Abraæ dixit, Ecce ego sto super fontem aquæ. Nam & ibi græcus ἐπὶ τῆς
πηγῆς dixit, quemadmodum hic ἐπὶ τοῦ ποταμοῦ. Hæc locutio si intelligatur in psalmo ubi
scriptum est, Qui fundauit terram super aquam, non coguntur homines putare sicut na-
uem natare terram super aquam. Secundum enim hanc locutionem recte intelligitur, q̃ al-
tior sit terra q̃ aqua, altius quippe ab aquis sustollitur ubi habitent terrena animalia.
CXXXIII Quod scriptum est, Obliuiscentur ubertatis futuræ in tota terra Ægypti, nõ futuræ illis
qui famẽ patientur, tanquam postea ueniat illis ubertas, sed futura erat tunc quando loque
batur, tanquam diceret, Vbertatis huius quam futuram significauerunt boues bonæ, & spi-
cæ bonæ, obliuiscentur homines in ea fame quam significauerunt boues & spicæ malæ.
Nunquid

A Nunquid inuenimus hominem talem qui habeat ſpiritum dei in ſe? Ecce iam niſi fal/ CXXXIIII
lor tertio inſinuatur nobis in hoc libro ſpiritusſanctus, id eſt, ſpiritus dei. Primo enim dictũ
eſt, Spiritus dei ferebatur ſuper aquam. Secundo ubi dicit deus, Non permanebit ſpiritus Gen.1
meus in hominibus iſtis propter quòd caro ſunt, Et tertio nunc quod Pharao dicit de Io/ Gen.6
ſeph, eſſe in illo ſpiritum dei, nondum tamen legimus ſpiritumſanctum. Et impoſuit CXXXV
Pharao nomen Ioſeph Pſotonphanech: hoc nomen interpretari dicitur, occulta reuelauit,
ex illo utique quòd ſomnia regi aperuit. Ægyptia uero lingua, ſaluatorem mundi perhibẽt
appellatum iſto nomine. Et dedit ei Aſſenech filiam Petrefræ ſacerdotis Solis ci/ CXXXVI
uitatis ipſi uxorem. Quæri ſolet cuius Petrefræ, utrum illius cuius ſeruus fuit, an alterius: ἡλίου πόλεως
ſed credibilius æſtimatur alterius. Nam de illo cur non credatur, multa ſunt quæ moue/
ant. Primum, quia ſcriptura non commemorauit, cum uideatur hoc non potuiſſe præterire,
quod ad illius iuuenis non paruam gloriam pertinebat, ut eius filiam duceret cuius famu/
lus fuit. Deinde quomodo ſpado filiam habere potuerit? Sed reſpondetur quomodo uxo
rem, poſtea quippe creditur abſciſus, uel caſu uulneris, uel propria uolũtate. Et quòd honor
eius non ipſe commemoratur qui ſolet, id eſt, q ἀρχιμάγειρος fuerit, quem principem coquo
rum Latini interpretes poſuerunt: principem autem militiæ quidam intelligi uolũt. Sed eti
am hic reſpondetur, duos illum honores habuiſſe, & ſacerdotium ſolis, & militiæ principa/
tum. Congruenter autem alibi ille honor eius commemoratus eſt qui talibus actibus con/
gruebat: hic uero poſteaquam in Ioſeph apparuit non parua diuinitas, ipſe honor debuit
nominari ſoceri eius, qui pertineret ad diuinitatem non paruam ſecũdum opinionem Ægy
ptiorum in ſacerdote Solis. Verũ in his omnibus, quia & præpoſitus fuit cuſtodiarum car
ceris, nimis incredibile eſt hunc fuiſſe præpoſitum officio ſacerdotum. Deinde non ſimpli
citer dictum eſt, q ſacerdos Solis eſſet, ſed de ciuitate Solis, quæ uocatur Heliopolis: abeſſe
autem dicitur amplius quàm uiginti milibus à ciuitate Memphi, ubi Pharaones, id eſt, re/
B ges maxime commanebãt. Quomodo ergo deſerto officio ſacerdotij ſui potuit ſtrenue re
gi ſeruire militiæ principatu? Accedit etiam quòd Aegyptij ſacerdotes perhibentur nõ ſer
uiſſe ſemper niſi templo deorum ſuorũ, nec aliquid aliud officio egiſſe. Sed ſi forte tunc ali/
ter fuit, credat quiſq; quod placet: nõ tamẽ eſt quæſtio cuius exitus clauſus ſit, ſiue unus fue/
rit Petrefres, ſiue duo, Quodlibet enim horũ quiſq; exiſtimet nõ eſt fidei periculoſum, nec
contrarium ueritati ſcripturarum dei. Et congregauit Ioſeph triticum ſicut arenam CXXXVII
maris, multum ualde quoaduſq; non potuit numerari, non enim erat numerus: pro eo di/
ctum eſt, non enim erat numerus, quòd nomen numeri omnis uſitati excederet copia illa,
& quomodo appellaretur non inueniebatur. Nam unde fieri poteſt ut quantumlibet ma/
gnæ, finitæ tamen, multitudinis numerus non ſit? Quamuis hoc potuerit etiam ſecun/
dum hyperbolen dici. Et commemoratus eſt Ioſeph ſomniorum ſuorum quæ uidit CXXXVIII
ipſe, adorauerant enim eum fratres ſui, Sed aliquid in illis ſomnijs excelſius inquirendũ eſt, Gen.42
Non enim poteſt eo modo de patre eius ac matre cõpleri, quæ iam mortua fuerat, quod de
ſole & luna cum uidiſſet, à patre increpante audierat qui uiuebat. Quid eſt quòd CXXXIX
Ioſeph uir tam ſapiens, atque ita non ſolum hominum inter quos uiuebat teſtimonio, ſed
ipſa etiam ſcriptura teſte laudatus, ita iurat per ſalutem Pharaonis, non exituros de Aegy
pto fratres ſuos, niſi frater eorum minor uenerit. An etiam bono & fideli uiro uilis fue/
rat ſalus Pharaonis, cui fidem ſicut primitus domino ſuo ſeruabat in omnibus? Quan/
to enim magis ipſi qui eum in tãto honore locauerat, ſi illi ſeruauit fidem qui eum ſeruum
emptitium poſſidebat. Quòd ſi non curabat Pharaonis ſalutem, nunquid & periurium
pro cuiuſlibet hominis ſalute uitare non debuit? An non eſt periurium? Tenuit enim u/
num eorum donec ueniret Beniamin, & uerum factũ eſt quod dixerat, nõ exibitis hinc niſi
uenerit frater ueſter, Ad omnes enim nõ potuit pertinere quod dictũ eſt, Nam quomodo
eſſet ille uenturus, niſi ad eũ ducendũ aliqui rediſſent? Sed quod ſequitur magis urget quæ/
ſtionem, ubi iterum iurauit dicẽs, Mittite ex uobis unum, & adducite fratrem ueſtrũ: uos au
tem

tem nõ educemini quoadusq; manifesta sint uerba uestra, si uera dicitis an non: sin autem, C
per salutem Pharaonis exploratores estis, id est, si non uera dicitis, exploratores estis. Huic
sententiæ interposuit iurationem, quia si uera non dixissent, exploratores essent, idest explo
ratorum pœna digni essent, quos tamen uera dicere sciebat. Neq; enim periurus est quisq;
si ei quem castissimum nouit dicat, si hoc adulterium de quo argueris cõmisisti, damnat te
deus, & his uerbis adhibeat iurationem, uerum omnino iurat. Ibi est enim conditio qua di
xit, si fecisti, quem tñ non fecisse certum habet. Sed ait aliquis, uerum est, quia si fecit adulte
rium damnat illum deus: hoc autem quomodo uerum est, si non uerum dicitis, explorato-
res estis, cum etiam si mentiantur, non sint exploratores? Sed hoc est quod dixi, ita dictum
esse, exploratores estis, tanquam si dictum esset, exploratorum pœna digni estis, hoc est, ex
ploratores deputabimini merito mẽdacij uestri. Estis autem, potuisse dici, pro habebimini
& deputabimini, innumeræ similes locutiones docent. Vnde est illa Heliæ. Quicunq; exau
CXL dierit in igne, ipse erit deus, Non enim tunc erit, sed tunc habebitur. Quid est quòd cum
inter se pœnitentes filij Israel, loquerentur de fratre suo Ioseph, quòd cum illo male egerint, &
hoc eis diuino iudicio redderetur quòd se periclitari uidebant: adiungit scriptura & dicit,
Ipsi ignorabãt quòd audiebat Ioseph, interpres enim inter illos erat. Hoc scilicet intelligen
dum est, ideo eos putasse, quia ille non audierit, quòd uidebant interpretem qui inter illos
erat nihil ei dicere eorum quæ loquebãtur: nec ob aliud adhibitum putabant interpretem,
nisi quòd eorum linguã ille nesciret: nec cura erat interpretis ea dicere illi à quo positus fue-
CXLI rat, quæ non ad illum, sed inter se loquebantur. Et iterum accessit ad eos & dixit illis,
nec adiungit quid illis dixerit, Vnde intelligitur hæc eadem dixisse quæ dixerat.
CXLII Et deducetis senectam meam cum tristitia ad infernum. Vtrum ideo ad infernum, quia
cum tristitia? An etiam si abesset tristitia, tanquam ad infernum moriẽdo descensurus hæc
loquitur? De inferno enim magna quæstio est, & quid inde scriptura sentiat, locis omnibus
CXLIII ubi forte hoc commemoratum fuerit, obseruandum est. Quod à præposito domus D
Gen. 43 audiunt, Deus uester & deus patrum uestrorum dedit uobis thesauros in saccis uestris, ar-
gentum autem uestrum probatum habeo, mendacium uidetur, sed aliquid significare cre-
dendum est. Argentum enim quod & datur & nõ minuitur, quia & probatum appellatum
est, nimirum illud intelligitur de quo alibi legimus, Eloquia domini eloquia casta, argẽtum
CXLIIII igne examinatum, probatum terræ, purgatum septuplum, id est, perfecte. Biberunt
autem & inebriati sunt cum eo. Solent hinc ebriosi adhibere testimonij patrocinium, non
propter illos filios Israel, sed propter Ioseph qui ualde sapiens commendatur: sed hoc uer-
bum & pro satietate solere poni in scripturis, qui diligenter aduerterit, multis in locis inue-
Psal. 64 niet. Vnde est illud. Visitasti terram & inebriasti eam, multiplicasti ditare eam, eo quòd in
laude benedictionis hoc positum est & donum dei commemoratur, apparet hanc ebrieta
tem saturitatem significare. Nam ita inebriari ut inebriantur ebriosi, nec ipsi terræ utile est,
quoniam maiore quàm satietati sufficit humore corrumpitur, sicut uita inebriosorum qui
CXLV non satietate se replent, sed mergunt diluuio. Quod ait fratribus suis Ioseph, Nescie-
Gen. 44 batis quia augurio auguratur homo qualis ego: de hoc augurio etiam mandauit eis dicen-
dum per hominem suum: quid sibi uelit, quæri solet: an quia non serio sed ioco dictum est,
ut exitus docuit, non est habẽdum mendacium. Mendacia enim à mendacibus serio agun-
tur non ioco. Cum autem quæ non sunt tanquam ioco dicuntur, non deputantur menda-
cia. Sed magis mouet quid sibi uelit ista actio Ioseph, qua fratres suos, donec eis aperiret
quis esset, totiens ludificauit & tanta expectatione suspendit: quod licet tanto sit suauius
cum legitur, quanto illis sit inopinatius cum quibus agitur, tamen sapientiæ illius grauita-
te, nisi magnum aliquid isto quasi ludo significaretur, nec ab illo fieret, nec ea scriptura con
tineretur in qua est tanta sanctitatis autoritas & prophetandorum tanta intentio futu-
rorum: quam modo exequi exponendo non suscepimus, sed admonere tantum uolui-
mus quid hic oporteat inquiri. Nam nec illud uacare arbitror, quòd non ait auguror ego,
sed

A sed auguratur homo qualis ego. Quod si locutiōis genus est, in scripturæ corpore simile aliquid reperiendum est. Non negligenter considerandum puto, tātam miseriam in hac CXLVI
perturbatione fratrum suorum quos Ioseph quamdiu uoluit tenuit, & quanta uoluit mora protraxit: non eos utique faciens calamitosos, quando tantæ etiam ipsorum futuræ lætitiæ exitum cogitabat: & totum hoc quod agebat ut eorum gaudium differretur, ob hoc agebat, ut eadem dilatione cumularetur: tanquam non essent condignæ passiones eorum in toto illo tempore quo turbabantur, ad futuram gloriam exultationis quæ in eis fuerat reuelanda, fratre cognito, quem à se perditum esse arbitrabantur. Multa in narratione Iu- CXLVII
dæ aliter dicta sunt quàm cum illis egerat Ioseph, quāuis apud eum loqueretur, ut omnino de illa insinuatione quòd exploratores essent nihil diceretur. Quod utrum consulto tacitum sit, an & id fecerit perturbationis obliuio, non apparet. Nam & illud quòd dixerunt se ab ipso Ioseph interrogatos de patre & fratre suo, se autem illa interroganti indicasse: mirum si uel ad sententiam potest ista peruenire narratio, ut eam constet esse ueracem: quanquam & si aliqua falsa in ea sunt, falli potius per obliuionem potuit quàm auderet mentiri: apud eum præsertim cui non sicut nescienti, sed etiam illa quæ nouerat eum scire ad flectendam eius misericordiam narrationi suæ inserebat. Quid est quod dicit Io- CXLVIII
seph, Misit enim me deus ante uos, remanere uestrum reliquias super terram, & enutrire Gen. 45
uestrum reliquias, mirum est: hoc enim non usquequaque consonat, ut reliquias accipiamus Iacob & filios eius, cum omnes sint incolumes. An forte illud significat alto secretoq; mysterio quod ait apostolus, Reliquiæ per electionem gratiæ saluæ factæ sunt. Quia pro- Rom. 11
pheta prædixerat, Et si fuerit numerus filiorum Israël sicut arena maris, reliquiæ saluæ fiēt. Esaiæ 10
Ad hoc enim occisus est Christus à Iudæis, & traditus gētibus tanquam Ioseph Ægyptijs à fratribus, ut & reliquiæ Israël saluæ fierēt. Vnde dicit apostolus, Nā & ego Israëlita sum, Rom. 11
ut & plenitudo gentium intraret, & sic omnis Israel saluus fieret, id est, ex reliquijs Israël se-
B cundum carnem, & plenitudine gentiū quæ in fide Christi secundum spiritum sunt Israël, Aut si & genti illi Israëlitæ restat fidei plenitudo, ex qua erant reliquiæ in quibus reliquijs tunc & apostoli salui facti sunt, hoc significatur ea plenitudine liberationis Israël, qua per Moysen ex Ægypto liberati sunt. Intrauit in Ægyptum Iacob & omne semen eius, fi- CXLIX
lij & filij filiorum eius, filiæ & filiæ filiarum eius cum eo, Quærendum quomodo dicat filias Gen. 46
& filias filiarū eius, cum filiam unam legatur habuisse. Superius autē filias eius dixeramus accipi posse neptes eius, sicut filij Israël omnes dicūtur etiam uniuersus populus ab illo propagatus. Sed nunc cum dicit, filias filiarum, propter unā Dinam pluralis numerus pro singulari positus est, sicut etiam pro plurali singularis solet, nisi nurus eius quisq; asserat filias eius potuisse appellari. Quòd dicit scriptura tot animas peperisse Liam, uel tot aut tot CL
animas exijsse de femoribus Iacob, uidendum est quid hinc respondeatur eis qui hoc testimonio confirmare nituntur à parētibus simul animas cum corporibus propagari. Animas enim dictas pro hominibus, à parte totum significāte locutione, nullus ambigit. Sed quo modo ipsam partem ex qua totum cōmemoratum est, hoc est animā, cuius nomine totus homo significatus est, alienemus ab eo quod dictum est, exierunt de femoribus eius, ut carnes tantum ex illo natas, quamuis solæ animæ nominentur, accipiamus, quærendi sunt locutionum modi secundum scripturas. Hi filij Liæ quos peperit ipsi Iacob in Meso- CLI
potamia Syriæ, & Dinam filiam eius, omnes animæ filij & filiæ eius trigintatres, Nunquid istæ omnes trigintatres animæ ex Lia in Mesopotamia Syriæ natæ sunt, Sed utique filij & una filia ex quibus neptes commemoratæ sunt. Si ergo de uno Beniamin quæstio nata fuerat, quando numeratis duodecim filijs Iacob & nominatim commemoratis dictum est, hi filij Iacob qui facti sunt ei in Mesopotamia Syriæ: quanto maior nunc quæstio est, quomodo trigintatres animæ ex Lia in Mesopotamia Syriæ natæ sunt: nisi quia illa locutio confirmatur, tanq; ibi omnes ortæ sint, quorū parentes ibi orti sunt. Deinde & illud iam non dubium est, in una filia filias nominari, plurali numero pro singulari posito.

Quod

CLII Quod legitur sexagintasex animas intrasse cũ Iacob in Ægyptum, exceptis uidelicet filijs Ioseph, & deinde illis annumeratis infertur septuagintaquinq; animæ erant cum quibus Iacob intrauit in Ægyptum: sic accipiendum est, qui erant in domo Iacob quando intrauit in Ægyptum. Nam utiq; quos ibi inuenit, nõ cum eis intrauit. Sed quoniam diligentius discussa ueritate reperiuntur duo nati iam fuisse cũ intrauit, Effrem & Manasses, quod non solum hoc loco hebræi codices habere dicuntur, uerumetiam ipsa septuaginta interpretatio in Exodo declarat, nec septuaginta interpretes mihi in hoc uidentur errasse: qui propter aliquam mysticam significationem quadã uelut prophetica libertate hunc numerum complere uoluerunt, si adhuc uiuente Iacob illi ex duobus filijs Manasse & Effrem propagati sunt, quos eidem numero domus Iacob aggregandos iudicauerunt. Sed quia inuenitur Iacob decem & septem annos uixisse in Ægypto, quomodo potuerunt filij Ioseph illo uiuo etiam nepotes habere, non inuenitur. Ingressus est enim Ægyptum Iacob secũdo anno famis, nati sunt autem filij Ioseph in annis abundantiæ. Quibuslibet annis ubertatis nati existimentur, à primo anno ubertatis usq; ad secundum annum famis, quo ingressus est Iacob in Ægyptum, nouem anni sunt, huc additis decem & septem quibus ibi uixit Iacob, uigintisex anni reperiuntur. Quomodo ergo minus quàm uiginti & sex annorum iuuenes etiam nepotes habere potuerunt? Sed neq; ulla hebraica ueritate ista soluitur quæstio. Quemadmodum autem impleri potuit, ut tot nepotes susciperet Iacob antequam intraret in Ægyptum, etiam de Beniamin qui illa ætate uenit ad fratrem? Non solum scriptura filios eum habuisse cõmemorat, sed & nepotes & pronepotem, qui omnes adnumerantur sexagintasex hominibus, cum quibus Iacob in Ægyptum, etiam secundum hebraicam ueritatem perhibetur intrasse. Videndum est etiam quid sibi uelit, quòd cum Ioseph & filij eius non amplius quàm octo commemorantur: Beniamin uero & eius filij simul undecim reperiantur, non decem & nouem omnes sicut sunt octo & undecim, sed decem & octo referantur in summam, & postea Ioseph cum filijs suis, non animæ octo, sed nouem fuisse dicantur, cum octo inueniantur. Hæc omnia quæ indissolubilia uidentur magnam continent sine dubitatione rationem, sed nescio utrum possint cuncta ad litteram cõuenire, præcipue in numeris quos in scripturis esse sacratissimos & mysteriorum plenissimos ex quibusdam quos inde nosse potuimus dignissime credimus.

CLIII Commendatur in patriarchis, q pecorum nutritores erant à pueritia sua & à parẽtibus suis. Et merito, nam hæc est sine ulla dubitatione iusta seruitus & iusta dominatio, cum pecora homini seruiunt & homo pecoribus dominatur. Sic enim dictum est cum crearetur, Faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram, & habeat potestatem piscium maris & uolatilium cœli, & omnium pecorum quæ sunt super terram. Vbi insinuatur rationem debere dominari irrationabili uitæ. Seruum autem hominem homini, uel iniquitas uel aduersitas dominari fecit. Iniquitas quidem sicut dictum est, Maledictus Chanaan, erit seruus fratribus suis. Aduersitas uero, sicut accidit ipsi Ioseph, ut uenditus à fratribus seruus alienigenæ fieret. Itaq; primos seruos quibus hoc nomen in latina lingua inditum est, bella fecerunt. Qui enim homo ab homine superatus iure belli posset occidi, quia seruatus, est seruus appellatus: inde & mancipia, quia manu capta sunt. Est enim ordo naturalis in hominibus, ut seruiãt fœminæ uiris & filij parentibus: quia & illic iustitia est hæc, ut infirmior ratio seruiat fortiori. Hæc igitur in dominationibus & seruitutibus clara iustitia est, ut qui excellũt ratione, excellant dominatione: quod cum in hoc seculo per iniquitatem hominum perturbatur, uel per naturarum carnalium diuersitatem, ferunt iusti temporalem peruersitatẽ, in finem habituri ordinatissimam & sempiternam felicitatem.

(margin: Gen. 1; Gen. 9; Seruus; Mancipium)

CLIIII Abominatio est enim Ægyptijs omnis pastor ouium. Merito Ægyptijs in quibus figura est præsentis seculi, in quo abundat iniquitas, abominatio est omnis pastor pecorum, Abominatio est enim iniquo uir iustus.

CLV Venerunt autem in Ægyptum ad Ioseph Iacob & filij eius, & audiuit Pharao rex Ægypti, & ait Pharao Ioseph dicens, Pater tuus & fratres tui uenerunt ad te: ecce terra

A Ægypti ante te est, in terra optima colloca patrem tuum & fratres tuos, Hæc repetitio non
potest misceri, ad quam sæpe obscure per recapitulationem reditur: sed omnino aperta est.
Iam enim dixerat scriptura quomodo uenerint ad Pharaonē fratres Ioseph, & quid eis di-
xerit uel ab eis audierit: sed hoc nunc uelut ab initio repetiuit, ut inde cōtexeret narrationem
ab his uerbis, quæ soli Ioseph Pharao dixit: quorum omnium in codicibus græcis, qui à di-
ligētioribus cōscripti sunt, quædam obeliscos habēt, & significāt ea quæ in Hebræo nō inue-
niuntur, & in septuaginta inueniuntur: quædam asteriscos, quibus ea significantur quæ ha-
bēt Hebræi, nec habēt septuaginta. Quid est quod dixit Iacob Pharaoni, Dies annorū CLVI
uitæ meæ quos incolo. Sic enim habēt Græci quod latini habēt ago uel habeo, uel si quid
aliud. Vtrum ergo ideo dixit, quos incolo, quia in terra natus est, quam nōdum populus di-
uina promissiōe hæreditatis acceperat, & ibi uitam ducēs, utiq; in aliena terra erat: nō solū
quādo peregrinabatur, sicut in Mesopotamia, uerumetiā quando ibi erat ubi natus est. An
potius secundū id accipiendum est, quod ait Apostolus, Quādiu sumus in corpore, peregri- 2.Cor.5
namur à dñō. Secundum hoc & illud in psalmo dictū intelligitur, Inquilinus ego sum in ter- Psal. 38
ra, & peregrinus sicut omnes patres mei. Nam iterum dicit de ipsis diebus uitæ suæ, Nō per-
uenerunt in dies annorum uitæ patrum meorum, quos dies incoluerūt. Nō enim hic aliud
uoluit intelligi, quàm id quod latini codices habēt, uixerunt: ac per hoc significauit hanc ui-
tam incolatū esse super terram, id est peregrinatiōis habitationem. Sed credo sanctis hoc
cōuenire, quibus aliam patriam æternam dñs pollicetur. Vnde uidēdum est quemadmodū
dictū est de impijs, Incolēt & abscōdent, ipsi calcaneum meum obseruabūt. De his enim cō- Psalm. 55
uenientius accipitur, qui ut abscōdant incolunt, id est ut insidientur filijs non manent in do-
mo in æternum. Et dedit eis possessionem in terra optima, & in terra Ramessem, sicut CLVII
præcepit Pharao, Quærendum est utrum terra Ramessem ipsa sit Gessen, Ipsam enim pe-
tierant, & ipsam eis Pharao dari præceperat. Et metiebatur triticum patri suo Ioseph, CLVIII
B & tamen eum pater nec quādo uidit adorauit, nec quādo ab illo triticum accipiebat Quo-
modo ergo somnium Ioseph modo impletum putabimus, & nō potius maioris rei cōtine-
ri prophetiam? Et intulit Ioseph omnem pecuniam in domum Pharaonis, Pertinuit CLIX
ad scripturam in hac etiā re cōmendare fidem famuli dei. Dixit aūt illis Ioseph, Addu- CLX
cite pecora uestra, & dabo uobis panes pro pecoribus uestris, si deficit argētum, Quæri po-
test, cū Ioseph frumēta collegerit, unde homines uiuerent: pecora unde uiuebāt, cum tanta
fames inualesceret: maxime quia fratres Ioseph Pharaoni dixerant, Nō sunt enim pascua
pecoribus puerorū tuorū, inualuit enim fames in terra Chanaan, & propter hanc etiā ino-
piam pascuorum se uenisse cōmemorauerant. Proinde si ea fame pascua defecerant in terra
Chanaan, cur in Ægypto nō defecerāt, eadem tunc fame ubiq; inualescente? An sicut perhi-
betur ab eis qui loca sciunt, in multis Ægypti paludibus poterant pascua non deesse, etiam
cum fames esset frumētorum, quæ solēt Nili fluminis inundatione prouenire. Magis enim
dicuntur paludes illæ feracia pascua gignere, quādo aqua Nili minus excrescit. Mori- CLXI
turus Iacob filio suo Ioseph dicit, Si inueni gratiā in cōspectu tuo, subijce manū tuam sub
fœmore meo, & facies in me misericordiam & ueritatem. Ea filium iuratiōe cōstringit, qua
seruum cōstrinxit Abraam. Ille mandans unde uxor ducatur filio suo, iste sepulturā cōmen-
dans corporis sui. In utraq; tamen causa nominata sunt duo illa, quæ magni habenda atq;
pendenda sunt in scripturis omnibus, quacunq; dispersa legūtur misericordia & iustitia, uel
misericordia & iudicium, uel misericordia & ueritas, quandoquidem in quodam loco scri-
ptum est, Vniuersæ uiæ domini misericordia & ueritas. Ita hæc duo multum cōmendata, Psalm. 24
multum cōsideranda sunt. Seruus aūt Abraam dixerat, Si facitis in dominū meum miseri-
cordiam & iustitiā, sicut & iste filio suo dicit, ut facias in me misericordiam & ueritatē. Quid
sibi aūt uelit à tāto uiro tam sollicita corporis cōmendatio, ut nō in Ægypto sepeliatur, sed
in terra Chanaan iuxta patres suos: mirum uidetur, & quasi absurdum, nec cōueniens tātæ
excellētiæ mentis propheticæ, si hoc ex hominū cōsuetudine metiamur. Si aūt in his omni-

bus sacraméta quærantur, maioris admirationis gaudium ipsi qui inuenerit orietur. Cada- C
ueribus quippe mortuorũ peccata significari in lege, nõ dubium est, cum iubentur homines
post eorũ cõtractationem, siue qualẽcunq; cõtactum tanq̃ ab immũdicia purificari. Et hinc
Eccli.34 illa sententia ducta est, Qui baptizatur à mortuo, & iterum tangit illum, quid proficit laua-
tio eius? Sic & qui ieiunat super peccata sua, & iterũ ambulans hæc eadem facit. Sepultura
Psal.31 ergo mortuorũ remissionem significat peccatorũ, eò pertinens quod dictũ est, Beati quorũ
remissæ sunt iniquitates, & quorum tecta sunt peccata. Vbi ergo sepelienda erãt hoc signifi
cantia cadauera patriarcharũ, nisi in ea terra ubi ille crucifixus est, cuius sanguine facta est
remissio peccatorũ? Mortibus enim patriarcharũ peccata hominũ figurata sunt. Dicũt aũt
ab eo loco, quod Abraemium uocatur, ubi sunt ista corpora, abesse locum ubi crucifixus est
dominus, ferè triginta milibus, ut etiam ipse numerus significare intelligatur, qui in baptis-
mo apparuit ferè triginta annorũ: & si quid aliud de re tãta, uel hoc modo uel sublimius in-
telligi potest: dum tamẽ nõ frustra arbitremur tales ac tãtos homines dei tãtam gessisse cu-
ram pro sepeliendis corporibus suis, cum sit atq; esse debeat fidelium ista securitas, ubicũq;
corpora eorũ sepeliantur, uel insepulta etiã inimicorum rabie reliquãtur, aut pro eorum libi
dine dilacerata absumãtur, non ĩdeo uel minus integra, uel minus gloriosa in eorum resur-
CLXII rectiõe futura. Quod habent latini codices, Et adorauit super caput uirgæ eius, nõnulli
codices emẽdatius habẽt, Adorauit super caput uirgæ suæ, uel in capite uirgæ suæ, siue in ca
cumine, uel super cacumen. Fallit enim eos uerbum græcũ, quod eisdem litteris scribitur siue
eius siue suæ: sed accentus dispares sunt, & ab eis qui ista nouerunt, in codicibus non conte-
mnuntur. Valẽt enim ad magnam discretionem, quãuis & unam plus litteram habere pos
set, si esset suæ, ut non esset αὐτοῦ, sed ἑαυτοῦ. Ac per hoc merito quæritur quid sit quod dictum
est, Nam facile intelligeretur senem, qui uirgam ferebat eo more, quo illa ætas baculũ solet,
ut se inclinauit ad deum adorandũ, id utiq; fecerit super cacumen uirgæ suæ, quã sic ferebat
ut super eam caput inclinando adoraret deum. Quid est ergo, Adorauit super cacumen uir- D
gæ eius, id est filij sui Ioseph? An forte tulerat ab eo uirgã, quãdo ei iurabat idem filius: &
dum eam tenet post uerba iurãtis, nondũ illa reddita, mox adorauit deum? Nõ enim pude
bat eum ferre tantisper insigne potestatis filij sui, ubi figura magnæ rei futuræ præsignaba
tur: quãuis in Hebræo facillima huius quæstiõis absolutio esse dicatur, ubi scriptum perhi-
bent, Et adorauit Israël ad caput lecti, in quo utiq; senex iacebat: & sic positũ habebat, ut in
eo sine labore, quãdo uellet, oraret: nec ideo tamen quod septuaginta interpretati sunt, nul-
CLXIII lum uel leuem sensum habere putandũ est. Etiam hic cõmemorans Iacob promissiões
Gen.48 dei erga se factas, dicit sibi dictũ, Faciam te in cõgregationes gentium: quibus uerbis magis
CLXIIII fidelium uocationem significat, q̃ carnalis generis propagationem. Quod scriptũ est
dicente Iacob de Effrẽ & Manasse, Nunc ergo filij tui duo, qui facti sunt tibi in terra Ægy
pti priusq̃ ad te uenirem in Ægyptũ, mei sunt Effrẽ & Manasses, tanq̃ Ruben & Simeon
erunt mihi: natos aũt si genueris postea, tibi erunt in nomine fratrũ suorũ, appellabũtur in
sortibus eorũ, Fallit legentes aliquãdo, ut existimẽt ita dictũ, tanq̃ si alios genuisset Ioseph.
istorum nominibus eos Iacob appellari præciperet, quod nõ ita est. Verborũ quippe ordo
cõtexitur, Nunc ergo filij tui duo, qui facti sunt tibi in terra Ægypti priusq̃ ad te uenirem
in Ægyptum, mei sunt, Effrẽ & Manasses: tanq̃ Ruben & Simeon erunt mihi, in nomine
fratrum suorum appellabũtur in sortibus eorum, Hoc est, simul hæreditatẽ capient cum fra
tribus suis, ut simul uocẽtur filij Israël. Duæ quippe ipsæ tribus adiũctæ sunt, ut excepta tri
bu Leui, quæ sacerdotalis fuit, duodecim essent quæ terram diuiderẽt, & decimas præberẽt.
CLXV Illud aũt interpositum est, quod de alijs filijs Ioseph si nascerentur dixit. Quod Iacob
filio suo Ioseph tanq̃ nescienti uoluit indicare, ubi & quãdo sepelierit matrem eius, cum &
ipse simul fuerit cum fratribus suis: sed & si erat tam paruus ætate, ut illud uel curare uel o-
mnino retinere non posset, quæ res cõpulit modo dici, Nisi forte ad rem pertinuit cõmemo
rare ibi sepultam matrem Ioseph, ubi Christus fuerat nasciturus.

A Quod ita benedicit nepotes suos Israël,ut dexteram manum minori imponat,maiori CLXVI
aũt sinistram:& hoc filio suo Ioseph uolẽti corrigere quasi errãtem atq; nesciẽtẽ,ita respon
dit,Scio fili mi scio, & hic erit in populũ, & hic exaltabitur : sed frater eius iunior maior illo
erit,& semen eius erit in multitudine gentiũ:Hactenus de Christo accipiendũ est quatenus
etiam de ipso Iacob & fratre eius dictũ est,quia maior seruiet minori.Secundũ hoc enim si-
gnificauit aliquid prophetice hoc faciendo Israël,quod populus posterior per Christũ futu-
rus regeneratiõe spiritali, superaturus erat populũ priorem de carnali patrũ generatiõe glo
riantem Quod Sichimã dicit Iacob præcipuam dare filio suo Ioseph,& addit, ꝙ eam
possederit in gladio suo & arcu,Quæri potest quemadmodũ ualeat ad litteram conuenire. CLXVII
Emit enim cẽtum agnis possessionem illam, nõ cepit iure uictoriæ bellicæ. An quia Salem
ciuitatem Sichimorũ filij eius expugnauerũt,ut iure belli potuit eius fieri, & iustum bellum
cum eis gestum uideatur , quia tãtam priores iniuriam fecerũt in eius filia contaminanda?
Cur non ergo illis illam terrã dedit,qui hoc perpetrauerũt,hoc est maioribus filijs suis?De
inde si modo ex illa uictoria glorians,dat eam terrã filio suo Ioseph,cur ei displicuerũt tunc
filij qui hoc cõmiserunt? Cur deniq; etiam nũc,cum eos benediceret, exprobrando id cõme
morauit in factis eorum? Proculdubio ergo aliquod hic latet propheticũ sacramentũ,quia
& Ioseph quadam præcipua significatiõe Christũ præfigurauit: & ei datur illa terra,ubi dis
perdiderat obruendo deos alienos Iacob, ut Christus intelligatur possessurus gẽtes dijs pa
trum suorũ renũtiantes & credẽtes in eum. Videndũ quomodo dicãt scripturæ,quòd CLXVIII
assidue dicunt de mortuis,Et appositus est ad patres suos,uel appositus est ad populũ suũ. Gen.49
Ecce enim de Iacob dicitur iam quidẽ mortuo,sed nõdum sepulto: & ad quem populũ ap-
ponatur,nõ in promptu est uidere.Ex illo enim populus prior nascitur,qui dictus est popu
lus Israël: qui uero eum præcesserunt,tam pauci iusti nominantur,ut eos populũ appellare
cũctemur.Nam si dictũ esset,appositus est ad patres suos,nulla quæstio fieret.An forte po
B pulus est,nõ solum hominũ sanctorum,uerum & angelorũ,populus ciuitatis illius,unde di
citur ad Hebræos,Sed accessistis ad mõtem Sion,& ad ciuitatem dei Hierusalem,& ad mi- Hebr,12
lia angelorũ exultantium.Huic populo apponũtur qui post hanc uitam placẽtes deo fiunt.
Tũc enim dicũtur apponi,quãdo nulla iam remanet sollicitudo tentationũ,& periculũ pec-
catorum.Quod intuẽs ait scriptura,Ante mortem ne laudes hominem quenq̃. Qua- CLXIX
draginta dies sepulturæ,quos cõmemorat scriptura,forte significãt aliquid pœnitentiæ,qua Gen.50
peccata sepeliuntur.Non enim frustra etiã quadraginta dies ieiuniorum sunt cõstituti,qui-
bus Moyses & Helias,& ipse dominus ieiunauit: & ecclesia præcipua obseruatiõe ieiuniorũ
quadragesimam uocat.Vnde & in Hebræo de Niniuitis apud Ionam prophetam scriptũ
perhibẽt,Quadraginta dies & Niniue euertetur,ut per tot dies accõmodatos uidelicet hu- Ionæ3
miliationi pœnitẽtium,intelligatur in ieiunijs sua defleuisse peccata,& impetrasse misericor
diam dei.Nec tamen putãdum est istum numerum luctui pœnitẽtium tantũmodo cõueni
re: alioquin nõ quadraginta dies fecisset dominus cum discipulis suis post resurrectionẽ,in-
trans cum eis & exiens,mãducans & bibẽs,qui dies utiq; magnæ lætitiæ fuerũt.Nec septua
ginta interpretes,quos legere cõsueuit ecclesia,errasse credẽdi sunt,ut nõ dicerent quadragin
ta dies,sed triduum & Niniue euertetur.Maiore quippe autoritate præditi q̃ interpretum
officium est,prophetico spiritu,quo etiam ore uno in suis interpretationibus,quod magnũ
miraculũ fuit,cõsonuisse firmãtur,triduum posuerũt: quãuis non ignorarẽt ꝙ dies quadra-
ginta in Hebræis codicibus legerẽtur:ut in domini nostri Iesu Christi clarificatiõe intellige-
rẽtur dissolui aboleriq; peccata,de quo dictũ est,Qui traditus est propter delicta nostra,& Roma.4
resurrexit propter iustificationẽ nostram. Clarificatio aũt domini in resurrectiõe & in cœlũ
ascensione cognoscitur. Vnde & bis numero,quãuis unum & eundẽ spiritũsanctũ dedit:pri
mo postq̃ resurrexit,iterum posteaq̃ ascendit in cœlũ. Et quoniam post triduũ resurrexit,
post quadraginta aũt dies ascendit,unum horũ quod posterius factũ est,per numerũ dierũ
codices Hebræi significãt: alterum aũt de triduo,quod ad eandẽ etiã rem pertineret,septua

ginta cõmemorare,nõ interpretationis seruitute,sed prophetiæ autoritate uoluerunt. Non C
ergo dicamus unum horũ falsum esse,& pro alijs interpretibus aduersus alios litigemus,cũ
& illi qui ex Hebræo interpretãtur,probẽt nobis hoc scriptum esse quod interpretãtur:& se
ptuaginta interpretũ autoritas,quæ tanto etiã diuinitus facto miraculo cõmendatur,tanta
CLXX in ecclesijs uetustate firmetur. Quod mãdauit Ioseph ad potentes Aegypti,ut dicerent
Pharaoni nomine eius,Pater meus adiurauit me,dicẽs,In monumẽto quod ego fodi mihi
in terra Chanaan,ibi me sepelies,Quæri potest quomodo uerũ sit,cũ hæc uerba patris eius
quãdo de sua sepultura mãdauit,nõ legãtur,Sed ad sentẽtiam uerba referre debemus,sicut
in alijs supra similiter iteratis uerbis uel narratiõibus admonuimus. Voluntati enim enun-
tiandæ,& in notitiam perferendæ,oportet uerba seruire: fodisse aũt sibi Iacob sepulchrum,
nusq; superius in scripturis legitur,Sed nisi fieret,cum in eisdem terris esset, modo nõ dice-
CLXXI retur. Quid sibi uult, q, cum pergerẽt ad sepeliendum Iacob,scriptura dicit,Et aduene
runt ad aream Achad,quæ est est trãs Iordanem? Prætergressi sunt enim locũ,in quo erat
mortuus sepeliendus,milia,sicut perhibẽt qui nouerunt,plusq; quinquaginta:tantũ quippe
spatij est plus minus, ab eo loco ubi sepulti sunt patriarchæ in quibus & Iacob,usq; ad hũc
locum,quò eos aduenisse narratur.Nam post factũ ibi luctum & plãctum magnum redie
runt ad locum quem prætererant, rursus Iordane traiecto. Nisi forte quis dicat aliquorum
hostium uitãdorum causa per eremum eos uenisse cum corpore,qua uia etiã populus Isra-
ël ductus est per Moysen ab Aegypto liberatus . Illo quippe itinere ut plurimum circuitur,
& per Iordanem uenitur ad Mambrã,ubi sunt corpora patriarcharum,id est ad terrã Cha
naan,Sed quomodo factum sit ut trãs illa loca ad orientem uersus tãtum iretur,& inde ad
ea per Iordanem ueniretur, significatiõis causa factum esse credẽdum est, q, per Iordanem
CLXXII uenturus erat ad eas terras postea Israël in filijs suis. Et fecit luctũ patri suo septẽ dies.
Nescio utrum inueniatur alicui sanctorũ in scripturis celebratum esse luctum nouem dies,
quod apud latinos Nouẽdial appellãt. Vnde mihi uidẽtur ab hac cõsuetudine prohibẽdi, D
si qui Christianorũ istum in mortuis suis numerũ seruant, qui magis est in gentilium cõsue
Eccli.22 tudine.Septimus uero dies autoritatem in scripturis habet . Vnde alio loco scriptũ est,Lu-
ctus mortui septẽ dierũ, fatui aũt omnes dies uitæ eius. Septenarius aũt numerus propter
sabbati sacramẽtum præcipue quietis indicium est:unde merito mortuis tanq̃ requiescenti-
bus exhibetur.Quẽ tamen numerũ in luctu Iacob decuplauerũt Aegyptij,qui eum septua
CLXXIII ginta diebus luxerũt. Et uixit Ioseph annos centũ & decem, & uidit Ioseph Effraim fi
lios usq; ad tertiam generationem,& filij Machyr filij Manasse nati sunt super fœmora Io
seph.Cum hos filios filiorũ,uel nepotes filiorũ dicat scriptura Ioseph uiuendo uidisse,quo-
modo eos iungit illis septuagintaquinq; hominibus, cum quibus Iacob Aegyptũ dicit in-
trasse,quãdoquidem Ioseph senescẽdo peruenit ut eos natos uideret,Iacob aũt cum ingres-
sus est in Aegyptum,iuuenis erat Ioseph,& eum pater moriens quinquagesimũ & sextum
ferè ætatis annum agẽtem reliquit.Vnde cõstat certi mysterij causa illum numerũ,id est se-
ptuagenariũ & quinarium scripturam cõmendare uoluisse . Si aũt quisq; exigit quomodo
etiã secũdum historiæ fidem uerum sit Iacob cũ septuagintaquinq; animabus in Aegyptũ
intrasse,nõ illo uno die quo uenit,eius ingressum oportet intelligi: sed quia in filijs suis ple-
rũq; appellat Iacob,hoc est in posteris suis,& per Ioseph eum constat in Aegyptũ intrasse,
introitus eius accipiẽdus est q̃diu uixit Ioseph,per quem factũ est ut intraret. Toto quippe
illo tẽpore nasci & uiuere potuerũt omnes qui cõmemorantur,ut lxxv. animæ compleãtur
usq; ad nepotes Beniamin.Sicut enim dicit,Hi filij Liæ,quos peperit ipsi Iacob in Meso po
tamia Syriæ,loquẽs etiam de his qui nõ erant nati : quia illic parẽtes eorum,ex quibus nati
sunt,pepererat,ibi eos perhibens natos:quoniam causa qua nascerẽtur ibi nata est,id est pa
rentes eorũ, quos Lia ibi pepererat: ita quoniam causam intrãdi in Aegyptum Iacob in Io
seph habuit,totum tempus quo in Aegypto uixit Ioseph, ingressio erat Iacob in Aegyptũ
per suam progeniem,quæ illo uiuo propagabatur,per quem factum est ut ingrederetur.
Diui

A Quæstionum super Exodum, Liber secundus.

EOBSTETRICVM mendacio, quo fefellerunt Pharaonem ne occi- I Exo. 1
derent masculos Israelitas quando nascebantur, dicentes, non ita pare-
re mulieres hebræas sicut pariebant Ægyptiæ, Quæri solet utrum talia
mendacia approbata sunt autoritate diuina, quandoquidem scriptum
est, deum bene fecisse obstetricibus: sed utrum pro misericordia ignosce
bat mendacio: an & ipsum mendacium dignum præmio iudicabat, in-
certum est, Aliud enim faciebant obstetrices uiuificando infantes paruulos, aliud Pharao-
ni mentiendo. Nam in illis uiuificandis opus misericordiæ fuit, mendacio uero illo pro se
utebantur ne noceret illis Pharao, quod potuit non ad laudem, sed ad ueniam pertinere.
Neq; hic autoritatem ad mentiendum esse propositam mihi uidetur eis de quibus dictū
est, Et non est inuentum in ore eorum mendacium. Quorundam enim uita longe inferior Apocal. 14
à professione sanctorum, si habeat ista mendaciorum peccata, prouectu ipso & indole fe-
runtur, præsertim si beneficia nondum norunt expectare cœlestia, sed circa terrena occupā
tur, Qui aūt ita uiuunt ut eorum conuersatio, sicut dicit apostolus, in cœlis sit, nō eos existi- Philip. 3.
mo linguæ suæ modum, quantum ad ueritatem promēdam attinet falsitatemq; uitandā,
exēplo illo obstetricū debere formare. Sed diligentius de hac quæstione disserendum est,
propter alia exempla quæ in scripturis reperiuntur. De facto Moysi cū occidit Ægy- II
ptium ad defendendos fratres suos, satis disputauimus in illo opere quod de uita patriar- Exo. 2
charum aduersus Faustum scripsimus: utrum indoles in eo laudabilis fuerit, qua hoc pecca Lib. 22. cap. 60
tum admiserit: sicut solet ubertas terræ etiam ante utilia semina quadam herbarum quam
uis inutilium feracitate laudari: an omnino ipsum factum iustificādum sit. Quod ideo nō
uidetur quia nullam adhuc legitimā potestatem gerebat, nec acceptam diuinitus, nec hu-
B mana societate ordinatam. Tamē sicut Stephanus dicit in actibus apostolorum, putabat Acto. 7
intelligere fratres suos q; per eum deus daret illis salutem: ut per hoc testimonium uideat
Moyses iam diuinitus admonitus, quod scriptura eo loco tacet, hoc audere potuisse.
Clamauit ad eū dominus de rubo, Dominus in angelo, an dominus angelus ille qui III
dictus est, Magni consilij angelus, & intelligitur Christus. Supra enim dixit, apparuit illi Exo. 3
angelus domini in flamma ignis in rubo. Educere illos de terra illa in terram bonam IIII
& multā, in terram fluentem lac & mel: utrum terram fluentem lac & mel spiritaliter accipe
re debemus, quia secundum proprietatem non hoc erat illa quæ data est populo Israel: an
locutionis est, qua id ad laudem ubertatis & suauitatis referatur. Et nunc ecce clamor V
filiorum Israel uenit ad me, non sicut clamor Sodomorum quo iniquitas sine timore & sine
uerecundia significatur. Quod mandauit dominus Hebræis per Moysen, ut acciperēt VI
ab Ægyptijs uasa aurea & argentea & uestē, atq; addidit, & prædabimini eos, mandati hu
ius non potest iniustum esse iudicium. Mandatum enim dei est, de quo non iudicandū, sed
ei obtemperandūm fuit. Ille enim nouit quàm iuste mandauerit, ad seruum autem perti-
net obedienter facere quod mandauit. Quod ait Moyses ad dominum, precor domi VII
ne non sum eloquens ante hesternum, neq; ante nudiustertianum diem, neq; ex quo cœpi Exo. 4
sti loqui famulo tuo, intelligitur credere, posse fieri dei uolūtate subito eloquentem: cum di-
cit, Neq; ex quo cœpisti loqui famulo tuo, tanq; ostendens fieri potuisse, ut ante hesternū
& nudiustertianum diem qui eloquens non fuisset repente fieret, ex quo cum illo dominus
loqui cœpit. Quis fecit mutum & audiētem, uidentem & cæcum? nonne ego dominus VIII
deus? Sunt qui deo calumniant, uel scripturæ potius ueteris testamenti, quia dixerat deus,
q; ipse fecerat cæcum & mutum. Quid ergo dicunt de domino Christo aperte in euāgelio
dicente, Ego ueni ut qui non uident uideant, & qui uident cæci fiant? Quis autem nisi insi- Ioan. 9.
piens crediderit aliquid homini secundū uitia corporalia posse accidere quod deus nolit?
Sed eum iuste totum uelle nemo ambigit. Quod dominus dicit ad Moysen, Sed nūc IX

uade tu,& ego aperiam os tuum,& instruam te quæ locuturus es,Satis hic apparet, nō tan C
tum instructionem oris, sed ipsam etiam apertionē ad dei uolūtatem & gratiam pertinere.
Non enim ait,Tu aperi os tuum,& ego instruam te,sed utrumq; ipse promisit, aperiam &
Psal. 80 instruam. Alibi autem dicit in psalmo,Dilata os tuum,& adimplebo illud, Vbi significat in
homine uoluntatem accipiendi,quod deus donat uolenti:ut ad uoluntatis exordium perti
neat,Dilata os tuum: ad dei autem gratiam,Et adimplebo illud. Hic uero & aperiam os tu
X um,& instruam te. Et iratus iracūdia dominus dixit, Quemadmodum possit intelligi
irascens deus,quia non sicut homo per irrationabilem perturbationem,per omnia tenendū
est ubi tale aliquid scriptura dicit,ne de hoc eadem sæpe dicenda sint. Sed merito quæritur
cur hic iratus de fratre Moysi dixerit,q; illi ipse loqueretur ad populum: uidetur enim tanq̄
diffidenti nō dedisse plenissimam facultatem, quam daturus erat: & per duos agi uoluisse,
quod etiā per unum posset,si credidisset. Verūtamen eadem uerba omnia diligentius cōsi-
derata,non significant iratum dominū pro uindicta dedisse Aaron. Sic enim dicit, Nónne
ecce Aaron frater tuus Leuites scio quia eloquens est,loquetur ipse? Quibus uerbis ostēdi-
tur deus increpasse potius eum,qui timeret ire q; ipse esset minus idoneus,cum haberet fra-
trem,per quem posset ad populum loqui q̄d uellet:quoniā erat ipse gracilis uocis,& linguæ
tardioris,quanq; de deo totum sperare deberet. Deinde eadem ipsa quæ paulo ante promi
serat,& posteaq; iratus est,dicit. Dixerat enim,Aperiam os tuum:& instruam te,nunc autē
dicit,Aperiā os tuum & os eius,& instruam uos quæ faciatis: sed quoniā addidit,Et loque-
tur ipse tibi ad populū,uidetur oris apertio præstita, propter quod dicit Moyses linguæ se
tardioris. De uocis aūt gracilitate nihil ei dominus præstare uoluit,sed propter hoc adiuto-
rium fratris adiunxit,qui posset ea uti uoce,quæ populo docēdo sufficeret. Quòd aūt ait,Et
dabis uerba mea in os eius,ostēdit q; ea loquēdo esset daturus: nam si tantūmodo audien-
do,sicut populo in aures diceret. Deinde quod paulopost ait,Et loquetur ipse tibi ad popu-
lum,& ipse erit tuum os,& sic subauditur,ad populū. Et cum dicit,Tibi loquetur ad popu- D
lum,satis indicat in Moyse principatum,in Aarō ministerium. Deinde quòd ait,Tu autem
illi eris in his quæ ad deum,Magnum hic fortassis perscrutandū est sacramētum,cuius figu
ram gerat,uelut medius Moyses inter dominum & Aaron,& medius Aarō inter Moysen
XI & populum. In eo quod scriptum,Et factum est in uia ad refectionem obuiauit ei an-
gelus, & quærebat eū occidere: & assumpto Sephora calculo, circūcidit præputiū filij sui,&
procidit ad pedes eius,& dixit,Stetit sanguis circūcisionis infantis mei:& recessit ab eo,pro-
pter quod dixit,Desijt sanguis circūcisionis. Primū quæritur quem uolebat angelus occide-
re,utrū Moysen,quia dictū est,Occurrit ei angelus,& quærebat eum occidere. Nam cui pu
tabitur occurrisse,nisi illi qui uniuerso suorū comitatui præfuit, & à quo cæteri ducebantur?
An puerum quærebat occidere,cui mater circūcidendo subuenit,ut ob hoc intelligatur occi-
dere uoluisse infantem,quia non erat circūcisus, atq; ita sancire præceptū circūcisionis, seue-
ritate uindictæ. Quòd si ita est,incertum est prius de quo dixerit,Quærebat eum occidere,
quia ignoratur,quem,nisi ex consequentibus reperiatur: mira sanè locutione & inusitata,ut
prius diceret, Occurrit ei,& quærebat eum occidere,de quo nihil ante dixerat. Sed talis est
Psalm.86 in psalmo,Fundamenta eius in montibus sanctis,diligit dominus portas Sion. Inde enim
psalmus incipit,nec aliquid de illo uel de illa dixerat,cuius fundamēta uoluit intelligi,dicēs,
Fundamēta eius in mōtibus sanctis. Sed quia sequitur, Diligit dominus portas Sion,fun
damenta uel domini uel Sion,& ad faciliorem sensum magis Sion ut fundamēta ciuitatis
accipiantur. Sed quia in hoc pronomine,quod est eius,genus ambiguū est: omnis enim ge
neris est hoc pronomē,id est & masculini,& fœminini,& neutri: in Græco aūt in fœminino
genere dicitur αὐτῆς, & habet codex Græcus αὐτοῦ, cogit intelligere nō fundamēta Sion,sed
Psalm.146 fundamenta domini:id est quæ constituit dominus,de quo dictū est, Ædificans Hierusalē
dn̄s. Nec Sion tamen,nec dn̄m antea nominauerat,cū diceret,Fundamēta eius in mōtibus
sanctis: sic & hic nondū nominato infante dictū est,Occurrit ei,& quærebat eum occidere,

A ut de quo dixerit, in cõsequentibus agnoscamus: quanq̃ & si de Moyse accipere quisq̃ uo/
luerit, nõ est magnopere resistendum. Illud potius quod sequitur si fieri potest intelligatur,
quid sibi uelit, ideo recessisse angelum ab interfectione cuiuslibet eorum, quia dixit mulier,
Stetit sanguis circũcisionis infantis: nõ enim ait, recessit ab eo, propter q̃d circũcidit infantẽ,
sed quia stetit sanguis circũcisionis: non quia cucurrit, sed quia stetit, magno nisi fallor sacra
mento. Quod superius dictũ est, q̃ Moyses uxorẽ & infantes suos imposuit uehiculis, XII
ut cũ eis in Ægyptũ pergeret, postea uero Iethro socer eius illi cũ eis occurrit, posteaq̃ edu/ Exod. 4.
xit populũ ex Ægypto, quæri potest quomodo utrũq̃ sit uerũ. Sed intelligendũ est, post il
lam quæ ab angelo futura erat interfectionẽ Moysi uel infantis, reuersam fuisse cũ paruu/
lis. Nam quidam putauerunt propter hoc angelum terruisse, ne ad impedimentũ ministe
rij quod diuinitus impositũ Moyses gerebat, fœmineus sexus comitaretur. Quæritur XIII
quomodo populo dicatur, q̃ mãdauit deus eiecturũ se eos de Aegypto in terrã Chanaã:
Pharaoni aũt dicatur, q̃ triũ dierum iter exire uellent in desertum, & immolare deo suo ex
mandato eius. Sed intelligendum est, quãuis deus sciret quid esset facturus, quoniã præscie
bat nõ consensurũ Pharaonem ad populũ dimittendũ, illud primo dictum esse quod etiã
primitus fieret si ille dimitteret: ut enim sic fierent omnia quemadmodũ cõsequens scriptu/
ra testatur, Pharaonis cõtumacia meruit & suorũ. Neq; enim mendaciter deus iubet quod
scit non facturũ cui iubetur, ut iustũ iudiciũ consequatur. Verba quæ dicit Moyses ad XIIII
dominum, Quare afflixisti populum hunc, & ut quid me misisti: ex quo enim intraui ad
Pharaonem loqui in tuo nomine in hunc populum, non liberasti populum tuum, Non cõ
tumaciæ uerba sunt uel indignationis, sed inquisitionis & orationis. Quod ex his apparet
quæ illi dominus respondit, Nõ enim arguit infidelitatẽ eius, sed quid sit facturus aperuit.

Sacramenti locum esse dubium non est, q̃ scriptura uolens originem Moysi demon/ XV
strare, quod eius actio iam expetebat, à primogenito Iacob, id est, Rubẽ progenies cœpit, Exod. 6
B inde ad Symeon, inde à Leui, ultra progressa non est, quoniam ex Leui Moyses. Hi autem
commemorantur qui iam commemorati fuerãt in illis septuagintaquinq; in quibus Israël
intrauit in Aegyptum: non enim primam neq; secundam, sed tertiam tribum, id est, leuiti/
cam deus esse uoluit sacerdotalem. Quod Moyses dicit, Ecce ego gracili uoce sum, & XVI
quomodo exaudiet me Pharao: non uidetur tantum propter magnitudinem populi excu
sare de uocis gracilitate, uerumetiã propter unum hominem. Mirum si tam gracilis uocis,
ut nec ab uno homine posset audiri, An forte regius fastus nõ eos permittebat de proximo
loqui: dicitur autem illi, Ecce dedi te deũ Pharaoni, & Aaron frater tuus erit tuus propheta.

Notandum quòd cum ad populum mitteretur, non ei dictum est, Ecce dedi te deum XVII
populo, & frater tuus erit tuus propheta, sed frater tuus, inquit, loquetur tibi ad populum. Exod. 7
Dictum est etiam, Erit os tuum, & tu illi quæ ad deum, nõ dictum est, tu illi deus. Pharaoni
autem dicitur Moyses datus deus, & secũdum analogiam propheta Moysi Aaron, sed ad
Pharaonem. Hic insinuatur nobis ea loqui prophetas dei quæ audiunt ab eo, nihilq̃ aliud
esse prophetam dei, nisi enuntiatorem uerborum dei hominibus, qui deũ uel non possunt
uel non merentur audire. Assidue deus dicit, Indurabo cor Pharaonis, & uelut XVIII
causam infert cur hoc faciat, Et implebo signa mea & portenta mea in Aegypto: tanquam
necessaria fuerit obduratio cordis Pharaonis, ut signa dei multiplicarẽtur uel implerentur
in Aegypto. Vtitur ergo deus bene cordibus malis, ad id q̃d uult ostẽdere bonis, uel quid
facturus est bonis. Et quamuis uniuscuiusque cordis in malitia qualitas, id est, quale cor ha
beat ad malum, suo fiat uitio, quod inoleuit ex arbitrio uoluntatis: & tamen qualitate ma
la ut huc uel illuc moueatur, cum siue huc, siue illuc male moueatur causis fit quibus animus
propellitur: quæ causæ ut existant uel non existant, non est in hominis potestate, sed ueni/
unt ex occulta prouidentia, iustissima planè & sapientissima, uniuersum quod creauit di/
sponentis & administrantis dei: Vt ergo tale cor haberet Pharao quod patientia dei non
moueretur ad pietatem, sed potius ad impietatem, uitij proprij fuit: Quòd uero facta sunt

ea, quibus cor suo uitio tam malignum resisteret iussionibus dei: hoc est enim quod dicitur, C
Induratum, quia non flexibiliter cõsentiebat, sed inflexibiliter resistebat: dispẽsationis fuit diuinæ, qua tali cordi non solũ iusta, sed euidẽter iusta pœna parabatur, qua timẽtes deum corrigerẽtur. Proposito quippe lucro, uerbi gratia, propter q̃d homicidiũ cõmittatur, aliter auarus, aliter pecuniæ cõtemptor mouentur: ille scilicet ad facinus perpetrãdum, ille ad cauẽdum: ipsius tamen lucri propositio in alicuius illorũ nõ fuit potestate. Ita causæ ueniunt hominibus malis, quæ non sunt quidẽ in eorum potestate, sed hoc de illis faciũt, quales eos inuenerint iam factos proprijs uitijs ex præterita uoluntate. Vidẽdum sanè est, utrum etiã sic
XIX accipi possit, Ego indurabo, tanq̃ diceret, quàm durum sit demonstrabo. Si loquetur uobis Pharao dicẽs, Date nobis signũ aut portẽtum, & dices Aaron fratri tuo, Sume uirgã & projce illã palàm Pharaõe & palàm seruis eius, & erit draco. Hic certe nõ ministerio uocis erat opus, cũ uidebatur uelut ex necessitate datus Aaron propter gracilitatẽ uocis Moysi: sed uirga erat projcienda ut draco fieret. Cur ergo Moyses ipse nõ fecit, nisi quia ista mediatio ipsius Aaron inter Moysen & Pharaonem alicuius magnæ rei figuram gerit?
XX Etiam hoc notãdum est, quòd cum signum palàm Pharaone fieret, scriptũ est, Et proiecit Aaron uirgam suam. Si forte dixisset, Proiecit uirgam, nulla esset quæstio. Quod uero addidit, suam, cum eam Moyses dederit, nõ frustra forsitan dictũ est. An erat utriq; illa uir-
XXI ga cõmunis, ut cuiuslibet eorum diceretur, uerum diceretur? Et absorbuit uirga Aaron uirgas illorum. Si dictum esset, Absorbuit draco Aaron uirgas illorum, intelligeretur uerus draco Aaron, phantastica illa figmenta nõ absorbuisse, sed uirgas. Hoc enim potuit absorbere quod erant, nõ quod esse uidebantur, & nõ erant. Sed quoniam dixit, Absorbuit uirga Aaron uirgas illorum, draco utiq; potuit uirgas absorbere, nõ uirga. Sed eo nomine appellata res unde uersa est, nõ in quo uersa est, quia in id etiam reuersa est: ideo hoc uocari debebat quod principaliter erat. Quid ergo dicẽdum est de uirgis magorum, utrum & ipsæ ueri dracones factæ fuerant, sed ea ratione uirgæ appellatæ sunt, qua & uirga Aaron: an potius D
uidebatur esse quod non erant ludificatione uenefica? Cur ergo ex utraq; parte & uirgæ dicuntur & dracones, ut de figmentis illis nihil differat loquendi modus? Sed demonstrare difficile est quomodo etiã si ueri dracones facti sunt è uirgis magorum, non fuerint tamen creatores draconũ, nec magi, nec angeli mali, quibus ministris illa operabãtur. Insunt enim corporeis rebus per omnia elemẽta mundi quædã occultæ seminariæ rationes, quibus cum data fuerit opportunitas temporalis atq; causalis, prorumpũt in species debitas suis modis & finibus. Et sic non dicuntur angeli, qui ista faciunt, animalium creatores, sicut nec agricolæ segetum uel arborum uel quorumcũq; in terra gignẽtium creatores dicendi sunt: quamuis nouerint præbere quasdam uisibiles opportunitates & causas, ut illa nascantur. Quod autem isti faciũt uisibiliter, hoc angeli inuisibiliter: deus uero solus uerus creator est, qui causas ipsas & rationes seminarias rebus ipsis inseruit. Res breuiter dicta est, quæ si exẽplis & copiosa disputatione explicetur, ut facilius intelligatur, longo sermone opus esset, à quo se ratio
XXII nostræ festinationis excusat. Fecerũt autem similiter & incantatores Ægyptiorum ueneficijs suis: & induratum est cor Pharaonis, & nõ exaudiuit eos, sicut dixit dominus. Cum hæc dicuntur, uidetur propterea cor Pharaonis induratum fuisse, quia & incãtatores Ægyptiorum similia fecerunt. Sed consequentia docebunt quanta fuerit illa obduratio, etiam
XXIII cum incantatores deficerent. Fecerunt autem similiter & incantatores Ægyptiorum
Exo. 8 ueneficijs suis, Et eduxerunt ranas super terram Ægypti, Quæritur unde, si iam ubiq; factũ erat. Sed similis quæstio est, unde & aquam in sanguinem uerterunt, si tota aqua Ægypti in sanguinem conuersa iam fuerat. Vnde intelligendũ est regionem, ubi filij Israël habitabãt, plagis talibus non fuisse percussam: & inde potuerũt incãtatores uel aquam haurire quam in sanguinem uerterent, uel aliquas ranas educere ad solam demonstrationem magicæ potentiæ: quanquam potuerunt etiam, posteaquàm illa compressa sunt, facere: sed scriptura cito narrando coniunxit quod etiam postea fieri potuit.

A Et uidit Pharao quoniam facta est refrigeratio, & ingrauatum est cor eius & non exaudiuit eos, sicut dixerat dominus. Hic apparet nõ illas tantum fuisse causas obdurationis cordis Pharaonis, q̃ incantatores eius similia faciebant, uerumetiam ipsam dei patientiam qua parcebat. Patiẽtia dei secundum corda hominum, quibusdam utilis ad pœnitendum, quibusdam inutilis ad resistendum deo, & in malo perseuerandum: nõ tamen per seipsam inutilis est, sed secundũ cor malum, sicut iam diximus. Hoc & apostolus dicit, Ignoras, quia patientia dei ad pœnitentiam te adducit. Secundum autem duritiam cordis tui & impœnitens cor, thesaurizas tibi iram in die iræ & reuelationis iusti iudicij dei, qui reddet unicuique secundũ opera eius. Nam & alibi cum diceret, Christi bonus odor sumus in omni loco, etiam illud adiunxit, & in his qui salui fiunt & in his qui pereũt, Non dixit Christi bonum se odorem esse his qui salui fiunt, malum autẽ his qui pereunt, sed tantũ bonũ odorẽ se dixit. Illi uero tales sunt, ut & bono odore pereãt secundũ sui cordis, ut sæpe dictum est, qualitatem, quæ mundãda est bona uoluntate in dei gratiã, ut incipiãt ei prodesse iudicia dei quæ malis cordibus nocent. Vnde ille immutato in melius corde cantabat, Viuet anima mea & laudabit te, & iudicia tua adiuuabunt me. Non dixit munera, uel præmia tua, sed iudicia tua. Multum est autem ut syncera fiducia dici possit, Proba me domine & tenta me, ure renes meos & cor meum. Et ne sibi aliquid ex suis uiribus tribuisse uideretur, continuo addidit, quoniam misericordia tua ante oculos meos est, & complacui in ueritate tua. Factam erga se commemorat misericordiam, ut complacere posset in ueritate, quoniam uniuersæ uiæ domini misericordia & ueritas. XXIIII

Quod dixerũt magi ad Pharaonem, Digitus dei est hic, quoniam non potuerunt educere cyniphes, senserunt profecto cum artium suarum nefariarum scirent potentiam, non talibus artibus, uelut potentior in eis esset Moyses suos conatos fuisse frustratos ut non possent educere cyniphes, sed digito dei, qui utique operabatur per Moysen. Digitus autem dei, sicut euangelium manifestissime loquitur, spiritussanctus intelligitur. Namque uno Euangelista ita narrante uerba domini ut diceret, Si ego in digito dei eijcio dæmonia, alius euangelista idipsum narrans exponere uoluit quid sit digitus dei, & ait, Si ego in spiritu dei eijcio dæmonia. Cum itaque magi faterentur, quorum Pharao potentia præfidebat, digitum dei esse in Moyse in quo superabantur, & eorum ueneficia frustrabantur: tamen induratum est cor Pharaonis nunc mirabili omnino duritia. Cur autem in tertia ista plaga magi defecerunt, nam plagæ cœperunt ex quo aqua in sanguinem uersa est, & sentire & explicare difficile est. Poterãt enim & in primo signo deficere, ubi in serpentem uirga conuersa est: & in prima plaga, ubi aqua in sanguinem commutata est: & in secunda de ranis, si hoc uoluisset digitus dei, id est, spiritussanctus. Quis enim dementissimus dixerit digitum dei in hoc signo potuisse conatus magorum impedire, & in superioribus nequiuisse? Omnino ergo certa causa est quare illa facere hucusque permissi sunt. Cõmendatur enim fortasse trinitas, & quod uerũ est summi philosophi gentiũ quantum in eorũ litteris indagatur, sine spiritusancto philosophati sunt, quãuis de patre & filio nõ tacuerint, quod etiam Didymus in libro suo meminit quem scripsit de spiritusancto. XXV

B — Luc. 11 — Matth. 12

Ecce ego mitto in te & in seruos tuos & in populum tuũ & in domus tuas cynomyiã & implebuntur domus Ægyptiorum cynomyia: ut scias quoniam ego sum dominus deus omnis terræ: & dabo interuallum inter populum meum, & inter populum tuum. Quod hic scriptura aperuit ne ubicunque diceret, intelligere debemus & in posterioribus, & in prioribus signis factum esse, ut terra in qua habitabat populus dei nullis plagis talibus uexaretur. Opportunum autem fuit ut ibi hoc aperte poneretur, unde iam incipiunt signa quibus magi similia nec conati sunt facere: proculdubio enim quia ubique fuerant cyniphes in regno Pharaonis, non autem fuerant in terra Gessen, ibi conati sunt magi similiter facere & minime potuerũt. Quousque ergo deficerent, nihil de eius terræ segregatione dictum est, sed ex quo cœperunt ea fieri ubi iam illi similia facere nec conari auderent. XXVI

Quod Latini codices habent, Euntes immolate domino deo uestro in terra hac, Græcus habet, XXVII

Venientes

Venientes immolate domino deo uestro in terra hac. Nolebat enim eos ire quò dicebant: C
sed ut illic in Ægypto immolarét, uolebat. Hoc ostendunt uerba Moysi quæ sequuntur ubi
XXVIII dicit, nõ posse fieri propter abominationes Ægyptiorum. Quod ait Moyses, Non po
test fieri sic, Abominationes eñ Ægyptiorũ immolabimus domino deo nostro: id est hæc
immolaturi sumus quæ abominãtur Ægyptij, & propterea in Ægypto nõ possumus: hoc
manifestant uerba quæ adiungit & dicit, Si enim immolauerimus abominatiões Ægypti-
orum, palam ipsis lapidabimur. Hoc enim non intelligentes, quidã interpretes nostri sic in-
terpretati sunt, ut dicerent, Non potest fieri sic, nunquid abominationes Ægyptiorum im-
molabimus domino deo nostro? Cum magis hoc scriptura dixerit, quia Ægyptiorum ab-
ominationes immolaturi sunt. Alij uero latini sic habent, Non potest fieri sic, quoniam ab-
ominationes Ægyptiorum non immolabimus domino deo nostro. Contrarium sensum
facit addita particula negatiua, cum Moyses dixerit, Non potest fieri sic, abominationes
Ægyptiorũ immolabimus domino deo nostro: & ideo in eremum dicebant se ire uelle, ubi
Ægyptij non uiderent abominationes suas. Hoc autem intelligendum est mystice signifi-
cari, quod etiam de pastoribus diximus, qui erant Ægyptijs abominabiles: & ideo separa-
tam terram Israëlitæ acceperunt, cum uenerunt in Ægyptum. Sic enim & sacrificia Israëlita
XXIX rum abominationes sunt Ægyptijs, sicut iniquis uita iustorum. Cum ablata esset locu
sta, dictum est de Pharaone, Et ingrauauit Pharao cor suum etiam in hoc tempore, & no-
luit dimittere populum. Certe nunc non dictum est, Ingrauatum est cor Pharaonis, sed in-
grauauit Pharao cor suum, sic utiq; in omnibus plagis. In uolũtate quippe hominis est ori
go uitiorum: mouentur autem causis corda hominum, alia sic, alia uero sic, etiam non diuer
sis causis, sæpe diuerso modo secundum proprias qualitates, quæ ex uoluntatibus ueniunt.
XXX Videns autem Pharao, quia non est mortuum de pecoribus filiorum Israël ullum, in-
Exod. 9 grauatum est cor Pharaonis, Quomodo ex cõtrarijs causis facta est hæc ingrauatio cordis
Pharaonis? Si enim & pecora Israëlitarum morerentur, tunc uideretur causa cõpetens qua D
cor eius ingrauaretur ad contemnendum deum, tanquam si et magi eius pecora Israëlitarũ
fecissent mori, Nunc uero unde debuit ad timẽdum uel credendum moueri, uidens nullum
pecus mortuum ex pecoribus Hebræorum, hinc ingrauatus est: id est illa ingrauatio etiam
XXXI hucusq; progressa est. Quid est quòd dicit deus ad Aaron & Moysen, Sumite uobis
plenas manus fauillæ de fornace, & aspergat Moyses in cœlum coram Pharaone & coram
seruis eius, & fiat puluis in tota terra Aegypti? Signa enim superiora, uirga fiebant, quã nõ
Moyses, sed Aaron uel extẽdebat super aquam, uel ad terram percutiebat: nunc uero inter-
positis duobus signis de cynomyia & pecorũ mortibus, ubi nec Aaron nec Moyses aliquid
operati sunt manu, dicitur ut Moyses fauillam spargat in cœlum de fornace, & hãc ambo
sumere iubentur: sed ille spargere non in terram sed in cœlum: tanquam Aaron qui datus
erat ad populum, terram percutere deberet, uel in terram, siue in aquam manum extẽdere:
Moyses uero, de quo dictũ est, Eritq; tibi in his quæ ad deum, in cœlum iubetur fauillam
spargere. Quid duo illa superiora signa, ubi nec Moyses nec Aaron manu aliquid operan
XXXII tur? Quid sibi uult ista diuersitas? Neque enim nihil. Et propter hoc ipsum con
seruatus es, ut ostendam in te uirtutem meam, & ut annuntietur nomen meum in uniuer-
sa terra. Hæc scripturæ uerba & Apostolus posuit, cum in eodem loco perdifficili uersare-
tur. Ibi autem & hoc ait, Si autem uolens deus ostendere iram, & demonstrare patien-
tiam suam, attulit in multa patientia uasa iræ: parcendo utique his, quos malos futuros es-
se præscierat, quæ uasa dicit perfecta in perditionem: Et ut notas, inquit, faceret diuitias
gloriæ suæ in uasa misericordiæ. Vnde uasorum misericordiæ uox est in psalmis, Deus
meus misericordia eius præueniet me, deus meus demonstrauit mihi inimicis meis. Nouit
ergo deus bene uti malis, in quibus tamen humanam naturam non ad malitiam creat,
sed eos perfert patienter quousq; scit oportere: non inaniter, sed utendo eis ad admonitio-
nem uel exercitationem bonorum. Ecce enim ut annũtiaretur nomen dei in uniuersa terra,
uasis

A uasis misericordiæ utiq; prodest. Ad eorum itaq; utilitatem Pharao seruatus est, sicut & scriptura testatur, & exitus docet. Quid est quod mandauit deus pharaoni, cum se factu- XXXIII
rum magnam grãdinem minaretur, ut festinet congregare pecora sua & quæcũq; illi essent Exod. 9
in cãpo, ne grandine intereant. Hoc enim non tam indignanter quàm misericorditer uidetur admonere. Sed hoc non facit quæstionem, quòd deus etiam irascens temperat pœnam, Illud est quod merito mouet, quibus nunc pecoribus consulatur si omnia mortua fuerant plaga superiore, ubi scriptũ est, q; discreuit deus inter pecora Hebræorum & Ægyptiorũ, ita ut illic nullum moreretur, omnia uero Ægyptiorum pecora morerentur. An eo soluitur quæstio quod prædixerat ea moritura quæ in campo fuissent, ut hæc accipiãtur omnia: intelligantur autem euasisse quæ in domibus erant, quæ potuerunt etiam à dubitantibus colligi & in domo teneri, ne forte uerum esset quod Moyses dominum facturum esse prædixerat: & ex his esse in campis iterũ poterãt quæ modo admonet cõgregari in domos ne grandine pereant. Maxime quia sequitur scriptura & dicit, Qui timuit uerbũ domini seruorum Pharaonis, cõgregauit pecora sua in domos: qui autem non intendit mente in uerbum domini, dimisit pecora sua in campo. Hoc ergo fieri potuit, quando etiam mortem pecorũ minatus est deus, quanq; id scriptura tacuerit. Et dixit dominus ad Moysen, Extẽde ma- XXXIIII
num tuam in cœlum & erit grando in omni terra Ægypti. Ecce iterum Moyses non in terram, sed in cœlum manum iubetur extẽdere, sicut superius de fauilla. Cum fragore cœ- XXXV
li, qui uehemens erat in grandine, Pharao territus, rogaret Moysen ut oraret pro illo cõfitenti iniquitatem suam & populi sui, Moyses ei dixit, Et tu & serui tui scio q; nondum timetis dominum, Qualem timorem quærebat, cui timor iste nondum erat ei domini timor? Facile est enim pœnam timere, sed nõ hoc est deum timere, illo scilicet domini timore pietatis, quem cõmemorat Iacob, ubi dicit, Nisi deus patris mei Abraam & timor Isaac adesset mihi, nunc me inanem dimisisses. Dominus inquit ad Moysen, Intra ad Pharaonẽ, ego XXXVI
B enim grauaui cor eius & seruorum eius ut ordine superueniãt signa mea hæc super eos: tan- Exod. 10
quam opus habeat deus cuiusquam malicia. Sed sic intelligendũ est, ac si diceret, Ego enim patiens fui super eum & seruos eius, ut nõ eos auferrem, ut ordine superueniant signa mea super eos. Quia cum patientia dei obstinatior fiebat malus animus, ideo pro eo quod est, patiens fui, dicitur, grauaui cor eius. Et non est relicta locusta una in omni terra Ægy- XXXVII
pti, & indurauit dominus cor Pharaonis. Beneficiũ certe dei commemorauit scriptura quo abstulit locustas: & secuta, dixit indurasse dominum cor Pharaonis, beneficio utique suo & patientia sua, qua illa fiebat obstinatio dum ei parceretur, sicut omnia mala corda hominum patientia dei male utendo durescunt. Tertio dicitur ad Moysen, Extende ma- XXXVIII
num tuam in cœlum, ut fieret etiam plaga tenebrarum. Nunquam autem dictum est ad fratrem eius Aaron ut extenderet manum in cœlum. Quod ergo dictum est ad Moysen, extende manum tuam super terram Ægypti, & ascendat locusta super terram, credo id significatum, etiam minus posse qui plus potest, non autem continuo cui minora conceduntur posse maiora. Deus ad Moysen dicit, Loquere ergo secreto in aures populi, XXXIX
ut petat unusquisque à proximo, & mulier à proxima uasa aurea & argentea & uestem, Exod. 11
Non hinc quisque sumendum exemplum putare debet ad expoliandum isto modo proximum. Hoc enim deus iussit qui nouerat quid quemq; pati oporteret, nec Israëlitæ furtũ fecerunt, sed deo iubenti ministerium præbuerunt, Quemadmodum cum minister iudicis occidit eum quem iudex iussit occidi, profecto si id sponte faciat, homicida est, etiam si eum occidat quem scit occidi à iudice debuisse. Est etiam ista nonnulla quæstio, Si seorsum habitabant Hebræi in terra Gessen, ubi nec plagæ fiebant quibus regnum Pharaonis affligebatur, quomodo quisque petit à proximo uel à proxima aurum, argentum, & uestem, præsertim quia ubi primum hoc mandatur per Moysen, sic positum est, & mulier à uicina sua & concellaria uel concellanea, si ita dicendum est, uel cohabitatrice sua. Vnde intelligendum est etiam in terra Gessen non solos Hebræos habitasse, sed eis aliquos

Ægyptios in illa terra cohabitatores fuisse, ad quos potuerunt merito Hebræorum etiam illa diuina beneficia peruenire, ut hinc eos & diligerent ijdem Ægyptij cohabitatores, ac quod petebant facile commodarent: nec tamē deus iudicauit ita illos alienos fuisse ab iniurijs & contritionibus quas populus dei pertulit, ut nec isto damno ferirētur qui plagis il- C
XL lis propterea quòd terræ illi parcebatur percussi non erant. Dixit autem dominus ad Moysen, Nō exaudiet uos Pharao, ut multiplicē signa mea & portenta mea in terra Ægypti: tanquam opus fuerit eius inobedientia ut signa illa multiplicarentur, quæ utiliter fiebāt ad terrendum populum dei, atq; ipsa discretione ad pietatem informandum. Sed hoc dei fuit, malitia cordis illius bene utentis, non Pharaonis, dei patientia male abutentis.

XLI Quæ autem superauerint ab eo in mane igni concremabitis, Quæri potest quomodo
Exod.12 aliquid superauit cum hoc præmoniti fuerint, ut si domus non habuerit consumendo pecori idoneam multitudinem, uicini assumantur. Sed intelligitur quoniam dictū est, os non
XLII conteretis ab eo, remansura utique fuisse ossa quæ igni cremarentur. Agnus perfectus masculus anniculus erit uobis. Mouere potest ista locutio, quasi agnus possit esse non masculus, nescientem qua necessitate ita sit translatū. Ouis enim trāsferri debuit, quia Græcus πρόβατον habet: sed πρόβατον in Græca lingua generis neutri est, & potuerūt quæ sequuntur omnia conuenire, tanquam si diceret, pecus perfectum masculum anniculum erit uobis. Potuit enim dici Latine masculum pecus: quomodo dicūtur mascula thura genere neutro: ouis autē masculus dici non posset, quia fœminini generis est ouis. Item ouis mascula si diceretur, esset absurdius: pecus uero si poneretur, etiam aliud intelligeretur, nec seruaretur sacramentum. Quod cum scriptura de oue loquatur post dicit, ab agnis & hœdis accipietis illud. Qua in re Christus significari merito accipitur. Quid enim opus erat ouem uel agnum ab agnis & hœdis accipiendum moneri, nisi ille figuraretur cuius caro non solum ex iustis, uerumetiam ex peccatoribus propagata est? Quanquam conentur Iudæi etiam hœdū intelligere accipiendum ad celebrandum pascha, & hoc etiam dictum esse putant ab agnis & D
hœdis accipi, tāquam diceret, uel ab agnis agnum, uel ab hœdis hœdum, si illud desit, sumi oportere: apparet tamen in Christo rebus impletis quid illo præcepto fuerit figuratum.

XLIII Quod scriptum est, Et facietis diem hunc in progenies uestras legitimum æternum uel æternalē, quod Græci dicitur αἰώνιον, non sic accipiendum est tanquam possit istorum prætereūtium dies esse ullus æternus: sed illud æternum est, quod iste significat dies: uelut cum dicimus ipsum deum æternum, non utiq; istas duas syllabas æternas dicimus, sed quod significant: quanquam diligenter scrutandum sit, quomodo appellare scriptura soleat æternum, ne forte ita dixerit solenniter æternū, quem nefas habeant prætermittere aut sua sponte mutare. Aliud est enim quod præcipitur quousq; fiat, sicut præceptum est ut septies muros Hiericho circūiret arca, Aliud cū præcipitur sic obseruari aliquid, ut nullus terminus præfiniatur obseruationis, siue quotidie, siue per menses, siue per annos solenniter, siue per multorum uel aliquorum annorum certa interualla. Aut ergo sic appellauit æternum, quod nō sua sponte audeant desinere celebrare: aut sicut dixi, ut nō ipsa signa rerum, sed res quæ his
XLIIII significātur æternæ intelligantur. Et factus est clamor magnus in Ægyptijs. Nō enim erat domus in qua nō erat in ea mortuus, Nōne potuit esse aliqua domus quæ primogenitum non haberet? Cū ergo primogeniti tantūmodo morerētur, quomodo nulla erat quæ non haberet mortuum? An & hoc diuinitus præsciētia dei fuerat procuratum, ut in omnibus omnino essent domibus primogeniti in quibus percuterentur Ægyptij? Ab hac sanè plaga non sunt putandi immunes fuisse Ægyptij, qui habitabant in terra Gessen, hominū quippe erat, uel animalium, non terræ: id est, homines & animalia primogenita moriebantur occulto & angelico percussu: nō aliquid in terra uel in cœlo factum erat, sicut rana uel locusta, uel tenebræ unde qui habitabant affligerentur. A talibus enim plagis cum terra Gessen fuisset aliena, proculdubio perueniebat beneficium ad eos Ægyptios, qui in eadem terra cum Hebræis morabantur: hac uero primogeniti eorum omnes percussi sunt.

Filij

A Filij autem Iſrael fecerunt ſicuti præceperat illis Moyſes,& petierunt ab Ægyptijs ua XLV
ſa aurea & argentea & ueſtem, & dominus dedit gratiam populo ſuo coram Ægyptijs &
commodauerunt illis,& prædati ſunt Ægyptios. Iam hoc factum fuerat ante mortes pri/
mogenitorum Ægyptiorum: ſed nunc per recapitulationem repetitur. Nam narratum eſt
quando factum eſt. Modo enim fieri quomodo poſſet ut in tanto luctu ex mortibus ſuo/
rum accommodarent iſta filijs Iſrael? Niſi forte quis dicat etiam iſta plaga non fuiſſe per/
cuſſos Ægyptios qui cum Hebræis inhabitabant terram Geſſen. Quid eſt quod ait, XLVI
Accipietis aũt faſciculũ hyſopi & tingẽtes ex ſanguine qui eſt iuxta oſtiũ,linietis ſuperlimẽ
& ſuper ambos poſtes, Quæritur enim quem ſanguinẽ dicat iuxta oſtiũ,cũ illius agni uti/
que uelit intelligi ſanguinem,cuius immolatiõe fit paſcha: utrum ne eo modo conſequẽter
præcepit,quamuis hoc tacuerit, ut idem agnus iuxta oſtium occidatur? An quod eſt credi/
bilius,ideo dixit ex ſanguine qui eſt iuxta oſtium, quia utiq; ille qui liniturus eſt ſuperlimẽ
& poſtes,uas ipſum in quo ſanguinem excepit,iuxta oſtium poſiturus eſt,ut ad manũ ha/
beat quãdo tingat. Suſtulerunt autẽ filij Iſrael de Ramaſſe in Soccoth,in ſexcẽta mi/ XLVII
lia peditum uiri,præter inſtructum uel cenſum. Si iſto modo poteſt recte interpretari qđ
græcus habet ἀποσκευὴν: quo uerbo non ſolum mobilia, uerumetiam mouentia ſignificari
indicat ſcriptura,ubi Iudas loquens ad patrem ſuum dicit,Mitte puerum mecum & ſurgẽ/ Gen.45
tes ibimus ut uiuamus & non moriamur,& nos,& tu,& ſubſtantia noſtra. Ibi enim græcus
ἀποσκευὴν habet,ubi ſubſtantiã latinus interpretatus eſt, quod aliquando cenſum interpre/
tantur noſtri:ſicut nunc inſtructum dicere uoluimus,dum tamẽ eo nomine & homines &
iumenta uel omnia pecora intelligantur, Vbi etiam uiri & uxores poſſent intelligi,neſcio.
Sexcenta tamen milia peditum cum ſcriptura commemoret addens & dicens, excepto in/
ſtructu uel cenſu uel ſubſtantia,uel ſi quo alio uerbo melius interpretatur ἀποσκευὴν,manife
ſtum eſt & homines ſignificatos, ſiue in ſeruis,ſiue in mulieribus ſiue in his ætatibus, quæ
B militiæ non eſſent idoneæ, ut ſexcenta milia peditum in eis ſolis intelligamus qui poſſent
militari agmine armari. Quæri autem ſolet,utrum ad tantum numerum hebræi perueni/
re potuerint per eos annos in Ægypto,quos oſtendere conſideratus in ſcripturis numerus
poteſt,qui primum anni quot fuerint, non parua quæſtio. Dicit enim deus ad Abrahã cũ
factum eſſet illud ſacrificium de uacca trima & capra & ariete & turture & columba,anteq̃
non ſolum Iſaac,ſed nec Hiſmael quidem natus eſſet, Sciendo ſcias, quia peregrinum erit
ſemen tuum in terra non propria, & in ſeruitutem redigent eos & nocebunt illis quadrin/
gentis annis. Si ergo quadringentos annos ſic acceperimus ut in ſeruitute ſub Ægyptijs in
telligantur,nõ paruum ſpatium temporis fuit,quo ita populus multiplicaretur. Sed tot an
nos non fuiſſe,apertiſſimo iudicio ſcriptura teſtatur. Quidam enim putant quadringẽtos
triginta annos accipi debere, ex quo Iacob intrauit in Ægyptum, donec inde populus per
Moyſen liberatus eſt,quoniam in Exodo ſcriptum eſt, Incolatus autem filiorũ Iſrael quẽ
incoluerunt in terra Ægypti & in terra Chanaan ipſi & patres eorum anni quadringenti
triginta. Seruitutis autem eorum uolunt eſſe annos quadringentos:propterea q, ſcriptum
eſt in Geneſi, Sciendo ſcias, quia peregrinum erit ſemen tuum in terra non ſua, & in ſerui/
tutem redigent eos & nocebunt illis quadringentis annis. Sed quoniam ſeruitutis anni
poſt mortem Ioſeph cõputantur, Illo enim uiuo,non ſolum ibi non ſeruierunt,uerũetiam
regnauerunt:non eſt quemadmodum computentur quadringenti triginta in Ægypto. In
greſſus eſt enim Iacob anno filij ſui trigeſimo & nono:quoniam triginta annorum erat Io
ſeph cum apparuit in conſpectu Pharaonis,& regnare cœpit ſub illo. Tranſactis autem ſe
ptem annis ubertatis ſecundo anno famis ingreſſus eſt Iacob in Ægyptum cum alijs filijs
ſuis: ac per hoc tunc agebat Ioſeph triginta & nouem annos, qui impletis uitæ ſuæ annis
centum & decem mortuus eſt:uixit enim in Ægypto poſt ingreſſum ad ſe patris ſui,ſeptu
aginta & unum annos. Quos ſi retraxerimus à quadringentis triginta annis, remanebunt
ſeruitutis anni, id eſt poſt mortem Ioſeph,non quadringenti,ſed trecenti & quinquaginta

nouem anni. Quòd si ex illo putabimus nos computare debere, ex quo Ioseph sub Pharaone regnare cœpit, ut tunc quodammodo intelligatur intrasse Israël in Aegyptum, quãdo ibi filius eius tanta potestate sublimatus est, etiam sic trecẽti quinquaginta erunt, quos Tychonius uult accipi quadringentos, ut à toto pars intelligatur, id est à toto centenario pars quinquagenaria, & probat hac loquendi regula solere uti scripturam. Si autẽ quod aliquanto probabilius dici potest, tunc habeamus intrasse Israël in Aegyptum, quando illic Ioseph esse uenditus cœpit, detracturi sumus adhuc annos tredecim, ut trecẽtos trigintaseptem annos pro quadringẽtis accipiamus. Sed cum scriptura cõmemoret Caath filium Leui auum Moysi cum auo suo Iacob intrasse in Aegyptum, dicat autem eum uixisse annos cẽtum triginta, filium uero eius patrem Moysi Amram centum trigintaseptem, Moysen uero dicat octoginta annorum fuisse, cum de Aegypto populum liberauit: etiam si tunc genuisset Caath patrem Moysi, quo anno mortuus est, ille quoq; Amram ultimo uitæ suæ anno genuisset Moysen, computet annos centum triginta, & centum trigintaseptem, & octoginta, trecentos & quadragintaseptem annos faciunt, non quadringentos triginta. Quòd si quis dicat extremo anno uitæ Iacob natũ esse Caath filium Leui, septuaginta fermè anni possunt accedere illi summæ, quia septuaginta unũ annos uixit in Aegypto Ioseph post ingressum patris sui, Quapropter etiã si septuaginta anni uitæ Ioseph ab ingressu Iacob in Aegyptũ usq; ad natiuitatem Caath, si tunc natus asseratur, & centum triginta anni ipsius Caath, & centum triginta septem filij eius Amram patris Moysi, & octoginta ipsius Moysi, quadringentos & decem & septem annos faciunt, nõ quadringẽtos triginta. Proinde illa nimirũ cõputatio, quã secutus est Eusebius in historia sua Chronica, perspicua ueritate subnixa est. Ab illa enim promissiõe computat quadringẽtos triginta annos, qua uocauit deus Abraã, ut exiret de terra sua in terrã Chanaan: quia & Apostolus cum Abraæ laudaret & cõmendaret fidem, in ea promissiõe qua Christum uult intelligi prophetatum, id est qua promisit deus Abraæ quòd benedicerẽtur in eo omnes tribus terræ, Hoc aũt dico, inquit, quia testamentum cõfirmatum à deo, post quadringentos & triginta annos facta lex nõ infirmat ad euacuandas promissiões. Ex illa ergo promissione qua uocatus est Abraam & credidit deo post quadringentos & triginta annos factam legem dicit Apostolus, non ex tempore quo Iacob intrauit in Aegyptũ. Deinde etiã ipsa scriptura Exodi satis hoc significauit: nõ enim dixit, Incolatus filiorũ Israël, quem incoluerunt in terra Aegypti anni quadringẽti triginta: sed aperte dixit, Quem incoluerũt in terra Aegypti & in terra Chanaan ipsi & patres eorũ. Ac per hoc manifestũ est computãdum esse tempus etiã patriarcharum Abraæ, Isaac, & Iacob, ex quo peregrinari cœpit Abraam de terra Chanaan: id est ex illa promissione, in qua eius fidem laudat Apostolus, usq; ad illud tempus, quo ingressus est Israël in Aegyptũ. Toto quippe isto tempore peregrinati sunt patres in terra Chanaan, & deinde semen Israël in Aegypto: ac sic cõpleti sunt quadringenti triginta anni à promissiõe usq; ad exitũ Israel ex Aegypto, quãdo facta est lex in monte Sina, quæ non infirmat testamentũ ad euacuandas promissiões. Septuagesimo & quinto anno uitæ suæ Abraam, sicut scriptura dicit, egressus est in terrã Chanaan, & genuit Isaac cum esset annorũ centũ. Fiunt itaq; anni uigintiquinq; ex promissiõe usq; ad natum Isaac. His adduntur omnes anni uitæ suæ Isaac, id est centum octoginta, fiunt ducenti quinq; tunc erat Iacob annorũ centũ uiginti. Nati sunt enim sexagenario patre gemini, ipse & Esau: post decem aũt annos intrauit Iacob in Aegyptũ, cum esset annorũ centum triginta, Ioseph aũt cum esset trigintanouẽ. Fiunt proinde anni à promissione usq; ad ingressum Iacob in Aegyptũ, ducenti quindecim. Ioseph aũt ab illo tricesimo & nono anno ætatis suæ, in quo eum pater in Aegypto inuenit, uixit septuaginta & unum annos: quia omnes ætatis eius anni centũ decẽ fuerunt. Cum itaq; ad ducẽtos quindecim annos accesserint septuagintaunus, fiunt anni ducenti octoginta sex. Restant cẽtum quadragintaquatuor uel quinq;, quibus intelligit seruisse in Aegypto populus Israël post mortẽ Ioseph. His annis quantũ multiplicari potuerint, si fœcunditas hominis cõsideretur, adiuuante

Margin: C (beside line 1); Gal. 3 and D (beside "deus Abraæ quòd benedicerẽtur...")

A adiuuante illo qui eos uoluit ualde multiplicari, reperitur non esse mirũ q; in sexcentis mili bus peditũ egressus est populus ex Ægypto: excepto cætero apparatu, ubi & seruitia erãt, & sexus muliebris & imbellis ætas. Quod ergo dixit deus ad Abraham, Sciẽdo scias, quia peregrinum erit semen tuum in terra non propria, & in seruitutem redigẽt eos & nocebũt illis quadringentis annis, non sic accipiendum est, tanq; in illa durissima seruitute quadrin-gentos annos dei populus fuerit: sed quia scriptum est, In Isaac uocabitur tibi semen, ex an Gen. 21 no natiuitatis Isaac usq; ad annum egressionis ex Ægypto computantur anni quadringẽ-ti quinq;. Cum ergo de quadringentis triginta detraxeris uigintiquinq; qui sunt à promis-sione usq; ad natum Isaac, non mirum est si quadringẽtos & quinq; annos summa solida quadringentos uoluit appellare scriptura, quæ solet tẽpora ita nuncupare ut quod de sum ma perfectioris numeri paululum excrescit, aut infra est, non computetur. Non itaq; quod ait, in seruitutem redigent eos & nocebunt illis, ad quadringentos annos referendũ est, tan quam per tot annos eos habuerint in seruitute: sed referendi sunt quadringenti anni ad id quod dictum est, peregrinum erit semen tuum in terra non propria: quia, siue in terra Cha naan siue in Ægypto peregrinum erat illud semẽ, anteq; hæreditatem sumerẽt terram ex promissione dei, quod factum est posteaq; ex Ægypto liberati sunt: ut hyperbaton hic in telligatur, & ordo uerborum sit, Sciendo scias, quia peregrinum erit semẽ tuum in terra nõ propria quadringentis annis: illud autem interpositum intelligatur, & in seruitutẽ redigent eos & nocebunt illis: ita ut ad quadringẽtos annos ista interpositio non pertineat. In extre ma enim parte annorũ summæ huius, hoc est post mortem Ioseph factum est ut in Ægy-pto populus dei duram perageret seruitutem. XLVIII Quid est quod ait cum de pascha præ-ciperet, Erit tibi in signo super manum tuam, An intelligitur super opera tua, id est quod Exo. 13 præferre debeas operibus tuis? Pertinet enim pascha propter occisionẽ ouis ad fidẽ Chri-sti & sanguinem quo redempti sumus, Hæc autẽ fides operibus præponenda est, ut sit quo

B dammodo super manum aduersus illos qui in operibus legis gloriabantur: de qua re apo-stolus loquitur, & nullum ait posse deo placere sine fide: qui fidem operibus sic anteponit, ut ex illa pendeant bona opera, atq; ab ea præueniantur, non ut ipsa uelut meritis bonorũ operum retribui uideatur. Illa enim ad gratiam pertinent: si autem gratia, iam non ex ope XLIX ribus, alioquin gratia iam non esset gratia. Cum autem emisit Pharao populum, nõ deduxit eos deus per uiam terræ Philistijm, quæ prope erat. Dixit enim deus, Ne quando pœniteat populum cum uiderit prælium & reuertatur in Ægyptum. Hic ostẽditur omnia fieri debere quæ consilio recte fieri possunt, ad euitanda quæ aduersa sunt, etiam cum deus L apertissime adiutor est. Quinta autem progenie ascenderunt filij Israel de terra Ægy pti, Vtrum progeniem in cẽtum annis uult computari, & ideo quinta progenie, quia post quadringentos & triginta annos: an per hominum generationes hoc potius intelligẽdum est, ab ipso Iacob, qui intrauit in Ægyptũ usq; ad Moysen, qui cum populo egressus est. Iacob enim primus, secũdus Leui, tertius Caath, quartus Amram, quintus Moyses inueni tur. Has autem dicit progenies latinus interpres, quas γενεὰς græci uocant, quæ in euange-lio generationes appellantur, nec numerantur nisi per successiones hominum, non per nu-merum annorum. Dixit autem Moyses, Confidite & state & uidete salutem quæ est LI à domino quã faciet uobis hodie. Sicut enim uidistis Ægyptios hodie, non apponetis am Exo. 14 plius uidere eos in æternum tẽpus. Quomodo accipienda sunt hæc uerba cum uiderint po stea Israelitæ Ægyptios: an quia isti qui tunc uidebant nõ eos ulterius uiderint, quia & illi sunt mortui qui consequebantur, & isti omnes quiq; die mortis suæ? Nam posteri eorum uiderunt posteros illorum. An nõ eos uidebitis sicut hodie, intelligendum est non sicut ho-die persequentes & inimicos, & tanto post uos agmine uenientes: ut omnino nulla sit quæ stio, nec de æterno tempore quod hic posuit, quia & si uidebunt se utiq; tempore resurrecti onis, non sic utiq; uidebũt ut hodie. Quid est quod dicit dominus ad Moysen, Quid LII tu clamas ad me, cum scriptura nõ dixerit aliquid de Moysi uocibus, nec eum orantem cõ-

memorauerit, nisi quia intelligi uoluit hoc eum egisse uocis silentio ut corde clamaret. C

LIII Et tu eleua uirgam tuam, & extende manum tuam super mare, Hæc est uirga illa in qua fiebant mirabilia, quæ modo dicitur esse Moysi: tunc aũt fratris eius fuisse dicebat, quã

LIIII do per illam ipse operabatur. Extendisti manum tuam, & transuorauit eos terra. Ter

Exo.15 ra pro aqua non mirum est posita, Tota quippe pars ista extrema uel infima mundi, terræ nomine censetur, secundum id quod sæpe dicitur, deus qui fecit cœlum & terram: & in illius psalmi distributione commemoratis cœlestibus, Laudate, inquit, dominum de terra: & ea

LV exequitur in laude quæ etiam ad aquas pertinebant. Misisti spiritum tuum & cooperuit eos mare. Ecce iam quinto cõmemoratur spiritus dei, ut in hoc numero accipiamus & quod dictũ est, Digitus dei est hic. Primo ubi scriptũ est, Spũs dei ferebatur super aquas. Secundo ubi dicitur, Non permanebit in istis hominibus spiritus meus quoniã caro sunt. Tertio ubi Pharao dicit ad Ioseph, Quoniam spiritus dei est in te. Quarto ubi incantatores Ægyptiorum dicunt, Digitus dei est hic. Quinto in hoc cantico, Misisti spiritum tuum & cooperuit eos mare. Meminerimus autem spiritum dei non solum ad beneficia, uerumetiam ad uindictam commemorari. Nam quid aliud etiam supra dixit, Per spiritũ iræ tuæ diuisa est aqua? Iste itaq; spiritus iræ dei in Ægyptios: nam spiritus iræ eis quibus nocuit aquarum diuisio, ut intrantes possent aquis redeuntibus obrui: filijs uero Israel quibus ꝓfuit q; aqua diuisa est, non fuit ille spiritus iræ dei. Vnde significatur propter diuersas operationes & effectus spiritus dei, dissimiliter appellari, cum sit unus atq; idem ille duntaxat qui etiam spiritussanctus in unitate trinitatis accipitur. Proinde non arbitor alium quàm

Roma.8 eundem significari ubi dicit apostolus, Non enim accepistis spiritum seruitutis iterum in timore: sed accepistis spiritum adoptionis in quo clamamus, abba pater: quia eodem spiritu dei, id est digito dei quo lex in tabulis lapideis conscripta est, timor incussus est eis qui gratiam nondum intelligebant, ut de sua infirmitate atq; peccatis per legem conuincerentur, & lex illis fieret pædagogus, quo perducerẽtur ad gratiam quæ est in fide Iesu Christi. De D hoc autem spiritu adoptionis & gratiæ, id est de hoc opere spiritus dei quo impertitur gratia & regeneratio in uitam æternam, dicitur, Spiritus autem uiuificat, cum supra diceretur, littera occidit, id est lex conscripta, tantummodo iubens sine adiutorio gratiæ.

LVI Venerunt autem in Mesra & non poterant bibere aquã de Mesra, amara enim erat. Si propter hoc appellatum est nomen loci eius amaritudo, quia non poterant ibi aquam bibere, eo q; amara est, Mara enim interpretatur amaritudo, quomodo uenerũt in Mesra, nisi quia eo nomine locum scriptura appellauit in quem uenerunt, quo iam appellabatur cum hæc scribebantur, Posterius enim utiq; scripta sunt quàm illa contigerunt.

LVII Et ostẽdit ei dominus lignũ & misit illud in aquã: & facta est aqua dulcis. Genus ligni erat istam habens uim, an quolibet ligno id facere potuerat deus qui tanta mirabilia faciebat? Hoc tamen uidetur significare quod dictum est, ostendit ei, tanq; tale iam lignũ esset quo posset hoc fieri, Nisi forte locus erat ubi ligna omnino non inueniebantur: ut hoc ipsum esset diuini adiutorij q; ei dominus lignũ ostendit ubi nullũ erat: & per lignũ aquas dulces fecit, præfigurãs gloriam & gratiam crucis: sed in tali etiam natura ligni quis nisi cre-

LVIII ator & demonstrator laudandus est? Dixit dominus ad Moysen, Ecce ego pluam uo

Exo.16 bis panes de cœlo: & exiet populus & colligent unius diei in diem, ut tentem illos si ambulent in lege mea, an non. Tentatio ista probatio est, non ad peccatum seductio: nec ideo ꝓbatio ut deus nouerit, sed ut ipse ipsis hominibus ostendat quo humiliores fiant ad petendum adiutorium & agnoscendam dei gratiam. Moyses & Aaron dicunt ad po

LIX pulum inter cætera, Propter quod exaudiuit dominus murmurationem uestram qua uos murmuratis aduersum nos. Nos autem quid sumus? Non enim aduersum nos murmur uestrum est, sed aduersus dominum. Non enim tantum se ualere uoluerunt quãtum deũ. Dixerunt enim, quid sumus nos? Vt illi aduersus illum se scirent murmurasse qui istos miserat, & per istos operabatur. Nec talis est illa sentẽtia, ubi Petrus dicit Ananiæ, Cur ausus

A es mentiri spiritui sancto, Non hominibus mentitus es, sed deo. Quod simile fuisset si dixisset, non spiritui sancto mentitus es, sed deo. Ita enim loquēs, negaret deum esse spiritum sanctum. Nunc uero cum dixisset, Ausus es mentiri spiritui sancto, cum ille se putaret hominibus fuisse mentitum, ipsum spiritum sanctum deum esse monstrauit, subiungens, Nō hominibus mentitus es sed deo. Deus mandauit per Moysen populo, Ad uesperam LX
edetis carnes, & mane replebimini panibus, Ecce non pro omni alimento panes nominantur. Nam isto nomine carnes complecterentur, quia & ipsæ alimenta sunt: nec tamē panes eos modo dicit qui fiunt ex frumento, Ipsos enim proprie panes appellare consueuimus: manna autem panum nomine appellat. Non autem uacat, q; dicit ad uesperam carnes & mane panes se daturum. Tale quippe aliquid etiam in Helia significatū est, cum ei alimenta coruus afferret. An forte carnibus ad uesperam & mane panibus, ille significatur, qui traditus est propter delicta nostra, & resurrexit propter iustificationem nostram? Ad uesperā quippe mortuus ex infirmitate sepultus est, mane autem apparuit discipulis, quia resurrexerat ex uirtute. Et dixit Moyses ad Aaron, Accipe uas aureum unum, & mitte illud LXI
plenum gomor mānæ, & repone illud ante deum, & seruetur in progenies quemadmodū præcepit dominus. Quæri potest ubi Aaron poneret ante deum, quando nec ullum simulacrum fuit, nec arca testamēti iam fuerat instituta. An forte ideo de futuro dixit, repones, ut intelligeretur tunc ante deum posse reponi quando futura erat arca: an potius ante deū dictum est quod fit ipsa deuotione offerēdi, in quocūq; loco poneretur, ibi enim est deus? Sed illud quod adiungit, Et reposuit Aaron ante testimonium ad reseruandum, priorem magis sensum asserit. Hoc enim modo scriptura dixit per prolepsim, quod postea factum est cum esse cœpit tabernaculum testimonij. Filij autem Israel ederunt manna annis LXII
quadraginta, quoadusq; uenirent in terram quæ inhabitatur. Manna ederunt quoadusq; uenirent in partem phœnicis. Significauit scriptura per prolepsim, id est hoc loco commemorando quod etiam postea factum est, non edisse filios Israel in eremo nisi manna. Hoc
B est enim quod ait, usq; ad terram quæ inhabitatur, id est quæ iā non est eremus: non quia continuo ut uenerunt ad terram habitabilem destiterunt uesci manna, sed quia non ante. Traiecto enim Iordane significatur manna cessasse, ubi panes terræ manducauerunt: quādo ergo ingressi sunt habitabilem terram, anteq; transierunt Iordanem, uel tantum manna uesci, uel utroq; cibo potuerunt. Hoc quippe intelligi potest, quando cessasse manna nō dicitur nisi Iordane traiecto: Cur autem in illa eremi inopia etiam carnes desiderauerunt, quādo de Aegypto cū suis ualde multis pecoribus exierunt, magna quæstio est, Nisi forte dicatur, cum per eremū pascua tanta non essent, & ex eo minor futura uideretur fœcūditas pecorum, pepercisse illos pecoribus, ne omnibus deficientibus etiam sacrificijs necessaria defuissent: uel si quid aliud dici potest, unde quæstio ista soluatur. Congruentius tamen creditur non eos carnes desiderasse quas de pecoribus habere poterant: sed eas quæ deerant, ex aquis uidelicet. Ipsas quippe in illa eremo non inueniebant: unde & illis ortygometra Ortygometra
data est, id est aues quas coturnices multi latini interpretati sunt, cum sit aliud genus auiū ortygometra, quamnis coturnicibus non usq;quaq; dissimile. Nouerat enim deus quid desiderarent, & desiderium eorum quo carnis genere satiaret. Sed quia scriptura concupiuisse illos carnes dixerat, nec expresserat cuiusmodi carnes, ideo quæstio facta est. Manna LXIII
ederūt quoadusq; uenirent in partem Phœnicis. Iam dixerat quoadusq; uenirent ad terram quæ inhabitatur. Sed quia non expresserat proprie quam diceret, repetitione uidetur quandā proprietatē expressisse, dicēdo, in partem phœnicis. Sed tunc illam terrā sic credendū est appellatā: modo enim hoc nō uocat nomine. Alia quippe est quæ Phœnice appellatur regio Tyri & Sidonis, quā illos transisse non legitur: quanq; scriptura fortasse potuerit terrā phœnicis appellare, ubi palmarum arbores iam esse cœperāt post eremi uastitatem, quoniam palma græce sic appellatur. In initio enim profectionis suæ inuenerāt locum ubi septuaginta palmarum arbores fuerant, & duodecim fontes: sed postea eos excepit eremi

prolixitas,ubi tale aliquid non fuit,quousq; uenirent ad loca quæ colebantur. Verum ille C
sensus est probabilior,ut credamus sic appellatam tunc fuisse terram,Multarũ enim terra/
rum & locorum,sicut fluminũ & urbiũ,nomina certis existentibus causis antiquitate muta
LXIIII ta sunt. Et dixit Dominus ad Moysen, Antecede populũ,Sume aũt tecum de seniori
Exo.17 bus populi:& uirgã in qua percussisti flumen,accipe in manu tua.Flumẽ Aaron legit,non
Moyses uirga percussisse, Nã Moyses eadẽ uirga mare diuisit, non flumẽ.Quid sibi ergo
uult,Accipe uirgam in qua percussisti flumen? An forte mare appellauit flumen? Quæren
dũ exemplũ locutionis huius,si ita est:an quod Aaron fecit,Moysi potius tributum est:qa
per Moysen deus iubebat,quæ faceret Aaron:& in Moyse autoritas, in illo aũt ministeriũ
fuit:quandoquidẽ & primis suis uerbis deus hoc illi ait de fratre suo,Erit tibi ad populũ,tu
LXV illi in his quæ ad deũ. Et ecce ego sto super cacumen collis,& uirga dei in manu mea, di
cit Moyses ad Iesum Naue cum præciperet pugnare aduersus Amalech. Nunc ergo uirga
dei dicitur quæ primũ dicta est uirga Aaró,postea uero uirga Moysi: sicut dicitur spiritus
Heliæ qui est spiritus dei,cuius particeps factus est Helias:sic illa potuit dici.Dicitur etiam
dei iustitia,quæ nostra est, sed donata à deo: de qua loquens apostolus, Iudæos arguit di/
Roma.10 cens,Ignorantes dei iustitiam & suam iustitiam uolentes constituere,id est tanquam à se si
LXVI bi paratam,contra quales dicit,Quid enim habes quod nó accepisti. Venit aũt Aaró
Exo.18 & omnes seniores Israel manducare panem cum socero Moysi ante deum,uel sicut alij co/
dices habent coram deo,quod græce scriptũ est ἐναντίον τοῦ θεοῦ.Quæritur ubi ante deũ,quã
do nec tabernaculum fuit,nec arca testamenti:quæ postea sunt instituta. Neq; enim & hic
de futuro dictum accipere possumus, sicut dictum est de manna quod positum est in uase
aureo. Ergo ante deum id accipere debemus factum,quod in honorem dei factũ est. Vbi
LXVII enim non deus? Moyses socero suo dixit,Quia uenit ad me populus inquirere iudi/
cium à deo cum eis contigerit disceptatio,& cum uenerint ad me,iudico unumquẽq;,& mo
neo eos præcepta dei & legem eius, Quæri potest quomodo ista Moyses dixerit, cum lex D
dei adhuc nulla conscripta esset:nisi quia lex dei sempiterna est,quam cõsulunt omnes piæ
mentes,ut quod in ea inuenerint,uel faciant,uel iubeant,uel uetent,secundum q̃ illa incom
mutabili ueritate perceperint.Nũquid enim Moyses, quamuis cũ illo deus loqueretur, per
singula credendum est q̃ consulere soleret deum si quid esset in disceptationibus tãtæ mul
titudinis,quæ illum in hoc iudicandi negocio à mane usq; ad uesperã detinebat? Et tamen
nisi suæ menti præsidentem dominum consuleret,legemq; eius æternam sapienter attende
LXVIII ret,quid iustissimum iudicare inter disceptantes posset nó inueniret. In eo q̃ Iethro cõ
silium dat genero suo Moysi, ne occupatus iudicijs populi & ipse & populus consumme/
retur consumptione intolerabili, Prima quæstio est,cur hoc deus famulum suum,cum quo
ipse tanta & talia loquebatur,ab alienigena passus est admoneri. In quo scriptura nos ad/
monet,per quemlibet hominem detur consilium ueritatis,non debere contemni. Videndũ
est etiã,ne forte ibi uoluerit deus ab alienigena admoneri Moysen, ubi & ipsum posset ten
tare superbia:sedebat enim iudiciaria sublimitate solus,uniuerso populo stante, Nam hũc
sensum indicat,cum ipse Iethro eos eligi iussit ad iudicandas causas populi,qui odissent su
perbiã.Deinde q̃ sit obseruandũ quod alibi scriptura dicit, Fili ne in multis sint actus tui,
satis & hic apparet.Deinde uerba Iethro dantis consilium Moysi consideranda sunt,Dicit
enim,Nunc itaq; audi me,& cõsilium dabo tibi,& erit deus tecum. Vbi mihi uidetur signi/
ficari, nimis intentum humanis actionibus animum, deo quodammodo uacuari, quo fit
LXIX tanto plenior,quanto in superna atq; æterna liberius extenditur. Quod uero adiũgit
& dicit,Esto tu populo in his quæ ad deũ,& referes uerba eorum ad deũ: & testaberis illis
præcepta dei & legem eius:& demonstrabis illius uias in quibus ambulabunt in eis, & ope
ra quæ faciant,Cum populo uniuerso hoc agendũ esse demonstrat.Non enim ait,uniuscu
iusq; uerba referes ad deũ,sed uerba eorũ,cum supra dixisset,Esto tu populo in his quæ ad
deũ

A deum sunt. Post hæc admonet, ne singulorum negotia quæ inter se habent deferantur, electis uidelicet potentibus uiris deum colentibus, iustis & qui oderint superbiam, quos constituat super millenos, alios super centenos, alios super quinquagenos, alios super denos, Sic & ab ipso Moyse remouit graues & periculosas occupationes, nec istos grauauit, Quãdoquidem ipsi mille haberent unum super se, & sub illo haberent alios decem, & sub eis alios uiginti, & sub his alios centum, ut uix aliquid ad singulos quosque præpositos perueniret, quod iudicare necesse haberent. Insinuatur hic etiam humilitatis exemplum, quod Moyses cũ quo loquebatur deus, nõ fastidiuit neq; contempsit alienigenæ soceri sui consilium: quanquam & ipse Iethro, cum Israelita non fuisset, utrum inter uiros deum uerum colentes, religiosos'q; sapientes habendus sit, quemadmodum & Iob cum ex ipso populo non fuisset, meritò quæritur, imò credibilius habetur: ambigue quippe posita sunt uerba, uel utrum sacrificauerit deo uero in populo eius, quando uidit generum suum, uel utrum adorauerit eum ipse Moyses: quanquam de adoratione etiam si expresse positum esset, honor uideretur socero redditus, eo modo quo solet hominibus honorificentiæ causa exhiberi à patribus, Sicut de Abraam scriptum est, quod adorauerit filios Heth. Quos autem dicat Gen. 23
γραμμάτων εἰσαγωγεῖς post decuriones, nõ facile sciri potest: quoniã hoc nomẽ in nullo usu habemus, uel officiorum uel magisteriorum. Nam quidam doctores interpretati sunt, ut intelligantur utiq; litterarum, qui introducant in litteras, sicut resonat Græcum uocabulũ. Hic sanè significatur quòd ante legem datam habuerint Hebræi litteras, quæ quando cœperint esse, nescio utrum ualeat indagari. Nonnullis enim uidetur à primis hominibus eas cœpisse, & perductas esse ad Noe, atq; inde ad parentes Abrahæ, & inde ad populum Israel: sed unde hoc probari possit ignoro.

Mensis autem tertij exitus filiorum Israel de terra Ægypti hac die uenerunt in eremũ LXX
Sina. & profecti sunt ex Raphidin, & uenerũt in eremum Sina, & applicuit Israel ibi cõtra Exo. 19
B montem, & Moyses ascendit in montem dei, & uocauit eum dominus de monte dicens, Hæc dices domui Iacob, & nuntiabis filijs Israel, Vos ipsi uidistis quæ fecerim Ægyptijs, quomodo portauerim uos super alas aquilarũ & assumpserim mihi, Si ergo audieritis uocem meam & custodieritis pactum meũ, eritis mihi in peculium, &c. Deinde paulopost, Descende & testare populo & purifica illos hodie & cras: & lauent uestimenta sua, & sint parati in diem tertium. Tertia enim die descendet dominus in montem Sina coram omni populo. Hoc die reperitur data lex, quæ in tabulis lapideis scripta est digito dei, sicut consequentia docent. Dies autem iste tertius apparet tertij mẽsis ab exitu Israel ab Ægypto. Ex die ergo quo pascha fecerunt, id est agnum immolauerunt & ederunt, qui fuit quartusdecimus primi mensis, usq; ad istum quo lex datur, dies quinquaginta numerantur: decem & septem scilicet primi mensis, reliqui ab ipso quartodecimo: deinde omnes triginta secundi mensis, qui fiunt quadragintaseptem: & tertius tertij mẽsis, qui est à solennitate occisi agni quinquagesimus, Ac per hoc fit in ista umbra futuri, secundum agni immolati diem festũ sicut quinquagesimo die lex data est, quæ conscripta est digito dei: ita in ipsa ueritate noui testamenti à festiuitate agni immaculati Christi Iesu quinquaginta dies numerantur, quando spiritussanctus de altissimis datus est. Digitum autem dei esse spiritumsanctum, supra iam diximus teste euãgelio. Quæritur decem præcepta legis quemadmodum diuidenda sint: utrum quatuor sint usque ad præceptum de sabbato, quæ ad ipsum deum pertinent: sex autem reliqua, quorum primum, Honora patrem & matrem, quæ ad hominem pertinent: an potius illa tria sint, & ista septem. Qui enim dicunt illa quatuor esse, separant quod dictum est, Non erunt tibi dij alij præter me: ut aliud præceptum sit, facies tibi idolum & cætera, ubi figmenta colenda prohibentur. Vnum autem uolunt esse, Non concupisces uxorem proximi tui: &, Non concupisces domum proximi tui, & omnia usq; in finem. Qui uero illa tria esse dicunt, & ista septem, unum uolũt esse, quicquid LXXI

de uno colendo deo præcipitur, ne aliquid aliud præter illum pro deo colatur. Hæc autẽ ex trema præcepta in duo diuidũt, ut aliud sit præceptũ, Non concupisces uxorẽ proximi tui: & aliud, Non concupisces domum proximi tui, non seruum, non ancillam, non bouem, nõ asinum, nec omnia quæcunq; illius sunt. Decem tamen esse præcepta neutri ambigunt, quoniam hoc scriptura testatur. Mihi tamẽ uidentur cõgruentius accipi tria illa, & ista septem, quoniam trinitatem uidentur illa quæ ad deum pertinent insinuare diligẽtius intuentibus. Et reuera quod dictũ est, Nõ erũt tibi dij alij præter me, hoc ipsum perfectius explicatur cũ prohibentur colenda figmenta. Concupiscentia porrò uxoris alienæ, & concupiscentia domus alienæ, tantum in peccando differũt, ut illi quod dictum est, Nõ concupisces domum proximi tui, adiuncta sint & alia dicente scriptura, neq; agrum eius, neq; seruum eius, neq; ancillam eius, neque boues eius, neq; subiugalem eius, neque omne pecus eius, neq; quæcunque proximi tui sunt. Discreuisse autem uidetur concupiscentiam uxoris alienæ à concupiscentia cuiuslibet rei alienæ, quando utrumq; sic cœpit, Non concupisces uxorem proximi tui: &, Non concupisces domum proximi tui, & hinc cœpit cætera adiungere. Non autem cum dixisset, Non concupisces uxorem proximi tui, huic connexuit alia dicens, neq; domũ eius, neque agrum eius, neque seruum eius & cætera: sed omnino apparent hæc esse coniuncta quæ in uno præcepto uidentur contineri, & discreta ab illo ubi uxor nominata est. Illud autem ubi dictum est, Non erunt tibi dij alij præter me, apparet huius rei diligentiorẽ executionem esse in his quæ subiecta sunt. Quó enim pertinet, Non facies tibi idolum, neque ullum simulacrum: quæcunque in cœlo sunt sursum, & quæcunq; in terra deorsum, & quæcunq; in aqua sub terra, non adorabis ea neque seruies illis: nisi ad id quod dictum est, non erunt tibi dij alij præter me? Sed rursum quæritur quid differat, Non furtum facies, ab eo quod paulopost de non concupiscendis proximi rebus præcipitur, Nõ quidem omnis qui rem proximi sui concupiscit, furatur: sed quia omnis qui furatur rem proximi cõcupiscit, poterat in illa generalitate ubi de non concupiscenda re proximi præcipitur, etiam illud quod ad furtum pertinet contineri. Similiter etiam quæritur quid differat quod dictum est, Nõ mœchaberis ab eo quod paulopost dicitur, Non concupisces uxorem proximi tui, In eo quippe quod dictum est, non mœchaberis, poterat & illud intelligi: nisi forsitan in illis duobus præceptis, non mœchandi, & non furandi, ipsa opera notata sunt, in his uero extremis ipsa concupiscentia: quæ tantum differunt, ut aliquando mœchetur qui non concupiscit uxorem proximi, cum alia aliqua causa illi misceatur: aliquando autem concupiscat nec ei misceatur, pœnam timens: & hoc fortasse lex ostendere uoluit, quòd utraq; peccata sint. Item quæri solet utrum mœchiæ nomine etiam fornicatio teneatur, Hoc enim Græcum μοιχός uerbum est, quo iam scriptura utitur pro Latino. Mœchos tamen Græci non nisi adulteros dicunt, Sed utique ista lex non solis uiris in populo, uerumetiam fœminis data est. Neque enim quia dictum est, Non concupisces uxorem proximi tui: nihil sibi hic præceptum debet putare fœmina, tanquam licite posset concupiscere uirum proximæ suæ. Si ergo hoc ex illo quod uiro dictum est intelligitur, quãuis non dictum sit q; etiam ad fœminam pertineat: quanto magis ex eo quod dictũ est, non mœchaberis, uterq; sexus constringitur, cum & ipsum præceptũ potest referri ad utrũq;, sicut non occides, non furaberis, & alia quæ similiter nõ expresso uno sexu utriq; uidẽtur sonare cõmuniter, Tamẽ ubi unus exprimitur, honoratior utiq; exprimitur, id est masculinus, ut ex hoc intelligat etiã fœmina quid sibi præceptum sit. Ac per hoc si fœmina mœchata est habens uirũ, concũbendo cũ eo qui uir eius nõ est, etiã si ille nõ habeat uxorem: etiã uir mœchatus est habens uxorẽ, concũbendo cum ea quæ uxor eius non est, etiam si illa non habeat uirum, Sed utrum si faciat qui uxorem non habet cum fœmina quæ uirũ nõ habet, ambo præcepti huius trangressione teneantur, merito quæritur. Si enim nõ tenetur, non est prohibita in decalogo fornicatio, sed sola mœchia, id est adulterium: quamuis omnis mœchia etiam fornicatio esse intelligitur, sicut loquuntur scripturæ. Dominus enim dicit in euangelio, Quicunq; dimiserit uxorẽ suã excepta causa forni-
Matth. 5

sa forni-

A sa fornicationis facit eam mœchari. Hoc utiq; fornicationem appellauit, si cum alio peccet quæ uirum habet, quod est mœchia, id est adulteriũ. Omnis ergo mœchia etiam fornicatio in scripturis dicitur, Sed utrum etiam omnis fornicatio mœchia dici possit, in eisdẽ scripturis non mihi interim occurrit locutionis exemplum: sed si non omnis fornicatio etiam mœchia dici potest, ubi sit in decalogo prohibita illa fornicatio quam faciunt uiri qui uxores non habent, cum fœminis quæ maritos nõ habent, utrum inueniri possit, ignoro. Sed si furti nomine bene intelligitur omnis illicita usurpatio rei alienæ: non enim rapinam permisit qui furtum prohibuit, sed utiq; à parte totum intelligi uoluit, quicquid illicite rerum proximi aufertur: profecto & nomine mœchiæ omnis illicitus concubitus atq; illorum mẽbrorum non legitimus usus prohibitus debet intelligi. Et quod dictũ est, Non occides, nõ putandum est fieri contra hoc præceptum quando lex occidit uel occidi aliquem deus iubet. Ille enim facit qui iubet, quando ministerium negare non licet. In eo etiam quod dictũ est, Falsum testimonium non dices aduersus proximum tuũ, quæri solet, utrum prohibitũ sit omne mendaciũ: ne forte nõ sit hoc præceptũ aduersus eos qui dicunt tunc esse mentiẽdum, quando istud mendacium prodest alicui, & nihil obest ei cui mentiris. Tale quippe non est aduersus proximum tuũ, ut ideo uideatur hoc addidisse scriptura, quæ posset breuiter dicere, falsum testimonium non dices, sicut dixit, non occides, non mœchaberis, nõ furaberis. Sed hinc magna quæstio est, nec à festinãtibus commode explicari potest quomodo accipiendum sit, Perdes omnes qui loquuntur mendacium: &, Noli uelle mentiri omne mendacium, & cætera huiusmodi. Et omnis populus uidebat uocem & lampades & LXXII
uocem tubæ & montem fumantem. Solet quæri quomodo populus uidebat uocem, cum uox non ad uisum, sed potius ad auditum pertinere uideatur. Sed sicut dicitur, sicut modo dixi, uideatur de omnibus quæ à me dicta sunt, sic uidere solet pro generali sensu poni, nõ solum corporis, uerumetiam animi, Vnde est illud, Cum uidisset Iacob, quia sunt escæ in Gen. 24
B Ægypto: unde utiq; absens erat. Quanquam nonnulli uidere uocem nihil aliud arbitrati sunt esse quàm intelligere, qui uisus mentis est. Cum uero hic breuiter dicẽdum esset, q; populus uidebat uocem & lampades, & uocem tubæ ac montem fumantem, quæstio maior oritur quomodo audiebat lampades & montem fumantem, quod pertinet ad sensum uidendi, Nisi quis dicat, nec tam breuiter dicendum fuisse: sed ut totum diceretur, audiebat uocem & uidebat lampades, & audiebat uocem tubæ & uidebat montem fumãtem. Duo quippe genera uocis erant: & de nubibus, sicut tonitrua: & tuba, si tamẽ ipsam dixit uocem quæ de nubibus ædebatur: ac per hoc melius in his quæ ad sensum audiendi pertinebãt generalis sensus est positus, hoc est uidendi, cum breuiter totum uellet scriptura complecti, q; ut in his quæ pertinent ad uidendi sensum, subintelligeretur auditus: quo more loqui nos solemus, Nam uide quid sonet, solemus dicere: audi quid luceat, non solemus.

Loquere tu nobis, & non loquatur ad nos deus, ne quãdo moriamur. Multum & solide significatur ad uetus testamentum timorem potius pertinere, sicut ad nouum dilectionem: quanquam & in uetere nouum lateat, & in nouo uetus pateat. Quomodo autem tali populo tribuatur uidere uocem dei, si hoc accipiendum est intelligere, cum sibi loqui timeant ne moriantur, non satis elucet. Et dixit eis Moyses, Constantes estote, propterea enim uenit deus ad uos tentare uos, ut sit timor eius in uobis ne peccetis. Sic illi cohibẽdi fuerant à peccatis, utiq; timendo ne pœnas sensibiles paterentur, quia nondum poterãt amare iustitiam: & in hoc erat eis tentatio à domino qua probabantur, ut apparerent cuiusmodi essent: non ut deo noti fierent, quem non latebat qualescunq; essent, sed ut inter se ac sibimet. Multum tamen istis terroribus testamenti ueteris differentia commendatur, quod etiam in epistola ad Hebræos apertissime dictum est. Moyses autem intrauit in nebulam ubi erat deus, id est ubi expressiora fiebant signa quibus cognosceretur deus. Nam quomodo in nebula erat, cum cœli cœlorum non sufficiant, nisi quemadmodum nusquam non est qui in loco nullo deest.

(margin: LXXIII beside "Loquere tu nobis"; LXXIIII beside "Et dixit eis Moyses"; LXXV beside "Moyses autem intrauit")

Non

LXXVI Non facietis uobis deos argenteos, & deos aureos non facietis uobisipsis. Repetitur C
quod in primo præcepto inculcatum est, & ex dijs argenteis & aureis utiq; omnia simula-
Psal.113 cra intelliguntur, sicut in illo etiam psalmo, Idola gentium argentum & aurum.

LXXVII Quæ de seruo Hebræo præcipiũtur, ut sex annos seruiat & dimittatur liber gratis, ne
Exod.21 serui Christiani hoc flagitarẽt à dominis suis, apostolica autoritas iubet seruos dominis su
is esse subiectos, ne doctrina & nomen dei blasphemetur, Illud enim ex hoc satis constat in
mysterio præceptum, quia & pertundi subula eius aurem ad postem præcepit deus, qui li-
LXXVIII bertatem illam recusaret. Si quis autem uendiderit filiam suam in famulam, non abi-
bit ita ut ancillæ recedunt. Quòd si non placuerit domino suo quam non adnominauit
eam, remunerabit eam, Genti autẽ exteræ nõ est dominus uendere illam, quoniam spreuit
in ea. Quòd si filio adnominauerit eam, secundũ iustificationẽ filiarum faciet ei. Quòd si ali
am accipiet ei, quæ opus sunt & uestem & cõuersationem eius non fraudabit ei. Si autẽ tria
hæc nõ fecerit ei, exibit gratis sine pretio. Obscurissimũ locum inusitatæ locutiones fecerũt,
ita ut interpretes nostri quẽadmodũ eũ explicarent penè nõ inuenirent. In ipso quoq; Græ
co eloquio multum obscurũ est, quod hic dicitur. Tamẽ quid uideatur ut potero aperiam.
Si quis autẽ, inquit, uendiderit filiã suam in famulã, id est, ut sit famula, quã οἰκέτην Græci
uocant, non abibit ita ut recedunt ancillæ, intelligendum est, non sic recedet quomodo rece-
dunt ancillæ Hebrææ post sex annos. Eam quippe oportet etiam in fœminã Hebræam le-
gem datam intelligi quæ seruatur in maribus. Cur ergo ista non ita recedet, nisi quia in illo
famulatu intelligitur humiliata, quòd ei se dominus miscuerit? Hoc enim in cõsequentibus ut-
cunq; clarescit. Sequitur enim & dicit, Quòd si non placuerit domino suo quã non adnomi
nauit eam, id est, non eam fecit uxorẽ, remunerabit eam: hoc est quod supra dixit, non abi-
bit ita ut recedunt ancillæ, Iustum est quippe eam aliquid accipere pro eo quòd humiliata est,
quia nõ ei se ita cõmiscuit ut faceret uxorẽ, id est, ut adnominaret eam sibi. Hoc aũt quod di
ximus, remunerabit eam, quidã interpretes dixerũt, redimet eam. Quòd si in Græco dictũ D
Psal.129 esset, ἀπολυτρώσεται scriptũ esset, sicut scriptũ est, Et ipse redimet Israël, Nã & ἀπολυτρώσεται
scriptum est. In hoc aũt loco uocabulum ἀπολυτρώσις legitur, ubi intelligitur quòd accipit magis
aliquid, quàm pretio datur ut redimatur. Quomodo enim dabit dominus eius ut redimat, quã
ipse famulam possidet? Genti autẽ exteræ nõ est dominus uendere illam, quoniã spreuit in
ea: id est, non quia spreuit in ea, ideo dominus est uendere illã, id est, nõ tantum ei domina
bitur, ut etiam exteræ genti eam licite uendat. Hoc est autem spreuit in ea, quod est spreuit
eam. Spreuit autẽ eam, hoc est, humiliauit eam, id est, cõcumbendo nec uxorẽ faciendo. Di-
xit aũt Græce ἠθέτησεν, quod nos diximus spreuit, quo uerbo scriptura utit apud Hieremiã,
Sicut spernit mulier eum cui cõmiscetur. Deinde sequitur & dicit, Quòd si filio adnomina-
uerit eam, secundũ iustificationẽ filiarum faciet ei, Hic iam aperire incipit quemadmodũ su
pra dixerit, quam nõ adnominauit. Nam quid est aliud, si filio adnominauerit eam, nisi fi-
lio coniunxerit eam uxorem: quandoquidẽ dicit secundum iustificationẽ filiarũ faciet ei, id
est, ut sic tradat tanquã filiam, dotem scilicet apponens ei. Deinde adiungit, Quòd si aliã ac
cipiet ei, id est, nõ istã deputauerit uxorẽ filio suo, sed ei aliam accipiat, quæ opus sunt & ue
stem & cõuersationem eius non fraudabit ei, Simili lege quæ cõpetunt, quoniã non mansit
uxor filio eius, quemadmodum ei daret si eam sibi non adnominasset, & tamen concũben-
do humiliasset. Quod autẽ nos diximus, conuersationem non fraudabit, Græcus habet
ὁμιλίαν, id est locutionem, quo nomine intelligitur scriptura honestius appellare concubi-
tum. Quid est autẽ concubitum non fraudabit, nisi pro concubitu mercedem dabit? Nam-
Daniel.13 que apud Danielem contra Susannam falsum testimonium dicentes seniores, Venit, inqui
unt, ad eam adolescens qui erat in latenti absconditus, & concubuit cum ea. Daniel autem
de hocipso interrogans ait, Sub qua arbore uidisti eos loquentes, quod illi dixerant, concu-
buit cum ea. Deinde alterum arguens atque conuincens dixit, Semen Chanaan & non
Iuda, species delectauit te, & concupiscentia euertit cor tuum, Sic enim faciebatis filiabus
Israël

A Israel,sed illæ timentes acquiescebant uobis. Græcus autem habet ὡμίλησαν ὑμῖν:quod pos
set latine uerbum ex uerbo dici,loquebantur uobis,quo significaretur cõcubitus. Nam ubi
dicitur,Sub qua arbore comprehendistis eos:græcus habet,comprehendistis eos colloquẽ
tes inuicem,& illic significatur concubitus. Quod ergo de hac de qua agitur adiungit scri/
ptura & dicit,Si autem tria hæc non fecerit ei,exibit gratis, hoc intelligitur:si eam ipse con/
cubitu non humiliauerit,neqꝫ filio suo coniunxerit, neqꝫ alia filio suo ducta istam eiecerit,
abibit gratis,id est sufficiet ei non teneri in seruitute. Abibit enim,nihil accipiens ut seruus
hebræus,Non enim licet domino eius copulari illam uiro non hebræo,quam non licet ex/
teræ genti tradi. Si autem seruo hebræo eam copulauerit, hoc utiqꝫ intelligitur, ꝙ cum eo
gratis exibit nequaquam à marito suo separata. LXXIX
Si quis percusserit aliquẽ & mortuus fuerit,morte moriatur, Qui autem nolens,sed deus
tradidit in manus eius, dabo tibi locum in quem fugiat,Quæritur hoc quomodo dictũ sit,
Si autem nolens,sed deus tradidit in manus eius, quasi & si uolẽs occiderit,posset occidere,
nisi deus traderet in manus eius.Intelligitur ergo tantummodo deũ fecisse cum quisqꝫ occi
ditur à nolente: & pro hoc tantummodo quia deus id fecit, dictum est,sed deus tradidit
in manus eius. Cum uero uolens,& ipse occidit,& deus tradidit in manus eius:hoc ergo in
terest,ꝙ illic tantum deus fecit: hic autem & deus & homo, propter uoluntatem facientis,
sed non fecit deus ut homo,Deus enim non nisi iuste,homo autem pœna dignus: non qa
illum occidit quem deus nollet occidi,sed quia per iniquitatem. Nõ enim ministerium deo
iubenti præbuit: sed suæ malignæ cupiditati seruiuit.In uno igitur eodemqꝫ facto & deus
de occulta æquitate laudatur,& homo de propria iniquitate punitur. Nõ enim quia deus
proprio filio non pepercit,sed pro nobis omnibus tradidit illum,ideo Iudas excusatus est,
qui eundem ad mortem tradidit Christum. Si autem litigabunt duo uiri,& percusse LXXX
rit quis mulierem fœtum in utero habentem,& exierit infans eius nondum formatus, de/
B trimentum patietur quantum indixerit uir mulieris, & dabit cum postulatione. Mihi ui/
detur significationis alicuius causa dici hæc,magis quàm scripturam circa huiusmodi facta
occupatam. Nam si illud attenderet,ne prægnans mulier percussa in abortum compellere
tur:non poneret duos litigantes uiros,cum possit & ab uno hoc admitti,qui cum ipsa muli
ere litigauerit,uel etiã non litigauerit,sed alienæ posteritati nocere uolẽdo id fecerit. Quod
uero non formatum puerperium noluit ad homicidium pertinere,profecto nec hominem
deputauit quod tale in utero geritur. Hic de anima quæstio solet agitari,utrum quod for/
matum non est,nec animatum quidem possit intelligi,& ideo nõ sit homicidium, quia nec
exanimatum dici potest,si adhuc animam non habebat. Sequitur enim & dicit, Si autem
formatum fuerit,dabit animam pro anima. Vbi quid aliud intelligitur,nisi & ipse morietur?
Nã hoc & in cæteris ex hac occasione iã præcepit,Oculũ pro oculo,dentem pro dente,ma/
nũ pro manu,pedẽ pro pede,combustionẽ pro cõbustione,uulnus pro uulnere,liuorẽ pro
liuore,talionis uidelicet æquitate. Quæ lex ideo cõstituit,ut demonstraret quæ uindicta de
beatur. Nisi enim per legem sciretur quid uindictæ deberetur,unde sciretur quid uenia relaxa/
ret,ut dici posset,dimitte nobis debita nostra,sicut & nos dimittimus debitoribus nostris? Matth.6
Debitores igitur lege monstrantur,ut appareat quid dimittatur quando ignoscitur. Neqꝫ
enĩ debita dimitteremus,nisi quid nobis deberetur,lege indice disceremus.Si ergo illud infor
me puerperium iam quidem fuerit,sed adhuc quodammodo informiter animatum, quo/
niam magna de anima quæstio non est præcipitanda indiscussa temeritate sententiæ,ideo
lex noluit ad homicidiũ pertinere: quia nondum dici potest anima uiua in eo corpore quod
sensu caret,si talis est in carne nondum formata,& ideo nondum sensibus prædita. Quod
autem dixit,Et dabit cum postulatione quod maritus mulieris informi excluso dandũ con
stituerit,nõ est in promptu intelligere,Ad animam quippe, quod græcus habet, pluribus
modis intelligitur,& tolerabilius cum postulatiõe dictum est,quàm si aliud diceretur. For/
tassis enim postulabit,ut de eo modo deo satisfaciat, etiam si maritus mulieris nõ expetat.
Si

LXXXI Si aũt cornu percuſſerit taurus uirũ aut mulierẽ & mortuus fuerit,lapidibus lapidabi- C
tur taurus,& non manducabuntur carnes eius,dominus autem innocens erit.Ad iuſtitiam
pertinet,ut animal hominibus noxium perimatur,& quod de tauro poſitum eſt,à patre to-
tum intelligendum eſt, quicquid de pecoribus uſui humano ſubditum infeſtum eſt homi-
nibus.Sed ſi neceſſe eſt occidi,nunquid lapidari?Quid intereſt enim animal quod auferen-
dum eſt qua morte auferatur? Deinde quod addidit carnibus eius non eſſe ueſcẽdum,quò
pertinet,niſi omnia iſta ſignificent aliud quod ſcriptura maxime ſolet intueri.

LXXXII Si autem cornu percuſſerit alicuius taurus taurum proximi & mortuus fuerit, uẽdent
taurum uiuum & partientur pretium eius, & taurus qui mortuus fuerit diſpertietur. Nun-
quid in ſolo tauro hæc iuſtificatio ſeruanda eſt,& non de omni pecore in tali caſu? Proin-
de à parte totum in hoc intelligendum eſt: ſed hoc de carnibus occiſi pecoris fieri nõ poteſt
LXXXIII quæ non ueſcuntur. Quæ iuſtificatio eſt, ut pro uitulo uno quinq; reddantur, pro oue
Exod.22 autem quatuor, niſi aliquid ſignificare intelligatur. Si autem perfodiens inuentus fue-
LXXXIIII rit fur & percuſſus mortuus fuerit,non eſt illi homicidium,Si autem orietur ſol ſuper eum,
reus eſt,& morte morietur.Intelligitur ergo tunc non pertinere ad homicidiũ,ſi fur noctur-
nus occiditur:ſi autẽ diurnus,pertinere.Hoc eſt enim quod ait,Si orietur ſuper eum ſol, Po-
terat quippe diſcerni ꝙ ad furandum, nõ ad occidendũ ueniſſet, & ideo nõ deberet occidi.
Hoc & in legibus antiquis ſecularibus(quibus tamẽ iſta eſt antiquior) inuenit:impune oc-
cidi nocturnum furem quoquo modo,diurnum autem ſi ſe cum telo defenderit: iam enim
LXXXV plus eſt quàm fur. Quid eſt qui periurio conuictus fuerit per deum,reſtituet duplo,ni-
LXXXVI ſi quia uult deus aliquando ſigno dato prodere peierantẽ? Deos nõ maledices,Quæ-
ritur quos dixerit deos,utrum principes qui iudicant populum,ſicut dictum eſt de Moyſe,
quòd datus fuerat deus Pharaoni:ut per expoſitionẽ dictum ſit quod ſequitur,uelut oſten-
dendo quos dixerit deos,ubi ait,Et principem populi tui non maledices,quod Græcus ha-
1.Corint.8 bet,non dices male,An ſecundum illud accipiẽdum,quod apoſtolus ait, Nam &ſi ſunt qui D
dicuntur dij,ſiue in cœlo,ſiue in terra,ſicuti ſunt dij multi & domini multi:addendo enim,ſi-
cuti ſunt,deos intelligi uoluit qui digne etiã dicuntur:ita ſanè ut λατρεία quæ dicitur Græce,
& interpretatur Latine ſeruitus,ſed ea quæ ad religionem pertinere intelligitur,non debea-
tur niſi uni deo uero qui nobis eſt deus: Illi autem qui dicuntur dij, etiã ſi qui ſunt qui me-
LXXXVII rito dicuntur, prohibiti ſunt maledici, non iuſſi ſunt ſacrificijs uel ullis latriæ obſequijs ho-
Exod.23 norari. Non eris cum pluribus in malitia.Ne ſe inde quiſquã defendat,quia cum plu-
LXXXVIII ribus fecit,aut ideo non putet eſſe peccatum. Et pauperis nõ miſereberis in iudicio.Ni-
ſi addidiſſet,in iudicio,magna eſſet quæſtio,Sed intelligendum eſſet etiam ſi ſcriptum non
eſſet.Supra enim dixerat,Non apponeris cum multitudine, cum pluribus ut declines iudi-
cium:ac per hoc & pauperis nõ miſereberis,poſſet intelligi,in iudicio.Sed cum additum eſt,
nulla quæſtio eſt hoc eſſe præceptũ, ne forte cũ iudicamus uideamus iuſtitiam eſſe pro di-
uite contra pauperẽ, & nobis recte facere uideamur, ſi contra iuſtitiam pauperi faueamus
cauſa miſericordiæ.Bona eſt ergo miſericordia,ſed non debet eſſe contra iudiciũ. Iudiciũ ſa-
nè illud appellat ſcriptura,quod iuſtum eſt.Ne quis aũt propter iſtam ſententiam deũ pu-
taret miſericordiam prohibere, quod ſequitur opportuniſſime ſequitur, Si aũt obuiaueris
boui inimici tui, aut ſubiugali eius errantibus, reducens reddes ei,ut ſcias non te prohibitũ
facere miſericordiam.Fac eam erga inimicos tuos , cum poteſtas eſt à iudicando libera:nõ
enim cum reducis errantem bouem inimici tui & reddis,inter aliquos iudex reſides.

LXXXIX Sex annis ſeminabis terram tuam,& colliges fructũ eius: ſeptimo aũt anno remiſſio-
nem facies, & requiem dabis illi:& edent pauperes gentis tuæ,quæ autem ſuperabunt edẽt
feræ beſtiæ,Sic facies uineam tuam & oliuetũ tuũ.Quæri poteſt quid colligant pauperes,ſi
ſeptimo anno ita parcit terræ,ut nec ſeminetur quidem? Non enim ad uineam & oliuetũ
pertinet quod dictũ eſt,Edent pauperes gentis tuæ, quia de terra non ſeminata nihil poſ-
ſunt ſumere ubi ſegetes naſci nõ poſſunt,De uinea enim & oliueto poſtea dicit ſimiliter eſſe
faciendum:

A faciendum:ac per hoc illud de aruis intelligitur quæ frumentis seruiũt. An sic accipiendum,
Sex annis seminabis terram tuam, & colliges fructum eius, hoc est sex annis seminabis &
colliges,septimo uero non colliges: ut intelligatur seminabis,etiam si dictum non est:ut ad
sex annos seminare & colligere pertineat, ad septimum uero dimittere quod fuerit semina-
tum.Nam quid inde habebunt pauperes,quorum residuum etiam feris bestijs dedit,eis ui
delicet quæ illis frugibus uesci possint,sicut sunt apri,& cerui,& si quid huiusmodi? Quod ta
men nō diceretur nisi alicuius significationis gratia. Nam si quod attinet ad præcepta quæ
hominibus data sunt,de bobus cura non est deo:quod non sic intelligitur tanquã non ipse
pascat ea,quæ nec seminant,nec metunt,neq; congregant in horreum: sed quia ei curæ non
est præcepto monere hominem quomodo boui suo consulat:quãto minus ei cura est de fe-
ris bestijs præcipere,quomodo illis ab hominibus cõsulatur, cum eas ipse pascat diuitijs na
turæ usquequaq; fructiferæ, qui eas etiam per alios sex annos pascit cum colliguntur quæ
seminantur. Non coques agnum in lacte matris suæ.Quomō intelligatur ad uerbo XC
rum proprietatẽ nescio utrũ possit reperiri. Si enim alicuius significationis causa prohibitũ Exod.23
accipiamus,agnum in lacte coqui, nullus usus est ita coquendi. Si autem in diebus quibus
lactatur,quis hoc habuit unquam Iudæorum in obseruatione,ut agnum non coqueret,nisi
cum desisteret sugere? Quid est autem in lacte matris suæ,quasi posset, etiam si hoc intelli
geretur,sine huius præcepti transgressione coqui, si eo nato mortua matre eius,ab oue alia
lactaretur? cum alicuius profecto rei significandæ causa esse præceptũ nemo ambigat. Sed
etiam illa quæ possunt obseruantia factitari,nō sine causa ita præcepta sunt,significãt enim
aliquid. Hoc uero quomodo obseruetur ad proprietatem uerborum,aut nō est,aut nō elu
cet: Intellectum tamen de Christo approbo, quòd hac prophetia prædictus est,non occi-
dendus à Iudæis infans,quando Herodes quærens eum ut occideret non inuenit,ut coques
quod dictum est,pertineat ad ignem passionis,hoc est,tribulationem. Vnde dicitur, Vasa Eccli.27
B figuli probat fornax, & homines iustos tentatio tribulationis. Quia ergo non est tunc in-
fans passus,cum quærente Herode huiusmodi periculum imminere uideretur, prædictum
est his uerbis,Non coques agnum in lacte matris suæ.Illud quoq; forsitan non absurdum
est,quod alij dicunt,id esse præceptum per prophetam,ne se boni Israelitæ sociarent malis
Iudæis,à quibus Christus passus est tanquam agnus in lacte matris suæ,id est, eo tempo-
re quo conceptus est. Dicuntur enim fœminæ ex quo conceperint lac colligere:illo nanque
mense passum esse Christum, & paschæ obseruatio , & dies ecclesiæ notissimus natiuitatis
eius ostendit.Qui enim mense nono natus est octauo calendas Ianuarias, profecto mense
primo conceptus est circa octauum calẽdas Aprilis, quod tempus etiam passionis eius fuit
in lacte matris suæ,hoc est in diebus matris suæ. Ecce ego mitto angelum meum an- XCI
te faciem tuam,ut seruet te in uia, & inducat te in terram quam paraui tibi. Attende tibi &
exaudi eum,ne non credas illi:nihil enim subtrahet tibi,nomen enim meum est super eum.
Hoc de illo nimirum intelligitur cui nomen mutatum est ut Israel uocaretur,ipse quippe in
troduxit populum in terram promissionis. Et seruies domino deo tuo ut benedicam XCII
panem tuum,& uinum tuum, & aquam tuam, & auertam infirmitatem à uobis. Non erit
qui non generet,neq; sterilis super terram tuam. Numerum dierum tuorum replebo,& ti-
morem mittam qui te antecedat, & amentes faciam omnes gẽtes ad quas tu intrabis & cæ
tera.Quamuis istæ promissiones possint & spiritaliter intelligi,tamen cum secundum tem-
poralem hominum felicitatem intelliguntur, ad uetus testamentum pertinent:ubi quanq̃
præcepta,exceptis his quæ in sacramento aliquid significant,eadem ad mores bonos perti-
nentia reperiantur, promissiones tamen carnales atq; terrenæ sunt. Vnde in psalmo lxxij.
penè lapsos & effusos gressus suos homo dei dicit,cum zelaret in peccatoribus, pacem pec
catorum intuens. Ea quippe cernebat abundare impijs,quæ ipse secundũ testamentum ue
tus expectabat à domino deo,cui hac mercede seruiebat. Et cum hinc ei subrepere cœpisset
sensus impius,quòd deum non curare existimaret humana,correptũ se dicit, dum autorita

tem sanctorū non est ausus improbare,& incœpit cognoscere,& ait, Hoc labor est ante me C
donec introeam in sanctuarium dei,& intelligam in nouissima. Ibi enim præmia dabuntur
ad nouum pertinentia testamentum, quæ impij non accipient:& pœnæ tunc futuræ sunt im
XCIII piorum, quas nullus piorum sensurus est. Et mittam uespas ante te,& eijciā Amor/
ræos,& Euæos, Chananæos, & Ethæos. Quæritur de istis bestijs quid intelligendum sit?
Sap.12. Nam & promittit hoc deus & liber Sapientiæ dicit impletum, ubi ait, Et misit antecessores
exercitus sui uespas. Non autem legimus factum, neq; Moysi temporibus, neque sub Iesu
Naue, neq; sub iudicibus, neq; sub regibus. Ac per hoc uespæ istæ aculei timoris intelligen/
dæ sunt fortasse, quibus agitabantur memoratæ gentes ut cederent filijs Israel. Deus enim
loquitur, in cuius sermone si figurate aliquid dicatur quod ad proprietatem non sit imple/
tum, non impedit historiæ fidem, in qua perspicitur ueritas narrationis. Sicut nec Euangeli/
starum narratio secundum proprietatem impeditur, si aliquid à Christo dicitur figurate.
XCIIII Si seruieris dijs eorū, erunt tibi offendiculum. Hic græcus δουλεύσῃς habet, non λατρεύσῃς.
Vnde intelligitur, quia & δουλεία debetur deo tanquam domino, λατρεία uero non nisi deo
XCV tanquam deo. Et Moysi dixit, Ascende ad dominum tu & Aaron & Nadab &
Exod.24 Abiud,& septuaginta seniorum Israel:& adorabunt à longe dominum:& accedet Moyses
solus ad dominum, ipsi autem non accedent: populus autem non ascendet cum illis. Introi/
uit ergo Moyses & narrauit populo omnia uerba dei & iustificationes. Respondit autem
omnis populus uoce una dicentes, Omnia uerba quæ locutus est dominus faciemus & au
diemus. Vsq; ad hunc locum scripturæ, iustificationes intelliguntur quæ datæ sunt populo
ad obseruandum. Incipiunt autem quantum ipsa scripturæ uerba indicāt, unde hoc nomen
iustificationum exortum est, ab illo seruo hebræo cui auris ad postem pertunditur. In qui/
bus omnibus iustificationibus considerandum est, quæ inde ad agēdam uitam & morum
bonorum conseruationem duci possint. Multa quippe in eis sacramenta sunt significantia
potius aliquid quàm uitam nostram instruentia. Iustificationes sanè latini interpretes eas D
XCVI esse dixerunt, quæ græci δικαιώματα appellant. Notandum est, quòd iterum populus
ita respondet, Omnia uerba quæ locutus est dominus faciemus & audiemus, cum uideatur
ordo postulare, ut diceretur, audiemus & faciemus. Sed mirum nisi aliquis sensus hic latet,
Nam si audiemus, pro eo positum est, quod est intelligemus, prius oportet uerbis dei red/
dere faciendi seruitutem, ut ad intelligentiam earum rerum quæ ipso præcipiente fiunt, me/
rito deuotionis, qua non contemptæ sed factæ sunt, ipse perducat. Sed uidēdum est utrum
Matth.21 iste populus illi filio similis inueniatur qui patri iubenti dixit, Ibo in uineam,& non ijt. Gen
tes enim quæ dominum penitus contempserunt, postea per unius obedientiam iustificatæ
XCVII quæ non sectabantur iustitiam apprehenderunt iustitiam. Notandum ergo quòd
Moyses ædificauit altare sub monte,& duodecim lapides, & in duodecim tribus Israel. In/
telligitur enim ex duodecim lapidibus altare ædificatum significasse ipsum populum esse
XCVIII altare dei, sicut est templum dei. Et immolauerunt hostiam salutaris deo. Non dixit
hostiam salutarem, sed hostiam salutaris, quod græcus habet σωτηρίου uel σωτηρίας. Vnde
Psal.115 & in psalmo, Calicem, inquit, salutaris accipiam, non dixit calicem salutarem. Vbi uidēdum
Lucæ.2 est, ne forte ille significetur de quo dixit Simeon, Quoniā uiderunt oculi mei salutare tuum.
Psal.95 Hunc enim & psalmus cōmendat, ubi legitur, Bene nuntiate diem ex die salutare eius. Quid
est enim aliud si diligentius attēdamus, quod ait diem ex die, nisi lumen ex lumine, hoc est
XCIX deum ex deo, quod est unigenitus filius? Sumens autem Moyses dimidiam par/
tem sanguinis, infudit in craterem, & partem reliquam sanguinis infudit ad altare:& acci/
piens librum testamenti recitauit in aures populi. Notandum est nunc primum sacrificasse
Moysen euidenter scripturam dicere, ex quo ex Ægypto eductus est populus. Primo enim
de Iethro dictum erat socero eius, quamuis cum aliqua ambiguitate, quòd immolauerit
deo. Et aduertendum librum testamenti cum sanguine hostiæ recitari, in quo libro istas iu/
stificationes cōscriptas debeamus accipere. Nam decalogum legis in tabulis lapideis fuisse
conscri/

A conſcriptum poſtea manifeſtum eſt. Et dixerunt, Omnia quæcunq; locutus eſt do C
minus, faciemus & audiemus. Non aliter reſpondēt ecce iam tertio. Et aſcendit Moy- CI
ſes & Aaron & Nadab & Abiud, & ſeptuaginta ſeniorum Iſrael, & uiderũt locum ubi ſte
terat ibi deus Iſrael. Conſtat inter eos qui recte intelligunt, nullo deum contineri loco, nec
aliquo uelut ſitu corporis membra ponere, ſicuti eſt noſtri corporis ſitus, ſedere, iacere, ſta-
re, & ſiquid huiuſmodi eſt. Hæc enim ſunt niſi corporum, deus autem ſpiritus eſt. Quod
autem ſe oſtendit ſpecie corporali uel ſignis corporaliter expreſſis, nō ſubſtantia eius appa
ret qua eſt ipſe quod eſt, ſed aſſumptio formarum uiſibiliũ eius omnipotentiæ ſubiacet.
Et de electis Iſrael non diſſonuit nec unus, & apparuerunt in loco dei, & manducaue- CII
runt & biberunt. Quis dubitet illos quos nominatim expreſſit, & ſeptuaginta ſeniores nũc
appellatos electos Iſrael, qui proculdubio perſonam gerebant eorum qui electi ſunt in po
pulo dei. Non enim omnium eſt fides, Et nouit dominus qui ſunt eius. In magna autem
domo ſunt alia uaſa in honorem, alia in contumeliam. Quoniam ergo quos ante præſci-
uit, & prædeſtinauit: quos autem prædeſtinauit, illos & uocauit: quos autem uocauit, ipſos
& iuſtificauit: quos autem iuſtificauit, ipſos & glorificauit: profecto de electis Iſrael non diſ-
ſonuit nec unus. Significatur autem in quaternario numero in Moyſe & Aaron & Nadab
& Abiud, propter quatuor Euãgeliſtas, & totius orbis qui in quatuor partes diuiditur pro-
miſſionem: & ſeptuaginta de ſenioribus Iſrael numero ſcilicet ſeptenario decuplato, qui per
tinent ad ſignificandum ſpiritumſanctum. Saphiro autem ſignificatur uita cœleſtis, maxi-
me quia dictum eſt, Sicut aſpectus firmamenti, Firmamentũ autem cœlum appellari quis
neſciat? Et forma lateris in eodem ſaphiro quadraturam ipſam, uel ſtabilitatem, uel eiuſ-
dem quaternarij numeri ſacramentum figurat. Quòd autem manducant & bibunt in loco
dei, ſuauitatem ſaturitatemq; præfigurat uel ſignificat in illo regno æternitatis. Beati enim
qui eſuriunt & ſitiunt iuſtitiam, quoniam ipſi ſaturabuntur. Vnde & dominus dicit uentu
B ros multos, quos utiq; niſi electos, præſcitos, prædeſtinatos, uocatos, iuſtificatos, glorifica-
tos, & recubituros cum Abraam & Iſaac & Iacob in regno cœlorum? Nam & alio loco ipſe
hoc promittit fidelibus ſuis, quòd faciat eos recumbere, & tranſeat & miniſtret eis.
Quid ſibi uult quod Ieſus Naue non cōmemoratus in illis quatuor ſubito cum Moy- CIII
ſe apparet, & cum illo aſcendit in montē ad accipiendas tabulas legis: & ſubito rurſus idem
Ieſus abſconditur, id eſt, tacetur: & Moyſes accepit legem in duabus tabulis, & cum eo ite-
rum apparet. An forte ſignificat nouum teſtamentum nomine Ieſu & abſconditum eſſe in
lege, & aliquando apparere intelligentibus. Quòd uero Ieſus iam uocatur, cum in libro nu
merorum quando id nomen acceperit ſcriptura teſtatur, quòd iam prope eſſet ut terram
promiſſionis intrarent, per prolepſim, hoc eſt, per præoccupationem anticipat ſcriptura qđ
poſtea factum eſt. Omnia quippe iſta poſteaquam facta ſunt ſcripta ſunt, ac per hoc quan
do factum eſt quomodo commemoratur, nondum uocabatur Ieſus, ſed quando ſcriptum
eſt iam hoc uocabatur. Et facies in ea cymacia aurea uerſatilia in circuitu. Cymacia CIIII
dixit quæ in quadratura extant per quatuor partes, ſicut menſæ quadræ fieri ſolent. Nec Exod. 25
quod ait uerſatilia, mobilia debemus accipere, Fixa ſunt enim, ſicut dixi menſas habere ſoli
tas: ſed uerſatilia dixit, tortilia, quæ græce uocantur στρεπτὰ: uel canalibus ſicut ſunt columnæ
tortiles: aut implicatis duabus uirgulis in modum reſtis, ſicut etiam torques fieri ſolent.
Quod autem ait, Et fabricabis illi quatuor annulos aureos, & impones ſuper quatuor late-
ra arcæ, duos annulos in latere uno, & duos annulos in latere altero, ad quatuor angulos oc
currunt quatuor annuli ſinguli in ſingulis, & per angulorum numerum fit, ut quod in duo-
bus lateribus ponitur, etiam in omnibus quatuor ponatur. Vnus enim angulus duobus la
teribus cōmunis eſt: alioquin non occurrit, ut bini annuli ponantur per quatuor latera cum
ſint quatuor annuli: octo quippe eſſe debuerunt, ſi aliter intelligimus quàm quod dixi fieri
numero angulorum. Ad hoc enim annuli in angulis ponuntur, quòd inducantur ſuppor-
tatoria uel geſtatoria quibus arca quatuor hominibus hinc atq; inde portetur.

CV Propitiatorium ad quid dicat superimponendum super arcam quæri solet: sed cum C
aureum fieri iubeat, eiusq; longitudinem & latitudinem tantam exprimat, quanta & ipsius arcæ dicta est, proculdubio uelut tabulam auream tantæ formæ fieri præcepit qua tegeretur arca: ita ut in ipso propitiatorio essent duo cherubin, hinc atq; inde alterutrum attêdentes: ita ut uultus eorum in propitiatorium essent, & pēnis suis obūbrarent propitiatorium, quod magnum est sacramentum. Aurum quippe significat sapientiam, arca significat secretum dei. In arca iussa sunt poni lex, & manna, & uirga Aaron. In lege præcepta sunt: uirga potestatem significat, manna gratiam, quia nisi cum gratia nō est potestas præcepta faciendi. Verūtamen quia lex à quouis proficiente nō ex omni parte completur, propitiatorium est desuper. Ad hoc enim opus est ut propitius sit deus, & ideo desuper ponitur, quia super exaltat misericordia iudicio. Duo uero cherubin pennis suis obumbrant propitiatorium, id est, honorant uelando, quoniam mysteria ista ibi sunt: & inuicem se attendunt, quia consonant, duo quippe ibi testamenta figurantur. Et uultus eorum sunt in propitiatorium, quia misericordiā domini, in qua una spes est, ualde cōmendant. Deniq; hinc se promisit locuturum deus ad Moysen de medio cherubin de sursum propitiatorij. Porrò si creatura rationalis in multitudine scientiæ, quoniā hanc interpretationem habent cherubin, duobus ipsis animalibus significatur: ideo duo sunt, ut sotietatem charitatis cōmendent: ideo pēnis suis propitiatorium obumbrant, quia deo non sibi tribuunt pennas suas, id est, deū honorant uirtutibus quibus præstant: & uultus eorū non sunt nisi in propitiatoriū, quia cuicunq; pro
CVI fectui ad multitudinem scientiæ spes non erit, nisi in dei misericordia. Quod ait, Erūt annuli in thecis supportatorijs ad tollendā mensam: hoc intelligendum est, quòd annuli essent uelut thecæ supportatoriæ, id est, quo supportatoria tanq; in thecas inducātur. Erunt quip
CVII pe in thecis, ita dictum est tanq; diceretur, erunt pro thecis. Decem auleorū iubet fie
Exo. 26 ri tabernaculum, cum sit decalogus legis. Aulea uero significāt latitudinem, propter facilitatem. Charitas quippe plenitudo legis est, & nō nisi charitati sunt præcepta facilia, unde ipsa D
Psal. 17 dilatatio cōmendatur cum dicitur, Dilatasti gressus meos subtus me, & non sunt infirmata uestigia mea, Sed quoniā ista dilatatio per gratiā fit dei: charitas enim dei diffusa est in cordibus nostris, nō per nosipsos sed per spiritumsanctū qui datus est nobis: ideo hic mystice ipse numerus etiam cōmendatur, qui pertinet etiam ad spiritūsanctum per quem lex possit impleri. Dicitur enim auleū longitudinem debere habere in cubitis uigintiocto. Iste autem numerus, quia per septenarium diuidendus est, significauit, cū dicit latitudinē auleæ in cubitis quatuor, Quater enim septē fiunt uigintiocto. Et est etiam iste numerus perfectus, quia sicut senarius suis partibus cōstat. Quod uero tā sæpe dicit, Cherubin facies ea opere textoris: quid aliud q; in his omnibus multitudinem scientiæ cōmendat, quod interpretatur che
CVIII rubin. Et facies uela capillacia operire super tabernaculum. Vndecim facies ea. Quæ capillacia uela sunt, id est, cilicina, undecim dicuntur esse. In peccatis quippe transgressio est. Transgressio uero undenario numero significatur, quoniā transgreditur denarium, id est, legem: ideo ipsa undecim per septenariū multiplicata, faciunt septuaginta septem, Vbi signifi
Matth. 18 cauit dominus uniuersam remissionem peccatorū dicens, Non solum septies, uerumetiam septuagiessepties: quot generationes reperiuntur, cū Lucas à baptismo domini enumerans sursum uersus ascendit & peruenit per Adam usq; ad deū. Ad hoc enim fit significatio peccatorum in his uelis, ut per confessionem exprimantur, & per gratiam quæ data est ecclesiæ aboleantur, hoc est tegātur. Vnde dicitur, Beati quorū remissæ sunt iniquitates & quorum tecta sunt peccata. Deinde iubet ea uela cooperiri pellibus arietinis rubricatis. Aries autem rubricatus, cui non occurrat Christus passione cruentatus? Significantur his etiam martyres sancti, quorū orationibus propitiatur deus peccatis populi sui. Ipsis deniq; superiaciuntur pelles hyacinthinæ, ut significetur uita æterna uiriditate tanquam uigore perpetuo.
CIX Facies duos anconicos columnæ uni consistentes ex aduerso, hoc est, unū hinc, & unum inde de lateribus colūnæ: anconicos autē dicit, quos uulgo uocamus ancones: sicut sunt in colum-

A columnis cellarum uinariarum quibus incumbunt ligna quæ cupas ferũt. Ducta eſt autem
ſimilitudo uerbi à cubitis ubi flectuntur manus, quibus incumbunt recumbẽtes, qui græce
ἀγκῶνες uocantur. Baſes columnarum duas uni. Baſes non eas tantum uidetur dicere CX
ſcriptura quibus columnæ ab imo fulciuntur, ſed etiam ſuperiores quæ capitella nos dici-
mus: Ideo dicit duas baſes columnæ uni in ambas partes eius, Nam quæ ſunt ambæ par-
tes, niſi inferior & ſuperior? Quod octo columnas & baſes earum ſedecim ſecundum CXI
ſupradictam rationem à poſterioribus tabernaculi ſcriptura dicit, cum ſuperius ſex dixerit,
intelligitur annumeratis duabus angularibus octo fieri. Et diuidet uobis uelamen in CXII
ter medium ſanctum, & inter medium ſanctumſanctorum, id eſt, ut inter ſanctum & ſan-
ctumſanctorum ſit hoc uelamen de quo nunc loquitur, in quatuor columnis extentum. De
hac differentia inter ſanctum & ſanctumſanctorum ad Hebræos epiſtola loquitur, quia Heb. 9
ubi arca teſtimonij, ibi ſanctumſanctorum, hoc eſt, intus intra uelum: foris autem menſa &
candelabrum, & cætera quæ pauloante dixit quemadmodum fierent, ſancta dicta ſunt, &
non ſanctaſanctorum. Et ſignificatur foris uetus teſtamentum, intus autem & nouum, cum
ſit utrunq; in lectione ueteris teſtamẽti, & expreſſum operibus, & ſignificatione figuratum.
Ac per hoc in ſanctis figura figuræ, quia figura eſt ueteris teſtamenti: in ſanctis autem ſan-
ctorum figura eſt ipſius ueritatis, quia figura eſt noui teſtamenti. Totum quippe uetus te-
ſtamentum in his rebus & celebrationibus, quæ ita obſeruanda præcipiũtur, figura eſt.

De altari quæritur quomodo tribus cubitis altum eſſe uoluerit, cum tanta ferè ſit ſtatu CXIII
ræ hominis altitudo. Quomodo ergo miniſtrabatur altari, cum gradus habere altare alio Exo. 27
loco prohibeat? Ne pudenda, inquit, tua reueles ſuper illud. Sed illud dicebat de altari qđ
terra uel lapidibus conſtruendum eſſet, ubi gradus ipſi coædificati ad corpus altaris utiq;
pertinerent: nunc uero de tabulis fieri altare præcepit, quò ſi apponeretur ad horam admi-
niſtratiõis aliquid ubi ſtaret miniſter altaris, & peracto miniſterio tolleretur, ad corpus al-
B taris non utiq; pertineret. Item quæritur quomodo ſuper altare ligneum ſacrificium quod
inferebatur poſſet incendi, præſertim quia concauum fieri iubet & craticulam deponi uſq;
ad medium eius, id eſt, medium concauitatis eius, opere factum reticulato, An quoniam di
xit, Et facies cornua in quatuor angulos, ex ſeipſo erũt cornua & teges illa æramento: non
ad ſola cornua referendum eſt quod ait, teges illa æramento, ſed ad omnia de quibus lo-
quebatur de altari fabricando præcipiens. Et tu loquere omnibus ſapientibus men CXIIII
te quos repleui ſpiritu intellectus, αἰσθήσεως quidem græcus habet, quem latine ſenſum, non Exo. 28
intellectum dicere ſolemus. Sed ſcriptura de ſenſu interiore quem intellectum uocamus ſic
loqui ſolet, ſicuti eſt ad Hebræos, Perfectorum eſt autem ſolidus cibus, eorum qui per habi
tum exercitatos habent ſenſus ad diſcernendum bonum & malum. Ibi enim quod poſuit
ſenſus, græcus habet αἴσθησις. Quem ergo iſtum ſpiritum, niſi ſpiritumſanctum debemus ac
cipere? Et ſtolas quas faciet, pectoralem, humeralem, & tunicam talarem, & tunicam cum
cornibus. Has appellatas ſtolas eſſe & cætera, cum ſuperius unam ſtolam faciendam pro-
poſuiſſet, notandum eſt. Tunicam uero cum cornibus, honeſtius putarunt latini interpre-
tes dici, q̃ ſi dicerent cum cirris, qui bene diſpoſiti ornamento eſſe ueſtibus ſolent.

Aſpidiſcas in ueſte ſacerdotali quas dicat, utrum ſcutulas, quæ à ſcuto latine appellan- CXV
tur, quia & græci ſcutum ἀσπίδα appellant. An uero aſpidiſcas propter diligentem colligan-
tiam dicit ab aſpide ſerpente, ſicut etiam murenulæ appellantur. Spithamus autem longi- Spithamus
tudo, & ſpithamus latitudo, latini quidam interpretati ſunt menſuram extentæ palmæ à fi
ne pollicis uſq; ad finem digiti minimi. Item quod dicitur, Sumes duos lapides onychinos,
& ſculpes in eis nomina filiorum Iſrael, ſex nomina in lapide uno, & ſex reliqua in altero iu-
xta ordinem natiuitatis eorum, an intelligendum ſit, ut lapides ſint de nominibus filiorum
Iſrael ſecundum natiuitates eorum, id eſt, ſecundum ordinem quo nati ſunt.

Et facies ſuper rationale fimbrias complectentes opus catenarum de auro puro: quod CXVI
latini rationale interpretati ſunt, inopia linguæ fecit: græcus habet enim λόγιον non λογικόν.

Rationale autem illud solemus appellare quod græci dicunt λογικὸν. Sed quoniam λόγος C
in græca lingua ambiguum est, utrum uerbum significet, an rationem, quia utriusq; rei no-
men est, ubi putatum est à uerbo ductum λόγιον, eloquium nostri interpretati sunt. Nam
quod habemus, Eloquia domini, eloquia casta: græci habent λόγια. Hic uero in ueste sacer-
dotali, quod ex auro & hyacintho, & purpura, & cocco duplici torto, & bysso duplici torta
fieri præceptum est, quadratum duplex quod esset in pectore sacerdotis & λόγιον uocare-
tur, incertum utrum à ratione an à uerbo ductum fuerit: interpretes nostri à ratiõe dictum
CXVII putantes rationale appellauerunt. Et impones super rationale iudicij demonstra-
tionem & ueritatem. Quid sibi hoc uelit, uel in quali re, uel metallo poneretur super ratio-
nale demonstratio & ueritas, quoniam talia dicit fieri in ueste sacerdotis quæ corporaliter
fiunt, inuenire difficile est. Fabulantur tamen quidam, lapidem fuisse, cuius color, siue ad ad-
uersa, siue ad prospera mutaretur quando sacerdos intrabat in sancta: & hoc esse quod ait,
Et afferet Aaron iudicia filiorum Israel super pectus suum: ostendens uidelicet in illa de-
monstratione & ueritate, quid de illis iudicauerit dominus: quanquam possit intelligi de-
CXVIII monstrationem & ueritatem litteris impositam super λόγιον. Et facies tunicam
talarem hyacinthinam, id est, usq; ad talos dependentē: & erit peristomium ex ea medium,
id est, quà caput eijciatur. Hoc est enim quod græci dicunt περιστόμιον. Oram habens in cir-
cuitu peristomij, opus textoris, contextam: id est, ne ipsa ora extrinsecus assuatur: hoc uide-
tur dicere, commissuram contextam. Vnde etiam addidit, ex ipsa ne rumpatur: id est, ut ex
seipsa sit ipsa ora contexta cum ueste. Et erit Aaron cum cœperit fungi sacerdo-
CXIX tio, audietur uox eius intranti in sanctuarium in conspectu domini & exeunti ut non mo-
riatur: intrantis & exeuntis uocem de tintinabulis dicit audiri, tantumq; ibi pondus obser-
uationis posuit ut diceret, ne moriatur. Testimonia ergo quædam significari uoluit in ue-
ste sacerdotali, qua utiq; significatur ecclesia, per hæc tintinabula, ut nota sit conuersatio sa-
Titum.2 cerdotis: sicut apostolus dicit, Circa omnes teipsum bonorum operum præbēs exemplum. D
Aut illud, Quæ audisti à me per multos testes, hæc eadem commenda fidelibus, & his qui
idonei sunt & alios docere. An quid aliud, magnum tamen est, quicquid illud est? Intranti
autem & exeunti, pro intrantis & exeuntis, locutio est: uox pro sonitu, nam tintinabulo-
CXX rum magis sonus quàm uox est. Et facies laminam auream puram, & formabis
in eadem formatione sanctitatem domini: & impones illud super hyacinthum duplicem
tortam, & erit super mitram: secundum aspectum mitræ erit, & erit supra frontem Aaron,
ut auferat peccata sanctorum quæcunq; sanctificabunt filij Israel omnis datus sanctorum
eorum. Quomodo formetur in lamina sanctitas domini, non uideo, nisi aliquibus litteris,
quas quidam quatuor esse dicunt hebræas: quod ut græci appellant τετραγράμματον nomen
dei ineffabile credunt fuisse uel esse adhucusq;. Sed qualibet sint, uel quomodolibet se ha-
beāt illæ litteræ ut dixi, sanctitatē domini uel sanctificationem si hoc magis dicendum est,
quod græcus habet ἁγίασμα, non nisi in auro litteris formari potuisse crediderim. Ibi autem
dicit sacerdotem sanctorum auferre peccata, quæcunq; sanctificabunt, inquit, filij Israel om-
nis datus sanctorum eorum: quod arbitror dictum in eis sacrificijs quæ offerunt pro pec-
catis suis: ut non sanctorum hominum intelligamus, sed sanctorum ab eo quod sunt san-
cta quæ offeruntur pro peccatis. Cum ergo de lamina dixisset, adiunxit atq; ait, Et auferet
Aaron peccata eorum quæcunq; sanctificabunt filij Israel omnis datus sanctorum eorum:
id est, sacerdos auferet quæcunq; offerunt pro peccatis suis, quæ dicuntur & sancta, quia iu-
stificātur, & peccata, quia pro peccatis offerūtur: sicut multis locis hoc ipsum euidenter scri-
ptura commemorat. Quod autem adiungit & dicit, Et erit super frontem Aaron semper ac-
ceptum illis in conspectu domini, ad laminam illam reuertitur. In quo aduertendum, si
inueniri potest qui non habeat necessitatem pro suis offerre peccatis præter Christum, qui
solus potest omnium auferre peccata: intelligitur frontis ornamentum, fiducia bonæ uitæ,
quam qui uere perfecteq;, nō significatione, sed ueritate sacerdos habet, solus potest auferre
peccata,

A peccata, nec habet necessitatē offerre pro suis. De Aaron & filijs Aaron, cū præciperet CXXI
loquēs ad Moysen quomodo uestirent & ungerent, quid est quod ait, Et implebis manus
eorū ut sacerdotio fungātur mihi. An forte muneribus quæ offerēda sunt deo? Et faci CXXII
es eis femoralia linea, tegere turpitudinē corporis eorū, à lumbis usq; ad femora erūt. Cum
uestis tanta cooperiat totum corpus, quid est quod ait, femoralia facies linea tegere turpitu
dinem corporis eorum, quasi apparere posset tāta desuper ueste adhibita? Nisi quia signū
esse uoluit in hoc castitatis uel continentiæ: quæ ideo per indumentū significatur, ut non ex
seipso habita, sed data intelligatur. Cum de filijs Aaron loqueretur, Et indues eos, in- CXXIII
quit, tunicas, & cinges eos zonis, & circundabis eis cidaras, Quam dicit cidarim uel cidaras,
quoniā non est interpretatum, nec in usu modo est, ignoratur: puto tamen non esse capitis
tegimen ut nōnulli putauerūt. Neq; enim diceret, circūdabis eis, nisi tale aliquid esset quod
non capiti, sed corpori usui esset. Et erit illis sacerdotiū mihi in sempiternum. Quomo- CXXIIII
do dicat in sempiternum, de his significatiuis rebus, superius sæpe diximus, Nam utiq; mu
tatum est hoc sacerdotium, ut ille esset in æternum secundum ordinem Melchisedech, non
secundum ordinem Aaron. Ibi enim & iuratio, & nulla dei pœnitudo, qua significetur mu-
tatio. Iurauit enim dominus, & non pœnitebit eum, tu es, inquit, sacerdos in æternum secun
dum ordinem Melchisedech. De ordine autē Aaron dictum est quidem, in sempiternū, uel
propter tempus non præceptum quousq; obseruaretur, uel quo res significaret æternas: nus
qum est tamen dictum de sacerdotio Aaron, quia iurauit dominus & nō pœnitebit eum,
Et ideo dictū est in illo sacerdotio secūdum ordinē Melchisedech, non pœnitebit eum, ut si
gnificaretur, quia de sacerdotio Aaron pœnituit eum, id est, mutauit illud. Quid est & CXXV
consummabis manus Aaron & manum filiorum eius. An per manus potestatem significa Exod. 29
uit, ut aliquid etiam ipsi consecrare possent? Potestas autem sanctificatione consummaba-
tur, qua præcepti sunt sanctificari à Moyse. Et adduces uitulum ad ostium taber- CXXVI
B naculi, & superimponent Aaron & filij eius manus suas super caput uituli in conspectu do
mini. Ecce unde supra dictum est, consummandas esse manus eorum, id est, perficiendam
potestatem, ut etiam ipsi sanctificarent, quomodo fit cum ponunt manus suas super uitu-
lum immolandum. Quod odor suauitatis sæpe domino dicitur sacrificium de uicti- CXXVII
mis pecorum in scripturis sacris, non utique deus odore fumi delectatur, sed tantum illud
quod hic significatur spiritaliter, deum delectat cum spiritaliter exhibetur, quoniā ipse odor
dei spiritaliter intelligitur, Non enim sicut nos odorem corporeis naribus ducit, Sicut er-
go ille olfacit, sic ista significant. Et sumens pectusculum de ariete consumma- CXXVIII
tionis, quod est Aaron, id est, ipsius Aaron. Hoc enim pertinere uoluit ad summum sacer-
dotem. Et erit Aaron & filijs eius legitimum æternū à filijs Israël, cum diceret de CXXIX
pectusculo & brachio uictimarum. More illo ergo, æternum dixit, quem sæpe supra com-
memorauimus. Et stola sancti quæ est Aaron, erit filijs eius post eum, ungere eos in ipsis
& consummare manus eorum, Septem diebus uestiet se ea sacerdos qui successerit ei de fi-
lijs eius qui intrabit in tabernaculum testimonij deseruire in sanctis. Hæc uerba multas
quæstiones habent. Nam primum hic notandum est, quomodo cum stolam dixerit san-
cti, postea pluraliter dicit ungere eos in ipsis, tanquam in stolis. Nam & supra multas sto
las eas dixerat, quibus una constaret: quanquam ambiguum sit, utrum in ipsis ab eo quod
sunt ipsa genere neutro, quæcunque sunt quibus illa stola completur, id est, uestis sacer-
dotalis: quod magis putandum est, eo quòd in consequentibus dicit, septem diebus ue-
stiet se ea sacerdos qui successerit ei: ea scilicet omnia quæ commemorauit cum uestem sa-
cerdotalem describeret: repetiuit sanè quod supra dixerat, consummare manus eorum, un
de quid mihi uideretur exposui. Quod uero ait, septem diebus uestiet se ea sacerdos, nun-
quid alijs diebus se non uestiet? sed illis septem continuis intelligi uoluit, quibus eius sacer-
dotium quodammodo dedicatur, atq; hebdomadis est in eius inchoatione festiuitas. Suc-
cessorem autem Aaron eum dicit, qui intrat tabernaculum testimonij deseruire in sanctis:

eum ſcilicet ſignificans qui non poterat eſſe niſi unus, non quales erant filij Aaron cum ui- C
uo patre ſuo, ſed qualis ſucceſſor ipſius Aaron. Quomodo ergo propriũ dicit huius unius
eſſe, intrare in tabernaculũ teſtimonij, deſeruire in ſanctis: cũ & illa quæ ſunt extra uelũ quo
uelantur ſanctaſanctorũ, ſancta appellentur, & tabernaculum teſtimonij etiã illud uocetur,
ubi ſunt ſancta, id eſt, menſa & candelabrum: ubi cũ deſeruiant etiã ſequẽtes ſacerdotes ad
menſam & cãdelabrum & ipſum altare, quomodo unũ dicit ſucceſſorẽ Aaron qui intret in
tabernaculũ teſtimonij deſeruire in ſanctis? Si dixiſſet, deſeruire in ſanctis ſanctorũ, nulla
eſſet quæſtio. Ad hæc enim ubi eſt arca teſtimonij ſolus unus intrabat ſummus ſacerdos.
Quod etiã in epiſtola ad Hebræos diligentiſſime cõmendatur: niſi forte eo ipſo, ꝙ unum di
cit intrare in tabernaculum teſtimonij deſeruire in ſanctis, non uult utiq; intelligi, niſi in ſan
ctisſanctorum, quia & ipſa utiq; ſancta appellantur. Nec eñ omnia quæ ſancta ſunt, etiam
ſanctaſanctorũ dici poſſunt: quãuis ecõtrario, quæ ſanctaſanctorũ ſunt, proculdubio utiq;
ſancta ſunt. Vnus aũt iſte qui ſemel in anno intrabat in ſanctaſanctorũ, quoniã Chriſtum
Ieſum ſignificabat, apertiſſime ſupradicta ad hebræos epiſtola cõmendatur. Quod autem
præfiguratum eſt in ſanctaſanctorũ, ut ſuper arcã quæ legẽ habebat, eſſet propitiatorium,
ubi dei miſericordia ſignificatur: intelligẽdum eſt q̄ꝫ propitius ſit peccatis eorum qui legem
non implent. Hoc mihi uidetur etiã in ipſa ueſte ſacerdotis ſignificari. Nam & ipſa quid
aliud q̄ꝫ eccleſiæ ſacramenta ſignificat, quòd in λογίῳ, id eſt, rationali in pectore ſacerdotis
poſito iudicia conſtituit, in lamina uero ſanctificationem & oblationem peccatorum: tanq̄ꝫ
rationale ſit in pectore ſimile arcæ in qua lex erat, & lamina illa in fronte ſimilis propitiato
Iacobi 2 rio quod ſup arcam erat, & utrobiq; ſeruaretur quod ſcriptũ eſt, Superexaltat miſericordiã
CXXX iudicio. Quid eſt ꝙ purificatum & ſanctificatum altare ſeptem diebus dicit ꝙ ſan-
ctum ſancti erit altare? Non quidem dicit ſanctũſanctorum, ſicut eſt illud quod uelo ſepa
ratur, ubi eſt arca teſtimonij. Veruntamen & hoc altare extra uelum poſitum, per ſanctifi-
cationem ſeptem dierum dicit potius, quàm per unctionem fieri ſanctum ſancti. Et addit, D
CXXXI Omnis qui tetigerit altare ſanctificabitur. Cum de annulis loqueretur altaris
Exod.30 incenſi, quod altare non inærari, ſed inaurari iuſſit, Et duos annulos aureos puros facies, in-
quit, ſub tortili corona eius, in duo latera facies in duobus lateribus, quoniã græcus habet
ita εἰς τὰ δύο κλίτη ποιήσεις ἐν τοῖς δυσὶ πλευροῖς. Nam clite latera ſunt, & pleuræ latera ſunt. Vn
de quidam latini ſic interpretati ſunt, in duas partes facies in duobus lateribus. Non autem
ait græcus μέρη, quod eſt partes, ſed κλίτη, quod latera. Nam hoc uerbum eſt in illo pſal-
Pſal.127 mo ubi ſcriptum eſt, Vxor tua ſicut uinea fertilis in lateribus domus tuæ. Ac per hoc tan-
tum caſus intereſt, quia prius accuſatiuum, poſt uero ablatiuum poſuit, in duo latera facies,
in duobus lateribus. Quis autem ſit ſenſus difficile eſt aſſequi, niſi forte ut ſolet ſcriptura
amare eclipſim, ut aliquid deſit & ſubaudiatur, etiam hic ſubaudiatur, erunt: ut iſte ſit ſen-
ſus, in duo latera facies, in duobus lateribus erunt, id eſt, ad duo latera facies annulos, quo-
CXXXII niam in duobus lateribus erunt. Et erunt arcus amitibus ita ut tollatur illud in eis.
Quos annulos dixerat, arcus dicit. Annulos quippe pro rotundis anſis poſuit. Et quid eſt
aliud annulus uel circulus, niſi undique arcus? Ideo quidam nolentes arcus dicere, thecas
interpretati ſunt, quibus amites inducerentur, dicentes, Et erunt thecæ amitibus, quaſi græ-
cus hoc non poſſet dicere, cum etiam thecæ græcum uerbum ſit: dixit autem ψαλίδες, quod
CXXXIII arcus interpretatur. Incendet ſuper illud incenſum continuationis in conſpectu do
mini in progenies eorum. Continuationis incenſum dicit, quod continuatim fieret, id eſt,
nullo die prætermitteretur. Cum de altari præciperet incenſi, id eſt, in quo incenſum tantum
poneretur, non holocauſtum, non ſacrificiũ, non libatio, prædixerat idipſum incenſum quo
tidie poni debere: nunc autem dicit, Et depropitiabit Aaron uel exorabit ſuper cornua eius
ſemel in anno de ſanguine purificationis delictorum. Depropitiabit, ab eo quod eſt depro
pitiatio, quæ græce dicitur ἐξιλασμὸς. Vnde etiam intelligendum eſt, hoc quod ſemel in
anno iubet fieri ad propitiandum deum ſuper cornua altaris incenſi: id eſt, ut de ſanguine
purifi-

A purificationis delictorũ, uictimarum scilicet quæ offeruntur pro delictis semel in anno, tangantur cornua altaris incensi: non pertinere ad illam appositionem incensi, quã quotidie fieri iusserat. Illa enim fiebat aromatibus, nõ sanguine, & quotidie, non semel in anno. Nõ ergo simus intellecturi, semel in anno intrare sacerdotẽ solere in sanctasanctorum, sed semel in anno cum sanguine: & quotidie quidẽ solere intrare sine sanguine causa incensi imponendi, Cum sanguine aũt semel in anno, maxime quia sequitur & dicit, Semel in anno purificabit illud, sanctumsanctorũ est domino. Nõ ergo semel in anno ponet illic incensum quod quotidie fieri iussum est: sed semel in anno purificabit illud, quod cum sanguine fieri debere præceptum est: & post hoc adiungit, sanctumsanctorũ est domino: ac per hoc sanctumsanctorũ nõ extra, sed intra uelũ erat, etiã illud profecto altare de quo nunc agitur, quod poni cõtra uelũ intrinsecus iussit. Quid est quod ait, Si acceperis computationẽ filiorũ Israël CXXXIIII
in uisitationem eorum, nisi quia iubet eos aliquãdo uisitari & computari, id est, numerari? Quod in Dauid propterea uindicatũ intelligendũ est, quia deus non iusserat. Aduer CXXXV
tendum est etiã & notandum quemadmodũ unguento chrismatis omnia iussit ungi, tabernaculũ scilicet & ea quæ in illo erant, & deinde erunt sanctasanctorũ, Omnia scilicet cum fuerint uncta, erunt sanctasanctorũ. Quid igitur distabit iam inter illa interiora quæ uelo tegũtur, & cætera, si omnia cum uncta fuerint erunt sanctasanctorũ, diligentius requirendũ: hæc tamẽ notanda crediderimus: ubi etiã meminerimus, ꝙ sicut de illo altari sacrificiorum, quod post unctionẽ appellari uoluit sanctumsancti, cõtinuo dictũ est, Omnis qui tãgit illud sanctificabit᷑: ita de omnibus postea quæ de illo unguẽto uncta, dicta sunt Sanctasanctorũ, eadẽ sententia subsecuta est, ut diceretur, Omnis qui tangit ea sanctificabitur, Quod duobus modis intelligi potest, siue tangendo sanctificabitur, siue sanctificabitur ut ei liceat tangere: si tamen non licebat tangere populo tabernaculum, quando offerebat hostias, uel quæcunq; ab eis oblata offerebantur deo. Nam cõsequenter nõ solis sacerdotibus, neq; so-
B lis leuitis dicendum admonet, quod ait ad Moysen, Et filijs Israël loquere dicens: utiq; filij Israël totus ille populus erat. Iubet autẽ illis dici, oleum linitio unctionis, sanctum erit hoc uobis in progenies uestras: super carnẽ hominis non linietur, & secundum compositionem hanc non facietis aliud, quia similiter sanctũ est, & sanctificatio erit uobis. Quicunq; fecerit similiter, & quicunq; dabit de eo exteræ nationi, interibit de populo suo. Iubet igitur nõ solis sacerdotibus, sed uniuerso populo Israël, ut nõ faciant tale unguentũ in usus humanos. Hoc est enim quod ait, Super carnẽ hominis non linietur. Prohibet ergo simile fieri in usus suos, & interitũ minatur si quisquã similiter fecerit: id est, unguentũ ad usus suos, similiter si simile cõfecerit, uel cuiq; hinc dederit exteræ nationi. Ac per hoc ꝙ ait, Sanctificatio erit uobis, cum hoc populo Israël uniuerso dici iubet, non uideo quid intelligã: nisi quia licebat eis quando ueniebant cum suis quisq; muneribus tãgere tabernaculum: & tangẽdo sanctificabantur propter illud oleum quo cuncta peruncta sunt, & hinc dictũ, Omnis qui tangit sanctificabitur: non tamen sic quemadmodũ sacerdotes, qui ut æterno sacerdotio fungerentur ungebãtur ex illo. Quod præcepit quibus aromatibus fiat thymiama, id est incẽsum, CXXXVI
& dicit unguentario more coctũ opus unguentarij: nõ ideo putare debemus unguentũ fieri, id est, unde aliquid ungatur: sed ut dictũ est thymiama, uel incẽsum quod imponatur illi altari incensi, ubi nõ licebat sacrificari, & erat intra sanctasanctorũ. Et concides de illis CXXXVII
minutim, & pones cõtra testimonia in tabernaculo testimonij, unde innotescã tibi inde: in sanctumsanctorũ erit tibi incensum. Ecce iterũ hoc incẽsum, quia intus ponebatur ad altare incensi quod intus erat, sanctumsanctorũ dicitur: & tabernaculũ testimonij proprie dicitur, illud ipsum interius ubi arca erat, adhibita sanè differentia, cum ait, unde innotescam tibi inde. Sic enim dixerat primũ de propitiatorio, quod utiq; intus est, id est, intra uelum supra arcã. Quid est ꝙ Beseleel cũ iuberet adhiberi operibus tabernaculi faciendis, dixit CXXXVIII
cum se repleuisse spiritu diuino, sapiẽtiæ & intellectus & scientiæ in omni opere excogitare Exod. 31
& architectonari &c. Vtrũ spiritussancti muneri etiã ista opera tribuenda sunt quæ perti-

nere

nere ad opificium uidentur: an & hoc significatiue dictum est, ut ea pertineant ad diuinum C
spiritum sapientiæ & intellectus & scientiæ quæ his rebus significantur? Tamen etiam hic cum spiritu repletus dicatur iste diuino sapientiæ & scientiæ, nondũ legitur spiritussanctus.

CXXXIX Quid sibi uult quod cum de sabbato obseruando præciperet ait, Testamentum æternum in me & filijs Israel: non ait, inter me & filios Israel. An quia sabbatum requiem significat, & requies nobis non est nisi in illo? Nam profecto filios Israel uniuersum populum suum dicit, id est, semen Abraam: & est Israel secundum carnem & secundũ spiritum. Nam
1.Cor.10 si Israel non esset dicendus, nisi ex genere carnis, non diceret Apostolus, Videte Israel secundum carnem: ubi profecto significat esse Israel secundum spiritum qui in abscondito Iudæus est & circuncisus corde. Sic ergo melius fortasse distinguitur, Testamentum æternum in me: ut inde alius sit sensus, & filijs Israel signum æternum, id est, æternæ rei signum: quomodo petra erat Christus, quia petra significabat Christum. Non ergo ita intelligendũ est testamentum æternum in me & in filijs Israel, tanquam in deo & filijs Israel sit hoc testamentum æternum: in me, quia in illo promissa est requies æterna: & filijs Israel signum est æternum, quia filij Israel acceperunt obseruandũ signum, quo requies significatur æterna ueris israelitis, hoc est filijs promissionis & uisuris deum facie ad faciem sicuti est.

CXL Et dedit Moysi statim ut cessauit loqui ad eũ, in monte Sina duas tabulas testimonij, tabulas lapideas scriptas digito dei. Cum tam multa locutus sit deus, duæ tantũ tabulæ dantur Moysi lapideæ, quæ dicuntur tabulæ testimonij futuræ in arca. Nimirum omnia cætera quæ præcepit deus ex illis decem præceptis quæ duabus tabulis conscripta sunt, pendere intelligũtur, si diligenter quærantur & bene intelligantur: quomodo hæc ipsa rursus decem præcepta ex duobus illis, dilectione scilicet dei & proximi, in quibus tota lex pendet & prophetæ.

CXLI
Exo.32 Quod iubet Aaron inaures demi ab auribus uxorum atque filiarum, unde illis faceret deos, nõ absurde intelligitur difficilia præcipere uoluisse, ut hoc modo eos ab illa intentione reuocaret. Factum tamẽ illud ipsum difficile ut esset aurum ad faciendũ idolum, propter eos notandum D
putaui, qui contristãtur si quid tale propter uitam æternam diuinitus fieri uel æquo animo tolerari iubeatur.

CXLII Dominus indicans Moysi quid fecerit de uitulo populus, hoc est de idolo quod ex auro suo fecerant, dicit eos dixisse, Hi dij tui Israel qui te eduxerunt de terra Ægypti, Quod eos dixisse non legitur, sed animum eorum hũc fuisse deus ostendit. Horum quippe uerborum gerebant in corde sententiam, quæ deum latere non poterat.

CXLIII Et propitiatus est dominus de malitia quam dixit facere populo suo. Malitiam hic pœ
Sap.3 nam intelligi uoluit, sicuti est, Æstimata est malitia exitus illorum. Secundum hanc dicitur, Bonum & malum à deo, non secundum malitiam qua homines mali sunt. Malus enim deus non est, sed malis ingerit mala, quia iustus est.

CXLIIII Iratus quidem Moyses uidetur tabulas testimonij digito dei scriptas collisisse atque fregisse, magno tamen mysterio figurata est iteratio testamenti noui, quoniã uetus fuerat abolendum & cõstituendum nouum. Notandum sanè quãta pro populo ad deum supplicatione laborauerit, qui tam seuerus in eos uindicando extitit. Quod autem in ignem missum uitulũ fusilem cõtriuit & in aquam sparsit, quam populo potum dedit, quid nobis uideatur significare, iam alibi scripsimus in ope
Li.22.ca.93 re contra Faustum Manichæum.

CXLV Et dederunt mihi, & misi in ignem, & exijt uitulus hic. Compẽdio locutus est, nõ dicens quod ipse formauerit ut exiret uitulus fusilis. An excusationis causa timẽdo mentitus est, tanquam ipse in ignem periturum aurum proiecerit, atque ipso nõ id agente forma uituli exierit? Quod ideo nõ est credendũ hoc eum animo dixisse, quia nec latere Moysen posset quid esset in uiro cũ quo deus loquebatur, & fratrem de mendacio non redarguit.

CXLVI Et cum uidisset Moyses populum, quia dissipatus est, dissipauit enim eos Aaron ut in gaudium uenirent aduersarijs suis. Notandum est quemadmodum illud totum malum quod populus fecit, ipsi Aaron tribuatur, quòd eis consenserit ad faciendum quod male petiuerant. Magis enim dictum est, Dissipauit eos Aaron, quoniam cessit eis, quàm dissipauerunt se ipsi qui tantum malum flagitauerunt.

A Cum Moyses dicit ad deum, Precor peccauit populus iste peccatum magnum & fece- CXLVII
runt sibi deos aureos, & nũc si quidem remittis illis peccatum illorum, remitte: sin autem, de-
le me de libro tuo quem scripsisti, Securus quidem hoc dixit, ut in cõsequentibus ratiocina-
tio concludatur, id est, ut quia deus Moysen non deleret de libro suo, populo peccatũ illud
remitteret. Veruntamẽ aduertendũ est quantũ malũ in illo peccato perspexerit Moyses q̃d
tanta cæde crediderit expiandum, qui eos sic diligebat, ut pro eis illa uerba deo funderet.

Merito quæritur, cum superius populum dissipasse dictus sit Aaron, cur in ipsum uin- CXLVIII
dicta nulla processerit: neq; cum Moyses interfici iussit omnem qui leuitis euntibus ad por-
tam & redeuntibus occurrisset armatis: neq; cum postea factum est quod scriptura dicit, Et
percussit dominus populum propter facturam uituli quẽ fecit Aaron, maxime quia & hic
hoc idẽ repetẽdo inculcatũ est. Non enim dictũ est, Et percussit dominus populũ propter
facturã uituli quẽ fecerũt, sed quẽ fecit Aaron, & tamen nõ est percussus Aaron: quin etiã il-
lud quod de sacerdotio eius ante peccatum eius deus præcipiebat impletum est: sed iussit &
ipsum & filios ablui, & sic ordinati sunt in sacerdotio. Ita nouit ille cui parcat usq; ad cõmu-
tationẽ in melius, & cui parcat ad tempus, quãuis eum præscierit in melius nõ mutari: & cui
nõ parcat ut mutetur in melius, & cui nõ parcat ita ut uitæ mutationẽ eius expectet: & hoc
totum ad id redit quod apostolus dicit exclamans, Quàm inscrutabilia sunt iudicia eius &
inuestigabiles uiæ eius. Vade & ascende hinc tu & populus tuus quẽ eduxisti de terra CXLIX
Ægypti. Deus iratus dicere uidetur, tu & populus tuus quẽ eduxisti de terra Ægypti, Alio- Exod. 33
quin dixisset, tu & populus meus quẽ eduxisti de terra Ægypti: sed illi quando idolũ popo-
scerunt ita locuti sunt, Moyses enim hic homo qui eduxit nos de terra Ægypti, non scimus
quid factũ sit ei: liberationẽ suam in hominẽ cõstituendo defecerant, Hoc eis modo replica-
tur cum dicitur, Tu & populus tuus quẽ eduxisti de terra Ægypti, quod illis est criminis &
nõ Moysi. Nõ enim aliud uolebat Moyses, nisi ut nõ in illo, sed in domino spem ponerent,
B & domini misericordia se cum gratiarũactione crederent ab illa seruitute liberatos: cuius ta-
men apud deũ tanq̃ fidelissimi famuli tantũ erat meritum per illius gratiã, ut ei diceret de-
us, Sine me, & iratus cõteram eos. Quod utrũ iubentis sit cum ait, Sine me, an quasi petẽtis
sit, utrumq; uidetur absurdũ, Nam & si iubebat deus, inobedienter famulus nõ parebat: &
deũ hoc à seruo uelut pro beneficio petere non decebat, cũ præsertim posset eos etiã illo no-
lẽte cõterere. Ille itaq; ibi sensus in prõptu est, q̃ his uerbis significat deus, plurimũ apud se
prodesse illi populo, quia sic ab illo uiro diligebant, quẽ sic dñs diligebat: ut eo modo admo-
neremur, cũ merita nostra nos grauassent ne diligamur à deo, releuari nos apud eum illo-
rum meritis posse quos deus diligit. Nã cũ ab omnipotẽte dicitur homini, Sine me & cõte-
ram eos, quid aliud dicit q̃ cõtererẽ eos, nisi diligerẽtur abs te? Ita ergo dictũ est, Sine me,
acsi diceretur, noli eos diligere & cõteram eos, quia ne id faciã dilectio tua in illos intercedit
mihi. Obtemperandũ aũt esset domino dicẽti, noli eos diligere, si hoc iubẽdo dixisset, & nõ
potius admonẽdo & exprimẽdo quid illũ ab eorũ supplicio reuocaret: nec tamẽ etiã illo in-
tercedente sine flagello disciplinæ populũ dereliquit. Nescio quo enim modo, ut sic eos dili-
geret ipse Moyses, deus illos occultius diligebat, qui manifesta uoce terrebat. Vbi dicit CL
deus ad Moysen, Vade & ascẽde hinc tu & populus tuus quem eduxisti de terra Ægypti,
in terram quã iuraui Abraam Isaac & Iacob dicẽs, Semini uestro dabo eam: cõtinuo tanq̃
ad ipsum Moysen adhuc loquatur, occulta cõuersione quæ Græce ἀποστροφὴ dicitur, iam ad
ipsum populũ loquitur dicẽs, Et simul mittã angelum meũ ante te, & eijciet Chananæũ &
Amorræum, & Æthæũ & Pheresæũ & Gergesæum & Euæũ & Hiebusæũ, & introducet te
in terrã fluentẽ lac & mel. Non enim ascendã tecũ, quia populus dura ceruice es ut nõ deleã
te in uia. Magna sacramẽti & mira profunditas, tanq̃ misericordiã maiorẽ posset angelus
habere q̃ deus, qui populo duræ ceruicis parceret, cui deus si cum illis esset ipse nõ parceret:
& tamẽ etiã per angelũ suũ, se quodãmodo ab eis absente, qui nusq̃ esse absens potest, im-
plere se dicit q̃d patribus eorũ iurauit: tanq̃ & hic ostẽdens, hoc se ideo facere, quia illis pa-
tribus

tribus iustis promisit,non quòd isti digni essent.Quid ergo significat, nisi forte ideo se non C
esse cum eis,quia dura ceruice sunt:quia non eum propitium sed salubrem,nisi humilitas &
pietas capit.Esse autem deum cum duræ ceruicis hominibus, nihil est aliud quàm uindican
do adesse atq; puniendo.Vnde cum eo modo malis non adest parcendo,facit quod perti/
Psal. 50 net ad illud quod dicitur, Auerte faciem tuam à peccatis meis,quia nisi auertit,aduertit.Si
CLI cut enim fluit cera à facie ignis, sic pereant peccatores à facie dei. Et dixit Moyses ad
dominum, Ecce tu mihi dicis,Deduc populum hũc,tu autem nõ demonstrasti mihi quem
simul mittas mecum.Tu autem dixisti mihi, scio te præ omnibus, & gratiam habes apud
me.Si ergo inueni gratiã in conspectu tuo,ostende mihi temetipsum manifeste ut uideam
te,ut sim inueniens gratiam ante te,& ut sciam, quia populus tuus est gens hæc. Quod ha/
bet græcus γνωστῶς, hoc quidam latini interpretati sunt manifeste,cum scriptura non dixe/
rit φανερῶς. Potuit ergo fortasse potius dici,Si inueni gratiam in conspectu tuo, ostende mi
hi temetipsum ut scienter uideam te:quibus uerbis satis ostendit Moyses quòd non ita ui/
debat deum in illa tanta familiaritate conspectus ut desiderabat uidere:quoniam illæ om/
nes uisiones dei quæcunq; mortalium præbebantur aspectibus, & ex quibus fiebat sonus
quo mortalis attingeret auditus,sic exhibebantur,assumpta sicut deus uolebat specie qua
uolebat,ut non in eis ipsa ullo sensu corporis sentiretur diuina natura,quæ inuisibilis ubiq;
tota est,& nullo continetur loco.Et quia in duobus præceptis hoc est dilectionis dei & pro/
ximi,tota lex pendet,ideo Moyses in utroq; suum desiderium demonstrabat. In dilectio/
ne scilicet dei ubi ait,Si inueni gratiam in conspectu tuo,ostende mihi temetipsum manife/
ste ut uideam te,ut sim inueniens gratiam in conspectu tuo , In dilectione autem proximi
CLII ubi ait,& ut sciam quia populus tuus est gens hæc. Quid est quod dicit deus ad Moy
sen,quoniam scio te præ omnibus.Nunquid ergo deus nouit plus aliqua & aliqua minus?
Matth. 25 An secundum quod dicitur quibusdam in euangelio,Non noui uos. Secũdum hanc enim
scientiam qua deus dicitur scire quæ illi placent,nescire quæ displicent,non quia ignorat ea, D
sed quia non approbat,sicut ars recte dicitur nescire uitia cum improbat uitia , præ omni/
CLIII bus deus Moysen sciebat,quia deo præ omnibus Moyses placebat. Notandum est,
quòd prius ipse Moyses dixerat deo,Dixisti mihi,Scio te præ om̃ibus, quod illi deus post
eaquam hoc ipse dixit legitur dixisse, ante autem non legitur, ut intelligamus non omnia
esse scripta quæ cum illo deus locutus est:sed diligentius inquirendum est in prioribus scri/
CLIIII pturæ partibus,an uero ita sit. Cum autem dixisset Moyses ad dominum,Ostende
mihi gloriam tuam, respondit ei dominus, Ego transibo ante te in gloria mea , & uocabo
nomine domini in conspectu tuo,& miserebor,cui misertus ero , & misericordiam præsta/
bo,cui misericordiam præstitero,Cum pauloante dixisset ipse,Antecedam te & requiem ti/
bi dabo.Quod Moyses sic uidetur accepisse,antecedam te,tanquam non ei populo qui præ
sens in itinere futurus esset,& ideo ait,Si non tuipse simul ueneris nobiscum, ne me educas
hinc & cætera.Deus autem neq; ei hoc negauit dicens, Et hoc tibi uerbum quod dixisti fa/
ciam,Quomodo ergo cum dixisset ei Moyses,Ostende mihi gloriam,rursus tanquam præ
cessurus & non cum eis simul futurus uidetur dicere,Ego trãsibo ante te, nisi quia hoc aliud
est? Ille quippe intelligitur loqui & dicere,Transibo ante te,de quo dicit euangelium,Cum
uenisset hora ut transiret Iesus de hoc mundo ad patrem,qui transitus etiam pascha inter/
pretari perhibetur.Hæc itaq; magna omnino prophetia est.Ipse enim ante omnes sanctos
transijt ad patrem de hoc seculo,parare illis mansiones regni cœlorum,quas dabit eis in re
surrectione mortuorum,quoniam transiturus ante omnes primogenitus à mortuis factus
est.Gratiam uero suam in eoipso ualde commendat cum dicit, Et uocabo nomine domini
in conspectu tuo,tanquam in conspectu populi Israel , cuius Moyses cum hæc audiret ty/
pum gerebat.In conspectu enim gentis ipsius ubiq; dispersæ uocatur dominus Christus in
omnibus gentibus. Vocabo autem dixit, non uocabor, actiuum uerbum pro passiuo po/
nens genere locutiõis inusitato,in quo nimirũ magnus sensus latet. Sic enim fortasse signi/
ficare

A ficare uoluit seipsum hoc facere, id est gratia sua fieri, ut uocetur dominus in omnibus gentibus. Quod uero addidit, Et miserebor cui misertus ero, & misericordiam præstabo cui misericordiam præstitero, Ibi planè expressius ostēdit uocationē, qua nos uocauit in suum regnum & gloriam: nō pro meritis nostris, sed pro misericordia sua. Quoniā enim se gentes introducturū pollicebatur, dicēs, Vocabo nomine domini in conspectu tuo, cōmendauit se hoc misericorditer facere, sicut Apostolus dicit, Dico enim Christū ministrum fuisse circūcisionis propter ueritatem dei, ad cōfirmandas promissiones patrum: gentes aūt super misericordia glorificare deū. Hoc ergo prædictū est, Miserebor cui misertus ero, & misericordiā præstabo cui misericordiam præstitero, Quibus uerbis prohibuit hominē uelut de propriarum uirtutum meritis gloriari, ut qui gloriatur, in domino glorietur. Non enim ait, Miserebor talibus uel talibus, sed Cui misericors fuero: ut neminem præcedētibus bonis operibus suis misericordiā tantæ uocationis meruisse demōstraret. Etenim Christus pro impijs mortuus est. Sed utrum hoc idem repetere uoluerit, cum addidit, Misericordiā præstabo cui misericordiam præstitero, uel sicut alij interpretati sunt, cui misericors fuero, an aliquid intersit, nescio. Quod enim Græca lingua duobus uerbis dictū est, ἐλεήσω, & οἰκτειρήσω, quod unū atq; idem uidetur significare, nō potuit latinus diuersis uerbis dicere, sed diuersis modis eandem misericordiam repetiuit. Si aūt diceretur, Miserebor cui misereor, aut Miserebor cui misertus ero, nō satis cōmode dici uideretur: & tamen fortius ille ipse ibi sensus est, q aut ipsius misericordiæ suæ firmitatē deus ista repetitione mōstrauit: sicut, amen amen: sicut, fiat fiat: sicut repetitio somnij Pharaonis, pluráq; similia: aut in utrisq; populis, id est gētibus & Hebræis hoc modo deus prænūtiauit misericordiā se esse facturū. Quod Apostolus ita dicit, Sicut enim uos aliquando nō credidistis deo, nunc aūt misericordiam consecuti estis in illorum incredulitate: sic & ipsi nunc, qui nō crediderunt in uestra misericordia, ut & ipsi misericordiam consequātur. Cōclusit enim deus omnes in incredulitate, ut omniū misereatur. De-

(Margin: Rom.15; Roma.11)

B inde post hanc suæ misericordiæ cōmendationem respondet ad illud quod ei dictū fuerat, Ostende mihi gloriam tuam, uel quod supra petiuerat Moyses, dicēs, Ostende mihi temetipsum manifeste, ut uideam te, Non poteris, inquit, uidere faciem meam. Nō enim uidebit homo faciem meā, & uiuet: ostēdens huic uitæ quæ agitur in sensibus mortalibus corruptibilis carnis, deum sicuti est apparere nō posse: id est sicuti est uideri in illa uita potest, ubi ut uiuatur, huic uitæ moriendū est. Item interposito articulo dicente scriptura, & ait dominus, sequitur & loquitur, Ecce locus penes me: quis em̄ locus nō penes deum est, qui nusq; est absens? Sed ecclesiam significat dicēdo, Ecce locus penes me, tanq; templum suum cōmendās. Et stabis, inquit, supra petram: quia super hanc petram, ait dn̄s, ædificabo ecclesiam meam: statim ut trāsiet gloria mea: Id est statim ut trāsiet gloria mea, stabis supra petrā, quia post trāsitum Christi, id est post passionem & resurrectionē Christi stetit populus fidelis supra petram. Et ponam te, inquit, in cauerna petræ: munimen firmissimum significat. Alij aūt interpretati sunt, In spelunca petræ: sed Græcus habet ὀπήν, hoc enim foramen uel cauernam rectius interpretamur. Et tegam manu mea super te, donec trāseam, & auferam manum meam, & tunc uidebis posteriora mea, facies aūt mea nō uidebitur tibi. Cum iam dixisset, Stabis super petram, statim ut transiet gloria mea: ubi intelligitur post trāsitum suum promisisse super petram stabilitatem: quomodo accipiendū est quod ait, Ponam te in cauernā petræ, & tegam manum meam super te, donec. &c. quasi iam illo in petra cōstituto, tegat manum suam super eum, & deinde transeat, cum esse in petra nō possit nisi post eius transitū. Sed recapitulatio intelligenda est rei prætermissæ, quali solet uti scriptura in multis locis. Postea quippe dixit quod ordine temporis prius est. Qui ordo ita se habet, Tegam manum meam super te, donec transeam, & tunc uidebis posteriora mea: nam facies mea nō uidebitur tibi: & stabis super petrā statim ut trāsiet gloria mea, & ponam te in cauerna petræ. Hoc enim factum est in eis, quos tunc significabat persona Moysi, id est Israëlitis: qui in dominū Iesum, sicut actus apostolorū indicāt, postea crediderunt, id est statim ut trāsiet eius gloria.

Nam posteaq̃ resurrexit à mortuis,& ascendit in cœlum,misso de cœlo spiritusancto,cum C
Acto. 2 linguis omnium gentium loquerentur apostoli,cõpuncti sunt corde multi ex eis qui crucifi-
xerant Christũ: quem si cognouissent,nunq̃ dominũ gloriæ crucifixissent: cæcitas ex parte
Israël facta est,sicut dictũ fuerat,Tegam manũ meam super te donec transeam. Vnde psal
Psal. 31 mus dicit,Quoniam die ac nocte grauata est super me manus tua,Diem appellãs,quando
Christus diuina miracula faciebat:noctem,quãdo sicut homo moriebatur,quãdo & illi titu
bauerunt qui in die crediderãt.Hoc est ergo,Cum trãsiero tunc uidebis posteriora mea,Cũ
trãsiero de hoc mundo ad patrem,posterius in me crediturі sunt,quorũ typum geris. Tunc
enim cõpuncti corde dixerũt,Quid faciemus? Et iussi sunt ab apostolis agere pœnitẽtiam,
& baptizari in nomine Iesu Christi,ut dimitterẽtur illis peccata eorũ. Quod in psalmo illo
sequitur,cum dictũ esset, Die ac nocte grauata est super me manus tua, id est ut cognosce-
1. Cor. 2 rem.Si enim cognouissent,nunq̃ dñm gloriæ crucifixissent.Sequitur & iungit,Conuersus
sum in erumna mea,dum cõfigitur spina,id est cum essem corde cõpunctus. Deinde addi-
dit,Peccatũ meum cognoui,& facinus meum nõ operui: postq̃ uiderũt quãto scelere Chri-
stum crucifixerunt.Et quia receperunt cõsilium ut agerẽt pœnitẽtiam,& in baptismo remis-
sionem acciperent peccatorũ, Dixi,inquit,pronũtiabo aduersum me delictũ meum domi-
no,& tu remisisti impietatem cordis mei.Hãc aũt prophetiam potius fuisse, quam locutus
est dominus ad Moysen,satis res ipsa indicat,quãdoquidem de petra uel cauerna eius,& de
manus eius superpositiõe,de uisione posteriorũ eius,nihil postea uisibili opere subsecutum
legitur.Mox enim adiũgit interposito articulo scriptura,Et dixit dominus ad Moysen,cum
ipse dominus utiq; etiã illa quæ supra sunt loqueretur: atq; inde cõtexit quid deinceps dñs
CLV dicat,Excide tibi duas tabulas lapideas,sicut & primas.&c. Quid est quod dictũ est de
CLVI domino,Et reum nõ purificabit,nisi nõ eum dicet innocentem. Deus in mõte duas rur
sus lapideas tabulas cõscripturo dicit Moysi inter cætera, Coram omni populo tuo faciam
gloriosa,Nondũ dignatur dicere,Coram omni populo meo.An ita dixit,populo tuo,quo- D
modo cuilibet homini eiusdẽ populi diceretur,Ex quo populo es? Quomõ ciuitati tuæ dici
mus,nõ cui dominaris,uel quam cõstituisti,sed unde ciuis es.Sic eñ & paulopost dicit, Oĩs
populus in quibus es.Alio modo quid dictũ est,nisi populus tuus? Quod aũt non dixit,in
CLVII quo es,cõsuetudo locutionis est. Quid est quod dicit ad Moysen,Attẽde tibi,ne quã-
do ponas testamentũ his qui sedent super terram.Non enim habet Græcus,Ne quãdo po-
nas,sed ne quãdo ponat.An forte de populo ei dicere uoluit,cuius ipse ductor fuit? Sed nõ
ipse introduxit populũ in eam terrã,ubi prohibet poni testamentũ cum eis qui in illa habi-
tabãt.Mirum itaq; locutionis genus est,& adhuc inexpertũ uel nõ animaduersum, si tamẽ
CLVIII locutio est,ac nõ sensus aliquis. Cum præciperet deus loquẽs ad Moysen,ut data terra
in potestate,omnis idololatria euerteretur,nec adorarẽtur dij alieni,ait, Dñs enim deus ze-
lans,nomen deus zelator est: id est ipsum nomẽ quod dominus deus dicitur,zelãs est,quia
deus zelator est.Quod nõ humanæ perturbatiõis uitio facit deus, semper atq; omnimodo
incõmutabilis atq; trãquillus: sed hoc uerbo indicat non impune plebem suam per alienos
deos fornicaturã.Ductũ est enim uerbũ à tropo metaphora, à zelo maritali,q̃ castitatẽ cu-
stodit uxoris,quod nobis prodest,nõ deo.Quis enim tali genere fornicatiõis deo nocuerit,
sed sibi plurimũ ut pereat? Quod deus prohibet, terrore grauissimo zelãtem se appellans.
Psal. 72 Cui dicitur in psalmo,Perdidisti omnẽ qui fornicatur abs te, mihi aũt adhærere deo,bonũ
est.Deniq; sequitur,Ne forte ponas testamentũ his qui sedent super terram, & fornicentur
CLIX post deos eorum. Quod ait, Nõ uideberis in cõspectu meo inanis,sicut indicãt circũ-
stantia de quibus loquitur,in conspectu suo,dicit dominus in tabernaculo suo: hoc est aũt
nõ ibi uideberis inanis,nunq̃ intrabis sine aliquo munere.Quod spiritaliter intellectũ,ma-
CLX gnum sacramentũ est. Verum hæc dicebãtur in umbris significationũ. Cum de sabba
to præcepisset,quid est q̃d addidit,De satiõe & messe requiesces, Videtur enim dicere,tem-
pore satiõis & messis.An forte ita obseruandã requiem sabbati præcepit,ut nec illa tempo-
ra

A ra habeant excusationem, quæ agricolis ualde sunt necessaria propter uictum atq; uitam?
Iussum est ergo ut etiã tempore sationis & messis, quando multũ urget operatio, requiesca-
tur in sabbato: ac sic per hæc tempora, quæ opus plurimum flagitant, significatum est omni
tempore sabbato debere cessari. Quòd dixit, Non cõcupiscet quisq; de terra tua, cum CLXI
ascendes uideri in cõspectu dei tui per tria tempora anni: hoc uult intelligi, ut securus quisq;
ascenderet, nec de terra sua sollicitus esset, deo promittẽte custodiam, q; nemo inde aliquid
cõcupisceret, propter illum qui ascẽdit, nec suam inde timeret absentiam. Et hic satis ostẽdit
quid supra dixerit, Non apparebis in cõspectu domini dei tui inanis, quia in illo loco dixit,
ubi tabernaculum uel templum deus fuerat habitaturus. Quid est quod ait, Non occi CLXII
des super fermẽtum sanguinem immolatorũ meorũ? An illa hoc loco dicit immolata sua,
quæ per pascha occiduntur, & præcepit ne tunc sit in domo fermẽtum, quoniã dies sunt azy
morum? Quid est quod ait, Et nõ dormiet in mane immolatio solennitatis paschæ, ni CLXIII
si quod superius aperte præcepit ne aliquid ex pecore quod immolatur carniũ relinquatur
in mane. Sed locutio fecit obscuritatem, dormiet enim dixit pro manebit. Non coques CLXIIII
agnum in lacte matris suæ. Ecce dixit iterum, quod quemadmodum intelligi possit ignoro.
Magna tamen est de Christo prophetia, & si fieri ad litterã possit, quanto magis si non po
test. In sermonibus enim dei nõ sunt ad proprietatẽ operũ omnia reuocanda, sicut nec illud
de petra & cauerna eius, & manus superpositione. Sed planè de fide narrationis hoc exigẽ
dum est, ut quæ dicit facta esse, uere facta sint: & quæ dicit dicta esse, uere dicta sint. Quod
exigitur etiã à narratoribus euangelij: cum enim Christũ narrent quædã dixisse, quæ in pa-
rabolis dixit, tamẽ hæc eum dixisse nõ parabolica, sed historica narratio est. Et erat ibi CLXV
Moyses in cõspectu domini quadraginta diebus & quadraginta noctibus, panem nõ mã-
ducauit, & aquã nõ bibit. Quod & ante dixerat, quãdo tabulas accepit quas fregit, hoc etiã
modo repetit: nõ recapitulando quod factũ est, sed iterum factũ esse cõmendans. Repetitio
B quippe legis iam quid significet diximus. Quod aũt ait, Panem nõ manducauit, & aquã nõ
bibit, intelligitur ieiunauit, à parte totũ: id est nomine panis omnem cibũ, & nomine aquæ
omnem potũ significãte scriptura. Et scripsit in tabulis testamẽti decẽ uerba. De Moy- CLXVI
se dictũ est q; ipse scripserit, cui etiã deus pauloante dixerat, Scribe tibi uerba hæc. Cum ue-
ro primũ legem accepit, cuius tabulas abiecit & fregit, nec ipse excidisse dictus est tabulas la
pideas, & modo dictũ est, Excide tibi duas tabulas lapideas: nec ei dictum est ut scriberet, si
cut ei modo dicitur: nec eas ipse scripsisse narratur, sicut modo narrat scriptura, & dicit, Scri-
psit in tabulis testamẽti decẽ uerba: sed tunc dictũ est, Et dedit Moysi, statim ut cessauit lo Exo.31
qui ad eum in mõte Sina, duas tabulas testimonij, tabulas lapideas scriptas digito dei. De
inde paulopost, Conuersus, inquit, Moyses descẽdit de monte, & duæ tabulæ testimonij in Exo.32
manu eius, tabulæ lapideæ scriptæ ex utraq; parte earũ, hinc atq; hinc erãt scriptæ: & tabu-
læ opus dei erant, & scriptura, scriptura dei & sculpta in tabulis. Proinde magna oritur quæ
stio quomõ illæ tabulæ, quas erat Moyses deo utiq; præsciẽte fracturus, nõ hominis opus
esse dicantur, sed dei: nec ab homine scriptæ, sed scriptæ digito dei. Posteriores uero tabulæ
tandiu mãsuræ, ac in tabernaculo ac templo dei futuræ, iubẽte quidem deo, tam ab homine
excisæ sint, quàm ab homine scriptæ. An forte in illis prioribus gratia dei significabatur, nõ
hominis opus, qua gratia indigni facti sunt, reuertẽtes corde in Ægyptum, & facientes ido
lum, unde illo beneficio priuati sunt, & propterea Moyses tabulas fregit: istis uero tabulis
posterioribus significati sunt qui de suis operibus gloriantur. Vnde dicit Apostolus, Igno- Roma.10
rantes dei iustitiam, & suam uolẽtes cõstituere, iustitiæ dei non sunt subiecti: & ideo tabulæ
humano opere exculptæ, & humano opere cõscriptæ datæ sunt, quæ cum ipsis manerẽt, ad
eos significandos de suis operibus gloriaturos, nõ de digito dei, hoc est de spiritu dei. Certe
ergo repetitio legis nouum testamentum significat: illud aũt uetus significabat, unde confra
ctum & abolitũ est: maxime, quoniam cum secundo lex datur, nullo terrore datur, sicut illa
in tãto strepitu ignium, nubium & tubarum, unde tremefactus populus dixit, Non loqua-

tur deus ad nos,ne moriamur:unde significatur timor esse in ueteri testamento,in nouo di-
lectio. Quomodo igitur hic soluitur quæstio,quare illæ opus dei,istæ opus hominis: & illæ
cõscriptæ digito dei,istæ scriptæ ab homine? An forte ideo magis in illis prioribus uetus si-
gnificatum est testamentum,quia deus ibi præcepit,sed homo non fecit? Lex enim posita
est in ueteri testamento,quæ conuinceret transgressores,quæ subintrauit ut abundaret deli-
ctum. Non enim implebatur timore,quæ non impletur nisi charitate. Et ideo dicitur opus
dei,quia deus legem cõstituit,deus cõscripsit:nullum opus hominis,quia homo deo nõ ob-
temperauit,& eum potius reum lex fecit. In secundis aũt tabulis homo per adiutorium dei
Matth.5 tabulas fecit atq; cõscripsit: quia noui testamenti charitas legem fecit. Vnde dicit dominus,
Rom.13 Non ueni legem soluere,sed adimplere. Dicit aũt Apostolus,Plenitudo legis charitas,Et fi
des quæ per dilectionem operatur. Factũ est itaq; homini facile in nouo testamento,quod
in uetere difficile fuit,habẽti fidem quæ per dilectionem operatur: atq; illo digito dei,hoc
2.Cor.3 est spiritu dei intus eam in corde scribente,nõ foris in lapide. Vnde dicit Apostolus,Non in
tabulis lapideis,sed in tabulis cordis carnalibus: quoniam charitas dei,qua ueraciter imple-
tur præceptum,diffusa est in cordibus nostris per spiritũsanctum,qui datus est nobis. Hoc
est ergo,prima data est lex,ubi significatur uetus testamentum, quod est opus tantummo-
Rom.7 do dei,& cõscriptio digito dei. Quod Apostolus dicit,Itaq; lex quidẽ sancta,& mandatum
sanctum & iustũ & bonũ. Lex ergo sancta & bona,dei opus est: ubi homo nihil agit,quia
non obtemperat: sed reatu potius premitur, lege minãte atq; damnãte. Peccatum enim,in-
quit,ut appareat peccatũ,per bonum operatum est mihi mortẽ. Beatus aũt homo est,cum
hoc mãdatum sanctum & iustum & bonum facit: hoc etiam opus eius,sed per gratiã dei.
CLXVII Moyses ad filios Israël,posteaq; de monte descendit,habens alias tabulas legis,circũ-
posito sibi uelamine propter gloriã uultus eius,quam filij Israël non poterant intueri,Hæc,
inquit,uerba,quæ dixit dominus facere ea:ambigue positum est, utrum ea facere ipse domi
nus,an illi: sed utiq; manifestum est q; illi:iussit quippe ille quæ fierent. Sed forte ideo sic po
situm est,ut ex utroq; accipiatur: quia & dominus facit,cum faciẽtes adiuuat, secundũ illud
Phil.2 Apostoli,In timore & tremore uestram ipsorum salutem operamini:deus enim est qui ope
CLXVIII ratur in uobis & uelle & operari pro bona uolũtate. Omnis offerens demptionem,ar
Exo.35 gentum & æs attulerũt demptionem domino:tanq; diceret, Omnis qui attulit,attulit illud
atq; illud,inter cætera quæ dicebat,& argẽtum & æs cõmemorans. Demptionem sanè inter
pretati sunt latini,quod Græcus habet ἀφαίρεμα. Appellata est aũt demptio,eo q; sibi deme
CLXIX ret qui domino offerret. Narrãte Moyse cõmemoratum est quòd ei dixit deus de Be-
seleel eisdem uerbis ac totidem,quòd eum impleuerit spiritu diuino sapientiæ & intellectus
& scientiæ ad tabernaculi opera facienda,quæ pertinẽt ad artes opificum, Vnde quid nobis
uideretur iam diximus. Sed ideo nunc hoc idem cõmemorandum putaui,quia non frustra
eisdem omnino uerbis repetitum est,quibus antea Moysi à domino fuerat intimatũ. Sanè
nouo more hic ars architectonica perhibetur,opificum ex auro & argẽto & quocunq; me-
CLXX tallo, cum illa dici soleat architectonica,quæ pertinet ad fabricas ædificiorũ. Et omnes
Exod.36 qui sponte uellent ire ad opera,ut cõsummarent ea:& acceperunt à Moyse omnes demptũ
æs. In notitiam tantum Moyses pertulit quæ dominus opera fieri præcepit,tabernaculũ sci-
licet,cum omnibus quæ in eo essent,& uestes sacerdotales. Cõmemorauit autem quosdam,
quibus dixit spiritum diuinitus datum,quòd illa efficere possent: & tamen multi intelligũ-
tur sponte ad eadem opera uenisse,quibus nec imperatũ est,nec eorum nomina cõmemora
ta sunt à domino dicta Moysi. Non ergo illi soli hoc munus diuinitus habuerũt,qui nomi-
natim cõmemorantur,sed fortasse præcipue atq; excellẽtius. Laudãdus est aũt in his omni-
CLXXI bus non attractus ad opus seruiliter animus,sed liberaliter & sponte deuotus. Notan
dum q; illi qui sapiẽtes appellãtur,effectores operum sancti etiã moribus tales erãt,ut cum
ipsi susciperent omnia quæ populus offerebat,existimãs necessaria ex quibus illa omnia cõ
plerentur,uiderũt plus offerri quàm erat necesse,& dixerunt Moysi: atq; ille per præconem
ultra

A ultra populum offerre prohibuit. Poterāt autem, si uellent, multa auferre, sed modestia prohibuit, uel religio terruit. Posteaq̃ descendit Moyses de monte, opera cōmendantur CLXXII tabernaculi construendi, & uestis sacerdotalis, de quibus faciendis antequàm aliud præciperet, locutus est ad populū de sabbati obseruatione. Vbi nō immerito mouet, cum decem uerba legis accepit in tabulis lapideis iterum, quas ipse excidit, ipse cōscripsit: quare de sabbato solo, posteaquàm descendit, populum admonuit? Si enim propterea decem præcepta legis superfluum fuit, ut populus iterū audierit, cur & hoc non fuit superfluum, ut de sabbato audiret, cum & hoc in eisdem decem præceptis legatur? An & hoc simile est uelamento, quo faciem obtexit: quia splendorem uultus eius filij Israël non poterant intueri? Nam ex decem præceptis hoc solum populo præcepit, quod figurate ibi dictū est: alia quippe nouem sicut præcepta sunt, etiam in nouo testamēto obseruāda minime dubitamus. Illud aūt unum de sabbato usq̃adeo figurata diei septimi obseruatione apud Israëlitas uelatum fuit, & in mysterio præceptum fuit, & quodā sacramento figurabatur, ut hodie à nobis non obseruetur, sed solum quod significabat intueamur, In illa aūt requie, ubi opera seruilia iubentur cessare, magna est altitudo gratiæ dei. Tunc enim fiunt cum requie opera bona, cum fides per dilectionem operatur: timor autem tormentum habet, & in tormento quæ requies? Vnde timor non est in charitate, charitas autem diffusa est in cordibus nostris per spiritum sanctū qui datus est nobis: ideo sabbatum requies sancta domino dicitur, dei scilicet gratiæ tribuenda, nō nobis uelut ex nobis. Alioquin nostra opera sic erunt, ut sint humana, aut cum peccato, aut cum timore, nō cum dilectione: & ideo seruilia sine requie. Plenitudo autem sabbati erit in requie sempiterna. Non enim frustra institutum est & sabbatum sabbatorū. Superius quando prius locutus est deus de tabernaculo ungendo, dixit eadem unctione sanctificari illa omnia, & fieri sancta sanctorum, Altare autem holocaustomatum eadem unctione sanctificatū, dixit sanctum sancti: & hoc interesse uidebatur, quòd nihil eorum dixisset sanctumsanctorum, nisi quod tantum uelo separabatur à sancto, id est ubi erat arca testamēti

B & altare incensi. Nunc autem cum eadem repeteret, dixit de tabernaculo uncto & his quæ in illo essent, quòd eadem unctione sanctificarentur, & fierent sancta: illud aūt altare holocaustomatum, de quo prius dixerat quod fieret sanctumsancti, eadem unctione nunc dixit fieri sanctumsanctorum. Vnde datur intelligi tantundem ualere, quod dictum fuerat sanctumsancti, quantum ualet quod dictū est, sanctumsanctorum: ac per hoc & illa omnia uncta, id est totum tabernaculum, & quæcūq̃ in eo essent, quæ prius appellauerat sanctasanctorum, tantundem ualere quod nunc ait sancta: nec unumquodq̃ eorum dici tantūmodo post istam unctionem sanctumsancti, uerumetiam sanctūsanctorum: sicut altare holocaustomatū: ut iā nihil intersit, quantū ad hāc appellationē attinet, inter illa quæ interius intra uelum fuerant, id est ubi erat arca testimonij, & cætera foris: nisi q̃ illa interius ita dicebātur sanctasanctorū uel sanctumsancti, ut etiā ante unctionem sic appellarētur: cætera uero unctione sanctificata sunt, ut hoc nomen acciperent. Quod otio discutiendum est quid ista significēt. Cum scriptura narraret quomodo Moyses constituerit tabernaculum, Extendit, inquit, aulea super tabernaculum, nō utiq̃ desuper tectum, sed cingens colūnas: quia de colūnis dixerat, q̃ statuerit tabernaculū. Item cum dicit, Et super atrium in circuitu tabernaculi & altaris, manifestat altare holocaustomatū ad ostium tabernaculi forinsecus fuisse, ut atrio totum ambiretur, & altare esset infra atrium inter portā atrij & ostium tabernaculi. CLXXIII Exo. ult.

Notanda est quoq̃ res multum mirabilis, quòd nube descendēte & implente tabernaculum, quæ tamen gloria domini dicitur, nō poterat Moyses intrare tabernaculū, qui in monte Sina, quando legem primitus accepit, intrauit in nubem ubi erat deus. Proculdubio ergo aliam personam tunc figurabat, aliam nunc. Et tunc eorum qui participes fiunt intimæ ueritatis dei: nūc aūt Iudæorum, quibus gloria domini, quæ in tabernaculo est, quod est gratia Christi, tanquam nubes opponitur, nō eam intelligētibus: & ideo non intrauit in tabernaculum testimonij. Et hoc credendum est semel factum, mox ut cōstitutum est tabernaculū,

significationis huius causa uel alicuius alterius. Neq; enim semper sic erat nubes super taber nacolum, ut illuc Moyses intrare non posset, quādoquidem non remouebatur, nisi cum eis hoc signum dabatur disiungendi, hoc est castra mouendi ex eo loco ubi erant: & accedendi quò nubes ducebat per diem, & flamma per noctem. Quæ duo uicissim etiam super tabernaculum manebant, ubi castra posuissent, nubes per diem, flamma per noctem. C

Topographia tabernaculi Quoniā liber qui Exodus dicitur, in cōstitutione tabernaculi sumit terminū, de quo tabernaculo etiā per superiora eiusdē libri multa dicta fuerāt, quæ faciebāt difficultatē intelligendi: sicut solet omnis τοπογραφία, id est loci alicuius descriptio in omni historia facere: uisum est mihi de toto ipso tabernaculo separatim dicere, quo intelligatur, si fieri potest, quale illud & quid fuerit: interim proprietate narrationis inspecta, & in aliud tempus dilata figurata significatione: neq; enim ibi aliquid fuisse putandum est, quod iubente deo constitueretur sine alicuius magnæ rei sacramento, cuius cognitio fidem formamq; pietatis ædificet. Iubet ergo Deus Moysi facere tabernaculū decem auleorū de hyacintho & purpura & cocco torto & bysso torta cherubin opere textoris, αὐλαίας quas Græci appellant, latini aulæa perhibent, quas cortinas uulgo uocāt. Non ergo decem atria fieri iussit, sicut quidā negligētes interpretati sunt: nō enim aulas, sed auleas dixit. Opere ergo textili cherubin iussit in auleis fieri, quorum auleorū longitudinem esse præcepit cubitorū uigintiocto, & latitudinem cubitorū quatuor. Cohærere aūt inuicem aulea, & cōiungi inter se quinq; hinc, & quinq; inde, ut spatium quod eis cingeretur, hoc esset tabernaculi spatium. Quomodo aūt inter se cōnecterētur eadē qna aulea, ita præcepit, Facies illis, inqt, ansas hyacinthinas, ora summa aulei unius ex una parte in cōmissuram: & sic facies summā ad cōmissurā secūdam: id est ubi cōmittitur auleum auleo, tertiū scilicet secūdo, quod secūdum iam cum primo cōmissum est, id est coniunctū atq; cōnexum, faciem cōtra faciem cōsistentia ex aduerso singula: quoniam inter se iussit ea cōiungi, ut ex aduerso cōstituerentur. Vtrum aūt quadrum spatium his cōcluderetur, an rotundū, nondum apparet: sed apparebit cum de colūnis cœperit dicere, quibus protenduntur aulea. Non ergo amplius q̄ de trium cōnexione dicere uoluit, quæ fit in duabus cōmissuris, secūdi ad primum, & tertij ad secundū, ut ex hac ueluti regula cætera iungerētur. Ansas ergo præcepit fieri primo auleo quinquaginta ex una parte, qua illi fuerat cōmittēdum secūdum: & ansas quinquaginta tertio auleo ex ea parte, qua secundo coniungebatur: ipsum aūt secundum, id est inter utrasq; ansas quinq̄genas medium, circulos habere uoluit quinquaginta aureos, utiq; ex una parte, per quos cōiungeretur quinq̄ginta ansis aulei primi: ac per hoc cōsequens erat, ut ex alia quoq; parte circulos totidē haberet, per quos coniungeretur ansis aulei tertij. Quod breuiter scriptura ita dixit, Et facies circulos quinquaginta aureos, & cōiunges auleum ad auleum circulis, & erit tabernaculū unum. Circuli ergo quinq̄ginta aurei secūdi aulei, inserebātur quinquaginta ansis tertij aulei: & deinceps ita cætera connectebātur, ut quinq; cōplecterentur, atq; ex aduersa parte alia similiter quinq;. Deinde dicit, Et facies uela capillacia operire sup tabernaculū: id est quæ uenirēt super, nō à parte tecti, sed supercingēdo. Dicimus enim & sic aliquid superponi, nō quemadmodum tectū domus, sed quemadmodū tectorium parietis, tanq̄ super lineam fasciam. Vndecim, inquit, uela facies ea, Lōgitudo unius ueli erit xxx. cubitorum, & quatuor cubitorum latitudo ueli unius. Mensura eadem erit undecim uelorum, & cōiunges quinq; uela in se, & sex uela in se. Quomodo ergo aulea uoluit quina cōiungi, sic ista uela quinq; & sex, quæ undecim erant, & nō decem. Et duplicabis, inquit, uelū sextum secundū faciem tabernaculi ne moueretur, quia impariliter alterutrū incurrebāt sex & quīq;. Deinde dicit etiā ista uela capillacia, quēadmodū sibimet iungerentur. Et idem dicit, & fortasse planius, Et facies, inqt, ansas quinquaginta in ora ueli unius, q̄d cōtra medium est, id est cōtra secundū, quia ipsum erit mediū inter primum & tertium, secundum cōmissuram, id est iuncturā: & L. ansas facies sup oram ueli, q̄d coniunctum est ad secundū uelum, id est sup oram tertij ueli, quod coniungitur secundo. Et facies circulos æreos quinquaginta, & cōiunges circulos ansis, & coniunges uela, & erit unū. D

Circulos

A Circulos ergo medio uelo uoluit apponi, id est, secūdo, quibus quinquagenis ansis iungeretur primo & tertio. Nihil ibi aliud est, nisi quod circulos non aureos, sed æreos fieri nunc præcepit. Ansas autē in auleis hyacinthinas dixerat: in uelis autē capillacijs quoniam tacuit cuiusmodi essent ansæ, quid nisi capillacias eas credibilius accipimus? Quod deinde sequitur ita est ad intelligendū difficile, ut uerear ne exponendo fiat obscurius. Dicit enim, Et suppones in uelis tabernaculi dimidiū ueli quod superauerit, subteges quod abūdat de uelis tabernaculi, subteges post tabernaculum cubitū ex hoc, & cubitū ex hoc: ex eo quod superat uelis de longitudine uelorū tabernaculi, erit cōtegens super latera tabernaculi, hinc atque hinc ut operiat, Cum sextū uelū iusserit duplicari secundū faciem tabernaculi, quid dicat superare in uelis dimidiū ueli: & quid dicat cubitū ex hoc, & cubitū ex hoc, cū dimidiū ueli quindecim cubita sint, quoniā triginta cubitorū iussit esse unum uelū, quis facile intelligat? Aut si propterea superat de longitudine uelorū, quia prima aulea de bysso & cocco & purpura & hyacintho uigintiocto cubitis lōga esse præcepit, ista uero capillacia triginta cubitorū esse uoluit, duobus cubitis superantur singula aulea à singulis uelis capillacijs: quæ in summa inducta, excepto undecimo quod duplicari iussit, uiginti cubita excrescūt, quibus superatur ambitus auleorū ambitu capillaciorū. Decem quippe uelorū cubita bina quibus longiora erant, uiginti faciunt: quorū ex utroque latere decem hinc, & decē inde poterāt superare, non cubitum ex hoc, & cubitū ex hoc, sicut scriptura loquitur. Quapropter differēda mihi uidetur huius loci expositio, donec tabernaculū colūnis omnibus cū atrio quod circūponitur omni ex parte cōsistat. Fortassis enim per anticipationē aliquid dicit de his uelis capillacijs, quod ad illa proficiat de quibus nondū locutus est. Quod enim dicit, Et facies uela capillacia operire super tabernaculū: utrū uniuersum tabernaculū his uelis cooperiri uelit, cū atrio scilicet de quo circumponēdo postea loquitur: an hoc interius tabernaculū quod decē auleis fieri iussit, incertum est. Sequitur ergo & dicit, Et facies operimentū tabernaculo, pelles arietū rubricatas. Etiam

B hoc operimentū utrū uniuerso tabernaculo fieri iusserit in circuitu, an interiori tantū, similiter habet incertū. Quod uero adiūgit, Et operimēta pelles hyacinthinas desuper: hoc nō in circuitu, sed à tecto uelut camera accipiendū est. Et facias, inquit, colūnas tabernaculo de lignis imputribilibus, decē cubitorū columnam unā, & cubiti unius & dimidij latitudinē columnæ unius, duos anconiscos colūnæ uni cōsistentes ex aduerso. Sic facias omnes colūnas tabernaculi. Quare iusserit fieri hos anconiscos, de quibus antea dixi quid essent, nō satis mihi apparet. Si enim ad columnas portādas, fierēt quatuor ut in unū fierent: si autem ubi serræ incūberent, etiā plures fierent, nam quinas serras singulis columnis distribuit. Nisi forte in his anconiscis non aliquis usus, sed sola significatio sit, sicut in uelo undecimo capillacio, Nam columna duos anconiscos uelut brachia hinc atque hinc extendens, figuram crucis reddit. Nunc iam uideamus numerū columnarū, in quibus & forma tabernaculi possit aduerti: utrum quadra, an rotunda sit: an oblongam habeat quadraturā, lateribus longioribus, breuioribus frontibus, sicut pleræque basilicæ construuntur: hoc enim potius hic euidēter exprimitur, Nam ita dicit, Et facies columnas tabernaculorū, uiginti columnas ab latere isto quod respicit ad aquilonem: quadraginta bases argenteas facies uiginti columnis, duas bases columnæ uni in ambas partes eius, Et latus secūdum contra austrum uiginti columnas, & quadraginta earum bases argēteas, duas bases columnæ uni in ambas partes eius, & duas bases columnæ uni in ambas partes eius. Repetitio non moueat, quia genus locutionis est, ut omnes ita intelligantur de quibus non dicit. De basibus autem iam antea diximus, cur una columna duas habeat, quia & capita hoc loco bases uocat. Videmus igitur uicenis columnis porrecta duo latera tabernaculi aquilonis & austri: duo sunt reliqua, orientale & occidētale, quæ si totidem columnas habuissent, proculdubio quadratum esset. Quot autem habent, de occidentali non tacetur, de orientali tacetur. Vtrum quia non habuit, & sola illic sine columnis extendebantur aulea, ab extrema columna unius lateris usque ad alterius alteram extremam: an & aliqua causa taceatur, ut etiam tacitæ intelligantur, nescio.

Postea quippe ex ipsa parte orientis decem colũnæ cõmemorantur, sed atrij de quo postea loquitur, quod huic tabernaculo circũponi iubet. Cõmemoratis ergo lateribus tabernaculi aquilonio & australi & uicenis colũnis, deinde sequitur & adiungit dicens, Et retro tabernaculum per partem, quæ est cõtra mare, facies sex columnas: & duas columnas facies in angulis tabernaculi à posterioribus: & æquales deorsum uersus, & in se cõuenientes erũt, ac æquales de capitibus in cõmissuram unã. Sic facies angulos, duobus angulis æquales sint, & erũt octo columnæ, & bases earum argẽteæ sedecim, & duæ bases columnæ uni, & duæ bases colũnæ uni in ambas partes eius. De basibus similis ratio & similis locutio est. Latus itaq; occidentis, nam hoc est ad mare, columnis octo extẽditur, sex medijs & duabus angularibus, quas æquales ad unam cõmissuram dicit esse debere, Credo q̃ angulus duo in se latera cõmittat, & sic columna angularis lateri utriq; cõmunis: ista occidẽtali & aquilonari, & ista occidentali & australi. Quod aũt dicit etiam æquales deorsum uersus, hoc utiq; dicit, ut ad perpẽdiculum libraretur, ne robustiores essent infra quàm supra, sicut pleræq; colũnæ sunt. Deinde dicit, Et facies serras de lignis imputribilibus, quinq; uni colũnæ ex una parte tabernaculi, & quinq; serras colũnæ lateri tabernaculi secundo, & quinq; serras colũnæ posteriori lateri tabernaculi, quod est ad mare. Mirum si dubitari potest latus orientale colũnas non habuisse in hoc interiore tabernaculo, cui postea circũponitur atriũ. Singulas quasq; igitur columnas omniũ trium laterũ habere serras quinas iubet. Et serra, inquit, media inter medias colũnas pertrãseat ab uno latere in aliud latus, Hoc uidetur dicere, ut de colũna in colũnam serra perueniret, & per interuallũ columnarum porrigeretur à latere unius usq; in latus alterius: ac per hoc una ex his omnibus colũna nõ erat habitura proprias quinq; serras, ad quã extremã quinq; perueniebant à colũna sibi proxima uenientes. Et colũnas, inquit inaurabis auro, & annulos facies æreos, in quos induces serras, & inaurabis auro serras. Ne colũnæ foraminibus cauernarẽtur, quò intrarent serræ annulos fieri iussit, q̃bus ex utraq; parte cõtinerẽtur fines serrarũ. Proinde intelligũtur hi annuli fixi à ligno ansulis pepẽdisse, ut extremas partes serrarũ possent capere & cõtinere. Et eriges, inquit, tabernaculũ secundũ speciem quæ mõstrata est tibi in mõte, Et facies uelamẽ de hyacintho & purpura & cocco torto & bysso neta, opus textile facies illud super cherubin: & supimpones illud super quatuor colũnas imputribiles inauratas auro, & capita earũ aurea, & bases earũ quatuor argenteæ: & pones uelamen super colũnas, & induces illud interius ubi uelamẽ est, arcam testimonij: & diuidet uobis uelamẽ inter medium sancti & medium sanctũsanctorũ: & cooperies de uelamine arcã testimonij in sanctissanctorũ: Hæc omnia manifesta sunt, interius intra uelamẽ hoc q̃tuor colũnis impositam fuisse arcã testimonij, quã nõ sic operiri iussit uelamine, ut sup arcæ cooperculũ iaceret uelamẽ, sed ut cõtra mẽsam statueretur. Deinde dicit, Et pones mẽsam foris extra uelamẽ, & candelabrũ contra mẽsam in parte tabernaculi, quæ respicit ad austrum: & mẽsam pones in parte tabernaculi quæ respicit ad aquilonẽ. Etiã hoc planũ est. Quod aũt seq̃tur, Et facies adductoriũ de hyacintho & purpura & cocco torto & bysso torta, opus uariatoris: & facies uelamini quinq; colũnas, & inaurabis illas auro, & capita earũ aurea, & cõflabis eis quinq; bases æreas, Cui usui uelamen hoc fiat quinq; colũnis extẽtum, post apparebit, nam hic nõ apparet. Vult enim illud esse uelamen ostij tabernaculi huius, uidelicet interioris, cui circũponitur atrium. Deinde iubet altare fieri sacrificiorũ & holocaustomatũ: & dicit quemadmodum fiat, nõdum aũt dicit ubi ponatur: sed hoc quoq; post apparebit. Hic iam de atrio loquitur usq; ad finẽ, quod circũponendum est tabernaculo illi, de quo prius cõstituẽdo locutus est. Et facies, inquit, atrium, q̃d dicitur græce αὐλὴν non αὐλέαν: quod quidã interpretes nostri nõ discernẽtes, & hoc & illa aulea, q̃s auleas nõ aulas Græci dicũt, atria intrepretati sunt dicẽtes, Et facies tabernaculũ decẽ atriorũ, ubi decẽ auleorũ dicere debuerũt. Nõnulli aũt multo imperitiores, ianuas interpretati sunt, & aulas & auleas. Sicut aũt in lingua latina inuenimus aulea, q̃s Græci auleas uocãt: ita quã illi appellãt αὐλὴν, nostri aulã uocauerũt. Sed iam nõ atriũ isto noĩe, sed domus regia significat̃ in latina lingua: apud Græcos

A cos autem atriũ.Ergo & facies,inquit,atrium tabernaculo in latere quod respicit ad austrũ,
& tentoria atrij ex bysso torta: longitudo sit centum cubitorum uni lateri,columnæ earum
uiginti,& bases earum æreæ uiginti,& circuli earũ,& arcus earum argẽtei.Sic & lateri quod
ad aquilonem,tentoria cẽtum cubitorum longitudinis,& columnæ earum uiginti, & bases
earum æreæ uiginti,& circuli earũ,& arcus columnarum,& bases inargẽtatæ argento.Lati-
tudo autẽ atrij quæ est ad mare,tentoria eius quinquaginta cubitorũ: columnæ earum de-
cem,& bases earũ decẽ:& latitudo atrij quod est ad orientẽ,quinquaginta cubitorum,colu-
mnæ eius decem,& bases earũ decem.Hic iam uidemus cõmemorari columnas ab oriente,
cum loquitur de atrio,& eas decẽ dicens cum basibus æreis,sicut dixit etiã de occidẽtalibus,
ubi difficillima oritur quæstio. Nam facile est quidẽ,ut accipiamus ab oriente unũ ordinẽ
columnarũ ad atriũ pertinentium, quo tabernaculũ interius per omnes quatuor partes cin
gitur,quia nõ habebat ex ea parte colũnas tabernaculũ interius, Ab occidente aũt ubi iam
erant interioris tabernaculi columnæ octo, quomodo etiam istas decẽ quas exterioris atrij
cõmemorat accepturi sumus,tanquam ab occidente duo sint ordines columnarũ,interiorũ
octo,& exteriorũ decẽ.Quod si ita est,longiora erant etiã latera atrij exterioris, ꝙ taberna
culi interioris,ut sit unde ab extremo in extremũ alius columnarũ ordo dirigatur, & nõ in-
currat in ordinẽ priorẽ ad interius tabernaculũ pertinentẽ.Et si hoc est,cõsequens erit,ut ui-
cenæ illæ colũnæ duorũ laterũ tabernaculi interioris, austri & aquilonis,interuallis breuiori
bus dirimãtur,ꝙ illæ uicenæ quas habet atriũ exterius ex eisdẽ lateribus.Et quia illi exterio
res ordines uicenarũ columnarũ, sicut scriptura loquitur,cẽtena cubita tenent:isti interiores
totidem columnarũ quamlibet minus cubita teneant, quoniam hoc scriptura nõ expressit,
cõsequens erit, ut octo columnæ illæ tabernaculi interioris in latere occidentali rariores sint
quàm uicenæ illæ eiusdem tabernaculi australes & aquiloniæ:ut possit cõprehendi spatium
quantum sufficit decem illis auleis circuntendendis,quibus primitus dixit hoc tabernaculũ
B fieri:habent enim cubita uicena & octona,quæ fiunt simul ducenta octoginta. Quorum si
cẽtena essent in lateribus duobus austri & aquilonis,ubi uicenarũ columnarũ ordines sunt,
quadragena utiq; cubita tenderẽtur per alia duo latera orientis & occidẽtis, & proportio-
ne occurrerent in octo colũnis cubita quadraginta,sicut in uiginti columnis cubita centum:
sed non essent longiora latera exterioris atrij,quoniam cẽtenis cubitis definita sunt,& ideo
non esset quemadmodum ille ordo decem columnarũ ab angulo australi in angulũ aqui-
lonium includeret ordinem interiorum octo columnarũ. Proinde ut atrio undiq; circunda
retur interius tabernaculum, oportet illud esse etiam longitudinis breuioris:atq; ita necesse
sit, uicenas eius columnas in duobus lateribus quibus in longum porrigitur densius consti
tui,quàm sunt atrij exterioris etiam ipsæ uicenæ: & rarius octo columnas tabernaculi inte-
rioris à parte occidẽtis, quàm decem ex eadem parte atrij exterioris:quoniam quicquid mi
nus cubitorum ex illis auleis extẽditur in columnis uicenis duorum laterum ad austrum &
ad aquilonẽ,cõpensandum est latitudini orientalis & occidentalis lateris, ut ducenta octo-
ginta cubita consummentur auleorum . Non enim sicut de uelis capillacijs, ubi unum plus
est , ita & de his auleis iussit aliquid duplicari . Quapropter si tantum breuiatur longitu-
do tabernaculi interioris, quod ab atrio exteriore posset includi, ut in uicenis eius columnis
non centena cubita tendantur auleorũ, sed uerbi gratia,ut minimum nonagena & sena,ut
quaternis cubitis breuiora sint: hæc ipsa quaterna cubita,id est,octo cubita in duobus alijs
lateribus utique tendenda sunt orientali & occidentali: ac sic in illis octo columnis occiden-
talibus tabernaculi interioris nõ extendũtur cubita quadraginta,sed quadragintaquatuor,
& alia quadragintaquatuor ab oriente. Cum ergo in decẽ columnis exterioris atrij tendun
tur cubita quinquaginta,in octo autẽ interioris tabernaculi tenduntur cubita quadraginta
quatuor,rariora inueniuntur interualla interiorũ octo columnarũ ꝙ exteriorũ decem:quia
si paria essent,ita in colũnis octo quadraginta cubita tenderẽtur,sicut quinquaginta tende
bant in decẽ:quoniã q̃d sunt proportione octo ad decẽ,hoc sunt quadraginta ad quinqua
ginta,

ginta, Quinariũ quippe numerũ quadraginta octies habẽt, quinquaginta decies. Nec nos C
mouerẽt colũnarum interualla disparia, q̃ dẽsiores in lateribus longitudinis ponerẽtur, ubi uicenæ sũt: rariores aũt in latere latitudinis, ubi octo sunt, nisi aliud existeret quod urgeret mutare sententiam. Cum enim cõmemorasset longitudinem atrij ad mare habere tentoria quinquaginta cubitorũ, & columnas decem, & bases earum decem, & latitudinẽ atrij ad orientem, item quinquaginta cubitorũ, & columnas decem & bases decem: atq; his dictis perfecta uideretur forma tabernaculi cum atrio suo undiq; ambiente, iniecit aliud, quod ubi & quomodo intelligẽdum sit, difficile reperitur. Et quindecim, inquit, cubitorum tentoriorũ altitudo lateri uni, colũnæ eorũ tres, & bases earum tres: & lateri secundo quindecim cubitorum tentoriorũ altitudo, columnæ earum tres, & bases earum tres: & portæ atrij tegimen uiginti cubitorũ altitudo ex hyacintho & purpura & cocco neto & bysso torta, uarietate acu picta: columnæ earum quatuor, & bases earum quatuor. Hæc ubi cõstituãtur, perfecta illa forma tabernaculi nõ uideo: sed planè uideo eũdem esse numerũ columnarum decem, in tribus & tribus, & quatuor, ternis scilicet à lateribus, & quatuor in medio, Ac per hoc tẽtoria illa quinquaginta cubitorũ non cõtexta erũt, ne aditus in atrio nullus sit, sed quindenis cubitis media uiginti cubita separabũtur: ut faciant portæ tabernaculi tegimen, hoc est uelũ q̃d ornamẽto uelamentóq; depẽdeat, ut teneat spatium quatuor colũnarum, quod portæ atrij deputatum atq; separatũ est. Ideo uelamen ipsum à lateribus quindenorũ cubitorum diuisum atq; separatũ, etiã specie distingui uoluit, ut opere acu picto quatuor illis coloribus uariaretur. Sed latera illa quindenorũ cubitorum hinc atq; hinc ternas columnas habentium, si ad eandem lineæ rectitudinẽ portæ atrij coniungãtur, non erit spatium inter decem columnas exterioris atrij, & octo interioris tabernaculi, ubi sit altare quinq; cubitorũ, quadrum occupans spatium: & ante ipsum altare, ubi seruiatur altari: & inter ipsum & ostium tabernaculi interioris, ubi sit labrũ æneum. Sic enim poni iussum est, unde manus & pedes sacerdotes lauent quãdo intrant tabernaculũ, uel quãdo accedũt ut altari deseruiant. Quod nisi D
foris à tabernaculo in atrio intellexerimus, quomodo possunt prius lauare manus & pedes, & sic tabernaculum introire? Foris aũt ab atrio non possumus altare statuere, quia & tabernaculum & altare circũdari atrio præcepit. Restat igitur ut illa latera quindenorum cubitorum hinc atq; hinc, & colũnarum ternarum, sic accipiamus à lateribus, ut ipsa faciãt interuallum aliquot cubitorũ inter portam atrij & ostium tabernaculi interioris: portam quidẽ patentem uiginti cubitis & quatuor columnis, & habentem uelum acu picto opere uariatũ uiginti cubitorum: ostium uero tabernaculi interius, ubi ponatur uelamen illud in quinq; columnis extẽtum. Quod utiq; nõ intra illum ordinem octo columnarum, sed extra foris ad atrium positũ intelligere debemus. Nunc enim erit uelũ ostij tabernaculi, quod ostium tanquam ualuis aperiebatur, ubi aulea inter se circulis & ansis nõ coniungebantur. Aut si forte intra illum ordinem octo columnarum tabernaculi interioris, opponebatur hoc uelamẽ in quinq; columnis ostio tabernaculi, ut quãdo aperiebatur interiora nõ nudarentur, ne à prospicientibus uiderẽtur: quod tamen uelamen siue interius ab illo ordine colũnarum, siue exterius poneretur, q̃d non satis elucet, proculdubio distabat moderato interuallo ab eodẽ ordine columnarum, ne quinq; columnæ ad quatuor columnas densius cõstipatæ, intercluderent potius aditum, q̃ uelarent. Secũdum istum itaq; modũ, & secũdum hanc formã tabernaculi nihil iam opus est uicenas illas columnas laterũ interioris tabernaculi ad austrum & aquilonem constituere densiores, & rariores illas octo facere quæ ab occidente fuerant. Decem quippe illæ atrij exterioris ab eadem parte occidẽtis nõ longum ordinem faciunt columnarum, quo includãtur octo interiores: sed ternis ab utroq; latere cõstitutis, & quatuor in portam, spatium concludunt, ubi & altare sit holocaustomatũ intra portam atrij ante ostiũ tabernaculi: & labrũ inter ostium tabernaculi & altare, & interuallũ necessarium ministerio inter altare & portam atrij: & sic illud totum spatium atrij concluditur columnis decem, tribus ab aquilone, & tribus ab austro, & quatuor ab occidẽte, tanq̃ si π græcam litterã facias.

Et sic

A Et sic adiungebatur idem spatiũ longiori ordini columnarũ tabernaculi interioris, tanquã si litteram memoratã ex ea parte qua non habet adiungas litteræ productionẽ quæ iota dici tur: ut eius parte quæ in medio est ab eo latere cõcludatur, & restẽt hinc atq; inde ex ipso io ta reliquæ partes. Poterãt ergo numerari decẽ columnæ in illo longo ordine partis occiden talis tabernaculi interioris, si cum illis octo adderentur duæ quæ fuerant ultimæ in ordini- bus laterum atrij aquilonis & austri. Nam & illæ decem quæ proprie ad atriũ pertinerẽt à parte occidentis, unde & intrabatur ad tabernaculum, ternas habebant in lateribus, & qua- tuor in fronte ubi porta erat, atq; ita spatium usui sacrificiorũ necessarium intra atrium an te tabernaculum amplectebãtur. In ternis autem columnis quæ fuerant à lateribus, tẽtoria erant de bysso quindenorũ cubitorum: in quatuor autem ubi porta erat, uelum erat uiginti cubitorum acupicto opere uariatũ. Nec moueat quod dicit scriptura, quindecim cubitorũ tentoriorum altitudo, columnæ eorũ tres, & bases earũ tres: & latus secundũ quindecim cu- bitorũ tentoriorũ altitudo, colũnæ eorũ tres, & bases earũ tres: & portæ atrij tegimẽ uigin- ti cubitorum altitudo. Altitudinẽ quippe eandem dicit, quæ fuerat longitudo tentoriorum. Eadem quippe altitudo est cum texuntur, quæ longitudo est cum tẽduntur. Quod ne suspi cari uideamur, alio loco idipsum scriptura cõmemorans ait, Et fecerũt atriũ quod est ad au strum, tentoria atrij de bysso torta, centũ per centũ: id est, centum cubita tentoriorũ per cen- tum cubita spatiũ quod tenebant uiginti columnæ. Deinde sequitur, Et columnæ eorum ui ginti, & bases earũ uiginti æreæ: & latus quod est ad aquilonẽ centum per centũ, & colũnæ eorum uiginti æreæ, & bases earũ uiginti æreæ: & latus quod est ad mare, aulea quinquagin ta cubitorũ, & columnæ eorum decem & bases earũ decem. Eadem dicit aulea quæ tẽtoria, & latus quod est ad orientẽ quinquaginta cubitorũ tẽtoria. Post hæc redit ad posteriora ta bernaculi, ut ostendat quemadmodũ illæ decem columnæ spatiũ de quo loquebatur atrij cõplectebantur. Quindecim cubitorũ, inquit, quod est à dorso. Dorsum appellat quia po-

B steriora tabernaculi erant, id est, à parte occidentis. Et columnæ, inquit, eorũ tres, & bases ea rum tres: & à dorso secundo hinc & hinc secundũ partẽ atrij aulea quindecim cubitorum, & columnæ eorũ tres, & bases earũ tres. Manifestũ est certe, eadẽ duo dorsa dici hoc loco cum cõmemorantur omnia quemadmodũ facta sunt, quæ latera dicebãtur quãdo præcipiebat ut fierẽt. Latera scilicet, quia hinc atq; inde cõiunctæ portæ, occidẽtalis atrij spatiũ occlude- bant, Dorsum uero, quod à tergo tabernaculi erat hæc pars atrij à parte occidentali. Sequi tur aũt & dicit, Omnia aulea atrij de bysso torta, & bases columnarũ æreæ, & ansæ earum argenteæ, & capita inargentata argẽto, omnes colũnæ atrij. Deinde adiungit, quod nondũ istic commemorauerat, Et erat memorati atrij opus uariatoris, de hyacintho & purpura & cocco neto & bysso torta, uiginti cubitorũ longitudinem & latitudinẽ. Ecce ubi apparet ean dem dictam superius altitudinẽ, quæ auleorum extentorũ fuerat longitudo. Deinde addi- dit, Et latitudinem quinq; cubitorũ. Tot enim cubitis latitudinis erigebantur tentoria exte rioris atrij, sicut interioris cubitis quatuor. Sic aũt & superius dixerat, Longitudo autẽ atrij centum per centum, & latitudo quinquaginta per quinquaginta, & altitudo quinq; cubito- rum ex bysso torta, Hanc latitudinem dicẽs quam postea altitudinem dixit, quoniam quæ iacentium latitudo est, eadem erectorum altitudo, Sicut quod pauloante commemoraui, quæ cum texuntur altitudo est, eadem cum tẽduntur longitudo est. Nunc iam quod distu leram uideamus: quomodo ex hac forma uniuersi tabernaculi, quam sicut potui ante ocu- los collocaui, difficultas illa soluatur de capillacijs uelis. Quæ fortasse ideo erat obstrusior, quia per anticipationẽ ibi aliquid dictum est, quod profecerit operi, de quo postea fuerat locuturus, cum atrium tabernaculo circumponendum describeret. Nunc itaque uerba ipsa uideamus. Et suppones, inquit, quod superabit in uelis tabernaculi, dimidium ueli quod su- perabit subteges quod abundat, in uelis tabernaculi subtegas post tabernaculum. Hoc to tum quod dictum est unum sensum habet, quia dimidium ueli quod superauerit, hoc est, id quod superabundauit de uelis tabernaculi, subtegendum est post tabernaculum. Quo- modo

modo ergo superet, id est abundet & restet dimidium ueli, ex illa serie connexorum uelo- C
rum oportet inquirere: quoniam quinq; in se, & sex in se connecti uoluit, sicut superius lo-
quēs dixerat, sextum uelum à facie tabernaculi duplicādum, id est ab oriente. Totiens enim
posteriora tabernaculi à parte occidentis esse significauit, id est ad mare. Quid igitur facies
tabernaculi, nisi pars illa intelligenda est, quæ est ad orientē? Pars ergo illa, qua uela quinq;
cōnexa sunt, habet cubitorum cētum quinquaginta, hoc est quinquies tricena. Tricenorum
enim cubitorū erant singula, sicut ea deus fieri iusserat. Illa uero pars, in qua nō erāt quinq;,
sed sex uela, sibimet similiter connexa cubita habebat centum octoginta, id est sexies trice-
na. Ac per hoc duplicato ex eis uno uelo, sicut iussum est, secundū faciem tabernaculi minue
bantur in ea duplicatiōe cubita quindecim. Quibus detractis, cētum sexagintaquinq; rema
nebant: & ideo post centum quinquaginta cubita, quibus illi parti quinq; uelorū etiam ista
pars sex uelorū æquabatur, superabant atq; abundabant cubita quindecim. Illinc enim erāt
à parte quinq; uelorum, cubita centum quinquaginta: hinc aūt à parte sex uelorum dupli-
cato uno uelo secundum faciem tabernaculi, erant cubita centum sexagintaquinq;. Plus er-
go habebat pars ista cubita quindecim. Hoc dicit dimidiū ueli, quod iubet subtegi post ta-
bernaculum, ut quia illud à facie duplicatum est, hoc dimidium redundās à posteriore par-
te tabernaculi nō duplicaretur, sed subtegeretur: id est omnia ipsa quindecim cubita subter-
missa tegerentur: ac si & ipsa illi longitudini detraherentur, sicut illa itidem quindecim à fa-
cie tabernaculi unius ueli duplicatione detracta sunt. Eoq; modo centum quinquaginta cu-
bitis quinq; uelorum, occurrerent ex alia parte cētum quinquaginta cubita sex uelorum: tri
ginta scilicet cubitis à centum octoginta detractis à facie tabernaculi uelo duplicato, & à po
sterioribus tabernaculi dimidio uelo subtecto. Iam illud q̊d sequitur aliud est, & aliam quæ
stionem infert, propter quam maxime huius loci expositionē differendam putaui, ut prius
& formā constituendi tabernaculi, & de atrio circūponendo quod scriptum est uideremus.
Sequitur ergo, Cubitum ex hoc & ex hoc, ex eo quod superat uelis de lōgitudine uelorum D
tabernaculi erit cōtegens: & super latera tabernaculi hinc atq; hinc ut operiat. Aliud est q̊d
superauit una pars sex uelorum aliam partem quinq; uelorum propter ampliorem uelorū
numerū, unde iam diximus: aliud quod superauit de lōgitudine uelorum, unde nunc dictū
est. Ita enim non pars parti cōparatur, & altera alteram superare inuenitur: illa scilicet, quæ
uela sex habet, illam quæ uela quinq; habet. Quæ ambæ ut sibimet æquarētur, à facie taber
naculi facta est unius ueli duplicatio, à tergo dimidij subtectio. Sed ipsa uela capillacia cō-
parata auleis, ex quibus decem iussit fieri interius tabernaculū quatuor coloribus textis, lon
giora reperiuntur cubitis binis. Ea enim erant aulea singula cubitorū xxviij. ista xxx. ideo
hic nunc ait, Ex eo quod superat uelis de longitudine uelorū. Quid est ergo, Cubitū ex hoc,
& cubitum ex hoc erit, cōtegens super latera tabernaculi: nisi quia illa lōgitudo, in qua binis
cubitis uela capillacia longiora fiunt auleis, his singulis singula, nō tota in unam partem co-
genda: id est ut quicquid superat, ad posteriora tabernaculi colligatur: sed distribuatur ex
æquo, tantumq; eius ad priora tabernaculi, quantum ad posteriora tribuatur: id est quo-
niam duo cubita in singulis uelis eandem quæ superat lōgitudinem faciunt, ut cubitum in-
de auferat pars ista, & cubitum illa: ita de singulis cubitis suis habeat pars ista cubita decē,
& illa de singulis decem: quoniam decem uela binis cubitis longiora, uiginti cubitorū longi
tudinem faciunt, qua uidentur superare serie sua seriem auleorum. Deinceps uidendum est
hæc uiginti cubita, quæ superant à longitudine uelorum, cui spatio cingendo proficiant. Si
enim uelis capillacijs interius tabernaculum circūtegitur, ita superant, ut quid ex eis cooperi
atur non sit omnino. Vnde restat etiam ipsa subtegi, & subtegendo detrahi, quod scriptura
non dicit. Aulea quippe decem, quæ habent cubita uigena & octona, quibus interius tendi
tur tabernaculū, circūplectuntur spatium quātum possunt circūplecti cubita ducenta octo-
ginta. Vnde latera illa longiora australe & aquiloniū, habentia uigenas columnas, auferunt
ex his cubitis ducenta cubita: restant octoginta, quæ duobus reliquis lateribus breuioribus,
orientali

A orientali quod non habet ordinem columnarum, & occidentali ubi erant columnæ octo; quadragena distribuantur. Proinde in capillacijs uelis quoniam detractis triginta cubitis trecenta restabãt, si trecentis cubitis capillaciorum uelorum, ducenta octoginta cooperiantur auleorum, ita supererunt uiginti ut non sit quod ex eis tegatur. Proinde duo illa cubita quæ singula capillacia plus habent, ex quibus summa uiginti cubitorum collecta est, sic distribuenda sunt, cubitum ex hoc, & cubitum ex hoc, id est ne omnia in unam partem cogãtur, ut proficiant operiendis lateribus tabernaculi, sed exterioris atrij, id est omnia illa trecẽta cubita uelorum capillaciorum extrinsecus tabernaculum cingant. Adiunctis quippe lateribus atrij exterioris centum cubitorum, id est austri & aquilonis, quinquaginta cubita supersunt orientis & occidentis, quæ omnia fiunt trecenta, quibus cooperiendis capillaciorum trecenta sufficiunt. Hoc est quod ait, cubitum ex hoc, & cubitum ex hoc, id est distributio duorum cubitorum, quibus unumquodq; uelum capillacium longius est: hoc est ex eo quod superat uelis de longitudine uelorum, erit contegens super latera tabernaculi: illa scilicet exteriora quæ ad atrium pertinent hinc atq; hinc ut operiat: nec illa ipsius atrij quæ centenis cubitis & uigenis columnis tenduntur, Ipsa enim non sunt facta longiora q̃ illa interioris tabernaculi quæ decẽ auleis tendũtur, & uigenas etiam ipsa columnas habent. Nam sicut interioris tabernaculi duo latera ab aquilone & austro centenis cubitis porrigũtur, ita & exterioris atrij. Non ergo ad ipsa exteriora totidem columnarum latera tegenda capillaciorum uelorum profuit longitudo, quia longitudinem superant auleorum, Tantum enim dant exterioribus lateribus quantum & interioribus darent, id est cubita centena, quæ fiũt ducenta: sed quia lateribus orientis & occidentis sufficerent latera quadragena, si tantũmodo interius tabernaculum uelis capillacijs cingeretur: additis autem lateribus atrij creuit tabernaculi latitudo, ut tegendis lateribus orientali & occidentali iam non quadragena, sed quinquagena cubita sint necessaria: ad ea tegenda proficere potuit capillaciorum uelorum B longitudo amplior q̃ auleorum: ut non ambo cubita, quibus binis longiora sunt quinq; ex una parte impenderentur, sed cubitum ex hoc & cubitum ex hoc: ac sic haberet ex ipsa superabundantia latus orientale cubita decem, & occidentale alia decem, Viginti enim fiunt bina decem, quia uelis undecim, cubita triginta duplicatiõe & subtectione ab hoc ambitu detrahuntur. Sed quoniam id quod latine interpretatum est: cubitum ex hoc, & cubitũ ex hoc, ex eo quod superat uelis de longitudine uelorum tabernaculi, erit contegens super latera tabernaculi, græcus habet πλαγία, quæ latini nonnulli non latera sed obliqua interpretati sunt: merito mouet, quia & si nihil hic uideatur obliquum ubi omnes anguli quatuor la terum recti sunt, πλαγία tamen dici latera illa non possunt, quorum unum est in facie, alterum retro, id est orientale & occidentale, sed πλαγία dici possunt à dextero & à sinistro, id est aquilonio & australi. Cum ergo non sunt ea πλαγία quæ habent cubita quinquaginta, quibus lateribus tegendis potuisse diximus superare longitudinẽ capillaciorũ uelorũ, quo modo erit uerũ, cubitũ ex hoc & cubitũ exhoc, ex eo quod superat uelis de longitudine uelorũ tabernaculi, erit contegens super latera tabernaculi? Sed nimirum de illis lateribus tegẽdis loquitur, quæ etiam dorsa appellat quindenorum cubitorum columnarumq; ternarum, quæ cum porta atrij habente cubita uiginti, & columnas quatuor, quinquaginta complent cubita & columnas decem. Hæc latera ex istis suis finibus in medium posuerũt atrij portam, ex illis autem ostium tabernaculi: inter portam atrij & ostium tabernaculi spatiũ iacet, quantũ cubita illa concludunt uiginti à porta, & dextera leuaq; quindena. In eo spatio est altare tabernaculi, & inter altare tabernaculi labrũ æreum, ubi sacerdotes manus & pedes lauabant. Diligenter autem mensuris examinatis, fortasse in istis lateribus ternarum columnarũ quæ πλαγία græce dicta sunt, nonnulla etiã obliquitas inuenitur, ut non frustra quidã interpretes nostri obliqua interpretarent', quæ in græco πλαγία reppererunt. Nõ em̃ uela capillacia quindenis cubitis suis possunt tegere quindena cubita tentoriorũ in illis lateribus, nisi posterioribus partibus tabernaculi anteq; ad illa latera deflectant', non amplius

m quàm

q̄ dena cubita dependerint ex linea recta posterioris tabernaculi, id est à parte occidentis: C
quæ linea cũ habuisset octo colũnas pertinentes ad interius tabernaculũ, decẽ habere cœpit additis lateribus atrij exterioris: & cũ habuisset cubita quadraginta ad octo colũnas p̄tinentia, quinquaginta habere cœpit in colũnis decẽ. Ex hac ergo linea cũ tecta fuerint uelis capillacijs dena cubita ab utroq; angulo uenientia, restabunt in medio triginta nõ tecta uelis capillacijs, sed illis tantũmodo auleis: in quorũ triginta cubitorũ medio per quotlibet cubita tenderentur, erat ostiũ tabernaculi. Proinde illa latera trinarum colũnarum & quindenorũ cubitorũ, si ex illis finibus suis quibus sibi iungebantur portæ atrij, patebãt inter se cubitis uiginti: q̄a tantũ habebat porta quæ illa latera dirimebat: ex alijs autem finibus q̄bus hærebant posteriori illi lineæ tabernaculi, de qua locuti sumus, habebant inter se cubita triginta: proculdubio erãt obliqua: quoniã plus inter se patebant ex hac parte ubi habebant media cubita triginta, quàm ex illa parte ubi habebãt media cubita uiginti. Ita illa decem cubita capillaciorum uelorum, quod erat dimidium abundantis longitudinis quæ proficiebant posteriori parti tabernaculi, hoc est occidentali, sicut alia decem proficiebant priori parti, id est orientali, quinis cubitis complebant tecturam laterum illorum quæ πλάγια dicta sunt, inde quinq; & hinc quinq;. Quæ si defuissent, dena cubita tegerẽtur in eisdẽ lateribus, & quina nuda essent. Itaq; q̄tum mihi uidetur, melius intelligitur hinc esse dictũ, cubitũ ex hoc, & cubitũ ex hoc, ex eo quod superat uelis de longitudine uelorũ tabernaculi: non quia erãt cũ hinc & inde quina essent, sed quia ex illa longitudine redundabant, in qua binis cubitis erant auleis capillacia longiora, ex quibus duobus cubitis uniuscuiusq; ueli cubitũ profecerat parti orientali: restabat utiq; alterũ cubitũ parti occidentali, ut cubitum ex hoc esset contegens super πλάγια tabernaculi. Vnde dictũ est, hinc atq; hinc ut operiat, quia non operiebat totũ, si eadẽ quina cubita defuissent. Nunc iã quoniã satis disputatum est, quomodo illa omnia intelligenda sint quæ in tabernaculi constitutione uidebantur obscura: breuiter si possumus enitamur ostendere, quid sit eadẽ disputatione confectũ. Ab occidente igitur trahebatur, & prima erat ingrediẽdi porta atrij quæ patebat uiginti cubitis, D
& habebat quatuor columnas quibus dependebat uelũ uiginti cubitis extentũ, Erectũ aũt cubitis quinq;, quatuor illis sæpe commemoratis coloribus acu picto ope uariato. Hac porta ingrediẽs excipiebatur atrio, cuius latera dextera leuaq; quindenis cubitis & ternis colũnis porrigebãtur introrsus: ut in medio ponerẽt ostium tabernaculi interioris in ea parte q̄ perueniebãt, sicut in medio ponebãt portã atrij ab ea parte unde incipiebãt. Hoc itaq; atriũ latius erat q̄ longius. Nã longitudo eius erat à porta ipsius usq; ad ostiũ tabernaculi interioris in cubitis fermè quindecim: latitudo aũt circa portã in cubitis uiginti, circa ostiũ uero in cubitis triginta. Vnde obliqua illa latera fuisse intelliguntur quæ dextera læuáq; in colũnis ternis & quindenis cubitis erant. In hoc atrio erat altare sacrificiorũ quadratũ, quinq; scilicet cubitis longũ & totidẽ latũ. Inter portã & altare spatiũ erat, ubi uersabãtur qui sacrificia imponebãt altari: introrsus uero inter altare & ostiũ tabernaculi, locus erat cineris ante altare: & deinde labrũ æreũ ubi manus & pedes sacerdotes lauabãt, uel altari in atrio seruituri uel tabernaculũ interius ingressuri. Tẽtoria porrò huius atrij in lateribus ternarũ colũnarũ byssina erãt, extẽta cubitis quindenis, erecta cubitis q̄nis. Ab hoc ergo atrio intrabatͭ ostiũ tabernaculi, cũ transisset altare & labrũ æneũ. Intrabatur aũt apertis auleis, quibus decẽ, quinq; hinc & quinq; inde ex aduerso sibimet constitutis, totũ ipsum interius tabernaculũ cingebatͭ. Quo ostio ingresso, occurrebat uelũ quod ad ostiũ fuerat oppositũ in quinq; colũnis extentũ, uariatũ illis quatuor coloribus: quod uelũ cũ faciendũ præciperet, adductoriũ uocauit, credo q̄ curreret, ducẽdo & reducendo, cũ operiret atq; aperiret ingressum. Trãsito isto uelo, excipiebat pars tabernaculi media inter hoc uelũ & illud alterũ interius quod colũnis quatuor fuerat impositũ, ex illis quatuor coloribus factũ, & separabat inter sancta quæ forinsecus erant, & sancta sanctorũ interius posita. In hoc itaq; medio spatio inter ista duo uela, mẽsa erat aurea, quæ habebat panes propositionis in parte aquilonis: & contra eam

A eam candelabrũ aureum septẽ lucernarũ in parte austri, Hucusq; secundis sacerdotibus lice
bat intrare. Interius aũt, id est in sanctũsanctorum intra uelum quatuor colũnarum, arca
erat testimonij deaurata, in qua erant tabulæ lapideæ legis, & uirga Aaron, & urna aurea
cum manna: & propitiatorium desuper aureum, ubi stabant duo cherubin alis obumbrã-
tes propitiatorium & intuentes inuicem ad ipsum. Ante arcam uero, id est inter arcã & ue-
lum positũ erat altare incẽsi, quod aliquando aureum dicit scriptura, aliquando deauratũ,
aureum utiq; appellans quod erat inauratũ. Ad hæc sanctasanctorũ nisi summo sacerdoti
non licebat intrare quotidie propter inferendum incensum: semel autem in anno cũ sangui
ne ad purificandũ altare: & si quando forte exigebat necessitas pro peccato sacerdotis, aut
uniuersæ synagogæ, sicut in Leuitico scriptum est. Sic intrabatur in tabernaculũ ab occidẽ-
te, id est à porta austri usq; ad latus oriẽtale introrsus ubi erat arca testimonij. Hoc autem
interius tabernaculũ quod incipiebat nõ à porta atrij, sed ab ostio quod appellabat᷑ ostiũ
tabernaculi, & finiebatur in longũ latere orientis ubi erat arca testimonij, decẽ auleis cõclu
debatur: quorum erant singula uigintiocto cubitorũ, quinq; hinc & quinq; inde, sibimet cõ
nexa ansulis & circulis ex aduerso sibimet cõstituta: & colũnis uicenis in lateribus longiori-
bus aquilonis atq; austri, & colũnis octo à latere occidentis: à latere autem orientis nullis
colũnis, sed solis auleis, Quæ aulea decẽ erigebantur in cubitis quatuor, & per totum circui-
tũ tendebantur in cubitis ducentis octoginta: quorũ cẽtena in lateribus erant longioribus
austri & aquilonis per uicenas columnas: quadragena uero cubita in reliquis duobus late-
ribus breuioribus: uno occidentis per columnas octo: altero oriẽtis ubi colũnæ non erant,
sed sola tendebantur aulea, de solis duabus angularibus colũnis, medijs aũt nullis: & erant
hæc aulea decẽ de quatuor coloribus texta, Hoc est interius tabernaculũ circũdabat᷑ atrio
ab austro uiginti colũnis & ab aquilone uiginti. Quæ duo atrij latera æqualẽ habebãt lon
gitudinẽ cũ lateribus interioris tabernaculi, quia & ipsa uicenis colũnis porrigebãtur in cu-
B bitis totidẽ, id est cẽtenis: à latere aũt orientis atriũ cõcludebatur colũnis decẽ, cubitis quin-
quaginta, Qui ordo colũnarum rectus erat, & incurrebat in illas duas angulares interioris
tabernaculi, quas solas orientis pars habebat. Proinde cum ipsis cõplebantur decem. A la-
tere aũt occidentis habebat quidẽ atriũ decẽ columnas, non tamen recto ordine, sed sicut
iã ostendimus tanq; triporticũ, quatuor à porta, & ternis à lateribus, Vniuersum aũt atriũ
in circuitu tabernaculi tẽtorijs byssinis cingebatur, quæ erigebãtur cubitis quinq;: his super
ueniebant uela capillacia undecim, ex una parte sibimet quinq; connexa, ex alia sex. In cõ-
nexione ergo quinq; uelorũ, cubita erant centũ quinquaginta: ex alia uero parte in connexi
one sex uelorũ, cubita erãt centũ octoginta: quoniã uela singula tricenorũ fuerãt cubitorũ.
Sed ut alia pars alteri coæquaretur, duplicatũ est unum uelũ à facie tabernaculi, id est ab
oriente, & subtectum est dimidiũ uelũ à parte posteriore, id est ab occidẽte: atq; ita subtra
cta sunt cubita triginta, quanta erat ueli unius longitudo, & remãserunt centũ quinquagin
ta, quãta etiã ex parte altera fuerunt, Circumitus itaq; uelorũ capillaciorũ quo cingebatur
atriũ tabernaculi, trecẽtis cubitis tendebatur, sicut circũitus decẽ auleorũ interioris taberna
culi, cubitis ducẽtis octoginta. Aulea quippe singula habebãt cubita uicena & octona in lõ
gitudine, capillacia uero uela tricenis cubitis longa erãt. Quapropter ex ambitu auleorum
interioris tabernaculi, qui erat in cubitis ducentis octoginta, cẽtena cubita in lateribus lon
gioribus erãt austri & aquilonis, & quadragena in duobus breuioribus, orientis & occidẽ-
tis. Ex ambitu aũt capillaciorũ uelorũ quo atriũ exterius tegebatur, quia ambitus erat in cu
bitis tricenis, centena erãt in lateribus longioribus austri & aquilonis, quoniã æqualia erãt
lateribus tabernaculi interioris, quinquagena aũt in reliquis duabus partibus oriẽtis & oc-
cidentis, Ac per hoc duo illa cubita quibus lõgius erat auleo uelũ capillacium, nõ lateribus
austri & aquilonis, quæ paria erant atrij exterioris & tabernaculi interioris, sed lateribus ori
entis & occidentis proficiebant᷑. In eis enim lateribus creuerat tabernaculi latitudo, circum
posito extrinsecus atrio: sed quinquagena cubita uelorũ capillaciorũ à parte orientis per de

cē colūnas recto ordine tendebantur,eisq; proficiebat unū cubitum ex duobus illis quibus C
eorundē uelorū maior fuerat longitudo:alia uero cubita quinquaginta,quæ occidētali late
ri debebantur, quibus alterū ex duobus illis cubitū ꝓficiebat, nō tendebātur per colūnarū
ordinē rectū, Ibi enim erat illa tanq̄ triporticus,quæ cōcludebat spatiū atrij,ubi esset altare
sacrificiorū,quatuor colūnis à porta,& lateribus ternis: ac per hoc nō poterant etiā cingere
illa cubita quinquaginta, sed usq; ad cooperienda obliqua illa latera tendebātur quæ in co
lūnis ternis & quindenis cubitis erāt. Erigebantur aūt capillacia uela cubitis quatuor,eisq;
tegebātur atrij tētoria byssina,quorum erat erectio in cubitis quinq;:pelles uero rubricatæ
super capillacia uela ueniebant. Desuper aūt, id est à parte tecti,uice cameræ tabernaculū
pellibus hyacinthinis tegebatur:utrū cū atrio & spatiū illud interius nō apparet:sed credibi
lius est,atrij spatia quæ inter exteriores & interiores colūnas erāt,uelū apertū habuisse, ma
xime illud occidentis ubi erat altare sacrificiorum.

DIVI AVRELII AVGVSTINI HIPPONENSIS EPISCOPI
Quæstionum super Leuiticum, Liber tertius.

I
Leuit. 5

I AVTEM anima peccauerit,aut audierit uocem iurationis,& ipse testis fuerit,aut uiderit, aut conscius fuerit, si non utique nuntiauerit & accipiet peccatum. Quid hoc est, si non nuntiauerit, accipiet peccatum? Quod enim additum est, &, locutionis est usitatæ in scripturis. Verum iste sensus quia obscurus est, exponendus uidetur, Hoc enim uidetur dicere, peccare hominem, quo audiente iurat aliquis falsum,& scit eum falsum iurare,& tacet. Tunc autem scit, si ei rei de qua iuratur testis fuerit, aut uidit, aut conscius fuit, id est aliquo modo cognouit, aut oculis suis conspexit, aut ipse qui iurat illi indicauit. Ita enim potuit esse conscius, sed inter timorem huius peccati, & timorem proditionis hominum, non parua extitit plerunq; tētatio. Possumus enim paratum ad periuriū admonendo uel prohibēdo à tā graui peccato reuocare. Sed si non audierit & corā nobis de re quā nouimus falsum iurauerit, utrū prodendus sit, si proditus etiā in periculū mortis incurrat, difficillima quæstio est. Sed quia nō expressit cui hoc indicandū sit: utrū illi cui iuratur,an sacerdoti,uel cuipiā qui nō solū eum persequi nō potest irrogādo suppliciū,sed etiā orare ꝓ illo potest, Videtur mihi q̄ se homo soluat à peccati uinculo,etiā si indicet talibus q magis possunt prodesse q̄ obesse periuro,siue ad corrigendū eū, siue ad deū pro illo placandum si & ipse cōfessionis adhibeat medicinā. D

II
Post hoc aūt peccati genus,quod de periurio alicuius nō indicato cōmemorauit,nullū pro eo sacrificiū iussit offerri, sed deinde subiūxit, Anima quæcūq; tetigerit omnē rē immundā,aut morticinū iumentorū,aut à fera capti immūdi,aut eorū quæ sunt morticina abominationū immūdarū,morticinū iumētorū immūdorum,aut tetigerit immundiciā hominis,ab omni immundicia cuiusq; si tetigerit, inquinabitur:et si latuerit eum, post hoc aūt cognouerit,etiam deliquerit,&c. Neq; hoc sacrificiū pro isto genere peccati quod offeratur cōmemorauit,sed adhuc adiecit & ait, Anima quæcunq; iurauerit,distinguēs labijs malefacere aut benefacere, secundū omnia quæcūq; distinxerit homo iureiurando, & latuerit eū,& id cognouerit,& peccauerit unū ex his,& cōfessus fuerit peccatū ꝓ quo peccauit aduersus ipsum. His omnibus sine aliqua interpositione sacrificij cōnexis & explicatis, adiūgit & dicit, Et offeret pro his quæ deliquit dn̄o pro peccato quo peccauit,fœminā ab ouibus agnā, aut caprā de capris pro peccato, & exorabit pro eo sacerdos pro peccato,& remittetur illi peccatū. Quid est ergo q̄ pro tacito cuiusq̄ periurio, & pro eo quod tangitur morticinū uel aliquid immundū,nullū sacrificiū cōmemorauit: ꝓ eo uero peccato ubi quid falsum quisq; nesciens iurauit, dixit offerri agnā uel caprā? An ꝓ omnibus supradictis hoc sacrificiū oportet intelligi? Voluit enim prius omnia enumerare, & sic inferre quo sacrificio possint expiari. Sed in eis omnibus supradictis generibus peccatorū, sunt quædā ꝓpter locutionū modos subobscure posita, sicuti est quod ait, morticinū iumentorū. Ea enim quæ græce κτήνη appellātur, pleriq; nostrorū iumēta interpretati sunt, quod

A quod nomẽ in latina cõsuetudine eorũ animaliũ est,quorũ laboribus adiuuamur,maxime in portãdis oneribus,sicuti sunt equi,asini,muli,cameli,& si qd huiusmodi. Quæ uero græci κτήνη uocãt tã late intelliguntur,ut omnia aut propè omnia pecora isto nomine concludãtur.Et ideo nõ genere locutionis uelut πλεονασμῷ additũ est in græco, immundorũ:cũ diceretur,iumentorũ:quoniã sunt etiã munda pecora quæ κτήνη appellantur.Quæ aũt iumenta usus latinus appellat, secundũ legis dictionẽ non nisi immunda sunt. Item quod ait, III
Anima quæcunq; iurauerit, distinguẽs labijs malefacere aut benefacere,quæritur quid dixerit,distinguens. Assidue quippe hoc uerbũ ponit scriptura.Vnde est & illud,Reddã uo- Psal.65
ta mea quæ distinxerunt labia mea.Itẽ dicit ad Ezechielẽ, Cũ dicã iniquo morte morieris, Ezech.3
& tu nõ distinxisti neq; locutus es. Itẽ scriptũ est, Si qua in domo patris sui cõstituta uouerit uotũ,distinguẽs labijs suis aduersus animã suã. Videtur ergo ista distinctio quasi diffinitio esse,qua secernitur aliquid à cæteris quæ solo dicto nõ tenentur.Sic ergo accipiatur tã q̃ dictũ sit,Anima quæ iurauerit,diffiniẽs labijs malefacere aut benefacere,secundũ omnia quæ diffinierit homo cũ iureiurãdo, & latuerit eũ: id est nesciẽs faciendũ esse uel nõ faciendum,iurauit facere:& id cognouerit,& peccauerit unũ ex his : siue qa iurauit anteq̃ cognosceret,siue quia fecit,iurauit, & cognouit postea quia nõ fuit faciẽdum neq; iurãdum:& confessus fuerit peccatum quod peccauit, id est peccatũ:quod peccauit,locutio est enim. Quod aũt addidit aduersus ipsum,quid intelligitur, nisi aduersus ipsum peccatũ cõfessus fuerit,id est confitẽdo peccatum accusauerit? Et offeret pro his quæ deliquit domino pro peccato q̊ peccauit,fœminã ab ouibus agnã,Vsitata locutiõe agnã fœminã dicit, quasi possit esse aut agna nisi de ouibus,aut capra nisi de capris. Nonnulla aũt quæstio est,immo non parua, qd sit quod assidue dicit,post hoc aũt cognouerit & deliquerit:quasi tunc fiat delictũ cũ fuerit cognitum. An potius quia nisi pro cognito satis fieri nõ potest:sed nõ ait, post hoc aũt cognouerit & pœnituerit eũ,Quid ergo est,post hoc cognouerit & deliquerit, nisi post co-
B gnitionẽ deliquerit:ut si sciens fecerit quod faciẽdum nõ esset,tunc delicto purgatio debeatur? Sed nõ ita prælocutus est,Ea qppe uidet exequi peccata quæ ab ignorãtibus & p hoc à nolẽtibus cõmittuntur.Fortassis ergo aliquo genere locutionis deliquerit,dictum est, delictũ esse didicerit. An potius cõuerso ordine dictũ est, quia alia genera locutionis habet scriptura,q; per alia loca similia recto ordine dicebantur? Nam cum alibi totiẽs scriptũ sit, & deliquerit & cognitũ fuerit ei, hic tantũ cõmutato,ut dixi,ordine,prius dictũ est,cognouerit,deinde deliquerit. Ordine aũt suo ita dici posset, Anima quæcunq; tetigerit omnẽ rẽ immundã aut morticinũ,aut à fera capti immundi, aut eorũ quæ sunt morticina abominationũ immundarũ,morticinũ iumẽtorum immũdorum,aut tetigerit immundiciã hominis,ab omni immundicia eius si tetigerit inquinetur, & si latuerit eũ deliquerit,post hoc aũt cognouerit. Si aũt nõ ualet manus eius quod satis est in ouẽ, offeret pro peccato suo IIII
quod peccauit,duos turtures aut duos pullos colũbinos domino,unũ pro peccato , & unũ pro holocaustomate. Certe hic aperit quæstionẽ de qua superius cũ loqueretur ambigebamus,Ideo quippe uidetur dicere unum pro peccato, alterum pro holocaustomate, quoniã non offerebatur sacrificiũ pro peccato nisi cũ holocausto.Deniq; cum prius seorsum de holocaustis loqueretur,cõmemorauit turturẽ,& nõ dixit duos: nũc uero ideo duos dicit,quia sacrificiũ pro peccato sine holocaustomate non offerebatur. Quod ergo superius dicebat, Et impones super holocaustoma: nõ est dubiũ q; prius holocaustoma, deinde illud superimponebatur:nunc uero de auibus aliter dicit, ut prius offeratur pro peccato una auis,deinde altera pro holocaustomate. Quod aũt ait,Anima si latuerit,cũ obliuio est ei,id V
est si obliuione factũ fuerit ut lateat eũ,uel eã si ad animã refers, quoniã cum dicẽdo,ad hominẽ retulit.Animã quippe hic hominẽ dicit. Et si peccauerit nolẽs à sanctis dominũ, VI
&c. Videtur obscure positũ hoc peccati genus,sed in cõsequẽtibus aperitur,ubi dicit,q; post oblatũ de ariete sacrificiũ restituet illud,& qntas adijciet.Ibi ẽm intelligit hoc esse à sanctis obliuione peccare,aliqd per obliuionẽ usurpare q̃d debet sanctis,siue sacerdotibus,siue oblatiõibus uel primitiarũ,uel qcquid huiusmodi. Et anima quæcũq; peccauerit & fecerit VII

unũ ab omnibus præceptis dñi quæ non oportet fieri,& nõ cognouerit & deliquerit, & nõ cognouerit peccatũ suũ,offeret arietẽ sine macula de ouib. pretio argẽti in delictũ ad sacerdotẽ:& exorabit pro eo sacerdos propter ignorantiã eius qua ignorauit, & ipse non sciuit, & remittetur illi,Deliquit enim delictũ ante deũ. Excepta locutionũ inusitata dẽsitate,quæ iã propter assiduã repetitionẽ debent esse notissimæ, totus iste sensus obscurus est,quoniã quæritur quomodo discernatur hoc genus delicti ab eis quæ superius quadã generalitate cõplexus est. Videtur enim hoc ratio poscere,ut certis generibus peccatorũ certa quibus expientur sacrificiorũ adhibenda sint. Hoc aũt quod modo cõmemoraui , non specialiter exprimit peccatũ,sed in ea uidetur generalitate uersari, de qua ante cũ diceret,constituit sacrificiũ sacerdoti uitulũ,& uniuersæ synagogæ similiter uitulũ,principi,caprũ, & cuicũq; animæ hoc est cuicunq; homini,caprã,uel si uoluerit ouẽ,tamen fœmineũ pecus.Deinde cœpit excepta facere quædã genera peccatorũ,& nominatim exprimere pro quibus quid offerendũ sit:uelut de audito & tacito cuiusq; periurio,& de tactu morticino & immundo,& iuratione falsa per ignorantiã: & de ouibus agnã aut caprã de capris,aut par turturum, aut duos pullos colũbinos , aut decimã partẽ ephi similaginis: pro eo aũt peccãte qui per obliuionẽ aliquid sanctorũ usurpauit,arietẽ & eiusdẽ rei restitutionẽ quintis adiectis, Nunc uero nõ expressa specie peccati,generaliter addit,Anima quæcũq; deliquerit & fecerit unũ ab omnibus præceptis domini quæ nõ oportet fieri:sic in illa generalitate ubi dicebat,unũ ex præceptis domini quod nõ fiet,& non cognouerit & deliquerit,id est per ignorantiã nolens peccauerit,arietẽ iubet offerri,non caprã aut fœminã ex ouibus,sicut superius in tali peccatorũ generalitate constituerat. Quid sibi ergo uult ista permixtio:nisi forte quod hic dixit, deliquit enim delicto delictũ ante dominũ , Hoc quod ait,ante dominũ: in his uoluit delictũ intelligi quæ fiũt ante dominũ,id est à quibus domino in tabernaculo deseruitur:unde aliquid paulòãte dixerat cũ ait,peccauit à sanctis,& intelleximus, & usurpauit aliquid sanctorũ,quod etiã restitui præceperat, Ac per hoc non sic tantũ peccari potest in his rebus, si aliquid inde per obliuionẽ usurpetur,sed etiam multis alijs modis potest quisq; per ignorantiã delinquere in his quæ seruituti domini exhibentur : hoc uoluit postea genus delictorũ generaliter cõmemorare,& ideo & illic & hic arietẽ iussit offerri.Plenæ sunt aũt scripturæ cũ dicitur,ante dominũ,& nõ intelligitur, nisi illud quod domino exhibetur,sicut sacrificiũ,uel primitiæ,uel aliqua in sacris seruitus.

VIII Quæritur etiã,utrũ ubiq; sit accipiendũ quod dictũ est,Si nõ ualet manus eius quod satis est ad ouẽ,offerre eũ debere par turturũ, aut duos pullos colũbinos:& si hoc quoq; nõ ualet, certã similaginis quãtitatẽ:quoniã si ubiq; ita licere intelligitur,nõ potest quidẽ dici,sacerdotẽ nõ habere uitulũ aut uniuersam synagogã, aut principẽ nõ habere caprã uel ouẽ.Et si ita est,qd opus erat postea dicere,tacitũ cuiusq; periuriũ,aut tactũ immundũ,& periuriũ per ignorãtiam factum purgari sacrificio agnæ & capræ,cũ eadẽ sacrificia præcepta sint etiã in ista generalitate peccati, ad quã generalitatem etiam ista potuerãt pertinere? Si aũt hinc ista discernũtur quo licebat pro eo turtures & colũbas,uel etiã si hoc nõ esset similaginẽ offerri,ibi aũt ubi nõ dictũ est nõ licebat,non uidet subuentũ esse pauperibus: quoniam multa possunt esse delicta nõ specialiter expressa,quæ ad illã generalitatẽ referũtur,ubi grauarentur inopes si tantũmodo caprã fœminã & agnã ex ouibus,& illas auiculas,& similaginẽ licebat offerri,Nisi forte quis dicat,hoc discerni ista excepta & nominatim expressa peccata ab illis quæ generaliter cõmemorata sunt, quia hic agnã dixit,ibi ouẽ:ut ætas pecorũ aliquã differentiã faciat:dum tamẽ intelligatur pauperibus peræque subuentũ, ut si nõ haberẽt ulla animalia quadrupedia, aut memoratas aues, aut similaginẽ offerrẽt ꝓ peccatis ignorãtiæ suæ.Si aũt mouet:quare cũ generaliter omnia ignorantiæ peccata concluserit & sacrificia, nõ pro distantia peccatorũ quã non fecerat, sed pro distantia personarum distinxerit: postea uoluerit etiam peccata distinguere,& pro eorũ diuersitate sacrificia diuersa præcipere, quasi nõ ad illã generalitatẽ omnia pertinerent. Sic factã posterius exceptionẽ oportet intelligi, ut quæcunq; remanserint his exceptis quæ nominatim & speciatim commemorauit,dicta in illa generalitate intelligamus . Quẽ modum

A dum locutionis alibi reperiri certum non est, sed esse in scripturis sanctis. Tale est illud ubi
apostolus ait, Omne peccatum quodcũq; fecerit homo extra corpus est: hinc enim nihil ui 1.Cor.6
detur intermisisse peccati, quandoquidem ait, omne peccatum quodcũq; fecerit homo: po/
stea tamen excepit fornicationẽ cum intulit: qui aũt fornicatur, in corpus proprium peccat.
Quod secundum consuetudinẽ nostræ locutionis ita diceretur, Omne peccatũ quodcunq;
fecerit homo, excepta fornicatione, extra corpus est: qui aũt fornicatur, in corpus proprium
peccat. Ita & hic, cũ prius generaliter omnia ignorantiæ peccata diceret illis quæ cõmemo/
rauit sacrificijs expianda, postea tamen excepit illa quibus expresse & distincte positis cer/
tam sacrificiorum purgationẽ adhiberet, ut his exceptis quæcunq; reliqua essent, ad illã ge/ IX
neralitatem pertinerent. Offeret arietem ab ouibus sine macula pretio, in quod deli/ Leuit.6
quit. Nõ ita distinguendũ est, quasi pretio in quod pretium deliquit: sed si offeret arietem
pretio offerat, id est emptum. Etiã hoc uidetur ad sacramentũ alicuius significationis per/
tinere uoluisse, quoniã pretium ipsum nõ definiuit. Nã si definisset posset uideri hoc præce
pisse, ne uile pecus offerret, ut etiam si nõ emeret qui offerret, tale tamẽ offerret quod tanti
ualeret. Addito aũt, ut non solum pretio emptus aries offerretur, uerumetiã siclorũ sancto/
rum, ita enim dicit, pretio argenti siclorum sanctorum, aliquot siclis ut ematur aries, non
uno siclo uoluit. Quid sibi aũt uelit siclum sanctum, iã ubi uisum est disseruimus. Quòd ue/
ro cũ dixisset, & delicti sui offeret domino arietẽ ab ouibus sine macula pretio: deinde ad/
didit, in quod deliquit, intelligendũ est in id offeret in quod deliquit, id est in eã rẽ, propter
eã rẽ. Et auferet holocarpoma quod cõsumpserit ignis, illã holocaustosim ab altari. Quid
auferet, quod consumptũ est? Iussit enim sacerdotẽ auferre post totius noctis ignẽ holocar
poma, id est holocaustũ quod ignis cõsumpserit. Vel quid sibi uult etiã illud quod addidit,
illã holocaustosim: cũ hoc intelligatur holocarpoma quod holocaustosis: nisi forte illud est
uerum quod in quodã græco inuenimus. Non enim ait auferet holocarposim, sed auferet
B catacarposim, hoc est reliqas holocausti quod ignis cõsumpsit. Has aũt reliquias, ueluti est
cinis & carbo, appellauit illam holocaustosim, eius rei nomine quæ cõsumpta est, reliquias
ipsius consumptionis appellans. Quod aũt supra dixit, Ista lex holocausti: & deinde X
exponens quæ sit eadẽ lex dixit, Ista holocaustosis, super incensionẽ eius super altare totã
noctẽ usq; in mane, & ignis altaris ardebit super illud, non extinguetur: planius esset secun
dũ nostræ cõsuetudinis locutionẽ, si non haberet, &, Nam ista coniunctione detracta ita
sensus contexitur, Ista holocaustosis, super incensionem eius super altare totam noctẽ usq;
in mane ignis altaris ardebit super illud, id est super altare. Deinde ad cumulũ exprimẽdæ
sententiæ intulit, non extinguetur. Nam hoc iam erat dictum, tota nocte.
Et induet stolam aliã, & abijciet holocarpoma extra castra in locum mũdum: hoc appel XI
lat holocarpoma quod iam cõcrematum est: hoc autem in illo græco catacarposis legitur.
Quidam uero latini addiderunt quod consecratum est, & ita interpretati sunt, Et abijciet
holocarpoma quod consecratum est extra castra in locum mundum. Et ignis alta/ XII
ris semper ardebit ab eo, & non extinguetur, id est ab illo igne in quo arsit holocaustum
usq; in mane. Non uult enim ignẽ prorsus extingui, sed cum usq; in mane arserit holocau/
stum, ablatis inde reliquijs cõsumptionis nec sic extingui ignem, sed inde iterum renouari
quo ardeant alia quæ imponuntur. Quod autem sequitur & dicit, Et exuret super XIII
illud sacerdos ligna mane, & stipabit super illud holocaustum, & supponet super illud adi/
pem salutaris, & ignis semper ardebit super illud & non extinguetur: uidendum est utrum
mane quotidie uoluerit intelligi, ut nullus dies prætermitteretur quo non inueniretur ho/
locaustum & adeps salutaris: an mane ideo, ut quocunque die imponeretur non nisi ma/
ne imponeretur. Si enim quotidie intellexerimus, quid si nullus offerret? Si autem tanquã
de publico uel de suo sacerdotes quotidiana holocausta procurabant, super ipsa impone/
bantur ea quæ iussit à populo oblata pro peccatis super holocausta imponi: & non erat
necesse offerenti sacrificia pro peccato, etiam holocaustum offerre super quod illud im/
poneretur, nisi quando par turturum offerebatur, aut duo pulli columbini. Nam ibi

In nostris nõ ὁλοκάρπωμα, sed κατακάρπωσις legitur.

omnino definitum est, unũ pro peccato, alterũ in holocaustũ offerri oportere:& prius pro C
peccato, deinde holocaustum. Deinde quæri potest, utrũ holocaustũ quod mane iussit im-
poni, ipsum etiam per totam noctẽ arderet usq; ad alterũ mane: an illud quod ait, tota no-
cte ardere debere, holocaustum fuerit uespertinũ, & deinde cœperit de lege holocausti dice
re, ut à uespertino holocausto inciperet: quod mirũ est si taceret, nec admoneret talia uespe-
XIIII re offerre oportere. Et locutus est dominus ad Moysen dicẽs, Istud donum Aaron &
filiorum eius quod offerunt domino in die quacunq; unxeris eum. Alia sunt sacrificia quæ
cõmemorauit in Exodo quibus per septẽ dies sanctificant sacerdotes ut sacerdotio suo fun
gi incipiant: & aliud est quod modo cõmemorat, quid offerat summus sacerdos quãdo cõ-
stituitur, id est, quãdo ungitur. Hoc enim sequitur & dicit, in die quacunq; unxeris eum, Nõ
dixit unxeris eos, cum etiã secũdos sacerdotes ungi præcipiat. Deinde dicit ipsum sacrificiũ,
decimam partẽ ephi similaginis, in sacrificiũ sempiternũ, Quæritur quomodo sempiternũ, si
illud eo die offertur quo ungit summus sacerdos ab illo qui unctus est, nisi ut semper hoc
offeratur in die quo ungitur summus sacerdos, hoc est, per successiones sacerdotũ: quamuis
XV & illo modo sempiternũ possit intelligi, nõ hoc, sed quod significat. Dimidium eius, in
quit, mane & dimidiũ eius post meridiem, quod Græcus habet δειλινόν. In sartagine, inquit,
in oleo fiet cõspersa, offerat eam fresam, id est, eam similaginẽ. Deinde dicit fresa: si tamen
hoc recte interpretatũ est ex illo quod Græcus habet ἑλικτά, & pluraliter hoc posuit genere
neutro. Nõ enim ait fresam, tanq; eandẽ similaginem quã dixerat cõspersam. Hæc autem
fresa sacrificiũ de fragmentis esse dicitur. Vtrũ ergo fresa dicat ipsa frumenta, id est, cõmi-
XVI nuta, an ipsa minutissima similaginis fresa dixerit, non est euidens. Sequitur aũt & di
cit, Sacrificiũ in odorẽ suauitatis domino, sacerdos unctus qui pro illo est ex filijs eius, faciet
illud. Propter hoc fortassis dixerat sempiternũ, ut hoc faciat omnis summus sacerdos quan
do succedit mortuo, eo die quo unctus fuerit. Adiũxit enim & ait, lex æterna, cũ posset æter
XVII num secundũ id intelligi quod significat. Sequitur autẽ, Omne cõsummabitur. Quod D
habet Græcus ἐπιτελεσθήσεται, & aliqui interpretes dixerũt, omne imponetur, ubi uult intelli
gi esse holocaustũ, quia nihil exinde remanet. Deniq; adiungit, Et omne sacrificiũ sacerdoti
XVIII holocaustũ erit, & non edetur. Hoc ergo dixerat, omne consummabitur. De sacrificio
pro peccato cum diceret, Sacerdos qui imponet illud, mãducabit illud, Non hoc quod im-
ponit manducabit, nam illud igni consumetur, sed quod inde remãserit. Nõ enim holocau-
stum est, ut totũ ardeat in altari. Dicit aũt postea, Omnia quæ pro peccato sunt, ex quibus
illatũ fuerit à sanguine eorũ in tabernaculũ testimonij exorari in sancto, nõ edetur, sed igni
cremabitur. Quomodo ergo ad sacerdotes pertinẽt mãducanda quæ remanẽt de sacrificijs
pro peccatis? Quod intelligendũ est, hæc excepta esse, de quorũ sanguine tangitur illud al-
tare incensi in tabernaculo testimonij. Hoc enim iussit fieri superius de uitulo quẽ pro pec-
cato suo sacerdos offerret, & de uitulo quẽ pro peccato uniuersæ synagogæ, ut carnes quæ
remanserint, foris extra castra cõburantur: hoc est quod modo breuiter commemorauit.
XIX Et ista lex est arietis qui pro delicto est, sancta sanctorũ sunt, id est, ad sacerdotes perti-
XX nẽt mãducanda. Quid est q; de ariete pro delicto cũ dixisset, legemq; sacrificij exposuis
Leuit. 7 set ait, Quomõ quod est pro peccato, ita & id q̊d pro delicto, lex una est eorũ. Quærit inter
peccatũ & delictũ quæ sit differẽtia, quoniã si nulla esset, nullo modo diceret, quomodo q̊d
est pro peccato, & quod pro delicto. Quãuis enim lex eiusq; sacrificiũ nihil distet, quia lex
una est eorũ: tamẽ ipsa duo, quorũ unũ est sacrificiũ, id est, peccatũ & delictũ si inter se nihil
differrẽt, & si unius rei duo nomia essent, nõ curaret scriptura tã diligẽter cõmẽdare unũ esse
Peccatum. utriusq; sacrificiũ. Fortassis ergo peccatũ est perpetratio mali, delictũ autẽ desertio boni: ut
Delictum. quemadmodũ in laudabili uita, aliud est declinare à malo, aliud facere bonũ, quod admo-
Psal. 36 nemur dicente scriptura, Declina à malo & fac bonũ: ita in dãnabili, aliud sit declinare à bo
no, aliud facere mala: & illud delictũ, hoc peccatũ sit. Nam & ipsum uocabulũ si discutiatur
quid aliud sonat delictũ, nisi derelictũ, & qui delinquit quid derelinquit nisi bonum? Græci
aũt duo nomina usitata huic pesti imposuerũt, Nam delictũ apud eos παράπτωμα dicitur
&

A & πλημμέλεια. Isto ipso quippe loco Leuitici πλημμέλεια est. Apostolus aũt ubi dicit, Si præ/ Gal.6
occupatus fuerit homo in aliquo delicto, παραπτώματι græcus habet: quorũ nominũ si ori/
go discutiat̃ in παραπτώματι tanq̃ decidere intelligitur qui delinquit, Vnde cadauer quod
latini à cadendo dixerunt, græce πτῶμα ἢ πτωμὸς dicitur, ἀπὸ τοῦ πίπτειν, id est ab eo quod est
cadere. Qui ergo peccando malũ facit, prius delinquendo à bono cadit. Et πλημμέλεια simi/
le nomen est negligentiæ: nã græce negligẽtia ἀμέλεια dicitur, quia curæ nõ est quod negli/
gitur. Sic enim græcus dicit, nõ curo οὐ μέλει μοι. Particula ergo quæ additur πλὴν ut dicatur
πλημμέλεια, præter significat: ut πλημμέλεια quod uocat̃ negligentia, uideat̃ sonare sine cura,
πλὴν μέλειαν præter curã penè tantundẽ est. Hinc & quidã nostri πλημμέλειαν non delictũ,
sed negligentiã interpretari maluerũt. In latina aũt lingua quid aliud negligitur, nisi quod
nõ legitur, id est nõ eligitur? Vnde etiã legere à legendo, id est ab eligẽdo latini autores ap
pellatũ esse dixerunt. His quodãmodo uestigijs colligitur, q̃ ille delinquit qui bonũ derelin
quit, & relinquẽdo à bono cadit, quia negligit, id est nõ legit. Peccatũ uero unde sit dictum
quod græce ἁμαρτία dicitur, in neutra lingua mihi interim occurrit. Potest etiã uideri illud
esse delictũ quod imprudẽter, id est ignorãter: illud peccatũ, quod ab sciẽte cõmittit̃. Huic Psal.18
differentiæ uidẽtur ista testimonia cõsonare diuina, Delicta quis intelligit? Et illud, Quoni Psal.68
am tu scisti imprudentiã meã. Cõtinuo quippe secutus adiũxit, Et delicta mea à te nõ sunt
abscõdita: uelut alio modo repetẽs eandẽ sententiã. Nec ab eadẽ ratione discordat quod
pauloante cõmemoraui apostoli dictum, Si præoccupatus fuerit homo in aliquo delicto:
hinc enim quod præoccupatũ dicit, imprudenter lapsum esse significat: peccatũ uero ad sci Iacobi 4
entẽ pertinere apostolus Iacobus tanq̃ definiens ait, Sciẽti igitur bonũ facere & nõ faciẽti,
peccatũ est illi. Sed siue illa, siue ista, siue alia aliqua differentia sit peccati & delicti, nisi ali/
qua esset, non scriptura ita loqueretur ut diceret, Quomodo quod pro peccato, ita & quod
pro delicto lex una est eorũ. Indifferẽter aũt plerunq; dicunt̃, ut & peccatũ nomine delicti,
B & delictũ nomine peccati appelletur. Neq; enim cũ dicitur in baptismo fieri remissio pecca Matth.26
torũ, mentio fit etiã delictorũ: & tamen utrunq; intelligitur. Sic & dominus ait, pro multis
effundi sanguinẽ in remissionẽ peccatorũ, Nunquid quoniã nõ ait, & delictorũ, ideo quisq̃
dicere audebit in sanguine ipsius delictorũ non fieri remissionẽ? Itẽ quod scriptũ est apud Roma.5
apostolũ, Nã iudiciũ quidẽ ex uno in condẽnationẽ: gratiã uero ex multis delictis in iustifi
cationẽ, quid aliud q̃ nomine delictorũ etiã peccata cõprehẽsa sunt? In hac quoq; ipsa scri
ptura Leuitici, qua cogimur aliquã inter delictũ peccatumq; distãtiam uel inuenire uel cre
dere, ita legitur, cum de his ipsis quæ pro peccatis offerenda iubebantur sacrificijs deus lo
queretur, Si autem omnis, inquit, synagoga filiorum Israel, ignorauerit & latuerit uerbũ
ab oculis synagogæ, & fecerit unum ab omnibus mandatis domini quod non fiet, & deli/
querit, & cognitum illis fuerit peccatum quod peccauerunt in eo. Ecce ubi dixit, & delique/
rit, ibi continuo peccatum quod peccauerunt addidit, hoc ipsum utiq; quod deliquerunt.
Et paulopost, Si autem princeps, inquit, peccauerit, & fecerit unum ab omnibus præceptis Leuit.4
domini dei sui, quod non fecit uolens, & deliquerit. Item in consequentibus. Si autem ani/
ma, inquit una peccauerit nolens de populo terræ, in eo quod facit ab omnibus præceptis
domini quod non fiet, & deliquerit & cognitum fuerit ei peccatum quod peccauit in ipso.
Item alibi, Anima quæcunq; iurauerit, distinguens labijs malefacere aut benefacere, secun Leuit.5
dum omnia quæcunq; distinxerit homo cum iureiurando, & latuerit eum & hic cognoue/
rit, & peccauerit unum ex his & confessus fuerit peccatũ pro quo peccauit aduersus ipsum,
offeret pro eis quæ deliquit domino pro eo peccato quod peccauit. Et paulopost, Et locu/
tus est dominus ad Moysen dicens, Anima si latuerit eum obliuione, & peccauerit nolens
à sanctis domini, offerat delicti domino arietem sine macula de ouibus, pretio argenti si
clorum sanctorum pro quo deliquit: & pro quo peccauit à sanctis restituet, & quintas ad/
ijciet sup illud, & dabit illud sacerdoti: & sacerdos exorabit ꝑ eo in ariete delicti & remitte/
tur illi. Sequitur adhuc & dicit, Anima quæcũq; peccauerit, & fecerit unũ ab omnibus præce
ptis

ptis domini quæ non oportet fieri, & cognouerit & deliquerit & acceperit peccatum suum, C
offeret arietem de ouibus pretio argenti in delictũ ad sacerdotem: exorabitq; pro eo sacer/
dos pro ignorantia eius qua ignorauit, & ipse non sciuit & remittetur illi, Deliquit enim de
licto delictum ante dominum. Et adhuc ita dicit, Et locutus est dominus ad Moysen dicẽs,
Anima quæcunq; peccauerit, despiciẽs despexerit præcepta domini, & mentitus fuerit quæ
sunt ad proximum de cõmendatione aut de societate, aut de rapina, aut iniuriam fecerit ali
quã proximo, aut inuenerit perditionem & mẽtitus fuerit de eo, & iurauerit iniuste de uno
ab omnibus quæcunq; fecerit homo, ita ut peccet in his: & erit cum peccauerit & deliquerit,
reddet rapinam quam rapuit, aut iniuriam quam nocuit, aut commendatũ quod depositũ
est apud eum, aut perditionem quã inuenit ab omni re illi quam iurauit pro ea iniuste: &
restituet ipsam, & quintas eius adijciet ad illud, cuius est ipsi reddet: & qua die cõuictus fue
rit delicti sui, offeret domino arietẽ ab ouibus sine macula, pretio in quo deliquit: & exora
bit pro eo sacerdos ante dominũ, & remittetur illi de uno ab omnibus quæ fecit & deliquit
in eo. Penè ergo in omnibus factis quæ dicit esse peccata, eadem etiam delicta dicit, Qua/
propter & indifferenter ea dici manifestum est multis scripturarum locis: & habere aliquid
differentiæ scriptura testatur, quæ dicit, Sicut quod pro peccato, ita & quod pro delicto.

XXI Omnem adipem boum & ouium & caprarum non edetis, & adeps morticinorum &
à fera captorum fiet in omne opus, & cibo non edetur, Omnis qui ederit adipem de peco/
ribus quæ auferetis ab eis hostiam domino, peribit anima illa de populo suo. Dixerat su/
perius de adipe, Omnis adeps domino, & quæsieramus utrũ omnis omnino pecoris mun/
di dũtaxat, nam de immũdis nulla quæstio est: & quid de adipe fieret quẽ uetuit in escam
uenire: nunc autem dixit quid fieret de adipe morticini à fera capti, ut sit in omne opus. O/
mne opus, utique illud opus cui tale aliquid necessarium est. Vnde remansit quæstio, quid
fieret de adipe cæterorum animalium quæ immunda sunt ad uescendum. Sed cum dicit,
omnem animam perire de populo suo qui ederit adipem eorum pecorum ex quibus domi D
no offeretur, uidetur definisse illum tantum adipem de pecoribus mũdis prohibitum man
ducari, ex quibus fit sacrificium, quamuis Iudæos audierimus nullum omnino adipem in
escam sumere. Sed quid scriptura uoluerit, non quid illi opinati fuerint, requirendum. De/
nique non inueniũt, quid recte de adipe faciant unde se abstinent, & quomodo eum proij/
ciant, cum dictum sit, Omnis adeps domino, si non adipem sacrificiorum tãtum, sed etiam
eorum animalium de quibus non sacrificatur, quamuis immundorum hic uoluit intelligi.

XXII Quid sibi uult quòd de sacrificijs salutaris iterum admonet & dicit, eum qui offert do
num sacrificij salutaris sui, pectusculum & brachium sacerdotibus dare debere: ita tamen, ut
adeps pectusculi offeratur domino cum penna iecoris: cum superius loquẽs de sacrificijs sa/
lutaris, pennam iecoris cum adipe uentris & renum & lumborũ offerri domino præceperit,
tacuerit autem de adipe pectusculi? An quod ibi prætermisit, hic cõmemorat? Quare ergo
de penna iecoris & ibi & hic? An forte aliquid interest quod superius de sacrificio salutaris
præcepit: hic autem addidit sui, tanquam aliud sit salutaris, aliud salutaris sui.

XXIII Cum sacrificia pro peccatis, prius cõmemoret, uitulum dixit offerendum pro peccato
sacerdotis qui fecisset populum peccare: postea etiam narrauit scriptura quemadmodũ ea
quæ præcepit dominus gesta sunt: ergo pro Aaron & filijs eius dicitur oblatus uitulus pro
peccato: sed superius de sanguine uituli cornua tangi præcepit altaris incensi, adspergen/
dum etiam ex ipso sanguine contra uelum sanctum, reliquum uero sanguinem fundẽdum
ad basim altaris holocaustomatum: postea uero quando sanctificatur Aaron, de aspersio
ne sanguinis contra uelum, nihil dictum est: de cornibus autem altaris dictum est, sed non
additum est incensi: additum est autem, effundendum sanguinem ad basim altaris: non di
xit ad bases eius, tãquam necesse fuisset illud accipere, cuius cornua sanguine tetigisset. Pro
inde quamuis ambigue sit positum, liberum est tamen ita intelligere factum, ut factum
fuerat ante præceptum de uitulo pro peccato: ut nõ eius altaris cornua tacta intelligamus,
ad

A ad cuius basim fusus est sanguis: sed tacta cornua altaris incensi, fusum autem sanguinem
ad basim altaris sacrificiorũ superius:qa generaliter præcipiebat,si sacerdos peccasset,ipsum
sacerdotem unctũ & consummatum, quem uult intelligi summũ sacerdotem,sacrificia ista
offerre:nũc uero cum sanctificatur Aaron, Moyses offert & ipse accipit pectusculũ imposi
tionis quod antea prælocutus est sacerdoti esse dandũ. Inde autem puto pectusculũ impo
sitionis dictum,quia imponebatur inde adeps,sicut commemorauit superius de sacrificio
salutaris, Cum ergo uideatur ab Aaron cœpisse summum sacerdotium,quid putamus fu/
isse Moysen:si ergo sacerdos non fuit,quomodo per illum omnia illa gerebantur:si autem
fuit,quomodo summũ sacerdotiũ,ab eius fratre cœpisse definimus, quanq̃ etiam psalmus
ille ubi dictũ est, Moyses & Aaron in sacerdotibus eius, auferat dubitationem,q̃ sacerdos Psal. 98
fuerit & Moyses:uestem tamen illã sacerdotalem,quæ magnũ continet sacramentũ, Aarõ
iubetur accipere & successores eius summi sacerdotis in Exodo, anteq̃ omnino aliqd de san
ctificandis & quodãmodo ordinandis sacerdotibus præcipiatur: quãdo Moyse ascendẽte
in montẽ,iubentur non ascendere sacerdotes: quos intelligere alios nõ possumus nisi filios
Aaron:non quia iam erant, sed quia futuri erant,hoc eos iam tunc scriptura appellauit per
anticipationẽ,sicut sunt pleraq; talium locutionum. Nam & filius Naue, Iesus appellatus
est,cum longe postea hoc nomen ei scriptura narret impositum. Ambo ergo tũc summi sa
cerdotes erant,Moyses & Aaron. An potius Moyses, Aaron uero sub illo: an & ipse sum
mus propter uestem pontificalem,ille uero propter excellentius ministerium. Nã à princi/ Exo.4
pio ei dicit̃,Ipse tibi quæ ad populũ: tu illi quæ ad deũ.Quæri etiã potest post mortẽ Mo
ysi quis ungebat successorẽ summi sacerdotis,qui succedere nisi defuncto nõ utiq; poterat,
An quia iã unctus erat inter secũdos sacerdotes: idem quippe fuit oleum & quo summus,
& quo secundi ungebantur:uestem tantũ sumebat ille pontifex,qua eius summitas appare
ret.Et si ita est: utrũ ipse sumebat, an eũ alius induebat,sicut & post eius mortem Moyses
B filiũ fratris sui.Si ergo ab alio uestiebatur: nunquid nã poterat à secundo summus,præser
tim qa talis erat uestis ut eũ ab alio indui necesse fuerit? An sic induebatur prius,ut etiã po
stea? Nõ enim semel indutus non eã ponebat, aut cũ posuisset,nõ eam resumebat.Fieri er/
go fortasse poterat,ut secundi uestirent primũ,obsequendo,non excellendo. Vnde aũt ap/
parebat quisnã filiorũ summo sacerdoti succedere deberet? Nõ enim primogenitũ,aut ma
iorẽ scriptura definiuit,nisi intelligamus aliquo diuino indicio fieri solere, siue per prophe/
tã,siue quolibet alio modo quo consuli deus solet: quanq̃ ex contentione res peruenisse ui
deatur,ut postea propterea fuerint plures summi sacerdotes,quia contendentibus excellen
tioribus,litis finiendæ causa pluribus honor ipse tribuebatur.

Quid est q̃ dicit Moyses ad Aaron & filios eius cũ sanctificantur ad ineundum sacer XXIIII
dotiũ,Ad ostiũ tabernaculi testimonij sedebitis septẽ dies die & nocte,ne moriamini, Nũ Leuit.8
quid nã credibile est situ corporis uno loco sedere præceptos per dies septem die & nocte,
unde se omnino non commouerent? Nec tamen hinc tanq̃ allegorice aliquid significatũ,
quod non fieret cogendi sumus accipere,sed potius agnoscere locutionem scripturarũ, ubi
sessionem,pro habitatione & commoratione posuit.Non enim quia dictum est de Semei
q̃ sederit in Hierusalem annos tres,ideo putandũ est per totum illud tempus in sella sedis
se & non surrexisse.Hinc & sedes dicũtur,ubi habent commorationem quorum sedes sunt,
habitatio quippe hoc nomen accepit. Et factum est die octauo,uocauit Moyses XXV
Aaron & filios eius, & senatum Israel. Quem quidam nostri senatum interpretati sunt Leuit.9
γερουσίαν græcus habet: hoc est ergo secutus interpres, quia & senatus à senio uidetur di/
ctus. Non autem apte in latino diceretur, uocauit senectutem Israel,pro senibus uel senio
ribus:quamuis eadem locutio esset si diceretur, uocauit iuuentutem Israel,pro iuuenibus.
Sed hoc usitatũ est in latina lingua,illud autem non est.Nam hoc proprie diceretur,si dice
retur,uocauit senectutẽ Israel. Vnde quidã insolenter putantes etiã senatum dici, interpre/
tati sunt ordinẽ seniorum. Cõpendio tamẽ forsitan melius diceret,uocauit seniores Israel.
Moyses

XXVI Moyses dicit ad Aaron, Senatui Israël loquere dicens, Accipite hircum ex capris, unũ pro peccato, & arietem & uitulum & agnum anniculum in holocarposim sine macula, & uitulum à bobus, & arietem in sacrificium salutaris ante dominum, & similam conspersam in oleo, quoniam hodie uidebitur dominus in uobis. Quatuor genera sacrificiorum de animalibus superius commendauit: holocausti, pro peccatis, salutaris, & consummationis, sed consummationis ad sacerdotis sanctificationem pertinet, Tria ergo genera reliqua hic præcipiuntur offerri, & dicitur hoc senioribus Israël, ut pertineat ad uniuersum populum. Sed hoc loco sacrificiũ pro peccato habet tria pecora, hircũ & arietem, & uitulum: ad holocaustum uero agnus pertinet: & ad sacrificiũ salutaris, hircus & aries. Quapropter non est sic distinguendum, ut pro peccato non intelligatur nisi hircus, tria uero reliqua in holocaustum, id est, aries & uitulus & agnus: sed potius prima tria pro peccato, id est, quod dictum est, Accipite hircum ex capris unum pro peccato, & arietem & uitulum, subaudiatur pro peccato: & reliquus, id est, agnus in holocarposim, id est, in holocaustum. Quod ideo commonendum à nobis fuit, quoniam posset etiam ita distingui, ut cum dictũ esset, accipite hircũ ex capris unum pro peccato, reliqua iam ad holocarposim pertinere dicerentur. Quod uero adiũgit, sine macula, ad omnia referri potest. Cum ergo ambiguum sit, quomodo aptius distinguatur, illa res adducit, ut tria superiora pro peccato intelligantur, quoniã superius pro peccato principis hircũ iussit offerri: & pro peccato cuiusq; proprio cũ peccat ante dominũ faciẽdo unum ex his quæ nõ oportet, præcepit arietẽ: pro peccato uero uniuersæ synagogæ uitulũ: oportebat ergo ut senatui loqueretᵉ, quid uniuersus populus offerre debeat, ut hircus iubeatur propter principes, & aries propter propriũ uniuscuiusq; peccatũ, & uitulus propter peccatum uniuersæ synagogæ, Aliud est enim quòd in populo habet quisq; peccatum suũ proprium, & possunt habere omnes propria: aliud quando cõmune peccatũ est, quod uno animo fit & una uoluntate aliquid multitudine cõparata committitur. Quòd uero sacrificia salutaris, uitulum & arietẽ iubet, iubet quæ præcipua sunt, uniuersi enim populi causa est. Præcipiens autem antea de sacrificijs salutaribus, undelibet iussit offerri, siue masculum, siue fœminam: dum tamen non nisi de bobus & de ouibus & capris offerantur. Si autẽ quæritur, quare duo præcepit, uitulum & arietem, difficile est inuenire: nisi forte uitulum uoluit sacrificium salutaris uniuersi populi: arietẽ autem pro unoquoq;, tanquam pro singulis quibusq;: quia uidetur etiam superius quasi duo genera salutaris sacrificij præcepisse: unũ quod uelut uniuersorũ esset, appellauit, sacrificiũ salutaris: alterum autem ubi dixit, si quisq; obtulerit, sacrificium salutaris sui. Vbi etiam differentiã reperiebamus, quia in illo quod appellauit salutaris, non cõmemorauit adipem pectusculi offerendum domino, atq; ipsum pectusculũ & brachium dextrũ danda sacerdoti: sed in illo hoc fieri iussit quod postea dicit sacrificium salutaris sui. Quod forte intelligitur singulorum quorumq; priuatũ, non publicũ uniuersorum. Nam & Moyses obtulit sacrificia salutaris, nec dictũ est ibi, salutaris sui: credo pro populo uniuerso obtulit. Vbi autem uniuersi, ibi & singuli: non autem ubi singuli, cõtinuo ibi uniuersi. Singula enim possunt esse sine uniuerso: uniuersi autem non possunt nisi ex singulis quibusq; constare. Nam singuli quiq; congregati uel in summam reputati, faciunt uniuersos. Notandũ est sanè, cum pro populo offerũtur sacrificia, & pro peccato sacrificia iussa esse offerri, & holocaustum, & sacrificia salutaris: pro sacerdote autẽ oblatũ fuisse pro peccato & holocaustũ & cõsummationis. Non autem salutaris, sed consummationis tunc oblatum est, quando sacerdotes sanctificati sunt ut sacerdotio fungerentur, & hæc obtulit Moyses pro Aaron & filijs eius: postea uero Aaron ipse iam sanctificatus & sacerdotio fungens offerre pro se iussus est uitulum pro peccato, & arietẽ in holocaustũ. Non aũt iussus est pro se offerre consummationis, quod tũc ideo oblatũ est, ut consummaretur sanctificatione, & sacerdotio fungi posset, quo iam quoniã fungebatur non opus erat eum iterũ cõsummari.

XXVII Et ait Moyses ad Aaron, Accede ad altare & fac quod pro peccato tuo & holocaustũ tuum, & exora pro te & domo tua. Mirum est quomodo prius dicat faciendum quod pro peccato,

A peccato, deinde holocaustũ, cum sacrificia pro peccatis super holocausta superius iubeat imponi, excepto quod de auibus præcepit. An forte hic q̃d prius fiebat, id est, holocaustũ, posterius cõmemorauit? Nõ eñ quemadmodũ de auibus dixit, fac prius illud & postea illud, sed fac illud atq; illud. Quid aũt prius faciendũ sit indicat superius exposita instructiõe, ubi dicit super holocaustũ imponi sacrificium pro peccatis: quanq; ualde moueat, quod etiam ita narrat scriptura fecisse Aaron quod audiuit, & prius commemorat eum facere pro peccato, deinde holocaustum. Quod utrum & ipse prius fecerit, an prius hoc scriptura narrauerit quod postea factum est, sicut in multis facere solet, habetur incertum, nisi quod dixi superius legeretur cum ageret de sacrificio pro peccato. Ita enim legitur, Et superponet illud sacerdos super altare super holocaustum domini, & exorabit pro eo sacerdos pro peccato quod peccauit, & dimittetur illi. Quomodo ergo posset hoc super holocaustomata imponi, nisi holocaustoma prius imponeretur? Præcepit autem hoc & de sacrificio salutaris, ut super holocaustoma imponeretur: sed quia non hoc ubiq; dicit, non per omnia sacrificia salutaris, nec per omnia sacrificia pro peccato, potest forsitan dici non hoc regulariter fuisse præceptum: sed illic tantummodo ut fieret dictum, id est, in sacrificio salutaris, cum sit de bobus, ibi enim præcepit: & in sacrificio pro peccato, cũ sit de fœmina ex ouibus: cætera uero siue sint salutaris, siue pro peccato, non esse necesse ut super holocausta imponantur. Mouet etiam quod cum faceret Aaron dona populi quæ supra commemorauit, non omnia commemorata sunt immolata quæ fuerant prædicta: sed tantum hircus pro peccato & holocaustum, ubi tamen illum agnum non expressit: duo uero alia quæ ad sacrificia pro peccato potius quàm ad holocaustum pertinere diximus, tacuit, id est, arietem & uitulum: nisi forte à parte totum intelligi uoluit, ut solo capro cõmemorato etiam illa subsecuta acciperemus.

Cum de sacrificijs salutaris populi narraret, quemadmodum ea fecerat Aaron de uitulo & ariete ait, Et occidit uitulum & arietem sacrificij salutaris populi, & obtulerunt filij Aaron B sanguinem ad eum, & effudit ad altare in circuitu, & adipem & cætera, quomodo præcepit dominus Moysi. Nunc singulariter, nunc pluraliter loquitur, cum de duobus animalibus loquatur, uitulo & ariete. Quod ergo dicit duos renes, ab utroq; animãte intelligendum est, atq; ita quatuor fiunt, ita & cætera. Quod uero ait, Et posuit adipes super pectuscula, cum ipsa pectuscula nõ imposuerit altari, sacerdoti enim debebantur cum brachijs dextris, quid sibi uult? An intelligendum est, & imposuit adipes qui sunt super pectuscula? ipsos enim posuit, quos imponeret altari à pectusculis demptos. Nam ita & superius præceperat. Deniq; sequitur, Et imposuit adipes altari, & pectusculum & brachium dextrum abstulit Aaron oblationem ante dominum: modo singulariter inferens, & pectusculum dicens utique utrunq; ex utroq; animante, quæ pectuscula dixerat.

Quid est quod ait, Cum ex XXVIII tulisset Aaron manus super populum, benedixit eos & descendit cum fecisset quod pro peccato & holocaustomata & quæ salutaris. Vbi autem ista fecit, nisi super altare, id est, ad altare stans eiq; deseruiens? Inde ergo descendit ubi stabat. Nimirum illius solutio quæstionis adiuuari hoc testimonio uidetur, ubi quæsiueramus in Exodo quomodo seruiri q.113 potuerit ad altare quod erat altũ cubitis tribus. Gradum quippe illic intelligere prohibebamur, quia id deus uetuerat, ne super altare pudenda uirilia ministrantis reuelarẽtur, quod utiq; fieret, si pars altaris gradus esset, id est, si cõpactus adhæreret. Deniq; ibi hoc uetuit, ubi de altari structili loquebatur: unum enim esset altare cũ gradu cuius pars esset gradus, & ideo uetitum est: hic uero ubi altaris tanta fuerit altitudo, ut nisi sacerdos super aliquid staret apte ministrare non posset, intelligendum est, quicquid illud erat quod ad horam ministrationis ponebatur & auferebatur, non fuisse altaris partem, & ideo non fuisse contra præceptum, quòd gradum habere prohibitum est: hoc autem qualecunq; fuerit, tacuit scriptura, & ideo quæstio facta est. Sed nũc cum dicit scriptura, sacerdotem cum fecisset sacrificia descendisse, hoc est cum immolata imposuit altari, utiq; manifestat alicubi eum stetisse unde descenderet: & quia ibi steterat, ideo triũ cubitorũ altari ministrando deseruire potuisse.

XXIX Et uidit omnis populus & amẽs factus eſt. Quod alij interpretes dixerunt expauit, co C
nantes transferre de græco, quod dictum eſt ἐξέστη, unde ἔκστασις dicitur, qui ſæpe in ſcriptu/
XXX ris latinis legitur mentis exceſſus. Et exijt ignis à domino, & deuorauit quæ erant ſu
per altare, holocauſtomata & adipes. Quid dixerit à domino, quæri poteſt, utrum quia nu
tu & uoluntate domini factum eſt, an ab eo loco ignis exijt ubi erat arca teſtimonij. Non
XXXI enim in loco aliquo ita eſt dominus, quaſi alibi non ſit. Poſtquam exeunte igne à do
Leuit. 10 mino, incenſi, & mortui ſunt filij Aaron, qui auſi ſunt in batillis ſuis adhibito igne alieno in
cenſum imponere domino: quod ideo non licebat, quia ex illo igne qui diuinitus ad altare
uenerat deinceps cuſtodito, omnia erant accendenda quæ in tabernaculo accendi oporte/
bat, Mortuis ergo illis ait Moyſes: hoc eſt quod dixit dominus dicẽs, In eis qui mihi appro
pinquant ſanctificabor, & in omni ſynagoga glorificabor: eos appropinquare domino uo
lens intelligi qui in tabernaculo ſacerdotio fungebantur: ſanctificari autem in eis etiam uin
dicãdo, ſicut factum eſt. Vtrum ut hinc ſciretur, quàm minus alijs parcat, ſi illis non parcit:
1. Petri. 4 quo ſenſu dictum eſt, Si iuſtus uix ſaluus erit, peccator & impius ubi parebunt? An potius
Lucæ. 12 ſecundum illud, Cui plus datur, plus exigitur ab eo. Et illud, Seruus qui non cognouit uo/
luntatem domini ſui, & facit digna plagis, uapulabit paucis: ſeruus autem qui cognouit uo
Sap. 6 luntatem domini ſui, & facit digna plagis, uapulabit multis. Et illud, Exiguo cum concedi/
tur miſericordia, potentes autem potentiora tormenta patientur. Sed ubi hoc dixerit domi
nus quod eum dixiſſe Moyſes cõmemorauit, in ſcriptura quæ retro eſt non inuenitur. Tale
Exod. 33 ergo eſt hoc, quale in Exodo, ubi dicit domino, Tu dixiſti, ſcio te præ omnibus. Quod inue
nitur quidem dominus ei dixiſſe, ſed poſtea. Sed quoniam mendaciter nũquam hoc Moy
ſes diceret, intelligitur idem etiam ante dixiſſe, quamuis ſcriptum non fuerit, Ita & hoc. Vn
de apparet non omnia ſcripta eſſe quæ deus locutus eſt eis, per quos nobis ſancta ſcriptu/
XXXII ra eius miniſtrata eſt. Quid eſt quòd Aaron & reliquos filios eius mortem illorũ duo
rum lugere prohibens dicit, Caput ueſtrum cidara non denudabitis: ubi certe oſtendit cida D
ras tegmina capitũ fuiſſe, niſi quia illud faciebant lugentes, quæ cõſuetudini ornatus eſſent
contraria. Sicut enim in noſtra conſuetudine, qui caput apertum magis habemus, operitur
in luctu: ſic quia illi operimẽto capitis ornabantur, nudandum erat lugentibus. Quod ideo
prohibet, ne lugerent eos in quorum pœna ſanctificatus eſt dominus, id eſt, commẽdatus
eſt timor eius. Nec ideo quia lugendi non erant, non permittit alios lugere illos: ſed quia illi
lugere tunc non debebant cum dies ſanctificationis eorum agerentur, nondum completis
ſeptem, quibus eos præcepit de tabernaculo nõ abſcedere: quanquam poſſit uideri, qui illo
oleo fuerant ſanctificati, hoc dictum eſſe quòd nunquã quenq̃ lugere deberent. Ita enim
dicit, Fratres autem ueſtri omnis domus Iſrael plorabunt incendium quo incenſi ſunt à do
mino, & ab oſtio tabernaculi teſtimonij non exibitis ne moriamini: oleum enim unctionis
XXXIII quod eſt à domino, ſuper uos eſt. Et locutus eſt dominus ad Aaron dicens, Vinum &
ſiceram non bibetis tu & filij tui tecum cum intrabitis in tabernaculum teſtimonij, aut cum
accedetis ad altare, & non moriemini. Quando ergo eis bibere licebat, quãdoquidem in ta/
bernaculum eis quotidie neceſſe erat introire & accedere ad altare, propter continuam ſer/
uitutem? Quòd ſi quiſquam dicit, non omni die ſacrificia imponi ſolere, quid dicet de in/
greſſu in tabernaculum, qui quotidianus erat propter candelabrum & panes propoſitionis
ſuper menſam ponendos? Si autem reſpondetur, tabernaculum teſtimonij nunc quod ait,
illud eſſe intelligendũ ubi erat arca teſtimonij, etiam illud neceſſe erat intrare ſummũ ſacer
dotem propter incenſum cõtinuationis. Non enim ſemel in anno intrabat, ſed cum ſangui
ne purificationis ſemel in anno; propter incenſum autem quotidie. An intelligendum eſt
deum præcepiſſe, ut uinum omnino non biberent? Cur ergo non ita præcepit potius ut bre
uiter diceret, uinum nõ bibetis, ſed addidit, cum intrabitis in tabernaculum, aut cum accede
tis ad altare? An quia cauſa non bibendi tacenda non erat, maxime quia deus præſcius erat
futuros poſtea tam multos etiã ſummos ſacerdotes uno tempore, id eſt, non per ſucceſſio/
nem,

A nem,qui tabernaculo & sacrificijs & incenso & uniuerso illi ministerio uicibus deseruirent:
quando utiq; illi non bibebant quorum locus erat deseruiendi , alij autem bibebant? An
quid aliud hoc loco intelligendum est , quoniam cum uinum & siceram sacerdotes bibere
prohiberet,secutus ait,Legitimum æternum in progenies uestras.Ambiguum est utrum su
periori sensui connectatur,id est,ad uinum non bibendum pertineat:an inferiori ubi sequi-
tur Distinguere inter medium sanctorum & contaminatorum:& inter medium mundo-
rum & immundorum:& instruere filios Israel omnia legitima quæ locutus est dominus ad
eos per manum Moysi:ut hoc sit officium sacerdotum legitimum in progenies eorum.
Quomodo autem dicat æternum, iam sæpe diximus. Hoc quoque ambigue positum est
quod ait,distinguere inter medium sanctorum & contaminatorum,& inter medium mun
dorum & immundorum:utrum ab eo quòd sunt sancta & mūda,uel inquinata & immun
da:an ab eo quod sunt sancti & mundi, uel inquinati & immundi:id est,utrum inter illa sa
cra quæ rite uel non rite fierent distinguere uoluit sacerdotes : an inter ipsos homines pro-
bandos uel improbandos:an potius ad utrunq; referendū est,siue homines,siue sacra.

Pectusculū segregationis,& brachium oblationis manducabitis in loco sancto.Quam- XXXIIII
uis singula singulis data sint , nimirū tamen utrunq; posset dici segregationis,quia utrunq;
sacerdoti separatur:& utrūq; oblationis siue demptionis,quod græce dicitur ἀφαίρεμα, quia
utrunq; demitur & aufertur eis pro quibus offertur ut detur sacerdoti. Pectusculum sanè
impositionis superius legimus,& brachium oblationis:quia de brachio nihil imponebatur
altari,adeps autem de pectusculo imponebatur. Quid est quod dicit,de sacrificijs sa XXXV
lutarium:cum ea dicat quæ alibi dixit sacrificia salutaris singulari numero,id dixerit sacrifi-
cium salutaris,cum de eadem re diceretur.An forte hoc loco ubi ait, à sacrificijs salutarium,
sanitatum dici debuit? Nam in illo psalmo ubi dictum est,Exaudi nos deus sanitatum no
strarum,hoc uerbum habet græcus quod etiam hoc loco,id est, σωτηρίων: qui genitiuus plu-
B ralis in græca lingua ambiguus est,utrum à salute,an à salutari nomen declinatum sit:quo-
niam σωτηρία dicitur salus uel sanitas,unde fit genitiuus pluralis τῶν σωτηριῶν,Salutare autem
σωτήριον dicitur,& inde genitiuus pluralis idem ipse est. Si ergo recte potest intelligi etiam
sacrificium salutis quod est sacrificium salutaris,quoniam salutaris salus datur,& illud est sa
lutare,unde salus accipitur, non est necesse ut tanquam multorum salutarium sacrificia hic
intelligamus,ubi dictum est de sacrificijs salutarium,sed multarum forsitan sanitatum,quæ
tamen ab uno salutari accipiuntur.Quòd si autem salutare dei de quo dictum est,Calicem
salutaris accipiam,Et de quo Simeon dicit in Euangelio,Quoniam uiderunt oculi mei salu
tare tuum, fides Christiana nouit,possunt sanè non absurde intelligi uel dici etiam sacrifi-
cia salutaria, quæ sunt salutaris Et erit tibi & filijs tuis & filiabus tuis legitimum XXXVI
sempiternum. Non frustra est additum filiabus,quoniam quædam ad escas pertinentia sa
cerdotum prohibet à fœminis accipi, sed à masculis iubet. Cum quæsisset Moyses caprum
oblatum pro populi peccatis,& non inuenisset,quoniam fuerat incensus,& iratus est quòd
ea quæ pro peccato à populo offerrentur constituit dominus sacerdotibus edenda,ablatis
inde adipibus & renibus. Iratus autem est non fratri suo, sed filijs eius, credo quòd ad eos
suggerendi ministerium pertineret:respondit illi Aaron & ait, Si hodie obtulerunt ea quæ
pro peccato illorum sunt,& holocausta sua ante dominum,& contigerint mihi talia,ut co-
medam quod est pro peccato hodie,nunquid placitum erit domino? Et audiuit Moyses &
placuit illi.Hoc uidetur dixisse Aaron, quòd ipso die quod primum obtulerant filij Israel
pro peccato suo, non debuit à sacerdotibus manducari, sed totum incendi, non inde regu-
lam faciens & cætera. Nam deinceps sacrificia pro peccatis ipsi edebant. Sed quia hoc pri-
mum fuit ipso primo die primitus oblatum, credendum est Aaron sacerdotem hoc diuina
inspiratione dixisse:ut & illud circa sacerdotes deinceps seruaretur q̃d præceperat dominus
Moysi , & hoc quod Aaron dixit tanquam diuinitus dictum Moyses approbaret. Quid
ergo de cæteris eiusdem diei sacrificijs , id est, de ariete & uitulo, quæ diximus etiam ipsa

n 2 pro

pro peccato oblata debere intelligi: an de uitulo nulla quæstio est, quoniam oportebat sic fieri, ut de eius sanguine quemadmodum præceptum fuerat intromitteretur, unde & tangerentur cornua altaris incensi, & consequens erat ut totus arderet? Quid ergo de ariete? An quoniam primum caprum quæsiuit Moyses, quod de capro illi responsum est, hoc & de ariete intelligendum est quem ex ordine fuerat quæsiturus, nisi illud responsum sacerdotis ei placuisset? De uitulo autē quid quæreret, cum ea lege fieri potuerit quam de uitulo pro peccato uniuersæ synagogæ præceperat deus, sicut de uitulo pro peccato sacerdotis, id est, ut totus arderet extra castra. Hæc enim sunt uerba irascentis Moysi ad filios fratris sui, cum hircum pro peccato quæsitum non inuenisset, quia fuerat totus incensus, Quare non comedistis illud quod fuit pro peccato in loco sancto? Quoniam enim sancta sanctorum sunt, hoc uobis dedit edere ut auferatis peccatum synagogæ, & exoretis pro eo ad dominum. Non enim illatum est à sanguine eius in sanctum ante faciem intus. Edetis illud in loco sancto, quomodo mihi constituit dominus. Vtiq; cum dicit, non enim illatum est à sanguine eius in sanctum ante faciem intus: proculdubio discernit illud quod ita fit pro peccato sacerdotis, siue pro peccato uniuersæ synagogæ, non de hirco, de quo sanguis quoniam non erat iussus inferri ad tangenda cornua intus altaris incensi, nō debuit totus incendi, sed à sacerdotibus manducari. Hoc autem quare sit factum, id est, ut etiam ipse totus incenderetur, respondit Aaron & placuit Moysi. Sanè quoniam sex pecora præcepta fuerunt senioribus populi ut offerrentur pro populo, quorum prius quatuor commemorauit, hircum & arietem, & uitulum, & agnum anniculum: quorum manifestum est hircum pro peccato, manifestum est etiam agnum anniculum in holocaustum: duo uero media arietem & uitulum ambigue posita: uideamus utrum ad sacrificium pro peccato pertinerent, ut hirco adiungerentur, an potius agno ut in holocaustum offerrentur: unde quid nobis uideretur, suo loco exposuimus. Postea uero ut sex animalia complerentur, uitulum & arietem commemorauit in sacrificium salutaris: nec tamen in consequentibus cum immolata sunt, & identidem commemorata, fit mentio pecorum ipsorum arietis & uituli, quæ inter caprum & agnum posuerat: sed tantum ille uitulus, & ille aries commemorantur, quos in sacrificium salutaris offerri iusserat, ut iam non sex pecora, sed potius quatuor fuisse credantur. Potest fortassis intelligi quæ duo illa, quæ prius inter hircum & agnum posuerat, iterum nominauit: & non est alius uitulus & alius aries in sacrificium salutaris: ut cum dixisset hircum pro peccato, & arietem & uitulum, non dicens in quid, id est, in quam rem: agnum uero anniculum in holocaustum: postea dicere uoluerit, quid de uitulo & ariete faciendum esset, id est, quia neq; pro peccato sicut hircus, neq; in holocaustum sicut agnus, sed in sacrificium salutaris iubebantur inferri. Sed si hoc intellexerimus, manebit quæstio, quare pro peccato synagogæ hircus oblatus sit, cum de sacrificijs quæ pro peccatis offerenda essent ab initio dominus loquens, uitulum offerri iusserit pro peccato synagogæ, sicut pro peccato sacerdotis, non caprum, sed uitulum: de quo uitulo etiam sanguinē similiter ut pro peccato sacerdotis ad tangenda cornua altaris incensi præcepit inferri. Et quæ causa fuerit ut pro peccato Aaron Moyses uitulum offerret, ut ipse Aaron alterum uitulum, sicut pro peccato sacerdotis secundum dei præceptum offerri oportebat: pro peccato autem populi non uitulus sicut præceptum fuerat, sed hircus potius offerretur? Quod cōmonere uisum est nobis, ut supra diximus, q̄ nō solus hircus pro peccato populi, sed & aries & uitulus offerri iussus est, ut ad ista tria subaudiatur pro peccato: quia & principes erāt in populo, pro quibus hircus fuerat offerendus: & singuli quiq; habere propria peccata potuerunt, pro quibus aries: & unū aliquod peccatum omnes, pro quo uitulus sicut ab initio præceptum fuerat, pro peccato uniuersæ synagogæ uitulum offerri oportebat. Ideo autem cum immolata sunt, hircus tātummodo nominatur, ut alia etiam tacita intelligerentur, locutione à parte totum, quia omnia fuerāt pro peccatis.

XXXVII *Leuit. 11* Cum ageret de morticinis immundorum animalium, Et omne uas fictile, inquit, in quo ceciderit ex eis quæcunq; sunt intus, immunda erunt: & illud conteratur,

A ratur,id est,ipsum uas.Et omnis cibus qui manducatᵉ in quęcunq; uenerit sup illū aqua,im
mundus erit uobis.Non quæcūq; aqua intelligēda est q̄ superueniret cibo, facit eū immun
dū:sed ex illo uase q̄d factū est immundū de morticinis immūdis,si forte ipsum uas habuit
aquā. Instrue filios Israel inter uiuificantia q̄ manducantᵉ,& inter uiuificātia q̄ nō man XXXVIII
ducantur.quæ græcus habet ζωογονοῦντα,nostri quidam uiuificantia interpretari maluerunt, Viuipera
quia utcunq; hoc uerbum noster usus recepit,quàm facere nouum insolitum si dici posset ui
uigignentia.Non enim quæ uiuificant,id est,uiuere faciunt, sed quæ uiuos fœtus gignunt,
id est,non oua, sed pullos, dicuntur ζωογονοῦντα. Quid est quod ait de muliere quæ XXXIX
peperit,Omne sanctum non tanget & sanctuarium non introibit.Quod sanctuarium uult Leuit.12
intelligi, cum legatur in tabernaculum nō nisi sacerdotes solere ingredi,& usq; ad uelum in
terius secundum:ultra uelum autem ipsum ubi erat arca,non nisi unum summum sacerdo/
tem.An & ante tabernaculum,ubi erat altare sacrificiorum,sanctuarium dici potuit? Nam
sæpe appellatur locus sanctus etiam ipsum atrium, cum dicitur, In loco sancto edent ea.
Illuc fortassis solebant intrare mulieres,quando offerebant dona sua quæ imponerentur al XL
tari. Quid est quod dicit,Si masculum peperit mulier,immunda erit septem dies,
secundum dies secessionis purgationis eius immunda erit, & in die octauo circuncidet car/
nem præputij eius, & trigintatres dies sedebit in sanguine suo mundo, Omne quod san/
ctum est non continget,& sanctuarium non intrabit.Quæ differentia est inter septem dies
illos quibus dicit eam immundam,& trigintatres dies quibus in sanguine suo mundo sede
bit. Si enim iam immunda non est per trigintatres dies, quare non tangit quod sanctum
est? An hoc ad hoc interest,quia in sanguine est, licet mundo: ut hoc distet, quia cum im/
munda est,ubicunq; etiam sederit immundū facit:cum uero iam in sanguine mundo sedet,
tantum quod sanctum est nō ei licet tangere,& in sanctuarium intrare.Hoc est enim quod
ait,secundum dies secessionis purgationis suæ,quod dicit alio loco,immundiciam fœminæ
B quæ menstruis purgatur septem dierū esse,quando omne super quod sederit immundum
erit.Secessionis autem dicit,quoniā secedebat aliquantum,ne omnia coinquinaret cum per
ageret illos dies.Hos dies immundiciæ eius si fœminam pareret,lex duplicabat,& quatuor/
decim fiebant,reliquos autem quibus sedebat in sanguine mundo suo,etiam ipsos duplices
iussit seruari,id est,sexagintasex,ut omnes essent in partu masculi quadraginta, & fœminæ
octoginta.Aliqui autem codices græci non habent, in sanguine mūdo suo,sed in sanguine
immundo suo.Et cū impleti fuerint dies purgationis eius super filio aut super filia, offeret
agnum anniculū sine macula in holocaustū,& pullum columbinū & turturem pro peccato
ad ostium tabernaculi testimonij & sacerdotē,& offeret eum ante dominū,& exorabit pro
eo sacerdos & purgabit eam à fonte sanguinis eius.Ista lex eius quæ peperit masculum aut
fœminā.Si aūt non inuenerit manus eius q̄d satis est in agnū,& accipiet duos turtures, aut
duos pullos colūbinos,unum in holocaustū,& unum pro peccato,& exorabit pro ea sacer/
dos & purgabitur. Recte ergo superius nō legendum est,offeret agnū anniculum sine ma/
cula in holocaustū,aut pullum columbinū,aut turturē pro peccato,sicut nōnulli codices ha/
bent:sed sicut dictū est, & pullum columbinū & turturē pro peccato:quādoquidem postea
dicit,Si nō inuenerit manus eius q̄d satis est ad agnū,& accipiet duos turtures, ubi,&,plus
uidetur habere.Nā ea coniunctione detracta,integre sequitur, Accipiet duos turtures, aut
duos pullos colūbinos,unum scilicet in holocaustū,alterum pro peccato. Sed quo peccato,
nunquid peperisse peccatū est? An hic ostenditur illa propago ex Adam, unde apostolus
dicit,ex uno in condemnationē:& quia per unū hominē peccatū intrauit in mūdum, & per Rom.5
peccatū mors,& ita in omnes homines pertransijt? Et hic satis apparet quēadmodum di/
ctum sit,Ego in iniquitatibus cōceptus sum,& in peccatis mater mea in utero me aluit.Cur Psal.50
ergo nō illud quod natū est purgari dicit scriptura per hoc sacrificium,sed ipsam quæ pepe
rit? An ad ipsam quidē unde illa origo trahebatᵉ relata purgatio est propter sanguinis fon
tem? Nō poterat tamē sine ipsius fœtus purgatione fieri, qui ex ipso sanguine exortus est.

Nam quó pertinet quod ſuperius ait,ſuper filio, aut ſuper filia offeret agnũ anniculum ſine C
macula in holocauſtum,& pullum columbinum aut turturem pro peccato, ſi nihil per hoc
ſacrificium fiebat pro eis qui naſcebantur? Quod ſi quiſquam ita diſtinguere conabitur,ut
dicat non eſſe iungendum ſuper filio aut ſuper filia offerre agnũ anniculum ſine macula in
holocauſtũ,& pullum columbinũ pro peccato:ſed ita potius legendũ, Cum adimpleti fue-
rint dies purgationis eius ſuꝑ filio aut ſuper filia,id eſt, dies purgatiõis impleti fuerint ſuꝑ
illo aut ſuper illa,filio ſcilicet uel filia:deinde ab alio ſenſu ſequat̃, Offeret agnũ anniculum
ſine macula in holocauſtum,& pullum columbinũ pro peccato,id eſt,pro peccato ſuo,cum
cõpleti fuerint dies purgationis eius ſuper filio aut ſuper filia, Quiſquis ergo ita diſtinguen
dum putauerit,ex euangelio cõuincetur,ubi cum tale aliquid nato ex uirgine domino face-
rent,magis propter conſuetudinem legis, ꝙ̃ propter neceſſitatẽ alicuius in eo expiandi pur
Lucæ 2 gandiq; peccati,ſic legitur,Et cum inducerent puerum Ieſum parẽtes eius ut facerent ſecun-
dum conſuetudinem legis pro eo:non dictum eſt,pro matre eius, ſed pro eo :quãuis ea fie-
rent quæ hoc loco præcepta ſunt de duobus turturibus, aut de duobus pullis colũbinis. Sic
enim baptizari ipſe etiam dignatus eſt baptiſmo Ioannis,qui erat baptiſmus pœnitẽtiæ in
remiſſionem peccatorum,quãuis nullum haberet ille peccatũ. Merito ergo quidã noſtri ita
interpretati ſunt etiã iſtum in Leuitico locũ,ut nõ dicerent ſuper filio aut ſuper filia, ſed pro
filio aut pro filia.Hanc enim uim huius præpoſitionis eſſe intellexerũt hoc loco, ubi græcus
ait ἐφ' υἱῷ ἢ ἐπὶ θυγατρί Sanè aduertẽdum eſt,ꝙ̃ pauper dominus naſci uoluerit, ut nõ pro
illo offerretur agnus & pullus columbinus aut turtur,ſed par turturum aut duo pulli colum
bini,ſicut in euangelio legitur:quod ſcriptura Leuitici tũc iuſſit offerri,ſi non habuerit ma-
XLI nus offerentis quod ſatis eſt magnum. Homini ſi cui facta fuerit in cute corporis cica
Leu.c.13 trix ſigni lucida,& fuerit in cute coloris eius tactus lepræ & cætera. Velut exponẽdo dixerit
poſterius,unde quod primũ dixerat intelligeretur,quoniã dixerat homini ſi cui facta fuerit
in cute corporis eius cicatrix ſigni lucida:ne cicatricem ſic intelligeremus quomodo ſolet eſſe D
ueſtigium ſanati uulneris,aperuit hoc ſe de colore dicere,cum adiunxit. Et fuerit in cute colo
ris eius tactus lepræ. Quicquid ergo illud,coloris uitiũ eſt,quod nomine cicatricis appellat.
Quod uero ait,tactus lepræ,non quod tactu color ſentiatur, ſed ita dicit tactũ lepræ, tanꝙ̃
ipſe homo uel corpus eius lepra ſit tactum,hoc eſt maculatum atq; uitiatum:ſicut dici ſolet,
tetigit eum uel nõ tetigit eum febris. Deniq; ipſam maculam,tactum uocat, & eam ſemper
iſto nomine appellat. Vnde nõnulli noſtri nõ tactum, ſed maculam interpretati ſunt: quo
nomine quidem planius uideretur ſonare quod legitur:ſed potuit & græcus nõ dicere ἁφὴν
id eſt,tactum,ſed μῶμον,id eſt,maculã:unde ἄμωμον dicit immaculatum:quanꝙ̃ non ab illo
ſolo quod in colore contingit,ſed ab omni uitio purum ſolet ſcriptura ἄμωμον dicere. Vnde
non maculam coloris,ſed omnis uitij notã uult intelligi,quod μῶμον appellat. Poſſet ergo
Ephes.5 quod ad ſolum colorem attinet σπίλον dicere : quó uerbo uſus eſt apoſtolus ubi ait de eccle-
ſia,non habentem maculam aut rugam:nec μῶμον aut σπίλον dixit, ſed ἁφὴν, id eſt,tactum:
quod in græca lingua inuſitate dicitur in coloribus, & tamẽ hoc ſeptuaginta interpretes nõ
piguit græce dicere,cur ergo latinos piguerit? Quod autem dicitur cicatrix ſigni,uel ideo di
citur,ꝙ ſignificet aliquid:uel ideo potius, ꝙ ipſum hominẽ ſigno quodã diſcernit à cæteris,
XLII hoc eſt notabilem reddit. Quid eſt quod ait,Et uidebit ſacerdos & inquinabit eũ ad
quem ueniet ut mundetur? Sed inquinabit dictum eſt,id eſt,inquinatũ pronuntiabit,ſi hæc
XLIII in eo uiderit quæ ſcriptura dicit de macula lepræ. Si autem lucidus albus erit in cute
color eius,& humilis nõ fuerit aſpectus eius à cute. Lucidus albus ſubauditur tactus,id eſt,
illa macula coloris,non pilus. Quod poſtea dicit,Si autem conuerſa mutata fuerit ſignifica
tio in cute,hanc dicit ſignificationem quod ſuperius ſignum in latino legitur. Nam græcus
XLIIII & ſupra & hic uno eodemq; uerbo uſus eſt, σημασίαν dicens. Et ſegregabit illum ſacer
dos ſeptem diebus ſecundo,& uidebit illum ſacerdos die ſeptimo ſecundo: & obſcurus ta-
ctus non eſt conuerſus in cute: & purgabit eum ſacerdos, ſignum enim eſt: hoc eſt, purga-
tum

A tum eum pronuntiabit, Non enim est lepra, sed signum. Si autem cõuersa mutata fue XLV
rit significatio in cute posteaquam uidit illum sacerdos ut purget:& uisus fuerit denuo sacer
doti & uiderit eum sacerdos,& ecce commutata fuerit significatio in cute,coinquinabit eum
sacerdos,lepra enim est.Etiam hic inquinabit dixit,inquinatum pronuntiabit:aut amplius
habet ex more locutionis scripturæ.Hoc itaq; uidetur admonuisse,ut cum uisus fuerit solus
color albus & lucidus , discolor sano colori, adhuc probetur à sacerdote:ut si uiderit etiam
pilum mutatum in album colorem, & humiliorẽ factũ cutis locum in quo est albus color,
tunc pronunciet lepram,id est,inquinet hominẽ pronuntiando leprosum.Si autem,inquit,
lucidus albus fuerit in cute color eius,id est,lucidus albus fuerit ille tactus,quo nomine ean-
dem maculam appellat:& humilis nõ fuerit aspectus eius à cute, & pilus non fuerit conuer
sus in albũ:ipse autem est obscurus,id est, ipse pilus,quia non est albus:segregabit sacerdos
tactũ septem dies,& uidebit sacerdos tactũ die septimo, id est, illam maculã:& ecce tactus
manet ante eum.Nõ cõmutatus est tactus in cute,id est,non est discolor & dissimilis inuen-
tus à cute,Ergo sanatum est quod uitiosum erat. Sed adhuc iubet probari eandem sanita-
tem per alios septẽ dies,atq; ideo sequitur & dicit,Et segregabit illũ sacerdos septem dies se
cundo,id est,septem alios dies:& uidebit illũ sacerdos die septimo secũdo, & ecce obscurus
tactus:id est, quia nõ albus & lucidus,ac per hoc cõcolor sano colori,nõ est mutatus tactus
in cute, sicut & pauloante dixit, hoc est,non est dissimilis à cætera cute: & purgabit eum sa-
cerdos,id est,purgatum pronuntiabit à suspitione lepræ:nõ quoniam habuerit leprã quam
iam non habet,sed quoniam lepra non fuit quod in illo lucido & albo colore tactus,id est,
maculæ illius apparuerat: cum expectaretur utrũ humilior fieret locus,& pilus illic in albũ
conuerteretur non contigit,sed potius ille tactus qui fuit ante lucidus & albus obscurus in-
uentus est,id est,similis cætero colori,non lucidus,Non erat ergo lepra,signum est enim nõ
lepra quod sic apparuerit.Tamen etiã propter hoc purgatus à suspitione lepræ,lauabit ue
B stimenta sua,quia & in illo signo aliquid fuit propter quod lauanda fuerant uestimenta, & XLVI
mundus erit. Deinde sequitur, Si aũt cõuersa mutata fuerit significatio in cute,postea
quàm uidit illum sacerdos ut purgaret illum:id est,posteaquã uidit eum sacerdos septimo
die prius sanũ ut purgaret illũ, mutata est illa significatio,id est,illud signũ in cute:& uisus
fuerit secũdo sacerdoti,id est,post alios septem dies:& uiderit eum sacerdos,& ecce commu
tata est significatio in cute,id est,nõ stetit in illa sanitate in qua eum uiderat post primos se-
ptem dies:& inquinabit illum sacerdos,lepra est enim. Iam hic quoniam illud quod uisum
fuerat post primos septem dies sanum nõ stetit in suo,sed mutatum est in pristinum uitiũ,
lepra pronuntiatur:ita ut non hic expectetur uel locus humilior,uel pilus in album conuer-
sus. Cum enim lepra non sit notabilis atque uitiosa,nisi uarietas:hoc ipsum de uitioso colo-
re redire ad sanum,& de sano redire ad uitiosum,ita notabile est ut non ibi fuerit expectan
dum,quod in primo expectari præceperat,de humiliori loco & pili candore: sed iam etiam XLVII
ista uarietate sine dubitatione sit lepra. Deinde sequitur,Et tactus lepræ si fuerit in
homine,ueniet ad sacerdotem & uidebit sacerdos,& ecce cicatrix alba in cute:& hæc muta-
uit capillum album, & à sano carnis uiuæ in cicatrice. Hinc si subtrahamus,& (more enim
locutionis scripturarum positum est) iste erit sensus, Et uidebit sacerdos, & ecce cicatrix al-
ba in cute , & hæc mutauit capillum album à sano carnis uiuæ in cicatrice, Ordo est, mu-
tauit capillum album in cicatrice à sano carnis uiuæ : id est, cum caro uiua & sana habebat
capillum obscurum,uel nigrum,hæc cicatrix album habet;Lepraueterascens est in cute co-
loris eius : & inquinabit eum sacerdos , id est, inquinatum pronuntiabit. Non segregabit
eum , quia immundus est: hoc uidetur dicere, quia ubi inuentus fuerit pilus in album mu-
tatus cõcolor albo uitio cutis, iam nõ segregatur,ut probetur: nec expectatur utrum etiam
humilior fiat locus,: sed ex hoc tantum quòd alba est cutis discolor à cætera, & album ha-
bet pilum discolorem cæteris qui sunt in carne uiua & sana , lepra ueterascens pronuntia-
tur ; ideo ueterascens , quia iam non est probanda illis bis septem diebus , Si autem re-

 stitutus

ſtitutus fuerit color ſanus & conuerſus fuerit albus, quoniam dixerat totum album fa/ C
ctum per totam cutem, eo ipſo iam mundum eſſe, quia uarietas ibi iam non eſſet. Deinde
ait, Et quacunqꝫ die uiſus fuerit in eo color, uiſus inquinabitur, ubi ſatis oſtendit uarietatem
improbari. Ac per hoc quod modo dixit, Si autem reſtitutus fuerit color ſanus & conuer/
ſus fuerit albus, ueniet ad ſacerdotẽ: & uidebit ſacerdos, & ecce cõuerſus tactus in album: &
purgabit ſacerdos tactum, mundus eſt. Reſtitutum colorem ſanum, nõ debemus accipere
ut color ſanus eſſet, etenim ipſe erat per quẽ tamen fiebat immũdus propter uarietatẽ. Re/
ſtitutum ergo dixit colorẽ ſanum, ut illud eſſet quod fuerat, id eſt, albus ſano pereunte, Tũc
enim rurſus mundus erit, cũ totus albus fuerit, quia nulla ibi uarietas erit. Sed reſtitutũ pro
pereunte accipere, nimis inuſitata locutio eſt, Magis enim uidetur dicere debuiſſe: ſi autẽ re/
ſtitutus fuerit color albus. Nũc uero ait reſtitutus ſanus & cõuerſus fuerit albus, tanqꝫ dice/
XLVIII ret, ſanus color, ſi reſtitutus fuerit in album. Quid eſt ꝙ cum de lepra capitis loquere
tur, eam etiã quaſſationem appellauit, cũ in ſolo colore fiat, uel cutis uel capillorum, & ꝙ hu
milior aſpectus eius à cætera cute appareat, ſine dolore tamen & ſine ulla uexatione? An
hoc quod immundũ eſt per quaſſationẽ uoluit appellare plagam, uelut hac immũditia ho
XLIX mo percuſſus ſit? Quid ſibi uult, ꝙ cum diceret de lepra ueſtimentorum aliarumqꝫ re
rum ad uſus hominũ pertinentium ait, Aut in ueſtimento laneo, aut in ueſtimẽto ſtuppeo,
aut ſtamine, aut in lana, aut in lineis, aut in laneis, cum iam ſupra dixiſſet in ueſtimento la/
neo, aut ueſtimẽto ſtuppeo? Nam ſtuppeum eſt utiqꝫ lineũ. An illic ueſtimẽta intelligi uo/
luit: hic autẽ quodlibet laneum, & quodlibet lineum. Non enim ueſtimẽta ſunt ſtramina iu
mentorum cum ſint lanea, aut ueſtimẽta ſunt retia cũ ſint linea. Prius ergo ſpecialiter de ue
L ſtimentis, deinde generaliter de omnibus rebus laneis & lineis dicere uoluit. Quæri/
tur qd dixerit, In omni operaria pelle, quod nõnulli interpretati ſunt, in omni cõfecta pelle.
Sed non ait græcus ἐϱγασμένῳ δέϱματι: ait autem ἐϱγασίμῳ. Quod uerbum etiam in regno/
rum libro poſitum eſt, ubi Ionatha loquitur ad Dauid, Eſto in agro in die operaria, id eſt, D
in die qua fit opus. Ac per hoc etiam hic pellem operariam, in qua fit opus debemus accipe
re, id eſt, alicui operari accõmodatam. Sunt enim pelles quæ tantũmodo ad ornamentum
LI habentur, nõ ad opus. Quid eſt quod ait, In omni uaſe operario pellis, niſi quod eſt
Leuit. 14 ex pelle factum, hoc eſt in omni uaſe pellicio? Hoc autem iſto loco uas dicit, quod græci ap
pellant σκεῦος, hoc enim nomen generale eſt omniũ utenſilium. Aliud eſt autẽ quod appel/
latur ἀγγεῖον, nam & hoc latina lingua uas dicitur: ſed ἀγγεῖον illud magis intelligitur uas
LII quod liquorem capit. Quid eſt quod ait, Et quicunqꝫ tetigerit qui fluorem ſeminis pa
Leuit. 15 titur, & manus ſuas nõ lauit aqua, lauabit ueſtimẽta & lauabit corpus ſuũ aqua, & immun
dus erit uſqꝫ in ueſperã? Ambigue quippe poſitũ eſt quod ait, manus ſuas non lauit aqua,
uelut poſteaqꝫ tetigerit. Sed intelligendũ eſt, quicũqꝫ nõ lotis manibus tetigerit, ipſe quem
LIII tetigerit lauabit ueſtimenta & cætera. Quid eſt quod cũ præciperet quomodo intrare
Leuit. 16 deberet ſacerdos ſummus in ſanctũ, quod eſt intra uelum, ait inter cætera, Et exorabit pro
ſanctis ab immundicijs filiorum Iſrael, & ab iniuſtitijs eorum, & de omnibus peccatis eo/
rum. Quomodo ergo pro ſanctis ſi ab immunditijs filiorum Iſrael & ab iniuſtitijs eorum
de omnibus peccatis eorum? An quia non ait, pro immundicijs filiorum Iſrael, ſed ab im/
mundicijs, hoc intelligendum eſt: exorabit pro ſanctis ab immũdicijs filiorum Iſrael, id eſt,
pro eis qui ſancti ſunt ab immundicijs filiorũ Iſrael, nõ conſentientes immundicijs eorum:
non quia pro ipſis tantũ exorandum erat, ſed quia etiã pro ipſis, ne quiſqꝫ putaret ita fuiſſe
ſanctos ut nihil eſſet unde pro eis exoraretur, q̃uis eſſent ab immũdicijs filiorũ Iſrael & ab
iniuſtitijs eorũ alieni? De omnibus peccatis eorũ, id eſt, quæ iniuſtitiæ ueniebant de omni/
bus peccatis eorũ. Poteſt & iſte eſſe ſenſus, Exorabit ꝓ ſanctis ab immũdicijs filiorũ Iſrael,
id eſt, ut hoc pro illis exorari intelligatur ut ab immundicijs filiorum Iſrael tuti eſſent. Sed
exorabit, non poteſt accipi, niſi quod alio uerbo dicitur, propitiabit. Vnde & propitiatoriũ
uocatur, quod alij exoratoriũ interpretati ſunt: græce autẽ dicit ἱλαστήϱιον. Et q̊d hoc loco la/
tinus

A tinus ait,exorabit pro ſanctis: Græcus habet ἐξιλάσεται, quod non intelligitur niſi pro pec/
catis. Vnde ſcriptum eſt in pſalmo,Qui propitius fit omnibus iniquitatibus tuis. Hic ergo Pſal.102
aptior ſenſus eſt,ut intelligatur ſacerdos etiã pro his propitiare dominũ qui ſancti ſunt ab
immundicijs filiorũ Iſraël,& quia licet ita ſancti ſint ut immundicijs filiorũ Iſraël & iniuſti/
tijs nõ cõſentiant,habẽt aliquid propter quod eis neceſſaria ſit propitiatio dei.Sanè in quo
dam Græco inuenimus,& exorabit ſanctũ,nõ pro ſanctis:& illud quidẽ ſanctũ genere neu
tro,id eſt, τὸ ἅγιον.Nam poſſet intelligi,exorabit ſanctũ deũ,& nulla eſſet quæſtio.Quomo
do aũt poſſet intelligi,exorabit hoc ſanctũ difficile eſt dicere:niſi forte illud ſanctum quic/
quid eſt quod deus eſt,quia & ſpirituſſanctus qui utiq; deus eſt,neutro genere Græce dici/
tur τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον. Et forte hoc eſt,ſi tamẽ ille codex uerior eſt,qui emendatior uidebatur,
ἐξιλάσεται τὸ ἅγιον, hoc eſt,τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον,quod Latine genere neutro dici nõ poteſt:quã/
uis & in tribus alijs codicibus uno Græco & duobus Latinis non inuenimus niſi quod ſu/
pra diximus,exorabit pro ſanctis. Quod poteſt & ſic accipi,ut nõ pro ſanctis hominibus,
ſed pro his quæ ſancta ſunt intelligatur,id eſt,tabernaculo ipſo,& quæcũq; in eis eſſent ſan
ctificata domino:ut hoc ſit,exorabit pro ſanctis ab immũdicijs filiorum Iſraël,propitiabit
deum pro his quæ ſanctificata ſunt domino ab immũdicijs filiorum Iſraël, quia in medio
eorum erat tabernaculum.Sic enim ſequitur. Nam cum dixiſſet,exorabit pro ſanctis & ab
immũdicijs filiorum Iſraël, & ab iniuſtitijs eorum de omnibus peccatis eorũ, continuo ſub
iecit,Et ita faciet tabernaculo teſtimonij quod creatum eſt in eis in medio immundiciæ eo/
rum:ut adhuc neceſſaria uideatur illa propitiatio pro ſanctis,id eſt, pro tabernaculo & o/
mnibus quæ in eo ſancta dicuntur. Nam & paulopoſt hoc dicit de altari,quòd aſperſione
ſanguinis mundaret illud ſacerdos, & ſanctificaret ab immundicijs filiorum Iſraël.

Et perficiet exorãs ſanctum, Vtrum, perficiet ſanctũ:an,exorans ſanctum,ſecundum LIIII
id quod ſupra diximus. Nam & hic neutro genere Græce dictum eſt τὸ ἅγιον. Vtrum ergo
exorans dominũ perficiet ſanctum,id eſt perfecte ſanctificat quod ſanctificat: an perficiet
B quod ait exorans ſanctum,id eſt,illud ſanctum quod τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον dictum eſt.

De duobus hircis,uno immolando,& alio in deſerto dimittẽdo,quẽ ἀποπομπαῖον uo/ LV
cant,ſolet eſſe diſceptatio:& à quibuſdã ille immolandus in bono accipitur, ille autẽ dimit
tendus in malo.Non tamẽ iſte ſenſus ideo confirmandus eſt,quia homo in cuius manu in
eremũ hircus dimittitur,cum rediret lauare iuſſus eſt ueſtimenta ſua & corpus ſuum aqua,
& ſic ingredi in caſtra:tanquã & hoc ſit indicium cur in malo ſit ille hircus accipiendus,à cu/
ius contagione homo abluendus eſt.Sic enim dicit abluendũ,& eum qui alterius hirci quo
in loco acceperit carnes extra caſtra combuſſerit: quia ita de illo & de uitulo fieri iubet, de
quorum immolatorum ſanguine fit aſperſio,& ſunt pro peccatis:ac per hoc non negligẽter
iſtorum duorũ hircorũ diſtinctio in allegorica ſignificatione tractanda eſt. Item cum cõſti
tuiſſet diem decimumſeptimũ menſis ſabbatoſabbatorũ,quo fieret ſupradicta purgatio à
ſacerdote illo uno qui patri ſuccedit,loquẽs de eodem ſacerdote ait, Exorabit ſanctũſancti.
Quod iam neſcio utrũ aliter accipiendũ ſit,q̃ exorabit in ſancto ſancti,quodã genere locu
tionis,in illo ſcilicet ſancto quò ſolus ipſe ſummus ſacerdos intrabat, quod eſt intra uelum
ubi arca erat teſtimonij & altare incenſi.Non enim eundem locũ tanq̃ deum exorabit, ſed
quia ibi exorabit deũ,ita poſitũ eſt,Exorabit ſanctumſancti,Nam & hoc genere neutro in
Græco poſitũ eſt τὸ ἅγιον τοῦ ἁγίου,An forte ſpiritũſanctũ ſancti dei hoc eſt, τὸ ἅγιον πνεῦμα
τοῦ ἁγίου θεοῦ? An potius exorabit dictum eſt exorando purgabit? Nam ſic uerba contexit,
Et exorabit ſanctũſancti & tabernaculũ teſtimoniorũ, & altare exorabit, & pro ſacerdoti/
bus & pro omni ſynagoga exorabit.Quomodo ergo exorabit tabernaculũ & altare,niſi ut
dictũ eſt intelligamus exorando purgabit? Illud quod dicit,Quicunq; occiderit uitu/ LVI
lum,aut ouem, aut capram in caſtris:& quicunq; occiderit extra caſtra & ad oſtium taber/ Leuit.17
naculi teſtimonij non attulerit:& in hoc conſtituit peccatum,& comminatur facienti: nõ de
his dicit quæ occidũtur ad uſumueſcẽdi,uel ſi quid aliud,ſed de ſacrificijs. Prohibuit enim
priuata

priuata sacrificia, ne sibi quisq; quodãmodo sacerdos esse audeat, sed illuc afferat ubi per sa- C
cerdotem offerãtur deo. Ista enim nec uanis sacrificabant; Nã & hoc in ea consuetudine ca-
uendum præmonuit. Cum ergo nõ liceret offerri sacrificia nisi in tabernaculo, cui templum
postea successit: unde & rex Israel Hieroboam uaccas facere ausus est quibus populus sacri-
ficaret, ne huius legis necessitate seducerentur ab eo qui sub regno eius erant, dum pergerẽt
Hierusalem, ut in templo dei offerrent sacrificia sua, in quo facto à domino condemnatus
est: merito quæritur, quomodo licite sacrificauerit Helias extra templũ dei, quãdo & ignem
de cœlo impetrauit, & prophetas dæmoniorum conuicit. Quod mihi non uidetur alia ra-
tione defendi, quàm illa qua defenditur & Abraæ factũ, quòd filium deo iussus uoluit im-
molare. Cum enim iubet ille, qui legem constituit, aliquid fieri quod in lege prohibuit, iussio
illa pro lege habetur, quoniam autor est legis. Non enim deesse possent miracula alia præ-
ter sacrificium quibus superarentur & conuincerentur prophetæ lucorũ: sed spiritus dei qui
fuerat in Helia, quicquid de hac re fecit cõtra legem esse non potest, quia dator est legis.

LVII Quid est quod prohibens edendũ sanguinem dicit, Anima omnis carnis, sanguis eius
est. Quem totum locum sic explicat, Homo filiorũ Israel aut de proselytis qui appositi sunt
in uobis, quicunq; ederit omnem sanguinem, & statuam faciem meam super animam quæ
manducat sanguinem, & perdam illam de populo suo, Anima enim omnis carnis, sanguis
eius est. Et ego dedi illud uobis exorari pro animabus uestris: sanguis enim eius pro anima
exorabit. Propterea dixi filijs Israel, Omnis anima ex uobis nõ edet sanguinem, & prosely-
tus qui appositus est in uobis, non edet sanguinem. Nunquid nam si animam pecoris san-
guinem dicimus, etiã anima hominis sanguis putanda est? Absit. Quomodo ergo ait, non
anima omnis carnis pecoris sanguis eius est, sed anima, inquit, omnis carnis sanguis eius
est? In omni utiq; carne, etiam hominis caro deputatur. An quia & tale aliquid est in san-
guine, quia per ipsum maxime in hac carne uiuitur, qui in omnibus uenis & corporis iũctu-
ra diffunditur, ipsam uitam corporis uocauit animam, non uitam quæ migrat ex corpore, D
sed quæ morte finitur? Qua locutione dicimus istam uitam temporalem esse nõ æternam,
mortalem non immortalem: cum sit immortalis animæ natura, quæ allata est ab angelis in
sinum Abraæ, & cui dicitur, Hodie mecum eris in paradiso, & quæ in tormentis ardebat in-
ferni. Secundum istam ergo significationem, qua perhibetur anima, etiam hæc temporalis
uita, dixit Apostolus Paulus, Non enim facio animam meam pretiosiorem quàm me: ubi
se ostendere uoluit & mori paratum pro euangelio. Nam secundum significationem qua
anima dicitur illa quæ migrat ex corpore, magis eam pretiosam faciebat cui tantum meri-
tum conquirebat. Sunt & aliæ huiusmodi locutiones. Vita itaq; ista tẽporalis maxime san-
guine continetur in corpore. Sed quid est quod ait, Dedi uobis eum ad altare dei, ut exoret
pro anima uestra, tanquam anima pro anima exoret, Nunquid sanguis pro sanguine, qua-
si de nostro sanguine soliciti simus, cũ pro anima nostra uolumus exorari? Absurdum est
hoc, Sed multo est absurdius ut sanguis pecoris exoret pro anima hominis quæ mori non
potest: cum manifeste scriptura testetur in epistola ad Hebræos, illum sanguinem uictima-
rum nihil profuisse ad exorandum deum pro peccatis hominũ, sed significasse aliquid qđ
prodesset, Impossibile est enim, inquit, sanguinem hircorum & taurorum auferre peccata.
Restat itaq; ut quoniam pro anima nostra exorat mediator ille qui omnibus illis sacrificijs
quæ pro peccatis offerebantur præfigurabatur, illud appelletur anima quod significat ani-
mam. Solet autem res quæ significat eius rei nomine quam significat nuncupari, sicut scri-
Gen. 41 ptum est, Septem spicæ, septem anni sunt, Non enim dixit septem annos significant. Et se-
ptem boues septem anni sunt, & multa huiusmodi. Hinc est quod dictum est. Petra erat
Christus. Non enim dixit, petra significat Christũ, sed tanq̃ hoc esset, quod utiq; per sub-
stantiã non hoc erat, sed per significationẽ. Sic & sanguis qm̃ propter uitalẽ quandam cor-
pulentiã animã significat, in sacramẽtis anima dictus est. Verũ si quisq; putat animã peco-
ris esse sanguinẽ, non est in ista quæstione laborandũ. Tantũ ne anima hominis q̃ carnẽ hu-
manam

A manam uiuificat & est rationalis, sanguis putetur, ualde cauendum est, & hic error modis
omnibus refutandus. Quærendæ etiã locutiones per id quod continet id quod continetur,
ut quoniam anima sanguine tenetur in corpore, nam si fuerit effusus abscedit, per ipsum a-
ptius significata sit anima, & eius nomen sanguis acceperit. Sicut ecclesia dicitur locus quo
ecclesia congregatur, Nam ecclesia homines sunt, de quibus dicitur, Vt exhiberet sibi glo-
riosam ecclesiam. Hanc tamen uocari etiam ipsam domum orationum, idem apostolus te
stis est, ubi ait, Nunquid domos non habetis ad mãducandum & bibendum, an ecclesiam 1. Corint. 11
dei contemnitis? Et hoc quotidianus loquendi usus obtinuit, ut ad ecclesiã prodire, aut ad
ecclesiam confugere non dicatur, nisi quòd ad locum ipsum parietesq; prodierit uel confu-
gerit, quibus ecclesiæ cõgregatio continetur. Scriptum est etiam, Et effundit sanguinem qui Eccli. 34
fraudat mercedem mercenarij. Mercedẽ sanguinem dixit, quoniam in ea sustentatur uita,
quæ nomine sanguinis appellatur. Sed cum dominus dicat, Nisi mãducaueritis carnẽ meã Joan. 6
& biberitis meum sanguinẽ non habebitis uitam in uobis: quid sibi uult ꝙ à sanguine sacri
ficiorum, quæ pro peccatis offerebantur tantopere populus prohibetur, si illis sacrificijs unũ
hoc sacrificiũ significabatur in quo uera sit remissio peccatorũ: à cuius tamen sacrificij san-
guine in alimentum sumendo, nõ solum nemo prohibetur, sed ad bibẽdum potius omnes
exhortantur qui uolunt habere uitam? Quærendum igitur quid significet ꝙ homo prohi
betur in lege sanguinẽ manducare, eumq; deo fundere iubetur. Nam de animæ natura, cur
per sanguinem significata sit, quantũ in præsentia satis uisum est, diximus. Turpitudi- LVIII
nem patris tui, & turpitudinem matris tuæ non reuelabis, turpitudo enim eorum est, Prohi Leuit. 18
bet cum matre concũbere, ibi est enim turpitudo patris & matris. Nam postea prohibet &
nouercæ, ubi dicit, Turpitudinem uxoris patris tui non reuelabis, turpitudo enim patris tui
est, Vbi exposuit quomodo in matre utriusq; sit turpitudo, id est, patris & matris, in nouer
ca autem tantum patris. Turpitudinem sororis tuæ ex patre tuo, aut ex matre tua LIX
B quæ domi est nata, uel quæ foris nata est, non reuelabis, turpitudo enim earum est. Quæ
domi nata est, intelligitur ex patre: quæ foris nata est, intelligitur ex matre, si forte de priore
uiro eam mater susceperat, & cum illa in domum uenerat quãdo patri eius nupsit. Quoniã
monet scriptura, ne reuelet turpitudinem sororis suæ, hic uidetur non prohibuisse, & qua-
si prætermisisse concubitum cum sorore de utroque parente nata. Non enim dixit, turpitu-
dinem non reuelabis sororis tuæ ex patre & matre, sed ex patre, aut ex matre. Verum quis
non uideat etiam illud esse prohibitum multo maxime. Si enim non licet sororis turpitu-
dinem reuelare ex quolibet parente natæ, quanto magis ex utroque. Quid est autem quòd
interposita prohibitione concubitus, etiam cum suis neptibus, siue de filio, siue de filia, sequi
tur & dicit, Turpitudinem filiæ uxoris patris tui non reuelabis? Si enim hucusque dixis-
set, intelligeremus etiam cum filia nouercæ prohibitum fuisse concubitum, quam ex priore
uiro nouerca peperisset: nec huius qui prohibetur soror esset, uel ex patre, uel ex matre. Cũ
uero addidit, quæ ex eodem patre soror tua est, non reuelabis turpitudinẽ eius, manifestat
de sorore factã esse istam prohibitionẽ, cum fuerit ex patre & ex nouerca, de qua iam supe
rius dixerat. An ideo iterũ hoc apertius uoluit prohibere, quia superius obscurũ fuit, Sæpe
enim hoc facit scriptura. Turpitudinẽ fratris patris tui non reuelabis, & ad uxorẽ eius LX
non introibis. Exposuit quid dixerit turpitudinẽ fratris patris tui, id est, patrui tui nõ reuela
bis: hoc est enim, ad uxorẽ eius non introibis. In uxore quippe patrui, uoluit intelligi turpi-
tudinem patrui, sicut in uxore patris, turpitudinẽ patris. Turpitudinem uxoris fratris LXI
tui nõ reuelabis, turpitudo enim fratris tui est. Quæritur utrũ hoc uiuo fratre, an mortuo sit
prohibitum, & nõ parua quæstio. Si enim dixerimus de uiui fratris uxore locutã scripturã,
uno generali præcepto, quo prohibet homo ad uxorẽ accedere alienã, etiã hoc utiq; cõtine
tur. Quid est ergo ꝙ tam diligẽter has personas, quas appellat domesticas, proprijs prohi-
bitionibus distinguit à cæteris? Num em̃ & quod prohibet de uxore patris, hoc est, de no-
uerca, uiuo patre accipiẽdum esset, & non potius mortuo. Nam uiuo patre quis nõ uideat
multo

multo maxime prohibitum, si cuiuslibet hominis uxor aliena prohibita est maculari adul- C
terio? De his personis ergo uidetur loqui quæ possent non habêtes uiros in matrimonium
conuenire, nisi lege prohiberentur, sicut fertur esse consuetudo Persarum. Sed rursus, si fra-
tre mortuo intellexerimus prohibitum esse ducere fratris uxorem, occurrit illud quod exci-
tandi seminis causa, si ille sine filijs defunctus esset, iubet scriptura esse faciendum: ac per hoc
collata ista prohibitione cum illa iussione, ne inuicem aduersentur intelligêda est exceptio,
id est, non licere cuiquam defuncti fratris ducere uxorem, si defunctus posteros dereliquit:
aut etiam illud esse prohibitum, ne liceret ducere fratris uxorem, etiam si à fratre uiuo per re
pudium recessisset. Tunc enim sicut dominus dicit, ad duritiam Iudæorum Moyses permi
serat dari libellum repudij, & per hanc dimissionem potuit putari quòd licite quisquam sibi
uxorem copularet fratris, ubi adulterium non timeret, quoniam repudio discessisset.
LXII Turpitudinem mulieris & filiæ eius non reuelabis, id est, ne putet quisquam licere sibi
ducere filiam uxoris suæ. Simul enim mulieris & filiæ eius non licet reuelare turpitudinem,
LXIII id est, ambabus misceri, & matri & filiæ. Filiam filij eius, & filiam filiæ eius
non accipies. Etiam neptem uxoris de filio uel de filia duci prohibuit. Super uxorem soro-
rem eius non accipies in zelum. Hic non prohibuit superducere, quod licebat antiquis pro-
pter abundantiam propagationis: sed sororem sorori noluit superduci, quod uidetur fecisse
Iacob: siue quia nondum fuerat lege prohibitum: siue quia supposita alterius fraude dece-
ptus est, & illa magis de placito ueniebat quam posterius accepit, sed iniustum erat priorem
dimitti, ne faceret eam mœchari. Hoc autem quod ait in zelum, utrum ideo positum est,
ne sit zelus inter sorores, qui inter illas quæ sorores non essent contemnendus fuit: an ideo
potius ne propter hoc fiat, id est, ne hoc animo fiat ut in zelũ sororis soror superducatur.
LXIIII Et ad mulierem in segregatione immundiciæ eius non accedes reuelare turpitudinem
eius, id est, ad menstruatam mulierem non accedes. Segregabatur enim secundum legem,
propter immũdiciam, Hoc cum superius satis sufficienter prohibuisset, quid sibi uult quòd D
etiam hic hoc eisdem præceptis uoluit adiũgere? An forte ne in superioribus quod dictum
est, figurate accipiendum putaretur, etiam hic positum est, ubi talia prohibita sunt, quæ eti-
am tempore noui testamenti, remota umbrarum ueterum obseruatione, sine dubio custo-
dienda sunt? Quod uidetur etiam per prophetam Ezechielem significasse, qui inter illa pec
cata quæ nõ figurate, sed manifeste iniquitatis sunt, etiam hoc commemorat, ad mulierem
menstruatam si quis accedat, & inter iustitiæ merita si non accedat. Qua in re nõ natura da
LXV mnatur, sed concipiendæ prolis noxium prohibetur. Et ad uxorem proximi tui
non dabis concubitum seminis tui inquinari ad eam. Ecce ubi rursus prohibet adulterium,
quod cum aliena uxore committitur, quod etiam in decalogo prohibetur. Vnde apparet
illa ita prohibita, ut etiam mortuis uiris suis non ducant uxores quarum prohibet turpitu
LXVI dinem reuelare. Et à semine tuo non dabis seruire principi. Hic non uideo quid in
telligatur, nisi principi qui pro deo colitur. Nõ enim ait δουλεύειν, sed λατρεύειν in græco, quod
latinus non solet interpretari, nisi ut dicat seruire. Plurimum autem distat. Nam seruire ho
minibus quo serui seruiunt, quod non est λατρεύειν sed δουλεύειν, scriptura non prohibet: serui
re autem secundum id quod est λατρεύειν non iubetur hominibus nisi uni uero deo, sicut
scriptum est, Dominum deum tuum adorabis & illi soli seruies. Non solum autem hoc uer
bo quod ait λατρεύειν, satis significat quem principem dicat, id est, cui cultus tanquam deo
exhibeatur, uerumetiam eo quod adiungit, Et non prophanabis nomen sanctum: siue dei,
cui populo datur illo modo seruire principi: siue nomen sanctum ipsius populi Israel, pro-
pter quod dicitur, Sancti estote quoniam ego sanctus sum. Opportunissime etiam hic ad-
iungit, Ego dominus, hoc utiq; admonens, quia illi soli debetur λατρεία, id est, seruitus, qua
LXVII seruitur deo. Quod dicit, Et exhorrebit terra eos qui insident super eam, propter
mala facta eorum, quæ superius commemorauit: nõ ideo dictum putandum est, quòd ha
beat terra sensum quo ista sentiat & exhorreat, sed nomine terræ homines significat qui
sunt

A sunt super terram. Proinde cum hæc mala faciunt homines, inquinant terram, quia inqui-
nãtur homines qui hæc imitãtur: & exhorret terra, quia exhorrent homines, qui nec faciunt
nec imitãtur. Non furtum facietis, neq; mentiemini, neq; calumniam faciet unusquisq; LXVIII
proximo suo. Illud de furto positum est in decalogo. Quòd aũt dicit, Neq; mẽtiemini, neq; Leuit. 19
calumniam faciet unusquisq; proximo, mirum si nõ eo præcepto cõtinetur quod ibi positũ
est, Neq; falsum testimonium dices aduersus proximum tuum: quoniã neq; calumnia sine
mendacio fieri potest, quod falsi testimonij generalitate concluditur. Sed utrum hæc aliqua
cõpensatione admittenda sint, magna quæstio est: sicut de mẽdacio penè omnibus uidetur,
q; ubi nemo læditur, pro salute mentiendum est. Vtrum ergo ita & de furto: an furtum fieri
potest, ubi nullus læditur? Quinimo fieri potest etiam quando ei cui fit consulitur, tanq; si
quisquam hominum uolenti se occidere, gladium furetur. Nam calũnia nescio utrum cuiq;
ad eius utilitatẽ fieri possit: nisi forte quod ad maius gaudium fiebat, quo postea fruerẽtur,
quod Ioseph de cypho calumniabatur fratribus suis, quibus etiam exploratiõis falsum cri-
men intenderat. Quanq; si definitionibus ita determinare tentemus, fortasse furtum nõ est,
nisi qñ alieno occulte ablato proximus læditur: & calumnia nõ est, nisi quãdo falsi criminis
obiectione proximus læditur: mendacium aũt non possumus dicere tunc tantũmodo esse,
quando proximus læditur: cum enim falsum ab sciente dicitur, proculdubio mẽdacium est:
siue illo quisq;, siue nemo lædatur. Proinde magna quæstio de mendacio, utrum possit ali-
quando iustum esse mendacium, facile solueretur fortasse, si sola præcepta intueremur, non
exempla. Nam quid isto præcepto absolutius, Non mẽtiemini? Sic enim dictũ est, quomo
do, Non facies tibi idolum, quod factũ non potest aliquãdo iustum esse: & quomodo di-
ctum est, Non mœchaberis. Quis aũt dicat aliquãdo mœchiam iustam esse posse? Et, Nõ
furaberis, secundum definitionem illam furti, iustum esse furtum nunq; potest. Et, Nõ occi-
des, Quoniam cum homo iuste occiditur, lex eum occidit, nõ tu: nũquid ita dici potest cum
B homo iuste mẽtitur, lex mentitur? Sed exẽpla faciunt difficillimã quæstionẽ. Mentitæ sunt
obstetrices Ægyptiæ, & bona illis deus retribuit. Mentita est Raab pro exploratoribus ter
ræ, & ideo liberata est. An ex quo dictum est in lege, Non mentiemini, ex illo intelligẽdum
est, nec in tali causa licere mendacium, in quali causa legitur Raab esse mentita? Sed magis
credibile est, quia iniustum erat mendacium, ideo prohibitum: non quia prohibitũ, ideo fa-
ctum iniustum. Fortassis ergo, sicut de obstetricibus diximus, non hoc in eis remuneratũ q;
mentitæ sunt, sed q; infantes Hebræos liberauerunt, ut propter hanc misericordiã illud pec-
catum ueniale sit factum, non tamen existimetur non fuisse peccatũ. Sic etiam de Raab in-
telligendum est, remuneratam in illa liberatione exploratorũ, ut propter eandem liberatio-
nem uenia sit data mẽdacio. Vbi aũt uenia datur, manifestum est esse peccatum. Sed illud
cauendum est, ne ita quisq; existimet etiam de cæteris peccatis, si propter liberationes homi
num fiant, ita ueniam posse concedi. Multa enim mala intolerabilia & nimium detestãda,
istum sequuntur errorem. Non nocebis proximo. Si quid sit nocere & non nocere pa- LXIX
teret hominibus, hoc generale præceptum ad innocentiam retinendam fortasse sufficeret.
Omnia enim quæ prohibentur cõmitti in proximum, ad hoc unum referẽda sunt, quod di
ctum est, Non nocebis proximo. Nam quod sequitur, Non rapies, nisi ad hoc referatur, ne
rapiendo noceatur, aliquando euenit ut nõ rapiendo quisq; noceat. Nam gladius insanien-
ti rapiendus est: & si nõ fecerit quis ut oportuerit, magis nocuerit. Quid est quod cum LXX
supra dixisset, Nõ odio habebis fratrem tuum in animo tuo, arguendo argues proximum
tuum, & non accipies propter istum peccatũ: consequẽter adiunxit, Et nõ uindicatur manus
tua: utrum pro eo quod est, non punitur, Animo enim bono facies, cum disciplinam pecca-
ti proximo imponis, ne accipias peccatum eius negligendo. Ad hoc enim pertinet quod an-
te posuit, Non odio habebis proximum tuum in animo tuo. Videri enim potest ei qui ar-
guitur quòd oderis eum, cum nõ sit in animo tuo. An, nõ uindicatur manus tua, hoc potius
admonet, ne quæras uindicari manum tuam, nec ulciscendi libidine rapiaris? Nam quid est

aliud, uindicari uelle, nisi lætari & consolari de alieno malo? Et ideo dictum est, Non irasce- C
ris filijs populi tui. Sic enim recte ira definita est, quòd sit ulciscēdi libido. Quidam uero co-
dices habent, Nec uindicabitur manus tua, id est, ne arguendo uindicare te uelis, sed potius
LXXI consulere illi quem arguis. Et incisiones super animam nō facietis in corpore uestro. Su
per animam dixit, super funus mortui: de anima quippe dolor est quæ recessit. Ad hunc au
tem dolorem pertinet luctus, in quo luctu nonnullæ gentes habent consuetudinem secare
LXXII seu incidere corpora sua. Hoc autē fieri à Iudæis deus prohibet. Ita ut fornicentur prin
cipes de populo suo. Non de populo suo principes, sed de populo suo fornicentur. Eos quip
Ephes. 2 pe principes uult hic intelligi, qui pro dijs colebantur: sicut Apostolus dicit, Secūdum prin-
Ioan. 12 cipem potestatis aëris: Et in euangelio dominus, Nunc princeps huius mundi missus est fo-
LXXIII ras: Et, Ecce uenit princeps mundi huius, & in me nihil inueniet. Homo quicūq; adul-
Leuit. 20 terauerit uxorem uiri, aut quicūq; adulterauerit uxorem proximi sui, morte moriantur: plu-
raliter dixit, morte moriātur: hoc est qui adulterauerit & quæ adulterata est. Hic aliquid di-
stare uoluit inter quēlibet uirum & proximum: quamuis multis locis proximum pro omni
homine ponat. Sed quæ est ista locutio, ut cum iam dixisset de uiro, hoc idem repetierit de
proximo, cum sit consequens, ut multo magis ab uxore proximi abstinendum sit, si ab uxo
re cuiuslibet uiri abstinendum est? Nam si prius de proximo dixisset, ne putaret uxorem li
cere adulterare non proximi, addendum fuisset de quolibet uiro. Nunc uero si quod minus
est, non licet: quanto minus licet quod maius malum est? Nam si non licet adulterare uxo-
rem cuiuslibet uiri, quanto magis proximi? An forte ista repetitio tanquam exponit quid
prius dictum sit: ut ideo intelligat homo quantum malum sit adulterare uxorem uiri, quia
si hoc fecerit, uxorem proximi adulterat? Proximus est enim omnis homo homini.
LXXIIII Et mulier quæ accesserit ad omne pecus, ascendi ab eo, interficietis mulierem & pecus:
morte moriantur, rei sunt. Quæritur quomodo sit reum pecus, cū sit irrationale, nec ullo mo
do legis capax. An quemadmodum transferūtur uerba, modo locutionis quæ græce appel D
latur metaphora, ab animali ad inanimale: sicut dicitur improbus æstus, uel iratum mare,
ita & hic translatum est à rationali ad irrationale? Nam pecora inde credendum est iussa
LXXV interfici, quia tali flagitio contaminata, indignam refricant facti memoriam. Quicūq;
acceperit sororem suam ex patre suo, aut ex matre sua, & uiderit turpitudinem eius, impro-
perium est: exterminabuntur in conspectu generis sui. Turpitudinem sororis suæ reuelauit,
peccatum suum accipient. Quid ait in hoc loco, uiderit, nisi concūbendo cognouerit: sicut in
lege dicitur, Cognouit uxorem suam, pro eo quod est, mixtus est ei. Et quid ait, peccatum su
um accipient, cum de pœna eorum loqueretur, nisi quia & ipsam pœnam peccati, peccatum
LXXVI uoluit appellare? Quicūq; dormierit cum cognata sua, turpitudinem cognationis suæ
reuelauit, sine filijs morientur. Quæritur quousq; sit intelligēda ista cognatio, cum ex longo
gradu liceat utiq; accipere uxorem, semperq; licuerit. Sed intelligēdum est ex his gradibus
quos prohibuit non licere, & secundum ipsos dictum, Quicūq; dormierit cum cognata sua,
ubi & aliqua non cōmemorata intelligenda dimisit: sicut sororē de utroq; parente, sicut uxo
rem fratris matris, id est auunculi. Nam de uxore patrui primum prohibuit: quamuis hæc
non cognatio, sed affinitas perhibetur. Sed quid est, Sine filijs morientur, cum filij ex huius-
modi coniunctionibus & ante nati sint, hodieq; nascantur? An hoc intelligendum est lege
dei constitutum, ut quicunq; ex eis nati fuerint, non deputentur filij, id est nullo parentibus
iure succedant? Et nō execrabiles facietis & animas in pecoribus & in uolucribus & in omni
bus serpentibus terræ, quæ ego segregaui uobis in immundiciā. Videtur hic significare non
hæc natura immunda esse, sed aliquo sacramenti signo, quandoquidem dicit, Quæ ego se-
gregaui uobis in immundiciam: tanq; immunda eis non essent, si eis segregata non essent.
LXXVII Et uir aut mulier, si forte fuerit illi uentriloquus, aut incātator, morte moriantur ambo:
lapidibus lapidabitis eos, rei sunt. Vtrum uir & mulier, an uir & uentriloquus, aut mulier &
uentriloquus siue incantator, Sed hoc magis, & qui habet, & quæ habet.

A Mulierem fornicariam & prophanam non accipient,& mulierem eiectam à uiro suo, LXXVIII
quoniam sanctus est domino deo suo. Superius,non accipient,dixerat: nunc aũt,quoniam Leuit. 21
sanctus est,nõ quoniam sancti sunt:de pluribus qui uno sunt tempore sacerdotibus, loque
batur,sed de unoquoq; eorum dixit,quoniam sanctus est,locutione qua solet uti scriptura.
Nam unum illum summum postea cõmemorat,qui intrabat sancta sanctorũ. Nam & plu-
raliter conclusit,dicens, Et sanctificabis eum,dona domini dei uestri iste offeret,sanctus est:
quoniam sanctus & ego dominus qui sanctifico eos. Quantum aũt pertinet ad dona,quo-
niam dixit,Dona domini dei uestri ipse offeret:nõ solum summus ille offerebat,sed etiam
secũdi sacerdotes, Ac per hoc quod ait,Mulierem fornicariam & prophanã & eiectam à ui-
ro suo nõ accipiet, hoc & secundi sacerdotes prohibiti sunt: nam & de summo postea dicit,
qui etiam non nisi uirginẽ accipere iussus est. Et sacerdos magnus coram fratribus suis, LXXIX
id est qui inter fratres suos magnus est, ille scilicet unus magnus sacerdos, cui fusum est su-
per caput ex oleo Christo. Ipsum oleum appellat scriptura Christum. Et consumma- LXXX
tus manus induere uestimenta,illa utiq; quæ in ueste sacerdotali operosissime describuntur.

Caput non reteget cidari,& uestimenta sua non scindet,& super omnem animã mor- LXXXI
tuam non introibit. Intelligitur ea quæ supra dixit in luctu facere eum prohibitum,id est ca
put nudare cidari,& uestimenta scindere. Vestimenta enim scindere lugẽtium erat antiquo
rum: sicut de Iob scriptum est,cum ei filij eius ruina nuntiarentur oppressi. Nudare autem
caput cidari propterea lugentis esse potuit,quia detractio est ornamẽti. Quod uero ait,Su
per omnem animam mortuam non introibit, quomodo dicat animam mortuam corpus
mortuum,difficile est intelligere: & tamen scripturarum est usitata locutio,quæ nobis inusi
tatissima est. Nomen ergo rectricis suæ etiam corpus accepit anima destitutũ,quoniam red
dendum illi est in resurrectione: sicut ædificium quod appellatur ecclesia,etiam cum inde ec
clesia exiret,qui homines sunt,nihilominus ecclesia dicitur. Sed cum corpus nõ accipiat ani-
B mæ nomen in homine uiuente,quomodo tunc uocetur anima,cum caruerit anima, mirum
est. Porrò si animam mortuam intellexerimus à corpore separatam: ut ipsam separationẽ
mortem dixisse uideatur,id est ut anima mortua sit dirempta à corpore,nõ natura sua per-
dita, Non enim & cum dicimur mortui peccato,natura dicimur interisse,sed q; iam peccato
non utimur: ut sic intelligatur anima mortua,id est corpori mortua, q; uti eo desierit, cum
in sua natura uiuat: quomodo potest quisq; intrare super animam mortuam,quod sacer-
dos iste prohibetur, cum quisquis intrat,super mortuum corpus intret, non super animam
quæ discessit à corpore. An ipsam uitam temporalẽ animæ uocabulo appellauit, quæ utiq;
mortua est in defuncto corpore,anima illa emigrãte,quæ mori nõ potest? Non quòd ipsa
uita anima fuerit, sed q; per animæ præsentiam, qua subsistebat,nomen eius acceperit:sicut
distinximus,cum de sanguine loqueremur,quid dictũ sit, Anima omnis carnis,sanguis eius
est. Est enim & ipse sanguis mortuus in corpore mortui: non enim cum abscedente anima
abscessit. Vetuit ergo scriptura summũ sacerdotem etiam super patris uel matris funus in-
trare, quod secũdum non prohibuit. Sequitur enim, Super patrem suum & super matrem
suam non inquinabitur. Ordo est autem uerborum, Super patrem suum nõ inquinabitur,
nec super matrem suam. Et de sanctis non exibit, Eo proculdubio tempore,quo suorũ LXXXII
funera celebrantur: sicut eis septem diebus,quibus sanctificabatur,de sanctis est exire pro-
hibitus,non autem semper. Sanè si uxores ducere,uel filios gignere non uetabãtur summi
tunc sacerdotes,magna oritur quæstio:cum lex etiam coniugali concubitu immundum ho- 2. Retract. cap. 55
minem dicat usq; ad uesperam,etiam cum abluerit corpus suum aqua: & iubeatur summus
sacerdos propter incensum cõtinuationis bis in die quotidie intrare intra uelum,ubi erat al
tare incensi:nec quenquam immundum ad sancta fas esset accedere,quomodo id quotidie
summus sacerdos implebat,si filios procreabat? Nã si ægritudo illi accidisset,quis loco eius
fungeretur,si quis inquirat:responderi potest,quòd gratia dei non ægrotabat. Nunquid sic
etiam de filiorum procreatione responderi potest? unde fit cõsequens, ut aut cõtinens esset,

aut diebus aliquibus intermitteretur incensum: aut si illud intermitti non posset, quod non nisi per summum sacerdotem necesse esset imponi, nõ fieret immũdus coitu coniugali, merito præcipue sanctificatiõis suæ. Aut si etiam ad ipsum pertinet, quod de omnibus filijs Aaron in consequentibus dicit, ut nullus eorũ accedat ad sancta, si cui aliquid acciderit immundiciæ pro peccato, illud restat accipere, quod nõnullis diebus nõ imponebatur incensum. C

LXXXIII Quòd autẽ super funus patris sui summus sacerdos prohibetur intrare, quæri potest quomodo iam esse poterat summus sacerdos, nõdum mortuo patre suo, cum eos patribus succedere iubeat. Ideo necesse erat nõdum sepulto summo sacerdote, cõtinuo substitui sacerdotem propter cõtinuationis incẽsum, quod per summum sacerdotem quotidie oportebat imponi: quãquam & illa quæstio de ægritudine summi sacerdotis manet, si moriturum necesse erat diebus aliquibus ægrotare: nisi forte & hoc ita soluatur, ut dicatur non solere summos sacerdotes, nisi subito mori nõ præcedenti ægritudine: sicut de ipso Aaron scriptura te

LXXXIIII statur. Aduertendum est quotiens dicit, Ego dominus qui sanctifico eum, loqui de sacerdote, cum hoc etiã Moysi dixerit, Et sanctificabis eum. Quomodo ergo & Moyses sanctificat & dominus? Nõ enim Moyses pro domino, sed Moyses uisibilibus sacramẽtis per ministerium suum, Dominus aũt inuisibili gratia per spiritũsanctum, ubi est totus fructus etiam uisibilium sacramẽtorum. Nam sine ista sanctificatione inuisibilis gratiæ, uisibilia sacramenta quid prosunt? Merito aũt quæritur, utrum etiam ista inuisibilis sanctificatio sine uisibilibus sacramẽtis, quibus uisibiliter homo sanctificatur, pariter nihil prosit: quod utiq; absurdũ est. Tolerabilius enim quisq; dixerit sine illis istam non esse, quàm si fuerit nõ prodesse, cum in ista sit omnis utilitas illorum: sed etiam hoc, quòd sine illis ista esse nõ possit, quomõ recte dicat̃, intuendũ est. Nihil quippe profuit Simoni mago uisibilis baptismus, cui sanctificatio inuisibilis defuit: sed quibus ista inuisibilis, quoniam affuit profuit, etiam uisibilia sacramẽta perceperant similiter baptizati. Nec tamẽ Moyses, qui uisibiliter sacerdotes sanctificabat, ubi fuerit ipse ipsis sacrificijs uel oleo sanctificatus ostenditur: inuisibiliter uero sanctificatũ negare quis audeat, cuius tãta gratia præeminebat. Hoc & de Ioanne baptista dici potest: prius enim baptizator, quàm baptizatus apparuit. Vnde cum sanctificatum nequaq; negare possumus: id tamẽ in eo factum uisibiliter non inuenimus, anteq; ad ministerium baptizandi ueniret. Hoc & de latrone illo, cui secum crucifixo dominus ait, Hodie mecum eris in paradiso. Neq; enim sine sanctificatiõe inuisibili tanta felicitate donatus est. Proinde colligitur inuisibilem sanctificationẽ quibusdam affuisse, atq; profuisse sine uisibilibus sacramẽtis, quæ pro temporũ diuersitate mutata sunt, ut alia tũc fuerint, & alia modo sint: uisibilem uero sanctificationem, quæ fieret per uisibilia sacramẽta, sine ista inuisibili posse adesse, nõ posse prodesse. Nec tamen ideo sacramẽtum uisibile cõtemnendum est: nã cõtemptor eius inuisibiliter sanctificari nullo modo potest. Hinc est q, Cornelius, & qui cũ eo erant, cum iam inuisibiliter infuso sanctospiritu sanctificati apparerent, baptizati sunt tamen: nec superflua iudicata est uisibilis sanctificatio, quam inuisibilis iam præcesserat. D

LXXXV Et locutus est dominus ad Moysen, dicens, Dic Aaron & filijs eius, ut attendant à sanctis filiorũ Israël, & nõ prophanabunt nomẽ sanctum meum, quando ipsi sanctificãt mihi. Ego dominus. Et dices illis, In progenies uestras omnis homo quicunq; accesserit ab omni semine uestro ad sancta, quæcunq; sanctificauerint filij Israël domino, & erit immundicia eius in illo, exterminabitur anima illa à me, Ego dominus deus uester. Ablata est omnis dubitatio, neminem sacerdotũ uel summorũ uel secũdorum debuisse accedere ad sancta, si immundicia eius in ipso esset. Erat ergo consequens continentia sacerdotis, ne propter filiorũ procreationem aliquibus diebus nõ imponeretur cõtinuationis incensum, quod à solis summis sacerdotibus bis in die solebat imponi mane & uespere: quãdoquidem post coitum cõiugalem etiã lotus corpore immũdus erat usq; ad uesperam, à quo id necesse erat imponi. Quod aũt ait, Quæ sanctificant filij Israël, intelligendum est, offerẽdo sacerdotibus offerendum per eos domino. Et notandum sanctificationis genus, quod fit uoto & deuotiõe offerentis.

A rentis. Sed utrum sicut isto modo sanctificantur ea quæ offerūtur ab hominibus, ita & ipsi
homines eodem modo seipsos sanctificare dicātur, cum in aliqua re seipsos uouēt, obseruā
dum est in scripturis. Et quicūq; tetigerit omnem immūdiciam animæ, id est aliquid LXXXVI
morticinū, cuius secūdum legem tactus inquinauit. Homo si maledixerit deum suum, LXXXVII
peccatum accipiet: nominans aūt nomē domini, morte moriatur. Quasi aliud sit maledice- Leuit. 24
re deum suum, aliud nominare nomē domini: atq; illud illi sit peccatū, hoc aūt peccatū ne-
fas, ut etiam morte sit dignum. Quāuis hoc loco ita intelligēdum sit, quod dictū est, nomen
dñi, ut cum maledicto fiat, id est maledicēdo nominet. Quid ergo distat inter illud peccatū
& hoc tāti sceleris crimē? An forte hoc ipsum repetēdo mōstrauit, nō leue illud esse peccatū,
sed tantum scelus, quod morte puniendū sit? Sed quia per distinctionē hoc intulit, non di-
cens, nominās enim, sed nominans aūt, subobscurū factū est. Et ideo si hoc recte intelligit',
notandū est etiam locutionis genus. Et homo qui percusserit omnem animam homi- LXXXVIII
nis, & mortuus fuerit, morte moriatur. Non ait, Quicūq; percusserit hominē, & mortuus fue
rit, sed animā hominis: cum potius corpus hominis à percussore feriatur: sicut & dominus
dicit, Nolite timere eos qui corpus occidunt. Eo more ergo quo solet scriptura, appellat ani- Matth. 10
mam uitam ipsam corporis, quæ fit per animā: & hinc uoluit ostēdere homicidam, q̄ homi
nis animam percutiat, id est percutiendo uita hominē priuet. Cur ergo addidit, Et mortuus
fuerit, si iam hoc ipso ostēdit homicidium, q̄ animam hominis percusserit, id est uita homo
à percutiente priuatus sit? An exponere uoluit quomō accipiendū sit, quod dixerat, homi-
nis animā percussam, & sic ait, & mortuus fuerit, tanq̄ diceret, id est mortuus fuerit? Hoc est
enim, animā hominis fuisse percussam. Cum introieritis in terrā quam ego do uobis, & LXXXIX
requieuerit terra quam ego do uobis, sabbata domini: sex annis seminabis agrum tuum, & Leuit. 25
sex annis putabis uineam tuā, & cōgregabis fructū eius: anno aūt septimo sabbata, requies
erit terræ sabbata domino. Quomō intelligēdum est, Cum introieritis in terram quam do
B uobis, & requieuerit terra, sex annis seminabis agrum tuum. &c. Quasi tunc fieri præceptū
sit, quādo terra requieuerit, cū propterea terra requiescat, quoniā hoc fit. Requiem enim ter-
ræ septimo utiq; anno uult intelligi, quo iussit nihil in ea quenq; operari per agriculturam.
Sed nimirum lōgum hyperbatō facit obscuritatem huic sensui. Videtur ergo hic esse ordo
uerborum, Cum introieritis in terram quā ego do uobis, & requieuerit terra quam ego do
uobis, sabbata dñi quæ ab se surgunt, agrum tuum nō metes, & uineam sanctificatiōis tuæ
nō uindemiabis: annus requiescēdi erit terræ. Et erūt sabbata terræ sancta tibi, & puero tuo,
& puellæ tuæ, & mercenario tuo, & inquilino qui applicatus est ad te, & pecoribus tuis, & be
stijs quæ sunt in terra tua: omne quod nascetur ex eo in escam. Interposuit aūt exponendo
quomodo terra requiescat, & ait, Sex annis seminabis agrum tuum, & sex annis putabis ui
neam tuam, & cōgregabis fructū eius: anno aūt septimo sabbata requies erit terræ sabbata
domino. Agrum tuum nō seminabis, & uineam tuam nō putabis. Et per hoc quod ait, Nō
putabis, omnem culturam eo anno prohibitā debemus accipere. Neq; enim si putanda nō
est, aranda est, aut adminiculis suspendēda: uel quod libet aliud, q̄d ad culturā eius pertine
at, adhibendū. Sed quō solet à parte totum intelligi, ita per putationē omnis cultura signifi
cata est. Et per agrū atq; uineam, cum & illū seminari, & hāc putari prohibuit, omne agri ge
nus intelligēdum est. Neq; enim in oliueto, uel q̄libet alterius generis agro aliquid operan-
dum est, de quibus tacuit. Quod uero ait, Et erunt sabbata terræ sancta tibi, & puero tuo, &
puellæ tuæ. &c. Satis aperuit nec dñm agri prohibitū uesci eis, quæ nō adhibita cultura illo
anno sponte nascātur, sed fructus redigere prohibitū. Sic ergo permissus est aliquid inde in
escam sumere, quomodo trāsiens: ut hoc solū caperet q̄d statim uescēdo consumeret, nō q̄d
in usus reponeret. Et terra non uenundabitur in prophanationem, alij codices habēt XC
in cōfirmationem: quam mendositatē in alterutris prius à Græco accidisse arbitror propter
uerbi similem sonum: βεβήλωσις enim prophanatio dicitur, βεβαίωσις autem cōfirmatio. Sed
ille sensus apertus est, Et terra nō uenundabitur in prophanationem, id est, ne quis auderet

terram quam accepit à deo, uendere prophanis, qui ea utũtur ad impietatem, cultum'qꝫ deo C
rum alienorũ atqꝫ falsorum. Illud aũt subobscurum est, nõ uenundabitur terra in cõfirma-
tionem. Quod puto nõ intelligẽdum, nisi ne ita uenditio cõfirmetur, ut eam nõ recipiat uen
ditor tempore remissiõis, sicut præceptum est. Quod uero sequitur, utriqꝫ sensui potest con-
gruere, siue legatur, Et terra nõ uenũdabitur in prophanationem, siue in cõfirmationem. Se
cutus quippe adiunxit, Mea enim est terra, propter quod proselyti & incolæ uos estis ante
XCI me. Et per omnem terram possessionis uestræ mercedem dabitis terræ. Alij aũt codi-
ces habẽt Redemptionem dabitis terræ. Sensus ergo hic est, Non uenũdabitur terra in pro
phanationem, id est illis qui ea utãtur in iniuriam creatoris: aut in cõfirmationem, id est ut
eam emptor perpetuo possideat, nec certo secũdum dei præceptũ interuallo annorum resti-
tuat uenditori. Mea est enim, inquit, terra, unde secundum meum præceptum ea uti debebi
tis. Atqꝫ ut ostenderet suam esse, non ipsorum, quid ipsi in ea essent, consequenter adiunxit
dicens, Propter quod proselyti & incolæ uos estis ante me: hoc est quamuis proselyti, id est
aduenæ, sint uobis, qui ex alienigenis adiunguntur genti uestræ, ut incolæ, non in terra pro-
pria manentes, tamen etiam uos omnes ante me aduenæ estis & incolæ: hoc deus dicit, siue
Israelitis, quòd aliarum gentium terram quas expulit eis dederit: siue omni homini, qui an-
te deum semper manet: & sicut scriptum est, Cœlum & terram implet utiqꝫ præsentia sua.
Omnis homo aduena est nascendo, & incola uiuendo: quoniam compellitur migrare mo
XCII riendo. Deinde adiungit & dicit, Per omnem terram possessiõis uestræ mercedem da
bitis terræ tanqꝫ inquilini, uel redemptionem. Illud, nisi fallor, uult intelligi, quod inde red-
debant quodãmodo per cessationes septimorum quorumcunqꝫ annorum, & quinquagesi-
mi anni, quem uocat remissionis: ut ipsa uacatio terræ uelut merces habitatiõis aut redem-
XCIII ptio esset ab illo cuius est: hoc est ab eius creatore deo. Et ponam tabernaculum meum
Leuit. 26 in uobis, & non abominabitur anima mea uos. Animam suam deus uoluntatem suam di-
cit. Non enim est animal habens corpus & animã: neqꝫ substantia eiusmodi est, cuiusmodi D
creatura eius quæ anima dicitur, quam fecit. Fecit enim sicut per se iam ipse testatur, dicens,
Esaiæ. 57 Et omnẽ flatum ego feci. Quod eum de anima hominis dicere, cõsequentia manifestant. Si
cut ergo cum dicit oculos suos, & labia sua. &c. uocabulo membrorũ corporalium, nõ utiqꝫ
accipimus eum forma corporis esse definitum, sed illa omnia membrorũ nomina nõ intelli
gimus, nisi effectus operationum atqꝫ uirtutum: ita & cum dicit, Anima mea, uoluntatem
eius debemus accipere. Perfecte quippe simplex illa natura, quæ deus dicitur, nõ constat ex
corpore & spiritu: nec ipso spiritu mutabilis est, sicut anima: sed spiritus est deus, & semper
& idem ipse, apud quem non est cõmutatio. Hinc autem acceperunt Apollinaristæ occasio-
nem, qui dicunt animam non habuisse mediatorem dei & hominum, hominem Christum
Matth. 26 Iesum, sed tantum uerbum & carnem fuisse, cum diceret, Tristis est anima mea usqꝫ ad mor
tem: sed ipso eius actu, qui nobis per euangelicam declaratur historiam, sic apparẽt huma
XCIIII næ animæ officia, ut hinc dubitare dementis sit. Quid est quòd cum inobedientiæ pœ
nas cõminaretur deus, dixit inter cætera, Et cõsumet uos perambulans gladius? Deinde ait,
Et erit terra uestra deserta, & ciuitates uestræ erunt desertæ: tunc bene sentiet terra sabbata
sua, omnes dies desolationis suæ, & uos eritis in terra inimicorum uestrorum. Quomodo er
go consumet eos gladius, si erunt in terra inimicorum suorum? An in ipsa terra consumet,
quoniam strage mortuorum facta nõ erunt ibi? An consumet uos, sic ait, ac si diceret, inter-
ficiet uos, ut ad istam consumptionem illi pertineant, qui gladio cadant, non omnes: quan-
doquidem paulopost dicit, Et eis qui residui sunt ex uobis, superducam formidinem in cor
eorum? An secundum hyperbolen dictum est, Consumet uos, secundum quem loquendi
modum de abundantia eorum dictum est, Et sicut arena maris? Secũdum istum modum
etiam dicitur, quod deinde sequitur, Et persequetur eos sonus folij uolantis, id est quia ni-
mius in eis timor erit, ut & leuissima quæqꝫ formident.

QVAESTIONVM LIBRI TERTII FINIS.

Diui

A DIVI AVRELII AVGVSTINI HIPPONENSIS EPISCOPI

Quæstionum super Numeros liber quartus.

VID est q singulos de singulis tribubus eligi iubet principes, eosq; Quæstio I Numeri 1
appellat χιλιάρχους, quos quidā Latini interpretes tribunos appellaue/
runt, χιλίαρχοι autem uidentur à mille cognominati. Sed cum consiliū
Iethro socer Moysi genero suo daret, quod etiam deus approbauit, de
ordinādo populo sub principibus, ut nō omnes omniū causæ Moysen
ultra uires onerarent, χιλιάρχους appellauit cōstituendo super millenos
homines, & ἑκατοντάρχους, sup cētenos, ab ipsis numeris quibus præessent, & πεντακοσιάρχους,
super quinquagenos, & δεκασιάρχους ῆ δεκάρχους super denos, ab ipsis numeris qbus præessent
cognominatos. Nūquid nam & hic sic accipiēdi sunt χιλίαρχοι, q singuli essent super mille/
nos? Nō utiq;. Neq; enim uniuersus omniū populus Israel duodecim hominum milia tūc
fuerunt. Singulos enim elegit de singulis tribubus, quæ duodecim tribus proculdubio non
millenos homines, sed multa milia cōtinebant. Nomē ergo cōmune est cū illis qui in Exo/
do appellantur χιλίαρχοι, q unusquisq; illorū esset mille hominū princeps: istorū aūt unus/
quisq; miliū princeps: quoniā siue à mille, siue à milibus, eadē cōpositio nominis resonat ut
appellentur χιλίαρχοι. Merito quæritur, quid sibi uelit q per omnes tribus, ubi cōputan II Numeri 2
tur per singulas quasq; filij Israel in ætate militari, dicitur, secundū propinquitates eorū, se/
cundum populum eorū, secundū domos familiarū eorum, secundum numerū nominū eo/
rum, secundū caput eorum: & hæc quinq; similiter omnino repetuntur, donec tribus omnes
cōpleantur, quasi aliud sit, secundū propinquitates, aliud secundū populos, aliud secūdum
domos familiarū, aliud secundū numerū nominū, aliud secundū caput eorū, cum potius ui/
deantur alijs uerbis eadē significare ista nomina. Intentionē autē mouet, quia tam diligen
ter per omnes tribus eadē repetuntur, ut nō frustra fieri quiuis iudicet etiā si non intelligat.
B Nimirū ergo numerus ipse aliquid insinuat sacramēti, ut hoc idem quinquies uarie repeta/
tur. Nam iste numerus sicut in ipsis quinq; libris Moysi, id est, quinarius, in ueteri testamen
to maxime cōmendatur. Illa uero quæ deinceps quatuor cōnectuntur, id est, masculina, à ui
ginti annis & supra, omnis qui procedit in uirtute, & recognitio eorum, quamuis & ipsa per
omnes tribus eodē prorsus modo repetantur, habent necessariā differentiā. Cū enim agere
tur de numero uniuersæ multitudinis ad unā tribū pertinentis, discernēdus erat sexus, ideo
positū est, omnia masculina. Et ne paruuli etiā cōputarentur, adiunctū est, à uiginti annis &
supra. Rursus ne imbellis ætas senectutis annumeraretur, additum est, omnis qui procedit
in uirtute. Et omnia concluduntur uerbo eius operis quod fiebat, ut dicatur, recognitio eo/
rum. Recognitio enim hæc fiebat, ut hominū milia cōputarentur. Quinq; igitur illa, pro/
pinquitas, populus, domus familiarū, numerus nominū, & caput: & ista deinde quatuor, se
xus, ætas, uirtus, recognitio, fortasse in ipso numero aliquid insinuant. Si enim horū duorū
numerorū, id est, quinarij & quaternarij alter multiplicet ex altero, id est, ut quinquies qua/
terni, aut quater quini ducantur, uiginti fiūt. Quo numero etiā adolescentiū ætas illa signifi
catur. Qui numerus cōmemoratur & quando intratur ad terrā promissionis, & dicitur illa
ætas uiginti annorū quæ nō declinauerit in dextrā aut sinistrā. Vbi mihi uidentur significa/
ri fideles ex utroq; testamento fidem ueram tenentes. Nam uetus testamentū quinq; libris
Moysi maxime excellit, & nouū quatuor Euangelijs. Quod ait de tabernaculo distin/ III Numeri 3
guendo, leuando, erigendo, Et alienigena qui accesserit morietur, Hic alienigena intelligen/
dus est etiam ex illis filijs Israel, qui non de illa tribu fuerant quā tabernaculo seruire præce/
pit, id est, qui non fuerit de tribu Leui. Mirū est aūt, quomodo abusiue alienigena dicitur,
quod magis alterius generis hominē significat, id est, ἀλλογενής, & nō magis ἀλλόφυλος, quod
significat alterius tribus hominē. Quo nomine magis utitur scriptura in aliarū gentiū no/
minibus, ut allophyli appellentur, quasi aliarum tribuum homines. Et locutus est do IIII
minus ad Moysen dicens, Accipe tribum Leui & constitues eos in conspectu Aaron sa

cerdotis, & ministrabunt ei: & custodient custodias eius, & custodias filiorum Israël ante C
tabernaculum testimonij. Quas φυλακὰς Græcus dixit, has nostri interpretes alij custodias, alij excubias interpretati sunt. Sed mirum nisi uigiliæ melius dicantur, quæ solent in castris
Matth.14 ternarum horarum obseruationem habere. Vnde scriptũ est, Quarta autem uigilia noctis uenit ad eos ambulans super mare, hoc est post nonam horam noctis, post tres uidelicet uigilias. Et multis locis scripturarum nostri uigilias interpretati sunt, quas Græci φυλακὰς uocant. Vnde nulla dubitatio est, spatia nocturni temporis significari. Quod puto & hic accipiendum. Quomodo enim Leuitæ iubentur obseruare custodias Aaron, & custodias filiorum Israel, id est φυλακὰς, nisi fortasse dictum est, ne putarent ab obseruandis uigilijs, quæ proprie in castris obseruari solent, propter honorem quo seruiebant tabernaculo, immunes esse debere, cum & ipsos oporteret propter opera tabernaculi non minus uicissim obserua-
V re uigilias, quæ obseruarentur in alijs circũquaq; castris filiorum Israel. Alienigena qui tetigerit morietur, Quærẽdum quomodo dixerit in Leuitico, Qui tetigerit tabernaculũ, sanctificabitur, cum hic dicat, Alienigena qui tetigerit, morietur, uolens intelligi eos qui non essent de tribu Leui. An forte hic, tetigerit morietur, ad obsequium dixerit seruitutis, quod à solis Leuitis deberi tabernaculo præcepit, Hoc enim loquebatur. Quid est quòd Leui-
VI tas pro primogenitis filiorum Israel sibi deus deputat, ut ita numeratis primogenitis populis, qui plures inuenti sunt quàm erat numerus Leuitarum, argento redimerentur quinq; siclis pro uno datis. Quod pro pecoribus non est factum, cum & pecora Leuitarum pro primogenitis pecorum simul sibi esse uoluerit. Quomodo deinceps primogenita eorum uel pecorum eorũ pertinebãt ad deum, ubi iussit immunda primogenita uel humana mutari ouibus? Quomodo nõ etiam pro eis deinceps primogenitis computabantur filij Leuitarum? Manebat enim in posteris eadẽ tribus, quæ posset pro primogenitis posterioribus cõputari: nisi quia illud iustũ fuerit, ut qui nascerẽtur de illis qui iam ad portionem dñi pertinebãt, datam pro primogenitis, qui de Ægypto exierũt, iam deus proprios haberet, tanq̃ suos de D
suis: nec possent pro illis iuste cõputari, qui deinceps primogeniti deo debebantur. De uniuerso quippe populo, & de uniuersis pecoribus populi data est portio deo pro primogenitis: & hæc portio erat Leuitæ & pecora eorum. Iam si quid genuisset, dei erat. Non poterat hoc tanquam à populo dari, quod iam alienum erat: ac per hoc debita deinceps primogenita deo reddi oportebat: nec pro his cõputari posteros Leuitarum uel pecorum eorum.
VII Cum præciperet de tollenda mensa, iussit cum illa & panes tolli, sic dicẽs, Et panes qui
Num.4 semper super eam erunt. Non utiq; isti semper super eam erunt, sed similes eorum: quia illi auferebãtur, & recẽtes quotidie ponebãtur, dum tamẽ sine panibus mẽsa nõ relinqueretur. Ideo dixit, Qui semper super eam erunt: hoc est quia semper panes, non quia illi semper.
VIII Et super altare aureũ adoperient uestimẽtum hyacinthinũ, & adoperiẽt illud operimẽto pellicio hyacinthino. Posset ista locutio uideri, quã uelut absurdã & nõ integrã latini interpretes transferre noluerũt, id est Super altare aureũ adoperient uestimẽtum hyacinthinũ: tanq̃ debuerit dici, Et altare aureum adoperient uestimento hyacinthino. Nam & operient uestimentũ hyacinthinũ, hoc uidetur significare quod ipsum uestimentũ aliũde adoperiretur super altare. Sed mihi uidetur nõ tam genus locutionis esse, q̃ subobscurus sensus. Hoc quippe intelligi potest, Et super altare aureũ adoperiẽt uestimẽtum hyacinthinũ, ut ipsum uestimentum hyacinthinum alia re operiendũ præciperet, quod uestimẽtum iam super altare esset: ac si breuiter utrũq; cõplecteretur, ut uestimento hyacinthino altare operiendum, & uestimentum hyacinthinum alio tegmine operiendũ subiunxerit. Deniq; unde cooperiri uellet uestimentum hyacinthinum, ostendit cum adiecit, Et adoperient illud operimento pel-
IX licio hyacinthino. Vir aut mulier quicunq; fecerit ab omnibus peccatis humanis, & despiciens despexerit & deliquerit, anima illa annũtiabit peccatum quod peccauit, & restituet delictum: & quintas eius adijciet super illud, & reddet cui deliquit ei. Si autem non fuerit homini proximus ita ut reddat illi delictum, ipsum delictum quod redditur domino, sacerdo

A sacerdotis erit, excepto ariete propitiationis per quẽ exorabit in illo pro eo. Hic ea peccata intelligenda sunt, quorũ in his rebus perpetratio est quæ pecunia restitui possunt. Nõ enim aliter diceret quomodo restituẽda sunt, nisi damna pecuniaria fuissent. Iubet enim restitui caput & quintas, id est, totum illud quicquid est, & quintam eius partem, excepto ariete qui fuerat offerendus in sacrificium ad expiandum delictũ. Iubet autem illud quod restituitur sacerdotis esse, id est, ipsum caput & quintam, si nõ est proximus ei in quem cõmissum est. Vbi utiq; intelligitur tunc domino reddendũ quod sit sacerdotis, si homo iste non supersit qui damnũ passus est: nec proximus eius, quẽ puto hæredem intelligi uoluisse. Sed de ipso homine nihil dixit scriptura, Veruntamen cum dicit, Si non ei fuerit proximus, sub hac breuitate insinuat, tunc quæri proximum eius si ipse non fuerit. Si autem nec proximus erit, domino restituetur, ne impunitum remaneat quod admissum est, Quod tamẽ nõ cedat in sacrificium, sed sit sacerdotis. Sic sanè uerba scripturæ distinguẽda sunt. Si autẽ non fuerit homini proximus, ita ut reddat illi delictum ad ipsum, Locutionis est enim quod addidit, ad ipsum: aut forte ad ipsum dixit, quod ad ipsum pertineat, id est, ipse possideat. Deinde sequitur, Delictum quod redditur domino sacerdotis erit. Delictum autem dicit, cum redditur ea res quæ per delictũ ablata est. Quæri aũt potest quomodo in Exodo dicitur, Si X
quis furatus fuerit uitulũ aut ouem, restituere debere quinq; uitulos uel quatuor oues, si occiderit, aut uẽdiderit, Si autem quod abstulerit saluũ apud eum reperitur, duplum esse restituendum: cum hic restitui iubeat caput & quintam, quod longe est etiã à duplo, quãto magis à quadruplo uel quinquies tanto. Nisi forte, quia hic ait, Vir aut mulier quicunq; fecerit ab omnibus peccatis humanis, peccata ignorãtiæ, uoluit intelligi humana peccata. Fieri ẽm potest, ut parum attẽdendo per negligentiã traijciat homo rem alienam in rem suã. Quod ideo peccatum est, quia si diligenter attenderetur, non admitteretur. Et hæc uoluit capite & quinta restitui, non sicut furta mulctari. Nam si furta & fraudes hic intellexerimus, quæ nõ
B per ignorantiam negligentiæ, sed furandi uel fraudandi animo cõmittuntur, & ideo dicta humana, quia in homines fiunt, ille nisi fallor erit exitus quæstionis huius, ut ideo qui fecit non reddat uel duplũ, quia non reprehenditur uel cõuincitur, sed ignorantibus à quo factũ sit, uel utrũ factum sit, ipse annũtiat delictũ suũ. Cum enim dixisset scriptura, uir aut mulier quicunq; fecerit ab omnibus peccatis humanis, & despiciens despexerit & deliquerit, id est, cõtemnendo ista cõmiserit, adiunxit & ait, Anima illa annutiabit peccatum quod peccauit, & restituet delictum caput & quintas eius: forte ergo propterea tantum quia ipse annũtiauit, & ideo non eo damno plectendus fuit, quo furem cõprehensum uel conuictum plecti
oporteret. Verba quæ scriptura dicit mulieri à sacerdote dicenda, quando ad suspi- XI
tionem adulterij eam maritus adducit, det eam dominus in maledictum & in execramentum, Græcus habet ἐνόρκιον. Quo uerbo uidetur significari iuramentum per execrationem: uelut si quisquam dicat, sic non mihi illud & illud contingat: uel certe ita iuret, illud & illud mihi contingat si fecero uel non fecero. Ita hoc dictum est, det te dominus in maledictum & in execramentum: tanquam diceretur, ut de te iurent qui per execrationem iurabunt: sic
non eis contingat, aut hoc eis contingat nisi hoc illud de te fecerint. Et offeret mu- XII
nus suum domino, agnũ anniculũ sine uitio in holocaustoma, & agnam anniculam sine ui- Numeri 6
tio unam in peccatũ. Hoc quidã nostri interpretes transferre noluerũt, ueluti locutionẽ inusitatã uitantes, & dixerunt pro peccato, non in peccatũ, cum sit sensus in ea locutione qui non fuerat perturbãdus. In peccatũ quippe dictũ est, quia hocipsum quod pro peccato offerebatur, peccatũ uocabatur. Vnde illud est apud apostolũ de dño Christo, Eum qui nõ nouerat peccatũ, peccatũ pro nobis fecit: deus pater scilicet, deũ filiũ pro nobis fecit peccatũ, id est, sacrificiũ ꝓ peccato. Sicut ergo agnus in holocaustoma, ut ipsum pecus esset holocaustoma: sic & agna in peccatũ, ut ipsum pecus esset peccatũ, id est, sacrificiũ fieret pro peccato: sicut de ariete quod sequit' in salutare dicit, tanq; ipsum sit salutare, cũ sit sacrificiũ salutaris. Quod postea repetẽdo manifestat, Nam & illud pro peccato dicit quod prius dixerat in peccatũ:

& hoc

XIII & hoc sacrificium salutaris, q̃d prius dixerat in salutare. Locutus est dominus ad Moy C
Num. 8 sen dicens, Hoc est de Leuitis. Hoc alij interpretes interpretati sunt, hæc est lex de Leuitis.
Sed quod scriptum est, Hoc est de Leuitis, intelligitur dictum, Hæc constitutio de Leuitis.
XIIII Deinde sequit̃, A quinto & uicesimo anno & supra, introibũt ministrare in ministeriũ
in operibus in tabernaculo testimonij: & à quinquagenario recedat ab hac ministratiõe, & non operabitur ultra: & ministrabit frater eius in tabernaculo testimonij: custodire custodias, opera autem non operabitur. Hunc sensum obscurũ facit ὑπέρβατον: quod ita confusum est, tanquam de ipso fratre sit dictum, custodire custodias: cum dictum sit de illo qui recedit ab operibus, Et remanebit ille in tabernaculo testimonij custodire custodias, opera autem non operabitur, sed operabitur frater eius: id est qui nõdum peruenit ad ætatem quinquagenariam, à uigintiquinq; annis incipiens operari. Ergo ita distinguendũ est, Et à quinquagenario recedet ab hac ministratione, & nõ operabitur ultra, & ministrabit frater eius. Deinde redit ad illum quinquagenarium, de quo loquebatur, & de illo explicat cætera dicens, In tabernaculo testimonij custodire custodias, opera autem non operabitur. Quod autem ait, custodire, subauditur, incipiat: tanquam id uerbo actiuo diceret, custodiet custodias. Solet enim usitate etiam in latinis locutionibus infinitum uerbum poni pro finito.
XV Cum paschæ tempore quidã, qui immũdi facti erant super animã hominis, id est sup
Num. 9 mortuum, quærerent quomodo pascha facerẽt: quoniam oportebat eos ab immũdicijs septem diebus purificari secũdum legem, cõsuluit dominum Moyses, & respõsum accepit: cuicunq; tale aliquid accidisset, uel in tam lõginquo itinere cõstitutus esset, ut non posset occurrere, alio mense eum facere debere pascha, propter diem mẽsis quartumdecimum, ubi lunæ numerus obseruabatur. Sed si quæratur, quid facerent, si forte talis immũdicia etiam ad secundum mensem occurreret? Arbitror id quod dictum est de secũdo mense, tanq; regulariter fuisse retinendum, ut tertio mense obseruarent: aut certe pascha non egisse tali necessita-
XVI te, ad culpam non pertineret. Et die, qua statutum est tabernaculum, texit nubes taber D
naculum domum testimonij: & uespere erat super tabernaculũ uelut species ignis usq; mane, ita fiebat semper. Nubes tegebat illud die, & species ignis nocte. Et cum ascendisset nubes à tabernaculo, & postea promouebant filij Israël: & in loco ubicunq; steterat nubes, ibi castra collocabant filij Israël: per præceptum dñi castra collocabunt filij Israël, & per præceptum domini promouebunt. Omnes dies in quibus obumbrat nubes super tabernaculum, in castris erunt filij Israël. Et quãdo protexerit nubes super tabernaculum dies plures, & custodient filij Israël custodiam domini, & non promouebunt. Et erit cum texerit nubes dies numero super tabernaculum: per uocem domini in castris erunt, & per præceptum domini promouebunt. Et erit cum fuerit nubes à uespera usq; ad mane, & ascẽderit nubes mane, & promouebunt die uel nocte: & cum sic ascenderit nubes, promouebunt die uel mense diei, abundante nube obũbrante super illud: in castris erunt filij Israël, & nõ promouebũt: quoniam per præceptum domini promouebũt. Custodiam domini custodierũt per præceptum domini in manu Moysi. Totus hic locus difficilis diligẽter exponẽdus est, quoniã inusitatis generibus locutionũ obscuratus est. Et die, inquit, qua statutũ est tabernaculũ, texit nubes tabernaculũ domum testimonij. Idem tabernaculum appellauit domum testimonij. Et uespere erat super tabernaculum uelut species ignis usq; mane, ita fiebat semper. Deinde diligenter exprimit, quid fiebat semper. Nubes, inquit, tegebat illud die, & species ignis nocte. Et cum ascendisset nubes à tabernaculo, & postea promouebant filij Israël. Ista sententia obscura non est, nisi propter illam locutionem ubi additur, &, Ordo enim uerborum integer sequitur, etiam si desit ipsa coniunctio: ut sic dicatur, Et cum ascendisset nubes à tabernaculo, postea promouebant filij Israël: quamuis & ipsum quod dictum est, postea, si deesset, plena posset esse sententia. Deinde sequitur, dicens, Et in loco ubicunque steterat nubes, ibi castra collocabant filij Israël. Hoc aũt totum quod faciebant, ad præceptum domini referens, ita complectitur, Per præceptum, inquit domini castra collocabunt filij Israël,

& per

A & per præceptū domini promouebunt. Præceptū domini appellat signum ipsum quod fie/
bat in nube: siue cum staret obumbrans tabernaculum, ut castra consisterent: siue cum ascen
disset atq; ultra moueretur, ut eam eleuatis castris sequerentur. Mutauit sanè in hac senten/
tia narrantis modum, & tanquam prædicens atq; prænuntians uerba futuri temporis ha/
bere cœpit, Neq; enim ait, per præceptū domini castra collocabāt filij Israël, sed collocabūt:
nec ait, per præceptū domini promouebant, sed promouebūt. Et hunc modū etiam in cōse
quentibus seruat, qui modus in scripturis est inusitatissimus, Nam per uerba præteriti tēpo
ris sæpe futura prædicta esse nouimus, sicut est, Foderunt manus meas & pedes meos, Et, Psal.21
Sicut ouis ad immolandū ductus est, ac innumerabilia talia. Vt autē narrator rerum gesta Esa.53
rum uerbis utatur tēporis futuri, sicut hoc loco, difficillime in scripturis inueniri potest. Ergo
posteaquā dixit de die & nocte, quo signo promoueret populus uel maneret, ne putarētur
per noctem ambulare & per diem solere considere, atq; hoc diebus omnibus facere, secutus
adiunxit & ait, Omnes dies in quibus obumbrat nubes super tabernaculū, in castris erūt fi/
lij Israël, & quādo protexerit nubes super tabernaculum dies plures. Deinde admonēs nō
hoc ex illorū necessitate fieri, sed dei uoluntate, Et custodient, inquit, filij Israël custodiā do/
mini, id est, custodiā quā præcepit dominus, & non promouebunt. Et tanq; diceretur, quan
do ergo promouebunt? Et erit, inquit, cum texerit nubes dies numero super tabernaculū, id
est, certo numero, qui numerus utiq; deo placet, per uocē domini in castris erunt & per præ
ceptum dñi promouebūt. Hanc uidetur dicere uocē domini, signū quod dat de statione &
motu nubis, quia & uox loquētis, proculdubio signum est uoluntatis. Quod ergo ait, & per
præceptū, hoc idē signū puto intelligēdum: quanq̃ possit uox & præceptū domini illud etiā
accipi quod locutus est ut solet ad Moysen, & præcepit hoc fieri. Neq; eñ scirēt illi promo/
uendum esse nube promouēte, & standū esse nube stante, nisi hoc eis ante præciperetur. In
his autē quæ dicta sunt nondū apparuit, utrum per diē tantū ambularent, an etiā per no/
B ctem: secundū signum quod nubes motu suo dabat. Fortassis enim quāuis plures dies in ca
stris manerēt nube nō promouēte, potuit tamen putari nubē nō solere ascendere de castris,
& signum itineris dare nisi per diē. Sequitur ergo & dicit, Et erit cum fuerit nubes à uespera
usq; mane & ascēderit nubes mane, & promouebunt die. Hic illa copulatiua cōiunctio mo
re scripturæ posita est, Nam ea detracta plenus est sensus hoc modo, Et erit cū fuerit nubes
à uespera usq; mane, & ascenderit nubes mane, promouebunt die. Deinde quia & nocte si
nubes ascenderet promouebant, atq; iter nocturnū si illud signum acciperent agebant, ad/
iunxit & ait, Vel nocte & si ascenderit nubes promouebunt. Sed locutio est inusitatior, Nō
enim tātum positum est, &, sed eo more positum est quo nō solet. Vnde mihi uidetur præ/
posteratus ordo uerborum, sicut sæpe in Latinis locutionibus fieri solet, Quod genus anti/
strophe dicit. Proinde si ita dicat, uel & nocte si ascēderit nubes, promouebūt: aut certe ita,
si & nocte ascenderit nubes, promouebunt, planissimus sensus est. Adhuc autē occurrebat
cogitanti, ut scire uellet, utrū quomodo cognitum est solere illos ad nubis signum diebus &
noctibus ambulare, uel diebus & noctibus in castris esse, ita etiam solerent per dies tātum
manere etiam quorū noctibus ambularent: quod arbitror scripturam in cōsequentibus in/
timasse cum dicit, Die uel mense diei, abundante nube obūbrante super illud, in castris erūt
filij Israël, & non promouebunt. Quia enim dixerat, uel nocte & si ascenderit nubes promo
uebunt, tanquā restabat ut diceret: die autē si non ascenderit nō promouebunt, quādo qua
si promouere debere uidebantur. Sed quia hoc etiam diebus plurimis fieri poterat, ut no
ctibus ambularent promouente nube, & ea manente diebus non ambularent, ideo posuit
die uel mense diei, Non dixit mense, ne ibi & noctes eiusdē mensis acciperentur: sed mense
diei, id est mense ex ea parte qua dies illi fuit, non ex ea qua nox. Die ergo uel mense diei, a/
bundante nube obumbrante, id est, abundante in obumbrando, uel abundantius obum/
brante super illud, illud scilicet tabernaculum: in castris erunt filij Israël, & non promoue/
bunt. Postremo repetijt, diuina autoritate factū, cui resisti utique non debebat, adiungens,
Quoniā

Quoniam per præceptum domini promouebũt. Custodiam domini custodierunt per præ ceptum domini in manu Moysi, Rediјt ad uerbum præteriti temporis, ut diceret, custodie rũt. Quod uero in fine posuit, In manu Moysi, usitatissima in scripturis locutio est, quia per Moysen hæc deus præcipiebat. C

XVII Et cum cõgregaueritis synagogam, tuba canetis, & nõ in signo. Non ergo ad hoc canendum præcipit, ut congregetur synagoga, nam si hoc fit, signum est: sed iam congregata synagoga, præcepit tuba canere, tanquam ad cãtum iam pertineat, non ad dãdum signũ, quo dato, fieri aliquid admoneat. Proinde cum hoc quod iam congregata synagoga tubis canebant, quisq; homo noui testamenti ad aliquid spiritale interpretatur, illi signum est, qui intelligit quare fiat: non illis qui non intelligebant, nisi quando ad hoc fiebat, ut aliquod opus indiceretur.

Num.10

XVIII Et auferam de spiritu qui est in te, & superponam super eos, & sustinebunt tecum impetum populi, & non portabis illos tu solus. Pleriq; latini interpretes non ut in Græco est transtulerunt, sed dixerunt, Auferam de spiritu tuo qui est in te, & ponam super eos, aut ponam in eis, & fecerunt sensum laboriosum ad intelligendum. Putari enim potest de spiritu ipsius hominis dictũ, quo humana natura cõpletur corpore adiuncto, quæ constat ex corpore & spiritu, quem etiam animam dicũt. De quo & Apostolus dicit, Quis enim hominũ scit quæ sunt hominis, nisi spiritus hominis qui in ipso est? Sic eñ & quæ dei sunt, nemo scit nisi spiritus dei. Et quod adiungit ac dicit, Nos aũt non spiritum huius mundi accepimus, sed spiritum qui ex deo est, Ostẽdit utiq; alium esse spiritum dei, cuius particeps fit spiritus hominis per gratiam dei: quamuis posset etiam sicut aliј interpretati sunt, intelligi spiritus dei in eo, quod dicitur de spiritu tuo qui est in te: ut dictum sit, tuo, quia fit etiam noster, qui dei est, cum accipimus eum: sicut de Ioanne dictum est, In spiritu & uirtute Heliæ, Non enim anima Heliæ in eum fuerat reuoluta. Quod si quidam hæretica peruersitate opinantur, quid dicturi sunt in eo quod scriptum est, Spiritus Heliæ requieuit super Helisæum, cum iam ille utiq; haberet animam suam: nisi quia dictum est de spiritu dei, ut etiam per illum operaretur, qualia per Heliam operabatur: non ab illo recedens, ut istũ posset implere: aut dispertitus minus esset in illo, ut posset ex aliqua parte & in isto esse? Deus est enim qui posset esse in omnibus tãtus, in quibus per illam gratiam esse uoluerit. Nunc aũt cum ita scriptum sit, Et auferam de spiritu qui est super te, nec dictũ sit, de spiritu tuo, facilior est absolutio quæstionis: quia intelligimus nihil aliud deum significare uoluisse, nisi ex eodẽ spiritu gratiæ illos quoq; habituros adiutorium, ex quo habebat Moyses: ut & isti haberent quantum deus uellet, nõ ut ideo Moyses minus haberet. D

Numeri.11.

1.Cor.2

Luce 1

4. Reg.2

XIX Et dixit Moyses, Sexcenta milia sunt peditum, in quibus sum in ipsis, & tu dixisti, Carnes dabo eis, & edent mense dierum, Nunquid oues & boues occidentur illis, & sufficient illis: aut omnis piscis congregabitur eis, & sufficiet eis? Quæri solet utrum hoc Moyses diffidendo dixerit, an quærẽdo. Sed si putauerimus eum diffidẽdo dixisse, nascetur quæstio cur hoc ei non exprobrauerit dominus, sicut exprobrauit quòd ad petram, unde aqua profluxit, uidetur de potestate domini dubitasse. Si autẽ dixerimus hoc eum dixisse quærẽdo modum quo fieret, ipsa domini responsio, ubi ad eum dixit, Nunquid manus domini non sufficiet, quasi redarguentis uidetur, quod iste illa non credidisset. Sed melius arbitror intelligi, dominum ita respondisse, tanquam modum futuri facti, quem ille requirebat, dicere noluerit, sed potius opere ipso suam potẽtiam demonstrare. Poterat enim & Mariæ dicẽti, Quomodo fiet istud, quoniam uirum non cognosco, à calumniantibus obiјci, quòd minus crediderit, cum illa modum quæsiuerit, non de uirtute dei dubitauerit. Quod autẽ responsum est illi, Spiritussanctus superueniet in te, & uirtus altissimi obumbrabit te, poterat & sic responderi quomodo hic, Nunquid spirituisancto impossibile est, qui superueniet in te? ac si idem ipse sensus conseruaretur. Porrò autem talia quædam dicẽs Zacharias, incredulitatis arguitur, & uocis oppressæ pœna plectitur. Quare? nisi quia deus non de uerbis, sed de cordibus iudicat. Alioquin & ad illam petram, unde aqua profluxit, poterant excusari uerba Moysi, nisi in eum clara esset diuina sententia, quòd diffidẽdo talia dixerit. Nam ita se ea uerba habent,

A bent, Audite me increduli, Nunquid de petra ista educimus uobis aquam? Deinde sequit᷑. Et eleuata Moyses manu sua percussit petram uirga bis, & exijt aqua multa, & bibit synagoga & pecora eorum. Vtiq; ad hoc cōgregauit populum, & ad hoc illam uirgam in qua tanta miracula fecerat sumpsit, eaq; petrā percussit, atq; inde solitæ uirtutis est consecutus effectus. Verba ergo illa quibus ait, Nunquid ex hac petra educimus uobis aquā? possent sic accipi, tanq; diceretur, Nēpe ex hac petra secundū uestram incredulitatē aqua educi nō potest. Vt deniq; percutiendo ostēderetur, fieri diuinitus potuisse quod illi infidelitate nō crediderūt, maxime quia dixerat, Audite me increduli: ita quidem intelligi possent hæc uerba, nisi deus qui cordis inspector est, quo animo dicta fuerint indicaret, Sequitur enim scriptura & dicit, Et dixit dominus ad Moysen & Aaron, Quoniā non credidistis sanctificare me in conspectu filiorū Israel, propter hoc non inducetis uos synagogā hanc in terrā quā dedi eis, Ac per hoc intelligit᷑ illa uerba ita dixisse Moysen, tanq; ad incertū percusserit, ut si nō sequeretur effectus, hoc prædixisse putaretur, cū ait, Nunquid ex hac petra educimus uobis aquā: quod in animo eius lateret omnino, nisi dei sententia proderetur. Econtrario itaq; isto loco debemus intelligere uerba Moysi de promissis carnibus, quærentis potius quomodo fieret q̄; diffidentis fuisse, quando sententia domini non secuta est quæ uindicaret, sed potius quæ doceret.

De uxore Moysi Aethiopissa quæri solet, utrū ipsa erat filia Iethro, an alteram duxerit uel superduxerit. Sed ipsam fuisse credibile est, De Madianitis quippe erat, qui reperiuntur in Paralipomenon Aethiopes dici, quando contra eos pugnauit Iosaphat. Nā in his locis dicit᷑ cos persecutus populus Israel, ubi Madianitæ habitāt, qui nūc Saraceni appellantur. Sed nunc eos Aethiopes nemo ferè appellat, sicut solent locorum & gentium nomina plerunq; uetustate mutari. XX Numeri 12 2. Paralip. 14

Et dixit ad eos. Ascēdite ista eremo, & ascendetis in mōtem & uidebitis terrā quæ sit, & populū qui insidet super eam, si fortis est an infirmus, si pauci sunt an multi. Exposuisse intelligitur, secundū quid dixerit, si

B potens est an infirmus, hoc est, si pauci sunt an multi. Nā quomodo possent de monte prospicientes sentire humanarum uiriū fortitudinē? Potest & alius sensus esse multo congruētior ueritati: quod ait, Ascendetis in montē, in ipsam terrā, dixit, quam explorare uolebant, Non enim possent facile exploratores intelligi, ubi tanq; peregrinātes omnia perquirebāt. Nā si de montis uertice eos putauerimus cōspexisse terrā & explorasse: quomodo possent exquirere omnia quæ Moyses exquirenda præcepit? Quomodo intrare ciuitates quas eos scriptura dicit intrasse? Quomodo de illa ualle botrū tollere, propter quem & loco nomen est inditū, ut uallis botri diceretur? In ipso ergo monte explorabatur terra, quia ipse erat à quo exploraretur: & ibi erat quidam depressior locus, de qua ualle botrus ablatus est. XXI Numeri 13

Et protulerunt pauorē terræ quā explorauerunt. Pauorem terræ dixit, non quod pa/ueat eadem terra, sed quē ex ea terra conceperāt. XXII

Caleph & Iesus Naue loquentes ad populū Israel ne timerent ingredi terram promissionis, dixerūt inter cætera, Vos aūt ne timueritis populū terræ, quoniā cibus nobis sunt, Abscessit enim tēpus ab eis, dominus aūt in nobis, ne timueritis eos. Quod dictū est, cibus nobis sunt, intelligi uoluerūt, cōsumemus eos. Quod uero adiunxerūt, abscessit enim tēpus ab eis, dominus aūt in nobis: satis diligēter non dixerunt, abscessit dominus ab eis, impij quippe antiquitus fuerunt: sed quoniā & impijs occulta dispensatione diuinæ prouidentiæ datur tēpus florendi atq; regnandi, abscessit, inquiunt, tēpus ab eis, dominus aūt in nobis: non dixerūt, abscessit tempus ab eis, & nostrū successit: dominus aūt in nobis, nō tempus. Illi enim tēpus habuerunt, isti dominū deū temporum creatorem & ordinatorē, & quorumq; ut ei placet distributorem. XXIII Numeri 14

Quod præcipitur quomodo expientur peccata quæ non sponte cōmittuntur, merito quæritur quæ sint ipsa peccata nolentiū: utrū quæ à nescientibus cōmittuntur: an etiam possit recte dici peccatū esse nolentis, quod facere compellitur: nam & hoc contra uoluntatem facere dici solet. Sed utiq; uult propter quod facit cum uult uiuere, si scilicet quisq; nisi fecerit mortē minetur. Vult ergo facere, quia uult uiuere: & ideo non per seipsum appetēdo XXIIII Numeri 15

ut falsum iuret, sed ut falsum iurando uiuat. Quod si ita est, nescio utrũ possint dici ista pec C
cata nolentium, qualia hic dicuntur expianda. Nam si diligenter consideratur, forte ipsum
peccare nemo uelit, sed propter aliud fit quod uult qui peccat. Omnes quippe homines qui
scientes faciunt quod non licet, uellent licere, Vsq; adeo ipsum peccare nemo appetit pro/
pter hocipsum, sed propter illud quod ex eo cõsequitur. Hæc si ita se habent, non sunt pec/
XXV cata nolẽtium, nisi nescientium: quæ discernuntur à peccatis uolentium. Et anima quæ
cunq; peccauerit in manu superbiæ, ex indigenis, aut ex proselytis, deum hic exacerbat: &
exterminabitur anima illa de populo suo, quoniã uerbum domini cõtempsit & mandata
eius disperdidit. Contritione conteretur anima illa, peccatum eius in illa. Quæ sint peccata
quæ fiunt in manu superbiæ, id est superbia committuntur, scriptura ipsa in cõsequentibus
satis exposuit, ubi ait, quoniã uerbũ domini contẽpsit. Aliud est ergo præcepta cõtemnere:
aliud magnipendere quidem, sed aut ignarum cõtra facere, aut uictum. Quæ duo fortasse
pertineant ad illa peccata quæ à nolẽtibus fiunt: de quibus superius quemadmodum deo
propitiato expiarentur admonuit: ac deinde subiecit peccata superbiæ, cũ quisq; superbien
do, id est præceptum contemnendo perperam facit. Quod genus peccati non dixit ullo ge/
nere sacrificij purgari oportere, tanq̃ insanabile iudicans, illa duntaxat curatione quæ per
sacrificia gerebatur, qualia facienda in hac scriptura præcipiuntur, Quæ si per ipsa attendã/
tur, nullo pacto possunt mederi, Si aũt res ipsæ quarum hæc sacramenta sunt inquirantur,
Prouerb. 18 in eis inueniri poterit purgatio peccatorum. Quod ergo scriptum est, Peccator cũ uenerit
in profundũ malorum contemnit: iste significatus est, quem scriptura hoc loco dicit, in ma/
nu superbiæ delinquere. Hoc igitur sine pœna eius qui committit non potest aboleri, atq;
ideo non potest non punitũ esse: & cum pœnitendo sanatur, ipsa afflictio pœnitentis pœ/
na peccati est, q̃uis medicinalis & salubris. Merito quippe magnũ iudicatur peccatũ cũ su
perbia præceptũ contemnit: sed ecõtrario ut sanari possit, cor contritũ & humiliatum deus
non spernit. Veruntamen quia sine pœna non fit, ideo talia hic dicta sunt: deũ, inquit, hic D
exacerbat: quia deus superbis resistit. Et exterminabitur anima illa de populo suo, quoniã
talis omnino in numero eorum qui ad deum pertinent nõ est: quoniam uerbũ domini cõ/
tempsit & mandata eius disperdidit, contritione conteretur anima illa. Quare aũt contritio
ne conteretur, consequenter adiungit dicens, Peccatũ eius in illo: ac per hoc si tali peccato de
bitã contritionem ipse sibi adhibeat pœnitendo, cor contritum ut dictũ est, deus non sper/
net: q̃uis in græco nõ dictũ sit hoc loco, contritione conteretur, sed ex contritione exteretur
anima illa. Quod ita accipi potest, quasi omnimodo terendo extinguatur ac si nõ sit. Sed
prius natura immortalitatis animæ hunc intellectũ recusat, Deinde si quod exteritur, omni
Eccli. 6 modo efficeretur ut non sit, non diceret de sapiẽte, Et gradus ostiorũ eius exterat pes tuus,
Verũ illa discretio magis magisq; consideranda est: utrũ nemo peccet nisi aut ignarus, aut
XXVI uictus, aut contemnens, unde nũc longum esset disputare. Quid est quòd Dathan &
Numeri 16 Abiron cum in seditionem consurrexissent, uocati à Moyse ac superbe & iniuriose respon/
dentes, Nunquid pusillum hoc, quoniam eduxisti nos in terrã fluentem lac & mel, interfice
re nos in eremo: quoniã praees nobis princeps, & tu in terram fluentem lac & mel induxisti
nos, & dedisti nobis sortem agri & uineas: post hæc addiderunt, Oculos hominum illorũ
abscidisses: non ascendimus: quorũ hominũ oculos dixerunt? Vtrũ populi Israel, tanq̃ di/
centes, Si ista præstitisses, oculos hominum illorũ abscidisses: id est ita te diligerent ut ocu/
Gal. 4 los suos eruerent & darẽt tibi, Quod indicium magnũ dilectionis, & apostolus dicit, Quo
niam si fieri posset oculos uestros eruissetis & dedissetis mihi. Et deinde plenam contuma/
ciam addiderunt, Nõ ascendimus, id est nõ ueniemus, quia uocauerat eos. An potius ocu/
los hominum, illorum dicit hostium qui nimis acres & terribiles fuerant nuntiati: tanq̃ di/
cerent, & si hoc fecisses, nõ tibi obtemperaremus: nisi q; modus uerbi alius pro alio positus
est, ut non dicerent, non ascenderemus, sed non ascendimus quodam genere locutionis?
XXVII Et locutus est dominus ad Moysen & Aaron dicẽs, Abscedite uos de medio synago
gæ

A gæ istius. Notandū est tunc iubere dominū separationē fieri corporalem, cum iā uindicta
imminet malis. Sic Noe cū domo sua separatur à cæteris diluuio perituris, Sic Loth cū suis
separatur à Sodomis igne cœlitus consumendis, Sic ipse populus ab Ægyptijs marinis flu
ctibus obruēdis, Sic isti nunc à synagoga Chore Abiron & Dathan, qui se primitus per se
ditionē abrūpere uoluerunt: cum quibus tamen sancti antea uiuētes & cōuersantes, & cum
cæteris quos reprobat deus secundū uerba quæ in eos increpans dicit, contaminari tamen
ab eis minime potuerūt: nec separari iussi sunt, quando uindictā dominus, siue differebat,
siue talē adhibebat, qua innocentes periclitari lædiúe non possent, sicut serpentū morsibus,
sicut strage mortium qua deus quē uolebat sicut uolebat alio percutiebat intacto: non sicut
aqua diluuij, aut ignea pluuia, aut aqua maris, aut hiatu terræ, quæ permixtos poterat pa/
riter absumere: non quia & ibi deus suos conseruare non posset, sed quia opus erat tētatio/
ne miraculi ubi separatio fieri poterat, ut uel aqua, uel ignis, uel hiatus terræ q̄s inuenisset
auferret. Sic & in fine à zizanijs separabuntur frumenta, & malos cremantibus flammis, XXVIII
iusti fulgebunt sicut sol in regno patris eorum. Quod ait Moyses de Chore & Abirō
& Dathan, in uisione ostēdet deus, & aperiens terra os suū absorbebit uos. Quidam inter
pretati sunt, in hiatu ostendet dominus: credo putantes dictum χάσματι, quod græce po/
situm est φάσματι, quod pro eo dictum est, ac si diceretur in manifestatione, quod apertis
oculis apparebit. Non enim sic dictū est, in uisione, quēadmodum solent dici uisiones, siue
somniorū, siue quarumcunq; in ecstasi figurarū: sed ut dixi, in manifestatione. Nōnulli aūt
aliud opinantes, in phantasmate interpretari uoluerunt. Quod omnino sic abhorret à con
suetudine locutionis nostræ, ut nusq̄; ferè dicatur phantasma, nisi ubi falsitate uisorū intel/
lectus noster illuditur, q̄q̄uis & hoc à uidendo sit dictū. Sed ut dixi, aliud loquendi cōsuetu
do præiudicauit. Et descenderūt ipsi & omnia quæcunq; sunt eis uiuentes ad inferos. XXIX
Notandū secundū locū terrenū dictos esse inferos, hoc est in inferioribus terræ partibus.
B Varie quippe in scripturis & sub intellectu multiplici, sicut rerū de quibus agitur sensus exi
git, nomen ponitur inferorū, & maxime in mortuis hoc accipi solet. Sed quoniā istos uiuen
tes dictū est ad inferos descendisse, & ipsa narratione quid factū fuerit satis apparet: mani/
festū est, ut dixi, inferiores partes terræ inferorū uocabulo nūcupatas, in cōparatione huius
superioris terræ in cuius facie uiuitur: sicut in cōparatione cœli superioris ubi sanctorum de
moratio est angelorū, peccantes angelos in huius aeris detrusos caliginē, scriptura dicit tāq̄
carceribus inferi puniendos reseruari, Si enim deus, inquit, angelis peccātibus nō pepercit, 2.Pet.2.
sed carceribus caliginis inferi retrudens tradidit in iudicio puniēdos reseruari: cū apostolus
Paulus principē potestatis diabolū dicat, qui operatur in filijs diffidentiæ. Et dixit do Ephe.2. XXX
minus ad Moysen & ad Eleazarū filiū Aaron sacerdotē. Tollite thuribula ærea è medio
exustorū: & ignē alienū hunc semina ibi: quia sanctificauerunt thuribula peccatorū horum
in manibus suis: & fac ea laminas ductiles circūpositionē altari: quoniā oblata sunt ante do
minū & sanctificata sunt: & factæ sunt in signū filijs Israel. Hoc loco cur non ad Moysen &
Aaron sicut in superioribus dominus locutus sit, sed ad Moysen & Eleazarū filiū Aaron,
hæc mihi causa interim occurrit: Quoniā quæstio erat de progenie sacerdotū, id est de quo
genere esse deberēt: unde illi ex alio genere, quia sibi usurpare sacerdotiū ausi sunt, tā horrē/
do & mirabili supplicio perierunt: non ad Aarō, quia iā summus sacerdos erat, sed ad Elea
zarū uoluit loqui deus qui ei succedere debebat, & secundo iā sacerdotio fungebatur, ut eo
modo seriē generis cōmendaret quæ in successionibus sacerdotū esse deberet. Vnde etiam
in cōsequentibus dicit, Et accepit Eleazar filius Aarō sacerdotis thuribula ærea quæ antea
obtulerunt qui exusti sunt, & addidit ea circūpositionē altaris memoriale filijs Israel, ut nō
accedat quisq̄; alienigena qui non est de semine Aaron imponere incensum ante dominū:
& nō erit sicut Chore & sicut cōspiratio eius, sicut locutus est dominus in manu Moysi. Hoc
ergo modo uoluit per Eleazarū deus non sacerdotiū quod iā erat in Aaron, sed successio/

nis sacerdotalis progeniē cōmendare. Quod uero ait, Et ignē alienū hūc semina, ibi sparge; C
intelligendum est. Et quod addidit, Quia sanctificauerunt thuribula peccatorum horum in
manibus suis, locutione quidem inusitata expressa sententia est. Sed notādum nouo modo
dicta sanctificata pœna eorum, à quibus hoc peccatum fuerat perpetratum: quia per eos
exemplum datum est cæteris, quo timerēt. Circūpositionem autem altari cur ex eis fieri uo-
luit, addidit dicens: quoniam oblata sunt ante dominum, & sanctificata facta sunt in signū
filiis Israel: non ergo in eis reprobari uoluit, q̀ à talibus oblata sunt, sed hoc potius attendi
ante quem oblata sint: id est quia ante dominum, ut plus in eis ualeret nomen domini, ante
quem oblata sunt, quàm pessimum meritum eorum, à quibus oblata sunt. Hoc autem iam
& in Exodo cōmemorauerat scriptura, quādo altare fabricatum dicit. Vnde intelligitur ge-
nera rerum gestarum distributa esse per libros, non temporum ordo cōtextus. Nam & de
uirga Aaron quomodo res gesta sit, ut & florens & germinans electionem sacerdotii eius,
diuinitus indicaret, in hoc libro scriptura narrauit, & tamen de ipsa uirga in Exodo dici-
tur, ut in sanctissanctorum, cum manna in arca poneretur, quando præcipitur de taberna
culo fabricando: quod utique longe ante præceptum est, quàm ipsum tabernaculum fabri-
catum perfectumq; consisteret. Stetit autem primo mense secundi anni, ex quo de Ægy-
pto egressi sunt: & liber iste incipit à secūdo mense eiusdem anni secundi, primo die mensis.
Vnde clarum est ista, si librorum ordinem consideremus, per recapitulationem, id est præ-
teritorum recordationē cōmemorari, quæ putant, qui minus diligenter intendunt, eodē fa-
XXXI cta ordine, quo narrantur. Et ait dominus ad Aaron dicens, Tu & filii tui, & domus
Numeri 18 patris tui tecum accipietis peccata sanctorum: & tu & filii tui accipietis peccata sacerdotii ue-
stri. Hæc sunt peccata quæ appellantur sacrificia pro peccatis. Proinde peccata sanctorum
dictum est, non quæ sancti committunt, sed ab eo quòd sunt sanctasanctorum, quia in san
ctis offeruntur. Et peccata dicuntur sacrificia pro peccatis: ideo appellata sunt peccata san-
ctorum. Et peccata sacerdotii uestri, id est eadem ipsa quæ offeruntur pro peccatis: sicut eti D
XXXII am in Leuitico declarat, & pertinere debere dicit ad sacerdotem. Primogenita omnia
quæcunq; fuerint in terra eorum, quantacunq; attulerint domino, tibi erunt. Hic primoge-
nita, non fœtus primitiuos pecorum dicit: nam ipsa græce πρωτότοκα nominantur, hæc au-
tem πρωτογεννήματα. Sed latine duabus his rebus, duo nomina reperta nō sunt. Et ideo ista
πρωτογεννήματα quidam primitias interpretati sunt. Sed primitiæ ἀπαρχαὶ dicuntur, & aliud
sunt. Hæc igitur tria ita discernuntur, quia πρωτότοκα sunt primitiui animalium fœtus, eti-
am hominum: πρωτογεννήματα uero, primi fructus de terra sumpti, uel de arbore, uel de ui-
te. Primitiæ autem de fructibus quidem, sed iam redactis ab agro: sicut de massa, de lacu,
XXXIII de dolio, de cupa, quæ primitus sumebātur. De iuuenca rufa, cuius cinerem ad aquam
Num. 19 aspersionis, eorumq; mundationem qui mortuum tetigerint, proficere lex mādauit, nec tan
gere permittimur. Euidentissimum enim signum in ea noui testamenti præfigurabatur, nec
satis digne festinantes dicere de tanto sacramento ualemus. Primo enim quòd ita cœpit de
hac re loqui scriptura, quem non moueat, & intentissimam mentem faciat in altitudine sa-
cramenti? Et locutus est, inquit, dominus ad Moysen & Aaron dicens, Ista distinctio legis
quæcunq; constituit dominus: proculdubio non est distinctio nisi inter aliqua duo uel plu-
ra: nam distinctionem singularitas non requirit. Nec distinctionem cuiuslibet rei comme-
morauit, sed addidit legis, nec cuiuscunq; legis: assidue quippe in scriptura dicitur de una-
quaq; re, de qua legitime præcipitur, Hæc est lex illius uel illius rei: non uniuersalis lex, quæ
continet omnia quæ legitime præcipiuntur. Hic uero cum dixisset, Hæc est distinctio legis,
secutus adiunxit, Quæcunq; constituit dominus, præcipiendo utiq;, non creando. Nam eti-
am nonnulli interpretes, Quæcunq; præcepit dominus, transtulerūt. Si ergo hæc est distin-
ctio legis, quæcunq; præcepit dominus, proculdubio magna est ista distinctio. Et recte in-
telligitur duo testamenta distinguere. Eadem quippe sunt in ueteri & nouo: ibi obumbra-
ta,

A ta,hic reuelata:ibi præfigurata,hic manifestata. Nam non solum sacramenta diuersa sunt,
uerumetiam promissa ibi uidentur tēporalia proponi,quibus spiritale præmium occulte si
gnificetur: hic autem manifestissime spiritalia promittūtur & æterna. Temporaliū autem
bonorū atq; carnalium , & spiritalium atq; æternorū, quæ clarior certiorq; distinctio est,
q̄ passio domini nostri Iesu Christi: in cuius morte satis constitit, non istam terrenā tran/
sitoriamq; felicitatem à domino deo pro magno munere sperandam & optandam, Quan
doquidem in unigenito filio suo, quem tanta illa perpeti uoluit,longe aliud à se peti expe/
ctariq; oportere apertissima distinctione declarauit. Hanc ergo passionem domini nostri
Iesu Christi,uelut distinctione duorum testamentorum,hoc quod de iuuencæ rufæ macta
tione narratur,satis congrue præfigurat. Locutus est enim dominus ad Moysen & Aaron
dicens,Ista distinctio legis quæcunq; constituit dominus , ac deinde mandare incipit hæc
adiūgens & dicens,Loquere filijs Israel.Potest etiam ita distingui, Et locutus est dominus
ad Moysen & Aaron dicens,Ista distinctio legis quæcunq; constituit dominus dicens, nō
quæcunque constituit dominus creans, sicut cœlum & terram & omnia quæ in eis sunt:sed
quæcunq; constituit dominus dicens, in duobus uidelicet testamentis:ut deinde sequatur,
Loquere filijs Israel,& accipiant à te iuuencam rufam sine uitio. Iuuenca rufa carnem Chri
sti significat,Sexus fœmineus est, propter infirmitatem carnis,Rufa est,propter ipsam cru
entam passionem , Quod autem ait, accipiant à te, in ipso Moyse figuram legis ostendit:
quoniam secundum legem sibi uisi sunt occidere Christum , quia soluebat secundum ipsos
sabbatum,& sicut putabant obseruationes legitimas prophanabat . Quod ergo sine uitio
dicitur hæc iuuenca,mirum non est,Hanc enim carnem etiā cæteræ hostiæ figurabant, ubi
similiter sine uitio pecora immolari iubētur. Erat quippe illa caro in similitudine carnis pec
cati,sed non caro peccati . Veruntamen hic ubi euidentius legis distinctionem deus uoluit
commendare,parum fuit dicere sine uitio,nisi diceretur,quæ non in se habet uitiū. Quod si
B repetendi causa dictum est,fortasse non frustra est , ꝙ eam rem ipsa repetitio firmius com/
mendauit. Quanquam & illud non abhorret à uero,ut ideo additum intelligatur,quæ nō
habet in se uitiū, cum iā dictum esset,iuuēcam sine uitio , quia in se nō habuit uitium caro
Christi , in alijs autem habuit qui membra sunt eius , Quæ enim caro in hac uita sine pec/
cato,nisi illa sola quæ non habet in se uitium?Et non est suppositum super eam iugū,Non
enim subiugata est iniquitati,cui subiugatos inueniēs liberauit , & eorum uincula dirupit, Psal. 115
ut ei dicatur, Dirupisti uincula mea tibi sacrificabo hostiam laudis.Super illius quippe car
nem non est positum iugum, qui potestatem habuit ponendi animam suam & iterum su/
mendi eam, Et dabis eam, inquit,ad Eleazarum sacerdotem.Cur non ad Aaron,nisi forte
ita præfiguratum est,non ad tempus quod tunc erat,sed ad posteros huius sacerdotij passi
onem domini peruenturam?Et ejicient eam extra castra, Sic & eiectus est dominus passu/
rus extra ciuitatem.Quod autem ait,in locum mundum,ita significatum est, quia non ha/
buit causam malam.Et occident eam in conspectu eius,sicut occisa est caro Christi in cōspe
ctu eorum qui futuri erant in nouo testamento domini sacerdotes.Et accipiet Eleazar san/
guinem eius & asperget contra faciem tabernaculi testimonij in sanguine eius septies.Hæc
testificatio est Christum secundum scripturas fudisse sanguinem in remissionem peccato/
rum,Ideo contra faciem tabernaculi testimonij,quia non aliter declaratum est q̄ fuerat di
uino testimonio prænuntiatum.Et ideo septies,quia ipse numerus ad mundationem perti
net spiritalem.Et cremabunt eam in conspectu eius, Puto quia cōcrematio ad signum per
tinet resurrectionis.Natura est quippe ignis ut in superna moueatur,& in eum conuertitur
quod crematur,Nam & ipsum cremare de græco in latinum ductum uerbum est à suspen
sione.Quod uero additum est,in conspectu eius.id est in conspectu sacerdotis:hoc mihi in
sinuatum uidetur,quia illis apparuit resurrectio Christi qui futuri erant regale sacerdotiū.
Iam quod sequitur,Et pellis eius & carnes & sanguis eius cum stercore eius comburetur,id/
ipsum expositum est quomodo concremabitur:& significatum est, ꝙ non solum substātia

mortalis corporis Christi, quæ commemoratione pellis & carnium & sanguinis intimata C est: uerumetiam contumelia & abiectio plebis, quam nomine stercoris significatam puto, cõuerteretur in gloriam, quam combustionis flamma significat. Et accipiet sacerdos lignũ cedrinum & hysopum & coccinum & immittet in medium combustionis iuuẽcæ. Lignum cedrinum spes est, quæ debet in supernis firmiter habitare. Hysopus fides, quæ cum sit herba humilis radicibus hæret in petra: Coccinum charitas, quod feruorem spiritus igneo colore testatur. Hæc tria debemus mittere in resurrectionem Christi, tanquam in medium com-

Col. 3 bustionis illius, ut cum illo sit abscondita uita nostra, sicut dicit apostolus, Et uita nostra abscondita est cum Christo in deo. Et lauabit uestimenta sua sacerdos, & lauabit corpus suum aqua, & postea introibit in castra, & immundus erit sacerdos usque ad uesperam. Lauatio uestimentorum & corporis quid est, nisi mundatio exteriorum & interiorum? Et hæc sacerdos. Deinde sequitur, Et qui comburet eam, lauabit uestimenta sua & lauabit corpus suum aqua, & immũdus erit usque ad uesperam. In eo qui comburit, eos figuratos arbitror qui Christi carnem sepelierunt, resurrectioni eam ueluti conflagrationi mandantes. Et congregabit homo mundus cinerem iuuẽcæ, & ponet extra castra in locum mundũ. Quid dicimus cinerem iuuencæ, reliquias uidelicet illius interfectionis & combustionis, nisi famã

Psal. 36. quæ consecuta est passionem resurrectionemque Christi? Quoniam sunt reliquiæ homini pacifico. Nam & cinis erat, quia uelut mortuus ab infidelibus condemnabatur: & tamen mundabat, quia & resurrexisse à fidelibus credebatur. Et quia hæc fama apud eos maxime claruit qui in cæteris gentibus erant, & non erant de consortio Iudæorum: ideo dictũ esse existimo: & congregabit homo mundus cinerem iuuencæ: mundus utique ab interfectione Christi, quæ Iudæos fecerat reos. Et reponet in locũ mundum, id est honorabiliter tractabit. Tamen extra castra: quia extra celebrationem Iudaicæ consuetudinis honor euangelicus claruit. Et erit synagogæ filiorũ Israel in conseruationem, Aqua aspersionis, purificatio est. Postea declarat plenius quemadmodum ex isto cinere fiebat aqua aspersionis, unde D mundabantur à contactu mortuorum, quod utique significatur ab iniquitate moribũdæ uel morticinæ uitæ. Sed mirum est quod sequitur: Et qui congregat, inquit, cinerem iuuencæ lauabit uestimenta sua, & immundus erit usque ad uesperam. Quomodo erit ex hoc immundus qui mũdus accesserat: nisi quia & hi qui sibi uident mundi, in fide Christiana se agnoscunt, quia omnes peccauerunt & egent gloria dei, iustificati gratis per sanguinem ipsius. Hunc tamen uestimenta sua lauare dixit, nõ etiam corpus suum, Credo quòd illius cineris congregatione & repositione in loco mundo, si hæc spiritaliter intelligãtur, iam intrinsecus uult intelligi fuisse mundatũ: sicut Cornelius audiẽs & credens quod prædicauerat Petrus ita mundatus est, ut ante uisibilem baptismum cum suis qui aderant acciperet donum spiritus sancti. Veruntamẽ nec uisibile sacramentũ contẽni potuit, ut ablutus etiã extrinsecus lauaret quodammodo uestimẽta sua. Et erit, inquit, filijs Israel, & proselytis qui apponũtur, legitimum æternum. Quid aliud ostenditur, nisi baptismum Christi quem significat aqua aspersionis, & Iudæis & gentibus profuturum, id est filijs Israel & proselytis, tanquam naturalibus ramis, & inserto pinguedini radicis oleastro? Quem autem non faciat intentum quòd post ablutionem de singulis quibusque dicitur: & immũdus erit usque ad uesperam? Neque hic tantum, sed in omnibus, aut penè in omnibus talibus mundationibus hoc dicitur. Vbi nescio utrum aliquid aliud possit intelligi: nisi quòd omnis homo post remissionẽ plenissimam peccatorum permanendo in hac uita contrahit aliquid unde sit immundus usque ad eiusdem uitæ finem, ubi ei dies iste quodammodo clauditur, quod significat uespera. Deinde incipit scriptura dicere, & exequitur quemadmodum immundi facti homines aqua illa aspersionis purificentur, Qui tetigerit, inquit, mortuum, omnis anima hominis immunda erit septem diebus, hic purificabitur die tertio & die septimo, & mundus erit. Et hic nihil aliud intelligendum uideo, nisi contactum mortui, esse hominis iniquitatem. Septem uero dierum immundiciam propter animam & corpus dictam puto, animam in ternario,

corpus

A corpus in quaternario. Quod quare ita sit, longum est disputare. Secundum hoc arbitror dictum per prophetam, In tribus & quatuor impietatibus non aduersabor. Adiungit autem dicens, Si aūt non purificatus fuerit die tertio & die septimo, non erit mundus. Omnis qui tetigerit ab omni anima hominis & mortuus fuerit, & nō fuerit purificatus, id est ante mortuus fuerit tacto mortuo quàm fuerit purificatus, tabernaculum domini polluit: exterminabit᷑ anima illa ex Israel. Notandū est ꝙ difficillime reperitur in his libris aliquid euidentius, de uita animæ post mortem, fuisse conscriptum. Die tertio & in die septimo: & purificabitur die septimo & lauabit uestimenta sua, & lauabit aqua & immundus erit usq; ad uesperam. Alia est aqua aspersionis, & alia utiq; illa qua lauit uestimenta sua. Et lauabitur aqua: quam puto spiritalem intelligendam per significationem, non per proprietatem. Nā sine dubio uisibilis erat: sicut illæ omnes umbræ futurorum. Proinde qui sacramēto baptismi recte abluitur, quod illa aspersionis aqua figurabatur, mundatur spiritaliter, id est inuisibiliter in carne & in anima ut sit mundus & corpore & spiritu. Quod uero hysopo dixit aqua aspersionis aspergi: qua herba supra diximus fidem significari: quid aliud occurrit, nisi quod scriptum est, Fide mundans corda eorum, Non enim prodest baptismus, si desit fides. A uiro autem mundo dixit hoc fieri, ubi significantur ministri portantes personas domini sui, qui uere mundus est. Nam & de his ministris in consequentibus dicit, & qui circūasperget aquam aspersionis, lauabit uestimenta sua, id est obseruabit & corpus. Et qui tetigerit aquam aspersionis immundus erit usq; ad uesperam. Et omne quodcūq; tetigerit immūdus, immundum erit. Et anima quæ tetigerit, immunda erit usq; ad uesperam. Iam dixi superius quid mihi significare uideatur usq; ad uesperam. Omnis qui tetigerit super faciem campi uulneratum, aut mortuum, aut os hominis, aut monumentum, Quæri potest quid dictum sit uulneratum, aut mortuum. Si enim aliud uoluit intelligi uulneratum, aliud mortuū: cauendū est ne putetur immundus esse etiam qui tetigerit uulneratum uiuū: quod utiq; absurdum est. Sed quia possunt et mortui esse uulnerati, ipsos mortuos intelligit᷑ discreuisse: ut & uulneratū mortuū intelligamus, id est uulnere perēptū, & mortuū sine uulnere. Quòd de petra aqua educta est, apostolus Paulus q̄d esset exposuit ubi ait, Et omnes eundem potū spiritalem biberunt. Bibebant autem de spiritali sequenti eos petra, Petra autem erat Christus. Significata est ergo de Christo profluens gratia spiritalis, qua interior sitis irrigaretur. Sed quòd uirga petra percutitur, crux Christi figuratur. Ligno enim accedente ad petram, gratia manauit, & ꝙ bis percutitur euidentius significat crucem. Duo quippe ligna sunt crux. Quod de aqua illa quæ de petra profluit dicitū est, Hæc aqua contradictionis, quia maledixerant filij Israel ante dominum & sanctificatus est in ipsis: prius maledixerunt quando locuti sunt contra beneficium domini quòd educti erant de Ægypto: & postea sanctificatus est in ipsis, cum illo miraculo profluentis aquæ eius sanctitas declarata est. An forte duo genera hominū demonstrauit, & contradicentium gratiæ Christi, & percipiētium gratiam Christi: ut illis sit aqua contradictionis, istis sanctificationis. Nam de ipso domino in euangelio legitur, Et in signum cui contradicetur. Quod inter mandata Moyses ad regem Edom dicit inter cætera. Neque bibemus aquam de lacu tuo, intelligendum est gratis, id est quia non gratis bibemus. Quod postea manifestat dicens, Si autem de aqua tuā bibemus ego & pecora mea, dabo pretium tibi. Non declinabimus in dextera neque in sinistra. Pluraliter dictum est, in ea quæ dextera sunt, uel quæ sinistra sunt. Non introibitis in terram quam dedi filijs Israel in possessionem: quoniam exacerbastis me super aquam maledictionis. Quam dixit superius aquam contradictionis, ipsam dicit hic maledictionis. Non enim ait ἀντιλογίας, sed λοιδορίας. Et uouit Israel uotum domino, & dixit, Si mihi tradideris populum istum subiectum, id est si mihi eum tradendo subieceris, anathemabo illum & ciuitates eius. Hic uidendum est quomodo dicatur anathemabo, quod uouetur & tamen pro maledicto ponitur, sicut & de isto populo dicitur, Vnde illud est,

Marginalia: Amos 1. — Acto. 15 — XXXIIII Numeri 19 — B — XXXV Numeri 20 — XXXVI — XXXVII — XXXVIII — XXXIX — LX

Si quis uobis euãgelizauerit præter q̃ quod accepistis, anathema sit. Hinc uulgo dictũ est, C
ut deuotatio dicatur, Nam deuotare se quenquam nemo ferè dicit, nisi maledicens.

XLI Et anathemauit eum & ciuitatẽ eius, & uocatum est nomen loci illius anathema. Hinc dictũ est anathema, quod detestabile aliquid & abominabile uideatur. Vt enim nihil inde uictor in usus suos auferret, sed totum in pœnam luendam uoueret, hoc erat anathemare, quod uulgo dicitur deuotare. Origo autem huius uerbi est in Græca lingua ab his rebus quæ uotæ & persolutæ, hoc est, promissæ & redditæ sursum ponebãtur in templis, ἀπὸ τοῦ ἄνω τίθεσθαι, hoc est, sursum ponere, uel figendo, uel suspendendo.

XLII In itinere filiorũ Israël quo castra promouebant atq; ponebãt, inter cætera scriptum est, Et inde castra collocauerũt trans Arnon in Hermon, quod extat à limitibus Amorræorum. Est enim Arnon limes inter Moab & inter Amorræum. Propterea dicitur in libro, Bellum domini Moab inflammauit & torrentes Arnon, & torrentes constituit inhabitare. Et in quo libro hoc scriptum sit, non commemorauit, neque ullus est in his quos diuinæ scripturæ canonicos appellamus. De talibus occasiones reperiunt qui libros apocryphos incautorum auribus & curiosorum conantur inserere, ad persuadendas fabulosas impietates. Sed hic dictum est scriptum in libro, non dictum est in cuius prophetæ, uel patriarchæ sancto libro. Neque negandum est fuisse iam libros siue Chaldæorum, unde egressus est Abraam, siue Ægyptiorum, ubi didicerat Moyses omnem illorum sapientiam, siue cuiusq; gentis alterius, In quorum librorum aliquo potuit hoc esse scriptum: qui tamen non ideo sit assumendus in eas scripturas, quibus diuina commendatur autoritas: sicut nec propheta ille Cretensis cuius mentionem facit apostolus, nec Græcorum scriptores uel philosophi uel poëtæ, quos idem ipse apostolus magnum sanè aliquid & ueraciter promptum
Act.17 apud Athenienses loquens dixisse confirmat, In illo enim uiuimus & mouemur & sumus. Licet enim diuinæ autoritati unde uoluerit quod uerum inuenerit testimoniũ sumere, sed non ideo omnia quæ ibi scripta sunt accipienda confirmat. Cur autẽ hoc isto commemoratum sit loco, non euidenter apparet, nisi forte ut fines illic inter duas gentes constituerentur, bello actum est, quòd bellum eiusdem loci homines propter magnitudinem, bellum domini esse dixerunt, ut scriberetur in aliquo eorum libro, bellum domini Moab inflammauit: quòd uel arserit eodem bello ista ciuitas, aut ad pugnandum inflammata sit, hoc est excitata, uel si quid aliud in obscuritate loci huius latet. D

XLIII Hic est puteus quem dixit dominus ad Moysen, Congrega populum & dabo eis aquam bibere. Ita hoc commemoratum est, quasi alicubi superius hoc ad Moysen dixisse dominus legatur. Sed quia nusquam reperitur, hic intelligendum est, & illic bibisse populum qui de siccitate conquerebatur.

XLIIII Et percussit eum Israël nece gladij, Et dominati sunt terræ eius ab Arnon usq; Oboth, & usque ad filios Ammon, quoniam Iazer termini filiorum Ammon sunt. Et accepit Israël omnes ciuitates istas, Et habitauit Israël in omnibus ciuitatibus Amorræorum in Esebon. Hic certe Israël possedit ciuitates Amorræorum quas bello superauit, quia non eas anathemauit. Nam si eas anathemasset, possidere illi nõ liceret, nec inde ad usus suos aliquid prædæ usurparet. Notandum est sanè quemadmodum iusta bella gerebantur. Innoxius enim transitus negabatur, qui iure humanæ societatis æquissimo patere debebat. Sed iam ut deus sua promissa compleret, adiuuit hic Israëlitas quibus Amorræorum terram dari oportebat. Nam Edom cum similiter eis transitum denegaret, non pugnauerunt cum ipsa gente Israëlitæ, id est, filij Iacob cum filijs Esau duorum germanorum atque geminorum, quia terram illam Israëlitis non promiserat, sed declinauerunt ab eis.

XLV Propterea dicẽt ænigmatistæ, Venite in Esebon & cætera. Qui sint ænigmatistæ ideo non apparet, quia non sunt in consuetudine litteraturæ nostræ, neque in ipsis diuinis scripturis ferè alio loco reperitur hoc nomen, Sed quia uidentur quasi canticum dicere quo cecinerunt bellum inter Amorræos & Moabitas gestum, in quo Seon rex Amorræorum Moabitas superauit, non incredibiliter putantur isti ænigmatistæ sic tunc appellati, quos

poëtas

A poetas nos appellamus, eo quòd poetarum sit consuetudo atque licentia miscere carmini/
bus suis ænigmata fabularum, quibus aliquid significare intelligantur, Non enim aliter
essent ænigmata nisi illic esset tropica locutio, qua discussa perueniretur ad intellectum qui
in ænigmate latitarat. Quod dicit scriptura, Posteaquam Israel uicit Amorræ/ XLVI
os, & possedit omnes ciuitates eorum, misisse legatos Balach regem Moabitarum ad Numeri 22
conducendum Balaam, à quo malediceretur Israel, satis ostenditur non omnes Moabi/
tas uenisse in conditionem Seon regis Amorræorum quando eos bello superauit. Si qui/
dem remansit gens Moabitarum usque ad illud tempus ubi regnaret Balac rex Moab.
Quod uero Moab dixit senioribus Madian, id est Moabitæ senioribus Madianita/
rum, Nunc adiunget synagoga hæc omnes qui in circuitu nostro sunt, non una gens
erat, sed uicini ad uicinos dixerunt quod pariter cauendum esset. Nam Moab filius fuit
Loth ex una filiarum, Madian uero filius Abrahæ de Cethura. Non itaque una gens erat XLVII
sed duæ uicinæ atque conterminæ. Quid est quod scriptum est, Et diuinatio/
nes in manibus eorum, cum de his diceretur quos miserat Balach ad conducendum Ba/
laam ut malediceret Israel? Nunquid nam ipsi diuinabãt, an aliqua ferebant unde faceret
Balaam quo possit diuinare, tanquam aliqua quæ in sacrificijs incenderentur, aut quoquo
modo impenderentur, & ideo dictæ sunt diuinationes, quia per hæc ille poterat diuinare?
an quid aliud? Obscure enim dictum est, Notandum sanè q uenit deus ad Balaam & di/
xit ei, Quid homines qui penes te, &c. Nec dictum est, utrum in somnis hoc factũ sit, quãuis
per noctem factum satis eluceat, cum post hæc dicit scriptura, Et exurgens Balaam mane.
Potest enim mouere quomodo cum homine pessimo deus locutus sit, quod etiã si in som/
nis factum esse constaret, non ideo nulla quæstio remaneret propter ipsam indignitatem,
Sic & dominus Iesus Christus ait de diuite illo qui destruere ueteres apothecas & amplio/
res nouas disponebat implere, dixit ad illũ dominus, Stulte, hac nocte anima tua auferetur Lucæ 12
B à te, quæ parasti cuius erunt? Ne quisq̃ glorietur q ei loquitur deus eo modo quo talibus lo
quendũ esse nouit: quãdo potest hoc & reprobis fieri, quia & cum per angelum loqtur, ipse XLVIII
loquitur. Quod ait Balaam iterũ ad se missis honoratioribus nuntijs, Si dederit mihi
Balach plenam domum suam argento & auro, non potero præuaricare uerbum domini,
nec facere illud pusillum uel magnum in mẽte mea, nullum habet omnino peccatum, sed
quod sequitur non est sine graui peccato, Iam enim cõstans esse debuit semel audito quod
ei dixerat dominus, Non ibis cũ eis, neque maledices populum, est enim benedictus: nec
eis ullam spem dare, quòd posset dominus tanquam ipse Balaam muneribus & honori/
bus flexus aduersus populum suum, quem benedictum esse dixerat, suam mutare senten/
tiam. Sed ibi se uictum cupiditate monstrauit, ubi loqui sibi dominum de hac re iterum
uoluit, de qua eius iam cognouerat uoluntatem. Quid enim opus erat quæ sequuntur ad/
iungere, Et nunc sustinete ibi & uos nocte hac, & sciam quid adijciet dominus loqui ad
me? Proinde dominus uidens eius cupiditatem captam deuictámque muneribus, permi/
sit eum ire, ut per iumentum quo uehebatur eius auaritiam coërceret, Hoc ipso confun/
dens illam dementiã, quòd prohibitionem domini per angelum factam transgredi asina
non auderet, quam ille cupiditate transgredi conaretur, quamuis eandem cupiditatem ti/
more supprimeret. Venit enim deus ad Balaam nocte, & ait illi, Si uocare te uenerunt ho/
mines, exurgens sequere eos, sed uerbum quodcunque locutus fuero ad te, hoc facies.
Et exurgẽs Balaam mane strauit asinam suam, & abijt cum principibus Moab. Cur post
istam permissionem domini iterum non consuluit, & post illam prohibitionem iterum cõ
sulendum putauit, nisi quia eius maligna cupiditas apparebat, quãuis timore domini preme
retur? Denique scriptura sequitur, Et iratus est animatione deus, quia ibat ipse: & insurrexit
angelus dei, ut non permitteret eum in uia, & cætera quæ sequuntur donec asina loque/
retur. Nihil hic sanè mirabilius uidetur, quàm q loquẽte asina territus non est, sed insuper
ei,

ei, uelut talibus monstris assuetus, ita perseuerãter respõdit. Postea illi & angelus loquebã- C
tur, arguens & improbans eius uiã, Quo uiso eum exterritus adorauit. Deinde ire permissus est dicere, ut iam per ipsum prophetia clarissima proferretur, Nam omnino permissus non est dicere quod uolebat, sed quod uirtute spiritus cogebatur. Et ipse quidem reprobus mansit, Nam posterior de illo sancta scriptura ita locuta est, ut quidã reprehensibiles & reprobi uiam eius secuti dicerentur, Secuti, inquit, uiam Balaam filij Beor qui mercedem ini-
XLIX quitatis dilexit. De angelo qui locutus est Balaam in uia, quo uiso asina eius progredi nõ ausa est, scriptura ita loquitur, Et iratus est animatione deus, quia ibat ipse, & insurrexit angelus dei differre eum in uia. Vbi primo notandũ est quemadmodũ iratus est deus, & insurrexit angelus dei: nec interposuit iratum deum misisse angelum, sed tãquam per angelum iratum deum significauit, quoniam ueritas & iustitia dei irasci angelũ fecit. Nam insurrexit quod dictum est, utique commotionem intelligendum est. Deinde quod ait, Differre eum in uia, quod Græce positum est διαβάλλειν, hoc est quod in consequentibus dicit ipse angelus. Et ecce ego exij in dilationem tuam, ubi Græcus habet διαβολήν. Vbi fortassis accusatio congruentius intelligitur, ut hic quod dictum est differre eum in uia, accusare acci-
Diabolus. piatur. Vnde creditur etiam diabolus appellatus, tanquam accusator Latine dicendus sit: non quia nemo possit etiam bene recteq; accusare, sed quoniã diabolus amat accusare, utique inuidentiæ stimulis agitatus, quale illi in Apocalypsi testimonium perhibetur. Positũ est autem hoc uerbum & in comœdia, unde Latinum esse non dubium est sub eadem signi-
Terentius in Andria. ficatione, uel certe uicina, ubi de patre irato dicitur filio, Rationẽ sperat inuenisse se qua differat te. Solet autem hic intelligi, differat, uelut hac atque illac ferat tempestate uerborum, quasi discerpat & dissipet, quod utiq; ille accusando uidebatur esse facturus. Sed & si differre eum in uia intellexerimus, quia distulit angelus eius festinationem remorãdo, ut ei quod opus erat & demonstraret & diceret, non absurda est huius uerbi etiam sub ista significatio-
L ne positio. Et cum uidisset asina angelum dei resistentem in uia, & euaginatum gla- D
dium in manu eius, & declinauit asina de uia & ibat in campum. Campus iste adhuc extra macerias uinearum fuit. Et percussit asinam in uirga ut corrigeret eam in uia. Et stetit angelus dei in sulcis uinearum, maceria hinc & maceria hinc. Merito quæritur si hinc atq; inde maceriæ in medio ponebant uiam, sicut fieri solet: quomodo ibi stans angelus, dicitur stetisse in sulcis uinearum. Neque enim in uia inter macerias potuerunt sulci esse uinearum. Sed ordo uerborum est, ut corrigeret eam in uia, maceria hinc, & maceria hinc. In hac ergo uia corrigere uoluit asinam Balaam ut inter macerias ambularet. Interpositum est autem, & stetit angelus dei in sulcis uinearum, in una scilicet uinearum quæ in medio ponebant uiam. Et cum uidisset asina angelum dei compressit se ad parietem, id est, ad maceriam illius utique uineæ in qua non erat angelus, quoniam ab alia parte erat in sulcis uinearũ. Et compressit pedem Balaam ad parietem, & adiecit adhuc cædere eam: & apposuit angelus dei, & adijciens substitit in loco angusto, iam nõ in sulcis uinearũ, sed inter ipsas macerias: id est, in uia in qua nõ fuit declinare in dexteram neque sinistram. Et cum uidisset asina angelum dei, concidit sub Balaam. Cæsa enim in retro nõ ibat & in parietem non se premebat, quoniam non ab altera parte terrebatur, sed in media uia in angusto angelus erat, Restat ergo ut subsisteret. Et iratus est Balaam, & percutiebat asinam uirga. E aperuit deus os asinæ, & ait ad Balaam, Quid feci tibi, quia percussisti me tertio hoc? Et ait Balaam asinæ, Quia illusisti mihi, & si habuissem gladium in manu mea, iam transfixissem te. Nimirum iste tanta cupiditate ferebatur, ut nec tãti monstri miraculo terreretur, & responderet quasi ad hominem loquens: cum deus utique non asinæ animam in naturam rationalem uertisset, sed quod illi placuerat ex illa sonare fecisset ad illius uesaniam cohibendã, Ilud fortasse præfigurans, quia stulta mundi electurus erat deus, ut confunderet sapientes, pro illo spiritali & uero Israël, hoc est, promissionis filijs.

Et factus

A Et factus est spiritus domini super illũ,id est super Balaã. Non factus est spiritus dei, LI
tanq̃ factura sit spiritus dei,sed factus est super illũ,id est factum est,ut super illũ esset:quo
modo,Qui post me uenit,ante me factus est:id est factũ est,ut ante me esset:ut præponere
tur mihi,quia prior me,inquit,erat.Sicut,Dñs factus est adiutor meus,Nõ enim dominus Psal.117
factura est,sed factũ est ut me adiuuaret.Et,Factus est dominus refugiũ pauperũ,id est fa Psal.6
ctũ est ut ad eũ refugerent pauperes.Et, Facta est super me manus domini,id est factũ est,
ut super me esset,& multa talia in scripturis reperiũtur. Et dixit dominus ad Moysen, LII
Accipe duces populi & ostenta eos domino contra solẽ,& auferetur ira animationis domi Numeri 25
ni ab Israel.Iratus est deus de fornicationibus Israel,& carnalibus & spiritalibus:nã & fili-
abus Moab se impudice miscuerãt,& idolis fuerãt consecrati:hoc ad Moysen dixit ut ostẽ-
taret domino duces populi contra solẽ.In quo uerbo intelligitur eos iussos esse crucifigi,ut
hoc sit,ostenta eos domino contra solẽ,id est palàm in conspectu lucis huius.Nam græcus
ait παραδειγμάτισον, quod dici possit exempla, quia παράδειγμα exemplum dicitur.Nã præ-
ter septuaginta interpretes,Aquila perhibet̃ dixisse,confige,uel potius sursum confige,qd̃
est ἀνάπηξον,Symmachus autem uerbo euidentiore, suspende. Mirum est sanè, q̃ scriptura
narrare destiterit,utrum hoc fuerit ex præcepto domini impletum:quod contemni potuis-
se non uideo: aut si contemptum est, impune contemni. Si autem factum est & tacitũ, cur
ex eo quod Phinees filius Eleazar trãsfixit adulteros,placatum fuisse dominum , scriptura
testatur,plagamq́ꝫ cessasse:quasi crucifixis ducibus sicut præceperat dominus, adhuc indi-
gnatio perseuerans alio modo placanda uideretur: cũ proculdubio falsum esse non posset
quod prænuntiauerat & promiserat dominus dicẽs,Accipe duces populi & ostẽta eos do-
mino contra solem,& auertetur ira animationis domini ab Israel:Quid itaqꝫ opus erat ut
adhuc Phinees ad placandum deũ,sic in adulteros uindicaret , eiqꝫ testimonium scriptura
perhiberet q̃ eo modo placauerit dominum, Nisi forte intelligamus cum illud de ducibus
B populi Moyses quod præceperat dominus implere disponeret , eũ uoluisse etiã secundũ le-
gẽ talia punire flagitia,& sacrilegã audaciã, ut iuberet unũquéqꝫ interficere proximũ suum
dijs alienis nefarie consecratũ,atqꝫ inter cætera etiam illud Phinees faceret,ac sic ira domini
iam placata,non opus fuisse duces populi crucifigi. Hæc sanè seueritas illi tempori cõgrua,
q̃tum malũ sit fornicationis & idololatriæ, prudentiũ fidei salutis euidenter ostẽdit.
Eam causam mortis Moysi dicit dñs quã etiam fratris eius. Ambobus enim etiã hoc LIII
ante prædixerat,q̃ ideo non intrarent cũ populo dei in terrã promissionis,quia non eũ san Numeri 27
ctificauerunt corã populo ad aquã cõtradictionis:id est q̃a dubitauerunt de dono eius q̃d
posset aq̃ de petra profluere:sicut exposuimus in eo scripturæ loco. Huius aũt rei mysteriũ
dat̃ intelligi,quia nec sacerdotiũ quod prius institutũ est, cuius personã gerebat Aarõ, nec
ipsa lex cuius personã gerebat Moyses introducũt populũ dei in terrã hæreditatis æternæ,
sed Iesus in q̃ typus erat dñi Iesu Christi.i.gratia per fidẽ.Et Aaron quidẽ ante defunctus
est,q̃ Israel in aliquã partẽ terræ promissionis intraret:Moyse aũt adhuc uiuente capta est
terra Amorræorũ atqꝫ possessa,sed Iordanẽ cum eis nõ est trãsire permissus. Ex aliqua eñ
parte lex obseruatur in fide Christiana. Ibi enim sunt etiam præcepta quæ hodieqꝫ obser-
uare iubemur Christiani.Sacerdotium uero illud & sacrificia nullã partẽ tenent hodie fidei
Christianæ,nisi q̃ in umbris futurorum acta atqꝫ transacta sunt. Cum uero ambobus fra-
tribus,id est Aaron & Moysi dicitur,ut apponantur ad populũ suũ , manifestũ est nõ esse
illos in ira dei,quæ separat à pace sanctæ societatis æternæ. Vnde manifestatur,non solum
officia,sed etiam mortes eorum signa fuisse futurorum,non supplicia indignationis dei.
Et locutus est dominus ad Moysen dicẽs,Accipe ad teipsum Iesum filium Naue,ho- LIIII
minem qui habet spiritum in seipso:& impone manus tuas super eum:& statues eum in cõ
spectu Eleazari sacerdotis,& mandabis ei in cõspectu omnis synagogæ &c . Notandũ est
quòd cum iam haberet spiritũ in seipso Iesus Naue,sicut scriptura testatur : ubi quid aliud
quàm spiritumsanctum debemus accipere , Nõ enim de spũ hominis hoc diceret,quẽ nul-
lus erat

lus erat qui nō habebat: iussus est tamen Moyses ei manus imponere, ne quisquam homo C
LV qualibet præpollens gratia sacramentum consecrationis audeat recusare. Quid est quod
cū deus præciperet Moysi de Iesu Naue, ait inter cætera, Et dabis de gloria tua super eum.
Nam Græca locutione τῆς δόξης habet, quod tantundem ualet ac si diceret, de gloria, id est,
ἀπὸ τῆς δόξης, Latini autem nonnulli interpretati sunt, dabis gloriam tuā, non de gloria tua.
Sed siue illud esset ut gloriam tuam diceret, non ideo eam non habiturus erat Moyses: nec
quia dixit de gloria, ideo minutū est quod habebat. Sic enim accipiēdum est, ac si diceret, fa
cies eum socium gloriæ tuæ: non autem huiusmodi res quasi particulariter diuisæ minuun-
LVI tur, sed totæ sunt omnibus, totæ singulis, qui earum habent societatē. Homo quicunque
Numeri 30 uouerit uotum domino, aut iurauerit iuramentum, aut definierit definitionē de anima sua,
non prophanabit uerbum suum: omnia quæcunque exierint de ore eius faciet. Non hoc ad
omnem iurationem pertinet, sed ad eam ubi quisque de anima sua uouerit alicuius utique rei
abstinentiam, qua ei licebat uti per legem, sed per uotum sibiipse efficit non licere.

LVII Si autem mulier uouerit uotum domino aut definierit, definierit definitionem in do-
mo patris sui in iuuentute sua, & audierit pater eius uota eius, & definitiones eius quas defi
niuit aduersus animā suam, & tacuerit pater eius, & stabūt omnia uota eius, & omnes defi
nitiones eius quas definiuit aduersus animam suam manebūt ei. Si autem abnuens abnue
rit pater eius, quacunque die audierit omnia uota eius & definitiones eius quas definiuit ad-
uersus animā suam, non stabunt: & dominus emundabit eam, quia abnuit pater eius. Quo
niamquidē de muliere, quæ adhuc in iuuētute sua in domo patris, loquitur, merito hic quæ
ritur etiam de uoto uirginitatis: mulieres quippe etiam uirgines in scriptura appellari solere
1.Corint.7 notissimum est: & uidetur etiam Apostolus de patre loqui cum dicit, Seruet uirginem suā,
& dat nuptum uirginem suam, & cætera hoc modo: ubi nonnulli intellexerunt, uirginē suā,
uirginitatem suam, nulla tamē hoc simili scripturarū locutione demonstrant, cum sit inusi-
tatissima. Quod autem ait, aduersus animā suam: nec sic accipiendum est, quasi animæ no- D
ceat talibus uotis: sed aduersus animam dicitur, aduersus animalem delectationē, sicut etiā
LVIII de ieiunio præcipiēs superius ait, Et affligetis animas uestras. Quod autem ait, Et do-
minus emundabit eam, quia abnuit pater eius: emundabit dixit, à uoti nō impleti crimine
absoluta est: sicut in multis locis dicitur, & emundabit eum sacerdos, id est, mundum habe-
bit, mundum iudicabit: sicuti est & illud, Mundatione non mundabis reum, id est, nō dices
LIX mundum qui immundus est. Si autem facta fuerit uiro, & uota eius super eam secun-
dum distinctionem labiorum eius quanta definiuit aduersus animam suam: & audierit uir
eius & tacuerit ei quacunque die audierit, & ista stabūt omnia uota eius, & definitiones eius
quas definiuit aduersus animam suam stabunt. Si autē abnuens abnuerit uir eius in qua-
cunque die audierit omnia uota eius, & definitiones quas definiuit aduersus animam suam,
non manebunt, quoniam uir abnuit ab ea, & dominus mūdabit eam. Fœminam sub patre
antequam nubat, & sub uiro nuptam uoluit lex uouere ita aliquid deo aduersus animam
suam, id est, in aliquarū rerum licitarum atque cōcessarum abstinentia, ut in eisdem uotis fœ
minea non præualeat autoritas, sed uirilis. Ita & si adhuc innuptæ iam concesserat pater uo
ta persoluere, si antequam persoluerit nupserit, & uiro eius hoc cognitum non placuerit, nō
persoluat & sit omnino sine peccato, quia mundauit eam sicut dicit, id est, mundam iudica-
uit: neque hoc contra deum fieri putandū est, cum ipse deus hoc præceperit, hoc uoluerit. Se
quitur autem de uiduis, uel à uiro abiectis, id est, nō sub potestate uiri cōstitutis, aut patris:
& earum uota ad persoluendum libera esse dicit hoc modo, Et uotum, inquit, uiduæ expul-
sæque quæcunque uouerit aduersus animā suam, manebunt ei. Deinde dicit de nupta, si in do
mo uiri sui iam constituta aliquid tale uouerit. De illa enim prius dixerat quæ in domo pa
tris uouerat, & antequam redderet nupserat. De hac ergo quæ in domo mariti uouit ita loqui
tur, Si aūt in domo uiri eius uotū eius, aut definitio quæ aduersus animā eius cū iureiuran-
do: & audierit uir eius & tacuerit ei & non abnuerit ei, & stabunt omnia uota eius, & omnes
definitiones

A definitiones quas definiuit aduersus animam suam, & stabunt aduersus eam. Si autem cir cumauferens circumauferat uir eius quacũq; die audierit omnia quæcunq; exierint ex labijs eius, secundum uota eius & secundum definitiones quæ aduersus animam eius, non manẽt ei: uir eius circumabstulit, & dominus mundauit eam: omne uotum & omne iusiurandum uinculi affligere animam, uir eius statuet ei, & uir eius circumauferet: si autem tacẽs tacuerit ei diem ex die, & statuet ei omnia uota eius & definitiones quæ super ipsam statuet ei, quo/niam tacuit ei die qua audiuit. Si autem circumauferens circumauferat uir eius post diem quam audiuit & accipiet peccatum suum. Manifestum est ita uoluisse legem, fœminam esse sub uiro, ut nulla uota eius quæ abstinẽtiæ causa uouerit reddantur ab ea, nisi autor uir fue rit permittendo. Nam cum ad peccatum eiusdem uiri pertinere uoluerit, si prius permise/rit & postea prohibuerit, etiam hic tamen nõ dixit ut faciat mulier quod uouerat, quia per missa prius à uiro fuerat: uiri dixit esse peccatum qui abnuit quod prius concesserat: non ta/men mulieri uel ex hoc permissum dedit, ut cum prius ei uir concesserat, postea si prohibue rit contemnatur. Vtrum autem ista etiam ad uota & à concubitu continentiæ uel abstinen/tiæ pertineant, merito quæritur, ne forte ea tantum intelligenda sint aduersus animã uoue/ri, q̃ sunt in cibis & potióibus. Quod uidet̃ & illud significare ubi dñs ait, Nõne anima plus est q̃ esca? Et cum de ieiunio præcipitur, ita præcipit̃, Affligetis animas uestras. Nescio au tem utrum alicubi legi possit, aduersus animam dici uotum, quod de abstinentia concubi/tus fuerit: maxime quia cum hic lex autoritatem uiro tribuat, non mulieri quæ uiro subdita est, ut tũc persoluenda sint uota mulieris si uir approbauerit, si autem renuerit non debean tur, Apostolus tamen cum de concubitu coniugatarum loqueretur, non ibi maiorem auto/ritatem uiro q̃ fœminæ dedit: sed uxori, inquit, uir debitum reddat, similiter & uxor uiro. Vxor non habet potestatem corporis sui, sed uir: similiter autem & uir non habet potesta/tem corporis sui, sed mulier. Quando ergo in hac re parem utriusq; esse uoluit potestatem, B puto quòd nobis intelligendũ insinuet, istam de concũbendo uel non concũbendo regulam non pertinere ad ea uota, ubi non habent parem uir & mulier potestatẽ, sed uiri maior est, ac propè eius solius est. Non enim ait lex uirum non debere reddere uota sua si uxor prohi buerit, sed uxorem si uir prohibuerit. Vnde non mihi uidetur in huiusmodi uotis & defini/tionibus atq; obligationibus quæ aduersus animã fiunt, etiam ista debere accipi quæ inter se uir & uxor de concũbendo, uel de abstinẽtia concũbendi placita habuerint. Deinde quia & istæ iustificationes dicũtur, & meminimus in illis iustificationibus quæ in Exodo sub hoc nomine aliæ commemorantur, multa præcipi quæ accipi ad proprietatem non possint, nec in nouo testamento obseruentur: sicut de aure serui ptundenda, & si quid eiusmodi est: non absurde etiam hic aliquid figurate dictum intelligitur: ut quoniam sunt multæ abstinentiæ ceremoniarum irrationabiles, & aliquando etiam inimicæ ueritati, hoc fortasse hic intelligi uoluerit, tunc ratas esse cum rationabiles fuerint: hoc est cũ eas approbauerit ratio, quæ ad uicem uiri debet regere omnem animalem motionem, quæ fit non tantum in appetendo, uerumetiam in abstinendo: ut si mente & ratione decernitur, tunc fiat: si autem improbatur consilio rationis, non fiat. Quòd si ratio quod prius recte faciendum esse decreuit post im/probet, sit peccatum consilij, sic tamen ut non nisi rationi motio illa consentiat.

Matth. 6 — *1. Corin. 7*

Quid est, Et misit eos Moyses mille ex tribu, & mille ex tribu cum uirtute eorũ. Vtrum LX
uirtutem eorum uult intelligi, principes eorũ, an uirtutẽ à domino eis datam, uel per ipsum *Num. 31*
Moysen impetratam: an potius uirtutem eorum, quia dedit ea quibus uirtus eorum susten/taretur.

LXI Potest uideri quæstio: quomodo quando Israelitæ Madianitas debellaue runt, interfectum dicat scriptura Balaam, qui fuerat conductus ad maledicendũ populum Israel: cum superius quando benedicere coactus est, ita eandem actionem scriptura conclu/serit, cum ait, Et surgens Balaam abijt reuertens in locum suum, Balac abijt ad semetipsum. Si ergo redierat ad locum suum Balaam, quomodo hic interfectus est, cum de tam longin quo, id est, de Mesopotamia uenerit? An forte reuersus est ad Balac: & hoc scriptura non

dixit? Quanquam etiam possit in locum suũ rediisse intelligi, quòd ab ipso loco ubi sacrifi C
cia faciebat in eum locum reuersus est unde illuc exierat, id est, ubi tanquam peregrinus ha
bebat hospitium. Non enim dictum est in domũ suam, aut in patriam suam, sed in locum
suum. Habet autem & quisq; peregrinus locum suum ubi ad tẽpus habitat. De ipso autem
Balac qui eum conduxerat, nõ dictum est ad locum suum, sed ad semetipsum, id est, ubi do
minans habitabat. Posset ergo dici, ad locum suum, & dominans, & peregrinus. Ad semet-
ipsum autem non uideo quomodo possit dici peregrinus, cum ad hospitium suũ uenisset.

LXII Et prædam egerunt mulieres Madian, & suppellectilem eorum & pecora eorum, & o-
mnia quæ possederant, & uirtutem eorum deprædati sunt. Cum iam dixisset mulieres, sup-
pellectilem & pecora, & omnia quæ possidebant: quid deinde addit, & uirtutem eorum de-
prædati sunt? Nimirum enim hæc intelligenda est uirtus, de qua & supra dictũ est, misisse
millenos ex singulis tribubus cum uirtute eorum. An forte cibus quo sustẽtabantur, uirtus
eorum appellata fuit: quo subministrato uires suppetunt, & quo subtracto uires deficiunt?
Vnde per prophetam deus cum minaretur ait, Auferam uirtutem eorũ panis, & uirtutem
aquæ. Et Moyses ergo cum annona miserat illos millenos: quod dictum est, cum uirtute eo
rum: & isti Madianitis uictis etiam hoc eorum inter cætera fuerant deprædati.

LXIII Vt quid uiuificastis omne fœmininum? Hoc enim fecerunt filii Israel secundum uer-
bum Balaam, ut recedere facerent & despicere uerbum domini propter Phogor. Hoc con-
silium malignum, ut ad illecebram fœminæ supponerentur, per quas non solum corporali-
ter, sed etiam spiritaliter in adorando idolo fornicarentur, quando dederit Balaam scriptu-
ra non dixit, & tamen apparet factum esse, cum hic commemoratur. Sic ergo potuit & redi
re ipse balaam qui iam ierat in locum suum, ut modo locum eius intelligamus peregrinatio
nis hospitium, quamuis hoc scriptura tacuerit.

LXIIII Quid est quod ait, Et erunt ciuitates
Num. 35 uobis refugia à uindicante sanguinem, & non morietur is qui occidit quoadusq; stet in con
spectu synagogæ in iudicium: cũ de his loquatur qui nolentes occiderint, & alibi dicat, tunc D
unumquenq; in tali causa confugientium exire liberum de ciuitate quò confugerat, cum sa-
cerdos maximus fuerit defunctus? Quomodo ergo hic dicit, & non morietur is qui occidit
quoadusq; stet in conspectu synagogæ in iudicium: nisi quia ideo iudicatur, ut tunc ei liceat
esse in ciuitate refugii, si manifestum factum fuerit in iudicio, quòd nolens occiderit.

LXV Quid est quod ait, Qui uindicat sanguinem, ipse interficiat homicidam, cum occurrerit
ei iste interficiet eũ. Sic enim sonat male intelligentibus, quasi passim & sine iudicio datum
fuerit ultori mortis propinqui sui, ius occidendi eius interfectorem. Sed hoc intelligi uoluit,
quia secundum id quod supra dictum est, qui occiderit, confugiat ad unam de ciuitatibus
refugiorum, quousq; stet in iudicium, ne ante inuentus à propinquo occidatur: quia & si no
lens occidit, præter illas ciuitates inuẽtus occiditur. Cum uero ad iudicium steterit in aliqua
earum ciuitatum, & iudicatus fuerit homicida in aliqua earum in qua fugere conceditur, &
esse ibi non sinitur: tum iam demum iudicatum ubicunq; compertum propinquo licet occi
dere. Neq; enim opus est eum ad iudicium deduci, cum iam fuerit iudicatus homicida, &
propterea de istis ciuitatibus pulsus sit.

DIVI AVRELII AVGVSTINI HIPPONENSIS EPISCOPI, Quæstionum super Deuteronomium Liber Quintus

I
Deut. 1 N EO quod commemorat Moyses dixisse populo timenti hostes inha
bitantes terram quò introducendus fuit, Ne paueatis neq; timeatis ab
eis, dominus deus noster qui præcedet ante faciem uestram, ipse simul
II debellabit eos uobiscum, satis ostenditur ita esse adiutorem deum, ut
Deut. 2 etiam homines agant aliquid. Et noluit Seon rex Esebon tran
sire nos per ipsum, quoniam indurauerat dominus deus noster spiri-
tum

A tum eius, & confortauit cor eius ut traderetur in manus tuas sicut in hac die. Hæc dicens
Moyses dum populum alloquitur tale aliquid commemorat quale dicebatur in Exodo,
Ego induraui cor Pharaonis, & quod in Psalmis legitur, Conuertit cor eorum ut odissent Psal.104
populum eius. Nec tacetur hic causa indurationis huius, cum dicitur, ut traderetur in ma-
nus tuas sicut in hac die, id est, ut uinceretur à te: quod non fieret nisi resisteret: non autem
resisteret, nisi corde obdurato. Cuius rei iustitiam si quæsierimus, inscrutabilia sunt iudicia
dei, Iniquitas autem non est apud deum. Sanè notandum est confortatum cor posse dici
etiam in malo. Veruntamen Og rex Basan reliquus factus est à Raphaim. Hoc III
nomine quod est Raphaim gigantes significari in hebræa lingua dicunt qui eam nouerũt. Deut.3
Vnde quod habent pleriq; codices, derelictus est à Raphaim: planius utique dicitur, reli-
quus factus est, ut ipse ex illis remansisse intelligatur. Cuius etiam consequenter longitudo
& latitudo ferrei lecti commemoratur, ad eius magnitudinem commendandam.

Ne feceritis iniquitatem, & ne faciatis uobisipsis sculptilem similitudinem, aut omnem IIII
imaginem. Quid intersit inter similitudinem & imaginem quæri solet. Sed hic non uideo Deut.4
quid interesse uoluerit, nisi aut duobus istis uocabulis unam rem significauerit, aut similitu
dinem dixerit si uerbi gratia fiat statua uel simulachrum habens effigiem humanam, non
tamen alicuius hominis exprimantur liniamenta, sicut pictores uel statuarij faciunt intuen
tes eos quos pingunt uel fingunt. Hanc enim imaginem dici nemo dubitauerit, secundum
quam distinctionem omnis imago etiam similitudo est, non omnis similitudo etiam ima-
go est. Vnde si gemini inter se similes sint, similitudo dici potest alterius cuiuslibet in alte-
ro, non imago. Si autem patri filius similis sit, etiam imago recte dicitur, ut sit pater proto-
typus, unde illa imago expressa uideatur: quarum aliæ sunt eiusdem substantiæ, sicut filius:
aliæ non eiusdem, sicut pictura. Vnde illud quod in Genesi scriptum est, Fecit deus homi-
nem ad imaginem dei: manifestum est ita dictum, ut non eiusdem substantiæ sit imago
B quæ facta est. Si enim eiusdem esset, non facta, sed genita diceretur. Sed quod non addidit,
& similitudinem, cum superius dictum esset, Faciamus hominem ad imaginem & similitu-
dinem nostram: quibusdam uisum est similitudinem aliquid amplius esse quàm imagi-
nem, quod homini reformãdo per Christi gratiam postea seruaretur. Miror autem si non
propterea postea imaginem solam uoluit commemorare, quia ubi imago, continuo & si-
militudo est. Vnde & hic Moyses similitudinem & imaginem fieri uetat, secundum eam for
tasse rationem quam diximus. In decalogo autem generaliter dicitur, nullam fieri debere si
militudinem, nec imago commemoratur. Cum enim nulla similitudo fit, proculdubio nec
imago fit: quoniam si imago, utiq; & similitudo. Non autem si sit similitudo, continuo sit &
imago: tamen si nulla similitudo, sequitur ut nulla imago. Denique ubi prohibuit similitu-
dinem & imaginem, homines intelligi uoluit: ubi & similitudo fieri potest, non huius aut
illius, sed cuiuslibet hominis: & imago, id est, huius proprie, uel illius hominis. Cum uero de
pecoribus diceretur, atq; irrationabilibus animantibus, solã similitudinem dixit. Quis enim
reperiri potest qui sibi unum constituat canem, uel quid eiusmodi, quem intuens eius ima-
ginem pingat, aut fingat? Quod de hominibus usitatissimum est. Quid est autem V
quod ait, Similitudinem omnis piscis, & quæcũq; sunt in aquis sub terra. An & aquam pro
pter tractabilem corpulentiam terram intelligi uoluit, & secũdum hoc in eo quod scriptum
est, Fecit deus cœlum & terram, & aquas debemus accipere? Assidue quippe scriptura his
duabus partibus commemoratis, uniuersum mundum uult intelligi, secundum illud, Au-
xilium meum à domino qui fecit cœlum & terram, & innumerabilia eiusmodi. An ideo di-
ctum est, sub terra, quòd terra nisi superior aquis esset, habitari utiq; ab hominibus & ani-
malia terrena habere non posset. Et ne suspiciens in cœlum, & uidens solem & stellas VI
& omnem ornatum cœli, errãs adores ea, & seruias illis quæ distribuit dominus deus tuus
ea omnibus gentibus quæ sunt sub cœlo. Non ita dictum est tanquam deus præceperit ea
coli à gentibus, à solo autem populo suo non coli: sed aut ita dictum est, quòd deus præscie

rit gentes culturam exhibituras his cœlestibus, & tamen hoc præsciens creauerit eas: cum C
uero populum suum futurum esse præsciuerit qui ista non coleret. Aut distribuit dictum
est, ut intelligatur usus qui commendatur in Genesi, Vt sint in signis & in temporibus & in
diebus & in annis, quem usum in eis cōmunem habet populus dei cum omnibus gentibus,
VII non autem cultum quem habent aliæ gentes. Ne obliuiscamini testamentum domi/
ni dei uestri quod disposuit ad uos, & faciatis uobismetipsis sculptilem similitudinem om/
nium quæcunq; constituit tibi dominus deus tuus. Hic certe generaliter loquens similitudi/
nem posuit, imaginem tacuit: quoniam si nulla sit similitudo, profecto nec imago: quia ubi
imago, continuo similitudo, quamuis non ubi similitudo continuo ibi imago.
VIII Quærendum quomodo dictum sit, Interrogate dies priores qui fuerunt priores te: ex
die qua creauit deus hominem super terram, à summo cœli usq; ad summum cœli. Subau/
ditur enim, interrogate. Videtur autem significare totum orbem terrarū. Sed cur à summo
cœli usq; ad summum cœli dicat, non à summo terræ usq; ad summum terræ, non est facile
dignoscere. Talis enim quædam locutio est & in euangelio cum dicit dominus, quòd con/
gregabuntur electi eius à summis cœlorum usq; ad terminos eorū. Nisi forte hoc nec in ho
minibus, nec in angelis auditum esse uult intelligi, quod in hoc populo factum singulariter
commendat, hoc enim sequitur, Si factum est secundum uerbum magnum hoc, si auditum
est tale quid, si audiuit gens uocem dei uiuentis loquentis è medio ignis, quemadmodum
audisti tu & uidisti. Quod si ita est, ut nec in hominibus nec in angelis hoc dicat auditum:
quid est ergo illud in Euangelio, A summis cœlorum usq; ad terminos eorum, cum sine du
bio dominus hoc ait, cum de nouissima electorum suorum congregatione loqueretur?
IX Quid est quod Moyses ait, Dominus deus uester disposuit ad uos testamentum in
Deut. 5 Oreb, Non patribus uestris disposuit dominus testamentum hoc, sed ad uos hic omnes ui
uentes hodie facie ad faciem locutus est dominus ad uos in monte è medio ignis. An quia
illi qui non ingrediuntur in terram promissionis (mortui sunt enim omnes) non pertinent D
ad hoc testamentum, quorum tunc recognitio facta est, cum à uiginti annis ætatis & supra
numerentur usq; ad quinquaginta annos habiles ad bellum? Quomodo ergo illis locutus
est dominus qui hodie uiuunt? An quia ex uiginti annis & infra potuerunt multi tunc esse
qui hoc bene meminissent, alieni ab illa pœna, quam dominus constituit illis qui tunc nu/
merati sunt non intrare in terram promissionis: & hos utiq; appellat qui quamuis uiginti
annorum & supra non essent quando deus in monte loquebatur ut numerari tunc pos/
sent, potuerunt tamen esse annorum decem & nouem & infra usq; ad puerilem ætatem,
qui possent illa quæ facta & dicta sunt & uidere & audire & memoria retinere. Sed quid
est quod ait, Facie ad faciem locutus est dominus ad uos, quos pauloante maxime admo/
nere curauit, quòd nullam similitudinem uiderint, sed solam uocem de medio ignis audie/
rint? An propter rerum euidentiam, & quodammodo præsentiam manifestatæ diuinita/
tis, de qua dubitare nemo posset, his uerbis usus est? Quod si ita est, quid prohibet de ipso
Moyse hoc intelligi, eo quod de illo dictum est quòd facie ad faciem locutus sit cum eo do/
minus, ut nec ipse aliquid oculis uiderit præter ignem? An aliquid amplius uidisse intelli/
gitur, quia scriptum est eum intrasse in nebulam uel nimbum, ubi erat deus? Sed & si ali/
quid amplius uidit quàm illi, non eum tamen mortalibus oculis uidisse dei substantiam
ex illis eius uerbis intelligi potest, quibus ait deo, Si inueni gratiam ante te, ostende mihi
temetipsum ut scienter uideam te. Neq; enim arbitrandum est hunc populum, cui Moy/
ses loquebatur, sic tunc uidisse deum facie ad faciem quando in monte loquebatur è medio
1. Cor. 13 ignis, quemadmodum Apostolus dixit in fine nos eum esse uisuros, ubi ait, Videmus nunc
per speculum in ænigmate, tunc autem facie ad faciem. Quid autem hoc & quantum esset
consequenter aperuit dicens. Nunc scio ex parte, tunc autem cognoscam sicut & cognitus
sum. Quod etiam ipsum caute accipiendum est, ne tantam putetur habiturus homo co/
gnitionem dei quantam nunc habet hominis deus, sed pro suo modo ita perfectam, ut ei
nihil

A nihil adhuc expectetur addendum: ut quem perfecte nũc deus nouit hominem, sed tamen sicut deus hominem, ita tunc perfecte nouerit homo deum, sed tamẽ sicut homo deũ. Neq; enim quia dictum est, Estote perfecti sicut pater uester cœlestis perfectus est, ideo æqualita Matth.5
tem patris quam uerbum habet unigenitum, sperare debemus, quãuis nõ defuerint qui & hoc futurum putauerint, nisi forte quid dicant parum intelligimus. Quid est quod ait, X
Et ego stabam inter deum & uos in tempore illo annũtiare uobis uerba domini, Tanq; in Deut.5
loco esset dominus, hoc est in monte unde illi uoces audiebant. Quod sic accipiendum est, ut nõ ex hoc suspicemur dei substantiã in ullo aliquo esse corporali loco, qui est ubiq; totus, nec per locorum interualla propinquat aut recedit: sed demonstrationes eius in ea creatura quæ non est quod ipse, non aliter humanis sensibus exhibentur. Vnde dominus uolens auferre ab huiusmodi suspicionibus mentẽ nostram, quibus putatur deus loco aliquo contineri, Veniet, inquit, hora, quando neq; in monte hoc, neq; in Hierosolymis adorabitis patrẽ. Ioan.4
Vos adoratis quod nescitis: nos adoramus quod scimus, quia salus ex Iudæis est. Sed uenit hora & nunc est, quando ueri adoratores adorabunt patrem in spiritu & ueritate. Nam & pater tales quærit qui adorent. Spiritus est deus, & eos qui adorant eum, in spiritu & ueritate oportet adorare. Medium ergo se dixit Moyses nõ inter dei substantiam & populum interuallo aliquo loci: sed quia per eum placuit populũ audire cætera dei uerba posteaq; uehementer est territus, audita de medio ignis uoce dei dicentis decalogum legis. Sed merito quæritur quomodo accipiantur hæc uerba Deuteronomij dicente Moyse, Et ego stabã inter deum & uos in tẽpore illo annũtiare uobis uerba domini, quoniã timuistis à facie ignis & non ascendistis in montẽ dicens, Ego sum dominus deus tuus & cætera. Quæ iam uerba dei sunt quæ decalogus cõtinet. Quid ergo uult quod addidit dicens, Si enim putauerimus hyperbaton, ut ordo uerborum sit, & ego stabam inter deum & uos in tempore illo annuntiare uobis uerba domini dicens, Ego sum dominus deus tuus, non erit uerum. Non enim
B hæc uerba per Moysen populus, sed de medio ignis audiuit. Quod cũ sustinere non posset audito decalogo, postulauit ut per Moysen cætera audiret. Restat ergo ut quod positũ est, dicens, pro eo positum intelligamus, ac si esset, cũ diceret, ut iste sit sensus, Et ego stabã inter deum & uos in tempore illo annuntiare uobis uerba domini: quoniã timuistis à facie ignis & non ascendistis in montem, cũ diceret, Ego sum dominus deus tuus, ut subaudiatur, cum diceret utiq; dominus. Cum enim hæc uerba diceret dominus, quæ consequenter ex decalogo cuncta cõmemorat: tunc timuit populus à facie ignis, & non ascendit in montem, & rogauit ut per Moysen potius uerba domini audiret. Quæ uerba Moyses commemorat in Deuteronomio dicta sibi à populo, cum audire iam nollent uocem dei, sed per eum peterent sibi dici quæ dicebat deus: id est, ecce ostẽdit dominus deus noster nobis gloriã suam, & uocem eius audiuimus è medio ignis & cætera. Non eadem prorsus leguntur in Exodo, ubi primum narrata sunt quæ modo repetũtur. Vnde intelligamus, quod aliquotiens iam commemoraui, non esse in mendacio deputandum, si alijs quibuslibet uerbis eadem uoluntas manifestatur, propter euangelistarum etiam uerba, quæ ab imperitis & calumniosis tanquam repugnantia reprehenduntur. Neque enim magnum erat Moysi attendere quæ in Exodo scripserat, & eisdem omnino uerbis illa repetere, nisi pertineret ad sanctos doctores nostros hocipsum insinuare discentibus, ut nihil aliud in uerbis loquentium quærant nisi uoluntatem, propter quam enuntiandam uerba instituta sunt. Quid est quod ait XI
Moyses dictum sibi esse à domino de populo Hebræo, Quis dabit esse sic cor eorum in eis, ut timeant me, & custodiant mandata mea? An hic iam uult intelligi, gratia sua cõcedi hoc beneficium ut sit in hominibus iustitia dei ex fide, nõ quasi propria uelut ex lege. Hoc enim per prophetam significat dicẽs, Auferam eis cor lapideum, & dabo eis cor carneum. Quod Ezech.36
propter sensum dictum est, quem caro habet & lapis nõ habet, uerbo utiq; translato. Hoc ipsum & alibi dicit, Ecce dies ueniunt dicit dominus, & consummabo super domũ Israel & super domum Iuda testamentum nouum, non secundum testamentum quod disposui ad

patres eorum in die qua apprehendi manũ eorum ut educerem eos de terra Ægypti: quo C
niam hoc est testamẽtum quod disposui ad eos: post dies illos, dans leges meas in cor eorũ
& in mente eorum superscribam eas, & iniquitatum eorum & peccatorum eorum non me-
mor ero amplius. Hic enim discernit nouum testamentum à ueteri, quod in ueteri data est
lex in tabulis lapideis, in nouo autem in cordibus, quod fit per gratiam. Vnde & apostolus
2. Cor. 3 dicit, Non in tabulis lapideis, sed in tabulis cordis carnalibus. Et alio loco, Idoneos nos, in-
XII quit, fecit ministros noui testamenti, non littera sed spiritu. Quod ait de domino, Et
Deut. 6 in nomine eius iurabis, Non ita præceptum accipiendum est quasi iurari iusserit, sed in alte
rius alicuius dei nomine iurare prohibuit. Melius autem fit si secundũ euangelium non iu-
raueris, non quia mala est uera iuratio, sed ne in periurium incidatur facilitate iurandi. Qui
enim iurat, non solum uerum, sed etiam falsum iurare potest. Qui aũt omnino non iurat, à
XIII periurio longe ambulat. Et recordaberis omnem uiam per quam duxit te dominus
Deut. 8 deus tuus in deserto ut affligeret te & tentaret te, & cognita faceret quæ in corde tuo sunt, si
obseruabis mandata eius, an non. Hic apertius dictum, quod alibi genere locutionis obscu
rum est, ubi legitur, Tentat uos dominus deus uester, ut sciat si diligitis eum. Intelligitur enĩ
positum esse, ut sciat, pro eo quod est, ut scire faciat: quomodo dilucide dictum est, ut tenta
ret te & cognita faceret quæ in corde tuo sunt. Non enim ait, ut cognosceret: quod quidem
XIIII si dixisset, intelligendum erat, cognita faceret. Et scias hodie quia non propter iusti-
Deut. 9 tias tuas dominus deus tuus dat tibi terram bonã istam hæreditare, quoniam populus du
ra ceruice es. Certe isti sunt qui propterea non meruerunt perire in deserto, quia nescierunt
dexteram aut sinistram, Ecce iam dura ceruice appellantur. Vnde uidendum est illud in sa
cramento esse dictum, non quòd istorum merita commendata sint. Nam ne quis existimet
subito istos uituperabiles factos qui merito fuissent ante laudati, paulopost eis dicitur, Me
mor eris ne obliuiscaris quanta exacerbasti dominũ deum tuum in deserto, ex qua die exi-
stis de terra Ægypti, donec uenisti in locum hunc incredulus perseuerastiq; ad dominum. D
Quòd si quidam eorum tales erant, quidam uero fideles & boni, etiam sic non utiq; illis da
tur terra promissionis q̃ nesciunt dexterã aut sinistrã, ut hoc sic intelligamus quasi nõ offen
derint deum. Nam & patres eorum qui mortui sunt nec in eandem terram intrare permissi
sunt, tales inueniuntur fuisse ut in eis essent quidam etiam boni. Propter quod apostolus,
non omnes sed quosdam eorum dicit offendisse, in quibus eorum peccata cõmemorat. Si-
miles quippe istos parentibus suis, ita euidentius docet & ipsa scriptura Deuteronomij, q̃
consequenter adiungit dicens, Et in Oreb exacerbasti dominũ. Vbi certe illi exacerbauerũt
XV qui propter eadem mala merita sua non sunt in terram promissionis inducti. In illo
Deut. 10 tempore dixit dominus ad me, Excide tibi duas tabulas lapideas quemadmodũ priores,
& ascende ad me in montem: & facies tibi arcam ligneam & scribam in tabulis uerba quæ
erant in tabulis prioribus quas contriuisti, & immittes eas in arcam. Et feci arcam ex lignis
imputribilibus, & excidi duas tabulas lapideas, sicut priores, & ascendi in montem, & duæ
tabulæ in duabus manibus meis. Et scripsit in tabulis secundũ scripturam priorem decẽ uer
ba quæ locutus est dominus ad uos in monte è medio ignis: & dedit eas dñs mihi. Non im
merito quæritur quomodo hæc in Deuteronomio dicantur Moyse recolente ac repetente
quæ gesta sunt: cum in Exodo, ubi primum hæc dicta & facta narrantur ita sit scriptum, Et
dixit dominus ad Moysen, Scribe tibi uerba hæc: etenim in uerbis his posui testamentum
tibi & Israel. Et erat ibi Moyses in conspectu domini quadraginta diebus, & quadraginta
noctibus, Panem non manducauit, & aquam non bibit, & scripsit in tabulis uerba testa-
menti decem uerba. Cum ergo in Exodo ipse Moyses in tabulis decem legis uerba scripsisse
narretur, quomodo hic in Deuteronomio deus in tabulis eadem uerba scripsisse recolitur.
Denique illud quod in Exodo, cum transeunter tractaremus, & quid nobis in ea differen-
tia uisum fuerit litteris mandaremus, cur priores tabulæ quæ contritæ sunt, digito dei scri-
ptæ referantur: secundas autem tandiu in arca tabernaculoq; mansuras, ipse Moyses scri-

psisse

A psisse dicatur: ita per hanc differentiam duo testamenta significata esse diximus, ut in ueteri testamento lex commendaretur tanquam opus dei, ubi homo nihil fecerit, eo quòd lex timore non posset impleri: quoniam cum uere fit opus legis, charitate fit, non timore, quæ charitas gratia est testamenti noui. Ideo in secundis tabulis homo legitur scripsisse uerba dei, quia homo potest facere opus legis per charitatem iustitiæ, quod non potest per timorem pœnæ. Nunc ergo cum legitur in Deuteronomio de secundis tabulis ita dictum, Et excidi duas tabulas lapideas sicut priores, & ascendi in montem & duæ tabulæ in manibus meis, & scripsit in tabulis secundum scripturam priorem decem uerba, Non enim ait, & scripsi, sed scripsit, hoc est, deus scripsit: sicut pauloante dixerat uerba dei sibi dicta, Excide tibi duas tabulas lapideas quemadmodum priores, & ascende ad me in montem, & facies tibi arcam ligneam, & scribam in tabulis uerba quæ erant in tabulis prioribus: discutienda nascitur quæstio, quòd utrasq; tabulas, id est, & priores & secundas deus hic legitur scripsisse, non homo. Sed si in ipso quoque Exodo uerba dei legantur, ubi iubet easdem tabulas secundas excidi à Moyse, nihil aliud inuenitur, quàm ipsum deum se easdem promisisse scripturum. Nam ita scriptum est, Et dixit dominus ad Moysen, Excide tibi duas tabulas lapideas sicut & priores, & ascende ad me in montem, & scribam in tabulis uerba quæ erant in tabulis prioribus quas tu contriuisti. Excepto itaque libro Deuteronomij, quæstionem istam etiam solus liber Exodi continet, quomodo dixerit deus, Et scribam in tabulis uerba quæ erant in tabulis prioribus: cum paulopost legatur, Scribe tibi uerba hæc, etenim in uerbis his posui testamentum tibi & Israël, Et erat ibi Moyses in conspectu domini quadraginta diebus & quadraginta noctibus: panem non manducauit & aquam non bibit, & scripsit in tabulis uerba testamenti, decem uerba. Si enim superius quod dictum est, Scribe tibi uerba hæc, etenim in uerbis his posui testamentũ tibi & Israël: ad superiora pertinet, quæ deus ita præcipiebat, ut non in duabus lapideis tabulis scriberentur, sed in libro legis ubi

B multa conscripta sunt: certe illud quod sequitur, Et erat ibi Moyses in conspectu domini quadraginta diebus & quadraginta noctibus, panem non manducauit & aquam non bibit, & scripsit in tabulis uerba testamenti, decem uerba: satis manifestat eundem Moysen in tabulis hæc decem uerba scripsisse, non deum, Nisi forte uiolenter quidem, sed certa necessitate compellimur, ubi dictum est, & scripsit in tabulis uerba testamenti, decem uerba, non Moysen subaudire sed dominum. Supra enim positum est, Et erat ibi Moyses in conspectu domini: ut à domino, in cuius conspectu erat Moyses quadraginta diebus & quadraginta noctibus panem non manducans, & aquam non bibẽs, scripta intelligantur hæc decem uerba in tabulis, sicut ante promiserat. Quod si ita est, non quidem illa differentia duorum testamentorum quæ nobis uisa est, in his uerbis commendari potest, quando & priores & secundas tabulas scripsit, non homo, sed deus. Veruntamen illa certe distantia non habet dubitationem, quòd priores tabulas, & deus fecit, & deus scripsit, Non enim tũc dictum est ad Moysen, Excide tibi duas tabulas, sed ita potius legitur, Et conuersus Moyses descendit de monte, & duæ tabulæ testimonij in manibus eius: tabulæ lapideæ scriptæ ex utraq; parte hinc atq; hinc erant scriptæ: & tabulæ opus dei erant, & scriptura scriptura dei est sculpta in tabulis. Iam enim superius dixerat easdem tabulas scriptas digito dei, sic loquens, Et dedit Moysi statim ut cessauit loqui ad eum in monte Sina duas tabulas testimonij, tabulas lapideas scriptas digito dei. Ibi ergo & tabulæ opus dei erant, & scriptura earum digito dei facta, Secundas autem tabulas ipse Moyses iubetur excidere: ut ipsæ certo opere humano intelligãtur excisæ, quamuis eas deus ipse scripserit, sicut promisit cum iuberet excidi. Porrò autem si diligentius attendamus, ideo utrumque dictum est in secundis tabulis, quia & deus fecit per gratiam suam opus legis in homine, & homo per fidem suam suscipiens gratiam dei, pertinens ad testamentum nouum cooperator est adiuuantis dei. Ideo autem in primis solum opus dei commemoratur, quia lex spiritalis est & lex sancta, & mandatum sanctum & bonum & iustũ. Ideo uero nullũ opus hominis ibi cõmemoratur,

moratur, quia infideles non contemperantur adiutorio gratiæ, sed ignorantes dei iustitiam C
& suam uolentes constituere, iustitiæ dei non sunt subiecti. Vnde illis lex ad condemnatio
nem ualet, quod significat contritio tabularum. Profecto non cogimur uiolento intellectu
subaudire quod deus scripserit, ubi scriptura dicit, Et erat ibi Moyses in conspectu domini
quadraginta diebus & quadraginta noctibus: panem non manducauit & aquam non bi-
bit, & scripsit in tabulis uerba testamenti. Vbi ualde sonat scripsisse Moysen. Sed ideo supe
rius deus se promisit scripturum, & in Deuteronomio nō solum ita promisisse, uerumetiam
Phil. 2 ipse scripsisse enarratur, ut significetur quod ait Apostolus, Deus enim est qui operatur in
uobis, & uelle & operari pro bona uoluntate: hoc est, in eis qui ex fide gratiam suscipiunt, &
non suam iustitiam uolunt statuere, sed iustitiæ dei subiecti sunt, ut ipsi sint in Christo iusti
tia dei. Nam & illic Apostolus utrunq; dicit, & deum operari, & ipsos. Nam si non opera-
bantur, quomodo eis dicebat, cum timore & tremore uestram ipsorum salutem operami-
ni? Operatur ergo ille, cooperamur nos. Non enim aufert, sed adiuuat bonæ uoluntatis ar-
XVI bitrium. In illo tempore distinxit dominus tribum Leui portare arcam testamenti
domini, assistere coram domino ministrare & orare in nomine eius usq; in hunc diem. Pro-
pter hoc non est Leuitis pars & sors cum fratribus suis, dominus ipse pars eius est, sicut dixi
ei. Nisi per hanc tribum significaretur uniuersum regale sacerdotium, quod ad nouum per-
Psal. 72 tinet testamentum, nullo modo ausus esset dicere homo, qui ex eadem tribu non erat, Pars
XVII mea dominus. Et in alio psalmo, Dominus pars hæreditatis meæ. Quid est quod
Deut. 11 præcepit Moyses commendās uerba domini & ait, Scribetis ea super limina domorum ue
strarum & ianuarum uestrarum, cum hoc secundum proprietatem nemo fecisse Israelita-
rum commemoretur uel legatur, quia nec quisquam potest, nisi forte diuidat ea per multas
partes domus suæ? An hyperbolica commendatio est, sicut multa dicuntur?
XVIII Quærendum quomodo iubeat decimationes omnium fructuum & primitiua peco-
Deut. 12 rum non manducari, nisi in ciuitate ubi templum erat, cū eas leuitis dari in lege præceperit. D
XIX Si autem surrexerit in te propheta seu somniator somnians, & dederit tibi signum uel
Deut. 13 prodigium, & uenerit signum siue prodigium quod locutus est ad te dicens, Eamus & ser-
uiamus dijs alienis quos nescistis, non audietis uerba prophetæ illius uel somniantis som-
nium illud, quoniam tentat dominus deus uester uos scire, an diligatis dominum deum ue
strum ex toto corde uestro, & ex tota anima uestra. Hoc quidam interpretes latini non ita
posuerunt, scire an diligatis, sed ut sciat an diligatis, quamuis eadem sententia uideatur.
Veruntamen illud quod dictum est, scire, facilius ad illos refertur: ut sic accipiamus, tentat
uos scire, ac si diceretur, tentando uos facit scire. Vbi sanè intelligi uoluit etiam illa quæ à
diuinantibus non secundum deum dicuntur, si acciderint quæ dicuntur, non accipienda sic
ut fiant quæ præcipiuntur ab eis, aut colantur quæ coluntur ab eis. Nec præter suam pote-
statem deus ostendit esse quòd ista contingunt, sed quasi quæreretur, cur ea permittat, cau
sam tentationis exposuit ad cognoscendam eorum dilectionem, utrum eam habeant er-
ga deum suum: cognoscendam uero ab ipsis potius quàm ab illo qui scit omnia antequam
XX fiant. Post tres annos produces omnem decimam fructuum tuorum: in illo anno
Deut. 14 pones illud in ciuitatibus tuis, & ueniet leuita, quia non est ei pars nec sors tecum, & adue-
na & pupillus & uidua qui in ciuitatibus tuis erunt & manducabunt & saturabuntur, ut be
nedicat te dominus deus tuus in omnibus operibus tuis quæcunq; feceris. Ex ista decima
non dixit, ut ipse manducet cum suis. Ac per hoc leuitis & aduenis & pupillis & uiduis eam
iussit impendi. Sed obscure positum est, quia non est distincta ista decima ab illa quam uo-
luit cum leuitis in eo loco manducari, quem dominus elegisset tempore suo. Sed in ea inter
pretatiōe quæ est ex hebræo, apertius hoc distinctum reperimus. Ait enim, Anno tertio se-
parabis aliam decimam ex omnibus quæ nascentur tibi eo tēpore, & repones inter ianuas
tuas, uenietq; leuites qui aliā nō habet partē nec possessionē tecū: & peregrinus & pupillus
& uidua, qui intra portas tuas sunt & comedent & saturabūtur, ut benedicat tibi dn̄s deus
tuus

A tuus in cunctis operibus manuum tuarum quæ feceris. Primo hocipsum planius est quod ait, anno tertio: intelligitur enim uno anno interposito. In septuaginta autem, quoniā post tres annos dixit, incertum est utrum eos medios esse uoluerit, ut quinto quoq; anno fieret. Deinde cum ait, Et separabis aliam decimam, satis ostēdit extra esse illam quā uoluit eum ipsum qui offert manducare cum suis & leuitis in eo loco quem dominus elegisset. Et hanc enim & aliam decimam intra ianuas suas eum ponere præcepit, non ad eum locū eum deferre ubi dominus se uoluit inuocari. Et ueniet, inquit, leuites qui non habet partē nec possessionem tecum, & peregrinus & pupillus & uidua qui intra portas tuas sunt & comedent. Hinc certe manifeste uerum est non istam decimam deum fieri uoluisse communem ei qui offert, & his quibus impendenda est: sed illis solis erogari eam iussit qui aliud non haberet, in quibus præcipue leuitem posuit. Post septem annos facies remissionem, Hic certe manifestatur quomodo & superius dixerit, post tres annos, Non enim & hos septem annos medios esse uoluit. Vnoquoq; anno eam fieri præcepit, tanquam sabbatismum annorum.

Attende tibiipsi ne fiat uerbum occultum in corde tuo iniquitas dicens, Appropiat XXI
annus septimus, annus remissionis, & malignetur oculus tuus in fratrem tuum egenum, & Deut.15
non tribuas ei: & exclamabit aduersum te ad dominum, & erit in te peccatum magnum. Magnifice occultum uerbum hoc dixit, quoniam nemo audet hoc dicere qui potuerit cogitare, ideo non esse mutuum dandum indigenti, quoniam appropinquat annus remissionis, cum deus propter misericordiam utrumque præceperit, & commodari cum quisq; indiget, & remitti anno remissiōis. Quomodo ergo misericorditer remissurus est illo anno quo remitendum est, si crudeliter cogitat illo tempore dandum non esse quo dandum est?

Si autem uenūdatus fuerit tibi frater tuus Hebræus aut Hebræa, seruiet tibi sex annis, XXII
& septimo dimittes eum liberū à te. Hos emptos non anno remissionis remitti uoluit quē septimū quemq; obseruari oportebat ab omnibus, sed anno septimo emptionis eius quo- XXIII
B tocunq; anno illorum septimus iste annus occurreret. Omne primogenitum quod natum fuerit in bobus tuis, & in ouibus tuis masculinum sanctificabis domino deo tuo, Quærendum utrum quæ Græce dicuntur πρωτότοκα, nec Latine dici nisi primogenita potuerunt, in his tantum intelligenda sint quæ nascuntur ex matribus: ipsa enim proprie pariuntur potius quàm gignuntur. Parere quippe est τίκτειν, quod est ex fœmina, unde πρωτότοκον dicitur, Gignere autem est γεννᾶν, unde proprie Latine primogenitus dicitur. Ex fœminis autem dabantur primitiua, id est, quæ prima pariebantur, non quæ prima gignebantur à uiris, si forte ex uiduis quæ iam pepererāt gignerentur, Nō enim aliter essent quæ aperirent uuluam, quod proprium uoluit esse lex eorum, quæ primo nata domino deo debebantur. Si ergo est in his uerbis certa distinctio, non frustra dominus non dicitur à patre μονότοκος, sed μονογενής, id est, unigenitus, quod est unicus: à mortuis autem primogenitus quidem Latine dicitur, quia non potuit Latinum uerbum ita componi secundum loquendi consuetudinem: Græce autem πρωτότοκος dicitur, non πρωτογενής, tanquam pater genuerit æqualem sibi, creatura uero pepererit. Nam & quod dicitur primogenitus omnis creaturæ, quod ibi πρωτότοκος Græce legitur, potest ita intelligi secundum nouam creaturā, de qua 2. Corint.5
dicit apostolus, Si qua igitur in Christo noua creatura: ex qua ille primitiuus est, quia primitus ita resurrexit, ut iam nō moriatur, nec ei mors ultra dominetur, quod nouæ creaturæ quæ in illo est, futurū promittitur in fine. Sed ista distinctio nō temere affirmanda, sed in scripturis diligentius perscrutāda est. Mouet enim quemadmodū dici potuit in Prouerbijs, Primogenite tibi dico fili, id est, ex cuius persona dictū intelligat, Si enim ex dei patris persona ad Christū dicitur, cui sententiæ utrū sequētia consonēt uix est asserere, eundē dicit primogenitū quē unigenitū, quia etiam nos filij dei sumus, Vnigenitum uero, quoniam solus ille de substantia patris, & patri æqualis atq; coæternus est. Mirum est autē, utrum inter parere & gignere euidentissimis documentis sacra scriptura distinguat. Et immolabis XXIIII
pascha domino deo tuo oues & boues: quid sibi uult hoc quòd addidit boues, cū immola- Deut.16
tionem

tionē paschæ de oue tantūmodo cōmendauerit, quā iussit accipi ex ouibus & hædis, uel ex capris? Quod mystice accipitur propter Christū, cuius ex iustis & peccatoribus est origo carnalis. Non enim ait ex ouibus aut capris, licet proprie non possent intelligi oues ex capris: sed ne forte Iudæi dicerent subaudiendum caprum si dictum esset aut ex capris: dictum est ex ouibus & capris. Quid ergo hic sibi uolunt boues? An propter alia sacrificia quæ ipsis diebus azymorum sunt immolanda? C

XXV Quærendum quomodo præceperit obseruari quod ait, Septem septimanas integras dinumerabis tibiipsi inchoare te falcem mittere in messem. Incipies numerare septem septimanas, & facies diem festum septimanarum domino deo tuo, prout ualet manus tua quæcunque dominus tibi dederit: secundum quod benedicet te dominus deus tuus, & epulaberis ante dominum deum tuum. Si enim ab uniuerso populo lex hæc pentecoste iussa est obseruari, nunquid omnes uno die credendum est falcem iussos mittere in messem? Si autem sibi quisque obseruat istam quinquagesimam dinumerans ab illo die quo falcem mittit: non una est uniuerso populo, illa uero una est quæ computatur ab immolatione paschæ usque in diem datæ legis in Sina.

XXVI Deut. 17 Si autem intraueris in terram quam dominus deus tuus dat tibi in sorte, & hæreditaueris eam & habitaueris in ea & dices, constituam super me principes sicut & cæteræ gentes quæ circa me sunt, constituendo constitues super te principem quem elegerit dominus deus tuus ipsum. Ex fratribus tuis constitues super te principem, non poteris constituere super te hominem alienum, qui non est frater tuus. Quæri potest cur displicuerit populus deo quando regem desiderauit, cum hic inueniatur esse permissus. Sed magis hic intelligendum est merito non fuisse secundum uoluntatem dei, quia hoc fieri non præcepit, sed desiderantibus permisit. Veruntamen præcepit, ne fieret alienus, sed frater, id est, ex eodem populo indigena, non alienigena. Quod autem ait, Non poteris, intelligendum est, non debebis.

XXVII De rege cum loqueretur ait, Non multiplicabit sibi uxores, ut non discedat cor eius, & argentum & aurum non multiplicabit sibi ualde. Vnde quæritur, utrum Dauid contra hoc D præceptum non fecerit. Non enim unam habuit uxorem. Nam de Salomone manifestum est, quòd transgressus fuerit hoc præceptum, & in fœminis, & in auro & argento. Sed hinc potius intelligitur permissum fuisse regibus, ut plures haberent quàm unam, multiplicari enim prohibiti sunt. Quæ prohibitio non haberet transgressionem si paucæ fuerint, sicut Dauid fuerunt: non autem multæ, sicut Salomoni. Quamuis cum addidit, ut non discedat cor eius: hoc magis uidetur præcepisse ne multiplicando perueniat ad alienas fœminas, per quas factum est in Salomone ut discederet cor eius à deo. Multiplicatio tamen generaliter ita prohibita est, ut etiam si ex Hebræis solis eas multiplicasset, contra hoc præceptum fecisse merito argui posset.

XXVIII Deut. 18 Si autem superuenerit leuites ex una ciuitatum tuarum ex omnibus filijs Israel ubi ipse incolit, secundum quòd cupit anima eius in locum quem elegerit dominus, id est, si desiderauerit ire ad locum ubi dominus inuocatur: & ministrabit nomini domini dei sui sicut omnes fratres eius leuitæ qui astant ibi coram domino: partem partitam edet præter uenditionem quæ est secundum familiam. Quam dicat uenditionem, obscurum est. Nisi forte quia decimationes & primogenita præcepit uendi ab eis qui in longinquo habitarent, ne multa cogerentur portare ad locum inuocationis domini, uel pecora ducere, ut illic ab eis denuo emerentur ex eodem pretio. Et iusserat habere ibi partem leuitam qui maneret in ea ciuitate, unde illi decimationes & primogenita debebantur. Et ideo dixit secundum familiam hoc deberi leuitæ, quoniam ex successione qua succeditur parentibus hoc circa eum seruari oportet quod parentibus exhibitum est.

XXIX Quoniam portentorum inspectores prohibet esse in populo dei: quærendum est quomodo ista portenta quæ inspici prohibentur, discernantur ab eis quæ diuinitus ita dantur, ut quid significent dici debeat: sicut omnia miracula quæ in scripturis reperiuntur significantia quod pertineat ad regulam fidei. Sicut dicimus quid significauerit uellus in area compluta siccum, uel in sicca area complutum: aut uirga Aaron quæ floruit & nuces attulit,

A tulit,& cætera huiuſmodi. Sicut autem diſcernuntur diuinationes quas conſequenter pro/
hibet à prædictionibus uel annuntiationibus prophetarum, ſic illæ inſpectiones prodigio
rum à ſignificationibus diuinorum miraculorum diſcernendæ ſunt. Quoniam do XXX
minus deus ueſter qui præcedet uobiſcum, ſimul debellabit uobiſcum inimicos ueſtros, & Deut.20
ſaluos faciet uos.Ecce quemadmodum & in ſpiritalibus conflictibus ſperandum & peten/
dum eſt adiutorium dei,non ut nos nihil faciamus,ſed ut adiuti cooperemur.Sic enim ait,
debellabit uobiſcum,ut & ipſos acturos quod agendum eſſet oſtenderet. Et loquẽtur XXXI
ſcribæ ad populum dicentes,Quis eſt homo qui ædificauit domum nouam & non dedica/
uit eam,uadat & reuertatur in domũ ſuam ne moriatur in bello, & homo alius dedicet eã.
Et quis eſt homo qui paſtinauit uineam,& nõ eſt epulatus ex ea,uadat & reuertatur in do/
mum ne moriatur in bello,& homo alius epuletur ex ea.Et quis eſt homo qui ſpõſauit uxo
rem & non accepit eam,uadat & redeat in domũ ſuam ne moriatur in bello,& homo alius
accipiat eam.Poſſunt mouere iſta,quaſi meliore conditione moriantur in bello qui iam de/
dicauerunt ædificia ſua,iamq; epulati ſunt de nouellis,iamq; duxerunt ſponſas ſuas,quàm
hi qui nondum . Sed quoniam his rebus tenetur humanus affectus,& magni æſtimantur
hæc ab hominibus:intelligendum eſt ad hoc iſta dici in bellum procedentibus, ut quiſquis
animo his tenetur, appareat cũ reuertitur, ne propter hoc minus fortiter agat, dum timet
ne ante moriatur quàm domum dedicauerit, aut de nouella ſua biberit,aut ſponſam ſuam
duxerit . Nam utique quantum ad fœminam pertinet, melius alteri nubet intacta quàm
uidua . Sed hæc ut dixi inſtituta ſunt propter uirorum animos explorandos.

Non erunt uaſa uiri ſuper mulierem, Vaſa bellica uult intelligi,id eſt arma,Nam qui/ XXXII
dam etiam hoc interpretati ſunt. Si autem quis acceperit uxorem & habitauerit cum XXXIII
ea,& oderit eam,& imponat ei occaſionis uerba,& detulerit ei nomẽ malignum & dixerit: Deut.21
mulierem hanc accepi,& accedens ad eam non inueni eius uirginalia:& accipiens pater puel
B læ & mater & producent uirginalia puellæ ſenioribus dicens:filiam meam hanc dedi homi
ni huic uxorem,& odio habens eam,ipſe nunc imponit ei occaſionis uerba dicens,Nõ inue
ni filiæ tuæ uirginalia,& ecce uirginalia filiæ meæ . Et replicabũt pallium corã ſenioribus ci/
uitatis illius: & accipient ſenes ciuitatis hominem illum, & caſtigabunt eum & damnifica/
bunt eum centum ſiclis, & dabunt patri adoleſcentulæ, quia protulit nomen malum,ſuper
uirginem Iſraëlitem: & ipſius erit uxor, non poterit dimittere eam perpetuo tempore . Si
autem uerum factum ſit hoc uerbum , & non inueniantur uirginalia puellæ, & producent
adoleſcentulam ad ianuam domus patris ipſius,& lapidabunt eam uiri ciuitatis eius in la/
pidibus:& morietur,quoniam fecit impudentiam in filijs Iſraël proſtituere domum patris
ſui:& auferes malignum ex uobiſipſis.Satis hinc apparet,quemadmodum ſubditas fœmi/
nas uiris,& penè famulas lex eſſe uoluerit uxores:quòd dicẽs aduerſus uxorem uir teſtimo
nium unde lapidaretur illa,ſi hoc uerum eſſe demonſtraretur,ipſe tamen non uiciſſim lapi
daretur ſi hoc falſum eſſe conſtiterit: ſed tantummodo caſtigatur & damnificatur eiq; per/
petuo iubetur adhærere qua carere uoluerat. In alijs autem cauſis,eum qui teſtimonio fal/
ſo cuiquam nocuerit, quod ſi probaretur,iuſſit occidi:eademq; pœna plecti iubet,qua fue/ XXXIIII
rat, ſi uerum eſſet,iſte plectendus. Si autem inuenerit aliquis puellam uirginem quæ Deut.22
ſponſata non eſt,& uim faciens ei dormierit cum ea & inuentus fuerit,dabit homo qui dor
miuit cum ea patri puellæ quinquaginta didrachmata argenti & ipſius erit uxor, quia hu/
miliauit eam & non poterit dimittere eam per omne tempus.Merito quæritur,utrum iſta
pœna ſit ut non eam poſſit dimittere per omne tempus,quam inordinate atque illicite uio
lauit . Si enim ad hoc intelligere uoluerimus eam non poſſe, id eſt,non debere dimitti per
omne tempus, quia uxor effecta eſt, occurrit illud quod permiſit Moyſes dare libellum re/
pudij & dimittere . In his autem qui illicite uitiant noluit licere, ne ad ludibrium feciſſe ui/
deatur, & potius finxiſſe quòd eam uxorem duxerit quàm uere placitoq; duxiſſe, Hoc &
de illa iuſſum eſt cui uir fuerat calumniatus de uirginalibus non inuentis.

Non

XXXV Non intrabit Ammonites & Moabites in ecclesiam domini, & usq; ad decimam generationem non intrabit in ecclesiam domini & usq; in æternum. Quæstio est, quomodo intrauerit Ruth quæ Moabitis fuit, de qua etiam caro domini originem ducit. Nisi forte ista mystice prophetauerit intraturam, quod ait usq; ad decimam generationem. Computantur enim generationes ex Abraam quando fuit & Loth qui genuit Moabitas & Ammonitas ex filiabus, & inueniuntur cum ipso Abraam compleri decem generationes usque ad Salmon, qui genuit Booz, qui maritus secundus fuit Ruth. Sunt enim istæ, Abraam, Isaac, Iacob, Iudas, Phares, Esrom, Aram, Aminadab, Naason, Salmon. Salmon quippe genuit Booz, qui uiduam duxit Ruth, ac per hoc uidetur post decimam generationem genus fecisse in ecclesia n domini pariendo filios ipsi Booz. Sed cur additum sit, & usq; in æternum, merito adhuc quæritur, An quia deinceps nulla anima de Ammonitis & Moabitis intrabit in illam ecclesiam populi Hebræorum, posteaquam ista generatione decima prophetia completa est? An potius ita dictum est, & usq; ad decimam generationem, ut omnino semper intelligi uoluerit per denarij numeri quandam uniuersitatem, ut hoc exposuerit quodammodo addendo & dicendo, & usq; in æternum? Quod si ita est, Ruth contra præceptum uetitum uidetur admissa. An Ammonitas prohibuit admitti, non Ammonitidas, id est, uiros non fœminas: maxime quia cum euertissent Israelitæ ipsam gentem, omnes uiros occidere iussi sunt, fœminas autem non, nisi eas quæ nouerant concubitum uiri: quoniam ipsæ in fornicationem deduxerant populum: uirgines autem saluas esse uoluerunt, non eis imputantes culpam qua euerti illa gens meruit: quam etiam hic commemorauit, uelut quæreretur cur Moabitas & Ammonitas admitti noluerit in ecclesiam domini: subiunxit enim, eo quòd non occurrerint uobis cum panibus & aqua in uia cum exiretis de Ægypto, & quia conduxerunt aduersum te Balaam filium Beor de Mesopotamia ut malediceret te. Has culpas, nec tunc quando illa gens debellata est, fœminis imputauerunt, quas saluas conseruare maluerunt. C

XXXVI Non tradas puerum domino suo qui appositus est tibi à domino suo, Non intelliges quòd dominus eius eum apposuerit, id est, commendauerit, potius enim depositum diceret: sed appositum dixit à domino suo, id est, huic adiunctum, cum ab illo abscessisset. Non ergo suscipi, sed reddi potius prohibuit fugitiuos. Hoc quidem putari potest, nisi intelligamus genti & populo ista dici, non uni homini: sed ex alia gente refugientem ad istam gentem cui loquebatur hominem à domino suo, id est, à rege suo, reddi prohibuit. Quod etiam alienigena seruauit Achis rex Geth, quando ad eum refugit Dauid à facie domini sui, hoc est, regis Saul. Apertissime autem hoc explanat, cum dicit de ipso refuga, in uobis habitabit in omni loco ubi placuerit ei. D

XXXVII Non erit meretrix à filiabus Israel, & non erit fornicans à filijs Israel. Ecce ubi manifeste prohibuit fornicari & uiros & fœminas, etiam cum non alienis coniugibus: peccatum esse demonstrans misceri non coniugibus suis, quando & meretrices esse, & ad meretrices accedere prohibet, quarum publice uenalis est turpitudo. In decalogo autem Mœchiæ nomine nõ uidetur hoc aperte prohibuisse, quoniam Mœchia non nisi adulteriũ intelligi solet. Vnde quid nobis uideretur ibi tractauimus.

XXXVIII Non offeres mercedem meretricis, neq; commutationem canis in domum domini dei tui ad omne uotum, quoniam abominatio domino deo tuo est & utrunq;. Quod ita intelligitur quoniam abominatio domino deo tuo est, & hoc nõ unum horum, sed utrunq;. De cane quippe uetat fieri commutationem primogenitorum, quam iubet fieri de alijs immundis animalibus, id est, equis & asinis, & si quid est eorum quæ adiuuant hominem, & latine à iuuando iumenta dicuntur. De cane autem noluit & de porco. Et quare noluerit, requirendum est, Et si de omnibus talibus uoluit, quare solum canem isto loco exceptum fecerit. De mercede autem meretricis ut diceret, uidetur ea esse causa, quia superius prohibuerat esse meretricem de filiabus Israel, aut quenquam filiorum Israel uti meretrice: & ne surreperet cogitationi, expiari posse hoc peccatum si aliquid inde offerretur in templum, dicendum fuit quòd sit abominatio domino.

Deut. 23

A Morietur fur ille, id est homo qui furatus est hominẽ, & auferetis malignũ ex uobis XXXIX
ipsis. Assidue hoc dicit scriptura, cum iubet occidi malos. Qua locutione usus est etiam apo Deu.24
stolus cum diceret, Quid enim mihi de his qui foris sunt iudicare? Nónne de his qui intus
sunt uos iudicatis? Auferte malum ex uobisipsis. Nam græcus habet τὸμ πονηρὸμ, quod etiã
hic scriptum est. Hoc autem potius malignum solet interpretari, quàm malum, Nec ait, τὸ 1.Cor.5
πονηρὸμ, id est hoc malignum, sed τὸμ πονηρὸμ quod est hũc malignum. Ex quo apparet eum
uoluisse intelligi, qui aliquid tale commisit ut excommunicatione sit dignus. Hoc enim nũc
agit in ecclesia excommunicatio, quod agebat tunc interfectio. Quamuis & aliter illud apo
stolicum possit intelligi, ut unusquisq; malum uel malignũ ex seipso sit iussus auferre. Qui
sensus acceptabilior esset, si hoc malum, uel hoc malignum, non autem hunc malignum in
græco inueniretur. Nunc uero credibilius est de homine dictũ, quàm de uitio. Quanquam
possit eleganter intelligi etiam homo auferre à se malum hominem, quemadmodum di-
ctum est, Exuite uos ueterem hominẽ. Quod exponens ait, Qui furabatur, iam non furet.

Secũdum legem omnẽ quam iurauerint uobis sacerdotes Leuitæ, Hic apparet omnẽ XL
sacerdotem leuitam fuisse: quamuis non omnis leuites sacerdos fuerit. Si debitum fu- XLI
erit in proximo tuo, debitum quodcunq;, non intrabis in domum eius pignerare pignus:
foris stabis, & homo apud quem debitum tuũ est proferet tibi pignus foras. Si autem ho-
mo eget, non dormies in pignore eius: redditione reddes ei uestimentum suum circa occa-
sum solis, & dormiet in uestimento suo, & benedicet te, & tibi erit misericordia coram do-
mino deo tuo. Non immerito uidetur ad opus misericordiæ pertinere, ut non intret pigne-
rator in domum, ne fiat perturbatio debitori: sed ex hoc etiam ipsum debitorem admonet
pignus foras proferre creditori. Quod uero iubet egenti pignus eodem die restitui, ut in eo
dormiat qui non habet ubi dormiat: merito mouet, ut requiratur cur non potius creditori
præceperit ut non auferat pignus quod eodem die oportet ut restituat. Quod si ad cõpellẽ
B dum debitorem fieri uoluerit, quomodo se urgeat ad reddẽdum cum sciat pignus eodem
die se recepturum? An forte hoc fieri uoluerit propter memoriam ne obliuiscatur reddere,
& tunc non reddat si uere non habuerit: maxime quia creditoris sui misericordia uincitur,
cui esse non debet ingratus si pignus receperit in quo dormiat: simul & creditor cum ille nõ
reddiderit, debet eum credere non habere, quia hac etiam indiget misericordia ut pignus ei
propterea restituatur, q aliud non habet ubi dormiat? Non morientur patres pro fi XLII
lijs, & filij non morientur pro patribus: unusquisq; in suo peccato morietur. Ecce nõ solum
prophetæ hoc dixerunt, uerumetiam lex dicit, sua culpa quemq; interimendum, nõ autem
patris sui, aut filij sui. Quid est ergo quod alibi dicitur, deus reddens peccata patrum in fi- Exo.20
lios in tertiam & quartam progeniem? An de filijs nondum natis illud intelligitur propter
originale peccatum, quod etiam ex Adam traxit genus humanum: hic autem de filijs iam
natis est facta distinctio, ut unusquisq; in suo peccato moriatur? Non enim trahit aliquid
ex patre qui iam natus erat quãdo pater eius peccauit. Sed cum etiam ibi dicit, his qui ode-
runt me: manifestum est etiam illam oditionẽ posse mutari, si filij parentum suorum facta
non fuerint imitati. Nam & illud ex Adam tẽporaliter redditur, quia omnes propter hoc
moriuntur: non autem in æternum eis qui fuerint per gratiam spiritaliter regenerati in
eaq; permanserint usq; in finem. Quamuis & illud merito quæri possit, si redduntur pecca
ta patrum in filios qui oderunt deum, cur in tertiam & quartam generationem, uelut præ-
termissa prima & secunda, uel non etiam in cæteras permanente impietate & imitatione
malorum parentum. An per hunc numerum quoniam septenarius intelligitur, uniuersita-
tem significare uoluit, & ideo non ipsum potius septenarium posuit, ut diceret in septimam
generationem? Ac sic omnis intelligeretur, quia causam perfectionis huius numeri hoc mo
do potius intimauit. Ideo nanq; perhibetur perfectus, quia ex his duobus constat, terna-
rio scilicet primo impari toto, & quaternario primo pari toto. Vnde esse & illud propheti-
cum existimo, quod assidue repetitur, In tribus & quatuor impietatibus non aduersabor,

per quod uoluit impietates uniuersas potius, quàm tres uel quatuor intelligi. C
XLIII Non declinabis iudicium aduenæ & orphani & uiduæ, Non pignerabis uestem ui-
duæ. Cur non ait, Et non pignerabis uestimentũ eorum? Quæ enim causa est, ut trium isto
rum iudicium declinare uetuerit, pignus autem auferri uestimentum solius uiduæ, non & il
lorum: nisi quia iudicia omnium facienda propterea cõmendauit, quia non habent à qui-
bus defendantur: siue aduena, quia in terra aliena est: siue orphanus, id est pupillus, quia pa
rentibus caret: siue uidua, quia maritum non habet. Pignus uero cum prohibet uestimen-
tum auferre uiduæ, puto quòd satis eleganter admoneat, eas uere dicẽdas esse uiduas, quæ
1.Timoth.5 etiam pauperes sunt. Id enim & Apostolus euidenter ostendit, ubi ait, Si qua autem uidua
filios & nepotes habet, discat primum domum suam pie tractare, & mutuam uicem paren
tibus reddere: hoc enim acceptum est coram domino. Quæ autem uere uidua est, & desola
ta, sperabit in dominũ, & persistet in orationibus nocte & die. Hanc uere uiduam dixit, quæ
non habet à quibus sustentetur: quia non solum uiro, sed etiam posteris atq; omni ope de
stituta est: diuitem quippe non diceret desolatam. Pauperi itaq; pignus non est auferendũ
uestimẽtum: nam̃ & hoc ipso quòd uestimentum prohibet auferri, pauperem ostendit. Ne
que enim creditor non potius auferret argentum, uel si quid aliud, quàm uestimentum. Por
rò si occurrerit animo, quid si multa habeat uestimẽta nõ necessaria, sed superflua, quomo-
do intelligitur uere uidua? Hoc est non solum desolata, uerumetiã quæ in delitijs agit, quã
subiecit dicens, Quæ autem in delitijs agit, uiuens mortua est. Et hanc quippe opposuit, tan
quam econtrario ueræ uiduæ, tanquam talis non sit uera uidua. Quæcunque autem diuites
alias nuptias experiri noluerunt, continẽtia in eis laudatur, non desolatio cõmendatur. Hæ
XLIIII quippe maritis tantum uiduatæ sunt, non alijs rebus. Quod admonet ut in messe ob-
litum manipulum nemo colligat, & oliuam uel uuam relictam nemo repetat diligentius ne
glecta colligere, & dicit egentibus dimittẽda, Occurrit forsitan cogitationi, Quid si hæc quæ
ab agrorum dominis dimittuntur, non egentes, sed improbi colligant? Sed considerandũ D
primo illum misericordiam facere, qui hoc animo dimittit, ut egentes habeant quod dimit-
titur. Deinde cum hæc populo præcipiuntur, simul etiam admonentur hi qui non indigent
ista nõ quærere. Quòd si uero quæsierint, quid aliud quàm res alienas, & quod grauius est,
pauperum inuadere iudicãdi sunt? Vtriq; ergo cõmonentur his præceptis, & quorum agri
sunt, ut misericorditer ea relinquant: & qui indigentes non sunt, ut inde se abstineant: quan
LXV do utrũq; dicitur, & à quibus dimittenda sunt, & quibus dimittẽda sunt. Si autem fue
Deut.25 rit altercatio inter homines, & accesserint ad iudicium, & iudicauerint & iustificauerint iu-
stum, Iudices intelligendi sunt iudicare, non illi qui dicti sunt altercationem habere. Deinde
sequitur, Et reprehenderint impium, & erit, si dignus fuerit plagis, qui impie agit: consti-
tuent eum in conspectu iudicum, & flagellabunt eum ante se secũdum impietatem eius: nu-
mero quadraginta flagellabunt eum, & non apponent. Si autẽ apposuerint flagellare eum
super has plagas plures, deturpabitur frater tuus coram te ualde. Aduertendum est, cum ea
peccata plagis emẽdanda præceperit, quæ digna nõ sunt mortis supplicio uindicari, & hoc
tam paucis plagis: eum tamen qui cæditur, appellauit impium uel impie agentem, ut noue-
rimus, nõ sicut plurimi loquuntur, locutas esse scripturas: quas incuriosius legimus, cum pu-
tamus adulterium non esse impietatem, quia in hominem uidetur peccasse qui hoc fecerit,
cum illud peccatum morte plecti iubeat lex: & his peccatis grauiores esse diximus impieta-
tes, cum sint earum quædam quæ per flagella plagis quadraginta puniuntur. Est itaq; leuis
impietas, quæ uerbere digna est: & est grauior quæ morte digna est: ita etiam illa peccata
quæ non in deum, sed in hominem uidentur admitti, sunt morte digna: quædam sunt alia
correptiõe, seu uerbere, seu pœna faciliore. Ita enim locutos esse septuaginta interpretes con-
XLVI stat, ut etiam illius, qui plagis dignus est, impietatem uocauerint. Si autem habuerint
fratres in unum, & mortuus fuerit unus ex eis, semen autem non fuerit ei, uxor defuncti fra
tris non alteri nubet appropianti. Frater uiri eius intrabit ad eam, & accipiet eam sibi uxo-
rem,

A rem,& cohabitabit ei. Et erit infans quicunq; natus fuerit, constituetur ex defuncti nomine, & non delebitur nomen eius ex Israël. Videtur hoc præcepisse lex de fratris uxore ducēda, nō ob aliud, nisi ut semen suscitet fratri, qui sine liberis defunctus est. Quod aūt ait, Constituetur ex defuncti nomine, & nō delebitur nomē eius ex Israel, id est nomē defuncti: ex hoc uidetur dictum, ut ille qui nascitur, hoc nomine appelletur quo appellabatur defunctus, cui quodammodo propagatur. Vnde nobis uisum est magis secūdum adoptionis morem, soluere in euangelio quæstionem de duobus patribus Ioseph: quorum unum commemorat Matthæus, eum scilicet qui genuit Ioseph: alterum Lucas, cuius filius erat Ioseph: quoniam nullius eorum nomen Ioseph accepit: nisi forte hoc dictum est, Cōstituetur ex defuncti nomine, non ut eius nomen accipiat: sed ut ex eius nomine, id est tanquā filius, non eius cuius semine est genitus, sed illius defuncti, cui semen suscitatum est, hæres constituatur. Quod enim additum est, Et non delebitur nomen eius ex Israel, potest ita intelligi: non quòd nomen eius puer consequenter accipiat, sed quòd ille non sine posteritate mortuus esse uidebitur: & ideo permanet eius nomen, hoc est memoria. Neque enim etiam si ipse filium genuisset, nomen suum ei fuerat impositurus, ut nomen eius nō deleretur ex Israël: sed ex hoc utiq; non deleretur, quia non sine liberis ex hac uita emigraret: & hoc iubetur in eius uxore frater eius implere, quod ille non potuit. Nam & si frater nō fuisset, & propinquus ducebat uxorem eius, qui sine filijs mortuus esset, ad suscitandum semen fratri suo: sicut fecit Booz ducendo Ruth, ut semen excitaret propinquo suo, cuius fuerat illa uxor, nec de illo pepererat: & tamen qui de illa natus est, ex nomine quidem defuncti cōstitutus est, quia filius eius est dictus: atq; ita factum est ut nomen defuncti non deleretur ex Israël, nec tamē eius nomine appellatus est. Quæ cum ita sint, abundantius duobus modis solui potest euangelica quæstio, ut unus eorum, quos diuersos commemorāt Matthæus & Lucas, ita fuerit propinquus alteri ad ducendam eius uxorem, ut alios etiam sursum uersus parentes atq; maiores

Quæstio de duobus patribus Ioseph.

B iste, alios ille habere potuerit. Nam si fratrum filij fuissent, unum habuissent auum: quod non ita est: nam secundum Matthæum Mathan est auus Ioseph, secundum Lucam uero non Mathan, sed Mathath. Quòd si quisquam putet esse tantam similitudinem nominis, ut ab scriptoribus in una littera erratū sit, ut fieret tam parua & penè nulla diuersitas, quid de istorum patribus dicturus est? Nam secundum Lucam Mathath filius fuit Leui, secundum Matthæum autem Mathan ex Eleazar genitus inuenitur: atque ita inde sursum uersus diuersi sunt patres & aui: & deinde maiores usq; Zorobabel, qui ferè est uigesimus sursum uersus ad Ioseph apud Lucam, apud Matthæum autem undecimus. Qui propterea ideo ipse esse creditur, quia pater eius apud utrumque Euangelistam Salathiel inuenitur: quamuis fieri potuerit, ut alius fuerit eodem nomine habens eiusdem nominis patrem, cuius & ille habuit. Nam & inde sursum uersus diuersi sunt, alium quippe habet Zorobabel auum apud Lucam, qui est Neri: alium apud Matthæum, qui est Iechonias: atque inde superius nusquam est consonantia, quousque ueniatur ad Dauid, apud Matthæum per Salomonem, apud Lucam per Nathan. Difficillimum autem uidetur non fuisse aliquem propinquiorem qui duceret uxorem fratris sui, quàm eum qui ex Dauid esset consanguineus tam longinquo gradu, nō aliqua infra propinquitate coniunctus, cum sit apud Lucam Dauid penè quadragesimus à Ioseph, apud Matthæum autem ferè uigesimusseptimus. Aut si propinqui ad uxores defunctorum ducendas etiam illi quærebantur, qui ex fœminarum sanguine propinquabant, fieri potuit ut esset aliquis ita propinquans, qui Ioseph genuerit de uxore propinqui sui, qui sine liberis discessit: ac si ei esset alter ex natura pater, alter ex lege, in quorum patribus & auis & deinde maioribus, ideo nulla propinquitas appareret, quòd nō ex maribus, sed ex fœminis propinquarent. Veruntamen si ita esset, ut Dauid aliquando unus pater occurreret: aut si quisquam potuisse contendat, ubi ponimus quòd consuetudo scripturæ non est fœminas in genealogia pro maritis ponere, sicut eas nullus euangelista interposuit. Vbi enim commemorantur matres, non ponuntur nisi cum patribus: ac

2. Retract. cap. 55

per hoc aut ita propinquior defuit ad uxorem defuncti sibi copulandam, ut origo cognati- C
onis à Dauid repeteretur: aut adoptio fecit alterum patrem, quem posset habere Ioseph.
XLVII Quid est quòd inter illa quæ iubet dicere hominem, qui in dandis decimis, & quæcun-
que dare uel impendere iussus est omnia mandata compleuit, etiam hoc cum laude & com-
mendatione sui dicere iubetur, Non dedi ex eis mortuo. An per hoc prohibet parentalia,
XLVIII quæ obseruare gentes solent? Non præteribis ab omnibus uerbis quæ ego man-
do tibi hodie, in dextera aut sinistra ire post deos alienos seruire illis. Quæri potest quomo-
do possit intelligi ire in dextera, qui post deos alienos ierit seruire illis, cum dextera in laude
ponatur, illud autem nunquam laudabiliter fieri possit: nam & quod reprehenditur in uia
uitæ, quæ declinat in dextera, non ibi ea reprehenduntur quæ dextera sunt, sed ille qui de-
Prouer. 4 clinat in ea, id est qui sibi arrogat quæ dei sunt. Ideo dicitur in prouerbijs, Non declines in
dextera aut in sinistra. Vias enim quæ à dexteris sunt, nouit dominus: peruersæ autē sunt
Psal. 1 quæ à sinistris. Ergo bonæ sunt dexteræ quas nouit dominus, Nouit enim dominus uias
iustorum, sicut in psalmo legitur. Cur ergo dictum sit, Ne declines in dextera, consequen-
ter ostendit addendo, Ipse enim rectos faciet cursus tuos. Absit autem ut dexteras quas no-
uit dominus, negemus esse rectas, sed, ut dixi, declinare in eas, est non illius gratiæ, sed si-
bi tribuere uelle quod rectum est. Deinde, ut dixi, adiungit & dicit, Ipse enim faciet re-
ctos cursus tuos, & omnia itinera tua in pace producet. Quapropter hoc quod isto loco
Deuteronomij, de quo agimus, dictum est, Non præteribis ab omnibus uerbis quæ ego
mando tibi hodie, in dextera aut sinistra ire post deos alienos seruire illis: non ideo dictum
est, quia dij alij possunt etiam in dexteris accipi: sed aut terrena loca significata sunt, quia &
in dextera & in sinistra habebant gentes alios deos colentes: aut hoc de dijs alienis separa-
tim pronuntiandum est, ut duo sint sensus: unus uidelicet, Non præteribis ab omnibus
uerbis, quæ ego mando tibi hodie dextera aut sinistra, secundum illum scilicet intellectum
quem supra exposui: alius autem sit sensus, ire post deos alienos seruire illis: ut & hic sub- D
audiatur, Non præteribis ab omnibus uerbis, quæ ego mando tibi hodie. Quem totum
sensum si dicere uelimus, superiora uerba, quæ utrique sensui sunt communia, repetituri su-
mus: ut quomodo illic dicitur, Non præteribis ab omnibus, quæ ego mando tibi hodie, ire
post deos alienos seruire illis, Prætereundo enim à uerbis quæ mandata sunt, etiam hoc fit
ut eatur post deos alienos, Non enim hoc solum mandatum est, aut hoc solum præteriri
deus non uult quod mandauit, ne post deos alienos eatur, sed omnia quæ mandauit, Hoc
tamen ita præcipue, ut post generalitatem præcepti, quo admonuit non esse prætereundum
ab omnibus uerbis mandatorum suorum, etiam hoc seorsum commendare uoluerit. Po-
test hoc quod ait, dextera aut sinistra, etiam sic intelligi, ut nec eorum causa, quæ propter fe-
licitatem appetuntur, nec eorum quæ propter infelicitatem fugiuntur, ire mandauerit post
deos alios: id est nec pro his quæ amantur, nec contra ea quæ odio habentur à dijs alijs au-
xilium esse poscendum. Aut certe illo modo, ueluti consulantur, quo prosint: uel placentur,
Psal. 143 ne noceant. Nam & de quibusdam scriptum est in psalmo, Quorum os locutum uanita-
tem, & dextera eorum dextera iniquitatis: ideo quia his rebus opinantur fieri hominem be-
atum, quas & boni & mali possunt habere. Et ideo dextera est iniquitatis, quia iniqui sunt
qui eam dexteram putant. Non enim est recte uera dextera, sed dextera est eorum, quo-
rum os locutum est uanitatem. Beatum dixerunt populum cui hæc sunt, cum potius, sicut
mox adiūgit & docet, Beatus populus cuius dominus deus ipsius. Hæc est uera dextera
æquitatis, non iniquitatis. Nō est ergo eundum post deos alienos, neq; in dextera, ut existi-
met homo ex ipsis se fieri beatum: neq; in sinistra, ut existimādo ipsis aduersantibus se fieri
miserum, ad hoc eos colat ut auertat. Aut certe si dextera intelligamus æterna, sinistra uero
temporalia bona: nec propter illa, nec propter ista eos colendos sancta scriptura hoc loco
XLIX admonuisse credatur. Hæc uerba testamenti quod mandauit dominus Moysi sta-
Deut. 29 tuere filijs Israël in terra Moab, præter testamentum quod testatus est eis in Oreb: osten-
dit

A dit unde appellatus sit liber Deuteronomiô, quasi secunda lex, ubi magis illius repetitio est q̄ aliquid aliud. Pauca enim sunt ibi, quæ nō sunt in eo quod primū datum est: nec tamen appellantur hæc duo testamenta, quamuis ita hæc uerba sonare uideantur. Vtrumq; enim unum est testamentum, quod in ecclesia dicitur uetus: nam si propter hæc uerba duo testa/menta dicenda essent, iam non duo, sed plura essent, excepto nouo. Et in multis enim locis scriptura dicit testamentum: sicut illud quando factum est ad Abraam de circuncisione, uel illud superius ad Noé. Et uos uidistis omnia quæcunque fecit dominus deus ue/ster in terra Ægypti coram uobis Pharaoni & omnibus seruis eius, & omni terræ illius, ten/tatiões magnas quas uiderunt oculi tui, signa & prodigia illa magna, & manum ualidam: & non dedit dominus deus uobis cor scire, & oculos uidere, & audire aures usque in diem istam. Quomodo ergo ait superius, Vos uidistis tentationes magnas, quas uiderunt ocu/li tui, si non dedit dominus eis oculos uidere, & aures audire? Nisi quia uiderunt corpore, & corde non uiderunt, quia oculi dicuntur & cordis: propterea inde cœpit, Et non dedit do/minus deus uobis cor scire. Ad hoc pertinent duo quæ sequuntur, & oculos uidere, & aures audire, id est intelligere & obtemperare. Quod uero dicit, Et non dedit dominus deus uo/bis, nullo modo increpans & arguens hoc diceret, nisi ad eorum quoq; culpam pertinere in/telligi uellet, ne quisquam se ex hoc excusabilem putet. Simul enim ostendit & sine adiuto/rio domini dei eos intelligere & obedire nō posse oculis cordis, & auribus cordis. Et tamen si adiutorium dei desit, nō ideo esse excusabile hominis uitium: quoniam iudicia dei quam/uis occulta, tamen iusta sunt. Et adduxit uos quadraginta annis in deserto, non LI
inueterauerunt uestimenta uestra, & calciamenta uestra non sunt attrita à pedibus uestris: panem non manducastis, uinum & siceram non bibistis, ut sciretis quia iste dominus de/us uester. Hinc apparet tantum uini in suis impedimentis potuisse portare Israëlitas, quan/do exierunt de Ægypto, quod possent cito cōsumere. Nam si omnino nihil secum tulissent,
B unde esset illud de quo dictum est, Sedit populus manducare & bibere, & surrexerunt lu/dere? Non enim hoc de aqua diceretur, cum & ipsius Moysi manifestissima uerba sint, nō fuisse illam uocem principium belli, sed principium uini. Nunquid est aliquis in/ LII
ter uos uir aut mulier uel famulus uel tribus, cuius mens declinauit à domino deo uestro ire seruire dijs gentium illarum? Nequam est in eo radix rursum germinans in felle & amari/tudine. Et erit cum audierit uerba maledictionis huius, & opinabitur in corde suo dicens, Sancta mihi fiant, quoniam in errore cordis mei incedo, ut non simul perdat peccatorem & eum qui sine peccato est: nolet deus propitiari ei, sed tunc incendetur ira domini dei, & zelus eius in homine illo, & adhærebunt in eo omnia maledicta testamenti huius, quæ scri pta sunt in libro legis huius. Ita dictum est, Nūquid est in uobis, ut tanquam requirentem intelligamus, ne forte sit. Si quis autem esset, cum terruit uehementer, ne forte quisquam di ceret in corde suo, audiens illa maledicta, Sancta mihi sunt, id est, maledicta sancta mihi sunt: quoniam in errore cordis mei incedo, id est, absit ut mihi ista eueniant, non mihi sint hæc mala, sed sancta, id est propitia & innoxia, quoniam in errore cordis mei incedo, eun/do scilicet post deos gentium, & eis tanquam impune seruiendo. Non, inquit, erit sic. Non perdat simul peccatorem, & eum qui sine peccato est. Tanquam diceret, Cauete ne cui ue/strum talia persuadeat, qui talia cogitat. Nolet deus propitiari ei, siue talia cogitanti, siue illi cui talia fuerint persuasa, sicut ipse opinatus est dicendo, Sancta mihi sint, & quasi hoc modo auertendo à se uim illius maledicti. Sed tunc accendetur ira domini, & zelus eius in homine illo, quando putauit se auertere ista in corde suo dicendo. Et adhærebunt in eo omnia maledicta testamenti huius, quæ scripta sunt in libro legis huius. Non possunt qui dem omnia euenire uni homini. Non enim etiam totiens mori potest quot genera mortis hic dicta sunt: sed omnia dixit pro quibuslibet, ut non sit immunis ab omnibus, cui eue/nerint aliqua eorum quibus pereat. Quòd autem ait, ut non simul perdat peccatorem, & eum qui sine peccato est, quod Græcus habet ἀναμάρτητον, nō sic accipiendum est, tanquam

ab omni prorsus peccato mundum & immunem, hoc dixerit ἀναμάρτητον, id est sine pecca- C
Ioan. 15 to: sed eum qui sine peccato esset, de quo loquebatur dominus in euangelio, Si non uenis-
sem, & eis locutus non fuissem, peccatum non haberent: non utiq; omne, sed hoc peccatum
Contra Iulianum quo non crediderunt in eum. Dicit etiam deus ad Abimelech de Sara uxore Abraæ, Scio
lib. 5. cap. 10 quia mundo corde fecisti hoc: non utiq; mundum illius cor ita uoluit intelligi, ut similis eis
esset, de quibus dictũ est, Beati mundo corde, quoniam ipsi deum uidebunt: sed ab illo pec-
cato de quo agebatur, mundum cor habebat: quoniam quantum ad ipsum pertinebat,
non concupiuerat coniugem alienam. Et circumpurgabit dominus cor tuum, & cor
LIII seminis tui diligere dominum deum tuum ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, ut uiuas
Deut. 30 tu. Euidens pollicitatio gratiæ: promittit enim deus se esse facturum, quod solet iubere ut
LIIII fiat. Quia mandatum hoc quod ego mando tibi hodie, non est supra modum, neque
longe abs te est: non in cœlo est, dicens, id est ut dicas, quis ascendet nobis in cœlum, & acci-
piet nobis illud, & audientes illud faciemus? Neque trans mare est, dicens, id est ut dicas,
Quis transfretabit nobis trans mare, & accipiet nobis illud, & audientes illud faciemus?
Propè est uerbum hoc ualde in ore tuo, & in corde tuo, & in manibus tuis facere illud. Hoc
esse uerbum fidei dicit Apostolus, quod ad nouum pertinet testamentum. Sed quæri po-
test, cur ea superius mandata dixerit, quæ scripta sunt in libro legis huius: nisi quia his o-
mnibus spiritalia significantur ad nouum testamentum pertinentia, si bene intelligantur.
Item quæri potest, cur quod hic positum est, Neque trans mare est, ut dicas, Quis transfre-
Rom. 10 tabit nobis trans mare, & accipiet nobis illud, Apostolus dixerit, Quis descendet in abys-
sum: atque id exponens adiunxerit, Hoc est Christum à mortuis reducere: nisi quia mare
appellauit totam in hoc seculo uitam, quæ morte transitur, ut quodammodo mare finia-
tur, & trans mare mors ipsa appelletur: uelut trãs istam uitam, quæ maris uocabulo signifi-
catur. Deinde quod hic additum est, Et in manibus tuis, non ait Apostolus, nisi in ore tuo,
& in corde tuo. Et hoc usq; ad finem executus est dicens, Corde enim creditur ad iustitiam, D
ore autem confessio fit ad salutem. Merito quod ex Hebræo translatum est, quantum à no-
bis inspici potuit, non habet, In manibus tuis. Nec frustra tamen hoc à Septuaginta inter-
pretibus additum existimo, nisi quia intelligi uoluerunt etiam ipsas manus, quibus signifi-
cantur opera, in corde accipi debere, ubi est fides quæ per dilectionem operatur. Nam si fo-
rinsecus ea quæ deus iubet manibus fiant, & in corde non fiant, nemo est tam insulsus, qui
præcepta arbitretur impleri. Porrò si charitas, quæ est plenitudo legis dei, habitet in corde,
etiam si manibus corporis quisquam non possit operari, pax illi est utique cum hominibus
LV bonæ uoluntatis. Peccauerunt non ei filij uituperabiles, Quod in Græco est τέκνα μω-
Deut. 32 μητά, quidam interpretati sunt hoc, id est filij uituperabiles, quidam filij commaculati, qui-
dam filij uitiosi. Vnde non magna quæstio, imò nulla est. Sed illud merito ad quærendum
mouet, si generaliter dictum est, Peccauerunt non ei, quoniam qui peccat, non peccat ei, id
Psal. 50 est non deo nocet, sed sibi, quomodo intelligendũ sit, quod in psalmo legitur, Tibi soli pec-
Psal. 40 caui, Et in Hieremia, Tibi peccauimus patientia Israël domine. Et iterum in psalmo, Sa-
na animam meam, quia peccaui tibi. Et utrum hoc sit peccare deo, quod peccare in deum.
1. Reg. 2 Vnde ait Heli sacerdos, Si in deum peccauerit homo, quis orabit pro eo? Dicam ergo in-
terim, quid mihi in præsentia uideatur, Intelligent fortasse aliqui melius, qui melius hæc sa-
piunt, aut etiam nos alio tempore quantum adiuuerit dominus. Peccare in deum, est in
his peccare quæ ad dei cultum pertinent. Nam hoc quod commemoraui, nihil aliud in-
dicat. Sic enim peccabant filij Heli, quibus hoc pater eorum dixit: sic existimandum pec-
cari etiam in homines, qui pertinent ad deum. Nam hoc deus legitur dixisse ad Abime-
Gen. 20 lech de Sara, Propterea peperci tibi ne peccares in me. Peccare autem in domino, uel po-
tius peccare in dominum, nisi forte alicubi scriptum occurrat, quod huic sensui resistat, hi
mihi uidentur non immerito dici, qui piam pœnitentiam peccati sui non agunt, ut glori-
ficetur ignoscens dominus. Causam quippe reddens Dauid, cur dixerit, Tibi soli peccaui,
&

A & malum coram te feci,subiecit & ait, Vt iustificeris in sermonibus tuis & uincas cum iudicaris. Siue cum dicit deus, Iudicate inter me & uineam meã, siue de domino Iesu Christo intelligatur,qui solus uerissime dicere potuit, Venit enim princeps huius mundi, & in me nõ habet quicquã,id est,quicquam peccati,quod morte sit dignum:sed ut cognoscat mundus, quia diligo patrem,& sicut mandatum dedit mihi pater,sic facio,surgite eamus hinc, Tanquam diceret,Etiam si leuissima peccata mortis supplicio persequatur princeps mundi,& in me non habebit quicquam, sed surgite eamus hinc,id est,ut patiar:quia in eo quòd patior, uoluntatem impleo patris mei,non pœnam soluo peccati mei.Et quod Hieremias ait, Tibi peccauimus patientia Israël, domino utique suppliciter dicitur in pœnitentia cum spe salutis & ueniæ. Et quod dictum est,Sana animam meam,quia peccaui tibi:hoc idem agitur, ut deus ignoscẽdo glorificetur:quia magna est eius misericordia super confitentes sibi & redeuntes ad se, qui dicit se nolle mortem peccatoris,sed tantum ut reuertatur & uiuat. Hinc & ipse Dauid,non solum in psalmo,uerumetiam cum eum deus argueret per prophetam, non sine spe propitiationis domini respondit, Peccaui domino. Medico enim uulneratus uidetur quodammodo, qui ut sanetur se subdit manibus medici, ut in eo medicinæ opus impleatur. In hoc autem cantico præuidebat propheta futuros quosdã qui sic fuerant peccaturi deum offendendo magnis iniquitatibus suis,ut nec pœnitẽtiam agere uellent, & ad deum redire ut sanarẽtur.De quibus etiam alibi dicitur,Quoniam caro sunt,& spiritus ambulans & non reuertens. Potest etiam sic intelligi, peccauerunt non ei,secundum id quod non ei nocuerunt peccato suo, sed sibi. Esaiæ 5

LVI Et hæc benedictio qua benedixit Moyses homo dei filios Israël, priusquam defungeretur. Et dixit, Dominus ex Sina uenit, & alluxit ex Seir nobis,festinauit ex mõte Pharan cum multis milibus Cades. Ad dexterã eius angeli cũ eo,& pepercit populo suo,Et omnes sanctificati sub manus tuas,& hi sub te sunt. Et accepit de uerbis ipsius legem quam mandauit nobis Moyses, hæreditatem congregationis Iacob:& erit in dilecto princeps, congregatis principibus populorum simul cum tribubus Israël. Non negligenter prætereunda est ista prophetia,Apparet quippe ista benedictio ad nouum populum pertinere, quem dominus Christus sanctificauit: ex cuius persona ista dicuntur à Moyse,non ex persona ipsius Moysi, quod in consequentibus euidenter apparet.Nam si propterea dictum est,Dominus ex Sina uenit,quia in monte Sina lex data est: quid sibi uult quod sequitur, & alluxit ex Seir nobis, cum Seir mons Idumææ sit ubi regnauit Esau? Deinde cũ Moyses filios Israël benedicat his uerbis,sicut scriptura prædixit, quomodo idem dicit,& accepit de uerbis ipsius legem quam mandauit nobis Moyses? Nimirum ergo prophetia est ut diximus,populum nouum Christi gratia sanctificatum prænuntians, ideo sub nomine filiorum Israël,quia semẽ est Abraam,hoc est,filij sunt promissionis,& interpretatio eius est,uidẽs deũ.Dominus ergo qui ex Sina uenit Christus intelligendus est,quoniam Sina interpretatur,tentatio, Venit ergo ex tentatione passionis crucis mortis. Et alluxit ex Seir. Seir interpretatur pilosus,quod significat peccatorem,Sic enim natus est Esau odio habitus: sed quoniam qui sedebant in tenebris & in umbra mortis,lux orta est eis,ideo alluxit ex Seir.Simul etiam non absurde intelligitur esse prædictũ, ex gentibus quæ significantur per nomen Seir,quia mons est pertinens ad Esau,uenturam gratiã Christi populo Israël. Vnde dicit apostolus, Ita & hi nunc nõ crediderunt in uestra misericordia, ut & ipsi misericordiam consequantur. Ipsi ergo dicunt, alluxit ex Seir nobis, & festinauit ex monte Pharan,id est, ex monte fructifero, Id enim interpretatur Pharan, quo significatur ecclesia. Cũ multis milibus Cades. Et mutata interpretatur Cades,& sanctitudo. Mutata sunt ergo multa milia & sanctificata per gratiam,cum quibus uenit Christus ad Israëlitas postea colligendos.Sequitur & dicit,Ad dexterã eius angeli cum eo. Hoc non indiget expositione. Et pepercit,inquit, populo suo, donans remissionem peccatorum. Inde ad ipsum conuertit sermonem atque ait,Et omnes sanctificati sub manus tuas,& Deut. 33 B Roma. 11

as, & hi sub te sunt. Non utique superbientes, & suam iustitiam uolentes constituere, sed C
agnoscentes gratiam, ut iustitiæ dei subijciantur. Et accepit, inquit, de uerbis ipsius legem,
Iohel.2 populus utique de quo ait, Et pepercit populo suo. Accepit ergo de uerbis ipsius legem,
quam mandauit, inquit, nobis Moyses: hoc est populus eius de uerbis eius accepit legem:
quia de doctrina eius intellexit legem eamipsam, quam mādauit nobis Moyses. Ipse quip-
Ioan.5 pe ait in euangelio, Si crederetis Moysi, crederetis & mihi: de me enim ille scripsit. Nō enim
accepit populus ille legem, quam non intellexit: sed tunc accepit quando intellexit de uerbis
eius, carens uelamine ueteri conuersus ad dominum. Hanc dicit hæreditatem congregatio-
nis Iacob, quæ intelligenda est non terrena, sed cœlestis: non temporalis, sed æterna. Et erit,
inquit, in dilecto princeps, ipse utiq; in dilecto populo erit princeps dominus Iesus, congre-
gatis principibus populorum, id est gentium simul cum tribubus Israël, ut impleatur quod
supra dictum est, Lætamini gentes simul cum populo eius, quia cæcitas ex parte Israël fa-
cta est, donec plenitudo gentium intraret, & sic omnis Israel saluus fieret.

LVII Cum Ioseph benediceret, ait inter cætera, Primogenitus tauri pulchritudo eius. Quod
non ita legendum est, tanquam diceret, primogenitus tauri: sed cum sit primogenitus, pul-
chritudo eius pulchritudo tauri est: propter crucis cornua de domino intelligitur figuratū.

QVAESTIONVM LIBRI QVINTI FINIS.

DIVI AVRELII AVGVSTINI QVAESTIO num super Iosue, Liber Sextus.

Quæstio I Iosue 1

OMINVS dicit ad Iesum Naue, Et sicut eram cum Moyse, ita ero &
tecum. Non solum autem hoc testimonio, sed etiam in Deuteronomio D
multis documētis approbatur Moyses ita defunctus, ut dei famulus &
deo placens: quamuis in eo illa uindicta completa sit, ne terram promis-
siōis intraret. Ex quo datur intelligi dominum etiam bonis seruis suis in
aliquo succensentem & temporaliter uindicare, & tamen in eorum habe-
re numero, qui sunt in domo eius uasa in honore utilia domino, quibus daturus est promis-
II sa sanctorum. Quæstio est quomodo posteaquàm locutus est dominus ad Iesum Na-
ue, exhortans & confirmans eum, seq; promittens cum illo futurum: mādauerit idem Iesus
populo per scribas, ut præpararēt cibaria, q̄ post tres dies Iordanem fuerant trāsituri, cum
inueniantur post multo plures dies transisse Iordanem. Cum enim hæc populo mandasset,
misit exploratores in Hiericho, quoniā Iordane traiecto ipsa proxima ciuitas occurrebat.
Illi aūt diuerterūt ad Raab mulierem fornicariam, & ab illa occultati, atq; à rege quæsiti &
minime inuenti, eadem dimittēte illos per fenestrā: & monēte ut triduo laterent in mōtanis,
quatuor dies uidentur esse consumpti: inde posteaq; nuntiauerūt quæ circa illos gesta fue-
rint, promouit Iesus cum populo uniuerso de loco ubi erat diluculo, Qui cum uenissent ad
Iordanem, diuertit & mansit: tunc rursus populus admonetur ut post triduum se prępara-
ret transire Iordanem, arca domini præcedēte. Hinc ergo intelligitur humanā fuisse disposi-
tionem, quam fecit populo nuntiari, ut cibaria præparēt, tanq; post tres dies memoratum
fluuium trāsituri. Potuit enim hoc sicut homo sperare fieri posse, si exploratores celeriter re-
uertissent. Quibus tardantibus intelligitur, quamuis scriptura tacuerit, ex diuina dispositio-
ne cætera impleta, ut iam inciperet apud populum glorificari Iesus, & ostendi quòd cum il-
lo dominus esset, sicut fuerat cum Moyse. Nam & hoc illi dicitur fluuium transituro, sicut
scriptum est, Et dixit dominus ad Iesum, In die isto incipiam exaltare te coram omnibus fi-
lijs Israël, ut sciāt quoniam sicut eram cum Moyse, sic ero & tecum. Nec incredibile debet ui-
deri, etiā illos cum quibus deus loquebatur, aliquid ex humana dispositione agere uoluisse,
in qua

A in qua sibi deũ tamen fiderent esse rectorem, eorumq́ꝫ ex illius à quo regebantur prouidentia consilia fuisse mutata. Nam & Moyses ipse utiqꝫ tanquam homo putauerat esse faciendum ut causas populi sic audiret, quemadmodum & sibi, & illis onus intolerabile subeũdo prodesse non posset: eiusq́ꝫ dispositio diuinitus, & hocipsum socero eius suggerente & monente, atqꝫ hanc admonitionem deo approbante mutata est.

III Iosue 3

Scribæ populo dicunt, Cum uideritis arcam testimonij domini dei uestri, & sacerdotes uestros & leuitas tollentes eam, proficiscimini de locis uestris, & ite post eam, sed longum interuallum sit inter uos & illam: quantum duo milia cubitorum stabitis ne propinquetis ei, ut sciatis uiam, quam ibitis in eam. Non enim abistis uiam ab hesterna & nudiustertiana die. De longe iussum est arcam præcedere, ut posset à populo uideri. Tam grande quippe agmen si post eam proximum pergeret, non eam uideret præire, nec nosset quà sequeretur. Ex hoc autem facto intelligendũ est quòd columna illa nubis quæ solebat mouendis castris signũ dare & iter ostendere, iam recesserat, nec eis apparebat: hinc factũ ut etiam triduum illud ex humana dispositione prædiceretur. Nunc ergo duce Iesu arcam domini sequuntur nube subtracta, tanqꝫ uelamine ablato. Iordanis autem plenus erat per totam crepidinem suam, sicut in diebus messis tritici. Hoc incredibile uidetur regionibus nostris. Ibi autem, sicut perhibent qui nouerunt, in initio ueris est messis tritici. Tunc autem ille fluuius repletur amplius quàm per hyemem.

IIII Iosue 4

Et erunt uobis lapides isti memoriale filijs Israël usqꝫ in æternum. Quomodo in æternum, cum cœlum & terra transeant? An quoniam æternum aliquid significãt hi lapides, cum ipsi æterni esse non possint? Quanquam possit quod in Græco ἕως τ͂ αἰῶνος dici Latine, & usque in seculum, quod non est consequens ut intelligatur æternum.

V

Et dixit dominus ad Iesum dicens, Manda sacerdotibus portãtibus arcam testamenti testimonij. Solet dici arca testamenti, uel arca testimonij: nunc dicta est arca testamẽti testimonij, ut non solum arca, sed etiam ipsum testamentum, appellaretur testamentum testimonij. (Roma. 3) B Hinc enim dicit apostolus, Nunc autem sine lege iustitia dei manifestata est, testimonium habens per legem & prophetas. In cuiusdam enim rei alterius uenturæ testimonium datum fuerat illud quod dicitur testamentum uetus.

VI Iosue 5

Dixit dominus ad Iesum, Fac tibiipsi cultros de petra acutos, uel sicut habet Græcus, de petra acuta, & sedens circuncide filios Israël iterum. In hoc præcepto quæritur cur dixerit, iterum. Nõ enim unus homo bis circuncidendus erat: sed quia unus populus erat in quibusdam circũcisus, in quibusdam non circũcisus, ideo dictum est iterum, ut circuncisus iterum circunciderettur, non homo, sed populus. Nam & sequentia id ostendunt. Dicit enim scriptura, Et fecit Iesus cultros petrinos sibiipse acutos, & circuncidit filios Israël in loco qui uocatur collis præputiorum. Hoc autem modo circũpurgauit Iesus filios Israël, qui aliquando fuerant in uia: & qui aliquando incircuncisi erant eorum qui exierant ex Ægypto, omnes istos circuncidit Iesus. Quadraginta enim & duobus annis conuersatus est Israël in deserto Mabdarich, & ideo incircuncisi erant illorum plurimi pugnatorum qui exierunt de terra Ægypti, qui inobedientes fuerant mandatis dei, in quibus & diffinierat dominus eis ne uiderẽt illi terram, quã iurauerat dominus patribus eorum dare illis terram fluentem lac & mel. Pro his autem substituit filios eorum quos circuncidit Iesus, eo quòd fuissent in itinere incircuncisi. Manifestum est ergo non omnes fuisse, sed quosdam. Quidã enim de Ægypto exeuntium filij in illo populo incircuncisi erant, quos potuit circũcidere Iesus, illorum scilicet filios, qui genuerunt in deserto & contempserunt eos circuncidere, quòd inobedientes erant legi dei.

Obuiat hæreticorum errori.

Nulla itaque causa est, cur hi qui putant rebaptizandos eos qui habent Christiani baptismi sacramẽtum, hoc testimonio legis adiuuari se putent: quia nullus bis numero unus homo est circuncisus, sed populus qui iam fuerat in quibusdam circuncisus, in quibusdam uero adhuc incircuncisus erat. Etsi aliquo modo id fieri posset ut bis deus circuncidi hominem iuberet: nunquid possunt dicere ideo fuisse præceptũ, quia illi ab Ægyptijs fuerãt circũcisi, aut ab aliquibus hæreticis ab Israëlitarũ societate segregatis? Cum uero satis etiã appareat quare sit à deo dictũ,

nullum

VII nullum hic possunt homines erroris sui patrocinium reperire. Quando Iesus ui- C
dit uirum contra se stantem euaginato gladio, & eo respondente dicit, quòd esset princeps
militiæ uirtutis domini : & prostratus in terram dixit, Quid præcipis tuo famulo ? Quæri
potest utrum angelo se prostrauerit, cumq; dixerit dominum : an potius intelligens à quo
missus fuerit, ipsum dominum dixerit, eiq; se prostrauerit. Erat autem, sicut legitur, Iesus in
Hiericho, non utique in ipsa ciuitate, cuius muri nondum ceciderant, quod mox futurum
erat ut in eam possent intrare, sed in agro ad eam pertinente: nam interpretatio, quæ est ex
VIII Hebræo, sic habet. In eo quod factum est ut Achan de tribu Iuda furaretur de
Iosue 7 anathemate ciuitatis Hiericho contra præceptum domini: & propter eius peccatum tria millia, quæ missa fuerant in Hai, dederunt terga hostibus: & occisi sunt ex eis triginta sex uiri, & populo grauiter territo, Iesus cum senioribus se prostrauit ad dominum, eiq; respõsum est, ideo factum esse, quòd peccauerit populus. Minatus est etiam deus non secum eis futurum, nisi abstulerint anathema de seipsis : & quòd ostensus est qui fecerat : nec solus occisus est, sed cum omnibus suis: Quæri solet quomodo iuste pro alterius peccatis in alijs uindicetur, maxime quia in lege dominus dixit, nec patres pro filiorum, nec filios pro parentum peccatis esse puniendos. An aliud iudicantibus hominibus est præceptum, ne quenquam pro altero puniant: & dei iudicia non sint eiusmodi, qui alto & inuisibili consilio suo nouit quatenus extendat etiam temporalem hominum pœnam, salubremq; terrorem. Non enim aliquid durum, quantum attinet ad uniuersi mundi administrationem, contingit mortalibus cum moriuntur, quandoq; morituri : & tamen apud eos qui talia metuunt, disciplina sancitur, ut non se solum quisque curet in populo, sed inuicem sibi adhibeant diligentiam, & tanquam unius corporis & unius hominis alia pro alijs sint membra sollicita. Nec tamen credẽdum est etiam pœnis, quæ post mortem irrogantur, alium pro alio posse damnari: sed in his tantum rebus hanc irrogari pœnam, quæ finem fuerant habituræ, etiam si non eo modo finirentur. Simul etiam ostenditur quanta connexa sit in populi societate ipsa uniuersitas, ut non in seipsis singuli, sed etiam tanquam partes in toto existimentur. Per unius igitur peccatum mortemq; paucorum admonitus est populus uniuersus, tanquam in corpore uniuerso quærere quod amissum est. Simul etiam significatum est quantum mali fieret, si uniuersa illa congregatio peccasset, quando ne unus quidem ita potuit iudicari, ut ab eo possent cæteri esse securi. At uero si Achan ab aliquo inuentus atque comprehensus, & illius criminis reus ad iudicium Iesu fuisset adductus, nequaquam putãdum est hominem iudicem uel pro illo uel cum illo quenquam alium, qui societate facti eius minime teneretur, fuisse puniturum. Neque enim ei mandatum legis licebat excedere, quod datum est hominibus, ne iudicio suo quod in hominem homini iussum siue permissum est, alterum pro alterius peccato arbitretur esse plectendum. Longe autem secretiore iustitia iudicat deus, qui potens est etiam post mortem (quod homo non potest) liberare uel perdere. Visibiles igitur afflictiones hominũ siue mortes, quoniam his quibus ingeruntur, & obesse & prodesse possunt, nouit dominus in occulto prouidentiæ suæ, quemadmodum iuste quibusque dispenset, etiam cum aliorum peccata in alijs uidetur ulcisci. Pœnas uero inuisibiles, quæ nõ nisi nocent & prodesse non possunt, ita nullus deo iudice pro alienis peccatis luit, sicut homine iudice luere nullus nisi pro sua culpa istas uisibiles debet. Hoc enim præcepit homini iudici deus, in his quæ ad humanũ iudicium pertinent iudicanda, quod in suo iudicio facit ipse,
IX quò potestas non aspirat humana. Merito quæritur cum dominus propter illum, qui
de anathemate furtum fecerat, præceperit eum, qui fuisset ostensus, igni cremari, cur eum ostẽsum Iesus lapidari potius à populo fecerit. An ita eum mori oportuit, quemadmodum Iesus, qui propius dominum sequebatur, uerba iubentis intelligere potuit ? Sic enim alius quisquam non facile potuit. Vnde magis quærendum est, cur lapidationem ignem appellauerit dominus, q̃ credendum Iesum aliud fecisse q̃ iusserat dominus. Nam neq; ad intelligendum uerba domini quisq; potuit esse sapientior, neq; ad faciendum quisq; obedientior.

A tior. Proinde ignis nomine pœnã potuisse significari, scriptura testis est in deuteronomio,
ubi dicitur ad filios Israël, Et eduxi uos de fornace ferrea ex Ægypto, ubi utiq; durã tribula
tionem intelligi uoluit. Duæ autem mihi causæ occurrũt, non ut ambæ sint, sed ut altera ex
eis, cur non ille cum suis omnibus euidenti igne crematus sit. Si enim peccatum eius domi-
nus tale esse iudicauit, quod supplicio illo expiatum nõ puniret in æternum, propter ipsam
expiationem & purgationem congruenter illa pœna ignis nomen accepit. Neque ad hunc
intellectum quisquã tendere admoneretur, si eum proprie uisibilis ignis exureret, sed in eo
quisque remaneret quod aperte uidebat impletum, nec aliquid ultra quæreret. Nunc uero
cum propter dei uerba, & factum Iesu à quo præuaricari illa uerba non possent, rectissime
dicitur etiam lapidationem ignem fuisse, elegãter agnoscitur illa pœna hominem, ne in po
sterum peccato illo interiret, fuisse purgatum. Quod significant etiam uasa in Leuitico, quæ
iubentur igne purgari. Si autem tale fuit illi peccatum, propter quod eum etiam post istam
uitam gehenna susciperet, ideo Iesus eum uoluit lapidari, ut quod à domino dictũ est, igni
cremabitur, illud admoneret intelligi quod dominus faceret, non quod ab ipsis esset facien-
dum. Si enim dixisset dominus, igni eum cremabitis & omnia eius, huic sensui locus nullus
esset. Cum uero ita positum est, ut magis uideatur deus quod ei futurũ esset prædixisse, quã
quod ei ab hominibus deberet fieri præcepisse, melius nõ potuit facere Iesus qui diuina uer
ba sicut tantus propheta intellexit, qui etiam hocipsum prophetice fecit, quàm ut illum la-
pidibus potius quàm flammis interimeret, ne in illis ignibus uerba domini uiderentur im-
pleta, quæ ob aliud dicta uolebat intelligi. Nec mouere debet, quod non ipsum tantum, sed eti
am omnia quæ sunt eius, deus cremanda igni prædixerit. Sic enim ait, Igni cremabitur, &
omnia quæcũq; sunt ei. Omnia enim quæcũq; sunt ei, opera eius possunt intelligi quæ cũ il-
lo dixit cõcremanda: nõ sicut dicit apostolus de quibusdam operibus igne consumptis, ipse
aũt saluus erit. Si huius peccatũ ita intelligẽdum est, ut etiam æterno igne puniatur, filios
B eius & filias cum pecoribus & omnibus quæ habebat, populus quidem cum eum puniret si
mul lapidibus obruit: nõ tamen hoc iudicio humano, sed prophetico spiritu fecit Iesus: siue
ita intelligens, omnia quæ sunt ei, ut nec filios censeret exceptos, lapidationis etiam pœnam
pro igne ingerens: siue opera eius quæ post mortem deus in illo fuerat crematurus, non so-
lum per cætera quæ illi erant, uerumetiam per filios eius significans, Nec ideo sanè creden-
dum est eos pro peccato patris, à quo innocẽtes erant, etiam post mortem supplicio inferni
ignis incẽsos. Mors quippe ista quæ omnes manet, quãquam de primo peccato ueniat, ta-
men quia ita nati sumus ut necessario moriẽdum sit, accelerata quibusdam est utilis, Unde Sap. 4
legitur de quodam, Raptus est ne malicia mutaret intellectum eius. Quo ergo iudicio dei,
uel misericordia, fuerit irrogata siue filijs eius, siue illis trigintasex uiris, cum omnes ab eius
peccato alieni fuerint, latet apud eum apud quem non est iniquitas. Verum illud in prom-
ptu est, quòd & populum terribiliter oportebat quærere quod admissum est, & tanto ue
hementius timuerunt cæteri factum eius imitari, quanto magis humana exhorret infirmi-
tas, & in tam magnum tamq; iustum populi odium dari, & eis, quos ad spem propagandi
generis se relicturum putabat, peccato suo secum consumptis suis posteris emori. X

Quod deus iubet loquens ad Iesum, ut constituat sibi retrosus insidias, id est, insidian Iosue 8
tes bellatores ad insidiandum hostibus: hinc admonemur non iniuste fieri ab his qui iu-
stum bellum gerunt: ut nihil homo iustus præcipue cogitare debeat in his rebus, nisi ut iu-
stum bellum suscipiat, cui bellare fas est, Non enim omnibus fas est, Cum autem iustum
bellum susceperit, utrum aperta pugna, utrum insidijs uincat, nihil ad iustitiam interest. Iu- *Quæ sint bella iusta.*
sta autem bella definiri solent quæ ulciscuntur iniurias, si qua gens, uel ciuitas quæ bello pe
tenda est, uel uindicare neglexerit quod à suis improbe factum est, uel reddere quod per
iniurias ablatum est. Sed etiam hoc genus belli sine dubitatione iustum est quod deus im-
perat, apud quem non est iniquitas, & nouit quid cuique fieri debeat. In quo bello ductor
exercitus uel ipse populus, non ipse tam autor belli, quã minister iudicandus est.

Iesus

XI Iesus mittens ad Hai debellandum triginta milia bellatorum, ait illis, Vos insidiabimi C
ni post ciuitatem, & non longe eritis à ciuitate, & eritis omnes parati: & ego & omnis popu
lus qui mecum est, accedemus ad ciuitatem: & erit cum exierint, qui cōmorantur in Hai, in
obuiam nobis sicut antea, & fugiemus à facie illorū. Et cum exierint post nos abducemus
illos à ciuitate, & dicent, Fugient isti à facie nostra, sicut antea. Vos autem exurgetis de insi-
dijs, & ibitis in ciuitatem. Secūdum uerbum istud facietis, Ecce præcipio uobis. Quærendū
est, utrum omnis uoluntas fallendi pro mēdacio deputanda sit: & si ita est, utrum possit iu-
stum esse mendacium, quo ille fallitur qui dignus est falli. Et si ne hoc quidem mendacium
iustum reperitur, restat ut secundum aliquam significationem hoc, quod de insidijs factum
XII est, ad ueritatem referatur. Quòd Gabaonitæ uenerunt ad Iesum cum uetustis pani-
Iosue 9 bus & saccis, ut putarētur, sicut finxerant, de terra uenisse longinqua, quo eis parceretur. Cō-
stitutum enim erat à domino, ne alicui terras illas inhabitanti parcerent, quò ingrediebanda-
tur. Nōnulli codices & Græci & Latini habent, Et accipientes saccos ueteres super humeros
suos: alij uero qui ueraciores uidentur, non habent, super humeros, sed, super asinos suos.
Similitudo enim uerbi in Græca lingua mendositatem facilem fecit, & ideo latina quoque
exemplaria uariata sunt. ὤμων quippe & ὄνων non multum ab inuicem dissonant, quorum
prius humerorum nomen est, posterius asinorum. Ideo est autem de asinis credibilius, quo
niam se à sua gente longinqua missos esse dixerūt. Vnde apparet eos fuisse legatos, & ideo
magis in asinis quàm in humeris necessaria portare potuisse: cum nec multi esse poterant,
XIII & non solum saccos, sed etiam utres eos portasse scriptura cōmemorat. Quæri potest
quomodo iurationem seruandam esse crediderint Hebræi Gabaonitis, quibus ita iuraue-
rant, tanquam de longinqua terra uenientibus, sicut illi mentiti fuerant. Sciebāt enim se de-
bellandos, si cognitum esset Hebræis in ea terra eos habitare, quam promissam fuerant ab
habitantibus recepturi. Mentientibus ergo, ꝙ de longinqua terra ad eos uenissent, iuraue-
runt eis Israëlitæ. Postea uero quàm cognouerunt ibi eos habitare, ubi omnes quos inuene D
rant, secundum dei præceptum debellare oportebat, nolebant tamen frangere iurationem.
Et licet eos mentitos esse didicissent, parcere maluerunt iurationis causa, cum possent utiq;
dicere se tantum illis iurasse, quos eos esse crediderant, id est de longinquo uenientes. Cum
uero aliud cognouerunt, præceptum circa eos domini implendum erat, ut sicuti cæteri expu
gnarentur. Deus autem hoc approbauit, nec parcentibus succensuit: quamuis cum nō in-
terrogassent qui nā illi essent, & ideo eos illi fallere ualuissent. Vnde nō importune utiq; cre
dendi sunt, & si fallere homines pro sua salute uoluerunt, non tamen fallaciter deum timuis
se in populo eius: propterea nec succensuit dominus iurantibus aut parcentibus, ut postea
Gabaonitas ipsos tanquam populi sui homines de domo Saul uindicauerit, sicut regnorū
ostēdit historia. Et quoniam iuratio sic seruata est, quamuis in hominibus qui mentiti sunt,
ut ad clementiam sententia flecteretur, non displicuit deo. Nam si econtrario iurassent, ali-
quos se interfecturos, quos Gabaonitas in terra promissionis esse putauissent, & postea di-
dicissent eos esse ab illa terra extraneos, & de lōginquo ad se uenisse, nullo modo arbitran-
dum est quòd eos essent debellaturi causa iurationis implendæ: cum propter ipsam parcen
di clemētiam sanctus Dauid etiam post uerba, quibus se Nabal interfecturum esse iuraue-
rat, utiq; sciens quem fuerat interfecturus, parcere maluit, nec in re duriore implere iuramen
tum: magis deo placere existimans, si quod ira perturbatus, ad nocendum iurauerat, non fe
XIIII cisset, quàm si perfecisset. Cum obsessi Gabaonitæ à regibus Amorræorū, misissent ad
Iosue 10 Iesum, ut sibi subueniret: ita scriptura sequitur & dicit, Et ascendit Iesus à Galgala, ipse &
omnis populus bellatorum cum illo omnis potens in fortitudine. Et dixit dominus ad Ie-
sum, Noli timere illos, quia in manus tuas tradidi eos: non subsistet ex illis quisquā coram
uobis. Vbi neq; consultus est dominus, utrum eundum ad eos esset: sed ultrò suis recte sub
uenire uolentibus, futuram uictoriam prænuntiauit. Sic ergo posset, quamuis non consul-
tus, de ipsis Gabaonitis admonere qui essent, cum se longinquos esse mentirētur, nisi ei pla-
cuisset

A cuisset illa iuratio, quæ subiectis parcere cogitet, Crediderãt enim deo quem audierant suo
populo promisisse ꝙ illas gentes subuerteret, eorumq́; terram obtineret,& hanc eorum fi/
dem non eos perdendo remunerauit quodammodo. Quæritur quemadmodum rex XV
ciuitatis Hierusalem Adonizedech & cæteri quatuor cũ quibus obsedit Gabaonitas secũ/
dum septuaginta interpretes, primo reges Hiebuseorum cum ad eos obsidentes conuene
runt,postea uero reges Amorræorum dicantur ab ipsis Gabaonitis quando nuncios mise
runt ad Iesum,ut eos de obsidione liberaret.Sicut autem inspicere potuimus in ea interpre
tatione quæ ex Hebræo est,utrobiq; Amorræorum dicuntur:cum constet Hiebuseorũ fu
isse regem ciuitatis Hierusalem, quia ipsa est dicta Hiebus tanq̃ illius gentis metropolis:
& septem gentes sæpissime scriptura commemorat,quas promisit deus exterminaturum se
esse à facie populi sui,ex quibus una perhibetur Amorræorum. Nisi forte hoc nomen uni/
uersale fuerat omnium,aut potius maioris partis, ut non una,sed plures in his septem hoc
nomine tenerentur: q̃uis esset etiam una de septem,quæ Amorræorum proprie uocaret̃,
Sicut est pars quædam quæ proprie dicitur Libya,q̃uis hoc nomen uniuersæ africæ compe
tat:& pars quædam quæ proprie dicitur Asia,q̃uis Asiam uel dimidium terrarum orbem
quidam,uel alij tertiam partem orbis posuerunt. Nam constat ꝙ & Chananæi tanq̃ una
gens in illis septem cõmemorantur,& tamen uniuersa illa terra originaliter terra Chanaan
uocatur. Non dimisit in ea Iesus quicq̃ spirans, sicut præcepit dominus Moysi puero XVI
suo,& Moyses similiter præcepit Iesu, & sic fecit Iesus: non est transgressus quicq̃ ab omni
bus quibus constituit dominus Moysi. Propter hoc nullo modo putanda est ista crudeli/
tas, quòd nullum uiuũ in ciuitatibus sibi traditis dimittebat Iesus, quia deus hoc iusserat.
Qui autem existimant hic deum ipsum fuisse crudelem, & propter hoc ueteris testamenti
uerum deum fuisse autorem nolunt credere,tam peruerse de operibus dei q̃ de peccatis ho
minum iudicant, nescientes quo quisq; dignus sit,& magnum putantes malum cum casu/
B ra deijciuntur, mortalesq́; moriuntur. Et non erat ciuitas quæ non erat tradita filijs XVII
Israel, Quæritur quomodo hoc uerum sit,cum nec temporibus postea iudicum,nec tempo Iosue II
ribus regum omnes omnino illarum septẽ gentium ciuitates capere potuerint Hebræi.Sed
aut sic intelligendum est, ꝙ ad nullã ciuitatẽ bellando accessisset Iesus quam non ceperit:
aut certe nulla non capta est,scilicet earum quæ in regionibus supra commemoratis fuerũt.
Enumeratæ sunt enim regiones in quibus fuerunt ciuitates, de quibus facta est ista conclu/ XVIII
sio,Et omnes cepit in bello. Quia per dominum factum est confortari cor eorum ut
obuiam irent ad bellum ad Israel,ut exterminarentur, ita ut non daretur eis misericordia,
sed ut exterminarent̃, sicut dixit dominus ad Moysen. Ita dictum est hoc per dñm factũ
confortari cor eorum, hoc est obdurari cor eorum, sicut de Pharaone:quod diuino altoq;
iudicio iuste fieri minime dubitandum est, cum deserit deus & possidet inimicus:quod sic
accipiendum est quemadmodum & ibi.Sed hic aliud mouet,quomodo dictum sit ad hoc
eis confortatum cor,ut exurgerent in bellum aduersus Israel, & ob hoc eis non præberent
misericordiam:quasi præbenda esset si non bellarent,cum deus præceperit nulli eorum esse
parcendum:& ob hoc Gabaonitis pepercerint, quia se de longinqua terra uenisse fingẽtes
eorum iurationem tenuerãt. Sed quoniam quibusdam ultrò præbuerunt Israelitæ miseri
cordiam, q̃uis contra dei mandatum: ad hoc dictum esse intelligendum est istos ita de/
bellasse ut non eis parceretur, nec ab eisipsis Israelitæ neglecto dei mandato ad misericor/
diam flecterentur.Quod quidẽ duce Iesu,qui omnia diligenter diuina præcepta seruabat,
non est credendum fieri potuisse: ueruntamen nec ipse istos tam cito deleuisset,nisi conspi/
ratissime contrairent: atq; ita fieri posset ut eis ab illo minime debellatis qui dei præcepta
implere curabat,remansissent ad illud tempus quãdo eis possent parcere post mortẽ Iesu,
qui non tanta cura dei mandata faciebant. Nam & adhuc eodem uiuente quibusdam illi
pepercerunt, tantummodo eos ditioni suæ subiugantes: quosdam uero nec uincere potue/
runt. Verum hæc non illo duce facta sunt:sed cum iam senex uacaret à bello tantummodo

eis terras diuidens: ut ipsi iam illo non bellante, diuisas sibi terras partim iam hoste uacuas C
tenerent, partim pugnando caperent. Et q uincere aliquos minime potuerunt, prouidētiæ
XIX diuinæ fuisse, opportune scripturarū certis apparebit locis. Et nō perdidit Effrē
Iosue 16 Chananæum qui habitabat in Gazer: & habitabat Chananæus in Effrem usq; in diē istū, donec ascendit Pharao ex Ægypto & cœpit ciuitatem & incendit eam igni: & Chananæos & Pherezæos & qui habitabant in Gazer transpunxit: & dedit eam Pharao in dotem filiæ suæ. Quod de Pharaone rege dictum est, miror si prophetice dictum intelligere debemus, cum hæc historia illis temporibus conscripta credatur, quibus erant gesta illa recētia. Quid autem magnum eligi potuit quod prophetice diceretur, cum præterita narrētur taceantq; futura maiora, & maxime necessaria? Proinde potius existimandum est septuaginta interpretes, qui autoritate prophetica ex ipsa mirabili consensione interpretati esse perhibent, hæc addidisse: non tanq; futura prænuntiantes, sed quia illo tempore ipsi erant quo hæc facta esse meminerant & in libris regnorum legerant. Etenim regum temporibus factū est. Quod ideo credibilius nobis uisum est, quoniam inspeximus interpretationem quæ est ex Hebræo, & hoc ibi non inuenimus: sicut nec illud quod dictum est de Hiericho, q Oza q eam reparasset incurrerit maledictum quod dixerat Iesus. Sic enim scriptum est, Et adiurauit Iesus in illa die, Maledictus homo qui resuscitabit & ædificabit ciuitatem illam, in primogenito suo fundabit eam & in nouissimo suo imponet portas eius: hucusq; inuenitur in interpretatione quæ ex Hebræo. Illud aūt quod sequitur, Et ita fecit Oza qui ex Bethel: in Abiron primogenito fundauit eam, & in saluato nouissimo imposuit portas eius: hoc illic non legitur. Vnde apparet à septuaginta interpositum, qui factum esse nouerant.

XX Et Amorræus permansit ut habitaret in Helon & in Salanon, & grauata est manus
Iosue 17 Effrem super eos, & facti sunt illis tributarij. Hæc iam contra præceptum fiebant, & adhuc uiuebat Iesus, sed dux eorum in illis prælijs iam præ senectute non erat. Propter hoc dictū est à domino, Factum est ut confortaretur cor illorum qui simul conspirauerant ire in bel- D
lum contra Iesum: ne ista illis misericordia præberetur, etiam contra dei præceptum si remansissent non expugnati: & senescente, siue defuncto Iesu relinquerentur expugnandi à filijs Israel, qui eis contra præceptum domini possent parcere, quod ille non faceret.

XXI Merito quæritur, cum Israel non solum usq; ad diem mortis Iesu, uerumetiam postea
Iosue 21 non eradicauerit gentes quæ terram promissionis tenebant, cũquis ex parte debellatis in eadem promissa hæreditate consisterent, quomodo intelligendum sit quod dictum est. Et dedit dominus Israel omnem terram quam iurauerat dare patribus, & hæreditauerunt eam & habitauerunt in ea, & requiem dedit illis dominus in circuitu, sicut iurauerat patribus eorum: non restitit quisquam ante faciem illorum ab omnibus inimicis eorum, omnes inimicos eorum tradidit dominus eis, & manus eorū non decidit: ex omnibus uerbis bonis quæ locutus est dominus filijs Israel, omnia aduenerunt. Diligenter ergo uniuersa considerāda sunt. Et primum uidendum quot gentiū terra promissa sit Israelitis. Septem quidem gen-
Exo. 33 tes assidue uidentur cōmemorari, sicut in exodo legitur, Et dixit dominus ad Moysen, Vade & ascende hinc tu & populus tuus quos eduxisti de terra Ægypti, in terram quam iuraui Abrahā & Isaac & Iacob dicens, Semini uestro dabo eā: & simul mittam angelū meū, & eijciet Amorræū & Cethæū & Pheresæum & Gergesæum & Euæū & Hiebusæum & Chananæū. Harū ergo septem gentiū terrā uidetur deus patribus promisisse. Scriptū est
Deu. 20 etiam in Deuteronomio multo expressius, Si autem accesseris ad ciuitatem expugnare eā, & euocaueris eos cum pace, si quidem pacifica respōderint tibi & apparuerint tibi, omnes populi qui inuenti fuerint in ciuitate erunt tibi tributarij & obedientes, Si autem non obedierint tibi, & fecerint ad te bellū, & circumsedebis eam, & tradet eam dominus deus tuus in manus tuas, & interficies omne masculinum eius in nece gladij: præter mulieres & suppellectilem, & omnia pecora & omnia quæcunq; fuerint in ciuitate: & omnia utēsilia prædaberis tibi, & edes omnem prædationem inimicorum tuorum quam dominus deus tuus dabit

A dabit tibi. Sic facies omnibus ciuitatibus quæ longe erunt à te ualde: quia non sunt de ciui/
tatibus gentium istarũ. Ecce autem in ciuitatibus istis quas dominus deus tuus dat tibi hæ/
reditare terram eorum, non uiuificabis omnem uiuum, sed anathematizabis eos: Cethæũ
& Amorræũ & Chananæum & Pheresæum & Euæum & Hiebusæum & Gergesæum, quẽ
admodum mandauit tibi dominus deus tuus. Et hic istarum septem gentium terram pro/
missam in hæreditatem, quam debellatis usq; ad internicionem eisdem gentibus Israelitæ
possederunt, manifestum est. Cæteras enim quæ longinquius extra istas gentes inueniren/
tur, uoluit fieri tributarias eorum si non resisterent: si autem resisterent etiam ipsas interfici
& in perditionem dari, exceptis pecoribus & quæ in prædam possent uenire. Item alio lo/
co in Deuteronomio ita legitur. Et erit cũ induxerit te dominus deus tuus in terram in quã Deu.7
intrabis hæreditare eam, & abstulerit gentes magnas & multas à conspectu tuo, Cethæũ
& Gergesæum & Amorræum & Phereseum & Chananæum & Euæum & Hiebusæum se
ptem gentes magnas & multas & fortiores uobis, & tradet eos dominus deus tuus in ma/
nus tuas, & percuties eos, exterminio exterminabis eos. Non dispones ad eos testamentũ,
neq; miserearis eorum, neq; matrimonijs iungamini cum eis: filiam tuam non dabis filio
eius, & filiam eius non sumes filio tuo &c. Proinde his atq; alijs scripturarũ locis sæpe ostẽ
ditur harum septem gentium terras ita accepisse in hæreditatem filios Israel, ut non cũ eis
qui easdem terras tenebant, sed pro eis illic habitarent. Veruntamen in Genesi non istæ tã
tum septem gentes, sed undecim promittuntur semini Abrahæ. Sic enim legitur, In die illa Gen.15
disposuit dominus deus testamentum ad Abraham dicens, Semini tuo dabo terram hãc,
à flumine Ægypti usq; ad flumen magnum, flumen Euphraten, Cinæos & Cenesæos &
Cethmonæos & Cethæos & Phereseos & Raphaim & Amorræos & Chananæos & Euæ
os & Gergesæos & Hiebusæos, Quæ ita soluitur quæstio, ut intelligamus hanc præcessisse
prophetiam, q; in eos fines regnum fuerat porrecturus & dilataturus Salomon: de quo ita
B scriptum est, Et omne propositum Salomonis quo destinauerat ædificare in Hierusalem 3.Reg.9
& Libano & in omni terra potestatis suæ: omnis populus qui derelictus est à Cethæo &
Amorræo & Pheresæo & Euæo & Hiebusæo, qui non erant ex Israel ex filijs eorum qui re
sidui erant cum eis in terra quos non consummauerant filij Israel, & subiugauit eos Salo/
mon in tributum usq; in diem hunc. Et residua populorum debellandorum atq; omnino
ex dei præcepto perdendorum subiugauit Salomon in tributum, quos utiq; secũdum dei
præceptum perdere debuit: sed tamen subiugati tanq; tributarij possessi sunt. Paulopost
autem ita legitur. Et erat dominãs in omnibus regibus à flumine usq; ad terrã Philistijm,
& usq; ad fines Ægypti. Ecce ubi impletum est quod in Genesi deus ad Abraham loquẽs,
promittensq; prædixerat. A flumine quippe hic intelligitur ab Euphrate: magnum enim
flumen in illis locis etiam proprio nomine non addito potest intelligi. Neq; enim de Ior/
dane hoc accipi potest, cum & citra Iordanem & ultra Iordanem iam terras Israelitæ obti/
nuerãt, & ante regnum Salomonis. Ergo à flumine Euphrate ex partibus orientis usq; ad
fines Ægypti, quæ pars illis erat ab occidente, regnum Salomonis, scriptura regnorum di
xit fuisse porrectum. Tunc ergo amplius subiugatum est q; septem illæ gentes tenebant, ac
per hoc tunc in seruitutẽ redactæ sunt, nõ septem, sed undecim gentes. Quod enim in regno
rum libris scriptum est, usq; ad fines Ægypti à flumine, cum scriptura ab oriẽte usq; ad oc
cidentem q̃tum porrectum esset, regnum uellet ostendere: hoc idem in Genesi, cum ab oc
cidente usq; ad orientem præfiniret, dictum est, à flumine Ægypti usq; ad flumen magnũ
Euphratem. Flumen quippe Ægypti, qui finis est disterminãs regnum Israel ab Ægypto,
non est Nilus, sed alius & non magnus fluuius qui fluit per Rhinocoluram ciuitatẽ, unde
iam ad orientem uersus incipit terra promissionis, Sic ergo fuerat constitutum filijs Israel
ut septem gentium terras exterminatis & perditis illis gentibus ipsi inhabitarent: alijs aũt
regnarent subditis atq; tributarijs usq; ad flumen Euphraten. Et q̃uis in hoc deo non ob/
temperassent, quia & ex illis quas exterminare deberent obedientes aliquos fecerant: deus

tamen temporibus Salomonis fidem suæ promissionis impleuit. Nunc itaq; in libro Iesu Naue quod considerandum suscepimus quomodo erit uerum, Et dedit deus Israel omnẽ terram quam iurauerat dare patribus eorum: & hæreditauerunt eam? Quomodo adhuc uiuente Iesu omnem terram dedit, cum etiam reliquias illarum septem gentium nondum superauissent? Nam quod sequitur, & hæreditauerunt eam: uerum est, quia ibi erant ibiq; consederant. Deinde quod adiungit, Et requiem dedit illis dominus in circuitu, sicut iurauerat patribus eorum: uerum est, quia uiuo adhuc Iesu non eis quidem cedebant reliquiæ illarum gentium, sed nulla earum eos in terris ubi consederant bello lacessere audebat. Ideo dictum est & quod deinde adiungitur, Non restitit quisq; ante faciem illorum ab omnibus inimicis eorum. Quod uero sequitur, Sed omnes inimicos eorum tradidit dominus illis in manus eorum: hos intelligi uoluit inimicos, qui obuiam ire in bellum ausi sunt. Deinde quod dicit, Non decidit ex omnibus uerbis bonis quæ locutus est dominus filijs Israel, omnia aduenerunt: ita uult intelligi, quia cum iam illi contra præceptũ domini fecissent quibusdam parcendo ex illis septem gentibus, & eos obedientes faciendo, adhuc tamen inter eos salui erant. Ideo cum dixisset, ex omnibus uerbis, addidit bonis, quia nondum euenerant maledicta contemptoribus & transgressoribus cõstituta. Restat ergo ut quod ait, dedit dominus Israel omnem terram quam iurauerat dare patribus eorum, secũdum hoc intelligatur, quia & si adhuc erant ex illis gentibus reliquiæ conterendæ & exterminãdæ, uel ex alijs usq; ad flumen Euphraten, aut subiugandæ si non resisterent, aut perdendæ si resisterent: tamen in usum eorum relictæ sunt in quibus exercerentur, ne carnalibus affectibus & cupiditatibus infirmi, repẽtinam tanquam rerum temporalium prosperitatem moleste ac salubriter sustinere non possent, sed elati citius interirent, quod oportune alio loco demonstrabit. Omnis ergo illis terra data est, q̃a & illa pars quæ nondũ fuerat in possessi C

XXII onẽ data, iam data fuerat in quãdam exercitationis utilitatẽ. Quod ait, Non restitit quisq; à facie illorũ ab omnibus inimicis eorũ, Quæri potest quomodo uerũ sit, cũ de tribu Dan superius scriptum sit, q eos hostes eorum non permiserunt descendere in uallem, sed præualuerunt eis in montibus. Sed quod diximus cum duodecim filios Iacob scriptura in Mesopotamia natos commemorasset, ubi non fuerat natus Beniamin: hoc etiã hic intelligẽdum est, quia pro uniuerso populo duodecim tribus deputatæ sunt, ea regula quæ alijs scripturarum locis satis innotuit. Causa autem si quæritur, cur hæc tribus in ea sorte quæ illi obuenit & non obtinuerit sufficientes terras, & ab eis à quibus tenebantur afflicta sit, in dei quidem secreto consilio esse credendum est. Veruntamẽ cum Iacob filios suos benediceret, talia dixit de isto Dan, ut de ipsa tribu existimetur exurrecturus antichristus. Vnde nunc dicere plura non suscepimus, cum etiam sic solui possit hæc quæstio, quia non restitit quisq; ante faciem illorum ab omnibus inimicis eorum, cum simul sub unius ducis imperio bellum gererent, anteq; singulis tribubus sua defendenda diuiderentur loca. D

XXIII Et in sacrificijs salutarium nostrorum. Quia pluraliter dicta sunt sacrificia, pluraliter
Iosue 22 etiam salutaria. Vbi aduertendum est diligentius quemadmodum dici soleat sacrificium salutaris: quoniam si Christum acceperimus, quoniam ipse dictus est salutare dei, non occurrit quemadmodum pluraliter possit hoc uerbum intelligi. Vnus enim dominus noster
Psal. 104 Iesus est Christus, q̃uis dicantur Christi per eius gratiam, sicut in psalmo legitur, Nolite tãgere Christos meos. Sed utrum salutares dici possint, uel salutaria, non facile audendũ est, Solus enim ipse saluator corporis.

XXIIII Quod dicit Iesus de sua propinquante morte, Ego autem recurro uiam sicut & omnes qui sunt super terram, in ea interpretatione quæ est ex
Iosue 23 Hebræo inuenimus, ingredior uiam. Ita ergo accipiendum est quod septuaginta dixerunt, Recurro, sicut dictum est homini, Donec reuertaris in terram unde sumptus es, ut secundũ corpus dictum intelligatur. Secundum animam uero si uoluerimus ita accipere, quemadmodum in ecclesiaste positum est, Et spiritus reuertetur ad deum qui dedit eum, non arbitror de omnibus posse dici, sed de his qui sic uixerunt, ut ad deum redire mereantur, tanq; ad autorẽ

A ad autorē à quo creati sunt. Neq; enim hoc & de illis recte intelligi potest, de quibus dici/
tur, Spiritus ambulans & non reuertens. Iste autem uir sanctus Iesus Naue si non addidis/
set, sicut & omnes qui sunt super terram, nulla esset quæstio, Neq; enim aliud de illo crede/
remus q̄ quo eū dignum esse legimus. Cū uero additū est, sicut & oēs qui sunt super terrā,
mirū si hoc quod latinus interpres, recurro posuit, nō magis percurro uel excurro dicendū
est, si hoc potest dici qđ græcus habet ἀποτρέχω, Omnes em̄ percurrunt, uel excurrūt huius
uitæ uiam, cum ad eius finem peruenerint. Sed quia hoc uerbum positū est, ubi parentes
Rebeccæ dicunt ad seruum Abrahæ, Ecce Rebecca, accipiens recurre, & sit uxor domini Gen.24
tui, ideo & hic ita hoc uerbum interpretatum est. Quod septuaginta interpretes XXV
habent, Et assumpsi patrem uestrum Abraham de transflumine, & deduxi eum in omnē
terram, interpretatio quæ est in Hebræo habet, & induxi eum in terram Chanaan. Mirum
est ergo si septuaginta pro terra Chanaan omnem terram ponere uoluerunt, nisi intuentes
prophetiam, ut magis ex promissione dei tanquam factum accipiatur, quod certissime fu/
turum in Christo & in ecclesia prænuntiabatur, quod est uerum semen Abrahæ, non in fi/
lijs carnis, sed in filijs promissionis. Et bellauerunt aduersus uos qui habitabant XXVI
Hiericho, Quæri potest quomodo id uerum sit, cum clausis portis se murorum ambitu tan
tummodo tuerentur. Sed recte dictum est, quia claudere aduersus hostem portas, ad bel/
lum pertinet, Non enim miserunt legatos qui poscerent pacem. Vnde si dictum esset, pu/
gnauerunt aduersum uos, falsum esset: neque enim bellum continuas pugnas habet, sed ali
quando crebras, aliquando raras, aliquando nullas. Bellum est tamen quando portæ ho/
stibus clauduntur & quodammodo armata defensio. Quid est quod inter cætera XXVII
quæ Iesus Naue Israelitis dominum fecisse commemorat dicit, Misit ante uos uespas, & Sapien.12
eiecit illas, quod etiam in libro Sapiētiæ legitur, nec tamen uspiam factum esse in his quæ
gesta sunt inuenitur. An forte trāslato uerbo, uespas intelligi uoluit acerrimos timoris acu/
B leos, quibus quodammodo uolantibus rumoribus pungebantur ut fugerent: aut aerios oc Psal.77
cultos spiritus, quod in psalmo dicitur, per angelos malignos, Nisi forte quis dicat, non o/
mnia quæ facta sunt, esse conscripta: & hoc quoq; uisibiliter factum, ut ueras uespas uelit XXVIII
intelligi. Quid est quod dicit Iesus ad populum, Non poteritis seruire deo, quia
deus sanctus est, An quia illius sanctitati perfectam seruitutem quodammodo contempe
rari, humanæ fragilitati impossibile est? Quo audito, isti nō solum eius eligere seruitutem,
sed etiam de adiutorio eius & misericordia præsumere debuerunt. Quam ille intellexit qui Psal.142
dicit in psalmo, Ne intres in iudicium cum seruo tuo, quoniam non iustificabitur in conspe
ctu tuo omnis uiuens. Isti autem in se potius præsumere delegerūt, quòd deo possent sine Roma.10
ulla offensione seruire, ut iam tunc inciperent quod de illis expressit apostolus, Ignorantes
enim dei iustitiam & suam uolentes constituere, iustitiæ dei non sunt subiecti. Ita eis iam
lex subintrabat ut abundaret delictum, & postea superabundaret gratia, per dominum
Christum, qui finis est legis ad iustitiam omni credenti.

Quid est quod ait idem Iesus loquens ad populum, Et nunc circumauferte deos alie/ XXIX
nos qui sunt in uobis, & dirigite corda uestra ad dominum deum Israel. Non enim creden
di sunt adhuc habuisse apud se aliqua gentium simulachra, cum superius eorum obedien/
tiam prædicauerit. Aut uero si haberent, post tantas legis comminationes illa eos prospe/
ra sequerentur, cum sic in eos uindicatum sit, quòd unus eorum de anathemate furtum fe
cerat. Deniq; Iacob dixit hoc eis qui cum illo exierant de mesopotamia, ubi sic idola cole/
bantur, ut & Rachel paterna furaretur: sed post illam admonitionem Iacob, dederunt quæ
habebant. Vnde apparuit hoc eis ita dictum esse, quia sciebat eos habere ille qui dixerat.
Nunc uero post hanc admonitionem Iesu Naue nullus tale aliquid protulit. Nec tamen
putandum est hoc illum inaniter præcepisse. Non enim ait, & nunc auferte deos alienos si
qui sunt in uobis, sed omnino tanquam sciens esse, qui sunt, inquit, in uobis. Proinde pro/
pheta sanctus in cordibus eorum esse cernebat cogitationes de deo alienas à deo, & ipsas

 ammone

ammonebat auferri. Quisquis enim talem cogitat deum qualis non est deus, alienum deũ C
utique & falsum in cogitatione portat. Quis est autem qui sic cogitet deum quemadmo-
dum ille est? Ac per hoc relinquitur fidelibus, quamdiu peregrinantur à domino, auferre
à corde suo irruentia uana phantasmata, quæ se cogitationibus ingerunt, uelut talis aut ta-
lis sit deus qualis utique non est: & dirigere cor ad illum fideliter, ut quemadmodum &
quantum nobis expedire nouit, ipse insinuet per spiritum suum, donec absumatur omne
Psal. 115 mendacium, unde dictum est, Omnis homo mendax, Et transacta non solum impia falsi-
tate, uerumetiam ipso speculo & ænigmate, facie ad faciem cognoscamus, sicut & cogniti
1 Cor. 13 sumus: quemadmodum apostolus dicit, Videmus nunc per speculum in ænigmate, tunc
autem facie ad faciem. Nunc scio ex parte: tunc autem cognoscam sicut & cognitus sum.

XXX Et disposuit Iesus testamentum ad populum in illo die, & dedit illi legem & iudicium in Silo coram tabernaculo domini dei Israel. Et scripsit uerba hæc in libro legis dei, & accepit lapidem magnum, & statuit illum Iesus sub Terebintho ante dominum. Et dixit Iesus ad populum, Ecce lapis iste erit uobis in testimonium, quia hic audiuit omnia quæ dicta sunt à domino quæcunque locutus est ad uos hodie, & hic erit uobis in testimonium in nouissimis diebus, cum mentiti fueritis domino deo uestro. Hæc uerba qui non in superficie tantum audiunt, sed aliquanto altius perscrutantur, nequaquam tantum uirum tam insipientem putare debent, ut uerba dei quæ locutus est populo, inanimum lapidem audisse crediderit: qui etiam si ab artifice in hominis similitudinem effigiatus esset, inter illos utique
Psal. 113 deputaretur, de quibus in psalmo canitur, Aures habent & non audient. Neque enim idola gentium aurum & argentum sola non audiunt, & si lapidea sint, audiunt: sed per hunc lapidem profecto illum significauit qui fuit lapis offensionis non credentibus Iudæis, & petra scandali: qui cum reprobaretur ab ædificantibus, factus est in caput anguli: quem præfigurauit & illa petra quæ potum sitienti populo, ligno percussa profudit, De qua dicit apo-
1 Cor. 10 stolus, Bibebant autem de spiritali sequenti eos petra: petra autem erat Christus. Vnde & D
cultellis petrinis populum circuncidit iste ductor egregius: qui cultri petrini cum illo etiam sepulti sunt, ut profundum mysterium demonstrarent posteris profuturum. Sic ergo & istum lapidem quanquam uisibiliter statutum, spiritaliter debemus accipere in testimonium futurum Iudæis infidelibus, hoc est mentientibus: de quibus dicit psalmus, Inimici domini mentiti sunt ei. Neque enim frustra, cum iam dei famulus Moyses, uel potius per eum deus disposuisset ad populum testamentum, quod in arca erat, quæ dicta est arca testamenti, & in libris legis tanta sacramentorum & præceptorum multiplicitate conscriptis: tamen etiam hic dictum est, Disposuit Iesus ad populum testamentum in illa die. Repetitio quippe testamenti, nouum testamentum significat, quod significat & Deuteronomium, quod interpretatur secunda lex, quod significant & prioribus confractis tabulæ renouatæ. Multis enim modis significandum, quod uno modo implendum fuit, Iam uero quòd sub terebintho statutus est lapis, hoc significat, quod uirga ad petram ut aqua proflueret: quia neque hic sine ligno statutus est lapis. Ideo autem subter, quia non fuisset in cruce exaltatus, nisi humilitate subiectus: uel quòd illo tempore, quo illud agebat Iesus Naue, adhuc obumbrandũ mysterium fuit, Terebinthi etenim lignum medicinalem lacrymam exudat, quæ arbor à septuaginta interpretibus hoc loco posita est, quamuis secundum alios interpretes quercus legatur. Mirum est sanè quòd saltem in nouissimis suis uerbis quibus populum allocutus est Iesus homo dei, nihil eos obiurgat, ex
Iosue 17 eo quòd his gentibus pepercerunt, quas dominus usque ad internicionem cum anathemate perdendas esse præcepit. Sic enim scriptum est, Et factum est postquam inualuerunt filij Israel & fecerunt Chananæos obedientes, exterminio autem eos non exterminauerunt. Nam primo id eos non potuisse, scriptura testata est, sed nũc posteaquam præualuerunt, ita ut facerent obaudientes, quòd non etiam exterminauerunt, utique contra præceptum domini factum est, quod non est cuiquam factum, cum Iesus exercitum duceret. Cur ergo non

A nō eos obiurgauit allocutione nouissima, quòd in hoc domini præcepta neglexerint? An
forte quia prius dixit eos scriptura non potuisse, utique antequam præualuerāt, etiam cum
præualuissent timuisse credēdi sunt: ne forte paratis obedire si parcere uoluissent, acrius eos
aduersum se ex ipsa desperatione pugnare compellerent, & eos superare non possent? Hūc
ergo eis humanum timorem dominus noluit imputare, & si apparet in eo quædam subde-
fectio fidei, quæ si fortis in eis esset, ea sequerentur quæ ipsum Iesum debellantem secuta
sunt. Quia uero nō in eis tanta fides fuit, etiā cum aduersarijs suis præualuissent, pugnare
cum eis usque ad internicionem eorum, timore non ausi sunt. Quem timorem, ut dixi, non
de malitia, neq; de superbia uel contemptu præcepti dominici, sed de animi infirmitate ue- 2. Timoth. 4
nientem, noluit eis dominus imputare, cum eis per Iesum nouissima loqueretur. Vnde &
apostolus, Alexander, inquit, ærarius multa mala mihi ostendit, reddet illi dominus secun
dum opera ipsius. De his autem qui eum periclitantem non malitia sed timore deserue-
rant, ita locutus est, In prima mea defensione nemo mihi affuit, sed omnes me derelique-
runt, non illis imputetur.

QVAESTIONVM LIBRI SEXTI FINIS.

DIVI AVRELII AVGVSTINI HIPPONENSIS EPISCOPI,

Quæstionum super Iudicum Liber septimus.

IN FINE libri Iesu Naue, breuiter narrator porrexit historiā, quo usq; I
filij Israel ad colendos deos alienos declinauerunt, In hoc autem libro
ad ordinem reditur, quomodo consequētia gesta fuerint post mortem
Iesu Naue. Non ergo ab illo tempore incipit liber quo populus ad co-
B lenda simulachra defluxit: sed à prioribus, interpositis temporibus qui-
bus ea gesta sunt post quæ ad illa peruenit. Et factum est postq̄ II Iudicum 1
defunctus est Iesus interrogabant filij Israel dominum dicentes, Quis ascendet nobiscum
ad Chananæum dux ad bellandum eum? Et dixit dominus, Iudas ascendet, Ecce dedi ter-
ram in manus ipsius. Hic quæritur, utrū aliquis homo Iudas uocabatur, an ipsam tribum,
ita ut solet, sic appellauit. Sed illi qui interrogauerant dominum, post mortem Iesu Naue
ducem requirebant: unde putatur unius expressum hominis nomen. Verum quia non so-
let duces nominare scriptura cum constituuntur, nisi commemorata etiam origine paren-
tum, & constat post Iesum duces habuisse populum Israel, quorum primus est Othoniel
filius Cenez, rectius intelligitur nomine Iudæ, tribum Iudæ fuisse significatam. Ab ipsa em̄
tribu uoluit dominus incipere conteri Chananæos, Et cum populus de duce interrogasset,
ad hoc ualuit responsio domini, ut scirent deum uoluisse ab uniuerso populo bellari aduer
sus Chananæos. Dixit ergo, Iudas ascēdet. Et sequitur scriptura narrans, Et dixit Iudas ad
Simeon fratrem suum: utiq; tribus ad tribum, Non enim adhuc uiuebāt illi filij Iacob qui
dicti sunt Iudas & Simeon, inter cæteros fratres suos proprijs nominibus appellati, sed di-
cit tribus Iuda ad tribum Simeon, Ascende mecum in sorte mea & bellemus in Chananæ
os, & ibo etiam ego tecum in sortem tuam. Manifestum est auxilium sibi tribum Iuda al-
terius tribus postulasse, quod redderet, cum & illi in sua sorte habere inciperēt necessariū. III
Et dixit Caleb, Quicunq; percusserit ciuitatem litterarum & ceperit eam, dabo ei fi-
liam meam Axam uxorem. Iam hoc & in libro Iesu Naue commemoratum est, sed utrū
Iesu uiuente factum sit, & nunc per recapitulationem repetitum est: an post eius mortem
posteaquam dictum est, Iudas ascendet: & cœpit Iudas de bellare Chananæos, in quo
bello ista omnia gesta narrantur, merito quæritur. Sed credibilius est post mortem Iesu
factum: tunc autem per prolepsim, id est præoccupationem commemoratum, quemadmo

dum & alia. Nunc enim cum res gestæ aduersus Chananæos tribus Iuda exponerētur, ita se narrationis ordo continet, inter cætera Iudæ facta bellica, de quo post mortem Iesu dixerat dominus, Iudas ascendet. Et postea descenderunt filij Iuda pugnare ad Chananæū, qui habitabat in montana & austrum & campestrem. Et abijt Iudas ad Chananæum inhabitantem in Hebron, & exijt Hebron ex aduerso. Nomen autem erat Hebron Cariatharbe uel Sepher, & percussit Sesi & Aciman & Cholmi filios Enach, & ascenderunt inde ad inhabitantes Dabir. Nomē autem Dabir quod erat ante ciuitas litterarum. Et dixit Caleb, Quicunque percusserit ciuitatem litterarum & acceperit eam, dabo ei filiam meam in uxorem. Constat ergo ex hoc ordine gestarum rerum tam perspicuo, post mortem Iesu hoc esse factum. Tunc uero cum ciuitates datæ ipsi Caleb commemorentur, progressus ex occasione narrator, quod postea factum est præoccupauit. Nec tamen frustra arbitror hoc de filia Caleb data in uictoris præmium, bis numero scripturam commemorare uoluisse. C

IIII Alia nascitur quæstio de filia Caleb, quod in libro Iesu Naue sic de illa dicit, Et factū est cum ingrederetur ipsa & consilium habuit cum eo dicens, Petam patrem meum agrum, Et exclamauit de asino, & cætera, ubi agrum petit à patre atque concessus est. Hic autem, Et factū est, inquit, cum ingrederetur ipse, monuit eam Othoniel, ut peteret à patre suo agrū. Sed in eo quod dictum ibi est, cum ingrederetur ipsa: & hic dictum est, cum ingrederetur ipse, nihil contrarium est, simul enim ingrediebantur uiam. Quod uero ibi dictum est, consilium habuit cum eo, id est, cum uiro suo dicens, Petam patrem meum agrum, & exclamauit de asino, & petijt in eo quod habuit consilium, ibi monita est ut peteret, Quorum alterum hic dictum est, alterum ibi. Vtrumque autem ita diceretur, Et consilium habuit cum eo dicens, Petam patrem meum agrū. Ille autem monuit eam, & exclamauit de asino. Porrò autem quod ibi agrum refertur petisse, & nomen ipsius agri tacitum est: hic uero cum agrum petere monita fuerit à uiro suo, nō agrum petisse dicitur, clamans de subiugali, quod ibi dictum est de asino, sed redemptionē aquæ, eo quod in terram austri fuisset tradita, subiecitq́ scriptura, Et dedit ei Caleb secundum cor eius redemptionem excelsorum, & redemptionem humilium, quid sibi uelit obscurum est, nisi forte ager ille ideo petebatur ut haberet de fructibus eius unde aquam redimeret, cuius inopia in illis regionibus erat, quò nupta ducebatur. Sed dedit ei Caleb redemptionem excelsorum, & redemptionem humiliū: non uideo quid subaudiamus, nisi fluentorum, excelsorum uidelicet in montanis, & humilium in campestribus siue in uallibus. D

V Et non hæreditauit Iudas Gazam & finem eius, & Ascalonem & finem eius, & Accaron & finem eius, & Azotum & adiacentia eius. Et erat dominus cum Iuda, & hæreditauit montem, quoniam non potuit hæreditare inhabitantes in ualle, quoniam Rechab obstitit eis, & currus erāt ei ferrei. Quod in libro Iesu Naue, cum illum locum tractarem, ubi scriptum est, Et dedit dominus Israël omnem terram, cum multas eius partes nondum possederint: dixi ita posse intelligi omnem terram datam, quia ea quæ data non est in possessionem, data est in quandam exercitationis utilitatem: hoc multo euidentius hic apparet, quandoquidem commemorantur ciuitates, quas non hæreditauit Iudas, & dicitur, Et erat dominus cum Iuda, & hæreditauit montem, quoniam non potuit hæreditare inhabitantes in ualle. Quis enim non intelligat etiam hocipsum ad id pertinuisse q̄ erat dominus cum Iuda, ne totum repēte obtinendo extollerentur. Quod enim adiungit, quoniam Rechab obstitit eis, & currus erant ei ferrei: quos currus timuerit, dictum est, non dominus qui erat in Iuda, sed ipse Iudas. Cur autem timuerit, cum quo dominus erat si quæritur, hoc est quod prudenter intelligendum est, restringere deum propitium, etiam in cordibus suorum nimiæ prosperitatis excessus, ut in usum eorū conuertat inimicos, non solum quando uincuntur inimici, sed etiam quando metuuntur, Illud ad commendandam largitatem suam, illud ad eorum reprimendam elationem. Nam utique inimicus sanctorum est angelus satanæ, quem tamen sibi datum colaphizantem dicit apostolus, ne magnitudine reuelationum extolleretur.

Et dede-

A Et dederunt Caleb Hebron sicut locutus est Moyses, & hæreditauit inde tres ciuita/ VI
tes filiorum Enach, & abstulit inde tres filios Enach. Iam hoc dictum est in libro Iesu
Naue, quoniam & illo uiuo factum est: sed hic recapitulando commemoratum est, cum
de tribu Iuda, unde fuit Caleb, scriptura loqueretur. Quæritur quomodo dictum sit, VII
Et Hiebusæum habitantem in Hierusalem, non hæreditauerunt filij Beniamin, & habita/
uit Hiebusæus cum filijs Beniamin in Hierusalem usq; hodiernum diem, cum superius le/
gatur eadem ciuitas à Iuda capta & incensa, interfectis in ea Hiebusæis. Sed cognoscendũ
est istam ciuitatem communem habuisse duas tribus, Iudam & Beniamin, sicut ostendit
ipsa diuisio terrarum quæ facta est à Iesu Naue. Ipsa est enim Hiebus quæ Hierusalẽ: ideo
duæ istæ tribus remanserunt ad templum domini, quando cæteræ, excepta Leui quæ sacer
dotalis fuit, & terras in diuisionem non accepit, separauerunt se à regno Iuda cum Hiero/
boam. Intelligendum est ergo à Iuda quidem ciuitatem captam & incensam, interfectis
qui illic reperti fuerant: sed non omnes Hiebusæos esse extinctos: siue quia erant extra illã
ciuitatem, siue quia fugere poterant: quos reliquos Hiebusæos admissos esse à filijs Benia/
min, quibus cum Iuda erat ciuitas illa communis in ea simul habitare. Quod ergo dictum
est, non hæreditauerunt Hiebusæũ filij Beniamin: intelligendum est, ꝙ nec tributarios eos
facere potuerunt, siue uoluerunt, Aut certe non hæreditauit Hiebusæum, dictum est, quia
non sine illo tenuit terram quæ ab illo possidebatur. Et non hæreditauit manasses VIII
Bethsan, quæ est Scytharum ciuitas. Ipsa hodie perhibet̃ Scythopolis dici, Potest autem
mouere, quomodo in illis partibus multũ ab Scythia diuersis potuerit esse Scytharũ ciui/
tas. Sed similiter potest mouere, quomodo tam longe à Macedonia Macedo Alexander
condiderit Alexandriam ciuitatem: quod utique fecit longe lateq; bellando: ita etiam
Scythæ aliquando bellando in longinqua progredientes istam condere potuerũt. Nam le
gitur in historia gentium, uniuersam penè Asiam Scythas aliquãdo tenuisse, cũ regi Aegy
B ptiorum illi qui eis ultro bellum indixerat irent obuiam, quorum aduentu territus, in suum IX
se regnum recepit. Et nõ hæreditauit Manasses Bethsan, quæ est Scytharum ciuitas,
neq; filias eius. Filias eius dicit ciuitates quas ipsa quasi metropolis instituerat. X
Et factum est quando præualuit Israel, & posuit Chananæum in tributarium, & aufe/
rens non abstulit eum, Iam tale aliquid dictum est in libro Iesu Naue, penè ipsis uerbis.
Proinde aut hic per anacephaleosin dicitur, aut illic per prolepsim dictum est, id est aut hic
recapitulando, aut illic præoccupando. Et contribulauit Amorræus filios Dan in mõ/ XI
te, quoniam non permisit eos descendere in uallem. Et hoc similiter, aut in libro Iesu Na/
ue præoccupando commemoratum est, aut hic recapitulando Et ascendit angelus do/ XII Iudicum 2
mini super κλαυθμῶνα mõtem. Scriptor libri hoc nomine appellauit locum, quia postea scri/
psit, Nam quãdo angelus domini super eũ ascendit, nondum sic appellabatur. A ploratio/
ne quippe nomen accepit, quòd græce κλαυθμὼν ploratio dicitur. Ibi enim populus fleuit,
cum audisset ab hoc angelo uerba domini uindicantis in eos ꝙ inobedientes fuissent, quia
non exterminauerunt populos secundum præceptum eius quibus præualuerunt, eligentes
eos facere tributarios q̃ interimere & perdere quemadmodum iusserat dominus. Quod si
ue contẽpto dei mandato, siue timore fecerint, ne hostes aduersum se acrius pugnare pro
salute obtinenda q̃ pro tributo nõ dando cogerẽt: sine dubio peccauerunt, uel spernendo
quod diuinitus imperatum est, uel non præsumẽdo ꝙ eos posset qui imperauerat adiuua/
re. Quod ideo per Iesum noluit eis dicere: si tamen adhuc eo uiuente iam fieri præceperat,
& non potius præoccupando commemoratum fuerat quod illo mortuo fieri cœpit: quia
hoc omnibus uoluit exprobrare per angelum, Nondum autem omnes id fecerãt uiuẽte Ie
su, & si aliqui forte iã cœperant. Credibilius est tamen nihil tale fieri cœptum uiuente Iesu
Naue, tantũq; terrarũ sub illo tenuisse filios Israel, quantũ eis ad cõsidendũ sufficeret, q̃uis
in sortibus suis haberent unde crescendo & conualescendo adhuc aduersarios extermina/
rent. Proinde post mortem Iesu, postquam præualuerunt ut hoc possent facere, malue/

runt

runt eos habere tributarios secundum uoluntatem suam, quàm interimere & perdere se- C
cundum uoluntatem dei. Propter hoc ad eos corripiendos angelus missus est. Quod uero commemoratum est in libro Iesu Naue, magis existimo præoccupādo commemoratum, quod post eius mortem uel futurum esse iam ipse nouerat prophetico spiritu: si ab illo liber conscriptus est qui appellatur, Iesu Naue: uel si ab alio scriptus est, iam futurum esse sciebat
XIII post mortem Iesu quod in illo libro præoccupando commemorauit. Quid est quod angelus domini inter cætera diuinæ comminationis dicit, Non adijciam transmigrare populum quem dixi eijcere, Non auferam eos à facie uestra, & erunt uobis in angustias, & dij eorum erunt uobis in scandalum, nisi ut intelligamus nonnulla etiam de ira dei uenire peccata? Vt enim dij gentium, inter quas non à se exterminatas Israëlitæ habitare uoluerunt, essent eis in scandalum, id est, facerent eos scandalizari in domino deo suo, eoq; offenso uiuere, indignans hoc comminatus est deus, quod certe manifestum est magnum esse pec-
XIIII catum. Et dimisit Iesus populum, & abierunt filij Israël unusquisque in domum suā hæreditare terram. Hoc per recapitulationem iterari nulla dubitatio est. Nam & mors ipsius Iesu Naue etiam in hoc libro commemoratur, ut tanquam ab exordio cuncta breuiter insinuarentur, ex quo eis dominus dedit terram, & quemadmodum sub ipsis iudicibus uixerint, quæue perpessi sint, atque iterum reditur ad iudicum ordinem ab eo qui primus
XV est constitutus. Et surrexit generatio altera post eos, qui non scierunt dominum & opera eius quæ fecit Israël. Exposuit quomodo dixerit non scierunt dominum, in illis uidelicet præclaris & mirabilibus operibus, per quæ factum est ante illos ut Israël sciret do-
XVI minum. Et seruierunt Baal & Astartibus. Solet dici Baal nomen esse apud gentes illarum partium Iouis, Astarte autem Iunonis, quod lingua punica putatur ostendere. Nam Baal punici uidentur dicere, dominum: unde Baalsamen, quasi dominum cœli intelliguntur dicere, Samen quippe apud eos cœli appellantur, Iuno autem sine dubitatione ab illis Astarte uocatur. Et quoniam istæ linguæ nō multum inter se differunt, merito creditur D
de filijs Israël hoc dicere scriptura, quòd Baal seruierunt & Astartibus, quia Ioui & Iunonibus. Nec mouere debet, quòd non dixit Astarti, id est Iunoni, sed tanquam multæ sint Iunones, pluraliter hoc nomē posuit, Ad simulacrorum enim multitudinem referri uoluit intellectum, quoniam unumquodq; Iunonis simulacrum, Iuno uocabatur, Ac per hoc tot Iunones quot sunt simulacra intelligi uoluit. Varietatis autem causa existimo Iouem singulariter, Iunonem pluraliter commemorare uoluisse. Nam eadem causa plurium simulacrorum etiam Ioues pluraliter dici possent. Hoc autē, id est, nomine plurali Iunones in Græcis secūdum septuaginta reperimus, in Latinis autem singulariter erat. Quorum in illo qui non habebat septuaginta interpretationē, sed ex Hebræo erat, Astaroth legimus, nec Baal sed Baalim. Quod si forte aliud in Hebræo uel Syra lingua nomina ista significant, deos tamen alios fuisse constat & falsos, quibus Israël seruire non debuit.
XVII Et uēdidit eos in manu inimicorum suorum in circuitu, Quæri solet quare dixerit uen-
Psal. 43 didit, tanquam aliquod pretium intelligatur datum. Sed & in Psalmo legitur, Vendidi-
Esaiæ 52 sti populum tuum sine pretio. Et apud prophetam, Gratis uenditi estis, & non cum argento redimemini. Quare ergo uenditi, si gratis & sine pretio, & non potius donati? An forte scripturarum locutio est, ut uenditus etiam qui donatur dici possit? Hic autem sensus est optimus in eo quod dictum est, Gratis uenditi estis, & uendidisti populum tuum sine pretio: quia illi quibus tradidisti populum impij fuerunt, non deum colendo tradi sibi illum populum meruerunt, ut ipse cultus tanquam pretium uideretur. Quod uero dictum, neque cum argento redimemini, non ait, neque cum pretio, sed neque cum argento, ut pretium redemptionis intelligamus, quale dicit apostolus Petrus, Non enim argento & auro redempti estis, sed pretio sanguinis agni immaculati. In argento enim propheta omnem pecuniam significauit, ubi ait, Non cum argento redimemini, quoniam pretio quidem sanguinis Christi, non tamen pretio pecuniario fuerant redimendi. In eo quod dominus

A dominus dicit, Et ego non apponam auferre uirum à facie ipsorum de gentibus quas reliquit filius Naue, & dimisit ad tentandum in eis Israel si obseruarent uiam domini abire in eam, quemadmodum custodierunt patres eorum, an non: & dimisit dominus gentes has ut non auferret illas tunc: & non tradidit illas in manus Iesu. Satis ostēditur causa quare nō Iesus omnes illas gentes bellando deleuerit, quia hoc si fieret, non esset in quibus isti probarentur. Poterat autem esse ad utilitatem ipsorum, si tentati in eis non reprobi inuenirentur: eisq; talibus inuentis, quales eos esse debere præceperat dominus, iam gentes illæ auferrētur à facie eorum, si ita uiuerent, nec bellis eos exerceri oporteret. Verba enim domini hucusq; accipienda sunt, Propter quod tanta dereliquit gens hæc testamentum meū quod mandaui patribus, & non obedierunt uoci meæ, & ego non apponam auferre uirū à facie ipsorum, id est aduersarium. Cætera uero uerba scriptoris sunt, exponentis unde dixerit dominus, non se ablaturum uirum de gentibus quas reliquit Iesus filius Naue. Deinde subiungens qua causa dereliquerit, Et dimisit, inquit, ad tentandum Israel si obseruarent uiam domini abire in ea, quemadmodum custodierunt patres eorum, an non: eos uolens intelligi patres custodisse uiam domini qui fuerunt cum Iesu, id est eo tempore quo ille uiuebat. Generationem quippe alteram superius retulit surrexisse post illos qui uixerunt cū Iesu, & ab ipsis cœpisse transgressiones quæ offenderunt dominum, pro quibus tentandis, id est probandis, relictæ fuerant gentes, nec exterminatæ per Iesum. Deinde ne putaretur hoc Iesus cōsilio suo tanq; humano egisse, ut gentes illæ relinquerentur: subiungit scriptura, Et dimisit dominus gentes has ut non auferret illas celeriter: & non tradidit eas in manus Iesu. Deinde sequit̃, Et hæ gentes quas reliquit dominus ut tētaret in eis Israel, omnes qui nescierunt omnia bella Chananæorū, propter generationes filiorum Israel ut doceret illos bellum. Erat ergo ista causa in eorum tentatione, ut bellare discerent: id est ut tanta pietate & obedientia legis dei bellarent, quanta patres eorum qui domino deo etiam bellando placuerunt, non quia optabile aliquid est bellum, sed quia pietas laudabilis est in bello.

Iudicum 3

B Quod autem sequitur, Verum quia ante illos nescierunt illas, quid nisi gentes uult intelligi, quas nescierunt bellando qui fuerunt ante istos: quorum tentationi, hoc est probationi relictæ sunt? Deinde commemorans quæ sint, quinq;, inquit, satrapias alienigenarū, quas in libris regnorum manifestius exprimit. Satrapiæ autem dicuntur, quasi parua regna, quibus satrapæ præerant, quod nomen in illis partibus cuiusdā honoris est siue fuit. Et omnē, inquit, Chananæum & Sidonium & Euæum inhabitantem Libanum aut montem Hermon usq; ad Cabemath: & factum est ut tentaretur in ipsis Israel, Tanq; diceret, Hoc autē factum est ut tentaretur in ipsis Israel scire si audient mandata domini: non ut sciret deus omnium cognitor etiam futurorum, sed ut scirent ipsi, & sua conscientia, uel gloriarentur, uel conuincerentur, utrum audirent mandata domini quæ mandauit patribus eorum in manu Moysi. Quoniam ergo manifestati sibi sunt non se obedisse deo, in his gētibus quæ ad eorum tentationem, id est exercitationem atq; probationem fuerant derelictæ, propterea dixit deus uel illa in quibus missus est angelus, & expresse locutus est, uel pauloante, ubi ait, Propter quod tanta dereliquit gens hæc testamentum meum quod mandaui patribus eorum, & non obedierunt uoci meæ, & ego non apponam auferre uirum à facie ipsorum. Dictum est autem in Exodo ex persona dei loquentis de istis gentibus aduersarijs, Non eijciam illos in anno uno, ne fiat terra deserta, & multiplicentur in te bestiæ feræ, Paulatim eijciam illos, donec multiplicemini & crescatis & hæreditetis terram. Poterat hanc promissionem suam seruare dominus erga obedientes, ut exterminatio gentium illarum, crescentibus Israelitis, partibus fieret, cum eorum multitudo terras unde aduersarij exterminarētur desertas esse non sineret. Quod autem ait, Ne multiplicentur in te bestiæ feræ, mirum si nō bestiales quodāmodo cupiditates & libidines intelligi uoluit, quæ solent de repentino successu terrenæ felicitatis existere. Neq; enim deus homines exterminare poterat, & bestias non poterat, uel perdere, uel pasci potius non permittere.

Satrapiæ quid sint

Exo. 23

Et exci

XVIII Et excitauit dominus saluatorē Israël,& saluauit eos. Deinde uelut quæreretur quē sal C
Iudic.3 uatorem,Othoniel,inquit,filium Cenez.Accusatiuū enim casum hic debemus accipere,tan
quam diceret Othonielem.Aduertendū est aūt q̄ saluatorem dicat etiā hominem per quē
deus saluos faciat. Nam clamauerunt filij Israel ad dominum,& excitauit dominus salua/
torem Israël,& saluauit eos,Othoniel filium Cenez,fratrem Caleb minorem ipsius,& exau
diuit eos. Inter illa autem quæ appellantur ὑπερβατὰ, hoc genus rarum est,quoniam habet
& illud quod Græci uocant ὑστερολογίαν. Quod enim ait postea,& exaudiuit eos,si prius po
natur fit sermo lucidior, Nam ordo est,Et clamauerunt filij Israël ad dominum,& exaudi/
uit eos,& excitauit dominus saluatorem Israël. Deinde quod hic interpositum est,& salua/
uit eos,& postea dictum est Othoniel filium Cenez:si ita diceretur planius fieret, & excita/
XIX uit dominus saluatorem Israël Othoniel filium Cenez, & saluauit eos. Quadraginta
annos quieuisse terram promissionis à bellis sub Othoniele iudice scriptura testatur,quan/
tum temporis primordia Romani imperij sub Numa Pompilio tantūmodo rege pacata
XX habere potuerunt. Quæri potest,utrum mentitus fuerit Aioth iudex quando occidit
Eglon regem Moab.Cum enim solus soli insidiaretur ut eum percuteret,hoc illi ait,Verbū
occultum mihi est ad te rex,ut ille à se omnes qui cum illo fuerāt remoueret.Quod cum fa/
ctum esset,iterum dixit Aioth,Verbum dei mihi ad te rex.Sed potest non esse mēdacium,
quādoquidem uerbi nomine solet etiā factum appellare scriptura,Et reuera ita erat.Quod
autem dixit, uerbum dei,intelligendum est hoc illi deum ut faceret præcepisse, qui eum po
pulo suo excitauerat saluatorem,sicut illis temporibus talia fieri diuinitus oportebat.
XXI Merito quæritur quomodo fuerit exilis ualde rex Eglon, & cōcluserint adipes uulnus
quando percussus est.Sed intelligendum est ea locutione dictum quæ solet à contrario in/
telligi, sicut dicitur lucus,quòd minime luceat:& abundare respondetur,quod non est:& be
nedixit regi,pro maledixit,sicut scriptū est in Regnorum libro de Nabuthe, Nam in ea in/
terpretatione quæ non secūdum septuaginta,sed ex Hebræo est ita inuenimus,Erat autem D
XXII Eglon crassus nimis. Et exijt ad fores & transijt obseruātes,& clausit ianuas domus su
perioris super eū & coartauit.Hoc recapitulando dictū est q̄d fuerat prætermissum, Nam
prius hoc fecisse intelligendum est, & sic de superius descendisse & transiuisse obseruantes.
XXIII Quomodo pueri regis Eglon claui aperuerint quod Aioth claui non clauserat, potest
mouere, Aut si ille claui clauserat, quomodo secū eam non auferret, ut isti nec claui aperire
possent.Proinde aut alia clauis allata est,aut tale clausuræ genus fuit quod sine claui possit
claudi,nec sine claui aperiri.Nam sunt quædam talia,sicut ea quæ uerudata dicuntur.
XXIIII Sub iudice Aioth octoginta annos pacem habuit Israël in terra promissionis,dupli/
cato scilicet tempore quàm fuit memorabile sub Romanorum rege Numa Pompilio.
XXV Et post eum surrexit Sannegar filius Aneath, & percussit alienigenas in sexcentos ui/
ros,præter uitulos boum,& saluauit Israël.Quomodo post Aioth iste pro Israël pugnaue
rit,& dictus sit saluasse Israël,potest esse quæstio.Non enim rursus fuerant captiuati,uel iu
go seruitutis innexi. Sed intelligendum ita dictum, saluauit:non quia nocuerit aliquid ho/
stis,sed ne permitteretur nocere, quem credendum est bello cœpisse tentare, & huius uicto/
ria fuisse depulsum.Sed quid sibi uelit quod addidit,præter uitulos boum, obscurū est. An
forte etiam boum stragem pugnando fecit,& ita dictum est eum occidisse sexcentos uiros,
præter illud quod fecit de bobus occisis. Sed quare uitulos? An Grææ locutionis cōsuetu
do est etiam uitulos eos appellare qui grandes sunt? Nam ita loqui uulgo in Ægypto per/
hibetur,Sicut apud nos pulli appellantur Gallinæ cuiuslibet ætatis.Non autem habet in/
terpretatio ex Hebræo, præter uitulos boum,sicut ista quæ secundum septuaginta est: sicut
habet illa ex Hebræo,uomere occisos sexcentos uiros, quod ista non habet. Quid est
XXVI quod respondens Barach Delboræ ait,Si ibis ibo,& si non ieris mecum,non ibo:quoniam
Iudic.4 nescio diem in qua prosperat angelum dominus mecum, quasi à prophetissa diem audire
non potuerit:nec illa die respondit,sed perrexit cum illo.Et quid est,prosperat angelum do
minus

A minus mecum, An hic demonstratum est, quia & angelorum actus prosperantur, id est, ad
iuuantur à domino, ut feliciter cedāt: an locutionis est, prosperat angelum mecum, id est, fa/
cit mecum prospera per angelum. Et pauefecit dominus Sisaram & omnes currus XXVII
eius. Ecce quemadmodum commendat scriptura agere deum in cordibus, ut det exitum re
bus quem constituit. Vtiq; enim pauefecit uel obstupefecit Sisaram ut traderet eum.
Vbi Iahel mulier quæ occidit Sisaram cum locuta esset ad Barach qui eum quærebat, XXVIII
scriptum est de ipso Barach, quia intrauit ad eam. Animaduertendum est non esse conse/
quens, ut cum scriptura dicat de uiro quòd intrauit ad aliquam fœminam, iam etiam con/
cubuisse credatur. Assidue quippe sic loquitur scriptura, intrauit ad eam, ut nolit intelligi ni/
si quòd ei mixtus sit. Hic ergo proprie dictum est, intrauit ad eam, id est, domum eius intra
uit, nō ut per hæc uerba intelligatur cōcubitus. In cantico Delboræ dicitur, Defecerunt XXIX
habitantes in Israel, defecerunt donec surrexit Delbora, donec surrexit mater in Israel, elege Iudic.5
runt ut panem hordeaceum deos nouos, tunc expugnauerunt ciuitates principum. Hic in
termixtus ordo uerborum obscuritatem facit, & quæstionem mouet. Quomodo enim in/
telligatur, elegerunt ut panem hordeaceum deos nouos, tunc expugnauerūt ciuitates prin
cipum: quasi tunc eis fauerit deus ad expugnandas ciuitates principum, quando elegerunt
ut pacem hordeaceū deos nouos. Sed in aliis iam scripturarum locis sæpe didicimus quem
admodum fiant hyperbata, quorum directione cum uerba ad ordinem redeunt, sensus ex
planatur. Iste ergo est ordo, Defecerunt habitantes in Israel, defecerunt, elegerūt ut panem
hordeaceum deos nouos, donec surrexit Delbora, donec surrexit mater in Israel: tunc expu
gnauerunt ciuitates principum. Quæri potest, quomodo dictum sit, Elegerunt ut pa XXX
nem hordeaceum deos nouos, cum panis hordeaceus quamuis sit in comparatione tritici
panis abiiciendus, tamen etiam ipse pascat & uitale alimentū sit. Dii autem noui, quos di/
cuntur elegisse qui defecerunt à deo uiuo, non possint in alimentis animæ deputari, sed po/
B tius in uenenis. An hactenus accipiēda est similitudo, quatenus ualet, ut propter hoc solum
dictum intelligatur: quia sicut plerunq; fastidio fit, ut eligenda reiiciantur, & aspernenda de
lectent: ita uitio prauæ uoluntatis tanquam languore fastidii cum esset deus eorum uerus,
sibi falsos elegerunt, nihil aliud quàm nouitatem & spreta ueritate, atq; ita cibum mortife/
rum tanquam panem hordeaceum elegerunt, non se arbitrantes inde perituros, sed etiam
inde uitam uelut esca innoxia licet uiliore sumpturos. Secundum opinionem ergo eorum
similitudo posita est animiq; languorem, non secūdum ueritatem. Nam dii illi noui nullis
sunt cibis uitalibus comparandi. Et factum est quando clamauerunt filii Israel ad do XXXI
minum propter Madian, & misit dominus uirum prophetam ad filios Israel & dixit eis, Iudic.6
Cur non dicatur nomen huius prophetæ, quod ualde scripturis insolitum est, latens causa
est, non tamen nullam esse arbitror. Sed quia post uerba quibus exprobrauit inobedien/
tiam populi, sequitur scriptura dicens, Et uenit angelus domini, & sedit sub quercu quæ erat
in Ephra: nō absurde intelligitur iste angelus significatus nomine uiri, ut posteaquam hæc
uerba dixit, uenerit ad quercum memoratam, & ibi sederit. Nomine enim uirorum solere
appellari angelos notum est, quamuis eum qui esset angelus appellatum esse prophetam
non facile seu euidenter occurrat: eum sanè qui propheta esset dictum angelum legimus.
Sed si angelorum dicta prophetica nota sunt, id est, quibus futura prænuntiauerunt: cur nō
possit angelus prophetæ nomine nuncupari? Veruntamen ut dixi expressum & manife/
stum de hac re testimonium non occurrit. Quod angelus dicit ad Gedeon, Domi/ XXXII
nus tecum potens in fortitudine, nominatiuus casus est, nō uocatiuus. Hoc est dominus po
tens tecum est, non tu potens. Aduertendum est dixisse angelum tanquam ex domi/ XXXIII
ni autoritate, Nónne ecce misi te, cum loqueretur ad Gedeon. Quis enim eum misit, nisi qui
ad eum angelum misit? Delbora uero ait ad Barach, Nōne mādauit dominus deus Israel
tibi. Hic autem non dictum est, Nónne ecce misit te dominus, sed, Nónne ecce misi te.
Vbi respondet Gedeon ad angelum, In me domine, hoc est, in me intende in quo sal/ XXXIIII
c uabo

uabō Israel, ecce mille mei humiliores in Manasse. Intelligitur præpositus fuisse mille ho- C
XXXV minum, quos græce χιλιάρχυς appellat scriptura, An quid aliud. Animaduertendum est quòd Gedeon non ait angelo, Offeram tibi sacrificium: sed ait, offeram sacrificium meum, & ponam in conspectu tuo. Vnde intelligendum est non eum angelo, sed per angelum sacrificium offerre uoluisse. Quod & ipse angelus euidenter ostendit, qui non ab eo sacrificium tanquam sibi sumpsit, sed ait illi, Accipe carnes & azymos, & pone ad petram illam & ius effunde. Et cum hoc fecisset Gedeon, extendit angelus summum uirgæ quæ erat in manu eius & tetigit carnes & azymos, & accensus est ignis de petra & comedit carnes & azymos. Ita etiam ipse angelus in sacrificio quod obtulit Gedeon, officium ministrantis impleuit: ignem quippe homo minister ut homo sine miraculo subiecisset, quem mirabiliter ut angelus iste subiecit. Deniq; tunc cognouit Gedeon quòd angelus domini esset. Nam hoc scriptura continuo subdidit, Et uidit Gedeon quoniam angelus domini est. Prius ergo tanquam cum homine loquebatur, quem tamen hominem dei credidit, ut coram ipso sacrificium uellet offerre, uelut adiuuandus præsentia eius sanctitatis.
XXXVI Quæri potest quare Gedeon ausus fuerit sacrificium offerre deo præter locum ubi iusserat deus. Præter tabernaculum quippe suum deus prohibuerat sacrificari sibi: cui tabernaculo templum postea successit. Tempore autem quo fuit Gedeon, tabernaculum dei erat in Silo: atq; ideo illic tantum legitime possit sacrificari. Sed intelligendum est quòd illum angelum primo prophetam putauerat, & tanquam deum in illo consuluerat de offerēdo sacrificio. Quod ille si prohibuisset, non utiq; fieret. Sed quoniam approbauit, & ut fieret annuit, dei autoritatem Gedeon in faciendo secutus est. Ita quippe deus legitima illa constituit, ut leges nō sibi sed hominibus daret. Vnde quodcunq; præter illa ipse præcepit, non à transgressoribus, sed potius à pijs & obedientibus impletum intelligendum est: sicut Abraam de immolando filio. Nam & sic Helias extra tabernaculum domini ad conuincendos sacerdotes idolorum sacrificauit, quod ex præcepto domini fecisse intelligendum est, qui ei tanquam prophetæ reuelatione atq; inspiratione iussit ut faceret. D Quanquam tanta consuetudo præter tabernaculum sacrificandi crebruerat, ut etiam Salomon in excelsis sacrificasse inueniatur, nec eius sacrificium fuisse reprobatum. Et tamen notantur reges qui inter opera laudabilia sua non destruxerunt excelsa, ubi contra legem dei populus sacrificare consueuerat, Et qui destruxit maiore prædicatione laudatur. Ita deus consuetudinem populi sui, qua præter eius tabernaculum, tamen non dijs alienis offerebant, sed domino deo suo, sustinebat potius quàm uetabat, etiam sic exaudiens offerentes. Hoc autem quod Gedeon fecit quis nō intelligat per angelum procuratum ut prophetice fieret, in qua prophetia petra illa commēdaretur? Cui quidem petræ non sacrificatum est, sed de illa ignis commemoratur exisse quo sacrificium cōsumeretur. Siue enim per aquam quam percussa petra effudit in heremo: siue per ignem, donū spiritussancti significatur, quod ditissime dominus Iesus Christus effudit super nos,
Ioan. 7 Nam & in Euāgelio significatum est hoc donum per aquam ubi ipse dominus ait, Si quis sitit, ueniat & bibat: qui credit in me, sicut dicit scriptura, flumina de uētre eius fluent aquæ uiuæ: ubi Euangelista subiunxit, Hoc autem dicebat de spiritu quem accepturi erant creden-
Acto. 2 tes in eum. Significatum est & per ignem, ubi ueniente illo super congregatos legitur, Visæ sunt illis linguæ diuisæ uelut ignis, qui & insedit super unumquēq; eorum. Et ipse dominus
XXXVII ait, Ignem ueni mittere super terram. Et factus est numerus eorum qui lambuerunt
Iudic. 7 manu sua, lingua sua, trecenti uiri. Pleriq; latini codices non habent, manu sua, sed tantummodo lingua sua, quoniam sic intellexerunt quod supra dictum est, sicut canes. Græcus autem habet utrunq;, manu sua & lingua sua, ut intelligatur quòd manu aquam raptam in os proijciebant: & hoc erat simile bibentibus canibus, qui non ore apposito sicut boues aquam ducunt quam bibunt, sed lingua in os rapiunt, sicut etiam isti intelliguntur fecisse, sed cum manu in os aquam proijcerent quam lingua exciperent. Nam & interpretatio ex hebræo planius id habet his uerbis. Fuit itaq; numerus eorum qui manu in os proijcientes aquam

A aquam lambuerant trecenti uiri. Neq; enim solent homines ita bibere ut sine opere manus
lingua, sicut canes aquam hauriant. Aut uero istis præceptum fuerat ut hoc facerent: sed
cum ad bibendum descendissent ad aquam, multi genu flexo biberunt, quod facilius & mi-
nore labore fieret: pauci uero quia non flexo genu se incuruauerunt, ut canes biberunt, sed
aquam manu in os iactabant. Quorum numerus quia trecenti erant, signum insinuat cru-
cis propter litteram τ græcam, qua iste numerus significatur: per quos etiam gentes magis
in crucifixum credituras præfiguratum est, quòd littera græca est. Vnde græcorum nomine
Apostolus omnes gētes significat cum dicit, Iudæo primum & græco. Et Iudæis & græcis,
sæpe ita commemorans circuncisionem & præputium, quòd in linguis gentium græca ita
excellat ut per hanc omnes decenter significentur. Iste numerus & in uernaculis Abraæ ani-
maduertendus est, per quos fratrem ab hostibus liberauit, quando eum Melchisedech in
magno mysterio benedixit. Quòd enim exuberant illic decem & octo, nam trecenti decem
& octo fuisse referuntur: uidetur mihi significatum quo etiam tempore fieret, id est, tertio
quod futurum erat sub gratia. Nam primum est ante legem, secundum sub lege, tertium
sub gratia. Singula uero tempora senario numero significata sunt propter perfectionem,
Nam ter seni, decem & octo sunt. Vnde & illa mulier decem & octo annos habet in infir-
mitate, quam curuam saluator cum inuenisset erexit, & à diaboli alligamento (ut euangeli-
um indicat) soluit. Nam quòd ita isti probati sunt per quos uinceret Gedeon, ut similes in
bibendo canibus dicerentur, significat quòd & contemptibilia & ignobilia elegit dominus.
Pro contemptu enim habetur canis. Vnde dicit. Non est bonum tollere panem filiorum
& mittere canibus. Et Dauid ut se tanquam contemptibilem abijceret, canem se appellauit
loquens ad Saul. Quid sibi uult quod scriptum est, Gedeon descendit, ipse, & Phara XXXVIII
puer eius in partem quinquaginta qui erant in castris: quod latini quidam codices habent,
in eam partem in qua erant quinquageni custodes in castris: alij uero, partem quinquagesi-
B mam in castra, Obscurum quippe dictum plures sententias interpretum fecit. Sed aut ea
pars castrorum erat quam seruabant quinquaginta custodes: aut si quinquageni intelligen
di sunt circumquaq; seruasse, in unam partem isti descenderunt ubi erant quinquaginta.
Quòd ille qui proximo suo somnium narrauit, quod audiuit Gedeon ut de uictoria XXXIX
futura confirmaretur, dixit se uidisse mensam panis hordeacei, uoluentem in castris & per-
cutientem tabernaculum Madian, & subuertentem: hoc intelligendum arbitror quod de ca
nibus, quia per contemptibilia mundi, quæ significat mensa panis hordeacei, saluator super
bos fuerat confusurus. Quod exclamari iussit Gedeon à trecentis suis, Gladius do XL
mino & Gedeon, id est, huic Gedeon, hoc significat quod gladius id erat operaturus quod
domino placeret & Gedeon. Quæri solet quid sit Ephud, uel Ephod, seu Ephot. Qđ XLI Iudic. 8
quidem si sacerdotale est indumentum, quod pleriq; dicunt, uel potius superindumentum,
quod ἐπενδύτης græce dicitur, uel ἐπωμίς, quod magis superhumerale interpretari latine po
test: merito mouet quomodo de tanto auro Gedeon id fecerit. Nam ita scriptum est, Et fa
ctum est pondus inaurium aurearum quas petierat sibi mille septingenti auri sicli, præter
brachialia & torques & operimenta purpurea quæ erant super reges Madian, præter tor-
ques quæ erant in ceruicibus camelorum ipsorum, & fecit illud Gedeon in Ephud, & sta-
tuit illud in ciuitate sua in Ephra, & fornicatus est omnis Israel post illud ibi, & factum est
Gedeon & domui eius in scandalum. Quomodo ergo ista uestis de tãto auro fieri potuit?
Nam & mater Samuelis fecit filio suo, sicut legimus, Ephud bar, quod nonnulli interpreta
ti sunt Ephud lineum, quando eum dedit domino in templo nutriendum. Vbi euidentius
apparet hoc genus esse indumenti. An ideo dictum est, statuit illud in ciuitate sua, ut hinc
intelligeretur aureum fuisse factum? Non enim dictum est, posuit, sed statuit, quoniam ita
erat solidum & ualidum ut statui posset, hoc est, positum stare. Hoc ergo illicitum cum fe-
cisset Gedeon, fornicatus est post illud omnis Israel, id est, sequendo illud contra legem dei:
ubi non frustra quæritur, cum idolum non fuerit, id est, cuiusquam dei falsi & alieni simula-

chrum,sed ephud,id est, unum de sacramentis tabernaculi quod ad uestem sacerdotalem C
pertineret,quomodo fornicationem scriptura dicat populi ista sectantis atque uenerantis. Ideo scilicet ꝙ præter tabernaculum dei ubi erant ista quæ sibi fieri iusserat deus Israel,extra simile aliquid fieri fas non erat. Ideo sequitur & dicit scriptura, Et factum est Gedeon & domui eius in scandalum,id est, ut ab offenso deo discederet, quia & hoc quoddam genus idoli quodammodo erat, ꝙ extra dei tabernaculum quodlibet manu factum pro deo coleretur,cum illa ipsa quæ iussa sunt in tabernaculo fieri ad dei potius cultum referrentur quàm pro deo aliquid eorum,aut pro dei simulachro colēdum haberetur. Quanquam per ephud uel ephod,ea locutiōe quæ significat à parte totum,omnia possunt intelligi quæ constituit Gedeon in sua ciuitate,ueluti ad colēdum deū similia tabernaculo dei. Et propterea per hoc,quia hoc est sacerdotalis honoris insigne, quod sæpe scriptura cōmemorat: ut hoc sit peccatum Gedeon,ꝙ extra dei tabernaculū fecerit aliquid simile,ubi coleretur deus: non ꝙ solido auro uelut ad adorandum constituerit ephud:sed quod essent ex auro ipso quod etiam ex præda fecerit,ea quæ pertinerent ad ornamenta uel instrumenta sacrarij,quæ omnia per ephud significata sunt propter excellentiā,ut dixi,uestis sacerdotalis. Nam & ipsum ephud non quidem ex auro solo fieri præceptum est,si hoc est superhumerale sacerdotalis uestis:ueruntamen etiam aliquid auri habet,Nam ex auro & hyacintho & purpura & coccino & bysso ut fieret,diuinitus imperatum est: sed quia hoc ita posuerūt septuaginta interpretes,ut cōmemoratis omnibus quæ de spolijs acceperat Gedeon inferrēt: & fecit illud Gedeon in ephud:uidetur ita dictum,tanquam ex toto illo quod commemoratum est hoc factum esse credatur:cū possit etiā illic intelligi locutio quæ significat à toto partem: ut quod dictum est,fecit illud in ephud,intelligatur,fecit inde ephud,uel fecit ex eo ephud: nō secundum illud totum consumens in ephud:sed ex illo quantum sufficiebat impendēs. Nam in illa interpretatione quæ ex hebræo est, sic legitur, Fecitq; ex eo Gedeon in ephod. Quod enim apud septuaginta scriptum est ephud,hoc in hebræo perhibetur dici ephod. Non au D
tem omnes sacerdotes tali utebātur superhumerali quod esset ex auro & hyacintho & purpura & coccino & bysso,sed solus summus sacerdos. Vnde illud quod de Samuele commemorauimus factum illi ab eius matre,non erat utiq; tale: quoniam cum datus est nutriendus nō erat summus sacerdos utiq; puer. Vnde ut dictum est,ephud bar appellatur,uel potius ephud bat,sicut asserunt qui hebræam linguam nouerūt,quod interpretatur ephud lineum. Sed Gedeon existimo illud fecisse quod erat præcipuum summi sacerdotis indumentum atq; ornamentum,per quod & cætera significata sunt opera sacrarij,quod in sua ciuitate præter dei tabernaculum constituerat: & propter hoc peccatum factum & illi & domui eius in scandalū,ut sic interiret, quod postea scriptura narrat, tāta eius numerositas filiorū.

XLII Non prætereunda oritur quæstio,quomodo quieuerit terra quadraginta annos in diebus Gedeon, cum post uictoriam qua liberauit hebræos,ex auro spoliorum fecerit abominationem,& post illam fornicatus sit omnis Israel,& fuerit illi & domui eius in scandalum. Quomodo ergo post hoc tantum nefas,quod & Gedeon & populus admisit,requieuit terra quadraginta annos:cum hoc scriptura soleat ostendere,cum à domino deo populus fornicaretur, tunc potius pacem illos perdere,non acquirere:& hostibus subiugari, non ab hostium infestatiōe muniri? Sed intelligendū est, sicut solet scriptura, per prolepsin,id est,per præoccupationem dixisse,ꝙ fecerit ephud contra dei legem Gedeon ex illo auro quod fuerat hostibus deuictis atq; prostratis ablatum, quia uno loco dicere uoluit, & unde erat aurum, & quid de illo factum sit: sed postea factum est in fine dierū Gedeon hoc peccatum, quando secuta sunt etiam mala,quæ deinde scriptura contexuit, posteaq; commemorauit quot annis in diebus Gedeon terra conquieuerit: quos annos recapitulando commemorauit,id est,ad ordinem quem præteruerterat,prius dicendo de illo scandalo quod nouissime factum est.

XLIII Et factum est cum esset mortuus Gedeon,& auersi sunt filij Israel & fornicati sunt post Baalim:& posuerunt ipsi sibi Baalberith testamentū,ut esset eis ipse in deum.

Et

A Et Baalim & Baalberith idola intelligenda sunt. Maior itaq; transgressio & fornicatio com
missa est à populo post mortem Gedeon q̃ illo uiuo propter ephud: quoniam & illud, & si
illicite factũ erat, tamen de sacramentis tabernaculi erat: ista uero post idola fornicatio non
habet uel falsam paternæ religionis defensionem. Vnde etiam illud ephud, si non in fi-
ne temporis Gedeon, sed ante factum est, ita deus patienter tulit, ut pax in terra perseuera-
ret: quia licet factum erat quod prohibuerat, non tamen longe recessum erat ab illo qui tale
aliquid in tabernaculo suo atq; in honorem suum fieri iusserat. Nunc uero grauiora com
missa & apertissimã post idola fornicationem populi esse noluit impunitam. Quòd XLIIII
inducitur rhamnus, id est, quoddam spinarum genus in similitudinẽ dicere omnibus lignis Iudic. 9
conuenientibus ad eam ut regnaret super ea, Si in ueritate ungitis me uos regnare sup̃ uos,
uenite confidite in protectione mea: & si non exeat ignis de rhamno & comedat cedros Li
bani. Obscurus sensus est, & eum inuenta distinctio manifestat. Non enim ita legendũ est,
& si non exeat ignis de rhamno: sed subdistinguendum, & si nõ, ac deinde inferendũ, exeat
ignis de rhamno: id est, si non confiditis in protectione mea, aut si non in ueritate ungitis
me regnare super uos, exeat ignis de rhamno & comedat cedros Libani. Cõminantis enim
uerba sunt quid facere possit, si noluerint eam regnare super se. Verum quia non ait, exibit
ignis de rhamno & manducabit cedros Libani: sed ait, exeat & mãducet, obscurius factum
est q̃ si sola distinctio lateret. Vehementioris autem cõminationis est & quodãmodo præ
sentioris efficaciæ, si quis dicat, si non uis facere quod uolo, sæuiat in te ira mea, id est, iam sæ
uiat, ut quid eam teneo? Quasi dicat, sæuiat, permissiuo modo, pœnam intentans futuram.
Emisit deus spiritum malignum inter Abimelech & inter uiros Sichimorum. Hoc uer- XLV
bum, utrum imperantem, an permittentem deum significet, nõ facile definiri potest. Quod
enim hic positum est, emisit, græcus habet ἐξαπέστειλεν, quod etiam est in psalmis ubi legitur,
Emitte lucem tuam: quanquam in quibusdam locis interpretes nostri, ubi est in græco ἐξα-
B πέστειλεν, misit interpretati sunt, non emisit. Potest ergo & sic intelligi, ut spiritum malignum
deus tanq̃ ire inter eos uolẽtem emiserit, id est, potestatem dederit maligno spiritui ad eo-
rum pacem perturbandam. Vsq; adeo aũt etiam mitti à domino malignum spũm propter
iustitiam uindicandi, non absurdum uisum est, ut quidam id quod est ἐξαπέστειλεν etiam im
misit interpretati sint. Verba quæ misit ad nuntios Abimelech Zebul princeps ciui- XLVI
tatis Sichimorum etiam id habent, Et nũc surge nocte tu & populus tuus tecum, & insidia
re in agro. Et erit mane simul ut oritur sol, maturabis & tendes super ciuitatem. Quod lati-
ni quidam habent maturabis, quidam uero manicabis, græcus habet quod dici posset non
uno uerbo, diluculo surges. Et fortasse hinc sit dictũ, maturabis, à matutino tempore, q̃uis
etiam alio tempore dici soleat ad rem accelerandam. Manicabis autem latinũ uerbum esse
mihi non occurrit. Sed illud mouet quòd cum dixisset, simul ut oritur sol, addidit, diluculo
surges, cum ipsum diluculum quod græce dicitur ὄρθρος, tempus ante solem significet, quod
iam usitatissime dicitur, cum albescere cœperit. Sic itaq; intelligendum est, ut quod positum
est mane, ipsum diluculum intelligatur. Additum est autem, simul ut oritur sol, ut exprime-
retur, non iam orto sole faciendum, sed ubi fulgor apparuerit solis orientis. Non enim aliun
de albescit diluculum, nisi cum cœperit partem cœli quam uidemus ab oriente, lux solis ad
eam redeuntis attingere. Hinc est quòd etiã in euangelio unã atq; eandem rem alius Euan-
gelista dicit diluculo factam cum adhuc obscurum esset, alius oriente sole: quia & ipsa lux
quantulacunq; diluculi sole utiq; fiebat oriente, id est, ad ortum ueniente & fulgorem suum
de suæ præsentiæ propinquitate iactante. Quam lucem quidam idiotæ solis non esse puta-
uerunt, sed illam esse quæ primitus condita est anteq̃ deus quarto die conderet solem.
Et surrexit post Abimelech qui saluũ faceret Israel Thola filius Phua, filius patris fra- XLVII
tris eius, uir de Isachar, Filium patrui eius, dixit filiũ patris fratris eius, cum ordinatius & usi Iudic. 10
tatius atq; apertius diceretur, filium fratris patris eius. Filius enim erat patrui eius, sicut eui-
dentius in ea interpretatione quæ ex hebræo est inuenitur. Non ergo quod dictum est pa-

tris fratris, ab eo declinatū est quod est in nominatiuo casu pater fratris, sed ab eo quod est patris frater, hoc est enim patruus. Nam siue ponatur in nominatiuo, hic pater fratris, siue ponatur, hic patris frater genitiuū facit, huius patris fratris. Verū altera oritur quæstio, quo modo fuerit patruus Abimelech uir de Isachar, id est, uir de tribu Isachar, cum Abimelech patrem habuerit Gedeon, qui Gedeon de tribu fuit Manasse. Quomodo ergo Phua & Gedeon fratres fuerunt, ut possit esse Phua patruus Abimelech, cuius patrui filius Thola succederet, secundum istam narrationē, ipsi Abimelech? Potuerūt ergo Gedeon & Phua unam habere matrem ex qua diuersis patribus nascerentur, & fratres essent unius matris filij, non unius patris. Solebant enim nubere fœminæ de alijs tribubus in alijs tribubus. Vnde & Saul cum esset de tribu Beniamin, dedit filiam suam Dauid homini de tribu Iuda. Et sacerdos Ioiade utiq; homo de tribu Leui, duxit filiam Iorā regis hominis de tribu Iuda. Hinc factum est, ut Helisabet & Mariā cognatas in euangelio legamus, cum fuerit Helisabet de filiabus Aaron. Ex quo intelligitur de tribu Leui & filiabus Aaron aliquam nupsisse in tribum Iuda, unde ita fieret inter ambas illa cognatio, ut domini caro non solum de regia, uerumetiam de sacerdotali stirpe propagaretur. C

XLVIII Inter cætera quæ Iepte mandat per
Iudic. II nuntios regi filiorum Ammon, etiam hoc dicit, Nōne quæcunq; hæreditabit tibi Chamos deus tuus, hæc hæreditabis: & omnia quæcūq; hæreditabit dominus deus noster à facie uestra, hæc hæreditabimus? Quod quidam latini sic interpretandum putauerunt, ut dicerent, Nōne quæcūq; dedit tibi in hæreditate Chamos deus tuus, hæc possidebis. Vbi uideri potest, confirmasse Iepte deum istum qui uocatur Chamos, potuisse aliquid dare in hæreditatem cultoribus suis. Quidam uero sic hunc locum interpretati sunt, Nonne quæcunq; possedit Chamos deus tuus, hæc possidebis? Et hoc ita sonat, quasi aliquid potuerit possidere. An forte secundum hoc dictum est, quòd sub angelis cōstitutæ sunt gentes iuxta canticum Moysi famuli dei? Nūquid nam ergo ille angelus sub quo erāt filij Ammon, Chamos appellatus est? Quis hoc audeat affirmare, cum possit intelligi secundum eius opinionem dictum, quia putabat deum suum hoc possidere, uel in possessionem sibi dedisse. Magis autem iste sensus elucet in his uerbis quæ græcus habet, Nōnne quæcunq; hæreditabit tibi Chamos deus tuus, hæc hæreditabis? ut in eo quod positū est, tibi, intelligatur ita dictū, ac si diceretur, sicut uidetur tibi. Tibi enim hæreditabit qui hoc putas, non quòd ille aliquid possit hæreditare. Deinde in eo quod sequitur, Et omnia quæcunq; hæreditabit dominus deus noster, non dixit hæreditabit nobis, tanquam diceret, sicut nobis uidetur: sed uere hæreditabit à facie uestra, quoniam abstulit ipsis, & his dedit: hæc inquit hæreditabimus. D

XLIX De filia Iepte quòd eam pater in holocaustoma obtulit deo, quoniam in bello uouerat, si uicisset, eum se holocaustoma oblaturum qui sibi de domo exiens occurrisset: quod cum uouisset uicit, & occurrente sibi filia quod uouerat reddidit: solet esse magna & ad dijudicandum difficillima quæstio: quibusdam quid sibi hoc uelit nosse cupiētibus & pie quærentibus: quibusdam uero qui scripturis his sanctis imperita impietate aduersantur, hoc maxime in crimen uocantibus, quòd legis & prophetarum deus etiam humanis sacrificijs fuerit delectatus. Quorum calumnijs sic primitus respondemus, ut deum legis & prophetarum, atq; ut expressius dicam, deum Abraam & deum Isaac & deum Iacob nec illa sacrificia delectauerint ubi pecorum holocausta offerebantur: sed quòd significatiua fuerint & quædam umbræ futurorum, res ipsas nobis quæ his sacrificijs significabantur commendare uoluisse: fuisse autem etiam istam utilem causam cur illa mutarentur, nec modo iuberentur, immo prohiberentur offerri, ne uere secundum carnalem affectum talibus deum delectari putaremus. Sed utrum etiam humanis sacrificijs significari futura oportuerit, merito quæritur: non quod mortes hominum quandoq; moriturorum in hac causa exhorrescere & formidare deberemus, si illi qui hæc de se fieri gratanter acciperent, in æternam remunerationem commendarentur deo, Sed si hoc uerum esset, hoc genus sacrificiorum deo non displiceret. Displicere autem deo satis euidēter eadem scriptura testatur. Nam cum omnia

primo-

A primogenita sibi dicari & sua esse uoluerit atque præceperit, redimi tamen à se uoluit pri/
mogenita hominum, ne immolandos deo crederent filios suos quos natos primitus susce
pissent. Deinde hoc apertius ita loquitur, quòd humana holocausta sic deus improbet
ut prohibeat, detestans ea in alijs gentibus, & populo suo præcipiens ne audeat imitari,
Si autem, inquit, exterminauerit dominus deus tuus gentes, in quas tu intrabis hæredita/
re terram eorum in conspectu tuo, & hæreditabis eos & habitabis in terra eorum: attende
tibi ipsi ne exquiras sequi eos postquam exterminati fuerint à facie tua, ne exquiras deos eo
rum dicens, quemadmodum faciunt gentes dijs suis faciam & ego: non facies ita domino
deo tuo, Abominamenta enim quæ dominus odit fecerunt dijs suis, quoniam & filios su/
os & filias suas comburunt igni dijs suis. Quid euidentius ostendi potest his sanctæ scri/
pturæ testimonijs, ut alia huiuscemodi omittam, quàm deum à quo hæc scriptura huma/
no generi contributa est, non solum non diligere, uerumetiam odisse talia sacrificia in qui/
bus homines immolantur. Illa planè diligit & coronat, cum quisque iustus iniquitatem
patiens usque ad mortem pro ueritate decertat, uel ab inimicis quos pro iustitia offendit
occiditur, retribuens eis bona pro malis, id est, pro odio dilectionem. Talem dicit domi/
nus sanguinem iustum, à sanguine Abel usque ad sanguinem Zachariæ. Præcipue autem
quòd sanguinem fudit ipse pro nobis, & sacrificium seipsum obtulit deo. Sic utique obtu/
lit, ut ab inimicis pro iustitia occideretur: hunc imitata martyrum milia usque ad mortem Sap.3
pro ueritate certarunt, & ab inimicis sæuientibus immolata sunt, de quibus dicit scriptura, 1.Timoth.4
Tanquam aurum in fornace probauit illos, & sicut holocausti hostiam accepit illos. Vn
de & apostolus dicit, Ego enim iam immolor. Sed nõ sic Iepte de filia fecit holocaustoma
domino: sed sicut præceptum fuerat pecora offerri, & prohibitum fuerat homines immo/
lari. Magis hoc illi simile uidetur quod fecit Abraam, quod dominus specialiter fieri præ/
cepit, non generali lege ut talia sibi sacrificia fierent aliquando mandauit, imò etiam fieri o/
B mnino prohibuit. Distat itaque hoc quod Iepte fecit à facto Abrææ, quoniã ipse iussus ob
tulit filium: iste autem fecit, quod & lege uetabatur, & nullo speciali iubebatur imperio. De
inde non solum in sua lege postea, uerumetiam tunc dominus in ipso Abrææ filio talibus
sacrificijs quòd non delectaretur ostendit: cum patrem cuius fidem iubendo probauerat, à
filij tamen interfectione prohibuit, ac arietem, quo sacrificium licite secundum ueterem con
gruam temporibus consuetudinem compleretur, apposuit. Si autem hoc quẽquam mouet,
quomodo pie crediderit Abraam dominũ sacrificijs talibus delectari, si hæc illicite offerun/
tur deo: & ideo putat rectè credidisse etiam Iepte quòd tale sacrificium deo posset esse ac
ceptum, primo consideret aliud esse ultro uouere, aliud iubenti obtemperare. Non enim
si aliquid præter morem in domo à domino institutum seruo iubetur, atque id laudabili o/
bedientia facit, ideo non est plectendus, si hoc facere sponte præsumpserit. Deinde habe/
bat quod crederet Abraam, ut propter diuinum imperium non parceret filio: non credens
deum tales uictimas libenter accipere, sed hoc eum propterea iussisse, ut resuscitaret occi/
sum, & hinc aliquid tanquam deus sapiens demonstraret. Nam hoc de illo etiam in epi/
stola legitur quæ inscribitur ad Hebræos: & fides eius, quia hoc de deo crediderit quòd pos
set filium eius suscitare, laudatur, Iste uero & deo nõ iubente neq; poscente, & contra legiti/
mum eius præceptum, ultrò sacrificium uouit humanum. Sic enim scriptum est, Et uouit
Iepte uotum domino & dixit, Si traditione tradideris mihi filios Ammon in manu mea,
& erit, quicunque exierit de ianuis domus meæ in obuiam mihi in reuertendo me in pace à
filijs Ammon, & erit, domino offeram eum holocaustoma, Non utique his uerbis pecus
aliquod uouit, quod secundum legem holocaustoma posset offerre. Neque enim est aut
fuit consuetudinis, ut redeuntibus cum uictoria de bello ducibus pecora occurrerent. Quan
tum autem attinet ad muta animalia, canes solent dominis blando famulatu alludentes
currere in obuiam: de quibus ille in suo uoto cogitare nõ posset, ne in iniuriam dei aliquid,
non solum illicitum, uerumetiam contemptibile, & secundum legem immũdum uouisse ui/
 deretur.

deretur. Nec ait, quodcũq; exierit de ianuis domus meæ obuiam mihi, offerã illud in holocaustoma: sed ait, quicunq; exierit offerã eum: ubi proculdubio nihil aliud q̃ hominẽ cogitauit: non tamen fortasse unicam filiã, quanq̃ illam in tanta paterna gloria quis posset anteire, nisi forte uxor? Nam q; non dixit quæcũq; exierit de ianuis domus meæ, solet scriptura masculinum genus pro quolibet sexu ponere: sicut de Abraam dictũ est, Surgens à mortuo cum eius uxor mortua fuisset. Quia ergo de hoc uoto atq; facto nihil uidetur scriptura iudicasse, sicut de Abraam quãdo filiũ iussus obtulit, apertissime iudicauit: sed tantũmodo scriptum reliquisse legentibus iudicandum: quemadmodũ de facto Iudæ filij Iacob, quando ad nurũ quidem suam nesciẽs intrauit, uerũ quantum in ipso fuerat fornicatus est, quia meretricem putauit, neq; approbauit hoc scriptura, neq; improbauit, sed iustitia & lege dei consulta æstimãdum pensandumq; dimisit: Quia ergo de isto Iepte facto in neutram partem sententiam scriptura dei protulit, ut noster intellectus in iudicando exerceretur, possemus iam dicere deo displicuisse tale uotum, & ad illam perductum esse uindictam ut patri potissimũ filia unica occurreret: quod si sperasset atq; uouisset, nõ continuo ut eam uidit scidisset uestimẽta sua & dixisset, Heu me filia mea, impedisti me, in offendiculum facta es in oculis meis. Deinde sexaginta dierũ tam longa dilatione data filiæ suæ, dominus ab unicæ & charissimæ nece cũ eum non prohibuerit, sicut prohibuit Abraam, donec perficiendo qđ uouerat seipsum percuteret orbitate grauissima, deũ autem nequaq̃ hominis immolatione placaret: & ideo huiuscemodi patri pœnã fuisse retributã, ne impunitũ talis uoti relinqueretur exemplũ: ut aut ne magnũ aliquid se uouere deo putarent homines cũ uictimas humanas uouerent, & quod est horribilius filiorũ: aut non uera, sed potius simulata eadem uota essent, cum uelut exemplo Abraæ sperarẽt qui uouissent, deum prohibiturũ talia uota compleri. Possemus inquam hæc dicere, nisi ab ista sentẽtia duo nos præcipue diuinarũ scripturarum testimonia retardarent, ut hanc rem gestam & in his libris tantæ autoritatis memoriæ cõmendatam, diligẽtius quantũ dominus adiuuat & cautius perscrutemur, ne in ullam partem iudicium temerariũ proferamus. Vnum, q; in epistola ad Hebræos iste Iepte inter tales cõmemoratur ut eum culpare uereamur, ubi sic scriptum est, Et quid adhuc dicam? Deficit enim me tẽpus enarrãdi de Gedeon, Barach, Samson, & Iepte, & Dauid, & Samuel, & prophetis, qui per fidem uicerũt regna, operantes iustitiã consecuti sunt promissiones. Alterum, q; ubi de illo ista narrantur quod tale uouerit & impleuerit uotũ, præmisit scriptura dicens, Et factus est sup Iepte spũs domini, & perrexit Galaad & Manasse & trãsijt speculam Galaad, & de specula Galaad transijt ad filios Ammon, & uotũ uouit Iepte domino, & cætera ad hoc ipsum uotum pertinentia: ut omnia quæ deinceps facta sunt, tanquam opera spiritus domini qui super eum factus est intelligenda facta uideantur. Ista testimonia nos compellunt quærere potius cur factum sit, quàm facile improbare quod factũ est. Sed primo illud quod ex epistola quæ ad Hebræos est commemoraui, inter illos laudabiles uiros qui ibidem recoluntur, non solum est Iepte, uerumetiam Gedeon, de quo similiter scriptura dicit, Spiritus domini confortauit Gedeon: & tamen eius factum quod de illo auro prædæ operatum est ephud, & fornicatus est post illud omnis Israel, & factum est domui Gedeon in scandalum, non solum laudare non possumus, uerumetiam quia scriptura hinc apertissime iudicauit, reprobare minime dubitamus: nec tamen ex hoc ulla fit iniuria spiritui domini, qui eum confortauit ut hostes populi eius tanta facilitate superaret. Cur ergo inter illos commemoratur, qui per fidem uicerunt regna, operantes iustitiam: nisi quia sancta scriptura, quorum fidem atq; iustitiam ueraciter laudat, non hinc impeditur eorum etiam peccata si qua nouit, & oportere iudicat, notare ueraciter? Nam & in eo quod idẽ Gedeon signum petens, sicut ipse locutus est, tentauit in uellere: nescio utrum non fuerit transgressus præceptum, quo scriptum est, Non tentabis dominum deum tuum. Veruntamen etiam in eius tentatione dominus quod prænuntiare uolebat ostendit: in compluto scilicet uellere, & area tota circumquaque sicca, figurare primum populum Israel, ubi erant sancti cum gratia

A tia cœlesti, tanquam pluuia spiritali: & postea compluta area sicco uellere, figurare ecclesi/
am toto orbe diffusam, habentem non in uellere tanquam in uelamine, sed in aperto cœ/
lestem gratiam, illo priore populo, uelut ab eiusdem gratiæ rore alienato atque siccato. Nec
tamen frustra inter fideles & operantes iustitiam, propter bonitatē fidelemq; uitam, in qua
eum credendū est esse defunctum, tale in epistola ad Hebræos meruit testimonium. Vtrū
autem quia posteaquam dictum est, Factus est super Iepte spiritus domini, ea secuta sunt,
ut uotū illud uoueret atq; hostes uinceret & quod uouerat redderet, spiritui domini omnia
deputanda sint, ut perinde habeatur & hoc sacrificium, tanquam id dominus sicut Abraæ
fieri iusserit, nō facile dixerim: cum utiq; de Gedeon possit hæc afferri differentia, quia pec/
catum quod fecit quādo fecit ephud, post quod uniuersus populus fornicatus est, nulla est
eius commemorata prosperitas: postea uero quàm Iepte uotum uouit, illa est insignis eius
uictoria consecuta, propter quam adipiscendam uouerat, & qua adepta quod uouerat sol/
uit. Rursus enim considerandum est, quia Gedeon, & si non posteaquam fecit ephud, ta/
men posteaquam tentauit dominū (quod utiq; peccatum fuit) magna strage hostibus cæ/
sis atq; superatis populo acquisiuit salutem. Sic enim scriptū est, Et dixit Gedeon ad domi/
num, Non irascatur indignatio tua in me, & loquar adhuc semel in uellere, & cætera. Iram
quippe dei metuebat, quia nouerat tentando se peccare, quod deus in lege sua manifestis/
sime prohibet. Hoc tamen peccatū eius & mirabilis signi euidentia & magna uictoriæ pro/
speritas liberationisq; populi cōsecuta est. Iam enim deus statuerat afflicto populo subue/
nire, atq; huius ducis quē ad hoc opus assumpserat, utebatur animo, nō solum fideli & pio,
uerumetiam subdeficiente & delinquente, & prænuntiando quæ uolebat, & cōplendo quæ
dixerat. Nō enim per istos tātum qui etiā si peccauerunt, inter iustos tamen narrantur, sed
etiam per ipsum Saulem omnimodo reprobatum, multa deus populo suo præstitit, in quē
insiliuit etiam spiritus dei & prophetauit: non cum iuste ageret, sed cum in uirum sanctum
B Dauid innocentemq; sæuiret. Agit enim spiritus domini & per bonos & per malos, & per
scientes & per nescientes quod agēdum nouit & statuit. Qui etiam per Caipham acerrimū
domini persecutorē, nesciētem quid dixerit, insignem protulit prophetiā, q͂ oporteret Chri/
stum mori pro gente. Quis enim egit nisi spiritus domini, curans prænuntiare uētura, ut iu/
dici Gedeon tentare uolenti dominum, & non credēti quod ei fuerat per manum eius de sa/
lute populi iam locutus, hoc potissimum de uellere prius compluto, postmodum sicco, & de
area primum sicca postea rigata ueniret in mētem: ut q͂ subdefecit à fide, infirmitati eius de/
lictoq; deputetur: quòd uero etiam tali eius animo ad hoc quod generi humano signifi/
cari oportebat usus est deus, ad eius intelligatur misericordiam & mirabilem prouidētiam
pertinere. Si quis autem dicit omnia scientem fecisse & dixisse Gedeon ex reuelatione pro/
phetica, ut per eum signa talia monstrarētur: nec defecisse à fide, & quod ei iam promiserat
dominus credidisse, sed actione prophetica in uellere uoluisse tentare: atque ita illius tenta/
tionem fuisse inculpabilem, sicut dolum Iacob: & illud quod domino ait, Nō irascatur indi/
gnatio tua in me, nō ideo dixisse quòd iram eius timeret, sed q͂ eum cōsideret nō irasci cum
ea faceret, quæ spiritu eius dictante facienda esse tanq͂ propheta sentiret, Dicat ut uidetur,
dummodo illud quod de facto ephud scriptura ipsa culpauit, quodlibet significet, non au/
deat excusare à peccato. Nam & illud, quòd trecenti uiri, ad signum crucis ipso numero per/
tinentes, hydrias fictiles acceperunt, eisq; ardentes faculas incluserunt, quibus hydrijs fra/
ctis repente lumina numerose micantia tantam hostium multitudinem terruerunt, tan/
quam ex suo arbitrio uidetur fecisse Gedeon. Non enim scriptura dicit dominum admo/
nuisse ut hoc faceret: & tamen tam grande signum quis eius animo atq; consilio faciēdum,
nisi dominus inspirauit, qui præfigurauit sanctos suos thesaurum Euangelici luminis in ua/ 2. Corint. 4
sis fictilibus habituros, sicut Apostolus dicit, Habemus autem thesaurum istum in ua/
sis fictilibus? Quibus in passione martyrij tanquam uasculis fractis, maior eorum gloriæ
fulgor emicuit, quæ impios euangelicæ prædicationis inimicos, inopinata illis Christi cla/
ritate

ritate superauit. Seu ergo per scientes, seu per nescientes præfigurationem prædicationemq́ C
futurorum spiritus domini propheticis temporibus operatus est: nec ideo peccata eorum dicendum est non fuisse peccata, quia & deus qui etiam malis nostris bene uti nouit, etiam ipsis eorum peccatis usus est ad significanda quæ uoluit. Proinde si propterea peccatum non fuit, siue cuiuslibet necis humanæ, siue etiam parricidale sacrificium, uel uouere, uel reddere, quia magnum aliquid & spiritale significauit: frustra deus talia prohibuit, & se odisse testatus est, quoniam & illa quæ fieri iussit, utiq; ad aliquam significationem rerum spiritalium, magnarumq́ referuntur. Cur ergo illa prohiberet, quandoquidem poterant propter eandem rerum earundem significationem, propter quam & ista licite fiebant, nihilominus licite fieri: nisi quia nec tale aliquid significantia quale expedit credere, humana deo sacrificia placuerunt, quando non pro iustitia quisq; ab inimicis, quia recte uiuere uoluit, aut peccare noluit interimitur, sed homo ab homine tanquam electa hostia more pecoris immolatur? Quid si, ait aliquis, quoniam pecorum uictimæ iam eoipso quo fuerant usitatæ, quamuis & ipsæ à recte intelligentibus ad significationem spiritalium referuntur, minus tamen faciebant intentos ad magnum sacramentum Christi & ecclesiæ requirendum: propterea deus, re insigni & inopinata uolens quasi dormientes hominum animos excitare, eo magis quo talia sibi sacrificia offerri uetuerat, curauit sibi eiusmodi aliquid offerendum: ut ipsa admiratio magnam gigneret quæstionem, & magna quæstio ad perscrutandum magnum mysterium studium piæ mentis erigeret, pie uero scrutans mens hominis altitudinem prophetiæ, uelut hamo piscem dominum Christum de profundo scripturarum leuaret. Huic nos rationi & considerationi non obsistimus. Sed alia quæstio est de animo uouentis, alia de prouidentia dei qualicunq; animo eius optime utentis. Quamobrem si spiritus domini qui factus est super Iepte, ut hoc uoueret omnino præcepit, quod quidem scriptura non aperuit: tamen si hoc ille præcepit cuius non licet iussa contemnere, nō solum insipientia culpanda non est, uerumetiam laudanda obedientia est. Hoc enim etiam si se D
homo ipse interimat, quod utiq; humana uoluntate atq; consilio facere nefas est, profecto intelligendum est obedienter fieri potius quàm scelestè, si diuinitus iussum est: de qua quæ-
Cap. 1 stione satis in primo libro de ciuitate dei disputauimus. Si autem Iepte humanum secutus errorem humanum sacrificium uouendum putauit: eius quidem peccatum de unica filia iure punitum est, quod etiam ipse uerbis suis satis uidetur ostendere ubi ait, Heu me filia mi impedisti me, in offendiculum facta es in oculis meis, discissis etiam uestimentis suis. Veruntamen is etiam eius error habet aliquam laudem fidei, quia deum timuit, ut quod uouerat redderet, nec diuini in se iudicij sententiam declinauit, siue sperans deum prohibiturum, sicut fecit Abraæ, siue eius uoluntatem etiam non prohibentis, intellectam facere potius q̃ contemnere statuens. Quanquam & hic merito quæri potest, utrum uerius intelligitur hoc deum nolle fieri, & in eo potius deo si nō fieret obediretur, quoniã hoc se nolle & in Abraæ filio & in legitima prohibitione monstrauerat. Verũtamen si propterea Iepte non faceret, sibi potius in unica pepercisse, quàm dei uoluntatem secutus esse uideretur. Magis ergo intellexit in eo quòd ei filia occurrit ultorem deum, iustæq́ pœnæ se fideliter subdidit, timẽs sæuiorem tanquam de tergiuersatione uindictam. Credebat enim etiam bonæ & uirginis animam filiæ bene recipi, quòd non seipsa uouerat immolandam, sed uoto & uolũtati non restiterat patris, & dei fuerat secuta iudicium. Mors enim sicut nec sibi à quoquam sponte, nec cuiquam sponte inferenda est, ita deo iubente recusanda non est: cuius constitutione quocunque tempore obeunda est: nec quisquam qui eam perpeti detractat ut omnino euitetur, sed tantummodo ut differatur laborat. Hæc autem festinantibus nobis de prædicta quæstione satis esse utcunque discussa pro hac quidem parte uisa sunt. Nunc iam quid spiritus domini, siue per nescientem Iepte siue per scientem, siue per eius imprudentiam siue per obedientiam, siue per offensionem siue per fidem in hac re gesta præfigurauit, quantum deus adiuuat requiramus, breuiterq́ pandamus. Admonet enim nos & ur-

A get quodammodo iste sanctarum scripturarum locus cogitare quendam potētem uirtute.
Talis enim dicitur Iepte,quod nomē interpretatur aperiēs. Dominus autē Iesus Christus,
sicut indicat Euangeliū,discipulis suis aperuit sensum ut intelligerent scripturas.Hunc Iepte
fratres eius reprobauerunt,& de paterna domo expulerunt,obijcientes ei,ꝙ esset filius for/
nicariæ,tanquam ipsi essent de uxore legitima nati. Hoc etiam egerūt aduersus dominum
principes sacerdotum & scribæ & pharisæi, qui de legis obseruatione gloriari uidebantur,
tanquam ille solueret legem,& ideo ueluti non esset legitimus filius.Et quoniam de sancta
quidem uirgine corpus assumpserat,quod fidelibus notum est,tamen eius mater quantum
ad gentē pertinet,etiam illa Iudaica synagoga dici potest.Reuoluat qui uoluerit propheti/
cos libros,& uideat quotiens & quanta uerbi seueritate atq; indignatione domini,illa gens
uelut impudica mulier de suis fornicationibus arguatur.Vnde est etiā illud in hoc libro re/
centissimum:uel cum post Ephud,quod fecit Gedeon,omnis Israël legitur fornicatus,uel ꝙ
abierunt post deos gētium quibus erant circundati, Vnde in illos diuina ira commota est,
ut per annos decem & octo cōuerterentur à filijs Ammon. Sed nunquid non ex eadē gen/
te Israël etiam illi nati erant sacerdotes & scribæ & pharisæi,quos in eis diximus fuisse præ/
figuratos,qui Iepte tanquam isti dominum Iesum Christū,ueluti non legitimum filiū per/
secuti expulerunt? Sed in eo similitudo adumbrata est,ꝙ isti,ut dixi,ueluti legis obseruato/
res eum qui contra præcepta legis facere uidebatur,tanquā legitimi non legitimum iure si/
bi uisi sunt eiecisse.Secundū hoc enim plebs illa dicta est fornicari,ꝙ legis præcepta non ser
uans tanꝗ̄ uiro nō exhibebat fidem.Sic autē scriptum est de Iepte,Et creuerunt filij uxoris
& eiecerūt Iepte.Verbū quod positum est,creuerūt,significat in figura,præualuerūt,Quod
in Iudæis impletum est, qui præualuerunt infirmitati Christi, quia ita uoluit ut ab eis quæ
oportebat passione perferret:sicut hoc idem significās Iacob præualuit angelo,cum quo ut
idipsum portenderet luctabatur.Dixerunt ergo ad Iepte,Nō hæreditabis in domo patris
B nostri,quoniam filius mulieris fornicariæ tu, Tanquam dicerent quod Euangelium loqui/ *Ioan.9*
tur,Non est iste homo à deo qui sic soluit sabbatum. Se autem uelut iactantes legitimos fi *Ioan.8*
lios domino dixerunt, Nos ex fornicatione nō sumus nati,unum patrem habemus deum.
Et fugit Iepte à facie fratrum suorum,& habitauit in terra Thob.Fugit,quoniam se quan/
tus esset abscondit,Fugit,quoniam eos sæuientes latuit.Si enim cognouissent,nunquā do/
minum gloriæ crucifixissent.Fugit,quoniam morientis infirmitatem uiderunt,uirtutem au
tem resurgentis non uiderunt.Habitauit autē in terra bona,uel ut expressius dicamus,opi/
ma.Quod enim Græce ἀγαθὸν, hoc Latine opimum dicitur,Id autem interpretatur Thob,
Vbi mihi uidetur intelligenda eius à mortuis resurrectio.Nam quæ terra magis opima ꝗ̄
terrenum corpus excellentia immortalitatis & incorruptionis indutum? Quod autem dici/
tur de Iepte,quia posteaquam fugiens à facie fratrum suorum habitauit in terra Thob,col
ligebantur ad eum uiri latrones qui ambulabant cum ipso: quanquam & ante passionem
obiectū fuerit domino,ꝙ cum publicanis & peccatoribus manducaret, quando respondit,
non esse necessarium sanis medicum sed ægrotis: & inter iniquos deputatus est quādo inter
latrones crucifixus est,& unum ex eis de cruce in paradisum transtulit: tamen postquam re
surrexit & esse cœpit,secundū id quod supra exposuimus,in terra Thob, collecti sunt ad il/
lum scelerati homines propter remissionē peccatorū: qui cū illo ambulabant, quia secundū
eius præcepta uiuebant. Neq; hoc fieri desinit usq; nūc,& deinceps quousq; ad eum confu
giunt mali,ut iustificet impios qui ad eum conuertuntur,& discant iniqui uias eius.Nam il/
lud,ꝙ hi qui abiecerant Iepte,erat enim Galaadites, conuersi sunt ad eum & quæsierūt eū,
ꝑ quē liberarētur ab inimicis suis,ꝗ̄ clara præfiguratione significat,ꝙ hi qui abiecerūt Chri
stum,ad eum rursus cōuersi in illo reperiunt salutē:siue illi intelligātur,quos Petrus aposto/
lus cum de ipso scelere arguisset, sicut in Actibus apostolorum legitur, & hortatus esset ut
ad eum conuerterentur quem fuerant persecuti, compuncti sunt corde, & ab illo quem à se
alienauerant, desiderauerunt salutem. Quid est autem liberari ab inimicis, nisi à peccatis?
Sic

Sic enim illis ait, Agite pœnitentiam, & baptizetur unusquisque uestrum in nomine domini Iesu Christi, & remittentur uobis peccata uestra: siue illa potius significetur quæ in fine speratur uocatio gentis Israel. Magis quippe ipsa uidetur apparere in eo quod dicitur, Et factum est post dies, quod utique post tempus significat: & per hoc insinuat non illud intelligendum quod recēti domini passione est, sed quod postea futurum est. Quò uidetur etiam id pertinere, quòd seniores Galaad uenerunt ad Iepte, ut per ætatem senilem posteriora & nouissima tempora accipienda sint. Interpretatur autem Galaad abijciens siue reuelatio. Quorum utrunque satis apte huic rei congruit, quia primo dominum Christum abiecerunt, eisque postea reuelabitur. Quòd uero contra filios Ammon dux quærebatur Iepte, quibus uictis liberarentur, qui eo duce aduersus illos bellare cupiebāt, quoniam interpretatur Ammon filius populi mei, siue populi mœroris, profecto illi significātur inimici qui ex ipsa gente perseuerantes in infidelitate prædicti sunt, aut omnino pœnis gehennæ prædestinati, ubi erit fletus & stridor dentium tanquam populo mœroris. Quanquam populus mœroris, etiam diabolus & angeli eius non inconuenienter intelliguntur: siue quia æternā miseriam eis quos decipiunt acquirunt: siue quia & ipsi æternæ miseriæ deputati sunt. Eleganter sanè ad exprimendam multo euidentius prophetiam Iepte respondit senioribus Galaad, Nónne uos odio habuistis me, & eiecistis me de domo patris mei, & emisistis me à uobis, & quid est quod uenistis quando tribulati estis? Tale aliquid figuratum est in Ioseph, quem fratres uendentes abiecerunt, & cum fame tribularentur ad eius opem misericordiamque conuersi sunt. Hic uero multo amplius elucet significatio futurorum, quod non ipsi prorsus fratres qui eiecerunt Iepte ad eum uenerunt, sed Galaad seniores pro uniuerso illo populo eidem supplicantes, Sicut eadē gens dicitur Israel, siue in eis qui tunc fuerunt Christumque reprobauerunt, siue in eis qui ad eius opem postea reuersi sunt. Populo enim dicit inimico, siue in maioribus, siue in posteris suis longa odia trahenti atque seruanti, tandemque conuerso in eis qui tunc conuertendi sunt, Nónne uos odio habuistis me, & eiecistis me de domo patris mei? Hoc enim eis uisum est qui persecuti sunt quòd eiecerunt Christum de domo Dauid, in qua regni eius non erit finis. Et dixerunt seniores Galaad ad Iepte, Non sic modo uenimus ad te, Tanquam dicerent Iudæi conuersi ad Christum, Tunc uenimus ut persequeremur, modo uenimus ut sequamur. Profitentur etiam aduersus inimicos eum futurum sibi caput. Respondet ille, si eorum uicerit inimicos quòd erit eis in principē, quod Gedeon noluit, cum id Israelitæ uoluissent. Respondit quippe illis, Princeps uester dominus erit. Rex enim nomine principis significatur, quod nondum habebat gens illa tempore iudicum. Cœperunt autem habere Saulem, & deinceps successores eius alios qui in libris regnorum leguntur. Nam in Deuteronomio cum eis præcipitur qualem debeant habere regem, si hoc eis placuerit, non ibi rex, sed princeps appellatur. Sed quia iste Iepte illum figurabat qui uerus est rex, quod etiam in titulo scriptum fuit qui cruci eius affixus est, quem Pilatus delere uel emendare non ausus est, ideo credēdum est esse dictum, Ero uobis in principem: illi autem dixerant, eris nobis in caput, quoniam caput uiri Christus, & ipse est caput corporis ecclesiæ. Denique posteaquam eos liberauit Iepte ab omnibus inimicis, non eis factus est rex, ut intelligeremus illud quod dictum est, ad prophetiam potius pertinuisse de Christo quàm ad ipsum proprie Iepte, de quo scriptura narrationem ita concludit. Et Iudicauit Iepte Israel sex annis, & mortuus est Iepte Galaadites, & sepultus est in ciuitate sua Galaad. Iudicauit ergo Israel sicut cæteri iudices, non ibi regnauit ut princeps, sicut hi qui in regnorum uoluminibus continentur. Iam uero quòd posteaquam eis idem Iepte dux constitutus est, misit nuntios ad hostes prius pacis uerba portantes, illud ostenditur quod ait Apostolus in quo Christus loquebatur, Si fieri potest, quod ex uobis est, cum omnibus hominibus pacem habentes. Verba porrò ipsa quæ mandauit Iepte, omnia pertractare nimis longum est festinantibus nobis: uidentur tamen mihi sic intelligenda, quantum attinet ad significationem futurorum, ut in eis aduertatur doctrina Christi, admonens nos quemadmodum

C (right margin, line 1); D (right margin, at "in eis qui tunc conuertendi sunt"); Rom. 12 (left margin, at "stolus in quo Christus")

A modum sit ambulandum,hoc est uiuendum inter eos, qui non secundum propositum uo/
cati sunt,Nouit enim dominus qui sunt eius. Iam uero quod cum esset debellaturus inimicos, 2.Timoth.2
factus est super eum spiritus domini, significatur spiritussanctus impertitus membris Chri
sti. Quòd autem pertransijt Galaad & Manasses, & transijt speculam Galaad, & ab spe/
cula Galaad transit ad filios Ammon, proficientia significantur membra Christi ad uicto/
riam de inimicis reportandam. Galaad quippe interpretatur abijciens, & Manasses necessi
tas. Transeundi sunt ergo à proficientibus abijcientes,id est cõtemnentes: transeunda & ne
cessitas,ne forte cum transierit qui proficit contemnentes,cedat terrentibus. Transeunda eti
am specula Galaad,quoniam Galaad etiam reuelatio interpretatur. Est autem specula alti
tudo ad prospiciendũ uel despiciendum, id est desuper aspiciendum. Specula itaq; Galaad
congruenter mihi uidetur significare superbiam reuelationis. Vnde dicit Apostolus, Et in 2.Corin.12
magnitudine reuelationum ne extollar. Ergo & ipsa transeunda est,id est non est in ea ma
nendum propter cadendi periculum. His pertransitis facile superantur inimici, quod signi/
ficat dicendo, Et ab specula Galaad transijt ad filios Ammon: de quibus inimicis iam su/
pra dictum est. Et uouit Iepte uotum,& dixit, Si traditione tradideris mihi filios Ammon
in manu mea,& erit quicunq; exierit de ianuis domus meæ in obuiam mihi in reuertendo
me in pace à filijs Ammon, & erit domino, & offeram eum holocaustoma. Quemlibet in
hoc loco cogitauerit Iepte secundum cogitationem humanam, non uidetur unicam filiam
cogitasse: alioquin non diceret,cum illam cerneret occurrisse,Heu me filia mi impedisti me,
in offendiculum facta es in oculis meis. Impedisti enim ita dictum est, tanquam ad hoc se
impeditum iudicauerit,ne illud quod cogitarat impleret. Sed quem potuit cogitare primi/
tus occurrentem,qui filios alios non habebat? An coniugem cogitauit,& ut hoc fieret deus
noluit: & ut nõ relinqueret impunitum,ne quis deinceps id auderet:& ut magna prouiden
tia,ex hoc quoq; ipso quod accidit,sacramentum ecclesiæ figuraret. Ex utroq; igitur prophe
B tia coaptata est,ex eo quòd uouens cogitauit,& ex eo quòd nolenti contigit. Si etenim con/
iugem cogitauit,cõiunx Christi ecclesia est. Propterea relinquet homo patrem & matrem, Gen.2
& adhærebit uxori suæ,& erunt duo in carne una. Sacramentũ hoc magnũ est,inquit Apo Ephes.5
stolus,ego autem dico in Christo & in ecclesia. Sed quia huius Iepte coniunx uirgo esse nõ
potuit,in eo quòd filia potius occurrit,& inulta non remansit prohibitum sacrificium uouẽ
tis audacia, & uirginitas ecclesiæ figurata est. Nec abhorret à uero,quòd filiæ nomine eadẽ
significatur ecclesia: nam cuius alterius typum gerebat etiam illa mulier, cui post tactã fim/
briam suam sanatæ,ait dominus? Filia fides tua te saluam fecit,uade in pace. Et certe(unde Marci 5
nullus ambigit) discipulos suos ipse sponsi filios appellauit, & se apertissime sponsum indi/
cauit,Non possunt,inquit,ieiunare filij sponsi,quandiu cum illis est sponsus:uenient autem
dies cum auferetur ab eis sponsus,& tunc ieiunabunt. Holocaustoma ergo erit ecclesia,quã
uirginem castam beatus Apostolus appellat,quando in resurrectione mortuorum fiet uni/
uersa,quod scriptum est, Absorpta est mors in uictoria, Tunc tradet regnum deo & patri. 1.Cor.15
Quod regnum ipsa ecclesia est ipse cuius figuram tenet uouens ille gestabat. Sed quoniam
tunc fiet, cum completa fuerit sexta ætas seculi, ideo sexaginta dierum à uirginitate dilatio
postulata est. Ex omnibus quippe ætatibus ecclesia congregatur. Quarum prima est,ab A/ Sex ætates.
dam usq; ad diluuium. Secunda, à diluuio, id est à Noë usq; ad Abraam. Tertia ab Abra
am usq; ad Dauid. Quarta à Dauid usq; ad transmigrationem in babyloniam. Quinta ab
hac trãsmigratione usq; ad uirginis partum. Sexta inde usq; in huius seculi finem. Per quas
sex ætates tanquam per sexaginta dies fleuit sancta uirgo ecclesia uirginalia sua, quia licet
uirginalia,tamen fuerant peccata deflenda: propter quæ uniuersa ipsa uirgo toto orbe dif/
fusa quotidie dicit, Dimitte nobis debita nostra. Eosdem autem sexaginta dies,duos men/
ses maluit appellare,quantum existimo,propter duos homines: unum per quem mors, al/
terum per quem resurrectio mortuorũ,propter quos etiã duo testamenta dicuntur. Quod
uero factum est ex præcepto in Israël, ex diebus in dies conueniebãt lamentari filiam Iepte

Galaaditen, quatuor dies in anno non puto significare aliquid post impletum holocausto C
ma, quod erit in uitam æternam, sed præterita tempora ecclesiæ, in quibus erant lugentes. Quatriduo autem figurata est eius uniuersitas, propter quatuor partes orbis, per quas longe latéq; diffusa est. Ad historiæ uero proprietatem, non arbitror hoc decreuisse Israëlitas, nisi quia intelligebant in ea re iudicium dei magis ad perfectionem patrum fuisse depromptum, ne tale uouere sacrificium deinceps ullus auderet. Nam quare luctus & lamẽtatio decerneretur, si uotum illud lætitiæ fuit? Si autem & illud quòd populus Effrem postea ab eodem Iepte debellatus est, ad iudiciũ dei, quod erit in fine, referẽdum est: sicut ipse dominus
Lucæ 19 dicit, Eos qui noluerũt me regnare sibi, adducite & interficite coram me: nec ibi quadragintaduo milia, qui ceciderunt, uacanti numero commemorati sunt. Sicut enim illi duo menses propter sexaginta dies senarium numerum sex ætatum significant: ita & ibi sexies septenarius ductus hoc idem figurat, quãtum ad sex ætates seculi pertinet: sexies enim septem quadragintaduo sunt. Nec frustra & ipse Iepte sex annis populum iudicauit.

L Quæri potest quomodo dixerit angelus ad matrem Samsonis, cum annũtiaret ei filiũ
Iudic. 13 futurum, quia sterilis erat. Et nunc obserua, & non bibas uinum & siceram, non manduces omne immundum. Quid est enim immundum, nisi forte dissolutio disciplinæ, quæ esse cœperat in Israël, & iam ad ea manducanda eos labefecerat, quæ prohibuerat deus in generibus animalium? Cur enim nõ credatur etiam hoc eos multo procliuius facere potuisse, qui
LI etiam ad cultum idolorum transgrediebantur? Quod mater Samsonis uiro suo indicans quemadmodũ illi angelus annuntiauerit filium futurum, dixit, Et interrogabam eum unde esset, & nomen suum non annuntiauit mihi. Quæri potest utrum uerum dixerit, quoniam hoc non legitur, cum ei angelus loqueretur. Sed intelligendum est hoc ibi scripturam tacuisse, hic autem cõmemorasse quod ibi tacuerat. Illud etiam quòd non ait, Interrogaui eum quid uocaretur, & nomen suum non annuntiauit mihi, sed ait, Interrogaui unde esset, uidetur inconsequens quod addidit, & nomen suum non annuntiauit mihi. Non enim nomen eius interrogauerat, cum quæreret unde esset, sed locum uel ciuitatem, cum hominẽ putaret. Nam & hominem dei eum appellauit, specie tamen uel habitu angelo similem: hoc est quia tam præclarũ uidit, sicut ipsa narrauit. Sed si ita distinguatur, Et interrogabã eum unde esset, & nomen suum, ut subaudiatur, interrogabam eum, & postea inferatur, non annuntiauit mihi, non habet quæstionem: ad utrũq; enim referri potest, quod ait, non annun D
LII tiauit mihi: id est, nec unde esset, nec nomen suum. Item quod ait eadem mulier dictũ sibi esse ab angelo, quoniam Nazaræus dei erit puer à uentre usq; ad diem mortis suæ, nõ legitur ab angelo dictum. Et quod legitur dictum, Ipse incipiet saluum facere Israel de manu Philistijm, non est à muliere cõmemoratum. Itaq; & aliquid non dixit quod audiuit, & tamen nihil credenda est dixisse, quod non audiuit: sed scripturam potius non omnia uerba angeli posuisse, cum ipsum mulieri loquentem insereret narrationi. Ideo autem dictum est, à uentre usq; ad diem mortis suæ, quia Nazaræi dicebantur in lege ad tempus qui uotum habebãt, secũdum ea quæ scriptura per Moysen præceperat. Vnde hoc est q̃d huic iussum est ut ferrum non ascenderet in caput eius, & uinum & siceram non biberet. Hoc enim tota uita sua obseruauit Samson, quod illi qui uocati sunt Nazaræi, certis diebus obserua
LIII bant, uouentes uotumq; reddẽtes. Quod dicit scriptura, Quoniam ignorauit Manue, quia angelus dei est, manifestum est etiam eius uxorem hominem credidisse. Quòd ergo ei dixit, Vim faciamus tibi nunc, & faciamus in conspectu tuo hædum caprarum, tanquam hominem inuitauit, sed ita ut hoc cum illo epularetur quod sacrificium fecisset. Nam facere hædum caprarum non solet dici, nisi cum fit sacrificium. Denique & ille ita respondit, Si uim feceris mihi, nõ manducabo de panibus tuis, ubi ostendit se fuisse ad epulas inuitatum. Deinde addidit, Et si feceris holocaustũ, domio offeres illud. Vtiq; ideo dixit, Si feceris holocaustum, quia ille dixerat, Faciamus in conspectu tuo hædum caprarum. Non aũt omne sacrificium holocaustum erat: nam de holocausto non mãducabatur, quia totum incendebatur,

A batur,& ideo uocabatur holocaustum. Sed angelus etiam non manducaturus, holocaustū
potius fieri admonuit, non tamen sibi, sed domino: propter hoc maxime, quia gens Israël
illo tempore cōsueuerat quibuslibet dijs falsis sacrificare, unde & tunc offenderat deum, ut
traderetur inimicis per quadraginta annos. Quid sibi uult, quòd posteaquàm manife LIIII
status est Manue & uxori eius angelus, qui cum eis loquebatur, dixit idē Manue uxori suæ, Exo.33
Morte moriemur, quoniam deum uidimus: ex illa scilicet legis sententia, ubi scriptū est, Ne
mo potest faciem meam uidere & uiuere. Opinabantur ergo ut homines deū se uidisse, tan
to utiq; miraculo facto, q; in igni sacrificij stetit, qui cum illis prius quasi homo loquebatur.
Sed deum in angelo, an deum ipsum angelum appellabant? Sic enim scriptum est, Et sum
psit Manue hædum caprarum, & sacrificium obtulit super petram domino mirabilia faci-
enti, & Manue & uxor eius expectabant. Et factum est dum ascenderet flamma desuper al
tare ad cœlum, & ascendit angelus domini in flamma, & Manue uxorq; illius expectabāt,
Et ceciderunt super faciem suam super terram, & non apposuit ultra angelus domini appa-
rere ad Manue & ad uxorem eius. Tunc cognouit Manue, quoniam angelus domini est, &
dixit Manue ad uxorem suam, Morte moriemur, quoniam deum uidimus. In his ergo uer
bis quia non dixit, Morte moriemur, quoniam angelum domini uidimus, sed deum uidi-
mus, oritur quæstio, utrum in angelo intelligebant deum, an eundem angelum deum uoca-
bant. Illud enim tertium, quod deum putauerant qui erat angelus, dici non potest, apertissi
me dicente scriptura, Tunc cognouit Manue, quoniam angelus domini est. Sed unde me-
tuebant mortem? Non enim scriptura in Exodo dixerat, Nemo uidet faciem angeli, & ui-
uet: sed faciem meam dixit, cum deus loqueretur. An & in hocipso quòd in angeli præsen-
tia deum cognouerat Manue, ita perturbatus est ut mortem timeret? Quod autē illi uxor
sua respondit, Si uellet dominus mortificare nos, non accepisset de manu nostra holocau-
stoma & sacrificiū, nec illuminasset nos ad omnia hæc, sed nec inaudita fecisset nobis hæc,
B Vtrum ipsum angelum crediderunt accepisse sacrificium, quia uiderunt eum in altaris flam
ma stetisse? An per hoc intellexerunt accepisse dominum, quia hoc fecit angelus, ut se osten
deret angelum? Quodlibet autem horum sit, iam tamē angelus dixerat, Si autem facis ho-
locaustum, domino offer illud: hoc est non mihi, sed domino. Quòd ergo stetit angelus in
altaris flamma, magis significasse intelligendus est illum magni consilij angelum in forma
serui: hoc est in homine, quem suscepturus erat, non accepturum sacrificium, sed ipsum sa-
crificium futurum. Quid est quod dictum est, quòd percussit alienigenas Samson ti- LV Iudic.15
biam super femur. Quis enim habet tibiam super femur, cum tibia deorsum uersus non sit
nisi à genu usq; ad talum. Deinde si locum corporis significauit, ubi eos uulnerauit, nūquid
nam omnes quos percussit, in uno corporis loco fuerat uulneratus? Quod si esset credibi-
le, possemus forsitan suspicari eum pugnasse tibia alicuius animalis tanquam fuste, & ea il-
los super femora percussisse: sicut de illo scriptum est, quòd maxilla asini mille occiderit. Sed
neq; illud, ut dixi, credibile est, quòd pugnans unum tantū locum obseruauerit ubi eos per-
cuteret: & non ait scriptura, Percussit eos tibia super femur, sed tibiam super femur. Nimi-
rum ergo inusitata locutio facit obscuritatem. Ita enim dictum est, ac si diceretur, percussisse
eos ualde mirabiliter, id est ut admirando stupentes, tibiam super femur ponerent: tibiam
scilicet unius pedis super femur alterius, sicut solent sedere, qui mirando stupent. Tanquam
si diceretur, Percussit eos manum ad maxillam, id est, tanta cæde, ut manum ad maxillam
tristi admiratione ponerent. Hunc sensum ita se habere etiam interpretatio, quæ est ex He
bræo, satis edocet. Nam ita legitur, Percussit eos ingenti plaga, ita ut stupētes suram femo-
ri imponerent. Tale est enim, ac si diceret, tibiam femori imponerent: quoniam sura utiq; re-
trorsus cum tibia est. Quid est quod ait Samson uiris Iuda, Iurate mihi ne interficia- LVI
tis me uos, & tradite me eis, ne forte occurratis in me uos? Quam locutionē ita nōnulli in-
terpretati sunt, Ne forte ueniatis aduersum me uos. Sed hoc eum ne ab his interficeretur di
xisse illud indicat, quod in regnorum libro scriptum est, iubente Salomone ut homo occide

retur, & dicente, Vade occurre illi. Quod ideo non intelligitur, quia non est consuetudinis apud nos ita dici, Sic enim quod militares potestates dicunt, Vade alleua illum, & significat occide illum, quis intelligat nisi qui illius locutionis cõsuetudinem nouit? Solet & uulgo apud nos dici, Compediauit illi, quod est occidit illum. Et hoc nemo intelligit, nisi qui audire consueuit. Hæc est enim uis generalis omnium locutionum, ut quemadmodum ipsæ linguæ non intelligantur, nisi audiendo uel legendo discantur. C

DIVI AVRELII AVGVSTINI HIPPONENSIS EPISCOPI, QVAESTIONUM Euangeliorum, Liber Primus.

PROLOGVS.

HOC OPVS non ita scriptum est, ac si euangelium exponendum ex ordine susceptũ esset à nobis: sed pro arbitrio & tempore cõsulentis, cum quo legebatur, si quid ei uidebatur obscurum. Ideoq; multa & fortassis obscuriora prætermissa sunt: quia iam ea nouerat, qui ea quæ nondum nouerat, inquirebat, nec tenere uolebat festinationẽ suam in his quæ antea iam sic acceperat, ut etiam assiduitate audiendi atq; tractãdi memoriæ stabiliter firmeq; mandaret. Nonnulla etiã hic nõ eodem ordine inueniuntur exposita, quo in euangelio narrata sunt, quoniam quadam festinatione dilata, cum tempus daretur, retractabantur: & eo loco scribebantur, qui uacuus in ordine iam expositarum rerum subsequebatur. Quod posteaq; cõperi, ne quis forte quærens aliquid legere in hoc opere, quod eum in euangelio mouisset, & ad quærẽdum excitasset, tædio perturbati ordinis offenderetur, qñquidem ea quæ carptim, ut poteram, dictabãtur, in unum corpus collecta & cõtexta cognoui, feci ut ordo numerorũ præscriptus titulis, q̊d cuiq; opus esset, facile inuestigaret. D

I
Matth. 11

CVM DICERET dominus Iesus, Nemo nouit filium nisi pater, non dixit, Et cui uoluerit pater reuelare: quemadmodum cum diceret, Nemo nouit patrẽ nisi filius, addidit, & cui uoluerit filius reuelare. Quod non ita intelligẽdum est, quasi filius à nullo possit cognosci, nisi à patre solo: pater aũt nõ solum à filio, sed etiam ab eis quibus reuelauerit filius. Sic enim potius dictũ est, ut intelligamus & patrẽ & ipsum filium per filium reuelari: quia ipse est mentis nostræ lumẽ, ut quod postea intulit, Et cui uoluerit filius reuelare, nõ tãtum patrem, sed etiam filium accipias. Ad totũ enim quod dixit, illatum est: uerbo enim suo ipse pater declaratur. Verbum aũt nõ solum id quod per uerbum declaratur, sed etiam

II seipsum declarat. Quòd discipuli domini cœperunt uellere spicas & mãducare, quod nisi confricantes eas facere non possent, hoc est, Mortificate membra uestra quæ sunt super terram: id est quia quisq; non transit in corpus Christi, nisi carnalibus expoliatus. Hinc est, Exuite uos ueterem hominem. Hinc est, Circuncisione nõ manufacta in expoliationem car

III
Matth. 12 nis. Arundinem quassatam Iudæos dicit, propter quod & unum erant, & ab inuicem

IIII discrepabant. In lino fumigante notandum, quia deserto lumine facit putorem. Tunc oblatus est ei dæmonium habens, cæcus & mutus: id est, qui nõ credit, & subditus est diabolo: qui nõ intelligit, & nõ confitetur ipsam fidem, de qua dictum est, Ore aũt confessio fit ad

V salutem: uel qui non dat laudem deo. Quod dixit, Et si ego in Beelzebub eijcio dæmones, etiam secundum uestram sententiam, Igitur peruenit in uos regnum dei: quia regnum diaboli stare non potest, quod aduersum se diuisum fatemini. Regnum dei nunc dicit, quo damnantur impij, & à fidelibus de peccatis suis pœnitentiam nunc agentibus secernuntur.

Fortem

A Fortem illũ appellat,quia ipse tenebat ne possent uiribus suis ab illo se homines eruere,sed
per gratiam dei. Vasa eius dicit omnes infideles. Nisi prius alligauerit fortem,alligauerit di
xit,potestatem illi ademerit impediendi uoluntatem fidelium à sequendo Christum,& ob/
tinendo regnum dei. Progeniem uiperarum eos dicit,quia & diaboli filios eos appel/ VI
lat . Intantum enim quisque filius est diaboli , inquantum eum peccando imitatur.
Sicut enim fuit Ionas in uentre ceti tribus diebus & tribus noctibus, sic erit filius homi/ VII
nis in corde terræ tribus diebus & tribus noctibus . Sextæ feriæ diei partẽ qua sepultus est
cum præterita nocte,pro nocte & die accipias , hoc est pro toto die,sabbati noctẽ & diem,
& noctem dominicam cum eodem die illucescente: ac per hoc accipiendo partem pro toto,
habes triduum & tres noctes. Quòd enim dicuntur decem menses prægnantis,nouem sunt
pleni: sed initium decimi pro toto accipitur. Et q; se dominus ostendit in monte,post sex di
es factum dicit unus Euangelista : alter uero post octo dies dicit: partem posteriorem pri/
mi diei,in quo futurũ hoc dominus promisit , & partem priorem nouissimi diei,in quo cõ/
pletum est quod promisit,pro totis atq; integris diebus annumerans: ut intelligas eum qui
dixit, post sex dies,solos medios cõmemorasse,qui uere toti atq; integri cõpleti sunt. In Ge
nesi enim à lumine incipit dies,& finit ad tenebras,ad significandum lapsum hominis. Nũc
autem à tenebris ad lucem,sicut dictum est,de tenebris lucem clarescere: quia à peccatis ho/
mo liberatus,peruenit ad lumen iustitiæ. Cum spiritus immũdus exierit ab homine:si VIII
gnificat quosdam ita credituros,ut ferre nõ possint labores cõtinentiæ,& ad seculum reditu
ri sint. Quod dictũ est, Assumpsit secum alios septem,intelligitur quia cum quis ceciderit de
iustitia,etiam simulationem habebit. Cupiditas enim carnis expulsa per pœnitẽtiam à con
suetis operibus,cum non inuenerit in quibus delectationibus requiescat,auidius redit,& rur
sus occupat mentem hominis: sic cum expulsa esset iustitia,negligentia subsecuta est,ut non
introduceretur tanquam habitator mundatæ domui sermo dei per sanam doctrinam . Et
B quoniam non solum habebit illa septem uitia,quæ septem uirtutibus spiritalibus sunt con/
traria,sed etiam per hypocrisim se illas uirtutes habere simulauit: propterea assumptis secũ
septem alijs nequioribus, hoc est ipsa septenaria simulatione, redit illa cõcupiscentia, ut sint
nouissima hominis peiora q̃ erant prima. Quod dicit, Aliud centesimũ,aliud sexagesi IX
mum,aliud tricesimũ, Centesimum martyrũ propter sanctitatem uitæ uel cõtemptum mor Matth.13
tis. Sexagesimum uirginum propter otium interius, quia nõ pugnant cõtra cõsuetudinem
carnis. Solet enim otium cõcedi sexagenarijs post militiam,uel post actiones publicas. Tri/
cesimum cõiugatorum, quia hæc est ætas præliãtium: ipsi enim habẽt acriorem cõflictum,
ne libidinibus superentur. Omnis immundicia in segete,zizania dicitur. Quod primo X
separatur,zizania dicitur: quia tribulatione præcedente separabũtur impij à pijs,q̃d per bo
nos angelos intelligitur fieri. Quia officia uindictæ possunt implere boni bono animo,quo 23.q.5.ca.officia
modo lex, quomodo iudex : officia uero misericordiæ mali implere non possunt.
Granum sinapis ob feruorem fidei,uel quòd dicatur uenena expellere,maius fit omni XI
bus oleribus,id est dogmatibus. Dogmata autem sunt placita sectarum,id est quod placu/
it singulis sectis. Fermentũ quod accepit mulier,& abscondit in farinæ satis tribus,Mu XII
lierem,sapientiam dicit: fermentum,dilectionem:quod feruere facit & excitat. In farinæ aũt
satis tribus, Vel tria illa in homine, Ex toto corde,& ex tota anima,& ex tota mẽte : uel tria
illa fructifera, Centesimũ,sexagesimum,tricesimũ:uel tria illa genera hominũ, Noë,Daniel,
Iob. Thesaurum in agro absconditum,dixit duo testamenta legis in ecclesia,quæ quis XIII
cum ex parte intellectus attigerit,sentit illic magna latere,& uadit & uẽdit om̃ia sua,& emit
illum : id est, contemptu temporalium comparat sibi otium, ut sit diues cognitione dei.
Quod dixerũt Iudæi, Vnde huic sapientia hæc & uirtutes? Sapientia in his quæ loque XIIII
batur,uirtutes in his quæ operabatur: ideóq; & Apostolus cum dixit Christum dei uirtutẽ
& dei sapientiam: uirtutẽ ad signa retulit propter Iudæos,sapientiam aũt ad doctrinã pro/
pter Græcos,id est gentiles Quod dixerũt discipuli phantasma esse, significat id quod XV

 dictum

dictum est, Putas inueniet fidem in terra, quia quidam qui cesserint diabolo, de Christi ad- C
uentu dubitabunt. Quod aũt Petrus implorat à domino auxilium ne mergatur, significat
quibusdam tribulationibus etiam post ultimam persecutionem purgãdam esse ecclesiam.
1. Cor. 3 Quod & Paulus significat dicens, Saluus erit, sic tamẽ quasi per ignem. Quod sequitur, Vt
adorantes omnes qui in naui erant, dicerent, Vere filius dei es, significat claritatem eius tunc
manifestam futuram, per speciem iam uidentibus, qui per fidem nunc ambulant.

XVI Munus quodcunque est ex me, tibi proderit: id est munus quod offers causa mei, ad
Matth. 15 te iam pertinebit. Quibus uerbis significant filij iam non sibi opus esse parentum pro se ob
lationes, quòd ad eam ætatem peruenissent, ut possent iam ipsi offerre pro se. In hac ergo
ætate constitutos, ut possent parentibus suis hoc dicere, cum hoc dixissent, negabant phari
XVII sæi reos esse; si parentibus suis non præstarent honorem. Omnis plantatio quam
non plantauit pater meus, eradicabitur: id est, carnalis cupiditas, secundum quam sentien-
tes offendebantur de prætermissis rerum signis, uel etiam traditionibus suis: & præcepta
XVIII uitæ non curabant, quæ à cupiditate animum purgant. Quòd & puerum Centu
rionis, & filiam Chananeæ mulieris non ueniens ad domos eorum, saluat, significat gen-
tes ad quas non uenit, saluas fore per uerbum suum. Quòd ipsis filij rogantibus sanantur,
intelligenda est ecclesiæ persona, quæ sibi est & mater & filij: nam simul omnes, quibus con
XIX stat ecclesia, mater dicitur, singuli autem ipsi filij appellantur. Quòd turbæ obtu-
lerunt domino mutos, Mutos qui dominum non laudant, uel non confitentur fidem: cæ-
cos qui non intelligunt, etiam si obtemperent iubentibus: surdos qui nõ obtemperant, etiã
XX si intelligunt: claudos qui præcepta non implent. Quod dixit, Facto uespere, dici
Matth. 16 tis, serenum erit, rubicundum est enim cœlum: id est, sanguine passionis Christi, id est, in
primo aduentu indulgentia peccatorum datur: Et mane, hodie tempestas, rubet enim cum
tristitia cœlum: id est, quòd secundo aduentu igne præcedente uẽturus est. Faciem ergo cœ-
li iudicare nostis, signa autem temporum non potestis? Signa temporum dixit de aduen- D
tu suo uel passione, cui simile est roseum cœlum uespere. Et item de tribulatione ante aduen
tum suum futura, cui simile est mane roseum cum tristitia cœlum.

XXI Quod dixit dominus, Helias quidem uenturus est, & restituet omnia: id est, uel eos
Matth. 17 quos persecutio antichristi conturbauerit: uel ut ipse restituat moriendo quæ debet.

XXII Quod dixit, Sæpe cadit in ignem, & aliquando in aquam, Ignem ad iram, quòd al-
ta petat: aquam ad uoluptates carnis. Item quod dicunt discipuli, Quare nos non potui-
mus eijcere eum? ne illis miraculis faciendis extollerẽtur in superbiam, admoniti sunt poti-
us per humilitatem fidei, quasi per sinapis granum, elationem terrenam, quæ montis nomi
XXIII ne significata est, curare ut transiret. Quod dixit, Ergo liberi sunt filij, In omni re-
gno intelligendum est liberos esse filios, id est non esse uectigales. Multo ergo magis liberi
esse debent in quolibet regno terreno, filij regni illius sub quo sunt omnia regna terræ.

XXIIII Quod dominus dicit, Qui autem scandalizauerit unum de pusillis istis, id est, ex humi
Matth. 18 libus, quales uult esse discipulos suos, non obtemperando, uel etiam contraueniendo, sicut
2. Timoth. 4 de Alexandro ærario Apostolus dicit, Expedit ei ut mola asinaria suspendatur collo eius,
& præcipitetur in profundum maris: id est, Congruit ei, ut cupiditas rerum temporalium,
cui stulti & cæci colligantur, eum deuinctum pondere suo deducat ad interitum.

XXV Quod oblatus est domino debitor decem milium talentorum, & iussit eum uenun-
dari, & uxorem eius, & filios, & omnia quæ habebat, & reddi, Intelligendum est decem præ
ceptorum legis eum fuisse debitorem: & pro cupiditate atque operibus suis tanquam uxo-
re & filijs pœnas soluere debuisse, quod est pretium eius: pretium enim uenditi, supplicium
damnati intelligitur. Quod dixit, Noluit ignoscere conseruo suo, sed abijt & misit eum in
carcerem, & reliqua, Intelligendum, tenuit contra eum hunc animum, ut supplicia illi uellet.
Conserui autem qui narrauerunt domino quæ fiebant, potest intelligi ecclesia, quæ & il-
lum soluit, & illum ligat.

Quod

A Quod ait dominus,diuitem nõ intrare in regnum dei, Et discipuli dicunt, quis potest XXVI
saluus fieri? cum pauci sint diuites in comparatione multitudinis pauperum, Intelligendũ Matth.19
quòd omnes qui talia cupiunt,in eorum numero haberi animaduerterint. Quòd do/ XXVII
minus seorsum se duobus discipulis passurum refert, ad confirmandum in posterum testi/ Matth.20
monium fecit, quia dixit,In ore duûm uel trium testium stabit omne uerbum. Vt enim ne
que uulgaretur,quod dicebat, neq; careret humani testimonij firmitate, paucioribus quàm
duobus dicere non potuit. Vel ad sacramentum charitatis ostendendum, Minus enim q̃ȝ
inter duos charitas esse non potest.Erat autem ille non necessitate debiti propter peccatum XXVIII
suum, sed ad soluenda nostra peccata charitate passurus. Ab Hiericho egreditur
dominus, iam de ista terra resurrectione discedens: sequuntur eum turbæ multæ, credunt
in eum populi & gentes.Duo autem cæci sedentes iuxta uiam,significant de utroque popu
lo quosdam iam cohærentes per fidem dispensationi temporali,secundum quam Christus
uia est,& desiderantes illuminari,id est,aliquid de uerbi æternitate intelligere: quod transe/
unte Iesu impetrare cupiebant,id est,per meritum fidei qua creditur filius dei, & natus ho/
mo & passus propter nos,Per hãc enim dispensationem quasi transit Iesus, quia talis actio
temporalis est. Oportebat autem ut tantum clamarent,donec resistentis sibi turbæ strepi/
tum uincerent: id est,tam perseueranter animum intenderent orando atque pulsando,quo
usq; consuetudinem desideriorum carnalium,quæ tanquam turba obstrepit cogitationi,lu
cem ueritatis æternæ uidere conati, uel ipsam hominum carnalium turbam studia spiritua
lia impedientem,fortissima intentione superarent. Itaque audiens Iesus qui ait,Petenti da
bitur,& quærens inueniet,& pulsanti aperietur, ueniẽtes ad se ipsos, scilicet desiderij ardore
peruenientes ad id quod desiderant, stans eos tangit atque illuminat. Non enim sicut illa
dispensatio temporalis,ita etiam uerbi æternitas transit, quæ in seipsa manens omnia inno
uat. Quapropter quia fides incarnationis temporalis ad æterna intelligenda nos præpa/
B rat, transeunte Iesu admoniti sunt ut illuminentur, & stante illuminati sunt, Temporalia
enim transeunt, æterna stant. Quod dominus dicit discipulis suis, Dicetis mon/ XXIX
ti huic, tolle te,& iacta te in mare, de superbia dixit quæ ad seculares pertinet. Hoc sibi ser/
uus dei dicere debet, ut eam à se repellat,quia ipsi nõ congruit: uel quòd per eorum fidem,
quia per eos Euangelium prædicatum est, ipse dominus qui mons appellatus est, ablatus
est à Iudæis, ut in gentes tanquam in mare porro iaceretur. Quod dominus dicit, XXX
Et qui ceciderit super lapidem istum confringetur, super quem uero ceciderit,conteret eum, Matth.21
De his dicit quòd cadent super eum, qui illum modo contemnunt, uel iniurijs afficiunt:
ideo nondũ penitus intereunt,sed tamen cõfringuntur,ut non recti ambulent.Super quos
autem cadit, ueniet illis desuper in iudicio cum pœna perditionis: ideo dixit, conteret eos,
ut sint impij tanquam puluis, quem proijcit uentus à facie terræ. Quod do/ XXXI
minus dixit, Simile est regnum cœlorum homini regi qui fecit nuptias filio suo. Nuptias Matth.22
dixit uerbum incarnatum, quia in ipso homine suscepto ecclesia deo copulata est.Quòd di
xit, Tauri mei & altilia occisa sunt, tauros dixit principes plebium. Altilia uero omnia sa/
ginata. Quòd dixit dominus, Ite ad exitus uiarum, & quoscunque inueneritis, uocate ad
nuptias:uiæ intelliguntur dogmata gentium,quia ex omnibus illis ad nuptias uenerunt,id
est,Christo crediderunt. Quod Saducæi dicunt domino, fuerũt apud nos septem fra XXXII
tres, & unus accepta uxore obijt, & secundus,& cæteri:intelliguntur homines impij,qui fru
ctum iustitiæ non potuerunt afferre in terra per omnes septem mundi ætates, quibus ista
terra consistit:postea enim & ipsa terra transiet,per quam omnes illi quasi septẽ mariti steri
liter transierunt. Quod dominus dicit,In his duobus præceptis tota lex pendet & XXXIII
prophetæ:pendet dixit,id est illò refertur,ibi habet finẽ. Quod dominus dicit,Quid XXXIIII
enim maius est aurũ an templũ quod sanctificatur per aurũ? Et itẽ dixit, Quid enim maius Matth.23
est,donũ an altare quod sanctificat donũ? Intelligendũ,templũ & altare ipsum Christum,

Aurum & donum, laudes & sacrificia precum, quæ in eo per eum offerimus. Non enim ille C
XXXV per hæc, sed ista per illum sanctificantur. Quod dominus dixit, Excolantes culicē, refertur ad id quod dixit, decimare illos minuta quæq;. Camelum glutiētes, refertur ad id quod dixit, Præteritis grauiora legis, misericordiam & iudicium & fidē: ut iste sit sensus, Minima obseruatis, maxima contemnitis. Ex hac enim peruersitate etiam illud eis accidit, quò possunt hæc per allegoriam referri, ut dimitterent Barrabam: quia uidelicet ipse non soluerat sabbatum, quod magna diligentia carnaliter obseruabant. Occiderunt autē dominum spiritaliter sabbatū insinuantem per misericordiam & iudicium & fidem, quæ illi maxime contemnebant. Nam & culicis nomine nō absurde figuratur seditiosus homicida: quia hoc animal & strependo inquietat, & sanguine delectatur: & cameli nomine propter humilitatem se ad subeunda onera submittentis, propter magnitudinē intelligitur cōgruenter dominus.

XXXVI Quod dixit dominus ad Hierusalem, Quotiens uolui congregare filios tuos, sicut gallina congregat filios suos sub alas suas, & noluisti. Hoc genus animantis magnum affectū in filios habet, ita ut eorum infirmitate affecta & ipsa infirmetur: & quod difficilius in cæteris animantibus inuenies, alis suis filios protegens, contra miluum pugnat: sic etiam mater nostra sapientia dei, per carnis susceptionem infirmata quodāmodo: unde & Apostolus dicit, Quod infirmum est dei, fortius est hominibus: protegit infirmitatem nostram, & resistit diabolo, ne nos rapiat. In qua defensione, quod illa aduersus miluū conatur affectu, hæc aduersus diabolum perficit potestate. (1.Corin.1)

XXXVII Quod ait. Orate ne fiat fuga uestra hyeme uel sabbato, id est ne impedimento aliquo detineamini: quia & hyeme, imbribus uel frigore: & sabbato, in quo proficisci non licebat, impediebatur quis ab itinere: uel aliud, ne in tristitia aut lætitia rerum temporalium quis inueniatur à die illa. (Matth.24)

XXXVIII Quod dominus dicit, Sicut enim fulgur exit ab oriente, & peruenit usq; ad occidentem, ita erit & aduētus filij hominis. Orientis & occidentis nomine totum orbem uoluit significare, per quem futura erat ecclesia, incipiente euangelio ab Hierusalem, secūdum illum sensum, quo dixit, Amodo uidebitis filium hominis uenientem in nubibus. Cōuenienter enim ecclesiam nunc fulgur nominauit, quod maxime solet emicare de nubibus. Cōstituta ergo autoritate ecclesiæ per orbem terrarum clara atq; manifesta, consequenter discipulos admonet, atq; omnes fideles, & qui in eum credere uoluerint, ne schismaticis atq; hæreticis credant. Vnumquodq; enim schisma, & unaquæq; hæresis, aut locum suum habet in orbe terrarum, partem aliquam tenens, aut obscuris atq; occultis conuenticulis curiositatem hominū decipit. Ad quod pertinet q̄d ait, Si quis uobis dixerit, Ecce hic est Christus aut illic, quod significat terrarū partes & prouinciarum, Aut in penetralibus aut in deserto, quod significat obscura & occulta cōuenticula hæreticorum. Quod ergo dixit, Ab oriente in occidentem peruenturum aduētum suum, contra illos ualet, qui per terrarum particulas nominantur, & dicunt apud se esse Christum. Quod autem ait, Sicut fulgur, contra illos ualet, qui occulte congregant tāquam in penetralibus, & paucos tāquam in deserto: ad manifestationem quippe claritatemq; pertinet ecclesiæ fulguris nomen, significās etiam noctem uel nubila seculi huius: tunc enim fulguris candor apparet. (Matth.26) D

XXXIX Quod dixit, Ab arbore autem fici discite similitudinem. Arborem fici genus humanum intellige, propter pruritum carnis: cum iam ramus eius tener fuerit, id est cū filij hominum per fidem Christi ad spiritales fructus profecerint, & in eis honor adoptionis filiorum dei eminuerit.

XL Quod dominus de Iuda dixit, Bonum erat illi non nasci, utrum in hanc uitam ut usitate locutus sit. Nō enim potest bonum esse aliquid ei, qui nō est: & si quisquam contendit esse aliquam uitam ante istam, non Iudæ tantum ut nasceretur, sed nulli expedire conuincitur. An diabolo dicit non nasci ad peccatum: an etiam bonū illi erat ut Christo non nasceretur per uocationem, ne esset apostata?

XLI Quòd dominus triginta argenteis uenditus est, significat per Iudam Iudæos iniquos, qui sequentes carnalia & temporalia, quæ ad quinque sensus pertinent corporis, Christum habere noluerūt. Quod quia sexta mundi ætate fecerunt, sexies quinos eos tanquam pretium uēditi domini accepisse

A accepisse significatum est. Quo tempore talibus insultat propheta dicens, Filij hominum usq; quo graui corde, ut quid diligitis uanitatem & quæritis mendacium. Psal. 4 Et si quinq; ætatibus fuisset aliqua excusatio sequendæ uanitatis, uel sexta comprehenderent ueritatem, quæ per dominū Iesum prædicabatur & demōstrabatur, sicut sexta die homo factus est ad imaginem dei. Quod quia noluerunt, habent sexies quinq; impressam imaginem principis seculi, & non habent Christum per quem signatum est in nobis lumen uultus tui domine. Et quia eloquium domini argentum est, illi etiam ipsam legem carnaliter intellexerunt, tanq; in argento impressam, secularis principatus imaginem amisso domino tenuerunt.

XLII Quod dominus dicit, Vbi fuerit corpus, illuc congregabuntur & aquilæ, id est, in cœlum quò hinc secum leuauit corpus in homine suscepto. Quod etiam cadauer ideo appellatum est, quia moriturus hæc loquebatur. Illuc congregabuntur aquilæ, dictum est de spiritalibus, qui eius passionem humilitatemq; imitando, tanquam de eius corpore saturantur. Corpus enim propter humilitatem pro nobis passionem suscepit.

XLIII Quod dominus dicit sub tempore passionis discipulis, Nō bibam amodo de hoc genimine uitis, usque in diem illum cum illud bibam uobiscū nouum in regno patris mei, uult intelligi hoc uetus esse, cum illud nouū dicit. Quia ergo de propagine Adam qui uetus homo appellatur, corpus susceperat, quod in passione morti traditurus erat, inde etiam per uini sacramentum commendat sanguinem suum. Quid enim aliud nouum uinum, nisi immortalitatem renouandorum corporum intelligere debemus? Quod cum dicit, uobiscum bibam, etiam ipsis resurrectionem corporum ad induendam immortalitatē promittit. Vobiscum enim non ad illud tempus, sed ad eandem innouationem dictum accipiēdum est. Nam & nos dicit apostolus resurrexisse cum Christo, ut spes rei futuræ iam præsentem lætitiam auferat. Quòd autem de hoc genimine uitis etiam illud nouum esse dicit, significat eadem utique corpora resurrectura secundum innouationem cœlestem, quæ nunc secundū
B terrenam uetustatem moritura sunt. Si autē uitem de cuius uetustate nunc passionis calicē bibit, ipsos Iudæos intellexeris, significatum est etiam ipsam gentem ad corpus Christi per nouitatem uitæ accessuram, cum ingressa plenitudine gentium omnis Israël saluus fiet.

XLIIII Quod dictum est, Spuerūt in faciem eius, significauit eos qui eius præsentiam gratiæ respuunt. Item tanquam colaphis eum cædunt, qui honores suos ei præferūt. Palmas in faciem eius dant, qui perfidia cæcati, eum nō uenisse affirmant, tanquam præsentiam eius exterminātes & repellentes.

XLV In trina Petri negatione, error hæreticorū de Christo tribus generibus terminatur, aut enim de diuinitate eius, aut de humanitate, aut de utroq; fallūtur. *Hoc quædā exemplaria non habent.*

Notandum quòd Petrus semel ante primum gallicantum negauit dominum, illos significasse qui Christum ante resurrectionem deum esse non putauerunt eius morte turbati. Illud autem quod bis ante secundum gallicantum, eos qui nunc in illo uel secundum deum, uel secundum hominem, uel secundum utrumq; errant, & ideo ueritatem negant ante ecclesiæ resurrectionem: ut primus gallicantus intelligatur capitis resurrectio, hoc est, ipsius domini: secundus autem ipsius, sed in corpore uniuersæ ecclesiæ.

XLVI Quod ad passionē euntem dominum à longe sequebatur Petrus, significat ecclesiam secuturam quidem, hoc est, imitaturam passionem domini, sed longe differenter: ecclesia enim pro se patitur, at ille pro ecclesia.

XLVII Sicut tentatio cupiditatis trina est, ita etiam tentatio timoris trina est. Cupiditati quæ in curiositate est, opponitur timor mortis. Sicut enim in illa cognoscendarum rerum est auiditas, ita & in ista metus amittendæ talis noticiæ. Cupiditati uero honoris uel laudis, opponitur timor ignominiæ & cōtumeliarum. Cupiditati autem uoluptatis, opponitur timor doloris. Non absurde ergo intelligitur propter trinam tentationem passionis, ter dominum orasse ut transiret calix, sed ita ut potius impleretur uoluntas patris.

QVAESTIONVM EVANGELIORVM LIBRI PRIMI FINIS.

DIVI AVRELII AVGVSTINI QVAESTIONUM Euangelicarum, Liber Secundus. C

I Lucæ 1 VOD ZACHARIAS orans pro populo, audiuit ab angelo, Exaudita est oratio tua, Ecce Elizabeth uxor tua concipiet & pariet filium, & uocabis nomen eius Ioannem, Primo hoc attendendum est, quàm non est uerisimile, ut cum pro populi peccatis uel salute, uel redemptione ille offerret, siquidem populus eum expectabat offerētem, quòd potuerit relictis publicis uotis homo senex, uxorem habens anum, pro accipiendis filijs orare: præsertim quia nemo orat accipere, quod se accepturum esse desperat. Vsq; adeo autem ille iam se habiturum filios desperabat, ut hoc angelo promittenti non crederet. Ergo quod ei dicitur, Exaudita est oratio tua, pro populo intelligēdum est, cuius populi quoniā salus & redemptio & peccatorum abolitio per Christum futura erat, ad hoc nuntiatur Zachariæ filius nasciturus, quia præcursor Christi destinabatur. Quòd autem ei non credenti angelo, ab eodem angelo dicitur, Et ecce eris tacens, donec impleantur hæc in tempore suo, intelligendum est significasse, quòd prophetia usq; ad Ioannem, tanquam à sono sileret intelligibili: quia non est intellecta, donec in domino

II compleretur. Quòd dominus de nauicula docet turbas, significauit hoc tempus,

Lucæ 5 quando dominus de autoritate ecclesiæ docet gentes. Quòd dominus ascendens in nauim, quæ erat Petri, rogat eum à terra reducere pusillum: significat uel temperate utendum uerbo ad turbas, ut nec terrena eis præcipiantur, nec sic à terrenis in profundiora sacramentorum recedatur, ut ea penitus non intelligant: uel prius in proximis regionibus gentibus prædicandum. Vt quod dicit item Petro, Duc in altum, & laxate retia uestra in capturam, ad remotiores gentes, quibus postea prædicatum est, pertineat: sicuti Esaias dicit, Tolle signum in gentes ad eas quæ prope, & ad eas quæ longe. Vt quòd etiam retia rumpebantur piscium copia, & nauiculæ impletæ sunt, ita ut mergerētur, significat hominum carnaliū multitudinem tantam futuram in ecclesia, ut etiam diruptione pacis, exeuntibus inde hæresibus & schismatibus, tanta remaneret: & tāta esset futura illi amissio fidei & bonorum morum, ut Christo dicere uideatur talis ecclesia, Exi à me, quia peccator homo sum: tanquam turbis carnalium repleta, & eorum moribus penè submersa, regimen spiritalium, in quibus maxime Christi persona eminet, à se repellat quodammodo. Nō enim hoc uoce linguæ dicunt homines bonis ministris dei, ut eos à se repellāt: sed uoce morum & actuum suorū suadent à se recedi, ne per bonos regantur: & eo uehementius, quo deferunt eis honorem, & tamen factis suis à se recedere admonent: ut honorificentiam eorum significauerit Petrus, cadens ad pedes domini: mores aūt in eo quod dixit, Exi à me domine, quia peccator homo sum. Quod tamen quia non fecit dn̄s: nō enim recessit ab eis, sed eos subductis nauibus ad litus perduxit: significat in bonis & spiritalibus uiris nō esse oportere hanc uoluntatē, ut peccatis turbarum cōmoti, quo quasi securius tranquilliusq; uiuant, munus ecclesiasticum deserant. Quòd ergo subductis ad terrā nauibus, relictis omnibus secuti sunt eum, Petrus & Iacobus & Ioannes, potest significare finem temporis, quo ab huius mundi salo, qui Christo

III inhæserint, penitus recessuri sunt. Quod dominus dicit leproso mundato, Vade ostende te sacerdoti, & offer munus pro emūdatione tua, sicut præcepit Moyses in testimonium illis, Hic uidetur approbare sacrificium, quod per Moysen præceptum est, cum id non receperit ecclesia. Quod ideo iussisse intelligi potest, quia nondum esse cœperat sacrificium sanctum sanctorum, quod corpus eius est. Nondum enim in passione obtulerat holocaustum suum, quo sacrificio cōfirmato in credentibus populis, templum ipsum euersum est, ubi illa

Daniel. 9 sacrificia offerri solebant. Hoc autem factum est secundum prophetiam Danielis: nō enim oportebat auferri significantia sacrificia, priusquàm illud quod significabatur cōfirmatum esset contestatione apostolorum prædicantium, & fide credentium populorum.

IIII De paralytico potest intelligi anima dissoluta membris, hoc est, bonis operationibus,

A bus, Christum quærere, id est, uoluntatem uerbi dei, Impediri autem turbis, nisi tecta, id
est, operta scripturarum aperiat, ut per hæc ad notitiã Christi perueniat, hoc est, ad eius hu
militatem fidei pietate descẽdat. Hi autem à quibus deponitur, bonos in ecclesia doctores
possunt significare. Quòd autẽ cum lecto deponitur, significat ab homine in ista carne ad-
huc constituto Christũ debere cognosci. Quẽ tamen lectum sanus postea iubetur portare,
& ire in domũ suã: ut remissionẽ peccatorũ, conualescentibus per spem bonã membris ani-
mæ, hoc opus restaurare intelligatur: ut iam nõ in carnalibus gaudijs tanq̃ in lecto requie-
scat infirmitas animi, sed magis ipsa contineat affectiones carnales, & tendat ad requiẽ se-
cretorum cordis sui. Nõ absurde quæstio proponitur, quomodo potuerit duos patres V
habere Ioseph: nam Matthæus cum dicit genitũ ab eo qui uocabatur Iacob, Lucas uero fi-
lium esse dicit eius qui uocabatur Heli. Neq; hoc loco illud dici potest, q unus homo, sicut
nõ solum apud gentes, sed etiã apud Iudæos accidere solere manifestũ est, duo nomina ha
buerit. Cætera enim serie generationũ qui hoc putat, facile refellitur, Quid enim de auis, ata
uis, proauis, cæterisq; maioribus dicturus est, quorũ diuersa nomina singuli euãgelistæ in
sua quisq; narratione cõtexuerunt? Quid postremo de ipso numero, quandoquidẽ Lucas
à domino usq; ad Dauid quadragintatres generationes enumerat, Matthæus autẽ à Da-
uid usq; ad dominũ uigintiocto uel uigintiseptẽ? Certi enim sacramẽti gratia usq; ad trans
migrationẽ, & ab ipsa item transmigratione unus bis numeratur. Quærendũ igitur quomo
do duos patres potuerit habere Ioseph? Et mihi quidẽ in præsentia tres causæ occurrunt,
quarũ aliquã Euangelista secutus sit, Aut enim unus erat Ioseph naturalis pater, & alter eũ
adoptauerat, Aut more Iudæorũ cum sine filijs unus decessisset, uxorẽ eius propinquus acci
piens, filiũ quẽ genuit propinquo mortuo deputauit: ut cũ ab altero alteri genitus esset Io-
seph, cõuenienter duos patres habere diceretur, Aut unus Euangelista patrẽ eius à quo ge-
nitus est nominauit: alter uero uel auũ maternũ, uel aliquem de cognatis maioribus posuit,
B cui propter consanguinitatis uinculũ in filij loco Ioseph non absurde cõstitueretur, ut inde
iam usq; ad Dauid non eundẽ quẽ Matthæus generationũ ordinẽ texeret. In quibus causis 2.Retract.12
illa uidetur infirma, quã secũdo loco posuimus, quia cum quisq; apud Iudæos defuncto fra
tre uel propinquo prolẽ de uxore eius exuscitat, illud quod nascitur nomẽ defuncti solet ac
cipere, Ergo aut adoptio soluit istam quæstionẽ, aut origo maiorum, aut aliqua alia causa
quæ nobis in præsenti non occurrit. Quapropter tanta est eorũ dementia, qui facilius dila-
buntur ad Euangelistarũ aliquem de mẽdacio criminandum, q̃ causas quærãt, cur diuerso
rum patrum nomina singuli cõmemorauerint, ut temere dicatur duas solas esse causas, qui-
bus id recte fieri potuerit, cum tamen ad soluendã quæstionem uel unam inuenire sufficiat. VI

Quid sibi uelit q septuagintaseptem personæ secundum generationes quas Lucas se-
cutus est, inueniuntur, quæri potest. Nam & huius numeri mentionem dominus fecit, cum
eum Petrus de dimittendis peccatis fratris interrogasset. Ait enim, Non solũ septies, sed se
ptuagiessepties esse dimittendũ. Vnde recte creditur cõmemoratione huius numeri omnia
peccata iussisse dimitti: quandoquidem ipse per quẽ peccata omnia dimissa sunt, septuagesi
ma & septima generatione, secundũ euangelistæ memorati testimoniũ, ad homines huma
niter uenire dignatus est. Conuenientissime autẽ, cum sit etiam alia series generationũ quã
Matthæus explicat, hanc ille tenuit qui baptizato domino generatiões ipsas per septuagin
ta & septẽ personas sursum uersus enumerat, Nam & reditus est, & tanq̃ ascensus ad deũ,
cui post peccatorum abolitionem reconciliamur expressus, cum sursum uersus per illas ge-
nerationes ascenditur. Et utiq; per baptismum fit omnium remissio peccatorũ, quæ illo nu-
mero significatur. Nõ enim in baptismo domini ipsi domino peccata dimissa sunt, sed ipsa
remissio peccatorum omniũ, quæ misericordia eius & potestate donata est hominibus, per
illud baptismum domini & per illum numerum generationum consecrata atq; signata est.
Nec temere dñs & frustra septuagesima & septima generatiõe uenit aboliturus omnia pec
cata, nisi quia in illo numero aliquid latet q̃d ad significationẽ pertineat omniũ peccatorũ.

Hoc

Hoc autem in undenario & septenario considerandum est, Qui numeri per se multiplicati, C
ad tantũ perueniunt: nam undecies septem, uel septies undeni, septuaginta & septem fiunt.
Vndecim aũt transgressionem denarij significant: at si in denario perfectio beatitudinis si-
gnificatur, unde est etiam illud, q̃ omnes cõducti ad uineam, denario remunerantur, quod
fit cum septenaria creatura trinitati creatoris adiungitur: manifestum est q̃ transgressio de
narij peccatum significat per superbiam plus aliquid habere cupientis, & integritatem perfe
ctionemq́ amittẽtis. Hoc aũt septies propterea dicitur, ut motu hominis facta significetur
illa trãsgressio: ternario enim numero incorporea pars hominis significatur, Vnde est q̃ ex
toto corde, ex tota anima, & ex tota mente diligere iubemur deum. Quaternario uero cor-
pus, Multis enim modis quadripertita inuenitur natura corporis. Ex his ergo cõiunctis ho
mo cõstans, nõ absurde septenario numero significatur. Motus autem in numeris non ex-
primitur, cum dicimus: unum, duo, tria, quatuor. &c. sed cum dicimus: semel, bis, ter, quater:
quapropter, ut dixi, non septem & undecim, sed septies undecim significãt transgressionem,
quæ motu facta est hominis peccantis, hoc est perfectiõis suæ stabilitatem transgredientis
cupiditate amplius aliquid habendi: ut tanto post per prophetam animæ diceretur, Spera-
bas si à me discessisses, aliquid amplius te habituram, ex quo initio superbiæ omnia peccata
syluescunt: quæ cum dimittuntur, septuagiessepties ignoscẽdum esse admonemur, ut intelli
gamus nullum peccatum excipi, quod pœnitenti & ueniam deprecanti per ecclesiam, cuius
VII personam Petrus gestat, non dimittatur. Quod dicit dominus Iudæis, de eo qui habe
Lucæ 6 bat manum dextram aridam, Interrogo uos, si liceat sabbato bene facere, an male: animã
saluam facere an perdere? Quæritur, cum corpus curauerit, quare sic interrogauerit, Si liceat
animam saluam facere an perdere: uel q̃ illa miracula propter fidem faciebat, ubi salus est
animæ: uel q̃ ipsa sanatio manus dextræ, salutẽ animæ significabat, quæ à bonis operibus
cessans, aridam quodãmodo dextram habere uidebatur: uel animam pro homine posuit,
VIII sicut dici solet, Tot animæ ibi fuerunt. Quod dominus dicit, Date & dabitur uobis, D
mensuram bonam & cõfertam & coagitatatam & superefluentem dabũt in sinum uestrũ:
ex illa sententia accipi potest, qua dicit & alio loco, Vt ipsi recipiant uos in æterna taberna
cula, ut plebi præceptum esse uideatur, quod dictum est, Date & dabitur uobis. Secundum
quam sentẽtiam dicit Apostolus, Cõmunicet qui catechizatur uerbo, ei qui se catechizat in
omnibus bonis. Non enim diceret, Dabunt in sinum uestrum, nisi quia per illorum merita,
quibus uel calicem aquæ frigidæ in nomine discipuli dederint, mercedem cœlestem recipere
IX merebuntur. Quod dominus dicit, Nunquid potest cæcus cæcum ducere? Nónne am
bo in foueam cadẽt? Fortasse hoc ideo subiunxerit, ne sperarent à Leuitis se accepturos mẽ
suram illam, de qua dixit, Dabunt in sinum uestrum, quoniam ipsis dabant decimas: quos
cæcos dixit, quia euangelium nõ tenerent: ut illam remunerationem per discipulos domini
potius plebs iam inciperet sperare, quos imitatores suos uolens ostendere, addidit etiã, Nõ
X est discipulus super magistrum. Quod dominus dicit, Omnis qui uenit ad me, & audit
sermones meos & facit eos, ostendam uobis cui similis est, Similis est homini ædificanti do
mum, qui fodit in altum, & posuit fundamentum super petram. Fodere dixit, humilitatem
Christianã omnia terrena exhaurire de corde suo, ne propter aliquid tale deum colat. In al-
tum aũt fodere, donec ad petram perueniat: intantum Christum gratis sequi, & gratis eum
colere, ut non solum non propter superflua, sed nec propter illa quæ uidẽtur huic uitæ neces
saria, & quæ sine culpa à quouis iusto sumi & haberi possunt, tamẽ temporalia atq; terrena
XI sunt, colendus deus putetur. De pueris sedentibus in foro, & ad inuicem clamantibus,
Lucæ 7 conuerso ordine ad proposita respondit. Nam quod ait, Lamẽtauimus, & non plorastis, ad
Ioannem pertinet, cuius abstinentia à cibis & potu, luctum pœnitentiæ significabat. Quod
autem ait, Cantauimus tibijs, & non saltastis, ad ipsum dominum pertinet, qui utẽdo cum
cæteris cibo & potu, lætitiam regni figurabat. At illi nec humiliari cum Ioãne, nec cum Chri
sto gaudere uoluerunt: dicentes illum dæmonium habere, istum uoracẽ & ebriosum & ami-
cum

A cum publicanorum & peccatorum. Quod autem subiungit, Et iustificata est sapientia ab 41.distin. ca. quod dicit
omnibus filijs suis, Ostendit filios sapientiæ intelligere, nec in abstinendo nec in manducan/
do esse iustitiam, sed in æquanimitate tolerandi inopiam: & in temperantia per abundan/
tiam non se corrumpendi, atq; opportune sumēdi uel non sumendi ea quorum non usus
sed concupiscentia reprehendenda est, Non enim interest omnino quid alimentorum su/
mas, ut succurras necessitati corporis, dummodo cógruas in generibus alimētorum his cū
quibus tibi uiuendum est. Neq; quantum sumas, multum interest, cum uideamus aliorum
stomachum citius satiari, & eos tamen illi ipsi paruo quo satiantur, ardenter & intolerabi/
liter & omnino turpiter inhiare, Alios autem plusculo quidem satiari, sed tolerabilius ino/
piam perpeti, & uel ante ora positas epulas, si id in tempore aut opus sit, aut necesse sit,
cum tranquillitate aspicere neq; tangere. Magis ergo interest, non quid uel quantum alimē
torum pro congruētia hominum atq; personæ suæ, & pro suæ ualitudinis necessitate quis
capiat: sed quanta facilitate atq; serenitate animi careat, cum his uel oportet uel etiam ne/
cesse est carere: ut illud in animo Christiani compleat quod apostolus dicit, Scio & minus Philip. 4
habere, scio & abūdare in omnibus: & in omnibus imbutus sum, & satiari & esurire & abū
dare & penuriam pati, Omnia possum in eo qui me confortat. Et illud, Neq; si manducaue 1. Cor. 8
rimus abundabimus: neq; si nō manducauerimus egebimus. Et illud, Non est enim regnū Roma. 14
dei esca & potus, sed iustitia & pax & gaudium. Et quia solent homines multum gaudere
de carnalibus epulis, addidit, in spiritusancto. Iustificatur etiam sapientia ab omnibus filijs
suis, qui intelligunt utendis terrenis tempora opportuna esse debere: facilitatem uero caré
di talibus, & amorem fruendi æternis non uariari oportere per tempora, sed perpetuò re/
tineri. Quod dominus ait, Nemo autem lucernam accendens operit eam uase, XII Lucæ 8
aut subtus lectum ponit, sed super candelabrum ponit, ut intrantes uideant lumen. Qui
uerbum dei timore carnalium incommodorum abscondit, ipsam utiq; carnem præponit
B manifestationi ueritatis, & ea quasi cooperit uerbum, timendo prædicare: eam itaq; uasis XIII
& lecti nomine appellauit, sub quo lucernam ponere ait eum qui hoc facit. Quòd
in regione Gerasenorum curauit dominus eum in quo erat legio dæmonum, significatæ
sunt gentes quæ multis dæmonibus seruiebant. Quod sine uestimento erat, non habebat
fidem. Quod in domo non habitabat, in conscientia sua non requiescebat. Quòd in monu
mentis manebat, in mortuis operibus, hoc est peccatis delectabatur, Quòd autem compe/
dibus ferreis & catenis ligabatur, significat graues & duras leges gentium, quibus & in eo/
rum republica peccata cohibētur. Quòd etiam uinculis talibus diruptis agebatur à dæmo/
nio in eremum: significat quòd etiam ipsis transgressis legibus, ad ea scelera cupiditate du/
cebatur, quæ iam uulgarem consuetudinem excederent. Quòd autem in porcos pascentes
in montibus dæmonia ire permissa sunt, significat immundos & superbos homines, qui/
bus dæmonia dominantur per idolorum cultus. Quòd autem in stagnū præcipitati sunt,
significat quòd iam clarificata est ecclesia, & liberato populo gentium à dominatione dæ/
moniorum, in abditis agunt sacrilegos ritus suos, qui Christo credere noluerūt, cæca & pro
funda curiositate submersi. Quòd autem pastores porcorum fugientes ista nuntiauerunt:
significat quosdam etiam primates impiorum, quanquam Christianam legem fugiant, po
tentiam tamen eius per gentes stupendo & mirando prædicare. Quòd Geraseni pergunt
uidere quod factum est, & inueniunt hominem uestitum & mente sana sedere ad pedes Ie
su, & cognoscentes quid factum sit, rogant Iesum ut ab eis discederet, magno timore percul
si: significat multitudinem uetusta sua uitam delectatam, honorare quidem, sed nolle pati
Christianam legem, dum dicunt quòd eam implere non possint, admirantes tamen fidelē
populum à pristina perdita cōuersatione sanatum. Quòd ille cupit iam esse cum Christo,
& tamen dicitur ei, Redi in domum tuam, & enarra quanta tibi fecit deus, ex illa apostoli Philip. 1
sententia recte potest intelligi, cum ait, Cupio dissolui & esse cum Christo, multo magis o/
ptimum, manere in carne necessarium propter uos, Vt sic quisq; intelligat, post remissionē

peccatorum redeundum sibi esse in conscientiam bonam, & seruiẽdum euangelio propter aliorum etiam salutem: ut deinde etiam cum Christo requiescat, ne cum præpropere iam uult esse cũ Christo, negligat ministerium prædicationis, fraternæ redẽptioni accõmodatũ. C

XIIII De septuagintaduobus discipulis, Sicut uigintiquatuor horis totus orbis peragitur

Lucæ 10 atque lustratur, ita mysteriũ illustrãdi orbis per euãgeliũ trinitatis in septuagintaduobus discipulis intimatur, Vigintiquatuor eñ ter in septuaginta duobus ponimus. Quòd autẽ binos mittit, sacramentum est charitatis, Siue quia duo sunt charitatis præcepta, siue quia

XV omnis charitas, minus quàm inter duos esse non potest. Quod dominus dicit, Si

Lucæ 11 lumen qd' est in te tenebræ sunt, ipsæ tenebræ quantæ erunt? Lumen dicit bonam intentionem mentis qua operamur, tenebras autem ipsa opera appellat, Siue quia ignoratur ab aliis quo animo illa faciamus, siue quia eorum exitum etiam ipsi nescimus, id est quomodo exeant atq; proueniant eis quibus nos ea bono animo impendimus. Plerunque enim beneficiis nostris male utendo corrumpuntur, quibus nos ea misericorditer beniuola intẽ-

XVI tione præstamus. Nunc uos pharisæi quod de foris est calicis & catini mundatis. Hinc & deinceps quod dicit in pharisæos & legisdoctores, hoc est quod superius dixit, Obfirmauerat faciem in Hierusalem, ut eis aperte uera diceret uitia & peccata eorum.

XVII Ideo dicitur spiritussanctus digitus dei propter partitionem donorum quæ in eo dantur, unicuiq; propria, siue hominum siue angelorum: in nullis enim membris nostris magis

XVIII apparet partitio quàm in digitis. Ieiunium aut in tribulatione est, aut in gaudio. In tribulatione ad propitiandum deum pro peccatis, in gaudio uero cum tanto minus delectant carnalia, quanto spiritalium maior sagina est. Cum ergo dominus interrogatus

Lucæ 15 esset, cur discipuli eius non ieiunarent, de utroque ieiunio respondit. Nãq; ad illud ꝙ in tribulatione ieiunari solet, pertinet quod ait, spõsi filios tunc ieiunaturos, cum ab eis ablatus fuerit sponsus: tunc enim desolabuntur, & in mœrore ac luctu erunt, donec eis per spiritum sanctum gaudia consolatoria retribuantur, Quo dono percepto, etiam ieiunii alterum genus quod fiat per lætitiam, iam renouati in uitam spiritalem conuenientissime celebrabũt. D
Quod antequam accipiant, dicit eos tanquam uetera uestimenta, quibus inconuenienter nouus pannus assuitur. id est aliqua particula doctrinæ, quæ ad nouæ uitæ temperantiam pertinet, Quia si hoc fiat, & ipsa doctrina quodammodo scinditur, cuius particula quæ ad ieiunium ciborum ualet, importune traditur. Cum illa doceat generale ieiunium, non à cõcupiscentia ciborum tantum, sed ab omni lætitia temporalium delectationum: cuius quasi pannum, id est partem aliquam quæ ad cibos pertinet, dicit non oportere hominibus ad huc ueteri consuetudini deditis impertiri, quia & illinc quasi concisio uidetur fieri, & ipsi uetustati non conuenit. Dicit etiam similes eos esse ueteribus utribus, quos uino nouo, id est spiritalibus præceptis facilius dirumpi, ꝗ illud cõtinere posse dicit. Erant aũt iam utres noui, cũ post ascensum domini desiderio cõsolationis eius orando & sperãdo innouabantur. Tunc enim acceperunt spiritum sanctum, quo impleti cum omnium qui de diuersis gentibus aderant linguis loquerentur, dicti sunt musto pleni. Nouum enim uinum iam nouis

XIX utribus uenerat. Homo quidam descendebat ab Hierusalem in Hiericho, ipse

Lucæ 10 Adam intelligitur in genere humano. Hierusalem ciuitas pacis illa cœlestis, à cuius beatitudine lapsus est. Hiericho luna interpretatur, & significat mortalitatẽ nostram, propter hoc quòd nascitur, crescit, senescit. Et incidit in latrones, diabolũ & angelos eius, qui eum spoliauerunt immortalitate, & plagis impositis peccata suadẽdo reliquerunt semiuiuum: quia ex parte qua potest intelligere & cognoscere deum, uiuus est homo: ex parte qua peccatis contabescit & premitur, mortuus est, & ideo semiuiuus dicitur. Sacerdos autem & Leuita, qui eo uiso præterierunt, sacerdotium & ministerium ueteris testamenti significãt, quod nõ poterat prodesse ad salutem. Samaritanus custos interpretatur, Et ideo ipse dominus significatur hoc nomine. Alligatio uulnerum, est cohibitio peccatorum. Oleum, consolatio spei bonæ, propter indulgentiam datam ad reconciliationem pacis. Vinum, exhortatio ad operandum

A randum feruentissimo spiritu. Iumentum eius est caro, in qua ad nos uenire dignatus est,
Imponi iumento, est in ipsam incarnationem Christi credere. Stabulum est ecclesia, ubi re/
ficiuntur uiatores de peregrinatione redeuntes in æternam patriam. Altera dies est post re
surrectionem domini. Duo denarij, sunt duo præcepta charitatis, quam per spiritum san/
ctum acceperunt apostoli ad euangelizandum cæteris: uel promissio uitæ præsentis & futu
ræ. Secundum enim duas promissiones dictum est, Accipiet in hoc seculo centies tantum, Matth. 19
& in seculo futuro uitam æternam consequetur. Stabularius ergo est apostolus. Quod su/ 1. Cor. 7
pererogat aut illud est cōsilium quod ait, De uirginibus autem præceptum domini nō ha/
beo, consilium autem do, Aut quod etiam manibus suis operatus est, ne infirmorum ali/
quem in nouitate euangelij grauaret, cum ei liceret pasci ex euangelio. Quod XX
Martha excepit illum in domum suam, significat ecclesiam quæ nunc est, excipientem do/
minum in cor suum. Maria soror eius quæ sedebat ad pedes domini, & audiebat uerbum
eius, significat eandem ecclesiam, sed in futuro seculo, ubi cessans ab opere ministerioq́ʒ indi
gentiæ, sola sapiētia perfruetur. Martha ergo occupata est circa multum ministerium, quia
nunc talibus operibus exercetur ecclesia. Quod autem queritur quòd se soror eius non ad/
iuuet, occasio datur sententiæ domini qua ostendit istam ecclesiam sollicitam esse & turba/
ri circa plurima, cū sit unum necessarium, ad quod per ministerij huius merita peruenitur.
Mariā uero dicit optimam partem elegisse, quæ non auferetur ab ea: & ideo intelligit᷑ opti
ma, quia & per hanc ad illam tenditur, & non auferetur. Illa uero ministerij, quamuis sit bo
na, tamen auferetur, quando indigentia cui ministratur transierit. Amicus ad quē XXI
uenitur media nocte ut accommodet tres panes, utiqʒ ad similitudinem ponitur, secūdum Lucæ 11
quam quis deum rogat in media tribulatione constitutus, ut ei tribuat intelligentiam trini/
tatis, qua præsentis uitæ consoletur labores. Sed comparatio est à minore. Si enim amicus
homo surgit de lecto & dat, non amicitia sed tædio compulsus, quāto magis deus dat qui
B sine tædio largissime donat quod petitur, sed ad hoc se peti uult, ut capaces donorum eius
fiāt qui petunt. In tribus autem panibus etiam illud significatur, unius esse substantiæ trini
tatem. Amicus autem quem dicit ille qui petit uenisse de uia & non se habere quod ponat
ante illum: intelligitur hominis appetitus qui debet obtemperare rationi. Seruiebat autem
consuetudini temporali, quam uiam uocat propter omnia per tempus transeuntia. Cōuer/
so autem homine ad deum, etiam ille appetitus à consuetudine reuocatur: sed si non conso
latur interius gaudium de doctrina spiritali qua creatoris trinitas prædicat᷑, magnæ angu
stiæ sunt in homine quem premit erumna mortalis, cum ab his quæ foris delectant præci/
pitur abstinentia, & intus non est refectio de lætitia doctrinæ salutaris: & ista angustia
est media nox, qua cogitur uehementer instare petendo ut accipiat tres panes. Quod autē
dicitur deintus, iam ostium clausum esse, pueros quoqʒ eius cum eo in cubili esse: significat
tempus famis uerbi, cum intelligentia clauditur, & illi qui euangelicam sapientiam tanqʒ
panem erogantes, per orbem terræ prædicauerunt, pueri patrisfamiliâs iam sunt in secreta
quiete cum domino: & tamen orando efficitur ut accipiat desiderans intellectum ab ipso
deo, etiam si homo desit per quem sapientia prædicetur. De pane pisce & ouo, XXII
quibus contraria posuit lapidem, serpentem & scorpionem: intelligitur panis charitas, pro/
pter maiorem appetitum, & tam necessarium, ut sine illa cætera nihil sint: sicut sine pane
mensa inops, Cui contraria est cordis duritia, quam lapidi comparauit. Piscis autem intelli
gitur fides inuisibilium, uel propter aquam baptismi, uel quia de inuisibilibus locis capitur.
Quod etiam fides huius mundi fluctibus circumlatrata nō frangitur, recte pisci compara/
tur, Cui contrarium posuit serpentem propter uenena fallaciæ, quæ etiam primo homini
male suadendo præseminauit. In ouo intelligitur spes: ouum enim nondum est fœtus per
fectus, sed fouendo speratur, Cui contrarium posuit scorpionem cuius aculeus uenenatus
retro timendus est: sicut spei contrarium est retro respicere, cum spes futurorum in ea quæ
ante sunt se extendat. De eo quod dicit dominus scribis uel doctoribus Iudæo/ XXIII

orum, Tulistis clauē scientiæ, & ipsi non introistis, & eos qui introibant prohibuistis, quod C
in scriptura de humanitate Christi dicitur, quam nec ipsi intelligere, nec ab alijs intelligi uolebant.

XXIIII Quod dominus dicit discipulis, Anima pluris est quàm esca, & corpus quàm
Lucæ 12 uestimētum, Et utiq; si hoc tibi dedit quod plus est, quanto magis dabit quod minus est.

XXV Quod dominus dicit, Sint lumbi uestri præcincti, propter continentiā ab amore rerū secularium: lucernæ ardentes, hoc ipsum ut uero fine & recta intētione faciatis.

XXVI Quod dñs dixit Petro, Quis putas est fidelis dispensator & prudens, quē constituet dominus super familiā suam, ut det illis in tempore tritici mensurā. Mensurā dicit propter modum capacitatis quorunq; audientiū.

XXVII Quod dominus dicit, Cum uideritis nubem orientem ab occasu, carnē suā à morte resurgētem significat. Ex illo enim omnibus terris imber euangelicæ prædicationis infusus est. Austrum flantem ante æstus, tribulationes leuiores ante iudicium.

XXVIII Quod dominus dicit, Si enim quod minimum est non potestis, cū de augenda corporis statura diceret, Minimum enim est hoc, sed deo corpora operāti.

XXIX Cum diceret discipulis non debere haberi sollicitudinem de cibis ait, Et nolite in sublime extolli, Primo enim hæc ad necessitatem implendam homo quærit, Cum autem hæc abūdauerint, incipiet sup̄bire de talibus, Tale est hoc, ac si se uulneratus quis iactet, quia habeat multa emplastra in domo, cum hoc illi bonum esset ut uulnera non haberet, ne uno quidem indigeret emplastro. Congruenter hydropicum animali quod cecidit in puteum comparauit, tumore enim laborabat: sicut illam mulierem quam decem & octo annis alligatam dixerat, & ab eadem alligatione soluebat, comparabat iumēto quod soluitur ut ad aquam ducatur. Hydropicum autem recte comparamus diuiti auaro. Sicut enim ille quanto magis abundat humore inordinato, tanto amplius sitit: sic iste quanto est copiosior diuitijs quibus non bene utitur, tanto ardentius talia concupiscit. Illam uero ita morbo incuruatam ut se erigere nō posset, animæ terrenis opinionibus uel operibus debilitatæ uel oppressæ, ita ut diuina cogitare non ualeat.

XXX Quòd de ciuitate adducit inuitatos ad D
Lucæ 14 cœnam, de ipsa gente Iudæorum qui crediderunt significat debiles peccatis, non habentes superbiam quasi iustitiæ, quæ mendax primates eorum à gratia prohibebat. Quod autem de sepibus & uijs alios adduci iussit, cum adhuc locus esset, gentes significat, propter diuersas uias sectarum, & spinas peccatorum.

XXXI Sumptus ad turrim ædificandam, uires ad discipulatum Christi obtinendum: & decem milia præliaturi cum rege qui habebat uiginti milia, simplicitatem Christiani dimicaturi cum duplicitate diaboli, hoc est cum dolis & fallacijs eius, in affectu constituit renūtiantis omnibus quæ sunt eius. Ita enim cōcludit, Sic ergo omnis ex uobis qui non renuntiauerit omnibus quæ possidet, non potest meus esse discipulus. Inter quæ omnia etiam ipsa tēporalis uita intelligatur, necesse est, Quā oportet sic possidere ad tempus, ut non impediat ab æterna, qui eam fuerit minatus auferre. Sicut autem de turri non perfecta, per opprobrium deterruit dicentium, Quia hic homo cœpit ædificare, & non potuit consummare, Sic in rege cum quo dimicandum est, ipsam pacem accusauit, cum ait. Adhuc illo longe agente, legationem mittens rogat ea quæ sunt pacis: significans minas imminentium à diabolo tentationum, non sustinere homines qui non renuntiant omnibus quæ possident, & pacem cum eo facere consentiendo illi ad committenda peccata. Turrim quippe illam ædificare, & contra regem illum dimicare, esse discipulum Christi est: habere autem sumptus ad perficiendam turrim, & habere fortia decem milia contra uiginti milia regis, renuntiare est omnibus quæ sunt eius.

XXXII Salem infatuatum apostatam dixit, ouem perditam omnes peccatores dixit, qui per pœnitentiam reconciliantur deo. Quam humeris suis portat, quia humiliando se tales erexit. Ideo autem illas nonagintanouem dixit quas reliquit in deserto, quia superbos significat tanquam solitudinem gerentes in animo, dum solos se uideri uolunt, quibus ad perfectionem unitas deest. Cum enim quisq; à uera unitate diuellitur, superbia diuellitur: suæ quippe potestatis esse cupiens, non sequitur unum quod deus est, Ideoq; & in nonaginta nouē

A nouem ouibus & in nouem drachmis ponit eorũ significationem, qui de se præsumentes
peccatoribus ad salutem redeuntibus se præponunt: unum enim deest ad nouem, ut decẽ
sint, & ad nonagintanouem ut centum sint. Et si per cæteros numeros hoc consideres, nam
& nongentis nonagintanouem unum deest ut mille sint, & ad nouem milia nongentos no-
nagintanouem, unum deest ut decem milia sint. Variari ergo per breuitatem & magnitu-
dinem numeri possunt, quibus unum deest ut perficiantur. Ipsum uero unum sine uarieta-
te in se manens cum accesserit perficit, cui deputat omnes per pœnitentiam reconciliatos, Lucæ 15
quæ humilitate obtinetur. Homo habens duos filios, deus ad duos populos in- XXXIII
telligitur, tanquam stirpes duas generis humani: unam eorum qui permanserunt in unius
dei cultu, aliam eorum qui usq; ad colenda idola deseruerunt deum. Ab ipso autem exor-
dio creaturæ mortalium consideratio debet intelligi uel intendi. Maior ergo filius ad cultũ
unius dei pertinet. Minorem in regionem longinquam profectum esse dicit, Petijt enim ut
sibi pars substantiæ quæ eum tangeret daretur à patre, tanquam anima sua potestate de-
lectata, id quod illi est uiuere, intelligere, meminisse, ingenio alacri excellere, Omnia ista di-
uina sunt munera, quæ in potestatem accipiens per liberum arbitrium, quia diuisit pater li-
beris substantiam, minor filius in regionem longinquam profectus, male utendo natura-
libus bonis, eo ipso ꝙ patrẽ deseruit cupiditate fruẽdi creatura, relicto ipso creatore. Quod
non post multos dies dixit factum, ut congregatis omnibus peregre proficisceretur in regi-
onem longinquam: quia non multo post institutionem humani generis placuit animæ per
liberum arbitrium ferre secum quandam uelut potentiam naturæ suæ, & deserere eum à
quo condita est præsidens uiribus suis, quas uires tanto consumit citius, quanto eum dese-
rit à quo datæ sunt. Itaq; hanc uitam prodigam uocat amantem fundere, atq; spatiari pô-
pis exterioribus intus inanescentem, cum ea quisq; sequitur quæ ab illa procedunt, & relin-
quit eum qui sibi est interior. Regio itaq; longinqua, obliuio dei est, fames autem in illa re-
B gione est indigentia uerbi ueritatis. Vnus ciuium regionis illius, aliquis aereus princeps ad
militiam diaboli pertinens. Villa eius, modus potestatis eius, Porci, immundi spiritus qui
sub ipso sunt. Siliquæ quibus porcos pascebat, seculares doctrinæ sterili uanitate resonan-
tes: de quibus laudes idolorum fabularumq; ad deos gentium pertinentium uario sermo-
ne atq; carminibus percrepant, quibus dæmonia delectantur. Vnde cum iste saturari cupi-
ebat, aliquid solidum & rectum quod ad beatam uitam pertineret, inuenire uolebat in ta-
libus, & non poterat. Hoc est enim quod ait, Et nemo illi dabat. In se autem reuersus, iam
scilicet ab eis quæ forinsecus frustra illiciunt & seducunt, in conscientiã interiorem reducem
faciens intentionẽ suam dixit, Quanti mercenarij in domo patris mei abundant panibus?
Vnde hoc scire poterat in quo erat tãta obliuio dei, sicut in omnibus idololatris fuit, nisi
quia ista recogitatio iã resipiscentis est cũ euangelium prædicaretur? Iam em̃ poterat talis
animaduertere multos prædicare ueritatem, inter quos quidam essent non ipsius amore Philip. 1
ueritatis ducti, sed cupiditate comparandorum secularium commodorum. De quibus di-
cebat apostolus, esse quosdam qui euangelium annũtiauerant non caste, existimantes quæ-
stum esse pietatem. Non enim aliud annuntiabant, sicut hæretici: sed hoc quod apostolus
Paulus, non eo tamen animo quo apostolus Paulus: unde mercenarij recte appellantur, in
eadem quidem domo eundem panem uerbi tractantes, non tamen in hæreditatem æter-
nam uocati, sed temporali mercede conducti. De talibus dictum est, Amen dico uobis, per- Matth. 6
ceperunt mercedem suam. Ego ergo, inquit, hic fame pereo. Deinde ait, Surgam, quia iace- Lucæ 15
bat, & ibo, quia longe aberat, Ad patrem meum, quia sub principe porcorum erat. Cætera
uerba sunt pœnitẽtiam meditantis in cõfessione peccati, nondũ tamen agentis. Nõ enim
iam dicit patri, sed dicturũ se esse promittit cum uenerit. Intelligas igitur hoc nunc accipien-
dũ esse uenire ad patrẽ, in ecclesia constitui per fidẽ: ubi iam possit esse peccatorum legitima
& fructuosa confessio. Quid ergo patri dicturũ se dicit? Pater peccaui in cœlum & corã te,
& iã non sum dignus uocari filius tuus, fac me sicut unum de mercenarijs tuis. Vtrum hoc

 est,

est,peccaui in cœlũ,quod est,corã te,ut cœlũ appellauerit ipsam summitatem patris, Vnde C
est etiã illud in psalmo,A summo cœlo egressio eius,cũ ab ipso patre uellet intelligi.An potius,Peccaui in cœlũ corã sanctis animis in quibus est sedes dei . Corã te aũt, in ipso penetrali interiore consciẽtiæ.Et surgens uenit ad patre suũ.Cum aũt adhuc longe esset , antecꝗ intelligeret deũ,sed tamen cũ iam pie quæreret,uidit illũ pater ipsius. Impios enim & superbos conuenienter non uidere dicitur, tancꝗ ante oculos non habere. Ante oculos enim haberi,non nisi qui diliguntur dici solent.Et misericordia motus est,Et accurrens cecidit super collũ eius .Non enim pater unigenitũ filiũ deseruit,In quo usqꝫ ad nostrã lõginquã etiam peregrinationẽ cucurrit atqꝫ descendit,quia deus erat in Christo mundũ recõcilians sibi.Et ipse dominus ait,Pater in me manens,ipse facit opera sua.Quid est aũt,super collũ eius cadere,nisi inclinare & humiliare in amplexũ eius brachiũ suũ, & brachiũ domini cui reuelatũ est?Quod est utiqꝫ dñs noster Iesus Christus . Et osculatus est illũ,id est cõsolari uerbo gratiæ dei ad spem indulgentiæ peccatorũ,hoc est post lõga itinera remeantẽ,mereri à patre osculũ charitatis. Et incipit iã peccata cõstitutus in ecclesia cõfiteri. Nec dicit omnia quæ dicturũ se esse promiserat,sed usqꝫ ad illud,Nõ sum dignus uocari filius tuus.Hoc eñ uult fieri per gratiã,quo se indignũ esse per merita fatet᷑. Nõ addit quod in illa meditatione dixerat, Fac me sicut unũ de mercenarijs tuis. Cũ enim panem non haberet,uel mercenarius esse cupiebat,quod post osculũ patris generosissime iã dedignatur , Stola prima est dignitas quã perdidit Adã. Serui qui eã proferũt, recõciliationis prædicatores. Annulus in manu,pignus est spiritussancti propter gratiæ participationẽ , quæ digito dei bene significat᷑. Calciamenta in pedes præparatio euãgelizãdi ad nõ tangenda terrena. Vitulus saginatus ipse itẽ dominus,sed secundũ carnẽ satiatus opprobrijs. Quod aũt imperat ut adducãt eũ, q̄d aliud nisi ut prædicẽt eũ,& annuntiãdo uenire faciãt in exhausta fame uiscera filij esuriẽtis.Nã etiã ut occidant eũ iubet,hoc est ut mortẽ eius insinuent . Tunc enim cuiqꝫ occiditur cũ credit occisum.Et epulemur,inq̄t: hoc ad lætitiã ualet propter illa quæ cõsequenter dicit, D
Quia hic filius meus mortuus erat & reuixit, perierat & inuẽtus est,Et istæ epulæ atqꝫ festiuitas nũc celebrant᷑ per orbẽ terrarũ ecclesia dilatata atqꝫ diffusa. Vitulus eñ ille in corpore & sanguine dominico offert᷑ patri,& pascit totã domũ.Cũ interea maior filius,populus Israel secundũ carnẽ,nõ quidẽ profectus in longinquã regionẽ, sed tamẽ in domo non est. In agro aũt est.i.in ipsa hæreditaria opulẽtia legis & prophetarũ,terrena potius opatur:& in quibuscunqꝫ Israelitis cõsyderatoribus, Nã multi tales inuẽti sunt in eis & sæpe inueniũtur, Veniens de agro domui propinq̄re cœpit . i.à labore seruilis operis im,pbato,ex ijsdẽ scripturis ecclesiæ libertatẽ cõsyderauit.Audit symphoniam & chorũ.f.spũ plenos uocibus
1. Cor. 1 cõsonis euãgeliũ prædicare,Quibus dictũ est , Obsecro uos fratres per nomẽ dñi nostri Iesu Christi,ut idipsum dicatis oẽs : & cõcorditer cõuersantiũ animã & cor unũ in laudes dei. Vocat unũ de seruis,& interrogat quæ illa sint . Sumit utiqꝫ ad legendũ aliquẽ prophetarũ,& in eo quærẽs quodãmodo interrogat,unde ista festa in ecclesia celebrãtur,in qua se esse nõ uidet.Respondet ei seruus patris propheta, Frater tuus uenit,& occidit pater tuus uitulũ saginatũ,quia saluũ illũ recepit.In extremis eñ terræ fuit frater tuus . Sed inde maior exultatio cantãtiũ dño canticũ nouũ,quia laus eius ab extremis terræ,& propter eũ qui absens erat occisus est uir in plaga positus,& sciens ferre imbecillitatẽ,quia q̄bus nõ est narratũ de eo uiderũt,& qui nõ audierãt, intellexerũt.Sed indignat᷑ etiã nũc, & adhuc non uult introire.Cũ ergo plenitudo gentiũ intrauerit,egrediet᷑ opportuno tẽpore pater eius,ut etiã omnis Israel saluus fiat:ex cuius parte cæcitas facta est uelut abscẽtia in agro,donec plenitudo filij minoris lõge in idololatria gentiũ cõstituti reducta ad mãducandũ uitulũ intraret. Erit enim q̄nqꝫ aperta uocatio Iudæorũ in salute euãgelij.Quã manifestationẽ uocationis, tancꝗ egressum patris appellat ad rogandũ maiorẽ filiũ . Deinde quæ respõdet idẽ maior filius,duas quæstiones habẽt.Quõ accipiat᷑ ille populus nuncꝗ mãdatũ dei præterijsse , Et quẽ dicat hædũ quẽ nunꝗ accepit , ut cũ amicis suis epularetur.Sed de mãdato nõ præter
gresso

A gresso facile illud occurrit, neq; de omni mādato dictū esse, sed de uno maxime necessario,
quo nullū deū aliū præter omniū creatorē colere iussus est, Neq; iste filius in omnibus Isra
elitis, sed in his intelligitur habere personā, qui nunq̄ ab uno deo ad simulacra cōuersi sunt.
Quanq; enim tanq̄ in agro positus iste filius terrena desideraret, ab uno tamen deo ista de
siderabat bona, q̄uis cōmunia cū pecoribus. Vnde in psalmo ex persona synagogæ quæ
interpretatur asaph, cōueniēter accipitur dictū, Quasi pecus factus sum apud te, & ego sem Psal. 72
per tecū. Quod etiā patris ipsius testimonio cōprobatur cū dicit, Tu mecū es semper, Non
enim quasi mentientē redarguit, sed secū perseuerantiā eius approbās, ad perfruitionē poti-
oris atq; iocundioris exultationis inuitat. Quis est ergo hædus quē nunq; accepit ad epu-
landū? Peccator profecto hædi nomine significari solet. Sed absit ut antichristū intelligā,
Non enim exitū inuenio huiusce sententiæ. Multum enim absurdū est, eum cui dicitur, Tu
mecum es semper: hoc à patre optasse, ut antichristo crederet. Neq; omnino in eis Iudæo-
rum qui antichristo credituri sunt, istum filiū fas est intelligi. Quomodo autē epularetur ex
illo hædo, si ipse esset antichristus, qui ei non crederet? Aut si hoc est epulari ex hædi occisi
one, quod est de antichristi perditione lætari, quomodo dicit filius quem recepit pater hoc
sibi non fuisse concessum, cū omnes filij dei de illius aduersarij damnatione lætaturi sunt.
Nimirū ergo, quod in re obscurissima sine præiudicio diligentioris inquisitionis dixerim,
ipsum dominū sibi negatū ad epulandū conqueritur dū eū peccatorē putat. Cū em̄ hædus
est illi gēti, id est cū eum sabbati uiolatorē & prophanatorē legis existimat, iocundari epu-
lis eius nō meruit: ut q; ait, Nunq; dedisti mihi hædū ut cū amicis meis epularer, tale sit ac
si diceret, eū qui mihi hædus uidebatur, nunq; dedisti mihi ad epulandū, eoipso mihi illū
nō concedens, quo mihi hædus uidebatur. Quod aūt dicit, cū amicis meis, aut ex persona
principū cū plebe intelligitur, aut ex ꝑsona populi Hierosolymitani cū cæteris populis Iu-
da. Meretrices aūt cū quibus dissipasse substantiā suā filius minor accusatus est, recte intel
B ligūtur supstitiones, relicto uno cōnubio legitimo uerbi dei, cū turba dæmoniorū cupidita
te turpissima fornicari. Quid deinde sibi uult, q; cū pater diceret, Tu mecū es semper, quod
iā tractatū est, addidit, Et omnia mea tua sunt: qua in re primo cauēdū est, ne intelligas ita
dictū, omnia mea tua sunt, quasi nō sint & fratris: aut tanq; in terrena hæreditate patiaris
angustias, quō possint omnia esse maioris, si habet ibi & iunior partē suā. Sic em̄ à perfe-
ctis & purgatis ac iā immortalibus filijs habētur omnia, ut sint & omniū singula & omnia
singulorū. Vt em̄ cupiditas nihil sine angustia, ita nihil cū angustia charitas tenet. Sed quo
modo omnia? Nū & angelos, ait aliqs, & uirtutes sublimes ac potestates, atq; uniuersa cœ
lestia dei ministeria deus in possessionem tali filio subiecisse putādus est. Si possessionē sic
accipias, ut eius possessor ipse sit dn̄s, nō utiq; omnia. Non em̄ dn̄i erūt, sed cōsortes potius Matth. 22
angelorū, de qbus dictū est, Erūt em̄ æq̄les angelis dei. Sin uero possessio sic intelligit̄, quō
recte dicimus possidere animas ueritatē: nō inuenio, cur nō uere ac proprie accipere possi-
mus omnia, q̄ dicta sunt oīa. Nō enim illud ita loqmur ut dn̄as ueritatis dicamus animas
quā ab eis dicimus possideri. Aut si noīe possessiōis adhuc sesu impedimur, id q̄q; auferat̄.
Nō em̄ ait pater, oīa in possessionē tibi dabo, siue omnia mea possideas uel possidebis, sed
oīa tua mea sunt, nec tn̄ ita sunt eius, ut ipsius dei. Quod em̄ est in nostra pecunia, potest fa
miliæ nostræ uel alimētū esse uel ornamētum, uel aliud huiusmodi. Et certe cum ipsum pa-
trē recte ille posset suū dicere, nō uideo quæ ipsius recte sua uocare non possit, diuersis dun
taxat modis. Cū enim beatitudinē illam obtinuerimus, nostra erunt ad uiuendum superio
ra, nostra erunt ad cōuiuendum æqualia, nostra erunt ad dominandū inferiora. Congau XXXIIII
deat ergo securissimus maior frater, qa iunior frater mortuus erat & reuixit, perierat & in- Lucæ 16
uentus est. In uillico quem dominus ejciebat de uillicatione, & laudauit eum quòd
in futurum sibi prospexerit, non omnia debemus ad imitandum sumere. Non enim aut
domino nostro facienda est in aliquo fraus, ut de ipsa fraude eleemosynas faciamus: aut
eos à quibus recipi uolumus in tabernacula æterna, tanq; debitores dei & dn̄i nostri fas

est intelligi:cum iusti & sancti significentur hoc loco qui eos introducat in tabernacula æter C
na,qui necessitatibus suis terrena bona cõmunicauerint:de quibus etiam dicit, quòd si quis alicui eorum calicem aquæ frigidæ dederit tãtum in nomine discipuli, non perdet mercedẽ suam,Sed etiam econtrario dicuntur istæ similitudines,ut intelligamus,si laudari potuit ille à domino qui fraudem faciebat, quanto amplius placent domino deo,qui secũdum eius præceptum illa opera faciũt:sicut etiam de iudice iniquitatis qui interpellatur à uidua,comparationem duxit ad iudicẽ deum,cui nulla ex parte iudex iniquus conferendus est.Quòd autem de centum cadis olei quinquaginta scribi fecit à debitore, & de centum choris tritici octoginta,ad nihil aliud ualere arbitror, nisi ut ea quæ similiter atque in leuitas Iudæi,quisque operatur in Christi ecclesia,abundet iustitia eius super scribarũ & pharisæorum,ut cum illi decimas darent,isti dimidias dent:sicut non de fructibus,sed de ipsis bonis suis fecit Zachæus.Aut certe duplicet decimam, aut duas decimas dãdo superet impendia Iudæorum. Mammona uero iniquitatis ideo à domino appellata est ista pecunia quam possidemus ad tempus, quia mammona diuitiæ interpretãtur.Nec sunt istæ diuitiæ nisi iniquis, qui in eis constituunt spem atque copiam beatitudinis suæ.A iustis uero cum hæc possidẽtur,est quidem ista pecunia: sed non sunt tamen illis diuitiæ nisi cœlestes & spiritales,quibus indigentiam suam spiritaliter supplentes,exclusa egestate miseriæ, beatitudinis copia ditantur.

XXXV Quod dicit,Si alieno fideles non fuistis,Alienas appellat terrenas facultates,quia ne-
Psal.48 mo eas secum moriens aufert,hoc est quod dicit Dauid,Ne timueris cum diues factus fuerit homo, & cum multiplicata fuerit gloria domus eius: quoniã non cum morietur accipiet
XXXVI omnia,neq; simul descendet cum eo gloria eius. Quod ait,Aut unum odiet,& alterũ diliget,aut uni adhærebit,& alterũ contemnet,Non sine consideratione distinguenda sunt, Non enim passim aut quasi temere dicta sunt.Nemo enim interrogatus utrum diligat diabolum,respondet se diligere,sed potius odisse. Deum autem se diligere omnes ferè proclamant. Ergo aut unum odiet & alterum diliget ut fieri debet: odiet scilicet diabolum, diliget uero deum. Quod uero adiunxit,aut alteri adhærebit & alterum contemnet, Adhærebit scilicet diabolo,cum quasi eius præmia temporalia sectatur, cõtemnet autẽ deum, Non dixit odiet,sed contemnet:sicut solẽt minas eius postponere cupiditatibus suis,qui de boni- D
Eccli.5 tate eius ad impunitatem sibi blandiũtur, Quibus per Salomonem dicitur,Fili ne adijcias
XXXVII peccatum super peccatum & dicas,miseratio dei magna est. Regnum cœlorũ uim patitur,& qui uim faciunt,diripiunt illud. Nõ solum ut quisq; ista contemnat,sed etiã linguas deridentium se talia contemnentem: hic enim ui facta inuadit quodammodo quasi prædator uiolentus regna cœlorum: hoc enim subiunxit Euangelista,cum dixisset derisum fuisse Iesum à pharisæis, cum de contemnendis terrenis diuitijs loqueretur.

XXXVIII Homo quidã erat diues,& induebatur purpura & bysso,& epulabatur quotidie splendide,& cætera, Per allegoriam sic accipi possunt, ut in diuite intelligantur superbi Iudæorum, ignorantes dei iustitiam, & suam uolentes constituere. Purpura & byssus,dignitas regni est: & auferetur,inquit,à uobis regnum dei, & dabitur genti facienti iustitiam. Epulatio splendida, iactantia legis est, in qua gloriabantur plus ad pompam elationis abutentes ea, quàm ad necessitatem salutis utentes. Mendicus autem nomine Lazarus, qui interpretatur adiutus, significat indigentem, ueluti gentilem aliquem aut publicanum, qui tanto magis adiuuatur, quanto minus de suarum copia facultatum præsumit. Tales erant illi duo qui orabant in templo,unus publicanus, & alter pharisæus.Diues ergo dicit tanquam satiatus iustitia, non inter illos beatos numerandus qui esuriunt & sitiunt iustitiam, Gratias tibi ago, quia non sum sicut publicanus iste. Pauper autem qui se adiuuari desiderat, dicit,Propitius esto mihi peccatori.Desiderat tamen saturari de micis quæ cadunt de mensa diuitis iacens ad ianuam, Non enim admittebatur ad epulas eius,qui nec bene illis utebatur, nec egenti dabat, tanquam scriba habens claues regni cœlorum, nec ipse intrans, nec alios intrare permittens. Micæ cadentes de mensa diuitis, sunt quædam uerba legis,
quæ

A quæ illi iactantes quasi proijciebant in terram, cum superbe populo loquerentur. Vlcera
autem sunt confessiones peccatorum, uelut mali humores à uisceribus intimis foras erum
pentes. Canes qui ea lingebant, nequissimi homines sunt amantes peccata, qui lata lingua
etiam laudare non cessant opera mala, quæ in se alius gemens & confitens detestatur, Si/
nus Abrahæ, requies est beatorum pauperum, quorum est regnum cælorum, in quo post
hanc uitam recipiuntur. Sepultura inferni, pœnarum profunditas, quæ superbos & immi/
sericordes post hanc uitam uorat. Quos tamen dominus in ista narratione dicit uidere de
longinquo, atq; sentire beatorum requiem, quò sanè transire nõ possunt. Quod autem lin
guam sibi uult refrigerari, cum in flamma ubiq; totus arderet: significat quod scriptum est, Prouer. 18
Mors & uita in manibus linguæ, Et quia ore confessio fit ad salutem, quod per superbiam
ille non fecit. Extremum autem digiti uel minimam operationem misericordiæ significat,
qua per spiritumsanctum subuenitur. Cum autem ei dicitur, Recepisti bona in uita tua, il/
lud tangitur, quia felicitatem dilexit seculi, nec aliam uitam præter istam in qua superbus
tumebat, adamauit. Lazarum autem mala dicit recepisse, quia intellexit huius uitæ morta/ Ephe. 2
litatem, labores, dolores, & erumnas, pœnã esse peccati, de quo scriptum est, Fuimus & nos Iob 25
naturaliter filij iræ sicut & cæteri. De quo iterum scriptum est, nec infantem cuius est unius
diei uita super terram mundum esse à peccato, quia omnes utiq; in Adam morimur, qui fa
ctus est transgressione mortalis. Quod autem dicit, ad ea loca in quibus torquentur impij,
iustos etiam si uelint, non posse transire, quid aliud significat, nisi post hanc uitam ita rece/
ptis in carcere, ut inde non exeant donec reddant nouissimum quadrantem, per incommu
tabilitatem diuinæ sententiæ, nullum auxilium misericordiæ posse præberi à iustis, etiam si
uelint illud præbere. Quo admonet scilicet ut in hac uita homines subueniant quibus pos/
sunt, ne postea etiam si optime recepti fuerint, eis quos diligũt opitulari non ualeant. Illud Matth. 5
enim quod scriptum est, Vt & ipsi recipiant uos in æterna tabernacula: non de superbis &
B immisericordibus scriptum est, qualis iste diues fuisse demõstratur, ꝙ recipi à sanctis in illa
tabernacula mereantur: sed de his qui sibi amicos officiosissimos operibus misericordiæ fe/
cerint: quanquam nec ipsos iusti uelut propria potestate quasi gratificando recipiant, sed
promissione atq; permissione illius, qui eos consilio præmonuit, ut sibi amicos facerent, &
qui seipsum pasci, uestiri, hospitio recipi, uisitari in unoquoq; minimorum suorum liberato
ris bonitate dignatus est. Quanquam illa receptio utrum statim post istam uitam fiat, an
in fine seculi in resurrectione mortuorum, atq; ultima retributione iudicij, nõ minima quæ
stio est: sed quãdolibet fiat, certe de talibus qualis ille diues insinuatur, nulla scriptura fieri
pollicetur. Quinq; autem fratres quos habere se dicit in domo patris sui, Iudæos signifi/
cant. Appellati autem sunt quinq;, quia sub lege detinebantur quæ per Moysen data est. q
libros quinq; conscripsit. Quod uero Lazarum petit mitti ad fratres suos, sensit se utiq; in/
dignum qui testimonium perhibeat ueritati. Et quia non impetrauerat paululũ se refrige/
rari, multo minus credit relaxari se posse ab inferis ad prædicationẽ ueritatis. Quod Abra/
ham dicit, si uolunt credere, habent Moysen & prophetas, non istos euangelio præposuit: Roma. 3
sed quia euangelium, sicut dicit apostolus, testimonium habet à lege & prophetis, illis cre/ Ioan. 5
dendo posse eos significat ad euangelium peruenire. Sicut alio loco ipse dominus dicit, Lucæ 16
Si crederetis Moysi, crederetis & mihi. Ille enim de me scripsit. Deniq; ad hoc pertinet qđ
etiã postea dicit, Si Moysen & prophetas nõ audiunt, neq; si quis ex mortuis resurrexerit
credent: quia eũ prænuntiauerũt Moyses & prophetæ q surrexit à mortuis, hocipsum etiã
de illo quod resurrecturus esset à mortuis, quibus non credẽdo utiq; nec Christo uolũt cre/
dere. Multo minus ergo cuilibet possunt credere q à mortuis resurgeret, qñ ei nõ credũt, cu/ Alia expositio
ius resurrectionẽ Moyses & ꝓphetæ prædicauerũt quibus credere nolũt. Aliter etiã intelli/
gi potest ista narratio, ut Lazarũ, dñm significare accipiamus, iacentẽ ad ianuã illius diui/
tis: qa se ad aures supbissimas Iudæorũ incarnationis humilitate deiecit, cupiẽs saturari de
micis quæ cadebant de mensa diuitis, Et quærens ab eis uel minima opera iustitiæ, quæ
suæ

suæ mensæ, hoc est, suæ potestati per superbiã nõ usurparent: quæ opera misericordiæ atq; C
humilitatis, quamuis minima, & si nõ disciplina & perseuerantia uitæ bonæ, saltem interdũ uel casu facerent, sicut micæ de mẽsa cadere solent. Vlcera passiones sunt domini ex infirmitate carnis, quam pro nobis suscipere dignatus est. Canes ergo qui ea lingebant, gẽtes sunt, quos homines peccatores & immundos dicebãt Iudæi: & tamen passiones domini in sacramentis corporis & sanguinis eius, per totũ iam orbẽ suauitate lambunt deuotissima. Sinus Abrææ intelligitur secretũ patris, quò post passionẽ resurgens assumptus est dominus: quò eum portatũ ab angelis ideo dictũ puto, quia ipsam receptionem qua in secretũ patris abscessit, angeli annuntiauerunt discipulis intuentibus, Dicendo enim, quid statis aspiciẽtes in cœlum, quid aliud dixerũt, nisi nullo modo posse oculos hominũ usq; in illud penetrare secretum quò ibat dominus, cum in conspectu discipulorũ ferretur in cœlũ. Iam cætera secundum superiorem expositionẽ accipi possunt: quia secretũ patris bene intelligitur, ubi etiã ante resurrectionẽ iustorũ animæ uiuunt cum deo: tãto enim uerius ubiq; est deus, quãto nullo cõtinetur loco, sicut & latroni dictũ est, Hodie mecũ eris in paradiso: unde nunq; recessit dei filius, quãuis ab hominibus per susceptã carnẽ in ciuitate Iudæorum tanta pateretur.

XXXIX Quod dixerunt discipuli, Domine adauge nobis fidẽ: potest quidem intelligi hanc fidem sibi augeri postulasse, qua creduntur ea quæ non uidentur: sed tamen dicitur etiam fides rerum, quando nõ uerbis sed rebus ipsis præsentibus creditur: quod futurũ est, cum iam per speciem manifestam se contemplandã præbebit sanctis ipsa dei sapientia per quã facta
Roma.1 sunt omnia. De qua fide rerum lucisq; illius præsentatæ forsitan Paulus apostolus dicit, Iu
2.Corint.3 stitia enim dei reuelatur ex fide in fidẽ. Dicit enim & alio loco, Nos aũt reuelata facie gloriam domini speculantes, in eandẽ imaginẽ transformamur de gloria in gloriam tanq; à domini spiritu. Sicut enim hic ait, de gloria in gloriã, ita & ibi, de fide in fidem. De gloria scilicet Euangelij quo nunc credẽtes illuminãtur, in gloriã ipsius incõmutabilis & manifestæ ueritatis, qua tunc cõmutati perfruentur: ita ex fide uerborũ quibus nunc credimus quod non D
dum uidemus, in fidẽ rerum qua in æternum quod nunc credimus, obtinebimus. Secundũ
1.Ioan.3 sententiã hanc etiam illud est, quod dictum est à Ioanne in epistola ad Parthos, Dilectissimi, nunc filij dei sumus, & nondum apparuit quod erimus, Scimus quia cum apparuerit similes ei erimus, quoniã uidebimus eũ sicuti est. Vnde enim nũc filij dei sumus, nisi quia potestatẽ dedit nobis filios dei fieri, credẽtibus in nomine eius, ut uideamus in ænigmate. Vnde autẽ tunc similes ei erimus, nisi quoniã ut ipse ait, uidebimus eum sicuti est? Quod etiam dictũ est, Tunc autẽ facie ad faciẽ. Illã ergo fidem præsentissimæ ueritatis plerisq; nõ intelligẽtibus, uideri potest dominus, nõ discipulis suis, nõ ad id quod petiuerãt respondisse. Cũ enim dixissent, Domine adauge nobis fidẽ, ait illis, Si habueritis fidẽ tanq; granũ sinapis, dicetis huic arbori moro, eradicare & transplantare in mare, & obediet uobis. Deinde sequitur, Quis aũt uestrum habens seruum arantem aut pascentẽ boues, cui regresso de agro dicit illi statim, Transi, recumbe, & non dicit ei, Para quod cœnem, & præcinge te & ministra mihi donec manducem & bibam, & post hæc tu manducabis & bibes? Nunquid gratiam habet seruo illi, quia fecit quæ sibi imperauerat? Non puto. Sic & uos cum feceritis omnia quæ præcepta sunt uobis, dicite, serui superuacui sumus, q̃d debuimus facere fecimus. Quid hæc pertineant ad id quod dictum est, Domine adauge nobis fidem: difficile apparet, nisi intelligamus ex fide in fidem, id est, ex fide ista qua ministratur deo, in illam fidẽ eos significasse transferendos ubi fruantur deo. Augebitur enim fides, cum primo uerbis prædicãtibus, deinde rebus apparẽtibus creditur. Sed illa contemplatio summã quietem habet, quæ in æterno dei regno tribuitur, Summa uero quies illa, præmium est iustorum laborum qui in ecclesiæ ministratione peraguntur: & ideo quamuis in agro aret seruus aut pascat boues, hoc est, in uita seculari, uel terrena uerset negocia, uel stultis hominibus tanquam pecoribus seruiat: opus est ut post illos labores domum ueniat, hoc est, ecclesiæ societur: laboret etiam ibi ministrans domino suo donec manducet & bibat, Nam & esuriens ille quæsiuit
poma

A poma in arbore,& à Samaritana aquam sitiens postulauit. Manducet ergo & bibat con/
fessionem & fidem gentium,ministrantibus hoc est euangelizantibus seruis suis. Quò per/
tinet etiam illud quod de grano sinapis eis primo respondit:prius illos fidem habere debe
re præsenti uitæ necessariam,quæ minima uidetur quàdiu thesaurus est in uasis fictilibus,
sed ui maxima efferuet & germinat. Dominus noster Iesus Christus, q̃ uult pasci ministe
rio seruorũ suorum, hoc est in corpus suũ quasi mactatos & manducatos transferre credẽ
tes,etiam hic pascit eos sacramento passionis suæ & uerbo fidei,Non enim uenit ministra/
ri sed ministrare. Dicant ergo illi serui per sinapis granum huic arbori moro, hoc est ipsi
euangelio crucis dominicæ,per poma sanguinea,tanquam uulnera in ligno pendentia, ui/
ctum populis præbituræ, Dicant ergo illi ut eradicetur de perfidia Iudæorum, & in mare
gentium transferatur atq; plantetur:hac enim domestica seruitute esurienti & sitienti domi
no ministrabunt. Tunc demum quærant escis incorruptibilibus in æternum diuinæ sapien
tiæ perfrui,cum dixerint, Serui superuacui sumus, quod debuimus facere fecimus,nihil in
nobis operis restat:cursum cõsummauimus,agonem perfecimus,superest nobis corona iu/
stitiæ. Omnia enim dici possunt de illa ineffabili perfruitione ueritatis: & tanto magis o/
mnia dici possunt,quanto minus aliquid digne dici potest,Nam & lux est illuminatorum,
& requies exercitatorum,& patria redeuntium,& esca indigentium, & corona uincentium:
& quæcunq; bona temporaliter transeuntia, per creaturarum partes error appetit infideli/
um,ueriora & inæternum manentia in creatore omnium simul inuentura est pietas filiorũ. XL

In decem leprosis quos dominus ita mundauit,cum ait, Ite ostendite uos sacerdoti/ Lucæ 17
bus:multa quæri possunt quæ merito quærentes mouent, Non solum de numero quid si/
bi uelit q; decem sunt, sed q; unus ex illis solus gratias egit: hæc enim libere quæruntur, ut
etiam non inuestigata,uel nihil uel non multum impediant intentionẽ legentis: sed illa po
tius,cur eos ad sacerdotes miserit ut cum irent mundarentur. Nullum enim eorum quibus
B hæc corporalia beneficia præstitit,inuenitur misisse ad sacerdotes nisi leprosos. Nam & il/ Lucæ 5
lum à lepra mundauerat cui dixit, Vade & ostende te sacerdotibus, & offer pro te sacrifi/ Leuit.14.
ciũ, quod præcepit Moyses in testimonium illis. Deinde qualis mundatio spiritalis possit
intelligi eorum quos ingratos extitisse redarguit. Secundum corpus enim facile est uidere
posse hominem non habere lepram, & tamen animi esse nõ boni.Secundum significatio/
nem autem huius miraculi,conturbat considerantem, quomodo mundus dici possit ingra/
tus. Quærendum igitur est quid ipsa lepra significet. Non enim sanati,sed mundati dicũ/
tur qui ea caruerunt. Coloris quippe uitium est,non ualetudinis aut integritatis sensuum
atq; membrorum.Leprosi ergo non absurde intelligi possunt,qui scientiam ueræ fidei non
habentes,uarias doctrinas profitentur erroris. Non enim uel abscondunt imperitiam suã,
sed pro summa peritia proferunt in lucem, & iactantia sermonis ostentant. Nulla porrò
falsa doctrina est,quæ non aliqua uera intermisceat. Vera ergo falsis inordinate permixta,
in una disputatione uel narratione hominis, tanq; in unius corporis colore apparentia,si
gnificant lepram,tanquam ueris falsisq; colorum fucis humana corpora uariãtem atq; ma
culantem.Hi autem tam uitandi sunt ecclesiæ, ut si fieri potest, longius remoti magno cla/
more Christum interpellent: sicut isti decem steterunt à longe,& leuauerunt uocem dicen/
tes,Iesu præceptor miserere nostri,Nam & q; præceptorem uocãt,quo nomine nescio utrũ
quisq; dominum interpellauerit pro medicina corporali, satis puto significare, lepram fal
sam esse doctrinam,quam bonus præceptor absterget. Sacerdotium uero Iudæorũ nemo
ferè fidelium dubitat figuram fuisse futuri sacerdotij regalis quod est in ecclesia,quo conse/
crantur omnes pertinentes ad corpus Christi,summi & ueri principis sacerdotũ. Nam nũc 1.Petri 2
& omnes unguntur, quod tunc regibus tantũ & sacerdotibus fiebat,Et quod ait Petrus ad
Christianũ populũ scribens,Regale sacerdotiũ,utrunq; nomen illi populo conuenire decla
rauit, quò illa unctio ptinebat. Cætera itaq; uitia tanq; ualetudinis & q̃si mẽbrorũ animæ
atq; sensuũ,p seipm interius & cõsciẽtia & intellectu dñs sanat & corrigit:doctrina uero uel
imbuendi

imbuendi per sacramenta, uel catechizandi per sermonem sonãtem atq; lectionem, ubi co- C
lor quidam intelligitur uerus atq; syncerus, quia in promptu est & foris eminẽtissimus. Nõ
enim in occultis cogitationibus, sed in manifestis operationibus hæc quæ aguntur ecclesiæ
Act.9 proprie cõtributa sunt. Itaq; & Paulus uoce domini audita, Quid me persequeris? &, Ego
sum Iesus quem tu persequeris: ad Ananiam tamen missus est, ut illo sacerdotio quod in ec
clesia cõstitutum est, sacramentum doctrinæ fidei perciperet, & uerus eius approbaretur co
lor, Non quia non potest per seipsum dominus omnia facere, nam quis alius hæc facit etiã
in ecclesia? sed ut ipsa societas congregatorum fidelium approbando inuicem atq; cõmu-
nicando ueræ fidei doctrinã in omnibus quæ dicuntur uerbis uel signãtur sacramentis, tan
quam unam speciem ueri coloris obducat. Ad hoc etiam pertinet quod idem dicit aposto-
Gal.2 lus, Deinde post annos quatuordecim ascendi Hierosolymam cum Barnaba assumpto &
Tito. Ascendi autem secundum reuelationem, & exposui cum eis Euangelium quod prædi
co gentibus. Seorsum autem his qui uidebantur esse aliquid, ne forte inuacuũ curro aut cu-
curri. Et paulo post, Cum cognouissent, inquit, gratiam quæ data est mihi, Iacobus, Petrus
& Ioannes, qui uidebantur colũnæ esse, dexteras dederunt mihi & Barnabæ societatis. Ipsa
enim collatio unam doctrinæ speciem, exclusa omni uarietate monstrabat, quod salubriter
1.Corint.1 etiam Corinthios monet dicens, Obsecro autem uos fratres per nomen domini nostri Ie-
su Christi, ut idipsum dicatis omnes. Cornelius etiam cum eleemosynæ eius acceptæ & pre
ces eius auditæ, illi ab angelo nuntiarentur: propter doctrinæ tamen sacramẽtorumq; uni-
tatem ad Petrum iubetur mittere, tanq; illi & suis diceretur, Ite ostendite uos sacerdotibus.
Nam & cum irent mundati sunt. Iam enim ad eos uenerat Petrus, sed tamen ipsi nondum
accepto baptismatis sacramẽto, nondũ spiritaliter ad sacerdotes peruenerunt: & tamen infu
sione spiritussancti, & admiratione linguarum eorum mũdatio declarata est. Quæ cum ita
se habeant, iam facile est etiã illud uidere, fieri posse ut quisquis in ecclesiæ societate doctri-
nam integram ueramq; assequatur, & omnia secundum catholicæ fidei regulam edisserat, D
distinguat à creatore creaturam, eoq; manifestetur uarietate mendaciorum tãquam lepra
caruisse: & tamen ingratus sit domino deo mũdatori suo, qui elatus superbia, gratiarũ agen
Roma.1 darum pia humilitate non subditur, similisq; efficitur illis de quibus dicit apostolus, Qui
cum cognouissent deum, nõ ut deum magnificauerunt aut gratias egerunt. Quòd enim di-
cit eos deum cognouisse, ostendit quidem à lepra fuisse mundatos, sed tamẽ statim accusat
ingratos. Ideoq; tales ingrati, in nouenario numero tanq; imperfecti remanebunt. Vnum
enim si addatur ad nouem, quædam effigies unitatis impletur: quo fit tanta completio, ut
ultra iam non progrediatur numerus, nisi rursus ad unum redeatur, & hæc per infinitatem
numeri regula custodiatur. Nouem itaq; indigẽt uno, ut quadam unitatis forma coagulen
tur ut decem sint: unum autem non eis indiget ut custodiat unitatem. Quamobrem ut illi
nouem qui gratias non egerunt, reprobi effecti à consortio unitatis exclusi sunt: ita unus ille
qui gratias egit, unicæ ecclesiæ significatione approbatus atq; laudatus est. Et quia illi erant
Iudæi, amisisse per superbiam declarati sunt regnum cœlorum, ubi maxime unitas custodi-
tur, Iste uero qui erat Samaritanus, quod interpretatur custos, illi à quo accepit tribuẽs q̃d
Psal.58 accepit, & quodammodo cãtans illud è Psalmo, Fortitudinem meam ad te custodiam, per
gratiarumactionem regi subiectus, humilitatem regni humili deuotione seruauit.

XLI Quid est quod dicit dominus, Qui fuerit in tecto, & uasa eius in domo, non descendat
tollere illa. In tecto est, qui excedẽs carnalia, tanquam in aura libera spiritaliter uiuit. Vasa
eius in domo, sunt sensus carnales, quibus ad inuestigandam ueritatem quæ intellectu capi
tur, multi utentes penitus errauerunt. Huius ergo spiritalis uiri iam uasa ista uacant in do-
mo, quia mente corpori supereminens per aciem intelligentiæ tanquã in tecto positus, per-
spicuitate sapientiæ ueluti cœlo apertissimo fruitur. Caueat ergo iste, ne in die tribulationis
rursus uita carnali, quæ per sensus corporis pascitur, delectatus, ad uasa huiusmodi tollẽda
XLII descendat. Quid est quod dictum est, Et qui in agro fuerit, similiter non redeat retro.
Qui

A Qui operatur in ecclesia, sicut Paulus & Apollo, plantat & rigat, non respiciat spem secularem cui renuntiauit. Quid significauit uxor Loth? Eos qui in tribulatione retro aspiciunt, & se à spe diuinæ promissionis auertunt: & ideo statua salis facta est, ut admonendo homines ne hoc faciant, tanquam condiat cor eorum ne sint fatui. XLIII

Qui sunt in illa nocte, duo in lecto, & duæ molentes in unum, & duo in agro: de quibus omnibus binis singuli assumentur, & singuli relinquentur. Tria genera hominum hic uidentur significari. Vnum eorum qui otium & quietem eligunt, neq; negotijs secularibus, neq; negotijs ecclesiasticis occupati, quæ illorum quies lecti nomine significata est. Alterum eorum qui in plebibus constituti reguntur à doctioribus, agentes ea quæ sunt huius seculi: quos & fœminarum nomine significauit, quia consilijs, ut dixi, peritorum, regi eis expedit: & molentes dixit, propter temporalium negotiorum orbem atq; circuitum: quas tamen in uno molentes dixit, inquantum de ipsis rebus & negotijs suis præbent usibus ecclesiæ. Tertium eorum qui operantur in ecclesiæ ministerio tanquam in agro dei: de qua agricultura Apostolus loquitur. In his ergo tribus generibus bina sunt rursus genera hominũ in singulis, & pro robore suarum uiarum discernuntur. Cum enim omnes ad ecclesiæ membra pertinere uideantur, adueniente tamen tentatione tribulationis, & ex illis qui sunt in otio, & ex illis qui sunt in negotijs seculi, & ex illis qui deo ministrant in ecclesia, aliqui permanent, aliqui cadũt. Qui permanent assumuntur, qui cadunt relinquuntur. Ergo unus assumetur, & unus relinquetur, non quasi de duobus hominibus dictum est, sed de duobus generibus affectionum, in singulis generibus trium professionum. In illa ergo nocte dixit, in illa tribulatiõe. Ad ipsa tria genera quæ assumũtur, pertinere arbitror etiam tria illa nomina uirorum sanctorum, quos solos liberandos, Ezechiel propheta pronuntiat, Noe, Daniel & Iob. Videtur enim Noe pertinere ad eos, per quos ecclesia regit', sicut per illum in aquis arca gubernata est, quæ figuram gestabat ecclesiæ. Daniel autem qui elegit cœlibem uitam, id est, nuptias terrenas contempsit, ut sicut dicit Apostolus, sine sollicitudine uiueret, cogitans quæ sunt dei, genus eorum significat qui sunt in otio, sed tamen fortissimi in tentationibus ut possint assumi. Iob autem quia uxorem & filios habuit, & amplas terrenarum rerum copias, ad illud genus pertinet cui molendinum deputatum est. Sed tamen ut sint fortissimi in tentationibus sicut ille fuit, Non enim aliter assumi poterunt. Nec puto esse alia genera hominum quibus constat ecclesia, quàm ista tria, habentia binas differentias propter assumptionem & relictionem, q̃uis in singulis multæ studiorum uoluntatumq; diuersitates, ad concordiam tamen unitatemq; concurrentes possunt inueniri. XLIIII

B

Quid est quòd ad semper orandum & non deficiendum, de iudice iniquo uoluit parabolam ponere. Qui cum deum non timeret & hominem non uereretur, uiduæ tamen assiduis interpellationibus cessit ut eam uindicaret, ne sibi ab illa tædium fieret. Nam hoc est quod ait, ne ueniens sugillet me. Quoniam parabolas dominus aut secundum similitudinem aliquam ponit, sicut de seruo illo cui dominus dimisit quod ratione reddita debere inuentus est, & ipse conseruo suo dilationem saltem dare noluit: & de fœneratore qui cum duobus debitoribus donasset quod debebãt, ab eo plus dilectus est cui plus donauit: & de homine qui habebat duos filios, maiorem in agro sibi propinquantem, minorem autem in longinquo luxuriantem, & innumerabilia huiusmodi. De his enim, inquantũ similia sunt, ducitur intellectus eius rei cui adhibentur, ad mysterium insinuandæ aut requirendæ ueritatis. Aut ex ipsa dissimilitudine aliquid probat, ueluti est illud, Quòd si fœnum agri quod hodie est, & cras in clibanum mittitur, deus sic uestit, quanto magis uos modicæ fidei. Ad hoc genus pertinet etiam illud quod de seruo ait, cui dominus denuntiauerat ut à uillicatu remoueretur: fraudem quippe ille fecit domino suo, ut falsatis chirographis, debitoribus eius, quantum commodum uisum est, relaxaret. Neq; ullo modo nos dominus ut sibi fraudem faciamus hortatur: sed si qui fraudando sibi præuidit in posterum, laudatum eum dicit à dño, quanto maiore alacritate sibi prouidere debent in æternã uitam, quibus ut iuste operentur iubetur de mammona iniquitatis, XLV

quod suo loco expositũ est. Ad hoc genus pertinet & ille, qui non propter amicitiã, sed ut tæ C
dio careret iam dormiens excitatur, ut tres panes cõmodet amico suo. Si enim ille molestia compulsus dedit, quanto magis deus qui seruos suos diligens ut petamus hortatur, dabit bona petẽtibus se. Itaq; illud superius genus his uerbis adiũgi potest: sicut illud, ita & illud. Hoc autem posterius his uerbis: si illud, quanto magis illud: aut si non illud, quanto minus illud: sed alicubi obscure, alicubi aperte ista ponuntur. Hic ergo iniquus iudex non ex similitudine, sed ex dissimilitudine adhibitus est: ut ostenderet dominus quanto certiores esse debeant qui deum perseueranter rogãt fontem iustitiæ atq; misericordiæ, uel si quid excellentius dici aut audiri potest, cum apud iniquissimum iudicem usq; ad effectum implendi desiderij ualuerit perseuerantia deprecantis. Ipsa uero uidua potest habere similitudinem ecclesiæ, quod desolata uidetur donec ueniat dominus, qui tamẽ in secreto etiam nunc curam eius gerit. Si autem mouet cur electi dei se uindicari deprecẽtur, quod etiam in Apocalypsi Ioannis de martyribus dicitur, cum apertissime moneamur ut pro nostris inimicis & persecutoribus oremus, Intelligẽdum est eam uindictam esse iustorum, ut omnes mali pereant. Pereunt autem duobus modis, aut conuersione ad iustitiam, aut amissa per supplicium potestate qua nunc aduersus bonos quãdiu hocipsum bonis expedit, uel temporaliter aliquid ualent. Itaq; etiam si omnes homines conuerterentur ad deum, inter quos sunt etiam inimici pro quibus iubemur orare: diabolus tamẽ qui operatur in filijs diffidentiæ, remaneret in seculi fine damnandus. Quem finem iusti cum uenire desiderant, quamuis pro inimicis suis orent, tamen non absurde uindictam desiderare dicuntur.

XLVI Homo quidam nobilis
Lucæ 19 abijt in regionem longinquam accipere sibi regnum & reuerti. Ipse dominus noster Iesus Christus intelligitur. Regio lõginqua, ecclesia gentium usq; ad fines terræ. Reuerti se tamẽ dicit. Abijt enim ut plenitudo gẽtium intraret: reuertetur, ut omnis Israel saluus fiat. Per decem mnas, legem significat propter decalogum. Decem autem seruos, quibus sub illa positis gratia prædicata est. Sic enim intelligendum est eis datas mnas ad usum, cum intellexerint eam ipsam legem remoto uelamine ad euangelium pertinere. Ciues eius qui post eum miserunt legationem, dicentes se nolle ut regnet sibi, Iudæi sunt, qui etiam post resurrectionem eius miserunt persecutores apostolis, & prædicationem euangelij respuerunt. Redit autem accepto regno, quia in manifestissima & eminentissima claritate uẽturus est, qui eis humilis apparuit, cum diceret, Regnum meum non est de hoc mundo. Quòd autem serui reddentes rationem, ex eo quod acceperant laudantur quia lucrati sunt: significat eos bonã reddere rationem, qui bene usi sunt eo quod acceperunt ad augendas diuitias domini per eos qui credunt in eum. Quod qui facere nolunt, in illo significati sunt qui mnam suam in sudario seruauit. Sunt enim homines hac sibi peruersitate blandientes ut dicãt, Sufficit ut de se unusquisq; rationẽ reddat. Quid opus est alijs prædicare aut ministrare, ut etiam de ipsis reddere rationem quisq; cogatur: cum apud dominum etiam illi sint inexcusabiles quibus lex data non est, neq; audito euangelio dormierunt: quia per creaturam poterant cognoscere creatorem, cuius inuisibilia à constitutione mundi per ea quæ facta sunt intellecta conspiciuntur. Hoc est enim quasi metere ubi non seminauit, id est, etiam eos impietatis reos tenere, in quibus uerbum legis aut euangelij non ministratum est. Hoc autem ueluti periculum iudicij deuitantes, pigro languore a uerbi ministratione conquiescunt, & hoc est quasi in sudario ligare quod acceperunt. Mensam quò danda erat pecunia, professionem ipsam religionis accipimus, quæ tanquam publice proponitur ad usum necessarium saluti. Quòd autem unus eorum qui bene usi sunt, decem acquisiuit, & alter quinque, significat eos esse acquisitos in gregem dei, à quibus ipsa lex per gratiam intellecta est: siue quia decalogo continetur, siue quia ille per quem lata est, libros quinq; conscripsit: ad hoc pertinent & decem & quinq; ciuitates quibus eos præponit. Multiplicatio enim intelligentiæ in ipsa ueritate, quæ de unoquoq; præcepto uel de unoquoq; libro pullulat, ad unum redacta, quasi ciuitatem facit uiuentium rationum æternarum, Est enim ciuitas non quorumlibet animantium, sed

A rationalium multitudo, legis unius societate deuincta. Quod autem ab illo qui uti noluit,
aufertur quod acceperat, & ei datur qui decem habebat: significatur & illum posse amittere
munus dei qui habens non habet, id est, non utitur, & in eo augeri qui habens habet, hoc
est, bene utitur. Inimicos ergo suos quos iubet coram se interfici, significat impietatem Iu-
dæorum, qui ad eum conuerti noluerunt. Quid est quod ait, Facilius est camelum XLVII
per foramen acus transire quàm diuitem intrare in regnum dei. Diuitem hic appellat cupi-
dum rerum temporalium, & de talibus superbientem. His diuitibus contrarij sunt paupe-
res spiritu, quorum est regnum cœlorum. Nam eo manifestatur omnes cupidos, etiam si fa
cultatibus huius mundi careant, ad hoc genus diuitum quod est reprehensum pertinere,
quia postea dixerunt qui audiebant, Et quis poterit saluus fieri, cum incomparabiliter ma-
ior turba sit pauperum: uidelicet intelligētes in eo numero deputari etiam illos qui quanq;
talia non habeāt, tamen habendi cupiditate rapiūtur. Sensus est autem, facilius Christum
pati pro dilectoribus seculi, quàm dilectores seculi ad Christum posse conuerti. Cameli au
tem nomine se intelligi uoluit, quia humiliatus onera sustulit. In quo em̄ manifestius intelli
gitur quàm in ipso quod scriptū est, Quanto magnus es, humilia te in omnibus. Per acum Eccli. 3
autem punctiones significat, per punctiones dolores in passione susceptos. Foramen ergo
acus dicit angustias passionis. Quod autem ait, Quæ impossibilia sunt apud homines, pos-
sibilia sunt apud deum: non ita accipiendum est, quòd cupidi & superbi, qui nomine illius
diuitis significati sunt, in regnum cœlorum sint intraturi cum suis cupiditatibus & superbia:
sed possibile est deo, ut per uerbum eius, sicut & iam factum esse, & etiam quotidie fieri ui-
demus, à cupiditate temporalium ad charitatem æternorum, & à perniciosa superbia ad hu
militatem saluberrimam conuertantur. Possumus appropinquantibus ad Hiericho XLVIII
sic intelligere, ut iam inde egressi, prope tamē adhuc essent ad eam ciuitatem: quod quidem
minus usitate dicitur, sed tamen uideri possit hoc dictum, quoniam Matthæus egredienti-
B bus eis ab Hiericho dicit illuminatos duos cæcos qui iuxta uiam sedebāt. De numero quip
pe nulla esset quæstio, si alter euangelistarū de uno tacuisset unius reminiscens. Nam etiam
Marcus unum commemorat, cum & ipse egredientibus eis ab Hiericho dicat illuminatum,
cuius & nomen dixit & patrem: ut intelligamus eum fuisse notissimum, alterū ignotum, ut
merito ille notus etiam solus decenter commemoraretur. Sed quoniam quæ consequuntur
in euangelio secundum Lucam, apertissime ostendunt illud quod ipse narrat adhuc uenien
tibus eis Hiericho factum esse, nihil aliud restat intelligere nisi bis esse factum hoc miracu-
lum, semel in uno cæco dum adhuc ueniret in illam ciuitatem, & iterum in duobus cū inde
egrederētur, ut illud unum Lucas, illud alterum Matthæus enarraret. Neq; hoc sine aliquo
sacramento. Si enim Hiericho lunam & ob hoc mortalitatem interpretatur, morti propin-
quans dominus, Iudæis solis lumen euangelij iusserat prædicari, quod significauit ille unus
cæcus quem Lucas cōmemorat. A morte autem resurgens atq; discedens, & Iudæis & gen-
tibus, quos duos populos significare uidētur duo cæci cōmemorati à Matthæo. Templum
in euangelio ipsum hominem intelliges, uel etiam adiuncto corpore eius quod est ecclesia.
Secundum autem illud quod est caput ecclesiæ dictum est, Soluite templū hoc, & in triduo
suscitabo illud. Secundum id uero ꝙ etiam adiuncta ecclesia intelligitur templum, uidetur
dixisse, Auferte ista hinc: scriptum est enim, Domus mea domus oratiōis uocabitur, uos au
tem fecistis eam domum negotiationis uel speluncam latronum. Significauit enim futuros
in ecclesia, qui sua negotia potius agerent, uel receptaculum ibi haberent ad occultanda scele
ra sua, quàm ut charitatem Christi sequerētur, & peccatorum confessione accepta uenia cor
rigerentur. Ad illud quod dixit, Non enim ultra incipiunt mori, quia connubia pro- XLIX
pter filios, filij propter successionem, successio propter mortem. Vbi ergo mors nō est, neq;
connubia. Sicut enim nunc sermo noster decedentibus & succedentibus syllabis peragitur
atq; perficitur: ita & ipsi homines quorū sermo est, decedendo ac succedendo peragunt atq;
perficiunt ordinem huius seculi, qui temporalium rerum pulchritudine cōtexitur. In illa au

tem uita quoniam uerbum dei est quo fruemur, nulla decessione & successione syllabarum C
completur, sedomnia quæ habet semper manendo simul habet: ita participes eius, quibus
L ipsum solum erit uita, neq; moriendo sibi decedent, neq; nascendo succedent. Quod
Luc. 22 dixit dominus discipulis, Orate ne intretis in tentationem, & ipse auulsus est ab eis quãtum
iactus est lapidis: tanq; hoc eos admonuerit, ut in eum dirigerent lapidem, id est, usq; ad
eum perducerẽt intentionem legis quæ scripta erat in lapide: usq; ad illum enim potest per-
LI uenire ille lapis, quoniam finis legis est Christus ad iustitiam omni credenti. Quod
Luc. 24 scriptum est de domino, Finxit se longius ire, non ad mẽdacium pertinet. Non enim omne
quod fingimus mendacium est, sed quando id fingimus quod nihil significat, tunc est men
dacium. Cum autem fictio nostra refertur ad aliquam significationem, nõ est mendacium,
sed aliqua figura ueritatis. Alioquin omnia quæ à sapientibus & sanctis uiris, uel etiam ab
ipso domino figurate dicta sunt, mendacia deputabuntur, quia secundum usitatum intelle-
ctum non subsistit ueritas in talibus dictis. Non enim homo qui habuit duos filios, quo-
rum iunior accepta parte patrimonij sui profectus est in regionem longinquam, & cætera
quæ illa narratione contexuntur, ita dicuntur tanquam uere fuerit quisquam homo qui hoc
in filijs suis duobus aut passus sit, aut fecerit. Ficta sunt ergo ista ad rem quandam signifi-
candam, tam longe lateq; maiorem, & tam incomparabiliter differentẽ, ut per illum fictum
hominem deus uerus intelligatur. Sicut autem dicta, ita etiam facta finguntur sine menda
cio ad aliquam rem significandam. Vnde est etiam illud eiusdem domini, ꝙ in fici arbore
quæsiuit fructum eo tempore quo illa poma nondum essent. Non enim dubium est illam
inquisitionem non fuisse ueram, quiuis enim hominum sciret, si non diuinitate, uel tempore
poma illam arborem non habere. Fictio igitur quæ ad aliquam ueritatem refertur, figura
est: quæ non refertur, mendacium est. Quid ergo significat ꝙ se ire longius dominus finxit,
cum comitaretur discipulis, exponens eis sanctas scripturas, utrum ipse esset, ignorantibus.
Quid putamus, nisi quia hospitalitatis officio ad suam cognitionem peruenire posse homi- D
nes intimauit, ut cum longius ipse ab hominibus abscesserit super omnes cœlos, tamen ita
cum eis sit qui hæc exhibent seruis eius, ut cum dicere cœperint, Domine quãdo te uidimus
hospitem & adduximus, tanquam eum scilicet qui longe abscesserat, Respondeat ille, Cum
uni ex minimis meis fecistis. Tenet ergo Christum ne longius ab illo eat, quisquis catechi-
zatus uerbo, in omnibus bonis ei qui se catechizat communicat, sicut Apostolus dicit, Com
municet qui catechizatur uerbo ei qui se catechizat in omnibus bonis. Et alio loco cum di-
xisset, Necessitatibus sanctorum communicantes, statim subiecit, hospitalitatem sectantes
Et isti enim catechizati erant uerbo cum eis exponeret scripturas. Et quia hospitalitatem se
ctati sunt, eum quem in ipsa expositione scripturarum non cognouerũt, in panis fractione
cognoscũt. Non enĩ auditores legis iusti sunt apud deũ, sed factores legis iustificabũtur.

QVAESTIONVM EVANGELIORVM LIBRI SECVNDI FINIS

CENSVRA

QVA occasione fragmentum hoc reuulsum sit à cæteris, non satis liquet: stilus tamen & res congruunt Augustino, licet in libris Retractationum huius scripti non meminerit.

DIVI AVRELII AVGVSTINI HIPPONENSIS EPISCOPI,

Liber Quæstionum Euangelicarum secundum Matthæum.

I Matth. 2 VOD dictum est, occisos infantes à bimatu & infra, significatum est, hu-
miles habentes geminam charitatem, tanq; paruulos bimos posse mori
pro Christo. Quod dico uobis in tenebris, id est, quum adhuc in
II Matth. 10 timore carnali estis, quia in tenebris est timor, dicite in lumine, hoc est in
fiducia ueritatis, accepto spiritusancto. Et quod in aure auditis, prædicate
sup̃ tecta: id est, q̃d in secreto auditis, calcato carnis domicilio prædicate.
Nolite

A Nolite arbitrari quia uenerim pacem mittere in terram, Non ueni pacem mittere sed III
gladium. Veni enim separare hominem aduersus patrem suum. Quia renuntiat quis dia/
bolo qui fuit pater eius. Et filiam aduersus matrem suam, Plebem dei aduersus munda/
nam ciuitatem, hoc est, aduersus perniciosam generis humani societatem, quam nunc Ba/
bylonia, nunc Ægypto, nūc Sodoma, nūc alijs atq; alijs nominibus scriptura significat. Nu
rum aduersus socrum, ecclesiam aduersus synagogam, quæ secūdum carnem Christum pe
perit sponsum ecclesiæ. Diuiduntur autem gladio spiritus, quod est uerbū dei, & inimici ho
minis domestici eius, cum quibus antea consuetudine implicatus erat. Quòd autem IIII
descendens de monte posteaq̄ præcepta illic discipulis & multitudini dedit, leprosum sta/ Matth.8
tim extendens manum suam curat, significat eos qui de illis implendis dubitāt suo auxilio
ab huiusmodi uarietate mundari. Quod dominus dixit scribæ qui eum sequi uoluit, V
Vulpes foueas habent & uolucres cœli tabernacula, filius autem hominis non habet ubi ca
put suum reclinet. Intelligitur miraculo domini cōmotus propter inanem iactantiam eum
sequi uoluisse, quam significant aues. Finxisse autem discipuli obsequium. Quæ fictio uul/
pium nomine significata est. Reclinatione uero capitis humilitatem suam significauit, quæ
in illo simulatore ac superbo non habebat locum. Dimitte mortuos sepelire mortuos VI
suos. Mortuos hic non credentes dixit, Mortuos autem suos, qui nihilominus sine fide de
corpore exierunt. Excutite puluerem de pedibus uestris. Aut ad contestationem la VII
boris terreni quem pro illis inaniter suscepissent, aut ut ostenderent usq; adeo se ab ipsis ni Mat.10
hil terrenum quærere, ut etiam puluerem de terra eorum sibi non paterentur adhærere.
Estote ergo prudentes sicut serpentes, Ad cauendum malū in capite custodiendo quod VIII
est Christus. Nam serpens totū corpus pro capite obijcit persequenti. Vel q̄ per angustias
se coarctans ueteri tunica exutus innouetur. Quod imitātur quibus dictum est, Intrate per
angustam portam, cū uetere homine exuuntur. Nam si cauendum malum ita moneret, ut
B uiolenter resistendū esset malis, non supra dixisset, Mitto uos sicut oues in medio luporum.
Simplices autē sicut columbas esse uoluit, ad nulli nocēdum. Nam hoc genus auis nullum
omnino animalium necat, non solum grandium contra quæ uires non habet, sed etiam mi
nutissimorum, quibus etiam perparui passeres aluntur. Est autem omnibus irrationali/
bus animantibus una quædam inter se societas, sicut etiam rationalibus sua, id est, homini/
bus, non solum secum, sed etiam cum angelis. Discunt ergo ex similitudine columbarum
nulli prorsus nocere ad societatem suam pertinenti participatione rationis.
Confiteor tibi pater cœli & terræ. Notandum confessionem poni in laudem dei. Non IX
enim peccata dominus confitebatur, quæ nulla habebat, præsertim quia eum exultantem Mat.11
hoc dixisse alius euangelista commemorat, quanquam & uerba ipsa quæ dicit non habeāt
dubitationem, quòd in laudem dei dicantur. Ergo confessionem uocat scriptura generaliter
quicquid manifeste, sicut cernitur, enūtiatur. Nam & illud quod ait, Si quis me confessus fue
rit coram hominibus, confitebor & ego eum coram patre meo: uel sicut alibi est, coram an/
gelis dei, Non utiq; peccata confitetur qui Christum confitetur. Quod si propterea putant
aliqui confessionem uocari, quia pro crimine obijciebatur Christi nomen tempore persecu/
tionis: nunquid ita etiam Christus coram patre uel coram angelis eius hominem qui se con
fessus fuerit confitetur? Est etiam in ecclesiastico ita positum, Et hæc dicetis in confessione, Eccli.39
opera domini uniuersa quoniam bona ualde. Quo in loco indubitanter dei laudes exagge
rantur. Hæc dicta sunt propter imperitiam fratrum, qui cum legente lectore audiunt hoc
uerbum, pectora statim tundunt, non attendentes quo loco dicatur, quasi non posset nisi
peccatorum esse confessio. Notandum de eo quod illicite factum uideretur Iudæis, X
quòd discipuli sabbato spicas euulsissent, unum exemplum datum regiæ potestatis de Da Mat.12
uid, alterum sacerdotalis, de his qui per ministerium templi sabbatum uiolant, ut multo mi
nus ad ipsum euulsarum sabbato spicarum crimen pertineat, qui uerus rex & uerus sacer/ XI
dos est, & ideo dominus sabbati. Cum autē dormirent homines, uenit inimicus eius Mat.13

 &

& superseminauit zizania in medio tritici,& abijt. Cum negligentius agerent præpositi ecclesiæ,aut cum dormitionem mortis acciperent apostoli, uenit diabolus & superseminauit eos quos malos filios dominus interpretatur.Sed recte quæritur,utrū hæretici sint,an male uiuentes catholici? Possunt enim dici filij mali etiam hæretici, quia ex eodem euangelij semine & Christi nomine procreati, prauis opinionibus ad falsa dogmata conuertūtur. Sed q dicit eos in medio tritici seminatos, quasi uidētur illi significari q unius cōmunionis sunt. Veruntamen quoniam dominus agrum ipsum,non ecclesiam,sed hunc mundum interpretatus est,bene intelliguntur hæretici:quia non societate unius ecclesiæ uel unius fidei,sed societate solius nominis Christiani in hoc mundo permiscentur bonis:ut illi qui in eadem fide mali sunt,palea potius quàm zizania deputentur: quia palea etiam fundamentum ipsum habet cum frumēto,radicemq; communem. In illa planè sagena qua concluduntur & mali & boni pisces, non absurde mali catholici intelliguntur. Aliud est enim mare, quod magis mundum istum significat:aliud sagena,quæ unius fidei uel unius ecclesiæ cōmunionem uidetur ostēdere. Inter hæreticos & malos catholicos hoc interest,quòd hæretici falsa credūt, illi autem uera credentes non uiuunt ita ut credunt. Solet autem etiam quæri, schismatici quid ab hæreticis distent,& hoc inueniri,cum schismaticos non fides diuersa faciat,sed communionis dirupta societas. Sed utrum inter zizania numerādi sint, dubitari potest. Magis autem uidentur spicis corruptis esse similiores, sicut scriptum est, Vento autem corrumpetur filius iniquus:uel paleis aristarum fractis uel scissis & de segete abruptis. Quo enim altiores,id est,superbiores, eo fragiliores leuioresq; sunt. Nec tamen consequens est, ut omnis hæreticus uel schismaticus corporaliter ab ecclesia separetur. Si enim falsa de deo credit, uel de aliqua parte doctrinæ quæ ad fidei pertinet ædificationem,ita ut non quærentis cunctatione tentatus sit,sed inconcusse credentis,nec omnino scientis opinione atq; errore discordans, hæreticus est & foris est animo, quamuis corporaliter intus uideatur. Multos enim tales portat ecclesia,quia non ita defendunt falsitatem sententiæ suæ, ut intentam multitudinem faciant:quod si fecerint,tunc pellantur. Item quicunq; inuident bonis, ita ut quærant occasiones excludendi eos, aut degradandi:uel crimina sua sic defendere parati sunt,si obiecta uel prodita fuerint, ut etiam conuenticulorum segregationes, uel ecclesiæ perturbationes cogitent excitare,iam schismatici sunt,& ab unitate corde discissi, etiam si non inuentis occasionibus,aut occultatis factis suis sacramento ecclesiæ corporali conuersatione socient. Quapropter illi soli catholici mali deputantur,qui quamuis uera credant quæ ad ueram fidei doctrinam pertinent,& si quid forte nesciunt, quærendum existiment, & salua pietate discutiant sine aliquo præiudicio ipsius ueritatis, & bonos, uel quos bonos putant ament atq; honorent quantum possunt,tamen flagitiose atq; facinorose uiuunt contra quàm uiuendum esse credunt. Tales enim etiam si prodantur aut accusentur,pro disciplina ecclesiæ salutisq; suæ causa correpti,uel à communione suspensi, nullo modo sibi recedendum esse à communione catholicæ fidei existimant, quomodocunq; permissi fuerint satisfactionis quærentes locum: & aliquando per pœnitentiam in frumenta mutantur, siue correpti, siue remoti,siue etiā uerbo dei nullo nominatim accusante aut increpante perterriti. Aliquando autem etiam sub nomine pœnitentium ita uiuunt ut solent,aut non multo minus,quidam etiam amplius,nullo modo tamen à catholica unitate discedunt. Quibus ita uiuentibus si mors obrepserit, paleæ deputantur usq; in finem. Hoc etiam ipsi credunt. Nam si aliter credunt & inconcusse tenent,iam inter hæreticos numerandi sunt:putantes omnibus deum,etiam in magna iniquitate usq; in finem uitæ perseuerantibus,tantum quia ecclesiæ unitatem non syncera dilectione,nisi ut bene uiuerent, sed magis pœnarum timore tenuerunt, ueniam daturum. Isti ergo non hoc credūt,uel non firmiter opinantur,& si adhuc forsitan quærunt. Sed magis eos decipit spes dilationis,dum se diutius uicturos putant,& perditos mores aliquando in melius mutaturos. Contra quos dicitur, Ne tardes conuerti ad deum,ne-
Eccli.5 que differas de die in diem, Subito enim ueniet ira eius, & in tempore uindictæ disperdet

A det te. Illi enim conuertuntur qui recte uiuere incipiunt: hoc est enim ad deũ redire. Qui au/
tem concupiscentias suas perseueranter sequuntur, dorsum quodammodo habent ad deũ,
quamuis in unitate constituti sæpe illum retorto collo conentur aspicere. Ergo & isti, ut ait
propheta, caro sunt & spiritus ambulans & non reuertens. Sed tamen ut dictũ est, propter
eandem fidem atq; unitatem ecclesiæ, neq; inter zizania, quoniã illa extra radicata sunt, ne/
que inter aristarum paleam quæ se etiam frumentis audet aspera dissensione & fragili ela/
tione superimponere, sed quamuis subiectam frumẽtis, tamen inter paleã quæ ultima uen/
tilatione separanda est numerãtur. Boni autem catholici sunt, qui & fidem integrã sequun/
tur & mores bonos. Quod autem ad fidei doctrinam pertinet, ita quærunt si quid quæren/
dum habent, ut absit concertatio periculosa, uel quærẽti, uel ei cum quo quæritur, uel eis qui
differentes audiunt. Ita autem docent si quid docendum habent, ut usitata & confirmata
securissime & fidentissime & lenissime ut possunt insinuent, Inusitata uero etiam si uerita/
tis manifestatione liquidissima perceperunt, quærendi potius quàm præcipiendi aut affir/
mandi modo, propter audientis infirmitatem. Si autem tantum habet pondus aliquod ue
rum, ut uires discentis excedat: suspendendum est ut extendat crescentem, non imponendũ
ut obterat paruulum. Inde est enim illud domini, Sed filius hominis cum uenerit, putas in/
ueniet fidem in terra? Aliquando autem & occultandum est, sed cum spe hortatoria, ut nõ
faciat desperatio frigidiores, sed desiderium capaciores. Inde est illud eiusdẽ domini, Mul/
ta habeo uobis dicere, sed non potestis portare modo. Quod ergo ad mores pertinet, hoc
bene & breuiter dicitur: aut confligendum est cum amore temporalium bonorum, ut non
uincat: aut etiã edomitus subditusq; esse debet, ut cũ surgere cœperit, facile reprimatur: aut
ita extinctus, ut se omnino nulla ex parte cõmoueat. Ex quo fit ut etiam ipsam mortẽ pro/
pter ueritatem alij fortiter obeant, alij æquanimiter, alij libenter. Quæ tria etiam genera fru
ctus sunt fertilis terræ, triceni & sexageni & centeni. In horum aliquo genere inueniendus
B est tempore mortis suæ, si quis de hac uita recte cogitat emigrare. Toleranda sunt autem
non solum zizania usq; ad messem: quæ cum diabolus aspersis prauis erroribus falsisq; o/
pinionibus superseminasset, hoc est, præcedente nomine Christi hæreses superiecisset, ma/
gis ipse latuit atque occultissimus factus est, hoc est enim & abijt: sed etiam palea usque ad
uentilationem. Nec probatur fortius grauitas frumentorum, nisi paleæ perturbationibus,
quas cum premere non potuerit ueritate defensa, cesserit falsitas unitate seruata. Quãquam
in hac parabola dominus, sicut in eius expositione conclusit, non quædam, sed omnia scan/
dala, & eos qui faciunt iniquitatem, zizaniorum nomine significasse intelligitur.

Cum autem creuisset herba & fructum fecisset, tunc apparuerunt & zizania. Cum XII
enim spiritalis homo esse cœperit dijudicans omnia, tunc ei errores incipiunt apparere. Ser
ui autem dixerunt ei, Vis imus & colligimus ea? Vtrum & ipsi sint serui quos paulopost
messores appellat: an quia in expositione parabolæ messores dixit esse angelos, nec quis/
quam facile dicere ausus fuit angelos nescisse quis zizania superseminauerit, & ea tunc ap/
paruisse angelis cum herba fructum fecisset: magis oportet intelligi homines ipsos fide/
les seruorum nomine hoc loco significatos, quos etiam bonum semen dicit. Nec mirum si
& bonum semen ipsi dicuntur, & serui patrisfamiliâs: sicut de se ait quòd ipse sit ianua, &
quòd ipse sit pastor, Ex diuersis enim significationibus una res etiam plures & diuersas si/
militudines recipit: præsertim quia cum ad seruos loqueretur non ait, In tempore messis di/
cam uobis, Colligite primum zizania, sed, dicam inquit messoribus. Vnde intelligitur col/
ligendorum zizaniorum ad comburendum alia esse ministeria, nec quenquã ecclesiæ filium
debere arbitrari ad se hoc officiũ pertinere. Cum igitur esse quisq; spiritalis cœperit, cogno
scit errores hæreticorũ, & omnino dijudicat atq; discernit, quicquid audierit aut legerit ab/
horrere à regula ueritatis: sed donec in eisdẽ spiritalibus perficiatur, & quodammodo matu
rescat in fructũ quẽ herba dedit, potest eũ mouere, quare sub nomine Christiano tam mul/
tæ hæreticorum extiterint falsitates. Inde etiam est quod serui dicunt, Nónne bonum semẽ

seminasti in agro tuo:unde ergo habet zizania? Deinde cum cognouerit hanc excogitasse C fraudem diabolum,cum contra tanti nominis autoritatẽ nihil se ualere sentiret, ut fallacias suas eodem nomine obtegeret:potest ei suboriri uolũtas,ut tales homines de rebus huma nis auferat,si aliquam temporis habeat facultatem:sed utrũ facere debeat,iustitiam dei con sulit,utrum hoc ei præcipiat,uel permittat,& hoc officiũ esse hominũ uelit. Hinc est q͂ serui dicunt, Vis imus & colligimus ea? Quibus ueritas ipsa respondet, Non ita hominem con stitutum esse in hac uita,ut certus esse possit qualis quisq; futurus sit postea,cuius in præsen tia cernit errorem:uel quid etiam error eius conferat ad profectum bonorum:non esse tales auferendos de hac uita,ne cum malos conatur interficere,bonos interficiat,quod forte futu ri sunt:aut bonis obsit quibus & inuitis forte utiles sunt: sed tunc opportune fieri, cum iam in fine non restat uel tempus commutandæ uitæ,uel proficiendi ad ueritatem ex occasione atq; comparatione alieni erroris. Tunc autem hoc nõ ab hominibus sed ab angelis fieri. In- de est quod respondet paterfamiliâs,Non,ne forte colligẽtes zizania,eradicetis simul & tri- ticum:sed in tempore messis dicam messoribus & cætera. Atq; hoc modo eos patiẽtissimos & trãquillissimos reddidit. Quæri autem potest quod ait, Alligate fasciculos ad comburen- dum:cur non unum fascem, aut unum aceruum zizaniorum fieri dixit? Nisi forte propter uarietatem hæreticorum, & non solum à tritico, uerumetiam à seipsis discrepantium, ipsa uniuscuiusq; hæreseos propria conuenticula,in quibus singulatim sua cõmunione deuincti sunt,nomine fasciculorum designauit, Vt iam tunc incipiant alligari ad comburẽdum, cum à catholica cõmunione segregati suas proprias quasi ecclesias habere cœperint:ut cõbustio earum sit in fine seculi,modo alligatio fasciculorum. Sed si ita esset, nõ iam multi resipiscen do,& in catholicam remeando ab errore desciscerent. Quapropter & alligatio fasciculorum in fine futura est,ut non confuse,sed pro modo peruersitatis suæ uniuscuiusq; erroris perti- nacia puniatur. Ne forte colligentes zizania eradicetis simul & triticum. Vtrum quia etiam boni cum adhuc infirmi sunt, opus habent in quibusdam malorum permixtione: siue ut D per eos exerceantur,siue ut eorum comparatione magna illis exhortatio fiat ut nitantur ad melius,quibus sublatis altitudo charitatis quasi euulsa marcescat,quod est eradicari? Nam sic ait Apostolus, Vt in charitate radicati & fundati possitis comprehendere. An forte ideo simul eradicetur triticum cum auferuntur zizania,quia multi primo zizania sunt, & postea triticum fiunt? Qui nisi patienter cum mali sunt tolerentur, ad laudabilem mutationem non perueniant:itaq; si euulsi fuerint,simul eradicabitur & triticum quod futuri essent,si eis

XIII parceretur. Simile est regnum cœlorum homini negociatori quærenti bonas margaritas, Inuenta autem una pretiosa margarita, abijt & uendidit omnia quæ habuit & emit eam. Quæstio est,cur à numero plurali ad singularem transierit,ut cum quærat ho- mo bonas margaritas,unam inueniat pretiosam quam uẽditis omnibus quæ habet, emat. Aut ergo iste bonos homines quærens,cum quibus utiliter uiuat,inuenit unum præ omni- bus sine peccato, mediatorem dei & hominum Christum Iesum. Aut præcepta quærens quibus seruatis cum hominibus recte cõuersetur,inuenit dilectionem proximi, in quo uno dicit Apostolus omnia contineri, Vt non occides,non mœchaberis, non furaberis, non fal- sum testimonium dices,& si quod est aliud mandatum,singulæ margaritæ sint,quæ in hoc sermone recapitulãtur, Diliges proximum tuum tanquam teipsum. Aut bonos intellectus homo quærit,& inuenit unũ illum quo cuncti continentur, In principio erat uerbum,& uer bum erat apud deum, Est enim uerbum domini lucidum candore ueritatis, & solidum fir- mitate æternitatis, & undiq; sui simile pulchritudine diuinitatis, qui deus penetrata carnis testudine intelligẽdus est. Ille enim ad margaritam ipsam iam peruenerat,quæ in tegumen tis mortalitatis,quasi concharum obstaculo,inter profunda huius seculi, atq; inter duritias saxeas Iudæorum aliquando latuerat. Ille ergo ad ipsam margaritam iam peruenerat, qui

2.Cor.5 ait,Et si noueramus Christum secundum carnem,sed nunc iam nõ nouimus. Nec ullus om nino intellectus margaritæ nomine dign⁹ est,nisi ad quẽ discussis omnibus carnalibus teg- minibus

A minibus peruenitur, quibus siue per uerba humana, siue per similitudines circũpositas ope/
ritur, ut purus & solidus, & nusq̃ à se dissonans, certa ratione cernatur. Quos tamen omnes
ueros & firmos & perfectos intellectus unus ille continet, per quem facta sunt omnia, quod
est uerbum dei. Quidlibet aũt horum trium sit, uel si aliquid aliud occurrere potuerit, quod
margaritæ unius & preciosæ nomine bene significetur, pretium eius est, nosipsi: qui ad eam
possidendam non sumus liberi, nisi omnibus pro nostra liberatione contemptis, quæ tẽpo/
raliter possidentur: uenditis enim rebus nostris, nullum earum maius accipimus pretium, q̃
nosipsos, quia talibus implicati nostri non eramus, Vt rursus nosipsos pro illa margarita
demus, non quia tanti ualeamus, sed quia plus dare non possumus. Et oculos suos XIIII
clauserunt, ne quando oculis uideant, id est, ipsi causa fuerunt, ut deus eis oculos clauderet.
Alius enim Euangelista dicit, Excæcauit oculos eorum, Sed utrum ut nunquam uideãt: an Ioan. 12
uero ne uel sic aliquando uideant, cæcitate sua sibi displicentes, & se dolentes, & ex hoc hu/
miliati atq; commoti ad confitenda peccata sua, & pie quærendum dominũ. Sic enim Mar Marci 4
cus hoc dicit, Nequando cõuertantur & dimittantur eis peccata, Vbi intelliguntur peccatis
suis meruisse, ut non intelligerent: & tamen hocipsum misericorditer eis factum, ut peccata
sua cognoscerent, & conuersi ueniam mererentur. Quòd autem Ioannes hunc locũ ita dicit,
Propterea non poterant credere, quia iterum dixit Esaias, Excæcauit oculos eorum, & indu Esaiæ 6
rauit cor eorũ, ut non uideant oculis, & intelligant corde, & conuertantur & sanem eos, Ad/
uersari uidetur huic sententiæ, & omnino cogere, ut quod hic dictum est, ne quando oculis
uideant, non accipiatur ne uel sic aliquando oculis uideãt, sed prorsus ut nõ uideãt, Quãdo
quidem aperte ita dicit, ut oculis non uideant, Et quod ait, Propterea non poterant credere,
satis ostendit non ideo factam illam excæcationem, ut ea commoti & dolẽtes se non intel/
ligere conuerterentur aliquando per pœnitentiam, Non enim possent hoc facere, nisi prius
crederent, ut credendo conuerterentur, conuersione sanarentur, sanitate intelligerent, Sed
B ideo potius excæcatos, ut non crederent. Dicit enim apertissime, Propterea non poterant
credere. Quod si ita est, quis non exurgat in defensionem Iudæorum, ut eos extra culpam
fuisse proclamet, quòd non crediderunt? Propterea enim non poterant credere, quia excæ
cauit oculos eorum, Sed quoniam potius deus extra culpam debet intelligi, cogimur fate/
ri alijs quibusdam peccatis ita eos excæcari meruisse, qua tamen excæcatione non potuerũt
credere. Verba enim Ioannis ista sunt, Propterea non poterant credere, quia iterum dixit
Esaias, Excæcauit oculos eorum. Frustra itaque conamur intelligere, ideo fuisse cæcatos,
ut non conuerterentur, cum ideo conuerti non poterant, quia non credebant, & ideo cre/
dere non poterant, quia excæcati erant. An forte non absurde dicimus, quosdam Iudæorũ
fuisse sanabiles: sed tanto tamen superbiæ tumore periclitatos, ut eis expedierit primo non
credere: & ad hoc fuisse cæcatos, ut nõ intelligerent dominum loquentẽ per parabolas, qui/
bus non intellectis, non in eum crederent, non credentes autẽ cum cæteris desperatis crucifi/
gerent eum: atq; ita post eius resurrectionem conuerterentur, quando iam de reatu mortis
domini amplius humiliati uehementius diligerẽt à quo sibi tantũ scelus dimissum esse gau/
derent, Quoniam tanta erat eorum superbia, ut tali humiliatione esset deijciẽda. Quod in/
cõgrue dictũ esse quilibet arbitretur, si non ita cõtigisse in Actibus apostolorũ manifestissi
me legerit. Non ergo abhorret quod ait Ioannes, Propterea non poterant credere, quia ex/
cæcauit oculos eorum ut nõ uideant, ab ea sentẽtia qua intelligimus ideo excæcatos ut con
uerterentur: hoc est ideo eis per obscuritates parabolarum occultatas sententias domini, ut
post eius resurrectionem salubriori pœnitentia resipiscerent: quia per obscuritatem sermo/
nis excæcati, dicta domini non recte intellexerũt, & ea non intelligendo, nõ in eum credide/
runt, nõ credendo crucifixerunt: atq; ita post eius resurrectionẽ miraculis quæ in eius nomi
ne fiebant exterriti, maiore criminis reatu cõpuncti sunt & prostrati ad pœnitentiam, dein
de accepta indulgentia ad obedientiam flagrantissima dilectione conuersi. Nam quibus
non profuit illa cæcitas ad conuersionẽ, quæ per linguam parabolarũ fiebat, ita de illis pro/
pheta

pheta alio loco dicit, quod apostolus etiã cõmemorauit cũ de obscuritate linguarum age- C
Esaiæ 28 ret, In alijs linguis, & in alijs labijs loquar populo huic: & nec sic me exaudiẽt dicit dominus Non enim diceretur, nec sic me exaudient, nisi ad hoc fieret, ut uel sic exaudirent, id est, ut eis ad humilem confessionem & sollicitam inquisitionem & obedientem conuersionem & feruentem dilectionem ualeret. Est uero etiam ista ratio medicinæ corporalis. Nam & pleraque medicamenta prius affligunt ut sanent, & ipsa collyria quæ ad oculos pertinent, si ea opus est intrinsecus infundi, nisi sensum uidendi prius claudant & perturbent, prodesse non possunt. Nec moueat quod idem propheta dicit, Nisi credideritis non intelligetis: quasi cõtrarium sit quod Ioannes ait, Propterea non poterãt credere, quia excæcauit oculos eorum, id est, quia illæ parabolæ ita dicebantur, ut ab eis non possent intelligi. Dicet enim aliquis, Si ut intelligerent credere debebant, quomodo propterea non poterant credere, quia non intelligebãt? Hoc est, quia excæcauit oculos eorũ. Sed quod ait Esaias, Nisi credideritis, nõ intelligetis, de illa intelligentia dictũ est, in qua semp manebitur, rerũ ineffabilium. Cũ aũt dicitur quod credatur, nisi quod dicitur intelligatur, credi non potest. Intelligenda sunt ergo dicta ut credantur quæ dici potuerunt: credenda aũt quæ dici pouerũt, ut intelligantur quæ
XV dici non possunt. Et sine parabolis nõ loquebatur eis. Non quia nihil proprie locutus est, sed quia nullum ferè sermonem explicauit, ubi non aliquid per parabolam significauit: quamuis in eo aliqua & proprie dixerit: ita ut sæpe inueniatur totus sermo eius parabolis explicatus, totus autem proprie dictus nullus inueniatur. Explicatos autem sermones dico, quando ex aliqua occasione rerum incipit loqui quousq; terminet quicquid ad ipsam rem pertineat, & transeat ad aliud. Nonnunquam sanè alius Euangelista contexit, quod alius diuersis temporibus dictum indicat. Non enim omnimodo secundum rerum gestarum ordinem, sed secundum suæ quisq; recordationis facultatem narrationem quam exorsus est
XVI ordinauit. Dicunt ei, etiam: ait illis, Ideo omnis scriba doctus in regno cœlorũ, similis est homini patrifamiliâs, qui profert de thesauro suo noua & uetera. Vtrum ista conclusione exponere uoluit quem dixerit thesaurum in agro absconditum? Quoniam sanctæ scripturæ intelliguntur, quæ nomine duorum testamentorum noui & ueteris concluduntur. D
Quemadmodum apud alium euangelistam gladium bis acutum tali conclusione uidetur exponere. An quia in parabolis ista locutus est? Et quum quæsisset ab eis, utrum intellexissent, responderunt se intellexisse. Fortasse ista similitudine ultima patrisfamiliâs proferentis de thesauro suo noua & uetera, ostendere uoluit eum doctum habendum esse in ecclesia, qui etiam scripturas ueteres parabolis explicatas intellexerit, ab istis nouis accipiens regulas: quia & ista dominus per parabolas enuntiauit, quamuis ipse Christus esset finis illorum, id est, ut in eo illa uetera complerentur: ut si ipse in quo illa complentur & manifestantur, per parabolas adhuc loquitur, donec eius passio uelum discindat, ut nihil sit occultum quod non reueletur: multo magis illa quæ ad commendandam tantam eius salutem tam longe de illo scripta sunt, parabolis operta esse nouerimus: quæ cum Iudæi ad litteram acciperent, noluerunt esse docti in regno cœlorum, neq; trãsire ad Christum, ut auferretur uela
XVII men quod supra cor eorum positum est. Fratres eius Iacobus, & Ioseph, & Simon & Iudas, & sorores eius, nónne omnes apud nos sunt? Vnde ergo huic omnia ista? & scandalizabantur in eo. Fratres apud Iudæos dici solere cognatos usq; adeo probatur, ut non solum ex propinquo generationis gradu sicut sunt filij fratrum & sororum, qui etiam apud nos usitatissime fratres dicuntur, sed etiam auunculus & sororis filius, sicut sibi erant Iacob & Laban fratres appellati inueniantur. Non ergo mirum est dictos esse fratres domini ex materno genere quoscũq; cognatos, cum etiam ex cognatione Ioseph dici potuerint, fratres eius, ab eis qui illum patrem domini esse arbitrabantur.

QVAESTIONVM EX MATTHAEO FINIS.

A

DIVI AVRELII AVGVSTINI HIPPONENSIS EPISCOPI, DE CONSENSU EUANGELISTARUM, Liber primus.

Euangeliorum autoritas. Cap. I

INTER OMNES diuinas autoritates quæ sanctis litteris continentur, Euāgelium merito excellit. Quod enim lex & prophetæ futurum prænuntiauerunt: hoc redditum atq; completum in Euangelio demōstratur. Cuius primi prædicatores apostoli fuerūt, qui dominum ipsum & saluatorem nostrū Iesum Christum etiā præsentem in carne uiderunt. Cuius non solum ea quæ ex ore eius audita uel ab illo sub oculis suis operata, dicta & facta meminerant: uerumetiam quæ priusquā illi per discipulatum adhæserāt, in eius natiuitate, uel infantia, uel pueritia, diuinitus gesta & digna memoria, siue ab ipso, siue à parentibus eius, siue à quibuslibet alijs certissimis indicijs & fidelissimis testimonijs requirere & cognoscere potuerunt: imposito sibi euangelizandi munere, generi humano annuntiare curarūt. Quorum quidam, hoc est, Matthæus & Ioannes, etiam scripta de illo quæ scribenda uisa sunt, libris singulis ediderunt. At ne putaretur, quod attinet ad percipiēdum & prædicandum Euangeliū, interesse aliquid, utrū illi annuntient, qui eundem dominū hic in carne apparentē discipulatu famulante secuti sunt, an hi qui ex illis fideliter cōperta crediderūt, diuina prouidētia procuratū est per spiritumsanctū, ut quibusdā etiam ex illis qui primos apostolos sequebātur, nō solum annuntiandi, uerūetiam scribendi Euangelium tribueretur autoritas. Hi sunt Marcus & Lucas. Cæteri aūt homines qui de domini uel de apostolorū actibus aliqua scribere conati uel ausi sunt, nō tales suis temporibus extiterunt, ut eis fidem
B haberet ecclesia, atq; in autoritatem canonicā sanctorum librorum, eorum scripta reciperet. Nec solū quia illi nō tales erant, quibus narrantibus credi oporteret, sed etiam quia scriptis suis quædā fallaciter indiderunt, quæ catholica atq; apostolica regula fidei & sana doctrina condemnat.

Ordo Euangelistarum. Cap. II

Isti igitur quatuor Euangelistæ uniuerso terrarū orbe notissimi, & ob hoc fortasse quatuor, quoniam quatuor sunt partes orbis terræ, per cuius uniuersitatem Christi ecclesiam dilatari, ipso sui numeri sacramento quodammodo declararunt, hoc ordine scripsisse perhibentur. Primum Matthæus, deinde Marcus, tertio Lucas, ultimo Ioannes. Vnde alius eis fuit ordo cognoscendi atque prædicandi, alius autem scribendi. Ad cognoscendum quippe atque prædicandum, primi utiq; fuerunt qui secuti dominum, in carne præsentem dicentem audierunt, facientemq; uiderunt, atq; ex eius ore ad euangelizandum missi sunt, Sed in conscribendo Euangelio (quod diuinitus ordinatum esse credendum est) ex numero eorum quos ante passionem dominus elegit, primum atq; ultimum locū duo tenuerunt. Primum Matthæus, ultimū Ioannes, ut reliqui duo qui ex illo numero non erant, sed tamen Christum in illis loquentem secuti erant, tanquā filij amplectendi, ac per hoc in loco medio constituti, utroq; ab eis latere munirentur. Horū sanè quatuor solus Matthæus Hebræo scripsisse perhibetur eloquio, cæteri Græco. Et quamuis singuli suum quendā narrandi ordinem tenuisse uideantur: non tamen unusquisq; eorū uelut alterius præcedentis ignarus uoluisse scribere reperitur, uel ignorata prætermisisse quæ scripsisse alius inuenitur: sed sicut unicuiq; inspiratū est, non superfluā cooperationem sui laboris adiunxit. Nam Matthæus suscepisse intelligitur incarnationē domini secundū stirpem regiā, & pleraq; secundū hominū præsentē uitā & facta & dicta eius. Marcus eum subsecutus tanq; pedissequus & breuiator eius uidet. Cū solo quippe Ioanne nihil dixit, solus ipse perpauca, cum solo Luca pauciora, cū Matthæo uero plurima, & multa penè totidē atq; ipsis uerbis, siue cū solo, siue cum cæteris cōsonante. Lucas autē circa sacerdotalē domini stirpē atq; personā, magis occupatus apparet. Nam & ad ipsum Dauid nō regiū stēma secutus ascēdit, sed per eos q reges

non

non fuerũt, exijt ad Nathan filiũ Dauid, q nec ipse rex fuit. Nõ sicut Matthæus q per Salomonem regem descendens, cæteros etiã reges ex ordine prosecutus est, seruans in eis de quo postea loquemur mysticum numerum. C

Varia scribendi ratio euangelistis Caput. III

Dominus enim Iesus Christus unus uerus rex & unus uerus sacerdos, illud ad regendos nos, istud ad expiandos, has duas personas apud antiquos patres singillatim commẽdatas, suam figuram egisse declarauit, Siue titulo illo qui cruci eius superfixus erat, Rex Iudæorum: unde arcano instinctu Pilatus respondit,

Psal. 74 Quod scripsi scripsi, Prædictum quippe erat in psalmis, Ne corrumpas tituli inscriptionem: Siue quod ad personam sacerdotis attinet in eo quòd nos offerre atq; accipere docuit: unde prophetiam de se præmisit dicentem, Tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedech: Multisq; alijs documẽtis diuinarum scripturarum, rex & sacerdos Christus apparet. Hinc & ipse Dauid cuius non frustra crebrius filius dictus est quàm filius Abraæ, & quem communiter tenuerunt Matthæus & Lucas, ille à quo per Salomonem descenderet, iste ad quem per Nathan ascẽderet, quanquam aperte rex fuit, figurauit tamen & sacerdotis personam, quando panes propositionis manducauit, quos non licebat manducare nisi sacerdotibus. Huc accedit quòd solus etiam Lucas Mariam commemorat ab angelo manifestatam cognatam fuisse Helisabet, quæ uxor erat Zachariæ sacerdotis. De quo idem scripsit, quòd eam de filiabus Aaron, hoc est de tribu sacerdotum habebat uxorem. Cum ergo Matthæus circa regis, Lucas circa sacerdotis personam gereret intentionem, utriq; humanitatem Christi maxime commendarunt. Secundum hominem quippe Christus & rex & sacerdos effectus est, cui dedit deus sedem Dauid patris sui, ut regni eius nõ esset finis, & esset ad interpellandum pro nobis mediator dei & hominum homo Christus Iesus. Non autem habuit tanquam breuiatorem coniunctum Lucas, sicut Marcum Matthæus. Et hoc fortasse non sine aliquo sacramento, quia regum est non esse sine comitum obsequio: unde ille qui regiam personam Christi narrandam susceperat, habuit sibi tanquam comitem adiunctum, qui sua uestigia quodammodo sequeretur. Sacerdos autem quoniam in sancta sanctorum solus intrabat, propterea Lucas, cuius circa sacerdotium Christi erat intentio, non habuit tanq; socium subsequentem, qui suam narrationem quodãmodo breuiaret. D

Ioannes diuinitatẽ expressit, Cap. IIII

Tres tamen isti euangelistæ in his rebus maxime diuersati sunt, quas Christus per humanam carnem temporaliter gessit. Porrò autem Ioannes ipsam maxime diuinitatem domini qua patri est æqualis intendit, eamq; præcipue suo euangelio, quantum inter homines sufficere credidit, commendare curauit. Itaq; longe à tribus istis superius fertur, ita ut hos uideas quodammodo in terra cum Christo homine conuersari: illum autem transcendisse nebulam qua tegitur omnis terra, & peruenisse ad liquidum cœlum: unde acie mentis acutissima atq; firmissima uideret, in principio uerbum deum apud deum, per quod facta sunt omnia, & ipsum agnosceret carnem factum, ut habitaret in nobis, & q acceperit carnẽ, non q fuerit mutatus in carnem. Nisi enim carnis assumptio seruata incommutabili diuinitate facta esset, non diceretur, Ego & pater unum sumus. Neque enim pater & caro unum

Ioan. 14 sunt. Et hoc de seipso domini testimonium solus idem Ioannes commemorauit, Et qui me

Ioan. 17 uidet, uidet & patrem, Et, ego in patre, & pater in me est, Et, ut sint unum, sicut & nos unum

Ioan. 5 sumus. Et, quæcunq; pater facit, hæc eadem & filius facit similiter. Et, si qua alia sunt quæ Christi diuinitatem in qua æqualis est patri, recte intelligentibus intiment, penè solus Ioannes in euangelio suo posuit: tanquam de pectore ipsius domini super quod discumbere in eius cõuiuio solitus erat, secretum diuinitatis eius uberius & quodammodo familiarius biberit.

Vitæ duæ. Ca. V

Proinde cum duæ uirtutes propositæ sint animæ humanæ, Vna actiua, altera contemplatiua, Illa qua itur, ista qua peruenitur, Illa qua laboratur ut cor mundetur ad uidendum deum, ista qua uacatur & uidetur deus, Illa est in præceptis exercendæ uitæ huius temporalis, ista in doctrina uitæ illius sempiternæ. Ac per hoc illa operatur, ista requiescit: quia illa est in purgatione peccatorum, ista in lumine purgatorum. Ac per hoc in hac uita mortali, illa est in opere bonæ conuersationis: ista uero magis in fide, & apud perpaucos

A paucos per speculum in ænigmate, & ex parte in aliqua uisione incōmutabilis ueritatis. Hæ duæ uirtutes in duabus uxoribus Iacob figuratæ intelliguntur. De quibus aduersus Faustū Manichæum pro modulo meo, quantum illi operi sufficere uidebatur, disserui. Lia quippe interpretatur laborans, Rachel autem uisus principium. Ex quo intelligi datur, si diligenter aduertas, tres Euangelistas temporalia facta domini & dicta, quæ ad informandos mores uitæ præsentis maxime ualerent, copiosius prosecutos circa illam actiuam uirtutē fuisse uersatos: Ioannem uero facta domini multo pauciora narrātem, dicta uero eius, ea præsertim quæ trinitatis unitatem, & uitæ æternæ felicitatem insinuarent, diligētius & uberius conscribentem, in uirtute cōtemplatiua cōmendanda, suam intētionem prædicationemq; tenuisse.

li.22.ca.25

Vnde mihi uidentur, qui ex Apocalypsi illa quatuor animalia, ad intelligendos quatuor Euangelistas interpretati sunt, probabilius aliquid attendisse, illi qui leonem in Matthæo, hominem in Marco, uitulum in Luca, aquilam in Ioanne intellexerunt: quàm illi qui hominem Matthæo, aquilam Marco, bouem Lucæ, leonem Ioanni tribuerunt. De principijs enim librorum quandam coniecturam capere uoluerunt, nō de tota intentione euangelistarū, quæ magis fuerat perscrutanda. Multo enim cōgruentius ille qui regiam Christi personam maxime cōmendauit, per leonem significatus accipitur: unde & in Apocalypsi cum ipsa tribu regia leo cōmemoratus est, ubi dictum est, Vicit leo de tribu Iuda. Secundū Matthæum enim & magi narrantur uenisse ab oriente ad regem quærendū & adorandum, qui eis per stellam natus apparuit. Et ipse rex Herodes regem Christū formidat infantem, atq; ut eum possit occidere, tot paruulos necat. Quòd aūt per uitulum Lucas significatus sit, propter maximam uictimam sacerdotis, neutri dubitauerunt. Ibi enim à sacerdote Zacharia incipit sermo narrantis. Ibi cognatio Mariæ & Elizabet cōmemoratur. Ibi sacramēta primi sacerdotij in infante Christo impleta narrantur. Et quæcūq; alia possunt diligenter aduerti, quibus appareat Lucas intentionem circa sacerdotis personam habuisse. Marcus ergo, qui
B neq; stirpem regiam neq; sacerdotalem, uel cognationem uel consecrationē narrare uoluit, & tamen in eis uersatus ostenditur quæ homo Christus operatus est, tantum hominis figura in illis quatuor animalibus significatus uidetur. Hæc autē animalia tria, siue leo, siue homo, siue uitulus in terra gradiuntur: unde isti tres Euangelistæ in his maxime occupati sunt, quæ Christus in carne operatus est, & quæ præcepta mortalis uitæ exercendæ carnem portantibus tradidit. At uero Ioannes supra nubila infirmitatis humanæ uelut aquila uolat, & lucem incōmutabilis ueritatis acutissimis atq; firmissimis oculis cordis intuetur.

Leo, homo, bos, aquila. Cap. VI

Super Ioan. tract. 36

Matth. 2

Marci 1

Has domini sanctas quadrigas, quibus per orbem uectus subigit populos leni suo iugo, & sarcinæ leui, quidam uel impia uanitate uel imperita temeritate calumnijs appetunt, ut eis ueracis narrationis derogent fidem, per quos christiana religio disseminata, per mundum tanta fertilitate prouenit, ut homines infideles iam inter seipsos calumnias suas mussitare uix audeant, cōpressi fide gentium & omnium deuotiōe populorum. Verūtamen quia nonnullos adhuc calumniosis disputationibus suis, uel retardant à fide ne credant, uel iam credentes quantum potuerint agitando perturbant: nōnulli aūt fratres salua fide nosse desiderant quid talibus respondeant quæstionibus, uel ad profectum scientiæ suæ, uel ad illorum uaniloquia repellenda: inspirante atq; adiuuāte domino deo nostro, quod utinam & ipsorum saluti prosit, hoc opere demonstrare suscepimus errorem uel temeritatem eorum, qui cōtra euangelij quatuor libros, quos Euāgelistæ quatuor singulos conscripserūt, satis argutas criminationes se proferre arbitrantur: quod ut fiat, quàm nō sibi aduersentur ijdem scriptores quatuor, ostēdendum est. Hoc enim solent quasi palmam suæ uanitatis obijcere, quòd ipsi Euangelistæ inter seipsos dissentiant. Sed illud prius discutiendum est, quod solet nonnullos mouere, cur ipse dominus nihil scripserit, ut alijs de illo scribentibus necesse sit credere. Hoc enim dicunt illi uel maxime pagani, qui dominum ipsum Iesum Christum culpare aut blasphemare non audent: eiq; attribuūt excellentissimam sapientiam, sed tamen tanquam homini: discipulos uero eius dicūt magistro suo amplius tribuisse quàm erat, ut eum

Dominus ipse nihil scripsit. Cap. VII

2. Retract. cap. 16

filium dei dicerent, & uerbū dei per quod facta sunt omnia,& ipsum ac deum patrem unū esse:ac si qua similia sunt in apostolicis litteris,quibus eum cum patre unum deum colendū esse didicimus. Honorandum enim tanq̄ sapientissimum uirum putant,colendum aūt tanquam deum negant.Cum ergo quærunt quare ipse non scripserit,uidētur parati fuisse hoc de illo credere,quod de se ipse scripsisset,non quod alij de illo pro suo arbitrio prædicassent. A quibus quæro cur de quibusdam nobilissimis philosophis suis hoc crediderunt,quod de illis eorum discipuli scriptum memoriæ reliquerunt, cum de se ipsi nihil scripsissent? Nam Pythagoras,quo in illa cōtemplatiua uirtute nihil tunc habuit Græcia clarius,non tantum de se,sed nec de ulla re aliquid scripsisse perhibetur. Socrates autem,quem rursus in actiua, qua mores informantur,omnibus prætulerunt, ita ut testimonio quoque dei sui Apollinis omnium sapientissimum pronuntiatum esse non taceant,Æsopi fabulas pauculis uersibus prosecutus est,uerba & numeros suos adhibens rebus alterius: usq;adeo nihil scribere uoluit,ut hoc se coactum imperio sui dæmonis fecisse dixerit, sicut nobilissimus discipulorum eius Plato cōmemorat.In quo tamen opere maluit alienas quàm suas exornare sententias. Quid igitur causæ est,cur de istis hoc credāt, quod de illis discipuli eorum litteris cōmendarunt, & de Christo nolunt credere quod eius de illo discipuli cōscripserunt? præsertim cum ab eo cæteros homines sapiētia superatos esse fateantur, quamuis eum fateri deum nolint. An uero illi quos isto multo inferiores fuisse nō dubitant,ueraces de se discipulos facere potuerunt,& iste non potuit? Quod si absurdissime dicitur,credant de illo quem sapientem fatentur, non quod ipsi uolunt,sed quod apud eos legunt,qui ea quæ scripserunt ab illo sapiente didicerunt.

De ciuit. dei lib. 8. cap. 2

De eodem. Cap. VIII

Deinde dicant,unde saltem quòd sapientissimus fuerit, nosse uel audire potuerunt? Si fama disseminante,certior ne de illo fama nuntia est,quàm discipuli eius, quibus eum prædicātibus ipsa per totum mūdum fama fragrauit? Postremo famam præferant famæ,& ei famæ de illo credant quæ maior est.Ea quippe fama quæ de catholica ecclesia,quam stupent toto orbe diffusam,mirabili claritate dispergitur,tenues istorum rumores incomparabiliter uincit.Ea porrò fama tam magna,tam celebris est, ut eam timēdo isti trepidas & tepidas contradictiunculas in sinu suo rodāt, iam plus metuentes audiri, quàm nolentes credi filium dei unigenitum, & deum prædicari Christum, per quem facta sunt omnia. Si ergo famam eligunt testem, cur non hanc eligunt, quæ tanta claritate præfulget? Si scripturam,cur non euangelicam,quæ tanta autoritate præpollet? Nos certe hæc de dijs eorum credimus,quæ habet scriptura eorum antiquior,& fama celebrior. Quæ si adorāda sunt,cur ea rident in theatris? Si autem ridenda sunt, plus ridendum est cum adorantur in templis. Restat ut ipsi uelint testes esse de Christo,qui sibi auferūt meritum sciendi quid loquantur,loquendo quod nesciunt. Aut si aliquos libros se habere dicunt,quos eum scripsisse asserunt,prodant eos nobis.Profecto enim utilissimi & saluberrimi sunt,quos, ut ipsi fatentur,uir sapientissimus scripsit.Si autem timent eos proferre,utiq; mali sunt.Porrò si mali sunt,non eos sapientissimus scripsit.Sapientissimum autem Christum fatētur.Non ergo Christus tale aliquid scripsit.

Quidam fingunt Christum scripsisse magica. Cap. IX

Ita uero isti desipiunt,ut in illis libris, quos eum scripsisse existimant, dicant cōtineri eas artes,quibus eum putant illa fecisse miracula, quorum fama ubiq; percrebruit,q̄d existimādo seipsos prodūt quid diligant & quid affectent. Quandoquidē Christū propterea sapientissimū putant fuisse, quia nescio quæ illicita nouerat, quæ non solū disciplina christiana,sed etiam ipsa terrenæ reipub. administratio iure cōdemnat. Et certe qui tales Christi libros legisse se affirmant, cur ipsi nulla talia faciunt, qualia illum de libris talibus fecisse mirantur?

Refellit eosdem Caput X

Quid quòd etiam diuino iudicio sic errant quidam eorum,qui talia Christum scripsisse uel credunt uel credi uolunt, ut eosdem libros ad Petrū & Paulum dicant,tanquam epistolari titulo prænotatos? Et fieri potest,ut siue inimici nominis Christi,siue qui eiusmodi execrabilibus artibus de tam glorioso nomine pondus autoritatis dare se posse putauerunt,talia sub Christi & apostolorū nomine scripserint: in qua fallacissima audacia sic excæcati sunt,ut etiam à pueris, qui adhuc pueriliter in gradu lectorum

A tum christianas litteras norunt, merito rideantur. Cũ enim uellent tale aliquid fingere Chri
stum scripsisse ad discipulos suos, cogitauerunt, ad quos potissimum scribere potuisse facile
crederetur, tanquam ad illos qui ei familiarius adhæsissent, quibus illud quasi secretum di
gne cõmitteretur, & occurrit eis Petrus & Paulus. Credo quòd pluribus locis simul eos cum
illo pictos uiderunt, quia merita Petri & Pauli etiam propter eundem passionis diem cele
brius & solenniter Roma commendat. Sic omnino errare meruerunt, qui Christum & apo
stolos eius non in sanctis codicibus, sed in pictis parietibus quæsierunt. Nec mirum si à pin
gentibus fingentes decepti sunt. Toto enim tempore, quo Christus in carne mortali cum su
is discipulis uixit, nondum erat Paulus discipulus eius, quem post passionem suam, post re
surrectionem, post ascensionem, post missum de cœlis spiritumsanctum, post multorũ Iu
dæorum conuersionem & mirabilem fidem, post lapidationem Stephani diaconi & mar
tyris, cum adhuc Saulus appellaretur, & eos qui in Christum crediderãt, grauiter perseque
retur, de cœlo uocauit, & suum discipulum atq; apostolum fecit. Quomodo igitur potuit li
bros, quos antequàm moreretur eum scripsisse putari uolunt, ad discipulos, tanquam fami
liarissimos, Petrum & Paulum scribere, cum Paulus nondum fuerit discipulus eius?

Illud quoq; attendant qui magicis artibus tanta potuisse, & nomen suum ad populos
in se conuertendos arte ipsa consecrasse delirant, utrum potuerit magicis artibus tãtos pro
phetas diuino spiritu, antequàm in terra nasceretur, implere, qui de illo talia futura prælocu
ti sunt, qualia iam præterita in euangelio legimus, & qualia in orbe terrarum præsentia nũc
uidemus? Neq; eñ si magicis artibus fecit ut coleretur & mortuus, magus erat antequàm
esset natus: cui prophetando uenturo gens una deputata est, cuius reipublicæ tota admini
stratio prophetia esset illius regis uenturi, & ciuitatem cœlestem ex omnibus gentibus con
dituri. Proinde illius Hebrææ gentis ad prophetãdum Christum, sicut dixi, deputatæ
nullus alius deus erat nisi deus unus, deus uerus, qui fecit cœlum & terram & omnia quæ in
B eis sunt, quo offenso sæpe suis hostibus subdebantur. Nunc etiam pro grauissimo scelere oc
cisi Christi, ex ipsa Hierosolyma, quæ erat regni eorum caput, penitus eradicati, & Roma
no imperio subiugati sunt. Solebant autem Romani deos gentium quas subiugabant co
lendos propitiare, & eorum sacra suscipere. Hoc de deo gentis Hebrææ, cum eam uel oppu
gnauerunt uel uicerunt, facere noluerunt. Credo quòd uidebant, si eius dei sacra reciperent,
qui se solũ, deletis etiam simulacris, coli iuberet, dimittẽda esse omnia quæ prius colenda su
sceperant, quorum religionibus imperium suum creuisse arbitrabantur. In quo eos pluri
mum fallacia dæmonum decipiebat: nam utiq; intelligere debebant, occulta dei ueri uolun
tate, penes quem rerum summa potestas est, sibi datum & auctum regnum, nõ illorum de
orũ fauore: qui si aliquid in hac re potestatis habuissent, sues potius protexissent, ne à Ro
manis superarẽtur, aut ipsos eis Romanos edomitos subiugassent. Neq; enim possunt dice
re pietatem ac mores suos à dijs gentium quas uicerunt dilectos & electos. Nunquam hoc
dicent, si primordia sua recolant, facinorosum asylum & Romuli fratricidium. Neque enim
quando asylum constituerunt Remus & Romulus, ut quisq; cuiuslibet sceleris reus eò con
fugisset, inultum haberet commissum, præcepta pœnitentiæ dederunt ad sanandas animas
miserorum: ac non potius collectam timentium manum contra suas ciuitates, quarum le
ges timebant, mercede impunitatis armarunt. Aut quando Romulus fratrem, qui nihil in
eum mali perpetrarat, occidit, iustitiam uindicandi, ac non principatum dominandi cogita
uit. Itá ne istos mores dilexerunt dij hostes suarum ciuitatum, fauendo hostibus earum?
Quinpotius nec illas deserendo presserunt, nec ad istos transeundo eos aliquid adiuuerunt:
quia non habent in potestate regnum dare & auferre: sed deus unus & uerus hoc agit occul
to iudicio: non continuo beatos facturus, quibus terrenum regnum dederit: nec continuo
miseros, quibus ademerit: sed beatos uel miseros propter aliud & aliunde faciens, tempora
lia regna atq; terrena quibus uoluerit, & quandiu uoluerit, secundum prædestinatum ordi
nem seculorum, uel finendo uel donando distribuit.

Contra eosdem. Caput XI

Contra Faustum lib. 12. cap. 45

Aduersus eosdem. Caput XII

Hierosolymam cur deus passus est subuerti Caput XIII

Vnde nec illud possunt dicere, cur ergo deus Hebræorum, quem summum & uerum deum dicitis, non solum Romanos eis non subiugauit, sed nec ipsos Hebræos, ne à Romanis subiugarentur, adiuuit? Præcesserunt enim manifesta peccata eorũ, propter quæ illis hoc euenturum prophetæ tanto ante prædixerant: & maxime quia impio furore Christum occiderũt, in quo peccato aliorũ occultorum peccatorũ meritis excæcati sunt. Et ꝙ illius passio esset gentibus profutura, eadem prophetica cõtestatione prædictum est. Nec alia re magis claruit, illius gentis regnum & templũ & sacerdotium & sacrificium & unctionẽ illam mysticam, quod chrisma græce dicitur, unde Christi nomen elucet, & propter quam reges suos christos ipsa gens appellabat, non fuisse nisi prænũtiando Christo deputata: quàm ꝙ occisi Christi resurrectio posteaq́ cœpit credentibus gentibus prædicari, illa omnia cessauerunt, nescientibus Romanis, per quorũ uictoriam, nescientibus Iudæis, per quorũ subiugationẽ factũ est ut illa omnia cessarẽt. C

De eodem. Caput XIIII

Rem sanè mirabilem, non aduertunt pauci pagani qui remãserunt, deum Hebræorum offensum à uictis, nec receptũ à uictoribus, nunc prædicari & coli ab omnibus gentibus. Ipse est enĩ deus Israel, de quo tãto ante propheta plebẽ dei sic allocutus est, Et qui eruit te, deus Israel uniuersæ terræ uocabitur. (Esaiæ 54) Hoc factum est per nomẽ Christi uenientis ad homines ex semine ipsius Israel, qui nepos fuit Abrahæ, à quo gens cœpit Hebræorũ: nam & ipsi Israel dictum est, In semine tuo benedicẽtur omnes tribus terræ. (2. Retract. cap. 16) Hinc ostẽditur deus Israel deus unus, qui fecit cœlum & terram, & res humanas iuste ac misericorditer curat, ita ut nec præcludat iustitia misericordiã, nec impediat misericordia iustitiam: nõ ꝙ ipse sit uictus in Hebræo populo suo, quia regnũ sacerdotiumq́ eius Romanis expugnandũ delẽdumq́ permisit: quandoquidẽ per Christi euangelium ueri regis & sacerdotis, q̃d illo regno & sacerdotio futurũ præfigurauit, nũc ipse deus Israel ubiq́ delet idola gentium: quæ utiq́ ne delerẽtur, recipere sacra eius Romani noluerũt, sicut receperunt deorum aliarum gentium quas uicerũt. Ita & regnũ sacerdotiumq́ propheticæ gentis abstulit, quia iam qui per eam promittebatur, aduenerat: & Romanum imperium, à quo gens illa uicta est, per Christum regem suo nomini subiugauit, atq́ ad euertẽda idola, propter quorũ honorẽ sacra eius recepta nõ erãt, christianæ fidei robore ac deuotione conuertit. D Puto quia hæc de se futura ut per tot prophetas, & per cuiusdam etiam gẽtis regnum ac sacerdotium prænũtiaretur, non magicis artibus fecit Christus anteq́ esset in hominibus natus: nam & illius iam deleti regni populus ubiq́ dispersus mirabili dei prouidentia, quãuis sine ulla unctione regis sacerdotisq́ remanserit, in quo chrismate Christi nomen apparet, tenet tamen reliquias quarundã obseruationũ suarum. Romana aũt sacra illa de idolorum cultu nec uictus ac subiugatus accepit, ut libros propheticos ad testimonium gerat Christi, ac sic de inimicorum codicibus probetur ueritas prophetati Christi. Quid ergo miseri adhuc Christũ male laudando seipsos indicãt, si aliqua magica sub eius nomine scripta sunt, cum uehemẽter his artibus Christi doctrina inimica sit? Hinc potius intelligant quantũ sit illud nomen, quo addito etiã illi qui contra eius præcepta uiuunt, suas nefarias artes honorare conantur. Sic enim diuersis hominũ erroribus multi etiã uarias hæreses aduersus ueritatẽ sub eius nomine cõdiderunt. Ita sentiunt etiã inimici Christi, ad suadendum quod proferunt cõtra doctrinam Christi, nullum sibi esse pondus autoritatis, si non habeat nomen Christi.

Christũ laudant & dæmones & pagani. Caput XV

Quid ꝙ isti uani Christi laudatores & Christianæ religiõis obliqui obtrectatores, propterea nõ audent blasphemare Christũ: quia quidam philosophi eorum, sicut in libris suis Porphyrius Siculus prodidit, consuluerũt deos suos quid de Christo responderent: illi aũt oraculis suis Christum laudare cõpulsi sunt. Nec mirum, cum & in euangelio legamus eum dæmones fuisse cõfessos. Scriptum est aũt in prophetis nostris, Quoniã dij gentium dæmonia. Ac per hoc isti ne cõtra deorum suorũ respõsa conẽtur, cõtinent blasphemias à Christo & eas in discipulos eius effundũt. Mihi aũt uidetur, ꝙ illi dij gentium, quos philosophi paganorum cõsulere potuerunt, etiã si de discipulis Christi interrogarẽtur, ipsos quoq́ laudare cogerentur.

Apostoli nihil à Christo diuersum docuerunt. Caput XVI

Verũtamen isti ita disputãt, ꝙ hæc euersio templorũ, & damnatio sacrificiorum

A ciorum,& confractio simulacrorū,non per doctrinā Christi fiat,sed per discipulorum eius, quos aliud q̄ ab illo didicerunt docuisse contendunt, ita uolentes Christianā fidem,Christum honorantes laudantesq́,cōuellere: quia utiq; per discipulos Christi & facta & dicta Christi annuntiata sunt,quibus constat religio Christiana adhuc istis iam paucissimis,nec iam oppugnātibus, sed tamē adhuc mussitantibus inimica. Sed si nolunt credere Christū talia docuisse,prophetas legant,qui nō solum superstitiones idolorū euerti præceperunt,uerumetiā Christianis temporibus hanc euersionē futurā prædixerunt. Qui si fefellerunt, cur tanta manifestatione completur? Si uerum dixerunt,cur tantæ diuinitati resistitur?

Dilemma.

De eodem. Caput XVII

Veruntamē diligentius ab istis quærendū est, quemnam putent esse deum Israël, cur eum colendum nō receperint sicut aliarum gentiū deos quas Romanū subegit imperium, præsertim cum eorū sententia sit,omnes deos colendos esse sapienti. Cur ergo à numero cæterorum iste reiectus est? Si plurimū ualet,cur ab eis solus non colitur? Si parum aut nihil ualet,cur contritis eorum simulacris ab omnibus gentibus,solus penè iam colitur? Nunquā huius quæstionis uinculo eximi poterūt,qui cū maiores & minores deos colant, quos deos putant,hunc deum nō colunt,qui præualuit omnibus quos colunt. Si enim magnæ uirtutis est,cur existimatus est improbandus? Si paruæ nulliusue uirtutis est, cur tantū potuit improbatus? Si bonus est,cur à cæteris bonis solus separat? Si malus est,cur à tot bonis unus non superatur? Si uerax est,cur eius præcepta respuūtur? Si mendax est,cur eius prædicta complentur?

Dilemmata.

Romani quur Hebræorum deum solū non receperint. Caput XVIII

Postremo quod uolunt de illo sentiant. Nunquid Romani etiā malos deos colēdos nō putant,qui pallori & febri phana fecerunt? Qui & ἀγαθοὺς dæmones imitandos,& κακοὺς dæmones placandos monēt? Quodlibet ergo de illo existimēt, cur eum solum sibi nec aduocandum nec propitiādum esse duxerūt? Quis est deus iste uel ita ignotus, ut in tam multis dijs solus adhuc non inueniatur,aut ita notus ut à tam multis hominibus iam solus colatur? Nihil ergo restat ut dicāt cur huius dei sacra recipere noluerint, nisi quia

B solum se coli uoluerit,illos autem deos gētium quos isti iam colebant coli prohibuerit. Sed hoc ipsum magis ab eis requirendū est,quem nam uel qualē putent esse istū deum qui noluerit coli deos alios,quibus ista tēpla & simulacra fecerunt,tantumq́ potuerit ut plus ualeret eius uoluntas ad eorum simulacra euertēda,quàm illorum ad eius sacra non recipiēda? Certe sententia illius eorum philosophi proditur,quem sapientissimū omnium hominum etiam oraculo fuisse firmarunt. Socratis enim sententia est,unumquēq; deum sic coli oportere,quomodo se ipse colendū esse præceperit. Proinde istis summa necessitas facta est non colendi deum Hebræorū, quia si alio modo eum colere uellent,quàm se colendum ipse dixisset,nō utiq; illum colerent,sed quod ipsi finxissent. Si autē illo modo uellent quo ipse diceret,alios sibi colendos nō esse cernebant,quos ille coli prohibebat. Ac per hoc respuerunt unius ueri dei cultum,ne multos falsos offenderent:magis arbitrantes sibi obfuturam fuisse istorum iracundiam,quàm illius beneuolentiam profuturam.

Probat uerum deū Cap. XIX

Sed fuerit ista uana necessitas,& ridenda timiditas. Nunc quærimus quid de isto deo sentiant homines,quibus placet omnes deos colendos esse? Si enim iste colendus nō est,quomodo coluntur omnes cum iste non colitur? Si autē colendus est, non omnes colendi sunt,quia nisi solus colatur, iste non colitur. An forte dicturi sunt istum nō esse deum,cum illos deos dicāt,qui sicut nos credimus nihil possunt nisi quod illius iudicio permittuntur: nō ut alicui prosint,sed ut nec lædere ualeant, nisi eos quos ita lædendos esse ille iudicat qui omnia potest? Sicut autem ipsi coguntur fateri,minora certe quàm ille potuerunt. Si enim dij sunt quorum uates consulti ab hominibus, ut non dicam, fefellerunt,proxima tamen priuatis negotijs responderunt:quomodo non est deus,cuius uates non solum ea quæ ad tempus consulebantur congrue responderunt,uerumetiam unde non cōsulebantur de uniuerso genere humano, atq; omnibus gentibus ea tanto ante prædixerunt,quæ nūc & legimus & uidemus? Si enim de illo dicunt quo impleta Sibylla fata cecinit Romanorū,quomodo non est deus qui & Romanos & omnes nationes,in se unum deum per Christi Euangelium credituras, & omnia

patrum suorum simulacra euersuras, sicut prænũtiauit exhibuit? Postremo si illos deos dicunt, qui nũquam ausi sunt per uates suos contra istum deum aliquid dicere, quomodo nõ est deus qui per uates suos istorum simulacra non solum euerti iussit, uerumetiam in omnibus gentibus euersum iri prædixit ab eis, qui illis desertis se unum colere iuberentur, & iussi famularentur? C

Prophetarum prædicta. Cap. XX

Aut legant si possunt, uel aliquam Sibyllarum, uel quemlibet aliorum uatum suorum prædixisse hoc futurum, ut deus Hebræorum, deus Israel ab omnibus gentibus coleretur: & quòd eum cultores aliorum deorum recte antea respuissent: futuras etiã litteras prophetarum eius in autoritate ita sublimi, ut his obtemperãs etiam imperium Romanorum iuberet delere simulacra: monuisse etiam ne talibus præceptis obtemperaretur: legant ista, si possunt, ex aliquibus libris uatum suorum. Omitto enim dicere quòd ea quæ in illorum libris leguntur, pro nostra hoc est christiana religione testimonium dicunt, quod à sanctis angelis, & ab ipsis nostris prophetis audire potuerunt: sicut & præsentem in carne Christum etiam dæmonia coacta sunt confiteri. Sed hæc omitto, quæ cum proferimus, à nostris ficta esse contendunt. Ipsi omnino, ipsi urgendi sunt, ut proferant à uatibus deorum suorum contra deum Hebræorum aliquid prophetatum: sicut nos tot & tãta de libris prophetarum nostrorum contra deos eorum & iussa obseruamus, & prædicta recitamus, & facta monstramus. Quæ illi iam perpauci qui remãserunt, malũt dolere completa, quàm illum deum agnoscere, qui potuit prænuntiare cõplenda, cum in suis dijs falsis, quæ sunt uere dæmonia, nihil aliud pro magno appetant, quàm cum aliquid eorum responsis sibi futurum esse didicerint.

Vnus uerus deus. Caput XXI

Quæ cum ita sint, cur non potius miseri intelligũt illum esse deum uerum, quem sic uident à suorum deorum societate seiunctum, ut quem deum fateri coguntur, qui omnes deos colendos esse profitẽtur, cum cæteris colere non sinantur? Cum ergo simul coli non possint, cur non ille eligitur, qui istos coli uetat, relictis istis qui illum coli non uetant? Aut si uetãt, legatur. Quid enim magis populis eorum in templis eorum debuit recitari, ubi nihil unquam tale personuit? Et utiꝗ prohibitio tam multorum contra unum, ꝗ̃ D unius contra tam multos, notior & potentior esse deberet. Nam si huius dei cultus est impius, inutiles sunt dij, qui homines ab impietate non prohibent. Si uero pius est huius cultus, quoniam in illo præcipitur ne isti colantur, impius est cultus eorum. Si autem tam diffidenter istum coli prohibent, ut plus audere timeant, quàm prohibere audeant, hocipso quis nõ sapiat, quis non sentiat, illum esse potius eligendum, qui istos coli tam publice prohibet, qui eorum simulacra euerti iussit, prædixit, euertit: quàm istos, quos ut ille non colatur, iussisse nescimus, prædixisse non legimus, ualuisse aliquid non uidemus? Rogo respondeant quis est deus iste, qui omnes deos gentium sic persequitur, qui omnia eorum sacra sic prodit, sic extinguit?

Opinio gẽtium de deo nostro. Caput XXII

De ciuit. dei lib. 6 ca. 6. & lib. 7. c. 5

Quid interrogem homines, qui euanuerunt cogitando quis iste sit? Alij dicunt, Saturnus est, credo propter sabbati sanctificationem, quia isti eum diem Saturno tribuerunt. Varro autem ipsorum, quo doctiorem apud se neminem inueniunt, deum Iudæorum Iouem putauit, nihil interesse censens quo nomine nũcupetur, dum eadem res intelligatur, credo illius summitate deterritus. Nam quia nihil superius solent colere Romani quàm Iouem, quod capitolium eorum satis aperteꝗ testatur, eumꝗ regem omnium deorum arbitrantur: cum animaduerteret Iudæos summum deum colere, nihil aliud potuit suspicari quàm Iouem. Sed siue qui Saturnũ, siue qui Iouem deum Iudæorum putant, dicant quando Saturnus prohibere ausus est coli alterum deum, nec ipsum Iouem, qui eum regno expulisse perhibetur, patrem filius? Qui si tanquam potentior & uictor placuit cultoribus suis, Saturnũ uictum expulsumꝗ nõ colant. Sed neꝗ istum coli Iouis prohibuit: & quem uincere potuit, deum tamen esse permisit.

De Ioue & Saturno quid nugati sint pagani. ca. XXIII

Hiere. 32

Geor. 2

Istæ, inquiunt, fabulæ sunt, aut interpretandæ à sapientibus, aut ridendæ. Nos autem Iouem colimus, de quo ait Maro, Iouis omnia plena, id est omnia uiuificãtem spiritum. Merito ergo & Varro Iouem opinatus est coli à Iudæis, quia dicit per prophetam, Cœlũ & terram ego implebo. Quid illud quod idem poẽta dicit, æthera quomodo accipiũt? Sic enim ait, Tum pater omnipotens fœcundis imbribus

A bus æther, Coniugis in greminum lætæ descẽdit. Ætherem quippe nõ spiritum, sed corpus
esse dicunt sublime, quo cœlum super aërem distenditur. An poëtæ conceditur nunc secun/
dum Platonicos, ut nõ corpus sed spiritus, nũc secundum Stoicos loqui, ut corpus sit deus?
Quid igitur in capitolio colunt? Si spiritum, si deniq; ipsum cœlum corporeum, quid illic fa
cit scutum illud Iouis, quod appellant ægida? Nẽpe origo nominis huius ita redditur, quia
Iouem à matre occultatum capra nutriuit: an & hoc poëtæ mentiuntur? Nũquid & capito
lia Romanorum, opera sunt poetarum? Quid sibi autem uult ista nõ poëtica, sed plane mi
mica uarietas, deos secundum philosophos in libris quærere, secundum poëtas in templis
adorare? Sed nunquid etiam Euhemerus poëta fuit, qui & ipsum Iouem & Saturnum pa/
trem eius, & Plutonẽ atq; Neptunũ fratres eius, ita planissime homines fuisse prodit, ut eo
rum cultores gratias magis poëtis agere debeant, quia non ad eos dehonestandos, sed po/
tius ad exornandos multa finxerũt? Quamuis & ipsum Euhemerum ab Ennio poëta in la
tinam linguam esse conuersum Cicero cõmemoret. Nunquid & ipse Cicero poëta fuit, qui
eum, cum quo in Tusculanis disputat, tanquam secretorũ conscium admonet, dicẽs, Si uero
scrutari uetera, & ex eis quæ scriptores Græciæ prodiderunt, eruere coner, ipsi illi maiorum
gentium dij qui habentur, hinc à nobis profecti in cœlũ reperientur. Quære quorũ demon
strẽtur sepulchra in Græcia: reminiscere, quoniam es initiatus, quæ tradãtur mysterijs, tum
deniq; quàm hoc late pateat intelliges. Hic certe istorũ deos homines fuisse satis cõfitetur,
in cœlũ aũt peruenisse beneuole suspicatur: quanq; & hunc honorem opinionis ab homini *De ciuit. dei*
bus eis esse delatum, nõ dubitauit publice dicere, cum de Romulo loqueretur. Qui hanc ur/ *lib. 2. cap. 15*
bem, inquit, condidit, Romulũ ad deos immortales beneuolentia famaq; sustulimus. Quid
igitur mirum est, si hoc fecerunt antiquiores homines de Ioue & Saturno & cæteris, quod
Romani de Romulo, quod deniq; iam recentioribus temporibus etiã de Cæsare facere uo/
luerunt? Quibus & Virgilius adulationẽ carminis addidit, dicẽs, Ecce Dionei processit Cæ/
B saris astrum. Videant ergo ne forte historica ueritas sepulchra falsorum deorum ostendat
in terra: uanitas aũt poëtica stellas eorum nõ figat, sed fingat in cœlo. Neq; enim reuera stel
la illa Iouis est, aut illa Saturni: sed post eorum mortem syderibus ab initio mundi condi/
tis hæc nomina imposuerunt homines, qui illos mortuos quasi deos habere uoluerunt. De
quibus quid tantũ mali castitas, aut quid tãtum boni uoluptas cõmeruit, ut inter astra quæ
cum sole & luna circũeunt, Venus habeat stellam, & Minerua non habeat? Sed fuerit & Ci
cero Academicus incertior quàm poetæ, qui sepulchra deorum cõmemorare ausus est, litte/
risq; mãdare: quãuis hoc non ex opinione propria præsumpserit, sed ex ipsorũ sacrorũ tra
ditione cõmemorauerit. Nũquid & Varro uel tanq; poeta fingit, uel tanq̃ Academicus du
bie ponit, q; dicit talium deorum sacra ex cuiusq; eorũ uita uel morte, qua inter homines ui/
xerunt uel obierunt, esse cõposita. Nũquid & Leon ille sacerdos Ægyptius, poeta uel Acade
micus fuit, qui Macedoni Alexandro, diuersam quidem à Græcorũ opinione istorũ deorũ
originem, uerũtamen ita prodit, ut eos homines fuisse declaret? Sed quid ad nos, si dicant
se Iouem, non hominem mortuũ colere, nec homini mortuo capitolium dedicasse, sed spiri/
tui uiuificãti omnia quo mũdus impletur, & scutũ eius in honorẽ nutricis eius factũ de pel/
le caprina, interpretentur ut uolũt? Quid dicũt de Saturno, qui Saturnũ colunt? Nónne il/ *Aenei. 8*
le est qui primus ab Olympo uenit, Arma Iouis fugiens, & regnis exul adẽptis, Qui genus
indocile & dispersum mõtibus altis, Cõposuit, legesq; dedit, Latiumq; uocari Maluit, his
quoniã latuisset tutus in oris? Nónne ipsum eius simulacrũ, quod cooperto capite fingitur,
quasi latentem indicat? Nónne ipse Italis ostẽdit agriculturã, quod falce demõstrat? Non,
inquiunt: nã tametsi fuerit ille homo & rex quidã, de quo ista narrãtur, nos tamen Saturnũ
interp̃tamur uniuersum tempus, q̊d græcũ etiã uocabulũ eius ostẽdit: uocat enim χρόνος, q̊d
aspiratiõe addita, etiã temporis nomen est: unde & latine Saturnus appellatur, quasi sature
tur annis. Quid iam cum istis agendũ sit nescio, qui conãtes in melius interpretari nomina
& simulacra deorũ suorum, fatentur maiorem deum suum & patrem cæterorũ tempus esse?

Quid enim aliud indicant quàm omnes deos suos temporales esse, quorum patrem ipsum C tempus cõstituunt? Erubuerunt hinc philosophi eorũ recẽtiores Platonici, qui iam christianis temporibus fuerunt: & Saturnũ aliter interpretari conati sunt, dicẽtes appellatũ κρόνον, uelut à satietate intellectus, eo q̃ græce satietas κόρος, intellectus autẽ siue mens νοῦς dicitur. Cui uidetur suffragari & latinũ nomẽ, quasi ex prima latina parte & græca posteriore compositũ, ut diceretur Saturnus, tanq̃ satur, & νοῦς. Viderũt enim quàm esset absurdum, si filius temporis Iupiter haberetur, quem deum æternũ uel putabãt uel putari uolebãt. At uero secundum istam nouellam interpretationẽ, quam ueteres eorum si habuissent, mirũ si Ciceronem Varronemq́ latuisset, Saturni filiũ Iouem dicunt, tanq̃ ab illa summa mẽte profluentem spiritũ, quem uolũt esse uelut animam mũdi huius, omnia cœlestia & terrena corpora implentẽ. Vnde illud Maronis est, quod pauloante cõmemoraui, Iouis omnia plena. Nunquid non, si possent isti sicut ipsam interpretationem, ita etiam superstitionẽ hominum cõmutarẽt: & aut nulla simulacra, aut certe Saturno potius q̃ Ioui capitolia cõstituerent? Neque eñ ullã animã rationalẽ sapientẽ fieri disputãt, nisi participatiõe summæ illius incõmutabilisq́ sapientiæ: non solũ cuiusq́ hominis animã, sed ipsius etiam mũdi, quam dicũt Iouem. Nos uero, esse quandã summam dei sapientiam, cuius participatione fit sapiens quæcunq́ anima fit uere sapiens, non tantum concedimus, uerumetiam maxime prædicamus. Vtrum autem uniuersa ista corporalis moles, quæ mũdus appellatur, habeat quandam animam, uel quasi animam suam, id est rationalem uitam, qua ita regatur sicut unumquodq́ animal, magna atq́ abdita quæstio est: nec affirmari debet ista opinio, nisi comperto q̃ uera sit: nec refelli, nisi comperto q̃ falsa sit. Quid aũt hoc ad homines, etiam si semper eos lateat? Quandoquidem nulla anima fit sapiens uel beata ex alia quacunq́ anima, sed ex illa sola summa atq́ incõmutabili dei sapientia. Romani tamen, qui non Saturno, sed Ioui capitolium condiderunt: uel aliæ nationes, quæ Iouem præcipue supra cæteros deos colendũ esse putauerunt, non hoc quod isti senserunt: qui secũdum istam suam nouam opinionem, D & summas artes, si quicquam in his rebus potestatis habuissent, Saturno potius dedicarẽt: & Mathematicos uel Genethliacos maxime delerent, qui Saturnum, quem sapientum effectorem isti dicerent, maleficum deum inter alia sydera constituerunt. Quæ opinio tantum contra illos in animis humanis præualuit, ut nec nominare illum uelint, senem potius quàm Saturnum appellantes: tam timida superstitione, ut etiam Carthaginenses penè uico suo nomen mutauerint, uicum senis crebrius, quàm uicum Saturni appellantes.

De ciuit. dei lib. 7 cap. 9. & 13

æglo. 3

De ciuit. dei lib. 7. cap. 23

Nõ omnes deos colunt, qui nostrũ reijciunt. Ca. XXIIII

Notum est ergo quid colere conuincantur, & quid colere conentur adoratores simulacrorum. Verum & ab istis nouitijs Saturni interpretatoribus requirẽdum est quid de deo sentiant Hebræorum. Etiam ipsis enim placuit omnes deos cum gentibus colere, cum eos superbos puderet pro peccatorum suorum remissione humiliari sub Christo. Quid ergo sentiunt de deo Israel? Quem si non colunt, non omnes deos colunt: si autem colunt, non colunt sicut se coli iussit: quia & alios colunt, quos coli ille prohibuit. Per eos enim uates ista prohibuit, per quos hæc ipsa, quæ nunc à Christianis eorum simulacra patiuntur, futura prædixit. Siue enim angeli ad illos prophetas missi sunt, qui eis deum omnium creatorem unum uerum deum, cui uniuersa subiecta sunt, & per sensibilium rerum congruam speciem figurate ostenderent, & quemadmodum se coli præciperet, indicarent: siue aliquorum in eis mentes per spiritumsanctum ita sublimatæ sint, ut eo uisu ea uiderent, quo & ipsi angeli uident: constat tamen eos illi deo seruisse, qui alios deos coli prohibuit. Seruisse autem fide pietatis in regno & sacerdotio reipublicæ suæ, & Christum uenturum uerum regem ac sacerdotem significantibus sacris. Porrò autem in dijs gentium, quos isti dum colere uolunt, illum qui cum istis coli non potest, colere nolunt, dicant quid causæ est ut nullus eorum inueniatur qui alterum coli prohibeat, cum eos in diuersis officijs muneribúsque constituant, & rebus ad quemque proprie pertinentibus præsides esse uelint. Si enim Iupiter nõ prohibet Saturnũ coli, quia nõ est ille homo qui illum hominẽ patrem de regno

Christus promissus & exhibitus. Caput XXV

A. regno expulit, sed aut cœli corpus, aut spiritus implens cœlum & terram, & ideo non potest
prohibere coli mẽtem supernã ex qua dicitur emanasse, Si ea ratione nec Saturnus Iouem
coli prohibet, quia non ab eo rebellante superatus est, sicut ille à Ioue nescio quo, cuius ar-
ma fugiens uenit in Italiam, sed fauet prima mens animæ à se genitæ: saltem Vulcanus pro
hiberet coli Martem uxoris adulterum, Hercules Iunonem persecutricem suam. Quæ ista
inter eos est tam fœda consensio, ut nec Diana uirgo casta coli prohibeat, nõ dicam Vene-
rem sed Priapum, Nam si unus homo & uenator & agricola esse uoluerit, seruus erit am-
borum, quibus tamẽ uel uicina templa fabricare erubescit. Sed interpretentur Dianam uir
tutem quam uolunt, interpretentur & Priapum fœcunditatis deum, ita sanè ut in fœtandis
fœminis pudeat Iunonem talem habere adiutorẽ: dicant quod placet, interpretentur quod
sapiunt, dum tamen omnia eorum argumenta perturbet deus Israël. Qui cum illos omnes
coli prohibuerit, & à nullo eorum coli prohibitus sit, eorumq; simulacris & sacris euersio-
nem præceperit, prædixerit, fecerit, satis ostendit illos falsos atq; fallaces, & se esse uerum ac
ueracem deum. Istos autem iam paucos deorum multorum falsorumq; cultores, quis nõ
miretur nolle obtẽperare illi, de quo cum ab eis quæritur, quis nam sit deus, quodlibet opi-
nando respondent: deũ tamen esse negare non audent, quia si negent operibus eius & præ-
dictis atque completis facillime conuincuntur. Neque enim ea dico, quæ liberum sibi putãt
esse non credere, quia ipse in principio fecit cœlum & terram, & omnia quæ in eis sunt, Ne-
que illa nimis antiqua, quòd Enoch transtulit, quòd impios diluuio deleuit, quòd Noë iu-
stum domumq; eius per lignum inde liberauit, Abraæ in hominibus facta eius exordior.
Huic enim facta est per angelicum oraculum manifesta promissio, quam nũc uidemus im-
pleri. Huic quippe dictum est, In semine tuo benedicentur omnes gentes: ex cuius semine
populus Israël, unde uirgo Maria quæ peperit Christum: in quo benedici omnes gẽtes, au-
deant iam negare si possunt. Hæc promissio facta est etiam ad Isaac filiũ Abraæ. Hæc ad
B. Iacob nepotem Abraæ, qui etiã Israël appellatus est: ex quo uniuersus ille populus & pro-
pagatus & nominatus est, ut huius populi deus, appellaretur deus Israël: nõ quòd ipse nõ
sit deus omnium gentium, siue nescientium, siue iam scientium: sed quia in isto populo uo-
luit manifestius apparere uirtutẽ promissorum suorum. Ille enim populus primo in Ægy-
pto multiplicatus, & de illa seruitute per Moysen in multis signis portentisq; liberatus, de-
bellatis plurimis gentibus, terram etiã promissionis accepit, in qua regnauit per reges suos
de tribu Iuda exortos. Qui Iudas unus fuit ex duodecim filijs Israël nepotis Abraæ: atque
inde Iudæi cognominati, multa ipso deo adiuuante fecerunt, multa pro peccatis ipso deo
flagellante perpessi sunt: donec ueniret semen cui promissum est, in quo benedicerentur o-
mnes gentes & patrum suorum simulacra sponte confringerent. Neque enim tem *Diffusa Christi religio. Cap. XXVI*
poribus Christianis, sed tanto ante prædictum est, quod per Christianos impletur: ipsi Iu-
dæi qui remanserunt inimici nominis Christi, de quorum etiam futura perfidia in illis pro- *Hier. 16*
pheticis litteris tacitum non est, ipsi habent & legunt prophetam dicentem, Domine deus
meus & refugium meum in die malorum, ad te gentes uenient ab extremo terræ, & dicent,
Vere mendacia coluerunt patres nostri simulacra, & non est in illis utilitas. Ecce nunc fit, ec-
ce nunc gentes ab extremo terræ ueniunt ad Christum ista dicentes, & simulacra frangen-
tes. Et hoc enim magnum est, quod deus præstitit ecclesiæ suæ ubique diffusæ, ut gens Iu-
dæa merito debellata & dispersa per terras, ne à nobis hæc composita putarentur, codices
prophetarum nostrorum ubique portaret, & inimica fidei nostræ, testis fieret ueritatis no-
stræ. Quomodo ergo discipuli Christi docuerunt quod à Christo non didicerunt, sicut
stulti desipiendo iactitant, ut deorum gẽtilium & simulacrorum superstitio deleretur? Nun
quid & illas prophetias quæ nunc leguntur in codicibus inimicorum Christi, possunt di-
ci finxisse discipuli Christi? Quis enim hæc euertit nisi deus Israël? Ipsi enim populo di-
ctũ est per diuinas uoces factas ad Moysen, Audi Israël, dominus deus tuus unus est: nõ fa
cies tibi idolũ, neq; cuiusq; similitudinẽ, neq; in cœlo sursum, neq; in terra deorsum. Vt aũt
etiam

Deut.7 etiam euertat ista, ubi potestatem acceperit, sic ei præcipitur, Non adorabis deos illorum, C
sed neq; seruies eis: non facias secundum opera ipsorum, sed deponendo depones, & confringendo confringes simulacra eorum. Quis autem dicat Christum atq; Christianos non pertinere ad Israël, cum Israël nepos fuerit Abrææ, cui primo, & deinde Isaac filio eius, & deinde ipsi Israël nepoti eius dictum est, quod iam cõmemoraui, In semine tuo benedicentur omnes gentes? Quod fieri iam uidemus in Christo, cum inde exorta sit illa uirgo, de qua
Esaiæ 7 propheta populi Israël, & dei Israel cecinit dicens, Ecce uirgo concipiet & pariet filium, & uocabunt nomen eius Emanuel. Interpretatur autem Emanuel, nobiscum deus. Deus ergo Israël, qui prohibuit alios deos coli, qui prohibuit idola fabricari, qui præcepit euerti, qui per
Hiere.16 prophetam prædixit gentes ab extremo terræ dicturas, Vere mendacia coluerunt patres nostri, simulacra, in quibus non est utilitas: ipse per Christi nomen & Christianorũ fidem istarum omnium superstitionum euersionem iussit, promisit, exhibuit. Frustra ergo miseri, quia blasphemare Christum etiam à dijs suis, hoc est à dæmonibus nomen Christi metuentibus prohibiti sunt, uolunt ab eo doctrinam istam facere alienam, qua christiani contra idola disputant, easq; omnes falsas religiones ubi potuerint eradicant.

Idolatria subuersa Caput XXVII

De deo Israel respondeant, quem docere ista & iubere, non tantum christianorum, sed & Iudæorum libri testantur: de ipso consulant deos suos: qui Christũ blasphemare prohibuerunt, de deo Israel, si audent, aliqua contumeliosa respõdeant. Sed quos consulant, aut ubi iam consulãt? libros suorum legant. Si deum Israel Iouem putant, sicut Varro scripsit, ut interim secundũ eorum opinionem loquar, cur ergo Ioui non credunt idola esse delenda? Si Saturnũ deum putant, cur eum nõ colunt? Aut cur non sic colũt, quemadmodum se coli per eos uates præcepit, per quos ea quæ prædixit impleuit? Cur ei non credũt simulacra euertenda esse, & alios deos colendos non esse? Si nec Iouis nec Saturnus est, quia si unus eorum esset, contra sacra Iouis & Saturni tanta non dicerent: quis ergo est qui propter deos alios solus ab istis non colitur, & euersis dijs alijs, tam euidenter effecit, ut solus colatur, humiliata omni D
superba altitudine, quæ se aduersus Christum erexerat pro idolis, persequens interficiensq; Christianos? Nunc certe quærunt ubi se abscondant, cum sacrificare uolunt: uel ubi deos ipsos suos recludant, ne à Christianis inueniantur atq; frangantur. Vnde enim hoc, nisi à timore legum atq; regum, per quos deus Israel suam erexit potestatem, iam subditos Chri-
Psal. 71 sti nomini: sicut longe ante promisit, dicens per Prophetam, Et adorabunt eum omnes reges terræ, omnes gentes seruient illi.

Prædicta idolorum reiectio. Caput XXVIII

Nempe iam impletur quod per Prophetam identidem canitur, quòd remissurus esset impiam plebem suam: non quidem totam, quia multi ex Israelitis crediderũt in Christũ, nam inde erant & apostoli eius: & humiliaturus omnem superbum atq; iniuriosum, ut ipse solus exaltaretur: id est, solus & altus & potens hominibus manifestaretur: donec proijcerentur à credentibus idola, & à non credentibus absconderentur, cum eius timore terra confringitur: id est terreni homines timore franguntur, timendo legem uel ipsius, uel eorum, qui credẽtes in eum, gentibusq; regnãtes, talia sacrilegia prohiberent. Hæc enim, quæ ut facilius intelligerentur, breuiter prælocutus sum, propheta sic di-
Esaiæ 2 cit, Et nunc tu domus Iacob, uenite & ambulemus in lucem domini. Remisit enim plebem suam domus Israël, quoniã repleta est, sicut ab initio, regio eorũ augurijs, sicut alienigenarũ, & filij multi alienigenæ nati sunt illis. Repleta est ẽm regio eorum argento & auro, nec erat numerus thesaurorũ illorum. Et repleta est terra equis, nec erat numerus curruum illorũ. Et repleta est terra abominationibus operũ manuum ipsorũ, & adorauerunt ea quæ fecerunt digiti eorum. Et inclinauit se homo, & humiliauit se uir, & nõ remittam illis. Et nunc intrate in petras, & abscondite uos in terra à facie timoris domini, & à maiestate uirtutis eius, cum surrexerit confringere terram. Oculi enim domini excelsi, homo autem humilis: & humiliabitur altitudo hominũ, & exaltabitur dominus solus in illa die. Dies enim domini sabaoth in omnem iniuriosum & superbũ, & supra omnem altum & humiliatũ qui humiliabũtur, & supra omnem cedrum Libani excelsam & elatã, & supra omnem arborẽ Libani Basan,

A & super omnem montē,& super omnē collem altum, & super omnem nauem maris,& su-
per omne spectaculum nauiū decoris.Et humiliabitur & cadet contumelia hominū:& exal
tabitur dominus solus in illa die.Et manibus fabricata omnia abscondēt in speluncis & in
scissuris petrarū & in cauernis terræ à facie timoris domini, & à maiestate uirtutis eius cum
exurrexerit confringere terrā.Illa enim die proijciet homo abominationes aureas & argen-
teas,quæ fecerunt ut adorent superuacanea & noxia:ut intrent in foramina solidæ petræ,&
in scissuras petrarū à facie timoris domini,& à maiestate uirtutis eius,cum exurrexerit com
minuere terram.

Deus Israël quis iuxta Hebræos. Caput XXIX

Quid dicunt de isto deo sabaoth,quod interpretatur deus uirtutum
uel exercituum, quia illi seruiunt uirtutes & exercitus angelorum? Quid dicunt de isto deo
Israël,quia deus est illius populi de quo uenit semen in quo benedicerentur omnes gentes?
Cur solum non colunt,qui omnes deos colendos esse contendunt? Cur ei non credunt qui
alios deos falsos & ostendit & euertit? Audiui quendā eorum dicere,se legisse apud nescio
quem philosophum,ꝙ ex his quæ Iudæi in suis sacramentis agerent,intellexisset quem de-
um colerent,Præpositum,inquit,istorū elemētorum,quibus iste uisibilis & corporeus mun
dus extructus est,Cum in scripturis sanctis prophetarū eius aperte ostēdatur,illum deum
colendum præceptū esse populo Israël,qui fecit cœlum & terrā, & à quo est omnis uera sa-
piētia.Sed quid opus est hinc diutius disputare,cū ad id quod ago sufficiat, quod illi quali
bet præsumptione opinantur de illo deo,quem deū esse negare nō possunt.Si enim præpo
situs est elementorum quibus mundus iste cōsistit,cur non ipse potius colitur,quàm Neptunus
qui solius maris præpositus est? Quàm deniq; Syluanus qui solorum agrorum atq; sylua-
rum? Quàm sol qui solius diei uel etiā uniuersi cœlestis caloris? Quàm luna,quæ solius no
ctis,uel etiam humoris potestate præfulget? Quàm Iuno,quæ solum aërem tenere perhibe
tur? Certe enim isti partium præpositi, quicūq; sunt,necesse est ut sub illo sint qui omnium
elementorū & uniuersæ huius molis præposituram gerit. At iste illos omnes coli prohibet,
B Cur ergo isti cōtra præceptum maioris illorū,nō solum eos colere uolunt, sed propter istos
illū nolunt? Adhuc non inueniūt quid de isto deo Israël constanter liquidoq; pronuntient.
Nec unquam inueniēt,donec eum inueniant deum solum uerum à quo creata sunt omnia.

Christus ubiq; prædicatus.ca. XXX

Proinde quidā Lucanus magnus eorū in carmine declamator,credo & ipse diu quæ-
rens,siue per suas cogitationes,siue per suorum libros,quisnam esset Iudæorū deus, & quia
non pie quærebat,nō inueniens,maluit tamen incertum deū quem non inueniebat, quàm nul-
lum deum dicere, cuius tam magna documenta sentiebat. Ait enim,Et dedita sacris incerti
Iudæa dei.Et nōdum deus iste sanctus & uerus deus Israël, nondū per Christi nomen tan
ta in omnibus gentibus fecerat,quanta usq; in hodiernum diem post Lucani tēpora conse-
cuta sunt.Nūc uero quis tam durus nō flectatur? quis tam tepidus nō ignescat,cum imple- *Psal.18*
tur quod scriptū est,Quia nō est qui se abscondat à calore eius? quando iam clarissima luce
manifestātur quæ in eodē psalmo unde uersiculū istum cōmemoraui tanto ante prædicta
sunt.Cœlorū enim nomine apostoli Christi significati sunt,quòd in eis deus præsideret,ut
Euangeliū annuntiaret.Iam ergo cœli enarrauerūt gloriā dei,& opera manuū eius annun-
tiauit firmamentū.Dies diei eructauit uerbū & nox nocti annūtiauit scientiā.Iam nō sunt
loquelæ neq; sermones quorū non audiantur uoces eorum. Iam in omnem terrā exiuit so-
nus eorum,& in fines orbis terræ uerba eorum.Iam in sole,hoc est,in manifestatiōe posuit
tabernaculum suum,quod est ecclesia ipsius.Quia ut hoc faceret,ipse sicut ibi sequitur,Tan
quam sponsus processit de thalamo suo , id est, coniugatum uerbum carni humanæ pro-
cessit de utero uirginali . Iam exultauit ut gigas & cucurrit uiam . Iam à summo cœli facta
est egressio eius , & recursus eius usque ad summum cœli . Et ideo rectissime sequitur uer-
sus quem pauloante commemoraui , Et non est qui se abscondat à calore eius . Et adhuc
isti fragiles cōtradictiunculas garrientes,eligunt magis isto igne sicut stipula in cinerem uer
ti,quàm sicut aurum à sorde purgari,cum & deorū falsorum iam fallacia monumēta frustrata
sint,& illius incerti dei ueracia promissa certa iam facta sint. Desinant ergo dicere mali
laudatores

De morte & gloria Christi prophetia. Cap. XXXI

laudatores Christi, qui nolunt esse Christiani, ꝙ Christus non docuerit deos eorum dese- C
ri,& simulacra cófringi. Deus enim Israël,de quo prædictum est, ꝙ deus uniuersæ terræ uo
cabitur,& deus uniuersæ terræ iam uocatur: hoc per prophetas futurum prædixit, hoc per
Christū cógruo tempore impleuit. Certe enim si iam deus Israël,deus uniuersæ terræ uoca-
tur,necesse est ut fiat q̄d iussit,quādo qui iussit innotuit. Quia uero per Christum & in Chri
sto innotuit, ut ecclesia eius per orbē diffunderetur, & per ipsam deus Israël uniuersæ terræ
uocaretur,paulo superius apud eundē prophetam legāt qui uolunt,imò & à me cōmemore
tur. Neq; enim ita lōgum est, ut oporteat prætermitti. Dicūtur enim multa de præsentia &
humilitate & passione Christi,& corpore eius cui caput est, id est de ecclesia eius,cum appel
latur tanquam sterilis quæ non pariebat. Per multos enim annos ecclesia,quæ futura erat in
omnibus gētibus in filijs suis,hoc est,in sanctis suis, nō apparuit,nōdum Christo annūtia-
to per Euangelistas, eis quibus nō est annūtiatus per prophetas: & dicitur,plures filios de-
sertæ futuros,quàm eius quæ habet uirū,cum uiri nomine significata est lex uel rex,quē ac-
cepit primus populus Israël: nec acceperāt gentes legem eo tempore,quo prophetæ loque-
bātur: neq; rex christianorū apparuerat adhuc gētibus,ex quibus tamen gentibus lōge fer-
tilior & numerosior sanctorum multitudo prouenit. Ita ergo dicit Esaias,incipiens ab hu-
manitate Christi,& se postea cōuertens ad alloquēdum ecclesiam,usq; ad eum uersum quē
Esaiæ.52 cōmemorauimus,ubi ait, Et qui eruit te, ipse deus Israël uniuersæ terræ uocabitur. Ecce,in-
quit,in intellectu erit puer meus,& exaltabitur & honorificabitur uehementer. Quomodo
multi mirabūtur super te,sic tamē & inhonesta uidebitur ab omnibus species tua,& honor
ab hominibus. Ita enim mirabūtur gentes multæ super eum, & cōtinebunt reges os suum,
Esa.53 Quoniam quibus nō est nūtiatum de illo, uidebūt: & qui nō audierūt,intelligēt. Domine
quis credidit auditui nostro, & brachium domini cui reuelatū est? Nūtiauimus coram illo
ut puer,ut radix in terra sitienti:nō est species illi neq; honor. Et uidimus illum,& nō habuit
speciem neq; decorem: sed uultus eius abiectus & deformis,positio eius ab omnibus homi D
nibus homo in flagella, & qui sciat ferre infirmitates: propter quod & auertit se: facies eius
iniuriata est,nec magni æstimata est. Hic infirmitates nostras portat,& pro nobis in dolori
bus est. Et nos existimauimus illum in doloribus esse,& in plaga & in pœna. Ipse autē uul-
neratus est propter peccata nostra, & infirmatus est propter iniquitates nostras. Eruditio
pacis nostræ in eum,liuore eius sanati sumus. Omnes ut oues errauimus,& dominus tradi-
dit illum pro peccatis nostris. Et ipse quoniam male tractatus est, non aperuit os: ut ouis
ad immolādum ductus est,& ut agnus ante eum qui se tōderet,fuit sine uoce,sic nō aperuit
os suum. In humilitate sublatū est iudicium eius. Generationem eius quis enarrabit? Quo-
niam tolletur de terra uita eius,ab iniquitatibus populi mei ductus est ad mortem. Dabo
ergo malos propter sepulturam eius,& diuites propter mortem eius,ob hoc ꝙ iniquitatem
nō fecerit, nec dolū in ore suo. Dominus uult purgare illum de plaga. Si dederitis uos ob de
licta uestra animam uestram,uidebitis semen lōgissimæ uitæ. Et uult dominus auferre à do
loribus animam eius,ostēdere illi lucē, & figurare per sensum. Iustificare iustū bene seruien-
tem pluribus,& peccata illorum ipse sustinebit. Propterea ipse hæreditabit cōplures,& for-
tium partietur spolia. Propter quod tradita est ad mortem anima eius,& inter iniquos æsti
Esaiæ 54 mata est:& ipse peccata multorum sustinuit,& propter iniquitates eorum traditus est. Dele
ctare sterilis quæ nō paris,exulta & clama quæ nō parturis,quia multi filij desertæ magis q̄
eius quæ habet uirum. Dixit enim dominus, Dilata locū tabernaculi tui,& caulas tuas con-
fige,nō est quod parcas: porrige lōgius funiculos,& palos ualidos cōstitue. Etiam atq; etiā
in dexteram atq; sinistram partem extende. Semen enim tuum hæreditabit gentes,& ciui-
tates quæ desertæ erāt,inhabitabis: nō est quod metuas. Præualebis enim,nec erubescas ꝙ
detestabilis fueris. Confusionem enim in perpetuum obliuisceris,ignominiæ uiduitatis tuæ
nō eris memor:quoniam ego sum dominus qui facio te,dominus nomen ei: & qui eruit te,
ipse deus Israël,deus uniuersæ terræ uocabitur. Quid cōtra hanc euidentiā expressionemq;
rerum

A rerum & prædictarum & impletarum dici potest? Si de Christi diuinitate discipulos eius
putant esse mentitos, nunquid de Christi passione dubitabunt? Resurrexisse non solét cre/
dere. At illa omnia ab hominibus humana perpessum etiam libenter credunt, quia homi/
nem tantummodo credi uolunt. Ille itaq; sicut ouis ad immolandum ductus, ille inter ini/
quos deputatus, ille uulneratus propter peccata nostra: cuius liuore sanati sumus: cuius faci
es iniuriata est, nec magni æstimata, palmis cæsa, & sputis illita: cuius deformis in cruce po/
sitio: ille ab iniquitatibus populi Israel ductus ad mortem: ille qui non habebat speciem ne
que decorem, quando colaphis percutiebatur, quando spinis coronabatur, quādo pendēs
irridebatur: ille qui sicut agnus coram tondente non habebat uocem, sic non aperuit os
suum, cum ei diceretur ab insultantibus, Prophetiza nobis Christe. Nempe iam exaltatus
est, iam honorificatus est uehemēter. Nempe iam mirantur gentes multæ super eum. Iam
continuerunt reges os suum, qui aduersus Christianos leges sæuissimas promulgabant.
Nempe quibus non est nuntiatum de illo, iam uident, & qui non audierunt iam intelligūt.
Quoniam gentes quibus non nuntiauerunt prophetæ, magis ipsæ uident quàm uera nun/
tiata sint per prophetas. Et qui non audierunt ipsum Esaiam loquētem, iam in litteris eius
de quo ista sit locutus intelligunt. Nam & in ipsa gente Iudæorū quis credidit auditui pro/
phetarum: aut brachium dn̄i, quod est Christus ipse qui per eos annuntiabatur, cui reuela
tum est, quando manibus suis ea scelera in Christo admittebant, quæ futura prædixerant
prophetæ quos habebant? Nempe iam hæreditate possidet multos, & fortiū partitur spo/
lia, cum ea quæ diabolus & dæmones possidebát, per ecclesiarum suarum fabricas, & quos
libet necessarios usus illis expulsis proditisq; distribuit. Quid ergo ad hoc dicunt

Contra Paganorū rationes. Cap. XXXII.

peruersi laudatores Christi & Christianorum obtrectatores? Nunquid ut ista per prophe
tas tanto ante prædicerentur, Christus magicis artibus fecit, aut discipuli eius ista finxerūt?
Nunquid ut dilatetur ecclesia diffusa per gentes quondam sterilis, nunc in pluribus filijs q̄
B illa synagoga quæ legem siue regem tanquam uirum acceperat? Nunquid ut sic dilataret
locum tabernaculi sui omnes nationes & linguas occupans: ut longius quàm Romani im/
perij iura tenduntur, usque in Persas & Indos aliasq; barbaras gentes funiculos porrigat:
ut in dexteram per ueros Christianos, & in sinistram per fictos Christianos in tam multis
populis nomen eius extendatur: ut semen eius hæreditet gentes: ut ciuitates quæ à uero dei
cultu & à uera religione desertæ fuerant, iam nunc inhabitet: ut non timuerit hominum mi
nas & furias, quando in sanguine martyrum tanquam honore purpureo uestiebatur: ut
præualeret tā multis tāq; uehemētibus & potentibus persecutoribus suis: ut nō erubesceret
quòd detestabilis fuerit, quando magnum erat crimen fieri uel esse Christianum: ut confu/
sionem in perpetuum obliuiscatur, quia ubi abundauerat peccatum, superabūdauit & gra/
tia: ut ignominiæ uiduitatis suæ memor non sit, quia paululum derelicta & opprobrijs ob/
iecta, tam eminenti gloria refloresciit? Nunquid postremo ut dominus qui fecit eam, & à
dominatu diaboli & dæmonum eruit eam, ipse deus Israel uniuersæ terræ iam uocetur, di
scipuli Christi finxerunt, quod prophetæ quorum libri nūc in manibus inimicorum Chri/
sti habentur, tam longe antequam Christus filius hominis fieret prædixerunt? Hinc ergo
intelligant, quod ne tardissimis quidem atque obtusissimis obscurum dubiumúe relinqui/
tur, Hinc inquam intelligāt Christi peruersi laudatores & Christianæ religionis execrato/
res, etiam Christi discipulos contra deos eorum ea didicisse atq; docuisse quæ doctrina cō/
tinet Christi: quia deus Israel qui hæc omnia quæ isti colere uolunt, abominanda atq; euer
tenda in libris prophetarum præcepisse inuenitur, ipse deus uniuersæ terræ, sicut ante pro/
misit, per Christum, & Christi ecclesia iam uocatur. Si enim Christum mira demētia suspi
cantur deos eorum coluisse, ac per hos eum tanta potuisse: nunquid deus Israel deos eorū
coluit, qui de se per omnes gentes colendo & de illis abominandis atq; euertēdis per Chri
stum quod promisit impleuit? Vbi sunt dei eorum? ubi uaticinia phanaticorum, & diuina
tiones pythonum? ubi auguria uel auspicia uel haruspicia uel oracula dæmonum? Cur nō

pro

profertur ex istiusmodi antiquis libris admonitum aliquid & prædictum contra Christianam fidem, & contra prophetarum nostrorum expressam iam omnibus gẽtibus tam perspicuam ueritatem? Offendimus, inquiunt, deos nostros & deseruerunt nos, Ideo aduersus nos Christiani præualuerunt, & humanarum rerum felicitas defessa ac diminuta dilabitur. Hoc sibi certe per Christianos fuisse euẽturum, legant ex libris uatum suorum. Sed ea legant, ubi si non Christus, quia eum deorum suorum uolunt fuisse cultorem, saltẽ deus Israel improbatus & detestatus sit, quem constat istorum euersorem. Sed nunquam hæc proferent, nisi quomodo forte confinxerint. Quod cum protulerint apparebit, eoipso certe, ꝙ tanta res tam ignota profertur, quæ utique debuit antequam hoc quod prædictum est accidisset, in deorum templis omnium gentium recitari, ut præstruerentur & præmonerentur qui nolũt esse Christiani. C

Scenicorũ ludorũ interitus, Caput XXXIII

Deinde quòd de felicitatis rerum humanarum diminutione per Christiana tempora conqueruntur, si libros philosophorum suorum legant, ea reprehendentium quæ nunc eis etiam recusantibus & murmurãtibus subtrahuntur, tum uero magnam laudem reperient temporum Christianorum. Quid enim eis minuitur felicitatis, nisi quod pessime luxurioseq́ abutebantur in magnam creatoris iniuriam? Nisi forte hinc sint tempora mala, quia per omnes penè ciuitates cadunt theatra, caueæ turpitudinum & publicæ professiones flagitiosorum, cadunt & fora uel mœnia in quibus dæmonia colebantur. Vnde enim cadũt nisi inopia rerum, quarum lasciuo & sacrilego usu cõstructa sunt? Nónne Cicero eorum cum Roscium quendam laudaret Histrionem: ita peritum dixit, ut solus esset dignus, qui in scenam deberet intrare: ita uirum bonum, ut solus esset dignus, qui eò non deberet accedere? quid aliud apertissime ostendens, nisi illam scenam esse tam turpem, ut tanto minus ibi esse homo debeat, quanto fuerit magis uir bonus: & tamen dij eorum tali dedecore placabantur, quale à uiris bonis remouendum esse censebat. Est etiam hinc eiusdem ipsius Ciceronis aperta confessio, ubi ait sibi Floram matrem, ludorum celebritate placandam, In quibus ludis tanta exhiberi turpitudo consueuit, ut in eorum comparatione cæteri honesti sint, à quibus tamen etiam ipsis agendis uiri boni prohibentur. Quæ ista est Flora mater, qualis dea est, quã celebrior & habenis effusioribus laxata conciliat & propitiat turpitudo? Quanto iam honestius in scenam Roscius intrabat, quàm Cicero deam talem colebat? Si diminuta rerum copia quæ in hæc celebranda funduntur, dij gentium offenduntur, apparet quales sint qui talibus delectantur. Si aũt ipsi irati ista minuunt, utilius irascuntur quàm placantur. Quapropter aut philosophos suos arguant, qui talia in luxuriosis hominibus reprehenderunt: aut deos suos frangant, qui talia de suis cultoribus exegerunt, si tamen iam inueniunt uel quos frangant uel quos abscondãt: Christianorum uero temporibus defectum rerum secundarũ quibus in turpia & noxia defluebant, blasphemãdo imputare desistant, ne magis nos unde amplius Christi potestas laudetur admoneant. D

Epilogus superiorũ Ca. XXXIIII

Multa hinc dicerem, nisi me iam librum istum concludere, atq; ad propositam intentionem redire, suscepti operis necessitas cogeret. Cum enim euangelicas quæstiones, ubi uidẽtur quibusdam quatuor euangelistæ non inter se cõstare, soluere aggrederer, ut potui expositis intentionibus singulorum, primo mihi discutiendum occurrit, ꝙ nonnulli quærere solent, cur ipsius Christi nulla scripta proferamus. Ita enim uolũt & ipsum credi, nescio quid aliud scripsisse quod diligunt, nihilq; sensisse contra deos suos, sed eos potius magico ritu coluisse: & discipulos eius non solum de illo fuisse mẽtitos, dicendo illum deum per quem facta sunt omnia, cum aliud nihil quàm homo fuerit, quamuis excellentissimæ sapientiæ: uerumetiam de dijs eorum non hoc docuisse, quod ab illo didicissent. Vnde factum est ut eos de deo Israel potius urgeremus, qui per ecclesiam Christianorum ab omnibus gentibus colitur, & istorum sacrilegas uanitates ubiq; iã euertit, sicut per prophetas suos tanto ante prædixit, & per Christi nomen in quo benedici omnes gentes promiserat, ea quæ prædixit impleuit. Ex quo intelligere debent, nec Christũ aliud de dijs eorum uel nosse uel docere potuisse, quàm deus Israel per prophetas suos iussit

A sit atq; prædixit, per quos ipsum Christum promisit & misit, In cuius nomine secundum pollicitationem quam patribus fecit cum benedicerentur omnes gentes, factum est ut & ipse deus Israel, deus uniuersæ terræ uocaretur. Nec discipulos eius à sui magistri doctrina deuiasse, cum deos gentium coli prohibuerint, ne uel insensatis simulacris supplicaremus, uel societatem cum dæmonijs haberemus, uel creaturæ potius quàm creatori religionis obsequio seruiremus. Quapropter cum sit ipse Christus sapientia dei per quem creata sunt omnia, Cumq; nullæ mentes rationabiles siue angelorum siue hominum nisi participatione ipsius sapientes fiant, cui per spiritumsanctum, per quem charitas in cordibus nostris diffunditur inhæremus, quæ trinitas unus deus est: consultum est diuina prouidentia mortalibus, quorum temporalis uita in rebus orietibus & occidentibus occupata tenebatur, ut eadem ipsa dei sapientia ad unitatem personæ suæ homine assumpto, in quo temporaliter nasceretur, uiueret, moreretur, resurgeret: congrua saluti nostræ dicendo & faciendo, patiendo & sustinendo, fieret & deorsum hominibus exemplum redeūdi, & eis qui sursum sunt angelis exemplum manendi. Nisi enim & in animæ rationalis natura temporaliter aliquid oriretur, id est inciperet esse quod non erat, nunquam ex uita pessima & stulta ad sapientem atq; optimam perueniret. Ac per hoc cum rebus æternis, contemplantium ueritas perfruatur, rebus autem ortis fides credentium debeatur, purgatur homo per rerum temporalium fidem ut æternarum percipiat ueritatem. Nam & quidam eorum nobilissimus philosophus Plato, in eo libro quem Timæum uocant, sic ait, Quantum ad id quod ortum est æternitas ualet, tantum ad fidem & ueritas. Duo illa sursum sunt, æternitas & ueritas: duo ista deorsum, quod ortum est, & fides. Vt ergo ab imis ad summa reuocemur, atque id quod ortum est recipiat æternitatem, per fidem ueniendum est ad ueritatem. Et quia omnia quæ in contrarium pergunt, per aliquod medium reducuntur, ab æterna iustitia temporalis iniquitas nos alienabat. Opus ergo erat media iustitia temporali, quæ mediętas temporalis esset de imis mixta & summis, atq; ita se nec abrumpens à summis & cōtemperās imis, ima redderet summis. Ideo Christus mediator dei & hominum dictus est inter deum immortalem & hominem mortalem, deus & homo, reconcilians hominē deo, manens id quod erat, factus quod non erat. Ipse est nobis fides in rebus ortis, qui est ueritas in æternis. Hoc magnum & inenarrabile sacramentum, hoc regnum & sacerdotium antiquis per prophetiam reuelabatur, posteris eorum per euangelium prædicatur, Oportebat enim ut aliquando in omnibus gentibus redderetur, quod diu per unam gentem probmittebatur. Proinde qui prophetas ante descensionem suam præmisit, ipse & apostolos post ascensionem suam misit. Omnibus autem discipulis suis per hominem quem assumpsit, tanquam membris sui corporis caput est. Itaque cum illi scripserunt quæ ille ostendit & dixit, nequaquam dicendum est q; ipse non scripserit: quandoquidem membra eius id operata sunt, quod dictāte capite cognouerunt. Quicquid enim ille de suis factis & dictis nos legere uoluit. Hoc scribendum illis tanquam suis manibus imperauit. Hoc unitatis cōsortium & in diuersis officijs concordium membrorum sub uno capite ministerium, quisqs intellexerit, non aliter accipiet quod narrantibus discipulis Christi in euangelio legerit, q; si ipsam manum domini quam in corpore gestabat scribentem conspexerit. Quamobrem illa potius iam uideamus qualia sint, quæ putant euangelistas sibimet scripsisse contraria, quod parum intelligentibus uideri potest: ut his quæstionibus dissolutis, ex hoc quoque appareat, illius capitis membra, non solum idem sentiendo, uerūetiam conuenientia scribendo, in corporis ipsius unitate germanam seruasse concordiam.

Dei patris, Christi spiritus sancti, & euangelistarum cōsensus, C. XXXV

Plato in Timæo

B

PRIMI LIBRI FINIS.

DIVI AVRELII AVGVSTINI HIPPONENSIS EPISCOPI,

De consensu Euangelistarum Liber secundus.

PROLOGVS.

VONIAM sermone nō breui & admodum necessario, quem libro uno complexi sumus, refutauimus eorum uanitatem qui discipulos Christi euangelium conscribentes, ideo contemnendos putant, quia ipsius Christi quem licet non ut deum, tamen ut hominem sapientia longe præ cæteris excellentem honorandum esse non dubitant, nulla scripta proferuntur à nobis, & eū talia scripsisse uideri uolunt, qualia peruersi diligunt, nō qualibus lectis & creditis à peruersitate corrigi possunt, Nunc iam uideamus ea quæ quatuor euangelistæ de Christo scripserunt, quemadmodū sibi atq; inter se congruant: ne quid ex hoc in fide Christiana offendiculi patiantur, qui curiosiores quàm capaciores sunt, ꝙ non utcunq; perlectis, sed quasi diligentius perscrutatis euangelicis libris, inconuenientia quædam & repugnantia se deprehendisse existimantes, magis ea contentiose obiectanda quàm prudenter consideranda esse arbitrantur. C

Ioseph quur pater Christi dictus, Caput I

Matthæus euangelista sic orsus est, Liber generationis Iesu Christi, filij Dauid, filij Abraham, Quo exordio suo satis ostendit generationem Christi secundum carnem se suscepisse narrandam. Secundum hanc enim Christus filius hominis est, quod etiam seipse sæpissime appellat, commendans nobis quid misericorditer dignatus sit esse pro nobis. Nā illa superna & æterna generatio, secundum quam filius dei unigenitus est ante omnem creaturam, quia omnia per ipsum facta sunt, ita ineffabilis est, ut de illa dictum à propheta intelligatur, Generationem eius quis enarrabit? Exequitur ergo humanam generationem Christi Matthæus, ab Abraham generatores commemorans, quos perducit ad Ioseph uirum Mariæ de qua natus est Iesus. Neq; enim fas erat ut ob hoc eum à coniugio Mariæ separandum putaret, quòd non ex eius concubitu, sed uirgo peperit Christum. Hoc enim exemplo magnifice insinuatur fidelibus coniugatis etiam seruata pari consensu continentia, posse permanere uocariq; coniugium, non permixto corporis sexu, sed custodito mentis affectu: præsertim quia nasci eis etiam filius potuit sine ullo complexu carnali, qui propter solos gignendos filios adhibendus est. Neq; enim propterea non erat appellādus Ioseph pater Christi, quia non eum concūbendo genuerat, quandoquidem recte pater esset etiam eius quem non ex sua coniuge procreatum, aliunde adoptasset. Putabatur quidem Christus etiam aliter filius Ioseph, tanquam ex eius omnino carne progenitus, sed ab eis hoc putabatur, quos Mariæ latebat uirginitas, Nam Lucas ait, Et ipse Iesus erat incipiens quasi annorum triginta, ut putabatur filius Ioseph. Qui tamen Lucas non eius parentem solam Mariam, sed ambos parentes eius appellare minime dubitauit, ubi ait, Puer autem crescebat & confortabatur plenus sapientia, & gratia dei erat in illo. Et ibant parentes eius per omnes annos in Hierusalem in die solenni paschæ. Sed ne quisquam hic parentes consanguineos potius Mariæ cum ipsa matre eius intelligendos putet, quid ad illud respondebit, quod ipse item Lucas superius dixit, Et erat pater eius & mater mirantes super his quæ dicebantur de illo? Cum igitur ipse narret, non ex concubitu Ioseph, sed ex Maria uirginе natum Christum, unde eum patrem eius appellat: nisi quia & uirum Mariæ recte intelligimus sine commixtione carnis, ipsa copulatione coniugij: & ob hoc etiam Christi patrem multo coniunctius qui ex eius coniuge natus sit, quàm si ei esset aliunde adoptatus? Vnde manifestum est, illud quod ait, Vt putabatur filius Ioseph, propter illos dixisse, qui eum ex Ioseph, sicut alij homines nascūtur, natum arbitrantur.

Esa. 53

D

Christus ex utroq; genere, Caput II

Ac per hoc si demonstrare aliquis posset Mariam ex Dauid nullam consanguinitatis originem ducere, sat erat secūdum istam rationem accipere Christum filium Dauid, qua ratione etiam Ioseph pater

A pater eius recte appellatus est. Quanto magis cum euidenter dicat apostolus Paulus, ex
semine Dauid secundum carnem Christum, ipsam quoque Mariam de stirpe Dauid ali
quam cōsanguinitatem duxisse, dubitare utiq; nō debemus, Cuius fœminæ quoniam nec
sacerdotale genus tacetur, insinuante Luca, quòd cognata eius esset Helisabet, quam dicit
de filiabus Aaron, firmissime tenēdum est, carnem Christi ex utroq; genere propagatam,
& regum scilicet & sacerdotum, in quibus personis apud illum populum Hebræorum etiā
mystica unctio figurabatur, id est chrisma, unde Christi nomē elucet, tanto ante etiam ista
euidentissima significatione prænuntiatum. Quos autem mouet, quòd alios *Ioseph duos patres habuit*, Cap. III
progenitores Matthæus enumerat, descēdens à Dauid usq; ad Ioseph, alios autem Lucas
ascendens à Ioseph usq; ad Dauid: facile est, ut aduertant duos patres habere potuisse Io- 2. Retract. cap. 7
seph, unum à quo genitus, alterū à quo fuerit adoptatus. Antiqua est enim cōsuetudo ad-
optandi etiam in illo populo dei, ut sibi filios facerent, quos non ipsi genuissent. Nam exce-
pto quòd filia Pharaonis Moysen adoptauerat, illa quippe alienigena fuit, ipse Iacob ne- Gen. 48
potes suos ex Ioseph natos, uerbis manifestissimis adoptauit dicēs, Nunc itaq; filij tui duo
qui nati sunt tibi priusquam ad te uenirem, mei sunt, Ephraim & Manasses, tanquam Ru-
ben & Simeon erunt mihi. Natos autem si genueris postea, tibi erunt. Vnde etiam factū
est ut duodecim tribus essent Israel, excepta tribu Leui quæ templo seruiebat, cū ea quip-
pe tredecim fuerunt, cum duodecim fuissent filij Iacob. Vnde intelligitur Lucas patrem Io-
seph, non à quo genitus, sed à quo fuerat adoptatus, suscepisse in euangelio suo, cuius pro-
genitores sursum uersus cōmemorat donec exiret ad Dauid. Cum enim necesse sit utroque
euangelista uera narrante, & Matthæo scilicet & Luca, ut unus eorum eius patris originem
teneret qui genuerat, alter eius qui adoptauerat Ioseph, quem probabilius intelligimus ad
optantis originem tenuisse, quàm eum qui noluit Ioseph genitum dicere ab illo cuius eum
filium esse narrabat. Commodius enim filius eius dictus est, à quo fuerat adoptatus, quàm
B diceretur ab illo genitus, cuius carne non erat natus. MATTHAEVS autem dicens, Abra-
ham genuit Isaac, Isaac genuit Iacob: atq; ita in hoc uerbo quod est, genuit, perseuerans do
nec in ultimo diceret, Iacob autem genuit Ioseph, satis expressit ad eum patrem se perdu-
xisse originem generantium, à quo Ioseph non adoptatus sed genitus erat, Quanquam si
etiam Lucas genitum diceret Ioseph ab Heli, nec sic nos hoc uerbum perturbare deberet,
ut aliud crederemus quàm ab uno euangelista gignentem, ab altero adoptantem patrem
fuisse commemoratum. Neq; enim absurde quisq; dicitur, non carne, sed charitate genuis-
se, quem filium sibi adoptauerit. At uero etiam nos quibus dedit deus potestatem filios
eius fieri, de natura atq; substantia sua non nos genuit, sicut unicum filium, sed utiq; dilecti
one adoptauit. Quo uerbo apostolus sæpe uti non ob aliud intelligitur, nisi ad discernen-
dum unigenitum ante omnem creaturam, per quem facta sunt omnia: qui solus de substā-
tia patris natus est, secundum æqualitatem diuinitatis hoc omnino quod pater: quem mis-
sum dicit ad suscipiendam carnem ex illo genere, quo & nos secundum naturam nostram
sumus: ut illo participante mortalitatem nostram per dilectionem, nos efficeret participes
diuinitatis suæ per adoptionem. Ita enim dicit, Cum autem uenit plenitudo temporis, mi Gal. 4
sit deus filium suum factum ex muliere, factum sub lege, ut eos qui sub lege erant redime-
ret, ut adoptionem filiorum reciperemus. Et tamē dicimur etiam nati ex deo, id est accepta
potestate ut filij eius efficiamur qui iā homines eramus. Efficimur autem per gratiam non
per naturam, Nam si per naturam filij essemus, nunquam aliud fuissemus. Cum enim di-
xisset Ioannes, Dedit eis potestatem filios dei fieri, his qui credunt in nomine eius, secutus
ait, Qui non ex sanguinibus, neque ex uolūtate carnis, neq; ex uolūtate uiri, sed ex deo na-
ti sunt. Ita quos dixit accepta potestate factos dei filios, quod illa adoptio significat quam
Paulus commemorat, eosdem dixit natos ex deo. Atq; ut apertius ostenderet, qua gratia
factum sit, Et uerbum, inquit, caro factum est, & habitauit in nobis, Tāquam diceret, quid

mirum si filij dei facti sunt cum caro essent, propter quos unicus caro factus est cum uerbũ esset? Hac sanè magna distantia, quia nos effecti filij dei mutamur in melius, ille autem filius dei cum filius hominis factus esset, nõ est mutatus in deterius, sed assumpsit quod erat inferius, dicit & Iacobus, Voluntarie genuit nos uerbo ueritatis, ut simus initium aliquod creaturæ eius. Ne scilicet in eo ꝙ ait, genuit, hoc nos fieri putaremus qđ ipse est, ideo principatum quendam in creatura nobis hac adoptione concessum satis ostẽdit. Non ergo alienum esset à ueritate, etiam si Lucas ab illo esse Ioseph genitum diceret, à quo fuerat adoptatus. Etiam sic quippe genuit eum, non ut homo esset, sed ut filius esset, sicut nos genuit de us, ut filij eius simus, quos fecerat ut homines essemus, Vnicum autem genuit, non solum ut filius esset, quod pater non est, sed etiam ut deus esset quod & pater est. Sed planè si hoc uerbo etiam Lucas uteretur, omnimodo esset ambiguum, quis eorum adoptantem, quis ex propria carne gignentem patrem commemorasset: quomodo & si neuter eorum diceret genuit, sed & iste eum filium illius, & ille illius diceret, nihilominus esset ambiguum, quis eorum illum de quo natus, quis illum à quo adoptatus erat commemorasset. Nunc uero cum alter dicit, Iacob genuit Ioseph: alter, Ioseph qui fuit filius Heli, etiam ipsa uerborum differentia quid singuli suscepissent eleganter intimauerunt. Sed hoc facile sanè, ut dixi, posset occurrere homini religioso, qui quodlibet aliud quærendum potius iudicaret ꝗ̃ euangelistam crederet esse mentitum. Facile, inquam, occurreret, ut uideret quibus causis unus homo duos patres habere potuerit: hoc & illis calumniosis occurreret, nisi litigare ꝗ̃ consyderare maluissent.

Genealogia uarie narrata, Ca. IIII

Illud autem quod deinceps insinuandum est, reuera ut aduerti & uideri posset, lectorem attentissimum & diligẽtissimum requirebat. Acute quippe animaduersum est, Matthæum qui regiam in Christo instituerat insinuare personam, excepto ipso Christo, quadraginta homines in generationum serie nominasse. Numerus autẽ iste illud tempus significat, quo & in hoc seculo & in hac terra regi nos oportet à Christo secundum disciplinam laboriosam, qua flagellat deus, ut scriptum est, omnem filium quem recipit: de qua dicit apostolus, Per tribulationem oportere intrare in regnum dei, Quam significat etiam illa uirga ferrea, de qua in psalmo legitur, Reges eos in uirga ferrea, cum superius dixisset, Ego aũt constitutus sum rex ab eo, super Sion montem sanctum eius. Regũtur enim etiã boni in uirga ferrea, de quibus dicit: Tẽpus est ut iudicium incipiat à domo domini. Et si initium à nobis: qualis finis erit eis, qui nõ credunt dei Euangelio? Et si iustus uix saluus erit, peccator & impius ubi parebunt? Ad quos pertinet quod sequitur: Tanquam uas figuli conteres eos. Reguntur enim boni per hanc disciplinam, mali uero comminuuntur: qui tanquam ijdem ipsi commemorantur propter una atq; eadem sacramenta, quæ habent communia mali cum bonis. Quia ergo numerus iste laboriosi huius temporis sacramentum est, quo sub disciplina regis Christi aduersus diabolum dimicamus, etiam illud declarat, quod quadraginta dierum ieiunium, hoc est, humiliationem animæ consecrauit & lex & prophetæ, per Moysen & Heliam, qui quadragenis diebus ieiunauerunt: & Euangelium per ipsius domini ieiunium: quibus diebus quadraginta etiam tentabatur à diabolo, quid aliud quàm per omne huius seculi tempus tentationem nostram in carne sua quam de nostra mortalitate assumere dignatus est, præfigurans? Post resurrectionem quoq; nõ amplius quàm dies quadraginta cum discipulis suis in hac terra esse uoluit, huic eorum uitæ adhuc humana cõuersatione commixtus, & cum illis alimẽta mortalium, q̃uis iam non moriturus accipiens: ut per ipsos quadraginta dies significaret, se occulta præsentia quod promiserat impleturum, quando ait, Ecce ego uobiscum sum usq; ad consummationem seculi. Cur autem iste numerus hanc temporalem uitam terrenamq; significet, illa interim causa de proximo occurrit, quamuis sit alia fortasse secretior, ꝙ & tempora annorũ quadripertitis uicibus currunt, & mundus ipse quatuor partibus terminatur, quas aliquando uentorum nomine scriptura commemorat, ab oriente & occidente & aquilone & meridie. Quadraginta autem quater habent decem. Porrò ipsa decem ab uno usq; ad quatuor progredi

Iacob. 1 — Acto. 14 — Psal. 2 — 1. Petri 4

A progrediente numero consummantur. Ad hunc igitur mundum, & ad istam terrenam
mortalemqúe uitam hominum, ad nos regendos in tentatione laborantes, uenientem re-
gem Christum Matthæus suscipiens, exorsus est ab Abraham, & enumerauit quadragin-
ta homines. Ab ipsa enim gente Hebræorum, quæ à cæteris gentibus ut distingueretur,
deus de terra sua & de cognatione sua separauit Abraham, Christus uenit in carne: ut &
hoc ad eum distinctius prophetandum & prænuntiandum maxime pertineret, quod pro-
mittebatur ex qua esset gente uēturus, Cum enim quaterdenas generationes tribus distin
xisset articulis, dicens, Ab Abraham usque ad Dauid generationes esse quatuordecim, &
à Dauid usque ad transmigrationem Babylonis alias quatuordecim, totidemqúe alias us-
que ad Natiuitatem Christi, non tamen eas duxit in summam ut diceret, Fiunt omnes
quadragintaduæ. Vnus q̄ppe in illis progeneratoribus bis numeratur, id est Iechonias, à
quo facta est quædam in extraneas gentes deflexio, quando in Babyloniam transmigra-
tum est. Vbi autem ordo à rectitudine flectitur, atq; ut eat in diuersum tanquam angu-
lum facit: illud quod in angulo est, bis numeratur, in fine scilicet prioris ordinis, & in capite
ipsius deflexionis. Et hoc ipsum iā præfigurabat Christum à circūcisione ad præputium,
tanquam ab Hierusalem ad Babyloniam quodammodo migraturum, & hinc atq; hinc
utrisq; in se credentibus tanquam lapidem angularem futurum. Hæc tunc in figura præpa
rabat deus rebus in ueritate uēturis. Nam & ipse Iechonias ubi angulus iste præfiguratus
est, interpretatur præparatio dei. Sic ergo iam non quadragintaduæ quod faciunt ter qua-
tuordecim, sed propter unum bis numeratum, quadragintauna generationes fiunt, si & i-
psum Christū annumeremus qui huic regendæ uitæ nostræ temporali atq; terrenæ, tanq̄
numero quadragenario regulariter præsidet, Quem ad istam mortalitatem nobiscum par
ticipandam quia descēdentem uoluit significare Matthæus, ideo & ipsas generationes ab
Abraham usque ad Ioseph & usque ad ipsius Christi natiuitatem, descendendo comme-
B morauit ab initio euangelij sui. Lucas autem non ab initio euangelij sui, sed à baptismo
Christi generationes narrat, nec descendendo sed ascendendo, tanquam sacerdotem in ex
piandis peccatis magis assignans, ubi eum uox de cœlo declarauit, ubi testimonium Ioan- Ioan. 1
nes ipse perhibuit dicens, Ecce qui tollit peccata mundi. Ascendēdo autem transit ab Abra
ham & peruenit ad deum, cui mundati & expiati reconciliamur. Merito & adoptionis ori
ginem ipse suscepit, quia per adoptionem efficimur filij dei, credendo in filium dei, Per car-
nalem uero generationem filius dei potius propter nos filius hominis factus est. Satis au-
tem demonstrauit, non se ideo dixisse, Ioseph filium Heli, quòd de illo genitus, sed quòd
ab illo fuerit adoptatus, cum & ipsum Adam filium dei dixit, cum sit factus à deo, sed per
gratiam quam postea peccando amisit, tanquam filius in paradiso constitutus sit. Quapro
pter in generationibus Matthæi, significatur nostrorum susceptio peccatorum à domino
Christo, In generationibus autem Lucæ, significatur abolitio nostrorum peccatorum à do
mino Christo. Ideo eas ille descendens enarrat, iste ascendens. Quod enim dicit aposto- Roma. 8
lus, Misit deus filium suum in similitudinem carnis peccati, hæc est susceptio peccatorum.
Quod autem addit, Vt de peccato damnaret peccatum in carne, hæc est expiatio peccato-
rum. Proinde Matthæus ab ipso Dauid per Salomonem descendit, in cuius matre ille pec
cauit, Lucas uero ad ipsum Dauid per Nathan ascendit, per quem prophetam deus pecca 2. Retract. 16
tum illius expiauit. Ipse quoq; numerus quem Lucas exequitur, certissime prorsus abolitio
nem indicat peccatorum, Quia enim Christi aliqua iniquitas, qui nullam habuit, non est
utique coniuncta iniquitatibus hominum, quas in sua carne suscepit, ideo numerus pe-
nes Matthæum excepto Christo est quadragenarius. Quia uero iustitiæ suæ patrisqúe 1. Cor. 6
nos expiatos ab omni peccato purgatosqúe coniungit, ut fiat quod ait apostolus, Qui au-
tem adhæret deo, unus spiritus est: ideo in eo numero qui est penes Lucam, & ipse Chri
stus à quo incipit enumeratio, & deus ad quem peruenit, connumerantur, & fit numerus

septuagintaseptem, quo significatur omnium prorsus remissio & abolitio peccatorũ. Quã C
etiam ipse dominus per huius numeri mysterium euidenter expressit dicens, remittendum esse peccanti, nõ solum septies, sed etiam septuagiessepties. Nec frustra iste numerus ad peccatorum omnium pertinet mundationem, si diligentius inquiratur. Denarius quippe tanquam iustitiæ numerus, in decem præceptis legis ostẽditur. Porrò peccatum est legis transgressio, Et utique transgressio denarij numeri congruenter undenario figuratur, unde & uela cilicina iubentur in tabernaculo undecim fieri. Quis autem dubitet ad peccati significationem cilicium pertinere? Ac per hoc quia uniuersum tempus septenario dierũ numero uoluitur, conuenienter undenario septies multiplicato ad numerum septuagesimum & septimum cuncta peccata perueniunt. In quo numero etiam fit plena remissio peccatorum: expiante nos carne sacerdotis nostri, à quo nunc iste numerus incipit: & recõciliante nos deo, ad quem nunc iste numerus peruenit per spiritumsanctũ, qui in columbæ specie in hoc baptismo, ubi numerus iste commemoratur apparuit.

Contextus historiæ de pueritia Iesu. Caput V

Post enumeratas generationes Matthæus ita sequitur. Christi autem generatio sic erat, Cum esset desponsata mater eius Maria, Ioseph, antequam conuenirent, inuenta est in utero habens de spiritusancto. Hoc quemadmodum factum sit, quod hic prætermisit, Lucas exposuit post commemoratum conceptum Ioannis, ita narrans. (Luc. 1) In mense autem sexto missus est angelus Gabriel à deo in ciuitatem Galilææ, cui nomen Nazareth, ad uirginem desponsatam uiro, cui nomẽ erat Ioseph de domo Dauid, & nomen uirginis Maria. Et ingressus angelus ad eam dixit, Aue gratia plena, dominus tecum, benedicta tu in mulieribus. Quæ cum audisset, turbata est in sermone eius, & cogitabat qualis esset ista salutatio. Et ait angelus ei, Ne timeas Maria inuenisti enim gratiam apud deum, Ecce concipies in utero & paries filium, & uocabis nomen eius Iesum. Hic erit magnus & filius altissimi uocabitur. Et dabit illi dominus deus sedem Dauid patris eius, & regnabit in domo Iacob in æternum, & regni eius non erit finis. Dixit autem Maria ad angelum, Quomodo fiet istud, quoniam uirum non cognosco? D
Et respondẽs angelus dixit ei, Spiritussanctus superueniet in te & uirtus altissimi obumbrabit tibi. Ideoq; & quod nascetur ex te sanctũ, uocabitur filius dei. Et cætera quæ ad id quod nunc agitur non pertinent. (Matth. 1) Hoc ergo Matthæus commemorauit dicens de Maria, Inuenta est in utero habens de spiritu sancto. Nec contrarium est, quia Lucas exposuit id quod Matthæus prætermisit, cum de spiritusancto Mariam concepisse uterq; testetur, Sicut non est contrarium quia Matthæus deinceps connectit quod Lucas prætermittit. Sequitur enim & dicit (Matth. 1) MATTHAEVS. Ioseph autem uir eius, cum esset iustus, & nollet eam traducere, uoluit occulte dimittere eam. Hæc autem eo cogitante, ecce angelus domini in somnis apparuit ei dicens, Ioseph fili Dauid, noli timere accipere Mariam coniugem tuam, Quod enim in ea natum est, de spiritusancto est. Pariet autem filium, & uocabis nomen eius Iesum, ipse enim saluum faciet populum suum à peccatis eorum. Hoc autem totum factum est, (Esa. 7) ut adimpleretur quod dictum est à domino per prophetam dicentem, Ecce uirgo in utero habebit & pariet filium, & uocabitur nomen eius Emanuel, quod est interpretatum, nobiscum deus. Exurgens autem Ioseph à somno, fecit sicut præcepit ei angelus domini. Et accepit coniugem suam, & non cognoscebat eam donec peperit filium suum primogenitum, & uocauit nomen eius Iesum. Cum ergo natus esset Iesus in Bethleem Iudææ in diebus Herodis regis & cætera. De ciuitate Bethleem Matthæus Lucasq; consentiunt, Sed quomodo & qua causa ad eam uenerint Ioseph & Maria, Lucas exponit, Matthæus prætermittit. Contrà de magis ab oriente uenientibus Lucas tacet, Matthæus dicit ita contexens. (Matth. 2) Ecce magi ab oriente uenerunt Hierosolymam dicentes, Vbi est qui natus est rex Iudæorum? Vidimus enim stellam eius in oriente, & uenimus adorare eum. Audiens autẽ Herodes rex turbatus est & cætera, usque ad eum locum, ubi scriptum est de ipsis magis, quòd responso accepto in somnis, ne redirent ad Herodem, per aliam uiam reuersi sunt in regionem

A gionem suam. Hoc totum Lucas prætermittit, sicut Matthæus non narrauit quod Lucas narrat, in præsepi positum dominum: & quod pastoribus eum natum angelus nuntiauerit, & quod multitudo militiæ cœlestis facta est cum angelo laudantium deum, & quòd uenerunt pastores & uiderunt uerum esse quod eis angelus nuntiauerat: & quod die circuncisionis suæ nomen acceperit: & quæ post impletos dies purgationis Mariæ idem Lucas narrat, quod attulerint eum ad Hierusalem, & de Simeone uel Anna quæ dixerint de illo in templo, posteaquam cognouerunt eum impleti spiritusancto. Omnia hæc tacet Matthæus. Vnde merito quæritur, quando facta sint, siue quæ Matthæus prætermittit & Lucas dicit, siue quæ Lucas dicit & Matthæus prætermittit. Quandoquidem Matthæus, regressis in regionem suam magis qui uenerant ab oriente, sequitur & narrat, Ioseph ab angelo admonitum ut cum infante in Ægyptum fugeret, ne ab Herode necaretur, deinde Herodē illo non inuento, à bimatu & infra pueros occidisse. Defuncto autem Herode rediisse ab Ægypto, & audito quod Archelaus in Iudea regnaret pro Herode patre suo, habitasse cū puero in Galilæa ciuitate Nazareth, quæ omnia Lucas tacet. Nec ideo contrarium uideri potest quod uel hic dicit quæ ille prætermittit, uel ille commemorat quæ iste nō dicit. Sed quæritur quādo fieri potuerunt quæ contexit Matthæus de profectione in Ægyptum, atque inde regressione post Herodis mortem, ut iam in ciuitate Nazareth habitarent, quò eos Lucas posteaquam perfecerunt in templo circa puerum omnia secundum legem domini, reuersos esse commemorat. Hic proinde cognoscendum est quod deinceps ad cætera talia ualeat, ne similiter moueant animumque conturbent, sic unumquemque euangelistam contexere narrationem suam, ut tanquam nihil prætermittētis series digesta uideatur. Tacitis enim quæ nō uult dicere, sic ea quæ uult dicere, illis quæ dicebat adiungit, ut ipsa continuo sequi uideantur. Sed cum alter ea dicit quæ alter tacuit, diligenter ordo consyderatus indicat locum ubi ea potuerit à quo prætermissa sunt transilire, ut ea quæ dicere intenderat, ita superioribus
B copularet, tanquam ipsa nullis interpositis sequerentur, Ac per hoc intelligitur Matthæus ubi ait somnio admonitos magos ne redirent ad Herodem, per aliam uiam regressos in regionem suam, illic prætermisisse quæ Lucas narrauit gesta circa dominum in templo, & dicta à Simeone & Anna: ubi rursus Lucas prætermittens profectionem in Ægyptum, quā narrat Matthæus, tanquam continuam contexuit regressionem ad ciuitatem Nazareth.

Si quis autem uelit unam narrationem ex omnibus quæ de Christi natiuitate & infantia Matth. 1
uel pueritia in utriusque narratione ab alterutro seu dicuntur seu prætermittuntur ordinare, Lucæ 1
sic potest. Christi autē generatio sic erat. Fuit in diebus Herodis regis Iudææ, sacerdos quidam nomine Zacharias, de uice Abia: & uxor illi de filiabus Aaron, & nomen eius Helisabet. Erant autem iusti ambo ante deum, incedentes in omnibus mandatis & iustificationibus domini sine querela. Et nō erat illis filius eò quod esset Helisabet sterilis, & ambo processissent in diebus suis. Factum est autem cum sacerdotio fungeretur Zacharias in ordine uicis suæ ante deum secundum consuetudinem sacerdotii, sorte exiit ut incensum poneret ingressus in templum domini. Et omnis multitudo populi erat orās foris hora incensi. Apparuit aūt illi angelus stans à dextris altaris incensi. Et Zacharias turbatus est uidēs, & timor irruit super eum. Ait aūt ad illum angelus, Ne timeas Zacharia, quoniam exaudita est deprecatio tua. Et uxor tua Helisabet pariet tibi filium & uocabis nomen eius Ioannem, & erit gaudium tibi & exultatio, & multi in natiuitate eius gaudebunt. Erit enim magnus coram domino: uinum & siceram non bibet, & spiritusancto replebitur adhuc ex utero matris suæ, & multos filiorum Israel conuertet ad dominum deum ipsorum. Et ipse præcedet ante illum in spiritu & uirtute Heliæ, ut conuertat corda patrum in filios, & incredulos ad prudentiam iustorum, parare domino plebem perfectam. Et dixit Zacharias ad angelum, Vnde hoc sciam? Ego enim sum senex, & uxor mea processit in diebus suis. Et respondens angelus dixit ei, Ego sum Gabriel qui asto ante deum, & missus sum loqui ad te, & hæc tibi euangelizare. Et ecce eris tacens & non poteris loqui usque in diem

quo

quo hæc fiant, pro eo quod non credidisti uerbis meis quæ implebuntur tempore suo. Et erat plebs expectans Zachariam, & mirabantur quòd tardaret ipse in templo. Egressus autem non poterat loqui ad illos, & cognouerunt quòd uisionem uidisset in templo. Et ipse erat innuens illis, & permansit mutus. Et factum est ut impleti sunt dies officij eius, abijt in domum suam. Post hos autem dies concepit Helisabet uxor eius, & occultabat se mensibus quinque dicens, Quia sic mihi fecit dominus in diebus quibus respexit auferre opprobrium meum inter homines. In mense autem sexto missus est angelus Gabriel à deo in ciuitatem Galilææ, cui nomen Nazareth, ad uirginem desponsatam uiro, cui nomen erat Ioseph de domo Dauid, & nomen uirginis Maria. Et ingressus angelus ad eam dixit, Aue gratia plena dominus tecum, benedicta tu inter mulieres. Quæ cum audisset, turbata est in sermone eius, & cogitabat qualis esset ista salutatio. Et ait angelus ei, Ne timeas Maria, inuenisti enim gratiam apud deum, Ecce concipies in utero, & paries filium, & uocabis nomen eius Iesum: hic erit magnus & filius altissimi uocabitur: & dabit illi dominus deus sedem Dauid patris eius, & regnabit in domo Iacob in æternum, & regni eius non erit finis. Dixit autem Maria ad angelum, Quomodo fiet istud quoniam uirum non cognosco? Et respondens angelus, dixit ei, Spiritussanctus superueniet in te, & uirtus altissimi obumbrabit tibi, ideoq; & quod nascetur ex te sanctum, uocabitur filius dei. Et ecce Helisabet cognata tua, & ipsa concepit filium in senectute sua. Et hic mensis est sextus illi quæ uocatur sterilis, quia non erit impossibile apud deum omne uerbum. Dixit autem Maria, Ecce ancilla domini, fiat mihi secundum uerbum tuum. Et discessit ab illa angelus. Exurgens autem Maria in diebus illis, abijt in montana cum festinatione in ciuitatem Iudææ, & intrauit in domum Zachariæ & salutauit Helisabet. Et factum est ut audiuit salutationem Mariæ Helisabet, exultauit infans in utero eius. Et repleta est spiritusancto Helisabet, & exclamauit uoce magna, & dixit, Benedicta tu inter mulieres, & benedictus fructus uẽtris tui. Et unde hoc mihi ut ueniat mater domini mei ad me? Ecce enim ut facta est uox salutationis tuæ in auribus meis, exultauit in gaudio infans in utero meo: & beata es quæ credidisti, quoniam perficientur ea quæ dicta sunt tibi à domino. Et ait Maria, Magnificat anima mea dominum. Et exultauit spiritus meus in deo salutari meo. Quia respexit humilitatem ancillæ suæ, ecce enim ex hoc beatam me dicent omnes generationes. Quia fecit mihi magna qui potens est, & sanctum nomen eius. Et misericordia eius à progenie in progenies timentibus eum. Fecit potentiã in brachio suo, dispersit superbos mente cordis sui. Deposuit potentes de sede & exaltauit humiles. Esurientes impleuit bonis, & diuites dimisit inanes. Suscepit Israel puerum suum, memorari misericordiæ suæ. Sicut locutus est ad patres nostros Abraam & semini eius in secula. Mansit autem Maria cum illa quasi mensibus tribus, & reuersa est in domum suam. MATTHAEVS dicit, Inuenta est in utero habens de spiritusancto. Ioseph autem uir eius cum esset iustus & nollet eam traducere, uoluit occulte dimittere eam. Hæc autem eo cogitante, ecce angelus domini in somnis apparuit ei dicens, Ioseph fili Dauid, noli timere accipere Mariam coniugem tuam, Quod enim in ea natum est, de spiritusancto est. Pariet autem filium, & uocabis nomẽ eius Iesum. Ipse enim saluum faciet populum suum à peccatis eorum. Hoc autem totum factum est, ut adimpleretur quod dictum est à domino per prophetam dicentem, Ecce uirgo in utero habebit & pariet filiũ, & uocabitur nomen eius Emanuel, quod est interpretatum, nobiscũ deus. Exurgens aũt Ioseph à somno, fecit sicut præcepit ei angelus domini, & accepit coniugẽ suã & non cognoscebat eam. LVCAS dicit, Helisabet autẽ impletũ est tempus pariendi, & peperit filiũ. Et audierunt uicini & cognati eius, quia magnificauit dominus misericordiã cum illa, & cõgratulabantur ei. Et factũ est in die octauo, uenerũt circũcidere puerũ, & uocabant eum nomine patris eius Zachariã. Et respondens mater eius, dixit, Nõ, sed uocabitur Ioannes. Et dixerũt ad illam, Quia nemo est in cognatione tua qui uocetur hoc nomine, Innuebant autem patri eius quẽ uellet uocari eum. Et postulãs pugillarem scripsit dicẽs, Ioannes est

Marginal notes: C (beside "quo hæc fiant"); D (beside "Et unde hoc mihi"); Matth. 1 (beside "bus tribus"); Esaiæ 7 (beside "impleretur"); Lucæ 1 (beside "& non cognoscebat eam").

A est nomen eius, Et mirati sunt uniuersi. Apertum est autem ilico os eius & lingua eius, &
loquebatur benedicens deũ. Et factus est timor super omnes uicinos eorũ, & super omnia
montana Iudææ diuulgabantur omnia uerba hæc. Et posuerunt omnes qui audierant in
corde suo, dicentes, Quid putas puer iste erit? Etenim manus domini erat cum illo. Et Za-
charias pater eius impletus est spiritusancto & prophetauit dicens, Benedictus dominus
deus Israel, quia uisitauit & fecit redemptionem plebis suæ. Et erexit cornu salutis nobis, in
domo Dauid pueri sui. Sicut locutus est per os sanctorum qui à seculo sunt prophetarum
eius. Salutem ex inimicis nostris, & de manu omnium qui oderunt nos. Ad faciendam mi-
sericordiam cum patribus nostris, & memorari testamenti sui sancti. Iusiurandum quod
iurauit ad Abraham patrem nostrum, daturum se nobis, ut sine timore, de manu inimico
rum nostrorum liberati, seruiamus illi. In sanctitate & iustitia coram ipso, omnibus diebus
nostris. Et tu puer propheta altissimi uocaberis, præibis enim ante faciem domini parare
uias eius. Ad dandam scientiam salutis plebi eius, in remissionem peccatorũ eorũ. Per uisce
ra misericordiæ dei nostri, in qbus uisitauit nos oriẽs ex alto. Illuminare his qui in tenebris
& in umbra mortis sedẽt, ad dirigẽdos pedes nostros in uiã pacis. Puer autem crescebat &
confortabatur spiritu, & erat in desertis usq; in diem ostensionis suæ ad Israel. Factum est
autẽ in diebus illis, exijt edictum à Cæsare Augusto ut describeret uniuersus orbis. Hæc
descriptio prima facta est sub præside Syriæ Cyrino. Et ibant omnes ut profiterẽtur singu
li in suam ciuitatem. Ascendit autem & Ioseph à Galilea de ciuitate Nazareth in Iudæam
ciuitatem Dauid quæ uocatur Bethleem, eo q; esset de domo & familia Dauid, ut profite-
retur cum Maria desponsata sibi uxore prægnãte. Factum est autem cum essent ibi, imple-
ti sunt dies ut pareret, & peperit filium suum primogenitum, & pannis eum inuoluit, & re-
clinauit eum in præsepi, quia non erat ei locus in diuersorio. Et pastores erant in eadem re
gione uigilantes & custodientes uigilias noctis supra gregem suum. Et ecce angelus domi-
B ni stetit iuxta illos, & claritas dei circumfulsit illos, & timuerunt timore magno. Et dixit illis
angelus, Nolite timere, Ecce enim euãgelizo uobis gaudium magnum quod erit omni po-
pulo, quia natus est uobis hodie saluator, qui est dominus, in ciuitate Dauid, Et hoc uobis
signum, Inuenietis infantem pannis inuolutum & positum in præsepio. Et subito facta est
cum angelo multitudo militiæ cœlestis, laudantium deum & dicẽtium, Gloria in altissimis
deo, & in terra pax hominibus bonæ uoluntatis. Et factum est ut discesserunt ab eis angeli
in cœlum, pastores loquebantur ad inuicem, Transeamus usq; Bethleem, & uideamus hoc
uerbum quod factum est, quod dominus ostendit nobis. Et uenerunt festinãtes, & inuene-
runt Mariam & Ioseph & infantem positum in præsepio. Videntes autem cognouerũt de
uerbo, quod dictum erat illis de puero hoc, Et omnes qui audierunt mirati sunt, & de his
quæ dicta erant à pastoribus ad ipsos. Maria autem conseruabat omnia uerba hæc, confe-
rens in corde suo. Et reuersi sunt pastores glorificãtes & laudantes deum in omnibus quæ
audierant & uiderant, sicut dictum est ad illos. Et postquam consummati sunt dies octo,
ut circuncideretur puer, uocatum est nomen eius Iesus, quod uocatum est ab angelo, prius
quam in utero conciperetur. MATTHAEVS dicit. Et ecce magi ab oriente uenerunt Hie- Matth. 2
rosolymam dicentes, Vbi est qui natus est rex Iudæorum? Vidimus enim stellam eius in
oriente, & uenimus adorare eum. Audiens autem Herodes rex turbatus est, & omnis Hie-
rosolyma cum illo. Et congregans omnes principes sacerdotũ & scribas populi, sciscitabat
ab eis ubi Christus nasceretur. At illi dixerut ei, In Bethleem Iudæ, Sic enim scriptũ est per
prophetã, Et tu Bethleẽ terra Iuda nequaq; minima es in principibus Iuda, ex te eñ exiet Mich. 5
dux qui regat populũ meum Israel. Tũc Herodes clam uocatis magis, diligẽter didicit ab
eis tẽpus stellæ quæ apparuit eis. Et mittens illos in Bethleem dixit, Ite & interrogate dili-
genter de puero, & cum inueneritis renuntiate mihi, ut & ego ueniens adorem eum. Qui
cum audissent regem, abierunt. Et ecce stella quam uiderant in oriente antecedebat eos us-
que dum ueniens staret supra ubi erat puer. Videntes autem stellam, gauisi sunt gaudio
ma-

magno ualde. Et intrantes domum inuenerunt puerum cum Maria matre eius, & procidẽtes adorauerunt eum, & apertis thesauris suis obtulerũt ei munera, aurum, thus & myrrhã. Et responso accepto in somnis, ne redirent ad Herodem, per aliam uiam regressi sunt in regionem suam. Qui cum recessissent, LVCAS dicit, Posteaquam impleti sunt dies purgationis Mariæ, secundum legem Moysi, tulerunt illum in Hierusalem ut sisterent eum domino, sicut scriptum est in lege domini, Quia omne masculinum adaperiẽs uuluam, sanctum domino uocabitur. Et ut darent hostiam secundum quòd dictũ est in lege domini, par turturum, aut duos pullos columbarum. Et ecce homo erat in Hierusalẽ, cui nomen Symeon, & homo iste iustus & timoratus, expectans consolationem Israël, & spiritussanctus erat in eo. Et responsum acceperat à spiritusancto: non uisurum se mortem nisi prius uideret Christum domini. Et uenit in spiritu in templum. Et cum inducerent puerũ Iesum parentes eius, ut facerent secundum consuetudinem legis pro eo, & ipse accepit eum in amplexus suos, & benedixit deum & dixit, Nunc dimittis seruum tuum domine secundum uerbum tuum in pace, Quia uiderũt oculi mei salutare tuum, Quod parasti ante faciem omnium populorũ. Lumen ad reuelationem gentium & gloriam plebis tuæ Israël. Et erat pater eius & mater mirantes super his quæ dicebãtur de illo. Et benedixit illis Symeon, & dixit ad Mariã matrem eius, Ecce positus est hic in ruinam & resurrectionem multorum in Israël, & in signum cui contradicetur. Et tuam ipsius animam pertransiet gladius, ut reuelentur ex multis cordibus cogitationes. Et erat Anna prophetissa filia Phanuel de tribu Aser: hæc processerat in diebus multis, & uixerat cum uiro suo annis septem à uirginitate sua. Et hæc uidua erat usque ad annos octogintaquatuor, quæ non discedebat de tẽplo, ieiunijs & obsecrationibus seruiens nocte & die. Et hæc, ipsa hora superueniens, cõfitebatur domino, & loquebatur de illo omnibus qui expectabant redemptionem Israël. Et ut perfecerunt omnia secundum legem domini, MATTHAEVS dicit, Ecce angelus domini apparuit in somnis Ioseph, dicens, Surge & accipe puerum & matrem eius, & fuge in Ægyptum, & esto ibi usq; dum dicam tibi, Futurum est enim ut Herodes quærat puerum ad perdendum eum. Qui consurgens accepit puerum & matrem eius nocte & secessit in Ægyptum. Et erat ibi usq; ad obitũ Herodis, ut adimpleretur quod dictum est à domino per prophetam dicentẽ, Ex Ægypto uocaui filium meum. Tunc Herodes uidens quoniam illusus esset à magis, iratus est ualde: & mittens occidit omnes pueros qui erat in Bethleem, & in omnibus finibus eius, à bimatu & infra secundum tempus quod exquisierat à magis. Tunc adimpletum est quod dictũ est per Hieremiam prophetam dicẽtem, Vox in rama audita est, ploratus & ululatus multus, Rachel plorans filios suos, & noluit consolari quia non sunt. Defuncto autem Herode ecce apparuit angelus domini in somnis Ioseph in Ægypto dicens, Surge & accipe puerũ & matrem eius & uade in terram Israël, Defuncti sunt enim qui quærebant animam pueri. Qui surgens accepit puerum & matrem eius, & uenit in terram Israël. Audiens autem quòd Archelaus regnaret in Iudæa pro Herode patre suo, timuit illuc ire. Et admonitus in somnis, secessit in partes Galilææ, & ueniens habitauit in ciuitate quæ uocatur Nazareth, ut adimpleretur quod dictũ est per prophetam, quoniam Nazaræus uocabitur. LVCAS dicit, Puer autem crescebat & confortabatur plenus sapientia, & gratia dei erat in illo. Et ibant parentes eius per omnes annos in Hierusalem in die solenni paschæ. Et cum factus esset annorũ duodecim, ascendentibus illis in Hierosolymam secundum cõsuetudinem diei festi, cõsummatisq; diebus cum redirent, remansit puer Iesus in Hierusalem & non cognouerũt parentes eius. Existimantes autem illum esse in comitatu, uenerunt iter diei & requirebãt eum inter cognatos & notos, & non inuenientes, regressi sunt in Hierusalem requirẽtes eum. Et factum est post triduum inuenerunt illum in templo sedentem in medio doctorum, audientem illos & interrogantem. Stupebant autem omnes qui audiebãt eum, super prudẽtia & responsis eius. Et uidentes admirati sunt. Et dixit mater eius ad illum, Fili quid fecisti nobis sic, Ecce pater tuus & ego dolentes quærebamus te. Et ait ad illos, Quid est quòd me quærebatis?

Marginalia: Luc. 2 (beside "gionem suam"); Exod. 12 (beside "tionis Mariæ"); C (right margin, top); Matth. 2 (beside "gem domini"); D (right margin, beside "cens, Surge"); Osee 11 (beside "Herodis, ut"); Hier. 31 (beside "per Hieremiam"); Luc. 2 (beside "retur quod dictũ").

A batis? Nesciebatis quia in his quæ patris mei sunt oportet me esse? Et ipsi non intellexerũt
uerbum quod locutus est ad illos. Et descendit cum eis & uenit Nazareth, & erat subditus
illis. Et mater eius conseruabat omnia uerba hæc conferens in corde suo. Et Iesus proficie-
bat sapientia & ætate & gratia apud deum & homines. Iam hinc de prædicatione *Prædicatio Io. ba-*
Ioannis narrari incipit, quam omnes quatuor commemorant. Nam & Matthæus post illa *ptistæ. Cap. VI*
uerba quæ ultima eius posui, ubi cõmemorauit ex propheta testimonium, Quoniam Na-
zaræus uocabitur, sequitur & adiungit, In diebus autem illis, uenit Ioannes Baptista prædi *Matth. 3*
cans in deserto Iudææ & cætera. Et Marcus qui nihil de natiuitate uel infantia uel pueritia
domini narrauit, hinc euangelij sumpsit initium, id est, à Ioannis prædicatione. Sic enim ex-
orsus est, Initium euangelij Iesu Christi filij dei, sicut scriptum est in Esaia propheta, Ecce
mitto angelum meum ante faciem tuam, qui præparabit uiam tuam. Vox clamantis in de
serto, parate uiam domini, rectas facite semitas eius. Fuit Ioannes in deserto baptizans &
prædicans baptismum pœnitentiæ in remissionem peccatorum & cætera. Et Lucas post uer
ba ubi ait, Et Iesus proficiebat sapientia & ætate & gratia apud deum & homines : de Io-
annis prædicatione iam sequitur dicens, Anno autem quintodecimo imperij Tyberij cæsa- *Lucæ 3*
ris, procurante Pontio Pilato Iudæam, tetrarcha autem Galileæ Herode, Philippo autem
fratre eius tetrarcha Itureæ & Trachonitidis regiõis, & Lysania Abilinæ tetrarcha, sub prin
cipibus sacerdotum Anna & Caipha, factum est uerbum domini super Ioannem Zacha-
riæ filium in deserto & cætera. Ioannes quoq; Apostolus in Euãgelistis quatuor eminentis-
simus, posteaquam dixit de uerbo dei, qui est ipse filius ante omnia secula creaturæ, quia o-
mnia per ipsum facta sunt, intulit continuo de Ioannis prædicatione ac testimonio dicens,
Fuit homo missus à deo cui nomen erat Ioannes. Vnde iam uidendum est de ipso Ioan-
ne baptista, quatuor Euangelistarum narrationes, quemadmodum inter se nõ discordent.
Non ut hoc à nobis per omnia requiratur aut exigatur, quod modo fecimus de primor-
B dijs nati ex Maria Christi, quemadmodum inter se Matthæus Lucasq; consentiant, ut ex
utriusq; narratione unam faceremus: demonstrantes tardioribus quemlibet eorum com-
memorando quod alter tacet, uel tacendo quod alter commemorat, non impedire intelle-
ctum ueracis narrationis alterius: ut hoc exemplo, siue ut à me factum est, siue alio modo
commodius fieri possit, uideat unusquisq; & in cæteris talibus locis fieri posse, quod hic fa-
ctum esse perspexerit. Iam ergo ut dixi, uideamus quatuor Euangelistarum de baptista Io
anne consensum. Matthæus ita sequitur, In diebus autem illis uenit Ioannes baptista præ-
dicans in deserto Iudææ. Marcus non dixit, In diebus illis, quia nullam seriem rerum ante
præmiserat: in quarum rerum diebus intelligeretur dicere, si diceret, in illis diebus. Lucas au
tem per potestates terrenas signantius ipsa tempora expressit prædicationis uel baptismi
Ioannis dicens, Anno autẽ quintodecimo imperij Tyberij cæsaris, procurante Pontio Pila
to Iudæam: tetrarcha autem Galileæ Herode, Philippo autem fratre eius tetrarcha Itureæ
& Trachonitidis regiõis, & Lysania Abilinæ tetrarcha, sub principibus sacerdotum Anna
& Caipha, factum est uerbum domini super Ioannem Zachariæ filium in deserto. Nec ta
men intelligere debemus hos dies, id est, hoc tempus harum potestatum significasse Mat-
thæum cum diceret, In diebus illis, sed in multo longioris temporis spatio uoluisse accipi,
quod ait, in illis diebus. Mox enim ut narrauit reuersum de Ægypto Christum mortuo He
rode, quod utiq; tempore infantiæ uel pueritiæ eius factum est, ut possit constare quod Lu
cas de illo cum duodecim annorũ esset gestum narrauit in templo Hierusalem, Cum ergo
infantem uel puerum ex Ægypto reuocatum commemorasset Matthæus, continuo intulit,
In diebus autem illis uenit Ioannes Baptista, non utiq; tantummodo pueritiæ illius dies in
sinuans, sed omnes dies ab eius natiuitate usq; ad tempus quo prædicare ac baptizare cœ-
pit Ioannes: quo iam tempore Christi ætas iuuenilis inuenitur, quia coæui erant ipse & Io-
annes, & triginta fermè annorum narratur fuisse cum ab illo baptizatus esset. *Herodes duo*
Sed planè de Herode solet mouere nõnullos quòd Lucas narrauit, in diebus baptismi *Caput VII*

Ioannis Herodem fuisse tetrarcham Galileæ, quando etiam dominus iuuenis baptizatus est: Matthæus autem, mortuo Herode, dicit puerum Iesum ab Ægypto remeasse: quod utrunq; uerum esse non potest, nisi duo fuisse intelligantur Herodes. Quod cũ fieri potuisse nemo nesciat, qua cæcitate insaniunt qui procliuiores sunt ad calumniandum euangelicæ ueritati, quàm paululum cõsyderatiores, ut duos homines eodẽ uocabulo appellatos intelligant, cuius rei exemplis plena sunt omnia. Nam iste posterior Herodes prioris Herodis filius fuisse perhibetur: sicut Archelaus quem Matthæus in Iudææ regnum patri mortuo successisse commemorat: sicut Philippus quem fratrem tetrarchæ Herodis & ipsum Ituréæ tetrarcham Lucas insinuat. Rex enim fuit Herodes ille qui quærebat animam pueri Christi: Herodes autem alius filius eius, nõ rex, sed tetrarcha dictus est, quod nomen græcum à parte regni quarta inditum resonat.

Alter scrupulus Cap. VIII

Nisi forte hinc rursus quispiam moueatur, cum Matthæus dixerit ideo timuisse Ioseph cum puero redeunte ire in Iudæam, quia pro patre suo Herode Archelaus filius eius ibi regnabat: quomodo potuit ire in Galileam ubi alius filius eius Herodes tetrarcha erat, sicut Lucas testatur. Quasi uero ipsa sint tempora quibus tunc puero timebatur, quæ nunc Lucas commemorauit, quæ usq; adeo mutata erant, ut in ipsa Iudæa non iam rex esset Archelaus, sed Pontius Pilatus, qui nõ rex Iudæorũ sed præses erat: cuius temporibus agentes sub Tyberio cæsare filij maioris Herodis, non regnum habebant sed tetrarchiam. Quod utiq; nondum factum erat, quando Ioseph timens Archelaum in Iudæa regnantem, se in Galileam cum puero cõtulit, ubi & ciuitas eius erat Nazareth.

Alius scrupulus Cap. IX

An forte & hoc mouet, quomodo dicat Matthæus, propterea cum puero Iesu parentes eius isse in Galileam, quia metu Archelai in Iudæam ire noluerunt: cũ propterea magis isse in Galileam uideantur, quia ciuitas eorũ erat Nazareth Galileæ, sicut Lucas non tacuit. Sed intelligendũ est, ubi angelus in somnis in Ægypto dixit ad Ioseph, Surge & accipe puerum & matrem eius, & uade in terram Israel: sic intellectum esse primo à Ioseph, ut putaret iussum se esse pergere in Iudæam. Ipsa enim primitus intelligi potuit terra Israel. Porrò autem posteaquam comperit illic regnare filium Herodis Archelaum, noluit obijcere se illi periculo, cum posset terra Israel etiã sic intelligi, ut & Galilea illic deputaretur, quia & ipsam populus Israel incolebat. Quanquam & alio modo solui possit hæc quæstio, quia potuit uideri parentibus Christi cum puero, de quo talia per angelica responsa didicerant, non esse habitandum nisi in Hierusalem ubi erat templum domini: & propterea redeuntes ex Ægypto, illuc eos ituros fuisse, & illic habitaturos, nisi Archelai præsentia terrerentur: Neq; enim diuinitus iubebantur ibi habitare, ut de Archelao quod timebant deberent contemnere.

Alia quæstio. ca. X

An & hoc aliquis dicit: quomõ ergo sicut Lucas narrat, Ibant parentes eius per omnes annos pueritiæ Christi in Hierusalem, si Archelai timore illuc prohibebãtur accedere? Hoc mihi dissoluere non esset difficile, nec si aliquis Euãgelistarum expressisset, quandiu ibi regnaret Archelaus. Fieri enim poterat, ut per diem festũ inter tam ingentem turbam latenter ascenderent, mox reuersuri, ubi tamen alijs diebus habitare metuerẽt: ut nec solennitate prætermissa essent irreligiosi, nec continua mansione conspicui. Cum uero etiam de regno Archelai quàm fuerit diuturnũ, omnes tacuerint, iste quoq; intellectus patet: ut quod Lucas dicit per oẽs annos eos ascendere solitos in Hierusalem, tunc accipiamus factitatum cum iam non timeretur Archelaus. Quòd si Archelai regnum aliquanto diuturnius ulla præter euangelium historia prodit, cui fides habẽda uideatur: illud quod superius dixi suffecerit, quòd ita timebant parentes pueri habitationem in Hierusalem, ut tamẽ propter dei timorem festiuitatem solennẽ non prætermitterent, in qua latere facillime possent. neq; eñ incredibile est captatis temporibus opportunis uel dierum uel horarum accedere homines ad ea loca in quibus esse formidant.

De purificatione Caput XI

Hinc etiam illa soluitur quæstio, si aliquem mouet, cum iam sollicitus esset ille maior Herodes perculsus magorum nuntio, q̃ rex Iudæorum natus fuisset, quomodo potuerint completis diebus purgatiõis matris eius tuto cum illo ascendere in templum, ut fierent circa eum secundum legem domini quæ Lucas

A cas commemorat. Quis enim nō uideat etiam illum unum diem regem multis occupatum
latere potuisse? Si autem illud uerisimile non uidetur, quòd Herodes qui ualde sollicitus
expectabat quid sibi magi de puero nuntiarent, post tam multos dies se sensit illusum, ut
transacto tempore purgationis matris eius, & peracta circa infantem solennitate primoge
nitorum in templo Hierusalem, post etiam profectionem eorum in Ægyptum in mentem
illi uenerit quærere animam pueri, & necare tot paruulos, Si hoc ergo mouet, omitto dicere
quot & quantis occupationibus regia cura distendi potuerit, & per plurimos dies ab illa in/
tentione uel auerti omnino uel impediri. Neq; enim enumerari possunt causæ quibus hoc
potuerit accidere, quas tamen multas & magnas esse potuisse nemo ita rerum humanarum
inexpertus est, ut aut neget, aut dubitet. Cuius enim cogitationi non occurrat, quàm multa
alia terribiliora regi nuntiari potuerint seu uera seu falsa: ut qui regem infantem post ali/
quot annos sibi uel filijs suis aduersaturum timuerat, aliquorum magis propinquātium pe/
riculorum terroribus agitatus, ab illa cura mentem abreptam in alijs proxime cauendis po
tius occuparet? Vt ergo hoc omittam, illud dico, posteaquā nihil Herodi magi renuntiaue
runt, eum credere potuisse, illos fallaci stellæ uisione deceptos, posteaquam non inuenerunt
quem natum putauerant, erubuisse ad se redire, atq; ita eum timore depulso ab inquirendo
ac persequēdo puero quieuisse. Cū ergo post purgationem matris eius in Hierusalem cum
illo uenissent, & ea gesta essent in templo quæ à Luca narrātur, quia uerba Simeonis & An
næ de illo prophetantium, cum cœpissent ab eis qui audierāt prædicari, ad pristinam inten/
tionem reuocatura erant animū regis, admonitus per somnium Ioseph cum infante & ma/
tre eius fugit in Ægyptum. Deinde uulgatis rebus quæ in templo factæ dictæq; fuerāt, He
rodes se à magis sensit illusum, ac deinde ad Christi mortem cupiens peruenire, multos in/
fantes, sicut Matthæus narrat, occidit. Matthæus ergo de Ioanne ita contexit, In die/ *Ioannis Baptistæ historia. ca. XII*
bus autē illis uenit Ioannes baptista prædicans in deserto Iudææ, & dicens, Pœnitentiam
B agite, appropinquabit enim regnum cœlorum. Hic est enim qui dictus est per Esaiam pro
phetam dicentē, Vox clamantis in deserto, parate uiam dñi, rectas facite semitas eius. Mar
cus quoq; & Lucas cōsentiunt hoc Esaiæ testimoniū esse de Ioanne. Nā plura uerba etiam
consequentia ex eodē propheta Lucas cōmemorauit, cum de baptista Ioāne narraret. Ioan
nes aūt euangelista ipsum Ioannem baptistam de seipso idem testimoniū Esaiæ protulisse
cōmemorat, sicut nunc Matthæus dixit quædam Ioannis uerba quæ alij nō dixerunt, Præ/
dicans, inquit, in deserto Iudææ & dicens, Pœnitentiā agite, appropinquabit enim regnum
cœlorum: hæc uerba Ioannis alij prætermiserunt. Iam uero quod sequitur Matthæus & ad
iungit, Hic est enim qui dictus est per prophetam Esaiam dicentē, Vox clamantis in deser/
to, parate uiam dñi, rectas facite semitas eius: ambigue positū est, nec elucet utrum ex perso
na sua idem Matthæus hoc cōmemorauerit, an adhuc uerba eiusdē Ioannis secutus adiun
xerit, ut totum hoc Ioannes dixisse intelligatur, Pœnitentiā agite, appropinquabit enim re
gnum cœlorum. Hic est enim qui dictus est per Esaiam prophetā & cætera. Neq; enim hoc
mouere debet, quia non ait, Ego sum enim qui dictus sum per Esaiam prophetam: sed ait,
Hic est enim qui dictus est. Solet quippe esse quasi de alijs locutio & ipsorū euāgelistarum
Matthæi & Ioannis. Nam & Matthæus dixit, Inuenit hominem sedentem in teloneo: nec
dixit, inuenit me. Et Ioannes, Hic est, inquit, discipulus qui testimonium perhibet de his, &
scripsit hæc, & scimus quia uerum est testimonium eius. Non dixit, ego sum, aut uerum est
testimonium meum. Dominus aūt ipse sæpissime dicit, Filius hominis aut filius dei, & non
dicit ego. Et oportebat, inquit, Christum pati & resurgere tertio die: non ait, oportebat me
pati. Potuit ergo & Ioannes baptista cum dixisset, Agite pœnitētiam appropinquabit em̄
regnū cœlorum: de seipso adiungere quæ sequuntur, Hic est enim qui dictus est per Esaiam
prophetam & cætera. ut post uerba eius, Matthæus ita narrationem contexat, Ipse autem
Ioannes habebat uestimentum de pilis camelorum & cætera. Quod si ita est, non mirum si
& interrogatus quid diceret de seipso, sicut narrat Ioannes Euangelista, Ego, ait, uox cla/

mantis in deserto, sicut iam dixerat, præcipiens ut agerent pœnitentiã. De uestimento uero C
eius & uictu ita Matthæus sequitur, dicens, Ipse autem Ioannes habebat uestimentum de pilis camelorũ, & zonam pelliceam circa lumbos suos. Esca autẽ eius erat locusta & mel sylvestre edebat. Hoc & Marcus dicit penè totidem uerbis, cæteri autem duo tacent. Sequitur ergo Matthæus & dicit, Tũc exibãt ad eum Hierosolyma & omnis Iudæa & omnis regio circa Iordanem, & baptizabantur in Iordane ab eo, confitentes peccata sua. Videns autem multos pharisæorum & Saduceorum uenientes ad baptismũ suum, dixit eis, Progenies uiperarum quis demonstrauit uobis fugere à futura ira? Facite ergo fructum dignum pœnitentiæ. Et ne uelitis dicere intra uos, Patrem habemus Abraam: dico enim uobis, quoniam potest deus ex lapidibus istis suscitare filios Abraæ. Iam enim securis ad radicẽ arboris posita est. Omnis ergo arbor quæ non facit fructum bonum, excidetur & in ignem mittetur. Ego quidem uos baptizo in aqua in pœnitentiam, qui autem post me uenturus est fortior me est, cuius non sum dignus calciamenta portare, ipse uos baptizabit in spiritusancto & igni. Cuius uentilabrum in manu sua, & permundabit aream suam, & congregabit triticum suum in horreum, paleas autem comburet igni inextinguibili. Hæc omnia dicit & Lucas, eadem penè uerba Ioannis exprimens. Et ubi aliquid uarium est in uerbis, ab eadem tamen sententia nõ receditur: uelut cum dicit Matthæus Ioannem dixisse, Et ne uelitis dicere intra uos, patrem habemus Abraam, ille autem, Et ne cœperitis dicere, patrem habemus Abraã, Iste, Ego quidem uos baptizo in aqua in pœnitentiam: ille interponit interrogationem turbarum, quid facerent, & eis respondentem Ioannem de bonis operibus tanquam de fructibus pœnitentiæ, quod Matthæus omisit. Deinde in cordibus suis cogitantibus de illo, utrũ ipse esset Christus: eum dicit respondisse, Ego quidem aqua baptizo uos: non dixit, in pœnitentiam. Deinde Matthæus, Qui autẽ, inquit, post me uenturus est, fortior me est: ille uero, Venit autem, inquit, fortior me. Item Matthæus, Cuius non sum, inquit, dignus calciamenta portare: ille autem, Cuius non sum dignus soluere corrigiam calciamẽtorum eius. Quod & D
Marcus dicit, cum cætera taceat. Nam post commemoratum habitum & uictum eius, secutus ait, Et prædicabat dicens, Venit fortior me post me, cuius non sum dignus procumbens soluere corrigiam calciamentorũ eius. Ego baptizaui uos aqua, ille uero baptizabit uos spiritusancto. De calciamentis ergo hoc à Luca distat, quod addidit, Procumbens. De baptismo autem hoc ab utroque, quia non dixit, Et igni, sed tantũ, spiritusancto. Sicut enim Matthæus ita & Lucas dixit, & eodem ordine. Ipse uero baptizabit in spiritu & igni, nisi quòd Lucas non addidit, sancto: sicut Matthæus dixit, in spiritusancto & igni. His tribus attestatur Ioannes euangelista, cum dicit, Ioannes testimoniũ perhibet de ipso & clamat dicens, Hic erat quem dixi, qui post me uenit, ante me factus est, quia prior me erat. Sic enim ostendit, tunc eum hoc dixisse, quando eum illi dixisse cõmemorauit. Repetisse autem & commemorasse quod iam dixisset, cum ait, Hic erat quem dixi, qui post me uenit. Si ergo quæritur, quæ uerba potius Ioannes baptista dixerit, utrum quæ Matthæus, an quæ Lucas eum dixisse commemorat: an quæ Marcus in ipsis paucis quæ illum dixisse posuit, tacens cætera: nullo modo hinc laborandum esse iudicat, qui prudenter intelligit, ipsas sententias esse necessarias cognoscẽdæ ueritati, quibuslibet uerbis fuerint explicatæ. Quòd enim alius alium uerborum ordinem tenet, non est utique contrarium. Neque illud contrarium est, si alius dicit quod alius prætermittit. Vt enim quisque meminerat, & ut cuique cordi erat uel breuius uel prolixius, eandem tamen explicare sententiam, ita eos explicasse manifestum est. Et in hoc satis apparet quod ad rem maxime pertinet, quoniam ueritas euangelij, uerbo dei quod supra omnem creaturam æternum atque incommutabile permanet, per creaturam temporalibus signis & linguis hominum dispensato, summum culmen autoritatis obtinuit, non nos debere arbitrari mentiri quenquam, si pluribus rem quam audierunt uel uiderũt reminiscentibus, non eodem modo atque eisdem uerbis, eadem tamẽ res fuerit explicata: ut siue mutetur ordo uerborum: siue alia pro alijs quæ tamen idem ualeant uerba proferantur: siue aliquid uel quod recor

Narratio quatenus uariat sine mendacio

A recordanti non occurrit,uel quod ex alijs quæ dicũtur possit intelligi,minus dicatur:siue alio
rum quæ magis dicere statuit narrandorum gratia,ut congruus temporis modus sufficiat,
aliquid sibi non totum explicandum,sed ex parte tangendum quisq; suscipiat:siue ad illu-
minandam declarandamq; sententiam,nihil quidem rerum,uerborum tamen aliquid ad-
dat,cui autoritas narrandi concessa est:siue rem bene tenens non assequatur, q̃uis id cone-
tur,memoriter etiam uerba quæ audiuit ad integrum enuntiare.Quisquis autem dicit euan
gelistis certe per spiritussancti potentiam id debuisse concedi, ut nec in genere uerborũ, nec
in ordine,nec in numero discreparent: non intelligit , quanto amplius Euangelistarum ex-
cellit autoritas, tanto magis per eos fuisse firmãdam cæterorum hominũ uera loquentium
securitatem: ut pluribus eandem rem forte narrantibus, nullo modo quisquam eorum de
mendacio recte arguatur,si ab altero discrepauerit,ut possit etiam Euãgelistarum exemplo
præcedente defendi. Cum enim fas non sit, Euangelistarum aliquem mentitũ fuisse,uel exi
stimare uel dicere:sic apparebit nec eum fuisse mentitum cui recordanti tale aliquid accide-
rit,quale illis accidisse monstratur. Et quãto magis ad mores optimos pertinet cauere men-
dacium,tanto magis tam eminenti autoritate regi debeamus,ne putaremus esse mendacia
cum sic inter se uariari aliquorum narrationes inueniremus , ut inter Euangelistas uariatæ
sunt. Simul etiam quod ad doctrinam fidelem maxime pertinet, intelligeremus , non tam
uerborum quàm rerum quærendam uel amplectendã esse ueritatem, quando eos qui non
eadem locutione utuntur,cum rebus sententijsq; non discrepant, in eadem ueritate consti-
tisse approbamus. Quid ergo in his quæ de narrationibus Euangelistarum collata propo-
sui,putandum est esse contrarium? An quòd alius dixit, Cuius non sum dignus calciamẽta
portare:alij uero corrigiam calciamẽti soluere? Non enim uerbis aut uerborum ordine,aut
aliquo genere locutionis,sed etiam re ipsa uidetur aliud esse calciamenta portare,aliud cor-
rigiam calciamenti soluere. Merito ergo quæri potest, quid Ioannes dixerit non se dignum
B esse,utrum calciamenta portare,an corrigiam calciamenti soluere? Si enim alterum horum
dixit,ille uerum uidetur narrasse, qui hoc potuit narrare quod dixit . Qui autem aliud & si
non est mentitus,certe uel oblitus,aliud pro alio dixisse putabitur. Omnem autem falsita-
tem abesse ab Euangelistis,decet, non solum eam quæ mentiendo promitur, sed etiam eã
quæ obliuiscendo. Itaq; si ad rem pertinet aliquid aliud intelligere ex eo quòd dictum est,
calciamenta portare , aliquid aliud ex eo quòd dictum est, corrigiam calciamenti soluere:
quid aliud accipiendum recte existimaueris,nisi Ioannem utrunque dixisse , siue aliud alio
tempore,siue contextim? Potuit enim sic dicere,Cuius nõ sum dignus corrigiam calciamen
ti soluere,nec calciamẽta portare:ut unus Euangelistarum hinc aliud,alij uero aliud,omnes
tamen uerum narrauerint. Si autem nihil intendit Ioannes cum de calciamentis domini di
ceret,nisi excellentiam eius & humilitatem suam,quodlibet horum dixerit,siue de soluenda
corrigia calciamentorum,siue de portandis calciamentis,eandem tamen sententiam tenuit,
quisquis etiam uerbis suis per calciamentorum cõmemorationem eandem significationem
humilitatis expressit,unde ab eadem uoluntate nõ aberrauit. Vtilis igitur modus & memo
riæ maxime cõmendandus,cum de conuenientia dicimus euangelistarum,non esse menda
cium,cum quisq; etiam dicens aliquid aliud quod etiam ille nõ dixit de quo aliquid narrat,
uoluntatem tamen eius hanc explicat,quam etiam ille,qui eius uerba cõmemorat. Ita enim
salubriter discimus,nihil aliud esse quærendum quàm quid uelit ille qui loquitur.

Sequitur ergo Matthæus & dicit, Tunc uenit Iesus à Galilea in Iordanẽ ad Ioannem *Baptismus Iesu Caput XIII*
ut baptizaretur ab eo. Ioannes autem prohibebat eum dicens, Ego à te debeo baptizari &
tu uenis ad me? Respondens autem Iesus dixit ei, Sine modo, Sic enim decet nos implere
omnem iustitiam. Tunc dimisit eum. Attestantur & cæteri uenisse Iesum ad Ioannem. Ba-
ptizatum autem tres commemorant,sed tacent quod Matthæus ait,dixisse domino Ioan-
nem,uel Ioanni dominum respondisse. Deinde sequitur Matthæus, Baptizatus *Vox patris Caput XIIII*
autem confestim ascendit de aqua, Et ecce aperti sunt cœli,& uidit spiritũ dei descendentem

sicut columbã & uenientẽ super se:& ecce uox de cœlis dicens, Hic est filius meus dilectus in quo mihi complacui. Hoc & alij duo Marcus & Lucas similiter narrant. Sed de uerbis uocis quæ de cœlo facta est uariant locutionẽ, salua tamen sententia. Quod enim Matthæus ait dictum, Hic est filius meus dilectus:& alij duo dicunt, Tu es filius meus dilectus, ad eãdem sententiam explicandam ualet, sicut superius tractatum est. Vox enim cœlestis unũ horum dixit, sed euangelista ostendere uoluit ad id ualere quod dictum est, Hic est filius meus, ut illis potius qui audiebãt indicaretur, ꝙ ipse esset filius dei: atq; ita dictum referre uoluit, Tu es filius meus, ac si diceretur illis, Hic est filius meus. Non enim Christo indicabatur quod sciebat, sed audiebant qui aderant, propter quos etiam ipsa uox facta est. Iam uero ꝙ alius dicit, In quo mihi cõplacui: alius, In te cõplacui: alius, In te complacuit mihi: si quæris quid horum in illa uoce sonuerit, quodlibet accipe, dummodo intelligas eos qui non eandem locutionem retulerunt, eandem retulisse sententiam. Quæ diuersitas locutionũ ad hoc etiam utilis est, ne uno modo dictum minus intelligatur, & aliter q̄ se res habet interpretetur. Qđ enim dictum est, In quo mihi complacui: si uelit quis ita intelligere, ut deus in filio sibi placuisse uideatur, admonetur ex eo quod dictum est, In te complacui. Si rursus ex hoc uno intelligat quisq;, in filio patrẽ placuisse hominibus, admonetur ex eo ꝙ dictum est, In te complacuit mihi. Ex quo satis apparet, ꝙ quilibet euangelistarum cœlestis uocis etiam uerba tenuerit: alios ad eandem sententiam familiarius explicandam uerba uariasse: ut intelligatur hoc dictum esse ab omnibus, tanꝗ diceretur, In te placitum meum constitui, hoc est per te gerere quod mihi placet. Illud uero quod nonnulli codices habent secundum Lucam, hoc illa uoce sonuisse quod in psalmo scriptum est, Filius meus es tu, ego hodie genui te: quanq̄ in antiquioribus codicibus græcis non inueniri perhibeatur, tamen si aliquibus fidedignis exemplaribus confirmari possit, quid aliud ꝗ utrunque intelligendum est quolibet uerborum ordine de cœlo sonuisse.

Scrupulus Ca. XV

Quod autem secundum Ioannem de columba dicitur, non quando factum est narratur, sed uerba Ioannis baptistæ referuntur, cõmemorantis quid uiderit. In quo quæritur, quemadmodum dictum sit, Et ego nõ noueram eum, sed qui misit me baptizare in aqua, ille mihi dixit, Super quem uideris spiritum descendentem & manentem super eum, hic est qui baptizat in spiritusancto. Si enim tunc eum cognouit cum columbam uidit descendentem super eum, quærendum est quomodo dixerit uenienti ut baptizaretur, Ego magis à te debeo baptizari: hoc enim ei dixit anteꝗ columba descenderet. Ex quo apparet, quamuis eum iam nosset: nam etiam & in utero matris exultauit, cum ad Helisabet Maria uenisset: aliquid tamen in eo quod nondum nouerat columbæ descensione didicisse, quod ipse scilicet baptizaret in spiritusancto, propria quadam & diuina potestate: ut nullus homo qui accepisset à deo baptismũ, etiam si aliquem baptizaret, posset dicere suum esse quod traderet, uel à se dari spiritumsanctum.

Iesus tentatus Caput XVI

Sequitur Matthæus & dicit, Tunc Iesus ductus est in desertum à spiritu ut tentaretur à diabolo. Et cum ieiunasset quadraginta diebus & quadraginta noctibus, postea esurijt. Et accedens tentator dixit ei, Si filius dei es, dic ut lapides isti panes fiant. Qui respondẽs dixit, Scriptum est, Non in pane solo uiuit homo, sed in omni uerbo quod procedit de ore dei, & cætera, usq; ad id quod dictum est, Tunc reliquit eum diabolus: & ecce angeli accesserunt & ministrabant ei. Totum hoc similiter Lucas narrat, & si non eodem ordine. Vnde incertum est quid prius factum sit, Vtrum regna terræ prius demonstrata sint ei, & postea in pinnã templi leuatus sit: an hoc prius, & illud postea. Nihil tamẽ † ad rem, dum omnia facta esse manifestum sit: & quòd alijs uerbis easdem sententias Lucas explicat non semper cõmendandum est cum nihil depereat ueritati. Marcus autem attestatur quidem eum in deserto à diabolo esse tentatum quadraginta diebus & noctibus, sed tacet quid ei dictum sit, quidúe responderit. Item quod Lucas prætermisit, iste non tacuit, quòd angeli ministrabant illi: Ioannes uero totum istum locum prætermisit.

Vocatio apostolorum. Cap. XVII

Sequitur narrans Matthæus. Cum autem audisset quòd Ioannes traditus esset, secessit in Galilæam: hoc & Marcus dicit, hoc & Lucas.

Margin notes: C (line 1); Ioan. 1; D; Matth. 4; Lucæ 4; al. ab re; Marci 1

A cas, sed Lucas de Ioanne tradito nihil hoc loco dicit. Ioannes autem Euangelista priusquã
iret Iesus in Galilæam, dicit Petrum & Andream mansisse cum illo uno die, & tunc Petro Ioan.1
nomen impositum, cum antea Simon uocaretur. Sequenti item die iam uolentem exire in
Galilæam, inuenisse Philippum, & ei dixisse ut sequeretur eum. Inde uentum est, ut etiam
de Nathanael narraret. Die autem tertio in Galilæa constitutum, fecisse illud in Chana de Ioan.2
aquæ in uinum conuersione miraculum. Quæ omnia cæteri Euangelistæ prætermiserunt, id
contexentes narrationibus suis, q̃ Iesus reuersus in Galilæam sit: unde intelligitur fuisse in-
terpositos aliquot dies quibus illa de discipulis gesta sunt, quæ interponũtur à Ioanne. Nõ
est autem contrarium ei loco ubi Matthæus narrat dominum dixisse Petro, Tu es Petrus Matth.16
& super hanc Petram ædificabo ecclesiam meam. Neque enim hoc nomen tunc accepisse
intelligendus est, sed tunc potius, quando ei Ioannes dictum esse commemorat, Tu uoca- Ioan.1
beris Cephas, quod interpretatur Petrus, ut eum hoc nomine appellaret postea dominus
dicens, Tu es Petrus. Non enim ait, tu uocaberis Petrus, sed tu es Petrus: quod ei iam dictũ
erat antea, tu uocaberis. Deinde contexit narrationem Matthæus & dicit, Et relicta ciuita Matth.4
te Nazareth, uenit & habitauit in Caphernaum maritima, in finibus Zabulon & Nepta-
lim, & cætera, quousque sermo terminetur quem habuit in monte. In quo contextu narra
tionis attestatur ei Marcus de discipulorum uocatione, Petri & Andreæ, & paulopost Iaco Marci 1
bi & Ioannis. Sed cum Matthæus continuo coniungeret narrationem prolixi illius sermo-
nis quem in monte habuit, posteaquam multos curauit, & eum multæ turbæ secutæ sunt,
Marcus interposuit alia, quia docebat eos in synagoga & stupebant super doctrina eius.
Tunc ipse dixit, quod & Matthæus post illũ prolixũ sermonem: quia erat docens eos qua-
si potestatem habens & non sicut scribæ. Narrauit etiam de homine à quo expulsus est im
mundus spiritus, deinde de socru Petri. In his autem Lucas ei consentit. Matthæus uero Lucæ 4
de isto dæmonio nihil narrauit, de socru autem Petri non tacuit, sed postea. In hoc autem
B loco quem nunc consyderamus, idem Matthæus post uocationem discipulorum, quibus pi
scantibus iussit ut eum sequerentur, narrat eum circuisse Galilæam, docentem in synagogis
& prædicantẽ Euangelium, & sanantem omnem languorẽ: & collectis ad eum turbis, ascen
disse in montẽ & usum fuisse illo sermone prolixo. Dat ergo locum intelligendi, tunc facta
esse quæ Marcus post electionem eorundem discipulorum narrat, cum circũiret Galilæam
& doceret in synagogis eorum: tunc etiam de socru Petri: sed eum postea commemorasse
quod prætermiserat, quamuis nõ omnia prætermissa in narrationem reuocauerit. Sanè po
test mouere, quomodo Ioannes dicat, non in Galilæa, sed iuxta Iordanem, primo Andreã Ioan.1
secutum esse dominum, cum alio cuius nomen tacetur, deinde Petrum ab illo nomen acce-
pisse, tertio Philippum uocatum ut eum sequeretur. Cæteri autem tres Euangelistæ de pi-
scatione uocatos eos dicunt satis inter se cõuenienter, maxime Matthæus & Marcus. Nam Matth.4 Marci 1
Lucas Andream non nominat, qui tamen intelligitur in ea naui fuisse secundum Matthæi Luc.5
& Marci narrationem, qui breuiter hoc perstringũt quemadmodum gestum sit. Quod Lu
cas apertius explicauit, commemorans ibi etiam miraculum super captura piscium, & quòd
ex ipsa naui dominus prius fuerit locutus ad turbas. Hoc etiam uidetur distare, quòd tan-
tum Petro à domino dictum commemorat, Ex hoc iam homines eris capiens, quod illi,
scilicet Matthæus & Marcus, ambobus fratribus dictum esse narrarunt. Sed potuit utiq;
prius hoc Petro dici, cum de capta ingenti multitudine piscium miraretur, quod Lucas in-
sinuauit: & ambobus postea, quod illi duo commemorauerunt. Illud ergo quod de Io-
anne diximus, diligenter consyderandum est. Non enim parua repugnantia putari po-
test, cum & locorum plurimum intersit, & temporis & ipsius uocationis. Nam si iuxta Ior-
danem antequam Iesus isset in Galilæam, ad testimonium Ioannis Baptistæ secuti sunt
eum duo, quorum erat unus Andreas qui fratrem suum Simonem continuo adduxit ad
Iesum, quando & nomen ut Petrus uocaretur accepit, quomodo ab alijs Euangelistis di-
citur, quod eos in Galilæa piscantes inuenerit atq; ad discipulatũ uocauerit: nisi quia intelli

gendum est, non sic eos uidisse tunc dominum iuxta Iordanem, ut ei iam inseparabiliter cohærerent, sed tantum cognouisse quis esset, eumq́ʒ miratos ad propria remeasse. Nam & in Chana Galileæ cum fecisset de aqua uinum, dicit idem Ioannes, quòd crediderint in eum C
Ioan. 2 discipuli eius. Quod ita narrat, Et die tertio nuptiæ factæ sunt in Chana Galileæ, & erat mater Iesu ibi. Vocatus est autem & Iesus & discipuli eius ad nuptias. Qui utiqʒ si tunc in eum crediderunt, sicut paulopost dicit, nondum erant discipuli cum ad nuptias uocati sunt. Sed illo more locutionis hoc dictum est, quo loquimur, cum dicimus apostolum Paulum in Tarso Ciliciæ natum. Neqʒ enim tunc iam erat apostolus. Ita discipulos Christi inuitatos ad nuptias cum audimus, non iam discipulos, sed qui futuri erant discipuli intelligere debemus. Iam enim utiqʒ discipuli Christi erant, quando ista narrata atqʒ conscripta sunt. Et ideo sic de illis locutus est temporum præteritorum narrator. Quod autem dicit idem Ioannes, Post hæc descēdit Caphernaum ipse & mater eius & fratres eius & discipuli eius, & ibi manserunt non multis diebus: incertum est utrum iam illi adhæserant, etiam Petrus & Andreas & filiĳ Zebedei. Matthæus em̄ primo narrat quòd uenerit & habitauerit in Caphernaum: & postea quòd eos de nauibus piscātes uocauerit: iste autem, quòd cum illo Caphernaum uenerint discipuli eius. An forte Matthæus quod prætermiserat recapitulauit, quia non ait ipse, Post hoc ambulans iuxta mare Galileæ, uidit duos fratres: sed sine ulla conse-
Matth. 4 quentis temporis differentia, Ambulans autem, inquit, iuxta mare Galileæ, uidit duos fratres & cætera. Proinde fieri potest, ut postea narrauerit, non quod postea factum erat, sed quod prius prætermiserat, ut cum illo intelligantur uenisse Caphernaum, quò Ioannes dicit, & ipsum & matrem eius & discipulos uenisse. An potius aliĳ discipuli fuerunt, sicut eum iam Philippus sequebatur, quem sic uocauerat, ut diceret ei, Sequere me. Quo enim ordine uocati sint omnes duodecim apostoli, in Euangelistarum narrationibus nō apparet, quandoquidem non tantum ordo uocationis, sed nec ipsa uocatio commemorata est omnium, sed tantum Philippi & Petri & Andreæ & filiorum Zebedei & Matthæi publicani, qui etiam Leui uocabatur. Singillatim tamen ab eo nomen & primus & solus Petrus accepit. Nā filios Zebedei nō singillatim, sed simul ambos appellauit filios tonitrui. Sanè animaduertendum est, quòd scriptura euangelica & apostolica, non solum illos duodecim appellat discipulos eius, sed omnes qui in eum credentes, magisterio eius ad regnum cœlorum erudiebātur. Ex quorum multitudine elegit duodecim, quos & apostolos nominauit, sicut Lucas commemorat. Ipse quippe paulopost ait, Et descendens cum illis stetit in loco campestri, & turba discipulorum eius, & multitudo copiosa plebis. Non utiqʒ diceret turbam discipulorum, homines duodecim. Aliĳs quoqʒ scripturarum locis hoc euidenter apparet, discipulos eius omnes appellatos qui ab eo discerent quod ad æternam uitam pertineret. Quæri autē potest, quomodo binos uocauerit de nauiculis piscatores, primo Petrum & Andream, deinde progressus paululum alios duos filios Zebedei, sicut narrant Matthæus & Marcus, cum Lucas dicat ambas eorum nauiculas impletas magna illa captura piscium, sociosq́ʒ Petri cōmemoret Iacobum & Ioannem filios Zebedei uocatos ad adiuuādum, cum retia extrahere plena non possent, simulq́ʒ miratos tantam multitudinem piscium quæ capta erat: & cum Petro tantum dixisset, Noli timere, ex hoc iam homines eris capiens, simul eum tamen subductis ad terram nauibus secutos fuisse. Vnde intelligendum est hoc primo esse factum quod Lucas insinuat. Nec tunc eos à domino uocatos, sed tantum Petro fuisse prædictum ꝙ homines esset capturus, Quod nō ita dictum est, quasi iam pisces nunq́ʒ esset capturus, Nā & post resurrectionem dn̄i legimus eos esse piscatos. Dictum est ergo, ꝙ deinceps capturus esset homines: non dictum est, ꝙ iam non esset capturus pisces. Vnde datur locus intelligere eos ad capturā pisciū ex more remeasse, ut postea fieret, qđ Matthæus & Marcus narrant: qn̄ eos binos uocauit, & ipse iussit ut eū sequerētur, primo duobus Petro & Andreæ, deinde aliĳs duobus filiĳs Zebedei. Tunc enim nō subductis ad terrā nauibus tanq́ʒ cura redeundi, sed ita eum secuti sunt, tanq́ʒ uocantem ac iubentē ut eum sequerentur.

Illud

A Illud etiam requirendum est, quomodo Ioannes Euangelista antequam Ioannes baptista missus esset in carcerem, dicit Iesum isse in Galilæam. Postea enim quàm commemorauit, quòd in Chana Galilææ fecit de aqua uinum, & descendit Capharnaũ cum matre & discipulis, & ibi manserunt nõ multis diebus, dicit eum deinde ascendisse Hierosolymã propter pascha. Post hoc uenisse in Iudæam terrã & discipulos eius, & illic demoratũ cum eis & baptizantẽ, ubi secutus ait. Erat autẽ & Ioannes baptizans in Ennon iuxta Salim, quia aquæ multæ erant illic, & adueniebant & baptizabãtur. Nondũ enim missus erat in carcerẽ Ioannes. Matthæus autem dicit. Cum autẽ audisset quòd Ioannes traditus esset, secessit in Galilæam. Similiter & Marcus, Posteaquã autem traditus est, inquit, Ioãnes, uenit Iesus in Galilæam. Lucas autem nihil quidẽ dicit de tradito Ioanne, sed tamẽ & ipse post baptismum & tentationem Christi dicit eum isse in Galilæam, sicut illi duo. Nam ita contexit narrationem suam. Et cõsummata omni tentatione, diabolus recessit ab illo usq; ad tẽpus. Et egressus est Iesus in uirtute spiritus in Galilæam, & fama exijt per uniuersam regionẽ de illo. Vnde intelligitur hos tres Euangelistas nõ Ioanni Euangelistæ cõtraria narrasse, sed prætermisisse primũ domini aduentũ in Galilæam posteaquàm baptizatus est, quando illic aquam conuertit in uinum. Tunc enim nondum erat traditus Ioannes. Eum uero aduentũ eius in Galilæam contexuisse narrationibus suis qui post Ioannem traditũ factus est, de quo eius reditu in Galilæam etiam ipse Ioannes Euãgelista sic loquitur, Vt ergo cognouit Iesus, quia audierunt pharisæi quia Iesus plures discipulos facit & baptizat quàm Ioannes, quãquam Iesus non baptizaret, sed discipuli eius, reliquit Iudæam & abijt iterum in Galilæam. Tunc ergo intelligimus iam fuisse traditũ Ioannẽ, Iudæos uero audisse quòd plures discipulos faceret & baptizaret quàm fecerat & baptizauerat Ioannes.

Secessus Iesu in Galilæã. Cap. XVIII — *Ioan. 3* — *Matth. 4* — *Marci 1* — *Lucæ 4* — *Ioan. 4*

Iam nunc de illo sermone prolixo quem secundum Matthæum in monte habuit dominus, uideamus utrum ei cæteri Euangelistæ nihil aduersari uideantur. Marcus quippe non eum cõmemorauit omnino,
B nec aliquid eius simile dixit, nisi quasdam sentẽtias, non contextim, sed sparsim, quas dominus locis alijs repetiuit. Reliquit tamẽ locum in textu narrationis suæ, ubi intelligamus hũc dictum esse sermonem, sed ab eo prætermissum. Et erat, inquit, prædicãs in synagogis eorum, & omni Galilæa, & dæmonia eijciens. In hac prædicatione quam dicit eum habuisse in omni Galilæa, intelligitur etiam sermo iste habitus in monte, cuius commemorationem facit Matthæus. Namque idem Marcus ita sequitur, Et uenit ad eum leprosus deprecans eum, & genuflexo dixit, Si uis potes me mundare & cætera. De hoc leproso mundato talia connectit, ut ipse intelligatur quem Matthæus commemorat tunc esse mũdatum, quando post illum sermonem dominus de monte descendit. Sic enim ait Matthæus, Cum autem descendisset de monte, secutæ sunt eum turbæ multæ, Et ecce leprosus ueniẽs adorabat eum dicens, Domine si uis potes me mundare & cætera. Huius leprosi etiam Lucas meminit, non sanè hoc ordine, sed ut solent prætermissa recordari, uel posterius facta præoccupari, sicut diuinitus suggerebantur, quæ antea cognita, postea recordando conscriberent. Veruntamẽ idem Lucas sermonem etiam ipse domini prolixum narrauit, ubi etiam sic exorsus est, ut in isto Matthæus. Hic enim dixit, Beati pauperes spiritu quoniam ipsorũ est regnum cœlorum: & ille, Beati pauperes, quia uestrum est regnum dei. Deinde multa quæ sequũtur etiam in Lucæ narratione similia sunt. Et ad extremum sermonis ipsa conclusio prorsus eadem reperitur, de homine prudente, qui ædificat super petram, & de stulto qui ædificat super arenam: nisi quòd ibi flumen tantum dicit illisum domui, non & pluuiam & uentos, sicut Matthæus. Posset ergo facillime credi, eundem etiam ipse domini interposuisse sermonem, aliquas autem prætermisisse sentẽtias quas Matthæus posuit, Item alias posuisse, quas iste nõ dixit: quasdam etiam non ijsdem uerbis, custodita tamen ueritatis integritate similiter explicasse: Posset hoc sicut dixi facillime credi, nisi moueret quòd Matthæus in monte dicit hunc habitum esse sermonẽ à domino sedente, Lucas autem in loco cãpestri à domino stante. Hæc itaq; diuersitas facit uideri, aliũ fuisse illum, aliũ istũ. Quid enim prohiberet

Sermo in monte Caput XIX — *Marci 1* — *Matth. 8* — *Luc. 6*

hiberet Christũ alibi quædã repetere quæ iam antea dixerat, aut iterũ quædam facere quæ C
antea iam fecerat? Non sanè istos duos sermones, quorũ unum Matthæus, alterũ Lucas inseruit, longa tẽporis distantia separari, hinc probabiliter creditur, q̃ & antea & postea quædam similia, uel eadem ambo narrarũt, ut non absurde sentiantur eorum narrationes hæc interponẽtium in eisdem locis & diebus esse uersatas. Nam Matthæus hoc ita dicit, Et secutæ sunt eum turbæ multæ de Galilea & Decapoli & Hierosolymis & Iudæa & de trans Iordanem. Videns autem turbas ascendit in montem, & cum sedisset accesserunt ad eum disci
Matth. 5 puli eius. Et aperiẽs os suum docebat eos dicens, Beati pauperes spiritu, quoniã ipsorum est regnum cœlorum, & cætera. Hic potest uideri multas turbas uitare uoluisse, & ob hoc ascendisse in montẽ, tanq̃ secedendo à turbis, ut solis suis discipulis loqueretur. Cui rei uidetur at
Luc. 6 testari etiam Lucas, ita narrans. Factum est aũt in illis diebus, exijt in montẽ orare, & erat pernoctans in oratione dei. Et cum dies factus esset, uocauit discipulos suos, & elegit duodecim ex ipsis, quos & apostolos nominauit, Simonem quem cognominauit Petrum & Andream fratrem eius, Iacobum & Ioãnem, Philippum & Bartholomeũ, Matthæum & Thomam, Iacobum Alphei & Simonẽ qui uocatur Zelotes, Iudam Iacobi & Iudam Scarioth, qui fuit proditor. Et descendẽs cum illis, stetit in loco campestri, & turba discipulorũ eius, & multitudo copiosa plebis, ab omni Iudæa & Hierusalẽ & maritima & Tyri & Sidonis, qui uenerant ut audirent eum & sanarentur à languoribus suis. Et qui uexabantur à spiritibus immundis curabantur. Et omnis turba quærebat eum tangere, quia uirtus de illo exibat & sanabat omẽs. Et ipse eleuatis oculis in discipulos suos, dicebat, Beati pauperes, quia uestrũ est regnum dei & cætera. Hic potest intelligi cum in monte duodecim discipulos elegit ex pluribus, quos apostolos nominauit, quod Matthæus prætermisit, tunc illum habuisse sermonem quẽ Matthæus interposuit, & Lucas tacuit, hoc est in monte. Ac deinde cum descendisset, in loco campestri, habuisse alterum similem, de quo Matthæus tacet, Lucas nõ tacet,
Mat. 7 & utrunq; sermonem eodem modo esse conclusum. Quod aũt Matthæus isto sermone ter D
minato sequitur & dicit, Et factum est cũ consummasset Iesus uerba hæc, admirabantur turbæ super doctrina eius, potest uideri discipulorũ turbas dixisse, ex quibus duodecim illos apostolos elegerat. Quod uero mox ait, Cum aũt descendisset de monte, secutæ sunt eum turbæ multæ, Et ecce leprosus ueniens adorabat eum: potest intelligi post utrũq; sermonem factum fuisse, non solum quem Matthæus, uerũ etiam quem Lucas interponit. Neq; enim apparet post descensionem de monte quantũ temporis fuerit interpositum, sed hoc solum uoluit significare Matthæus, post illam descensionẽ multas turbas fuisse cũ domino, quando leprosum mundauit, nõ quantum temporis interfuerit: præsertim cũ eundem leprosum Lucas iam in ciuitate posito domino, dicat esse mundatum, quod Matthæus dicere non curauit. Quanq; etiam illud posset occurrere, in aliqua excelsiore parte montis primo cũ solis discipulis dominũ fuisse, quando ex eis illos duodecim elegit: deinde cum eis descẽdisse, non de mõte, sed de ipsa mõtis celsitudine in campestrem locum, id est, in aliquam æqualitatem quæ in latere mõtis erat, & multas turbas capere poterat: atq; ibi stetisse donec ad eũ turbæ congregarentur. Ac postea cũ sedisset accessisse propinquius discipulos eius, atq; ita illis cæterisq; turbis præsentibus, unum habuisse sermonem, quem Matthæus Lucasq; narrauerunt, diuerso narrandi modo: sed eadem ueritate rerum & sententiarũ, quas ambo dixerũt. Iam enim præmonuimus, quod & nullo præmonente unicuiq; sponte uidendũ fuit, si quis prætermittat aliquid quod alius dicat, non esse cõtrarium, nec si alius alio modo aliquid dicat, dum eadem rerum sententiarumq; ueritas explicetur: ut quod Matthæus ait, Cum aũt descendisset de mõte, simul etiã de illo campestri loco qui in latere montis esse potuit intelligatur. Deinde Matthæus de leproso mũdato narrat, quod etiã Marcus & Lucas similiter.

Cẽturiõis accessus ad Iesum. Ca. XX

Post hæc Matthæus sequitur & dicit, Cum aũt introisset Capharnaũ, accessit ad illum centurio, rogans eum & dicens, Domine puer meus iacet in domo paralyticus & male torquetur, & cætera, usq; ad eum locum ubi ait, Et sanatus est puer ex illa hora. Hoc de puero

A ro centurionis etiam Lucas commemorat: nō sicut iste post leprosum mūdatum, quem ille
postea recordatus cōmemorauit,sed post finem illius prolixioris sermonis, quod ita cōiun/
git.Cum autem implesset omnia uerba sua in aures plebis,intrauit Capharnaū.Centurio/
nis autem cuiusdam seruus male habēs erat moriturus,qui illi erat pretiosus & cætera, usq;
in eum locum quo sanatus est. Hic intelligendum est, cum implesset quidem omnia uerba
sua in aures plebis,intrasse Christum Capharnaum, hoc est,quia nō antequam hæc uerba
terminasset intrauit:sed non esse expressum post quantū tēporis interuallum,cum istos ser/
mones terminasset intrauerit Caphanaum. Ipso quippe interuallo leprosus ille mundatus
est,quē loco suo Matthæus interponit,iste aūt postea recordatur.Iam ergo uideamus utrū
sibi de hoc seruo centurionis Matthæus Lucasq; consentiant.Matthæus enim dicit. Acces/ Matth.8
sit ad eum centurio, rogans eum & dicens, Puer meus iacet in domo paralyticus.Cui uide/
tur repugnare quod ait Lucas,Et cum audisset de Iesu, misit ad eum seniores Iudæorū, ro/ Luc.7
gans eum ut ueniret & sanaret seruū eius.At illi cum uenissent ad Iesum rogabant eum sol/
licite dicentes ei,Quia dignus est,ut hoc illi præstes,Diligit enim gentem nostram, & syna/
gogam ipse ædificauit nobis.Iesus autē ibat cum illis.Et cum iam non longe esset à domo,
misit ad eum centurio amicos dicens, Domine noli uexari,Nō enim dignus sum,ut sub te
ctum meum intres,Propter quod meipsum nō sum dignū arbitratus ut uenirem ad te, sed
dic uerbo,& sanabitur puer meus.Si enim hoc ita gestū est,quomodo erit uerū quod Mat/
thæus narrat,Accessit ad eum quidā cēturio,cū ipse nō accesserit,sed amicos miserit, nisi dili
genter aduertentes intelligamus Matthæū nō omnimodo deseruisse usitatū morē loquen/
di.Nō solum enim dicere solemus,accessisse aliquē etiam antequam perueniat illuc quò dici
tur accessisse, Vnde etiā dicimus,parū accessit uel multū accessit, eò quò appetit peruenire:
uerumetiā ipsam peruentionē cuius adipiscendi causa acceditur, dicimus plerūq; factā: &si
eum ad quē peruenit nō uideat ille qui peruenit, cum per amicū peruenit ad aliquē cuius ei
B fauor est necessarius. Quod ita tenuit cōsuetudo,ut iam etiā uulgo peruentores appellētur,
qui potentiū quorumlibet tanq; inaccessibiles animos,per cōuenientium personarum inter
positionem,ambitionis arte pertingunt.Si ergo ipsa peruentio usitate dicitur per alios fieri,
quanto magis accessus per alios fieri potest, qui plerūq; infra peruentionē remanet,quādo
potuerit quisq; plurimū quidē accedere, sed tamē nō potuerit peruenire. Nō ergo absurde
Matthæus,etiā quod uulgo possit intelligi,per alios facto accessu centurionis ad dominū,
cōpendio dicere uoluit,Accessit ad eum Centurio. Veruntamē nō negligenter intuenda est
etiā sancti Euāgelistæ altitudo mysticæ locutionis,secundū quā scriptū est in Psalmo, Acce Psal.33
dite ad eum & illuminamini. Proinde quia fidē centurionis,qua uere acceditur ad Iesum,
ipse ita laudauit ut diceret,Nō inueni tantā fidem in Israël:ipsum potius accessisse ad Chri/
stum dicere uoluit prudens Euāgelista,quàm illos per quos uerba sua miserat. Porrò autē
Lucas ideo totum quemadmodum gestum esset aperuit, ut ex hoc intelligere cogeremur, Luc.7
quemadmodum eum accessisse dixerit alius qui mentiri non potuit. Sic enim & illa mu/
lier quæ fluxum sanguinis patiebatur, quamuis fimbriam uestimenti eius tenuerit, magis
tamen tetigit dominū,quàm illæ turbæ à quibus premebatur. Vt enim hæc quo magis cre
didit,eo magis tetigit dominum,Ita centurio quo magis credidit,eo magis accessit ad do/
minū.Iam cætera in hoc capitulo quæ alter dicit & alter prætermittit,superfluo pertractan/
tur,cum ex illa regula primitus commendata nihil inueniantur habere contrarium.

Sequitur Matthæus & dicit,Et cū uenisset Iesus in domū Petri,uidit socrū eius iacen/ Socrus Petri sanata. Cap.XXI
tem & febricitantē,& tetigit manū eius,& dimisit eam febris, & surrexit & ministrabat eis.
Hoc quādo factū sit,id est,post quid uel ante quid,nō expressit Matthæus. Nō enim post
quod narratur,post hoc etiā factū necesse est intelligatᷣ. Nimirū tamē iste hoc recoluisse in/
telligitur quod prius omiserat.Nam id Marcus narrat antequā illud de leproso mundato
cōmemoret,quod post sermonē in mōte habitum,de quo ipse tacuit,uidetur interposuisse.
Itaque & Lucas post hoc factum narrat de socru Petri,post quod & Marcus. Ante sermo/
nem

nem etiam ipse quem prolixum interposuit, qui potest idem uideri quem dicit habitum in monte Matthæus. Quid autem interest quis quo loco ponat, siue quod ex ordine inserit, siue quod omissum recolit, siue quod postea factum ante præoccupat, dum tamen non aduersentur eadẽ uel alia narranti, nec sibi nec alteri? Quia enim nullius in potestate est quamuis optime fideliterq; res cognitas quo quisq; ordine recordetur, quid prius posteriusue homini ueniat in mentem, non est ut uolumus, sed ut datur: satis probabile est q, unusquisq; euangelistarum, eo se ordine credidit debuisse narrare, quo uoluisset deus ea ipsa quæ narrabat eius recordationi suggerere, in eis duntaxat rebus, quarum ordo siue ille, siue ille sit, nihil minuit autoritati ueritatiq; euangelicæ. Cur autem spiritussanctus diuidens propria unicuiq; prout uult, & ideo mentes quoq; sanctorum propter libros in tanto autoritatis culmine collocandos, in recolendo quæ scriberent sine dubio gubernans & regens, alium sic, alium uero sic narrationem suam ordinare permiserit, quisquis pia diligentia quæsiuerit, diuinitus adiutus poterit inuenire. Hoc tamen non est huius operis munus quod nunc suscepimus, tantum ut demonstremus euangelistas, neq; sibi, neq; inter se repugnare, quolibet ordine, uel easdem res, uel alias factorum dictorumq; Christi unusquisq; eorum potuerit uolueritue narrare. Quapropter ubi ordo temporum non apparet, nihil nostra interesse debet quem narrandi ordinem quilibet eorum tenuerit: ubi autem apparet, si quid mouerit quod sibi aut alteri repugnare uideatur, utiq; considerandum & enodandum est.

Ordo temporis
Cap. XXII

Sequitur ergo Matthæus dicens, Vespere autem facto, obtulerunt ei multos dæmonia habentes, & eijciebat spiritus uerbo, & omnes male habentes curauit, ut adimpleretur quod dictum est per Esaiam prophetam dicentem, Ipse infirmitates nostras accepit, & ægrotationes nostras portauit. Hoc ad eiusdem diei tempus pertinere satis indicat, cum coniungit, Vespere autem facto. *Marci 1* Sic & Marcus cum de ipsa socru Petri sanata dixisset, Et ministrabat eis, hoc idem subiecit, Vespere autem facto cum occidisset sol, afferebant ad eum omnes male habentes, & dæmonia habentes, & erat omnis ciuitas congregata ad ianuam, & curauit multos qui uexabantur uarijs languoribus, & dæmonia multa eijciebat, & non sinebat ea loqui, quoniam sciebant eum. Et diluculo ualde surgens, egressus est & abijt in desertum locum. Videtur hic ordinem tenuisse Marcus, ut post illud quod dictum est, Vespere autem facto, deinde diceret, & diluculo ualde surgens. Quamuis nec illud necesse sit, ubi dicitur, Vespere autem facto, eiusdem diei uesperum accipere: nec ubi dicitur, diluculo, eiusdem noctis diluculum. Tamen utcunq; uideri potest hic rerum gestarum ordo seruatus *Lucæ 4* propter digestum ordinem temporum. Lucas quoq; cum de socru Petri narrasset, non ait ipse, Vespere autem facto: sed tamen quod idem significaret, adiunxit dicens, Cum sol autem occidisset, omnes qui habebant infirmos uarijs languoribus, ducebant illos ad eum: at ille singulis manus imponens curabat eos. Exibant etiam dæmonia à multis, clamantia & dicentia, Quia tu es filius dei. Et increpans non sinebat ea loqui, quia sciebant ipsum esse Christum. Facta autem die, egressus ibat in desertum locum. Et hic uidemus eundem prorsus ordinem temporum custoditum, quem comperimus apud Marcum. Matthæus autem qui uidetur non ordinem quo gestum est, sed quod prætermissum recolit, hoc de socru Petri commemorasse, posteaquam narrauit quid ipso die facto etiam uespere gestum sit, iam non subiungit, diluculum, sed ita narrat. *Matth. 8* Videns autem Iesus turbas multas circum se, iussit ire trans fretum. Iam hoc aliud est, non illud quod Marcus & Lucas contexunt, qui post uesperum diluculum ponunt. Quod ergo hic dictum est, Videns autem Iesus turbas multas circum se, iussit ire trãs fretum, aliud eum recordatum interposuisse debemus accipere, quod die quodam cum uidisset Iesus turbas multas circum se, iussit ire trans fretum.

Sequar te q. i.
Caput. XXIII

Deinde quod subiungit, Et accedens unus scriba ait illi, Magister sequar te quocunq; ieris, usq; ad illud ubi ait, Dimitte mortuos sepelire mortuos suos: hoc similiter narrat & Lucas. Sed ille post plura, nec ipse sanè expresso ordine temporum, sed recordantis modo: utrũ quod prius omisit, an quod posterius etiam factum q̃ sunt ea quæ sequũtur, præoccupauit,

A pauit, incertum est. Ita enim dicit, Factum est autem ambulãtibus illis in uia, dixit quidam
ad illum, Sequar te quocunq; ieris. Et respondit ei prorsus eadem quæ Matthæus cõmemo
rat. Quod aũt Matthæus dicit tunc istud gestum esse, quando iussit ut irent trans fretũ, Lu/
cas uero ambulantibus illis in uia, non est contrarium: quia in uia utiq; ambulabant, ut ue
nirent ad fretũ. Et de illo qui petit primũ sepelire patrem suum, Matthæus & Lucas omni/
no consentiunt. Quod enim Matthæus primo eiusdem uerba posuit, hoc est, patrem su/
um sepelire petentis, & deinde domini dicentis, Sequere me, Lucas autẽ primo domini di/
centis, Sequere me, & deinde illius hoc petentis, ad sententiam nihil interest. Cõmemorauit
Lucas & alium dixisse, Sequar te domine, sed primum permitte mihi renũtiare his quæ do
mi sunt: de quo tacet Matthæus. Inde iam Lucas in aliud perrexit, non in illud quod ordi/
ne tẽporis sequebatur. Post hæc aũt, inquit, designauit dominus & alios septuagintaduos. Luc. 10
Post hæc quidẽ manifeste, sed quanto temporis interuallo post hæc fecerit illud dominus,
non apparet. In ipso tamen interuallo fit, quod deinceps Matthæus subiungit: nam idem
Matthæus ordinem temporũ adhuc tenet, ita narrans. Et ascendente eo in nauiculam, De porcis præcipi/
secuti sunt eum discipuli eius, & ecce motus magnus factus est in mari, usq; ad illud ubi ait, tatis. Ca XXIIII
Et uenit in ciuitatem suam. Ista duo facta continuatim quæ narrat Matthæus de tranquil Matth. 8
lato mari, posteaq; uentis imperauit Iesus à somno excitatus: & de illis qui habebãt sæuũ
dæmonium, ruptisque uinculis agebantur in desertum: similiter narrãt Marcus & Lucas: Marci 4
uerbis alijs dictæ sunt ab alio atq; alio quædã sententiæ, non tamen aliæ, Velut illud quod Lucæ 8
eum dicit dixisse Matthæus, Quid timidi estis modicæ fidei, Marcus ita dicit, Quid timidi
estis, necdum habetis fidem? id est, illam perfectam, uelut granum sinapis. Hoc ergo & ille
ait, Modicæ fidei. Lucas autem, Vbi est fides uestra? Et totum quidem dici potuit, Quid ti
midi estis, Vbi est fides uestra, Modicæ fidei. Vnde aliud hic, aliud ille cõmemorat, Et illud
quod excitantes eum, dixerunt. Matthæus sic, Domine salua nos, perimus. Marcus, Magi/
B ster non ad te pertinet quia perimus? Lucas, Præceptor perimus, una eademque sententia
est excitantium dominum, uolentiumq; saluari: nec opus est quærere quid horum potius
Christo dictũ sit. Siue enim aliquid horum trium dixerint, siue alia uerba, quæ nullus Euan
gelistarum cõmemorauit, tantũdem tamen ualentia ad eandem sententiæ ueritatem, quid
ad rem interest? Quanquam & hoc fieri potuit, ut pluribus eum simul excitãtibus, omnia
hæc, aliud ab alio dicerentur. Item q; sedata tempestate dixerũt secũdum Matthæum, Qua
lis est hic, quia uenti & mare obediunt ei? Secũdum Marcum, Quis putas est iste, quia uen
tus & mare obediunt ei? Secundũ Lucam, Quis putas hic est, quia & uentis imperat & ma
ri, & obediunt ei? quis non uideat unam esse sententiam? Tantũdem enim prorsus ualet,
Quis putas est iste, & qualis est hic. Et ubi nõ est dictũ, Imperat, utiq; consequẽter intelligi/
tur, quia imperanti obeditur. Quod uero Matthæus duos dicit fuisse, qui legionẽ illam dæ/ Matth. 8
monum patiebantur, quæ in porcos ire permissa est: Marcus aũt & Lucas unum cõmemo/ Marci 5
rant, intelligas unum eorũ fuisse personæ alicuius clarioris & famosioris, quẽ regio illa ma/ Lucæ 8
xime dolebat, & pro cuius salute plurimum satagebat. Hoc uolentes significare duo Euan/
gelistæ, solum cõmemorandum iudicauerunt, de quo facti huius fama latius præclariusq;
fragrauerat. Nec q; uerba dæmonum diuerse ab Euangelistis dicta sunt, habet aliquid scru
puli, cum uel ad unã redigi sentẽtiam, uel omnia dicta possint intelligi. Nec quia pluraliter
apud Matthæum, apud illos aũt singulariter loquit, cũ & ipsi narrent, q; interrogatus quid
uocaret, legionẽ se esse respõdit, eo q; multa essent dæmonia, Nec q; Marcus dixit circa mõ
tem fuisse gregem porcorum, Lucas aũt in monte, quicq; repugnat. Grex enim porcorum
tam magnus fuit, ut aliquid eius esset in monte, aliquid circa montem. Erant enim duo mi/ Paralyticus in gra
lia porcorum, sicut Marcus expressit. Hinc ergo sequitur Matthæus, adhuc temporũ bato. Cap. XXV
ordinem seruans, atq; ita narrationem contexit. Et ascendens in nauiculam, transfretauit, & Mat. 9
uenit in ciuitatem suam. Et ecce offerebant ei paralyticum iacentem in lecto. &c. usq; ad il/
lud quod ait, Videntes aũt turbæ, timuerunt & glorificauerũt deum, qui dedit potestatem

talem hominibus. De hoc paralytico dixerunt etiam Marcus & Lucas. Quod ergo Mat C
Lucæ 5 thæus dicit dominũ dixisse, Confide fili, remittũtur tibi peccata tua: Lucas aũt nõ dixit, Fili, sed homo, ad sẽtẽtiam domini expressius insinuandã ualet, quia homini dimittebãtur peccata, qui hocipso ꝙ homo erat, nõ posset dicere, Nõ peccaui: simul etiam ut ille, qui homini
Marci 2 dimittebat, intelligeretur deus. Marcus aũt hoc dixit quod & Matthæus, sed nõ dixit, confide. Potuit quidem & ita dici, Cõfide homo, dimittũtur tibi peccata fili: aut, Confide fili, dimittũtur tibi peccata homo: aut quolibet uerborũ ordine cõgruenti. Illud sanè potest moue
Matth. 9 re, ꝙ de isto paralytico Matthæus ita narrat, Et ascendens in nauiculam transfretauit, & uenit in ciuitatem suam: & ecce offerebant ei paralyticũ iacentem in lecto. Marcus aũt nõ hoc in eius ciuitate factũ dicit, quæ utiqꝫ Nazareth uocatur, sed Caphernaum: quod ita narrat, Et iterũ intrauit in Caphernaum post dies, & auditum est ꝙ in domo esset, & conuenerũt multi: ita ut nõ caperet neqꝫ ad ianuã, & loquebatur eis uerbũ. Et uenerũt ferentes ad eum paralyticũ, qui à quatuor portabatur. Et cum nõ possent offerre eum illi præ turba, nudauerunt tectũ ubi erat, & patefaciẽtes submiserunt grabatum, in quo paralyticus iacebat. Cum
Lucæ 5 uidisset autem Iesus fidem illorum, &c. Lucas autẽ non cõmemorat quo in loco factum sit, sed ita dicit: Et factum est in una dierum & ipse sedebat docẽs. Et erant pharisæi sedentes, & legis doctores, qui uenerant ex omni castello Galilææ & Hierusalẽ: & uirtus erat domini ad sanandos eos. Et ecce uiri portantes in lecto hominem qui erat paralyticus, & quærebãt eum inferre & ponere ante eum. Et non inuenientes qua parte illum inferrent præ turba, ascenderũt supra tectum, & per tegulas submiserũt illum cum lecto in mediũ ante Iesum. Quorum fidem ut uidit, dixit: homo remittuntur tibi peccata tua, &c. Remanet igitur quæstio inter Marcum & Matthæum, quod Matthæus ita scribit tanquã in ciuitate domini factum sit: Marcus autem in Caphernaũ. Quæ difficilius solueretur, si Matthæus etiam Nazareth nominaret. Nunc uero cum potuerit ipsa Galilæa dici ciuitas Christi, quia in Galilæa erat Nazareth, sicut uniuersum regnum in tot ciuitatibus cõstitutum, dicitur Romana D
Psal. 86 ciuitas: cumqꝫ in tot gentibus constituta ciuitas sit, de qua scriptũ est, Gloriosissima dicta sunt de te ciuitas dei: & cum ipse prior populus dei in tot ciuitatibus habitãs, etiam una domus dicta sit domus Israel: quis dubitauerit in ciuitate sua hoc fecisse Iesum, cum hoc fecerit in Caphernaum ciuitate Galilææ? quò transfretando redierat de regione Gerasenorũ,
ut ueniens in Galilæam, recte diceretur uenisse in ciuitatem suam, in quocũqꝫ oppido esset Galilææ: præsertim quia & ipsa Caphernaum ita excellebat in Galilæa, ut tanqꝫ metropolis haberetur. Quod si prorsus non liceret accipere ciuitatem Christi uel ipsam Galilæam, in qua erat Nazareth, uel ipsam Caphernaum, quæ sicut caput Galilææ ciuitatibus eminebat, diceremus Matthæum prætermisisse, quæ gesta sunt, posteaqꝫ uenit Iesus in ciuitatem suã, donec ueniret Caphernaum, & hoc adiunxisse de sanato paralytico: sicut in multis ita faciunt prætermittentes media, tanqꝫ hoc cõtinuo sequatur, quod sine ulla prætermissionis suæ significatione subiungunt.

Matthæus uocatus Caput XXVI

Hinc ergo sequitur Matthæus, dicens, Et cum transiret inde Iesus, uidit hominem sedẽtem in teloneo Matthæum nomine. Et ait illi, Sequere me. Et sur
Mar. 2 gens secutus est eum. Hoc Marcus ita narrat, eundem etiam ipse ordinem tenens post illius paralytici sanitatem. Et egressus est, inquit, ad mare, omnisqꝫ turba ueniebat ad eum, & do
Lucæ 5 cebat eos. Et cum præteriret, uidit Leui Alphei sedentẽ ad teloneum, & ait illi, Sequere me. Et surgens secutus est eum. Nihil hic repugnat, ipse est Matthæus qui & Leui. Lucas etiam hoc post eũdem paralyticũ sanatũ ita subiungit, Et post hæc exijt, & uidit publicanũ nomine Leui sedẽtem ad teloneum, & ait illi, Sequere me. Et relictis omnibus, surgẽs, secutus est eum. Hinc aũt probabilius uidetur, ꝙ hæc prætermissa recordãdo Matthæus cõmemorat: quia utiqꝫ ante illũ sermonem habitũ in monte, credendũ est uocatũ esse Matthæum. In eo quippe mõte tunc Lucas cõmemorat omnes duodecim ex pluribus discipulis electos, quos & apostolos nominauit.

Conuiuium cũ publicanis. Caput XXVII

Sequitur itaqꝫ Matthæus & dicit, Et factum est discumbẽte eo in domo, ecce multi publicani & peccatores uenientes, discũbebant cum Iesu & discipulis eius.

A eius.&c.usq; ad illud ubi ait, Sed uinum nouum in utres nouos mittũt,& ambo conseruan-
tur. Hic Matthæus nõ expressit in cuius domo discũbebat Iesus cum publicanis & peccato-
ribus: unde posset uideri non hoc ex ordine subiunxisse, sed q; alio tempore factũ est, recor-
datus interposuisse, nisi Marcus & Lucas, qui hoc omnino similiter narrant, manifestarent
in domo Leui, hoc est Matthæi discubuisse Iesum, & dicta illa omnia quæ sequuntur. Ita
enim Marcus hoc idem dicit, eũdem ordinem seruans, Et factum est, cum accũberet in do- *Marci 2*
mo illius, multi publicani & peccatores simul discũbebant cum Iesu. Cum ergo dicit, In do-
mo illius, exprimit utiq; illum, de quo superius loquebatur, id est Leui. Sic & Lucas cum di-
xisset, Ait illi, Sequere me, & relictis omnibus, surgẽs, secutus est eum: cõtinuo subiecit, Et fe- *Lucæ 5*
cit ei cõuiuium magnum Leui in domo sua, & erat turba multa publicanorum & aliorum,
qui cum illis erant discũbentes. Manifestũ est itaq; in cuius domo ista gerebãtur. Iam ipsa
uerba uideamus: uel quæ à domino dicta, uel quæ ab illo respõsa sunt, omnes isti tres Euan
gelistæ posuerũt. Matthæus, Et uidẽtes, inquit, pharisæi, dicebant discipulis eius, Quare cũ *Mat.9*
publicanis & peccatoribus manducat magister uester? Totidẽ penè uerbis hoc ait & Mar-
cus, Quare cũ publicanis & peccatoribus mãducat & bibit magister uester? Prætermissum
est ergo à Matthæo quod iste addidit, & bibit. Sed quid ad rem, cum plena sit sentẽtia, in-
sinuans pariter conuiuãtes? Lucas aũt aliquanto differentius hoc uidetur cõmemorasse. Et
murmurabãt, inquit, pharisæi & scribæ eorum, dicẽtes ad discipulos eius, Quare cum publi-
canis & peccatoribus manducatis & bibitis? Nõ utiq; magistrũ eorum nolẽs illic intelligi,
sed simul omnibus, & ipsi & discipulis eius hoc obiectum insinuans: nõ tamen ei dictũ, sed
illis, quod & de ipso & de illis acciperetur, Nam utiq; & ipse Lucas ita dicit dominũ respon
disse, Non ueni uocare iustos, sed peccatores in pœnitentiam. Quod nõ eis respondisset, nisi
quod dixerant, mãducatis & bibitis, ad ipsum maxime pertineret. Propterea etiã Matthæ-
us & Marcus de illo discipulis eius hoc obiectum esse narrarũt: quia & cum de discipulis di-
B cebatur, magistro magis obijciebatur, quem sectando imitabãtur. Vna ergo sententia est,
& tanto melius insinuata, quanto quibusdam uerbis, manẽte ueritate, uariata. Item q; Mat
thæus refert dominũ respõdisse, Non est opus ualẽtibus medicus, sed male habẽtibus. Eun
tes aũt discite quid est, Misericordiam uolo & non sacrificium, Nõ enim ueni uocare iustos, *Oseæ 6*
sed peccatores: Marcus quoq; & Lucas eisdem penè uerbis eandem sentẽtiam tenuerunt, ni
si q; ambo non interponunt illud ex propheta testimonium, Misericordiam uolo quàm sa
crificium. Lucas aũt cum dixisset, Non ueni uocare iustos, sed peccatores, addidit, in pœnitẽ
tiam: quod ad explanãdam sententiam ualet, ne quisquam peccatores ob hoc ipsum q; pec
catores sunt, diligi arbitretur à Christo: cum & illa similitudo de ægrotis bene intimet quid
uelit deus uocãdo peccatores, tanquam medicus ægros: utiq; ut ab iniquitate tanquam ab
ægritudine salui fiant, quod fit per pœnitẽtiam. Item quod dicit Matthæus, Tũc accesserũt
ad eum discipuli Ioannis, dicentes, Quare nos & pharisæi ieiunamus frequenter? Marcus si
militer intulit, dicens, Et erant discipuli Ioannis & pharisæi ieiunantes, & ueniunt & dicunt
illi, Cur discipuli Ioannis & pharisæorum ieiunant, tui autem discipuli non ieiunant: nisi q;
iste putari potest addidisse, pharisæos, quòd simul cum discipulis Ioannis hoc dixerunt, cũ
Matthæus tãtum discipulos Ioannis hoc dixisse perhibeat. Sed uerba ipsa, quæ illos dixis-
se apud Marcum legitur, magis indicãt alios hoc dixisse de alijs: id est, conuiuas qui aderãt
uenisse ad Iesum, quia ieiunabant discipuli Ioannis & pharisæi, & hoc ei de illis dixisse: ut
quod ait, ueniunt, non de ipsis dixerit de quibus interposuerat, Et erant discipuli Ioannis &
pharisæi ieiunantes: sed cum isti essent ieiunantes, ueniunt illi quos hoc mouet, & dicunt illi,
Cur discipuli Ioannis & pharisæorum ieiunant, tui autem non ieiunant? Quod Lucas eui
dentius expressit, ita hoc idem intimans, cum dixisset, quid eis responderit dominus de uo-
catione peccatorum, tanq; ægrotorum. At illi, inquit, dixerũt ad eum, Quare discipuli Ioan
nis ieiunant frequenter, & obsecrationes faciunt, similiter & pharisæorum, tui autẽ edunt &
bibunt? Ergo & hic sicut Marcus alios de alijs hoc dixisse narrauit. Vnde ergo Matthæus,

Tunc accesserunt ad eum discipuli Ioannis dicentes, Quare nos & pharisæi ieiunamus, nisi quia & ipsi aderant, & omnes certatim, ut quisq; poterat, hoc obiecerũt. Quorum sententia diuerso loquendi modo, sed tamen à ueritate nõ alieno, à tribus Euangelistis insinuata est. Item illud de sponsi filijs, quia non ieiunabant, quandiu cum eis est sponsus, similiter interposuerunt Matthæus & Marcus, nisi quod Marcus filios nuptiarum appellauit, quos ille sponsi: quod ad rem nihil interest. Filios quippe nuptiarum non tantum sponsi, sed etiam sponsæ intelligimus. Eadem ergo est aperta sententia, non altera aduersa. Lucas autem non ait, Nunquid possunt filij sponsi ieiunare, sed ait, Nunquid potestis filios sponsi, quandiu cum illis est sponsus, facere ieiunare? In quo & ipse ad aliud quiddam insinuandum, eandẽ sententiam eleganter aperuit, Sic enim intelligitur, eosdem ipsos qui loquebantur, fuisse facturos, ut lugentes ieiunarent filij sponsi, quoniam ipsi essent sponsum occisuri. Quod autẽ dixit Matthæus, lugere, hoc Marcus & Lucas, ieiunare: quia & illi postea tunc ieiunabunt ait, non tunc lugebunt. Verum illo uerbo significauit de tali ieiunio dominũ locutum, quod pertinet ad humilitatem tribulationis: ut illud alterum, quod pertinet ad gaudium mentis, in spiritalia suspensæ, atq; ob hoc alienatæ quodãmodo à corporalibus cibis, posterioribus similitudinibus dominus significasse intelligatur, de panno nouo & uino nouo: id ostendẽs quòd animalibus atq; carnalibus circa corpus occupatis, & ob hoc ueterẽ adhuc sensum trahentibus, hoc genus ieiunij non congruat, quas similitudines & alij duo explicarunt. Iam ẽm satis in promptu est, nihil esse cõtrariũ, si quid alius dicit quod alius prætermittit, seu uerbi, seu rei: dum uel ab eadem sententia non recedatur, uel quæ forte ab alio ponitur, alij nõ aduersetur.

Matth. 9 · Marci 2 · Lucæ 5

Archisynagogi filia. Cap. XXVIII

Matth. 9. Sequitur deinde Matthæus adhuc temporum ordinem seruãs. Hæc illo loquente ad eos, ecce princeps unus accessit & adorabat eum dicens, Filia mea modo defuncta est, sed ueni impone manum super eam, & uiuet. &c. usq; ad illud ubi ait, Et surrexit puella, & exijt fama hæc in uniuersam terrã illam. Dicunt hoc & alij duo, Marcus & Lucas, sed ab isto ordine iam recedunt. Alibi enim hoc recordantur, atq; inserunt: id est eo loco ubi redit transfretando à regione Gerasenorum, post expulsa, & in porcos permissa dæmonia.

Marci. 5 Nam hoc M[illegible]s ita cõiungit post illud apud Gerasenos factum. Et cum transcendisset, inquit, Iesus in na[illegible] rursus trans fretum, conuenit turba multa ad illum, & erat circa mare. Et uenit quidam de archisynagogis, nomine Iairus, & uidens eum procidit ad pedes eius, &c. Ac per hoc intelligendum est, hoc quidem de archisynagogi filia factum esse, cum transcendisset Iesus in naui rursus transfretum, sed quanto post non apparet. Nisi enim fuisset interuallum, non esset quando fieret quod modo narrauit Matthæus in conuiuio domus suæ: tanquam de alio quippe narrauit, more euangelistarũ, quod de se ac domo sua gestũ erat, post quod factum nihil aliud continuo sequitur quàm hoc de archisynagogi filia. Sic enim ipse contexit, ut ipse transitus aperte indicet hoc consequenter narrari, quod & consequenter factum est. Quandoquidem cum superius commemorasset, quæ de panno nouo & de uino nouo Iesus dixerit, cõtinuo subiecit: Hæc illo loquẽte ad eos, ecce princeps unus accessit: Ac per hoc si hæc illo loquente accessit, nihil aliud factorum dictorumq; eius interpositum est. In narratione autem Marci, patet locus ubi interponi alia potuerint, sicut iam ostendimus. Similiter & Lucas, cum post narratum apud Gerasenos miraculum, transijt ad narrandum de archisynagogi filia, non sic transijt ut reniteretur Matthæo, qui post illas de panno & uino similitudines hoc gestum esse demonstrat, dicendo: Hæc illo loquente.

Lucæ 8 Iste quippe cum terminasset quod apud Gerasenos factum narrauerat, hoc modo transijt in aliud: Factum est autẽ, inquit, cum redijsset Iesus, excepit illum turba: Erant enim omnes expectantes eum. Et ecce uir cui nomen Iarus, & ipse princeps synagogæ erat, & cecidit ad pedes Iesu, &c. Et sic intelligitur quod turba quidem illa continuo exceperit dominũ, quippe quem rediturum expectabat. Quod uero adiunxit: Et ecce uir cui nomen Iairus, nõ continuo factum accipiendũ est, sed prius illud de conuiuio publicanorum: sicut narrat Matthæus. Cui rei sic coniungit hoc, ut non possit aliud factũ consequenter intelligi. In hac ergo narratione

A narratione, quam nunc consyderandam suscepimus, de illa quidem quæ fluxum sanguinis patiebatur, omnes isti tres Euangelistæ sine ulla quæstione concordant. Neque enim interest ad rei ueritatem, quòd ab alio aliquid tacitum, ab alio dicitur: nec quòd Marcus dicit, Quis tetigit uestimenta mea, Et Lucas, Quis me tetigit? Alter enim dixit usitate, alter proprie, eandem tamen uterq; sententiam. Nam usitatius dicimus, conscindis me, quàm conscindis uestimenta mea, cum tamen in aperto sit quid uelimus intelligi. At uero cum Matthæus archisynagogum, non morituram uel morientem uel in extremo uitæ positam filiam suam narrat domino nuntiasse, sed omnino defunctam: illi autem duo, morti iam proximam, nondum tamen mortuam, usqueadeo, ut dicant uenisse postea qui mortuam nuntiaret, & ob hoc iam non debere uexare magistrum: tanquam sic ueniret, ut manum imponendo mori non sineret, non ut qui posset mortuam suscitare, Consyderandum est ne repugnare uideatur, & intelligendum est, breuitatis causa Matthæum hoc potius dicere uoluisse rogatum esse dominum ut faceret, quod eum fecisse manifestum est, ut scilicet mortuam suscitaret: attendit enim non uerba patris de filia sua, sed quod est potissimum, uoluntatem: & talia uerba posuit, qualis uoluntas erat. Ita enim desperauerat, ut potius eam uellet reuiuiscere, non credens uiuam posse inueniri, quam morientem reliquerat. Duo itaque posuerunt quid dixerit Iairus: Matthæus autẽ quid uoluerit atque cogitauerit. Vtrũque ergo petitum est à domino, ut uel morientem saluam faceret, uel mortuam suscitaret. Sed cum instituisset Matthæus totum breuiter dicere, hoc insinuauit patrem rogantem dixisse, quod & ipsum certum est uoluisse, & Christum fecisse. Sanè si illi duo uel quisquam eorum, patrem ipsum commemorasset dixisse, quod sui de domo uenientes dixerant, ut iam non uexaretur Iesus, quòd puella mortua fuisset, repugnarent eius cogitationi uerba quæ posuit Matthæus. Nunc uero & illud suis nuntiantibus, & prohibentibus ne iam magister ueniret, non legitur quòd ille consenserit. Ac per hoc & illud quod ei dominus ait,
B Noli timere, crede tantum, & salua erit: non diffidentem reprehendit, sed credentem robustius confirmauit. Talis quippe in illo fides erat, qualis & in illo qui ait, Credo domine, adiuua incredulitatem meam. *Marci 9* Quæ cum ita sint, per huiusmodi Euangelistarum locutiones uarias, sed non contrarias, rem planè utilissimam discimus, & pernecessariam: nihil in cuiusque uerbis nos debere inspicere, nisi uoluntatem cui debent uerba seruire: nec mentiri quenquam, si alijs uerbis dixerit quid ille uoluerit, cuius uerba non dicit: neque miseri aucupes uocum, apicibus quodammodo litterarum putent ligandam esse ueritatem, cum utique non in uerbis tantum, sed etiam in cæteris omnibus signis animorum non sit nisi ipse animus inquirendus. Quod autem nonnulli codices habent secundum Matthæum, Non enim mortua est mulier, sed dormit, cum eam Marcus & Lucas duodecim annorum puellam fuisse testantur, intelligas Hebræo more locutum esse Matthæum. Nam & alijs scripturarum locis hoc inuenitur, non eas tantum quæ uirum passæ fuerant, sed omnino fœminas etiam intactas atque integras, mulieres appellari: sicut de ipsa Eua scriptum est, *Gen.2* Formauit eam in mulierem. Et illud in libro Numerorum, ubi iubentur custodiri mulieres, *Num.13* quæ nescierunt cubile masculi, id est uirgines ne interficiantur. Qua locutione etiã Paulus *Gal.4* ipsum Christum ait factum ex muliere. Hoc enim melius intelligimus, quam ut illam duodecim annorum iam nuptam uel uirum expertam fuisse credamus.

Cæci duo sanati.
Caput XXIX
Matth. 9

Sequitur ergo Matthæus & dicit, Et transeunte inde Iesu, secuti sunt eum duo cæci, clamantes & dicentes, Miserere nostri fili Dauid. &c. usque ad illud ubi ait, Pharisæi autem dicebant, In principe dæmoniorum eijcit dæmones. Hoc de duobus cæcis & de muto dæmonio, solus Matthæus ponit. Illi enim duo cæci, de quibus & alij narrant, non sunt isti, *Mar.10* *Lucæ 18* *Mat.20* sed tamen simile factum est: ita ut si ipse Matthæus non etiam illius facti meminisset, posset putari hoc, quod nunc narrat, dictum fuisse etiam ab alijs duobus. Quod commendare memoriæ diligenter debemus, esse quædam facta similia: quod probatur, cum idem ipse Euangelista utrumq; commemorat: ut si quando talia singula apud singulos inuenerimus,

atque in eis contrarium,quod solui non possit: occurrat nobis non hoc esse factum, sed ali C
De uirga & pera. ud simile, uel similiter factum. Sanè deinceps non apparet ordo rerum gestarum.
Caput XXX
Matth. 9 Nam post hæc duo facta,de cæcis & muto dæmonio,ita sequitur, Et circumibat Iesus ciuitates omnes & castella,docens in synagogis eorum, & prædicans euangelium regni, & curans omnem languorem,& omnem infirmitatem. Videns autem turbas, misertus est eis, qui erant uexati, & iacentes sicut oues non habentes pastorem. Tunc dicit discipulis suis, Messis quidem multa,operarij autem pauci. Rogate ergo dominum messis,ut mittat ope-
Matth. 10 rarios in messem suam. Et conuocatis duodecim discipulis suis, dedit illis potestatem spirituum immundorum,&c. usque ad illud ubi ait, Amen dico uobis, non perdet mercedem suam. In hoc toto loco, quem nunc commemorauimus, multa monuit discipulos suos,sed utrum eum ex ordine Matthæus subiunxerit, an ei ordo narrandi recordatio sua fuerit, sicut dictum est, non apparet. Hunc locum breuiter uidetur perstrinxisse Marcus, & cum
Marci 6 sic ingressus est, dicens, Et circumibat castella in circuitu docens: & conuocauit duodecim, & cœpit eos mittere binos, & dabat illis potestatem spirituum immundorum.&c. usq; ad illud ubi ait, Excutite puluerem de pedibus uestris in testimonium illis.Sed antequàm hoc narraret Marcus, prius post resuscitatam filiam archisynagogi, illud narrauit, ubi domi-
Matth.13 num in patria sua mirabantur, unde illi esset tanta sapientia & uirtutes, cum eius cognationem nossent: quod Matthæus post admonitionem istam discipulorum, & post alia multa commemorat. Itaque incertum est, utrum hoc, quod agitur in eius patria, Matthæus omissum reuocauerit, an Marcus recordatum anticipauerit: quis nam eorum ordinem rei
Lucæ 9 gestæ, & quis recordationis suæ tenuerit. Lucas autem continuo post resurrectionem filiæ Iairi, subiungit hoc loco de potestate & admonitiõe discipulorum tam breuiter sanè quàm Marcus: neque ipse ita,ut hoc sequi etiam in rerum gestarum ordine appareat. In nomini-
Lucæ 6 bus ergo discipulorum, Lucas, qui eos alio loco nominat, cum prius eliguntur in monte, à Matthæo non discrepat,nisi in nomine Iudæ Iacobi: quem Matthæus Thadeum appel- D
lat, nonnulli autem codices habent Lebbeum. Quis autem unquam prohibuerit duobus uel tribus nominibus hominem unum uocari? Solet item quæri, quomodo Matthæus & Lucas cõmemorauerint dixisse dominum discipulis,ut nec uirgam ferrent, cum dicat Marcus,Et præcepit eis ne quid tollerent in uia, nisi uirgam tantum.Et sequitur etiam ipse,Non peram,non panem,neq; in zona æs,ut ostendat in eodem loco uersari narrationem suam, in quo & illorum, qui dixerunt, nec uirgam ferendam. Quod ita soluitur, ut intelligamus sub alia significatione dictam uirgam,quæ secundum Marcum ferenda est:& sub alia illam quæ secundum Matthæum & Lucam non est ferenda: sicut sub alia significatione intelligi-
Iacobi 1 tur tẽtatio,de qua dictum est,Deus neminem tentat: & sub alia de qua dictum est, Tentat
Deut.13 uos dominus deus uester,ut sciat si diligitis eum. Illa seductionis est,hæc probationis. Sicut
Ioan. 5 iudiciũ aliter accipitur,de quo dictũ est, Qui bene fecerũt,in resurrectionẽ uitæ: qui male fe-
Psal.42 cerũt,in resurrectionem iudicij: & aliter, de quo dictum est, Iudica me deus,& discerne causam meam de gente non sancta. Illud enim iudicium damnationis est, hoc discretionis. Et multa alia sunt uerba, quæ non habent unam significationem, sed diuersis locis congruenter posita, diuerso modo intelliguntur,& aliquando cum expositione dicuntur: ut est illud,
1.Corin.14 Nolite pueri effici sensibus, sed malitia paruuli estote, ut sensibus perfecti sitis. Hoc enim
1.Cor.3 breuiter clausa sententia dici potuit,Nolite esse pueri, sed estote pueri. Et illud, Si quis putat se sapientem esse in uobis,in hoc seculo stultus fiat,ut sit sapiens. Quid enim aliud dixit,quàm non sit sapiens,ut sit sapiens? Aliquando aũt clausæ ita dicũtur,ut exerceant inquirẽtem,ut
Gal. 6 est quod ait ad Galatas, Inuicẽ onera uestra portate, & sic adimplebitis legem Christi. Qui enim putat se esse aliquid cum nihil sit, seipsum seducit. Opus aũt suum probet unusquisq;, & tunc in semetipso habebit gloriam, & non in altero. Vnusquisque enim proprium onus portabit. Nisi oneris nomen sub diuersis significationibus acceperis,proculdubio putabis eundem

A eundem sibi in loquendo esse contrarium,& hoc in una sententia tam uicine positis uerbis.
Qui cum pauloante diceret,Alter alterius onera portate,postea dixit,Vnusquisque propri
um onus portabit.Sed alia sunt onera participãdæ infirmitatis,alia reddẽdæ rationis deo
de actibus nostris. Illa cum fratribus sustinenda communicantur, hæc propria ab unoquo
que portantur.Ita & uirga intelligitur spiritaliter,de qua dicit Apostolus, In uirga ueniam *1.Corint.4*
ad uos:& corporaliter, qua utimur siue ad equum siue ad aliquid aliud opus fuerit,ut inte/
rim omittam & alias huius nominis figuratas significationes. Vtrumq; ergo accipiendum
est à domino apostolis dictum,Et ut nec uirgam ferrent,& ut nõnisi uirgam ferrent. Cum
enim secundum Matthæum diceret eis,Nolite possidere aurum,neq; argentum,neq; pecu/ *Matth.10*
niam in zonis uestris,non peram in uia, neque duas tunicas,neque calciamenta,neque uir/
gam,cõtinuo subiecit,Dignus est enim operarius cibo suo. Vnde satis ostendit,cur eos hæc
possidere ac ferre noluerit: non quòd necessaria non sint sustentationi huius uitæ, sed quia
sic eos mittebat,ut eis hæc deberi demonstraret ab illisipsis quibus Euangelium credẽtibus
annũtiarent:tanquam stipendia militantibus, tanquam fructum uineæ plantatoribus,tan
quam lac gregis pastoribus. Vnde Paulus dicit,Quis militat suis stipendijs unquã? Quis *1.Corint.9*
plantat uineam & de fructu eius non edit? Quis pascit gregem,& de lacte gregis non per/
cipit? Hinc enim loquebatur de his quæ necessaria sunt prædicatoribus Euangelij, unde
paulopost dicit, Si nos uobis spiritalia seminauimus,magnum est si uestra carnalia meta/
mus? Si alij potestatis uestræ participant,nónne magis nos? Sed non sumus usi hac po/
testate. Vnde apparet hæc nõ ita præcepisse dominum tanquam Euangelistæ uiuere aliun
de non debeant, quàm eis præbentibus quibus annuntiant Euangelium,Alioquin contra
hoc præceptum fecit idem Apostolus,qui uictum de manuum suarum laboribus transige/ *1.Thessal.2*
bat, ne cuiquam grauis esset: sed potestatem dedisse in qua scirent sibi ista deberi. Cum au/ *De opere monachorum cap.6*
tem à domino aliquid imperatur, nisi fiat,inobedientiæ culpa est: cum autem potestas da/ *Matth.10*
B tur, licet cuique non uti, & tanquam de suo iure cedere. Hæc ergo dominus loquens disci
pulis,id agebat quod iste apostolus paulopost apertius ita explicat,Nescitis quoniam qui *1.Corint.9*
in templo operantur,quæ de templo sunt edunt.Qui altari deseruiunt,altario compartiun
tur, Sic & dominus ordinauit his qui Euangelium annuntiant, de Euangelio uiuere. Ego
autem nullius horum usus sum . Cum itaque dicit ita dominum ordinasse, se autem usum
non esse,utiq; ostendit utendi potestatem datam , non impositam seruiendi necessitatem.
Hoc ergo ordinans dominus quod eum ordinasse dicit Apostolus,qui Euãgelium annun/
tiant, de Euangelio uiuere, illa apostolis loquebatur: ut securi non possiderent,neque por/
tarent huic uitæ necessaria, nec magna, nec minima . Ideo posuit,nec uirgam,ostendens à
fidelibus suis omnia deberi ministris suis, nulla superflua requirentibus.Ac per hoc adden
do, Dignus est enim operarius cibo suo , prorsus aperuit & illustrauit, unde & quare hæc
omnia loqueretur. Hanc ergo potestatem uirgæ nomine significauit,cum dixit,ne quid tol *Marci 6*
lerent in uia nisi uirgam tantum. Potuit enim etiam sic breuiter dici,nihil necessariorum uo
biscum feratis, nec uirgam nisi uirgam tantum: ut illud quod dictum est,nec uirgam,intel/
ligatur, nec minimas quidem res , Quod uero adiunctum est, Nisi uirgam tantum,intel/
ligatur, quia per potestatem à domino acceptam quæ uirgæ nomine significata est, etiam
quæ non portantur non deerunt. Vtrũq; ergo dominus dixit, sed quia non utrumq; unus
Euangelista commemorauit,putatur ille qui uirgam sub alia significatione positam tollen/
dam dixit,ei qui uirgam rursus aliud significantem nõ tollendam dixit, esse contrarius: sed
iam ratione reddita non putetur . Sic & calciamenta cum dicit Matthæus in uia non esse *Matth.10*
portanda, curam prohibet, quia ideo portanda cogitantur ut non desint . Hoc & de dua/
bus tunicis intelligendum est, ne quisquam eorum præter eam quam esset indutus , aliam
portandam putaret . sollicitus ne opus esset , cum ex illa potestate posset accipere . Pro/ *Marci 6*
inde Marcus dicendo calciari eos sandalijs uel soleis , aliquid hoc calciamentum mysti/

 cæ signi/

cæ significationis habere admonet, ut pes neque tectus sit neq; nudus ad terram: id est, nec C occultetur euangelium, nec terrenis commodis innitatur. Et quòd non portari uel haberi duas tunicas, sed expressius indui prohibet dicens: & ne induerentur duabus tunicis, quid eos monet, nisi non dupliciter, sed simpliciter ambulare? Ita dominum omnia dixisse, nullo modo dubitandũ est, partim proprie, partim figurate: sed Euangelistas alia istum, alia illum inseruisse scriptis suis: quædam uero eadem uel duos uel tres eorum quoslibet, uel omnes quatuor posuisse, nec sic tamen omnia esse conscripta, quæ ab illo seu dicta seu facta sunt. Quisquis autem putat non potuisse dominum in uno sermone quædam figurate, quædam proprie ponere eloquia, cætera eius inspiciat, & uidebit quàm hoc temere atq; inerudite arbitretur. Potest enim iste, ut unum aliquid dicam quod animo interim occurrit, quoniam monet, ut non sciat sinistra quid faciat dextra in eleemosynis, & quicquid illic aliud præcipit, figurate accipiendum putare. Sanè rursus admoneo, quod oportet meminisse lectorem, ne tali admonitione sæpissime indigeat, alijs atque alijs sermonum suorum locis, dominum multa iterasse quæ alibi iam dixerat: ne forte ipsorum locorum ordo, cum uel ex alio Euangelista non conuenerit alicui eorum, hinc putet esse contrarium: cum intelligere debeat iterum alibi dici, quod iam alibi dictum erat: nec tantum de dictis, uerumetiam de factis obseruari debere. Nihil enim prohibet hoc idem iterum factum credere. Calumniari autem Euangelio, dum non credit iterum factum, quod iterum fieri non potuisse nemo conuincit, sacrilegæ uanitatis est.

Matth. 6

Ioannes è carcere. Caput XXXI.

Matth. 11

Sequitur Matthæus & dicit, Et factum est, cum consummasset Iesus, præcipiens duodecim discipulis suis, transijt inde, ut doceret & prædicaret in ciuitatibus eorum. Ioannes autem cum audisset in uinculis opera Christi, mittens duos de discipulis suis, ait illi, Tu es qui uenturus es, an alium expectamus? &c. usq; ad illud ubi ait, Et iustificata est sapientia à filijs suis. Hunc totum locum de Ioãne Baptista, quòd miserit ad Iesum, & cuiusmodi responsum acceperint illi quos misit, & quicquid post eorum abscessum de Ioanne dominus dixit, interponit & Lucas: non quidem ipso ordine, sed quis D eorum recordationis suæ, quis rerum ipsarum hic ordinem teneat, non apparet.

Lucæ 7

Exprobratio Iesu. Caput XXXII.

Matth. 11

Luc. 10

Sequitur Matthæus, & dicit: Tunc cœpit exprobrare ciuitatibus, in quibus factæ sunt plurimæ uirtutes eius, quia non egissent pœnitentiam &c. usque ad illud ubi ait: Terræ Sodomorum remissius erit in die iudicij, quàm tibi. Etiam hoc commemorat Lucas, continuato cuidam sermoni domini, etiam hæc ex ipsius ore coniungens: unde magis uidetur ipse hoc ordine illa commemorare, quo à domino dicta sunt. Matthæus autem suæ recordationis ordinem tenuisse: aut si illud quod idem Matthæus ait, Tunc cœpit exprobrare ciuitatibus, sic accipiendum putatur, ut punctum ipsum temporis uoluisse credatur exprimere in eo quod dictum est, tunc: non autem ipsum tempus aliquanto latius quo hæc multa gerebantur & dicebantur: quisquis hoc credit, credat etiam hoc esse bis dictum. Cum enim & apud unum Euangelistam inueniantur quædam quæ bis dixerit dominus: sicut & apud eundem Lucam de nõ tollenda pera in uia & similiter cæteris, duobus locis dictum à domino inuenitur: quid mirum si & aliquid aliud bis dictum singillatim à singulis dicitur eodem ordine quo dictum est? Et ideo diuersus ordo apparet in singulis, quia & tũc quando ille, & tunc quando iste commemorat dictum est.

Lucæ 9. & 10

Iugum suaue. Caput XXXIII

Lucæ 10

Sequitur Matthæus. In illo tempore respondens Iesus dixit: Confiteor tibi domine pater cœli & terræ, quia abscondisti hæc à sapientibus & prudentibus, &c. usque ad illud ubi ait: Iugum enim meum suaue est & onus meum leue. Huius loci & Lucas meminit, sed ex parte. Non dicit enim ipse: Venite ad me omnes qui laboratis, & alia quæ sequuntur. Semel autem hoc dictum à domino, sed Lucam non totum quod dictum est commemorasse, credibile est. Matthæus enim dicit: In illo tempore respondens Iesus dixit: posteaquam exprobrauit ciuitatibus: Lucas autem post illam exprobrationem ciuitatum interponit quædam, non tamen multa: atque hoc ita subiungit. In ipsa hora exultauit in spiritu sancto, & dixit. Vnde etiam si

A Matthæus non in illo tempore diceret, sed in ipsa hora, tam pauca interponit Lucas in me/ dio, ut etiam eadem hora dictum non absurde uideatur.

Sequitur matthæus & dicit, In illo tempore abijt Iesus sabbato per sata, discipuli autẽ eius esurientes cœperũt uellere spicas & mãducare, & cætera, usq; ad illud ubi ait, Dominus est enim filius hominis etiam sabbati. Hoc quoque sine ulla repugnantiæ quæstione com/ memoratur & à Marco & à Luca, sed illi nõ dicunt, In illo tempore. Vnde fortassis magis Matthæus rei gestæ hic ordinem tenuit, illi autem recordationis suæ, nisi latius accipiatur quod dictum est, in illo tempore, id est, quo hæc multa & diuersa gerebantur. *Vulsæ spicæ Ca/ put XXXIIII* *Marci 2. Luc. 6*

Sequitur ergo Matthæus ita narrãs, Et cũ inde transisset, uenit in synagogam eorũ, Et ecce homo manũ habẽs aridam, & cætera, usq; ad illud ubi ait, Et restituta est sanitati sicut altera. De isto sanato qui manum habebat aridam, etiam Marcus & Lucas nõ tacent. Pos/ set autem putari, eo die factũ & de spicis & de isto sanato, quoniam & sabbatum hic com/ memoratur, nisi Lucas aperuisset alio sabbato factum esse de sanitate aridæ manus: proin de quod ait Matthæus, Et cum inde transisset uenit in synagogam eorum, non quidem ue nit nisi cum inde transisset. Sed post quot dies in synagogam eorum uenerit, posteaquam per segetem illam transiuit, an recte continuoq; illuc ierit non expressum est. Ac per hoc lo cus datur narrationi Lucæ, qui dicit alio sabbato huius manum sanatam. Sed potest mo/ uere, quomodo Matthæus dixerit, quòd ipsi interrogauerint dominum, Si licet sabbato curare, uolentes inuenire accusandi occasionem, Ipse uero illis de oue proposuerit similitu/ dinem dicens, Quis erit ex uobis homo qui habeat ouem unam, & si ceciderit hæc sabba/ tis in foueam, nõnne tenebit & leuabit eam? Quanto melior est homo oue, Itaq; licet sab/ batis benefacere, Cum Marcus & Lucas illos potius à domino interrogatos esse perhibe/ ant, Licet sabbato benefacere an male, animam saluam facere an perdere? Itaq; intelligen dum est quòd illi prius interrogauerint dominum, Si licet sabbato curare. Deinde quòd *Manus arida sana ta Cap. XXXV* *Matth. 12* *Marci. 3* *Luc. 6*

B intelligens cogitationes eorum, aditum accusandi quærentium, constituerit in medio illum quem fuerat sanaturus, & interrogauerit quæ Marcus & Lucas eum interrogasse comme/ morant, Ac tunc illis tacentibus, proposuisse similitudinem de oue, conclusisseq; quòd lice at sabbato benefacere. Postremo circumspectis eis cum ira, sicut Marcus d[icit], cõtristatum super cæcitate cordis eorum dixisse homini, Extende manum tuam. Sequitur Mat/ thæus ita contexens narrationem suam, Exeuntes autem pharisæi con[si]lium faciebant ad/ uersus eum, quomodo eum perderẽt, Iesus autem sciens recessit inde & secuti sunt eum mul ti, & curauit eos omnes. Et præcepit eis ne manifestum eum fac[e]rent, ut adimpleretur quod dictum est per Esaiam prophetam dicentem, & cætera, usque ad illud quod ait, Et in nomi ne eius gentes sperabunt, Hoc solus iste commemorat, illi duo in alia perrexerunt. Ordi/ nem sanè rei gestæ uidetur Marcus aliquãtulum tenuisse, qui dicit Iesum cognita maligna aduersum se dispositione Iudæorum, secessisse ad mare cum discipulis suis, & ad eum tur/ bas confluxisse, & sanasse eum plurimos. Vnde autem cœperit in aliud ire, non quòd ordi nem sequeretur, uix apparet: utrum ubi dicit cõuenisse ad eum turbas: potuit enim hoc iam & alio tempore, an ubi dicit, Ascendit in montem. Quod & Lucas uidetur commemorasse dicens, Factum est autem in illis diebus, exijt in montem orare. Dicendo enim, In illis die/ bus, satis ostendit non continuo factum. Matthæus ergo sequitur & dicit. Tunc oblatus est ei dæmonium habens cæcus & mutus, & curauit eum ita ut loqueretur & uide/ ret. Hoc non isto ordine, sed post alia multa Lucas commemorat, & mutum dicit tantum, non etiam cæcum, sed non ex eo quòd aliquid tacet, ideo de alio dicere putandus est. Ea enim sequentia etiam ipse contexit, quæ Matthæus. Sequitur Matthæus di/ cens, Et stupebant omnes turbæ & dicebant, Nunquid hic est filius Dauid? Pharisæi au/ tem audientes dixerunt, hic non eijcit dæmones nisi in Beelzebub principe dæmoniorum. Iesus autem sciens cogitationes eorum dixit eis, Omne regnum diuisum contra se desolabi tur &c. usque ad illud ubi ait, Ex uerbis tuis iustificaberis, & ex uerbis tuis condemnaberis. *Ordo temporis. Cap. XXXVI* *Matth. 12* *Esa. 42* *Marci 3* *Lucæ 6* *Dæmonium mutũ. Caput XXXVII* *Lucæ 11* *In Beelzebub &c. Cap. XXXVIII*

Marcus

Marci 3 Marcus nō ex occasione illius muti subijcit dictū de Iesu,q̄ in Beelzebub eijceret dæmonia: C sed post alia quædam,quæ solus cōmemorat,hoc quoq; subnectit: siue alio loco id recolens *Lucæ 11* & adiungens, siue aliquid prætermittēs,& deinde ad hunc ordinem rediens. Lucas aūt penè totidem uerbis hoc dicit,quod Matthæus:& quod digitū dei appellat spiritū dei,ab eadem sententia nō recedit: quinpotius & aliquid docet,ut nouerimus quemadmodū intelligamus ubicunq; in scriptura legerimus,digitū dei. In alijs aūt,quæ non hic dicūt Marcus & Lucas,nulla controuersia est: nec in his quæ aliquādo aliter dicunt,quia eadem sentētia est.

Signum Ionæ. Caput XXXIX

Matth. 12 *Lucæ 11* Sequitur Matthæus, & dicit, Tunc responderunt ei quidam de scribis & pharisæis dicentes,Magister uolumus à te signum uidere.&c.usq; ad illud ubi ait, Sic erit & generationi huic pessimæ. Hæc etiam Lucas narrat eo quidem loco,sed aliquāto dispari ordine. Nam illud quod petierunt signum à domino de cœlo,supra cōmemorauit post illud de muto miraculum:& non ibi retulit quid eis ad hoc dominus respondisset,sed postea cum turbæ concurrissent,dicit hoc fuisse responsum eis,quos dat intelligi superius à se cōmemoratos, quòd de cœlo signum quærebant: & hoc annectit,posteaq̄ interposuit de muliere,quæ dixit domino,Beatus uenter qui te portauit. Hanc aūt mulierem interponit,cum de sermone domini cōmemorasset,quòd spiritus immūdus exiens ab homine,redit,& inuenit mūdatam domum. Post mulierem ergo illam,cum diceret responsum esse turbis de signo, quod de cœlo quærebant,interposita similitudine Ionæ prophetæ, deinde continuato sermone ipsius domini,cōmemorat dictum de regina austri,& de Niniuitis: ita aliquid potius cōmemorauit quod Matthæus tacuit,q̄ aliquid prætermisit eorum,quæ hoc loco ille narrauit. Quis autē non uideat superfluo quæri,quo illa ordine dominus dixerit,cum & hoc discere debeamus per Euangelistarū excellentissimam autoritatem, nō esse mendacium,si quisquam non hoc ordine cuiusquam sermonem digesserit,quo ille, à quo processit,cum ipsius ordinis nihil intersit ad rem,siue ita siue ita sit. Et adhuc Lucas productiorem hunc domini sermonem indicat,& in eo quædam cōmemorat,qualia Matthæus in sermone illo,qui est habitus in mō D te,quæ bis dicta intelligimus: & ibi scilicet & hic. Terminato autem isto sermone, in aliud pergit Lucas,in quo utrum ordinem rerum gestarum seruauerit,incertum est. Ita enim connectit, Et cum loqueretur,rogauit eum quidam pharisæus ut pranderet apud se. Non autem ait,Cum hæc loqueretur, sed,cum loqueretur. Nam si dixisset, Cum hæc loqueretur,necessario cogeret intelligere hoc ordine nō tantum à se fuisse narrata,uerum & à domino gesta.

Mater interpellās. Caput XL

Matth. 12 Sequitur ergo Matthæus & dicit, Adhuc eo loquente ad turbas, ecce mater eius & fratres stabant foris,quærentes loqui ei. &c. usq; ad illud ubi ait, Quicunq; enim fecerit uoluntatem patris mei qui in cœlis est, ipse meus frater & soror & mater est. Hoc sine dubio consequenter gestum intelligere debemus: præmisit enim,cum ad hoc narrandum transiret, Adhuc eo loquente ad turbas, Quid est autem, adhuc, nisi illud quod loquebatur? Non enim dixit, Et eo loquente ad turbas,ecce mater eius & fratres, sed, Adhuc eo loquente: quæ cum dicit, cogit intelligi, hæc loquente quæ superius indicabat. Nam & Mar-*Mar. 3* cus post illud quod de blasphemia spiritussancti, quid dominus dixerit,retulit, Et ueniunt, inquit,mater eius & fratres: prætermissis quibusdam,quæ in eodem textu sermonis domini,& Matthæus prolixius Marco,& Lucas prolixius Matthæo posuerunt. Lucas autē non huius rei gestæ ordinem tenuit,sed præoccupauit hoc,& recordatum ante narrauit. Denique hoc sic interposuit, ut solutum appareat à nexu & superiorum & inferiorum. Post com-*Lucæ 8* memoratas enim quasdam parabolas domini, ita hoc de matre & fratribus eius recordatum interposuit. Venerunt autem ad illum, inquit, mater & fratres eius,& non poterant adire eum præ turba, Non expressit quando ad eum uenerunt. Rursus cum & hinc transijt,ita loquitur, Factum est autem,inquit, in una dierum, & ipse ascendit in nauiculam, & discipuli eius. Et hic utique cum dicit, Factum est autem in una dierum,satis indicat, non necesse esse, ut hæc dies intelligatur, in qua hoc gestum est, uel illa quæ continuo sequitur. Nihil itaque habet repugnantiæ cum cæteris duobus, quod Matthæus de matre & fratribus

A bus domini narrat, neque in uerbis domini, neque in ipso ordine rerum gestarum.

Sermo è nauicula. Caput. XLI

Sequitur Matthæus. In illo die exiens Iesus de domo, sedebat secus mare: & cógrega/
tæ sunt ad eum turbæ multæ, ita ut in nauiculá ascendés sederet, & omnis turba stabat in lit
tore, & locutus est eis multa in parabolis dicens, & cætera, usq; ad illud ubi ait, Ideo omnis
scriba doctus in regno cœlorũ similis est homini patrifamiliâs, qui profert de thesauro suo
noua & uetera. Post illud quod narratũ est de matre & fratribus domini, hoc continuo ge/
stum esse, & eum ordinem Matthæũ etiam in narrando tenuisse, ea res insinuat, quia cum il
luc transiret, ita contexuit ut diceret, In illo die exiens Iesus de domo sedebat secus mare, &
congregatæ sunt ad eum turbæ multæ. Cum enim dicit, In illo die, nisi forte dies more scri/
pturarum tempus significet, satis indicat, aut hoc consequenter gestum, aut non multa in/ *Marci 4*
terponi potuisse, maxime quia & Marcus eum ordinem tenet. Lucas autẽ post illud quod *Luc. 8*
narrat de matre & fratribus domini, in aliud transit, nec eo transitu connexionem aliquam
facit, qua huic ordini repugnare uideatur. Omnium ergo horum quæ Matthæus dominũ
locutũ esse narrauit, quæ cum illo dixerunt Marcus & Lucas, non habent repugnãtiæ quæ/
stionem. Quæ autem ipse solus dixit, multo magis sine controuersia sunt. Nec in ipso ordi
ne, quamuis aliquanto diuersum alius alium teneat, partim gestarum rerum, partim recor/
dationis suæ, uideo quid uel cui quisq; aduersetur. Sequitur ergo Matthæus. Et fa/

Iesus in patria sua. Cap. XLII

ctum est cum consummasset Iesus parabolas istas transijt inde, & ueniés in patriam suam
docebat eos in synagogis eorum & cætera, usq; ad illud ubi ait, Et nó fecit ibi uirtutes mul/
tas propter incredulitatem illorum. A superiore sermone parabolarum sic transit, ut non
ostendat consequentis ordinis necessitatem: præsertim quia Marcus ab istis parabolis, non
in quod iste, sed in aliud tendens, in quod & Lucas, ita contexuit narrationem, ut credibili/
us ostendatur hoc esse potius consequenter gestum, quod ipsi duo continuanter adiungũt:
de naui scilicet in qua dormiebat Iesus, & de illo miraculo expulsorum dæmoniorum apud
B Gerasenos, quæ duo Matthæus iam superius recolens interposuit. Nunc ergo quæ in pa/
tria sua dominus dixerit uel ei dicta sint, uideamus utrum cum alijs duobus Marco & Lu/
ca concordent. Nam Ioannes longe in diuersis & dissimilibus narrationis suæ locis, uel di/ *Ioan. 6*
cta esse domino talia, uel eum dixisse cómemorat, qualia hoc loco tres cæteri meminerunt.
Et Marcus quidẽ eadẽ propè commemorat hic omnia quæ Matthæus, nisi quòd dominũ *Marci 6*
fabrum & Mariæ filium dicit à ciuibus suis dictum, non sicut Matthæus, fabri filium. Nec *Matth. 13*
mirandum est, cum utrumque dici potuerit, Eo enim & fabrum credebant, quo fabri fili/
um. Lucas autem eandem rem gestam latius indicat, & plura ibi commemorat. Nec lon/
ge post baptismum & tentationem eius hæc inserit, sine dubio præoccupans quod multis
rebus interpositis postea gestum est. Vnde quisque possit aduertere, quod huic tam ma/
gnæ quæstioni, quam de consensu Euangelistarum enodandam deo adiuuãte suscepimus,
plurimum necessarium est, non nescientes aliquid eos prætermisisse, aut nescientes quem/
admodum se ordo rerum gestarum haberet, alium potius ordinem suæ recordationis te/
nuisse. Quod hinc euidentissime intelligi potest, quia Lucas antequam aliquid narraret do/
minum fecisse Caphernaum, præoccupauit hunc locum quem nunc consyderamus, ubi ci
ues eius & potentiã uirtutis in eo stupebant, & ignobilitatem generis contemnebant. Nam
& hoc eum dicit eis dixisse, Vtique dicetis mihi, medice cura teipsum, quanta audiuimus
facta in Caphernaum, fac & hic in patria tua: cum secundum eiusdem ipsius Lucæ narra/
tionem nihil adhuc legatur fecisse Caphernaum, Quod quia longum nó est & facillimum
est & pernecessarium, totum inseruimus, unde ad hoc narrãdum & quomodo uenerit. Po/ *Lucæ 4*
steaquam baptizatum & tentatum dominum indicauit, ita sequitur. Et consummata omni
tentatione diabolus recessit ab illo usque ad tempus. Et egressus est Iesus in uirtute spiritus
in Galilæam, & fama exijt pec uniuersam regionem de illo. Et ipse docebat in synagogis
eorum, & magnificabatur ab omnibus. Et uenit Nazareth ubi erat nutritus, & intra/
uit secundum consuetudinem suam die sabbati in synagogam, & surrexit legere. Et tradi/
tus

tus est illi liber prophetæ Esaiæ. Et ut reuoluit librum, inuenit locum ubi scriptum erat, Spi C
Esaiæ 61 ritus domini super me, propter quod unxit me: euangelizare pauperibus misit me, prædicare captiuis remissionem, & cæcis uisum, dimittere confractos in remissionem, prædicare annum domini acceptũ, & diem retributionis. Et cum plicasset librũ, reddidit ministro & sedit. Et omnium in synagoga oculi erant intendentes in eum. Cœpit aũt dicere ad illos, quia hodie impleta est hæc scriptura in auribus uestris. Et omnes testimonium illi dabant, & mirabantur in uerbis gratiæ, quæ procedebant de ore ipsius, & dicebant, Nónne hic est filius Ioseph? Et ait illis, Vtique dicetis mihi hanc similitudinem, Medice cura teipsum. Quanta audiuimus facta in Caphernaum, fac & hic in patria tua. &c. donec peragat totũ ipsum narrationis suæ locũ. Quid ergo euidentius q̃ hoc eum scientem præoccupasse narrandũ, cum utique iam magna ab illo in Caphernaum facta fuisse & ipse nouerit, & ipse commemoret, quæ se nondũ narrasse utiq; scit? Neq; enim tantũ ab eius baptismo progressus est, ut oblitus putetur nondũ se aliquid cõmemorasse de his quæ in Caphernaum gesta fuerant. Modo enim cœpit post baptismũ aliquid narrare de domino. Sequitur Matthæus,

Herodis de Christo opinio. Caput XLIII
Matth. 14
Mar. 6

In illo tempore audiuit Herodes tetrarcha famam Iesu, & ait pueris suis, Hic est Ioannes Baptista, ipse surrexit à mortuis, & ideo uirtutes operantur in eo. Marcus hoc idem & eodẽ modo dicit, sed non eodem ordine. Nam posteaq̃ discipulos dominus misit, dicens eis, Ne quid in uia ferrent nisi uirgam tantum, terminato eo sermone, quantũ ab illo cõmemoratũ est, etiam hoc subiecit. Nulla tamen facta necessitate, qua hoc etiam cõsequenter gestũ esse intelligere cogeremur: sicut nec Matthæus, In illo tempore dixit, nõ illo die uel hora: nisi q̃ Marcus nõ q̃ Herodes dixerit, sed dicebant, inquit, quia Ioannes Baptista surrexit à mortuis: Matthæus uero de ipso Herode, ait, inquit, pueris suis. Lucas etiam eum narrandi ordinem, quem Marcus tenens, nec ipse sanè etiam rerum gestarũ eundem ordinem fuisse credi

Lucæ 9

cogens, ita hoc idem cõmemorat, Audiuit aũt, inquit, Herodes tetrarcha omnia quæ fiebãt ab eo, & hæsitabat eo q̃ diceretur à quibusdam, Quia Ioannes surrexit à mortuis: à quibusdam uero, quia Helias apparuit: ab alijs autẽ, quia propheta unus de antiquis surrexit. Et D ait Herodes, Ioannem ego decollaui, quis est aũt iste, de quo ego audio talia? Et quærebat uidere eum. In his uerbis Lucas quoq; Marco attestatur, ad hoc dũtaxat, q̃ alij dixerint nõ Herodes, Ioannem à mortuis surrexisse. Sed quia hæsitãtem cõmemorauit Herodem, uerbáq; eius ita postea posuit dicentis, Ioannem ego decollaui, quis est aũt iste, de quo audio ego talia? Intelligendũ est aut eum post hanc hæsitationẽ confirmasse in animo suo, q̃d ab alijs dicebatur, cum ait pueris suis, sicut Matthæus narrat, Et ait pueris suis, Hic est Ioannes Baptista, ipse surrexit à mortuis, & ideo uirtutes operantur in eo. Aut ita pronũtianda sunt hæc uerba, ut hæsitantem adhuc indicent. Si enim diceret, Nũquid nam hic est, aut nũquid forte hic est Ioannes baptista, nõ opus esset admonere aliquid de pronũtiatione, qua dubitans atq; hæsitans intelligatur, Nũc quia illa uerba desunt, utroq; modo pronũtiari potest, ut aut confirmatũ eum ex aliorum uerbis, credẽtem dixisse accipiamus: aut adhuc, sicut Lucas cõmemorat, hæsitãtem: præsertim quia & Marcus, qui superius dixerat, ab alijs fuisse dictum, q̃ Ioannes à mortuis resurrexit, in extremo tamen ipsum Herodem dixisse nõ tacet, Quem ego decollaui Ioãnem, hic à mortuis resurrexit. Quæ item uerba duobus modis pronũtiari possunt, ut aut cõfirmantis, aut dubitãtis intelligãtur. Cum aũt Lucas posteaq̃ hoc cõmemorauit, in aliud transeat, duo isti Matthæus & Marcus ex hac occasiõe narrãt, quẽadmodũ sit ab Herode Ioannes occisus. Sequitur ergo Matthæus, & dicit, Herodes

Ioannes quando mortuus. Caput XLIIII
Lucæ 3

enim tenuit Ioannem, & alligauit eum, & posuit in carcerem propter Herodiadem uxorem fratris sui. &c. usq; ad eum locũ, ubi ait, Et accedentes discipuli eius, tulerũt corpus eius, & sepelierunt illud: & uenientes nũtiauerunt Iesu. Marcus hoc similiter narrat. Lucas aũt non eodem ordine id recordatur, sed circa ipsum baptismum, quo dominus baptizatus est. Vnde hoc præoccupasse intelligitur, & ipse ex occasione, ut ibi narraret, quod multo post factum est. Cum enim cõmemorasset Ioannis uerba de domino, quòd uẽtilabrum in manu eius, &

mundabit

A mundabit aream suam: frumenta recondet in horreum suum, paleas autem comburet igni inextinguibili: continuo subiecit, quod non continuo factum esse Ioannes euãgelista aper/tissime exponit, cum commemorat, posteaquam baptizatus est Iesus isse illum in Galilæã, quando fecit de aqua uinum: & inde post paucorum dierum in Caphernaum habitatio/nem, redijsse ad Iudæam terram & ibi baptizasse multos circa Iordanẽ, antequam missus esset Ioannes in carcerem. Quis autem non putet, nisi qui minus in his litteris eruditus est, tanquam post illa uerba de uentilabro & de area mundata, cõtinuo sit à Ioanne offensus Herodes, ut eum in carcerem miserit? Non autem hoc ordine ista narrata quo gesta sunt, & alibi iam probauimus, & hoc ipso loco nõ quilibet alius, sed idem Lucas hoc probat. Si enim post uerba illa continuo Ioannes in carcerem missus est, quomodo post ipsam com/memorationem Ioannis in carcerem missi baptizatus est Iesus secundum ipsius Lucæ nar/rationem? Proinde manifestum est, ex occasione recordatum præoccupasse, & ante multa quæ priusquam Ioanni hoc fieret gesta narraturus erat, hoc præoccupatum in sua narratio/ne præmisisse. Sed nec illi duo Matthæus & Marcus eo rerum ordine de Ioanne in carcerẽ misso in sua narratione posuerũt, quo factum apparet etiam in eorum scriptis. Nam & ipsi dixerunt, tradito Ioanne dominum isse in Galilæam, & post multa quæ fecit in Galilæa ue/niũt ad Herodis admonitionem uel hæsitationem, q Ioannes quem decollauit, à mortuis surrexit, & ex hac occasione narrant omnia quæ de Ioanne contigerunt incluso & occiso.

De quinq; panibus Caput XLV

Sequitur ergo Matthæus, cum dixisset nuntiatum esse Christo q Ioannes occisus sit, & ita narrationem contexit, Quod cum audisset, inquit, Iesus, secessit inde in nauicula in lo/cum desertum seorsum. Et cum audissent turbæ, secutæ sunt eum pedestres de ciuitatibus. *Matth.14* Et exiens uidit turbam multam & misertus est eis, & curauit languidos eorum. Hoc conti/nuo post Ioannis passionem factum esse cõmemorat. Vnde post hæc facta sunt illa quæ primo narrata sunt, quibus motus Herodes dixit, Ioannem ego decollaui. Illa enim poste/B riora debent intelligi, quæ ad Herodem pertulit fama, ut moueretur & hæsitaret quisnam *Mar.6* iste esse posset de quo audiret talia, cum Ioãnem ipse occidisset. Marcus autem posteaquã passionem Ioannis narrauit, commemorat discipulos missos redijsse ad Iesum & renuntias/se illi omnia quæ egerant & docuerant: & dominum eis, quod ipse solus commemorat, di/xisse ut requiescerẽt pusillum in deserto, & ascẽdisse cum eis in nauem & isse, Et turbas hoc uidẽtes præuenisse eos illuc: quarum misertum dominum docuisse multa: & hora iam pro/grediente factum esse, ut de quinq; panibus & duobus piscibus omnes qui aderant pasce/rentur. Quod miraculum omnes quatuor euangelistæ commemorauerunt. Lucas etiam qui iam longe supra de Ioannis passione narrauerat, ex occasione qua diximus, nunc poste/aquam commemorauit illam Herodis hæsitationem de domino quisnam esset, hoc conti/nuo subiungit quod Marcus, id est redijsse ad illum apostolos & narrasse illi quæcunq; illi *Lucæ 9* fecerant. Et assumptis eis recessisse in locum desertum, atq; eos secutas turbas, & locutum es/se de regno dei, & eos qui cura indigebant sanasse. atq; inde etiam ipso die declinante com/memorat miraculum de quinq; panibus factum. At uero Ioannes qui multum ab eis tri/bus euangelistis eo distat, quia magis in sermonibus quos dominus habuit immoratur q in factis quæ mirabiliter fecit, posteaquam commemorauit eum relicta Iudæa abijsse iterũ in Galilæã, quod tunc intelligitur factum, cum & alij euangelistæ dicunt eum Ioanne tradi/to isse in Galilæam, Posteaquam ergo id commemorauit Ioannes in transitu eius per Sa/*Ioan.4* mariam, multa quæ locutus est ex occasione illius Samaritanæ quam inuenit ad puteum, contexit narrationi suæ: & post duos dies dicit eum inde exisse in Galilæam, deinde ue/nisse in Chanam Galilææ, ubi fecerat de aqua uinum, & sanasse filium reguli cuiusdã. Alia uero quæ illum in Galilæa fecisse atq; dixisse alij dixerunt, Ioannes tacet. Sed sanè quod *Ioan.5* illi tacuerũt, dicit ascendisse eum in die festo Hierosolymis, & fecisse ibi miraculum illud de homine qui triginta & octo annos habebat in infirmitate, nec habebat hominem à quo in piscinam deponeretur, in qua uarijs ualetudinibus affecti sanabantur: & ex hac occasio/

ne multa eũ locutũ fuisse cõmemorat. Post hæc eũ dicit abijsse trans mare Galilææ, quod est Tyberiadis, & secutam multitudinẽ magnam. Deinde abijsse in mõtem & ibi sedisse cũ discipulis suis, proximo pascha die festo Iudæorũ. Tunc leuatis oculis & uisa multitudine maxima, pauisse eam de quinq; panibus & duobus piscibus: quod & cæteri euangelistæ dicunt. Ac per hoc prætermisisse illum, quæ illi narrando ad huius miraculi cõmemorationẽ uenerunt, certum est. Verũtamen tanq; ex alia narrationis uia, cũ & illi tacuissent quæ iste dixisset, ad hoc miraculum de quinq; panibus occurrerunt sibi & illi tres, qui penè pariter ambulant, & iste, qui sermonum domini alta consectans, per alia quæ illi tacuerunt circumuolauit quodãmodo, & eis ad miraculũ de quinq; panibus pariter cõmemorandum, non multo post ab eis rursus in altiora reuolaturus occurrit. C

De eodem Caput XLVI

Matth.14 Sequitur ergo Matthæus, & ad ipsum de quinq; panibus factũ narrationẽ suam ex ordine ita perducit, Vespere autem facto accesserunt ad eum discipuli eius dicẽtes, Desertus est locus, & hora iã præterijt, dimitte turbas ut euntes in castella emant sibi escas. Iesus autem dixit eis, Non habẽt necesse ire, date illis uos mãducare, &c. usq; ad illud ubi ait, Manducantiũ aũt fuit numerus quinque milia uirorum, exceptis mulieribus & paruulis. Hoc ergo miraculũ quod omnes quatuor euangelistæ commemorant, & putantur inter se aliquid discrepare, consyderãdum atq; tractandum est, ut ex hoc etiam ad cætera similia regulæ locutionũ discantur, quibus tã diuersis eadẽ tamen sententia retinetur, & eadẽ rerũ ueritas custoditur. Et inchoãda quidem est cõsyderatio non à Matthæo secundũ ordinẽ euangelistarũ, sed à Ioanne potius à quo ita expressa est ista narratio, ut etiã nomina discipulorũ diceret cũ quibus de hac re locutus

Ioan.6 est dominus. Ita enim dicit, Cũ subleuasset ergo oculos Iesus & uidisset, q̃a multitudo maxima uenit ad eũ, dicit ad Philippũ, Vnde ememus panes ut manducẽt hi? Hoc aũt dicebat tentans eũ, ipse enim sciebat quid esset facturus. Respondit ei Philippus, Ducentorum denariorũ panes non sufficiunt eis, ut unusquisq; modicũ quid accipiat. Dicit ei unus ex discipulis eius, Andreas frater Simeonis Petri, Est puer unus hic qui habet quinq; panes hordeaceos, & duos pisces: sed hæc quid sunt inter tantos? Dixit ergo Iesus, Facite homines discumbere. Erat aũt fœnũ multum in loco. Discubuerunt aũt uiri numero quasi quinq; milia. Accepit ergo panes Iesus, & cũ gratias egisset distribuit discũbẽtibus. Similiter & ex piscibus quãtũ uolebant. Vt aũt impleti sunt, dixit discipulis suis, Colligite quæ superauerãt fragmẽta, ne pereant. Collegerunt aũt & impleuerũt duodecim cophinos fragmentorũ ex quinq; panibus hordeaceis, quæ superfuerunt his qui mãducauerant. Nõ hic quæritur q̃d iste dixit, cuiusmodi essent panes: hordeaceos enim fuisse nõ tacuit, quod cæteri tacuerunt. Neq; hoc quærit̃ q̃d iste non dixit, fuisse ibi etiã præter quinq; milia uirorũ, mulieres & paruulos, quod dicit Matthæus. Et omnino iam certum esse debet, & regulariter teneri in talibus quæstionibus, neminem moueri oportere, cum ab alio dicitur quod ab alio prætermittitur, Sed quæritur quomodo ea quæ dixerunt uera sint omnia, ne narrationẽ alterius, narrans aliud alter excludat. Si enim dominus secundũ narrationẽ Ioannis, prospectis turbis quæsiuit à Philippo tentãs eum, unde illis escæ dari possent: potest mouere quomodo sit uerum, quod alij narrauerunt, prius dixisse domino discipulos, ut dimitteret turbas quo D

Mar.6 possent sibi alimẽta emere de proximis locis. Quibus ille respondit secundũ Matthæũ, Nõ

Lucæ 6 habent necesse ire, date eis uos manducare. Cui etiam Marcus Lucasq; consentiunt, tñ hoc prætermittentes quod ait, Nõ habent necesse ire. Intelligitur ergo post hæc uerba dominum inspexisse multitudinẽ & dixisse Philippo quod Ioannes cõmemorat, isti aũt prætermiserunt. Deinde q; Philippus apud Ioannẽ respondit, hoc Marcus à discipulis responsum esse cõmemorat, uolens intelligi hoc ex ore cæterorum Philippũ respondisse, quanq; & pluralem numerũ pro singulari usitatissime ponere potuerunt. Quod ergo ait Philippus, Ducentorũ denariorũ panes non sufficiũt eis, ut unusquisq; modicũ quid accipiat, hoc est dicere quod ait Marcus, Euntes ememus ducẽtis denarijs panes, & dabimus eis mãducare. Quod aũt cõmemorat idẽ Marcus dixisse dominũ, Quot panes habẽtis, prætermiserunt

A rũt cæteri. Quod aũt Andreas apud Ioannẽ de quinq; panibus & duobus piscibus sugges/
sit, hoc cæteri pluralẽ numerũ pro singulari ponentes, ex discipulorũ persona retulerũt. Et
Lucas quidẽ responsionẽ Philippi & responsionẽ Andreæ in unã sententiã cõstrinxit. Qđ
enim ait, Nõ sunt nobis plusq; quinq; panes & duo pisces, ad Andreæ retulit responsionẽ.
Quod uero adiunxit, Nisi forte nos eamus & emamus in omnẽ hanc turbã escas, uidetᵣ ad
respõsionẽ Philippi pertinere, nisi quod de ducẽtis denarijs tacuit, quanq; & in ipsius An/
dreæ sentẽtia potest hoc intelligi. Cũ enim dixisset, Est puer unus hic qui habet quinq; pa/
nes hordeaceos & duos pisces, adiũxit etiã ipse, Sed hæc quid sunt inter tantos? Hoc est di
cere, nisi forte nos eamus & emamus in omnẽ hanc turbã escas. Ex qua uniuersa uarietatẽ
uerborũ, rerũ aũt sententiarũq; concordia, satis apparet, salubriter nos doceri, nihil quærẽ/
dũ in uerbis nisi loquentiũ uolũtatẽ: cui demonstrãdæ inuigilare debẽt omnes ueridici nar
ratores, cũ de homĩne uel de angelo uel de deo aliquid narrãt, horũ enim uoluntas uerbis
promi potest, ne de ipsa inter se aliquid discrepent. Sanè prætermittere nõ oportet, hoc lo/ Lucæ 9
co intentũ & ad cætera quæ talia forte occurrerint facere lectorẽ, quia Lucas dixit quinqua/ Mar. 6
genos iussos esse discũbere, Marcus uero & quinquagenos & centenos. Quod hic ideo nõ
mouet, quia unus partẽ dicit, alter totũ. Qui enim etiã de centenis retulit, hoc retulit quod il
le prætermisit. Nihil itaq; contrariũ est, Veruntamẽ si alius de quinquagenis tm̃ cõmemo/
raret, alius tantũ de cẽtenis, ualde uideretur esse contrariũ: nec facile dignosceretur utrũq; di
ctũ esse, unũ aũt ab altero, alterũ ab altero esse cõmemoratũ: & tamẽ attentius consydera
tũ inueniri debuisse quis non fateatur? Hoc ideo dixi, quia existunt sæpe aliqua eiusmodi
quæ parũ intẽdentibus & temere iudicãtibus contraria uideãtur & non sint. Sequitᵣ Iesus ambulãs sup aquas, Ca. XLVII
Matthæus & dicit, Et dimissa turba ascẽdit in montẽ solus orare. Vespere aũt facto, solus Matth. 14
erat ibi. Nauicula aũt in medio mari iactabatur fluctibus, Erat eñ cõtrarius uẽtus. Quar/
ta aũt uigilia noctis uenit ad eos ambulãs super mare. Et uidentes eũ super mare ambulan
B tẽ turbati sunt dicentes, Quia phãtasma est, &c. usq; ad illud ubi ait, Venerũt & adoraue/
runt eũ dicentes, Vere filius dei es. Marcus quoq; hoc idẽ post narratũ de quinq; panibus Marci 6
miraculũ ita sequitur, Et cũ sero esset, erat nauis in medio mari, & ipse solus in terra. Et uidẽs
eos laborantes in remigando, erat enim uẽtus cõtrarius eis, &c. similiter, nisi q; de Petro su
per aquas ambulãte nihil dixit. Hoc aũt ne moueat præcauẽdũ est, quod Marcus dixit de
dño cũ ambularet super aquas, & uolebat præterire eos. Quomodo eñ hoc intelligere po
tuerũt, nisi quia in diuersum ibat, eos uolens tanq; alienos præterire, à quibus ita nõ agno/
scebatur ut phantasma putaretᵣ. Quod ad mysticã significationẽ referri quis usq; adeo tar
dus est ut nolit aduertere? Sed tamen turbatis & exclamantibus subuenit dicens, Cõfidite,
ego sum, nolite timere. Quó ergo eos uolebat præterire quos pauẽtes ita cõfirmat, nisi quia
illa uoluntas prætereundi ad eliciendũ illũ clamorẽ ualebat cui subueniri oportebat? Ioan/
nes etiã adhuc cũ istis aliquantũ immoratur. Nã post narratũ de quinq; panibus miracu/ Ioan. 6
lũ, ipse quoq; hoc de laborante nauicula, & de ambulatione domini super aquas non tacet,
ita cõtexens, Iesus ergo cũ cognouisset quia uẽturi essent ut raperẽt eũ & facerẽt eũ regem,
fugit iterũ in montẽ ipse solus. Vt aũt sero factũ est, descẽderũt discipuli eius ad mare. Et cũ
ascendissent nauẽ, uenerũt trãsmare Caphernaũ, Et tenebræ iã factæ erãt & nõ uenerat ad
eos Iesus. Mare aũt uẽto magno flante exurgebat, &c. Nihil hic contrarium uideri potest, Matth. 14
nisi q; Matthæus dimissis turbis eũ dicit ascẽdisse in montẽ, ut illic solus oraret. Ioãnes aũt
in montẽ fugisse, cũ easdẽ turbas de quinq; panibus pauit. Sed cũ & ipse Ioãnes dicat post
illud miraculũ fugisse eũ in montẽ, ne à turbis teneretur quæ eũ uolebãt regẽ facere: utique
manifestũ est, q; de mõte in planiora descẽderãt quãdo illi panes turbis ministrati sunt. Et
ideo nõ est contrariũ q; ascẽdit rursus in montẽ, sicut & Matthæus & Ioannes dicũt: nisi q;
Matthæus dicit, & ascẽdit, Ioannes aũt fugit: quod esset cõtrariũ, si fugiẽs nõ ascẽderet. Nec
illud repugnat quod Matthæus dixit, Ascẽdit in montẽ solus orare, Ioãnes aũt, Cũ cogno
uisset inquit, quia uẽturi essent ut facerẽt eũ regẽ, fugit iterũ in montẽ ipse solus. Neq; enim

causæ orandi cõtraria est causa fugiendi: quandoquidẽ & hinc dominus transfigurãs in se corpus humilitatis nostræ, ut cõforme faceret corpori gloriæ suæ, per id quoq; docebat hãc esse nobis magnã causam orandi, quãdo est causa fugiendi. Nec illud aduersum est q̃ Matthæus prius eũ dixit iussisse discipulos ascendere in nauiculã, & præcedere eũ trans fretum, donec dimitteret turbas, ac deinde dimissis turbis ascendisse in montẽ solũ orare: Ioannes uero prius eũ fugisse cõmemorat solũ in montẽ, ac deinde, Vt aũt sero factũ est, inquit, descenderunt discipuli eius ad mare, & cũ ascẽdissent nauẽ, &c. Quis enim non uideat hoc recapitulando Ioannẽ postea dixisse factũ à discipulis, quod iã Iesus iusserat anteq̃ fugisset in montẽ: sicut solet in sermõe ad aliquid prætermissum rediri quodãmodo. Sed quia ipse reditus maxime in breuitate ac puncto tẽporis factus nõ commemoratur, putant plerunq; qui audiũt, hoc etiã postea factum esse quod postea dicitur, Sic etiã quos dixerat ascendisse nauẽ, & uenisse transmare in Caphernaum, dicit ad eos in mari laborantes uenisse dominũ ambulantẽ super aquas, quod utiq; prius in ipsa nauigatione factũ est, qua ueniebant Caphernaũ. Lucas aũt post narratũ de quinq; panibus miraculũ pergit in aliud, & ab ordine isto digreditur, Neq; eñ aliquid de nauicula illa cõmemorat, & de uia domini sup aquas: *Lucæ 9* sed cũ dixisset, Et manducauerunt omnes, & saturati sunt, & sublatũ est quod superfuit illis fragmentorũ cophini duodecim: deinde subiunxit, Et factũ est cũ solus esset orãs, erant cũ illo & discipuli, & interrogauit illos dicẽs, Quẽ me dicunt esse turbæ? Iã deinceps aliud narrans, non quod illi tres qui dominũ ambulantẽ super aquas uenisse ad nauigantes discipu- *Matth. 14* los retulerunt. Nec ideo putari debet in illo monte quo eũ dixit Matthæus ascẽdisse ut so- *Lucæ 9.* lus oraret, dixisse discipulis, quẽ me dicũt turbæ. Lucas enim uidetur in hoc cõgruere Matthæo, quia dixit, Cũ solus esset orãs, cũ ille dixisset, Ascendit in montẽ solus orare: sed omni- *Matth. 15* no alibi cũ solus oraret, & essent cũ illo discipuli hoc interrogauit. Solũ quippe Lucas fuisse dixit, nõ sine discipulis sicut Matthæus & Ioãnes, quando ab illo discesserũt ut præcederẽt eũ trans mare. Iste nanq; apertissime adiũxit, Erant cũ illo & discipuli. Proinde solũ dixit, sine turbis quæ cũ illo non habitabãt.

Iesus traijciens Caput XLVIII

Sequitur Matthæus dicẽs, Et cũ transfretassent uenerũt in terrã Genesar, Et cũ cognouissent eũ uiri loci illius, miserũt in uniuersam regionẽ illã, & obtulerũt ei omnes male habẽtes, & rogabãt eum, ut uel fimbriam uestimẽti eius tangerẽt. Et quicũq; tetigerunt, salui facti sunt. Tunc accesserunt ad eũ ab Hierosolymis scribæ & pharisæi dicentes, Quare discipuli tui transgrediuntur traditiones seniorum? Non enim lauant manus suas cũ panẽ manducant, &c. usq; ad illud ubi ait, Nõ lotis autẽ manibus mãducare, non coinquinat hominẽ. Hæc & Marcus cõmemorat sine aliqua repugnãtiæ quæstione. Quicquid enim diuerso modo ab alio dicitur, ab eadem sententia nõ recedit. Ioannes aũt ab illa nauicula ad quã dominus super mare ambulãs uenit, posteaq̃ exierũt in terrã, more suo in sermõe domini intentus, eũ ex occasione panis multa præcipueq; diuina locutũ esse cõmemorat: postq; ipsum sermonẽ rursus in aliud atq; aliud eius narratio sublimiter fertur, Nec tamen in eo q̃ ab istis digreditur, aliquid ordini istorũ, illius in alia trãsitus aduersatur. Quid enim prohibet intelligere & illos esse sanatos à domino, de quibus narrant Matthæus & Marcus, & illis qui eum secuti sunt transmare, hæc eum locutum esse quæ prædicat Ioannes? Quãdoquidem Caphernaũ quo dicuntur secundũ Ioannem transfretasse, iuxta stagnũ est genesar, ad quam terram secundũ Matthæũ dicuntur exisse.

De muliere Chananea, Cap. XLIX

Sequitur itaq; Matthæus post illũ sermonẽ domini, ubi de nõ lotis manibus cũ pharisæis egit, atq; ita cõserit narrationis ordinẽ, quantum ipse transitus indicat, rerũ etiã quæ consecutæ sunt ordinem seruãs. Et egressus, inquit, inde Iesus secessit in partes Tyri & Sidonis, *Matth. 15* Et ecce mulier Chananæa à finibus illis egressa, clamauit dicens ei, Miserere mei domine fili Dauid, filia mea male à dæmonio uexatur. Qui non respondit ei uerbũ &c. usq; ad illud ubi ait, O mulier magna est fides tua, fiat tibi sicut petisti. Et sanata est filia illius ex illa hora. Hoc de muliere Chananæa etiam Marcus commemorat, eũdem rerum gestarum ordinem seruans, nec afferens aliquam repugnantiæ quæstionem, nisi q̃ in domo dicit fuisse

A isse dominum cum ad illum uenit eadem mulier pro filia sua rogans. Matthæus autem pos
set quidem facile intelligi de domo tacuisse, eandem tamen rem commemorasse, sed quoni/
am dicit discipulos domino ita suggessisse, dimitte illam quoniam clamat post nos, nihil ui
detur aliud significare quàm post ambulãtem dominum mulierem illam deprecatorias uo
ces emisisse. Quomodo ergo in domo, nisi quia intelligendum est dixisse quidem Marcum
quòd intrauerit ubi erat Iesus, cũ eum prædixisset fuisse in domo, Sed quia Matthæus ait,
Non respondit ei uerbum, dedit agnoscere q ambo tacuerunt: in eo silentio egressum fu/
isse Iesum de domo illa, atq; ita cætera contexuntur quæ iam in nullo discordant. Quod em̃
Marcus commemorat ei dominum respondisse de pane filiorum non mittendo canibus: il
lis interpositis dicta sunt, quæ Matthæus dicta non tacuit: id est quia discipuli rogauerunt
eum pro illa, & quia respondit nõ se esse missum nisi ad oues quæ perierunt domus Israel,
& quia illa uenit, id est illa consecuta est, & adorauit eum dicens, Domine adiuua me: tunc
deinde dictum est quod euangelistæ ambo commemorãt. Sequitur Matthæus
ita narrans, Et cum transisset inde Iesus, uenit secus mare Galilææ, & ascendens in montem
sedebat ibi, Et accesserunt ad eum turbæ multæ, habentes secum mutos, claudos, cæcos, debi
les & alios multos, & proiecerunt eos ad pedes eius: & curauit eos, ita ut turbæ mirarentur,
uidentes mutos loquentes, claudos ambulantes, cæcos uidentes, & magnificabãt deum Isra
el. Iesus autem conuocatis discipulis suis dixit, Misereor turbæ, quia triduo iam perseuerant
mecum & non habent quod manducent, &c. usq; ad illud ubi ait, Erant autem qui mandu/
cauerunt quatuor milia hominum extra paruulos & mulieres. Hoc aliud miraculum de se/
ptem panibus & paucis pisciculis, etiã Marcus commemorat eodem penè ordine, nisi quia
interponit quod nullus alius dicit, de surdo cui dominus aures aperuit, spuẽs & dicens, effe/
ta quod est aperire. Hoc sanè non ab re fuerit admonere in hoc miraculo de septem pani/
bus quod duo euangelistæ Matthæus Marcusq; posuerunt, quia si aliquis eorum id dixis/
B set, qui de illis quinq; panibus non dixisset, contrarius cæteris putaretur. Quis enim non exi
stimaret unum idemq; factum esse? Non autem integre & ueraciter, siue ab illo, siue ab alijs
siue ab omnibus fuisse narratum: sed aut illum pro quinq; panibus septem dum falleretur
commemorasse, aut illos pro septem quinq;, aut utrosq; mentitos, uel obliuione deceptos.
Hoc & de duodecim cophinis, & de septẽ sportis opinaretur quasi cõtrarium. Hoc de quin/
q; milibus & quatuor milibus eorum qui pascerentur, Sed quia illi qui miraculum de septẽ
panibus narrauerunt, nec illud de quinq; panibus tacuerunt, neminem mouet, & utrunq; fa
ctum omnes intelligunt. Hoc ideo diximus ut sicubi simile inuenitur factum à domino, qď
in aliquo alteri euangelistæ ita repugnare uideatur ut omnino solui non possit, nihil aliud
intelligatur quàm utrunq; factum esse, & aliud ab alio commemoratum, sicut de centenis,
& quinquagenis discumbentibus commemorauimus. Quia si non etiam illud utrũq; apud
unum inueniremus, contraria singulos dixisse putaremus. Sequitur Matthæus
& dicit, Et dimissa turba ascendit in nauiculam, & uenit in fines Magedan, &c. usq; ad illud
ubi ait, Generatio mala & adultera signum quærit, & signum non dabitur ei nisi signum Io
næ prophetæ. Hoc etiam & alibi dixit idem Matthæus, Vnde etiam atq; etiam retinẽdum
est, sæpius dominum eadem dixisse, ut quod existente contrario solui non potuerit, bis di/
ctum intelligatur, Hunc sanè ordinem etiam Marcus tenens post illud de septem panibus
miraculum, hoc idem subijcit quod Matthæus, nisi q Dalmanutha quod in quibusdam co
dicibus legitur, non dixit Matthæus, sed Magedan. Non autem dubitandum est eundem
locum esse sub utroq; nomine. Nam plerique codices non habent etiam secũdum Marcum,
nisi Magedan. Nec illud moueat, q Marcus non dicit responsum esse quærentibus signum
de cœlo idem quod Matthæus de Iona, sed ait dominum respondisse, signum non dabitur
ei. Intelligendum est enim quale petebant, hoc est de cœlo, prætermisit autem dicere de Io/
na quod Matthæus commemorauit. Sequitur Matthæus, Et relictis illis abijt.
Et cum uenissent discipuli eius trans fretum, obliti sunt panes accipere. Qui dixit illis, Intue

De septem pa nibus, Caput L
Matth. 15
Marci 8
Matth. 14
Marci 6
Iesus in Mageldan, Caput LI
Matth. 15
Mar. 8
Fermentũ pharisæorum, Caput LII

mini & cauete à fermento pharisæorum & saducæorum,&c.usq; ad illud ubi ait, Tunc intel C
lexerunt, quia non dixerit cauendum à fermento panum, sed à doctrina pharisæorum &
Iesus in Cæsarea Philippi, Ca.LIII Matth. 16 saducæorum. Hæc eadem etiã Marcus & eodem ordine digerit. Sequitur Mat/
thæus, Venit autem Iesus in partes Cæsariæ Philippi,& interrogabat discipulos suos dicẽs,
Quem dicunt homines esse filium hominis? At illi dixerunt, alij Ioannem baptistam, alij
autem Heliam, alij uero Hieremiã, aut unũ ex prophetis,&c. usq; ad illud ubi ait, Et quod/
cunq; solueris super terram erit solutum & in cœlis. Hoc eodem penè ordine Marcus nar/
rat, sed interposuit primo de cæco illuminato, quod solus ipse commemorat, de illo qui di/
Lucæ 9 xit domino, Video homines sicut arbores ambulantes. Lucas autem post miraculum illud
de quinq; panibus hoc recordatur atq; inserit. Cuius recordationis ordo, sicut supra iá ostẽ
dimus, nihil repugnat ordini istorum. Sed potest illud mouere, quòd Lucas dominum in/
terrogasse discipulos suos, quem illum dicerent homines, tunc dixit, cum esset solus orans &
Mar. 8 adessent etiam ipsi. Porrò autem Marcus in uia dicit illos hoc ab eodem interrogatos. Sed
eum mouet qui putat quòd nunquam orauit in uia. Iam etiam ipse me recolo dixisse, ne
quis arbitretur quòd hoc Petrus nomen acceperit, ubi illi ait, Tu es Petrus & super hanc pe
tram ædificabo ecclesiam meam. Non enim accepit hoc nomen, nisi ubi Ioãnes commemo/
Ioannis 1 rat ei dictum esse, Tu uocaberis Cephas, quod interpretatur Petrus. Vnde nec illo loco, ubi
M. 13 Marcus duodecim discipulos nominatim commemorans, dixit appellatos Iacobum & Io
annem filios tonitrui, arbitrandum est nomen accepisse Petrum, quia dixit illic quòd impo/
Caput LIIII suerit ei nomen ut uocaretur Petrus: hoc enim recolendo dixit, non quod nunc factum sit.
Matth. 16 Sequitur Matthæus & dicit, Tunc præcepit discipulis suis ut nemini dicerent, quia ipse
esset Iesus Christus. Exinde cœpit Iesus ostendere discipulis suis, quia oporteret eum ire Hi
erosolymam,& multa pati à senioribus & scribis,&c. usq; ad illud ubi ait, Nõ sapis ea quæ
Cap. LV. dei sunt, sed ea quæ hominum. Hæc eodem ordine subnectunt Marcus & Lucas, sed Lucas
Matth. 16 de petro quòd passioni Christi contradixerit tacet. Sequitur Matthæus, Tunc Ie D
sus dixit discipulis suis, Si quis uult post me uenire abneget semetipsum,& tollat crucem su
am & sequatur me,&c. usq; ad illud ubi ait, Et tunc reddet unicuiq; secundũ opus eius. Hoc
Marci 8 & Marcus subiungit eundem ordinem seruans, sed ipse non dicit de filio hominis uenturo
cum angelis suis, ut reddat unicuiq; secundum opus suum. Commemorat tamen etiam il/
lud dixisse dominum, Qui enim me confusus fuerit & mea uerba in generatione ista adulte
ra & peccatrice, & filius hominis confundet eum cum uenerit in gloria sua cum angelis san/
ctis. Quod intelligi potest ad eandem sententiam pertinere qua dixit Matthæus, ut reddat
Lucæ 9 unicuiq; secundum opus suum. Lucas quoq; eadem eodemq; ordine annectit, non multũ
diuerso uerborum modo, eadem tamen sententiarum ueritate simillimus.
Iesus transfiguratus, Caput LVI Sequitur Matthæus, Amen dico uobis, sunt quidam de hic stantibus, qui non gusta/
Matth. 16 bunt mortem donec uideant filium hominis uenietem in regno suo. Et post dies sex, assum
sit Iesus Petrum & Iacobum & Ioannem fratrem eius,& duxit illos in montem excelsum se
orsum & transfiguratus est, &c. usq; ad illud ubi ait, Nemini dixeritis uisionem, donec filius
hominis à mortuis resurgat. Hæc uisio domini in monte coram tribus discipulis, Petro, Ia/
cobo & Ioanne, ubi etiam de cœlo illi testimonium paternæ uocis perhibitum est, à tribus
euangelistis eodem ordine commemoratur & ad easdem omnino sententias: sed cætera se/
Marci 9 cundum ea genera locutionum diuersa, sine ulla sententiarum diuersitate, quæ multis locis
Matth. 17 superius demonstrauimus, uideri à legentibus possunt. Quòd autem Marcus post sex dies
Lucæ 9. factum dicit, sicut Matthæus, Lucas autem post octo, nõ contemnendi sunt si quos mouet,
sed ratione reddita instruendi. Dies enim quando enuntiamus dicentes, post tot dies, ali/
quando non annumeramus eum in quo loquimur,& eum quo res ipsa futura est quã præ/
nuntiamus uel pollicemur, sed medios post quos reuera plenos atq; integros illud futu/
rum est. Hoc fecit Matthæus & Marcus: excepto eo die quo hæc loquebat Iesus,& illo quo
exhibuit memoratam in monte uisionem, medios dies intuentes dixerunt, post sex dies:
quod

A quod ille annumeratis finalibus, id est primo atque ultimo, dixit, post octo dies, eo lo/
quendi modo qui pars pro toto commemoratur. Item quod Lucas ait de Moyse & He/
lia, Et factum est dum discederent ab illo, ait Petrus ad Iesum, Præceptor bonum est
nos hic esse, &cætera, non debet putari contrarium ei quòd Matthæus Marcusque ita con
iunxerunt, Petrum hoc suggessisse, quasi adhuc Moyses & Helias cum domino loquerē/
tur. Non enim expresserunt, quod tunc: sed tacuerunt potius, quod iste addidit, illis discedē/
tibus hoc Petrum de tribus tabernaculis faciendis domino suggessisse. Addidit etiam Lu/
cas, intrantibus illis in nubem, factam esse uocem de nube, quod illi nō dixerunt, sed nec cō/
tradixerunt. Sequitur Matthæus. Et interrogauerunt eum discipuli eius dicentes, De aduentu Heliæ Caput LVII
Quid ergo scribæ dicunt, q Heliam oporteat primum uenire? At ille respōdens ait eis. He/
lias quidem uenturus est & restituet omnia. Dico autem uobis, quia Helias iā uenit, & non
cognouerunt eum, sed fecerunt in eum quæcunq; uoluerūt: sic & filius hominis passurus est
ab eis. Tunc intellexerunt discipuli, quia de Ioanne baptista dixisset eis. Hoc idem Marcus
etiam hunc ordinem seruans commemorauit, & in nonnulla diuersitate uerborum, nusq; ta
mē ab eiusdem sententiæ ueritate discessit. Sed ipse non addidit, intellexisse discipulos, q Io Cap. LVIII
annem dominus significasset dicendo q Helias iam uenerit. Sequitur Matthæ/ Matth. 17.
us & dicit, Et cum uenisset ad turbam, accessit ad eum homo genibus prouolutis ante eum
dicēs, Domine miserere filij mei, quia lunaticus est, & male patitur, &c. usq; ad illud ubi ait,
Hoc autem genus non eijcitur nisi per orationem & ieiunium. Hoc & Marcus & Lucas eo/
dem etiam ordine memorant sine ulla repugnantiæ quæstione. Sequitur Mat/ Cap. LIX
thæus dicens, Conuersantibus autem eis in Galilæa dixit illis Iesus, Filius hominis traden/
dus est in manus hominum, & occident eum, & tertia die resurget, Et contristati sunt uehe/
menter. Hoc eodem ordine Marcus Lucasq; commemorant. Sequitur Matthæ Caput. LX
us. Et cum uenissent Caphernaum, accesserunt qui didrachma accipiebant ad Petrum, &
B dixerunt ei, Magister uester non soluit didrachma. Ait, etiam, &c. usq; ad illud ubi ait. Inue/
nies staterem, illum sumens da eis pro me & te. Hoc solus iste commemorat, quo interposi/
to eundem ordinem sequitur in quo cum eo etiam Marcus & Lucas pariter ambulant. Caput LXI Matth. 18.

Sequitur ergo idem Matthæus & dicit, In illa hora accesserunt discipuli ad Iesum di/
centes, Quis putas maior est in regno cœlorum? Et aduocans Iesus paruulum statuit eum
in medio eorum & dixit, Amen dico uobis, nisi conuersi fueritis & efficiamini sicut paruuli,
non intrabitis in regnum cœlorum, usq; ad illud ubi ait, Sic & pater meus cœlestis faciet uo Mar. 9
bis, si non remiseritis unusquisq; fratri suo de cordibus uestris. Ex isto aliquanto prolixiore
domini sermone, nō omnia sed quædā Marcus eundem sequens ordinē posuit, quædā etiā
ipse quæ Matthæus non dicit, inseruit. Totus autem sermo quousq; eum consyderandū su
scepimus à Petro solo interpellatur quærente quotiens fratri debeat ignosci. Talia enim do
minus loquebatur, ut satis eluceat, etiā hoc quod Petrus interrogauit, eiq; respōsum est, ad Lucæ 9
eundem pertinere sermonem. Lucas aūt nisi illud de paruulo quem constituit ante discipu/
los imitandum, cum de sua magnitudine cogitarent, nihil hoc ordine seruato cōmemorat.
Si q enim alia similiter dixit, quæ & in isto sermone sunt posita, alibi & ex alijs occasionibus Ioan. 20
dicta recoluit. Sicut Iohannes de remissione peccatorū, quod tenebuntur si cui tenuerint, &
dimittentur si cui dimiserint, post resurrectionem à domino dictum cōmemorat, cum Mat
thæus in hoc sermone dominum hoc dixisse meminerit, quod & Petro ante dictum fuisse
idem ipse testatur. Eadem itaq; sæpe ac pluribus locis Iesum dixisse, nec ubi moueamur, si or
do dictorum quibusdā repugnare putabitur, sicut iam totiens cōmendauimus, meminisse De repudio,
debemus, ne hoc semper admonere necesse sit. Sequitur Matthæus ita narrans: Et fa/ Caput LXII
ctum est cū consummasset Iesus sermones istos, migrauit à Galilæa & uenit in fines Iudeæ Matth. 19
trans Iordanem, & secutæ sunt eū turbæ multæ, & curauit eos ibi. Et accesserunt ad eū Pha
risæi, tentantes eum & dicentes, Si licet homini dimittere uxorem suam quacunq; ex causa,
&c. usq; ad illud ubi ait, Qui potest capere capiat. Hoc & Marcus commemorat eundem

 ordinem

ordinē tenens. Sanè uidendū est, ne repugnare uideatur, quod idem Marcus à domino di- C
Marci.10 cit interrogatos pharisæos, quid eis Moyses præceperit, atq; ita illos interrogāti respondis-
se de permisso sibi libello repudij: cum Matthæus dixerit uerbis domini, quibus ostēderat
ex lege deum coniunxisse masculum & fœminam, & propterea non eos debere ab homine
separari, retulisse responsionē, Quid ergo Moyses mandauit dari libellum repudij, & dimit
tere? Quibus iterum ait, Quoniā Moyses ad duritiā cordis uestri permisit uobis dimittere
uxores uestras, ab initio autem non sic fuit. Nam & Marcus hanc domini responsionē non
tacet, sed postea quàm ei responderūt interroganti de libello repudij. In quo ordine uel mo
do uerborum hoc intelligere debemus, ad rei ueritatem nihil interesse, utrū domino sepa-
rationem prohibenti & sententiam suam de lege firmanti, ipsi intulerint quæstionē de libel
lo repudij per eundem Moysem sibi permisso, per quem & illud scriptū est, quòd deus con-
iunxerit masculū & fœminam: an hoc idem illi de præcepto Moysi eos interroganti respon
derint. Nam & uolūtas eius ita se habebat, ut non eis redderet rationem, cur illud Moyses
permiserit, nisi prius ipsi hoc cōmemorassent, quæ uoluntas eius, ea quā Marcus posuit, in-
terrogatione significata est: & illorum uoluntas ipsa erat, ut de autoritate Moysi quoniam
mandauit dari libellum repudij, tanq; concluderent eum, separationē sine dubio uetaturū,
Hoc enim dicturi etiam tentantes accesserant: quæ uoluntas eorū sic expressa est per Mat-
thæum, ut non eos esse cōmemoraret interrogatos, sed ultrò intulisse de mandato Moysi,
quo uelut conuincerent dominum separationem cōiugum prohibentem. Cum ergo uolun
tas loquentium, cui debent uerba seruire, ab Euangelista utroq; monstrata sit, nihil interest
q; diuersus inter ambos fuerit narrandi modus, dum ab eadem ueritate neuter abscederet.
Potest etiam hoc intelligi, q; sicut dicit Marcus, prius eos de uxore dimittēda interrogātes,
dominus uicissim interrogaret, quid eis p̃ceperit Moyses. Qui cū respōdissent, Moysen per
misisse libellū repudij scribere & dimittere, respondit eis de ipsa lege per Moysen data, quo-
Matth.19 modo deus instituerit cōiugium masculi & fœminæ, dicens ea quæ ponit Matthæus, Nō le D
gistis, quia qui fecit ab initio masculū & fœminam fecit eos, & cætera. Quibus auditis illi id
quod ei primo interroganti responderant, repetiuerunt dicentes. Quid ergo Moyses man-
dauit dari libellū repudij & dimittere? Tunc Iesum causam ostendisse duritiæ cordis ipso-
rum, quā Marcus breuitatis causa prius ponit, tanq; illi priori quam Matthæus intermisit
eorū responsioni redditam: nihil deperire iudicans ueritati quocunq; loco eisdē ipsis uerbis
Conducti in uineā. Cap. LXIII quæ bis dixerant redderetur, quoniā ipsis uerbis eam reddiderat dominus. Sequitur
Matthæus. Tunc oblati sunt ei paruuli ut manus eis imponeret & oraret. Discipuli autem
Matth.19 increpabāt eos, & cætera, usq; ad illud ubi ait, Multi enim sunt uocati pauci aūt electi. Hūc
Marci 10 cum Matthæo Marcus ordinē tenuit, sed de cōductis operarijs ad uineā solus Matthæus
Luc.9 interponit: Lucas autē cū cōmemorasset illud, quod eis dixit quærentibus inter se quis nam
maior esset, adiūxit de illo quem uiderūt eijcientē dæmonia, cum eum nō sequeretur. Inde
iam digreditur ab istis duobus, ubi ait eum firmasse faciē suā ut iret in Hierusalē, Ac post
Lucæ 18 multa interposita occurrit eis rursus ad cōmemorandum istum diuitem cui dicitur, Vende
Marci 10 omnia quæ habes, quē nuc isti cōmemorant ex ordine quo pariter eūt. Nam ibi etiā Lucas
de istis paruulis anteq; diuitis faciat mentionē, quemadmodū & isti non prætermittit. De
illo ergo diuite qui quærit, quid boni faciat ut uitā æternā cōsequatur, potest uideri distare
Mat.19 Mar.10 aliquid quod secundū Matthæū dicitur, Quid me interrogas de bono? Secundū illos autē,
Lucæ 18 Quid me dicis bonū? Nā, quid me interrogas de bono, ad illud magis referri potest quod
ait ille quærens, quid boni faciā? Ibi enim & bonū nominauit, & interrogatio est, Magister
autē bone nōdum est interrogatio. Cōmodissime ergo intelligitur utrūq; dictū, quid dicis
Filij Zebedæi. Caput LXIIII me bonum, & interrogas me de bono. Sequitur Matthæus & dicit, Et ascendens
Iesus Hierosolymam assumpsit duodecim discipulos secreto, & ait illis, Ecce ascēdimus Hie
rosolymam, & filius hominis tradetur principibus sacerdotum & scribis, & condemnabunt
eum morte, & tradent eum gentibus ad deludendum & flagellandū & crucifigendū, & ter-
tia

A tia die resurget. Tunc accessit ad eũ mater filiorũ Zebedæi cum filijs suis, adorãs & petens
aliquid ab eo, &c. usq; ad illud ubi ait, Sicut filius hominis non uenit ministrari, sed mini-
strare, & dare animã suam in redemptionẽ pro multis. Hunc cũ illo ordinem etiã Marcus Mar.10
tenet, filios Zebedæi perhibens dixisse quod ab eis nõ per eosipsos, sed per matrẽ dictum
esse Matthæus expressit, cũ illa eorũ uolũtatem attulisset ad dominum, Vnde magis ipsos
q̃ illam dixisse quod dictũ est, Marcus breuiter intimauit. Deniq; & dominus, & secũdum
Matthæum & secundum Marcũ ipsis potius q̃ matri respõdit. Lucas aũt posteaquam ex Lucæ 18
eodẽ ordine cõmemorauit, quæ de passione & resurrectione sua duodecim discipulis præ-
dixerit, prætermittit ea quæ isti commemorant, post quæ interposita occurrũt ei ad Hieri-
cho. Quod aũt dixerunt Matthæus & Marcus de principibus gentiũ qui dominãtur subie- Matth.18. Marci 10.
ctis, nõ ita futurũ inter illos, sed eũ qui erit maior, etiã seruũ aliorũ futurũ, dicit tale aliquid
& Lucas, sed non eo loco: & ordo ipse indicat, iterũ esse eandẽ sententiã à domino dictam.

Sequitur Matthæus, Et egredientibus eis ab Hiericho, secuta est eum turba multa, Et Cæci in Hiericho Cap. LXV.
ecce duo cæci sedentes secus uiã audierũt quia Iesus transiret, & clamauerunt dicentes, Do- Matth.20
mine miserere nostri fili Dauid, &c. usq; ad illud ubi ait, Et confestim uiderũt, & secuti sunt Mar.10
eũ. Hoc & Marcus cõmemorat, sed de uno cæco factũ, Quæ ita soluitur quæstio, ut illa solu-
ta est de duobus qui legionẽ dæmonũ patiebantur in regione Gerasenorũ. Nã duorũ etiã
cæcorũ quos modo interposuit, unũ fuisse notissimũ & in illa ciuitate famosissimũ, ex hoc
etiã satis apparet, q; & nomen eius & patris eius Marcus cõmemorauit. Quod in tot supe-
rius sanatis à domino non facile occurrit, nisi cũ Iairum archisynagogũ etiã nomine expres-
sit, cuius filiam resuscitauit Iesus, In quo etiã magis iste sensus apparet, quia & ille archisy-
nagogus utiq; in loco illo nobilis fuit. Proculdubio itaque Bartimæus iste Timæi filius ex
aliqua magna felicitate deiectus, notissimæ & famosissimæ miseriæ fuit, q; non solũ cæcus,
uerũetiã mendicus sedebat. Hinc est ergo q; ipsum solũ uoluit cõmemorare Marcus, cuius Lucæ 18.
B illuminatio tã clarã famã huic miraculo cõparauit, q̃ erat illius nota calamitas. Lucas ue-
ro quamuis omnino eodẽ modo factũ, tamen in alio cæco intelligẽdus est par commemo-
rare miraculũ, & eiusdẽ miraculi parẽ modũ. Ille quippe hoc factũ dicit, cũ appropinquaret
Hiericho, at isti cũ egrederetur ab Hiericho. Sed nomen ciuitatis & facti similitudo putari
suadet semel esse factũ: sed euãgelistas in hoc sibi aduersari, q; alius dicat, cũ appropinqua-
ret Hiericho, alij cũ egrederetur ab Hiericho, non sanè hoc persuadet, nisi eis qui procliuius
credi uolunt mentiri euãgelium, q̃ duo similia similiterq; miracula fecisse Iesum. Quid aũt
sit credibilius, & quid potius uerũ, & omnis fidelis filius euangelij facillime uidet, & omnis
contentiosus saltẽ cũ admonitus fuerit, uel tacendo uel etiam si tacere noluerit cogitando si- Asina & pullus
bi ipse respondet. Sequitur Matthæus & dicit, Et cũ appropinquasset Hierosoly- Cap. LXVI Matth.21
mis, & uenisset Betphage ad mõtẽ oliueti, tunc Iesus misit duos discipulos dicens eis, Ite in
castellum quod cõtra uos est, & statim inuenietis asinã alligatã & pullũ cum ea, &c. usq; ad Marci 11
eum locũ ubi ait, Benedictus qui uenit in nomine domini, osanna in altissimis. Hoc etiam Lucæ 19
Marcus narrat eodẽ ordine custodito. Lucas aũt in Hiericho immoratur, quædã cõmemo-
rãs quæ isti prætermiserũt, de Zacheo principe publicanorũ, & quædã in parabolis dicta.
Post hæc & ipse occurrit eis ad huius pulli cõmemorationẽ in quo sedit Iesus. Nec moueat
q; Matthæus & asinã dicit & pullũ, cæteri aũt de asina tacẽt, Imò etiã recordanda est illa re-
gula quã de quinquagenis & centenis discũbentibus, cũ quinq; panibus turbæ pascerẽtur,
supra insinuauimus, Qua insinuata, non deberet hoc iam permouere lectorem, nec si Mat-
thæus ita de pullo tacuisset, quemadmodum illi de asina tacuerunt, ut maxime contrariũ
putaretur, quòd unus asinam dixit, alij pullum asinæ, Quãto minus moueri oportet, quia
unus ita commemorauit asinam de qua cæteri tacuerunt, ut tamen pullũ non taceret, de
quo illi dixerunt. Vbi ergo utrunq; factũ potest intelligi, nulla repugnantia est, nec si alius
aliud, & aliud alius commemoraret: quanto minus ubi alius unum, alius utrunq;. Ioannes
quoq; cũ taceat quẽadmodũ dominus discipulos suos ad hæc animalia sibi adducẽda mi-
serit:

Ioan.12 ferit: interponit tamen breuiter hoc de pullo cum testimonio etiam prophetæ, quod Matthæus adhibet. In quo etiã testimonio prophetico aliquantum diuersa Euangelistarũ locutio ab ea quidem sententia nõ recedit. Sed potest mouere q̃ hoc Matthæus sic adhibet, ut asinã dicat cõmemorasse prophetam: non autẽ ita se habet, uel quod Ioannes interponit, uel codices ecclesiastici interpretationis usitatæ. Cuius rei causa illa mihi uidetur, q̃ Matthæus Hebræa lingua perhibetur Euangeliũ cõscripsisse. Manifestũ est autẽ interpretationem illam quæ dicitur septuaginta, in nõnullis se aliter habere q̃ inueniunt in Hebræo, qui eam linguã nouerunt, & qui interpretati sunt, singuli eosdẽ libros Hebræos. Huius item distãtiæ causa si quæratur, cur tãta autoritas interpretationis septuaginta multis in locis distet ab ea ueritate quæ in Hebræis codicibus inuenitur: nihil occurrere probabilius existimo, q̃ illos septuaginta eo spiritu interpretatos, quo & illa quæ interpretabãtur dicta fuerant, quod ex ipsa eorũ mirabili quæ prædicatur cõsensione firmatũ est. Ergo & ipsi nonnulla in eloquio narrando, & ab eadem uoluntate dei cuius illa dicta erant, & cui uerba seruire debebant nõ recedendo, nihil aliud demonstrare uoluerunt q̃ hocipsum quod nunc in Euangelistarum quatuor concordi quadam diuersitate miramur: qua nobis ostenditur nõ esse mendacium si quisq̃ ita diuerso modo aliquid narret, ut ab eius uoluntate cui consonandũ & cõsentiendum est non recedat. Quod nosse & moribus utile est, propter cauenda & iudicãda mendacia: & ipsi fidei, ne putemus quasi cõsecratis sonis, ita muniri ueritatẽ, tanq̃ deus nobis quẽadmodũ ipsam rem, sic uerba quæ propter illã sunt dicẽda, commendet: cum potius ita res quæ discẽda est, sermonibus per quos discenda est præferatur, ut istos omnino quærere nõ deberemus, si eam sine his nosse possemus, sicut illam nouit deus, & in ipso angeli eius.

Iesus cum flagello. Cap. LXVII

Sequitur Matthæus & dicit, Et cum intrasset Hierosolymam cõmota est uniuersa ciuitas dicens, Quis est hic? Populi aũt dicebant, Hic est Iesus propheta à Nazareth Galilææ.

Matth.21 Et intrauit Iesus in templũ dei, & eijciebat omnes uendentes & ementes in tẽplo, & cætera, usq; ad eum locum ubi ait, Vos autẽ fecistis illam speluncam latronũ. Hoc de turbis uẽdentium eiectis de templo, omnes cõmemorant, sed Ioannes longe diuerso ordine. Nam post testimoniũ Baptistæ Ioannis de Iesu, cum eum cõmemorasset isse in Galilæã quãdo aquã cõuertit in uinũ, deinde post cõmemorationem paucorum in Caphernaũ dierũ, dicit cum

Ioan.2 ascendisse in Hierosolymam, cum esset pascha Iudæorũ, & facto flagello de resticulis expulisse de templo uẽdentes. Vnde manifestũ est, non semel, sed iterũ hoc esse à domino factũ. Sed illud primũ cõmemoratur à Ioanne, hoc ultimũ à cæteris tribus.

Ficus arefacta. Cap. LXVIII

Sequitur Matthæus, Et accesserunt ad eum cæci & claudi in tẽplo, & sanauit eos. Videntes autẽ principes

Matth.21 sacerdotũ & scribæ mirabilia quæ fecit, & pueros clamantes in templo & dicentes, Osanna filio Dauid, indignati sunt, & dixerunt ei, Audis quid isti dicunt? Iesus autem dicit eis, Vtique, nunquam legistis, quia ex ore infantium & lactentiũ perfecisti laudem? Et relictis illis,

Psal.8 abijt foras extra ciuitatem in Bethaniã, ibiq; mansit. Mane autem reuertens in ciuitatẽ esurijt. Et uidens fici arborẽ unã secus uiam, uenit ad eam & nihil inuenit in ea nisi folia tantũ. Et ait illi, Nunquam ex te fructus nascatur in sempiternum. Et arefacta est ficulnea continuo. Et uidentes discipuli, mirati sunt dicentes, Quomodo continuo aruit? Respondens autem Iesus, ait eis, Amen dico uobis, si habueritis fidem & non hæsitaueritis, non solum de ficulnea facietis, sed & si mõti huic dixeritis, tolle te & iacta te in mare, fiet. Et omnia quæcũque petieritis in oratione credentes, accipietis. Hoc & Marcus consequenter dicit, sed non eundem ordinem tenet. Primo enim quòd eum Matthæus in templum dixit intrasse, & eie

Marci 11 cisse uendentes & ementes non commemorat Marcus, sed circunspectis omnibus cum iam uespera esset exijsse dicit in Bethaniam cum duodecim: & alia die cum exirent à Bethania esurisse, & arbori fici maledixisse, quod & Matthæus commemorat. Et subiũgit idem Marcus, q̃ uenerit Hierosolymam, & cum introisset in templũ eiecit uendentes & ementes, quasi altero die, nõ primo factum esset. Sed quia Matthæus ita connectit, Et relictis illis abijt foras extra ciuitatem in Bethaniam: unde mane reuertentem in ciuitatem arbori maledixisse

A xisse commemorat:probabilius creditur ipse potius tenuisse ordinem tēporis de uendenti/
bus & emētibus eiectis de tēplo. Cū enim dicit, Et relictis illis abijt foras, quibus relictis in/
telligi poterit, nisi cū quibus superius loquebatur, indignantibus q̄ pueri clamarent, osanna
filio Dauid? Prætermisit ergo Marcus quod primo die factum est cū intrauit in templū, &
recordatū interposuit, cū dixisset, q̄ non inuenerit aliquid in ficulnea præter folia, quod se/
cundo die factū est, sicut ambo testantur. Miratos aūt esse discipulos q̄ arbor aruerit, & eis
dominum respondisse, de fide & de monte in mare transferēdo, non ipso secundo die quo
dixit arbori, Iam non amplius in æternū quisq̃ ex te fructū manducet, sed tertio die dicit.
Ipso quippe die secundo cōmemorauit idē Marcus de tēplo eiectos uendentes, quod pri/
mo die factū prætermiserat. Ipso ergo secūdo die dicit facta uespera egressum de ciuitate,
& cum mane transiret, uidisse discipulos ficū aridam factā à radicibus, & recordatū Petrū
dixisse ei, Rabbi ecce ficus cui maledixisti aruit, Tunc eū de potētia fidei respondisse. Mat/
thæus aūt tanq̃ secundo die hoc totū factū sit, id est dictū arbori, Nunq̃ ex te fructus na
scatur in sempiternū, & arefactā esse continuo, & uidentibus hoc discipulis atq̃ mirantibus
illud de uirtute fidei fuisse responsum. Vnde intelligitur Marcū quidem secundo die com/
memorasse, quod primo die factū prætermiserat, de tēplo scilicet eiectos uendētes & emē/
tes. Matthæus uero cū commemorasset quod altero die factū est, de arbore maledicta quā
do mane reuertebatur à Bethania in ciuitatem, prætermisit ea quæ Marcus commemora/
uit, uenisse illum in ciuitatē, & uespere exijsse, & mane cum transirēt, discipulos arborē ari/
dam fuisse miratos: & ei quod secundo die gestū erat qua arbor maledicta est, adiunxit il/
lud quod tertio die gestum est, eius ariditatem miratos esse discipulos, & de potentia fidei
à domino audisse, sic ea coniungens, ut nisi ex Marci narratione cogamur intendere ubi &
quid Matthæus prætermiserit, nō possit agnosci. Cum ergo dixisset Matthæus, Et relictis
illis abijt foras extra ciuitatem in Bethaniam ibiq̃ mansit, Mane autem reuertens in ciui/
B tatem esurijt. Et uidens fici arborē unam secus uiā, uenit ad eā, & nihil inuenit in ea nisi fo/
lia tantū, & ait illi, Nunq̃ abs te fructus nascatur in sempiternū, & arefacta est continuo fi/
culnea: prætermissis cæteris ad eundē diē pertinentibus, adiunxit statim, Et uidentes disci/
puli mirati sunt dicentes, quomodo continuo aruit? quod alio die uiderunt, alio die mirati
sunt. Intelligitur aūt non tunc aruisse, quando uiderunt, sed continuo quo maledicta est.
Neq; enim arescentem, sed penitus arefactā uiderunt, ac sic eam cōtinuo in uerbo domini Caput LXIX.
aruisse intellexerunt. Sequitur Matthæus & dicit, Et cum uenisset in templum, Matth. 21
accesserunt ad eum docentem principes sacerdotum, & seniores populi dicentes, In qua po
testate hæc facis? & quis dedit tibi hanc potestatem? Respondēs Iesus dixit illis, Interroga
bo uos & ego unum sermonem, quem si dixeritis mihi, & ego uobis dicam in qua potesta/
te hæc faciam. Baptismū Ioannis unde erat, &c. usq; ad illud ubi ait, Nec ego uobis dico in Marci 11
qua potestate hæc facio. Hoc totū & alij duo Marcus & Lucas totidem penè uerbis expli/ Lucæ 19.
cauerūt: nec in ordine inter se uidētur aliquid discrepare, nisi unde superius locutus sum: q̄
prætermissis quibusdam Matthæus ad alterum diem pertinentibus, ita contexit narratio/
nem, ut nisi aduertatur possit putari ipsum in secūdo die adhuc uersari, Marcum autem in
tertio: Lucas uero non quasi ex ordine dies prosequens hoc subiungit, sed cum commemo/
rasset eiectos de templo ementes & uendentes, prætermisit q̄ exibat in Bethaniam & regre
diebatur in ciuitatem, & quod de ficulnea factū est, & quod mirantibus discipulis de fidei
uirtute respōsum est, Atq; his prætermissis intulit dicēs, Et erat docēs q̄tidie in tēplo, Princi
pes aūt sacerdotū & scribæ & principes plebis quærebāt illū perdere, & nō inueniebāt quid
facerēt illi, Omnis enim populus suspensus erat audiēs illū. Et factū est in una dierū docen/
te illo populum in templo & euangelizante, conuenerunt principes sacerdotū & scribæ cū
senioribus, & aiunt dicētes ad illū, Dic nobis in qua potestate hæc facis, & cætera quæ etiam
duo illi commemorant. Vnde apparet, nihil eis etiam ipso ordine repugnare, quando id
quod dicit factum in una dierū, ea dies intelligatur in qua id gestum illi etiam retulerunt.
Sequitur

De eodē Ca.LXX Sequitur Matthæus, Quid aūt uobis uidetur? Homo quidā habebat duos filios, & accedens ad primum dixit illi, Vade hodie operari in uineam meam. Ille autem respondens ait, Nolo. Postea autem pœnitentia motus, abijt. Accedēs autem ad alterum dixit similiter. At ille respondens ait, Eo domine, Et non ijt: & cætera usq; ad illud ubi ait, Et qui ceciderit super lapidem istum confringetur, super quem uero ceciderit conteret eum. Marcus & Lucas non commemorant de duobus istis filijs, quibus imperatū est ut irent atq; operarentur in uinea, Sed quod post hoc narrat Matthæus de uinea quæ locata est agricolis, qui persecuti sunt seruos missos ad se, & postea dilectum filium occiderunt & eiecerunt extra uineā, etiam illi ambo non tacent eodem ordine custodito: id est, posteaquam de baptismo Ioannis interrogati Iudæi se nescire dixerūt, & respondit eis, Nec ego dico uobis in qua potestate hæc facio. Nullius ergo hic repugnātiæ quæstio nascitur, nisi q; Matthæus cum dixisset, Matth.21 quòd dominus interrogauerit Iudæos, Cum uenerit dominus uineæ quid faciet agricolis illis? Illos respondisse subiungit atq; dixisse, Malos male perdet, & uineā locabit alijs agri- Marci 12 colis qui reddant ei fructum temporibus suis. Quod Marcus non ab ipsis responsum esse commemorat, sed dominum hoc cōsequenter locutum post interrogationem suam, ipsum sibi quodammodo respondisse. Ita enim dicit. Quid ergo faciet dominus uineæ? Veniet & perdet colonos, & dabit uineam alijs. Sed facile potest intelligi uel illorum uocē ita subiunctam, ut non interponeretur, illi dixerunt, aut illi responderunt, sed tamen intelligeretur: aut ideo responsionem istam domino potius attributam, quia cum uerum dixerunt, etiam de illis hoc ipse respondit qui ueritas est. Sed illud magis mouet, q; Lucas nō solum eos hoc respondisse nō dicit, hæc etiam uerba ipsi quoq; sicut Marcus domino attribuens, uerumetiā Lucæ 20 contrariam retulisse responsionem, dicentes, Absit. Ita enim narrat. Quid ergo faciet illis dominus uineæ? Veniet & perdet colonos istos, & dabit uineam alijs. Quo audito dixerūt illi, Psal.117 Absit. Ille autem aspiciens eos ait, Quid est ergo hoc quod scriptum est, Lapidem quem reprobauerunt ædificantes, hic factus est in caput anguli? Quomodo ergo secundum Matthæum illi quibus hæc loquebatur dixerunt, Malos male perdet & uineā locabit alijs agricolis, qui reddent ei fructum temporibus suis, cum secundum Lucam talibus uerbis contradixerint dicentes, Absit. Et reuera quod secutus dominus ait de lapide reprobato ab ædificantibus, & facto in caput anguli, ita illatum est, ut hoc testimonio conuincerentur illi parabolæ contradicentes. Nam & ipse Matthæus hoc sic commemorat dictum, tanquam contradicentibus cum ait, Nunquam legistis in scripturis, Lapidem quem reprobauerunt ædificātes, hic factus est in caput anguli? Quid est enim, Nunquā legistis, nisi quia hoc responderant quod esset contrariū. Hoc & Marcus significat qui hæc ipsa uerba ita refert, Nec scripturam hanc legistis, Lapidem quem reprobauerunt ædificantes, hic factus est in caput anguli. Quæ sententia secundum Lucam magis apparet loco suo dicta, post illorum contradictionem qua dixerūt, Absit. Tantundem enim ualet, sicut hoc etiam ipse ponit, Quid est ergo hoc quod scriptum est, Lapidem quem reprobauerunt ædificantes, hic factus est in caput anguli? Hanc enim sententiæ uoluntatem intimat, siue nūquam legistis, siue nec hoc legistis, siue quid est ergo hoc quod scriptū est. Restat ergo ut intelligamus in plebe quæ audiebat, quosdā respondisse quod Matthæus cōmemorat dicens, Aiunt illi, Malos male perdet, & uineam suam locabit alijs agricolis: quosdam uero illud quod Lucas non tacuit, hoc est, Absit. His ergo qui illud domino responderāt, illi alij responderunt, absit: sed illorum responsio quibus isti retulerūt, absit, propterea domino tributa est & à Marco & à Luca, quia sicut dixi, per eos ueritas ipsa locuta est: siue per nescientes si mali erant, sicut per Caipham, qui nesciens quid dixerit, cum esset pontifex prophetauit: siue per scientes ac iam intelligentes atq; credentes. Ibi enim erat etiā illa multitudo, per quam iam erat impleta illa prophe- Matth.21 tia, cum uenienti magna celebritate occurrentes acclamarent, Benedictus qui uenit in nomine domini. Nec moueat quòd idem Matthæus principes sacerdotum & seniores populi dixit accessisse ad dominum, & quæsiuisse in qua potestate hæc faceret, & quis ei dederit hanc potestatem,

A potestatem, quando eos de baptismo Ioannis uicissim interrogauit unde esset, de cœlo an
ex hominibus? Quibus respondentibus quòd nescirent, ait, Nec ego uobis dico in qua po
testate hæc facio. Inde enim secutus est contextim loquendo & ait, Quid autem uobis uide
tur: homo quidam habebat duos filios, & cætera: sine ulla cuiusquam rei uel personæ inter-
positione, secundum Matthæum sermo contexitur, usq; ad hoc quod de locata agricolis ui
nea commemoratur. Potest enim putari omnia eum principibus sacerdotum & senioribus
populi locutum fuisse, à quibus fuerat de sua potestate interrogatus. Qui utiq; si tentantes
& inimici quæsierant, non in eis possunt intelligi qui crediderant, atq; illud clarum ex pro-
pheta testimonium domino perhibuerant: qui etiam modo respondere potuissent, non ne
scientes sed credentes, Malos male perdet, & uineam suam locabit alijs agricolis. Hoc omni
no mouere non debet, ut ideo putemus non fuisse credentes in illa multitudine quæ tunc
domini parabolas audiebat. Tacuit nanq; idem Matthæus breuitatis causa, quod Lucas
non tacet, parabolam istam scilicet, non ad eos solos dictam, qui de potestate interrogaue-
rant, sed ad plebem. Sic enim ait, Cœpit autem dicere ad plebem parabolam hanc, Homo
plantauit uineam, & cætera. In hac ergo plebe intelligẽdum est etiam illos esse potuisse qui
sic eum audirent, quomodo cui dixerant, Benedictus qui uenit in nomine domini: & ipsos
uel ex ipsis fuisse qui responderunt, Malos male perdet & uineam suam locabit alijs agri-
colis. Quorum responsionem non solum propterea domino tribuerunt Marcus & Lucas,
quòd hoc ipse dixisset quia ueritas est, qui etiam per malos atq; nescientes sæpe loquitur, oc
culto quodam instinctu mentem hominis mouens, nõ sanctitatis illius merito, sed iure pro
priæ potestatis: uerumetiam quia tales esse potuerunt, ut non frustra in ipso corpore domi-
ni iam sicut membra deputarentur: ut merito eorum uox illi tribueretur cuius mẽbra erant: ψυχρόν
qui iam baptizauerat plures quàm Ioãnes, & habebat turbas discipulorum, sicut ipsi euan-
gelistæ sæpe testantur, & unde erant etiã illi quingenti fratres quibus eum apostolus Paulus
B post resurrectionem præsentatum esse commemorat, Præsertim quia & secũdum eundem
Matthæum nõ ita dictum est, Aiunt illi, malos male perdet, ut in eo quod positum est, illi,
pluralis numerus accipiendus sit, tanquam eorum fuerit ista responsio, qui eum de sua po-
testate dolose interrogauerant: sed aiunt illi, dictum est, id est, ipsi domino, singulari prono
mine non plurali, quod in codicibus græcis sine ullo scrupulo ambiguitatis apparet. Est qui
dem sermo domini apud euangelistam Ioannem ubi hoc quod dico facilius possit intelligi.
Dicebat ergo, inquit, Iesus ad eos qui crediderunt ei Iudæos, Si uos manseritis in sermone Ioan. 8
meo, uere discipuli mei eritis, & cognoscetis ueritatem, & ueritas liberabit uos. Et responde-
runt ei, Semen Abrahæ sumus, & nemini seruiuimus unquam, Quomodo tu dicis liberi eri-
tis? Respondit eis Iesus, Amen amen dico uobis, quia omnis qui facit peccatum seruus est
peccati. Seruus autem nõ manet in domo in æternum. Filius autem manet in æternum. Si
ergo uos filius liberauerit, uere liberi eritis. Scio quia filij Abrahæ estis, sed quæritis me interfi
cere, quia sermo meus non capit in uobis. Non utiq; illis diceret, Quæritis me interficere qui
in eum iam crediderant, quibus dixerat, Si uos mãseritis in sermone meo, uere discipuli mei
eritis: sed quia hoc ad eos dixerat, qui iam in eum crediderant, ea uero multitudo præsens
erat quæ plures habebat inimicos, etiam non exprimente euangelista qui essent qui respon
derunt, ex hoc ipso quod responderunt, & quod deinde ab illo audire meruerunt, satis ap-
paret quæ uerba quibus sint tribuenda personis. Sicut ergo in hac multitudine secundum
Ioannem erant qui iam crediderant in Iesum, erant etiam qui eum occidere quærebant. Sic
in illa de qua nunc loquimur erant qui dolose dominum interrogauerant, In qua potestate
illa faceret. Erant etiam qui non dolose, sed fideliter acclamauerant, Benedictus qui uenit in
nomine domini. Ac per hoc erant qui dicerent: Malos male perdet & uineam suam locabit
alijs. Quæ uox recte etiam ipsius domini fuisse intelligitur, siue propter ueritatem quæ ipse
est, siue propter membrorum eius cum suo capite unitatem. Erant etiam qui talia respon-
dentibus dicerent, Absit, quia intelligebant in seipsos esse parabolam dictam.

Caput LXXI Matth.21 Sequitur Matthæus, Et cum audissent principes sacerdotum & pharisæi parabolas eius, cognouerunt quòd de ipsis diceret, & quærentes eum tenere, timuerunt turbas, quoniam sicut prophetam eum habebant. Et respondens Iesus dixit iterum in parabolis eis dicens, Simile factum est regnum cœlorum homini regi qui fecit nuptias filio suo, & misit seruos suos uocare inuitatos ad nuptias, & nolebãt uenire & cætera, usq; ad illud ubi ait, Multi enim sunt uocati, pauci uero electi. Parabolam istam de inuitatis ad nuptias, solus Mat-(Lucæ 14)thæus narrat. Simile quiddã etiam Lucas commemorat, sed non est hoc, sicut & ordo ipse indicat, quamuis & illud nõnullam similitudinem gerat. Quod uero post illam parabolam de uinea & occiso filio patrisfamiliâs subnectit Matthæus, cognouisse Iudæos, quòd in eos (Mar.12. Lu.20) totum dictum fuerit, & insidias cœpisse moliri: hoc etiam Marcus Lucasq; testantur eundem ordinem retinentes: sed inde ipsi pergunt in aliud, ex hoc subiungentes quod & Matthæus post istam quam solus interposuit de nuptijs parabolam ex ordine inseruit.

Numisma cæsaris Cap. LXXII Mat. 22 Sequitur ergo Matthæus, Tunc abeuntes pharisæi consilium inierunt ut caperent Iesum in sermone. Et mittũt ei discipulos suos cum Herodianis, dicẽtes, Magister scimus quia uerax es, & uiam dei in ueritate doces, & non est tibi cura de aliquo, non enim respicis personam hominum. Dic ergo nobis, quid tibi uidetur, licet censum dari cæsari an nõ & cætera. usq; ad illud ubi ait, Et audientes turbæ mirabantur in doctrina eius. Hæc duo domini responsa, unum de nummo propter tributum reddendum cæsari, alterum de resurrectione, (Mar.12. Luc.21) propter illam mulierem quæ septem sibimet succedẽtibus fratribus nupserat: Marcus & Lucas similiter narrant, nec in ordine aliquid discrepant. Post parabolam quippe illam de conductoribus uineæ, & de Iudæis præparantibus insidias in quos dicta est, quam omnes tres commemorauerunt, prætermittunt hi duo Marcus & Lucas parabolam de inuitatis ad nuptias, quam solus Matthæus interposuit: & cum illo iam sequuntur, narrantes hæc duo, de tributo cæsaris & de muliere septem singillatim uirorum, eodem prorsus ordine sine aliqua repugnantiæ quæstione.

De mandato maximo. Cap. LXXIII Matth. 22 Sequitur ergo Matthæus & dicit, Pharisæi autem audientes quòd silentium imposuisset Saducæis, conuenerunt in unum, & interrogauit eũ unus ex eis legisdoctor tentans eum, Magister, quod est mandatum magnum in lege? Ait illi Iesus, Diliges dominum deum tuũ in toto corde tuo, & in tota anima tua, & tota mente tua: hoc est maximum & primum mandatum. Secundum autem simile est huic, Diliges proximum tuum sicut teipsum. In his duobus mãdatis uniuersa lex pendet & prophetæ. Hoc & (Mar.12) Marcus commemorat eundem ordinem seruans. Nec moueat quòd Matthæus dicit tentantem fuisse illum à quo dominus interrogatus est, Lucas autem hoc tacet. Et in fine Marcus ita concludit, quòd ei dominus sapienter respondenti dixerit. Non longe es à regno dei. Fieri enim potuit ut quamuis tentans accesserit, domini tamen respõsione correctus sit. Aut certe ipsam tentationem non accipiamus malam, tanquam decipere uolentis inimicum, sed cautam potius tanquam experiri amplius uolentis ignotum. Neq; enim frustra scriptum est, Qui facile credit, leuis corde est, & minorabitur. Lucas autem non hoc ordine, sed longe alibi tale aliquid interponit. Vtrum autem hoc recordetur, an alius ille sit cum quo similiter de duobus istis præceptis dominus egerit, prorsus incertum est. Hinc autem etiam recte uidetur alius esse, non solum propter ordinis multam differentiam, sed quia etiam ipse dici-(Luc.10)tur respondisse domino interroganti, & in sua responsione commemorasse duo ista præcepta. Et cum ei dixisset dominus, Hoc fac & uiues, ut illud faceret quod magnum esse in lege ipse responderat, secutus Euangelista ait, Ille autẽ uolens se iustificare dixit, Et quis est meus proximus? Tunc dominus narrauit de illo qui descendebat ab Hierusalem in Hiericho, & incidit in latrones. Vnde quia & tentans prædictus est, & duo præcepta ipse respondit: & post admonitionem domini, dicentis, Hoc fac & uiues, non bonus commendatur cum dicitur de eo, Ille autem uolens se iustificare: Iste autem quem pari ordine Matthæus Marcusq; commemorant, tam bene commendatus est, ut ei diceret dominus, Non longe es à regno dei: probabilius creditur hunc alium esse, non illum.

Sequitur

Sequitur Matthæus, Congregatis autem pharisæis interrogauit eos Iesus dicēs, Quid Ca.LXXIIII
A uobis uidetur de Christo, cuius filius est? Dicūt ei. Dauid. Ait illis, Quomodo ergo Da- Mat.22
uid in spiritu uocat eum dominū dicens, Dixit dominus domino meo, sede à dextris meis,
Donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum? Si ergo Dauid uocat eum domi-
num, quomodo filius eius est? Et nemo poterat ei respōdere uerbum, neq; ausus fuit quis-
quam ex illa die eum amplius interrogare. Hoc consequenter & eodē ordine Marcus quo- Mar.12
que commemorat. Lucas etiam tantummodo de illo tacet, qui interrogauit dominū, quod Luc.20
est mandatum primum in lege. Hoc autem prætermisso, eundem etiam ipse ordinem ser-
uat, & hoc de Christo, quomodo sit filius Dauid quæsisse à Iudæis dominum pariter nar-
rat. Nec interest ad sententiam, quòd secundum Matthæum cum interrogasset Iesus, quid
eis uideatur de Christo, cuius esset filius, Illi responderūt, Dauid. Tunc demum intulit, quo
modo eum Dauid diceret dominum. Secūdum illos autem duos, Marcum & Lucam, nec
interrogati esse, nec respondisse inueniuntur. Intelligere enim debemus post eorum respon-
sionem sententiam ipsius domini à duobus euāgelistis insinuatam, quomodo ab illo dicta
sit, his audientibus quos uolebat suo magisterio utiliter informare, & ab scribarum aliena-
re doctrina: qui de Christo illud solum sapiebant, quòd secundum carnem factus erat ex
semine Dauid, non eum autem intelligebant deum, propter quod erat dominus ipsius Da-
uid. Ideo tanquam de illis errantibus, dominus ad istos sermonem faciens quos uolebat Pharisæorum
ab illorum errore liberari, secundum hos duos euangelistas commemoratur: ut quod illis cathedra
dictum est, quomodo dicitis, sicut Matthæus narrat: sic accipiatur, nō tanquam ad illos, sed Caput LXXV
tanquam de illis ad eos potius dictum sit quos uolebat instruere. Sequitur Mat- Mat.23
thæus ita narrationis ordinem texens. Tūc Iesus locutus est ad turbas & discipulos suos di-
cens, Super cathedram Moysi sederunt scribæ & pharisæi, Omnia ergo quæcunq; dixerint
uobis seruate & facite, secundum uero opera eorū nolite facere. Dicunt enim & non faciunt
B. & cætera, usq; ad illud ubi ait, Non me uidebitis amodo donec dicatis, Benedictus qui ue-
nit in nomine domini. Similem sermonem habuisse dominum aduersus pharisæos & scri-
bas legisq; doctores, Lucas quoq; commemorat, sed in domo cuiusdam pharisæi qui eum
uocauerat ad cōuiuium. Quod ut narraret digressus erat à Matthæo, circa illum locum, ubi
ambo commemorauerant quod dictum est à domino, de signo Ionæ trium dierum & no-
ctium, & de regina Austri, & de Niniuitis, & de spiritu immundo qui redit & inuenit mun-
datam domum. Post quem sermonem dicit Matthæus, Adhuc eo loquente ad turbas, ecce
mater eius & fratres stabant foris, quærentes loqui ei. Lucas autem in eo sermone domini,
commemoratis etiam quibusdam quæ Matthæus dixisse dominum prætermisit, ab ordi- Lucæ 11
ne quem cū Matthæo tenuerat ita digreditur, Et cum loqueretur, inquit, rogauit illum qui-
dam pharisæus ut prāderet apud se: & ingressus domum recubuit. Pharisæus autem cœpit
intra se reputans dicere, quare non baptizatus esset ante prādium. Et ait dominus ad illum,
Nunc uos pharisæi quod deforis est calicis & catini mundatis. Atq; hinc iam cætera in eos-
dem pharisæos & scribas & legisdoctores talia dicit, qualia Matthæus hoc loco, quem nūc
considerandum suscepimus. Quanquam ergo ita ista Matthæus commemoret, ut quam-
uis domum illius pharisæi non nominet, non tamen locum exprimat ubi dicta sint, quo re
pugnet aliquid illi domui: tamen quia iam uenerat dominus in Hierusalem à Galilæa, &
post eius aduentum ita superiora usq; ad hunc sermonem contexuntur, ut probabiliter ac-
cipiantur in Hierusalem gesta, Lucas autem illud narrat, cum adhuc dominus iter ageret in
Hierusalem, uidentur mihi similes duo esse sermones, quorum ille alterum, alterum iste nar
rauit. Sanè considerandum est quomodo hic dictum sit, Non me uidebitis amodo donec
dicatis, Benedictus qui uenit in nomine domini, cum secundum eundem Matthæum iam
hoc dixerint. Lucas enim dicit hoc esse responsum à domino illis qui eum monuerāt ut in-
de iret, quoniam uellet eum Herodes occidere. Ibi etiā aduersus ipsam Hierusalem ea pror-
sus uerba ab illo esse dicta commemorat, quæ hic Matthæus. Sic enim narratur secundum

Lucam, In ipsa die accesserunt quidam pharisæorum dicentes illi, Exi & uade hinc, quia He C
Lucæ 13 rodes uult te occidere. Et ait illis, Ite dicite uulpi illi, ecce eijcio dæmonia, & sanitates perficio hodie & cras, & tertia die consummor: uerũtamen oportet me hodie & cras & sequenti ambulare, quia non capit prophetã perire extra Hierusalem. Hierusalem Hierusalem quæ occidis prophetas & lapidas eos qui mittũtur ad te, quotiẽs uolui congregare filios tuos, quemadmodũ auis nidum suum sub pennis & noluisti? Ecce relinquetur uobis domus uestra deserta. Dico autem uobis, quia nõ uidebitis me donec ueniat cum dicetis, Benedictus qui uenit in nomine domini. Narrationi quidem huic Lucæ non uidetur aduersari quòd turbæ
Mat. 21 & 23 dixerunt domino uenienti ad Hierusalem, Benedictus qui uenit in nomine domini. Secun
Luc. 13 dum quippe Lucæ ordinem nondum illuc uenerat, & nondum dictum erat. Sed quia non dicit quò inde tunc abscesserit, ut non ueniret, nisi eo tempore quo iam illud diceretur, Perseuerat quippe in itinere suo, donec ueniat Hierusalem: atq; illud quod ait, Ecce eijcio dæmonia, & sanitates pficio hodie & cras & tertio die consummor: mystice ab illo & figurate dicta intelliguntur, Neq; enim eo die passus est, qui est ab hoc die tertius: cum continuo dicat, Oportet me hodie & cras & sequenti ambulare, Cogit profecto etiam illud mystice intelligi quod ait, Non uidebitis me donec ueniat cum dicetis, Benedictus qui uenit in nomine domini: de illo suo aduentu, quo in claritate uenturus est, hoc significans: ut illud quod ait, Eijcio dæmonia & sanitates perficio hodie & cras, & tertio die consummor: referatur ad corpus eius quod est ecclesia. Expelluntur enim dæmonia, cum relictis paternis superstitionibus credunt in eum gentes. Et perficiuntur sanitates, cum secũdum eius præcepta uiuitur, posteaquam fuerit diabolo & huic seculo renuntiatũ, usq; in finem resurrectionis, qua tanquam tertia consummabitur, hoc est, ad plenitudinem angelicã per corporis etiam immortalitatem perficietur ecclesia. Quapropter ordo iste Matthæi nequaquam putandus est in aliquid aliud esse digressus. Sed Lucas magis intelligendus est, uel præoccupasse quæ gesta sunt in Hierusalem, & recordando interposuisse, antequam eius narratio dominũ perduce D
ret Hierusalem: aut eidem ciuitati iam propinquantem talia respondisse monentibus, ut caueret Herodem, qualia Matthæus cum dicit etiam turbis locutum, cum iam peruenisset in
Caput LXXVI Hierusalem, atq; illa omnia peracta essent quæ supra narrata sunt. Sequitur Mat
Mat. 24 thæus & dicit, Et egressus Iesus de templo ibat. Et accesserunt discipuli eius, ut ostenderent ei ædificationes templi. Ipse autem respondens dixit illis, Videtis hæc omnia, Amen dico
Mar. 12 uobis non relinquetur hic lapis super lapidem qui non destruatur. Marcus etiam commemorat hoc eodem penè ordine, post aliquantam digressionem, ad hoc factam ut comme
Luc. 21 moraret de uidua quæ misit duo minuta in gazophylacium, quod cum eo solus Lucas commemorat. Nam etiam secundum Marcum, posteaq; illud dominus egit cum Iudæis, quomodo acciperent Christum filium Dauid, ea narrantur quæ dicit de cauendis pharisæis & hypocrisi eorum. Quem locum Matthæus latissime prosecutus est, & plura ibi dicta narrauit: atq; ideo post eundem locum quẽ breuiter perstrinxit Marcus, & copiose digessit Matthæus, nihil amplius Marcus intulit, sicut dixi, quàm de illa uidua pauperrima & uberrima: ac deinde subiũxit ea quibus Matthæo iterum cohæret, dicens de templi futura euersione. Lucas quoq; post illud de Christo quomodo esset filius Dauid, pauca de cauẽda hypocrisi pharisæorum cõmemorat. Inde sicut Marcus pergit ad uiduam quæ duo minuta in gazophylaciũ misit. Deinde subiungit de tẽpli futura euersione, quod & Matthæus & Marcus.

Cap. LXXVII Sequitur Matthæus dicens, Sedente autem eo super montẽ oliueti, accesserũt ad eum discipuli secreto dicentes, Dic nobis quando hæc erunt, & quod signum aduẽtus tui, & consummationis seculi? Et respondens Iesus dixit eis, Videte ne quis uos seducat. Multi enim uenient in nomine meo dicẽtes, Ego sum Christus, & multos seducẽt, & cætera, usq; ad illud
Mat. 25 ubi ait, Et ibunt hi in supplicium æternum, iusti aũt in uitam æternam. Nunc iam istũ prolixum sermonem dñi secundum tres euangelistas, Matthæum Marcum & Lucam cõsyderemus. Eundem quippe tenentes ordinem pariter ista contexunt. Dicunt quidem hic etiam aliqua

A aliqua singuli propria, in quibus nulla est repugnantiæ metuenda suspicio. De his autem
quæ pariter dicunt, necubi sibimet aduersari putentur, uidēdum est. Neq; enim dici potest
si aliquid tale occurrerit, aliud esse atq; alibi à domino similiter dictum, quando eodem lo/
co rerum ac temporum, omniū trium uersatur narratio. Sanè quòd earundem sentētiarum
à domino dictarum, non eundem omnes ordinem seruant, nihil ad rem pertinet uel intelli
gendam uel insinuandam, dū ea quæ ab illo dicta referuntur non sibimet aduersentur. Qđ
ergo Matthæus ait, Et prædicabitur hoc euangeliū regni in uniuerso orbe in testimonium Matth.24
omnibus gentibus, & tunc ueniet consummatio, Et Marcus eodem ordine ita cōmemorat, Mar.13
In omnes gentes primū oportet prædicari euangelium, non dixit, Et tūc ueniet consumma/
tio: sed hoc significat quod ait, primū, id est, in omnes gentes primū oportet prædicari euan
gelium, quia illi de fine interrogauerāt. Cum ergo dicit, primū oportet in omnes gētes præ
dicari euangeliū, significat utiq;, primū, anteq; ueniat consummatio. Item quod Matthæus Matth.24
ait, Cum ergo uideritis abominationē desolationis quæ dicta est à Daniele propheta, stan Mar.13
tem in loco sancto, qui legit intelligat: Hoc Marcus dicit ita, Cum aūt uideritis abominatio
nem desolationis stantem ubi non debet, qui legit intelligat: in qua mutatione uerbi expo
suit eandem sententiā: ideo quippe ubi non debet, quia in loco sancto non debet. Lucas aūt
non ait, cum autē uideritis abominationem desolationis, stantē in loco sancto, aut ubi non
debet, sed ait, Cum aūt uideritis circundari ab exercitu Hierusalem, tunc scitote, quia appro Lucæ 21
pinquabit desolatio eius. Tūc erit ergo abominatio desolatiōis in loco sancto. Quod Mat/
thæus aūt ait, Tunc qui in Iudæa sunt fugiant ad mōtes, & qui in tecto non descendat tolle Mat. 24
re aliquid de domo sua, & qui in agro nō reuertatur tollere tunicā suam, Totidem penè uer
bis hoc etiā Marcus cōmemorat. Lucas aūt, Tunc qui in Iudæa sunt, inquit, fugiant in mon Mar.13 Luc.21
tes: hoc sicut illi duo, cætera uero aliter. Sequitur enim & dicit, Et qui in medio eius discedāt,
& qui in regionibus, non intrent in eam, quia dies ultionis hi sunt, ut impleant' omnia quæ
B scripta sunt. Satis diuersum uidetur quod illi dixerunt, Et qui sup tectū, non descendat tolle
re aliquid de domo suo: & quod iste dicit, Et qui in medio eius discedant: nisi forte quia tūc
perturbatio magna erit, tam magno instante periculo illis quos inclusisset obsidio, quod si/
gnificat dicēdo, qui in medio eius, in tecto erunt, attoniti & uolētes uidere quid impēdeat,
uel quà euadendum sit. Sed quomodo ait, discedant, quando supra dixit, Cum autem uide
ritis circundari ab exercitu Hierusalem? Nam illud quod sequitur, Qui in regionibus, non
intrent in eam, uidetur ad congruam pertinere admonitionem. Et potest obseruari, ut qui
extra sunt non in eam intrent: qui autem in medio sunt quomodo discedāt, ab exercitu iam
ciuitate circundata? An hoc est esse in medio eius, quādo iam ita periculum urgebit ut tem
poraliter ad præsentem uitam tuendam non possit euadi? Et quoniam tunc parata debet
esse anima ac libera, nec carnalibus desiderijs occupata & oppressa, hoc significat quod ab
alijs duobus dictum est, in tecto uel super tectum: ut quod iste ait, discedāt, id est, non iam
huius uitæ desiderio capiantur, sed in aliam uitam migrare parati sint: hoc illi duo dixerūt,
non descendat tollere aliquid de domo, id est, nullo affectu inclinetur ad carnem tanq; ali/
quid inde commodi percepturus. Et quod iste ait, Qui in regionibus, non intrent in eam, id
est, qui iam bono cordis proposito extra illam facti sunt, non eam rursus carnali cupiditate
desiderent: hoc illi dixerūt, Et qui in agro est non reuertatur retro tollere uestimentū suum,
tanq; iterum inuolui curis quibus erat exutus. Quod uero ait Matthæus, Orate autem ut Mat.24
non fiat fuga uestra hyeme uel sabbato: hinc Marcus partem dixit, partem tacuit. Orate ue Mar.13
ro, inquit, ut hyeme nō fiant. Lucas autem hoc non dixit, sed tamen dixit aliquid solus, qđ
mihi uidetur hanc ipsam quæ ab istis obscure posita est illustrasse sentētiam. Ita enim ait,
Attendite autem uobis ne forte grauētur corda uestra in crapula & ebrietate & curis huius Luc.21
uitæ, & superueniat in uos repentina dies illa: tanquam laqueus enim superueniet in omnes
qui sedent super faciem orbis terræ. Vigilate itaq; omni tempore, orantes ut digni habea/
mini fugere ista omnia quæ futura sunt. Hæc intelligitur fuga quam Matthæus cōmemo/

 rat,

rat, quæ non debet fieri hyeme uel sabbato. Ad hyemem autem pertinent curæ huius ui/ tæ, quas Lucas aperte posuit. Ad sabbatũ uero crapula & ebrietas. Curæ quippe tristes sunt uelut hyems. Crapula uero & ebrietas, carnali lætitia luxuriaq; cor submergit atq; obruit. Quod malum sabbati nomine propterea significatum est, quia hæc erat sicuti & nũc est Iu dæorum pessima consuetudo, illo die delitijs affluere dum spiritale sabbatũ ignorant. Aut si aliquid aliud in illis secundum Matthæum & Marcum uerbis intelligendum est, aliquid aliud etiam Lucas dixerit, dum tamen nulla repugnantiæ quæstio moueatur. Neq; enim euangelia exponenda suscepimus, sed à falsitatis uel fallaciæ calumnijs defendenda. Alia ue ro quæ in hoc sermone Matthæus posuit communia cum Marco, nihil habent quæstionis. Quæ autem cum Luca, non in hoc sermone Lucas ea posuit, cuius huic ordo concordat: sed alibi talia uel recordatur atq; inserit præoccupãdo, ut prius commemoret quæ postea à do/ mino dicta sunt: uel bis à domino dicta facit intelligi, & nunc secundũ Matthæum, & tunc secundum ipsum.

De nardo pistica Cap. LXXVIII

Sequitur Matthæus, Et factum est cum consummasset Iesus ser

Mat. 26 mones hos omnes, dixit discipulis suis, Scitis quia post biduum pascha fiet, & filius homi/ nis tradetur, ut crucifigatur. Huic attestantur alij duo Marcus & Lucas, ab eodem ordine non recedẽtes, Neq; hoc tanquam à domino dictum insinuant: hoc enim intimare præter/

Mar. 14 miserunt, Ex sua tamẽ persona & Marcus dicit, Erat autem pascha & azyma post biduum.

Luc. 22 Et Lucas, Appropinquabat autem dies festus azymorum qui dicitur pascha. Sic ergo ap/

Ioan. 11 & 12 propinquabat, ut esset post biduum, sicut alij duo apertius consonant. Ioannes uero tribus quidem locis cõmemorauit eiusdem diei festi propinquitatem cum alia quædam duobus

Ioan. 13 superioribus locis narraret. Tertio autem loco apparet eius narratio circa ipsa uersari tem/ pora, ubi hoc etiam illi tres intimant, id est, impendente iam dominicæ passionis die. Sed hoc uideri potest parum diligenter intuentibus esse contrarium, quòd Matthæus & Mar/ cus posteaquam dixerunt pascha post biduum futurum, deinde commemorauerunt quòd

Ioan. 12 erat Iesus in Bethania ubi de unguento illo pretioso dicitur. Ioannes autem ante sex dies paschæ dicit Iesum uenisse in Bethaniam, de unguento eadem narraturus. Quomodo ergo secundum illos duos, post biduum futurum erat pascha: cum posteaquam id dixerunt, in/ ueniantur cum Ioanne in Bethania illud de unguẽto quod ipse, narrantes: cum autem ipse dicat, post sex dies futurum pascha? Sed qui ita mouentur non intelligunt Matthæum & Marcum illud quod in Bethania de unguento factũ erat recapitulando posuisse, non post illam de biduo prædicationem suam, sed ante iam factum cum adhuc sex dies essent ad pa scha. Non enim quisquam eorum cum dixisset, post biduum futurum pascha, sic adiunxit de illo facto in Bethania, ut diceret, Post hæc cũ esset in Bethania: sed Matthæus quidem, Cum autem esset, inquit, Iesus in Bethania: Marcus autẽ, Cum esset Bethaniæ. Quod utiq; intelligitur & antequam illa dicerentur quæ ante biduum paschæ dicta sunt. Sicut ergo ex Ioannis narratiõe colligitur, Ante sex dies paschæ uenit in Bethaniam: ibi factum est illud conuiuium ubi de unguẽto pretioso fit commemoratio. Inde uenit Hierosolymam sedens super asellum. Deinde postea geruntur ea quæ narrant post hunc aduẽtum eius Hierosoly mis gesta. Ex illo ergo die quo uenit in Bethaniam, atq; illud de unguento factum est, usq; ad diem quo ista omnia gesta atq; dicta sunt, intelligimus, etiam euangelistis non comme morantibus, consumptum fuisse quatriduum, ut occurreret dies quem ante biduum pa/ schæ duo definierunt. Lucas autem cum ait, Appropinquabat autem dies festus azymo/ rum, non expressit biduum, sed hanc propinquitatem quam commemorauit, in ipso in/ teruallo bidui debemus intelligere. Ioannes uero cum dicit, Proximum erat pascha Iudæo rum, non hoc biduum uult intelligi, sed sex dies ante pascha. Proinde cum quædam post hoc dictum commemorasset, tunc iam uolens ostendere quàm proximum fuisse pascha dixisset: Iesus ergo ante sex dies, inquit, paschæ, uenit in Bethaniam ubi fuerat Lazarus mortuus, quem suscitauit Iesus. Fecerunt autem ei cœnam ibi. Hoc illud est quod comme/ morant recapitulantes Matthæus & Marcus, cum iam dixissent, post biduum futurum pascha.

A pascha. Recapitulando ergo ad illum diem redeunt in Bethaniam, qui erat ante sex dies pa
schæ, & narrant quod & Ioannes de cœna & unguento: unde uēturus erat Hierosolymam,
& peractis illic quæ narrata sunt, peruenturus ad diem qui erat ante biduum paschæ: unde
isti digressi sunt, ut recapitulando commemorarent quod ante in Bethania de unguento ge
stum est. Cuius rei peracta narratione, illuc iterū redeunt unde digressi fuerāt, id est, ut iam
sermo domini narretur, quem habuit ante biduū paschæ. Nam si tollamus de medio quod
gestū in Bethania digredientes ab ordine recolendo & recapitulādo narrarunt, & ipsum or
dinem contexamus, ita sermo dirigitur secundum Matthæum dicente domino, Scitis quia Matth. 26
post biduū pascha fiet, & filius hominis tradetur ut crucifigatur. Tunc congregati sunt prin
cipes sacerdotum & seniores populi in atriū principis sacerdotū qui dicebatur Caiphas, &
consilium fecerunt, ut Iesum dolo tenerent & occiderēt. Dicebant autem, Non in die festo,
ne forte tumultus fieret in populo. Tūc abijt unus de duodecim qui dicitur Iudas Scarioth
ad principes sacerdotum, & cætera. Inter illud enim quod dictum est, Ne tumultus fieret
in populo, & illud quod dictum est, Tunc abijt unus de duodecim qui dicitur Iudas, inter-
positum est illud de Bethania quod recapitulādo dixerūt. Quo nos prætermisso contexui-
mus narrationem, ut insinuaremus non repugnare ordinē temporū. Secundū autē Marcū,
de Bethaniæ cōuiuio quod recapitulando & ipse interposuit, similiter prætermisso, ita se or
do narrationis tenet. Erat autem pascha & azyma post biduū, & quærebāt summi sacerdo Mar. 14
tes & scribæ, quomodo eum dolo tenerent & occiderent. Dicebant enim, Non in die festo,
ne forte tumultus fieret populi. Et Iudas Scariothis unus ex duodecim, abijt ad summos sa
cerdotes, ut proderet eū, & cætera. Etiā hic inter illud quod dictū est, Ne forte tumultus fie-
ret populi, & illud quod adiunximus, Et Iudas Scariothis unus ex duodecim, positū est il-
lud de Bethania, quod recapitulādo dixerūt. Lucas sanè ipsam rem gestā in Bethania præ-
termisit. Hæc diximus propter sex dies ante pascha, quod dixit Ioannes, cum in Bethania
rem gestam narraret, Et biduum ante pascha, quod Matthæus & Marcus dixerunt, cum
B post hoc à se dictum illud ipsum in Bethania quod Ioannes commemorarent.

Sequitur ergo Matthæus ab eo loco ubi finem feceramus considerandæ narrationis, De eodem. Caput LXXIX
& dicit, Tunc cōgregati sunt principes sacerdotum & seniores populi in atrium principis sa- Matth. 26
cerdotum qui dicebatur Caiphas, & consilium fecerunt ut Iesum dolo tenerent & occide-
rent. Dicebant autem, Non in die festo, ne forte tumultus fieret in populo. Cum autem
esset Iesus in Bethania, in domo Simonis leprosi, accessit ad eum mulier habēs alabastrum
unguenti pretiosi, & effudit super caput ipsius recumbentis, & cætera, usque ad illud ubi ait,
Dicetur & quòd hæc fecit in memoriam eius. Nunc iam de muliere, atque unguento pre-
tioso quod in Bethania gestum est, consyderemus. Lucas enim quamuis simile factum cō- Luca 7
memoret, nomenq; conueniat ei apud quē conuiuabatur dominus, Nam & ipsum Simo-
nem dicit: tamen quia non est cōtra naturam uel contra morem hominū, ut si potest unus
homo habere nomina duo, multo magis possint & unum nomē habere homines duo, po-
tius credibile est alium fuisse illum Simonem nō leprosum, in cuius domo hoc in Bethania
gerebatur, Nam nec Lucas in Bethania rem gestā dicit quam narrat. Et quāuis nō comme
moret ciuitatem aut castellum ubi factum sit: tamen nō uidetur in eodem loco uersari eius
narratio. Nihil itaq; aliud intelligendū arbitror, nisi non quidem aliam fuisse mulierē, quæ
peccatrix tūc accessit ad pedes Iesu, & osculata est, & lauit lacrymis, & tersit capillis, & unxit
unguento, Cui dominus adhibita similitudine de duobus debitoribus ait, dimissa esse pec-
cata multa, quoniā dilexit multum, Sed eandem Mariā bis hoc fecisse: semel scilicet quod
Lucas narrauit, cum primo accedens cum illa humilitate, & lacrymis meruit peccatorum
remissionem. Nam hoc & Ioannes, quamuis non sicut Lucas quemadmodum factum es-
set narrauerit, tamen ipsam Mariam commendans commemorauit, cum iam de Lazaro
resuscitando cœpisset loqui, antequam ueniret in Bethaniam. Quod ita ibi narrat, Erat Ioan. 11

autem quidam,inquit,languens Lazarus à Bethania de castello Mariæ & Marthæ sororis C
Ioan.11 eius.Maria aūt erat quæ unxit dñm unguento & extersit pedes eius capillis suis,cuius frater Lazarus infirmabatur. Hoc dicens Ioannes attestatur Lucæ qui hoc in domo pharisæi cu iusdam Simonis factum esse narrauit.Iam itaq; hoc Maria fecerat. Quod autem in Betha nia rursus fecit,aliud est,quod ad Lucæ narrationem non pertinet,sed pariter narratur à tri bus,Ioāne scilicet,Matthæo & Marco. Inter istos igitur tres,Matthæum Marcum & Ioan nem,quemadmodū hoc conueniat attendamus, de quibus nō est dubium q eandem rem
Matth.26 narrent gestam in Bethania,ubi etiam discipuli,quod omnes tres cōmemorant,murmura
Mar.14 uerunt aduersus mulierē tanq̄ de perditione pretiosissimi unguenti.Quod ergo Matthæus
Ioan.12 & Marcus caput domini unguento illo perfusum dicunt,Ioannes autem pedes, regula illa ostenditur non esse contrarium quam demonstrauimus,cū de quinq; panibus pasceret tur bas. Ibi enim quia non defuit qui & quinquagenos & centenos discubuisse cōmemoraret,
Mar.6 cum alius quinquagenos tantū dixerit,non potuit uideri contrarium. Potuisset aūt si alius
Luc.9 centenos tantū posuisset,sicut alius quinquagenos,& tamē debuit inueniri utrunq; factum esse,Quo exemplo informari nos oportuit, sicut illic admonui,etiam ubi singuli euāgelistæ singula cōmemorant,utrunq; factum intelligere.Proinde & hic non solum caput, sed & pe
Mar.14 des domini accipiamus perfudisse mulierem. Nisi forte quoniā Marcus fracto alabastro perfusum caput cōmemorat,tam quisq; absurdus & calumniosus est,ut aliquid in uase fra cto neget remanere potuisse unde etiā pedes perfunderet. Sed cum iste contenderit sic esse fractum,ut nihil ibi residui fieret,nitens aduersus ueritatem euangelij:quanto melius & reli giosius contendit alius non esse ita fractum ut totum effunderet,nitens pro ueritate euan gelij.Ille autem calumniator si tam pertinaciter cæcus est,ut euangelistarum cōcordiam de alabastro fracto frāgere conetur,prius accipiat perfusos pedes anteq; illud fractum esset,ut in integro remaneret,unde etiam caput perfunderetur, ubi fractura illa totū effunderet. A capite quippe nobis ordinate consuli agnoscimus,sed ordinate etiam nos à pedibus ad ca D
Matth.26 put ascendimus.Cætera facti huius nullam mihi uidētur habere quæstionem. Quod enim
Marci 14 alij dicunt discipulos murmurasse de unguenti effusione pretiosi, Ioannes aūt Iudam com
Ioan.12 memorat,& ideo quia fur erat, manifestum puto esse discipulorū nomine eundem Iudam
Ioan.6 significatum,locutione illa quam de Philippo in quinq; panibus insinuauimus plurali nu mero pro singulari usurpato. Potest etiam intelligi q & alij discipuli aut senserint hoc,aut dixerint,aut eis Iuda dicente persuasum sit, atq; omnium uoluntatem Matthæus & Mar cus etiam uerbis expresserint:sed Iudas propterea dixerit,quia fur erat, cæteri uero propter pauperum curam. Ioannem autem de solo illo id cōmemorare uoluisse, cuius ex hac occa
Cœna suprema sione furandi consuetudinem credidit intimandam.

Cap. LXXX Sequitur Matthæus, Tunc abijt
Mat.26 unus de duodecim qui dicitur Iudas Scarioth,ad principes sacerdotū,& ait illis,Quid uul tis mihi dare & ego uobis eum tradam? At illi constituerunt ei triginta argenteos &c. usq; ad illud ubi ait,Et fecerunt discipuli sicut constituit illis Iesus, & parauerūt pascha.Nihil in
Mar.14 hoc capitulo contrarium putari potest Marco & Lucæ,qui hoc idem similiter narrant.Qđ
Lucæ 22 enim dicit Matthæus,Ite in ciuitatē ad quendam & dicite ei,Magister dicit,tempus meum prope est,apud te facio pascha cum discipulis meis:eum significat quem Marcus & Lucas dicunt patrēfamiliâs uel dñm domus,in qua eis cœnaculum demonstratū est,ubi pararent
Hoc in græcis non habet locum pascha.Quod ergo interposuit Matthæus,ad quendā,tanq; ex persona sua studio breuita tis illum cōpendio uoluit insinuare.Si enim diceret dixisse dñm,Ite in ciuitatem, & dicite ei, Magister dicit,tempus meū prope est,apud te facio pascha:tanq; ciuitati dicendū esset,acci peret. Ac per hoc nō ex domini cuius mandatū narrabat,sed ex sua persona interposuit,ad quendam iussisse dominū ut irent,ne haberet necesse totum dicere,cum hoc illi ad insinuan dam iubētis sentētiam sufficere uideretur.Nam neminē sic loqui,ut dicat, Ite ad quendam, quis nesciat? Si enim diceret,Ite ad quēcunq;,aut ad quemlibet,posset esse integra locutio: sed non esset certus homo ad quem mitterentur,cum eum certū ostendant, q̄uis tacito eius nomi

A nomine, Marcus & Lucas. Sciebat quippe dominus ad quem mitteret. Et ut eum etiam illi quos mittebat inuenire possent, præmonuit quod indicium sequerentur, de homine gestan te aquæ lagenam uel amphoram, ut eum secuti ad domum quam uolebant uenirent. Cum itaque nō hic posset dici, Ite ad quemlibet, quod integritas quidem locutionis admittit, sed hoc loco rei huius quæ insinuabatur ueritas non admittit: quāto minus hic dici potuit, Ite ad quendam, quod omnino nunquā recta locutione dici potest. Sed planè discipulos à do mino, non ad quemlibet, sed ad quendam hominem, id est, ad certum aliquem missos esse manifestū est. Quod nobis ex persona sua recte potuit Euangelista narrare, ut diceret, Mi sit eos ad quendam, ut dicerent ei, Apud te facio pascha. Potuit etiam sic, Misit eos ad quen dam dicens, Ite dicite ei, apud te facio pascha. Ac per hoc cum uerba domini posuisset dicen tis, Ite in ciuitatem, interposuit ipse, ad quendam: non quia hoc dominus dixerit, sed ut ipse nobis insinuaret tacito nomine fuisse quendam in ciuitate ad quem domini discipuli mitte bantur, ut præpararent pascha, Ac sic post hanc ex persona sua interpositionem duorū uer borum, sequeretur ordinem uerborum domini dicētis, Et dicite ei, Magister dicit. Iam enim si quæras cui, recte respondetur, illi cuidam homini ad quem misisse insinuauit Euangelista, cum ex persona sua interposuisset, ad quendam: minus quidem usitata locutio, sed tamē sic intellecta integerrima est. Aut si habet aliquid proprietatis Hebræa lingua, qua perhibet scripsisse Matthæus, ut etiam totum ex persona domini dictum locutionis integritate non careat, uiderint qui nouerunt. Sanè ita posset etiam Latine dici, si diceretur, Ite in ciuitatē ad quendam quem uobis demonstrauerit homo, qui uobis occurrerit lagenam aquæ por tans: hoc modo iubenti sine ambiguitate posset obtemperari. Velut etiam si diceret, Ite in ci uitatem ad quendam qui manet illo aut illo loco, in tali uel tali domo, cum expressione lo ci & designatione domus, posset intelligi, posset fieri. His autem atque huiusmodi cæteris tacitis indicijs qui dicit, Ite ad quendam & dicite ei, ideo non potest audiri, quia certum ali

B quem uult intelligi, cum dicit, ad quendam, & non exprimit quomodo dignoscatur. Quòd si ex persona Euangelistæ dictum illud interpositum acceperimus, erit quidem necessitate breuitatis subobscura locutio, sed tamen integra. Quod uero Marcus lagenam dicit, quod Lucas amphoram, ille uasis genus, ille modum significauit, uterq; tamen ueritatem senten tiæ custodiuit. Sequitur Matthæus, Vespere autem facto discumbebat cum duodecim di scipulis. Et edentibus illis dixit, Amen dico uobis, quia unus uestrum me traditurus est. Et contristati ualde, cœperunt singuli dicere, Nunquid ego sum domine, & cætera, usque ad il lud ubi ait, Respondens autem Iudas qui tradidit eum, dixit, Nūquid ego sum rabbi? Ait illi, Tu dixisti. In his quæ cōsyderanda nunc proposuimus, nihil afferunt quæstionis etiam cæteri Euangelistæ qui talia commemorant.

Mar. 14
Lucæ 22
Matth. 26

LIBRI SECVNDI FINIS

DIVI AVRELII AVGVSTINI HIPPONENSIS EPISCOPI de consensu Euangelistarum, Liber tertius.

IAM QVONIAM omnium quatuor narratio in eo uersatur loco, in quo necesse est eos usque in finem pariter ambulare, nec multum digre di ab inuicem, sicubi forte alius aliud cōmemorat, quod alius prætermit tit: uidetur mihi expeditius nos demōstrare posse omniū Euangelista rum cōuenientiā, si ab hoc iam loco omniū omnia cōtexamus, & in unā narrationē seriē q; digeramus. Sic ergo arbitror cōmodius faciliusq; id quod suscepimus explicari, ut aggrediamur narrationē omnia cōmemorantes cū eorundē Euangelistarū attestatione, quid ex his oībus quisq; q̄d potuit aut quod uoluit cōmemora uit: ut tamē ab oībus hæc omnia dicerentͤ, quæ demōstranda sunt in nullo esse sibi cōtraria. al. faciemq;.

Hinc

Iudæ proditio.ca.1 Mat.26 Mar.14 Luc.22 Hinc igitur incipiamus secundum Matthæum. Cœnantibus autem eis, accepit Iesus panem & benedixit ac fregit, deditq; discipulis suis & ait, Accipite & comedite, hoc est corpus meum. Hæc & Marcus Lucasq; commemorant. Quod enim Lucas de calice bis commemorauit, prius antequam panem daret, deinde posteaquam panem dedit, Illud quod superius dixit, præoccupauit ut solet: illud uero quod ordine suo posuit, non commemorauerat superius. Vtrunq; autem coniunctum hanc sententiam facit, quæ & illorum est. Ioannes autem de corpore & sanguine domini hoc loco nihil dixit, sed planè alibi multo uberius hinc dominum locutum esse testatur. Nũc uero cum dominum à cœna surrexisse & pedes discipulorum lauisse cõmemorasset, reddita etiam ratione, cur eis hoc fecerit, in qua dominus adhuc clause significauerat per testimonium scripturæ, ab eo se tradi qui manducaret eius panem, uenit ad hunc locum quem tres cæteri pariter insinuant. Cum hæc dixisset, inquit, Iesus turbatus est spiritu & protestatus est, & dixit, Amen amen dico uobis, q̃a unus ex uobis tradet me. Aspiciebant ergo, sicut idem ipse Ioãnes subnectit, adinuicem discipuli hæsitantes de quo diceret, Et contristati, sicut Matthæus & Marcus dicunt, cœperunt ei singillatim dicere, Nunquid ego sum? At ipse respondens ait, sicut Matthæus sequitur, Qui intingit mecum manum in paropside, hic me tradet. Et sequitur idem Matthæus ita subnectens, Filius quidem hominis uadit sicut scriptum est de illo, Væ autẽ homini illi per quem filius hominis tradetur, Bonum erat ei si natus non fuisset homo ille. In his & Marcus hoc etiam ordine consonat. Deinde Matthæus subiungit, Respondens autem Iudas qui tradidit eum dixit, Nunquid ego sum rabbi? Ait illi, Tu dixisti. Etiam hic non expressum est, utrum ipse esset. Potest enim adhuc intelligi tanquam dixerit, Tu dixisti, non ego dixi. Potuit etiã hoc dici sic à Iuda, & à domino responderi, ut non omnes aduerterẽt. Deinde sequitur Matthæus & inserit mysterium corporis & sanguinis à domino discipulis datum, sicut & Marcus & Lucas. Sed cum tradidisset calicem rursus de traditore suo locutus est, quod Lucas prosequitur dicens. Veruntamen ecce manus tradentis me, mecum est in mensa. Et quidem filius hominis secundum quod definitũ est uadit, Veruntamen uæ homini illi per quem tradetur. Hic iam intelligendum est illud consequi quod Ioannes narrat, isti aũt prætermiserunt, sicut Ioannes quædam prætermisit, quæ illi dixerunt. Cum ergo post traditum calicem dixisset dominus, quod à Luca positum est, Veruntamen ecce manus tradentis me mecum est in mensa & cætera: coniungitur illud secundum Iohannem. Erat ergo recumbẽs unus ex discipulis eius in sinu Iesu, quẽ diligebat Iesus. Innuit ergo huic Simon Petrus & dicit ei, Quis est de quo dicis? Itaq; cũ recubuisset ille supra pectus Iesu dicit ei, Dñe quis est? Respõdit Iesus, Ille cui ego intinctũ panem porrexero. Et cũ intinxisset panem, dedit Iudæ Simonis Scariotis. Et post buccellam tunc introiuit in illum satanas. Hic uidendum est ne non solum Lucæ qui iam dixerat intrasse sathanã in cor Iudæ, quando pactus est tunc cum Iudæis, ut eum accepta pecunia traderet, sed etiam sibijpsi Ioãnes repugnare uideatur, quia iam dixerat superius, anteq̃ istam buccellam acciperet, Et cœna facta cum iam diabolus immisisset in cor ut traderet eum Iudas. Quomodo enim intrat in cor, nisi immittẽdo iniquas persuasiones cogitationũ iniquarum? Sed nunc intelligere debemus à diabolo Iudam plenius esse possessum: sicut contra in bono, illi qui iam acceperant spiritũsanctum, quando eis post resurrectionẽ insufflauit dicẽs, Accipite spũmsanctum, postea eum cũ desuper missus esset die pentecostes, utiq; plenius acceperunt. Post buccellam ergo tunc introiuit in eum satanas. Et sicut cõtextim Ioannes ipse commemorat, dicit ei Iesus, Quod facis, fac citius. Hoc aũt nemo sciuit discũbentium ad q̃d dixerit ei. Quidã enim putabãt, quia loculos habebat Iudas, quia dicit ei Iesus, Eme ea quæ opus sunt nobis ad diem festũ, aut egenis ut aliquid daret. Cum ergo accepisset ille buccellam exijt continuo. Erat autẽ nox. Cum ergo exisset dicit Iesus, Nunc clarificatus est filius hominis, & deus clarificatus est in eo. Et si deus clarificatus est in eo, & deus clarificabit eum in semetipso, & continuo clarificabit eum. Filioli adhuc modicum uobiscum sum, Quæretis me, & sicut dixi Iudæis, Quò ego uado uos non potestis

Ioan.6 Ioan.13 C D

A potestis uenire. Et uobis dico modo, Mandatum nouum do uobis, ut diligatis inuicem, si/
cut dilexi uos, ut & uos diligatis inuicem. In hoc cognoscent omnes, quia mei discipuli estis,
si dilectionem habueritis ad inuicem. Dicit ei Simon Petrus, Domine quó uadis? Respon/
dit Iesus, Quò ego uado nō potes me modo sequi, sequeris autem postea. Dicit ei Petrus,
Quare non possum te sequi modo? Animam meam pro te ponam. Respondit Iesus, Ani/
mam tuam pro me pones? Amen amen dico tibi, nō cantabit gallus donec me ter neges.

Hoc de prædicta negatione sua Petro, nō solus Ioannes ex cuius Euāgelio modo ista *Negatio Petri.*
interposui, sed & cæteri tres cōmemorant. Non sanè omnes ex una eademq; occasione ser/ *Caput II*
monis ad eam commemorandā ueniunt. Nam Matthæus & Marcus pari prorsus ordine, *Matth. 26.*
& eodem narrationis suæ loco eam subnectunt ambo, posteaquam egressus est ex illa do/ *Marci 14*
mo, ubi manducauerat pascha. Lucas uero & Ioannes, anteq̃ inde esset egressus. Sed facile *Lucæ 22*
possemus intelligere, aut illos duos ea recapitulando posuisse, aut istos præoccupando, nisi *Ioan. 13*
magis moueret q̄ tam diuersa, non tantum uerba, sed etiam sententias domini præmittūt,
quibus permotus Petrus illam præsumptionem proferret, uel cum domino uel pro domi/
no moriendi: ut magis cogant intelligi ter eum expressisse præsumptionem suam diuersis
locis sermonis Christi, & ter illi à domino responsum quòd eum esset ante gallicantum ter
negaturus. Neque enim incredibile est aliquantum disiunctis interuallis temporis Petrum
commotum esse ad præsumendum, sicut ad negandum: uel ei dominum aliquid ter simili/
ter respondisse: quandoquidē etiam cōtextim, nullis alijs interpositis rebus aut uerbis, post
resurrectionem ter illum interrogauerit, utrum eum amet, & ei ter hoc idem respondenti,
etiam ipse mandatum de pascendis ouibus suis unum idemq; ter præceperit. Hoc autem
esse credibilius quòd ter ostenderit præsumptionem suam Petrus, & de trina sua negatio/
ne ter à domino audierit, ex ipsis Euangelistarum uerbis, quæ à domino dicta diuerse ac di
uersa commemorant, sic probatur. Ecce meminerimus quod nunc interposui ex Euangelio *Ioan. 13*
B Ioannis, hoc certe dixerat, Filioli, adhuc modicum uobiscum sum, Quæretis me, & sicut dixi
Iudæis, quò ego uado uos non potestis uenire. Et uobis dico modo, Mandatum nouum
do uobis, ut diligatis inuicem sicut dilexi uos, ut & uos diligatis inuicem. In hoc cognoscent
omnes, quia mei discipuli estis, si dilectionem habueritis ad inuicem. Dicit ei Simon Pe/
trus, Domine quó uadis? Nempe hic manifestum est ex illis uerbis motum esse Petrum
ut diceret, Domine quó uadis, quia dicentem audierat, quò ego uado uos nō potestis ueni/
re. Respondit Iesus eidem Petro, Quò ego uado non potes sequi modo, sequeris autē po/
stea. Tunc ille, Quare non possum, inquit, sequi te modo? Animā meam pro te ponā. Huic
præsumptioni respondit dominus futuram eius negationem. Lucas autē cum cōmemoras/ *Lucæ 22*
set dixisse dominum, Simon ecce satanas expetiuit uos ut cribraret sicut triticū, ego autē ro
gaui pro te ut nō deficiat fides tua, Et tu aliquando conuersus, confirma fratres tuos: Tunc
subiecit Petrū respondisse, Domine tecum paratus sum & in carcerem & in mortem ire. Et
ille dixit, Dico tibi Petre, non cātabit hodie gallus, donec ter abneges nosse me. Quàm hoc
aliud sit, aliud illud unde Petrus ad præsumendum permotus sit, quis non uideat? At ue/
ro Matthæus. Et hymno dicto, inquit, exierunt in montem oliueti. Tunc dicit illis Iesus, O/ *Matth. 26*
mnes uos scandalum patiemini in me in ista nocte, Scriptum est enim, Percutiam pastorē
& dispergentur oues gregis. Postquam autem resurrexero præcedā uos in Galilæam. Sic
prorsus & Marcus qui habet etiam hæc uerba, uel sententiam similem illis, uel quibus secun *Marci 14*
dum Ioannē, uel quibus secundū Lucam, Petrus retulit præsumptionē suā. Et hic ergo ita se *Matth. 26*
quitur, Respondens autē Petrus ait illi, Et si omnes scandalizati fuerint in te, ego nunquam
scandalizabor. Ait illi Iesus, Amen dico tibi, quia in hac nocte antequā gallus cantet ter me
negabis. Ait illi Petrus, Etiam si oportuerit me mori tecū, nō te negabo. Similiter & omnes
discipuli dixerunt. Hæc penè ipsis uerbis, etiam Marcus commemorat, nisi q̄ non generali/ *Marcus 14*
ter, sed distinctius, quemadmodū futurū esset, expressit dictū à dn̄o, Amē dico tibi quia tu
hodie in nocte hac, priusq̃ bis gallus uocē dederit, ter me es negaturus. Cum itaq; omnes
dicant

dicant, prædixisse dñm q̃ eũ Petrus esset negaturus anteq̃ gallus cãtaret, nõ aũt oẽs dicãt C
quotiens gallus cantaret, Marcus hoc solus narrauit expressius. Vnde nõnullis uidetur non congruere cæteris, quia parum attendunt, & maxime eorum obnubilatur intentio, cum aduersus euangelium animo induuntur hostili. Tota enim Petri negatio, trina negatio est. In eadem nanq; permansit trepidatione animi, propositoq; mendacij, donec admonitus quid ei prædictum sit, amaro fletu & cordis dolore sanaretur. Hæc autem tota, id est, trina negatio si post primum gallicantum inciperet, falsum dixisse uiderẽtur tres, quorum Matthæus dixit, Amen dico tibi, quia in hac nocte antequam gallus cantet ter me negabis. Lucas autem, Dico tibi Petre, non cãtabit hodie gallus donec ter abneges nosse me. Ioannes autem, Amen amen dico tibi, non cantabit gallus donec ter me neges. Diuersis enim uerbis & uerborum ordine eandem explicauerũt sententiam dixisse dominum, quòd antequam gallus cantaret, ter eum Petrus esse negaturus. Rursus si totam trinam negationẽ ante peregisset quàm cantare gallus inciperet, superfluo dixisse Marcus deprehenderetur ex persona domini, Amen dico tibi, quia tu hodie in nocte hac priusquam gallus bis uocem dederit, ter me negaturus es. Quid enim attinebat dicere, priusquam bis, quando si ante primum gallicantum tota illa trina negatio compleretur, simul & ante secundum, & ante tertium, & ante omnes gallicantus eiusdem noctis completa inueniretur, quæ ante ipsum primum completa probaretur. Sed quia ante primum gallicantum cœpta est illa trina negatio, attenderunt illi tres, non quando eam completurus esset Petrus, sed quanta futura esset, & quando cœptura, id est, quia trina, & quia ante gallicantum: quanquam in animo eius, & ante primum gallicantum tota possit intelligi. Quamuis enim uerbis negãtis ante primum cœpta, ante secundum autem gallicantum peracta sit tota illa trina negatio: tamen affectione animi & timore Petri ante primum tota cœpta est. Nec interest quantis morarum interuallis trina uoce enuntiata sit, cum cor eius etiam ante primum gallicantum tota possederit: tam magna scilicet formidine imbibita, ut posset dominum, nõ solum semel, sed & iterum & ter D
tio interrogatus negare, Vt rectius diligentiusq; attendentibus, quomodo iam mœchatus est mulierem in corde suo qui eam uiderit ad concupiscendum: sic Petrus quandocunq; uerbis ederet timorem, quem tam uehementem animo conceperat, ut perdurare posset usque ad tertiam domini negationem, tota trina negatio ei tempori deputanda est, quando cum trinæ negationi sufficiens timor inuasit. Ex quo etiam, si post primum gallicantum inciperent pulsato interrogationibus pectore uerba illa negationis erumpere, nec sic absurde atq; mendaciter ante gallicantum ter negasse diceretur, quando ante gallicantum tantus timor obsederat mentem, qui eam posset usque ad tertiam negationem perducere. Multo minus igitur mouere debet, quia trina negatio etiam trinis negantis uocibus ante gallicantum cœpta, & si non ante primum gallicantum peracta est. Tanquam si alicui diceretur, hac nocte antequam gallus cantet, ad me scribes epistolam, in qua mihi ter conuitiaberis, non utiq; si eam ante omnem gallicantum scribere inciperet, & post primum gallicantum finiret, ideo dicẽdum erat falsum fuisse prædictum. Marcus ergo de ipsarum uocum interuallis planius elocutus est, qui dixit ex persona domini, Priusquam bis gallus uocem dederit, ter me negaturus es. Ita gestum esse apparebit, cum ad eundem locum narrationis euangelicæ uenerimus, ut etiam illic ostendatur euangelistas sibi congruere. Si autem quæruntur ipsa omnino uerba quæ Petro dominus dixerit, neq; inueniri possunt, & superfluo quæruntur, cum sententia eius propter quam cognoscendam uerba proferuntur, etiam in diuersis euangelistarum uerbis possit esse notissima, Siue ergo diuersis sermonum domini locis commotus Petrus singillatim ter enuntiauerit præsumptionem suam, & ter ei dominus suam negationem prædixerit, sicut probabilius indagatur: siue aliquo narrandi ordine possint omnium euangelistarum commemorationes in unum redigi, quibus demonstretur semel dominum prædixisse Petro præsumenti quòd eum negaturus esset: nulla hic euangelistarum repugnantia deprehendi poterit, sicut nulla est.

Nunc

A Nunc ergo quantũ possumus, ipsum ex omnibus ordinem iam sequamur. Cum itaq; secundum Ioannem hoc Petro prædictum esset, sequitur idem Ioannes, & conserit domini sermonem, dicentis, Non turbetur cor uestrum, Creditis in deum, & in me credite: in domo patris mei mansiones multæ sunt. &c. Sermonis eius præclara maximéq; sublimia diu narrat, donec contextim ueniat ad illum locum, ubi ait dominus, Pater iuste, mundus te nõ cognouit, ego autem te cognoui: & hi cognouerũt quia tu me misisti, & notum eis feci nomen tuum: & notũ faciam, ut dilectio qua dilexisti me, in ipsis sit, & ego in ipsis. Cum autem facta esset contentio inter eos, quis eorum uideretur esse maior, sicut Lucas cõmemorat, dixit eis, Reges gentium dominantur eorũ, & qui potestatem habẽt super eos, benefici uocantur, Vos aũt nõ sic: sed qui maior est in uobis, fiat sicut minor: & qui præcessor est, sicut ministrator. Nam quis maior est, qui recumbit an qui ministrat? Nónne qui recumbit? Ego autem in medio uestrum sum sicut qui ministrat: Vos autem estis qui permansistis mecum in tentatiõibus meis. Et ego dispono uobis, sicut disposuit mihi pater meus regnum, ut edatis & bibatis super mensam meam in regno meo, & sedeatis super thronos iudicantes duodecim tribus Israel. Ait autem dominus Simoni, sicut Lucas ipse subiungit, Simon, ecce satanas expetiuit uos, ut cribraret sicut triticũ. Ego autem rogaui pro te, ut nõ deficiat fides tua. Et tu aliquando cõuersus, cõfirma fratres tuos. Qui dixit ei, Domine, tecum paratus sum & in carcerem & in mortem ire. Et ille dixit, Dico tibi Petre, non cantabit hodie gallus, donec ter abneges nosse me. Et dixit eis, Quãdo misi uos sine sacculo & pera & calciamentis, nunquid aliquid defuit uobis? At illi dixerunt, Nihil. Dixit ergo eis, Sed nunc qui habet sacculum, tollat, similiter & peram: & qui nõ habet, uendat tunicam suam, & emat gladium. Dico enim uobis, quoniam adhuc hoc quod scriptũ est, oportet impleri in me, Et quòd cum iniustis deputatus est. Etenim ea quæ sunt de me, finem habent. At illi dixerũt, Domine, ecce gladij duo hic. At ille dixit eis, Satis est. Et hymno dicto, sicut Matthæus Marcusq; cõmemorant, exierunt in montem Oliueti. Tunc dixit illis Iesus, Omnes uos scandalũ patiemini in me in ista nocte. Scriptũ est enim, Percutiam pastorem, & dispergẽtur oues gregis. Postquam autem resurrexero, præcedam uos in Galilæam. Respõdens autem Petrus, ait illi, Et si omnes scandalizati fuerint in te, ego nunquam scandalizabor. Ait illi Iesus, Amen dico tibi, quia in hac nocte antequàm gallus cantet, ter me negabis. Ait illi Petrus, Etiã si oportuerit me mori tecum, nõ te negabo. Similiter & omnes discipuli dixerunt. Hæc secundũ Matthæum inseruimus. Sed & Marci penè ipsa & totidẽ uerba sunt, nisi quia distat illud quod de gallicantu iam supra enodauimus.

Quæ post cœnam Caput III — Ioan. 14 — Ioan. 17 — Lucæ 22 — Esa. 53 — Matth. 26 — Marci 14

B Contexit igitur narrationem Matthæus, & dicit, Tunc uenit Iesus cum illis in uillam, quæ dicitur Gethsemani. Hoc dicit & Marcus. Hoc & Lucas, nõ expresse nominato prædio, cum ait, Et egressus ibat secundum consuetudinem in montem oliuarum. Secuti sunt autem illum & discipuli. Et cum peruenisset ad locum, dixit illis, Orate ne intretis in tẽtationem. Iste locus est, cuius nomen illi dixerũt Gethsemani. Ibi fuisse intelligimus hortum, quem cõmemorat Ioannes, ita narrãs, Hæc cum dixisset Iesus, egressus est cum discipulis suis trans torrentem Cedron, ubi erat hortus, in quem introiuit ipse & discipuli eius. Deinde secũdum Matthæum dixit discipulis suis, Sedete hic, donec uadam illuc & orem. Et assumpto Petro & duobus filijs Zebedæi, cœpit contristari & mœstus esse. Tunc ait illis, Tristis est anima mea usq; ad mortem: sustinete hic & uigilate mecũ. Et progressus pusillum, procidit in faciem suam, orans & dicẽs, Mi pater, si possibile est, transeat à me calix iste: Veruntamen nõ sicut ego uolo, sed sicut tu. Et uenit ad discipulos suos, & inuenit eos dormientes, & dicit Petro, Sic non potuistis una hora uigilare mecum? Vigilate & orate, ut non intretis in tentationem: Spiritus quidem promptus est, caro autem infirma. Iterum secundo abijt & orauit, dicẽs, Pater mi, si nõ potest hic calix transire, nisi bibam illum, fiat uoluntas tua. Et uenit iterum, & inuenit eos dormientes. Erant enim oculi eorum grauati. Et relictis illis, iterum abijt, & orauit tertio, eundem sermonem dicens. Tunc uenit ad discipulos suos, & dicit illis, Dormite iam & requiescite, Ecce appropinquauit hora, & filius

Quæ in horto. Caput IIII — Luc. 22 — Ioan. 18

lius hominis tradetur in manus peccatorum. Surgite eamus, ecce appropinquauit qui me C
Marci 14 tradet. Hæc etiam Marcus eóq; prorsus modo atq; ordine cõserit, aliquãto breuius quasdã
Matth. 26 cõstringens sentẽtias, & aliquid magis aperiens. Nam uidetur hic sermo secũdum Matthæum tanq; sibiipsi cótrarius, q; post tertiam orationem uenit ad discipulos suos, & dixit illis, Dormite iam, & requiescite: ecce appropinquauit hora, & filius hominis tradetur in manus peccatorum. Surgite, eamus: ecce appropinquauit qui me tradet. Quomodo enim supra dixit, Dormite iam, & requiescite, cum cõnectat, Ecce appropinquauit hora, & ideo dicat, Surgite eamus. Qua uelut repugnãtia cómoti qui legũt, conãtur ita pronũtiare quod dictũ est, Dormite iam & requiescite, tanq; ab exprobrãte, non à permittẽte sit dictũ. Quod recte fieret, si esset necesse. Cum uero Marcus ita hoc cõmemorauerit, ut cum dixisset, Dormite iam & requiescite, adiungeret, Sufficit: & deinde inferret, Venit hora, ecce tradet' filius hominis: utiq; intelligitur post illud quod eis dictum est, Dormite iam, & requiescite, siluisse dñm aliquantulũ, ut hoc fieret q̃d permiserat: & tũc intulisse, Ecce appropinquauit hora. Ideo post illa uerba secũdum Marcum positũ est, Sufficit, id est, q; requieuistis iam sufficit. Sed quia cõmemorata nõ est ipsa interpositio silẽtij dñi, propterea coarctat intellectum, ut in illis uer
Lucæ 22 bis alia pronuntiatio requiratur. Lucas aũt prætermisit quotiens orauerit: dixit sanè q; isti tacuerunt: & orantem ab angelo cõfortatũ: & prolixius orãtis sudorem fuisse sanguineum, & guttas decurrentes in terram. Cum ergo dicit, Et cum surrexisset ab oratiõe, & uenisset ad
Ioan. 14 discipulos suos, nõ expressit quota oratione: in nihilo tamẽ illis duobus repugnat. Ioannes uero posteaq; in hortũ ingressum dicit cum discipulis suis, non cõmemorat quid illic egerit, donec eius traditor cum Iudæis ad eum comprehẽdendum ueniret. Tres igitur isti eandem rem ita narrauerũt, sicut etiam unus homo ter posset loqui, cum aliquãta uarietate, nulla tamen aduersitate. Lucas enim quãtum ab eis progressus, id est auulsus fuerit ut oraret, manifestius aperuit, dicens quantũ iactus est lapidis. Porrò aũt Marcus primo ex uerbis suis idẽ narrauit rogasse dominum, ut si fieri posset, trãsiret ab eo illa hora, id est passionis, quam ca D licis nomine mox significauit. Deinde uerba ipsa dñi sic enuntiauit, Abba pater, omnia tibi possibilia sunt, transfer calicẽ hunc à me. Quibus uerbis si adiungas quod illi duo dixerunt, & quod ipse etiã Marcus ex persona sua pariter supra posuit, ita sentẽtia manifestatur, Pater si fieri potest, Omnia enim tibi possibilia sunt, transfer calicẽ istum à me: ne quis eum putaret patris minuisse potestatẽ, cum ait, Si fieri potest: nõ ei dixit, Si facere potes, sed Si fieri potest. Fieri aũt potest quod ille uoluerit. Sic itaq; dictum est, Si fieri potest, ac si diceretur, Si uis. Manifestauit enim Marcus quo intellectu accipiendũ sit, Si fieri potest, quando ait, Omnia tibi possibilia sunt. Et quod cõmemorauerunt eum dixisse, Verũ non quod ego uolo, sed quod tu: tantũdem ualet, quantum si & ita dicatur, Verũtamen non mea uoluntas, sed tua fiat: satis ostẽdit non ex impossibilitate, sed ex uolũtate patris dictũ esse, Si fieri potest: præsertim quia Lucas & hoc ipsum planius intimauit. Nõ enim ait, Si fieri potest, sed Si uis. Cui apertiori sententiæ apertius iungitur quod Marcus posuit: ut ita dicatur, Si uis, omnia enim tibi possibilia sunt, trãsfer à me calicem istum. Quod aũt ipse Marcus, non solum Pater, sed Abba pater eum dixisse cõmemorat, hoc est abba hebraice, quod est latine pater. Et fortasse dominus propter aliquod sacramẽtum utrũq; dixerit, uolens ostendere illam se tristitiam in persona sui corporis, id est ecclesiæ suscepisse: cui factus est angularis lapis, ueniẽtibus ad eum partim ex Hebræis, ad quos pertinet, quod ait abba, partim ex gen
Rom. 8 tibus ad quas pertinet, quod ait pater. Etiam Paulus apostolus nõ prætermittẽs hoc sacra
Gal. 4 mentum, in quo clamamus, inquit, abba pater. Et iterũ ait, Misit deus spiritum suum in corda uestra, clamãtem, abba pater. Oportuit enim ut bonus magister & uerus saluator infirmioribus cõpatiens, in seipso demonstraret, nõ debere suos martyres desperare, si qua forte cordibus eorũ irreperet sub tempore passionis ex humana fragilitate tristitia: cum eam uincerent uoluntati suæ præponẽdo uolũtatem dei, quia ille scit quid expediat, quibus cõsulit. De qua tota re nõ nunc tempus est ut uberius disseratur: agitur enim modo de conuenientia

A tia Euangelistarum, in quorum diuersitate uerborum salubriter discimus, non aliud in uer/
bis ad audiendam ueritatem, quàm sententiam loquentis esse requirendã. Hoc est enim pa
ter, quod abba pater: sed ad sacramẽtum intimandum, planius est abba pater: ad unitatem
significandam sufficit, pater. Et dominum quidem abba pater dixisse credendum est, sed ta
men non luceret sententia, nisi alijs dicẽtibus tantũ pater, demonstretur sic esse illas duas ec/
clesias ex Iudæis & Græcis, ut etiã una sit. Ex illo ergo intellectu dictũ est, Abba pater, quo
idem dominus alibi ait, Habeo alias oues, quæ non sunt ex hoc ouili, gẽtes utiq; significãs, Ioan. 10
cum haberet oues etiam in populo Israel. Sed quia secutus adiecit, Oportet me & eas addu
cere, ut sit unus grex & unus pastor, quantum ualet ad Israëlitas & gentes, abba pater, tan/
tum ad unum gregem, solum pater. Adhuc ergo ipso loquente, sicut dicũt Matthæus Apprehensus Iesus
& Marcus, ecce Iudas unus de duodecim uenit, & cum eo turba multa cum gladijs & fusti/ Caput V
bus, missi à principibus sacerdotum, & senioribus populi. Qui aũt tradidit eum, dedit illis si Matth. 26 Marci 14
gnum, dicens, Quẽcunq; osculatus fuero, ipse est, tenete eum. Et cõfestim accedẽs ad Iesum,
dixit, Aue rabbi. Et osculatus est eum. Dixitq; illi primo, quod ait Lucas, Iuda osculo filium Lucæ 22
hominis tradis? Deinde quod Matthæus, Amice ad quid uenisti? Deinde dixit, quod Io/
annes cõmemorat, Quem quæritis? Responderunt ei, Iesum Nazarenum. Dicit eis Iesus, Ioan. 18
Ego sum. Stabat aũt & Iudas, qui tradebat eum, cum ipsis. Vt ergo dixit eis, Ego sum, abie/
runt retrorsum, & ceciderũt in terram. Iterum ergo eos interrogauit, Quem quæritis? Illi au/
tem dixerũt, Iesum Nazarenũ. Respondit Iesus, Dixi uobis quia ego sum. Si ergo me quæ Ioan. 17
ritis, sinite hos abire, ut impleretur sermo quem dixit: quia quos dedisti mihi, nõ perdidi ex
ipsis quẽquam. Videntes aũt, sicut Lucas dicit, hi qui circa ipsum erant, quod futurum erat,
dixerunt ei, Domine si percutimus in gladio? Et percussit unus ex ipsis, quod omnes quatu
or dicũt, seruum principis sacerdotum, & amputauit auriculam eius (sicut Lucas & Ioannes
dicunt) dexteram. Qui aũt percussit, secundum Ioannem, Petrus erat: quem percussit autẽ,
B Malchus uocabatur. Deinde quod Lucas dicit, Respõdens Iesus, ait, Sinite usq; huc, & ad/
iunxit quod Matthæus cõmemorat, Conuerte gladium tuum in locũ suum: Omnes enim
qui acceperint gladium, gladio peribunt. An putas quia nõ possum rogare patrem meum,
& exhibebit mihi modo plusq; duodecim legiones angelorũ? Quomodo ergo implebun/
tur scripturæ? quia sic oportet fieri: His uerbis adiungi potest, quod illum eo loco dixisse Io
annes cõmemorat, Calicem quem dedit mihi pater, nõ uis ut bibam illum? Tunc, sicut Lu
cas dicit, tetigit auriculã illius qui percussus erat, & sanauit eum. Nec moueat quasi contrari/
um sit, quod Lucas dixit, interrogãtibus discipulis, si percuterent in gladio, dominũ respon/
disse, Sinite usq; huc: quasi post illam percussionẽ ita dictũ fuerit, ut placuerit ei usq; huc fa/
ctum, sed amplius fieri noluerit: cum in uerbis quæ Matthæus posuit, intelligatur potius
totum factũ, quo usus est gladio Petrus, domino displicuisse. Illud enim uerius est, q; cum
eum interrogassent, dicẽtes, Domine si percutimus in gladio: tunc respõdit, Sinite usq; huc,
id est non uos moueat quod futurum est, permittendi sunt hucusq; progredi: hoc est, ut me
apprehendant, & impleantur quæ de me scripta sunt. Sed inter moras uerborũ interrogan
tium dominũ, & illius respondentis, Petrus defensionis auiditate, & maiori pro domino cõ/
motione percussit: sed non potuerunt etiam simul dici, quæ simul fieri potuerunt. Non enĩ
diceret, Respondens autem Iesus, nisi illorum interrogationi responderet, non facto Petri.
Nam de facto Petri quid iudicauerit, Matthæus solus dicit. Vbi etiam non dixit Matthæ/
us, Respondit Iesus Petro, Conuerte gladium tuum, sed dixit, Tunc ait illis Iesus, Conuer/
te gladium tuum, quod post factum apparet dixisse dominum. Illud uero quod Lucas po
suit, Respondẽs autem Iesus ait, Sinite usq; huc, illis qui interrogauerant responsum esse ac
cipiendum est. Sed quia, ut diximus, inter uerba interrogantium, & respondentis domini, fa
cta est uno ictu percussio, hoc ordine iudicauit esse narrandum, ut etiam inter uerba inter/
rogationis & responsionis eam insereret. Non est ergo contrarium hoc ei quod dixit Mat/
thæus, Omnes enim qui acceperint gladium, gladio peribunt: id est, qui usi fuerint gladio.

al. saltem usq; ad unum, nec ipsum letale, &c.

Videri autem posset contrarium, si dominus ex illa responsione†Sinite usq; huc, prohibuisse letale uulnus, usum tamen gladij spōtaneum approbasse demonstretur. Quanq; etiam Petro dictum totum congruenter intelligi possit, ut sic connectatur, & quod Lucas, & quod Matthæus retulit, quemadmodum supra cōmemoraui: Sinite usq; huc, & cōuerte gladium in locum suum. Omnes enim qui acceperint gladium, gladio peribunt, &c. Quomodo autē sit intelligendū, Sinite usq; huc, iam exposui: & si alter melius potest, ita sit dum tamē Euangelistarū ueritas constet. Postea sequitur Matthæus, & cōmemorat eum in illa hora dixisse turbis: Tanq; ad latronē existis cum gladijs & fustibus cōprehendere me. Quotidie apud uos sedebam docens in templo, & non me tenuistis. Tunc addidit etiam uerba quæ Lucas ponit. Sed hæc est hora uestra, & potestas tenebrarū. Hoc aūt totum factū est, sicut Matthæus dicit, ut implerentur scripturæ prophetarum. Tunc discipuli omnes relicto eo fugerūt, sicut & Marcus dicit. Sequebatur aūt illum unus adolescēs amictus sindone, sicut idem Marcus commemorat. Et cum tenuissent eum, reiecta sindone nudus profugit ab eis. C

Quæ apud pontifices. Caput VI Matth. 26 Ioan. 18 Marci 14 Lucæ 22

At illi tenentes Iesum duxerunt ad Caipham principem sacerdotum, ubi scribæ & seniores cōuenerant, sicut Matthæus dicit. Sed primum ad Annam ductus est socerum Caiphæ, sicut Ioannes dicit. Marcus aūt & Lucas nomen non dicunt pontificis. Ductus est aūt ligatus, cum adessent in illa turba Tribunus & cohors, & ministri Iudæorum sicut Ioannes commemorat. Petrus autem sequebatur eum à longe usq; in atrium principis sacerdotum. Et ingressus intrò, sedebat cum ministris, ut uideret finem, sicut dicit Matthæus. Et calefaciebat se ad ignem, sicut in eo loco narratiōis dicit Marcus. Hoc & Lucas commemorat, quòd Petrus sequebatur à longe. Accenso aūt igne in medio atrio, & circūsedentibus illis, erat Petrus in medio eorum. Et Ioannes dicit, quod sequebatur Simon Petrus, & alius discipulus. Discipulus aūt ille alius erat notus pontifici, & introiuit cum Iesu in atrium pontificis, sicut Ioannes dicit: Petrus autem stabat ad ostium foris, secundum eundem Ioannem. Exijt ergo discipulus alius qui erat notus pontifici, & dixit ostiariæ, & introduxit Petrū, sicut idem Ioannes dicit: Sic enim factum est, ut intus esset & Petrus in atrio, sicut & alij dicunt. Principes autem sacerdotum & concilium, sicut Matthæus dicit, quærebant falsum testimonium contra Iesum ut eum morti traderent, & non inuenerunt cum multi falsi testes accessissent. Conuenientia enim testimonia non erant, sicut Marcus dicit, cum eundem locum commemoraret. Nouissime autem uenerunt duo falsi testes, sicut dicit Matthæus, & dixerunt: Hic dixit, Possum destruere templum dei, & post triduum reædificare illud. Alios etiam Marcus commemorat dixisse: Nos audiuimus eum dicentem: Ego dissoluam templum hoc manufactum, & post triduum aliud non manufactum ædificabo, & ideo nō erat cōueniens testimonium illorum: sicut idem Marcus ibidem dicit. Et surgens princeps sacerdotum, ait illi, Nihil respōdes ad ea quæ isti aduersum te testificantur? Iesus autem tacebat, Et princeps sacerdotū ait illi, Adiuro te per deum uiuum, ut dicas nobis, si tu es Christus filius dei. Dicit illi Iesus, Tu dixisti. Hæc Matthæus. Marcus autem eadem alijs uerbis dicit, nisi quòd tacet quòd eum adiurauerit princeps sacerdotum: sed tantum ualere ostendit, quod ei dicit Iesus, Tu dixisti, quantum si diceret, Ego sum. Sequitur enim, ut ait idem Marcus, Iesus autem dixit illi, Ego sum. Et uidebitis filium hominis à dextris sedentē uirtutis, & uenientem cum nubibus cœli. Hoc dicit etiam Matthæus, sed non dicit respondisse Iesum, Ego sum. Tunc princeps sacerdotum scidit uestimenta sua, dicens, Blasphemauit. Quid adhuc egemus testibus? quod Matthæus commemorat. Et sequitur, Ecce nunc audistis blasphemiam, Quid uobis uidetur? At illi respondentes dixerūt, Reus est mortis. Hoc etiam testatur & Marcus. Et sequitur Matthæus, Tunc expuerūt in faciem eius, & colaphis eum ceciderunt. Alij autem palmas in faciem ei dederunt, dicentes, Prophetiza nobis Christe, quis est qui te percussit? Hoc dicit & Marcus. Commemorat etiam quòd ei faciem uelauerunt. De his quoq; Lucas attestatur. Hæc intelligitur passus dominus usq; ad mane in domo principis sacerdotū, quò prius adductus est, ubi etiā Petrus tētatus est. Sed de Petri D

A tentatione,quæ inter has domini contumelias facta est,non eodem ordine omnes narrant: nam ipsas primo cōmemorant Matthæus & Marcus,deinde Petri tentationem. Lucas uero explicat prius tentationem Petri,tum demum has domini contumelias. Ioannes autem incipit Petri tentationem dicere,& interponit quædam de contumelijs domini,& adiungit quòd inde missus est ad Caipham pontificem: & inde recapitulat,ut explicet quam cœperat tentationem Petri in domo quò primo adductus est, & redit ad ordinem, ubi ostendit quemadmodum ductus sit dominus ad Caipham. Sic ergo Matthæus sequitur, Petrus uero sedebat foris in atrio, & accessit ad eum una ancilla, dicens, Et tu cum Iesu Gali- *Matth.26*
læo eras? Et ille negauit coram omnibus dicens, Nescio quid dicis. Exeunte autem illo ianuam,uidit eum alia ancilla,& ait his qui erant ibi,Et hic erat cum Iesu Nazareno. Et iterū negauit cum iuramento,quia non noui hominem. Et post pusillum accesserunt,qui stabant & dixerunt Petro, Vere & tu ex illis es,nam & loquela tua manifestum te facit. Tunc cœpit detestari & iurare,quia non nouisset hominē: & continuo gallus cantauit. Hoc dicit Matthæus. Intelligitur autem quòd posteaquàm exijt foras, cum iam semel negasset,gallus cantauit primus, quod Matthæus tacet,& Marcus dicit. Nō autem foris ante ianuam iterum negauit,sed cum redijsset ad focum. Quando autem redierit,nō opus erat commemorare.
Marcus ergo sic illud narrat,Et exijt foras ante atrium,& gallus cantauit. Rursus autē cum *Mar. 14*
uidisset illum ancilla, cœpit dicere circumstantibus, quia hic ex illis est. At ille iterum negauit. Hæc uero ancilla non eadem, sed alia est,sicut dicit Matthæus. Sanè hoc quoq; intelligitur,quia in secunda negatione à duobus compellatus est, & ab ancilla scilicet,quam commemorant Matthæus & Marcus,& ab alio quem commemorat Lucas. Sic enim hoc nar-
rat Lucas, Petrus uero sequebatur à longe. Accenso autem igne in medio atrio, & circum- *Lucæ 22*
sedentibus illis,erat Petrus in medio eorum.Quem cum uidisset ancilla quædam sedentem ad lumen,& eum fuisset intuita, dixit,Et hic cum illo erat. At ille negauit eum, dicens, Mu-
B lier non noui illum. Et post pusillum alius uidēs eum, dixit,Et tu de illis es? Hoc ergo quod Lucas ait,Et post pusillum,iam egressus erat Petrus ianuam, & primus gallus cantauerat. Iamq; redierat,ut quemadmodum dicit Ioannes,ad focum stans,iterum negaret. Ioannes enim in prima negatione,nō solum de primo gallicantu tacet, sicut cæteri, excepto Marco,
sed etiam quòd sedentem ad ignem cognouerit ancilla,non commemorat. Hoc enim tan- *Ioan.18*
tum ait, Dicit ergo Petro ancilla ostiaria, Nunquid ergo & tu de discipulis es hominis istius? Dicit ille,Non sum. Deinde interponit quæ gesta sunt cum Iesu in eadem domo, quæ commemorāda arbitratus est,ita narrans,Stabant autem serui & ministri ad prunas,quia frigus erat, & calefaciebant se. Erat autem cum eis & Petrus, stans & calefaciens se. Hic ergo intelligitur,iam exisse foras Petrū,& redisse. Primo enim sedebat ad ignem,postea iam rediens,stare cœperat. Sed forte ait aliquis,Nondū exierat,surrexerat autem exiturus. Hoc potest dicere,qui putat foris ante ianuam secundo interrogatum negasse. Videamus ergo Ioannis sequentia,Pontifex ergo,inquit,interrogauit Iesum de discipulis suis, & de doctrina eius. Respondit ei Iesus, Ego palàm locutus sum mundo, ego semper docui in synagoga,& in templo quò omnes Iudæi conueniūt,& in occulto locutus sum nihil. Quid me interrogas? Interroga eos qui audierunt quid locutus sim ipsis. Ecce hi sciunt quæ dixerim ego. Hæc autem cum dixisset,unus assistens ministrorum dedit alapam Iesu,dicens,Sic respondes pontifici? Respondit ei Iesus,Si male locutus sum,testimonium perhibe de malo: si autem bene,quid me cædis? Et misit eum Annas ligatum ad Caipham pontificem. Hic sanè ostenditur quòd Annas pontifex erat: nondum enim missus erat ad Caipham,cum iam illi diceretur,Sic respondes pontifici. Et hos duos,Annam & Caipham pontifices, commemorat etiam Lucas in initio euangelij sui. His dictis Ioannes redit ad quod cœperat de negatione Petri,id est ad eandem domum,ubi gesta sunt quæ narrauit: & unde ad Caipham missus est Iesus, ad quem ab initio ducebatur, sicut dicit Matthæus. Commemorauit autem ista Ioannes quæ interposuit recapitulans de Petro,& ad eam narrationem rediens,ita

 dicit,

dicit,ut compleat trinam negationem.Erat autem Simon Petrus,stans & calefaciens se.Dixerunt ergo ei,Nunquid & tu ex discipulis eius es? Negauit ille & dixit,Non sum.Hoc igitur loco inuenimus,non ante ianuam,sed ad focum stantē,secundo negasse Petrum: quod fieri non posset,nisi iam redisset,posteaquàm foras exierat. Neque enim iam exierat, & foris eum uidit altera ancilla:sed cum exierat,eum uidit: id est,cum surgeret ut exiret,animaduertit eum,& dixit his qui erāt ibi, id est qui simul erant ad ignem intus in atrio,Et hic erat cum Iesu Nazareno.Ille autem qui foras exierat, hoc audito, rediens iurauit illis contranitentibus,quia non nouit hominem.Nam & Marcus sic ait de eadem ancilla,Et cœpit dicere circūstantibus,quia hic ex illis est.Dicebat enim nō illi,sed his qui illo exeunte ibi remanserant,sic tamen ut ille audiret. Vnde rediens,& rursus ad ignem stans, resistebat negando uerbis eorum.Deinde in eo quod Ioannes ait,Dixerūt,nunquid & tu ex discipulis eius es? quod redeunti & stanti dictum intelligimus, hoc quoq; confirmatur,non illam tantum alteram ancillam,quam cōmemorant in hac secunda negatione Matthæus & Marcus, sed & alium,quem cōmemorat Lucas,cum Petro id egisse.Vnde & Ioānes dicit,Dixerūt ergo ei, Quapropter siue posteaquàm illo exeunte dixit ancilla his,qui secum erāt in atrio, quia hic ex illis est, hoc audito ille,regressus est,ut se quasi purgaret negando : siue quod est credibilius,non audiuit quid de illo dictum fuerit,cum foras exiret, & posteaquàm rediJt,dixerūt ei ancilla & ille alius,quem Lucas cōmemorat, Nunquid & tu ex discipulis eius es? & dixit, Non sum,pertinacius insistente illo, de quo Lucas ait, atq; dicente, Et tu de illis es : cui Petrus ait, O homo non sum, Liquido tamen colligitur, collatis de hac re omnibus Euangelistarum testimonijs,non ante ianuam secundo Petrum negasse,sed intus in atrio ad ignem: Matthæum autem & Marcum, qui commemorauerunt exisse eum foras, regressum eius breuitatis causa tacuisse. Nunc iam de tertia negatione inspiciamus eorum congruentiam, quam Matthæum solum iam explicasse meminerimus. Sequitur ergo Marcus,& dicit, Et post pusillum rursus qui astabant,dicebant Petro, Vere & tu ex illis es,nam & Galilæus es. Ille autem cœpit anathematizare & iurare,Quia nescio hominē istum quem dicitis.Et statim iterum gallus cantauit.Lucas autē ita secutus,hoc idem narrat,Et interuallo facto quasi horæ unius,alius quidā affirmabat,dicens,Vere & hic cum illo erat,nam & Galilæus est. Et ait Petrus,Homo nescio quid dicis.Et continuo adhuc illo loquente,cantauit gallus. Ioannes secutus de tertia Petri negatione,ita explicat,Dicit ei unus ex seruis pontificis,cognatus eius cuius abscidit Petrus auriculā, Nónne ego te uidi in horto cū illo? Iterum ergo negauit Petrus,& statim gallus cantauit.Quod igitur Matthæus & Marcus dicunt,Post pusillum,quantum esset hoc temporis,manifestat Lucas dicendo,Et interuallo facto quasi horæ unius.De hoc autem interuallo tacet Ioannes.Item quod Matthæus & Marcus non singulari, sed plurali numero enuntiant eos, qui cum Petro agebant, cum Lucas unum dicat, Ioannes quoq; unum,eumq; cognatum eius,cui abscidit Petrus auriculam: facile est intelligere,aut pluralem numerum pro singulari,usitata locutione usurpasse Matthæum & Marcum : aut quòd unus maxime tāquam sciens,& qui eum uiderat,affirmabat, cæteri autem secuti eius fidem,Petrum simul urgebant.Vnde duos Euangelistas cōpendio pluralem numerum posuisse:alios autē duos eum solum significare uoluisse, qui præcipuus in hoc erat. Iam uero illud quod Matthæus ipsi Petro dictum fuisse asserit, Vere & tu ex illis es,nam & loquela tua manifestum te facit,sicut Ioānes eidem Petro dictum asseuerat, Nónne ego te uidi in horto cum illo? Marcus autem inter se illos de Petro locutos dicit, Vere ex illis est, nam & Galilæus est: sicut & Lucas,non Petro,sed de Petro dicit,Alius quidam affirmabat dicens,Vere & hic cum illo erat,nam & Galilæus est: Aut sententiam intelligimus tenuisse eos qui cōpellatum dicūt Petrum:tantūdem enim ualuit quod de illo coram illo dicebatur, quantum si illi diceretur : aut utroq; modo actum uel dictum,& alios illo, alios alio modo cōmemorasse. Galli aūt cātum post tertiam negationē secundū intelligimus,sicut Marcus expressit. Sequitur ergo Matthæus dicens, Et recordatus est Petrus uerbi Iesu q̄d dixerat,

Priusq;

A Priusquam gallus cãtet ter me negabis. Et egressus foras fleuit amare. Marcus autem ita dicit, Recordatus est Petrus uerbi quod dixit ei Iesus, Priusquam gallus cantet bis, ter me negabis: & cœpit flere. Lucas autem sic ait, Et cõuersus dominus respexit Petrum. Et recordatus est Petrus uerbi domini sicut dixit, quia priusq̃ gallus cãtet ter me negabis. Et egressus foras Petrus fleuit amare. Ioannes de recordatione & fletu Petri tacet. Sanè in eo quod ait Lucas, quòd conuersus dominus respexit Petrum, quomodo accipiendũ sit, diligentius considerandum est. Quãuis enim dicantur etiã interiora atria, tamen in exteriore atrio fuit Petrus inter seruos qui simul se ad ignem calefaciebãt. Non est autem credibile q̃ ubi audiebatur dominus à Iudæis, ut corporalis fieret illa respectio. Namq; cum dixisset Matthæus, Tunc expuerũt in faciem eius & colaphis eum ceciderunt, alij autem palmas in faciem eius dederunt, dicentes, Prophetiza nobis Christe quis est qui te percussit: secutus est dicens, Petrus uero sedebat foris in atrio, Quod non diceret, nisi illa cum domino intus agerentur: & quantum colligitur in narratione Marci, non solum in interioribus, sed etiã in superioribus domus agebantur. Nam posteaquam Marcus talia narrauit, secutus ait, Et cum esset Petrus in atrio deorsum. Sicut ergo eo quòd Matthæus ait, Petrus uero sedebat foris in atrio, ostendit quòd illa intus agerentur: sic eo quòd dicit Marcus, Et cũ esset Petrus in atrio deorsum, ostendit nõ solum in interioribus, sed etiam in superioribus gesta quæ dixerat, Quomodo ergo respexit Petrum dominus facie corporali? Quapropter mihi uidetur illa respectio diuinitus facta, ut ei ueniret in mẽtem quotiens iam negasset, & quid ei dominus prædixisset, atque ita misericorditer domino respiciente pœniteret eum, & salubriter fieret: sicut quotidie dicimus, Domine respice me, Et, respexit eum dominus, qui de aliquo periculo uel labore diuina misericordia liberatus est. Et sicut dictum est, Respice & exaudi me, & conuertere domine & libera animam meam, Ita dictum arbitror, Conuersus dominus respexit Petrum, & recordatus est Petrus uerbi domini. Denique cum frequentius soleant Euangelistæ in narrationibus suis ponere Iesum quàm dominum, modo Lucas dominum posuit dicens, Conuersus dominus respexit Petrum, & recordatus est Petrus uerbi domini. Matthæus autem & Marcus, quia de ista respectione tacuerunt, non uerbi domini, sed uerbi Iesu, eum recordatum esse dixerunt: ut etiam ex hoc intelligamus illam respectionem à Iesu, non humanis oculis, sed diuinitus factam. Sequitur ergo Matthæus & dicit, Mane autem facto, cõsilium inierunt omnes principes sacerdotũ & seniores populi aduersus Iesum ut eum morti traderent, Et uinctũ adduxerunt eum, & tradiderũt Pontio Pilato præsidi. Marcus similiter, Et cõfestim mane, inquit, consilium facientes summi sacerdotes cum senioribus & scribis & uniuerso cõcilio uincientes Iesum duxerunt & tradiderunt Pilato. Lucas autem posteaq̃ cõpleuit narrando Petri negationẽ, recapitulauit quæ cum domino gesta sunt, iam ut apparet circa mane, atq; ita cõtexuit narrationẽ. Et uiri qui tenebant illũ illudebant ei cædentes, & uelauerunt eum & percutiebãt faciem eius, & interrogabant eum dicentes, Prophetiza, quis est qui te percussit? Et alia multa blasphemantes dicebant in eum. Et ut factus est dies, cõuenerunt seniores plebis & principes sacerdotũ & scribæ & duxerũt illum in conciliũ suum dicentes, Si tu es Christus dic nobis. Et ait illis, Si uobis dixero, non credetis mihi: si autem & interrogauero, non respondebitis mihi neq; dimittetis. Ex hoc aũt erit filius hominis sedẽs à dextris uirtutis dei. Dixerũt aũt omnes, Tu ergo es filius dei? Qui ait, Vos dicitis, quia ego sum. At illi dixerũt, Quid adhuc desideramus testimonium? Ipsi enim audiuimus de ore eius. Et surgens omnis multitudo eorũ duxerũt illũ ad Pilatũ. Hæc omnia narrauit Lucas, ubi intelligit̃ q̃d etiã Matthæus & Marcus narrauerũt, q̃ interrogatus sit dñs, utrũ ipse esset filius dei, & q̃ dixerit, Dico uobis, amodo uidebitis filiũ hominis sedentẽ à dextris uirtutis dei & uenientẽ in nubibus cœli, iam lucescẽte die gestũ: quãdo Lucas dicit, Et ut factus est dies, atq; ita narrat similia, & si q̃d etiã ipse cõmemorat quod illi tacuerũt. Nocte aũt intelligimus per falsos testes actũ esse cum domino, quod breuiter cõmemorauerunt Matthæus & Marcus, Lucas tacuit, qui enarrauit quæ circa mane sunt gesta,

B

ψυχσόμ

Psal. 12

Quæ mane apud Caiphã. Cap. VII
Matth. 27
Marci 15
Lucæ 22

Matth. 26
Marci. 14

Nam & illi, id est Matthæus & Marcus contexerunt narrationem in his quæ cum domino acta sunt usq; ad mane: sed postea redierunt ad narrandã Petri negationẽ: qua terminata redierunt ad mane, ut inde cætera cõtexerent, quousq; perducerent quæ cum domino acta erant: sed nõdum cõmemorauerant quod mane factũ esset. Ioannes quoq; cũ ea quæ cum domino gesta sunt, ex quanta parte uisum est, & Petri negationẽ totam cõmemorasset, Adducunt ergo, inquit, Iesum ad Caipham in prætorium. Erat aũt mane, ubi intelligimus aut aliquam fuisse causam, quæ coëgerit Caipham esse in prætorio, nec esse præsentem, cum alij principes sacerdotum haberẽt de domino quæstionem: aut in domo eius fuisse prætorium: tamen ad ipsum ab initio ducebatur, ad quẽ in extremo perductus est. Sed quia iam tanq; cõuictum reum adducebant, Caiphæ aũt iam antea uisum fuerat ut Iesus moreretur, nulla mora interposita est, quin occidendus Pilato traderetur. Quæ igitur per Pilatum cum dño gesta sunt, ita Matthæus narrat. Ac primũ excucurrit inde, ut cõmemoraret exitũ Iudæ traditoris, quem solus narrauit, ita dicens, Tunc uidẽs Iudas qui eum tradidit, quia damnatus esset, pœnitẽtia ductus, retulit triginta argenteos principibus sacerdotũ & senioribus dicẽs, Peccaui tradẽs sanguinem iustum. At illi dixerũt, Quid ad nos? Tu uideris. Et proiectis argenteis in templo, recessit: & abiens, laqueo se suspendit. Principes aũt sacerdotũ acceptis argenteis, dixerunt, Non licet eos mittere in corbonã, quia pretium sanguinis est. Cõsilio aũt inito, emerũt ex illis agrum figuli in sepulturam peregrinorũ: propter hoc uocatus est ager ille Acheldemach, hoc est ager sanguinis, usq; ad hodiernum diem. Tunc impletũ est quod dictum est per Hieremiam prophetam dicẽtem, Et acceperunt triginta argenteos pretium appretiati, quem appretiauerunt filij Israel, & dederũt eos in agrum figuli, sicut cõstituit mihi dominus. Si quis aũt mouetur quòd hoc testimonium non inuenitur in scriptura Hieremiæ prophetæ, & ideo putat fidei Euãgelistæ aliquid derogãdum, primo nouerit nõ omẽs codices euangeliorum habere, q; per Hieremiam dictũ sit, sed tantũmodo per prophetam. Possemus ergo dicere his potius codicibus esse credẽdum, qui Hieremiæ nomen nõ habẽt. Dictum est enim hoc per prophetam, sed Zachariam: unde putatur codices esse mẽdosos qui habẽt nomen Hieremiæ, quia uel Zachariæ habere debuerũt: uel nullius, sicut quidam, sed tãtum per prophetam dicentem, qui utiq; intelligitur Zacharias. Sed utatur ista defensione, cui placet: mihi autem cur nõ placeat, hæc causa est, quia & plures codices habent Hieremiæ nomen: & qui diligẽtius in Græcis exemplaribus euangelium cõsyderauerunt, in antiquioribus Græcis ita se perhibẽt inuenisse: & nulla fuit causa cur adderetur hoc nomẽ, ut mendositas fieret. Cur autem de nõnullis codicibus tolleretur, fuit utiq; causa, ut hoc audax imperitia faceret, cum turbaretur quæstione, quòd hoc testimonium apud Hieremiam nõ inueniretur. Quid ergo intelligendum est, nisi hoc actum esse secretiore consilio prouidẽtiæ dei, qua mentes Euangelistarũ sunt gubernatæ? Potuit enim fieri, ut animo Matthæi euangelium conscribẽtis pro Zacharia Hieremias occurrerit, ut fieri solet: quod tamen sine ulla dubitatione emẽdaret, saltem ab alijs admonitus, qui ipso adhuc in carne uiuente, hoc legere potuerunt, nisi cogitaret recordationi suæ, quæ sanctospiritu regebatur, nõ frustra occurrisse aliud pro alio nomen prophetæ, nisi quia ita dominus hoc scribi cõstituit. Cur autem ita constituerit dominus, prima illa causa utilissima debet facillime cogitari: etiam sic esse insinuatũ, ita omnes sanctos prophetas uno spiritu locutos, mirabili inter se consensione constare, ut hoc multo amplius sit, q; si omnium omnia prophetarũ uno unius hominis ore dicerentur: & ideo indubitanter accipi debere quæcunq; per eos spiritussanctus dixit, & singula esse omniũ, & omnia singulorũ. Cum igitur & quæ dicta sunt per Hieremiã, tam sint Zachariæ q; Hieremiæ: & quæ dicta sunt per Zachariã, tam sint Hieremiæ q; Zachariæ: quid opus erat ut emẽdaret Matthæus, cũ aliud pro alio sibi nomẽ occurrẽs, à se scriptũ relegisset? Ac nõ potius sequẽs autoritatem spiritussancti, à quo mentẽ suam regi plus nobis ille utiq; sentiebat, ita hoc scriptũ relinqueret, sicut eum admonẽdo cõstituerat ei dñs: ad informãdos nos, tantam uerborũ suorum inter prophetas esse concordiã, ut nõ absurde, imò con

Margin notes: Ioan. 18 · Matth. 27 · Zach. 11 · σκληρόρ (C, D section letters in right margin)

A congruentissime etiam Hieremiæ deputaremus quod per Zachariam dictũ reperiremus.
Si enim hodie quisquã uolens alicuius uerba indicare, dicat nomen alterius à quo dicta nõ
sint, qui tamen sit amicissimus & familiaritate cõiunctissimus illi cuius uerba dicere uoluit:
& cõtinuo recordatus aliũ pro alio se dixisse, ita se colligat atq; corrigat, ut tamẽ dicat, bene
dixi: quid aliud intuens nisi tantã inter ambos esse concordiam, inter illum scilicet cuius uer
ba dicere uoluit, & alium cuius ei nomen pro illius nomine occurrit, ut tale sit hoc istum di-
xisse, quale si ille dixisset, Quãto magis hoc de prophetis sanctis intelligendum & maxime
commendandum fuit, ut omnium libros tanquam unius unũ librum acciperemus: in quo
nulla rerum discrepantia crederetur, sicut nulla inueniretur, & in quo maior esset constantia
ueritatis, quàm si omnia illa unus homo quálibet doctissimus loqueretur. Quod ergo hinc
argumentum sumere conantur uel infideles uel imperiti homines, quasi ad ostendendã dis
sonãtiam sanctorum Euangelistarũ, hæc potius debent assumere fideles & docti ad osten-
dendam unitatem sanctorum prophetarum. Est & alia causa quæ mihi uidetur alio tẽpo-
re diligentius pertractanda, ne amplius sermonem protendamus quàm huius operis ter-
minandi necessitas flagitat, cur hoc nomen Hieremiæ in testimonio Zachariæ sic manere
permissum uel potius sanctispiritus autoritate præceptum sit. Est apud Hieremiam, quòd *Hier.32*
emerit agrum à filio fratris sui, & dederit ei argentum, non quidem sub hoc nomine pretij
quod positum est apud Zachariã, triginta argenteis, ueruntamen agri emptio nõ est apud
Zachariam. Quòd autẽ per prophetiam de triginta argẽteis ad hoc interpretatus sit Euan
gelista, quod modo de domino cõpletum est, ut hoc esset pretium eius, manifestum est: sed
ad hoc pertinere etiam illud de agro empto quod Hieremias dicit, hinc potuit mystice signi
ficari: ut non hic Zachariæ nomen poneretur qui dicit triginta argenteis, sed Hieremiæ qui
dicit de agro empto: ut lecto Euãgelio atq; inuẽto nomine Hieremiæ, lecto aũt Hieremia
& nõ inuento testimonio de triginta argenteis, inuento tamen de agro empto, admoneat
B lector utrũq; cõferre, & inde sensum enodare prophetiæ, quomodo pertineat ad hoc quod
in dño impletũ est. Nam illud quod subiecit huic testimonio Matthæus cũ ait, Quẽ appre *Matth.27*
tiauerũt filij Israel, & dederũt eos in agrũ figuli, sicut cõstituit mihi dñs, nec apud Zachariã
nec apud Hieremiã reperitur. Vnde magis ex persona ipsius Euãgelistæ accipiendũ est, ele-
gãter & mystice insertũ, quia hoc ex dñi reuelatiõe cognouerat, ad hãc rem quæ de Christi
pretio facta est huiusmodi pertinere prophetiã. Liber quippe empti agri apud Hieremiã
iubetur mitti in uas fictile, & emitur hic de pretio domini ager figuli, & hoc ad sepulturã pe
regrinorũ, tanq; ad permansionẽ quietis eorum qui in hoc seculo peregrinantes cõsepeliun
tur Christo per baptismũ. Nã & illã emptionẽ agri hoc significare Hieremiæ dicit dñs, quia
erit permansio de captiuitate liberatorũ in illa terra. Hæc tanq; delinianda arbitratus sum,
cum admonerẽ quid in his propheticis testimonijs in unũ redactis, & Euangelicæ narratio
ni collatis, diligẽtius attentiusq; requiratur. Hæc interposuit Matthæus de Iuda traditore.

Deinde sequitur & dicit. Iesus autem stetit ante præsidem, & interrogauit eum præses *Quæ apud Pilatũ. Caput VIII*
dicens, Tu es rex Iudæorum? Dicit ei Iesus, Tu dicis. Et cum accusaretur à principibus sa- *Matth.27*
cerdotum & senioribus, nihil respondit. Tunc dicit illi Pilatus, Non audis quanta aduer-
sum te dicunt testimonia? Et non respondit ei ullum uerbum, ita ut miraretur præses ue-
hementer. Per diem autem solennem consueuerat præses dimittere populo unum uinctum
quem uoluissent. Habebat autem tunc uinctum insignem qui dicebatur Barrabas. Con-
gregatis ergo illis dixit Pilatus, Quem uultis dimittam uobis, Barrabam an Iesum qui di-
citur Christus? Sciebat enim quòd per inuidiam tradidissent eum. Sedente autem illo
pro tribunali, misit ad illum uxor eius dicens, Nihil tibi & iusto illi, Multa enim passa sum
hodie per uisum propter eum. Principes autem sacerdotum & seniores persuaserunt popu
lis ut peterent Barrabam, Iesum uero perderent. Respondens autem præses ait illis, Quem
uultis uobis de duobus dimitti? At illi dixerunt, Barrabã. Dixit illis Pilatus, Quid ergo fa
ciã de Iesu qui dicit Christus? Dicũt omnes, crucifigat. Ait illis præses, Quid em mali fecit?
At

At illi magis clamabant, dicẽtes, Crucifigatur. Videns autem Pilatus quòd nihil proficeret, C
sed magis tumultus fieret, accepta aqua lauit manus corã populo, dicens, Innocens ego sum à sanguine iusti huius, uos uideritis. Et respõdens uniuersus populus, dixit, Sanguis eius super nos & super filios nostros. Tunc dimisit illis Barrabam, Iesum autem flagellatum tra-
Mar. 15 didit eis ut crucifigeretur. Hæc narrauit Matthæus per Pilatum gesta de domino. Marcus quoq; penè ijsdem uerbis & rebus concinit. Verba aũt Pilati, quibus respondit populo petenti, ut solenniter unus uinctus dimitteretur, ita refert. Pilatus aũt respõdit eis, & dixit, Vul
Matth. 27 tis dimittam uobis regem Iudæorum? Matthæus aũt sic ait, Cõgregatis ergo illis, dixit Pilatus, Quem uultis dimittam uobis, Barrabam an Iesum, qui dicitur Christus? Nulla quæstio est, q; tacet ipsos petisse ut aliquis eis dimitteretur. Sed quæri potest quæ uerba Pilatus dixerit, utrũ quæ à Matthæo, an quæ à Marco referuntur? Aliud enim uidetur esse, Quem uultis dimittã uobis, Barrabam an Iesum qui dicitur Christus: aliud, Vultis dimittã uobis regem Iudæorũ? Sed quia christos, reges dicebant, & qui dixit illũ an illum, manifestũ est eum quæsisse an uellẽt sibi dimitti regem Iudæorũ, id est Christum, nihil interest sentẽtiæ, quod hic tacuit Marcus de Barraba, hoc solũ uolẽs dicere quod ad Iesum pertinebat, quandoquidem in eorũ responsiõe satis & ipse ostẽdit, quem sibi dimitti uoluerint. Pontifices, inquit, cõcitauerunt turbam, ut magis Barrabam dimitteret eis. Sequitur aũt & dicit, Pilatus aũt iterum respondẽs, ait illis, Quid ergo uultis faciam regi Iudæorũ? Vnde iam satis appa ret q; id Marcus uelit ostẽdere, dicendo, regem Iudæorũ, quod Matthæus dicẽdo, Christũ. Nõ enim dicebãtur christi, reges, nisi Iudæorũ: nam in eo etiam loco Matthæus ait, Dicit illis Pilatus, Quid igitur faciã de Iesu, qui dicitur Christus? Ergo sequitur Marcus, At illi iterum clamauerũt, Crucifige eum. Quod ille ait, Dicũt omnes, Crucifigatur. Et sequitur Marcus, Pilatus uero dicebat eis, Quid enim mali fecit? At illi magis clamabant, Crucifige eum. Hoc Matthæus non dicit, sed quoniam dixit, Videns aũt Pilatus quia nihil proficeret, sed magis tumultus fieret: dixit etiã eum lauisse manus coram populo, ut innocentem se à san- D
guine iusti significaret: quod itẽ & Marcus & alij tacent. Satis ostẽdit etiam Matthæus egisse præsidem cum populo, ut dimitteretur. Quod breuiter significauit Marcus in eo, q; refert Pilatũ dixisse, Quid enim mali fecit? Deinde sic etiam ipse cõcludit, quæ per Pilatũ cum domino gesta sunt. Pilatus aũt, inquit, uolens populo satisfacere, dimisit illis Barrabam, & tradidit Iesum flagellis cæsum ut crucifigeretur. Hæc apud præsidẽ gesta narrauit Marcus. Lu
Lucæ 23 cas apud Pilatum gesta sic narrat. Cœperunt autem accusare illum, dicentes, Hunc inuenimus subuertentẽ gentem nostram, & prohibẽtem tributa dari Cæsari, & dicentem se Christum regem esse. Hoc illi duo Euangelistæ non dixerunt, cum tamen dicerent quòd eum accusabant. Ergo iste etiam ipsa crimina quæ falso obiecerunt, aperuit. Tacuit autem quod ei dixit Pilatus, Non respõdes quicquam? Vides in quantis te accusant? Sed planè sequitur, & dicit quod etiam illi dixerunt, Pilatus autem interrogauit eum, dicens, Tu es rex Iudæorum? At ille respondens ait, Tu dicis. Hoc aũt Matthæus & Marcus cõmemorauerunt antequã dicerent cõpellatum Iesum, q; eis accusantibus non respõderet. Nihil aũt interest ueritatis, quo ordine Lucas ista retulerit: quemadmodũ nihil interest si alius aliquid tacet, quod alius cõmemorat: quemadmodũ in consequẽtibus dicit, Ait aũt Pilatus ad principes sacerdotum & turbas, Nihil inuenio causæ in hoc homine. At illi inualescebant, dicentes, Cõmouit populum docens per uniuersam Iudæam, & incipiens à Galilæa usq; huc. Pilatus aũt audiens Galilæam, interrogauit si homo Galilæus esset. Et ut cognouit quòd de Herodis potestate esset, remisit eum ad Herodem, qui & ipse Hierosolymis erat in illis diebus. Herodes autẽ uiso Iesu, gauisus est ualde: erat enim cupiens ex multo tempore uidere eum, eo q; audierat multa de illo, & sperabat signum aliquod uidere ab eo fieri. Interrogabat autem illũ multis sermonibus. At ipse nihil respondebat. Stabant etiam principes sacerdotum & scribæ, constanter accusantes eum. Spreuit autem illum Herodes cum exercitu suo, & illusit indutum ueste alba, & remisit ad Pilatum. Et facti sunt amici Herodes & Pilatus in ipsa die:
Nam

A Nam antea inimici erant adinuicem. Hæc omnia, id est, q à Pilato ad Herodem dominus missus est, & quæ ibi gesta sunt, Lucas solus indicat: etiā si aliquid ibi ait simile, quod in alijs narrationum locis etiam apud alios possit inueniri, Cæteri autem ea tantum dicere uoluerunt quæ apud Pilatum gesta sunt, quousq; dominus crucifigendus traderetur. Rediens ergo Lucas ad ea quæ apud præsidem gerebātur, unde digressus erat ut narraret quod apud Herodem actum est, ita sequitur, Lucæ 23 Pilatus autem conuocatis principibus sacerdotum & magistratibus & plebe, dixit ad illos, Obtulistis mihi hunc hominem quasi auertentē populū, & ecce ego coram uobis interrogās, nullam causam inueni in homine isto, ex his in quibus eum accusatis. Hic intelligimus eum prætermisisse quemadmodū à domino quæsierit, quid accusatoribus responderet. Sed neq; Herodes, inquit, Nam remisi uos ad illum, & ecce nihil dignum morte actum est ei. Emendatū ergo illum dimittam. Necesse autē habebat dimittere eis per diem festum unum. Exclamauit autem simul uniuersa turba dicens, Tolle hunc & dimitte nobis Barrabā, qui erat propter seditionem quandam factā in ciuitate & homicidium missus in carcerem. Iterū autē Pilatus locutus est ad illos uolens dimittere Iesum. At illi succlamabant dicentes, Crucifige, crucifige eum. Ille autē tertio dixit ad illos, Quid enim mali fecit iste? Nullam causam mortis inuenio in eo, Corripiam ergo illum & dimittā. At illi instabant uocibus magnis, postulantes ut crucifigeretur, & inualescebant uoces eorum. Matthæus huic conatui Pilati, quo sæpius cū eis egit, uolens ut dimitteretur Iesus, paucissimis uerbis satis attestatus est ubi ait, Matth. 27 Videns autem Pilatus quòd nihil proficeret, sed magis tumultus fieret: quod non diceret nisi multum ille nisus esset: quamuis tacuerit, quotiens hoc efficere tentauerit, ut erueret Iesum furori eorum. Et Lucas ita concludit quod factum est apud præsidem, Lucæ 23 Et Pilatus, inquit, adiudicauit fieri petitionem eorum. Dimisit autem illis eum qui propter homicidium & seditionem missus fuerat in carcerē quem petebant, Iesum uero tradidit uoluntati eorum. Nunc eadem secundum Ioannem cōsyderemus, id est, Ioan. 18

B quæ per Pilatū facta sunt. Et ipsi, inquit, non introierūt in prætorium, ut nō contaminarentur, sed manducarent pascha. Exijt ergo Pilatus ad eos foras & dixit, Quam accusationem affertis aduersus hominem hunc? Responderunt & dixerunt ei, Si nō esset hic malefactor, nō tibi tradidissemus eum. Hic uidendū est, ne contrariū sit ei, quod Lucas dicit, certa in eū dicta esse crimina, Et dicit quæ dicta sunt. Lucæ 23 Cœperunt autem, inquit, accusare illum dicentes, Hunc inuenimus subuertentem gentē nostram & prohibentem tributa dari Cæsari, & dicentem se Christum regem esse. Quod uero nunc secundū Ioannem cōmemoraui, uidētur Iudæi noluisse dicere crimina, cum dixisset eis Pilatus, Ioan. 18 Quā accusationem affertis aduersus hominem hunc? Responderūt ei, Si nō esset hic malefactor, nō tibi tradidissemus eum, Videlicet ut eorū autoritatem secutus, quid ei obijceretur desineret quærere: sed ob hoc tantū nocentem crederet, q sibi ab eis tradi meruisset. Ergo intelligere debemus, & hoc dictū esse, & illud quod Lucas cōmemorauit. Multa em̄ dicta, & multa responsa sunt. Vnde unicuiq; eorū quantū uisum est decerpsit, & in narratione sua posuit, quod satis esse iudicauit. Nam etiam ipse Ioannes dicit quædam quæ obiecta sunt, quæ suis locis uidebimus. Itaq; sequitur. Dixit ergo eis Pilatus. Accipite eum uos, & secundū legem uestram iudicate eum. Dixerunt ergo ei Iudæi, Nobis nō licet interficere quenq;. Vt sermo Iesu impleretur quem dixit, significans quā morte esset moriturus. Introijt ergo in prætorium Pilatus, & uocauit Iesum & dixit ei, Tu es rex Iudæorum? Et respondit Iesus. A temetipso hoc dicis, an alij tibi dixerunt de me? Et hoc nō uidetur cōuenire illi quod ab alijs cōmemoratum est, Respondit Iesus, tu dicis, nisi in cōsequentibus ostenderet & illud dictum esse. Vnde ostendit ea quæ nūc dicit, à cæteris potius Euangelistis tacita quàm à domino dicta non esse. Attende ergo cætera. Respondit, inquit, Pilatus. Nunquid ego Iudæus sum? Gens tua & pontifices tui tradiderunt te mihi, Quid fecisti? Respondit Iesus. Regnum meum nō est de mundo hoc, Si ex hoc mundo esset regnū meum, ministri mei utiq; decertarent ut non traderer Iudæis. Nūc autem regnum meum non est hinc. Dixit itaq; ei Pilatus, Ergo rex es tu? Respondit Iesus.

Tu

Tu dicis, quia rex sum ego. Ecce quando uentum est ad id, quod alij Euangelistæ cōmemorauerūt. Sequitur ergo idē, dicēte adhuc dn̄o, quod cæteri tacuerunt, Ego in hoc natus sum, & ad hoc ueni in mūdum, ut testimoniū perhibeam ueritati. Omnis qui est ex ueritate, audit uocem meam Dicit ei Pilatus, Quid est ueritas? Et cum hoc dixisset, iterum exijt ad Iudæos, & dicit eis, Ego nullam inuenio in eo causam. Est aūt consuetudo uobis, ut unum dimittam uobis in pascha, Vultis ergo, dimittam uobis regem Iudæorum? Clamauerūt rur

Ioan. 19 sum omnes, dicētes, Non hunc, sed Barrabam. Erat aūt Barrabas latro. Tunc ego apprehēdit Pilatus Iesum, & flagellauit. Et milites plectētes coronam de spinis, imposuerunt capiti eius, & ueste purpurea circūdederunt eum, & ueniebant ad eum, & dicebant, Aue rex Iudæorum, & dabant ei alapas. Exijt iterum Pilatus foras, & dicit eis, Ecce adduco eum uobis foras, ut cognoscatis quia in eo nullam causam inuenio. Exijt ergo Iesus portans coronam spineam, & purpureum uestimētum, & dicit eis, Ecce homo. Cum ergo uidissent eum pontifices & ministri, clamabant dicentes, Crucifige crucifige eum. Dicit eis Pilatus, Accipite eum uos, & crucifigite: ego enim non inuenio in eo causam. Responderunt ei Iudæi, Nos legem habemus, & secundum legem debet mori, quia filium dei se fecit. Hoc potest congruere ei,

Lucæ 23 quod Lucas cōmemorat in accusatione Iudæorum dictū. Hunc inuenimus subuertentem gentem nostrā, ut adiungatur, Quia filium dei se fecit. Sequitur itaq; Ioannes & dicit, Cum ergo audisset Pilatus hūc sermonem, magis timuit. Et ingressus est prætorium iterum, & dicit ad Iesum, Vnde es tu? Iesus aūt responsum non dedit ei. Dicit ergo ei Pilatus, Mihi nō loqueris? Nescis quia potestatem habeo crucifigere te, & potestatem habeo dimittere te? Respōdit Iesus, Non haberes potestatem aduersus me ullam, nisi tibi datum esset desuper. Propterea qui tradidit me tibi, maius peccatum habet. Et exinde quærebat Pilatus dimittere eum. Iudæi aūt clamabant, dicētes, Si hunc dimittis, nō es amicus Cæsaris. Omnis enim qui se regem facit, contradicit Cæsari. Huic potest cōgruere, quod Lucas in eadem accusatione Iudæorum ita narrat: cum dixissent, Inuenimus eum subuertētem gentem nostram, adiecit, Et prohibentem tributa dari Cæsari, & dicentem se Christum regem esse. Ex quo soluitur illa quæstio, qua putari poterat Ioannem dixisse, nullum à Iudæis domino crimen ob-

Ioan. 18 iectum, quando respōderunt & dixerūt ei, Si nō esset hic malefactor, nō tibi tradidissemus eum. Sequitur ergo Ioannes & dicit, Pilatus aūt cum audisset hos sermones, adduxit foras Iesum, & sedit pro tribunali in loco qui dicitur Lithostratus, hebraice aūt Gabata. Erat aūt parasceue paschæ hora quasi sexta, & dicit Iudæis, Ecce rex uester. Illi aūt clamabant, Tolle tolle crucifige eum. Dicit eis Pilatus, Regem uestrum crucifigam? Responderūt pontifices, Non habemus regem nisi Cæsarem. Tūc ergo tradidit eis illum, ut crucifigeretur. Hæc nar-

Passio domini. rauit Ioannes per Pilatum gesta.

Caput IX

Matth. 27 Consequens est etiam, ut ipsam domini passionem secūdum quatuor Euangelistarum testimonia uideamus, quam Matthæus sic incipit, Tunc milites præsidis suscipientes Iesum in prætorium, cōgregauerunt ad eum uniuersam cohortem: & exuentes eum, chlamydem coccineam circūdederunt ei, & plectētes coronam de spinis, posuerunt super caput eius, & arundinem in dextera eius: & genuflexo ante eum, illude-

Marci 15 bant, dicētes, Aue rex Iudæorum. Hoc Marcus in eodem loco narrationis ita dicit, Milites autem duxerūt eum intrò in atrium prætorij, & cōuocant totam cohortem: & induunt eum purpura, & imponūt ei plectētes spineam coronam: & cœperunt salutare eum, Aue rex Iudæorum. Et percutiebant caput eius arundine, & conspuebant eum: & ponētes genua, adorabant eum. Intelligitur itaq; quod Matthæus ait, Chlamydē coccineam circūdederunt ei, hoc Marcum dixisse, indutū purpura. Pro regia enim purpura, chlamys illa coccinea ab illudētibus adhibita erat: & est rubra quædam purpura cocco simillima. Potest etiam fieri, ut purpuram etiam Marcus cōmemorauerit, quam chlamys habebat, quamuis esset cocci-

Ioan. 19 nea. Lucas hoc prætermisit. Ioannes aūt antequàm diceret, quòd eum Pilatus crucifigendū tradiderit, cōmemorauit hoc dicens, Tunc ergo apprehendit Pilatus Iesum, & flagellauit: & milites plectentes coronam de spinis, imposuerunt capiti eius, & ueste purpurea circūde-

derunt

A derunt eum,& ueniebant ad eum,& dicebant, Aue rex Iudæorum, & dabant ei alapas. Vn
de apparet Matthæum & Marcum recapitulando istud commemorasse, non quo tunc fa/
ctum sit,cum eum Pilatus iam crucifigendum tradidisset. Ioannes enim apud Pilatum di/
cit hæc gesta satis euidenter,unde isti quod præterierant recoluerũt. Ad hoc pertinet etiam
ꝙ consequenter dicit Matthæus, Et expuentes in eum acceperũt arundinem & percutiebãt
caput eius,Et postquam illuserunt ei,exuerunt eum chlamydem & induerunt eum uestimẽ
tis eius,& duxerũt eum ut crucifigerent. Hoc quod exuerunt chlamydem,& induerũt eum
uestimentis eius,in fine factum intelligitur cum iam duceretur.Marcus hoc ita dicit,Et post
quam illuserunt ei,exuerunt illum purpuram,& induerunt eum uestimentis suis. *Simon Cyreneus*
Sequitur ergo Matthæus & dicit, Exeuntes autem inuenerunt hominem Cyreneũ no *Caput X*
mine Simonem, hunc angariauerunt ut tolleret crucem eius. Marcus quoque,Et educunt *Matth.27*
illum,inquit,ut crucifigerent eum, Et angariauerunt prætereuntem quempiam Simonem *Marci 15*
Cyreneum uenientem de uilla, patrem Alexandri & Rufi,ut tolleret crucem eius. Hoc Lu/ *Lucæ 23*
cas ita dicit,Et cum ducerent eum,apprehenderunt Simonem quendam Cyrenensem ueni *Ioan. 19*
entem de uilla,& imposuerũt illi crucem portare post Iesum.Ioannes autem sic narrat.Su/
sceperunt autem Iesum & eduxerunt eum, & baiulans sibi crucem exijt in eum qui dicitur
Caluariæ locum,Hebraice autem golgotha,ubi eum crucifixerunt. Vnde intelligitur ꝙ ipse
sibi portabat crucem, cum exiret in locum memoratum.Simon autem ille in itinere angari
atus est,de quo tres commemorant, cui postea data est crux portanda usq; ad locum. Ita
utrunq; factum inuenimus,primo id quod Ioannes dicit,deinde quod cæteri tres. *Vinum Myrrha*
Sequitur itaq; Matthæus,Et uenerunt,inquit, in locum qui dicitur golgotha,quod *tum,Caput XI*
est Caluariæ locus.De hoc loco apertissime consentiunt.Deinde adiungit idem Matthæus *Matth.27*
Et dederunt ei uinum bibere cum felle mixtum, Et cum gustasset noluit bibere.Hoc Mar/ *Mar.15*
cus ita narrat,Et dabant ei bibere uinum myrrhatum, & non accepit. Hoc intelligendũ est *Lucæ 23*
B Matthæum dixisse,cum felle mixtum.Fel quippe pro amaritudine posuit,Myrrhatum em̃ *Ioan. 19*
uinum amarissimum est.Quanquam fieri possit ut fel & myrrha uinum amarissimum red/
derent.Quod ergo ait Marcus,Non accepit,intelligitur non accepit ut biberet. Gustauit au
tem sicut Matthæus testis est:ut quod idem Matthæus ait, Noluit bibere, hoc Marcus di/
xit,non accepit,tacuit autem ꝙ gustauerit. Sequitur Matthæus,Postquam autẽ *Vestium partitio,*
crucifixerunt eum,diuiserunt uestimenta eius,sortem mittentes,& sedentes seruabant eum. *Caput XII*
Hoc idem Marcus sic,Et crucifigentes eum diuiserunt uestimenta eius mittentes sortem su/ *Matth.27*
per eis,quis quid tolleret. Hoc Lucas sic ait, Diuidentes uero uestimenta eius,miserunt sor/
tes,& stabat populus expectans.Breuiter à tribus dictũ est,Ioannes autem distinctius hoc
explicat quemadmodum gestum sit.Milites ergo,inquit,cum crucifixissent eum, acceperũt
uestimenta eius & fecerunt quatuor partes, unicuiq; militi partem & tunicam, Erat autem
tunica inconsutilis desuper contexta per totum.Dixerunt ergo ad inuicem, Nõ scindamus
eã,sed sortiamur de ea cuius sit,ut scriptura impleretur dicens, Partiti sunt uestimenta mea
sibi,& in uestem meam miserunt sortem. Sequitur Matthæus.Et imposuerunt su *Hora passionis,*
per caput eius causam ipsius scriptam, Hic est Iesus rex Iudæorum.Marcus autem priusq̃ *Caput XIII*
hoc dixisset,Erat autem, inquit, hora tertia,& crucifixerũt eum:hoc enim subiungit cum de *Matth.27*
uestium diuisione dixisset. Quæ res diligentissime consyderãda est,ne magnum faciat erro
rem.Sunt enim qui arbitrentur hora quidem tertia dominum crucifixum, A sexta autẽ ho
ra tenebras factas usq; ad nonam,ut cõsummatæ intelligantur tres horæ ex quo crucifixus
est,usq; ad tenebras factas. Et posset quidẽ hoc rectissime intelligi,nisi Ioãnes diceret, hora
quasi sexta Pilatum sedisse pro tribunali in loco qui dicitur lithostratos,hebraice autem ga
batha.Sequitur enim, Erat autem parasceue paschæ hora quasi sexta, & dicit Iudæis, Ecce *Ioan.19*
rex uester,Illi autem clamabãt,Tolle tolle crucifige eum.Dixit eis Pilatus, Regem uestrum
crucifigam? Responderunt pontifices,Non habemus regem nisi Cæsarem. Tunc ergo tra/
didit eis illũ ut crucifigeretur. Si igitur hora quasi sexta Pilato sedẽte pro tribunali traditus

est crucifigendus Iudæis, quomodo hora tertia crucifixus est, sicut uerba Marci non intelligentes quidam putauerunt: prius enim qua hora crucifigi potuerit uideamus, deinde uidebimus cur hora tertia crucifixũ dixerit Marcus. Hora erat quasi sexta cũ traditus est crucifigendus à Pilato sedente, ut dictũ est, pro tribunali. Nõ enim iam plena sexta erat, sed quasi sexta, id est peracta quinta, & aliquid etiã de sexta esse cœperat. Nunc autem isti diceret quinta & quadrans, aut quinta & triens, aut quinta & semis, aut aliquid huiusmodi. Habent enim istum morẽ scripturæ, ut à parte totũ ponãt, maxime in tẽporibus, Sicut de octo illis diebus post quos eũ dicũt ascendisse in montẽ, quorũ medios intuentes Matthæus & Marcus dixerunt, post dies sex: præsertim quia tã moderate idẽ Ioannes locutus est, ut non diceret sexta, sed quasi sexta. Quod si ita non diceret, sed tantũmodo sextam diceret, possemus nos ita intelligere, quemadmodũ loqui scripturæ solent, sicut dixi, à parte totum: ut peracta quinta & inchoata sexta gererentur hæc quæ narrata sunt in crucifixione domini nostri, donec completa sexta illo pendente fierent tenebræ, quibus tres euangelistæ attestãtur Matthæus Marcus & Lucas. Quæramus iam consequenter, cur Marcus cum commemorasset quod crucifigentes eum diuiserunt uestimenta eius mittentes sortes super eis quis quid tolleret, secutus adiunxerit, Erat autem hora tertia, & crucifixerunt eum. Iam certe dixerat, Et crucifigentes eum diuiserunt uestimenta eius, Sicut etiam & cæteri attestantur, quod eo crucifixo uestimenta diuisa sunt. Si ergo eius rei gestæ tempus uoluit cõmemorare Marcus, sufficeret dicere, Erat aũt hora tertia, Vt quid adiunxit, & crucifixerunt eũ, nisi quia uoluit aliquid recapitulando significare, quod quæsitũ inueniretur: cũ scriptura ipsa illis tẽporibus legeretur, quibus uniuersæ ecclesiæ notũ erat qua hora dominus ligno suspensus sit, unde posset uel huiusmodi error corrigi uel mendaciũ refutari. Sed quia sciebat à militibus suspensum dominũ, nõ à Iudæis, sicut Ioannes apertissime dicit, occulte ostẽdere uoluit eos magis crucifixisse qui clamauerũt ut crucifigeretur, quam illos qui ministeriũ principi suo secundũ suũ officiũ præbuerunt. Intelligitur ergo fuisse hora tertia cũ clamauerũt Iudæi ut dominus crucifigeretur, & ueracissime demonstratur tunc eos crucifixisse quãdo clamauerunt: maxime quia nolebant uideri se hoc fecisse, & propterea eũ Pilato tradiderant, quod eorũ uerba satis indicant, secundũ Ioannem. Cũ enim dixisset eis Pilatus, Quã accusationẽ affertis aduersus hominẽ hunc? Responderũt & dixerũt ei, Si nõ esset hic malefactor nõ tibi tradidissemus eũ. Dixit ergo eis Pilatus, Accipite eũ uos & secundũ legẽ uestrã iudicate eũ. Dixerunt ergo Iudæi, Nobis non licet interficere quenquam. Quod ergo maxime uideri fecisse nolebant, hoc eos hora fecisse tertia Marcus ostendit, uerissime indicans magis fuisse domini necatricẽ linguã Iudæorũ, quam militũ manus. Quisquis aũt dixerit, nõ fuisse horã tertiã, cũ hoc Iudæi primitus clamauerunt, insanissime se ostẽdit inimicũ euãgelij, Nisi forte aliter potuerit eandẽ dissoluere quæstionẽ, Non enim habet unde conuincat non fuisse tunc horã tertiam, & ideo ueridico euãgelistæ potius credendũ quam cõtentiosis suspitionibus hominum. Vnde, inquit, probas horã tertiam fuisse? Respondeo quia credo euangelistis, Quibus & tu si credis, ostende quemadmodũ & hora sexta & hora tertia potuerit dominus crucifigi? De sexta enim ut fateamur, narratione Ioannis urgemur, tertiam Marcus cõmemorat, quibus si uterque nostrũ credit, ostende tu aliter quemadmodũ fieri utrunque potuerit, & libentissime acquiescam. Nõ enim sententiam meã, sed euangelij diligo ueritatẽ. Atque utinam etiam plures ab alijs inueniãtur huius exitus quæstionis. Quod donec fiat, utere mecũ isto si placet. Si enim nullus alius exitus potuerit inueniri, solus iste sufficiet. Si aũt potuerit, cũ demonstratus fuerit, eligemus. Tamen non potest cõsequẽs esse, ut quilibet omniũ quatuor euangelistarũ mentitus sit, aut in tãto & tã sancto culmine autoritatis errauerit. Si aũt quis dixerit, se inde cõuincere nõ fuisse horã tertiam, cũ illud Iudæi clamauerũt, quia posteaquam dixit idem Marcus, Pilatus autem iterũ respondens ait illis, Quid ergo uultis faciã regi Iudæorũ. At illi iterũ clamauerũt, Crucifige eum, non interponitur aliquid morarũ ab eodẽ Marco in eius narratione, & cõtinuo ad id peruenitur, ut traderetur ad crucẽ dominus à Pilato, quod Ioannes hora quasi sexta factum

Margin notes: Matth. 17 / Mar. 9 / Ioan. 19

A factū esse commemorat, Intelligat qui hoc dicit, multa prætermissa esse quæ in medio gesta
sunt, cū Pilatus ageret quærēs quomodo eū à Iudæis eriperet, & aduersus eorū insanissimā
uoluntatē, quibuscūq; modis potuit instantissime niteretur. Matthæus enim ait, Dicit illis Matth. 27
Pilatus, Quid igitur faciam de Iesu qui dicitur Christus? Dicūt omnes, Crucifigatur. Tunc fu
isse dicimus horā tertiā. Quod aūt Matthæus sequitur & narrat, Videns aūt Pilatus, quia
nihil proficeret, sed magis tumultus fieret, & in conatibus Pilati ad eripiēdū dominū Iesum
& in tumultu Iudæorū cōtra nitentiū, cōsumptū tēpus duarū horarū intelligimus, & cœptā
fuisse sextā qua nondū terminata gesta sunt, quæ ab eo tēpore quo Pilatus dominū tradi/
dit usq; ad tenebras factas narrantur. Quod aūt Matthæus supra cōmemorat, Sedēte aūt
illo pro tribunali, misit ad illū uxor eius dicēs, Nihil tibi & iusto illi, multa eñ passa sum ho
die per uisum propter eū: postea sederat pro tribunali Pilatus, sed inter illa quæ prius gesta
narrabat, recordatus Matthæus quod de Pilati uxore dixit, uoluit hoc ibi interponere, ut
præstrueret qua maxime causa Pilatus nec nouissime uolebat eū tradere Iudæis. Lucas aūt Lucæ 23
narrat cū dixisset Pilatus, Emendatū ergo illū dimittā, exclamasse uniuersam turbā, Tolle
hunc & dimitte nobis Barrabā. Sed fortasse nondū dixerāt, crucifige, Iterū aūt Pilatus secū
dū eundē Lucā locutus est ad illos, uolens dimittere Iesum. At illi succlamabāt dicētes, Cru/
cifige, crucifige illū. Tunc intelligitur fuisse hora tertia. Quod aūt sequitur Lucas & dicit, Ille
aūt tertio dixit ad illos, Quid enim mali fecit iste? Nullā causam mortis inuenio in eo, corri
piā ergo illū & dimittā. At illi instabāt uocibus magnis, postulātes ut crucifigeretur, & inua/
lescebant uoces eorū. Satis etiā ipse significat magnū tumultū fuisse: & post quantū morarū
spatiū illis tertio dixerit, Quid enim mali fecit, licet intelligere quantū indagandæ ueritati sa
tis est: & postea quod ait, Instabant uocibus magnis, & inualescebant uoces eorū, quis nō ui
deat ideo factū, quia uidebāt Pilatū nolle eis tradere dominū? Et quia hoc magnopere no/
lebat, nō utiq; in momēto tēporis cessit, sed uel duæ horæ & aliquid amplius in illa cōtatio/
B ne trāsierunt. Ioannē quoq; interroga, & uide quanta fuerit Pilati illa cōtatio & recusatio tā
fœdi ministerij. Idē nāq; multo explicatius ea narrat, q̄uis nec ipse utiq; dicat omnia, in q
bus scilicet duæ horæ & de sexta aliqd præterfluxit, Tū cū flagellasset Iesum & à militibus
ueste illusoria, multisq; illusionibus male tractari permisisset: credo ut hoc modo saltē eo/
rū furorē mitigasset, ne usq; ad mortē sæuire pertēderēt, Exijt iterū Pilatus foras & dicit eis, Ioan. 19
Ecce adduco eū uobis foras ut cognoscatis quia in eo nullā causam inuenio. Exijt ergo Iesus
portās spineā coronā & purpureū uestimentū. Et dicit eis, Ecce homo, ut illa uelut ignomini
osa specie uisa placarentur. Sed adiungit & dicit, Cū ergo uidissent eū pontifices & ministri
clamabāt dicētes, Crucifige crucifige eū. Tunc horā tertiā fuisse dicimus. Attēde quæ sequū
tur, Dicit eis Pilatus, Accipite eū uos & crucifigite, Ego eñ nō inuenio in eo causam. Respō/
derunt ei Iudæi, Nos legē habemus, & secundū legē debet mori, qa filiū dei se fecit. Cū ergo
audisset Pilatus hunc sermonē, magis timuit. Et ingressus est ꝓtoriū iterū, & dicit ad Iesum.
Vnde es tu? Iesus aūt respōsum nō dedit ei. Dicit ergo ei Pilatus, Mihi nō loqueris? Nescis
quia potestatē habeo crucifigere te, & potestatē habeo dimittere te? Respondit Iesus, Non
haberes potestatē aduersus me ullā, nisi tibi datū esset desuper. Propterea qui tradidit me ti
bi, maius peccatū habet. Exinde Pilatus quærebat dimittere eum. In hoc igitur q; quærebat
Pilatus dimittere eū, quantū tēporis putamus esse consumptū, quāta prætermissa, quæ uel
à Pilato dicebātur, uel à Iudæis contradicebātur, quousq; dicerent Iudæi unde ille cōmoue
retur & cederet? Ita enim sequitur, Iudæi aūt clamabāt dicētes, Si hūc dimittis nō es ami/
cus Cæsaris. Omnis qui se regē facit contradicit Cæsari. Pilatus ergo cū audisset hos sermo/
nes, adduxit foras Iesum, & sedit pro tribunali in loco qui dicitur lithostratus, hebraice aūt
gabatha. Erat aūt parasceue paschæ hora quasi sexta, Ab illa ergo uoce Iudæorum qua pri/
mū dixerunt, Crucifige, cū esset hora tertia diei, usq; ad hoc q; sedit ꝓ tribunali, per medias
moras contationis Pilati & tumultuantiū Iudæorū, duæ horæ præterierāt, & peracta qnta
iā de sexta aliquid cœperat. Dicit ergo Iudæis, Ecce rex uester. Illi aūt clamabant, Tolle tolle

crucifige eũ. Sed neq; iam cõmotus Pilatus timore calũniæ facile cedebat. Tunc enim uxor eius ad eum miserat sedentẽ pro tribunali: quod præoccupauit Matthæus qui hoc solus cõmemorauit anteq; ad cũ locũ narrationis ueniret, ut ibi hoc poneret ubi opportunum iudicauit. Tentans itaq; adhuc eos Pilatus, ne quid proficeret, dixit eis, Regem uestrũ crucifigã? Responderunt pontifices, Non habemus regem nisi Cæsarem. Tunc ergo tradidit eis illũ ut crucifigeretur, Et dũ pergit, & dum crucifigitur cum duobus latronibus, dũ uestes eius diuiduntur, & in sortem illa tunica mittitur, atq; inter hæc uarijs conuitijs illuditur, Simul enĩ cũ illa gererentur & conuitia iaciebantur: cõpleta est hora sexta, & factæ sunt tenebræ, quas Matthæus & Marcus & Lucas commemorãt. Iam itaq; corruat impia pertinacia, & credat dominũ Iesum Christum, & tertia hora crucifixum lingua Iudæorũ, & sexta manibus militum: quia in tumultu Iudæorum & Pilati æstibus, duæ atq; amplius horæ præterierũt à uoce qua dixerunt, crucifige. Sed ipse Marcus qui maxime breuitatis sectator est, breuiter uoluit intimare Pilati uoluntatem & conatum pro domini uita. Cum enim dixisset, At illi iterum clamauerunt, Crucifige eum: ubi ostendit q; iam clamauerant, cum uellent sibi dimitti Barrabã: adiunxit, Pilatus uero dicebat eis, Quid enim mali fecit? Hoc modo breuiter insinuauit quod diu gestum est. Memor tamen etiam ipse quid uellet intelligi, nõ ait, Pilatus dixit eis, sed ait, Pilatus uero dicebat eis, Quid enim mali fecit? Quia si diceret, dixit, quasi semel dictũ intelligeremus. Quia uero ait, dicebat, satis intimauit intelligẽtibus, multis modis & sæpe dictũ esse, quousq; inciperet hora sexta. Cogitemus ergo q̃ breuiter hoc dixerit Marcus in comparatione Matthæi, q̃ breuiter Matthæus in cõparatione Lucæ, q̃ breuiter Lucas in comparatione Ioannis, cũ tamen alia atq; alia quisq; cõmemoraret, q̃ deniq; breuiter ipse Ioannes in comparatione rerum quæ gestæ sunt, & morarũ cum illa gererẽtur, & sine insania resistendi credamus duas horas & quid in illo interuallo trãsire potuisse. Quisqs autẽ dixerit, potuisse Marcum si ita esset, eo tempore dicere fuisse horam tertiam, quo erat hora tertia, cum uox Iudæorum de crucifigendo domino sonuisset, dicere etiã q; eũ tũc ipsi crucifixerint, nimis superbe leges narratoribus ueritatis imponit. Sic enim potest dicere, si hæc ipse narraret, eo modo codẽq; ordine ab omnibus debuisse narrari quo ipse narrauit. Dignetur ergo consilio Marci euãgelistæ superari consilium suum, qui eo loco id ponendũ iudicauit, quo loco diuina inspiratione suggestũ est. Recordatiões enim eorũ eius manu gubernatæ sunt, qui gubernat aquã, sicut scriptũ est, qualiter illi placuerit. Fluitat enĩ humana memoria p uarias cogitationes, nec in cuiusq; potestate est qd & quãdo ueniat in mẽtẽ. Cũ ergo illi sancti & ueraces uiri quasi fortuita recordationũ suarũ ꝓpter narrationis ordinẽ occultæ dei potestati, cui nihil fortuitũ est, cõmisissent, nõ oportet quenq; hominũ dicere lõge abiectũ ab oculis dei & lõge peregrinantẽ, hoc loco poni debuit, q̃d ualde ignorat, cur eo loco deus poni uoluerit, Quia & si obuelatũ est euãgeliũ nostrũ, ut ait apostolus, in his qui pereũt obuelatũ est. Et cum dixisset, Alijs quidẽ sumus odor uitæ in uitã, alijs odor mortis in mortẽ: subiecit statim, Et ad hæc qs idoneus? id est qs idoneus intelligere q̃ iuste fiat. Quod idẽ dñs dicit, Ego ueni, ut qui non uident uideant, & qui uident cæci fiant. Ipsa est enĩ altitudo diuitiarũ scientiæ & sapientiæ dei, qua fit ex eadẽ massa, aliud uas in honorẽ, aliud in cõtumeliam. Et dicitur carni & sanguini, O homo tu quis es qui respondeas deo? Quis ergo & in hac re cognoscit intellectũ domini, aut quis consiliarius illi fuit, ubi sic gubernauit corda reminiscentiũ euangelistarũ, & in ecclesiæ fastigio tanto autoritatis culmine sublimauit, ut per hæc ipsa quæ in eis cõtraria uideri possunt, multi excæcarent̃ digne traditi in concupiscentias cordis sui, & in reprobum sensum, & multi exercerentur ad elimandum pium intellectũ secundũ occultã omnipotentis iustitiã. Dicit enim propheta domino, Nimis profundæ factæ sunt cogitationes tuæ, uir imprudens non cognoscet, & stultus non intelliget hæc. Peto aũt & admoneo eos, qui hæc legũt per nos adiuuãte domino elaborata, ut huius sermonis quẽ hoc loco interponendũ arbitratus sum, in omni simili quæstionũ difficultate meminerint, ne sæpius eadẽ repetẽda sint. Facile aũt uidebit qui sine impietatis duritia uoluerit attendere,

Psal. 91

A attẽdere,q opportuno loco Marcus hoc de tertia hora posuerit:ut quisq; ibi recordet quã hora Iudæi crucifixerunt dñm, qui uolebant in Romanos uel principes uel milites trãsferre ipsum facinus,ubi factũ ministrorũ militũ cõmemoratũ est. Ait enim, Et crucifigentes eũ di uiserunt uestimenta eius,mittentes sortem super eis quis quid tolleret. Qui hoc fecerunt nisi milites,sicut Ioãnes manifestat? Ergo ne quisq; cogitationẽ tanti criminis auersus à Iudæis in milites illos conuerteret,Erat autem,inquit,hora tertia & crucifixerunt eũ:ut illi eũ potius crucifixisse inueniantur,quos hora tertia ut crucifigeretur clamare potuisse,diligens inqsitor inueniet,cũ aduerterit hoc quod à militibus factũ est,hora sexta factũ esse. Quanq; non de sint qui parasceuẽ quã Ioãnes commemorauit dicens, Erat aũt parasceue paschæ,hora ferè sexta,horã diei tertiã uelint intelligi,qua sedit Pilatus pro tribunali:ut eadem tertia comple ta uideatur,quando crucifixus est:atq; illo iã pendente in ligno,aliæ tres horæ peractæ sint, & reddiderit spiritũ:ut ab ea hora qua defunctus est,id est diei sexta , tenebræ fierẽt usq; ad nonã. Dicũt enim die quidẽ illo quẽ dies sabbati sequebatur parasceuẽ fuisse paschæ Iudæ/ orũ,q ab eodẽ sabbato iã inciperent azyma : sed tamen uerum pascha quod iã in passione domini gerebatur,nõ Iudæorũ,sed Christianorũ,cœpisse præparari,id est parasceuẽ habe/ re,ab hora noctis nona,in eo q dominus à Iudæis occidẽdus præparabatur, Parasceue qp/ pe interpretatur præparatio. Ab illa ergo nona noctis hora usq; ad eius crucifixionem oc/ currit hora parasceues sexta,secundũ Ioannẽ,& hora diei tertia,secundũ Marcũ: ut nõ Mar cus horam illam recordatã recapitulando cõmemorauerit, qua clamarunt Iudæi,Crucifige crucifige,sed eam prorsus horam tertiam dixerit,qua dominus est fixus in ligno. Quis fide lis non huic faueat solutioni quæstionis? si modo possit aliquis articulus cõijci ab hora no na noctis,unde cœpisse parasceuen paschæ nostri,id est præparationem mortis Christi con gruenter intelligamus. Si enim dicamus eam cœpisse quando à Iudæis apprehensus est do/ minus,adhuc noctis primæ partes erant. Si quando ad domum perductus est soceri Ca/

B iphæ,ubi & auditus est à principibus sacerdotũ,adhuc gallus non cantauerat, quod ex Pe/ tri negatione colligimus, quæ cũ iam audiretur facta est,Si aũt quando Pilato traditus est, iam mane fuisse apertissime scriptum est. Restat ergo ut intelligamus tunc cœpisse istã para sceuen paschæ,id est præparationẽ mortis domini,quãdo responderunt omnes principes sa cerdotũ apud quos primũ audiebatur & dixerunt, Reus est mortis, quod apud Matthæũ & Marcũ inuenitur: ut recapitulando intelligãtur de Petri negatione postea dixisse, quod antea factũ erat. Non enim absurde conijcitur ,tẽpore eo quando ut dixi reũ mortis pronũ tiauerunt,horã nonã noctis esse potuisse:ex qua hora usq; ad horam qua sedit Pilatus pro tribunali,quasi hora sexta fuit,non diei, sed parasceues , id est præparationis immolationis domini,quod uerũ pascha est:ut plena sexta eiusdẽ parasceues, quæ plena diei tertia occur/ rebat dñs suspenderetur in ligno . Siue ergo hoc potius intelligendũ eligatur,siue q Mar cus tertiã horã recoluerit,eamq; maxime ad condẽnationem Iudæorũ in domini crucifixio ne commemorare uoluerit, qua intelliguntur clamare potuisse ut crucifigeretur:ut ipsos po/ tius crucifixisse acciperemus q eos quorũ manibus in ligno suspensus est, Sicut ille Cẽturio magis accessit ad dominum q illi amici quos misit : proculdubio quæstio soluta est de ho/ ra dominicæ passionis,quæ maxime solet & contentiosorũ concitare impudentiam, & infir morum imperitiam perturbare.

Matth.26 Mar.14

Sequitur Matthæus & dicit, Tunc crucifixi sunt cũ eo duo latrones:unus à dextris,& unus à sinistris. Et Marcus similiter & Lucas. Nec Ioannes aliquid facit quæstionis,quis latrones eos non dixerit. Ait enim,Et cũ eo alios du/ os,hinc & hinc,mediũ aũt Iesum. Esset autem cõtrarium, si cũ illi dixissent,latrones,iste dice ret innocentes.

Caput XIIII Matth.27

Sequitur Matthæus & dicit, Prætereuntes aũt blasphemabãt eũ, mouentes capita sua & dicẽtes , Vah qui destruis tẽplum ,& in triduo illud reædificas. Sal/ ua temetipsum,si filius dei es descẽde de cruce. Huic Marcus penè ad eadem uerba cõsonat. Sequitur deinde Matthæus & dicit, Similiter & principes sacerdotũ illudentes cũ scribis & senioribus dicebãt,Alios saluos fecit,seipsum nõ potest saluũ facere,Si rex Israel est,descen/

Caput XV

dat nunc de cruce & credimus ei. Cōfidit in deū, liberet nūc eū si uult. Dixit eñ, q̄a filius dei C
Lucæ 23 sum. Marcus & Lucas q̄uis alia uerba dicant, ad eandē tamen sententiā concinunt, cū alius prætermittit quod alius cōmemorat. De principibus eñ sacerdotū q̄ insultauerint dño crucifixo pariter non tacēt, q̄uis seniores tacuit Marcus, Lucas aūt quia principes dixit, nec addidit sacerdotū, magis nomine generali oēs primates cōplexus est, ut ibi possint intelligi & scribæ & Seniores.

Latronum insultatio, Caput XVI

Matth. 27 Marci 14 Lucæ 23 Sequit̃ Matthæus & dicit, Idipsum aūt & latrones q̄ crucifixi erāt cum eo improperabāt ei. Nec Marcus discrepat, hoc idē dicēs alijs uerbis. Lucas aūt potest putari repugnare, nisi genus locutionis satis usitatū non obliuiscamur. Ait eñ Lucas, Vnus aūt de his qui pendebāt latronibus blasphemabat eū dicēs, Si tu es Christus, saluum fac te metipsum & nos. Et sequitur idē ipse atq; ita cōtexit. Respōdens aūt alter increpabat illum dicens, Neq; tu times deū, q̄ in eadē damnatione es. Et nos quidē iuste, nā digna factis recipimus, hic uero nihil mali gessit. Et dicebat ad Iesum, Domine memento mei cū ueneris in regnū tuū. Et dicit illi Iesus, Amen dico tibi, hodie mecū eris in paradiso: Quomodo ergo sicut Matthæus dicit, Latrones qui crucifixi erant cū eo im̄pperabāt ei, Vel sicut Marcus dicit, Et qui cū eo crucifixi erant, cōuitiabantur ei: quandoquidē unus eorū conuitiatus est, secūdū Lucæ testimoniū, alter & cōpescuit eū, & in dominū credidit, nisi intelligamus Matthæū & Marcū breuiter perstringentes hunc locū, pluralē numerū pro singulari posuisse, Sicut &
Dan. 6 in epistola ad hebræos legimus, pluraliter dictū, Clauserunt ora leonū, cum solus Daniel si-
Psal. 2 gnificari intelligatur, Et pluraliter dictū, Secti sunt, cū de solo Esaia tradatur. In psalmo etiā
Acto. 4 quod dictū est, Astiterūt reges terræ & principes cōuenerūt in unū &c. pluralem numerum pro singulari positū, in actibus apostolorū exponitur. Nā reges propter Herodē, principes propter Pilatū intellexerunt, qui testimoniū eiusdē psalmi adhibuerunt. Sed quia & pagani solent calūniari euāgelio, uideant queadmodū locuti sint autores eorum, Phædras, Medeas & Clytemnestras cū singulæ fuerint. Quid aūt usitatius, uerbi gratia, q̄ ut dicat aliq̄s & rustici mihi insultant, etiā si unus insultet. Tūc eñ esset contrariū quod Lucas de uno ma- D
nifestauit, si illi dixissent ambos latrones cōuitiatos domino. Ita enim non posset sub numero plurali unus intelligi. Cū uero dictū est, latrones, uel qui cū eo crucifixi erant, nec additū est ambo, nō solū si ambo fecissent, posset hoc dici, sed etiā quia unus hoc fecit, potuit usitato locutionis modo per pluralē numerū singularis significari.

Potus aceti. Cap. XVII

Matth. 27 Mar. 15 Lucæ 23 Sequitur Matthæus & dicit, A sexta aūt hora tenebræ factæ sunt super uniuersam terrā usq; ad horā nonā. Hoc & duo alij cōtestantur. Addidit aūt Lucas etiam unde factæ sint tenebræ, id est solē obscuratū. Sequitur Matthæus. Et circa horā nonā clamauit Iesus uoce magna dicens, Eli, eli, lamma azabtani, hoc est deus meus, deus meus, ut quid dereliquisti me? Quidam aūt illic stantes & audientes dicebant, Heliam uocat iste. Marcus penè ad eadem uerba, ad eandem tamen sententiam, non penè sed omnino consentit. Sequitur Matthæus. Et continuo currens unus ex eis acceptam spōgiam impleuit aceto & imposuit arundini, & dabat ei bibere, Sic & Marcus dicit, Currens aūt unus & implens spongiā aceto circumponensq; calamo, potū dabat ei dicens, Sinite uideamus si ueniat Helias ad deponendū eū. Quod quidē de Helia, non ipsum qui obtulit spongiam cū aceto, sed cæteros dixisse Matthæus narrauit. Ait enim, Cæteri uero dicebant, Sine uideamus an ueniat Helias liberās eū: unde intelligimus & illum & cæteros hoc dixisse. Lucas aūt anteq̄ de latronis insultatione narraret, hoc de aceto ita cōmemorauit. Illudebāt aūt ei & milites accedentes & acetum offerentes illi dicentes, Si tu es rex Iudæorū saluū te fac, Semel cōplecti uoluit quod à militibus factum & dictum est. Vbi mouere non debet, quod nisi unū eorum dicit acetum obtulisse, Genus enim locutionis tenuit, de quo supra tractauimus, pluralē pro singulari ponens. Hoc aūt de aceto etiā Ioannes cōmemorauit, ubi ait, Postea sciens Iesus, quia omnia cōsummata sunt, ut cōsummaret̃ scriptura dixit, Sitio. Vas autem positum erat aceto plenū. Illi autē spongiā plenam aceto hysopo circum̄ponentes obtulerunt ori eius. Sed quod apud eundem Ioannem inuenitur dixisse, Sitio, & quia uas ibi erat aceto plenum, non mirum est si cæteri tacuerunt.

A Sequitur Matthæus. Iesus aũt iterum clamans uoce magna emisit spiritum. Marcus si Extrema uox
militer, Iesus aũt emissa uoce magna expirauit. Lucas autem quid ipsa uoce magna dixerit, Caput XVIII
declarauit. Dixit enim, Et clamans uoce magna Iesus ait, Pater in manus tuas cõmendo spi Matth. 27
ritum meum, & hæc dicens, expirauit. Ioannes uero sicut tacuit illam uocem primam, Eli, eli: Marci 15
quam Matthæus & Marcus retulerunt, tacuit etiam istam quam Lucas solus commemora Lucæ 23
uit, illi autem duo nomine uocis magnæ significauerunt: id est pater in manus tuas commẽ
do spiritũ meum: quod eum uoce magna dixisse & ipse Lucas similiter attestatus est, ut in/
telligeremus hanc fuisse uocem magnam quam Matthæus & Marcus commemorauerunt.
Sed dicit Ioannes quod nullus illorum trium dicit eum dixisse, Cõsummatum est, cum ace/
tum accepisset, quod eum ante ipsam uocem magnam dixisse intelligimus. Hæc sunt enim
uerba Ioannis, Cum ergo accepisset Iesus acetum, dixit, Consummatũ est, Et inclinato capi Ioan. 19
te tradidit spiritũ. Inter illud quod ait, consummatũ est, & illud quod ait, Et inclinato capite
tradidit spiritũ, emissa est illa uox magna quam tacuit iste, cæteri autem tres cõmemora/
uerunt. Hoc enim apparet esse ordinis, ut ante diceret, Consummatum est, cum perfectum
in illo esset quod de illo prophetatum erat: & tanquam ad hoc expectaret, qui utique cum
uellet moreretur, deinde commendans tradidit spiritum. Sed quouis ordine quilibet arbi/
tretur dici potuisse, hoc magnopere cauendum est, ne cui uideatur quisquam euangelistarũ
alteri repugnare, si uel tacuit quod alius dixit, aut dixit quod alius tacuit.

Sequitur Matthæus, Et ecce uelum templi scissum est in duas partes, à summo usque Velum scissum,
deorsum. Et Marcus sic, Et uelum templi scissum est in duo, à sursum usq; deorsum. Lucas Caput XIX
autem similiter hoc ait, Et uelum templi scissum est medium, sed non eodem ordine. Vo/ Matth. 27
lens enim miraculum miraculo adiungere, cum dixisset, Sol obscuratus est, cõtinuo subiun/ Marci 15
gendum existimauit, Et uelum templi scissum est medium: præoccupans uidelicet quod ex/ Lucæ 23
pirante domino factum est, ut deinde recapitulãs exequeretur & de potu aceti, & de illa uo/
B ce magna, & de ipsa morte, quæ ante scissionem ueli post tenebras facta intelliguntur. Mat/
thæus enim qui cum dixisset, Iesus autem iterum clamans uoce magna, emisit spiritum, con
tinuo subiecit, Et ecce uelum templi scissum est, satis expressit tunc esse scissum, cum Iesus
emisisset spiritum. Si autem non addidisset, Et ecce, sed simpliciter dixisset, Et uelum templi
scissum est, incertũ esset utrũ ipse & Marcus hoc recapitulãdo commemorassent, Lucas au
tem ordinem tenuisset: an Lucas recapitulasset quod illi ordine posuissent.

Sequitur Matthæus. Et terra mota est, & petræ scissæ sunt, & monumenta aperta sunt Centurio mirãs,
& multa corpora sanctorum qui dormierant surrexerunt, & exeuntes de monumentis post Caput XX
resurrectionem eius uenerunt in sanctam ciuitatem & apparuerũt multis. Hæc quæ solus di Matth. 27
xit non est metuendum ne cuiq; cæterorum repugnare uideantur. Sequitur idem ipse, Cen
turio autem, & qui cum eo erant custodientes Iesum, uiso terræmotu & his quæ fiebãt, timu
erunt ualde, dicentes, Vere filius dei erat iste. Marcus sic, Videns autem centurio qui ex ad Mar. 15
uerso stabat, quia sic clamans expirasset, ait, Vere homo hic filius dei erat. Lucas sic, Videns Lucæ 23
autem centurio quod factum fuerat, glorificauit deum dicens, Vere hic homo iustus erat.
Non est contrarium quod Matthæus uiso terræmotu dicit admiratum Centurionẽ, & eos
qui cum illo erant, cum Lucas dicat hoc eũ admiratũ, quod emissa illa uoce expirasset, ostendẽs
quod in potestate habuerit quando moreretur. In eo quippe quod idẽ Matthæus non solũ dixit,
uiso terræmotu, sed etiam addidit, & his quæ facta erant, integrum locum fuisse demõstra/
uit Lucæ, ut diceret centurionem ipsam domini mortem fuisse miratum, quia & hæc inter il
la est quæ tunc mirabiliter facta erant, Quanquam & si Matthæus illud nõ addidisset, intelligẽ
dũ erat, cũ multa miranda facta fuerint, & omnia centurio, & qui cũ eo erant mirari potu/
erint, liberum fuisse narrantibus quid quisq; illum miratum commemorare uoluisset. Nec
eos sibi repugnare cum alius illud, alius illud diceret fuisse miratum, quando omnia fuerat
ille miratus. Quod aũt alius ait, Cẽturionem dixisse, Vere filius dei erat iste, alius aũt, Vere
homo hic filius dei erat, nõ mouebit eũ cui nõ exciderũt tam multa supius similiter dicta &

exposita. Ad unã quippe sententiam utraq; uerba concurrunt, nec quod alius tacuit, homo, C alius dixit, ullo modo contrariũ est. Magis quòd Lucas non ait, centurionẽ dixisse, filius dei erat, sed iustus erat, potest putari diuersum: sed uel utrumq; dictũ à centurione intelligere debemus, & aliud illos, aliud istũ cõmemorasse: uel fortasse Lucam exprimere uoluisse sen/tentiam cẽturionis, quomodo dixerit Iesum filiũ dei. Forte enim non eum unigenitũ æqualem patri centurio intellexerat, sed ideo filium dei dixerat, quia iustũ crediderat, sicut multi
Lucæ 23 iusti dicti sunt filij dei. Quod autem etiã ipse Lucas dicit, Videns aũt cẽturio quod factum erat, in eo genere inclusit omnia quæ in illa hora mirabiliter facta erant, tanquã unũ mira/bile factum cõmemorans, cuius quasi membra & partes erant omnia illa miracula. Iam ue/ro quod Matthæus addidit, eos qui cum centurione erant, alij autem hoc tacuerunt, cui nõ
Matth.27 appareat ex notissima regula non esse contrarium, cum alius dicit quod alius tacet. Et quod Matthæus dixit, timuerunt ualde, Lucas aũt nõ dixit, timuit, sed glorificauit deũ, quis non
Mulieres à longe. Cap.XXI eum intelligat timendo glorificasse? Sequitur Matthæus. Erant autem ibi mulieres multæ à longe, quæ secutæ erant Iesum à Galilæa ministrantes ei, inter quas erat Maria
Matth.27 Magdalene, & Maria Iacobi & Ioseph mater, & mater filiorũ Zebedæi. Marcus sic. Erant
Marci 15 aũt mulieres de longe aspicientes, inter quas erat Maria Magdalene & Maria Iacobi mi/noris & Ioseph mater, & Salome, & cum esset in Galilæa sequebãtur eum, & ministrabant ei, & aliæ multæ quæ simul cum eo ascenderant Hierosolymam. Inter hos nihil uideo quod cõtrarium possit putari. Quid enim interest ad ueritatem quòd quasdam mulieres pariter,
Lucæ 23 quasdam singuli nominauerunt? Lucas quoq; ita narrationem cõtexit, Et omnis turba eo/rum qui simul aderant ad spectaculum istud, & uidebãt quæ fiebant, percutientes pectora sua reuertebantur, Stabant aũt omnes noti eius à longe, & mulieres quæ secutæ erant eum à Galilæa hæc uidentes. Vnde superioribus duobus de mulierum præsentia satis cõsentit, quamuis nullam earum nominatim exprimat. De turba etiam quæ simul aderat, & uiden/tes quæ fiebant, tundebant pectora sua & reuertebantur, consentit Matthæo, quamuis seor D
Matth.27 sum adnexuerit, Centurio autem & qui cum eo erant, Quapropter tantummodo de notis eius qui stabant à longe solus inuenitur dixisse. Nam & Ioannes cõmemorauit de præsen/
Ioan.19 tia fœminarũ antequam dominus emisisset spiritum, ita narrans, Stabat autem iuxta crucẽ Iesu mater eius, & soror matris eius Maria Cleophæ, & Maria Magdalene. Cum uidisset ergo Iesus matrem & discipulum stantem quẽ diligebat, dicit matri suæ, Mulier ecce filius tuus. Deinde dicit discipulo, Ecce mater tua. Et ex illa hora accepit eam discipulus in sua. Qua in re nisi apertissime Matthæus quoq; & Marcus Mariã Magdalenen nominassent, possemus dicere, alias à longe, alias iuxta crucem fuisse, Nullus enim eorum præter Ioannẽ matrẽ domini cõmemorauit. Nũc ergo quomodo intelligitur eadẽ Maria Magdalene, & à longe stetisse cum alijs mulieribus, sicut Matthæus & Marcus dicunt, & iuxta crucẽ fuisse, si/cut Ioannes dicit: nisi quia in tanto interuallo erant, ut & iuxta dici possent, quia in conspe/ctu eius præsto aderant, & à longe in comparatione turbæ propinquius circunstantis cum centurione & militibus. Possumus etiam intelligere, q; illæ quæ simul aderãt cum matre do/mini, postquã eam discipulo cõmendauit, abire iam cœperãt, ut à densitate turbæ se exue/rent, & cætera quæ facta sunt longius intuerentur: ut cæteri Euangelistæ qui post mortẽ do/
Ioseph tollit cor/pus Cap.XXII mini eas cõmemorauerunt, iam longe stantes commemorarent. Sequitur Matthæus. Cum sero aũt factũ esset, uenit quidam homo diues ab Arimathia nomine Ioseph, qui &
Matth.27 ipse discipulus erat Iesu. Hic accessit ad Pilatũ & petijt corpus Iesu. Tunc Pilatus iussit red/
Marci 15 di corpus Iesu. Marcus sic, Et cum iam sero esset factum, quia erat Parasceue, quod est ante sabbatum, uenit Ioseph ab Arimathia nobilis decurio, qui & ipse erat expectans regnum dei. Et audacter introiuit ad Pilatum & petijt corpus Iesu. Pilatus autem mirabatur si iam obisset. Et accersito centurione interrogauit eum si iam mortuus esset. Et cum cognouisset
Lucæ 23 à centurione, donauit corpus Ioseph. Lucas sic. Et ecce uir nomine Ioseph qui erat decurio, uir bonus & iustus, hic non consenserat cõsilio & actibus eorum, ab Arimathia ciuitate Iu/dææ,

A dæ,qui expectabat & ipse regnũ dei.Hic accessit ad Pilatum & petijt corpus Iesu. Ioães
aũt posteaq̃ narrauit de cruribus fractis eorũ qui cum domino crucifixi erant, & de latere
domini lácea percusso,quod totũ solus dixit,sic iũgit etiã de Ioseph cõsentiẽs cæteris ita nar *Ioan. 19*
rãs.Post hoc aũt rogauit Pilatum Ioseph ab Arimathia eo q̃ esset discipulus Iesu,occultus
aũt propter metũ Iudæorum ut tolleret corpus Iesu.Et permisit Pilatus. Venit ergo & tulit
corpus Iesu.In hoc nihil extat in quo aliq̃s eorũ alicui repugnare uideat̃.Sed aliquis forsitã
quærat,quomodo à semetipso Ioannes ipse nõ discrepet,cõtestans cũ cæteris q̃ Ioseph peti
erit corpus Iesu,& solus dicẽs, q̃ occultus fuisset discipulus domini propter metũ Iudæorũ.
Merito enim mouet,cur ille qui propter timorẽ occultus discipulus erat, ausus sit petere cor
pus eius,quod nullus eorũ qui eũ palàm sequebantur auderet. Sed intelligendũ est,istũ fi-
ducia dignitatis hoc fecisse,qua præditus poterat familiariter intrare ad Pilatũ. In extremo
autem illo officio funeri exhibendo minus curasse de Iudæis, q̃uis soleret in domino audiẽ *Sepultura do-*
do eorũ inimicitias deuitare. Sequitur Matthæus.Et accepto corpore Ioseph,in- *mini, C.XXIII*
uoluit illud in sindone munda,& posuit illud in monumẽto suo nouo quod exciderat in pe *Matth.27*
tra.Et aduoluit saxum magnũ ad ostiũ monumenti,& abijt.Marcus sic, Ioseph aũt merca- *Mar.15*
tus sindonẽ,& deponens eũ inuoluit sindone,& posuit eum in monumento quod erat exci *Luce 23*
sum de petra,& aduoluit lapidẽ ad ostiũ monumenti. Lucas sic, Et depositũ inuoluit in sin-
done,& posuit eũ in monumẽto exciso in quo nõdũ quisq̃ positus fuerat.Ex his tribus nul *Ioan. 19*
la quæstio dissensionis oriri potest.Ioães aũt sepulturã domini,nõ à solo Ioseph,sed à Ni
codemo quoq̃ curatã fuisse cõmemorat.Cõsequẽter enim à Nicodemo incipiẽs,ita narrat,
Venit aũt & Nicodemus q̃ uenerat ad Iesum nocte,primũ ferẽs mixturã myrrhæ & aloes
quasi libras centũ.Deinde sequitur adiũgens ipsum Ioseph & dicit, Acceperũt ergo corpus
Iesu,& ligauerunt eũ linteis cum aromatibus,sicut mos Iudæis est sepelire.Erat autem in lo
co ubi crucifixus est hortus,& in horto monumentũ nouũ in quo nõdũ quisq̃ positus erat.
B Ibi ergo propter parasceuẽ Iudæorum,quia iuxta erat monumentũ,posuerũt Iesum.Neq̃
hic aliquid repugnat recte intelligentibus, Neq̃ enim illi qui de Nicodemo tacuerunt,affir
mauerunt à solo Ioseph dominũ sepultũ,q̃uis solius commemorationẽ fecerint:aut quia illi
una sindone à Ioseph inuolutũ dixerunt, propterea prohibuerũt intelligi & alia lintea po
tuisse afferri à Nicodemo & superaddi: ut uerũ narraret Ioannes,q̃ nõ uno linteo,sed lin-
teis inuolutus sit: q̃uis & propter sudarium quod capiti adhibebat̃, & institas quibus to-
tum corpus alligatũ est,quia omnia de lino erãt,etiam si una sindõ ibi fuit,uerissime dici po
tuit,ligauerũt eum linteis,Lintea quippe generaliter dicuntur quæ lino texuntur. *Apparitiones,*
Sequitur Matthæus.Erat aũt ibi Maria Magdalene & altera Maria sedentes contra *Caput XXIIII*
sepulchrũ.Quod Marcus ita dicit,Maria aũt Magdalene & Maria Ioseph aspiciebant ubi *Matth.27*
poneretur,Vnde nihil eos ex hoc dissentire manifestũ est.Sequitur Matthæus. Altera autẽ *Marci 15*
die quæ est post parasceuen, conuenerunt principes sacerdotũ & pharisæi ad Pilatum dicẽ-
tes,Domine recordati sumus,quia seductor ille dixit adhuc uiuẽs,Post tres dies resurgam.
Iube ergo custodiri sepulchrũ usq̃ in diẽ tertiũ, ne forte ueniãt discipuli eius & furentur eũ,
& dicant plebi, surrexit à mortuis,& erit nouissimus error peior priore,Ait illis Pilatus, Ha
betis custodiã,ite custodite sicut scitis.Illi aũt abeuntes munierunt sepulchrum signantes la-
pidẽ cũ custodibus.Hoc solus Matthæus narrat,nullo aliorũ narrãte aliq̃d quod huic uide-
at̃ esse contrariũ.Deinde sequit̃ idẽ Matthæus & dicit, Vespere aũt sabbati q̃ lucescit in pri
ma sabbati, uenit Maria magdalene & altera Maria uidere sepulchrũ.Et ecce terræmotus
factus est magnus. Angelus em̃ dñi descendit de cœlo,& accedẽs reuoluit lapidẽ & sedebat
sup eũ.Erat aũt aspectus eius sicut fulgur,& uestimẽta eius sicut nix.Præ timore aũt eius ex
territi sunt custodes,& facti sunt uelut mortui.Respõdẽs aũt angelus,dixit mulieribus, No
lite timere uos. Scio enim q̃ Iesum q̃ crucifixus est quæritis. Non est hic,surrexit enim sicut
dixit, Venite & uidete locum ubi positus erat dominus.Et cito euntes dicite discipulis eius,
quia surrexit,& ecce præcedet uos in Galilæam,Ibi eum uidebitis,ecce prædixi uobis.Huic

Marcus

Marci 16 Marcus consonat. Sed potest mouere, quomodo secũdum Matthæum, angelus super lapidem sedebat reuolutum à monumento, Marcus enim introeuntes eas in monumentum, dicit uidisse iuuenem sedentem in dextris coopertum stola candida, & obstupuisse: nisi intelligamus aut Matthæum tacuisse de illo angelo quem intrantes uiderunt, Marcum uero de illo tacuisse quem foris uiderũt sedentem super lapidẽ: ut duos uiderint, & à duobus singillatim audierint quæ dixerunt angeli de Iesu: prius ab illo quem foris uiderunt sedentem super lapidem, deinde ab illo quem uiderunt intrantes in monumentum sedentem à dextris, quò ut intrarent, illius qui foris sedebat uerbis exhortatæ sunt dicentis, Venite & uidete locum ubi positus erat dominus, Quò uenientes ut dictum est, & intrantes uiderunt eum de quo Matthæus tacet, Marcus autem loquitur, sedentẽ à dextris, à quo talia similiter audierunt. Aut certe intrantes in monumentũ in aliqua septa maceriæ debemus accipere, qua cõmunitum locũ tunc fuisse credibile est in aliquo spatio ante petram, qua excisa locus factus fuerat sepulturæ: ut ipsum uiderint in eodẽ spatio sedẽtem à dextris, quem dicit Matthæus sedentem super lapidem quem terræmotu ab ostio monumenti reuoluerat, id est, à loco sepulchri, quod effossum erat in petra. Item quæri potest, quemadmodum Marcus dicat, At illæ exeuntes fugerunt de monumẽto: inuaserat enim eas timor & pauor, & nemini quicquam

Matth. 28 dixerunt, timebant enim, cum dicat Matthæus, Et exierunt cito de monumento cum timore & gaudio magno, currẽtes nũtiare discipulis eius: nisi intelligamus ipsorũ angelorũ nemini ausas fuisse aliqd dicere, id est, respõdere ad ea quæ ab illis audierãt, aut certe custodibus quos iacẽtes uiderũt, Nã illud gaudiũ qd Matthæus cõmemorat, non repugnat timori de quo Marcus dicit, Debuimus enim utrũque in illarũ animo factũ intelligere, etiã si ipse Matthæus de timore nõ diceret. Cũ uero & ipse dicat, Exierũt cito de monumento cũ timore & gaudio magno, nihil ex hac re quæstionis remanere pmittit. De hora quoque ipsa qua uenerũt mulieres ad monumentũ, nõ contẽnenda exoritur quæstio. Cũ enim Matthæus dicat, Vespere autẽ sabbati quæ lucescit in prima sabbati, uenit Maria Magdalene & altera Maria D

Marci 16 uidere sepulchrũ, Quid est quod dicit Marcus, Et ualde mane una sabbatorum ueniunt ad monumentum oriente iam sole? In quo quidem à cæteris duobus, id est, Luca & Ioanne

Lucæ 24 non discrepat. Quod enim dicit Lucas, Valde diluculo, & Ioannes, Mane cum adhuc tene-

Ioan. 20 bræ essent, hoc intelligitur Marcus dicere, ualde mane oriẽte iam sole, id est, cum cœlum ab orientis parte iam albesceret, quod nõ fit utique nisi solis orientis uicinitate. Eius enim est ille fulgor qui nomine auroræ appellari solet, Ideo non repugnat illi qui ait, Cum adhuc tenebræ essent. Die quippe surgente aliquæ reliquiæ tenebrarũ, tanto magis extenuantur, quãto magis oritur lux. Nec sic accipiendum est quod ait, Valde mane, tanquã sol ipse uideretur iam super terras: sed potius sicut dicere solemus eis quibus uolumus significare tẽporius aliquid faciendũ. Cum enim dixerimus, mane, ne putent iam sole supra terram conspicuo nos dicere ad hoc plerũque addimus, ualde mane, ut illud quod etiã albescẽte uocatur intelligãt: quãquam & hoc usitatum sit, ut post gallicantũ sæpe repetitũ cum coniectari homines cœperint diẽ iam propinquare, dicant, iam mane est: Et cũ post hoc uerbũ attenderint, & iam oriente, id est, iam de proximo adueniente in has partes sole, cœlum rubescere uel albescere uiderint, addant qui dicebãt, mane est, & dicant, ualde mane est. Quid autem interest dum siue illo siue isto modo nihil aliud intelligamus à Marco appellatũ, mane, nisi quod Lucas appellauit, diluculũ: & hoc ualde mane, qd ille ualde diluculo, & quod Ioãnes, mane cũ adhuc tenebræ essent, sole aũt iam oriẽte, id est, ortu suo iam cœlũ illuminare incipiente. Quomodo ergo his tribus cõgruat Matthæus, qui nec diluculo, nec mane, sed, uespere ait sabbati quæ lucescit in prima sabbati, attẽtius indagandũ est. A parte quippe prima noctis quæ est uespera, ipsam noctẽ uoluit significare Matthæus, cuius noctis fine uenerũt mulieres ad monumentũ. Ea uero causa intelligitur eandẽ noctẽ sic appellasse, quia iam à uespere licebat afferre aromata, trãsacto utique sabbato, Ergo quoniã sabbato impediebatur, ut nõ ante facerent, ab eo tẽpore nominauit noctẽ, ex quo eis licere cœpit ut facerẽt quodcũque uellẽt tempore

A pore eiusdē noctis.Sic itaq; dictū est,uespere sabbati,ac si diceretur,nocte sabbati,id est no
cte quæ sequit̃ diem sabbati,quod ipsa uerba eius satis indicant. Sic enim ait, Vespere aūt
sabbati, quæ lucescit in prima sabbati, quod fieri non potest si tantūmodo primā noctis
particulam.i.solū initium noctis intellexerimus dicto uespere significatā. Neq; enim ipsum
initiū lucescit in prima sabbati,sed ipsa nox quæ luce incipit terminari.Nā terminus primæ
partis noctis,secundæ partis initiū est,lux aūt terminus totius noctis est, Vnde non potest
dici uesper lucescens in prima sabbati,nisi nomine uesperi nox ipsa intelligatur quā lux ter/
minat.Et usitatus loquendi modus diuinæ scripturæ est,à parte totum significare. A uespe/
re ergo noctem significauit,cuius extremum est diluculum.Diluculo enim uenerūt illæ mu/
lieres ad monumentū,Ac per hoc ea nocte uenerūt quæ significata est nomine uesperi. To/
ta enim significata est eo nomine,ut dixi, & ideo quacunque eius noctis parte uenissent,ea
utiq; nocte uenissent. Cum ergo uenerunt parte eius noctis extrema,ea proculdubio nocte
uenerunt. Vespere autem quæ lucescit in prima sabbati,non potest nisi tota ipsa nox intelli/
gi.Eo igitur uespere uenerūt,quæ ipsa nocte uenerunt. Ipsa aūt nocte uenerunt quæ noctis
ipsius quamuis extrema parte uenerunt. Nam & ipsum triduū quo dominus mortuus est
& resurrexit, nisi isto loquendi modo, quo à parte totū dici solet,recte intelligi non potest.
Hinc magna redditur ratio uerbi domini. Ipse quippe ait, Sicut eñ Ionas fuit in uētre ceti Matth. 12
tribus diebus & tribus noctibus:sic erit filius hominis in corde terræ tribus diebus & tribus
noctibus. Computētur aūt tempora,siue ex quo tradidit spiritum, siue ex quo sepultus est,
& non occurrit ad liquidū nisi ad mediū diē,hoc est ut sabbatū totū diē accipiamus.i.cū sua
nocte:illos aūt qui eū in medio posuerunt,id est parasceuē,& primā sabbati,quē diē domi/
nicū dicimus,à parte totū intelligamus. Quid enim iuuat q; quidā his angustijs coarctati,
& istū locutionis modū.i.est à parte totū in sanctarū scripturarum soluendis quæstionibus
plurimū ualere nescientes,noctē uoluerūt annumerare tres illas horas à sexta usq; ad nonā,
B quibus sol obscuratus est,& diē tres horas alias,qbus iterū terris est redditus. i. à nona usq;
ad eius occasum, Sequitur enim nox futuri sabbati,qua cum suo die cōputata,erūt iā duæ
noctes & duo dies.Porrò aūt post sabbatū sequitur nox primi sabbati.i.illucescētis diei do/
minicæ,in qua tunc dominus resurrexit.Erunt ergo duæ noctes & duo dies,& una nox:etiā
si tota posset intelligi, nec ostēderemus q; illud diluculū pars eius extrema sit. Quapropter
nec annumeratis illis sex horis quarū tribus sol cōtenebratus est & tribus eluxit, cōstabit ra
tio triū dierū & triū noctiū. Restat ergo ut illo scripturarū usitatissimo loquēdi modo,q̊ à
parte totū intelligitur, inueniamus extremū diē tēpus parasceues quo crucifixus & sepultus
est dominus, & ex ipsa extrema parte totū diē cū sua nocte,q̄ iā pactus fuerat accipiamus:
medium uero,id est sabbati diem,non à parte,sed integre totum:tertium rursus à parte sua
prima,id est à nocte totum cum suo diurno tempore:ac sic erit triduum,quemadmodum il
li octo dies post quos ascendit in montem,quorum medios integros attendentes Matthæ/
us & Marcus,dixerunt,Post sex dies, quod Lucas dixerit,Post octo dies. Nūc iam cætera
uideamus,quemadmodum Matthæo congruant. Lucas enim apertissime duos angelos di Lucæ 24
cit uisos fuisse à mulieribus quæ uenerunt ad monumentum, quorum singulos intellexera/ Matth. 28
mus commemoratos à duobus:unum à Matthæo,id est illum qui extra monumētum sede Marci 16
bat in lapide,alterū à Marco,id est illum qui intra monumentū sedebat à dextris. Sed Lu/
cas ita narrat,Et dies erat parasceues,& sabbatum illucescebat, Subsecutæ autem mulieres
quæ cum ipso uenerant de Galilæa uiderunt monumentum, & quemadmodum positum
erat corpus eius, & reuertentes parauerūt aromata & unguēta:sed sabbato quidē siluerunt
secundum mandatum, Vna autem sabbati,ualde diluculo,uenerunt ad monumentum por
tantes quæ parauerant aromata, & inuenerunt lapidem reuolutum à monumento,& in/
gressæ non inuenerunt corpus domini Iesu.Et factum est dum mente consternatæ essent de
isto,ecce duo uiri steterunt secus illas in ueste fulgenti. Cum timerēt aūt & declinarent uul/
tum in terrā,dixerunt ad illas,Quid quæritis,uiuentē cum mortuis? Nō est hic, sed surrexit.

Recor/

Recordamini qualiter locutus est uobis, cum adhuc in Galilæa esset, dicẽs, Quia oportet filium hominis tradi in manus hominũ peccatorum, & crucifigi, & die tertia resurgere. Et recordatæ sunt uerborum eius, & regressæ à monumento nuntiauerunt hæc omnia illis undecim, & cæteris omnibus. Quomodo ergo singuli uisi sunt sedentes, unus secundũ Matthæũ, foris super lapidem, & alter secundũ Marcum intus à dextris: cum secundum Lucã duo steterunt secus illas, quamuis similia dixerint? Possumus quidem adhuc intelligere unum angelum uisum à mulieribus, & secundum Matthæum, & secundum Marcum, sicut supra diximus: ut eas ingressas in monumentum sic accipiamus, in aliquod scilicet spatiũ quod erat in aliqua maceria communitum, ut intrari posset ante illum saxeum sepulchri locũ, atq; ibi uidisse angelum sedentem supra lapidem reuolutũ à monumento, sicut dicit Matthæus, ut hoc sit sedentem à dextris, quod dicit Marcus: deinde intus ab eis dum inspicerẽt locum in quo iacebat corpus domini, uisos alios duos angelos stãtes sicut dicit Lucas, similia locutos ad earum exhortandum animum & ædificandam fidem. Sed uideamus & illa quæ Ioannes dicit, utrum uel quemadmodũ his congruant. Sic ergo narrat Ioannes, Vna aũt sabbati Maria Magdalene uenit mane cum adhuc tenebræ essent ad monumentum, & uidit lapidem sublatum à monumento. Cucurrit ergo & uenit ad Simonem Petrum, & ad aliũ discipulum quem amabat Iesus & dicit eis, Tulerunt dominum de monumento, & nescimus ubi posuerunt eum. Exijt ergo Petrus & ille alius discipulus, & uenerunt ad monumentum. Currebãt autem duo simul, & ille alius discipulus præcucurrit citius Petro, & uenit primus ad monumentum. Et cum se inclinasset, uidit posita linteamina, non tamen introiuit. Venit ergo Simon Petrus sequens eum, & introiuit in monumentum, & uidit linteamina posita & sudarium quod fuerat super caput eius nõ cum linteaminibus positũ, sed separatim inuolutum in uno loco. Tunc ergo introiuit & ille discipulus qui uenerat primus ad monumentum & uidit & credidit, Nondum enim sciebat scripturas, quia oportebat eum à mortuis resurgere. Abierũt ergo iterum ad semetipsos discipuli. Maria autem stabat ad monumentum foris plorans. Dum ergo fleret, inclinauit se & prospexit in monumentum, & uidit duos angelos in albis sedentes, unum ad caput, & unum ad pedes, ubi positum fuerat corpus Iesu. Dicunt ei illi, Mulier quid ploras? Dicit eis, Quia tulerunt dominum meum, & nescio ubi posuerunt eum. Hæc cum dixisset, conuersa est retrorsum, & uidit Iesum stantem, & non sciebat, quia Iesus est. Dicit ei Iesus, Mulier quid ploras, quem quæris? Illa existimans, quia hortulanus esset, dicit ei, Domine si tu sustulisti eum dicito mihi, ubi posuisti eũ, & ego eum tollam. Dicit ei Iesus, Maria. Cõuersa illa dicit ei, Rabboni, quod dicitur magister. Dicit ei Iesus, Noli me tangere, nondum enim ascendi ad patrem meum, Vade autem ad fratres meos, & dic eis. Ascendo ad patrem meum & patrem uestrum, deum meum & deũ uestrum. Venit Maria Magdalene annũtians discipulis, quia uidi dominum, & hæc dixit mihi. In hac Ioannis narratione dies uel tempus quo uentum est ad monumentum cum cæteris conuenit. Illud etiam quòd duo angeli uisi cõcordat cum Luca. Sed quòd ille stantes dicit angelos uisos, iste autem sedentes, & cætera, quæ illi non dicũt, quomodo hinc possint intelligi nõ discrepare à cæteris, & quo ordine gesta sint, nisi diligẽter cõsyderentur, repugnantia possunt uideri. Quapropter hæc omnia quæ circa tempus resurrectionis domini facta sunt, secundum omnium Euangelistarum testimonia in unam quandam narrationẽ, quantum nos dominus adiuuerit, quemadmodũ geri potuerint ordinemus. Prima sabbati diluculo, sicut omnes consentiunt, uentũ est ad monumentũ. Iam factum erat quod solus Matthæus commemorat de terræmotu & lapide reuoluto conterritisq; custodibus, ita ut in parte aliqua uelut mortui iacerẽt. Venit autem, sicut Ioannes dicit, Maria Magdalene sine dubio cum cæteris mulieribus, quæ domino ministrauerant plurimum dilectione feruentior, ut non immerito Ioannes solam cõmemoraret, tacitis eis quæ cum illa fuerunt, sicut alij testantur. Venit ergo & uidit lapidem sublatum à monumento, antequam aliquid diligẽtius inspiceret, nõ dubitans ablatum inde esse corpus Iesu. Cucurrit, sicut dicit idem Ioannes, & nuntiauit

Marginalia: Matth 28 · Marci 16 · Lucæ 24 · Ioan. 20 · Lucæ 24 · Ioan. 20 · C · D

A nuntiauit Petro atq; ipsi Ioanni. Ipse est enim discipulus quem amabat Iesus. At illi currere
cœperunt ad monumentum,& præueniens Iohannes inclinauit se & uidit posita linteami-
na,nec intrauit. Petrus autem consecutus intrauit in monumentum, & uidit linteamina po
sita,& sudarium quod fuerat super caput eius,non cum linteaminibus positum,sed separa-
tim inuolutum. Deinde & Ioannes intrauit,& uidit similiter, & credidit quod Maria dixe-
rat sublatum esse dominum de monumento. Nondum enim sciebat scripturam,quia opor
tebat eum à mortuis resurgere. Abierũt ergo iterum ad semetipsos discipuli. Maria autem
stabat ad monumentum foris plorans:id est, ante illum saxei sepulchri locum , sed tamen Ioan.19
intra illud spatium quod iam ingressæ fuerant:hortus quippe illic erat, sicut idem Ioannes
commemorat. Tunc uiderunt angelum sedentem à dextris super lapidem reuolutum à mo
numento,de quo angelo narrant Matthæus & Marcus. Tunc eis dixit. Nolite timere uos, Mat.28
scio enim quòd Iesum qui crucifixus est quæritis,Non est hic,surrexit enim sicut dixit,ueni-
te & uidete locũ ubi positus erat dominus . Et cito eũtes dicite discipulis eius quia surrexit,
& ecce præcedet uos in Galilæam:ibi eũ uidebitis,ecce prædixi uobis. Quibus similia Mar- Mar.16
cus quoq; non tacuit. Ad hæc uerba Maria dũ fleret inclinauit se & prospexit in monumen
tum,& uidit duos angelos,sicut dicit Ioannes,in albis sedentes:unum ad caput,& unum ad
pedes,ubi positum fuerat corpus Iesu. Dicũt ei illi,Mulier quid ploras? Dicit eis,Quia tule
runt dominum meum, & nescio ubi posuerunt eum, Hinc intelligendi sunt surrexisse an-
geli,ut etiam stantes uiderentur,sicut eos Lucas uisos fuisse commemorat, & dixisse secun-
dum eundem Lucam,timẽtibus mulieribus & uultum in terram declinantibus, Quid quæ
ritis,uiuentem cum mortuis? Non est hic, sed surrexit, Recordamini qualiter locutus est
uobis,cum adhuc in Galilæa esset,dicens,Quia oportet filium hominis tradi in manus ho-
minum peccatorum,& crucifigi,& die tertia resurgere à mortuis . Et recordatæ sunt uerbo-
rum eius. Post hæc conuersa est retrorsum Maria, & uidit Iesum stantem, sicut dicit Ioan- Ioan.20
nes,& non sciebat,quia Iesus est. Dicit ei Iesus,Mulier quid ploras? quem quæris? Illa existi
B mans quia hortulanus esset,dicit ei,Domine si tu sustulisti eũ,dicito mihi ubi posuisti eum,
& ego eum tollam. Dicit ei Iesus,Maria. Conuersa illa dicit ei,Rabboni, quod dicitur ma-
gister. Dicit ei Iesus,Noli me tangere, nondum enim ascendi ad patrem meum, Vade au-
tem ad fratres meos,& dic eis,Ascendo ad patrem meum & patrem uestrum,deum meum
& deum uestrũ. Tunc egressa est à monumento,hoc est ab illo loco ubi erat horti spatium
ante lapidem effossum. Et cum illa aliæ , quas secundum Marcum inuaserat tremor & pa-
uor,& nemini quicquam dicebãt. Tunc iam secundum Matthæum, Ecce Iesus occurrit illis Mat.28
dicens,auete. Illæ aũt accesserunt & tenuerunt pedes eius,& adorauerũt eum. Sic enim colli
gimus,& angelorum allocutionem bis numero eas habuisse,uenientes ad monumentum,
& ipsius domini:semel scilicet illic quando Maria hortulanum putauit:& nunc iterum cum
eis occurrit in uia,ut eas ipsa repetitione firmaret atq; à timore recrearet. Tunc ergo ait illis.
Nolite timere. Ite nuntiate fratribus meis,ut eant in Galilæam,ibi me uidebũt. Venit ergo Ioan.20
Maria Magdalene annuntians discipulis, quia uidi dominum,& hæc ei dixit, Non solum Lucæ 24
ipsa,sed & aliæ quas Lucas cõmemorat,quæ nuntiauerunt hæc discipulis undecim, & cæte-
ris omnibus. Et uisa sunt ante illos sicut deliramentum uerba ista, & non credebãt illis. His
& Marcus attestatur, Nam & posteaquam commemorauit eas trementes & pauentes Mar.16
exisse à monumento,& nemini quicquam dixisse,adiunxit, quòd resurgens dominus appa
ruerit mane prima sabbati , primo Mariæ Magdalenæ de qua eiecerat septem dæmo-
nia:& quia illa uadens nuntiauit his qui cum eo fuerant lugentibus & flentibus:& quia illi
audientes quòd uiueret & uisus esset ab ea,non crediderunt. Sanè Matthæus etiam illud in
seruit,abscedentibus mulieribus quæ illa omnia uiderant & audierãt,uenisse etiã quosdam
in ciuitatem de illis custodibus qui iacuerant uelut mortui, & nuntiasse principibus sacerdo
tum omnia quæ facta erant,hoc est,quæ etiam illi sentire potuerunt. Illos uero cõgregatos
cum senioribus concilio accepto, pecuniam copiosam dedisse militibus ut dicerent q; disci-

puli eius uenissent, eumq́ꝫ furati essent illis dormientibus: pollicentes etiam securitatẽ à præ C
side qui eos custodes dederat: & illos accepta pecunia fecisse sicut erãt edocti, diuulgatumq́ꝫ
Euãgelia cũ Pauli narratione conferuntur. Ca. XXV
esse uerbum istud apud Iudæos usqꝫ in hodiernum diem. Iam post resurrectionem, quemadmodum apparuerit dominus discipulis, consyderandum est, nõ solum ut elucescat etiam ex hac re cõuenientia quatuor euangelistarum, uerumetiam ut cum Paulo apostolo
1. Corin. 15
consonent, qui de hac re in prima ad Corinthios epistola ita loquitur, Tradidi enim uobis imprimis quod & accepi, quia Christus mortuus est pro peccatis nostris, secundum scripturas, & quia sepultus est, & quia resurrexit tertia die secundũ scripturas, & quia apparuit Cephæ, & postea duodecim: deinde apparuit plusquam quingentis fratribus simul, ex quibus plures manent usqꝫ adhuc, quidam autem dormierũt: postea apparuit Iacobo, deinde apostolis omnibus, Nouissime autem omnium quasi abortiuo apparuit & mihi. Hunc autem ordinem nullus euangelistarum tenuit. Vnde consyderandum est, utrum ordo quem illi tenuerunt huic non aduersetur. Nam nec ille omnia, nec isti omnia dixerunt. Quæ autem di-
Lucæ 24
xerunt omnes, utrum nihil inter se repugnent tantum uidẽdum est. Lucas enim solus quatuor euangelistarum, non dicit à mulieribus uisum dominum, sed tantummodo angelos.
Matth. 28
Matthæus autem dicit quòd eis occurrerit redeuntibus à monumento. Marcus quoqꝫ dicit
Marci 16
primo uisum esse Mariæ Magdalenæ, sicut & Ioannes: sed quomodo ab eis sit uisus non di-
Ioan. 20
cit, quod explicatur à Ioanne. Lucas autem non solum tacet, ut dixi, eum apparuisse mulieribus, sed etiam duos quorum unus fuit Cleophas, talia dicit locutos cum illo anteq́ꝫ agnoscerent eum, tanquam mulieres nihil se aliud quàm angelos uidisse nuntiauerint, qui dice-
Luc. 24
bant eum uiuere. Ita enim narrat, Ecce duo ex illis ibant ipsa die in castellum quod erat in spatio stadiorum sexaginta ab Hierusalem, nomine Emaus: & ipsi loquebãtur adinuicem, de his omnibus quæ acciderant. Et factum est dum loquerentur, & secum quærerent, & ipse Iesus appropinquans ibat cum illis. Oculi autem illorum tenebantur ne eum agnoscerent. Et ait ad illos, Qui sunt hi sermones quos confertis adinuicem ambulantes & estis tristes? D
Et respõdens unus cui nomen Cleophas, dixit ei, Tu solus peregrinus es in Hierusalem, & non cognouisti quæ facta sunt in illa his diebus? Quibus ille dixit, Quæ? Et dixerũt: de Iesu Nazareno qui fuit uir propheta, potens in opere & sermone coram deo & omni populo. Et quomodo eum tradiderunt summi sacerdotes & principes nostri in damnationem mortis & crucifixerunt eum. Nos autem sperabamus, quia ipse esset redempturus Israel. Et nũc super hæc omnia tertia dies est hodie quòd hæc facta sunt. Sed & mulieres quædam ex nostris terruerunt nos quæ ante lucem fuerunt ad monumentum, & non inuẽto corpore eius, uenerunt dicentes se etiam uisionem angelorum uidisse, qui dicunt eum uiuere. Et abierunt quidam ex nostris ad monumentum, & ita inuenerunt sicut mulieres dixerunt, ipsum uero non inuenerunt. Hæc secundum Lucam ita narrant ut meminisse ac recolere potuerunt qđ à mulieribus dictum erat, uel à discipulis qui cucurrerant ad monumẽtum, quando eis nuntiatum est, quòd ablatum inde sit corpus eius. Et ipse quidem Lucas Petrum tãtum dicit cucurrisse ad monumentum, & procumbentem uidisse linteamina sola posita, & abijsse secum mirãtem quod factum fuerat. Hoc autem de Petro cõmemorat, priusquam narraret de his duobus quos inuenit in uia, posteaquam narrauit de mulieribus quæ uiderant angelos, & ab eis audierant quòd resurrexisset Iesus, tanquam tũc Petrus ad monumẽtum cucurrerit. Sed intelligitur hoc Lucas recapitulando posuisse de Petro. Tunc enim cucurrit Petrus ad monumentum quando & Ioannes, cum tantũmodo à mulieribus præcipue à Maria Magdalene nuntiatũ eis fuerat de corpore ablato. Tũc autem illa nuntiauerat, quando uidit lapidem aulsum à monumento: & postea facta sunt hæc de uisione angelorum, atqꝫ ipsius domini, qui bis numero apparuerat mulieribus, semel ad monumentũ, & iterum occurrens reuertentibus à monumento. Hoc autẽ antequam duobus illis in uia uisus fuisset, quorum erat unus Cleophas. Nanqꝫ & Cleophas loquens cum domino quem nondũ agnoscebat, non Petrum dixit isse ad monumentum, sed abierũt quidam ex nostris, inquit, ad monumentum,

A mentum, & ita inuenerunt sicut mulieres dixerunt. Quod & ipse recapitulando intelligitur dixisse, illud scilicet, quod primo mulieres nuntiauerant Petro & Ioanni de ablato corpore domini. Ac per hoc cū ipse Lucas Petrum dixerit cucurrisse ad monumentū, & Cleopham dixisse ipse retulerit, quòd quidam eorum ierant ad monumentum, intelligitur attestari Io anni, quòd duo ierint ad monumentū: sed Petrum solum primo cōmemorauit, quia illi pri mitus Maria nuntiauerat. Item potest mouere ꝙ Petrum non intrantem, sed procumben/ tem dixit idem Lucas uidisse sola linteamina & discessisse mirantem, cū Ioannes dicat se po tius ita uidisse, hoc est, discipulum illum quē diligebat Iesus, non intrasse in monumentum quò prior uenerat, sed cū se inclinasset uidisse posita linteamina: sed & seipsum postea dicit intrasse. Ita & Petrus intelligendus est primo procumbēs uidisse quod Lucas cōmemorat, Ioannes tacet: post aūt ingressus, sed ingressus tamen anteꝗ̄ Ioannes intraret, ut omnes ue rum dixisse sine ulla repugnantia reperiantur. Ordo ergo rerum qui esse potuit, queādmo/ dum dominus excepto ꝙ iam mulieribus locutus erat, etiā maribus discipulis uisus fuerit, secundū testimonia non solum quatuor euangelistarū, sed etiam Pauli apostoli contexen/ dus & demōstrandus est. Omniū ergo uirorum primo apparuisse intelligitur Petro ex his duntaxat omnibus quos euangelistæ quatuor, & Paulus apostolus cōmemorauerunt. Cæ/ terum si apparuerit alicui eorum priusꝗ̄ Petro, quod oēs tacuerunt, quis uel dicere audeat uel negare? Neq; ēm & Paulus dixit, apparuit primo Cephæ, sed apparuit, inquit, Cephæ, postea duodecim, deinde apparuit plusꝗ̄ quingentis fratribus simul. Sic aūt non apparet quibus duodecim, quemadmodū nec quibus quingentis. Fieri enim potest ut de turba disci pulorum fuerint isti duodecim nescio qui. Nam illos quos apostolos nominauit, non iam duodecim, sed undecim diceret, sicut nōnulli etiam codices habent. Quos credo perturbatos homines emendasse, putantes de illis duodecim apostolis dictū, qui iam Iuda extincto un decim erant. Sed siue illi codices uerius habeant qui undecim habent, siue alios quosdā duo

B decim discipulos Paulus uelit intelligi, siue sacratum illum numerū etiam in undecim stare uoluerit, quia duodenarius in eis numerus ita mysticus erat, ut non posset in locū Iudæ nisi alius, id est, Matthias ad conseruandū sacramentum eiusdē numeri subrogari: Quodlibet ergo eorū sit, nihil inde existit quod ueritati uel istorū alicui ueracissimo narratori repugna re uideatur: probabiliter tamen creditur posteaꝗ̄ Petro apparuit, deinde apparuisse istis duobus, quorū erat unus Cleophas, de quibus Lucas totū narrat. Marcus autē breuiter ita perstringit. Post hæc aūt, inquit, duobus ex eis ambulantibus, ostēsus est in alia effigie eun tibus in uillam. Castellum quippe illud nō absurde accipimus etiā uillam potuisse appella/ ri, quod nūc iam appellatur ipsa Bethleem, quæ ciuitas antea uocitata est: ꝗ̄uis nunc sit ho noris amplioris, nomine domini, qui in illa natus est, sic ꝑ ecclesias omniū gētium diffama to: & in codicibus quidem græcis magis agrū inuenimus ꝗ̄ uillam. Agri autē nomine non castella tantū, uerumetiā municipia & coloniæ solēt uocari extra ciuitatē, quæ caput & quasi mater est cæterarū, unde metropolis appellatur. Quod aūt ait Marcus, eis in alia effigie do minum apparuisse: hoc Lucas dicit, ꝙ eorum oculi tenebantur ne agnoscerent eum. Oculis quippe eorum acciderat aliquid, quod ita manere ꝑmissum est usq; ad fractionem panis, certi mysterij causa, ut eis in illo alia ostenderetur effigies, & sic eū non nisi in fractione pa/ nis agnoscerent, sicut Luca narrante monstratur. Pro merito quippe mentis eorum adhuc ignorātis ꝙ oportebat Christum mori & resurgere, simile aliquid eorū oculi passi sunt: non ueritate fallente, sed ipsis ueritatem percipere nō ualentibus, & aliud ꝗ̄ res est opinantibus: ne quisꝗ̄ se Christum agnouisse arbitretur, si eius corporis particeps nō est, id est, ecclesiæ, Cuius unitatē in sacramento panis cōmendat apostolus dicens, Vnus panis, unum corpus 1. Cor. 10
multi sumus: ut cū eis benedictum panē porrigeret, aperirentur oculi eorum & agnoscerent eum. Aperirentur utiq; ad eius cognitionem, remoto scilicet impedimēto quo tenebātur ne eum agnoscerent. Neq; enim clausis oculis ambulabant, sed inerat aliquid, quo non sineren tur agnoscere quod uidebant, q̊d scilicet & caligo & aliq̄s humor efficere solet. Nō quia do/

minus non poterat transformare carnē suam, ut alia reuera esset effigies q̄ solebant illi con C
tueri, quandoquidem & ante passionem suam transformatus est in monte, ut facies eius cla
resceret sicut sol: Quale uult enim admirabile corpus de qualicunq; corpore, uerum de uero
facit, qui de aqua uerā uerum uinum fecit: Sed non ita fecerat cum apparuit illis duobus in
alia effigie. Non enim aliter q̄ erat, sed sicut erat apparuit eis, quorum oculi tenebantur ne
agnoscerent eum. Non aūt incongruenter accipimus hoc impedimentum in oculis eorum
à satana factum fuisse ne agnosceretur Iesus: sed tamē à Christo est facta permissio usq; ad
sacramentum panis: ut unitate corporis eius participata, remoueri intelligatur impedimen
tum inimici, ut Christus possit agnosci. Nam ipsos esse istos de quibus & Lucas narrat, cre
dendum est, quia dicit ipsos euntes nuntiasse cæteris: sicut Lucas dicit eos surgentes eadem
hora, regressos esse Hierusalem, & inuenisse congregatos undecim & eos qui cū ipsis erant,
dicentes q surrexit dominus uere, & apparuit Simoni: & tunc etiam ipsos narrasse quæ ge
sta erant in uia, & quomodo eum cognouerūt in fractione panis. Iam ergo erat fama quod
resurrexerat Iesus ab illis mulieribus facta, & à Simone Petro cui iam apparuerat. Hoc em
isti duo inuenerunt loquentes ad quos in Hierusalem uenerunt: fieri itaq; potuit ut timore
prius in uia noluerint dicere, quòd eum audierant resurrexisse, quando tantūmodo angelos
dixerunt uisos esse mulieribus, Ignorantes enim cū quo loquerētur, merito possent esse solli
citi ne quid passim de Christi resurrectione iactantes in manus inciderent Iudæorū. Quod
Mar. 16 autem ait Marcus, Annuntiauerunt cæteris, nec illis crediderūt, cum Lucas dicat, quòd iam
Lucæ 24 inde loquebantur uere resurrexisse dominum & Simoni apparuisse: quid intelligēdum est,
nisi aliquos ibi fuisse qui hoc nollent credere. Cui autem non eluceat prætermisisse Marcum
quæ Lucas narrando explicauit: hoc est, quæ cum illis locutus fuerit Iesus anteq̄ agnoscerēt
eum, & quomodo eum in fractiōe panis agnouerint? Quandoquidem mox ut dixit eis ap
paruisse in alia effigie euntibus in uillam, continuo coniunxit, Et illi euntes nuntiauerūt cæ
teris, nec illis crediderunt. Quasi possent nuntiare quem non agnouerant: aut possent agno D
scere, quibus alia effigies eius apparuerat. Quomodo ergo eū agnouerint, ut nuntiare pos
sent, Marcus sine dubio prætermisit. Quod ideo memoriæ cōmendandum est, ut assuesca
mus aduertere euangelistarum morem ita prætermittentium quæ non cōmemorant, & con
iungentium quæ cōmemorant, ut eis qui usum in hac consyderatione non habent, nō aliun
de maxime error oriatur quo putent eos non sibi congruere. Lucas ergo sequitur & dicit,
Luc. 24 Dum hæc autem loquuntur, Iesus stetit in medio eorum & dixit eis, Pax uobis, ego sum,
nolite timere. Conturbati uero & conterriti existimabant se spiritū uidere. Et dixit eis, Quid
turbati estis & cogitationes ascendūt in corda uestra? Videte manus meas & pedes meos,
quia ipse ego sum. Palpate & uidete, quia spiritus carnem & ossa nō habet sicut me uidetis
habere. Et cum hæc dixisset, ostēdit eis manus & pedes. Hanc ostensionem domini post re
Ioan. 20 surrectionem intelligitur & Ioannes cōmemorare sic loquens, Cum esset ergo sero die illo
una sabbatorum, & fores essent clausæ ubi erāt discipuli congregati propter metum Iudæo
rum, uenit Iesus & stetit in medio, & dixit eis, Pax uobis. Et hoc cū dixisset, ostendit eis ma
nus & latus. Ac per hoc his uerbis Ioannis possunt coniungi ea quæ Lucas dicit, idē autem
Lucæ 24 Ioannes prætermittit. Ita enim Lucas sequitur, Adhuc autem illis non credētibus & miran
tibus præ gaudio dixit, Habetis hic aliquid quod manducetur? At illi obtulerūt ei partem
piscis assi & fauum mellis. Et cum manducasset corā eis, sumens reliquias dedit eis. His item
Ioan. 20 uerbis possunt adiungi quæ Lucas tacet. Dicit autē Ioannes, Gauisi sunt ergo discipuli uiso
domino. Dixit ergo eis iterum, Pax uobis, Sicut misit me pater & ego mitto uos. Hoc cum
dixisset, insufflauit & dixit eis, Accipite spiritum sanctum, quorum remiseritis peccata remit
tuntur eis, & quorum detinueritis detenta sunt. His rursus adiungamus quæ Ioannes præ
Lucæ 24 termisit, Lucas cōmemorat, Et dixit ad eos, Hæc sunt uerba quæ locutus sum ad uos cū ad
huc essem uobiscum, quoniam necesse est impleri omnia quæ scripta sunt in lege Moysi, &
prophetis & psalmis de me. Tunc aperuit illis sensum ut intelligerent scripturas, & dixit eis,
Quoniam

A Quoniam sic scriptũ est, & sic oportebat Christum pati & resurgere à mortuis die tertia, &
prædicari in nomine eius pœnitentiam & remissionem peccatorum in omnes gentes, inci/
pientibus ab Hierusalem. Vos autem estis testes horum. Et ego mittam promissum patris
mei in uos, uos autem sedete in ciuitate quoadusq; induamini uirtute ex alto. Ecce quomo/
do commemorauit & Lucas promissionem spiritussancti, quam non inuenimus à domino
factam nisi in euangelio Ioannis. Quod non prætereunter aduertendum est, ut memineri/
mus quemadmodum sibi euangelistæ inuicem attestantur: de quibusdam etiam quæ ipsi
non dicunt, & tamen dicta nouerunt. Post hæc Lucas quæ gesta sunt omnia prætermittit,
nec omnino commemorat, nisi quando Iesus ascendit in cœlum: atq; id tamen ita coniun/
git quasi hoc sequantur hæc uerba quæ dixit: cum hoc gestum sit una sabbatorum, quo die
dominus resurrexit, illud autem quadragesimo die, sicut idem ipse Lucas in Apostolorum
actibus narrat. Quòd autem dicit Ioannes, non cum illis fuisse tunc apostolum Thomam,
cum secundum Lucam duo illi, quorum erat unus Cleophas, regressi Hierusalem inuene/
runt congregatos undecim, & eos qui cum ipsis erant, proculdubio intelligendum est quòd
inde Thomas exierit, antequam eis dominus hæc loquentibus appareret. Hinc iam Ioan/
nes aliam commemorat sui demonstrationem à domino discipulis factam post dies octo,
ubi erat & Thomas qui prius eum non uiderat. Et post dies octo, inquit, iterum erant disci *Ioan.20*
puli eius intus & Thomas cum eis: uenit Iesus ianuis clausis, & stetit in medio, & dixit, Pax
uobis. Deinde dicit Thomæ, Infer digitum tuũ huc, & uide manus meas, & affer manum
tuam & mitte in latus meum, & noli esse incredulus sed fidelis. Respondit Thomas & dixit
ei, Dominus meus & deus meus. Dicit ei Iesus, Quia uidisti me credidisti, Beati qui non ui
derunt & crediderunt. Hanc secundam domini uisionem erga discipulos factã, id est, quam
secundo loco Ioannes commemorat, apud Marcum possemus agnoscere, breuiter eam sicu
ti assolet perstringentem, nisi moueret quod ibi ait, Nouissime recumbẽtibus illis undecim *Mar.16*
B apparuit: non ideo quia Ioannes tacuit recumbentes, potuit enim hoc prætermittere, sed
quia iste dixit, Nouissime, quasi ultra iam non eis apparuerit, cum adhuc Ioannes tertiam
sit eius narraturus demonstrationem ad mare Tyberiadis. Deinde quod dicit idem Mar/
cus, Exprobrans illis incredulitatem illorum & duritiam cordis, quia his qui uiderant eum, *Mar.16*
resurrexisse non crediderant: illis uidelicet duobus quibus euntibus in uillam apparuit, post
eaquam resurrexit, & Petro cui primitus eum apparuisse apud Lucam uestigatum est: for/
tasse & Mariæ Magdalenæ ex alijs mulieribus quæ cum illa erant, quando eis & ad monu
mentum apparuit, & inde redeuntibus in itinere occurrit. Nam ita contexit narrationem
idem Marcus, cum cõmemorasset breuiter de duobus illis quibus apparuit in uillam eun/
tibus, quòd nũtiassent cæteris, nec illis creditum esset. Nouissime, inquit, recumbentibus illis
undecim apparuit exprobrans incredulitatem eorum & duritiam cordis, quia his qui uide
rant eum resurrexisse non crediderant. Quomodo ergo nouissime quasi iam ultra eum non
uiderint? Nouissimũ quippe illud est, q; dominũ apostoli in terra uiderunt quando ascen
dit in cœlum, quod factũ est quadragesimo die post eius resurrectionem. Nunquid nam
tũc exprobraturus erat q; non credidissent eis qui eum uiderant resurrexisse, quando iam
& ipsi post resurrectionem totiens eum uiderant, & maxime ipso die resurrectionis eius, id
est, una sabbati iam circa noctem, sicut Lucas Ioannesq; cõmemorant? Remanet igitur ut
intelligamus eundem diem resurrectionis eius, id est, unam sabbati, quando eum post dilu
culum uidit Maria & aliæ cum illa mulieres: quando etiam Petrus, quando & illi duo quo/
rum unus erat Cleophas, quos uidetur etiam idem Marcus cõmemorare: quãdo apparuit
iam circa noctem illis undecim, præter Thomam, & qui cum eis erant, quando eis & isti qd'
uiderant narrauerũt: nunc etiã Marcum more suo breuiter cõmemorare uoluisse: & ideo di/
xisse, nouissime, quia ipso die hoc nouissimũ fuit, iam incipiente nocturno tẽpore, posteaq;
illi de castello ubi eũ in fractione panis agnouerãt redierũt in Hierusalẽ, & inuenerunt, sicut
dicit Lucas, illos undecim, & eos qui cũ illis erant, iam colloquẽtes de resurrectione domini,

& ꝙ uisus fuerit Petro: quibus & ipsi narrauerunt quod in uia gestũ erat, & quomodo eum C
cognouerint in fractione panis. Sed erant ibi utiq; non credentes: unde uerũ est quod Marcus dicit, nec illis crediderunt. His ergo iam sicut Marcus dicit discũbentibus, & adhuc inde sicut Lucas dicit loquentibus, stetit in medio eorum dominus, & ait illis, Pax uobis, sicut dicunt Lucas & Ioãnes. Fores aũt clausæ erãt cum ad eos intrauit, quod solus Ioannes cõmemorat. Verbis itaq; domini quæ tunc eum locutũ esse discipulis, Lucas Ioannesq́; dixerũt, interponitur & illa exprobratio de qua Marcus dicit, ꝙ non crediderint eis qui eum resurrexisse uiderant. Sed hoc rursus mouet, quomodo discumbentibus undecim, dicit apparuisse Marcus, si illud tẽpus est diei dominici iam noctis initio, quod Lucas Ioannesq́; meminerunt. Aperte quippe Ioãnes dicit, non cũ eis tũc fuisse apostolũ Thomam, quem credimus exijsse inde anteq́; dominus ad eos intraret, posteaq́; illi duo redeuntes de castello, cũ ipsis undecim collocuti sunt, sicut apud Lucam inuenitur. Sed Lucas in sua narratiõe dat locum, quo possit intelligi dum hæc loquerentur prius inde exisse Thomã, & postea dominum intrasse. Marcus aũt qui dicit, Nouissime recũbentibus illis undecim apparuit, etiã Thomam illic fuisse cogit fateri. Nisi forte q́uis uno absente, undecim tamẽ uoluit appellare, quia eadem tunc apostolica societas hoc numero nũcupabatur, anteq́; Matthias in locũ Iudæ subrogaretur. Aut si hoc durũ est sic accipere, illud ergo accipiamus, post multas demonstrationes eius quibus per dies quadraginta discipulis præsentatus est, cum etiã nouissime recumbentibus illis undecim apparuisse, id est, ipso quadragesimo die: & quoniã iam erat ab eis ascensurus in cœlũ, hoc eis illo die maxime exprobrare uoluisse, quia his q uiderant eũ resurrexisse nõ crediderãt, anteq́; ipsi eum uiderẽt: cũ utiq; post ascensionẽ suã prædicãtibus illis euangeliũ, etiam gentes quod nõ uiderũt fuerant crediture. Post illam quippe exprobratio-
Marci 16 nem, secutus ait idẽ Marcus, Et dixit eis, Euntes in mundũ uniuersum, prædicate euangeliũ omni creaturæ, Qui crediderit & baptizatus fuerit, saluus erit: qui uero nõ crediderit cõdemnabitur. Hoc ergo prædicaturi, quoniã qui nõ crediderit cõdemnabitur, cũ id utiq; nõ credi- D
derit quod nõ uiderat, nõne ipsi primitus fuerant obiurgandi, ꝙ anteq́; dominũ uidissent, non crediderunt eis quibus prius apparuisset? Hanc aũt nouissimã fuisse corporaliter in terra repræsentationem domini apostolis, etiã illud admonet ut credamus, quod ita sequitur idem Marcus, Signa aũt eos qui crediderint, hæc sequentur, In nomine meo dæmonia eijcient, linguis loquentur nouis, serpentes tollent, & si mortiferum quid biberint, non eis nocebit. Super ægros manus imponent, & bene habebunt. Deinde subiungit, Et dominus quidem Iesus postquã locutus est eis, assumptus est in cœlum, & sedit à dextris dei. Illi autem profecti, prædicauerunt ubiq; domino cooperãte, & sermonem confirmante sequentibus signis. Cum ergo dicit, Et dñs quidem postq́; locutus est eis, assumptus est in cœlũ, satis uidetur ostendere nouissimũ cum illis in terra hunc eum habuisse sermonẽ, q́uis nõ omnimodo ad id coarctare uideat. Nõ enim ait, Postq́; hæc locutus est eis, sed postq̃ locutus est eis: unde admittit si necessitas cogeret nõ istam fuisse nouissimã locutionẽ, nec istum fuisse nouissimum diẽ, quo eis in terra præsens fuit, sed ad omnia quæ cũ eis omĩbus illis diebus locutus est posse pertinere quod dictũ est, Postq́; locutus est eis, assumptus est in cœlũ. Sed quia ea quæ supra diximus, magis suadent hunc nouissimũ diem fuisse, q́; ut intelligãtur undecim, qui Thoma absente decẽ fuerunt: ideo post hãc locutionẽ quã Marcus cõmemorat, adiunctis etiam cõsequenter illis uerbis, uel discipulorũ uel ipsius quæ cõmemorantur in actibus Apostolorũ, credendũ est assumptum dñm in cœlũ, quadragesimo scilicet die post diẽ resurrectionis eius. Ioannes aũt q́uis fateatur multa se prætermisisse quæ fecit Iesus, uoluit tamen etiam tertiã eius repræsentationẽ discipulis post resurrectionẽ factam cõmemorare ad mare Tyberiadis, septem scilicet discipulis, Petro, Thomæ, Nathanaeli, filijs Zebedei, & alij duobus quos nominatim non expressit cum piscarentur: quando iussu eius retia mittentes in dextrã partem, extraxerunt magnos pisces, centum quinquagintatres: quando etiam Petrum ter interrogauit utrum ab illo amaretur, & ei pascendas cõmendauit oues suas, & de eius

A de eiusipsius passione prædixit, & de ipso Ioanne ait, Sic eum uolo manere donec ueniam.
Ad hoc Ioannes Euangelium suum terminauit. Iam nunc quærendum est, quando primũ
uisus sit à discipulis in Galilæa, quia & hoc quod tertio narrat Ioannes, in Galilæa factũ est
ad mare Tyberiadis: quod facile uidet qui recolit illud miraculũ de quinq; panibus, quod
ita narrare incipit idem Ioãnes, Post hæc abijt Iesus trans mare Galilææ quod est Tyberia
dis: ubi autem putari potest primum à discipulis post resurrectionem uideri debuisse, nisi
in Galilæa, si recolantur uerba illius angeli, qui secundum Matthæum uenientibus ad mo/
numentum mulieribus, ita loquitur, Nolite timere uos, scio enim quod Iesum qui crucifixus Matth. 28
est quæritis, non est hic, surrexit enim sicut dixit, Venite & uidete locum ubi positus erat do
minus. Et cito euntes dicite discipulis eius quia surrexit, & ecce præcedet uos in Galilæa, Ibi
eum uidebitis, ecce prædixi uobis. Item secundum Marcũ siue ipse sit angelus siue alius, No Marci 16
lite, inquit, expauescere, Iesum quæritis Nazarenum crucifixum, surrexit non est hic, Ecce lo
cus ubi posuerunt eum, Sed ite dicite discipulis eius & Petro, quia præcedet uos in Galilæ/
am, Ibi eum uidebitis, sicut dixit uobis. Hæc uerba ita uidẽtur cõsonare, quòd Iesus nõ erat
se demonstraturus post resurrectionem discipulis nisi in Galilæa. Quam demõstrationem
discipulis nec ipse Marcus commemorauit, qui eum dixit mane prima sabbati apparuisse,
primo Mariæ Magdalenæ, & illam nũtiasse discipulis his qui cum eo fuerant lugẽtibus &
flentibus, illos autem non credidisse. Post hæc deinde duobus ex his apparuisse eũtibus in
uillam, & illos cæteris nuntiasse quod factũ est, sicut Lucas & Ioannes coattestantur in Hie
rusalem, eodem ipso die resurrectionis, iam noctis initio. Deinde uenit ad illam eius mani/
festationem quam nouissimam dicit, recumbentibus illis undecim. Post hanc dicit eum as/
sumptum in cœlum, quod factum scimus in monte Oliueti, non longe ab Hierusalem. Nus
quam igitur commemorat Marcus completum, quod ab angelo prænuntiatũ esse testatur.
Matthæus uero nihil aliud dicit, nec ullum alium locum omnino cõmemorat, uel antea uel
B postea, ubi discipuli posteaquã resurrexit, uiderint dominũ, nisi in Galilæa secundum ange/
li prædictionẽ. Deniq; cum insinuasset quid ab angelo mulieribus dictũ sit, & illis abeunti/
bus subiecisset, quid de corruptis ad mentiendum custodibus gestũ sit: continuo tanquã ni/ Matth. 28
hil aliud sequeretur, quia & reuera sic erat dictum ab angelo, Surrexit, & ecce præcedet uos
in Galilæam, ibi eum uidebitis, ut nihil aliud sequi debuisse uideatur, Vndecim autẽ, inquit,
discipuli abierunt in Galilæam in montem ubi constituerat illis Iesus, & uidẽtes eum, ado/
rauerunt, quidam autem dubitauerunt. Et accedens Iesus locutus est eis, dicens, Data est mi
hi omnis potestas in cœlo & in terra. Euntes ergo docete omnes gentes, baptizantes eos in
nomine patris & filij & spiritussancti, docẽtes eos seruare omnia quæcunq; mãdaui uobis.
Et ecce ego uobiscum sum omnibus diebus usq; ad cõsummationem seculi. Ita Matthæus
clausit Euangelium suum. Ac per hoc si aliorum cõsyderatæ narrationes ad diligentiorem
inquisitionem non compellerent, nihil aliud arbitraremur nisi dominum post resurrectio/ Mar. 16
nem nusquam præter in Galilæa primũ esse à discipulis uisum. Item si Marcus de illa præ/
nuntiatione angeli tacuisset, posset cuiquã putari Matthæus ideo dixisse discipulos abijsse
in Galilæam in montẽ atq; ibi adorasse dominũ, ut impletum uideretur quod ipse per an/ Lucæ 24
gelum mandatum ac prænũtiatum esse narrauerat. Nunc autẽ & Lucas & Ioannes satis di Ioan. 20
lucide manifestãtes ipso die resurrectionis eius uisum esse dominũ in Hierusalem a discipu
lis suis, unde ita longe est Galilæa, ut uno die ab eis utroque loco uideri non posset: & Mar
cus illam quidem prædictionem angeli similiter narrans, in Galilæa uero uisum à discipu/
lis dominum post resurrectionem nusquam commemorans: uehementer cogunt quærere
quemadmodũ dictum sit, Ecce præcedet uos in Galilæam, ibi eum uidebitis. Nam & ipse
Matthæus si omnino non diceret, undecim discipulos abijsse in montẽ in Galilæã ubi cõsti
tuerat eis Iesus, & illic eum uidisse atq; adorasse, nihil ex hac prædictione completũ ad litte Lucæ 13
ram putaremus, sed totũ figurata significatiõe prædictũ, Sicut illud secundũ Lucã, Ecce ho
die & cras eijcio dæmonia, & sanitates pficio, & tertia die cõsummor, q̃d ad litterã certũ est

non esse cópletum. Item si angelus dixisset, præcedet uos in Galilæã, ibi primũ eum uidebi- C tis, aut ibi tantũ eum uidebitis, aut non nisi ibi eũ uidebitis, cæteris euãgelistis Matthæus si ne dubio repugnaret. Cum uero dictum est, Ecce præcedet uos in Galilæam, ibi eum uide- bitis, nec expressum est quando id futurum esset, utrum primum antequam alibi ab eis ui- sus esset: an posteaquã eum alicubi etiam præterq; in Galilæa uidissent: idq; ipsum quòd discipulos Matthæus dicit isse in Galilæam in montem, non exprimit diem nec narrãdi or- dinem ita cótexit, ut necessitatẽ ingerat nihil aliud intelligendi, quàm hoc primitus factum: non aduersatur quidẽ narrationibus cæterorũ, & dat eis intelligendis atq; accipiendis locũ. Veruntamen quòd dominus non ubi primũ se demõstraturus erat, sed in Galilæa, ubi ne cessario postea uisus est, se uidendum mandauit, & per angelum dicentem, Ecce præcedet uos in Galilæam, ibi eũ uidebitis: & per seipsum dicens, Ite nuntiate fratribus meis ut eant in Galilæam, ibi me uidebunt: quemuis fidelem facit intentum ad quærendum in quo my- sterio dictum intelligatur. Sed prius consyderandum est quando etiam corporaliter in Ga

Mat. 28 lilæa uideri potuerit dicente Matthæo. Vndecim autem discipuli abierunt in Galilæam in montem ubi constituerat illis Iesus, & uidentes eum adorauerũt, quidam autem dubitaue- runt. Quia enim nó ipso die quo resurrexit manifestum est, nam in Hierusalem uisum esse eo die initio noctis Lucas & Ioannes apertissime consonãt, Marcus autẽ non aperte. Quan do ergo uiderunt dominum in Galilæa? non secũdum id quod dicit Ioannes ad mare Ty beriadis: tunc enim septem fuerunt, & piscantes inuenti sunt: sed secundum id quod dicit Matthæus, ubi erant undecim in monte, quò eos secũdum prædictionem angeli Iesus præ cesserat. Nam ita narrare apparet, quòd illic eum repererint, quia utiq; secundum constitu tum præcesserat. Non ergo ipso die quo resurrexit, neq; in consequẽtibus octo diebus, post quos dicit Ioãnes discipulis apparuisse dominum, ubi eum primo uidit Thomas, qui eum non uiderat die resurrectionis eius. Nam utiq; si intra eosdem octo dies eum in monte Ga lilææ iam illi undecim uiderant, quomodo post octo dies eum primum uidit Thomas, qui D in illis undecim fuerat? Nisi quis dicat, non illos undecim qui iam tunc apostoli uocaban- tur, sed discipulos illic undecim fuisse, ex multo numero discipulorũ. Soli quippe adhuc uo- cabantur apostoli, illi undecim, sed non soli erant discipuli. Potest ergo fieri, ut non omnes, sed aliqui eorum ibi fuerint: alij uero discipuli cum eis, ita ut undecim complerentur: ac sic non ibi fuisse Thomã, qui post illos dies octo primo dominũ uidit. Marcus quippe quan- do illos undecim memorauit, non utcunq; undecim, sed illis, inquit, undecim apparuit. Lu- cas etiam, Regressi sunt, inquit, Hierusalem, & inuenerunt congregatos undecim, & eos qui cum ipsis erant. Et iste ostendit, illos undecim, hoc est, apostolos fuisse. Nam cum adiunxit, Et eos qui cum ipsis erant, satis utiq; declarauit eminentius illos undecim appellatos cũ qui bus erant cæteri, ac per hoc illi intelliguntur qui iam uocabantur apostoli. Hoc proinde fie- ri potuit, ut ex numero apostolorum & aliorum discipulorũ, undecim discipuli compleren- tur qui uiderunt intra illos octo dies in Galilææ monte Iesum. Sed occurrit aliud quod ob sistat. Ioannes enim quando commemorauit non in monte ab undecim, sed ad mare Tybe

Ioan. 21 riadis à septem piscantibus uisum esse dominum, Hoc iam tertio, inquit, manifestatus est Iesus discipulis cum resurrexisset à mortuis. Si autẽ acceperimus intra illos octo dies ante- quam Thomas eum uidisset ab undecim quibusq; discipulis dominũ uisum, non erit hoc ad mare Tyberiadis tertio manifestatum esse, sed quarto. Quod quidem cauendum est, ne quis existimet tertio Ioãnem dixisse, tanquam tres solæ factæ fuerint manifestationes eius. Sed hoc intelligendus est ad numerum retulisse dierum, non ad numerũ ipsarum manife- stationũ, nec continuorũ dierũ, sed per interualla, sicut idem ipse testatur. Nam primo ipso die resurrectionis suæ, excepto q̃ à mulieribus uisus est, id est, quod in euãgelio claret, ter se manifestauit, semel Petro, iterum duobus illis quorum unus erat Cleophas, tertio pluri- mis iam inde colloquentibus noctis exordio. Sed hoc totum Ioannes ad unum diem re- ferens semel computat: iterum autem, hoc est, alio die, quando eum uidit & Thomas: tertio uero

A uero ad mare Tyberiadis, hoc est, tertio die manifestationis eius, non tertia manifestatio-ne, Ac per hoc post hæc omnia cogimur intelligere factum esse, quòd cum in monte Gali-lææ secundum Matthæum discipuli undecim uiderunt, quò eos secundum constitutũ præ-cesserat, ut impleretur etiam ad litteram quod & per angelũ & per seipsum dixerat. Inueni mus itaque apud quatuor Euangelistas decies cõmemoratum dominum uisum esse ab ho minibus post resurrectionem. Semel ad monumentum mulieribus. Iterum eisdẽ regredien tibus à monumẽto in itinere. Tertio Petro. Quarto duobus euntibus in castellum. Quinto pluribus in Hierusalem ubi non erat Thomas. Sexto ubi eum uidit Thomas. Septimo ad mare Tyberiadis. Octauo in monte Galilææ secundũ Matthæum. Nono quod dicit Mar cus, Nouissime recũbentibus, quia iam non erant in terra cũ illo cõuiuaturi. Decimo in ipso die, non iam in terra, sed eleuatũ in nube, cum in cœlum ascenderet, quod Marcus & Lucas cõmemorant. Marcus quidem post illud, q eis discumbẽtibus apparuit, ita cõtinuans ut di ceret, Et dominus quidẽ postq locutus est eis, assumptus est in cœlum. Lucas autẽ præter-missis omnibus quæ per quadraginta dies agi ab illo cum discipulis potuerunt, illi primo diei resurrectionis eius quãdo in Hierusalem pluribus apparuit, cõiungit tacite nouissimũ diem quo ascendit in cœlum, ita narrans, Eduxit autẽ illos foras in Bethaniã, & eleuatis ma nibus suis benedixit eis. Et factum est cum benediceret eis, recessit ab eis, & ferebatur in cœ-lum. Viderunt ergo eum, præter quod in terra uiderant, etiã cum ferretur in cœlum. Totiẽs ergo in Euangelicis libris cõmemoratus est ab hominibus uisus antequam ascẽdisset in cœ lum, in terra scilicet nonies, & in aëre semel ascendẽs. Sed non omnia scripta sunt, sicut Ioan-nes fatetur. Crebra enim erat eius cum illis cõuersatio per dies quadraginta priusquã ascen deret in cœlũ, non tamen eis per omnes quadraginta dies cõtinuos apparuerat. Nam post diem primum resurrectionis eius, alios octo dies interuenisse dicit Ioannes, post quos eis rursus apparuit. Tertio aũt ad mare Tyberiadis, fortassis cõtinuo cõsequenti die. nihil ẽm B repugnat: & deinde quando uoluit constituens eis, quod & ante prædixerat, ut eos in Gali lææ montem præcederet: atq; omnino per illos quadraginta dies quotiẽs uoluit, quibus uo luit, quemadmodũ uoluit, Sicut Petrus dicit, quando eum Cornelio, & his qui cum illo fue-rant prædicabat, Qui simul, inquit, manducauimus & bibimus cum illo posteaq resurrexit à mortuis per dies quadraginta: non q quotidie per dies quadraginta cum illo manducas-sent & bibissent, nam erit contrariũ Ioãni, qui octo illos dies interposuit quibus eis uisus nõ est, ut tertio manifestaretur ad mare Tyberiadis. Inde iam etiã si quotidie illis uisus & cum illis cõuiuatus est, nihil repugnat. Et fortasse ideo dictũ est, per quadraginta dies, qui qua-ter deni sunt in mysterio uel totius mundi uel totius temporalis seculi, quia & illi primi de-cem dies in quibus erant illi octo dies, à parte totum possunt more scripturarum non disso ne computari. Conferatur ergo, & quod ait apostolus Paulus, utrum nihil afferat quæstio nis, Resurrexit, inquit, tertio die secundum scripturas, & apparuit Cephæ: non dixit primo apparuit Cephæ, nam esset contrarium, quod primo mulieribus apparuisse in Euangelio legitur, Postea, inquit, duodecim quibuslibet qua hora libet, ipso tamen resurrectionis die: deinde apparuit plusquam quingentis fratribus simul. Siue isti cum illis undecim erãt cõgregati clausis ostijs propter metum Iudæorum, unde cum exisset Thomas uenit ad eos Iesus: siue post octo illos dies quantolibet, nihil habet aduersi. Postea, inquit, apparuit Ia-cobo, Non tunc autem primo accipere debemus uisum esse Iacobo, sed aliqua propria ma nifestatione singulariter. Deinde apostolis omnibus, Nec illis tunc primum, sed iam ut fa-miliarius conuersaretur cum eis usq; ad diem ascensionis suæ. Nouissimo autem omnium, inquit, quasi abortiuo apparuit & mihi, Sed hoc iam de cœlo post non paruum tempus a-scensionis suæ. Nunc iam uideamus quod distuleramus, cuius mysterij gratia secundum Matthæum & Marcũ resurgens ita mandauerit: Præcedam uos in Galilæam, ibi me uide-bitis. Quod & si ita cõpletum est, tamẽ post multa cõpletum est, cum sic mandatũ sit, quan quã sine præiudicio necessitatis, ut aut hoc solũ, aut hoc primũ expectaretur fieri debuisse. Procul-

[Marginal notes: Ioan. 20 Mat 2[8] — Lucæ 24 — Ioan. 20 — Ioan. 21 Mat[th. 28] — Marci 16 — Mar. 16 — Lucæ 24 — Act. 10 — 1. Corint. 15 — Matth. 28 — Ioan. 20 — Act. 9 — Mat. 28 — Marci 16]

Proculdubio ergo quoniam uox est ista non euangelistæ narrantis, quod ita factum sit, sed angeli ex mandato domini, & ipsius postea domini, euangelistæ autem narrantis, sed quod ita ab angelo & à domino dictum sit, prophetice dictum accipiendū est. Galilæa nanque interpretatur uel transmigratio uel reuelatio. Prius itaque secundum transmigrationis significationem, quid aliud occurrit intelligendum, Præcedet uos in Galilæam, ibi eum uidebitis: nisi quia Christi gratia de populo Israel transmigratura erat ad gentes? Quibus apostoli prædicantes euangelium nullo modo crederetur, nisi eis ipse dominus uiam in cordibus hominum præpararet. Et hoc intelligitur, præcedet uos in Galilæam. Quod autem gaudētes mirarentur diruptis & euictis difficultatibus, aperiri sibi ostiū in domino per illuminationem fidelium, hoc intelligitur, ibi eum uidebitis: id est, ibi eius membra inuenietis, ibi uiuum corpus eius in his qui uos susceperint agnoscetis. Secundum illud autem quòd Galilæa interpretatur, reuelatio, non iam in forma serui intelligendus est, sed in illa in qua æqualis est patri: quàm promisit apud Ioannem dilectoribus suis, cū diceret, Et ego diligam eum, & ostendam meipsum illi, Non utique secundū id quod iam uidebant, & quod etiam resurgens cum cicatricibus, non solum uidendum, sed etiam tangendum postmodum ostendit: sed secundum illam ineffabilem lucem qua illuminat omnē hominem uenientem in hunc mundum, secundum quam lucet in tenebris, & tenebræ eum non comprehenderunt. Illuc nos præcessit, unde ad nos ueniens non recessit, & quò nos præcedens non deseruit. Illa erit reuelatio tanquam uera Galilæa. Consimiles ei erimus, ibi eum uidebimus sicuti est. Ipsa erit etiam beatior transmigratio ex isto seculo in illam æternitatem, si eius præcepta sic amplectamur, ut ad eius dextram segregari mereamur. Tunc enim ibunt sinistri in combustionem æternam, iusti autem in uitam æternam. Hinc illuc transmigrabunt, & ibi eum uidebunt, quomodo non uident impij. Tolletur enim impius ut nō uideat claritatem domini, & impij lumen non uidebunt. Hæc est autem, inquit, uita æterna ut cognoscant te unum uerum deum & quem misisti Iesum Christum, sicut in illa æternitate cognoscetur, quò seruos perducet per formam serui, ut liberi contemplentur formam domini.

LIBRI TERTII FINIS

DIVI AVRELII AVGVSTINI HIPPONENSIS EPISCOPI, de Consensu Euangelistarum Liber Quartus.

NVNC iam quoniam Matthæi narrationem contextim consyderantes, & ei tres alios conferētes, usque in finem in nullo eos uel sibi uel inter se repugnare docuimus, Marcum similiter uideamus, ut exceptis his quæ cū Matthæo dixit, de quibus iam quod disserendum uidebatur absoluimus, cætera eius inspecta atque collata, nulli eorum repugnare monstrentur, usque ad cœnam domini. Nam inde iam omnia omnium quatuor quemadmodum sibi cōueniant usque in finem cōsyderata tractauimus.

Ex euangelio Marci Caput I

Sic ergo incipit Marcus. Initiū euāgelij Iesu Christi filij dei, sicut scriptum est in Esaia propheta &c. usque ad illud ubi ait, Et ingrediuntur Caphernaum, & statim sabbatis ingressus synagogam docebat eos. In hac tota cōtextione omnia superiora cum Matthæo consyderata sunt. Hoc aūt Marcus, quia ingressus Caphernaum synagogam eorum docebat eos sabbatis, cum Luca dixit: sed nihil habet quæstionis.

De dæmoniaco Caput. II

Sequitur Marcus & dixit, Et stupebant super doctrina eius, Erat enim docens eos quasi potestatē habens, & nō sicut scribæ. Et erat in synagoga eorū homo in spiritu immundo, & exclamauit dicens, Quid nobis & tibi Iesu Nazarene? uenisti perdere nos &c. usque ad eū locum ubi ait, Et erat prædicās in synagogis eorum, & omni Galilæa, & dæmonia eijciens. Et in hoc toto loco quamuis sint quædam quæ cū solo Luca dixit, tamē iam tractata sunt cū Matthæi narrationē continuā teneremus, quia in ipsum ordinē sic incurrerāt, ut ea prætermittēda non

A non arbitrarer. Sed Lucas de spiritu immūdo ait, quòd sic exierit ab homine, ut nihil ei no/ Lucæ 4
ceret, Marcus autem, Et discerpens eum, inquit, spiritus immundus, exclamans uoce magna Marci 1
exijt ab eo. Potest ergo uideri contrarium, quomodo eum discerpēs, uel sicut aliqui codices
habent, conuexans eum, cui nihil nocuit secundum Lucam? Sed & ipse Lucas, Et cum pro/ Lucæ 4
iecisset illū, inquit, dæmonium in medium, exiuit ab illo nihilq́ꝫ ei nocuit. Vnde intelligitur
hoc dixisse Marcum, conuexans eum, quod Lucas, cum proiecisset eum in medium: nihilq́ꝫ
ei nocuit, hoc intelligitur, quia illa iactatio membrorum atqꝫ uexatio nō eum debilitauit,
sicut solent exire dæmonia, etiam quibusdam membris amota uexatione elisis.

Sequitur idem Marcus. Et uenit ad eum leprosus deprecans eum, & genuflexo dixit, Petrus Cephas
Si uis potes me mundare & cætera, usqꝫ ad illud ubi ait, Et clamabant dicentes, Tu es filius Cap. III
dei, & uehementer comminabatur eis ne manifestarent illum. Huic quod ultimum posui/ Marci 1
mus simile aliquid & Lucas dicit, sed sine aliqua repugnātiæ quæstione. Sequitur Marcus. Lucæ 4
Et ascendens in montem uocauit ad se quos uoluit ipse, & uenerūt ad eum, & fecit ut essent Marci 3
duodecim cum illo, & ut mitteret eos prædicare. Et dedit illis potestatem curandi infirmita
tes, & eijciēdi dæmonia. Et imposuit Simoni nomen Petrus, & cætera, usqꝫ ad illud ubi ait,
Et abijt & cœpit prædicare in Decapoli quanta sibi fecisset Iesus, & omnes mirabantur. De Marci 5
nominibus discipulorum iam & antea me locutū scio, cum Matthæi sequerer ordinem: &
hic rursus admoneo, ne quisquam putet nunc accepisse nomen Simonem, ut Petrus uocare
tur, & sit contrarium Ioanni qui longe ante illi dictum esse cōmemorat, Tu uocaberis Ce/ Ioan. 1
phas, quod interpretatur Petrus. Ipsa enim uerba domini commemorauit quibus ei no/
men imposuit. Marcus autem hoc loco id recapitulando commemorauit, cum ait, Et im/
posuit Simoni nomen Petrus. Cum enim uellet nomina duodecim apostolorum enume/
rare, & necesse haberet Petrum dicere, breuiter insinuare uoluit quòd non hoc antea uoca/
retur, sed hoc ei dominus nomen imposuerit: non tunc, sed quando Ioannes ipsa uerba do
B mini posuit. Cætera nihil cuiquam repugnant & antea iam pertractata sunt.

Sequitur Marcus. Et cum trāscendisset Iesus in naui rursus trans fretum, conuenit tur/ Iussi tacere.
ba multa ad illum, & erat circa mare & cætera, usque ad illud ubi ait, Et conuenientes Apo/ Cap. IIII
stoli ad Iesum renuntiauerunt illi omnia quæ egerant & docuerant. Hoc ultimum dixit cū Marci 6
Luca, in nihilo discordans, cætera iam antea tractata sunt. Sequitur Marcus. Et ait illis, Ve Lucæ 8
nite seorsum in desertum locum, & requiescite pusillum, & cætera, usque ad illud ubi ait,
Quanto aūt eis præcipiebat, tanto magis plus prædicabant, & eo amplius admirabātur, di Marci 7
centes, Bene omnia fecit, & surdos fecit audire, & mutos loqui. In his cū Luca Marcus nihil
est quod repugnare uideatᷣ omnibus. Et superiora omnia iam cōsyderauimus, quādo eos
Matthæo conferebamus. Sed cauendum est ne quisquam arbitretur, hoc quod in ultimo
ex Euangelio Marci posui, repugnare omnibus, qui eum alijs eius plerisque factis & dictis
ostendunt scisse quid ageretur in hominibus, id est, quòd eum cogitationes & uoluntates
eorum latere non poterant: sicut apertissime Ioannes dicit, Ipse autem Iesus non credebat Ioan. 2
semetipsum eis, eo quòd ipse nosset omnes, & quia opus ei non erat, ut quis testimonium
perhiberet de homine: ipse enim sciebat quid esset in homine. Sed quid mirum si præsen Matth. 26
tes hominum uoluntates uidebat, qui etiam futuram negationem Petro prænuntiauit,
quam tunc utique non habebat, quando pro illo uel cum illo paratum se mori præsume/
bat? Quæ cum ita sint, quomodo huic eius tantæ scientiæ & præscientiæ non est contrariū
quod Marcus dicit, Præcepit illis ne cui dicerent, Quanto autē eis præcipiebat, tanto magis Marci 7
plus prædicabāt. Si enim sciebat eos, sicut ille qui notas habebat & præsentes & futuras ho
minum uoluntates, tanto magis prædicaturos, quāto magis ne prædicarēt eis præcipiebat:
ut quid hoc præcipiebat, nisi pigris uolebat ostendere, quāto studiosius quātoqꝫ feruentius
eum prædicare debeant, quibus iubet ut prædicent, quando illi qui prohibebātur, tacere nō
poterant. Cōtrarietas exclu/ sa. Caput V

Sequitur Marcus. In illis diebus iterū cū turba multa esset cū Iesu, nec habe/
rent quid manducarent, &c̄. usqꝫ ad illud ubi ait, Respondit illi Ioannes dicēs, Magister ui/
dimus

dimus quendam in nomine tuo eijcientem dæmonia, qui nõ sequitur nobiscum, & prohibuimus eum. Iesus autem ait, Nolite prohibere eum, Nemo est enim qui faciat uirtutem in nomine meo, & possit cito male loqui de me. Qui enim nõ est aduersum uos, pro uobis est. C
Lucæ 9 Hoc Lucas similiter narrat, nisi quòd ipse non dicit, Nemo est enim qui faciat uirtutem in nomine meo, & possit cito male loqui de me. Nulla est ergo inter eos quæstio cuiusquam repugnantiæ. Sed uidendum est ne hoc illi sententiæ domini putetur contrarium ubi ait,
Mat. 12 Luc. 11 Qui mecum non est, aduersum me est: & qui mecum non colligit, spargit. Quomodo enim iste non erat aduersus eum qui cum illo non erat, de quo Ioannes suggessit, quòd cum illis eum non sequebatur, si aduersus illum est qui non est cum illo: aut si aduersus illum erat, quomodo dicit discipulis, Nolite prohibere, qui enim non est aduersus uos, pro uobis est. An hoc interesse aliquis dicet, quia hic discipulis ait, Qui nõ est aduersus uos pro uobis est. Ibi autem de seipso locutus est, qui mecum non est aduersus me est: quasi uero possit cum illo non esse qui discipulis eius tanquam membris eius sociatur: alioquin quomodo uerum
Mat. 10 erit, Qui uos recipit me recipit, Et, quãdo uni ex minimis meis fecistis, mihi fecistis. Aut po-
Mat. 25 test etiam non esse aduersus eum, qui fuerit aduersus discipulos eius? Nam ubi erit illud,
Luc. 10 Qui uos spernit me spernit: & quando uni ex minimis meis non fecistis, neq; mihi fecistis. Et Saule Saule quid me persequeris, cum discipulos eius persequeretur? Sed nimirum hoc uult intelligi, intantum cum illo non esse aliquem, inquantum est aduersus illum: & intantum aduersus illum non esse, inquãtum cum illo est. Exempli gratia, sicut iste ipse qui in nomine Christi uirtutes faciebat, & in societate discipulorum Christi non erat, inquãtum operabatur uirtutes in illo nomine, intantum cum ipsis erat, & aduersus eos non erat: inquantum uero eorum societati non adhærebat, intantum cum ipsis nõ erat, & aduersus eos erat. Sed quia illi hoc eum facere prohibuerant in quo cum ipsis erat, dixit eis dominus, Nolite prohibere. Illud enim prohibere debuerunt quod extra eorum erat societatem, ut illi unitatem ecclesiæ suaderent, non illud in quo cum illis erat, nomen scilicet magistri & domini eorum in dæmoniorum expulsione commendans. Sicut catholica ecclesia facit, non improbans in hæreticis sacramenta communia in his in quibus nobiscum sunt, & aduersus nos non sunt: sed improbat & prohibet diuisionem ac separationem uel aliquam aduersam paci ueritatiq; sententiam: in hoc enim aduersus nos sunt, quia in hoc nobiscum non sunt, & D
De eodem. Cap. VI nobiscum non colligunt, & ideo spargunt. Sequitur Marcus & dicit, Quisquis enim
Mar. 9 potum dederit uobis calicem aquæ in nomine meo, quia Christi estis, amẽ dico uobis non perdet mercedem suam. Et quisquis scandalizauerit unum ex his pusillis credẽtibus in me, bonum est ei magis si circũdaretur mola asinaria collo eius, & in mare mitteretur. Et si scandalizauerit te manus tua abscide illam, Bonum est tibi debilem introire in uitam, quàm duas manus habentem ire in gehennam ignem inextinguibilem, ubi uermis eorum non moritur, & ignis non extinguitur & cætera. usq; ad illud ubi ait, Habete in uobis salem, & pacem habete inter uos. Hæc Marcus dominum locutum, posteaquam illum qui in nomine eius eijciebat dæmonia, & cum discipulis non eum sequebatur uetuit prohiberi, contextim commemorat, aliqua ponens quæ nullus alius euangelistarum posuit: aliqua uero quæ
Mat. 18. Luc. 17 Matthæus quoq; posuit, & aliqua itidem quæ & Matthæus & Lucas. Sed illi ex alijs occasionibus, & in alio ordine rerum, non hoc loco ubi de illo suggestum est, qui cum discipulis Christi non eum sequebatur, & dæmonia in eius nomine eijciebat. Vnde mihi uidetur etiam hoc loco dominus secundum Marci fidem ideo dixisse quæ alijs etiam locis dixit, quia satis pertinebant ad hanc ipsam sententiam, qua uetuit prohiberi uirtutes in nomine suo
Mar. 9 fieri, etiam ab illo qui cum discipulis eum non sequebatur. Sic enim contexit, Qui enim non est aduersum uos pro uobis est, Quisquis enim potum dederit uobis, calicem aquæ in nomine meo, quia Christi estis, amen dico uobis non perdet mercedem suam. Vnde ostendit etiam illum de quo Ioannes suggesserat, & unde iste eius sermo exortus est, quòd non ita separabatur à societate discipulorum, ut eam tanquã hæreticus improbaret: sed sicut solent

A homines nondum audere Christi suscipere sacraméta, & tamen nomini fauere Christiano,
ita ut Christianos etiam suscipiant, & non ob aliud eis, nisi quia Christiani sunt obsequan/
tur, de quibus dixit, ꝙ non perdunt mercedem suam. Non quia iam tuti atq; securi sibi de/
bent uideri ex hac beneuolentia quam erga Christianos habent, etiam si Christi baptismo
non abluantur, nec unitati eius incorporentur: sed quia ita iam dei misericordia gubernẽtur
ut ad eam quoq; perueniant, atq; ita securi de hoc seculo abscedant. Qui profecto & priusq̃
Christianorum numero socientur utiliores sunt, q̃ hi qui cum iam Christiani appellentur,
& Christianis sacramentis imbuti sint, talia suadent, ut eos quibus ea persuaserint secum in
æternam pœnam pertrahant. Quos membrorum corporalium nomine tanq̃ manum uel
oculum scandalizantem iubet erui & abscindi à corpore, hoc est, ab ipsa unitatis societate,
ut sine his potius ueniatur ad uitam q̃ cum eis eatur in gehẽnam. Hoc ipso autem separan
tur à quibus separantur, ꝙ eis mala suadentibus, hoc est scandalizantibus non consentitur.
Et si quidem omnibus bonis cum quibus eis societas est, etiam de hac peruersitate innote/
scunt, ab omnium penitus societate, atq; ab ipsa diuinorum sacramentorum participatione
separantur. Si autem quibusdam ita noti sunt, pluribus autem ista eorum est ignota peruer
sitas, ita tolerandi sunt, sicut ante uentilationem paleæ tolerantur in area: ut neq; illis ad ini/
quitatis communionem consentiatur, neq; propter illos bonorum societas deseratur: hoc fa
ciunt qui habent in seipsis salem & pacem habent inter se. Sequitur Marcus, Et Cap.VII
inde surgens uenit in fines Iudææ ultra Iordanem, & conueniunt iterum turbæ ad eum, & si Mar.12
cut consueuerat iterũ docebat illos &c. usq; ad illud, ubi ait, Omnes enim ex eo quod abun
dabat illis miserunt, hæc uero de penuria sua, omnia quæ habuit misit, totum uictum suum.
In hac tota contextione omnia superiora consyderata sunt, ne quid uiderentur habere con/
trarium, quãdo cum Matthæi ordine cæteros conferebamus. Hoc autem de uidua pauper/
cula quæ duo minuta misit in gazophylacium, duo soli dicũt Marcus & Lucas, sed sine ulla
B quæstione concordant. Hinc iam usq; ad cœnam domini, unde omnium omnia cõsyderata
tractauimus, nõ dicit & Marcus quod cogat eum alicui comparari ad inquirẽdum, ne quid
repugnare uideatur. Nunc ergo deinceps Lucæ euangelium ex ordine pertractemus, Ex euãgelio Lucæ. Cap.VIII
exceptis eis quæ habet cum Matthæo Marcoq; cõmunia, qm̃ illa iam omnia pertractata
sunt. Sic ergo incipit Lucas, Quoniam quidẽ multi conati sunt ordinare narrationẽ quæ in
nobis cõpletæ sunt rerũ, sicut tradiderunt nobis qui ab initio ipsi uiderunt & ministri fuerũt
sermonis: uisum est & mihi assecuto à principio omnibus diligenter ex ordine tibi scribere
optime Theophile, ut cognoscas eorum uerborum de quibus eruditus es ueritatem. Hoc
principium ad Euangelij narrationem nondum pertinet: Admonet autem ut nouerimus
eundem Lucam etiam illum librum scripsisse, qui Actus apostolorum uocatur: non solum
quia Theophili nomen etiam illic inest, nam posset fieri, ut & alius aliquis Theophilus
esset, & si idem ipse esset ab alio ad illum aliquid scriberetur, sicut à Luca euangelium, Sed
quia & ibi ita exorsus est, ut diceret, Primum quidem sermonem feci de omnibus ô Theo/
phile, quæ cœpit Iesus facere & docere, usq; in diem quo apostolos elegit per spiritum san/
ctum, mandans iussit prædicare Euangeliũ: dedit intelligi ꝙ iam scripserit Euangelij librum
unum ex quatuor, quorũ est in Ecclesia sublimis autoritas. Nec ideo qui dixit, de omnibus
se fecisse sermonem, quæ cœpit Iesus facere & docere usq; in diem quo mandauit apostolis,
putari debet omnia scripsisse in Euangelio suo, quæ Iesus cum apostolis in terra uersatus fe Ioan.21
cit & dixit, ne sit contrarium Ioanni, qui ait, multa alia fecisse Iesum, quæ si scriberẽtur mun/
dum totum non potuisse capere illos libros: Cum etiam constet ab alijs Euangelistis non
pauca narrata, quæ Lucas ipse narrando non attigit, De omnibus ergo fecit sermonem, eli/
gendo de omnibus unde faceret sermonem, quæ iudicauit apta & congrua sufficere officio
dispẽsationis suæ. Et ꝙ dicit, multos conatos ordinare narrationem, quæ in nobis completæ
sunt rerum: uidetur significare nonnullos qui nõ potuerunt hoc susceptum munus implere.
Ideo autem dicit sibi uisum esse ex ordine diligẽter scribere, quoniam multi conati sunt: sed

eos debemus accipere quorum in Ecclesia nulla extat autoritas, quia id quod conati sunt, im C plere minime potuerunt. Iste autem non solum usq; ad resurrectionem ascensionemq; domini perduxit narrationem suam, ut in quatuor autoribus Euangelicæ scripturæ dignum labore suo haberet locum, uerumetiam deinceps quæ per apostolos gesta sunt, quæ sufficere credidit ad ædificandam fidem legentium uel audientium, ita scripsit, ut solus eius liber fidedignus haberetur in Ecclesia de apostolorum actibus narrans, reprobatis omnibus qui non ea fide qua oportuit, facta dictaq; apostolorum ausi sunt scribere. Eo quippe tempore scripserunt Marcus & Lucas, quo nõ solum ab Ecclesia Christi, uerumetiam ab ipsis adhuc in carne manentibus apostolis probari potuerunt.

De captura piscium. Cap. IX

Sic ergo narrare Lucas incipit Euangelium. Fuit in diebus Herodis regis Iudææ, sacerdos quidam nomine Zacharias de uice Abia, & uxor illi de filiabus Aaron, & nomen eius Helisabeth &c. usq; ad eum locum, *Luc. 5* ubi ait, ut cessauit autem loqui, dixit ad Simonem, Duc in altum, & laxate retia uestra in capturam. Hoc totum non habet ullam repugnantiæ quæstionem. Ioannes quidem uidetur simile aliquid dicere, sed illud longe aliud est, quod factum est post resurrectionem domini ad mare Tyberiadis: Ibi enim non solum ipsum tempus ualde diuersum est, sed etiam res ipsa plurimum distat. Nam retia illic in dexteram partem missa, centum quinquagintatres pisces ceperunt, magnos quidem. Sed pertinuit ad Euangelistam dicere, q; cum tam magni essent, retia non sunt dirupta, respicientem scilicet ad hoc factum, quod Lucas cũmemorat, ubi præ multitudine piscium retia rumpebantur. Iam cætera similia Ioanni Lucas nõ dixit, nisi circa domini passionem & resurrectionem, qui totus locus à cœna ipsius usq; ad finem, sic à nobis tractatus est, ut omnium collatis testimonijs nihil eos dissentire doceremus.

Ex Ioanne. Cap. X

Ioannes est reliquus, qui iam non restat cui conferatur. Quicquid enim singuli dixerũt, quæ ab alijs nõ dicta sunt, difficile est ut habeant aliquã repugnantiæ quæstionem. Ac per hoc liquido constat tres istos, Matthæum scilicet & Marcum & Lucam maxime circa humanitatem domini nostri Iesu Christi esse uersatos, secundum quam & rex & sacerdos est. Et D ideo Marcus, qui in illo mysterio quatuor animalium, hominis uidetur demonstrare personam, uel Matthæi magis comes uidetur, quia cũ illo plura dicit propter regiam personam quæ incomitata esse non solet, quod in primo libro commemoraui, uel quod probabilius intelligitur cum ambobus incedit. Nam quamuis Matthæo in pluribus, tamen in alijs non nullis Lucæ magis congruit: ut hoc ipso demonstretur, ad leonem & ad uitulum, hoc est, & ad regalem quam Matthæus, & ad sacerdotalem quam Lucas insinuat personam, id quod Christus homo est pertinere, quam figuram Marcus gerit pertinens ad utrunq;. Diuinitas uero Christi qua æqualis est patri, secundum q; uerbum est & deus apud deum, & uerbum caro factum est ut habitaret in nobis, secundum q; ipse & pater unum sunt, à Ioanne maxime commendanda suscepta est, qui sicut aquila in his quæ Christus sublimius locutus est immoratur, nec in terram quodammodo nisi raro descendit. Deniq; quuis matrem Christi se nosse plane testetur, tamen nec in eius natiuitate cum Matthæo & Luca aliquid dicit, nec eius baptismum cum tribus commemorat, sed tantummodo ibi testimonium Ioannis alte sublimiterq; commendans, relictis eis pergit cum illo ad nuptias in Chanam Galilææ: ubi quamuis ipse Euangelista matrem eius fuisse commemoret, ille tamen dicit, Quid mihi & tibi est mulier: non repellens de qua suscepit carnem, sed suam tunc maxime insinuans diuinitatem, aquam conuersurus in uinum, quæ diuinitas illam etiam fœminam fecerat, non in illa facta erat. Inde post paucos dies factos in Caphernaum, redijt ad templum, ubi eum commemorat dixisse de templo corporis sui: Soluite templum hoc & in tribus diebus excitabo illud: ubi maxime insinuat, non solum quia deus erat in templo uerbum caro factum, uerumetiam quia eandem carnem ipse resuscitauit, non utiq; nisi secundum id quod unum est cum patre, nec separabiliter operatur: Cum cæteris locis fortassis omnibus scriptura non dicat, nisi q; deus illum suscitauerit: nec alicui sic expressum est q; cum deus resuscitaret Christum, etiam ipse se resuscitauit, quia cum patre unus deus est, sicut hoc loco ubi ait: Soluite templum

A templum hoc & in tribus diebus resuscitabo illud. Inde cum illo Nicodemo q̃ magna q̃
diuina locutus est. Inde rursus pergit ad testimonium Ioannis, & commēdat amicum spon
si non gaudere nisi propter uocem sponsi: Vbi admonet animam humanam non de seipsa
sibi lucere nec beari, nisi incommutabilis participatione sapientiæ. Inde ad mulierem Sama
ritanam, ubi cōmemoratur aqua, unde qui biberit non sitiet in æternum. Inde rursus in Cha
nam Galilææ ubi fecerat de aqua uinum: ibi eum commemorat dixisse regulo, cuius filius
infirmabatur: Nisi signa & prodigia uideritis non creditis: usqueadeo super omnia mutabi
lia uolens mentem credentis attollere, ut nec ipsa miracula, quæ quamuis diuinitus de muta
bilitate corporum fiunt, à fidelibus quæri uelit. Inde Hierosolymam redit, fit sanus triginta
octo annorum languidus. Ex hac occasione quæ dicūtur quamdiu dicuntur: ibi dictum est,
quærebant eum Iudæi interficere, quia non solum soluebat sabbatum, sed & patrem suum
dicebat deum, æqualem se faciens deo: ubi satis ostenditur q̃ non usitate sicut solent sancti
homines dicere, dixerit patrem suum deum, sed q̃ ei sit æqualis insinuans: quippe paulo su-
perius dixerat eis de sabbato calumniantibus, Pater meus usq; modo operatur & ego ope-
ror: ibi exarserunt, nō quia patrem suum diceret deum, sed q̃ ei æqualis uellet intelligi, dicen
do, Pater meus usq; modo operatur & ego operor: Consequens esse ostēdens, ut quoniam
pater operatur & filius operetur, quia pater sine filio nō operatur. Ibi enim & paulopost ait,
iam illis ob hoc irascentibus, Quæcunq; enim ille fecerit, hæc & filius similiter facit. Inde tan-
dem descendit Ioannes ad illos tres cum eodem domino in terra gradientes, ut quinq; pa-
nibus quinq; milia pascantur, ubi tamen solus commemorat, q̃ cum uellent eum regem fa-
cere, solus fugit in mōtem. Qua in re nihil mihi aliud uidetur animam rationalem commo
nere uoluisse, nisi eo se nostræ menti rationiq; regnare quo est in excelsis, nulla cum homini-
bus communione naturæ solus, quia unicus patri. Hoc autē mysterium deorsum repentes
carnales homines fugit, quia ualde sublime est: unde illos & ipse fugit in mōtē, quia regnum
B eius terreno animo requirebant: unde & alibi dicit, Regnum meum non est de hoc mundo. Ioan.18
Neq; etiam hoc nisi Ioannes commemorat, uolatu quodammodo æthereo supereminens
terris, & gaudens luce solis iustitiæ. Ab illo itidē monte post miraculum de quinq; panibus
factum, cum iisdem tribus paululum remoratus, donec mare transissent quādo ambulauit
super aquas, continuo rursus se in uerbum domini attollit, q̃ magnum, q̃ prolixum, q̃ diui
num, supernum & excelsum, & ex occasione panis exortum, cū dixisset turbis, Amen amen
dico uobis, quæritis me, non quia signa uidistis, sed quia edistis de panibus & satiati estis:
operamini non cibum qui perit, sed qui permanet in uitam æternam, & inde iam talia diu-
tissime atq; excellentissime. Tunc ab ista uerbi celsitudine ceciderunt, qui post eum deinceps
non ambulauerunt, cui sane inhæserunt qui potuerunt intelligere: Spiritus est qui uiuificat,
caro autē nihil prodest: quia utiq; & carni spiritus prodest, & solus spiritus prodest, Caro au
tem sine spiritu nihil prodest. Deinde suis fratribus, id est cognatis carnis suæ suggerētibus
ut ascendat ad diem festum quo possit innotescere multitudini, quanta altitudine respōdit, Ioan.7
Tempus meum nōdum aduenit, tempus autem uestrum semper est paratum. Non potest
mundus odisse uos, me autem odit, quia ego testimonium perhibeo de illo, quia opera eius
mala sunt. Hoc est ergo, tempus uestrum semper est paratum, quia uos diem istum cōcupi- Hiere.17
scitis, de quo propheta dicit, Ego autem non laboraui subsequens te domine, & diem homi-
nis non concupiui tu scis: hoc est, uolare ad lucem uerbi, & concupiscere illum diem quem ui
dere concupiuit Abraam, uidit & gauisus est. Inde iam ad diem festum cum ascendisset in
templum, quæ illum Ioannes locutum esse commemorat, q̃ mirabilia q̃ diuina q̃ excelsa:
q̃ ipsi uenire nō possent quò esset iturus: q̃ & ipsum nossent, & unde esset scirent, & esset ue-
rus qui eum miserit quem illi nescirent: tanq̃ diceret, & unde sim scitis, & unde sim nescitis:
Quo quid aliud uoluit intelligi, nisi secundū carnem notum se illis esse potuisse & gēte & pa
tria, secundū diuinitatem autē incognitum. Ibi etiā de dono spiritussancti locutus, ostendit
quis esset, quando munus altissimū dare potuisset. Rursus illuc de Oliueti mōte regrediēte,

quæ & quãta narrat locutum, post ueniam illi adulteræ datam, quæ uelut lapidanda oblata C
illi à tentatoribus fuerat, quando digito scribebat in terra: tanquam illos tales in terra scribẽdos significaret nõ in cœlo, ubi monuit discipulos se scriptos esse gauderent. Aut quòd se humiliando quod capitis inclinatione mõstrabat, signa in terra faceret: aut quòd iam tempus esset ut in terra quæ fructum daret, & nõ in lapide sterili sicut antea lex eius conscriberetur. Ergo post hæc lucẽ mundi se dixit, & qui eũ sequeretur non ambulaturum in tenebris, sed habiturum lucem uitæ. Dixit etiã se esse principiũ, qui & loqueretur eis. Quo nomine utique se distinxit ab illa luce quã fecit, tanquam lux per quam facta sunt omnia: ut illud quod de se dixerat lucem
Matth. 5 mũdi, non sic acciperetur, quemadmodũ discipulis ait, Vos estis lux mundi, Illi enim tanquam lucerna quæ non est ponẽda sub modio sed super cãdelabrum, sicut & de Ioanne Baptista,
Ioan. 5 Ille erat, inquit, lucerna lucens & ardens: sed ipse sicut principium, de quo dictum est, Nos
Ioan. 1 omnes de plenitudine eius accepimus, Ibi dixit se filium esse ueritatem, quæ nisi liberauerit, nemo erit liber. Inde posteaquam illuminauerit à natiuitate cæcum, ex ipsa occasione in prolixo eius sermone demoratur Ioãnes, de ouibus & pastore, & ianua, & potestate ponẽdi animã suam & iterum sumẽdi eam, in quo excellentissimã potestatem suæ diuinitatis ostẽdit. Inde cum encænia in Hierosolymis fierent, commemorat ei dixisse Iudæos, quousque animã nostrã tollis? Si tu es Christus, dic nobis palã. Atque inde sumpta opportunitate sermonis quæ etiã sublimia dixerit, narrat. Ibi dixit, Ego & pater unũ sumus. Inde iam resuscitatum ab eo Lazarũ prædicat, ubi dixit, Ego sum resurrectio & uita, qui credit in me, etiã si mortuus fuerit uiuet: Et omnis qui uiuit & credit in me, nõ morietur in æternum. In quibus uerbis quid nisi altitudinem diuinitatis eius cognoscimus, cuius in æternũ participatione uiuemus. Inde iterum Ioannes occurrit in Bethania Matthæo & Marco, ubi factum est illud de unguento pretioso, quo pedes eius à Maria caputque perfusum est: atque hinc deinceps usque ad passionẽ & resurrectionem domini cum tribus euangelistis Ioannes graditur, in locis eisdem narratione uersante. Cæterũ quod ad sermones domini attinet, nõ cessat se attollere in ea quæ ille D
abhinc etiã sublimiter diuturneque locutus est. Nam & quãdo eum uoluerũt uidere gentiles per Philippum & Andream, habuit excelsum sermonem, quẽ aliorum euangelistarũ nullus inseruit. Ibi præclara iterũ de luce illuminante & lucis filios faciẽte commemorat. Deinde in ipsa cœna, de qua euangelistarũ nullus tacuit, quàm multa & quàm excelsa uerba eius Ioãnes commemorat quæ alij tacuerũt: non solũ de commendatione humilitatis quando pedes discipulorũ lauit, sed cũ expressus per buccellã traditor eius exijsset, remanẽtibus cũ illo undecim, in sermõe ipsius mirabiliter stupẽdo, maximeque diuturno, idẽ Ioãnes immoratus est, ubi dixit,
Ioan. 14 Qui uidet me uidet & patrẽ: ubi multa locutus est de spiritu sancto paracleto quẽ missurus eis erat: & de sua clarificatione quã habuit apud patrem priusquam mũdus esset: & quòd unũ nos faceret in se, sicut ipse & pater unũ sunt: nõ ut ipse & pater & nos unũ, sed nos unũ sicut ipsi unum, Multaque alia mireque sublimia, de quibus disserere sicut dignũ est, etiã si iam essemus idonei, in hoc tamen opere nõ id nos suscepisse quis non aduertat? Quod alibi fortasse reddendum est, hic certe nõ est expetendũ. Commẽdare quippe uolumus amatoribus uerbi dei, & studiosis sanctæ ueritatis, quàm quis eiusdẽ Christi, qui uerus & uerax est, annũtiator atque prædicator Ioãnes in Euãgelio suo fuerit, cuius & cæteri tres qui scripserũt Euãgeliũ, & cæteri apostoli, qui non quidẽ ipsam narrationẽ scribendã susceperunt, in ea tamen prædicatione sui officij munus impleuerũt: longe tamen hunc in Christi altiora subuectũ, ab ipso initio libri sui raro fuisse cũ cæteris: id est, primo circa Iordanem propter testimoniũ Ioãnis Baptistæ: inde trans mare Tyberiadis, quando turbas de quinque panibus pauit & super aquas ambulauit: tertio in Bethania, ubi unguẽto pretioso fidelis fœminæ deuotione perfusus est: donec inde illis occurreret ad passionis tẽpus, quod cũ eis erat necessario narraturus: ubi tamen ipsam dñicam cœnam, de qua nullus eorum tacuit, multo opulẽtius tanquam de cellario dñici pectoris ubi discumbere solebat, exhibuit. Ipsum deinde Pilatum uerbis altioribus percutit, dicẽs, regnum suũ nõ esse de hoc mũdo, regemque se natũ, & ad hoc uenisse in hunc mundũ ut testimonium perhi

A perhibeat ueritati. Mariam quoq; post resurrectionem mystica altitudine uisitãs: Noli me, inquit, tãgere, nondũ enim ascẽdi ad patrẽ. Discipulis etiã insufflãdo dedit spiritũsanctũ, ne ipse spũs qui trinitati cõsubstãtialis & coæternus est, tantũmodo patris esse, nõ etiã filij spũs putaretur. Postremo suas oues Petro se amãti, eumq; amorẽ ter confitenti cõmendãs, dicit eundẽ Ioannẽ sic se uelle manere donec ueniat: ubi etiã mihi uidetur alto docuisse mysterio, istã ipsam Ioannis Euangelicã dispẽsationẽ qua in lucẽ liquidissimã uerbi sublimiter fertur, ubi trinitatis æqualitas & incõmutabilitas uideri potest, & qua maxime proprietate distat à cæteris homo, cuius susceptiõe uerbũ caro factũ est, perspicue cerni cognosciq; nõ posse, nisi cũ ipse dñs uenerit: ideo sic manebit donec ueniat, manebit aũt nunc in fide credẽtium, tunc aũt facie ad faciẽ contẽplandũ erit, cũ apparuerit uita nostra, & nos cũ ipso apparebimus in gloria. Quisquis aũt arbitratur, homini uitã istam mortalem adhuc agẽti posse cõtingere, ut amoto atq; discusso omni nubilo phantasiarũ corporaliũ atq; carnaliũ serenissima incõmu tabilis ueritatis luce potiatur, & mẽte penitus à cõsuetudine uitæ huius alienata illi constãter & indeclinabiliter hæreat, nec qd quærat, nec qs quærat intelligit. Credat ergo potius subli/ mi autoritati minimeq; fallaci, q̃diu sumus in corpore peregrinari nos à dño, & ambulare per fidẽ nõdũ per speciẽ: ac sic pseuerãter retinẽs atq; custodiẽs fidẽ, spem & charitatẽ, inten dat in speciẽ ex pignore q̃d accepimus sanctispũs, q nos docebit omnẽ ueritatẽ, cũ deus qui suscitauit Iesum Christũ à mortuis, uiuificabit & mortalia corpa nostra per inhabitãtẽ spm̃ eius in nobis. Prius autẽ q̃ uiuificet hoc q̃d mortuũ est pp̃ter pctm̃, pculdubio corruptibile est & aggrauat animã. & si qñ adiuta excedit hãc nebulã qua tegitur omnis terra, id est, hãc carnalẽ caliginẽ, qua tegit omnis uita terrena, tanq̃ rapida coruscatione pstringitur, & in suã infirmitatẽ redit, uiuẽte desiderio q̃ rursus erigat, nec sufficiẽte mũdicia qua figat. Et quãto quisq; hoc magis põt, tãto maior est: quãto aũt minus, tanto minor. Si aũt nihil adhuc tale mẽs hõis expta est in qua tñ habitat Christus p fidẽ, instare debet minuẽdis finiẽdisq; cupi ditatibus huius seculi, moralis uirtutis actione tanq; in comitatu triũ illorũ euãgelistarũ cũ

B mediatore Christo ambulãs: Eũ q filius dei semp est, pp̃ter nos filiũ hõis factũ, ut sempiter na uirtus eius & diuinitas nostræ infirmitati & mortalitati cõtẽperata de nostro nobis in se, atq; ad se faceret uiã, cũ magnæ spei lætitia fideliter teneat. Ne peccet, à rege Christo regat Si forte peccauerit, ab eodẽ sacerdote Christo expiet, atq; ita in actiõe bonæ cõuersatiõis & uitæ nutritus, pennis geminæ dilectionis tanq̃ duabus alis ualidis euectus à terris, ab eodẽ ipso Christo uerbo illuminet, uerbo quod in principio erat, & uerbũ apud deũ erat, & deus erat uerbũ: Et si p speculũ & in ænigmate, lõge tñ sublimius ab oĩ similitudine corpali. Qua/ propter q̃uis in illis tribus actiuæ, in Ioãnis aũt euãgelio dona cõtẽplatiuæ uirtutis eluceãt eis q hæc dignoscere sunt idonei, tñ & hoc Ioãnis, qm̃ ex parte est, sic manebit donec ueniat q̃d perfectũ est. Et alij qdẽ datur p spm̃ sermo sapiẽtiæ, alij sermo sciẽtiæ secũdũ eundẽ spm̃, alius diẽ dño sapit, alius de pectore dñi liqdius aliqd bibit, alius leuatus usq; ad tertiũ cœlũ ineffabilia uerba audit, oẽs tñ q̃diu sunt in corpore pegrinantur à dño, & oibus bonæ spei fidelibus in libro uitæ scriptis seruatur q̃d dictũ est, Et ego diligã eũ, & ostẽdã meipm illi: ue rũtñ in hac pegrinatione quãtũ in rei huius intelligẽtia uel sciẽtia quisq; pfecerit, tãto magis caueat diabolica uitia, supbiã & inuidẽtiã. Meminerit hocipsum euãgeliũ Ioannis q̃ multo amplius erigit ad contẽplationẽ ueritatis, tã multo ãplius præcipere de dulcedine charitatis. Et quia illud præceptũ uerissimum ac saluberrimũ est, quãto magnus es, tãto humilia te in oibus, q euãgelista Christũ lõge cæteris altius cõmẽdat, apud eũ discipulis pedes lauat.

AD LECTOREM DE OPERE SEQVENTI.

AGNOSCIT quidẽ hoc opus Augustinus, mihi tñ uidetur à studioso quopiã ex omnibus illius libris collectũ, in quod congestũ est si quid haberetur argutius dissertũ. Huic studio fauẽs Augusti/ nus recognouit, & quædã elimauit. Hãc cõiecturam nõ omnino somniũ esse declarat illud, q quæ/ stio 12. habet fragmẽtũ ex Fontei libris decerptũ. Et cap. 31. habet locũ ex secũdo M. Tullij de inuen tione libro descriptũ. Sũt aũt & alia quæ mihi nõ uidetur per omnia sapere phrasim Augustini. Ad hæc erãt quædã cõfusa, uel huc translata ex quæstionibus Euãgeliorũ, uel hinc illò trãsmissa. Postre mo multa sunt, quæ nõ habẽt ullã speciẽ quæstionis, nisi quod qcqd doceri põt, idẽ & quæri põt, Ita tot nascẽtur quæstiones, quot sunt sentẽtiæ, siue prologa. Ipm tñ opus eruditũ est & lectu dignũ.

D. AVRELII AVGVSTINI C

HIPPONENSIS EPISCOPI, LIBER DE DIVERSIS quæstionibus octogintatribus.

Vtrum anima à seipsa sit. q. I.

OMNE uerum à ueritate uerum est, & omnis anima eo anima est quo uera anima est. Omnis igitur anima à ueritate habet ut omnino anima sit. Aliud autem anima est, aliud ueritas. Nam ueritas falsitatem nunq̃ patitur, anima uero sæpe fallitur. Non igitur cum à ueritate anima est, à seipsa est. Est autem ueritas deus, deum igitur habet autorem ut sit anima.

De libero arbitrio. q. II

Omne quod fit, ei à quo fit par esse nõ potest: Alioquin iustitia quæ sua cuiq; tribuere debet de rebus auferatur necesse est. Hominẽ ergo deus cũ fecit quanq̃ optimum fecerit, nõ tamen id fecit quod erat ipse. Melior autem homo est qui uoluntate q̃ qui necessitate bonus est. Voluntas igitur libera danda homini fuit.

Vtrũ deo autore sit hõ deterior. q. III

Nullo sapiente homine autore fit homo deterior. Nõ enim parua ista culpa est, imò tãta est quæ in sapientem q̃uis hominem cadere nequeat. Est autem deus omni homine sapiente præstantior. Multo minus igitur deo autore fit homo deterior. Multo enim præstãtior dei uoluntas q̃ hominis sapientis est. Illo aũt autore cum dicitur, illo uolente dicitur. Est ergo uitiũ uoluntatis quo est homo deterior, quod uitiũ si longe abest à dei uolũtate, ut ratio docet, in quo sit quærẽdum est.

Quæ sit causa ut homo sit deterior. q. IIII

Vt sit homo deterior aut in ipso causa est, aut in alio aliquo, aut in nihilo. Si in nihilo, nulla causa est. Aut si ita accipitur in nihilo, q̃ homo ex nihilo factus est uel ex his quæ ex nihilo facta sunt, rursum in ipso erit causa, q̃ eius quasi materies est nihilum. Si in alio aliquo, utrũ in deo, an in quolibet alio homine, an in eo quod neq; deus, neq; homo sit. Sed non in deo, bonorũ enim deus causa est. Si ergo in homine, aut ui, aut suasione. D Sed ui nullo modo, ne sit deo ualẽtior: Siquidẽ deus ita optime hominẽ fecit, ut si uellet manere optimus, nullo resistẽte impediretur. Suasione autẽ alterius hominis si concedimus hominem deprauari, rursum quærẽdũ erit, suasor ipse à quo deprauatus sit: Non enim potest prauus nõ esse taliũ suasor. Restat nescio quid q̃ nec deus, nec hõ sit, sed etiã hoc quicqd est, aut uim intulit, aut suasit. De ui hoc respõdetur quod supra. De suasione autẽ quicquid est, quia suasio nõ cogit inuitũ, ad eiusdẽ hominis uoluntatẽ causa deprauationis eius redit, siue aliquo, siue nullo suadente deprauatus sit.

Vtrũ animal irrationale beatũ esse poßit. q. V

Animal quod caret ratione, caret scientia. Nullum autẽ animal quod sciẽtia caret beatũ esse potest. Nõ igitur cadit in animalia rõnis expertia ut beata sint.

De malo. q. VI

Omne quod est, aut est corporeũ, aut incorporeũ. Corporeum sensibili, incorporeũ autẽ intelligibili specie cõtinetur. Omne igitur quod est, sine aliqua specie nõ est. Vbi autẽ aliqua species, necessario est aliquis modus, & modus aliquid boni est. Summũ ergo malũ nullũ modũ habet, caret enim omni bono: Nõ est igitur, quia nulla specie cõtinetur, totumq; hoc nomen mali de speciei priuatione repertũ est.

Quæ ꝓprie in animante anima dicatur. q. VII

Anima aliqñ ita dicitur ut cũ mente intelligatur, ueluti cũ dicimus hominẽ ex anima & corpore constare: Aliquãdo ita ut excepta mẽte dicatur. Sed cũ excepta mente dicitur, ex his operibus intelligitur quæ habemus cũ bestijs cõmunia. Bestiæ nanq; carẽt ratione, quæ mẽtis est propria.

Vtrũ per se anima moueatur. q. VIII

Moueri per se animam sentit, qui sentit in se esse uoluntatem. Nã si uolumus, nõ alius de nobis uult. Et iste motus animæ spõtaneus est, hoc enim ei tributũ est à deo: Qui tamen motus, nõ de loco in locũ est tanq̃ corporis: Localiter enim moueri corporis propriũ est. Et cũ anima uolũtate, id est illo motu qui localis nõ est, corpus suũ tamen localiter mouet, non ex eodẽ mõstratur & ipsa localiter moueri: Sicut uidemus à cardine moueri aliqd per magnũ spatiũ loci, & tamen ipsum cardinẽ nõ moueri loco.

Vtrũ corporeis sensibus ueritas percipi poßit. q. IX

Omne quod corporeus sensus attingit, quod & sensibile dicitur, sine ulla intermissione tẽporis cõmutatur: uelut cũ capilli nostri crescũt, uel corpus uergit in senectutẽ, aut in iuuenta efflorescit, ꝑpetuo id fit, nec omnino inter-

A intermittit fieri. Quod autẽ non manet, percipi non poteſt, illud enim percipitur quod ſciẽtia
compreheñditur. Cõprehẽdi autẽ non poteſt quod ſine intermiſſione mutatur. Nõ eſt igitur
expectãda ſynceritas ueritatis à ſenſibus corporis. Sed ne quis dicat eſſe aliqua ſenſibilia eo
dem modo ſemper manẽtia, & quæſtionem nobis de ſole atq; ſtellis afferat, in quibus facile
conuinci nõ poteſt, illud certe nemo eſt qui nõ cogatur fateri, nihil eſſe ſenſibile quod nõ ha-
beat ſimile falſo, ita ut internoſci nõ poſſit. Nã ut alia prætermittam, omnia quæ per corpus
ſentimus, etiã cũ ea nõ aſſunt ſenſibus, imagines tñ eorũ patimur tanq; prorſus aſſint, uel in
ſomno, uel in furore. Quod cũ patimur omnino utrum ea ipſis ſenſibus ſentiamus, an imagi
nes ſenſibiliũ ſint, diſcernere non ualemus. Si igitur ſunt imagines ſenſibiliũ falſæ quæ diſcer
ni ipſis ſenſibus nequeũt, & nihil percipi poteſt, niſi quod à falſo diſcernitur, nõ eſt cõſtitutũ
iudiciũ ueritatis in ſenſibus. Quamobrẽ ſaluberrime admonemur auerti ab hoc mũdo, qui
profecto corporeus eſt & ſenſibilis, & ad deũ, id eſt ueritatẽ, qui intellectu & interiore mẽte
capitur, quæ ſemper manet & eiuſdẽ modi eſt, quæ nõ habet imaginẽ falſi, à qua diſcerni nõ
poſſit, tota alacritate cõuerti. Omne bonũ à deo. Omne ſpecioſum bonũ, inquãtum *Vtrũ corpus à deo ſit. q. X*
ſpecioſum eſt. Et omne quod ſpecies continet ſpecioſum eſt. Omne aũt corpus ut corpus ſit,
ſpecie aliqua cõtinetur. Omne igitur corpus à deo. Deus cũ liberat, nõ partẽ aliquam *Quare Chriſtus de fœmina natus ſit. q. XI*
liberat, ſed totũ liberat, quod forte in periculo eſt. Sapiẽtia ergo & uirtus dei, qui dicitur uni-
genitus, homine ſuſcepto liberationem hominis indicauit. Hominis autẽ liberatio in utroq;
ſexu debuit apparere. Ergo quia uirũ oportebat ſuſcipere, qui ſexus honorabilior eſt, conſe
quens erat ut fœminei ſexus liberatio hinc appareret, q; ille uir de fœmina natus eſt.

Agite o inquit miſeri mortales, hoc agite ne unq; polluat hoc domiciliũ malignus ſpi *Sentẽtia cuiuſdam ſapientis. q. XII*
ritus, ne ſenſibus immixtus inceſtet animæ ſanctitatẽ, lucemq; mentis obnubilet. Serpit hoc *FONTEI*
malũ per omnes aditus ſenſuales, dat ſe figuris, accõmodat coloribus, adhæret ſonis, latet in
ira, in fallacia ſermonis, odoribus ſe ſubijcit, infundit ſaporibus, ac turbidi motus illuuie tene
B broſis affectionibus tenebrati ſenſus, quibuſdã nebulis implet omnes meatus intelligentiæ,
per quos expãdere lumẽ rationis radius mẽtis ſolet. Et quia radius æthereæ lucis eſt, in eo q;
ſpeculũ diuinæ præſentiæ, in hoc enim deus, in hoc uoluntas innoxia, in hoc recte facti meri
tũ relucet, deus ubiq; præſens eſt. Tũc autẽ unicuiq; noſtrũ ſimul eſt, cũ mẽtis noſtræ illibata
puritas in eius præſentia patuerit. Vt enim uiſus oculorum ſi fuerit uitiatus, quicquid uidere
nõ potuerit, adeſſe nõ putat: Fruſtra enim circũſtat oculos præſens imago rerũ, ſi oculis inte
gritas deſit: Ita etiam deus qui nuſq; deeſt, fruſtra pollutis animis præſens eſt, quem uidere *Quo documẽto cõ ſtet homines beſtijs ãtecellere, q. XIII*
mentis cæcitas non poteſt. Inter multa quibus oſtendi poteſt, hominem ratione be
ſtijs antecellere, hoc omnibus manifeſtum eſt q; beluæ ab hominibus domari & mãſuefieri *Non fuiſſe corpus domini noſtri Ieſu Chriſti phantaſma. q. XIIII*
poſſunt, homines à beluis nullo modo. Si phantaſma fuit corpus Chriſti, fefellit
Chriſtus. Et ſi fallit, ueritas non eſt: Eſt autem ueritas Chriſtus: Non igitur phantaſma fuit
corpus eius. Omne quod ſe intelligit, comprehendit ſe. Quod autẽ ſe comprehendit, *De ĩtellectu. q. XV*
finitum eſt ſibi. Et intellectus intelligit ſe: Ergo finitus eſt ſibi. Nec infinitus eſſe uult, q̃uis
poſſit, quia notus ſibi eſſe uult, amat enim ſe. Deus omnium quæ ſunt cauſa eſt. *De filio dei q. XVI*
Quod autẽ omnium rerũ cauſa eſt, etiã ſapientiæ ſuæ cauſa eſt: Nec unq; deus ſine ſapiẽtia
ſua: Igitur ſempiternæ ſapiẽtiæ ſuæ cauſa eſt, nec tẽpore prior eſt q̃ ſua ſapientia. Deinde ſi
patrem ſempiternum eſſe ineſt deo, nec fuit aliquãdo non pater, nunq; ſine filio fuit.

Omne præteritũ iam nõ eſt: Omne futurũ nondum eſt. Omne igitur & præteritum & *De ſcientia dei. q. XVII*
futurum deeſt: Apud deum autem nihil deeſt, nec præteritum igitur nec futurum, ſed omne *De trinitate. q. XVIII*
præſens eſt apud deum. Omne quod eſt, aliud eſt quo conſtat, aliud quo diſcerni
tur, aliud quo cõgruit. Vniuerſa igitur creatura ſi & eſt quoquo modo, & ab eo quod omni-
no nihil eſt plurimum diſtat, & ſuis partibus ſibimet congruit, cauſam quoq; eius trinam
eſſe oportet, qua ſit, qua hoc ſit, qua ſibi amica ſit. Creaturæ autem cauſam, id eſt, autorem
deum dicimus. Oportet ergo eſſe trinitatem qua nihil præſtantius, intelligentius & beatius
inuenire perfecta ratio poteſt. Ideoq; etiã cum ueritas quæritur, pluſq; tria genera quæſtio-

num esse non possunt, utrum omnino sit, utrum hoc an aliud sit, utrum approbandúm im-probandúm ue sit. C

De deo & creatura. q. XIX

Quod incommutabile est, æternum est, semper enim eiusdem modi est. Quod autẽ commutabile est, tempori obnoxium est: Non enim semper eiusdẽ modi est, & ideo æternũ nõ recte dicitur. Quod enim mutatur, nõ manet, quod nõ manet, non est æternum. Idq; inter immortale & æternum interest, quod omne æternum immortale est, non omne immortale satis subtiliter æternũ dicitur: quia & si semper aliquid uiuat, tamen si mutabilitatem patiatur, non proprie æternũ appellatur, quia nõ semper eiusdẽ modi est: quãuis immortale, quia semper uiuit, recte dici possit. Vocatur tamen æternum interdũ etiã quod immortale est. Illud uero quod & mutationem patitur & animæ præsentia cũ anima nõ sit uiuere dicitur, neq; immortale ullomodo & multo minus æternũ intelligi potest. Æternum enim cũ proprie dicitur, neq; quicq; præteritũ quasi transierit, neq; quicq; futurũ quasi nõdũ sit, sed quicquid est tantũmodo est.

De loco dei. q. XX

Deus non alicubi est. Quod enim alicubi est, continetur loco: Quod cõtinetur loco, corpus est. Deus aũt non est corpus: Nõ igitur alicubi est, & tñ quia est, & in loco nõ est, in illo sunt potius omnia quã ipse alicubi, nec tamẽ ita in illo ut ipse sit locus. Locus enim in spatio est quod longitudine & latitudine & altitudine corporis occupatur, nec deus tale aliquid est. Et omnia igitur in ipso sunt, & locus non est: Locus tamen dei abusiue dicitur templum dei, non quod eo contineatur, sed quod ei præsens sit. Id autẽ nihil melius quã anima munda intelligitur.

Vtrum deus autor mali non sit. q. XXI

Quisquis omnium quæ sunt autor est, & ad cuius bonitatem id tantũ pertinet ut sit omne quod est, nõ esse ad eũ pertinere nullo pacto potest. Omne autẽ quod deficit, ab eo quod est esse deficit, & tẽdit in non esse. Esse autem & in nullo deficere bonũ est, & malum est deficere. At ille ad quem non esse non pertinet, non est causa deficiẽdi, id est tendẽdi ad non esse: quia ut ita dicam, essendi causa est. Boni igitur tantummodo causa est, & propterea ipse summum bonũ est: Quo circa mali autor non est, qui omnium quæ sunt autor est, quia inquantum sunt, intantum bona sunt.

Deũ nõ pati necessitatem. q. XXII

Vbi nulla indigẽtia, nulla necessitas: Vbi nullus defectus, nulla indigentia. Nullus autem defectus in deo, nulla ergo necessitas. D

De patre & filio q. XXIII

Omne castum castitate castum est, & omne æternum æternitate æternum est, & omne pulchrum pulchritudine, & omne bonum bonitate, ergo & omne sapiens sapiẽtia, & omne simile similitudine. Sed duobus modis castum castitate dicitur, uel quod eam gignat, ut ea sit castum castitate quã gignit, & cui principium atq; causa est ut sit. Aliter autẽ cum participatione castitatis quidq; castum est, quod potest aliquando esse non castum, atq; ita de cæteris intelligendum est. Nam & anima æternitatem uel intelligitur uel creditur consequi, sed æterna æternitatis participatione fit. Non autem ita æternus deus, sed quod ipsius æternitatis est autor. Hoc & de pulchritudine & de bonitate licet intelligi. Quamobrem cum sapiens deus dicitur, & ea sapientia sapiens dicitur, sine qua eum uel fuisse aliquando, uel esse posse nefas est credere, non participatione sapientiæ sapiẽs dicitur, sicuti anima, quæ & esse, & non esse sapiens potest, sed quod ipse eam genuerit qua sapiens dicitur sapientiam. Item illa quæ participatione sunt, uel casta, uel æterna, uel pulchra, uel bona, uel sapientia, recipiunt, ut dictum est, ut possint nec casta esse, nec æterna, nec pulchra, nec bona, nec sapientia. At ipsa castitas, æternitas, pulchritudo, bonitas, sapientia, nullo modo recipiunt, aut corruptionem, aut ut ita dicam temporalitatem, aut turpitudinem, aut malitiam. Ergo etiam illa quæ participatione similia sunt, recipiunt dissimilitudinem. At ipsa similitudo nullo modo ex aliqua parte potest esse dissimilis. Vnde fit, ut cum similitudo patris filius dicitur, quia eius participatione similia sunt quæcunq; sunt uel inter se uel deo similia, ipsa est enim species prima, qua sunt ut ita dicam speciata & formata quæ formata sunt omnia, ex nulla parte patri potest esse dissimilis. Idem igitur quod pater: ita ut iste filius sit, ille pater: id est iste similitudo, ille cuius similitudo est: iste substantia, ille substantia, ex quo una substantia. Nam si non una est, recipit dissimilitudinem similitudo, quod fieri posse omnis uerissima negat ratio.

A Quicquid casu fit, temere fit. Quicquid temere fit, nõ fit prouidentia. Si ergo casu aliqua fiunt in mundo, nõ prouidentia uniuersus mundus administratur. Si nõ prouidẽtia uniuersus mũdus administratur, est ergo aliqua natura atq; substantia quæ ad opus prouidentiæ non pertinet. Omne autẽ quod est, inquantũ est, bonum est. Summe enim est illud bonum cuius participatione, sunt bona cætera. Et omne quod mutabile est, nõ per seipsum, sed boni immutabilis participatione inquãtum est, bonũ est. Porrò illud bonũ cuius participatione sunt bona cætera quæcunq; sunt, non per aliud, sed per seipsum bonũ est, quam diuinã etiã prouidentiã uocamus. Nihil igitur casu fit in mundo. Hoc constituto, consequẽs uidetur, ut quicquid in mundo geritur, partim diuinitus geratur, partim nostra uoluntate. Deus enim quouis homine optimo & iustissimo longe atq; incõparabiliter melior & iustior est. Iustus autem regens & gubernans uniuersa, nullam pœnam cuiq; sinit immerito infligi, nullum præmium immerito dari. Meritum autẽ pœnæ, peccatum: & meritum præmij, recte factum est. Nec peccatum aũt nec recte factum imputari cuiq; iuste potest, qui nihil fecerit propria uoluntate. Est igitur & peccatum & recte factum in libero uoluntatis arbitrio.

Vtrũ peccatum & recte factũ in libero sit uoluntatis arbitrio. q. XXIIII

Sapientia dei hominem, ad exemplum quo recte uiueremus, suscepit. Pertinet autem ad uitam rectam, ea quæ non sunt metuenda non metuere. Mors autem metuenda nõ est: Oportuit ergo idipsum illius hominis, quem dei sapientia suscepit, morte monstrari. Sunt autem homines qui q̃uis mortem ipsam non timeant, genus tamen aliquod ipsius mortis horrescunt. Nihilominus autem ut ipsa mors metuenda non est, ita etiã nullum genus mortis bene & recte uiuenti homini metuendum est: Nihilominus igitur hoc quoq; illius hominis cruce ostendendum fuit. Nihil enim erat inter omnia genera mortis illo genere execrabilius & formidolosius.

De cruce Christi. q. XXV

Alia sunt peccata infirmitatis, alia imperitiæ, alia malitiæ. Infirmitas cõtraria est uirtuti, imperitia cõtraria est sapientiæ, malitia cõtraria est bonitati. Quisquis igitur nouit quid sit uirtus & sapiẽtia dei, potest existimare quæ sint peccata uenialia. Et quisquis nouit quid sit bonitas dei, pôt existimare quibus peccatis certa pœna debeatur
B & hic & in futuro seculo. Quibus bene tractatis, probabiliter iudicari pôt, qui nõ sint cogẽdi ad pœnitentiam luctuosam & lamẽtabilem, q̃uis peccata fateãtur: & quibus nulla omnino sperãda sit salus, nisi sacrificium obtulerint deo, spiritum contribulatum per pœnitentiam.

De differentia peccatorũ. q. XXVI

Fieri pôt ut per malũ hominẽ diuina prouidẽtia, & puniat, & opituletur. Nã Iudæorum impietas, Iudã supplãtauit, & gẽtibus saluti fuit. Itẽ fieri potest ut diuina prouidẽtia per hominẽ bonũ & damnet & adiuuet, sicut ait Apostolus, Alijs sumus odor uitæ in uitã, alijs aũt odor mortis in mortẽ. Sed cũ omnis tribulatio, aut pœna impiorũ sit, aut exercitatio iustorũ, quia eadẽ tribula & paleas cõcidit & frumẽta à paleis exuit, unde tribulatio nomen accepit: rursus cũ pax & quies à molestijs tẽporalibus, & bonos lucretur, & corrũpat malos: omnia hæc diuina prouidẽtia pro meritis moderatur animarũ: sed tñ non sibi eligũt boni ministerium tribulationis, nec mali amãt pacẽ. Quare ipsi quoq; per quos id agit quod ignorãt, nõ iustitiæ quæ refertur ad deũ, sed maleuolẽtiæ suæ mercedẽ accipiũt. Quẽadmodũ nec nobis imputatur, q̃ ipsis prodesse uolentibus nocetur alicui, sed bono animo beneuolẽtiæ præmiũ tribuitur: Ita etiã cætera creatura pro meritis animarũ rationaliũ uel sentitur uel latet, uel molesta uel cõmoda est. Summo enim deo cũcta bene administrãte quæ fecit, nihil inordinatũ in uniuerso, nihil q̃ iniustũ est, siue sciẽtibus siue nesciẽtibus nobis: sed in parte offendit anima peccatrix: tñ quia pro meritis ibi est, ubi talẽ esse decet, & ea patitur quæ talẽ pati æquum est, uniuersum regnũ dei nulla sui fœditate deformat. Quãobrem qm̃ non omnia nouimus quæ de nobis bene agit ordo diuinus, in sola bona uolũtate secundũ rem agimus, in cæteris aũt secundũ legẽ agimur, cũ lex ipsa incõmutabilis maneat & omnia mutabilia pulcherrima gubernatione moderetur. Gloria igit' in excelsis deo, & in terra pax hõibus bonæ uolũtatis.

De prouidentia. q. XXVII

2. Cor. 2

Sed omnis

Qui quærit quare uoluerit deus mundũ facere, causam quærit uolũtatis dei. Sed omnis causa efficiẽs est: Omne autem efficiens maius est q̃ id quod efficitur: Nihil autẽ maius est uoluntate dei: Non ergo eius causa quærenda est.

Quare deus mundũ facere uoluerit. q. XXVIII

Quæ

Vtrum aliqd sit sursum aut deorsum in uniuerso. q.XXIX.

Quæ sursum sunt sapite. Ea quæ sursum sunt sapere iubemur, spiritalia scilicet, quæ nō locis & partibus huius mundi sursum esse intelligēda sunt, sed merito excellētiæ suæ, ne in eius mundi parte figamus animum nostrum, quo uniuerso nos debemus exuere. Sursum enim aut deorsum in huius mūdi partibus est. Nā uniuersus nec ipse habet sursum aut deorsum: Corporeus est enim, quia omne uisibile corporeū est. Nihil in uniuerso corpore sursum aut deorsum est. Cum enim in sex partes motus fieri uideatur, qui rectus dicitur, id est qui circularis non est, in anteriora & posteriora, in dexteriora & sinisteriora, in superiora & inferiora, nulla omnino ratio est, cur uniuerso corpori ante ac post nihil sit, & dextera ac leua, sit aūt sursum ac deorsum. Sed eo cōsiderantes decipiuntur, ꝙ sensibus & consuetudini difficile obsistitur. Non enim tam facilis est nobis cōuersio corporis, quæ fit, si quis capite deorsum moueri uelit, ꝙ̄ faciles sunt à dextera in leuam, uel ab anteriore in posteriorem partem. Quamobrem remotis uerbis secum animo satagendum est, ut hoc cernere ualeat. C

Vtrum omnia in utilitatē hominis creata sint. q.XXX

Vt inter honestum & utile interest, ita & inter fruendum & utendum. Quanꝙ̄ enim omne honestum utile, & omne utile honestum esse, subtiliter defendi queat, tamen quia magis proprie atq; usitatius Honestum dicitur, quod perseipsum expetendum est, utile autem quod ad aliud aliquod referendum est: secundum hanc differentiam nunc loquimur, illud sanè custodientes, ut honestum & utile nullo modo sibimet aduersentur. Aduersari enim hæc sibi aliquando imperite ac uulgariter existimantur. Frui ergo dicimur ea re de qua capimus uoluptatē: Vtimur ea quam referimus ad id unde uoluptas capienda est. Omnis itaq; humana peruersio est, quod etiam uitium uocatur, fruēdis uti uelle, atq; utendis frui. Et rursus omnis ordinatio, quæ uirtus etiam nominatur, fruendis frui, & utendis uti. Fruendum est autem honestis, utendū uero utilibus. Honestatem uoco intelligibilem pulchritudinem, quam spiritalem nos proprie dicimus, utilitatem autem diuinam prouidentiam. Quapropter quanꝙ̄ sint multa pulchra uisibilia quæ minus proprie honesta appellātur, ipsa tamen pulchritudo ex qua pulchra sunt quæcunq; pulchra sunt, nullo modo est uisibilis. Item multa utilia uisibilia, sed ipsa utilitas ex qua nobis prosunt quæcunq; prosunt, quam diuinam prouidentiam dicimus, uisibilis non est. Notum sanè sit uisibilium nomine omnia corporalia contineri. Oportet ergo frui pulchris inuisibilibus, id est honestis: Vtrum autem omnibus, alia quæstio est, quanquam fortasse honesta non nisi quibus fruendum est, dici deceat: Vtilibus autem utendum est omnibus, ut quoq; eorum opus est. Et frui quidem cibo & qualibet corporali uoluptate non adeo absurde existimantur & bestiæ: uti autem aliqua re non potest nisi animal quod rationis est particeps. Scire nanque quò quidq; referendum sit, non datum est rationis expertibus, sed neque ipsis rationalibus stultis. Nec uti quisque potest ea re quæ quò referenda sit nescit, nec quisq; potest scire nisi sapiens. Quare abuti rectius dici solent qui non bene utuntur. Non enim cuiquam prodest id quo male utitur, & quod non prodest, non utique utile est. Vtile autem quicquid est utendo est utile, ita nemo utitur nisi utili. Non ergo utitur, quisquis male utitur. Perfecta igitur omnis ratio, quæ uirtus uocatur, utitur primo seipsa ad intelligēdum deum, ut eo fruatur, à quo etiam facta est. Vtitur etiam cæteris rationalibus animantibus ad societatem, irrationalibus ad eminentiam. Vitam etiā suam ad id refert ut fruatur deo, ita enim beata est. Ergo & seipsa utitur, quæ profecto inchoat miseriā per superbiā, si ad seipsam, nō ad deum referatur. Vtitur etiā corporibus quibusdā uiuificādis ad beneficentiam: sic enim utitur suo corpore: quibusdam assumendis uel respuendis ad ualitudinem, quibusdam tolerandis ad patientiam, quibusdam ordinandis ad iustitiam, quibusdam consyderandis ad aliquod ueritatis documentum. Vtitur etiam his à quibus se abstinet ad temperantiam. Ita omnibus & sensis & non sensis utitur, nec aliquid tertium est. Iudicat autem de omnibus quibus utitur, de solo deo non iudicat, quia secundum deum de cæteris iudicat, nec eo utitur, sed fruitur. Neque enim ad aliquid aliud deus referendus est: Quoniam omne quod ad aliud referendum est, inferius est quàm id ad quod referendum est. Nec est aliquid deo superius, non lo- D

al's suæ naturæ

A co, sed excellentia† substantiæ. Omnia ergo quæ facta sunt, in usum hominis facta sunt, quia omnibus utitur iudicãdo ratio, quæ homini data est. Et ante lapsum quidem non utebatur tolerandis, nec post lapsum utitur, nisi cõuersus, & quanq; ante mortem corporis, iam tamen quantum potest dei amicus, quia libenter seruus.

Sentẽtia Cicerõis, quẽadmodũ uirtutes animi ab illo diuisæ ac definitæ sint. q. XXXI

Virtus est animi habitus naturæ modo atq; rationi consentaneus. Quare omnibus partibus eius cognitis tota uis erit simplicis honestatis consyderata. Habet igitur partes quatuor, prudẽtiam, iustitiam, fortitudinem, temperantiam. Prudentia est rerum bonarum & malarum & neutrarum sciẽtia. Partes eius, memoria, intelligentia, prouidentia. Memoria est per quam animus repetit illa quæ fuerunt. Intelligentia, per quã ea perspicit quæ sunt. Prouidentia, per quã futurum aliquid uidetur anteq; factum est.

Iustitia quid sit & unde

Iustitia est habitus animi, communi utilitate conseruata suã cuiq; tribuens dignitatem. Eius initiũ est à natura profectum: Deinde quædam in cõsuetudinem ex utilitatis ratione uenerunt: Postea res & à natura profectas & consuetudine probatas, legum metus & religio sanxerunt.

Natura ius qd

Natura ius est, quod non opinio genuit, sed quædam innata uis inseruit, ut religionem, pietatem, gratiam, uindicationem, obseruantiam, ueritatem. Religio est quæ superioris cuiusdã naturæ, quam diuinã uocant, curã ceremoniamq; affert. Pietas per quã sanguine coniunctis patriæq; beniuolens officiũ, & diligens tribuitur cultus. Gratia in qua amicitiarum & officiorum alterius memoria, & remunerãdi uolũtas continetur. Vindicatio per quã uis aut iniuria & omnino omne quod offuturũ est, defendendo aut ulciscendo propulsatur. Obseruantia per quam homines aliqua dignitate antecellẽtes, cultu quodam & honore dignamur. Veritas per quam immutata ea quæ sunt aut fuerunt aut futura sunt dicuntur.

al's iactatum

Consuetudine autẽ ius est quod aut leuiter natura† tractum aluit, & maius fecit usus, ut religionem: & si quid eorum quæ ante diximus, à natura prouectum, maius factum propter cõsuetudinem uidemus, aut quod in morem uetustas uulgi approbatione perduxit. Quod genus pactũ est, par, lex, iudicatum. Pactũ est quod inter aliquos cõuenit.

B Par quod in omnes æquale est. Iudicatum de quo alicuius aut aliquorũ iam sentẽtijs constitutum est. Lege ius est, quod in eo scripto quod populo expositũ est ut obseruet continetur.

Fortitudo quid sit

Partes fortitudinis

Fortitudo est cõsiderata periculorũ susceptio & laborũ perpessio. Cuius partes, magnificentia, fidentia, patientia, perseuerãtia. Magnificẽtia est rerum magnarũ & excelsarum cũ animi ampla quadã & splendida propositione cogitatio atq; administratio. Fidẽtia est per quam magnis & honestis in rebus multũ ipse animus in se fiduciæ cũ certa spe collocauit. Patiẽtia est honestatis aut utilitatis causa rerũ arduarũ ac difficiliũ uoluntaria ac diuturna ꝑpessio. Perseuerãtia est in ratione bene cõsyderata stabilis & perpetua permãsio.

Temperãtia q̃d sit

Partes temperãtiæ

Tẽperantia est rationis in libidinem atq; alios nõ rectos impetus animi firma & moderata dominatio. Eius partes, continẽtia, clemẽtia, modestia. Continẽtia est per quã cupiditas, cõsilij gubernatione regitur. Clemẽtia per quã animi temere in odiũ alicuius illecti cõcitatiq; comitate retinẽtur. Modestia per quã pudor honestus claram & stabilẽ comparat autoritatẽ. Atq; hæc omnia propter se solũ, ut nihil adiũgatur emolimẽti, petẽda sunt. Quod ut mõstretur, neq; ad hoc nostrum institutum pertinet, & à breuitate præcipiẽdi remotũ est. Propter se autẽ uitanda sunt, non ea modo quæ his cõtraria sunt, ut fortitudini ignauia, & iustitiæ iniustitia: uerũetiã illa quæ propinqua uidẽtur & finitima esse, absunt autẽ longissime: quod genus fidẽtiæ contrarium est diffidẽtia, & ea re uitiũ est audacia non contrariũ, sed appositũ ac propinquum, sed tñ uitium est. Sic unicuiq; uirtuti finitimum uitiũ reperietur, aut certo iã nomine appellatum, ut audacia quæ fidẽtiæ, pertinacia quæ perseuerãtiæ finitima est, supstitio quæ ad religionẽ propinqua est: aut sine ullo certo noĩe: quæ omnia uti cõtraria rerũ bonarum in rebus uitãdis reponẽtur. Ac de eo quidẽ genere honestatis quod omni ex parte propter se petitur satis dictũ est. Nũc de eo in q̃ utilitas quoq; adiũgitur, quod tñ honestũ uocamus, dicendũ uidetur. Sũt igit' multa quæ nos cũ dignitate, tũ fructu quoq; suo ducũt. Quo in genere est gloria, dignitas, amplitudo, amicitia. Gloria est freques de aliquo fama cũ laude. Dignitas, alicuius honestatis & cultu & honore & uerecũdia digna autoritas. Amplitudo est potẽtia, aut

aut maiestas, aut aliquarum copiarum magna abundãtia. Amicitia, uoluntas erga aliquem rerum bonarum, illius ipsius causa quẽ diligit, cum eius pari uoluntate. Hic quia de ciuilibus causis loquimur, fructus ad amicitiam adiũgimus, ut eorum quoq; causa petenda uideatur, ne forte qui nos de omni amicitia dicere existimarint, reprehẽdãt: Quanq̃ sunt qui propter utilitatem modo petẽdam putẽt amicitiam, sunt qui propter se solum, sunt qui & propter se & propter utilitatem: Quorum quid uerissime statuatur alius locus erit consyderandi.

Vtrũ rẽ ullã alius alio magis intelligat atq; ita eiusdẽ rei per infinitũ eat intelligentia. q.XXXII

Quisquis ullã rem aliter q̃ ea res est intelligit, fallitur. Et omnis qui fallitur id in quo fallitur nõ intelligit. Quisquis igitur ullã rem aliter q̃ est intelligit, non eam intelligit. Non ergo potest quicq̃ intelligi, nisi ut est: Nos autẽ aliquid nõ ita ut est intelligimus, uelut hoc ipsum nihil intelligi, quod nõ ita ut est intelligitur. Quare nõ est dubitandũ esse perfectã intelligentiam qua præstãtior esse non possit, & ideo nõ per infinitũ ire, quia quæq; res intelligitur, nec eam posse alium alio plus intelligere.

De metu. q.XXXIII

Nulli dubium est non aliam metuendi esse causam, nisi ne id quod amamus, aut adeptum amittamus, aut non adipiscamur speratum. Quare quisquis hoc ipsum non metuere amauerit atq; habuerit, quis metus est ne id possit amittere? Multa enim quæ amamus & habemus, metuimus amittere, ita ea custodimus metu: non metuere autem nemo potest custodire metuendo. Iterum quisquis amat nõ metuere atq; id nondum habet, speratq; se habiturum, non eum oportet metuere ne non adipiscatur: Hoc enim metu nihil aliud metuitur q̃ idem metus. Porrò metus omnis aliquid fugit, & nulla res seipsam fugit, non igitur metuitur metus. Sed si quis existimat non recte dici, q̃ metus aliquid metuat, cum anima potius ipso metu metuat: illud attendat, quod cognitu facile est, nullum metum esse nisi futuri & imminentis mali. Necesse est autem ut qui metuit aliquid fugiat. Quisquis itaq; metuere metuit, est profecto absurdissimus, quia fugiendo habet idipsum quod fugit. Nam quoniam non metuitur nisi ne aliquid mali accidat, metuere ne accidat metus, nihil aliud est nisi amplecti quod respuis. Quod si repugnans est, sicut est, nullo prorsus modo metuit, quisquis nihil aliud amat q̃ nõ metuere. Et propterea nemo potest hoc solum amare, & non habere. Vtrum autem hoc solum amandum sit, alia quæstio est. Iam quem non exanimat metus, nec cupiditas eum uastat, nec ægritudo macerat, nec uẽtilat gestiens & uana lætitia. Si enim cupit, quia nihil aliud est cupiditas nisi amor rerum transeuntium, metuat necesse est, ne aut amittat eas cum adeptus fuerit, aut non adipiscatur: non autem metuit, non ergo cupit. Item si angitur animi dolore, necesse est etiam metu agitetur: quoniam quorum malorum præsentium est anxietudo, eorum est imminentium metus: Metu autem caret, ergo & anxietudine. Item si lætetur inaniter, de his rebus lætatur quas potest amittere, quare metuat necesse est ne amittat: Sed nullo modo metuit, nullo modo igitur lætatur inaniter.

Vtrum non aliud amandum sit q̃ metu carere. q.XXXIIII

Si uitiũ est non metuere, non est amandum. Sed nemo beatissimus metuit, & nemo beatissimus in uitio est: Non est itaq; uitium non metuere. At audacia uitium est: Non ergo quisquis nõ metuit, audax est, quanq̃ omnis qui audet non metuat. Item cadauer non metuit: Quapropter cum commune sit non metuere beatissimo & audaci & cadaueri, sed beatissimus id habet per tranquilitatem animi, audax per temeritatem, cadauer quia omni sensu caret, neq; non amandum est non metuere, quoniam beati esse uolumus, neq; solum amãdum quoniã audaces & exanimes esse nolumus.

Quid amandũ sit. q.XXXV

Quoniam quicquid non uiuit non metuit, neq; uita carendum quisq̃ persuaserit, ut metu etiam carere possimus, amandum est sine metu uiuere. Sed rursus, quia uita metu carens, etiam si intelligentia careat, nõ est appetenda, amandum est, sine metu cum intellectu uiuere. Id ne solum amandum? an amor quoq; ipse amandus est? Ita uero, quãdo sine hoc illa non amantur. Sed si propter alia quæ amanda sunt amor amatur, non recte amor dicitur: Nihil enim aliud est amare q̃ per seipsam rem aliquam appetere. Nunquid igitur per seipsum amor appetendus est, cum quando desit quod amatur, ea sit indubitata miseria? Deinde cum amor motus quidam sit, neq; ullus sit motus nisi ad aliquid, cum quærimus, quid amãdum sit, quid sit illud ad quod moueri oporteat, quærimus. Quare si amandus est amor,

Amare quid sit

A amor,non utiq; omnis amandus est,Est enim & turpis, quo animus seipso inferiora secta/
tur,quæ magis proprie cupiditas dicitur,omnium scilicet malorum radix. Et ideo nō aman *Cupiditas*
dum est,quod manenti & fruenti amori auferri potest. Cuius ergo rei amor amandus est,
nisi eius quæ non potest deesse dum amatur? Id autem est,quod nihil est aliud habere q̃ *1. Retract.cap.26*
nosse.Porrò aurum & omne corpus non hoc est habere quod nosse,non itaq; amandū est.
Et quoniam potest aliquid amari nec haberi,non solū ex his quæ amanda non sunt,ut pul
chrum aliquod corpus,sed etiam eorum quæ amāda sunt,ut beata uita: & rursus potest ali/
quid haberi, nec amari, ut compedes: iure quæritur utrum possit quispiam id quod habere
nihil est nisi nosse,non amare, cum habeat,id est nouerit. Sed cum uideamus nōnullos,nō
ob aliud,uerbi gratia,discere numeros,nisi ut eadem disciplina pecuniosi fiant,aut homini/
bus placeant:quam cum didicerint,ad eundem finem referunt,quem sibi cum discerent,pro
posuerant:neq; ullam disciplinam aliud sit habere quàm nosse:fieri potest, ut habeat quis/
que aliquid,quod habere,hoc sit quod nosse,neq; amet tamen:quāquam bonum quod nō
amatur nemo potest perfecte habere uel nosse. Quis enim potest nosse quantum sit bonū
quo non fruitur? Non autem fruitur,si non amat: nec amat igitur quod amandum est,qui
non amat:etiam si amare possit,qui non habet. Nemo igitur beatam uitam nouit,& miser
est: quoniam si amāda est,sicuti est,hoc est eam nosse quod habere.Quæ cum ita sint,quid
est aliud beate uiuere,nisi æternum aliquid cognoscendo habere? Æternū est enim,de quo
solo recte fiditur,quod amanti auferri non potest: idq; ipsum est,quod nihil sit aliud habe
re quàm nosse.Omnium enim rerum præstantissimum est quod æternum est: & propterea
id habere non possumus,nisi ea re qua præstantiores sumus,id est mente.Quicquid autem
mente habetur,noscendo habetur: nullumq; bonum perfecte noscitur, quod non perfecte
amatur: neq; ut sola mens potest cognoscere,ita & amare sola potest: Namq; amor appe/
titus quidam est. Et uidemus etiam cæteris animi partibus inesse appetitum,qui si menti ra
B tioniq; consentiat,in tali pace & tranquillitate uacabit mente contemplari quod æternū est.
Ergo etiam cæteris suis partibus amare animus debet hoc tam magnū, quod mente cogno
scendum est.Et quoniam id quod amatur,afficiat ex se amantem necesse est, fit ut sic ama/
tum quod æternum est,æternitate animū afficiat: quocirca ea demum uita beata, quæ æter
na est.Quid uero æternum est,& quod æternitate animum afficiat,nisi deus? Amor autem
rerum amandarum,charitas uel dilectio melius dicitur. Quare omnibus cogitationum uiri
bus consyderandum est saluberrimum illud præceptum,Diliges dominum deum tuum in
toto corde tuo,& in tota anima tua, & in tota mente tua: & illud quod ait dominus Iesus, *Ioan.17*
Hæc est autem uita æterna,ut cognoscāt te solum uerum deum,& quem misisti Iesum Chri *De nutrienda cha/*
stum. Charitatem uoco motum animi, quo amantur ea quæ non sunt præ ipso aman *ritate q.XXXVI*
te contemnenda,id est quod æternum est,& quod amare ipsum æternum potest.Deus igi/ *1. Retract. cap.26*
tur & animus quo amatur,charitas proprie dicitur purgatissima & consummata,si nihil ali/
ud amatur: hanc & dilectionem dici placet. Sed cum deus magis diligitur quàm animus,
ut malit homo eius esse quàm suus,tunc uere animo summeq; cōsulitur:cōsequenter & cor/
pori,nobis id non curantibus,aliquo appetitu satagente, sed tantum prompta & oblata su
mentibus.Charitatis autem uenenum est,spes adipiscendorum aut retinēdorum tempora/
lium.Nutrimentum eius est,imminutio cupiditatis.Perfectio,nulla cupiditas.Signum pro
fectus eius,imminutio timoris,Signum perfectionis eius,nullus timor: quia & radix est o/
mnium malorum cupiditas,& consummata dilectio foras mittit timorem.Quisquis igitur
eam nutrire uult,instet minuendis cupiditatibus. Est autem cupiditas,amor adipiscēdi aut
obtinēdi temporalia.Huius minuendæ initium est, deum timere,qui solus timeri sine amo
re non potest.Ad sapientiam enim tenditur,& nihil uerius eo quod dictum est,Initium sa/ *Prouer.9*
pientiæ,timor domini.Nemo est quippe qui non magis dolorem fugiat,quàm appetat uo
luptatem: quandoquidem uidemus etiam immanissimas bestias à maximis uoluptatibus
absterreri dolorum metu: quod cum in earundem consuetudinem uenerit,domitæ & man

suetæ uocãtur. Quapropter quoniam inest homini ratio, quæ cum seruit cupiditati peruersione miserabili, ut homines nõ timeantur, suggerit latere posse cõmissa, & ad tegẽda occulta peccata, astutissimas fallacias cõparat: eo fit, ut homines, quos nondum delectat pulchritudo uirtutis, nisi pœnis à peccãdo deterreantur, quæ uerissime per sanctos & diuinos uiros prædicãtur, & quod celant hominibus, deo celari nõ posse cõstituant, difficilius domẽtur quàm feræ. Vt aũt timeatur deus, diuina prouidẽtia regi uniuersa persuadendum est: nõ tam rationibus, quas qui potest † inuenire, potest etiam & pulchritudinẽ sentire uirtutis: quàm exemplis uel recẽtibus, si qua occurrũt, uel de historia, & ea maxime, quæ ipsa diuina prouidẽtia procurãte, siue in uetere, siue in nouo testamento excellẽtissimam autoritatem religionis accepit: simul aũt agendum est & de pœnis peccatorum, & de præmijs recte factorum. Iam uero cum aliqua nõ peccãdi consuetudo, quod onerosum putabatur, facile esse persuaserit, incipiat gustari dulcedo pietatis, & cõmẽdari pulchritudo uirtutis, ut charitatis libertas præ seruitute timoris emineat. Tunc iam persuadẽdum est fidelibus, præcedẽtibus regenerationis sacramentis, quæ necesse est plurimum moueant, quid intersit inter duos homines, ueterem & nouum, exteriorem & interiorem, terrenum & cœlestem: id est inter eum qui bona carnalia & temporalia, & eum qui spiritalia & æterna sectatur: monẽdumque ne peritura beneficia & transeuntia expectentur à deo, quibus & improbi homines abũdare possunt: sed firma & sempiterna, pro quibus accipiendis omnia quæ in hoc mũdo bona putãtur & mala, penitus contemnenda sunt. Hic præstãtissimum illud & unicum exemplum dominici hominis proponẽdum est, qui cum se tot miraculis tantam rerum potestatem habere mõstraret, & ea spreuit quæ magna bona, & ea sustinuit quæ magna mala imperiti putant: Quos mores & disciplinam, ne tanto minus quisquam aggredi audeat, quanto illud magis honorat, & de pollicitationibus atque hortationibus eius, & de imitantium multitudine apostolorum, martyrum, sanctorumque innumerabilium, quàm non sint illa desperanda ostendendũ est. At ubi fuerint carnalium uoluptatum illecebræ superatæ, cauendum est ne surrepat atque succedat cupiditas placendi hominibus: aut per aliqua facta mirabilia, aut per difficilem cõtinẽtiam siue patientiam: aut per aliquam largitionem, aut nomine scientiæ uel eloquentiæ. In eo genere est & cupiditas honoris: contra quæ omnia proferãtur ea, quæ scripta sunt de laude charitatis, & de inanitate iactantiæ: doceaturque quàm sit pudendum eis placere uelle, quos nolis imitari. Aut enim boni non sunt, & nihil magnum est à malis laudari: aut boni sunt, & eos oportet imitari. Sed qui boni sunt, uirtute boni sunt: uirtus autem non appetit quod in aliorum hominũ potestate est. Qui ergo imitatur bonos, nullius hominis appetit laudem: qui malos, nõ dignus est laude. Si aũt placere hominibus ideo uis, ut eis prosis ad diligẽdum deum, non iam hoc, sed aliud cupis. Qui aũt placere cupit, necessarium adhuc habet timorem. Primum, ne occulte peccando inter hypocritas à domino cõputetur. Deinde, si benefactis placere appetit, ne hanc mercedẽ aucupans, perdat quod daturus est deus. Sed deuicta ista cupiditate, cauẽda superbia est: Difficile est enim ut dignetur consociari hominibus, qui eis placere iam non desiderat, & plenum se uirtutibus putat. Itaque adhuc necessarius est timor, ne illud etiam quod uidetur habere, auferatur ab eo: & manibus ac pedibus ligatis mittatur in tenebras exteriores. Quapropter dei timor nõ solum inchoat, sed etiam perficit sapientem: Is est aũt qui summe diligit deum, & proximũ tanquam seipsum. Quæ aũt in hoc itinere pericula difficultatesque metuendæ sint, & quibus remedijs uti oporteat, alia quæstio est.

C

al. inire.

D

De semper nato, q. XXXVII

Melior est semper natus, quàm si semper nascitur: quia si semper nascitur, nõdum est natus: & nunquam natus est, aut natus erit, si semper nascitur. Aliud est enim nasci, aliud natum esse. Ac per hoc nũquam filius, si nunquam natus: filius aũt quia natus, semper est filius: semper igitur natus.

De conformatione animæ, q. XXXVIII

Cum aliud sit natura, aliud disciplina, aliud usus, & hæc in una anima intelligantur nulla diuersitate substãtiæ, Item cum aliud sit ingenium, aliud uirtus, aliud tranquillitas, similiter unius eiusdemque substantiæ, Et cum anima sit alterius substantiæ; quàm deus, quanquam ab illo facta: ipse aũt deus sit sacratissima illa & multis uerbo-

re

A re paucis cognita trinitas: diligentissime inuestigandum est, quod ait dominus Iesus, Ne/
mo uenit ad me, nisi quem pater attraxerit: &, Nemo uenit ad patrem, nisi per me: &, *Ioan.6*
Ipse uos in omnem ueritatem inducet. Quid est quod accipit eam rem quam com/ *De alimentis,*
mutat? ut animal cibum. Quid est quod accipitur & cōmutatur? ut idem cibus. Quid est *q. XXXIX*
quod accipitur,& non cōmutatur? ut oculis lux,& sonus auribus. Sed hæc per corpus acci/
pit anima. Quid est aūt quod per seipsam accipit,& cōmutat in se? ut aliam animam,quam
recipiendo in amicitiam sui similem facit. Et quid est quod per seipsam accipit,& non cōmu
tat? ut ueritatem. Quare cognoscendum est & quid sit Petro dictū, Macta & manduca: & *Acto.10*
quid in euangelio, Et uita erat lux hominū. Ex diuersis uisis diuersus appetitus anima/ *Cum animarū na*
rum est,ex diuerso appetitu diuersus adipiscēdi successus,ex diuerso successu diuersa consue *tura una sit, unde*
tudo,ex diuersa cōsuetudine diuersa est uolūtas. Diuersa aūt uisa ordo rerum facit:occultus *hominū diuersæ uo luntates? q. XL*
quidem,sed sub diuina prouidētia,certus tamen. Non itaq; ob hoc putandū est diuersas es/
se naturas animarū,quia diuersæ sunt uolūtates,cum etiam unius animæ uolūtas pro tem/
porū diuersitate uarietur. Siquidem alio tempore diues esse cupit,alio tempore contemptis *Cū oīa de9 fecerit*
diuitijs sapiens esse desiderat. Et in ipso temporalium appetitu alio tempore uni homini ne *quare non æqualia*
gociatio,& alio tempore militia placet. Quia non essent omnia,si essent æqualia: non *fecit? q. XLI*
enim essent multa rerū genera,quibus conficitur uniuersitas, primas & secūdas,& deinceps *Quō Christus &*
usq; ad ultimas ordinatas habēs creaturas:& hoc est quod dicitur,omnia. Quomodo *in utero matris fue*
uerbum hominis,quod & si multi audiunt,totū audiunt singuli. Quia ille uenit ut ex/ *rit & in cœlis, q. XLII*
emplum uiuēdi demonstraret hominibus: iste ut donū ipsum,ad quod bene uiuēdo perue *Quare filius dei in homine*
nitur,significaret apparuit. Vtrūq; aūt uisibiliter factū est,propter carnales,ab his quæ ocu *apparuit,& spiri/*
lis corporeis cernūtur,ad ea quæ mente intelligūtur,sacramentorū gradibus transferendos. *tussanctus in colū/ bas? q. XLIII*
Nam & uerba sonant & transeunt,nec tamen ea quæ uerbis significantur,cum aliquid diui
num atq; æternum loquendo exponitur,similiter transeunt. Quia omne pulchrum à *Quare tanto post*
B summa pulchritudine est,quod est deus: temporalis autē pulchritudo rebus decedentibus *uenit domin9 Iesus*
succedentibusq; peragitur. Habet autem decorem suum in singulis quibusque hominibus, *Christus,et non in*
singula quæq; ætas ab infantia usq; ad senectutem. Sicut ergo absurdus est, qui iuuenilem *prīcipio peccati ho minis? q. XLIIII*
tantum ætatem uellet esse in homine temporibus subdito,inuideret enim cæteris pulchritu
dinibus,quæ cæteris ætatibus suas uices atq; ordinem gerūt: sic absurdus est qui in ipso uni/
uerso genere humano unam ætatem desiderat: nam & ipsum tanquam unus homo ætates *1. Retract. cap.26*
suas agit. Nec oportuit uenire diuinitus magistrum,cuius imitatione in mores optimos for *Gal.3*
maretur, nisi tempore iuuentutis. Ad hoc ualet quod Apostolus dicit, Sub lege tanquam
sub pædagogo paruulos custoditos, donec ueniret cui seruabatur, qui per prophetas pro/
missus erat. Aliud enim est quod diuina prouidētia quasi priuatim cum singulis agit: aliud
quod generi uniuerso tanquam publice consulit: nam & quicunq; singuli ad certam sapien
tiam peruenerunt,non nisi ab eadem ueritate suarum singillatim ætatum opportunitate il/
lustrati sunt: à qua ueritate ut populus sapiens fieret,ipsius generis humani opportuna æta *Aduersus Mathe*
te homo susceptus est. Non eos appellarunt Mathematicos ueteres, qui nunc appel/ *maticos,q. XLV*
lantur,sed illos qui temporum numeros motu cœli ac syderum peruestigarūt,de quibus re/ *Sap.13*
ctissime dicitur in scripturis sanctis. Iterum nec his debet ignosci: si enim tantum potuerūt
scire,ut possent æstimare seculum,quomodo huius dominū non facilius inuenerunt? Mens
enim humana de uisibilibus iudicās,potest agnoscere omnibus uisibilibus seipsam esse me/
liorem. Quæ tamen cum etiam se propter defectum profectumq; in sapientia fatetur esse
mutabilem,inuenit supra se esse incommutabilem ueritatem: atq; ita adhærēs post ipsam, *Psal.62*
sicut dictum est, Adhæsit anima mea post te,beata efficitur, intrinsecus inueniens etiam o/
mnium uisibilium creatorem atq; dominū,non quærens extrinsecus uisibilia, quamuis cœ/
lestia:quæ aut non inueniuntur, aut cum magno labore frustra inueniuntur, nisi ex eorum,
quæ foris sunt pulchritudine, inueniatur artifex qui intus est, & prius in anima superiores,
deinde in corpore inferiores pulchritudines operatur. Aduersus eos autem qui nunc appel/

lantur Mathematici, uolentes actus nostros corporibus cœlestibus subdere, & nos uendere C stellis, ipsumq; pretium, quo uendimur, à nobis accipere, nihil uerius & breuius dici potest, quàm eos non respondere, nisi acceptis constellationibus. In constellationibus autem notari, partes æquales trecentas sexaginta dicũt habere signiferum circulum: motum autem cœli per unam horam fieri in quindecim partibus, ut tanta mora quindecim partes oriantur, quantam tenet una hora: quæ partes singulæ sexaginta minutas habere dicuntur. Minutas autem minutarum iam in constellationibus, de quibus futura prædicere se dicunt, nõ inueniunt. Conceptus autem geminorum, quoniam uno concubitu efficitur, attestantibus medicis, quorum disciplina multo est certior atq; manifestior, tam paruo puncto temporis cõtingit, ut in duas minutas minutarum nõ tendatur. Vnde ergo in geminis tanta diuersitas actionum & euentuum & uoluntatum, quos necesse est eandem constellationem conceptionalem habere, & amborum unam constellationem dare Mathematicos, tanquam unius hominis? Si autem ad genitales constellationes se tenere uoluerint, ab ipsis geminis excluduntur: qui plerũq; ita post inuicem funduntur ex utero, ut hoc temporis interuallum rursus ad minutas minutarum reuertatur, quas tractandas in constellationibus nunquam accipiunt, nec possunt tractare. Cum aũt multa uera eos prædixisse dicatur, ideo fit, quia non tenent homines memoria falsitates erroresq; eorum: sed non intenti, nisi in ea quæ illorum responsis prouenerint, ea quæ non prouenerint, obliuiscũtur: & ea commemorant, quæ non arte illa, quæ nulla est, sed quadam obscura rerum sorte contingunt. Quòd si peritiæ illorum uolunt tribuere, dicant artificiose diuinare etiam mortuas membranas scriptas quaslibet, de quibus plerũq; pro uoluntate sors exit. Quòd si non arte de codicibus exit sæpe uersus futura prænuntians, quid mirum si etiam ex animo loquentis, non arte, sed sorte exit aliqua prædictio futurorũ?

De ideis, q. XLVI

Ideas Plato primus appellasse perhibetur: non tamen si hoc nomen, antequàm ipse institueret, non erat, ideo uel res ipsæ non erant, quas ideas uocauit, uel à nullo erant intellectæ: sed alio fortasse atq; alio nomine ab alijs atq; alijs nuncupatæ D sunt. Licet enim cuiq; rei incognitæ, quæ nullum habeat usitatum nomen, quodlibet nomẽ imponere. Nam nõ est uerisimile, sapientes aut nullos fuisse ante Platonem: aut istas, quas Plato, ut dictũ est, ideas uocat, quæcunq; res sint, non intellexisse. Siquidem tanta in eis uis constituitur, ut nisi his intellectis, sapiens esse nemo possit. Credibile est etiam præter Græciam fuisse in alijs gentibus sapientes: quod etiam Plato ipse non solum peregrinando sapientiæ perficiendæ gratia satis testatus est, sed etiam in libris suis commemorat. Hos ergo si qui fuerunt, non existimandum est ideas ignorasse, quamuis alio fortasse eas nomine uocitauerint. Sed de nomine hactenus dictum sit, rem uideamus, quæ maxime consyderanda atq; noscenda est, in potestate constitutis uocabulis, ut quod uolet quisq;, appellet rem quã cognouerit. Ideas igitur latine possumus uel formas, uel species dicere: ut uerbum è uerbo transferre uideamur. Si autem rationes eas uocemus, ab interpretandi quidem proprietate discedimus, Rationes enim græce λόγοι appellantur, non ideæ: sed tamen quisquis hoc uocabulo uti uoluerit, à re ipsa non errabit. Sunt namq; ideæ principales formæ quædam, uel rationes rerum, stabiles atque incommutabiles, quæ ipsæ formatæ non sunt: ac per hoc æternæ ac semper eodem modo sese habentes, quæ in diuina intelligentia continentur. Et cum ipsæ neq; oriantur, neq; intereant, secũdum eas tamen formari dicitur omne quod oriri & interire potest, & omne quod oritur & interit. Anima uero negatur eas intueri posse, nisi rationalis, ea sui parte qua excellit, id est ipsa mente atq; ratione, quasi quadam facie uel oculo suo interiore atq; intelligibili. Et ea quidem ipsa rationalis anima non omnis & quælibet, sed quæ sancta & pura fuerit, hæc asseritur illi uisioni esse idonea: id est quæ illũ ipsum oculum quo uidentur ista, sanum & syncerum & serenum, & similem his rebus quas uidere intendit, habuerit. Quis autem religiosus & uera religione imbutus, quamuis nondum possit hæc intueri, negare tamen audeat, imò non etiã profiteatur: omnia quæ sunt, id est quæcunq; in suo genere propria quadam natura continẽtur, ut sint, deo autore esse procreata, eóq;

a describitur

A eóq; autore omnia quæ uiuunt uiuere: atq; uniuersalem rerum incolumitatem, ordinemq́; ipsum, quo ea quæ mutantur, suos temporales cursus certo moderamine celebrant, summi dei legibus contineri & gubernari? Quo constituto atq; concesso, quis audeat dicere, deum irrationabiliter omnia condidisse? Quòd si recte dici & credi non potest, restat ut omnia ratione sint condita: nec eadem ratiõe homo, qua equus: hoc enim absurdum est existimare. Singula igitur proprijs sunt creata rationibus. Has autem rationes, ubi arbitrandum est esse, nisi in ipsa mente creatoris? Non enim extra se quicquam positum intuebatur, ut secundum id constitueret quod cõstituebat: nam hoc opinari sacrilegum est. Quòd si hæ rerum omnium creandarum creatarumue rationes in diuina mente continentur, neque in diuina mente quicquam, nisi æternum atq; incõmutabile potest esse: atq; has rerum rationes principales appellat ideas Plato: non solum sunt ideæ, sed ipsæ uere sunt, quia æternæ sunt, & eiusmodi atq; incõmutabiles manent: quarum participatiõe fit, ut sit quicquid est, quoquo modo est. Sed anima rationalis inter eas res, quæ sunt à deo conditæ, omnia superat, & deo proxima est, quando pura est: eiq; inquãtum charitate cohæserit, intantũ ab eo lumine illo intelligibili perfusa quodãmodo & illustrata cernit, nõ per corporeos oculos, sed per ipsius sui principale, quo excellit, id est, per intelligentiam suam, istas rationes, quarum uisione fit beatissima: Quas ratiões, ut dictum est, siue ideas, siue formas, siue species, siue rationes licet uocare, & multis appellare conceditur nominibus, sed paucissimis uidere quod uerum est.

Vtrũ aliquando cogitationes nostras uidere poßimus, q. XLVII

Quæri solet quomodo post resurrectionem atq; immutationem corporis, quæ sanctis promittitur, cogitationes nostras uidere possimus. Coniectura itaq; capienda est ex ea parte corporis nostri, quæ plus habet lucis: & quoniam angelica corpora, qualia nos habituros speramus lucidissima atq; ætherea esse credendum est, & multi motus animi nostri nunc agnoscuntur in oculis, probabile est, quòd nullus motus animi latebit, cum motum fuerit corpus æthereum, in cuius comparatione isti oculi caro sunt.

De credibilibus, q. XLVIII

Credibilium tria sunt gene-
B ra: alia sunt quæ semper creduntur & nunquam intelliguntur: sicut est omnis historia, temporalia & humana gesta percurrens. Alia mox ut creduntur, intelliguntur: sicut sunt omnes rationes humanæ, uel de numeris, uel de quibuslibet disciplinis. Tertium, quæ primo credũtur, & postea intelliguntur: qualia sunt ea quæ de diuinis rebus non possunt intelligi, nisi ab his qui mundo sunt corde: quod fit præceptis seruatis, quæ bene uiuendo accipiuntur.

Quare filij Israel sacrificabant uisibiliter pecorũ uictimas, q. XLIX

Quia sunt etiam sacra spiritalia, quorum imagines carnalem populum celebrare oportebat, ut præfiguratio noui populi, seruitute ueteris fieret: quorum duorum populorum differentiam etiam in unoquoq; nostrum licet aduertere, cum quisq; ab utero matris ueterem hominem necesse est agat, donec ueniat ad iuuenilem ætatem: ubi iam non est necesse carnaliter sapere, sed potest ad spiritalia uoluntate conuerti, & intrinsecus regenerari. Quod ergo in uno homine recte educato, ordine naturæ, disciplináq; contingit, hoc proportione in uniuerso genere humano fieri per diuinam prouidentiam, peragiq; pulcherrimum est.

De æqualitate filij, q. L

Deus quem genuit, quoniam meliorem se generare non potuit, nihil enim deo melius, generare debuit æqualem. Si enim uoluit, & non potuit, infirmus est: si potuit, & nõ uoluit, inuidus est. Ex quo conficitur æqualem genuisse filium.

De homine facto ad imaginem & similitudinẽ dei, q. LI

Cum exteriorem & interiorẽ hominem diuina scriptura commemoret, & intãtum eos discernat, ut ab Apostolo dictum sit, Et si exterior homo noster corrumpitur, sed interior renouatur de die in diem, quæri potest, utrum unus horum factus sit ad imaginem & similitudinem dei. Nam illud stultum est quærere, si unus, quis horũ? Quis enim dubitat eum potius qui renouatur, quàm eum qui corrumpitur, dicere? Vtrum aũt ambo, magna quæstio est: nam si exterior homo est Adã, & interior Christus, bene ambo intelligũtur. Sed cum Adã, sicut à deo factus est, bonus nõ mãserit, & diligẽdo carnalia, carnalis effectus sit, nõ absurde uideri potest, hoc ipsum ei fuisse carere imagine dei, & similitudinẽ amittere: ac per hoc ipse renouatur, & ipse est etiam interior: quomodo ergo est ipse & exterior? An secundum corpus, ut interior sit secundum animam, & interior sit resurrectio & renouatio, quæ nunc fit secundum mortem prioris ui-

 tæ,

tæ,id est,peccati: & secundũ regenerationem nouæ uitæ,id est iustitiæ. Quos item duos homines sic appellat,ut unum ueterem,quem debemus exuere: alterum nouum, & eum induendum commemoret: quorum rursus illum appellet imaginem terreni hominis,quia secũdum peccatum primi hominis geritur,qui est Adam:alterum imaginem cœlestis hominis, quia secundum iustitiam secũdi hominis geritur,qui est Iesus Christus. Exterior autem homo,qui nunc corrumpitur,futura resurrectione renouabitur, cum istam mortem persoluerit, quam naturæ debet,lege illa, quæ in paradiso per præceptum data est. Quomodo autem non sit incongruum,quòd dicitur etiam corpus factum ad similitudinem dei, facile in-
Gen.1 telligit,qui diligenter attendit quod dictũ est,Et fecit deus omnia bona ualde. Nemo enim dubitat quòd sit ipse primitus bonus. Multis enim modis dici res possunt similes deo:aliæ secundum uirtutem & sapientiam factæ, quia in ipso est uirtus & sapientia non facta: aliæ inquantum solum uiuunt, quia ille summe & prime uiuit: aliæ inquantum sunt, quia ille summe & primitus est. Et ideo quæ tantummodo sunt,nec tamen uiuunt aut sapiunt,non perfecte,sed exigue sunt ad similitudinem eius:quia & ipsa bona sunt in ordine suo,cum sit ille super omnia bonus, à quo bona sunt. Omnia uero quæ uiuunt & nõ sapiunt,paulo amplius participant similitudinem. Quod enim uiuit,etiam est: non autem quicquid est,etiam uiuit. Iam porrò quæ sapiunt, ita illi similitudine proxima sunt, ut in creaturis nihil sit propinquius. Quod enim participat sapientiæ,& uiuit & est: quod aũt uiuit, necesse est ut sit, nõ necesse est ut sapiat. Quare cum homo possit particeps esse sapientiæ secundum interiorem hominem, secundum seipsum ita est ad imaginem dei, ut nulla natura interposita formetur,& ideo nihil sit deo cõiunctius. Et sapit enim & uiuit & est,qua creatura nihil est melius. Quòd si exterior homo,uita illa accipitur, qua per corpus sentimus quinq; notissimis sensibus,quos cũ pecoribus habemus cõmunes:nam & ipsa molestijs sensibilibus quæ persecutionibus ingeruntur, corrumpi potest: non immerito & ipse homo particeps dicitur similitudinis dei: non solum quia uiuit, quod etiam in bestijs apparet, sed amplius quòd ad mentem conuertitur se regentem,quam illustrat sapientia, quod in bestijs non potest ratione carentibus. Corpus quoque hominis, quia solum inter animalium terrenorum corpora, non pronum in aluum prostratum est, cum sit uisibile, & ad intuendum cœlum erectum, quod est principium uisibilium: quanquam non sua,sed animæ præsentia uiuere cognoscatur, tamen nõ modo quia est,& inquantum est, utiq; bonum est: sed etiam quia tale est,ut ad contemplandũ cœlum sit aptius, magis hoc ad imaginem & similitudinem dei, q̃ cætera corpora animalium factũ iure uideri potest. Tamẽ quia homo sine uita nõ recte appellatur,nõ corpus solum homo exterior,neq; sola uita,quæ in sensu est corporis,sed utrũq; simul rectius fortasse intelligit. Neq; inscite distinguitur,q aliud sit imago & similitudo dei, qui etiam filius dicitur:aliud ad imaginẽ & similitudinẽ dei,sicut hominẽ,factũ accipimus. Sunt etiã qui nõ frustra intelligãt duo dicta esse, ad imaginẽ & similitudinẽ, cum si una res esset,unum nomẽ sufficere potuisse asserũt. Sed ad imaginẽ mentem factã uolũt,quæ nulla interposita substãtia,ab ipsa ueritate format,qui etiã spiritus dicitur: nõ ille spiritussanctus, qui est eiusdẽ substãtiæ,cuius & filius,sed spũs hominis. Nam ita hos discernit Apostolus,
1.Cor.2 Nemo scit quid agat in homine,nisi spũs hominis: & nemo scit quid agatur in deo,nisi spi-
1.Thes.5 ritus dei. Item de spiritu hominis dicit,Saluũ faciat spiritũ uestrũ,& animã & corpus. Et iste factus est à deo,sicut & cætera creatura. Scriptũ est eñ in prouerbijs hoc modo,Scito quoniam dñs corda hominũ nouit,& qui finxit spiritũ omnibus,ipse scit omnia. Ergo iste spũs ad imaginẽ dei nullo dubitãte factus accipitur,in quo est intelligẽtia ueritatis: hæret eñ ueritati nulla interposita creatura. Cætera hominis ad similitudinẽ facta uideri uolũt:quia oĩs quidẽ imago similis est, nõ aũt omne quod simile est,etiã imago proprie, sed forte abusiue dici potest. Sed cauendũ in talibus ne quid nimis asseuerãdũ putet,illa re sanè salubriter custodita, ne quoniã corpus q̃dlibet per localia spatia porrectũ est,aliquid tale credatur esse substãtia dei. Nam res quæ in parte minor est q̃ in toto,nec dignitati animæ cõuenit,q̃nto minus maiestati dei.

Diuinæ

A Diuinae scripturae à terreno & humano sensu ad diuinum & cœlestem nos erigentes, usq; ad ea uerba descenderunt, quibus inter se stultissimorum etiam utitur consuetudo. Ita que earum etiam affectionum nomina quas animus noster patitur, quas longissime à deo esse seiunctas iam qui melius sapit intelligit, non dubitauerunt illi uiri per quos locutus est spiritussanctus, opportunissime in libris ponere. Vt uerbi gratia, quoniā difficillimum est ut homo aliquid uindicet sine ira, uindictā dei quae omnino sine ista perturbatione fit, iram tamen uocandam iudicauerunt. Item quia coniugij castitatem zelando uiri custodire con/ sueuerunt, illam dei prouidentiam per quam praecipitur atq; agitur ne anima corrumpatur & deos alienos sequens quodammodo meretricetur, zelum dei appellauerunt. Sic & ma/ num dei, uim qua operatur, & pedes dei, uim qua in omnia custodienda & gubernāda per/ tendit, & aures dei uel oculos dei, uim qua omnia percipit atq; intelligit, & faciem dei, uim qua se manifestat atq; dignoscitur, & caetera in hūc modum, Propterea scilicet quia nos ad quos sermo fit, & manibus solemus operari, & pedibus incedere & quò fert animus perue/ nire, & auribus atque oculis caeterisq; sensibus corporis corporalia percipere, & facie innote/ scere, & si quid aliud ad hanc tanquam regulam pertinet. Hoc modo igitur quoniam mu/ tare cœptum aliquod & in aliud transferre non facile solemus, nisi pœnitendo, quanquā di/ uina prouidentia serena mēte intuentibus appareat cūcta certissimo ordine administrare: accōmodatissime tamen ad humilē humanā intelligentiā ea quae incipiunt esse, neq; perse/ uerant quantum perseueratura sperata sunt, quasi per pœnitentiam dei dicuntur ablata. *De eo quod dictum est, Pœnitet me fe/ cisse hominē. q. LII*

Quisquis duorum testamentorū dispensationes, pro temporum congruentia, generis humani diligenter aetatibus distributas intuetur, satis quantū existimo intelligit, quid pro/ prie priori aetati generis humani, quid posteriori conueniat. Diuina enim prouidentia pul/ chre omnia moderāte, ita uniuersa generationum series ad Adam usq; ad finē seculi admi/ nistratur, tanquam unius hominis à pueritia usq; in senectutem temporis sui tractum aeta/ B tis gradibus terminatis. Et ideo uirtutum etiam gradus in moribus donec ueniatur ad sum mam hominis perfectamq; uirtutem, oportet eum distinguere, qui diuinis lectionibus pie animum intendit: ne forte cum inuenerit aliquando paruis parua, aliquando maiora ma/ ioribus imperari, reputans in comparatione maiora peccata esse illa quae minora sunt, non arbitretur decuisse ut talia deus hominibus imperaret. Sed nunc de uirtutum gradibus ni/ mis longum est disputare. Veruntamen quod ad praesentem quaestionem discutiendam sa tis est, quantum ad decipiendum attinet, summa & perfecta uirtus est neminem decipere, atque illud exhibere quod dictum est, Sit in ore uestro est, est, non, nō. Sed quia hoc eis im *Matth. 5* peratum est quibus iam regnum cœlorum promissum est: magna autem uirtus haec imple/ re maiora, quibus debetur hoc praemiū, Regnū enim cœlorū uim patitur, & qui uim faciūt, diripiunt illud: quaerendū est quibus gradibus ad istam summitatē perfectionemq; uenia tur: in quibus utiq; gradibus inueniūtur illi, quibus adhuc terrenū regnū promittebat', quo promisso tanq; paruuli praeluderent, & ab uno deo abundanter qui est omniū dominus in terim terrenis gaudijs, quibus adhuc inhiabant, impetratis, inde proficiētes & in spiritu suc crescentes auderēt etiā sperare cœlestia. Sicut ergo summa & propè diuina uirtus est, nemi nem decipere: sic ultimū uitiū est, quēlibet decipere. Ab hoc ultimo uitio ad illā summā uir/ tutem tēdentibus gradus est, neminē quidem, uel amicū, uel ignotū, sed tamen inimicū ali/ quādo decipere. Vnde etiā illud à poëta dictū propè iam prouerbij cōsuetudinē obtinuit, Dolus an uirtus quis in hoste requirat? Sed quoniā & ipse potest plerūq; iniuste decipi, ue *Aenei. 2* luti cum pactū aliquod fit de tēporali pace, quas inducias uocant, & nō seruatur fides, & cae tera talia: multo est purgatior summaeq; illi uirtuti ꝓpinquior, qui quanq; uelit hostē deci pere, nō eum tamē decipit nisi autoritate diuina. Deus enim nouit uel solus, uel certe longe excellētius quàm homines atq; syncerius, qua quisq; pœna praemióue sit dignus. Quapro/ pter deus quidem per seipsum neminem decipit, Est enim pater ueritatis, & ueritas, & spiri tus ueritatis: dignis tamē digna distribuēs, quoniā hoc quoq; ꝑtinet ad iustitiā & ueritatē,

De auro & argen/ quod ab Aegyptijs filij Israël accepe/ runt. q. LIII

utitur animis pro meritis & dignitatibus, quæ sunt in gradibus earum: ut si quisquã dignus est decipi, non solum per seipsum eum nõ decipiat, sed neq; per talem hominem, qui iam cõgruenter diligit, & custodire persistit, Sit in ore uestro est est, nõ non: neq; per angelum, cui non conuenit persona fallaciæ: sed aut per talem hominem, qui nondum se huiusmodi cupiditatibus exuit: aut per talem angelũ, qui pro suæ uoluntatis peruersitate uel ad uindictã peccatorũ, uel ad exercitationẽ purgationemq; eorum, qui secundũ deum renascũtur, in infimis naturæ gradibus ordinatus est. Legimus enim deceptũ regem falso uaticinio pseudoprophetarũ. Et ita legimus, ut neq; sine diuino iudicio factum inueniamus, quoniã dignus erat ille sic decipi: neq; per eum angelum, quem deceptionis officium suscipere non deceret: sed per angelum erroris, qui sibi ultrò tales partes imponi cum lætitia postulauit. Quibusdam enim scripturarum locis apertius aliquid exponitur, quod diligẽs & pius lector etiam in aliis locis, in quibus minus aperitur, intelligat. Deus enim noster sic ad salutem animarũ diuinos libros spiritusancto moderatus est, ut non solum manifestis pascere, sed etiam obscuris exercere nos uellet. Ex hac igitur ineffabilili atq; sublimi rerum administratione, quæ fit per diuinam prouidentiam, quasi transscripta est naturalis lex in animam rationalem, ut in ipsa uitæ huius cõuersatione moribusq; terrenis homines talium distributionũ imagines seruent. Hinc est quòd iudex damnatum percutere indignum sua persona & nefarium iudicat, eius tamẽ iussu hoc facit carnifex, qui pro sua cupiditate sic ordinatus est in officio, ut percutiat legum moderatione damnatum, qui posset etiam innocentem sua crudelitate percutere. Nam neq; per seipsum hoc iudex facit, neq; per principem uel aduocatum, aut aliquem in officio suo, cui tale ministerium non conuenienter imponitur. Hinc est etiam, q̃ irratiõalibus animãtibus utimur ad eas res, quas per homines agi nefarium est. Nam utiq; dignus est fur morsu lacerari: id tamẽ homo nõ per seipsum agit, aut per filium, aut per domesticum, aut etiam per famulũ suum, sed per carnificem bestiam, quam bestiam talia pro naturæ suæ gradibus decet facere. Cum igitur quosdam pati aliquid deceat, quod alios facere non deceat, ministeria quædam sunt media, quibus digna iniungũtur officia: ut eis utens ipsa iustitia, non solum talia pati queq; imperet, qualia pati eum decet, sed etiam his facientibus, quos talia facere nõ minus decet. Quapropter cum & Ægyptii deceptiõe digni essent, & populus Israël pro illa ætate generis humani in tali adhuc gradu morũ constitutus esset, ut nõ indigne hostem deciperet: factũ est ut iuberet deus, uel potius pro illorum cupiditate permitteret, ut uasa aurea & argentea, quibus adhuc terrenæ rei appetitores inhiabant: & peterent ab Ægyptiis non redditurі, & acciperent quasi reddituri. Quam & mercedem tam diuturni laboris atq; operis pro talium animarũ gradu nõ iniustam deus esse uoluit, & pœnam illorum, quos digne fecit amittere id, quod reddere debuerunt. Non itaque deus deceptor est, quod credere nefarium & impium esse quis non intelligat? sed meritorum & personarum iustissimus distributor, faciens quædam per seipsum, quæ illo solo digna sunt, eiq; soli conueniunt: sicuti est illuminare animas, & seipsum eis ad perfruendum præbendo, sapientes beatasq; præstare: alia per seruientem sibi creaturam, integerrimis legibus pro meritis ordinatam, quædam eorum iubens, quædã permittens, usq; ad passerum administrationem, sicut dominus in Euãgelio dicit, & usq; ad fœni decorem, usq; ad numerum etiam capillorum nostrorum diuina prouidentia pertẽdente atq; ueniente. De qua iterum dictũ est, Pertendit à fine usq; ad finem fortiter, & disponit omnia suauiter. Quòd aũt per animarum ministeria suis legibus seruientia deus puniat, & digne digna supplicia retribuat, cum ipse tranquillissimus maneat, apertissime scriptum est, Ipsum quoq; qui puniri non debet, cõdemnas, & exterũ existimas à tua uirtute. Virtus enim tua iustitiæ initium est, & ob hoc q̃ omnium dominus es, omnibus te parcere facis. Virtutẽ enim tu ostendis, qui nõ crederis esse in uirtute consummatus, sed in his qui sciunt audaciam traducis. Tu aũt dñs uirtutum cum trãquillitate iudicas, & cum magna reuerẽtia disponis nos. Item q̃ primo in terrenis rebus sit gradus ad cœlestẽ iustitiam, qui iam infirmioribus imperatur, dñs ostẽdit, cum ait, Si

Marginalia: C (beside line 1); D (beside "re non deceat"); 3. sen. dis. 37 ca. Si uero. (beside "permitteret"); Sap. 12 (beside "ipse tranquillissimus").

A Si in alieno fideles nõ fuistis,uestrum quis dabit uobis? Et quòd pro suis gradibus animæ *Lucæ 16*
doceantur,& ipse dominus demonstrat dicens,Multa habeo uobis dicere,sed nunc nõ po/ *Ioan.16*
testis portare illa:Et apostolus cum ait,Et ego fratres non potui uobis loqui quasi spiritali/ *1.Corint.3*
bus,sed quasi carnalibus,lac uobis potum dedi non escam:neq; enim poteratis,sed neq; ad
huc potestis,Adhuc enim estis carnales. Quod enim in istis secundum gradus suos actum
est,hoc in uniuerso genere humano agi cognoscimus, ut alia carnali populo , alia spiritali
pro temporum congruentia iuberentur.Non ergo mirum si hostem decipi dignum,decipe
re iussi sunt,qui erant adhuc digni hostem decipere.Non enim iam erant idonei quibus di
ceretur,Diligite inimicos uestros:sed tales erant quibus tantummodo dici poterat,Diliges *Lucæ 6*
proximum tuum,& oderis inimicum tuum . Adhuc enim ille proximus quàm late intelli/ *Matth.7*
gendus esset, nõ erat temporis tradere. Inchoatio ergo quædam facta est sub pædagogo,
ut magistro perfectio seruaretur: qui tamen idem deus,& pædagogum paruulis dederit le/
gem illam scilicet per famulum suum, & magisterium gradioribus, id est,Euangelium per
unicum suum.

Omne quod est,aut eodem modo semper est, aut non. Et omnis *De eo quod scriptũ*
anima omni corpore melior est,Melius est enim omne quod uiuificat quàm id quod uiui/ *est, Mihi autem ad/*
ficatur. Corpus autem ab anima uiuificari,non à corpore animam nemo ambigit . Quod *hærere deo bonum*
aũt corpus non est & tamen aliquid est,aut anima est,aut ea melius aliquid. Deterius eñ *est.q.LIIII*
omni corpore nihil est,quia &si materiã quis dixerit unde ipsum corpus fit,recte quoniam
caret omni specie,nihil dicitur.Rursus inter corpus & animam,quod melius sit corpore,de/
terius anima,non inuenitur. Si quid enim esset medium, aut uiuificaretur ab anima,aut ui/
uificaret animam,aut neutrum, Aut uiuificaret corpus,aut uiuificaretur à corpore,aut neu/
trum . At quicquid uiuificatur ab anima,corpus est.Si quid autem uiuificat animam,me/
lius est quàm anima. Rursum quo uiuificatur corpus,anima est:quod uiuificatur à corpo/
re,nihil est. Neutrum uero,id est,nullius uitæ indigens,nullamq; uitam tribuens, aut omni
B no nihil est,aut aliquod corpus est, aut aliquid & corpore & anima melius . Sed utrũ quid
tale sit in rerũ natura,alia quæstio est. Nunc interim ratio cõperit,nihil inter corpus & ani/
mam esse quod sit corpore melius,anima deterius. Quod autem est omni anima melius,id *1.Retract.ca.26*
deum dicimus,cui quisquis eum intelligit iunctus est.Quod enim intelligitur uerum est,nec
omne quod creditur uerũ est. Quicquid autem uerũ est atq; à sensibus & à mente seiunctũ
est,credi tantum,nõ tamen sentiri aut intelligi potest. Deo igitur iunctũ est quod intelligit
deum. Intelligit autẽ rationalis anima deũ,Nam intelligit quod semper eiusmodi est, neq;
ullã patitur mutationẽ.At & corpus per tẽpus & locos,& anima ipsa rationalis q aliquan/
do sapiens, aliquando stulta est,mutationẽ patitur. Quod autẽ semper eodem modo est,
melius profecto est q̃ id quod nõ ita est,Nec quicquã est melius rationali anima nisi deus.
Cum igitur intelligit aliquid quod semper eodẽ modo sese habet, ipsum sine dubio intelli/
git.Hæc autẽ est ipsa ueritas,cui quia intelligendo anima rationalis iũgitur,& hoc bonũ est
animæ,recte accipitur id esse quod dictum est,Mihi autem adhærere deo bonum est.

Denarius numerus potest significare uniuersitatis scientiam. Quæ si ad interiora & in *De eo quod scriptũ*
telligibilia referatur,quæ senario numero significantur, fit quasi decies sexies quod est sexa/ *est, Sexaginta sunt*
ginta.Si ad terrena & corruptibilia,quæ octonario numero significari possunt,fiunt decies *reginæ , octoginta*
octies,quod est octoginta. Reginæ ergo sunt animæ regnãtes in intelligibilibus & spiritali *concubinæ & ado/*
bus,Cõcubinæ quæ mercedẽ accipiũt terrenorũ,de quibus dictũ est,Acceperũt mercedẽ su/ *lescentularum non*
am.Adolescẽtulæ quarũ nõ est numerus,quarũ non est determinata scientia,& diuersis do *est numerus. q.LV*
gmatibus periclitari possunt:ut numerus,quod dictũ est,significet certã & indubitatã cõfir
mationem scientiæ.

Sex,nouem,duodecim,decem & octo,hæc in uniuerso fiunt qua/ *De annis quadra*
dragintaquinq;.Adde ergo ipsum unũ fiunt quadraginta sex:hoc sexies, fiunt ducenta se/ *gintasex ædificatio*
ptuagintasex . Dicitur autem conceptio humana sic procedere & perfici, ut primis sex die/ *nis templi.q.LVI*
bus quasi lactis habeat similitudinem, sequentibus nouẽ diebus conuertatur in sanguinẽ,
deinde duodecim diebus solidetur, reliquis decẽ & octo diebus formetur usq; ad perfecta
liniamenta

lineaměta omnium membrorum, & hinc iam reliquo tempore usq; ad tempus partus, magnitudine augeatur. Quadraginta ergo quinque diebus, addito uno, quod significat summam: quia sex & nouem & duodecim & decem & octo in unum coactis, fiunt quadraginta quinq;: addito ergo, ut dictum est, uno, fiunt quadragintasex. Qui cum fuerint multiplicati per ipsum senarium numerũ, qui huius ordinationis caput tenet, fiunt ducěti septuagintasex, id est nouem měses & sex dies, qui computãtur ab octauo Kal. Aprilis, quo die conceptus dominus creditur, quia eodẽ die etiã passus est, usq; ad octauũ Kal. Ianuarias, quo die natus est. Nõ ergo absurde quadragintasex annis dicitur fabricatũ esse templum, quod corpus eius significabat: ut quot anni fuerunt in fabricatione templi, tot dies fuerint in corporis dominici perfectiõe. C

De cẽtum quinquaginta tribus pisci/bus, q. LVII

Omnia uestra, uos aũt Christi, Christus aũt dei. Si à capite numerẽtur, inueniuntur unum, duo, tria, quatuor. Item, Caput mulieris uir, caput uiri Christus, caput aũt Christi deus. Si eodem modo numerẽtur, inueniuntur similiter unum, duo, tria & quatuor. Porrò unum & duo & tria & quatuor simul ducta, fiunt decẽ. Quapropter disciplinam quæ insinuat conditorẽ deum, & conditam creaturam, recte significat denarius numerus. Et cum corpus perfectum atq; inexterminabile subdatur animæ perfectæ atque inexterminabili, rursusq; ipsa subdatur Christo, & ille deo, non tanquam dissimilis aut alterius naturæ, sed tanquam patri filius, hoc totum eodem numero denario recte significatur, quod post resurrectionem corporis speratur futurum in æternum. Et fortasse propterea qui conducuntur ad uineam, denarium accipiunt mercedis nomine. Sicut autem unum & duo & tria & quatuor simul decem fiunt, sic unum & duo & tria & quatuor quater ducta quadraginta fiunt. Si autẽ quaternarius numerus recte corpus significat, propter quatuor notissimas naturas, quibus cõstat: siccam & humidam, frigidam & calidam: & q; progressio à puncto ad lõgitudinem, à longitudine ad latitudinem, à latitudine ad altitudinem soliditatẽ corporis facit, quæ rursus quaternario numero cõtinetur: non absurde intelligitur quadragenarius numerus temporalẽ dispẽsationem significare, quæ pro salute nostra gesta est, cum dominus corpus assumpsit, & uisibiliter hominibus apparere dignatus est. Vnũ enim & duo & tria & quatuor, quæ significant creatorem & creaturã, quater ducta, id est per corpus temporaliter demonstrata, fiunt quadraginta. Nam inter quatuor & quater hoc interest, q; quatuor in statu sunt, quater in motu. Ergo ut quatuor referũtur ad corpus, ita quater refertur ad tempus: insinuaturq; sacramẽtum corporaliter & temporaliter gestum, propter eos qui corporũ amore implicati erãt, & temporibus subditi. Quadragenarius ergo numerus, ut dictum est, temporalẽ ipsam dispensationẽ non incongrue significare creditur. Et fortasse hoc est quòd quadraginta dies dominus ieiunauit, seculi huius quod motu corporũ & temporibus agitur, ostendens inopiam: & quadraginta dies post resurrectionem cum discipulis fuit, hanc ipsam illis credo dispensationem temporalem, quam pro salute nostra gessit, insinuans. Quadragenarius autem numerus, partibus suis, quæ illum metiuntur, computatis, usq; ad quinquagenarium numerum peruenit: idipsum cõmendans, quandoquidem ipsæ partes, quæ illum metiũtur, æquales inter se sunt: quia cum æquitate administrata, corporalis & uisibilis temporaliter actio, perfectionem homini comparat. Quæ perfectio, sicut dictum est, denario numero significatur: sicut quadragenarius numerus, æqualibus suis partibus in summam redactis, denarium numerum parit: quoniam ad quinquagenariũ (sicut supra dictum est) peruenit. Vnum enim quod habent quadraginta quadragies, & duo quod habent uicies, & quatuor quod habent decies, & quinque quod habent octies, & octo quod habent quinquies, & decem quod habent quater, & uiginti quod habent bis, simul ducta fiunt quinquaginta. Nullus enim alius numerus metiri per partes æquales quadragenarium numerum potest, præter hos quos enumerauimus, & cõputatos ad quinquagenarium numerum duximus. Peractis ergo dominus quadraginta diebus post resurrectionem cum discipulis suis, id est, commendans eis quod pro nobis temporaliter gestum est, ascendit in cœlum: & post alios decem dies misit spiritumsanctũ, quo perficerẽtur spiri

lib. 7. de Genesi ad litteram. cap. 21

D

A spiritaliter ad inuisibilia capienda, qui uisibilibus tēporalibusq; crediderunt, Ipsis uidelicet decem diebus post quos misit spiritumsanctum, eandem perfectionem quæ per spiritum sanctum confertur denario numero indicans, Quem quadragenarius, cōputatis æqualibus partibus suis edit, & fit quinquagenarius: sicut temporali dispensatione cum æquitate administrata peruenitur ad perfectionem, quā denarius numerus significat, qui denarius simul cum quadragenario quinquagenarium facit. Ergo quoniam perfectio quæ fit per spiritum sanctum, quamdiu adhuc in carne ambulamus, quamuis non uiuamus carnaliter, cum ipsa dispensatione temporali copulatur, recte uidetur quinquagenarius numerus ad ecclesiam pertinere, sed iam purgatam atq; perfectam: quæ temporalis dispēsationis fidem atq; æternitatis futuræ spem charitate amplexatur, id est, quasi quadragenarium nnmerum denario numero copulans. Hæc autem ecclesia ad quam pertinet quinquagenarius numerus, siue quia ex tribus generibus hominum eliquatur, Iudæis & gētibus & carnalibus Christianis, siue quia sacramento trinitatis imbuitur, numero quo significatur ter ducto, ad centenariū & quinquagenarium peruenit, Quinquaginta enim ter ducta fiunt centum quinquaginta. Quò cum addideris ipsa tria, quia insigne & eminens debet esse quod in nomine patris & filij & spiritussancti lauacro regenerationis abluitur, fiunt centū quinquaginta tres. Qui numerus piscium inuenitur, quia in dexteram partem missa sunt retia, & ideo magnos, id est, perfectos & regno cœlorum aptos habet. Nam illa similitudo reticuli nō in dexterā missi, simul cœpit bonos & malos qui separantur in littore, Nunc enim intra retia præceptorū & sacramentorum dei, in ecclesia quæ nūc est, simul boni maliq; uersantur. Fiet aūt separatio in fine seculi, tanquam in fine maris, id est, in littore: cum regnāt iusti primo tēporaliter, sicut in Apocalypsi scriptū est, deinde in æternū in illa ciuitate quæ ibi describitur: ubi iam conquiescente dispensatione tēporali, quæ quadragenario numero significatur, denarius remanet, quam mercedē sancti qui operantur in uinea percepturi sunt. Potest etiam si numerus iste consyderetur, occurrere ad ecclesiæ sanctitatem, quæ per dominum nostrū Iesum facta est: ut quoniā septenario numero creatura cōstat, cū ternarius animæ & quaternarius corpori tribuitur, susceptio ipsa hominis ducatur ad tria septies: quia & pater misit filium, & pater in filio est, & dono spiritussancti de uirgine natus est: hæc sunt tria, pater & filius & spiritussanctus. Septies autē ipse homo tēporali dispensatione susceptus est ut fieret sempiternus. Fit ergo summa numeri uigintiunū, id est, tria septies. Hæc autem hominis susceptio ad liberationē ualuit ecclesiæ, cui caput est Christus, At ipsa ecclesia propter animam & corpus in eodem septenario numero reperitur. Ducuntur itaq; uigintiunum septies propter eos qui per diuinum hominem liberantur, & fiunt simul centum quadragintaseptē. Cui additur senarius numerus signum perfectionis, quia partibus suis, quæ illum metiuntur, constat, ita ut nihil minus nihilq; amplius inueniatur. Metitur quippe illū unum quod habet sexies, & duo quæ habet ter, & tria quæ bis habet: quæ simul ducta, unum & duo & tria, sex fiunt. Quod fortasse ad illud etiam sacramentum pertinet, q; deus sexta die perfecit omnia opera sua. Ad centū ergo & quadragintaseptē cum sex addideris, quod est signū perfectionis, fiunt cētum quinquaginta tria, Qui numerus pisciū inuenitur, posteaq; iussu domini in dexteram partē missa sunt retia, ubi peccatores qui ad sinistram pertinent non inueniūtur.

Ioan. 21 *Matth. 13* *Apoc. 21* *Istud quædā exemplaria non habent hic, sed in fine operis.*

B Ioannes Baptista, consyderata scriptura quæ de illo in Euangelio legitur, multis probabilibus documentis non absurde creditur prophetiæ gestare personam, & eo maxime quòd de illo dominus dicit, Plusquam propheta hic. Siquidem totius prophetiæ quæ ab exordio generis humani usq; ad aduentum domini de domino facta est, imaginem gestat. Est autem Euangelij persona in ipso domino quæ per prophetiā prænuntiabatur, cuius augetur prædicatio per uniuersum orbē terrarū ab ipso domini aduētu, Prophetia aūt minuitur postq; id quod prænūtiabat aduenit. Itaq; dn̄s dicit, Lex & prophetæ ad Ioannē Baptistam, ab hinc regnum dei prædicatur. Et Ioannes ipse, Illum, inquit, oportet crescere me autem minui. Quod & diebus quibus nati sunt, & mortibus quibus passi sunt figuratum est,

De Ioanne baptista q. LVIII *Matth. 11* *Lucæ 16* *Ioan. 3*

Nascitur

Nascitur namq; Ioannes, ex quo dies incipiunt minui: nascitur dominus, ex quo dies inci- C piunt crescere. Capite ille minuitur, hic uero attollitur in cruce. Postq; ergo prophetia ipsa in Ioanne cõstituta, digito ostendit præsentem, quem uenturum ab exordio generis humani cecinerat, incipit minui, atq; inde crescere prædicatio regni dei. Et ideo baptizauit Ioãnes in pœnitentiam: finitur enim uetus uita usq; ad pœnitentiam, atq; inde incipit noua. Non autem tantum in his qui proprie prophetæ appellati sunt, sed in ipsa ueteris testamenti historia prophetia non silere colligitur, ab eis qui pie quærunt, & ad hæc inuestiganda diuinitus adiuuantur. Maxime tamen illis euidentioribus rerũ figuris apparet: quòd Abel iustus à fratre interficitur, & dominus à Iudæis: quòd arca Noë, tanq; in diluuio seculi ecclesia, gubernatur: quòd Isaac immolandus ducitur, & aries pro illo in sentibus tanquam crucifixus agnoscitur: quòd in duobus Abraæ filijs, uno de ancilla, altero de libera, duo testamenta intelliguntur: quòd duo populi in geminis, Esau scilicet & Iacob, præmonstrantur: quòd Ioseph à fratribus persecutionẽ passus, ab alienis honoratur: sicut dominus Iudæis persequentibus, apud gentes clarificatus est. Longum est cõmemorare singula, cum ita cõcludat Apostolus, & dicat, Hæc autem in figura cõtingebant eis, scripta sunt aũt propter nos, in quos fi- 1. Cor. 10 nis seculorum deuenit. Finis autem seculorũ tanquam senectutem ueteris hominis, cum totum genus humanũ tanquam unum hominem cõstituerit, sexta ætate signatur, qua domi- Lib. de Genesi contra Manich. ca. 23 nus uenit. Sunt enim ætates sex etiam in uno homine: infantia, pueritia, adolescẽtia, iuuentus, grauitas, senectus. Prima itaq; generis humani ætas est ab Adam usq; ad Noë. Secunda à Noë usq; ad Abraã: qui articuli sunt euidentissimi & notissimi. Tertia ab Abraã usq; ad Dauid: sic enim Matthæus Euangelista partitur. Quarta à Dauid usq; ad transmigrationem in Babyloniam. Quinta à transmigratione in Babyloniam usq; ad aduentũ domini. Sexta ab aduentu domini usq; in finem seculi sperãda est: qua exterior homo tanquam senectute corrumpitur, qui etiam uetus dicitur, & interior renouatur de die in diem. Inde requies sempiterna est, quæ significatur sabbato. Huic rei cõgruit q, homo sexto die factus est D ad imaginem & similitudinem dei. Nemo aũt ignorat hominũ uitam iam aliquid administrantem, cognitiõe & actiõe fulciri: nam & actio temeraria est sine cognitione, & sine actione ignaua cognitio. Sed prima uita hominis, cui nulla ministratio recte creditur, quinq; sensibus corporis dedita est: qui sunt uisus, auditus, olfactus, gustus, tactus. Et ideo duæ primæ ætates generis humani denis generatiõibus definiuntur, tanquam infantia & pueritia: quinario scilicet geminato, quoniam generatio utroq; sexu propagatur. Sunt ergo generationes decẽ ab Adam usq; ad Noe, & inde usq; ad Abraam aliæ decem, quas duas ætates infantiam & pueritiã generis humani esse diximus. Adolescẽtia uero & iuuentus & grauitas, id est ab Abraam usq; ad Dauid, & inde usq; ad transmigrationẽ in Babyloniam, & inde usq; ad aduentum domini, quatuordenis generationibus figurãtur: septenario geminato ad eandem generationem utriusq; sexus, cum quinario qui est in sensibus corporis, actio & cognitio addita fuerit. Senectus aũt solet etiam tantum tenere temporis, quantum reliquæ omnes ætates. Nam cum à sexagesimo anno senectus dicatur incipere, & possit humana uita usq; ad centum uiginti annos peruenire, manifestum est solam senectutem posse tam lõgam esse, quàm omnes ætates cæteræ priores. Ætas igitur ultima generis humani, quæ incipit à domini aduẽtu, usq; in finem seculi quibus generationibus cõputetur incertum est: & 1. Thes. 5 hoc utiliter deus uoluit latere, sicut in euãgelio scriptum est, & Apostolus attestatur dicens, diem domini tãquam furem in nocte esse uenturum. Sed tamen sexta ætate uisitatum esse genus humanum humili domini aduentu, superius distinctis generatiõibus edocetur. Qua uisitatiõe incepit manifestari prophetia, quæ superioribus quinq; ætatibus latuit: cuius prophetiæ personam quoniam Ioannes gestabat, ut supra dictum est, ideo ex senibus parentibus nascitur, tanquã senescente seculo prophetia illa innotescere incipiat: & quinq; mensibus se occultat mater eius, sicut scriptum est, Occultabat se Elizabet mensibus quinq;. Sexto aũt mense uisitatur à Maria matre domini, & exultans infans in utero eius, tanquam primo ad uentu

A uētu domini quo in humilitate apparere dignatus est, prophetia manifestari incipiat, Sed tanquam in utero, id est nōdum tam euidenter ut omnes sicut in lucem manifestum esse fateantur: quod futurum credimus secundo aduentu domini, quo in claritate uenturus est: cuius aduentus præcursor speratur Helias, sicut huius Ioannes fuit. Et ideo dicitur à domino, Helias iam uenit & multa ei homines fecerūt, & si uultis scire ipse est Ioannes baptista, qui uenturus est. Quia in eodem spiritu & in eadem uirtute, & tanq̃ præcedentis præconis officio & hic iam uenit, & ille uenturus est. Propterea & istum Ioannem per spiritū quo pater eius uates impletus est, dicitur præcursorem domini futurum in spiritu & uirtute Heliæ. Peractis aūt Maria cum Helisabet mēsibus tribus, discedit, Quo numero mihi uidetur significari fides trinitatis, & baptisma in nomine patris & filij & spiritussancti, quo per humilem domini aduentum genus humanum imbuitur, & futuro aduentu claritatis eius excolitur. *Matth. 17*

Inter parabolas à domino dictas solet quærētes multum exercere ista quæ de decem uirginibus posita est. Et multi quidem hinc multa senserūt: quæ non sunt præter fidem: sed quomodo partibus eius omnibus cōueniat expositio id elaborandum est. Legi etiā in quadam scriptura ex earum genere quæ apocryphæ nominantur, non q̃ sit contra catholicam fidem, sed huic loco mihi minus congruere uisa est, consyderanti omnes huius similitudinis partes. De qua tamen expositione temere nihil audeo iudicare, ne forte non eius inconuenientia mihi angustias fecerit, sed mea tarditas in ea conuenientiam nō inuenerit. Quid autē mihi uideatur, non absurde hoc loco accipi, quantum potero breuiter & diligenter exponā. Interrogatus igitur dominus noster secreto à discipulis de consummatione seculi, inter multa quæ locutus est, hoc quoq; dixit, Tunc simile æstimabitur regnum cœlorum decem uirginibus quæ acceperunt lampades suas & uenerunt obuiam sponso. Quinq; aūt ex eis erant fatuæ, & quinq; prudentes. Sed quinq; fatuæ acceptis lampadibus suis, non sumpserūt oleū secum, Prudentes autem acceperunt oleum in uasis suis cum lampadibus. Tardante autem B sponso, dormitauerunt omnes, & dormierunt. Media aūt nocte clamor factus est, Ecce spōsus uenit, surgite obuiam ei. Tunc surrexerunt uirgines illæ & aptauerunt lampades suas. Et dixerunt illæ stultæ ad sapientes, Date nobis de oleo uestro, quia lampades nostræ extinguuntur. Responderunt autem sapientes dicentes, Ne forte non sufficiat nobis & uobis, ite potius ad uendentes & emite uobis, Et dum irent emere, uenit sponsus, & quæ paratæ erāt intrauerunt cum eo ad nuptias, & clausa est ianua. Nouissime autem ueniunt & reliquæ uirgines dicentes, Domine, domine, aperi nobis. At ille respondens ait, Amen dico uobis, Nescio uos. Vigilate ergo, quia nescitis diem neq; horam. Decem utiq; numerus uirginū, quarum quinq; admittuntur, quinq; excluduntur, bonorum & malorum discretionem significat. Quapropter si uirginitatis nomē honorabile est, cur receptis exclusisq; commune est? Deinde quid sibi uult numerus in utraq; parte quinarius? Quid autem significat oleum, mirum uidetur. Item sapientes petentibus non communicant: cum & inuidere fas non sit eas quæ ita perfectæ sunt, ut à sponso recipiantur, quo nomine nullo dubitante dominus Iesus Christus significatur: & misericordes esse oporteat ad præstandum ex eo q̃ habent, præscribente illa sententia eiusdem domini dicentis, Omni poscēti te tribue. Quid est autem quod possit dando non sufficere utrisq;? Hæc maxime augent quæstionis difficultatem, quanquam & cætera diligenter consyderata ut omnia in unam rationem concurrant, nihilq; in unam partem dicatur quod impediat aliam, magna cautio adhibenda est. Videntur itaq; mihi quinque uirgines significare quinqpertitam continentiam à carnis illecebris. Continendus est enim animi appetitus à uoluptate oculorum, à uoluptate aurium, à uoluptate olfaciendi, gustandi, tangendi. Sed quia ista continētia partim coram deo fit, ut illi placeatur in interiori gaudio conscientiæ, partim coram hominibus tantum, ut gloria humana capiatur, quinq; dicuntur sapientes, & quinq; stultæ: utræq; tamen uirgines, quia utraq; continentia est, quamuis diuerso fomite gaudeāt. Lampades autem sunt quia manibus gestantur, opera quæ secundum continentiam istam fiunt. Dictum est autem, Luceant opera ue-

De decem uirginibus, Quæstio LIX

Matth. 25

Lucæ 6

ſtra coram hominibus. Omnes uero acceperunt lampades ſuas & uenerunt obuiam ſpõſo. Intelligendũ eſt ergo Chriſti nomine cenſeri de quibus agitur, Non enim poſſunt qui Chriſtiani non ſunt, ſponſo Chriſto uenire obuiam. Sed quinq; fatuæ acceptis lampadibus ſuis, non ſumpſerunt oleum ſecum. Multi enim quamuis de Chriſti bonitate plurimum ſperent, gaudium tamen non habent, dum continenter non uiuunt, niſi in laudibus hominum. Non ergo habent oleum ſecum, Nam ipſam lætitiam oleo ſignificari arbitror. Propterea unxit, inquit, te deus deus tuus oleo exultationis. Qui autem nõ propterea gaudet quia deo intrinſecus placet, non habet oleum ſecum. Prudentes autem acceperunt ſecum oleũ in uaſis ſuis cum lampadibus, id eſt lætitiam bonorum operum in corde atq; in conſcientia poſuerunt. Sicut apoſtolus monet, Probet autem ſe homo, inquit, & tunc in ſemetipſo habebit gloriam & non in altero. Tardãte uero ſponſo dormitauerunt omnes, quia ex utroq; genere continentium hominum, ſiue eorum qui coram deo exultant, ſiue eorum qui in laudibus hominum acquieſcunt, moriuntur hoc interuallo temporis, donec ſub aduẽtu domini fiat reſurrectio mortuorum. Media autem nocte, id eſt nullo ſciente aut ſperante, quippe cum ipſe dominus dicat, De die autem illa & hora nemo ſcit, Et apoſtolus, Dies domini tãquam fur in nocte ita ueniet: ex quo ſignificatur eum penitus latere cum uenerit: clamor factus eſt, Ecce ſpõſus uenit, ſurgite obuiam ei. In ictu oculi nouiſſima tuba omnes reſurgemus. Ergo ſurrexerunt omnes uirgines illæ, & aptauerunt lampades ſuas, id eſt rationes reddendas operum ſuorum. Oportet enim nos exhiberi ante tribunal Chriſti, ut illic recipiat unuſquiſq; quod geſſit in corpore, ſiue bonum ſiue malum. Et dixerunt ſtultæ ad ſapientes, Date nobis de oleo ueſtro, quia lampades noſtræ extinguuntur. Quorum enim facta aliena laude fulciuntur, eadem ſubtracta deficiunt, & de conſuetudine id ſemper inquirũt unde gaudere animus ſolet. Itaque hominum qui corda non uident, teſtimonium uolunt habere apud deum qui cordis inſpector eſt. Sed quid reſponderunt ſapientes? Ne forte non ſufficiat nobis & uobis, Vnuſquiſq; enim pro ſe rationẽ reddet, nec alieno teſtimonio quiſq̃ adiuuatur apud deum, cui ſecreta cordis apparent, & uix ſibi quiſq; ſufficit ut ei teſtimoniũ perhibeat conſcientia ſua, Quis enim gloriabitur mundũ ſe habere cor? Inde eſt quod apoſtolus ait, Mihi autem minimũ eſt ut à uobis iudicer, aut ab humano die, ſed neq; memetipſum iudico, Quapropter cum de ſeipſo quiſq; aut nõ omnino aut uix poſſit ueram ferre ſentẽtiam, quomodo poteſt de alio iudicare, cum ſciat nemo quid agatur in homine niſi ſpiritus hominis. Ite magis ad uendentes & emite uobis. Non conſilium dediſſe putãdæ ſunt, ſed crimen earum ex obliquo commemoraſſe. Vendũt enim oleum adulatores, qui ſiue falſa, ſiue ignorata laudando, animas in errorem mittunt, & eis uana gaudia tanq̃ fatuis conciliando, aliquam de his mercedem, ſiue ciborum, ſiue pecuniæ, ſiue honoris, ſiue alicuius cõmodi temporalis accipiunt, non intelligentes quod dictum eſt, Qui uos fœlices dicunt, in errorem uos mittunt. Melius eſt autem obiurgari à iuſto q̃ à peccatore laudari. Emendabit me, inquit, iuſtus in miſericordia & arguet me, oleum autem peccatoris non impinguet caput meum. Ite ergo magis ad uendentes & emite uobis: id eſt uideamus nunc quid uos adiuuant qui uobis laudes uendere conſueuerunt & uos in errorem inducere, ut non corã deo, ſed ab hominibus gloriam quæreretis. Euntibus autem illis emere, uenit ſponſus: id eſt inclinantibus ſe illis in ea quæ foris ſunt, & ſolitis gaudere quærentibus, quia gaudia interna nõ nouerant, uenit ille qui iudicat. Et quæ paratæ erant, id eſt quibus bonum coram deo teſtimonium conſcientia perhibebat: intrauerunt cum eo ad nuptias, id eſt ubi mũda anima puro & perfecto ſempiternoq; dei uerbo fœcundata copulatur. Et clauſa eſt ianua, id eſt receptis illis qui ſunt in angelicam uitam immutandi, Omnes enim, inquit, reſurgemus, ſed nõ omnes immutabimur, clauſus eſt aditus ad regnum cœlorum. Nõ enim poſt iudicium patet precum aut meritorũ locus. Nouiſſime aũt ueniunt & reliquæ uirgines dicẽtes, Domine domine aperi nobis. Non dictũ eſt quòd emerũt oleum, & ideo intelligendæ ſunt nullo iã remanẽte de alienis laudibus gaudio, in anguſtijs & magnis afflictionibus redire ad implorationem

Marginal notes: Pſal. 44; Galat. 6; Matth. 24; 1. Theſſa. 5; 1. Cor. 4; Eſa. 3; Pſal. 140; 1. Cor. 15. Section letters: C, D.

A rationem dei. Sed magna est eius seueritas post iudiciũ, cuius ante iudicium ineffabilis misericordia prærogata est. Itaq; respõdens ait, Amen dico uobis quòd nescio uos, Ex illa scilicet regula qua non habet ars dei, hoc est sapientia dei, ut intrent in gaudium eius qui non corã deo sed ut placerent hominibus, uisi sunt aliquid secũdum præceptum eius operari. Atq; ita concludit, Vigilate ergo, quia nescitis diem neq; horam, Non modo illius ultimi temporis quo uenturus est sponsus, sed suæ quisq; diẽ dormitionis & horam nescit, Quisquis aũt paratus est usq; ad somnum, id est usq; ad mortem quæ omnibus debetur, paratus etiam inuenietur cũ illa uox media nocte sonuerit qua omnes euigilaturi sunt. Quod uero sponso dixit obuiã uenire uirgines, sic intelligendum puto ut ex ipsis uirginibus constet ea quæ dicitur sponsa: tanquam si omnibus Christianis in ecclesiam concurrentibus filij ad matrem cõcurrere dicantur, cum ex ipsis filijs congregatis constet ea quæ dicitur mater. Nunc enim desponsata est ecclesia, & uirgo est ad nuptias perducenda, id est cũ se continet à corruptione seculari. Illo autem tempore nubet, cum uniuersa mortalitate in ea pereunte, immortali coniunctione fruetur. Despõsaui, inquit, uos uni uiro uirginem castam exhibere Christo. Vos inquit, uirginem, à plurali ad singularem concludens, Ideo & uirgines dici possunt & uirgo. Cur autem quinq; dictæ sint, ut mihi uidetur expositum est. Sed uidemus nunc in ænigmate, tunc autem facie ad faciem, Et nunc ex parte, tũc autem ex toto. Ipsum autem in ænigmatẽ & ex parte nunc in scripturis aliquid cernere, quod tamen sit secũdum catholicam fidem, ex illo pignore contingit quod accepit uirgo ecclesia humili aduentu sponsi sui, Quæ illi ultimo aduentu cum ueniet in claritate nuptura est, cum iam facie ad faciem contuebitur. Dedit enim nobis pignus spiritum, sicut dicit apostolus. Et ideo ista expositio nihil certum intuetur, nisi ut secundum fidem sit, neq; alijs præiudicat qui eam nihilominus secundum fidẽ exponere potuerint.

De die aũt illo & hora nemo scit neque angeli cœlorũ neque filius hominis, nisi pater solus Quæ. LX

Sicut scire deus dicitur etiam cum sciẽtem facit, sicut scriptũ est, Tentat uos dominus deus uester ut sciat si diligatis eum, Non enim sic dictum est hoc, B quasi nesciat deus, sed ut ipsi sciant quantum in domini dilectione profecerint, quod nisi tẽtationibus quæ accidunt, non plene ab hominibus agnoscitur. Et ipsum tentat, pro eo positum est quòd tentari sinit. Sic & cum dicitur, nescire, aut pro eo dicitur, quod nõ approbat: id est in disciplina & doctrina sua non agnoscit, sicut dictũ est, Nescio uos: aut pro eo quòd utiliter nescientes facit, id quod scire inutile est. Ideo bene accipitur, id quod dictum est, solũ scire patrem, sic dictũ esse, quia facit filium scire, Et quod dictum est, nescire filium, sic dictũ esse, quia facit nescire homines, id est non prodit eis quod inutiliter scirent.

De eo qđ scriptum est in euãgelio, turbas dominũ in mõte pauisse de qnq; panibus, Qu. LXI

Quinq; panes hordeacei quibus in monte dominus turbas pauit, significant ueterem legem, Siue quia nondum spiritalibus sed adhuc carnalibus data est: id est quinque corporis sensibus deditis, nam & ipsæ turbæ quinq; milia hominum fuerunt, Siue quia per Moysen lex data est, Moyses enim quinque libros scripsit. Et quòd hordeacei erant panes, bene significant, uel ipsam legem, quæ ita data erat ut in ea uitale animæ alimentum corporalibus sacramentis obtegeretur: hordei enim medulla tenacissima palea tegitur, Vel ipsum populum nondum expoliatum carnali desiderio, quòd tanquam palea cordi eius inhærebat: id est nondum corde circuncisum, ita ut nec trituratione tribulationum cum per deserta quadraginta annis duceretur, intellectu reuelato carnalia integumẽta deponeret, sicut nec hordeum areæ tritura illo paleari tegmine exuitur. Itaq; illi populo congruenter lex talis data est. Duo autem pisces qui saporem suauem pani dabant, duas illas personas uidentur significare quibus populus ille regebatur, ut per eas consiliorum moderamen acciperet, regiam scilicet & sacerdotalem, ad quas etiam sacrosancta illa unctio pertinebat, Quarũ officium erat procellis ac fluctibus popularibus nunq; frangi atq; corrumpi, & uiolẽtas turbarum contradictiones tãquam aduersantes undas sæpe dirumpere, interdum eis custodita sua integritate cedere, prorsus more piscium tanquam in procelloso mari, sic in turbulenta populi administratione uersari. Quæ tamen duæ personæ dominum nostrum præfigurabant. Ambas enim solus ille sustinuit, & non figurate, sed proprie solus impleuit. Nam &

1. retract. cap. 26

rex noster est Iesus Christus qui nobis pugnandi & uincendi demonstrauit exemplum, in C carne mortali peccata nostra suscipiens, tentationibus inimici, neq; illecebrosis, neq; terribilibus cedens. Postremo exuens se carne, principatus & potestates expolians fiducialiter, triumphans eas in semetipso. Itaq; ipso duce ab oneribus & laboribus huius peregrinationis nostræ, tanq; ab Aegypto liberamur, & persequentia nos peccata sacramento baptismatis nobis euadentibus obruuntur, & quandiu in spe sumus eius promissionis quam nondum uidemus, tãquam per deserta ducimur, consolante nos in sanctis scripturis uerbo dei, sicut illos manna de cœlo. Et eodem ipso duce in Hierusalem cœlestem, tanquam in terram promissionis introduci nos posse præsumimus, & in æternum ibi regnante ipso & custodiente seruari. Ita dominus noster Iesus Christus ostenditur rex noster. Ipse est etiam sacerdos noster in æternum secundum ordinem Melchisedec, qui seipsum obtulit holocaustũ pro peccatis nostris, & eius sacrificij similitudinem celebrandam in suæ passionis memoriã commẽdauit, ut illud quod Melchisedec obtulit deo iam per totum orbem terrarum Christi in ecclesia uideamus offerri. Ergo quoniam rex noster peccata nostra suscepit, ut nobis pugnandi & uincendi demonstraret exemplum, eorundem peccatorum susceptionem regiamq; personam Matthæus euangelista significãs, generationem eius quæ est secundum carnem ab Abraam suscipiens, qui pater est populi fidelis, & successionem prolis deorsum uersus enumerans, peruenit ad Dauid, in quo regni stabilimentum manifestissimum appa ret: atq; inde per Salomonem, natum de illa in qua pater eius peccauerat, stirpem regiam prosecutus usq; ad generationem domini perducit. Lucas uero alius euangelista, quoniam & ipse generationem domini, quæ secundum carnem est, sed in sacerdotali persona explicandam suscepit, ad quam personam pertinet mundatio & abolitio peccatorum, non à principio libri, sicut Matthæus, sed ab illo loco ubi baptizatus est Iesus, ubi peccatorum nostrorum mundationem præfigurauit, incipit parentum eius originem gradatim prosequi, neq; deorsum uersus, sicut ille qui eum ad susceptionem peccatorum tanquam descendentem ostendebat; sed sursum uersus tanquam is qui eum post abolitionem peccatorum tanquam ascendentem insinuabat, nec eos parentes quos ille nominans. Alia enim erat origo sacerdotalis, quæ per unum ex filijs Dauid, sicut assolet de tribu sacerdotali matrimonium sortiẽtem, effecerat, ut Maria de utraq; tribu, id est de regia & sacerdotali cognationem duceret. Nam & quando censiti sunt Ioseph & Maria, scriptum est eos fuisse de domo, id est de genere Dauid. Et Helisabet quæ nihilominus cognata Mariæ describitur, erat de tribu sacerdotali. Sicut autem Matthæus, tanquam descendentem ad suscipienda peccata nostra regem Christum insinuans, per Salomonem à Dauid descendit, quia Salomon de illa in qua Dauid peccauerat natus est: ita Lucas qui tanquam ascendentem post abolitionem peccatorum sacerdotem Christum insinuat, per Nathan ascendit ad Dauid, quia Nathan propheta missus fuerat, cuius correptione Dauid ipsius peccati abolitionem pœnitendo impetrauit. Itaq; posteaquam transijt Lucas personam Dauid, nõ dissonat à Matthæo in nominibus generatorum. Nam eos nominat ascẽdens à Dauid usq; ad Abraham, quos ille descendens ab Abrahã usq; ad Dauid. A Dauid enim in duas familias, regiam & sacerdotalem origo illa distributa est: quarum duarum familiarum, sicut dictum est, regiam descendens Matthæus, sacerdotalem ascendens Lucas secutus est: ut dominus noster Iesus Christus rex & sacerdos noster & cognationem duceret de stirpe sacerdotali, & non esset tamen de tribu sacerdotali, hoc est de tribu Leui, sed esset de tribu Iuda, hoc est de tribu Dauid, ex qua tribu nemo intendit altari. Ideo & filius Dauid maxime dicitur secũdum carnem, quia & Lucas ascendens & Matthæus descendens, in Dauid sibi obuiam facti sunt. Oportebat enim ut euacuaturus sacrificia, quæ secundum ordinem Aaron in Leuitico sacerdotio fiebant, nõ esset de tribu Leui, ne ad ipsam tribum, & ad ipsum sacerdotium quod temporaliter umbra erat futuri, pertinere uideretur mundatio peccatorum: quam dominus oblatione holocausti sui, qđ in ueteri sacerdotio figurabatur, impleuit: & holocausti eius imaginẽ ad

Marginalia: Matth. 1 — Lucæ 3 — D — 1. Retract. 26

A ad memoriam passionis suæ in ecclesia celebrandam dedit, ut esset sacerdos inæternum nō
secundum ordinem Aaron, sed secundum ordinem Melchisedech. Cuius rei sacramentum
diligentius adhuc considerari potest. Sed propter duos pisces in quibus duas personas re/
giam & sacerdotalem figuratas esse diximus, hactenus hinc tractatum esse sufficiat. Quod
autem super fœnum turba illa discubuit, significat eos qui testamentum uetus acceperant,
quia regnum eisdem temporale & Hierusalem temporalis promittebatur, in spe carnali col
locatos fuisse. Omnis enim caro fœnū & claritas hominis ut flos fœni. Quod autem de reli
quijs fragmētorum duodecim cophini buccellarum repleti sunt, significat de ipsius legis ad/
apertione & disputatione quam Iudæi reliquerant & deseruerant repletos fuisse discipulos
domini, in quibus duodenarius numerus principatum tenet. Nondum enim erat scriptura
noui testamenti quando dominus quasi frangendo & aperiendo quod durum & clausum
erat in lege discipulos impleuit, cum eis post resurrectionem aperuit scripturas ueteres, inci/
piens à Moyse & omnibus prophetis, interpretans illis in omnibus scripturis quæ de ipso
erant, Nam & tunc eum duo illorum in panis fractione cognouerunt. Et ideo secunda pa/
stio populi quæ de septem panibus facta est, ad noui testamenti prædicationem recte intel
ligitur pertinere. Non enim ab aliquo cuāgelista dictum est, ꝙ isti panes hordeacei fuerint
sicut de illis quinq; dixit Ioannes. Hæc ergo pastio de panibus septem ad gratiam pertinet
ecclesiæ, quæ notissima illa septenaria sancti spiritus operatione cognoscitur. Et ideo non hic
duo pisces fuisse scribuntur, sicut in ueteri lege ubi duo soli ungebantur, rex & sacerdos: sed
pauci pisces, id est qui primi domino Iesu Christo crediderūt, & in eius nomine uncti sunt,
& missi ad prædicationem euangelij, & ad sustinendum turbulentum mare huius seculi, ut
pro ipso magno pisce, id est pro Christo legatione fungerentur, sicut Paulus apostolus di/ 2. Cor. 5
cit. Neq; in ipsa turba quinq; milia hominum fuerunt, sicut illic ubi carnales legem accipi/
entes, id est quinq; sensibus carnis dediti significantur, Sed quatuor milia potius, quo nu/
B mero significantur spiritales, propter quatuor animæ uirtutes quibus in hac uita spiritaliter
uiuitur, prudentiam, temperantiam, fortitudinem, & iustitiam. Quarum prima est cognitio
rerum appetendarum & fugiendarum. Secunda refrenatio cupiditatis ab his quæ tempo/
raliter delectant. Tertia firmitas animi aduersus ea quæ temporaliter molesta sunt. Quarta
quæ per cæteras omnes diffunditur, dilectio dei & proximi. Sanè & ibi quinq; milia homi/
num, & hic quatuor milia exceptis mulieribus & pueris fuisse memorantur: quod mihi uide
tur ad hoc pertinere, ut intelligamus & in populo ueteris testamenti fuisse quosdam infir/
mos ad implendam iustitiam quæ secundum legem est, in qua iustitia apostolus Paulus si
ne querela se conuersatum esse dicit, Fuisse item alios qui facile seducerentur in cultum ido Philip. 3
lorum. Quæ duo genera, id est infirmitatis & erroris, mulierum & puerorum nominibus fi/
gurata sunt. Infirmus est enim mulierū sexus ad actiones, & facilis ad lusum pueritia. Quid
autem lusui puerili tam simile est, quàm idola colere? Quando & apostolus ad hoc retulit 1. Cor. 10
hoc genus superstitionis cum ait, Neq; idolis seruientes quemadmodum quidam eorum
sicut scriptum est, Sedit populus manducare & bibere, & surrexerunt ludere. Mulieribus er/
go similes erant, qui in laboribus expectationis quousq; ad promissa dei peruenirent, non
uiriliter perseuerantes tentauerunt deum, Pueris autem, qui sederunt manducare & bibere,
& surrexerunt ludere. Non solum autem ibi, sed etiam in populo noui testamenti qui non
perdurant occurrere in uirum perfectum, uel infirmitate uirium, uel mentis leuitate mulieri/
bus & pueris comparandi sunt. Nam illis dicitur, Si tamen initium substātiæ eius usq; in fi/ Hebræ. 3
nem firmum retineamus: illis autem, Nolite pueri effici sensibus, sed malitia infantes estote, 1. Cor. 14.
ut sensibus perfecti sitis. Et ideo neq; in ueteri neq; in nouo testamento tales admittuntur
ad numerum, sed siue ibi quinq; milia, siue hic quatuor milia, exceptis mulieribus & pueris
fuisse dicuntur. Quamuis uero & illic & hic propter ipsum Christum assidue in scripturis
mons appellatur, ut congruenter in monte uterq; populus pasceretur, hic tamen non in fœ/
no discumbitur, sed in terra. Ibi enim celsitudo Christi propter carnales homines, & Hie

 rusalem

rusalem terrenam carnali spe & desiderio tegitur: hic autem remota omni cupiditate carna- C
li, conuiuas noui testamenti, spei permanentis firmamentum, tanquam ipsius montis soliditas, nullo fœno interposito continebat. Et quoniam rectissime dicit apostolus, Prius autem anteꝗ ueniret fides, sub lege custodiebamur, Hoc significare uidetur & dominus cum dicit de his quos quinque panibus pasturus erat, Non opus habent ire, sed date illis uos mãducare. Sub his autem uerbis figuraliter tanquam custodia detinentur, cum hoc admouissent discipuli ut dimitteret eos. Huius uero turbæ quæ ad septem panes pertinet, ultrò se misereri dixit, quòd iam tertius dies esset ex quo ei ieiuni adhæsissent. In toto enim seculo generis humani tertium tempus est quo fidei Christianæ gratia data est. Primum est ante legem, secundum sub lege, tertium sub gratia. Et quoniam quartum adhuc restat, quo ad plenissimam pacem Hierusalem cœlestis uenturi sumus, quò tendit quisquis recte credit in Christum, propterea se dicit turbam illam reficere dominus ne deficiat in uia. Ista est enim dispensatio qua nobis dominus temporaliter & uisibiliter in homine apparere dignatus est, & dedit nobis pignus spiritum sanctum, cuius operatione septenaria uegetaremur, apostolica autoritate quasi paucorum piscium sapore coniuncto. Hæc ergo dispensatio quid aliud agit, nisi ut ad palmã supernæ uocationis sine defectu uiriũ peruenire possimus? Per fidem enim ambulamus & non per speciem. Et ipse apostolus Paulus nondum se dicit cõprehendisse regnum dei, sed ea quæ retro sunt oblitus, in ea quæ ante sunt extentus, secundum intentionem sequor, inquit, ad palmam supernæ uocationis. Veruntamen in quod peruenimus in eo ambulemus, quia tertio die domino adhærentes & ab illo pasti, non deficimus in uia. Etiam hic sanè peruenire ad comedendi finem turba non potuit, sed relictæ sunt escæ. Non enim frustra dictum est, Putas ne ueniens filius hominis inueniet fidem super terram? Et credo ita futurum, propter mulieres & pueros, sed tamen septem sportas reliquiæ fragmentorum impleuerunt, ad quas ecclesia septiformis quæ in apocalypsi etiam describitur pertinet, id est omnis qui perseuerauerit usꝗ in finem. Ille enim qui dixit, Putas ne ueniens filius hominis, inueniet fidem super terram? significauit quidem in extremo cõuiuio relinqui posse & deseri escas suas. Sed quoniam ipse item dicit: Qui perseuerauerit usꝗ in finem hic saluus erit, significauit non defecturam ecclesiam, quæ septenario numero eosdem septem panes abũdantius recipiat, & latitudinem cordis, quæ ipsam perseuerantiam in sportis uidetur significare, contineat.

Galat. 3 · *Lucæ 18* · *Apocal. 1*

De eo quod scriptũ est in euãgelio, q̃ baptizabat Iesus plures q̃ Ioannes, quãuis ipse non baptizaret, sed discipuli eius, q. LXII

Quæritur utrum qui baptizati sunt illo tẽpore quo scriptũ est dñm per discipulos suos baptizasse plures quàm Ioãnes, acceperũt spiritum sanctum. Alio enim loco euangelij sic dicitur: Spiritus enim nondum erat datus, quia Iesus nondum erat clarificatus. Et facillime quidem ita respondetur, quòd dominus Iesus, qui etiam mortuos suscitabat, poterat neminem illorum mori sinere, donec post eius clarificationem, id est, resurrectionem à mortuis, & ascensionem in cœlum acciperent spiritum sanctum, Sed occurrit animo latro ille cui dictum est: Amen dico tibi, hodie mecum eris in paradiso, qui nec ipsum baptismum acceperat. Quanquam Cornelius, & qui cum eo ex gentibus crediderant, spiritum sanctum etiam priusquam baptizarentur acceperint, non tamen uideo quomodo & ille latro sine spiritu sancto dicere potuerit: Memento mei domine dum ueneris in regnum tuum. Nemo enim dicit dominus Iesus, ait apostolus, nisi in spiritusancto, Cuius fidei fructum ipse dominus monstrauit dicens, Amen dico tibi, hodie mecum eris in paradiso. Quomodo ergo ineffabili potestate dominantis dei atꝗ iustitia deputatum est etiam baptismum credenti latroni, & pro accepto habitũ in animo libero, quod in corpore crucifixo accipi non poterat, Sic etiam spiritussanctus latenter dabatur ante domini clarificationem, post manifestationem autem diuinitatis eius manifestius datus est. Et hoc dictum est, Spiritus autem nondum erat datus, id est nondum sic apparu erat ut omnes eum datum esse faterentur, Sicut etiam dominus nondum erat clarificatus inter homines, sed tamen clarificatio eius æterna nunquã esse destitit: sicut & aduentus eius ea

1. Retract. 26 · *1. Cor. 12* · *Ioan. 7*

D

A ea ipsa dicitur demonstratio in carne mortali, Nam illuc uenit ubi erat, quia in sua propria
uenit, & in hoc mundo erat, & mundus per ipsum factus est. Sicut ergo domini aduentus
intelligitur demonstratio corporalis, tamen ante hanc demonstrationem ipse in omnibus
prophetis sanctis tanquam dei uerbum & dei sapientia locutus est: sic & aduentus spiritus
sancti, demonstratio spiritussancti est ipsis etiam oculis carneis, quando uisus est ignis di-
uisus super eos & cœperunt loqui linguis. Nam si non erat in hominibus spiritussanctus
ante domini uisibilem clarificationem, quomodo dicere potuit Dauid, Et spiritumsanctũ Psal.50
tuum ne auferas à me? Aut quomodo impleta est Helizabet & Zacharias uir eius ut pro-
phetarent, & Anna & Simeon, de quibus omnibus scriptum est, quòd impleti sunt spiritu-
sancto, ut illa quæ in euangelio legimus dixerint? Vt autem quædam latenter, quædam ue-
ro per creaturam uisibilem uisibiliter deus operetur, pertinet ad gubernationem prouiden-
tiæ qua omnes diuinæ actiones, locorum temporumq; ordines, distinctione pulcherrima
peraguntur, cum ipsa diuinitas nec teneatur nec migret locis, nec tendatur, uarietur úe tem-
poribus. Quomodo autem ipse dominus secum habebat utiq; spiritũsanctum in ipso ho-
mine quem gerebat, quando ut baptizaretur uenit ad Ioannem, & tamẽ posteaquam ba-
ptizatus est descendere in eum spiritussanctus uisus est in columbæ specie: sic intelligen-
dũ est & ante manifestum & uisibilem aduentum spiritussancti quoscũq; homines sanctos
eum latenter habere potuisse. Ita sanè hoc diximus, ut intelligamus etiam ista ipsa uisibili
demonstratione spiritussancti, qui aduẽtus eius dicitur, ineffabili, uel etiam incogitabili mo
do largius in hominum corda plenitudinem eius infusam.

In principio erat uerbum. Quod græce λόγος dicitur, latine & rationem & uerbum si- De uerbo q.LXIII
gnificat. Sed hoc loco melius uerbum interpretamur, ut significetur non solum ad patrem Ioan.1
respectus, sed illa etiam quæ per uerbum facta sunt, operatiua potentia, Ratio autem & si De muliere Samaritana, q.LXIIII
nihil per illam fiat, recte ratio dicitur. Euangelica sacramenta in domini nostri Ie
B su Christi dictis factisq; signata, non omnibus patent, & ea nonnulli minus diligẽter, mi
nusqúe sobrie interpretando, afferunt plerunque pro salute perniciem, & pro cognitione
ueritatis errorem: inter quæ illud est sacramentum quod scriptum est, dominum hora diei Ioan.4
sexta uenisse ad puteum Iacob, fessumqúe ab itinere sedisse, & à muliere Samaritana po-
tum petisse, & cætera quæ in eodem scripturarum loco discutienda & pertractanda dicun-
tur. De qua re id primo tenendũ est, quod in omnibus scripturis summa uigilantia custo-
diri oportet, ut secundum fidem sit sacramenti diuini expositio. Hora igitur diei sexta ue-
nit ad puteum dominus noster. Video in puteo tenebrosam profunditatem, Admoneor
ergo intelligere mundi huius infimas partes, id est terrenas, quò uenit dominus Iesus hora
sexta, id est sexta ætate generis humani, tanquam senectute ueteris hominis, quo iubemur
exui, ut induamur nouo qui secundum deum creatus est. Nam sexta ætas senectus est, quo-
niam prima infantia, secunda pueritia, tertia adolescentia, quarta iuuentus, quinta gra-
uitas. Veteris itaque hominis uita, quæ secundum carnem temporali conditione peragitur,
sexta ætate senectutis concluditur, Qua senectute ut dixi humani generis dominus noster
& creator nobis & reparator aduenit, ut moriente scilicet uetere homine, nouum in se consti
tueret, quem exutum labe terrena in cœlestia regna trãsferret. Ergo nunc puteus, ut dictum
est, mundi huius terrenum laborem & errorem tenebrosa profunditate & obscuritate signi
ficat, & quoniam exterior est homo uetus, & nouus interior, Dictum est enim ab apostolo,
Etsi exterior homo noster corrumpitur, sed interior renouatur de die in diem, rectissime o-
mnino, quoniam omnia uisibilia ad exteriorem hominem pertinent, quibus Christiana di
sciplina renuntiatur, hora sexta uenit dominus ad puteum, id est medio die, unde iam inci-
pit sol iste uisibilis declinare in occasum: quoniam & nobis uocatis à Christo uisibilium de
lectatio minuitur, ut inuisibilium amore homo exterior recreatus, ad interiorem lucem

quæ nunc occidit reuertatur: secundum apostolicam disciplinam, non quærens quæ uidentur, sed quæ non uidentur: quæ enim uidentur, tēporalia sunt, quæ autē non uidētur æterna sunt. Quòd autē fatigatus uenit ad puteum, infirmitatem carnis significat, quòd sedit, humilitatem: quia & imbecillitatem carnis pro nobis suscepit, & homo hominibus tam humiliter
Esa.53 apparere dignatus est. De hac infirmitate carnis propheta dicit, Homo in plaga positus, &
Phil.2 sciens ferre imbecillitatem. De humilitate uero Apostolus loquitur dicens, Humiliauit se factus obediens usq; ad mortem. Quāquam illud quod sedit, quoniā solent sedere doctores, possit alio intellectu non humilitatis modestiā, sed magistri demonstrare personam. Sed quæri potest quare à muliere Samaritana, quæ aquæ implēdæ gratia cum hydria uenerat, bibere postulauerit, cum ipse postea spiritalis fontis affluentiā se petētibus dare posse prædicauerit. Sed scilicet sitiebat dominus mulieris illius fidem, quæ quoniā Samaritana erat, & solet Samaria idololatriæ imaginem sustinere, Ipsi enim separati à populo Iudæorum, simulacris mutorum animalium, id est, uaccis aureis animarum suarum decus addixerant, Venerat autem dominus noster Iesus ut gentium multitudinem, quæ simulacris seruiebat,
Matth.9 ad munimentum fidei Christianæ & incorruptæ religionis adduceret, Nō enim est, inquit, opus sanis medicus, sed male habentibus: Eorum ergo fidem sitit pro quibus sanguinem fudit. Dixit ergo ad eam Iesus, Mulier da mihi bibere. Et ut noueris quid sitiebat dominus, non post paululum ueniunt discipuli eius, qui perrexerant in ciuitatem ut cibos emerent, & dicunt ei, Rabbi manduca. Ille autem dixit eis, Ego habeo escam manducare quam uos nescitis. Dicunt ergo discipuli eius ad alterutrum, Nunquid aliquis attulit ei manducare? Dixit eis Iesus, Cibus meus est ut faciam eius uoluntatem qui me misit, & ut perficiam opus eius. Nunquid hic intelligitur alia uoluntas patris qui eum misit, & opus eius quod se perficere uelle respondit, nisi ut nos ad fidem suam à pernicioso mundi errore conuerteret? Qualis est ergo cibus eius, talis & potus. Quapropter hoc in illa muliere sitiebat, ut faceret in ea uoluntatem patris, & perficeret opus eius. Sed carnaliter intelligens respōdit, Tu cum sis Iudæus, quomodo à me bibere petis, cum sim mulier Samaritana? Non enim coutūtur Iudæi Samaritanis. Cui dominus noster dixit, Si scires donum dei, & quis est qui dicit tibi, da mihi bibere, tu magis petisses ab eo & dedisset tibi aquam uiuam: ut hinc ei ostenderet, nō se talem aquam petisse qualem ipsa intellexerat, sed quia ipse sitiebat fidem eius, eidem sitienti spiritumsanctum dare cupiebat. Hanc enim recte intelligimus aquam uiuam quod est donum dei, sicut ipse ait, Si scires donum dei. Et sicut idem Ioannes Euangelista testa-
Ioan.7 tur alio loco dicens, quòd stabat Iesus & clamabat, Si quis sitit ueniat & bibat: qui credit in me, sicut dicit scriptura, flumina de uentre eius fluent aquæ uiuæ. Cōsequenter omnino qui credit, inquit, in me, flumina de uentre eius fluent aquæ uiuæ, quia primo credimus ut hæc dona mereamur. Hæc ergo flumina aquæ uiuæ quæ illi mulieri uolebat dare, merces est fidei quam prius in illa sitiebat. Cuius aquæ uiuæ interpretationem ita subijcit, Hoc autem, inquit, dicebat de spiritu quem accepturi erant hi qui in eum credituri erant, Nondum autem erat spiritus datus, quia Iesus nondum erat glorificatus. Hoc itaque donum spiritus
Psal.67 sancti est, quod post suam clarificationem dedit ecclesiæ, sicut alia scriptura dicit, Ascendens in altum, captiuam duxit captiuitatem, dedit dona hominibus. Sed adhuc illa mulier carnaliter sapit. Sic enim respondit, Domine, neque hauritorium habes, & puteus altus est, unde mihi habes dare aquam uiuam? Nunquid tu maior es patre nostro Iacob qui dedit nobis hunc puteum, & ipse ex eo bibit & filij eius, & pecora eius? Nunc uero iam dominus exponit quod dixerat, Omnis, inquit, qui biberit ex aqua ista, sitiet iterum, qui autem biberit de aqua quam ego dedero, fiet in eo fons aquæ salientis in uitam æternam. Sed adhuc mulier prudentiam carnis amplectitur. Quid enim respondit? Domine, da mihi hanc aquam, ut neque sitiam, neque ueniam huc haurire. Dicit ei Iesus, Vade uoca uirum tuum & ueni huc. Cum sciret eam uirum non habere, cur hoc dixerit, quæritur, Namque cum mulier dixisset, Non habeo uirum, Dicit ei Iesus, Bene dixisti, non habere

A bere te uirum, quinque enim uiros habuisti, & nunc quẽ habes, non est tuus uir: hoc uerũ
dixisti. Sed non sunt hæc carnaliter accipiẽda, ne huic ipsi adhuc mulieri Samaritanæ simi
les esse uideamur, Sed de illo dono dei si aliquid iã gustauimus, spiritaliter ista tractemus.
Quinq; uiros, quinq; libros q per Moysen ministrati sunt, nõnulli accipiunt, Quod autẽ di
ctũ est, Et nunc quem habes, non est tuus uir, de seipso dominũ dixisse intelligunt, ut iste sit
sensus, Primo, quinq; libris Moysi, quasi quinq; uiris seruisti, Nunc autem quem habes, id
est quem audisti qui loquor tecũ, non est tuus uir, quia nondũ in eum credidisti. Sed quoni
am nondum credens Christo, adhuc utiq; illorum quinq; uirorum, id est quinq; librorũ co
pulatiõe tenebatur, potest mouere quomodo dici potuerit, quinq; uiros habuisti, quasi nũc
eos iam non haberet, cum adhuc utiq; ipsis subdita uiueret? Deinde cum quinq; libri Moy
si nihil aliud quàm Christum prædicẽt, sicut ipse ait: Si crederetis Moysi, crederetis forsitan Ioan. 5
& mihi, ille enim de me scripsit: quomodo potest intelligi à quinq; illis libris recedere homi
nem ut ad Christũ trãseat, cũ ille qui credit in Christũ, non relinquẽdos quinq; illos libros
sed spiritaliter intelligendos multo auidius amplectatur? Est ergo alius intellectus, ut quin
que uiri intelligantur quinq; corporis sensus, Vnus qui ad oculos pertinet, quo lucẽ istã uisi
bilem, & quoslibet colores formasq; corporũ cernimus. Alter est auriũ, quo uocũ & omniũ
sonorũ momẽta sentimus. Tertius nariũ, quo uaria odorũ suauitate delectamur. Quartus
in ore gustus, qui dulcia & amara sentit, & omnium saporum habet examen. Quintus per
totum corpus tangendo dijudicat calida & frigida, mollia & dura, leuia & aspera, & quicqd
aliud est quod tangendo sentimus. Istis itaq; carnalibus quinq; sensibus, prima hominis
ætas imbuitur necessitate naturæ mortalis, qua ita post peccatũ primi hominis nati sumus
ut nondum reddita luce mentis, carnalibus sensibus subditi, carnalem uitam sine ulla uerita
tis intelligentia transeamus. Tales necesse est esse infantes & paruulos pueros, qui nondũ
possunt accipere rationem. Et quia naturales sunt isti sensus qui primam ætatem regunt, &
B deo artifice nobis tributi sunt, recte dicuntur uiri, id est mariti, tanq; legitimi: quoniam non
eos error uitio proprio, sed dei artificio natura contribuit. Cum autem quisq; peruenerit ad
eam ætatem ut iam possit capax esse rationis, si ueritatem statim comprehendere potuerit,
non iam illis sensibus rectoribus utetur: sed habebit uirum, spiritum rationalem, cui sensus
illos in famulatum redigat, seruituti subijciens corpus suum: cum anima non iam quinq; ui-
ris, id est quinq; corporis sensibus subdita est, sed uerbum diuinum habet legitimum uirũ,
cui copulata est & inhærens: cum & ipse spiritus hominis hæserit Christo, quia caput uiri
Christus est, amplexu spiritali æterna uita sine ullo separationis timore perfruct. Quis nos
enim separare poterit à charitate Christi? Sed quoniam illa mulier errore tenebatur, qui si-
gnificabat multitudinem seculi uanis superstitionibus subiugati, post tempora illa quinq;
carnalium sensuum, quibus prima ætas ut diximus regitur, non eam uerbum dei acceperat
in coniugem, sed complexu adulterino diabolus obtinebat. Itaq; illi dominus dicit, uidens
eam esse carnalem id est carnaliter sapere, Vade uoca uirum tuum, & ueni huc: id est remo-
ue te ab affectione carnali in qua nunc constituta es, unde nõ potes intelligere quæ loquor,
& uoca uirum tuum, id est spiritu intelligentiæ præsens esto. Est enim animæ quasi maritus
quodammodo spiritus hominis, qui animalem affectionem tanquam coniugem regit, Nõ
ille spiritussanctus qui cũ patre & filio incommutabilis manet, & dignis animis incommu-
tabiliter datur, sed spiritus hominis de quo apostolus dicit, Nemo scit quæ sunt in homi- 1. Cor. 2
ne nisi spiritus hominis. Nam ille spiritussanctus, spiritus dei est. De quo iterum dicit sic, Et
quæ dei sunt, nemo scit nisi spiritus dei. Hic ergo spiritus hominis cum præsens est, id est in-
tentus est, & se pietate subijcit deo, intelligit homo quæ spiritaliter dicuntur. Cũ aũt diaboli
error, tanq̃ absente intellectu, in anima dominat, adulter est. Voca ergo, inquit, uirũ tuũ, id
est, spũm qui in te est, quo potest homo intelligere spiritalia si eũ lux ueritatis illustret. Ipse
assit cũ loquor tibi, ut spiritalẽ possis accipe aquã. Et cũ illa diceret, Nõ habeo uirũ, Bene, in
qt, dixisti. Quinq; eñ uiros habuisti. i. qnq; sensus carnis, q te in prima ætate rexerũt, & nũc
quem

quem habes non est tuus uir, quia non est in te spiritus qui intelligit deum, cum quo legiti- C
mum possis habere connubium, sed error diaboli potius dominatur, qui te adulterina contaminatione corrumpit. Et fortasse ut intelligẽtibus indicaret, quinq; memoratos corporis sensus, quinq; uirorum nomine significari, post quinq; responsiones carnales ista mulier sexta respõsione nominat Christum. Nam prima eius respõsio est, Tu cum sis Iudæus, quomodo à me bibere petis? Secunda, Dñe neq; hauritoriũ in quo haurias habes, & puteus altus est. Tertia, Domine da mihi de hac aqua ut neq; sitiam, neq; ueniã huc haurire. Quarta, Non habeo uirũ. Quinta, Video quia propheta es, patres nostri in monte hoc adorauerũt, Nam & ista responsio carnalis est. Carnalibus enim datus fuerat locus terrenus ubi orarent, spiritales autem in spiritu & ueritate oraturos dominus dixit. Quod posteaq; locutus est, sexta mulieris respõsio Christum fatetur omniũ istorũ esse doctorem. Dicit enim, Scio quia Messias ueniet qui dicitur Christus, Cum uenerit, ipse nobis annuntiabit omnia. Sed adhuc errat, quia eũ quẽ uenturũ sperat, uenisse nõ uidet. Veruntamẽ misericordia domini nunc error iste tanq; adulter expellitur. Dicit enim ei Iesus, Ego sum, qui tecũ loquor. Quo audito illa nõ respondit, sed statim relicta hydria sua abijt in ciuitatẽ festinãs, ut Euangeliũ & domini aduentũ, non tantũ crederet, sed etiã prædicaret. Nec hoc q; relicta hydria discessit neglĩgẽter prætereundũ est, Hydria enim fortasse amorẽ seculi huius significat, id est, cupiditatem, qua sibi homines de tenebrosa profunditate, cuius imaginẽ puteus gerit, hoc est, de terrena cõuersatione hauriunt uoluptatẽ: qua percepta iterũ in eius appetiũ inardescũt, sicut de aqua illa qui biberit, inquit, sitiet iterũ. Oportebat autẽ ut Christo credens, seculo renuntiaret, & relicta hydria cupiditatẽ secularem se reliquisse monstraret, non solum corde credens ad iustitiam, sed etiã ad salutem ore confessura & prædicatura quod credidit.

De resurrectione Lazari, q. LXV

Quanquam secundũ Euãgelicam historiam resuscitatũ Lazarũ plena fide teneamus, tamen & in allegoria significare aliquid non dubito. Neq; cum res factæ allegorizantur, gestæ rei fidem amittũt. Sicut duorum filiorũ Abraæ allegoriam Paulus exponit, duo esse testamenta, Nunquid ideo, aut Abraam non fuit, aut illos nõ habuit? Ergo & in allegoria accipiamus Lazarum in monumento, animam terrenis peccatis obrutam, id est, omne humanum genus: quam alio loco dominus per ouem perditã significat, propter quã liberandã relictis nonagintanouem in montibus, descẽdisse se dicit. Quod autẽ interrogat dicens, Vbi eum posuistis? uocationem nostram quæ fit in occulto, arbitror significari, Prædestinatio enim uocationis nostræ occulta est. Cuius secreti signum est interrogatio domini quasi nescientis, cum ipsi nesciamus, Sicut dicit apostolus, Vt cognoscam sicut & cognitus sum, Vel q; ignorare se peccatores alio loco dominus ostẽdit dicens, Non noui uos. Quod significabat Lazarus sepultus, quia & in disciplina & in præceptis eius non sunt peccata. Huic interrogationi simile est illud in Genesi, Adam ubi es? quoniam peccauerat & se absconderat à facie dei. Quam occultationem hic sepultura significat: ut peccantis habeat similitudinem, moriens: sepultus, absconditi à facie dei. Auferte autem lapidem quòd ait, illos puto significari, qui uenientibus ad ecclesiam ex gentibus onus circũcisionis imponere uolebant, contra quos multipliciter scribit apostolus, Vel eos qui in ecclesia corrupte uiuunt, & offensioni sunt credere uolentibus. Dicit illi Martha, Domine iam quarta dies est, & putet. Vltimum quatuor elementorum terra est, Significat ergo putorem terrenorum peccatorum, id est, cupiditatum carnalium. Terra es (inquit Adæ dominus cum peccasset) & in terram ibis. Et sublato lapide exijt de monumento inuolutus manibus & pedibus, & facies eius tecta erat sudario. Quòd autem exijt de monumento animam significat recedentem à carnalibus uitijs. Quòd uero institis obuolutus, hoc est, quòd etiam à carnalibus recedentes & mente seruientes legi dei, adhuc tamen in corpore constituti alieni à molestijs carnis esse non possumus, dicente Apostolo, Mente seruio legi dei, carne autem legi peccati. Quòd autem facies eius sudario tecta erat, hoc est, quòd in hac uita plenam cognitionem habere non possumus, sicut Apostolus dicit, Nunc uidemus per speculum in ænigmate, postea autem facie

Gal. 4 — D (right margin beside "gestæ rei fidem amittũt")
Lucæ 15
1. Corint. 13
Matth. 7
Gen. 3
Rom. 7
1. Cor. 13

A facie ad faciem. Et dixit Iesus, Soluite eum & sinite ire, hoc est quòd post hanc uitam au/
ferentur omnia uelamenta, ut facie ad faciem uideamus. Quantum autem intersit inter
hominem quem dei sapientia gestabat per quem liberati sumus, & cæteros homines, hinc
intelligitur, quòd Lazarus nisi exiens de monumento non soluitur: id est etiam renata ani/
ma nisi resolutione corporis libera ab omni peccato & ignorantia esse nõ potest, quamdiu
per speculum & in ænigmate uidet. Domini autem linteamina & sudarium, qui peccatum
non fecit & nihil ignorauit, in monumento inuenta sunt. Ipse enim solus in carne, non tan/
tum in monumẽto non est oppressus, ut aliquod peccatum in eo inueniretur, sed nec linteis
implicatus ut eum aliquid lateret, aut ab itinere retardaret.

Apostolus in hac similitudine in qua de uiro & muliere loquitur, quoniam mulier te/ *De eo qđ scriptum est, An ignoratis fratres, scientibus enim legẽ loquor, quia lex domina/ tur homini in quã tum tempus uiuit, &c. Quæ. LXVI*
netur lege uiri, tria quædam consyderanda commendat, mulierem, uirum, & legem. Mulie/
rem scilicet subiugatam uiro per uinculum legis, quo uinculo morte uiri liberatur ut cui uult
nubat. Sic enim dicit, Mulier enim sub uiro uiuo marito iũcta est legi, si autem mortuus fu
erit uir eius, euacuata est à lege uiri. Igitur uiuente uiro uocabitur adultera si fuerit cum alio
uiro, Si autem mortuus fuerit uir eius, liberata est à lege, ut nõ sit adultera si fuerit cum alio
uiro. Hucusq; similitudo est. Deinde incipit rem loqui, cui explanandæ ac probandæ simili/
tudinem induxit, In qua etiam re tria similiter attẽdenda sunt, homo, peccatum, lex. Tãdiu
enim dicit sub lege esse hominem quamdiu uiuit peccato, quemadmodum tamdiu mulier
sub lege uiri est quamdiu uiuit uir. Hoc autem peccatum hic intelligendum est quod acces/
sit per legem, Quod peccatum dicit supra modum esse, quoniam cũ iam appareat esse pecca
tum, fit tamen & adiuncta præuaricatione cumulatius. Vbi enim nõ est lex, nec præuarica/
tio. Et hoc est quod dicit, ut fiat supra modum peccator, aut peccans peccatum per manda/
tum. Quapropter legem quamuis à peccando prohibeat, non tamen sic dicit datam ut libe
raret à peccato, sed ut demõstraret peccatum, cui seruiens anima debet se ad gratiam libera/
B toris conuertere ut à peccato liberetur. Per legem enim cognitio peccati. Et alio loco dicit,
Sed peccatum ut appareat peccatum, per bonum operatum est mihi mortem. Vbi ergo nõ
est gratia liberatoris, auget peccandi desiderium prohibitio peccatorum. Quod quidem ad
hoc utile est, ut sentiat anima seipsam non sibi sufficere ad extrahendum se de seruitute pec
cati, atq; hoc modo detumescente atq; extincta omni superbia, subdatur liberatori suo, syn
ceriterq; homo dicat, Adhæsit anima mea post te, quod est iam non esse sub lege peccati,
sed in lege iustitiæ. Lex autem peccati dicitur, non quia lex ipsa peccatum est, sed quia pecca/
toribus imponitur. Ideo etiam lex mortis, quia stipẽdium peccati mors, aculeus mortis pec/
catum, uirtus autem peccati lex, Peccando enim ad mortem labimur. Vehemẽtius enim pec
camus lege prohibẽte quàm si nulla lege prohiberemur. Accedente autem gratia, idipsum
quod lex onerose iusserat, iam sine onere ac libentissime implemus. Lex ergo peccati & mor
tis, id est quæ imposita est peccantibus atq; morientibus iubet tantum ne concupiscamus,
& tamen concupiscimus. Lex autem spiritus uitæ quæ pertinet ad gratiam & liberat à lege
peccati & mortis, facit ut non concupiscamus & impleamus iussa legis, non iam serui legis
per timorẽ, sed amici per charitatẽ, & serui iustitiæ unde illa lex promulgata est. Iustitiæ aũt
nõ seruiliter, sed liberaliter seruiẽdum est. i. charitate potius q̃ timore. Ideoq; uerissime di
ctũ est, Legẽ ergo euacuamus per fidẽ? Absit, Sed legẽ statuimus. Hoc eñ efficit fides qđ
lex iubet. Statuitur ergo lex per fidẽ. Quæ fides si non sit, iubet tantũ lex, & nõ implẽtes ius
sa, reos tenet, ut eos gementes & non ualentes implere quæ iussa sunt ad gratiã liberatoris
aliquãdo conuertat. Cum ergo tria quædam in illa similitudine uideamus, mulierẽ, uirum
& legem, & rursum in hac re propter quã similitudo adhibita est tria, animã, peccatũ, & legẽ
peccati, hoc solũ hic diuersum est, q; in illa similitudine uir morit᷑ ut nubat mulier cui uolet,
& à lege uiri soluatur: hic autem ipsa anima moritur peccato ut nubat Christo, cũ aũt mori
tur peccato, moritur etiam legi peccati. Itaq; ait, Fratres mei, & uos mortui estis legi per cor
pus Christi, ut sitis alterius q ex mortuis resurrexit, ut fructificemus deo. Cũ enim essemus
in carne

in carne, inquit, id est, carnalibus desiderijs obstricti teneremur, passiones peccatorum quæ per legem sunt operabantur in membris nostris, ut fructum ferrent morti. Aucta concupiscentia quam lex prohibet, ubi non erat fides, & ad cumulum peccatorũ præuaricationis crimen est adiectum, quia ubi nõ est lex, nec præuaricatio. Has dicit passiones quæ per legem sunt operatæ in membris nostris, ut fructum ferrent morti. Sub istis passionibus tanq; sub uiro dominante, agebat anima antequã ueniret gratia per fidem. His ergo passionibus moritur qui iam seruit mente legi dei, quamuis ipsæ passiones nondum mortuæ sint quamdiu carne seruit legi peccati. Restat ergo adhuc aliquid ei qui est sub gratia, quod eum non uincat nec captiuum ducat, donec mortificetur totum quod consuetudine praua roboratũ est, & unde corpus etiam nunc mortuum dicitur, quamdiu non perfecte seruit spiritui. Contingет autem ut perfecte seruiat, cum fuerit & ipsum mortale corpus uiuificatum. Ex quo comprehendimus quatuor esse differentias etiam in uno homine, quibus gradatim peractis in uita æterna manebitur. Et quia enim oportebat atq; id iustum erat, ut posteaquam natura nostra peccauit, amissa beatitudine spiritali, quæ paradisi nomine significatur, animales carnalesq; nasceremur, Prima est actio ante legẽ, Secũda sub lege, Tertia sub gratia, Quarta in pace. Ante legem actio est, cum peccatum ignoramus & sequimur carnales cõcupiscentias. Sub lege est, cum iam prohibemur à peccato, & tamen consuetudine eius uicti peccamus, quoniam nos nondũ adiuuat fides. Tertia actio est, quando iam plenissime credimus liberatori nostro, nec meritis nostris aliquid tribuimus, sed eius misericordiã diligẽdo, iam non uincimur delectatione consuetudinis malæ, cum ad peccatum nos ducere nititur: sed tamen adhuc eam interpellantem patimur, quamuis ei non † tradamus. Quarta est, cũ omnino nihil est in homine quod resistat spiritui, sed omnia sibimet concorditer iuncta & connexa, unum aliquid firma pace custodiũt. Quod fiet mortali corpore uiuificato, cum corruptibile hoc induerit incorruptionẽ, & mortale hoc induerit immortalitatem. Ad primã actionem demonstrandam ista testimonia interim occurrunt. Per unum hominem peccatum in hunc mundum intrauit, & per peccatum mors, & sic per omnes homines pertransijt, in quo omnes homines peccauerunt. Vsq; ad legem enim peccatum in mundo fuit, Peccatum aũt non deputabatur cum lex non esset. Et iterum, Sine lege enim peccatum mortuum est: ego autem uiuebam aliquãdo sine lege. Quod autem hic dicit, mortuum est, hoc est quod superius dicit, non deputabatur, id est latebat. Quod manifestat in consequentibus dicens, Sed peccatum, ut appareat peccatũ, per bonum operatum est mihi mortem, id est, per legem: quia bona est lex, si quis ea legitime utatur. Si ergo hic ait, ut appareat peccatũ, manifestũ est quòd superius ideo dicebat, mortuum & non deputari, quia non apparebat antequam lege prohibente ostenderetur. Ad secundam actionem, ista testimonia conueniunt, Lex autem subintrauit ut abundaret delictum, Accessit enim & præuaricatio quæ nõ erat. Et illud quod iam commemoratum est, Cum essemus enim in carne, passiones peccatorũ quæ per legem sunt operabantur in membris nostris ut fructum ferrẽt morti. Et illud, Quid ergo dicemus? Lex peccatum est? Absit. Sed peccatum non cognoui nisi per legem, Nam concupiscentiam nesciebam nisi lex diceret, Non concupisces. Occasione autem accepta peccatum per mandatum, operatum est in me omnẽ concupiscentiam. Et paulopost, Adueniente, inquit, mandato peccatum reuixit, Ego autem mortuus sum, & inuentum est mihi mandatũ quod erat ad uitam, hoc esse ad mortem. Peccatum enim occasione accepta per mãdatum, fefellit me, & per illud occidit. Quod ergo ait, mortuus sum, uult intelligi, mortuum me esse cognoui: quia iam etiam præuaricatione peccat qui uidet per legem quid facere nõ debeat, & tamen facit. Quod autem ait, Fefellit me peccatum, occasione accepta per mãdatum: siue quia suasio delectationis ad peccandũ uehementior est cum adest prohibitio: siue quia etiã si quid homo fecerit secundum iussa legis, si adhuc non sit fides quæ in gratia est, uult sibi hoc tribuere non deo, superbiendo plus peccat. Sequitur ergo & dicit, Itaq; lex quidem sancta, & mãdatum sanctum & iustũ & bonum. Quod ergo bonũ est, mihi factum est mors? Absit,

Forte cedamus.

1. Corint. 15

Roma. 5

Roma. 7

Rom. 7

A Absit, Sed peccatum ut appareat peccatum, per bonum operatum est mihi mortem, ut fiat supra modum peccator, aut peccatum delinquens per mandatum. Scimus autem quia lex spiritalis est, ego autem carnalis sum, id est, carni consentio, nondum spiritali gratia liberatus: uenundatus sub peccato, id est, peccans præuaricatione temporaliũ uoluptatum. Quod enim operor ignoro, id est, non agnosco esse in præceptis ueritatis, ubi est uera scientia. Secundum hanc locutionem dicit dominus peccatoribus, Non noui uos. Non enim eum aliquid latet, sed quia peccata non inueniuntur in regulis præceptorum quas habet ueritas, ideo ipsa ueritas peccatoribus dicit, Non noui uos. Sicut enim tenebræ oculis non uidendo, ita peccata mente ignorando sentiuntur. Ex ista locutione dictum arbitror in psalmis, Delicta quis intelligit? Non enim quod uolo hoc ago, sed quod odi illud facio. Si autem quod uolo hoc ago, consentio legi quoniam bona est. Nunc aũt iam non ego operor illud, sed id quod in me habitat peccatũ, Scio enim quia non habitat in me, hoc est, in carne mea bonum. Velle enim adiacet mihi, perficere autem bonum non inuenio. Non enim quod uolo facio bonum, sed quod nolo malum hoc ago. Si autem quod nolo hoc facio, iam non ego operor illud, sed id quod habitat in me peccatum. Inuenio ergo legem mihi uolenti facere bonum, quoniam malum mihi adiacet. Condelector enim legi dei secundum interiorem hominem. Video autem aliam legem in membris meis repugnantẽ legi mentis meæ, & captiuantem me in lege peccati, quæ est in membris meis. Hucusq; sunt uerba hominis sub lege constituti, nõdum sub gratia: qui etiam si nolit peccare, uincitur à peccato, Inualuit enim consuetudo carnalis & naturale uinculum mortalitatis quo de Adam propagati sumus. Imploret ergo auxilium qui sic positus est, & nouerit suum fuisse quòd cecidit, non suum esse quòd surgit. Iam enim liberatus agnoscens gratiam liberatoris sui dicit, Miser ego homo, quis me liberabit de corpore mortis huius? Gratia dei per Iesum Christum dominum nostrum. Et incipiunt iam uerba dici hominis sub gratia constituti, in actione quam

1. Retrac. 26

Matth. 7

Psal. 18

B tertiam demonstrauimus, quæ habet quidem reluctantem mortalitatem carnis, sed nõ uincentẽ atq; captiuantẽ ad consensionẽ peccandi. Sic eñ dicit, Igitur ipse ego mẽte seruio legi dei, carne aũt legi peccati. Nulla ergo condẽnatio est nũc his qui sunt in Christo Iesu. Lex eñ spũs uitæ in Christo Iesu, liberauit me à lege peccati & mortis. Quod enim impossibile erat legi in quo infirmabat᷑ per carnẽ, id est, ꝑ desideria carnalia: ideo eñ nõ implebat᷑ lex, quia ipsius iustitiæ nondũ erat charitas quæ interiore delectatione teneret mentẽ, ne ad peccatum delectatione rerum temporalium traheretur. Ergo infirmabatur lex per carnem, id est, non efficiebat iustos deditos carni. Sed deus filium suum misit in similitudinem carnis peccati. Non enim caro peccati erat, quæ non de carnali delectatione nata erat, sed tamen inerat ei similitudo carnis peccati, quia mortalis caro erat. Mortem aũt non meruit Adam nisi peccando. Sed quid fecit dominus? De peccato damnauit peccatum in carne, id est, suscipiendo carnem hominis peccatoris, & docendo quemadmodum uiueremus, peccatum in ipsa carne damnauit, ut æternorum charitate spiritus flagrans non duceretur captiuus in consensione libidinis: ut iustitia, inquit, legis impleretur in nobis qui non secundum carnem ambulamus, sed secundum spiritum. Itaq; præcepta legis per charitatem impleta sunt, quæ per timorem non poterant. Qui enim secundum carnem sunt, quæ carnis sunt sapiunt, id est, carnalia bona pro summis bonis concupiscunt, Qui autem secũdum spiritum, quæ sunt spiritus sentiunt. Prudentia enim carnis mors est: prudẽtia autem spiritus uita & pax, quia prudentia carnis inimica est in deum. Ipse ostendit cur dixerit inimica, ne quis putaret ex aduerso aliud uenire principium. Subiungit enim & dicit, Legi enim dei non est subiecta, nec enim potest. Ergo facere contra legem, hoc est inimicum esse in deum: non quia deo aliquid nocere potest, sed sibi nocet quisquis resistit uoluntati dei: hoc est enim aduersus stimulum calces mittere, ut Paulo apostolo cum adhuc ecclesiam persequeretur, diuinitus dictum est. Sic est autem dictum, Legi enim dei non est subiecta, nec enim potest: tanquam si diceretur, Nix non calefacit, nec enim potest. Quandiu enim nix est, nõ calefacit, sed resolui po-

ui potest & feruere ut calefaciat: sed cum hoc facit, iam nix non est. Sic & prudentia carnis C dicitur, cum anima pro magnis bonis temporalia bona concupiscit. Quandiu enim appetitus talis inest animæ, legi dei subiecta esse non potest, id est, non potest implere quæ lex iubet. Sed cum spiritalia bona desiderare cœperit, & temporalia contemnere, desinet esse carnis prudentia, & spiritui non resistet. Eadem nanque anima cum inferiora appetit, prudentiam carnis habere dicitur, cum superiora prudentiam spiritus: non quia prudentia carnis substantia est qua induitur anima uel exuitur, sed ipsius animæ affectio est, quæ omnino esse desinet, cum se totam ad superna conuerterit. Qui autem in carne sunt, inquit, deo placere non possunt, id est, qui uoluptatibus carnis acquiescunt. Ne quis enim de his dictum putaret qui de hac uita nondum excesserunt, opportunissime subiunxit, Vos autem non estis in carne, sed in spiritu. Vtique adhuc in hac uita constitutis loquitur, In spiritu enim erant, quia in fide & spe & charitate spiritalium rerum acquiescebant. Si tamen, inquit, spiritus dei habitat in uobis, Si quis autem spiritum Christi non habet, hic non est eius. Si autem Christus in uobis, corpus quidem mortuum est propter peccatum, spiritus autem uita est propter iustitiam. Mortuum corpus dicit, quandiu tale est, ut indigentia rerum corporalium molestet animam, & quibusdam motibus ex ipsa indigentia uenientibus, ad appetenda terrena sollicitet. Quibus tamen quamuis existentibus mens ad illicita facienda non consentit, quæ iam seruit legi dei, & sub gratia constituta est. Ad hoc enim ualet quod supra dictum est, Mente seruio legi dei, carne autem legi peccati. Et ille homo nunc describitur esse sub gratia, qui nondum habet perfectam pacem, quæ corporis resurrectione & immutatione est futura. Restat ergo ut de ipsa pace dicat resurrectionis corporis, quæ quarta est actio, si tamen eam actionem dici oportet quæ summa requies est. Sequitur enim & dicit, Si ergo spiritus eius qui suscitauit Iesum à mortuis habitat in uobis, qui suscitauit Iesum Christum à mortuis, uiuificabit & mortalia corpora uestra per inhabitantem spiritum eius in uobis. Hic & de resurrectione corporis euidentissimum D testimonium est, & satis apparet quandiu in hac uita sumus non deesse molestias per mortalem carnem, neq; titillationes quasdam delectationum carnalium. Quamuis enim non cedat, qui sub gratia constitutus, mente seruit legi dei, tamen carne seruit legi peccati. His gradibus homine perfecto, nulla substantia inuenitur malum. Neq; lex mala est quæ ostendit homini in quibus peccatorũ uinculis iaceat, ut per fidem implorato liberatoris auxilio, & solui, & erigi, & firmissime constitui mereatur. In prima ergo actione quæ est ante legem, nulla pugna est cum uoluptatibus huius seculi. In secunda quæ sub lege est, pugnamus, sed uincimur. In tertia pugnamus & uincimus. In quarta non pugnamus sed perfecta & æterna pace requiescimus. Subiugatur enim nobis quod inferius nostrum est, quod propterea non subiugabatur, quia superiorem nobis deserueramus deum.

De eo quod scriptum est, Existimo enim quòd non sint condignæ passiões huius temporis ad futuram gloriam quæ reuelabitur in nobis &c. LXVII

Hoc capitulum obscurum est, quia non satis hic apparet, quam nunc uocet creaturam. Dicitur autem secundum catholicam disciplinam creatura, quicquid fecit & condidit deus pater, per unigenitum filium, in unitate spiritussancti. Ergo non solum corpora, sed etiam animæ nostræ & spiritus, creaturæ nomine continentur. Sic autem dictum est, Ipsa creatura liberabitur à seruitute interitus, in libertatem gloriæ filiorum dei, quasi nos non simus creatura, sed filij dei, in quorum gloriæ libertatem liberabitur à seruitute creatura. Item dicit, Scimus enim quia omnis creatura congemiscit & dolet usque adhuc: non solum autem illa, sed & nosipsi: tanquam aliud simus nos, aliud creatura. Totum ergo capitulum particulatim consyderandum est. Existimo enim, inquit, quòd indignæ sint passiones huius tem- *Rom. 8* poris ad futuram gloriam quæ reuelabitur in nobis: hoc manifestum est. Dixerat enim superius, Si autem spiritu facta carnis mortificaueritis, uiuetis. Quod fieri non potest sine molestia, cui patientia necessaria est. Quò pertinet & quod pauloante ait, Si tamen compatimur, ut & glorificemur. Quod itaq; ait, Nam expectatio reuelationem filiorum dei expectat, hoc eum puto dicere, Nam & hoc ipsum quod in nobis dolet, cum facta carnis mortificamus,

A ficamus,id est,cum esurimus aut sitimus per abstinentiam, dum frenamus delectationem
concubitus per castitatem,dum iniuriarum lacerationes, & contumeliarum aculeos per pa
tientiam sustinemus,dum neglectis atq; reiectis uoluptatibus nostris pro fructu matris ec/
clesiæ laboramus, quicquid in nobis in hac atque huiusmodi attritione dolet, creatura est.
Dolet enim corpus & anima,quæ utiq; creatura est,& expectat reuelationem filiorum dei,
id est,expectat quando appareat quod uocatum est,in ea gloria ad quã uocatum est.Quia 3.sen.dis.11.ca.1
enim filius dei unigenitus non potest appellari creatura , quandoquidem per ipsum facta
sunt omnia quæcunq; deus fecit, distincte etiam nos uocamur creatura ante illam euiden/
tiam gloriæ,& distincte uocamur filij dei,quamuis hoc adoptione mereamur: nam ille uni/
genitus natura filius est:ergo expectatio creaturæ,id est, expectatio nostra reuelationem fi
liorum dei expectat:id est,expectat quando appareat quod promissum est,quando re ipsa
manifestum fit quod nunc spe sumus.Filij enim dei sumus,& nondũ apparuit quid erimus.
Scimus autem quoniam cum apparuerit,similes ei erimus,quoniam uidebimus eum sicuti
est.Ipsa est reuelatio filiorum dei,quam nunc expectat expectatio creaturæ:non quòd crea
tura reuelationem expectet alterius naturæ,quæ non sit creatura,sed ipsa qualis nunc est,ex
pectat quando sit qualis futura est:tanquam si diceretur,Operante pictore subiectis sibi co
loribus,& ad opus eius paratis,expectatio colorum manifestationem imaginis expectat.
Non quia tunc sunt alij,& alij erunt,aut non colores erunt,sed tantum quòd aliam dignita
tem habebunt. Vanitati enim,inquit,creatura subiecta est:hoc est illud, Vanitas uanitan/ Eccl's.1
tium,& omnia uanitas.Quæ abundãtia est homini in omni labore suo, quem ipse laborat
sub sole? Cui dictum est,In labore manducabis panem tuum. Vanitati ergo creatura sub/ Gen.3
iecta est,non sponte.Bene additum est,non sponte:homo quippe sponte peccauit,sed non
sponte damnatus est . Peccatum itaq; fuit spontaneum,contra præceptum facere ueritatis:
peccati autem pœna,subijci fallaciæ.Non ergo spõte creatura subiecta est uanitati,sed pro/
B pter eum qui subiecit eam in spe:id est,propter eius iustitiam atq; clementiam,qui neq; im 1.Retrac.26
punitum reliquit peccatum,neq; insanabilem uoluit esse peccantem. Quia & ipsa creatura,
id est,ipse homo,cum iam signaculo imaginis propter peccatum amisso remansit tantũmo
do creatura:& ipsa itaq; creatura,id est,& ipsa quæ nõdum uocatur filiorũ forma perfecta,
sed tantum uocatur creatura,liberabitur à seruitute interitus.Quod itaq; ait, & ipsa libera/
bitur,facit intelligi, & ipsa quemadmodum & nos, id est, & de ipsis non est desperandum
qui nondum uocantur filij dei,quia nondum crediderunt, sed tantum creatura: quia & ipsi
crediturі sunt,& liberabuntur à seruitute interitus,quemadmodum nos qui filij dei sumus,
quamuis nondum apparuerit quid erimus.Liberabuntur ergo à seruitute interitus in liber/
tatem gloriæ filiorum dei,id est,& ipsi erũt ex seruis liberi,& ex mortuis gloriosi in uita per/
fecta quam habebunt filij dei . Scimus enim quia omnis creatura congemiscit & dolet usq;
adhuc.Omnis creatura in homine numeratur,non quòd in eo sint omnes angeli,& supere/
minentes uirtutes ac potestates,aut cœlũ & terra & mare & omnia quæ in eis sunt,sed quia
omnis creatura partim spiritalis est, partim animalis, partim corporalis. Quod ut ab infe/
rioribus cõsyderemus, corporalis creatura per loca tẽditur,animalis autem uiuificat corpo
ralem,spiritalis animalem regit,& tunc bene regit,cum ipsa regendam se subijcit deo. Cum
autem transgreditur præcepta eius, laboribus & erumnis per eadem ipsa quæ regere pote/
rat implicatur. Qui ergo uiuit ex corpore,carnalis homo uel animalis uocat̃: carnalis, quia
carnalia sectatur,animalis autem,quia fertur dissoluta lasciuia animæ suæ, quam non regit
spiritus neq; cohercet intra metas naturalis ordinis , quia & ipse se non subdit regendum
deo.Qui autem spiritu animam regit,& per animam corpus,quod facere nõ potest,nisi de/
um habeat & ipse rectorem, quoniam sicut caput mulieris uir , ita caput uiri Christus est,
uocatur spiritalis.Quæ uita cum aliqua molestia nunc agitur,post autem nullam patietur.
Et quoniam summi angeli spiritaliter uiuunt,infimi autem animaliter , bestiæ uero & om/ 1.Retract.26
nia pecora carnaliter,corpus aũt nõ uiuit,sed uiuificatur: oĩs creatura in homine est, quia

& intelligit spiritu,& sentit anima,& localiter corpore mouetur. Omnis itaq; creatura in homine congemiscit & dolet, Non enim totam, sed omnem dixit, tanq̃ si quis dicat, quoniam solem omnes homines uident qui sunt incolumes, sed non toti uident, quia tantũ oculis uident, Ita in homine, omnis creatura est, qa & intelligit & uiuit & corpus habet, sed non tota creatura in ipso est, qa sunt præter ipsum & angeli, qui intelligãt & uiuãt & sint, & pecora quæ uiuant & sint, & corpora quæ tantũmodo sint, cum ipsum uiuere magis sit q̃ non uiuere,& ipsum intelligere magis sit q̃ sine intellectu uiuere. Cũ ergo miser homo cõgemiscit & dolet, omnis creatura congemiscit & dolet usq; adhuc. Vsq; adhuc autẽ recte dixit, quia etiam si sunt aliqui iam in sinu Abraæ, & latro ille cũ domino in paradiso constitutus, illo die quo credidit dolere destiterit, tamẽ usq; adhuc omnis creatura cõgemiscit & dolet, quia in his qui nondũ liberati sunt, omnis est, propter spiritũ & animã & corpus. Non solũ autẽ inquit, omnis creatura congemiscit & dolet, sed & nosipsi: id est, nõ solum in homine corpus & anima & spũs simul dolẽt ex difficultatibus corporis, sed & nosipsi, exceptis corporibus, in nobisipsis cõgemiscimus primitias habẽtes spũs. Et bene dixit, primitias habentes spũs, id est, quorũ iam spũs tanq̃ sacrificium oblati sunt deo,& diuino charitatis igne cõprehensi sunt. Et sunt primitiæ hominis, quia ueritas primũ spũm nostrum obtinet, ut per hunc cætera cõprehendantur. Iam ergo habet primitias oblatas deo qui dicit, Mẽte seruio legi dei, carne aũt legi peccati. Et qui dicit, Deus cui seruio in spiritu meo. Et de quo dicitur, Spiritus quidem promptus est, caro aũt infirma. Sed quoniã adhuc dicit, Infelix ego homo, quis me liberabit de corpore mortis huius? Et adhuc talibus dicitur, Viuificabit & mortalia corpora uestra propter manentẽ spũm in nobis, nondũ est holocaustũ: erit autẽ cum absorbebitur mors in uictoriam, cum ei dicetur, Vbi est mors contentio tua, ubi est mors aculeus tuus? Nunc ergo, inquit, nõ solum omnis creatura, id est, cũ corpore, sed etiã nosipsi primitias habentes spiritus, id est, nos animæ, qui & iam primitias mentes nostras obtulimus deo, in nobisipsis congemiscimus, id est, præter corpus: adoptionem expectantes redemptionẽ corporis nostri, id est, ut & ipsum corpus accipiẽs beneficiũ adoptionis filiorũ, qua uocati sumus, totos nos liberatos, transactis omnibus molestijs, ex omni parte dei filios esse manifestet: spe enim salui facti sumus: spes aũt quæ uidetur nõ est spes. Tũc ergo erit res quæ nũc spes est cũ apparuerit quid erimus, id est, similes illi, quoniã uidebimus eum sicuti est. Hoc capitulum si hoc modo ut tractatum est aperitur, nõ incidimus in illas molestias quibus pleriq; homines dicere cogũtur, omnes angelos, sublimesq; uirtutes in dolore & gemitibus esse, antequam nos penitus liberemur, quoniã dictum est, Omnis creatura cõgemiscit & dolet. Quãuis enim adiuuent nos pro sua sublimitate dũ obtẽperant deo, qui pro nobis etiã unicũ filium suum dignatus est mittere: tamẽ sine gemitu & doloribus id facere credendi sunt: ne miseri existimentur, feliciorq; sit de numera nostro Lazarus ille qui iam in Abraæ sinu requiescit: præsertim quia dixit, eandem creaturam quæ congemiscit & dolet, uanitati esse subiectam, quod de summis & excellentibus uirtutũ potestatumq; creaturis nefas est credere. Deinde liberari eam dixit à seruitute interitus, quo illos cecidisse qui in cœlis agunt uitã beatissimã, non possumus credere: tamẽ nihil temere confirmandũ est, sed pia diligẽtia etiã atq; etiam uerba diuina tractanda sunt: ne forte cõgemiscit & dolet,& uanitati subiecta est, possit aliquo modo alio intelligi, ut de summis angelis quandiu nostræ infirmitati iussu dñi nostri opitulantur, non impie possit existimari. Sed siue illa quã executi sumus, siue alia aliqua huius capituli expositio proferatur: id tantũ cauendum est, ne uiolet aut uulneret catholicã fidem. Scio enim uanos hæreticos de hoc capitulo multa impia & inepta iactasse.

Marginalia: C; Roma.7; Rom.1; Mat.26; Rom.8; 1.Cor.15; *; D

De eo quod scriptũ est, O homo tu qs es qui respondeas deo. q.LXVIII

Cum uideatur apostolus corripuisse curiosos, dicendo, O homo tu quis es qui respondeas deo? de hocipso illi quæstionẽ mouent,& in ea sententia nõ desinunt esse curiosi, qua obiurgata est ipsa curiositas: & impia quidẽ contumelia, ut dicãt apostolũ in soluẽda quæstione defecisse,& obiurgasse quærentes, quia nõ poterat quod quærebatur exponere. Nonnulli aũt hæretici qui nõ decipiunt nisi cum scientiam quam nõ exhibent pollicentur,& aduersantes

A uersantes legi & prophetis, quæcũq; de illis Apostolus sermoni suo inseruit falsa & à corruptoribus immissa esse criminantur, etiam hæc inter ipsa quæ interpolata dicunt, numerare maluerunt, & negare Paulum dixisse, O homo tu quis es qui respondeas deo? Quoniam si ipsis dicatur ad decipiendos homines calumniantibus, proculdubio tacebũt, nec audebũt ullam de uolũtate omnipotentis dei imperitis quos decipere cupiunt scientiã polliceri. Quidam autẽ bona & pia mente scripturas legẽtes quærunt, quid hic possit uel maledicentibus uel calumniantibus responderi. Sed nos & autoritati apostolicæ salubriter inhærentes, & libros quos catholica disciplina custodit falsatos esse nequaq; existimãtes, sentiamus quod uerum est, indignos nos & infirmos esse ad intelligenda diuina secreta quibus ista clauduntur: & eis murmurãtibus & indignantibus quòd consilia dei non discunt cum dicere cœperint, Ergo cui uult miseretur, & quem uult obdurat: quid adhuc queritur? Nã uolũtati eius quis resistit? Cum his ergo uerbis aut calumniari scripturis, aut latebrã peccatorũ suorum quærere cœperint, ut præcepta contemnant quibus ad uitam bonam peruenitur, respondeamus fidentissime, O homo, tu quis es qui respondeas deo? Nec eos reueriti sanctũ canibus demus, aut projiciamus margaritas nostras ante porcos: si tamen iam ipsi canes & porci nõ sumus, & de meritis animarum reuelãte spiritusanto, sublime aliquid, & à uulgari coniectura remotissimũ, uel ex parte atq; in ænigmate suspicemur. Non enim Apostolus hoc loco sanctos prohibuit à quærendo, sed eos qui nondum sunt in charitate radicati & fundati, ut possint comprehendere cum omnibus sanctis latitudinem, longitudinem, altitudinẽ & profundum, & cætera quæ in eodem loco exequitur. Non ergo prohibuit à quærendo qui dicit, Spiritalis autem omnia iudicat, ipse autem à nemine iudicatur. Et illud præcipue, Nos 1.Corin.2
autem nõ spiritum huius mundi accepimus, sed spũm qui ex deo est, ut sciamus quæ à deo donata sunt nobis. Quos ergo prohibuit nisi luteos atq; terrenos, qui nondum intrinsecus regenerati atq; nutriti, imaginem illius hominis portant, qui primus factus est de terra terrenus? Et quia ei à quo factus est noluit obtemperare, in id lapsus est unde factus est, me-
B ruitq; post peccatum audire, Terra es & in terrã ibis. Talibus igitur hominibus dicit Apostolus, O homo tu quis es qui respondeas deo? Nunquid dicit figmentum ei qui se finxit, Rom.9
quare sic me fecisti? Quãdiu ergo figmentum es, nondum perfectus filius, quia nondũ hausisti plenissimã gratiam qua nobis data est potestas filios dei fieri, qua possis audire, Iam non dicã uos seruos, sed amicos: tu quis es qui respondeas deo, & uelis dei nosse consilium? Qui si homines tibi æquales nosse uoluisses, impudenter faceres, nisi prius in amicitiã reciperis. Sicut ergo portauimus imaginem terreni, portemus & imaginem cœlestis, exuentes nos ueterem hominẽ & induentes nouũ, ut non dicatur nobis quasi luteo figmento, Nunquid dicit figmentũ ei qui se finxit, quare me sic fecisti? Nam ut manifestũ sit, non sanctificato spiritui, sed carnali luto ista dici, uide quid sequitur, Aut non habet potestatẽ figulus luti ex eadem conspersione facere aliud quidem uas in honorem, aliud in cõtumeliam? Ex quo ergo in paradiso natura nostra peccauit, ab eadẽ diuina prouidẽtia, non secũdum cœlũ, sed secundũ terrã, id est, nõ secundum spũm, sed secundũ carnẽ mortali generatione formamur: & oẽs una massa luti facti sumus, quod est massa peccati. Cũ ergo meritum peccãdo amisimus, & misericordia dei remota, nihil aliud peccãtibus nisi æterna dãnatio debeatur, quid sibi uult homo de hac massa, ut deo respondeat & dicat, quare me sic fecisti? Si uis ista cognoscere, noli esse lutũ, sed efficere filius dei per illius misericordiã, qui dedit potestatẽ filios dei fieri credentibus in nomine eius. Non enim, quod tu cupis, anteq; credãt, diuina datur nosse cupientibus, Merces enim cognitionis meritis redditur, credendo autẽ meritum cõparatur. Ipsa aũt gratia quæ datur p fidem, nullis nostris meritis præcedẽtibus data est. Qđ est enim meritũ peccatoris & impij? Christus autẽ pro impijs & peccatoribus mortuus est, ut ad credendũ non merito sed gratia uocaremur, credendo autẽ etiam meritum collocaremus. Peccatores igitur credere iubentur, ut à peccatis credendo purgentur, Nesciunt enim quid recte uiuendo uisuri sint. Quapropter cũ uidere non possint, nisi recte uiuant, nec recte

uiuere ualeant, nisi credant, manifestum est à fide incipiendum, ut præcepta quibus creden tes à seculo hoc auertuntur, cor mundum faciant ubi uideri deus possit. Beati enim mundo C
Sap.1 corde, quia & ipsi deum uidebunt, & per prophetiam canitur, In simplicitate cordis quærite illum. Quapropter recte dicitur hominibus in uetustate uitæ manentibus, & propterea tenebrosum oculũ animæ gerentibus, O homo tu quis es qui respõdeas deo? Nunquid dicit figmentum ei qui se finxit, quare me sic fecisti? Aut non habet potestatem figulus luti, ex eadem conspersione facere aliud quidem uas in honorem, aliud in contumeliam? Expurga uetus fermentum, ut sis noua conspersio, & in eaipsa nõ adhuc paruulus in Christo ut lacte
1.Cor.2 potandus sis: sed perueni ad uirum perfectum, ut sis inter illos de quibus dicitur, Sapientiã loquimur inter perfectos. Tunc demum recte & non præpostere audias, si qua sunt de animarum occultissimis meritis, & de gratia uel iustitia, secreta omnipotẽtis dei. Nam de Pharaone facile respondetur, prioribus meritis quibus afflixit in regno suo peregrinos, dignum effectũ cui obduraretur cor, ut nec manifestissimis signis iubentis dei crederet. Ex eadem ergo massa, id est, peccatorum, & uasa misericordiæ protulit, quibus subueniret cum eum deprecarentur filij Israel: & uasa iræ quorum supplicio illos erudiret, id est, Pharaonem & populum eius: quia quamuis essent utriq; peccatores, & propterea ad unam massam pertinerent, aliter tamen tractandi erant qui uni deo ingemuerãt ut eis subueniret, & aliter illi quorum iniustis oneribus ingemuerant. Pertulit ergo in multa patientia uasa iræ, quæ perfecta sunt in perditionem. Et eoipso quo ait, in multa patiẽtia, satis significauit priora eorum peccata in quibus eos pertulit, ut opportune tũc uindicaret, quando de illorum uindicta subueniendum erat his qui liberabantur: & ut notas faceret diuitias gloriæ suæ in uasa misericordiæ quæ præparauit in gloriam. Hic fortasse cõturbatus ad illam quæstionem redis, Cuius uult miseretur, & quem uult obdurat: quid adhuc conqueritur? Voluntati eius quis resistit? Prorsus cuius uult miseretur, & quem uult obdurat. Sed hæc uoluntas dei iniusta esse non potest. Venit enim de occultissimis meritis, quia & ipsi peccatores cum propter generale peccatum unam massam fecerint, non tamen nulla est inter illos diuersitas. Præcedit ergo aliquid in peccatoribus, quo quamuis nondum sint iustificati, digni efficiantur iustificatione, & item præcedit in alijs peccatoribus, quo digni sint obtusione. Habes eundem apostolum alibi dicentem, Quoniam non probauerunt deum habere in notitia, dedit illos deus in reprobum sensum. Quòd eos dedit in reprobum sensum, hoc est quòd indurauit cor pharaonis. Quòd autem illi non probauerunt deum habere in notitia, hoc est quòd digni extiterunt qui darentur in reprobum sensum: tamen uerum est quia non uolentis neq; currentis, D
1.Retrac.26 sed miserentis est dei. Quia etiam si leuioribus quisq; peccatis, aut certe quamuis grauioribus & multis, tamen magno gemitu & dolore pœnitendi, misericordia dei dignus fuerit, non ipsius est, qui si relinqueretur, interiret, sed miserentis dei qui eius precibus doloribusq; subuenit. Parum est enim uelle, nisi deus misereatur: sed deus non miseretur qui ad pacem uocat, nisi uoluntas præcesserit, quia in terra pax hominibus bonæ uoluntatis. Et quoniam nec uelle quisquam potest, nisi admonitus & uocatus, siue intrinsecus, ubi nullus hominum uidet, siue extrinsecus per sermonem sonantem, aut per aliqua signa uisibilia, efficitur ut etiam ipsum uelle deus operetur in nobis. Ad illam enim cœnam quam dominus dicit in euangelio præparatam, nec omnes qui uocati sunt uenire uoluerunt: neq; illi qui uenerunt, uenire possent nisi uocarentur. Itaq; nec illi debent sibi tribuere qui uenerunt, quia uocati uenerunt: nec illi qui noluerunt uenire debent alteri tribuere, sed tantum sibi, quoniam ut uenirent, uocati erant in libera uoluntate. Vocatio ergo ante meritum uoluntatem operatur. Propterea & si quisquam sibi tribuit quòd ueniat uocatus, non sibi potest tribuere quòd uocatus est: qui autem uocatus non uenit, sicut non habuit meritum præmij ut uocaretur, sic inchoat meritum supplicij cum uocatus uenire neglexerit. Ita erunt duo illa, Misericordiam & iudicium, cantabo tibi domine. Ad misericordiam pertinet uocatio: ad iudicium pertinet beatitudo eorum qui uenerunt uocati, & supplicium eorum qui uenire noluerunt,

Nunquid

A Nunquid ergo latebat Pharaonem quantum boni consecutæ fuerint terræ illæ per aduentum Ioseph? Illius ergo rei gestæ cognitio, uocatio eius fuit, ut populum Israël misericorditer tractans non esset ingratus. Quòd autem huic uocationi obtemperare noluit, sed exercuit crudelitatem in eis, quibus humanitas & misericordia debebatur, meruit pœnam ut induraretur illi cor, & tantam cæcitatem mentis pateretur, ut tot & tātis, tamq́ manifestis dei signis non crederet: quo posset eius supplicio, siue obdurationis, siue ultimæ uisibilis submersionis erudiri populus, cuius afflictione ille & occultæ obtusionis, & manifestæ submersionis meritum sibi cōpararet. Hæc autem uocatio, quæ siue in singulis hominibus, siue in populis, atq́ in ipso genere humano per temporum opportunitates operatur, altæ & profundæ ordinationis est. Quò pertinet etiam illud, In utero sanctificaui te, & cum esses in renibus patris tui, uidi te. Et, Iacob dilexi, Esau autem odio habui, cum dictum sit antequam nascerentur, Nec comprehendi potest, nisi forte ab eis qui diligūt deum ex toto corde, & ex tota anima, & ex tota mente sua, & diligunt proximos suos tanquam seipsos. Tāta enim charitate fundati, possunt iam fortasse cum sanctis comprehendere longitudinem, latitudinē, altitudinem & profundum. Illud tamen constantissima fide retinendum, neque quicquam deum iniuste facere, neq́ ullam esse naturam quæ non deo debeat id quod est, quia deo debetur omne decus & pulchritudo & congruentia partium. Quam si penitus prosecutus fueris, & usque ad omnes reliquias de rebus detraxeris, remanet nihil. 1. Retrac. 26 / Hier. 1 / Malach. 1

Qui filium dei patri æqualem non esse contendunt, solent usurpare familiarius hoc testimonium, ubi ait Apostolus, Cum autem ei omnia subiecta fuerint, tunc & ipse filius subiectus erit ei qui illi subiecit omnia, ut sit deus omnia in omnibus. Non enim posset error oboriri palliatus nomine Christiano, nisi de scripturis nō intellectis. Dicunt enim, Si æqualis est, quomō subiectus erit? Quod utiq́ simile est illi Euāgelicæ quæstioni, Si æqualis est, quomodo maior est pater? Ipse enim dominus ait, Quoniam pater maior me est. Regula autem catholicæ fidei sic se habet, ut cum aliqua in scripturis dicuntur de filio, quòd sit minor patre, secundum susceptionem hominis intelligantur. Cum uero ea dicūtur quibus demonstratur æqualis, secundum id quod deus est accipiuntur. Apparet ergo quemadmodū dictum sit, Pater maior me est. Et, Ego & pater unum sumus, Et, Deus erat uerbum, & uerbum caro factum est, Et, Nō rapinam arbitratus est esse æqualis deo, & semetipsum exinaniuit formam serui accipiens. Sed quoniā multa etiam secundū proprietatem personæ, excepto quod attinet ad susceptionem hominis, de illo ita dicuntur, ut patrē non aliud quàm patrem, & filiū non aliud q̄ filium intelligi oporteat, putāt hæretici in his quæ ita dicuntur atq́ intelligūtur, æqualitatē esse nō posse. Scriptū est enim, Omnia per ipsum facta sunt, utique per filium, hoc est, per uerbū dei, A quo, nisi à patre? Nusq́ autem scriptum est, q filius per patrem aliquā creaturā operatus sit. Item scriptū est, q imago patris sit filius, nusq́ aūt scriptum est, quòd imago filij sit pater. Deinde q ille genitor, ille genitus, & cætera huiuscemodi, quæ non ad æqualitatē substantiæ, sed ad proprietatē pertinēt personarū: in quibus illi æqualitatē cum dicunt esse non posse, quoniā ad hæc penetrāda grossiores mentes adhibent, pondere autoritatis urgendi sunt. Si enim in his nō possit intelligi æqualitas eius per quē facta sunt, & eius à quo facta sunt, imaginis & eius cuius imago est, geniti & genitoris: nullo modo apostolus contentiosorū hominū ora concludens ipsum etiam uerbū poneret dicēs, Nō rapinā arbitratus est esse æqualis deo. Cū ergo ea quæ ad distinctionē patris & filij scripta sunt, partim propter personarū proprietates, partim propter susceptionē hominis ita scripta sint: dū tamē diuinæ substātiæ patris & filij deitas & unitas & æqualitas maneat: recte quærit in hoc loco, utrū secundū personarū proprietates, an secundū hominis susceptionē apostolus dixerit, Tūc & ipse filius subiectus erit ei q illi subiecit omnia. Solet circūstantia scripturæ illuminare sententiā, cū ea quæ circa scripturā sunt, præsentē quæstionē cōtingentia, diligēti discussione tractantur. Inuenimus itaq́ ita uentū esse ad hūc locum, ut supra diceret, Nunc autem Christus surrexit à mortuis primitiæ dormientiū. Agebat enim

De eo quod scriptū est, Tunc & ipse filius subiectus ei erit, qui illi subiecit omnia. q. LXIX

B (margin letter)

Ioan. 14 / Ioan. 10 / Ioan. 1 / Phil. 2 / Ioan. 1 / 1. Cor. 15

de resurrectione mortuorum, quod in domino secundum susceptionem hominis factum est, quanquam apertissime sequatur & dicat, Quoniamquidem per hominem mors, & per hominem resurrectio mortuorum, Sicut enim in Adam omnes moriuntur, sic & in Christo omnes uiuificabuntur, Vnusquisque autem in suo ordine, initium Christus, deinde hi qui sunt Christi in præsentia eius: deinde finis, cum tradiderit regnũ deo & patri, cum euacuauerit omnem principatum, & oẽm potestatem & uirtutẽ. Oportet enim illũ regnare, donec ponat oẽs inimicos suos sub pedibus suis. Nouissime inimica destruetur mors, Omnia enim subiecit sub pedibus eius. Cum autẽ diceret, ꝙ omnia subiecta sunt, manifestum est quia præter eum qui subiecit ei omnia. Cum aũt ei omnia subiecta fuerint, tunc & ipse filius subiectus erit ei qui illi subiecit omnia, ut sit deus oĩa in omnibus. Manifestũ est ergo hoc secundũ susceptionem hominis dictũ. Sed alia in hoc capitulo, cuius totũ textũ cõmemoraui, solent habere quæstionem: primo quod dictũ est, Cum tradiderit regnum deo & patri, quasi nunc nõ teneat regnum pater: deinde quod dictum est, Oportet enim illum regnare, donec ponat omnes inimicos suos sub pedibus suis: quasi postea non sit regnaturus, & ad hoc ualeat quod supra dictũ est, Deinde finis. Quod sacrilega opinione sic accipiunt, quasi finem dixerit consummationem regni eius, cum scriptum sit in euangelio, Et regni eius non erit finis. Postremo quod dictum est, Cum aũt ei omnia subiecta fuerint, tunc & ipse filius subiectus erit ei qui illi subiecit omnia: sic uolunt intelligi, quasi nũc aut aliquid filio non sit subiectum, aut patri non sit ipse subiectus. Genere igitur locutiõis soluitur quæstio. Sic enĩ plerunqꝫ scriptura loquitur, ut quod semper est, tunc fieri dicatur ab aliquo, cum in eo cognosci cœperit. Ita enim dicimus in oratione, Sanctificetur nomen tuum, quasi aliquando sanctum non sit. Ergo sicut sanctificetur est, sanctum esse innotescat: ita quoqꝫ cum tradiderit regnum deo & patri, id est, cum patrem regnare monstrauerit, ut per speciem manifestationemqꝫ clarescat, quod nunc à fidelibus creditur, & ab infidelibus non putatur. Euacuabit autem omnem principatum & potestatem, manifestando utique regnum patris, ut omnibus notum sit, nullum principum & potestatum, siue cœlestium, siue terrestrium, per se habuisse aliquid principatus & potestatis, sed ab illo ex quo sunt omnia, non solum ut sint, uerumetiam ut ordinata sint. In illa enim manifestatione nulli spes aliqua remanebit in quoquam principe, aut in quoquam homine: quod etiam nunc prophetice canitur, Bonum est sperare in domino, quàm sperare in homine, Bonum est sperare in domino, quàm sperare in principibus, ut ista meditatiõe anima iam in regnum patris assurgat, nec cuiusquam potestatem præter illum magnificiẽs, nec sua sibi ipsa perniciosissime blandiens. Tradet ergo regnum deo & patri, cum per illum per speciem cognoscetur pater. Regnum enim eius sunt in quibus nunc regnat per fidem. Aliter enim dicitur regnum Christi secundum potestatem diuinitatis, secundum quod ei cuncta creatura subiecta est: & aliter regnum eius dicitur ecclesia, secũdum proprietatem fidei quæ in illo est, secundum quod orat qui dicit, Posside nos, Neqꝫ enim non ipse possidet omnia: secundum quod dicitur etiam illud, Cum serui essetis peccati, liberi eratis iustitiæ. Euacuabit ergo omnem principatum & omnem potestatem & uirtutem, ut nulli patrem intuenti per filium, opus sit aut libeat in cuiusquam creaturæ, uel in sua conquiescere potestate. Oportet enim eum regnare, donec ponat omnes inimicos suos sub pedibus suis: id est, oportet regnum eius intantum manifestari, donec omnes inimici eius ipsum regnare fateantur. Hoc enim intelligitur, sub pedibus eius futuros inimicos. Quod si de iustis acceperimus, ideo dictum est inimicos, quia ex iniustis iustificantur, & ei credendo subduntur. De iniustis autem qui ad iustorum beatitatem futuram non pertinent, sic accipiendum est, quoniam & ipsi eum regnare, ipsa regni eius manifestatione confusi fatebuntur. Ergo oportet eum regnare, donec ponat omnes inimicos suos sub pedibus suis: non ita dictum est quasi cum posuerit inimicos suos sub pedibus suis, non sit postea regnaturus: sed oportet eum regnare donec ponat omnes inimicos suos sub pedibus suis, Oportet eum, inquit, ad tantam euidentiam regnum suum perducere, donec

[Margin notes: C; παρουσία; D; Psal. 117]

A donec inimici eius nullo modo audeant negare quòd regnet. Nam scriptum est, Ita oculi
nostri ad deum nostrum, donec misereatur nostri. Nec ideo tamen cum misertus nostri fu Psal.122
erit, oculos ab eo debemus auertere. Intantum enim est beatitudo nostra, inquantum eius
contemplatione perfruimur. Sic ergo & hoc dictum est, Oculorum nostrorum intentio ad
dominum non porrigitur, nisi usque ad impetrationem misericordiæ ipsius, non ut post/
ea inde auertatur, sed ut nihil inde amplius requirat. Donec ergo pro eo positum est, ut nõ
amplius intelligas. Quo enim amplius, id est, usque ad quam maiorem manifestationem
manifestabitur regnum Christi, nisi quousq; omnes inimici eum regnare fateantur? Aliud
est ergo non amplius manifestari, aliud amplius non permanere. Non amplius manifesta/
ri, est non fieri manifestius: non amplius permanere, non fieri perseuerantius. Quando autẽ
manifestius erit regnum Christi, quàm cum omnibus claruerit inimicis? Nouissime inimi
ca destruetur mors. Non enim erit aliud quod destruatur, posteaquam mortale hoc indue
rit immortalitatẽ. Omnia enim subiecit sub pedibus eius, hoc est, ut etiam mortẽ destruat.
Cum autem dixerit, quia omnia subiecta sunt, dixit utiq; propheta in Psalmis. Manifestũ Psal.109
est quia præter eum qui subiecit illi omnia, patrem uult intelligi omnia filio subiecisse, sicut
multis locis idem dominus in Euangelio commendat & prædicat, non solum propter for/
mam serui, sed etiam propter principium, de quo æqualis est ei de quo est. Amat enim ad
unum principium referre omnia tanquam imago eius, sed in quo inhabitat omnis plenitu/
do diuinitatis. Cum autem ei omnia subiecta fuerint, tunc & ipse filius subiectus erit ei qui
illi subiecit omnia. Nõ quasi modo nõ ita sit, sed tunc manifestum erit secundum locutionẽ
superius tractatã, ut sit deus omnia in omnibus. Ipse est finis quem superius cõmemorauit,
cum totũ primo breuiter uellet concludere, deinde quasi membratim explicare & exponere.
Loquebatur enim de resurrectiõe ubi ait, Initiũ Christus, deinde hi qui sunt Christi in præ
sentia eius, deinde finis. Ipse scilicet finis est, ut sit deus omnia in omnibus. Aliter enim dicit
B finis qui pertinet ad consummationẽ, aliter qui pertinet ad consumptionem. Aliter enim fi/
nitur tunica texẽdo, aliter cibus comedendo. Deus autem omnia in omnibus dicitur, ut ne
mo eorum qui ei cohærent, amet aduersus eum suam propriam uoluntatem, Manifestũ q;
sit omnibus quod idem Apostolus alio loco dicit, Quid autem habes quod non accepisti? 1. Corint.4
Sunt item qui sic intelligãt hunc locũ. Oportet eum regnare donec ponat omnes inimicos
suos sub pedibus suis, ut sub alia significatione positum hic dicant, regnare, non sub ea qua
positum est regnũ, de quo ait, Cum tradiderit regnum deo & patri: ut illud sic appellauerit 1. Corint.15
regnum, quo uniuersam creaturam deus regit: hoc autem sic appellauerit regnare, ut intel/
ligatur tanquam aduersus hostem exercitũ ducere, uel defendere ciuitatẽ, Vt ideo dixerit,
Oportet eum regnare, donec ponat omnes inimicos suos sub pedibus suis, quia talis regni
quale habent principes armatorum nulla erit causa, hoste ita subiecto ut rebellare non pos
sit, Nam utique dictum est in Euangelio, Et regni eius non erit finis, secundũ quòd regnat Luce 1
in æternum, Secundum autẽ id quod aduersus diabolum sub eo militatur, tamdiu erit uti/
que ista militia, donec ponat inimicos suos sub pedibus suis: postea uero non erit, cum pa/
ce perpetua perfruemur. Hæc autem ita dicta sint, ut nouerimus diligentius etiam illud cõ/
syderari oportere, secundum quid regnet nunc dominus dispensatione sacramenti sui per
incarnationem atque passionem, Nam secundum id quod uerbum dei est, tam sine finẽ
quàm sine initio, & sine intermissione est regnum eius. Secundum id autem quòd uerbum Ioan.1
caro factũ est, cœpit regnare in credẽtibus per fidem incarnationis suæ. Vnde est etiã illud,
Dominus regnauit à ligno. Hinc autem euacuauit omnem principatum & potestatẽ & uir/ Psal.95
tutem, dum non per claritatem eius, sed per humilitatem salui fiunt credentes in eum, Hoc
est absconditum à sapiẽtibus & prudentibus, & reuelatum paruulis, quoniam placuit deo Matth.11
per stulticiam prædicationis saluos facere credẽtes. Neque quicquam se inter paruulos scire
dicit Apostolus, nisi Iesum Christum & hũc crucifixũ, Qua prædicatione tamdiu opus est,
donec ponantur omnes inimici sub pedibus eius: id est, ipsi humilitati eius, quam pedum
nomine

nomine significari arbitror, cedat atq; subdatur omnis superbia secularis, sicut ex maxima parte iam factũ est, & quotidie fieri uidemus. Sed quo fine ista fiunt? Vt tradatur regnum deo & patri, id est, ut nutritos fide incarnationis suæ, perducat ad speciem qua æqualis est patri. Iam enim eis qui crediderant, loquebatur cum diceret, Si manseritis in uerbo meo, uere discipuli mei estis, & cognoscetis ueritatem, & ueritas liberabit uos. Regnum enim tradet patri, cum per id regnabit in contemplantibus ueritatem, quo æqualis est patri, & per se unigenitum, per speciem faciet uideri patrem. Nunc enim per hoc regnat in credentibus, quo seipsum exinaniuit formam serui accipiens, Tunc autem tradet regnum deo & patri, cum euacuauerit omnem principatum & potestatem & uirtutem. Vnde euacuauit, nisi humilitate & patientia & infirmitate? Quis enim principatus non euacuetur, cum filius hominis propterea regnet in credentibus, quia eum principes seculi iudicauerunt? Quæ potestas non euacuetur, cum ipse per quem facta sunt omnia, propterea regnat in credentibus, quia ita subiectus est potestatibus, ut diceret homini, Non haberes in me potestatem, nisi data tibi esset desuper? Quæ uirtus non euacuetur, cum ipse per quem cœli solidati sunt, ideo regnat in credentibus, quia usq; ad crucem mortem q; infirmatus est? Hoc autem modo filius regnat proprie in fide credentium. Non enim pater dici aut credi potest, uel incarnatus, uel iudicatus, uel crucifixus. Per speciem autem qua æqualis est patri, cum patre regnat in contemplantibus ueritatem. Quòd autem tradet regnum deo & patri, à fide incarnationis suæ ad speciem deitatis perducens eos qui sibi nunc credunt, non ipse amittet, sed uterque se unum ad fruendum contemplantibus præbet. Tandiu autem opus est, ut in hominibus nondum ualentibus æqualitatem patris & filij perspicua mentis luce contueri, per hoc regnet Christus quod tales capere possunt, & quod proprie ipse suscepit, id est, incarnationis humilitatem, donec ponat omnes inimicos sub pedibus suis, id est, donec omnis superbia secularis incarnationis eius humilitati subdatur. Sanè quod dictum est, Tunc & ipse filius subiectus erit ei qui illi subiecit omnia: quamuis secundum susceptionem hominis dicatur, quia inde est quæstio nata cum ageret de resurrectione mortuorum, tamen recte quæritur utrum secundum ipsum tantum dictum sit, quod est caput ecclesiæ, an secundum uniuersum Christum, annumerato corpore & membris eius. Cum enim ait ad Galatas, Non dicit & seminibus, tanquam in multis, sed tanquam in uno, & semini tuo quod est Christus, ne ipsum hoc loco solum intelligeremus Christum, qui de Maria uirgine est natus: postea dicit, Omnes enim uos unum estis in Christo Iesu, Si autem uos Christi, ergo Abraæ semen estis. Et ad Corinthios cum de charitate diceret, de membris corporis similitudinem ducens, Sicut enim corpus unum est, inquit, & membra habet multa, omnia autem membra corporis cum sint multa, unum est corpus, ita & Christus. Non dixit, ita & Christi, sed ita & Christus, ostendens Christum recte appellari etiam uniuersum, hoc est, caput cum corpore suo, quod est ecclesia. Et multis scripturarum locis inuenimus Christum etiam hoc modo appellari, ut cum omnibus suis membris intelligatur, quibus dictum est, Vos estis corpus Christi & membra. Non ergo absurde sic intelligimus, Tunc & ipse filius subiectus erit ei qui illi subiecit omnia: ut filium non solum caput ecclesiæ, sed omnes cum eo sanctos intelligamus, qui sunt unum in Christo, unum semẽ Abraæ. Subiectum autem secundum cõtemplationem sempiternæ ueritatis, ad obtinendam beatitudinem, nullo motu animi, nulla parte corporis resistente, ut in illa uita nemine amante propriam potestatem, sit deus omnia in omnibus.

Ioan. 8 — Ioan. 19 — Gal. 3 — 1. Corin. 12

De eo quod apostolus dicit, Absorpta est mors in uictoria, ubi est mors cõtentio tua, &c. q. LXX

Quæri solet quid sit, Tunc fiet illud quod scriptum est, Absorpta est mors in uictoriam, Vbi est mors contentio tua? Vbi est mors aculeus tuus? Aculeus autem mortis peccatum, uirtus autem peccati lex. Mortem significari arbitror hoc loco carnalem consuetudinem quæ resistit bonæ uoluntati delectatione bonorum temporalium fruendorum. Non enim diceretur, ubi est contentio tua, si non restitisset & pugnasset. Ipsius contentio etiam illo loco describitur, Caro concupiscit aduersus spiritum, & spiritus aduersus carnem. Hæc enim inuicem sibi resistunt & aduersantur, ut

Gal. 5

A tur,ut non quæcunq; uultis illa faciatis. Fit ergo per sanctificationem perfectã,ut omnis carnalis appetitus spiritui nostro illuminato & uiuificato,id est,bonæ uoluntati subijciatur. Et sicut nunc uidemus multis puerilibus delectationibus nos carere,quæ nos pueros si denegarentur,acerrime cruciabant,Ita credẽdum est de omni carnali delectatione futurum esse,cũ perfecta sanctitas totum hominem reparauerit. Nunc autem quamdiu est in nobis quod resistat bonæ uolũtati,auxilio dei per bonos homines & bonos angelos indigemus, ut donec sanetur uulnus nostrum,non ita molestet ut perimat etiam bonam uoluntatem. Hanc autem mortem peccato meruimus,quod peccatum erat ante omnimodo in libero arbitrio, cum in paradiso nullus dolor denegata delectatione uoluntati bonæ hominis resistebat sicuti nunc. Verbi gratia,si quisquam existat quem nũquam delectauit uenatio, omnimodo liber est utrum uenari uelit an nolit,nec eum cruciat quisquis hoc prohibet, At si ista libertate male usus, uenatus fuerit contra prohibentis imperium, paulatim surrepens delectatio,mortificat animam,ut si se abstinere uelit,absque molestia & sine angore nõ possit,cum id ante tota sanitate non ageret. Ergo aculeus mortis peccatũ est,quia peccato facta est delectatio,quæ iam possit resistere boni uoluntati, & cum dolore cohiberi, Quam delectationem quia in defectu est animæ deterioris effectæ,iure mortem uocamus. Virtus autẽ peccati lex est, quia multo sceleratius & flagitiosius quæ lex prohibet committuntur, quàm si nulla lege prohiberentur. Tũc itaq; absorpta erit mors in uictoriã, cum per sanctificationẽ in omni parte hominis perfecta,delectatione spiritalium delectatio carnalis obruetur.

De eo quod scriptũ est, Inuicẽ onera uestra portate, & sic adimplebitis legem Christi. q. LXXI

Quia ueteris testamẽti custodia timorem habebat,non potuit apertius significari noui testamẽti donum esse charitatem,q̃ hoc loco ubi Apostolus dicit, Inuicem onera uestra portate,& sic adimplebitis legem Christi. Hanc enim Christi legem dicere intelligitur, qua ipse dominus præcepit,ut nos inuicem diligamus, tantũ in eam sententiam præcepti pondus constituens ut diceret, In hoc cognoscitur quoniam discipuli mei estis, si uos inuicẽ diligatis. *Ioan. 15*

B Huius autem dilectionis officium est,inuicẽ onera nostra portare. Sed hoc officium quod sempiternũ non est,perducet sanè ad beatitudinẽ æternã, in qua nulla erunt nostra onera,quæ inuicẽ portare iubemur. Nunc uero cum in hac uita,id est,in hac uia sumus,onera inuicẽ nostra portemus,ut ad eam uitã quæ caret omni onere peruenire possimus. Sicut enim de ceruis nõnulli talium cognitionum studiosi scripserunt,cũ fretũ ad insulam transeunt pascuarum gratia,sic se ordinant,ut onera capitum suorum quæ gestant in cornibus,super inuicem portent, ita ut posterior super anteriorem ceruice proiecta caput collocet. Et quia necesse est unum esse qui cæteros præcedens, non ante se habeat cui caput inclinet, uicibus id agere dicuntur: ut lassatus sui capitis onere, ille qui præcedit,post omnes redeat, & ei succedat cuius ferebat caput, cum ipse præiret, Ita inuicem onera sua portantes, fretum transeunt, donec ueniant ad terræ stabilitatẽ. Istam fortasse ceruorum naturã intenderat Salomon cum ait, Ceruus amicitiæ & pullus gratiarũ tuarũ colloquatur tecum. Nihil enim sic probat amicum,quemadmodum oneris amici portatio. Nec tamen inuicem onera nostra portaremus, si unum tempus esset infirmitatis amborum qui onera sua sustinent, aut unum infirmitatis genus: sed diuersa tempora & diuersa genera infirmitatis faciunt, ut onera nostra portare inuicem ualeamus. Verbi gratia, Iram fratris tui tunc portabis, cum aduersus eum non irasceris,ut rursus eo tempore quo te ira præoccupauerit,ille te tranquillitate sua supportet. Hoc exemplum ad id pertinet, cum diuersa sunt tempora portantium onera sua,quamuis ipsa diuersa non sit infirmitas, In ambobus enim abinuicem ira portatur. Ad diuersum autem infirmitatis genus aliud exemplum uidendum est, Velut si quis loquacitatem in se uicerit,& pertinaciam nondum uicerit, alius uero adhuc loquax sit, sed iam pertinax non sit,debet ille huius loquacitatem,& iste illius pertinaciam,donec illud in illo, & hoc in isto sanetur, charitate portare. Par quippe infirmitas in duobus,si uno accidat tempore, tolerare seinuicem non ualent, cum aduersum se intenditur, Nam aduersus aliquem tertium, & duo irati sibi conueniunt, & se tolerant: quanquam nec tolerare *Prouerb. 5*

seinuicem

seinuicem dicendi sunt, sed potius seinuicem consolari: sicut & tristes de re una magis se portant & quasi incumbunt sibi, quàm si unus tristis esset & alius gauderet. Si autem aduersus se tristes sint, prorsus se tolerare non possunt. Et ideo in huiusmodi affectionibus suscipienda est aliquantulum ipsa ægritudo, de qua uis alium per te liberari, & sic suscipienda ut ad auxilium, non ad æqualitatem miseriæ ualeat. Quemadmodum se inclinat qui manum iacenti porrigit, Non enim se proijcit ut ambo iaceant, sed incuruat tantum ut iacentem erigat. Neque ulla res officiosum istum laborem ad portanda onera aliorum facit libenter impendi, nisi cum cogitamus quanta pro nobis pertulerit dominus. Hinc enim admonens apostolus ait, Hoc sentite in uobis quod & in Christo Iesu, qui cum in forma dei esset, non rapinam arbitratus est esse se æqualem deo, sed semetipsum exinaniuit formam serui accipiens, in similitudinem hominũ factus, & habitu inuẽtus ut homo, humiliauit semetipsum factus obediens usq; ad mortem, mortem autem crucis. Superius enim dixerat, Non quæ sua sunt unusquisq; intendens, sed ea quæ aliorum. Huic sententiæ contexuit quod dictum est, nam ita sequitur, Hoc sentite in uobis quod & in Christo Iesu. Ad hoc duntaxat, ut quẽadmodum in eo quod uerbum caro factum est, & habitauit in nobis, & sine peccato cum esset, peccata nostra suscepit, non attendit sua, sed nostra: ita & nos libenter ad eius imitationem, inuicem onera nostra portemus. Huic cogitationi accedit etiam illa cogitatio, quia ille suscepit hominem, nos autem homines sumus: & cõsyderare debemus, quòd ægritudinem siue animæ siue corporis quam in alio homine uidemus, etiam nos habere potuimus aut possumus. Hoc ergo exhibeamus illi cuius infirmitatem portare uolumus, quod ab illo nobis uellemus exhiberi, si forte nos in ea essemus, & ipse non esset. Ad hoc pertinet quod ipse Apostolus ait, Omnibus om̃ia factus sum, ut oẽs lucrifacerẽ, Omnibus omnia factus est, cogitando scilicet etiã in eo uitio se esse potuisse unde cupiebat aliũ liberari. Cõpatiendo em̃ potius id agebat, non mentiendo, sicut quidã suspicant̃, & hi maxime q̃ suis mẽdacijs defendẽdis quæ negare nõ possunt, alicuius magni exẽpli patrociniũ quærũt. Deinde etiã illud cogitandum, nullum esse hominẽ qui non possit habere aliquod bonum quod tu nondum habes, etiam si lateat, in quo sine dubio possit te esse superior. Quæ cogitatio ad cõtundendam edomãdamq; superbiam ualet, ne arbitreris quoniam tua bona quidem eminent & apparent, ideo alterum nulla habere quæ lateant, & fortassis maioris ponderis bona quibus te superat nescientem. Non enim fallit nos, aut adulatione potius uti Apostolus iubet, cum dicit, Nihil per contentionem neq; per inanem gloriam, sed in humilitate mentis alter alterum existimantes superiorem sibi. Non hoc ita debemus existimare ut non existimemus, sed nos existimare fingamus: sed uere existimemus aliquid occultum esse posse in alio quo nobis superior sit, etiam si bonum nostrum quo illo uidemur superiores esse non sit occultum. Istæ cogitationes deprimentes superbiam, & acuentes charitatem, faciunt onera fraterna inuicem, non solum æquo animo, sed etiam libentissime sustineri. Nullo modo autem de quoquam homine incognito ferenda sententia est, & nemo nisi per amicitiam cognoscitur. Et ideo amicorum mala firmius sustinemus, quia bona eorum nos delectant & tenent. Nullius itaq; repudianda est amicitia sese ingerentis ad amicitiam copulandam, non ut statim recipiatur, sed ut recipiendus optetur, atq; ita tractetur, ut recipi possit. Illum enim receptum in amicitiam possumus dicere, cui omnia consilia nostra refundere audeamus. Et si quisquam est qui se non audet ingerere ad amicitiam faciendam, cum aliquo nostro temporali honore aut dignitate reuocetur, descendendum est ad eum, & offerendum illi quadam comitate & submissione animi quod petere per semetipsum non audet. Sanè quamuis rarius, tamen aliquando accidit, ut eius quem uolumus in amicitiam recipere, prius nobis innotescant mala quàm bona, quibus offensi & quodammodo repercussi relinquimus eum, & ad bonorum eius quæ forte occultiora sunt indagationem nõ peruenimus. Admonet itaq; dominus noster Iesus Christus, qui nos uult effici imitatores suos, ut eius infirma toleremus, ut ad quædam sana in quorum delectatione acquiescamus per charitatis

Marginal notes: C (at line 1); Phil. 2 (at "piens, in similitudinem"); 1. Cor. 9 (at "potius id agebat"); D (at "gitandum"); Phil. 2 (at "alio quo nobis").

A tis tolerantiam perducamur. Ait enim, Nō est opus sanis medicus, sed ægrotātibus. Ideóq; Matth.9
si propter Christi charitatem, etiā eum qui ex parte, uel omnino fortassis ægrotat, repellere ab animo nō debemus, quoniam sanari potest per uerbum dei: quāto minus eum, qui propter nos uideri potest totus ægrotus: quia quædam eius saucia in primo ingressu amicitiæ nō potuimus sustinere, & q̄d est grauius, cum offensione animi de toto homine ausi sumus temerariam præiudicij ferre sentētiam, non timentes quod dictū est, Nolite iudicare, ut nō Matth.7
iudicemini. Et in qua mēsura mēsi fueritis, in eadem remetietur uobis. Sæpe aūt illa quæ bona sunt, prius apparent: in quibus etiam temerarium beneuolentiæ iudicium cauēdum est, ne cum totum bonum putaueris, ea quæ postea mala apparuerint, securum & imparatum te inueniant, & grauius offendāt: ut eum quē temere dilexeras, acerbius oderis, quod nefas est: quia etiā si nulla eius bona præcederent, & hæc quæ postea apparuerūt mala, prius eminerent, tolerāda tamē erant, donec omnia cum illo ageres, quibus talia sanari solent: quanto magis cum ea bona præcesserunt, quæ tanq; pignora nos debent ad posteriora toleranda cōstringere? Ipsa est ergo lex Christi, ut inuicem onera nostra portemus. Christum autem Gal.6
diligendo, facile sustinemus infirmitatem alterius: etiam quem nōdum propter bona sua diligimus. Cogitamus enim quia ille, quem diligimus, dn̄s propter eum mortuus est. Quam charitatem Apostolus Paulus nobis ingessit, cum diceret, Et peribit infirmus in tua scientia 1.Cor.8
frater, propter quem Christus mortuus est: ut si illum infirmum propter uitium, quo infirmus est, minus diligimus, in eo Christū consyderemus, qui mortuus est propter illum. Christum autem nō diligere, nō infirmitas, sed mors est. Quapropter ingenti cura, & implorata dei misericordia cogitandum est, ne Christum negligamus propter infirmum, cum infirmū debeamus diligere propter Christū. Quæri potest quomodo ab ipso Apostolo Paulo dictum sit, Ante tempora æterna. Si enim tempora, quomodo æterna? Nisi si forte ante omnia tempora intelligi uoluit: quia si dixisset ante tempora, neq; addidisset æterna, posset accipi, ante quædam tempora, quæ ante se haberēt alia tempora. Æterna autem maluit dicere, quàm omnia, fortassis ideo, quia tempus non cœpit ex tempore. An tempora æterna æuum significauit, inter quod & tempus hoc distat, q; illud stabile est, tempus autem mutabile? Multis modis habitum dicimus, Vel habitum animi, sicut est cuiuscunq; disciplinæ perceptio, usu roborata & firmata. Vel habitū corporis, secūdum quem dicimus alium alio esse suculentiorē & ualidiorē: quæ magis proprie habitudo dici solet. Vel habitū corū, quæ mēbris nostris accōmodantur extrinsecus: secundū quē dicimus uestitū, calciatū, armatum, & si quid huiusmodi est. In quibus omnibus generibus, siquidem nomen hoc dictum est ab illo uerbo, quod est habere, manifestū est in ea re dici habitū, quæ accidit alicui, ita ut eam possit etiam non habere: nam & doctrina accidit animo, & succus ac robur corpori: & uestis atq; arma, nō dubium est quin accidant membris nostris: ita ut & imperitus possit esse animus, si ei doctrina nō accideret: & exile atq; languidum corpus, sine succo uiscerum & robore: & nudus sine ueste, & inermis sine armis, & pede nudo sine calciamentis esse homo potest. Habitus ergo in ea re dicitur, quæ nobis ut habeatur accidit. Veruntamen hoc interest, quòd quædam eorum quæ accidūt nobis, ut habitum faciant, nō mutantur à nobis, sed ipsa nos mutant, in seipsa integra & incōcussa manentia: sicuti ipsa sapientia, cum accidit homini, nō ipsa mutatur, sed hominem mutat, quem de stulto sapientem facit. Quædam uero sic accidūt, ut & mutent & mutentur: sicuti cibus ipse amittens speciem suam, in corpus nostrum uertitur: & nos refecti cibo, ab exilitate atq; languore in robur atq; ualētiam cōmutamur. Tertium uero genus est, cum ipsa quæ accidūt, mutantur ut habitum faciant, & quodammodo formātur ab eis, quibus habitum faciunt, sicuti est uestis: nam cum reposita uel proiecta est, nō habet eam formam, quam sumit cum induitur atq; inducitur membris. Ergo induta accipit formam, quam nō habebat exuta, cum ipsa membra, & cum exuuntur, & cum induuntur, in suo statu maneant. Potest esse & quartum genus, cum ea quæ accidūt, ad faciendum habitum, nec ea mutant quibus accidunt, nec ab eis ipsa mutantur: sicut annu-

N lus in

Marginalia: De tēporibus æternis, q. LXXII αἰώνια (beside "Quæri potest..."); B (left margin beside "accipi, ante quædam tempora"); De eo quod scriptū est Phil. 2. Et habitu inuētus est ut homo, q. LXXIII (beside "Multis modis habitum dicimus"); 3. sent. dis.6 ca. ne autem (beside "potest. Habitus ergo").

lus in digito, si non nimis subtiliter attendatur. Veruntamen hoc genus aut nullum est, si diligenter discutias, aut omnino rarissimũ. Cum ergo Apostolus de unigenito dei filio loqueretur, quãtum pertinet ad eius diuinitatem, secundũ id quòd uerissimus deus est, æqualem dixit esse patri: quod non ei fuit tanquam rapinam, id est quasi alienum appetere, si semper manens in ea æqualitate, nollet hominẽ indui, & hominibus ut homo apparere: sed semetipsum exinaniuit, non formam suam mutans, sed formã serui accipiens: neq; conuersus aut transmutatus in hominem, amissa incõmutabili stabilitate, sed tanquam uerum hominem suscipiendo, ipse susceptor in similitudinem hominum factus, non sibi, sed eis quibus in homine apparuit, habitu inuentus est ut homo: id est habendo hominem, inuentus est ut homo. Non enim poterat inueniri deus ab his, qui cor immundum habebant, & uerbũ apud patrem uidere nõ poterant, nisi hoc suscipiendo quod possent uidere, & per quod ad illud lumen interius ducerentur. Iste autem habitus non est ex primo genere: non enim manens in se natura hominis, naturam dei cõmutauit. Neq; ex secundo: non em̃ immutauit homo deum, & mutatus est ab illo. Neq; ex quarto: non enim sic assumptus est homo, ut neq; ille mutaret deum, nec ab ipso mutaretur. Sed potius ex tertio: sic enim assumptus est, ut cõmutaretur in melius, & ab eo formaretur ineffabiliter excellẽtius atq; coniunctius quàm uestis, cum ab homine induitur. Hoc ergo nomine habitus satis significauit Apostolus quẽadmodum dixerit, in similitudinem hominũ factus: quia non transfiguratione in hominẽ, sed habitu factus est, cum indutus est hominem, quem sibi uniens quodãmodo atq; cõformans, immortalitati æternitatiq; sociaret. Sed illum habitũ, qui est in perceptione sapientiæ & disciplinæ, Græci ἕξιν uel σχέσιν uocant. Hunc autem, secundum quem dicimus uestitum, uel armatum, σχῆμα potius uocant. Ex quo intelligitur de isto genere habitus locutum Apostolum, quandoquidem in Græcis exemplaribus σχήματι scriptum est, quod nos in latinis habitum habemus. Quo nomine oportet intelligi non mutatum esse uerbum susceptione hominis, sicuti nec membra ueste induta mutantur: quãquam illa susceptio ineffabiliter susceptũ suscipienti copulauerit: sed quantum uerba humana rebus ineffabilibus coaptari possunt, ne mutatus intelligatur deus humanæ fragilitatis assumptor, electũ est ut græce σχῆμα, & latine diceretur habitus illa susceptio. C D

De eo quod scriptũ est in epistola Pauli ad Coloss. In quo habemus redẽptionem & remißionẽ peccatorum, qui est imago dei inuisibilis, q. LXXIIII

Imago & æqualitas & similitudo distinguẽda sunt: quia ubi imago, continuo similitudo, non continuo æqualitas. Vbi æqualitas, cõtinuo similitudo, non continuo imago. Vbi similitudo, cõtinuo imago, non cõtinuo æqualitas: ut in speculo est imago hominis, quia de illo expressa est: est etiam necessaria similitudo, non tamen æqualitas: quia multa desunt imagini, quæ tamen insunt illi rei, de qua expressa est. Vbi æqualitas, cõtinuo similitudo, non cõtinuo imago: uelut in duobus ouis paribus, quia inest æqualitas, inest & similitudo: quæcunq; enim assunt uni, assunt & alteri: imago tamen non est, quia neutrum de altero expressum est. Vbi similitudo, non cõtinuo imago, nõ continuo æqualitas: omne quippe ouum omni ouo, inquãtum ouum est, simile est: sed ouum perdicis, quamuis inquãtum ouum est, simile est ouo gallinæ, nec imago tamẽ eius est, quia de illo expressum non est: nec æquale, quia breuius est, & alterius generis animãtium. Sed ubi dicitur, nõ continuo, utiq; intelligitur, quia esse aliquãdo potest. Potest ergo esse aliqua imago, in qua sit etiã æqualitas: ut in parẽtibus & filijs inueniretur imago & æqualitas & similitudo, si interuallũ temporis defuisset: nam & de parẽte expressa est similitudo filij, ut recte dicatur imago: & potest esse tãta, ut recte etiam dicatur æqualitas, nisi q; parens tempore præcessit. Ex quo intelligitur & aliquãdo æqualitatem, nõ solum similitudinẽ habere, sed etiam imaginem: quod in superiori exemplo manifestum est. Potest etiam aliquãdo similitudo esse & æqualitas, quamuis non sit imago: ut de duobus ouis paribus dictũ est. Potest etiã similitudo & imago esse, quãuis nõ sit æqualitas: ut in speculo ostendimus. Potest & similitudo esse, ubi & æqualitas & imago sit: sicut de filijs cõmemorauimus, excepto tempore, quo præcedũt parentes. Sic enim æqualem syllabam syllabæ dicimus: quãuis altera præcedat, altera sequatur. In deo aũt quia conditio temporis uacat: nõ enim potest recte uideri

deus

A deus in tempore generasse filium,per quem condidit tempora: consequens est,ut nō solū sit imago eius,quia de illa est, & similitudo,quia imago:sed etiam æqualitas tanta,ut nec tem poris quidem interuallum impedimentū sit. Sicut Apostolus ad Hebræos dicit, Testa mentum testatoris morte firmatur,propterea mortuo pro nobis Christo,nouum testamē tum firmatū esse asserit: cuius similitudo uetus testamentū erat, in quo mors testatoris per uictimam præfigurabatur. Si ergo quæratur quomodo simus secūdum eiusdem Apostoli uerba cohæredes Christi, & filij atq; hæredes dei,cum hæreditas morte decessoris firma te neatur,nec ullo alio modo possit hæreditas intelligi: Respondetur,ipso quidem mortuo fa ctos nos esse hæredes,quoniam filij eius etiam dicti sumus. Nō ieiunant,inquit,filij sponsi, quandiu cum illis est sponsus. Hæredes ergo eius dicimur,quia reliquit nobis pacis ecclesia sticæ possessionem per fidem temporalis dispēsationis,quam in hac uita possidemus,quod testatus est dicens, Pacem meam do uobis,pacem relinquo uobis. Cohæredes aūt eius effi cimur,cum in fine seculi mors absorbebitur in uictoria : tunc enim similes ei erimus, quādo uidebimus eum sicuti est. Quam hæreditatem non eius patris morte adipiscimur, qui mori non potest,quandoquidem ipse fit hæreditas nostra,secūdum illud quod scriptum est, Do minus pars hæreditatis meæ, Sed quoniam cum uocati sumus adhuc paruuli,& ad spirita lia contemplanda minus idonei,usq; ad humillimas nostras cogitationes se diuina misera tio porrexit,ut quomodocunq; cernere niteremur,quod non euidenter atq; perspicue cerne bamus,idipsum moritur quod in ænigmate cernebamus,cum facie ad faciem cernere cœpe rimus. Cōuenienter ergo dicitur moriturum esse quod auferetur : cum autem uenerit quod perfectū est,auferetur quod ex parte est. Ita nobis quodāmodo morit᷑ pater in ænigmate, & idem ipse fit hæreditas,cum facie ad faciem possidetur: non quia ipse moritur,sed imper fecta in eum nostra uisio perfecta uisione perimitur: & tamen nisi illa prior nos nutriret,ad illam plenissimam & euidentissimam nō efficeremur idonei. Quod si etiam de domino Ie

B su Christo, non secundum uerbum in principio deum apud deum,sed secundum puerum, qui proficiebat ætate ac sapientia,pius intellectus admittit, propria illa susceptione seruata, quæ cōmunis ei cum cæteris hominibus non est,manifestum est,cuius tanquam morte pos sideat hæreditatem : Non enim nos cohæredes eius esse possumus, nisi & ipse hæres sit. Si autem pietas hoc nō admittit,ut primo ex parte uideret homo dominicus, deinde ex toto, quanquam in sapientia proficere dictus sit,in corpore suo intelligatur hæres: id est ecclesia, cuius cohæredes sumus, quamuis ex nobis constet, quemadmodū filij eius matris dicimur. Sed rursum quæri potest,cuius morte facti simus & nos etiam hæreditas dei,secundū illud, Dabo tibi gentes hæreditatem tuam. Hæreditatem aūt tuam,nisi forte huius mundi, quo prius tāquam dominante tenebamur. Post aūt cum dicimus, Mihi mūdus crucifixus est, & ego mūdo: possidet nos Christus mortuo illo,qui nos possidebat: cum ei renūtiamus, mo rimur illi,& ipse nobis. Quoniam Paulus apostolus prædicans iustificari hominē per fidem sine operibus,non bene intellectus est ab eis , qui sic acceperunt dictum, ut putarent, cum semel in Christum credidissent,etiam si male operarentur,& facinorose flagitioseq; ui uerēt,saluos se esse posse per fidem, Locus iste huius epistolæ eundē sensum Pauli apostoli quomodo sit intelligēdus, exponit. Ideóq; magis Abraæ utitur exemplo,uacuam esse fidē, si non bene operetur, quoniam Abraæ exemplo etiam Paulus usus est,ut probaret iustifi cari hominem sine operibus legis. Cum enim bona opera cōmemorat Abraæ, quæ eius fi dem comitata sunt,satis ostendit Paulum apostolum nō ita per Abraam docere iustificari hominē per fidem sine operibus,ut si quis crediderit,nō ad eum pertineat bene operari: sed ad hoc potius , ut nemo meritis priorum bonorū operū arbitretur se peruenire ad donum iustificationis,quæ est in fide. In hoc enim se gentibus in Christum credentibus, Iudæi præ ferre cupiebant,quòd dicebant se meritis bonorum operum, quæ in lege sunt,ad euangeli cam gratiam peruenisse: ideóq; scandalizabantur multi,qui ex eis crediderant, quòd incir cuncisis gentibus Christi gratia traderetur. Vnde apostolus Paulus dicit,posse hominem si

De hæreditate dei, q. LXXV
Hebr.9
Matth.9
Ioan.14
Psal.15
Psalm.2
Gal.6
De eo quod aposto lus Iacobus 2.cap. dicit, Vis autem sci re ô homo inanis, quia fides sine ope ribus ociosa est, q. LXXVI

ne operibus præcedentibus iustificari per fidem: nam iustificatus per fidem, quomodo potest nisi iuste operari, quamuis antea nihil operatus iuste, ad fidei iustificationem peruenerit: non merito bonorum operum, sed gratia dei, quæ in illo iam uacua esse nō potest, cum iam per dilectionem bene operatur. Quòd si cum crediderit, mox de hac uita decesserit, iustificatio fidei manet cum illo: nec præcedētibus bonis operibus, quia non merito ad illam, sed gratia peruenit: nec consequentibus, quia in hac uita esse nō sinitur. Vnde manifestum est quod Paulus apostolus dicit, Arbitramur enim hominem iustificari per fidem sine operibus. Non tamen ita intelligendum est, ut accepta fide, si uixerit, dicamus eum iustum, etiā si male uixerit. Ideo exemplo Abraæ & apostolus Paulus utitur, quia sine operibus legis, quam non acceperat, per fidem iustificatus est: & Iacobus, quia fide ipsius Abraæ opera bona consecuta esse demonstrat, ostendens quemadmodum intelligendum sit, quod Paulus apostolus prædicauit. Nam qui putant istam Iacobi apostoli sententiam contrariam esse illi Pauli apostoli sententiæ, possunt arbitrari etiā ipsum Paulum sibi esse contrarium, quia Rom. 2 dicit alio loco, Non enim auditores legis iusti sunt apud deum, sed factores legis iustificabuntur. Gal. 5 Et alio loco, Sed fides quæ per dilectionem operatur. Et iterum, Si enim secundum Rom. 8 carnem uixeritis, moriemini: si aūt spiritu facta carnis mortificaueritis, uiuetis. Quæ sint aūt facta carnis, quæ operibus spiritalibus mortificanda sunt, alio loco manifestat dicēs, Manifesta autem sunt opera carnis, quæ sunt fornicationes, immundiciæ, impudicitia, simulacrorum seruitus, ueneficia, inimicitiæ, contentiones, æmulationes, animositates, dissensiones, hæreses, inuidiæ, ebrietates, comessatiōes, & his similia, quæ prædico uobis sicut prædixi: quo- 1. Cor. 6 niam qui talia agunt, regnum dei non possidebunt. Et ad Corinthios ait, Nolite errare, neque fornicatores, neq; idolis seruientes, neq; adulteri, neq; molles, neq; masculorum concubitores, neq; fures, neq; auari, neq; ebriosi, neq; maledici, neq; rapaces, regnum dei possidebunt. Et hæc quidem fuistis, sed abluti estis, sed sanctificati estis, sed iustificati estis in nomine domini nostri Iesu Christi, & in spiritu dei nostri. Quibus sententijs manifestissime docet, nō eos præterito bono opere ad fidei iustificationem peruenisse: nec meritis eorum istā gratiam datam, quādo dicit, Et hæc quidem fuistis: sed cum dicit, Qui talia agunt, regnum dei non possidebunt, satis ostendit, iam ex quo crediderunt, bene operari debere. Quod & Iacobus dicit, & multis omnino locis idem apostolus Paulus satis apertéq; prædicat, recte uiuendum omnibus, qui in Christo crediderunt, ne ad pœnas perueniant. Quod & ipse dominus commemorat dicens, Nō omnis qui dicit mihi, domine domine, intrabit in regnum Matth. 7 cœlorum: sed qui facit uoluntatem patris mei qui in cœlis est, ipse intrabit in regnum cœlo- Lucæ 6 rum. Et alibi, Vt quid dicitis mihi, domine domine, & nō facitis quæ dico uobis? Et omnis qui audit uerba mea hæc, & facit ea, similabo eum uiro prudenti, qui ædificauit domum suam supra petram. &c. Et qui audit uerba mea hæc, & non facit ea, similabo eum uiro stulto, qui ædificauit domum suam super arenam. &c. Quapropter non sunt sibi contrariæ duorū apostolorum sententiæ, Pauli & Iacobi, cum dicit unus iustificari hominem per fidem sine operibus, & alius dicit, inanem esse fidem sine operibus: quia ille dicit de operibus, quæ fidē præcedunt, iste de his quæ fidem sequuntur: sic etiam ipse Paulus multis locis ostendit.

De timore utrum peccatum sit, q. LXXVII

Omnis perturbatio, passio: omnis cupiditas, perturbatio: omnis igitur cupiditas, passio. Omnis aūt passio, cum est in nobis, ipsa passione patimur: & inquantū passio est, patimur. Omnis igitur cupiditas, cū est in nobis, ipsa cupiditate patimur: & inquantū cupiditas est, patimur. Omnis autem passio, inquantum ipsa passione patimur, non est peccatum: sic & si patimur timorem, non est peccatum: tanquam si diceret, Si bipes est, non est pecus. Si ergo propter ea hoc non est consequens, quia multa sunt pecora bipedia: propterea & illud se consequens, ut si patimur timorem, ideo non sit peccatum. Hoc enim contra dicitur, non esse consequens, ut si patimur timorem, ideo non sit peccatum. Tu autem dicis consequens esse, ut si patimur timorem, non sit peccatum: cum tamen cōcedas aliqua esse peccata quæ patimur.

De pulchritudine simulacrorum, q. LXXVIII

Ars illa summa omnipotentis dei, per quē ex nihilo facta sunt omnia, quæ etiā sapientia

A ſapientia eius dicitur: ipſa operatur etiam per artifices, ut & pulchra atq; congruentia faciant: quamuis non de nihilo, ſed de aliqua materia operentur, uelut ligno, aut marmore, aut ebore, & ſi quod aliud materiæ genus manibus artificis ſubditur. Sed ideo iſti nõ poſſunt de nihilo aliquid fabricare, quia per corpus operantur: cum tamen eos numeros, & lineamẽtorum conuenientiam, quæ per corpus corpori imprimunt, in animo accipiant ab illa ſumma ſapientia, quæ ipſos numeros & ipſam conuenientiam longe artificioſius uniuerſo mundi corpori impreſſerit, quod de nihilo fabricatum eſt: in quo ſunt etiam corpora animaliũ, quæ iam de aliquo, id eſt de elementis mundi fabricãtur: ſed longe potẽtius excellentiusq;, quàm cum artifices homines eaſdem figuras corporum & formas in ſuis operibus imitantur. Non enim omnis numeroſitas humani corporis inuenitur in ſtatua, ſed tamẽ quæcunque ibi inueniuntur, ab illa ſapientia per artificis manum traijciuntur, quæ ipſum corpus humanum naturaliter fabricat. Nec ideo tamen pro magno habẽdi ſunt, qui talia opera fabricant, aut diligunt: quia minoribus rebus intenta anima, quas per corpus corporaliter facit, minus inhæret ipſi ſummæ ſapientiæ, unde iſtas potentias habet: quibus male utitur, dum foris eas exercet: illa enim, in quibus eas exercet, diligens, interiorem earum formam ſtabilẽ negligit, & inanior infirmiorq; efficitur. Qui uero talia opera etiam coluerunt, quantum deuiauerint à ueritate, hinc intelligi poteſt, quia ſi ipſa animalium corpora colerent, quæ multo excellentius fabricata ſunt, & quorum ſunt illa imitamenta, quid eis infelicius diceremus?

Quare magi Pharaonis fecerũt quædam miracula, ſicut Moyſes famulꝰ dei, q. LXXIX

Omnis anima partim priuati cuiuſdam iuris ſui poteſtatem gerit, partim uniuerſitatis legibus, ſicut publicis coërcetur & regitur. Quia ergo una quæq; res uiſibilis in hoc mundo habet poteſtatem angelicam ſibi præpoſitam, ſicut aliquot locis diuina ſcriptura teſtatur, de ea re cui præpoſita eſt, aliter quaſi priuato iure agit, aliter tanquam publice agere cogitur. Potentior eſt enim parte uniuerſitas: quoniam illud quod priuatim agit, tantum agere ſinitur, quantum lex uniuerſitatis ſinit. Sed unaquæq; anima tanto eſt pietate purgatiB or, quanto priuato ſuo minus delectata, legem uniuerſitatis intuetur, eiq; deuote ac libenter obtemperat. Eſt enim lex uniuerſitatis, diuina ſapientia. Quanto autem amplius priuato ſuo gaudet, & neglecto deo, qui omnibus animis utiliter ac ſalubriter præſidet, ipſa ſibi uel alijs, quibus potuerit, uult eſſe pro deo, ſuã potius in ſe uel in alios, quàm illius in omnes diligens poteſtatem: tanto eſt ſordidior, tantóq; magis pœnaliter diuinis legibus, tanquam publicis ſeruire cogitur. Quanto igitur etiam humana anima deſerto deo, ſuis honoribus, uel ſua poteſtate fuerit delectata, tanto magis ſubditur talibus poteſtatibus, quæ priuato ſuo gaudent, & honorari ab hominibus ſicut dij cupiunt: quibus diuina lege ſæpe conceditur, ut eis quos ſibi ſecundum eorum merita ſubiugauerint, priuato illo iure etiam miraculorum aliquid præſtent, in his rebus exhibendorum, quibus ſunt infimo, ſed tamen ordinatiſſimo poteſtatum gradu præpoſitæ: ſed ubi diuina tanquam publica lex iubet, uincit utiq; priuatam licentiam: quanquam & ipſa priuata licentia, niſi uniuerſalis poteſtatis diuinæ permiſſione nulla eſſet. Ideóq; fit, ut ſancti dei ſerui, quando hoc donum eos habere utile eſt, ſecundum publicam, & quodammodo imperialem legem, hoc eſt, ſummi dei poteſtatem imperent infimis poteſtatibus ad quædam uiſibilia miracula facienda: in illis enim deus ipſe imperat, cuius templum ſunt: & quem contempta ſua priuata poteſtate, ardentiſſime diligunt. In magicis autem imperationibus, ad illecebram deceptionem, ut ſibi ſubiugẽt eos quibus talia cõcedunt, præſtant effectum precibus & miniſterijs eorum, priuato illo iure largientes, quod ſibi licet largiri honorãtibus ſe, ſibiq; ſeruientibus, & quædam ſecum in ſacramentis ſuis pacta ſeruantibus. Et quando uidentur imperare magi, per ſublimiorũ nomina, inferiores terrent: & nõnulla uiſibilia, quæ propter infirmitatem carnis magna uidentur hominibus non ualentibus æterna contueri, quæ per ſeipſum præſtat dilectoribus ſuis uerus deus, mirantibus exhibent. Hæc autem permittit deus, iuſte omnia moderãs, ut pro cupiditatibus & electionibus ſuis, ſeruitutes eorum libertatesq; diſtribuat. Et ſi quando inuocatione ſummi dei aliquid pro ſuis malis cupiditatibus impetrant, uindicta eſt illorum,

Rom.1 non gratia. Non enim frustra dicit Apostolus, Tradidit illos deus in desideria cordis eo- C
rum, Quorũdam enim peccatorum perpetrandorum facilitas, pœna est aliorum præceden-
Mar.3 tium. Quòd autem dominus dicit, Non potest Satanas Satanam expellere, ne forte quisq;
utens nominibus aliquarum infirmarũ potestatum, cum dæmonium excluserit, falsam pu-
tet esse istam domini sententiam: ad hoc intelligat dictum, quia hoc modo Satanas, etiam
si corpori aut corporis sensibus parcit, ideo parcit, ut ipsius hominis uolũtati per impietatis
errorem triumpho maiore dominetur. Hoc autẽ modo non exit Satanas, sed potius in in-
Ephes.2 tima ingreditur, ut in eo sic operetur, quemadmodum dicit Apostolus, Secundum principẽ
potestatis aëris huius, qui nunc operatur in filijs diffidentiæ. Non enim sensus corporis eo-
rum turbabat atq; torquebat, aut eorum corpora collidebat, sed in eorum uolũtate, uel po-
Mat.24 tius cupiditate regnabat. Quòd autem dicit pseudoprophetas multa signa & prodigia fa-
cturos, ita ut fallãt etiam, si fieri potest, electos: admonet utiq;, ut intelligamus quædam mi-
racula etiam sceleratos homines facere, qualia sancti facere non possunt, nec tamen ideo po-
tioris loci apud deum esse arbitrandi sunt: non enim acceptiores erant deo quàm populus
Israël magi Ægyptiorum, quia non poterat ille populus facere quod illi faciebant: quãuis
Moyses in uirtute dei maiora potuerit. Sed ideo nõ omnibus sanctis ista tribuũtur, ne per-
niciosissimo errore decipiantur infirmi, existimãtes in talibus factis maiora dona esse q̃ in
operibus iustitiæ, quibus æterna uita cõparatur. Propterea dominus prohibet hinc gaudere
Luc.10 discipulos, cum ait, Nolite in hoc gaudere, quoniã spiritus uobis subijciũtur: sed in hoc gau-
dete, quoniam nomina uestra scripta sunt in cœlis. Cum ergo talia faciunt magi, qualia nõ-
nunq; sancti faciunt, talia quidem uisibiliter esse apparent, sed diuerso fine & diuerso iure
fiunt. Illi enim faciunt, quærentes gloriã suam, isti quærentes gloriam dei: & illi faciunt per
quædam potestatibus cõcessa in ordine suo, quasi priuata cõmercia uel beneficia: isti aũt pu-
blica administratiõe, iussu eius cui cũcta creatura subiecta est. Aliter enim cogitur possessor
equũ dare militi, aliter eum tradit emptori, uel cuilibet donat aut cõmodat. Et quemadmo- D
dum pleriq; mali milites, quos imperialis disciplina condemnat, signis imperatoris sui non-
nullos possessores territant, & ab eis aliquid, quod publice non iubetur, extorquent: Ita nõ-
nunquam mali Christiani uel schismatici uel hæretici per nomen Christi aut uerba aut sa-
cramenta Christiana exigunt aliquid à potestatibus, quibus honori Christi cedere indictũ
est. Cum autem malis iubentibus cedunt uoluntate, ad seducendos homines cedunt, quo-
rum errore lætantur. Quapropter aliter magi faciunt miracula, aliter boni Christiani, aliter
mali Christiani. Magi per priuatos cõtractus, boni Christiani per publicam iustitiam, ma-
li Christiani per signa publicæ iustitiæ. Nec mirum est quòd hæc signa ualent, cum ab eis
adhibentur, quando etiam cum usurpantur ab extraneis, qui omnino suum nomen ad istã
militiam non dederunt, propter honorem tamen excellentissimi imperatoris ualent. Ex qui-
bus fuit ille, de quo discipuli domino nuntiauerunt, quòd in nomine eius eijceret dæmonia,
quamuis cum eis eum non sequeretur. Cum autem nõ cedunt his signis hiusmodi potesta-
tes, deus ipse prohibet occultis modis, cum id iustum atque utile iudicat. Nam nullo modo
ulli spiritus audent hæc signa contemnere: contremiscunt enim hæc, ubicunq; illa prospexe-
rint. Sed nescientibus hominibus aliud iubetur diuinitus, uel ad cõfundendos malos, cum
eos oportet confundi: sicut de Sceuæ filijs in actibus apostolorum legimus, quibus ait im-
Acto.19 mundus spiritus, Iesum scio, & Paulum noui, uos autem qui estis? Vel ad admonendos bo-
nos, ut proficiant in fide, atq; ista non iactanter, sed utiliter possint: uel ad discernenda do-
1.Cor.12 na membrorum ecclesiæ, sicut Apostolus ait, Nunquid omnes uirtutes, nunquid omnes ha-
bent dona curationum? Propter has igitur causas plerumq;, ut dictum est, nescientibus ho-
minibus iubetur diuinitus, ut his signis adhibitis, huiusmodi potestates uoluntati homi-
num nõ obtemperent. Vt aũt mali bonis sæpe temporaliter noceãt, potestatem in eos acci-
piẽtes, ad maiorem fit bonorũ utilitatẽ propter exercitationem patiẽtiæ. Itaq; anima Chri-
stiana semper inuigilet in tribulationibus suis sequi uoluntatem domini sui, ne ordinationi
dei

A dei resistēdo acquirat sibi grauius iudicium. Quod enim ipse dominus agens hominē Pon
tio Pilato dixit,hoc & Iob diabolo posset dicere, Non haberes in me potestatem, nisi data Iob 1
esset tibi desuper. Non ergo eius uoluntas cuius malitiæ potestas in bonos datur, sed eius
uoluntas à quo hæc potestas datur,debet nobis esse charissima, Quoniam tribulatio pati/
entiam operatur,patientia probationem, probatio uero spem, spes autem non confundit,
quia charitas dei diffusa est in cordibus nostris per sanctum spiritum qui datus est nobis.

Cum quidam hæretici qui Apollinaristæ ex Apollinari quodam autore suo dicti esse Aduersus Apol
perhibentur,assererent dominū nostrū Iesum Christū inquātum homo fieri dignatus est linaristas. q.
non habuisse humanā mentem,inhærentes eis nōnulli, & eos studiose audientes, delectati LXXX
sunt quidem ea peruersitate,qua ille hominem in deo minuebat, dicens eum non habuisse
mentē,hoc est,rationalē animam,qua homo à pecoribus secundū animū differt, Sed cum
secum ipsi cogitarēt, fatendū esse,si ita est, ut unigenitus dei filius,sapientia,& uerbum pa/
tris per quē facta sunt omnia,beluā quandā cum figura humani corporis suscepisse creda/
tur,displicuerunt sibi:nō tamen ad correctionem,ut redirent ad ueritatis uiam,totumq́ʒ ho
minem à sapientia dei susceptum esse confiterentur,nulla diminutione naturæ: sed amplio/
ri usi audacia,ipsam etiā animam totumq́ʒ utile hominis alienantes ab eo, solam carnē hu
manā eum suscepisse dixerunt, Adhibentes etiam testimonium ex Euāgelio,imò illam do/
mini sententiam non intelligendo peruersi,confligere audēt aduersus catholicam ueritatē,
dicentes scriptum esse, Verbum caro factum est,& habitauit in nobis. Sub his enim uerbis Ioan. 1
ita uerbum uolunt carni esse copulatum atque concretum,ut nulla ibi non solum mens,sed
nec anima humana intersistat. Quibus primo respondēdum est:ideo sic esse illud in Euan/
gelio positum, quia usque ad uisibilem carnem, assumptio illa humanæ naturæ à domino
facta est, atque in tota illa unitate susceptionis principaliter uerbum est,extrema autem at/
que ultima caro. Volens itaque Euangelista commendare pro nobis dilectionem humili/
B tatis dei qui sese humiliauerit, & quousq́ʒ humiliauerit exprimens, uerbum carnemq́ʒ no/
minauit:prætermittens animæ naturam,quæ uerbo inferior est,carne uero præstātior. Ma/
gis enim commendat humilitatem,quia dictum est, Verbum caro factum est, quàm si di/
ceretur,uerbum homo factum est, Nam si nimis hæc intuentur uerba, potest alius non mi
nus peruersus ex istis uerbis ita calumniari fidei nostræ,ut dicat ipsum uerbum conuersum
& cōmutatum esse in carnē,& uerbum esse destitisse, quia scriptū est, Verbū caro factū est:
sicut caro humana cum fit cinis,non est caro,sed ex carne cinis est. Et secundū loquendi mo/
dum consuetudinemq́ʒ celebriorē,quicquid fit quod nō erat,desinit esse quod erat. Nec ta/
men ita hæc uerba intelligimus,sed etiam ipsi nobiscum ita intelligunt, ut manens uerbum
quod est,ex eo quòd accepit formam serui, non ex eo quòd in illam formam aliqua muta/
tione conuersum est, dictum sit, Verbum caro factum est. Deinde, si ubicunque caro fue/
rit nominata & anima tacita,sic intelligendum est,ut anima ibi non esse credatur,nec illi ha
bebant animam de quibus dictum est, Et uidebit omnis caro salutare dei. Et illud in Psal/ Lucæ 3
mo, Exaudi preces meas, ad te omnis caro ueniet. Et illud in Euangelio, Sicut dedisti ei po Psal. 64.
testatem omnis carnis, ut omne quod dedisti ei non pereat,sed habeat uitam æternā. Vn/ Ioan. 17
de intelligitur,solere homines per nominationem solius carnis significari,ut secundū hāc lo
cutionem etiā illud possit intelligi:ut quod dictū est,uerbum caro factum est,nihil sit dictū,
nisi uerbum homo factum est. Sicut enim à parte totum,plerumque nominata sola anima
homo intelligitur,sicut est illud, Tot animæ descenderūt in Ægyptum:sic rursus à parte to/
tum, etiam nominata sola carne homo intelligitur,sicut sunt ista quæ posuimus. Proinde
quemadmodum nos huic obiectioni eorum,quam ex Euangelio proponunt,ita responde
mus,ut nullus hominum ita desipiat,ut putet nos per hæc uerba cogi ad credēdum & con/
fitendum,quòd mediator dei & hominum homo Christus Iesus animam humanā nō ha
buit:sic quæro quomodo ipsi respondeant tam manifestis obiectionibus nostris,quibus o/
stendimus per innumerabiles locos Euangelicæ scripturæ narratū de illo ab Euangelistis,

 quòd

quòd in his affectionibus fuerit, quæ sine anima esse nõ possunt. Nõ enim ea profero, quæ C
Matth. 26 ipse dominus tam multa cõmemorat, Tristis est anima mea usq; ad mortem: &, Potestatẽ
Ioan. 10 habeo ponendi animam meam, & iterũ sumendi eam: &, Maiorem dilectionem nemo ha
Ioan. 15 bet, quàm ut animã suam ponat quis pro amicis suis, Quæ mihi peruicax contradictor potest dicere figurate à domino dicta: sicut multa in parabolis eum locutũ esse manifestũ est. Nam & si ista non ita sunt, nõ tamen opus est pugnaciter agere, ubi habemus Euãgelistarũ narratiões, per quas eum & natũ de Maria uirgine cognouimus, & cõprehensum a Iudæis, & flagellatum, & crucifixum atq; interfectũ, & sepultũ in monumento: quæ omnia sine corpore intelligere facta nemo potest. Nec ficte aut figurate accipienda quisquam uel dementissimus dixerit, cum dicta sint ab eis, qui res gestas ut meminerant, narrauerũt. Sicut ergo ista corpus eum habuisse testantur, sic eum indicant habuisse animam affectiones illæ, quæ non possunt esse nisi in anima: quas nihilominus eisdem Euangelistis narrãtibus legimus, Et miratus est Iesus, & iratus, & contristatus, & exhilaratus, & multa talia innumerabilia. Sicut etiam illa, quæ coniuncta simul officia & corporis & animæ ostendũt: sicut sunt quòd esuriuit, quòd dormiuit, quòd fatigatus ab itinere sedit, & alia huiuscemodi. Non enim possunt dicere, etiam in ueteribus libris dictam esse iram dei & lætitiam, & nonnullos huius generis motus: nec ideo tamen esse cõsequens, ut deum habuisse animam credendũ sit. Dicta sunt enim illa propheticis imaginationibus, nõ narratoria manifestatione: nam & membra dei dicta sunt, & manus, & pedes, & oculi, & facies, & similia. Et quemadmodum ista nõ indicãt eum habere corpus, sic nec illa animam. Quemadmodũ autem narratum aliquid, ubi nominata sunt manus Christi, & caput, & cætera quæ indicant corpus: ita etiam quæ de animi affectionibus eodẽ narrationis tenore nominata sunt, indicãt eius animam. Stultum est aũt credere narranti Euãgelistæ q manducauerit, & nõ ei credere q esurierit. Et si enim non est cõsequens, ut omnis qui manducauerit, esuriat: nam & angelũ legimus manducasse, sed esurisse non legimus: neq; ut omnis qui esurit, mãducet, si aut officio aliquo se cohibeat, aut D
desit ei cibus facultasq; manducandi: tamen cum utrũq; narrat Euangelista, utrũq; credendum est, quia utrũq; sicut rerum gestarum index factum gestumq; conscripsit. Sicut autem quia manducauit, sine corpore intelligi non potest: sic quia esuriuit, sine anima fieri non potuit. Nec illa nos terret inanis atq; inepta calumnia, qua inuidiose resistẽtes, aiunt, Ergo sub necessitate positus fuit, si has affectiones animi ueras habuit, Facile quippe respondemus, Ergo sub necessitate positus fuit, quia comprehensus, flagellatus, crucifixus & mortuus est: ut tandem sine pertinacia, si uolunt, intelligant, sic eum passiones animi, hoc est affectiones, uoluntatis dispensatione, ueras tamen, ut placuit, suscepisse, quemadmodum passiones corporis eadem dispensationis uoluntate sine ulla necessitate suscepit. Quemadmodũ nos non uoluntate morimur, sic & non uoluntate nascimur: Ille autem uoluntate utrũq;, ut oportebat exhibuit, & tamen uerissime exhibuit. Sicut ergo necessitatis nomine nec nos nec illos quisquam auellit à fide uerissimæ passionis, per quam corpus eius ostenditur: sic & nos ipso nomine necessitatis nemo deterret à fide uerissimæ affectiõis, per quam animam eius agnoscimus: nec ipsos debet deterrere à consentiendo catholicæ fidei, si non eos deterret exitiabilis pudor mutandæ, quamuis falsæ, diu tamen & cum temeritate defensæ sententiæ.

De quadragesima et quinquagesima, q. LXXXI

Omnis sapientiæ disciplina est, quæ ad homines erudiẽdos pertinet, creatorem creaturamq; dignoscere, & illum colere dominãtem, istam subiectã fateri. Est aũt creator deus, ex quo omnia, per quẽ omnia, in quo omnia: & ideo trinitas, pater & filius & spũssanctus. Creatura uero partim est inuisibilis, sicut anima: partim uisibilis, sicut corpus: Inuisibili ternarius numerus tribuitur, quare diligere deum tripliciter iubemur: ex toto corde, ex tota anima, & ex tota mente. Corpori quaternarius numerus, propter euidentissimã naturã eius, id est, calidã & frigidam, humidã & siccam. Vniuersæ ergo creaturæ tribuit septenarius. Quapropter omnis disciplina dignoscẽs & discernens creatorẽ atq; creaturam, denario numero insinuatur, Quæ disciplina quãdiu corporeis motibus tẽporaliter significatur, credẽdo constat,

A & rerum gestarum uenientiū atq; transeuntiū autoritate quasi lacte paruulos nutrit:ut ido
neos faciat contemplationi, quæ non uenit & transit,sed semper manet:in qua quisq; nar/
ratis sibi rebus diuinitus temporaliter pro salute hominū gestis,siue gerēdis quæ adhuc fu
tura prædicantur,si permanserit in fide & promissa sperauerit,& quæ diuina autoritas præ
cepit infatigabili charitate implere curauerit,recte agit uitam huius necessitatis & tēporis,
quæ numero quadragenario cōmendatur. Quoniam denarius numerus qui totā insinuat
disciplinam,quater ductus,id est,numero qui corpori tribuitur multiplicatus, quia per mo
tum corporalis administratio geritur,quo dictum est uitā constare quadragenariū nume/
rum conficit,Ita impetrat etiam stabilem & nullius temporis indigentem sapientiā,quæ de
nario numero commendatur, ut ad quadraginta addantur decem, quia & partes æquales
quadragenarij numeri simul ductæ ad quinquaginta perueniūt,Partes autem æquales ha
bet quadragenarius numerus, primo quadraginta in singulis, deinde uiginti in binis,decē
in quaternis,octo in quinis, quinq; in octonis, quatuor in denis,duas in uicenis. Vnum er/
go & duo & quatuor & quinque & octo & decem & uiginti simul ducta efficiunt quinqua
ginta.Quapropter sicut quadragenarius numerus æqualibus suis partibus computatis pa
rit amplius denarium numerum & fit quinquagenarius:sic tempus fidei rerū pro salute no
stra gestarum & gerendarum,cum æquitate uitæ actum,impetrat intellectum stabilis sapi
entiæ,ut non solum credendo,sed etiam intelligēdo disciplina firmetur. Et ideo ea quæ nūc
est ecclesia, quamuis filij dei simus,ante tamē quàm appareat quid erimus, in laboribus &
afflictionibus agit,& in ea iustus ex fide uiuit.Nisi enim credideritis,inquit, nō intelligetis. *Esa.7*
Et hoc est tempus quo ingemiscimus & dolemus,expectantes redemptionem corporis no/
stri,quod quadragesima celebratur,Scimus autem quoniam cum apparuerit similes ei eri/ *1.Ioan.3*
mus,quoniam uidebimus eum sicuti est.Cum additur denarius quadragenario,ut non so/
lum credere quæ pertinent ad fidē,sed etiam perspicuā ueritatē intelligere mereamur.Talis
B ecclesia in qua nullus erit mœror,nulla permixtio malorū hominum,nulla iniquitas,sed læ *Acto.1*
titia & pax & gaudium,quinquagesimæ celebratiōe præfiguratur.Propterea posteaquam
dominus noster Iesus Christus resurrexit à mortuis, quadraginta diebus peractis cū disci/
pulis suis,eadem ipsa scilicet per hūc numerum insinuata temporali dispensatione quæ ad
fidem pertinet,ascendit in cœlum:& decem alijs diebus peractis misit spiritumsanctum, id
est,ut non humana & temporalia,sed ad diuina & æterna cōtuenda quodā amoris & chari
tatis spiramēto & incēdio quadragenario denarius adderetur.Et ideo iam hoc totū, id est,
quinquagenarius numerus dierū,lætitiæ celebratione signādus est.Hæc aūt duo tēpora, id
est,unum laboris & sollicitudinis,alterū gaudij & securitatis,etiā retibus missis in mare do/
minus noster significat.Nam & ante passionem de reticulo dicitur misso in mare,quia tan/ *Lucæ 5*
tum piscium ceperunt ut uix ad littus trahendo perducerent, ut & retia rumperentur.Non
enim missa sunt in dexterā partem:habet enim multos malos ecclesia huius tēporis,Neque
in sinistram:habet enim etiā bonos:sed passim,ut permixtiones bonorū malorumq; signi/
ficarēt. Quòd autem rupta sunt retia, charitate uiolata, multas hæreses extitisse significat.
Post resurrectionem uero,cum uellet ecclesiam futuri temporis præmonstrare,ubi omnes *Ioan.21*
perfecti atq; sancti futuri sunt,iussit mitti etiā retia in dexterā partē: & capti sunt ingentes
pisces,centū quinquagintatres, mirantibus discipulis quòd cum tam magni essent retia nō
sunt dirupta. Horum magnitudo imaginem sapientiæ iustitiæq; significat, numerus ue/
ro,ipsam disciplinam,& temporali dispēsatione,& æterna regeneratione perfectā,quā dixi
mus quinquagenario numero cōmendari, Quia eñ tunc non erit opus corporalibus adiu
mentis,& animo continebitur fides atque sapientia, quia animo ternarium numerum tri/
butum diximus, quinquaginta ducimus ter,& fiunt centum quinquaginta: cui numero tri
nitas additē,quia omnis illa perfectio in nomine patris & filij & spiritussancti cōsecrata est:
ita fiunt centū quinquagintatres,qui numerus pisciū ad dexterā partē captorū inuenitur.
Multi murmurantes sub disciplina dei,quæstionem mouent, cum uident iustos sæpe
graues

De eo quod scriptū est, Quē enim dili git dominus corri pit,flagellat autem omnē filiū quē reci pit. q. LXXXII

graues molestias secũdum hanc uitam pati:quasi propterea nihil eis prosit q̃ deo seruiunt, C quia uel cõmunes labores, atq; indifferenter corporum atq; damnorum & contumeliarum cæterorumq; omnium, quæ mala mortales putãt,uel etiã cæteris ampliores patiuntur propter uerbũ dei atq; iustitiam,quæ onerosa peccantibus in eius prædicatores tumultuosas seditiones aut insidias aut odia concitat. Quibus respondetur,quia si uita ista sola esset hominum,aut nihil prodesse, aut etiam nocere iustam uitam non usq;quaq; absurde uideretur: quanquã non defuerint, qui iustitiæ suauitatem,& internum eius gaudium, cum corporalibus omnibus laboribus & molestijs,quas genus humanum pro conditione suæ mortalitatis patitur,cum omnibus etiam quæ propter ipsam iustitiam in eos qui iuste uiuunt,iniuriosissime cogitantur, ita cõpensarent, ut sequestrata spe futuræ uitæ iocundius & lætius præ amore ueritatis torquerẽtur,q̃ luxuriosi præ cupiditate ebrietatis epulẽtur. Sed his tamen qui putant iniustum deum,cum iustos in doloribus & laboribus uident: aut certe si nõ audent iniustum deum dicere,uel res humanas nõ curare arbitrantur,uel semel statuisse necessitates fatorum,cõtra quas nec ipse aliquid facit,ne ordinem rerũ à se dispositum inconstantia turbare credatur: aut aliquid aliud opinãtur, q̃ deus in aliquo inualidus,nõ possit à iustis ista mala prohibere : dicendũ est,nullã fuisse futurã iustitiam in hominibus,si res humanas non curat deus: quia omnis ista hominũ iustitia,quam & tenere animus humanus recte faciendo potest,& peccãdo amittere, nõ imprimeretur animæ,nisi esset aliqua incõmutabilis iustitia,quæ integra inueniretur à iustis,cum ad eam conuerterẽtur: integra relinqueretur à peccantibus,cum ab eius lumine auerterẽtur . Quæ iustitia incõmutabilis utiq; dei est, nec eam porrigeret ad illustrandos ad se conuersos,si res humanas nõ curaret. Si uero propterea grauia perpeti iustos nõ sineret, quia cõtra ordinem rerum à se dispositum nollet uenire, nec ipse iustus esset:non quia dispositionem suam seruare non uult, sed quia ita disposuit ipsum ordinem rerum,ut immeritis pœnis iusti affligãtur. In aliquo autem deum esse inualidum ad repellenda mala quæ iusti patiuntur,quisquis opinatur,ideo desipit,quia nõ D intelligit,sicut nefas est iniustum deum dicere,ita nefas esse, omnipotẽtem negare. Quibus pro tempore susceptæ quæstionis breuiter constitutis,quia & esse deum & iustũ atq; omnipotentem esse,perniciosissimæ iniquitatis est dubitare: nulla causa probabilior occurrit, cur iusti homines laborẽt plerũq; in hac uita,nisi quia hoc eis expedit. Alia est enim quæ nunc est iustitia hominum ad recipiendam sempiternam salutem:alia tunc in paradiso constituti hominis esse debuit ad retinendam & non amittendam eandem sempiternã salutem. Sicut enim iustitia dei,est utilia præcipere,& inobediẽtibus pœnas,obedientibus aũt præmia distribuere:ita iustitia est homĩs,præceptis utilibus obedire.Sed quoniã sic est in animo beatitudo,ut in corpore sanitas, quẽadmodũ in ipso corpore alia præcipitur medicina,ne bona ualetudo amittatur, alia uero,ut amissa recuperetur : sic in toto statu hominis, alia tunc præcepta data sunt,ne amitteret immortalitatem,alia nunc præcipiũtur,ut eam recipiat . Et sicut in ualetudine corporis,si quis præceptis medici, quibus eadẽ bona ualetudo custodienda est,non obtemperando in aliquem morbum inciderit,accipit alia præcepta ut sanari possit: quæ sæpe non sufficiunt,si talis est morbus, nisi adhibeantur à medico quædam adiutoria, plerumq; aspera & dolores importantia,quæ tamen ualent ad recuperandam salutem, Vnde fit ut homo,quamuis iam obtemperans medico,patiatur tamen adhuc dolores, nõ solum de ipso morbo nondum sanato,uerumetiam de adiutorio medicinæ : Ita homo per peccatum lapsus in huius uitæ morbidam & calamitosam mortalitatem,quia primo præcepto obtemperare noluit,quo sempiternam custodiret ac teneret salutem,secunda præcepta æger accepit:quibus obtemperans iam quidem non absurde dicitur iuste uiuere,sed tamen molestias quas patitur,uel de ipso morbo nondum sanato patitur , uel de adiutorio medicinæ . Cui adiutorio deputatur quod scriptum est , Quem enim diligit dominus, corripit: flagellat autem omnem filium quem recipit . Qui uero non obtemperantes præceptis saluberrimis inique uiuunt,augẽt etiam atq; etiam morbos suos:& aut ex ipsis patiuntur innumerabiles

A merabiles miseriarum labores doloresq; etiam in hac uita: aut pœnis quoque adhibitis, ut quod sanum non est,tangatur & doleat,in quo malo sint,misericorditer admonẽtur, ut ad medicinam conuersi per gratiam dei sani fiant. Quæ omnia si cõtempserint,id est, præcepta uerborum & dolorum,iustam post hanc uitam sempiternam damnationem merebuntur. Ideoq; ille potest dicere iniuste ista fieri,qui solam uitam mortalem quam nũc agimus esse existimans,quæ diuinitus prædicta sunt futura nõ credit,pẽsurus grauissima supplicia perseuerantiæ peccatorum atq; infidelitatis suæ. Si dominus dimittendæ coniugis solam causam fornicationis admittit,& paganum coniugium dimitti prohibet,consequens est ut paganismus fornicationi non deputetur. Solam autem fornicationis causam exceptam facere dominum cum de dimittenda coniuge loquitur in Euangelio manifestum est. Paganum ergo coniugium hinc non prohibetur dimitti, quia cum Apostolus de hac re cõsilium daret,ut fidelis uolentem secum esse coniugem infidelem,non dimittat,ait,Ego dico,nõ dominus:ut dominus intelligatur non quidem iubere ut dimittatur,ne contra iussum eius cõsilium dare uideatur Apostolus,sed tamen permittere, ut nemo in ea re iussionis necessitate teneatur,sed consilij uoluntate libere faciat. Veruntamen si quisquam asserat solam illam fornicationem dominum admittere ad causam relinquendæ cõiugis,quæ uulgo dicitur fornicatio,id est,quæ concubitu illicito perpetratur: hoc potest dicere dominum cum de hac re loqueretur de utroq; fideli dixisse,& marito & uxore,ut si ambo fideles sint,neutri liceat alterum relinquere nisi causa fornicationis,ubi non potest paganismus intelligi,quia uterque fidelis est. Sic enim & Apostolus uidetur distinguere cum ait, His aũt qui matrimonio iuncti sunt,præcipio,non ego,sed dominus,uxorem à uiro nõ discedere, q; si recesserit manere innuptam,aut uiro suo reconciliari. Vbi etiam intelligitur,quòd si una illa causa qua sola relictio coniugij permittatur, mulier à uiro recesserit, innupta perseuerare debet: aut si se non continet uiro potius reconciliari uel correcto uel certe tolerando quàm alteri nubere. Sequi-
B tur autem & dicit, Et uir uxorem non dimittat,breuiter eandem formam intimans in uiro quam præcipiebat in fœmina. Quibus ex præcepto domini insinuatis ita sequitur, Cæteris autem ego dico,non dominus, Si quis frater habet uxorem infidelem,& hæc consentit habitare cum illo,non dimittat illam, Et mulier si habet uirũ infidelem, & hic consentit habitate cum illa,non dimittat uirum. Vbi dat intelligi dominum de his locutum, ut neuter alterum dimitteret,si fideles ambo essent.

De coniugio in eo quod dominus ait, Si quis dimiserit uxorem suam excepta causa fornicationis, & cætera. q. LXXXIIII

1. Corint. 7

CENSVRA.

CONSTAT hunc librũ à studioso quopiam ex uarijs autoribus temere nulloq; ordine congestum,uelut ægri somnia uana. Secundum caput finit carmine nihil ad propositum faciẽte. Ex tertio si superis placet facit epistolam,uerbulis aliquot in initio ac fine attextis. Decimumsextũ caput totum constat carmine Sotadico, quod ipse non dissimulat quum ait, Referam ut ualeo,numerus tu benignus audi. Id quum comperissemus confusissimum simul ac deprauatissimum, digessimus & correximus ut potuimus. Nonnulla bis referuntur in tam exiguo libello. Nec absunt insignes solœcismi, Quod genus, ut quàm citius ac breuiter noris,& cõmemorare litteris,pro cõmonefacere. Vt omittam quòd in sententia decimatertia,tribuit angelis auditũ & sensum,quemadmodũ hominibus ac cæteris animantibus. Hoc est uere ludere in celebriũ uirorũ lucubrationibus.

VIGINTIVNIVS SENTENTIARVM SIVE QVAES. LIBER.

MNIS qui beate uult uiuere, si uiuit ut uult, beatus est. Omnis autem homo beate uult uiuere. Omnis igitur homo qui uiuit ut uult, beatus est. Ex quo cõficitur neminẽ uiuere ut uult, qui uult turpiter uiuere: quia nemo beatus est qui turpiter uiuit. Ideo autẽ non uiuit ut uult, quia & si multa secundum uoluntatẽ suam faciat, consequuntur tamen plura contra ipsius uoluntatem. Cum apostolus dicat, Omnia in figura contigisse Iudæis, umbras prætera fuisse cũcta præterita, nam corpus Christum esse: possum contendere, pascha non nisi semel gestũ esse, quãdo figuratum corpus, fuit occisus Christus. Nam

Beatus qui. I

De Iudæis. II

Nam & si ouis, qualẽ lex ad pascha describit, nisi potest inueniri, ut sit ex ouibus & hœdis: C
discordat enim horum animalium ad cõiunctionem cõmunis fœni ipsa natura, quomodo potuit pascha uerũ geri, cum defuerit agnus talis, ille qui pascha est? At si Christus talis ex iustis, id est ex ouibus & hœdis, id est ex peccatoribus secundum carnem nascitur, hic solus agnus qui quæritur: quiq; dum non amplius quàm semel occiditur, non amplius secũdum ueritatem quàm celebratũ illud perfectum pascha monstratur. Figuræ igitur, ut diximus, tunc temporis fuerunt: nam agnus eligitur, ut simplicitas & innocẽtia designetur: masculus quæritur, ut uirtus cõprobetur: immaculatus, ut sine crimine: anniculus, ut exacto prædicationis tempore: perfectus, ut instructus omnis uirtutis genere: mẽse primo, ut totus annus à primordio proprio cõsequatur: quartadecima die mensis, ut lumine ueritatis impleto, erroris nox operiatur: ad uesperam, ut seculi occasus imminens approbetur: eiecto fermento, ut à corde peruersæ mentis malitia corrupta tollatur: oblitis sanguine liminibus domorum, ut figura dominicæ passionis fronte signetur: igne assus, est enim euangeliũ & sermo Christi robustus cibus: nec in aqua madidus, non est enim delicatæ interpretatiõis humido languore soluendus. Nihil prætermittitur, nihil enim in Christo omnino reprobatur. Ossa nõ conterũtur, quia nec cõminui, id est uinci in quoquam Christus potest. Quicquid superest, diuinis ignibus imponitur: id est, quia quod quis capere nõ potest, Christi diuinæ scientiæ remittit, eorum tantum quæ manifesta sunt, pro uiribus epulatur intentus. Nam & quòd stantes edunt, forma est, ne quis cadat, aut ne quis se in euãgelio ad necessitatem prosternat, sed ingentis animi robore contra persecutionum prælia inuictus, id est, sublimis & erectus assistat. Nam quòd succinctis lumbis, euangelicæ signum est continẽtiæ, dum locus seminum coërcetur & constringitur, additis baculis, spiritusancto quisquis nititur. Pedibus calciatis, id est lubrico erroris eiecto, dum probatione ad fidem cœlestium quasi ferratis præsidijs in euangelio cũcta sunt fixa, firmissima ueritate solidata. Festinantes etiam: feruẽtes enim fide probantur, tepidi & negligẽtes respuuntur & euomũtur. Cum azymis sumũtur: Christus enim D
cum omni simplicis animi pura simplicitate sumitur. Cũ picridijs, etenim hoc pascha in Iudæorum damnationem acerbissimas amaritudines cessit. Non nisi circũcisis dabatur: purgatis enim solis & lauacro indulgentiæ cœlestis expiatis, percipiendi Christi corporis sacramenti cibi facultas porrigitur. Ita quæ figura Israelitis fuerant, in nobis corroborata sunt: & & quæ illis imagines, in nobis ipsæ sunt ueritates. Imitabãtur illi facere pascha, dum in similitudinibus exercentur, solis discipulis Christi uerum pascha facturis.

Non hi qui pecudum pertractant corq; iecurq;,
Sed quorum emendat prudens præcordia uirtus,
Excludens positam subter labem uitiorum,
Remigio poterunt cœlum penetrare secundo,
Æthera nec uacuum lætis transcurrere pennis.

De quæstione fati & fortunæ, III

Quia tuum animum non leuiter moueri, & cum præsens essem aduerti, & nunc tuis literis gratius certiusq; cognoui, rescriptum tibi non parui uoluminis debeo: quod dominus præstabit, ut ita explicem quemadmodum noui tibi cõgruere ac saluti fidei tuæ. Non enim paruum malum est, peruersis opinionibus non solum ad cõmittendum blandimento uoluptatis adduci, sed etiam ad defendendum peccatum à medicamento confessionis auerti. Illud sanè quàm citius ac breuiter noueris, omnes leges atq; instituta omnia, disciplinas, laudes, uituperatiões, exhortationes, terrores, præmia, supplicia, cæteraq; omnia, quibus humanum genus administratur & regitur, penitus labefactari atq; subuerti, nihilq; in eis omnino iustitiæ remanere, nisi uoluntas sit causa peccandi. Quanto ergo licentius & æquius Mathematicorum improbamus errores, qui diuinas leges, uel etiam domorum nostrarum regẽdarum curam damnare atq; abijcere cogimur, quod nec ipsi Mathematici faciunt. Nam cum aliquis eorum nũmatis fatua fata uendiderit, mox ut oculos à tabellis eburneis ad domus suæ moderamẽ ac solicitudinem reuocauerit, nõ solum uocibus, sed etiam plagis emendat

A dat uxorem, non dico si petulantius ioculantem, sed si immoderatius per fenestram aspicientem animaduerterit. Quæ tamē si ei dicat, quid me cædis? uenerē cæde si potes, à qua cogor hoc facere: Tunc uero ille nō curat q̄ uana uerba componat fallendis extraneis, sed q̄ iusta uerbera imponat corrigendis suis. Quando ergo quisq; eorum reprehendi cœperit, causam conuertit in fatum, & ideo se culpari nō uult, quia fato se dicit coactum fuisse ad id quod arguitur. Redeat ad seipsum, seruet hoc in suis, non castiget seruum furem, non de contumelioso filio conqueratur, uicino improbo non minetur. Quid enim horum faciens iuste facit, si omnes à quibus iniurias patitur, non culpa sua, sed fato impelluntur ut faciant? Si autem iure proprio, patrisfamiliâs diligentia quoscunq; homines pro tempore in potestate habet, hortatur ad bonum, deterret à malo, imperat ut suæ uolūtati obtemperēt, honorat eos qui sibi ad nutum obaudiunt, uindicat in eos qui se contemnunt, rependit gratiā beneficijs, odit ingratos, egó ne expectabo ut contra fatum disputem, cum tanta eum nō uerbis, sed factis eloqui deprehendam, ut prope manibus suis omnes Mathematicorū capillos supra capita eorum frangere uideatur? His itaq; paucissimis si auiditas tua contenta non est, & librum aliquem de hac re quem diutius legas desideras, patienter tibi expectandæ sunt uocationes nostræ, & rogandus deus qui & otium & facultatem satiando de hac re animo tuo tribuere dignetur. Ero tamen alacrior si & sæpe commemorare me litteris tuam non pigeat charitatem, & quid de hac epistola sentias, rescripto edocueris.

Nō enim oportet moueri cum magicis artibus miracula fiunt plerunq; similia miraculis quæ fiunt per sanctos dei seruos: sicut scriptum est in Exodo, q̄ magi Pharaonis fecerunt nonnulla similiter sicut fecit Moyses. Non ergo oportet hæc mirari, quia omnia quæ uisibiliter fiūt, etiam per inferiores potestates aëris huius non absurde fieri posse credūtur. Sed hoc interest, q̄ cum sancti talia faciant, in nomine dei omnium rerum de sublimioribus apparatibus iubetur inferiori creaturæ: Cum autem mali homines magicis artibus operantur similia, in manus suas dantur B cum exaudiuntur à dæmonibus. Digni sunt enim qui tali exauditione decipiātur, ut pœna illis fiat hoc quod uidentur impetrare beneficium, cum eis exhibēt quasi priuatim aereæ potestates quædam miracula, ut eos habeant subiugatos, permissu tamen diuinæ prouidētiæ, ut pro meritis animarum sua cuiq; tribuantur. *De miraculis magicis. Sen. IIII*

Potest etiam si numerus iste consideretur occurrere ad Ecclesiæ sanctitatem &c. Require in libro octogintatrium quæstionum, quæstione quinquagesimaseptima. *De cētū qnquagintatribus piscibus. Sent. V*

Hominem ex anima & corpore cōstare nulli dubiū est, ita ut anima sit uis quædam qua corpus uiuificatur, & sint duo, ita ut unum altero sit præstantius, illud dominetur, hoc seruiat. Sed rursus in eadē anima duo quædam uidētur: Vnum q̄ amans diuina, intelligit & participat rationi, ac dicatur rationale: alterum quod sensibilibus fruens, beluis communicat, ac sit irrationale. Quod rursus in duobus animaduertendum est, quorum unum est quo resistere appetit obsistētibus, alterum quod adipisci congruentia, quod & beluas facere manifestum est. Quibus collectis, apparebit hominem constare ex anima quidem & corpore, sed officijs hac partitione diuersis. His autem omnibus præsidet illa prima & rationi uicina pars, quæ cum sese suaq; ui, ac potentia fabricatoris, non per se, quia ipsa ex se nihil est, sed per benignitatem dei per quam anima est, fuerit delectata, naturæ inferiorem in se partem frenando, atq; à rebus temporalibus abducendo, liberat dolorum egestate, indigentiæ difficultate, morborum molestijs, atq; in sua bona benefica largitione reducit, ut iustitiæ in ea firmitas maneat, regnando secundum suam naturam & seruienti præstando: Cuius seruientis si uita fuerit delectata, & hæc temporalia dilexerit, non dominans, sed seruiens, & non præstans inferiori, sed ei obsequens, iudicabitur ad extemum grauiores pœnas expertura, deserta his omnibus quæ aduersum dei præcepta dilexit: Recurrendo autem ad superna, ac se totam dei beneficijs resumendo, erit similis ei à quo facta est, & erit beata, habens eius similitudinem ad quam facta est. Sic enim scriptum est, Et fecit deus hominem ad imaginem dei: quam nos ipso intuitu recepturos esse sic dicitur per Ioannem apostolum, Charissimi, filij dei sumus, & nondum apparuit quid erimus, *In quo melior sit hō beluis. Sent. VI* *Eccli 17* *1. Ioan. 3*

mus: scimus quia cum apparuerit similes ei erimus, quoniam uidebimus eum sicuti est. De C
Deut. 6 distributione autẽ animæ dictum est, Diliges dominum deum tuum ex toto corde tuo, &
1. Thessal. 5 ex tota anima tua, & ex tota mente tua. Et Apostolus Paulus sic ait, Saluum faciat dominus spiritum uestrum, animam, & corpus. Quapropter nihil beluis homo præstat, nisi quod intellectualis anima est: ipsis autem hominibus cæteris præstat cum intelligit deum, neque temporalia bona peruersus uanitate sectatur. Nam & illud uerissime dictum est, Nolite esse
Psal. 31 sicut equus & mulus, non habẽtes intellectum, Et illud, Qui gloriatur, in domino glorietur,
Hiere. 9 si intelligit, quia ego sum dominus. Et illud, Vanitas uanitatum & omnia uanitas: Quæ
Eccl. 1 abundantia homini in omni labore suo quem ipse laborat sub sole?

De corporis resurrectione. Sent. VII

Excepto eo quod omni fide dignum est, nihil deum non posse, tali etiam ratiocinatione colligi potest, non esse contra naturam ut resurgat hoc corpus. Vniuersum corpus, quod etiam huius mundi sensibilis cœli & terræ nomine significatur, est aliquo modo. Omne autem quod est aliquo modo, neq; tamẽ summo modo, eius speciei participatione est, in quantumcunq; est, quæ summo modo est: qua cum tenetur, ordinatas quasq; cõmutationes pati potest, non autem esse omnino corpus non potest. Si enim omnino corpus non erit, aut nihil erit, aut aliquid melius. Sed nihil esse non sinitur obtinente specie quæ semper manet, & uere summeq; est: Melius autem aliquid esse quàm corpus non potest: quia & corporis uniuersi certus est modus, & corũ quæ incorporea facta sunt, numerus augeri non indiget: & non est opus aliquam nouã naturam fieri, quasi aut non omnia facta fuerint, aut in locum alicuius quæ perierit alia substituenda sit: cum & perfecte facta sint omnia, & ea gubernentur prouidentia secundum speciem semper manentem, ut ordinatæ mutabilitati & per hoc in mutantis quandam manentiam cedat natura sensibilis, atq; ita in suo genere teneatur modumq; propriũ custodiat. Ex quo fit ut corpus omne aliter atq; aliter sit, corpus tamen esse non desinat: ita uniuersæ naturæ salua sunt omnia, quæ sensibus nostris discedũt & interire penitus existimãtur. Vnde non mirum est si hoc corpus modum istum suum quo nunc est inquantum est recipiat, aut meliorem aliquẽ sortiatur, cum is qui uocatur interitus, discessio in alios modos sit, nõ omnino peremptio. D

De fide, spe, & charitate. Sent. VIII

Fides sine spe & charitate est, si dicas, credo uera esse ad quæ me uocas, sed ego ea capere non possum, nec uolo. Fides sine spe cũ charitate est, si dicas, credo uera esse ad quæ me uocas, & uolo ea consequi, sed nõ possum. Fides cum spe sine charitate est, si dicas, credo uera esse ad quæ me uocas, & ea possum assequi si uelim, sed nolo. Charitas sine spe & fide est: si quis dicat, uehementer se uelle sine illecebris corporis sui uiuere in æternum, sed neq; credere esse uitam æternam, nec si sit, eam se posse assequi. Cum fide sine spe charitas est, si & desiderare se uitã æternã, & credere esse quis dicat, sed se posse assequi neget. Spes autem sine fide quomodo esse posset, non inuenio: Nemo enim sperat se posse assequi, quod esse non credit. Oportet ergo inesse animo omnia tria, fidem, spem, & charitatẽ: ut & credat uera esse ad quæ uocatur, & speret se posse assequi, & oĩno ea diligat.

Quòd philosophia in tres partes diuidatur. Sent. IX

Philosophia in tres partes diuiditur, moralem, naturalem, rationalem. Moralis in duas, scientiam, & administrationem. Scientia in duas, hortationem, & tractationem bonorum & malorum. Administratio in duas, officium & finẽ. Officium quod facere debemus: finem ad quod referimus omnia quæ recte faciamus, ipsum autem ad nihil aliud refertur. Naturalis distribuitur in duas partes, corporea, & incorporea. Corporeorum diuisio quinq; pertita est: In causam, quæ aliquid facit: materiã, unde facit: motum, per quod facit: causationẽ, quare facit: effectum, quod facit. Incorporeorũ quadripertita est. In locum, Locus enim non est corpus, sed spatium quod obtinetur à corpore. In tempus, In extremitates, Extremitates enim corporum nõ sunt corpora, quia nõ habent crassitudinem. In dicibilia. Dicibilia enim quæ cõcipimus animo ut enuntiemus uerbis, nõ sunt corpora: Sanè tunc dicuntur dicibilia si ex rebus uerbis animo impressa sunt. Rationalis distribuitur in tres partes: Dirigentiam, quæ est in perceptione sensuum, uel esse dicitur. Definientiam, qua definimus, quicquid sit. Differentiam, qua ratiocinamur argumentumq; concludimus.

A Anteq̃ peccasset Adam, anima erat rationalis, perfecta & beata: corpus habens, non quale nunc habemus fragile atq; mortale, sed quale congruebat tali animæ quæ nondum in se dei similitudinem praua uoluntate corruperat: Quale nos quoq; post resurrectionem habituri sumus, cum eadem anima eãdem similitudinem dei perfecta sanctitate perceperit. Postea uero q̃ peccauit, facta est anima rationalis cupiditate corrupta, corpus habẽs quale in nobis nunc cernimus. *In quo statu erat Adam anteq̃ peccaret. Sent. X*

Casum peccantis ex arbitrio libero uenientem, quem nulla inopia, neq; cupiditas perurgebat quærimus. Suspicari autem uideor qualitate materiæ factum. Sed occurrit dei opus, dei perfectio à quo talis ac tantus fieri meruit, & omnes nobis rationes cõfundit, ne deus meliore consilio de illa desperãs materia, ideo liberum arbitrium dederit, ut si peccatum obreperet, recte alienus à culpa esset. *De casu peccantis. Sent. XI*

Est quod summe, cũ ipso & de ipso est: quod autẽ non summe est, ab eo qui summe est, de nihilo accipit ut sit. In hac ergo natura non potest recte deo tribui nisi quod in se habet esse, id est omne eius bonum. Quod autem ad peccata mortemq; pertinet, sine dubio uergit ad non esse: hoc undecunq; sit, non est certe ab eo quod summe est, nec ab eo quod aliquo modo est. Non est ergo nec à deo nec ab aliquo opere dei. Erit ergo ab eo quod est ei contrarium quod summe est. Quod ergo quæris unde sit, non est unde sit. *Quod summe est. Sent. XII*

Prima animalia mortalia, insensualia, irrationalia, ut arbores &c. cum quibus est homini commune crescere, generare, ali, mori: Secunda mortalia, irrationalia, sensualia, ut pecora, cum quibus est commune crescere, generare, ali, mori, sentire, fugere, appetere: Tertia sensualia, rationalia, mortalia, ut homines: Quarta immortalia, sensualia, rationalia, ut angeli, cum quibus est commune audire, sentire, intelligere. *Quid sit homini cõe. Sent. XIII*

Voluntas est animi motus cogente nullo ad aliquid, uel non admittendum, uel adipiscendum. *Voluntas quid. Sent. XIIII*

Primæ ciuiles politicorum: Purgatoriæ, quibus exuitur anima à uitijs: Exemplares, quæ iam contemplanti menti imprimũtur à deo, ubi totum uiuit, ubi totum semper uiuit, ubi totum semper beate uiuit. Intelligibilia, quæ intelligũtur. *Genera uirtutum. Sent. XV*

B Deus intelligibilis dicitur, quia intelligitur. Intellectus, quia per se intelligit. Anima intelligibilis, quia intelligitur: Intellectualis, quia & ipsa intelligit.

De pulchritudine mundi. Sent. XVI

Modo si placet, auribus æquis atq; mente pura,
Operum accipe prima dei: quæ tu negas bona esse,
Et clamas hæc fieri non debuisse cuncta,
Quoniam ut deus omnia, summus summa, facta non sunt.
Elementa boni bona mundi prima quattuor sunt.
Leuis ignis, acutus, & est qui mobilis superne.
Grauis huic obtusaq; contra est atq; pigra tellus.
Inimica igitur tria summis sunt tribus quoq; ima,
Duo quæ medio ueniunt, aër, unda, nectunt,
Extremis rursus amica quantum & ipsa secum.
Leuitatem & mobilitatem cum igne iungit aër,
Obtusum pondus & infra iungit unda terris,
Hebes est & mobile uinclum, quo aura & unda inhærent.
Sed hebes q; loquitur alte, debet aura terris:
Quòd mobilis influit unum, debet unda flammis.
Media extremis sibi sumunt bona de propinquis,
Et de longe positis hæc singula occuparunt sibi.
Sic uarijs elementis quadratur iste mundus:
Sic est discordia concors, sic remota iuncta.
Ita motibus omnibus hæc sunt rite temperata, ut
Imparibus numeris sit pulchritudo compar.
Quid quæq; ferant elementa, & quid sibi apta gignant,
Referam ut ualeo, numeros tu benignus audi:

Vt in his quoq; fœdera mundi,firma lege ueri,
Vbi uideris,ordine credas ista facta certo.
In quatuor his elementis,aura,aqua,igne,terra,
Animalia certa creantur, propriæ apta sedi, &
Quæ habeant alios alia usus congruosq; motus.
Gradientia fixaq;,duplex quod genus uidemus,
Animalia sunt elementis ultimis duobus.
Age iam ultima despice terræ, & confer ima summis:
Fixum radicibus hæret arbustum omne terris:
Fixa ut sublime rotantur sydera alta cœlo firma.
His uestigia fert quod repit omne terris:
Globus est ut cuiq;,ita firmant gressum & astra septem.
Natat undis, & uolat,auras ambiente motu,
Sursum atq; deorsum animantum quod petit uicissim,
Medio medium bene librans hinc & inde nisu.
Aliud quoq; conueniens his quattuor uicissim
Contrarium inesse qualitate duplex,
Paucis aduerte docebo:nanq; parua non sunt.
Ita primum tertio habetur,quartum ut est secundo:
Contraria in his uolo cernas,uimq; singulorum.
Calet ignis & aridus est,q; possidet superna:
Præfrigida & humida serpit tertia unda.
Contrauenit inter utrunq; locatus, mixtus ex utroq;,
Quarto contrarius aër,ultimo secundus,
Ambobus partim parilis,atq; totus impar.
Nam humore liquescit aquarum, feruet ignis æstu.
Capit undis terra rigorem,fitq; sicca cœlo.
Vicibus uarijs ita totus quattuor sibimet
Per motiua tempora nexus temperatur annus.
Pluuialis hyems rigat undis,aqua frigore arctat.
Maturat & omnia torret sicca & ignea æstas.
Ver temperiem sibi sumit ex hoc utroq; gratam:
Tepidam igne & aqua tenet auram molliter fluentem.
Autumnus frigore torpet,siccitate hiulcat.
Sic corpora quattuor ex his nostra copulantur.
Spatium hæc quoq; noctis, & horas temperant dierum.
Medium igne quod ardet & aret tempus hinc diei est.
Medium undis frigidũ & humidũ est tẽpus inde noctis.
Sunt extrema humida noctis,prima iam calet lux:
Hinc atq; illinc tibi blandum mane temperatur.
Sunt ultima sicca diei,prima friget umbra:
Ex utroq; accipe legem, & temperare uesper.
Et tot res inuide tales,Fulgida astra cœli,
Cœlum cœliq; figuram perpetesq; motus,
Fixum in medio, quod & unum est pondus omne terræ,
Glaucum oceanum mare & amnes ungule orbis almi,
Auras liquidas,modo densas,inde mox serenas:
Tot corpora pennipotentum, picta,grata,blanda,
Varium decus atq; nitores adde tot natantum,

A Tot terrigenis decoratum multiforme pulchrum:
Et tot res inuide tales esse, te nolle clama.
Rapidum tardo, & rata currens, hac & hac uaganti,
Statisq; manentia: densis rara, magna paruis:
Obscuris flammiferata, nigra luminosis:
Intercidentia natis, nata nascituris:
Medium extremis, medio illa, & ima summis,
Concordant lege superna: Lege dico ueri:
Vnum carmen modulantur concinuntq; in unum:
Vnum quoddam appetit, omne quicquid ambit esse.
Et tot res inuide, si audes, te esse nolle clama.

Item nõ esse bona dulcia, si nõ paterẽtur aduersa. Itẽ bonũ quod obtẽperãdo minus diligebat, ardẽtius diligit comparãdo. Non erit maius magnũ putãs si cadũt ligna, lapides, & moriũtur mortales. Quòd si artifex de tali materia faciat aliqd quod melius illo est, nõne melius seipso aliqd fabricauit? Nullo modo, quia nõ solũ melior, sed ne par quidẽ arti potest esse materia. Sic enim materia est subiecta artifici, si subiecta est, inferior sit necesse est. *Bona malorum ad mixtu dulciora. Sent. XVII*

Mensura unũ potest intelligi. Numeri enim ab eo mẽsurãtur: Vt mẽsura possit pater intelligi, & numerus ipse filius, põdus spũsanctus: amor est enim. Nã qui amat dicit, pendet ab amore, & qui pẽdet ad aliqd uẽturus est. Erit nanq; numerus de mẽsura, & inde ipse ordo sequitur. A pondere dicitur pẽdet, ad ordinem nisus ptinet. Ordo enim põt etiã & põdus accipi. põdus conatus esse potest ad locũ, conatus uel conati ad locũ appetitus occurrit, põdus ergo ad ordinẽ pertinet. Lucem istã solis substantiã esse nõ qualitatẽ manifestũ est. Qualitas enim in corpore consistẽs est, & ubi est corpus, ibi qualitas. Corpus solis in cœlo, qualitas ergo ibi. Qualitas enim ut figura, ut color, ut duritia, ut mollicies. Lux aũt ista usq; ad terras distẽditur, & manifestũ quia corpus, de lo- *Põdus & mẽsura. Sent. XVIII*
B co enim in locũ trãsit. Et ista sunt duo infinita, lux solis, & terra. Qualitas enim cũ eo mouetur, cuius est qualitas. Lucis ergo solis & aëris substãtia naturas suas habentes, inuicem sine aliqua angustia, uel sine expulsione alterius manẽtes, ita sibi cõmiscẽtur ut una alterã nõ mutet, & corpora sunt. Refers nũc ad incorporea coæua, ut lux, & ignis: æqualia, ut hõ de hõie: melius coæua q̃ nõ coæua, melius æqualia q̃ nõ æqualia. In illa ergo diuinitatis natura & coæua & coæqualia. Tecũ principiũ in die uirtutis tuæ, in splẽdoribus sanctorũ, ex utero ante luciferũ genui te. Summũ bonũ non est infœcundũ & sterile. Quod aũt de illo genitũ est, æquale illi est, in hoc maxime, ut unũ de uno sit. Et est summus modus de generatione unũ, unde unigenitũ ut magis approbetur æquale. Modus, finis cuiusq; rei. Sed ne cuiq; uideatur, quia & filius debuit generare, si ita esset, nullus esset generandi finis. Moderatũ aũt immoderato melius est: propter æqualitatẽ magis finis est moderatus, unum de unigenito. Duo infinita esse possunt, & hæc corpora, ut aër & lux, quæ per locos distẽdũtur & nõ se angustãt. Si ita ergo in corporalibus, quãto magis in spiritalibus. In dño nihil debet esse mutabile. Si ex parte genuit, mutabilis est, qualitas in substãtia est mutabili. In sapiẽtia Salomonis, Omnis sapiẽtia à dño deo est & cũ illo fuit semp, & est ante æuũ. Itẽ in Salomone, Vapor est enim uirtutis dei & manatio quædã omnipotẽtis dei synceris. Iterum, Fons sapiẽtiæ uerbũ dei in excelsis. De uerbo ratio procedẽs, recte dicitur uerbũ. Vox aliqd est, silẽtiũ nihil est. Vnum si solũ esset, in se esset, sterile esset, & nihil præstaret: sed quia benignũ est, procedẽs ad aliqd faciendũ, processit in alterũ se. Ipsa est generatio unici, quia q facit, est, & per quẽ facit, est, & effecerũt duo: Vnũ enim antecedit duo: & his duobus est aliquis ordo, & fiũt tria, quæ trinitas dicitur. Cardo dicitur rerũ omniũ, qui accipitur pater. Cardo enim quãq; sit immobilis, tñ motũ q est ipse filius intellectus, unus esse dicitur quẽ omnes digni fruũtur, sed nõ omnes uniter. Nã homo susceptus à diuina sapiẽtia, quãto diuine susceptus est, tãto diuinius intelligit. Nã quanq; unũ sit corpus, tñ nõ eadẽ habẽt omnia mẽbra sanitatẽ. Aliter dicitur sanitas oculi, aliter capitis, aliter cæteri corporis. Hõ enim à peccato euadẽs conatur intelligere, ille *Psal. 109* *Eccli 1* *Sap. 7*

ille autem susceptus ab eodē intellectu. Nunq̄ autē erit manus pes, aut pes oculus: sic & homo nunq̄ erit quod ille qui susceptus est à sapiētia dei. Deus dicitur finitus forinsecus usq; ad animā, intrinsecus usq; ad se: Omnia enim in se cōtinet. Anima aūt finita est usq; ad corpus & usq; ad deū. Corpus etiā foris finitū est usq; ad nihil, intrinsecus autē infinitū est, diuidendo enim nunq̄ finitur.

De ideis. Sent. XIX

Omnis trāsitus de loco ad locū per lineā fit, qm̄ omne latū linea sibi cōiungitur, & omne corpus linea sibi cōiūgitur, quæ linea utiq; corpus nō est: ita & omnis trāsitus in anima, id est mutatio uel affectio, qua modo stulta, modo sapiēs per quasdā utiq; lineas, id est per quosdā trāsitus medios fit, quō ipsa de nihilo facta est. Homo si uerū sciat, penè deus est: deus si uerū nescit, nō penè sed bene lapis est. Mens autē hominis q̄ optimo motu ferri debet. Quo igit circuitu mouēda est? Est aūt optimus mentis circuitus rationalis cogitatio, quæ ab eo q̄d quæritur profecta, per succedētiū argumentorū circulū certior redit in locū. Ideoq; etiā similitudines intellectui idoneæ sunt, q̄ per ipsum motū quem natura desiderat, animo exhibeātur. Nā quasi auferunt animos ab eo q̄d agitur, & illò iterū referūt: sed quod efferūt, cōtra pigritiē fit, quod referūt, cōtra errorē. Vnde placuit etiā priscis sapiētibus quasdā res imaginibus signare fabularū, ut cū ad eas fertur intētio, referturq; ad id q̄d significāt, motu suo mens etiā cū ludit exerceatur in disputatione. Præuidēdū ne quis mentiatur. Omnis anima affectibus mutatur. Nā & in officijs mutabilis est. Deus est enim solus immutabilis, & angeli: ergo semper immutabiles sunt cum officia impēdūt. Vermis de morte natus, & mortē cōsumēs: de putredine natus, putredinē consumēs. Omnia mutabilia etiā pūcto tēporis mutātur, & maxime corpora, quæ penitus nō manēt, sed ætatibus sine intermissione mouētur. Nā omnis res ætates suas habet, ut ad breuē ætatē ætas omnis maior quasi æternitas sit: cum etiā adhuc uiuētes mortes quasdā patiātur ipsarū ætatum, & ultima mors maior quodāmodo mors sit, ut ipsa cremēta ætatū mortes patiātur. Et mōtes cū ruūt, & insulæ cū ruūt & nascūtur, quasi mortes fiūt in uniuersitate, ut ultima mors sit etiā mūdo quæ dicitur cōflagratio. Nā tria sunt: unū semp immutabile, ut deus: semp mutabile, ut corpus: mediū quoddā, ut anima, ut mutabilis esse possit, possit & immutabilis: Sed post commutationē corpus nō mutatur. Ea demū uera & syncera libertas est, qua fit ut ubicunq; sis, bene sit tibi. Deus autē est solus, nusq̄ absens ab eis quibus solus uoluptas est. Pater aūt misericors mortalia illis uincula faciebat. Descensus animæ talis est, ut cū putat se aliquid appetere quod sibi prosit, ad alia huic rei necessaria trahatur: ac si id q̄d uolebat in multis implicetur, & dicat, Præueni nolēs quod uolebā, redit autē per gratiā dei. Tria sunt genera uirtutū: primæ ciuiles politicorum. Secundæ purgatoriæ, quibus exuitur anima uitijs. Tertiæ exemplares, quæ iā cōtemplāti mēti imprimūtur à deo, ubi totū uiuit, ubi totū semp beate uiuit. Deus intelligibilis dicitur, quia intelligitur: & intellectus, quia per se intelligit. Anima intelligibilis, quia intelligitur, intellectualis, quia intelligit: Intelligibilia em̄ dicūtur quia intelligūtur.

De malo. Sen. XX

Notitia enim euidentior boni, mali est experimentum his quibus potentia inertior est, ut per disciplinā malum ante experimētū sciāt. Nō essent bona dulcia, si nō paterētur aduersa. Item bonum quod obseruādo minus diligebat, ardētius diligit comparādo. Nō erit magnus magnum putās si cadunt ligna, lapides, & moriuntur mortales. Vtrum secundū tempus, an secundū excellentiam deus ante tempora: Nō enim secundū tempus ante tempora: Alioquin incipit tempore præcedere tempora, & non iam præcedit tempora qui tempore illa præcedit.

De libero arbitrio Sent. XXI

Nos autem deo iubente ea quæ uolumus agimus, quoniā quæ possumus uolumus, bona duntaxat: Nam mala in potestate sunt quæ in uoluntate esse non debent. Idq; est & plurimū & solū in libero arbitrio, plenissime uelle omne quod recte agere possis: si quod recte uis agere non potes, fac uelis agere quod recte potes. Manifestum est in spiritumsanctum peccantē ueniam habere nō posse, nā uindicatur. Cum enim affligitur, in ipsa pœnitētia punit factum & soluit uindictam. Nō ergo dimittitur, quia punitur.

VIGINTIVNIVS SENTENTIARVM FINIS.

A syncerissima charitate amplectẽdo, patri Simpliciano, Augustinus in domino salutem.

PLenas bonorũ gaudiorum litteras, quod sis memor mei meque ut soles diligas, magnæque gratulationi tibi sit quicquid in me donorum suorum dñs conferre dignatus est misericordia sua, non meritis meis, missas munere sanctitatis tuæ, ac in quibus affectum in me paternum tuo benignissimo corde non repentinum & nouum hausi, sed expertum sanè cognitumque, repperi domine beatissime & uenerabiliter syncerissima charitate amplectende. Vnde autem tanta exorta est felicitas litteratorio labori nostro, quo in librorum quorundam conscriptione sudamus, ut à tua dignatione legerentur: nisi quia dominus cui subdita est anima mea cõsolari uoluit curas meas, & à timore recreare, quo me in talibus operibus necesse est esse sollicitũ, necubi forte indoctior uel incautior quis in planissimo campo ueritatis offendam. Cum enim tibi placet quod scribo, noui cui placeat, quoniã quis te inhabitet noui. Idem quippe omnium numerum spiritualium distributor atque largitor per tuã sententiam cõfirmabit obedientiã meam. Quicquid enim habent illa scripta delectatione tua dignum, in meo ministerio dixit deus, Fiat, & factum est: in tua uero approbatione uidit deus, quia bonum est. Quæstiunculas sanè quas mihi enodandas iubere dignatus es, & si mea tarditate implicatus non intelligerem, tuis meritis adiutus aperiam. Tantũ id quæso, ut pro mea infirmitate depreceris deum, & siue in his quibus me exercere benigne paternèque uoluisti, siue in alijs quæcunque nostra in tuas sanctas manus forte peruenerint, quia sicut dei data, sic etiam mea errata cognosco, non solum curam legentis impendas, sed etiam censuram corrigentis assumas. Vale.

D. AVRELII AVGVSTINI

B HIPPONENSIS EPISCOPI, AD SIMPLICIANVM MEdiolanensis Ecclesiæ episcopum, de solutione quarundã quæstionum ex epistola Pauli ad Romanos, liber primus.

GRATISSIMAM plane atque suauissimam interrogationum tuarum dignationẽ mihi pater Simpliciane misisti, quibus nisi responderе conarer, non solum contumax, uerumetiã ingratus existerem. Et illa quidẽ quæ de Paulo apostolo dissoluenda proposuisti, iam à nobis erãt utcunque discussa litterisque mãdata. Sed tamen eadem ipsa uerba apostolica tenoremque sententiarũ, non contentus inquisitione atque explicatione præterita, ne quid in ea negligentius præterissem, attentius rimatus sum. Non enim tu ea percontanda censeres, si eorũ intellectus facilis atque expeditus foret. Nã ex eo loco ubi scriptũ est, Quid ergo dicemus? Lex peccatũ est? Absit, usque ad eũ locum, ubi ait, Igitur lex uolenti mihi bonũ est, & cætera, credo usque ad illud, Miser ego homo, quis me liberabit de corpore mortis huius? Gratia dei per Iesum Christũ dominũ nostrum: primã nos uoluisti enodare quæstionem. Quo loco uidetur mihi Apostolus transfigurasse in se hominẽ sub lege positũ, cuius uerbis ex persona sua loquitur. Et quia pauloante dixerat, Euacuati sumus à lege mortis in qua detinebamur, ita ut seruiamus in nouitate spiritus & nõ in uetustate litteræ, atque ita ut per hæc uerba quasi reprehẽdisse legẽ possit uideri, subiecit statim, Quid ergo dicemus? Lex peccatũ est? Absit. Sed peccatũ nõ cognoui, nisi per legẽ. Nam cõcupiscentiã nesciebã, nisi lex diceret, Nõ cõcupisces. Hic rursus mouet, Si lex nõ est pctm̃, sed inseminatrix peccati, nihilominus his uerbis reprehẽditur: quare intelligendũ est legẽ ad hoc datã esse, nõ ut peccatũ insereret neque ut stirparetur, sed tantũ ut demõstraretur quo animã humanã quasi de innocentia securam ipsa peccati demõstratione ream faceret, Vt quia peccatum sine gratia dei uinci non posset, ipsa reatus sollicitudine ad percipiẽdam gratiã conuerteretur. Itaque nõ ait, Peccatum

Quæstio I
Rom. 7
2. Retract. c. 1

non feci nisi per legem, sed peccatum non cognoui nisi per legem. Neq; rursus ait, Nam con C cupiscentiam non habebam, nisi lex diceret, Non cōcupisces: sed ait, Concupiscētiam nesciebam, nisi lex diceret, Non cōcupisces. Vnde apparet concupiscētiam per legem non insitam, sed demonstratam. Consequens autē erat, ut quoniam nondum accepta gratia concupiscentiæ resisti non poterat, augeretur etiā: quia maiores uires habet concupiscentia crimine præuaricationis adiuncto, cum etiā contra legem facit, q; si nulla lege prohiberetur. Consequenter itaq; subiungit, Occasione autem accepta peccatum per mandatum, operatum est in me omnem concupiscentiā. Erat enim & ante legem, sed non omnis erat, quando crimen præuaricationis adhuc deerat. Vnde alio loco dicit, Vbi enim non est lex, nec præuaricatio. Quod autem adiungit, Sine lege enim peccatum mortuum est, pro eo positū est, ac si diceret, latet: hoc est mortuum putatur, quod paulopost euidentius dicturus est, Ego autem, inquit, uiuebam sine lege aliquādo, id est nulla ex peccato morte terrebar, quia nō apparebat, cū lex nō esset. Adueniēte aūt mādato, peccatū reuixit, hoc est apparuit. Ego autē mortuus sum, id est, mortuū me esse cognoui, uel quia reatus præuaricationis certū mortis suppliciū cōminatur. Sanè q; ait, Peccatū reuixit adueniēte mādato, satis significauit hoc modo, aliqn̄ uixisse peccatū, id est notū fuisse, sicut arbitror in præuaricatione primi hominis, qui & ipse mādatum
1. Timot. 2 acceperat. Nā & alio loco dicit, Mulier autē seducta in præuaricatione facta est. Et iterū, In
Rom. 5 similitudinē præuaricationis Adæ, qui est forma futuri. Non enim pōt reuiuiscere nisi quod uixit aliqn̄. Sed mortuū fuerat, id est occultatū, cū mortales nati sine mādato legis homines uiuerēt, sequētes concupiscētiā carnis sine ulla cognitione, quia sine ulla prohibitione. Ego, inquit, uiuebā sine lege aliqn̄: Vnde manifestat, non ex persona sua proprie, sed generaliter ex persona ueteris hominis se loqui. Adueniēte autē mādato peccatū reuixit. Ego aūt mortuus sum: & inuentū est mihi mandatū quod erat in uitā, hoc esse in mortē. Mādato enim si obediatur, uti q; uita est. Sed inuentū est esse in mortē, dū fit cōtra mādatū, ut nō solū peccatum fiat quod etiā ante mandatū fiebat, sed hoc abūdātius & perniciosius, ut iā à sciēte & præua D ricante peccetur. Peccatū enim, inquit, occasione accepta per mandatū, fefellit me, & per illud occidit. Peccatū nō legitime utens lege, ex prohibitione aucto desiderio, dulcius factū est, & ideo fefellit. Fallax enim dulcedo est, quā plures atq; maiores pœnarū amaritudines consequūtur. Quia ergo ab hominibus nōdum spiritalē gratiā percipiētibus suauius admittitur quod uetatur, fallit peccatum falsa dulcedinē. Quia uero etiā accedit reatus præuaricationis, occidit. Itaq; lex quidem sancta, & mandatum sanctum, & iustum & bonum. Iubēda enim iubet, & prohibenda prohibet. Quod ergo bonū est, mihi factum est mors? Absit. In male utente quippe uitium est, non in mandato ipso quod bonum est: Quoniam bona est lex, si quis legitime utatur. Male autem utitur lege, qui nō se subdit deo pia humilitate, ut per gratiam lex possit impleri. Itaq; ad nihil aliud accipit legē qui non ea legitime utitur, nisi ut peccatū eius quod latebat ante prohibitionem, apparere incipiat per præuaricationē. Et hoc supra modum, quia iam non solum peccatum fit, sed etiā contra mandatum: Sequitur ergo & adiūgit, Sed peccatū ut appareat peccatum, per bonū mihi operatū est mortē, ut fiat supra modū peccator, aut peccatū per mādatū. Vnde manifestat quo sensu dixerit superius: Sine lege enim peccatū mortuū est: non quia nō erat, sed quia nō apparebat. Et quomodo dictū sit, Peccatū reuixit: nō ut esset quod erat & ante legē, sed ut appareret qm̄ fiebat cōtra legem: quādoquidē hoc loco ait, Sed peccatū ut appareat peccatū, per bonum mihi operatum est mortem. Non enim ait, ut sit peccatū, sed ut appareat peccatum. Deinde subiungit causam cur ita sit, Scimus enim, inquit, quia lex spiritalis est, ego autem carnalis sum. In quo satis ostendit, nō posse impleri legem nisi à spiritalibus, qui non fiunt nisi per gratiam. Spiritali enim legi quanto fit quisq; similior, id est, quāto magis & ipse in spiritalem surgit affectum, tanto eam magis implet. Quanto ea magis delectatur, iam non sub eius onere afflictus, sed eius lumine uegetatus: quia præceptum domini lucidum est illuminās oculos, & lex domini immaculata conuertens animas: Gratia donante peccata, & infundente spiritum charitatis, quo

A quo & non sit molesta,& sit etiam iucunda iustitia.Sanè cum dixisset,Ego aūt carnalis sum,
contexuit etiā qualis carnalis. Appellati sunt enim ad quēdam modū carnales, iam etiā sub
gratia constituti,iam redempti sanguine domini,& renati per fidem:Quibus idem Aposto
lus dicit,Ego fratres non potui loqui uobis quasi spiritalibus,sed quasi carnalibus,tanq̃ par 1.Cor.3
uulis in Christo lac uobis potum dedi,non escam.Quod dicens,utiq; ostendit iam renatos
fuisse per gratiam qui erant paruuli in Christo & lacte potandi, & tamen eos adhuc carna-
les uocat.Qui autem nondum est sub gratia sed sub lege,ita carnalis est,ut nondum sit rena
tus à peccato,sed uenūdatus sub lege à peccato:quoniam pretium mortiferæ uoluptatis am
plectitur dulcedinem illam qua fallitur, & delectatur etiam contra legem facere, cum tanto
magis libet,quanto minus licet.Qua suauitate frui non potest quasi precio conditionis suæ,
nisi cogatur tanq̃ emptum mancipium seruire libidini. Sentit enim se seruum dominantis
cupiditatis,qui prohibetur, & se recte prohiberi cognoscit, & tamen facit.Quod enim ope-
ror,ait, ignoro, Non ita hic dictum est,ignoro,quasi peccare se nesciat. Nam cōtrarium erit
quod dixit:Sed peccatum ut appareat peccatum , per bonum mihi operatum est mortem.
Et illud superius,Sed peccatum non cognoui nisi per legem . Quomodo enim apparet, aut
quomodo cognouit quod ignorat? Sed ita dictum est,quomodo dicturus est dominus im ἐκληγόρ
pijs,Non noui uos . Neq; enim aliquid deum latet , quando uultus domini super facientes
mala,ut perdat de terra memoriam eorum. Sed dicimur aliquando ignorare,quod non ap
probamus.Ita ergo ait,Quod enim operor,ignoro,id est non approbo. Quod consequen-
ter ostendit,dicens,Non enim quod uolo hoc ago,sed quod odi illud facio.Quod ergo ait,
odi,hoc ait, ignoro: quia & quibus dicturus est dominus, Non noui uos,de his illi dicitur,
Odisti domine omnes qui operātur iniquitatem. Si autem quod nolo hoc facio, consentio Psal.5
legi,quoniam bona est.Hoc enim non uult quod & lex:Nam hoc uetat lex. Cōsentit ergo
legi,non inquantum facit quod illa prohibet, sed inquantum non uult quod facit . Vincitur
B enim nondum per gratiam liberatus , quamuis iam per legem & nouerit se male facere &
nolit.Quod uero sequitur & dicit,Nunc autem iam non ego operor illud, sed id quod inha
bitat in me peccatum: non ideo dicit, quia non consentit ad faciendum peccatum,quamuis
legi consentiat ad hoc comprobandum. Loquitur enim adhuc ex persona hominis sub le- 2.Retract.1
ge constituti,nondum sub gratia , qui profecto trahitur ad male operādum,concupiscentia
dominante atq; fallente dulcedine peccati prohibiti,quamuis ex parte notitia legis hoc im-
probet.Sed propterea dicit,Non ego operor illud,quia uictus operatur:Cupiditas quippe
id operatur, cui superanti ceditur. Vt autem non cedatur sitq; mens hominis aduersus cupi
ditatem robustior,gratia facit,de qua post dicturus est,Scio enim,inquit,quia non habitat
in me,hoc est,in carne mea bonum,Ex eo quod scit consentit legi:ex eo autem quod facit,ce
dit peccato.Quòd si quærit aliquis,unde hoc scit q̀ dicit habitare in carne sua, non utiq; bo
num, id est peccatum? unde nisi ex traduce mortalitatis & assiduitate uoluptatis . Illud est
ex pœna originalis peccati, hoc ex pœna frequentati peccati. Cum illo in hanc uitam nasci-
mur,hoc uiuendo addimus.Quæ duo,scilicet natura & consuetudo,coniuncta,robustissimā
faciunt & inuictissimam cupiditatem: quam uocat peccatum, & dicit habitare in carne sua,
id est,dominatum quēdam & quasi regnum obtinere . Vnde est illud in psalmo,Elegi abijci Psal.83
in domo domini,magis q̃ habitare in tabernaculis peccatorum:quasi nō habitet,quamuis
ibi sit,qui abiectus ibi est ubicunq; sit : unde insinuat habitationem cum quodam principa-
tu intelligēdam.Si autem per gratiam fiat in nobis,quod alio loco dicit, Vt non regnet pec- Rom.6
catum in nostro mortali corpore ad obediēdum in desiderijs eius,iam nec habitare proprie
dicitur. Velle enim,inquit,adiacet mihi, perficere autem bonum non inuenio.His uerbis ui-
detur non recte intelligentibus uelut auferre liberum arbitrium. Sed quomodo aufert,cum
dicat , Velle adiacet mihi? Certe enim ipsum uelle in potestate est,quoniam adiacet nobis:
sed q̀ perficere bonū non est in potestate, ad meritū pertinet originalis peccati. Nō enim est
hæc prima natura hominis,sed delicti pœna , per quā facta est ipsa mortalitas quasi secun-
da

da natura, unde nos gratia liberat conditoris subditos sibi per fidem. Sed istæ nunc uoces C sunt sub lege hominis cōstituti, nōdum sub gratia. Non enim quod uult facit bonum, quòd nondum est sub gratia, sed quod non uult malum hoc agit superante concupiscentia, non solum uinculo mortalitatis, sed mole consuetudinis roborata. Si autem quod non uult hoc facit, iam nō ipse operatur illud, sed quod habitat in eo peccatum, sicut superius dictum est & expositum. Inuenio ergo, inquit, legem mihi uolēti facere bonum, quoniam mihi malum adiacet: id est inuenio legem, bonum mihi esse cum uolo facere quod lex habet, quoniam mihi malum adiacet ad faciendum: quia superius quod ait, Velle adiacet mihi, ad facilitatem dixit. Quid enim facilius homini sub lege constituto quàm uelle bonum & facere malum? Nam & illud sine difficultate uult, quamuis non tam facile faciat quàm facile uult: & hoc quod odit facile habet, quamuis id nolit: sicut præcipitatus sine difficultate uenit in profundum, quamuis id nolit atque oderit. Hoc dixi propter uerbum quod ait, Adiacet. Perhibet igitur testimonium legi quòd bona sit, homo sub ea positus & nondum gratia liberatus. Perhibet omnino eoipso quòd se reprehendit facere contra legem: & inuenit eam bonum sibi esse, uolens facere quod illa iubet, & concupiscentia superante non ualens: atque ita se præuaricationis reatu implicatum uidet ad hoc ut gratiam liberatoris imploret. Condelector enim, inquit, legi dei secundum interiorem hominem. Et utique legi, quæ dicit: Non concupisces. Video autem, inquit, legem aliam in membris meis repugnantem legi mentis meæ & captiuantem me sub lege peccati quæ est in membris meis. Legem appellat in membris suis, onus ipsum mortalitatis, in quo ingemiscimus grauati. Corpus enim quod corrumpitur, aggrauat animam. Per quod fit etiam sæpe, ut inuite delectet quod non licet. Quam sarcinam prementem & urgentem ideo legem appellat, quia iure supplicij diuino iudicio tri-
Gen. 2 buta & imposita est ab eo qui præmonuit hominem, dicens, Qua die manducaueritis, morte moriemini. Hæc lex repugnat legi mentis, dicenti, Non concupisces, cui condelectatur homo secundum interiorem hominem: & antequam sit quisque sub gratia, ita repugnat, ut & D captiuet eum sub lege peccati, id est, sub semetipsa. Cum enim dicit, Quæ est in membris meis, hanc ostendit eandem esse de qua superius ait, Video aliam legem in membris meis. Hoc autem ideo dicitur, ut demonstretur homini captiuo non esse præsumendum de uiribus suis. Vnde Iudæos arguebat tanquam de operibus legis superbe gloriantes, cùm traherentur concupiscentia ad quicquid illicitum est, cum lex de qua gloriabantur, dicat, Non concupisces. Humiliter ergo dicendum est homini uicto, damnato, captiuo, & nec saltem accepta lege, uictori, sed potius præuaricatori humiliter exclamandum est, Miser ego homo, quis me liberabit de corpore mortis huius? Gratia dei per Iesum Christum dominum nostrum. Hoc enim restat in ista mortali uita libero arbitrio, non ut impleat homo iustitiam cum uoluerit, sed ut se supplici pietate conuertat ad eum cuius dono eam possit implere. In hac ergo tota quam tractauimus apostolici contextione sermonis, quisquis putat sensisse Apostolum quòd mala sit lex, quoniam dicit, Lex subintrauit, ut abundaret delictum. Et ministratio mortis in litteris figurata lapideis, Et uirtus peccati lex, Et mortui estis legi per corpus Christi, ut sitis alterius qui ex mortuis resurrexit, Et passiones peccatorum quæ per legem sunt, operabantur in membris nostris, ut fructum ferrent morti: Nunc uero & euacuati sumus à lege mortis, in qua detinebamur, ita ut seruiamus in nouitate spiritus & non in uetustate litteræ: Et alia si qua huiusmodi Apostolum dixisse inuenimus, attendat ideo esse ista dicta, quia lex auget concupiscentiam ex prohibitione, & reum obligat ex præuaricatione, iubendo quæ implere homines in infirmitate nō possunt, nisi se ad dei gratiam pietate conuertant: Et ideo sub illa esse dicuntur quibus dominatur. Eis autem dominatur quos punit. Punit autem præuaricatores omnes. Porrò qui acceperunt legem, præuaricant eam, nisi per gratiam consequantur posse quod iubet. Ita fit, ut non dominetur eis qui iam sub gratia sunt, implentibus eam per gratiam qui erant sub eius timore damnati. Nam si illa quæ dicta sunt mouent, ut putetur Apostolus legem reprehendere,

A dere,quid agimus ex eo quod dicit,Condelector enim legi dei secundum interiorem homi/
nem,hoc enim dicens, legem utique laudat. Quod cum illi audiunt, respondent, hoc loco
Apostolum de alia lege dicere,id est,lege Christi,non de illa quæ dicta est Iudæis. Quæri/
mus ergo ab eis,de qua lege dicat,Lex autem subintrauit ut abundaret delictum? Respon
dent,de illa proculdubio, quam Iudæi acceperunt. Vide ergo utrum ipsa sit de qua dicitur,
Occasione accepta peccatum per mandatum,operatum est in me omnem concupiscentiam:
q̄ id quod ibi est, Vt abundaret delictum. Vide quoq; utrum consonet etiam illa sentētia,
Vt fiat supra modū peccator aut peccatum per mandatum:hoc est enim, Vt fiat supra mo
dum peccatum,quod est, Vt abundaret peccatum. Si igitur ostenderimus bonum esse man
datum, unde occasione accepta peccatum operatum est omnem concupiscētiam ut fieret su
pra modum,simul ostendemus bonam esse legem quæ subintrauit ut abundaret delictum:
id est,ut operaretur peccatum omnem concupiscētiam,& fieret supra modum. Audiant er/
go eundem Apostolum dicentem,Quid ergo dicemus? Lex peccatum est? Absit. Hoc,in/ Rom.7
quiunt,de lege Christi dictum est,hoc est de lege gratiæ. Respondeant itaq; de qua intelli/
gant illud quod sequitur,Sed ego peccatum non cognoui,nisi per legem. Nam concupiscen
tiam nesciebam, nisi lex diceret, Non concupisces. Occasione autem accepta, peccatum per
mandatum operatum est in me concupiscentiam. Ecce uerborum ipsa contextio satis indi/
cat de qua lege dixerit,Lex peccatum est? Absit:de illa scilicet, per cuius mandatum occasio
fuit peccato,ut operaretur omnem concupiscentiam. De illa ergo quæ subintrauit ut abun/
daret delictum,quam putant illi malam. Sed quid apertius q̄ id quod paulopost ait,Itaq;
lex quidem sancta & mādatum sanctum & iustum & bonum? Hoc rursus dicunt non de
illa lege quæ Iudæis data est,sed de Euangelio dictum est. Manichæorum est tam ineffabi/
liter cæca ista peruersitas: Non enim attendunt quod apertissimum & manifestissimum se/
quitur:Quod ergo bonum est,mihi factum est mors? Absit. Sed peccatum,ut appareat pec
B catum,per bonum mihi operatum est mortem, ut fiat supra modū peccator aut peccatum
per mandatum. Hoc est per mandatum sanctum & iustum & bonum,quod tamen subin/
trauit ut abundaret peccatum,hoc est,ut fieret supra modum peccatum. Cur ergo ministra
tio mortis dicitur, si bona est lex? Quia peccatum ut appareat peccatum, per bonum mihi 2.Cor.2
operatum est mortem. Nec mireris cum de ipsa prædicatione Euangelij dictum sit, Christi
odor bonus sumus deo,in his qui salui fiunt, & in his qui pereunt. Alijs quidem odor uitæ
in uitam,alijs autē odor mortis in mortem. Ad Iudæos enim dicta est ministratio mortis,
ad quos & in lapide scripta est ad eorum duritiam figurandam, non ad eos qui per legem
& charitatem implent. Plenitudo enim legis,charitas. Ipsa enim lex quæ in litteris est figu/
rata lapideis,dicit,Non adulterabis,non homicidium facies,non furaberis,non concupisces
&c. Quam legem dicit Apostolus impleri per charitatem,ita loquens,Qui enim diligit pro
ximum,legem impleuit. Nam non adulterabis,non homicidium facies,non furaberis,non
concupisces:& si quod est aliud mandatū, in hoc sermone recapitulatur,Diliges proximum
tuum,tanq̄ teipsum, quia & hoc in eadem lege scriptum est. Cur uirtus peccati lex,si lex bo 1.Cor.15
na est? Quia peccatum per bonum operatum est mortem,ut fiat supra modum,hoc est ma
iores uires ex præuaricatione concipiat. Cur mortui sumus legi per corpus Christi, si bona Rom.7
est lex? Quia mortui sumus legi dominanti, liberati ab eo affectu quem lex punit & dam/
nat. Vsitatius enim uocatur lex, quando minatur, & terret & uindicat. Itaque idem præce/
ptum timentibus lex est,amantibus gratia est. Inde est illud in Euangelio,Lex per Moysen Ioan.1
data est,gratia per Iesum Christum facta est. Eadem quippe lex quæ per Moysen data est,
ut forma daretur,gratia & ueritas per Iesum Christum facta est,ut impleretur. Sic ergo di/
ctum est,Mortui estis legi:ac si diceretur,Mortui estis supplicio legis per corpus Christi,per
quod sunt delicta donata,quæ legitimo supplicio constringebant. Cur passiones peccatorū
quæ per legem sunt,operabātur in membris nostris ut fructificarent morti, si lex bona est?
Quia illas hic uoluit intelligi peccatorum passiones,de quibus iā sæpe dictum est:Augmen
tum

tum concupiſcentiæ, de prohibitione, & reatum pœnæ, de præuaricatione: hoc eſt, quia per bonum operatum eſt mortem, ut fiat ſupra modum peccator, aut peccatum per mādatum. C
Cur liberati ſumus à lege mortis, in qua detinebamur, ita ut ſeruiamus in nouitate ſpiritus & non in uetuſtate litteræ, ſi lex bona eſt? Quoniam lex littera eſt eis qui non eam implent per ſpiritum charitatis, quò pertinet teſtamentum nouum. Itaq; mortui peccato liberantur à littera, qua detinentur rei qui non implent quod ſcriptum eſt. Lex enim quid aliud q̄ ſola littera eſt eis qui eam legere nouerunt, & implere non poſſunt? Non enim ignoratur ab eis quibus conſcripta eſt, ſed quoniam intantum nota eſt, inquantū ſcripta legitur, non inquantum dilecta perficitur, nihil eſt aliud talibus niſi littera, quæ littera non eſt adiutrix legentium, ſed teſtis peccantium. Ab eius ergo dominatione liberantur, qui per ſpiritum innouantur, ut iam nō ſint obligati litteræ ad pœnam, ſed intellectui per iuſtitiam copulati. Inde eſt
2. Cor. 3 & illud, Littera occidit, ſpiritus autem uiuificat. Lex enim tantummodo lecta & non intellecta uel non impleta, utiq; occidit, tunc enim appellatur littera. Spiritus autem uiuificat, quia plenitudo legis eſt charitas, quæ fuſa eſt in cordibus noſtris per ſpiritumſanctum, qui da-
Quæſtio II tus eſt nobis. Sed iam ut arbitror tempus eſt ad aliam tranſire quæſtionem, quam ſic propoſuiſti, ut ab eo quod ſcriptum eſt, Nō ſolum autem illa, ſed & Rebecca ex uno concubitu habens Iſaac patris noſtri: Cum enim nondum nati eſſent, neq; aliquid egiſſent bonum aut malum, uſq; ad id quod ſcriptum eſt, Niſi dominus Sabaoth reliquiſſet nobis ſemen, ſicut Sodoma facti eſſemus, & ſicut Gomorra ſimiles fuiſſemus: tota ipſa contextio diſſeratur, & profecto eſt latebroſior. Sed certe qualem te erga me noui iubere mihi ut aperirem, iſta non poſſem, niſi à domino deprecareris ut poſſem. Quo adiutorio fidentior factus, aggredior. Et primo intentionem Apoſtoli quæ per totam epiſtolam uiget, tenebo quam conſulam. Hæc eſt autem, ut de operum meritis nemo glorietur de quibus audebant Iſraëlitæ gloriari, q; datæ ſibi legi ſeruiſſent, & ex hoc Euangelicam gratiam tanquam debitam meritis ſuis percepiſſent, quia legi ſeruiebant: unde nolebant eandem gratiam dari gentibus tanq; indignis, niſi Iudaica ſacramenta ſuſciperent. Quæ orta quæſtio, in apoſtolorum Actibus ſoluitur: Non enim intelligebant, quia eoipſo q; gratia eſt Euangelica, operibus non debetur: Alioquin gratia iam non eſt gratia. Et multis locis hoc ſæpe teſtatur fides, gratiam præponens operibus, non ut opera extinguat, ſed ut oſtendat non eſſe opera præcedentia gratiam, ſed conſequentia: ut ſcilicet non ſe quis arbitretur ideo percepiſſe gratiam, quia bene operatus eſt, ſed bene operari non poſſe, niſi per fidem perceperit gratiam. D
Incipit autem homo percipere gratiam, ex quo incipit deo credere, uel in terrena uel ex terrena admonitione motus ad fidem. Sed intereſt quibus articulis temporum uel celebratione ſacramētorum gratia plenior & euidentior infundatur. Non enim catechumeni non credunt, aut uero Cornelius non credebat cum eleemoſynis & orationibus dignum ſe præberet cui angelus mitteretur: ſed nullo modo iſta operaretur, niſi ante crediſſet. Nullo modo autem crediſſet, niſi uel ſecretis per uiſa mentis aut ſpiritus, uel manifeſtioribus per ſenſus corporis admonitionibus uocaretur. Sed in quibuſdam tanta eſt gratia fidei, quanta non ſufficit ad obtinendum regnum cœlorum, ſicut in catechumenis, ſicut in ipſo Cornelio antequam ſacramentorum participatione incorporaretur Eccleſiæ. In quibuſdam uero tanta eſt ut iam corpori Chriſti & ſancto dei templo deputentur. Templum enim dei ſan-
Ioan. 3 ctum eſt, inquit Apoſtolus, quod eſtis uos. Et ipſe dominus, Niſi quis natus fuerit ex aqua & ſpiritusancto, non intrabit in regnum cœlorum. Fiunt ergo inchoationes quædam fidei, conceptionibus ſimiles, non tamen ſolum concipi, ſed etiam naſci opus eſt, ut ad uitam perueniatur æternam. Nihil horum tamen ſine gratia miſericordiæ dei, quia & opera ſi qua ſunt bona, conſequuntur ut dictum eſt, illam gratiam, non præcedunt. Quam rem
Ephes. 2 perſuadere Apoſtolus uolens, quia ſicut alio loco dicit, Non ex nobis, ſed dei donum eſt, non ex operibus ne forte quis extollatur, de his qui nondum nati erant, documentum dedit. Nemo enim poſſet dicere, q; operibus promeruerat, deum Iacob nondum natus, ut di-

A ut diuinitus diceretur, Et maior seruiet minori. Ergo non solum, inquit, Isaac promissus est,
cum dictum est, Ad hoc tempus ueniā, & erit Saræ filius, qui utiq; nullis operibus prome/
ruerat deum ut nasciturus promitteretur, ut in Isaac uocaretur semen Abraæ: id est illi perti
nerent ad sortem sanctorum quæ in Christo est, qui se intelligerent filios promissionis, non
superbientes de meritis suis, sed gratiæ uocationi deputantes quòd cohæredes essent Chri/
sti, Cum enim promissum est ut essent, nihil utiq; meruerant qui nondum erant: Sed & Re
becca ex uno concubitu habens Isaac patris nostri. Vigilantissime ait, Ex uno concubitu: ge
mini enim concepti erant, ne uel paternis meritis tribueretur, si quisquam forte diceret, ideo
talis natus est filius, quia pater ita erat affectus illo tempore quo eum seuit in utero matris,
aut ita mater affecta cum eum concepit. Simul enim ambos uno tempore ille seuit, eodem
tempore illa concepit. Ad hoc commendandum ait, Ex uno concubitu, ut nec astrologis
daret locum, uel eis potius quos genethliacos appellauerunt, qui de natalibus nascentium
mores & euenta coniectant. Quid enim dicant, cur una conceptione sub uno utiq; tempo/
ris puncto, eadem dispositione cœli & syderum, ut diuersa singulis annotari omnino non
posset, tanta in illis geminis diuersitas fuerit, prorsus non inueniunt: & facile animaduertūt
si uolunt, responsa illa quæ miseris uenditant, nullius artis expositione sed fortuita suspicio/
ne proferri. Sed ut de re quæ agitur potius loquamur, ad frangendam atq; deijciendam su/
perbiam hominum ingratorum gratiæ dei, & audentium gloriari de meritis suis ista com/
memorantur. Cum enim nondum nati fuissent, neq; aliquid egissent bonum aut malum,
non ex operibus, sed ex uocante dictum est ei, quia maior seruiet minori. Vocantis est ergo
gratia, percipientis uero gratiam consequenter sunt opera bona, nec quæ gratiam pariant,
sed quæ gratia pariantur. Non enim ut ferueat calefacit ignis, sed qui feruet. Nec ideo bene
currit rota ut rotunda sit, sed qa rotunda est: sic nemo propterea bene operat' ut accipiat gra
tiam, sed quia accepit, Quomodo enim potest iuste uiuere qui non fuerit iustificatus? Quo/
B modo sancte uiuere, qui nō fuerit sanctificatus? Vel omnino uiuere, qui non fuerit uiuifica
tus? Iustificat autem gratia, ut iustificatus possit uiuere iuste. Prima est igitur gratia, secūda Roma.4
opera bona, sicut alio loco dicit, Ei autem qui operatur, merces non imputatur secundū gra
tiam, sed secundum debitum: sicut illa immortalitas post opera bona, si tamen uel ipsa ex 2.Timoth.4
debito poscitur, Sicut idem ait, Bonum certamen certaui, cursum consummaui, fidem serua
ui, de cætero superest mihi corona iustitiæ quam reddet mihi dominus in illa die iustus iu/
dex. Forte enim quia dixit, Reddet, iā fit ex debito: cum uero ascendēs in altum captiuauit Ephe.4
captiuitatem, non reddidit sed dedit dona hominibus. Vnde enim ipse apostolus tāquam
debitum reddi sibi præsumeret, nisi prius indebitam gratiam percepisset, qua iustificatus
bonum agonem certaret? Fuit enim blasphemus & persecutor & iniuriosus, sed misericor/
diam consecutus est, ut ipse testatur: credens utiq; in eum qui iustificat, non pium sed impi/
um, ut iustificando pium faciat. Non ex operibus, inquit, sed ex uocante dictum est ei, Quia
maior seruiet minori. Ad hoc pertinet quod ait, Cum enim necdum nati fuissent, neq; ali/
quid egissent bonum aut malum, ut posset dici, Non ex operibus, sed ex uocante. Vnde oc/
currit animo quærere, cur dixerit, Vt secundum electionem propositum dei maneret, Quo/
modo est enim iusta, aut qualiscunq; omnino electio ubi nulla distantia est? Si enim nullo
merito electus est Iacob nondum natus & nihil operatus, nec omnino eligi potuit nulla exi
stente differentia qua eligeretur. Item si nullo merito improbatus est Esau, quia & ipse non
dum natus & nihil operatus erat, cum diceretur, Et maior seruiet minori, quomodo eius im
probatio iusta dici potest? Qua ergo discretione, quo æquitatis examine quod sequit' intel
ligimus, Iacob dilexi, Esau autem odio habui? Quod quidem scriptum est in propheta, qui Malach.1
longe posterior prophetauit quàm illi nati & mortui sint: sed tamen illa sententia uidetur
commemorata qua dictum est, Et maior seruiet minori, antequam nati & aliquid opera/
ti essent, Vnde igitur ista electio, uel qualis electio si nondum natis, nondumq; aliquid ope
ratis nulla sunt momenta meritorū? An forte sunt aliqua naturarum? Quis hoc intelligat,

ex uno patre, & ex una matre, ex uno concubitu, & ex uno creatore? An quemadmodum C ex eadem terra idem creator produxit diuersa animantium atq; gignentium, ita ex eodem hominum coniugio atque complexu produxit in geminis diuersam prolem, unam quam diligeret, alteram quam odisset? Nulla ergo electio est antequam esset quod eligeretur. Si enim bonus factus est Iacob ut placeret, unde placuit antequam fieret ut bonus fieret? Non itaq; electus est ut fieret bonus, sed bonus factus eligi potuit. An ideo secundum electionē, quia omnium deus præscius etiam futuram fidem uidit in Iacob nondum nato? ut quamuis non ex operibus suis iustificari quisq; mereatur, quandoquidem bene operari nisi iustificatus non potest, tamē quia ex fide iustificat gentes deus, nec credit aliquis nisi libera uolūtate, hanc ipsam fidei uoluntatem futuram præuidens deus, etiam nondum natum præscientia qua iustificaret elegerit. Si igitur electio per præscientiā, præsciuit autem deus fidem Iacob, unde probas quia iam non ex operibus elegit eum, sed propterea quia nondum nati erant, & nondum aliquid egerant bonum seu malum, ita etiam nondum crediderat aliquis eorum. Sed sicut præscientia uidit crediturum, ita præsciētia uidere poterat operaturum: ut quomodo dicitur electus propter fidem futuram quam præsciebat deus, sic alius possit dicere, propter futura opera potius electum, quæ nihilominus præsciebat deus. Quapropter unde ostendit apostolus, non ex operibus dictum esse, Maior seruiet minori: sed quoniam nondum nati erant, non solum non ex operibus, sed nec ex fide dictum est, quia utrumq; deerat nondum natis. Non igitur ex præscientia uoluit intelligi factam electionem minoris ut maior ei seruiret. Volens enim ostendere non ex operibus factam, propterea intulit dicens, Cum enim nōdum nati fuissent, neq; aliquid egissent bonum seu malum. Alioquin poterat ei dici, sed iam sciebat deus, quis quid esset acturus. Quamobrem unde illa electio facta sit quæritur, quia si non ex operibus quæ non erant in nondum natis, nec ex fide quia nec ipsa erat. Vnde igitur? An dicendum est quòd nulla electio fuerit, non existente aliqua diuersitate in utero matris, uel fidei uel operum, uel quorumlibet omnino meritorum? Sed D dictum est, Vt secundum electionem propositum dei maneret, Et ideo quærimus, quia dictum est: nisi forte sic est distinguenda sententia, non ut intelligamus tanquam ideo non ex operibus, sed ex uocante dictum est, Maior seruiet minori, ut secundum electionem propositum dei maneret: sed ita potius, ut hoc de nondum natis & nondum aliquid operatis exemplum datum accipiatur, ne aliqua electio hic possit intelligi. Cum enim nondum nati essent, neque aliquid egissent, siue bonum siue malum, ut secundum electionem propositum dei maneret: id est neque aliquid egissent bonum aut malum, ut propter ipsam actionem electio aliqua fieret eius qui bene egerat, Cum ergo nulla esset electio bene agentis, secundum quam maneret propositum dei, non ex operibus sed ex uocante, id est ex eo qui uocādo ad fidem gratia iustificat impium, dictum est, & quia maior seruiet minori. Non ergo secundum electionem propositum dei manet, sed ex proposito electio: id est non quia inuenit deus opera bona in hominibus quæ eligat, ideo manet propositum iustificationis ipsius: sed quia illud manet ut iustificet credētes, ideo inuenit opera quæ iam eligat ad regnum cœlorum. Nam nisi esset electio, non essent electi, nec recte diceretur, Quis accusabit aduersus electos dei? Non tamen electio præcedit iustificationem, sed electionem iustificatio. Nemo enim eligitur nisi iam distans ab illo qui reijcitur. Vnde quod dictum est, Quia elegit nos deus ante mundi constitutionem, non uideo quomodo sit dictum, nisi præscientia, Hic autem quod ait, Non ex operibus sed ex uocante dictum est ei, quia maior seruiet minori, non electione meritorum quæ post iustificationem gratiæ proueniunt, sed liberalitate donorum dei uoluit intelligi, ne quis de operibus extollatur. Gratia enim dei salui facti sumus: & hoc non ex operibus, sed dei donum est; non ex operibus, ne forte quis extollatur. Quæritur autem, utrum uel fides mereatur hominis iustificationē, an uero nec fidei merita præcedāt misericordiam dei, sed & fides ipsa inter dona gratiæ numeretur: quia & hoc loco cum dixisset, Non ex operibus, nō ait, sed ex fide dictum est ei, quia maior seruiet minori. Ait

1. Retract. cap. 22 & 1. senten. di. 41 capite opinati

Roma. 9

ἐκ καλοῦντ[illegible]

Ephe. 1

A Ait autem, ſed ex uocante. Nemo enim credit qui non uocatur, Miſericors autem deus uo
cat,nullis hoc uel fidei meritis largiens, quia merita fidei ſequuntur uocationem potius ꝙ
præcedant.Quomodo enim credent ei quem non audierũt? Et quomodo audient ſine præ
dicante? Niſi ergo uocando præcedat miſericordia dei, nec credere quiſquam poteſt,ut ex
hoc incipiat iuſtificari & accipiat facultatem bene operandi. Ergo ante omne meritum eſt
gratia, Etenim Chriſtus pro impijs mortuus eſt. Ex uocãte igitur minor accepit,nõ ex ullis
meritis operum ſuorum,ut maior ei ſeruiret,ut etiam quod ſcriptum eſt, Iacob dilexi,ex uo Malach. 1
cante ſit deo, non ex operante Iacob. Quid deinde Eſau quòd ſeruit minori, & quòd ſcri/
ptum eſt,Eſau autem odio habui,quibus malis ſuis hoc meruit,cum & ipſe nondum natus
fuiſſet,neq; aliquid egiſſent boni aut mali quando dictum eſt,Et maior ſeruiet minori? An
forte quemadmodum illud de Iacob nullis meritis bonæ actionis dictum eſt,Ita Eſau nul/
lis meritis malæ actionis odioſus? Si em̃ quia præſciebat deus futura eius opera mala,pro/
pterea eum prædeſtinauit ut ſeruiret minori, propterea prædeſtinauit & Iacob ut ei maior
ſeruiret,quia futura eius bona opera præſciebat, & falſum eſt iam quod ait, Non ex operi/
bus. Si autem uerum eſt, quòd non ex operibus, & inde hoc probat, quia de nondum na/
tis nondum ꝙ aliquid operatis hoc dictum eſt:unde nec ex fide,quæ in nondum natis ſimi
liter nõdum erat, quo merito Eſau odio haberetur antequam naſceretur.Quòd enim fecit
deus ea quæ diligeret, nulla quæſtio eſt. Si autem dicamus eum feciſſe quæ odiſſet,abſur/
dum eſt, occurrẽte alia ſcriptura & dicente,Neque enim odio habens aliquid conſtituiſſes, Sapien. 11
& nihil odiſti horum quæ feciſti.Quo enim merito ſol factus eſt ſol,aut quid offendit luna
ut tanto illo inferior, uel quid promeruit ut ſyderibus cæteris tanto clarior crearetur? Sed
hæc omnia bona creata ſunt quæq; in genere ſuo. Non enim diceret deus,Solem dilexi,lu/
nam autem odio habui,aut lunã dilexi,ſtellas autem odio habui, ſicut dixit,Iacob dilexi,
Eſau autem odio habui:ſed illa omnia dilexit, quamuis excellentiæ diuerſis gradibus ordi/
B nata, quoniam uidit deus quia bona ſunt, cum dicto eius ſunt inſtituta: ut autem odiſſet
Eſau,niſi iniuſtitiæ merito,iniuſtum eſt.Quod ſi concedimus,incipit & Iacob iuſtitiæ meri/
to diligi.Quod ſi uerum eſt,falſum eſt,quòd non ex operibus.An forte iuſtitia fidei? Quid
ergo te adiuuat,Cum enim nondum nati fuiſſent, quando quidem in nondum nato nec iu
ſtitia fidei poterat eſſe? Vidit itaq; apoſtolus quid ex his uerbis poſſet animo audientis uel
legentis occurrere,ſtatimꝙ ſubiecit,Quid ergo dicemus? Nunquid iniquitas eſt apud deũ?
Abſit.Et quaſi docens quomodo abſit. Moyſi enim dicit,inquit,Miſerebor cui miſertus e/ Exo. 33
ro,& miſericordiam præſtabo cui miſertus fuero. Quibus uerbis ſoluit quæſtionem,an po/
tius arctius colligauit,Idipſum eſt enim quod maxime mouet:ſi miſeretur cui miſertus erit,
& miſericordiam præſtabit cui miſericors fuerit,cur hæc miſericordia defuit Eſau,ut etiã per
illam eſſet bonus,quemadmodum per illam bonus factus eſt Iacob? An ideo dictum eſt,
Miſerebor,cui miſertus ero,& miſericordiã præſtabo, cui miſericors fuero, quia cui miſertus
erit deus ut eum uocet, miſericors miſerebitur eius ut credat: & cui miſericors fuerit ut cre/
dat, miſericordiam præſtabit,hoc eſt faciet eum miſericordẽ ut etiam bene operetur? Vn/
de admonemur, nec ipſis operibus miſericordiæ quemquam oportere gloriari & extolli,
quòd eis quaſi ſuis deum promeruerit: quandoquidem ut haberet ipſam miſericordiam
ille præſtitit qui miſericordiam præſtabit cui miſericors fuerit. Quòd ſi eam credendo
ſe meruiſſe quis iactitat, nouerit eum ſibi præſtitiſſe ut crederet,qui miſeretur inſpirando
fidem, cuius miſertus eſt, ut adhuc infideli uocationẽ impertiret.Iam enim diſcernitur fide/ 1. Cor. 4
lis ab impio,Quid enim habes,inquit,quod non accepiſti? Si autem accepiſti,quid gloria/
ris quaſi non acceperis? Recte quidem hoc,Sed cur hæc miſericordia ſubtracta eſt ab Eſau
ut non ſic uocaretur, & uocato inſpiraretur fides,& credens miſericors fieret ut bene opera/
retur? An forte quia noluit? Si ergo Iacob ideo credidit quia uoluit,non ei deus donauit fi/
dem, ſed eam ſibiipſe uolendo præſtitit,& habuit aliquid quod nõ accepit. An quia nemo

potest credere nisi uelit, nemo uelle nisi uocetur, nemo autem sibi potest præstare ut uo- C
cetur, uocando deus præstat & fidem: quia sine uocatione non potest quisquam credere, quamuis nullus credat inuitus. Quomodo enim credent ei quem non audierunt? Aut quomodo audient sine prædicante? Nemo itaq; credit non uocatus, sed non omnis credit uocatus. Multi enim sunt uocati, pauci autem electi. Vtiq; hi qui uocantem non contempserunt, sed credendo secuti sunt, uolentes autem sine dubio crediderunt. Quid est ergo quod sequitur, Igitur non uolentis neq; currentis sed miserentis est dei? An quia nec uelle possumus nisi uocati, & nihil ualet uelle nostrum, nisi ut perficiamus adiuuet deus? Opus est ergo uelle & currere. Nõ enim frustra diceretur, Et in terra pax hominibus bonæ uoluntatis. Et sic currite ut comprehendatis. Non tamen uolentis neq; currentis, sed miserentis est dei, ut quod uolumus adipiscamur & quò uolumus perueniamus. Noluit ergo Esau & non cucurrit, sed etsi uoluisset & cucurrisset, dei adiutorio peruenisset, qui ei etiam uelle & currere uocãdo præstaret, nisi uocatione contempta reprobus fieret. Aliter enim deus præstat ut uelimus, aliter præstat quod uoluerimus, Vt uelimus enim & suum esse uoluit & nostrum, suum uocãdo, nostrum sequendo, Quod autem uoluerimus solus præstat: id est posse bene agere, & semper beate uiuere. Veruntamen Esau nondum natus, nihil horum posset uelle seu nolle, Cur ergo in utero positus improbatus est? Redit enim ad illas difficultates, nõ solum sua obscuritate, sed etiam nostra tam multa repetitione molestiores. Cur enim est improbatus Esau nondum natus, qui nec credere poterat uocanti, nec contemnere uocationem, nec boni uel mali aliquid operari sine præscientia dei futuræ malæ uolũtatis eius? Cur non & Iacob præscientia dei approbatus est futuræ bonæ uoluntatis eius? Quod si semel concesseris, potuisse quenquam uel approbari uel improbari ex eo quod nondum in illo erat, sed quia deus futurum esse præsciebat, conficitur eum potuisse etiam ex operibus approbari, quæ in illo deus futura esse præsciebat, quamuis nondum esset aliquid operatus: & omnino te nihil adiuuabit quòd nondum nati erant, cum dictum esset, Et maior seruiet minori, ut hinc ostendas D
non ex operibus dictum, quia nondum quicquam erat operatus. Illa etiam uerba si diligẽter attendas, Igitur non est uolentis neq; currentis, sed miserentis est dei, non hoc apostolus propterea tãtum dixisse uidebitur quòd adiutorio dei ad id quod uolumus perueniamus,
Philip. 2 sed etiam ex illa intentione qua & alio loco dicit, Cum timore & tremore uestram ipsorum salutem operamini, Deus enim est qui operatur in uobis & uelle & operari pro bona uolũtate. Vbi satis ostendit etiam ipsam bonam uoluntatem in nobis operante deo fieri, Nam
2. sen. dis. 26. cap. uoluntatem si propterea solum dictum est, Non uolentis neq; currentis, sed miserentis est dei, quia uoluntas hominis sola non sufficit ut iuste recteq; uiuamus, nisi adiuuemur misericordia dei, potest & hoc modo dici, Igitur non miserentis est dei, sed uolentis est hominis, quia misericordia dei sola non sufficit, nisi consensus nostræ uoluntatis addatur. At illud manifestum est, frustra nos uelle, nisi deus misereatur. Illud autem nescio quomodo dicatur, frustra deum misereri nisi nos uelimus. Si enim deus miseretur, etiam uolumus: ad eandem quippe misericordiam pertinet ut uelimus. Deus enim est qui operatur in nobis & uelle & operari pro bona uoluntate. Nam si quæramus, utrum dei donum sit uoluntas bona, mirum si negare quisquam audeat. At enim quia nõ præcedit uoluntas bona uocationem, sed uocatio bonam uoluntatem, propterea uocanti deo recte tribuitur quòd bene uolumus, nobis uero tribui non potest quod uocamur. Non igitur ideo dictũ est putandum: non uolentis neque currentis, sed miserentis est dei, quia nisi eius adiutorio non possumus adipisci quod uolumus, sed ideo potius, quia nisi eius uocatione nõ uolumus. Sed si uocatio ista est effectrix bonæ uoluntatis, ut omnis eã uocatus sequatur, quomodo uerũ erit. Multi uocati, pauci electi? Quod si uerum est, & non consequenter uocationi uocatus obtemperat, atq; ut obtẽperet in eius est positũ uoluntate, recte etiam dici potest, Igitur nõ miserentis dei sed uolentis atq; currentis est hominis: quia misericordia uocantis non sufficit, nisi uocati obedientia cõsequatur.

A sequatur. An forte illi qui hoc modo uocati non consentiunt, possent alio modo uocati accommodare fidei uoluntatem, Vt & illud uerum sit, Multi uocati, pauci electi: ut quamuis multi uno modo uocati sint, tamen quia non omnes uno modo affecti sunt, illi soli sequantur uocationem, qui ei capiendæ reperiuntur idonei: & illud non minus uerum sit, Igitur nō uolentis neq; currentis sed miserentis est dei, qui hoc modo uocauit, quomodo aptum erat eis qui secuti sunt uocationem? Ad alios autem uocatio quidem peruenit, sed quia talis fuit qua moueri non possent, nec eam capere apti essent, uocati quidem dici potuerunt sed non electi: & non iam similiter uerum est, Igitur non miserentis dei, sed uolentis atque currentis est hominis: quoniam non potest effectus misericordiæ dei esse in hominis potestate, ut frustra ille misereatur si homo nolit: quia si uellet etiam ipsorū misereri, posset ita uocare, quo- Matth.20 modo illis aptum esset, ut & mouerentur & intelligerent & sequerentur. Verū est ergo, Multi uocati, pauci uero electi. Illi enim electi qui congruenter uocati: illi autem qui non congruebant neque contemperabant uocationi, non electi quia non secuti, quamuis uocati. Item uerum est, Non uolentis neq; currentis sed miserentis est dei, quia etiam si multos uocet, eorum tamen miseretur quos ita uocat quomodo eis uocari aptum est ut sequantur. Falsum est autem si quis dicit, Igitur non miserentis dei, sed uolentis atq; currētis est hominis, quia nullius deus frustra miseretur, Cuius autem miseretur, sic eum uocat quomodo scit ei congruere, ut uocantem non respuat. Hic dicet aliquis, Cur ergo Esau non sic est uocatus ut uellet obedire? Videmus enim alios aliter ijsdem rebus demonstratis uel significatis ad credēdum moueri, Sicut exempli gratia, Simeon in dominum nostrum Iesum Christum adhuc infantem paruulum credidit, spiritu ei reuelante cognoscens. Nathanael ad unam sententiam quam ab illo audiuit, Prius quàm te Philippus uocaret, cum esses sub arbore fici uidi te, respondit, Rabbi, tu es filius dei, tu es rex Israel. Quod tanto post quia confessus est Petrus meruit audire, quòd beatus sit, & quòd ei darentur claues regni cœlorum. Miraculo fa- Ioan.2

B cto in Chana Galilææ, quod initium signorum Ioannes euangelista commemorat, aqua in uinum conuersa, crediderunt in eum discipuli eius: multos loquēdo inuitauit ad fidem, multi nec suscitatis mortuis crediderunt: de cruce atq; morte eius conterriti etiam discipuli titubarunt, & tamen latro tunc credidit, cū eū non præstantiorem uideret in operibus, sed cōsortio crucis æqualē. Vnus etiam de numero discipulorū post eius resurrectionē, non tam uiuētibus membris q̄ recētibus cicatricibus credidit. Multi ex eorū numero à quibus crucifixus est, qui uidentes eū miracula facientē contempserant, discipulis eum prædicantibus & in nomine eius talia facientibus crediderunt. Cū ergo alius sic, alius aūt sic moueatur ad fidem, eademq; res sæpe alio modo dicta moueat, alio modo dicta nō moueat, aliūq; moueat, aliū non moueat, quis audeat dicere defuisse modum uocandi, quo etiam Esau ad eam fidem mentem applicaret uoluntatemq; coniungeret, in qua Iacob iustificatus est? Quod si tanta quoque potest esse obstinatio uoluntatis, ut contra omnes modos uocationis obdurescat mentis auersio, quæritur etiam utrum de diuina pœna sit ipsa duritia? Cum enim deus deserit non sic uocando, quomodo ad fidem moueri potest, quis etiam dicat modum, quo ei persuaderetur ut crederet, etiam omnipotenti defuisse? Sed quid hoc quærimus, cum ipse subiungat apostolus, Dicit enim scriptura Pharaoni, quia ad hoc te excitaui, ut ostēdam in te potentiam meam, & ut annuntietur nomen meum in uniuersa terra? Hoc autem subiecit apostolus documentum, quo probaret quod supra dixerat, Igitur non uolentis neq; currentis sed miserentis est dei, Tanquam enim ei diceretur, Vnde hoc doces? Dicit enim scriptura, inquit, Pharaoni, quia ad hoc te excitaui ut ostendam in te potentiam meam, & ut annuntietur nomen meū in uniuersa terra, Vtiq; hinc ostendit q; non uolentis neq; currētis sed miserentis est dei, concluditq; ita, Ergo cuius uult miseretur, & quem uult obdurat: cum superius non utrumque sit. Neque enim quomodo dictum est, Non uolentis neque currentis, sed miserentis est dei: sic etiam dictum, Non nolentis atque contemnentis, sed obduran-

tis est dei. Vnde datur intelligi quod infra utrunq; posuit, Ergo cuius uult miseretur,& quẽ uult obdurat,ita sententiæ superiori posse congruere, ut obduratio dei sit, nolle misereri: ut non ab illo irrogetur aliquid quo sit homo deterior, sed tantum quo sit melior non erogetur. Quod si sit nulla distinctione meritorum,quis non erumpat in illam uocem quam sibi ipse obiecit apostolus? Dicis itaq; mihi,quid adhuc conqueritur, Nam uoluntati eius quis resistit? Cõqueritur enim deus sæpe de hominibus,sicut per innumerabiles apparet scripturarum locos,q; nolint credere & recte uiuere. Vnde fideles & facientes uoluntatem dei, conuersari dicũtur sine querela, quòd de illis non queratur scriptura. Sed quid conqueritur ait, Nam uoluntati eius quis resistit,quando cuius uult miseretur, & quem uult obdurat? Et tamen intueamur superiora,& inde nostrám quantum ipse dominus adiuuat, sentẽtiam dirigamus. Ait enim pauloante,Quid ergo dicemus? Nunquid iniquitas est apud deũ? Absit. Sit igitur hoc fixum atq; immobile in mente sobria pietate atq; stabili fide, quòd nulla est iniquitas apud deum: atq; ita tenacissime firmissimeq; credatur, idipsum quòd deus cuius uult miseretur,& quem uult obdurat, hoc est cuius uult miseretur, & cuius uult non miseretur,esse alicuius occultæ, atq; ab humano modulo inuestigabilis æquitatis,quæ & in ipsis rebus humanis terrenisq; contractibus animaduertenda est. In quibus nisi supernæ iustitiæ quædam impressa uestigia teneremus, nunquam in ipsum cubile ac penetrale sanctissimũ atque castissimum spiritalium præceptorum, nostræ infirmitatis suspiceret atq; inhiaret intentio. Beati qui esuriunt & sitiunt iustitiam, quoniam ipsi saturabuntur. In ista igitur siccitate uitæ conditionisq; mortalis, nisi aspergeretur desuper uelut tenuissima quædam aura iustitiæ, citius aresceremus quàm sitiremus. Quapropter cum dando & accipiendo inter se hominum societas connectatur, dentur autem & accipiantur debita uel non debita: quis non uideat iniquitatis argui neminem posse, qui quod sibi debetur, exegerit: nec cum certe,qui quod ei debetur, donare uoluerit? Hoc autem non est in eorum qui debitores sunt, sed in eius cui debetur arbitrio. Hæc imago,uel ut supra dixi uestigium, negotijs hominum de fastigio summo æquitatis impressum est. Sunt igitur omnes homines, quandoquidem & apostolus ait, In Adam omnes moriuntur, à quo in uniuersum genus humanum origo ducitur offensionis dei, una quædam massa peccati,supplicium debens diuinæ summæque iustitiæ, quod siue exigatur, siue donetur,nulla est iniquitas, A quibus autem exigendum,& quibus donandum sit, superbe iudicant debitores, Quemadmodum conducti ad illam uineam iniuste indignati sunt, cum tantundem alijs donaretur, quantum illis redderetur. Itaque huius impudentiam quæstionis ita retundit apostolus, Homo tu quis es, qui respondeas deo? Sic enim respondet deo, cum hoc displicet quod de peccatoribus conqueritur deus: quasi quemquam deus peccare cogat, si tantummodo quibusdam peccantibus misericordiam iustificationis suæ non largiatur, & ob hoc dicatur obdurare peccantes quosdam, quia non eorum miseretur, non quia impellit ut peccent: eorum autem non miseretur, quibus misericordiam non esse præbendam, æquitate occultissima & ab humanis sensibus remotissima iudicat. Inscrutabilia enim sunt iudicia eius, & inuestigabiles uiæ ipsius. Conqueritur autem iuste de peccatoribus, tanquam de his quos peccare ipse non cogit, Simul etiam ut hi quorum miseretur, hanc quoque habeant uocationem, ut dum conqueritur deus de peccatoribus,compungantur corde,atq; ad eius gratiam conuertantur. Iuste ergo conqueritur & misericorditer. Sed si hoc mouet, quòd uoluntati eius nullus resistit, quia cui uult, subuenit,& quẽ uult,deserit:cum & ille cui subuenit, & ille quem deserit ex eadem massa sint peccatorum, & quamuis debeat uterque supplicium, ab uno tamen exigatur, alteri donetur, Si hoc ergo mouet, Homo tu quis es, qui respõdeas deo? Arbitror enim sub eadem significatione positum, quod dictum est, homo, sub qua & illud dicitur, Nónne homines estis, & secundum hominem ambulatis? Ibi enim carnales & animales notan-

Marginalia: C (right, line 1); 1.sen.di.41,c.1 (beside line 3); Conclusio quæstionis. (beside "Sit igitur hoc fixum"); D (right, beside "sed in eius cui debetur"); 1.Cor.15 (beside "& apostolus ait"); 1.sen.dis.4 cap.his tamen (beside "go ducitur offensionis dei"); 1.sen.dis.4.cap. cum prdæestinatio (beside "bus misericordiam iustificationis")

A notantur hoc nomine, quibus dicitur, Non potui loqui uobis quasi spiritalibus, sed quasi
carnalibus, Et illud, Nondum enim poteratis, sed neque adhuc potestis. Adhuc enim estis
carnales. Et illud, Animalis autem homo non percipit quæ sunt spiritus dei. His ergo di-
citur, Homo tu quis es qui respondeas deo? Nunquid dicit figmentum ei qui se finxit, qua
re me sic fecisti? Aut non habet potestatem figulus luti, ex eadem conspersione facere, aliud
quidem uas in honorem, aliud in contumeliam? Eoipso fortasse satis ostendit se homini
carnali loqui, quoniam hoc limus ipse significat, unde primus homo formatus est, Et quia
omnes ut iam commemoraui, secundum eundem apostolum, in Adam moriuntur, unam
dicit esse conspersionem omnium. Et quamuis aliud uas fiat in honorem, aliud in contume
liam, tamen & illud quod fit in honorem, necesse est ut carnale esse incipiat, atque inde in
spiritalem consurgat ætatem. Quandoquidem iam in honorem facti erant, & in Christo
iam nati erant, Sed tamen quoniam paruulos adhuc alloquitur, etiam ipsos carnales ap- 1. Cor.3
pellat, dicens: Non potui loqui uobis quasi spiritalibus, sed quasi carnalibus, Quasi par-
uulis in Christo lac uobis potum dedi, non escam, Neque enim poteratis, sed neque ad-
huc quidem potestis. Adhuc enim estis carnales. Quamuis ergo carnales eos esse dicat, ta
men etiam in Christo natos, & in illo paruulos, & lacte potandos. Et quod adiungit, Nec
adhuc quidem potestis, ostendit proficientes futurum esse ut possint, quia iam in eis spi-
ritaliter renatis, gratia fuerat inchoata, Ergo iam uasa erant in honorem facta, quibus ad-
huc tamen recte diceretur, Homo tu quis es, qui respondeas deo? Et si talibus recte dici-
tur, multo rectius eis qui uel nondum ita regenerati sunt, uel etiam in contumeliam facti.
Illud tantummodo inconcussa fide teneatur, quòd non sit iniquitas apud deum: qui siue
donet, siue exigat debitum, nec ille à quo exigit, recte potest de iniquitate eius conqueri,
nec ille cui donat, debet de suis meritis gloriari. Et ille enim nisi quod debetur, non reddit:
& ille non habet, nisi quod accepit. Sed enitendum est hoc loco si dominus adiuuet uide- Sapien.11
B re quemadmodum & illud uerum sit quod scriptum sit, Nihil odisti eorum quæ fecisti, Et
illud, Iacob dilexi, Esau autem odio habui. Si enim propterea Esau odio habuit, quia uas
factum erat in contumeliam, & aliud uas in honorem, aliud in contumeliam idem figulus
facit, quomodo nihil odisti horum quæ fecisti? Ecce enim odit Esau quod uas ipse fecit in cō
tumeliam. Qui nodus ita soluitur, ut intelligamus omnium creaturarum esse artificē deū,
Omnis autem creatura dei bona est, & omnis homo inquātum homo est, creatura est, non
inquantum peccator est. Est ergo creator deus, & corporis & animi humani, Neutrum ho-
rum malum, & neutrū odit deus, Nihil enim odit eorum quæ fecit. Est autem animus præ-
stantior corpore, deus uero & animo & corpore, utriusq; effector & cōditor, nec odit in ho Peccatum
mine, nisi peccatum. Est autem peccatum hominis, inordinatio atq; peruersitas, id est à præ
stantiore conditore auersio, & ad condita inferiora conuersio. Non igitur odit deus Esau
hominem, sed odit deus Esau peccatorem. Sicut dicitur de domino, In sua propria uenit, &
sui eum non receperunt. Quibus item ipse dicit, Vos propterea non audistis, quia nō estis
ex deo. Quomodo sui, quomodo non ex deo? Nisi quia illud dictū est de hominibus, quos
ipse dominus fecerat, illud de peccatoribus quos ipse dominus arguebat: ijdem tamē ipsi &
homines & peccatores, sed homines de cōditione, peccatores propria uoluntate. Quur ergo
Iacob dilexit, nunquid peccator non erat? Sed dilexit in eo non culpam quam delebat, sed
gratiam quam donabat. Nam Christus pro impijs mortuus est, non tamen ut impij mor-
tui permanerent, sed ut iustificati ab impietate conuerterentur, credentes in eum qui iustifi-
cat impium. Odit enim deus impietatē. Itaq; in alijs eam punit per damnationem, in alijs
adimit per iustificationē, quemadmodū ipse iudicat esse faciendum illis iudicijs inscrutabili
bus. Et quòd ex numero impiorum, quos non iustificat, facit uasa in contumeliam, non hoc
in eis odit quod facit: quippe inquantum impij sunt, execrabiles sunt, inquantum autem ua
sa fiunt, ad aliquem usum fiūt, ut per eorum ordinatas pœnas, uasa quæ fiunt in honorem,

proficiant. Non itaq; odit deus, nec inquantum homines sunt, nec inquantum uasa sunt: C
id est, nec quod in eis facit creando, nec quod in eis facit ordinando, Nihil enim odit eorum quæ fecit. Sed tamen quòd uasa eos facit perditionis, ad usum correctionis aliorum facit. Odit enim in eis impietatem, quam ipse non fecit, Sicut enim iudex in homine odit furtum, sed non odit quod datur ad metallum, illud enim fur, hoc iudex facit: ita deus quòd ex conspersione impiorum facit uasa perditionis, non odit quod facit, id est, opus ordinationis suæ, in pœna debita pereuntibus, in qua occasionem salutis illi quorum miseretur, inue-
Exod. 9 niant. Sic Pharaoni dictum est, Ad hoc te excitaui, ut ostendam in te potentiam meam, ut annũtietur nomen meũ in uniuersa terra. Hæc demonstratio potentiæ dei, & annuntiatio nominis eius in uniuersa terra, prodest eis ut timeant, ut uias suas corrigant, quibus uocatio talis congruit. Sic consequenter dicit, Si autem uolens deus ostendere iram, & demonstrare potentiam suam, attulit in multa patientia uasa iræ, quæ perfecta sunt in perditionẽ, subauditur, Tu quis es, qui respondeas deo? Vt recurrẽte sententia ad uerba superiora, iste sit sensus, Si uolens deus ostendere iram, attulit uasa iræ, tu quis es qui respõdeas deo? Nõ autem solum uolens ostendere iram, & demonstrare potentiam suam, attulit in multa patientia uasa iræ, quæ perfecta sunt in perditionem: sed etiam quod sequitur, Vt notas faceret diuitias gloriæ suæ in uasa misericordiæ. Quid enim prodest uasis perfectis in perditionem, quòd ea patienter deus sustineat, ut ordinanter disperdat, utaturq; illis in instrumentum salutis aliorum, quorum miseretur? Sed illis utique prodest, ad quorum salutem istis
Psal. 57 sic utitur: ut sicut scriptum est, Iustus manus lauet in sanguine peccatoris, id est, mundetur ab operibus malis per timorem dei, cum uidet supplicia peccatorum. Quòd ergo uolens deus ostendere iram, attulit uasa iræ, ualet ad utilem alijs præstandum timorem, & ut notas faceret diuitias gloriæ suæ, in uasa misericordiæ, quæ præparauit in gloriam. Etenim obduratio illa impiorum utrumque demonstrat: & quid timendum sit, ut quisque pietate conuertatur ad deum: & quãtæ sint gratiæ misericordiæ dei, qui in aliorum pœna quid alijs do- D
net ostendit. Si autem illa quam de alijs exigit non est iusta pœna, nihil donat alijs à quibus eam non exigit. Quia uero illa iusta est, & nulla est iniquitas apud deum, quis sufficiat agere gratias ei qui hoc remittit, quod si uellet exigere, nemo se recte diceret non debere. Quos & uocauit nos, inquit, non solum ex Iudæis, sed etiam ex gentibus, id est, uasa misericordiæ quæ præparauit in gloriam. Non enim omnes Iudæos, sed ex Iudæis, nec omnes omnino homines gentium, sed ex gentibus. Vna est enim ex Adam massa peccatorum & impiorum, in qua & Iudæi & gentes remota gratia dei ad unam pertinent conspersionem. Si enim figulus luti ex eadem conspersione facit aliud uas in honorem, aliud in contumeliam: manifestum est autem quòd ex Iudæis sunt alia uasa in honorem, alia in contumeliã, sicut ex gentibus: sequitur ut ad unã conspersionẽ omnes pertinere intelligantur. Deinde incipit reddere attestationes prophetæ singulis generibus, conuerso ordine. Prius enim dixit conuersos ex Iudæis, posterius ex gentibus, Prius enim reddit testimonium pro gentibus,
Osee 1 deinde pro Iudæis. Etenim sicut in Osee dicit, Vocabo non plebem meam, plebem meam, & nõ dilectam meam, dilectam meam: & erit in loco ubi dictũ est, non populus meus uos, ibi uocabuntur filij dei uiui: de gentibus intelligitur dictum, quia nõ habebant destinatum unum sacrificiorũ locum, sicut Iudæi in Hierusalem. Missi sunt aũt ad gentes apostoli, ut in loco suo quiq; crederent, & ubicunq; credidissent, ibi sacrificium laudis offerrent, quibus de-
Esa. 10 dit potestatẽ filios dei fieri. Esaias aũt, inquit, clamat pro Israël. Ne rursus omnes Israëlitæ in perditionem isse credãtur, docet & inde facta alia uasa in honorem, alia in contumeliã, Si fuerit, inquit, numerus filiorũ Israël quasi arena maris, reliquiæ saluæ fient. Cætera ergo turba, uasa perfecta ad perditionẽ. Verbũ enim consummans & breuians, inquit, faciet dominus super terrã: id est, ut cõpendio fidei per gratiam saluos faciat credẽtes, non per innumerabiles obseruationes, quibus illa multitudo seruiliter onerata premebatur. Per gratiam quippe

A quippe nobis uerbum consummans & breuians fecit super terram, dicens, Iugum meum le Matth. 11
ne est, & sarcina mea suauis est. Quod & paulopost hic dicitur, Propè est uerbũ in ore tuo Roma. 10
& in corde tuo, hoc est uerbum fidei quod prædicamus, quia si confitearis in ore tuo, quia
dominus est Iesus, & credideris in corde tuo quia deus illum suscitauit à mortuis, saluus eris,
Corde enim creditur ad iustitiam, ore autem confessio fit ad salutem. Hoc est uerbum con-
summans & breuians quod fecit deus super terram, qua consummatione atq; breuitate, la-
tro iustificatus est, qui defixis in cruce omnibus membris, & habens libera hæc duo, corde
credidit ad iustitiã, ore confessus est ad salutem, statimq; audire meruit, Hodie mecum eris
in paradiso, Consequerentur enim bona opera eius, si percepta gratia diu inter homines ui-
ueret. Sed tamen nõ ea præcesserãt, ut eandem gratiam mereretur ex latrocinio fixus in cru Esaiæ 1
ce, ex cruce in paradisum translatus. Et sicut prædixit, inquit, Esaias, Nisi dominus sabaoth
reliqsset nobis semen, sicut sodoma facti essemus, & sicut gomorra similes fuissemus. Quod
hic ait, Reliquisset nobis semen, hoc ibi, Reliquiæ saluæ fiant. Cæteri autem tanquam perdi
tionis uasa debito supplicio perierunt. Et non omnes perisse sicut in sodoma & gomorra,
non meritũ eorum fecit, sed gratia dei reliquit semen, unde alia messis toto orbe consurge-
ret. Hoc & paulopost, Sic ergo, inquit, & in hoc tempore reliquiæ per electionem gratiæ sal Roma. 11.
uæ factæ sunt. Si autem gratia iam non ex operibus, alioquin gratia iam non est gratia,
Quid ergo? Quod quærebat Israel, hoc nõ est consecutus, electio autem consecuta est, cæte
ri uero excæcati sunt. Consecuta sunt uasa misericordiæ, excæcata sunt uasa iræ: ex eadem ta
men conspersione, sicut in plenitudine gentium. Est locus quidam scripturæ ad rem de qua
nunc agimus maxime necessarius, eadem quæ tractata sunt, mira contestatione confir- Eccli. 33
mans, in eo libro qui ab alijs Iesus Sirach, ab alijs Ecclesiasticus dicitur, in quo ita scriptum
est, Et omnes homines de solo & ex terra unde Adam creatus est, In multitudine disci-
plinæ dominus separauit eos & immutauit uias eorum. Et ex ipsis benedixit & exaltauit, &
B ex his sanctificauit & ad se applicauit, ex ipsis maledixit & humiliauit: & conuertit illos ad
dissensionem illorũ, quasi lutum figuli in manu ipsius plasmare illud & disponere, Omnes
uiæ eius secũdum dispositionem eius, sic homo in manu illius qui se fecit & reddet illi secun-
dum iudicium suum. Contrarium malo bonum est, & contra mortem uita est, sic & contra
uirum iustum peccator. Et sic intuere in omnem operam altissimi. Duo contra duo, unũ cõ-
tra unum. Primo hic commendata est disciplina dei, In multitudine, inquit, disciplinæ deus
separauit eos, unde nisi à beatitudine paradisi? Et immutauit uias eorum, ut iam tanquam
mortales uiuerent. Tunc facta est una massa omnium, ueniens de traduce peccati & pœ-
na mortalitatis, quamuis deo formante & creante quæ bona sunt in omnibus. Est enim spe
cies & compago corporis in tanta membrorum concordia, ut inde apostolus ad charitatem
obtinendam similitudinem duceret in omnibus. Est etiam spiritus uitalis & terrena mẽbra
uiuificans, omnisq; natura hominis, dominatu animæ & famulatu corporis & conditione
mirabili temperata: sed concupiscẽtia carnalis de peccati pœna iam regnans, uniuersum ge-
nus humanum tanquam totam & unam conspersionem originali reatu in omnia perma-
nante confuderat, Et tamen sequitur, Ex ipsis benedixit & exaltauit, & ex ipsis sanctifica-
uit & ad se applicauit, ex ipsis maledixit & humiliauit & conuertit illos in dissensionem
ipsorum. Tanquam apostolo dicente, An non habet potestatem figulus luti ex eadem con
spersione facere aliud uas in honorem, aliud in contumeliam? Ideoque illud quod conte-
xitur, nec ab ea similitudine uacat. Quasi lutum, inquit, figuli in manu ipsius plasma-
re illud & disponere: omnes uiæ eius secundum dispositionem eius, sic homo in manu illi-
us qui se fecit. Sed quia dicit apostolus, Nunquid iniquitas apud deum? Vide & hic
quid adiungat, Reddet illi, inquit, secundum iudicium suum. Sed cum damnatis iusta
tribuuntur supplicia, tamen quia hoc ipsum in usum conuertitur, quo illi proficiant qui-
bus præbetur misericordia: intende reliqua, Contrarium, inquit, malo bonum est, & con-
tra

tra mortem uita: sic & contra uirũ iustũ peccator: & sic intuere in omnẽ opera altissimi, duo C contra duo, unum contra unũ, Vtiq; ut ex deteriorum comparatione emineant proficiãtq; meliora, quæ tanquam per gratiam meliora sunt. Tãquam diceret, Reliquiæ saluæ fient. Sequitur & dicit ex persona reliquiarum, Et ego nouissimus uigilaui, & quasi qui racematur post uindemiatores. Et unde probat, quia non ex meritis suis, sed ex misericordia dei? In benedictione, inquit, dei & ipse speraui, & quasi qui uindemiat repleui torcular. Quãuis enim nouissimus uigilauerit, tamen quia erunt, ut dictũ est, nouissimi primi, in benedictione domini sperãs, ex reliquijs Israël racematus populus impleuit torcular ex ubertate uindemiæ, quæ toto orbe terrarum prouenit. Nulla igitur intentio tenetur apostoli, & omnium iustificatorum per quos nobis intellectus gratiæ demonstratus est, nisi ut qui gloriatur, in domino glorietur. Quis enim discutiat opera domini, ex eadem conspersione unum damnãtis, alium iustificantis? Liberum uoluntatis arbitrium plurimum ualet: imò uero est quidem,
Rom.7 sed in uenundatis sub peccato quid ualet? Caro, inquit, concupiscit aduersus spiritum, spiri
Gal.5 tus autem aduersus carnem, ut non ea quæ uultis faciatis. Præcipitur ut recte uiuamus: hac utique mercede proposita, ut in æternum beate uiuere mereamur. Sed quis potest recte uiuere & bene operari, nisi iustificatus ex fide? Præcipitur ut credamus, ut dono accepto spiritussancti per dilectionem bene operari possimus. Sed quis potest credere, nisi aliqua uocatione, hoc est, aliqua rerum testificatione tangatur? Quis habet in potestate tali uiso attingi mentem suam, quo eius uoluntas moueatur ad fidem? Quis autem animo amplectitur aliquid quod eum non delectat? Aut quis habet potestatem ut uel occurrat quod eum delectare possit, uel delectet cum occurrerit? Cum ergo nos ea delectant quibus proficiamus ad deum, inspiratur hoc & præbetur gratia dei, non nutu nostro & industria aut operum meritis comparatur: quia ut sit nutus uolũtatis, ut sit industria studij, ut sint opera charitate feruentia, ille tribuit, ille largitur: propterea petere iubemur ut accipiamus, & quærere ut inueniamus, & pulsare ut aperiatur nobis. Nónne aliquando ipsa oratio nostra sic tepi- D da est, uel potius frigida, & penè nulla, imò omnino interdum ita nulla, ut neque hoc in nobis cum dolore aduertamus, quia si uel hoc dolemus, iam oramus. Quid ergo aliud ostenditur nobis, nisi quia & petere & quærere & pulsare ille cócedit, qui ut hæc fugiamus iubet.
Rom.9 Igitur non uolentis neq; currentis, sed miserentis est dei, quandoquidem nec uelle nec curre re nisi eo mouẽte atq; excitãte poterimus. Quòd si electio hic fuit aliqua, ut sic intelligamus
Roma.11 quod dictum est, Reliquiæ per electionem gratiæ saluæ factæ sunt, non ut iusticatorum electio fiat ad uitam æternam, sed ut intelligantur qui iustificentur: certe ita occulta est hæc electio, ut in eadem conspersione nobis prorsus apparere non possit, Aut si apparet quibusdam, ego in hac re infirmitatem meam fateor. Non enim habeo quod intuear in eligendis hominibus ad gratiam salutarem, si ad examen huius electionis aliqua cogitatione permittor, nisi uel maius ingenium, uel minora peccata, uel utrumque, addamus etiam si placet honestas utilésque doctrinas. Quisquis ergo fuerit quàm minimis peccatis irretitus atque maculatus, Nam nullis quis potest? & acer ingenio, & liberalibus artibus expolitus, eligendus uidetur ad gratiam. Sed cum hoc statuero, ita me ridebit ille qui infirma mundi elegit ut confundat fortia, & stulta mundi ut confundat sapientes, ut eum intuens in pudore correctus, ego irrideam multos, & præ quibusdam peccatoribus castiores, & præ quibusdam piscatoribus oratores. Nónne aduertimus multos fideles nostros ambulantes uiam dei, ex nulla parte ingenio comparari, non dicam quorundam hæreticorum, sed etiam mimorum? Item non uidemus quosdam homines utriusque sexus in coniugali castitate uiuentes sine querela, & tamen uel hæreticos uel paganos, uel etiam in uera fide & uera ecclesia sic tepidos, ut eos miremur meretricum & histrionum subito conuersorum, non solum patientia & temperantia, sed etiam fide, spe, charitate, superari? Restat ergo ut uoluntates eligantur, sed uoluntas ipsa nisi aliquid occurrerit quod delectet atque inuitet animum,

A mum, moueri nullo modo potest. Hoc autem ut occurrat, non est in hominis potestate.
Quid uolebat Saulus nisi ut inuaderet & traheret, uinciret, necaret Christianos? Quàm ra/
bida uoluntas, quàm furiosa, quàm cæca, qui tamen una desuper uoce prostratus, occurren/
te utiq; tali uiso, quo mens illa & uoluntas refracta sæuitia retorqueretur & corrigeretur ad
fidem, repente ex euangelij mirabili persecutore mirabilior prædicator effectus est. Et tamẽ
quid dicemus? Nunquid iniquitas est apud deum? exigentem à quo placet, donantem cui
placet: qui nequaquam exigit indebitum, nequaquam donat alienum. Nunquid iniquitas
est apud deum? Absit. Quare tamen & huic ita, & huic non ita? Homo tu quis es? debitum
si non reddes, habes quod gratuleris: si reddes, non habes quod queraris. Credamus tãtum
& si capere non ualemus: quoniam qui uniuersam creaturam & spiritalem & corporalem fe
cit & condidit, omnia in numero & pondere & mensura disponit, sed inscrutabilia sunt iu/
dicia eius, & inuestigabiles uiæ eius. Dicamus alleluia, & collaudemus canticum, & non dica
mus, quid hoc? ut quid hoc? Omnia enim in tempore suo creata sunt.

LIBRI PRIMI FINIS.

DIVI AVRELII AVGVSTINI HIPPONENSIS EPISCOPI, ad Simplicianum Mediolanensis ecclesiæ Episcopum, de solutione quarundam quæstionum ex libris Regum, Liber secundus.

SATIS de apostolo me ad proposita respondisse existimo: nũc ad ea quæ
de libris Regnorum requisisti aliud uolumen aggrediar, quæ sicut multa
& propè omnia ueterum librorum, figuratiora sunt, & mysteriorum ue/
laminibus inuoluta, Quamuis enim ex eo q; transierimus ad Christum,
B auferatur uelamen, tamen uidemus nunc in ænigmate, tunc autem facie
ad faciem. Velamen quippe omnimodo intercludit aspectum, ænigma
uero tanquam per speculũ, sicut idem apostolus ait, Videmus nunc per speculum & in æni/
gmate, nec euidentissimam detegit speciem, nec prorsus obtegit ueritatem. Aggrediar ergo
& ista, duce domino, tuis potius subleuatus oratiõibus quàm iussionibus aggrauatus. Præ/
sertim quia ex epistola tua hoc te intellexi quærere, quid hæc in prophetia significẽt, In quo
reuera obtemperarẽ nisi esset difficillimum: quia & de tota eorundem contextione librorũ
ducenda est intentio, & si esset promptior intellectus, magnitudo tamen operis impediret:
quæ si subeunda est prolixius otium tempusue flagitat: sed nunc ipsas rerum proprietates
gestarum, quæ his uerbis quorum à te facta commemoratio significantur, quomodo in/
telligerem nosse dignatus es & meis litteris aperiri. Et primũ quidẽ quod de pri/ Quæstio I
mo Regnorum libro iussisti ut exponerem quomodo dictũ sit, Et insiluit spiritus domini 1. Regnorũ cap. 10 & 16
in Saul, cũ alibi dicat, Et insiluit spiritus domini malus in Saul. Ita enim scriptũ est, Et factũ
est cũ conuerteret humerum suũ ut iret à Samuel, cõuertit deus in Saul cor aliud, & uenerũt
omnia signa illa die: & uenit inde in collẽ, & ecce chorus prophetarũ it obuiam illi, & insiluit
in illũ spiritus domini, & prophetauit in medio eorũ. Prædixerat enim hæc illi Samuel cũ
eum iussus unxisset. Et hoc quidem nõ puto habere aliquid quæstionis, Spiritus enim ubi
uult spirat, & spiritũ prophetiæ, nullarũ animarũ potest maculare contactus, Attingit enim
ubiq; propter suam mũdiciam. Afficit enim omnes, non eodẽ modo, sed alios per informa/
tionẽ spiritus eorundem hominũ, ubi rerũ demonstrãtur imagines, alios per fructũ mẽtis
ad intelligentiã, alios utraq; inspiratione, alios etiam nescientes. Per informationẽ spiritus
duobus modis. Aut per somnium, sicut non solum pleriq; sancti, sed Pharao & Nabucho/
donosor: uterq; uidit quod nemo eorũ intelligere ualebat, sed tamen uterq; uidere poterat.
Aut per demonstrationem in ecstasi, quod nonnulli latini stuporem interpretantur, mirũ si
proprie, sed uicine tamẽ: cũ fit mentis alienatio à sensibus corporis, ut spũs hominis diuino

spiritu

spiritu assumptus capiendis atq; intuendis imaginibus uacet: sicut Danieli demonstratum C
Act.10 est quod nō intelligebat, & Petro illud uas submissum de cœlo quatuor linteis: nam & ipse quid illa demonstratio figuraret postea cognouit. Per fructum autem mentis ad intelligentiam uno modo, cum hæc ipsa quæ demonstrātur imaginibus, quid significent & quò pertineant reuelātur: quæ certior prophetia est, nam magis ipsam uocat apostolus prophetiam: sicut Ioseph meruit intelligere, quod Pharao non nisi uidere, & Daniel exponit regi, & ille cernit & nescit. Cum uero ita mens afficitur, ut non rerum imagines coniecturali examinatione intelligat, sed res ipsas intueatur, sicut intelligitur sapientia & iustitia omnisq; incommutabilis & diuina species, ad prophetiam de qua nunc agimus non pertinet. Vtroq; autē munere prophetiæ donandi, qui & rerū imagines spiritu uident, & quid ualeant simul intelligunt: aut certe manifestis locutionibus in ipsa demonstratione informantur, sicut in Apo-
Ioan.11 calypsi quædam exponuntur. Nescientes autem afficit prophetiæ spiritus, sicut Caiphas cū esset pontifex prophetauit de domino, q; expediret unum mori pro tota gēte, cum aliud in uerbis quæ dicebat attenderet, quæ non se à seipso dicere nesciebat. Abundant in sanctis libris exempla, & res tuæ prudentiæ notissimas loquar. Non enim ista discis à me, sed in eis quæ percontando probas & cognoscere cupiens proficientem & corrigere paratus errantē. Hoc autem uerbo quod positum est, Et insiluit in eum spiritus, tanquam ex abdito diuinitatis secreto, repētinus significatur afflatus. Horum igitur modorum quo nam potius affectum esse intelligamus Saul, satis apparet ex eo quod ibi scriptū est, Cōuertit deus in Saul cor aliud, Sic enim aliam cordis affectionem significat: quia conuertendo fecit deus ut imaginum significantium & præfigurantium capax fieret ad propheticam diuinationem. Tantum autem distat inter prophetiam prophetarum, sicut Esaias, sicut Hieremias, & cæteri huiusmodi fuerunt, atq; istam transitoriam quæ in Saul apparuit: quantum distat inter loque-
Numeri 22 lam humanam quam loquuntur homines: & cum eadem loquela humana propter necessarium prodigium asina locuta est, in qua sedebat Balaam propheta, Accepit enim hoc ad D tempus illud iumentum, ut deus quod statuerat demonstraret, non ut habitu perpetuo bestia loqueretur. Aut si hoc exemplum maiore differentia remotum est, multo minus mirandum est homini reprobo datam fuisse ad momentum temporis, affectu trāsitorio prophetiam, quando ille dederat qui & asinam cum uoluit loqui fecit. Magis enim distat pecus ab homine, quàm homo reprobus ab electis, & tamen ab hominibus. Non enim si quisquam dixerit aliquid quod ad sapientiā pertinet, continuo sapiens existimādus est: sicut nec quisquam si aliquādo prophetauerit iam inter prophetas numerabitur: cū & dominus in Euangelio dicat quosdā cum gaudio uerbum excipere & radicis altitudinem nō habere, sed esse temporales. Ideoq; sicut cōsequens indicat lectio, factum est in parabola, Et Saul inter prophetas. Hoc igitur mirari desinamus, cum in hominibus apparet diuinitus aliquid, quorū uel meritum uel habitum excedit, cum forte uult deus cuiusdā significationis gratia tale aliquid demonstrari. Si autem hoc mouet quòd postea Saul malo spiritu inuadente præfocabatur, qui prius prophetiæ spiritum acceperat, neq; hoc mirandum est. Illud enim factum est ex dispensatione aliquid significandi, hoc ex merito uindicandi. Nec mouere nos debēt hæc alternātia in animo humano, hoc est, in creatura mutabili: præsertim eo tempore quo caro corruptibilis mortalisq; portatur. Aut non uidemus in ipso Petro, ut indicat Euange-
Matth.16 lium, extitisse tantam confessionem ut audire meruerit, Beatus es Simon bariona, quia non reuelauit tibi caro & sanguis, sed pater meus qui in cœlis est. Et paulopost tam carnaliter eū de domini passione sensisse, ut statim audiret, Vade post me satanas, scādalum mihi es: nō enim sapis quæ dei sunt, sed quæ hominum. Et fortasse aliquanto interius intelligentibus, tantum ualet ad uisa illa mentis hæc differentia, qua Petrus primo intellexit deo patre reuelante, quod filius dei esset Christus, & postea ne moreretur extimuit: quantum ualet ad distinguenda uisa, quæ in spiritu hominis alienata mēte imaginarie fiunt, reuelatio prophetiæ, qua primo afflatus est Saul, & cōmixtio spiritus mali quo postea premebat'. Iam uero illud

A illud quòd etiam malus appellatus est spiritus domini, sic intelligitur, quomodo dictum
est,Domini est terra,tanquam creatura,& in eius posita potestate. Aut si propterea nō con Psal.23
gruit hoc locutionis exemplum, quia terra nō est mala, omnis enim creatura dei bona est:
illud congruat,quòd ipse Saul iam reprobus & sceleratus atq; ingratus sancto Dauid,per/
secutor etiam eius,cum sæuissimæ inuidiæ facibus agitaretur,tamen adhuc christus domini
dicebatur,sicut eum appellauit ipse Dauid cum uindicauit extinctum.Sed magis arbitror,
malignum spiritum à quo ipse uexabatur Saul,ideo dictum spiritum domini,quòd occul/
to domini iudicio Saulem uexabat. Vtitur enim deus ministris etiam spiritibus malis ad
uindictam malorum uel ad bonorū probationem,alio modo ad illam rem,alio ad istam.
Quamuis enim inde sit quisq; malignus spiritus,quia mala uolūtate nocere appetit, tamen 2.sen.dis.44.ca. sed pluribus
nocendi potestatem non accipit nisi ab illo sub quo sunt omnia,certis & iustis meritorum
gradibus ordinata: quia sicut non est mala uoluntas à deo , sic non est potestas nisi à deo.
Quanquam enim sit in cuiusq; potestate quid uelit,non est tamē in cuiusq; potestate quid 2.Retract.1
possit uel facere cuiquam uel à quoquā pati. Nam & ipse filius unicus dei passurus ad tem/
pus humiliter,homini superbe loquenti & dicenti, quòd potestatem haberet occidēdi eum
uel dimittēdi,Non haberes,inquit,in me potestatem,nisi data tibi esset desuper. Diabolus Ioan.19
etiam uolens nocere iusto uiro Iob, nocendi quidem uoluntate diabolus erat, sed tamen à
domino deo potestatem petebat dicens,Mitte manum & tange carnem eius:quamuis hoc Iob 2
esset si permitteretur ipse facturus , ipsam etiam permissionem petebat hoc modo,& ma/
num domini appellabat permissam à domino manum suam,id est,ipsam potestatē quam
uolebat accipere.Cui congruit illud in euangelio quod dominus discipulis suis ait,Hac no/ Lucæ 22
ćte postulauit satanas uexare uos sicut triticum.Dictus est ergo spiritus dei malus,hoc est,
minister dei ad faciendum malum in Saul,quod eum pati iudex omnipotentissimus iudica
bat: quoniam spiritus ille quia malus erat, non erat dei creatura uera qua conditus erat, &
B potestas quam non sua sed domini omnium æquitate acceperat,dei erat.Verba etiam ipsa
scripturarum ita se habent,Et perrexit,inquit,Samuel & abijt in Ramatha,& spiritus domi 1.Reg.16
ni recessit à Saul,& apprehendit eum spiritus malignus à domino & suffocabat eum. Et di
xerunt pueri Saul, Spiritus domini malignus suffocat te. Hoc igitur à pueris eius quomo/
do sit dictum,Spiritus domini malignus,superiora uerba indicant narrātis scripturæ & di
centis,Spiritus malignus à domino.Secundū enim hoc inquit,à domino,quia per seipsum
uelle necare habebat,id est,cōprehendere Saul,posse autem non habebat,nisi summa iusti
tia sineret.Si enim uindicat deus quemadmodum ipse dicit Apostolus,cum tradidit homi
nes ad concupiscentias cordis eorum, non mirum si nihilominus iuste uindicans tradit eos
etiam in concupiscentias aliorum nocere uolentium,sua semper incōmutabili æquitate ser/
uata.Animaduertendum sanè cum additamento dici,spiritus dei malus. Cum autem tan
tummodo dicitur,spiritus dei,etiam si non addatur,bonus,ex hoc intelligitur bonus. Vnde
apparet bonum spiritum secundum substantiam,malum autem secundum ministerium di
ci spiritum dei. Quanquam quæri adhuc possit,utrum cū spiritus dei dicitur,& ex ipso iam
& si nihil addatur intelligitur bonus, ille intelligatur qui est in trinitate consubstantialis pa
tri & filio spiritussanctus,de quo dicitur,Vbi autem spiritus domini,ibi libertas.Et iterum, 2.Corin.3
Nobis autem reuelauit deus per spiritum suum. Et illud, Sic & quæ dei sunt nemo scit nisi 1.Cor.2
spiritus dei.Et multis locis hoc modo dicitur spiritus dei, & intelligitur spiritussanctus, eti/
am si non addatur ,quoniam ea quæ circumstant, satis indicant de quo dicatur , ita ut ali/
quando nec dei addatur & intelligatur tamen ille spiritus dei principaliter sanctus. Nam
quem alium commemorat ubi dicit, Ipse spiritus testimonium dat spiritui nostro quia su/ Roma.8
mus filij dei. Et ipse spiritus adiuuat infirmitatem nostram. Et hæc omnia operatur unus
atq; idem spiritus, diuidens singulis prout uult. Et diuisiones donationum sunt, idem au/
tem spiritus.His enim omnibus sententijs,nec dei nec sanctus est additum,& tamen ipse in
telligitur.Sed nescio utrum manifesto aliquo exemplo probari possit, alicubi spiritum dei

dictum ſine additamento, ubi ſpiritus ille ſanctus non ſignificetur, ſed aliquis quamuis bo- C
nus, creatus tamen & conditus. Quæ proferuntur enim dubia ſunt, & indigent clariore do-
cumento, ſicut illud quod ſcriptum eſt, Spiritus dei ferebatur ſuper aquas. Nam & ibi ſpiri-
tumſanctum accipere quid impediat non inuenio. Cum enim aquarum nomine illa ma-
teries inſinuatur informis quæ de nihilo facta eſt, unde omnia fierent, quid prohibet intelli
gere ſpiritumſanctum conditoris quòd ſuperferebatur huic materiæ, non locorum gradi-
bus interuallisque ſpatiorum, quod nequaquam de ulla re incorporea recte dicitur, ſed ex-
cellentia & eminentia dominantis ſuper omnia uoluntatis, ut omnia conderentur: præſer-
tim cum ea locutio, ſicut illarum ſcripturarum mos eſt, etiam propheticum quoddam ſonet
myſterium, quo futuri baptiſmatis ex aqua & ſpiritusſancto naſcituri populi præfiguraren-
tur. Non ergo cogit quod dictum eſt, Et ſpiritus dei ferebatur ſuper aquas, illum intelligere
ſpiritum, ſicut nonnulli intelligunt, quo mundi moles uniuerſa iſta corporea uelut anima-
tur, ad miniſterium quorumque gignentium & in ſua ſpecie continẽdarum corporalium cre-
Sap.1 aturarum. Creatura eſt enim quicquid eſt tale. Illud etiam quod ſcriptum eſt, Quoniam
ſpiritus domini repleuit orbem terrarum, non deſunt qui eundem ſpiritum uelint accipere,
inuiſibilem ſcilicet creaturam cuncta uiſibilia uniuerſali quadam conſpiratione uegetan-
tem atque continentem. Sed neque hic uideo quid impediat intelligere ſpiritumſanctum, cum
Hiere.23 ipſe deus dicat apud prophetam, Cœlum & terram ego implebo, Non enim ſine ſpiritu-
ſancto implet deus cœlum & terram. Quid ergo mirum ſi de ſpiritusſancto eius dictum eſt,
Acto.6 Repleuit orbem terrarum? Aliter enim replet ſanctificando, ſicut de Stephano dicitur, Re-
pletus eſt ſpiritusſancto: & de cæteris talibus. Aliter autem replet ſanctificante gratia, ſicut
quoſdam ſanctos, Aliter atteſtante atque ordinante præſentia, ſicut omnia. Quamobrem
neſcio utrum certo aliquo documento ſcripturarum poſſit oſtendi, cum ſine ullo addita-
mento dicitur, ſpiritus dei uel ſpiritus domini, aliquid aliud ſignificari quàm ſpiritumſan-
ctum. Sed & ſi eſt forte aliquid quod impræſentiarum nõ occurrat, illud certe arbitror non D
temere dici: quotiens in ſanctis eloquijs commemoratur ſpiritus dei, neque additur aliquid,
ſiue ille patri & filio conſubſtantialis ſpirituſſanctus, ſiue aliqua creatura inuiſibilis intelliga
tur, malum tamen non poſſe intelligi niſi addatur etiam malus. Malo enim quia bene uti-
tur deus ad miniſterium iudicij ſui, appellatur etiam ipſe ſpiritus dei, ad uindictam malo-
rum & diſciplinam & probationem bonorum. Nec illud mouere iam nos debet quòd
poſtea ſcriptum eſt, eundem Saulem ſpiritu dei ſuper ſe facto prophetaſſe, quoniam poſt
bonum ſpiritum ſpiritus malus, & rurſum, poſt malum bonus. Hoc enim fit non mutabili-
tate ſpirituſſancti q eſt incõmutabilis cũ patre & filio, ſed mutabilitate animi humani, deo
cũcta diſtribuente, ſiue malis pro merito dãnationis uel emẽdationis, ſiue bonis pro largi-
tate gratiæ ſuæ. Quanquam uideri poſſit etiam idem fuiſſe dei ſpiritus ſemper in Saul: malus
autẽ illi, quòd eius ſanctitatis capax non eſſet. Sed non recte hoc uidetur, Tutior eſt enim
ille ſenſus & uerior, ut pro mutabilitate affectionis humanæ ſpiritus dei bonus bene affi-
ciat uel ad prophetiam uel ad opus quodlibet aliud in munere diuino: afficiat autem ma-
lus male: qui propter miniſterium diuinæ pietatis omnia diſtribuentis & omnibus recte
utentis, dicitur & ipſe ſpiritus dei, præſertim quia dictum eſt, Receſſit ab eo ſpiritus dei, &
apprehendit eum ſpiritus malignus à domino. Nullo enim pacto poteſt idem uideri receſ-
ſiſſe & apprehendiſſe. Porrò in nonnullis exemplaribus, uel eis maxime quæ de lingua he-
bræa ad uerbum uidentur expreſſa, inuenitur ſpiritus dei ſine additamento poſitus, & in-
telligitur malus ex eo quòd arripiebat Saul, & reficiebat eum Dauid tangendo citharam.
Manifeſtum eſt autem, non additum malus, quia ſuperius iam dictum erat, & de uicinita-
te ſcripturæ ſubaudiri & intelligi poterat. Ita enim in huiuſmodi exemplaribus legitur, Igi-
tur quandocunque ſpiritus domini arripiebat Saul, tollebat Dauid citharam & percutiebat
manu ſua, & refocillabatur Saul & leuius habebat: recedebat enim ab eo ſpiritus malus.
Siue ergo quòd hic non eſt dictum, ſpiritus dei, ſed tantummodo ſpiritus malus, quod ibi
minus

A minus dictum erat, tanquam redditum apparet: siue quia superius ita positum erat, Et di/
xerunt serui Saul ad eum, Ecce spiritus dei malus exagitat te, iubeat dominus noster, & ser/
ui tui qui coram te sunt quærant hominem scientem psallere cithara, ut quando arripuerit
te spiritus dei malus, psallat manu sua & leuius feras: non opus erat cum rursum diceretur
quandocunq; spiritus dei arripiebat Saul, addere malum, quia notum erat de quo nunc di
ceretur. Veruntamen illa quæstio maior est & non transitoria animi intentione rimanda,
quòd cum Saul persequeretur Dauid innocentem, plenus inuidia & liuore uesanus, factus
est super eum spiritus dei & ambulauit ingrediens & prophetauit. Non enim potest hic
nisi spiritus bonus intelligi per quem sancti prophetæ futurarum rerum imagines & uisa
cernebant, non ex eo tantum quia dictum est, Et prophetabãt: nam in exemplaribus quæ 1.Reg.18
sunt ex hebræo, hoc quoq; inuenitur de spiritu malo dictum ita, Post diem autem alterum
inuasit spiritus dei malus Saul & prophetauit in medio domus suæ. Et in alijs diuinarum
scripturarum locis inuenitur, quòd prophetia non tantum bona, sed etiam mala dicitur: &
prophetæ dicti sunt Baalim, & exprobratum est quibusdam qui prophetabant in Baal:
Non ergo necesse est intelligi propterea bonum spiritum qui factus est super Saul postea,
quia dictum est, Et ambulabat ingrediens & prophetabat. Sed quia sine additamento po
situm est, Factus est spiritus dei super eum. Non enim sicut in illo loco dictum erat supra,
Spiritus dei malus, ut ex hoc posset etiam in consequentibus subaudiri: quinimmo superio
ra magis attestantur illum spiritum dei bonum fuisse & uere propheticum. Dauid enim
erat cum Samuele & misit Saul nuntios qui apprehenderent Dauid. Cum autem Samuel
erat inter prophetas & cœtum prophetarum qui illo tempore prophetabant, nuntij qui
missi sunt accepto eodem spiritu prophetauerunt, missisq; alijs hoc contigit, & tertijs ni/
hilominus: postea cum & ipse Saul uenisset, factus est etiam super eum spiritus dei & pro/
phetabat & ipse, & ambulabat ingrediens & prophetabat. Cum enim dicitur, Et factus est
B super ipsos spiritus dei & prophetabant, & ipse idem utiq; erat spiritus qui erat in prophe/
tis inter quos & Samuel inuentus est, & ex hoc utiq; necesse est intelligi illum bonum spiri/
tum. Atq; ideo quæstio diligenter discutienda est, quomodo & illi qui missi essent ad tenen
dum hominem & ad necem adducendum tali spiritu affici meruerunt, & Saul ipse qui mi/
serat ueniens & ipse sanguinem innocentem quærens effundere, accipere meruit illum spi/
ritum & prophetare. Hic nimirum occurrit illud quod Apostolus Paulus apertissime expo 1.Cor.13
nit supereminentem uiam demonstrans. Si linguis hominum loquar, inquit, & angelo/
rum, charitatem autem non habeam, factus sum uelut æramentum sonans aut cymbalum
tinniens. Etsi habuero prophetiam & sciuero omnia sacramenta & omnem scientiam, &
habuero omnem fidem, ita ut montes transferam, charitatem autem non habeam, nihil
sum. Et si distribuero omnem substantiam meam, & si tradidero corpus meum ita ut arde/
am, charitatem autem non habeam, nihil mihi prodest. Quo in loco manifestum est eum 1.Corin.12
munera illa commemorasse, quæ spiritussancti diuisionibus dantur sicut superius dicit, Vni
cuiq; autem datur manifestatio spiritus ad utilitatem: alij autem per spiritum datur sermo
sapientiæ: alij sermo scientiæ secundum eundem spiritum: alteri autem fides in eodem spi/
ritu: alij donatio curationum in uno spiritu: alij operationes uirtutum: alij prophetia: alij
dijudicatio spirituum: alteri genera linguarum. Omnia autem hæc operatur unus atque
idem spiritus, diuidens singulis prout uult. Satis ergo apparet inter dona sanctispiritus esse
prophetiam, quam tamen si quis habeat, & charitatem non habeat, nihil est. Ex quo intelli
gitur fieri posse, ut quidam etiam indigni uita æterna regnoq; cœlorum, aspergantur ta/
men quibusdam spiritussancti muneribus non habentes charitatem, sine qua illa munera
non nihil sunt, sed nihil eis prosunt. Prophetia quippe sine charitate, sicut demonstratum
est, non perducit ad regnum dei: charitas uero sine prophetia utique perducit ad regnum
dei. Cum enim loquens de membris Christi ait, Nunquid omnes Apostoli? Nunquid
omnes prophetæ? indubitanter ostendit etiam eum qui prophetiam non habet posse in

membris Christi numerari. Vbi quem locum haberet, si charitatem sine qua homo nihil est non haberet? Nullo autem modo ita diceret, quando de membris ageret quibus Christi corpus impletur, Nunquid omnes habent charitatem: quemadmodum dixit, Nunquid omnes Apostoli? Nunquid omnes prophetæ? Nunquid omnes uirtutes? Nunquid omnes dona habent curationum? Et cætera huiusmodi. Sed dicit aliquis, posse quidem fieri ut prophetiam quisque non habeat, & tamen habeat charitatem, atque ideo Christo annumeratus inhæreat: sed fieri non posse, ut prophetiam habeat, & non habeat charitatem: nihil enim est homo habens prophetiam sine charitate. Ita fortasse quemadmodum possumus dicere, nihil esse hominem habentem animam sine mente: non quia potest inueniri homo qui mentem non habeat habens animam, sed quia nihil esset si inueniri posset. Sic etiam dici potest, si corpus figuram habeat, colorem non habeat, uideri non potest: non quia est corpus cui desit color, sed quia si deesset cerni non posset. Ita fortasse dictum est, quòd si quis habeat prophetiam, & charitatem non habeat, nihil est: non quia potest in quoquam prophetia esse sine charitate, sed quia si esset, prodesse non posset. Opus est igitur ad soluendam istam quæstionem, ut ostendamus aliquem reprobum hoc donũ habuisse prophetiæ: quòd si neminem inuenerimus, hoc iste ipse Saul satis ostenderet. Sed tamen ille etiam Balaam reprobus apparet: non enim cum tacet scriptura diuino iudicio esse damnatum: & tamen prophetiam habebat: & quia charitas ei deerat, inerat uoluntas maledicendi populo Israelitico, quam hostis pretio comparauerat, qui eum ad maledicendum mercede conduxerat, dono tamen illo prophetandi quo aspergebatur benedicebat inuitus. Nec uerba illa parum attestantur huic sententiæ quæ in euangelio scripta sunt, multos dicturos in illa die, Domine domine coram te manducauimus & bibimus, & in nomine tuo prophetauimus, & in nomine tuo uirtutes multas fecimus: quibus tamen dicturus est, Non noui uos, recedite à me operarij iniquitatis. Non enim eos mentientes putabimus ista dicturos in illo iudicio, ubi nullus erit fallendi locus, aut ullam uocem talium legimus dicentium, dileximus te. Poterunt ergo dicere, In nomine tuo prophetauimus, cum sint improbi: non autem poterunt dicere, dilectionem quam mandasti tenuimus. Nam si dicunt, non eis respondebitur, Non noui uos. In hoc enim cognoscitur, inquit, quia discipuli mei estis, si uos inuicem diligatis. Exemplum itaq; huius Saul, resistit superbis nonnullis hæreticis: qui uel aliquid boni de muneribus sanctispiritus negant posse dari eis qui ad sanctorum sortes non pertinent: cum eis dicimus habere illos posse sacramẽtum baptismi, qđ cum ad ecclesiam catholicam ueniũt, non est in eis ullo modo uiolandum, aut quasi non habeant tradendum: sed tamen eos non ideo saluti debere confidere, quia non improbamus quod illos accepisse credimus, sed oportere cognoscere unitatis societatem ui charitatis ineũdam: sine qua omnino quicquid habere potuerint, quamuis per se sanctum ac uenerandum, ipsi tamen nihil sunt, tanto indigniores effecti uitæ æternæ præmio, quanto illis donis non bene usi sunt quæ in hac uita quæ transitoria est acceperunt. Non autem bene utitur nisi charitas, & charitas omnia tolerat, atq; ideo nõ scindit unitatem cuius ipsa est fortissimum uinculum. Non enim & seruus ille non accepit talentum, aut aliquid aliud intelligitur talentum quàm munus aliquod diuinum: sed qui habet dabitur ei, qui autem non habet, & quod habet auferetur ab eo: quod non habet auferri nõ potest, sed aliud non habet, ut merito auferatur quod habet. Non habet charitatem utendi, ut auferatur quicquid aliud habet quod sine charitate non prodest. Non igitur mirum est, regem Saul & eo tempore quo primum unctus est accepisse spiritum prophetandi, & postea cum esset propter inobedientiam reprobatus, recedente ab eo spiritu domini, arreptum esse maligno spiritu à domino: qui etiam ipse spiritus domini appellatus est propter ministerium, quia omnibus etiam spiritibus malis bene utitur dominus, uel ad damnationem quorundam, uel ad probationem: & quamuis non sit malignitas à domino, non est tamen potestas nisi à deo. Dictumq; est etiam, Sopor domini occupauerat milites eiusdẽ Saul, cum Dauid hastam

Ioan. 13

A ſtam & cyphū abſtuliſſet à capite dormientis: non quia tunc ſopor in domino erat ut ipſe dormiret,ſed quia ille ſopor qui tunc homines apprehenderat nutu dei erat infuſus,ne Da uid & ſeruorum eius in eo loco præſentia ſentiretur. Neq; illud mirum eſt rurſum eundem Saul accepiſſe ſpiritum prophetiæ cum perſequeretur iuſtum , & eum comprehenſurus & necaturus ueniſſet in locum ubi erat congregatio prophetarum. Sic enim ſatis mōſtratum eſt,neminem de tali munere iam ſecurum eſſe debere, tāquam ſit acceptiſſimus deo, ſi non habeat charitatem : quandoquidem illud donum & Sauli dari potuit propter arcanum quidem alicuius ſacramenti,ſed tamen dari potuit reprobato,inuido & ingrato & redden ti mala pro bonis,& ne poſt ipſam quidem acceptionem ſpiritus correcto in melius atque mutato.

Age iam uideamus quomodo dictum ſit, Pœnitet me quòd conſtitue rim regem Saul. Quæris enim,non utiq; in talium uerborum intellectu rudis,ſed rudimen ta explorans mea paterno ſtudio & benigna cura,quomodo pœniteat aliquid dominum, in quo ſit omnis præſcientia. Ergo cum hoc de domino dicitur,indignum aliquid dici arbi/ trarer,ſi aliquid dignū inueniretur quod de illo diceretur. Cū uero uerba omnia quibus hu mana colloquia conferuntur,illius ſempiterna uirtus & diuinitas mirabiliter atque incun/ ctanter excedat,quicquid de illo humanitus dicitur,quod etiam hominibus aſpernabile ui deatur, ipſa humana admonetur infirmitas,etiam illa quæ congruenter in ſcripturis ſan/ ctis de deo dicta exiſtimat, humanæ capacitati aptiora eſſe quàm diuinæ ſublimitati, ac per hoc etiam ipſa eſſe tranſcendenda,eſt ſanior intellectus,ſicut iſta qualicunq; tranſcenſa ſunt. Quis eſt enim hominum,cui non occurrat in deo cuncta præſciente,pœnitentiam eſſe non poſſe? Et certe tamen hæc duo uerba ſunt , pœnitentia & præſcientia , quorum quia unū congrue credimus in deo,id eſt,præſcientiam,negamus in eo eſſe pœnitentiam. Cum uero alius liquidiore conſyderatione iſta pertractans, quæſierit quemadmodum uel ipſa præſcientia deo congruat,& inuenerit huius etiam uerbi notionem illius ineffabili diuini/

B tate longe lateq; ſuperari , non miretur utrunq; de illo propter homines dici potuiſſe , de quo utrunq; propter ipſum incongrue diceretur. Quid eſt præſcientia,niſi ſcientia futuro/ rum? Quid autem futurum eſt deo, qui omnia ſupergreditur tempora? Si enim in ſcien tia res ipſas habet,non ſunt ei futuræ ſed præſentes,ac per hoc nō iam præſcientia ,ſed tan tum ſcientia dici poteſt. Si autem ſicut in ordine temporalium creaturarū,ita & apud eum nondum ſunt quæ futura ſunt,ſed ea præuenit ſciendo,Bis ergo ea ſentit,uno quidem mo do ſecundum futurorum præſcientiam, altero uero modo ſecundum præſentiū ſcientiam. Aliquid ergo temporaliter accedit ſcientiæ dei,quod abſurdiſſimum atq; falſiſſimum eſt. Nec enim poteſt quæ uentura prænoſcit noſſe cum uenerint,niſi bis innoteſcant,& præno/ ſcendo antequam ſint,& cognoſcendo cum iam ſunt. Ita fit ut,quod longe à ueritate ſeclu/ ſum eſt,temporaliter aliquid accedat ſcientiæ dei, cum temporaliter quæ præſciūtur etiam præſentia ſentiuntur, quæ non ſentiebantur antequam fierent, ſed tantummodo preſcie/ bantur. Si uero etiam cum uenerint quæ præſciebantur eſſe futura,nihil noui accedit ſcien/ tiæ dei, ſed manebit illa præſcientia ſicut erat etiam priuſquam uenirent quæ præſcieban/ tur,quomodo iam præſcientia dicetur,quando non eſt rerum futurarum? Iam enim præ/ ſentia ſunt quæ futura cernebat,& paulopoſt erunt præterita. Præteritarum autem rerum ſicut præſentium nullo modo poteſt dici præſcientia. Reditur ergo ad id ut fiat rebus iam præſentibus ſcientia,quæ eiſdem rebus futuris erat præſcientia: & cum ea quæ præſcientia erat prius,poſtea ſciētia fiat in deo,admittit mutabilitatem & temporalis eſt, cum ſit deus qui uere ſummeq; eſt,nec ulla ex parte mutabilis,nec ullo motu nouitio temporalis. Placet ergo ut non dicamus præſcientiam dei,ſed tantummodo ſcientiam: quæramus & hoc quo modo, Non enim ſcientiam ſolemus dicere in nobis, niſi cum ſenſa & intellecta memoria retinemus, cum meminimus aliquid ſenſiſſe nos uel intellexiſſe,ut id cum uolumus recola/ mus. Quod ſi ita in deo eſt,ut poſſit proprie dici, intelligit & intellexit: ſentit & ſenſit: ad/ mittit tempus & ſurripit : nihilominus illa mutabilitas longe à dei ſubſtantia remouen/

Quæſtio II
1.Reg.15

da est: & tamẽ & scit deus & præscit deus ineffabili modo, sic eum & pœnitet ineffabili mo C
do. Cum enim scientia dei longe distet ab humana scientia, ita ut irridenda sit compara-
tio, utraque tamen scientia uocatur: & hæc quidem humana talis est, ut dicat de illa Apo-
stolus, etiam scientia destruetur, quod nullo modo recte de scientia dei dici potest. Sic &
ira hominis turbata est & non sine cruciatu animi: ira uero dei de qua dicitur in euangelio,
Ioan. 5 Sed ira dei manet super eum, Et Apostolus, Reuelabitur enim ira dei de cœlo super om-
Rom. 1 nem impietatem: illo in tranquillitate iugiter manente, in creatura subdita exercet admira
bili æquitate uindictam. Misericordia quoque hominis habet nonnullam cordis miseri-
Rom. 12 am, unde etiam in latina lingua nomen accepit. Nam inde est etiam, quod non solum gau
dere cum gaudentibus, sed etiam flere cum flentibus hortatur Apostolus. Quis autem sa-
no capite dixerit ulla miseria tangi deum, quem ubique scriptura multæ misericordiæ esse
testatur? Ita & zelum humanum non sine peste liuoris intelligimus: zelantem uero deum
non ita, sed eodem uerbo, non eodem modo. Longum est percurrere cætera, & sunt innu-
merabilia, quibus ostenditur multa diuina ijsdem nominibus appellari quibus humana,
cum incomparabili diuersitate seiuncta sunt: nec tamen frustra eadem sunt rebus utrisque
indita uocabula, nisi quia hæc cognita quæ in quotidiana consuetudine uersantur, & expe-
rimentis usitatioribus innotescunt, nonnullã ad intelligenda illa sublimia præbent uiam.
Cum enim detraho de humana scientia mutabilitatem, & transitus quosdam à cogitatione
in cogitationem, cum recolimus ut cernamus animo quod in contuitu eius pauloante non
erat, atque ita de parte in partẽ crebris recordationibus transilimus: unde etiam ex parte di
I. Cor. 13 cit esse Apostolus nostram scientiam, Cum ergo hæc cuncta distraxero, & reliquero solam
uiuacitatem certæ atque inconcussæ ueritatis, atque una æterna contemplatione collustran
tis: immo non reliquero, non enim habet hoc humana scientia, sed pro uiribus cogitaue-
ro: insinuatur mihi utcunq; scientia dei: quod tamen nomen ex eo quod sciendo aliquid
non latet hominem, potuit esse rei utrique commune: quanquam & in ipsis hominibus D
I. Cor. 12 solet discerni à sapientia scientia, ut etiam Apostolus dicit, Alij quidem per spiritum datur
sermo sapientiæ, alij sermo scientiæ secundum eundem spiritum. In deo autem nimirum
non sunt hæc duo, sed unum: & in hominibus quidem hæc discerni probabiliter solent, ut
sapientia pertineat ad intellectum æternorum, scientia uero ad ea quæ sensibus corporis
experiuntur. Sed licet alius aliam differentiam proferat, nisi tamen diuersa essent, non sic
ab Apostolo distinguerentur. Quod sanè si ita est, ut nomen scientiæ rebus quas per
sensum corporis experimur deputatum sit, nulla est omnino scientia dei. Non enim deus
per seipsum ex corpore & anima constat, sicut homo. Sed melius dicitur aliam esse scien-
tiam dei, & non eiusdem generis cuius ista est quæ hominum dicitur: sicut etiam idipsum
quod deus dicitur, longe aliud est quàm quemadmodum dictum est, quia stetit in syna-
goga deorum. Tamen ad non latere quoquo modo pertinet communicatio ipsa uoca-
buli. Sic etiam de ira hominis detraho turbulentum motum, ut remaneat uindictæ ui-
gor, atq; ita utcunque assurgo in notitiam illius quæ appellatur ira dei. Item de misericor-
dia si auferas cõpassionem, cum eius quem miserearis participatus es miseriæ, ut remaneat
tranquilla bonitas subueniendi & à miseria liberandi, insinuatur diuinæ misericordiæ qua-
liscunq; cognitio. Zelum quoque dei non repudiemus & aspernemur, cum scriptum inue-
nimus: sed auferamus de humano zelo pallidam tabem doloris, & morbidam perturbatio
nem animi: remaneatq; illud solum iudicium, quo corruptio castitatis impunita esse non
sinitur, & assurgimus ut incipiamus aliquo modo capere zelum dei. Quapropter cum legi
I. Reg. 15 mus etiam dominum dicentem, Pœnitet me: consyderemus quid id esse soleat, In homi-
nibus opus pœnitendi est, cum proculdubio reperitur uoluntas mutandi: sed in homine
cum dolore animi est: reprehendit enim in se quod temere fecit. Auferamus ergo ista quæ
de humana infirmitate atque ignorantia ueniunt, & remaneat solum uelle, ut non ita sit
aliquid quemadmodum erat, sic potest aliquantulum intimari menti nostræ, qua regula
intelli-

A intelligatur quòd pœnitet deum. Cum enim pœnitere dicitur, uult non esse aliquid sicut
fecerat ut esset: sed tamen id cum esset ita esse debebat, & cum ita esse iam non sinitur, iam
non debet ita esse, perpetuo quodam & tranquillo æquitatis iudicio, quo deus cuncta mu
tabilia incommutabili uoluntate disponit. Sed quoniam præscientiam & scientiam cum
laude solemus dicere in hominibus, iramque ipsam solet humanum genus in magnis pote
statibus timere potius quàm reprehendere, congruenter putamus talia dici de deo. Qui au
tem zelat, & quem aliquid pœnitet, quoniam uel culpari solet uel in se culpam corrigere: at-
que ideo cum reprehensione ista dici de hominibus, propterea mouet cum legimus esse ali
quid in deo eiusmodi. Sed illa scriptura omnibus consulens propterea magis & ista po-
nit, ne illa quæ placent sic intelligantur in deo, quomodo consueuerunt in hominibus intel-
ligi. Per hæc enim quæ displicent, cum ea non audeamus sic intelligere in deo ut inueniun-
tur in homine, discimus etiam illa quærere quæ apta esse atque conuenientia putabamus.
Nam si propterea non est illud de deo dicendum, quia in homine displicet, non dicamus
incommutabilem deum, quia de hominibus cum reprehensione dictum est, non enim est
illi commutatio. Item quædam in homine sunt laudabilia, in deo autem esse non possunt,
sicut pudor, quod ætatum uiridiorum magnum est ornamentum: sicut timor dei non est
tantum in ueteribus libris laudatus, sed Apostolus etiam dicit, Perficientes sanctificationẽ 2.Corint.7
in timore dei, qui utique in deo nullus est. Sicut ergo quædam laudabilia hominum non
recte dicuntur in deo: sic quædam culpabilia hominum recte intelliguntur in deo, non ita ut
in hominibus, sed uocabulis tãtummodo communibus, longe alia ratione & modo. Nam
paulopost idem Samuel cui dixerat dominus, Pœnitet me quòd constituerim regem Saul, 1.Reg.15
ipsi Sauli ait de deo, Quoniam non est sicut homo ut pœniteat eum, ubi uidelicet satis o-
stendit etiam cum deus dicit, Pœnitet me, non humano more accipiendum esse, sicut iam
quantum ualuimus disputauimus. Item quæris, utrum spiritus immundus qui Quæstio III
B erat in pythonissa, potuerit agere ut Samuel à Saule uideretur & loqueretur cum eo. Sed 1.Reg.28
multo maioris miraculi est, quòd ipse satanas princeps omnium immundorum spirituum Iob.1
potuit loqui cum deo & petere ad tẽtandum Iob iustissimũ uirum, qui etiã tentandos apo
stolos petijt. Aut si hoc non habet difficilem quæstionem, quia per quam uoluerit creatu-
ram, cui uoluerit creaturæ ubique præsens ueritas loquitur, nec propterea magni meriti est
cui loquitur deus. Interest enim quid loquatur, quia & imperator cum multis innocentibus
non loquitur, quibus prouidentissime consulit ad salutem: & cum multis nocentibus lo-
quitur, quos iubet interfici. Si ergo hinc propterea nulla quæstio est, nulla sit quæstio, quo-
modo etiam immundus spiritus cum anima sancti uiri loqui potuerit. Omnibus enim san
ctis, deus creator & sanctificator longe utique maior est. Quòd si hoc mouet, quòd licue-
rit maligno spiritui excitare animam iusti, & tanquam de abditis mortuorum receptaculis
reuocare, nónne magis mirandum, quòd satanas ipsum deum assumpsit & constituit super
pinnam templi? Quolibet enim modo fecerit, ille etiam modus quo Samueli factum est
ut excitaretur, similiter latet. Nisi forte quis dixerit, faciliorem diabolo fuisse licẽtiam ad de
um uiuum, unde uoluit assumendum, & ubi uoluit, constituendum, quàm ad Samuelis de
functi spiritum à suis sedibus excitandum. Quòd si illud in Euangelio nos ideo non pertur
bat, quia dominus uoluit atque permisit, nulla diminutione suæ potestatis & diuinitatis id
fieri: sicut ab ipsis Iudæis, quanquam peruersis atque immundis & facta diaboli faciẽtibus,
& teneri se & uinciri & illudi & crucifigi atq; interfici passus est: non est absurdum credere
ex aliqua dispensatione diuinæ uoluntatis permissum fuisse, ut non inuitus nec dominante
aut subiugante magica potentia, sed uolens atq; obtẽperans occultæ dispensationi dei, quæ
pythonissam illã & Saulẽ latebat, cõsentiret spiritus prophetæ sancti se ostẽdi aspectibus
regis, diuina eũ sententia percussurus. Cur em̃ anima boni hominis, à malis uiuis euocata si
uenerit, amittere uideatur dignitatẽ suã, cum & uiui plerunq; boni uocati ad malos ueniãt

Contrarium tenet Idem b. Aug. L... mirabilibus sacræ scripturæ, ca... Tomo 3° et in ... eodem tomo ...

& agant cum eis quod officium postulat æquitatis, seruato atq; inconcusso decore uirtutis suæ, & illorum uitijs pro rerum præsentium uel usu uel necessitate tractatis? Quanquam in hoc facto potest esse alius facilior intellectus & expeditior exitus, ut non uere spiritum Samuelis excitatum à requie sua credamus, sed aliquod phantasma, & imaginariam illusionem diaboli machinationibus factam, quam propterea scriptura nomine Samuelis appellat, quia solent imagines rerum earum nominibus appellari quarum imagines sunt. Sic omnia quæ pinguntur atque finguntur ex aliqua parte materiæ metalli aut ligni, uel cuiuscunq; rei aptæ ad opera huiusmodi, quæcq; etiam uidentur in somnis, & omnes ferè imagines, earum rerum quarum imagines sunt appellari nominibus solent. Quis est enim qui hominem pictum dubitet uocare hominem, quandoquidem & singulorum quorumq; picturam cum aspicimus, propria quæq; nomina incunctanter adhibemus: uelut cum intuentes tabulam aut parietem, dicimus, Ille Cicero est, ille Salustius, ille Achilles, ille Hector, hoc flumen Simois, illa Roma, cum aliud nihil sint quàm pictæ imagines. Vnde cherubin cum sint cœlestes potestates, facta tamen ex metallo, quod imperauit deus, super arcam testamenti, magnæ rei significandæ gratia, non aliquid quàm cherubin illæ quoq; effigies uocitantur. Item si quis uidet somnium, non dicit, Vidi imaginem Augustini aut Simpliciani, sed uidi Augustinum aut Simplicianum, cum eo tempore quo tale aliquid uidit nos ignoremus. Vsq; adeo manifestum est, non ipsos homines, sed imagines eorum uideri. Et Pharao spicas se dixit uidisse in somnis & boues, non spicarum aut boum imagines. Si uero liquido constat nominibus earum rerum quarum imagines sunt easdem imagines appellari, non mirum est quòd scriptura dicit Samuelem uisum, etiam si forte imago Samuelis uisa apparuit, machinamento eius qui transfigurat se uelut in angelum lucis, & ministros suos uelut ministros iustitiæ. Iam uero si illud mouet, quomodo à maligno spiritu Sauli uera prædicta sunt: potest & illud mirum uideri, quomodo dæmones agnouerint Christum quem Iudæi non agnoscebant. Cum enim uult deus etiam per infimos & infernos spiritus aliquem uera agnoscere, temporalia duntaxat atq; ad istam mortalitatem pertinentia, facile est & non incongruum: ut omnipotens & iustus ad eorum pœnam quibus ista prædicantur, ut malum quod eis impendet antequam ueniat prænoscendo patiantur, occulto apparatu mysteriorum suorum etiam spiritibus talibus aliquid diuinationis impertiat, ut quod audiunt ab angelis prænuntient hominibus. Tantum autem audiunt, quantum omnium dominus atq; moderator uel iubet uel sinit. Vnde etiã spiritus Pythonicus in Actibus Apostolorum attestatur Paulo apostolo, & euangelista esse conatur. Miscet tamen isti fallacias suas, & uerum quod nosse potuerint, nõ docendi magis quàm decipiendi fine prænuntiãt. Et forte hoc est quòd cum illa imago Samuelis Saulem prædiceret moriturum, dixit etiam secum futurum, quod utiq; falsum est. Magno quippe interuallo post mortem separari bonos à malis in euangelio legimus, cum dominus inter superbũ illum diuitem, cum iam apud inferos tormenta pateretur, & illum qui ad eius ianuam ulcerosus iacebat, iam in requie cõstitutum, magnum chaos interiectũ esse testatur. Aut si propterea Samuel Sauli dixit, Mecum eritis, non ut æqualitatem felicitatis, sed ad parem conditionem mortis referatur, quòd uterq; homo fuerit, & uterq; mori potuerit, iamq; mortuus mortem uiuo prænuntiabat, Perspicit quantum opinor prudentia tua, secundum utrũq; intellectum habere exitum illam lectionẽ, quæ non sit contra fidem: nisi forte profundiore & perplexiore inquisitione, quæ uel uiriũ mearũ uel temporis excedit angustias, inueniatur ad liquidum, posse animã humanã cum ex hac uita migrauerit magicis carminibus euocatã uiuorũ apparere conspectibus, etiã corporis liniamenta gestantẽ, ut non solũ uideri ualeat, sed & agnosci. Et si potest, utrum etiã iusti anima, nõ quidẽ cogatur magicis sacris, sed dignet' ostẽdi occultioribus imperijs summæ legis obtemperans: ut si fieri nõ posse claruerit, non uterq; sensus in huius scripturæ tractatione atq; expositione admittatur, sed illo excluso, imaginaria simulatio Samuelis diabolico ritu facta intelligatur. Sed quoniam siue illud fieri possit siue non possit,

A possit,tamen fallacia satanæ atq; imaginum simulandarũ callida operatio,decipiendis hu/
manis sensibus multiformis inuigilat, pedetentim quidem inquisitionibus diligentioribus
præscribamus:sed tamen potius existimemus tale aliquid factum maligno pythonissæ illi/
us ministerio,quamdiu nobis aliquid amplius excogitare atq; explicare non datur.

Quod autem quæris,quid sit quod scriptum sit,Intrauit rex Dauid & sedit ante domi Quæstio IIII
num:quid aliud intelligendum est,nisi quia sedit in conspectu domini:siue ubi erat arca te/ 2.Reg.7
stamenti per quam sacratior & commendatior quædam præsentia domini accipi potest:si/
ue oraturus sedit,quod non fit recte nisi in conspectu dei, hoc est,in intimo cordis? Potest
enim sic accipi quod dictum est,Ante dominum,ut nullus esset hominũ qui audiret oran/
tem.Siue ergo propter arcam testamenti,siue propter secretũ remotius ab arbitris,siue pro
pter intimum cordis ubi erat orantis affectus, conuenienter dictum est , Sedit ante domi/
num,Nisi forte quòd sedens orauit,hoc mouet quòd sanctus Helias hoc fecerit,quãdo plu
uiam orando impetrauit. Quibus admonemur exemplis,non esse scriptum quomodo cor
pus constituatur ad orandum,dummodo animus deo præsens peragat intẽtionem suam.
Nam & stantes oramus,sicut & scriptum est,Publicanus autem de longinquo stabat,Et fi Lucæ 18
xis genibus,sicut in Actibus apostolorum legimus, Et sedentes:sicut ecce Dauid & Helias. Acto.7
Nisi autem iacentes oraremus, non scriptum esset in Psalmis, Lauabo per singulas noctes Psal.6
lectum meum,lacrymis meis stratum meum rigabo . Cum enim quisque orationem quæ/
rit,collocat membra sicut ei occurrerit, accommodata pro tẽpore positi corporis ad mouen
dum animum. Cum autem non quæritur,sed infertur appetitus orandi:cum aliquid repen
te uenit in mentem quo supplicãdi moueatur affectus gemitibus inenarrabilibus, quocun
que modo inuenerit hominẽ,non est utiq; differenda oratio, ut quæramus quò sedeamus
aut ubi stemus aut ubi prosternamur , Gignit enim sibi mentis intentio sollicitudinem, &
sæpe etiam obliuiscitur se uel ad quam cœli partem,uel in qua positione corporis membra
illud tempus inuenerit. In uerbis autem beati Heliæ quibus ait,O domine testis hu Quæstio V
B ius uiduæ,cum qua ego inhabito apud ipsam, tu male fecisti ut occideres filium eius, nihil 3.Reg.17
moueret si uera pronuntiatio seruaretur. Vox est enim non credentis quòd tam male face/
ret dominus cum ea uidua,quæ tam pie prophetam susceperat,eo præsertim tempore quo
ibi erat,cui protulerat totum uictum suum tam exiguum in tam magna & summa inopia.
Ita ergo dictum est,ac si diceret , O domine testis huius uiduæ cũ qua ego inhabito apud
ipsam, tu male fecisti ut occideres filium eius?ut intelligatur quòd utique dominus qui te/
stis cordis illius mulieris,uidebat quanta esset pietas, unde etiam Heliam ipse ad eam mise
rat, non malefaciendi causa mortificauerit filium eius , sed exhibendi miraculi ad gloriam
nominis sui,qua tantum prophetam & tunc uiuentibus & posteris commendaret,Sicut di
cit dominus,non ad mortem mortuum fuisse Lazarũ,sed ut glorificaretur deus in filio suo.
Et ideo consequentia probant & ipsa etiam fiducia qua credidit Helias,nõ ad hoc illud cõ/
tigisse ut acerbo luctu hospita eius affligeretur, sed potius ad hoc factum esse ut deus ma
gnificentius ostenderet uiduæ qualem dei famulum suscepisset. Sequitur scriptura & dicit,
Et insufflauit puero ter,& inuocauit dominum & dixit,Domine deus meus reuertatur nũc
anima pueri huius in eum.Et factum est sic.Hæc ergo deprecatio qua petit Helias tam bre
uiter & tam fideliter ut resurgat puer,satis indicat quo affectu dicta sunt superiora.Et ipsa
mulier ostendit ad hoc mortificatum filium suum fuisse,ad quod Helias factum esse præ/
sumpserat, cum illa uerba non confirmando,sed renuendo enuntiauerat. Cum enim uiuũ
recepisset filium suũ,ait,Ecce nunc cognoui,quoniã homo dei es tu, & uerbũ domini in ore
tuo certissimũ.Multa sunt autẽ in scripturis quæ nisi illo modo pronũtientur,in cõtrariam
sententiam incidunt:sicuti est, Quis accusabit aduersus electos dei? Deus qui iustificat, Si Rom.8
quasi confirmans respondeas, uides quanta peruersitas oriatur . Sic ergo pronuntiandum
est,ac si dicatur, Deus ne qui iustificat? & subaudiatur, non utiq;. Ac per hoc apertam pu/
to esse illam Heliæ sententiam,quam nõ seruata pronuntiatio faciebat obscuram.De spiri/
tu men/

tu mendacij per quem deceptus est Achab, hoc intelligamus, quod iam superius aperte tra C
ctatum arbitror: deum scilicet omnipotentem & iustum distributorem pœnarum præmiorumq; pro meritis, non solum bonis & sanctis ministris uti ad opera congrua, sed etiam malis ad opera digna: cum illi pro sua peruersitate nocere appetant, sinantur autem tantum quantum ille iudicat, qui omnia in mensura & pondere & numero disponit. Dixit autem hoc Micheas propheta quomodo sibi fuerit demonstratum. Occulta enim res & nimis secreta ita demonstratur prophetis, sicut potest capere sensus humanus, cum etiam rerum imaginibus in reuelationibus tanquam uerbis instruitur. Nam quomodo deus hæc agat ubiq; præsens & ubiq; totus ac semper præsens: & quomodo eius simplicem & incommutabiliem æternamq; ueritatem consulant sancti angeli omnesq; ab eodem creati sublimes & mundissimi spiritus, atq; id quod in eo sempiterne iustum uident, pro congruentia rerum inferiorum temporaliter peragãt: quomodo etiam lapsi spiritus, qui in ueritate non steterunt, propter immundiciam & infirmitatem concupiscentiarum & pœnarum suarum, non ualẽtes præsentem intrinsecus contueri & consulere ueritatem, signa forinsecus per creaturam expectent, eisque moueantur siue ad faciendum aliquid siue ad non faciendum: quoue modo cogantur æterna lege qua uniuersitas regitur uincti atq; constricti, uel sinente deo operari, uel cedere iubenti & compellenti, arduum & explicare longissimum est. Vereor autem ne ista quæ sunt à me dicta, & non satisfecerint expectationi, & tædio fuerint grauitati tuæ: quandoquidem cum tu ex omnibus quæ interrogasti unum à me libellum mitti uelles, ego duos libros lõgissimos misi, & fortasse quæstionibus tuis nequaquam diligenter expediteq; respondi. Quamobrem preces tuas pro erratis meis multas & assiduas peto fieri: sententiam uero de hoc opere tuam breuissimã, sed grauissimam flagito, & dum sit uerissima, seuerissimam non recuso.

FINIS

D

DIVI AVRELII AVGVSTINI HIPPONENSIS EPISCOPI, DE VIII. Dulcitij Quæstionibus Liber.

PRAEFATIO.

QVANTVM mihi uidetur dilectissime fili Dulciti, non tardaui respondere interrogatiõibus tuis. Per pascha quippe hoc anno quo dominicus eius fuit tertio Kalen. April. à Carthagine mihi missas litteras tuæ dilectionis accepi. Post eos autem dies sanctos confestim Carthaginem sum profectus. In qua ciuitate nihil me dictare permisit occupationum quæ ibi nõ potest deesse nimia multitudo. Sed posteaquã inde regressus sum peractis apud nostros quindecim diebus, qui me post absentiam diuturnam curare alia compulerũt (Nam post tres menses ubi redire permissus sum) rescribere ista non distuli, & abs te missis quæstionibus, quæ à me per diuersa opuscula mea iam fuerant pertractata, ex eisdem opusculis reddere, uel solutionem uel certe disceptationem meam. Deniq; illud tantummodo ubi quæris quare dixerit dominus præscius futurorum, Elegi Dauid secundum cor meum, quum ille talia & tanta commiserit, ubi tractauerim, & quomodo id exposuerim, non potui reperire, & utrum sit in aliquo libro meo uel epistola nescio. Ac per hoc quoniam mihi de hoc intulisti nouæ disputationis necessitatem, in hac mea rescriptione id ultimum

A mum feci, prius uolens ea ponere, quæ habebã in aliis meis uoluminibus præparata: ut nec
studio tuæ sanctitatis deessem, quod mihi est gratissimum, nec alio modo eadem dicere co
gerer, quod mihi esset laboriosissimum, nec te aliquo amplius adiuuaret. Prima itaq; Quæstio I
propositio tua est, utrum aliquando qui sunt post baptismũ peccatores, exeãt de gehenna.
Aliquantorum namq; super hoc, inquis, diuersa sententia est, respondentium, sicut est iusto
rum præmium, ita peccatorum finem nõ habere tormenta. Asseuerare etenim cupiunt tam
perpetim uindictam manere quàm præmium. Quibus contra præscribitur Euangelica illa Matth.5
sententia quæ ait, Non inde exies donec reddas nouissimum quadrãtem. Superest ergo ut
hoc reddito possis exire. Credimus hoc etiam Apostoli definitione scribentis. Ipse autem
saluus erit, sic tamen quasi per ignem. Sed quoniam alibi legimus inquis, Et non cognouit
eam donec peperit, quod ita interpretari non possumus, idcirco de hoc cupimus fieri certio-
res. Hucusq; est propositio tua. Cui respondeo ex libro meo qui inscribitur, de fide & ope- Cap.14
ribus, ubi de hac re ita locutus sum: Iacobus autem intantum uehementer infestus est eis
qui sapiunt fidem sine operibus ualere ad salutem, ut illos etiam dæmonibus comparet di-
cens, Tu credis quoniam unus est deus: bene facis, & dæmones credunt & contremiscunt. Iacob.2
Quid breuius, uerius uehemẽtiusq; dici potuit, cũ & in Euangelio legamus hoc dixisse dæ-
monia, quum Christum filium dei confiterentur, & ab illo corriperentur, quod in Petri con
fessione laudatum est? Quid proderit ait Iacobus, fratres mei, si fidem dicat se quis habe-
re, opera autem non habet. Nunquid poterit fides saluare eum? Dicit etiam, Quia fides
sine operibus mortua est. Quousque ergo falluntur, qui de fide mortua sibi uitam perpe-
tuam pollicentur. Quapropter diligenter oportet attendere quomodo accipienda sit Pau-
li apostoli illa sententia, planè ad intelligendum difficilis, quum ait, Fundamentum autem 1.Corint.3
aliud nemo potest ponere, præter id quod positum est, quod est Christus Iesus. Si quis
autem superædificat super fundamentum hoc, aurum, argentum, lapides pretiosos, ligna,
B fœnũ, stipulam uniuscuiusq; opus manifestabitur. Dies enim declarabit, quia in igne reue-
labitur, & uniuscuiusq; opus quale sit ignis probabit, Si cuius opus perm ãserit, quod super
ædificauit, mercedem accipiet, Si cuius autẽ opus arserit, damnũ patietur: ipse autem saluus
erit, sic tamẽ quasi per ignẽ. Quam quidẽ sententiam quidã ita intelligendam putãt, ut illi
uideãtur ædificare super hoc fundamentũ, aurũ, argentũ & lapides pretiosos, qui fidei quæ
in Christo est bona opera adiiciũt: illi aũt fœnũ, ligna, stipulã, qui cum eandẽ fidẽ habeant,
male operãtur. Vnde arbitrãtur per quasdã pœnas ignis eos posse purgari ad salutẽ pcipi-
endã merito fundamenti. Hoc si ita est, fateamur istos laudabili charitate conari, ut omnes
indiscrete admittantur ad baptismũ, nõ solum adulteri & adulteræ cõtra sententiã domini
falsas nuptias prætendentes, uerumetiã publicæ meretrices in turpissima professione perse-
uerantes, quas certe nulla etiam neglegẽtissima ecclesia cõsueuit admittere, nisi ab illa primi
tus prostitutione liberatas. Sed ista ratione cur non omnimodo admittãtur, omnino non
uideo. Quis enim nõ malit eas posito fundamento, licet ligna, fœnũ & stipulã cõgerant, ali
quãto certe diuturniore igne purgari, q̃ in æternũ perire? Sed falsa erũt illa quæ obscurita-
tem ambiguitatemq; nõ habent. Si habeam omnẽ fidem, ita ut montes transferam, chari- 1.Corint.13
tatem aũt non habeam, nihil sum. Et quid proderit fratres mei, si fidẽ quis dicat se habere, Iacob.2
opera autem non habeat, nũquid poterit fides saluare eum? Falsum erit & illud, Nolite er- 1.Corinth.6
rare, neq; fornicatores, neque idolis seruientes, neq; fures, neq; auari, neq; adulteri, neq; mol
les, neque masculorum concubitores, neque ebriosi, neque maledici, neque rapaces regnum
dei possidebunt. Falsum est & illud, Manifesta sunt opera carnis, quæ sunt fornicationes, Gal.5
immundiciæ, impudicitia, luxuria, idolorum seruitus, ueneficia, inimicitiæ, cõtentiones, æmu
lationes, animositates, dissensiones, hæreses, inuidiæ, ebrietates, comessationes, & his simi-
lia, quæ prædico uobis sicut prædixi, quoniã qui talia agunt, regnum dei non possidebunt.
Falsa erunt hæc, Si enim tantummodo credant & baptizentur, quãuis in malis talibus per
seuerent, salui erunt per ignem, atq; ideo in Christo baptizati etiam qui talia agũt, regnum
dei

1.Cor.6 dei possidebunt. Frustra autem dicitur, Et hæc quidem fuistis, sed abluti estis, quãdo & ablu
1.Petri.3 ti hæc sunt. Inaniter etiam illud à Petro dictum uidebitur, Sic & uos simili forma baptisma saluos facit, non carnis depositio sordium, sed conscientiæ bonæ interrogatio: siquidem & habentes pessimas conscientias omnium flagitiorum & scelerum plenas, nec eorum malorum pœnitentia mutatas, tamen baptisma saluos facit: propter fundamentum enim quod in eodem baptismate ponitur (licet per ignem) salui erunt. Illud quoq; non uideo cur do-
Matth.19 minus dixerit, Si uis uenire ad uitam serua mandata, & commemorauit ea quæ ad bonos mores pertinent, si etiam his non seruatis ad uitam ueniri potest per solam fidem, quæ sine operibus mortua est. Illud deinde quomodo uerum erit quod eis quos ad sinistram positu
Mat.25 rus est, dicet, Ite in ignem æternum, qui paratus est diabolo & angelis eius? Quos non increpabit quia in eum non crediderunt, sed quia bona opera non fecerunt. Nam profecto ne sibi quisquam de fide, quæ sine operibus mortua est, uitam promittat æternam, propter ea omnes gentes segregaturum se dixit, quæ permixtæ eisdem pascuis utebantur, ut appareat eos illi dicturos, Domine quando te uidimus illa & illa patientem, & non ministrauimus tibi, qui in eum crediderant, sed bona operari non curauerant, tanquam de ipsa fide mortua ad uitam perueniretur æternam. An forte ibunt in ignem æternum qui opera misericordiæ non fecerunt, & non ibunt qui aliena rapuerunt, uel corrumpendo in se templum dei, in seipsos immisericordes fuerunt, quasi opera misericordiæ prosint aliquid sine dilectio
1.Cor.13 ne, dicente Apostolo, Si distribuam omnia mea pauperibus, charitatem autem non habeam, nihil mihi prodest? Aut diligat quisquam proximum sicut seipsum, qui non diligit se ipsum? Qui enim diligit iniquitatem, odit animam suam. Neq; illud dici hic poterit, in quo nonnulli seipsos seducunt dicentes, ignem æternum dictum, non ipsam pœnam æternam. Per ignem quippe qui æternus erit, transituros arbitrantur eos quibus propter fidem mortuam per ignem promittunt salutem: ut uidelicet ipse ignis æternus sit, combustio uero eorum, hoc est operatio ignis, non sit in eis æterna: cum & hoc præuidens dominus, sententiam suam ita concluserit dicens, Sic ibunt illi in combustionem æternam, iusti autem in uitam æternam. Erit ergo æterna cõbustio sicut ignis, & eos in illam ituros ueritas dixit, quorum non fidem, sed bona opera defuisse declarauit. Si ergo hæc omnia & cætera quæ innumerabilia per omnes scripturas sine ambiguitate dicta reperiri possunt, falsa erunt, poterit uerus esse ille intellectus de lignis, fœno & stipula, quòd hi salui erũt per ignem, qui solam in Christo fidem tenentes, bona opera neglexerunt. Si autem ista & uera & clara sunt, proculdubio in illa apostoli sententia alius requirendus est intellectus, atq; in his deputandus est, quæ Petrus dicit esse in scriptis eius quædam difficilia intellectu: quæ non debent homines peruertere ad proprium suum interitum, ut contra euidentissima testimonia scripturarum securos faciant de percipienda salute nequissimos, nequitiæ suæ pertinacissime cohærentes, nec emendando aut pœnitendo mutatos. Hic à me fortasse quæratur de ipsa Pauli apostoli sententia, quid ego sentiam, & quo nam modo intelligendam putem. Fateor malle me hinc audire intelligentiores atq; doctiores, qui sic eam exponãt, ut illa omnia uera & inconcussa permaneant quæ supra commemoraui, & quæcunq; alia non commemoraui: quibus apertissime scriptura testatur, nihil prodesse fidem nisi eam quam definiuit Apostolus, id est, quæ per dilectionem operatur: sine operibus autẽ saluare non posse, neq; præter ignem, neq; per ignem: quia si per ignem saluat, ipsa utiq; saluat. Absolute autem dictum est & a-
Iacobi 2 perte, Quid prodest si dicat quis se fidem habere, opera autẽ non habeat, nunquid poterit fides saluare eum? Dicam tamen quàm breuissime potero etiam ipse, quid sentiam de illa sententia Pauli Apostoli ad intelligendum difficili, dummodo illud quod ad meam professionem attinet præcipue teneatur, quòd de hac me malle dixi audire meliores. Fundamentum Christus est in structura architecti sapientis, hoc expositione non indiget, Aper-
1.Corin.3 te enim dictum est, Fundamentum enim aliud nemo potest ponere præter id quod positum est quod est Christus Iesus. Si autem Christus, proculdubio fides Christi. Per fidem quippe

A quippe habitat Christus in cordibus nostris, sicut idē Apostolus dicit. Porrò si fides Christi, illa utiq; quam definiuit Apostolus, quæ per dilectionem operatur. Non enim fides illa dæmonum, cum & ipsi credant & contremiscant, & filium dei confiteantur Iesum, potest accipi in fundamento. Quare, nisi quia non est fides quæ per dilectionē operatur, sed quæ exprimitur per timorem? Fides itaq; Christi fides gratiæ Christianæ, id est ea fides quæ per dilectionem operatur, posita in fundamento, neminem perire permittit. Sed quid sit ædificare super hoc fundamentum, aurum, argentum, lapides pretiosos: & lignum, fœnum, & stipulam, si subtilius disserere coner, uereor ne ad intelligēdum difficilior sit ipsa expositio: enitar tamen, quantū dominus adiuuat, & breuiter & quātum potero dilucide expedire quod sentio. Ecce ille, qui quæsiuit à magistro bono, quid boni faceret, ut haberet uitam æternam: & audiuit, si ad uitam uenire uellet, seruanda sibi esse mandata, Dictum est ei, Non occides, Non mœchaberis: Nō furtum facies: Nō falsum testimonium dices: Honora patrem tuum & matrem tuam: Et diliges proximum tuum tanquam teipsum, Hæc faciens in fide Christi, teneret proculdubio fidem quæ per dilectionē operatur. Neq; enim diligeret proximum tanq; seipsum, nisi recepta dilectione dei, sine qua nō diligeret seipsum. Porrò si faceret etiam quod dominus addidit, dicens, Si uis perfectus esse, uade uende omnia quæ habes, & da pauperibus, & habebis thesaurum in cœlo, & ueni sequere me: ædificaret super illud fundamentum, aurum, argentum, lapides pretiosos: non enim cogitaret, nisi quomodo placeret deo, Et hæ cogitationes sunt, quantum æstimo, aurum, argentum, lapides pretiosi. Porrò si circa diuitias suas carnali quodam teneretur affectu, quāuis ex eis multas eleemosynas faceret, nec ad eas augendas fraudis aliquid rapinæq; moliretur, aut earum minuendarum uel amittendarum metu in aliquod facinus flagitiumue laberetur (alioquin iam se isto modo ab illius fundamēti stabilitate subtraheret) sed propter carnalem, ut dixi, quem in eis habebat affectū, quo talibus bonis sine dolore carere non posset, ædificaret super fun-
B damentum illud, lignum, fœnum, stipulam: maxime si & uxorem sic haberet, ut etiam propter ipsam cogitaret ea quæ sunt mundi, quomodo placeret uxori. Hæc igitur quoniam affectu dilecta carnali, non sine dolore amittuntur, propterea qui sic ea habent, ut habeant in fundamento fidem, quæ per dilectionem operatur, neq; huic ista ulla ratione uel cupiditate præponant, in eorum amissione passi detrimentum, per ignem quēdam doloris perueniunt ad salutem. A quo dolore atq; detrimento tanto est quisq; securior, quanto ea uel minus amauerit, uel tanquam non habens habuerit. Qui uero propter illa, uel tenenda, uel adipiscēda, homicidiū, adulterium, fornicationē, idololatriā, & similia quæq; cōmiserit, nō propter fundamentum per ignem saluabitur, sed amisso fundamēto, æterno igne torquebitur. Quamobrem & illud quod dicunt, ueluti probare cupientes, quantum ualeat sola fides, ubi Apostolus dicit, Quòd si infidelis discedit, discedat: non est enim seruituti subiectus frater 1.Cor.7
uel soror in huiusmodi: id est ut propter fidem Christi etiā ipsa uxor legitima societate coniūcta, sine ulla culpa relinquatur, si cum uiro Christiano, propter hoc quia Christianus est, permanere noluerit: non attendunt eo modo illam rectissime dimitti, si uiro suo dicat, Non ero uxor tua, nisi mihi de latrocinio diuitias congeras: aut nisi solita lenocinia, quibus nostram domum transigebas, etiam Christianus exerceas: aut si quid aliud, uel facinorosum uel flagitiosum in uiro nouerat, quo delectata uel libidinē explebat, uel facilem uictum habebat, uel etiam incedebat ornatior. Tunc enim ille, cui hoc uxor dicit, si ueraciter egit pœnitentiam ab operibus mortuis, quando accessit ad baptismum, habetq; in fundamento fidē quæ per dilectionem operatur, proculdubio plus tenebitur amore diuinæ gratiæ, quàm carnis luxuriæ, & membrum, quod eum scandalizat, fortiter amputat. Quemcunq; autem in hac direptione dolorem cordis propter carnalem affectum coniugis sustinebit, hoc est detrimentum quod patitur, hic est ignis per quem fœno ardente ipse saluabitur. Si autē iam sic habeat uxorem tanquam non habens, non propter concupiscentiam, sed propter misericordiam, ne forte eam saluam faceret, reddens potius quàm exigēs debitum coniugale, pro-

fecto nec dolebit carnaliter, cum ab illo tale connubium separabitur: neq; enim in ea cogitabat, nisi quæ sunt dei, quomodo placeret deo. Ac per hoc inquantum aurum, argentum, & lapides pretiosos illis cogitationibus superædificabat, intantum nullum detrimẽtum patietur, intantũ eius structura, quæ erat fœnea, nullo incendio cremabitur. Siue ergo in hac tantum uita ista homines patiuntur, siue etiam post hanc uitam talia quædam iudicia subsequuntur, nõ abhorret, quãtum arbitror, à ratione ueritatis iste intellectus huius sentẽtiæ: uerũtamen etiam si est alius, qui mihi non occurrit, potius eligẽdus, istum quandiu tenemus, non cogimur dicere iniustis, non subditis, scelestis, contaminatis, parricidis, matricidis, homicidis, fornicatoribus, masculorum concubitoribus, plagiarijs, mendacibus, periuris, & si quid aliud sanæ doctrinæ aduersatur, quæ est secundum euangelium gloriæ beati dei: si tantummodo in Christum credatis, & sacramentum baptismi eius accipiatis, etiam si uitam istam pessimã non mutaueritis, salui eritis. Vnde nec illa nobis mulier Chananæa præscribit, quia dominus, quod petebat ei dedit, cum ante dixisset, Nõ est bonum tollere panem filiorum, & mittere canibus: quia ille cordis inspector mutatam uidit, quando laudauit: & ideo non ait, O canis magna est fides tua, sed, O mulier magna est fides tua. Mutauit uocabulũ, qa mutatum uidit affectum, atq; illam correptionem ad fructum peruenisse cognouit. Miror autem si laudaret in ea fidem sine operibus, id est fidem non talem, quæ per dilectionẽ posset operari: fidem mortuam, & quam Iacobus dicere minime dubitauit, fidem nõ Christianorum, sed dæmonum. Postremo si istam Chananæam nolũt intelligere mutasse perditos mores, quando eam Christus cõtemnendo & corripiendo redarguit: quoscunq; inuenerint tantũmodo credere, uitam uero inquinatissimam, nec saltem occultare, sed etiam libere profiteri, ac nolle mutare: sanent filios eorum, si possunt, sicut sanata est filia Chananææ mulieris: non tamen eos faciant membra Christi, cum ipsi esse non desinant membra meretricis.

Matth. 6 (margin, beside "dominus, quod petebat")

Item in eo libro, cuius titulus est de fide, spe, & charitate, quẽ scripsi ad filium meum, fratrem tuum Laurentium, ista de hac re uerba mea sunt. Creduntur inquam à quibusdam, etiã hi qui nomen Christi nõ relinquunt, & eius lauacro in ecclesia baptizantur, nec ab ea ullo schismate uel hæresi præciduntur, in quantislibet sceleribus uiuant, quæ nec diluant pœnitendo, nec eleemosynis redimant, sed in eis usq; ad huius uitæ ultimum diem pertinacissime perseuerent, salui futuri per ignem: licet pro magnitudine facinorũ flagitiorumq; diuturno, non tamen æterno igne puniti. Sed qui hoc credunt, & tamen catholici sunt, humana quadam beneuolentia mihi falli uidentur: nam scriptura diuina aliud consulta respondet. Librum autem de hac quæstione conscripsi, cuius titulus est de fide & operibus: ubi secundũ scripturas sanctas, quantum deo adiuuante potui, demonstraui eam fidem saluos facere, quam satis euidenter expressit Paulus apostolus dicens, In Christo enim Iesu neq; circũcisio quicq; ualet, neq; præputium, sed fides quæ per dilectionẽ operatur. Nam fides quæ per dilectionem nõ operatur, proculdubio secundum apostolũ Iacobum, mortua est in semetipsa. Qui rursus ait, Si fidem dicat se quis habere, opera autem non habeat, nunquid poterit fides saluare eum? Porrò autẽ si homo sceleratus propter fidem solam per ignem saluabitur, & sic est accipiendum, quod ait beatus Paulus Apostolus, Ipse autem saluus erit, sic tamen quasi per ignem: poterit ergo saluare sine operibus fides, & falsum erit quod dixit eius coapostolus Iacobus: Falsum erit & illud quod idem ipse Paulus dixit, Nolite, inquit, errare, neq; fornicatores, neq; idolis seruientes, neq; adulteri, neq; molles, neq; masculorum concubitores, neq; fures, neq; auari, neq; maledici, neq; ebriosi, neq; rapaces, regnum dei possidebunt. Si enim etiam in istis perseuerantes criminibus, tamen propter fidem Christi salui erunt, quomodo in regno dei nõ erunt? Sed quia hæc apostolica manifestissima & apertissima testimonia falsa esse non possunt, illud quod obscure dictum est de his qui ædificant super fundamentum, quod est Christus, non aurum, non argentum, nõ lapides pretiosos, sed ligna, fœnum, stipulam: de his enim dictum est, quòd per ignem salui erũt, quoniam fundamenti merito non peribunt: sic intelligendũ est, ut his manifestis, non inueniatur cõtrarium esse.

Ligna

A Ligna quippe,& fœnum,& stipula non absurde accipi possunt rerum secularium, quamuis
licite concessarum,tales cupiditates,ut amitti sine animi dolore nõ possint.Cum autem iste
dolor urit,si Christus in fundamẽto locum habet,id est ut ei nihil anteponatur, & malit ho
mo,qui tali dolore uritur,rebus,quas ita diligit, carere quàm Christo, per ignem fit saluus.
Si autem res huiusmodi temporales ac seculares tempore tentatiõis maluerit tenere quàm
Christũ,eum in fundamento non habuit: quia hæc priore loco habuit,cum in ædificio non
sit aliquid prius fundamento. Ignis enim,de quo locutus est Apostolus Paulus,talis debet
intelligi,ut ambo per eum transeant: id est, & qui ædificat supra hoc fundamẽtum,aurum,
argentum,lapides pretiosos:& qui ædificat,lignum,fœnum,stipulam.Cum enim hoc dixis
set,adiunxit, Vniuscuiusq; opus quale sit,ignis probabit.Si cuius opus permãserit,quod su
perædificauit,mercedem accipiet.Si cuius opus autem exustum fuerit,damna patietur:ipse
autem saluus erit,sic tamen quasi per ignem.Nõ ergo unius eorum, sed utriusq; opus ignis
probabit.Est quidem ignis tentatio tribulationis,de quo aperte alio loco scriptum est, Va- *Eccli.27*
sa figuli probat fornax,& homines iustos tentatio tribulationis.Iste ignis in hac interim ui
ta facit quod Apostolus dixit,si accidat duobus fidelibus: uni scilicet cogitãti quæ dei sunt,
quomodo placeat deo: hoc est ædificanti super Christum fundamentum,aurum,argentũ,
lapides pretiosos: alteri autem cogitanti ea quæ mũdi sunt,quomodo placeat uxori : id est
ædificanti super idem fundamentum,ligna,fœnum, stipulam : illius enim opus non exuri-
tur,quia non ea dilexit,quorum amissione crucietur, Exuritur autem opus huius, quoniam
sine dolore non pereunt,quæ cum amore possessa sunt. Sed quoniam alterutra conditione
proposita , eis potius carere malit, quàm Christo, nec timore amittendi talia deserit Chri-
stum,quamuis doleat dum amittit,saluus est quidem, sic tamen quasi per ignem : quia urit
eum rerum dolor,quas dilexerat,amissarum, sed non subuertit neq; consumit, fundamenti
stabilitate atq; incorruptione munitum.Tale aliquid etiam post hanc uitam fieri incredibi
B le non est,& utrũ ita sit quæri potest,Et aut inueniri,aut latere,nonnullos fideles per ignem *Purgatorium*
quendam purgatorium,quanto magis minusue bona pereuntia dilexerunt, tanto tardius
citiusq; saluari : non tamen tales,de quibus dictum est, quòd regnum dei nõ possidebunt,
nisi conuenienter pœnitentibus eadem crimina remittantur. Conuenienter autem dixi, ut
steriles in eleemosynis non sint , quibus tantum tribuit scriptura diuina , ut earum tantum-
modo fructum se imputaturum prænuntiet dominus dextris, & earum tantummodo steri
litatem sinistris, quãdo his dicturus est, Venite benedicti patris mei,percipite regnum dei: *Matth.25*
illis autem,Ite in ignem æternum.Hæc de duobus opusculis meis satis puto quæstioni tuæ
fuisse responsa.De illa uero sententia domini , Non exies inde, donec reddas nouissimum *Matth.5*
quadrantem,respondere mihi necesse non fuit, cum iam tuipse quæstionẽ similem ex euan
gelij lectione soluisti,ubi scriptum est,Non cognouit eam donec peperit. Sanè ut nõ te cæ- *Matth.1*
lem de hac re cogitationem meam,uellem,si fieri posset,imò uero uolo,si fieri potest,in hac
quæstione ueritate superari. Illud enim quod dicitur ,quandoq;,& si plurimi temporis, eos
qui in catholica communione moriuntur,quamuis usq; in finem uitæ huius flagitiosissime
& sceleratissime uixerint , de pœnis ultricibus exituros, familiarius meum tangit affectum,
quem habemus circa eos, qui nobiscum corporis & sanguinis Christi sacramenta commu-
nicant : quamuis eorum mores perditos oderimus , quos disciplina ecclesiastica emendare
non possumus, aut à mensa dominica separare: sed à ueritate uinci uolo , quæ sacris litteris
apertissime non resistit . Non enim quæ resistit, dicenda est ulla ratione ueritas, uel putan-
da.Sed interim donec audiamus tale aliquid aut legamus, auscultemus ei qui dicit, Nolite
errare,neque fornicatores,neque idolis seruientes.&c. regnum dei possidebunt, quia si talia
sunt, quæ contradicunt, ut horum uerborum apostolicorum manifestationem in alios sen-
sus ducere nequeãt,profecto aduersus ea nos instruxit,& paratos esse uoluit idem Aposto-
lus dicens,Hoc autem scitote,intelligentes quoniam omnis fornicator, aut immundus, aut *Ephes.5*
auarus,quod est idolorum seruitus,non habet hæreditatem in regno Christi & dei. Nemo

uos seducat inanibus uerbis. Cum ergo audierimus quosdam fornicatores, & immundos, & auaros per ignem saluari, ut habeant hæreditatem in regno Christi & dei, non obsurdescamus contra istum reclamantem & dicentem, Omnis fornicator, aut immundus, aut auarus, non habet hæreditatem in regno Christi & dei: & ne acquiescamus illius uerbis continuo subijcientem, Nemo uos seducat inanibus uerbis.

Quæstio II. Vtrum oblatio, quæ fit pro quiescentibus, aliquid eorum conferat animabus, cum euidenter nostris aut subleuemur actibus, aut grauemur: cum siquidem legamus, quòd in inferno nemo possit iam confiteri. Ad quod multi dicunt, quòd si aliquis beneficij in hoc locus possit esse post mortẽ, quanto magis sibi anima ferret ipsa refrigeria, sua per se illic confitendo peccata, quàm in eorum refrigerium ab alijs oblatio procuratur. Dixi aliquid de hac re in eo libro, quem nuper ad sanctũ Paulinum Nolanum episcopum scripsi, cum me cõsuluisset, Vtrum sepultura, quæ fit in memorijs martyrum, prosit aliquid spiritibus mortuorum. Inde est hoc quod his ad te litteris insero, Diu, inquam, sanctitatis tuæ coëpiscope uenerande Pauline scriptorum debitor fui, ex quo mihi scripsisti per homines filiæ nostræ religiosissime Floræ, quærens à me, utrum prosit cuiq; post mortem, quòd corpus eius apud sancti alicuius memoriã sepeliatur. Hoc enim abs te uidua memorata petierat, pro defuncto in eis partibus filio suo, & rescripseras consolans eam, idq; etiam nuntians de cadauere fidelis iuuenis Cynegij, quod materno & pio affectu desiderauit, esse completum, ut scilicet in beatissimi Felicis cõfessoris Basilica poneretur. Qua occasione factum est, ut per eosdem perlatores litterarũ tuarum ingereres huiuscemodi quæstionem: atq; ut responderem quid mihi exinde uideretur exposcens, nec tacens ipse quid sentias: nam dicis uideri tibi, non esse inanes motus animorum religiosorum atq; fidelium pro suis ita curantium. Adiungis etiam uacare non posse, quòd uniuersa pro defunctis ecclesia supplicare consueuit: ut hinc & illud conijci possit, homini prodesse post mortem, si fide suorum humãdo eius corpori, talis prouideatur locus, in quo appareat opitulatio etiã isto modo quæsita sanctorũ. Sed cum hæc ita sint, quomodo huic opinioni contrarium non sit, quod ait Apostolus, Omnes enim astabimus ante tribunal Christi, ut referat unusquisq; secundum ea quæ per corpus gessit, siue bonum, siue malum: non te satis uidere significas. Hæc quippe apostolica sentẽtia ante mortẽ admonet fieri, quod possit prodesse post mortem: non tunc quando iam recipiendum est, quod quisq; gesserit ante mortem. Verũ hæc ita soluitur quæstio, quoniã quodã uitæ genere acquiritur, dum in hoc corpore uiuit, ut aliquid adiuuent ista defunctos: ac per hoc secundum ea quæ per corpus gesserunt, eis quæ post corpus religiose pro illis facta fuerint, adiuuantur. Sunt em̃ quos omnino nihil adiuuãt ista: siue pro eis fiant, quorum tam mala sunt merita, ut neq; talibus digni sint adiuuari: siue pro eis, quorum tam bona sunt, ut talibus non indigeant adiumentis. Genere igitur uitæ, quod gessit quisq; per corpus, efficitur, ut prosint uel non prosint, quæcunq; pro illo pie fiunt, cum reliquerit corpus: nam meritum, per quod ista prosint, si nullum comparatum est in hac uita, frustra quæritur post hanc uitam. Ita fit ut neq; inaniter ecclesia, uel suorum cura pro defunctis, quod potuerit religionis impendat: & tamen ferat unusquisque secundum ea quæ gessit per corpus, siue bonum, siue malum, reddente domino unicuiq; secundum opera eius. Vt enim hoc quod impenditur, possit ei prodesse post corpus, in ea uita est acquisitum, quam gessit in corpore. Dixi etiam tale aliquid ad Laurentium, quod ita se habet, Tempus autem, inquam, quod inter hominis mortem & ultimam resurrectiõem positum est, animas abditis receptaculis continet: sicut unaquæque digna est uel requie, uel ærumna, pro eo quod sortita est in carne, dum uiueret. Neque negandum est defunctorum animas pietate suorum uiuẽtium releuari, cum pro illis sacrificium mediatoris offertur, uel eleemosynæ in ecclesia fiunt. Sed eis hæc prosunt, qui cum uiuerent, ut hæc sibi postea possent prodesse, meruerunt. Est enim quidam uiuendi modus, nec tam bonus, ut non requirat ista post mortem; nec tam malus, ut ei non prosint ista post mortem. Est uero talis in bono, ut hæc non requirat: est & rursus talis in malo, ut nec his ualeat, cum hæc uita transierit, adiuuari.

De cura pro mortuis. ca. 1 — *2. Corin. 5* — *In enchiridio cap. 109* — *4. sen. dis. 45. ca. Neque negandũ.*

A adiuuari. Quocirca hic omne meritum cõparatur, quo post hanc uitam possit releuari quispiam, uel grauari. Nemo autem se speret, quod hic neglexit, cum obierit, apud deum promereri. Non igitur ista, quæ pro defunctis commendandis frequentat ecclesia, illi apostolicæ sunt aduersa sententiæ, qua dictum est, Omnes enim astabimus ante tribunal Christi, ut referat unusquisque secundum ea, quæ per corpus gessit, siue bonum, siue malum: quia etiam hoc meritum sibi quisq; cum in corpore uiueret, comparauit, ut ei possent ista prodesse: non enim omnibus prosunt. Et quare non omnibus prosunt, nisi propter differentiam uitæ, quam quisque gessit in corpore? Cum ergo sacrificia, siue altaris, siue quarumcunque eleemosynarum pro baptizatis defunctis omnibus offeruntur, pro ualde bonis gratiarum actiones sunt, pro non ualde malis propitiationes sunt: pro ualde malis etiam, si nulla sunt adiumenta mortuorum, qualescunq; uiuorum consolationes sunt. Quibus autem prosunt, aut ad hoc prosunt, ut sit plena remissio: aut certe ut tolerabilior fiat ipsa damnatio.

Tertia tua quæstio est, Vtrum statim in aduentu domini credendum sit futurum esse iudicium, an spatio interposito temporis? In cuius diebus aduentus, quoniam legimus, inquis, quòd qui supererunt, rapientur in nubibus obuiam Christo in aëra, & sic semper cum domino futuri sunt, nosse desidero, utrum mox iudicium comitetur aduentum: & hi qui rapientur in nubes, an soluantur in mortem? nisi forte ad uicem mortis ipsam immutationem debeamus accipere. Huic interrogationi tuæ, qua quæris, utrum in aduentu domini mox credendum sit futurum esse iudicium, puto quòd sufficiat fides symboli, qua confitemur Christum à patris dextera esse uenturum, ad uiuos & mortuos iudicandos. Cum ergo ipsa sit ei causa ueniendi, quid aliud acturus est mox ut uenerit, nisi propter quod ueniet? De illis autem qui rapientur in nubibus, in quadam epistola, quam scripsi ad filium me um nomine Mercatorem, quæ incipit, Proculdubio notissimum uobis, cum me consuluisset de quibusdam quæstionibus Pelagianorum, qui negant mortem esse peccato retributam, quatenus disputauerim in subditis lege. Illi autem, inquam, de quibus dixit Apostolus, cum loqueretur de resurrectione mortuorum, Et nos uiuentes, qui reliqui sumus, simul cum illis rapiemur obuiam Christo in aëra, & ita semper cum domino erimus: afferunt quidem aliquid quæstionis, sed propter seipsos, non propter istos: nam & si non sunt etiam ipsi morituri, quid istos adiuuet, omnino non uideo, cum talia de his dici possint, qualia de illis dicta sunt duobus, Enoch scilicet & Helia. Sed reuera quantum ad uerba beati Apostoli pertinet, uidetur asserere quosdam in fine seculi adueniente domino, cum futura est resurrectio mortuorum, non mortuos sed uiuos repertos, in illam immortalitatem, quæ sanctis etiam cæteris datur, repente mutandos, & simul cum illis rapiendos, sicut dicit, in nubibus. Nec aliquid aliud mihi uisum est, quotiens de his uerbis uolui cogitare. Sed uellem hinc potius audire doctiores: ne illis etiam qui putant aliquos morte non præcedente uiuificatos, ad uitam transituros perpetuam, dicere inueniatur Apostolus, Stulte tu quod seminas, non uiuificatur, nisi prius moriatur. Nam & illud quod in plerisque codicibus legitur, Omnes resurgemus, unde fieri poterit, nisi omnes moriamur? Resurrectio quippe, nisi mors præcesserit, nulla est. Et quod nonnulli codices habent, omnes dormiemus, multo facilius & apertius id cogit intelligi: & si quid aliud tale in sanctis libris inuenitur, ad id uidetur impellere, ut nullos hominum existimemus immortalitatẽ, nisi mors præcesserit, adepturos. Proinde ubi dixit Apostolus, Et nos uiuentes qui reliqui sumus, in aduentu domini non præueniemus eos qui ante dormierunt: ipse enim dominus in iussu & in uoce archangeli & in tuba dei descendet de cœlo, & mortui in Christo resurgent primi: deinde nos uiuentes, qui reliqui sumus, simul cum illis rapiemur in nubibus obuiam Christo in aera, & ita semper cum domino erimus, Vellem de his uerbis, ut dixi, audire doctiores: & si mihi potuerint hæc ita exponi, ut in eis possit intelligi, omnes homines qui uiuunt, uel post nos uicturi sunt, esse morituros, corrigere quod hinc aliquando aliter sensi. Neq; enim

B

Quæstio III

1. Thes. 4.

Non est inter epistolas.

1. Cor. 15

debemus esse indociles doctores, & certe melius homo corrigitur prauus, quàm frangitur durus: cum his quæ descripsimus, ita nostra uel aliorum exerceatur uel erudiatur infirmitas, ut tamen in eis nulla uelut canonica constituatur autoritas. Si autem in his uerbis Apostoli nullus alius sensus poterit reperiri, & hoc eum intelligi uoluisse claruerit, quod uidentur ipsa uerba clamare: id est, quòd futuri sint in fine seculi, & secundo aduentu domini, qui non expolientur corpore, sed superinduantur immortalitate, ut absorbeatur mortale à uita: huic sententiæ proculdubio conueniet, quod in regula fidei confitemur, uenturum dominum, iudicaturum uiuos & mortuos: ut non hic intelligamus uiuos iustos, mortuos autem iniustos, quamuis iudicandi sint & iusti & iniusti: sed uiuos, quos nondum exisse, mortuos aût, quos iam exisse de corporibus, aduêtus eius inueniet. Quæ si ita esse côstiterit, illa
1.Cor.15 uerba excutienda erunt, quomodo sic accipiamus, Tu quod seminas non uiuificatur, nisi prius moriatur: & illud, Omnes resurgemus, siue omnes dormiemus: ut non aduersentur huic sententiæ, qua quidam creduntur etiam cum suis corporibus in æternum non gustata morte uicturi. Sed utrûlibet horum ueracior & perspicacior intellectus inueniatur, quid ad causam pertinebit istorum, siue omnes debita morte plectantur, siue aliquibus ab hac exceptis conditione parcatur: cum tamen constet non solum mortem animæ, uerumetiam corporis secuturam non fuisse, si peccatum non præcessisset: & gratiæ mirabiliore uirtute iustos à morte ad æternam beatitudinem reuiuiscere, quàm in mortis experientiam nô uenire. Hæc propter illos, de quibus mihi scripsisti, satis dicta sint: quamuis eos iam non existimem dicere, etiam si non peccasset Adam, fuisse uel corpore moriturum. Cæterum quod attinet ad quæstionem resurrectionis, propter illos qui creduntur non esse morituri, sed ex hac mortalitate ad immortalitatem sine morte media transituri, inquisitio diligentior adhibenda est: & si quid hinc absolutum ac definitum disputatione rationabili atque perfecta uel audisti, uel legisti, uel etiam ipse adhuc audire, aut legere, aut excogitare potueris, peto mihi mittere non graueris. Ego enim, quod confitendum est charitati tuæ, plus amo discere quàm do-
Iacobi 1 cere: nam hoc admonemur etiam dicente apostolo Iacobo, Sit autem omnis homo uelox ad audiendum, tardus autem ad loquendum. Vt ergo discamus, inuitare nos debet suauitas ueritatis: ut autem doceamus, cogere necessitas charitatis: ubi potius orandum est, ut transeat ista necessitas, qua hominem docet aliquid homo, & simus omnes docibiles dei: quamuis & hoc simus, cum ea quæ ad ueram pietatem pertinent, discimus, etiam quando illa docere uidetur homo: quia neque qui plantat, est aliquid, neque qui rigat, sed qui incrementum dat deus. Cum itaque si deus incrementum non daret, non essent Apostoli plantatores & rigatores: quanto magis ego uel tu uel quilibet huius temporis homines,
Quæstio IIII quando nobis uidemur esse doctores? Quarta tua quæstio est, quare dixerit
Psal.111 Dauid, Potens in terra erit semen eius, generatio rectorum benedicetur, Cum sciamus iustorum filios & fuisse & esse maledictos: & iniustorum, & fuisse & esse benedictos. Huic quæstioni de psalmi ipsius expositione respondeo, quem cum in populo tractarem, dixi, Beatus enim uir qui timet dominum, in mandatis eius uolet nimis. Viderit deus, qui solus & ueraciter & misericorditer iudicat, quantum iste proficiat in mandatis eius: quoniam tentatio est uita humana super terram, sicut sanctus Iob dicit. Et iterum scriptum est,
Sap.9 Quoniam corpus, quod corrumpitur, aggrauat animam: & deprimit terrena inhabita-
1.Cor.14 tio sensum multa cogitantem. Qui autem iudicat nos, dominus est. Nec ante tempus iudicare debemus, donec ueniat dominus, & illuminet abscondita tenebrarum, & manifestabit cogitationes cordis, & tunc laus erit unicuique à deo. Viderit ergo ille quantum quisque proficiat, in mandatis eius tamen uolet nimis, qui pacem illius coædificationis adamauerit: nec iam desperare debet, quoniam in mandatis eius uolet nimis, & pax in terra hominibus bonæ uoluntatis. Vnde, Potens in terra erit semen eius. Et semen futuræ messis, opera esse misericordiæ, Apostolus testis est qui dicit, Bonum autem

A tem facientes non deficiamus, Tempore enim proprio metemus nõ deficientes. Et iterum, *Gal.6*
Hoc autem, inquit, qui parce seminat, parce & metet. Quid autem fratres potentius, quàm *2.Cor.9*
ut regnum cœlorum non solum Zachæus emat dimidio rerum suarum, sed & uidua duo-
bus minutis: & tantundem ibi uterque possideat? Quid potentius, quàm ut idem regnum
& thesauris diuitis, & calice aquæ frigidæ pauperis ualeat, Sunt autem qui ista faciunt dum
terrena conquirunt, aut hic mercedem sperantes à domino, aut hominibus placere cupien-
tes. Sed generatio rectorum benedicetur, id est, opera eorum quorum bonus deus Israël,
qui recto sunt corde. Rectum autem cor est, non resistere patri emendanti, & credere polli-
centi, non eorum quibus commouentur pedes, & effunduntur gressus atque labuntur, sicut
in alio Psalmo canitur, dum zelant in peccatoribus, pacem peccatorum uidentes, & putant *Psal.27*
perire opera sua, quia non eis merces redditur peritura. At iste uir qui timet dominum, &
in templum sanctum dei conuersione recti cordis aptatur, nec gloriam hominum quærit,
nec terrenas diuitias concupiscit, & tamẽ gloria & diuitiæ in domo eius. Domus enim eius
cor eius est, ubi deo habitante opulentius habitat, cum spe uitæ æternæ, quàm hominibus
habitantibus in marmoratis laqueatisq; tectis, cum timore mortis æternæ. Huius enim iu-
stitia manet in seculum seculi. Ipsa eius gloria, ipsæ diuitiæ. Illius autem purpura & byssus
& epulæ splendidæ, & cum præsto sunt, transeunt, & cum ad finem uenerint, aquæ guttam
ex digito stillantem desiderans, ardens lingua clamabit. Hæc sunt quæ in dicto psalmo ex-
posuisse me memini, & ad quæstionis tuæ quarto loco propositæ solutionem satis esse nũc
existimo. Sexta tua propositio est, Vtrum iuxta historiam libri Regnorum, py- *Quæstio VI*
thonissa ipsum prophetam Samuelem de inferno euocauerit? Hoc à me beatæ memoriæ *1.Reg.28*
Simplicianus Mediolanensis episcopus aliquando quæsiuit. Quid ergo ei responderim,
subditum lege, Item quæris inquam, utrum spiritus immundus qui erat in pythonissa, po-
tuerit agere, ut Samuel à Saule uideretur, & loqueretur cum eo? Sed multo maioris mira-
B culi est, quòd ipse satanas princeps omniũ immundorũ spirituum potuit loqui cum deo, & *Iob 1*
petere tentãdum Iob iustissimum uirum, qui etiam apostolos tentandos petijt. Aut si hoc
ideo non habet difficilem quæstionem, quia per quam uoluerit creaturam, cui uoluerit crea- *Lucæ 22*
turæ ubique præsens ueritas loquitur, nec propterea magni meriti est cui loquitur deus. In-
terest enim quid ipse loquatur, quia & imperator cum multis innocentibus nõ loquitur, qui-
bus prouidentissime consulit ad salutem, & cum multis nocentibus loquitur, quos iubet in-
terfici. Si ergo hinc propterea nulla quæstio est, nulla sit quæstio, quomodo etiam immun-
dus spiritus, cum anima sancti uiri loqui potuerit. Omnibus enim sanctis deus creator &
sanctificator longe utique maior est. Quòd si hoc mouet, quòd licuerit maligno spiritui
citare animam iusti, & tanquam de abditis mortuorum receptaculis euocare: nónne ma-
gis mirandum est, quod satanas ipsum dominum assumpsit, & constituit super pinnam
templi? Quolibet enim modo id fecerit, ille etiam modus quo Samueli factum est ut
excitaretur, similiter latet. Nisi forte quis dixerit, faciliorem diabolo fuisse licentiam ad do-
minum uiuum unde uoluit assumendum, & ubi uoluit constituendum, quàm ad Samuelis
defuncti spiritum à suis sedibus excitandum. Quòd si illud in Euangelio nos ideo non per-
turbat, quia dominus uoluit atque permisit nulla diminutione suæ potestatis & diuinita-
tis id fieri: sicut ab ipsis Iudæis quanquam peruersis atque immundis, & facta diaboli fa-
cientibus, & teneri se & uinciri, & illudi, & crucifigi, atque interfici passus est: non est absur-
dum credere, ex aliqua dispensatione diuinæ uoluntatis permissum fuisse, ut non inuitus,
nec dominante aut subiugante magica potentia, sed uolens atque obtemperans occultæ
dispensationi dei, quæ pythonissam illam & Saulem latebat, consentiret spiritus pro-
phetæ sancti se ostendi aspectibus regis, diuina eum sententia percussurus. Cur enim a-
nima boni hominis à malis uiuis euocata si uenerit, amittere uideatur dignitatem suam,
cum & uiui plerumque boni uocati ad malos ueniant, & agant cum eis quod officium po-

stulat æquitatis, seruato atque inconcusso decore uirtutis suæ, & illorum uitiis pro rerum C
præsentium, uel usu, uel necessitate tractatis? Quanquam in hoc facto potest esse alius facilior exitus, & expeditior intellectus, ut non uere spiritum Samuelis excitatum à requie sua credamus, sed aliquod phantasma, & imaginariam illusionem diaboli machinationibus factam: quam propterea scriptura nomine Samuelis appellat, quia solent imagines earum rerum nominibus appellari, quarum imagines sunt: sicut omnia quæ pinguntur atque finguntur ex aliqua materia metalli, aut ligni, uel cuiusque rei aptæ ad opera huiusmodi: quæ etiam uidētur in somniis, & omnes ferè imagines earum rerum, quarum imagines sunt, appellari solent nominibus. Quis enim est qui hominem pictum dubitet uocare hominem, quandoquidem & singulorum quorumque picturam cum aspicimus, propria quæque nomina incunctanter adhibemus: uelut cum intuentes tabulam aut parietem, dicimus, Ille Cicero est, ille Salustius, ille Achilles, ille Hector: hoc flumen Simois, illa Roma, cum aliud nihil sint quàm pictæ imagines? Vnde cherubin cum sint cœlestes uirtutes, facta tamen ex metallo, quod imperauit deus, super arcam testamenti magnæ rei significandæ gratia, non aliud quàm cherubin illa quoque figmenta uocitantur. Item quisquis uidit somnium, non dicit, Vidi imaginem Augustini, aut Simpliciani: sed uidi Augustinum aut Simplicianum, cum eo tempore quo tale aliquid uidit, nos ignoraremus: usque adeo manifestum est, non ipsos homines, sed imagines eorum uideri. Et Pharao spicas se dixit uidisse in somnis, & boues, non spicarum aut boum imagines. Si igitur liquido constat nominibus earum rerum, quarum imagines sunt, easdem imagines appellari: non mirum est quòd scriptura dicit Samuelem uisum, etiam si forte imago Samuelis apparuit machinamento eius, qui transfigurat se uelut angelum lucis, & ministros suos uelut ministros iustitiæ. Iam uero si illud mouet, quomodo & à maligno spiritu Sauli uera prædicta sint, potest & illud mirum uideri, quomodo dæmones agnouerint Christum, quem Iudæi non agnoscebant. Cum enim uult deus etiam per infimos infernosque spiritus aliquem uera cognoscere, temporalia dūtaxat, atque ad istam mortalitatem pertinentia: facile est & non incongruum, ut omnipotens & iustus ad eorum pœnam quibus ista prædicantur, ut malum quod eis impendet antequàm ueniat prænoscendo patiantur, occulto apparatu mysteriorum suorum etiam spiritibus talibus aliquid diuinationis impertiat, ut quod audiunt ab angelis, prænuntient hominibus. D
Tantum autem audiunt, quantum omnium dominus atque moderator, uel iubet, uel sinit: unde etiam spiritus pythonicus in actibus apostolorum attestatur Paulo apostolo, & Euāgelista esse conatur. Miscent tamen isti fallacias, & uerum quod nosse potuerint, non docendi magis quàm decipiendi fine prænuntiant. Et forte hoc est, quòd cum illa imago Samuelis Saulem prædiceret moriturum, dixit etiam secum futurum, quod utique falsum est. Magno quippe interuallo post mortem separari bonos à malis in euangelio legimus, cum dominus inter superbum illum diuitem, cum iam apud inferos tormenta pateretur: & illum qui ad eius ianuam ulcerosus iacebat, iam in requie constitutum, magnum chaos interiectum esse testatur. Aut si propterea Samuel Sauli dixit, Mecum eris, ut non ad æqualitatem felicitatis, sed ad parem conditionem mortis referatur, eo quòd uterque homo fuerit, & uterque mori potuerit, iamque mortuus, mortem uiuo prænuntiabat, Perspicit, quantum opinor, prudentia tua, secūdum utrumque intellectum habere exitum illam lectionem, quæ non sit contra fidem: nisi forte profundiore & perplexiore inquisitione, quæ uel uirium mearum, uel temporis excedit angustias, inueniatur ad liquidū, uel posse uel non posse animam humanam, cum ex hac uita migrauerit, magicis carminibus euocatam, uiuorum apparere conspectibus, etiam corporis lineamenta gestantem, ut non solum uideri ualeat, sed & agnosci. Et si potest, utrum etiam iusti anima, non quidem cogatur magicis sacris, sed dignetur ostendi occultioribus mysteriis summæ legis obtemperans: ut si fieri non posse claruerit, non uterque sensus in huius scripturæ tractatione atque expositione admittatur,
sed

A sed illo excluso imaginaria similitudo Samuelis diabolico ritu facta intelligatur. Sed quo/
niam siue illud fieri possit, siue non possit,tamen fallacia satanæ atque imaginum simulan
darum callida operatio decipiendis humanis sensibus multiformis inuigilat: hæc diximus
pedetentim quidem, ne inquisitionibus diligentioribus præscribamus,sed tamē potius exi/
stimemus tale aliquid factum à maligno spiritu pythonissæ illius ministerio,quamdiu no/
bis aliquid amplius excogitare atque explicare non datur.Hæc sunt quæ tunc de pythonis/
sa & Samuele scripsi. Septima tua propositio est,Qualiter satisfaciendum sit eis, Quæstio VII
qui dicunt Saram stuprum non effugisse, cum dicant Abimelech ab eius conuentione so/
mnio esse reuocatum,& immissum in eius copulam Pharaonem.Nō uideo,cur ad hoc cre/ Gen.12
dendum scriptura nos cogat. Accepit enim eam quidem uxorem , continuoꝗ; ditatus est
Abraam multis Ægyptiorum muneribus propter illam : sed non scriptum est, quòd cum
ea Pharao dormierit, eiꝗ; permixtus sit, quoniam deus eum multis magnisꝗ; cladibus af/
fligendo id facere non permisit. Non enim placitæ regibus ad cōiugium fœminæ mox eti/ Hester 2
am carne copulabantur, Et sicut legimus in libro qui prænotatur Hester, per aliquot men/
ses imò per totum annum, unguentis, pigmentis & aromatibus accurabantur earum cor/
pora,priusquā corpori regio miscerentur. Hoc ergo spatio facta sunt illa quæ scripta sunt,
donec Pharao contritus & exterritus,marito restituisset uxorem. Abimelech autem quoni Gen.20
am somnio est ab eius commixtione prohibitus, ideoꝗ; Saram nouisse stuprum conten/
dunt: putant utique regem ut somniaret, non nisi post eius concubitum dormire potuis/
se. Quasi uero ut omittam tempus quo accurabantur ut supra dixi ad uoluptatem regiam
corpora fœminarum, nō potuerit deus priusquam conuenirent eum mergere in somno, &
admonere per somnium. Dicam quod factum est in Mauritania Sicifensi, Neqꝫ enim de/
us sanctorum,non ipse est etiam deus? Viduam in proposito continentiæ cōstitutam,Cel
cichius quidam catechumenus iuuenis rapuit, ut haberet uxorem . Antequam concumbe/
B ret pressus somno, & territus somnio,Sicifensi episcopo eandem uehementissime requiren/
ti,reuocauit intactam. Viuunt adhuc de quibus loquor. Ille baptizatus,& ipso in se facto
miraculo cōuersus ad dominum,ad episcopatum mirabili probitate peruenit,illa in sancta
uiduitate persistit.Quid autem dixerim contra Faustum Manichæum,cum calumniaretur li.22.c.35
patriarchæ Abrææ,scilicet ꝙ uxorem suam duobus regibus ad concubitum uenditasset, in/
dignansꝗ; subieci, Quod autem iustum & fidelem uirum matrimonij sui infamosissimum Gen.12
nundinatorem appellans,auaritiæ ac uentris causa duobus regibus,Abimelech ac Pharao
ni diuersis temporibus Saram coniugem suam sororem mentitum, quia erat pulcherrima
in concubitum asserit uendicasse,nō ore ueridico à turpitudine separat honestatem,sed ore
maledico totum uertit in crimen. Hoc enim Abrææ factum lenocinio simile uidetur,sed nō
ualentibus ex illius æternæ legis lumine à peccatis recte facta discernere: quibus & constan
tia, pertinacia uideri potest, & uirtus fiduciæ,uitium putatur audaciæ, & quæcunque simi/
liter obijciuntur, quasi non recte agentibus à non recte cernentibus.Neque enim Abraam
flagitio consensit uxoris , eiusꝗ; uendidit adulterium: sed sicut illa famulam suam non libi
dini mariti permisit, sed officio generandi ultro obtulit, nequaquam turbato ordine natu/
rali, ubi eius potestas erat iubens potius obedienti , quàm cedens concupiscenti: sic & ipse
coniugem castam, & casto corde sibi cohærentem, de cuius animo ubi pudicitiæ uirtus ha/
bitat , nullo modo dubitabat , tacuit uxorem , dixit sororem : ne se occiso ab alienigenis
atque impijs captiua possideretur, certus de deo suo quòd nihil eam turpe ac flagitiosum
perpeti sineret , Nec eum fides aut spes fefellit , Namque Pharao territus monstris, mul/
tisque propter eam malis afflictus , ubi eius esse uxorem diuinitus didicit, illæsam cum ho
nore restituit, Abimelech autem somnio commonitus & edoctus,similiter fecit.
Nouissime exponendum poscis de spiritu dei qui superferebatur super aquam. Qui/ Quæstio VIII
dam enim asseuerant,inquis,spiritumsanctum , alij mundanum spiritum dicunt, dicentes,
quia

quia non potuit historiographus cum creaturis enumerare creatorem, nec huic locum ali/ C
quem deputare, qui ubiq; sit totus, cum patre uidelicet atq; filio. Quid ergo istorum sense/
rim, ex primo libro eorum quos de Genesi duodecim, sicut potui, non secundum allegorias
sed secundum rerum gestarum fidem scripsi, & in hoc opusculum transtuli. Inest, inquam,
deo benignitas summa, & sancta, & iusta: & quidam non ex indigentia, sed ex beneficentia
Gen.1 ueniens amor in opera sua. Propterea priusquàm scriberetur, dixit deus, Fiat lux, præcessit
scriptura dicens, Et spiritus dei superferebatur super aquam: quia siue aquæ nomine appel/
lare uoluit totam corporalem materiam, ut eo modo insinuaret, unde facta & formata sint
omnia, quæ in suis generibus iam dignoscere possumus: appellans aquam, quia ex humi/
da natura uidemus omnia in terra per species uarias formari atque concrescere: siue spirita
lem uitam quandam ante formam conuersionis, quasi fluitantem, superferebatur utiq; spi/
ritus dei: quia subiacebat scilicet bonæ uolūtati creatoris, quicquid illud erat, quod forman/
dum perficiendumq; inchoauerat: ut dicente deo in uerbo suo, Fiat lux, in bona uoluntate,
hoc est in beneplacito eius, pro modo sui generis maneret quod factum est. Et ideo rectum
est quod placuerit deo, scriptura dicente, Et facta est lux, Et uidit deus lucem quia bona est,
Vt quemadmodum in ipso exordio inchoatæ creaturæ, quæ ex cœli & terræ nomine, pro/
pter hoc quod de illa perficiendum erat, cōmemorata est, trinitas insinuatur creatoris: nam
dicente scriptura, In principio fecit deus cœlum & terram, intelligimus patrem in dei nomi/
ne, & filium in principij nomine, qui non patris, sed per seipsum creatæ primitus, ac potissi/
mum spiritalis creaturæ, & consequenter etiam uniuersæ creaturæ principium est, Dicēte au
tem scriptura, Spiritus dei superferebatur super aquam, completam cōmemorationem tri/
nitatis agnoscimus: Ita & in conuersione atq; perfectiōe creaturæ, ut rerum species digeran/
tur, eadem trinitas insinuatur: uerbum dei scilicet, & uerbi generator, cum dicitur, Dixit de/
us: & sancta bonitas, in qua deo placet quicquid ei pro suæ naturæ modulo perfectum pla/
cet, cum dicitur, Vidit deus quia bonum est. Sed cur cōmemorata prius, quamuis imperfe/ D
cta creatura, postea cōmemoratur spiritus dei, prius dicente scriptura, Terra autem erat in/
uisibilis & incomposita, & tenebræ erant super abyssum: ac deinde inferente, Et spiritus dei
superferebatur super aquam? An quoniam egenus atq; indiguus amor ita diligit, ut rebus
quas diligit subijciatur: propterea cum commemoraretur spiritus dei, in quo sancta eius be
neuolentia dilectióq; intelligitur, superferri dictus est: ne faciendo opera sua, per indigentiæ
necessitatem potius, quàm per abundantiam beneficētiæ deus amare putaretur? Cuius rei
1.Cor.12 memor Apostolus dicturus de charitate, supereminentem uiam demonstraturum se ait. Et
Ephes.3 alio loco, Supereminentem, inquit, scientiæ charitatem Christi. Cum ergo sic oporteret insi/
nuare spiritum dei, ut superferri diceretur, commodius factum est, ut prius insinuaretur ali/
quid inchoatum, cui superferri diceretur: non enim loco, sed omnia superante ac præcellente
Quæstio V potentia. Iam nunc illud quod reddendum distuleram, paulisper intēde. Quæris enim
quare dixerit dn̄s nimirum præscius futurorū, Elegi Dauid secundum cor meum, cum talia
tantáq; ipse homo cōmiserit. Quod quidem, si de ipso Dauid, qui reprobato Saule, & extin
cto fuit rex Israël, dictum intelligamus: magis quia deus præscius futurorum est, præuidit
in eo tantam pietatem, tamq; ueracem pœnitentiam, ut esset in eorum numero, de quibus
Psal.31 ipse dicit, Beati quorum remissæ sunt iniquitates, & quorum tecta sunt peccata. Beatus uir,
cui nō imputauit dominus peccatum. Cum ergo præsciret eum deus peccaturum, & peccata
sua pia humilitate & syncera pœnitentia deleturum, cur non diceret, Inueni Dauid secundū
cor meum, cui nō erat imputaturus peccatū tam multa bona facienti, & cum tāta pietate ui/
uenti, & ipsa pietate pro peccatis suis sacrificium cōtriti spūs offerenti? Propter hæc omnia
uerissime dictū est, Inueni Dauid secundū cor meum, quia licet secūdum cor dei nō esset q
ille peccauit: tamen secūdum cor dei fuit, q pro peccatis suis congrua pœnitentia satisfecit?
Hoc solum ergo in illo secundum cor dei non fuit, quod illi deus non imputauit. Hoc itaq;
ablato,

A ablato,id est,non imputato,quid remansit nisi unde uerissime diceretur, Inueni Dauid se/
cundum cor meum? Si autem hoc prophetice dictũ de Christo uelimus accipere,nullus no
dus quæstionis occurret, nisi forte ut quæratur à nobis,quomodo Christum recte isto no/
mine uocare potuerit. Sed respondemus propter semen Dauid, ex quo carnem Christus
assumpsit,nec sine exemplo rationẽ huius in Christo nominis reddimus. Inuenimus quip/
pe apertissime Iesum Christum apud prophetam Ezechielem Dauid esse appellatum,ubi *Christus Dauid ap/*
legitur ex persona dei patris, Et suscitabo super pecora mea pastorem unum qui pascat ea, *pellatus est.*
seruum meum Dauid, & ipse pascet ea,& ipse erit his in pastorem, Ego autẽ dominus ero *Ezech.34*
eis in deum,& seruus meus Dauid princeps in medio eorum,ego dominus locutus sum.Et
alio loco,Et rex,inquit,unus erit omnibus imperans,& non erunt ultra duæ gentes,nec di/ *Ezech.37*
uidentur amplius in duo regna, neque polluentur ultra in idolis suis, & abominationibus
suis,& in cunctis iniquitatibus suis:& saluos eos faciam de uniuersis sedibus suis in quibus
peccauerunt,& mundabo eos,Et erunt mihi populus,& ero eis deus,& seruus meus Dauid
rex super eos & pastor unus erit omnium eorum.Osee quoque propheta,cum prænuntia/
ret tempus Iudæorũ,quale nunc habent,& in Christũ eos postea credituros,eundem Chri
stum Dauid nomine prophetauit dicens, Quoniam diebus multis sedebunt filij Israël sine *Osee 3*
rege, sine principe,sine sacrificio, sine altari,sinẽ sacerdotio,sine manifestationibus,Sic nunc
esse Iudæos ambigit nemo. Sed quod ait apostolus Paulus gentibus loquens,Sicut enim *Rom.11*
uos aliquando non credidistis deo,nunc autem misericordiam consecuti estis propter incre
dulitatem illorum:ita & isti nunc non crediderunt in uestram misericordiam, ut & ipsi mise
ricordiam consequantur. Hoc propheta iste tanto ante prædicens,secutus adiunxit,Et po
stea reuertentur filij Israël,& inquirent dominum deum suum,& Dauid regem suum,& stu
pescẽt in domino,& in bonis ipsius in nouissimis diebus.Ecce & hic per Dauid nõnne pro/
phetatus est Christus,quoniã quando ista prophetabantur, ille Dauid rex Israel iam olim
B ante dormierat:dominus autem Iesus ex eius semine fuerat in carne uẽturus,propter quod
prophetico loquendi modo appellabatur Dauid. Videtur autem apostolus hoc testimo
nium ita posuisse in Actibus apostolorum, ut non nisi de illo rege Dauid qui Sauli succes/
sit possit intelligi,Nam inter cætera,Exinde,inquit,postulauerunt regem, & dedit illis deus *Act.13*
Saul filium Cis, uirum de tribu Beniamin annis quadraginta, Et amoto illo suscitauit illis
Dauid regem, cui & testimonium perhibens dixit, Inueni Dauid filium Iesse,uirum secun
dum cor meum qui faciet omnes uoluntates meas.Sed quando secutus adiungit & dicit,
Huius Deus ex semine,secundum promissionem, adduxit Israël saluatorem Iesum: altius
significauit in domino Iesu potius esse intelligendum illud testimoniũ,qui uere facit omnes
uoluntates dei patris, quàm in illo rege Dauid, qui licet secundum superiorem disputatio/
nem remissis peccatis propter ipsam quoque piam pœnitentiam non immerito dici possit
inuentus secundum cor dei,tamen omnes uoluntates dei quomodo fecit? Qui cum excel/
lentissime laudaretur,quando eius tempora & facta enarrantur: notatus est tamen quòd
nõ destruxit excelsa, ubi sacrificabat populus dei contra præceptum dei, qui tantummodo
in tabernaculo testimonij sibi sacrificari iusserat: quamuis etiam in eisdem excelsis eidẽ sa/
crificaretur deo, Quæ postmodum excelsa ex ipsius Dauid semine propagatus rex Ezechi
as,cum testimonio magnæ suæ laudis euertit. Sicut potui respondi inquisitionibus tuis. Si
quid de istis rebus inuenisti melius, siue inuenire potueris, gratissimum habebimus, si nos
feceris nosse.Ego enim,quod & supra de me commemoraui,magis amo discere ꝙ̃ docere.

FINIS.

QVI uersati sunt in operibus Augustini, uel non moniti sentient hoc uolumen à studioso collectum ex uarijs locis, quo studio cõmonstrauimus & alia quædã esse congesta. Quòd si opus est Augustini, qui fit ut præfatio sit percõtantis? Orosij nomen posterior aliquis affinxit, hoc argumento, quòd stilus præfationis cum opere reliquo non cõgruit. Quin ut prologi stilus dissidet ab Orosiana phrasi, ita reliquus sermo non cõuenit Augustino, nisi quum ipsius uerba recitantur. Ad hæc uoces quædam admixtæ, nullatenus, & ecce, & potentialiter, aliæq; consimiles, indicant recentiorem quempiam admouisse manum. Nec tamẽ tota collectio uidetur unius hominis: nam quæstione XXVI addita est appẽdix, cum insulsa præfatiuncula, Libens adesto, & te totum ad audiendum præpara, cuiusmodi uoces aliquot & in initio interiecit. Denique posteriores quæstiones prioribus sunt aliquanto frigidiores. Nõ damno studium illius, qui quæ in Augustini libris & subtiliter & prolixe disputata fuerant, contraxit in compendium: uerum ad hunc modum in immensum crescunt uolumina. Hoc ita lectorẽ monitũ esse uolui, ut si meum iudicium nõ probat, fruatur suo.

SEXAGINTA QVINQVE

QVAESTIONVM DIALOGVS SVB TITVLO OROSII percontantis, & Augustini respondentis.

PRAEFATIO.

LICET multi & probatissimi uiri diuerso quidem stilo, sed non diuersa fide innumerabilia opuscula ediderint, ita ut difficile sit eorum omnia legere: ea tamen quæ legũtur, propter eloquij uenustatem, & difficillimas quæstionũ ꝑplexitates minime intelligere: Reuera enim, dum nituntur propter altitudinem scripturæ diuinæ occultatam uiam carpere, paruitati nostræ ambiguitatem non minimam reliquerunt. Sunt etiam planè spiritales uiri, qui eorum assequuntur eloquium, & penetrant intellectũ. Quorum nos dum concupiscẽtijs satisfacimus, præclaræ eorũ scientiæ nõ æquamur, ut eas sicut illi intelligere ualeamus. Quapropter quæso te, ut percũctanti mihi respõdeas, & quæ obscuritatẽ faciunt, elucidare digneris.

Orosij quæstio I In primis igitur quæro abs te, utrũ deus trinitas sit, & quibus testimonijs approbes, nosse desidero.

August. responsio Principiũ Geneseos euidẽter ostẽdit. Ait enim, In principio fecit deus cœlum & terram. Quid autem principium intelligendum putabimus, nisi filium? Ipse enim de seipso, interrogantibus Iudæis quis esset, respondit, Principium qui & loquor uobis. (Ioan. 8) Ergo principium filius. Per filium fecit deus cœlum & terram, Omnia per ipsum facta sunt, sicut Euangelista Ioannes narrat, & sine ipso factum est nihil. Proculdubio in dei nomine pater, in principij nomine filius intelligẽdus est. Profecto cum dixisset, In principio fecit deus cœlum & terram, secutus adiunxit, Et spiritus dei ferebatur super aquas, qui tertia est in trinitate persona. Igitur si trinitas non esset, nũquam dominus noster Iesus Christus diceret discipulis, Ite baptizate omnes gẽtes in nomine patris & filij & spiritussancti: (Mat. 28) nec baptizato domino in Iordane à Ioanne, uox de cœlo dixisset, Hic est filius meus dilectus, in quo mihi bene cõplacui: (Matth. 3) nec spiritussanctus in columbæ specie descendisse super eum, & mãsisse diceretur. Miror infelicem Sabellianorum hæresim, hoc est Patripassianorum, quòd sic cæci sunt mente, ut tam præclara, tam aperta testimonia non attendant. Ipsi nãq; asserunt unam esse personam, id est ipsum filium esse qui pater est, & ipsum spiritumsanctum. Sed nos cæcitatem ipsorum relinquentes, tres personas secũdum scripturas sanctas intelligamus: id est alium esse patrem qui genuit filium, alium qui genitus est à patre, alium spiritumsanctum: non aliud, quia substantia unum sunt. Personas distinguimus, non deitatem separamus. (Psal. 109) Igitur filius dei natura est filius, nõ adoptione. Sic enim scriptum est, Ex utero, inquit, ante luciferum genui te. Non quòd deus pater uterum habeat sicut nos, aut corporeus esse credendus sit: sed per uterũ substãtiam intelligi uoluit, de qua natus est filius. Quod est pater, hoc genuit: deus deum, lux lucem. Igitur sicut homo hominem, & canis canem gignit. Nunquam

A Nuncq; autem uisum est ut homo genuerit canem. Ac per hoc nō de nihilo, neq; de aliqua
alia substantia, sed de seipso filium genuit. De personarum distinctione, uel de q.II
geniti filij persona satisfactum mihi esse arbitror: Nunc quæro à te quid credas de spiritu
sancto, utrum & ipse ingenitus sit, an genitus. Spiritumsanctum neq; ingenitum, Responsio
neq; genitum fides certa declarat. Quia si dixerimus ingenitum, duos patres affirmare uide
bimur. Si autem genitum, tunc duos filios credere culpabimur. Sed quod certa fides tenet,
nec ingenitus est, nec genitus, sed ab utroq; procedēs, id est, & à patre & filio. Et ut hæc testi
monijs approbem, ipsum dominum nostrum Iesum Christum discipulos suos audi docen
tem, Cum autem uenerit, inquit, paracletus quem ego mittam uobis à patre spiritum ueritа Ioan.15
tis, qui à patre procedit, ille testimonium perhibebit de me. Et rursum ipse dominus noster
Iesus Christus, post resurrectionem suam, ut ostenderet à se procedere spiritumsanctum si-
cut à patre, insufflans in discipulos suos, ait, Accipite spiritumsanctum. Item, Ego mittam Ioan.20
promissum patris mei in uos. Vnus ergo spiritus est patris & filij, unus amborum spiritus. Luc.24
Igitur q; patris sit spiritus, ipse dominus & saluator noster Iesus Christus discipulis suis, ait,
Non enim uos estis qui loquimini sed spiritus patris uestri qui loquitur in uobis. Et quòd Matth.10
idem, & filij sit spiritus, Paulus Apostolus testis est, Si quis autem, inquit, spiritum Christi Rom.8
non habet, hic non est eius. De singulis personis, q; alius sit pater, alius filius, alius q.III
spiritussanctus, uel q; filius sit genitus, & spiritussanctus procedens, secundum scripturas san
ctas aduertimus: Nunc uero illud scire cupio, si deus sit filius aut spiritussanctus, uel utrum
una sit substantia uel essentia, quam Græci ὁμουσίαν uocant.

Intende animo, & uere quæ te mouent libentius demonstrabo. Beatus Paulus aposto Responsio
lus q; filius sit deus, ad Romanos scribens de Israëlitis, Quorum patres, inquit, ex quibus est Rom.9
Christus secundū carnem, qui est super omnia deus benedictus in secula. Et iterum in Euan
gelio secundum Ioannem, Vt cognoscant, inquit, te solum uerum deum, & quem misisti Ie-
sum Christum. Ordo est uerborum, Vt cognoscant te, & quem misisti Iesum Christum so-
lum uerum deum. Et rursus alia scriptura dicit, Vt simus in uero filio eius Iesu Christo, ipse 1.Ioan.5
est uerus deus & uita æterna. Et ut æqualitatem suam ostendat, ait ipse dominus, Ego & pa Ioan.10
ter unum sumus: Vnum sunt, scilicet natura, nō persona. Et iterum, Propterea, inquit, quære Ioan.5
bant Iudæi Iesum interficere, quia non solum soluebat sabbatum, sed & patrem suum dice-
bat deum, æqualem se faciens deo. Et rursum beatus Apostolus Paulus, Qui cum in forma Philip.2
dei esset, non rapinam arbitratus est esse se æqualem deo. Non enim poterat esse rapina,
ubi æqualis erat natura, quæ non erat usurpata, sed nata: Non rapuit, quia habuit: & multa
innumerabilia, quæ ad momentum non occurrunt. Spiritum uero sanctum uerum deum
actus apostolorum apertissime edocent. Anania, inquit Petrus, cur tentauit satanas cor tu- Act.5
um mentiri te spirituisancto? Et infra, Non es hominibus mentitus, sed deo. Et in Euāgelio Ioan.4
secundum Ioannem, Deus, inquit, spiritus est. Paulus Apostolus ad Corinthios scribens, 1.Cor.6
Nescitis, inquit, quia corpora uestra templum sunt spiritussancti qui in uobis est, quem ha-
betis à deo, & non estis uestri: Empti enim estis pretio magno: glorificate ergo & portate
deum in corpore uestro. Pater enim est deus, filius deus, spiritussanctus deus: Non tres dij,
sed unus est deus: Nam si pater maior, filius minor, spiritussanctus plusquam minor, quod
hæretica prauitas asserit, iam non erit unus deus, sed tres dij, quod nefas est credere. Et ualde
redarguit illos scriptura diuina. Audi Israël, inquit, dominus deus tuus, deus unus est. Ac Deut.6
per hoc, sicut non dicimus tres deos, nec tres essentias, ita nec tres sapientias, nec tres spiritus.
Nam interrogati de singulis personis: Si pater sit sapientia uel spiritussanctus, responde-
mus, Pater sapientia, & filius sapientia, & spiritussanctus sapientia: Non tres sapientiæ, nec
tres spiritus, sed una sapientia est & unus spiritus: sicut est una substantia aut una essentia:
quia hoc est illi esse quod sapientem esse, uel spiritum esse. Et si æquales sunt pater q.IIII
& filius, quomodo ipse filius dicit, Pater maior me est. Et, Non ueni uoluntatem meam fa- Ioan.14.& 6
cere, sed uoluntatem eius qui me misit. Et iterum, Pater si fieri potest transeat à me calix iste.

S Et

Responsio Et, Mea doctrina non est mea, sed eius qui me misit. Ista omnia & alia quæ à te non sunt dicta, secundum formam serui quam assumpsit dicta sunt. Igitur cum primus homo conditus esset à deo, & libero arbitrio muneratus, præceptumq; ei positum esset, si custodisset quæ ei deus præceperat, morte non corporis, neq; animæ mulctaretur. Sed ille inobediens mandato dei, atq; elatus superbia, suasioni serpentis obediens, dei præcepta contempsit: Et hæc causa extitit, ut mortis periculum incurreret, & ab illo uno homine omnis huma

Rom. 5 na natura uitiosa atq; peccato obnoxia mortalis existeret. Apostolus Paulus, Per unum hominem, inquit, peccatum intrauit in mundum, & per peccatum mors, & ita in omnes homines mors pertransijt, in quo omnes peccauerunt: Quia sicut per unum hominem omnes homines in condemnationem, ita & per unius iustitiam omnes homines in iustificationem ui

1. Cor. 15 tæ. Et iterum, Primus homo de terra terrenus, secũdus homo de cœlo cœlestis. Hic, inquam, homo cœlestis est. Cœlestem itaq; dico, quia non ex humano conceptus est semine, sed de

Ioan. 1 Maria uirgine pro nostra salute assumptus à filio dei: sicut euangelista Ioannes testatur. Et uerbum, inquit, caro factum est, & habitauit in nobis. Et uerbum caro factum est, non carne mutatum, ut nõ desisteret esse quod erat, sed cœperit esse quod nõ erat: Assumpsit enim carnem, non se conuertit in carnem. Carnem istam à parte totum hominem intelligimus, id est, carnem & animã rationalem. Et sicut primus homo & carne & anima mortuus fuerat, ita etiam oportuit ut per mediatorem dei & hominum, hominem Iesum Christum & carne & anima uiuificaretur. Ergo ut supra diximus, secundum assumptã hominis formam

q. V dictum est, Pater maior me est. Video te dum de uno filio dei inquirimus, duos introducere uoluisse, ut dicas filium dei, & filium hominis.

Responsio Non sunt duo filij, sed unus est filius: Quia ille qui erat dei filius, factus est filius hominis in unitate personæ: Quia sicut anima & caro unus est homo, ita uerbum & homo unus est Christus. Duas substantias, id est, duas naturas accipimus in uno filio dei, unam diuinitatis, & alteram humanitatis, non duas personas. Igitur si dixerimus duas esse personas, introducemus esse duos filios, & iam non esset trinitas, sed quaternitas. Profecto enim per illud quod deus est, æqualis semper patri, ubiq; præsens est, & in cœlo totus, & in terra totus, & nullo contentus loco: Per id quod homo, & passus & mortuus, & resurrexit, & ascendit in cœlum, sedetq; ad dexteram dei patris: & sic ueniet ad iudicãdum uiuos & mortuos, quemadmodum uisus est ire in cœlum, in eadem forma carnis atq; substantiæ, cui profecto immortalitatem dedit, naturam non abstulit. Cum una sit substantia patris & filij

q. VI & spiritussancti, quomodo filius sine patre & spiritusancto suscepit carnem.

Responsio Neq; persona patris, neq; spiritussancti, sed sola filij persona suscepit carnem. Et ut hoc intelligas, comparationibus utar, ut ex creatura intelligas creatorem. Certe in anima est ratio, & cum unum sint, aliud anima agit, aliud ratio: Anima uiuimus, ratione sapimus. Ita pater & filius & spiritussanctus cum sint una substantia, tota trinitas operata est hominem, quem non tota trinitas assumpsit, sed sola filij persona.

q. VII Voluntarie genuit pater filium, an necessitate?

Responsio Nec uoluntarie, nec necessitate: quia necessitas in deo non est, præire autem uoluntas sapientiam non potest, quod est filius: igitur prius est rationabiliter sapere q̃ rationabiliter uelle. Nam quidam noster cum eum interrogasset hæreticus, utrum uolens, an nolens genuerit pater filium, laudabiliter respondisse fertur. Dic, inquit, & tu hæretice, Deus pater necessitate est deus, an uoluntate? Quòd si dixisset necessitate, sequebatur illum grandis absurditas: Si autem uoluntate, respondebatur illi, Ergo uoluntate est deus, non natura: & ita in laqueum quem uolebat ponere, ipse incidit, & uidens se conuictum, obmutuit.

q. VIII Quomodo illud intelligendum est quod legitur, Sicut pater uitam habet in semetipso, sic dedit & filio habere uitam in semetipso?

Responsio Scimus filium dei à semetipso non esse, sed à patre genitum esse, patrem uero à nullo genitum esse, à nullo uitam accepisse. Dedit pater filio uitam gignendo, non q; prius fuerit filius sine uita, & postea acceperit uitam.

A tam, sicut nos qui per peccatum amisimus uitam, & per gratiam saluatoris recepimus: ideo dicitur, accepit uitam, quia non est à seipso genitus, non enim existendo dedit, sed gignẽdo.

Quoniam & ratione & testimonijs persuasisti mihi de subiectione filij, q; nõ sit secundum substantiam minor, sed secundum formam serui quam assumpsit: ideo quæro, quid de missione spiritussancti sentias, nunquid & ipse hominẽ assumpsit, ut missus esse dicatur? q.IX

Sicut nec secundum substantiam dicitur, seu missus, seu minor filius, ita nec spiritussanctus. Postremo sicut ille propter hominẽ minor aut missus, ita iste propter columbam uel ignem missus dicitur: scilicet quia nõ in ea substãtia qua est æqualis patri apparuit, sed ut dictum est, per subiectam creaturam. Non enim sicut filius hominem assumpsit, ut sic in æternum permaneat, sic spiritussanctus columbã uel ignem: sed factæ sunt illæ uisiones de creatura inferiore, ad manifestãdum spiritumsanctum, quæ esse postea destiterunt: Nunquam enim illa incomprehensibilis immutabilisq; diuinitas, quæ est trinitas deus, ab oculis carnalibus uideri potest, nisi ut dictum est, per subiectam creaturam. Responsio

Filius autem dei quomodo sit de patre natus, spiritus uero sanctus ab utroq; procedens declarasti: Ideoq; quæro quid distat inter natiuitatem filij, & processionem spiritussancti? q.X

Filius autem solius est patris, non spiritussancti: Amborum, inquam, spiritus, id est, patris & filij. Quòd si spiritussanctus filius esse diceretur: Nullus autem filius est nisi duorum, patris & matris, quod absit ut inter deum patrem & filium tale quid suspicemur: quia nec filius hominis simul ex patre procedit & ex matre, quia cum procedit ex patre, non tunc procedit ex matre, & cum procedit ex matre in hac luce, non tunc procedit ex patre. Spiritus uero sanctus non de patre procedit in filium, & de filio procedit ad sanctificãdam creaturam, sed simul de utroq; procedit. Responsio

Quomodo intelligendum est illud, quod Ioannes euangelista de spiritusancto dicit, q; non loquetur à semetipso. Sic enim ait, Non enim loquetur à semetipso, sed quæcunq; audiet, loquetur. q.XI Ioan. 6

Non loquetur à semetipso, quia non est à semetipso. Pater enim à nullo est natus, filius à patre est genitus, spiritussanctus à patre & filio procedẽs: Ideo nõ loquetur à semetipso, quæcunq; autẽ audiet, loquetur: Audire enim illi esse est, esse autem à se non est sed à patre, ideo quæcunq; audiet loquetur. Responsio B

Quid est quod dicit apostolus Paulus ad Romanos scribens, Nam quid oremus, inquit, sicut oportet nescimus, sed ipse spiritus postulat pro nobis gemitibus inenarrabilibus. Qui autẽ scrutatur corda, scit quid desideret spiritus, quia secundũ deũ postulat pro sanctis? q.XII

Modus iste locutionis frequenter in scripturis sanctis inuenitur, sicut dicit dominus ad Abraam, Nunc cognoui q; timeas deum, hoc est, cognoscere te feci: Sicut dicit Apostolus, Nunc cognoscitis deum, imò nunc cogniti estis à deo. Cui enim semper omnia in præsentia sunt, & futura iam facta sunt. Quomodo nunc dicimur cogniti à deo, nisi faciente deo ut cognoscamus deum? Sic & hic scribitur spiritussanctus gemere pro nobis, id est, gementes nos facere. Infundit enim nobis charitatem in deum & proximum: Sicut dicitur lætus dies, q; lætos facit, aut tristis, q; tristes facit, aut læta epistola, q; lætos facit: Ita & hic gemere dicitur spiritussanctus, eo q; nos gementes facit. Responsio Gal. 4

Cum Iudæi signum peterent à domino & saluatore nostro, respondit illis, Generatio hæc adultera signum quærit, & signum non dabitur ei, nisi signum Ionæ prophetæ: Sicut enim Ionas fuit in uẽtre ceti tribus diebus & tribus noctibus, ita erit & filius hominis in corde terræ tribus diebus & tribus noctibus. Approba ergo quomodo in inferno fuerit tribus diebus & tribus noctibus, cum feria sexta quæ est in parasceue, hora nona emiserit spiritum, & prima sabbati ante lucem quæ est dominica, resurrexerit: Ecce non sunt tres dies pleni, nec tres noctes. q.XIII

Antiqui patres nostri hoc senserunt, ut prima dies quæ est parasceue à parte ultima, & ultima quæ est dominica à parte prima debeat computari, & ita denominando à parte totum, tres dies fuerunt, ultima pars feriæ sextæ, totum sabbatum, & prima pars dominicæ cum suis noctibus. Responsio

Cum repromittat dominus noster Iesus Christus sanctis suis, q; in resurrectione fulgeãt sicut sol, quare & ipse dominus in resurrectione sua sic non fulsit? q.XIIII

Responsio Clarificata carne utiq; resurrexit, sed noluit in ea clarificatione discipulis suis apparere, quia non possent oculis suis talem claritatem perspicere. Si enim antequam moreretur pro nobis & resurgeret, quando transfiguratus est in monte, discipuli sui eum uidere non potuerunt, sed præ timore in terram ceciderunt, quanto magis clarificata carne domini eam uidere non potuerunt.

q.XV Marcus euangelista narrat dominum hora tertia crucifixum, Ioannes autem sexta, cui potius credendum est ex his duobus?

Responsio Et ille uerum dixit, & ille similiter: Nam hora tertia clamauerunt Pilato Iudæi, Crucifige, crucifige eum. Milites autem hora sexta crucifixerunt eum. Igitur quod illi lingua, hoc isti manibus effecerunt. Ne autem uiderentur Iudæi non crucifigere dominum, ideo euangelista posuit hora tertia crucifixum dominum, quia non tantum illi crucifixerunt qui ministerium impleuerunt, sed & illi qui clamauerunt. In eis enim completum est quod ait psalmographus, Filij hominum, dentes eorum, arma & sagittæ, & lingua eorum machæra acuta. Vides qualem gladium habuerunt, unde hora tertia dominum occiderunt.

q.XVI Cum deus omnia bona creauerit, nihilq; sit quod nō ab illo conditū sit, unde malum?

Responsio Malum natura non est, sed priuatione boni hoc nomen accepit. Denique bonum potest esse sine malo, sed malum non potest esse sine bono, nec aliquid potest esse malum ubi non fuerit bonum. Ac per hoc dicimus & angelum bonum, & angelum malum, & hominem bonum & hominem malum: sed bonum ꝙ angelus, malum ꝙ uitiosus: bonum ꝙ homo, malum ꝙ uitiosus. Ideoq; quando dicimus bonum, naturam laudamus: quando dicimus malum, non naturam, sed uitium, quod est bonæ naturæ reprehendimus.

q.XVII Omnes angeli æquales an inæquales creati sunt? Et si æquales, cur non omnes firmi & stabiles fuerunt? Si uero inæquales, quo merito alij præsentiæ suæ stabilitatem accipere meruerunt, & alij futurum suæ ruinæ casum minime præuidere potuerunt?

Responsio Omnes quidem angeli æquales creati sunt: Sed cadentibus illis per superbiam, cæteri domino pia obedientia cohæserunt, accipientes certam scientiam suæ stabilitatis, quam illi nunquam habuerunt: Et sic sunt gratia dei in omnibus circundati, ut nunquam possint cadere à beata uita, qua fruuntur domino cohærentes.

q.XVIII Quomodo intelligendum est quod dicit deus in Genesi, Faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram?

Responsio In mente est ratio & intelligentia: Ipsa itaque mens quando cogitat ea quæ sunt æterna, tunc uere imago dei dicenda est: Et cogitando

1.Cor.11 æterna uir est, sicut ait Paulus Apostolus, Vir non debet uelare caput suum, cum sit imago gloriæ dei: Quantoq; se magis extenderit in id quod æternum est, tanto magis inde formatur ad imaginem dei. Et ideo non est cohibenda, ut inde se contineat ac temperet. Quando uero ea agit & cogitat quæ sunt temporalia, mulier appellatur: tunc non est dicenda imago dei, & propterea debet uelare caput suum, ne nimium sit eius ad inferiora progressio, & cum licita agit, illicita concupiscat.

q.XIX Primus homo an mortalis factus est, an immortalis?

Responsio Et mortalis secundum aliquam, & immortalis secundum aliam causam. Tale itaq; corpus habebat primus homo, quale & nos, sed sine peccato. Non enim habebat legem in membris suis repugnantem legi mentis suæ, sed utique meruit post præuaricationem. Igitur animale corpus habuit Adam, sed ut non senesceret nec deficeret per illius ligni uirtutem qua sustentabatur, quod in paradiso uitæ nomen acceperat. Quapropter si dei præcepta seruasset, obedientiæ merito in illud corpus spiritale quale sanctis in resurrectione promittitur, permansisset, postmodum commutandum: Ac per hoc poterat non mori, si dei præceptis pia obedientia cohæsisset. Non enim & sic factus fuerat, ut non posset mori sicut cæteræ naturæ quæ omnino mori non possunt, sed ita ut obedientia immortalem, inobedientia mortalem faceret.

q.XX Quid est quod dicit Apostolus Paulus, Caro & sanguis regnum dei non possidebunt?

Responsio Ex hoc testimonio multi minus intelligentes, ac per hoc hæretice, asserunt hominem non posse in eadem qua defunctus est carne consurgere: sed tollentes ueram carnem naturæ

A ræ suæ, quale est corpus quod nunc habet,corpus aereum quod nunquam habuit,homini
post resurrectionem attribuunt. Quod ualde absurdum consyderātibus ipsam sententiam
approbatur. Caro & sanguis,inquit,regnum dei non possidebunt.Et hoc idem Apostolus 1. Cor.15
Paulus exponens, quodammodo subsecutus, adiunxit, Neque corruptio incorruptionem
possidebit.Quibus scribit Apostolus? Nempe his qui dicebant, Mādúcemus & bibamus,
cras enim moriemur.Hos redarguens beatus Paulus Apostolus, carnem & sanguinem ap
pellat:hoc est opera carnis & sanguinis,non posse adipisci regnum dei. Nam si propria hic Rom.8
substantia carnis accipienda est,quid dicent de his quibus scribit idem Apostolus, Vos au-
tem in carne non estis,sed in spiritu? Nunquid nā Romani carnem non habebant, quibus
Apostolus scribebat? Sed in carne,inquit,non estis,id est non estis carnales,non facitis ope
ra carnis,quæ inimica sunt deo,quæ legi dei non subijciuntur.Qui autē in carne sunt,inquit,
deo placere non possunt. Ecce qualis caro regnum dei non possidebit.Nam q̄ homo in ea-
dem qua moritur carne resurgat,dominus noster Iesus Christus post resurrectionem suam Luc.24
dubitantibus discipulis, & putantibus se spiritum uidere, respondit,Palpate & uidete,quia
spiritus carnem & ossa non habet, sicut me uidetis habere. Ac per hoc credimus hominem
non tantum cum carne & ossibus,sed etiam cum sanguine,& quicquid ad naturam eius per
tinet resurgere,& sine ulla corruptione esse illic,ubi semper est æterna uita & æterna felicitas,
contemplando trinitatem deum. Igitur sicut iusti cum sua carne ad æternam felicitatem,ita
impij ad æternam resurgent miseriam. Genesis principium habet, In principio fe q.XXI
cit deus cœlum & terram:An igitur angeli postmodum facti sunt,cum dicatur,q̄ primo o- Responsio
mnium fecit deus cœlum & terram? Quando facta sunt simul sydera,ait scriptu-
ra, laudauerunt me omnes angeli mei uoce magna. Quarto enim die facta sunt sydera, &
iam angeli erant.Neq; enim die tertio,neq; secundo facti sunt. In his enim apparet quæ fa-
cta sunt.Tertio enim die arida,scilicet terra ab aquis discreta est.Secundo enim factum est
B firmamentum,ubi sol & luna discurrunt & sydera.Porrò primus dies ipse est angelica natu
ra,quæ primo cœli nomine nuncupata est.Vnde euidenter ostenditur primo die spiritalem
factam, id est angelicam naturam, & sic hoc cœlum quod oculis cernimus:Nam quod ait,
In principio fecit deus cœlum & terram, non est primo omnium, sicut ais:sed in principio,
id est in filio, imò per filium fecit deus omnem spiritalem corporalemq; creaturam, quæ &
cœli & terræ nomine appellata est.Nam q̄ ipse sit principium,de se interrogantibus Iudæis Ioan.8
quis esset, respondit, Principium qui & loquor uobis.Primo igitur uoluit cœlum & terram
uelut quādam spiritalem corporalemq; materiam dicere, & sic quemadmodum singillatim
facta sunt,ordinem texere.Quod enim dixit cœlum,hoc mihi uidetur dixisse aquarū abys-
sum tenebrosam antea,quodammodo fluitantem uitam, nisi conuertatur ad creatorem,&
fiat lux,& cōtempletur trinitatem deum esse in deo. Neq; enim ita dicimus,ut ista materies
præcedat formam suam,sicut præcedit lignum arcam, sed sicut præcedit uox uerbum:Non
enim tempore, sed origine. Igitur prima creatura lux non est ista quæ quarta die facta est,
sed spiritalis,id est angelica natura. Cum dicitur,Spiritus dei ferebatur super aquas, q.XXII
localiter ferebatur, sicut sol & luna & alia sydera, an aliter? Spiritussanctus deus Responsio
est. Quare non continetur loco aut distenditur: Neque temporum motionibus subiacet,
sed est ubiq; præsens & totus:Cum modo sanè nominauit creaturam, cui superferri dicere-
tur spiritussanctus,non localiter,sed potentialiter dicitur.Non ex indigentia deus fecit ope-
ra sua,sed ex beneficētia,neq; horum indiget quæ fecit.Indiguus quippe atq; egenus amor
subiacet rebus quas diligit:Ipse autem egenus nō est,nec subiacet rebus quas diligit:Et ideo
dictum est superferri creaturæ spiritumsanctum,quia non ex indigentia,nec egenti, sed be-
nefico amore operatus est ipsam creaturam. Cum dixit deus, Fiat lux,& facta est q.XXIII
lux,in diem dixit,an ante omnē diem? Si in diem dixit,temporaliter dixit: Si temporaliter
dixit,per aliquam creaturam dixit,Igitur non est prima creatura lux.

Responsio Nec in diem dixit, nec temporaliter dixit, quia ante omnem profecto creaturam uerbum suum genuit, & per uerbum omnem creaturam creauit. Dictum itaq; dei, uerbum dei est. Sed diuina scriptura paruulis congruens, & quodammodo eos lactans ut proficiant & cibum spiritalem capiant, uoluit semper per omnem creaturæ formationem dictionem dei nuncupare: Vt uerbi gratia, si requiramus, Quando facta est lux? Audies, In uerbo dei erat ut fieret. Quomodo factum cœlum? In uerbo dei erat ut fieret. Et cætera per ordinem si requiras, quando facta sint, In uerbo dei erãt ut fierent. Hoc est enim, Dixit deus, fiat lux: Neq; enim corporalibus modis loquitur diuina natura, nec quotiens dicitur, dixit, totiens uerba formauit. Vnum enim uerbum genuit coæternum & consubstantiale sibi, in quo omnia ineffabiliter & intemporaliter dixit.

q.XXIIII Si subito deus uidit lucem quòd esset bona, an ante nesciuit, & uisio ei contulit scientiam?

Responsio Omne opus præcedit uolũtas nostra dum cogitamus quid operari debeamus. Nemo enim ignorans aliquid facit, dum cogitat qualiter fiant quæ facienda cogitando disposuit. Et cum hoc in hominem cadere non possit, ut aliquid ignorans faciat, quanto magis in deum, qui omnia æterno & stabili suo consilio, quæ uoluit fieri, nec aliter facta, nec aliter facienda esse uidit. Eo itaq; modo uidit facta, quo uiderat facienda.

q.XXV Et diuisit, inquit scriptura, lucem à tenebris. Omne enim quod diuiditur, etiam esse potest. Sicut ergo essentia lucis, ita est etiam essentia tenebrarum: Et cur non dixit scriptura, Vidit deus tenebras q; essent bonæ, sicut de luce dictum est?

Responsio Deus bona & incommutabili uoluntate creauit omnes angelos bonos. Et quia ex his quosdam per superbiam præsciebat casuros per incommutabilitatem præscientiæ suæ, diuisit inter bonos & malos. Malos autem appellans tenebras, & bonos appellans lucem, de bonis dicens, Vidit deus quia boni sunt, malis nullatenus hoc dixit, ne peccata quæ sunt tenebræ, approbare uideretur.

q.XXVI Primum diem spiritalem astruis esse creaturam, & quomodo habuit uesperam & mane?

Responsio Omnis creatura antequam tempore suo fieret, in ipso dei uerbo prius erat ab angelis cognoscenda, & sic suo tempore facienda. Quapropter ipsa creaturæ cognitio in semetipsa uespera, in deo erat mane. Quia prius uidetur ipsa creatura in deo quàm in seipsa uideatur: ideo creatura plus uidetur in arte qua facta est, quàm ipsa in seipsa quæ facta est. Propterea enim ait euangelista Ioannes, Quod factum est, in ipso uita erat, Omnia ergo quæ facta sunt, & uitam non habent, in ipso uerbo dei uita sunt, in seipsis uita non sunt. Cœlum, terra, lapis, uitam non habent, & tamen in deo uita sunt. Viuunt igitur in deo sine initio, utique incommutabiliter omnes rationales creaturæ: ac per hoc plus uidentur ab angelis sanctis in uerbo dei ubi sunt uita, quàm in seipsis, quia scientia angelorum in comparatione dei quodammodo uespera est. Sit ergo in cognitione spirituum dies primus, in cognitione firmamenti secundus, in cognitione discretionis terræ ac maris tertius, in cognitione solis & lunæ & stellarum quartus, in cognitione reptilium & uolatilium quintus, in cognitione iumentorum & ferarum uel ipsius hominis sextus. Neq; enim diei unius, quem intelligimus naturam spiritalium creaturarum, id est angelicarum, sexies facta cognitio sex dies fecit, propter senarij numeri perfectionem.

Appendix Sed de numeri senarij perfectione aliquid tibi ex scripturis sanctis colligam. Libens adesto, & te totum ad audiendum præpara. Vnum in numero diuidi nõ potest, ab ipso enim surgit omnis numerus: Ergo duo diuidi possunt: Sed pars eorum unum est. Igitur diuisio duorũ in bis unum est, diuisio trium in ter unum est. Quid autẽ aliud hic numerus ostendit, nisi trinitatem quæ deus est? Quæ quamuis tres sint personæ, unum creduntur in unitate naturæ. Quaternarius duas partes habet: Nam quarta eius unum, media eius duo: Vnum uidelicet & duo tria sunt: Ecce partes suas, nec ultra excrescit, nec complet, & ideo imperfectus est numerus. Quinarius autem habet nisi unum, quod est quinta eius. Senarius ergo numerus perfectus est, quia partibus suis completur: habet enim unum, quod est sexta pars eius, duo quæ sunt tertia

A tertia, tria quæ sunt media: Vnum ergo & duo & tria, sex faciunt. Ideoq; propter huius nu/
meri perfectionem, sex diebus operatus est omnem creaturam. Tres ergo hæ partes sena/
rij numeri, demonstrant nobis trinitatem deum, in trinitate numeri mensuræ & ponderis
fecisse omnem creaturam. Plurimum ualere senarij numeri perfectionem, in scripturis san/
ctis frequenter reperimus, præsertim in morte domini simpla, & in resurrectione eius sim/
pla, & in morte nostra dupla, & in resurrectione nostra dupla. Mors itaque domini nostri
Iesu Christi, non fuit in anima, sed in carne sola: Mors uero nostra non solum in carne, sed
& in anima: In anima propter peccatum, in carne propter pœnam peccati. Ille uero quia
peccatum non habuit, in anima non est mortuus, nisi tantum in carne, & hoc propter simi/
litudinem carnis peccati, quam de Adam traxit. Igitur simpla eius mors profuit duplæ no/
stræ, & simpla eius resurrectio, duplæ nostræ resurrectioni profuit. Est etenim mors carnis
eius & resurrectio eius, mors carnis nostræ & resurrectio eius, & mors animæ nostræ & re/
surrectio eius. Mors autem carnis eius & resurrectio eius, duas mortes nostras, & duas re/
surrectiones nostras significat: Vnde si addas ad unam mortem domini & unam resurre/
ctioné eius (quæ duo faciunt) quattuor, hoc est duas mortes, & duas resurrectiones nostras,
sex fiunt: Ideoq; simplum domini bis, & duplum nostrum bis, tria bis sunt, & tria bis secun/
dum quòd supra diximus, partes sunt unde senarius numerus est. Nam & trigintasex ho/
ræ, quibus dominus fuit in inferno, huic simplo & duplo congruunt. Duodecim ergo horæ
fuerunt diurnæ, & uigintiquattuor nocturnæ. Item uigintiquattuor ad duplam mortem
nostram concinunt, & illæ duodecim horæ ad mortem domini simplam. Reuera enim &
natiuitas eius senarium numerum habet. Quadraginta enim & sex annis ædificatum esse
templum asserunt Iudæi in Euangelio, quod intelligitur de corpore domini. Quadraginta
& sex anni pro diebus positi sunt. Quadraginta & sex diebus dicunt infantem formari in
utero, & subinde usque in diem parturitionis augmentari. Quadragiessexies quippe seni,
B fiunt ducenti septuagintasex, qui faciunt menses nouem & dies sex. Computa ergo ab octa/
uo calendas Aprilis quando passus est dominus (nam & tunc etiam creditur fuisse conce/
ptus) usque in diem octauum calendas Ianuarij, & reperies dies ducentos septuagintasex,
qui constant per senarium numerum. Quid de illa muliere in Euangelio, quam decem
& octo annis curuauerat satanas, quam sanauit dominus, dicemus? quia & ipsi anni sena/
rium numerum habent. Ter enim seni octodecim sunt. Illa itaq; mulier intelligitur figu/
rare genus humanum, quod sexta ætate seculi à captiuitate diaboli redemptor noster domi
nus Iesus liberauit. Prima ætas est ab Adam usq; ad Noë. Secunda ætas est à Noë usq; ad *Sex ætates mūdi.* *Eadem uerba refe runtur in quæst. 55*
Abraam. Tertia ab Abraam usq; ad Dauid. Quarta à Dauid usq; ad transmigrationem
Babylonis. Quinta à transmigratione Babylonis usque ad aduentum domini nostri Iesu
Christi. Sexta quæ nunc agitur, donec excelsus ueniet ad iudicium. Sexta igitur ætate seculi
reformatur genus humanum ad imaginem dei. Profecto enim anni decem & octo, non
solum sex ætates, sed etiam tria tempora euidenter demonstrant: Vnum scilicet ante le/
gem, alterum sub lege, tertium sub gratia. Quinimo & ipse annus senario numero con/
tinetur, habet enim dies trecentos sexagintaquinq;. Sexies autem sexageni, sunt trecenti
sexaginta. Remanent profecto dies quinq; & quadrans. Quinq; autem dies sexies, sunt
mensis. Tamen etiam si illum quadrantem pro die ponas, à parte totum, sex faciunt. Et
ecce quantum me dominus adiuuit, de senarij numeri perfectione, & si non quantum uo/
lui, tamen quantum potui reddidi rationem. Quomodo autem diuisæ dicun/ q. XXVII
tur aquæ quæ erant sub firmamento, ab illis quæ erant supra firmamentum? Ordo enim
elementorum & pondus, non sinunt ut sit aquarum substantia supra cœlos: Aqua enim
cedit terræ, & aër cedit aquæ, & ignis cedit aëri. Nullo modo enim potest fieri, ut secundum
elementum quod est aqua, sit supra quartum quod est ignis. Et quomodo dictum est, Fiat
firmamentum in medio aquarum, & diuidat aquas ab aquis.

Responsio Quæ & qualeslibet sint aquæ illæ quas scriptura docet supra cœlos esse, easdem esse ibi minime dubitemus. Sicut enim nubes istæ, quæ utiq; aquæ sunt, feruntur supra aëra, quod est tertium elementum: ita fieri posse arbitror ut aquæ tenues atq; subtiles ferantur supra cœlum. Nam ex hoc pōdere elementorum multi philosophi resurrectionem carnis illudentes, non posse fieri, inquiunt, ut homo qui utique ex terra factus est, sit in cœlo. Sed hos ueritas conuincit, quæ facit multa animalia terrena in aëre uolitare, & aquam esse supra aërem, & ignem utiq; quod est quartum elementum, esse in terra. Ergo dei potentia quæ hæc facere approbatur, facit ut & homo & aqua sint supra cœlum.

q.XXVIII Et quia totam terram aqua tegebat, non erat locus ubi aquæ congregentur, dum totam terram aqua tegebat. Quomodo ergo scriptura dicit, Congregentur aquæ quæ sub cœlo sunt in locum unum, & appareat arida?

Responsio Totam terram aqua tegebat sicut rarissima quædā nebula, quæ postea in unum redacta atq; collecta est, ut posset etiam terræ species apparere, & terra longe lateq; subsidens, potuit concauas partes præbere, quæ confluentes aquas susciperent, ut arida appareret.

q.XXIX Cum deus omnia bona creauerit, dicēte scriptura, Et ecce omnia quæ fecit deus, bona ualde, Cur rursus dn̄s in Euangelio dicit, Nemo bonus nisi solus deus?

Responsio Quòd homo sit bonus, idem ipse dominus in Euangelio dicit, Bonus homo de bono thesauro cordis sui profert bona. Sed ut hoc diceret, Nemo bonus, nisi solus deus, illi scilicet respondebat qui uitam æternam ab eo quærebat: Illi, qui tantum hominem arbitrabatur, dicens, Magister bone. Ideoq; sic respondit, dicens, Quid me dicis bonum? Nemo bonus, nisi solus deus: id est, formam istam assumptam quam cernis, uidebunt boni & mali, pij & impij, non tamen erit eis in bonum qui mala agunt. Ergo non me dicas secundum hanc formam bonum, quā uidebunt & illi qui me pupugerunt. Est alia forma, quam non uidebunt impij, quam non uidebunt nisi soli iusti, secundum hanc formam bonus sum eis, qui digni fuerint me uidere.

q.XXX Fons, inquit sancta scriptura, ascendebat de terra, irrigans uniuersam faciem terræ: Si uniuersam terram irrigabat, ergo & montes irrigabat, quia & montes utiq; terra sunt. Si uero & mōtes irrigabat, diluuium erat: Et si diluuium erat, quomodo terra germinauerat herbam uirentem & facientem semen: Aut quomodo habitabat homo in terra, si uniuersam terram aqua tegebat?

Responsio Fons, ibi ponitur singularis pro plurali numero: Hoc enim si sollicite inqramus, in scripturis sanctis freqūēter reperies. Habes nēpe

Psal. 77 in psalmo, Misit in eos muscā caninam & comedit eos, & ranam, & exterminauit eos: Cum

Psal. 104 utiq; nec una musca, nec una rana fuerit. Et alibi in psalmo dixit, Et uenit locusta: non ait locustæ, sed locusta. En habes singularem numerum pro plurali: Secundum id quod ait nobilissimus quidam poëtarum, Vterumq; armato milite complent. Porrò autem propter unitatem naturæ dictum est unus fons, ut omnes intelligamus qui sunt in terra, quia quodam modo omnes ex unius abyssi natura manant. Nam q̄ ait, Irrigabat uniuersam faciem terræ, nō totam terram rigabat, sed partem. A toto enim partem significauit, quemadmodum dicimus, Christus mortuus est, Christus resurrexit. Quod nō conceditur nisi secundū carnē.

q.XXXI Tulit ergo deus hominem, ait scriptura, & posuit eum in paradisum uoluptatis, ut operaretur & custodiret illum. Quid rogo, operaretur & custodiret, paradisum ne an aliud?

Responsio Ista sententia duplicem intelligentiam parit. Siue enim operaretur homo paradisum, ut in paradiso aliquid operaretur, non necessitate uictus, sed ad delectationem operabatur, adhuc enim non peccauerat, nec ei terra spinas & tribulos germinauerat, ut in sudore faciei suæ ederet panē suum. Hoc nempe meruit post peccatum. Ante peccatū igitur nō indigētia, non necessitate, sed sola ut diximus uoluptate operabatur paradisum per agriculturā, & custodiebat per disciplinam. Non contra bestias neq; contra animalia aliqua paradisum custodiebat, sed sic solum ne amitteret peccando, quem custodire poterat obediendo. Siue ipsum hominem ponens deus in paradiso ut operaretur & custodiret, operaretur scilicet ut bonus esset, & custodiret ut tutus foret. Quidlibet horum dicatur, siue homo paradisum operaretur

A raretur per agriculturam, & custodiret per disciplinam: siue ipsum hominem deus operare/
tur ut bonus esset, & custodiret ut tutus esset, quiduis horum intelligas, rationem uterq; in/
tellectus non impedit. Cum deus minetur homini mortem die quo cibum ueti/ q.XXXII
tum tetigerit, cur eo die mortuus non fuit? Sic enim scriptura dicit, In quacunq; die come
deris ex eo, morte morieris. Quatuor esse mortes scriptura sancta euidẽter osten/ Responsio
dit. Prima mors est animæ, quæ suum deserit creatorem, cum enim deserit peccat. Sine (in/
quit dominus in Euangelio) mortuos sepelire mortuos suos. Ecce habes mortuos secũdum
animam, scilicet sepelientes mortuos. Et quos sepeliunt? Secundum carnem mortuos. Hæc
itaque sententia duas mortes manifestissime docet, unam animæ, quam peccando incurrit,
alteram corporis. Tertia autem est solius animæ, quam dum ex hoc corpore exierit, patitur,
secundum illud quod in Euangelio de diuite legimus, Pater Abraam, inquit diues, mitte
Lazarum ut digito suo refrigeret linguam meam, quia crucior in hac flamma. Quarta est
mors, cum anima recipiet corpus, ut in ignem mittatur æternum: secundum illud quod do/
minus in Euangelio de futuro iudicio, ait, Ite in ignem æternum, qui paratus est diabolo & Matth.25
angelis eius. Die itaq; quo peccauit Adam, in anima mortuus est. Sicut enim corpus uiuit
ex anima, ita anima ut beatius uiuat, uiuit ex deo. Ergo deserta anima Adæ à deo, iure dici
tur mortua prima morte, ex qua tres postea secutæ sunt mortes. Vt enim hæ subsequeren/
tur, primo præcessit desertio dei, secundum q; eo die quo peccauit Adam mortuus est.

Quomodo poterat timere mortem Adam quam nullatenus sciebat? q.XXXIII

Sicut enim nos scimus resurrectionem quam nunquam experti sumus, nec uidimus, Responsio
ita ille sciebat mortem. Scimus quoq; q; exiens anima à corpore suo faciat mortem, & dum
reuersa fuerit, in corpore suo faciet resurrectionem. Ecce scimus resurrectionem quam nunq̃
experti sumus: Sic & ille sciebat utiq; mortem, non adhuc per experientiam, sed per scien/
tiam: Sciebat quippe quid esset uiuere, & per priuationem uitæ sciebat utiq; mortem. Sicut
B sciuntur tenebræ per priuationem lucis, & sicut scitur silentium per priuationẽ uocis, & sicut
scitur uacuum per priuationem corporis, ita sciebat mortem per priuationem uitæ.

Adduxit dominus cuncta ad Adam animalia & uolatilia, uidensq; ea, nomina impo q.XXXIIII
suit. Et de muliere paulopost dicitur. Videns ergo mulier q; bonum esset lignum ad uescen/
dum &c. Ecce manifestissime scriptura ostendit amborum oculos apertos fuisse. Nec enim
fas est dicere primos homines cæcos factos. Et cur post paululum post ligni uetiti tactum,
eadem scriptura dicit, Aperti sunt oculi amborum? Nisi enim oculos haberent apertos, nec
ille animalibus nomina imponeret, nec illa uideret ligni pulchritudinem. Reponsio

Hoc quippe uerum est, quia apertos oculos habebant, & tamen nisi ad aliquid clausi
essent, nullatenus scriptura diceret, Aperti sunt oculi amborum. Aperti sunt, scilicet non ob
aliud nisi ad inuicem concupiscendum, ut esset lex in membris, repugnans legi mentis: ut
etiam in ipsis membris esset non uoluntarius motus, iusta scilicet dei uindicta, ut homo qui
noluit esse subiectus deo, non haberet subditum corpus. Ergo in eo aperti sunt oculi am/
borum, ut mouerẽtur concupiscentialiter membra. Cum audissent uocem Adam q.XXXV
& Eua, ait scriptura, domini dei ambulantis in paradiso, abscõderunt se: Rogo quænam est
ista deambulatio? Absit ut deus qui est trinitas, ex hoc q; eius dicitur deambu/ Responsio
latio, corporeus aut localis esse credatur. Omne siquidem corpus locale est, & omne locale
utique corpus est. Deus uero incorporea res est, nec temporaliter mouetur, nec loco contine/
tur, neque de loco ad locum transfertur. Eius nanque deambulatio intelligenda est per ali/
quam creaturam facta, quam creaturam hominem fuisse ex ipsius circunstãtia scripturæ in/
tellectum à maioribus recolo. Cum deus unus sit, dicente scriptura, Audi Israël, q.XXXVI
dñs deus tuus unus est, quomodo ipse dixit, Ecce Adam quasi unus ex nobis factus est?
Nobis enim pluralitatem insinuat. Deus quamuis unus sit, tamen trinitas est, pa Responsio
tẽr scilicet, & filius & spiritussanctus: Vnus ex nobis dictum est, non propter pluralitatem
deorum, sed propter pluralitatem personarum.

Multa

q.XXXVII Multa utique uidemus animalia ex corruptione corporum, maxime mortuorum na/ C
Responsio sci: Nunquid tunc creata sunt quando ipsa corpora? Absit, ut tunc creata dicantur quando ipsa corpora, sed corporibus insita sunt quodammodo, quæ sunt suo tempore ex/orta. Sicut enim semen cuiuslibet arboris habet quãdam uim, ut cum obrutum fuerit in ter/ra oriatur, & uirgultum producatur, deinde ramis nihilominus constipata dilatetur, & fron/dibus de eisdem floribus decorata fructificet: Ita est & in corpore, ut ita dicam, quoddam se/minarium, unde suo tempore curante prouidentia dei, aliqua genera animalium oriantur.

q.XXXVIII Cum deus dixerit, Germinet terra herbam uirentem, & afferentem semen & ligna fru/ctifera: Ligna infructuosa, uel spinas uel tribulos quando fecit?

Responsio Simul omnia deus fecit, dicente scriptura, Qui uiuit in æternum, creauit omnia si/mul. Nullatenus igitur dicenda sunt infructuosa ligna, quæ aliquo modo hominibus af/ferunt adiumenta: Quia & reuera, si non inuenimus in eis aliquid ad edendum, inuenimus certe ad medicamentum, inuenimus ad adiutorium: Nam quantum utilitatis inueniatur in eis, tuipse consydera. Proinde quia à fruendo dicitur fructus, & ab omni ligno possu/mus habere aliquod adiutorium, iure nullum lignum dicimus infructuosum. Spinæ au/tem & tribuli quamuis post peccatum homini nascantur ad laborem, dicente scriptura, Terra spinas & tribulos pariet tibi: tamen non est dicendum tunc ea aboriri ex terra, quia iam non erant: erant utique ad pastus pecorum uel uolatilium facta, non ad augendam

q.XXXIX hominis pœnam producta. Si omnia in numero & mensura & pondere deus disposuit, sicut sancta scriptura testatur, ipsum numerum & mensuram & pondus ubi

Responsio disposuit? Numerus & mensura & pondus ipse deus est: Ipse est numerus sine numero, à quo est omnis numerus: Ipse est mensura sine mensura, à qua est omnis men/sura: Ipse est pondus sine pondere, à quo est omne pondus. Omnia ergo in numero & men/sura & pondere disposuit, tanquam si diceret, omnia in se disposuit. Non enim creaturã eam extra se, aut alicubi uidit, ut sicut homines memoria retineat quæ faceret. Omnis ergo cau/ D
sa creaturæ, uoluntas est creatoris: Hoc ibi est uoluntas, quod natura: Si tamen æterna est natura, sicut æterna uoluntas: Non enim accedit deo huiusmodi noua aliqua cogitatio ad formandas creaturas. Proinde omnia in se trinitas deus disposuit, quia in se cuncta habuit quæ fecit. Intelligitur & aliter, Omnia in numero & mensura & pondere disposuit, id est, omnia quæ fecit, numerum & mensuram & pondus habent.

q.XL Nunquid nam adduxit deus ad Adam cuncta animantia terræ, & uniuersa uolatilia cœli, quomodo adducunt aucupantes uel uenantes ad retia? An forsitan uox de nube facta est iussionis, quam intelligerent tanq̃ rationales animæ, & ea audita illi omnes obedirent?

Responsio Non hoc acceperunt animantia uel uolatilia cœli, ut sint rationis capacia, per quam obedire possint creatori suo: In suo tamen genere obtemperant deo, non rationalis uo/luntatis arbitrio, sed sicut mouet ille omnia temporibus opportunis, non ipse temporali/ter motus. Mouet itaque seipsum sine tempore & loco, mouet creatum spiritum sine loco temporaliter, mouet creaturam corpoream temporaliter & localiter. Præcedit igitur sub/stantia quæ temporaliter tantum mouetur, illam quæ temporaliter & localiter mouetur. Præcedit itaque substantia quæ nec temporaliter nec localiter mouetur, illam quæ tantum temporaliter mouetur. Item spiritus conditus mouet seipsum per tempus sine loco, mouet corpus per tempus & locum. Spiritus uero creator mouet seipsum sine tempore & loco. Igi/tur spiritus rationalis, qui est in hominibus, siue irrationalis, qui est in brutis, eius iussis mo/uetur. Sed rationalis habet intelligẽtiam, per quam iudicare possit, utrum iussis consentiat, an non consentiat. Animalia uero reptilia aut uolatilia non acceperunt hoc iudicium, pro suo tamen genere atq; natura ad iussa aliquo actu propellũtur. Vnde angelica natura iussa dei perficiens, mouet iussis omne genus animantium, docens id quod nescit. Si etenim ho/mines possunt nonnulla animalium genera mãsueta facere, ita ut quasdam uoluntates ho/minum facere uideantur, quanto magis hoc angeli possunt.

Quæ

A Quæ causa fecit, ut deus quem astruis moueri, nō moueatur in tempore, aut spiritus creatus qui mouetur in tempore, non moueatur etiam in loco. q.XLI

Responsio Deus qui instituit tempora, & est ante tempora, nihil in eo est præteritum & futurum, nullum consilium nouum, nullaq́ noua cogitatio: quia scilicet si noua, tunc etiam accidens: Si uero aliquod accidit deo, iam non immutabilis deus est. Nihil illi accidit, nulla noua cogitatio, nullum nouum consilium, ideo nō mouetur in tempore. Spiritus uero conditus, sicut est angelorum, quanquam sine tempore contemplentur dei æternitatem, ueritatem, charitatem, tamen quia ex tempore in inferioribus iussa dei perficiunt, iure creduntur moueri in tempore. Corpora uero sua in loco mouent, dum descendunt de cœlo & ascendunt in cœlum. Spiritus itaq; hominum mouetur in tempore, reminiscendo præterita, & futura expectando, aliaq; noua discendo. Neq; enim cum recordor aliquam lectionem aut aliquā ciuitatem, sicut motus est spiritus meus cogitando, ut hæc recordatetur ex tempore, ita motus est & loco. Quòd si loco mouetur, aut in cœlo aut in terra mouetur, quia sine cœlo & terra nullus est locus. Vbi autem fuit ipse spiritus, in cœlo an in terra, ut uideret ipsam lectionem uel ipsam ciuitatem? Ergo si in nullo loco uidit, ut recordaretur in seipso uidit. Et quia initium habet etiā cogitatio, & omne quod initium habet etiam tempus habet, igitur secundum supradictam rationem, spiritus creatus per tempus moueri potest, nō per locum: Spiritus creator sine tempore & loco: Corpus autem & loco & tempore.

Cum requies non sit nisi post laborem, cur deus requiescere dicitur? An & ipse opere fatigatus est, ut requiescere dicatur? q.XLII

Responsio Non in aliqua creatura tanq; eius bono indigens requieuit deus, sed in seipso. Deniq; non in aliquo dierum, sed post sexti diei opera requieuisse legitur. Vnde liquido apparet, nullam creaturam deum per indigentiam, sed sola bonitate fecisse. Quòd si in aliqua creatura requieuisset, aliquam creaturam indigens fecisset. Ergo quia nullā creaturam per indigentiam fecit, proinde in nulla creatura requieuit: Nam quod dicit scriptura, requieuisse deum B in die septimo ab omnibus operibus quæ fecit, hoc intelligi posse arbitror: q; non in ipsum diem tanquam eius bono indigens quo sit beatior requieuerit, sed ipsum diem septimum, id est angelicam naturam adduxisse ad requiem suā: ut uiderāt scilicet in deo sicut omnem formādam creaturā, ita & illum uiderint q; nullam creaturā pro indigētia, sed sola bonitate fecisset. Hoc enim arbitror posse intelligi requiē dei. Intelligitur etiā aliter requies dei, id est, cum nos post bona opera requiescere facit, secundū illū modū quo dixit deus ad Abraam, Nunc cognoui q; timeas deū: Vbi intelligitur, cognoscere te feci: Ita & hic intelligitur requiescere deus, cū sanctis suis requiē præstat. Itē aliter requiescere dicitur deus à condēdis nouis creaturis, quia post æditionē sex dierum operū, nullā deinceps condidit de nouo creaturam: Nā quod ait, Pater meus usq; modo operatur, & ego operor, non nouā creaturam cōdens intelligitur, sed quā condidit administrans & conseruans.

Quomodo enim loqui serpens poterat in paradiso, cū fuisse appareat irrationale animal, cui loqui non competit? q.XLIII

Responsio Serpens per se loqui non poterat, quia non hoc à creatore acceperat: Assumpsit enim in ministerium illum diabolus, utens eo uelut organo, per quod articulatum sonum emitteret; Per illum nempe uerba faciebat, & tamen hoc etiam ille nesciebat. Natura ergo rationis expers subditur rationali creaturæ, sed tamen non tantum quantum uult ex ea & in ea facit, sed quantum à creatore acceperit.

Et si non intelligunt serpētes, quomodo audiunt uerba Marsorum, ut ad incantationes eorum de speluncis exeant suis? q.XLIIII

Responsio Licet intellectum non habeant, tamen sensu corporis nullatenus carent: Habent enim & uisum & auditum & odoratum & gustum & tactum. Et ideo q̄uis audiant uerba Marsorum, nequaq; tamen intelligunt: Non enim obediunt intelligēdo, sed ut de antris ad uerba Marsorum exeant, permittente deo coguntur à diabolo. Vnde datur testimoniū de illo primo facto, q; primum hominem diabolus per serpentem decepit in paradiso.

Nunquid quia opus erat Adæ, ut ei uxor fieret, aliter non poterat fieri, nisi ut dormiēti costa detraheretur, ex qua coniunx ædificaretur. q.XLV

Poterat

Responsio Poterat deus etiam aliter facere, sed ideo congruentius iudicauit ut sic faceret, unde ali C
quid significaretur. Sicut enim dormienti Adæ costa detrahitur ut coniunx efficiatur, ita &
Christo morienti de latere sanguis effunditur, ut Ecclesia construatur. Communicãtes nem
pe corpori & sanguini Christi, efficitur Ecclesia Christi coniunx.

q.XLVI Quomodo intelligendum est quod dicit Adam, Quamobrem relinquet homo pa/
trem & matrem, & adhærebit uxori suæ & erunt duo in carne una?

Responsio Beatus Apostolus Paulus hoc capitulum sibi ponens exposuit, dicens, Sacramentum
Eph.5 hoc magnum est: Ego autem dico in Christo & in Ecclesia. Sed quomodo Christus reliquit
patrem consubstãtialem sibi? An alicubi esse poterit pater sine filio, cum de ipso filio qui est
sapientia dicatur, ꝙ attingat à fine usq; ad finem fortiter, & disponat omnia suauiter? Ergo
si ibi est filius ubi & pater, nõ potest esse pater sine filio, nec filius sine patre: Quia scilicet sicut
inseparabiles sunt in natura, ita & inseparabiles in persona. Sic enim ipse filius de patre dicit
Ioan.8 in Euãgelio, Qui me misit, mecum est. Quomodo ergo dereliquit patrẽ ut adhæreret uxori
suæ, id est, Ecclesiæ suæ: nisi illo modo quo Apostolus dicit, Qui cum in forma dei esset, non
Philip.2 rapinam arbitratus est esse se æqualẽ deo, sed semetipsum exinaniuit formã serui accipiens?
Ipsa ergo formæ seruilis acceptio, est exinanitio, & ipsa exinanitio quanq̃ non sit diuinita/
tis abolitio aut naturæ amissio, tamen propter formam serui in qua dignoscitur apparuisse,
iure dicit Apostolus patrem reliquisse. Reliquit & matrem, scilicet synagogam, ueteri testa/
mento carnaliter inhærentem, & adhæsit uxori suæ, id est Ecclesiæ suæ sanctæ, ut pace noui
testamenti essent duo in carne una.

q.XLVII Cur Cain ex terræ fructibus munera repro/
bantur, & Abel de adipibus gregis sui munera suscipiũtur?

Responsio Cain typum gerebat
Iudæorum, qui illa temporalia sacramenta secundũ uetus testamentum exercebant. Horum
enim sacrificia superueniente testamenti noui fide, contempta & euacuata sunt, & Christia/
norum sacrificia quæ ex innocentia Christi innocentis agni constant, laudantur, quæ signifi
cabant ipsius Abel ex ouibus munera. Munera igitur Cain nõ accipiuntur. Vnde etiam di D
citur in psalmo, Oblationes & holocausta noluisti &c.

q.XLVIII Quid significat ꝙ Cain fra
trem suũ Abel in agro interfecit?

Responsio Iam superius diximus Cain significare Iudæos
qui Christũ occiderunt. Occiditur itaq; Abel minor natu. Occiditur Christus caput populi
minoris natu à populo Iudæorum maiori natu, Ille in agro, iste in Caluariæ loco.

q.XLIX Quomodo intelligendum est, ꝙ sanguis Abel legitur de terra ad dominum clamasse?

Responsio Sanguis Abel significat sanguinem Christi, quo uniuersa ecclesia accepto dicit, Amen.
Nam qualẽ clamorem faciat uniuersa Ecclesia dũ potatur sanguine Christi, & dicit Amen,
tu ipse si potes consydera. Iudæi ergo qui intelliguntur in persona Cain, quoniam non cre/
dentes in Christo, non potantur sanguine Christi, maledicti sunt super terram. Super
illam scilicet terrã quæ aperuit os suum per cõfessionem, & bibit sanguinem fratris sui, id est
Christi sui. Quem quia Iudæi non bibunt, ideo maledicti sunt.

q.L Quid significat ꝙ
Enoch septimus ab Adam cum deo ambulauit, & non apparuit?

Responsio Enoch septimus ab Adã transfertur ad deum, & septimo requies promittitur sanctis,
quia in sexta ætate seculi reformantur in agnitionem dei, ut transferantur ad requiem.

q.LI Quid significat, ꝙ Noë per aquam & lignum liberatur?

Responsio Aqua significat baptismũ, & lignum crucem. Sicut Noë per aquã & lignũ liberabatur,
ita & ecclesia baptismo & passionis Christi signaculo liberatur.

q.LII Quid significat ꝙ arca
de lignis quadratis constructa erat intrinsecus, & extrinsecus bitumine liniebatur?

Responsio Sicut arca de lignis quadratis cõstruebatur, ita & Ecclesia de sanctis construitur. Qua/
dratum enim in quacunq; parte posueris, fortiter stat: & sancti in quibuslibet tẽtationibus
stabiles permanent, nõ aduersitatibus, non prosperitatibus cedunt. Bitumen enim significat
charitatem: per quam sancti nec illis scãdalis quæ fiunt ab his qui intus sunt cedunt, nec illis
quæ fiunt ab his qui foris sunt: & seruãt unitatẽ spiritus in uinculo pacis, tolerantes & malos
Christianos qui sunt in Ecclesia, & hæreticos qui sunt foris & extra Ecclesiam.

Quid

A Quid significat, quòd arca in longitudine habuit trecētos cubitos,& in latitudine quin q.LIII
quaginta,& in altitudine triginta. Sancta ecclesia ut faciat mandata dei,adiuua/ Respõsio
tur spiritu dei,dicente psalmographo, Viam mandatorum tuorum cucurri,cum dilatasti
cor meum. Nisi dilatatum cor habuisset,uiam domini minime cucurrisset. Et unde dilatat̃
cor,nisi per charitatem spiritalem? Hinc & beatus Paulus apostolus simili psalmographo
uoce cõsentit,Os nostrum patet ad uos o Corinthij,cor nostrum dilatatum est. Vnde quæ 2.Cor.16
so dilatatum est? Gratia inquit,dei diffusa est in cordibus nostris per spiritumsanctum qui
datus est nobis.Ergo accepto spiritusancto operatur ecclesia talem dilectionem,scilicet præ
cepta dei,quæ sine gratia spiritussancti nequaquam poterit operari. Hunc enim spiritum se
ptiformem scriptura sancta commemorat & commendat. Septies ergo septem fiũt quadra
gintanouem, & addito uno ut compleatur numerus, fiunt quinquaginta. Vnde & domi/
nus ascendens in cœlum, quinquagesimo die misit spiritumsanctum, ut corda credentium
dilataret. Trecenti uero cubiti significant decem præcepta legis, Decies autem triginta,fi/
unt trecenta, Sed hæc præcepta non possunt impleri nisi charitate faciente,id est spiritusan
cto, qui significatur in latitudine quinquaginta cubitorum. Idcirco arca utrũq; numerum
habet,Nam & ipsa opera bona propter supernum finem facit ecclesia,quod significant tri/
ginta cubiti altitudinis. Re enim uera spiritus est altitudo nostra,ipse scilicet tricenarius do/
ctrinam euangelicam consecrauit.Ipse est & supernus finis,atq; omni bono opere indubitã
ter ecclesiam replet. Quid significat,ꝙ post dies septem ex quo ingressus Noe in q.LIIII
arcam,pluit dominus super terram quadraginta diebus & quadraginta noctibus? Responsio
Quòd post dies septẽ dominus pluit super terram, hoc significat,ꝙ omnes qui bapti/
zantur,in spem futuræ quietis,quæ septimo die significata est,baptizantur.Et omnis reatus
peccatorum,qui in decem legis præceptis admittitur per uniuersum orbem terrarũ,qui qua/
tuor partibus continetur: unde decem per quatuor ducta quadraginta fiunt: siue ille reatus
B qui ad dies pertinet ex rerum prosperitate, siue qui ad noctes ex rerum aduersitate contra/ q.LV
ctus sit,sacramẽto cœlestis baptismi abluitur. Quid significat ꝙ Noe sexcentorũ Responsio
erat annorum,quando diluuij aquæ inundauerunt super terram? Sexcenti anni si
gnificant sex ætates mũdi. Prima ætas est ab Adam usq; ad Noe. Secunda à Noe usq; ad
Abraham. Tertia ab Abraham usq; ad Dauid. Quarta à Dauid usq; ad transmigrationẽ
Babylonis. Quinta à trãsmigratione Babylonis usq; ad aduentũ domini nostri Iesu Chri/
sti.Sexta quæ nunc agitur. Sexcẽtesimo anno uitæ Noæ factum est diluuium,ita sexta æta q.LVI
te seculi reformatur homo in agnitionem dei per baptismum. Quid signifi/
cat,ꝙ de omni genere animalium atq; uolatilium, immunda bina inducuntur in arcam, & Respõsio
munda septena. Immunda illos homines significant, qui ad schisma sunt
faciles;munda uero homines sanctos,qui spiritum septiformem accipientes ex fide uiuunt.
Hinc etiam quidam poeta ait,Numero deus impare gaudet. Quid significat, ꝙ q.LVII
omnes mõtes excelsos supercreuit aqua quindecim cubitis? Octo & septem quin Responsio
decim faciunt.Octo nempe significant resurrectionem,& septem quietem.Hoc itaq; myste
rium resurrectionis & quietis, supergressum est omnem scientiam superborum sapientium,
qui nullatenus potuerunt indagare sciẽtiam resurrectionis & quietis. Quare cum q.LVIII
ingrederetur Noe in arcam,dicitur ad eum,Ingredere tu & filij tui,uxor tua,& uxores filio/
rum tuorum tecum? Seorsum ergo ponuntur uiri,& seorsum fœminæ? Et cum egrederetur
de arca,dicitur ad eum,Egredere tu & uxor tua,filij tui,& uxores filiorum tuorum,In ingres
sione quidem separati, in egressione autem coniuncti dicuntur. Horum quippe Responsio
ingressio istam uitam significat,ubi caro cõcupiscit aduersus spiritum,spiritus autem aduer
sus carnem,ut non quæcunq; uolumus illa faciamus,nec quæcunque nolumus illa non faci/
amus.Egressio autem illam uitam significat,ubi caro iam nullam habebit concupiscentiam q.LIX
aduersus spiritum, ubi nihil erit ex nobis quod repugnet in nobis.
Quid significat,quòd emissus coruus de arca,non est reuersus.

Responsio Coruus ut non reuerteretur, aut aquis interceptus est, aut aliquo cadauere illectus inse C dit, Et significat illos homines qui carnalibus dediti rebus, dei præcepta contemnunt, & nullatenus pœnitendo ecclesiæ satisfaciunt, unde & per mala opera recesserũt. Vel certe si aquis ille coruus interceptus est, illos significat qui de ecclesia exeũt, & hæreticorum baptismo polluuntur. Quamuis enim unum baptisma sit hæreticorum, eorum scilicet qui in nomine patris & filij & spiritussancti baptizantur, & ecclesiæ catholicæ: tamen quia foris & extra ecclesiam baptizantur, non sumunt baptismum ad salutem, sed ad perniciem, habentes quidem speciem pietatis, uirtutem tamen eius abnegantes. Et rursum, Animales, inquam, spiritum non habentes. Et idcirco eos ecclesia non rebaptizat, quia in nomine trinitatis baptizati sunt, Ipsa est profecto forma sacramenti, ideo dum reuersi fuerint, accipiunt uirtutem spiritussancti, quem hi qui extra ecclesiam baptizantur, nondum habent.

q. LX Quid significat, quòd Noe uir iustus plantauit uineam, bibensq́ uinum inebriatus

Responsio est, & nudatus in tabernaculo suo? Deus quodammodo plãtauit gentem Iudæorum, segregando eam à cunctis gentibus, Vnde & circuncisionis signum eis indidit, legem dedit, sacrificia instituit, seipsum in carne uenturum in lege prædixit: sed cum nõ crederent, in uineæ suo uino. i. malitia populi sui passus est, crucifixus est, sputis illitus & illusus. Sed

q. LXI hic passus est in tabernaculo suo, ille in gente sua. Quid significat, quòd Cham pater Chanaan, uidens uerenda patris sui, exiuit foras, & nuntiauit fratribus suis.

Responsio In duobus filijs maximo & minimo, duo populi significati sunt, unam uestẽ à tergo portantes, sacramentum scilicet iam præteritæ atq; transactæ dominicæ passionis: nuditatẽ patris tegentes, neq; intuentes, qui in Christi necem non consentiunt, & eum honorant uelamento, tanquam scientes unde sint nati. Medius filius, populus Iudæorum, ideo medius quia nec primatum apostolorum tenuit, nec ultimus in gentibus credidit, nuditatem patris quia consensit in necem Christi, & nuntiauit fratribus suis. Per eum quippe manifestum est & quodammodo publicatum, quod erat prophetiæ secretum. Ideoq́ue fit fratrum suorum seruus. Quid est enim adhuc hodie, quòd gens ipsa scriniaria Christianorum portans, legem & prophetas ad testimonium affert ecclesiæ, ut nos honoremus per sacramentum, quod nuntiant illi per litteram? D

q. LXII Quid significat quòd dixit deus ad Abraham, Egredere de terra tua & de cognatione tua, & de domo patris tui?

Responsio Abraham personam Christi portabat. Sicut enim Abraham terram & cognationem suam dimisit, & domum patris sui, & uenit in terram quam ignorabat, ita & Christus dimisit gentem suam scilicet Iudæorum, & uenit ad populum gentiũ. Hic & alia explanatio hoc habet, Eximus de terra nostra, quando diuitias & mundi huius facultates contemnimus. Et de cognatione nostra, id est de uitijs prioribus, quæ nobis à natiuitate nostra cohærẽtia uelut affinitate quadã & consanguinitate cõiuncta sunt. Et de domo patris nostri, id est omni

q. LXIII memoria mũdi huius, quæ oculorum occurrit obtutibus. Quot sunt genera uisionũ?

Responsio Tria. Prima uisio est corporalis, secunda spiritalis, tertia intellectualis. Corporalis ergo uisio est quæ fit per corpus. Spiritalis, cum imagines eorum quæ uidimus, in memoria condimus. Intellectualis nempe, cum ea quæ corporaliter uidimus, & imaginaliter in memoria retinemus, intellectu discernimus, q; illud sit corpus, illud similitudo corporis. Hunc autem intellectum bestiæ & pecora atq; uolatilia nullatenus habent. Vident & ipsa per corpus, & eorum quæ uidentur imaginaliter species formatur: unde & pecora præsepia recognoscunt, & aues ad nidos suos redeunt. Sed nec seipsa intelligunt quæ sint, nec illa quæ oculis cernũt. Postremo corporalis uisio sine spiritali esse nõ potest. Statim ergo ut auertimus oculos ab eis quæ uidemus, imagines eorum quæ uidimus in memoria retinemus. Spiritalis uero uisio sine corporali esse potest, unde & absentes homines recordamur, & in tenebris ea quæ uidimus imaginaliter cernimus. Intellectualis nempe nec corporali indiget nec spiritali. Per intellectum nec corpus uidemus, nec imaginem corporis, Per hanc quippe uidetur iustitia, charitas, ipse deus, ipsa mens hominis, quæ nullum corpus habet, nec ullam similitudinem corporis.

A corporis. Vbi etiam raptus fuerat apostolus Paulus in tertium cœlum, id est ad intellectualem uisionem, ut deum non per corpus, non per similitudinem corporis, sed sicut est ipsa ueritas cerneret. Tres ergo cœli, tria sunt uisionum de quibus loquimur genera. Ad hoc profecto peruenerat Paulus, ut deum sic in ista uita uideret, sicut sancti post hanc uitam uidebūt. 2. Cor. 12

Quot genera sunt apostolatus, Vel quale nomē sit apostolatus, uolo cognoscere. q. LXIIII

Responsio

Apostolus interpretatur missus. Apostolorum sunt genera quatuor, à deo non per hominē, à deo sed per hominem, per hominem tantū, & ex se. A deo etenim missus est Moyses. A deo & per hominē Iesus Naue. Per hominem tantum, sicut nostris temporibus multi fauore uulgi in sacerdotium subrogati sunt. Ex se autem sicut sunt ipsi pseudoprophetæ.

Quomodo possumus scire qui mittatur à deo? q. LXV

Respōsio

Illum cognosce missum à deo, quem non paucorum hominum laudatio uel potius adulatio eligit, sed illum quem & uita & mores optimi, & apostolicorum actio commēdat sacerdotum: uel etiam qui uniuersorum populorum iudicio comprobatur, qui non appetit præesse, qui nec pecuniam dat ut episcopatus honorem acquirat. Nam eum qui præesse festinat, quidam patrum eleganter expressit dicens, sciat se non esse episcopum, qui præesse cupit, non prodesse.

FINIS.

CENSVRA IN OPVS SEQVENS.

Pium erat studium ueterū monachorum, qui ut iuxta Pauli doctrinam suis manibus pararēt, unde non solum uiuerent ipsi, uerumetiam suppeditarent inopia necessariorum laboranti, & tamen à sordidis operis, quæ nonnunquam & quieti officiunt, & mundanis negotijs implicant, essent feriati, sacris libris describendis uacabant. Cæterum non queo satis demirari, quid illi cogitarint, qui studio datacꝫ opera sic, questus haud dubie gratia, celebrium uirorum monumenta contaminarunt, & quo plus emolumenti adferret impostura, farragines ineptas iuxta & loquaces, magni gratiosicꝫ nominis fuco, simplicibus commendarūt, Et probabile est eorundē opera, complures libros immortalitate dignos quos olim extitisse comperimus, obrutos fuisse, ne quis illinc ipsorum audaciam deprehenderet. Hoc opus ut persuadeam Augustini non esse, nō arbitror pluribus utendum argumentis. Cordatum lectorem admonuisse, abunde satis esse puto. Arguit hoc tota phrasis ab Augustini charactere prorsus abhorrens, nisi sicubi quædam Augustini uerba alicunde decerpta intertexuntur. Aliquoties, q̄ diu, abutitur pro donec, quasi dicas, Regnum Iudæorū māsit, quàm diu uenit Christus, pro eo quod erat, usqꝫ ad aduentum Christi. Tum, propter quod frequenter usurpat pro, eò quod: Frequenter & ita loquitur, Quid est, ut dominus nascitur ex matre tantum, ut, usurpans loco, quòd. Quas sermonis formulas apud Augustinum non cōperies. Quin & in sententijs aliquot dissentit ab Augustino, ueluti cōtendens Samuelem non fuisse colloquutū cum Saule, quū Augustinus doceat hoc pulchre congruere sacris scripturis. Rursus de spiritu qui ferebatur super aquas, contendit non accipiendum de spiritu sancto, quod Augustinus asseuerat. In quæstione LVI non semel asseuerat, Nathan fuisse filium Dauid, quum Augustinus non uno in loco diuersum sentiat. Quæstione LIX quod apud Ioannem dixit dominus, Spiritus ubi uult spirat, uult de uento accipi non de spiritu sancto, quum Augustinus aliter & interpretetur in commētarijs, & citet aliquoties. Quæstione CVIII multis cōuitijs insectat eos, qui uolunt hebræos dictos ab Heber non ab Abraham, quum Augustinus lib. retract. secundo capite decimosexto, & de ciuitate dei, Lib. decimosexto cap. undecimo eam sequatur sententiam. Quædam aliter citat quàm habentur in libris ecclesiæ, uelut illud semel atqꝫ iterum refert ex apostolo, An ignoratis altitudinē satanæ? Item illud, Qui sumit indigne, gladium sibi acquirit. Rursus illud ex Luca, Nemo est qui relinquat domum aut uxorem aut filios, aut agros, qui non recipiat septies tantum in hoc seculo, quum secus habeat & græcorum & latinorum lectio. Ex his abunde liquet opus hoc non esse Augustini, Superest ut doceam non unius esse hominis. Id ex eo colligitur, quod non modo multis locis eadem ijsdem uerbis iterat, sed etiam propositis titulis iterū tractat eandem quæstionem, uelut XC & XCVIII, nec sibi satis constans, quod & alias non raro facit. Veluti XCVI dicit græcis pascha dici transitum. At quæst. CXVI docet pascha dictum à patiēdo. Iam sunt quæstiones quæ habent apendices assutas, uelut LXXXIIII habet prolixum additamentum, quod ad uerbum habetur in sententijs uiginti una, quæ uersibus clauditur. Hic igitur resecuimus. Item XCV repetit

alio stilo quod dictum est, cum bella præfatiuncula, & ne legendi fastidium patiaris, aut quæstionis C
singula membra inspicere, curiose do compendium &c. Iam opus in tres partes erat distributum.
Prima complectebatur quæstiones XXXXVII ex uetere testamento sumptas, in quibus sunt multa digna cognitu. Secunda continebat quæst. L quæ uere quæstiones appellari possunt, proponunt enim nodum, & eum soluunt. Sed hic assuit nescio quis quædam, quæ non habent rationem quæstionis, ueluti XCI quærit, quõ possit refelli Photinus, deinde quibus argumẽtis retũdi possit impietas Arij, atq; item de cæteris usq; ad tertiam partem, hoc est quæstionem XCVIII. Hic iam confunduntur quæstiones ex uetere nouoq; testamento, nec ita multæ sunt quæ quæstionis nomẽ merẽtur, nisi forte quæstio est, Quomodo refelli possunt Nouatiani, quomodo Pagani, quomodo intelligendum est initium geneseos de operibus sex dierum, quomodo intelligendus primus secũdus & quartus psalmus: eadem opera quæras licet, quomodo intelligendum est totum psalterium & quomodo euangelium secundum Matthæum, quomodo Esaias. Quis sobrius unquam proposuit tales quæstiones? Hic igitur miscet omnia, scribit commentarios, tractat uoluminis argumentũ aduersus hæreticos, interdum concionatur, Audistis fratres charissimi, per Iesum Christum dominum nostrum, disputat contra Mathematicos, quóque altius ingreditur opus, hoc licẽtius ineptit. Quæst. CIX multa garrit, ut ostendat Melchisedech nõ fuisse hominẽ. Quæstione CXXV scurram agit. Memini inquit, in quodam libello Eusebij, quondam egregij in reliquis uiri legisse, quia nec spiritussanctus sciat mysterium natiuitatis domini, &c. Nec nominat librum, nec indicat quis fuerit ille Eusebius, quum duos habeamus. Sunt tamen & in his quæ digna cognitu sunt, nimirũ ex eruditorum libris collecta: quæ si commoda breuitate digessisset in ordinem, uel ipsorum uerbis unde hauserat uel suis, si tantum oratione ualuisset, non erat improbandus omnino labor: nũc adeo non indicat autores, ut etiam fallat lectorẽ ementito titulo: adeo non subuenit lectoris tedio, ut iteratione rerum, ut confusione materiarum, ut incondita muliebriq; loquacitate lectorem enecet. Prima pars uideri poterat hominis græci, latine loqui gestiẽtis. Ea quoniam placuit, ad quæstũ additæ sunt cæteræ. Quò nõ perrumpis, auri sacra fames, etiamne usq; ad charissimum ecclesiæ thesaurũ, ueterum orthodoxorum monumẽta? Quis erit finis uoluminum, si nobis permittimus hũc in modum eadem alijs atq; alijs titulis proponere, ut nunc sit quæstio, nunc sententia, nunc cõcio, nunc dogma, nunc disputatio, nunc liber. Satis opinor demonstratum est, hoc opus nulla ex parte Augustini esse, tum nec unius esse hominis: nisi forte uel Augustinum uel alium quenq; scriptorẽ tam stupidũ esse credimus, ut eodẽ in opere toties repetat eadẽ, secũ ipse pugnet, adeo nullũ seruet D
ordinẽ, toties mutet stilum, nunc astrictus uerbis, nunc immodice garrulus, Vt omittã interim, quòd huius operis prolixi nullam Augustinus mentionem facit in libris retractationũ, quum illic diligenter quæstionũ libros recenseat, Addamus his quòd opus nullam alioquin habet præfationẽ

D. AVRELII AVGVSTINI

HIPPONENSIS EPISCOPI, LIBER QVAESTIONVM ueteris & noui testamenti.

Quæstio I

VID sit deus. Deus hoc est quod nulla attingit opinio. Plus est enim quàm quicquid dici poterit aut cogitari. Sed dicamus aliquid, quod licet impar sit, tamen ex aliqua conueniat ratione his quæ deo digna uidentur, Nam unaquæq; natura pro capacitate sui suspicatur de deo, ut quantum natura distat à natura, tantum distet sententia à sententia in iudicando quid deus sit. Quia enim supra omnia est, necesse est ut omnium mẽtes excedat. Homines enim quantum possunt aciem mentis extendere, aspiciunt quid deus sit, opinione, non definitione. Angeli autem qui superiores hominibus sunt, quia plus de deo aliquid sentiunt, non est dubium. Archangeli uero eoipso amplius, Cherubin autẽ & seraphin, quæ potentiæ iuxta deum esse dicuntur, maiora de deo sentiunt, non tamen cõprehendunt penitus quid deus sit, Quia nemo nouit patrem nisi filius, nec filium quis nouit nisi

A uit nisi pater. Igitur deus est sicut hominibus uidetur, spiritus natura simplex, lux inaccessibilis, inuisibilis, inæstimabilis, infinitus, perfectus, nullius egens, æternus, immortalis omnimodo, à quo omnia initium consecuta sunt: uenerandus, diligendus, metuendus, extra quem nihil est, immo in quo sunt quæcũque sunt sursum & deorsum, summa & ima: omnipotens, omnitenens, uere in omnibus diues, quia nihil est quod eius non sit: bonus, iustus, misericors. Bonus, quia fecit existere quod non extiterat. Iustus, quia quæcunque fecit ut proficerent, proprio libertatis arbitrio dimissa sunt: quia tamen non tam perfecta sunt ut labi non possint, seminaria his legis inesse decreuit, naturaliter addens auxilium manifestatæ legis, ut autoritas eius perfecta esset hominibus. Misericors uero, quia peccantibus non facile reddit, sed sustinet ut conuersis ignoscat. Est etiam seuerus, ut terrore quæ ab eo bene condita sunt conseruentur, ne negligentia pareret uitæ præcipitium. Et ne quod mirabilius est prætermittamus, tanta est eius clementia, ut contumelias passus ab his quos fecit sufferat, & prior uocet ad pacem. Nunquid non maioris uirtutis hoc est quàm condidisse creaturam, in quo si permaneret nimia bonitas eius, obesset creaturæ? Vnde aliquando diligi, aliquando timeri se uult, ne aberrantes ab eo depereant. Hinc est unde ne patientia eius non utique ad damnum ipsius, sed ad nostrum omnino contemnenda putaretur, ait, Tacui, nunquid semper tacebo? Itaque deus bonus, & omnia quæ fecit bona sunt, Vnde ergo malum? Nihil est malum nisi præuaricatio boni, dum inconcessa præsumuntur, aut concessa inordinate fiunt: ut alibi mandatum, alibi peccatum fiat, ut quando quod in uxore concessum est, fit in meretrice, & quod deo offerendũ erat, offertur diabolo: & cum quis non tulit suum, sed alienum, & cum præuaricatorem occidi liceat, occiditur innocens. Nulla igitur natura probatur malum. Voluntas autem est accidens naturæ concepta ex causis, quæ male mouetur dum excedit modum ut illa gerat quæ naturæ suæ non sunt. Causæ autem præuaricationis oriuntur ex sensibus, quando aliquid ma-
B le uidemus aut audimus. Quem errorem hæc res facit, quia homo nõ est deus, qui solus errare non potest. Natura igitur hominum proprio arbitrio remissa & dimissa est, ut possit facere quod uult: ut si bonum naturæ suæ exercitatio melioret, honorabilior sit: si autem infirmet uigorem suum, contumelia dignus habeatur huiusmodi, facit enim quod contra rē sit. Non est minimum quod concessum est homini, ut cum recta sequitur, gaudeat in se, sed per id quòd opere suo uidet se meliorem: aut certe imputet sibi, qui cum potuit non dedit operam ut melioraret se bonis. Si autem homo potestatis suæ non esset, subiectus fuerat necessitati, ut neq; boni operis haberet gloriam, neq; mali pœnam, sed fuisset unum ex pecoribus. Quoniam ergo ad utrumq; facti sumus possibiles: ut per negligẽtiam delinquamus, si quod bene audire & uidere debemus, male, id est extra normam & rationem audiamus: per uigilantiam autem naturæ bonum custodiamus: & cauti esse semper non possumus, quia sicut dixi ad utrumq; facti sumus possibiles, Si peccamus non iam condẽnamur, nisi iterum delinquamus, iam quasi proditores. Qui enim semel peccauerit, reparare se debet ne denuo peccet: ne par sit ei qui se uicerat, ut iterum si non peccet iam superior habeatur: quia qui semel elisus est, bis triumphabit. Hæc iustitia est, ut quia colluctatio est in mundo, qui propensior ad peccandum est, in non peccãdo coronetur. Nihil ergo in dei opere malum est. At si à quibusdam mala quædam dicantur, ut uenenum, aut tenebræ, quia corpora nostra uim ueneni ferre non possunt: malum dicant etiam ignem aut aquam: & ferrum uel plumbum, quia multum ab auro distat, malũ dicatur. Ad comparationem enim lucis tenebras condemnant, cum sciant pro loco suo necessarias esse, sicut plũbum aut testam, Nam utique requiem dant post laborem, Igitur omnis qui colluctatur in mundo, sic eniti debet, ne in re aspera uictus abscedat & fiat reus, uix aut tarde se reparans, & forte inter hæc proueniat exitus & exeat hinc cum peccato. Qui enim omni uirtute nititur, si elisus forte fuerit, quasi uir cadit: nec succenset ei quisquam, sed hortatu quo-

Esaiæ 42

dam animum eius reparat, Videt enim eum propositum habuisse uincendi, & sperat talem posse proficere ad uictoriam, quem non sine fatigatione sui hostis elisit. Qui enim facile uincitur, non habet animum resistendi: nec uincitur, sed consentit, Hic acerbius peccat. Huiusmodi uix ad ueniam admittendus est, qui uotum habet delinquendi. Qui enim id meditatur ne peccet, etiam si peccauerit, non aspere peccat, Quoniam diligentibus deum aliquando minora peccata subrepunt. Quanto autem minora sunt, tanto subtiliora, & dũ contemnuntur non uitantur, Maiora enim longe apparent, Ac per hoc qui in maioribus peccat, uoluntatis eius est crimen. Sanè quoniam superius peccata ex sensibus ortum capere diximus, dum contra legis imperium uel rationem aliquid aspicimus aut audimus, id est si solem uidentes adorandum eum putemus propter pulchritudinem eius, tunc male uidemus: quia ad iniuriam pertinet creatoris communis, ut quod illi soli debitum est, deputetur creaturæ, Quippe cum ab eo prohibitum sit per legem. Aut cum corpora bene composita & decora uidemus, aut aliquid proximi si concupiscamus, aliter ea aspicimus quàm mandat lex: tunc facimus peccatum quod uocatur malum. Sed forte dicatur, Nihil igitur formosum debuit fieri ne nos peccaremus, ut tutela nostra ex aliorum deformitate constaret. Quod si esset, nec ferrum esset, ne de eo fierent homicidia, Neq; lucerna in usu esset, ne fures lumine eius ad effringendum uterentur, ut quod magnopere omnibus utile est, deesset propter quorundam uaniloquia, Cum constet nos semper omnia aspicere, nec tamen semper omnia concupiscere: quia non illorum uitium, sed nostrum est cum sumus negligentes, quod constat ex interuallo creari quia non sumus quod deus est. Sic autem male audimus, si audientes idola deos esse, consentiamus, aut si turpia cantantibus, aurem accommodemus. Tunc autem bene audimus, si audientes de deo quòd unus sit, oblectemur. Si quis autem contra legem aliquid audiens assentiat, peccat, & hoc est malum audire.

II Cur deus mundum fecerit?

Fecit quia est opifex, Aut negetur si nõ est. Sed esse, ipsa opera manifestant. Fecit ergo ut esset quod ante non erat, quia sine dubio melius est esse quàm non esse. Si dicatur, Nunquid inane fuit aliquid ubi faceret, aut quid prius erat ubi fecit? Hoc uas electionis apostolus Paulus paucis absoluit. Ait enim cum de deo esset sermo, In ipso uiuimus & mouemur & sumus: hoc est omnia esse in deo, quia ubique est, & ante omnia solus ac æternus, inuisibilis omni creaturæ. Et ne mysterium prætermisisse uideamur, aut potius ignorasse cur mundus factus est, dicimus diaboli apostasiam multos angelos, id est spiritales potentias secum in præuaricationem traxisse, dum uoluit sibi regnum impia præsumptione defendere, Quod propheta Esaias significat dicẽs, Quomodo cecidisti de cœlo lucifer qui mane oriebaris, id est qui cæteris lucidior apparebas? Erat enim quasi princeps multorum, inter quos clarior erat, & cum quorum societate ad impiũ descendit certamen. Videns enim infra se multas spiritales potentias, quippe cum in paradiso dei præstantior esset cognitione mysterij cœlestis, ipsa elatione inflatus, uoluit dici deus: hac scilicet ratione qua etiam in præsenti uita exemplum eius quosdam imitatos uidemus, qui contemplatione aggregatorum circa se militum elati, satellitibus in hac re fomitem conspirationis præbentibus, imperium sibi uendicare uoluerunt. Hinc est unde deus ut eius præsumptionem non potestate, sed ratione destrueret, materiam cõdidit quæ esset rerum confusio, ex qua faceret mundum. Distincta enim quæ simul confusa erant, hũc præstiterunt quem uidemus ornatum. Discretis enim ab inuicem substantijs, facta compaginatione mundus uocatur: quia unaquæq; res ab altera segregata ad mundum apparuit: ut hic homo positus, creatus ex supernis & infernis, id est ex cœlestibus & terrenis, unius dei dominium, non tantum uoce, sed & imagine, qua unus ab uno deo factus est ex quo cæteri orirentur, ostenderet. Ideo enim deus unus unum fecit, ut doceret ab uno omnia esse, ac per hoc unum esse deum, ut superior creatura ad cõfusionem suam in homine disceret, qui de terra conditus est ueritatẽ, Et ex eo diabolus inimicus extitit hominis, Præuidit eñ quia

Margin: C (top right); D (beside "Sed esse"); Acto.17 (beside "esset sermo"); Esa.14 (beside "regnum impia")

A quia ad accusationem eius factus est homo: unde subtilitate sua id egit, ut in eãdẽ illũ præ/
uaricationem in quam ipse ruit, induceret, ut accusatorem suũ participem suæ damnationis
efficeret. Ex transgressione enim diuinitatem illi spopondit, ad quam ipse dum affectaret,
ab ea deiectus est. Et quia omnis natura à crimine libera est, ex accidenti sunt nomina: ante
ẽm res, postea significatio. Ac per hoc satanas & diabolus ex actu eius composita sunt no/
mina, ut sit non naturæ eius, sed uoluntatis eius significatio. Itaq; ut propositum dei quod
in causa creati hominis decreuit maneret, & factum diaboli per quod hominem circumue/
nit ad cumulum eius reatus proficeret, Christus de sacris sedibus etiam ad terras uenire di/
gnatus est: ut & hominẽ à transgressionis sententia liberaret, & diaboli futuram perditionẽ,
ne quis factũ eius imitaretur, ostẽderet. Propterea dixit Ioãnes apostolus, Ideo uenit filius 1. Ioan. 3
dei, ut solueret opera diaboli. Qui si natura malus esset, pœnã ei ꝑmittere, aut demẽtis erat
aut iniqui. Quis ẽm arguat eum quẽ uidet non aliter aliquid facere q̃ natura eius admittit?
Si igni potest succenseri, quia urit, aut aquæ, quia infrigidat, cum non utiq; uoluntate hoc
faciat, sed natura? Vnde etiam diabolus si natura malus esset, uoluntatem non haberet.
Nec enim posset discernere, sed uno atque eodem modo omnibus se quasi cæcus ingereret.
Porrò autem iudicio quodam hoc agit: nam suam uoluntatem facientibus parcit, à quibus
dam neotericis dissimulat, ad dei auxilium confugere uolentibus offendicula & impedi/
menta opponit, & seruis dei insidias tendit, & promptioribus circa eius obsequia magis in 1. Petri 5
festus est. Vnde manifestum est, uoluntatem eius esse in crimine. Quamobrem Petrus
apostolus ait, Sobrij estote & uigilate, quia aduersarius uester diabolus tanquam leo ru/
giens circumit, quærens quem deuoret. Gentiles non quærit, Iudæos non quærit, malæ ui/
tæ & conuersationis non quærit, sed quærit dei seruos & Christi quos sibi scit inimicos,
quia factum eius & præsumptionem eius condemnant. Deniq; lege data, plus exarsit inui
B dia aduersus eos qui sub lege erant, sciens legis documenta unum deum tradere, & bonam
conuersationem hominibus. Igitur si hoc naturaliter putatur facere, reus constitui non po/
test, quia hoc facit quod naturæ suæ est & potest, & non facit quod non potest, quia naturæ
suæ non est. Itaque neq; laudandus, neq; condemnandus est. Laudandus non est, quia ob/
sunt quæ agit. Condemnandus autem non est, quia non uoluntate hoc facit, sed impulsu
naturæ. Nam aliquos scimus subito dementes factos, fuste, ferro, lapidibus, morsibus, mul
tis nocuisse, quosdam etiam occidisse. Captos autem industria & iudicibus oblatos, mini/
me reos factos, eo quòd non uoluntate, sed impellente ui nescio qua hæc gesserint nescien
tes. Quomodo enim reus constitueretur qui nescit quid fecerat? Ita & diabolus si bo
num nescit, quare condemnandus censebitur, quoniam non facit quod nescit? Immo si pos
set fieri laudandus erat, quia facit quod non nouit. Nos autem iure rei constituimur, quia
illud non facimus quod scimus debere nos facere, uel quia illud facimus quod scimus debe
re nos non facere. Sed quia per omnem scripturæ constitutionem reum diabolum constitui
uidemus, & propterea gehennam illi paratam legimus, legibus illum damnandum scimus,
quia cum sciret & posset facere bonum, fecit & faciet malum. Nec enim deus qui iustus est,
damnaret eum quia bonum non fecerat quod nescierat; & quia malum fecerat, quod sciue/
rat. Manifestatum itaq; puto, nullam naturam debere dici malum, quia omne malum si/
cut claruit, ex uoluntate fit, quæ per sensus accidit naturæ.

Quid opus erat per Moysen & non ante, exordium mundi & ordinem creaturæ III
exponere. Prius describi non debuit, quia adhuc ex hac causa error tantus
non erat in hominibus. At ubi iam error creuerat generi humano, ita ut etiam filij Isra/
el contra hanc expositionem in Aegypto tradi audirent à philosophis Aegyptiorum, à qui
bus etiam Moyses fuerat instructus in omnem peritiam Aegyptiacam, quæ Apim quẽdam
mundum istum asserit per malos angelos condidisse: hunc quoque principẽ mundi uideri,

id est, satanam. Quam sententiam Marcion secutus, ruit in mortem. Nam & Manichæi ab C
eodem satana hominem dicunt factum, non mundum istum, stultiores cæteris. Cum enim mundum constet hominis causa fabricatum, illi à deo dicunt mūdum factum, licet de alieno: hominem uero ab aduersario creatū, ut in domo alterius alter posuerit dominiū. Oportuit ergo Moysen, ut errorem istum proderet & auferret, manifestare mundi & hominis fabricati deum esse autorem. Accepta enim autoritate per signa & prodigia quæ fecit, docuit sine dubio id uerum esse quod testibus signis tradebat. Quis enim nō crederet ei, cuius tanta signa in rebus gestis existerent? Denique hinc est, unde qui contra disciplinam hanc sentiunt, errare noscuntur, quia nudis uerbis assertionem suam allegare nituntur. Itaq; ut nihil deo coæternum esse doceret, ordinem ipsum creatarum rerum utile fuit exponi: ut dum minora prius facta memorat, postea autem maiora, nihil horum infectum habeatur: quia quæ tempore minora sunt, uirtute maiora sunt: ut si illa præscribere de tempore se putent, ipsa infirmitate qua posterioribus subiecta sunt, reuincātur: aut si hæc de uirtute præsumendo primatum sibi uendicent, posterioritate ipsa humilientur, ut nihil horū non initio subiectum uideatur. Ante quidem cœlum factum est & terra, Deinde lux, quæ in officio diei est, Post firmamentum quod appellatum est cœlum, & congregationes aquarum quas appellauit Maria, ut appareret arida terra in qua possit habitari. Terram autem quam post cœlum factam dicit, nō terram solam uult intelligi, sed materiam significauit, id est, omnia inferna quæ in mundi omnem speciem profecerunt. Cœlum autem non hoc carnale, sed illud supernum quod spiritale est in principio factum contendit, Vt cum cœlum primo dicit factum, deinde terram, in cœlo omnia inuisibilia, & in terra omnia uisibilia creata à deo significaret. Totius enim naturæ summa & ima comprehendit, ut quicquid medium est, procul dubio etiam factum credatur. Luminaria uero, quæ ad gubernandum mundum instituit, quarto die asserit facta, ut quanto maiora sunt uirtute, tanto inferiora sint tempore.
Hominem autem sexto die constituit, ut in domum iam factam habitatorem introduceret, Et ualde sublimior est homo, quem utique sexto die factum declaratum est: quem idcirco sublimiorem dixi, quia interior eius natura inuisibilis est, & intellectu capax: sed fortitudine maior est sol, & lumine fortior luna est quàm terra. Hinc (quod quibusdam displicet) dictum est, Vidit deus lucem quia bona est: ut quia omnia à malo facta dicebantur, bona credi non poterant, Moyses ut bona quæ facta sunt probaret, ipsi deo placita quæ fecit ostendit, ut cui displicerent, reum faceret. Nam quomodo possit nescire lucem qui dixit, Fiat lux, & facta est lux? Aut quis facit, quod nescit? Facta autem lux, & placuit ei qui fecit. Quis opifex in opere suo non lætetur? Sic dictum est, Vidit deus lucem, quia bona est. D

Gen. 1

Et denuo sunt qui dicunt, quòd mala est. Quid si sine testimonio esset relictum? Igitur descripta mundi fabrica, è primi hominis origine traducem tenuit generis Seth, qui redditus est pro Abel, & per ordinē uenit ad Abraam patrem Iudæorum: ut ostēderet Abraam huic deo credidisse, qui opifex mundi est: & ipsum legem dedisse, in qua futurus Christus promissus est, qui liberaret genus humanum de dominio diaboli. Ex his rationabilis probatur fides nostra, Testimonium enim huic dat origo descripta, quia ab initio genus est Christianorum. Ex Seth enim filio Adæ uenitur ad Enoch, ab Enoch ad Noë, ex Noë ad Abraam, ad Abraam descenditur ad Dauid, à Dauid ad Mariam, ex Maria de spiritu sancto nascitur Christus. Priores ergo omnes quotquot fidem habuerunt unius dei, quam saluator prædicauit, iure Christiani dicendi sunt. Ab initio enim saluator uenturus promissus est. Vnde Ioannes in Apocalypsi ait, Agnus qui occisus est à constitutione mundi. Itaque semper Christiani fuerunt. Hi enim omnes quos supradixi à primo homine creato in mundo, per quos tradux tenditur ad saluatorem, huius dei fidem habuerunt. De quo Christus locutus est dicens, Hæc est autem uita æterna, ut cognoscant te solum & uerum deum, & quem misisti Iesum Christum. Potest dici econtrario, Si ante & illi Christiani

Apoc. 13

Ioan. 17

A stiani fuerunt, quae notitia per Christum? Hunc intelligentiae profectum aduentus con/
tulit Christi, quia praedicatio unius dei ostendit mysterium, & quid cuique personae com/
petat, demonstrauit, & ad explanandam atq; explendam legis iustitiam, addidit quae prius
reseruata erant. Quare deus legem non à primordio dedit. IIII

Primum lex formata in litteris dari non debuit, quia in natura ipsa quodammodo in
serta est, & creatoris notitia ex traduce non latebat. Nam quis nesciat quid bonae uitae con/
ueniat: aut ignoret, quia quod sibi fieri non uult, alij minime debeat facere? At ubi naturalis
lex euanuit, impressa consuetudine delinquendi, tunc oportuit legem manifestari, ut in Iu/
daeis omnes audirent, Non quòd penitus oblitterata esset, sed quia maxima eius autorita/
te carebant. Idololatriae studebatur. Timor dei in terris non erat, & fornicatio operabatur.
Circa rem proximi auida erat concupiscentia. Danda ergo lex erat, ut & quae sciebantur, au/
toritatem haberent, & quae latere coeperant, manifestarentur. Nã inuenimus ante Moysen
non solum non latuisse, sed etiam uindicata esse peccata. Quamobrem & iusti fuisse reperi/
untur multi, qui scientes deum uindicem, timebant peccare. Quod cum coepisset iam negli/
gi, legem naturalem reuelari oportuit, ut scirent cuncti aperta ratione dominum requisitu/ Gen. 19
rum actus humanos, Quamuis per diluuium uindicatum legatur, & in Sodomam & Go/
morram, sed haec uetustatis obliuio texerat. Vnde per Moysen terroris causa ad discipli/
nam corrigendam, & fidem in deum reformandam, commemorata sunt. Quare & aposto/ 1. Tim. 1
lus, Iustis, ait, lex non est posita, sed iniustis, idola colentibus, fornicatoribus, & talia. Nunc
uideamus an conuenit his qui dei iudicium audientes rident futurum: si proderit, an oberit:
si ueritate muniatur, an careat ratione. Lex quidem data est mundo, sed uidemus eam circa
multos cessare. Non ergo iustum uidetur, ut qui hic peccant per potentiam, securi sint. Alij
legibus illudunt, pauperes deprimuntur, iustis accusatio componitur, bene agentes oppro/
brio sunt, pij indigent, mali florent, iniqui & corruptores in honore sunt, auari & raptores
B locupletantur, iudex uenalis est. Nónne iniquum uidetur si conditor rerum non haec requi/
rat: ut q hic iniuste oppressi sunt, reuelẽtur, & qui bene uiuendo indiguerũt, remunerentur, &
qui propter iustitiam opprobrio erant, honorentur: illi autem qui per potentiam leges con/
tempserunt, aut tergiuersatione illuserunt, iniquitatem sectantes, sic gloriosi in his ut ipsi iu/
stitiae insultare uideantur, ut humiliati & confusi tormentis subijciantur in conspectu eorũ
in quorũ malis & despectione gaudebant, ut & ipsi de poena illorum laeti deo gratias refe/ V
rant, apud quem solum personarum acceptio cessat? Vt quid Abel sacrificium
acceptum est, & Cain refutatum est. Ex uerbis hoc ipsius lectionis potest colligi,
quia non est litterarum arte uelata historia. Nam Abel prudentem & deuotum in eo ipso
sermo indicat scripturae, Cain uero negligentem & improuidum, ac per hoc minus deuotũ.
Abel ergo de placidis potiora elegit quae deo offerret creatori, ut de his utiq; quae creauerat
praecipua illi offerret, ut per hoc & dedicationem suam, & meritum eius probaret, ut & pro/
priam reuerentiam, & deum autorem ostẽderet. Hoc Cain uelut rusticus praesentare nequi/
uit, Totum enim animum terrae inserens, mentis oculos ad coelum leuare non potuit, ut qd
creatore dignum esset, aspiceret, qualiacunq; etiam deo obtulerit munera. Quae causa etiam
in Iudaeis obliquae mentis deprehenditur, Saepe enim reprehensi sunt, cum munera sua im/ Malach. 1
prouide dei altari offerrent, quae nec hominibus digna uiderentur, dicente domino, Cae/
cas & luscas offertis mihi, non haec suscipiam de manibus uestris. Offer eam praeposito
aut duci tuo, si acceperit ea. Cum constet apud omnes personae sublimi maxima offerri de/
bere munera, Ideóque Cain munera refutata sunt dicente ei domino, Quid contristatus
es, & ut quid concidit uultus tuus? Nónne si recte offeras, recte autem non diuidas, pecca
sti? Quiesce, Apud te conuersio eius, & tu dominaberis eius. Vides ergo quia diuisio in
currit peccatum, dum non aestimans quid dignum deo esset, potiora reseruauit suis usi/
bus. Itaque non quia obtulit reprehensus est, sed quia indigna obtulit. Neq; ex eo damna/
tus est, sed quia factum noluit emendare commonitus. Ad te enim, ait, conuersio eius, & tu
domina

dominaberis eius: hoc est, me non accipiente, ad tuum dominum cõuersum est munus à te oblatum, ut de cætero sciret quid faceret. Hinc inuidia exarsit ut occideret fratrem, ut ab iniusto occideretur homine qui iustitiam primus ostẽderat, & exemplum malum daretur hominibus. Sic enim æmulatione zeli cæcatus est, ut non solum gratias non ageret, eo q; reus factus non fuerat, sed nec didicerat quomodo hoc emendaret, uerumetiã adderet aliud grauius per quod damnari mereretur. Talis est causa improuidi ac fratricidæ Cain, qualis & illius nequam serui, cui cum ignotum esset à domino, ingratus effectus exiens suffocabat cõseruum suũ, ut etiam de præterito ignoto sibi facinore, & de impietate in conseruum suũ admissa inexcusabilis damnaretur: & tamen ad præsens nõ est damnatus Cain, sed confusus & reus sub terrore dimissus est super terram, ut si pœniteret, ignosceretur ei. Deniq; timens ne aliquis eum pro hoc facto occideret, ait ad dominum, Maior causa est mea relinqui me,
Gen. 4 si eijcis me hodie, à facie tua, & à facie terræ abscondã me, & ero gemens, & timens super terram. Et erit, omnis qui inuenerit me, occidet me. Territus itaq; Cain uerbis iusti iudicis dei, timet despici à domino, ita etiam ut à conspectu hominum cõfugere se debere putet, Certus, quia qui irato deo uiuit, etiam ab homine posset occidi. Sed quid ei respõdit dominus? Non sic, inquit: hoc est, non ad hoc te remisi cum non merearis uiuere, ut ab aliquo occidaris: sed ut gemas & tremas, quasi qui primus malum exemplum dederis super terram, dum laboribus tuis non respondet fructus ex humo. Itaque omnis qui occiderit, inquit Cain, septem uindictas exoluet. Hæc sententia ostendit iure damnandum Cain, Quando enim uidit legem datam sub tali comminatione ne quis imitaretur factum eius, plus cœpit timere, sciẽs quid mali admiserat. Septẽ ergo uindictas promittit si quis ad hoc facinus aspirasset, ut uidens ex hoc opere Cain reum factũ, & cum adhuc legis manifestatio nõ erat, sciret se septẽplici pœna mulctari si hoc nõ uitaret: ut legis notitia sex plagas adderet supra quã meruerat Cain, ut cum plaga Cain septẽ numerarentur uindictæ. Hoc etiam numero remunerandi sunt, qui relictis omnibus dominum sequuntur, & in futuro uitã æternam habebunt. D
Hoc est signum quod posuit dominus in Cain ne occideret eum omnis qui inuenisset eũ. In parricida enim posita lex est, ut si quis homicidium fecisset, quia omne parricidium homicidium est, septies reus esset quàm fuerat Cain, ut hac seueritate perterriti cæteri, ab hoc se facinore inhiberent.

VI Vtrum Lamech occiderit Cain sicut putatur.

Frustra
Gen. 4 hoc putant qui arbitrantur quòd Lamech hoc dixerit de Cain, Occidi uirum in liuorẽ mihi, & iuuenem in uulnere mihi. Iam enim in quinta generatiõe natus erat Lamech à Cain, id est, de Mathusalem abnepote Cain. Hoc autẽ idcirco cõmemorat Lamech, ut ostẽderet acrius astringendũ eum qui sub manifestata lege peccauerit, Ac per hoc si post Cain in imitatorem eius septies uindicatũ est, quanto amplius in eum uindicandum est, quẽ nec factũ Cain & correptio, nec post in eum lata sententia terruit, ut à tam impio & crudelissimo facinore uoluntatẽ auerteret. Post Cain ergo Lamech hoc homicidiũ perpetrauit, qui sine dubio iuxta ea quæ supradicta sunt, septẽ uindictas exoluit: & quid post Lamech ei qui hoc secutus fuisset esset futurum, ostendit dicens, De Lamech autẽ septuagiessepties. Vt quia malum opus pœnitentia non subsequitur, septuagintaseptem plagarum ictibus feriatur. Vn-
Matth. 18 de & saluator etiam septuagiessepties peccãti, cõuerso tamen, remitti præcepit. Sed ne putetur alius ante Lamech homicidiũ post Cain fecisse, quia dixit, De Cain uindicatũ est, quasi iam factũ Lamech dicat de se: quomodo autem diceret quia uindicatum in eum erat, cum adhuc recens esset homicidium quod confessus fuerat se fecisse, cum cõstet omne factũ sententiam secũ habere? Quando enim alia spes non est, præterquã quod expleto operi dignũ scitur, futurum pro facto habetur. Deniq; dictũ Adæ & Euæ est, Qua die mãducaueritis, morte moriemini: & utiq; non statim mortui sunt, sed post longum tẽporis interuallũ: sed quia iam spem immortalitatis amiserãt, futura mors p̃sens dicta est, quia hæc cœpit in spe haberi. Igitur cũ Lamech iuuenẽ se occidisse fatetur, & Cain, sicut claruit, usq; ad hoc tẽpus peruenire non potuit, aut si peruenit (quod impossibile uidetur) senior fuit, eum nõ occidit.

Decem

A Decem sententias, decem uerba appellauit, Quia & saluator sensum uerbum significauit, dicens inter cætera ad Iudæos, Interrogo uos & ego unum uerbum, respõdete mihi, Baptismum Ioannis unde erat, è cœlo, an ex hominibus? Hunc sensum uerbum appellauit. Simili modo & in duabus tabulis decem uerba scripta dicuntur, quæ decem sensus sunt. Deniq; dicit, Non sint tibi dij alij præter me, primum uerbum hoc est. Et subiecit secundũ, Nõ facies tibi ullam similitudinem eorum quæ sunt in cœlo sursum & in terra deorsum, neq; in aqua quæ est sub terra. Deinde adiecit tertium, Non sumes nomen dei tui in uanum. Non enim mundabit eum dominus qui sumit nomen eius in uanum, hoc est, non in mendacio nomen dei tui assumes ut periures per illud. Dehinc quarto loco dicit, Sabbatũ domini dei tui seruabis, & non facies in illo ullum opus seruile. Hæc quatuor uerba sunt de decem, Ista ad deum proprie pertinent. Hæc sunt in prima tabula scripta. Deinde in secũda tabula hæc continentur. Primum uerbum est, Honora patrem tuum & matrem tuam. Secundum, Nõ occides. Tertium, Non fornicaberis. Quartum, Non furaberis. Quintum, Non falsum testimonium dices. Sextum. Non concupisces quicquam proximi tui. Hæc in secũda tabula scripta probat apostolus Paulus dicens, Honora patrem & matrem, quod est mandatum primum in promissione. Quomodo enim esset primũ, nisi in secunda tabula ab ipso cœpisset? In promissione autem ideo dicit, quia statim subiecit, Vt sis lõgæuus super terram, & bene sit tibi. Hæc est promissio facta his qui mandata custodiunt. Itaq; habes & mãdata distincta, & numerum eorum consummatum, & quæ & quot in singulis tabulis scripta sunt.

Quæ decem uerbã in tabulis data sint aut singulæ tabulæ quæ & quot uerba habuerint, q. VII

Ephe. 6.

Accepta potestate in peccatores cum honorificentia descendit de monte, facie gloriosa. Lex enim contra peccatores data est. Moyses ergo quia non peccauerat, gloriosus apparuit, & intantum, ut à peccatoribus uideri non posset: Ostensum enim in eo est, quia peccatores gloriam dei non merentur aspicere. Post simulacrum enim uituli fusilis, & confractionẽ tabularum in quibus lex data fuerat, rursus ascendit Moyses in montem cum tabulis, in B quibus accepta lege cum descenderet, gloriosa facta est facies eius, ut non possent aspicere filij Israel uultum eius, neq; Aaron, quia & ipse peccauerat. Sed interposito uelamine loquebatur ad illos, ut tamdiu indigni essent gloria dei, quamdiu in peccatis uersarẽtur. Vnde dicit apostolus, Cum conuersus fuerit ad deum, auferetur uelamen, ut dono dei abluti, digni fierent intendere gloriam dei. In confractione enim tabularum quas ante acceperat, Iudæorum populum reprobum significauit, eo q; peccatis studentes, promissione dei indigni futuri erãt. Quod autem reiterata lex est, alter populus futurus significatus est, cui proficeret lex data in monte.

Vt q̃d Moyses descendens de monte cum tabulis, uultũ splendidum habuit, q. VIII

Per id quod multimodam rationem habent uerba, faciunt quæstiones, Nam si ad hanc causam de qua agitur referentur, nulla erit quæstio, quia per ordinẽ res ipsæ se produnt. Nam aliquando commune dicimus quod indiuisum est, aliquando quod immundum est, Duobus enim modis appellatur commune. Deniq; Petrus apostolus, Commune, inquit, & immundum nũquam intrauit in os meum. Et apostolus Paulus, Omne, inquit, quod non est ex fide, peccatum est. Et alibi; Lex, ait, non est ex fide, & tamen non est peccatum. Vides ergo, quia unus atq; idem sermo nõ eadem semper significat. Ideo & cum dicitur, immundum, consyderandum est ex qua causa dicatur, quia aliquando ad comparationem melioris immundum dicitur, aliquando ad opera sordida refertur, ut malum intelligatur. Nulla igitur substantia malum, quia quæ per substantiam immunda dicũtur, ad comparationem pulcherrimarum rerum immunda sunt, Nam & canis immundus dicitur ad† oleum, & plumbum ad cõparationem auri immundum est, & coruus ad pauonem, & cum uniuscuiusq; corporis membra sint, alia honesta, alia inhonesta uocantur, cũ sciantur mala nõ esse. Itaq; omnia in sua natura bona sunt, quia utilia.

Si oĩa deus bona fecit & ualde bona, ut q̃d dixit ad Noe de mũdis & immũdis induc tecum in arcam, cũ immundũ bonũ dici absolute nõ possit, IX

Quantũ ad uerba pertinet, uidetur esse contrariũ, si aũt sensus quæratur, inuenietur esse nõ dispar. Sic enim lex loquitur, ut à diligẽtibus & credulis possit intelligi, ut ratio ueritatis nõ in curiosis, sed in sollicitis se reuelet. Nã utiq; deus dixit, quarta ꝓgenie, & Moyses scripsit, q̃nta ꝓgenie, q̃uis utrũq; Moyses retulerit, & fallere eũ impossibile sit in quo tãta uirtus op̃ata sit: ac per hoc in uestigã

Oleũ uidetur pro unguento ponere

Cum deus dicat ad Abraham de filijs Israel, q. quarta ꝓgenie exituri eẽet de Aegypto, cur lex dicit, Quintã progenie exierunt filij Israel, q. X

uestigādus est sensus, quia nō otiose aliquid agit, nec improuide diuina loquitur scriptura. C
Itaq; duæ partes sunt quas singuli memorarūt. Deus enim quatuor generatiões significauit quæ natæ sunt in Ægypto: Moyses aūt addēs his unā, ex qua hæ ortū acceperūt, cū intrassent in Ægyptū, Quinta, inquit, generatione exierūt filij Israël. Generationē enim quæ intrauit in Ægyptum, & quatuor quæ illic natæ sunt, simul complexus est. Nam Abraam usque ad exitum filiorum Israël de Ægypto, generationes sunt octo. Ducentis enim quindecim annis à promissione facta Abraæ, habitauerunt in Chanaan, & ducentis quindecim in
Gal.3 Ægypto. Hi sunt anni quos comprehendit Apostolus ad Galatas dicens, Post quadringētos & triginta annos facta est lex. Igitur hæ quatuor generatiões natæ sunt in Chanaan. In Isaac una, altera in Iacob, tertia in Leui, quarta in Gerson, & Caath, & Merari. Cum intrassent autem filij Israël in Ægyptum, Caath genuit Amram. Hæc est prima generatio facta in Ægypto. Amram autem genuit Aaron & Moysen & Mariam, quæ est secunda generatio in Ægypto. Et Aaron genuit Eleazar & fratres eius, quæ est generatio tertia. Eleazar autem genuit Phinees quarta generatione. Hæ sunt quatuor generatiões procreatæ in
Gen.15 Ægypto. Vnde ait dominus ad Abraam, Peregrinum erit semen tuū, & seruitio opprimēt eos, ego autem liberabo eos, & quarta generatione exient inde. Vide si non apertū est, quia non aliud significauit deus, quàm quod gestum est in Ægypto. Moyses autem ut etiam illam generationem poneret, quæ cum Iacob patre suo intrauit in Ægyptū, ex qua iste quatuor originem habent, dixit, Quinta progenie exierunt filij Israël de terra Ægypti.

Si uiri iusti uoluntas bona est, quare Isaac non Esau quē uoluit, sed Iacob benedixit quē noluit. q. XI

Iusti hominis quantum ad conscientiam eius pertinet, uoluntas bona est: quantum autem ad præsciētiam, immunis est ab aduersis. Deus enim solus est, qui de futuris iudicat. Et per hoc Isaac iustus quantum ad præsentem humanitatem dignum est, maiorem filium suum benedicendum magis putabat, Sed deus qui occultorum cognitor est, minorem benedicendum mereri ostendit, ut in benedictione non hominis ostenderet esse beneficium, sed dei, quia officij dignitas est nō hominis meritum, quam dei sequitur benedictio. Deniq; di- D
Numeri 6 ctum est à deo in numeris ad Moysen & Aaron sacerdotes, Vos ponite nomen meum super filios Israël, ego dominus benedicam eos: ut gratiam traditio per ministerium ordinantis transfundat hominibus, nec uoluntas sacerdotis obesse aut prodesse possit, sed meritum benedictionem poscentis. Quāta autem sit dignitas ordinis sacerdotalis, hinc aduertamus. Dictum est enim de nequissimo Caipha interfectore saluatoris inter cætera, Hoc autem à semetipso non dixit: sed cum esset princeps sacerdotum anni illius, prophetauit. Per quod ostenditur spiritum gratiarum non personam sequi, aut digni aut indigni, sed ordinationē traditionis: ut quamuis aliquis boni meriti sit, non tamen possit benedicere, nisi fuerit ordinatus ut officium ministerij exhibeat, Dei autem est effectum tribuere benedictionis.

Quare Abraam fidei suæ signum, circuncisionis accepit sacramentū. q. XII

Si uelis aduertere, non incongruū uidebis quod putas diuersum esse à ratiōe. Credēs enim se filium habiturum in quo omnes gentes benedicerentur, & à quo sanctimoniū exoriendum erat, illa in parte signum accepit, per quam generatio fit filiorum & cessat, ut sanctior sit. Sed si aliquibus deformatio uidetur, animaduertant Abraam in eo gauisum, & fi-
Iudith 13 lios eius hoc testimonio fuisse gloriosos. Nam Achior utiq; unus ex principibus gentilium uidens tantam uirtutem esse in deo Abraæ, ut Holofernem ducem exercitus Assyriorum, cuius potētiam tota terra tremebat, proprio gladio manu fœminæ decollaret, sponte se circumcidit, arbitratus ex eoipso dignitatem sibi quæsitā, Nónne præ se fert, si aliquis pro nomine Christi oculum aut aliquod membrum amiserit? Nónne partē ipsam humanis uultibus ingerit ut appareat gloriosus? Pro fide enim aliquid ad tēpus amittere, lucrum est facere, Ita & Abraam fidei suæ signum accipiens, non deformatus est, sed melioratus. Spiritaliter uero hoc significauit, quia nebula carnis circuncidi debebat à cordibus hominum per fidem Christi: quia carnalis error obstabat, caliginē præstans humanis cordibus ne cognoscerent creatorem. Abraam autem, quia & promissus est ex semine eius futurus Christus qui hanc caliginem abstergeret, ideo circūcisus est, quia filium credidit se habiturum, qui errorem

A rorem hunc amputaret. Iam uide si non congrue illa in parte uel tale signum accepit.
Si iudiciū dei iustū est, quare infantes in Sodomis simul cū parētibus cremati sunt. XIII
Vt nimis impium facinus Sodomitarum possit aduerti, peccatum eorum peruenit usq;
ad necem filiorum ipsorum, ne de origine illorum signum aliquod remaneret. Nōne pro-
uisum est illis ne diu uiuentes exempla sequerentur patrum? A gehenna enim liberi sunt,
in aliena causa occisi. Parentes enim tam pro se quàm pro his rei sunt, quia ut eorum ope-
ra obliterarentur, omnis progenies ipsorum erasa est. Nam sicut bonis parentum læti sunt
filij eorum, quòd commēdetur prærogatiua eorum: sic & de morte quæ pro malis illorum
infertur queri non possunt, ut quemadmodum participes in lucro sunt, sic sint & in dam-
no. Similiter & in Ægypto pro noxis patrum plexi sunt filij, sed ut ad emendationem eo
rum proficeret: ut quia ex alijs causis deum credere & uenerari, qui in Moyse erat, noluerūt,
hac plaga territi confiterentur cum satisfactione, ne grauius hunc iratum sentirent. Hæc
ergo mors filiorum, crimen est patrum. Quoquo enim modo filij debitum spiritum reddi-
derunt, futuri accusatores parentum, quia perfidiam suam nec sanguine filiorum uincere
potuerunt. Non ergo in futurum, sed ad præsens tempus mala parētum filios inuenerunt.
Nec qualecunq; beneficium est, gloriosum non esse, nec tamen reum. Nam si quidam cum
precibus enituntur in postremis positi, ad fidem ueri accedere, ut si non coronā uel ueniam
mereantur: quomodo poterunt hinc aliquid queri, cum quibus ita actum est, ut neq; esset
unde ignosci sibi precarentur, neq; sublimes haberentur qui minime laborauerant? Con-
fer nunc unius momenti cruciatum, ad multi temporis pœnam. Arbitrare etiam multos la
borare, & quia perseuerare non possunt, non solum effectum laboris amittere, sed & pœna
mulctati. Adde etiam, quia difficile de malis nati, & inter nequissimos educati uel conuer-
sati, mentem suam temperant ad disciplinam dei sequendam. Vide ergo si non magis be-
ne actū est cū filijs perditorum. Quid est ut deus qui iustus prædicat peccata pa XIIII
B trū filijs reddere promiserit in tertiam & quartā progeniē. Nihil iniuste deum facere
aut dicere, qui dubitat insanus est. Itaq; si uerba dn̄i non supprimātur, sed omnia quæ ad
eandē quæstionem pertinēt proponant, lucebit quod obscurū uidebatur, & piū æstimabi
tur quod minime iustū putabatur. Qui eīm uerba supprimit quæstionis, aut imperitus est,
aut tergiuersator, qui calumniæ magis studet quàm doctrinæ. Porrò autem repromisit qui
dem dominus reddere se peccata patrum filijs, sed his qui oderunt eum, hoc est qui in pa-
ternis malis uersati seruiunt idolis, sicut & patres illorum. Ille enim inimicus dei est, qui ho-
norem nominis eius uendicat creaturæ. Sicut enim iustorum filij & ipsi iusti nobilitant in
se genus iustitiæ, dum & patrum & sua iustitia sublimantur: ita & nequissimorum, & ipsi
filij nequissimi crementum faciunt malitiæ, quia & malorum filij sunt, & nequitiam illorum
exemplarunt ad perditionem multorum. Cum terrore ergo locutus uidetur deus, sed ue-
rum est, & hoc habet ratio. Quis enim malum & mali hominis filium non duplici genere
execretur, quomodo bonum & boni filium duplici mercede non censet honorandum? Id-
circo autem in tertiam & quartam progeniem reddere se promisit, ut si post patrem ma-
lum filius non sequatur perfidiam patris, nepos autem aui in malis imitator existens, sciat
se non immunē futurum à seueritate sententiæ: aut si & nepos forte non aui, sed patris secu
tus uestigia testamentum diligat dei, non ignorat pronepos ad se usque peruenire senten-
tiam si æmulus sit proaui perfidiæ. Hac legis manifestatione deterreri uoluit deus impios
patres, ut agnoscentes quantum mali pareret sectatio idololatriæ, uel affectu filiorum re-
uocarentur ad reuerentiam creatoris, aut filij timentes ne incurrerent peccata patrum, dei
legi obtemperarent. Illi autem attendentes ad nequitiam, aliter hoc interpretari cœperunt
dicentes, Patres nostri manducauerunt uuam acerbam, & dentes filiorum obstupuerunt: Ezech. 18
ut securi de impunitate, eo quòd filijs ipsorum redderentur peccata, illi tamen neq; spiritus
neq; carnis haberent pietatem. Hinc dicitur eis, Non morietur filius pro patre, neq; pater
pro filio, sed anima quæ peccauit ipsa morietur: ut addiscerent non impune sibi futurum,

sed sic reddi peccata patrum filijs, ut quia impietatem parentum secuti mala quæ oblitteranda erant exemplauerint, acerbius puniantur. Postquam ostendit deus quid mali pariat idololatria, addidit statim quæ bona diligentes se sequantur, dicens, Et faciens misericordiam in milia milium his qui diligunt me, & custodiunt præcepta mea: ut bonum patris, non usq; ad pronepotem, sed usq; ad milia miliũ reddat, Vtputa si quis ex semine Dauid diligat dominum, quem constat utiq; porro ante mille annos fuisse: huic additur misericordia dei, ut in necessitate duabus suffragantibus causis, misericordiam accipere mereatur: quia & ipse dei cultor est, & ex eius semine est, qui amauerit deum. Et in hoc clementia dei laudabilis est, ut odio habentibus se usq; in tertiam & quartam reddat progeniem, & non in milia milium: ut si in quintam progeniem tractum fuerit malum, inde iterum caput habere incipiat, ut ex eo numeret̃ usq; ad tertiam & quartam progeniem. Sed dicet quis: autori magis amplius reddendum iustum uidetur, quàm imitatori, In autorem congrue datur uindicta: filijs autem quòd plus dicit reddi, pœna est patris. Et si causam quæras, accessu legis peccatores plus fiunt rei, sicut & Lamech & post Lamech. Quibusdam tamen uidetur sic reddita esse peccata patrum in filios, dum in captiuitate ducti sunt causa patrum, & fuerunt ibi usq; ad quartam generationem. Quod si uerum est, non solum odio habentibus reddidit peccata patrum, sed & diligentibus nomẽ suum: quia & Daniel abductus est, & tres pueri, & Baruch, & Ezechiel, & Esdra ibi natus est. Liquido ergo apparet illud conuenire propositæ quæstioni, quod supra diximus.

XV Cum iustum lex prædicet, & hic uere iustus, qui plenam habet iustitiam, quomodo contra Salomon, Noli, inquit, esse iustus multum. Nimia iustitia incurrit peccatum, temperata uero iustitia facit perfectos. Non enim sine malitia est, qui multum est iustus: quia peccantibus ad singula si respondeas, non deerit ubi pecces: deniq; dei temperata iustitia est, Peccãtibus enim aliquando ignoscit, aliquando irascitur, aliquando reddit non quantum digni sunt: suffert enim eos ut sint qui proficiant. Lex enim quia seipsam mollire non potest, mitiganda est ut possit prodesse sub se agentibus. Hic ergo iustus non est multum, qui dei imitator est.

XVI Quare angelus uolebat in uia Moysen occidere. Quod sine consilio Moyses fecerat, apparentia comminantis angeli emendauit. Deniq; uidens fieri, quod per negligentiam fuerat prætermissum, cessauit ab ira. Idcirco ergo sic infestũ angelum in se uidit Moyses, & paratum ad uindictam, quia uiri sublimis culpa, graue peccatum est. Quanto enim persona eius supplicior est, tanto magis leue delictum eius. Quod ergo à summo uiro, utpote à ductore populi fit, acerbissimum est peccatum. Pergebat itaq; ad filios Israel, missus à deo Abraæ, & signum iustitiæ non ferebat, in quo gloriari sciebat Iudæos: ut aut ipse sollicitator diceretur, aut nõ ab eodem deo missus, qui Abraam elegerat. In Madian enim habitans filios suos minime circuncidit: quos aut ducere secum ad Ægyptum non debuit, qui cæteros ibat inde educere: aut certe circuncisos assumere, propter quæ supra diximus. Sephora ergo uxor Moysi, quod compendio loquitur scriptura, non ignorans qua causa uiro suo infestus angelus uidebatur, accipiens petram, circuncidit filium suum, & recessit angelus. Ea enim ratione, mitigata est ira, qua fuerat accensa. Nam aliquando compendio loquitur scriptura, quæ subintelligi uult exposita ratione: sicut & illud quod saluator dicit inter cætera ad Iudæos, Quare & uos præteritis mandatum dei, ut traditionem uestram statuatis? Nam dixit dominus, Honora patrem tuum & matrem, & qui maledixerit patri aut matri morte moriatur. Vos autem dicitis, Quicunq; dixerit patri aut matri, omne munus quodcunq; fuerit ex me, tibi proderit, & nõ honorificabit patrem aut matrem suam: Sine dubio per compendium hoc dixit saluator, ut subintelligantur sacerdotes Iudæorum, dum auaritiæ studerent, dei legem spreuisse. Impia enim conspiratione consilium dederunt filijs, ut maledicentes patrem aut matrem quodcunq; offerrent quasi donum deo, per quod data sententia in maledictos solueretur. Vnde securi facti filij, contra dei præceptum contemnebant parentes: ita & Moyses cum infestum sibi uideret angelum

Matth. 15
Exod. 20

A gelum, intelligens causam, quid fieri deberet ostendit uxori ut recederet ab eo angelus, qui eum quærebat occidere. Hoc subintelligitur in hac causa, sicut & illud quod supra diximus in sacerdotes. Quid est ut maledictos dicat lex, qui semen non reliquerint in XVII
Israel, per Esaiam autem nihil obesse dicatur spadonibus, quia generare non possunt.

Quoniam aliter quàm dictum erat, intelligi cœperat: idcirco Esaias propheta ostendit postea, quo sensu dictum esset. Cum enim hoc ex causa offensi dei sententiæ loco positum esset, quia deserentes deum in eo percutiebantur, ne ducentes uxores semen relinquerent, sic hoc arripuit error humanus, ut putarent reos esse apud deum, si qui aut uxores nollent, aut accipientes (ut assolet) generare non possent: quasi nihil aliud quàm semen quæreret deus, Sicut arguuntur per Malachiam prophetam. Esaias ergo ut consolaretur eos quos mala intelligentia contristauerat, docuit nihil obesse, si quis aut non posset habere filios, aut nollet, dummodo legem dei seruaret. Maledictum enim illis competebat, qui cum possent ac uellent, diuino obstante iudicio, steriles erant, ne fructum haberent creationis dei, quem spernebant. Vnde cum uiderent aut generare se non posse, aut genitos minime possidere, cognoscerent indignantis dei iram esse, & conuersi satisfacerēt. Nam & sancti uiri cum cupidi essent filiorum, & non id obtinerent, æstimabant peccata obstare & dolebant, ignorantes dei esse prouidentiam, cui seruabantur. Deniq; ad dei procurationem, & Anna cōcepit, & peperit Samuelem, & Helisabet Iohannē, & uxor Manue, Samsonem. Spiritalis enim intelligentia in hac causa ista est, ut maledicti habeantur qui non reliquerint semen, quod uideat deum: id est, qui non habuerint, aut filium, aut seruum, aut proximum, qui dei timorem doceat super terram. Quare Saul peccans petit orari pro XVIII
se ut ignosceretur sibi, & impetrari nō potuit, Dauid autem peccans postulauit, & ueniam consecutus est. Dei iudicium retractari non conuenit: nam humana imbecillitas atq; imperitia dei se debet iudicio tradere, in quo non sapit: ut ex sententia dei intelligat uerita
B tem, & nihil aliud fieri debuisse, quàm quod uidet fecisse deum, quem scit acceptorem personarum non esse. Si enim Dauid precem suscepit, & Saul refutauit, nihil aduersum sentiendum est deum fecisse. Sciens enim qua mente uterq; locutus est, eius petitionem accepit, quem uidit tribulato corde ueniam postulare. Illum autem despexit, quia animam eius pœnitentiæ non tetigerat dolor, Quia deus cordis auditor est magis quàm uocis. Hinc dictum est, Homo uidet in facie, deus autem in corde. Ideo etiam fallimur, quia simulatio in 1. Reg. 16
uerbis & uultu, circumuenit nos, In corde enim quid sit, uidere non possumus. Quamobrem dei iudicium sequi nos oportet, qui secundum cor in quo uniuscuiusque sententia est, examinat singulos. Hoc etiam & saluatorem fecisse inuenimus. Scribam enim se offerentem, non suscepit, sedentem autem Leui ad telonium suscepit: quia uerba scribæ non secutum est cor, Leui autem tacens hoc in corde habebat, quod scriba in uerbis. Iesus autem, qui iuxta quod scriptum est, sciebat quid esset in homine, Leui elegit. Propterea Dauid non alium pro se uoluit humiliari sicut Saul, sed ipse supplex tribulato corde ueniam precabatur. Quærendum est, si Adam factus, corpus immortale habuit, an mortale. XIX
Deus hominem fecit, qui quandiu nō peccaret, immortalitate uigeret: ut ipse sibi autor esset ad uitam, aut ad mortem: ut custodiens se à peccato, labore suo gauderet, & esse se immortalem, Negligens uero factus ipse sibi imputaret, quia cœperat esse mortalis. Quandiu enim in creatoris lege durauit, dignus fuit edere de arbore uitæ, ut mori nō posset. Nec enim corpus tale erat quod dissolui impossibile uideretur: sed gustus arboris uitæ, corruptionem corporis inhibebat. Deniq; etiam post peccatū potuit indissolubilis permanere, si à domino permissum esset illi edere de arbore uitæ. Nam quomodo immortale corpus habebat, quod cibo sustentabatur? Immortalis enim non eget cibo neq; potu. Cibus enim uires præstabat, uitæ autem arbor medicinæ modo corruptionem omnem prohibebat. Sic enim homini erat quasi inexpugnabilis murus.

XX Quid est quod dicitur, Panem angelorum manducauit homo, cum angeli non egeant cibo, quippe cum sint naturæ simplices, & potentia spiritali uigentes. C Panē quem angelorum appellat, manna est. Manna autem interpretatur, quid est hoc? Videntes autem filij Israel, quasi semen coriandri cadere super terram candidum: dixerunt ad inuicem, Quid est hoc? quod in hebræa lingua dicitur manhu, Hic ergo panis aut cibus, non mundi lege creatus est commixtione elementorum, sed desuper uenit spiritali ratione prouisus. Nec quidem in supernis habebatur, quia corporibus alendis ad momentū dei uirtute creatus est. Ideo autem angelorum panis dictus est, quia ea uirtute creatus est, qua angelica natura subsistit & uiuit, Sine deo enim nulla uita est. Per id ergo quòd de cœlo uenisse dicitur, angelorum dictus est panis. Vt enim quanta & qualia beneficia dei circa hominē sunt memoraret, sic locutus est: ut gratias referrent agnoscentes deo, qui tanta cura seruos suos gubernat, ut eis hæc in carne adhuc positis, si necesse fuerit, exhibeat, per quæ uiuūt angeli. Dixit Apostolus inter cætera, Petra autem erat Christus: ut quia Christi uirtute aqua fluxit de petra, petra appellatus sit Christus. Simili modo, & quia manna potestate eius uenit de cœlo: manna, id est Christus, panis dicatur. Quod tunc factum eius rei, quæ nūc in ecclesia offertur, figura fuisse existimetur, ut Christiani populi, quos in angelis significauit scriptura, panem manducarent homines, id est, Iudæi. Et quia maior gratia est nunc, quàm in prophetis, & libertas data per Christum: quia ubi spiritus domini, ibi & libertas: ad comparationem temporum & gratiarum, Christiani angeli dicti sunt: quorū pane, qui Christus est, satiati sunt Iudæi, quos homines dixit. Horum enim magis Christus est, quibus & reuelatus est, & qui hoc nomine uocari censentur. Duplici ergo genere potest intelligi supradicta quæstio, ut & panis angelorum cœlestium dici possit & Christianorum, secundum ea quæ dicta sunt.

Exod.16

1.Cor.10

XXI Quid sit ad imaginem & similitudinem dei fecisse hominem, & an mulier imago dei dicatur. Hoc est ad imaginem dei factum esse hominem, quia unus unum fecit: ut sicut ab uno deo sunt omnia, ita & ab uno homine omne genus humanum. D Similitudo autem hæc est, ut quemadmodum de patre est filius, sic & de uiro mulier, ut unius principij autoritas conseruetur. Sed filius ineffabiliter & incomprehensibiliter natus est de deo patre: mulier autem corporaliter, sicut legimus, facta de uiro est, ut per eam natiuitas oriretur. Filius uero ideo natus est, ut per ipsum fieret creatura. In hoc ergo dissimile est, Nam & de deo deus natus est, de uiro autem fœmina: quia illic simplicitas est, & non potuit nisi simplex de simplici nasci, spiritus de spiritu, deus de deo. Igitur uir imago dei est. Sic enim scriptum est, Et fecit deus hominem, ad imaginem dei fecit eum. Vnde & Apostolus, Vir quidem, inquit, nō debet uelare caput, cum sit imago & gloria dei, Mulier autem, inquit, uelet caput, Quare? Quia non est imago dei. Vnde denuo dicit Apostolus, Mulieri autem docere non permittitur, neq; dominari in uirum.

Gen.1

1.Cor.11

XXII Quid est, ut dicat Salomon, Iustifica animam tuam ante obitum tuum. Et in psalmo, Non iustificabitur ait, in conspectu tuo omnis uiuens. Hic iustificat animam suam ante mortem, qui spe uitæ futuræ consequitur fidem ne moriatur impius. Sed Salomon de eo dicit qui sub lege uiuit & non cōuersatur iuste. Huiusmodi ergo si corrigat animum ut iustitiæ uias ambulet, iustificat animam suam ante mortem. Salomon enim propter iudicium futurū consilium dedit, ne quis indiligens circa se in peccatis moriatur. Dauid uero de perfectione iustitiæ locutus est, quia nemo iustificabitur apud deū ut dignus promissione sit, nisi fuerit mortuus cum iustitia. Quandiu enim uiuit, futurorum meritum non habet adhuc plenum. Vnde dicit saluator, Qui perseuerauerit usq; in finem, hic saluus erit.

XXIII An ex traduce sint animæ sicut & corpora. Inhonestum puto si dicantur animæ cum corporibus generari, ut anima nascatur ex anima, quod nec animæ ipsi competit: aut si certe singulæ cœlestes potestates factæ sunt, & ex ipsis cæteræ natæ sunt, potest ex una Adæ anima credibile uideri cæteras nasci. Sed non conuenit, quia soli deo hoc possibile fuit, ut simplex generaret,

nec

A nec cæteris concederetur. Quod tam mysticum est in causa saluatoris, ut non solum à solis gentilibus uel Iudæis, uerumetiam ab ipsis qui Christianos se dicunt incredibile reputetur. Fotiniani enim & Ariani hanc fidem spernunt, nec credunt deũ generasse. Nam si eo tempore quo seminatur corpus, etiam anima generatur ex anima, de Adam costam sublatam legimus, non tamen animam natam ex anima: sed si costa secum habuit animam, iam nõ nata est, sed detracta in partem. Sed nec hoc scriptum est. Propheta enim Zacharias inter cætera, Qui plasmauit, inquit, animam hominis in eum. Nec Esaias ab his dissentiens ait, Zach. 12
Sic dicit dominus deus qui fecit te, & finxit te in utero. Si ergo in utero fingitur, iam formato corpori tribuitur. Esaiæ. 44
Cum enim omnia membra implet corporis, figurata dicitur in corpore. Vt sicut aqua cum sit sine effigie, missa tamen in uas figurata uidetur: ita & anima cũ sit natura incorporea & simplex quasi formatur in corpus, singula membra uiuificans. Quod qdem Moyses manifestius tradidit dicẽs, Si quis percusserit mulierem in utero habẽtem, Exo. 21
& abortiuerit: si formatum fuerit, det animá pro anima: si autem informatũ fuerit, mulctetur pecunia, ut probaret non esse animã ante formam. Itaq; si iam formato corpori datur, non in conceptu corporis nascitur cum semine deriuata. Nam si cum semine & anima existit ex anima, multæ animæ quotidie pereunt, cum semen fluxu quodã non proficit natiuitati. Sed si propius respiciamus uidebimus quid sequi debeamus. Contẽplemur facturam Adæ. In Adam enim exemplum datum est, ut ex eo intelligatur, quia iam formatum corpus accepit animam. Nam potuerat animam limo terræ admiscere, & sic formare corpus. Sed ratione informabatur, quia primũ oportebat domũ compaginari, & sic habitatorem induci. Anima certe quia spiritus est, in sicco habitare non potest, ideo in sanguine fertur. Cum ergo corporis liniamenta cõpacta nõ fuerint ubi erit anima? An foris uagatur quandiu immittatur: cum ratio tradat sic dari eã ut animet corpus, non ut otiosa uagetur? Sed ex quo detur dicant qui aliud putant: ex mare, an ex fœmina? Si ex fœmina, non cõuenit,
B quia aliud in exemplo est. Proponũt enim ex uiro cum costa datam & animã. Quod multis rationibus infirmari docuimus. Vnde forte uideatur dari ex fœmina, maxime propter saluatorem quem scimus sine complexu carnis de spiritusancto natum ex fœmina. Quod si arbitrantur, plus dant fœminis: autoritatem enim uiri immutant in fœminam. Cum enim tam corporis q̃ animæ originem ex uiro dicant, conuertũt se, ut id quod potius est, ex muliere dicunt, id est, animã: quod uero minus ex masculo, id est, corpus: cum manifestũ sit ordinem exempli à deo traditi immutari non posse.

Quid est, ut cum uir & mulier una sint caro, uir imago dei sit, & non fœmina. XXIIII

Vnius substantiæ quidem sunt uir & mulier, & in anima, & in carne. Sed gradu maior est uir, quia ex eo est fœmina: sicut dicit Apostolus. Caput mulieris uir. Causa enim maiorem fecit uirum, non substantia. Nam & in uno corpore maiora membra sunt & minora, non natura, sed ordinatione. Ephes. 5 1. Corin. 11

Vt quid Ioseph post prophetiam adiurat filios Israel, ut cũ à deo liberarentur, cineres eius de Ægypto transferrent. XXV

Non otiose istud mandasse Ioseph filijs Israel, in absoluto est: quia enim prophetare potuit, non improuide locutus esse credendus est. Cum eñ esset in dei creatoris deuotione propẽsior: sciens autẽ ab Ægyptijs se coli causa administrationis, qua in magna egestate Ægyptum gubernauit, post exitum suũ errorem petiuit auferre. Certus uanitatem uulgi mortuos magis ut deos uenerari q̃ uiuos, ne ei deferretur debitus creatori honor. Hic ergo ostendit se liberum fuisse à uana superstitiõe Ægyptiorum, quando ne ad dei iniuriam proficeret, cineres suos transferri mandauit. Quod quidem & apostolos inuenimus secutos. Paulus enim & Barnabas cum sacrificari sibi uelle uidissent: scientes exosum hoc deo, sciderunt uestimenta sua dicentes. Quid facitis, & nos homines sumus uobis similes: & sic cõpescuerunt turbas.

Requirendũ de Helisæo, an id quod dure petisse ab Helia dictus est, consecutus sit. XXVI

Cupidus spiritu Helisæus faciendarum uirtutum, illectus exemplo magistri, accepta facultate poscendi quodcũq; uoluisset, auarus

ad bonum, dupliciter spiritum sibi inesse, q̃ in magistro erat postulauit. Cui homo dei He C
4.Reg.2 lias ait, Dure petisti. Auiditate enim non consyderauit discipulũ non esse sup̃ magistrum. Helias tamen sciens illum non ambitione præsentis gloriæ hoc postulasse, respondit, Attamen si uideris me absumi abs te, erit tibi sic. Sensus hic ponderandus est. Subindignatus autem cum dixisset, Dure petisti: subiecit, Si uideris me tamẽ absumi, erit tibi sic. Neq; negasse illi uisus fuerat, ostendit sic illi futurũ sicut dignum erat, non sicut ipse postulauerat. Multa enim subintelligi uult scriptura, ut collectus sensus ex uerbis, non sit rationi religionis aduersus. Nam utiq; dura petitio, etiã merita debebat amittere. Sed quia cupidus boni sic postulauit, deus qui scit quid unicuiq; dandũ sit doni, priuari illum nõ passus est meritis suis. Videamus itaq; si Heliæ meritum admitteret, ut Helisæus duplũ donum eius mereretur accipere. Dictum nanq; est à spiritusancto per Zachariã, cuius meriti futurus esset
Luc.1 Ioannes, Veniet, inquit, in spiritu & uirtute Heliæ. Parem ergo Ioannem Heliæ ostendit:
Matth.11 & dominus dicit, Nemo maior inter natos mulierum propheta Iohanne baptista. Non dixit, omnibus maior est, hoc est, æqualem habet, maiorem non habet. Helias ergo par illi est, nullo utique minor: quomodo Helisæus maior illo est, cum Iohannes quo nemo maior est par Heliæ sit. Nam ueniens ad aquarum transitum, non accepit honorem ab eis ut potuisset transire, nisi nominasset deum Heliæ: ut per hoc dura petitio correpta uideretur, dum non nisi nomine Heliæ auditus est, ne id quod dure petierat, accepisse putaretur quod non sufficeret pro temporis merito dispensatio spiritus concessa Heliæ. Et hæc de quæstione hactenus dicta.

XXVII An Pythonissa Samuelem excitauerit, & ipse ab ea uisus sit, & locutus sit ad Saul quæ historia refert in libro regnorum Indignum facinus æstimo si secundũ uerba historiæ cõmendetur assensus. Quomodo enim fieri poterat, ut arte magica attraheretur uir, & natiuitate sanctus, & uitæ operibus iustus? Aut si non attractus est, consensit: quod utrũq; de uiro iusto credere absurdum est. Si enim inuitus adductus est, nullũ suffragium habet iustitia. Si autem uoluntarius, amisit meritũ spiritale, quod positus in carne quæsiuerat: quod ualde absurdum est, quia hinc qui iustus recedit, permanet iustus. Porrò autem hoc est præ D
2.Cor.11 stigium satanæ, quo ut plurimos fallat, etiam bonos in potestate se habere cõfingit. Quod apostolus inter cætera ait, Ipse satanas trãsfigurat se in angelum lucis. Vt enim errorem faceret in quo & ipse gloriaretur, in habitu uiri iusti & nomine se subornauit: ut nihil proficere spem quam prædicabant dei cultoribus mentiretur, quando hinc exeuntes iustos finxit in sua esse potestate. Sed hoc quosdam fallit, quòd de morte Saul & filiorum eius non sit mentitus: quasi magnum sit diabolo, ante diem occasum corporis præuidere, cũ signa quædam soleant apparere morituris, quippe à qbus dei protectio amota uidetur: quanto magis diabolus quem angelica maiestate sublimem prophetica oracula fuisse testantur, de cuius magnitudine apostolus ait, An ignoratis altitudinem satanæ? quid mirum ergo si imminentem prope mortem potuit præuidere, cum hoc sit unde fallit, & se in dei potestate uult adorari? Nam tanta hebetudine demens effectus est Saul, ut ad Pythonissam consugeret. Deprauatus enim causa peccati, ad hæc se cõtulit quæ damnauerat. Sed si quis propter historiam, & ea quæ uerbis expressa sunt putet non prætermittenda, ne ratio historiæ inanis sit: recte faciet quidem, si tamen minime istud ad ueri rapiat rationem, sed ad uisum & intellectum. Saul nanq; reprobus factus, nõ poterat bonũ intellectum habere. Hi
1.Reg.28 storicus enim mentem Saul & habitum Samuelis descripsit, ea quæ dicta & uisa sunt exprimens: prætermittens si uera an falsa sint. Quid enim ait? Audiens in quo habitu esset excitatus, intellexit, inquit, hunc esse Samuelem. Quid intellexerit retulit, & quia non bene intellexit, contra scripturam alium adorauit quàm deum, & putans Samuelem, adorauit diabolum, ut fructũ fallaciæ suæ haberet satanas. Hoc enim nititur ut adoretur quasi deus. Si enim uere Samuel illi apparuisset, non utiq; uir iustus permisisset se adorari, qui prædicauerat

A uerat deum solum esse adorandum. Et quomodo homo dei, qui cum Abraam in refrige/
rio erat, dicebat ad uirum pestilentiæ, dignum ardore gehennæ, Cras mecum eris? His duo
bus titulis subtilitatem fallaciæ suæ prodidit improuidus satanas, quia & adorari se permi
sit sub habitu & nomine Samuelis contra legem: & uirum peccatis pressum, cum magna di
stantia peccatorum & iustorum sit, cum Samuele iustissimo futurum mentitus est. Verum
potest uideri si de Samuelis nomine taceatur, quia Saul cum diabolo futurus erat. Ad eum
enim transmigrauit, quem adorauit. Semper enim diabolus sub uelamine latens, prodit se
dum ea confingit quæ abhorreant personis, per quas fallere nititur.

Quid contradicendum his sit qui mundum istum ab æterno naturaliter moueri in/ XXVIII
quiunt, neque initio, neq; abolitioni obnoxium. Mundum ab æterno constare, & nulli
debere subiectionem, improbabile & impossibile est, quem uidemus tanta diuersitate exta
re corporum: cum nihil diuinum & æternum possit esse nisi simplex in quo nulla diuersitas
uideatur, sed sit unitas. Nam & uices ipsas temporũ nõ bene seruat, ut non solũ in tempori/
bus uarijs, sic & contrarijs constet substantijs, sed & in ipsis uicibus temporum: cum res æter
na diuersitatẽ abhorreat, & nec tactu nec uisu capienda utpote incorporalis: hic autem pas/
sioni obnoxius est, quia & aqua repugnat igni, & ignis si ampliatus fuerit superat aquã, &
terra cum sit natura arida & frigida patitur incendium, quasi res corporalis. Itaque inconue
niens est mundum æternum dicere, quem cum uidemus passioni subiectum, & per secula se
nectute deficere credimus, & finiri. Quid censet de homine qui mundum æternum putat?
Certe homo cœpit in mundo sine homine, ergo cui proficiebat annua fœcunditas mũdi, ac
sine aliqua prouidentia generabat. Et quomodo æternus corruptibilia & mortalia genera/
bat, cum de æterno debeat æternum existere? Et quod uisibile est & sentitur & tãgitur, qua
audacia uocatur æternum? Et quod uicibus temporum ministratur, ita ut ipsa tempora ali
quando nõ seruent officia sua, quomodo appellatur æternũ? Æternitas enim non corrum
B pitur, nec immutatur. Quare octauo die mandatum est circuncidi. Octauo die XXIX
à natiuitate idcirco præceptum est circũcidi, quia iuxta numerum & curricula dierũ post se/
ptem ipse rursum primus inuenitur quasi post sabbatum, ut iam nõ octauus habeatur, sed
primus. Quia enim salus futura per Christum in primo die erat prædestinata, qui domini/
cus ideo dicitur, quia in eo resurrexit dominus, qui est post sabbatum, Propterea salutis hu
ius figura in circũcisione data est, ut quasi renouatio futura in circuncisionis lege dinoscere/
tur. Et quia per fidem saluari haberent homines, quæ primo die resurrectionis domini fir/
mata est: figura huius rei in circuncisione primo die data est, quæ etiam esset signũ fidei A/
braæ. Integra ergo causa est, quia signum præteritæ fidei primo die signatæ, figura fuit futu
ræ fidei primo die constabilitæ. In Prouerbijs, Iustus, ait, accusator sui in primor XXX
dio sermonis: quomodo iustus, si peccator. Omnis ueritas iustitia est, qui enim confite
tur quod est, iustus est, ueritatem enim loquitur. Peccatores autem uindicãtes sua delicta,
iustificari non possunt. Vnde huiusmodi digne iustus dicitur, qui pronuntians peccatum
suum, remitti sibi utique postulat, misericordiam dei implorans. Scit enim dictum in lege,
Confitere peccata tua, ut iustificeris. Quid est autem in primordio sermonis confiteri, nisi
non coactum fateri, sed uoluntarium? Quis enim etiam timens deum sine peccato est, cum
& in cogitatione admisceantur delicta, & aliquotiens peccemus inuiti? Potest tamen & de
eo dici uel sentiri qui catechumenus dicitur, ut accedens ad fidem iustificetur. Cum enim pe
tit immutari, se sine dubio peccatorem confitetur ut iustificetur. An cum muliere, na XXXI
tura serpens locutus sit, an actu dictus serpens diabolus eam seduxerit. Quantum ad Gen. 3
historiam pertinet, serpens natura dictus est, quia sapiẽtior esset cæteris bestijs quas fecerat
dominus deus super terram. Deniq; & sentẽtiam dominus in serpentem dedit, Nam quid
mirum si diabolus sapientior erat bestijs, De quo dicit Apostolus inter cætera, An ignora/ vbi s
tis altitudinem satanæ? Vsq; adeo autem natura serpens fuit, ut diceretur illi, Supra pectus

& uentrem tuum repes, & terram edes omnibus diebus uitæ tuæ. Hoc longe fuit à cõditio ne satanæ, quia neq; corporeus est, neq; mortalis. Et si propius aspiciat, uidebitur sententia data nihil obfuisse serpenti, sed in eo in quo factus est, iussus est pmanere. Quia enim minister factus est satanæ ad hominẽ subiugandũ, cui omnia deus subiecerat: idcirco deus in ea subiectione qua omnia homini subiecerat, repressit elationem serpentis, quia cœperat minister esse superbiæ. Videbatur enim homo factus sub serpẽte, per quem accepto consilio legem datam contempsit. Quoniam autem serpentes prudentes sunt, confirmat in euange C

Matth. 10 lio dominus dicens, Estote astuti ut serpẽtes. Igitur quia claruit uere serpẽtem locutum esse cum Eua: illud superest ut discernatur, an potuerit tam prudẽs esse & astutus, ut dolo falleret eam. Si enim cæteris bestijs prudentior erat, non tamẽ hominibus: quippe cum nullum animal rationale sit nisi homo. Itaq; serpentem subtilitatem istam composuisse impossibile est: quamuis enim prudens dicatur, sed non ultra naturam suam. Nec enim deliberat aut excogitat, aut consilium capit: idcirco diabolum esse qui per serpentem mulierem circumuenit, dubium non est. Admiscens enim se serpenti, egit per illum quasi per organum, ut nec mulier occulti diaboli intelligeret dolum, sciens prudentem esse serpentem. Ac per hoc corporaliter data sententia, spiritaliter in satanam cecidit, quia sententia reum tenet. Non enim ab homine data sententia est, ut innocentem forte perimeret per errorem aut maleuolentiam: sed à deo qui falli utiq; non potest, ut sententia eius eum solum teneat, qui reus est. Quia enim cum sit inuisibilis satanas dolum corporaliter egit, corporalis uidetur data sententia, ut illum spiritaliter teneat, cuius factum elicuit dari sententiam. Nam proiectus de sacratissimis cœlorum sedibus impudentissimus satanas in terram uolutatur gemens semper. Sed forte dicatur, In qua putas lingua serpens locutus est ad mulierem? Serpentis utiq; ore. Si enim hodie non desinunt qui latratus canum intelligant, & luporum ululatum, & barritum elephantorum, & cantum gallorum: quare non magis rudis adhuc mulier scire potuit & intelligere sibilum serpẽtum, cum multos sciamus auium uoces discernere? Nam & constat diabolum eius lingua uti cuius corpus intrauerit: nec aliter falleret D

XXXII mulierem. Ac per hoc serpentis ore locutus est per serpentem. Cum legamus apud Salomonem, Diues & pauper obuiauerunt sibi: fecit autem ambos dominus: quomodo ergo personarum acceptio non est apud deum? Longe absit à fidelium mentibus hæc impietatis assertio. Nam scriptura ne pauperem contemnendum doceret, & diuitem honorificandum, ostendit amborum opificem esse deum. Non utiq; in paupertate & diuitijs, sed in eo quod sunt. Si enim facultatibus ab inuicem discrepant, non tamen naturæ substantia. Nec enim quia occasiones prouentus quosdam faciunt in mundo, aut prosperos in diuitijs, aut infaustos in paupertate, idcirco despiciendi sunt quos deus non illuminauit, aut suscipiendi, quibus ueritas non dedit testimonium. Contemnendi planè sunt, sed corruptores morum & sacrilegi in lege dei: honorandi uero diligentes deum & disciplinæ cultores. Hi enim diuites apud deum habentur, qui bonæ conuersationis sunt: & quanto in mundo contemptibiliores sunt, tanto magis honorificẽtiores sunt in cœlo. Nam qui beneficium temporis habent in ampliandis facultatibus, si recognoscant, & dei intelligant uoluntatem, quia terram omnibus dedit, & solem suum cunctis oriri iubet, & pluuias indiscretas effundit, Iniquitas autem temporis, aut fortuitæ occasionis, aut indigẽtia quibusdam abnegat quæ deus omnibus dedit: ipsi ministrant eis, ut perspicientes dei uolũtatem, non solum in mundo diuites sint, ne pauci temporis diuitiæ excludant æternas. Illi uero quos paupertatis causa despiciendos putant, si futurum dei iudicium contemplantur, illic semper diuites erunt, ubi diuites seculi egebunt, pœnitentes se pauperes non fuisse.

XXXIII Cum Salomon dicat, anni impiorum minuentur, quomodo ergo est quòd uideamus impios aliquantos longæuos. Dignum erat quidem omnes impios, non solum citius hac luce carere, uerumetiam nec unius momẽti temporis uita frui, qui conditoris sui immemores

A mores, uitæ totius autoritatem imputant creaturæ. Sed scriptura hos impios alloquitur, qui cum sub dei lege agerent, propensiores in idolis erant. Peiores enim sunt cæteris impijs, scientes enim deum & contemnentes eum, obtemperant seruis. Et quòd de his dictum sit, probat Apostolus dicens, Scimus autem quoniam quæcunque lex loquitur, his qui in lege Rom.3 sunt loquitur, gentiles autem non habentur in numero uiuorum. Quomodo XXXIIII idem Salomon, Deus, inquit, mortem non fecit, cum alio loco dicat, Bona & mala, uita & Sap.1 mors, paupertas & honestas à deo sunt. Ecclі.11 Nulli dubiũ est bona omnia à deo esse, Mala autem quæ dixi, nobis mala sunt, dum uindicatur de nobis. Pœna enim quãuis iuste infertur, patienti tamen mala uidetur. Nam & per prophetam ad peccatores loquitur deus dicens, Faciam uobis mala, id est, pœnis uos agam. Vita autem & mors sic à deo est, quia legem dedit, quæ seruantibus se uitam promittit, contemptoribus uero mortẽ, sed illam quæ secundã dicitur, Dum enim unumquemq; adiudicat quid mereatur, ab ipso est, siue absolutio ad uitam, siue reatus ad mortem. Non ergo inuentor mortis est, sed iudex, quia mortis autor peccatum est. Quomodo ergo deus poterat facere mortem qui nescit peccare? Sed cum peccatis retribuit, ab ipso dicta est esse mors, cum non ex ipso sit, sed ex hoc qui peccauit. Eadem ratione paupertas & diuitiæ à deo sunt. Quidam enim habentes timorem dei, luxuriam spernunt, uitam prodigam fugiunt, ab egeno & paupere oculum non auertunt: huiusmodi crementum faciunt bonorum. Scriptum est enim in Prouerbijs, Paupertatem Prouerb.13 & ignobilitatem aufert disciplina. At hi qui timorem dei non habent, solutius uiuentes & egenum despicientes, sicut scriptum est, In inopia erunt, non solum negligentes & improuidi circa se, uerumetiam contemptores datæ legis. Hoc modo fecit deus pauperes ac diuites. Quia dum offensio legis parit egestatem, à deo fieri dicitur autore legis. Et cum aliqui terrore disciplinam legis custodiunt, à deo autore legis diuites fiunt. Qua ratio XXXV ne Dauid Saul, postquam deus ab eo recessit, Christum dominum uocat & honorem de- 1.Reg.26

B fert ei. Non nescius Dauid diuinam esse traditionem in officio ordinis regalis, idcirco Saul in eadem adhuc traditione positum honorificat, ne deo iniuriam facere uideretur, qui his ordinibus honorem decreuit, Dei enim imaginem habet rex, sicut & episcopus Christi. Quamdiu ergo in ea traditione est, honorandus est, si non propter se, uel propter ordinem. Vnde Apostolus, inquit, potestatibus sublimioribus subditi estote. Non est potestas, Rom.13 nisi à deo. Quæ enim sunt, à deo ordinata sunt. Hinc est ut gentilem in potestate tamen positum honorificamus, licet ipse indignus sit, qui dei ordinem tenens gratias agit diabolo, Potestas enim exigit, quia meretur honorem. Nam ideo Pharaoni futuræ famis somniũ Gen.14 reuelatum est: & Nabuchodonosor alijs secum assistẽtibus solus filium dei uidit in camino Daniel.3 ignis, non utique merito suo, qui in idolo se adorari uoluit, sed merito ordinis regalis.

Si anima quæ peccauerit, ipsa morietur, quid est ut Achar filius Charmi peccauerit, & XXXVI triginta uiri occisi sunt in causa eius. Iosue 7 Alio sensu scriptura locuta est quàm propositum est. Non enim de hac morte quæ communis utique omnibus est dixit, sed de illa quæ appellatur secunda. Hæc enim peccatores suscipit: illis autem qui in pugna mortui sunt non peccatum Achar redditum est, sed obfuit illis ne in protectione diuina adiuti inualescerent hostibus. Nec enim causa Achar infirmati sunt, sed dei auxilio minime muniti, ut dum fortiter facere nequeunt, occiderentur. Nam pauci fuerunt contra multos, unde & superati noscuntur. Nulla ergo iniustitia in uoluntate dei est: in potestate enim habet si adiuuare uult, ut si affuerit, misericors sit, si noluerit iustus: nec enim in talibus debitor est, ut teneatur obnoxius. Hinc est quòd Iesus Naue contristatus scidit uestimenta sua, intelligens non sine causa deum auxilium suum subtraxisse.

Quid est ut missa mors in Iacob uenerit in Israël, cum Iacob ipse dictus sit Israël. XXXVII Vnius populi duo nomina posuit, ut ex nominibus merita eorum possint intelligi. Nam utiq; qui Israel cognominatus est, prius Iacob dicebatur. Colluctans enim cum saluatore,

uatore, intellexit deum esse, quem specie corporis uidebat: ideóq; appellatus est homo ui- C
dens deum. Populum ergo, quem Iacob nuncupat, hoc loco & in hac causa carnalem signi-
ficat, quomodo nomina quæ à parentibus imponuntur. Sed hi, id est Iudæi, propter mala opera non Israelitæ dicti sunt, quia uaccis & lucis sacrificabant in Samaria, studio & imperio Hieroboam regis. Ille aũt populus, qui in Hierosolymis in templo domini hostias offerebat per sacerdotes dei, Israel appellatus est. Samaria ergo propter impietatẽ suam tradita est captiuitati & morti: Hierosolyma autem reseruata est, propter quod habuit reges diligentes deum. At ubi autem & ipsa Hierusalem impietatem secuta est Samariæ, sententia illam comprehẽdit data in Samariam. Ideo ergo dictum est, Misit deus mortem in Iacob, id est, in populum Samariæ, qui carnaliter conuersatus est, sicut supra diximus. Et uenit in Israel, hoc est in populum Hierusalem, quia idololatriam secuta est, imitata Samariam: ut simili modo abduceretur in captiuitatem à Nabuchodonosor, sicut & Samaria à Salmanasar rege Assyriorum. Hæc est aperta sentẽtia data malis, & inuenit bonos, dum desierint esse iusti. Missa enim mors in Iacob, sicut supra ostensum est, peruenit in Israel, non prætermittens Samariam. Sed dum causa, qua missa est in Samariam, inuenta est in Hierusalem, missa illuc uenit & in eum locum, quo eadem res erat: quia uindicta causam sequitur, non discernens personam.

XXXVIII Si equus & mulus non habent intellectum, quanto magis terra res sine sensu? quid ergo est ut dicatur terra benedicere dominũ? Non est sic intelligendum ut sonant uerba: opus est enim, quod licet mutum sit, clamare dicitur laudem creatoris: hortatur enim aspicientes se, benedicere opificem: sicut & omne uas bene compositum, laudat artificem. Quippe cum legatur in psalmis, Nunquid confitebitur tibi puluis, (Psal. 29) aut annuntiabit ueritatem tuam? In omni ergo insensata substantia, non uoluntas, quæ utique nulla est, sed opera benedicunt autorem. Si autem spiritaliter uis hoc accipere, per terrã hominem significatum intellige, secũdum dictum Prophetæ, Memento, enim ait, domine, quoniam terra sumus, quem opera creaturæ in laudem conditoris sui prorumpere exhor- D
tantur.

XXXIX Quid est quod legitur in Salomone, Spes est, inquit, in tenebris, Melior est canis uiuus leone mortuo? (Eccl. 9) Tenebræ gentilitatem in ignorãtia significant. Spem ergo maiorem in gentili populo esse, quàm in apostata, uult intelligi per id, quod subiecit, dicens, Melior est canis uiuus leone mortuo: quia sicut leo omnibus feris fortior est, ita Christianitas omnibus sectis. Si quis ergo ab hac destiterit, amittit salutem: ita ut deterior gentili sit. Potest enim fieri ut credat gentilis, & acquirat salutem quam perdidit apostata. At si non credat, adhuc peior est apostata: quia deterius est amisisse salutem, quàm nõ (Mat. 15) habuisse. Canem autem gentilem significatum saluator ostendit, dicens, Non licet accipere panem filiorum, & mittere canibus.

XL Quid est quod dicit propheta, Lætare sterilis (Esaiæ. 54) quæ non paris, erumpe & exclama quæ non parturis: quia multi filij desertæ magis, quàm eius quæ habet uirum? Quoniam filij Hierusalem terrenæ apostatauerunt à deo, non potest hinc gaudium describi, sed mœror. Ad opprobrium ergo huius Hierusalem propheta illam superiorem Hierusalem lætari debere dicit, quam Apostolus matrem nostram appellat: quia sine gemitu & doloribus multo plures filios habet, quàm hæc quæ cum lacrymis generat carnaliter, Iudæos utique: illa autem Christianos per fidem spiritaliter. Quam ideo desertam dicit, quia est uita, quam deseruit Adam primus, & secutus est mortem. Cum regenerantur ergo homines, reuertuntur ad eam quam deseruerant uitam. Hæc uita Chri- (Ioan. 14) stus est, quia ipse dicit, Ego sum uita. Est & deus pater uita, quia ait dominus, Sicut ha- (Ioan. 5) bet pater uitam, ita dedit filio uitam. Sine dubio & spiritussanctus uita est, dicente domi- (Ioan. 16) no, Quia de meo, inquit, accipiet. De uita utiq; qui accipit, uita est. Tres ergo sunt una uita. Hæc est uita, per cuius fidem regeneramur. Ipsa est mater nostra, sicut in Genesi legimus: quia ipsa, id est uita, est mater omnium uiuorum. Qui sunt qui uiuunt, nisi qui credunt?

XLI An spũs qui sup aquas ferebatˀ, spũssanctus intelligatˀ, quia dictũ est, Spũs dei ferebatˀ super

A super aquas. Si uidetur hic errasse in ista sentētia, non est accipiendū quod dixit, Ideo & à quibusdam spiritussanctus esse putatur, quia dei spiritus legitur esse. Inualida autem & inanis assertio est, nō solum enim ordo hoc non patitur, & ratio abnuit, sed & uerba ipsa infirma probantur ad causam istam astruendam, Nam his uerbis frequenter aliud inuenimus significatum in lege. Inter cætera autem ait dominus deus dicens, Nō permanebit spiritus meus in hominibus istis, quia sunt caro, Et in subiectis, Sed deleā, inquit, omnia ab homine usq; ad pecus, Propterea quia diluuium facturus erat super terram, nunquid spiritussanctus potest intelligi? Nónne de animabus locutus est? Nam nō solum nostræ animæ spiritus dicūtur, sed & pecorum. Sic enim scriptum est, Et mortua est omnis caro in aqua in qua erat spiritus uitæ. Et in Ezechiele propheta sic dictum est, dum de reformatione hominum promittit deus dicens, Hæc dicit dominus deus ossibus istis, Extendam super uos cutem & dabo in uobis spiritum meum & uiuetis, Nunquid de sanctospiritu locutus est & non de anima? Omnia quidem cœlestia spiritus sunt, sed differunt ab inuicem, & deus spiritus est, sed longe aliter. Omnis itaq; spiritus dei est: non tamen deus est, nisi spiritus qui de ipso est, Cuius significatio hæc est ut sanctus dicatur, Nam & homines filij dei uocantur, & Christus dicitur filius dei, sed interuallum est, quia hic uerus est, illi adoptiui, Sic quoque & inter spiritum dei diuersitas est: spiritus enim sanctus de deo est & consubstantialis ei, reliqui uero spiritus dei esse dicūtur, sed creatura sunt, Cum super aquas spiritalem creaturam esse tradat ratio, & quæ super se habeat potiorem creaturam alterā, quia creatura à creatura differt in claritate: quicquid enim prope sedem dei acceditur, clariora sunt ministeria. Unde dicit Raphael angelus inter cætera, Ego sum, inquit, unus ex septem angelis sanctis, qui astamus & conuersamur ante maiestatē dei. Cur angelus missus loqui ad Mosen in igne & in rubo apparuit in monte. Deus excelsus est, dignum ergo fuit ut in alto appareret scilicet in loco qui uicinus est cœlo. Et quia ignis semper superiora appetit sursum crescendo ad cœlum, in eo debuit cœlorum dominus apparere, qui de humo ad superna contendit. In rubo uero causa fecit ut appareret delictorum, quia enim peccatorum causa legem descenderat dare. Spinæ autem in peccatis significantur, quia sustinui, inquit, ut faceret uuam, fecit autem spinas, Et lex statim uindicare nō uenerat, sed prius ostendere, ideo ignis rubum non combussit, id est, data lex non fecit reos de præterito peccatores. Nam & quia peccata non sunt de natura, sed ex accedenti: rubi, id est, spinarum materia non habet radicem spinis armatam. Ratione ergo factum est, ut ita dominus appareret Moysi.

Gen. 6 — Ezech. 37 — Ioan. 4 — 2. Corint. 3 — 1. Corint. 15 — Tobiæ 2 — XLII — Exo. 3 — B — Esaiæ 5

XLIII — Gen. 22

Cur Abraam filium immolare prohibitus, Iepte filiæ sacrificiū persoluit. Multū interuallum est inter causam Abraæ & Iepte. Primo quidem Abraam legitime natus est, Iepte uero spurius, erat enim filius meretricis. Deinde Abraam cōuersationis optime, Iepte autem princeps latronum. Abraam uir iustus & in tētatione probatus, in Iepte autem nullum iustitiæ testimonium. Abraæ itaq; præceptum est, ut filium suum deo offerret, ut ostenderetur hominibus quantum deo crederet Abraam, qui nec filium suum iubēte eo dubitauit occidere. Qui enim contra mundi spem nasci eum potuit facere de sterili & anicula, non fuit ambiguum, q contra mūdi rationem posset eum suscitare à mortuis. Hoc facto cumuatus est iustitia Abraam. Ostendit enim deus, quia nō sanguinē pueri poposcerat, sed ut famulus suus Abraam hoc facto auctior fieret: diligētes enim se aliquid pati uult, ut iuste illos promouere uideatur. Nam Iepte homo facinorosus & improuidus, stulta deuotiōe munus deo promisit dicens, Quicquid mihi redeunti à cæde occurrerit ante ostia domus meæ, hoc offerā deo. Nunquid coactus deuouit, aut nūquid intellexit quomodo deberet uotum facere? Quid enī si canis illi aut asinus occurrisset, quod dominus offerri prohibuit, aut si filius alienus, aut si uxor ut in dolore alieno exultās redderet uotū? Idcirco improuidæ mēti quod in alienā perniciem deuouerat, in illū ipsum iudicio diuino retortū est, & usq; adeo insensatus fuit Iepte, ut nec postea stulte se deuouisse cognosceret, ut error eius qui ab ipso cœperat, per ipsum emēdaretur, Intelligere enim debuit deū nō tali sacrificio delectari, & rogare pro

Est ad Hebr.

re pro stultitia sua,& aliud offerre quod contra legem non esset:sed fidelem se præstitit fa- C
ctus parricida,cum constet fidem stultam non solum minime prodesse,sed obesse. In cau-
sa itaq; filiæ suæ ipse mactatus est, unde & deus à tali sacrificio dissimulauit. Si enim hoc prohibuisset,aliud offerre sibi illum uoluisse uideretur,cum sciret ut indignum non debere illum offerre.Filia autem eius lucrum fecit,quia enim innocens in malis patris mortua est, pœna caruit inferi,quod diu forte uiuendo adipisci nequisset. Vt autem triumphus uicto-
riæ Iepte prosequeretur,non meritum eius fecit,neq; populi:nec enim legitur supplices illos fuisse deo ut daret eis defensorem.Aut nunquid ipsum Iepte dominus misit, aut allocutus est? Sed quia Allophyli deos suos laudabant,quasi qui subiectos illis fecerãt filios Israel, uituperantes deum Abrææ,idcirco propter honorem nominis sui deus uindicauit in Allo-
phylos,si non propter istos uel propter meritũ Abrææ & suum culmen. Aut nũquid quia spiritus domini insilijt in Samsonem meretricantem,dignus dicitur cum hoc factum intelli
XLIIII gatur ad Allophylorum perniciem? Quomodo ostendi posset ex prophe-
tarum testimonio iam in nouo testamento à gentibus recepto, promissionem quam deus Abrææ fecerat per Christi aduentum esse completam. Scriptum est in Esaia pro
Esaiæ 56 pheta,Domus mea domus orationis uocabitur omnibus gentibus. Sed forte dicant Iu-
dæi domus dei,id est,synagoga omnibus patet.Nec renitimur,ita tamẽ ut,sicut semper,cir cuncisi applicentur ad legem,Lex eorum est qua iussi sunt more Abrææ circuncidi.Nihil er go nouũ hoc exemplo prophetæ poterit uideri,quia ex quacunq; gente quis ueniens non est prohibitus adiũgere se legi ab exordio Iudaismi. Nihil nouum à propheta dictum po terit æstimari, immo superflue, si semper admissi sunt seruire gentiles deo Abrææ, nec ali-
quando prohibiti inueniuntur.Et uerum est,quia subijcientes se legi nunquam non susce-
pti probantur.Si igitur hæc ita sunt, superflue uidetur admonuisse propheta quod semel traditum custoditum est semper. Et an quis tam hebes poterit inueniri, qui dicat tantum prophetam rem superfluam & inanem locutum,nescio:cui totum sit uel audire & non pro D
hibere.Nam cum Iudaicus utiq; populus propter peccata quæ in deum delinquebant,ab idolis suffragia requirentes,à prophetis sæpe correpti,pœnitentiæ iter ingredi nollent,ut re uerterentur ad deum,ad exprobrationem illorum domum suam deus aperturum se omni bus gentibus ad orandum significauit,ut abdicatis Iudæis,alios in loco illorum positurum se ostenderet.Nam si semper admissæ sunt gentes ad legem,sicut supra dictum est,qui hoc propheta dicebat futurum,nisi quia aliud significauit quàm præceptum erat prius? Non enim posset dicere de re quæ quotidie fiebat,quia futura erat. Vnde manifestum est istud ad necem proficere Iudæorum, quibus ostendit propheta, quòd alij his amotis uocandi essent ac recepturi donum gratiæ dei quod promissum fuerat Iudæis. Quid sit autem pro missum,Esaias propheta docet dicens, Veniet ex Sion qui eripiet & auertet impietatem ab Iacob,& hoc illis à me dictum testamentum.Igitur hoc testamentum est abolitio pec-
catorum. Hoc est testamentum nouum quod promissum est per Hieremiam dicentem,
Hiere,13 Ecce ueniet dies,dicit dominus,& cõsummabo domui Israel & domui Iuda testamentum nouum,non secundum testamẽtum quod disposui patribus illorum in die qua apprehen-
di manum illorum ut educerem illos de terra Ægypti,quia ipsi non permanserunt in testa mento meo, & ego neglexi eos, dicit dominus. Hæc est præuaricatio illorum quando si-
mulachrum uituli fecerunt,tunc testamentum eius corruperunt. Vnde & tabulæ in quibus data lex fuerat, sub monte confractæ sunt,ex eo quòd grauiora præcepta meruerũt accipe re.Sed quia clemẽs & misericors deus est,promisit per prophetas mutare se legem,ut aliud testamentum daret quod differret ab eo quod dederat prius:ut non solũ quod graue erat mutaret,sed & illa quæ in figura data erãt,id est,sabbatum & circuncisio:ut quia diu pressi erant,per omnia releuati supplices deo gratias agerent. Et quia in præuaricatione paterna durantes animos ab idolis auertere noluerunt,gentes cum residuis qui fidem seruauerunt, testamento frui quod futurum dixerat contestatur: ut duplici modo grauati excruciaren-
tur

A tur perfidi Iudæi: & ad tempus enim grauati sunt præceptis, & in futurum congruas pœnas exoluent, quia neq; in ueteri, neq; in nouo testamento fideles inuenti sunt. Nouum ergo testamentum dare se dixit, ut cessaret uetus quod datum erat patribus. Ac per hoc qui in hoc testamento seruit deo, neq; sabbatum neque neomenias, neq; circuncisionem custodit, neque escarum discretiones, sed tantum dei habet timorem in fide: quia non ex lege iustificabitur, sed ex fide, dicente Abacuc propheta, Quia iustus ex fide uiuet. Et non utique iam multis utatur præceptis ad deum promerẽdum, sed paucis, Esaia iterum de hoc sensu eadem dicente, Ait enim, Si fuerit numerus filiorum Israel tanquam arena maris, reliquiæ eorum saluæ fient. Verbum enim consummans & breuians in æquitate, quia uerbum breuiatum faciet dominus in uniuerso orbe, Reliquis qui in fide promissiõis perseuerauerint, cæteris diffidentibus, breuiatum legis uerbum ostendit, hoc est nouum testamẽtum quod promisit. Quod non aliter testamentum diceretur, nisi simili modo etiam hoc sanguinis testimonio firmaretur, sicut & testamentum uetus, ut nomen unum sit utriusq;: sed in ueteri multa, in nouo autem pauca sint præcepta, sicut promisit. Vt quia Abraam patrem multarum gentium futurum dixerat, eodem modo iustificarentur & filij, sicut fuerat iustificatus & pater: ut cessantibus quæ post fidem Abraæ cœperant, suscipientes fidem per quam iustificatus est idem Abraam, filij essent Abraæ, sicut dictum est à domino. Quod quidem nec mirum nec inauditum est, ut sine cura sabbati & circuncisione & reliquis huiusmodi mandatis iustificentur homines. Nec enim per hoc placuit deo Enoch, ut transferretur, neque Noe hoc seruando in diluuio solus inuentus est iustus: neq; ipse Abraam postquam circuncisus est, iustificatus est. Credidit, inquit, Abraam deo, & reputatum est ei ad iustitiam. Tunc circuncisus est, ut signum esset in eo, quia credidit cum senior esset filium se habiturũ. Non ergo circuncisio commendat Abraam, sed fides. Ideóq; credentibus sufficit fides ad iustificationem, ut filij sint Abraæ in fide, non in circuncisione, quia his non est opus circun-
B cisione. Non enim hoc creditur quod credidit Abraam. Iudæi autem idcirco iussi sunt circuncidi, ut fidei Abraæ signum haberent, non suæ fidei, sed ut filij eius secundum carnem scirentur: si autem credant erunt filij eius & in iustificatione. Quid enim prodest dici filium potentis eum qui impotens sit, nisi quia magis obest? Dedecus est enim, inclyti & gloriosi filium esse sine honore. Nam intantum circuncisio carnis nullius meriti est, ut uindicaturum se dicat deus per Hieremiam prophetam in omnes circuncisos præputio, si non fuerint circuncisi corde. Illis autem non indignatur qui circuncisi corde præputiati sunt carne, quia nemo sine cordis circuncisione placuit deo. Quicunq; ergo circuncisi sunt carne, genus significant Abraæ iuxta carnem: nam qui circuncisi sunt corde, significant genus dei secundum fidem, quia circuncisi omni mundano errore deum profitentur parentem. Quid ergo prodest carnis circũcisio, si cum fides defuerit in Iudæo, ad meritum Abraæ peruenire non poterit? Aut quid obest præputium, cum nemo nisi qui æmulus fuerit fidei Abraæ, peruenit ad iustitiam eius? Superflue igitur gloriantur de carnis circũcisione, cum uideant illam apud deum meritum nõ habere. Etsi, sicut est ostensum, melius est fidem habere quàm circuncisionem, meliores sunt gentiles Iudæis, quia isti fidem habent, Iudæi circuncisionem. Et quos putas magis agnoscat filios Abraam, qui iuxta carnem similis illi sunt, an qui in fide? Sed Abraæ fides testimoniũ perhibet. Ac per hoc nõ in carne, sed in fide gloriatur. Ideóq; istos filios suscepit, quos uidet imitatores esse gloriæ suæ. Quomodo enim illos potest appellare filios, à quibus uidet abhorrere unde placuit deo & iustificatus est? Non ergo filios suos, sed inimicos poterit uendicare, Inuidi enim eius uidentur spernentes fidem per quam glorificatus est. Nec mirum si Iudæi diffidentes, deprehendantur minime suscipientes nouum testamentum, cum sciamus illos nec in ueteri fuisse fideles. Semper enim cõtra deum rebelles & contumeliosi fuerunt, unde talia præcepta acceperunt per quæ ceruices illorum quæ inflexibiles erant premerentur. Nunquam enim bona de deo sperare uoluerunt cuius tanta beneficia & uirtutes tam mirandas agnouerant. Hinc est unde inter cætera dicit Eze-

 chiel

Abacuc 2
Esaiæ 10
Gal. 5
Hiere. 4

Ezech.20 chiel propheta, Leuaui manum meam in deserto inter eos, ut dispergerētur inter gentes, & C
disseminarentur in regionibus, eo quòd iustificationes meas non fecerunt, & præcepta mea repulerunt. Et in subiectis, Ego dedi illis præcepta non bona, & iustificationes, in quibus nō uiuent in eis. Ostendit qua causa data sint illis præcepta tanta & tam aspera, ut quia ingrati tantis bonis extiterunt, dictante iustitia, præceptis seuerioribus premerentur. Idcirco non bona ea dixit, cum iusta sint: quia non illis ad iustificationem proficiebant, sed ad exitium: & pœna licet digne illata, patienti, tamen bona non est. Post hæc tamē, quia pius est deus, nouum testamentum daturum se promisit, in quo abbreuiatio facta legis, iustificaret credētes, sicut iustificatus est Abraam: ut cessantibus neomenijs, & sabbato & circuncisione & cæteris præceptis, non quæ naturalis legis sunt, id est homicidium, adulterium, & talia, ita iustificarentur ut Abraam. Renouata enim fide Abrææ, omnia uoluit cessare, ut tale tempus esset, quale fuerat quando credidit Abraam. Sed forte dicant Iudæi, Si ea quæ à Moyse data sunt, cessare dicta sunt per abbreuiationē legis, nunquid circuncisio à Moyse data est ut cesset? Ac per hoc signum patris nostri habemus, quia sumus filij Abrææ, quod propter testimonium generis cessare non debet. Tempore quidem suo seruanda fuit circūcisio, id est antequàm nouum testamentū daretur, quod promissum erat. At ubi dei gratia præstāte, onera legis cessare iussa sunt, quid opus est circuncidi? Idcirco autē noua lex data est, id est spiritalis, ut cessarent carnalia, & suscipientes eam, signum eius acciperēt: ut sicut in ueteri testamento Abrææ signum habuerunt, ex quo cœpit testamentum uetus: ita & in nouo signum habeant saluatoris, qui noui testamenti cōstitutor est. Quemadmodum enim ex Abraam Hebræi dicti sunt, sic & ex Christo Christiani dicuntur. Quicunq; ergo adhuc Hebræi dicuntur, nouum testamentum quod promisit deus, non receperunt, beneficium & misericordiam dei in irritum deducentes: qui populum suum iam non hominis nomine uolens censeri, sub filij sui nomine constituere illos dignatus est. Qua igitur audacia dicunt Iudæi non nostra nos lege uti, sed sua, cum dicat Dauid, Confitebor tibi in gentibus: & iterum, Epula-
Hiere.1 mini gentes cum populo eius? Et ad Hieremiam prophetam dicit dominus, Priusquam te D
formarem in utero, noui te: & antequàm exires de uulua, sanctificaui te: & prophetam in gentibus posui te. Iudaismus certe proprias habet significatiōes: aut enim populus iste in Iacob significatur, aut in Samaria, aut in Hierusalem, aut in Iudæa, aut in Israel. De gentibus aūt apertum est, quia aliter illos significat quàm sunt Iudæi: noster autem propheta est Hieremias. Quamuis enim in omnibus prophetis gentes participes doni sui ostenderit deus, ad Hieremiam tamen specialiter dicit, quia nobis illum dedit prophetam. Hic enim nouum testamentum futurum significauit, quod plus gētibus proficeret quàm Iudæis, quod nunc declaratum uidetur. Cū enim in uniuersa terra noui testamenti sit prædicatio, iudaismus tam raro est, ut difficile Iudæus fidelis inueniatur, & omnes ecclesiæ noui testamēti gentium no-
Osee 2 minentur: sicut dictum erat in Osee propheta, Vocabo nō plebem meam, plebem meam:
& nō dilectam, dilectā. Repulsis ergo Iudæis, cōuocat gentes ea misericordia & gratia, qua uocare dignatus est & Abraam. Nec enim Abraam uocatus, nō cognouit dominum: itaq; qui dignatus est Abraam, ita & ipse dignatus est gentes. Cur ergo dicunt, Nostra est lex, cū manifestum sit, donum dei omnium esse uolentium? Cesset itaq; ista usurpationis temeritas, quia gratia dei cōmunis est omnibus. Quo nāq; pudore negant Christum nostrum in lege promissum, cum uideātur omnia signa in eo, quæ lex futura prædixerat? Quia & secū-
Esaiæ 7 dum Abrææ promissionem omnes gentes iustificantur, in eum credētes. Et secundū Esaiam
prophetā de uirgine natus est in Bethleē ex tribu Iuda, sicut fuit promissum ex semine Dauid: & iuxta quod Hieremias prophetauit, nouum testamentum, quod deus tunc promiserat futurum prædicauit: & post omnia signa uirtutum ostensa, humiliauit se, secundum dicta prophetarum: & omnia quæ prædicta sunt, passus, tertia die resurrexit, quemadmodū scriptū est in propheta. Et si tempus promissiōis requirant, sicut in Daniele propheta ostensum est, inuenient impletum tempus, quo natus & passus est Christus: quia tempore primi

anni

A anni Darij regis Persarum usq; ad natiuitatem & passionem domini,& excidium Hierusalem,quod factũ est per Vespasianum imperij Romani principem,impletæ sunt hebdomadæ septuaginta,quæ sunt anni quadringenti nonaginta,qui computus per regna & per successores imperij manifestus est.Quomodo etiã à Tertulliano cõputatum inuenitur in libro quem scripsit aduersus Iudæos,q̃d ne ad iniuriam eius proficeret,quia recte cõputauit,prætermisimus.Et quis ambigat de hoc numero,cum trecenti circiter anni nunc super hunc numerum inueniantur? Impudentis ergo est post tantum superadditum numerum aduentui saluatoris,dicere,Non uenit.Sub apostolis enim,aut tẽpore quo agebat dominus inter homines,se poterat occultare malitia cõtradicens ueritati, ut cum omnia signa promissi Christi uideret in saluatore,de tempore tamẽ ambigere se diceret,ut perfidiã suam celaret. Post aũt,cum super promissum numerum supercrescere multi anni cœperũt,quæ impudentia est negare uenisse,quod etiam & signis & temporibus adimpletũ scitur? Nam quãdo aliquid plenum est,& nõ superabundat,potest cõtentiosus aliquis dicere,nõ esse plenum: sed superabundantia clauditur os contentioso:ita & Iudæi tempore saluatoris potuerunt dicere,licet per fallaciam, nõ bene computatum à Darij tempore usq; ad dominum Christum, ut ipse dicatur esse qui promissus est. Fallimur enim in annis & in mensibus & in diebus imperatorum,& ad liquidũ nõ colligimus. Vbi aũt creuerint tempora super numerum præscriptum annorũ promissi Christi,nulla potest prætendi excusatio,ut non ipse esse Christus dicatur, qui uenit,nisi,quod absit,mẽtitus dicatur esse qui promisit.Quãdo enim tempus promissionis emensum est,& negatur uenisse qui promissus est, quid aliud q̃ mendacij arguitur qui promisit? Sed ueracem esse qui promisit,signa omnia docẽt,quæ prædicta in Christo sunt, & reperta in Christo noscũtur.Iudæi aũt,dum emẽdari erubescunt,nõ cogitant futurũ intelligi nõ esse mendacium.

Quomodo homo ad imaginem dei factus sit,& utrũ ad dominationẽ, & an mulier quoq;? XLV

B Faciamus,inquit,hominem ad imaginẽ & similitudinem nostram. *Gen. 1* Hoc quibusdã ex alia parte lectiõis intelligẽdum esse uidetur,ex hac uidelicet, in qua legimus dixisse deum, Venite descẽdamus, & cõfundamus linguas eorũ. *Gen. 11* Quia quantum in superficie uidetur,simile est: unius enim uox est,plurali numero loquẽtis: sed discrepat sensu,quia & dissimilis ratio est.Illic enim de creando homine dicit,quem ad imaginem & similitudinem suam deus uult creari.Illud aũt quod dicit,Venite descendamus & cõfundamus linguas eorum,ad hoc pertinet,ne se intelligerent homines: unde ad angelos potest uideri locutus dominus,quasi imperator ad exercitũ: cõmuniter enim dicit, quia facturus erat per illos,utpote creator illorum: ac per hoc, Cõfundamus,inquit,linguas eorũ. Nam cum dicit, Faciamus hominem ad imaginẽ & similitudinem nostram, nõ potest dici angelis locutus,quia nõ potest dici una esse imago dei & angelorũ,sicut imperatoris & Comitum: quia quorũ imago eadem est,nõ potest dissimilis esse,nec dignitas,nec natura. *Comes hic dignitatis nomen est.* Deniq; adiecit,Et fecit,inquit,deus hominem,ad imaginẽ dei fecit eum,ut deus dixerit,& deus fecerit,nõ alter deus aut differens,sed idem deus.Quòd enim unus ad unum dixit,non aliã naturam significauit,sed personã.Cum enim deus unus sit,tres tamen personæ sunt,& ideo unus est deus: quia siue in filio,siue in sanctospiritu dei unius substantia est:quia nõ potest non hoc esse,quod de ipso est,quod ipse est.Dei ergo patris persona est dicentis,Faciamus: Filij uero facientis hominem ad imaginẽ dei:siue ad patris,siue ad suam,nihil interest,quia utriusq; una imago est.Fecit autem filius per spiritumsanctum.Sicut enim pater per filium dicitur facere,ita & filius per spiritumsanctum,ipso dicẽte,Quia ego in spiritu dei eijcio dæmonia. *Matth. 12* Igitur una trium imago est,quia siue pater,siue filius,siue spiritus,unus est deus: ac per hoc unus factus est homo ad unius dei imaginem. In eo autem imago dei est homo,ut sicut unus est deus in cœlis,ex quo omnia subsistunt spiritalia: ita unus esset in terris homo, ex quo cæteri haberent carnalem originem. Aliquibus tamen uidetur, quia in dominatiõe, dei imago est factus homo: & quia dicit,Et dominetur piscium maris & uolatilium cœli & totius terræ: cum nõ solum uiro,sed & mulieri ista cernãtur subiecta, quam constat dei ima

 ginem

ginem non habere. Quod quidem duplici modo caret ratiōe: per hoc enim neq; ad filium C
dixisse deus asseritur, Faciamus hominem ad imaginem & similitudinē nostram, sed ad dominationes cœlestes, quas Apostolus cōmemorat, si imaginem dei homo in dominatione habet: & mulieri datur, ut & ipsa imago dei sit, quod absurdū est: quō enim potest de muliere dici, quia imago dei est, quam cōstat dominio uiri subiectam, & nullam autoritatem habere? Nec docere enim potest, nec testis esse, neq; fidem dicere, neq; iudicare, quanto magis non potest imperare?

XLVI Vtrum Samuel fuerit de filijs Aaron, & utrū sacerdos fuisse existimandus sit.

Sunt quidam inter nos, qui partim negocijs secularibus occupati, partim minus studiosi circa scripturas sacras errorem patiuntur, putantes Samuelem sacerdotem fuisse, id est ex Aaron habere originem: ex cuius progenie constituit dominus deus nasci, non fieri sacerdotes. Nec alicui præter filios eius concessum est, ut poneret in altare incensum. Ex quibus aliqui plus errantes, negāt quidem Samuelem de genere fuisse Aaron: hoc est, non illum dicunt natum sacerdotem, & nihilominus sacerdotio illum asserunt functum. Quibus prius respondendum est, Peius enim est negare Samuelem natum fuisse sacerdotem, & tamen asserere illum functum esse sacerdotio, quàm dicere sacerdotē illum fuisse ex filijs Aaron. Hic enim ignorantia est, illic stultitia. Cum enim dicunt, qui illum putāt natum sacerdotem, ex filijs Aaron non esse, manifestum habebunt non illum fuisse sacerdotem: ignari quia non licuit agere alicui sacerdotium, nisi ei qui esset ex semine Aaron. Compertum enim habent, manifestū enim est, quòd Chore cum non esset ex filijs Aaron, & uoluisset super altare imponere incensum, hiatu terræ assumptus est cum socijs suis. Et Ozias rex, cum non utiq; esset ex semine Aaron, sed ex tribu Iuda, & præsumpsisset agere sacerdotium, stans ante altare, percussus lepra in fronte est, & sic expirauit. Illi autem, qui dicunt Samuelem non natum esse sacerdotem, & nihilominus egisse illum asserunt sacerdotium, satis stultum est quod dicunt: & stulto suadere quod bonū est, laboris est maximi. Quanta enim hebetudine ducitur, ut sole apparente super terram, dicant, quia nox est. Cum enim legant, D
& nō uno loco legant, hoc à deo esse decretum, ut nemo auderet sacerdotium agere præter Aaron & filios eius, obstinata mente contendunt, sacerdotē fuisse Samuelem: non enim intelligunt, quia si natus sacerdos non est Samuel, & sacerdotiū egit, præsumptor dicitur: quia hoc deus statuit, ut nascerentur, non fierent sacerdotes: & de Samuele hoc sentire puto tutum non esse. Quomodo enim posset fieri, ut uir laudabilis, & dei testimonio cōmendatus hoc ageret, quod incōcessum sciebat? Cuius etiam præsumptiōis uindictam pro certo habebat Samuel, & iterum factam: neq; enim dei iudicio potuit ad hoc aspirare, quem immutabilem sciebat: à quo, si forte hoc audisset, tentari se potius credidisset, sciendo deū nullo modo sententiam suam posse rescindere. Posset enim magis sub dei apparentia & nomine id agi secum credere, ut circūueniretur à parte aduersa, quàm iudicium suum deum posse mutare. Deniq; cum Balaam prohibitus fuisset à deo, ne iret ad Balach, & postea iterum requisisset, an iret, indignatus ei deus, ex ore asini corripuit eum: quia prohibentem angelum uidens asina, cœptum iter implere nolebat. Balaam uero, prohibente deo ne iret, iterum interrogans, an ire illum uellet, sic de deo quasi de homine iudicauit, qui per id quod impræscius est, uarius & mutabilis est. Sed Balaam nullo diuino testimonio cōmendatur: erat enim hariolus. Samuel autem uir deo charus, & iudiciorum eius sciens fixam esse sentētiam, quomodo aliud fieri crederet, quàm sciebat à deo esse constitutum? Sed Heli, inquiunt, mortuo, & filijs eius sacerdotibus, Samuel cœpit agere sacerdotiū: quod nec lectio docet, nec ratio admittit. Hoc enim dicentes, nullum putāt tunc fuisse, qui ageret sacrificium siue sacerdotium, ut his tribus mortuis, nisi Samuel populi munera obtulisset, sacerdotium agi desijsset: quæ asseueratio est dei inimica. His enim deus improuidus iudicatur, quasi nescius cū id statuit, q; permanere non possit. Vt quid enim nullis alijs quàm filijs Aaron sacerdotium agere usq; in seculum statuit, hoc est, usq; ad tempora aduentus Christi, si hoc deficere sciebat? Si autem nesciuit, quod absit, improuidus fuit: & ideo fieri potuit, ut nec Samuel fuerit illis deficientibus

A Fcientibus sacerdos. Si autẽ prouidus & præscius deus est, permansit quod statuit: & si permansit quod statuit, Samuel nõ egit sacerdotium, qui dei non erat sacerdos. In ueteri enim lege nasci decreuit deus sacerdotes: in noua uero, fieri dominus iussit sacerdotes. Eligãt nũc unum de duobus, aut natum probent Samuelem sacerdotem, aut factum. Sed consentiũt non illum natum esse sacerdotem, quia sciunt illum non esse ex filijs Aaron. Si ergo natus non est sacerdos Samuel, factus autem nõ legitur, nec probatur, quia nec statuerat deus fieri sacerdotes, in absoluto est Samuelem minime fuisse sacerdotem. Sed contradictores clausis oculis, si sacerdos, inquiunt, non fuit, uicem tamen egit sacerdotis, quoniam legitur deo sacrificium obtulisse. Quis audeat negare quod scriptum probatur, Obtulit enim deo sacrificium Samuel, sed non inde uicem sacerdotis egisse cognoscitur. Ipse enim semper dicitur offerre, cuius oblatiões sunt, quas super altare imponit sacerdos: & Saul obtulit hoc utique genere, id est per sacerdotem, sicut & nunc offertur: & Dauid obtulit, & Salomon obtulit, & cæteri similiter obtulerunt, nunquid omnes uicem sacerdotis egerunt? Quamuis enim proprio sacerdos fungatur officio, ille tamẽ offerre dicitur, cuius nomine agit sacerdos: ipsi enim imputatur, cuius munera offeruntur. Et qui non fuit sacerdos, quomodo uicem agere poterat sacerdotis? Nunquid diaconus potest uicem gerere sacerdotis? Præfectus etenim potest agere uicem præfecti, & prætor prætoris: non tamen priuatus potest agere uicem potestatis alicuius: quanto magis sacerdotis uicẽ agere non potest, qui non est sacerdos? Quo enim consilio ad hoc aspirare audeat, quod sibi scit non licere? Nam si sacerdos alicubi desit, potest alterius loci sacerdos rogatus uenire, & uicem eius agere: non tamen propheta, quamuis sanctæ uitæ sit, agere potest quod scit sibi minime esse concessum. Aliud enim est bene uiuere, & aliud potestatem alicuius officij accipere. Sicut enim qui sacerdos est, non ex eo uitam suam cõmendatam putare debet: ita & qui sanctæ conuersationis & uitæ est, non iam ex eo sibi sacerdotium uendicare debebit. Quamuis enim bonũ sit sacerdotium, tamen

1. Reg. 7

B malum erit ei, cui concessum non est, & præsumit. Nam si respiciamus quod scriptum est de sancto Samuele, uidebimus quale testimonium det ei scriptura, dicens, Et innotuit, inquit, omni populo, quoniam fidelis est Samuel propheta domino. Et in psalmo, Fiant, inquit, Moyses & Aaron in sacerdotes eius, & Samuel inter eos qui inuocãt nomen eius. Quis nõ aduertat ex hac distinctiõe diuisas esse personas dignitatum causa, ut Moyses & Aaron sacerdotalem dignitatem adepti noscãtur, Samuel uero inter prophetas deo dignus extitisse habeatur? Qui precibus deum inuocabant ad protegendum populum suum, sicut legitur. Intantum autem sacerdotes minime defuisse probantur, ut reuocata arca ab allophylis baiulis leuitis uiris Bethsamitis, obtulerunt deo sacrificia absente Samuele. Rege autem facto Saule, Achimaas erat pronepos Heli sacerdotis, qui portabat Ephot. Sed hinc, inquiũt, uidetur sacerdos fuisse Samuel, quia uestitus erat ephot. Quasi non hodie diaconi Dalmaticis induantur sicut episcopi. Ephot autem etiam Dauid legimus fuisse indutum, & duplicẽ ephot. Samuel autem adhuc puerulus, succinctus erat ephot: nunquid puerulus potuit deo munera populi offerre? Vides ergo, quia ephot unum quidem nomen est, sed non unam rem semper significat. Sacerdotes enim portabant, non uestiebantur ephot: reges uero & leuita Samuel induebantur ephot. Aliquando ergo uestis, aliquando quasi armariolum, quod portabant sacerdotes ad interrogandũ dominum, significatur ephot. Quantum apparet, probatum est Samuelem non sacerdotem, sed prophetam fuisse. Nunc his respondemus, qui ignorantes quia Samuel non est de filijs Aaron sacerdotis, æstimant illum sacerdotem fuisse: nec enim fas erat, ut de origine Aaron descendens, sacerdos non esset. Quos primum uolo cognoscere, quia si sacerdos erat Samuel, sine dubio & Helcana pater eius sacerdos fuit. Cõgruum quoq; fuerat, & filios eius sacerdotes fuisse: quos quia sacerdotes nõ erãt, iudices illos cõstituit filijs Israel, sicuti & idem ipse erat Samuel. Sic enim legimus, quia iudicauit filios Israel. Helcana autem pater Samuelis, propter quod sacerdos nõ erat, ascendebat, inquit, in diebus statutis de ciuitate sua Ramathaim adorare & sacrificare deo omni-

1. Reg. 3
Psal. 98
2. Reg. 6

potenti sabaoth: & ibi erat Heli & duo filij eius, Ophni & Phinees sacerdotes domini. C Quid tam apertum, quia ueniebat Helcana offerre munera sua ante dominum per sacerdotes tempore competenti, secundum quòd statuerat Moyses, ut tribus temporibus anni offerret munera & decimas suas, ubi fuisset arca domini & sacerdotes? Quippe & cum duas uxores habuit tempore uno, quod illicitum est sacerdotibus: erat enim Helcana ex leuitis, sicut generationum ordo se continet in libro Paralipomenon. Adhuc enim leuitæ non erant habentes ordinem constitutum ministerij circa sacerdotes & arcam domini. Dauid enim in regno suo disposuit uices sacerdotibus & leuitis, ut à uiginti annis & supra, in lege autem uigintiquinq; annis & supra, inciperent exhibere seruitia dominicis ceremonijs: ut essent de filijs Aaron, id est de Phinees & Thamar traduce classes sacerdotum uigintiquatuor, quæ uices suas agerent certis temporibus: leuitæ autem constituti sunt, qui erant tabernaculi ianitores, & qui baiuli arcæ domini, & qui excubias seruarent, & qui uasorum essent custodes, & qui promiscuas susciperent oblationes. Et uiginti quatuor classes institutæ sunt cantantium & citharizantium & musicorum cæterorum, ita ut etiam hi, id est omnes leuitæ haberent temporum uices: quia necesse erat eos & otium habere, ut & domorum suarum agerent curam. Et non solum hæc proficiunt ad causam supradictam, quoniam Samuel non fuit de filijs Aaron, sed & illud quod dicit mater eius ad dominum, Quia si mihi, inquit, dederis filium, commodo eum domino omnibus diebus uitæ suæ: non hoc diceret, si natus esset sacerdos, oportebat enim illum seruire altari: sed quia leuita erat, & lex leuitis adhuc non erat posita, sed unusquisque pro uoluntate sua agebat, ita ut oberrantes illicita præsumerent. Ionatha enim filius filij Moysi, cum inter leuitas deputatus esset, sacerdotium agere præsumpsit. Ac per hoc legimus in libro Iudicum, Quia unusquisq;, inquit, placita sibi faciebat, eo quòd non esset rex in Israel. Idcirco uouit Anna dicēs, Commodo cum domino, ne cum cæteris oberraret. Et ut plenius quæstio discuti possit, etiam illud tractemus, quod dictum est de Helcana, quia ueniebat ex diebus in dies offerre munera sua & decimas: quomodo decimas offerebat, qui nihil possidebat? Leuitæ enim nō acceperūt agros, quia de decimis, quæ à plebe dabantur, uictum quærebant. Sed potest fieri, & sic datur intelligi, quia potuit habere possessionem uxoris suæ aut emptam: quia de alijs tribubus accipiebant uxores, non solum hi, sed & cæteri, ita ut & sacerdotes acciperent de alijs tribubus uxores. Nam Ioade sacerdos magnus uxorem duxit de tribu Iuda filiam regis Ioram. D

4. Reg.1 *Iudi.17*

XLVII Quomodo hoc quod in Esaia dicitur, Et apprehendent septem mulieres. &c. septem ecclesiæ catholicæ significentur. *Esaiæ 4*

Et apprehendent, inquit, septem mulieres unum hominem, dicentes, Panem nostrum manducabimus, & uestimentis nostris operiemur: ueruntamen inuocetur super nos nomen tuum, aufer opprobrium nostrum. In absoluto est, per septem mulieres septem ecclesias esse significatas: quamuis enim una sit, sed septiformis dicitur, ut corpus unum septemplici numero constet membrorum: non solum autem nos, sed & superni ciues ecclesiæ membra sunt, cuius caput Christus est. Siue igitur una, siue septem dicantur ecclesiæ, non discrepat: una enim dicitur, quia unum habet caput, quod est Christus: septem autem ideo, quia sicut membra diuersa sunt, ita & potentiæ spiritales, inter quas & nos deputamur, diuersæ sunt uirtutes, propter quod & aëreæ dicuntur. Idcirco enim diuersæ sunt, ut non omnia singulæ possint, sed simul omnes corpus sint Christi: quia ipse est caput corporis ecclesiæ, ex quo totum corpus subsistit, id est ex quo omnia in cœlis & in terra habent originem. In hac ergo quæ in terris est ecclesia, omnium ecclesiarum facta est mentio: quia cum huic sacramentum creatoris prædicatur, etiam cœlestibus huiusmodi intimatur doctrina. Inferioribus enim cum insinuatur, necesse est ut audiant & superni. Vnde Apostolus, Mihi, inquit, minimo omnium sanctorum data est hæc gratia, inter gentes euangelizare incomprehensibiles diuitias Christi, & illuminare omnes, quæ sit dispensatio ministerij absconditi à seculis in deo, qui uniuersa creauit, ut innotesceret principibus & potestatibus in cœlestibus per ecclesiam multiformis sapientia dei. Per hanc ergo

Ephes.3

A go ecclesiam superni docentur, quia ueritas, ait, de terra orta est. Vt enim mentio superiorum fiat, hic septem ecclesiæ nuncupantur in una plebe, quas septem ecclesias supplices propheta inducit saluatori facto homini. Intellexerunt enim ad hoc natum esse Christum, ut auferret opprobrium, primum quidem sub lege sua agentium, deinde cæterorum. Habebant autem in memoria, scriptũ esse, Veniet ex Sion qui eripiat & auertat impietatem ab Iacob. Hæ ergo septẽ ecclesiæ apprehenderunt hominem unum, id est, natum Christũ dicentes, Panem nostrum manducabimus, & uestimentis nostris operiemur, Veruntamẽ inuocetur nomẽ tuum super nos, aufer opprobrium nostrum. Quid est hoc quòd precantur? Si enim pane proprio utuntur, & uestimẽtis suis induũtur, id est, & uiuũt, & nudæ nõ sunt, quid eis deest? Si enim panis ad uitam significatur, & uestitus ad dei induitionẽ, quia qui sine deo est, nudus dicitur, Vnde Apostolus, Qui in Christo, ait, baptizati estis, Christum induistis, Et iterum, Si expoliati, inquit, non nudi inueniamur, Quid est quòd poscũt ut auferatur ab eis opprobrium, nisi quia hic populus significatur in septẽ ecclesiarum numero, qui sub lege agẽs Christum expectabat promissum ad abolenda peccata? Ideo dicunt, panem nostrum manducabimus, hoc est, uerbis legis quæ unum tradũt deum pascemur: quia non in pane tãtum uiuit homo, sed in omni uerbo dei, Et uestimẽtis nostris operiemur, id est, creatoris nostri nomine cẽsebimur: quia hoc unusquisq; indutus dicitur quod est, & profitetur. Denique senatores uel officiales ex uestibus intelliguntur quid sint. Sed quia hæc satis non faciunt ad deum promerẽdum, hoc etiam statuit, ut per sacramẽtum cognitionis unius dei, hæres esse incipiat homo regni cœlorũ, Per fidem enim peccatis ablutus, & à morte secunda, quæ ex sententia data in Adam, homines apud inferos detinebat, alienus, nullo detinẽte, pergit in paradisum dei patris, in quo dixit latroni dominus, quòd secum esset futurus. Quamuis enim populus supradictus, qui per septem ecclesias significatus est, sub dei lege esset, & deuotione tam proprij quàm paterni delicti, quia omnes, inquit, peccaue-

Psal. 84

Gal. 3

2. Corint. 5

Luce 23

Rom. 3

B runt, & egent gloria dei, Idcirco orant supra memoratæ ecclesiæ ut auferatur opprobriũ earum inuocatione nominis Christi: quia qui signum eius habẽt quo uicit mortẽ, ab inimico teneri non possunt, Et non solum istæ ecclesiæ Christi nomẽ super se inuocari precãtur, sed & supernæ spiritales in cœlestibus degentes. Quanquam enim spiritales sint & cœlestes potentiæ, opprobrio tamen subiacerent, si à creatore suo fuerint alienæ, & nec mẽbra erunt corporis, quæ caput suum non cognoscentes oberrant. Et quia aliud non est quod explanauimus, in subiectis propheta testatur dicens, In illa autẽ die illuminabit dominus in consilio super terram. Et adiecit, Quoniam abluet dominus, inquit, sordes filiorum & filiarũ, & sanguinem purgabit de medio eorum. Quid tam euidens, quia in illo die in quo promissum dei adimpletum est, & fidei sacramentum declaratum est hominibus, illuminati sunt, ut per creatoris cognitionem purificati qui rei fuerant mortis, fierẽt æternæ uitæ hæredes? Promiscue igitur propheta locutus est, ut omnes dono dei indigere significaret, ut siue peccatores siue iusti, dei misericordiam expectasse noscerentur. Peccatores propter delicta propria, ut de faucibus mortis eriperẽtur, Iusti uero paterno absoluti peccato, deleta sententia data in Adam, per quam cuncti tenebantur à morte, libertate accepta dei regnum intrarent, facti iam non serui, sed filij dei.

Esaiæ 4

QVAESTIONVM SECVNDA PARS EX NOVO TESTAMENTO. XLVIII

DEVS certe perfectus est & nullius egens, quid ergo opus fuit Christo saluatore ut nasceretur de deo, & filium haberet deus per quem omnia faceret. Cum ea quæ non erant, deus uoluisset existere, & maiestatis suæ minime hoc condignum opus sciret, prius de se, cum sit natura simplex & incorporeus filium generauit, qui nihil ab eo distaret, ut magnitudini suæ cõgruus respõderet effectus. Quid enim ultra posset facere, q̃ ut se alterũ qui perfectus est, generaret? Hoc ergo perfectũ opus est, quo nihil possit uideri præstãtius.

Cætera enim omnia minora sunt: quanto enim excellentior his omnibus Christus est, tanto magis creatio illorum inferior est generatione eius. Est & aliud: deus enim, ex quo sunt omnia, uolens condere creaturam, uerbum prius quod in mysterio apud se habebat, generauit: hoc est, fecit existere. Quod uerbum idcirco filium nuncupauit, ut ostenderet de se illũ extitisse, & esse sibi consubstantiuum: ut lex, qua filij de parentibus sunt, hoc credibile faceret, per quod manifestaret creaturæ mysterium, quod latuit in eo ex æterno. C

XLIX Cur saluator cum sanctus natus sit, & Christus dominus in ipsa natiuitate appellatus, baptizatus est, cum baptisma purificationis causa sit, & peccati? Verum & manifestũ est, creatorem non eguisse baptismo, quia Christus non factus, sed natus est, dicente angelo

Luc. 2 pastoribus, Ecce natus est uobis hodie saluator, qui est Christus dominus. Deniq; sciens Ioannes sanctitatẽ eius, prohibebat eum à baptismo: saluator uero instit fieri oportere, non utiq; propter peccatum suum, sed propter implẽdam iustitiam. Dignum enim erat, ut ipse exemplo esset futuris filijs dei, qui per baptismum filios dei fieri docebat: & qui credentibus spiritumsanctum à deo dari promittebat, debuit istud in semetipso uisibiliter demõstrare, quo comperto credentes inuisibiliter se posse spiritumsanctum habere sperarent: nam saluator utiq;, cum de spiritusancto nascitur, purificatũ corpus habuit. Vnctio enim carni eius spiritaliter in utero uirginis data est. Spiritus enim sanctus purificauit quod de Maria uirgine in corpus saluatoris profecit: & hæc est unctio carnis corporis saluatoris, quare & natus Christus est appellatus. Quod enim per olei unctionẽ præstabat deus ministerio prophetarum, his qui in reges ungebantur: hoc præstitit spiritussanctus homini Christo, addita expiatione: quia anteriores Christi solam potestatem imperij accipiebant per unctionẽ: saluator autem & potestatem accepit homo natus, & purificatus est natus: incongruũ enim erat, ut dei filius in corpore peccatis subdito nasceretur. Hominis ergo causam suscipiens, & per regenerationem filios dei fieri docens, baptizari debuit, ut in se hoc ostenderet ratum. Facile enim probatũ habetur & suadetur quod dicitur, si à magistro fieri uideatur: sic utiq; D & uirtutum insignia oportuit fieri, ut iam filius dei apparens, per mysterium regeneratiõis medelam daret corporis passionibus: ut exemplo esset futuris fratribus, quia per regenerationem accepit unusquisq; potestatem uirtutis.

Si ideo saluator baptizatus est, ut exemplo esset, quare circũcisus, cæteros prohibuit circũcidi? Circũcisio præteriti temporis mandatum est, quam usq; ad Christum oportuit habere autoritatem, ut tamdiu curreret, quandiu Christus nasceretur promissus Abraæ, ut de cætero cessaret circuncisio promis-

Gen. 22 sione impleta. In figura enim Christi Isaac promissus est. Dixit enim ei deus, In semine tuo benedicentur omnes gentes, quod est Christus. Fides enim, quam Abraam acceperat restaurata à Christo est, ut in semine Abraæ, quod est Christus, omnes gentes benedicerentur, sicut promissum fuerat Abraæ. Circuncisio itaq; signum fuit promissi filij dei, id est Christi: quo nato cessare oportuit signum promissionis: ita tamen, ut ipse promissus aduenines, signum patris acciperet: ut sciretur is esse, qui promissus fuerat, omnes gentes iustificare per fidem in circuncisione cordis. Quia enim patri Abraæ carnaliter nascentis filij signaculum circuncisionis corporale fuit, ita & eorum, qui spiritaliter nascuntur, spiritale signum est circuncisio cordis: ideóque recte post Christum non adhuc oportuit carnaliter

LI circuncidi. Quomodo intelligatur, quòd dicenti Mariæ ad angelum, Et unde hoc sciam, quia uirum non cognosco? respondit Gabriel angelus, Spiritussanctus superueniet in te, & uirtus altissimi obumbrabit tibi. Ambigenti Mariæ de conceptu, possibilitatem angelus prædicat, dicens, Spiritussanctus superueniet in te, hoc est, ne dubites, quia uirum nescis: quod enim dixi, quia concipies, spiritussanctus superueniens in te, operabitur ut concipias sine uiro, & uirtus altissimi, inquit, obumbrabit tibi. Altissimi uirtus sine dubio Christus est: hoc enim ad ipsius personam pertinet. Superueniens ergo spiritussanctus in uirginẽ, sanctificauit eam, opere suo efficiens corpus sanctũ ex ea, in quo uirtus, quæ dicitur dei filius, nasceretur: cuius obumbratio in uirginẽ, hoc est ut de immensitate diuinitatis aliquid

A aliquid esset in utero uirginis, quantum posset capere natura humana, quod quasi ex splendore obũbratio diceretur, uirtus dei esset, qui dei uirtus necnon & deus, Nihil enim de deo est, quod non dicatur deus. Nam hoc corporeum est, ut sit in carne aliquid & caro dici non possit, ut pili & ossa & nerui, & cætera.

Si de spiritusancto natus est Christus, si effectu eius ex Maria caro factus, cur dictum est, Sapientia (quæ utiqꝫ Christus est) ædificauit sibi domum. LII *Prouerb. 9*

Quæstio ista, gemina ratione potest intelligi. Primum enim domus Christi ecclesia est, quã ædificauit sibi sanguine suo. Deinde etiam potest & corpus eius dici domus ipsius, sicut dicitur & tẽplum eius. Si enim propter habitationem dicitur templũ dei, non absurde dicetur & domus, sicut legimus in lege. Sed si effectu spiritussancti factũ est corpus, & domum posse dici arbitramur, quare ad personam Christi relatum est? Quoniam factum filij, factum patris est, quia utriusque una uirtus est. Simili modo etiam factũ spiritussancti, factum filij dei est, propter naturæ & uolũtatis unitatem. Siue enim pater faciat, siue filius, siue spiritussanctus, trinitas est quæ operatur: & quicquid tres fecerint, dei unius est operatio.

Si omnia ratione facta sunt, quid est ut octauo calẽdas Ianuarias saluator natus dicatur. LIII

Nemo sic poterit hebetari, ut neget omnia facere deum cum ratione. Ideo ergo Christus descendens de sacris sedibus ad salutem mundo tribuendam, ut etiam mũdum ipsum & tempora à se instituta doceret, tunc nasci homo uoluit, ad diminutionem humani generis augmentandam in deum, quando ex magna diminutione lux quæ dies est, crementum incipit accipere: ut tempus natiuitatis eius ratione congruat doctrinæ diuinæ, quæ ex umbra mortis homines cœpit multiplicare ad uitam.

Si ex semine Dauid Christus filius dei factus est secundum carnem, hoc est, natus iam filius dei, & in utroque quia sanctus natus est, quomodo ergo postquam baptizatus est, dictum ei à domino deo est, Tu es filius meus ego hodie genui te. LIIII *Psal. 2*

Christus dei filius ex æterno est secundum spiritum sanctitatis, Iuxta carnem uero ex semine Dauid natus est filius deo, ut in utroque non factus deo filius habeatur, sed natus. Illud autem quod in baptismo audit, mysterij, non sua causa est, Nam hoc omnibus audit qui baptizantur. Ipse autem demonstratur tantummodo, ut ex hoc appareat in homine uirtutibus deus, Cæteri uero firmantur, quia ex hoc incipiunt esse filij dei cum sanctum accipiunt spiritũ. Quamuis enim sanctum natũ sit corpus domini, non tamen sacramento regenerationis firmatus fuerat homo Christus esse filius dei, nisi spiritumsanctum accepisset iuxta decretum renascibilitatis donum. Nam & Iudæi filij dei dicti sunt in deuotione, non in sacramẽto quod nunc operatur, ut accepta remissione peccatorum superueniente sanctospiritu dicantur filij dei. Saluator ergo & natus est secundum carnem filius dei, & post in mysterio firmatus. Nec enim poterat, quod de sanctospiritu natum est, non de deo nasci: sed ut propositum mysterij impleretur, superueniente spiritu non diminutum est, sed auctum.

Quid causæ fuit ut illo tempore crucifigi se permitteret dominus, quo octauo calendas Aprilis, pascha gerũt Iudæi. LV

Omnia proprijs locis & temporibus gessit saluator. Vt enim omnia se nutu patris recte condidisse doceret, tunc uoluit passione sua mundum redimere & reformare, quando eum & creauerat, id est, in æquinoctio, unde mundus initium cœpit, & dies super noctem increscere. In regno itaque agens Romano, non nisi octauo calendas Aprilis pati debuit, quando æquinoctium habent Romani. Tunc enim utiqꝫ primũ hæc pars mundi illuminata est, & ex eo dies cœpit crementũ accipere. Ideoqꝫ & passione saluatoris tunc à tenebris ad lucem perducta. Nulla itaque uituperatio autoris poterit uideri, quando lapsam creaturam tunc reformauit quando & fecerat. Nec enim reprehendi poterit rei lapsæ initium creationis, cum ad id redeat instauratio. Eadem enim die uoluit esse renouationis gaudium, quo fuerat & dedicationis. *Quo tẽpore mundus initiũ ceperit.*

Quare in Matthæo pater Ioseph Iacob scribitur, & in Luca Heli, ut aut duos patres habere imperite descriptus sit, aut certe qui uere pater eius sit nesciatur. LVI

Non est ambiguum patrem Ioseph Iacob fuisse, Ordo enim à Dauid per Salomonem tramitem suũ tenens

tenens, recto cursu peruenit ad Iacob, cuius filius est Ioseph: Heli autẽ filius Mathat, à Da C
Nathan filius David. uid per Nathan filium eiusdem Dauid, ordinẽ tenet, usq; ad tempus quo saluator aduenit: unde singuli Euãgelistæ à Dauid singulorum fratrum generationũ ordines prosecuti, quasi fugam fecerũt, ut Matthæus à Dauid per Salomonem descenderet ad Ioseph: Lucas uero ab Heli, qui tempore fuit saluatoris, ascendit per traducẽ Nathan filij Dauid: & utriusq;, id est Heli & Ioseph iunxit tribum, ostendens unius generis esse utrũq; : ut cum Heli sociat Ioseph, nõ discrepare eos in generatiõe, sed fratres ostẽdat: ac per hoc nõ solũ ipsius Ioseph filium esse saluatorem, sed & Heli: ipsa enim ratiõe, qua ipsius Ioseph filius dicitur saluator, ipsa est & Heli filius, & cæterorũ omnium, qui de eadẽ tribu sunt. Hinc est quod dicit Apo
Roma. 9 stolus, Quorum patres, & ex quibus Christus secundum carnem. Diuino etenim nutu permotus Lucas est, ut ab Heli per traducẽ Nathan ascenderet ad Dauid, & per Tharam patrem eius ascẽderet ad Sem filium Noë, & adhuc super diluuium perueniret ad Seth filium Adæ, qui redditus erat pro Abel: & eadem ratione faceret filium Adæ saluatorem, qua dicebatur filius esse Ioseph & Heli, Super Adam autem transcendens, assignaret ante omnem carnem Christum filium dei esse. Illud quod quibusdam uidetur, quia Heli acceperat uxorẽ Iacob, quomodo lex mandauit, ut si quis mortuus fuisset sine filijs, acciperet frater aut propinquus uxorẽ eius, & resuscitaret semen fratris sui: & ita factum, ut Heli generaret Ioseph, Iacob cuius uxorem acceperat: & per hoc iungi generationem, ut non immerito Ioseph patrem habere Heli dicatur, Hoc nec probabile est, nec ad ullam rem proficit. Illud autẽ quod supra dictum est, & per generationem iungit duos fratres filios unius, & Christum ostẽdit
Lucæ 3 filium dei esse ante omnem generationem. Euangelista enim cum referret, dicens, Et ipse Iesus erat incipiens ferè annorum triginta, filius sicut putabatur Ioseph, qui fuit Heli, id est, Iesus filius æstimabatur Ioseph: & non solum Ioseph erat filius, sed & Heli: non quia Ioseph filium dicit Heli, sed eodem genere, quo Ioseph uocabatur filius esse Iesus, ita erat etiam filius Heli, propter quod fratrum filij erant Ioseph & Heli, id est Salomonis & Nathan filio D
rum Dauid: ut per Dauid ascendẽs ad Abraam & Noe & Seth, & ad ipsum Adam, & sup Adã, doceat esse Christũ filium dei. Cũ eñ dicit, Qui fuit filius Seth, qui fuit filius Adæ, qui fuit filius dei, Christum utiq; ita dicit Adæ filium, sicut dicebatur filius Ioseph. Ait eñ Ma
Lucæ 2 ria ad eum, Fili quid fecisti nobis sic? Etẽ ego & pater tuus mœsti & tristes quærebamus te. Super Adam aũt iunxit Christum patri deo, ut qui horum, id est ab Adam usq; ad Ioseph & Heli filius dicebatur, ante istos omnes dei uerus filius intelligeretur, ad confusionem Fotini, qui Christum nõ nisi ex Maria, nec ante fuisse contendit. Quorum enim nõ erat, filius dicebatur: & dei, cuius filius uerus erat, negabatur. Si enim, quod improbabile est, & ad nullam rem proficit, Ioseph Heli filius dicatur, secundum q supra diximus, non dixisse uidebitur de Christo, quia fuit filius dei, sed de Adam. Per ordinem enim singulorũ filiorum patres subijciendo, uenit ad Enos, cuius patrem dicit Seth: patrem aũt Seth dicit Adam, Adæ uero patrem dicit deum: & nescio quæ utilitas sit sic asseuerare. Si autem per ordinem, sicut diximus, singuli patres Christi dicantur, sicut & filius dicebatur Ioseph: quia dictũ est, Quorum patres, & ex quibus Christus secundum carnem, ipso ordine legitur filius esse Seth, & filius Adæ. Et super hos omnes assignatur filius dei, ut ante ipsos dicatur esse, quorũ filius
LVII nũcupatur. Quid est hoc, ut cum in Malachia propheta scriptũ sit, Ecce mitto an
Malach. 3 gelum meum ante faciem tuam, qui præparet uiam tuam ante te, Marcus hoc Euangelista in Esaia propheta scriptũ asserit. Non potuit latere Marcum, quid scriberet: nec enim expers erat lectionis, qui ab infantia diuinis litteris imbutus & exercitatus erat in lege, maxime cum apostolos sit secutus. Sciens autem omnia ad autorem referẽda dicta, hæc ad Esai
Esaiæ 40 am reuocauit, qui sensum istum prior intimauerat, dicens, Vox clamantis in deserto, parate uiam domino, rectas facite semitas dei nostri. Denique post uerba Malachiæ statim subiecit Euangelista dicens, Vox clamãtis in deserto, ut iungeret uerba utriusque prophetæ ad unum sensum pertinentia sub prioris prophetæ persona.

Qua

A Qua ratione negat se Ioãnes Christum scisse ante baptismum, cum uenienti ei ad ba LVIII
ptismum dicat, Ego à te debeo baptizari, & tu uenis ad me: quomodo ignorabat eum quẽ Mat. h. 3
prohibuit humilians se ei? Tanta sanctitate præditus est etiam ab ipsis cunabulis Io-
annes, ut nec falli nec fallere credatur, nec dominum suũ qui eum in utero per spiritumsan-
ctum illuminauerat nescire: ac per hoc uerum est, quia & descẽdente in eum spiritu agnouit
eum, & priusquam ad baptismum ueniret, non ignorauit eum. Sciebat enim eum, sed an
ipse esset qui donum dei olim patribus repromissum ministraturus esset nesciebat: hoc est
quod tunc se didicisse profitetur, cum uidit in eum spiritum descẽdisse. Sic enim se à deo in-
structum dicit Ioannes, Super quem, ait, uideris spiritum descendentem & manẽtem super Ioan. 1
eum, ipse est qui baptizat in spiritusancto. Hoc etiam Apostolus contestatur, Dico enim, in Rom. 15
quit, Christum ministrum fuisse circuncisionis propter ueritatem dei, ad confirmandas pro
missiones patrum, Hoc est in quo nesciebat dominum Ioannes: quamuis enim magnificen
tiam eius non ignoraret, hoc tamen latuit eum, quia per ipsum fides Abraæ implẽda erat.

Si baptisma cœleste mysterium est, cur Nicodemo cum de baptismo dubitãti loqui- LIX
tur dominus, Si terrestria, inquit, dixi uobis & non creditis, quomodo si dixero uobis cœle- Ioan. 3
stia credetis? Qui baptismum putat carnali ratione cõsistere, hic non est spiritalis: nec
donum cœleste poterit consequi, qui se per aquam non per fidem immutari credat. Aqua
enim cernitur, sed qui non uidetur spiritus operatur, ut fides in eo sit, Quia sicut sordes cor-
poreas aqua, ita spiritus animã abluit à peccatis: ut quomodo uisibilia uisibilibus, ita & spi-
ritalibus prosit spiritus: ac per hoc spiritalis ratio uertitur in baptismo. Plus enim est ibi q̃d
auditur, quàm quod uidetur. Cum hinc ergo Nicodemus carnali instructus ratione dubi-
taret, saluator ut eum ad fidem attraheret, exemplo usus est congruo, ut ad rem inuisibilem
firmandam uisibile daret exemplum, quod solo auditu consistit, non uisu, & non negatur:
& est tamen terrenum, quia mundi rem operatur. Ait ergo dominus ad Nicodemum sua-
B dendo illi, Spiritus ubi uult spirat, & uocẽ eius audis, sed nescis unde ueniat uel quò eat, Sic Ioan. 3
est omnis qui renascitur ex aqua & spiritusancto: ut quomodo uox ueniẽtis spiritus, id est
uenti, auditur quidem, non autẽ uidetur, sicut dictum est: sic & ratio baptismi auditur q; di-
catur, tamen quomodo per spiritum fit non uidetur: auditur tamen, cum quid futurum est
ab eo qui uerba insinuat, prædicatur, ut fieri credatur quod auditur, non tamen ratio facti
reddatur. Cum autẽ nec per exemplum Nicodemus duceretur ad fidem, tunc audiuit à sal-
uatore, Si terrestria, inquit, dixi uobis & non creditis, quomodo si dixero uobis cœlestia, cre
detis? Ista uerba terrena dixit, quæ ad exemplum protulit: hoc est, si per rationem terrenã,
inquit, exempli dati, spiritus, id est uenti, non creditis posse fieri, quia quomodo fiat, non ui-
detur: quomodo fieri poterat, ut si darem cœlestia exẽpla quæ utiq; nescitis, crederetis? Po-
test enim homini suaderi quod nescit, per id quod scit: utputa deus dicit de Christo, quòd fi
lius eius sit uerus, quod quomodo sit, comprehendi non potest, Per id autem quod scimus
secundum carnem quomodo sint filij, credimus ideo deum dixisse Christus filius meus est
uerus, ut de semetipso illum esse significaret. Hoc modo & saluator rem quæ nec uerbis nec
animo explicari potest, per id quod sensibile est & auribus auditur, uoluit cõmendare: hoc
est, per exemplum spiritus qui est uentus, quem & sensibilitas capit & auris audit, sed unde
ueniat nescit, factũ spiritussancti, quod capi nõ potest, uoluit facere credibile. Sed & in acti- Act. 2
bus apostolorum eodem modo legitur, Et factus est, inquit, subito de cœlo sonus, tãquam
aduenientis spiritus ualidi, & repleuit totam domum, & cætera. Ecce aperte exemplo uen-
ti spiritumsanctum insinuat ita de cœlo aduenisse & sonuisse, quemadmodum ualidus uen
tus super terram. Nam & Hieremias uentum spiritum uocat dicens, Ventus spirat in o-
mni regione, Qui propterea quòd in hoc mundo est, & per diuersa circumfertur loca, un-
de ueniat, uel quò eat nescimus. Spiritus autem sanctus de cœlo uenit, sicut legimus, ut
credentes illuminet. Quomodo ergo quibusdam uidetur de spiritusancto saluatorem di-
xisse, Spiritus ubi uult spirat, & uocem eius audis, sed nescis unde ueniat, uel quò eat?
cum

cum constet exempli causa locutum hoc saluatorem. Deniq; subiecit, Sic est, inquit, omnis C
qui renatus fuerit ex aqua & spiritusancto. Quid tam apertum, quia spiritum uentum signi
ficauit? Sed ideo putant non uentum significatũ, quia ait, Vbi uult spirat: quasi nõ omnis
creatura, lege sibi posita, remissa sit arbitrio proprio. Et nos enim imus, & facimus quod uo
lumus, agentes sub lege, quare & rationem præstabimus. Aut possibile putatur, & nec stul-
tum uidetur, ut effectum uolens sanctispiritus insinuare, illum ipsum daret exemplum: igi-
LX tur omni genere quæstionem solutam arbitror. Si lex & prophetæ usq; ad Ioan
nem, quomodo saluator ad sacerdotes mittit offerri munera pro emundatione lepræ?

Hoc quidem non fuit temporis, sed ad cõdemnationem factum est Iudæorum: ut cum ueritatis culmen meliorati temporis nõ intelligerent ad lucrum salutis suæ factum, inclinaret se ueritas ad accusationem eorum. Cum enim uelut legis inimicum haberent saluatorẽ, q̃a misericordiæ causa ab onere illos legis uolebat liberare, sicut prædictũ erat ab Hieremia
Hier. 31 propheta: ait enim inter cætera, Et dabo illis testamẽtum nouum, non quale dedi patribus eorum: tunc saluator, ne inimicus, sicut putabant, appareret, noua prædicans, eum qui mundatus fuerat à lepra, ad sacerdotes misit offerre munera pro emundatione sua, sicut præceperat Moyses: & ut ad accusationẽ eorum hoc proficere testaretur, in testimonium, inquit, illis: ut iudicio hæc res cõtra illos testis esset, qui saluatorem inimicum legis dicebant. Hoc secutus est & apostolus Paulus: cum enim prædicaret iam non oportere circũcidi, ipse Timotheum circũcidit propter scandalum Iudæorum: maluit enim rem superfluam facere, quàm tumultum excitari à falsis fratribus: quod quidem errori profecit Iudæorum. Satis enim eis
LXI factum est ad horam, per quod in perpetuum errarent. Quid est ut Iudæis disci
pulos accusantibus, eo quòd sabbatum uiolarent, spicas manibus confricantes & comeden
tes, saluator exemplum Dauid proferret, quia manducauit panes, quos non licebat mandu
care nisi solis sacerdotibus: per quod non uidentur excusari, sed simul cum Dauid rei fieri,
quippe cum nec sabbatis fecerit hoc Dauid? Saluator hypocrisim Iudæorum multis D
uult exemplis arguere, maiora ostendens admissa in lege, & nullum ausum fuisse accusare: ut non solum semel & iterum sabbatum in lege uiolatum monstraret, uerumetiam sacerdotalem panem ipso sacerdote concedente præsumptum illicite: & quod maius est, à sublimi autoritate legis suæ uiris. Primus enim Iesus Naue diuino præcepto sabbatum non seruauit, quo facto, muri Hiericho ultrò ceciderunt. Quantum profuit sabbatum non custodisse, sed fidem? Et Machabæi, cum prius cæsi fuissent, sabbatis dimicauerunt, & de hostibus triumphauerunt: & sacerdotes ut dominicis ceremonijs inseruirent, in templo sabbatũ contemnebant. Dauid autem iam unctus in regem, postquàm dei uirtute interfectum, armis expoliauit Allophylum, in itinere positus, necessitatem famis passus, à sacerdote panem accepit, quẽ non illi licebat manducare: sed excepta necessitate non licebat: licitum autem erat, si necessitas exegisset. Deniq; sacerdos uidens necessitatem, nõ negauit, & Dauid à deo electus, sine cunctatione accepit: talis causa est & sabbati. Quare & circuncidi in sabbato non prohibetur: hæc enim quæ periculosa non sunt, sic seruanda mandata sunt, ut non obsint, si ex necessitate fuerint admissa: quia nõ ad salutem, sed ad reuerentiam mandata sunt. Illud autem quod omnino non licet, semper non licet: nec aliqua necessitate mitigatur, ut admissum nõ obsit: est enim semper illicitũ, quod legibus, quia criminosum est, prohibetur. Superiora aũt illa, quæ diximus aliquando licere, talia sunt, qualia ieiunia legitima, quæ in necessitate soluta, non faciunt reos, si stomachi fuerit causa aut infirmitatis febrium. Hæc igitur scientes, dolose Iudæi discipulos accusabant, quasi sabbatum uiolarẽt, sicut supra dictum est. Saluator autem noluit illis de tempore impletæ legis prædicare, ne plus ad insaniam prosilirent: sed de præterito, unde sabbatum uindicãdum magis putabãt, calumniosos illos ostendit: & nõ solum in sabbati causa, sed etiam in sacerdotali pane confusi sunt, sicut supra ostensum est.
LXII Quid est ut occisis filijs Liæ, qui erant ex tribu Iuda, Rachel filios suos plangere di-
catur? Quantum ad historiam pertinet, Rachel filij sunt tribus Beniamin. Porrò olim
pro

A pro maleficijs proprijs, operibus scilicet Sodomitarum, & stupro quod in concubinam uiri Leuitæ gesserant, à reliquis tribubus extincti & erasi sunt, Quamobrem consolationem reci pere uelle negatur, sciens nullam spem eorum qui perisse noscuntur, Filij autem Liæ in pri- mæuis annis, in saluatoris causa occisi sunt, Vnde eorum causæ planctum non uult ascribi, quia & innocentes occisi sunt, & propter deum à quo sine dubio mercedis gratia æterna ui- ta donati sunt. Quapropter planctum Rachel filijs dicit competere, qui & in præsenti & in futuro erasi sunt. Illi autem carnaliter plancti, spiritaliter consolati sunt, Filij autem Rachel carnaliter conuersati flammis spiritalibus consumentur. Idcirco autem Liæ filijs occisis ad- impletum planctum Rachelis euangelista testatur, quia tunc plangere filios suos cœpit, quando filios sororis suæ in tali causa uidit occisos, ut æternæ uitæ hæredes existerēt, Cum enim aliquid aduersum aduenit, ex felicitate alterius, infausta sua miserius luget. Matth. 2

Qua ratione Magi Chaldæi per stellæ apparentiam Christum regem Iudæorum na- tum intellexerunt, cum stella indice temporalis rex soleat designari. LXIII Si Magi Chal- dæi non maliuolentia astrorum cursum, sed rerum curiositate speculabantur. Sicut enim da tur intelligi, traditionem Balaā sequebantur. Qui cum accersitus esset à Balac ad maledicen dum populum dei, diuino nutu benedicere cœpit. Ex huius ergo relatione compertum ha- bebant, futurum dei prouidentia ex Iacob qui regnaret. Hic enim, quod non est occultum, prophetauit dicens, Orietur stella ex Iacob, &c. Istam ergo traditionem magi secuti, uiden- tes stellam extra ordinem mundi, hanc esse intellexerunt quam Balaā futuram indicem re- gis Iudæorum prophetauerat. Quod quidem factum contra inimicos religionis est. Inde enim testimonium accepit unde solet improbari, Astrologi eñ inimici sunt ueritatis. Num. 24

Quomodo probatur post tres dies & noctes resurrexisse saluatorem ex mortuis. LXIIII

In hac causa si numerum dierum ac noctium per ordinem requiris, effectum intelligen tiæ non habebis, quia & Moyses quadraginta diebus & quadraginta noctibus ieiunauit, B & tamen non integer numerus inuenitur, Quando enim per diē ascendit & per diem descē- dit, omnem utiq; numerū non impleuit: sed quia ubi dies est computatur & nox, & ubi nox est, computatur & dies, ut à parte ad totum quadraginta dies & quadraginta noctes dican tur. Ita est quod dixit saluator, Sicut fuit Ionas in uentre ceti tribus diebus & tribus nocti- bus, ita erit filius hominis in corde terræ. Et qa tres noctes sunt, tres accipiantur & dies. Est enim nox ne nouum aut contra rationem forte uideatur, ut cum nox ex die pendeat: nam ante lucem factam, ex qua appellatus est dies, q̄ uesperum quod sequitur nox institutum, minime dubitatur q̃ passio dominica à nocte sumere asseueratur initium nō absurdū est. Nā sicut lux.i.dies, imago uitæ est, ita nox similitudo mortis est, id est tenebræ: sicut in scri- pturis euidenter ostenduntur filij lucis & econtra tenebrarum. Nec mirum si cum ubiq; dies nocti & lumen tenebris, hic solum quæ sunt sequentia anterioribus præponantur: uel q̃ in tali causa rerum ordo confunditur & mutatur ut ante signauimus. Nam mortis nox magis q̄ dies esse uidetur, Ideo etenim à nocte initium sumitur, quia non aliter principi tenebra- rum nisi per noctem potuit subintrari, id est nō potuit uinci, Et ut aliquatenus dominus lu- cis, id est æternæ uitæ, principi tenebrarum siue mortis subiectus esset ad tempus: quatenus & præteritos & post futuros à morte liberaret. Nam non esset mors penitus euacuata, nec unquam tenebrarum caligo discussa, si dominum non uidisset subintrantem, Etenim tanta luce secretum mortis in quo dominabatur euanuit, nec penitus uinci potest, nisi qui uel per sua uel in suis capitur. Recte ergo in tali negotio tātummodo nox obtinet principatum, ita ut amitteret potestatem: & ut Iudæi non credentes in perpetua nocte remanerēt, nec autor dies tanti sceleris, immo sacrilegij, sed nox fieret, præcedenti nocti contra rerum seriem sub- ditur dies, sicut deus & dominus omnium rerum principi nefariæ mortis, ut omnes à mor- tis laqueis explicaret. Quod si cui adhuc forte uidetur esse contrarium, diligenter aduertat ne incipiat illud durius æstimare, quòd deus se personam induens serui, non dicam homi- nis, mortem deleuit. Quid ergo hic ordinem quæris, ubi omnia uideas esse contraria? Quæ Lucæ 11

est enim lux quæ fuit in tenebris,& tenebræ eam non comprehenderunt? Dominus lucis C qui & comprehensus est. Qui enim scit se ad hoc comprehendi ut feriatur, tempus illud in mortem computat. Est & dies sequens qua auditus & crucifixus est. Est & nox quæ cœpit in sabbatum, est & ipsum sabbatum. Est etiam uesper post sabbatum, Hoc est quod Iudæis à Moyse præceptum est in figura, ut uespere intrarent in sabbatum, in quo dominus resurrexit: qui complectitur diem dominicum, quia nox non computatur sine die, neque dies sine nocte. Hac ratione post tres dies & post tres noctes dominus resurrexit.

LXV Si uno ore & ratione euangelistæ locuti sunt, quomodo factum est ut tribus dicentibus, id est Matthæo, Luca & Ioanne, quia sexta hora crucifixus est dominus, Marcus è diuerso tertia hora crucifixum dicat saluatorem. Obscuris uera inuoluere non est bonum. Nam tres euangelistæ unum sensum habuerunt, Marcus autem rem quæ ab illis prætermissa fuerat, uoluit intimare, sciens necessariam. Nec enim falli posset qui autorum exempla secutus, ea quæ scripsit magna deuotione & industria didicit, & nec sine sancto spiritu fecit. Quid ergo ex hoc ostendere uoluit, debet absolui. Contuendum itaque est, quia non à Pilato, sed à Iudæis saluator crucifixus est. Quantum enim ad leges Romanas pertinuit, innocentem pronuntiauit saluatorem. Ait enim Pilatus Iudæis, Ego nullam inuenio Ioan.19 causam in eo. Et dicentibus illis, Crucifige eum, respondit. Quid enim mali fecit? Denique persistens & uolens educere eum de manibus eorum, calumniam passus est, dicentibus eis, Si hunc dimittis non es amicus Cæsaris, Omnis enim qui se regem facit, contradicit Cæsari. Sic factum est ut traderet eum iudicio illorum. Sententiam ergo non dedit Pilatus, sed Iudæi. Denique præmoniti sunt, inquit, à principibus sacerdotum, ut dicerent, Crucifigatur. Hanc sententiam tertia hora datam uult intelligi, in qua assiduis uocibus perdurantes cum interuallo horarum fere trium, quibus itum & reditum est ab Herode, crucifixerunt saluatorem. Omnis enim qui addicitur morti, ex eo iam mortuus computatur quo sententiam excepit. Manifestauit igitur Marcus, quia non in iudicis sententia saluator crucifixus D est. Difficile est enim innocentem probare eum qui sententia iudicis punit. Discordare ergo se passus est in uerbo, ut doceret tertia hora cœptum esse quod sexta hora impletum est, non legibus, sed persistente maleuolentia Iudæorum.

LXVI Quomodo Marcus euangelista dæmonia cognouisse ait & professa esse Iesum, econtra autem apostolus, principes & potestates huius seculi neget cognouisse diuinitatem do-
Marci 1 mini Iesu. Dicit enim inter cætera Marcus, Sciebant enim ipsum esse. Apostolus uero,
1. Cor.2 Quem nemo, inquit, principum huius seculi cognouit, si enim cognouissent, nunquam dominum maiestatis crucifixissent. Si dæmonia sciebant, quomodo principes ignorabant?
Acto.1 Quibusdam uidetur principes huius seculi maiores Iudæorũ significasse, quasi iuxta illud quod Petrus apostolus dicit, Scitis enim, inquit, fratres, quia per ignorantiam gessistis hoc malum, sicut & principes uestri. Ergo Iudæorum erant principes, non tamen huius seculi principes erant, Vnde ait, uestri, non seculi: quippe cum dixerint regem se habere Cæsarem sub cuius fuerant redacti potestate. Sunt autem isti hi principes quos alio loco significauit apostolus dicens, Non est nobis colluctatio aduersus carnem & sanguinem, sed aduersus principes & potestates huius mundi, aduersus tenebrarum harũ rectores. Recte ergo quæritur, Si eñ isti non cognouerũt Iesum, quomodo poterat fieri ut dæmonia agnoscerent eũ. Sed aliud est quod cognouisse in Christo dæmones dicit, & aliud quod huius seculi principes negat cognouisse, Nã dæmonia sciebant ipsum quidẽ esse qui per legẽ fuerat promissus: omnia eñ signa uidebãt in eo quæ dixerãt futura esse prophetæ, ut ꝙ ex semine Dauid de uirgine uẽturus esset redẽptor Israel: mysterium aũt diuinitatis eius ignorabãt, sicut & principes eorum. Deniq; quærit, quamuis captiose, diabolus à saluatore dicẽs, Si tu es filius dei &c. Videns enim aliquando diuinam uirtutem, aliquando hominis infirmitatem, ambigens quid uerum esset, torquebatur. Concordant ergo scripturæ secundum ea quæ reuela-

A uelata sunt: Impossibile est enim discordare unius spiritus uiros. Quid est ꝙ in cruce LXVII
positus, saluator ait, Pater ignosce illis, non enim sciunt quid faciunt: si enim nesciunt, quid
est quod ignoscitur, maxime cum dicat rex Abimelech ad deum, Nunquid gentem igno-
rantem perdes? Non omnis ignorans immunis à pœna est, ille autem ignorans po-
test excusari à pœna, qui à quo disceret non inuenit. Istis autem hoc ignosci petit, qui haben
tes à quo discerent, operam non dederunt. Huiusmodi non licet ignorare. Accipiant ergo ue
niam, si conuertātur. Cum utiq; orādum pro inimicis dominus docuerit, quid est LXVIII
ꝙ in Apocalypsi contra hoc animæ occisorum ulcisci se petunt, à deo postulātes uindictam.
Sic enim animæ occisorum clamant uindicari se postulantes, sicut sanguis Abel clama
uit de terra. Causæ ergo sunt quæ clamare dicuntur, cum loqui non possint. Sanguis enim
effusus quid aliud q̃ iudicari se postulat, clamans non uoce, sed ratione? Nam & opus opi-
ficem laudare dicitur per hoc ipsum ꝙ uidentē se oblectat: Non enim tam impatientes sunt
sancti, ut urgeant iam fieri quod sciunt tempore præfinito futurum, quod nec anticipari po
test, nec differri. Sed hoc dicto ostēdere uoluit, uindicaturum deum sanguinem sanctorum
suorum: ne quia tam patiens nunc uidetur, inultum putaretur impium bellum quod contra
sanctos geritur: ut & terrorem incutiat persequentibus dei seruos, & exhortaretur pro se pa
tientes. Releuatur enim anima patientis quando uindicari se audit à potente. Præ se enim
spem fert si mortem suam audiat iudici displicere, tunc enim pro certo habet innocentem
se esse: Et deus quidem misericors & patiens est, sed moderate: Expectat enim ut impij cre
dant, & peccatores se emendent: si quo minus, plectantur, quia dei longam patientiam con
tempserunt. Cuius rei exemplum etiam tempore misericordiæ prædicare ostendit, ne non
patiens, sed insensibilis, & quem neque dolor alicuius, neque pietas commoueret, uideretur.
Hinc est unde ait per prophetam, Tacui, nunquid semper tacebo? Et dominus, Nunquid
non faciet dominus uindictam seruorum suorum clamantium ad se die ac nocte? Sic utiq;
B clamant sicut supra diximus: Si quis ergo Christianus ad tempus uindicet, non acerbe, neq;
cum sanguine, non peccat: melius tamen fecerit, si dimiserit iudici deo.
Si iam prædicante Ioanne, aut saluatore, lex cessauit, quomodo saluator ait, Non ueni LXIX
soluere legem aut prophetas, sed adimplere. Si enim prophetia est, quomodo nō soluta est
quæ agendi amisit autoritatem? Omnia quæ de Christo dicta sunt, adimpleta sunt:
& ipse dominus sic adimpleuit legem & prophetas cum omnia quæcunq; de se scripta sunt,
fecit, nec dissoluit aliquid, sed confirmauit. Lex enim & prophetæ usque ad ipsum. Prophe
tæ enim de ipso locuti sunt, ideo ultra illum quæ ab his de hoc, id est de Christo dicta sunt,
tendi non possunt, neque post ipsum aliquid huiusmodi prophetæ reperire potuerunt: quia
neque habent de quo dicant, & de quo dicebatur iam uenit. Omnia etenim suis uolumini-
bus complexi sunt, & incarnationem & conuersationem, & passionem, & resurrectionem,
& diuinitatis manifestationem, & futurum eius iudicium reuelauerunt, ac per hoc cessa-
uerunt prophetæ impleto opere dispensationis. Lex autem duplici modo cessauit. Nec qui-
dem tota: Nam & id quod cessauit poterit permanere, si seruetur conditio: Aliud enim ces-
sauit in sententia, aliud in ipsa lege. Prædicante Ioanne baptismum pœnitentiæ in remissio-
nem peccatorum, cessauit sententia legis quæ reos tenebat peccatores: cessauerunt etiam
onera legis, quæ ad duriciam cordis Iudaici fuerant data in escis, neomenijs sabbatis, &
cæteris. Misericordia enim adueniente, cessauit uindicta. Sed onera legis in perpetuum ces-
sauerunt. Sententia uero his cessat & aboletur, qui permanent in beneficio consecuto. His
autem qui redeunt ad hominem ueterem, refricatur legis autoritas, quia immemores bene-
ficiorum redeunt sub sententia legis. Circuncisio uero & sabbatum usque ad illud tempus
ualuit quo nouæ legis prædicaretur mandatum: sic enim data sunt, ut adueniente lege fidei
cessarent. Vnde dicit Apostolus, Finis legis Christus. Nam & Daniel hoc significat, cum
& de aduētu dñi & temporibus hebdomadum prophetat, quia & chrisma & iudiciū & sacri
ficiū & ipsa ciuitas cessatura erant. Spiritali enim adueniēte lege, necesse erat cessare carnalia.

Tunc enim ex parte corporis seruiebatur deo, nũc ex parte animæ. Pridem uisibiliter scilicet tunc, modò inuisibiliter. Tunc in carne, nunc in animo, quia deo utiq; qui spiritus est, in spiritu seruiendum est. Non ergo soluta lex est, quia cessauit, sed successum illi est impleto tempore. Nec enim administratio eius accusatur aut iudicium, si peccatoribus indulgẽtia datur, cum hinc magis rectè data & iuste probetur, quia quibus dominabatur, peccatores fuisse non negantur, quia iustis, inquit, lex non est posita. Non ergo quia misericordia præferenda est, contẽnenda putetur iustitia: cuius reuerentia si non esset, ipsa misericordia fructum non haberet. Nisi autẽ hanc seruauerint post acceptam misericordiam, nihil illis proderit indulgentia. Nam dixit lex, Non facies tibi idolum, neq; adoraueris quæ in cœlo sursum sunt, & quæ in terra deorsum: & non peierabis, & honora patrem & matrem: & non occides, neque fornicaberis, neq; furtum facies: non dices falsum testimonium, neq; concupisces quicquam proximi tui. Nunquid hæc cessasse dicẽda sunt? Absit. Sine his enim quis poterit uel in hac uita idoneus iudicari? Ac per hoc cætera cessauerunt quæ supra diximus, neomeniæ, sabbata, lex escarum, sacrificia, circuncisio &c. Hinc est unde dicit Apostolus inter alia, Principes non sunt timori operi bono, sed malo. Vis autem nõ timere potestatem, fac bonum, & habebis laudem ex illa. Hæc seruata bonos faciunt, non tamen perfectos. Vnde saluator, Nisi abundauerit, inquit, iustitia uestra plusquam scribarum & pharisæorum, non intrabitis in regnum cœlorum. Addens enim istis potiora saluator, non soluit utiq; legem, sed adimpleuit. Sensus enim legis ad salutem hominis pertinet, utputa, oculum pro oculo, dentem pro dente: ut timens ne pateretur quod alijs facere prohibitus est, cohiberet se à nequitia. Saluator autem superiorem in hũc sensum addens iustitiam: Ego autem, inquit, dico uobis, Non resistere malo, sed si quis te percusserit in dexteram maxillam tuam, præbe illi & sinistram, ut dum uicem non reddit malo, perfectus sit. Reddere enim uicem iustum est, sed non plenum: si uero dissimulet ab iniuria, plena iustitia est & abundãs. Retribuere enim gaudet ad tempus, remittere autem in futurum præstat lætitiam. Sic enim adimpleuit legem saluator, dum quos illam iustitiam docuit, hic iustiores effecit, quia illa non potuit. Quamobrem gaudium legis est, quia discipuli eius peritiores effecti sunt. Destruxisset planè legem, si impune peccare docuisset. Porrò autem suspendit sententiam, ut hic qui male facit, habeat spatium pœnitẽdi: si quo minus, redit in illũ sentẽtia cumulata, quia nõ cognouit ad hoc se remissum ut emendaret se.

Matth. 5 (margin, beside "bebis laudem ex illa")

LXX Cum dominus certe inimicos nos diabolo fieri præceperit, quid ergo est ut in Euangelio dicat, Esto consentiens aduersario tuo cito. *Matth. 5* Quis est hominis aduersarius, nisi diabolus? Nulli dubium est diabolum esse hominis inimicum, maxime fidelis, uehementiora enim tela sua contra dei seruos exacuit. Sicut ergo iste bonorum inimicus est, ita & lex malis aduersa est. Quis enim cõtemnẽti se non aduersetur? Dominus ergo peccatorẽ alloquitur ut cõsentiat mandatis quæ illum inobediẽtem condemnãt, ut subijciat se uoluntati eorum, & fiat ex inimico amicus: quia & contemptor legis inimicus est eius, uoluntati enim eius resistit: Ideoq; hortatur dominus peccatorẽ, ut bene agẽdo reconciliet sibi legem, ne in die iudicij accuset eum apud iudicem, & condemnatus pœnas det spretæ legis: Omni etenim, inquit, qui male uult agere, disciplina dominica inimica uidetur: cui nisi consenserit, mittetur in gehennam, diabolo, qui uere inimicus humani generis est, præparatam.

LXXI Quid est quòd Iacob appellatus est homo uidens deum, & Moyses uidit deum facie ad faciem, necnon & Esaias, Vidi ait, deum sabaoth oculis meis: Contra aũt Ioannes euãgelista, Deum, inquit, nemo uidit unq;. Hoc quantũ uidetur contrarium est, quantũ ad fidem uero pertinet deum omnino nemo uidit unq;, neq; patrem, neq; filium. Quòd enim uisus dicitur, ad intelligentiam refertur, uisus est enim uelut in imagine. Veluti nos cum imperatores nesciamus, uidemus eos in figura, non in ueritate: Ita & deus uisus est, ut intelligeretur deus esse qui apparebat per rationem, non per substantiam, quia in natura sua deus uideri non potest. Et ut uerius propositæ quæstionis secreta pandamus, sensum Euangelistæ explicare nitamur. Ioannes enim occultum aliquid prodere uoluit, quod sciuit ad salutarem doctrinam

A ctrinam pertinere: idcirco, Deum, inquit, nemo uidit unq̃, nisi unigenitus filius qui est in sinu Ioan.1
patris ipse enarrauit. Animaduertamus sensum Euangelistæ, ut enim uerũ esse, quia nemo
uidit deum unq̃, ostẽderet, filium hoc enarrasse docet: quem falli utiq; impossibile est, quia
in sinu patris est. Sinus autẽ patris quid est, nisi affectus in charitate ueri patris per naturæ
unitatem in filium? Quamobrẽ nemo uidit deum, nisi unicus filius, hoc Ioannes apostolus
filium dei audiuit dicẽtem inter alia, Non quia patrẽ uidit quisq̃; nisi qui est à deo, hic uidit
patrem. Vt ergo ad cõdemnationem proficeret Iudæorum, qui Christum dei filium audire
nolebãt uel credere, ostẽdit euãgelista hunc esse Christũ qui patribus apparuisset in deum:
illum autẽ qui pater est, nunq̃; uideri nisi à filio. Quãdo enim deum patrem negat uisum, &
deum apparuisse patribus profitetur, manifestare se uult dei filius, quia ipse semper in deum
uisus à patribus est. Vnde inter cætera dicit Iudæis de patre, Neq; uocem eius audistis ali- Ioan.5
quando, neq; figuram eius uidistis. Ecce non est cõtrarium, & uisum, & inuisum esse deum.

Quãdo legitur in Apocalypsi Ioannis, Vade, inquit, & accipe librum de manu angeli LXXII
& deuora illum & amaricabit uẽtrem tuũ, sed in ore tuo erit dulcis sicut mel: Quis iste liber
est qui amarũ facit uentrem cum sit dulcis? Omnia diuina uolumina amara sunt, sed
perfidis atq; carnalibus: Idololatris enim insuaue est cũ audiũt unũ deũ prædicari in Chri-
sto: Et Photinus simul pertimescit horrore correptus: Erubescit etiã Sabellius audiẽs patrẽ
esse qui filius dici non possit, quia ab ipso sunt omnia: filium autẽ idcirco filiũ appellari, quia
non utiq; pater ipse est, sed de patre, nec à quo, sed per quẽ sunt omnia. Cõfutatur & Arius
cum legit Christum uerum esse filium dei: sine dubio enim uerus dici nõ posset, nisi proprie
esset de deo. Cõuincitur & Marcion addiscens, quia uerbum caro factum est, qui putat Chri
sto carnem negãdam. Arguitur etiã improbus Manichæus, uidẽs scriptum ab euangelista,
quia saluator nõ solum præsentia sui nuptiarum uota decorauit, uerumetiam poculis hone
stauit, qui nuptiarum aditus interdudit & promiscue cõuenire hortatur. Hæc cõtinẽtur in li
B bro quem accepit Apostolus deuorãdum. Hic liber Euangelium κατὰ Ioannẽ intitulatur,
quod nõ solum male sentiẽtibus amarum est, uerumetiã indisciplinatis, qui nolũt corripi ut
in peius proficiant. Ista reuelatio eo tempore facta est quo apostolus Ioannes in insula erat
Pathmo relegatus à Domitiano imperatore fidei causa. Tunc fuit in spiritu ut posset uide-
re cœlestia, & dũ hæc ei ostenduntur quæ futura sunt causa impietatis & stupri & cæterorũ,
datus est illi liber qui dulcis quidẽ erat in ore, sed amarũ faceret uentrẽ: ut ex his qui uidẽtur
unius corpus esse hominis, istis dulcis esset qui ꝑpter quod integræ professionis sunt in ore
significati sunt: hoc enim dulce in ore est, quod unum est: Illis aũt qui hæretica prauitate car
naliter uiuunt uel sentiũt, propter quod in uẽtre significati sunt, amarus: Accusabit enim eos
in die iudicij dei. Post reuelationẽ ergo euãgelium iussus est scribere, propter hæc quæ supra
diximus, Et Ezechieli prophetæ similiter dictum est, ut acciperet librũ qui esset dulcis in ore Ezech.3
eius, quando perfidiam populi missus est, increpare. Quid est ꝙ Simeon dicit ad LXXIII
Mariam matrẽ domini, inter cætera, Hic positus est in ruinam & in resurrectionẽ multorũ Luc.2
in Israël, & tuã ipsius animã pertransibit gladius, ut reuelẽtur multorũ cordiũ cogitationes.

Simeon uir sanctus, & diuinis oraculis cõmendatus per spiritũsanctũ locutus est quid
futurũ esset hominibus ex causa Christi, ut ruina his esset, qui cũ sibi uiderẽtur stare per ob-
seruantiam & peritiã legis, diffidẽtia tamen operum Christi caderẽt, desolati à promissione
patrum. Illis autẽ qui nullius propè dignitatis essent in lege, credẽtibus uero in Christũ, re-
surrectio in Israël: ut digni deo fierẽt qui prius indigni & inutiles erãt, & reprobarentur qui
aliquid esse putabãtur. Hoc est quod alio loco dicit dñs, In iudicio ego ueni in hũc mundũ, Ioan.9
ut qui nõ uident, uideant, & qui uidẽt, cæci fiant. Deniq; non legisdoctores, non pharisæi,
nõ scribæ secuti sunt Christum, sed piscatores homines imperiti & rusticani. Hinc est unde
dicit dominus, Pater gratias ago tibi, quia abscondisti hæc à sapiẽtibus & prudẽtibus, & re- Matth.11
uelasti ea paruulis. Quod autẽ adiecit, dicens, Et tuam ipsius animam pertransibit gladius,
ut reuelentur multorum cordium cogitationes: hoc utiq; significauit, quia etiam Maria, per

quam gestum est mysterium incarnationis saluatoris, in morte domini dubitaret, ita tamen C
ut in resurrectione firmaretur: omnes stupore quodam in morte domini dubitarent. Quis enim nō ambigeret uidens eum qui se filium dei dicebat sic humiliatum, ut usq; ad mortem descenderet? Et quia, ut dixi, omnis ambiguitas in resurrectione domini recessura erat, pertransire dixit gladium, non supercadere, aut contingere transeuntem membrum aliquod, Vt sicut gladius missus pertransiens iuxta hominem, timorem facit, & tamen non percutit: ita & dubitatio mœstitiam faceret, non tamen occideret: quia nō sedit in anima, sed pertransijt, quasi per umbram contingēs corda discipulorum. Deniq; Cleophas, & alius discipulus
Luc. 23 Emaus euntes in uia tristes, dixerunt inter cætera ipsi domino, nescientes quia dominus est: Nos putabamus, quia ipse erat qui incipiebat liberare Israël. Dubitauerunt, sed statim agnito domino, transiuit dubitatio. Sicut dictum est & de Ioseph, quia ferrum pertransiuit animam eius: hoc est mortem euadere, quia dubitare de deo, uel de Christo mors est: Ac per
LXXIIII hoc qui desinit dubitare, euadit mortē. Quid sibi uult ut Esaias propheta dicat de
Esa. 75 Christo, Qui peccatum nō fecit: contra autē Apostolus, Eū qui peccatum, inquit, nesciebat,
2. Cor. 5 pro nobis peccatū fecit. Quantū ad sensum ptinet, quæstiones diuersæ sunt, sed uerba similia, ex parte quidē similia, ex parte uero discrepātia: fecit enim, & nō fecit, contrarium est: nesciebat & nō fecit, simile est. Propheta ergo ex persona Christi locutus est, quia peccatum non fecit, nec dolus inuentus est in ore eius: Apostolus uero loquitur de persona dei patris, qui eum, id est Christum qui peccatum nesciebat, pro nobis peccatū fecit. Quod duplici modo intelligēdum est. Primum enim fecit illum peccatum, dum incarnari illū uoluit, ut quem sors non tangebat, de peccatrice carne corpus acciperet, per quod dicitur factus peccatum. Deinde dum offert eum pro peccatis, fecit illum peccatum: Hostia enim in lege pro peccatis oblata, peccatum nuncupabatur. Non ergo Christus peccatū fecit, sicut dicit propheta, sed à patre ipse peccatum factus est, sicut ostensum est. Offerre autē Christū pro nobis quid est, nisi dare potestatem uolenti eum occidere? Quod idcirco concessum est, quia profuturum D
erat, ut esset causa descendendi ad inferos, ut spoliaret tartarum animabus. Superabundans enim & inauditum peccatum est, occidisse eum qui non solum nullo genere peccauerat, sed & multis uitam donauerat. Hoc peccato reus factus diabolus, contradicendi audaciam per-
Gal. 3 didit. Nā simile aliud ad Galatas in epistola legitur, Inter cætera enim, Factus, inquit, pro nobis maledictum. A quo factus, nisi à patre? Iudicio enim dei crux Christi maledictū est Iudæorum, peccatum enim illorum exclamat mors saluatoris. Crucifigi ergo se permisit, ut passio eius proficeret nobis, ut hinc cum signo eius exeuntes, à secunda morte minime tene-
LXXV remur. Metuit enim mors etiā seruos eius à quo uicta est. Cur saluator pro se tantum & Petro didrachma soluit, non etiam pro cæteris apostolis: quippe cū omnes eum relictis omnibus subsecuti sint, pro omnibus soluere debuisse uidetur. Didrachma capitū exactio intelligitur, non prædiorum, nec enim saluator aliquid possidebat in mūdo, cum sit dominus mundi. Mortuus enim alienis impendijs sepelitur, & nos à quibus mundus extraneus est, facultates augere cupimus, ut morientes mundum à nobis inuasum, nō tantum uoce, sed & litteris contestemur, ut professione nostra ab eo cuius mundus est, condemnemur.
Luc. 14 Hinc dominus qui non, inquit, reliquerit omnia, & secutus me fuerit, non potest meus esse discipulus. Quicunq; ergo sic habet facultates suas, ut spem in illis non habeat, paratus autem sit pro fide illas abijcere, uiam ambulat qua itur ad Christum dominum nostrum. Didrachma ergo ab his exigēda erat qui aliquid negotij gerebāt, aut artibus operam dabant. Saluator autē, quia nihil horum curabat, neq; discipuli eius, exigenda ab eo utiq; non erat: sed quia inimicus diabolus semper in insidijs erat, occasionem quærens si posset inclinare saluatorem, exactorum didrachmæ animos occupauit, ut eius facerent uoluntatem: ut accedentes ad Petrum qui primus inter apostolos erat, solui debere ab eorum magistro dicerent didrachmam, qui ab eis oneribus liberi erant: Nihil enim agebant in mundo quod esset mundi: Vt quia non erat unde solueret, aut his scandalo esset, aut certe humilitate suffragij quæ-

A reret à quo solueretur. Tunc dominus ut improuidum diabolum aduersus semetsipum semper machinari ostenderet, ad mare ire Petrum apostolum iubet, & capti piscis os aperire, & illic inuenire nummum exactioni debitum: quo soluto, non solum scandalum non esset exactoribus, neque inclinaretur requisito auxilio ad soluendum, uerumetiam signum uirtutis maximæ demonstraret, per quod captos à diabolo ad se traheret, ut argumento & astutia sua diabolus torqueretur. Dicunt ergo exactores didrachmæ ad Petrum apostolum: Magister uester non soluit didrachmam &c. Quo dicto, magistrum ut pro omnibus discipulis solueret, cõuenerunt. Saluator autem cum pro se & Petro dari iubet, pro omnibus exoluisse uidetur: quia sicut in saluatore erant omnes causæ magisterij, ita & post saluatorem in Petro omnes continentur: Ipsum enim constituit esse caput eorum, ut pastor esset gregis dominici. Nam inter cætera dicit discipulis, Vigilate & orate, ne intretis in tentationem. Et Petro dicit, Ecce satanas expostulauit, ut uos uentilet sicut triticum: Ego autem rogaui pro te, ut non deficiat fides tua, & tu tandem conuersus confirma fratres tuos. Quid ambigitur? Pro Petro rogabat, & pro Iacobo & Ioanne non rogabat, ut cæteros taceam: Manifestum est in Petro omnes contineri. Quia & in alio loco dicit, Ego pro his rogo quos mihi dedisti pater, & uolo ut ubi ego sum, & ipsi sint mecum.

Matth. 17
Matth. 26
Luc. 22
Ioan. 17

LXXVI

Quid est quod Ioannes in Euangelio, Lex ait, per Moysen data est, gratia & ueritas per Iesum Christum facta est: ergo gratia & ueritas ante non fuit, quomodo ergo lex à deo data dicitur; in qua ueritas non fuit. Non sic passim prætereundum est, sed consyderandum est quid sit, Lex per Moysen data est: Per Moysen enim lex data manifesta habet præcepta, sed scripsit & historiam, quæ & ipsa lex appellatur. Et uideamus quid in præceptis eius, non erit forte uerum, quod dicit, Non occides, non fornicaberis, non furtum facies: Talia sunt & cætera, nam historia eius, quia ante aduentum Christi ueritas non erat, hoc manifestum est: Etenim quæ sub uelamine erant quid significarent incertum erat: Cum B autem per Christum manifestaretur, cuius persona sit quæ dicit in Genesi, Faciamus hominem ad imaginem & ad similitudinem nostram, & qui est qui fecit, & qui fuerit qui in rubo à patriarchis uisus sit, & qui in petra operatus sit, qui dedit aquas in deserto, quia petra, inquit, erat Christus: sic fuit ueritas per Christum, quando ea quæ latebant, aut in dubium ueniebant, quid significarent à Christo ostensum est: Nam inter cætera dominus ait, De me scripsit Moyses. Hoc prius latuit, error enim erat. Putabatur enim deus pater, qui erat filius: & qui æstimabatur angelus, cognitus est esse dei filius: & promissio facta fuerat Abraæ, quæ quamdiu non reddebatur, in ambiguo erat, cum autẽ ueniente Christo reddita est, facta est ueritas: quãdo & quod promissum est redditum est, & cœpit sciri quod erat promissum. Promittentis enim fides tunc uera probatur, cum exsoluit promissum.

Exod. 20
Gen. 1

LXXVII
Mar. 7

Quid est quod inter cætera dicit Marcus euangelista de Christo, Intrans in domum uoluit neminem scire, & non potuit latere: si ergo uoluit & non potuit, infirmata uoluntas eius uidetur. Impossibile prorsus est ut saluatoris uoluntas non impleatur, nec potest uelle quod scit fieri non debere: Idcirco quod factum est, hoc uoluisse dicendus est. Nam uoluntas eius nunquam extra naturam eius est. Sicut ergo natura eius in reprehensionem non cadit, ita nec uoluntas. Nam quod proponitur, factum legitur in finibus Tyri: tunc intrauit in domum & neminem uoluit scire: Nũc requiritur quomodo uel quare neminem uoluit scire. Animaduertendum est enim, quia istud in finibus gestum est gentilium, quibus adhuc tempus prædicandi non erat. Denique mittens discipulos suos præcepit, dicens, In uiam gentium ne abieritis, & in ciuitates Samaritanorum ne introieritis, sed ite potius ad oues quæ perierunt domus Israël. Idcirco noluit se prodi, quod esset in domo, requiri autem se non noluit, sed libenter accepit. Quamuis enim tempus non esset prædicandi gentilibus, ultro tamen uenientes ad fidem non suscipere, inuidiæ erat. Sic factum est, ut dum saluator à discipulis proditus non esset, ab alijs tamen qui eum ingredientem domum uiderant, proditus est; & cœpit sciri quòd esset in domo, ut intrarent ad illum qui uellent

Matth. 10

 consequi

consequi beneficia. A suis ergo noluit prædicari, q; esset in domo: Requiri enim se uoluit, C
& ita factum est: Non enim latuit ab alijs demonstratus q; esset in domo. Denique mulier
Chananæa audiens de illo, intrauit ad eum, deprecans ut expelleret dæmonium à filia eius:
quæ nisi prius subiecisset se deo Iudæorum, beneficium consecuta nõ esset. Impleta ergo uo-
luntas saluatoris est secundũ quæ explanauimus: ea enim quæ cõpẽdio breuitatis studens
LXXVIII Euangelista complexus est discutientes, inuenimus quod latebat. Cum legatur in
euangelio Ioannis q; cum negasset se saluator ascendere ad diem festum, ascẽdit, hoc incon-
stantis esse uidetur. Semper breuiata propositione sensum occultas: Nã hoc quod
in quæstionẽ uocas tunc factũ est, quando in Galilæa positus propter tumultũ Iudæorũ, fra
tribus suis adhuc non credentibus sibi, cõpellebatur ascendere in iudæam, quia futurus erat
Ioan. 7 dies festus Iudæorũ, ut seditionẽ pateretur. Ipse autẽ respondit eis, dicens, Vos ascendite ad
diem festũ istum, quia mundus uos non odit, me autẽ odit quia arguo opera eius. Ego non
ascendam ad diem festum hũc, quia tempus meum nõdum impletum est. Tunc fratres eius
ascenderunt ad diem festum, ipse uero mansit in Galilæa. Post autẽ & ipse ascẽdit ad diem
festum. Quid uidetur cõtrarium, quãdo non tunc ascẽdit quãdo negauit, sed ascẽdit postea?
Et ascendit nõ quasi ad diẽ festum, sed quasi ad litem: Illi enim omnes læti ascẽderunt, quasi
ad perfruẽdas delitias diei festi. Certum est ergo, quia nõ ascendit ad diem festum saluator.
Ioan. 15 Is autẽ ille fuit dies festus, quo passione sua redemit mundũ. Deniq; dicit, Nunc clarificatus
est filius hominis, & deus clarificatus in eo Hic dies festus eius est, in quo uicit mortem.
LXXIX Si proprio arbitrio uiuimus, quare saluator dixit, Nemo uenit ad me, nisi pater qui mi
Ioan. 6 sit me traxerit eum: Et consentiẽs his Apostolus, Neq; uolentis, inquit, neq; currentis, sed mi
serentis dei est: & cuius uult miseretur, & quem uult indurat. Quomodo uolũtatis arbitrium
liberũ est, quando alterius nutu aut ad bonũ ducitur, aut ad malum? Aliter causa se ha
bet q̃ proposita est. Non enim hic quæstionis huius sensus est quem obtẽdis. Nam nullo
genere ex his liberi arbitrij poterit causa turbari, quia si penitus sensum dictorum aduertas, D
scies hinc magis arbitrij liberi firmari sententiam. Hæc enim contra maliuolos Iudæos pro-
lata sunt. Cum enim dolo simulationis ortæ ex inuidia, Ioseph patrem proprium & filios
eius fratres assererẽt saluatoris, ne dei esse filius crederetur, tunc saluator ait, Nemo uenit ad
me, nisi pater qui misit me, attraxerit eum. Quomodo autem pater attrahebat ad filium, ni
Ioan. 14 si per opera quæ faciebat per illum? Sic enim dicit, Pater manens in me, ipse operatur: ut
opera hæc attraherent ad fidẽ Christi. Virtutes enim quas faciebat saluator, ipsæ suadebant
deum esse patrem Christi: ut qui alium patrem habere illum diceret, nõ attraheretur à deo
ad Christum. Ideo ergo deus operatur per Christum, ut uerbis eius fides commendaretur,
quibus dicebat se filium dei. Hæc est attractio nostra, non uiolentia, sed testimonium dei in
Christo, cui qui credidit attractus dicitur ab eo ad Christum. Nemo enim saluatori credit,
nisi qui patrem illius proprium dicit deum. Nam Apostolus non ut arbitrium pulsaret hæc
fatus est, quæ in quæstionem redegisti: sed ut iudicium dei retractari prohiberet, hæc dicit,
iustum prædicans deum, scit enim cuius debeat misereri. Cordis enim inspector prouidet
Esaiæ 29 postulantis mentem an mereatur accipere. Deniq; dicit per prophetam, Plebs hæc labijs
me honorat, cor autem eorum longe est à me. Nam simulatoris animum iustum est ut ob-
duret. Qui enim non per errorem, uerum uocat falsum, sed per maleuolentiã: aut intelligens
bonum, fingit se nescire quod bonum est, ut conuertat illud in malum: hoc utiq; debet illi
præstari ut uere non intelligat bonũ, ne saluetur, quod nõ uult. Nec enim iustum est, ut inui-
tus saluetur, qui nõ per ignorãtiam salutẽ spernit, sed per malitiam uel inuidiam. His igitur
confirmatur magis liberũ arbitrium q̃ destruitur, ut unicuiq; pro uoto suo respondeatur.
LXXX Cum certe aut filius dei quisq; sit aut diaboli, semper ergo filius est, sed aliquando dei,
aliquando uero diaboli: quid ergo nascimur requirẽdum est. Dominus cum filij Israël
sæpe delinquerent educti de Ægypto, iratus sententiam dedit, dicens, nullum illorum intra
turum in terram promissionis excepto Caleph & Iosue filio Naue, qui prius Auses diceba
tur.

A tur. Eos autem qui nati fuerant in deserto, ipsos dixit inrraturos, eo q nescirent bonum aut malum. Nescire autem bonum aut malum, simplicitas quædam est naturalis, quæ neq; ad bonum neq; ad malū erudita est. Hæc est ignorantia sine malitia, sine sensu enim nascimur: sed natura nostra hoc bonum habet, q capax est ediscere ueritatem: filius autem diaboli est qui natus malis rebus imbuitur, ut his studeat quæ inimica sunt creatori, multos asserens deos, & his immolandum quasi mundi rectoribus. Hic si resipiscat, & iuxta naturam suam sentiat, ad creatorem se conferens, filius dei erit: ac per hoc neq; filij dei sunt qui nascuntur, neq; filij diaboli. Quid enim dicit saluator Iudæis, Vos de patre diabolo estis, & concupiscentias patris uestri uultis facere. Vides ergo operibus & confessione filios creari diabolo: hos autem esse filios dei, qui confidentes proprium esse deum patrem Christi, recte uersantur. Sic enim deus instituit genus nostrum, ut sine sensu nascamur, possibilitatem tamen habeamus discendi, siue bona siue mala: ut ipsi nobis aut mala acquiramus, aut bona: ut læmur in nobis cum recte agentes remuneramur, aut ipsi nobis imputemus si praua sequētes condemnemur.

Vbi peccatum originale?

Ioan. 8

LXXXI

Cum Apostolus dicat, Nos natura Iudæi, de Iudæis ergo nasci Iudæos ostendit: non de Proselytis dico, quos constat fieri Iudæos. Denique qui in eremo nati sunt, non sunt circuncisi, & tamen Iudæi erant: Non ergo circuncisio Iudæum facit, sed natiuitas sub dei creatoris deuotione progenita: Si ergo de Iudæis Iudæi nascuntur, quare non etiam de Christianis Christiani: nam & de paganis pagani nascuntur?

Gal. 2

Non omne quod nascitur, hoc est unde nascitur: Nam & aurum de terra nascitur, & non tamen terra est: & gemmæ & alia multa. & de ligno esca nascitur, & de ouo pullus. De paganis autem ut pagani nascantur hæc facit causa: quia enim omnis paganus in ignorantia est, & qui nascitur ex eo sine sensu est, ambo ignorātes sunt. Sed hoc interest inter utrunque, quia qui generat, sine dubio blasphemus est, ac per hoc filius diaboli est: natus autem infans nescit blasphemare, sicut nescit benedicere, paganus tamen est, quia sine sensu est. De B Iudæo autem idcirco Iudæus nascitur, quia sub creatoris deuotione generatur. Sicut dixit Adam de Cain, Procreaui hominē per deum. Sicut enim pagani indeuoti creatori, dæmonijs gratias agunt in omnibus quæ agunt: ita & Iudæi deo creatori supplices, imperfecte laudant eum in omni actu suo, in eo despiciendi, quia nō cognoscunt Christum, per quem sunt omnia. Hoc etiam modo de Iudæo Iudæus nascitur. Non enim sicut quibusdam uidetur, quia circuncisio facit Iudæum. Circuncisio enim signum Iudaismi est, non Iudaismus: quia non Abraæ circuncisio iustitia est, sed signum iustitiæ, ut nati ex Abraam signum haberent, per quod probarentur filij esse Abraæ. Quippe cum ex Iuda Machabeo hoc nomine sint appellati, ut non solum ex Iuda, sed & cæteri ex omnibus filijs Iacob Iudæi uocarentur, propterea q Iudas dux fuerit eis: Ideoq; nati Iudæi signum accipiunt, ut qui sunt intelligantur. De Christiano aūt ideo non nascitur Christianus, quia ipse qui generat, nō natus, sed factus est Christianus: Quamobrem & iste qui nascitur, fieri oportet ut sit: Nec enim per substantiam nascitur, sed per fidem quæ iam natis accedit. Ignorantia enim cum carne nascitur, fides autem postea spiritali ratione inseritur. Sed dicitur econtra, Si factus utiq; est qui generat, hoc iam debet generare quod ipse est, ut accepta dignitas traducem faceret: Nam senatores generant senatores. Sed senatorum dignitas non habet apud deum meritum. Neq; ipsa natura, hoc est substantia consequitur beneficium, sed in sola fama & sermone dignitas uertitur: Ac per hoc currit quidem sermo per traducem carnis, sed nihil aliud præstat q̄ opinionem dignitatis: Sicut & hi qui consules sunt aut statuis honestantur, gaudent in uano: Christiani autem cum fiunt ipsi naturæ accedit dignitas, ut essentia ipsa hominis æternum habeat incorruptibilitatis beneficium, ut non opinio sola, sed & res sit in effectu apud deum. Tale est istud, ut quis disertus pauper in laude sit & egeat pane, aut reliquis necessarijs. Hæc enim uera laus est, si sic illi proficiat quæsita dignitas, ut nullius egeat: dum hoc naturæ eius præstatur, ut per seipsa uiuat, & bene uiuat nullo requisito suffragio: hoc est uere diuitem fieri & gloriosum.

Paga-

LXXXII Paganos elementis esse subiectos nulli dubium est, & quid est ergo quod Apostolus dicit, Eramus & nos sub elementis huius mundi seruiẽtes: si itaq; & Iudæi elemẽtis erant seruientes, quid differebãt à paganis? Manifestũ est additione, aut diminutione, siue immutatione unius syllabæ sensum peruerti. Idcirco paganos elementa colere omnibus cognitum est: Iudæos autẽ non elemẽtis, sed sub elementis deo seruisse, propter neomenias & sabbata, & circũcisionem, & cætera talia, hæc enim carnalia sunt. Quicquid enim uisibile est, carnale est, & de elemẽtis est: sed quia ex præcepto dei erat, deo seruiebatur: ut ex uisibilibus ad inuisibilia ueniretur, & ex hac causa profectus fieret ad maiora capienda, ut in his meditati digni fierent promissis spiritalibus. Ex ea igitur parte quã supra dixi, sub elemẽtis seruiebãt Iudæi: ex alia parte legem habebant spiritalem, quæ & peccare prohibet, & exhortatur ad dilectionem domini dei, qui uenturus eis fuerat promissus ad remittenda peccata.

LXXXIII Si per Christum salus & uera & perfecta cognitio, cur non ante uenit ut & anteriores nostri qui in ignorantia fuerunt addiscerent ueritatem? Deniq; post aduẽtum Christi multi saluati sunt, magis quàm prius. Vnde & si ante uenisset, multo plures saluati fuissent. Si ergo ita est, reprehẽsibile uidetur nulli misericordiã facienti calumniam fieri oportere. In potestate enim dantis est, quando uel quantum uelit misereri. Exhortandus est enim huiusmodi & precibus prouocandus, non contentione à bono opere reuocandus: & forte non contradiceretur, sed pro hac misericordia uices illi aliqua redderentur. An quis medicum arguet qui medicamẽta sua & officium suũ gratis impẽdet: aut accusabitur tarditas eius ab eis à quibus non est requisitus? Hæc quidẽ diximus secundũ rationẽ, sed saluatoris bonitas ista nõ curat propter imbecillitatẽ humanam: suam enim sequitur naturam ad faciẽdam misericordiam. Idcirco tũc uenit quãdo debuit uenire, uoluntatis suæ rationem secutus, nõ meritorum nostrorum. Nam si merita perpẽdas, uenire nõ debuit. Venit ergo quãdo & subueniri debere sciuit, & gratum futurum beneficium. Si autẽ ei cui necessitas imminet ante subueniatur, erit quidẽ gratum, nõ tamen ualde poterit scire quid sibi præstitum est. Si autẽ in ipsa necessitate posito auxilium ferat, sciet quale beneficium cõsecutus sit. De tribulatione enim ereptus, maiores gratias referet. Quomodo si esuriẽti offeras panẽ, si autẽ offeras cum nõ esurit, non utiq; tam gratum erit. Idcirco recte factum est ut non ante ueniret dominus. Primum enim dimisit genus hominum uti uolũtate sua, nõ sine testimonio sui, quia ex ipsa mundi fabrica per annua munera, quæ elemẽtorum ministerio humanis usibus exhiberi decreuit, intelligi & timeri diuinitatem suam uoluit: Quippe cum etiam ex traduce primi hominis, deinde Enoch & Noë notitia eius esset in terris: Sed cũ lãguore quodã humani generis abolescere cœpisset cognitio dei inter homines, & mores immutarentur, eligere dignatus est Abraam, in quo forma esset renouatæ notitiæ dei & morũ. Et cũ adhuc reuerẽtia segnior esset, postea per Moysen legẽ litteris dedit, quæ neq; abolesceret, & magis metum incuteret. Maior enim timor est, ubi autoritas manifesta est. Et quia acceptã legẽ gentes spreuerũt, nõ se subijciẽtes ei, neq; hi qui acceperũt seruauerunt eam, motus dominus misericordia, misit filium suum, qui se pro illis offerẽs, mortẽ destruẽs, data omnibus remissione peccatorum, deo patri illos iustificatos offerret. Non enim posset descẽdi ad inferos, nisi per mortẽ. Nec ordo enim nec ratio poscebat, eum qui mortuus nõ fuisset, intrare ianuas tartari. Nónne si quis uult in terra sua Barbaros decipere, immutat se in habitu illorũ, ut putetur unus ex his, & sic explorat quomodo illos subuertat? Ita factum est & de diabolo: quoniã malo more hominem subuerterat, ut in morte nõ remaneret, inuentũ est remediũ quomodo quos male tenebat amitteret & subintraretur ei: & quẽ putabat se uelut hominẽ occidisse, reperiret illum apud inferos deum. Quo facto, reus inuentus omnes quos tenebat amisit, & de cætero aperta est ad cœlum uia. Ecce quãtum profuit aduẽtus saluatoris, ut sciẽtes homines de quo periculo liberati sunt, sine cessatione gratias illi referant. Sed forte econtra dicatur: Si multi ante legem & post legem peccatis pressi totos se carni dederunt, & digni fuerunt in tartaro remanere, sine dubio fuerunt qui deuotione & creatoris reuerẽtia uitam suam naturæ lege frenarunt:

Nunquid

A Nunquid non etiã hi detenti sunt apud inferos, exuti hac uita? Si autem ante uenisset post
mortem Adæ, liberato Adã qui prior peccauerat, cæteris ad cœlum aperiret uiã, ut quia be-
ne uixerant, agnito creatore defuncti reciperentur in cœlũ. Damnum ergo est, quia nõ ante
uenit Christus? Damnum esse manifestũ est, sed quære, iustũ, an iniustũ sit. Solent enim dã
na iusta esse, de quibus queri non liceat. Nunquid fur deprehensus & iuxta legẽ in quadru-
plũ condẽnatus, ausus est queri? Ac per hoc dãnũ quod genus hominũ passum est, iuste fa-
ctũ est, unde & permissum est, Quare & saluator inter ipsa primordia uenire nõ debuit. Cũ
eñ diabolus superbiret, homo factus à deo positus est illi inimicus, ut auxilio dei munitus
quia impar erat, resisteret ei accepto mandato. Diabolus aũt solita subtilitate simulauit se
ignorare quid præceptũ esset à deo, & inuenit Euã instabilem: postea aũt promittẽs illi, quod
si interdictũ contigissent præstaret illis diuinitatem, circumuenit eos. Tunc diabolus supera-
to homine triũphauit: hic uictus genus suũ subiecit peccato. Quamobrẽ iniustũ erat uicto-
ri uiolẽter auferre spolia, quia deus quod facit, iuste facit. Præterea cũ acerbe peccauerit homo
assentiens ei contra mandatũ creatoris, fieri se deũ, idololatria admisit per quod in deũ pec-
cauerat: ideoq; non illi statim debuit subueniri, quippe cũ pœnituerit, Nec grata ei fuisset mi-
sericordia si nõ sciuisset quid mereretur. Quanq; enim omnia possit deus, illud facit qđ cõ-
uenit rationi ut irreprehẽsibilis perseueret.

Quare Lunæ cursus in ratione paschæ custodientes, Paganos reprehendimus, quia dies lunares & motum custodiunt. LXXXIIII

Absit à Christianis ne sydera uenerari dicãtur, quibus indulta est spiritalis cultura, ut
despicientes quæ uident, his quæ inuisibilia & supercœlestia sunt, copulentur, ut hæc omnia
transcendant futuri cum angelis dei. Nam syderum cultores aut cum ipsis erunt, aut infra
ipsa. Quomodo enim fieri potest, ut aliquis super hæc sit quæ colit? Pagani itaq; non com-
putum lunæ obseruant, sed lunam ipsam uelut deam uenerantur: Et effectus curriculorum
eius apprehendisse se arbitrantes, quid certis diebus agendum, quidúe cauendum sit, decer-
B nunt, imperio eius quasi uitam & conuersationẽ suam ordine quodam subijciẽtes: quos quia
extra dei ordinationem hæc ausi sunt usurpare, falli frequẽter deprehendimus. Hæc enim lu-
minaria in signa temporũ deus constituit. Vnde & nos numerum lunæ custodimus, nõ illã
ipsam excolimus, ut à quartadecima luna, quæ nobis secũdum legem prima est, rationem
paschæ obseruemus. Omnia enim plena deus instituit, ideoq; à quartadecima usq; ad ui-
gesimamprimam his septem diebus pascha nobis celebrare concessum est, ut de his septem
aliqui dies à parasceue usq; ad resurrectionẽ domini concludãtur, Vt neq; tertiadecima in
passione sit, neq; quartadecima in resurrectiõe, aut quintadecima, Nã ante uigesimãprimã
secundũ nos lunã, passio Christi fit & resurrectio eius, Nam primo die quo cœptus mũdus
est. Omnia enim mũdi tẽpora unius hebdomadæ curriculis numerãtur, quia his deus mũ-
di mẽbra & ornamẽta cõposuit. Sex enim diebus mũdũ aptauit, & septima cessauit quam
sabbatũ appellauit. His enim septẽ diebus totius mũdi ratio & numerus continetur. Sẽper
enim in se redeuntes, multiplicant numerũ temporũ. Post sabbatũ enim à primo die repe-
tit semper usq; in diẽ septimũ, id est sabbatũ. Vt resurrectio domini primo die inchoati mũ
di facta discatur, qui dies dominicus dicitur. Ipsum enim fecit dominus unũ cũ uespere, & in
septenarium numerum euolutus incipit iterũ, ut sit post hebdomadam primus. Quod ita
decretum ab initio est propter sacramentum incarnationis domini, & passionis & resurrecti
onis. In corpore enim dñi totus propè mundus resurrexit, & instauratus est. Absolutum est
non nos lunã colere, sed numerũ qui per lunæ cursum institutus est custodire. Diabolus aũt
qui est satanas, ut fallaciæ suæ autoritatẽ aliquã possit adhibere, & mẽdacia sua ueritate co
lorare, primo mense quo sacramenta dominica sunt celebrãda, quia non mediocris poten-
tiæ est, Paganis quæ obseruarent instituit mysteria, ut animas eorum duabus ex causis in
errore detineret: ut quia præuenit ueritatẽ fallacia, melius quiddã fallacia uideretur, quasi an
tiquitate præiudicans ueritati, Et quia in primo mẽse, in quo æquinoctiũ habẽt Romani si-
cut & nos, ea ipsa obseruatio ab his custoditur, ita ut etiam per sanguinẽ dicant expiatio

nem

nem fieri,sicut & nos per crucem.Hac uersutia paganos detinet in errore, ut putent ueritatẽ C
nostram, imitationem potius uideri quàm ueritatẽ, quasi per æmulationem superstitione quadam inuentam.Nec enim uerum potest,inquiunt,æstimari quod postea est inuentum. Sed quia apud nos pro certo ueritas est,& ab initio hæc est,uirtutum atq; prodigiorum signa perhibẽt testimonium,ut teste uirtute,diaboli improbitas innotescat. Quoniam enim sola est quæ facile suadeat,hæc contra uersutiam & præuentum diaboli posita est,ut simulationem eius reuelet.Nemo enim etiam inimicorum negare audeat illic esse ueritatẽ, ubi ue-
LXXXV ritas apparet. Quid est ut cum cõstet à Dauid usq; ad transmigrationem Babylonis decẽ & septem esse generationes,Euangelista quatuordecim dicat,prætermisso Ochozia qui post Ioram est,& Ioas filio Ochoziæ,& Amasia filio Ioas. Nihil Euangelistã quàm sensum legis secutum credibile uideri debet.Ideoq; non immerito hi ab Euangelista sublati sunt de numero cæterorum.Sic enim horum continuauit impietas,ut malignum eorum nullum interuallum haberet.A Ioram autem cœptum malignũ sic perambulauit usq; ad Oziam filium Amasiæ,ut nullius lateris esset suffragium,quo experte merito patris aliquis horũ remaneret in numero regũ.Nam Ioram maligne agens merito Iosaphat remissus in numero est.Illorum autem trium continuata malignitas in deum est.Salomon quoque merito patris remissus in regno est, Et Roboam filius Salomonis maligne agens, merito Asa relictus est in numero regum.Illi autem tres in medio malorum conclusi sunt maligne agentes,ideo erasi sunt.Peius enim à perditione generis exemplum est,quando se iugiter malignitas pandit: propterea quòd ex traduce eorum non est Ioseph, prætermissi sunt, Ab Abraam enim horum generationem secutus est Euãgelista, ex quibus originem trahit
LXXXVI Ioseph,cui desponsata est Maria quæ genuit Christum. Quid est quod probet Mariã matrẽ domini ex tribu & semine esse Dauid. Idonei testis proferemus sermo-
Lucæ 1 nem. Dicit enim angelus ad Mariam inter cætera. Et dabit illi dominus sedem Dauid patris sui,& regnabit in domo Iacob in æternum,& regni eius non erit finis. Quomodo dice- D
retur ab idoneo teste, pater eius Dauid, si non esset Maria ex semine Dauid?
LXXXVII Si unus est deus,cur in tribus spes salutis est,& nõ in duobus, aut quatuor,aut certe in ipso uno,& quare nõ est ab initio trinitas prædicata. Nihil penè nouum effectum est, sic enim trinitas prædicatur,ut unus deus credatur.Non ergo additum est aliquid,sed sacramentum dei unius reuelatum. Inter ipsa autem primordia manifestari non oportuit, quia prius prædicandum,& postea id quod prædicatum est reuelandum:ut scias patrem esse, à quo cuncta sunt:filium uero dici,per quem sunt omnia:spiritum autem sanctum appellari, per quem omnia quæ à patre quidem,sed per filium sunt,regenerãtur ad fidem dei unius. Hi ergo tres sunt quidem,sed una diuinitas.Ratio igitur facit ut tres sint,non plures aut infra.Omnis enim numerus usq; ad nouem peruenit, quia tres dum inuicem in se sunt,faciũt numero nouem,quia in uno tres sunt,& tres sunt unum. Qui enim uidet unum,uidet tres, dum nihil differt alter ab altero.Tres ergo unum,& ter tres unum.Hæc enim in nono numero perfectio est,quantum ad numerum pertinet,quia de uno sunt omnia.Addito enim uno,ex quo uel in quo tres qui numerantur nouem,fiunt decem uel uiginti.Semper tamen usq; ad nouẽ uenitur & unus additur,quia nouẽ unũ sunt,ut plena perfectio sit unitatis.
LXXXVIII Si maior gratia & manifestatior intelligentia in nouo est quàm in uetere testamento,
Esaiæ 5 quare Esaias propheta sedentẽ in throno maiestatis uidit deum sabaoth,qui est Christus,
Ioan. 12 iuxta interpretationẽ Ioannis Euangelistæ.Dixit enim inter cætera, Hæc locutus est Esaias
Act. 7 quando uidit maiestatem eius,& locutus est de eo.In nouo autem Stephanus primus martyr stãtem se uidisse dicit Iesum à dextris dei, Quid est istud ut hic subiectus uideatur post triumphos,& illic quasi dominus antequam uinceret? Prout causa erat,fecisse ita & dominus se ostendit.Prophetæ enim uisus est quasi rex corripiens plebem: & hoc se ostendit quod erat,hoc est sedentem, In pace enim erat causa diuinitatis eius. Stephano autem ut stans appareret, fecit calumnia Iudæorum. In Stephano autem saluatoris causa uim patiebatur,

A tiebatur. Ideo sedēte iudice deo, stans apparuit, quasi qui causam diceret: & quia bona cau
sa eius est, ad dexteram iudicis erat, Omnis enim qui causam dicit, stet necesse est.
Quomodo accipiendum est quod saluator inter cætera dicit de spiritusancto, quòd LXXXIX
ueniens, inquit, ille arguet mundum de peccato, & de iustitia, & de iudicio. De peccato qui- Ioan.16
dem, quia non crediderunt in me. De iustitia uero, quia eo ad patrem, & iam non uidebitis
me. De iudicio autem, quia princeps huius mundi iudicatus est. Causam quidem ui-
detur dixisse arguendi mundi, sed indiget explanatione. Cum saluatori non crederent Iu-
dæi neq; mundanæ potestates, quia nō solum hominibus se manifestari uoluit, sed & prin
cipibus & potestatibus in cœlestibus, sicut docet Apostolus in epistola ad Ephesios, post Ephes.3
passionem suam uera se locutum spiritumsanctum probaturum ostendit, Et hoc est argue
re mundum, ostendere illi uera esse quæ credere noluit. Credere enim noluit à deo uenisse
saluatorem. Saluator autem seruata iustitia non trepidauit reuerti ad eum qui se miserat:
& per id quòd regressus est, probauit se inde uenisse. Quia nemo, inquit, ascendit ad deum, Ioan.3
nisi qui descendit à deo. Videntes ergo potestates ascendere eum, confusæ sunt, uidētes ue-
rum esse quod uelut falsum spreuerant. Itaq; ista iustitia arguit eos, qua iustum probatum
est, quia regressus est unde uenerat. Sic autem arguit eos de peccato, quòd non solum cre-
derę ei noluerunt, sed & occiderunt eum. De iudicio uero sic eos corripuit, dū ostendit prin
cipem mundi reum factum & comprehensum ab eo, cuius fidei non communicarunt. Vi-
dentes enim animas de inferis ire in cœlos, cognouerunt adiudicatum esse principem hu-
ius mundi, ut reus factus in causa saluatoris quæ tenebat iure amitteret. Hæc quidem ascen
dente saluatore uisa sunt: sed superueniēte in discipulos spiritusancto, palam aperteq; ma
nifestata sunt. Vera enim correptio tunc fuit, quando post passionem resurrectionemq; ad
testimonium saluatoris, publice à perfidis uidebantur resurgentes mortui, claudi currentes,
leprosi mundati, paralytici confirmati, cæci aspicere, surdi audire, muti eloqui, dæmoniaci
B purgari, infirmi recuperata sanitate gratias agere. Hoc modo spiritussanctus arguit mun-
dum, quia in nomine saluatoris, qui reprobatus est à mundo, omnium curationum uirtu-
tes operatus est. Si diabolus ipse est satanas, quid est ut inter cætera dicat salua- XC
tor, Vos de patre diabolo estis, & concupiscentias patris uestri uultis facere: ille homicida Ioan.8
fuit ab initio, & in ueritate nō stetit, quia ueritas non est in eo. Cum loquitur mendacium,
ex suis proprijs loquitur, quia mendax est sicut & pater eius. Diabolus non speciale
nomen est, sed commune. In quocunq; enim opera diaboli fuerint inuenta, sine dubio dia-
bolus appellandus est. Operis enim nomen est, non naturæ. Itaq; hoc in loco patrem Iu-
dæorum Cain significat, cuius imitatores uolentes esse Iudæi saluatorem peremerūt. Hinc
dicit eum, quia se parricidio maculauit, & reum fecit mortis, in ueritate non stetisse: ab ipso
autem forma data est fratricidij. Istum ipsum dicit, cum loquitur mendacium de suis pro-
prijs loqui, ut ostenderet unumquenq; non nisi propria uoluntate peccare. Sed quia imita
tor diaboli est, adiecit, Mendax est sicut & pater eius. Hic enim ut primum hominem mor
te condemnaret, simulauit se nescisse quid præceptum fuisset ei à deo. Sic & Cain interroga
tus, finxit se nescire ubi esset frater suus Abel quem occiderat. Hoc ergo in loco diabolum
Cain esse dixit: patrem autem eius diabolum, cuius opera secutus est. Diaboli enim filius,
diabolus est. Sed diabolus ille qui est satanas, patrem in malitia sua nullū habet. Ipse em̄
sibi in malo autor est. Prior enim ipse peccauit, ac per hoc quicunq; imitati illum fuerint, fi-
lij eius dicētur, & ille pater eorum. Etenim nos in fide Abraam patrē habemus, quia prior
ipse credidit deo: ac per hoc nomine eius censemur. Fideles enim dicimur sicut & ille.
Quærendum quomodo contradicēdum sit argumentis Photini, scilicet Christum an XCI
te Mariam esse probando. A Ioanne prius quæramus baptista, quem ipse saluator
testem suum esse professus est. Ait enim inter cætera de domino, Qui de sursum uenit, su-
per omnes est, Qui autem de terra est, de terra loquitur, Qui uero de cœlo uenit, quod ui-
dit & audiuit, testificatur: & testimonium eius nemo accipit, Ecce Ioannes omnes secum pa

riter ad comparationem domini terrestres appellauit, Quia illum de cœlis testatur ue-C nisse, cæteros uero omnes de terra esse, hoc est de inferioribus. Et ipse dominus inter cæte-
Ioan.6 ra eadem loquitur dicens, Non enim descendi de cœlo ut facerem uoluntatem meam, sed uoluntatem eius qui misit me patris. Et iterum dominus inter alia hoc sensu loquitur di-
Ioan.16 cens, Et nunc dico uobis, quia ego rogabo patrem, Ipse enim pater diligit uos, quia uos me diligitis, & creditis quia à deo exiui. Exiui enim à patre, & ueni in hunc mundum: iterum relinquo mundum, & uado ad patrem. Videntes discipuli manifeste illum locutum esse, dicunt ei, Ecce nunc palàm loqueris, & prouerbium nullum dicis, Nunc scimus quoniam scis omnia, & non opus tibi est ut quis te interroget. In hoc credimus quoniam à deo existi. Hæc interpretatione non indigent. Quippe cum ista summa sit religionis nostræ, ut Christum ante carnem in cœlis cum deo fuisse credamus, ut filium apud patrem. Nam si propter iustam conuersationem & cœlestem doctrinam de cœlo & à deo se dixit exisse & uenisse in mundum, eadem deberent dicere de se omnes prophetæ & apostoli. Et quia dixit, Iterum relinquo mundũ, & uado ad patrem: hoc forte dicatur significasse, quia doctrina quæ uenerat à deo, relicto mundo ad deum est regressa. Aliud enim quod dicant non habent. Si enim de cœlo uenisse, & à deo exisse, & uenisse in hunc mundum, ad uirtutis & doctrinæ pertinet causam, non ad saluatoris personam, cum dicit, Iterum relinquo mundum, & uado ad patrẽ, illò utiq; redit unde uenerat: sed uidimus post abscessum domini, & uirtutem fuisse in mundo & doctrinam. Vides ergo non de uirtute dictum esse à domino & doctrina, sed specialiter de se dominũ locutum. Quòd si uirtutis quæ in Christo operata est, dicis esse uerba, hæc ipsa uirtus deum patrem suum appellat. Ecce incurris quod times: quia si uirtus dei filius dei est, ipsa utiq; uirtus dei est, de qua dicit Apostolus,
1. Cor.1 Christum dei uirtutem & dei sapientiam: hæc exiuit à deo, & iterum ad eum regressa est. Itaq; hæc ipsa uirtus quæ Christus est, in spiritu dei dæmonia se testatur eijcere: qui spiritus per apostolos operatus est, ut scias spiritumsanctum per quem dominus operatus est, D post abscessum domini hic in mundo in apostolos operatum: ut plenius appareat dominum de sua persona locutum, quia relicto mundo regressus est ad deum. Aut si putas uirtutem hanc non esse Christum: duæ erunt uirtutes, & duo filij dei, & ubi est illud quod le-
Ioan.1 gitur, Vnigenitus filius dei qui est in sinu patris? Et iterum, Sic enim, inquit, dilexit deus
Ioan.3 mundum hunc, ut filium suum unicum daret pro eo. Animaduertis iam uirtutem dei quæ operata est in mundum, ipsam unam esse quæ & dei uirtus dicatur & filius. Et uideamus
Ioan.16 quid crediderint, aut cui apostoli audientes à domino, Ecce iterum relinquo mundum, & uado ad patrem. Responderunt ei, Ecce nunc palàm loqueris, & prouerbium nullum dicis, Nunc scimus quia nosti omnia, & non opus est tibi ut quis te interroget. In hoc credimus, quoniam à deo existi. Nunc uideamus si de uirtutibus ambigerent discipuli, utrum à deo exisset, cum uidissent Lazarum iam fœtidum quarta die resuscitatũ, Cæco à natiuitate oculos reformatos, Tactu fimbriæ mulierem à profluuio liberatam, Aquæ naturã mutatam in uinum. Aut de persona domini nemo plane dubitauit, uel de uirtutibus: quippe cum dicerent illum, alij esse Heliam, alij Hieremiam, aut unum ex prophetis. Nam cum lapida-
Ioan.10 re uellent illum Iudæi, respondit eis Iesus, Multa opera bona ostendi uobis à patre meo, propter quod eorum opus lapidatis me. Dixerunt ei Iudæi, Nos de bono opere non te lapidamus, sed propter blasphemiã: & quia cum sis homo facis te deum. Si ergo Iudæi quòd dei opera essent non ambigebant, apostoli ambigebant? Quoniam ergo omnis dubitatio de saluatoris persona erat, Res enim inaudita, & quæ in sensum humanum non uenerat, stuporem hominibus faciebat, cum audiebant dicentem illum se à deo exisse, & proprium sibi patrem esse deum, Idcirco discipuli, satis sibi esse factum confitentes manifestatione uerborum domini, dixerunt ad eum, Nunc scimus quoniam nosti omnia, & non est opus ut quis te interroget. In hoc credimus, quoniam à deo existi. Si enim non uere à deo exiuit, fides apostolorum exinanitur: sed non potest, quia à saluatore probata est. Respondit

A dit enim eis, Modo creditis, id est, tanta signa uidentes non credebatis. Itaq; probatum est
apostolis Christum à deo exisse & uenisse, ut per hanc exitionem filium istum dei credere
nō esset ambiguum. Si enim nemo uidit deum nisi qui est à deo, hic uidit deum: & si nemo
nouit patrem nisi filius, hoc est uere apud deum patrem fuisse, & ab eo exisse & uenisse. Ne-
mo enim alius poterat à deo exire, nisi hic, qui in principio erat apud deum, quia nec quis-
quam alius sciebat aut uiderat deum. Ideo non incredibile uobis est, uerum filium hūc dei
credere. Sicut dicit Ioannes in epistola prima, Et sumus, inquit, in uno filio eius Iesu Chri-
sto, hic est uerus & uita æterna. Et Apostolus, Qui proprio, inquit, filio non pepercit. Et Eu- Rom.8
angelista, Qui propriū, ait, sibi patrem dicebat deum. Si uerus ergo filius dei est Christus, Ioan.5
quomodo homo tantum est? Verus enim non diceretur, nisi proprie ab eo esset genitus.
Aut dicat Photinus, Quare uerus filius dei creditur si non est uerus? Aut quid opus erat
hūc credere filium dei, si unus esset de cæteris sanctis, qui filij dei digni sunt appellari? Aut
nunquid aliqua indignitas in hoc est, per quam filius dei sicut cæteri sunt, credi non posset:
& idcirco dicitur, ut hic de quo incredulum uidetur, credatur filius esse dei? Si enim potior
cæteris est, quid opus est ut dicatur, crede Christum filium dei esse, si unus esset de cæteris,
nisi quia ut aliter de hoc credatur? Vnde & unicus dicitur, quod non præcipitur de cæteris:
ut quia multi sunt qui filij dei sanctitatis causa appellantur, hic solus uerus filius dei creda-
tur, unde & unicus dicitur. Nam quis sanctorum ausus fuerit filium dei se dicere, nō dicam
& unicum, nisi saluator conscius natiuitatis suæ à deo profectæ? Quomodo autem patere-
tur se adorari, si nesciret se de deo, cum scriptum sit, Dominum deum tuū adorabis, & ipsi Deut.6
soli seruies? Quippe cum Ioannem angelus corripuit, eo quòd adorare se uellet, dicens ei,
Ne feceris, quia conseruus tuus sum, deum adora. Et cum soli deo seruiendum scriptura te- Apoc.22
stetur: Apostolus tamen, Qui seruit, inquit, Christo, placet deo. Quare? Quia unum sunt Rom.14
deus & Christus, pater & filius. Apostolus se Christi seruū fatetur, & dicit Corinthijs, Noli-
B te fieri serui hominum. Et ad Galatas, Paulus apostolus, non ab hominibus, neq; per ho- Gal.1
minem, sed per Iesum Christum & deū patrem, qui suscitauit eum à mortuis: ostendit aper-
te Christum deum esse & hominem, ut apostolatum suum non ab homine, sed à Christo,
iuxta quòd deus est, & à patre deo esse demonstraret. Deniq; in subiectis ait, Neq; eñ ego
ab homine accepi illud, neq; didici: sed per reuelationem Iesu Christi. Quid tam apertum?
dei enim doctrinam nō per hominem dicit se esse assecutū, sed ab ipso deo doctum. Nam
nos dei doctrinam per homines accepimus: uas autem electionis nihil se probat ab apo-
stolis assecutum, hoc est, ab hominibus. Nam si quia dei doctrina est, ideo non per homi-
nem discitur, quam laudem suam testatur apostolus, si sic didicit sicut cæteri apostoli? Vt
quid dicit, Neq; ego ab homine accepi illud, neq; edoctus sum, sed per reuelationem Iesu
Christi? Quis ambigat hoc loco Christum deum significatum? Sed quid mirum? cum in-
ter cætera dicat ad Romanos, Quorum patres, ex quibus Christus secundum carnem, qui Rom.9
est super omnia deus, benedictus in secula. Quid est, & ex quibus Christus secundum car-
nem? Non enim hoc diceret, nisi esset & secundum deum: & secūdum carnem ex patribus,
secundum diuinitatem uero ex deo Christus sit super omnia deus. Sed forte ad patris per-
sonam pertinere dicatur: sed hoc loco nulla est paterni nominis mentio. Ideoq; si de Chri-
sto dictum negatur, persona cui competat detur. Quare autem Christo non competat, cu-
ius nomini cœlestia, terrestria & inferna genu flectūt? hoc est, super omnia esse deum. Præ-
ter hæc enim alia nulla sunt. Dicat nunc Photinus, si hæc homini genu flectunt: aut si deus
potentias illas cœlestes & sanctos angelos ut hominem adorent, decreuit, Sed absit, quia
deus nihil stultum decreuit, maxime cum non liceat nisi deum adorari, quāto magis in cœ-
lis. Rex enim adoratur in terris quasi uicarius dei. Christus autem post hanc uicariam, im-
pleta dispensatione adoratur in cœlis & in terra. Legimus nanq;, quia uerbū caro factum
est: hoc est, ministro spiritusancto incarnatum esse ex Maria, hoc uerbū in principio apud
deum fuisse, & deum esse, hoc quoq; filiū dei appellari. Quomodo ergo non ante Mariam

est quod in principio erat, & deus erat? Etiam si obcæcatus deum hic esse neges, uerbum C
tamen non negas: neq; ignoras hoc uerbum filium dei appellari, & hoc apud deum fuisse
in principio. Qua ergo ratione post Mariā dicis esse, quod in principio legis fuisse? In Apo
Apoc.19 calypsi enim legimus de Christo, Et nomen eius est, uerbum dei. Quod uerbum multas ha
bet interpretationes, Nam nihil de deo est quod nō deus dicatur, sed propter autoritatem
unius dei, quod de ipso natum est uerbum appellauit: ut hac ratione ducti qua scimus uer/
ba nostra nō nisi ex nobis esse, Christum de deo esse crederemus. Nec aliter quidem opor/
tuit dici ut de ipso esse crederemus, & nō extra eum crederetur. Nam & simili modo & uir/
tus & sapientia dei uocatur, ut eadem ratione de ipso intelligatur. Si enim dixisset, deus &
deus: non illum de se esse significauerat, sed duos fecerat deos, quod unitati aduersum est.
Hæc ratio in diuinis libris est, ut significatus deus Christus, modū non excedat dei unius.
Quàm aūt illud tuum stultum est Photine, q̄ sic distinguis in capite euangelij Ioannis, ne
Ioan.1 uerbum deus dicatur. Sic enim legis, In principio erat uerbum, & uerbum erat apud deum
& deus erat: uerbum hoc in principio erat apud deū. Quid sibi uult hæc distinctio? quem
indicat sensum? quam significat pietatis rationem, nisi solam aduersus dei filium inimici/
tiam? Quæ enim significatio est pronuntiantis, & uerbum erat apud deum & deus erat?
Hæc ergo legis uestræ sapientia est ut doceat, quia est deus? Quæ lingua est, & quæ gens,
quæ terra, quæ secta, quæ negat deum esse? Et ut quid insinuet dicit, Et uerbum erat apud
deum. Aut uerbum hoc quid uult intelligi, nisi rationem eius ostēdat? Non enim propter
deum euangelium legitur siue scribitur, de quo nemo dubitat, sed propter uerbum de quo
quæstiones fiunt. Mysterium enim dei est, quod ideo creditur, quia non est omnibus ma/
nifestum: ideoq; scriptura contendit docere quid sit uerbum dicens, Et uerbum erat apud
deum, & deus erat uerbum, hoc erat in principio apud deum. Istud & rationi conuenit, &
pronuntiatio integra est. Ostendit enim quia uerbum hoc quod in principio apud deum
erat, & deus erat: ut in sacramento mysterij æterni dei, quod ignotum erat à seculis & gene D
rationibus, deus uerbum apud deum patrem fuisse credatur. Et quia carnalibus in dubium
uenit, qui uolunt scripturam pro sensus sui loqui capacitate, fides posita est, quæ sensum scri
pturæ secuta præmium mereatur. Salomoni cum sapientiam à deo postulasset, responsum
3.Reg.3 à domino est, Ecce dedi tibi, inquit, cor sapiens & prudens, quale non fuit ante te, & post te
non exurget uir similis tibi. Quid dicemus: uerum est quod promisit deus? Immo uerum
est. Nemo ergo hominum similis erat Salomoni. Et quid uidebitur de Christo, qui inter
Matth.12 cætera, Regina, inquit, austri uenit ab ultimis terræ audire sapientiam Salomonis? Ecce
plus Salomone hic. Nunc elige cui credas Photine, deo an Christo: patri an filio? Si patri
credis, arguis filium: si filio credis, accusas patrem. Si enim homo tantum est Christus, fru/
stra se præposuit Salomoni contra promissum dei: si autem intelligitur esse & deus, digne
se anteposuit Salomoni, & promissum incontaminatum est dei, quia non exurrexit homo
similis Salomoni. Christus enim idcirco se potiorem ostendit, quia deus est. O dementia
Photini, qui Christum ante Mariam fateri nō uult, quem uoce sua audit testantem quòd
Ioan.8 ante Abraam sit. Cum enim de tempore agerent cum eo Iudæi dicētes, Quinquaginta an
nos nondum habes, & Abraam uidisti? Respondit eis, Amen dico uobis, anteq; Abraam
fieret ego sum: non dixit, melior sum, sed ad interrogata respondit, quia ante erat quàm pu
tabant Iudæi. Maledictum planè legis Photinus euadere non potest, quia spem suam ha
Hiere.17 bet in Christo, quem tantū hominem dicit, cum legat, Maledictus homo qui spem habet
in homine. Apostolus autem sciens Christum deum, ideo & in præsenti & in futuro spem
1.Cor.15 esse in eo ait, Si in hac tantum uita, inquit, sperātes sumus in Christo, miserabiliores sumus
omnibus hominibus. Non ergo homo tantum est in quo spem habere docemur, quia ua/
na spes in homine. Hæc diximus pauca de multis, sufficeret enim, si bonæ mētis esset, Pho
XCII tino, hoc solum quod postremum posuimus. Quomodo intelligatur quod dicit
Ioan.14 saluator, Pacem do uobis, pacem meam relinquo uobis, non sicut hic mundus dat, ego do
uobis.

A uobis. Qui pacem suscipit saluatoris, inimicitiam contrahet mundi. Nisi enim discor/
dauerit cum diabolo, pacem non habebit cum Christo. Nemo enim potest duobus domi
nis seruire. Hic ergo à mundo discordat, qui legi dei fideliter seruit, Christi pace munitus,
omnium aduersariorum comprimit tela. Quis enim audeat aduersus eum quem scit regis
amicum? Aliter tamen mundus pacem dat quàm se saluator dare promisit Mũdus enim
aut metu dat pacem aut prece. Saluator uero cum sit fortissimus omnium, nullum utique
metuens, non rogatus dat pacem. Saluatoris ergo hæc pax est, quæ idcirco datur, ut muni/
mentum sit contra hostes. Pax quidem uno nomine appellatur, sed longo interuallo discer
nitur, dei & mundi. Hæc enim fragilis est, illa fortis: hæc carnea, illa spiritalis: hæc terrena, illa
cœlestis: hæc de necessitate, illa de uoluntate. Christus enim nullius egens, pacem offert in/
ualidis & inermibus, dominus seruis, bonus malis, deus hominibus. Recte ergo ait, Non si Ioan.14
cut hic mundus dat, ego do uobis: hoc enim dicens, intelligi uoluit clemẽtiam bonæ uolun
tatis suæ. Cum enim omnis idcirco det pacem ut proficiat sibi, hic, id est, saluator, ad hoc
dat, ut prosit non sibi, sed eis quibus dat. Aliter ergo mundus dat pacem quàm dedit sal/
uator. Et mundi pax non docet bonam uitam, non suadet ad patientiam, nõ prouocat ad
iustitiam, non hortatur ad misericordiam, non promittit æternam uitam. Quicunq; enim
acceperit pacem Christi, alienus erit à uitijs huius mũdi, quæ militant aduersus animã.

Quærendum an spiritumsanctum habuerint apostoli tempore illo cum fuerint in ter XCIII
ra cum domino: quia inter multa dicit euangelista, Spiritus nondum erat datus, quia Iesus Ioan.7
nondum fuerat glorificatus. Et in alio loco, Si diligitis me ait, præcepta mea seruate, & ego Ioan.14
rogabo patrem, & alium paracletum dabit uobis, ut uobiscum sit in æternum, spiritum ue
ritatis, quem mundus non potest accipere, quia non uidit nec cognoscit eum: uos uidetis
eum & cognoscitis, quia apud uos manet, & uobiscũ est. Quid est hoc? negat datum spiri/
tum ante passionem: rogaturum autem se promittit patrem ut mittat eum. Item subiecit,
B quia cum ipsis erat, & manebat apud eos. Legitur post resurrectionem autem insufflasse
& dixisse eis, Accipite spiritumsanctum. In pentecoste autem descendisse legitur spiritussan
ctus in apostolos. Tantas uideo in hac causa perturbationes, ut quid tenendum sit
nesciam. In his omnibus quæ proposita sunt non una est causa. Breuiter enim singularum
causarum significatæ sunt formæ, quia unus quidẽ est spiritus, sed dona habet multa. Cum
ergo legitur spiritussanctus, intelligi debet & eius officium in quo sit significatus. Nam &
cum in eis erat & uenturus erat, non est falsum. Sed si non istud ad personam trahas, sed
ad naturam. Alterum enim uenturum à patre promisit Christus, ut quia indifferens est eo
rum diuinitas, in præsentia Christi non putetur absens spiritussanctus, & in aduentu & in
apparentia spiritussancti præsens æstimetur Christus. Ideo cum uenturum eum promit/ Ioan.14
tat, dicit, Vos uidetis eum, quia apud uos manet & uobiscum est. Vt securi essent apostoli,
quia post ascensionem domini non minorem aut degenerem ad tuitionem habituri essent
pastorem aut regem. Nam non est dubium non datum esse credentibus spiritum, nisi si/
cut euangelista testatur, postquam deuicta morte resurgẽs clarificatus est dominus. Ipsius
enim triumphantis domini uerba sunt & dicentis, Quia Ioannes quidem baptizauit aqua,
uos autem baptizabimini spiritusancto, quem & accepturi estis nõ post multos hos dies:
hoc tempore quo ascendere ad patrem disposuit interfatus uidetur. Illud autem quòd in/
sufflasse in discipulos dominus legitur post dies paucos resurrectionis suæ & dixisse, Acci/
pite spiritumsanctum, ecclesiastica potestas collata intelligitur esse. Quia enim omnia in tra
ditione dominica per spiritumsanctum aguntur, idcirco cum regula eis & forma traditur
huius disciplinæ, dicitur eis, Accipite spiritumsanctum. Et quia uere ad ius ecclesiasticũ per/
tinet, statim subiecit dicens, Cuius tenueritis peccata, tenebuntur: & cuius remiseritis, remit
tentur ei. Inspiratio ergo hæc, gratia quædam est quæ per traditionem infunditur ordina/
tis, per quam commendatiores habeantur. Vnde Apostolus dicit ad Timotheum, Noli, 1.Timoth.4
inquit, negligere gratiam quæ est in te, quæ data est tibi per impositionem manuum pres/

 byteri.

byteri. Semel ergo fieri oportuit, ut de cætero traditio ista non sine dono spiritussancti esse C crederetur. Sicut em̃ in saluatore forma data est uisibiliter, ut post baptismum spiritussanctus credentibus de cætero inuisibiliter dari non ambigeretur, Ita & in supradicta causa forma data est in principio, ut ex eo traditioni ecclesiasticæ spiritussanctus infusus credatur. Vt autem apostoli præsente domino uirtutes facerent, potestas data est sicut & prius prophetis. Trium ergo officiorum formæ doni spiritussancti in apostolis sunt ostensæ. Quarum prima est hæc quæ ad ius ecclesiasticum pertinet in regenerãdis uel cæteris officijs. Secunda quæ in pentecoste data est, quæ est generalis. Non solum enim in apostolos, uerum etiam in omnes decidit spiritussanctus credentes. Tertia forma est, quæ solis apostolis concessa est in signis ac uirtutibus faciendis, usquedum fidei semina iacerentur ad crementum. Semina enim fidei sunt uirtutes per apostolos factæ. Ipsi enim antistites positi sunt huius ueritatis, qui per signa & prodigia non irrationabilem esse fidem nostram testarentur. Nulla enim probatio maior est ueritatis quàm uirtus. Hæc est enim quæ omnem terrenã philosophiam accusat, quia semper solis uerbis studuit, nõ habens testimonium uirtutis quæ stabile esse quod uerbis astructum erat, demonstraret. Igitur spiritussanctus generaliter semel datur omnibus credentibus, per quem filij dei esse probentur dum manet in eis. In signis uero & prodigijs faciendis non manet in homine, sed uocatus aduenit aut suggerit necessaria & recedit. Similiter & in traditione uel ordinatione de foris gratiam præstat, tuitionem etiam deferens deuotis fidei.

XCIIII Quærendum est, si Iudas scariothes proditor domini, ante passionem saluatoris laqueo uitam finiuit. Tradito saluatore & illucescente parasceue, omnes principes sacerdotum & scribæ & seniores conuenerunt in domum Caiphæ pontificis, quò perducendũ sciebant esse Iesum, ut audirent eum. Hoc Matthæus & Marcus euangelistæ testantur, & nullum ex his ante perfectum impium opus à domo præsidis abscessisse, quippe cum omnis instantia eorum & deuotio ad agendum pascha mors esset saluatoris. Occupatis ergo eis ad necem domini, à mane usque ad horam D nonam, quomodo Iudas eis retulisse pretium sanguinis quod acceperat ante crucem do-

Ioan. 27 mini probatur, & dixisse illis in templo, Peccaui, quod tradiderim sanguinem iustum: cum constet utique omnes principes & seniores ante passionem domini non fuisse in templo, Quippe cum etiam in cruce posito insultarent ei. Non enim inde potest probari, quia ante passionem relatum est, cum sint multa quæ cum ante facta probentur, nouissima ordinantur: Et iterum quando locus admittit, ut quod post factum est ante ponatur. Nam manifestum est utiq; quinquagesimum psalmum anteriorem esse quàm tertium. Sic ergo aliquando euenit ut anticipentur quæ posteriora sunt. Vnde & Maria quæ post resurrectionem fratris sui Lazari, ante sex dies paschæ in cœna unguento pedes domini unxisse probetur: propter significationem eius anticipatum est ab euangelista dicente inter cætera, Maria autem erat, inquit, quæ unxit dominum unguento. Hoc refert antequam Lazarus moreretur: quod nisi postea factum inueniremus, nesciremus quo tẽpore factum esset. Sed ne forte post nonam horam factum sit, ut uidens impius & crudelissimus Iudas occisum saluatorem, & ob hoc uelum templi scissum, terram tremuisse, saxa fissa, elementa conterrita: ipso metu correptus, doluerit, non nescius iustum se tradidisse, in cuius passione sic indignatus sit iudex deus. Sed & post nonam horam occupati erãt, sicut æstimo, seniores & principes sacerdotum. Vespere enim eadem die pascha acturi erant, sabbato autem nummos portare non licebat secundum legem, ac per hoc improbabile est apud me, quo die, immo quo tempore laqueo uitam finierit Iudas scariothes.

XCV Vnde orta sit obseruatio pentecostes uel qua ratione. Non est ambiguum cuncta religionis nostræ uero testimonio roborari, & legis ueteris prærogatiua signari. Omnia enim præterita legis ueteris, in figura fidei nostræ futuræ gesta & designata noscuntur, ut uerum nos tenere non ambigeremus, quando ea quæ nunc & audimus & credimus ante secula prædestinata uidemus, non solum uocibus, uerumetiam signorum uirtutibus commendata. Sed nunc illud est, si eodem modo

A modo ut designata sunt à nobis intelligantur, ut dies pentecostes, unde & qua ratione tra/
ctus sit cōgrue dignoscamus. Scripturæ enim dominicæ sensus suos sollicitis & deuotis ape
riunt, negligentibus claudūt. Nec enim par erat ut res quæ meritis ac dignis reseruatæ sunt,
passim ab omnibus uiderentur. Pentecoste ergo, qui quinquagesimus à pascha computa/
tur dies, hanc habet rationem, ut sicut post hebdomadam dominicus dies primus est, in
quo adimpletum est paschæ mysterium in redemptionem salutis humanæ, quia semper
post curricula dierum septem, ad primum reuerti necesse est, ut ostendatur ætatem mundi
septenario numero consummari, Ita & post hebdomadas septem, primus dies est penteco
ste. Denique nunquam alio die quàm die dominico pentecoste est, ut totum quod ad salu/
tem humanam pertinet, dominico die & inchoatum & adimpletum noscatur. Dominico
enim die factus est mūdus, & post lapsum rursus dominico die reformatus, cuius reforma/
tionis figura data est primum in circuncisione, in qua futuræ fidei signum fuit. Post heb/
domadam enim qui octauus dictus est, primus est in mysterio. Hæc est enim dies quam
fecit dominus. Vnum eum diem fecit, ex quo cæteri curricula sortirentur, Ac pèr hoc ipso
die resurrexit quem fecit, & secundum numerum supradictæ rationis, ipso die & in mon/
te Sina legem dedit per famulum suum Moysen: ut sicut agnus figura passionis domini
fuit in sacramentum paschæ, ita & legislatio Euangelicæ prædicationis: quia eodem die, id
est, pentecostes lex data est, quo & spiritussanctus decidit in discipulos, ut autoritatem ca/
perent, ac scirent Euangelicum ius prædicare. Quod factum duplici testimonio cōfirmatur,
quia & prædestinatum ostēditur, & manifesta spiritussancti infusione diuinum & supercœ
leste probatur ad legis nostræ testimonium perhibendum. Cum enim incognitis sibi impe
riti diuersis linguis magnalia dei loquuntur, diuinitus se inspiratos ostendunt. Filiјs ergo Exod.19
Israel tertio die mensis tertiј data est lex per Moysen, sicut in libro Exodi continetur, qui di/
es à quartadecima mensis primi, quo die factum est pascha in Ægypto, quinquagesimus
B est, hoc est pentecoste. Vnde factum est, ut ad legem fidei prædicandam in pentecoste spi
ritussanctus descenderet in Apostolos, ut gesta ueterum, futurorum imagines haberentur
ad securitatē fidei nostræ, quia falsum uideri nō potest quod ab initio prædicatum est. Ideo
remissionis & reformationis tempus in quinquagesimo Psalmo describitur, ut eadem pro/
uidētia quinquagesimæ diei, quæ & primi est, sciretur. Hinc factum est ut & manna primo Exod.16
die, qui est dominicus, è cœlo daretur populo Iudæorum: quod ita esse sex dierum cōtinua
tio probat quibus collegerunt, & septimo die, id est, sabbato quieuerunt. Manna autem ty/
pus est escæ spiritalis, quæ resurrectionis domini ueritas facta est in eucharistiæ mysterio.
Omnia itaque gesta sunt, ut ad causam primæ resurrectionis incolumia reuertantur, & nō
glorietur satanas, sed hebescat, qui hominem falsa spe deiecit, ne in hoc maneret quod fa/
ctum est per Christum dominum. Nunc superest ut probemus, si ita intelligenda sunt quæ
diximus, ut supra memorauimus. Mēsis primus quo pascha quartadecima die celebratum Exo.12
est in Ægypto, hæc dies quarta feria fuit, Vnde & lex quarta feria data est. Quod hinc da/
tur intelligi, quia quintodecimo die mensis secundi profectionis filiorū Israël sabbatum ui
detur fuisse: idcirco nō in die grex illis missus est coturnicum, sed uespere. Mane autem man Exod.16
na pluit de cœlo, id est, die dominico, qui primus post hebdomadam in repetitione in/
uenitur. Denique sex diebus continuis manna collegerunt, septimo autem die, qui est sab
batum, quieuerunt. Ab hoc ergo die usque ad tertiј mensis diem tertium quo lex data est,
quære, & inuenies quartam feriam fuisse quando lex data est. Sunt enim à quintodecimo
die mensis secundi quando sabbatum fuit, usque ad tertium diem mensis tertiј quo lex da/
ta est, dies decem & nouem. Tene ergo hos decem & nouem, & redi supra quintumdeci/
mum diem secundi mensis quo sabbatum fuit, qui à primo computatur quartusdecimus:
& perueni usque ad diem primum secundi mensis, & habebis alios quatuordecim, quos
superiunge ad decem & nouem supra memoratos, & inuenies primum diem mensis secun
di sabbatum fuisse. Superadde adhuc ad caput primi mensis dies septem & decē, quia pri/

mi mensis tredecim dies retrahẽdi sunt, qui ante pascha fuerunt. Quartadecima enim die C
primi mensis pascha factum est. Retractis ergo tredecim, & additis septem & decem, inue-
Videtur assutus pannus. nies quartadecima mensis primi quartam feriam fuisse. Et ne legendi fastidium patiaris, aut quæstionis singula membra inspicere, curiose do compendium, ut & de numero dierum quot à pascha usque ad datam legem sunt certus sis, & ab ipso facilius discas, quota feria factum est pascha. Tertio die post secundum mensem lex data est. Sunt ergo menses duo & dies tres. Retrahe ergo de his tredecim dies qui ante pascha fuerunt, & reliqui erunt dies quinquaginta. Quoniam autem quarta feria data est lex, hinc facile uidetur: manna prima feria datum est, quia continuis sex diebus collegerunt, quæ prima feria sextodecimo die fuit mensis secundi. Ab hac itaque prima feria usque ad octauumdecimum diem quo lex data est, quartam feriam inuenies. A feria uero quarta, siue ante, siue retro computes in quinquagesimum diem, quarta feria est. Idcirco quia quarta feria pascha egerunt in Ægypto Iudæi, & quarta feria legem acceperunt. Quinta autem feria profecti sunt de Ægypto. Igitur dedicatio legis est pentecoste.

XCVI Quærendum si pascha transitus interpretetur sicut græcis uidetur.

An Apostolus falli non potuit qui ait, Pascha nostrum immolatus est Christus? Quod non suum utique sed legis est uerbum, dicente Moyse, Et erit cum dicent uobis filij uestri, quæ est deseruitio hæc? Et dicetis, Immolatio hæc pascha domini est. Quid amplius est necessariũ ad testimonium? Lex loquitur, Apostolus probat: hoc superest ut contradictor abijciatur ut peruicax. Manifestum est enim transitum post pascha fuisse. De sanguine enim immolati agni, super postes ostij & super limen posuerunt, ut transiens nocte angelus, nõ percuteret domum in qua signum sanguinis esset. Sanguis igitur salutem præstitit, non transitus: quia ut transitus non noceret, obstitit sanguis.

XCVII Qua ratione responderi possit Arij impietati similiter ex lege.

Si rationi fides commodetur, ipsa nominum ratio patris & filij ostenderet unitatem. D
Si quæris quomodo? Non enim uerus dei filius diceretur, nisi extitisset de substantia dei patris. Nec enim pateretur ueritas & iustitia dei uerum dicere filium si de ipso non esset. Non est enim uerus dei filius, si de ipso non est. Sed scriptura dicit, uerus est, ergo de ipso est. Qui enim negat de deo natum Christum, scripturæ calumniam facit, quæ ideo illum dicit uerum dei filium, ut significet de deo hunc natum. Si enim non est de deo, & uerus filius dei dicitur, fallax est scriptura. Quòd si scriptura non fallit, qui Christum non fatetur extitisse de deo, & scripturam euacuat, & Christum negat uere filium dei. Non enim uoluntas uerum filium facit, sed natiuitas. Sed potentiæ, inquiunt, dei hoc subest, ut falsa faciat uera. Immo potentia dei hæc est, unde & omni laude dignus est, quia uerum apud illum uerum est, & falsum falsum est. Nam si istud mendacis est, ut falsum dicat uerum, quod deo non competit, Nam omnia quidem potest deus, sed non facit, nisi quod conueniat ueritati eius atque iustitiæ: Manifestum igitur est idcirco uerum dici filium dei Christum, ut
Roma. 8 proprius, id est, de substantia eius natus intelligatur. Vnde inquit Apostolus, Qui pro-
Phil. 2 prio filio suo non pepercit. Et in alia epistola, Qui cum in forma dei esset, non rapinam arbitratus est esse se æqualem deo. Si ergo non rapinam arbitratus est, dicens se parem deo, uerum se filium dei demonstrauit. Deo enim par esse non poterat, nisi esset de ipso. Pares enim hi sunt, qui aut ambo ueri sunt, aut ambo falsi. Nec enim parilitatem recipit cœptum & æternum aut unitatem. Vnum enim se esse dicendo Christus cum patre, parem se deo
Ioan. 5 fecit. Non solum enim, inquit, soluebat sabbatum, sed & patrem suum dicebat deum, æqualem se faciẽs deo, hoc est, parem. Nónne manifestum est æqualitatem hanc de proprietate natiuitatis descendere? proprium enim se, id est, uerum, dicens dei filium, æqualem
Ioan. 14 se faciebat deo. Hinc est unde dicit, Qui uidet me, uidet & patrem meum. Per illud enim quòd consubstantij sunt, qui unum uidet, ambos uidet. Sicut enim habet pater uitam in semetipso, sic dedit & filio habere uitam in semetipso: hoc est, æqualem sibi genuit filium pater,

A pater, Et omnia quæ patris sunt, filij sunt: & quæ sunt filij, patris sunt, & nemo po-
test quicquam rapere de manu patris neque de manu filij. Et subiecit, Ego & pater unum
sumus. Et uerba quæ, inquit, loquor uobis, à meipso non loquor: pater autem manens in
me ipse loquitur, & opera quæ facio, ipse facit. Credite mihi, quia ego in patre & pater in
me est, alioquin uel propter opera ipsa credite. Quia enim generatio à semetipsa non est,
sed ab eo qui genuit, idcirco quicquid facit, factum dicit patris: ut per hæc omnia illud fir-
metur, quia ideo uerus dicitur filius dei Christus, ut de ipso natus credatur, ne & substan-
tia eius extra unius dei naturam existimaretur. Humilitas ergo eius maxima exaltatio est,
Cum enim uidetur se subijcere dicens, Verba quæ loquor uobis à meipso non loquor, pa-
ter enim manẽs in me, ipse loquitur, & opera quæ ego facio, ipse facit: probat se originem à
deo habere, & uirtutẽ eius se esse ostendit, dum nõ quod est, à semetipso esse se dicit, sed ab
ipso. Per hoc enim commendatur Christus, non inclinatur. Qui enim à se loquitur, uerus
filius non est. Vides ergo quia Ariani inde male intelligunt Christũ, unde bene intelligen-
dus est, & inde illum improbãt & falsum dicũt, unde uerus dei esse filius approbatur, Nam
clarificandum se à patre postulat, & clarificare se patrem quoniam petit, promittit, & ubi se
humiliare uidetur, exaltat. Pater enim cum testimonium dat filio suo, laudem suam testa-
tur, Filius uero cum prædicat patrem, gloriam sũam manifestat, Magnificentia enim & no
bilitas patris, generositas est ueri filij, Ideo quicquid patris dicitur esse, est & filij sine dubio:
& quod filij dicitur esse, est & patris. Nam qui spiritus dicitur dei, idem spiritus dicitur &
Christi. Ecclesia dicitur dei, dicitur & Christi. Adoratur deus, adoratur & Christus. Serui-
tur deo, seruitur & Christo. Sancti dicuntur sacerdotes dei, dicuntur & sacerdotes Christi.
Templum ciuitatis sanctæ dicitur dei, similiter & Christi. Lumine dei illustrari dicitur ciui
tas sancta, eodem modo & Christi. Sedes dei est, nec non & Christi. Iudex deus est, est
& Christus, Quia Esaias propheta in throno maiestatis Christum uidit sedentem domi- *Esaiæ 6*
num sabaoth, quod Ariani nõ negant. De deo patre legitur, quòd rex regũ sit & dominus *1.Timoth.6*
B dominorũ, eadẽ & de Christo filio dei uero. Sic ubiq; diuinitate exæquãtur, pater & filius, *Apoc.19*
ut unius dei modũ non egrediatur numerus personarum. Inter patrẽ aũt & filium nihil in-
terest nisi hoc solũ, quia pater ingenitus est, filius uero genitus: id est, pater à nullo est, filius
autẽ de patre, quod quidẽ sublime est in filio. Hinc enim addiscitur nobilitas eius æternita
tis, & quia uerus filius est ueri patris. Vnde est enim illud quod legit' in Genesi dicente deo,
Faciamus hominẽ ad imaginẽ & similitudinẽ nostrã. Itaq; si imago eorũ & similitudo una *Gen.1*
est, quomodo non unũ sunt & natura? In spiritalibus enim, ubi utiq; nõ sunt figuræ, simile
nõ erit aliquid nisi per substantiã, ut ubi duorum imago una est, quomodo nõ eorum una
erit substantia? Idcirco enim imaginẽ eorum & similitudinẽ unam esse legimus, ut eorum
unum nihil differre ab altero crederemus: hoc est, uerum dei filium esse Christum, quia nõ
est dispar à generante natiuitas. Deniq; Iudæi intelligẽtes, quia proprium sibi patrẽ dice-
bat deum, dicunt ad Pilatum, Nos legẽ habemus, & secundum legẽ debet mori, quia filiũ *Ioan.19*
dei se fecit. Iudæi intellexerunt, & Christiani se dicunt non intelligere: qui non credebant, in
telligebãt, & qui se dicunt credere, faciunt ne intelligant. Vel hoc saltem admitterent, quod
propheta Esaias, ut Christũ non à semetipso quidem, sed de deo deum esse significaret, in-
ter cætera ait, Post te sequentur alligati uinculis, & adorabunt te, & te deprecabuntur, quo- *Esaiæ 45*
niam in te est deus, & non est deus præter te, Tu enim es deus, & nesciebamus, deus Israël
saluator. Quantum ad bonam mentem pertinet, hæc manifesta sunt. His enim & pater in
filio esse probatur: & filius deus eiusdem substantiæ qua pater est significatur, In quo enim
deus est, & præter ipsum deus non est, & ipse deus est, quid aliud poterit dici, quàm hoc
quod pater est deus, & nec differre in aliquo, Hoc est enim duos esse unum, In ipso enim
deus est, quia quamuis deus sit, non tamen ex se deus est, Est enim à patre, quia filius est,
Præter ipsum autem non est deus, quia unicus patris filius est. Ipse autem est deus, quia
una atque eadem substantia dei & Christi est. Nihil igitur ambiguitatis relinquitur, ut
patris

patris & filij una esse credatur substãtia. Verus enim filius & ueri patris est. Tale eñ etiam C
Baruch.3 illud Hieremiæ prophetæ est, dicit enim inter alia, Hic deus noster, & non æstimabitur alter ad eum: hic adinuenit omnem uiam scientiæ, & dedit eam Iacob puero suo, & Israel dilecto sibi. Post hæc in terris uisus est, & inter homines conuersatus est. Nunquid de degenere potest dici, ad quem alius non potest æstimari: aut alius deus quàm pater est poterit dici, ut deo proficiat ad iniuriam patri? Si enim æstimari ad eum alter deus non potest, & absq; deo patre est: uidete an debeat dici id quod sequitur, periculosum est enim, Maior enim patre dicetur. Putantes enim se deo patri deferre, si ab eo filium segregent, derogant ei: ut quem minorem uolũt facere, impia obcæcati mente, præponant eum illi cuius autoritati inclinandum hunc putant. Scriptura autem ut nihil filium à patre differre doceret (differret autem si non esset uerus) alium nullum dicit æstimãdum ad eum, quia nulla alia substantia poterit similis reperiri substantiæ dei, quæ est & Christi. Aliter siquidem Christum de deo esse docere non poterat, q̃ ut nullum diceret alium æstimandum ad eum. Sciens enim deo patri nullo modo dici posse subiectum filium eius, ut hinc parẽ esse ostenderet, Nõ æstimabitur, inquit, alter ad eum: quia patri deo, quoniã deus est, æqualis est, uerus eñ eius filius est. Igitur propheta ait, Hic est deus: non, Hic est deus Israel. Si hic est, ipse est
Deut.6 deus unus. De isto eñ dicit scriptura, Audi Israel, dominus deus tuus deus unus est, & certe non est hic pater, sed & filius eius. Vides ergo non præiudicare uni deo personam filij, si & ipse unus deus dicatur, Quippe cum hoc scriptura testetur, Vnde hoc, nisi quia unũ sunt pater & filius, quia non personis significatur unitas, sed natura: non substãtia duo sunt, sed unũ: nec duo diuinitate, sed unus deus, ut siue loquat᷑ pater, siue loquatur filius, unus deus
Gen.2 locutus dicatur. Nam si ipse dominus inter cætera de mare & fœmina, Iam non sunt, inquit duo, sed una caro: quanto magis pater & filius non duo dij sunt, sed una substantia. Vt autem duo dicantur pater & filius, causa est natiuitatis. Ne autem iterum duo dij sint, causa est unitas diuinitatis. Qua tamen hebetudine Christum creatum, id est factum, prædicant, cum legatur nihil deum sine Christo fecisse? Si ergo sine illo nihil factum est, non D
erit ipse factura. Si enim factura est, factum est aliquid sine ipso. Sed absit, quia nihil sine illo, Natus enim de deo non esse cœpit, sed semper extitit. Natiuitas enim nihil est aliud quàm exitio, Exitio autem manifestatio est. Itaq; non factus, sed editus est. Vt enim Christus de essentia dei exijsse uel processisse significaretur, exitio eius natiuitas appellata est: ut quia non dispar est à genitore natiuitas, consubstantiuus esse deo Christus non ambigeretur, & mens illa quæ ait, Erat quando nõ erat, damnaretur: quia nõ potest aliquando non fuisse, qui ut apud deum semper fuisse significaretur, de deo legitur processisse. Nemo enim de deo processit ubi nõ fuit. Solent quippe Ariani sic interpretari de filio dei dicentes, Ideo uerus dei filius Christus dicitur, quia sic illum fecit ut uerus sit: quasi sit aliquid falsum q̃d faciat deus uerũ. Et illa omnia quæ supra diximus de unitate patris & filij, quid erat, cum sic roborata sint & firmata: si hic aliter sentiendum putauit, multa poterunt diuinis solidata oraculis unius conuelli degeneris testimonio. Amputandum est tamen, ne sibi uel de eo ipso blandiatur iniquitas. Igitur sic inquit, illum fecit ut uerus sit, ut uoluntas cesserit pro natiuitate, & factura pro generatione. Tantum enim dandum est, inquiunt, potentiæ dei, ut possit facere quæ non sunt, tanquam quæ sunt. Quoniam ergo hac astutiæ calliditate nituntur contra filium dei, ex his ipsis de quibus præsumunt, quia in reliquis sunt conuicti, respondendum est eis, ut in tota summa conuicti appareant. Propositio enim hæc quantum ad sensum pertinet, nullius momenti est: quantum autem ad uerba, caliginem facit ne cito appareat. Sic est enim ac si Ægyptius positus in obscuro, quia causa mala bono sensu defendi non potest. Ad impietatem ergo defendendam sacrilegis uerbis utuntur. Si itaque hæc potentia dei ut uerum faceret Christum esse filium sibi, cum de ipso non esset natus: ergo talem illum fecit qualis ipse est, ut hoc præstiterit factura, quod datura erat generatio. Si ergo nihil interesse dicitis inter deum & Christum, poterit forte putari, quia non hoc

A hoc malitiose à uobis asseritur, ut quod in uoce dicitur, hoc sit & in sensu, Vt quia uerus dici
tur filius, uerus sentiatur per id quod unius substantiæ est cum patre, licet nõ per generatio-
nem, sed per facturam, quia totum potest deus, sicut dicitis, ut factum sic sit quasi infectum.
Si autem rationis lineam sequentes non posse dicitis quod initio continetur, æquale esse &
cõsubstantiuum cum eo quod æternum est, reuelatis dolũ malitiæ uestræ: quia ut sensum
uerbi elidatis, falsa uoce Christum uerum esse filium dei dicitis, negãtes ei quia æqualis est
deo patri. Non enim uerus est, si inæqualis. Nunquid poterit uerus dici filius, si nõ uerus di
catur & pater? Si enim uerus est filius, erit uerus & pater, quam ueritatem æqualitas facit.
Quòd si dispares sunt, neuter eorum uerus est. Sed quoniam scripturarum testimoniũ irri-
tum fieri nõ potest, quo Christus uerus dei filius approbatur, de deo patre natus credẽdus
est, quia ut ueritas hæc firmaretur, & par deo & æqualis legitur. At tu qui potentiam dei in-
æstimabilẽ prædicas, ais, Deus generare non potest, quia simplex natura est, Per quod etiã
ipsi deo patri contumeliam facis. Mendacẽ enim istum dicis, ut filium quem ille suum & ue
rum asserit, deneges, & tuã hypocrisim detegas, quia falso potentẽ deũ prædicas. Si eñ po
tentiã dei in id q̃d uerũ ex falso factũ asseris, prædicas, ut quod uere uerũ est illudas: quan-
to magis hoc amplecti deberes, si bonæ mentis esses, per quod uerum quod dicitur, uerum
probatur, & testimonium quod deus pater de filio suo dedit, uerũ firmaretur, Nam domi- *Matth.19*
nus ait, Apud deum autem, inquit, omnia possibilia: ut quicquid hominibus impossibile ui *Ionæ 2*
detur, deo possibile sit. Nam si ratio carnis respicitur, nec uirgo peperit, nec Ionas in uentre
ceti uixit, nec mortui resurgent, nec deus filium genuit, quia simplex natura non potest ge
nerare, quia nihil sine commixtione generatur in hoc mundo. Hæc omnia aut simul creden
da sunt, aut simul refellenda. Si enim ratio mundi tenenda est, in his omnibus debet au-
toritatem habere. Quòd si aliqua ratio spiritalium est, carnalis dicendus est, qui mundi ra
tione infectus, negat aliter quid fieri quàm nouit. Aliud iterum assolent sua tergiuersatio-
B ne proponere. Aiunt enim, Vtrum uoluntate pater genuit filium, an non? Vt cum audiũt
utique quòd uoluntate, statim ut inimici dei filij respondeant, Ergo uoluntas ante filium
est, ut ex hoc non æternus appareat, quòd non utiq; per natiuitatem initium acceperit, sed
extiterit, Et tamen si hoc putant, non solum ante filium erit uoluntas, sed & ante patrem,
quia causa generationis pater & filius est. Infidelitas carnales sensus sequitur in omnibus.
Sic enim inducit causam dei quasi hominis, ut ante deliberauerit & excogitauerit ut gene-
raret, quasi infirmitati subiectus: cũ in deo neq; generatio sine uolũtate fuerit, neq; uolũtas
sine generatione. Ipsa enim uoluntas, generatio est. Nam utiq; cõmune dictum est, Fecit
deus, fecit homo, sed aliter facit deus, aliter facit homo, ita & in cæteris causis, Sic enim de
deo dicendum est, ut dignum est ei. Solent enim etiam ipsi de deo patre aliam facere quæ-
stionem dicẽtes, Accessit illi ut generaret, aut eius naturæ est, ut semper generet. Quod ideo
asserunt, ut & deum mendacem asserant, qui se Christum generasse testatur, & Christum
non uerum, sed adoptiuum faciant. Si enim generauit, inquiunt, semper debet generare: ut
quia nõ semper generat, nec Christũ genuisse credatur: quasi mũdum negetur fecisse, quia
alios non facit. Quæ irreuerentia, quæ indisciplinatio est, legem deo ponere, ut si genuit, aut
multos genuerit, aut unum generare nõ potuerit. nec ipsi domino credentes, qui se unicum
dei filium protestatus est. Post hæc quæ supra ostensa sunt æqualia patri & filio, uideamus
an his concordant quæ de spiritusancto scripta sunt, ut trinitas quam in salutari professio-
ne retinemus, non recipiat discrepantiam naturæ, quomodo nõ habeat fidei diuersitatem.
Quanq; enim salus sine aliquo ex his non sit, una eorum tamẽ uidetur potestas quæ in se
credentibus dat salutem. Quoniam ad testimonium filij uerba patris protulimus, nunc
ad testimonium spiritussancti, uerbis utamur filij, quibus non differre à se spiritusanctum
protestatur, ut cũ filio pater, & filius spirituisancto testis est, unius esse naturæ trinitas intel
ligatur. Dicit ergo inter cætera dominus, Rogabo patrẽ, & alium paracletum dabit uobis, *Ioan.14*
ut uobiscum sit in æternum, spiritum ueritatis. Cum alium paracletum mittendum dicit, se
utiq;

1.Ioan.2 utiq; paracletum probat. Nam & legitur in epistola Ioannis. Dicit enim, Habemus aduo catum apud patrem Iesum Christum, qui exorat pro peccatis nostris. Et iterum dicit domi- Ioan.14 nus, Ego sum ueritas. Ecce aperta unitas spiritussancti & filij dei. Quæ enim de se loquitur filius, eadem loquitur & de spiritusancto. Nūc subijcienda sunt quæ in huiusmodi sensum ordinat scriptura. Legitur in Esaia, quòd dominum sabaoth uiderit in throno maiestatis Esaiæ 6 sedentem, quem Ioannes euangelista Christum esse intellexit dicens inter alia, Hæc dicit Ioan.12 Esaias quando uidit maiestatem eius, & locutus est de eo. Hunc apostolus sanctum dicit Acto.28 esse spiritum. Ait enim in nouissima parte Actuum apostolorum, Bene locutus est spiritussanctus ad patres uestros dicens, Aure audietis & non intelligetis & cætera. Hæc uerba à domino sabaoth dicta sunt. Hic est unus deus qui siue pater intelligatur, siue filius, siue spiritussanctus, non est contrarium: quia una eorum diuinitas & una potestas est. Nam si in unius præfectipretorio programmate, etiam cæteri præfecti iubere dicūtur propter autoritatem unius potestatis: quanto magis in unius dei imperio, si locutus unus è tribus fuerit, non incongrue dicentur tres locuti. Est enim eorum natura & uoluntas una. Solent iterum præiudicare spirituisancto, quòd ideo degener intelligatur, quia in ordine tertius ponitur, cum tanta simplicitas sit in scripturis diuinis, ut aliquando inuenias tertium primum positum. Vt enim causa se tulerit, sic & ponuntur, Nullius enim iniuria est, quia una eorum Esaiæ 48 diuinitas est. Deniq; legimus in Esaia dicēte domino, Ego sum primus, & ego in æternum: & manus mea fundauit terram: & dextera mea solidauit cœlum. Et in subiectis, Ego locutus sum, ego uocaui, ego adduxi eum, & prosperum iter eius feci: accedite ad me & audite hæc, Non in occulto ab initio locutus sum. Cum fierent, illic eram, & nunc dominus misit me & spiritus eius. Quem uis esse qui fundauit terram? Ipse enim dicit se missum esse, Nunquid patrem? Absit. Filius ergo est qui se missum dicit à deo & spiritusancto. Ecce paria sunt inter filium & spiritumsanctum. Sicut enim à patre & filio missus legitur spiritussanctus: ita & à deo & spiritusancto missus est Christus. Hoc enim solius patris peculiare est, ne missus dicatur. Accipe dicta apostoli, qui alio ordine complectitur trinitatem. Dicit e- 2, Thessal.3 nim inter cætera in epistola ad Thessalonicēses secunda, Dominus dirigat corda uestra in charitate dei & in patientia Christi. Quem putas dicit dominum, nisi spiritumsanctum? Et quid mirum, cum quem in throno maiestatis sedentem Esaias uiderit, hic ipsum dicat spiritumsanctum dominum sabaoth, sicut supra ostendimus. Et Ioannes apostolus deum 1.Ioan.4 intelligi in spiritusancto significat, inter cætera dicens, In hoc cognoscimus quia deus in nobis manet, de spiritusancto quem dedit nobis. Si ergo per spiritum suum ipse in nobis manet, non ambigitur de deo esse spiritumsanctum. Et nec dubium est, quia quod de deo est, 1.Cor.2 deus est. Hinc est unde apostolus dicit, Nemo scit quæ sunt in deo, nisi spiritus dei, Quomodo potest scire quæ in deo sunt, nisi sit eiusdem diuinitatis? Inferior enim natura non potest scire quid sit in potentiore: quanto magis creatura quid in conditore suo esset, scire non 1.Corin.12 poterat. Et ad Corinthios in epistola prima, præterito ordine qui in traditione fidei est, à spiritusancto incipit gratiarum & mysteriorum memorare operationes: & subiungit, dominum Iesum: & tertium ponit deum, quem & in spiritussancto & in domino dicit opera- Ioan.14 ri, sicut ait & dominus, Pater manens in me, ipse operatur. Per id enim quòd de deo patre est & spiritussanctus & Christus, operatio eorum opus est dei. Deniq; spiritumsanctum idem dicit & deum, propter unitatem naturæ. Cum ergo hoc loco idem deum qui est & do- 1.Cor.12 minus, dicat operari omnia in omnibus: inferius sic concludit dicens, Omnia autem hæc operatur unus atq; idem spiritus, diuidens unicuique prout uult. Quid tam apertum, tres unius esse operationis: quia operante uno, operari dicuntur tres. Quare, nisi quia unius sunt diuinitatis? Nam non est ambiguum donum gratiarum proprie spiritumsanctum operari. Sed ut deum & dominum & spiritumsanctum unum esse propter naturæ indifferentiam doceret, opus spiritussancti trium esse opus ostendit. Et ut manifestaret quia solius, quantum ad personam pertinet, spiritussancti opus est, Hæc autem omnia, inquit, operatur

A ratur unus atque idem spiritus, diuidens unicuiq; prout uult. Ideo, prout uult, quia uolun/
tas eius uoluntas est dei. Non enim dicit, prout uult deus, sed prout uult spiritus. Creatura
enim cogit se ut dei faciat uoluntatem, Spiritus autem sanctus naturaliter hoc uult. Vt aũt
aperte luceat, quia omnia spiritussanctus operatur, dicit dominus inter cætera, Si enim ego Lucæ 11
in digito dei eijcio dæmonia, &c. Digitum dei appellat spiritũsanctum, ut probet illum de
deo esse. Deniq; Iudæos qui cum in Beelzebub principe dæmoniorum eijcere dæmonia di
cebant, in spiritumsanctum blasphemasse testatus est. Moyses quoque quia per spiritum/
sanctum signa faciebat, confitentur magi dicentes, Digitus dei hic est. Nam in actibus apo Exo. 8
stolorum legimus, Deseruientibus autem eis & ieiunantibus domino, dixit spiritussanctus, Acto. 13
Segregate mihi Barnabam & Saulum ad opus ad quod uocaui eos. Ecce seruitur domino,
& hoc spiritussanctus sibi uẽdicat. Vnde manifeste apparet hũc esse dominum sicut & deũ
patrem. Et Saulum Christus de cœlo uocauit, & misit prædicare, Et hoc simili modo sibi uẽ/
dicat spiritussanctus dicendo, ad opus ad quod uocaui eos, Nam nemo ignorat episcopos
saluatorem ecclesijs instituisse. Ipse enim priusquam in cœlos ascenderet, imponens manum
apostolis ordinauit eos episcopos. Hoc apostolus spirituisancto deputat cum dicit, Attẽdi Acto. 20
te uobis & omni gregi, in quo uos spiritussanctus posuit episcopos regere ecclesiam domini
Iesu. Et inter cætera dicit Petrus ad Ananiam, Anania, cur repleuit satanas cor tuum ut mẽ/ Acto. 5
titeris spirituisancto? Et infra, Non es enim, inquit, hominibus sed deo mentitus, Apertũ
est spiritumsanctum dictum deum, cui mẽtitus Ananias, deo mentitus dicitur. Quod si spi/
ritumsanctum minime uoluisset deum intelligere, dixisset, non es mentitus hominibus, sed
spirituisancto, ut neq; deum hunc neq; hominem significaret. Et quid mirum? Apostolus
enim aliquando templum dei hominem appellat, aliquando uero templum spiritussancti,
propterea quia unum sunt natura. Si enim deus minime intelligeretur spiritussanctus, qua
audacia diceret infra, Templum dei sanctũ est, quod estis uos: quoniam unus deus in omni
B bus scripturis prædicatur: mysterium autem eius in trinitate adoratur. Idcirco sic ait scriptu/
ra, ut sub unius dei professione ea quæ de ipso sunt, id est filius & spiritussanctus eius, in eo
dẽ honore intelligãtur, in quo deus est, Quia ideo sacramentum reuelatum est dei, ut gloria
eius in trinitate significaretur. Quamobrẽ non plena autoritate deus uocatur quod de deo
est, ne alterum absq; eo qui unus est facere credatur, Sed intellectum dat ut credamus ea ra
tione in trinitate creaturæ salutem consistere, quia una est eorum diuinitas, Neq; enim pos/
sent simul iungi & in ordine poni creator & creaturæ, dominus & serui, æternitas & quæ sub
initio sunt. Quippe cũ sine uno eorum, salus nulli sit, Ad iniuriã enim uocatur omne quod
deus est, siue filius, siue spiritussanctus, si extra unius dei honorem deputetur & gloriã. Scri/
pturæ igitur ostendunt Christũ deũ, ostendunt spiritũsanctum deũ, ut uidentes sciant quid
sic ostenditur. Tale est si quis gẽmam ostendat, non clamãs quia gẽma est: nunquid quia il/
le nõ clamat, nõ erit gẽma quæ uidetur? Ita & scripturæ ostendũt per ea quæ supra tractata
sunt, qd credere debeamus intra unius dei fidẽ sẽsum nostrũ cõcludẽtes mysterio trinitatis.

QVAESTIONES MIXTIM. XCVIII

Quomodo in Euangelio Ioannis diabolus dicatur habere patrem,
sicut supra secũda parte quæst. nonagesima disquisitum est.

AVDISTIS quæ contestetur sacrosanctum euangelium, dicente domino
ad Iudæos, Vos de patre diabolo nati estis, & desideria patris uestri uul/
tis facere. Ille homicida erat ab initio, & in ueritate nõ stetit, quia ueritas
non est in illo. Cum loquitur mendacium, ex suis proprijs loquitur, quia
mendax est sicut & pater eius. Nemo fidelium dubitet diabolum aposta/
siæ suæ autorẽ nõ habere. Ipse eñ totius erroris est princeps, Qui uidẽs à
deo factum se non mediocris potentiæ, ausus est præsumere diuinitatem, ut quia cæteros ui
dit inferiores, seipsum præferret ut deũ. Deniq; nomina quibus appellatur diabolus & sata
nas, ab actu eius cõposita sunt, non ex natura. Omne enim malũ opere probatur, ut nõ sub

stantia in crimine sit, sed uoluntas concepta ex causis. Dum enim se uidit potiorem cæteris, C
inflatus est ad exercendum dominationẽ. Quomodo ergo patrẽ habere dicitur, qui autor
sceleris eius habeatur? Aut unde probatur ab initio homicida fuisse? Sed scriptura illũ qui
eius fuerit imitator, nomine eius appellat, Vt quia ab opere nomen accepit, omnis qui ma-
lũ opus fecerit, nõ immerito diabolus nominetur. Saluator ergo hoc loco Cain diabolũ ap
pellauit, quia operũ eius æmulus, dũ inuidit fratri, homicidiũ perpetrauit, exẽplũ relinquens
crudelitatis parricidij. Sicut & diabolus dũ inuidit homini facto ad imaginẽ dei, malignita
tẽ operis sui cumulauit, typũ præbens erroris. Hinc itaq; extitit etiã mendax Cain, dicente si
en.4 bi deo, Vbi est Abel frater tuus? Qui patris sui imbutus malitia, in mendaciũ prorũpens,
Nescio, inquit: ut cui uitã extorserat, ubi esset nescire se simularet, sic furore cæcatus ut deo sic
responderet quasi homini, quẽ putaret se posse celare. Igitur huiusmodi imitatores facti Iu-
dæi, etiã ipsum dñm occiderũt, Cain potius fratricidã patrẽ uolẽtes habere q̃ deũ, ut totius
sanguinis effusi rei fierẽt. Autorẽ enim uitæ perimẽtes, totius sceleris principes extiterũt, Ita
Matth.27 ut huic malo etiã filios suos obligarẽt dicẽtes, Sãguis eius super nos & super filios nostros,
Vt enim Pilato suaderẽt, nihil mali esse quod petebãt, in filios suos retorqueri dixerũt si es-
set iniustũ: quia ut furori suo satisfacerent, nec filijs quidẽ suis parcere uoluerunt, Nã quia di
abolus non natura malus est, hinc facilius discitur, quia pœna nõ promitteretur ei qui nõ fe-
cerat quod nescierat, Iniquũ est enim punire eũ qui nõ facit aliud q̃ quod suæ est naturæ, Et
magis istud malũ est, si hoc exigas ab aliquo quod scias illũ nõ posse, Quãobrem iuste ple-
ctẽdus est, quẽ cũ constet scire ac facere posse bonũ, agit malũ. Hoc etiã ex uerbis saluatoris
poterit aduerti. Ait em̃ sicut supra memoratũ est, Pater uester homicida fuit ab initio, & in
ueritate nõ stetit. Igitur si per naturã mendax est, quõ dicitur in ueritate nõ stetisse? Hic em̃
in ueritate nõ stat, q in ueritate nõ permanet. Constat ergo diabolũ in ueritate fuisse, sed nõ
perseuerasse. Deniq; legimus in propheta sic dicẽtẽ dñm, Si stetissent, inqt, in substãtia mea,
id est in lege mea. Et apostolus ad Galatas, State, inquit, & nolite iterũ seruitutis iugo cohi- D
beri. Quid tã apertũ? Hic enim mãdat ut de cætero permaneãt in mãdatis eius. Quod si di-
abolus seruasset, steterat in substãtia & in lege dei, Fundamentũ est enim lex seruãtibus eã.
Quõ ergo qbusdã uidet, diabolũ aut malũ à deo factũ, aut ꝓpriã habere originẽ. i. ex nul-
lo ortũ, quod utrũq; deo uidet contrariũ? Qui enim ad hoc illũ dicit factũ ut esset malus, im
perfectæ putat deũ esse bonitatis, quia perfecte bonus nõ facit malũ. Qui uero originis eius
deũ autorẽ esse nõ credit, eius dominiũ deo abnegat. Per hoc enim cũ omnia dei sint, aliqd
esse arbitratur quod minime ad deum pertineat: quos oportet pœnas perpeti, cũ uiderint cũ
XCIX cta à deo iudicari per Christũ. Quid sit illud apostoli, Tẽtatio uos nõ apprehẽdat nisi
1.Cor.10 humana. Non sine prouidẽtia, ut arbitror, magister gentiũ apostolus, nõ ut tentatio
Incipit cõcionari nos apprehẽdat exoptat, sed ut humana dũtaxat, qa diuina tẽtatio perniciẽ parit. Hac em̃
Iudæi apprehẽsi à serpẽtibus perierũt. Agẽtes em̃ sub dei lege, de ꝓuidẽtia eius dubitabãt:
ac per hoc ne diuina nos, sed humana tẽtatio apprehẽdat, hortat. Hic em̃ tẽtari à deo dicit,
qui sub nomine eius agẽs, ab idolis sperat salutẽ: quia nõ habet deũ probatũ, Omne enim
quod probatum nõ est, tẽtatur, & in dubiũ uenit. Ac per hoc diuina tẽtatio mortalis est, hu
mana uero tentatio salutaris est: quia sicut de deo dubitare perniciosum est, ita de homine
desperare propter dei legẽ saluberrimum est. Quamobrem prouidenter apostolus, Tenta-
tio, inquit, uos nõ apprehendat nisi humana: ut propter dei legẽ ab hominibus tentati, for-
tes inueniamur, dubitãtibus de nobis hominibus carnalibus: deo aũt probati simus, quia q
probati deo non sunt, tentantur ut emẽdẽtur. Duplex ergo tentatio est, aliquãdo enim qua
si fideles, aliquãdo quasi diffidentes tentamur: ut fideliũ tentatio humana sit, propter fidem
enim ab hominibus tribulamur, Tentãt enim nos si possint abducere à fide. Propter diffi-
dentiã aũt tẽtãtur, ut angustiati pœnitẽtes redeant in uiã, sicut factũ est etiã Iudæis: cũ enim
diffiderẽt de prouidentia dei, tentati sunt à serpẽtibus, ut dolore correpti emẽdarent. Deus
enim sic tẽtat, ut corrigat huiusmodi homines. Est & alia tentatio qua tentatus est Abrahã
& Iob

A & Iob, nec non & Tobias famuli dei: ut Abrahā per tribulationē oblati unici & dilectissimi
filij uberiorē fructū iustitiæ haberet ad æternā gloriā, Iob aūt amissione totius substantiæ
augmētaretur diuitijs locupletatus in cœlis & in terra. Tobias uero cæcitatē luminū passus
sic prouectior extitit, ut ad præsens gloriosus fieret receptis oculis, & in futurū seruaretur ei
claritas perpetua, quia ad hoc probātur iusti, ut proficiāt. Ideoq; in tentatione robusto ani
mo esse debemus, sciētes non ad diminutionē nostrā hoc proficere, sed augmentū, si modo C
æquo animo toleremus per Christū dn̄m nostrū. Quomodo in euāgelio Matthæi di/ *Matth. 11*
ctū sit, Confiteor tibi pater domine cœli, &c. Audistis fratres charissimi quid conteste/
tur euāgeliū dicente domino, Confiteor tibi dn̄e cœli & terræ, qui abscondisti hæc à sapien/
tibus & prudētibus, & reuelasti ea paruulis, Ita pater quoniā sic fuit placitū ante te. Igitur si
dictorū sensum inspiciamus, uidebimus ea quæ ad exhortationē credentiū à domino dicta
sunt, eorū qui propterea q; mundanā sapientiā spernūt, paruuli uidentur sapientibus mun
di, qui nullo testimonio cōmendati sapientes uolunt dici. Idcirco indignū uisum est deo his
ostēdere ueritatē: humilibus aūt qui nihil de se præsumētes diuinæ se uolūtati inclināt, æqui
tate cogēte salutaria reuelāda sunt. Hic em̄ prudēs deo est & salutis suæ memor, qui scientiæ
suæ anteponit dei legē, quā utiq; uidet nō uerborū strepitu fulciri, sed rerum uirtutibus, Et
sine dubio hic stultus & uanus est, qui huic rei se cōmendat quæ nulla munitur prærogati/
ua signorū, Vnde non litteratis seculi, regnū deus promisit, sed fidelibus: neq; scrutatoribus
syderū æternitatē pollicetur, sed recte agētibus: nō dialecticis, qui fraude & minutis quibus/
dā ratiunculis uerū excudere nitūtur, gloriā dat, sed bonæ uoluntatis hominibus, qui accu/
rati magis uita sunt q̄ sermone. Istos enim reprobat deus, qui oratione clari sermonis ma/
gis uti uolunt q̄ bonis actibus, Nā & gloriā dei in se uult conuertere, qui rē dei uerbis exor
nare se putat. Res enim ipsæ per se placere debent, ut non sermo, sed sensus laudetur. Si em̄
sensus autor est litteræ, & uerba propter res significādas inuenta sunt, cur nō magis res ipsæ
B puro sensu promendæ sunt, ut felicius mentē incitent ad salutē? Ideoq; piscatores elegit do/
minus noster apostolos, homines simplices & sine litteris, qui sine aliqua uersutia fidē seruā *1. Cor. 2*
do, & bene uiuendo, dei in se ostēderent ueritatē. Vnde & apostolus Paulus, Et ego ueniēs
inquit, ad uos fratres, nō ueni in sublimitate sermonis aut sapiētiæ. Et inter cætera, Quia nō
ait in sermone est regnū dei, sed in uirtute: ut quia uerba contradictioni obnoxia sunt, dei le
gi uirtus testis existeret, cui omnis cedit sermonū sublimitas. Itaq; hæc idcirco præmissa sunt
fratres charissimi, ut cōsuleretur simplicioribus: ne forte indignos se putarēt gratia dei, quia
minime sunt litteris forensibus eruditi, cū magis ad laudē proficiat simplicitas eorū: quoniā
quod prudentes mūdi non uidēt superbia litterarū, hoc reddūt non uerbis sed consilio pru/
dentes, Sciunt enim in bonis operibus requiescere deū & fidē quærere, non cultū sermonū. *Esa. 66*
Legūt em̄ dicentē dn̄m, In quo requiescā, nisi in humili & mansueto & tremēte uerba mea?
Quāobrē ut digni efficiamur ad præmissa præmia, ea quæ à domino iubentur facere debe/ *Ioan. 14*
mus securi, quia hos diligit dn̄s qui uerba eius custodiūt. Sic enim dicit discipulis suis, Si di
ligitis me, præcepta mea seruate: ut in his dn̄o seruientes regni eius hæredes esse possimus p̄ CI
Iesum Christum dn̄m nostrū. Quō contra leuitas Romanos disceptandū sit, qui con/ *Hoc imitatus est*
tendunt Leuitas sacerdotibus, & diaconos presbyteris coæquare. Dū iussis chari *ex Hieronymo &*
tatis parere uolumus, in uituperationē forte cademus, qui de re quæ nulli aliqn̄ in dubiū ue *Ambrosio*
nit, scribimus: quia cū amicitiā offendere nolumus, studiū quod ad aliquā rem occultā reue/
lādam proficere debuit, intricamus: q̄uis propter nimiā stultitiā cuiusdā hoc asseuerantis,
quod in subiectis pandemus, istud nobis iniūxerit charitas memorata, ne cū nemo diu ad
hoc respōderit, in peius proficeret, ut diu in uano exercitatus emēdari nō possit. Hoc em̄ cha
ritatis studiū est, quæ non quærit quæ sua sunt: Quidā igitur qui nomē habet Falcidij, duce
stultitia & ciuitatis Romanæ iactātia, leuitas sacerdotibus, & diaconos presbyteris coæqua
re cōtendit: non dicā præferre, quia stultius est, & forte incredibile uidetur, & nos non emen/
datores, sed calūniatores habeamur. Qua igitur lege quaūe cōsuetudine, quo nā exēplo hoc

aggredi audeat, nullũ scire arbitror, ut istos quibus cõsessus in ecclesia datus est, minime his C
coæquet qui propter ꝙ Antistites dei sunt, in domo dei & in honore Christi cũ dignitate cõ
sistũt. Quæ audacia est presbyteris ministros ipsorũ pares facere? Quæ temeritatis præsum
ptio, sacerdotibus baiulos tabernaculi & omniũ uasorũ eius & lignorũ concisores & portito
res aquæ conferre? Hoc enim officiũ fuit Leuitarũ. Tale est, si præfectis officiales, dominis
Numeri 8 serui æquẽtur. Hoc enim scriptũ est dicẽte domino ad Moysen, Accipe tribũ leui de medio
filiorũ Israel & statue illos ante Aaron sacerdotẽ, & deseruient ei. Quid hoc exẽplo apertius
quod etiã nunc in ecclesia custoditur? Quanq; Romanæ ecclesiæ diaconi modico inuerecũ-
diores uideantur, sedendi tamen dignitatẽ in ecclesia non præsumunt. Vt aũt nõ omnia mi
nisteria obsequiorũ per ordinẽ agant, multitudo facit clericorũ, Nã utiq; & altare portarent
& uasa eius, & aquã in manus funderẽt sacerdoti, sicut uidemus per omnes ecclesias, & sicut
constitutũ est à dño per Moysen: nũquid aut meliores Helisæo sunt, qui aquã fundebat in
manus Heliæ? Sic aũt diaconos aduersus presbyteros defendit, quasi ex presbyteris diaco-
ni, & nõ ex diaconis presbyteri ordinentur. Sed quia Romanæ ecclesiæ ministri sunt, idcir-
co honorabiliores putantur q̃ apud cæteras ecclesias, propter magnificentiã urbis Roma-
næ, quæ caput esse uidetur omniũ ciuitatũ. Si itaq; sic est, hoc debent & sacerdotibus suis uẽ
dicare: quia si hi qui inferiores sunt, crescunt propter magnificentiã ciuitatis, quanto magis q
potiores sublimandi sunt. Quicquid enim officialibus præstatur, augmentũ fit potestati, Si
cut honor serui ad laudẽ proficit dñi: quanq apud iustũ iudicẽ deũ unicuiq; hic honor ma-
neat qui decretus est singulis ecclesiarum officijs, ut qui diaconus est diaconi honorem per
omnes ecclesias habeat. Nõ enim qualiscũq; honor est antistiti dei seruire in ecclesia dunta-
xat, ut sacerdos totius honoris ecclesiastici dignus habeat. Maior eñ ordo intra se & apud
1. Timoth. 3 se habet & minorẽ, presbyter enim & diaconi agit officium & exorcistæ & lectoris, Presby-
terũ aũt intelligi episcopũ, probat Paulus apostolus, quãdo Timotheũ quẽ ordinauit pres
byterũ, instruit qualẽ debeat creare episcopũ. Quid est eñ episcopus, nisi primus presbyter, D
hoc est summus sacerdos. Deniq; nõ aliter q̃ cõpresbyteros hic uocat & cõsacerdotes suos.
Nunqd & ministros cõdiaconos suos dicit episcopus? Nõ utiq;, quia multo inferiores sunt.
Et turpe est iudicẽ dicere primiceriũ, Nã in Alexandria & per totã Ægyptum si desit episco
pus, cõsecrat presbyter. Quãta aũt sit dignitas ordinis sacerdotalis, causa ostendit Caiphæ,
Ioan. 11 qui cũ esset homo pessimus, prophetauit, Quare? Quia princeps, inquit, erat sacerdotum. Et
iterũ multũ distare inter diaconũ & sacerdotẽ liber approbat quẽ dicimus actus apostolo-
Acto. 8 rũ. Cum enim ex Samaria credidissent Philippo prædicanti diacono ab apostolis ordina-
to, miserunt, inquit, ad Petrũ & Ioannẽ ut uenirent & his qui crederent darent spiritũsanctũ
per manus impositionẽ, Sed inscij credo scripturarũ aut immemores legis hæc defendunt.
Recordari ergo debet qui ista putat asserenda, quid Leuitis acciderit cũ taliter saperent. Cũ
enim nihil inter sacerdotes & Leuitas interesse præsumerẽt, deo iudice hiatu terræ absorpti
sunt Chore & consentiẽtes ei, & ducentos quinquaginta uiros torrens ignis simul consum-
psit. Et Ozias rex cũ opus sacerdotale præsumeret, lepra perfusus est, ut hoc utiq; exẽplo cæ
teri territi non audeãt quod sibi concessum nõ est præsumere. Nunc eñ uidemus diaconos
temere quod sacerdotũ est agere per cõuiuia, & in oratione id uelle, ut respondeatur illis, cũ
istud solis liceat sacerdotibus. Diaconi ergo ordo est, accipere à sacerdote, & sic dare plebi.
Vides quid pariat uana præsumptio. Immemores enim elatione mẽtis, eo ꝙ uideãt Roma
næ ecclesiæ se esse ministros, nõ consyderant quid illis à deo decretũ sit, & quid debeãt custo
dire: sed tollunt hæc de memoria assiduæ stationes domesticæ & officialitas, quæ per sugge
stiones malas seu bonas nunc plurimũ potest. Aut timentur enim ne male suggerant, aut
emũtur ut præstent. Hi sunt qui faciunt eos ordinis sui nõ consyderare rationẽ. Dum enim
per adulationẽ obsequũtur illis illicite, præcipites illos faciunt, ut plus sibi putẽt licere: quip-
pe cũ uideãt nõ sic deferri sacerdotibus, ac per hoc anteferri se putãt, Sed testimonio, inquit,
diaconi fit presbyter, quasi istud ad prærogatiuam ꝑtineat magnitudinis. Legimus enim
ad

A ad plebē dixisse Petrum apostolū, Eligite, inquit, ex uobis quos constituamus deseruire mi/
nistris ecclesiæ, Nolo dicere, mensis. Ecce laicorū testimonio creati sunt diaconi. Et apostolus Acto.6
eū qui ordinādus dicitur episcopus etiā testimoniū uult habere gentiliū. Sic enim ait, Opor
tet enim hunc & testimoniū habere bonum ab his qui foris sunt. Omniū ergo est testimo/ 1.Timot.6
niū dare, & nō tamē oēs hoc honore digni sunt Iudicare enim oēs possunt, & nō tñ omnes
possunt esse q̄d iudicant. Potest em̄ pictor iudicari bonus, & præferri alteri ab illo qui pin/
gere nesciat: & choraula melior alio choraula ap̄pbari, ab eo q alterius est artis, Ita & testis
potest esse creādi presbyteri qui inferior ordine est. Et iterū quo inflent̄ & putent sibi multū
deberi à nobis, Perducūtur em̄ inquiūt qui ordinādi sunt, ut dū lateri illorū septi sunt, hono
re digni uideantur. Fateor facti eorū esse, sed quasi officialis. Ab episcopo enim mittitur ut
obsequium præbeat ordinando. Nam & imperator ut imperator appareat, ordinatur obse
quio militari, non tamen melior nec par est exercitus imperatori. Nam & Aman cum esset
clarus in honore militari, à rege missus est ut Mardocheo in obsequium iret, ut quantum di
gnus esset Mardocheus ex huiusmodi obsequijs nosceretur. Ita & diaconi creandis presby/
teris in obsequium mittuntur, ut dignos eos fieri sacerdotes omnes intelligant. Exceptis em̄
sacerdotibus, quibus obsequium debent, omnibus præponuntur diaconi. Quomodo CII
contra Nouatianos contendendum sit, qui pœnitentiam salutarē negant. Dicunt disci/ Luce 9
puli sui ad Iesum, Domine uis ut dicamus, descendat ignis de cœlo & consumat eos sicut fe
cit Helias? Et respondit illis dominus dicens, Nescitis cuius spiritus estis. Filius enim homi/
nis nō uenit animas perdere, sed saluare. Cum dignū utiq; esset uindicare in Samaritanos
non excipientes eū, dominus tamen qui ad misericordiam dandā aduenit, sentētiā amouit,
ut de cætero corrigentes emendarentur. Et propheta Helisæus indignatus pueris qui ei con
tumeliā faciebant, deo iudice uindicauit in eos, ut eo loco ab ursis comederentur ubi sylua es
se negatur. Dominus aūt oblatæ sibi meretrici pepercit, ei uidelicet quam in adulterio se de/
B prehendisse maiores Iudæorum dixerunt, ut quia pia prædicatio inceperat, non condemnā
dū, sed ignoscendū doceret. Nam per Moysen data est lex, quia iustū fuit uindictam in pri/
mordijs suis cum seueritate exerceri, quia & in illū qui sabbatis exijt ligna colligere funebri/
ter uindicauit, & in filium Ægyptiæ qui blasphemauerat in deum similiter ultionem dedit,
& in causa fusilis lituli pcussit filios Israel. Vnaquæq; ergo lex inter ipsa primordia sensum
suum plenum ostendit, ut uetus lex, quia ad uindicandum promptior erat, inter initia sua
asperior uideretur, ut metu incusso diligentes & sollicitos faceret auditores suos. Noua ergo
propterea, q̄ pia & ad misericordiam facilis est, primordia sua mitissima & clementissima
demonstrauit, ut ipsa oblectatione ac dilectione omnes ad indulgentiam prouocaret, Po/
stea autem & illa quæ asperior uisa est propter fragilitatem humani generis, nō solum rigo/
rem suum molliuit, sed & humanam & piam se præstitit, & hæc quæ clemens uisa est p̄pter
fragilitatem humani generis aliquando uindicauit. Ananias enim cum Saphira uxore sua
diuinitus cæsi sunt, Et Elimas magus incredulus & dei legi repugnās, domini iudicio & uir
tute cæcatus est, Et Herodes rex propterea q̄ honorem non dedit deo cœli, ab angelo dei
percussus scatēs uermibus expirauit, Ne quia misericordia prædicatur, inultum omnino pu/
tarent homines & impune peccare, timorem posuit, ostendens ad hoc dari ueniam delicto
rum, ut quasi ex mortuis uiuificati postea abstinerēt se à contrarijs, ut id elaboretur, ne quis
hinc cū crimine exeat, quia ad iudicium uenietur. Hæc enim unicuiq; sententia imputatur in
qua definitur. Quoniam igitur noua lex plenitudinē habet misericordiæ, ne contemptui du
ceretur ab amatoribus peccatorū, in supradictos uindicauit. Vetus uero lex quanq̄; ad uin
dictam data sit, quibusdam tamen ignouit, ne omnino crudelis diceretur: sed in plures uin/
dicauit, quia sensus eius ad ulciscendum promptus est. Sine dubio ergo maior gratia nouæ
legis est q̄; fuit ueteris. Si ergo maior gratia est, quomodo negat̄ hoc præstare posse quod
præstitit illa quæ minorem gratiā habuit? Erat enim propēsior in seueritatē. Itaq; si ista pœ
nitētibus ignouisse probatur, quid fieri potest, ut ista quæ clemens est, non recipiat pœnitē

tes? Nam & Iudæi filij dei appellati sunt, qui per Moysen in nube & in mari baptizati, apostoli Pauli autoritate leguntur: legem enim accepturi proculdubio purificati noscuntur, ut de cætero acceptæ legis redderent rationem, ut si quid peccarent per pœnitentiam se reformarent, dicente domino per Esaiam prophetam, Pœnitentiam agite qui erratis & conuertimini. Sed forte econtrario dicitur, pœnitentia quidem prædicata est, non tamen remissio. Si ergo pœnitentia à deo prædicata est, fructus erit agentibus pœnitentiam. Nec enim superuacue hoc dominus commoneret. Porrò autem sciens dominus conuersis dari debere peccatorum remissionem, hoc præcepit: quippe cum dixerit, Nolo mortem peccatoris, tantum ut conuertatur & uiuat. Itaq; & est fructus pœnitentiæ, sicut claruit, conuersis ad deum. Exclusa est ergo Nouatiani impie composita assertio, qua uerborum domini sensum inuertit dicens, Ait dominus, Qui me negauerit, & ego negabo ipsum: ut si aliquis Christianus quacunq; ex causa negauerit, iam redire non possit, aut certe reuertēs, minime recipiatur. Et ubi erit demandata pœnitentia? cum saluator post datam hanc sententiam negātem apostolum Petrū non negauerit. Quare? Quia pœnitentia subsequente erratum suum amarissime fleuit, sciens utiq; conuersis ignosci & reformari eos per pœnitentiam. Sed Nouatianus fingit agendam pœnitentiam. Quia enim aperte non audet negare pœnitentiam dandam astrictus lege, subtiliter hanc frustrare contendit. Quando enim dicit, quia qui negauerit, nullo modo ueniam habebit, sed negabitur & ipse in conspectu angelorum dei, quomodo non cum dolo agendam pœnitentiam profitetur? Hinc autem manifeste fraus eius apparet, cū subiungit dicens, Quicunq; peccauerit in spiritumsanctum, non remittetur ei, neque hic neque in futurum. Quamuis alia causa sit qua peccatum est in spiritumsanctum, & alia negare dominum Iesum, Nouatianus tamen ut huic peccato ueniam deneget, unum sensum uult esse, & negantis dominum, & peccantis in spiritumsanctum, ut hac tergiuersatione fructum amputet pœnitentiæ. Si enim idem est negare dominum quod peccasse in spiritumsanctum, nulla uenia speranda est negantibus, neq; fructus aliquis pœnitentiæ, quia hoc peccatum, neq; hic, neq; in futuro remitti dominica oracula promiserunt. Hinc ergo apparet Nouatianum cum dolo dicere agendam pœnitētiam. Vt quid enim pœniteret, si delictum aboleri negatur? Pœnitentiæ enim gemitus, fletus & lamentatio hoc acquirit, ut & ueniam mereatur & reformationem. Deniq; Dauid pœnitens & confitens peccatum suum & ueniam meruit, & ad pristinum statum redditus est, quia & rex permansit, & postea prophetauit. Quod liquido probatur, in quinquagesimo enim psalmo pœnituit, & postea persecutionem à filio suo passus prophetauit. Tertius enim psalmus iuxta historiā post quinquagesimum est. Sed forte regi ignosci oportuit, humilibus autem ignosci non debet, cum magis potentioribus difficilius ignoscendum uideatur. Deus enim personam hominis non accipit. Quanto enim quis sublimior est, tanto magis, licet leue peccatum eius, graue est crimē. Sicut enim humilitas in potente sublimis & magnifica est, ita & culpa eius pro crimine habenda est. Exceptis enim peccatis quæ constat omnibus esse illicita, non omnia licent potentibus quæ sunt cōcessa humilibus. Dignitatis enim homini negotiari deforme est, & popinam ingredi notabile est. Senatoribus quoq; fœnus diffamia est. Si ergo in his leuibus inuenti notandi sunt, tanto magis rei constituendi sunt si peccauerint. Per hoc ergo apparet Dauid grauissime peccasse, & quidem duplici modo: conuersus tamen & homicidij & adulterij ueniam consecutus est, & quod est amplius, deflens reformatus est. Cum enim à propheta Nathan argueretur, peccatum celare non ausus est, sed confessus est dicens, Peccaui domino. Tunc respondit propheta & dixit, Abstulit dominus peccatum tuum, & nō morieris, quoniam pœnituisti. Et quia inuenitur postea prophetasse, dubium non est hunc reformatum. Nam & Achab correptus à propheta propter mortem Nabuthe ibat plorans, & conscidit uestimenta sua, & præcinxit se cilicio, & factum est uerbum domini in manu serui eius Heliæ de Achab, & dixit dominus, Audisti quoniam motus est Achab à facie mea, nō inducam ei mala in diebus eius. Et Niniuitis peccata deflentibus, imminente morte reparata est

A ta est uita, Ecce quantus profectus est pœnitentiæ. Sed forte dicatur econtra, Concessa qui/
dem est, sed non de crimine idololatriæ: quamuis enim hæc grauia sint, maius est tamen cri/
men idololatriæ. Recte tamẽ explosa est non ex modica parte Nouatiani assertio, qua duo
crimina grauia concessa pœnitentiæ uidentur, Quia si fornicationi ignosci non debet, sicut
Nouatiano uidetur, quanto magis homicidio: aut adulterio. Sed hinc uanitas eius appa/
ret, quando hæc quæ grauia sunt concessa probantur: quamobrem nunc, an idololatris
concedi posse promiserit deus, requirendum est, Omne enim quod iure hic concessum non
fuerit, nec in futurum poterit concedi. Hic enim sicut dixit dominus, aut ligantur, aut sol/ *Matth.18*
uuntur peccata, In futuro autem nihil aliud erit, nisi remuneratio aut condemnatio, Omnis
enim qui hic iure reprobatur, non poterit eligi, aut dignus in futurũ iudicari. Audiamus igi
tur quæ dicat dominus de idololatris ad Hieremiam prophetam, Vade & dic, inquit, reuer *Hiere.3*
tere ad me commoratio Israel, dicit dominus, & non firmabo faciem meam in uos, quia
misericors ego sum dicit dominus, & non irascar uobis in æuum, ueruntamen cognosce de/
lictum tuum, Impie egisti & posuisti uias tuas in alienos subtus omne lignum nemoro/
sum. Ecce quid promittit eis qui post lapsum ad se conuertuntur, ut post apostasiam regres/ *Baruch 4*
sis remittat peccata, Et iterum dicit deus per Hieremiam, Delicati mei ambulauerunt
uias asperas, ducti sunt ut grex direptus ab inimicis. Constantes estote filij, & proclamate,
ad deum erit uestra in abductione memoria, Nam sicut fuit mens uestra ut erraretis à deo,
duplicabitis decies tantum conuersi quærentes eum. Qui enim induxit in uos mala, inducet
in uos æternam iocunditatem cum salute uestra. O clementia dei, quemadmodum lapsos
prouocat ut se erigant, quomodo hortatur ut post errorem idolorum reuertantur ad eum:
quasi pater beniuolus filijs suis iocunditatem perennem promittit salutis, si se corrigant. *Hiere.24*
Item apud eundem inter cætera, Et restituam illos in terram istam & reædificabo eos & nõ
destituam, & replantabo eos & non reuellam, Vt quia comminatus dixerat, Sacrificans
B dijs, eradicabitur: ne peccantes in deum desperarent de se, quòd iam quia sacrificauerant
idolis eradicati, replantari non possent, hortetur eos, quia si pœniteant poterunt ad statum
suum pristinum reformari. Sententia enim tunc manet si non emendetur delictum. Deniq;
Niniuitis prædicatum est, quia post triduum euerteretur ciuitas eorũ. Quare post triduum,
nisi ut aut pœniterent & auferretur sententia, aut in eo permanentes iustius deperirẽt? Hoc *Ezech.18*
est quod dixit per prophetam, Nolo mortem morientis tantum ut reuertatur & uiuat. Ita
factum est ut morituris peccatorum causa Niniuitis, ignosceretur pœnitentia subsequen/
te. Vt quid etenim centum annis sub Noe arcam inuenimus fabricatam, nisi ut uidentes &
audientes quid immineret, emendarent se? Neminem enim deus uult perire. Hinc est un/ *Eccl.12*
de in Salomone legimus, Quoniam inquit altissimus misertus est pœnitentibus, Et iterum, *Sapien.11*
Misereris omnium quia omnia potes, & dissimulas peccata hominum propter pœnitẽtiã.
Hoc sensu & dominus dolens super perfidiã Iudæorũ, ait, Hierusalem Hierusalẽ quæ inter/
ficis prophetas, & lapidas missos ad te, quotiẽs uolui congregare filios tuos quemadmodũ
gallina congregat pullos suos sub alis suis & noluisti. Igitur semper dominus per totam le/
gem peccatores ad se conuerti hortatur, nolens opus suũ perditioni esse obnoxium, cũ nec
alia causa lex esset, q̃ ut ex errore homines conuertantur ad ueritatem, Ita tamen, ut in no
uo testamẽto autor legis clemẽtior uideatur, quia tẽpore quo sacramentũ filij sui dñi nostri
manifestare dignatus est, largior & uberior in misericordia esse uoluit, ut plus gratiæ prædi
cante filio esset quàm fuerat prædicantibus seruis. Nec immerito, Sic enim fuit dignum ut
maiora dona per filium quàm per famulos largiretur. Denique ad se conuersis credentibus
omnia simul peccantibus concedit, nulla interueniente lamentatione pœnitentiæ. Vnde di/ *Roma.11*
cit Paulus Apostolus, Sine pœnitentia enim sunt dona & uocatio dei. Post autem si pecca/
uerint, per pœnitentiam poterunt mereri ueniam. Et quia post acceptam gratuitam miseri/
cordiam peccauerunt, non iam gratis, sed interueniente gemitu & fletu possint ad indulgen
tiam peruenire, Impossibile est enim homini ut non peccet. Vnde Ioannes apostolus, Si di

1.Ioan.1 xerimus, inquit, quia peccatũ non habemus, nosipsos seducimus, & ueritas in nobis non est. C
Si confitemur peccata nostra, fidelis & iustus est ut remittat nobis peccata, & mundet nos ab omni iniustitia, Sicut Dauid meruit ueniã & reformationem cũ confiteretur peccatum. Certe Christianis loquitur Ioannes apostolus. Ait enim in subiectis, Filioli mei hæc scribo uobis, ut non peccetis: & si quis peccauerit, aduocatũ habemus apud patrẽ Iesum Christũ. Hoc dicit, ut si post baptismũ peccauerimus, aduocatũ supplices deprecemur ut exoret pro nobis patrẽ. Si enim apud ueteres nostros pœnitentia habuit locũ, quomodo fieri potest ut hoc tẽpore locũ non habeat quando maior clemẽtia prædicationis est: & qui inimicis ministertus est uocando illos ad gratiã, amicis factis nõ miserebit cũ mercede? Tribulatio enim cordis, merces est pœnitentis. Si lapsis pœnitentibus, qui ante lapsum amici fuerãt, nõ ignosceretur: quod dictũ Nouatiani si esset uerũ, dolerent homines ex inimicis factos se amicos. Aut qualis æstimandus erat ille si inimicis nõ pœnitentibus misericordiã daret, amicis uero & pœnitentibus non daret, Præterea cũ sciat dominus diabolũ aduersus amicos & seruos
1.Petri 5 dei plus se extollere & sæuire, Vnde dicit Petrus apostolus, Vigilate & sobrij estote, quia aduersarius uester diabolus fremẽs sicut leo circuit quærens quẽ deuoret, Quoniã ergo nouit dominus aduersariũ nos habere horrendũ & ualidũ, si uicti ab eo fuerimus, uult nos ad auxilium suũ cõfugere, dolẽs elisos nos, ut uirtute eius reparati fortiter repugnemus. Sicut eñ nisi breuiati fuerint dies illi quos dicit dominus, nulla fiet salua caro: ita & si negetur homini
Prouerb.20 bus pœnitentia, nemo poterit saluus fieri. Si enim nemo, inquit, gloriabitur mundũ se habe
Ioan.25 re cor, Et alibi, Nemo, ait, sine sorde, nec infans unius diei: quis poterit euadere si pœnitentia
Lucæ 12 denegetur? Et ubi est quod dicit dominus, quia gaudiũ erit in cœlo super uno peccatore pœnitentiam agente? Sed si maiora crimina, inquit, ignosci nõ debẽt, fornicatio & idololatria, ubi est dictũ dñicum, quo omnia peccata, & blasphemias promittit remitti hominibus, spiritus autem sancti blasphemia non remittetur hominibus? Omnia eñ peccata dicit posse remitti, excepto uno. Nunc elige Nouatiane de quibus uis dictũ, De adhuc nõ credẽtibus, D
aut de iam credentibus? Si de non credentibus, quõ dat remissionẽ peccatorũ: cum constet omnes antequã credãt in deũ peccasse & in spũmsanctum? Nã nonnulli gesta dominica magicas artes appellant, opus sanctispũs dæmonijs assignantes. Si aũt de credẽtibus uis dictũ, exclusa est asseueratio tua, qa omnia peccata remittentur ei, & qui dixerit, inquit, uerbũ cõtra filiũ hominis, remittetur ei. Ergo siue in deũ, siue in Christũ peccetur, remittetur hominibus. Omnia eñ peccata cõplexus est, præter in spũm sanctũ. Itaq; nõ hoc peccatũ uult intelligi, quod peccatur in deũ, hoc esse & in spũmsanctũ: si enim hoc esset, nõ utiq; istud exciperet, Quoniã ergo aliud peccatũ significat, cũ blasphematur in spũmsanctũ: ad personã eñ pertinet hoc dictũ, nõ ad naturã spũssancti, siue iã credẽtibus per pœnitẽtiã, siue futuris credẽtibus per baptismũ omnia remittentur peccata. Quòd aũt in spũmsanctũ peccauerũt Iudæi, alia causa est, & quæ ad tẽpus illud pertinuit, Vnde nõ illis hoc remitti, neq; hic, neq; in futurũ ostẽdit. Nõ enim errore peccauerũt in spũmsanctũ, sed maliuolẽtia. Sciẽtes enim prudentesq; opera quæ uiderũt in gestis saluatoris, dei esse, ut populũ à fide eius auerterẽt,
Lucæ 11 hæc simulabãt esse principis dæmoniorũ, Hinc est unde dicit eis dñs, Vos habetis clauẽ sciẽtiæ, & nec uos intratis, nec alios sinitis intrare. Hæc ergo sentẽtia cõtra maliuolos prolata est, quibus remediũ inueniri nõ potest ut saluẽtur. Nihil est eñ hoc crimine grauius, fingit eñ falsum esse, q̃d scit esse uerũ: Iudæi enim q sub dei lege esse uidebant, quibusq; facta ꝓmissio Christi est, uidẽtes magnalia, & intelligẽtes hoc esse quod ꝓmiserat deus, inuidia cæcati sunt ut hoc esse negarẽt, & nõ solũ negarẽt, sed & persequerẽtur usq; ad mortẽ. Nõ ergo dignum est, istis peccatum hoc unquã debere remitti, qui conscientia sua teste, deo cui se deuotos dicebant, ausi sunt repugnare. Vt aũt in deũ uel in Christũ peccetur, diuersæ sunt causæ, Aut eñ aliqs dum felicitati alterius inuidet, dolore humilitatis suæ insurgit in creatorẽ: aut aliqd repentinũ passus q̃d sit aduersum, in iracundiã excitatus, in parentẽ iniuriosus existit. Christi aũt incarnatio etiã ad iniuriã prouocat. Dũ enim ignorãt homines sacramẽtum incarnati

A carnati Christi, blasphemãt, indignũ ducentes si filius dei q̃ incorporalis & simplicis naturæ
est, hominũ more natus dicatur, Blasphemãt ergo qui ignorãt mysteriũ, Quãobrem cõuer/
sis his porrigẽda est manus, quia sic cõtra uerũ existũt, dũ pro uero se facere arbitrãtur, Tor
tus huiusmodi & exungulatus hoc uerũ esse dicit quod persequebaẗ, Supramemorati aũt
Iudæi aliud senserũt & aliud egerũt, qui sine iudice & carnifice consciẽtia sua teste semp̄ tor/
quẽtur. Qui enim per errorẽ inimicus existit uero, cũ cõuersus fuerit, gaudet cognouisse se ue
ritatẽ: maliuolus aũt nõ habet quod emẽdet, si enim cõuerterit se, incipiet uerũ dicere qđ
prius falsum esse non nesciebat. Spũi aũt sancto ut fiat iniuria, causa nulla extitit: officiũ em̃
eius offensionẽ nõ parit, quia in uirtute signorũ & prodigiorũ apparet. Quis enim insibilare
cõtra eũ audeat, uidẽs mortuos excitatos? Aut quis irascatur ei cuius effectu uideat currẽtes
paralyticos, cæcũ lumẽ accipere, surdũ audire? Aut quõ nõ amabit eũ, quem uideat spũs im
mũdos eijcere, leprosos mundare, & simul oẽs infirmitates curare? Huic Iudæi maluerũt in/
iuriã facere, opus eius dicẽtes opus esse dæmoniorũ, dũmodo inuidiã atq; odiũ contra salua
torẽ exercẽtes explerẽt: idcirco neq; hic neq; in futurũ hoc peccatum remitti eis ostẽdit. Sed
Nouatianus maiora, inquit, crimina nominatim nõ remitti probãtur. i. idololatria & forni/
catio post lauacrũ, Idcirco em̃ in baptismo ait, simul omnia remittũtur peccata, ut de cætero
si quid graue cõmiserint, nullo modo ueniã consequãtur, quia post acceptũ spiritumsanctũ,
quod cõtra spũmsanctũ est admitti nõ debet. Quis neget peccari nunq̃ debere, si esset pos/
sibile? Porrò aũt sciẽs deus fragile genus humanũ, semp̄ remedijs salutaribus prosecutus est
eos, ut post peccata haberẽt quomodo se repararẽt. Si aũt spũs datus prohibet peccãtibus
dari pœnitentiã, nulla prouidẽtia est in nouo testamẽto, & melius uidebitur ueteribus pro/
uisum, quibus medicina ista minime est denegata, Et quõ maior gratia est in nouo q̃ in ue
teri? Nã hoc inimici est, qui sciens hominibus aliter prouideri nõ posse ut perueniãt ad salu
tẽ q̃ interuentu pœnitẽtiæ spiritũsanctũ dari, cui si iniuria facta fuerit metu aliquo, aut per
B aliquẽ errorẽ, iã satisfactio locũ non habeat reformãdi hominẽ. Hoc est occasionẽ quæsisse Lucæ 9
perdẽdi homines nõ saluãdi. Sed absit, quia dñs ait, Filius hominis nõ uenit animas perde/ Matth. 18
re, sed saluare. Nã si nobis peccata quæ in nos peccamus inuicẽ, si cõuertamur, septuagesiesse
pties remitti à nobis alterutrũ præcepit deus, quanto magis ipse si in illũ peccetur ignoscit cõ
uersis. Omnẽ em̃ peccatorẽ cõuerti uult. Vnde apostolus, fornicarijs & immũdis remissum 2. Cor. 12
probat dicẽs, Ne forte ueniẽs lugeã multos ex his qui ante peccauerũt & non egerũt pœnitẽ
tiã super immunditia & fornicatione quã gesserũt. Probat quosdã egisse pœnitentiã de qui
bus nõ dolet, sed gaudet. Aliquos aũt significat nõ egisse fornicationis suæ pœnitentiã, pro
pter quod & lugere se eos dicit, nõ pertinentes ad uitã quia nõ egerũt pœnitentiã. Si enim
huiusmodi criminis in hac uita semper agenda pœnitentia esset, nõ diceret lugere se eos, qa
nõ egerunt, sed quia nõ agunt. Scientes aũt hæc, incipient peragere pœnitentiã, quia nõ ege
rũt, Hoc enim uolebat ut ueniẽs ad eos pacem haberet cũ cõmunione eorũ. Ecce probatum
est, fornicarijs post actã pœnitentiã cõmunicandũ esse. Non enim potest illis cõmunicari q̃
diu agũt, Tũc aũt cõmunicandũ est cũ desinũt agere iudicio ecclesiæ. Nunc supest uidere an
specialiter idololatris posse remitti ꝓbemus. Legimus em̃ in apocalypsi beati Ioannis apo/
stoli pœnitẽtiã super idololatriã prædicari. Cõmonẽtur em̃ episcopi, quos angelos uocat. i. Gal. 4
nũtios, sicut & beatus Paulus apostolus ait, Sicut angelũ dei accepistis me, ut peccantibus
dẽt pœnitentiã, nec eos patiantur minime cõmoneri qui scandala faciũt in ecclesia, cũ sint & Apocal. 2
ipsi de ecclesia. Dicit ergo: & angelo Pergami ecclesiæ scribe, Hæc dicit, qui habet gladiũ ex
utraq; parte acutũ, Scio ubi habitas, ubi sedes est satanæ. Et tenes nomẽ meũ, & nõ negasti
fidẽ meã, in diebus quibus Antipas testis meus fidelissimus occisus est apud uos ubi sata/ Numeri 24
nas habitat: sed habeo aduersus te pauca, quia habes illic tenẽtes doctrinã Balaam qui do/
cebat Balac mittere scandalũ sub oculis filiorum Israel, manducare delibata & fornicari:
ita & tu habes tenẽtes doctrinam Nicolaitarũ, Similiter age pœnitentiam. Hanc dicit esse
doctrinam Nicolaitarum quæ fuit in Balaã, id est idololatriã & fornicationem, de qua iu/
bet agi pœnitentiã. Et quia hominibus ecclesiæ loquitur, ostẽdit dicens, Hæc dicit spiritus ec

clesijs. Quis autē fructus est pœnitētiæ ita significat, Vincenti, inquit, dabo mādūcare man- C
na quod est absconditum, ut per pœnitentiam quisquis uincat peccata. Quid est enim pœni tere, nisi dolere præterita, & de cætero temperare ab his quæ admiserat? Et angelo Thiaty- ræ ecclesiæ scribe, Hæc dicit filius dei qui habet oculos sicut flammam ignis, & pedes eius si miles æramento tyrino, Scio opera tua & dilectionē & fidem & ministerium & patientiam & opera tua nouissima meliora prioribus, Sed habeo aduersum te, q sinis mulierem Ieza- bel, quæ se dicit prophetā & docet & seducet seruos meos fornicari & mādūcare immolata idolis: & dedi ei tēpus ad pœnitendum, & noluit agere pœnitētiam de fornicatione sua. Ec ce mittam illam in lectū, & adulteros eius cum illa in tribulatione magna, nisi egerint pœni tentiam factorum suorū, & natos eius occidā morte: & scient omnes ecclesiæ, quia ego sum qui scrutor renes & corda, & dabo unicuiq; uestrum secundum opera sua. Vobis autem di- co & cæteris qui Thiatyræ estis, qui hanc doctrinā nō habetis, & ignoratis altitudinē sata næ, sicut dicunt, non mitto in uos aliud pondus, Verum tenete quod habetis donec ueniā. Vincenti autem & seruanti opera mea usq; in finē, dabo ei potestatē super gentes. Sub una epistola data ad ecclesiam Thiatyram, duplicem Nouatianæ hæresis cōfundit & explodit errorem: & pœnitētibus enim idololatriæ causa fructum promittit, & in una ecclesia malos non contaminare bonos ostēdit, cum unius utiq; essent cōmunionis: nec enim extra ecclesiā positis scribebat dicens, Qui habet aures, inquit, audiat quod dicit spiritus ecclesijs. Simili
Rom.3 etenim modo Apostolus Paulus, Scimus enim, inquit, quia quæcunq; lex loquitur his qui
1.Corint.5 sub lege sunt loquitur. Et alio loco, Quid enim, inquit, mihi de his qui foris sunt iudicare? Vnius ergo ecclesiæ homines, partim ad pœnitētiam prouocat, partim collaudat dicēs, Vo
Apoc.2 bis autem dico cæteris qui Thiatyræ estis, quicunq; nō habetis doctrinā istam, id est, ido- lolatriæ, tenete quod habetis donec ueniam: hoc est perseuerate usq; ad finē, quia qui perse uerauerit usq; in finem, hic saluus erit. Similiter & qui perseuerauerit in malo, damnabitur, Ac per hoc sicut iustitia iusti nō liberabit eum in die qua errauerit, sic & iniquitas iniusti nō D
nocebit ei cum conuerterit se. Ideo dixit, Sacrificans dijs, eradicabitur, Si autem conuerterit,
Matth.10 uita uiuet. Sicut est & illud quod ait dominus, Qui me negauerit, negabo eum. Si autē con
Psal.142 uerterit se, non poterit negari ab eo quem confitetur. Hinc est ut diceret in Psalmo, Non iu stificabitur in conspectu tuo omnis homo uiuens. Hæc enim sententia imputatur homini in qua moritur, Nam quia in ecclesia mali cum bonis futuri essent usq; ad iudicium dei, ipse
Matth.13 deus significauit, dicēs, Simile est regnum cœlorū reti misso in mare, quod ex omni genere piscium collegit. Cum autē uenissent ad littus, bonos segregauerunt in uasa sua, malos aūt foras miserunt, Sic erit in consummatione seculi, exibunt angeli & segregabūt de regno dei omnia scandala, & eos qui iniquitatem faciūt. Hæc causa significatur etiam in illo qui inter
Matth.22 discūbentes inuētus est non habens uestimentū nuptiale, quē solū proiectū de cœtu osten dit ecclesiæ, quia crimē indignitatis eius nō polluit cæteros: & quia hæc indignitas eius desi- gnata est, eò q uestimentū non habuerit nuptiale, manifestus fuit cæteris, Videbant enim eum inter se aliud esse uestitū. Hinc est unde Paulus Apostolus, In magna autē, inquit, do- mo, nō solum sunt uasa aurea & argētea, sed & lignea & fictilia. Istud propter Hymeneum & Philetū posuit, qui cum essent ex ecclesia peruerse de resurrectione sentiebant, sicut aliqui de Corinthiorum ecclesia resurrectionem negabant. Sed hanc domum magnam Nouatia nus mundum significat intelligendum, non ecclesiam, ne in una ecclesia malos cum bonis, mundos cum immundis cogatur asserere. Quod facile puto conuelli. In una enim domo o- mnes sub uno sunt nomine: quamuis enim moribus diuersi sunt, uno tamen domini sui no mine censentur & professione. Mūdus autem hic diuersæ professionis cōtinet homines, ita ut dispares profiteantur se habere, & deos & dominos. Vides ergo nō hoc potuisse dici de mundo, sed de ecclesia, in qua sub uno degentes nomine diuersi sunt actu. Quod quidem Nouatianum nō ignorasse aduerto, sed quia abscessionis suæ iustas querimonias non ha- bebat, ne aperte erubesceret, argumenta quædam sibi conflauit per malam legis interpre- tationem,

A tationem,quibus excusare niteretur & tegere liuoris sui inuidam uoluntatem. Denique re/
spōdet ad hæc quæ diximus dicēs,Nec ego renuo agendā pœnitentiā admissæ idololatriæ,
sed ego remittere nō audeo,quia crimē hoc ab eo remittendū est in quē admissum est,Hæc
aūt cum dolo respondet. Interpretationibus enim suis detegitur, quibus fraus eius apparet. Matth.10
Quādo enim dicit,scriptū est,Qui me negauerit,& ego negabo eū,& mētiri nō potest cuius
uerba sunt:pœnitentiā quā agendā dicit, inanē & infructuosam ostendit.Si enim sententia
data est,& nō fallit qui dedit,quid excruciare cōpellis hominē lamētationibus & gemitibus,
qui huius rei effectū,aut denegas,aut scire te minime profiteris? Omnis enim qui consilium
alicui dat,ad hoc utiq; dat,ut qd ex eo proficere possit prædicet.Sed quia tu Nouatiane do
lose hoc profiteris, ad illudēdas mētes hominū agēdā pœnitentiā dicis,Sciens enim aperte
hoc negari nō posse,subtiliter facis,quia nō uoce,sed effectu pœnitētiā amputas. Omnē cer
te qui idolis sacrificauerit,in spiritūsanctū dicis peccare,cui neq; hic,neq; in futurū peccatum
hoc remitti per legis uerba contendis. Quomodo ergo huius delicti agendā pœnitentiā di/
cis,nisi quia fallis,sicut supra ostendi? Sed soles alio dolo fraudem hanc uelle contegere, di/
cēs eodē sensu etiā Petrū apostolū dixisse Simoni,Age pœnitentiā ab hac malitia tua,si for
te remittatur tibi.Sed cōtuēs apostolus Petrus ueterē & uenenatā malitiam hominis & per
amarā,idcirco dubiū ei dedit respōsum. Quis enim mortaliū sic peccauit,ut donū dei pecu/
nia uellet mercari? Maliuolētiæ ergo respōsum istud datū est,nō errori.Hæc est eñ quæ re/
mediū non habet,quia nec error est,nec per quā excusetur necessitas,ut possit per fletum ad
ueniā peruenire,Si in tali itaq; causa aliqui fuerint inuēti,hoc audiāt quod audiuit & Simō.
Nā ideo dubie respondit ei apostolus Petrus dicēs, In felle enim amaritudinis & in obliga
tiōe iniquitatis uideo te esse.Si ergo in tā graui causa,& quæ sine remedio uideat,dubie re/
sponsum est,ambiguū nō est,eis qui errore aut necessitate aliqua in deū peccāt posse remit
ti si congruā pœnitentiā agant.Hoc enim cōcessum est iuri ecclesiastico ab autore, ut & pœ/
B nitētiā det & post pœnitētiā recipiat.Et adhuc est aliqd quod deprehēdit Nouatiāus, Cur
inquit,corpus domini tradūt eis quos nouerūt peccatores? Quasi possint ipsi accusatores es
se,qui sunt iudices.Si aūt accusati fuerint & manifestati,potuerūt abijci. Nā quis iudex accu
santis sumat personā? Nam si ipse dñs Iudam passus est quē sciebat furē esse & ea quæ mit
tebantur exportare,nec eū qui accusatus nō est abiecit: hoc exēplo uti oportet, ut eū abijce/ Matth.1
re non liceat qui publice detectus nō fuerit. Nā nec iusto uiro cōpetit aliquē accusare. Vnde
Matthæus,Ioseph cū esset, inquit, homo iustus & nollet eam traducere,uoluit eam occulte
dimittere.Iudas ergo cū esset inter discipulos, cōtagione sua nō eos maculauit,dissentientes
utiq; à furtis eius,& eucharistiam inter eos accipiens nō polluit innocentes.Nec dominus ei 1.Cor.11
quē latronē sciebat corpus suum denegabat,quia secundū apostolum, Qui indigne sumit, Psal.49
gladiū sibi sumit. Vnde nec ab oculis eius se auertit.Peccatores etenim eos polluūt qui con/ 1.Cor.5
sentiunt malis eorū. Vnde dictū est, Videbas furem & cōcurrebas cū eo.Hinc est unde apo
stolus plebē Corinthiorū arguit,propterea q illū qui publice uxorē patris habebat, nō cor
riperent aut euitarent,ut se emendaret,dicens, Nescitis quia modicū fermentū totam mas/
sam corrūpit? Cū enim nō esset dux aliquis aut præpositus ecclesiæ,plebis erat corripere eū
quē uidebāt tā turpiter & obscœne inter eos cōuersari. Ac p hoc quasi consentientes eos cri/
mini eius apostolus arguit. Nec enim in hac re accusatore opus erat, aut testibus.Publice
enim nouercam suā loco uxoris habebat. Itaq; quantū ad causam nostram pertinet,expo/
suimus rationem,non alios criminantes, sed nos defendentes. Nouatiani autem obtestor
conscientiam qui nos semp accusat, si sanctos scit esse omnes quos secū habet. Intantū aūt
irascit nobis, ut & Christiāos nos neget,cū sciat nos ea fide initiatos de qua ipse præsumit.
Christianum certe professio facit & uita,Si ergo uides hominē ea profiteri quæ tu,& nō dis
similē esse in uita,quare negas esse eū qd tu es? Certe q dicit dñm Iesum,in spūsancto dicit,
uerū eñ dicit,Omnis enim ueritas de deo est,Cur nō assentis uera dicenti,sed negas fatēti?
Deinde cōtradicis nō rōne sed furore,Nunqd nō inimicus dei uideris,q uera de dño deo p

fitenti

fitenti resistis? Nunquid paganus, audiens aliquem idola dicentem esse deos, negat paganum esse? Cur tu negas Christianum quem audis uerba integre fidei profitentem, cum legas, Corde creditur ad iustitiam, ore autem cōfessio fit ad salutem? At tu ut inimicus, quod per iracundiam non uides, deo repugnas, negans hoc confitentem habere salutem, cum dominus dicat, Quicunq; me confessus fuerit, & ego eum. Nunquid ait, si Nouatianus me fuerit confessus, sed tu hoc sic astruis, ut tibi hoc defendere uidearis, ut is saluetur qui non Christianus tantum, sed qui fuerit & Nouatianus, Sed si in Christo facta confessio dat salutem, ubicunq; apud quoscunq; integra fuerit hæc confessio, habet salutē. Itaq; si confessiōnis huius traditio corrupta est apud nos, aut sensus immutatus, recte accusas. Si enim hæc manet in nobis sicut & in te, nos negando, & te negare uideris. Sed fidei ministros accusas, Fac uerum esse, quamuis probare non possis, Qui tamen ab his audierunt, uerum est, quod audierunt, an falsum? Nec enim si uitiosus uerum dixerit, non erit uerum, quia à uitioso dictum est, Cum alia causa sit conuersationis & alia professionis. Nónne persecutor odio Christiani nominis professionem persequitur, non conuersationem? Primo in illo sciens hoc profitere religioni, cum cōfitemur esse nos Christianos, sacrilegus cōfitentibus nobis credit quod non uult audire, quia odit, Tu autē cum eiusdem professionis sis & signaculi, nō credis confitentibus nobis quæ ipse confiteris. Si aliter nos renatos scires quàm tu renatus es, recte nō crederes hoc nos esse quod tu es. Vt quid à sacrilego persecutionem patior, si non hoc sum quod tu es? Nam si hoc de me profiterer quod tu de me dicis, persecutionem non paterer. Ac postremum mihi credendum est de me, non tibi, Meam enim professionem quærit iudex, non tuam de me. Quid ergo me confitentem tu negas, cum uerum sit, in hac causa non alienum testimonium, sed meam professionem requiri, aut pro me, aut contra me. Nolebā pro nomine torquere te cōtra me, ut appareret si uera confitentem & tu negares contra me, aut cui crederetur, Dolo enim hoc proponis, ut iustam causam uidearis habere schismatis. Nam non ignoras in hac re meam de me testificationem requiri, non alienam, & hoc uerū haberi, quod ego fuero confessus, non quod alter negauerit. Manifestū est utiq; liberos esse eos, qui amore Christi non disquirentes hominū actus, ad fidē eius consequendam concurrunt: hoc eorū probātes quod sibi utile norūt, id est, ut traditionē fidei, quæ de Christo est, consequantur. Nam qui præter mysterium aliquid aliud in hac re putat homini necessariū, traditioni facit iniuriam, Minus enim sentit de gratia dei. Quando enim nisi meritum hominis affuerit, negat donum dei proficere posse deuoto sibi, aut potiorem, aut parem facit hominem ipsi traditioni, cum longe sit meritum hominis ab hoc officio. Sicut de hac eadē re dicit apostolus Paulus, Ego plantaui, Apollo rigauit, sed deus incrementum dedit. Itaq; nec qui plantat est aliquid, neq; qui rigat, sed qui incrementum dat deus. Quomodo in hac re aliquid de homine sperandum est, cum uera data sint quæ tradantur? Videamus itaque quid proderit si boni meriti fuerit, aut quid oberit si mali fuerit meriti. Accedens uerba dei audire desiderat, quibus fidem commēdans salutē se credit accipere. Quid facit in hac re, si bonæ aut malæ uitæ sit qui uerba solennia tradit, cum fides deuota quæratur percipientis, ut ea quæ audit toto animo credat? Nunquid si malæ uitæ sit qui tradit, impedimētum faciet percipienti, ut non credat quæ audit credenda, ut peccatum eius intret in cor eius ne credat: aut deus qui iustus est despicere habet deuotum sibi propter peccatum eius, quem ipse patitur esse in ordine? Nec homo sic iudicat quem constat falli frequenter, aut esse gratiosum: si ita esset, & homo causam suā ageret, nónne diceret deo, Quis sit iste cuius causa me despicis, nescio, Ego ad eum tui causa accessi, quia tuus dicebatur antistes: te quæsiui, te desideraui, tibi credidi, de homine nihil speraui. Quare ergo mala eius mihi obsint, quem nescirem nisi te quæsissem? Si bona eius mihi possent proficere, iustum uideretur forte ut & mala eius obessent mihi. Sed sicut bona eius si dubie credidissem, nihil proderant mihi, ita & mala eius nihil obesse mihi debent bene credēti, Ego enim uerbis eius fidem dedi, quæ à te data dicuntur. Quicunq; te inspirante loquuntur, de te promittunt: huic de se nihil credidi, nec

Marginalia: Rom. 10 (beside "gas, Corde creditur"); Lucæ 12 (beside "minus dicat"); 1. Cor. 3 (beside "re dicit apostolus"); section letters C (top right) and D (beside "haberi, quod ego").

A nec gestis eius, sed fidei quæ ex te est, me copulaui. Secundum hæc integra est causa creden-
tis. Aduocatorum enim more accipe antistites. Nunquid si malæ uitæ sit aduocatus, con-
tra susceptum eius pronuntiabitur? hoc est officium aduocati, ut secundum iuris ordinem,
suscepti sui causam peroret. Nunquid poterit uita eius, si turpis est, obesse causæ suscepti?
Persona enim aduocati nec obesse nec prodesse poterit: qualis enim fuerit causa, sic & respō
debitur ei. Sic sunt & qui uolunt Christiani fieri, accedunt ad antistitem, dicunt ei uota sua.
Ille facit uerba iuris ecclesiastici: si uera uota sunt, suscipiuntur à iudice: in quo ille aut obesse
poterit, aut prodesse? quippe cū nec causam suscepti sui norit. Deo enim iudici soli cognitū
est, quis, qua mente accedat. Antistitis ergo est, delegato sibi fungi officio: iudicis autē, aut
suscipere, aut renuere causam suscepti. Ipse enim inuenitur dixisse, Filia fides tua te saluam *Matth. 9*
fecit. Vides itaq; nullius adiutorio, sed unumquenq; fide sua saluari. Hoc enim deus decre-
uit fidei, ut si non dubitet, omne quod uoluerit consequatur. Tu tamen non ut amicus, sed
quasi inimicus Christi, populum sub tuo nomine cōgregasti, ut non sint Christiani, nisi fue
rint & Nouatiani, cum Apostolus cōdemnet, si quis dicat se Paulianū, aut alterius alicuius:
sed tu potiorem te iudicans, super Christi nomen tuum posuisti, quasi ille non sufficeret ad
tuendam ecclesiam suam. Quomodo in Leuitico dominus sacrificia & libamina CIII
offerenda præcipit, quæ alibi respuit? Cum constet in Leuitico de sacrificijs offerendis *Leuit. 1*
dominū mandasse patribus, ut offerrent libamina uel sacrificia, siue holocausta, Deniq; sic
dicit per Hieremiam prophetam, Hæc dicit dominus, Holocausta uestra cōgregate cum sa- *Hiere. 7*
crificijs uestris, & manducate carnes: quia non sum locutus ad patres uestros, neq; manda-
ui illis qua die eduxi illos de terra Ægypti. De holocaustis & sacrificijs, si penitus aduertas, nō
est de hac re facere quæstionem: nec mētitum dominum aut immutatum putes, ut manda-
ret, & postea denegaret. De huiusmodi enim sacrificijs & libaminibus seu holocaustis nihil
inuenitur mandasse, de quibus nunc se locutum testatur. Duo etenim genera sacrificiorum *Duo genera sacrificiorum.*
B aduerte, unum quod per singula genera offerri mandatum est, & aliud quod uoluntarium
dictū est. Illud ergo quod per diuersa genera, siue pro peccatis, siue pro primogenitis offerri
præceptum est, quid & quale & quomodo offerendum esset, mandatum est. Sacrificium au
tem uoluntarium non utiq; mandatum est, quia arbitrio remissum est: ut si aliquis uoluis-
set offerre, quod illi uisum fuisset offerret: uoluntaria enim erant hæc sacrificia. Et quia negli
genter & improuide hæc offerebant, non deliberantes, quia qui offerret potentiori, munera
electa offerret: idcirco dicitur eis, Non mādaui uobis de his, sed si uultis, debetis quæ digna
sunt offerre. Sic etenim inuenitur & Cain peccasse, cum nō consyderat deo hæc deberi offer
ri, quæ potiora sunt. Cum enim ad propitiandū deum hæc offerre se dicerent, in eo ipso pro
uocabant deum ad indignationem, ut in id, quod dicerent se bene facere, peccarent offeren-
tes deo holocausta indigna. Vnde dicit in Malachia propheta, Si adducatis ad uictimam *Malach. 1*
cæcum aut claudum aut ægrum, non est bonum. Offer autem ea duci aut præposito tuo, si
suscipiet te, dicit dominus omnipotens. Hinc est ut per Esaiam de eadem re queratur deus,
dicens, Quò mihi oues holocausti tui? Neq; in sacrificijs tuis honorasti me. Non enim ad *Esaiæ 1*
hoc te feci, ut laborares in thure, aut ut mercareris mihi argento incensum, nec adipem sa-
crificiorum tuorum concupiui: in peccatis autem tuis & iniquitatibus astitisti mihi. Manife
stum est itaq; ortas esse querelas: quia cum uolūtaria sacrificia offerrent, nō in his deum ho
norabant, offerentes indigna, cum hæc utiq; nō essent necessitatis. Si enim mādata fuissent,
necessitate uidebantur qualiacunq; offerre. Quando autem arbitrio suo hæc offerebant, ta
lia debebant offerre, ex quibus exequium in se dei ostēderent. Sed quia animus illorum cu-
piditate idolorum errabat, incōsyderate hæc agebant. Igitur duplici genere exprobrantur,
quia & inique agentes, deo audebant offerre: & quæ indigna erant, offerebant. Cum iniqui *Psalm. 50*
actus non sacrificijs redimantur, sed lamentatione & misericordia. Vnde dicit Dauid cum
peccasset, Si uoluisses, sacrificia dedissem: utiq; holocaustis non delectaberis. Sacrificiū deo
spiritus contribulatus, & cor contritum & humiliatū deus non spernit. Deniq; dicit Samuel

 ad Saul,

ad Saul, qui cum contempsisset præceptum domini, sacrificio deum putabat posse placari. C
1. Reg. 15 Non enim, inquit, uult deus sacrificium magis, quàm audiri uocem suam. Et scriptura dicit,
Osee 6 Misericordiam uolo plus quàm sacrificium. Iudæi cum iniusti essent & immisericordes, oblationibus propitium deum fieri arbitrabantur: sicut & nunc quidam spernentes iustitiam, oblationibus laudari se putant. Bona est ergo oblatio, si seruetur iustitia, & non negligatur misericordia: quia quod nobis petimus, & alijs præstare debemus.

CIIII Si in euangelio Lucæ dominus nuntians bellum Iudaicum aduersum se futurum, dixit discipulis suis, ut gladios sibi pararent: quomodo postquàm inceptũ esset bellum duce Scariothe, & uidens Petrus apostolus insurgentes hostes, protulit gladium, & amputauit auriculam serui sacerdotum, dominus idem uetuit. Sciens dominus bellum Iudaicum aduersus se futurum, dixit discipulis suis ut gladios sibi pararent: quo facto, cum cœptũ esset bellum duce Simone Scariothe, uidens Petrus apostolus insurgentes hostes, protulit gladium, & amputauit auriculam serui sacerdotum. Tunc dominus iussit Petro, ut reconderet gladium in thecam
Mat. 26 suam. Omnis enim, inquit, qui accipit gladium, gladio peribit. Vt quid parari iussit, qui prohibuit percutere: reum etiam mortis designans eum, qui percussit gladio, cum non utiq; iniuste uideatur apostolus percussisse? Quãtum enim pertinet ad Petrum, percussit eum quẽ contra se armatum uidebat. Resistere enim debuit ingratis seruis, & ad dominum necandũ armatis. Si singula mẽbra inspicias caute, cuius uis patefieri rationẽ, inuenies & alia quæ requires his dictis. Quid enim opus erat, ut hic qui spiritali fretus erat uirtute, gladios iuberet parari carnales: & qui prius iussit, in uia nec peram ferri, nec pecuniam, nec uirgã, nunc iuberet haberi, quæ prius prohibuit. Incipiamus ergo cur gladios iusserit parari, & occidi prohibuerit, explanare. Non solum enim inimicorum, uerumetiam ipsorum discipulorum suorũ causa, ad superuenturum bellum arma procurari præcepit. Noua enim & mirabilis res futura erat, ut is qui noua & inaudita signa faciebat, sic subito humiliaretur, ut & uerberibus subijceretur & morti. Ne ergo uelut impræscius hæc pati uideretur, & à quo forte uirtus recessisset, hæc omnia sic prædixit, ut non dubitaret de his, sed præscius contra hæc se pararet: D
& quia uoluntate humiliatus est, non resistere acrius inimicis iuberet: intantum se ipsum esse qui fuerat ostendens, ut iam detentus, aurem, quæ abscisa fuerat, restitueret, ut quod gladio operante deciderat, redderet: non quasi carnalis utiq; medicus, sed quasi corporum conditor opus suum truncatum refinxit. Nec enim possunt medici abscisa corporis membra reparare. Vt autẽ dei uirtus in illo non diminuta, sed ita ut fuerat inesse uideretur, & illud fir-
Ioan. 10 maret quod dixerat, Potestatem habeo ponendi animam meam, & potestatem habeo iterum sumendi eam: hac ergo causa gladios parari, non tamen occidi iussit. Nunc illud ostendere superest, quare cõtuens factum apostoli Petri, eum qui gladio usus fuerit, gladio dixit perire, cum nõ iniuste percussisse uideatur. Nam sicut significatur in Luca, ipso domino permittente percussit, & sic prohibitus hæc audiuit. Ideo etenim permissum est, ut & uindicare se posse uideretur, sed nolle: & ut uirtus ostẽderetur in eo manere, in quo fuerat, ut in utroq; uindicare se posse non ambigeretur: inimici uero pro certo haberent datam sibi ab eo potestatem, ut hoc facerent. Nõ enim uictus apparebat, sed tradens se uolũtati eorum. Quare ergo sententia data est, ut qui gladium accipit, gladio pereat: nisi quòd nulli licet, excepto iudice, quenq; gladio occidere? Apostolo aũt Petro usq; ad hoc permissum est, ut dolorẽ faceret, non q occideret. Ob hoc enim audiuit, ne iterũ percuteret. Didicit præterea, quia Christianis iam factis occidere non licet. In misericordia enim positis, lege iuris mundo crediti uti non licet aspere. Illud autem quod ante euntibus in uia discipulis, mandasse uidetur, ut nihil tollerent in uia, pacis est causa, & gratia uirtutum, & affabilitas doctrinæ. Quid enim opus erat tollere aliquid in uia, quibus signorum causa omnia offerenda erant? At ubi tempus, quo se pati permisit, aduenit, propter quod rixa magis q̃ bellũ imminebat, armatos iubet esse discipulos: nõ ut repugnaret qui pati uolebat, sed, ut dixi, ut præscium se huius rei, & in potestate habere possessionem suam ostẽderet: humiliaret autem se humanæ salutis causa,

A sa,quod suō loco dicetur. Quomodo prophetia quadret cum euãgelio,de obscu/ CV
ratione solis & quibusdam aliis. Cum in primo aduentu domini prædictũ sit,quia cõ/
tenebraretur sol in passiõe eius, eadem hora qua factum probatur,id est meridie.Sic enim
scriptum est in Amos propheta,Et erit in illa die,dicit dominus,occidet sol in meridie,& cõ *Amos 8*
tenebrescet super terrã dies lucis. Illo ergo die à sexta hora contenebratus est sol usq; ad ho
ram nonam,& ita completa est prophetia supradicti prophetæ.Imago huius rei,quæ futu
ra est in aduentu domini secundo,in passione domini est ostensa: quia in fine,cum cœperit
dominus aduenire ut iudicet mundum,soluentur luminaria ab officio suo,dicẽte domino,
In illis diebus sol contenebrabitur,& luna non dabit lumen suum. Quod quidem & Iohel *Matth.24*
propheta nõ prætermisit,ut cum à multis significatur,sine dubio impleri credatur.Ita enim *Ioh.2*
dixit,Sol conuertetur in tenebras,& luna in sanguinem,priusquàm ueniat dies domini ma
gnus & manifestus.Hoc quantũ apparet,secũdo aduentui magis congruit:tunc enim omni *Apoca.1*
bus sic aperte manifestabitur,dicente scriptura,Tunc uidebit illũ omnis oculus,& plangent
se super illum omnes tribus terræ,& qui illum crucifixerũt.Itaq; si in utroq; aduentu hoc cõ
tinetur, quia sol contenebrabitur illis diebus, qui dies ille,quo ampliari solem & lunam ce/
cinit scriptura.Ait enim inter cætera Esaias,dicens,Eritq; super omnem montem excelsum, *Esaiæ 30*
& in omni loco excelso aqua perambulans in die illa,cum perierint multi, & cum ceciderint
turres: & erit lumen lunæ,& lumen solis : & lux solis erit septies tantum in die, cum sanabit
cõtritionem populi sui.&c. Qui dies potest intelligi,quo promisit se dominus sanare contri
tionem populi sui . Hunc opinor esse diem, quem pater Ioannis Zacharias ostendit dicẽs, *Luc.1*
Benedictus dominus deus Israel,quia uisitauit & fecit redemptionem plebis suæ. Et erexit
cornu salutis nobis in domo Dauid pueri sui,Sicut locutus est per os sanctorum propheta
rum suorum,qui à seculo sunt.Et liberauit nos de inimicis nostris, & de manu omnium qui *Assutum.*
oderũt nos,Ad faciendam misericordiam cum patribus nostris. Et Simeõ inter cætera,Hic
B positus est,inquit,in ruinam,& in resurrectionem multorum in Israel.Hæc ruina est scriba/
rum & pharisæorũ & principum Iudæorũ,quos propheta significauit per turres . His ergo
per incredulitatem ruentibus,alij surrexerunt credendo,qui prius uidebãtur infirmi,& ægri
per negligentiam. Vnde saluator in iudicio ait, Ego ueni in hunc mundũ,ut qui nõ uident, *Ioan.9*
uideant:& qui uident,cæci fiant: ut qui per legis culturam & peritiam lumina uidentur,per
incredulitatem cæcarentur : cæci uero,id est imperiti uel publicani uiderent,dum crederent, *Esaiæ 53*
Quorũ infirmitates propheta saluatorem portaturũ prædixit . Itaq; hoc tempore saluato/
ris factum est,sicut legitur in euangelio,quia ipse infirmitates nostras accepit,& uulnera no/
stra curauit.Quæ quidẽ omnia in passione saluatoris cõsummata & adimpleta sunt: sic ẽm
salus humani generis tam apud superos q̃; apud inferos & redẽpta est & firmata,quia pro
phetia Zachariæ supradicti utrũq; comprehendit . Et hic enim apud superos liberati sunt
à contritione inimicorũ interuentu misericordiæ: & illic apud inferos,cum erepti sunt de tar
taro.Cuncti enim qui sperauerunt in promissum Christum, expectabant aduentum eius,
ut deuicta morte liberarẽtur de inferno. Vnde dixit,Ad faciendam misericordiam cum pa
tribus nostris.Si quis aũt salutem hanc & in secundo aduentu contineri intelligat,in utroq;
tamẽ aduẽtu, maxime in secũdo, sol cõuertetur in tenebras,& luna nõ dabit fulgorẽ suum:
quomodo ergo augebit solem & lunam die, quo uisitabit dominus populũ suum,aduerte/
mus,quando utroq; in tempore,quo cœpta liberatio populi & adimpleta est,solem & lunã
non minui,sed contenebrari legamus: nisi planè solem & lunam sanctis comparatos intel/
ligamus: sicut in alio loco legimus sanctos luminaribus adæquatos,& Paulo apostolo præ
dicãte,quia inter hos homines sancti in hoc mũdo uelut luminaria uideãtur.Et in euange/ *Matth.13*
lio,Tunc iusti,inquit,fulgebũt sicut sol.Dominus ẽm opera iusta lumen appellat.Sic enim
ait,Luceat lumen uestrũ coram hominibus,ut uidentes opera uestra bona,magnificent pa/ *Matth.5*
trem uestrum qui est in cœlis.Hi ergo,qui omnibus suis relictis,dominũ sequuntur iustitiæ *Lucæ 18*
& sanctitatis causa,soli & lunæ cõparantur septies honorati,sicut dicit dominus,Nemo est

qui relinquat domum, aut uxorem, aut filios, aut agros, qui nõ recipiet septies tãtum in hoc seculo. Qui ergo ad præsens septies honorãtur, potest intelligi, quia etiã in futuro septẽ partibus clariores cæteris futuri credãtur, ut resurrectio eorum soli comparetur ac lunæ, cæterorum uero sicut stellæ sint. Claritas ergo sanctorũ, quæ hic septies honoratur, in resurrectiõe aliud septies cõsequitur, ut qui hic claritatem lunæ habet, in futuro solis accipiat claritatẽ: & qui hic soli cõparatur, septies tantũ futurus credatur accipere. Propheta ergo Esaias solis & lunæ cõparatione sanctorũ merita augeri prædixit: nec immerito: si enim ipse dominus sol
Ioan. 3 iustitiæ dictus est, sancti autem similes ei erunt, Ioanne apostolo dicente, Cum enim apparuerit, inquit, similes ei erimus: conuenienter sanctos in sole esse significatos, septem tamen partibus maiorẽ solem quàm lunam propheta supradictus ostendit. Quãdo enim lunam sicut lumen solis futurã ostẽdit, solem aũt septies tantum, ad modum utiq; solis septies lunã augeri significat, ut talis sit tunc luna, qualis nũc est sol: quamuis sanctorum ratio hic uertatur, sub hac tamẽ causa luminarium ex parte prodidit quãtitatem, ut post cremẽtum solis & lunæ tantum iterum maior sit, quantum est sol: & quantum in præsenti distat sanctus à san-
CVI cto, tantum distet in futuro post remunerationem. Quomodo intelligenda sunt quæ habentur in Genesi, præcipue de opere sex dierum. In principio fecit deus cœlum & terram, Si cœlum in principio fecit, & terram, Cœlum aũt firmamentum est, sicut in subiectis apparet: non est uerum, quia prior lux facta est, & sic firmamentum: aliud enim cœlũ significare non poterat, quia facturam mũdi describit, deo operante perfectam. Propterea enim, quòd diuersis opinionibus homines fallebantur in causa mundi, Moyses deo se inspirãte ostẽdit quæ esset ratio mũdi. Quibusdã enim uidebatur initiũ nõ habere, alijs initium quidem habere, sed ab angelis quibusdam fabricatũ esse, Nonnullis uero factus similiter, sed à spiritu quodã, qui est & deus potestatis aduersæ, Pauci autem de origine ueritatis traducem sequentes, deum opificem eius asserebant. Horum ergo causa diuersitatis, qui falsa opinione trahebantur, coactus est Moyses quæ esset causa huius uera ostendere, ne filij Israel erepti de potestate Ægyptiorum, à falsa tamen intelligentia eorum liberati non essent. Ipsi enim inter cæteros magni erroris studium sequebantur: hi enim antiquitus præ cæteris uanæ philosophiæ operam dabãt. Deniq; Moyses per id, quòd à filia Pharaonis adoptatus uidebatur, eruditus est omni sapiẽtia Ægyptiorum. Quid est ergo quod dicit, In principio fecit deus cœlum & terram: si enim firmamentum significat secundum quod supra ostendimus, uideamus quid dicat. Arbitramur, quia Moyses ut omnem errorẽ inferioris creaturæ auferret, impensarum facti mũdi in principio substantias ipsas, ex quibus mundus constat, factas esse significauit: quia si hoc tacuisset, coæternæ forte putarentur esse substantiæ deo iugabiles æstimatæ: ut qui huius rei testimonium recipit, ambigere non possit factum esse mundũ, quando substantias, quæ ad impensas mundi profecerunt, initio subiectas fatetur. Igitur in principio fecit deus cœlum & terram, id est supernam & infernam substãtiam. Superna est, qua constat cœlum: inferna aũt concretio est quædã feculenta, quæ profecit in ari-
Esaiæ 45 dam quæ dicitur terra, & tenebras. Vnde dicit in Esaia propheta, Ego deus, qui feci lucẽ, & creaui tenebras. His ergo creatis, fecit simul substantiam: hoc est aquam, tenebras, & terram ante tempora: tempora enim sub firmamento sunt. Firmamentum enim, sicut quibusdam uidetur, glacies est aquarum. Et ideo firmamẽtum dicitur, quia concretis diuinitus aquis firmatum est, quod ab occulendo uel celando appellatum est celum. Itaq; propterea quòd aqua maius sit elementũ, prior est significata: & quia pars eius profecit in cameram mundi, terra autem pauimentũ. Quæ quidem & Dauid à spiritusancto creata fatetur. Ait enim, Et
Psalm. 148 aquæ quæ super cœlos sunt, laudent nomen domini, Quia ipse dixit, & facta sunt: ipse mandauit, & creata sunt. Post hæc ergo elemẽta ante compaginationẽ mundi fecit deus lucẽ, ut opera eius in lucẽ procederẽt, quæ lux modo disposita, cursum diei expleuit. Facta est nox iuxta diei modum, quæ similiter impleto modo spatij, illuminata est aduẽtu luminis matutini: & sic impletus est primus dies, cum cœpit secũdus: nox enim diei deputata est, ut simul

A dicantur unus dies: propterea enim, q; subiectæ sunt tenebræ lumini, autoritate carent, nec
possunt numerum facere. Triginta etenim dies una luna appellãtur, cum secum habeãt no/
ctes. Itaq; lucis ministerium, quo spatium consumit sibi decretũ, dies nuncupatur. Tenebra
rum aũt substantia anteq; illuminetur, nox appellatur. Spatium aũt illud, quod inter occa/
sum & ortum est, nox est: nõ enim tenebræ faciunt noctem, sicut & lux diem, quia tenebræ
manent in sua natura. Lucis aũt accessus facit diem, & discessus noctem: nõ immerito ergo
subiecta est nox diei. Luce ergo facta, & cursu duodecim horarũ impleto, totidemq; & no/
ctis spatio peracto, æquinoctium fuit in primo die: & exinde cœpit dies increscere super no
ctem tribus scilicet mensibus, qui sunt tempus ueris: ex eo deinde augmento suo minuitur
dies aliis mẽsibus tribus, qui sunt tempus æstatis. Et iterũ fit æquinoctium, ita ut ex eo nox
increscat supra diem aliis mensibus tribus, qui sunt tempus autumni. Et incipit iterum nox
de magnitudine sua, qua supergreditur diem, minorari usq; ad finẽ quarti temporis, quod
est hyems: & fit æquinoctium primi temporis, quãdo deus mundum creauit, qui dies intel/ *Quo die creaue rit deus mundũ.*
ligitur esse undecima calendas aprilis, quãdo primus dies paschæ est, id est primus dies pri/ *Leuit. 23*
mi mensis. In lege enim mandatum est, ut undecima die primi mensis uespere præpararent
se ad pascha faciendum quartadecima mensis die, id est ab undecimo. Iam enim uesper de/
cimi diei in undecimum lucet, ut ab undecimo calẽdas aprilis initium esset primi mensis. In
principio etenim facta luna fuit quartadecima, quia omnia plena sunt facta: adde triduum
à decimo uespere, & hi sunt tres dies ante luminaria quæ fuerũt, ut undecimo calendas apri
lis factus sit mundus: quia numerus lunæ ab undecimo uenit ad tertiumdecimum, cui pa/
schæ primus mensis integer est attributus, ut in pascha die solenni neque extra undecimum
calẽdas aprilis sit, neq; extra lunam quartamdecimam: quia undecima mundus factus est,
quartadecima autem luna maiori lumine clarior factus est. Inter principium ergo & clarita
tem, qua illuminatus est mundus, saluator noster & passus est & resurrexit: quia quartade/
B cima luna passus est, primo die resurrexit: qui ideo dominicus dicitur, quia ipsum dominus
fecit, qui multiplicatos mẽses fecit, & tempora, & annos. Vt autem uno atq; eodem modo
minime celebretur, cursus facit lunæ in decrementis & crementis. Terra autem erat inuisibi/
lis & incomposita, Manifestum est quia terra, postquàm facta est, inuisibilis erat & incom/
posita: tegebatur enim aquis, ideo erat inuisibilis: incomposita autem ideo, quia cum esset
fluxa, non erat apta ad culturam. Et tenebræ erant super abyssum. Tenebras dicit fuisse su/
per abyssum, id est super immẽsam ex omni parte aquam. Et spiritus dei superferebatur su/
per aquam. Hanc aquam quasi summitatẽ significat, super quam spiritus dei quia superfere
batur, ostẽdit, ut tenebras super infinitam profunditatem fuisse significet. Spiritum aũt dei
super aquas, quia ubi spiritus dei erat, obscuritas non erat: quantum enim poterat illumina
bat aquam. Abyssum autem, id est immensam profunditatem illuminare non poterat, hoc
est superiores aquas illuminabat, & subter erant tenebræ, & super abyssum. Idcirco aũt hũc
dei spiritum dicit, nõ quia sanctum hunc intelligi uult spiritũ, sed eum super creaturam hyli
cam spiritaliter uult intelligi: totum aũt dei esse significans, dei hunc, qui super aquas fereba
tur, spiritum uocat, ut prauam asseuerationem conuellat, qua quidam utuntur, dicentes ali/
quid esse quod non sit dei: nam nec ordinis, nec rationis est, ut super aquas spiritussanctus
fuisse dicatur, quia super omnem creaturam est. Quod enim de deo est, super omnes pote/
states & principatus, & similiter super omnes potentias spiritales est. Non moueat autem
mentẽ alicuius, quia dei spiritus dicitur, cum constat omnia dei esse. Ait enim deus inter cæ
tera facturus diluuium, Non permanebit spiritus meus in hominibus istis, quia sunt caro. *Gen. 6*
Et in Ezechiele inter alia, Hæc dicit dominus ossibus istis, Extendam super uos cutem, & da *Ezech. 37*
bo spiritũ meum in uos, & uiuetis. Nũquid hæc ad officium spiritussancti pertinent, & non
ad animam? Spiritus ergo hic dei est quidẽ, sicut cætera, hylicarũ tamẽ moderatus est sub/
stantiarum: ipsius enim ordo est his præesse. Luce ergo facta, & cursu diei moderato, & per/
acto secũdo die, fecit firmamentũ, id est cœlũ, ut lux in terra firmamẽti moderaretur diem,

ut esset quasi lucerna in domo. Hoc inquam firmamentũ factũ est ex supradicta aquæ sub- C
stantia. Nunc enim cõpaginatur in specie mũdus, ut de cõfusione rerum discretis substãtijs, singulæ partes aptarẽtur, quæ ad membra mũdi proficerẽt. Substãtiæ enim, quas primũ fa ctas esse diximus, impẽsæ sunt mũdo. Et ideo mũdus dicitur, quia res ab inuicem separatæ, quæ erãt cõfusæ, & in speciem productæ, mũdum fecerũt uocari, cuius in fabricã profecerũt. Firmamentũ ergo, id est cœlum factũ est in medio aquarũ, ut diuideret inter aquã, quæ erat supra firmamentũ, & inter aquam, quæ erat sub firmamẽto: ut dei uirtute in medio aquarũ cõsisteret firmamẽtum, sub se & intra se & supra se & circa se habẽs aquam: ut esset concauũ de foris, & intra munitũ, ne aquæ siue interiores siue exteriores penetrarent concauum eius, ut esset quasi domus munita atq; firmata, ut securi essent habitantes in ea. Tertio die iussit cõgregari aquam quæ erat sub cœlo, hoc est intra capacitatem firmamẽti, in congregationẽ unam, ut appareret arida, quæ est terra, & factũ est sic. Exhausta em̃ latitudine terræ factũ esse uelut alueum, in quo demergeretur omnis aqua, quæ erat intra firmamẽtũ, & apparuit arida. Recedente enim aqua, necesse erat terrã apparere uisibilem, quæ prius erat inuisibilis. Tunc arida appellata est terra, & cõgregationes aquarũ maria. Et iussit producere terrã her bam pabuli, & ligna fructifera ad semẽ super terram. Quarto item die iussit deus fieri lumi- naria in firmamẽto cœli, ut luceant super terrã: luminare maius, in inchoationem diei: & lu minare minus, in inchoationem noctis, & stellas. Hæc ad cõceptum & natiuitatẽ & ad nutri menta pertinent eorum, quæ gignuntur in mundo, & ad signa temporũ certis curriculis ne- cessaria, necnõ & ad ornatũ totius mundi. Sicut enim ad ornamẽtum domus pertinet, si ca- mera eius habeat auro distincta laquearia, ita & mundo ornatũ præstant stellæ diuersa lu- ce fulgentes. Luci itaq; quæ facta est, prior est additus splendor solis, ita ut cõnexa sint hæc & indiuidua. Nocti aũt, quæ erat tenebrosa, datum est luminare: & quia quartadecima fuit luna quando facta est, sit, ait, luminare minus, in inchoationẽ noctis: facta etenim, tota no- cte luxit. A parte ergo ad totum dictũ est, ad inchoationẽ noctis, quia non semper uespere D
lucet. Luminare aũt maius, quod solẽ dicimus, manet in initio diei, quia simul cum luce prio re concretus est. Tribus ergo diebus sine luminaribus his fuit mundus: non enim erant ad- huc quibus proficerẽt officia eorum. At ubi aũt produxit terra herbam pabuli, & ligna fru- ctifera, necessaria fuerunt quæ enutrirẽt uel cõseruarent quæ erant producta. Quia ergo ge neratio omnis horũ interuentu perficitur, nõ oportuit prius hæc fieri eorũ effectu quæ pro ducta de terra sunt, ne per hoc orta putarẽtur: sed illa ante facere, ut sic hæc sine his facta es se non ambigãtur. Quinta deinde die, aquas iussit producere reptilia animarũ uiuarũ, & uo latilia uolãtia super terram secundũ firmamentum cœli, & factũ est sic. Et inter cætera, Et ui dit, inquit, deus quia bona sunt, & dixit, Crescite & multiplicamini. Ideo aũt adiecit, & uidit deus quia bona sunt, quia à quibusdã dicuntur mala esse, ut uel sic erubescant. Quãdo enim deo & conditori suo placent, nulli utiq; debent displicere. Nam solent dicere stulti, Ideo, in- quiũt, uidit, & placuerũt ei, quia ante nesciebat. O hebetes, quomodo nesciuit? Quicquid uo luit, productũ est. An quis uult quod nescit? Et qui potest facere, potest dici, quia nescit qđ faciat? Et quod amplius est, nõ ipse fecit, sed iussit ut fierent: & qui iussit, non est huiusmodi uirtutis ut faceret? Sed quia huic omnia possibilia sunt, iubente hoc quæ nõ poterat, cœpit esse, ut ad huius laudẽ proficeret. Duplex ergo uirtus est, ut insensibilem iuberet sensibilia producere. Sexto uero die præcepit, ut produceret terra animã uiuẽtem, quadrupedia, & be stias terræ, & factum est sic, & producta sunt. Et uidit deus, quia bona sunt, & ualde bona, quia omnia necessaria sunt. Supradicta ergo die dixit deus, Faciamus hominem ad ima- ginem & similitudinem nostram, & habeat, inquit, potestatem super omnia quæ facta sunt super terram. Primum quidem fecit deus substantias, ex quibus mundum compaginaret, quo cõpacto, & omnibus ornatibus decorato, & necessarijs honestato, post hoc hominem fecit, qui frueretur eo, & omnibus quæ in illo sunt. Nam cum omnia super terram ex aquis & terra produci iussisset, hominem tamen ut faceret, limum terræ manibus apprehendisse describitur,

A describitur, ut multum differre hominem ab his quæ fecerat edoceret. Ad honorē enim ho-
minis pertinere uult, quando eum dei manibus factum describit, & factum ad imaginem
& similitudinem dei, id est, patris & filij. Quid sit autem ad imaginem & similitudinem dei,
quamuis alibi dixerimus, hic tamen locus & causa postulat ut iterum dicamus. Patris enim
ad filium uerba sunt dicentis, Faciamus hominem ad imaginem & similitudinē nostram:
quanquam in opere utriusq; intelligatur persona, dicentis & obaudientis. Hæc ergo imago
dei est in homine, ut unus factus sit quasi dominus, ex quo cæteri orirentur, habens impe-
rium dei quasi uicarius eius, quia omnis rex dei habet imaginem. Ideoq; mulier non est fa-
cta ad dei imaginem. Sic etenim dicit, Et fecit deus hominem, ad imaginem dei fecit eum.
Hinc est unde Apostolus, Vir quidem, ait, non debet uelare caput suum, quia imago & glo- 1. Cor. 11
ria dei est, Mulier autem ideo uelat, quia non est gloria aut imago dei. Similitudo autem
dei hæc est in homine, ut sicut ex patre filius, sic ex homine mulier. In hoc planè dispar, quia
hæc facta, ille uero natus est. Quibusdam tamen uidetur omnia simul deum fecisse. Si enim
uerbo, inquiunt, fecit, quare non omnia simul fecisse dicatur? Nam hic hominum mos est,
si per partes fecisse dicatur. Ad potentiam ergo dei magis facere uidetur si uno die omnia
ab eo facta dicantur. Porrò autem magnam prouidentiam in hoc opere & ordine contue-
mur. Nam potuit utiq; simul facere cuncta, sed ratio multiformis prohibuit, & sepositis his
omnibus, scripturæ diuinæ fides adhibenda est, quæ dicit & sæpe dicit, Quia in sex, inquit,
diebus fecit dominus deus tuus cœlum & terrā, mare & omnia quæ in eis sunt. Primo enim
in loco sic debuerunt fieri, ut sentirent ac scirent quia facta sunt: quādo enim non se omnia
simul uiderunt, sed unum hodie, cras alterum, cognouerunt initio se contineri, & nullo mo-
do posse æternitatem suspicari, ubi se partibus inuicem recognoscunt. Nam si omnia simul
extitissent, non esset eis sensus infirmitatis, sed putarent se nō cœpisse. Quæ enim uerbo dei
subito simul existunt, non se fieri sentiunt, nisi aliud ante se, aliud post se uidendo. Et ne for-
B te illud quod primum factum est putet se infectum, maiora post se facta cernendo, hoc cre-
dit de se quod uidit in altero potiore. Denique lumen quod dies appellatur, ante se habet
cœlum & terram, id est, aquam & aridam. Cum autem ipsa aqua & arida & tenebræ con-
fusa fuissent facta, æternitatem sibi uendicare non poterant, quia nihil horū statum & pro-
prietatem sibi ausum est uendicare. Sol iterum & luna cum sint clarissima, ante se habent
multa. Ita ergo factum est, ut potiora posteriora, anteriora autē inferiora cum se uident, ni-
hil horum sibi uendicet æternitatem. Prætereaq; sex diebus opus consummatum, totius
mundi ætatem in se cōtinet, ut sex dierum opera, sex milium annorum haberent figuram:
quia quod unoquoq; seculo futurū erat, sex dierum per ordinē operibus continetur: utpote
quia prioribus seculis tanta cognitio dei in terris non erat futura, sine splendore anteriores
dies uidentur. Vt autē ante hominem pecora fierent, quia ueteres nostri inculti & agrestes
pecorum more uicturi erāt: sexto autem die homo fieret, hæc res fecit, quia in sexto millena-
rio annorum aduentus Christi hominem fecit, ne morti esset obnoxius. Vt autem imago
dei esset homo, quia dono dei coimaginari haberet filio dei, dicente Ioanne apostolo, Sci- 1. Ioan. 3
mus autem, inquit, quia cum apparuerit similes ei erimus. Et uas electiōis, coimaginati, ait,
filio dei. Arbor autem uitæ quæ posita est in paradiso, imago fuit futuræ gratiæ dei, quæ
est corpus domini, quod qui edit, uiuet in æternum. Nam arbor scientiæ boni & mali signi-
ficat quod lex data est per Moysen, qui cum cognitum fecisset peccatū quod prius latebat,
dedit scientiam boni & mali, Ostendit enim quid esset bonum quidúe malum. Illud uero,
quòd septimo die requieuit ab operibus suis, hoc significat, quia impleto sexto millenario
annorum, in septimo millenario requiescet, cessante iam mundo ab omni opere seculari.
Hæc dicimus pauca de multis, ut uiam panderemus intelligendi secundum ea quæ supra
ostendimus. De ordine diei & noctis, utra sit prior. Quantū ad mundi rationem CVII
pertinet, tenebras ante legimus quàm lucem, Ea enim quæ ad mundi fabricam profecerunt Gen. 1
quæq; simul facta uidentur, lumine priuata fuisse considerantur, id est, aqua, terra, tenebræ:

ex quibus cõpaginatus est mundus, sicut continetur in sapientia quæ dicitur Salomonis, ex C
materia inuisa, hoc est tenebrosa. Et tenebras enim & aquam factam sacra uolumina ipsius
Esaiæ 45 domini uoce testantur per Esaiam prophetam, Ego, inquit, deus, qui feci lucem, & creaui tenebras. Similiter & per Dauid, & aquas factas, & terram firmatam super aquas spiritus sanctus ostẽdit. Quod cõuenit & euãgelicæ autoritati, & apostolicæ traditiõi, in quibus omnia facta leguntur: & ut nihil exciperet, siue quæ in cœlis sunt, ait, siue quæ in terris. In hac ergo parte, quæ ad terras pertinet, ante tenebras legimus quàm lucem: hoc aũt est quantũ ad ordinẽ lectionis pertinet, non quãtum ad dignitatem: nam utique multo melior lux quàm tenebræ: in mũdi tamen ratione lux accipit nomen ut appelletur dies, & tenebræ nox: sed hac scilicet ratiõe, quia dum illuminãtur tenebræ & præterit lux, illud tempus, quãdiu redeat lux, dicitur nox: & illud tempus quo illuminãtur tenebræ, appellatur dies. Nox ergo cum dicitur, speratur futurus dies: & cum dies dicitur, speratur futura nox. Cum uero officia hæc cessauerint, transeunte mũdo, tenebræ tãtum dicentur & lumen. Non enim potest dici nox, cum perpetuo sint tenebræ: neque dies, cum occidere cessauerit lumen. Vbi æternitas est, cessent hæc nomina, quia cum mundo cœperũt. Denique antequàm lux fieret, quæ appellata est dies, non nox legitur fuisse, sed tenebræ: quæ postquàm illuminatæ sunt, & præterijt lux, uesperæ appellatæ sunt & nox. Igitur quantũ apparet, subiecta est nox diei. Non enim quia ante tenebræ leguntur quàm lux, idcircò anteponendæ debent uideri: quia & cœlũ ante solem est, & tamen claritate maior est sol: & terra ante hominẽ & pecora & cætera animantia, & tamen subiecta sunt homini. Non ergo idcirco nox præferri debet diei, quia ante leguntur & tenebræ, cum appareat & dignitate lumẽ tenebris, & tempore diem nocti anteponi. Sicut enim supra ostensum est, cum essent tenebræ, facta est lux, Et appellauit deus lucem diem, & tenebras appellauit noctẽ, & factũ est uespere & mane dies unus. Nam nisi dies fuisset, nec nox esset: tenebræ enim erant, quæ cum illuminatæ sunt, & præterijt dies cursu suo peracto, factus est uesper. Et cum post uesperum illuxisset, factus est dies primus, nocte transacta, ut D
diem sequeretur nox. Hoc & dignum est & ratione commendatum, ut inferior natura per omnia subiecta sit potiori. Quomodo ergo nox ante diem dicitur, cuius nomen post diem legis? Non enim appellata fuisset nox, neque uesper, nisi facta lux, diem egisset: quo transacto, factus est uesper, qui est nox: dies utique factus est uesper, ut scias noctem partem esse diei. Tunc enim cõsummatur dies, cum transit & nox. Denique sic dicimus, annus dies habet trecentos sexagintaquinque, non utique sine noctibus: cum enim dies dicimus, ibidem cõputamus & noctes. Sub autoritate enim diei significamus & noctẽ: nam & si nox præiret diem, sub uocabulo noctis computaretur & dies. Quis etenim hominum dicat, post quinque noctes uidebo te, & non post quinque dies? Nec legisse nos meminimus alicubi noctem ante diem significatam. Nam fuit, inquit, Moyses in mõte quadraginta diebus & quadraginta
Psal. 120 noctibus. Et in psalmo, Sol, inquit, nõ uret te per diem, neque luna per noctem. Et ut de ipsis
Gen. 1 primordijs demus exemplum, Fiant, inquit, luminaria in firmamento cœli, & luceant super terram: luminare maius, in inchoationem diei: & luminare minus, in inchoationem noctis: sed luna non potest præponi soli, sicut nec nox diei: sed sicut luna sub sole est, ita nox sub die. Et in Euangelio habemus sub autoritate & numero dierum significatas & noctes. Ait
Luc. 9 inter cætera dominus, Sunt hic quidam circunstantium, qui non gustabunt mortem, donec uideant filium hominis in regno suo. Et subiecit, Factum est post dies octo. &c. Nun-
Ioan. 1 quid non in hoc numero continentur & noctes? Et alio loco, Hæc, inquit, in Bethania gesta sunt trans Iordanem, ubi erat Ioannes baptizans. Postera die uidit Iesum uenientem, Nũquid dixit, Postera nocte? Iterum sequitur, Sequenti die uoluit proficisci in Galilæam.
Ioan. 2 Et in subiectis, Et die tertio nuptiæ factæ sunt in Chana Galilææ. Ecce ubique dies in autoritate probatur, noctem habens subiectam. Si enim noctis nomine contineretur, præi-
λόγος ret nox diẽ: nã quia Romani regnũ habent, Hispani & Galli & Afri, & cæteri subiecti eis, sub eorũ noĩe Romani uocãtur: ita & nox, quia subiecta est diei, sub eius nomine cõtinetur.

Sed

A Sed inde quidam falluntur, quia Iudæi in sabbatum uespere iubentur intrare, non consyde
rantes cur ita mandatũ sit, Nam utiq; pridie necesse habẽt emere escas & præparare in sab/
batum, & lautum ire, Nunquid possunt hæc nocte facere, ut orto die intrarẽt in sabbatum?
Dominus certe uespere resurrexit, & diei deputatur, In die enim resurrectio celebratur qui
dies dominicus appellatur. Sic enim legis, Hæc dies quam fecit dominus: non tamẽ nox do
minica, quia principatum dies habet. Siue enim præterito die siue futuro, semper nox subie
cta est, quia & ordine inferior est & natura, Dicẽte Apostolo, Filij diei estis & luminis, non 1. Thessal. 5
noctis neq; tenebrarum. Et si de cõsulibus conijciamus, uidebimus illum primum nomina
ri qui primo eligitur. Deniq; solet dici, cum illo quis erit consul? Si ergo & nox ante diẽ es/
set, prior nominaretur, Nam usq; adeo à die incipit numerus, utputa si dicamus, cras. vi. cal.
est. A mane utiq; est usq; dum ueniatur ad aliud mane, ut transacto die & nocte compute
tur, Nam & Luna utiq; in initio mane facta est quartadecima: facta enim lucere debuit to/
ta nocte, & in aliud mane cœpit quintadecima, Quid ergo ambigitur, ut nõ à die principia
teneantur? Propter quorundam contentiones de re manifesta coacti sumus latius loqui,
cum ipsa se lectio explanet, in qua dies ante noctẽ aperta ratione significatur. Hæc omnia
supra memorata secundum mundi originem diximus, Verũ si altius loqui uelimus, intelle/
ctum nostrum spiritali erigentes uigore, incongruum deprehendimus tenebras ante lucem
creatas asserere. Si enim lux cœlestis naturæ est, & tenebræ terrenæ, ineptum utiq; est post
tenebras lucem factam putare, quia Moyses lucem quidem factam, sed in qua nunc mun/
dus est parte, non quia tunc creata est dicit, quia omnia spiritalia ante creata sunt quàm car
nalia, ut lux quæ in supernis erat fieret in subiectis ut lampas in domo. Qua autem ratione
ante lucem tenebræ dicuntur, cum semper post lucem uideantur? Deniq; cœlestia & spirita
lia lumẽ natura esse creduntur, terrena & carnalia tenebræ, ut tenebrarum nulla potẽtia lu/
minis subsistere uideatur, quia omne primum summitatis est, Nam si requiramus, in ipso
B sole tenebras deprehendimus. Quando enim iuxta illum fueris, tam clarissimus uidetur ut
prospici non possit. Si uero interuallo, clarissimus quidem sed ut possit aspici. Si autem lon
ge, minus clarus, quanto longius tanto minus clarus. Vnde defectus quidã apparet qui te/
nebras nuntiat, & ita peruenitur ut tenebræ ex lumine ortum capere uideantur. Itaq; qui fe
cit lucem, hoc modo creauit & tenebras, quomodo faciens aquã simul creauit & terram, ut
sicut firmum aquæ terra est, ita tenebræ defectus luminis. Deus autẽ solus est qui defectũ
non patitur, qui cum ubique sit, imò omnia intra se habeat, tam præclarus est, ut à nullo ui
deatur, nisi se uoluerit temperare. Denique saluator cum esset in corpore & nõ esset clausus,
minime uidebatur nisi uoluisset. Nam utique quod in monte transfiguratus est, & in clari/
tate magna apparuit, hoc ueluti latebat in corpore, quod cũ uoluit manifestauit. Quomo/
do ergo latebat qui clausus non erat? Nam si cum corpore clausis ostijs intrauit ad discipu
los, quemadmodum diuinitas eius non omnia penetrat? Hoc est claudi non potest, quia
defectum non patitur. Cum ergo nusquam desit deus, illic tamen dicitur esse ubi apparet
& uult uideri. Cum ergo omnia in deo sint, quia excedit cuncta, dicente Apostolo, In ipso Act. 17
enim uiuimus, mouemur & sumus: ipse tamen in nullo est nisi in quo uoluerit, Ministerio
enim quodam in omnibus est, & prouidentia quadam in quo uult apparet.

De lingua Hebraica unde nomen accepit, an ab Heber, an ab Abraam. CVIII

Omne
quod à deo est, rationabile est, & unicuiq; rei exordium causa dat quæ sit origo ipsius, ut nõ
absurde nominari aut subsistere uideatur, sed ut nuncupationem ostenderet, quæ caput
intelligitur esse ipsius nominis. Igitur ratio hominis est, qua constat, Constat autẽ ex qua/
tuor elemẽtis scilicet terra, aëre, aqua & igne, deo autore duntaxat quintus est animus quasi
auriga, ut concretũ & figuratũ corpus agat, & quasi imperator ipsius, Et ab humo initium
sumpsimus, & eius nomine nũcupamur, Homines eñi uocamur propter humũ, unde pater
noster forinsecus originẽ habet. Igitur causa & ratio facit, ut ex nomine alicuius cæteri subsi
stẽtes sub eodẽ nomine appellent, ipsum significãtes in se. Quãobrem uideamus si cõgruit,
sicut

ſicut quidam putant, ex Heber dictos Hebræos: uidetur enim, quantũ ad nomen pertinet, C
inde huius nominis origo deſcendere: anterior eſt etenim Heber quàm Abraam. Quod ſi eſſet uerum, deberent hi, qui de tribu Heber ſunt, poſt ipſum eodẽ nomine nuncupari: ab Heber enim ſeptima generatione natus eſt Abraam. Si ergo ſuper Abraam uel ipſe Abraam Hebræus dictus eſt, ſine dubio Hebræi ab Heber nũcupantur: ſi aũt nõ legitur ſuper Abraam dictos Hebræos, ſed poſt Abraam, nõ iam utiq; ex Heber, ſed ab Abraã dicũtur Hebræi: quippe cum filij Abraam primo hoc nomine appellati noſcãtur: in Geneſi enim Ioſeph & fratres eius Hebræi ſunt appellati. Scientes aũt Abraam fuiſſe, qui de Syria deſcendiſſet in Chanaan, & multiplicatus fuiſſet, fidei cauſa omnibus copijs refertus, rex & propheta appellatus, & pater multarũ gentium, qui cum trecẽtis decem & octo uiris uernaculis ſuis quinq; reges cõfoderit: quia nõ in angulo hæc geſta & dicta ſunt ut laterẽt, eos qui ex ſemine eius erant, Hebræos nuncupauerũt. Ordinis ergo & meriti eius fuit Abraam, ut caput fieret his qui ex eo traducem habẽt. Dei enim iudicio princeps & origo poſitus eſt in terra Chanaan, ut ex eo geniti, alterius eſſent & profeſſionis & cõuerſationis, quàm fuerat ipſe priuſq; deſcẽderet in terram Chanaan. Innouatus enim ipſe, nouum cõſtitueret populũ in dei deuotiõe.
Philip. 3 Hinc eſt unde apoſtolus Paulus Hebræum ſe ex Hebræis fatetur: hoc enim dignitatis uidebatur eſſe cognomẽ. Teſtimonium enim & nobilitas generis erat, ut ex nomine eius cognominarentur, qui multis modis deo placuerat, quiq; eis erat origo. Abijciatur, ſi nõ conuenit rationi: ſpernatur, ſi diſpar eſt: conuellatur, ſi alienũ eſt à meritis Abraæ: & nos refellamur quaſi adulatores eius. Quæ eſt hæc inimicitia aduerſus Abraam: quæ æmulatio, qua ei obtractant inimici: & qui ſunt hi, niſi qui filij eius dicũtur? Quid eſt in quo diſplicet Abraam, ut gloria hæc aliena ab eo putetur? Et quid eſt quod placeat in Heber, ut primatum iſtum habere dicatur? Cuius ſi cõuerſatio poſſet inquiri, inueniretur forte idola coluiſſe: ſicut Thare & Nachor, & pater Nachor, quos cõſtat non lõge ab eo fuiſſe, ſicut teſtatur Ieſus Naue, qui idola coluerunt. Aut certe qui ex diuerſo ſunt, oſtendant qua ratione uendicãdum eſt D
hoc Heber, ne forte à nobis ſupprimatur meritũ eius: ſed nullum eſt, quia cõmunes ſunt nobis ſcripturæ: & quid unicuiq; debeatur, in propatulo eſt. Si enim ex ſolo nomine putãt hoc debere defendi, infirmum & improbabile eſt. Tunc etenim rite nomini eius uendicaretur, ſi cauſæ aliquæ teſtes exiſterent, quæ hoc cõfirmarent: poſſent enim aliqui eiuſdem nominis rem ſibi non ſuam uendicare. Ideóq; hoc eſt uerum, quod nõ ſolo nomine, ſed & perſpicua ratiõe firmatur: nam quoniam dignatione dei factũ eſt, ut in Abraam uiuificaretur genus humanum, & forma fieret ſalutaris hominibus, nulli eſt ambiguum idcirco in ipſo reparatum eſſe, quod fuerat amiſſum uitio fragilitatis humanæ. Hic eñ imago quædã poſitus eſt, ut ad eius ſimilitudinem genus hominũ reuerteretur ad deum, ut & dei culturã, & ſermonẽ qui datus prius fuerat in uſum hominum, recuperaret hominibus: quia ſicut in principio in Adam dei fuit imago, ut cognitio eius eſſet in terris, ita poſt ruinas humani generis, & obliuionem ueri dei, in Abraam reformatum eſt, ut ab ipſo fides in deum cœpta, iterum germinaret in fructum. Vnde non eſt abſurdum, ut ex nomine eius, plebs ab eo cœpta uocabulũ ſortiretur. Sed ne forte propter nomen Heber ſcrupulum patiantur, quia magis cum Hebræis Heber ſonat nomen, quia Hebræi dicuntur, non Abraæi: recognoſcant iterum quia Hebræi, non Heberæi dicuntur. Heber enim dictus eſt, non Hebrer aut Hebre. Si ergo hinc impugnãdum putãt, patiantur quod faciunt, & neuter noſtrum habebit ex hac parte uictoriam, niſi is, qui per ordinẽ reddita ratione oſtẽdit uerum eſſe quod aſſerit: qui enim in una re par eſt, perdidiſſe dicendus eſt, ſi in altera inæqualis fuerit inuentus: nam propter ſonum immutata eſt littera, ut Hebræi pro Habraæi dicerẽtur, qa melius ſonat. Quoniã & ex Iuda non Iudai dicũtur, ſed Iudæi. Vbicũq; enim abſurdũ uiſum eſt, immutata eſt littera, ut uox ſonũ cõpoſitum haberet: nam pro medio die meridie dicimus, & multa ſunt alia. Igitur cõuenit, ut eſt oſtẽſum, ut noĩe Abraæ, tam lingua quàm populus nũcuparetur. Hæc ergo lingua eſt, quã dicimus primitus datã Adæ & cæteris, quã propter præſumptionẽ turris ædificatæ

credimus

A credimus in multas dispersam & confusam, ut non iam hæc, sed multæ ex hac, immutatio-
ne habita quorundam dictorum, existerent: ut unam haberent speciem, nec tamen deperi-
ret, sed tota confusa esset cæteris linguis, Ita enim tunc actū est, ne se homines intelligerent,
& maiora auderent. Tantæ ergo tunc linguæ intelliguntur extitisse, quanti & homines fue
runt, qui dispersi locis in quibus habitarunt, unusquisque linguam suam instituit. Si autem
ipsa esse minime putabitur quæ scripta est tunc una fuisse, hæc supererat, ut de cæteris lin-
guis collecta sit particulatim, & compaginata in speciem linguæ unius qua uteretur Abra-
am, ut quia pater multarum gentium erat, ex multis linguis sermonem haberet composi-
tum, & esset per omnia innouatus. Sed quia hi quos memorat liber Geneseos unius uocis
& sermonis, ab oriente migrasse leguntur, & inde iterum dispersi à deo super faciem totius
terræ, non utiq; illic remansit, quin primitus lingua data remaneret. Deniq; neq; terram ali-
quam habet inter homines, ut cæteræ linguæ, neque gētem, exceptis Iudæis, quia primo ho
mini data est in paradiso, Et postq; confusæ sunt linguæ, nusquam reperta hæc quæ nunc
dicitur Hebræa. Si ergo nusquam habet locum uel gentem, Abraam autem natione Syrus
erat, unde hanc linguam Abraæ uel cæteris seminis eius, nisi quia aut illa prima est, aut cer-
te de multis aptata? Videmus enim aliquantas linguas nonnulla uerba similia eius habe-
re. Sed hoc non sic cōuenit rationi quomodo illud, si prima ipsa esse dicatur: non enim otio
se hoc factum ratio probat. Ipsam enim linguam debuit Abraam habere quā habuit pri-
mus homo, ut Moyses ueniens, & creaturam & hominem à deo factum describens, hac uo
ce uteretur qua deus locutus est, & hominē appellauit, Adā, & Adæ mulier, uocata est Eua:
ut hæc uox esset in libro Moysi, quæ fuerit & in his quos describit, ut uere in omnibus refor
matā doceret primam causam, & beneficium diuinum in Abraam.

De Melchisedech, quomodo Abraam benedixerit, & quid de eo senserit Apostolus. CIX

De Melchise- Gen.14
dech legimus in libro Geneseos, de Melchisedech etiā simili modo est & in epistola data ad Hebr.7
B Hebræos: quia obuiauit, inquit, Melchisedech sacerdos dei summi Abraæ reuertēti à cæde
regū, & protulit panes & uinū, & obtulit ei, & benedixit eum dicens, Benedictus es Abraā
à deo excelso, qui fecit cœlum & terrā, qui tradidit inimicos tuos sub manus tuas. Et ut apo-
stolus significaret quis intelligendus esset per Melchisedech, adiecit, Sine dubio enim, ait,
quod minimum est, à meliore benedicitur. Quod quidem non utiq; ad traditionem retu-
lit officij ecclesiastici. Quis enim ambigeret regulam traditionis dominicæ, qua benedicun-
tur subiecti à domino, meliorē esse his qui benedicūtur ab ea? Domini enim mysterium in
his uerbis quæ ipsum complectuntur ac memorant operatur. Personæ autem eius propriū
meritum & potentiam uoluit demonstrare. Quis ergo hic & quantus est, ad cuius compara
tionem minor dicitur Abraam, quē cōstat in omnibus fidelibus signum habere testimonij
nobilitatis ac fidei? Igitur hic Melchisedech non utiq; sic benedixisse intelligitur Abraam,
sicut faciunt homines sacerdotes, ut ex legatione daret benedictionem uerbis solennibus,
sed quasi propriam, quam non per uerba, sed per naturam acceperit substantialiter, ut sit ei
propria. Sacerdotes autem quos antistites dicimus, regulam habent uerbis solennibus
ordinatam & traditam sibi, quam supponentes hominibus benedicunt: non tamen quos
uolunt, sed etiam aliquando quos nolunt, quia dator regulæ ipse scit cui dari debeat uel in-
fundi sacratissima benedictio. Ille uero qui natura habet benedictionem substantialiter,
quem dicit summi dei sacerdotem, per uoluntatem dat benedictionem, Verba enim be-
nedictionis & natura eius cum uoluntate concordant. Nec errat ut ibi uelit ubi non debet,
neque nolit ubi debet, sed cui dederit uerba, dat & effectum. Nostri autem sacerdotes su-
per multos quotidie nomē domini, & uerba benedictionis imponūt, sed in paucis effectus
est. Est iterum quando meliores se benedicunt. Quamuis enim quis sanctus sit, curuat tamē
caput ad benedictionē sumendam, quia non proprium sacerdotis est, sed dei inuentū. Heli 1.Reg.1
enim sacerdos Annam benedixit, & prosecutus effectus est: nō utiq; merito sacerdotis, sed
ipsius Annæ, cuius mūdum cor inspexit deus. Igitur Melchisedech nō ideo melior Abraæ
dicitur

dicitur propter solum officium sacerdotij: sed & natura anteponitur illi, ut ultra homines C intelligatur. Nullo enim modo fieri potest, ut qui tanto amico dei præponitur, & fideli usqueadeo, ut amore & timore eius nec filium suum charissimum dubitaret occidere, homo putetur. Qua enim iustitia, quibus operibus plus possit mereri, quàm meruit Abraã? Nec enim erat plus quod faceret ad cõmendationem meritorum, quàm fecit Abraam. Primum
Gen.12 enim cum nesciret deum, nec signum uidisset quo ei suaderetur, dicenti sibi deo, Exi de terra tua, & de cognatiõe tua, & de domo patris tui: nec distulit, sed statim obediuit, nõ solũ præ
Mat.10 sentis dei, sed & futuri domini implens uoluntatem. Dicit enim dominus, Quicunq; plus fecerit domum, aut parentes, aut fratres, aut cognatos, quàm me, non est me dignus. Qualis ergo Abraam, & cuius meriti est, qui ante mandata saluatoris impleuit, quàm prædicarentur? Apostolus hospitalitatem sectandam magnopere docet: hanc Abraam sic & tam deuote excoluit, ut uideatur ab hoc didicisse Apostolus hãc prædicãdam. Deinde prouectus annis, sic multiplicari credidit semen suum (quod prudentibus mundi stultũ uidetur) quemadmodum sunt stellæ cœli, ut antequàm sententia decerneretur prudentibus seculi, ab hoc
Abdiæ 1 damnati uideantur. Postea enim dictum est, Perdam prudentiam prudẽtum. Iussu dei circunciditur, quod non utiq; sine dolore fit, & non ægrefert, ut posteris formam daret patientiæ. Ex Sara illi uxore sua iam anicula filius promittitur, & non dubitat: ut futuris ostenderet intantũ dei autoritati credendũ, ut etiã si quæ irrationabilia uidentur, præcipiat aut promittat, nõ ambigatur: quia magis persona eius respicienda est quàm uerba, ut quod in uerbis infirmum aut impossibile uidetur, persona eius confirmet, & faciat uideri possibile. Deus est enim qui promittit, de quo credendum est, quia potest quod hominibus impossibile uidetur. Quæ enim offensio potest iudicari, cũ plus de deo opinatur, quàm de se sentit humanitas? Propter quod datum sibi à deo Abraam filium eodem iubente occidere illum nõ ambigit, nec tempus differt: nec admiratur ad dei uoluntatem, ut filium quem magnopere beneficij & admirationis dederat gratia, hunc iuberet occidi: certus dei uoluntatem non de D bere ab homine retractari, neque iussionem aut factum dei sine prouidentia esse. Quod ut omni deuotione festinanter impleret, matri eius, coniugi suæ non indicat: non ignarus fragiliores esse circa filios fœminas, & posse huic deuotioni lacrymarum miseratione impedimentum afferre: nec non & ipsum puerum latet usq; ad horã necis, ut iussioni dei toto mentis obsequio obediret: non parricidium hoc deputans, sed holocaustum, quod iusto iudice autore fiebat. Quæ ergo his maiora posset gerere Melchisedech, quibus præcederet Abraam, quem sicut uidemus, in nullo constat inobedientem fuisse? Moyses etenim, cui legitur facie ad faciem dominus esse locutus, missus ad gentem & ad fratres suos, ire nolebat. Ionas propheta præceptum sibi ut Niniuitis prædicaret, irrupit, ut ad alium locum pergeret, quò missus non fuerat. Iob planè egregius in omnibus, tamẽ motus amissiõe filiorũ, uestimẽta scidit sua, & totondit comam capitis sui: Abraam aũt nec contristatus legitur de morte charissimi filij, & quem iussus fuerat ipse occidere, nec alicubi deo sibi iubẽte legitur trepidasse. Igitur per hoc apparet Melchisedech ultra hominem esse, quia non erat unde melior esset quàm Abraam, nisi sola præcedat illum natura. Natura enim impassibilis, beatitudinem per substantiam habet: humana autem necessitas beatitudinem acquirit per gesta. Quia enim perfectionem diuinitatis non habet, per exercitium & colluctationem proficit ut melior fiat, cum plus uincit quàm uincitur. Si enim sic ageret (quod impossibile est) ut nunquam peccaret, melior deo fieret. Quod absit, quia natura quæ potest peccare sicut & non peccare, si semper uinceret, illi naturæ præponenda erat quæ ideo non peccat quia impassibilis est. Non enim magnum uideretur non peccare, quia non potest: magnificum autem, si cum posset peccare, non peccaret. Hoc ergo interest inter substantiam dei & hominis, quia dei substantia beata semper est securitate inuincibilis æternitatis suæ, hominis autem substantialiter beata fit per laborem. Et alia necesse est beatitudo sit impassibilis, alia illius qui tribulationibus conficitur, ut possit aliquando gaudere. Beatitudo enim impassibilis in eo

A in eo est semper ut beata sit, passibilis autē post magna exitia gaudet euasisse mortem. Con
tristatur ergo ut possit gaudere, nec perpetuo securus passibilitate naturæ: Impassibilis autē
semper beatus est, quia neq; nouit tristitiam, neq; suspicatur posse se contristari. Nam & na
tura hominum, q̄uis per laborem beatitudinem consequitur, non erit tamen intacta, neq;
deerunt ei cicatrices. Quomodo enim fieri potest, ut sæpe congressa & aliquotiēs uicta non
sit uulnerata? Impassibilis aūt semper intacta, illæsa, inuiolabilis manet. Igitur nō minimus
diceretur Abraam ad Melchisedech, nisi potior esset natura Melchisedech q̄ Abraā: Nam
hæc quæ diximus, ingenij esse forte uidētur: Si autem legem respiciamus, plurima adhuc & Heb.7
potiora dicētur. Hic enim Melchisedech rex Salē, sacerdos dei summi, qui obuiauit Abraæ
regresso à cæde regum, qui & benedixit eū, primum quidē interpretatur rex iustitiæ, deinde
rex Salem, quod est rex pacis, sine patre, sine matre & sine genealogia, neq; initium dierum,
nec finem uitæ habēs, simulatus autē filio dei manet sacerdos in perpetuum. Et ut hæc locis
quibus significauerat commēdaret deo, adiecit, Videtis ait, quātus sit hic cui decimas dedit
Abraam de primitiuis princeps patrum. Vt enim qua potentia & quanta Melchisedech sit,
ostēdat, laudat Abraam, dicens, Quia princeps patrum est, hoc est, cæteris omnibus melior
Abraam, sed minimus ad Melchisedech. Nónne manifestum est hunc hominē nō esse, sed
meliorē? Quid est enim quod dicit de eo, quia rex pacis est, & rex iustitiæ. Propius accedite
& uidete. De longe enim solem uidētes lucernā putatis, & argentū aspiciētes, æstimatis stan-
num. Potest aliquis hominū dici rex pacis atq; iustitiæ? Pax enim hominibus prædicatur,
similiter & iustitia: Hic aūt ideo rex pacis & iustitiæ dicitur, ut ab eo iustitia & pax originem
habere noscatur. Non enim super ipsum esse dici potest quod ab ipso regitur: Nā homines
iustitia magistra & pace, erudiūtur ad deum promerendum. Hæc ergo quæ hominum ma-
gistra est, Melchisedech habet regem. Quantū ergo melior est homine Melchisedech, quan
do gubernatrix hominū sub ipso est, hoc est regē esse regum. Itaq; cū rex iustitiæ & pacis di
B citur, autor eorū esse significatur: ut quomodo dn̄s Iesus autor uitæ est, ita & Melchisedech
autor iustitiæ sit & pacis: Quia qui per Christū uiuunt, hi dispensante iustitia & pace regun-
tur. Cordibus enim seruorū dei iustitiā infundit & pacem, ad exornandā disciplinā domini-
cam. Scriptū legimus in psalmo octogesimoquarto, Quia iustitia & pax complexæ sunt se,
& ueritas de terra orta est. Et ut de qua iustitia diceret, ostenderet, ait, Quia iustitia de cœlo
prospexit. Hoc de tempore saluatoris scriptura ostēdit, quo iustitia dei data est mundo per
Christū, in cognitione mysterij dei unius q̄d ante promiserat. Iustū est enim scire creaturam
ueritatem creatoris sui: quæ iustitia manifestata in terris, sublata discordia quæ de iniustitia
fuerat generata incogniti dei, pacificos fecit discordes, dū diuersos dudū, in una fide constitu
it: Sic se complexæ sunt iustitia & pax & ueritas unius. De terra orta est magistra iustitia: In
carnatio enim Christi ostendit, quæ esset de ipso deo ueritas cognoscēda. Igitur hæc certe iu Rom.16
stitia dei est, similiter & pax, dicēte Apostolo, Ipse autē deus pacis cōterat satan: Quomodo
hoc possit discernere, nō aduerto, ut cum deus pacis, pater sit dn̄i nostri Iesu Christi, nec non Ioan.14
& ipse Christus: dicit enim, Pacem meā do uobis: de Melchisedech dicatur, quia rex iustitiæ
& pacis est: Qua ratione secernatur, nō intelligo. Puto enim nihil differre quantū ad rē perti
net, regē pacis à deo pacis. Quia enim in mūdo quisq̄ deus dici nō debuit, ut uni soli ex quo
sunt omnia, reseruaretur hoc tātū nomē, regē qui imaginē eius haberet, instituit, qui excepto
dei nomine omnē potestatē eius haberet: Sed quia terrenus est, hominū rex est, non tamen
pacis & iustitiæ: Quia etiā ipse ducē habet iustitiā, quam nō illi licet contēnere. Iustitia enim
deus illi est: Res eīn dei est iustitia, & qui præuaricatur eā, reus sit dei iudicio. Melchisedech
autē sicut datur intelligi, non more hominū rex appellatur, quia sub se habet iustitiā quæ re
gibus dominatur. Nemo etenim pōt habere sub se iustitiā, nisi eius naturæ sit ut peccare nō
possit. Sub ipso aūt esse ideo dicitur, quia ab eo inuenta est modo legis, per quā gubernētur
qui possunt peccare. Igitur rex iustitiæ moderator est uerborū à se inuētorum, quibus bene
beateq; & uiui possit & credi. Diu multumq; laboramus, & adhuc minus de Melchisedech

dicimus, nisi reuertamur ad scripturam, quæ & ipsa diu pulsat & clamitat, ut pressos graui C
somno excitet ad intellectum, non noctis, sed diei. Dicit ergo, quia sine patre, sine matre, sine genealogia est Melchisedech. Et ne aliter intelligeretur q̃ dignũ est, adiecit, Nec initiũ dierũ, nec finẽ uitæ habẽs: Per quod ostẽdit neq; natũ neq; mortuum esse Melchisedech. Quid ad hæc tam manifesta humana argumentatur subtilitas? Quæ est tã uersuta ingenij calliditas, quæ audet resistere manifestis, ut nõ sensum capiat ex lectione, sed sensum tribuat lectioni? Vis infertur scripturis dñicis, ita ut etiã hos inimicos sentiat, qui autoritati eius se inclinare uidẽtur. Dicunt enim quidã non ita de Melchisedech debere credi, ut relatũ est scripturis, ac per hoc ad sensum suũ scripturas cõuertunt. Quibus melius esset apte nõ recipere scripturas, q̃ dolose agere cõtra illas, ut sub nomine pacis paretur bellũ, & sub tegmine amicitiæ lateat hostis. Dicunt ergo nõ ad generositatẽ pertinere Melchisedech, sed ad humilitatem generis eiusdẽ, quia sine patre & matre legitur fuisse. Hoc enim ideo aiũt sic scriptũ esse, ut ostẽderet ex alienigenis fuisse, nõ ex tribu qua ortus est Abraã, quia genus eius nõ inuenitur in lege: Vnde & adiecit, inquiũt, & sine genealogia, ut intelligeretur penitus origo eius in lege descripta nõ esse, ut ex parẽtibus qualibuscunq; per seipsum uir bonus factus credatur. Porrò aũt iam tãta est scriptura, ut omnia p ordinẽ digesta causæ necessaria ponat. Primũ enim dicit, sine patre, sine matre: uideamus si cæterorũ matres significantur in lege, quæ fuerit uxor Nachor auia Abraæ, mater Thare: non legitur quæ fuerit mater Abraæ, ut de cæteris taceam: Nũquid hi sine matribus fuisse dicendi sunt? Si dixisset, sine patre, siue fuerat color, quia omniũ qui fuerũt, patres habẽtur in lege. Addit, & sine genealogia: Si ideo hæc dixit, ut ostẽderet generationẽ eius in lege nõ esse, suffecerat dixisse, sine patre, quia illius patrẽ nemo nouit. Multo magis iterũ ad manifestationẽ dicit, Neq; initium dierum, neq; finẽ uitæ habẽs. Dic quisquis es uiolẽtus, quomodo istud interpretaris? Quid est initiũ dierum non habere neq; finem uitæ? Suffecerat certe dixisse, generationẽ eius in lege scriptã non esse, ac per hoc origo eius ex allophylis est credẽda. Potest dici translatũ hunc sicut Enoch, ideo nõ mortuũ D
esse. Esto. Quid est initiũ dierum uitæ nõ habere? Forte dicas, quia dies natalis eius scriptus non est: Cuius enim scriptus est in lege? & hæc ratio est, ut cuius natalis dies scriptus nõ est, initium dierũ uitæ negetur habere. Potuit ergo & de cæteris idẽ dici. Et si ut homo trãslatus fuisset, non tamen sine uitæ erat fine, quia quicquid sub spe mortis est, finem habet. Desine quisquis cõtentioni studes, expedit enim ueris uinci, q̃ uincerere uera per falsa. Perdere est enim, non uincere, quia si in homine perdere uideretur ueritas, apud deum tñ uincit, quia ratio eius inuincibilis est. Itaq; animus à lege uinci debet, ut hoc sentiat quod à lege significatur, nõ ut ipse legi sensum det suo arbitrio, ut legem se uiolẽter legi exhibeat. Et audi Zoro-
3. Esdræ 5 babel, quia super omnia ait uincit ueritas. Iam Melchisedech futurũ mysteriũ incarnationis & passionis dñi ostẽdit, dum Abraæ primũ, quasi patri fideliũ tradidit eucharistiã & corporis & sanguinis dñi, ut præfiguraretur in patre, quæ in filijs futura erat ueritas. Qui si homo putatur & sacerdos, eo more quo fuit Aaron, aut nũc sunt, ostẽdatur aut legatur locus habitationis eius: Aut si fuit templũ aliquod aut synagoga in qua cõgregabat populũ, & offerebat eorũ sacrificia, uel qui populus cõueniebat ad illum? Si enim sacerdos in terris erat, sine dubio habuit populũ, & ante Abraam utiq;, uel tẽpore eius erat populus qui seruiret deo: Et quomodo Abraam quasi caput factus est fidei, ut ex eo populus haberet notitiam dei? Similiter enim si Melchisedech erat qui doceret unius dei timorẽ in terris, frustra electus est Abraam, ut ex eo plebs dei nũcuparetur. Poterãt enim inter eos esse, qui conueniebant ad
Deut. 32 Melchisedech: Et ubi est illud q̃d legitur in cãtico Deuteronomij, Quia cũ diuideret, inquit, altissimus gẽtes, quẽadmodũ separauit filios Adæ, statuit fines gẽtium, secundũ numerum angelorum dei: Et facta est pars dñi populus eius Iacob. Igitur si in mũdo plebs nõ erat dei, exceptis filijs Abraæ, qua ratione alia plebs putatur fuisse, quæ ex doctrina descẽderat Melchisedech, negãte propheta? Quãdo enim nominat omnes gẽtes quæ in mũdo sunt, & nõ dicit populũ dei esse nisi filios Abraæ, quid superest nisi ut exceptis his negetur cæteros dei habuisse

A habuisse notitiam, quia notus in Iudæa deus. Melchisedech autem sacerdos dei summi, ad
benedicendũ Abraam apparuit ad præsagiũ futurorũ sanctorum: Quia benedictio danda
erat in futurũ plebi dei per antistitẽ fere dei, quẽ dicimus sacerdotẽ. Hic ergo Melchisedech
præcursor apparuit sacrati futuri filij dei, quia præcedit ad obsequiũ qui ordine sequẽs. Nõ
ergo admirãda sunt quæ diximus de Melchisedech, quando scriptura ad confusionẽ obstre
pentiũ plus addat & dicat, Post omnia enim laude digna, ut cõfundat maliuolos ait: Simi/
latus autẽ filio dei manet sacerdos in perpetuũ. Iam uide, de quo male sentire cõtendis, & si
hunc nõ uereris, uel Christũ metue, cui similis scripturæ autoritate refertur: Per ordinẽ enim
paulatim ad naturale eius meritũ uenit, ut si quos dicta superiora mouerẽt, quibus rex iusti
tiæ & pacis significatus est, & quia in carne uisus neq; patrẽ neq; matrẽ habuit, hoc est, inge
nitus apparuit, neq; ortũ, neq; occasum habẽs, ex his quæ ultima subiecit, supiora credibilia
demõstraret. Quis enim audeat dicere nisi uesanus, hæc omnia quæ sublimia dicta sunt, in/
congrua esse illi qui dei filio similis designatus est, manẽs sacerdos in perpetuũ? Similis aũt
dei filio nõ potest esse, nisi sit eiusdem naturæ. Et quid incredibile uidetur, si Melchisedech ut
homo apparuit, cum intelligatur tertia esse persona? Si enim Christus qui secunda persona
est, frequẽter uisus est in habitu hominis, quid ambigitur de his quæ dicta sunt? Legimus Psal. 109
etenim in psalmo, Quia tu es, inquit, sacerdos in æternum, secundũ ordinem Melchisedech.
Hoc nemo nostrum dubitat ad Christi pertinere personam, quia eodẽ genere sacerdos est
Christus in æternum quo & Melchisedech. Sed summus sacerdos Christus est, Melchise/
dech secundus: Nam si homo est Melchisedech, quomodo conuenit ut secundum ordinem
eius Christus sacerdos sit in æternum? Iam ambo similes esse leguntur, & unius esse dispen
sationis, quia unius sunt & naturæ. Quoniam autem omnimodo unius dei autoritas conser
uanda est, idcirco & tertia persona subijcitur paterno nomini: Christus autem uicarius pa/
tris est & antistes, ac per hoc dicitur & sacerdos. Similiter & spiritussanctus quasi antistes
B sacerdos appellatus est excelsi dei, non summus, sicut nostri in oblatione præsumunt: Quia
quis unius sit substãtiæ Christus & spũssanctus, uniuscuiusq; tamen ordo obseruãdus est.
Sacerdotes igitur uel legati ideo dicũtur, quia illũ in se ostẽdũt cuius legati sunt, sunt etenim
eius imago: Ac per hoc Christus & spiritussanctus naturaliter habẽtes dei imaginẽ, sacerdo
tes eius dicuntur. In ipsis uidetur deus, sicut dicit dñs, Qui me uidet, uidet & patrẽ. Et si in ge
stis dei uisus est dñs, gesta autẽ spiritussancti sunt opera, significãte dño, Quia ego in spiritu CX
dei eijcio dæmonia, & in spũsancto uisus est deus. De psalmo primo, quomodo
exponẽdum & intelligẽdum est illud, Beatus uir qui in uia peccatorum nõ stetit, & reliqua.

Beatus uir qui in uia peccatorũ non stetit. Si autem steterit, nõ iam beatus, sed reus di
gnus plagis. Ad emendationẽ enim aliquã uidetur habere spem, quia nõ impius, sed pecca/
tor est. Si aũt unus fuerit qui nõ abijt in cõsilio impiorũ, & in uia peccatorũ nõ stetit, duplici
genere beatus est. Nec enim potest esse beatus, si in cõsilio peccatorũ non eat, & in uia pecca
torum stet, quia si nõ perditioni, pœnæ tñ obnoxius est. Dehinc adiecit, Et in cathedra pesti
lentiæ nõ sedit. Hãc dicit beatitudinẽ esse, quæ his tribus gradibus cõstat, & triplici ratione
munitur, id est, ut neq; in cõsilio impiorũ eatur, neq; in uia peccatorũ stetur, neq; in cathedra
pestilẽtiæ sedeatur. Sed cũ duo genera tantũ habeãtur, impiorũ & peccatorũ, in comprehen
sione eorũ quæ supra memorata sunt, hoc tertiũ cui generi ascribi uoluit, quod adiecit, dicẽs,
Et in cathedra pestilẽtiæ nõ sedit, impiorúm ne, an peccatorũ? Sed uideamus qđ sit in cathe
dra pestilẽtiæ sedere, & tũc cui generi hoc ascribat intelligemus. Hãc dicimus cathedrã pesti
lentiæ, quæ extra dei ordinationẽ est, ad hoc utiq; inuẽta, ut iniqua inde exeant iudicia: Pro/
pterea pestilẽtiæ cathedra dicta est, quia est corruptio quæ parit mortem, sicut & iniquitas
dãnationẽ. Non est ergo à deo quæ est cathedra mortis: Nã Moyses accepit cathedrã uitæ.
Ad hoc enim data est, ut autoritas in ea sit iusti iudicis uel creatoris dei. Vnde dicit dñs, Su Matth. 23
per cathedrã Moysi sederũt scribæ & pharisæi. Et Apostolus, Nõ est, inquit, potestas nisi à Rom. 13
deo: Quæ enim sunt, à deo ordinata sunt. Vnde dicit ad principẽ plebis, Tu quidẽ sedes iu/

 dicans

dicans secundũ legem,& contra legẽ iubes me percuti. Quod dixit secundũ legem, iustam & salutarem cathedræ autoritatẽ significauit. Illud autẽ quod ait, Cõtra legẽ iubes me percuti, illum ipsum iniustũ iudicẽ ostendit, ut in dei cathedra sedẽs iudicaret iniuste. Hinc est unde C
Dan.4 & Daniel, Dei est, ait, regnũ,& cui uult dabit illud. Sicut enim terreni imperatoris autoritas sic currit p oẽs, ut in omnibus eius sit reuerẽtia: ita deus instituit, ut ab ipo rege dei autoritas incipiat,& currat per cũctos: Quamuis frequẽter mũdus hoc nõ intelligat,& alijs se subijciat in potestate positis q̃ debet, tñ institutio est ut unus sit qui timeatur. Vbi ergo hæc institutio nõ est, ibi cathedra pestilẽtiæ reperitur. Nusq̃ unius dei autoritas abnuitur, nisi apud eos qui multorũ deorũ prædicãt meritũ & reuerentiã. Hi ergo sunt qui in cathedra pestilẽtiæ sedent, quia q̃d põtifices eorũ prædicant, mors est. Hoc enim docẽt, ut cultores unius dei quasi stulti & inimici, aut opprobrio sint, aut de hac uita tollantur. Hæc ipsa materia impietatis est, quæ etiã in cæteras partes extenditur, per quas impietatis suæ leges ostendat: Nam iussu Iezabel antistites iniquitatis in cathedra pestilẽtiæ sederũt, qui aduersus innocẽtẽ Naboth, cum iudices nõ essent, praua meditãtes, subordinatis falsis testibus, mortis tulerũt sententiã.
Psal.25 Vnde & in alio psalmo dicit, Et cũ impijs nõ sedebo. Hoc enim iudiciũ eius est, cuius & cathedra pestilẽtiæ. Itaq; si in dei cathedra sedẽtes, innocẽtes opprimãt, iniustũ erit iudicium, non cathedra. Vbi enim cathedra pestilẽtiæ est, nõ potest iudiciũ non esse iniquũ: q̃uis quædã sibi applicẽt uelut uelamina quibus impietatẽ contegãt, ut uidẽtes fallãtur. Non potest enim sola impietas proponi, quia nõ inuenit emptorẽ: & ubi lex diaboli est, si ipse nominetur, horretur. Sed sicut mel ueneno admiscetur per quod lateat, ita & legi diaboli quædã iusta admiscent,& nomen applicãt ueritatis: sed uniuscuiusq; sensus est iudicãdus, quia ideo aliquando aliquid uerũ ostẽdit, ut fallat, ut cũ maligna prædicat, bona putẽtur. Quoniã cathedrã pestilentiæ nõ esse de dei ordinatione asseuerauimus, etiã eorũ qui extra Ecclesiã uel contra Ecclesiã sedes sibi instituerũt, cathedrã pestilẽtiæ dicimus. Qui enim incõcessa præsumit, reus est, quanto magis si & corrumpat traditionẽ eius cuius sedẽ usurpat: Nã & ordinẽ ab apostolo Petro cœptũ,& usq; ad hoc tẽpus per traducẽ succedentiũ episcoporũ seruatum perturbãt, ordinẽ sibi sine origine uendicãtes, hoc est corpus sine capite profitẽtes, unde cõgruit etiam eorum sedẽ cathedrã pestilentiæ appellare. Nec enim ideo impune erit, quia sub dei nomine hoc agũt: Cõstat enim suas illos causas sub dei nomine agere. Nõ enim zelo dei hoc agunt, sed sibi locũ uolẽtes defendere: Cũ sciamus Chore & ducẽtos quinquaginta uiros per præsumptionẽ deo offerẽtes, hiatu terræ absorptos esse,& Oziam regẽ cũ deo illicite obtulisset, lepra in frõte percussum. Quoniã claruit cathedrã pestilẽtiæ ad impietatẽ supradictã pertinere, reliqua prosequamur. Adiecit enim, Sed in lege dñi fuit uolũtas eius. Eius uoluntatem in lege dñi dicit esse qui spretis impijs,& desertis peccatoribus, abnuẽs pestilentiæ cathedrã, uolũtatem suã in dei lege statuit. Quamobrem beatũ hunc dixit. Et sequitur, Et in lege eius meditabitur die ac nocte. Manifestũ est, quia liber ab omnibus illecebris,& immunis ab his quæ dei legi aduersa sunt, nihil aliud q̃ in dei lege exercitiũ facit, sacramẽtis filij dei cõfirmatus, in die bonis operibus insistit,& nocte orationibus. Hic est enim de quo dicit in canticis D
Cant.5 canticorũ, quia dormit,& cor eius uigilat. Vnde ait, Et erit tanq̃ lignũ quod plantatũ est iuxta decursus aquarũ. Quis ambigit eũ qui in lege dei meditatur, spem habere ad præmium capiendũ? Quia sicut lignũ iuxta aquã plantatũ sterile esse nõ potest, ita & qui frequẽti usu legi dei studet, nõ potest eius operis minime habere effectũ. Et adiecit, Quod fructũ suum dabit in tẽpore suo. Omnis plãtatio bene gubernata fructũ dat tẽpore competẽti: Sic & hic qui legi dei obtẽperat, fructũ habebit tẽpore præfinito. Tunc enim huius deuotionis mercedem accipiet, cũ cœperit dñs Iesus Christus sedere ad iudicandũ uiuos & mortuos. Dehinc subiecit, Et foliũ eius nõ defluet. Manifestũ est in arbore cuius folia nõ decidunt uitã significasse. Humore enim decurrẽtis aquæ uegetatũ lignum, folia cõtinet sua: Nã & dñs Iesus, si in
Luc.23 humido ait ligno hæc faciũt, in arido quid fiet? In ligno humido uitã significauit & fructũ. Sicut lignũ ergo auxilio decurrẽtis aquæ siccitatẽ non sentit, ita & hic qui legi dei studet, accedente

A dente tentatione,præsidio dei tutus non amittit sed acquirit salutē,dicente Apostolo,Quia Act.14
per multas tribulationes oportet nos intrare in regnum dei.Et sequitur,Et omnia quæcunq;
fecerit prosperabuntur. Apertum est quod dicit, quia qui legi dei fidē seruat, cupidus man-
datorũ eius,felix fit in omnibus suis factis:sicut & Ioseph, ꝗ propterea ꝗ timorē dei præsen
ti uitæ præposuit , omnia quæ agebat prospera faciebat deus in manibus eius. Et subiecit,
Non sic impij,nō sic. Iteratio sermonis,nō aliter omnino futurũ significat ꝙ promittit:quia
impijs nihil prosperũ erit in futuro, sed omnia aduersa usq; ad interitũ eorũ . Vnde ait,Sed
tanꝙ puluis,quē proijcit uentus à facie terræ.Eodē modo dicit impios interire sicut puluerē
quē spiritus proijcit à facie terræ,ut pereat:Sublatus enim à substãtia sua,per aërē dispersus
paulatim deperit:Ita & impij,ministris angelis proiecti à facie autoris dei,sine quo non po-
test uiui,interibũt.Et sequitur,Ideo nō resurgēt impij in iudicio.Dignum est quod dicit,Vt
quid enim in iudicio resurgãt qui nullũ negotiũ dei credi sibi maluerunt cuius redderent ra-
tionem? Spernētes enim dei legē & negãtes,nō est unde præstent rationē,ut in iudicio inter
rogati iuxta legē sibi creditã præstent causas. Arrogantes ergo & rebelles in deũ inuenti,ad
hoc resurgũt,ut uideãt uerum esse quod credere noluerũt, ut pereãt,quia deum mendacē iu
dicauerũt.Et adiecit,Neq; peccatores in cõsilio iustorũ. In hoc psalmo Psalmista triũ homi-
num genera significat,impiorũ,peccatorũ,& iustorum,quo ordine cœptus est error.Sed im
pij ab his alieni sunt,quia sub dei decreto,sicut dixi,uiuere noluerũt.Peccatores autē sub dei
lege agētes,ante tribunal Christi sistēdi sunt,segregati à iustis,ut acceptæ legis præstēt ratio
nem mãdatorũ,in quibus operã nō dederũt ut plus haberēt laudis ꝙ uituperationis. Iusti
uero ualde propēsiores in exercitio implendæ legis inuēti,remunerãdi sunt. Et subiecit, Qm̄
scit dn̄s uiam iustorũ. Hos scire dicitur deus, qui memores præceptorũ eius bonis operibus
insistũt,ut iusti habiti coronētur.His autē qui immemores eius circa curã animæ negligētes Luc.13
sunt,sic dicet,Recedite à me,nescio uos operarij iniquitatis.Et sequitur, Et iter impiorũ peri-
B bit.Vnde psalmus cœptus est, & terminatus,ut causa impiorum tractata,nulli alij ꝙ perdi
tioni docerētur obnoxij.Sicut enim dixi,idcirco dicitur deus scire uiã iustorum, quia in lege
eius ambulãt:iter autē impiorum,quia extra legē dei est,peribit:quia omnes uiæ impiorum
tenebrosæ,sicut dicit Salomon,piorum autem clarissimæ, duce Christo domino nostro. CXI

De psalmo uicesimotertio, quid significationis mystice habeat etiã titulus eius.

Titulus psalmi rationē eius insinuat,de Christi enim dn̄i nostri sacramento locuturus,
dominicũ diem signauit,dicēs,Hinc Dauid prima sabbati.Cũ enim dicitur,hinc Dauid,ad
eum pertinet cuius hic Dauid habet imaginē, de quo dicit propheta, Et puer meus Dauid
pascet illos.Prima autē sabbati, prima feria est. Post sabbatũ enim primus dies dominicus Matth.28
est,affirmante Euangelio & dicente, Prima autē sabbati uenit Maria Magdalene & altera
Maria ad sepulchrũ &c. In dominico autē die saluatoris sacramentũ significauit.Sed ut per
rationē ordinis psalmus exponeretur,à persona dei patris initiũ fecit,ut diuinitatis sacramen
tum nō sine ordine manifestaretur hominibus . Qui enim causam aliquã insinuare uult,nisi
eius caput & originē teneat,nō poterit proprietatem eius ostēdere,neq; quæ sit eius ueritas
edocere. Itaq; sic orsus est propheta & ait,Domini est terra & plenitudo eius.Fidem rerum
tenuit dicens, Dn̄i est terra & plenitudo eius. Autoritatem enim ueterũ sanctorum secutus
est,qui terrã & quæ sunt in ea ad dn̄m deum pertinere dixerũt.Et adiecit,Orbis terrarum &
omnes qui habitãt in eo.Ne forte minus aliquid significasse putaretur,quia dixerat,Dn̄i est
terra & plenitudo eius,sensum suũ aperuit dicens,Orbis terrarum & uniuersi qui habitãt in
eo:ut doceret omnē omnino terrã domini esse & quæ sunt in ea, ut nihil esset exceptũ quod
non sit dei,Sicut putãt quidã hæretici , qui secundũ dictum apostoli Petri dominum deum
abnegant,quorũ ad condēnationem cuncta dei esse prophetica oracula docuerunt.Et sequi Psal.135
tur,Ipse super maria fundauit eam.Hoc est quod in alio psalmo significauit dicens,Terram
super aquas tu formasti:ut fidē testimoniũ sequeretur ostēdit quomodo fecerit. Dum enim
cõfusio esset rerũ,& neq; terra,neq; aqua propriã haberet speciē,iussu dei adunata est terra,

& firmata super aquas, ut & terra & aqua haberent originis suæ proprietatem. Vnde in re- C
gnorũ libro, uox est dei dicentis, Nonne aquas ego feci? Et subiecit, Et super flumina præpa
rauit illũ. Sic super flumina præparata est, dũ intra se aquas cõditas habet, quæ quasi per ue
narum fistulas fluitãtes præstãt ei densitatem, ne penitus sicca fragilis esset, & inutilis ad cul-
turã: Radicibus enim nascentiũ uitalẽ præstant effectũ, simulq; locis aridis siti auxilio sunt.
Et ut professionẽ sine bona uita nõ ualde proficere ostenderet, ait, Quis ascendet in mõtem
domini, aut quis stabit in loco sancto eius? Proponit qualis debeat esse qui deũ creatorem
profitetur: Neq; puniẽdos ostendit, qui sicut dixi, dominũ deũ abnegant, hi qui confitentur
immunes se à pœna scirent nõ esse, si recte minime uersarẽtur: montẽ ergo domini dicens, cœ
Psal.120 lum significauit. Vnde in alio psalmo dicit, Leuaui oculos meos ad montes, unde ueniet au
xilium mihi. Locus autem dñi est ubi apparet. Dicitur autẽ ad Iesum naue cum dñs ei appa
Iosue 5 ruisset, Locus in quo stas terra sancta est. Et Iacob ubi deũ uidit, Hæc est, ait, domus dei. Et
sequitur, Innocẽs manibus & mũdo corde. Hunc dicit dignũ ascendere in montẽ dñi, id est
in cœlũ, aut stare in loco sancto eius, si quis fuerit innocẽs operibus, & mundum cor habeat
in causa dei, id est fidei. Huiusmodi enim potest in cœlum ascendere, & stare in loco sancto
eius. Defunctus enim hac uita ascẽdit in cœlum. Deinde dũ ciuitas Hierusalẽ in aduẽtu dñi
descẽdit de cœlo, dignus erit stare ubi iudicaturus est dñs de uiuis & mortuis quasi innocẽs:
Impij autẽ & peccatores indigni erũt stare in loco sancto iudicij dei, quia resurgũt impij ad
perditionẽ, peccatores ad pœnã. Nã si uultum Moysi glorificatum descendẽtis de mõte filij
Israël peccati causa uidere nõ poterant, quãto magis ipsum gloriæ dominũ in throno maie
Matth.7 statis suæ sedentẽ, consciẽtia delictis obnoxia formidabit aspicere. Audient enim, Non noui
uos, operarij iniquitatis. Et adiecit, Qui non accepit in uano animã suam. Nunc ipsa genera
peccatorum tangit. Primo enim in loco, hic est innocens & mundũ cor habet, qui à fornica-
tione idololatriæ immunis est. Ipsa est enim uanitas, cui qui se inclinat, animã suã subiugat
corruptioni. Et sequitur, Nec iurauit in proximo suo dolum. Duas causas memorauit, quæ D
sunt principales, dei & proximi, quia qui in his idoneus fuerit, sine dubio & in cæteris proba
Matth.22 tus habebitur, dicente domino, Diliges dominum deum tuum ex toto corde tuo, & omni
uirtute tua. Hoc est primum mandatum: Et secundũ est simile illi, Diliges proximum tuum
sicut teipsum. In his duobus mãdatis tota lex pendet & prophetæ. Quis ergo ex toto corde
deum diligens, legẽ eius nõ seruet? Aut quis habens proximi charitatem, peccatis studeat?
Quippe cum causa timoris dei, diligat proximum. Et subiecit, Hic accipiet benedictionem
à domino, & misericordiam à deo salutari suo. Nunc quod meritum est eius qui in causa dei
& hominis, creatoris & proximi, fidem habuerit & dilectionem, ostendit, Quia benedice-
tur à domino, ut commendatus appareat, & in his misericordiam consequatur quæ de toto
implere non potuit. Nec enim tam circunspectus potest aliquis esse ut nusq; erret, sed quia
in magnis sollicitus & fidelis inuentus est, & in minimis misericordiam accipiat à deo suo.
Qui ideo salutaris dicitur, quia non uult morientis mortem, sed ut cõuertatur & uiuat. Et se
Ezech.18 quitur, Hæc est generatio quærentiũ dominum, quærentiũ faciem dei Iacob. Vnã dixit esse
generationẽ requirentiũ deum, & quærentiũ faciẽ dei Iacob, quod non est otiosum. Quãuis
enim utrunq; bonũ sit, duos tamen gradus his dictis significauit. Bonũ est requirere deum,
plenũ est aũt bonũ, quærere faciẽ dei Iacob. Digniores enim sunt, qui ante faciẽ iudicis sunt.
Horũ ergo meritorũ hæc est generatio. Quia uero ut ad hæc ueniatur, innocẽtia facit & pu
ritas cordis, sicut iterum ut ad malum possit ueniri præcurrit iniustitia atq; iniquitas: Quia
duæ generationes sunt: Vna est ex parte iniquitatis, quæ est mater Cain: Altera ex parte iu
stitiæ, quæ est mater Abel: hæc in fide consistit & bona conuersatione, illa in perfidia & obli
quis operibus. Istæ sunt duæ leges, boni & mali, dei & diaboli, & quam secutus quisq; fuerit,
eius appellabitur filius: ac per hoc requirentiũ deũ generatio hæc est, fides in deũ, & dilectio
in proximũ, sicut supra diximus. Qui enim fidẽ habet in deum, semper eius quærit auxiliũ:
nec hominibus iniustũ se præbet, qui deũ uult habere propitiũ. Cuius signũ hoc est cũ dici-
tur,

A tur,Deus Iacob,quia notus in Iudæa deus.Sed quare eius faciem quærere dicãtur,cum au/ Exod.33
dierit Moyses:Quia non,inquit,uidebitur tibi facies mea:Si ergo & Moyses faciẽ dei quæsi
uit,& uidere nõ potuit,frustra hi quærere dicũtur,quia meliores Moyse nõ sunt. Sed nemo
frustra faciem dei quærere dicẽdus est,quia ideo faciẽ dei dicuntur quærere, ut sciatur quem
quærũt,quia digni sunt & uidere. Omnis enim qui quæritur,tũc cognoscitur si facies eius ui
deatur.Sed qm̃ à mortalibus facies dei uideri nõ potest,significatio hæc pro facie est,cũ dici
tur,deus Iacob.Diapsalma. Diapsalma hoc in loco psonæ significat mutationẽ. Post enim
illa quæ ad patris dei personã pertinẽt , subiungit ea quæ ad filij dei pertinẽt sacramentum,
ut ordo integer conseruetur patris & filij.Nã data est lex per Moysen,ut quasi pædagogus
esset hominibus,erudiens & præparans eos magistra iustitia, ut digni fierent ad expiãdum
annum domini & diem retributionis:ut qui sub spe futuri Christi fideles fuissent , susciperẽt
eum , & possent Adæ peccatum fugere securi,quia aduẽtus eius quem sperauerant,daturus
esset illis misericordiam, de his in quibus subreptum est illis ut delinquerent.Hoc est quod
superius memorauit, dicens, Accipiat misericordiam à deo salutari suo . Dicit ergo, Tollite
portas principes uestras.Hæc uox sanctorum est angelorum,de quibus dicit in Euangelio, Matth.4
Quia accesserunt,inquit,angeli & ministrabant ei.Hi ergo dicũt ad principes & potestates,
aduersus quos nobis colluctationẽ dicit esse apostolus, ut tollant portas principis sui,id est
diaboli, qui est princeps principum in errore constitutorum, per quos itur in gehẽnam.Hæ
portæ perfidia est & fallacia idololatriæ.Et sequitur,Et eleuamini portæ æternales. Fides &
spes cum charitate portæ sunt æternales,quia non potest aboleri quod per ueritatem prædi
catur . Illæ autem portæ,quas dixi perfidiam esse & fallaciam idolorum , temporales sunt,
quia omne mendacium nõ permanet:Manifesta enim ueritate interibit. Docentur ergo ut
tollãt portas principis tenebrarum,id est ut amoto multorũ deorum errore,unius dei fides
introducatur in Christo.Hoc est quod se Apostolus edocere missum testatur, ut nõ solum
B ostendat hominibus, sed principibus & potestatibus in cœlestibus mysterium dei unius in
Christo.Et subiecit,Et introibit rex gloriæ.Tollendas dicit fallaces portas diaboli subtilita/
te compositas, quæ sunt præsumptio, per quam deum se æstimauit, ut introeat rex gloriæ,
qui est Christus Iesus dominus noster. Nullius enim mentẽ dei fides ingreditur,nisi tulerit
à se errorem diaboli præuaricatione inuentum . Et principes supra memorati nõ possunt in
unius dei fidem Christum regẽ recipere, nisi proiecerint à se traditionem , per quã uni deo
importatur calumnia : non solum terrena, sed & ea quæ in cœlestibus usurpata est à princi/
pe principum satana:quia illic errorem quem inter se cõspirauerunt,ut autore diabolo deos
se dicerent,& hoc in terra disposuerunt,ut hic error illius imago sit.Et sequitur,Quis est iste
rex gloriæ? Ne superuacue forte Christum regem gloriæ dicere putaretur,interrogantis po
nit personam & dicentis,Quis est iste rex gloriæ? Quasi admiretur aut doceri se uelit,an ue
rum est & condignum dicere Christum regem gloriæ . Et ideo responderunt ei , Dominus
fortis & potens in prælio:Vt hoc subiecto nõ nudis uerbis, sed cum testimonio regem glo/
riæ Christum addisceret . Virtus enim & potentia qua subegit & pressit diabolum cum sa/
tellitibus eius, hæc ostẽdit illum regẽ esse gloriæ.Et adiecit,Tollite portas principes uestras:
& eleuamini portæ æternales : Hoc est,uirtutis testimonio,cui contradici nefarium est, didi/
cistis dignum esse Christum dici regem gloriæ,ergo auferte errorem de mentibus uestris.Et
quod ait,Introibit rex gloriæ,ostenditur quia non possunt participare cum fide Christi,ni/
si ab omni immũditia idololatriæ emundauerint corda eorum. Nisi enim innouatus fuerit
homo,non intrabit spũssanctus in eũ.Et sequitur,Quis est iste rex gloriæ? Iteratio ista con
firmationem facit.Omne enim quod nouũ auditur,nõ concipitur corde, nisi iteretur:Admi
rationem autem & stuporẽ facit,cũ dicitur quod auditũ est nunq̃.Et adiecit,Dñs uirtutum,
ipse est rex gloriæ.Eadem repetendo docet rite dici hunc regẽ gloriæ , qui sit dñs uirtutum.
Non immerito enim rex gloriæ qui sit dñs uirtutum appellatur qui uirtutibus dominatur.
Vnde Apostolus,Si enim intellexissent,ait,nunq̃ dñm maiestatis crucifixissent.

CXII De psalmo quinquagesimo, quomodo quinquagesimus positus sit non pro temporis ordine, sed ratione, & quid mysterij habeat. Quinquagesimus psalmus hic positus est, non pro temporis ordine, sed ratione. Titulus enim eius non numero, sed rationi subiectus est. Quātum enim ad historiam pertinet, anterior est quam tertius. Prius enim à propheta Nathan delicti causa correptus est, quam insurgeret contra illum filius eius Absalon, ut eum uellet & uita & regno priuare. Hæc ergo causa est, ut quinquagesimus poneretur, quoniā constat ex lege descendere. Illic enim cautum est quinquagesimum habere numerum remissionem. Est enim post septem septimanas primum typum habens dominici diei: quia sicut post septem dies primus dies ipse est qui initio factus est, qui semper finita septimana dies primus est, ita & post septem septimanas quinquagesimus numeratur. In mysterio primus est, qui duplici genere dominicus dies appellatur. Primum, quia initio factus à domino est, qui semper in se conuersus per curricula impleta septimana primus est. Deinde, quia in eo resurrexit dominus, triumphata morte, dominicus etiam dies nuncupatur. Non immerito ergo in quinquagesimo numero quam in mysterio quem primum significatum aduertimus, remissio continetur. Denique lex quinquagesimo die data est. A profectione enim filiorum Israël ex Ægypto, quadragesimo & octauo die ablui iubentur, ut biduo purificati, tertia die parati essent ad legem accipiendam: Quæ ablutio quid aliud indicat, quam remissionem factam in quinquagesimo die, ut purificati legem acciperent? Ex quo de cæteris præteritis oblitteratis, actus sui redderent rationem secundum creditam sibi legem. Hac etiam ratione possessionem emptam quinquagesimo anno remitti debere præcepit lex. Hinc est ergo unde & psalmus quinquagesimus intitulatus. In hoc enim rex Dauid remissionem postulat secundum prædictum sensum, unde ait, Miserere mei deus secundum magnam misericordiam tuam. Sciens rex Dauid grauiter se peccasse, sic postulat, dicens, Miserere mei deus, secundum magnam misericordiam tuam. Magna enim misericordia tunc est, cum grandia ignoscit peccata. Et adiecit, Et secundum multitudinem miserationum tuarum, dele iniquitatem meam: Vt manifestaret acerbe se deliquisse, peccatum suū iniquitatem appellat: quia iniquitas non leue peccatum est, & qui delet iniquitatem, hoc est non imputat, miseratione abundat. Nihil ergo in causa sua excusare nititur, ut non solum animum sibi iudicis mitiget, sed & faciat condolere, Commouetur enim animus ad misericordiam, quando uidet reum sic sua confiteri peccata, ut ostendat dolere sibi quia peccauit. Qui enim non dolet, irridere uidetur iudicem: quia ideo precatur, ut euadat iterum postea eadem facturus. Et sequitur postea, Vsquequaque, inquit, laua me ab iniustitia mea, & à peccato meo mūda me. Quoniam multam miserationem dei prædicat, penitus se mundari precatur, ut nihil maneat delicti aut iniustitiæ in eo, unde suspectus sit. Et ut hocipsum obtinere possit uel impetrare, adiecit, Quoniam iniquitatem meam ego cognosco, & delictum meum coram me est semper. Quoniam grauiter scit se peccasse, sollicitus est ne non totum ei remittatur: Considerans enim magnitudinem peccatorum suorum, timet, sciens grauia peccata non facile ignosci: ac per hoc cum fletibus confitetur, peccatum suum ante oculos habens, ut ex omni parte propitium sibi faciat iudicem. Scit enim scriptum esse, Dic prior iniquitates tuas ut iustificeris. Et sequitur, Tibi soli peccaui & malum coram te feci. Nunc ex alia parte culpæ suæ medelam prospicit, ut ad effectum postulationem deducat. Hac enim prosecutione in prima causa nocentem se dicit: Nam qui alteri à deo peccat, inimicus est autoris dei: In locum enim eius alterum eligit, cui autoritatem eius ascribat. Vnde hic ab hac se iniquitate alienum ostendens: Tibi, ait, soli peccaui, & malum coram te feci. Hoc est, quia tibi, & nulli alij quem deum per errorem dicerem, peccaui, minor mea culpa est quàm cæterorum, qui sunt perditioni obnoxij: Non enim impius sum sed peccator, quia non in te sed in legem tuam peccaui. Nec te negaui, sed te deum & dominum confitens, in hominem peccaui. Ergo quia in illa quæ tua propria causa est, reus nō sum, ignosce quod in cōseruum peccaui. Sic enim peccaui ut honorificentiam nominis tui nec negarem nec alteri darem.

Leuit. 25 | Esa. 43 | C | D

Fuit

A Fuit itaq; unde commoueretur ad misericordiam iudex. Cum enim multi in illum peccent,
quos etiã hortatur ad se cõuerti, dum hi qui nõ in illum peccãt, ex aliis tamen causis ueniam
postulant, libenter admittit. Semper enim dominus ad auxilium suũ uult confugere seruos
suos: Vnde adiecit, Vt iustificeris in sermonibus tuis, & uincas cum iudicaris: Misericordiam
postulans, deum iustitiam suã nõ immutare precatur, cum soleat media esse iustitia, ut non
peccantibus & peccantibus æqua sit, ut unicuiq; reddat secundũ opera sua: sed non ignorat
quid postulet uir innocens in dei sacramento. Sciens enim deum frequenter in lege dixisse, Exod. 22
Quia misericors, inquit, sum ego dominus deus uester: inde rogat ut hæc fides maneat, &
in sermonibus suis deus iustificetur, dum in eo permanet quod locutus est, nec peccatis ho-
minum uincitur, ut nõ misereatur. Scientes enim qui peccant quæ promisit deus bene uiuen
tibus, & quia in eo perdurãt, iudicant illum mendacem: Non enim credũt male uiuẽdo uera
esse quæ promisit: Idcirco petit rex Dauid, ut uincat hoc deus quod putant homines, & det
quæ promisit: ut erubescãt, qui dũ non seruãt mandata, iudicãt illum nõ daturũ. Et sequitur,
Ecce enim in iniquitatibus cõceptus sum. Nunc hoc adiecto causam infirmitatis humani ge
neris memorat, quia facile est homini peccare, ut examen circa se iudicis mitiget. Primæ
enim culpæ facit mentionem, ex qua præuaricando Adam genus humanũ obnoxium fecit
peccato. Suasu enim & fallacia inimici iniquitatem cõcipiendo, omne semen suum iniquitati
subiecit, ut ex eo omnes per traducem geniti, peccato essent obnoxii. Propterea adiecit. Et in
delictis concepit me mater mea: ut ab Adam deriuatio facta peccati, cõceptis & natis impe
dimento esset ad bonam uitam agendam: ac per hoc supplici non negandã misericordiam,
quia infestum habet hostem, qui ei suadet ut peccet. Per peccatum enim diabolus subiecto
sibi primo homine, potestatem accepit carni eius se immiscere, & delictorum quadam subti
litate oblectamenta suggerere, per quod captum hominem spoliat uita. Quã rem magister Rom. 7
gentium memorans, Video autem, inquit, aliam legem in membris meis, repugnãtem legi
B menti meæ, ut hoc contuens iudex, dolenti circumuento porrigat manum. Et sequitur, Ecce
enim ueritatem dilexisti. Quia ergo ueritatem diligis, inquit, subueni rogãti, quem scis uera
pectoris sui impedimenta exponere, cuiq; reo olim motus misericordia, subuenire decreui-
sti, ut errorem admissum in terra, cœlestis prouidentia emendaret. Propter quod subiecit,
Incerta & occulta cordis manifestasti mihi. Incerta & occulta cordis hæc significat, quæ deus
ad præsidium humani generis procreauit: sicut & Apostolus, Quod oculus, inquit, nõ uidit,
nec auris audiuit, nec in cor hominis ascendit, quæ præparauit deus diligẽtibus se. Qui sunt
qui diligunt deum, nisi qui legi eius consentiunt, non celando uel excusando peccata? Hæc
ergo occulta cordis manifesta sunt diligẽtibus deum, ut quia dolebãt se delictis circũueniri,
correpti non negarent, sibi & origini suæ imputantes, in autorem deum non transferentes
quæ peccabãt: corda illorum illuminata sunt spiritali corusco, ut uiderent dei prouidẽtiam in
Christo, quia uenturus erat ad damnãdum peccatum, quod ex præuaricatione Adæ huma
no generi imperabat. Hoc ergo orat rex Dauid, ut quod decreuerat deus, in futurum uidẽs
genus humanum laborare, sibi prius subueniret in eadẽ necessitate constricto qua omnibus
se decreuerat subuenturum: ut donum quod gratuitum futurum erat, & ante tempus dari
non poterat, huic pro prece & lacrymis concederetur. Quod quomodo fiat nõ tacet, dicens,
Asperges me hysopo & mũdabor. Recte aspersione hysopi petit se mundari. De hoc enim
filii Israël postes suos sanguine linierũt, ut tuti præstarẽtur à morte: Ita & hic aspersione hy-
sopi orat mundari se à peccatis, ne tãgatur à morte. Et sequitur, Lauabis me, & super niuem
dealbabor. Manifestum est, quia factum dei distat a facto hominis: Ideo super niuem, in-
quit, dealbabor, quia quod deus fecit multo melius est q̃ quod fecit homo: Propterea asper
sione hysopi petit se mundari, ut sicut carnale corpus aqua abluitur, ita & per hysopi signifi
cationem, spiritali ratione animarum maculæ abluantur. Aspersio enim hysopi, illustratio
quædam est, ut per id quod uisibile est, inuisibiliter emundetur. Et sequitur, Auditui meo da
bis gaudium & lætitiam. Dubium non est, quia uox prædicantis remissionem, gaudium
præstat

præſtat peccatoribus. Quis enim nõ lætetur cum audit dari indulgẽtiam? Cum enim deus C
remittit, & in præſenti & in futuro ſecurus eſt. Propterea exultabũt oſſa humiliata. Duplici
genere ſunt oſſa humiliata, quia & ut peccaret, humiliatus eſt, nemo enim peccans exaltatur,
& ut poſtea ſupplex ueniam imploraret: Nam utiq; in cilicio & cinere uolutatus, miſericor/
diam precabatur, quam obtinens eleuatus eſt mentis exultatione & corporis refectione. Et
ſubiecit, Auerte faciem tuam à peccatis meis, & omnes iniquitates meas dele. Hac forma re/
miſſionem poſtulat, ſicut conſtitutum erat in futurum per fidem Chriſti, ut ſaluator qui ei
ſpiritaliter eſt promiſſus, ab ipſo inciperet cuncta cõuerſis donare peccata. Cuius enim non
reſpiciuntur peccata, & omnes delentur iniquitates, non habet unde reus conſtituatur, & ini
micorum eius ora claudũtur. Qui enim non reſpicit peccata, non illa imputat. Hoc eſt enim
auertere faciem à peccatis, alicuius accuſationem contra eum nõ accipere. Et quid eſt hoc, ut
cum de duobus peccatis correptus ſit, hic addat de multis ſe accuſando? Et cum audierit à
propheta Nathan, quia ignotum erat ei, quare ſic poſtulat ſedula prece, ut poſſit ad ueniam
peruenire: niſi quia non ſuã ſolius cauſam agit, ſed ſub accuſatione peccati ſui, totius populi
miſerias narrat? Sibi enim reformationem precatur, quia cui ignoſcitur, nõ eſt ſine rubore,
niſi loco ſuo fuerit redditus, ut dignitas loci, ruborem excuſet: cæteris autem beneficium dei,
quod ad cuncta peccata abluenda futurũ erat, in Chriſto ſignificauit. Et ſequitur, Cor mun
dum crea in me deus, & ſpiritum iuſtum innoua in uiſceribus meis. Hoc eſt bona mente mi
ſericordiam deprecari. Non ſolum autem de præteritis rogat, ſed etiam de futuris ſollicitus
eſt, ut peccator intendens odiſſe peccare ne peccet, adiuuetur à deo per ſpiritũ iuſtitiæ, quem
orat dedicari in uiſceribus ſuis: id eſt ut nouus ad hoc ponatur in eo ut cuſtodiat eum à pec/
catis, ne cogatur facere quod ſcitur nolle. Cor autẽ mundum ſic poteſt habere, ſi neq; intus,
neque foris delinquat, hoc eſt neq; in opere, neq; in cogitatione. At quia propè impoſſibile
eſt, ut in omnibus ſeruetur, uel in dei cauſa ſeruandum eſt, quæ principalis eſt: Etiam mun/
dum cor in ſacramento dei & Chriſti cuſtodiatur, dũ fides inuiolata ſeruatur: quia & in alio
Prouerb. 20 loco dicitur, Quis gloriabitur mundum ſe habere cor, aut immunem eſſe à peccatis? Deniq; D
rex Dauid mundum cor habuit in cauſa dei, quia neq; auxilium aliquãdo in uanitate quæſi
uit, quæ eſt idololatria, neq; aliquid à deo ſibi præceptum non impleuit. Ideo de cæteris ad/
iecit, Ne proijcias me à facie tua, & ſpiritumſanctum tuum ne auferas à me. Hic ſenſus eſt
quem ſupra memoraui, quia ſecurus de uenia, ſollicitus eſt de reformatione. Cui enim igno
ſcitur ſolum, ſolet à facie domini ſecerni. Quamuis enim nõ in illum uindicetur, in animo ta/
men domini uel iudicis facinus eius deletum nõ eſt. Ideo orat, ut penitus peccatum eius de/
leatur, & dignus ſit accedere ad faciem domini, & iterum prophetare, quod & factum eſt.
Hoc eſt enim quod dicit, Et ſpiritumſanctũ tuũ ne auferas à me. Hic eſt ſpiritus propheta/
rum: Et ſequitur, Redde mihi lætitiã ſalutaris tui, & ſpiritu principali cõfirma me. Lætitiam
dari ſibi poſtulat, quæ promiſſa erat in Chriſto, ut omnibus maculis ablutus & reparatus
lætus eſſet in ſalute quæſita, nec amotus, ſed confirmatus in regno à ſpirituſancto. Quẽ ideo
principalem dixit, quia ſuper omnem creaturam eſt, per quem reges regnant. Et ſubdit, Do
ceam iniquos uias tuas, & impij ad te conuertentur. Hoc dicit, ut in eo diſcant iniqui pieta/
tem dei, qui confitentes ſibi ſuſcipit peccatores, & promouet: nec impios conuerſos negli/
git, ſed hortatur dum alijs miſeretur. Et ſequitur, Libera me de ſanguinibus deus deus ſa
lutis meæ. Hoc dicto oſtendit peccatum ſuum morte dignum, ut dei miſericordia quan/
ta ſit, prædicet: Per hoc enim etiam alios prouocat confugere ad dei clementiam. Vnde
ſubiecit, Exultabit lingua mea iuſtitiam tuam domine. Gaudere ſe dicit in iuſtitia domi/
ni, quia in eo permanet quod promiſit dicens, Miſericordiã autem meã non mouebo ab
eis. Lætus ergo Dauid rex & ſecurus in hac parte, dei ſui iuſtitiam prædicat. Et ſequitur,
Labia mea aperies, & os meum annuntiabit laudem tuam. Sic labia eius aperit, dum
clauſa fuerint ſine cauſa peccati: liberati enim os patet, peccatoris autem clauſum eſt os:
pudore enim & metu correptus loqui non audet, abſolutus autem & liberatus tripudians
prædicat

A prædicat laudem iudicis. Nam & Apostolus sicut ipse testatur, propter quod ab omnibus
liber esset: Os nostrum ait, patet ad uos ô Corinthij. Et adiecit, Quoniam si uoluisses, sacrifi 2.Cor.6
cium dedissem utiq;. Hoc de comperto loquitur, sciens sanctum Samuël dixisse ad Saul re
gem, qui cum peccatum suum non dolore mentis, neq; lacrymarum miseratione, sed sacrifi-
cij oblatione oblitterari putaret: Non uult, inquit, deus sacrificium magis q̃ audiri uocem 1.Reg.15
suam: quia huiusmodi sacrificia damnum possunt facere, nõ tamen deũ placare. Deus enim
sic placatur, si anima peccati sui memor in tribulatiõe & mœrore cordis, defleat q̃ peccauit.
Et sequitur, Holocaustis non delectaberis. Nec delectatur holocaustis deus, sed in huiusmo
di causis: Ipse enim animus pro se satisfacere debet, non se de foris redimere: Nam ista adiu
torium præstare possunt. Animus enim sicut oblectatus est in peccatis, sic tribulari debet in
pœnitentia, & tunc delectabit deum delere eius peccata. Vnde subiecit, Sacrificium deo, spi-
ritus contribulatus: cor cõtritum & humiliatum, deus nõ spernit. Ostendit quale sacrificium
pro peccatis deus suscipit: quia non poterit deum placare, nisi qui lætatus est circa salutem, &
contribulatus fuerit corde, & sic reparetur ad uitam. Deniq; omnis inquietus, uel indiscipli-
natus frequenter incurrit, ut membra corporis lædat, quæ utiq; non sine dolore possunt sa-
nitatis recipere medicinam: sic & peccatores nõ possunt peccata sua redimere, nisi dolorem
senserit animus qui peccauerit. Hoc enim iustum est, ut quia contra rationem gauisus est, se
cundum rationem patiatur mœrorem. Et sequitur, Benigne fac domine in bona uoluntate
tua Sion. Sion dicens, Ecclesiã significat, ut perseueratio nostra non improbabilis uideatur,
cui ut impleat deus promissum suum, suggerit, sciẽs se tũc plenam remissionem accepturam,
cũm quod decreuerit deus in Christo impleuerit: id est ut ab omni peccato liberẽtur speran
tes in salute promissa, quia non solum à proprijs, sed ab Adæ peccato quod per traducem
in omnes peruenit, liberabuntur per Christũ. Et adiecit, Et ædificabuntur muri Hierusalem.
Nunquid destructi fuerant? Sed muros Hierusalem dicens, Ecclesiam significat: quæ per fi
B dem in Christo disposita erat construenda. Cuius muri esse sancti homines intelliguntur:
docente nos Apocalypsi Ioannis apostoli, quia & Hierusalem ciuitas & muri eius serui dei
sunt intelligendi. Sciens etiam per Christum rex Dauid promissum, quod futurum erat im
plendum ad liberationem seruorum dei, orat ut impleatur, id est, ut per fidem ædificetur Ec
clesia, & liberentur sperantes de hac fide salutem. Et sequitur, Tunc acceptabis sacrificium iu
stitiæ, oblationes, & holocausta. Hoc dicit, quia oblationes & holocausta, tũc accepta sibi ha
beret cum esset Ecclesia ædificata: & non passim aut secundũ omnem consuetudinem, sed sa
crificium, inquit, iustitiæ acceptabis. Iustum est sacrificium, cum cõdignum munus offertur.
Porrò autem nihil est tam iustum sacrificium & cõdignum, nisi ut nosipsos offeramus deo.
Quia enim deus spiritus est, spiritalia illi offerenda sunt sacrificia, ut uiuo uiua hostia offera
tur. Quia enim dixerat, in causa peccati sacrificijs carnalibus deum minime delectari, osten-
dit futurum, quia spiritaliter deo offerẽdum erat ut hoc acceptaret: quia hæc deo digna sunt
sacrificia: hoc est in præterito minora fuerunt, quia carnalia, nunc maiora, quia spiritalia. Et
adiecit, Tunc imponent super altare tuum uitulos. Si cessantibus pristinis sacrificijs, spirita
lia successiua sacrificia significauit, quid est ut diceret, Tunc imponent super altare tuum ui-
tulos? nisi quia per hæc corporalia spiritalia significat, quippe cum dixerit, quia carnalibus
non delectatur. Vitulos ergo dicens, populum nouellum significauit, Christi fide renatum,
cuius deuotio quotidie super altare domini delibatur. Qui enim de Ecclesia intelligitur locu
tus, sacrificia quoq; eius spiritalia significasse debet intelligi. Cur filius dei missus CXIII
sit & non alius. Quanq̃ omne quod facit deus, rationabiliter & prouidenter factum
credẽdum sit, melius tamen puto, si post fidem etiam causa facti possit aduerti, ut quod cre
ditur, non ignoretur. Vnde dominus ait, Hæc est autem uita æterna, ut cognoscãt te solum Ioan.17
uerum deum & quem misisti Iesum Christum. Primum enim credi debet, sicut à propheta
dictum est, deinde sciri quod creditur: quia iam fidelem & in hac re diligentem adiuuat spi-
ritus sanctus, ut cognoscens intelligat fidei rationem: tunc enim plenum habet gaudium cre
dulitatis

dulitatis suæ, si quod credit intelligat. Hoc est enim fidei robur, hoc immobile fundamētum credulitatis, addiscere sacramentum. Vbi enim sola fides est, non est tam mera deuotio, & potest aditum habere surreptio. Vnde uas electionis ideo laborat, ut credentes fidei suæ rationem ediscant. Cum enim cognouerint quantus sit cui se crediderint, & quæ sit eius potentia, nullo pacto, nullaq; ratione ab eius spe traduci se patientur. Vnde dictum legimus, Gustate & uidete quoniam suauis est dominus: ut data opera cognoscant diuinitatis eius saporem, intelligentes nihil sapientius esse q̃ in Christum credere. Quamobrem ipse magister gentium inter cætera ait, In quo sunt omnes thesauri sapientiæ & scientiæ dei absconditi. Et iterum, Scio, inquit, cui credidi, quia potens est depositum custodire. Igitur hic scit fidei suæ rationem & non dubitat de potentia eius, cum intelligit omnes thesauros sapientiæ & scientiæ in sacramento natiuitatis & passionis & resurrectionis Christi esse absco̅ditos. Manente ergo fide, diu mecum co̅tuli, ut scirem cur dominus noster de sacris & de cœlestibus sedibus ad terram incarnatus uenisset, & nō alius ex his quos ipse dominus sanctos angelos uocat: Incongruum enim uidetur personæ eius hoc opus subijsse, nisi causa facti noscatur. Deniq; hoc est quod mouet multos. Nam potuerit dei patris prouisio per alteram personam hoc negotium gerere, ut & hominibus in errore constitutis ostēderet ueritatē, & diabolum præsumptorem & salutis inuidum cum satellitibus eius comprimeret & expoliaret deuictum: Quia peruicacia & irreuerentia nequissimorum seruorum, ministris famulis fuerat compescenda, ut non dominus omnium rem sibi indignam experiretur. Neq; enim tāta uis & potentia est satanæ, ut per potestatem eiusdem co̅ditionis superari minime potuisset, cum constet dei auxilio ipsum ab hominibus uinci. Nam quamuis impar sit si ex terrenis sumamus exempla, tamen ex aliqua parte conuenient rationi. Seruum enim contra Dauid regem rebellantem, Ioab conseruus eius missus est persequi, & trucidare: & co̅tra Absalon in patrem impium seruis iniuncta res est: quanto magis ad tyrannidem diaboli uincendam unius sancti angeli ministerium sufficeret, cum unius de multis suffecerat efficacia: Quippe cum legamus, quia repugnans contra Michaelem archangelum perdurare non potuit, sed subiectus in terram est. Hoc ergo mecū sæpe reputās, hoc solum sciebam, quia ideo ipse à patre missus est, ne ad iniuriam eius pertineret, si opus per eum factum, per alterū reformaretur: sed hoc scire minimum erat. Non enim satisfaciebat ad tam magnam & admirabilem causam, nisi & aliud comprehenderetur quod proficeret ad arcanum intellectum. Sic factum est, ut animaduerterem causam hoc poposcisse ut sic ueniret qui uenerit: Ipsum enim ratio tangebat ut ad eum comprimendum ueniret qui dignitatem eius & meritum usurpasset. Post deum enim patrem diabolus deus dici uoluit, quod & nunc usq; contēdit, cum utiq; non illum res contingeret, sed esset hoc filij dei qui post patrem deum secundus est, nō natura, sed ordine. Ad hanc ergo causam agendam non alium oportuit uenire, nisi Christum dominum nostrum: quia non tantum ad comprimendum diabolum uenit, sed & manifestare seipsum omni creaturæ: ut reprobata persona diaboli, hunc esse cognoscerent, cuius principatum & maiestatem præsumpserat satanas: de cætero cognita ueritate relinquerent errorem, pro certo habētes Christum esse dei filium, qui solus deus de deo sit, & caput siue principiū eorum omniū, siue quæ in cœlo sunt, siue quæ in terra, quia uirtute & potētia qua superauit tyrānū satanā, manifestatus est ipse esse, cuius imperiū præsumpserat impius diabolus qui est satanas. Dū enim uoluit inique deus dici ut dominaretur potētijs spiritalibus, unde increpatur à propheta dicēte, Tu enim dixisti in corde tuo, Ponam sedē meā in nubibus, & ero similis altissimo: multos decepit, quorum conspiratione princeps erroris est factus: Qui in psalmo commonentur, ut reijcientes mendacium, suscipiant ueritatem. Dicitur enim eis, Tollite portas principes uestras, & eleuamini portæ æternales, & introibit rex gloriæ. Nisi enim tollatur error de mētibus incredulorum, non poterunt suscipere fidem unius dei in Christo. Hoc enim edocentur, ut sublatis portis per quas itur ad mortem, secundum perfidiam à diabolo cœptam, suscipiant fidei sacramenta per quæ itur ad uitam. Ista sunt enim quæ significat in æter-

Marginalia: Psal. 33 — Col. 2 — 2. Tim. 1 — Esaiæ 14 — C — D

A æternalibus portis, quia ueritas fidei æternitas est: perfidia autem temporalis est, quia mendacium adinuentio diaboli est. Diabolus enim cœptam præuaricationem in cœlis, seminauit in terris, multorum deorum suadens culturam, inter quos principatum haberet. Caput enim & principium uoluit esse cæterorum, quod non ei debebatur, sed saluatori. Vnde persequitur eum usq; ad terram, ut comprimens eum ostendat erroris eius præuaricationem manifestata in se ueritate. Vnde dictum est, Veritas de terra orta est, Proiectus enim de cœlis, cõfugit ad terras, ut meditatam diuinitatem in supernis, expleret in inferioribus. Vnde dicit Apostolus, Ita ut in templo dei sedeat ostendens se quasi sit deus, Quoquo enim modo desiderium suum implere uult & damnari: furore enim plenus minus putat damnari esse quàm non explere auiditatem erroris. Psal. 84. 2. Thessal. 2

Aduersus paganos quomodo temere audeant aduersus nos congredi, aut fidem nostram impugnare, & suam commendare. CXIIII

Qua ratione pagani aduersus nos audeant congredi, aut fidem nostram impugnare, se autem putent absolutos esse non uideo. Quippe cum nulla habeant assertionum suarum documenta superstitionis suæ magis dicam quàm religionis. Nam quæ cauta non habent proferunt, ut ipsi potius nouarum rerum autores & defensores habeantur. Primo enim in loco deos se asserunt colere quorum nulla insignia, nulla dant testimonia. Illos em̃ deos appellant, qui se ausi non sunt deos nuncupare, ut homines autores deorum habeantur, cum deus autor debeat esse hominibus: ac per hoc uana & inanis assertio est, quicquid enim sine deo est, stabile esse non potest. Manifesta enim esse quæ dico probant libri eorum, in quibus nihil diuinum, nihil deo iubente legitur constitutum: sed singulos uiros propter quasdam causas diuersa asserunt instituisse numinum sacrificia, ut hi qui nullius meriti uidentur, ea ipsa quæ statuerant digne statuisse probarentur. Quando ergo quos deos appellant, nihil horum mandasse leguntur, qua autoritate hi faciunt, aut acceptum sibi putant, quod non probant mandatum, cum si etiam mandatum probaretur, examinandum
B prius fuerat, si dignum esset aut debitum his obedire, quorum nulla signa, aut prodigia, aut commendationes diuinitatis in rebus gestis existerent? Sed solent ab his exclusi ad elementa confugere, dicentes hæc se colere quorum gubernaculis regitur uita humana. A quibus ut supra requirimus, si mandatum est, aut iussum à deo, quem etiam ipsi magnum & summum fatentur & negligunt. Si enim fieri debet, ab illo mandari oportuit qui autor eorum dicitur. Si autem ab illo non est mandatum, præsumptio est, & ad pœnam proficiet, non ad præmium, quia ad contumeliam pertinet conditoris, ut contempto domino colantur serui, & spreto imperatore adorentur comites. Quomodo istud impunitum erit quod etiam in hac uita uindicari, & quidem acerbius, uideamus? Sed si forte ab ipsis elementis dicant mandatum, ostendant alicubi præceptum, legant aliquando aliquid illa locuta. Quod si non ostendunt qua pœna digni sunt, qui autores præsumptæ & confictæ religionis deteguntur? Libera sunt ex hac impietate elementa. Ipsa enim luminaria mundi accusabunt illos apud iudicem deum, quia in hac consilĳ uanitate minime se autores ostendũt. Similiter & illos quos constat homines fuisse, deos nuncupant, cum cœperint pro peccatis suis cruciari, in hac parte minime se reos defendent, in hos crimen hoc retorquentes, quibus cum hoc non mandassent, ut deos illos colere cœperint. Igitur quo pudore fidem nostram reprehendant aut irridendam putẽt, quorum legem uirtutum testimonĳs fultam, necnon & ipsius domini ac dei nostri relegunt uocem dicentis, Ego sum deus, & non est alius præter me. Quod si nudis uerbis diceret, non erat ei credendum, ne similes paganis uideremur, qui nulla deorum suorum signa maiestatis uidentes, colere eos cœperunt, & (quod peius est) inhonesta. Turpia enim illic aguntur, quæ pudoris est reuelare, & prudentes se appellant. Porrò autem deus noster teste uirtute coli se mandauit, & ut nihil suspitionis relinqueret, legem ipsam honestam & sanctam ut & deo dignum est tradidit. Nos uero qui stulti à paganis dicimur, deo nostro non credidissemus nisi nobis satisfecisset etiam testimonĳs uirtutũ, nec legem eius suscepissemus, si non illam purã & ipsa professione dignam cognouissemus. Esaiæ 44

uissemus. Hinc est unde nihil apud nos in tenebris uel occulte geritur. Omne enim quod honestum scitur, publicari non timetur. Illud autem quod turpe est & inhonestum, prohibente pudore nō potest publicari. Quamobrem pagani mysteria sua in tenebris celebrant, uel in eo pudentes. Erubescunt enim palàm illudi: piacula enim quæ illic uice legis aguntur, nolunt manifestare, ne qui prudentes se dicunt, hebetes his uideantur quos stultos iudicāt. Sed ne forte hinc illis stulti uideamur, quia lex nostra castitatem, misericordiam, pietatem, continētiam, prædicat: apud illos enim hæc stulta sunt, quia omnis bonus malo malus est, & prudens stulto insensatus est. Nam intantum castitatem execrantur ut etiam cinædis delectentur, magisterio eorum subiecti, qui nisi tales fuerint, idonei non erunt ipsi, si dicendum est, religioni. Propterea enim abciduntur & habitum immutant, ut de uiris quasi fœminæ fiant, & circa naturam subiecti muliebria patiātur, & tunc demum apti & digni sint ministri superstitionis illorum. Nunquid accusari potest huiusmodi quem lex facit talem? Ideo enim amisso uiri & actu & habitu in mulierem transformantur, ut muliebria libenter patiantur. Quæ ergo putantur esse mysteria, ubi de honesto inhonestum fit, & de incorrupto corruptum, cum hic sit uere cultus religionis, qui de turpibus honestos facit, de indisciplinatis modestos? Quomodo cultores eius æmuli possunt esse bonæ uitæ, quando mysteria legis eorum sine cinædis celebrari non possunt? Si ergo lex eorum his delectatur, peccator erit & stultus quisquis non fuerit talis. Ideo'q; stultos nos appellant. Colentes enim hæc turpia, prudentes ab his iudicantur, euitantes autem & fugientes, stulti. Quod quidem callide & astute ab ipsis uidetur aptatū. Idcirco enim legi suæ applicant nomen prudentiæ ut contegant reprehensibilia eius, quia ubi prudentia, reprehensio nulla est. Nostram autem legem stultam dicunt, ut prohibeant ab ea. Sed sublatis nominibus prudentiæ & stultitiæ, & submota omni inuidia, quam parit defensio ambarum partium, ipsæ leges inter se confligant, ut appareat ubi sit prudentia & ubi stultitia. Sed præsente signo crucis, obmutescit paganitas. Et si adest quam uocant stultam prudentia illa, sacra illorum respondere non audent. Reprimuntur enim exta illorum, respondere non audent, & occultantur ob reuerentiam christianæ maiestatis. Magna res est ut illa quam uocant prudentiam, metuat illam quam appellant stultitiam. Conferamus nunc tenorem legum. Pagani deos deas'q; colere se etiam litteris profitentur, & uerum est quod dicunt, quia & masculos colunt & fœminas. Ianus enim & Saturnus, Iouis & Mercurius, & Apollo & cæteri, Item & Minerua & Isis, & Fruxilla & Venus & Flora meretrix cum cæteris, dij deæ'q; sunt sicut historiæ tam græcorum quàm Romanorum testantur. Christiani autem, utpote pauperes quos stultos uocant, unum deum colunt in mysterio, ex quo sunt omnia, nec aliquid quod ab eo conditum est uenerantur. Ipsum enim solum sufficere sibi & abundare sciunt ad salutem, non ignorantes, quia si gloriam & nomen eius alijs deputauerint, offendant eum, quia nullus imperator permittit ut cum nomine eius tribuni & comites adorentur. Conferantur nunc leges ut uideatur, utra sit prudentia, quæ creatorem colit an quæ creaturam: quæ dominum an quæ seruos? Potest fieri in aliqua domo ut præter unum alius dominus appelletur, ut pagani litteris forensibus instituti qui sibi prudentes uidentur, in uno mundo ab uno deo condito multos deos deas'q; uenerantur. Procuratores enī & autores mundi deos & dei nomine nuncupāt, cum improuidi denegantur. Illud autem asserere quod perniciem pariat, improuidi est & stulti. Quoniam necesse est deum iniuriam suam uindicare in eos qui con seruis suis deum & dei nomen & gloriam impertierunt. Dehinc consyderentur præcepta. Lex nostra quos stultos uocant, antistites & ministros, idoneos sine crimine sanctos & irreprehensibiles præcipit ordinari. Ecōtra autem paganorum traditio antistites & ministros idoneos sibi esse nō posse, nisi ex uiris transfigurētur in fœminas, ut licēter & publice muliebria patiātur, & discussis in aqua inhoneste crinibus mollem quassatam'q; uocē & turpem emittant. Quod si publice facerent, ab omni populo lapidarentur, & Cynocephalus ille, qui mutabūdus per omnia se circumferri loca quærens membra adulteri Osiris uiri Isidis.
Ecce

A Ecce quibus ministris siue magistris pagani prudentiæ sibi nomen assistant, cũ non solum non prudentiæ sit, sed etiam criminis. Obscœna enim & probrosa diligere funestum est. Illud autem quale est quod in speleo uelatis oculis illuduntur? Ne enim horreant turpiter dehonestari se, oculis illic uelantur: alij autem sicut ales alas percutiunt, uocem coracis imitantes, alij uero leonum more fremunt: alij autem ligatis manibus, intestinis pullinis proijciuntur super foueas aqua plenas, accedente quodam cum gladio, & irrumpente intestina supradicta, qui se liberatorem appellet: sunt & cætera inhonestiora. Ecce quantis modis turpiter illuduntur qui se sapientes appellant. Sed quia hæc in tenebris patiuntur, putant posse nesciri. Ista enim omnia quæ à malis & turpibus inuenta sunt in occulto, sancta fides Christiana prodit & detexit. Prædicata enim fide, consyderantes qui audiebant quid boni & sanctitatis publice promitteretur, contulerunt se ad fidem, occulta illa inhonesta & turpia relinquentes, & quomodo per ignorantiam illusi sint confitentes. Tunc enim iam pridem omnes propè in hoc uertebantur errore, & idcirco sibi prudentes uidebantur, quia qui reprehenderet non erat. Nam quanquam omnes errarent sub uno fallacis nomine idololatriæ, unusquisq; tamen iuxta mores suos ordinauit & conuersationem & culturam, ut unus error diuersitatem haberet ex turpitudine & conuersatione autorum. Deniq; sacra quæ sacra Liberi uocant, inhonesta & uanissima sunt, & plena furoris, Difficile enim impurus non iracundus est. Deniq; ubiq; cum Priapo depictus inuenitur, cum quo inhoneste uiuebat. Hoc modo sunt & cætera sacra eorum, sed ut posteri his inuentionibus caperentur, subtilitate & astutia factum est satanæ, quanquam non sine illius consilio ista inuenta sunt. Inuentis tamen singulis, aspersit quædam præstigia per quæ illiceret homines ad errorem. Et sic factum est, ut per traducem antiquitatis commendaretur fallacia, & excusaretur turpis inuentio. Per consuetudinem enim cœpit non turpe uideri, quod turpe erat. Nam cum dehonestantur aliqui, primo erubescunt, postea blandiente consuetudine, recedit pudor mutata fronte, præcipue si multos uideāt tales. Nam quæstus turpitudinis tunc

B est, quando hi qui nobiles dicuntur, dehonestari uidentur: facile enim imitatores inuenit honestata nobilitas. Si ergo iam porro pridem propter hoc prudentes sibi uidebantur, quia cui fœda inuentio hæc displiceret non erat: nunc quia dei misericordia illustratum est genus humanum, & declaratum crimen esse quod pro lege credebatur, stultum autē quod putabatur prudētia inuentum, uel ab hac appellatione cessare deberent, permanere nolentes in detecto crimine, cognoscentes nomen sapientiæ à se alienum esse. Sed ut addant ad cumulum confessionis suæ stultitiam, in stultitia deprehensi uocant fatuos, à quibus conuincuntur. Sed fidem nostram & posteritatem accusant, in præceptis autem non negant nihil posse reprehendi. Qui fidem nostram accusant, non magis contra nos, quàm contra autorem nostrum suscipiunt. Nos enim stultos, qui quasi rei fatuæ fidem dederimus, illum autem mendacem & circumuentorem, necnon & malitiosum pronuntiant, qui fidem traderet per quam deciperemur. Credentes ergo prius non nos stulte credidisse probemus, deinde causam autoris, cum in errore degeremus in quo nunc manent pagani: si nullis uirtutum signis attracti, si nudis uerbis quæ sacra uocant, perciperemus, prodesse putātes, non quod diuinitas commendauerat, sed quod uetus cōsuetudo tradiderat. In qua (quod non latet) diuersis illusi uanitatibus, nullam spem salutis cognouimus. Quid enim poterat prodesse res ab hominibus inuenta? Vt autem ad fidem dei accederemus, & filium eius incarnatum & crucifixum crederemus, non uerbis suasum est nobis, sed rebus. Vidimus enim mortuos suscitatos, leprosos mundatos, cæco nato oculos restitutos, dæmonia eiecta, & simul omnes infirmitates curatas. Nunc quando stulti fuisse iudicemur, cum nudis uerbis credidimus, aut cum rebus? Sine dubio enim res ante uerba sunt. Quippe cum ad res significandas inuenta sint. Si ergo traditioni humanæ, nulla suadente uirtute, quæ ad illudendas mentes hominum inuenta est, fidem dedimus, quanto magis huic quam diuinam & deificam omnia signa quæ deum inuocant, contestantur? Nónne digne stulti iudicaremur, si

mur, si uirtutibus non crederemus, qui sermonibus credideramus? Nónne rationabiliter C
improuidi & inconsulti uocaremur, si aduocantem spem non sequeremur, qui desperationi fueramus obnoxij? Si autem econtra, stultum est quod creditur. Non enim rationi subsistit, deum habere filium, neque emortua & dissoluta corpora rursus reparari posse ad uitam probauerint omnes philosophi & sectarum inuentores: etiam si diuersis disputationibus se inuicem confunderent, nullus ad alterum transiens, quia unusquisq; in quo imbutus fuerat, permanebat. Per id enim quòd uerba contradictioni obnoxia sunt, nullus alterum superabat. Non enim erat unde se quisq; uictorem ostenderet, sed inuicem contradictionibus se fatigantes, minime alter alteri persuadebat. Hinc factum est, ut dei prouidentia, cuius sensus inuestigari non potest, prædicationi suæ uirtutem adiungeret, ut ueritas prædicationis uirtutis testimonio probaretur, ut qui uerbis contradicerent, uirtutibus non auderent. Quæ enim maior poterit esse testificatio ueritatis, quàm est operatio uirtutis? Si quis autem opera uirtutum deneget, accusans scripturas, quomodo poterit stultam fidem nostram dicere denegans scripturas? Vbi enim scriptum est de Christo, quòd filius dei credendus est, eodem loco uirtus testis inuenitur. Et si cui absurdum uidetur legenti Christum dei filium crucifixum, reuoluat, & inueniet resurrexisse eum à mortuis & intelligat non otiose eum mortuum esse, neq; inuitum qui potuit resurgere, sed esse mysterium. Quicunq; ergo est ille, aut tacebit de cruce: quia si dixerit stultam crucem, non poterit stultam dicere resurrectionem, excusat enim resurrectio crucem, Aut si locutus fuerit de cruce, non poterit negare prouidentiam esse in ea, quam uidet testimonio resurrectionis firmari. Aut utrunq; enim accipitur, aut utrunque refellitur, ut qui non defendet, nec audeat accusare. Quare autem crucifigi se permiserit, cognatis mysterium reseruandum est. Mortem autem
Ioan.10 hanc intantum commendauit, ut clarificari se per eam testatus sit. Nam & ait, Potestatem habeo ponendi animam, & potestatem habeo iterum sumendi eam. Non ergo coactus est mori, quia potestatem habuit & mori & resurgere. Hanc qui abnuit, non poterit dicere D
uiolenter illi mortem illatam. Si enim istam negat, nec mortuum illum poterit asseuerare, quia hoc illic continetur ubi morti traditus legitur. Nemo enim ex superioribus postrema, aut ex postremis superiora condemnat, quia contrarium non est quod unius corporis est. De mortuis autem quòd resurgant, dolo dicunt stultum credere. Vident enim exempla quibus credibile iudicetur. Omnia enim semina usibus necessaria, nisi resoluta fuerint, renasci rursus non poterunt. Si hoc in mundo hominum causa deus decreuit, cur illorum ipsorum corporibus si hoc præstaturus credatur, stultum putatur? Nisi quia ipsi stulti sunt, qui deo non dant quam potest mundus uirtutem, cum gestarum nunc usque appareat umbra, quia iam tempus non est faciendarum uirtutum. Initio enim fieri oportuit ut semen fidei per hanc crementum faceret. Tamen & modo dæmonia nominata cruce Christi terrentur, & si impensius fiat, fugantur: & dij paganorum formidine & metu nominatæ crucis responsa dare non possunt. Si opprobrium est mors Christi, quare terrori est? Res enim quæ ex crimine uenit, non timeri debet, sed contemni. Quis enim timeat hominem pro crimine suo occisum? At si innocens fuerit, timeri tamen non potest, sed doleri. Itaque nisi sentirent dæmonia, uel dij paganorum, sacramento esse crucem Christi, nominata ea non terrerentur: & ut expressius dicam, nisi rei essent, non timerent. Hi etenim omnes qui ex parte diaboli sunt, consenserũt in mortem Christi. Vnde cuncta dæmonia siue dij gentium, nominata cruce Christi, terrore concutiuntur. Omnis enim qui in alicuius innocentis morte reus est, cum nomen eius fuerit memoratum, timor apprehendit cor eius. Recordatione enim habita delicti reum se uidet. Quanto magis dæmonia, uel dij gentium qui rei sunt necis domini & saluatoris mundi. Sed pagani antiquitatis causa uerum se tenere contendunt, Quia quod anterius est, inquiunt, falsum esse non potest, Quasi antiquitas aut uetus consuetudo præiudicet ueritati. Possent enim homicidæ, aut molles, aut adulteri uel cæteri criminosi per hoc illicita sua defendere, quia antiqua sunt, & ab ipso mundi

A mundi initio cœpta: cum hinc magis intelligere deberent errorem suum, quia quod repre/
hensibile est & turpe est, male cœptum probatur, quod autem honestum & sanctum est,
digne colitur, Nec posse turpe & reprehensibile ante factum, esse honestum & irreprehen/
sibile. Et ad extremum, paganorum traditio esse ab homine inuenta, negari non potest,
quia autem nostra lex à deo data est, euidens res est. In monte enim apparuit maiestas dei
ad dandam legem hominibus, ut & hinc fides possit haberi. Primo misit signa multa &
prodigia facta in Ægypto, quod hodie quoq; libri testantur à Ptolemæo reconditi in bi/
bliotheca Alexandrina. Sic ergo legem dignatus est dare, ut nemo ambigeret deum esse
qui tradidit. Palàm enim & manifeste uisa est omnibus maiestas dei, tanto fulgore & ter/
rore, ut etiam præter eum nemo alius deus crederetur, & quod iubebat omni obseruatio/
ne dignum haberetur. Et ut omnia deificæ rationi cõueniant, inspiciatur tradita lex, si quid
in ipsa iniustum, si quid inhonestum, si quid ridiculosum, sic oportuit innotescere: non ut in
angulo per imposturam appareret quæ claudi non potest, neque in speculo ubi aliud est
quàm cernitur operante illecebrosa fallacia, neq; ea seruanda celaret, quæ propterea quòd
inhonesta essent in tenebris gererentur. Cum enim unius dei notitia oblitterata esset in
mundo consuetudine delinquendi, quia mendacium uelamen præstiterat ueritati, cle/
mens & misericors deus, nolens opus suum perditioni obnoxium fieri, uisitare dignatus
est genus humanum, Non sic apparens sicut hi qui falsò dij appellari uoluerunt, sed sicut
est ueritas dei, ita se manifestauit, ut errorem adimeret, qui falsorum deorum prædicatio/
ne mundi sensum corruperat. Denique supra sexcenta milia hominum egressa de Ægy/
pto, uidentes & cognoscentes dominum hunc esse supra omnes ex apparentia ineffabilis
gloriæ, proximare ad eum timuerant, sed longe curuato genu eum adorauerunt. Postea
prosequentibus alijs signis, tam illis quæ fecit in deserto, quàm quæ fecerat in Ægypto, in
omnibus mirabilibus manifestatus est unus esse deus. Hæc omnibus propè innotuerunt
B linguis, hæc uicinis gentibus terrori fuerunt. Quid tale in dijs gentium? Cui genti, cui po/
pulo gloriam suam ostenderunt? Quæ signa aut uirtutes ad diuinitatis suæ testimonium
fecerunt? Vbi uel quando locuti probantur? Sed irrationale uulgus, aut apparentes um
bras, aut dæmonia, aut simulachra mortuorum ut deos colere cœperunt: quæ res in consue
tudinem uetustatis deducta, arbitratur rationis sibi ueritatem posse defendi: cum ueritatis
ratio non ex consuetudine, quæ est ex uetustate, sed ex deo sit, qui non uetustate deus pro/
batur, sed æternitate. Quamobrem fides non cœpta res, sed sine initio est. In deum enim
credere, nostrum incipere est, Nam quod creditur, æternum est. Quomodo ergo anterio/
res se putant pagani, quando quod colunt, post deum est? Nunquid non opus post opi/
ficem est? Pagani colunt opera, nos opificem. Illi creaturam, nos creatorem. Certe deus fe
cit mundum, & à se facto notitiam suam non ostendit? Aut fecit hominem, & noluit se
ab eo coli quem fecit? Sed absurdum est. Factus ergo homo cœpit uenerari suum condi/
torem, quia dignum est, & causa hoc exegit. Quod cum per desidiam hominum abole/
uisset, reparauit istud deus in Abraam, ut cognitio dei quæ fuerat in Adam, inciperet rur/
sum in Abraam: ut ab eo geniti, sub eius cognitione educarentur, & per traducem non de/
ficeret, neque deesset qui coleret deum: aduocatis etiam exteræ gentis hominibus ad istam
dei cognitionem. Qui ergo cognoscit, sub initio est: qui autem cognoscitur, supra initium
est. Qua igitur ratione pagani legem suam ante dicunt fuisse quàm nostram? Si mun/
dus ante deum est, quod absit, sic poterit & paganitas anteponi christianitati. Nemo mire
tur de nomine christianitatis, Est enim colere unum deum in mysterio trinitatis. Quòd si
nomen Christi putatur ex chrismate, nominis tamen ratio ante chrisma est. Apud maio/
res enim nostros, qui in reges ungebantur, christi uocabantur, habentes imaginem Chri/
sti uenturi: qui natus de deo patre in regem non immerito christus appellatur, quia quod
istis chrisma, illi dedit natiuitas, quem quandiu ignorant pagani, reprobant. Cum autem
cognouerint, diligentius excolunt, gaudentes quia de malo transierunt ad bonum. Qui

enim in re tam friuola & inepta pertinaces fuerunt: quanto fortiores & uehementiores erunt cognita ueritate. Qualis ergo Christus noster est, qui cum nescitur, oditur: cum cognoscitur, amatur. Nam omnis malus cum nescitur, amatur: cognitus, oditur. Quãti retro oderunt Christum, qui nunc amant? Quot qui dolent odisse, quod nescierant? Imprudentis enim est odisse quod nescias, quia probandum est, an odio digna sit res. Denique qui hodie aduersantur, in crastino defendent, pœnitentiam agentes, tarde se cognouisse quod uerum est. Quod si odio digna res sic esset, aut aliquid haberet fallaciæ, quotidie ex Christianis fierent pagani. Porrò autem, quoniam hæc ueritas est, quotidie omni hora sine intermissione deserentes Iouem, inter quos sophistæ & nobiles mundi qui eum deum confessi erant, confugiunt ad Christum, cui est honor & gloria in seculorum secula. C

CXV De fato, quomodo perniciosissima sit Christianis artis matheseos obseruatio & cura.

Nihil tam contra Christianos, quàm si arti matheseos adhibeant curam. Hæc enim inimica dignoscitur dei legi. Si enim nascuntur qui mali sint, & econtra qui boni sint, frustra lex data dicitur, & non solum hæc, sed & iniustus habebitur legislator. Qui enim lege data cogit homines contra id quod nati sunt facere, sciens non posse mutare naturam, ad hoc utiq; legem uidetur dedisse, ut haberet occasionem, qua crudelitatem suam de nece hominis satiaret. Vt quid enim prohibet, quod scit auerti non posse? Aut quemadmodum damnat hominem, qui non fecit quod facere non potuit? Si autem iniustum uidetur, ut est, quia istud de deo sentire nefarium est, recte & salutari ratione legem dedit, sciens posse hominem continere se ab eo quod prohibet lex. Ergo quia iuste legem dedit, non est utique iniquus cum uindicat. Itaq; si legi dei fides commodanda est, quia iuste probatur data, ars matheseos euitanda & fugienda est. Hanc enim astutia & subtilitas inuenit diaboli. Quia enim aperte repugnare non audet autori, tergiuersatione id agit, ut & deo iniuriam faciat, & hominem legi inimicum constituens, morte mulctet secunda. Qui ergo autoritati cedit, & factum eius retractari nefarium ducit, legi ab illo datæ obtemperat, die noctéq; studijs eius insistens, nec aliquid aduersum respicit, non dubitans, quia potens est homo præcepta eius seruare. Nam hi qui peccare gestiunt, occasiones quærunt quomodo peccata sua à se faciant aliena, ut dum naturæ quasi imputanda peccata sint, immunis esse à pœna uideatur peccator. Hoc propositum horum est, qui desperatione promissæ futuræ uitæ, præsenti desiderant frui uoluptate. At hi qui freti fiducia fidei, spem futurorum expectant, hoc implere contendunt, quod in primordio renascibilitatis polliciti sunt, ut abrenunciarent pompis & uoluptatibus satanæ. Quanta ergo subtilitate usus est satanas, ut promptiorem hominem ad peccandum faceret, per quod inuidiæ suæ expleret nequitiam. Dum enim audit sic se natum esse ut peccet, & deum non ignorat esse iustissimum, credit se impune peccare: quia qui iustus est iudex, non damnat eum qui imperante natura peccauit. Nec quidem eius peccatum dicendum est, quod alius egit per illum. Sic deceptus est homo, peccatis enim pressus, factus est morti obnoxius. Igitur tollit omne hominis bonum, qui tollit & malum. Si enim peccator non habet pœnam, nec iustus coronam, ut quid laudant̃ boni & reprehenduntur mali? Si enim huius naturæ est ut peccare non possit, quid laudas in illo quod non est eius? Et ut quid condemnas in peccatore delictum, cum scias non eius esse quòd peccat? Quid nisi iniustus erit qui bonum laudat & malum accusat? Si forte dicatur econtra, Bonam naturam in homine laudo, & malam condemno: quia & uinum bonum laudatur, cum per naturam bonum sit, & malum recusatur, cum illud æque natura & hoc præstet. Si ita esset, nihil erit reprehensionis causa, ut sic laudaretur iustus, nec corona dignus iudicaretur, Neque ita accusaretur iniustus, ut pœna dignus diceretur. Porrò autem & in præsenti & in futuro iustos remunerari scimus & legimus, & iniustos pœnis subditos concremari: quod iniustum utique uideretur, si iste qui naturæ suæ rem gesserat, igne ultore pœnas pateretur, aut alius qui æque naturæ suæ rem exequitur, præmijs D

A mijs afficeretur. Si autem laudandus est bonus, quia quod naturæ suæ erat fecit, laudari debet & malus quia & ipse similiter quod naturæ suæ erat gessit, ut unusquisque permanés in eo quod factus est, laudetur. Quia si in quo factus est manens uituperabilis habetur, autorem tangit uituperatio, qui talem nasci fecit qui displiceret. Quòd si iure remunerandus est iustus, & condemnandus iniustus, iam non naturæ respondetur, sed uoluntati: quia natura libera est, uoluntas autem in causa est, quæ sensibus accessus patitur & recessus: ut iniustus uidens coronari iustum, se autem damnari sibi imputet, qui cōtra legem sensibus credens malum fecit cum potuit facere bonũ. Nunquid poterit accusari sol, quia urit: aut aqua, quia infrigidat? Aut nunquid remuneranda est aqua, quia siti affectos homines recreat: uel præmijs afficietur sol, quia reficit homines calore suo post frigus? Quod enim naturæ suæ est faciunt, unde nec damnantur nec laudantur, Aliud enim facere nesciunt. Sed quoniam ita nõ est ut æstimant stellarum speculatores, ratio actuum probat. Nemo enim inueniri potest qui bene faciat semper, aut male. Tunc enim uideretur sic natus ut bene ageret, si irreprehensibilis permaneret: & ita digne æstimaretur ut esset malus si in eo duraret ut male faceret semper. At cum & illum quem bonum putas natum, aliquotiens uideas male agere, & hunc quem malum natum dicis, nonnunquam cernas facere bonum, quomodo hoc uerum probas, ut malus, malus sit, & bonus bonus, nisi quia hoc magis certissimum est, quia ubi animum quis dederit, in eo proficit? Nam & causæ sunt quæ generant peccata, ut aut inuidia quis litiget aut inimicus existat. Illa autem quæ à lege prohibentur, non palàm neque manifeste, sed occulte admittunt. Quare? nisi quia reuerentur legem, Sin uero ita ut asserunt ad hoc nati essent ut male facerent, non quærerent latibula neque aliquam legi reuerentiam exhiberent, sed passim ea facerent quæ cogeret natura. Sed cum uideas procurari peccatis, & excogitari ut possint latenter admitti: & loca enim & personas & tempora eligunt, ut mali propositi impleant uoluntatem, Simili modo etiam boni iudi

B cio quodam & bona opera sua discernunt, ut pro tempore & causa alicuius bonum suum distribuant. Quod utique non iam naturæ imputandum est, sed quæ in natura est uoluntati. Si autem naturale esset, cessaret iudicium. Nam si rem plenius discutiamus, qui nunc iusti sunt, iniustos illos prius fuisse ostendemus, data autem opera immutati sunt. Ipse etenim Abraam per fidem iustificatus legitur. Ante ergo non fuit, Quippe cum patre suo duce idola coluisse intelligatur. Et Zachæus utique cui post uulgarem uitam testimoniũ per/ *Lucæ 19*
hibet dominus. Et uas electionis, qui istud etiam fatetur dicens, Eramus & nos natura fi/ *Eph. 2*
lij iræ sicut & cæteri, quia cedit uoluntas pro natura. Ex uoluntate enim quis iudicatur, non ex natura, Sine dubio & omnes martyres, & iustificati sunt boni, quia non fideles nati, sed renati sunt. Et quantos scimus turpis uitæ fuisse & prodigos cultores luxuriæ, qui nunc continentes & sancti sunt. Accedente enim timore dei, uincuntur uitia quæ prius dominabantur. Quantum autem possit timor legis, hinc aduertamus. Ante Iuliani edictum, mulieres uiros suos dimittere nequibant. Accepta autem potestate, cœperunt facere quod prius facere non poterant. Cœperunt enim quotidie uiros suos licenter dimittere. Vbi latuit fatum tantis temporibus? Timore credo legis occultabat se. Illud autem quomodo subintrauit quod tradidit Moyses? Dormientibus credo fatis, Tanta enim tradita sunt illis seruanda, & talia qualia nulla gens habet præcepta. Et ne hoc aliquis ad plagam cœli referendum putet, in omnem propè orbẽ dispersi mandata legis suæ custodiunt. Hæc præcepta contra fata sunt. Non enim forte fuerunt tribus milibus annis & supra à constitutione mundi, Postea autem data, permanẽt usq; ad finem. Quod ergo tot milibus annis non fuit, quomodo cœpit? Stellarũ enim cursus à cõstitutione mũdi est. Et quid illud est, ut cum tanta multitudo Iudæorũ sit per totũ mundũ, nemo immutetur ex his ut fiat gentilis, cũ uideamus ex paganis, licet raro, fieri Iudæos? Ecce quantũ ptinet ad ritũ Iudæorũ, exclusum est fatũ, quia & extra fatũ esse cœperũt, & in eo permanẽt. Quid uidetur de Sodoma & Go

morra, quorum qualis fuerit exitus, uindicta obtutibus adiacet? Sic fuit ut omnes spurcitiæ infamia aspersi, diuino igne consumerentur. In cataclysmo omnes unius fati fuerunt, ut omnes una morte & eodem tempore cuncti perirent, excepta domo Noe. Et omnis exercitus Pharaonis uno decreto damnatus dicitur, ut ineptus error matheseos uindicetur, quia dimersi sunt in rubro mari cum suo rege. Et alia quanta exempla sunt quæ prætermittimus, quia ad satisfactionem sufficiunt duo exempla, quanto magis tot mysteria. Nam & cunctæ gentes diuersa habent instituta. Et quod alibi licet, hic non licet. Et iterum, Quod hic licet, alibi non licet. Hic enim in urbe Roma & finibus eius, quæ sacratissima appellatur, licet mulieribus uiros suos dimittere, cum cautum sit in lege diuina, ut ne uiri quidem hac potestate uterentur, excepta fornicationis causa. Ecce in hac re meliores sunt barbari, quòd & hoc seruari posse non impossibile est, quia prius seruatum docetur. Mutatum est ergo fatum, quia cœpit licere quod ante prohibitum erat. Et eunuchos in regno Romano fieri non licet, apud alios licet: quia autem & hic possent fieri in absconso licitum est. Nam fatum licet occulte probatur: si autem cessaret timor, publice fieret. Metus ergo prohibet fatum, uincitur enim si quod uult facere non facit. Et Persæ mulierum more inaures habent, quod hic inhonestum & illicitum est. Quia autem & hic fieri possit, attestantur antistites matris quæ appellatur magna. Et reuera magna fuit, sed meretrix: sed in eo distat, quia isti cinædi sunt, illi uiri. Et quid dicemus? In omni orbe terrarum hi soli hoc fato nascuntur, ut abscisi in mulieres transformentur, & in toto mundo isti pauculi inueniantur quos constat minis circumueniri, & promissis præmijs ad hunc dolorem & dedecus cogi. Si autem ad hoc nati essent, non cogerentur. Persæ licitum habent cum filiabus suis conuenire, quod & hic fieri posse ostenditur per id quod à quibusdam factum probatur. Sed quia uindicta interuenit, metu correpti sunt ne facerent quod potest fieri, sed non licet. Omne enim quod prohibetur, ideo prohibetur, ne quia potest fieri fiat. Si autem fati esset, non posset fieri neq; prohiberetur. Nam si non esset fati & prohiberetur, posse fieri quod fati non est significaretur. Et quæ prudentia est prohibere quod non potest fieri? ac si aliquis prohibeat, ne quis de urbe Romana transuolet in Hispaniam, aut ne quis humeris montem transferat. Illa autem quæ possunt fieri cum non debeant, prohibentur. Mos Maurorum est ut inaures etiam in naribus habeant fœminæ. Nunquid fati est? Si fati esset, huc translati sic manerent, quia si fatum est, unusquisq; secum habet fatum suum. Sed quia non est fati, omnes inde uenientes, hic immutantur, uidentes turpe istic uideri quod illic decorum putatur. Certe apud omnes gentes numerus, numerus est: terra, terra est: & aqua, aqua est: & aer, aer est: & ignis, ignis est. Nunquid potest alicubi reperiri terra quæ non arida sit, aut aer qui palpabilis sit, aut aqua quæ non fluxa & frigida sit, uel ignis qui frigidus sit? Sic ubiq; Iupiter, Iupiter est, & Saturnus, Saturnus est, & Venus Venus est. Eodem modo & cætera signa. Ars enim ista una ratione tractatur ubiq;. Sed quia apud omnes gentes instituta manent, non fatorum ratione, quæ ubiq; una est sicut tractant, sed hominum excogitatiõe, quilibet qui primus habitus est apud suos, quod ratione dignum uisum est, & aptum decori, statuit quibus præerat. Inde unaquæq; regio uel gens propria habet quæ seruet. Sicut Solon & Lycurgus multa statuerunt, quæ à græcis legis more seruarentur, quæ paulatim deficiente regno eorum oblitterata sunt. Nam regibus Iudæorum mulæ placuerunt ad sessum, Romanorum autem non mulæ, sed equi. Garamantum autem, qui supra Tripolim Afrorum sunt, regibus, tauri placuerunt ad sessum. Persarum uero reges uehiculis feruntur. Nam ueteres reges persarum, nec uidebantur à populis. Et reges Madian camelis delectantur ad sessum, ita ut & colla eorum aureis exornentur torquibus. Et per Africã asinis magis uolũt insidere q̃ equis. Cũ omnia ubiq; sint, non tñ omnia omnibus gratiosa sunt, quia unusquisq; eligit quod magis apud illũ habeat gratiã. Nam & nobisipsis diuersa uoluntas est, & in uestibus, & in cibis, & in cætero usu, & in ipsa sententia. Quod ne fati dicant qui multorum diuersa asserunt fata, hæc res probat, quia frequenter

A ter mutatur in nobis uoluntas. Quod enim diu amauimus, postea displicet: & diligere inci
pimus quod prius libenter non habuimus, & facta consuetudine immutati manemus. Or/
dinem autem sic dicunt esse fatorum, ut sit quid quibus efficiant temporibus per interualla
recurrentia ad pristina, utputa quod hodie faciunt, iterum faciant post tempus, Non enim
in uno dicũtur manere. Nam per disciplinam & consuetudinem uincuntur. Mulieribus ete
nim Romanorum multis temporibus uini usus incognitus fuit. Disciplina enim facta con
suetudine confirmauit sensum suum, ut retineret quod prodesse didicerat, Nũquid illis tem
poribus hæc fata fuerunt, & postea mortua sunt ut cessaret res bene inuenta? Sed non fa/
ta hæc, sed disciplina inuenerat, At ubi recessum est à consuetudine, perijt disciplina. Et ue/
teres Romanorum tantæ continentiæ fuerunt, ut etiam oblata munera refutarent, bonam
famam diuitias arbitrantes, & uirtutem uoluptatibus præponentes: & his fatis successum
est, aut obierunt: sed non fati fuit, sed disciplinæ quæ etiam ipsius fati pædagogus est. Quo/
modo enim potest fati esse quod neque ante tempus habuit, neque nunc habet? Et quidẽ
nescio ut quid tantam inuidiam fato faciant, ut in omnibus gestis ipsum dicant autorem,
cum sit & non sit. Vbi enim disciplina est, non est: & ubi consuetudo est, non est: & ubi ca-
sus est, non est: ubi autem uidetur esse, timore legis uincitur, & libido enim metu compesci/
tur, & quæstus pecuniæ propter deum promerendum repudiatur. In hac ergo parte nega/
ri non potest, quia non potest non esse quod uincitur, & tamen recte potest dici & in eoipso
non esse, quia caret autoritate quod uincitur. Itaque dei legem qui sequitur, & consuetudi/
nem tenet bonæ uitæ, huic cedunt omnia quæ dicuntur fata. Tantum enim potest cõsuetu
do ut etiam bestias mitiget, Nam male uiuere uolentes, ipsi sibi fata constituunt. Per luxu/
riam enim & uoluptatem fit intemperantia & inquietudo, quæ parit incontinentiam & ira
cundiam. Et scientes istud pœna dignum, ut immunes se faciant, pudorem passi fatis ascri
bunt, cum de hac re cogitantibus adiutorium faciunt dæmones: quia & hoc statuũt, ut ma/
B le cogitantibus tribuant effectum: istos fata appellant, non intelligẽtes quia sunt hominis
inimici. Nam si per sensus non subintrarent peccata ad animam, sed deintus nascerentur, re
cte omne quod delinquitur, fatorum esse uideretur. Cum autem uideant, per uisum & au/
ditum & per reliquos sensus nasci concupiscentiam peccatorum, adiuuantibus inimicis qui
suggesserunt faciendum quod contrarium est, & non putatur quamdiu fiat. Dulce enim ui
detur cum fit, aut antequam fiat: perfectum autem apparet esse amarum quod fatis impu
tant. Quia autem potest uinci hinc aduertimus, Cogitantibus etenim nobis & de aliqua
re sollicitis, silent inimici & conquiescit libido, Non enim possunt suggerere occupatis no/
bis. Nunquid aliquis ad aliquam rem alicui dedito aliud suggerit? Non facit, sciens aut
se nõn audiri aut aporiari quasi importune suggerentem, Ita & inimici quos constat esse
dæmones: hi sunt enim dij paganorum, qui si uiderint diuinis rebus nos occupatos, non se
ingerunt ad contraria suggerenda, sed in insidijs sunt, quærentes occasionẽ qua se ingerant.
Munimenta ergo sunt animorũ, meditatio assidua legis dei & operatio: quia si otiosos nos
uiderint à rebus diuinis, excitãtur ad sollicitandos nos. Ipsi enim sunt qui per carnem & san
guinem seminant cõcupiscentias. Quamuis enim habeat caro propriũ motũ originis suæ,
quia non est otiosa carnalis natiuitas, tamen in hac re accedit ad necem hominum adiuto/
rium dæmonũ. Diuersa enim sunt dæmonia, & disparem habẽtia uoluntatẽ. Quædã enim *Dæmonia diuersa.*
sunt, quæ cum perturbãt animos, elidunt corpora, Quædam uero admiscentia se sanguini,
generant animis desideria, Alia autem cordi hominis se copulantia, suggerunt cum blan/
dicijs contraria. Nonnulla autem sunt, quæ sola corpora obligant infirmitatibus, Sicut
& illam filiam Abraæ, quàm dominus curauit. Hæc omnia ignorantes pagani, fatum ap
pellant: cum diuersæ sint causæ, & ista ab inimicis procurentur, ut quacunque ex causa irri/
tetur homo & subijciatur passionibus. Sed fatum bonum appellant, cum bene tempera/
ta sint corpora aut affabilitate commendantur, habentia gratiam quandam. Malum autẽ
fatum esse, si plus caloris habeant, aut humoris: aut si quis nõ sit aspersus gratia, sed magis
ad

ad detrimenta paratus,quos infortunatos uocãt.Fac uera esse. Videmus enim hæc etiã in animalibus ut plus habeant caloris:sed animalia nõ sunt rationalia sicut homo,ut possint adhibita cura corpus suum temperare.Ideo enim imperator est corporis animus,ut guber net illud retinaculis legis diuinæ. Ea enim quæ siue impulsu carnis, siue ab inimico sugge runtur,non esse utilia,lex ostendit diuina.Quam ideo adiutorio dedit deus, ut dictantem inimicum mala,quasi bona respiciẽtes legis præcepta, illum intelligamus esse seductorem, quia aliud suadet quàm docet lex.Sic ergo frenatur corpus, ut quia feruet, minus illi detur & à delitijs retineatur. Sicut enim corpus febricitãs si accipit escam aut potum,increscit illi calor:ita & huiusmodi corpora quæ sanguinis feruore uruntur,uehementius exardescent, nisi fuerint gubernata.Igni enim si deest esca,sopitur. Animi est ducere corpus. Si autem dimiserit illud ut eat quò uult, præcipitabit ipsum, sicut equus furiosus negligentem sesso rem. Et quia corporis feruor plus exardescit, agentibus inimicis ad deceptionem animæ, quia non corpus desiderat,sed calore suo generat animæ desideria,dei nostri assistentia im ploranda est ad tutelam ut prohibeat eos:quia non est nobis colluctatio aduersus carnem & sanguinẽ, sed aduersus principes & potestates,quibus amotis, facile erit carnis & sangui nis motum comprimere.Extinguitur enim incendium si desit materia per quam urar. Illis autem eueniunt quæ à mathematicis dicuntur, qui credunt futurum quod dicunt. Illud enim agitur subtilitate dæmoniorum, ut ea efficiant quæ antistites illorum dixerunt futu ra,ne falsi detecti credantur.Circa eos uero qui responsioni illorum non cõmodant fidem, non præualet effectus eorum: quia neq; ipsi tantum intenti sunt ut satisfaciant eis qui illis non credunt: neq; patitur deus facere illos per quod seducuntur fidentes de deo & non cre dentes diabolo.Omnia enim sic deus instituit, ut secundum uniuscuiusq; fidem eueniat, ut arbitrium liberum maneat uoluntatis: ac per hoc qui deo credit ad auxilium eius confu giens,nihil ei præualere poterit: certus est enim in potestate eius esse quæ fecit, & non au det contra eum quem uidet deum communem habere propitium. Certe fecit deus mun dum,& solem & stellas creauit, cõstituens eis cursus quibus gubernatur genus humanum: nunquid non habet potestatem imperare illis ut aliquando aliud faciant quàm decretum habent? Sic enim ea condidit,ut uoluntati eius subiaceant. Tunc demum cursus decretos exequuntur,si aliud minime fuerit præceptum:ut si rogatus ab his fuerit quibus ministrãt per id quod aut importunitate pluuiæ, aut nimia siccitate steriles fructus appareãt,iubeat temperari tempus: aut si forte ut assolet, irato deo uiuant homines, dum per luxuriam & uanitatem oberrantes non faciunt quod placet deo, diutissima suspensum pluuia, ut fa ctum legimus sub Helia & Helisæo, famem excitet super terram, satisfactioneq; placatus annuat ut imbres irrigent aridam.Eodem enim modo moderatio mundi est ut imperium seculare.Quomodo enim quidam pressi à rectoribus prouinciarum,ad auxilium impera torum decurrunt ut erigantur:ita & homines si aduersa sibi uiderint tempora, supplices se præbent deo,in cuius potestate sunt omnia.Sed hoc mathematicis nõ uidetur.Aliud enim inquiunt fieri non posse quàm ut sydera decretas sibi impleant causas: & neque reuocari neq; ad aliud impelli possunt,sed semel statuta seruant officia.Hæc mathematicorum asse ueratio est,ut dicant fata immutari non posse, neq; precibus aliquid impetrari:quia semel deum dicunt statuisse totius mundi rationem & ministris syderibus tradidisse, quæ neque retro neque ante fieri possunt. Hic est error mathematicorum, quo & deum pulsant. Per hanc enim asseuerationem negant aliquid posse fieri extra ordinem mundi,ut omnia quæ in mundo à deo facta legũtur,si à mundi lege discordant, negent credenda:illa autem asse uerant quæ iuxta mundi statuta facta dicuntur:ut neq; uirgo peperisse dicatur, neq; uirga Aaron floruisse,neq; fructum attulisse,neq; Sara anus peperisse.Hæc enim mũdi ratio nõ habet,quia extra mundi ordinem à deo facta leguntur.Et quid mirum,si autor mundi fe cit quod non potest mũdus? Sed transgressus uideretur,aiunt,rationem quã statuit, si ali ter ipse fecisse dicatur quàm mundo decreuit. Age uero,mundo legem statuit faciendi, aut ge nerandi.

A nerandi. Nunquid & si humilitas eius erat, si sic faceret sicut ab eo conditus est mundus? Et
unde ab eo factum intelligeretur, si mundi lege fecisset quod fecit? Vt autem intelligeretur
à deo factum, non à mundo, alio ordine factum est. Certe soli decreuit, ut incessabiliter im-
pleat statuta spatia nec habeat licentiam standi. Nũquid qui hanc legem ei statuit, nõ ipsi
licebit statuere illum? Certe iudicibus statutum est, ne liceat in reum datam sententiam re-
uocare, Nunquid & ipse imperator sub hac erit lege? Nam ipsi soli licet reuocare sententiã
& reum mortis absoluere & ipsi ignoscere. Quanto magis deo licere debet quod mũdo de-
buit concedi, quia creatoris sui est famulus. Denique mundus per legem sibi traditam occi
dere potest, uiuificare non potest: per intemperantiam cæcum creare potest, oculos illi refor
mare non potest, Imbecillem & ægrum facere potest, curare illum non potest: hoc enim sibi
deus reseruauit, unde appareat eum dominum omnium esse. Ad subruendum enim fatum
pertinet, quia mortui surrexerunt, cæco nato oculi reformati sunt, ægri & paralytici cõfirma
ti sunt, & cætera, & quæ facta sunt alia, ut confugientibus ad deum, si quid fati esse potest,
impedimentum auferre non possit. Dicit enim Ioannes apostolus, Maior est, inquit, qui in
nobis est quàm qui in hoc mundo. Rogatus enim deus, etiam quæ statuit amouet. Nam
utique statuit in peccatores uindicandum: & tamen deprecãtibus ignoscit, quia ipsi soli licet
ligare & soluere. Vnde cum soli statio cõcessa non sit, sub Iesu Naue iussus est stare, & obe- Iosue 10
diuit eius imperio, contra id quod sibi in ratione mundi fuerat præceptum. Sub Ezechia au
tem amplius factum legitur, quia ut Ezechias quod sibi promissum erat, uerum esse nõ du- 4.Reg.20
bitaret, signum tale accepit quod nouum esset & humanis auribus inauditum. Non enim
sicut prius soli iussum est ut staret, sed ut reuerteretur retro, quod uidẽs Ezechias certum ha
beret, eum posse sibi quindecim annos addere ad uitam, qui de hora nona fecerat sextam.
Et quia contra mathematicos est quod Ezechiæ concessum est, Negãt enim posse addi ad
uitam: signum iterum in hac re quod contra mathematicos esset accepit, Impossibile enim
B asserunt, aliud astra facere quàm habent constitutum. Certe fati esse dicunt, seruum habe-
re, aut non habere. Esto. Ab initio mundi hæc fata ubi erant usque ad diluuium? & infra
multa serie annorum transacta, non fuit hæc conditio seruitutis. Aut nunquid ex Nini re
gis tẽporibus hæc fata cœperunt, qui primus dicitur finitimis bella inferre cœpisse & captos
facere seruituti obnoxios. Vide ergo postea hoc esse inuentum, & nõ esse fati, sed actus dæ
monum, quia si fati esset, ab initio mundi fuisset. Ipsa enim sunt sydera quæ facta sunt in
initio, & nunc manet cursus eorum, Et antea uita hominum agrestis erat, nec diuitijs stude
batur, Quomodo nunc astrologi per astra dicunt diuites & pauperes fieri? Nunquid mu-
tata sunt astra? At uersutia & præstigium est satanæ, ut ea per stellas dicat fieri quæ ange-
lis suis ministris operatur. Accedente enim tempore quo interitus ei appropinquat, maiora
adinuenit per quæ peccetur. Ecce scimus laborasse fame Italiam & Africam, Siciliam & Sar
diniam, Dicant mathematici, si omnes hi unum fatum habuerũt, cum inter centum ne qui-
dem duorum fata sibi conuenire posse dicantur. Erubescant & taceant, & deo supplices ma
nus tendant, in cuius potestate sunt omnia. Sed in hoc forte surreptum est fatis. Quid dice-
mus esse de Pannonia, quæ sic erasa est ut remedium habere non possit? O infirmitas eorũ
qui fide pendula Christianos sese profitentur. Dum enim de promissis dubitant, nec de his
quæ facta sunt cogitant. Si enim ea quæ à prophetis & apostolis gesta sunt cõsyderarent,
nunquam fabulas mathematicorum admitterẽt, Scirent enim omnia in dei esse potestate,
nec terrerentur quando bonis mala accidunt, quia in futuro iudicio remunerabuntur, me-
mores apostoli dicentis, Quia per tribulationes, inquit, oportet nos intrare in regnum dei. Act.14
Contentus enim & dei sui expectãs iudicium, remuneratus etiam uindicabitur. Si enim in
præsenti iudicari desiderat, aut omni auiditate præsentibus frui copijs, dubitat de promissa
uita, ac per hoc in futuro inter perfidos deputatus pœna dignus habebitur. Mũdum enim
deus propter exercitiũ fecit, & omnibus copijs honestauit, duas causas proponẽs, præsentẽ
& futuram, cœlestem & terrenã, ut ad probationem esset homini: ut qui spreta futura uita
præsentem

præsentem eligeret, carni deputaretur, qui uero præsenti futuram anteponeret, spiritalibus C
dignus haberetur: & qui iniuste pressus potentia iniustorũ, querelã deo deponeret uel resignaret, in futuro iudicio releuatus spiritali gloria honoraretur. Vnde nullus sanctorũ in mun-
1. Tim. 6 do gloriosus apparuit, neq; præsentes dilexit delitias. Hinc Apostolus, Habentes, inquit, uictum & uestitum, his contenti simus. Sed qui est Christianus etiam dolet si felix uideatur in seculo, cum Christianorum dignitas & felicitas non in terris promissa sit, sed in cœlis. Quomodo Christianum se dicit qui non illic gloriari uult ubi promissum est, sed hic ubi prohibitum est? Si enim expediret præsentibus frui, non utiq; hæc contemnentibus cœlestia promitterentur. Qua ergo spe Christiani mathematicis aures commodant, cum au-
1. Ioan. 2 diant Ioannem apostolum clamantem & dicentem, Nolite diligere hunc mundum, neq; ea quæ in hoc mundo sunt? Itaq; si hæc sunt fidei uel legis nostræ præcepta, ne mundus diligatur, neq; ea quæ in mundo sunt, quid est ut quidam nostrum querantur cõtristati de aliorum felicitate quæ est in mundo, quæ apud deum forte infelicitas est, cum magis gaudere deberent, quia non illis mundus præstat per quæ obligati teneantur humanis rebus obnoxij? Felicitas enim ista, securitatis facultate accepta, diuinorum caret sollicitudine. Indiligens enim sit necesse est circa diuina oracula, qui omnibus necessarijs refertus, unde sit sollicitus non habet. Alia enim sollicitudine incipere solent laborare huiusmodi, ut amplificentur in seculo, quod sine peccato non potest fieri. Si propius autem aspiciatur, uidebitur inimicus magis illorum esse mundus quos beatos dicitur facere. Vix enim aliquis illorum cœlestia cogitat. Gaudendum ergo Christianis est, dum recte conuersantes premuntur in hoc seculo. Hic enim uincit seculum, qui cõtentus quomodo illi euenerit in seculo, deo gratias agit, à quo hæc si qua denegantur temporalia, reddi speret æterna. Vt quid enim deus futurum iudicium statuit, nisi ut qui iniuste deprimuntur ad tempus, uita æterna donentur, depressis his qui per potentiam contemnentes aut non credẽtes futurum dei iudicium impunitatem esse scelerum arbitrati sunt? Sed fatorum assertores negant futurum iudicium. Si enim nascuntur qui boni sint, & ecõtra qui mali sint, quid laudas aut quid accusas, D
quando neq; bonus congressus laborauit ut uinceret, neq; malus negligens fuit ut perderet? Quidam inter priuatos fabulas uenditant. Nam iudicibus oblati peccatores, nũquam ausi sunt crimina sua satis excusare, sed semetipsos reos confitentes, iure se sententiam excipere non negant. Itaque legis autoritas rationem calcat fatorum: ita ut ne nominari quidem possint cum se commouerit lex. Quomodo autem euasuros se in perpetuum credũt, qui nequiter uersati legis diuinæ seueritatem studio quodam ad tempus fugiunt, non cogitantes autorem legis hinc dissimulare non posse? Nam hic imago legis est, illic ueritas. Et qui illudit imaginem, ueritatem illudere nõ potest. Nunquid est aliquis locus sine deo, aut aliquis manus eius effugiat? Putant autem blandientes sibi, quia qui hic euadit, iam securus sit. Et quomodo hoc iustum æstimant, ut alijs punitis in talibus causis isti euadãt? Certe deus mundum constituit, & qua lege uteretur ostendit. Diligens enim opus suum ostendit ei uiam qua itur ad uitam, ordinans quibus ducibus uteretur, quia est & uia quæ ducit ad mortem. Nunquid non ergo requirere debet, si hi quos ministros regni sui posuit, eo iure quo constituit populum eius gubernarunt: aut si populus edictum eius suscepit, aut à ministris fideles inuẽti laude digni sint, aut infideles subdi pœnis? Similiter & populus lege seruata laudatur, aut contempta damnatur. Hoc ius suum, hæc causa exposcit. Quomodo ergo quibusdam displicet futurum iudicium credere? Sed hoc mathematicorum inuenit amentia. Quomodo enim possunt futurum accipere iudicium qui præsenti repugnant, quia iudicium in natiuitate esse contendunt? Et quia natiuitati imputatur præmium, desipiunt ipsi qui cum quodam iudicio naturali bonos & malos non fieri, sed asserũt nasci, peccantibus retribuunt ne patiantur inulta esse peccata. Virgis enim malos & uinculis intus corripiunt, quos foris inmendabiles asserunt natos. An quis prudentũ corripit, quos scit emendari non posse? Quod quidem aut stulti esset, aut iniqui. Sed ne hoc ipsum fato dicant

A cant fieri, Quia si sub fato est, nõ facit quod uult, ut & ipsi naturale habeant ut uindicent in
eos quos sciunt inconuertibiles manere naturaliter: & uere quia sic dicẽdum est, ut quicquid
fati esse dicitur, stultitiæ deputetur. Quàm enim stultum est, ut cum dicant aliquem malum
natum, nec illum bonum probant quem asserunt bonum natum? Quomodo enim potest
bonus iudicari, qui rem iniquam facere deprehenditur? Quid enim tam iniquum quàm ut
iniquus credatur qui negatur aliud potuisse facere q̃ fecit? Et si omnia sub fato sunt, quo-
modo lex subintrauit quæ non sinat fieri quod fati est? Si enim tollatur lex, passim publi-
ce illicita fient, nec potentes poterunt ferri, nec erit libertas eorum, quia qui nunc non cogitat
malum, sublato timore incipiet malus esse. Deniq; legimus legem malorum causa datam.
Sed & hocipsum fati forte fuit, ut lex daretur? Et qua ratione fata subsistunt, si generant à
quo destruantur? Quicquid fati est contradicit lex fieri debere. Carent ergo ratione si con-
traria sibi generant. Et iniqua sunt, quia nasci faciũt homines ad damnationem. Et quæ ini
qua sunt, autoritatem habere non debent, quia omne iniquum punitioni obnoxiũ est. Aut
ne forte legem nihil prodesse dicant, quia qui sic natus est ut malus sit, per legem nõ immu-
tari potest: quod si est, lex superflue data est: & quomodo fata rem superfluam fecerunt na-
sci, quia nihil prodesse fato? Itaq; fata & pro se & contra se faciunt. Quod si ita est, stare nõ
potest quod per inconstantiam rationis non tenet firmitatem. Sed ne propter hoc legem
fata esse uoluerunt, ut quos malos fata faciunt nasci, à lege damnẽtur, ut conueniat fatis ex
lege adhibere punitionem. Ad hoc quid erit quod dicatur, nisi quia & leges & fata proprio
iudicio condemnari merentur, si pari iniustitia hoc elaborãt ut occidantur, qui non sponte,
sed fatis agentibus mala fecerunt? Ad hoc lex contradicit, quia fata propria professione da
mnanda sunt, Non enim negant eos qui mali sunt. Lex autem usq; adeo aduersa est ipsis fa
tis, ut neget malos fati esse quòd mali sunt, sed illorum uolũtatis, quamobrem illos punien-
dos rite constituit. Nihil ergo legi & fatis commune est, quando à lege negatur quod à fa-
B tis asseritur. Qua autem ratione nati dicentur, qui mathematicos urbe Roma prohibuerũt,
quod ius seruatum non ignoratur, Et certe pagani fuerunt. Quomodo fato fiunt quæ con-
tra fatum sunt? Sed si est fatum, non facit contra se. Isti non habent fatum qui faciunt con-
tra fatum: & si hi non habent fatum, non est fatum. Sed est, inquiunt, fatum unicuiq; præ-
stans qua morte moriatur. Quod si ita est, nõ est accusandus homicida, Nam & duplici ge
nere se defendet, quia & ipse fatis agentibus hoc fecit, & ille agẽtibus fatis occisus est. Sed in
ter hæc lex pulsatur, quia punit oblatum homicidam. Simili quoq; modo nascitur qui adul
ter sit, & quæ adultera, & cui fiat adulterium. Quòd si hæc sic se habent, & nunc lex tangitur
quæ punit adulteros: quod si uere fati esset, etiam ille puniendus erit qui tale habet fatũ ut
adulterium patiatur, Et ipse enim particeps inuenitur, quia fatũ eius admisit ut fieret adulte
rium. Æquum ergo erat, ut aut simul condemnarentur, aut simul absoluerẽtur. Inter hæc in-
iusta lex uidetur. Ideo si à deo sunt fata, lex non erit dei, quia hoc nõ solum deo, sed nec pru
denti conuenit id damnare quod fecit. Sed quoniam nemo unquam contra legẽ ausus est
dicere, uel à deo hanc esse negare, fata à deo dici esse non poterunt, quia ista deus punit per
legem. Quando enim damnatur quod fit impellentibus fatis, sine dubio fata damnantur.
Sed animæ, aiunt, malæ ad hoc nascuntur ut male faciant. Esto. Sed non deberent malæ fa
to nasci, ut innocentes ab his possint occidi. Si enim illæ malæ animæ essent, nasci non debe
rent, sed puniri ne occiderent innocentes. Sed non animæ quas malas fingunt, innocẽtes oc-
cidunt, sed fata quæ sic faciunt nasci homines ut occidantur. Ac per hoc non animæ, sed ini
qua sunt fata. Et si iniqua sunt, à deo nõ sunt, ergo à diabolo sunt. Et si à diabolo sunt, simul
damnada sunt cum illo. Et quoniam discernere dicuntur singulis quomodo moriãtur, aut
ferro, aut laqueo, aut præcipitio, aut naufragio, uel aliter multis modis eadem præstant, Ne
mo enim potest solus ab omnium fatis discrepare. Quòd si quis inuentus fuerit discrepare,
iam non est fati, sed euentus. Et si in unius morte euentus est, erit & in multorum, & iam nõ
erit fati. Anaxagoras in pilam coniectus iussu regis concussus expirauit, quod non contigit

ulli hominum. Et Sisari regi Allophylorum mulier palum in tempora fixit, & ita reddidit C
spiritum, Hoc modo nemo est mortuus. Et antea cruci homines figebantur quod postea edicto prohibitum manet, Si fati erat, quomodo desijt? Quando enim quod fati est prohibetur & non fit, uincitur fatum. Aut si non erat fati, non fato homines crucifigebantur, sed iudicio legis. Et ita est ut non fato homines damnentur, sed conuicti à malis suis operibus. Apud rusticos natus dicitur quidam tam formosus facie, quod nemo unquam fuit, Et quia uir bonus erat, ne cui in suspitionem ueniret, quia etiam honestarũ mulierum oculos illiciebat, faciem sibi septẽ plagis uulnerauit, ut pulchritudinem quæ ab omnibus desiderabatur, damnaret. Ecce quomodo si fata sunt, supata sunt. Sed forte dicat, Naturæ fuit ut formosus nasceretur: fati uero, ut facies eius uulneraretur. Quod si ita est, iam non nascitur fatum, sed accidens causa est. Et si accidens est, non erit fati, sed consilij, aut forte euentus, quantum ad reliquas pertinet partes. Nam quid aliud est uincere fatum, nisi immutare naturam? Quod si à deo utique esset, nec immutari posset nec uinci. Legitur namque cautum in quodam iuris libello, aliquando mulierem quinque peperisse: quomodo surreptum est fatis, ut huic soli hoc natura decreuit quod non erat fati? Quod si fati fuisset, aliquantæ hac sorte oneratæ fuissent. Et cum quidam ad peregrina loca proficisceretur, uxorem suam amico quem fidelem sciret commendauit, non utique puero, sed maturæ ætatis. Qui ut diligentior custos eius esset, abscidit se ille, ut cum ea sine cuiusquam suspitione caute dormiret. Quid putamus, fati fuisse, an consilij? Sed quomodo fati fuerit quod cõtrarium est? Qui uincit enim quod natũ in eo est, hic exinanit fatum, Et in studijs certe fatorum uertitur causa, ut sciat quis aliquid, aut non possit comprehendere. Omnes ergo senatores unum habent fatum. Nullus enim senatorũ sine litteris est: & gentes quæ sine litteris sunt, unum habent, & omnes serui unius sunt fati, Nemo enim seruorũ est senator. Sed si quod nascitur, dicitur fatum, quicquid accesserit, extra fatum erit. At si quod accidat, ex fato uenit, quare per laborem uenit? Tunc enim diceretur fati, si inuito homini eueniret, Quod enim euenit, sine prouidẽtia fatorum dicitur: quod D
uero excogitatur, & diu pensatur, & exercitijs medijs acquiritur, cur fati esse dicit? Eunuchus aliquis natus est, alij fiunt, ubi erit fatũ? In illo credo qui natus est, Qui fiunt quid dicendũ de his est? Diuersum est enim nasci & fieri. Aut si hi fato facti eunuchi sunt, ille contra fatũ natus est eunuchus, Et quare tam raro eunuchus nascitur, ut incredibile uideatur? Quædã mulier fuit in urbe Roma, quã constat undecim maritos habuisse: & alius uir qui duodecim habuit uxores, quæ fata sunt quæ his hæc decreuerunt? Nam tempore Imperatoris Cõstãtini manifestum est puellam in parte Campaniæ immutatam in masculum, & Romã perductam: quæ hic fata fuerunt? Alia ut opinor quæ uos nescitis. O si de hoc nomine taceretis, & aliqua euentui & casibus remitteretis, quædam prouidentiæ concederetis. Nam tantũ potest uirtus & industria animorum, ut non solum naturæ resistat, uerum & seipsam emendet aut inemendet, quia habet iudicium sui. Traduntur enim mulieres Scytharũ, quæ Amazones dictæ sunt, cum uiri earum occupati bello longinquo diu abessent, propter sobolem se miscuisse seruis, & omnem marem natum necauisse relictis fœminis, ita ut nulla lanificio operam daret, sed ab ineunte ætate palæstra & armis imbuerentur. Harum tãta uirtus in rebus gerendis fuit, ut per multam seriem annorum regnantes, nonnullas gentes subigerent, Asiamque omnem sub tributo ponerent. Quid ad hoc poterit dici? Nunquid hæc fata fuerunt, quæ per tot annos sic gesta sunt, ut omnia quæ fati putantur esse, exinanirent? Primum, ut contra naturam mulieres spretis uiris regnarent. Deinde, quod seruis mixtæ sunt proprijs. Tertio, ut omnes nati masculi necarentur, fœminæ uiuificarentur. Tanta eas prosperitas est secuta, ut sine uiris regnum cœptum magnis copijs, magnis temporibus propagarẽt. Certe hoc factum à constitutione mundi nunquam factum est, nisi in Scythia tantum. Ne forte dicerent, quia cum mundus innouatur post annos mille quadringentos sexaginta, sic hæc ueniunt, Quippe cum mundus iam sexto millesimo anno agitur, quod diu quod imitatus quis fuerit, facit. Nã Crassus Agelastus dictus est, quia semel traditur in uita risisse. Cur Iu-

A nius Brutus est cognominatus, quia sagaci consilio stultum se simulauit, ne à superbo rege propter pecuniæ suæ magnitudinem occideretur. Tempore Constantini morionem se triginta annis finxit quidam, qui Samatius uocabatur, ut imperatorem sicut ipse postea dixit a tædijs suis auocaret. Vbi est ratio fatorum, quando unusquisq; quod uult, facit? Exclusa est. Illud autem quale est, quòd fatorũ assertores supplicationibus sunt deuoti, cum sint his aduersæ? Nam & annos suos his commendant, & de nuptijs, & de profectione quærunt, & de emptionibus, & de dignitatibus. Quod si fati est, quid oras, quid supplicas, quod etiã te inuito futurũ est? Sed quæro, inquit, an debeam emere, Ergo non in fato consistit, quod tunc facere debere te dicis, si didiceris expedire. Nam si fati est, frustra quod uelis nolis, quæras non quæras, facturus es, oras. Quòd autem nec apud eosipsos fixa est ista asseueratio, idcirco incerta tentant, ne aliud uerum inueniant quàm tractant. Sed prudẽtiores qui inter eos uidẽtur, nõ propter fata, inquiũt, supplicamus, cum ea minime immutari sciamus, sed horum causa quæ iuxta fata sunt, ne faciant nobis aliquid aduersum. Age uero, si nescio quis bonum fatum habeat & iuxta se sit aliquid quod uideatur contrariũ, quid poterit esse cum fatum bonum immutari negetur sicut & malum? Certe hoc quod iuxta fatum est, ne noceat supplicatur, Nocebit enim nisi fuerit supplicatum. Quomodo ergo illud fatum immutari negatur, quãdo hoc quod uicinum est timetur? Nec enim timeretur, nisi illud immutari posse crederetur. Sed quia in eo magna causa consistit ne fatum mutari dicatis: sine dubio, sine causa supplicatis. Videte autẽ ne hoc fati sit quod supplicatis, quia sine malo solet esse quicquid fato assignastis. Certe non mala res est supplicare, Cur ergo non fati esse dicatur? Si ergo fati erat quòd supplicat, cuius erit supplicare, & non impetrare? Quia si fati erat, impetrare debet quod supplicat. Si autem fati est supplicare & non impetrare, stultum est fatum, quia supplicare facit hominem quem scit nõ impetrare. Quòd si nescit an possit impetrare quod illum facit supplicare, improuidum erit fatum & carẽs ratione: quia omnis

B ignorantia insipientia est, insipientia uero stultitia est. In hanc partem cadit omnis tractatus paganorum. Viderint pagani qui circunfusa caligine non uident lumen. Antiquo enim errore circũuenti, ueritati quæ prius latebat, aures accommodare detractant. Quid de quibusdam Christianis dicemus, qui in saluatore seu saluatione mutati pristini erroris uendicant uanitatem, in tantũ hebetati, ut ipsum deum sub fato egisse contendant, dicentes, Ipse dicit, Nondum uenit hora mea: (Ioan.2) ut hora hæc non uoluntatis, sed fatalis conditionis fuisset necessitas, cum ille uoluntatis suæ horam significauerit, qua se tradi permiserit. Deniq; ait, Potestatem habeo ponendi animam meam, & potestatem habeo iterũ sumendi eam. (Ioan.10) Cessat ergo fatalis necessitas, ubi potestas est uolũtatis. Et quomodo saluator appellatur à nobis, si fati sunt quæ agimus, uel accidunt? Quia ideo saluator dicitur, quia ostẽdit nobis uiã salutis. Itaq; si ob hoc ostẽsa est, nõ fati fuit, quia prius latuit, Et quod fati esse dicitur, ex improuiso uenire contendunt. Hoc enim fidei meritum est, quæ non potest dici ex fato, quia quod creditur, alijs seculis auditum non fuit. Fata enim hoc dicunt præstare, quod in cõuersatione hominum uertitur. Hoc autem qua ratione præstare posse dicuntur quod ignorare deprehenduntur? Hinc est unde apostolus ait, Quem nemo principum huius seculi cognouit. (1.Corint.2) Hi sunt principes & potestates, malos angelos sub se habentes, qui sub nomine fatorum uoluptates suas efficiunt, prout eis libitum fuerit, sicut assolent malefici confiteri. Sunt enim quos diligunt, alios non amant, quosdam uero odiunt, Et unicuiq; hoc suggerit unusquisq; quod diligit, quia & ipsi diuersas habent uoluptates, alijs libidinẽ diuersi stupri, alijs munera, alijs uoluptatem, alijs petulãtiam, alijs iram: quibusdam auaritiam, alijs lucra, alijs damna procurant, alijs charisma, alijs odia, necnon & impedimenta, Et aliquãdo certis temporibus satiati quiescunt in otio, Aliquãdo uero ratione, aliquando occupatæ menti se nõ ingerunt, quia non dominantur, sed subrepunt opportunitatem quærẽtes qua capiant. Igitur uolũtatis arbitrium liberum est, sed dum quodam desiderio negligentes circa nosipsos efficimur, sollicitantes suadent nobis aduersa: maxime si cogitare nos aliquid quod legis di-

uinæ non est inuenerint, ueniunt in eoipso adiuuãtes ut impleamus quod prohibet lex. Nã C
si timor dei in animo sit, nec caro, nec sanguis, nec principes, nec potestates præualerent, qa
dei adminiculis sic eos persequuntur ut tamen non cũ laborant uincantur. Si autem pote-
Matth. 7 statis nostræ non essemus, quomodo diceret dominus, Petite & dabitur uobis? Omnis eñ
qui petit, accipiet? Si ergo qui uult petere, accipiet, iam nõ est illud quod solet dici, Nõ quæ
uolumus, sed quæ data sunt habemus: quia uolũtas à saluatore incitatur, ut petat & accipiat
quod petierit, Fati autem hoc esse dicunt, ut siue petat siue non petat, fato tamen quod aut
Matth. 9 malum aut bonum est consequatur. Dominus aũt hoc excludens ait, Filia fides tua saluã te
Marci 9 fecit. Non iam fati fit, quando fides percipit beneficiũ. Et iterũ, Si credis, ait, omnia possibi-
bilia sunt credenti. In uoluntate utiq; posuit meritum, quia fidei bonum est, non naturæ. Fi-
des aũt res accedens est, quæ excitat ad exercitiũ uoluntatem: ut quia in natura non est, uo-
luntas quæ in natura est, suscepta fide, meritũ ei collocet apud deum. Ita enim est natura ho
minum sicut lapis, qui cum ignem non habet in substantia, habet tamen in potentia, ut ope
re creet quod non uidetur habere, quia non existit: sed quasi in semine ita est in potentia, ut
per exercitium generetur, & si defuerit exercitium non fit: quia & semen nisi exerceatur, non
generat, sed ipsum solum manet, Accessio ergo facit ut generet, Ita & homo fidem non ha-
bet in natura, sed semen fidei habet, quod nisi fuerit prouocatum & excitatum, fructum nõ
dabit, id est fidem non habebit. Mathematicorum enim fatis credentes, fidei semẽ extermi-
nãt, quod & creatori & iustitiæ eius testimonium perhibet. Opus enim opificem cognoscit,
& æquo iure amoreq; & facto testatur. Fugiendũ omnibus modis ab hac arte monemus:
curiosi etenim eius, inimici dei sunt, & sine sollicitudine nunq; sunt: semper enim suspensi ex
pectant, quod minime certum sciunt, Nos autem deum, qui de deo omnia prospera credi-
mus, & si qua aduersa extiterint, eius nutu comprimi suppliciter oramus, securi de eius prote
ctione, Nec tamen nescij, quia & si quid aduersum bene nobis agentibus euenerit, toleratũ
CXVI proficiet ad coronã. De ratione paschæ, unde pascha dictũ sit, & quomodo per D
sanguinem mystice celebretur. Pascha, dilectissimi fratres, à passione appellatũ
est, sicut docet nos traditionis huius præfiguratio quæ perfecta est in Ægypto per famulũ
Exo. 12 dei Moysen, dicente scriptura, Immolationis pascha hoc domini est. Quæ ergo ratio est ut
mysticum sacramentum per sanguinem sit celebratum, & reparatio uitæ per mortem: ut cũ
mors augmẽtum facere se putaret, accepto sanguine saluatoris minorata deflueret, & cum
uirtute operatam se hoc existimaret, infirmata rueret? Morti enim mors per opus eius diui
na procuratione inuenta est: ut quia semper mala uult, cederetur illi ad tempus: ut iniustitiæ
suæ opere destructa, regnum sibi ablatum quæri non posset. Quamuis enim omnia possit
deus, nihil tamen facit quod sit rationi absurdum, Iustitiam enim quã exigit, hanc & facit,
non præsumens de potestate. Magna est ergo prouidentia erga genus humanum, ut iusti-
tiam seruans, sic ea quæ iuste decreta erant solueret, & hominem à morte erueret, quanq̃ nõ
immerito teneretur, Sed quia inuidia deceptus fuerat diaboli, iustũ fuit huic subueniri: dei
enim sentẽtia tenebatur, sed hæc operatus fuerat satanas, Vnde sicut iustum uisum est hũc
exuere, ita & iniustum erat per potentiam hoc facere, neglecta iustitia. Victus enim homo
suadente diabolo, ut misericordiam acciperet, quasi accusator diabolus cõtradicebat. Vnde
id actum est, ut iste qui in peccato hominis gloriabatur, peccans deprehenderetur, ut tũc de
mum reus factus, contradicere non auderet. Sic factum est, ut dei filius homo nasceretur, &
iustitiam prædicans diabolum incitaret, propterea q; homines à uitijs eius prohiberet, ita
ut & occideret eum qui peccatum nesciebat, Tunc peccasse & grauius quidem q̃ homo quẽ
accusabat inuentus est. Cum enim ex dei decreto propter peccatum hominem sibi uendica
ret, quia qui peccat, ex parte diaboli est, inuentus est plus peccasse, cum eum qui non pecca-
uerat interfecit, ut sibi usurparet. Per mortem ergo morti interitus subintrauit, ut sanguis re
cuperaretur, sanguis effusus est: quia ut dixi, mortis autor qui est diabolus, quoniam pec-
casse in morte saluatoris inuentus est, sanguinem eius cum omnium nostrum amisit: quia
sicut

A sicut per unum Adam peccantem, omnes in morte tenebat, ita per unum non peccantem
omnes amisit. Ergo sanguis saluatoris fusus iniuste, hoc præmium cõsecutus est, ut originis
suæ sanguinem cum triumpho recuperans, ad pristinũ statum reuocaret meliorata substan
tia. Victa enim mors, ei qui illam uicerat, non potuit cõtradicere. Beatum itaq; paschæ my/
sterium quod per sanguinem nos redemit, morte per mortem deuicta, sicuti solet uenenum
ueneno superari. De Abraam & eius fide, qua meruit cæterorum fidelium pater CXVII
appellari. Huius patriarchæ fides tam præcipua & admirabilis fuit, ut cæteri homines
iusti patrem hunc credulitatis dei iudicio fateantur, Nec sit aliquis deo dignus & charus, ni
si eius filius fuerit appellatus. Prærogatiua enim honoris eius ac meriti, fides est, quam cum
rebus incredibilibus dare non ambigit, inter cætera etiam saluatorem uidere dignus extitit
in spe tunc futuræ incarnationis, dicente & probante domino ad Iudæos, Abraam pater ue Ioan.8
ster cupiuit ut uideret diem meũ, & uidit, & gauisus est. Qui enim merito fidei, pater factus
est, dignum fuit ut futurorum filiorum suorum spem præuideret, quæ propitio & prouido
deo hæreditatis gratia ab humano & pio patre in filios obsequentes redundaret. Videa/
mus nunc quid credidit fides hæc, ut ad tantum honorem & gloriam diuino iudicio perue/
niret. Fidem laudauimus, sed quid credidit nondum diximus. Educens etenim hunc domi/
nus ostendit ei stellas cœli & dixit, Si potes numerare eas? Sic erit semen tuum: & credidit Gen.15
Abraam deo & reputatum est ei ad iustitiam. Non magnum esset credidisse deo, nisi quod Rom.4
credidit, mundus non credendum & stultum iudicet, quia istud in spe rerum naturæ nõ est.
Vnde Abraã unus è mundo quia hoc credidit, segregatus à mũdanis, iustificatus est. Hoc
ergo credidisse perfidia mundanæ sapientiæ magnũ facit, contra cuius spem hæc credidisse
maximi meriti est. Desperatio enim mũdanorum, meritum est & spes Christianorum. Bo/
norum enim præmium, causa facit malorum. Fortior namq; & plenior fides est, cũ se incre/
dibilibus magis committit, Hoc enim iam aridus & de uxore anicula semen se credidit ha/
B biturum, quod præ copia numerari non posset, Non hoc magis respiciens quod ostensum
est, sed illum qui ostendit, mentiri posse non æstimans. Ideo q; deputatum ei est ad iustitiã.
Nam rem absurdam & quæ impossibilis scitur, hebetis est credere, nisi persona sit quæ cre/
di istud suadeat. Vnde Abraam & admirabilis fidei est, & cordis periti, dum & illud credit
quod incredibile est, & huic se committit cui non credere & stultum est & periculosum, Fidẽ
enim nostram hoc probat rationabilem, quia non de alio quàm de deo credit, posse ipsum
quod promittit. Hoc ergo fidei propugnaculum est, hic triumphus. Quod perspiciẽtes qui/
dam mundi sapientes, quia rerum natura hoc non potest, stultum aiunt credere, Ignoran/
tes, quia secundum Apostolum, Quod stultum est dei, sapiẽtius est hominibus. Iuste enim 1.Corint.1
stultos nos iudicarent si hoc de rerum natura crederemus, quod probatur nõ posse. Porrò
autem ea quæ rerum natura non potest, nos deum credimus posse, facturum quod promi
sit, Quæ hac re potest stultitia deprehendi? Si autem indignum deo est opus quod posse
creditur, recte fides hebetudini comparatur. Quòd si dignum est per id quod creaturæ im/
possibile est, cur non laudãda fides est quæ tantum dat creatori, quãtum creatura posse ne/
gatur? Magnus ergo & admirabilis Abraam, qui cõtra mundi sententiã deo credere nõ du
bitauit, quia facere potest quod promittit. Natura Chaldæus, magister credulitatis appa/
ruit: quamuis astrologiæ peritus, deum tamen præposuit humano consilio, dignũ æstimãs
si hoc credatur de deo, quod quomodo fiat inuestigari nõ possit. Infirmitatem enim suam
dei potentia confirmauit, quia ad maiestatis suæ unicam magnitudinem protestandam fa
cere disponeret quæ impossibilia & inaudita sunt mundo, quo facto ostenderet se dominũ
creaturæ, ut creatura subijceret se ei: cum hoc cæteris omnibus impossibile uidetur, quorum
incredulitate plus sublimatur fidelissimus Abraam. Fides enim eius, incredulorũ pœna est:
incredulorum perfidia, gloria eius est. Nam fidelium est pater, & infidelium est iudex. Hu/
ius enim exẽplo & boni æterna uita donantur, & malis æterna dabũtur supplicia. Illo enim
tempore quo mundus adhuc scientia paruulus erat, nec signis ac prodigijs quæ ad fidem

attraherent illustratus, deo contra scientiã suam fidẽ non denegauit. Sanctus ergo Abrahã C
exemplũ generi humano datus est fidelissimus: in ipso enim præfiguratæ sunt omnes gẽtes
ad salutẽ uenire per fidẽ: cuius ut superabundans incrementũ fidei nosceretur, tentatur ac iu
betur filiũ suum deo immolare, quod factũ non erat unq̃. Et nec rei nouitate turbat, nec di
sputat an fieri deberet, deo iubente, parricidiũ, qui homicidiũ ne fieret cõminatus est. Sic de
dei uoluntate intrepidus & securus, non cunctatur prouidũ esse quod iubet deus: & hunc fi-
lium quẽ duo senes ex promissione susceperãt præmiũ fidei meritorũ iudicent & in quo o-
mnis spes ex promissione futuri seminis habebatur. Quod ut omni deuotiõe impleret, ma-
tri eius nõ indicauit, ne quod dicationi eius impedimentũ afferret, sciẽs circa affectũ filiorũ
procliuiores in amore esse mulieres: ideoq̃ celauit eã, nõ ambigẽs impleri debere qđ iubet
deus, ut hoc exẽplo doceremur omni cura dei facere mandata. Si enim fidelissimus Abrahã
in re tã graui & aspera obediens inuenitur, q̃to magis nos quibus illa præcipiũtur quæ pos
sunt portari? O fides deo dicata, & spes in dño firma, quæ tã chara & suauis est, ut parentũ
Psal. 33 ac filiorũ affectibus præponatur, dicẽte scriptura, Gustate & uidete qm̃ suauis est dominus.
Patriarcha aũt noster fidelissimus Abrahã quia propheta erat, sciuit qd sequi deberet: Ideo
secundũ q̃ dñs nunc dixit, tunc ille fecit, ut filio q̃uis charissimo deũ in dilectione præferret
Matth. 10 dicente dño, Si quis diligit patrẽ aut matrẽ, aut filios supra me, non est me dignus. Vnde pa
CXVIII triarcha ut dño præ cæteris dignus existeret, occidere filiũ non recusauit. De Iob quo-
Concio modo nobis iustitiæ & innocẽtiæ proponatur exemplũ. Magna dilectio est fratres di
lectissimi omnipotẽtis dei erga genus humanũ, quæ intellecta quidẽ perducit ad regna cœ-
lestia, non intellecta aũt deducit ad inferos. Deus enim beneficiũ suum gratũ uult esse & fru
ctiferũ, ut & nobis proficiat, & illũ misereri delectet. Igitur quoniã bonus est, & omnes homi
nes saluos uult fieri, exemplũ nobis iustitiæ in Iob famulo suo demõstrauit, sicut præsens le
ctio testatur, q̃ securi & malo carere & ad bonũ uenire poterimus, & non solũ à pœna libera
ri, sed & remunerari. Quã ergo admirabilis est sanctissimus Iob, qui ante legẽ litteris æditã D
in operibus suis exemplar legis ostẽdit, nulla in hac causa alicuius documenta addiscẽs, sed
natura ipsa duce, cui deus iustitiæ semen naturaliter inesse decreuit, unde creatori reuerentiã
pia deuotione seruauit. Quanta ergo laude dignus est, & quibus uerbis facta eius debeant
extolli, cui non ante legẽ, neq̃ post legẽ parem possimus inuenire. Quãuis enim quis posset
gesta eius imitari, non tamẽ cũ eo conferẽdus est, neq̃ ei similis iure dicetur, Non enim suũ
esset q̃ talis extitisset, quia exẽplũ secutus est alienũ, Sanctus aũt Iob cũ nihil tale uidisset,
neq̃ uoluminibus lectitasset, talẽ se præstitit, ut nullius aliquid in se collatũ haberet, sed ipse
cæteris conferret, formã præbens mirabiliũ gestorũ ad deum promerendũ. Quare & dñi te-
Iob 1 stimonio cõmendatur dicẽtis, Animaduertisti, ait, puerũ meum Iob? Non est enim similis
ei quisq̃ in terris uerus dei cultor. Quis tantũ potuit promereri cui tale testimoniũ dominus
perhiberet, nisi hic qui non imitator inuenitur, sed autor eorum quæ gessit? Vnde & uerus
dei cultor asseritur. Nulla enim potest similatio continentiæ ueritatis in eo uideri, qui ante
se nõ habet talẽ. Omnis enim qui fingit, hoc fingit quod cernitur imitari. Et his tamẽ omni
bus potiora sunt quæ dicuntur. In his enim omnibus laudibus nulla probamenta tribulati
onũ fuerũt, sed propositũ deo dicatũ in exercitio & obseruationibus constitutũ, quod quia
ad coronã meritorũ tentatori nõ uisum est plenũ, petit ut permitteretur ei diuersis tentatio-
nibus probare eius iustitiã, ut in multis cõstrictus, alicubi hæreret, & posset modũ excedere:
quia ad hoc solẽt peccãtibus diuersæ pœnæ inferri, ut quia nemo omnia potest ferre tormẽ
ta, aliquid illorũ illiciat ei ueritatis confessionẽ. Itaq̃ permissum est tentatori omnia eius ex-
terminare & perdere usq̃ ad mortẽ filiorũ: ut si damnũ ferret boũ, ouiũ non ferret: aut si &
ouiũ ferret, camelorũ amissionẽ nõ ferret, neq̃ seruorũ aut totius substantiæ: aut si quia grã
dis animi erat & satis meræ deuotionis, his omnibus non uinceretur, certe uel affectu chari-
tatis cogente frangeretur morte simul omniũ filiorum. Sed quia ante legẽ datã uel æditã, le
gẽ in corde suo scriptã habebat, nulla damna, neq̃ orbitates minorẽ illum in dei deuotione
fecerunt

A fecerũt,ut formam daret ad deũ ex toto corde super omnia diligendũ. Quãta ergo dignus
est gloria,qui ante legẽ,legem seruauit, ut lex quæ futura erat quomodo custodienda erat
demonstraret,non in uerbis,sed autor in factis. Quia tentator irreuerens est, nec hæc gloria
satis ei uisa est ad probationẽ uiri iusti,nisi aliud aduersus eũ machinaretur quod sciret ab
homine ferri non posse, Petit iterum ut illũ ipsum sæuo uulnere percuteret à capite usq; ad Iob 2
pedum ungues. Et cũ hoc permissum esset,quia fides ei haberi non debet,præceptũ est ei,ut
animam eius seruaret propter arbitrium, & ne quid uiolẽter auderet in eũ quẽ rationis iure
superare non poterat. Accepta igitur potestate recrudescẽte in se crudelitatis sæuitia, percus-
situirum iustũ plaga magna nimis, ut nihil esset in corpore quod immune esset à uulnere,
quod nemo hominum tolerare possit, nisi solus qui uincere potuit satanam. Et cum nec sic
nequitia diaboli aliquod murmur contra deum uiro iusto illiceret,memor pristinæ callidita
tis suæ qua decepit Adam, sategit si posset & istum per mulierem decipere,quia facilius qs
decipitur per domesticum. Et in his omnibus nihil proficiens, immo detrimentum faciens
impudentissimus satanas,non solum immobilem inuenit dei seruum, sed etiam magistrũ.
In ipsa enim necessitate positus,non tantum in dei timore durauit, uerumetiam uxorẽ con-
traria suggerentem increpans, docuit omnia quæ deo permittente accidũt fortiter tolerare:
quod ad duplicem pœnã pertinet improuidi satanæ, quia nec suasit quod uoluit,& cũ huic
inuidit,alios fecit discere quod nec hunc scire uolebat. Quantũ enim prosit tentatio dei ser-
uis,& obsit diabolo,hac lectione plenius edocemur. Cum enim putat se nocere eis,promo-
uet eos:& cum unum persequitur, multos ad uirtutem prouocat. Vidẽtes enim auxilijs dei
hunc protegi,multi imitatores eius existunt. Lucrũ ergo uolens facere perdidit, Semper em̃
furor eius dãnosus est. Nã cũ persequitur iustos ne munerentur,digniores eos facit, Et cum
zelatur sanctũ Iob,duplicauit ei meritũ in cœlo & in terra,qui & hic auctus est,& in cœlis cũ
saluatore receptus,ut ista omnia ad sanctorũ proficiant gloriã,ad diaboli uero pœnam. CXIX

B De Tobia fere idem disquirit. Tanta prouidentia est domini dei circa nos,ut erra-
re nos nolens & legem & exempla bonorum operũ daret,quibus modesta & trãquilla agi
possit uita cũ dei timore. Qui enim autor uitæ est, non uult utiq; opus suũ morti esse obno
xiũ. Quamuis natura ipsa legis non expers sit,tamen quia dominus bonus & misericors est,
ut maior notitia eorũ esset quæ sequenda & illorũ quæ uitanda sunt,litteris & exẽplis osten
dit,sicut præsens lectio testat̃. Dei ergo famulus sanctus Tobias post legẽ exemplũ nobis
datus est,ut quæ legimus,quõ fiant sciamus,& si tentatiões aduenerint,à dei timore nõ rece Psal.36
damus, neq; auxiliũ aliũde q̃ ab eo speremus,memores scriptũ esse, Pusillus fui etem̃ senui,
& nunq̃ uidi iustũ derelictũ,nec semen eius quærens panẽ. Nunq; ergo decipi potest,qui to-
ta mente sperat in deũ:licet ad tẽpus tribulationes ortæ fuerint per insidias satanæ,exempla
nos docent sanctorũ uirorũ,neq; à deo permitti,nisi ad incrementum meritorũ nostrorum:
quia si æquo animo fuerint baiulatæ, hic nobis dabitur cõsolatio cũ effectu,& in futuro ui-
ta æterna cũ gloria. Deus em̃ noster qui iustus est,& personarum acceptio apud illũ nõ est,
tentari nos permittit,quia nos diligit,ut post laborẽ possit nobis premia dare amplissima. 1.Cor.12
Denique apostolo ut tentationes ab eo cessarent deprecãti dominus ait, Sufficit tibi gratia
mea, Nã uirtus in infirmitate perficitur. Hinc subsecutus ait, Cum infirmor,tũc fortior sum:
& gaudeo,inquit tribulationibus meis,ut inhabitet in me uirtus Christi. Quàm ergo lauda
bilis sit sanctus Tobias, scriptura docemur, cuius deuotionem nec captiuitas minuit, nec
oculorũ amissio quo minus deum benediceret persuasit, neq; exhausta substantia à uia iu-
stitiæ & ueritatis auertit, Necessitas enim probat iustum: in egestate æquitatem seruare,ue-
ra ac perfecta iustitia est, Vnde enim quorundam deuotio minuitur,inde augmentum fe-
cit laude dignus Tobias. Inopia enim, inquit,humiliat uirum, & qui humiliatur,non po-
test seruare iustitiam. Sancti autem Tobiæ erectus ad deum animus, nec captiuitate fra-
ctus est, nec inopia humiliatus: quia contra edicta occisorum corpora sepulturæ man-
dabat,& de dei largitione securus, de ipso exiguo misericors, & sciens hanc magis placere

deo misericordiam quæ de exiguo fit, Sicut & uidua illa fecit quam dominus in euangelio C collaudauit. Hic enim uere fidelis est, qui non dubitat de promissis dei, qui de paruo largitur. Spe ergo futurorum animum suum consolans, deo dicatus Tobias, in tentatione robustus & fortis inuentus est, ostendens in necessitate plus in dei timore uigilandum, quia si necessitas ad dei auxilium nos impellit, quanto magis securitas. Certi ergo sancti uiri, quòd deus iudicium sibi eorum omnium quæ in hoc mundo fiūt exceperit, tribulationes & damna & reliqua exercitia uel contumelias, non tantum non ægre tulerunt, sed & gratanter acceperunt: sicut & nostri apostoli, qui cæsi gauisi sunt, quia digni habiti sunt pro nomine Christi contumeliam pati. Indicia enim meritorum futurorum exitia sunt, quæ iniuste fiunt fidelibus siue in tribulationibus siue in contumelijs. Itaq; intantum deo placuit iustus Tobias, ut duplici genere meritorum suorum consequeretur mercedem: & in præsenti enim quod amiserat ministro angelo recuperauit lumen, ac ditatus est etiam copijs quæ ad præsentem pertinēt uitam: & in futuro hæres regni cœlorum est factus, Vt in hoc doceremur, quia qui toto corde dei legi obtemperat, nec de dei promissis dubitat, & in hoc seculo copiam sæpe auget deus, & in futuro donat illū uita æterna. Est etiam aliud quod nos inuitat ad diuina obsequia, Sanctus enim Tobias non solum iustitiæ suæ merita consecutus est, quia accedit ad cumulum gloriæ eius, etiam ex eorum bonis qui imitatores eius existunt. Imitatoribus eñi exempla laudantur, Quod nobis quoq; poterit prouenire si sic uixerimus ut dignū sit & nos imitatores habere.

CXX De ieiunio & eius obseruatione.

Congruum est fratres charissimi, deuotissime dei sacerdotem, præpositū plebis Christi, exhortari populum sub cura sua positum in doctrina sana, sicut mandat apostolus, ut opus fidei, pro temporis obseruatione, omni cura diligentiaq;, alacri & deuoto animo faciamus. Ieiunia etenim quæ nunc imminente die festo paschæ celebranda sunt, quid proficiāt, quamuis non lateat, taceri tamen nō debet. Incitatur enim deuotio, quando ea quæ licet nō ignorentur, recensentur tamen, Tale enim est ingenium naturæ nostræ, ut torpescat si usus D destiterit lectionis, Quia sicut ferrum, nisi usum fuerit, eruginem generat, ita & anima nisi frequentius diuinis exerceatur lectionibus, nascentur illi peccata. Hinc est unde in psalmo hunc dicit beatum, qui die nocteq; legem domini meditatur. Deniq; quamuis nota sint diuina eloquia, tamen cū fuerint sacris uoluminibus memorata, sic illa deuotū pectus suscipit quasi noua. Excitatur enim desiderium animæ erga opera salutaria. Vnde apostolus ad Timotheum inter cætera, Vt resuscites, inquit, gratiam dei quæ est in te. Igitur necessaria sunt nobis ieiunia, sicut uulneribus medicina, Medelam enim conferunt uitæ perpetuæ, ita tamē ut duarum rerum testimonio commendentur, id est oratione & misericordia. Ieiunia ergo intemperantiam corporis mitigant, motus aduersos reprimunt, pressuram animæ auferunt, sicut ait dominus, Nolite dediti esse in esca & crapula, ne grauentur corda uestra. Cum enim anima ab esu & potu nimio fuerit liberata, tunc se melius recognoscit. Sicut enim in speculo sordido non se talem homo aspicit qualis est, ita & si esca & crapula fuerit grauatus, alterū se sentit quàm est, Tunc excitatur libido, accenditur ira, inflammatur superbia, generatur luxuria. Vnde apostolus, Nolite ait inebriari uino, in quo est luxuria. Quod si temperatū fuerit corpus, interposito ieiunio cognitione sui recepta, anima intelligit qua deuotiōe obsequi debeat redēptori. Magna ergo ex parte ieiunia sunt necessaria. Sub Hester etenim regina cum Iudaicus populus in periculo positus esset, ieiunijs suffragantibus liberatus est. Et Niniuitæ cū euersionis suæ præscriptū diem à propheta audissent, ieiunio indicto euadere meruerūt. Et iusti ac prophetæ nostri, quādo à deo aliquid impetrare uolebāt, ieiunio se humiliabāt, dicēte Dauid, In ieiunio humiliabā animā meā. Nā & saluator cui opus nō erat, ut nobis exēplum daret, ieiunauit. Itaq; nulli dubiū est, prodesse ieiunia. Sic etenim ostēdit se homo uelle impetrare q̃d postulat, cū se affligit ieiunio. Vnde dictū est, Bona est oratio cū ieiunio. Vt accepta ergo possit esse oratio, cōsortiū uult secū habere ieiunij. Et qa nihil horū sine pietate firmū ē, adiecit, & eleemosyna cū iustitia: ut eleemosyna seruata iustitia, cōmedet orationē

Marginal notes: Titum 1; Psal. 1; 2. Timoth. 1; Lucæ 21; Ephe. 5; Hester 4; Psal. 34; Tobiæ 4

A orationem cum ieiunio. Deniq; orationem & ieiunium Cornelij misericordia cōmendauit.
Ipse enim abundans opibus seu copijs, ieiunabat, sed & non habentes pascebat, ut illorū sa-
turitas, ieiunium eius faceret acceptabile. Nonnullis ergo indigere, & nonnullis carere de-
bet ieiunium, ut possit mereri quod postulat. De paschate, quomodo laudabilis CXXI
& gloriosa sit solennitas eius. Sanctum & salutarem diem paschæ & omni laude
prædicandum, quo mors deuicta est, diabolo regnum ablatum, sacramētum dei manifesta-
tum, decretum quod aduersum nos erat, euacuatum, tartari ianuæ confractæ, uincti soluti,
clausi remissi, cæci illuminati, imperiti scientia donati, impij facti misericordes: iniquis & iniu-
stis peccatorum data remissio, inimicorum reconciliatio, erroris emendatio, ueritatis declara-
tio: deo filij ex perditis acquisiti, superbia depressa, humilitas exaltata: pauperes ditati, diui-
tes exhausti: montes deplanati, ualles repletæ, colles prostrati: impudētia calcata, uerecūdia
compta: animabus ad cœlum data facultas, libertas reddita, dirupta ac resoluta captiuitas:
torpuerunt tenebræ, confusa est malitia, purificatus squalor, satanas deiectus, inanitus infer-
nus: dominus noster Iesus Christus uerus dei filius approbatus, caro ad confusionem pru-
dentium mundi in cœlos sublata, cœlestia terrestria & inferna unius dei & domini demon-
strata. Itaq; fratres charissimi, hunc diem festum colere & uenerari debemus deuoti deo cū
modestia uitæ & animæ lætitia, turpia & inhonesta uitātes ut ad fructū paschæ uenire mere-
amur per Christum dominum nostrum, cui est honor & gloria in secula seculorum. CXXII

De principio, quid sit principium cum dicitur Ioānis primo, In principio erat uerbum.
Et Genesis primo, In principio fecit deus cœlum & terram. In principio erat uer-
bum, Quid est in principio? Quoniam legimus & in ueteribus libris, In principio fecit deus
cœlum & terram. Et in epistola eius cuius euāgelium est de cuius principio aliquid conamur
edicere, eodem sensu significatum est. Ait enim, Quod erat ab initio. Epistola ergo & euan- 1. Ioan. 1
gelium unum habent sensum. Aliud enim est quod in ueteri ait, In principio fecit deus cœlū
B & terrā, & aliud cū dicit, In principio erat uerbum, Et, Quod erat ab initio. In principio eē
esse, & ab initio esse unum significat, quia ab initio quod erat, non cœpit esse, Qui enim inci-
pit esse, ab initio non erat: & ideo subijcitur initio, id est ut inter cætera in ordine prius sit: q̄a
ipse initio factus, alios cœpit post se habere qui post illum sunt facti, Sicut legimus, quia in
principio fecit deus cœlum & terram, nō dixit, in principio erat cœlum & terra: quia cū non
essent, & disponeret deus facere mundum in principio, hoc est inter cætera quæ ad mūdi fa-
bricam profecerunt, primum fecit cœlum & terram, quia principium initium est inchoantis
aliquid quod sit primū in ordine. Illud autem quod dicitur, quia in principio erat, id est uer-
bum, ante inchoationem creaturæ supernæ & infernæ significatur fuisse: ut non utiq; inter
hæc quæ creata sunt prius factum intelligeretur, quia in principio erat cum deus disponeret
facere creaturam, Ergo si in principio erat, id est ante omnia erat, semper erat, Ideoq; & uer-
bum erat, Vbi? Apud deum, inquit, ut non indigne initio subiectum minime æstimaretur,
quod semper erat apud deum. Conuenit enim, ut quod ante omnia apud deum erat, nulli
subijciatur initio. Vnde adiecit, Et deus erat uerbum. Nunc ostendit aperte, quia quæ supra
dicta sunt congruunt uerbo: quia deus est, inquit, uerbum, & de deo aliter non oportet senti-
ri quàm ut semper dicatur fuisse. Si enim cœpit esse, creatura est: si creatura est, deus nō est.
Quicquid enim est, aut deus est aut creatura est: ac per hoc dei nomen non competit cre-
aturæ, sed quia cum non cœpit esse erat, digne dicitur esse deus apud deum. Aut ideo di-
citur semper fuisse, quia non ex se, sed ex deo deus est. Quamobrem & nomen eius dicitur
uerbum dei, sicut fides eiusdem euangelistæ in reuelatione sua demonstrat. Ait enim inter
cætera, Et nomen eius est uerbum dei. Vt enim non ipse ex quo sunt omnia significaretur, Apoc. 19
sed per quem sunt omnia, id est non pater, sed filius, uerbū dei appellatus est, Vt quia deus
sine uerbo esse nō potest, hic qui uerbū dei dicitur, semper apud deū fuisse credat̄, Et q̄a uer-
bum non est extra eū cuius uerbū est, hoc uerbum quod apud deū erat non aliunde, sed de
deo esse significatum, intelligatur, Et quia de deo est, nō absurde deus dicitur, Itaq; nō duos
deos

deos facit deũ fuisse apud deũ. Si enim essent duo, diuersi essent natura, nec unius uoluntatis. Si enim nos homines cum unius sumus naturæ, diuersæ tamen sumus uoluntatis, quanto magis ubi diuersitas non est naturæ neq; uoluntatis, deus apud deum dicetur. Deus enim qui apud deum erat & est, non ex se habet q deus est: si quo minus, nec apud deum deus esse diceretur, neq; dei uerbum deus uerbum appellaretur: sed quia quod de deo est, nõ aliud significat esse quàm deus est, uerbum dei deus est nũcupatus, ut quia uerbum dei dicitur, ad alterum deum non refertur. Quod autem deus uocatur ideo fit, ne ad iniuriã dei proficeret, si quod de deo erat, deus minime diceretur. Igitur & unitas dei seruata est & debita honorificentia reddita: quando non in propriam gloriã exceptus est hic qui de deo deus est, sed in eius de quo deus est. Propterea de uerbo incipit loqui euangeliũ prius q̃ loquatur de deo patre, quia quæstiones non de deo fiunt, sed de uerbo dei. Nemo enim dubitat de deo, sed de deo qui est de deo deus. Omnis enim lingua cœlestium & terrestrium fatetur unum deum, sed in sacramento unius dei turbatur. Trepidat enim audiens deum dici uerbum dei: corporalibus enim modis pulsatur, quia uerbum hominis homo dici non potest: cum utiq; deus natura sit simplex, non membris compositus, neq; qui intus habeat & foris, neq; ante & post, aut summum & imum, sed si potest dici totus per omnia: id est nusquam uarius uel absimilis, Vna autem claritas eius est immensa. Nam si ignis non habet anteriora & posteriora, aut intus & foris, quanto magis creator eius. Itaq; quia omne quod deus est, totũ unũ est, nõ discrepat cum quod de deo est, dicitur deus. Ex parte ergo humano exemplo, & ex parte non humano, dei filius qui est uerbum dei, deus est. Ea enim ratione qua filij hominũ homines sunt, dei filius deus est: sed quia ex commixtione filij hominum homines sunt, non hoc exemplo filius dei deus est: quia ex simplici deo simpliciter natus est, Et queadmodum uerbum nostrum ex nobis est, hoc exẽplo intelligitur uerbũ dei esse de deo, Sed quia uerbũ nostrũ nõ est hoc quod nos sumus, non hac ratione uerbũ deus de deo est, quia uerbũ dei res est, nõ sonus qui deperit. Nec enim quia cõmunia uocabula nobis & deo sunt, una ratio D

Gen. 1 erit nobis & deo in rerũ effectu. Nã legimus, In principio fecit deus cœlũ & terrã, Quomodo fecit? Nunquid sicut nos manu facimus opera? Et in subiectis. Et dixit, inquit, deus, Fiat lux, & facta est lux. Cui putamus locutũ esse deum? Quia non utiq; homini locutus est, sed ei qui possit facere, qui etiam hominẽ facturus erat sicut & fecit. Sed quomodo locutus est? Nũquid sicut nos loquimur organo corporali? Absit. Vides ergo q uocabula quidẽ nobis & deo cõmunia sunt, sed discrepãt in effectu. Aliter enim deus facit q̃ facimus nos, & loqui dicitur, sed non more nostro. Sic & uerbum dei non tale uerbum sicut nostrum, quia nostrũ postq̃ fit, non est, illud autem manet. Quod autem tale uerbũ est quod audit & loquitur & operatur? Non solũ aũt uerbum dei est, sed & uirtus & sapiẽtia dei, hoc est filius dei: qui quantum ad effectum pertinet, filius dicitur dei: quantũ aũt ad locutionẽ qua nos alloquit deus per ipsum, uerbũ dicitur dei: q̃tum uero ad sapiẽtiã qua nos deus docet per ipsum sacramẽtũ suũ, sapiẽtia dicit dei: quantũ aũt ad operationẽ qua per ipsum omnia fecit & facit deus, uirtus dicit dei. Hoc nulli alij posset cõpetere nisi filio dei, Propterea em̃ q ex deo deus est, omnia dei habere dicitur, Nascendo enim omnia cõsecutus est dei, Nec enim cõueniẽs erat degener dici uerbũ dei, & uirtutẽ & sapientiã dei, hoc est enim deus uerbũ, uirtus & sapiẽtia. Christus aũt quia totus de toto est de deo deus, & sapiẽtia dicit dei & uirtus & uerbũ: hoc

Ioan. 1 est deũ esse de deo & apud deũ, Propter quod ait, Hoc erat in principio apud deũ. Ad euincendas enim incredulorum mẽtes coacta scriptura erupit, ut ostenderet Christum esse deũ, cum omni loco propter unitatem dei, intelligi uult Christum esse deũ. Nunc aũt aperta uoce dicit eũ esse deum & semper fuisse apud deum, sacramentũ patefaciẽs dei, Ne deus omnino solitarius putaretur, declarauit nõ propterea unũ dici deum ut solitarius æstimaretur, sed licet duæ uel tres personæ essent, tamẽ nõ præiudicaretur unitati, quia quod deus est, ad illũ ipsum refert qa unus est, q̃uis omnia dicãtur ex deo. Sed aliud est qd' ꝓprie extitit de deo, & aliud q̃d nutu de foris creatũ est dei: hoc est aliud est qd' de substãtia eius ꝓcessit, & aliud quod

A quod nullo modo esset nisi uoluntate eius creatum esset, Quia quod de substantia dei est,
nunquam fuit præter eius substantiam, quod uero creatum est, tunc cœpit esse substantia
cũ creatum est, Ac per hoc initiũ non habet trinitas sola. Declaratio igitur mysterij merita fi
dei minorauit, quia quanto occultius est quod creditur, tanto magis propẽsior credentis est
merces & minor pœna diffidentis. Declaratio autem mysterij sicut minora fecit merita cre-
dentibus, ita maiores excitauit diffidentibus pœnas, Manifestior enim lex plus facit reum.
Nam suffecerat testimonium saluatoris quo sibi proprium patrem dixerat deum. Quis em̃
credentium dubitaret nihil à patre differre in substantia filium? Sed quia hæreticorum per-
uersitas infidelitatis commentis fidei iura pulsare cœperat, aliter accipiẽdo filium dei quàm
prædicatur, additum est & ad faciendam manifestationem, hunc ante omnia apud deum
fuisse & deum esse, ut declararet quod filij ueri ratio mystice continebat: per quod diuina cle
mentia humanæ infirmitati prouidisse uidetur, ut aperiret quod clausum potioris fidei me- Ioan. 1
ritis reseruauerat, Vnde adiecit dicens, Omnia per ipsum facta sunt, ut si quis ex superiori-
bus in aliquo ambigeret, quia angusta est intelligentia hominum ad diuinas res capiẽdas,
ex his capax fieret cum audit, Omnia per ipsum facta sunt: ut non utiq; facturam ipsum pu
taret, quia omnia per ipsum audit facta à deo: si autem & ipse esset factura, non omnia per
ipsum facta à deo dixisset, Nec em̃ ipse per se fiebat. Quod ut adhuc absolutius traderet, ad
iecit. Et sine ipso, inquit, factum est nihil: hoc dicens, excludit omnẽ controuersiã & argumẽ-
ta terrena: quamuis non desint qui diffidant, tamen quia sine ipso nihil factum ostẽdit, nul
lo modo illum facturam esse suspicari debere edocuit. Quomodo enim dici potest ipse esse
factura, cũ nihil dicatur deus sine ipso fecisse? Si enim fecit, mentitur scriptura. Sed absit. Fi-
delis enim est scriptura: quæ ut errorem amputet quanta potest utitur manifestatione ad
salutem hominum redimendam. Deniq; subiecit, Quod factum est in ipso uita est: in ipso, Ioan. 5
id est in uerbo quod factũ est uitam esse significat, Sicut & ipse dominus ait, Sicut habet pa
B ter uitã in semetipso, ita dedit & filio uitam habere in semetipso. Non quia uerbum sine ui-
ta erat, & postea aut data aut facta est in illo uita, sed ipsum uerbum uitam uult intelligi es
se. Si de patre deo potest dici quòd aliud ipse est, & aliud in se habet, ita etiam de filio eius,
Quia sicut habet pater uitam in semetipso, ita dedit filio uitam habere in semetipso. Hu-
mana enim eloquia non sunt idonea ad res explicandas diuinas, Ideo uitiosum uidetur
quod dicitur, ut cum factura non sit dei filius, in ipso dicatur factum quod est. Et si dixisset,
quod genitum est in ipso, etiam sic uitiosum uidebatur. Sed ut substantiam generationis
eius ostẽderet, opus in ea factum quali uti potuit sermone, per quod existeret demonstra-
uit, quia generatio eius uitam in se habet. Nos enim uiuimus quidẽ, sed non possumus alijs
dare uitam: quippe cum nec in potestate nostra sit eadem uita. Ille autem ideo dicitur uitã
in se habere, quia potest uiuificare & creare quæ uult ut sint & uiuant, Ad hoc enim natus di
citur, ut omnia possit facere quæ facit pater, quia sic habet uitam in se, sicut habet & pater.
Hoc enim est, omnia per ipsum & in ipso fecisse, sic eum genuisse, ut haberet in se uitam per
quam omnia possit facere: non quia ipse aliud est q̃ uita, sed dum hoc potest uita eius ut &
uiuat, & alia possit creare quæ uiuãt, uitã dicitur habere in semetipso. Nos enim uiuimus,
sed nõ habemus sic in nobis uitã ipsam, ut etiã alijs demus uitã. Quem sensum & apostolus Col. 1
Paulus memorat inter cætera dicẽs, Qui est imago inuisibilis dei, primogenitus ante omnẽ
creaturam: quoniam in ipso condita sunt omnia in cœlis & in terra, uisibilia & inuisibilia, si
ue sedes, siue dominationes, siue principatus, siue potestates, omnia per ipsum & in ipso cre
ata sunt. Cõueniunt aũt euangelia in hoc duorũ apostolorũ Ioannis & Pauli, eadẽ enim di
cũt: quia filius dei ante omnẽ creaturã genitus est ut crearet potẽtias spiritales, & mundũ &
quæ in eo sunt uisibilia. Quod em̃ dixit Ioannes, Quia q̃d factũ est, in ipso uita est, hoc idẽ
significauit & Paulus dicens, Quia in ipso cõdita sunt oĩa in cœlis & in terra, Et in subiectis
Oĩa per ipsum & in ipso creata sunt. Per ipm̃ creauit, q̃a in substãtia idẽ deus est, hoc est pa-
ter in filio in ipso uerbo, qm̃ sic generauit filiũ ut haberet potentiã faciendi oĩa uisibilia & in
uisibilia.

uisibilia. Hoc fuit fecisse in illo uitam, ut & uiueret, & uitam alijs præstaret uiuendi, intelligẽdi, agẽdi: & cæteris animantibus secundũ quod uoluit quasi imago dei, Dũ enim imago dicitur dei, ad utrunq; refertur, quia & per expressam natiuitatẽ plenam habet in se similitudinem patris, & potest quicquid potest & pater, & uerum sit patrem uideri in filio, qui est imago inuisibilis dei. Nunquid quia patrem inuisibilem dixit, filium uisibilem fecit, cũ hoc utiq; sit filius per naturam quod & pater? Et cum creatura cœlestis sit inuisibilis, quãto magis creator eius? Sed hoc significauit quod in cœlis est, non quod in terra, quia quamuis filius inuisibilis sit, illic tamen, id est in cœlestibus uidetur ab apostolis uel cæteris talibus, de quibus C
Ioan. 17 dixit, Pater uolo ut ubi ego sum & isti sint mecum & uideant claritatem meam. Et alibi, Be-
Matth. 5 ati, inquit, mundo corde, quoniam & ipsi deum uidebunt. Hoc est patrem in filio, deum in imagine, quod est deum in deo. Sicut corporalis rei corpus imago est, ita & dei deus imago est, Quia exemplum est pater, filius uero exemplum de exemplo, quod communicat spiritui sancto, Quia de meo, inquit, accipiet. Ideoq; in filio uidet deus quasi sua imagine. Sicut eñi nemo dignus inuentus est aperire librum, & signacula eius nisi uerbum dei: ita & deum patrem nemo uidere dignus est, neq; natura neq; meritis, nisi uerus filius. Nihil etenim mediũ
Ioan. 6 est quod obstet inter patrem & filium, ipso nobis teste qui ait, Neq; enim patrẽ uidit quisquam, nisi qui est à deo, hic uidit deum. Sed si in filio uidetur pater, quare nemo dignus dicitur uidere deũ, cum uideatur in filio, quia nihil differt à patre filius? Nihil planè differt in substantia, quia uerus filius est, Differt autem in causalitatis gradu, quia omnis potentia à patre in filio est, & in substantia minor non est filius: autoritate tamen maior est pater ipso
Ioan. 14 domino testante & dicente, Si diligeretis me, gauderetis utiq;, quia uado ad patrẽ, quia pa-
Roma. 11 ter maior me est. Quem etiam modum custodiẽs apostolus Paulus, Vnus, inquit, deus pater, ex quo omnia, & nos in ipso: & unus dominus Iesus, per quẽ omnia, & nos per ipsum, Vt primus gradus sit, ex quo sunt omnia, secundus, per quem omnia, tertius, in quo omnia. Et quia nullus ex his degener est, in unitate dei significati sunt, dicente apostolo, Quoniam D ex ipso & per ipsum & in ipso sunt omnia, ipsi gloria in secula seculorum.

CXXIII Vtrum Adam spiritumsanctum habuerit.

Comperi quosdam ex fratribus nostris, non plene discussisse scripturas, sed simplicitate animi asseuerare, q; Adam factus sanctum accepit spiritum quem peccans amisit, sicut nunc datur credentibus. Hac ducti ratione, qua solet asseuerari à plurimis, quia per fidem instauratus est homo, ita ut ad pristinũ redditus statum, hoc omne acciperet quod inter initia Adam fuerat cõsecutus, Et quia perfectus homo factus dicebatur, qui si non habuit, inquiunt, spiritumsanctũ, imperfectus fuit. Ego autem no solum hominem, sed & cuncta quæ fecit deus, quæ non possunt dici accepisse spiritumsanctum, dico perfecta. Omnia enim genera animalium in suo perfecta sunt, ut impleant id ad quod sunt facta, ita & homo in suo genere perfectus est ut potens sit discernere mala à bonis, praua à rectis. Est enim animal intelligibile, perfectum ad id ad quod factum est. Capax est enim dicendi, excogitandi & faciendi, ut quæ uirtute nõ potest, impleat sensu. Et quomodo ausi sunt dicere, hominem perfectum nasci debere & totum scire, quem uident nihil ultra nosse quàm hic discat? Quod enim discit, nescit. Deniq; quoniam qui hic non discit qualis sit nescit, Qui se ergo nescit qualis sit, quomodo omnia nouit, cum minus sit se nosse quàm cætera? Sed quia de cæteris discit, de se autem non discit, de alijs nouit, de se nescit, neq; qualis sit, neq; an ante corpus, an post corpus sit. Nam si sic perfectus factus esset ut nullius egeret, non fuerat homo, sed deus, neq; circumuentus præuaricasset. Spiritum autem sanctum habere ultra naturam & perfectionem hominis est, ut possit quæ dei sunt.
Num. 22 Nunquid nam quia asina locuta est ad Balaam, ultra perfectionem eius est? Accepit enim ut posset quod naturæ suæ non erat, sed nostræ. Itaq; quia præstãtior est homo cæteris animalibus, idcirco illa imperfecta dicẽda sunt? Aut quia sancti angeli nõ sunt quod est deus, imperfecti sunt? Vel quia luminaria & stellæ imperfectiores sunt supernis angelis, uel quia nubila uelamine suo obscurant solem & lunam, minus perfecta sunt? Et quia membra inuicem egent

A cem egent(nõ enim possunt pedes quod possunt manus)imperfecta dicetur? Absit. Omnia
enim pro locis & gradibus suis firma & perfecta sunt, ut impleant id ad quod facta sunt.
Igitur omnia perfecta sunt,quia & creator eorum perfectus est,sed ad comparationem eius
imperfecta sunt. Deus enim per omnia perfectus est,quasi fons & origo omnium. Nã quæ
facta sunt,perfecta quidem sunt, sed ad id ad quod facta sunt,ut in alia parte non sint per/
fecta,quia alter alterius eget:& in eis quæ non egent,perfecta sunt in quo non egent,ideoq;
perfecta & imperfecta sunt omnia. Manus indigent pedibus,quia nisi ambulauerint pedes
otiosæ erunt manus. Iterum pedes indigent manibus,calciare enim se non possunt,neq; cu/
rare. Cum ergo corpus perfectum sit membris, uolare tamen non potest,neq; ferre tantum
quantum potest burdo. Cum q; hi perfecti sint, gubernare tamen se nesciunt, nec adhibere
sibi possunt medicinam. Vnde dictum est, Nolite fieri sicut equus & mulus in quibus nõ est *Psal.31*
intellectus. Et aqua & ignis cum repugnãt inuicem, suo genere perfecta sunt: Implent enim
id ad quod facta sunt. Coquit enim ignis & consumit,purgat & calefacit. Aqua uero abluit
& refrigerat,sitiẽtes recreat. Itaq; cum omnia in suo genere perfecta sint,sine homine tamen
nihil possunt,neq; homo q̃uis perfectior sit,sine his. Hinc Apostolus imperfectos & perfe/
ctos nos dicit. Ad comparationem enim infidelium nos perfecti sumus,quia deum cogno/
scimus: Sed quia quæ promissa sunt minus scimus q̃ debemus, quia in hac uita nõ tantum
possumus comprehendere quantum est quod creditur, imperfecti sumus. Igitur quoniam
putant perfectionem Adæ instaurari credentibus, uideamus si hæc instauratio nihil ultra
doni habeat diuini q̃ fuerat cõsecutus Adam. Factus enim Adam positus est in paradiso,
ut operaretur ibi & custodiret eum: hoc est ut coleret terram & custodiret præcepta dei,per
quæ sciret sic se dominium cunctorum accepisse, ut ipse tamen sub lege uiueret creatoris, ne
dominatio extolleret eum,& inflatus superbia immemor fieret sui conditoris. Positus ergo
est ut cibis sustentaretur uita eius: Per Christum autẽ hoc concessum est, ut resurgentes non
B egeãt cibo uel potu: Quia quod mortale est hominis,cõuertitur in uitam. Factus est Adam
ut habitaret in terra,fides autem largiri dignata est,ut in cœlis sit habitatio nostra: scriptura
ipsa testatur, Quia factus est,inquit, primus homo Adam in animam uiuentem, secundus *1. Cor.1*
autem homo in spiritum uiuificantem. Primus autem homo de terra terrenus,secundus au
tem homo de cœlo cœlestis: Qualis terrenus,tales & terreni,& qualis cœlestis,tales & cœle/
stes: Quid tam apertum q̃ q Adam non habuit spiritumsanctum? Factus est enim in ani
mam uiuentem, per Christum autem in spiritum uiuificantem, ut homo in aliquo similis
sit creatori quem credit: quia enim mysterium fidei quod ad salutem datum est,trinum est,
trinus fit corpore anima & spiritusancto, per quem dicimur filij dei: Quod minime Adam
probatur uocatus,& terrenus enim factus est: Filij autem dei non carnaliter, sed spiritaliter
nati,cœlestes dicuntur esse: Ecce absolutum est, donum dei multo plus gratiæ concessisse ho
mini tẽpore saluatoris,q̃ acceperat Adam,quia non solũ est instauratus,sed & melioratus.
In eo instauratus,quia in peccatis ablutus & instauratus est,in cæteris melioratus. Hoc enim
& iustitia & ratio exigebat,ut tũc uberior esset clemẽtia dei in dandis beneficijs,quando my
sterium diuinitatis suæ innotescere uoluit creaturæ: ut cognoscentes quod incognitum fuit à
seculis & generationibus,dei unius sacramentũ in trinitate cõsistere, pro ipsa nouitatis quasi
dedicatione peccatis abluti insuper iustificẽtur,& adoptati à deo spiritumsanctum acciperẽt
per quem signum adoptionis habere uideãtur. Adoptio enim à deo signum habere debet
dei patris,ut non immerito filij dei appellẽtur. Hoc donum etiã per prophetas promissum
est, ut tunc daretur, quãdo mysterium dei declarari deberet in triumpho deuicta morte,ut
sciret creatura patrem & filium & spiritumsanctum unum esse deum. Vnde euãgelista, Spi *Ioan.6*
ritus, inquit, nondum erat datus, quia Iesus non erat clarificatus. Clarificatio enim hæc est
cum per uirtutem suam cognoscitur esse quod testificatus est de se, quia clarificatio hoc do/
num dedit quod per Iohelem prophetam fuerat promissum. Ait enim deus, In nouissimis *Iohel.2*
diebus effundam de spiritu meo super omnem carnem &c. Et Apostolus inter alia, Cum au

tem apparuit, inquit, benignitas & humanitas saluatoris dei nostri, non ex operibus iu- C
stitiæ quæ fecimus nos, sed secundum suam misericordiam saluos nos fecit per lauacrum regenerationis & renouationis per spiritumsanctum: quem effudit in nos abūde per Iesum Christum saluatorem nostrum, ut iustificati gratia ipsius hæredes efficeremur secundum spem uitæ æternæ. Confirmauit Apostolus quod per Iohelem prophetam fuerat promissum, quia hoc postquam clarificatus est Iesus impleuit deus, ut spiritumsanctum effunderet in illos qui credunt in Christum: & hoc est hæredem fieri uitæ æternæ, spiritumsanctum accipere, ut quia spiritus æternus est, æternā habeat uitam qui accipit eum: Pignus est enim immortalitatis. Qui enim accipit eum & manet in eius dilectione, transacta hac uita pergit in cœlos ad eum cuius spiritum habet. Incongruum est enim, ut qui hinc exit habens spiritumsanctum, apud inferos teneatur. Signum est enim in homine uictoriæ Christi, qua uicit mortem, spiritus eius, ut in quo fuerit spiritus eius, ab inferis teneri non possit. Ac per hoc in ueteribus sanctis non ita fuit spiritussanctus, sicut nunc est in fidelibus, quia exeuntes de seculo, apud inferos erant: Et non potest dici, quia spiritussanctus causa peccati Adæ, quod per traducem generis omne semen eius subiectum fecit inferis, simili tenebatur sententia data Adæ. Cum prophetis ergo & iustis uiris sanctum fuisse spiritum non est ambiguum: cum prophetis, propter dispensationem, cum iustis uero causa sanctitatis. Sicut legitur de
Luc. 2 sancto Simeone, Quia spiritussanctus, inquit, erat cum eo, non ut signum esset adoptionis in eo, sed meritorum eius gratia: Nam filij dei credentes tunc esse cœperunt, quando manifestatus est filius dei, uicta morte, cunctæ creaturæ. Si autem in Adam uel in cæteris sic dicatur fuisse spiritussanctus sicut nūc est in fidelibus, quæ noua dona dedit deus, cum regnum filij sui dedicauit in nobis? Et quomodo felix & beatum tempus præ cæteris dicitur saluatoris aduentus, si ea præstitit quæ iam fuerant præstita? Et ubi est illud quod dicit saluator,
Matth. 13 ad discipulos, Multi, inquit, prophetæ & iusti cupierunt uidere quæ uidetis, & audire quæ auditis, & non audierunt? Qua ratione ergo poterit dici, quod beatitudo temporis huius nihil D
amplius contulit doni quam ueteribus est collatum? Quod quidem ad iniuriam proficit saluatoris, ut nihil habuerit nouum quod in ortu imperij sui suspiciētibus se donaret, cum tamen laborare soleāt diuites, ut in die festo natalis sui exquisita inuitatis dent apophoreta. Quanta ergo iniuria est, ut deus his quos ad nouum & inauditum diem festum & omni laude dignum inuitauit, non dicatur habuisse inexperta quæ donaret? Et ubi est illud euangelistæ
Ioan. 1 Ioannis, quod dicit, In sua uenit, & sui eum non receperunt: Quotquot autem receperunt eum, dedit eis potestatem filios dei fieri his qui credunt in nomine eius, qui non ex sanguine, neque ex uoluntate carnis, neque ex uoluntate uiri, sed ex deo nati sunt? Igitur quomodo non inusitatum est quod donauit credentibus deus in Christo, quando dedit eis potestatem filios dei fieri, id est fratres filij sui proprij, nō ex uoluntate carnis & uiri, sed ex deo, ut spiritaliter nascerentur? Aut si prius gratia ista concessa probatur, tunc nihil nouum aduentus Christi contulisse dicatur. Adæ certe terrena & carnalis fuit factura, non spiritalis: Non enim ex deo sine carne & sanguine natus est, sed de terra à deo factus est: Ideoque non potuit spiritumsanctum accipere, qui non erat spiritalis, & cui concessum non erat patrem deum uocare in oratione. Qui enim spiritumsanctum accipiunt his datur potestas, ut per id quod spiritumsanctum habent, patrem illum Christianorum in oratione appellent: Quod quia ante concessum non fuit, non possunt dici priores spiritumsanctum habuisse. Hi ergo qui putant Adam uel cæteros habuisse spiritumsanctum, nesciunt quale donum habeant dei: nec gratias congruas possunt ei agere, qui plus cæteris accipientes, nihil se dicunt amplius consecutos.

CXXIIII Quibus argumentationibus & exemplis ostendi posset, unum idemque opus differre secundum personas in laudem siue condemnationem.

Vna est misericordia in diuite & paupere, sed aliter imputatur diuiti, aliter pauperi: quia plus laudanda est in paupere quam in diuite. Pauper enim qui exiguitate sua largiri non timuit, sperans à deo sibi retribui & in præsenti & in futuro. Credit enim scripturæ dicenti, quia

A quia qui tribuit pauperibus, non egebit. Vnde & paupercula illa diuitibus multa mittentibus sola meruit à deo collaudari, quia de penuria sua largiri nõ timuit. Diuites uero securi de diuitijs suis largiũtur, pauper autem securus de domino. Bene igitur faciunt diuites dum largiuntur egenis, sed multo melius, pauperes. Ac per hoc alia remuneratio pauperis & alia diuitis. Diues enim si hoc non fecerit, uapulabit: A paupere enim non exigitur tantum, Ideo qꝫ laudabilis est pauper misericors. Furtum in paupere & diuite unum peccatum est, sed diuitem plus facit reum: quia pauper per inopiam facit furtum, diues autem cum abundet non contentus suo, tollit aliena, & quod peius est, solet pauperes expoliare: ac per hoc differt pœna utriusque, Et iustitia pauperis, & diuitis una est, sed laudabilis est in paupere magis: In egestate enim conseruare iustitiam, magnifica res est. Diues autem ideo seruare uidetur iustitiam, quia alienus est ab inopia. Ergo uterque iustus est, sed maius est in necessitate seruare iustitiam. Superbia una est, sed plus damnanda in paupere est quàm in diuite: quia diues copia elatus est, pauper autẽ in egestate superbus, quod ad insaniam pertinet, ac per hoc plus reus est pauper. Humilitas una est, sed magis laudanda in diuite est. Quid enim magnum est si pauper humilis uideatur, quem ipsa inopia humilem facit? Magnificum autem si hic qui dignitate & copijs commendatur, inclinet se, non sibi uendicans quæ mereri se nouit: Ergo in omnibus humilitas bona est, sed multo magis in diuite. Doctrina studij una est causa, sed laudabilior in diuite est. Pauper enim cum nulla prærogatiua commendaretur, operam dedit ut haberet unde posset requiri. Diues autem cum esset unde commendaretur, adhibito labore auxit se, ut duplici genere necessarius esset: Non enim auocatus copijs retraxit animum quo minus per se floreret: Et ideo hic magis laude dignus est quàm pauper: Qui si studijs operam minime dedisset, per omnia remanserat uilis. Illum ergo uoluntas, hunc necessitas fecit cupidum. Libido in paupere & diuite eadem est, & damnabilior in paupere q̃ in diuite est. Pauperem enim ipsa egestas reuocare debet à cupidita-

B te luxuriæ: Cogitare enim debet, quia unde hoc impleat non habet, & dum hoc festinat adimplere, alia multa mala admittat necesse est: quibus forte nec ad præsens euadat, aut certe hocipsum quod habet insumens mẽdicus remanebit cum nota. Diuitem autem delitiarum copiæ lacessunt ad uoluptatem libidinis. Præterea quia diuites securi sunt de impunitate, scientes uenalia esse iudicia, & nec redargui se ab aliquo. Quis enim dignitate fultum uirum & diuitem arguere audeat? Vnde magis accenduntur, ut & uiolẽter hoc agant. Non solum enim minime reprehẽduntur, sed in magno honore sunt, & gloriari possunt, quia tales sunt. Quòd si uterqꝫ, id est pauper & diues pudicus sit, multum differt pudicitia diuitis à pudicitia pauperis. Pauperem enim potest humilitas reuocare ne quod uult possit implere, aut timor legum: Diues autem cum multis suffragantibus causis ad uoluptatem possit allici, laudabilis est, si auertat hinc animum. Alia ergo remuneratione dignus est diues pudicus, & alia pauper pudicus. Quòd si rex sit pudicus, multũ est & gloriosum, ut omnia in potestate habens non contingat quod scit impune à se posse fieri. Hic uere deum timet, hic uere præcepta eius custodit, qui in potestate habens leges, futurum dei iudicium cõtemplatur. Itaqꝫ grandis res est, ut qui in præsenti non habet quem timeat, uincat quod delectat, cum delectatio tãtum possit, ut non solum futura, sed & præsentia minime uereatur. Vnde multum merentur quicunqꝫ hanc superant, sed maxime hi qui in præsenti legibus & hominibus dominantur. Cæteri enim & homines & leges uerentur, quare & propositum custodiunt. Ne enim apud homines erubescant, seruant quod diu tenuerunt, & ne condemnentur, à prohibitis se abstinent: hic autem qui dominatione nec leges timet nec homines erubescit, magnæ gloriæ est si se abstinet.

CXXV Cõtra Eusebium, utrum spiritussanctus sciuit mysterium natiuitatis dominicæ.

Memini in quodam libello Eusebij quondam egregij in reliquis uiri, legisse, quia nec spiritussanctus sciat mysterium natiuitatis domini nostri Iesu Christi, & admiror tantæ doctrinæ uirum hãc maculam spirituisancto inflixisse: Hoc enim dicens degenerem illum significauit. Neqꝫ enim potest dici de deo esse, si nescit quæ dei sunt,

quia inferior natura quid in potiore sit, nescit. Sin uero substantiæ est eiusdem & diuinitatis, quomodo potest nescire quæ sua sunt? Deniq; filius dei, quia, Ego, inquit, & pater unum sumus, propter unitatem substantiæ, non immerito adiecit dicens, Omnia quæ patris sunt, mea sunt, & quæ mea sunt, patris sunt. Quamobrem si spiritussanctus eiusdē diuinitatis est, qua ratione segregatur ne sit eiusdem scientiæ, cum eiusdem non negetur esse substantiæ? Quod plus est concessit, quod minus est renuens. Creatura enim discit & incipit aliqua scire de autore, & erunt ei quæ didicerit cum autore suo communia: Substantia autem & diuinitas non potest deo esse & creaturæ communis: Nam dei substantia non habet quod discat, quia nihil est quod ignoret: Substantia uero hominum non habet in natura ut sciat, sed ut discat. Itaq; naturæ hominum accidit scientia, non tamen immutatur substantia, quia hominis natura dehabet scientiam: Sic enim condita est, ut per exercitium acquirat scientiam: Igitur maior est substantia quàm scientia: quia non scientia acquirit substantiam, sed substantia scientiam: & substantia est sine scientia, non tamen scientia potest esse sine substantia. In deo autem sicut est substantia, ita & scientia, quia ipse nihil habet quod discit, ipsa enim substantia est sibi scientia. Quamobrem omnia in deo substantia dicuntur: Substantia enim cui nihil deest, omnia substantialiter habet, quia nihil ei accessit per studium. Quomodo ergo dici potest de spiritusancto, quia nescit natiuitatē filij dei, si consubstantiuus est ei? Nunquid potest una eademq; substantia, & scire, & nescire? Certe filius dei mysterium natiuitatis suæ non didicit, scit substantialiter, non per doctrinam. Qua ergo ratione spiritussanctus dicitur nescire, cum similiter ipse nihil habeat quod discat, quia omnia nouit per substātiam? Sicut enim dei filius, ita & spiritussanctus dei substantia est, dicente domino, Omnia quæ patris sunt, mea sunt: Per quod significauit substantiam dei patris suam esse substantiam, & spiritumsanctum à patre dicit procedere, & de suo accipere. Et ideo, inquit, dixi de meo accipiet; quia omnia quæ patris sunt, mea sunt. Si à patre procedit & de filio accipit, quomodo filij nesciat natiuitatem, quando substantia eius substantia filij est? Omnia enim quæ patris sunt, filij sunt: Sine dubio ergo patris substantia & in spiritusancto est. Adiecit enim filius, dicens, Et omnia quæ mea sunt, patris sunt. Quid ergo ambigitur de spiritusancto, an eiusdem diuinitatis sit, cum sit eiusdem substantiæ? Nam sicut de se dixit dominus, qui à deo processit, ita & de spiritusancto testatur. Et ne hoc aliter possit interpretari: A patre, inquit, procedit, & de meo accipiet: ut à patre procedere, hoc sit de Christo accipere. Cum enim dicitur de filio dei accipere, nō ambigitur etiā ipse esse de deo, ut in sanctospiritu patris esse substantia & diuinitas non ambigatur. Itaq; qui hunc dicit nescire filij dei natiuitatem, ipsi derogat cuius dicitur accepisse. Nec enim aliud accipit, quàm ipse est de quo accepit: quia accepisse de Christo, de deo processisse significauit: ideoq; non potest nescire quod hic scit de cuius accepit: neque ignorare dicendus est dominum, quia à deo processit: Certe filius dei, quia de patre est, ideo scit omnia dei: Quare ergo spiritussanctus negetur scire quæcunq; Christi sunt, cum de deo acceperit? Itaq; si scit filius dei quæ in deo sunt, dubium non est etiam spiritumsanctum non ignorare quæ in filio dei sunt: & per id quod nouit quæ sunt in filio, non nescire dicendus est quæ in deo sunt. De eo enim de quo accepit, dei habet notitiam. Et quid laboramus cum testis sit in hac re Apostolus, dicens, Nemo scit quæ sunt in deo, nisi spiritus dei? Ecce in quo diu sudauimus, Apostolo adiuuante impleuimus: & nunquid præiudicauit filio dei, quia neminem dixit scire quæ in deo sunt, nisi spiritum dei? Absit. Sic nec præiudicauit spirituisancto filius, cum dixit, Nemo nouit patrem, nisi filius. Neminem enim dixit scire quæ in deo sunt, præter eum qui de deo est: quia omne quod de deo est, nouit deum & quæ in deo sunt. Natura enim dei, ipsa se nouit: Quā cum intelligas esse etiam in spiritusancto, per id quod à patre processit & de filio accepit, tutum non est istum dicere nescire patrem deum, cuius naturam agnoscis in eo: & tamen saluator sic dixit, neminem scire deum patrem nisi filium, ut reseruaret alij personæ huius cognitionē: statim enim subiecit, dicens, Et cui uoluerit filius reuelare: Cui putas uult reuelare filius? Nulli enim cha-

ziot

Marginal notes: Ioan.10; Ioan.16; 1.Cor.2; Matth.11; C; D

A rior esse potest q̃ spirituisancto. Quia si quis, inquit, spiritum Christi non habet, hic non est Rom.8
eius: Quomodo ergo putas reuelatum deum patrem à filio spirituisancto, nisi quomodo
ipse dominus, ait, De meo accipiet. Creaturæ enim non potest reuelare pater deus, quia dei
naturam ferre non potest, nisi fuerit eiusdem substantiæ: Lucem etenim habitat inaccessibi-
lem, creaturæ duntaxat. Sed quibusdam uidetur ideo recte nescire dici mysterium natiuita-
tis filij dei spiritussanctus, quia omnia dicitur scrutari, & qui scrutatur, inquiunt, nescit utiq;.
Quod ex alio loco debet intelligi. Dei enim uerba sunt inter cætera, dicentis, Ego deus qui Hiere.17
scrutor renes & corda. Et in psalmo, Scrutās, ait corda & renes deus. Et Apostolus, Qui scru Psal.7
tatur, inquit, corda, scit quid desideret spiritus, quia secundum dei uoluntatem postulat pro Rom.8
sanctis. His exemplis cum scrutari dicitur dei spiritus, non ignorare significatur. Etiam alta
dei dicitur scrutari: Et quæ sunt alta dei quæ dicitur præuidere? Scrutari enim occulta signi-
ficat penetrare, ut per id nihil ei occultum esse credatur. Alta enim mysteria dei sunt interio-
ra quæ scrutari à creatura non possunt: Nam & secundum dei uoluntatem & pro sanctis di
citur postulare, quod sancti utiq; nesciunt, dicente Apostolo, Nam quid oremus sicut opor
tet nescimus: Ergo alta dei scire, & uoluntatem dei nō ignorare, unum significat. Quid enim
tam altum mysterium q̃ uoluntas est dei, quod cognitum est spirituisancto, cæteris uero
incognitum est. Omnibus etenim contuendum est, quomodo dictum sit, Quoniam nemo 1.Cor.2
scit quid sit in homine, nisi spiritus hominis, qui in eo est: spiritum animā significauit, quia
nemo scit quid sit in animo hominis, nisi animus eius qui est spiritus: Sic & in deo nemo scit
quæ sunt dei nisi spiritus dei, hoc est ipse deus. Qui enim in deo est, nō aliud intelligitur esse
q̃ deus est. Ideo spiritus dei scit quid in deo est, quia de deo est: Nam si cogitationes homi
num nemo nouit, nisi deus, quāto magis dei secreta & uoluntatem nullus potest cognoscere
nisi sit de deo, hoc est idem ipse deus. Ipse est enim sibi soli cognitus: Nam utiq; in deo non
sunt cogitationes. Nec enim deus tractat apud se quid faciat, aut quid nō faciat, deliberans
B an expediat, quia omnia quæ in deo sunt sine dubitatione sunt, non per accidentia, sed per
substantiam, nec per studium, sed naturam, quia non immutatur: Ac per hoc non aliter no-
uit spiritussanctus mysteria dei, nisi per substantiam: una enim substantia unum habet sen-
sum & uoluntatem: De deo loquitur qui semper unus & immutabilis est, siue in filio, siue in
spiritusancto. Quod enim uult pater, hoc uult & filius, & quod uult filius, eadem uult & spi-
ritussanctus. Quamobrem aliquādo dicitur spiritus dei, aliquando & spiritus Christi, quia
à deo, inquit, procedit, & de meo accipiet. Hinc est unde Ioannes apostolus ait, Et hoc sci- 1.Ioan.3
mus, quia deus in nobis manet, de spiritu suo quem dedit in nobis. Ergo si spiritu dei in no-
bis manente, manere dicitur in nobis deus, significatur esse spiritus dei. Denique, hoc est, si-
gnum credentium q̧ sint filij dei, ut cum hunc accipiunt, dei se filios audeant appellare: Nisi
enim signum diuinitatis habuerint, dei filij dici non poterunt. Quanquam aliquis uerus dei
filius non est, ut sit totus de toto sicut & Christus: Per adoptionem autem fiunt filij dei, ut
accipientes spiritum Christi per ipsum filij dei dicantur, per id quod de deo est, quem in se
habent spiritum. In filijs enim quamuis adoptiui sint, patris tamen ex aliqua parte debet ui
deri substantia. In mundo enim quia res imperfectæ sunt, adoptati ab hominibus filij, nul-
lum pignus, sed solū nomen accipiunt: Deus autem quia perfectus est, plus facit, ut adopta
tis spiritum suum det, per quem aliquam ueritatem adoptati ab eo uideantur habere, quia
uocabula sine rebus inania sunt. Apostolus noster hanc assertionem nostram adiuuat, di-
cens, O altitudo diuitiarum sapientiæ & scientiæ dei, q̃ inscrutabilia sunt iudicia eius, & in-
uestigabiles uiæ eius. Quid tamen sibi uult, q̧ cum alibi dicat, scrutabilia esse alta dei, id est,
secreta, hoc in loco deneget, dicens, inscrutabilia esse. Sed in hoc loco de creatura dixit, quia
inscrutabilia sunt ei secreta uel iudicia dei: spiritui autem sancto, eo q̧ omnia dei nouerit, scru
tabilia dixit esse cuncta quæ in deo sunt, ut quod creaturæ incognitum est, dei spiritum asse-
rat non ignorare. Dei ergo natura negari non potest, quæ cognitum habet quod à creatura

 non

non potest comprehēdi. Qui degenerem dicunt spiritum dei sanctum, pulsant propositum C qui totius creaturæ salutē in trinitatis diuinitate cōsistere declarauit, quia si consubstantiuus non est deo & Christo, ineptum est ponere istum in numero patris & filij, ut sine hoc non salus alicui sit, neq; dignitas. Si enim non est eiusdem diuinitatis, aut stulte, aut gratis effectum est, quod absit. Quis enim prudētium deneget creatorem cum creatura connumerari non posse, neq; æternum cum eo qui sub initio sit comparari, neque dominum cum seruo æquari, neq; potentem cum impotente conferri, neq; scium cum inscio deputari? Sed iam cesset calumnia: Tertius enim ordine est, non natura, gradu, non diuinitate, persona, nō ignorantia. Sicut enim filius dei secundus à patre est, & diuinitate minor non est: ita & spiritus sanctus sequens à filio est, non impar, sed æqualis diuinitate substantiæ. Denique quæ legi/
Ioan.14 mus de filio dei, eadem legimus & de spiritusancto, ipso nobis testante. Ait enim, Rogabo patrem, & alium paracletum dabit uobis spiritum ueritatis. Alium cum dixit, se paracletum
1.Ioan.2 significauit: Quod Ioannes declarat, dicens, Quia spiritus dei postulat pro peccatis nostris.
Rom.8 Et Paulus Apostolus inquit, Ipse spiritus dei postulat pro nobis: Ecce scriptura ambos ad/uocatos esse ostendit. Et cum ueritatis illum dixit spiritum, nihil illum ueritate à se differre,
Ioan.14 ostendit, quia dixit, Ego sum ueritas. Missum se à patre dixit, & ipse mittere spiritūsanctum promisit. Si ipse à mittente impar non est, neq; à mittente impar ab illo spiritussanctus est. Neq; enim quia tres sunt singuli, alter alterius mēbra sunt, ut diuersa possint: Vna est enim potentia trium, ut nihil desit singulis. Hic finis sit: Iam enim in libello aduersus Arianam impietatem digesto, reliqua plenius tractata sunt, quæ trinitatis complexa sunt indiscretam
CXXVI unitatem.

De eo qui fidem Christi percepit, quid præeminentiæ seu prærogatiuæ habeat ad gratiam consequendam plus q̄ infideles.

Scriptum est, Quia iusto nihil proderit iustitia eius in qua die errauerit: & quia iniusto nihil oberit iniustitia sua cum se
Ioan.3 conuertit. Et dominus in Euangelio, Qui non crediderit, inquit, iam iudicatus est: ut per hoc eum qui crediderit, non iudicio subiectum ad sententiam excipiendam significaret, sed fidei D merito laude dignum futurum. Ergo cognitio dei hanc habet prærogatiuam, ut peccato/rum consequatur remissam. Credens enim dei esse filium Iesum, dignus existit ab omnibus liberari peccatis. Diu enim errore deuius cum per diuersa ignorantiæ fluctibus iactaretur, illuminatus ueritatis coruscationem nactus est, in qua post nimias tempestates requiescat securus: cui congruit ut post cognitionem temperet se ab his quæ iam pridem in ignoran/tia positus agebat. Quid enim prodest cognitio, si manet pristina cōuersatio? Hinc etenim quis uidetur cognouisse deum, si uitam mutet, & conuersationem suam corrigat. Cognitus enim deus timeri debet, quia iudicaturus prædicatur, ut & fideles iustitiæ suæ percipiant fructum, & impij, id est, increduli perfidiæ suæ congruas pœnas exoluant. Conuenit enim iu/stos in futuro gaudere, ubi regnabit Christus cum suis: Vt sicut in seculo sunt opprobrio, & iniurijs subiacent, in quo princeps est diabolus: ita & in regno gloriosi appareant, propter quod contemptibiles iudicati sunt à mundanis: Iniustos autem quia falso florere uidentur, per mendacium repugnantes ueritati, in pœna tribulari: ut qui per fucum gloriosi uisi sunt, per uerum despecti & humiliati nimis appareant. Tunc enim iusti se credidisse gaudebunt, cum perfidos uiderint cruciari: & nec pœnitebit perfidos non credidisse, nisi uiderint gloriam eorum & suam pœnam, quos quia crediderunt stultos & cōtemptibiles arbitrati sunt. Ergo ex eo q̄ profitetur se quis Christianum esse, id studere debet ne peccet, & armare se contra uitia: Et quia impossibile est semper uincere, si uictus fuit, dolere ne iterum uincatur: quia qui se dolet uictum, reparat se. Qui ergo repugnat, habet unde se excuset si uictus fuerit: Ostendit enim se uotum habuisse uincendi, sed minime præualuisse: De hoc spes est, quia potest se reparare, ut assidua meditatione in congressione peritior & fortior inueniatur. Nam qui ad hoc surgit, ut peccet, inexcusabilis effectus pergrauem habet causam. Peius est enim sub dei uiuere professione, & uoluntatem habere peccandi, quàm si ignoret quis

A quis deum & turpiter & contaminate uersetur. Hic enim nescit quæ timere debeat, ille sciens contemnit. Credentes ergo accipiunt remissionem peccatorum, nõ tamen gloriosi erunt, nisi post acceptam fidem uixerint sub dei nominis timore, ut colluctati contra hostes Christiani nominis uictoriam faciant, ut possint præmium mereri dum plus uincunt q̃ uincuntur. Nam qui intelligit deum & non accedit ad fidem eius ne uiuat Christianus, sed in fine uult fidem accipere, ut moriatur Christianus, aut erubescit Christianus uiuere, aut peccatis operam dat, quæ arbitratur posse sibi remitti cum crediderit: istum puto non bonam causam habere, quia ut q̃diu in seculo est, peccet, non uult fieri, nec uiuere Christianus, aut confunditur fieri Christianus: Qualem sperat deum, cui cum militare erubescit, uult ab eo stipẽdium accipere? Huiusmodi irrisor est: Sciens enim se iam non tempus habere ut peccet, morte imminente, tunc uult fieri Christianus: & quia iam non potest peccare, credere se dicit in Christum, quasi qui execrator peccati est: non ut iam se nolit peccare, sed ut nõ possit præueniẽte morte. Istis debet legi, quia deus non irridetur. Nam & solent huiusmodi talia dare mandata, ut iam defectis & alienis, tantum anhelantibus detur fides, timentes ne euadãt, & confundantur quia facti sunt Christiani. Quibus recitanda sunt Euangelij uerba, Qui, inquit dñs, erubuerit me cõfiteri in hac generatione, & filius hominis confundet eum cum uenerit in regno patris sui. Sed forte dicant, scientes fragile esse genus humanum, idcirco in fine uitæ uolumus fidem accipere, ne iam peccemus. Sed fides sic accipi debet, ut sciatur quid accipitur: Tunc enim beneficium eius habebit, si cognoscat, & si profiteatur eam. Corde enim creditur ad iustitiam, ore autẽ confessio fit ad salutem. Ac per hoc, qui iam nescit ubi sit, quomodo potest dici accipere? Ille enim accipit, qui profitetur se accepisse, sciens quia accepit. Si enim credunt, quia datur credẽtibus remissio peccatorũ, scire debent, quia hic credit, qui corde suo teste credit: Quia deus qui promisit, cordis inspector est ipsum: enim suscipit quem corde uidet credere. Itaq; cuius cor uerba fidei nõ aduertit, quomodo beneficiũ eius habebit? Ergo

B hic potest uideri temere Christianus accepta fide, qui id agere cernitur, ne facile peccet. Nam qui peccare festinat, idcirco nõ uult accipere fidẽ, ne cogatur bene uiuere, quod uidetur nolle: sed in morte uult cõsequi, impunitatem sperans, & remissionem præteritorum malorum, ut & de præteritis securus sit & de futuro, quia iã utique non poterit peccare moriturus. Sed hoc non bono fit cõsilio, neq; munda consciẽtia, ut tunc uelit accipere fidem, cum iam nõ possit, etiam si uelit, peccare. His cõuenit dictũ illud, Faciamus mala, ut ueniãt bona: hoc est, modo (Rom. 3) peccemus, & in nouissimo credamus, & remittetur nobis: Ideo subiecit, Quorũ damnatio iusta est. Non est enim dignũ ut his detur remissio peccatorũ, qui sciẽtes deum quod nolit quenquam peccare, & odio habeat peccatores, peccare gestiũt: nolẽtes aduertere, donũ dei his proficere, qui ignorantes deum sic peccant, ut nesciãt iudicaturum deum. Qui autẽ audiuit & tractauit apud se, & uotũ habet peccandi, nõ ut uincatur aliqua cogẽte causa, sed uelit peccare, durum est ignosci ei. Nã duæ causæ sunt quæ habẽt peccatorũ remissam. Vna doni, alia pœnitẽtiæ, ut qui post donũ peccauerit, per pœnitentiã reformetur, Qui enim in accepta gratia nõ permansit, ut in libertate duraret, sed iterũ se subiecit peccato, lamentatione & gemitu impetrat oblitterari peccatum: sciẽs enim prudensque peccauit: nõ quod aliquis ignoret peccatum, sed qui nescit deum iudicaturum, impune putat futurum quod peccat: Ac per hoc gentilis si cœperit infirmari, & in ipsa uitæ desperatione tractet apud se de fide & spe promissa, integrã habet causam: ut huic credenti remittantur peccata, nec teneatur in inferis, signum ferens secum euictæ mortis ac spoliatæ, licet non habeat dignitatẽ uel remunerationem: Quia debet aliquid interesse inter eũ, qui prouocatus amore sui domini contra hostes eius dimicare non timuit, armans se continentia & obseruatione omnium uitiorum, ut possit resistere malo, semper sollicitus quomodo imperium domini sui defendat: & inter eum qui cũ inimicis domini sui conueniẽs & eis assistens, in fine uitæ ad dominũ suũ regressus est: nõ ut regnũ dñi sui uindicaret, sed ut ipsi soli prodesset esse ciuis anteq̃ miles. Ille enim qui uiuere uult Christianus

ut post mortem remuneretur, scit, quia non sunt condignæ passiones huius temporis ad futuram gloriam quæ reuelabitur in nobis. Ac per hoc suscepta armatura fidei non dubitat congredi contra principes & potestates, ut in seculo existens uictor post seculum coronetur. Dignum est enim, ut qui inter perfidos & rebelles domini sui regnum ad præsens testatur, huius rei in futuro mercedem habeat: ubi uidentes inimici dei testem Christi propter confessionis suæ ueritatem sublimem apparere in regno dei, doleant confusi falsum æstimasse quod uerum esse declaratum est: nec non & hi qui tarde crediderunt, non in uita, sed in morte confitentes deum, uidentes quanta eorum gloria est, qui sub armatura dei militantes bella imperatoris sui deuote & fideliter gesserunt, pœniteant non se uixisse, sed mortuos esse Christianos. Potest enim uideri minime idoneus mori Christianus, qui uotum non habuit uiuere Christianus, sed forte iam moriturus, idcirco uoluit dici Christianus, quia iam tempus peccandi non erat: Ne forte, inquit, uerum sit quod creditur, uolo fieri Christianus, nihil amittens si falsum est quod creditur: & quia iam in morte non est uoluptas peccandi, sed peccatum fieri desinit, tentat si prodesse poterit fides post mortem, cum hoc utique fuerit utile, ut in hac uita & peccata emendarentur ubi fuerunt admissa. Tunc enim aliquis condemnasse se præterita probat, quando fidei lineam sequens, conuersationem & uitam uidetur mutare, Si enim prius ideo peccabat, quia nesciebat deum, cum cognoscit eum, ultra non debet peccare ne frustra sit cognouisse illum. Debet enim aliquis perfectus esse ex cognitione dei. Christianus enim ante professionem debet intelligere operibus magis se probandum quàm nomine. Nam propterea mandata data sunt cæteris legibus potiora, & ad sanctitatem pertinentia, ut ex his dei cultura appareat: si
Luc. 6 quo minus, audient, Quid me uocatis, domine, domine, & non facitis quæ dico? Per quod tunc significauit, prodesse cognouisse deum, si mandata eius seruentur. Irrisor enim uidetur, qui dominum uocat eum, cuius præcepta contemnit. Huic uerba legis recitanda sunt,
Gal. 6 quæ dicunt, Deus non irridetur. Itaq; uerbis suis condemnabitur, quia dominum uocat, D
CXXVII quem minime se timere operibus suis ostendit.

De peccato Adam & Euæ, & de eorum conditione seu creatione & donis gratuitis.

Nulli dubium arbitror, mundum istum hominis causa esse fabricatum. Qui cum diuersis constet substantijs, unus est tamen multis membris aptatus, ut ex his inuicem mutuis operibus, quæ necessaria homini futura erant gignerentur. Domus enim facta est homini cum annona, ita ut singula eorum secundum genus fierent super terram: id est, ut facta hinc haberent infinitam potentiam in propagine uniuscuiusq; generis eorum quæ crearentur in terris. Origines enim institutæ sunt, quarum semen proficeret ad procreationem multiplicandorum generum super terram. Vnde scriptura testatur: Et benedixit illa deus, dicens, Crescite, & multiplicamini super terram. Simili modo etiam hominum genus benedictum est: Quem sensum contuemur in lege: Cernimus enim scriptum esse, Creuit populus, & multiplicatus est in Ægypto. Qua benedictione enim benedicta sunt, quæ ad utilitatem creata sunt hominis, ea benedictione & homo est benedictus: ut similiter ex mare & fœmina propago generis humani cresceret & multiplicaretur super terram: & sicut per culturam meliorandа erant semina, ita & hominum genus adhibita cura illud studeret, ut creatoris cognitione percepta uitam suam frenaret ad promerendum eum, ut simul omnia proficerent ad laudem & gloriam creatoris. Et quoniam non aliud hæc dicta significant, res ipsæ testantur: Omnia enim quæ facta sunt, dei nutu multiplicata & meliorata sunt super terram. Nec enim aliter posset accidere, quàm dei uoluntas & benedictio decreuit seminibus. Quomodo ergo dici potest male fieri, aut non licere quod ex dei benedictione & ipso fauente augmentum facit? Cuius rei traditio etiam in synagoga mansit, & nunc in Ecclesia celebratur, ut dei creatura sub dei benedictione iungatur. Non utique per præsumptionem, quia ab autore ipso data est forma. Sed si cessare debere putatur, tunc cessare debebit,

A debebit, quando cessatura & illa sunt quæ similiter benedicta sunt ut multiplicarentur: quia
si generatio hominum cessat, ad quam utilitatem nascuntur quæ benedicta sunt super ter/
ram? Non potest enim mũdus ex parte agere, & ex parte cessare. Aut totus enim operatur,
aut totus pausat in otio. Nunquid utile corpus est, cuius quædã membra uigent, quædam
torpescunt? Quod ergo à domino benedictum est, cur sordidum & contaminatum opus
à quibusdam asseritur, nisi quia ipsi deo manus quodammodo infertur? Non enim hoc
reprehenderent, nisi de deo huius operis autore male sentirent. Quia enim aperte deo de/
trahere uerentur, per opus tamen ab eo inuentum accusant eum. Quando enim displicet
opus, reprehenditur autor. Si huiusmodi homines legerent, aut potius acciperent scriptu/
ras, memores essent Balaam, dicẽtis, Quid maledicam quem benedixit deus? Frustra enim Num. 23
accusatur, qui à iudice laudatur: imò ipse sui accusator est, qui reum dicit quem leges defen/
dunt. Quis ergo tu es qui damnari censes quod à deo benedictum legis, nisi quia aut deum
hunc negas esse, aut scripturam falsam accusas? Sunt enim qui quasi noua accipientes, ue/
tera repudianda putant: Sed non discrepant ab his noua, quæ per Christum Iesum præce/
pta sunt & populis intimata. Ipse enim rogatus ad nuptias ire non dedignatus est, & non
solum præsentia sui illustrauit eas, uerumetiam contulit quod deerat ad lætitiam. Scriptum
est enim, quia uinum lætificat cor hominis. Et ut hoc secundum dei patris sui uoluntatem fe Psal. 103
cisse se demonstraret, Iudæis interrogantibus, an liceat homini dimittere uxorem suam, re/
spondit inter cætera, dicens, Quoniam ab initio fecit deus masculum & fœminam: & dixit,
Propter hoc relinquet homo patrem & matrem, & adhærebit uxori suæ, & erunt duo in car Gen. 2
ne una: Itaq; iam non sunt duo, sed una caro. Quod ergo deus coniunxit, homo non sepa/
ret. Hinc est, unde rogatus ad nuptias iret libenter, ne factum dei patris sui infirmare uide/
retur. Magis autem legis ueteris & nouæ doctrinam concordare ostendens, nuptias non so
lum non prohibuit, sed & interesse dignatus est, testimonium eis tribuens, quoniam deus
B autor earum est: & quod à deo iunctum est, neq; prohiberi, neq; separari debere salutari
præcepto monstrauit. Et quia natiuitas prodest, cum iam relinqueret mundum, matrem
suam Ioanni discipulo suo commẽdauit. Quamobrem & nos per omnia legis ueteris & no
uæ mandata seruantes, parentes honorare docemur, quod nisi fecerimus, maledictum nos
incursuros cautum est lege. Itaq; quænam est hæc præsumptio, aut ex qua lege descendit,
nuptiarum aditus intercludere, quando tam noua q̃ uetus lex per omnia istis fauere uidea
tur? Sed illud est quod legimus, quia quod extra est, à malo est. Vnde Apostolus huiusmo
di homines cauteriatam dicit habere conscientiam, qui prohibentes nubere, & à cibis quos
deus ad percipiendum creauit abstinendum docent. Hoc enim in hypocrisi inimicitiarum
causa facere denotãtur, ut legem à deo traditam criminentur. Alij ideo studentes præceptis
salutaribus obuias manus tendunt, ut prauæ doctrinæ mandata commendent: Ac per hoc
cauteriatam habere dicuntur conscientiam: Corrupta enim mente aliud scientes, aliud profi
tentur: Sicut & Iudæi, qui non ignorantes gesta saluatoris opera esse spiritussancti, inuiden
tes dicebant, quia in Beelzebub eijcit dæmonia, ut populum à fide eius auerterent. Talis
est etiam supra memoratorum uersutia, quia ut sanctitatis & castimoniæ amatores esse se
simulent, nuptias esse dicunt damnandas, ut per hoc commendentur, & populum à ueritate
auertant: & ut abstinentiæ se studere fingant, temperandum à cibis tradunt, ut per hoc se
alienos à mundo ad cœlestia regna festinare ostendant, per quod mentes hominum illici/
entes, deinceps illicita doceant licere, & licita quasi inconcessa damnare. Hæc sunt præstigia
satanæ, ut causas inuertat: quasi nouum insinuans aliquid, excludat ueritatem, in qua nihil
nouum est, quia totum æternum. Quis non aduertat sensum istum ab aduersarijs esse apta
tum? Quis enim audeat dei inuentum reprobare, & quod nunquam alicui obfuit, nisi ad/
uersario ueritatis? Qui ut impuritatem suam tegat, sanctimoniam prædicat, quam non
amat, ut dum ex eo se quasi bonæ uoluntatis ostenderet, illicita suadeat quasi licita. Com/
mendat

mendat enim se ut promptius fallat, ac per hoc captis imprudẽtibus suggerat, per quæ plus C eos faciat peccatores: quia ut causæ suæ aliquam conferat medicinam, granditer suadet homines peccare, magnum ex eo quærens solatium, dum criminis sui socios multos ostendit leuem pœnam esse existimans, ac si minus grauis sit, si secum multos uideat in gehenna. Cæci homines, dum uincuntur uitiis, aut per infirmitatem, aut per ignorantiam sese defendunt, non uindicando hæc quæ cõtraria decipit cõcupiscentia. Aut quæ obstat caligo ut non quod uerum est, uideatur? Nam solent litteræ aliud uideri significare, dum aut non bene pronuntiantur, aut improprie distinguuntur. Cum autem legitur, Fecit deus, & benedixit quod fecit, quis hinc disputet? quis dubitet? quis quod benedictum est, maledictum putet, nisi alio spiritu animetur? Quod quidem si hominis uox esse diceretur, forte aliqua fallacia crederetur. Deus dicitur loqui, & dubitas? deus benedixit, & reprobas? Sed forte sub dei nomine Moyses errorem induxit. Satis tibi faciant signa & prodigia per Moysen facta in Ægypto, suadeant tibi mirabilia quæ in rubro mari gesta sunt ad liberationem filiorum Israël. Audi magos confitentes, quia digitus dei est hic. Consenti Apostolo dicen-
Exod. 8 ti, Nolo uos ignorare fratres, quoniam patres nostri omnes sub nube fuerunt, & omnes per mare transierunt, & omnes per Moysen baptizati sunt in nube & in mari, & omnes eandem escam spiritalem manducauerunt, & omnes eundem potum spiritalem biberunt: Bibebant autem de potu spiritali consequente eos petra, Petra autem erat Christus. Et unde hoc Apostolus locutus est? Præsto est scriptura in qua legimus Christum dominum no-
Ioan. 5 strum, dicentem Iudæis, Si crederetis Moysi, crederetis forsitan & mihi, quia de me scripsit Moyses. Quis huic concordiæ fidem deneget? Quis audeat dicere, quod unum est discrepare? Quis tam malæ mentis est, ut indiuiduam charitatem contendat uideri inimicitiam? Ecce habes & uerborum testimonia, & exempla uirtutum quæ animum tuum subiugent ueritati, ut non aliud putes uerum quàm q̄ Ecclesiæ catholicæ continent libri. Quoniam igitur probatum est eundem deum fuisse in ueteri testamento qui nunc noster est, & hunc D multis uirtutum indiciis uerum esse, intantum eius autoritas debet præferri, ut etiam id quod à spiritu (& si forte absurdum à nobis æstimatur) acceptum est ferri debeat, & aliter sentiri quàm à nobis putatur, si dei iudicio commẽdetur, quia magis deo credere debemus quàm nobis. Infirmitas enim nostra & imperitia, utilia solet iudicare quæ nociua sunt, & æstimare falsa pro ueris, quod de deo uel suspicari nefas est. Non est enim natura quæ
Matth. 19 possit falli: quanto magis de coniugiis dubitari non debet, deo dicente, Quod deus coniunxit, homo non separet. Est enim res aperta & simplex. Certe omnis homo gaudet cum fuerit dei dignationem adeptus, & meliorari se credit dum sacramentum creatoris addiscit, quod utiq; non assequeretur, nisi natus: Cur ergo plangit quod gaudet, & quod gloriatur se didicisse, condemnat? Si enim gaudet quia didicit, non autem didicisset, nisi natus fuisset, sine dubio bonum est nasci, quia fructus natiuitatis, cognitio est ueritatis. Si autem malum est nasci, non erat bona cognitio: Cui enim rei proderit cognitio, si damnatur natiuitas? Quia si non expedit, nec nasci debet, ut dicit, inane est ut discat damnandus. Sed quia nemo tam hebes est ut neget cognitionem dei prodesse hominibus, & bona & utilis est: Per ipsam enim melioratur natiuitas, ut meliorata natiuitas plus mereatur quàm fuerat collatum Adæ, quia in cœlo, non in terra regnabunt credentes: in paradiso dei patris, non in quo Adam corporaliter iussus fuerat operari. Nam si encænia celebrabãtur Hierosolymis, id est dedicationis templi dei agebatur festiuitas: quanto magis ipsius hominis celebrandus natalis est, qui magis templum dei est, cuius etiam, ad agendum deo gratias, manibus templum est fabricatum. Melius est enim templum, corpus nostrum: quia hoc dei opere, illud uero humano labore constructum est, & hoc sub spe æternitatis est, illud perditonis. Itaq; qui deo instituente natum se nouit, ut ei gratias agat, cognitum habens mysterium eius, debet in natali suo gaudere, uidẽs profectum esse natiuitatis suæ. Vere autem illi nasci non

A non debuerunt, qui creatorem suum relinquentes gloriam eius alijs deputant: horum enim natiuitas proficit ad pœnam, sed non natiuitas crimen incurrit, sed uoluntas. Sed quis es tu qui nuptias prohibes? Forte Marcion, quia corpus non à deo fabricatum putas, sed à diabolo: animam uero errore quodã lapsum passam, ut ad tenebrarum partes in quibus nunc mundus est ueniret, contendis. Quomodo ergo posset hinc liberari, si prohibetur generari? Natus enim cognouisti casum tuum, & data opera id egisti ut remeares ad patriam sedem, redditus sorti tuæ. Deniq; gratias agere te dicis Christo, per quem hanc cognitionem assecutum te gratularis. Age uero, Si natus non esses cessaret cognitio, nec prosequeretur liberatio. Itaq; si gaudes animam liberari, faue natiuitati: Nam si natiuitati resistis, inimicus es animarum. Aut si Manichæus es, qui nuptias quasi contrarias renuis, quæro à te, si corpora minime gignerentur, quomodo anima hinc, quam fusam in tenebrarum partem & hærentem hylicis rebus asseris, eriperetur? Nascendo enim liberari eã in libris uestris scriptum habetis, ut à luna susceptæ animæ exeuntes de corporibus soli tradantur, quem deum animarum uestrarum asseritis. Nam gaudetis cum Manichæi uocamini: Per hoc enim nomen liberationem animarum uestrarum flagitatis, quod utiq; nesciretis, nisi nati essetis. Longe itaq; apparet per hypocrisim uos nuptias condemnare: Sanctimoniam enim profitentes, latenter immundiciæ studetis, quod nõ solum priuatum, sed etiam edictis proditum est imperatorum. Audi nũc catholice, & ex Euangelio disce, prodesse hominis natiuitatem. Cum Simeon enim uir iustus uellet exire de seculo, sufficere sibi putãs creatoris sine mysterij eius cognitione notitiam, non permissum est ei nisi crementum faceret in dei perceptione, ut plenam haberet fidei suæ mercedem. Deniq; natum saluatorem accipiens in manibus, benedixit deum, & dixit, Domine, nunc dimitte seruum tuum secundũ uerbum tuum in pace, quia uiderũt oculi mei salutare tuum. Manifeste ostensum est dei beneficium esse in hominis natiuitate, quando uiro iusto de morte cogitanti responsum est, q non ante moreretur quàm Christum domini uidisset: intantum enim proficiebat in uita, ut dignus fieret etiam in præsenti uidere, quem liberatorem sperabat post mortem. Qui ergo reseruatus in uita non permissus est mori, nisi spei suæ fructum uidisset, ut securus esset, quia de uita ad uitam trãsiret, quomodo potest dici non huic profuisse natiuitas? Si enim malum est q nascimur, non paradisus promitteretur, non uita æterna, non regnum cœlorum, sed pœna & gehennæ perditio: ut timeret alterum generare, qui se sciret natũ ad perditionem: ut ille qui se illicite natum sciret, nõ affectaret generare. Sed forte dicatur, Regnum quidem cœlorum promissum est, sed fidelibus & bene agentibus. Recte uides. Itaq; non uideo reos fieri homines, quia nati sunt, sed quia male conuersati sunt: Neq; enim non natis promissum est regnum cœlorum, ut natiuitati imputent quibus non dabitur. Promissum est autem natis bene agentibus, ut neq; natiuitas prosit male agenti, neq; obesse possit bene agenti. A fidelibus enim & bene agentibus melioratur natiuitas, ab infidelibus autem & male agentibus deterioratur. Sic & enim est natiuitas, quasi arbor quæ inseritur: quia si bono surculo inseritur, melior fiet & bona dicetur: si uero malo surculo inseratur, deterior erit, & non bona, sed mala uocabitur: Ita & natiuitati si bona accedat doctrina, bonos faciet fructus: si autem mala, malos faciet fructus. Itaq; sicut necessaria est arbor ut sit ubi inseratur, ita etiam necessaria est natiuitas ut sit ubi proficiatur. Sed respondetur econtra, Si utilis est natiuitas, cur renascimur? Non renasceremur nisi utilis esset natiuitas: Renasci enim renouari est, & qui renouantur, instaurantur. Non ergo accusat renascibilitas natiuitatem, sed reformat: Et quod reformatur, bene ab initio institutum probatur. Igitur q renascimur, consilio mutamur, corporis expiatione suscepta, ut reddamur ad pristinum statum Adæ: animæ autem peccato maculatum est corpus, quo reparato & meliorato per fidem, consilio abluimur: ut sicut per contemptum dei fuerat pollutum, ita per obedientiam abluatur, ut effugiat sentẽtiam datam Adæ & possit resurgere. Itaq; si ab anima cœpit peccatum, cur non à corpore accusatur: cũ in causa peccati Adæ nõ fuerit desiderium corporale, sed spe deitatis illecta anima transgressa sit dei præceptum,

Luc. 2

B

ptum,ut corpus suum subiugaret peccato & nascerentur homines sub peccato? Quod qui- C
dem nihil obest homini, si tamen legi dei obediat, nisi q moritur: cui rei beneuolentia dei promisit mercedem,ut qui in creatoris deuotione fideles inueniantur,saluentur:Per præuaricationem autem,quia Adæ corruptioni subiecti sunt & morti, pro hac re suscipiant à iudice deo ultra q̃ fuerat concessum Adæ, ut in futuro & gloriosi sint & æternã habeant uitam, & adoptati filij dei uocentur, ut lucrum sit, quia nati sunt. Ex hoc iam reuertar ad reliquam
Gen. 2 partem lectionis. Cũ positus esset homo in paradiso hæc accepit mandata, Ex omni, inquit, ligno quod est in paradiso, ad escam edes: De ligno autem unde dignoscitur bonum & malum non edetis ex eo. Omnia ligna quæ commemorat, fructus sunt ad esum creaturarum. Deniq; uno nomine ligna dicũtur, sed uaria intelliguntur in fructibus. Omnia tamen ligna sunt,& edendi unum est genus,quamuis diuersa sint quæ edantur. Cum enim multa fructuum ligna creasset homini ad edendum, sicut dixi, de uno ligno edi prohibuit:ut reuerẽtiam creatoris ex aliqua parte haberẽt,qui omnia in potestate acceperant, dum una reseruata est arbor cuius licentiam non haberent,ut memores essent conditionis legis. Quomodo autem ex sententia peccati genus intelligebatur? Et homicidæ enim & malefico & adultero & infami congruit hæc sentẽtia. Achar quoq; filius Charmi cum peccasset, consumi cum omnibus suis adiudicatus est: Quomodo ergo potest hæc sententia peccati genus intelligi? Grande delictũ fuisse potest cognosci, non tamen genus delicti intelligi. Scimus enim alios hac damnatos sententia, cum sciantur aliter deliquisse. Et Amorræi & Sodomitæ cum omnibus suis perisse noscuntur. Ita enim fit, ut & unius peccati rei diuersa feriantur sententia, & diuersi criminis peccatores uno atq; eodem genere puniantur. Quamobrem Adæ & Euæ non ex data sententia peccati genus potest intelligi. Quamuis enim unum eorum peccatum sit, sed secundum personam suam uir & mulier sententiam acceperunt, necnon & serpens, ut non solum in eo q facti sunt non manerent, uerumetiam adderetur eis labor ad pœnam. Cum
enim omnia pecora & animãtia homini fuissent, sicut legimus, subiecta, serpens cõtra hanc D
constitutionem erexit se, & dolo & fallacia circũuentum hominem sibi subiecit. Sine dubio enim qui aliquem capit, intra se uim facit. Propter quod serpẽs ne astutiæ suæ effectum haberet, sententia dei reuocatur & reprimitur ultra q̃ fuerat factus, ne supra hominem esset, ut calliditate sua nõ solum ad nihil se profecisse doleat, sed & deteriorasse. Cum enim prudentior legatur fuisse cæteris bestijs, postq̃ decepit hominẽ, maledictus factus est ab omnibus bestijs terræ. Post sententiam datam in hominem, datam in fœminam, datam in serpẽtem, sequitur ut & mulier quam sibi sociauerat ad contemnendam dei legem, excipiat sentẽtiam. Ait enim, Replens replebo erũnas tuas & gemitum tuũ, in tristitia paries filios: & ad uirum tuũ conuersio tua, & ipse tui dominabitur. Nemo quod reprehendit, ipse confirmat. Si ideo concessi sunt filij, quia usurpauerat coitum, ergo plus usurpatio præstitit. Sed quia dixit, In tristitia paries filios, si inde putas generationẽ sumpsisse principium, ubi erat quod dictum est, Crescite & multiplicamini? Intelligite ergo hoc ad pœnam tãtum additum, ut cum per lætitiam fuerat ante concessum, tristitia subderetur ad pœnam: & ut durior & multiplicata pœna mulierem semper urgeret, additur cõuersio ad uirum, ut esset unde ei dolor iterum innouaretur. Si coitum dominus damnabat, cur in subiectis addebat: Et ad uirum conuersio tua? Nemo quod dãnat, hoc pro pœna constituit, cum utiq; pœna sit dãnationi contraria, nec unq̃ ex uno, sed econtra proueniant: Quòd si in uno essent, dãnationẽ nemo metueret. Deniq; aliquis in hoc addisceret, ex quo in lege commissum uideret esse: hoc est cõfirmasse, non punisse peccatum: sed ideo conuersio fœminæ ad uirum & ex eo q colit, & non quod uerum est conuersio simpliciter ante concessa cum ultima seruitute, propter pœnam eidem credatur imposita, quoniam per mulierem concessam subiectus factus fuerat uir. Et sine dubio superior uidebatur, cuius consilio usus putauit prodesse quod suasit, ut factũ dei subtilitate serpentis destrui uideretur: instauratur per sententiam dei institutam; ut reuertatur mulier ad conditionis subiectionem humiliata uiro, sicut fuerat constitutum: & additum ei quod

additur

A additur ad pœnam, cum audit, Replens replebo mœrores tuos, & gemitum tuum, In tristitia paries filios, & ad uirum tuum cōuersio tua, & ipse tui dominabitur. Nunquid fuerat aliter decretum, quàm ut mulier dominio uiri esset subiecta? Hinc ergo apparet mulierem reuocatam esse ad id quod fuerat cum additamēto. Vnde ait, Replēs replebo mœrores tuos & gemitum tuum. Quod replet, in eo quod minus est addit, non in eo quod nō est uidetur operari. Hac ergo sententia, quæ ante processerat, Crescite & multiplicamini, non incipit ad creandum, sed ad creaturæ, quæ fuerat concessa, perniciem. Mulieri ad pariendum filios, dolor additur, difficultas imponitur, non procreationis noua forma cōponitur: nam si ex hoc recte generatio speratur, magis intelligi potest arbitrio serpentis generationem extitisse, quàm domini: & est uerum, ut ait ille, Progenies uiperarū. Si quis aūt se existimat ita natum, quid mereatur, aduertat, ut propter peccatum amplificaretur ei dolor partu, ut quæ modicū doloris habitura erat, filiorum cresceret ei causa delicti: quia & cum gemitu & mœrore pariuntur, nati aūt sine tristitia non habentur. Nunc tertio promitur in uirum sententia talis, Quoniam audisti, inquit, uocem mulieris tuæ, & edisti de ligno, de quo præceperā tibi ne ederes ex eo, maledicta terra in operibus tuis, & in mœroribus tuis edes ex ea omnibus diebus uitæ tuæ: spinas & tribulos germinabit tibi. Et hinc idem Adam ad hoc reuocatur, ad quod fuerat factus, sed cum decremēto. Ante enim positus erat, ut operaretur terram simpliciter, ut sequeretur eum laboris effectus: at ubi autē spreuit præceptum dei, melius sibi procurari credens consilio serpentis quàm fecerat deus, ad institutum pristinum reuocatur cum laboris dispendio: ut terra ei secundum laborē minime responderet, maledicta non sibi, sed operibus eius: ut ostenderetur propositum dei subuerti non posse, neq; melius posse quēquam prouidere quàm deum. Nemo enim potest alterius opus plus diligere, quàm ipse qui fecit, dicēte Apostolo, Quia nemo, inquit, carnem suam odio habet, sed nutrit & fouet eam, sicut & Christus ecclesiam. Videamus nunc sequentia legis, an cōcordant cum initijs eius. Abraā

Matth. 3

Ephes. 5

B cum placuisset deo, inter cætera quæ ad remunerationem fidei eius pertinent, cum senior esset, unum filiū generare dignus est iudicatus. Quomodo ergo accusari potest, quod pro merito concessum uidetur, ut qui ipsius dei uoluntatem fecerat, deus uolūtatem eius impleret: quæ minime fuisset impleta, nisi innoxia esset: nec deus impleret quod male uel imperite posci uidebat, maxime ab eo qui sibi placeret, hoc enim nec homini conuenit? Et Anna cū sterilis esset, & deum diligeret, petijt ut haberet filium, & accepit: quod si contrariū esset, moneri potuit ab eo quem diligebat, ne rem postularet aduersam. Et natus ex ea sanctissimus Samuel, filios genuit, non tamen iustitiæ suæ merita minuit. Prima enim ætate sua semper auctus est, ut in senectute propensiori dei testimonio commendaretur. Et Zacharias sacerdos uir iustus, in senectute sua dei nutu genuit filium: quo nondum nato, meruit prophetare. Qua ergo ratione accusatur, quod minime obesse probatur? Et quis neget bonum debere dici, quod neminem lædit? Et ut hoc loco aliquid de apostolis dicatur, quod ad robur pertinet causæ, certe sanctus Ioannes castimoniæ fuit custos: condiscipulus autem eius, id est sanctus Petrus, uxorem habuisse cognoscitur: & primatum ut acciperet inter apostolos, non ei obstitit generatio filiorum. Quomodo ergo condemnandum putatur, quod nō impedit meritum? Hinc Apostolus eum, qui uxorem habeat, si in cæteris seruet mandata, sacerdotem fieri posse ac debere ostendit. Quod si illicitum esset, non poterat utiq; peccatorem dicere debere fieri sacerdotem. Et quid tam apertum? Eiusdem enim Apostoli uox est dicentis, De uirginibus autem imperium domini non habeo. Cum enim Corinthij exagitarentur ab hæreticis, qui in hypocrisi nuptias damnandas docebant, cōsuluerunt Apostolum litteris, an liceret nubere, an uxorē remittere. Tunc præcepit Apostolus, nō debere uxorem à uiro recedere, cum habuerit occasionem dicendi, si sciisset sic docendum, non licere nubere: quomodo quod sibi nō sit traditū, docere se non posse ostendit. Quis audet discipulorum docere, quod à magistro traditum non est? Vel quis non audiat prædicantem, Volo adolescentulas nubere, filias procreare? Sed forte dicatur, Si licet, & bonū est nubere, cur sa-

1. Cor. 7

1. Timoth. 5

cerdotibus non licet uxores habere, id est ut ordinatis iam non liceat conuenire? Quis ne- C sciat unumquodque suam legem habere? Est enim quod omnino generaliter omnibus non liceat: est item quod alijs licet, & alijs non licet: & est quod aliquando licet, & aliquando nō licet. Fornicari omnibus semper non licet: negotiari uero aliquando licet, aliquando non licet. Antequam enim ecclesiasticus quis sit, licet ei negotiari: facto iam, non licet. Et Christiano cum uxore sua conuenire aliquando licet, aliquando uero non licet. Propter dies enim processionis aliquando non licet conuenire: quia etiam à licitis abstinēdum est, ut facilius impetrari possit quod postulatur. Vnde Apostolus, Ex consensu, ait, abstinēdum ad tempus, ut uacetur orationi. Nam secundum legem in ieiunio cædi & iurgari nō licet, postea licet: quia maior reuerentia debetur dei causis. Nunquid omne, quod ante cæteros licet, ante imperatorem licet? Quanto magis in dei causis? Ac per hoc antistitem eius puriorem cæteris esse oportet, ipsius enim personam habere uidetur: est enim uicarius eius, ut quod cæteris licet, illi non liceat: quia necesse habet quotidie Christi uicem agere, aut orare pro populo, aut offerre, aut tingere. Et non solū huic concubitus non licet, uerumetiam ministro eius: quia ipse mūdior debet esse, quia sancta sunt quæ ministrat. Nam sicut ad comparationem lucernæ tenebræ nō tantum obscuræ sed etiam sordidæ sunt, ad comparationem autem stellarum lucerna caligo est, ad solis uero comparationem stellæ nebulosæ sunt, ad dei autem claritatem sol nox est: Ita & quæ ad nos licita & munda sunt, ad dei autem dignitatem quasi illicita & immunda sunt: quanquam enim bona sunt, dei tamen personæ non cōpetunt. Nunquid non tunica mediocris hominis, quamuis munda, imperatori tamen sordida & illicita est? Similiter & saxonicia senatori: ac per hoc antistites dei puriores esse debent quam cæteri, quia & Christi habent personā, & ministros dei mundiores esse oportet. Nemo enim imperatori ministrat, nisi uestimentis claris & mundis indutus: deus aūt quia natura clarissimus est, ministros eius natura magis quàm uestibus mundos esse oportet, Cui laus & gloria in secula seculorum, Amen. D

FINIS.

DIVI AVRELII AVGVSTINI HIPPONENSIS EPISCOPI, DE CVRA pro mortuis gerenda, ad Paulinum Liber unus.

Vnde fit ut prosint aut nō prosint, quæ fiunt pro defunctis Caput I

DIU SANCTITATI tuæ coëpiscope uenerande Pauline rescriptorū debitor fui, ex quo mihi scripsisti per homines filiæ nostræ religiosissimæ Floræ, quærens à me, utrum prosit cuique post mortem, quòd corpus eius apud sancti alicuius memoriam sepelitur. Hoc eñ abs te uidua memorata petiuerat pro defuncto in eis partibus filio suo, & rescripseras consolans eam: idque etiā nuntians de cadauere fidelis iuuenis Cynegij, quod materno & pio affectu desiderauit, esse completum, ut scilicet in beatissimi Felicis confessoris basilica poneretur. Qua occasione factum est, ut per eosdem perlatores litterarum tuarum etiam mihi scriberes, ingerens huiuscemodi quæstionem: atque ut respōderem quid inde mihi uideretur, exposcēs, nec tacēs, ipse quid sentias. Nam dicis uideri tibi non esse inanes motus animorum religiosorum atque fidelium, pro suis ista curantium. Adiungis etiam uacare non posse, quòd uniuersa pro defunctis ecclesia supplicare consueuit: ut hinc & illud conijci possit, homini prodesse post mortem, si fide suorum humando eius corpori talis prouideatur locus, in quo appareat opitulatio etiā isto modo quæsita sanctorū. Sed cū hæc ita sint, 2. Cor. 5 quomodo huic opinioni contrarium non sit, quod dicit Apostolus, Omnes enim astabimus

A mus ante tribunal Christi, ut ferat unusquisq; secundum ea, quæ per corpus gessit, siue bonum siue malum, non te satis uidere significas. Hæc quidem apostolica sententia ante mortem admonet fieri, quod possit prodesse post mortem: non tunc quando recipiendum est quod quisq; gesserit ante mortem. Verum hæc ita soluitur quæstio, quoniam quodam uitæ genere acquiritur, dum in hoc corpore uiuitur, ut aliquid adiuuent ista defunctos: ac per hoc secundum ea quæ per corpus gesserunt, eis quæ post corpus religiose pro illis facta fuerint, adiuuantur. Sunt enim quos nihil omnino adiuuant ista: siue pro eis fiant, quorũ tam mala sunt merita, ut neq; talibus digni sint adiuuari: siue pro eis, quorum tam bona, ut talibus non indigeant adiumentis. Genere igitur uitæ, quod gessit quisq; per corpus, efficitur ut prosint uel non prosint, quæcunque pro illo pie fiunt, cum reliquerit corpus. Nam meritum, per quod ista prosint, si nullum comparatum est in hac uita, frustra quæritur post hãc uitam. Ita fit, ut neque inaniter ecclesia uel suorum cura pro defunctis, quod potuerit religionis impendat: & ferat unusquisque secundum ea quæ per corpus gessit, siue bonum siue malum, reddente domino unicuiq; secundum opera eius. Vt enim hoc quod impenditur, possit ei prodesse post corpus, in ea uita acquisitum est, quam gessit in corpore. Poterat inquisitioni tuæ sufficere mea breuis ista responsio: sed quia alia mouent, quibus respondendum existimo, parumper attende. In Machabæorum libris legimus oblatum pro mortuis sacrificium. Sed & si nusquam in scripturis ueteribus omnino legeretur, non parua hac consuetudine claret autoritas: ubi in precibus sacerdotis, quæ domino deo ad eius altare funduntur, locum suum habet etiam commendatio mortuorum.

2.Mach.12

Quid conferat hominibus sepulturæ. Caput II

Sed utrum aliquid prosit animæ mortui locus corporis sui, operosius inquirendum est. Ac primum utrum intersit aliquid ad inferendam uel augendam miseriam post hanc uitam spiritibus hominum, si eorum corpora sepulta non fuerint: non secundum opinionem utcunque uulgatam, sed potius secundum religionis nostræ sacras litteras est uidendum. Neque enim credendum est,

B sicut apud Maronem legitur, insepultos nauigando atq; transeundo inferni amne prohiberi: quia scilicet, Nec ripas datur horrendas, nec rauca fluenta Transportare prius quàm sedibus ossa quierunt. Quis cor christianum inclinet his poëticis fabulosisq; figmentis, cum dominus Iesus, ut inter inimicorum manus, qui eorum corpora in potestate haberent, securi occumberent Christiani, nec capillum capitis eorum asserat periturum, exhortans ne timeant eos, qui cum corpus occiderint, amplius non habent quid faciant. Vnde in primo libro de ciuitate dei, satis, quantum existimo, sum locutus, ut eorum dentem retunderem, qui Barbaricam uastitatem, præcipue quam nuper Roma perpessa est, christianis temporibus imputando, etiam id obijciunt, quòd suis illic non subuenerit Christus. Quibus cum responsum fuerit, animas fidelium pro fidei suæ meritis ab illo fuisse susceptas, insultant de cadaueribus insepultis. Totum itaq; istum de sepultura locum uerbis talibus explicaui. At enim in tanta, inquam, strage cadauerum nec sepeliri potuerunt. Neq; istud pia fides nimium reformidat, tenens prædictum, neq; absumentes bestias resurrecturis corporibus obfuturas, quorum capillus capitis non peribit. Nullo modo enim diceret ueritas, Nolite timere eos, qui corpus occidunt, animam autem non possunt occidere: si quicquam obesset uitæ futuræ, quicquid inimici de corporibus sanctorum facere uoluissent. Nisi forte quispiam sic absurdus est, ut contendat eos, qui corpus occidunt, non debere timeri ante mortem, ne corpus occidant: & timeri debere post mortem, ne corpus occisum sepeliri non sinant. Falsum est ergo quod ait Christus, Qui corpus occidunt, & postea non habent quid faciant, si habent tanta quæ de cadaueribus faciant. Absit ut falsum sit quod ueritas dixit. Dictum est enim aliquid eos facere cum occidunt, quia in corpore sensus est occidendo: postea uero nihil habere quod faciant, quia nullus sensus est in corpore occiso. Multa itaq; corpora Christianorum terra nõ texit, sed nullum eorum quisquam à cœlo & à terra separauit, quam totam implet præsentia sui, qui nouit unde resuscitet quod creauit. Dicitur quidẽ in psalmo,

Aeneid.6

De ciuit.dei. lib.1. cap.12

Mat.10

Pſalm.78 Poſuerunt mortalia ſeruorum tuorum eſcam uolatilibus cœli, carnes ſanctorum tuorum C beſtijs terræ, Effuderunt ſanguinem eorum tanquam aquam in circuitu Hieruſalem,& nõ erat qui ſepeliret, Sed magis ad exaggerandam crudelitatem eorum,qui iſta fecerunt,non ad eorum infelicitatem,qui iſta perpeſſi ſunt. Quamuis enim hæc in conſpectu hominum dura & dira uideantur,ſed pretioſa in cõſpectu domini mors ſanctorum eius. Proinde iſta omnia,id eſt curatio funeris,conditio ſepulturæ,pompa exequiarum, magis uiuorum ſolatia ſunt, quàm ſubſidia mortuorum. Si aliquid prodeſt impio ſepultura pretioſa, oberit pio uilis aut nulla. Præclaras exequias in conſpectu hominum purpurato illi diuiti turba exhibuit famulorum: ſed multo clariores in conſpectu domini ulceroſo illi pauperi miniſterium præbuit angelorum: qui eum non extulerunt in marmoreum tumulum, ſed in Abraæ ſinum ſuſtulerunt. Rident hæc illi, contra quos defendendam ſuſcepimus ciuitatem dei: ueruntamen ſepulturæ curam etiam eorum philoſophi contempſerunt: & ſæpe uniuerſi exercitus,dum pro terrena patria morerẽtur,ubi poſtea iacerẽt,uel quibus beſtijs eſca fierent,non curauerunt. Licuitq; poëtis de hac re plauſibiliter dicere,Cœlo tegitur qui non habet urnam: quanto minus debent de corporibus inſepultis inſultare Chriſtianis, quibus & ipſius carnis,membrorumq; omnium reformatio, non ſolum ex terra, uerumetiam ex aliorum elementorum ſecretiſſimo ſinu, quò dilapſa cadauera receſſerunt, in temporis puncto reddenda & redintegranda promittitur.

(Marginal notes: 13. q. 2. ca. animæ. 4. ſen. diſ. 45. ca. de pompis. — Lucanus in 7)

Quare honos addatur ſepulturæ. Caput III

Nec ideo tamen contemnenda & abijcienda ſunt corpora defunctorum,maximéq; iuſtorum ac fidelium, quibus tãquam organis & uaſis ad omnia bona opera ſanctus uſus eſt ſpiritus. Si enim paterna ueſtis & annulus, ac ſi quid huiuſmodi, tanto charius eſt poſteris, quanto erga parentes maior extitit affectus: nullo modo ipſa ſpernenda ſunt corpora, quæ utiq; multo familiarius atque coniunctius,quàm quælibet indumenta geſtamus. Hæc enim non ad ornamẽtum uel adiutorium,quod adhibetur extrinſecus, ſed ad ipſam naturam hominis pertinent. Vnde & antiquorum iuſtorum funera officioſa pietate curata ſunt,& exequiæ celebratæ,& ſepultura prouiſa: ipſiq; cum uiuerent, hæc de ſepeliendis uel etiam transferendis ſuis corporibus D filijs mandauerunt. Et Tobias ſepeliendo mortuos, deum promeruiſſe, teſte angelo commendatur. Ipſe quoque dominus die tertio reſurrecturus, religioſæ mulieris bonum opus prædicat, prædicandumq; commendat, quòd unguentum pretioſum ſuper membra eius effuderit,atq; hoc ad eum ſepeliendum fecerit: & laudabiliter commemorantur in euangelio,qui corpus eius de cruce acceptum,diligenter atq; honorifice tegendum ſepeliendumq; curarunt. Verum iſtæ autoritates non hoc admonent, quòd inſit ullus cadaueribus ſenſus, ſed ad dei prouidentiam,cui placent etiam talia pietatis officia, corpora quoq; mortuorum pertinere ſignificãt,propter fidem reſurrectionis aſtruendam. Vbi & illud ſalubriter diſcitur,quanta poſſit eſſe remuneratio pro eleemoſynis, quas uiuentibus & ſentientibus exhibemus, ſi neque hoc apud deum perit,quod exanimis hominum membris officij diligentiæq; perſoluitur. Sunt quidem & alia, quæ ſancti patriarchæ de corporibus ſuis uel condendis uel transferendis prophetico ſpiritu dicta intelligi uoluerunt: non autẽ hic locus, ut ea pertractemus, cum ſufficiant iſta quæ diximus. Sed ſi ea,quæ ſuſtentandis uiuentibus ſunt neceſſaria,ſicut uictus & amictus,quamuis cum graui afflictione deſint,non frangunt in bonis perferendi tolerandiq; uirtutem: nec eradicant ex animo pietatem, ſed excitatam faciunt fœcundiorem: quanto magis cum deſunt ea, quæ curandis funeribus,condendiſq; corporibus defunctorum adhiberi ſolent, non efficiunt miſeros, in occultis piorum ſedibus iam quietos. Ac per hoc, quando iſta cadaueribus Chriſtianorum in illa magnæ urbis,uel etiam aliorum oppidorum uaſtatione defuerunt: nec uiuorum culpa eſt,qui non potuerunt iſta præbere: nec mortuorum pœna,qui non potuerunt iſta ſentire. Hæc eſt mea de ſepulturæ cauſa atq; ratione ſententia. Quam propterea ex alio libro meo in iſtũ tranſtuli, quia facilius hoc à me recenſeri potuit, quàm idipſum alio modo eloquendum fuit.

(Marginal note: Sedes occultæ piorum.)

Quod

Locus per se nihil prodest mortuo. Caput IIII

A Quod si uerum est, profecto etiam prouisus sepeliendis corporibus apud memoriam sanctorum locus, bonæ affectionis humanæ est erga funera suorum: quoniam si nonnulla religio est ut sepeliantur, non potest nulla esse, quando ubi sepeliantur attenditur. Sed cum talia uiuorum solatia requiruntur, quibus eorum pius in suos animus appareat, non uideo quæ sunt adiumenta mortuorum: nisi ad hoc, ut dum recolunt ubi sint posita eorum quos diligunt corpora, eisdem sanctis illos tanquam patronis susceptos apud dominum adiuuandos orando commendent. Quod quidem facere possent, etiam si talibus locis eos humare non possent. Sed non ob aliud uel memoriæ uel monumenta dicuntur ea, quæ insignita fiunt sepulchra mortuorum: nisi quia eos, qui uiuentium oculis morte subtracti sunt, ne obliuione etiam cordibus subtrahantur, in memoriam reuocant, & admonendo faciunt cogitari: nam & memoriæ nomen id apertissime ostendit, & monumentum, eo quòd moneat mentem, id est admoneat, nuncupatur. Propter quod & Græci μνημεῖον uocant, quod nos memoriam seu monumentum appellamus: quoniam lingua eorũ memoria ipsa, qua meminimus μνήμη dicitur. Cum itaq; recolit animus ubi sepultum sit charissimi corpus, & occurrit locus nomine martyris uenerabilis, eidem martyri animam dilectam commendat recordãtis & precantis affectus. Qui cum defunctis à fidelibus charissimis exhibetur, eum prodesse non dubium est his, qui cum in corpore uiuerent, talia sibi post hanc uitam prodesse meruerunt. Verum & si aliqua necessitas uel humari corpora, uel in talibus locis humari nulla data facultate permittat, non sunt prætermittendæ supplicationes pro spiritibus mortuorum: quas faciendas pro omnibus in Christiana societate defunctis, etiam tacitis nominibus quorumq; sub generali commemoratione suscepit ecclesia: ut quibus ad ista desunt parentes, aut filij, aut quicunq; cognati uel amici, ab una eis exhibeatur pia matre communi. Si autem deessent istæ supplicationes, quæ fiunt recta fide ac pietate pro mortuis, puto quòd nihil prodesset spiritibus eorum quamlibet in locis sanctis exanima corpora ponerentur.

Quid igitur prodest cuculla Francisci?

Locus per occasionem quantum prosit Caput V

B Cum ergo fidelis mater filij defuncti corpus desiderauit in basilicam martyris poni, si quidem credidit eius animam meritis martyris adiuuari: hoc quod ita credidit, supplicatio quædam fuit, & hæc profuit si quid profuit. Et quòd ad idem sepulchrum recurrit animo, & filium precibus magis magisq; commendat, adiuuat defuncti spiritum, non mortui corporis locus, sed ex loci memoria uiuus matris affectus. Simul enim & quis & cui cõmendandus sit, non utiq; infructuose religiosam mentem precantis attingit: nam & orantes de membris sui corporis faciunt quod supplicantibus congruit, cum genua figunt, cum extendunt manus, uel etiam prosternuntur solo, & si quid aliud uisibiliter faciunt: quamuis eorum inuisibilis uoluntas, & cordis intentio deo nota sit: nec ille indigeat his indicijs, ut humanus ei pandatur animus: sed his magis seipsum excitat homo ad orandum gemendumq; humilius atq; feruentius. Et nescio quomodo, cum hi motus corporis fieri, nisi motu animi præcedente non possint, eisdemq; rursus exterius uisibiliter factis, ille interior inuisibilis, qui eos fecit, augetur: ac per hoc cordis affectus, qui, ut fierent ista, præcessit: quia facta sunt, crescit. Veruntamen si eo modo quisque teneatur, uel etiam ligetur, ut hæc de suis membris facere nequeat, non ideo nõ orat interior homo, & ante oculos dei in secretissimo cubili ubi compungitur, sternitur. Ita etiam cum plurimum intersit ubi ponat corpus mortui sui, qui pro spiritu eius deo supplicat, quia & præcedens affectus locum elegit sanctum, & illic corpore posito, recordatus locus sanctus eum, qui præcesserat, renouat & auget affectum: tamen etiam si non possit, ubi religiosus amicus elegit humare quem diligit, nullo modo debet à supplicationibus necessarijs in eius commendatione cessare. Vbicunq; enim iaceat uel non iaceat defuncti caro, spiritui requies acquirenda est. Qui cum inde exiret, secum abstulit sensum, quo interesse possit quomodo quisque sit, siue in bonis siue in malis. Nec ab ea carne expectat adiuuari uitam suam, cui præbebat ipse uitam, quam detraxit excedens, & redditurus est rediens: quoniam non caro spiritui, sed spiritus carni etiam ipsius resurrectionis meritum comparat, utrum ad pœnam, an ad gloriam reuiuiscat.

Corpora exusta. Caput VI

Legimus in ecclesiastica historia, quam Græce scripsit Eusebius, & in latinam linguam uertit Rufinus, martyrum corpora in Gallia canibus exposita, canumq; reliquias, atq; ossa mortuorum usq; ad extremam consumptionem ignibus concremata: eosdemq; cineres flu- uio Rhodano, ne quid ad memoriam qualemcũq; relinqueretur, inspersos. Quod non ob aliud credendum est diuinitus fuisse permissum, nisi ut discerent Christiani in confitendo Christum, dum contemnunt hanc uitam, multo magis contemnere sepulturam. Hoc enim quod ingenti sæuitia de corporibus martyrum factum est, si eis quicquam noceret quo mi- nus beate requiescerent, eorum uictoriosissimi spiritus non utiq; fieri sinerentur. Re ipsa er- go declaratum est, nõ ideo dixisse dominum, Nolite timere eos, qui corpus occidunt, & po- stea non habent quid faciant: quod non esset permissurus aliquid eos facere de suorum cor- poribus mortuorum: sed quoniam quicquid facere permissi essent, nihil quo minueretur Christiana defunctorum felicitas fieret, nihil inde ad sensum post mortem uiuentium per- ueniret: nihil ad detrimentum, saltem ipsorum corporum, quo minus integra resurgerent, pertineret.

Luc. 12

Cura sepulturæ. Caput VII

Et tamen ex illo humani cordis affectu, quo nemo unquam carnem suam odio habet, si cognoscant homines aliquid post mortem suam suis corporibus suo- rumq; defunctorum deesse, quod in sua cuiusq; gente uel patria poscit solennitas sepultu- ræ, contristantur ut homines: & quod ad eos post mortem non pertinet, ante mortem suis corporibus timent: ita ut inueniatur in regnorum libris deum per prophetam minari alteri prophetæ, qui eius transgressus est uerbum, quòd non inferretur cadauer eius in sepulchrũ patrum eius. Quæ scriptura sic se habet, Hæc dicit dominus, quia inobediens fuisti ori do- mini, & non custodisti mandatum, quod præcepit tibi dominus deus tuus, & reuersus es, & comedisti panem, & bibisti aquam in loco, in quo præcepit tibi ne comederes panem, neq; biberes aquam, non inferetur cadauer tuum in sepulchrum patrum tuorum. Quanti hæc pœna pendenda sit, secundum euangelium cogitemus: ubi post corpus occisum nihil metu- endum esse didicimus, ne membra exanima patiantur: nec pœna dicenda est. Si autem hu- manum erga suam carnem cõsyderemus affectum, potuit inde terreri uel contristari uiuus, quod sensurus nõ erat mortuus: & hæc erat pœna, quoniam dolebat animus id de suo cor- pore futurum, quamuis cum fieret, non doleret. Hactenus enim uoluit dominus seruum suum plectere, qui non sua contumacia spreuerat præceptum eius implere, sed aliena deci- piente fallacia, obedire se credidit, quando non obediuit. Neq; enim putandum est ita fuis- se interemptum morsu bestiæ, ut ad supplicium tartareum eius deinde anima raperetur: quandoquidem ipsum eius corpus idem leo, qui occiderat, custodiuit, iumento etiam quo uehebatur illæso, & simul cũ illa immani fera, intrepida præsentia ad sui domini funus astã- te. Quo mirabili signo apparet hominẽ dei coërcitum potius temporaliter usque ad mor- tem, quàm punitum esse post mortem. De qua re Apostolus, cum propter quasdam offen- sas commemorasset infirmitates mortesq; multorum: Si enim nosipsos, inquit, iudicare- mus, à domino non iudicaremur. Cum iudicamur autem, à domino corripimur, ne cum mundo damnemur. Eum sanè ipse, qui deceperat, in monumento proprio honorifice sepe- liuit, seq; sepeliendum iuxta ossa eius curauit: ita sperans parci posse quoq; ossibus suis, cum ueniret tempus quando secundum illius hominis dei prophetiam, Iosias rex Iuda in illa terra multorum eruit ossa mortuorum, eisdemq; ossibus sacrilega altaria, quæ scul- ptilibus constituta fuerant, funestauit: pepercit quippe illi monumento, ubi iacebat pro- pheta, qui ante annos amplius quàm trecentos ista prædixerat: & propter ipsum nec il- lius, qui eum seduxerat, sepultura uiolata est. Affectu namque illo, quo nemo unquam carnem suam odio habet, prouiderat cadaueri suo, qui occiderat mendacio animam suam. Ex hoc igitur, quòd carnem suam quisque naturaliter diligit, & illi pœna fuit ad- discere, non eum futurum in sepulchro patrum suorum: & huic cura prospicere, ut parce- retur ossibus suis, si iuxta eum iaceret, cuius sepulchrum nemo uiolaret.

3. Reg. 13

C

D

1. Corin. 11

Affectus humanus dolet isepultos eos quos amat. Caput VIII

Hunc affectum martyres Christi pro ueritate certantes, uicerunt: quia contem- pserunt

A pserunt quod non fuerant peracta morte sensuri, qui non potuerunt eis, quos uiuentes sentiebant cruciatibus uinci. Poterat utique deus, qui leonem prophetæ corpus, quod ipse occiderat, ulterius non permisit attingere, & fecit de peremptore custodem: poterat, inquam, à suorum interfectis corporibus canes quibus fuerant proiecta prohibere: poterat & ipsam hominum innumerabilibus modis terrere sæuitiam, ne cadauera incendere, ne cineres dispergere auderent. Sed hoc quoque experimentum multiplicium tentationum deesse non debuit, ne fortitudo confessionis quæ immanitati persecutionis pro corporis salute non cederet, pro sepulchri honore trepidaret, postremo ne fides resurrectionis cosumptionem corporum formidaret. Debuerunt ergo & ista permitti, ut etiam post hæc tanti honoris exempla martyres in Christi confessione feruentes, huius quoque testes fierent ueritatis, in qua didicerant eos à quibus sua corpora interficerentur, postea nihil habere quod facerent: quoniam quicquid mortuis corporibus facerent, utique nihil facerent: quando in carne omni uita carente, nec aliquid sentire posset qui inde migrauit, nec aliquid inde perdere qui creauit. Sed inter hæc quæ fiebant de corporibus occisorum, cum martyres ea non metuentes magna fortitudine paterentur, tamen apud fratres luctus ingés erat: quòd nulla dabatur potestas sanctorũ funeribus iusta persoluere, nec occulte subtrahere aliquid, sicut eadem testatur historia, crudelium custodum uigiliæ permittebant. Ita cum illos qui occisi fuerant, in dilaceratione membrorum suorum, in conflagratione ossium, in dispersione cinerum, miseria nulla cótingeret: istos tamen qui nihil eorum sepelire poterant, magna miseria cruciabat: quia nullo modo illis sentientibus ipsi quodammodo sentiebant: & ubi iam illorum nulla erat passio, erat istorum miseria compassio.

Secundum istam quam dixi miseram compassionem laudantur illi, & à rege Dauid benedicuntur, qui Saulis & Ionathæ ossibus aridis sepulturæ misericordiam præstiterunt. Quæ tandem misericordia præstatur nihil sentientibus? An forte reuocandum est ad opinionem, quòd infernum fluuiũ insepulti non poterant transmeare? Absit hoc à fide Christiana, Alioquin pessime actum est cum tanta martyrum multitudine, quorum non potuerunt corpora sepeliri, & fallaciter eis ueritas dixit, Nolite timere eos qui corpus occidũt & postea non habent quid faciant, si eis tanta mala facere potuerunt, quibus impedirentur ad loca exoptata transire. Sed quia hoc sine ulla dubitatione falsissimum est, nec aliquid obest fidelibus negata eorum corporibus sepultura, nec aliquid si exhibeatur infidelibus prodest: cur ergo illi qui Saulem & filium eius sepelierunt, misericordiam fecisse dicuntur, & ex hoc à rege pio benedicuntur: nisi quia bene afficiuntur corda miserantium, quãdo ea dolent in mortuorum corporibus alienis, quæ illo affectu, quo nemo unquam carnem suam odio habet, nolunt fieri post mortem suam corporibus suis: & quod sibi exhiberi uolunt quando sensuri non sunt, alijs non sentientibus curant exhibere dum ipsi sentiunt?

Officium sepulturæ Caput IX

2. Reg. 2

B

Lucæ 12

Narrantur uisa quædam quæ huic disputationi non negligendam uideantur inserere quæstionem. Feruntur quippe mortui nonnulli uel in somnis uel alio quocunque modo apparuisse uiuentibus, atq; ubi eorum corpora iacerent inhumata nescientibus, locisq; monstratis admonuisse ut sibi sepultura quæ defuerat præberetur. Hæc si falsa esse respóderimus, contra quorundam scripta fidelium, & contra eorum sensus qui talia sibi accidisse cófirmant impudenter uenire uidebimur. Sed respondendum est, non ideo putandum esse mortuos ista sentire, quia hæc dicere uel indicare uel petere uidentur in somnis, Nam & uiuentes apparent sæpe uiuentibus dormientibus, dum seipsi nesciunt apparere: & ab eis qui hæc somniauerint audiunt dicentibus, quòd eos in somnis agentes aliquid uel loquentes uiderint. Si ergo me potest aliquis in somnis uidere, sibi aliquid quod factum est indicantem, uel etiam quod futurum est prænuntiantem: cum id ego prorsus ignorem, & omnino non curé, nó solũ quid ille somniet, sed utrũ dormiente me uigilet, an uigilante me dormiat, an uno eodemq; tempore uigilemus ambo siue dormiamus, quãdo ille somnium uidet & in quo me uidet: quid mirum si nescientes mortui, nec ista sentientes, tamen à uiuentibus uidentur

Quomodo defunctorum animæ uiuentibus appareãt. Caput X

dentur in somnis, & aliquid dicunt, quod euigilantes uerum esse cognoscant? Angelicis igitur operationibus fieri crediderim, siue permittatur desuper, siue iubeatur, ut aliquid dicere de sepeliendis corporibus suis uideantur in somnis, cum id penitus nesciant quorum illa sunt corpora. Id autem aliquando utiliter fit, siue ad uiuorum qualecunque solatium, ad quos pertinent illi mortui, quorum apparent imagines somniantibus: siue ut his admonitionibus generi humano sepulturæ commendetur humanitas. Quæ licet defunctis non opituletur, culpanda tamen irreligiositate negligitur. Aliquando autem fallacibus somnis hi homines in magnos mittuntur errores, quos talia perpeti iustum est: uelut si quisquam uideat in somnis, quod Æneas uidisse apud inferos poëtica falsitate narratur: & ut ei cuiuspiam non sepulti appareat imago, & loquatur, qualia fertur illi locutus fuisse Palinurus: & cum euigilauerit, ibi corpus eius inueniat, ubi iacere inhumatum cum somniaret audiuit, admonitus & rogatus ut sepeliret inuentum: & quia id uerum esse comperit, credat ideo mortuos sepeliri, ut eorum animæ ad loca transeant, unde insepultorum animas inferna prohiberi lege somniauit. Nónne ita credens, plurimum à tramite ueritatis exorbitat? C

Visorum exempla duo. Caput XI

Sic autem infirmitas humana sese habet, ut cum mortuum in somnis quisque uiderit, ipsius animam se uidere arbitretur: cum autem uiuum similiter somniauerit, non eius animam, neque corpus, sed hominis similitudinem sibi apparuisse non dubitet: quasi non possint & mortuorum hominum, eodem modo nescientium, non animæ, sed similitudines apparere dormientibus. Pro certo cum Mediolani essemus, audiuimus, quòd cum debitum repeteretur, à quodam defuncti patris cautione prolata, quod filio nesciente à patre iam fuerat persolutum, contristari homo grauissime cœpit atque mirari, quòd ei pater moriens non dixerit quid deberet, cum fecisset etiam testamentum. Tunc nimis anxio apparuit idem pater eius in somnis, & ubi esset recautum, quo illa cautio uacuata fuerat, indicauit. Quo inuento iuuenis atque monstrato, non solum falsi debiti calumniam propulsauit, sed etiam paternum recepit chirographum, quod pater non receperat, quando est persoluta pecunia. Hic itaque putatur animam hominis curam gessisse pro filio, & ad eum uenisse dormientem, ut docens quod ignorabat, à magna eum molestia liberaret. Sed eodem ipso fermè tempore, quo id audiuimus, id est nobis apud Mediolanum constitutis, Carthaginis rhetor Eulogius, qui meus in eadem arte discipulus fuit, sicut mihi ipse posteaquàm in Africam remeauimus retulit, cum rhetoricos Ciceronis libros discipulis suis traderet, recensens lectionem, quam postridie fuerat traditurus, quendam locum offendit obscurum. Quo non intellecto, uix potuit dormire sollicitus: qua nocte somnianti, ego illi quod non intelligebat exposui: immo non ego, sed imago mea nesciente me, & tam longe trans mare aliquid aliud, siue agente, siue somniante, & nihil de illius curis omnino curante. Quomodo fiant ista, nescio: sed quomodolibet fiant, cur non eodem modo fieri credimus, ut in somnis quisque uideat mortuum, quomodo fit ut uideat & uiuum? ambobus utique nescientibus, neque curantibus quis uel ubi uel quando eorũ imagines somniet. D

Tertium exemplũ de Curma. Ca. XII

Similia sunt autem somniis nonnulla etiam uisa uigilantium, qui turbatos habent sensus, sicut phrenetici uel quocunque furentes modo: nam & ipsi loquuntur secum, quasi uere præsentibus loquantur: & tam absentibus quàm præsentibus, quorum imagines cernunt, siue uiuorum, siue mortuorum. Sed quemadmodum hi qui uiuunt, ab eis se uideri, & cum eis se loqui nesciunt: neque enim re uera ipsi assunt, aut ipsi sermocinantur, sed turbati sensibus homines talia uisa imaginaria patiuntur: eo modo & hi, qui ex hac uita migrarunt, sic affectis hominibus uidentur quasi præsentes, cum sint absentes, & utrum aliquis eos imaginaliter uideat, omnino nescientes. Huic rei simile est etiam illud, cum homines altius quàm si dormirent, subtrahuntur corporis sensibus, & occupantur talibus uisis. Et his enim apparent imagines uiuorum atque mortuorum: sed cum fuerint sensibus redditi, quoscunque mortuos uidisse se dixerint, uere cum eis fuisse credũtur:

nec

A nec attendunt qui hæc audiunt, similiter ab eis absentium atque nescientium quorundam etiam imagines uisas esse uiuorum. Homo quidam de turma, Curma nomine, municipij Tulliẽsis, quod Hipponi proximum est, curialis pauper, uix illius loci duumuiralitius & simpliciter rusticanus, cum ægrotaret ablatis sensibus penè mortuus iacuit aliquot diebus: tenuissimus flatus in naribus, qui manu admota utcunq; sentiebatur, & exiguum erat uiuentis indicium, illum sepeliri ut exanimem non sinebat. Nullos artus mouebat, nulla sumebat alimenta: nihil oculis, nihil ullo alio sensu corporis qualibet impacta molestia sentiebat. Videbat tamen multa uelut in somnis, quæ tandem aliquando post dies plurimos quasi euigilans, uisa narrauit, Ac primum mox ut aperuit oculos, Eat aliquis, inquit, ad domum Curmæ fabri ferrarij & uideat quid ibi agatur. Quò cum itum esset, inuentus est mortuus, eo momento quo iste fuerat sensibus redditus, & penè à morte reuixerat. Tunc intentis qui aderant, illum exhiberi iussum esse quando ipse dimissus est, indicabat: seq; illic unde redierat dixit audisse, quòd non Curma curialis, sed Curma faber ferrarius ad loca illa mortuorum præceptus fuisset adduci. In illis ergo uisis tanquam in somnijs, fuit inter eos defunctos quos uidebat pro meritorũ diuersitate tractari. Agnouit etiam nonnullos quos nouerat uiuos. Ipsos autem uere mortuos forsitan credidissem, si nõ inter illa quasi somnia sua uidisset etiam quosdam qui nunc usque adhuc uiuunt, clericos uidelicet aliquos regionis suæ, quorum ibi à presbytero audiuit, ut apud Hipponem baptizetur à me, quod & factum esse dicebat. Viderat itaque in illa uisione presbyterum, clericos, meipsum, nondum scilicet mortuos, in qua postea uidit & mortuos. Cur non etiam illos sicut nos uidisse credetur, utrosq; scilicet absentes atque nescientes: ac per hoc non ipsos sed similitudines eorũ, sicut etiam locorum? Nam & fundum uidit ubi erat ille cum clericis presbyter, & Hipponẽ, ubi à me quasi baptizatus est. In quibus locis profecto non erat, quando illic sibi esse uidebatur. Nam quid ibi ageretur eo tempore nesciebat, quod proculdubio sciret si uere ibi esset.
B Visa sunt igitur ista quæ non præstantur in ipsis rebus ut sunt, sed in quibusdam rerũ imaginibus adumbrantur. Denique post multa quæ uidit, etiam in paradisum se introductum esse narrauit, dictumq; sibi esse, cum inde dimitteretur rediturus ad suos, Vade baptizare, si uis esse in illo loco beatorum. Deinde ut à me baptizaretur admonitus, iam factum esse respondit. Cui rursus ille qui cum eo loquebatur, Vade, inquit, uere baptizare, nam illud in uisione uidisti. Post ista conualuit, perrexit Hipponem, pascha iam appropinquabat, dedit nomen inter alios competentes, pariter cum plurimis incognitus nobis: nec ille mihi uisionem, nec cuiquam conseruorum indicare curauit. Baptizatus est, peractis diebus sanctis remeauit ad propria. Biennio uel amplius transacto, ego cuncta hæc cognoui. Primo per quendam meum eiusq; amicum in conuiuio meo, dum quædam talia loqueremur. Deinde institi ac feci ut hæc mihi præsens ipse narraret, attestantibus honestis ciuibus suis, & de mirabili eius ægritudine, ut iacuerit penè mortuus per dies plurimos, & de illo alio Curma fabro ferrario, quod commemoraui superius, & de his omnibus, quæ cum mihi diceret, etiam & tunc ab illo audisse recolebant atque firmabãt. Quãobrem sicut uidit baptismũ suum & meipsum & Hipponem & basilicam & baptisteriũ, non in rebus ipsis, sed in quibusdam similitudinibus rerũ, ita & alios quosdam uiuos eisdem nescientibus uiuis.

Competentes.

Mortuorũ animæ non sentiunt res uiuentiũ. Cap. XIII

Cur non ergo ita & illos mortuos eisdẽ nescientibus mortuis? Cur non istas operationes angelicas credimus per dispensationẽ prouidentiæ dei bene utentis & bonis & malis, secundum inscrutabilem altitudinem iudiciorũ suorum: siue instruantur hinc mentes mortalium, siue fallantur: siue consolentur, siue terreantur: sicut unicuique uel præbenda est misericordia, uel irroganda uindicta, ab illo cui misericordiam & iudicium non inaniter cantat ecclesia: ut uolet accipiat quisque quod dicam. Si rebus uiuentium, interessent animæ mortuorum, & ipsæ nos quando eas uidemus alloquerentur in somnis, ut de alijs taceam, meipsum pia mater nulla nocte desereret, quæ terra mariq; secuta est ut mecum uiueret.

Absit

Absit enim, ut facta sit uita feliciore crudelis, usq; adeo, ut quando aliquid angit cor meum, C
me tristem filium cõsoletur, quem dilexit unice, quem nũquam uoluit mœstum uidere. Sed profecto quod sacer psalmus personat, uerum est, quoniam pater meus & mater mea dereliquerunt me, dominus autem assumpsit me. Si ergo dereliquerunt nos patres nostri, quomodo nostris curis & rebus intersunt? Si autem parentes non intersunt, qui sunt alij mortuorum, qui nouerunt quid agamus, quidúe patiamur? Esaias propheta dicit, Tu es enim pater noster, quia Abraã nos nesciuit, & Israel nõ cognouit nos. Si tanti patriarchæ quid erga populum ex his procreatum ageretur, ignorauerunt, quibus deo credentibus populus ipse de illorum stirpe promissus est, quomodo mortui uiuorum rebus atq; actibus cognoscendis adiuuandisq; miscentur? Quomodo dicimus eis fuisse consultũ, qui obierunt antequàm uenirent mala, quæ illorum obitum consecuta sunt: si & post mortem sentiunt quæcunque in uitæ humanæ calamitate contingunt? An forte nos errando ista dicimus, & hos putamus quietos, quos inquieta uia uiuorum sollicitat? Quid est ergo quod pijssimo regi Iosiæ pro magno beneficio promisit deus, quòd esset ante moriturus, ne uideret mala quæ uētura illi loco & populo minabatur? Quæ dei uerba sunt, Hæc dicit dominus deus Israël, Verba mea quæ audisti, & ueritus es à facie mea cum audisti, quæ locutus sum de isto loco, & qui commorantur in eo, ut deseratur, & in maledicto sit: & conscidisti uestimenta tua, & fleuisti in cõspectu meo, & ego audiui dixit dominus deus sabaoth. Non sic, Ecce ego apponam te ad patres tuos, & apponeris cum pace: & non uidebunt oculi tui omnia mala, quæ ego induco in locum hunc, & qui commorãtur in eo. Territus iste dei cõminationibus fleuerat, & sua uestimenta consciderat: & fit omnium malorum futurorum de properatura morte securus, quòd ita requieturus esset in pace, ut illa omnia non uideret. Ibi ergo sunt spiritus defunctorum, ubi non uident quæcunq; aguntur, aut eueniunt in ista uita hominum. Quomodo ergo uident tumulos suos, aut corpora sua, utrum abiecta iaceant, an sepulta? Quomodo intersunt miseriæ uiuorum, cum uel sua ipsa mala patiantur, si talia merita contraxerunt: uel in pace requiescãt, sicut huic Iosiæ promissum est, ubi mala ulla nec patiendo neccompatiendo sustineant, liberati ab omnibus malis, quæ patiendo & cõpatiendo cum hic uiuerent, sustinebant? D

Esaiæ 63 *4. Reg. 22*

Obiectio ad superiora. Caput XIIII

Dixerit aliquis, Si nulla est mortuis cura de uiuis, quomodo ille diues, qui apud inferos torquebatur, rogabat Abraam patrem, ut mitteret Lazarũ ad quinq; fratres suos nondum mortuos, & agat cum eis, ne ueniant & ipsi in eundem tormentorum locum? Sed nũquid quia hoc ille diues dixit, ideo quid fratres agerent uel quid paterentur, in illo tempore sciuit? Ita illi fuit cura de uiuis, quamuis quid agerent, omnino nesciret: quemadmodum est nobis cura de mortuis, quamuis quid agant, utique nesciamus. Nam si nihil de mortuis curaremus, non utique pro illis deo supplicaremus. Denique Abraam nec Lazarum misit, & Moysen ac prophetas hic eos habere respondit, quos audire deberent, ut ad illa supplicia non uenirent. Vbi rursus occurrit, quomodo quid hic ageretur Abraam pater nesciebat, ubi sciebat esse Moysen & prophetas, id est libros eorũ, quibus homines obediendo, tormenta inferna euitarent: ubi deniq; nouerat diuitem illum in delitijs, pauperem uero Lazarum in laboribus doloribusq; uixisse. Nam & hoc illi ait, Mem̃eto fili, quia percepisti bona in uita tua, Lazarus autem mala. Sciebat ergo hæc, quæ utiq; apud uiuos, non apud mortuos gesta fuerant. Verum non cum agerentur in uiuis, sed eis mortuis potuit Lazaro indicante cognoscere, ne falsum sit quod ait propheta, Abraam nesciuit nos.

Animæ quomodo sciant quædam uiuentium. Cap. XV

Proinde fatendum est, nescire quidem mortuos quid hic agatur, sed dum hic agitur, postea uero audire ab eis, qui hinc ad eos moriendo pergunt. Non quidem omnia, sed quæ sinuntur indicare, qui sinuntur etiam ista meminisse: & quæ illos, quibus hæc indicant, oportet audire. Possunt & ab angelis, qui rebus quæ aguntur hic, præsto sunt, audire aliquid mortui, quod unumquẽq; illorũ audire debere iudicat cui cuncta subiecta sunt. Nisi enim essent angeli, qui possunt interesse & uiuorum & mortuorũ locis, nõ dixisset

A xisset dominus Iesus, Contigit autẽ mori inopem illum, & ferri ab angelis in sinũ Abrahæ. Nunc ergo hic, nunc ibi esse potuerũt, qui hinc illuc quem deus uoluit abstulerunt. Possunt etiam spiritus mortuorum aliqua quæ hic agũtur, quæ necessarium est eos nosse, & quæ necessarium non est eos non nosse, non solum præterita uel præsentia, uerumetiam futura spiritu dei reuelante cognoscere: sicut non omnes homines, sed prophetæ dum hic uiuerent cognoscebant, nec ipsi omnia, sed quæ illis esse reuelanda dei prouidẽtia indicarat. Mitti quoque ad uiuos aliquos ex mortuis, sicut econtrario Paulus ex uiuis in paradisum raptus est, diuina scriptura testatur. Nam Samuel propheta defunctus uiuo Sauli etiam regi futura prædixit: quamuis nonnulli non ipsum fuisse qui potuisset magicis artibus euocari, sed aliquem spiritum tam malis operibus congruentem, illius existiment similitudinem figurasse: cum liber Ecclesiasticus, quem Iesus filius Sirach scripsisse traditur, & propter eloquij nonnullam similitudinem Salomonis pronuntiatur, contineat in laude patrum, quòd Samuel etiam mortuus prophetauerit. Sed si huic libro ex Hebræorum, quia in eo non est, canone contradicitur, quid de Moyse dicturi sumus, qui certe & in Deuteronomio mortuus, & in Euangelio cum Helia, qui mortuus non est, legitur apparuisse uiuentibus?

2.Cor.12
1.Reg.28
Eccli.46
Deut.34
Matth.17

Quomodo animæ martyrũ adsint periclitãtibus, negat se posse definire. Caput XVI

Hinc & illa soluitur quæstio, quo nam modo martyres ipsis beneficijs quæ dantur orantibus, indicant se interesse rebus humanis, si nesciunt mortui quid agant uiui. Non enim solis beneficiorum effectibus, uerumetiã ipsis hominum aspectibus confessorem apparuisse Felicem, cuius inquilinatum pie diligis, cum à barbaris Nola oppugnaretur audiuimus, non incertis rumoribus sed testibus certis. Verum ista diuinitus exhibentur, longe aliter quàm sese habet usitatus ordo, singulis creaturarum generibus attributus, Non enim quia in uinum aqua, cum uoluit dominus repente conuersa est, ideo non debemus, quid aqua ualeat in elementorum ordine proprio, ab istius diuini operis raritate uel potius singularitate discernere. Nec quoniam Lazarus resurrexit, ideo mortuus omnis quando uult surgit, aut eo
B modo exanimis à uiuente, quomodo à uigilante dormiens excitatur. Alij itaque sunt humanarum limites rerum, alia diuinarum signa uirtutum: alia sunt quæ naturaliter, alia quæ mirabiliter fiunt: quamuis & naturæ deus assit ut sit, & miraculis natura non desit. Non igitur ideo putandum est uiuorum rebus quoslibet interesse posse defunctos, quoniam quibusdam sanandis uel adiuuandis martyres assunt: sed ideo potius intelligendum est, quòd per diuinam potentiam martyres uiuorum rebus intersunt, quoniam defuncti per naturã propriam uiuorum rebus interesse non possunt. Quanquam ista quæstio uires intelligẽtiæ meæ uincat, quemadmodum opitulentur martyres his quos per eos certum est adiuuari: utrum ipsi per seipsos assint uno tempore tam diuersis locis, & tanta inter se longinquitate discretis, siue ubi sunt eorũ memoriæ, siue præter suas memorias ubicunque adesse sentiũtur: an ipsis in loco suis meritis congruo ab omni mortalium conuersatione remotis, & tamen generaliter orantibus pro indigentia supplicantum, sicut nos oramus pro mortuis, quibus utique non præsentamur, nec ubi sint uel quid agant scimus, deus omnipotens qui est ubique præsens, nec concretus nobis, nec remotus à nobis, exaudiens martyrum preces, per angelica ministeria usquequaque diffusa, præbeat hominibus ista solatia, quibus in huius uitæ miseria iudicat esse præbenda: & suorum merita martyrum ubi uult, quando uult, quomodo uult, maximeque per eorum memorias, quoniam hoc nouit expedire nobis ad ædificandã fidem Christi, pro cuius illi confessione sunt passi, mirabili atque ineffabili potestate ac bonitate commendet. Res hæc altior est quàm ut à me possit attingi, & abstrusior quàm ut à me ualeat perscrutari: & ideo quid horum duorũ sit; an uero fortassis utrumque sit, ut aliquando ista fiant per ipsam præsentiã martyrum, aliquãdo per angelos suscipientes personã martyrum, definire nõ audeo, mallem à sciẽtibus ista perquirere. Neque enim nemo est qui hæc sciat, nõ qui sibi scire uideatur & nesciat: dona enim dei sunt, his alia & illis alia largiẽtis, secundũ Apostolum, qui dicit, unicuique dari manifestationem spiritus ad utilitatem. Alij quidem, inquit, datur per spiritum sermo sapientiæ, alij sermo scientiæ secundum eundẽ spiritum, alteri aũt fides

fides in eodem spiritu, alteri gratia curationum in uno spiritu, alij operatiões uirtutum, alij C prophetia, alij dijudicatio spirituum, alij genera linguarum, alij interpretatio sermonum. Omnia autem hæc operatur unus atq; idem spiritus, diuidés propria unicuiq; prout uult. Horum omnium spiritalium donorum, quæ commemorauit Apostolus, cuicunq; data est dijudicatio spirituum, ipse scit ista sicut scienda sunt.

De Ioanne monacho. Caput XVII

Talem fuisse credendum est illum Ioannem monachum, quem de belli ciuilis euentu maior Theodosius cõsuluit imperator: habebat quippe etiam prophetiam. Neq; enim singulos singula munerũ istorum, sed etiã plura unum habere posse non ambigo. Ioannes ergo iste cuidam mulieri religiosissimæ impatienter eum uidere cupienti, atq; ut hoc impetraret per maritum suum uehementer instãti, cum ille nollet, quoniam id nũquam permiserat fœminis, Vade, inquit, dic uxori tuæ, uidebit me nocte proxima, sed in somnis. Et factum est. Monuitq; illam quicquid fidelem cõiugatam moneri oportebat. Quæ cum euigilasset, talem se uidisse hominẽ dei uiro suo, qualem ille eum nouerat, & quid ab illo audierit, indicauit. Qui hoc ab eis comperit, retulit mihi uir grauis & nobilis & dignissimus, credidi. Sed si illum sanctum monachum ipse uidissem, quia, sicut fertur, patientissime interrogabatur, & sapientissime respondebat, quæsissem ab eo quod ad istam pertinet quæstionem: utrum ipse ad illam fœminam uenisset in somnis, id est, spiritus eius in effigie corporis sui, sicut nosipsos in effigie corporis nostri somniamus: an ipso aliud agente, uel si dormiebat aliud somniante, siue per angelũ, siue quocunq; alio modo in mulieris somnio talis facta sit uisio: atq; id futurum, ut ipse promitteret prophetiæ spiritu reuelãte præsciuerit. Si enim ipse interfuit somnianti, mirabili gratia utiq; id potuit, non natura: & dei munere, non propria facultate. Si autẽ ipso aliud agente, siue dormiente, & uisis alijs occupato, eum mulier uidit in somnis: profecto tale aliquid factum est, quale illud est quod in actibus apostolorum legimus, ubi dominus Iesus loquitur Ananiæ de Saulo, & indicat ei quòd Saulus uidit ad se uenietem Ananiam, cum hoc Ananias ipse nesciret. Quodlibet horum mihi responderet ille homo dei, & de martyribus ab illo pergerem quærere: utrum ipsi assint in somnis, uel quocunq; alio modo uidentibus eos in qua figura uoluerint: & maxime quando ab eis se torqueri dæmones in hominibus confitentur, D & rogant eos ut parcant sibi: an ista fiant dei nutu per angelicas potestates, in honorem cõmẽdationemq; sanctorum, ad utilitatem hominum, illis in summa quiete positis, & ad alia longe meliora uisa uacantibus seorsum à nobis, orantibusq; pro nobis. Nam Mediolani apud sanctos Protasium & Geruasium martyres, expresso nomine, sicut defunctorũ quos eodem modo cõmemorabant, adhuc uiuum dæmones episcopum confitebantur Ambrosium, atq; ut sibi parceret obsecrabant, illo aliud agente, atq; hoc cum ageretur omnino nesciente. An forte aliquando per ipsam præsentiam martyrum fiant ista, aliquãdo per angelorum: & utrum possint, uel quibus signis possint à nobis duo ista discerni: an ea sentire ac iudicare non ualeat, nisi qui habeat illud donum per dei spiritum diuidentem propria prout uult unicuiq;. Dissereret mihi, ut arbitror, hæc omnia sicut uellem ipse Ioannes: ut aut eo docẽte discerem, & ea quæ audirem, uera & certa esse cognoscerem: aut ego crederem quæ nescirem, illo dicente quæ sciret. Quòd si mihi forsitan de sancta scriptura responderet ac diceret, Altiora te ne quæsieris, & fortiora te ne scrutatus fueris: sed quæ præcepit tibi dominus, illa cogita semper: id etiam gratanter acciperem: non enim paruus est fructus, si aliqua obscura & incerta, quæ comprehendere non ualemus, clarum saltem certumq; sit nobis nõ esse quærenda: & quod unusquisq; uult discere, putans prodesse si sciat, discat non obesse si nesciat.

Eccli. 3

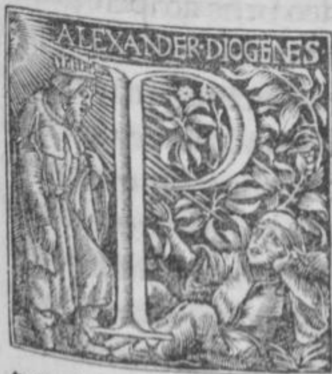
Epilogus disputationis. Cap. XVIII

Quæ cum ita sint, non existimemus ad mortuos, pro quibus curã gerimus, peruenire, nisi quòd pro eis siue altaris, siue orationum, siue eleemosynarum sacrificijs solẽniter supplicamus: quamuis non pro quibus fiunt omnibus prosint, sed his tãtum, quibus dum uiuunt comparatur ut prosint. Sed quia non discernimus qui sint, oportet ea pro regeneratis omnibus facere, ut nullus eorũ prætermittatur, ad quos hæc beneficia possint & debeãt peruenire. Melius enim supererunt ista eis, quibus nec obsunt nec prosunt, quàm eis deerũt

A quibus prosunt. Diligentius tamen facit hæc quisq; pro necessarijs suis, quòd pro illo fiat si
militer à suis. Corpori autem humano quicquid impenditur, non est præsidium salutis, sed
humanitatis officium, secundum affectum, quo nemo unquam carnem suam odio habet.
Vnde oportet ut quam potest pro carne proximi curam gerat, cum ille recesserit qui rege/
bat. Et si hæc faciunt qui carnis resurrectioné non credunt, quanto magis debent facere qui
credunt, ut corpori mortuo, sed tamen resurrecturo & in æternitate mansuro impensum
eiusmodi officium, sit etiam quodammodo eiusdem fidei testimonium. Quòd uero quisq;
apud memoriam martyrum sepelitur, hoc tantũ mihi uidetur prodesse defuncto, ut com
mendãs eum etiam martyrum patrocinio, affectus pro illo supplicatiõis augeatur. Habes
ad ea quæ à me putasti esse quærenda qualem potui reddere responsionem meam, quæ si
ultra q̃ sat est prolixa est, da ueniam, id enim factum est amore diutius loquendi tecum.
Hunc ergo librum quemadmodum acceperit uenerabilis dilectio tua, peto rescriptis tuis
nouerim, quem tibi perlator eius faciet sine dubio gratiorem, frater scilicet & compresby/
ter noster Candidianus, quem per tuas litteras cognitum toto corde suscepi, inuitusq; di/
misi. Multũ enim nos in charitate Christi sua præsentia consolatus est, & quòd fatendum
est, eius instantia tibi parui, Nam cor meum tanta distendunt, ut nisi ipso assidue cõmo/
nente non sinerer obliuisci, profecto interrogationi tuæ mea responsio defuisset.

FINIS.

DIVI AVRELII AVGV
STINI HIPPONENSIS EPISCOPI, DE CATE/ chizandis rudibus. Liber unus.

B

ETISTI me frater Deogratias, ut aliquid ad te de catechizandis 1
rudibus, quod tibi usui esset scriberem. Dixisti enim q; apud Car/
thaginem ubi diaconus es, ad te sæpe adducantur, qui fide Chri/
stiana primitus imbuendi sint, eo quòd æstimeris habere catechi/
zãdi uberem facultatem, & doctrina fidei & suauitate sermonis: te
autem penè semper angustias pati, idipsum quòd credendo chri/
stiani sumus, quo pacto cõmode intimandum sit: unde exordien
da quousq; sit perducenda narratio: utrũ exhortationem aliquam
terminata narratione adhibere debeamus, an præcepta sola quibus obseruandis cui loqui
mur nouerit christianam uitam professionemq; retinere. Sæpe autem tibi accidisse confes/
sus atq; conquestus es, ut in sermone longo & tepido tibi ipse uilesceres essesq; fastidio, ne
dum illi quẽ loquendo imbuebas, & cæteris qui audientes aderãt: eaq; te necessitate fuisse
compulsum, ut ea me quam tibi debeo charitate compelleres, ne grauarer inter occupatio/
nes meas, tibi de hac re aliquid scribere. Ego uero non ea tãtum quam familiariter tibi, sed
etiam quam matri ecclesiæ uniuersaliter debeo, charitate ac seruitute compellor, si quid per
operam meam quam domini nostri largitate possum exhibere, idem eos dominus quos
mihi fratres fecit adiuuari iubet, nullo modo recusare, sed potius prompta & deuota uolun
tate suscipere. Quanto enim cupio latius erogare pecuniam dominicam, tanto magis me
oportet, si quam dispensatores cõseruos meos difficultatem in erogãdo sentire cognosco,
agere quantũ in me est, ut facile atq; expedite possint, quod impigre ac studiose uolũt.

Sed quod ad tuam proprie considerationem pertinet, nolim te moueri ex eo quod sæ
pe tibi abiectum sermonem fastidiosumq; habere uisus es. Fieri enim potest, ut ei quem in
struebas, non ita sit uisum, sed quòd tu aliquid melius audiri desiderabas, eo tibi quod di/
cebas uideretur indignũ auribus aliorum. Nam & mihi propè semper sermo meus displi/
cet. Melioris enim auidus sum, quo sæpe fruor interius, antequam eum explicare uerbis so/

Debet sibi non omnino displicere qui dicit. Cap. II

nantibus cœpero: quod ubi minus quàm mihi notus est eualuero, contristor linguam meam C cordi meo nõ posse sufficere. Totum enim quod intelligo, uolo ut qui me audit intelligat, & sentio me non ita loqui ut hoc efficiam: maxime quod ille intellectus quasi rapida coruscatione perfundit animum: illa autem locutio tarda & longa est, longeque dissimilis. Et dum ista uoluitur, iam se ille in secreta sua condidit: tamẽ quòd uestigia quædam miro modo impressit memoriæ, perdurant illa cum syllabarum morulis: atque ex eisdem uestigijs sonantia signa peragimus, quæ lingua dicitur uel latina, uel græca, uel hebræa, uel alia qualibet: siue cogitentur hæc signa, siue etiam uoce proferantur: cum illa uestigia nec latina, nec græca uel hebræa, nec cuiusque alterius gẽtis sint propria, sed ita efficiantur in animo ut uultus in corpore. Aliter enim latine ira dicitur, aliter græce, aliter atque aliter aliarum diuersitate linguarum, non autem latinus aut græcus est uultus irati. Non itaque omnes gentes intelligunt cum quisque dicit, iratus sum, sed latini tantum: at si affectus excandescentis animi exeat in faciem, uultumque faciat, omnes sentiunt qui intuẽtur iratum. Sed neque ita licet educere & quasi exporrigere in sensum audientium per sonum uocis illa uestigia quæ imprimit intellectus memoriæ, sicut apertus & manifestus est uultus. Illa enim sunt intus in animo, iste foris in corpore. Quapropter conijciendum est quantum distet sonus oris nostri ab illo ictu intelligentiæ, quando ne ipsi quidem impressioni memoriæ similis est. Nos autem plerunque in auditoris utilitatem uehementer ardentes, ita loqui uolumus quemadmodum tunc intelligimus, cum per ipsam intentionem loqui non possumus: & quod non succedit angimur, & uelut frustra opera insumamur, tædio marcescimus: atque ex ipso tædio languidior fit idem sermo, & hebetior quàm erat, unde perduxit ad te tædium: sed mihi sæpe indicat eorum studium, qui me audire cupiunt, non ita esse frigidum eloquium meum ut uidetur mihi: & eos inde aliquid utile capere, ex eorum delectatiõe cognosco, mecumque ago sedulo, ut huic exhibendo ministerio nõ desim, in quo illos uideo bene accipere quod exhibetur. Sic & tu, eoipso quòd ad te sæpius adducũtur qui fide imbuendi sunt, debes in- D telligere non ita displicere alijs sermonem tuum ut displicet tibi: nec infructuosum te debes putare, quòd ea quæ cernis non explicas ita ut cupis, quando forte ut cupis nec cernere uaIeas. Quis enim in hac uita nisi in ænigmate & per speculum uidet? Nec ipse amor tantus est ut carnis dirupta caligine penetret in æternum serenum, unde utcunque fulgent etiam ista quæ transeunt. Sed quia boni proficiunt de die in diem, ad uidendum diem sine uolumine cœli, & sine noctis incursu, quem oculus non uidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis ascendit: nulla maior causa est cur nobis in imbuendis rudibus noster sermo uilescat, nisi quòd libet inusitate cernere, & tædet usitate proloqui. Et re quidem uera multo gratius audimur, cum & nos eodem opere delectamur: efficitur enim filum locutionis nostræ ipso nostro gaudio, & exit facilius atque acceptius. Quapropter non arduum est negotiũ, ea quæ credenda insinuãtur, præcipere unde & quousque narranda sint: nec quomodo sit uarianda narratio, ut aliquando breuior, aliquando longior, semper tamen plena atque perfecta sit: & quando breuiore, & quando longiore sit utendum: sed quibus modis faciendum sit, ut gaudens quisque catechizet. Tanto enim suauior erit, quãto magis id potuerit: ea cura maxima est, Et præceptum quidem rei huius in promptu est. Si enim in pecunia corporali, quanto magis in spiritali, hilarem datorem diligit deus. Sed hæc hilaritas ad horam ut assit, eius est misericordiæ qui ista præcepit. Itaque prius de modo narrationis quod te uelle cognoui, tum de præcipiendo atque cohortando, postea de hac hilaritate comparanda, quæ deus suggesserit disseremus.

Quomodo sacri libri catechumenis exponendi. Ca. III

Narratio plena est, cum quisque primo catechizatur ab eo quod scriptum est, In principio fecit deus cœlum & terram, usque ad præsentia tempora ecclesiæ: non tamen propterea debemus totum Pentateuchum, totosque Iudicum & Regnorum & Esdræ libros, totumque Euangelium & Actus Apostolorum, uel, si ad uerbum edidicimus, memoriter reddere, uel nostris uerbis omnia quæ his continẽtur uoluminibus narrando euoluere & explicare: quod nec tempus capit, nec ulla necessitas postulat: sed cun-

cta

A ↄta summatim generatimq́; complecti, ita ut eligantur quædam mirabiliora quæ suauius audiuntur, atq; in ipsis articulis constituta sunt: & ea tanquam in inuolucris ostendere, statimq́; à conspectu abripere non oportet, sed aliquantum immorando quasi resoluere atq; expandere, & inspicienda atq; miranda offerre animis auditorum: cætera uero celeri percursione inserendo contexere: Ita & illa quæ maxime commendari uolumus, aliorum submissione magis eminent: nec ad ea fatigatus peruenit, quem narrando uolumus excitare, nec illius memoria confunditur, quem docendo debemus instruere. In omnibus sanè non tantum nos oportet intueri præcepti finem, quod est charitas de corde puro & conscientia bona, & fide non ficta, quò ea quæ loquimur cuncta referamus: sed etiam illius quem loquendo instruimus, ad id monendus atque illuc dirigendus aspectus est. Neque enim ob aliud ante aduentum domini scripta sunt omnia quæ in sanctis scripturis legimus, nisi ut illius commendaretur aduentus, & futura præsignaretur ecclesia: id est, populus dei per omnes gentes, quod est corpus eius: adiunctis atq; annumeratis omnibus sanctis, qui etiam ante aduentum eius in hoc seculo uixerunt, ita eum credẽtes uenturũ esse, sicut nos uenisse. Sicut enim Iacob manum prius dum nasceretur emisit ex utero, qua etiam pedem præna scentis fratris tenebat: deinde utiq; secutum est caput, tum demum necessario membra cætera: sed tamen caput non tantum & membra quæ secuta sunt, sed etiam ipsam manum quæ in nascendo præcessit, dignitate ac potestate præcedit, & quamuis non tempore apparendi, tamen naturæ ordine prius est, Ita & dominus Iesus Christus, & si antequam appareret in carne, & quodãmodo ex utero secreti sui, ad hominum oculos mediator dei & hominũ homo procederet, qui est super omnes deus benedictus in secula, præmisit in sanctis patriarchis & prophetis quandam partem corporis sui, qua uelut manu se nasciturum esse prænuntians, etiam populum præcedentem superbe, uinculis legis tanquam digitis quinq; supplantat: quòd & per quinq; temporum articulos prænũtiari uenturus prophetariq; nõ

B destitit: & huic rei consonans per quem lex data est, libros quinq; conscripsit: & superbi carnaliter sentientes, & suam iustitiam uolentes constituere, non aperta manu Christi repleti sunt benedictione, sed constricta atq; cõclusa retenti sunt, Itaq; illis obligati sunt pedes, & ceciderunt, nos uero surreximus & erecti sumus: Quamuis ergo, ut dixi, præmiserat dominus Christus quandam partem corporis sui in sanctis, qui eum nascendi tempore præierunt, tamen ipse est caput corporis ecclesiæ: illiq; omnes eidẽ corpori cuius ille caput est cohæserunt, credendo in eum quem prænuntiabant. Non enim præcurrendo diuulsi sunt, sed adiuncti potius obsequendo. Nam & si manus à capite præmitti potest, connexio tamen eius sub capite est. Quapropter oĩa quæ ante scripta sunt, ut nos doceremur scripta sunt, & figuræ nostræ fuerunt, & in figura contingebant eis: scripta sunt autem propter nos, in quos finis seculorum obuenit. Quæ autem maior causa est aduentus domini, nisi ut ostenderet deus dilectionem suam in nobis, cõmendãs eam uehementer, quia cum adhuc inimici essemus, Christus pro nobis mortuus est. Hoc autem ideo, quia finis præcepti & plenitudo legis charitas est: ut & nos inuicem diligamus, & quemadmodum ille pro nobis animam suam posuit, sic & nos pro fratribus animã ponamus, Et ipsum deum, quoniã prior dilexit nos, & filio suo unico nõ pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit eum, si amare pigebat, saltem redamare nõ pigeat. Nulla est enim maior ad amorem inuitatio, quàm præuenire amando. Et nimis durus est animus, qui dilectionem si nolebat impẽdere, nolit & rependere. Quòd si in ipsis flagitiosis & sordidis amoribus uidemus, nihil aliud eos agere, qui amari uicissim uolunt, nisi ut documentis quibus ualent aperiant & ostendant quantum amant: eamq; imaginem iustitiæ prætendere affectant, ut uicem sibi reddi quodãmodo flagitent ab eis animis quos illecebrare moliuntur: ipsiq; ardentius æstuant, cũ iam moueri eodem igne etiam illas mentes quas appetunt sentiunt, Si ergo & animus qui torpebat, cum se amari senserit excitatur, & qui iam feruebat cum se redamari didicerit, magis accenditur: manifestum est nullã esse maiorem causam, qua uel inchoetur uel augeatur amor,

Præcipua causa aduentus Christi. Cap. IIII

quàm cum amari se agnoscit, qui nondum amat, aut redamari se uel posse sperat, uel iam probat qui prior amat. Et si hoc etiam in turpibus amoribus, quãto plus in amicitia. Quid enim aliud cauemus in offensione amicitiæ, nisi ne amicus arbitretur quòd eum uel non diligimus, uel minus diligimus quàm ipse nos diligat? Quod si crediderit, frigidior erit in eo amore quo inuicem homines mutua familiaritate perfruuntur: & si non ita est infirmus ut hæc illum offensio faciat ab omni dilectione frigescere, in ea se tenet qua nõ ut fruatur, sed ut consulat diligit. Operæpretium est autem animaduertere, quomodo quanquam & superiores uelint se ab inferioribus diligi, eorumque in se studiose delectentur obsequio, & quanto magis id senserint, tanto magis eos diligant, tamen quanto amore exardescat inferior, cum à superiore se diligi senserit. Vbi enim gratior amor est, ibi non æstuat indigẽtiæ siccitate, sed ubertate beneficentiæ profluit. Ille nanque amor ex miseria est, iste ex misericordia. Iam uero si etiam se amari posse à superiore desperabat inferior, ineffabiliter commouebitur in amorem: si ultro ille fuerit dignatus ostendere, quantum diligat eum qui nequaquam sibi tantum bonum promittere auderet. Quid autem superius deo iudicante, & quid desperatius homine peccante: qui se tanto magis tuendum & subiugandum superbis potestatibus addixerat, quæ beatificare nõ possunt, quãto magis desperauerat posse sui curam geri ab ea potestate, quæ non malitia sublimis esse uult, sed bonitate sublimis est? Si ergo maxime propterea Christus aduenit, ut cognosceret homo quantum eum diligat deus: & ideo cognosceret ut in eius dilectionẽ à quo prior dilectus est inardesceret: proximũque illo iubente & demonstrante diligeret, qui non proximum, sed longe peregrinãtem diligendo factus est proximus: omnisque scriptura diuina quæ ante scripta est ad prænuntiandum aduentum domini, & quicquid postea mandatum est litteris & diuina autoritate firmatum, Christum narrat & dilectionem monet: manifestum est non tantum totam legem & prophetas in illis duobus pendere præceptis, dilectiõis dei & proximi, quæ adhuc sola scriptura sancta erat cum hoc dominus diceret, sed etiam quæcunque posterius salubriter consecrata sunt, memoriæque mandata diuinarum uolumina litterarum. Quapropter in ueteri testamento est occultatio noui, in nouo testamento est manifestatio ueteris. Secũdum illam occultationem, carnaliter intelligentes carnales, & tunc & nunc pœnali timore subiugati sunt. Secundum hanc autem manifestationem spiritales, & tũc quibus pie pulsantibus etiam occulta patuerunt, & nunc qui non superbe quærunt, nec etiam aperta claudunt, spiritaliter intelligentes donata charitate liberati sunt. Quia ergo charitati nihil aduersius quàm inuidentia, Mater autem inuidentiæ superbia est, idem dominus Iesus Christus, deus homo, & diuinæ in nos dilectionis indicium est, & humanæ apud nos humilitatis exemplum, ut magnus tumor noster maiore contraria medicina sanaretur. Magna est enim miseria, superbus homo: sed maior misericordia, humilis deus. Hac ergo dilectione tibi tanquã fine proposito, quò referas om̃ia quæ dicis: quicquid narras ita narra, ut ille cui loqueris audiendo credat, credendo speret, sperando amet.

Ficte accedẽs ad catechismum qualiter sit instruendus. Caput V

De ipsa etiam seueritate dei qua corda mortalium saluberrimo terrore quatiuntur, charitas ædificanda est, ut ab eo quem timet, amari se gaudens, eum redamare audeat, eiusque in se dilectioni etiam si impune posset, tamen displicere uereatur. Rarissime quippe accidit, immo uero nunquam, ut quisquam ueniat uolens fieri christianus, qui non sit aliquo dei timore perculsus. Si enim aliquod cómodum spectando ab hominibus quibus se aliter placiturum non putat, aut aliquod ab hominibus incõmodum deuitando, quorum offensionem aut inimicitias reformidat, uult fieri christianus, non fieri uult potius quàm fingere: fides enim non res est saluandi corporis, sed credentis animi. Sed planè sæpe adest misericordia dei per ministerium catechizantis, ut sermone cõmotus iam fieri uelit quod decreuerat fingere: quod cũ uelle cœperit, tũc eum uenisse deputemus: & occultũ quidẽ nobis est quando ueniat animo, quẽ iam corpore præsentem uidemus: sed tamẽ sic cum eo debemus agere, ut fiat in illo hæc uolũtas, etiã si non est. Nihil enim deperit, quãdo si est, utique tali nostra actione firmatur, quãuis quo tempore uel

A uel qua hora cœperit ignoremus. Vtile est sanè ut præmoneamur antea, si fieri potest, ab his qui eũ norunt, in quo statu animi sit, uel quibus causis cõmotus ad suscipiendã religionem uenerit. Quòd si defuerit alius à quo id nouerimus, etiã ipse interrogãdus est, ut ex eo quod responderit ducamus sermonis exordiũ. Sed si ficto pectore accessit, humana cõmoda cupiens, uel incõmoda fugiens, utiq; mentiturus est: tamẽ ex eoipso quod mentitur capiendũ est principiũ: nõ ut refellatur eius mendaciũ quasi tibi certũ sit, sed ut si dixerit eo proposito se uenisse quod uere approbandũ est, siue ille uerũ siue falsum dicat, tale tamẽ propositũ quali se uenisse respondit, approbãtes atq; laudantes, faciamus eũ delectari esse se talẽ qualem uideri cupit. Si aũt aliud dixerit q̃ oportet esse in animo eius qui christiana fide imbuendus est, blandius & lenius reprehendẽdo tanq̃ rudem & ignarũ, & christianæ doctrinæ finem uerissimũ demonstrando atq; laudando breuiter & grauiter, ne aut tẽpora futuræ narrationis occupes, aut nõ prius collocato animo audeas imponere, facias eũ uelle qđ aut per errorem aut p simulationem nondũ uolebat.

Exordium catechismi. Cap. VI

Quòd si forte se diuinitus admonitũ uel territum esse responderit ut fieret christianus, lætissimũ nobis exordiendi aditum præbet, quanta deo sit cura pro nobis. Sanè ab huiusmodi miraculorum siue somniorum, ad scripturarũ solidiorũ uiam & oracula certiora transferẽda est eius intentio: ut & illa admonitio q̃ misericorditer ei prærogata sit, nouerit, anteq̃ scripturis sanctis inhæreret. Et utiq; demonstrandũ est ei, q̃ ipse dominus non eum admoneret aut cõpelleret fieri christianum, & incorporari ecclesiæ, & talibus signis aut reuelationibus erudiret, nisi iam præparatum iter in scripturis sanctis, ubi non quæ uisibilia miracula, sed inuisibilia sperare consuesceret, neq; dormiens sed uigilãs moneretur, eũ securius & tutius carpere uoluisset. Inde iam exordienda narratio est, ab eo q̃ fecit deus omnia bona ualde, & producenda ut diximus usq; ad præsentia tẽpora ecclesiæ: ita ut singularũ rerum atq; gestorũ quæ narramus causæ rationesq; reddantur, quibus ea referamus ad illũ finem dilectionis, unde neq; agen

B tis aliquid neq; loquentis oculus auertẽdus est. Si enim fictas poetarũ fabulas, & ad uoluptatem excogitatas animorũ quorũ cibus nugæ sunt, tamẽ boni qui habent' atq; appellantur grãmatici, ad aliquã utilitatem referre conantur, quanq̃ & ipsam uanã & auidam saginæ secularis: quanto nos decet esse cautiores, ne illa quæ uera narramus, sine suarũ causarũ redditione digesta, aut inani suauitate, aut etiã perniciosa cupiditate credantur. Nõ tamen sic asseramus has causas, ut relicto narrationis tractu, cor nostrũ & lingua in nodos difficilioris disputationis excurrat: sed ipsa ueritas adhibita rationi, quasi aurũ sit gemmarũ ordinẽ ligans, non tamẽ ornamenti seriem ulla immoderatione perturbãs.

Resurrectio, iudicium & uita. Caput VII

Narratione finita, spes resurrectionis intimanda est, & pro capacitate ac uiribus audientis, proq; ipsius tẽporis modulo, aduersus uanas irrisiones infidelium, de corporis resurrectiõe tractandũ, & futuri ultimi iudicij bonitate in bonos, seueritate in malos, ueritate in omnes: cõmemoratisq; cum detestatiõe & horrore pœnis impiorũ, regnum iustorũ atq; fidelium, & superna illa ciuitas eiusq; gaudiũ, cum desiderio prædicandũ est. Tũ uero instruenda & animanda est infirmitas hominis aduersus tentationes & scandala, siue foris siue in ipsa intus ecclesia, Foris aduersus gẽtiles uel Iudæos uel hæreticos, intus aũt aduersus areæ dominicæ paleas. Non ut cõtra singula peruersorum genera disputet', oẽsq; illorũ prauæ opiniões propositis quæstionibus refellant': sed pro tẽpore breui demonstrandũ est, ita esse prædictũ, & quæ sit utilitas tentationũ erudiendis fidelibus, & quæ medicina in exẽplo patiẽtiæ dei, qui statuit usq; ad finẽ ista pmittere. Cũ uero aduersus eos instruit', quorũ peruersæ turbæ corporaliter implẽt ecclesias, simuletiã præcepta breuiter & decẽter cõmemorãtur christianæ atq; honestæ cõuersationis, ne ab ebriosis, auaris, fraudatoribus, aleatoribus, adulteris, fornicatoribus, spectaculorũ amatoribus, remediorũ sacrilegorũ alligatoribus, præcãtatoribus, mathematicis, uel quarũlibet artiũ uanarũ & malarũ diuinatoribus, atq; huiusmodi cæteris ita facile seducatur, & impunitũ sibi fore arbitret', quia uidet multos qui christiani appellantur, hæc amare, & agere, & defendere, & suadere, & psuadere. Quis eñ finis præstitut⁹ sit in tali

uita perseuerantibus,& q̄ꝗ sint in ipsa ecclesia tolerandi,ex qua in fine separandi sunt,diui- C norum librorum testimonijs edocendum est. Prænuntiandum etiam inuenturum eum in ecclesia multos Christianos bonos,uerissimos ciues cœlestis Hierusalem, si esse ipse cœpe- rit. Ad extremum ne spes eius in homine ponatur,sedulo monēdus est:quia neq; facile ab homine iudicari potest quis homo sit iustus: & si facile posset,non ideo nobis proponi ex- empla iustorum,ut ab eis iustificemur,sed ut eos imitantes,ab eorū iustificatore nos quoq; iustificari sciamus.Hinc enim fiet,quod maxime cōmendandum est, ut cum ille qui nos au dit,immo per nos audit deum,moribus & scientia proficere cœperit,& uiam Christi cū ala critate ingredi,nec nobis audeat assignare, nec sibi:sed seipsum & nos & quoscūq; alios dili git amicos,in illo & pro illo diligit qui eum dilexit inimicum,ut iustificans faceret amicum. Hic iam non te puto præceptore indigere,ut cū occupata sunt tempora, uel tua uel eorum qui te audiūt,breuiter agas: cum autem largiora, largius eloquaris: hoc enim nullo admo nente ipsa necessitas præcipit.

Docti quō tractādi Caput VIII

Sed illud planè non prætereundum est,ut si ad te quisq; catechizandus uenerit liberalibus doctrinis excultus,qui iam decreuerit esse christia nus,& ideo uenerit ut fiat, difficillimum omnino est ut nō multa nostrarum scripturarum litterarumq; cognouerit , quibus iam instructus ad sacramētorum participationem tantū modo uenerit. Tales enim non eadem hora christiani fiunt, sed ante solent omnia diligen ter inquirere,& motus animi sui cum quibus possunt cōmunicare atq; discutere. Cum his itaq; breuiter agendum est, & nō odiose inculcando quæ norunt,sed modeste perstringen do:ita ut dicamus nos credere quod iā nouerint illud atq; illud:atq; hoc modo cursim enu merare omnia quæ rudibus indoctisq; inculcāda sunt:ut & si quid nouit eruditus iste,non tanquam à doctore audiat: & si quid forte adhuc ignorat, dum ea commemoramus quæ illum nosse iam credimus,discat. Nec ipse sanè inutiliter interrogatur,quibus rebus motus sit ut uelit esse christianus:ut si libris ei persuasum uideris,siue canonicis,siue utilium tracta torum,de his aliquid in principio loquaris,collaudans eos pro diuersitate meritorum cano D nicæ autoritatis,& exponentium solertissimæ diligentiæ:maximeq; commendās in scriptu ris canonicis admirādæ altitudinis saluberrimam utilitatem : in illis autem pro sua cuiusq; facultate aptum superbioribus & per hoc infirmioribus animis stilum sonantioris & quasi tornatioris eloquij. Sanè etiam exprimendum de illo est,ut indicet quem maxime legerit, & quibus libris familiarius inhæserit, unde illi persuasum est, ut sociari uellet ecclesiæ. Qđ cum dixerit,tum si nobis noti sunt illi libri,aut ecclesiastica fama saltem accepimus à catho- lico aliquo memorabili uiro esse conscriptos,læti approbemus. Si autem in alicuius hæreti ci uolumina incurrit, & nesciens forte quòd uera fides improbat, tenuit animo, & catholi- cum esse arbitratur:sedulo edocendus est,prælata autoritate uniuersalis ecclesiæ aliorumq; doctissimorum hominum, & disputationibus & scriptionibus in eius ueritate florentium. Quanquam & illi qui catholici ex hac uita emigrarunt,& aliquid litterarum christianarum posteris reliquerunt,in quibusdam locis opusculorum suorum, uel non intellecti , uel sicuti est humana infirmitas,minus ualentes acie mentis abditiora penetrare,& uerisimilitudine aberrantes à ueritate, præsumptoribus & audacibus fuerūt occasioni ad aliquam hæresim moliendam atq; gignendam. Quod mirum non est,cum de ipsis canonicis litteris ubi om nia sanissime dicta sunt,non quidem aliter accipiendo quædam , quàm uel scriptor sensit, uel seipsa ueritas habet : nam si hoc solum esset , quis non humanæ infirmitati ad corrigen dum paratæ libenter ignosceret : sed id quod peruerse ac praue opinati sint , animositate acerrima,& peruicaci arrogantia defensitantes,multi multa perniciosa dogmata, conscissa communionis unitate pepererunt. Hæc omnia cum illo,qui ad societatem populi Christia ni,non idiota,ut aiunt,sed doctorum libris expolitus atq; excultus accedit,modesta colla- tione tractanda sunt:tantum assumpta præcipiendi autoritate, ut caueat præsumptionis errores, quantum eius humilitas quæ illum adduxit, iam sentitur admittere. Cætera uero secundum regulas doctrinæ salutaris,siue de fide quæcunq; narranda uel disserenda sunt, siue

A siue de moribus, siue de tentationibus, eo modo percurrendo quo dixi, ad illã supereminentiorem uiam omnia referenda sunt. Sunt item quidam de scholis usitatissimis grãmaticorum oratorumq́ue uenientes, quos neque inter idiotas numerare audeas, neq; inter illos doctissimos, quorum mens magnarum rerum est exercitata quæstionibus. His ergo qui loquendi arte cæteris hominibus excellere uidentur, cum ueniunt ut Christiani fiant, hoc amplius q̃ illis illitteratis impartire debemus: q, sedulo monẽdi sunt, ut humilitate induti christiana, discant non contemnere, quos cognouerint morum uitia quàm uerborum amplius deuitare: & cordi casto linguam exercitatam nec conferre audeant, quam etiam præferre cõsueuerant. Maxime autem isti docendi sunt scripturas audire diuinas, ne sordeat eis solidũ eloquium, quia non est inflatum: neq; arbitrentur carnalibus integumentis inuoluta atque operta dicta uel facta hominum, quæ in illis libris leguntur, non euoluenda atque aperienda ut intelligantur, sed sic accipienda ut litteræ sonant: dec; ipsa utilitate secreti, unde etiam mysteria uocantur, quid ualeant ænigmatum latebræ ad amorem ueritatis acuendum, discutiendumq́ fastidij torporem, ipsa experientia probandũ est talibus, cũ aliquid eis quod in promptu positum non ita mouebat, enodatione allegoriæ alicuius eruitur. His enim maxime utile est nosse, ita esse præponendas uerbis sententias, ut præponitur animus corpori. Ex quo fit, ut ita malle debeant ueriores q̃ disertiores audire sermones, sicut malle debent prudentiores quàm formosiores habere amicos. Nouerint etiam non esse uocem ad aures dei, nisi animi affectum. Ita enim non irridebunt, si aliquos antistites & ministros ecclesiæ forte animaduerterint, uel cum barbarismis & solœcismis deum inuocare: uel eadem uerba quæ pronuntiant nõ intelligere, perturbateq; distinguere. Non quia ista minime corrigẽda sunt, ut populus ad id quod plane intelligit dicat amen: sed tamẽ pie toleranda sunt ab eis, qui didicerint, ut sono in foro, sic uoto in ecclesia bene dici. Itaq; forensis illa nonnunquam forte bona dictio, nunquam tamen benedictio dici potest. De sacramento autem quod ac-
B cepturi sunt, sufficit prudentioribus audire quid res illa significet: cum tardioribus autem aliquanto pluribus uerbis & similitudinibus agendum est, ne contemnant quod uident.

Grãmatici & rhetores quomodo accipiendi. Cap. IX

Nõ uocem sed affectum audit deus.

Hic tu fortasse exemplũ aliquod sermonis desideras, ut ipso tibi opere ostendã, quomodo facienda sint ista quæ monui. Quod quidẽ faciam quantum domino adiuuante potuero, sed prius de illa hilaritate cõparanda quod pollicitus sum dicere debeo. Iam enim de ipsis præceptis explicãdi sermonis, in catechizãdo eo qui sic uenit ut Christianus fiat, quantum satis uisum est quod promiseram exolui. Indebitum quippe est, ut etiam ipse faciam in hoc uolumine, quod fieri oportere præcipio. Si ergo fecero, ad cumulum ualebit, Cumulus autem quo pacto à me superfundi potest, antequam mensuram debiti expleuero? Neque enim te maxime conqueri audiui, nisi q tibi sermo tuus uilis abiectusq; uideretur, cum aliquem Christiano nomine imbueres, Hoc autem scio, non tam rerum quæ dicendæ sunt, quibus te satis noui paratum & instructum, neq; ipsius locutionis inopia, sed animi tædio fieri: uel illa causa quam dixi, quia magis nos delectat & tenet, quod in silentio mente cernimus, nec inde uolumus euocari ad uerborum longe disparem strepitũ: uel quia etiam cum sermo iocundus est, magis nos libet audire aut legere quæ melius dicta sunt, & quæ sine nostra cura & sollicitudine promuntur, quàm ad alienum sensum repentina uerba coaptare incerto exitu: siue utrum occurrant pro sententia, siue utrum accipiantur utiliter: uel quia illa quæ rudibus insinuantur, eo quòd nobis notissima sunt, & profectui nostro iam non necessaria, piget ad ea sæpissime redire, nec in eis tam usitatis & tanquam infantilibus, cum aliqua uoluptate iam grandiusculus animus graditur. Facit etiam loquenti tædium auditor immobilis, non quia humanæ laudis nos esse auidos decet, sed quia ea quæ ministramus dei sunt. Et quanto magis diligimus eos quibus loquimur, tanto magis eis cupimus ut placeant, quæ ad eorũ porriguntur salutem. Quod si non succedit, contristamur, & in ipso cursu debilitamur & frangimur, quasi frustra operam conteramus. Nonnũquam etiam cum auertimur ab aliqua re quam desideramus agere, & cuius actio aut delectabat

Remedium aduersus tædium catechistæ. Cap. X

 nos,

nos, aut magis nobis necessaria uidebatur, & cogimur aut iussu eius quem offendere nolumus, aut aliquorum ineuitabili instantia catechizare aliquem, iam cõturbati accedimus ad negotiũ, cui magna tranquillitate opus est, dolentes ꝙ neq; ordinẽ actionũ nobis conceditur tenere quẽ uolumus, nec sufficere omnibus possumus: atq; ita ex ipsa tristitia sermo procedens minus gratus est, quia de ariditate mœstitiæ minus exuberat. Aliquãdo item ex aliquo scandalo mœror pectus obsidet, & tunc nobis dicit', Veni loquere, hic christianus uult fieri. Dicitur enim ab ignorantibus, quid nos clausum intus exurat: quibus si affectum nostrum aperire non oportet, suscipimus ingratius quod uolunt: & profecto languidus & insuauis ille sermo erit per uenam cordis æstuãtem fumantemq; traiectus. Tot igitur ex causis, quælibet earum serenitatem nostræ mentis obnubilet, secundũ dominum sunt quærenda remedia, quibus relaxetur illa contractio, & feruore spiritus exultemus & iocundemur in tranquillitate boni operis. Hilarem enim datorẽ diligit deus. Si enim causa illa cõtristat ꝙ intellectũ nostrũ auditor nõ capit, à cuius cacumine quodãmodo descendẽtes cogimur in syllabarũ longe infra distantiũ tarditate demorari, & curã gerimus quẽadmodum longis & perplexis amfractibus procedat ex ore carnis, quod celerrimo haustu mentis imbibitur, & quia multũ dissimiliter exit, tædet loqui & libet tacere: cogitemus quid nobis prærogatum sit ab illo qui demonstrauit nobis exemplũ, ut sequamur uestigia eius. Quantũ uis enim differat articulata uox nostra ab intelligentiæ nostræ uiuacitate, longe differẽtior est mortalitas carnis ab æqualitate dei. Et tamen cũ in eadem forma esset, semetipsum exinaniuit formã serui accipiẽs &c. usq; ad mortem crucis. Quã ob causam, nisi qua factus est infir-
2. Cor. 5 mis infirmus, ut infirmos lucrifaceret? Audi eius imitatorẽ alibi etiam dicẽtem, Siue enim mente excessimus deo, siue temperãtes sumus uobis, Charitas enim Christi cõpellit nos iudicantes hoc, quia unus pro omnibus mortuus est. Quomodo enim paratus esset impendi pro animabus eorũ, si eum pigeret inclinari ad aures eorũ? Hinc ergo factus est paruulus in medio nostrũ, tanq; nutrix fouens filios suos. Num enim delectat, nisi amor inuitet, decurtata & mutilata uerba immurmurare? Et tamẽ optãt homines habere infantes quibus id exhibeant. Et suauius est matri minuta mansa inspuere paruulo filio, q; ipsam mandere ac deuorare grandiora. Non ergo recedat de pectore etiã cogitatio gallinæ illius, quæ languidulis plumis teneros fœtus operit, & susurrãtes pullos cõfracta uoce aduocat, cuius blandas alas refugientes superbi, præda fiunt alitibus. Si enim intellectus delectat in penetralibus syncerissimis, hoc etiã intelligere delectet, quomodo charitas, quanto officiosius descendit in infima, tãto robustius recurrit in intima p bonam conscientiã, nihil quærendo ab eis ad quos descẽdit præter eorũ sempiternã salutem.

Error in catechismo quõ sanandus. Caput XI

Si autẽ magis appetimus ea quæ iam parata sunt, & melius dicta legere uel audire, & ideo piget incerto exitu ad tẽpus coaptare quæ loquimur, tantũ à ueritate rerũ non aberret animus. Facile est ut si in uerbis auditorẽ aliquid offenderit, ex ipsa occasione discat, q; sit re intellecta contemnendũ, si minus integre, aut si minus ꝓprie sonare potuit, quod ideo sonabat ut res intelligeret. Quòd si humanæ infirmitatis intẽtio etiã ab ipsa rerũ ueritate errauerit, quanq; in catechizandis rudibus, ubi uia tritissima tenẽda est, difficile potest accidere, tamẽ ne forte accidat ut etiam hinc offendat' auditor, non aliunde nobis debet uideri accidisse, nisi quia deus experiri nos uoluit, utrũ cum mentis placiditate corrigamur, ne in defensionẽ nostri erroris maiore præcipitemur errore. Quòd si nemo nobis dixerit, nosq; & illos qui audierũt omnino latuerit, nullus dolor est, si nõ fiat iterum. Plerunq; aũt nosipsi recolentes quæ dixerimus, reprehendimus aliquid, & ignoramus quomodo cũ diceretur acceptũ sit, magisq; dolemus quando in nobis feruet charitas, si cũ falsum esset libenter acceptũ est. Ideoq; opportunitate reperta, sicut nosipsos in silentio reprehẽdimus, ita curandũ est ut etiã illi sensim corrigantur, qui non dei uerbis, sed planè nostris in aliquã lapsi sunt falsitatẽ. Si uero aliqui liuore uesano cæci errasse nos gaudent, susurrones, detractores deo odibiles, præbeant nobis materiam exercendæ patientiæ cum misericordia, quia & patientia dei ad pœnitentiam eos adducit.

Quid

A Quid enim est detestabilius,& quid magis thesaurizet irã in die iræ & reuelationis iusti iudicij dei,quàm de malo alterius mera diaboli similitudine atq; imitatione lætari? Nonnunquam etiam cum recte omnia uereq; dicantur,aut non intellectum aliquid,aut contra opinionem & consuetudinẽ ueteris erroris ipsa nouitate asperũ, offendit & perturbat audientem.Quòd si apparuerit,sanabilemq; se præbet autoritatum rationumq; copia,sine ulla dilatione sanandus est,Si autem tacite occulta offensio est,dei medicina opitulari potest. At si resiluerit & curari recusauerit,consoletur nos dominicum illud exemplum:qui offensis hominibus ex uerbo suo,& tanquam durũ refugientibus,etiam his qui remanserant ait,Nunquid & uos uultis ire? Satis enim fixũ atq; immobile debet corde retineri, Hierusalem captiuam ab huius seculi Babylonia, decursis temporibus liberari,nullumq; ex illa esse periturum,quia qui perierit non ex illa erat,Firmum enim fundamẽtum dei stat,habens signaculum hoc,Nouit enim dominus qui sunt eius,& recedit ab iniquitate omnis qui nominat nomen domini.Ista cogitantes & inuocantes dominum in cor nostrum,minus timebimus incertos exitus sermonis nostri propter incertos motus auditorum,delectabitq; nos etiam ipsa perpessio molestiarum pro misericordi opere,si non in eo nostram gloriã requiramus. Tunc enim est uere opus bonum,cum à charitate iaculatur agentis intentio:& tanquam ad locum suum rediens,rursus in charitate requiescit.Lectio uero quæ nos delectat,aut aliqua auditio melioris eloquij,ut eam promendo sermoni nostro præponere uolentes, cum pigritia uel tædio loquamur,alacriores nos suscipiet, iocundiorq; præstabitur post laborem: & maiore fiducia deprecabimur, ut loquatur nobis deus quomodo uolumus, si suscipiamus hilariter,ut loquatur per nos quomodo possumus: ita fit ut diligentibus dominum omnia concurrant in bono.

Ioan. 6 · *2.Timoth.2* · *Hilaritas in catechismo. Cap. XII*

Iam uero si usitata & paruulis congruentia sæpe repetere fastidimus,congruamus eis per fraternum,paternum maternumq; amorẽ,& copulatis cordi eorum etiam nobis noua uidebuntur.Tantũ enim ualet animi compatientis affectus, ut cum
B illi afficiuntur nobis loquentibus,& nos illis discẽtibus,habitemus in inuicem: atq; ita & illi quæ audiunt quasi loquantur in nobis,& nos in illis discamus quodãmodo quæ docemus. Nónne accidere hoc solet,cum loca quædam ampla & pulchra,uel urbiũ uel agrorum,quæ iam nos sæpe uidendo sine aliqua uoluptate præteriebamus,ostendimus eis qui antea nunquam uiderant,ut nostra delectatio in eorũ nouitatis delectatione renouetur? Et tãto magis,quãto sunt amiciores:quia per amoris uinculũ inquantũ in illis sumus, intantũ & nobis noua fiunt quæ uetera fuerunt. Sed si in rebus contemplandis aliquãtum proficimus, iam nolumus eos quos diligimus lætari & stupere,cum intuentur opera manuum hominũ: sed uolumus eos in ipsam arcem consiliumue institutoris attollere,atq; inde exurgere in admirationem laudemq; omnicreantis dei,ubi amoris fructuosissimus finis est:quãto ergo magis delectari nos oportet, cum ipsum dominũ iam discere homines accedũt,propter quẽ discenda sunt quæcunq; discẽda sunt,& in eorũ nouitate innouari:ut si frigidior est solito nostra prædicatio,insolita eorum auditione feruescat. Huc accedit ad comparãdam lætitiã, q cogitamus & considyeramus,de qua erroris morte in uitam fidei transeat homo.Et si uicos usitatissimos cum benefica hilaritate transimus,quãdo alicui forte qui errãdo laborauerat, demonstramus uiam:quãto alacrius & cum gaudio maiore in doctrina salutari, etiam illa quæ propter nos retexere nõ opus est,perambulare debemus:cum animã miserandã,& erroribus seculi fatigatã per itinera pacis,ipso qui nobis eam præstitit iubente,deducimus.

Fastidio catechumeni,quomodo medendum. Caput XIII

Sed reuera multum est perdurare in loquendo usque ad terminum præstitutum,cum moueri non uidemus audientem: quòd siue nõ audeat, religionis timore constrictus, uoce aut aliquo motu corporis significare adprobationem suam, siue humana uerecundia reprimatur: siue dicta non intelligat,siue cõtemnat:quandoquidem nobis non cernentibus animum eius incertum est,omnia sermone tentanda sunt,quæ ad eum excitandum,& tanquã de latebris eruendum possint ualere. Nam & timor nimius atque impediens declarationem iudicij eius,blanda exhortatione pellendus est,& insinuando fraternam societatem ue

recundia temperanda: & interrogatione quærendum utrũ intelligat, & danda fiducia, ut si quid ei contradicendum uidetur, libere proferat. Quærendum etiam de illo, utrum hæc aliquando iam audierit, & fortassis eum tanquam nota & præuulgata non moueant: & agendum pro eius respõsione, ut aut planius & enodatius loquamur, aut opinionem contrariã refellamus, aut ea quæ illi nota sunt non explicemus latius, sed breuiter complicemus, eligamusq; aliqua ex his quæ mystice dicta sunt in sanctis libris, & maxime in ipsa narratione, quæ aperiendo & reuelando noster sermo dilucescat. Quòd si nimis tardus est, & ab omni tali suauitate absurdus & auersus, misericorditer sufferendus est, breuiterq; decursis cæteris ea quæ maxime necessaria sunt, de unitate catholicæ, de tentationibus, de christiana conuersatione propter futurum iudicium terribiliter inculcãda sunt, magisq; pro illo ad deum, quàm illi de deo multa dicenda. Sæpe etiam fit, ut qui primo libenter audiebat, uel audiendo uel stando fatigatus, non iam laudans sed oscitans labia diducat, & se abire uelle etiam inuitus ostendat. Quod ubi senserimus, aut renouare oportet eius animum, dicẽdo aliquid honesta hilaritate conditum & aptum rei quæ agitur, uel aliquid ualde mirandum & stupendum, uel etiam dolendum atq; plangendum: & magis de ipso ut propria cura pũctus euigilet, quod tamen non offendat eius uerecundiam asperitate aliqua, sed potius familiaritate conciliet: aut oblata sessione succurrere, quanquam sine dubitatione melius fiat, ubi decenter fieri potest, ut à principio sedens audiat. Longeq; consultius in quibusdam ecclesijs transmarinis, non solum antistites sedentes loquuntur ad populum, sed ipsi etiam populo sedilia subiacẽt, ne quisquam infirmior stando lassatus à saluberrima intentione auertatur, aut etiam cogatur abscedere. Et tamen multũ interest, si se quisquam de magna multitudine subtrahat ad reparandas uires, qui iam sacramẽtorum societate deuinctus est: & si ille discedat, quod plerunq; ineuitabiliter urgetur, ne interiore defectu uictus etiam cadat, qui primis sacramentis imbuendus est: & pudore enim non dicit cur eat, & imbecillitate stare non sinitur. Expertus hoc dico, Nam fecit hoc quidam cum eum catechizarem homo rusticanus. Vnde magnopere præcauendum esse didici. Quis enim ferat arrogantiam nostram, cum uiros fratres nostros, uel etiam quod maiore sollicitudine curandum est, ut sint fratres nostri, coràm nobis sedere non facimus: & ipsum dominum nostrum cui assistunt angeli, sedens mulier audiebat? Sanè si aut breuis sermo futurus est, aut consessui locus non est aptus, stantes audiant, sed cum multi audiunt, & non tunc initiandi. Nã cum unus, aut duo, aut pauci, qui propterea uenerunt ut Christiani fiant, periculose loquimur stantibus: tamen si iam sic cœpimus, saltem animaduerso auditoris tædio, & offerenda sessio est, immo uero prorsus urgendus ut sedeat, & dicendum aliquid quo renouetur, quo etiam cura si qua forte irruens eum auocare cœperat, fugiat ex animo. Cum enim causæ incertæ sint, cur iam tacitus recuset audire, iam sedenti aliquid aduersus incidentes cogitationes secularium negotiorum dicatur, aut hilari, ut dixi, aut tristi modo: ut si ipsæ sunt quæ mentem occupauerant, cedant quasi nominatim accusatæ: si autem ipsæ non sunt, & audiendo fatigatus est, cum de illis tanquam ipsæ sint, quandoquidem ignoramus, inopinatum aliquid & extraordinarium, eo modo quo dixi, loquimur, à tædio renouatur intentio. Sed & breue sit, maxime quia extra ordinem inseritur, ne morbum fastidij cui subuenire uolumus, etiam augeat ipsa medicina: & acceleranda sunt cætera, & promittendus atque exhibendus finis propinquior.

Catechista quõ suũ animũ debeat extimulare. Ca. XIIII

Si autem confregit animum tuum alterius actionis, cui tanquam magis necessariæ iam suspensus eras, omissio, & propterea tristis insuauiter catechizas: cogitare debes, excepto quòd scimus misericorditer nobis agendum esse quicquid cum hominibus agimus, & ex officio syncerissimæ charitatis: hoc ergo excepto, incertum esse quid utilius agamus, & quid opportunius, aut intermittamus, aut omnino omittamus. Quia enim merita hominum pro quibus agimus, qualia sint apud dominum non nouimus, quid eis ad tempus expediat aut nulla aut tenuissima & incertissima coniectura suspicamur, potius quàm comprehendimus. Quapropter res quidem agendas

A das pro nostro captu ordinare debemus: quas eo modo quo statuimus si peragere potuerimus, gaudeamus non quia nobis, sed quia deo sic eas agi placuit. Si autem aliqua inciderit necessitas qua noster ille ordo turbetur, flectamur facile ne frangamur, ut quē deus nostro præposuit, ipse sit noster. Æquius est enim ut nos eius, quàm ut ille nostram uoluntatem sequatur: quia & ordo agendarum rerum, quem nostro arbitrio tenere uolumus, ille utiq; approbandus est ubi potiora præcedunt. Cur ergo nos dolemus homines à domino deo tanto potiore præcedi, ut eoipso quo nostrum amamus ordinē, inordinati esse cupiamus? Nemo enim melius ordinat quid agat, nisi qui paratior est non agere, quod diuina potestate prohibeatur, quàm cupidior agere quod humana cogitatione meditatur, Quia multæ cogitationes sunt in corde uiri, consilium autem domini manet in æternum. Si uero ex aliquo scandalo perturbatus animus non ualet ædere serenum iocundumq; sermonē, tantam esse charitatem oportet in eos pro quibus Christus mortuus est, uolēs eos pretio sanguinis sui ab errorum secularium morte redimere, ut hocipsum quod nobis tristibus nuntiatur, præsto esse aliquem qui desideret fieri Christianus, ad consolationem illius resolutionemq; tristitiæ ualere debeat, sicut solent lucrorum gaudia dolorem lenire damnorū. Non enim scandalum nos contristat alicuius, nisi quem perire aut per quem perire infirmum uel credimus uel uidemus. Ille igitur qui initiandus aduenit, dum speratur posse proficere, dolorem deficientis abstergat, Quia & si timor ille suggeritur, ne fiat proselytus filius gehēnæ, dum multi tales uersantur ante oculos ex quibus oriuntur scandala, non ad retardandos nos pertinere debet, sed magis ad excitandos & acuendos. Quin & quem imbuimus moneamus, ut caueat imitationem eorum qui non ipsa ueritate, sed solo nomine Christiani sunt: ne eorum turba cōmotus, aut sectari uelit eos, aut Christum nolit sectari propter eos: & aut nolit esse in ecclesia dei ubi illi sunt, aut talis ibi uelit esse quales illi sunt, Et nescio quomodo in huiusmodi motu ardentior sermo est, cui fomitem suum ministrat præsens dolor: ut non solum B pigriores non simus, sed eoipso dicamus accensius, atq; uehementius, quod securiores, frigidius & lentius diceremus, gaudeamusq; nobis occasionem dari, ubi motus animi nostri sine fructificatione non transeat. Si autem de aliquo errato nostro uel peccato nos mœstitudo comprehendit: non tantum meminerimus sacrificium deo spiritum esse contribulatum, sed etiam illud, Quia sicut aqua ignem, sic eleemosyna extinguit peccatum. Et quia misericordiam, inquit, magis uolo quam sacrificium. Sicut ergo si periclitaremur incendio, ad aquā utiq; curreremus, quo posset extingui, & gratularemur si quis eam de proximo offerret, Ita si de nostro fœno aliqua peccati flāma surrexerit, & propterea cōturbamur, data occasione misericordissimi operis, tanquā de oblato fonte gaudeamus, ut inde illud quod exarserat opprimatur. Nisi forte tam stulti sumus, ut alacrius arbitremur cum pane currendum, quo uentrem esurientis impleamus, quàm cum uerbo dei, quo mentem studentis instruamus. Huc accedit, quia si tantummodo prodesset hoc facere, non facere autem nihil obesset, infeliciter in periculo salutis, non iam proximi sed nostræ, oblatum remedium sperneremus. Cum uero ex ore domini tam minaciter sonet, Serue nequam & piger, dares pecuniam meam nummularijs: quæ tandem dementia est, quoniam peccatum nostrum nos agit, ideo rursus uelle peccare, non dando pecuniam dominicam uolenti & petenti? His atque huiusmodi cogitationibus & considerationibus depulsa caligine tædiorum, ad catechizandum aptatur intentio, ut suauiter imbibatur quod impigre atque hilariter de charitatis ubertate prorumpit. Hæc enim non tam ego tibi, quàm omnibus nobis dictat ipsa dilectio, quæ diffusa est in cordibus nostris per spiritumsanctum qui datus est nobis.

Prouerb. 19

Psal. 50

Eccli. 3

Osee 6

Matth. 25

Pro personarum diuersitate temperanda oratio. Ca. XV

Sed nunc etiam illud quod priusquam promitterem non debebam, iam fortasse debitum flagitas, ut aliquod sermonis exemplum tanquam si ego aliquem catechizem, non me pigeat explicare, & intuēdum tibi proponere. Quod priusquam faciam, uolo cogites aliam esse intentionē dictantis, cum lector futurus cogitatur, & aliam loquentis, cum præsens auditor attenditur: & in eoipso aliā in secreto monētis, dum nullus alius qui de nobis iudicet

præsto

præsto est: aliam palàm docentis aliquid, ubi dissimiliter opinãtium circumstat auditus, Et in hoc genere aliam, cum docetur unus, cæteri autem tanquam iudicantes aut attestantes quæ sibi nota sunt audiunt: aliam cum omnes communiter quid ad eos proferamus expectant. Et rursus in hoc ipso aliam, cum quasi priuatim considetur, ut sermocinatio conferatur: aliam, cum populus tacens, unum de loco superiore dicturum suspensus intuetur. Multumq; interest, & cum ita dicimus, utrũ pauci assint an multi: docti an indocti, an ex utroque genere mixti: urbani an rustici, an hi & illi simul, an populus ex omni hominum genere temperatus sit. Fieri enim non potest, nisi aliter atq; aliter afficiant locuturum atq; dicturum: & ut sermo qui profertur, affectionis animi à quo profertur, quendam quasi uultum gerat, & pro eadem diuersitate diuerse afficiat auditores, cum & ipsi seipsos diuerse afficiãt inuicem præsentia sua. Sed quia de rudibus imbuendis nunc agimus, de meipso tibi testis sum, aliter atq; aliter me moueri, cum ante me catechizandum uideo eruditum, inertem, ciuem, peregrinum, diuitem, pauperem, priuatum, honoratum, in potestate aliqua constitutum, illius aut illius gentis hominem, illius aut illius ætatis aut sexus, ex illa aut illa secta, ex illo aut illo uulgari errore uenientem, ac pro diuersitate motus mei sermo ipse & procedit & progreditur & finitur. Et quia cum eadem omnibus debeatur charitas, non eadem est omnibus adhibenda medicina, ipsa item charitas alios parturit, cum aliis infirmatur, alios curat ædificare, alios contremiscit offendere, ad alios se inclinat, ad alios se erigit: aliis blanda, aliis seuera: nulli inimica, omnibus mater. Et qui nõ expertus est eadem charitate quod dico, cum uidet nos, quia facultas aliqua nobis donata delectat, laudabiliter innotescere in ore multitudinis, inde nos beatos putat. Deus autem in cuius conspectu intrat gemitus compeditorum, uideat humilitatem nostram & laborem nostrum, & dimittat omnia peccata nostra. Quamobrem si quid tibi in nobis placuit, ut aliquam obseruationem sermonis tui à nobis audire quæreres, melius uidendo & audiendo nos cum hæc agimus, quàm legendo cum hæc dictamus edisceres.

Formula orationis Catechistæ. Cap. XVI

Sed tamen faciamus aliquem uenisse ad nos qui uult esse Christianus, & de genere quidem idiotarum, non tamẽ rusticanorum, sed urbanorum, quales apud Carthaginem plures experiri te necesse est, Interrogatum etiam utrum propter uitæ præsentis aliquod commodum, an propter requiem quæ post hãc uitam speratur, Christianus esse desiderat, propter futuram requiem respondisse: tali fortasse à nobis instrueretur alloquio. Deo gratias frater, ualde tibi gratulor & gaudeo de te, quòd in tantis ac tam periculosis huius seculi tempestatibus de aliqua uera & certa securitate cogitasti. Nam & in hac uita homines magnis laboribus requiem quærũt & securitatem, sed prauis cupiditatibus non inueniunt, Volunt enim requiescere in rebus inquietis, & non permanentibus. Et quia illæ tempore subtrahũtur & transeũt, timoribus & doloribus eos agitant, nec quietos esse permittunt. Siue enim in diuitiis uelit homo requiescere, magis superbus efficitur quàm securus. An non uidemus quàm multi eas subito perdiderint, multi etiam propter illas perierint, aut cum eas habere cupiunt, aut ut eis oppressis à cupidioribus auferantur? Quæ si etiam per totam uitam cum homine permanerent, & non desererent dilectorem suum, ipse illas sua morte desereret. Quanta est enim uita hominis etiam si senescat? Aut cum sibi homines optant senectutem, quid aliud optant nisi longam infirmitatem? Sic & honores huius seculi, quid sunt nisi risus & inanitas & ruinæ periculum? Quia sic scriptura sancta dicit, Omnis caro fœnũ, & claritas hominis ut flos fœni. Fœnum aruit, flos decidit, uerbum autem domini manet in æternum. *(Esaiæ 40)* Ideo qui ueram requiem & ueram felicitatem desiderat, debet tollere spem suã de rebus mortalibus & prætereuntibus, & eam collocare in uerbo domini, ut hærens ei quod manet in æternum, etiam cum illo maneat in æternum. Sunt etiam homines qui nec diuites esse quærunt, nec ad uanas honorum pompas ambiunt peruenire, sed gaudere & requiescere uolunt in popinis & in fornicationibus & in theatris atq; spectaculis nugacitatis, quæ in magnis ciuitatibus gratis habẽt. Sed sic etiam ipsi aut consumunt per luxuriam paupertatem suam, & ab egestate postea in furta &

A & effracturas,& aliquando etiam in latrocinia prosiliunt,& subito multis & magnis timoribus implentur:& qui in popina pauloante cantabant,iam planctus carceris somniāt.Stadijs autem spectaculorum fiunt dæmonibus similes, clamoribus suis incitando homines, ut seinuicem cædāt, secumq; habeant contentiosa certamina qui se non læserunt,dum placere insano populo cupiunt:quos si animaduerterint esse concordes,tunc eos oderunt & persequuntur,& tanquam collusores ut fustibus uerberentur exclamant,& hanc iniquitatem facere etiam uindicem iniquitatum iudicem cogunt, Si autem horrendas aduersus inuicē inimicitias eos exercere cognouerint, siue sint qui appellētur scænici & thymelici,siue aurigæ,siue uenatores, quos miseros non solum homines cum hominibus, sed etiam homines cum bestijs in certamen pugnamq; committunt: quo maiore aduersus inuicem discordia furere senserint,eo magis amant & delectantur, & incitati fauent,& fauentes incitant,plus aduersus seipsos insanientes ipsi spectatores alter pro altero,quàm illi quorum insaniā insani prouocant,& insaniendo spectare desiderant. Quomodo ergo sanitatem pacis tenere animus potest,qui discordijs & certaminibus pascitur? Qualis enim cibus sumitur,talis ualitudo cōsequitur.Postremo quamuis insana gaudia non sint gaudia,tamen qualiacunq; sint,& quātumlibet delectēt,iactantia diuitiarum,& tumor honorum, & uorago popinarum,& bella theatrorum,& immundicia fornicationum, & prurigo thermarum,aufert omnia ista febricula,& adhuc uiuentibus totam falsam beatitudinem subtrahit: remanet inanis & saucia cōscientia,dominum sensura iudicem, quem noluit habere custodem,& inuentura asperū dominum quem dulcem patrem quærere & amare contempsit. Tu autem quia ueram requiē quæ post hanc uitam Christianis promittitur quæris,etiam hic eam inter amarissimas uitæ huius molestias,suauem iocundamq; gustabis,si eius qui eam promisit præcepta dilexeris. Cito enim senties dulciores esse iustitiæ fructus quàm iniquitatis, & uerius atq; iocundius gaudere hominem de bona cōscientia inter molestias,quàm de mala inter delitias, quia nō
B sic uenisti coniūgi ecclesiæ dei, ut ex ea temporalem aliquam utilitatem requiras.

Qui uere Christiani: Ca.XVII

Sunt enim qui propterea uolunt esse Christiani ,ut aut promereantur homines à quibus temporalia commoda expectant,aut quia offendere nolūt quos timent, Sed isti reprobi sunt, &si ad tempus eos portat ecclesia,sicut area usq; ad tempus uētilationis paleam sustinet:si non se correxerint, & propter futurā sempiternam requiem Christiani esse cœperint,in fine separabuntur. Nec sibi blandiantur quòd in area possunt esse cum frumēto dei, quia in horreo cum illo non erunt,sed igni debito destinantur. Sunt etiam alij meliore quidem spe,sed tamen non minore periculo,qui iam dominum timent,& non irrident Christianum nomen,nec simulato corde intrant ecclesiam dei,sed in ista uita expectāt felicitatem, ut feliciores sint in rebus terrenis, quàm illi qui non colunt dominum, Ideoq; cum uiderint quosdam sceleratos & impios ista seculari prosperitate pollere & excellere,se autē uel minus habere ista uel amittere,perturbantur tanquam sine causa dominum colant, & facile à fide deficiunt.Qui autem propter beatitudinem sempiternam & perpetuam requiem, quæ post hanc uitam sanctis futura promittuntur,uult fieri Christianus, ut non eat in ignem æternū cum diabolo,sed in regnum æternum intret cum Christo, uere ipse Christianus est: cautus in omni tentatione,ne prosperis rebus corrumpatur,& ne frangatur aduersis, & in abundātia bonorum terrenorum modestus & tēperans,& in tribulationibus fortis & patiens. Qui etiam proficiendo perueniat ad talem animum,ut plus amet dominum quàm timeat gehēnam:ut etiam si dicat illi deus, utere delitijs carnalibus sempiternis, & quantum potes pecca,nec morieris, nec in gehennas mitteris, sed mecum tantummodo non eris: exhorrescat, & omnino non peccet,non iam ut in illud quod timebat non incidat, sed ne illum quem sic amat offendat:in quo una est requies, quam oculus nō uidit,nec auris audiuit,nec in cor hominis ascendit,quam præparauit diligentibus eum. De qua re significat scriptura,& non tacet,quòd ab initio mundi ex quo fecit deus cœlum & terram & omnia quæ in eis sunt,sex diebus operatus est,& septimo die requieuit. Poterat enim omnipotens & uno momento tē-

poris omnia facere: non autem laborauerat ut requiesceret, quando dixit & facta sunt, mandauit & creata sunt: sed ut significaret, quia post sex ætates mundi huius, septima ætate tanquam septimo die requieturus est in sanctis suis: quia ipsi in illo requiescent post omnia bona opera in quibus ei seruierũt, quæ ipse in illis operatur qui uocat & præcipit, & delicta præterita dimittit & iustificat eum qui prius erat impius. Sicut autem cum illi ex dono eius bene operantur, recte dicitur ipse operari: sic cum illi requiescunt, recte dicitur ipse requiescere, Nam quod ad ipsum atttinet, pausationem non quærit, qui laborem non sentit. Fecit autẽ omnia per uerbum suum, & uerbum eius ipse Christus, in quo requiescunt angeli, & omnes cœlestes mundissimi spiritus in sancto silentio. Homo autem peccato lapsus perdidit requiem quam habebat in eius diuinitate, & recepit eam in eius humanitate: ideo[que] opportuno tempore, quo ipse sciebat oportere fieri, homo factus & de fœmina natus est. A carne quippe contaminari non poterat, ipse carnem potius mundaturus. Ipsum etiam antiqui sancti uenturũ in reuelatione spiritus cognouerunt & prophetauerunt: & sic salui facti sunt credendo quia ueniet, sicut nos salui efficimur credendo quia uenit: ut diligeremus dominum qui sic nos dilexit, ut unicum filium suũ mitteret, qui humanitate nostræ mortalitatis indutus, & à peccatoribus & pro peccatoribus moreretur. Iam enim olim ab ineuntibus seculis mysterij huius altitudo præfigurari prænuntiari[que] non cessat.

Quur ita conditus homo, Ca. XVIII

Quoniam deus omnipotẽs, & bonus & iustus & misericors: qui fecit omnia bona, siue magna siue parua, siue summa siue infima: siue quæ uidentur, sicuti sunt cœlum & terra & mare, & in cœlo sol & luna, & cætera sydera: in terra autem & mari arbores & frutices & animalia suæ cuius[que] naturæ, & omnia corpora uel cœlestia uel terrestria: siue quæ non uidentur, sicuti sunt spiritus quibus corpora uegetantur & uiuificantur, Fecit & hominem ad imaginem suam: ut quemadmodum ipse per omnipotentiam suam præest uniuersæ creaturæ, sic homo per intelligentiam qua etiam creatorẽ suum cognoscit & colit, præesset omnibus terrenis animalibus. Fecit illi etiam adiutorium fœminã: non ad carnalem concupiscentiam, quãdoquidem nec corruptibilia corpora tunc habebant antequam eos mortalitas inuaderet pœna peccati: sed ut haberet & uir gloriam de fœmina, cum ei præiret ad dominium: se[que] illi præberet imitandum in sanctitate at[que] pietate, sicut ipse esset gloria dei, cum eius sapientiam sequeretur. Ita[que] constituit eos in quodam loco perpetuæ beatitudinis, quem appellat scriptura paradisum, præceptum[que] illis dedit, quod si non transgrederentur, in illa semper immortalitatis beatitudine permanerent, si autem transgrederentur, supplicia mortalitatis expenderent, Præsciebat aũt deus eos transgressuros, sed tamen quia cõditor est & effector omnis boni, magis eos fecit, quando fecit & bestias, ut impleret terram bonis terrenis. Et uti[que] melior est homo etiã peccator quàm bestia. Et præceptum quod non erant seruaturi, magis dedit ut essent inexcusabiles, cum in eos uindicare cœpisset, Quicquid enim homo fecerit, laudabilem inuenit per iustitiã præmiorum: si peccauerit, laudabilem inuenit per misericordiam indulgentiarũ. Cur ergo non faceret deus hominem, quamuis eum peccaturum prænosceret, cum & stãtem coronaret, & cadentem ordinaret, & surgentem adiuuaret, semper & ubi[que] gloriosus bonitate iustitia, clementia: maxime quia & illud præsciebat, de propagine mortalitatis eius futuros sanctos, qui non sibi quærerent, sed creatori suo gloriam darent, & eum colendo ab omni corruptione liberati, cum angelis sanctis uiuere semper, & beate uiuere mererẽtur? Qui ẽm hominibus dedit liberum arbitrium, ut non seruili necessitate, sed ingenua uoluntate deum colerent, dedit etiam angelis, Et ideo nec angelus, qui cum spiritibus alijs satellitibus suis superbiendo deseruit obedientiam dei, & diabolus factus est, aliquid nocuit deo, sed sibi, Noluit enim deus ordinare deserentes se animas, & ex earum iusta miseria inferiores partes creaturæ suæ, cõuenientissimis & congruentissimis legibus admirandæ dispensationis ornare, Itaque nec diabolus aliquid deo nocuit, quia uel ipse lapsus est, uel hominẽ seduxit ad mortem, Nec ipse homo in aliquo minuit ueritatem aut potestatem aut beatitudinem conditoris sui, quia coniugi suæ seductæ à diabolo, ad id quod deus prohibuerat, propria uoluntate con

A te consensit: iustissimis enim dei legibus omnes damnati sunt deo glorioso per æquitatem uindictæ, ipsi ignominiosi per turpitudinē pœnæ: ut & homo à suo creatore auersus uictus diabolo subderetur, & diabolus homini ad creatorem suum conuerso uincendus præponeretur: ut quicunq; diabolo usq; in finem consentirent, cum illo irent in æterna supplicia: quicunq; autem humiliarent se deo, & per eius gratiam diabolum uincerēt, æterna præmia mererentur.

Quod ecclesia præfigurata in ueteri testamento, semper pauciori numero contēta diabolū uicerit, Cap. XIX

Neq; hoc nos mouere debet, quia multi diabolo cōsentiunt, & pauci dominum sequuntur: quia & frumentum in comparatione palearum ualde pauciorem habet numerum. Sed sicut agricula nouit quid faciat de ingenti aceruo paleæ, sic nihil est deo multitudo peccatorum, qui nouit quid de illis agat, ut administratio regni eius ex nulla parte turbetur. Nec ideo putādus est uicisse diabolus, quia secum plures, cum quibus à paucis uinceretur attraxit. Duæ itaq; ciuitates, una iniquorum, altera sanctorum, ab initio generis humani usq; in finem seculi perducuntur, nunc permixtæ corporibus, sed uoluntatibus separatæ, in die iudicij uero etiam corpore separandæ. Omnes enim homines amantes superbiam & temporalem dominationem, cum uano typho & pompa arrogantiæ, omnesq; spiritus qui talia diligunt, & gloriam suam subiectione hominum quærūt, simul una societate deuincti sunt: si sæpe aduersum se pro his rebus dimicant, pari tamen pondere cupiditatis in eandem profunditatem præcipitantur, & sibi morum & meritorum similitudine coniunguntur. Et rursus omnes homines & omnes spiritus humiliter dei gloriam quærentes, nō suam, & eum pietate sectantes, ad unam pertinent societatem: & tamen deus misericordissimus, & super impios homines patiens est, & præbet eis pœnitentiæ atq; correctionis locum. Nā & quòd omnes diluuio deleuit, excepto uno iusto cum suis, quos in arca seruari uoluit, nouerat quidem quòd non se correcturi essent: uerū etiam tum, per centum enim annos arca fabricata est, prædicabatur utiq; eis ira dei uentura super eos, ut si conuerterentur ad dominū, parceret eis: sicut pepercit postea Niniue ciuitati agenti pœnitentiam, cum ei per prophetā

B futurum interitum prænūtiasset. Hoc autem facit deus etiam illis quos nouit in malitia perseueraturos, dans pœnitendi spatium, ut nostram patientiam exerceat & informet exemplo suo: quo nouerimus quantum nos oporteat tolerabiliter malos sustinere, cum ignoremus quales postea futuri sint, quando ille parcit & sinit eos uiuere, quem nihil futurorum lateat. Prænuntiabatur tamen etiam diluuij sacramento, quòd per lignum iusti liberati sunt, futura ecclesia, quam rex eius & deus Christus mysterio suæ crucis ab huius seculi submersione suspendit. Neq; enim deus ignorabat quòd etiam ex illis qui fuerant in arca seruati, nascituri erant mali, qui faciem terræ iniquitatibus implerent, sed tamen & exemplum futuri iudicij dedit, & sanctorum liberationem ligni mysterio prænuntiauit, Nam & post hæc non cessauit repullulare malitia per superbiam & libidines & illicitas impietates, cum homines deserto creatore suo, non solum ad creaturam quam deus condidit lapsi sunt ut pro deo colerent quod fecit deus: sed etiam ad opera manuum hominum, & ad fabrorum artificia curuauerunt animas suas, ubi de illis turpius diabolus & dæmonia triumpharent: quæ se in talibus figmentis adorari uenerariq; lætantur, dum errores suos humanis erroribus pascunt. Neque tunc sanè defuerunt iusti qui dominum pie quærerent, & superbiam diaboli uincerent, ciues illius sanctæ ciuitatis, quos regis sui Christi uentura humilitas per spiritum reuelata sanauit. Ex quibus Abraham pius & fidelis dei seruus electus est, cui demonstraretur sacramentum filij dei, ut propter imitationem fidei, omnes fideles omnium gentium, filij eius futuri dicerentur. Ex illo natus est populus, à quo unus deus uerus coleretur, qui fecit cœlum & terram. Cum cæteræ autem gentes simulacris & dæmonijs seruirent, in eo planè populo multo euidentius futura ecclesia figurata est, Erat enim ibi multitudo carnalis, quæ propter uisibilia beneficia colebat dominū. Erant autem ibi pauci futuram requiem cogitantes, & cœlestem patriam requirentes, quibus prophetando reuelabatur futura humilitas dei regis & domini nostri Iesu Christi, ut per eam fidem ab omni superbia & tumore sanarentur. Horum sanctorum qui præcesserunt tempore natiuitatem domini, non solum ser

mo, sed etiam uita & coniugia & filij, & facta, prophetia fuit huius temporis, quo per fidem C passionis Christi ex gentibus congregatur ecclesia: per illos sanctos patriarchas & prophetas carnali populo Israel, qui postea etiam Iudæi appellati sunt, & uisibilia beneficia ministrabantur, quæ carnaliter à domino desiderabant, & coercitiones pœnarum corporalium quibus pro tempore terrerentur, sicut eorum duritiæ congruebat. Et in his tamen omnibus mysteria spiritalia significabantur, quæ ad Christum & ecclesiam pertinerent: cuius ecclesiæ membra erant etiam illi sancti, quamuis in hac uita fuerint antequam secundum carnem Christus dominus nasceretur. Ipse enim unigenitus dei filius, uerbum patris, æquale & coæternum patri, per quod facta sunt omnia, homo propter nos factus est, ut totius ecclesiæ tanquam totius corporis caput esset: sed uelut totus homo dum nascitur, etiam si manum in nascendo præmittat, tamē uniuerso corpori sub capite cōiuncta atque compacta est, quemadmodum etiam nonnulli in ipsis patriarchis ad huius ipsius rei signum manu præmissa nati sunt: ita omnes sancti qui ante domini Iesu Christi natiuitatem in terris fuerunt, quamuis ante nati sint, tamen uniuerso corpori cuius ille caput est, sub capite cohæserunt.

Gradus Iudaici populi usq; ad Hierosolymā ecclesiæ typum, Caput XX

Populus ergo ille delatus in Aegyptum seruiuit regi durissimo: & grauissimis laboribus eruditus, quæsiuit liberatorem dominum: & missus est eis unus de ipso populo sanctus dei seruus Moyses, qui in uirtute dei magnis miraculis terrens tunc impiam gentem Aegyptiorum, eduxit inde populum dei per mare rubrum: ubi discedens aqua uiam præbuit trāseuntibus, Aegyptij autem cum eos persequerentur, redeuntibus in se fluctibus demersi, extincti sunt. Ita quemadmodum per diluuium aquis terra purgata est à nequitia peccatorū, qui tunc in illa inundatione deleti sunt, & iusti euaserunt per lignum, Sic ex Aegypto exiēs populus dei, per aquas iter inuenit, quibus ipsorum hostes consumpti sunt. Nec ibi defuit ligni sacramentum. Nam uirga percussit Moyses ut illud miraculum fieret. Vtrunque signum est sancti baptismi, per quod fideles in nouam uitam transeunt, peccata uero eorum tanquam inimici delentur atque moriuntur. Apertius autem Christi passio in illo populo figu- D rata est, cum iussi sunt ouem occidere & manducare, & de sanguine eius postes suos signare, & hoc celebrare omni anno, & appellare pascha domini. Manifestissime quippe propheta de domino Iesu Christo dicit, Quia tanquam ouis ad immolandum ductus est. Cuius passionis & crucis signo in fronte hodie tanquam in poste signandus es, omnesque Christiani signantur. Inde per desertum populus ille ductus est per quadraginta annos: accepit etiā legem digito dei scriptam, quo nomine significatur spiritussanctus, sicut in euangelio manifestissime declaratur. *Lucæ 11* Neque enim deus forma corporis definitus est, nec sic in illo membra & digiti cogitādi sunt, quemadmodū uidemus in nobis: sed quia per spiritumsanctum dona dei sanctis diuiduntur, ut cum diuersa possint, non tamen discedant à concordia charitatis: in digitis autem maxime apparet quædam diuisio, nec tamen ab unitate præcisio: siue propterea siue propter aliā quācunque causam spiritussanctus appellatus est digitus dei, non tamen cum hoc audimus, humani corporis forma cogitanda est. Accepit ergo ille populus legem digito dei scriptam in tabulis sanè lapideis, ad significādam duriciam cordis illorum quòd legem non erant impleturi. Corporalia quippe dona desiderantes à domino, magis carnali timore quàm spiritali charitate tenebātur: legem autem non implet nisi charitas. Ideo multis sacramentis uisibilibus onerati sunt, quo seruili iugo premerentur, in obseruationibus ciborum & in sacrificijs animalium, & in alijs innumerabilibus, quæ tamen signa erant rerum spiritalium, ad dominum Iesum Christum & ad ecclesiam pertinentium: quæ tunc à paucis sanctis & intelligebantur ad fructū salutis, & obseruabantur ad congruentiam temporis, à multitudine uero carnalium tantummodo obseruabantur, non intelligebantur. Per multa itaque & uaria signa rerum futurarum, quas longum est omnes commemorare, & eas nunc in ecclesia uidemus impleri, perductus est ille populus ad terrā promissionis, ubi temporaliter carnaliterque regnaret pro modo desiderij sui, quod tamen regnū terrenum regni spiritalis imaginem gessit. Ibi Hierusalem condita est famosissima ciuitas dei, seruiens in signo liberæ

A berę ciuitatis,quæ cœlestis Hierusalẽ dicitur, quod uerbum est Hebræum, & interpretatur uisio pacis,Cuius ciues sunt omnes sanctificati homines,qui fuerunt & qui sunt,& qui futu/ri sunt,& omnes sanctificati spiritus etiam quicunq; in excelsis cœlorum partibus pia deuo/tione obtemperant deo,nec imitãtur impiam diaboli superbiam & angelorum eius. Huius ciuitatis rex est dominus Iesus Christus uerbum dei, quo regũtur summi angeli,& uerbum hominem assumens ut eo regerentur & homines, qui simul omnes cum illo in æterna pace regnabunt. Ad huius regis præfigurationem in illo terreno regno populi Israel maxime eminuit rex Dauid, de cuius semine secundum carnem ueniret uerissimus rex noster domi/nus deus Christus, qui est super omnia deus benedictus in secula. Multa in illa terra pro/missionis gesta sunt in figuram uenturi Christi & ecclesiæ,quæ in sanctis libris paulatim di/scere poteris. Post aliquot tamen generationes ostendit alium typum ad rem ma/xime pertinentem,Nam captiuata est illa ciuitas,& multa pars eius ducta in Babyloniam. Sicut autem Hierusalem significat ciuitatem societatẽq; sanctorum,sic Babylonia significat ciuitatem societatemq; iniquorum,quoniam dicitur interpretari confusio. De quibus dua/bus ciuitatibus,ab exordio generis humani usq; in finem seculi permixta temporum uarie/tate currentibus,& ultimo iudicio separandis pauloante iam diximus. Illa ergo captiuitas Hierusalem ciuitatis,& ille populus in Babyloniam ductus ad seruitutem, iubetur à domi/no per Hieremiam illius temporis prophetam, Et extiterunt reges Babyloniæ sub quibus illi seruiebãt, qui ex eorum occasione commoti quibusdam miraculis,cognoscerent & cole/rent & coli iuberent unum uerum deum qui condidit uniuersam creaturam, Iussi sunt autẽ & orare pro eis à quibus captiui tenebantur, & in eorum pace pacem sperare,ad gignẽdos filios & domos ædificandas,& plãtandos hortos & uineas. Post septuaginta autem annos promittitur eis ab illa captiuitate liberatio. Hoc autem totum figurate significat,ecclesiam Christi in omnibus sanctis eius,qui sunt ciues Hierusalem cœlestis,seruituram fuisse sub re/
B gibus huius seculi. Dicit enim & apostolica doctrina, ut omnis anima sublimioribus po/testatibus subdita sit:& ut reddantur omnibus omnia, cui tributum tributum,cui uectigal uectigal: & cætera quæ saluo dei nostri cultu, constitutionis humanæ principibus reddi/mus:quando & ipse dominus, ut nobis huius sanæ doctrinæ præberet exemplum,pro capi/te hominis quo erat indutus, tributum soluere non dedignatus est, Iubentur autem etiam serui Christiani & boni fideles dominis suis temporalibus æquanimiter fideliterq; seruire: quos iudicaturi sunt,si usq; in finem iniquos inuenerint,aut cum quibus æqualiter regnatu/ri sunt si & illi ad uerum dominum conuersi fuerint.Omnibus tamen præcipitur seruire hu/manis potestatibus atq; terrenis,quousq; post tempus præfinitum, quod significant septu/aginta anni,ab istius seculi confusione tãquam de captiuitate Babyloniæ,sicut Hierusalem liberetur ecclesia.Ex cuius captiuitatis occasione ipsi etiam terreni reges desertis idolis, pro quibus persequebantur Christianos, unum uerum deum & Christum dominum cognoue/runt & colunt, pro quibus apostolus Paulus iubet orari,etiam cum persequerentur ecclesiã, Sic enim dicit:Obsecro itaq; primum fieri deprecationes,adorationes,interpellationes,gra/tiarum actiones,pro regibus,pro omnibus hominibus, & omnibus qui in sublimitate sunt, ut securam & tranquillam uitam agamus,cum omni pietate & charitate. Itaq; per ipsos da/ta pax est ecclesiæ: quamuis temporalis tranquillitas temporis ad ædificandas spiritaliter domos & plantandos hortos & uineas, Nam & te modo per istum sermonem ædificamus atq; plantamus, Et hoc fit per totum orbem terrarum cum pace regum Christianorum, si/cut idem dicit apostolus, Dei agricultura, dei ædificatio estis. Et post annos quidem septua/ginta quos mystice prophetauerat Hieremias, ut finem temporum præfiguraret, tamen ut ipsa figura integraretur, facta est in Hierusalem restitutio ædificationis templi dei. Sed quia totum figurate agebatur, non erat firma pax ac libertas reddita Iudæis, Itaq; postea à Ro/manis uicti sunt, & tributarij facti. Ex illo sanè tempore ex quo terram promissionis acce/perunt, & reges habere cœperunt, ne in aliquo regum suorum completum esse arbitraren/

Captiuitas Babylonica & in ea gesta quid significent, Caput XXI.

Hiere. 25

Roma. 13

Potestates mundanæ.

1. Timoth. 2

1. Cor. 3

tur quod eis liberator Christus promittebatur, apertius per multas prophetias prophetatus est Christus, non solum ab ipso Dauid in libro psalmorum, sed etiam à cæteris & magnis & sanctis prophetis, usq; ad tempus captiuitatis in Babyloniam, Et in ipsa captiuitate fuerunt prophetæ, qui uéturum dominum Iesum Christum liberatorem omnium prophetarent: & posteaquam templum transactis septuaginta annis restitutum est, tantas pressuras & calamitates à regibus gentium Iudæi perpessi sunt, ut intelligerent nondum uenisse liberatorem quem non spiritaliter liberaturum intelligebant, sed pro liberatione carnali desiderabant. C

Aetate sexta qualis Christus uenerit, Caput XXII

Peractis ergo quinq; ætatibus seculi, quarum prima est ab initio generis humani, id est ab Adam qui primus homo factus, usque ad Noe, qui fecit arcam in diluuio. Inde secunda est usque ad Abraham, qui pater dictus omnium quidem gentium, quæ fidem ipsius imitarentur, sed tamen ex propagine carnis suæ futuri populi Iudæorum: qui ante fidem Christianam gentium, unus inter omnes omnium terrarum populus, unum uerum deum coluit, ex quo populo saluator Christus secundum carnem ueniret. Isti enim articuli duarum ætatum, eminent in ueteribus libris, reliquarum autem trium etiam in euangelio declarantur, cúm carnalis origo domini Iesu Christi commemoratur, Nam tertia est ab Abraham usque ad Dauid regem, Quarta à Dauid usq; ad illam captiuitatem qua populus dei in Babyloniam transmigrauit. Quinta ab illa transmigratione usq; ad aduentum domini nostri Iesu Christi, ex cuius aduentu sexta ætas agitur: ut iam spiritalis gratia quæ paucis patriarchis & prophetis nota erat, manifestaretur omnibus gẽtibus: ne quisquam dominum nisi gratis coleret, non uisibilia præmia seruitutis suæ, & præsentis uitæ felicitatem, sed solam uitam æternam in qua ipso deo frueretur, ab illo desiderans, ut hac sexta ætate mens humana renouetur ad imaginem dei, sicut sexta die homo factus est ad imaginem dei. Tunc enim & lex impletur, dum non cupiditate rerum temporalium, sed charitate illius qui præcepit, fiunt quæcunque præcepit. Quis autem non redamare affectet iustissimum & misericordissimũ deum, qui prior sic amauit iniustissimos & superbissimos homines, ut propter eos mitteret unicum filium per quem fecit omnia: qui non sui immutatione, sed hominis assumptione homo factus, non solũ cum eis uiuere, sed etiam pro eis & ab eis posset occidi: itaq; nouum testamentum hæreditatis sempiternæ manifestans, in quo renouatus homo per gratiam dei ageret nouam uitam, hoc est spiritalem uitam, ut uetus ostenderet primum, in quo carnalis populus agens, hominem ueterem exceptis paucis intelligentibus patriarchis & prophetis, & nonnullis latentibus sanctis, carnaliter uiuẽs, carnalia præmia desiderabat à domino deo, & in figura spiritalium bonorum accipiebat. Omnia ergo bona terrena contempsit homo factus, dominus Christus, ut contẽnenda monstraret: & omnia terrena mala sustinuit quæ sustinenda præcipiebat: ut neque in illis quæreretur felicitas, neque in istis infelicitas timeretur. Natus enim de matre, quæ quamuis à uiro intacta conceperit, semperq; intacta permanserit, uirgo concipiens, uirgo pariens, uirgo moriens, tamen fabro desponsata erat, omnem typhum carnalis nobilitatis extinxit. Natus etiã in ciuitate Bethleem, quæ inter omnes Iudææ ciuitates ita erat exigua, ut hodieq; uilla appelletur, noluit quẽpiam de cuiusquam terrenæ ciuitatis sublimitate gloriari. Pauper etiam factus est cuius sunt omnia, & per quem creata sunt omnia: ne quisquã cum in eũ crederet, de terrenis diuitijs auderet extolli. Noluit rex ab hominibus fieri, quia humilitatis ostendebat uiam miseris, quos ab ea superbia separauerat: quamuis sempiternum eius regnũ uniuersa creatura testetur. Esuriuit qui omnes pascit, Sitiuit per quem creatur omnis potus, & qui spiritaliter panis est esurientium, fonsq; sitientium. Ab itinere terrestri fatigatus est, qui seipsum nobis uiam fecit in cœlum, Velut obmutuit & obsurduit corã conuitiantibus, per quem mutus locutus est, & surdus audiuit, Vinctus est qui de infirmitatum uinculis soluit, Flagellatus est qui omnium dolorum flagella de hominum corporibus expulit, Crucifixus est, q cruciatus nostros finiuit. Mortuus est qui mortuos suscitauit, Sed & resurrexit nunquam moriturus, ne ab illo quisq; sic disceret mortem contemnere, quasi nunq;

D

Matth. 4

A nunquam futurus. Inde confirmatis discipulis, conuersatus cum eis quadraginta diebus, eisdem spectãtibus ascendit in cœlũ, & completis à resurrectione quinquaginta diebus, misit eis spũmsanctum, promiserat enim: per quẽ diffusa charitate in cordibus eorum, non solum sine onere, sed etiam cum iocunditate legem possent implere, quæ data est Iudæis in decem præceptis, quod appellant decalogum. Quæ rursus ad duo rediguntur, ut diligamus dominum ex toto corde, ex tota anima, ex tota mente, & diligamus proximum sicut nosipsos, Nam in his duobus præceptis totam legem prophetasq; pendere ipse dominus & dixit in euangelio, & suo manifestauit exemplo. Nam & populus Israel ex die quo primum pascha in imagine celebrarunt, ouem occidentes & manducantes, cuius sanguine postes eorum ad salutis tutelam signati sunt, Ex ipso ergo die quinquagesimus dies impletus est, & legem acceperunt scriptam digito dei, quo nomine iam diximus significari spiritum sanctum: sicut post domini passionem & domini resurrectionem, quod est uerum pascha, quinquagesimo die ipse spiritussanctus discipulis missus est, Non iam lapideis tabulis corda dura significans, sed cum essent unum in locum cõgregati in ipsa Hierusalem, factus est subito de cœlo sonus quasi ferretur flatus uehemens: & uisæ sunt illis linguæ diuisæ quasi ignis, & cœperunt linguis loqui, ita ut omnes qui ad illos uenerant, suam linguam agnosceret quisq;. Ad illam enim ciuitatem ex omni terra conueniebant Iudæi quacunq; dispersi erant, & diuersas gentium linguas diuersarum didicerant, Deinde cum tota fiducia Christũ prædicãtes, in eius nomine multa signa faciebant, ita ut quendã mortuum transeunte Petro umbra eius tetigerit & resurrexerit: Sed cũ uiderent Iudæi tanta signa fieri in eius nomine, quẽ partim per inuidiã, partim per errorem crucifixerũt, alij irritati sunt ad persequẽdos prædicatores eius apostolos: alij uero idipsum amplius admirantes, q; in eius nomine quẽ ueluti à se oppressum & uictum riserant, tanta miracula fierent, pœnitendo conuersi crediderunt in eum milia Iudæorum. Non erant illi temporalia beneficia terrenumq; regnum de-

Primordia ecclesiæ, Cap. XXIII

B siderantes à deo, nec promissum regem Christum carnaliter expectantes, sed immortaliter intelligentes, & diligentes eum qui pro ipsis ab ipsis tanta mortaliter pertulit, & eis usque ad sui sanguinis peccata donauit, & immortalitatem sperandam & desiderandam exemplo suæ resurrectionis ostendit. Itaq; iam ueteris hominis terrena desideria mortificantes, & spiritalis uitæ nouitate flagrantes, sicut præceperat in euangelio dominus, uendebant omnia quæ habebant, & pretia rerum suarum ante pedes apostolorum ponebant, ut ipsi distribuerent unicuiq; sicut cuiq; opus erat: uiuentesq; in Christiana dilectione concorditer, non dicebant aliquid suum, sed erant illis omnia communia, & anima & cor unum in domino. Deinde etiam ipsi à Iudæis carnalibus ciuibus carnis suæ persecutionem passi atq; dispersi sunt, ut latius Christus eorum dispersione prædicaretur, & imitarẽtur etiam ipsi patientiam domini sui: quia qui ante eos mãsuetus passus fuerat, mansuefactos pro se pati iubebat. Ex ipsis sanctorum persecutoribus fuerat etiam apostolus Paulus, & in Christianos maxime sæuiebat: sed postea credens & apostolus factus, missus est ut gentibus euangeliũ prædicaret, grauiora perpessus pro nomine Christi quàm fecerat contra nomen Christi. Ecclesias autem constituens per omnes gentes quà euangelium seminabat, impense præcipiebat, ut quoniam ipsi ex idolorum cultu uenientes, & ad unum dominũ colendum rudes, nõ facile poterãt rebus suis uenditis & distributis seruire deo, oblationes facerent in pauperes sanctorum qui erant in ecclesijs Iudææ qui Christo crediderant: ita illos tanq; milites, illos autem tanquam stipendiarios prouinciales apostolica doctrina constituit: inserẽs eis Christum uelut lapidem angularem, sicut per prophetam prænuntiatus erat: in quo ambo quasi parietes de diuerso uenientes, de Iudæis uidelicet atq; gentibus, germana charitate copularentur, Sed postea grauiores & crebriores persecutiones ex incredulis gentibus aduersus Christi ecclesiam surrexerunt, & implebatur in dies singulos uerbum domini prædicentis, Ecce ego mitto uos uelut oues in medio luporum.

Acto. 8

Persecutio & hæreses, & iudicij expectatio. Ca. XXIIII

Sed illa uitis quæ per orbem terrarum, sicut de illa prophetatum & ab ipso domino C prænuntiatum erat, fructuosos palmites diffundebat, tanto pullulabat amplius, quanto teneriore martyrum sanguine rigabatur. Quibus per omnes terras innumerabiliter pro fidei ueritate morientibus, etiam ipsa persequentia regna cesserunt, & ad Christum cognoscendum atque uenerandum fracta superbiæ ceruice conuersa sunt. Oportebat autem ut eadem uitis, sicut à domino identidem prædictum erat, putaretur, & ex ea præciderentur infructuosa sarmenta, quibus hæreses & schismata per loca facta sunt, sub Christi nomine, non ipsius gloriam sed suam quærentium, per quorum aduersitates magis magisque exerceretur ecclesia, & probaretur atque illustraretur & doctrina eius & patientia. Omnia ergo hæc, sicut tanto ante prædicta legimus, sic & facta cognoscimus: & quemadmodum primi Christiani, quia nondum ista prouenisse uidebantur, miraculis mouebantur ut crederent: sic nos quia omnia ista ita completa sunt, sicut ea in libris legimus, qui lõge antequam hæc implerentur conscripti sunt, ubi omnia futura dicebantur & præsentia iam uidẽtur, ædificamur ad fidem, ut etiam illa quæ restant sustinentes & perseuerantes in domino, sine dubitatione uentura credamus. Sicq; adhuc tribulationes futuræ in eisdem scripturis leguntur, & ipse ultimus iudicij dies, ubi omnes ciues ambarum ciuitatum receptis corporibus surrecturi sunt, & rationẽ uitæ suæ ante tribunal Christi iudicis reddituri. Veniet enim etiam in claritate potestatis, qui prius in humilitate humanitatis uenire dignatus est, & omnes pios ab impijs segregabit: non tantum eis qui in eum credere omnino noluerunt, sed etiam eis qui frustra & infructuose crediderũt in eum: illis daturus regnũ secum æternum, illis autem pœnam æternam cum diabolo. Sed sicut nullum gaudium rerum temporalium ex aliqua parte simile potest inueniri gaudio uitæ æternæ, quam sancti accepturi sunt: ita nullus cruciatus pœnarum temporalium potest sempiternis iniquorum cruciatibus comparari.

Ioan. 5 — *Rom. 14* — *2. Corint. 5*

Exhortatio ad constantiam in fide. Caput XXV

Itaq; frater confirma teipsum in eius nomine atque adiutorio cui credis, aduersus linguas eorum qui fidem nostram irridẽt, de quibus diabolus seductoria uerba loquitur, maxime uolens irridere fidem resurrectionis. Sed ex teipso crede futurum te esse cum futuris, D quando cum ante non fueris, nunc esse te uides. Vbi erat ista moles corporis tui, & ista forma membrorumq; compago ante paucos annos, priusquam in matris utero conceptus esses? Vbi erat hæc moles & hæc statura corporis tui? Nónne de occultis huius creaturæ secretis, domino deo inuisibiliter formante, processit in lucem, certisq; ætatum incrementis in istam magnitudinem formamq; surrexit? Nunquid ergo difficilius est deo, qui etiã aggeres nubium ex occulto in momento contrahit, & contegit cœlum, in ictu temporis reddere istam quantitatem corporis tui sicut erat, qui eam facere potuit sicut non erat? Crede ergo fortiter & inconcusse, quia omnia quæ uidentur quasi pereundo humanis oculis subtrahi, salua & integra sunt omnipotentis dei: qui ea cum uoluerit, sine ulla mora & difficultate reparabit, ea duntaxat quæ iustitia eius reparanda esse iudicat: ut in his corporibus reddant homines factorum suorum rationem, in quibus ea fecerunt: & in his mereantur, aut commutationem cœlestis incorruptionis pro meritis pietatis, aut corruptibilem corporis conditionem pro meritis iniquitatis, non quæ morte soluatur, sed quæ materiam sempiternis doloribus præbeat. Fuge ergo per immobilem fidem ad mores bonos. Fuge frater illa tormenta, ubi nec tortores deficiunt, nec torti moriuntur, quibus sine fine mors est, non posse in cruciatibus mori: & exardesce amore, atque desiderio sempiternæ uitæ sanctorum, ubi nec operosa erit actio, nec requies desidiosa: laus erit dei sine fastidio, sine defectu: nullum in animo tædium, nullus labor in corpore, nulla indigẽtia, nec tua cui subueniri desideres, nec proximi cui subuenire festines. Omnes deliciæ deus erit, & societas sanctæ ciuitatis in illo & de illo sapiẽter beateq; uiuẽtis. Efficiemur eñ, sicut ab illo promissum speramus & expectamus, æquales angelis dei, & cũ eis pariter illa trinitate perfruemur, iam per speciẽ, in qua nũc per fidẽ ambulamus. Credimus eñ quod nõ uidemus, ut ipsis meritis fidei etiã uidere q̊d credimus & inhærere mereamur: ut æqualitatem patris & filij & spiritussancti, & ipsius

A ipsius trinitatis unitatẽ, quō sunt hæc tria unus deus,nō iā uerbis fidei & strepitibus sylla/
bis personemus, sed contemplatione purissima & ardentissima in illo silentio sorbeamur.
Hæc tene fixa in corde tuo, & inuoca dominum cui credis,ut tueatur te aduersus tẽtationes
diaboli:& esto cautus,ne tibi aliunde hostis ille subrepat, qui ad solatium maleuolẽtissimũ
damnationis suæ,cum quibus damnetur inquirit. Non enim per eos solos qui Christianũ
nomen oderunt,& dolent eo nomine occupatum esse orbem terrarum, & adhuc simulacris
& dæmoniorum curiositatibus seruire desiderant, audet ille tentare Christianos: sed etiam
per eos quos pauloante commemorauimus, de unitate ecclesiæ,uelut putata uite præcisos,
qui hæretici uel schismatici dicuntur, conatur etiam id quidem interdum.Sed tamen id etiã
aliquando conatur & per Iudæos tentare atq; seducere. Sed maxime cauendum est,ne per
homines qui sunt in ipsa catholica ecclesia, quos uelut paleam usq; ad tempus uentilationis
suæ sustinet,unusquisq; tentetur & decipiatur.Propterea enim deus patiens est in illos,ut &
suorum electorum fidem atque prudentiam per illorum peruersitatem exercendo cõfirmet.
Et quia de numero eorum multi proficiunt,& ad placendum deo,miserati animas suas,ma
gno impetu conuertuntur. Non enim omnes sibi per patientiam dei thesaurizant iram in
die iræ iusti iudicij eius,sed multos eadem omnipotentis patientia perducit ad saluberrimũ
pœnitentiæ dolorem. Quod donec fiat,exercetur per eos illorum qui iam rectam uiam te/
nent,non solum tolerãtia,sed etiam misericordia. Multos ergo uisurus es ebriosos, auaros,
fraudatores,aleatores,adulteros,fornicatores,remedia sacrilega sibi alligantes,præcantato/
ribus & mathematicis,uel quarumlibet impiarum artium diuinatoribus deditos. Animad/
uersurus etiam quòd illæ turbæ impleant ecclesias per dies festos Christianorum,quæ im/
plent & theatra per dies solennes Paganorum, & hæc uidendo ad imitandum tentaberis.
Et quid dicam,uidebis quòd etiam nunc iam utiq; nosti:non enim nescis multos qui appel
lantur Christiani hæc omnia mala operari, quæ breuiter cõmemoraui.Et aliquãdo fortasse
B grauiora facere homines non ignoras, quos nosti appellari Christianos. Sed si hoc animo
uenisti ut quasi securus talia facias, multum erras:nec tibi proderit nomen Christi cum cœ/
perit seuerissime iudicare,qui prius dignatus est misericordissime subuenire. Prædixit enim Matth.7
ista & ait in euangelio,Non omnis qui dicit mihi domine domine,intrabit in regnum cœ/
lorum,sed is qui facit uolũtatem patris mei.Multi dicent mihi in illa die, Domine domine,
in nomine tuo manducauimus & bibimus. Omnibus ergo qui in talibus operibus perseue
rant,damnatio finis est.Cum ergo uideris multos,non solum hæc facere,sed etiam defende
re atq; suadere,tene te ad legem dei,& nō sequaris præuaricatores eius, Non enim secundũ
illorum sensum,sed secundum illius ueritatẽ iudicaberis.Cõiungere bonis, quos uides ama
re tecum regem tuum.Multos enim inuenturus es, si & tu talis esse cœperis, Nam si in spe/
ctaculis cum illis esse cupiebas, & eis inhærere qui tecum uel aurigam,uel uenatorem, uel
aliquem histrionem simul amabant: quanto magis te delectare debet eorum coniunctio
qui tecum amant dominum,de quo nunquam erubescet amator eius, quia non solum ipse
non potest uinci,sed etiam dilectores suos reddet inuictos. Nec tamen etiam in ipsis bonis
qui te uel præcedunt uel comitantur ad dominum, spem tuam collocare debes:quia nec in
teipso debes quantumcunq; profeceris, sed in illo qui eos & te iustificando tales facit.Secu/
rus es enim de deo quòd non mutatur,de homine autem imprudenter securus es:Sed si il/
los qui nondum iusti sunt amare debemus ut sint, quanto ardentius qui iam sunt, amandi
sunt? Sed aliud est diligere hominem, aliud spem ponere in homine,tantumq; interest, ut
illud deus iubeat, hoc prohibeat. Si autem aliquas, uel insultationes uel tribulationes pro
nomine Christi passus non defeceris à fide,nec à bona uita deuiaueris, maiorem mercedem
accepturus es.Qui autem in his diabolo cesserint, etiam minorem perdũt.Sed humilis esto Expositio signo/
deo,ut non te permittat tentari ultra uires tuas. His dictis interrogan rum,Cap. XXVI
dus est,an hæc credat, atque obseruare desideret. Quod cum responderit solenniter, uti/
que signandus est, & ecclesiæ more tractandus. De sacramento sanè quod accepit,
cum

cum ei bene commendatum fuerit, signacula quidem rerum diuinarum esse uisibilia, sed res C
ipsas inuisibiles in eis honorari: nec sic habendam esse illam speciem benedictione sanctificatam, quemadmodum habetur in usu quolibet: dicendum etiam quid significet & sermo ille quem audiuit, quid in illo condatur, cuius illa res similitudinẽ gerit. Deinde monendus est ex hac occasione, ut si quid etiam in scripturis audiat quod carnaliter sonet, etiã si non intelligit, credat tamen spiritale aliquid significari, quod ad sanctos mores futuramq; uitam pertineat. Hoc autẽ ita breuiter discet, ut quicquid audierit ex libris canonicis quod ad dilectionem æternitatis & ueritatis & sanctitatis, & ad dilectionem proximi referre non possit, figurate dictum uel gestum esse credat, atq; ita conetur intelligere, ut ad illam geminã referat dilectionem, Ita sanè ut proximũ non carnaliter intelligat, sed omnẽ qui cum eo in illa sancta ciuitate potest esse, siue iam, siue nondũ appareat, Et ut de nullius hominis correcti-
Rom. 2 one desperet, quem patientia dei uidet uiuere, non ob aliud, sicut Apostolus ait, nisi ut adducatur ad pœnitentiam. Si longus tibi uidetur iste sermo, quo tanquã præsentem rudem hominem instruxi, licet ea tibi dicere breuius, longiorem tamen esse debere non puto: quanquam multum interest, quid res ipsa cum agitur moneat: & quid auditorum præsentia, nõ solum ferre, sed etiam desiderare se ostendat. Cum autem celeritate opus est, uide quàm facile explicari tota res possit. Fac rursus adesse aliquem, qui uelit esse Christianus, Ergo & interrogatum illud quod superior respondisse, quia & si hoc non respondet, hoc eum respondere debuisse dicendum est. Deniq; hoc modo & cætera contexenda, Vere frater, illa magna & uera beatitudo est, quæ in futuro seculo sanctis promittit̃, Omnia uero uisibilia transeũt, & omnis huius seculi pompa & delitiæ & curiositas interibunt, & secum ad interitum trahunt amatores suos. A quo interitu, hoc est, pœnis sempiternis deus misericors uolens homines liberare, si sibijpsi non sint inimici, & non resistant misericordiæ creatoris sui, misit unigenitum filium suum: hoc est, uerbum suum æquale sibi, per quod condidit omnia: & manens quidem in diuinitate sua, & non recedens à patre, nec in aliquo mutatus, assumen- D
Rom. 5 do tamẽ hominem, & in carne mortali hominibus apparendo uenit ad homines: ut quemadmodum per unum hominẽ qui primus factus est, id est Adam, mors intrauit in genus humanum, quia consensit mulieri suæ seductæ à diabolo, ut præceptum dei transgrederentur: sic per unum hominem qui etiam deus est dei filius, Iesum Christum, deletis omnibus peccatis præteritis, credẽtes in eum omnes in æternã uitã ingrederentur.

Quòd facta in ecclesia uideantur in scriptura, & futura fienda sicut præcedentia credenda sint. Cap. XXVII

Omnia enim quæ nunc uides in ecclesia dei, & sub Christi nomine per totum orbẽ terrarum geri, ante secula iam prædicta sunt, & sicut ea legimus, ita & uidemus, & inde ædificamur in fidem. Factum est aliquando diluuiũ per totam terrã, ut peccatores delerentur, & tamen illi qui euaserunt in arca, sacramẽtum futuræ ecclesiæ demonstrabant, quæ nunc in fluctibus seculi natat, & per lignũ crucis Christi à submersione liberatur. Prædictus est Abraæ fideli seruo dei uni homini, quòd de illo esset populus nasciturus, qui coleret unum deum inter cæteras gentes quæ idola colebant, Et omnia quæ illi populo uentura prædicta sunt, sic euenerunt ut prædicta sunt. Prophetatus est in illo populo etiam Christus rex omnium sanctorum & deus, uenturus ex semine ipsius Abraam secundum carnem quam assumpsit, ut omnes etiã filij essent Abraæ, qui fidem eius imitarẽtur, & sic est factum, Natus est Christus de Maria uirgine, quæ ex illius genere fuit. Prædictum est per prophetas quòd in cruce passurus esset ab eodem populo Iudæorum, de cuius genere secundum carnem ueniebat, & sic est factũ. Prædictum est quod resurrecturus esset, resurrexit: & secundum ipsa prædicta prophetarũ ascendit in cœlũ, & discipulis suis spiritumsanctũ misit. Prædictum est nõ solũ à prophetis, sed etiã ab ipso dño Iesu Christo, q; ecclesia eius per uniuersum orbẽ terrarũ esset futura, per sanctorũ martyria passionesq; disseminata: & tũc prædictũ quãdo adhuc nomẽ eius & latebat gẽtes, & ubi notũ erat irridebatur: & tamẽ in uirtutibus miraculorũ eius, siue quæ per se ipse, siue quæ per seruos suos fecit, dum annũtiantur hæc & credũtur, iam uidemus quod prædictum est esse completum, regesq; ipsos terræ, qui antea persequebantur Christianos, iam

A iam Christi nomini subiugatos. Prædictum est etiam quòd schismata & hæreses ex eius ecclesia essent exituræ, & sub eius nomine per loca ubi possent, suam non Christi gloriã quæsituræ, & ista completa sunt. Nunquid ergo illa quæ restant non sunt uentura? Manifestum est quia sicut ista prædicta uenerunt, sic etiam illa uentura sunt: quæcunque tribulationes iustorum adhuc restant: & iudicij dies qui separabit omnes impios à iustis in resurrectione mortuorum, & nõ solum eos qui sunt extra ecclesiam, sed etiam ipsius ecclesiæ paleas, quas oportet usq; ad nouissimam uentilationem patientissime sufferat, ad ignem debitum segregabit. Qui autem irrident resurrectionem, putantes quòd caro ista quia putrescit, resurgere non potest, ad pœnas in ea resurrecturi sunt: & ostẽdet eis deus, quia qui potuit hæc corpora facere antequam essent, potest ea momento restituere sicut erant, Omnes autem fideles regnaturi cum Christo, ita resurgent in eodem corpore, ut etiam commutari mereantur ad incorruptionem angelicam: ut fiant æquales angelis dei, sicut dominus ipse promisit, & laudent eum sine aliquo defectu, & sine aliquo fastidio, semper uiuentes in illo & de illo, cum tali gaudio & beatitudine, quali nec dici nec cogitari ab homine potest, Tu itaq; credẽs ista, caue tẽtationes, quia diabolus quærit qui secum pereant: ut non solum per eos qui extra ecclesiam sunt, siue Pagani, siue Iudæi, siue Hæretici, non te hostis ille seducat: sed etiam quos in ipsa ecclesia catholica uideris male uiuentes, aut immoderatos uoluptatibus uentris & gutturis, aut impudicos, aut uanis curiositatibus uel illicitis deditos, siue spectaculorum, siue remediorum sacrilegorum, aut diuinationum diabolicarum, siue in pompa & typho auaritiæ atq; superbiæ, siue in aliqua uita quam lex damnat & punit, non eos imiteris: sed potius coniungaris bonis quos inuẽturus es facile, si & tu talis fueris: ut simul colatis & diligatis dominũ gratis, quia totũ præmiũ nostrũ ipse erit, ut in illa æterna uita, bonitate eius & pulchritudine perfruamur. Sed amãdus est, nõ sicut aliquid quod uidet᷑ oculis, sed sicut amatur sapiẽtia & ueritas, & sanctitas, & iustitia, & charitas, & si quid aliqd tale dicitur: non quẽadmo-
B dũ sunt ista in hominibus, sed quẽadmodũ sunt in ipso fonte incorruptibilis & incõmutabilis sapiẽtiæ. Quoscunq; ergo uideris hæc amare, illis cõiungere, ut per Christũ qui homo factus est, ut esset mediator dei & hominũ, reconcilieris. Homines aũt peruersos, etiã si intrent parietes ecclesiæ, nõ eos arbitreris intraturos in regnum cœlorum, quia suo tempore separabuntur, si se in melius non commutauerint. Homines ergo bonos imitare, malos tolera, omnes ama, quoniam nescis quid cras futurus sit qui hodie malus sit. Nec eorum ames iniustitiam, sed ipsos ideo ama ut apprehendant iustitiam, quia non solum dilectio dei nobis præcepta est, sed etiam dilectio proximi, in quibus duobus præceptis tota lex pendet & ꝑphetæ. Quam non implet nisi qui donum acceperit spiritũsanctum, patri & filio utiq; æqualem: quia ipsa trinitas deus est, in quo deo spes omnis ponenda est, In homine non est ponenda, qualiscunq; ille fuerit, Aliud est enim ille à quo iustificamur. Nõ autem solum per cupiditates diabolus tentat, sed etiam per terrores insultationum & dolorum & ipsius mortis. Quicquid autem homo passus fuerit pro nomine Christi, & pro spe uitæ æternæ & permanens tolerauerit, maior ei merces dabit᷑: quia si cesserit diabolo, cum illo damnabitur: sed opera misericordiæ cum pia humilitate impetrant à domino, ut non permittat seruos suos tentari plusquam possunt sustinere.

Diui Aurelij Augustini Hipponẽsis episcopi, de catechizãdis rudibus, ad Deogratias libri finis.

ET sermonis duricies, & quædam admixta, quod genus illud de filio uoluntate progenito, declarant opus non esse Augustini, sed studiosi cuiuspiam stilum exercentis, qui tamen affectarit uideri Augustinus, bis citans cōmentarios in Genesim. Quin ipse titulus olet fucum. Nō tamē indignum lectu. Nec meum iudicium cuiquam obstare uolo, quo minus fruatur suo. C

DIVI AVRELII AVGVSTINI HIPPONENSIS EPISCOPI, LIBER DE incarnatione uerbi, qui aliquibus intitulatur, de deitate & incarnatione uerbi, ad Ianuarium.

Tres personæ. Caput I

SPECIES EORVM quæ per prædicationem Apostolicam manifeste traduntur, istæ sunt. Primo quòd unus est deus qui omnia creauit atq; cōposuit, quiq; cum nihil essent, esse fecit uniuersa. Deus à prima creatura & conditione mundi omnium iustorum: deus, Abel, Seth, Enos, Enoch, Noë, Sem, Abraã, Isaac, Iacob, duodecim patriarcharum, Moysi & prophetarum, Et q; hic deus in nouissimis diebus, sicut per prophetas suos ante promiserat, misit dominum Iesum Christum, primo quidem uocaturum Israël, secūdo uero etiam gentes post perfidiam populi Israël. Hic deus iustus & bonus pater domini nostri Iesu Christi, legem & prophetas & euãgelia ipse dedit, qui & apostolorum deus est & ueteris ac noui testamenti. Tum demumq; Iesus Christus ipse qui uenit ante omnem creaturam natus ex patre est: qui cum in omni conditione patri ministrasset, per ipsum namq; omnia facta sunt, nouissimis temporibus seipsum exinaniēs homo factus est, incarnatus est cum deus esset, & homo factus, mansit quod erat deus. Corpus assumpsit nostro corpori simile, eo solo differens, quòd natum ex uirgine & spiritusancto est. D Et quoniam hic Iesus Christus natus & passus est in ueritate, non per phantasiam, cómunem hanc mortem est uere mortuus. Vere enim & à mortuis resurrexit, & post resurrectionem conuersatus cum discipulis assumptus est. Tum demum natura honore ac dignitate patri ac filio sociatum tradiderunt spiritumsanctum. Sanè quòd iste spiritussanctus unumquemq; sanctorū uel prophetarū uel apostolorū inspirauerit, & non alius spiritus in ueteribus, alius uero in his q in aduētu Christi inspirati sunt fuerit, manifeste in ecclesia prædicat.

Animæ liberum arbitrium & origo. Caput II

Post hæc iam quòd anima substantiam uitamq; habens propriã, cum ex hoc discesserit mundo pro suis meritis dispensabitur: siue uitæ æternæ ac beatitudinis hæreditate potitura, si hoc ei sua gesta præstiterint: siue æterno supplicio mancipanda, si in hoc mundo eandem scelerum culpam non deterserit. Sed & erit tempus resurrectionis mortuorū, cum corpus hoc quod nūc in corruptione seminatur, surget in incorruptione, & quod seminatur in ignominia, surget in gloria. Est & illud definitum in ecclesiastica prædicatione, omnem animam esse rationalem liberi arbitrij & uoluntatis: esse quoq; ei certamē aduersus diabolum & angelos eius contrariasq; uirtutes: ex eo quòd peccatis eam illi onerare contendant, nos uero si recte consulteq; uiuamus, ab huiuscemodi labe nos exuere conemur. Vnde & consequens est intelligere, non nos necessitati esse subiectos, ut omnino etiam si nolimus, uel bona uel mala agere cogamur. Si enim nostri arbitrij sumus, impugnare nos fortasse possunt aliquæ uirtutes ad peccatum, aliæ iuuare ad salutem, non tamen necessitate cogimur, uel recte agere uel male: quod fieri arbitrantur hi qui stellarum cursum & motus, causam dicunt humanorum esse gestorum, non solum eorum quæ extra arbitrij accidunt libertatē, sed eorum quæ in nostra posita sunt potestate. De anima uero utrū ex seminis traduce ducatur, ita ut ratio ipsius, uel substãtia inserta ipsis corporalibus seminibus habeatur: an uero aliud habeat initium: & hoc ipsum initium si est genitum, aut nō genitum: uel certe si extrinsecus corpori

A corpori inditur, nec ne, non satis manifesta prædicatione distinguitur. De diabolo *De diaboli statu ambigit. Cap. III*
quoque & angelis eius contrarijsque uirtutibus, Ecclesiastica prædicatio docuit, quoniam sint quidem hæc: quæ autem sint, aut quomodo sint, non satis clare disposuit. Apud plurimos tamen ista habetur opinio, quod angelus fuerit iste diabolus, & apostata effectus, quamplurimos angelorum secum declinare persuaserit, qui & nunc usque angeli ipsius nuncupantur.

Est & præterea illud in Ecclesiastica prædicatione, quod mundus iste factus sit, & à certo *Mūdi principiū & finis. Cap. IIII*
tempore cœperit, & sit pro ipsa sui corruptione soluēdus. Quid tamen ante hunc mundum fuerit, aut quid postmodum erit, non iam pro manifesto multis innotuit: Nō enim euidens de his ecclesiastica prædicatione sermo profertur. Tum demumque quod per spiritum *Scripturæ sensus arcanus. Cap. V*
dei scripturæ cōscriptæ sint, & sensum habeāt, nō eum solū qui in manifesto est, sed & alium quendā latentem quamplurimos: Formæ enim sunt hæ quæ describuntur sacramentorum quorundam & diuinarum rerum imagines: de quo totius Ecclesiæ una sentētia est, esse quidem omnem legem spiritalem, Non tamen ea quæ spirat lex est hominibus nota, nisi his solum quibus gratia spiritussancti in uerbo sapientiæ ac scientiæ condonatur.

Est etiam illud in Ecclesiastica prædicatione, esse angelos dei quosdam & uirtutes bo- *Boni angeli Cap. VI*
nas, qui ei ministrant ad salutem hominum consumandam: sed quando isti creati sint, uel quales aut quomodo sint, non satis in manifesto distinguitur.

Oportet igitur uelut elementis ac fundamentis huiusmodi uti secundum mandatum, *Quomodo indagā da ueritas. Ca. VII*
quo dicitur, Illuminate uobis lumen scientiæ. Omnis qui cupit seriem quandam, & corpus ex horū omnium ratione perficere, ut manifestis & necessarijs assertionibus de singulis quibusque quid sit in uero rimetur, & unum, ut diximus, corpus efficiat, exemplis & affirmationibus, uel his quas in scripturis sacris inuenerit, uel quas consequenter ipsius indagine ac recti tenore reppererit. Nos semper deum patrem nouimus unigeniti filij sui, ex ipso *Filius absque initio natus. VII*
quidem nati, & quod est ab ipso trahentis, sine ullo tamen initio: non solum eo quod aliqui
B bus temporum spatijs distingui potest, sed ne illo quidem, quod sola ad semetipsam mens inuenire solet, & nudo, ut ita dixerim, intellectū atque animo suspicari. Extra omne ergo quod uel dici uel intelligi potest initium, generatam esse sapientiam credendum est. In hac ipsa sapientiæ subsistentia, qua omnis uirtus ac deformatio futuræ inerat creaturæ, uel eorum quæ principaliter existunt, uel eorum quæ accidunt consequēter uirtute præscientiæ præformata atque disposita. Pro his ipsis quæ in ipsa sapiētia uelut descripta ac præfigurata fuerāt creatu- *Prouerb. 8*
ris, seipsam per Salomonē dicit creatam esse sapientiā initium uiarum dei, continens scilicet in semetipsa uniuersæ creaturæ, uel initia, uel rationes, uel species. Qualiter autē modo intelleximus sapientiā initium uiarum dei esse, & quomodo creata dicitur, species scilicet in se & rationes totius præformās & continēs creaturæ, hoc modo etiā uerbū dei eam esse intelligendum est: per hoc quod ipsa cæteris omnibus, id est uniuersæ creaturæ, mysteriorū & arcanorum rationem, quæ utique intra dei sapientiam cōtinetur, aperiat: & per hoc uerbū dicitur, quia sic arcanorum mētis interpres est. Ioannes in initio Euangelij sui propria definitione deū defi-
niens, esse uerbum dicit, Et deus erat uerbum, & hoc erat in initio apud deum. Qui autē dat *Ioan. 1*
initium uerbo dei uel sapientiæ dei, intuere ne magis in ipsum ingenitū patrem impietatem suam iactet, cum eum neget semper patrē fuisse, & genuisse uerbum, & habuisse sapientiam in omnibus anterioribus uel tēporibus uel seculis, uel si quid illud est quod nominari potest.

Hic ergo filius, etiā omniū quæ sunt, ueritas est, & uita, & uia, Et recte: Nam quomodo *Rōnes exemplares in uerbo. Cap. IX*
uiuerēt quæ facta sunt, nisi ex uita? Vel quomodo ueritate constarēt ea quæ sunt, nisi ex ueritate descēderent? Vel quomodo rationales esse possent substātiæ, nisi uerbū uel ratio præcederet? Vel quomodo essent sapientes, nisi esset sapientia? Via factum est uerbum dei & sapientia, quæ uia idcirco dicitur, quod ad patrem ducit eos qui incedunt per eam. Quæcunque diximus de sapientia dei, hæc etiā conuenienter aptabuntur & intelligentur pro eo quod filius dei uita est, & pro eo quod uerbū est, & pro eo quod ueritas est, & pro eo quod uia est, & pro eo quod resurrectio est: quia hæ omnes appellationes ex operibus eius ac uirtutibus nominatæ sunt: &

in nulla harũ uel leui opinione intelligi corporale aliquid potest, uel quod magnitudinem C designare uideatur, uel habitum, uel colorem. Verum quoniã hi qui apud nos filij hominum uidẽtur uel cæterorum animalium, semen eorum à quibus seminati sunt, respondent, uel earum in quarum utero formantur ac nutriuntur, habẽtes ex his quicquid illud est quod in lucem hanc assumunt ac deferunt processuri: nefandum est & illicitum, deum patrem in generatione unigeniti filij sui atq; in substantia eius exæquare alicui uel hominũ uel aliorum animantium generanti. Sed necesse est exceptum aliquid esse & deo dignum, cuius nulla prorsus comparatio, non in rebus solum, sed ne in cogitatione quidem uel sensu inueniri potest, ut humana cogitatio possit apprehendere, quomodo ingenitus deus, pater efficitur unigeniti filij. Est nanq; ita æterna ac sempiterna generatio, sicut splendor generatur à luce: Nõ enim per adoptionem spiritus, filius fit extrinsecus, sed natura filius est. Videamus tamen quomodo hæc quæ dicimus etiam diuinæ scripturæ autoritate muniamus. Ait Apostolus Paulus, unigenitum filium imaginem esse inuisibilis dei, & primogenitum esse totius creaturæ. Ad Hebræos uero scribens de eo dicit, quia sit splendor gloriæ & figura expressa substantiæ eius. Inuenimus etiam nihilominus in sapientia quæ dicitur Salomonis descriptionem quãdam de dei sapientia, hoc modo scriptam, Vapor est enim, inquit, uirtutis dei. Et ait, ἀπόῤῥοια, id est emanatio gloriæ omnipotentis purissima. Ideo ergo nihil commaculatum in eam incidere potest: Splendor est enim lucis æternæ & speculum immaculatum operationis dei, & imago bonitatis eius. Sapientiã uero dei dicimus sicut superius diximus, subsistentiam habẽtem non alibi nisi in eo quod est initium omnium, ex quo nata est. Quæ sapientia, quia ipse est qui est solus natura filius, idcirco & unigenitus dicitur.

Incogitabilis uerbi natiuitas. Cap. X

Sap. 7

Verbum imago patris. Cap. XI

Videamus sanè quid intelligi debeat etiam de hoc, q; imago inuisibilis dei dicitur, ut & per hoc aduertamus quomodo deus recte pater dicitur filij sui. Et cõsyderemus proximo ex his quæ consuetudine hominum imagines appellari solent. Imago interdum dicitur ea quæ in materia aliqua, id est ligni uel lapidis depingi uel sculpi solet. Interdum imago dicitur eius qui genuit is qui natus est, cum in illo similitudinẽ liniamenta eius qui genuit in eo qui natus est mentiuntur. Puto ergo posse quidem priori exemplo aptari eum qui ad imaginem & similitudinem primus factus est hominum, de quo diligentius, deo fauente, cum locum ipsum in Genesi exponere cœperimus, uidebimus. Secundæ uero comparationi imago filij dei, de quo nunc sermo est, comparari potest, etiam secundũ q; inuisibilis dei inuisibilis imago est. Sicut secundũ historiam dicimus imaginẽ Adæ esse filium eius Seth. Ita enim scriptum est, Et genuit Adam Seth secundum imaginem suam & secundum speciem suam. Quæ imago etiã naturæ ac substantiæ patris ac filij continet ueritatem. Si enim omnia quæ fecit pater hæc & filius similiter facit, in eo q; ita facit omnia filius sicut pater, imago patris deformatur in filio, qui utiq; natus ex eo est uelut quædam uoluntas ex mente procedens. Et ideo ego arbitror, q; sufficere debeat uoluntas patris ad subsistendum hoc quod uult pater. Volens enim non alia uia utitur, nisi consilio uoluntatis profertur. Ita ergo & filij ab eo subsistentia generatur, quod necesse est in primis suscipi ab his qui nihil ingenitum, id est, innatum præter solum deum fatentur patrem. Obseruandum nanq; est, ne quis incurrat in illas absurdas fabulas eorum qui prolationes quasdam sibijpsis depingunt, ut diuinam naturam in partes uocent, & deum patrem quantum in se est diuidant: cum hoc de incorporea natura uel leuiter suspicari non solum extremæ impietatis sit, uerum ultimæ insipientiæ, nec omnino uel intelligentiam consequens, ut incorporeæ naturæ substantialis diuisio possit intelligi. Magis ergo sicut uoluntas procedit è mente, & neq; partem aliquã mentis secat, neq; ab ea separatur aut diuiditur, tali quidem specie putandus est pater filium genuisse, imaginem scilicet suam: ut sicut ipse inuisibilis est per naturam, ita imaginem quoq; inuisibilem genuerit. Verbum enim est filius, & nihil in eo sensibile intelligendum est. Sapientia est, & in sapientia nihil corporeum suspicandum est. Lumen est uerum, quod illuminat omnẽ hominem uenientem in hunc mũdum, sed nihil habet commune ad solis huius lumen. Imago

Gen. 5

D

ergo

A ergo est inuisibilis dei patris saluator noster: quantum ad ipsum patrem quidem ueritas, quãtum autẽ ad nos quibus reuelat patrem, imago est per quã cognoscimus patrem, quem nemo alius nouit nisi filius, & cui uoluerit filius reuelare. Reuelat autẽ per hoc ꝙ ipse intelligitur. A quo enim ipse fuerit intellectus, consequenter intelligitur & pater, secundũ hoc quod ipse dixit, Qui uidet me uidet & patrem. *Ioan. 14.* Sed quoniã sermonem Pauli inseruimus de Christo dicẽtis, in eo ꝙ ait, Quia splẽdor est gloriæ dei & figura expressa substãtiæ eius, quid de hoc sentiendum sit, uideamus. *Christus figura substantiæ paternæ. Cap. XII* Deus lux est secundũ Ioannem. Splendor ergo lucis est unigenitus filius, ex ipso inseparabiliter, uelut splendor ex luce, procedens, & illuminans uniuersam creaturam. Secundũ hoc nanq; superius exposuimus, quomodo uia sit & ducat ad patrem: & quomodo uerbũ sit, arcana sapiẽtiæ & sciẽtiæ mysteria interpretans ac proferens rationabili creaturæ: quomodo etiã ueritas uel uita est, uel resurrectio est. Consequẽter intelligere debemus etiã splendoris opus. Per splẽdorem nanq; quid sit lux ipsa cognoscitur & sentitur. Qui splẽdor fragilibus & infirmis mortalium oculis placidius ac lenius offerens, & paulatim uelut edocens & assuescens claritatem luminis pati, cum ab eis dimouerit omne quod uisum obducit & impedit, secundũ ꝙ dixit dñs, Eijce trabem de oculo tuo, capaces eos efficit ad suspiciendam gloriã lucis, etiã in hoc uelut quidã mediator hominum ac lucis effectus. *Matth. 7* Verũ quoniã non solũ splendor gloriæ esse dicitur ab Apostolo, sed & figura expressa substantiæ uel subsistentiæ eius, nõ mihi uidetur otiosi esse intellectus, aduertere quomodo alia præter ipsam dei substantiã uel subsistentiam, quæcunq; illa substãtia uel subsistẽtia dicitur, figura substãtiæ eius esse dicatur. Et uide ne forte quoniã filius dei, qui & uerbũ eius & sapiẽtia dicitur, qui & solus nouit patrẽ, & reuelat quibus uult, id est, qui capaces uerbi ipsius & sapiẽtiæ fiũt, secundũ hoc ipsum quod intelligi ac agnosci deum facit, figuram q; substãtiæ uel subsistentiæ eius dicatur exprimere: id est, cũ in semetipsa primũ describit sapientia quæ reuelare uult cæteris, ex quibus ab illis cognoscitur & intelligitur deus: & hæc dicatur figura

B expressa substãtiæ dei. Vt autẽ plenius adhuc intelligatur quomodo saluator figura est substãtiæ uel subsistentiæ dei, utamur etiã exemplo quod quis rem nõ plene nec proprie significet de qua agimus, tamen ad hoc solũ uideatur assumptum, ꝙ exinaniens se filius qui erat in forma dei, per ipsam sui exinanitionẽ studuit nobis diuinitatis plenitudinẽ demonstrare. Verbi causa, Si facta esset aliqua statua talis quæ magnitudine sui uniuersum orbem terræ teneret, & pro sui immẽsitate consyderari à nullo posset: fieret autẽ alia statua membrorum habitu ac uultus liniamẽtis, specie ac materia per omnia similis absq; magnitudinis immensitate: pro eo ut qui illã immẽsam cõsyderare atq; intueri nõ possent, hanc uidẽtes illam se uidisse consyderẽt, pro eo ꝙ omnia membrorũ uel uultus liniamẽta, uel ipsam speciem materiam q; similitudine prorsus indiscreta seruaret, Tali quadã similitudine exinaniẽs se filius de æqualitate patris, & uiã nobis cognitionis eius ostendens, figura expressa substãtiæ eius efficitur: ut qui in magnitudine claritatis suæ positam gloriã meræ lucis nõ poteramus aspicere, per hoc ꝙ splendor nobis efficitur, intuẽdæ diuinæ lucis uiam, per splendoris capiamus effectum. Comparatio de statuis quasi sanè in rebus corporalibus posita, ad nihil aliud recipiatur ꝙ ad hoc, ꝙ filius dei breuissime insertus humani corporis formæ, ex operũ uirtutis q; similitudine, dei patris in se immensam atq; inuisibilem magnitudinẽ designabat, per hoc ꝙ dicebat ad discipulos suos, Quia qui uidet me, uidet & patrem. Et, Ego & pater unũ sumus. *Ioan. 14. & 10* Quibus & illud simile intelligendum est, quod ait, Quia pater in me, & ego in patre.

Videamus nunc etiã illud qualiter sentiendũ est quod in sapiẽtia Salomonis scriptum legimus, qui ita ait de sapiẽtia, Quia uapor quidam uirtutis dei, & ἀπόῤῥοια, id est emanatio omnipotentis gloriæ purissima, & splendor lucis æternæ, & speculum immaculatum, inoperationis siue uirtutis dei, & imago bonitatis eius. *Filius uapor uirtutis diuinæ. Cap. XIII* Quinq; igitur hæc de deo definiẽs, ex singulis quibusq; certa quædã inesse sapientiæ dei designat. Virtutem nanq; dei nominat, & gloriam, & lucem æternam, & inoperationem, & bonitatem. Ait autẽ sapiẽtiam uaporem esse, non gloriæ omnipotentis neq; æternæ lucis, neq; inoperationis patris, nec bonitatis eius:

Neq; enim conueniens erat alicui horum ascribi uaporem: sed cum omni proprietate ait, uirtutis dei uaporem esse sapientiam. Intelligenda est ergo uirtus dei, qua uiget, qua omnia uisibilia & inuisibilia, uel instituit, uel continet, uel gubernat: quia ad omnia sufficiens est quorũ prouidẽtiam gerit, quia uelut unita omnibus adest. Huius ergo totius uirtutis tantæ & tam immẽsæ uapor, & ut ita dixerim, uigor ipse in propria subsistentia effectus, quãuis ex ipsa uirtute uelut uoluntas ex mẽte procedat, tamen & ipsa uolũtas dei nihilominus dei uirtus efficitur. Efficitur ergo uirtus altera in sua proprietate subsistens, ut ait sermo scripturæ, Vapor quidẽ primæ & ingenitæ uirtutis dei, hoc quidẽ quod est inde trahens, non est autẽ quando fuerit. Si enim quis dicere uoluerit quasi prius nõ extiterit, sed postea ad subsistẽtiã uenerit: dicat causam quare, qui eam subsistere fecerit, pater autẽ hoc nõ fecerit. Quòd si aliquod initium semel dederit, quo initio uapor iste uirtute dei processerit, iterũ interrogabimus, quare non & ante illud quod dixit initiũ: Et ita semper de anterioribus inquirẽtes & uerbo interrogationis ascendẽtes, perueniemus in illum intellectum: ut quoniã & poterat deus semper & uolebat, nunq; uel decuerit, uel causa aliqua existere potuerit, ut nõ hoc quod bonum uolebat semper habuerit. Ex quo ostenditur semper fuisse uaporem istum uirtutis dei, nullum habentem initium nisi ipsum deum. Non enim decebat aliud esse initium, nisi ipsum deum unde est & nascitur. Secundũ Apostolum uero dicentem, quia Christus dei uirtus est, iam non solum uapor uirtutis dei, sed uirtus ex uirtute dicẽda est: ne uideatur alicui anterior esse in deo omnipotentis appellatio, natiuitate sapientiæ per quam pater uocatur, quoniã dicta est aporrhœa omnipotentis gloriæ purissima esse sapiẽtia, qui est filius dei. Audiat qui hæc ista uult suspicari, quod manifeste pronũtiat scriptura diuina, dicens, Quia omnia in sapientia fecisti. Et euangelium docet, quia omnia per ipsum facta sunt, & sine ipso factum est nihil. Et intelliget ex hoc, quia non potest antiquior esse in deo appellatio omnipotentis q̃ patris: Per filium etenim omnipotens est pater. Sed quoniam gloriam dixit esse omnipotẽtis, cuius gloria aporrhœa dicitur, id est sapientia, hoc intelligi datur, q; etiam in omnipotentia gloriæ societatẽ habeat sapientia, per quã deus omnipotens dicitur. Per sapientiam quæ est Christus, tenet deus omnium potentatum, non solum dominantis autoritatẽ, uerumetiam subiectorum spontaneum famulatum. Vt autem unam eandemq; omnipotentiam patris ac filij esse cognoscas, sicut unus atq; idem est cum patre deus & dominus, audi hoc modo Ioannẽ in Apocalypsi dicentem, Hæc dicit dñs deus, qui est, qui erat, & uenturus est omnipotens. Qui enim uẽturus est, quis est alius nisi Christus? Et sicut nemo debet offendi cum deus sit pater, q; etiã saluator deus est: ita & cũ omnipotens dicitur pater, nullus debet offendi q; etiam filius dei omnipotens dicitur. Hoc nanq; modo uerum erit illud quod ipse dicit ad patrem, Quia omnia mea tua sunt, & tua mea, & glorificatus sum in eis. Si ergo omnia quæ patris sunt Christi sunt, inter omnia uero quæ est pater, est etiam omnipotens, sine dubio etiam unigenitus dei filius esse debet omnipotens, ut omnia quæ habet pater, etiã filius habeat. Et glorificatus sum, inquit, in eis, In nomine Iesu omne genu flectetur, cœlestiũ, terrestrium, & infernorum, & omnis lingua confitebitur, quia dominus Iesus in gloria est dei patris. Igitur aporrhœa gloriæ dei, secundũ hoc q; omnipotẽs est, pura ac limpida ipsa sapientia dei est glorificata tanquam aporrhœa omnipotentiæ uel gloriæ. Vt autẽ manifestius intelligatur quæ sit gloria omnipotentiæ, etiam hæc addimus, Deus pater omnipotens est, eo q; potentatum omnium teneat, id est, cœli & terræ, maris & omnium quæ in eis sunt. Harum autem potentatum gerit per uerbum suum, quia in nomine Iesu omne genu flectitur, cœlestium, terrestrium, & infernorum. Et si omne genu flectitur Iesu, sine dubio Iesus est omnipotens cui subiecta sunt omnia: Et ipse est qui potentatum agit in omnibus, & per quem subiecta patri sunt omnia. Per sapientiam nanq;, id est uerbo & oratione, non ui & necessitate subiecta sunt. Et ideo in eoipso q; obtinet omnia, gloria sua est: & huic omnipotentiæ purissima ac limpidissima gloria, cum ratione ac sapientia, non ui ac necessitate cuncta subiecta sunt.

[Margin notes: 1. Cor. 16 — Psal. 103 — Ioan. 1 — Apocal. 1 — Ioan. 17 — Philip. 2]

Purissima

A Purissima uero ac limpidissima gloriæ sapientia satis conuenienter dictum est, ad distinctionem eius gloriæ quæ non pura nec syncera gloria dicitur. Omnis enim natura quæ conuertibilis & cõmutabilis est, si glorificetur in operibus iustitiæ uel sapiẽtiæ, per hocipsum q accidentem habet iustitiam uel sapientiam, & quod accidit etiam discedere potest, gloria eius syncera ac limpida dici non potest. Sapiẽtia uero dei qui est unigenitus filius, quoniam in omnibus incõuertibilis est & incommutabilis, & substãtiale in eo omne bonum est, quod utiq; mutari ac conuerti nunq; potest, idcirco pura eius ac syncera gloria prædicatur. Sempiternum uel æternũ proprie dicitur quod neq; initiũ ut esset habuit, nec cessare unq potest esse quod est. Hoc autẽ designatur apud Ioannẽ, cũ dicit: Quia deus lux est. Splẽdor autem lucis eius, sapiẽtia sua est, nõ solũ secũdũ id q sempiterna lux est, ita ut æternus & æternitatis splendor sit sapientia sua. Quod si integre intelligatur, manifeste declarat quia substãtia filij ab ipso patre descẽdit, sed non temporaliter, neq; ab ullo alio initio, nisi ut diximus ab ipso deo. Sed & speculũ immaculatum paternæ inoperationis, dei nominatur sapiẽtia esse: Ergo inoperatio uirtutis dei quæ sit prius intelligenda est, quæ est uigor quidã, ut ita dixerim, per quem inoperatur pater, uel cum creat, uel cũ prouidet, uel cũ iudicat, uel cũ singula quæq; in tempore suo disponit atq; dispẽsat. Sicut enim in speculo omnibus motibus atq; omnibus actibus, quibus is qui speculum intuetur mouetur uel agit, ijsdẽ ipsa etiã ea imago quæ per speculum deformatur actibus uel motibus cõmouetur, uel agit, in nullo prorsus declinãs: ita etiam sapientia de se uult intelligi, cũ speculũ immaculatũ paternæ uirtutis, inoperationisq; dei nominatur, sicut & dñs Iesus Christus, qui sapiẽtia dei est, de semetipso pronũtiat, dicẽs, Quia opera quæ facit pater, hæc etiã & filius facit similiter. Et iterũ dicit, Quoniã non potest filius à semetipso facere quicq, nisi quod uiderit patrẽ facientẽ. Quoniã ergo in nullo prorsus filius à patre uirtute operũ immutatur ac differt, nec aliud est opus filij q̃ patris, sed unus atq; idem, ut ita dicã, etiã motus in omnibus est, idcirco eũ speculũ immaculatũ nominauit:

B ut per hoc nulla dissimilitudo filij intelligatur à patre, cum in Euangelio filius similia facere non dicatur, sed eadẽ similiter facere. Superest, quid sit imago bonitatis eius inquirere, in quo eadem, ut opinor, intelligi conuenit, quæ superius de imagine ea quæ per speculum formatur expressimus. Principalis nanq; bonitas sine dubio pater est, ex qua filius natus, qui per omnia imago est patris, proculdubio etiã bonitatis eius cõuenienter imago dicitur: Nõ enim alia aliqua secũda bonitas existit in filio, præter eam quæ est in patre. Vnde & recte ipse saluator in Euãgelio, dicit, Quia nemo bonus, nisi unus deus. Quo scilicet per hoc intelligatur filius non esse alterius bonitatis, sed illius solius quæ in patre est: cuius recte imago appellatur, quia neq; aliunde est, nisi ex ipsa principali bonitate, ne altera bonitas q̃ ea quæ in patre est, uideatur in filio, Neq; aliqua dissimilitudo aut distantia in filio est bonitatis, propter quod nõ debet uelut blasphemiæ aliquod genus putari in eo q dictũ est, Quia nemo bonus, nisi unus deus: ut propterea putetur, uel Christus uel spiritussanctus negari q bonus sit: Sed ut superius diximus, principalis bonitas in deo patre sentiẽda est, ex quo uel filius natus, uel spiritussanctus procedẽs, sine dubio bonitatis naturã in se fert, quæ in eo fonte de quo uel natus est filius, uel procedẽs est spiritussanctus. Iã uero si qua alia bona in scripturis dicũtur, uel angelus, uel homo, uel seruus, uel thesaurus, uel cor hominũ, uel arbor bona: hæc omnia abusiue dicũtur, accidentem, nõ substãtialem in se continẽtia bonitatem.

Multum autẽ est, & alterius uel operis uel temporis, cõgregare omnes filij dei appellationes. Verbi causa, quomodo uel lumen uerum, uel hostia, uel iustitia, uel sanctificatio, uel redemptio, & alia innumera, quibus ex causis, uel uirtutibus, uel affectibus unumquodq; harum nominetur, exponere. Sed cõtenti his de quibus superius disseruimus, cõsequẽter etiam reliqua perquiramus. Consequens est igitur nunc de spiritusancto, q̃ possumus, breuiter requiramus. Et omnes quidẽ, qui quomodo prouidentiã esse sentiunt, deum esse ingenitũ qui uniuersa creauit atq; disponit, cõfitẽtur, eumq; parentẽ uniuersitatis agnoscũt: hunc tamen esse filium non nos soli pronuntiamus, q̃uis satis hoc & mirum & incredulum uideatur his

Gloria & splẽdor & ἐνέργεια. Cap. XIIII

Sempiternũ quod dicatur

1. Ioan. 1

Inoperatio dei quæ sit

Ioan. 5

Filius imago bonitatis diuinæ. Cap. XV

Mar. 10

Spũs sancti dignitas. Cap. XVI

qui apud Græcos uel barbaros philosophari uidentur: tñ ipsorum etiã à nonnullis habita uidetur eius opinio, cum uerbo dei uel ratione creata esse omnia confitẽtur: Nos uero secundum fidem doctrinæ eius quam diuinitus aspiratam pro certo habemus, eminentiorem diuinioremq́; rationem de filio dei nullius alterius possibilitatis esse credamus exponere, atq; in horum cognitionẽ proferre, nisi eius solius quæ à spiritusancto inspirata est, id est apostolicæ atq; euangelicæ, necnon legis & prophetarum, sicut ipse Christus asseruit. De substãtia uero spiritussancti nec suspitionem ullam habere quis potuit, præter eos qui in lege & prophetis uersati sunt, uel eos qui se in Christo credere profitentur. Nam de deo quidem patre q̃uis digne proloqui nemo ualeat, tamen possibile intellectum aliquẽ capi ex occasione uisibilium creaturarum, & ex his quæ humana mens naturaliter sentit, insuper de scripturis sanctis cõfirmari possibile est. Sed & de filio dei q̃uis nemo nouerit filium nisi pater, tamen ex diuinis scripturis etiã de ipso qualiter sentiri debeat mẽs humana firmatur, nõ solum in nouo, sed etiã in ueteri testamẽto, per ea quæ à sanctis gesta figuraliter ad Christum referũtur, ex quibus aduerti uel diuina natura eius, uel humana quæ ab eo est assumpta potest. De spiritu uero sancto, quia sic multæ nos scripturæ docuerunt: sicut Dauid in quinquagesimo
Psal. 50 psalmo dicit, Et spiritũsanctum tuũ ne auferas à me. Et in Daniele dicitur, Spiritussanctus qui in te est. In nouo uero testamẽto abundãtibus testimonijs edocemur, cũ spiritussanctus super eum descẽdisse scribitur, & cum ipse dñs insufflauit in apostolos post resurrectionem,
Ioan. 20 dicens, Accipite spiritum sanctum. Et ad Mariã dicitur ab angelo, Spiritussanctus superue-
Luc. 1 niet in te. Paulus uero docet, quia nemo potest dicere dominus Iesus nisi in spiritusancto. Et in actibus apostolorum per impositionem manuum apostolicarum spiritussanctus dabatur in baptismo. Ex quibus omnibus didicimus tãtæ autoritatis esse & dignitatis substantiã spiritussancti, ut salutare baptisma nõ aliter nisi excellẽtissimæ omni trinitatis autoritate, id est patris & filij & spiritussancti cognominatione cõpleatur, & ingenito deo patri, & unigenito filio nomen quoq; spiritussancti copuletur. Quis ergo nõ stupescat quanta maiestas sit spiritussancti, eum qui dicere uerbũ in filiũ hominis audeat sperare posse ueniã, eũ uero qui in spm̃sanctũ blasphemauerit, ueniã non habere, neq; in præsenti seculo, neq; in futuro.

Spũs uocabulum in scripturis. Cap. XVII

Veruntamen usq; ad præsens, nullũ sermonem inuenire in scripturis sanctis potuimus, per quem spiritussanctus factura esse uel creatura diceretur, ne eo quidẽ modo quo de sapientia referre Salomonẽ supra docuimus, uel quæ de uita uel uerbo alijsq́; appellationibus filij dei intelligenda esse tractauimus. Spiritus igitur dei qui super aquas ferebatur, sicut scriptum est in principio facturæ mundi, puto q; non sit alius q̃; spiritussanctus, secundũ q; ego intelligere possum: sic & cum ipsa loca exponeremus ostendimus, non tamen secundũ historiam, sed secundum intelligentiam spiritalem. Quidam sanè ex præcessoribus nostris in nouo testamento obseruauerunt, q; sicubi spiritus nominatur sine adiectione ea quæ designet
Gal. 5 qualis sit spiritus, de spiritusancto debet intelligi: utputa, Fructus autẽ spiritus est, charitas,
Gal. 3 gaudium, pax, &c. Item ibi, Cũ cœperitis spiritu, carne consummamini. Nos uero etiã in ueteri testamento putamus distinctionem istam posse seruari, sicut cũ dicit, Qui dat spiritum populo qui est super terram, & spiritum his qui calcant eã: id est terrena & temporalia, particeps est spiritussancti, à deo eum accipiẽs. Sicut enim de filio dicitur, quia nemo nouit eum nisi pater: & patrem, nisi filius, & cui uoluerit filius reuelare: hæc eadem docet etiã Apostolus
I. Cor. 2 de spiritusancto, cum ait, Nobis autẽ reuelauit deus per spiritum suũ: Spiritus enim omnia scrutatur, etiã alta dei. Sed & rursus in euãgelio de diuinis ac profundioribus doctrinis com-
Ioan. 16 memorans saluator, quæ nondũ capere poterant discipuli sui, ita ait ad apostolos, Adhuc multa habeo uobis dicere, sed non potestis illa portare modo: cum autẽ uenerit consolator spiritussanctus qui à patre procedit, ille uos docebit omnia, & commonebit omnia quæ dixi uobis.

De spũssancti influxibus & uarijs operationibus. Cap. XVIII

Et ita sciendum est, q; sicut filius dei qui solus cognoscit patrem, reuelat cui uult, ita spiritussanctus qui scrutatur etiam alta dei, reuelat deum quibus uult: Spiritus enim, ubi uult spirat. Neq; enim putandum est, q; etiam spiritus filio reuelante cognoscit: Si

enim

A enim filio reuelante cognoscit patrem spiritussanctus, ergo ex ignorãtia ad scientiam uenit,
quod utiq; & impium pariter & stultum est, spiritum sanctum confiteri, & ignorantiam ei
ascribere. Non enim cum aliquid aliud esset antequam spiritussanctus, per profectum uenit
in hoc ut spiritussanctus esset: ut quis audeat dicere, quia tunc quidem cum nondum esset
spiritussanctus, ignorabat patrem, postquam uero recepit scientiam, etiã spiritussanctus effe
ctus est. Quod si esset, nunquam utiq; in unitate trinitatis, id est dei patris inconuertibilis,
& filij eius, etiam spiritussanctus haberetur, nisi quia & ipse semper erat spiritussanctus. Hoc
sanè quod dicimus, uel semper erat, uel si quod aliud tale temporalis significationis nomen
asciscimus, simpliciter & cum uenia accipiendum est, quoniam nominum quidem horum si
gnificationes temporales sunt. Ecce autem de quibus loquimur, tractatu quidem sermonis
temporaliter nominantur, natura autem sui omnem intelligentiam sensus temporalis exce-
dunt. Deus pater præstat omnibus ut sint, participatio Christi secundum id quod uerbum
uel ratio est, facit ea esse rationabilia. Ex quo consequens est, ea uel laude digna esse, uel cul-
pa, quia & uirtutis & malitiæ sunt capacia. Propter hoc consequenter adest etiam gratia spi
ritussancti, ut ea quæ substantialiter sancta non sunt, participatione ipsius sancta effician-
tur. Cum uero primo ut sint habeant ex deo patre: secundo ut rationabilia sint, habeant ex
uerbo: tertio, ut sancta sint, habeant ex spiritusancto: rursum secundũ hoc ꝙ iustitia est dei,
Christi capacia efficiuntur ea quæ sanctificata ante iam fuerint per spiritumsanctum. Et qui
in hunc gradum profecere per sanctificationem spiritussancti, consequũtur nihilominus do
num sapientiæ secundum uirtutem inoperationis spiritus dei. Et hoc puto Paulum dicere, *ἐνεργείας*
cum ait, Quibusdam sermonem sapientiæ, alijs sermonem scientiæ secundum eundem spiri *1.Cor.12*
tum. Et designans unamquamq; discretionem donorum, refert omnia ad uniuersitatis fon-
tem, & dicit, Diuisiones enim operationum sunt, sed unus est deus qui operatur omnia in
omnibus, Vnde & inoperatione patris, quæ esse præstat omnibus, clarior ac magnificẽtior
B inuenitur: cum unusquisq; per participationem Christi secundũ id ꝙ sapientia est, & secun-
dum id ꝙ scientia est, & sanctificatio est, proficit, & in altiores profectuum gradus uenit: &
per hoc ꝙ participatione spiritussancti sanctificatus quis purior ac syncerior effectus di-
gnius recipit sapientiam ac scientiæ gratiam: ut depulsis omnibus expurgatisq; pollutioni-
bus atq; ignorantiæ maculis, tantum profectum synceritatis ac puritatis accipiat, ut hoc
quod accepit à deo ut esset, tale sit quale deo dignum est, qui ut esset utiq; pure præstitit ui-
tam perfecte, ac tam dignum sit id quod est q̃ est ille qui id esse fecit. Ita nanq; & uirtutem
semper esse, atq; in æternum omnis motus suus deus sit. Non enim iam ultra mali boniq;
discretio, quia nusq; malum. Omnia enim deus est, cui iam non adiacet malum. Nec ultra
ex arbore sciendi bonum & malum edere concupiscet, qui semper in bono est, & cui omnia
deus est. Sic ergo finis ad principium reparatus, & rerum exitus collatus initijs, restituet
illum statum quem tunc habuit natura rationalis, cum de ligno sciendi bonum & malum
edere nõ egebat. Et amoto omni malitiæ sensu & ad syncerũ purumq; deterso, solus qui est
unus deus bonus, fiet his omnia, & non in paucis aliquibus uel in pluribus, sed ut in omni-
bus ipse sit omnia. Et cũ iam nusquam mors, nusq; aculeus mortis, nusq; omnino malum,
tunc uero deus in omnibus erit omnia. Tempus est iam decursis his prout po- *Quomodo filius*
tuimus quæ supradicta sunt, nunc commemorationis gratia eorum quæ sparsim diximus *patri subijciẽdus.*
recapitulare singula: Et primo omnium de patre & filio & spiritusancto repetere. Deus pa- *Cap. XIX*
ter cum & indiuisibilis sit, & inseparabilis à filio, non prolatione ab eo, ut quidam putant,
generatus est filius. Si enim prolatio est filius patris, prolatio uero dicitur quæ talem signat
generationem, qualis animalium & hominum solet esse progenies, necessario corpus est,
& is qui protulit, & is qui prolatus est. Non enim dicimus, sicut hæretici putant, partem
aliquam substantiæ dei in filium uersam, aut ex nulllis subsistentibus filium creatum à pa-
tre, id est, extra substantiam suam ut fuerit aliquando, quando non fuerit: sed absciso omni
sensu corporeo, ex inuisibili & incorporeo deo, uerbum & sapiẽtiam genitam dicimus, absq;

ulla corporali passione, uelut si uoluntas procedat è mente. Nec absurdum uidebitur, cum C
dicatur filius charitatis, si etiam homo uoluntatis putetur. Sed & Ioannes indicat, quia deus lux est: & Paulus designat, quia filius splendor lucis æternæ sit. Sicut ergo nunquam lux sine splendore esse potuit, ita nec filius quidem sine patre intelligi potest, qui & figura expressa substantiæ eius, & uerbum, & sapientia dicitur. Quomodo ergo potest dici, quia fuit aliquando quando non erat uel fuerat filius? Nihil enim aliud est dicere, nisi quia fuit aliquando quando ueritas non erat, quando sapientia non erat, quando uita non erat, cum in his omnibus perfecte dei patris substantia sentiatur: Non enim ab eo dirimi hæc, uel ab eius possunt unquam substantia separari. Quæ quidē quamuis intellectu multa esse dicantur, re tamen & substantia unum sunt, in quibus est plenitudo diuinitatis. Hoc autē ipsum quod dicimus, quia nunq̄ fuit quando non fuit, cum uenia accipiendum est, & ne hæc ipsa nomina temporalis uocabuli significantiam gerant, ut est quando, uel nunq̄: supra omne autem tempus, & supra omnia secula, & supra omnem æternitatem intelligēda sunt ea quæ de patre & filio & spiritusancto dicuntur. Hæc enim sola trinitas est, quæ omnem sensum intelligentiæ, non solum temporalis, uerumetiam æternalis excedit. Cætera uero quæ sunt extra trinitatem, in seculis & in temporibus metiēda sunt. Hunc igitur filium dei secundum hoc q̄ uerbum est deus, qui erat in principio apud deum, nemo consequenter putet in loco aliquo contineri, neq; secundum q̄ sapientia est, neq; secundum q̄ uita est, neq; secundum q̄ iustitia uel sanctificatio uel redemptio est: hæc enim omnia indigēt loco ut agere uel operari possint, sed pro his qui uirtutis eius inoperatione participant hæc singula intelligenda sunt. Si uero quis dicat, per eos qui participes sunt uerbi dei, uel sapientiæ eius, uel ueritatis, uel uitæ, etiam ipsum uerbum & sapientiam uideri in loco esse, Respondendum est ei, quia dubium non est, q̄ Christus secundum q̄ uerbum & sapientia est, uel cætera omnia, erat in
2. Cor. 13 Paulo. Propter quod dicebat, An experimētum quæritis eius qui in me loquitur Christus?
Gal. 2 Et iterum, Viuo ego, iam nō ego, uiuit uero in me Christus. Tunc ergo cum esset in Paulo, D
quis q̄ similiter erat in Petro, & in Ioanne, & in singulis quibusq; sanctorum, & non solum in his qui in terris sunt, uerumetiā & in his qui in cœlis sunt, dubitaret? Absurdū est dicere, quia in Petro quidē & in Paulo erat Christus, in Michaele uero archangelo & in Gabriele non erat. Ex quo manifeste deprehenditur, quia diuinitas filij non in loco aliquo concludebatur: alioquin in ipso tantū fuisset, & in altero non fuisset: Sed secundū incorporeæ naturæ maiestatem, cum in nullo loco includatur, in nullo rursum deesse intelligitur. Verum illa sola intelligenda est differentia, q̄ etiam si sit in diuersis, sicut diximus in Petro uel Paulo, uel Michaele, uel Gabriele, non tamen in uniuersis similiter est. Plenius enim & clarius, ut ita dixerim, & apertius in archāgelis est, q̄ in alijs sanctis uiris. Quod ex eo manifestum est, quia cum ad summam perfectionem uenerint sancti quiq;, dicuntur angelis similes effici uel æquales, secūdum euangelicam sententiam. Vnde cōstat, in singulis quibusq; tantum effici Christum, quantum ratio indulserit meritorum. His ergo nobis de trinitatis fide breuiter repertis, consequens est etiam illud admonere, q̄ per filium creata dicuntur omnia quæ in cœlis sunt, & quæ in terra uisibilia & inuisibilia, siue throni, siue dominationes, siue potestates, siue principatus, omnia in ipso & per ipsum creata sunt: & ipse est ante omnes, & omnia illi constant qui est caput. Quibus consona etiam Ioannes in Euangelio, dicit, Quia omnia per ipsum facta sunt, & sine ipso factum est nihil. Dauid uero totius trinitatis mysterium
Psal. 32 in uniuersorum conditione significans, ait, Verbo domini cœli firmati sunt, & spiritu oris eius omnis uirtus eorum. Post hæc uero competenter admonebimus de aduentu corporali & incarnatione unigeniti filij dei: In quo non ita sentiendum est, quòd omnis claritatis eius maiestas, intra breuissimi corporis claustra conclusa sit, ita ut omne uerbum dei & sapientia eius, ac substantialis ueritas, aut uita, uel à patre diuulsa sit, uel intra corporis illius breuitatem coercita & circunscripta, ne usquam præterea putetur operata. Sed inter utrunq; tanta pietatis debet esse confessio, ut neque aliquid deitatis in Christo defuisse credatur, &

A & nulla penitus à paterna substãtia quæ ubiq; est, facta putetur diuisio. Tale nanq; aliquid etiam Baptista Ioannes indicat, cum corporaliter absente Iesu, dicebat ad turbas, Medius Ioan. 1 uestrum stat, quem uos nescitis, qui post me uenit, cuius non sum dignus soluere corrigiam calciamentorum: Quod utiq; manere percipiet à deo is qui talis est, qualem eum uoluit esse qui fecit. Quod ut accidat, & ut indesinẽter atq; inseparabiliter assistant ei qui est, ea quæ ab ipso facta sunt sapientiæ, opus est astruere atq; erudire ea, & ad perfectionem adducere spiritussancti confirmatione atq; indesinenti sanctificatione, per quam solum capere possunt. Ita ergo indesinenti erga nos opera patris & filij, & spiritussancti confirmatione atq; indesinenti sanctificatione, per quã solũ uix, si forte aliquãdo, intueri possumus sanctã & beatam uitam. In quam cum post multos agones peruenire potuerimus, ita perdurare debemus, ut nulla unq; nos boni illius satietas capiat: sed quãto magis de illa beatitudine percipiemus, tanto magis in nobis uel dilatetur desideriũ eius, uel augeatur: dũ semp ardẽtius ac capacius patrẽ & filiũ & spiritũsanctũ, uel capiamus, uel teneamus. Si autẽ satietas aliquando ceperit aliquem ex his, qui in summo perfectoq; cõstiterint gradu, nõ arbitror, q ad subitum quis euacuetur ac decidat, sed paulatim & per partes defluere eũ necesse est: ita ut fieri possit interdum, ut si breuis lapsus aliquis acciderit, & cito resipiscat, atq; in se reuertatur, nõ penitus ruere, sed reuocare pedẽ, & redire ad statum suũ, ac rursum statuere posset id quod per negligẽtiam fuerat elapsum. Nã unigenitus filius dei qui erat uerbum & sapientia patris, cum esset in gloria apud patrẽ, quã habuit anteq; mũdus esset, exinaniuit semetipsum, & formã serui accipiens efficitur obediẽs usq; ad mortem: ut obedientiã doceret eos qui non aliter, nisi per obedientiã, salutem cõsequi potuerãt, in semetipso prius complẽs, quod ab alijs uolebat impleri. Idcirco non solũ usq; ad mortem crucis patri obediẽs factus est, uerumetiã in consummatione seculi, in semetipso complectens omnes quos subiecit patri, & qui per eum ueniunt ad salutem, cum & ipsi in ipsum, ipse quãdoq; subiectus dicatur deo patri: dũ omnia in ipso

B constant, & ipse est caput omnium, & ipse est salutẽ consequẽtium plenitudo. Hoc ergo est quod de eo dicit Apostolus, Cum autẽ ei omnia subiecta fuerint, tũc & ipse filius subiectus 1. Cor. 15 erit ei qui sibi subdidit omnia, ut sit deus omnia in omnibus. Verũ nescio quo pacto hæretici non intelligẽtes Apostoli sensum qui in his uerbis continetur, subiectionis in filio nomen infamãt: cuius appellationis proprietas si requiratur, ex cõtrarijs facile poterit inueniri: Nã si subiectũ esse, nõ est bonũ, restat ut illud quod cõtrariũ est, bonũ sit, id est, nõ esse subiectũ. Sermo nanq; Apostoli secundũ q isti uolũt, hoc uidetur ostẽdere, cũ dicit, Cum autẽ subiecta fuerint ei omnia, tũc & ipse filius subiectus erit ei qui sibi subdidit omnia, ut quasi is qui nunc patri subiectus nõ sit, subiectus futurus sit, tũc cũ ei pater prius uniuersa subiecerit. Sed miror quomodo hoc intelligi possit, ut qui nondũ subiectis sibi omnibus, non est ipse subiectus, tũc cũ subiecta sibi fuerint omnia, cũ rex omniũ fuerit, & potestatẽ tenuerit uniuersorũ, tunc eum subijciendũ putent, cum subiectus ante nõ fuerit: nõ intelligentes, q Christi ad patrem beatitudinẽ nostræ perfectionis ostendit, & subiecti ab eo operis palmã declarat: cum non solũ regẽdi atq; regnãdi summam, quam in uniuersa emẽdauerat creatura, uerũetiam obedientiæ & subiectionis correcta reparataq; humani generis patri offerat instituta. Si ergo bona & salutaris accipitur ista subiectio, qua subiectus esse dicitur filius patri: ualde cõsequẽs & cohærẽs est, ut & inimicorũ, quæ dicitur filio dei esse subiectio, salutaris quædã intelligatur & utilis: ut sicut cũ dicitur filius patri subiectus, perfecta uniuersæ creaturæ restauratio declaratur: ita cum filio dei inimici dicuntur esse subiecti, subiectorum salus in eo intelligatur, & reparatio perditorum. Verũ cæteris quibusq; & modis & disciplinis & temporibus subiectio ista cõplebitur, id est, non necessitate aliqua ad subiectionem cogẽte: nec per uim subditus fiet omnis mundus deo, sed uerbo, ratione, doctrina, prouocatione meliorum, institutis optimis, comminationibus quoq; dignis & cõpetentibus, quæ iuste immineãt his qui salutis & utilitatis suæ curam contemnunt. Deniq; etiam nos homines, uel cum seruos uel filios erudimus, dum adhuc per ætatẽ rationis incapaces sunt, minis eos & metu coercemus.

Cum

Cum uero boni & utilis & honesti intelligentiā ceperint, tunc iam cessante uerberum metu, C
uerbo atq; ratione suasi, ad omnia quæ bona sunt, acquiescunt. Quomodo autem seruata omnibus rationabilibus creaturis arbitrij libertate, unusquisq; debeat dispēsari: id est, quos uelut iam paratos & capaces sermo dei inueniat, & instruat: quos autem iterum differat: à quibus uero penitus occultetur, & longe eorum à se fieri dispenset auditum, quousq; rursum contemnentes indicatum sibi & prædicatum uerbum dei correptionibus quibusdam & castigationibus illatis perurgeat ad salutem, conuersionemq; eorum quodammodo exigat & extorqueat: quibus uero etiam occasiones quasdam præstet salutis, ita ut interdum & ex responsione sola fide prolata indubitatam quis ceperit salutem: quibus hæc ex causis, uel quibus occasionibus fiant, quid uel his introspiciens diuina sapientia, uel quos motus propositi eorum uidens hæc uniuersa dispēset: soli deo cognitum est & unigenito eius, per quem creata ac reparata sunt uniuersa: & spirituisancto, per quem cuncta sanctificātur, qui ab ipso patre & filio procedit, cui est gloria in æterna secula.

LIBER SECUNDUS IN QUO TRACTAT eadem fusius.

VBIQUE & in omnibus dicimus esse deum, pro eo q; nihil potest esse uacuū deo, non tamen ita esse dicimus, ut omnia sit nunc in quibus est. Vnde diligentius intuendum est, quale est hoc quod perfectionem beatitudinis rerumq; finem significat, quod nunc solum in omnibus deus esse dicit. Quæ sunt ergo ista omnia quæ deus futurus sit in omnibus, inquiramus. Et ego quidē arbitror, quia hoc quod in omnibus omnia deus esse dicitur, significet etiā in singulis eum omnia esse. Per singulos autem omnia erit hoc modo, ut quicquid rationabilis mens expurgata omnium uitiorum fece, atq; omni penitus abstersa nube malitiæ, uel sentire, uel intelligere, uel cogitare potest, D
omnia deus sit: nec ultra iam aliud aliquid nisi deum sentiat, deum cogitet, deum uideat, deum teneat: quia erunt ambo in carne una, & iam nō sunt duo, sed una caro. Magis uerbum dei cum anima in carne una esse, q; uir cū uxore putandus est: Sed & unus spiritus esse cum deo, cui magis conuenit, q; huic animæ, quæ se ita deo per dilectionem iunxit, ut cum ipso
Psal.44 unus spiritus merito dicatur, propheta dicēte, Dilexisti iustitiam, & odisti iniquitatem, propterea unxit te deus deus tuus oleo lætitiæ præ participibus tuis. Quòd ergo dilectionis merito ungitur oleo lætitiæ, non aliud intelligitur q; spiritusancto repleri, Quod autē præ participibus dixit, indicat, quia nō gratia spiritus, sicut prophetis data est, sed ipsius uerbi dei in
Col.5 ea substātialis inerat plenitudo: sicut & Apostolus dixit, In quo habitat omnis plenitudo diuinitatis corporaliter. Deniq; propter hoc, nō solum dixit, Dilexisti iustitiam, sed addidit, &
1.Pet.2 odisti iniquitatē: Odisse enim iniquitatē, illud est quod scriptura dicit de eo, Qui peccatum
Heb.4 non fecit, nec inuētus est dolus in ore eius. Et q; ait, Tentatus est per omnia pro similitudine
Ioan.8 absq; peccato. Sed & ipse dominus dicit, Quis uestrū arguet me de peccato? Et iterum ipse dicit de se, Ecce uenit princeps mundi huius, & in me non habet quicq;. Quæ omnia nullum
Esaiæ 8 in eo peccati sensum indicāt extitisse. Quod ut propheta euidentius designaret, quia nunq; in eum iniquitatis sensus intrasset, ait, Priusq; sciret puer uocare patrem aut matrem, auertit se ab iniquitate. Arbitror sanè Hieremiam prophetam intelligentem quæ sit in eo natura dei sapiētiæ, quæ etiam hæc quam pro salute mundi susceperat, dixisse, Spiritus uultus nostri Christus dominus, cui diximus, q; in umbra eius uiuemus in gentibus. Pro eo enim q; sicut umbra corporis inseparabilis est à corpore, & indeclinabiliter motus ac gestus corporis suscipit & gerit, puto eū animæ Christi opus, ac motum qui inseparabiliter inhærebat & pro nutu eius ac uoluntate cuncta perpetrabat, ostendere uolentem, umbram domini hanc uocasse, in qua umbra nos uiueremus in gentibus. In huius nanq; assumptionis sacramento gentes uiuunt ad salutem. Sed & Dauid dicit, Memor esto opprobrij mei domine quod

A quod exprobrauerunt me in commutationem Christi tui: similia mihi uidetur ostendere. Et Paulus quid aliud sentit, cum dicit, Vita nostra abscódita est cũ Christo in deo? Et quid Col 3
enim in alio loco, dicit, An experimétum quæritis eius qui in me loquitur Christus. Et nunc 2. Cor. 13
Christum in deo dicit abscóditũ: Cuius rei intellectus est difficilis, nisi talis aliquis indicetur qualem per umbram Christi à propheta significatũ esse supra diximus. Fortasse enim hoc sensum humanæ mẽtis excedit. Quinimo quod uerius est, massam sicut in fornacibus sæpe fieri oculis deprehendimus, totam ignem effectã dicimus: quia nec aliud in ea nisi ignis cernitur, Sed & si quis contingere atq; contrectare attentauerit, non ferri, sed ignis uim sentiet. Hoc ergo modo etiã illa anima quæ quasi ferrum in igne, semper in uerbo, semper in sapientia, semper in deo posita est: omne quod agit, sentit, quod intelligit, deus est. Et ideo nec uertibilis dici, nec mutabilis potest, quæ inconuertibilitaté ex uerbi dei unitate indesinenter ignita possidebit. Ad omnes deniq; sanctos calor aliquis de uerbo putandus est peruenisse. In hac autem anima ignis ipse diuinitus substantialiter requieuisse credendus est, ex quo ad cæteros calor aliquis uenerit. Deniq; quod dixit, Quia unxit te deus deus tuus oleo lætitiæ præ Psal. 44
participibus tuis, ostẽdit q; ista anima aliter oleo lætitiæ, id est, uerbo dei & sapiẽtia ungitur, & aliter participes eius, id est sancti prophetæ & apostoli. Illi eñ in odore unguentorũ eius cucurrisse dicuntur, ista uero anima uasculũ unguẽti ipsius fuit, ex cuius fragrantia participes digni quiq; prophetæ & apostoli fiebãt. Sicut ergo alius est unguenti odor, & alia unguẽti substantia, ita aliud est Christus, & aliud participes sui. Et sicut uas ipsum quod substãtiam continet unguenti, nullum genus potest aliud recipere liquoris: ita anima Christi uelut uas in quo inerat substantia unguenti, impossibile fuit, ut contrarium reciperet odorem. Participes uero eius q̃; proximi fuerint uasculo, tam odoris erunt participes & capaces. Et qui ex odore eius participant, si se paulo longius à fragrãtia eius amouerint, impossibile est ut incidant in odorem cõtrarium. Hoc modo huius rei explanabitur difficultas, naturam quidem

B animæ illius hanc fuisse, quæ est omnium animarum, non potest dubitari: alioquin nec dici anima potuit, si uere non fuit anima: uerum quoniã boni maliq; eligendi facultas omnibus præsto est, hæc anima quæ Christi est, ita elegit diligere iustitiam, ut pro immensitate dilectionis ei inconuertibiliter atq; inseparabiliter inhæreret: ita ut propositi firmitas, affectus immensitas, & dilectionis inextinguibilis calor omnem sensum conuersionis abscinderet: ut quod in arbitrio erat positum, lõgi usus affectu uersum sit in naturam. Ita & fuisse quidem in Christo humana & rationalis anima credenda est, & nullum sensum uel possibilitatem eam putandum est habuisse peccati. Ad pleniorem tamen rei explanationem non uidetur absurdum, si etiam similitudine aliqua utamur: Licet in re tam ardua tamq; difficili, ne exemplis quidem uti commodis copia est, tamen ut absq; aliquo præiudicio dicamus: Ferri metallũ capax est, & frigoris & caloris. Si ergo massa aliqua ferri semper in igne sit posita, omnibus suis poris, omnibusq; uenis ignem recipiẽs, & tota ignis effecta, si neq; ab ea ignis cesset aliquando, neq; ipsa ab ipso separetur, nunquid dicemus hanc quæ natura quidem ferri massa est, in igne positam, & indesinenter ardentem posse aliquando frigus recipere? Sed & quamplurima alia in scripturis diuinis de umbræ significantia uidemus inserta: ut in Luc. 1
Euangelio secundum Lucam, cum dicit Gabriel ad Mariam, Spiritus domini ueniet su- Heb. 8
per te, & uirtus altissimi obumbrabit tibi. Et Apostolus de lege dicit, quia similitudini & umbræ deseruiunt cœlestium, hi qui carnalé habent circuncisionem. Et alibi dicitur, Nónne uita nostra umbra est sup terrã? Si ergo & lex quæ super terrã est, umbra est, & uita omnis nostra quæ est super terrã, umbra est, & in umbra Christi uiuemus inter gẽtes: uidendũ est, ne omnium harũ ueritas umbrarum in illa reuelatione noscatur, cũ iam non per speculum, & in ænigmate, sed facie ad faciem, sancti quiq;, & gloriam dei, & rerum causas ac ueritatem speculari merebuntur. Dici non poterat de eo qui absens erat, quantum ad præsentiam cor- Ioan. 1
poralem pertinet, quia medius staret eorum inter quos corporaliter non aderat. Vnde ostenditur, quia in corpore totus, & ubique totus aderat filius dei. Ne quis tamen nos exi-

stimet

stimet per hoc illud affirmare, quod pars aliqua deitatis fuerit filij dei in Christo, reliqua pars alibi uel ubique: quod illi sentire possunt, qui naturam substantiæ incorporeæ atque inuisibilis ignorant: Impossibile nanque est de incorporeo, aut diuisionem aliquã fieri, Sed in omnibus & per omnia, & super omnia est, eo modo quo superius diximus, id est, quo sapiẽtia, uel uerbum, uel ueritas intelligatur, per quem intellectum omnis sine dubio conclusio localis excluditur. Volens ergo filius dei pro salute humani generis apparere hominibus, & inter homines conuersari, suscepit non solum corpus humanum, ut quidam putant, sed & animam quidem nostrarum animarum similem per naturam: proposito uero & uirtute similem sibi, & talem qualẽ omnes uoluntates & dispensationes uerbi & sapientiæ indeclinabiliter possent implere. Quòd autẽ habuerit animam, manifestissime in Euangelio designat ipse saluator, C

Ioan.10 dicens, Nemo tollet à me animam meam, sed ego pono eam. Et iterum, Potestatem habeo

Matth.26 ponendi animam meam, & potestatem habeo iterum sumendi eam. Et rursum, Tristis est

Ioan.12 anima mea usque ad mortem. Et iterum, Nunc anima mea turbata est. Neque enim tristis & turbata anima, uerbum dei intelligendum est, quod ex autoritate diuinitatis, dicit, Potestatem habeo ponendi animam. Nec tamen ita dicimus fuisse filium dei in illa anima, sicut fuit in anima Pauli uel Petri, cæterorumque sanctorum, in quibus Christus similiter ut in Paulo

Iob 25 loqui creditur: Sed de illis omnibus illud sentiendum, quod scriptura dicit, Quia nemo mundus est à sorde, nec si unius diei fuerit uita eius. Hæc uero anima quæ in Christo fuit, priusquam sciret malum, elegit bonum: & quia dilexit iustitiam, & odio habuit iniquitatem, propterea unxit eam deus oleo præ participibus eius. Oleo igitur lætitiæ ungitur, cum uerbo dei immaculata fœderatione coniuncta est: & per hæc sola omnium animarum peccati incapax fuit, quia filij dei bene & plene capax fuit: Ideoque & unum cum ipso est, atque eius uocabulis nuncupatur, & Iesus Christus appellatur, per quem omnia facta dicuntur. De qua anima, quando totam in se sapientiam dei & ueritatem uitamque receperat, etiam arbitror dixisse

Col.3 Apostolum, quod ait, Quoniã uita uestra abscondita est cum Christo in deo: Cum autem Christus apparuerit uita uestra, tunc & uos apparebitis cum ipso in gloria. Quis enim hic alius intelligẽdus est Christus, qui in deo absconditus dicitur? Propterea enim & omnibus credentibus ad exemplũ Christus exponitur. Quia sicut ille semper, & antequam sciret malum elegit bonum & dilexit iustitiam, & odio habuit iniquitatem, & propterea unxit eum deus oleo lætitiæ: ita unusquisque uel post lapsum uel post errorẽ expurget se à maculis, exemplo proposito: & habens itineris ducem, arduam uiã uirtutis incedat: ut si forte per hoc, inquantum fieri potest, per imitationem eius, particeps efficiatur diuinæ naturæ. Sicut scriptũ est, D

1.Ioan.2 Quia qui dicit se in Christo manere, debet sicut ille ambulauit, & ipse ambulare. Hoc ergo uerbum & hæc sapiẽtia, per cuius imitationem, uel sapientes, uel rationabiles dicimur, omni

2.Cor.13 bus fit omnia, ut omnes lucrifaciat. Et si infirmus efficitur, propter hoc dicitur de eo, Etiã si crucifixus est ex infirmitate, sed uiuit ex uirtute dei. De quo Corinthijs qui infirmi erãt, Paulus nihil se scire iudicat inter ipsos, nisi Iesum Christum, & hunc crucifixum. Quidam autem uolunt de ipsa anima dictum uideri, cum primum de Maria corpus assumpsit, etiam illud

Philip.2 quod Apostolus dicit, Qui cum in forma dei esset, non rapinam arbitratus est esse se æqualem deo, sed semetipsum exinaniuit formam serui accipiẽs: quo eam sine dubio in formam dei melioribus exẽplis & institutionibus repararet, atque in eam plenitudinẽ unde se exinaniuerat, reuocaret. Sicut enim participatione filij dei quis in filiũ adoptatur, & participatione sapientiæ in deo sapiens efficitur: ita participio spiritussancti, sanctus & spiritalis efficitur. Vnum enim atque idem est spiritussancti participium sumere, quod est patris & filij; quippe cum una incorporea sit natura trinitatis. Igitur unigenitus filius dei, per quẽ omnia esse uisibilia & inuisibilia, in superioribus sermo disputationis edocuit, secundum scripturæ scientiam, & fecit omnia, & quæ fecit diligit. Nam cum inuisibilis dei ipse sit imago inuisibilis, participationem sui uniuersis rationabilibus creaturis inuisibiliter præbuit, ita ut tãtum ex eo unusquisque participij sumeret, quantum erga eum dilectionis inhæsisset affectu.

Verum

A Verum cum pro liberi arbitrij facultate uarietas unumquēq; ac diuersitas habuisset electorum, ut alius ardentiore, alius tenuiore & exiliore erga suum autorem amore teneretur: illa anima, de qua dixit Iesus, Quia nemo aufert à me animā meam, inseparabiliter atq; indissociabiliter inhærens, utpote uerbo & sapientiæ & ueritati ac luci ueræ, & tota totum recipiens, atq; in eius lucem splēdoremq; cedens, facta est cum ipso principaliter unus spiritus. Sicut & Apostolus his, qui eam imitari deberēt, promittit, Quia qui se iungit deo, unus spiritus est. Hac ergo substantia animæ inter deum carnemq; mediante, non enim possibile erat dei naturā sine mediatore misceri, nascitur, ut diximus, deus homo, illa substantia media existente, cui utiq; contra naturā non erat corpus assumere. Sed neq; rursum anima illa utpote substantia rationalis, cōtra naturam habuit capere, in quem, ut superius diximus, uelut uerbum & sapientiam & ueritatem tota iam cesserat: unde & merito pro eo, quòd uel tota esset in filio dei, uel totum in se caperet filium dei, etiam ipsa, cum ea quam assumpserat carne, dei filius, & dei uirtus Christus, & dei sapiētia appellatur. Et rursum dei filius, per quem omnia creata sunt, Iesus Christus & filius hominis nominatur: nam & filius dei mortuus esse dicitur, pro ea scilicet natura, quæ mortem utiq; recipere poterat. Et filius hominis appellatur, qui uenturus in gloria dei patris cum sanctis angelis prædicatur. Et hac de causa secūdum omnem scripturam, tam diuina natura humanis uocabulis appellatur, quàm humana anima nūcupatiōis diuinæ insignibus decoratur. Magis enim de hoc, quàm de ullo alio dici potest, quod scriptum est: cuius ueritatis accepto iam pignore per spiritumsanctū, dicebat Apostolus, Et si cognouimus Christum secūdum carnem aliquando, sed nunc iam non nouimus. Hæc interim nobis ad præsens de rebus tam difficilibus disputantibus, id est de deitate & incarnatione Christi, occurrere potuerunt. Si quis sanè melius aliquid potuerit inuenire, & euidentioribus de scripturis sanctis assertionibus quæ dicit comprobare, illa potius quàm hæc recipiantur.

Ioan.10

1.Cor.6

2.Cor.5

B

FINIS.

CENSVRA.

SIMILE studium fuit huius, nam passim apparent fragmenta, quæ decerpsit ex Augustini libris. Stilus est facilior, quàm Augustini, interim uix bene latinus: nam cap.3. commisit manifestum solœcismum. Non improbo studium ad hunc modum sese exercentium in rebus sacris, sed hoc genus libellis in celebrium scriptorum nomen collatis onerari lectorem non probo.

DE TRINITATE ET VNITATE DEI, LIBER VNVS.

PERSONAM geniti filij principium Geneseos euidenter ostendit: ait enim, In principio fecit deus cœlū & terrā. Quem alium principium intelligendum putamus, nisi filium? Ipse enim de se interrogantibus Iudæis quis esset, respōdit, Principium qui & loquor uobis. Ergo principium filius. Per filium fecit deus cœlū & terram, sicut Ioannes Euāgelista narrat, Omnia per ipsum facta sunt, & sine ipso factum est nihil. Filius dei natura est filius, non adoptione, sicut scriptum est, Ante luciferum genui te. Deus pater uterum non habet sicut nos, aut corporeus esse credēdus est: sed per uterum substantiam intelligi uoluit, de qua natus est filius. Quod est pater, hoc genuit: deus deum, lux lucem: sicut homo hominem gignit, & canis canem. Nunquam uisum est ut homo gigneret canem. Ac per hoc pater non de nihilo, neq; de aliqua alia substātia, sed de seipso genuit filium. Spiritumsanctum neq; ingenitum neq; genitum fides recta de

Ingenitus, genitus, & procedens. Ca.I

Ioan.8

Ioan.1

Psalm.109

clarat: quia si dixerimus ingenitũ, duos patres affirmare uidebimur: si aũt genitũ, duos filios C
credere culpamur. Sed qđ certa fides tenet, nec ingenitus est, nec genitus, sed ab utroq; pro
cedens, id est & à patre & à filio. Et ut hoc testimonijs approbemus, ipsum dominũ nostrũ
Ioan. 15 Iesum Christum ad discipulos audi dicentem, Cum uenerit, inquit, paracletus, quem ego
mittam uobis à patre spiritum ueritatis, qui à patre procedit, ille testimonium perhibebit
de me. Et rursum ipse dominus Iesus Christus post resurrectionem suam, ut ostenderet à se
Ioan. 20 procedere spiritumsanctum, sicut & à patre, insufflans in discipulos suos, ait, Accipite spiri-
tumsanctum. Vnus ergo est spiritus patris & filij, unus amborum spiritus. Igitur quòd pa-
Matth. 10 tris sit spiritus, ipse dominus & saluator noster discipulis suis ait, Non enim uos estis qui lo
quimini, sed spiritus patris uestri, qui loquitur in uobis. Et quòd idem & filij sit spiritus, Pau
Rom. 8 lus apostolus testis est, Si quis autem, inquit, spiritum Christi non habet, hic non est eius.

Spiritus deus & Christus unus. Caput II

Proculdubio in nomine dei, pater: in nomine principij, filius intelligẽdus est, Profecto
cum dixisset, In principio fecit deus cœlum & terram, & subsecutus adiunxit, Et spiritus dei
ferebatur super aquas, qui est tertia in trinitate persona. Igitur si nõ esset trina persona, nun-
Mat. 28 quã dominus noster Iesus Christus diceret discipulis suis, Ite baptizate omnes gẽtes in no
mine patris & filij & spiritussancti. Nec baptizato domino à Ioanne in Iordane, fieret uox
Matth. 3 de cœlo dicens, Hic est filius meus dilectus, in quo mihi bene complacui: nec spiritussanctus
in specie columbæ descendisse super eum, & mansisse diceretur. Ideo tres personas secũdum
scripturas sanctas intelligimus, id est alium esse patrem, alium filium, qui genitus est à pa-
tre, alium spiritumsanctum: non aliud, quia substantia unum sunt. Personas distinguimus,
non deitatem separamus. Quod autem pater & filius & spiritussanctus de una substantia
sit, beatus Paulus apostolus de filio ad Romanos scribens demõstrat, Quorum patres, in-
Rom. 9 quit, ex quibus Christus secundum carnem, qui est super omnia deus benedictus in secula.
Ioan. 17 Et iterum in Euangelio secundum Ioannem, Vt cognoscãt te solum uerum deum, & quem
misisti Iesum Christum: id est te, & quem misisti Iesum Christum uerum unum deum. Et D
1. Ioan. 5 rursus scriptura dicit, Vt simus in uero filio eius Iesu Christo, ipse est uerus deus & uita æter
Ioan. 10 na. Et ut æqualitatẽ suam ostẽderet, ait ipse dominus, Ego & pater unum sumus, scilicet na
Ioan. 5 tura, non persona. Et iterum inquit, Propterea quærebant Iudæi interficere Iesum, quia nõ
solum soluebat sabbatum, sed & patrem suum dicebat deum, æqualem se faciens deo. Et
Philip. 2 rursus beatus Paulus inquit, Qui cum in forma dei esset, non rapinam arbitratus est esse se
æqualem deo. Non poterat esse rapina, ubi æqualis erat natura: non erat usurpata, sed na-
ta: nõ rapuit, quia uere habuit. Spiritum uero sanctum deum, acta Apostolorum apertissi
Acto. 5 me docent. Anania, inquit Petrus, cur tentauit Satanas cor tuum, mentiri te spirituisancto?
Et infra, Non hominibus mentibus es, sed deo. Et in euangelio inquit secũdum Ioannem,
Ioan. 4 Dominus spiritus est. Paulus ad Corinthios scribens, ait, Nescitis quia corpora uestra tem-
1. Cor. 6 plum sunt spiritussancti, qui in uobis est, quem habetis à deo, & nõ estis uestri? Idem Pau-
lus, Empti enim estis pretio magno, glorificate & portate deum in corpore uestro. Pater, in-
quam, deus, filius deus, spiritussanctus deus: non tres dij, sed unus est deus, ut Moyses di-
Deut. 6 cit, Audi Israel, dominus deus tuus, unus est deus: ac per hoc sicut dicimus, nõ tres deos, nõ
tres essentias: ita nec tres sapientias, nec tres spiritus. Nam interrogati de singulis personis,
si sit pater sapientia, uel filius, uel spiritussanctus, Respondemus, pater est sapientia, filius
est sapientia, spiritussanctus est sapientia: non tres sapientiæ, nec tres spiritus, sed una sa-
pientia, & unus spiritus, sicut una substantia, & una essentia: quia hoc illi patri est esse, quod
filio sapiẽtiæ & spirituisancto est esse. Et cum æquales sint pater & filius & spiritussanctus,
Ioan. 14 filius tamen dicit, Pater maior me est. Et, Non ueni uoluntatem meam facere, sed uolunta-
Ioan. 6 tem eius qui me misit. Et, Pater si possibile est, transeat à me calix iste. Et mea doctrina nõ
Matth. 26 est mea, sed eius qui me misit. Ista omnia, & alia quæ dicit filius, secundum formam serui
Ioan. 7 quam assumpsit intelligenda & dicta sunt. Igitur cum primus homo cõditus esset à deo, &
libero arbitrio muneraretur, præceptumq; ei positum esset, ut si custodisset quæ ei deus præ
ceperat,

A ceperat, morte non corporis, nec animæ moreretur: sed ille inobediens mandato dei, atque
elatus superbia, suasioni serpentis obediens, mandata contempsit. Et hæc causa extitit ut
mortis periculum incurreret: & ab illo uno homine omnis humana natura uitiata, atq; pec
cato obnoxia, mortalis existeret. Vnde apostolus Paulus inquit, Per unum hominem pec *Rom.5*
catum introiuit in mūdum, & per peccatum mors: & ita in omnes homines mors pertransi
uit, in quo omnes homines peccauerunt, Quia sicut per unum hominem omnes homines
in condemnationem ceciderunt, ita & per unius iustitiam omnes homines in iustitiam uitæ
surrexerunt. Et iterum, Primus homo de terra terrenus, secundus homo de cœlo cœlestis. *1.Corin.15*
Cœlestem itaq; dico, quia non ex humano conceptus semine, sed de Maria uirgine, pro no
stra salute, assumptus à filio dei, sicut Ioannes testatur, Et uerbum caro factum est, & habi *Ioan.1*
tauit in nobis. Verbum caro factum est, non in carnem mutatum, ut desisteret esse quod
erat, sed cœpit esse quod non erat: sumpsit enim carnem, non conuertit in carnem. Carnem
istam à parte totum hominem intelligimus, id est, carnem & animam rationalem: ut pri
mus homo & carne & anima mortuus fuerat, ita etiam oportuit, ut per mediatorem dei &
hominum, hominem Christum Iesum & carne & anima uiuificaretur. Ergo, ut supra dixi
mus, secundum assumptionis formam carnis, dictum est, Pater maior me est, Non est cre
dendum posse filium dei, & filium hominis duos filios esse: quia nō sunt duo filij, sed unus.
Nam ille qui erat filius dei, factus est filius hominis in unitate personæ: ut anima & caro
unus est homo, ita uerbum & homo unus est Christus. Duas substātias accipimus in uno
filio dei, unam deitatis, aliam humanitatis, non duas personas. Et si dixerimus duas perso
nas, introducemus etiā duos filios dei: & iam tunc nō erit trinitas, sed quaternitas, quod ab
sit. Profecto enim per id quod est deus, & æqualis patri, & ubique præsens est: & in cœlo
est totus, & in terra totus, & in nullo continetur loco. Per id quod homo, & passus & mor
tuus, & resurrexit & ascendit in cœlum, sedetq; ad dexteram patris: & sic ueniet ad iudican
B dum uiuos & mortuos, quemadmodum est ire uisus in cœlum, in eadem forma carnis atq;
substantia: cui profecto immortalitatem dedit, naturam non abstulit: licet una substantia
sit, neq; persona patris, neque spiritussancti, sed sola filij suscepit carnem. Et ut hoc intelliga
mus, comparationibus utar. Certe ut ex creatura intelligas creatorem, sic in anima est ratio:
& cum sint unum, aliud anima agit, aliud ratio: anima uiuimus, ratione sapimus: ita pater
& filius & spiritussanctus cum sint una substantia, tota trinitas operata est hominē, quem
nō tota trinitas assumpsit, sed sola filij persona. Nec uoluntate, nec necessitate genuit pater
filium. Non necessitate, quia necessitas in deo non est: non uoluntate, quia uoluntas præire
sapientiam non potest, quæ est filius. Igitur prius est rationabiliter sapere, quàm rationabi
liter uelle. Vnde nec uoluntate nec necessitate, sed naturaliter sola sapientia pater genuit fi
lium. Sicut pater uitam habet in semetipso, sic dedit filio habere uitam in semetipso. Sci *Ioan.5*
mus filium dei à semetipso non esse, sed à patre genitum esse: patrem uero à nullo genitum
esse, à nullo uitam accepisse. Dedit pater filio uitam, gignēdo uitam quam pater habuit in
se: non quòd prius fuerit filius sine uita, & postea acceperit uitam: sicut nos qui per pecca
tum amisimus uitā, & per gratiam saluatoris recepimus uitam. Ideo de eo dicitur, Filius à
patre accepit uitam, quia non à seipso est genitus, non existendi dedit, sed gignendo.

Natiuitas & processio quid differat Caput III

Quoniam & ratione & testimonijs persuasimus de subiectione filij, quia non secun
dum substātiam minor, sed secundum formam serui quam assumpsit. Sed ut missus esse di
catur, aliquid dicere uolumus. Scimus sicut filius, non secundum substantiam dicitur mis
sus, seu minor: ita nec spiritussanctus propter columbam uel ignem missus dicitur: scilicet
quia non in ea substantia, qua æqualis est patri, apparuit, sed ut dictum est per subiectam
creaturam. Non enim sicut filius hominem assumpsit, ut in æternum permaneat, sic spiri
tussanctus columbam uel ignem: sed illæ factæ uisiones de creatura inferiore ad manifestā
dum spiritum, esse postea destiterunt. Nunquam enim illa incomprehensibilis immutabi

lisq́ꝫ diuinitas, quæ est trinitas deus, ab oculis carnalibus uideri potest, nisi ut dictum est per subiecta creaturam. Inter genitum filium & processionem spiritussancti hoc distat, quòd filius dei sic est de patre, quomodo natus, non quomodo datus: spiritus uero sanctus sic est de patre & filio nõ quomodo natus, sed quomodo datus. Filius natus solius est patris, nõ spiritussancti. Amborum est spiritus, id est patris & filij: quia si spiritus filius diceretur, amborum itaque filius diceretur. Nullus autem filius est duorum nisi patris & matris: quod absit ut inter deum patrem & filium quis suspicetur, quia nec filius hominis simul & ex patre & matre procedit: sed cum procedit ex patre, non tunc procedit ex matre: & cum procedit ex matre in hanc lucem, non tunc procedit & ex patre. Spiritus uero sanctus non de patre procedit in filium, & de filio procedit ad sanctificandam creaturam, sed simul de utroq́ꝫ
Ioan. 16 procedit. De eo quod à Ioanne dicitur, quòd spiritussanctus non loquitur à semetipso, sed quæcunque audiet, loquetur: non loquitur à semetipso, quia non est à seipso: pater enim à nullo est natus, filius à patre est genitus, spiritussanctus à patre & filio procedens: ideo non loquitur à seipso, sed quæcunque audiet, loquetur. Audire illi esse est, à se non est, sed à patre: ideo quæcunque audiet, loquetur. Quid sit quòd spiritussanctus pro nobis inter-
Roma. 8 pellare dicitur, quod dicit Paulus ad Romanos scribens, Nam quid oremus sicut oportet, nescimus, sed ipse spiritus postulat pro nobis gemitibus inenarrabilibus: Qui autem scrutatur corda, scit quid desideret spiritus, quia secundum deum postulat pro sanctis. Modus iste locutionis, qui frequenter in scripturis sanctis inuenitur, est: sicut deus dicit ad Abraam,
Gen. 22 Nunc cognoui quoniã timeas deum, hoc est cognoscere te feci: sicut dicit Apostolus, Nunc
Gal. 4 cognoscentes deum, immo cogniti à deo. Nempe omnia in præsentia dei sunt antequàm fiant, præsentia sunt futura, quasi iam facta sint: quomodo dicit cogniti à deo, nisi faciente deo ut cognoscamus deum: sic & hic scribitur spiritussanctus gemere pro nobis, id est gementes nos facere, infundendo nobis charitatem in deum & in proximum: sicut legitur, Lætus dies, quia lætos homines faciat. Pater solus nusquam legitur missus, sed missionem filij ita scribit Apostolus, Cum autem uenerit plenitudo temporis, misit deus filium suum natum ex muliere, factum sub lege, ut eos qui sub lege erant, redimeret. Quòd filius dei na-
Ioan. 1 tus de Maria uirgine, uenit in mundum, testatur Euangelista dicens, In mũdo erat, & mun-
Ioan. 16 dus per ipsum factus est. Et ipse ait, Ego à patre exiui, & ueni in hunc mundum. Item euangelista dicit, Et mundus eum non cognouit. Deinde subiungit, In sua propria uenit: illuc
Solœcismus. utiq́ꝫ missus est, quò uenit: sed in hunc mundum est missus, ubi erat. Quæ missio tamen esse opus sanctæ trinitatis, nulli sit catholico dubitãdum. Nusquam scriptum est, quòd deus pater maior sit spiritusancto, uel spiritussanctus minor deo patre, quia nõ est ita. Quia persona diuinitatis suæ assumpta est à filio dei ex uirgine Maria, in personam suæ humanitatis, unitatem habitumq́ꝫ coniunxit in æternum. Quamuis spiritussanctus apparuisset in specie columbæ uel ignis, non possumus tamen dicere spiritumsanctum deum & columbam, aut deum & ignem, sicut dicimus filium deum & hominem. Propter has igitur corporales formas, in quibus apparuit spiritussanctus, missus dicitur: non propter has minor patre dici potest: sicut filius propter formã serui, quæ inhæsit illi ad unitatẽ personæ perpetualiter. Illæ uero species corporales, ut est columba uel ignis, ad demonstrandum quod opus fuit, ad tempus apparuerunt, & esse postea destiterunt. Nónne apparere debuerunt creaturæ sicut oportuit, seruientes creatori ad nutum eius, qui incommutabiliter in seipso permanet, ad eum significandum & demonstrandum, sicut significari & demonstrari mor-
Triplex uis spiritus. Caput IIII talibus oportebat mutate atq́ꝫ conuerse?

A quibusdam dubitari solet, an spiritumsanctum habuerunt apostoli illo tempore, quo fuerunt cum Christo domino, secundum
Ioan. 7 quòd Euangelista dicit, Spiritus nondum erat datus, quia Iesus nondum erat glorificatus.
Ioan. 14 Et in alio loco ait, Si diligitis me, præcepta mea seruate: & ego rogabo patrẽ, & alium paracletum dabit uobis, ut uobiscum sit in æternum, spiritum ueritatis: quem mundus non potest

A test accipere: quia non uidet eum, neque cognoscit eum. Vos autem uidetis eum, & cognoscitis eum: quia apud uos manet, & uobiscum est. Et etiam post resurrectionem suam legitur insufflasse & dixisse discipulis, Accipite spiritumsanctum. In pentecoste uero legitur spiritussanctus in apostolos descendisse. Ad hæc dicendum, quia unus spiritus est, sed dona habet multa. Non est dubium, quin spiritussanctus erat cum eis: quia ubi Christus est, spiritussanctus est. Et quia uenturum spiritumsanctum à patre promiserat Christus, non defuit in hoc indifferens eius diuinitas. Trium officiorum formæ doni spiritussancti in apostolis sunt ostensæ: quarum prima hæc est, quæ ad ius ecclesiasticum pertinet, in regenerandis: ecclesiastica potestas intelligitur esse in officijs episcoporum & sacerdotum, qui omnia in traditione dominica per spiritumsanctum agere debent. Vnde illis dicit Iesus, Quorum tenueritis peccata, tenebuntur: & quorum remiseritis, remittuntur eis. Secunda est, quæ in Pentecoste data est, quæ generalis est: nō solum enim in apostolos, uerumetiam in omnes credentes decidit spiritussanctus. Tertia forma est, quæ solum apostolis uel ordinatis in initio concessa est, in signis ac uirtutibus faciendis, usquedum fidei semina iacerentur ad crementum. Semina enim fidei sunt uirtutes per apostolos factæ: ipsi enim apostoli antistites positi sunt huiusmodi ueritatis, qui per signa & prodigia rationabilem esse fidem nostram testantur. Igitur spiritussanctus datur omnibus generaliter credentibus, sed si manet in eis: in signis uero & prodigijs filij dei esse probantur. Etiam spiritussanctus non manet quandoque in homine, sed uocatus aduenit, ut suggerat necessaria, & recedat. Similiter & in traditione uel ordinatione, de foris gratiam & tuitionem præstat deuotis fidei, ut commendatiores habeantur per inspirationem eius. *Ioan. 20*

Pater, filius, & spiritussanctus unus est uerus deus, secundum illud quod scriptum est, Audi Israel, dominus deus tuus deus unus est. Et in euangelio scriptum est, Vt cognoscant te solum uerum deum, & quem misisti Iesum Christum. Et de Christo dicitur à Ioāne apostolo, Ipse est uerus deus, & uita æterna. Ante omnia tempora filius erat, ut intelligendum in hoc est, In principio erat uerbum, & omnia per ipsum facta sunt: quia & tempus sine aliquibus creaturæ motibus non potest esse. Et ideo per filium facta confitemur & tempora, per quæ facta sunt omnia: ideo proculdubio æqualis genitus, & coæternus est patri filius. Dicitur filius dei ex uoluntate & præcepto patris, cœlestia, terrestria, uisibilia & inuisibilia, corpora & spiritus ex nullis extantibus, id est ex nihil ut essent, sua uirtute fecisse, cum ipse ex nullis extantibus, hoc est ex nihilo non factus sit, sed ex deo patre deus: quæ res indicat unam & eandem patris filijque naturam. Filius per seipsum non potuit, tanquam non esset antequàm fieret, ut esset ipse per quem fieret idem ipse. Porrò si per aliquem alium à patre factus est filius: quis est ipse alius, cum omnia per ipsum facta sunt, hoc est per uerbum eius? Antequàm faceret uniuersa, omnium futurorum deus & dominus, rex & creator erat constitutus: & omnium futurorum in natura habens præscientiam, & in faciendo in omnibus expectans patris iussionem. Ipse uoluntate patris descendit de cœlo, & uenit in mundum, sicut ipse ait, Nō em̄ à meipso ueni, sed ille me misit. Vna quippe ipsa trinitas est, quoniam ex ipso, & per ipsum, & in ipso sunt omnia. Dicimus iubente patre filium creasse omnia, non esse nisi uerbum, per quod facta sunt omnia. Quòd autem pater miserit filium, qui cum ipso uenit, ipse testatur qui ait, Non sum solus, quoniam pater mecum est. Nunquam ideo diuersa natura est, quia pater mittit, & mittitur filius: potest homo pater mittere hominem filium, non unius eiusdemque substantiæ, cum homo missus ab homine mittente separetur, quod non potest deus. Sed ignis mittit splendorem suum, nec potest splendor separari ab igne mittente. Cum enim splendorem mittit ignis, longius peruenit inde splendor, quò ignis non peruenit. Vnde splendor ab igne qui est in lucerna missus, utique uere possit dici in pariete, quò sine lucernæ igne peruenit ignis. Super hoc filius dicit, Qui me misit, mecū est: quod uere potuit filius dicere, Pater mecum est. Cum igitur hæc à patre missio filij prorsus ineffabilis sit, nec capi ullius cogitatione possit, hoc etiam hic potest intelli-

Filius patri coæternus. Caput V
Ioan. 17
B *1. Ioan. 5*
Ioan. 8

gi,ut à patre missus esse dicatur, quòd filius hominibus apparuit in carne, non pater: quò C
enim mittitur filius ubi non est? ubi autem non est sapientia dei, quod est Christus? De
Sap.8 qua legitur, Attingit à fine usque ad finem fortiter, & disponit omnia suauiter. Cum ergo
etiam ubique sit filius, quò mittendus fuerat ubi non erat, nisi apparendo sicut in carne apparebat? Quanquam & spiritumsanctum missum legamus, qui certe in unitatem personæ
Ioan.16 suæ naturam non assumpsit humanam: nec à filio solo missus est, sicut scriptum est, Cum
Ioan.14 ergo iero, mittam illum ad uos, scilicet à patre, sicut scriptum est, Quem mittet pater in nomine meo: ubi ostenditur, quòd nec pater sine filio, nec filius sine patre misit spiritumsanctum, sed eum pariter miserunt: inseparabilia quippe sunt opera trinitatis. Solus pater nó legitur missus, quoniam solus non habet autoritatem, à quo genitus sit, uel à quo procedat. Et ideo non propter naturæ diuersitatem, quæ in trinitate nulla est: nec propter autoritatem alius super eum, solus pater non dicitur missus: non enim splendor aut feruor ignem, sed ignis mittit siue splendorem siue feruorem: sic pater mittit filium, & spiritussanctus ab utroque procedit.

Christus quomodo minor patre. Caput VI

Dominus Iesus Christus honorans facturam suam, dum dignatur se humanam carnem suscipere, & ostendere, quia non est homo uilis, sed pretiosus, sicut scriptum est, Magnus homo, & pretiosus uir: ideo solum hominem patri suo hæredem, sibi enim cohæredem facere dignatus est, ut quod minus acceperat in natura, plus haberet
Hebr. 2 beret in honore. Vnde de susceptione carnis in epistola quæ ad Hebræos scribitur, Mino-
Ioan.14 rasti eum paulominus ab angelis. Et in alio loco ipse dicit, Pater maior me est, Non ad diuersitatem naturæ patris & filij illud ualet dici, sed ad illud potius, quòd in forma serui propter infirmitatem, in qua & pati & mori potuit, minor etiam angelis factus est. Cum uenit plenitudo temporis, misit deus filium suum natum de muliere, ipse qui uoluntate patris carnem suscepit, ipse & uoluntate & præcepto ipsius in corpore conuersatus est, sicut & ipse ait,
Ioan.6 Descendi de cœlo, non ut faciam uoluntatem meam, sed uoluntatem eius qui me misit. Ipse & uoluntate patris triginta annorum baptizatus, uoce & testimonijs patris manifestatus, uoluntate & præcepto patris Euangelium regni cœlorum prædicabat, sicut ipse ait, D
Lucæ 4 Et alijs ciuitatibus oportet me euangelium prædicare: in hoc enim missus sum, & ipse mandatum dedit mihi. Ipse etiam uoluntate & præcepto patris ad passionem & mortem pro-
Matth.26 perauit, sicut ipse ait, Pater, transeat à me calix iste: non tamen quod ego uolo, sed quod tu
Philip. 2 uis. Et Apostolo asserente & dicente, Christus obediens, inquit, factus patri usque ad mortem, mortem autem crucis. His testimonijs sanctarum scripturarum ad illud referatur,
Rom.5 quod dicitur, Per unum hominem peccatum uenit in hunc mundum, & per peccatum mors: & ita in omnes homines pertransijt, in quo omnes peccauerunt: faciendo uoluntatem suam, non eius à quo factum est uniuersum genus humanum, propagine uitiatæ culpæ & pœnæ fecit obnoxium. Vnde à contrario, per quem liberandi fueramus, non fecit uoluntatem suam, sed eius à quo missus est. Homo qui contra uoluntatem dei fecit: hanc habuit Adam, ut in illo moreremur: hanc non habuit Christus, ut in illo uiueremus. De natura quippe humana hoc recte dici potest, in qua extitit per inobedientiam uoluntas propria, quæ dei uolũtati esset aduersa. Cæterum quod attinet ad diuinitatem filij dei, una eademq; uoluntas est patris & filij: nec potest ullo modo esse diuersa, ubi est natura trinitatis immutabilis ad uniuersa. Et ideo nó potuit fieri, ut mediator dei & hominũ, homo Christus Iesus faceret propriam, quæ deo aduersa est, uoluntatem: non erat tantum homo, sed deus & homo in natura sua, per quam mirabilem singularemq; gratiam, ut humana in illo
Ioan.6 sine peccato ullo esse posset natura. Propter hoc ergo ait, Descendi de cœlo, non ut faciam uolũtatem meam, sed uolũtatem eius qui me misit: ut ea causa esset tantæ obedientiæ, quæ omnino sine ullo peccato esset hominis, quem gerebat, quia de cœlo descẽderat: hoc est nó tantũ homo, uerumetiã deus erat: unã quippe ostẽdit esse personã in utraq; natura, hoc est dei & hominis. Quoniam itaq; gemina quædã substãtia, scilicet una persona est, propterea q̃ dictũ est, Descẽdi de cœlo, refertur ad dei excellentiã: quod uero adiunctũ est, nó ut faciã uoluntatem

A uoluntatē meam, propter Adam qui fecit suam, refertur ad hominis inobedientiā. In Chri
sto autem, id est, deo & homine, obedientia in illo quæ est contraria inobediētiæ primi ho
minis secundum id quod homo est commendatur. Vnde ait Apostolus, Sicut enim per Rom.5
inobedientiam unius hominis peccatores constituti sumus multi, ita per iustitiam unius
hominis multi sunt iustificati. Nec enim quia dixit unius hominis, separauit deum ab ho/
mine, quem in hominē assumpsit: ac per hoc propter istam unitatem personæ in utraque
natura intelligendam, & filius hominis dicitur descendisse de cœlo, & filius dei dicitur cru/
cifixus & sepultus. Quāuis hæc non in diuinitate ipsa qua est unigenitus patri coæternus,
sed in naturæ humanæ sit infirmitate perpessus: nam filium hominis descendisse de cœlo,
ipsum dixisse sic legimus, Nemo ascendit in cœlum nisi qui de cœlo descendit, filius homi/ Ioan.3
nis qui est in cœlo, Vnigenitum uero filium dei crucifixum & sepultum, omnes etiam & in
symbolo confitemur, unde est & illud Apostoli, Si enim cognouissent, nunquam dominū
gloriæ crucifixissent. Hanc unitatē personæ Christi Iesu domini nostri, sic ex natura utraq; 1.Corint.2
constantem, diuina scilicet & humana, ut quælibet earum uocabulum etiam alteri imper/
tiat, & diuina humanæ, & humana diuinæ: beatus ostendit Apostolus, ubi nos ad humili/ Phil.2
tatem per Christi misericordiam exhortatur exemplum, Hoc sentite, inquit, in uobis quod
& in Christo Iesu, qui cum in forma dei esset, nō rapinam arbitratus est se esse æqualē deo,
sed semetipsum exinaniuit formam serui accipiens, in similitudine hominum factus & ha/
bitu inuētus ut homo, humiliauit semetipsum, factus obediens usque ad mortem, mortem
autem crucis. Cum ergo Christi nomen ex eo illi sit quod scriptū est in prophetia, Vnxit te Psal.44
deus, deus tuus oleo exultationis, præ participibus tuis: unde ad id quod homo factus per/
tinet, id est, quod formam serui accipiens, habitu est inuentus ut homo, qui utique habitus
cœpit ex tempore: de ipso tamen eodemque Christo dictum est, Cum in forma dei esset:
cum profecto in forma dei antequam ab illo forma serui esset accepta, nondum erat filius
B hominis, sed filius dei, cui patris æqualitas rapina non erat, sed natura, Non enim erat usur
pando electus, sed ad hoc erat natus. Et ideo ueritas dicitur. Nōdum ergo erat Christus,
quod esse cœpit, cum semetipsum exinaniuit, non formam dei amittens, sed formam ser/
ui accipiens. Verum si quæramus, Quis ille qui cum in forma dei esset, non rapinam arbi/
tratus est esse æqualis deo: Respondetur nobis uoce apostolica, Christus Iesus. Ergo & il/
la diuinitas, huius humanitatis nomen accepit. Item si quæramus, Quis nam sit factus obe
diens usque ad mortem, mortem autem crucis: Rectissime respondetur, Ille qui cum in for
ma dei esset, non rapinam arbitratus est esse æqualis deo. Ergo & ista humanitas, illius di/
uinitatis nomen accepit, Et apparet tamen idem ipse Christus geminæ gigas substantiæ.
Dominus Iesus Christus pendens in cruce, uoluntate & præcepto patris carnem huma/
nam, quam de sancta uirgine Maria suscepit, in manus hominum dereliquit, & diuinita/
tem suam in manus patris commēdauit dicens, Pater in manus tuas commendo spiritum Lucæ 23
meum: quia Maria moriturum corpus peperit, deus autem immortalis, immortalem filiū
genuit, Ergo mors Christi, non diminutio est diuinitatis, sed depositio corporis. Sicut e/
nim generatio eius ex uirgine, non fuit corruptio deitatis ipsius, sed susceptio corporis, Ita
& in morte ipsius, non fuit passio & defectio deitatis ipsius, sed separatio carnis eius. Sicu/
ti enim qui uestimenta conscindit, induto facit iniuriam, Ita qui carnem eius crucifixerunt,
diuinitati ipsius contumeliam intulerunt.

Ad unitatē etiam personæ Christi, ut anima humana pertineat, sic ut in Christo car/ Hypostasis Christi, quæ complectatur. Caput VII
nem & diuinitatem tantummodo confitemur, quandoquidē cum penderet in ligno, ut ait,
Pater, in manus tuas commendo spiritum meum, humanum spiritum intelligimus filium
commēdasse patri quod est anima. Audiamus ergo Christum adhuc plura exēpla de ani/
ma sua cōmemorasse, Tristis est anima mea usq; ad mortē, Potestatē habeo ponendi ani/ Matth.26
mam meā, & iterū sumēdi eam, Maiorē charitatē nemo habet, q̄ ut animā suā pro amicis Ioan.10
suis ponat. Et de hac etiā dicit in psalmo, Quoniā non derelinques animā meā in inferno, Ioan.15

nec dabis sanctum tuum uidere corruptionem. His huiusmodi sanctarum scripturarum te C
stimonijs fatemur Christum, carnem, animam quoque humanam uerbo unigenito coaptasse, quòd esset una persona, ut Christus est, uerbum & homo: sed & ipse homo, anima & caro. Et ideo sic intelligendum, geminæ substantiæ, diuinæ scilicet & humanæ: ac per hoc Christus, uerbum, anima & caro, ut ipse ex anima humana constet & carne: tãtum dictum est, Verbum caro factum est, quasi diceretur, Verbum homo factum est: de quo homine
1. Tim. 2 apertissime dictum est, Vnus mediator dei & hominum, homo Christus Iesus. Item dominus noster Iesus Christus uoluntate & præcepto patris totam dispẽsationem adimpleuit, corpus suum à morte suscitauit: & cum ipso corpore, ut pastor cum oue, & sacerdos cum oblatione, & rex cum purpura, & deus cum templo à patre assumptus est in gloriam. Quærendum est nobis, qualẽ ouem pastor reportauerit patri. Si enim caro sine anima est, quam reportauit, quid est ouis ista, nisi terra sine sensu, quæ nec gratias agere potest: q̃a sine anima caro nihil est quod facere potest. Deus qui uoluntate patris descendit & ascendit, uoluntate
Psal. 109 & præcepto patris sedet ad dexteram eius. Audiens patrem sibi dicentem, Sede ad dexteram meam, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum: iste uoluntate & præ
1. Thessal. 4 cepto patris in consummatione seculi uenturus est, Apostolo uociferante & dicente, Et ipse dominus in iussu in uoce archangeli, & in tuba dei descendet de cœlo. Filius dei uoluntate & præcepto patris iudicaturus est totum mundum in æquitate, & redditurus singulis secun
Ioan. 5 dum fidem & opera sua, sicut ipse ait, Pater iudicat neminem, sed omne iudicium filio dedit. Item, Sicuti audio, iudico, & iudicium meum uerum est: quia non quæro uoluntatem meam, sed uoluntatem eius qui me misit. Vnde & in iudicando patris præsentiam præpo
Matth. 25 nit, & suam diuinam dignitatem & potestatem postponit, dicens, Venite benedicti patris mei. Ergo iustus iudex est filius: iudicantis uero est honor siue officiosa aduocatio & consolatio, unigeniti dei iusti iudicis est dignitas. Quòd uoluntati & præcepto patris obediens est filius, secundum quòd homo factus est, hoc patet: quia diuersam imparemq́ue naturam D
patris præcipientis, & filij obedientis deus habet in se. Quòd Christus nõ tantum sit deus, qua natura æqualis pater, sed etiam homo, qua natura maior est pater: nam inde est illud
Psal. 2 propheticum, Dominus dixit ad me, filius meus es tu. Ibi est quippe filius inferior substantia, qua pater maior sit: & serui forma, cui pater dominus sit. Hæc autem forma humanitatis eius, qua manente formam diuinitatis accepit, ut in iudicio homo apparebit. Ideo dictum est de patre, quòd non iudicabit quenquam, sed omne iudicium dedit filio: Formam nanq; in Christo hominis tantum, ab eo iudicandi uidebunt impij, de quibus dictum est,
Zach. 12 Videbunt in quem transfixerunt: dei uero formam in eodem ipso Christo, quæ æqualis est
Esaiæ 26 patri, utiq; non uidebunt. Deniq; ut propheta testatur, Tollatur impius, ut non uideat cla
Matth. 5 ritatem dei: ad hoc em̃ pertinet, Beati mundo corde, quoniam ipsi deum uidebunt. De
Ioan. 5 nique hoc apertissime testatur, ubi dicit, Potestatem dedit ei iudicium facere, quoniam filius hominis est, Non ergo quoniam filius deus est: sed tamen coæterna illi cum patre, una eademq́ue potestas est. Secũdum quòd filius hominis est, illi est quod cœpit esse ex tẽpore. Quomodo aliquid faceret pater, nisi per unigenitum filium: nec sine spiritusancto, quia inseparabilia sunt opera trinitatis. Ac per hoc q̃ potestatem filio dedit, quoniam filius est, per eundẽ ipsum ipse dedit, quoniã filius dei est. Omnia enim per ipsum facta sunt, & sine ipso factũ est nihil. Sed honorifice & competẽter tribuit pater filio, quod etiã ipse facit ut deus, quia de patre est deus, ipse nanq; deus est de deo.

Filius quomodo nihil agit nisi iussu patris. Ca. VIII

Audiuit etiam filius de patre, Sede ad dexteram meam. Et ideo sedet ad dexteram patris, tanquam paterna iussione, non etiã sua id fecerit potestate. Quæ est autem patris dextera, nisi paterna illa ineffabilisq́ue felicitas, quò peruenit filius hominis, etiam carnis immortalitate percepta? Nam si secundum effectiuam uirtutẽ sapienter & fideliter cogitemus, quid intelligimus de filio, nisi ipsum unigeni
Esaiæ 53 tum, per quem facta sunt omnia? De quo etiam propheta dicit, Et brachium dñi cui reuelatum est? Quomodo aũt audit filius patrem? Quomodo dicũtur à patre multa uerba unico uerbo?

A uerbo? Quomodo transeunter loquitur ei, quem stabiliter loquitur? Quomodo tempora-
liter ei dicit, in quo sibi coæterno iam erãt omnia, quæ congruis quibusq; temporibus dicit?
Quis hæc audeat quærere? Quis ualeat inuenire? Et tamen, Dixit dominus domino meo, *Psal.109*
sede à dextris meis. Et quia dictum est, ideo factum est. Hoc ergo iam erat in uerbo, quod *Ioan.1*
uerbum caro factum est. Et quia in uerbo ante carnem iam erat sine tempore, ideo in carne
completum est suo tempore, In qua carne ascendit in cœlum, qui de cœlo non recessit, & ta-
men inde descendit. Et in qua carne sedet ad dexteram patris, brachium patris. Et in qua de *1.Thessal.4*
scensurus est ad iudicium in iussu in uoce archangeli, & in tuba dei, ubi filius minor patre ui
detur potestate, quia iussu dictus est descensurus. Sed quærendum, quomodo temporali-
bus uerbis iubeat pater æterno suo uerbo, ut descendat de cœlo? Siquidem ut est ipsa dei
iussio, quæ fiet in tempore suo, ita iam erat ante omnia tempora in ipso dei uerbo. Per hoc
quòd uerbum dei filius patris est, per ipsum patrem iubetur, ut descẽdat de cœlo. Quicquid
ergo illud erat quod fieri oportebat ad filium, non facit pater, nisi per eundẽ filiũ: ad ipsum
scilicet, quia filius hominis est, & factus est inter omnia. Per ipsum autem, quia filius dei est,
& per illum fiunt à patre omnia. Quòd dictum est, in iussu, in uoce archãgeli, quid in his re-
stat, nisi ut unigenitus filius angelis etiam minor dicatur humanitate, quorum iussis obedi-
re perhibetur? Vnde in Psalmo, Minorasti eum paulominus ab angelis. Non sic hic, ut iu- *Psal.8*
bente archangelo, minor sit ille cui iubetur. Vel potest sic intelligi & melius: ut ipsa uox ar-
changeli iussu dei accipiatur: id est, ut angelus dei, qui tuba dei esse intelligẽdus est, à domi-
no deo iubeatur emittere uocem suam: quod inferiori creaturæ necessarium erit audire, cum
filius dei descendet de cœlo. Ipse enim est tuba de qua dicitur alio loco. Canet enim tuba, & *1.Corint.15*
mortui resurgent incorrupti. Dixit ergo filius, Sicut audio, iudico: & hoc siue ex humana *Ioan.5*
subiectione, qua & filius hominis est: siue secundum illam incõmutabilem simplicemq; na
turam, quæ sic est filij, ut ei tamen de patre sit: in qua notatur, non esse aliud audire, aliud ui
B dere, aliud esse: sed quod est esse, hoc audire, hoc uidere. Vnde ab illo est ei audire & uidere,
à quo illi est ipsum esse. Nam illud quod alibi ait, Non potest filius à se facere quicquã nisi
quod uiderit patrem facientem, multo est ad intelligendum difficilius quàm istud, Sicut au
dio, iudico. Quomodo poterit filius iudicare, si patrem non uiderit iudicantem? Sed pater
non iudicat quemquã, Omne quippe iudicium dedit filio: ideo enim dictum est, quòd non
facit aliquid filius à se, quia non est à se. Et quicquid facit, patrem audit iubentem, & uidet
facientem, Hoc est, quia audit & uidet ex ipso faciendi se habere potentiam, ex quo se uidet
existendi habere naturã. Et quòd ait, se non posse, non deficientis est, sed in eo quòd de pa-
tre natus est permanentis. Tam laudabile est omnipotentem nõ posse mutari, quàm lauda
bile est quòd omnipotens non potest mori. Ita bene posset filius facere, quod non uidisset
patrem facientem, sicut posset filius facere quod per illum non fecit pater, Neq; naturæ im-
mutabiliter bonæ quæ à patre genita est, hoc conueniret si facere posset: quia nõ potest, hoc
non est deficientis, sed potentis, Eadem namq; sunt opera patris & filij, quia nullum opus
est filij quod non per eum pater facit, nec ullum patris quod nõ per filium simul facientẽ fa-
cit. Quæcunq; enim pater facit, hæc eadẽ filius facit. Nec utiq; pater & filius operantur sine
spiritusancto: neq; enim ad faciendum amborum operibus ullo modo amborum separa-
bitur spiritus, cum tamen operandum est in his tribus dissimili facilitate, non tamen diuer
sa potentia & potestate. Miro itaque eodemq; utique diuino modo, ab omnibus fiunt eti
am opera singulorũ, nam omnium opera sunt cœlũ & terra, omnisq; creatura. De filio qui
dem dictũ est, Omnia per ipsum facta sunt. Quis autẽ à spiritusancto audeat alienare ope
ra quælibet creaturarũ, quem cernit operari per dona sanctorum? De quibus scriptum est, *Ioan.1*
Omnia autem hæc operatur unus atq; idem spiritus, diuidẽs propria unicuiq; prout uult. *1.Corint.12*
Postremo cũ sit Christus dñs omniũ, & sup omnia deus benedictus in secula, quis ex *Trinitatis opera indiuisa. Cap.IX*
omnibus negare potest etiã spiritussancti opus, quod ipsum Christũ in utero uirginis est
operatus?

operatus? Cum enim angelo futurũ partũ sibi nũtianti uirgo dixisset, Quomodo fiet istud, C quoniam uirum non cognosco? Responsum accepit, Spiritussanctus superueniet in te. Singulorum aũt opera dicuntur, quæ ad unamquãq; manifestantur pertinere personam: sicut Matth.3 natus ex uirgine, nõ nisi filius: & uox de nube, Tu es filius meus dilectus, ad solius personã pertinet patris: & in specie corporali columbæ solus apparuit spiritussanctus: tamen & illam carnem solius filij, & illam uocem solius patris, & illam speciem columbæ solius spiritussancti uniuersa trinitas operata est: nõ quòd inualidus sit unusquisque eorum sine alijs quod operatur implere: sed non potest operatio esse diuisa, ubi non solum æqualis esset, uerumetiam indiscreta natura: ita ut cum tres sint, ac eorum singulus quisque deus sit, tres tamen dij non sint. Nam & pater deus est, & filius deus est, & spiritussanctus deus est: nec filius idem est, qui est pater: nec idem spiritussanctus, qui aut pater aut filius: sed pater semper pater, & filius semper filius: & amborum spiritus nunquam cuiquam eorum aut pater, aut filius, sed semper utriusq; spiritus: uniuersa tamen trinitas, unus est deus. Quis itaq; neget non patrem, non spiritumsanctum, sed filium ambulasse super aquas? Solius enim caro est, cuius carnis illi pedes aquis impositi, & per aquas ducti sunt. Absit autem, ut hoc sine Ioan.14 patre fecisse credatur, cum de suis operibus uniuersaliter dicat, Pater in me manẽs, facit opera: aut sine spiritusancto, cum similiter sit opus filij, quòd eiecit dæmonia. Illius quippe carnis, ad solum filium pertinentis, lingua erat, in qua imperabatur dæmonibus, ut exirent, & Matth.12 & tamen dicit, In spiritusancto eijcio dæmonia. Item quis nisi solus filius resurrexit, quia solus mori potuit, qui carnem habuit? Et tamen ab hoc opere, quo solus filius resurrexit, non Gal.1 erat pater alienus, de quo scriptum est, Qui suscitauit à mortuis Iesum. An forte seipsum Ioan.2 suscitauit, ut qui ait, Soluite templum hoc, & triduo suscitabo illud? Qui etiam potestatem se habere dicit ponendi, & iterum sumendi animam suam. Quis aũt ita desipiat, ut putet spiritumsanctum resurrectionem hominis Christi Iesu non cooperatum, cum ipsum hominem Christum in uirgine Maria fuerit operatus? Est in homine simile etiam quoddam, il- D lius trinitatis quæ deus est, excellentiæ comparandum. Ille enim deus, ista creatura homo est: habet tamen & ista ubi qualicunque modo, id quod de illa ineffabili natura dicitur, possit intelligi. Non est frustra dictum, Faciamus hominem, quia pater nõ dicit, ad imaginem meam, neque filius, ad imaginem meam, neq; spiritussanctus: sed ad imaginem nostram. Quod ex persona, id est natura ipsius trinitatis rectissime accipitur. Tria itaq; ista in hominis anima cogitemus: memoriam, intelligentiam, & uoluntatẽ: ab his tribus fit omne quod facimus. Et cum tria ista bene rectéque sese habent, bonum & rectum est omne quod facimus: si nec memoriam decipiat obliuio, nec error intelligentiam, nec iniquitas uoluntatem. Ad dei quippe imaginem sic reformamur. Omne igitur opus nostrum ab his tribus fit: nihil enim agimus, quod non hæc tria simul agant. Deinde cum de singulis loquimur, etiam quod ad singula pertinet, ab omnibus agitur. Neq; enim sermonẽ, quem de sola memoria facimus, memoria sola facit: sed intelligentia uoluntasq; cooperantur eum, quamuis ad solam memoriam pertineat. Hoc & de duobus cæteris uideri facillimum est: nam quicquid de se intelligentia loquitur, non sine memoria & uoluntate loquitur: & quicquid ipsa uoluntas de se dicit aut scribit, hæc non facit sine intelligentia & memoria. Quatenus sint autem ista similia in anima, & rursum quantum sunt dissimilia illi incommutabili trinitati, quæ est deus, longum est enucleatissime disputare. Sed ideo tantum hoc commemorandum putaui, ut etiam de ipsa creatura, quæ est homo & anima, aliquid adhiberem: unde intelligamus quàm non absurdum sit, quod de patre & filio & spiritusancto dicimus, inseparabilia fieri ab omnibus opera, non solum ad omnes, uerumetiam ad singulos pertinentia.

Probat deitatẽ spiritussancti. Cap. X

Sicut audit ergo filius, iudicat: siue quia & filius hominis est, siue quia non de ipso est, sed uerbum patris est. Quod enim nobis est, cum audimus uerbũ, accipere, hoc illi est, à patre uerbum esse. Quoniam sic pater dici potest filio dedisse uerbum, hoc est ut uerbum sit: quemadmodum

A quemadmodum dicitur pater dedisse filio uitã,hoc est,ut uita sit.Ipse namq; ait, Sicut habet pater uitam in semetipso,ita dedit filio habere uitam in semetipso,Nõ itaq; ut aliud sit ipse filius,aliud sit pater quàm uita quæ in ipso est: sed ut eadem uita sit idem ipse filius, sicut pater non aliud est quàm uita quæ in ipso est.Sed illã uitam filius patri non dedit,quia patrem non genuit:dedit autẽ pater filio uitam,sicut est etiam pater ipsa uita:nec etiam pater sic genuit uerbum,tanquam & ipse sit uerbũ. Vitam quippe cum dicimus, potest esse de nullo alio,sicut est patris uita,uel quod expressius dicitur,pater uita,cui de alio nõ est ut sit. Cum uero dicitur uerbũ,nullo modo potest nisi alicuius intelligi, & illius utiq; de quo est. Non itaq; sicut est filius deus de deo, lumen de lumine, uita de uita,dici potest uerbum de uerbo,quoniam solus est uerbum.Et sicut patri proprium est uerbũ generare, ita filio proprium est esse uerbum.Et ideo sicut audit,iudicat:quia sicut genitum est uerbũ,ut idem uerbum sit ueritas,ita secundum ueritatem iudicat:& iudicium eius utiq; iustum est, quia non quærit uoluntatem suam,sed uoluntatem eius qui eum misit.Hoc enim dicens,ad illum ho- Ioan.5
minem Adam uoluit referre intentionem nostram: qui uoluntatem suam quærendo, non eius à quo factus est, non habuit iustum iudicium de seipso, sed iustum iudicium habitum est de ipso.Ipse quippe homo perficiens uoluntatem suam,non dei,moriturum se esse non credidit,sed hoc iudicium eius non iustum fuit. Deniq; fecit ut sit mortuus, quia iudicium dei iustum, Quod iudicium facit dei filius,non quærendo uoluntatem suam,cum etiam sit hominis filius, non quia ipsius in iudicando nulla uoluntas est. Quis itaque insipientissimus dixerit, quòd uoluntas filij sit ita propria, ut sit à uoluntate patris aliena: ut tres, patrem,filium,& spiritumsanctum, tanquam tres homines inæquales, ac dissimilis dignitatis faceret:tãquam imperatorem,patrem:iudicem,filium:aduocatum,spiritumsanctum:secundum quos iudicaret filius,uelut imperiales leges:tanquam iudicis sit dignitas,quòd habeat aduocatum, sicut imperatoris est dignitas. Animalis enim homo non percipit quæ sunt 1.Corint.2
B spiritus dei. Ergo patris & filij & spiritussancti disparem non cogitet potestatem, qui natura saltem confitetur æquales. Absit in illa trinitate, ut sit ea conditio tanquam in generis humani mortalitate. Porrò sancta scriptura quæ istos diuinos actus, non differentia potestatum, sed operum ineffabilitate metitur:aduocatum nostrum,etiam ipsum iudicem nouit, dicente Apostolo Ioanne, Si quis peccauerit,aduocatum habemus apud patrem Ie- 1.Ioan.2
sum Christum iustum.Quod etiam ipse significat ubi dicit, Rogabo patrem, & alium ad- Ioan.14
uocatum dabit uobis. Neque enim esset spiritussanctus aduocatus alius,nisi hoc esset & filius:qui tamẽ ut inseparabilia sua & patris opera demõstraret, ait,Cum ipse iero,mittam Ioan.16
eum ad uos: quãuis alio loco dicat, ubi ostenditur, q; pater & filius miserunt spiritumsanctum, Quem mittet pater in nomine meo.Etiam ostenditur per prophetam, q; & pater & Ioan.14
spiritussanctus miserunt filium,Nam quis nisi filius per Esaiam aduentum suum prænuntiãs dicit,Audite me Iacob & Israël quem ego uocabo, Ego sum primus, & ego in æternũ, Esaiæ 48
& manus mea fundauit terram, dextera mea solidauit cœlum:uocabo illos,& astabunt simul.Conuenient etiam uniuersi & audient.Ego uocaui,adduxi illum,& prosperam eius uiam feci: conuenite ad me, & audite ista, Hæc enim ab initio in obscuro locutus sum, cum fiebant, ibi eram: & nunc dominus misit me & spiritus eius. Vide euidentius, Ecce ipse se dicit missum à spiritusancto, qui fundauit terram, & solidauit cœlum, ubi agnoscitur unigenitus per quem facta sunt omnia.Cõsolatorem uerum,quod officium tanq; personæ infimæ,in illa trinitate isti spirituisancto deputant,deum dicit apostolus,sicut in epistola eius legimus ad Corinthios, Is qui consolatur humiles, consolatur nos deus. Sanctorum ergo deus est consolator, ipsi quippe sunt humiles. Vnde tres illi uiri in camino dicunt, Benedi- Daniel 3
cite sancti & humiles corde.Deus est itaque spiritussanctus,qui consolatur humiles.Quòd spiritussanctus cum filio aduocatus sit, & apostoli iudices, hoc ostendit dominus ubi dicit, Vos qui secuti estis me,sedebitis super duodecim sedes,iudicantes duodecim tribus Israel. Matth.19
Absit autem ista à fideli corde uecordia, ut sit iudicibus minor aduocatus spiritussanctus,

cum illi utiq; ut iudices sint repleantur spiritusancto, secundum quem uiuentes fiunt spirita- C
1. Cor. 2 les. Spiritalis enim omnia iudicat. Quomodo ergo minor est iudice, qui iudices facit: cum fa
1. Cor. 6 ciat ut membra sint iudicis illius, & membra & suum templum, dicẽte Apostolo, Corpora uestra membra sunt Christi? Eodemq; itidem dicente, Corpora uestra templum in uobis est spiritussancti. Hinc Salomonem regem nec lignis, nec lapidibus iussu dei templũ ita bonum fertur struxisse spirituisancto, ut illi etiam tam acceptabile templũ fabricaretur. Sicut
Matth. 4 est cum dominus dicat, Dominum deum tuum adorabis, & illi soli seruies. Et ita membra Christi fiant templum dei, cum ipse sit uerbum dei: nec ullo modo imperatorum legi subiaceat, sed leges faciat. Filius à patre est, non factus, sed genitus: & spiritussanctus à filio nõ fa-
Matth. 3 ctus est, sed à patre & filio procedens. Pater prædicat filium dicendo, Hic est filius meus dilectus, in quo mihi bene complacui, ipsum audite: spiritussanctus annuntiat filium esse uenturum: ac per hoc non solum patris gloriam filius, uerũetiam gloriam filij reuelat pater: nec solum filij spiritussanctus, sed etiam filius manifestat sanctispiritus dignitatem. Et ideo sicut filius patri, ita & pater filio: & sicut spiritussanctus filio, ita filius spirituisancto perhibet testimonium. A patre autẽ & filio missus est spiritussanctus, & à patre & spiritusancto missus est filius. Filius non est minister patris, nec spiritussanctus minister filij. Vnde Apostoli, qui se ministros dei esse dicũt: eius quippe ministri facti sunt, in cuius nomine etiam baptizati, id est patris & filij & spiritussancti: & sic ministri trinitatis sunt, in qua tres personæ secundum deitatem æquales sunt in ministerio. Filius nõ iubetur à patre, nec spiritussanctus à filio: quamuis in sacris scripturis filium obedientem legamus secũdum formam serui, qua minor est patre: Legitur itaq; in scripturis sanctis, filius subditus patri: ibi enim est forma ser-
Lucæ 2 ui, in qua & parentibus hominibus subditus erat, sicut euãgelium loquitur, Et descẽdit cum eis, & uenit Nazareth, & erat subditus illis. Non alicubi scriptura sancta dicit spiritumsanctum subditum filio. Proinde & quæ iubet pater, operatur filius propter formam serui: & quæ operatur pater, operatur & filius propter formam dei. Non enim ait, Pater iubet hæc D
Ioan. 5 quæcunq; facit filius: sed hoc ait, Quæcunq; pater facit, hæc & filius facit similiter. Porrò etiã
Ioan. 16 spiritussanctus loquitur quæ mandat filius, quia scriptum est, De meo accipiet, & annuntia-
1. Cor. 2 bit uobis. Et filius ea loquitur quæ mandat spiritussanctus, cum dicat Apostolus, Quæ dei sunt, nemo scit nisi spiritus dei. Et cum ipse Iesus de seipso impletum esse confirmet, quod
Lucæ 4 scriptum est, Spiritus domini super me, propter quod unxit me euãgelizare pauperibus. Si enim propter hoc unctus est euãgelizare pauperibus, quia spiritus domini super eum erat, quid euangelizabat pauperibus, nisi quod spiritus domini habebat, quo repletus erat? Nã & hoc de illo scriptum est, quòd repletus sit spiritusancto. Filius adorat & honorat patrem,
Ioan. 17 & spiritussanctus adorat & honorat filium. Propter formam enim serui dicuntur ista de fi-
Ioan. 16 lio, quia uidelicet scriptum est, Pater ego te honorificaui super terram, opus quod mihi dedisti, consummaui: & de spiritusancto dicit filius, Ille me honorificabit, quia de meo accipiet, & annuntiabit uobis. Ista ut uisa sunt, ad rem non pertinent, sed ut postea uidebũtur. Honorat enim omnis qui adorat, non autem adorat omnis qui honorat. Nam & secundũ
Rom. 12 Apostolum, fratres inuicem honore se præueniunt, nec tamen inuicem adorãt: alioquin honorificare, hoc est hic quod nõ adorare. Cum filius & spiritussanctus, ambo à patre, ille nascatur, iste procedat, quæ duo in illius naturæ sublimitate discernere omnimode sit difficile. Ergo ne putaretur, dictum est, Quia de meo accipiet: ista sine dubio intelligi uolẽs, quòd de patre accipiet: sed ideo de ipso filio, quia omnia quæ habet pater, ipsius sunt: hic autem nõ est diuersitas naturæ, sed unius principij cõmendatio. Secundum hoc itaq; spiritussanctus non à seipso loquitur, quia non est à seipso, qui de patre procedit. Sicut nec filius potest à se
Ioan. 5 facere quicquam, quia nec ipse à seipso est: non quod in omnibus nutũ patris expectet, aut quod uiderit patrem innuẽtem, sed ut ipse faciat quòd uiderit patrem facientem. Quòd autem spiritussanctus Christi filij præceptum expectet: sicut enim dictum est, A seipso non loquitur, sed quæcunq; à me audierit, loquitur: hoc est, omnia quæ habet pater, mea sunt: propterea

A pterea dixi, de meo accipiet. Vnde autẽ accipiet inde est proculdubio quod loquitur, quia inde audit unde procedit. Scit enim uerbum dei procedendo inde, unde nascitur uerbum, ita ut sit cõmuniter spiritus & patris & uerbi. Nec moueat quenquam quòd futuri temporis uerbum est, accipiet, quasi nondum haberet, Et indifferenter quippe dicuntur temporis uerba, quamuis sine tempore manere intelligatur æternitas. Nam & accepit, quia de patre procedit, & accipiet, quia de patre nunquam procedere desinet, sicut deus est, & fuit, & erit. Et cum initium uel finem temporis nec habet nec habuit nec habebit. Filius pro nobis interpellat patrem, spiritussanctus postulat pro nobis, non autẽ postulat Christum uel filiũ, sed interpellare nos facit ad deum, sicut deus dicit ad Abraam, Nũc cognoui, non quòd ante nesciebat. Quod quid est aliud, nisi feci ut cognoscas. Sic ergo & ait Apostolus, Cogniti à deo, ut intelligerent, quòd illos gratia sua deus fecerit cognitores suos. Vel secundũ istum locutionis modum, dictum est, Nolite contristare spiritum dei, hoc est, nolite nos contristare, qui secundum spiritum dei contristamur ex uobis. Charitate quippe confundebantur, quam diffundebat spiritussanctus in cordibus eorum, & per hoc alios fratres tristes ipsi faciebant. Deniq; idem Apostolus, Accepistis, inquit, spiritum adoptionis filiorũ dei, in quo clamamus, abba pater. Quomodo ibi, in quo clamamus, quomodo hic clamantẽ faciat clamare. Vt autem secundum ipsorum sensum sic accipiamus clamantem, tanquã non solum clamare nos faciat, sed ipse clamet, ecce dicendo, Abba pater, non interpellamus filium, sed patrem. Nõ ergo alio modo audebimus dicere, quàm patrem, filium & spiritumsanctum idem esse. Non scimus per nosmetipsos quid oremus sicut oportet, sed ipse spiritus interpellat, id est, interpellare nos facit, quæ sunt secũdum deum. Quod nisi faciat, non oramus nisi secundum hunc mundum, ad explendam concupiscentiam carnis, & concupiscentiam oculorum, & ambitionem seculi, quæ non sunt ex patre, sed ex mundo sunt.

Gen. 22 *Gal. 4* *Ephes. 4* *Rom. 8*

Inter filium naturæ & adoptionis quid intersit. Caput XI

Totius sanitatis & sapientiæ & uirtutis patris, uiua & uera propria & cõdigna imago B dicitur filius. At Apostolus Paulus, nõ uirtutis dei & sapientiæ imaginem, sed eum ipsum esse dicit uirtutem & dei sapiẽtiam. Eoipso ergo quòd imago patris est filius, uirtus eius & sapientia eius: imago autem plena & perfecta, id est, non ab illo ex nihilo facta, sed de illo genita, nihil minus habet quàm ille, cui imago est. Patris quippe imago summa, id est, similis est filio unigenito, ut in ea dissimile aliquid non sit. Non tamẽ audemus diuidere ab his imaginem spiritussancti, qui dicitur manifestatio. Quis autẽ catholicus dixerit esse partem uel portionem patris filium, aut partem filij spiritumsanctum? Quod omnino negandum est ut inter nos nulla sit quæstio. Eiusdẽ naturæ dicimus esse trinitatem, non aliquam ibi personam partem cuiuspiam nuncupamus. Sed cũ negamus partem patris esse filium, ut tamen dicamus proprium & dilectissimum, perfectum & plenum, unigenitum filium, quærendum est à nobis, quos filios suos facit deus uoluntarie gignens eos uerbo ueritatis, cum ad eam perfectionem peruenerint ut perfectiores esse non possint, utrum sint etiam ipsi proprij dilectissimi perfecti & pleni filij dei? Quod si erunt, nec unigenitus ille erit, quia æquales multos habebit, sed tantummodo primogenitus. Si autem non erunt, quomodo accipienda est illius plenitudo & perfectio, ut sit prorsus gignenti æqualis, & in nullo omnino dissimilis? Et ut breuius planiusq; dicamus, Sunt isti filij gratia, ille natura, quia in istis participatio diuinitatis, in illo plenitudo: quamuis & ille qui suscepit hominem, uerbum caro factum, non sit iteraturus: deinde non filius, sed primum & præcipuum opus filij præ cæteris uniuersis dicitur esse spiritussanctus. Vtrum filij meliores futuri sint spiritusancto, quos uoluntarie genuit pater uerbo ueritatis, an filius patris? Ad hoc proculdubio dicere cogimur, quòd melius sit filius esse patris quàm opus filij: atque fateamur in illa trinitate, nullam personam, præter quòd filius manens deus homo factus est, omnino esse creaturam, aut aliquid à deo factum: sed totum quicquid illud est, summum esse, uerum immutabilem deum. Absit enim ut pater maior sit filio, secũdum id quo unigenitum uerbum eius est, sed secundum id quòd uerbum caro factum est: & non est mirum, cum in eadem car-

ne factus est etiam angelis minor. Absit etiam ut melior & maior sit filius spiritusancto: C
& quod insanissimum est credere, templum minoris sint membra maioris. Pater quidem
deus & dominus est filio suo, quia inest in eo forma seruilis, quæ prophetabatur cum dice
Psal. 21 batur, Dominus dixit ad me, filius meus es tu: cui etiam dicitur, De uentre matris meæ de-
us meus es tu. De uentre quippe matris eius ubi hominem assumpsit, deus eius est, qui pro
pter quod eum non solum ante uentrem matris, sed ante omnia secula coæternum filium
genuit, pater eius est: pater immobiliter & impassibiliter uolens filium genuit: filius sine la-
bore & fatigatione sola uirtute sua fecit spiritum. O præcipuam dico laudem filij & spiri-
tussancti, quia non nos pater mobiliter & passibiliter inuitus genuerit, qui nos uoluntarie
genuit uerbo ueritatis. Quid profuit hoc dicere, quòd filius cœlum & terram cum labore &
fatigatione creauerit? Vnde nulla sit quæstio, quod scilicet sine ullo labore & fatigatiõe, uel pa
ter gignat, uel faciat filius. Pater potest facere quod filius facit, sed filius nõ potest facere nisi
quod uiderit patrem facientem. Et quæcunque pater facit, similiter hæc eadem facit filius. Ve
rum est autem, quod pater omnibus quæ sunt ut essent dedit, & ipse quod est à nemine accepit,
sed æqualitatẽ suam nemini dedit nisi filio, qui natus est de illo, & spirituisancto, qui proce
dit de illo. Quod cũ ita sit, non est differentia trinitatis: nam indifferens in trinitate natura,
indifferens in trinitate potentia est: ut omnes honorificent filiũ, sicut honorificant patrem,
quod ipse ait, Et qui uolunt pie uiuere, dominum deum suum adorent, & illi soli seruiant:
quod & antiquis patribus, dei lege præceptum est. Nec ullo modo aliter fieri potest, ut soli
domino nostro deo seruiamus, nisi ipse dominus deus noster uniuersa sit trinitas. Si ue-
ro aliquibus molibus terræ templum fabricaremus, quis dubitaret nisi seruitute ipsis serui-
1. Cor. 3 & 6 remus? Quomodo ergo spirituisancto seruitutem exhibemus, cui templum non facimus,
sed nos ipsi sumus, de quo dicit Apostolus, Nescitis quia uos estis templum dei, & spiritus
dei habitat in uobis? Et paulopost, Glorificate ergo deum in corpore uestro. Corpora au-
tem nostra, templum in nobis dicit esse spiritussancti. Cum ergo & patri & filio & spiritui- D
sancto seruitute seruiamus, audiamus legem dei præcipientem, ut nulli alteri, sed solum do
mino deo nostro hanc latriam seruitutis exhibeamus. Proculdubio unus & solus dominus
noster est ipsa trinitas, cui uni & soli talem seruitutẽ pietatis iure debemus: sicuti nemo po-
Ioan. 6 test sine filio ad patrem transire, ita & nemo potest sine spiritusancto filium in ueritate ado
rare: quasi & non ad filium sine patre quisquam possit uenire, cum ipse dicat, Nemo uenit
ad me nisi pater qui misit me traxerit eum. Aut ad spiritumsanctum sine patre & filio per-
uenire non possemus. Quid est enim aliud eos ad nos uenire, nisi qui nobis suam gratiam
Ioan. 14 conferunt, eos habitantes in nobis habere? Hoc enim modo & ipsi ad nos ueniũt, cum de-
Ioan. 16 us ubique sit, & nullo corporali contineatur loco. Ipse saluator de se dicit, & de patre. Venie-
mus ad eum & mansionem apud eum faciemus. Et de spiritusancto dicit, Nisi ego abiero
aduocatus non ueniet ad uos. Nam si nemo potest sine spiritusancto filium adorare in ue-
ritate, & in spiritusancto adoratur filius, profecto ueritas est etiã spiritussanctus, quia cum
in illo adoratur filius, in ueritate adoratur. Ac per hoc & in seipso & in spiritusancto adora
tur filius. Quis autem sit sic impius ut inde separaret patrem? Quomodo enim non & in
illo adoramus, in quo uiuimus, mouemur & sumus? Nam per filium glorificari patrem
Ioan. 12 quis negat? Sed & filium glorificari per patrem negare quis audeat? Cui dicit ipse filius,
Personæ tres eadẽ operantur. ca. XII Glorifica me pater. Cui etiam dicit pater, Fili ego te glorificaui.

Glorificare & honorificare ac clarificare, tria quidem uerba, sed res una est. Proinde
adorare filium in spiritusancto etiam nos dicimus. Spiritussancti enim opus est, & diligen
tia sanctificare, & sanctos custodire, & nõ solum rationabilia, sed etiam irrationabilia plu-
ra sanctificare: & etiam eos qui ceciderunt propter suam negligentiam, ad pristinum sta-
tum reuocare: ignorantes docere, obliuiscentes admonere, peccantes arguere, errantes ad
uiam ueritatis deducere: pigros hortari, de salute sua cogitare, & sollicite agere: infirmos cu
rare, & fragilitatem corporis per alacritatem animæ continere, & ad amorem pietatis & ca
sti-

A stitatis cõfirmare & omnes illuminare. Super omnia fidem & charitatem præbet singulis, pro studio quoq; & diligentia, pro synceritate & simplicitate mentis, pro mensura fidei & merito conuersationis gratiam ad utilitatem uult diuidere, & unusquisq; in quo opere & proposito fuerit habilis, in ipso eum uult ordinare facto. Hæc quidem spiritussanctus facit, sed absit ut hæc sine filio faciat. Quis enim sic deuiet à uia ueritatis, ut neget à Christo custodiri sanctos, lapsos autem in statum pristinum reparari, ignorantes doceri, obliuiscentes admoneri, peccantes argui, pigros hortari, errantes ad uiam adduci, infirmos sanari, cæcos illuminari? Et cætera quæ sunt spirituisancto attribuenda, tanquam ipse solus faciat non putemus. Vt enim de cæteris ne longum sit taceam, quomodo negabimus à Christo doceri sanctos, quibus idem dicit, Nolite ab hominibus uocari rabbi, unus enim Mat.23 est magister uester Christus? Quomodo negabimus à Christo illuminari, de quo scriptũ legimus, Erat lux uera quæ illuminat omnem hominem & cætera. Spiritus ergo sanctus si Ioan.1 cut sine Christo non docet aut illuminat quenquam, ita sine Christo non sanctificat quenquam. Illud autem dictum eligamus, quod per prophetam dicit deus, Vt sciant, quia ego Exo.31 sum qui sanctifico eos: & non separemus à patre, nec à filio opera spiritussancti sanctificatoris. Sed quòd melius est, uox illa est intelligẽda per prophetam ipsius trinitatis nullo dubitante. Vnus deus est pater & filius & spiritussanctus, ex quo omnia, per quem omnia, in quo omnia, ipsi gloria in secula seculorũ. Cum itaq; fateamur fieri à spiritusancto, quæ ab illo fieri commemoramus, non est ex eo consequens, alium esse à filio quàm à patre spiritumsanctum natura & ordine, gradu, affectu, dignitate & potestate, uirtute & operatione. Quoniamquidem hominum diuersa natura est, quorum separabilia opera esse possunt, quod trinitatis non esse noscitur: quòd aut gradus, aut affectus, qui inuenitur in creaturæ disparilitate & infirmitate, nullus est in illa coæterna & æquali & impassibili trinitate. Dignitas uero & potestas quomodo non æqualis est omnibus, qui eadem & similiter operantur? Has omnino falsum esse commonemus diuersas in operatione trinitatis, sed dicimus

B similes esse. Hoc nos catholici impossibile esse dicimus de deo, ut unus idemq; sit pater & filius, generans & nascens, cui testimoniũ perhibet̃, & q testimoniũ phibet: maior & is qui maiorẽ confitet̃, is q ad dexterã sedet & stat, & is q sedẽs dat honorẽ: q missus est, & is q misit: discipulus & doctor, ut ipse dicit & docuit, Sicut docuit me pater ita loquor. Similis imitator, & is cui similis, & quẽ imitatur: is qui orat, & is qui exaudit: is qui gratias agit, & is qui benedicit: is qui suscipit mandatum, & is qui dedit mandatum: minister & præcipiens: supplex & eminens: subditus & superior, unigenitus & ingenitus, sacerdos & deus. Licet ex parte aliqua uera sint prædicta in patre diuisim secundum deitatem, & in filio secũdum humanitatem, non tamẽ eum unum & eundem filium dicimus esse qui pater est. Nos autem patrem gignentem & filium genitum, duas dicimus esse personas, sed nõ duas diuersasq; naturas. Non ergo unus & idem est pater & filius.

Quòd nõ sit patre maior filius, sed coæternus: & quomodo in futuro etiam seculo patri subijciendus asseratur. Caput XIII

Quòd uero maior est pater, non pertinet ad naturã gignentis & geniti, sed hominis & dei: secundum quam formã suscepti hominis, & ad dexteram sedet uel stat, & orat, & gratias agit, sacerdos est, & minister est, & supplex est, & subditus est. Secundum autem formam dei in qua æqualis est patri, unigenitus est, & gignenti coæternus. Et licet ut tunc sit primogenitus omnis creaturæ, quia in illo condita sunt omnia, priusq; ille est genitus, quàm hæc condita, tamen sempiternus est, sicut pater, nec cœpit ex tempore. Nam & patrem rectissime dicimus priorem esse q̃; uniuersa quæ condidit, quãuis genitus non sit. Nihil enim tam primũ quàm id ante quod nihil est. Sed sicut nihil est ante patrem, ita & nihil est ante unigenitũ filium, patri utiq; coæternum. Neq; enim quia ille genitus est, ideo est pater tẽpore anterior: nam si inter patrem gignentem, & genitum filium aliquod tempus est, profecto tempus est ante filiũ, & non est iam primogenitus omnis creaturæ, quia & tẽpus utiq; creatura est. Nec omnia per ipsum, si tempus ante ipsum: sed omnia per ipsum, nullum ergo tempus ante ipsum. Ac per hoc quemadmodũ ignis & splendor qui igne gignitur, & circũquaq; diffunditur, simul esse incipiunt,

piunt, nec genitus à gignente præceditur, & sicut ignis gignens & splendor genitus coæui C sunt: ita deus pater gignẽs, & deus filius genitus coæterni sunt. Sed quia iste de illo, ille non de isto, ideo & mandatum accepit à patre, cum mãdatum ipse sit patris, & docet eum pater, cum ipse sit paterna doctrina. Sic enim accepit à patre uitam, cum sicut pater ipse sit uita: ita est patris similis, ut in nullo sit omnino dissimilis. Testimoniũ cum inuicem sibi perhibeant pater & filius, quomodo isti alterum eorum faciant testimonium perhibentem, &
Matth. 3 alterum cui testimoniũ perhibeatur, ignoro. Nóne pater dicit, Hic est filius meus dilectus?
Ioan. 8 Nóne & filius cum testimonium petit à patre, dicit, Testimonium perhibet de me, qui me misit? Ergo eos ita distinguemus, ut patrem dicamus qui testimonium perhibet, & filiũ secundum carnem cui testimonium perhibetur. Secundum deitatem autem inter præcipientem, & cui præcipitur nullam faciemus distinctionem, similiter de patre mittente, & de filio emisso. Pater unigeniti dei nunquam præscius erat se patrem futurum, quia nunquam non pater erat habens filium coæternum, & eum generãs sine tempore, per quem condidit tempora. Et sicut deum se non præsciuit futurum quod semper erat, sic nõ tempore se præsciuit patrem, quia cum filio semper erat. Nec magno filio maior, nec bono melior, quia non pa
Psal. 85 tri tantum, sed uniuersæ trinitati dictũ est, Tu es deus solus magnus. Nec de patre tantum,
Matth. 10 sed de uniuersa trinitate, recte intelligatur dixisse idem filius, Nemo bonus nisi unus deus: quando appellauit magistrum bonũ, qui eum nondũ intelligebat: sed tanquam diceret, si uocas bonum, intellige deum. Nemo tamẽ bonus nisi unus deus. Trinitas igitur unus deus solus magnus & bonus, cui uni soli, sicut præcepit lex eius, illa quæ latria dicitur seruitute seruimus. Absit autẽ ut dicamus, humilitatis & non ueritatis gratia filium aliquãdo sic loqui ut se patri subijciat, eumque secundũ deitatem maiorẽ esse testetur. Nouimus quippe in filio formã serui secundũ carnem, nõ fictam simulatamque, sed ueram: propter quã scilicet humanũ habitum, & propter quod ipse de patre, nõ de ipso deus est. Nã deus pater & filius & spiritussanctus unius eiusdemque substãtiæ, uel, ut expressius dicatur, essentiæ sunt & natu D ræ, quæ οὐσία græce nuncupatur. Quãta igitur uoragine impietatis immergũtur, qui confitentes unigenitũ dei filiũ, nolũt eiusdem naturæ cuius est pater cõfiteri, sed diuersæ atque imparis & multis modis rebusque dissimilis: tanquam nõ ex deo natus, sed ab illo de nihilo sit creatus: ac per hoc & ipse creatura, gratia filius nõ natura, quẽ nos fatemur filiũ esse patris ante omnia secula sine tẽpore. Dicit apostolus etiã in futuro seculo patri filium subiectum futu
1. Corin. 15 rum, ubi ait, Tunc & ipse subiectus erit ei qui illi subiecit omnia. Quid mirũ, quandoquidẽ illa in filio forma humana mansura est, qua semper maior est pater, & nos illã filij subiectionem ipsius humanæ formæ, in diuinã substantiã credimus cõmutatam? Ostendimus ideo dixisse apostolũ, etiam tũc patri filium subiectum futurũ, ne quis in eo putaret spiritum & corpus humanũ aliqua cõuersione peritturũ, ut sit deus per omnia, non tantũ in illius unius forma hominis, sed in oibus: id est, ad exhibendã uitam, & faciendũ in bonis desideriũ nostrum natura diuina sufficiat. Tunc enim deus oia erit in omnibus, cũ præter ipsum nihil oino habere uelle cœperimus. Omnia quippe ipse erit nobis, si quando sufficiẽte ipso, nihil deerit nobis.

FINIS

CENSVRA

Collectum & hoc partim ex opere quodam Hieronymi de mẽbris dei, partim è scriptis Augustini. Stili facilitas magis refert Hugonem Victorinum quam Augustinum, & fortassis hoc est, quod inter illius lucubrationes fertur, De natura dei simplici.

DE ESSENTIA DIVINITATIS. LIBER VNVS

OMNIPOTENS deus pater & filius & spiritussanctus, unus atque trinus: unus uidelicet in natura, trinus uero extat in personis: solus inuisibilis, solus immen
Inuisibilis deus sus atque incõprehensibilis, solus incircumscriptus, solus immutabilis, incorpo
1. Tim. 6 reus & immortalis: ubique præsens, sed latens: ubique totus, sed immensus. Inuisibilis est, quia in essentia sua uideri omnino nõ potest, Apostolo attestante, qui ait, Quem nullus

A nullus hominum uidit,sed nec uidere potest.Et in Euangelio,Deum nemo uidit unquam. *Ioan. 6*
Incorporeus est,quia nullis membrorum liniamentis compositus,siue compactus existit:si *Incorporeus deus*
cut ueritas in Euangelio ait,Spiritus est deus,& eos qui adorant eum,in spiritu & ueritate *Ioan.4*
adorare oportet.Immensus est,quia quantitas eius uel qualitas à nullo ex creaturis metiri *Immensus deus*
potest.Cui Salomon in oratione sua supplicans ait,Si cœlũ & cœli cœlorũ te non capiunt, *3. Reg.8*
quãto magis domus ista quam ædificaui.Incircumscriptus est, quia circumscribi nullo mo *Incircumscriptus*
do potest. Illocalis est, quia à loco quolibet non retinetur, ipso de semetipso per Esaiam *& illocalis deus.*
prophetam testimonium perhibente atq; dicente,Cœlum mihi sedes est,terra autem sca- *Esaiæ 66.*
bellum pedum meorum.Et per Hieremiam,Nunquid nõ cœlum & terram ego impleo di *Hiere.23*
cit dominus? Cuius immensitatem propheta in psalmo confitens ad ipsum deum ait, Si *Psal.138*
ascendero cœlum tu illic es,& si descendero ad infernum ades.De cuius adhuc immensitate
in libro beati Iob scriptum est,Excelsior cœlo est,& quid facies? Profundior inferno,& un *Iob 11*
de cognosces? Longior terra mensura eius,& latior mari.Qui enim cœlũ & terram implet,
proculdubio nullus est locus ad eius præsentiã absens.Super omnẽ quippe creaturã præsi
det regendo:subtus omnia sustinẽdo atq; portando, non põdere laboris, sed infatigabili
uirtute:quoniã nulla creatura ab eo cõdita ꝑ se subsistere ualet,nisi ab illo sustentet᷑ qui illã
creauit.Extra omnia est,sed nõ exclusus:intra omnia est,sed non inclusus.Immutabilis est, *Immutabilis deus*
quia mutari omnino ab eo quod est nõ potest,ipso dicẽte ꝑ Malachiã prophetã,Ego dñs *Malach.3*
& non mutor.Ideo aũt deus immutabilis dicitur,quia in natura eius ira,furor,pœnitentia,
obliuio,recordatio,& alia his similia,nullo modo accidũt. Simplex em̃ natura est & immu
tabilis atq; imperturbata,neq; aliud est ipse & aliud quod habet & quod est. Immortalis *Immortalis deus*
est,quia mori nullo modo potest,Apostolo hoc attestante atq; dicente,Qui solus habet im *1.Tim.6*
mortalitatem,lucem habitans inaccessibilem, quẽ nullus uidit hominũ, nec uidere potest.
Vbicunq; aũt sacra scriptura sparsim ꝑ diuinos libros,motus in deum animæ seu humana
B membra describit,id est,caput,capillos,oculos,palpebrã,nares,os,labia, linguã,cor,imagi-
nem,uterum,manus,dexterã,sinistram,digitos seu digitum,brachium,alas,posteriora, pe
des:item motus animæ,iram,furorem,obliuionem,recordationẽ,pœnitentiam:hæc & alia
his similia non carnaliter iuxta historiam à recte intelligentibus sentienda sunt, sicut à Iu-
dæis & à plerisq; hæreticis carnaliter sentientibus,qui deũ corporeum atq; localẽ opinan-
tur,sed spiritaliter omnia de eo intelligenda & confitenda sunt.Si quis autem in deo huma
na mẽbra,seu motus animæ more humano inesse credit,proculdubio in corde suo idola fa
bricat.Igitur ut dictum est figuraliter in deo caput cũ legimus,ipsam essentiam diuinitatis *Caput dei*
eius quæ omnia præcedit, & cui omnia subiecta sunt intelligere debemus. Capillos uero ca *Capilli dei*
pitis eius,sanctos angelos seu uniuersos electos typice accipi oportet. Vnde in libro Danie *Daniel.7*
lis prophetæ scriptũ est,Aspiciebã donec throni positi sunt,& antiquus dierũ sedit, Vesti-
menta eius quasi nix candida,& capilli capitis eius quasi lana munda. Hoc enim significat
per uestimentũ eius candidũ quod & per capillos capitis eius, sanctos uidelicet angelos &
multitudinẽ sanctorũ dealbatorum. Vel certe ideo capilli eius lanæ mundæ comparantur,
ut per hoc antiquus dierum esse credatur.Oculos habere dicitur deus,eo ꝙ omnia uidet,& *Oculi dei*
nihil eum latet,in cuius conspectu,ut ait Apostolus, nulla creatura inuisibilis est, Omnia *Heb.4*
enim nuda & aperta sunt oculis eius. Aliter uero oculi domini,respectus gratiæ eius intelli
gitur,ut est illud in psalmo, Oculi dñi super iustos. Item aliter oculi dñi,præcepta eius per *psal.33*
quæ nobis lumen scientiæ subministratur,mystice accipiuntur,ut est illud in psalmo,Præce *psal.18*
ptum domini lucidũ illuminãs oculos.Palpebræ domini,occulta atq; incõprehensibilia iu- *palpebræ dei*
dicia eius,siue spiritalis in diuinis locutio innuitur, de quibus in psalmo scriptum est, Pal- *psal.10*
pebræ eius interrogãt filios hominũ,id est,probant. Aures habere dicitur deus, propter ꝙ *Aures dei*
omnia audit & nihil illum sub silentio latet. Hinc in libro Sapientiæ est scriptũ, Auris zeli *Sap.1*
audit omnia,& tumultus murmurationũ non abscõditur. Nares dei, inspiratio eius in cor *Nares dei.*
da fideliũ,ut est illud in libro Regũ,Ascendit fumus de naribus eius,id est,lacrymosa com *2.Reg.22*

Facies dei punctio pœnitentis per inspirationem illius. Facies dei est cognitio deitatis eius ad homi- C
psal.79 nes, de qua cognitione scriptum est, Ostende nobis domine faciem tuam & salui erimus.
Hoc est, da nobis cognitionem tuam: quæ cognitio per filium hominibus innotuit, ipso di
Mat.11 cente in euangelio, Nemo nouit patrem nisi filius, & cui uoluerit filius reuelare. Aliter uero
facies dei significat inuisibilem essentiã diuinitatis filij dei. De qua ipse ad Moysen per an-
Exod.33 gelum respondens ait, Posteriora mea uidebis, faciem autem meam uidere nõ poteris, Ac
si diceret, Incarnationẽ meam uidebis nouissimis diebus, diuinitatem autem meam uidere
Os dei non poteris. Os dei, filius dei patris, id est, Christus dominus, de quo Hieremias propheta
Thren.1 ex persona Iudæorũ effatus ait, Quia os eius ad iracundiã prouocauimus. Aliter uero os
Esaiæ 58 domini sermo eius siue iussio accipit͛. De quo sermone domini Esaias propheta ait, Os do
Verbum dei mini locutũ est. Verbum dei, est filius dei patris ꝑ quod omnia facta sunt. De quo in psal-
psal.32 mo, Verbo domini cœli firmati sunt. Et alibi, Misit uerbũ suum & sanauit eos. In principio
psal.106 inquit, erat uerbũ, & uerbum erat apud deũ, & deus erat uerbũ. Lingua dei mystice signifi
Lingua dei *psal. 44* cat spiritũsanctum, per quẽ deus pater secretũ suũ hominibus manifestauit. Vnde in psal-
Labia dei mo, Lingua mea calamus scribæ uelociter scribẽtis. Labia dñi, utriusq; testamẽti consonan
Prouer.16 tia intelligũtur. De quibus duobus testamẽtis in Prouerbijs scriptũ est, Diuinatio in labijs
Brachium dei eius, in iudicio nõ errabit os eius. Brachiũ dei patris singulariter, filius eius accipit͛. De quo
Hiere.32 Hieremias propheta ad ipsum ait, Et nunc domine deus meus qui eduxisti populũ tuum
de terra Ægypti in manu forti & brachio extento. Idcirco aũt filius dei patris, brachiũ eius
Dextera dei dicitur, quia omnis creatura electa ab ipso cõtinetur. Dextera dei patris, id est, unigenitus
psal.117 filius eius accipitur. De quo in psalmo ex ꝑsona hominis sumpti, Dextera, inqt, domini fe
cit uirtutẽ, dextera dñi exaltauit me. Aliter aũt dextera dñi gloriam patris significat, id est,
psal.109 æternam beatitudinẽ. De qua in psalmo ex ꝑsona patris ad filiũ, Sede à dextris meis. Dici
tur aũt & dextera dei omnis electa creatura in cœlo & in terra, sicut & per sinistram eius in
telligit͛ reproba creatura, id est, dæmones & oẽs impij q ad læuã positi æterna supplicia su- D
Manus dei stinebunt. Manus dei patris, filius accipitur, pro eo ꝙ per ipsum facta sunt omnia. Sicut est
Esaiæ 66 illud in Esaia propheta, Omnia hæc manus mea fecit, & facta sunt omnia. Aliter uero ma
Hier.19 nus dei potestas eius intelligit͛. De qua potestate in libro Hieremiæ scriptũ est, Sicut lutũ
in manu figuli, ita uos in manu mea domus Israel. Iterũ manus dñi, flagellum ipsius acci-
Soph.1 pitur. De cuius ꝑcussione in Sophonia propheta scriptũ est, Et extendã manum sup Iudã
& Hierusalem, & disperdã de loco hoc reliquias Baal &c, De qua ꝑcussione dñi beatus Iob
Iob 19 ait de semetipso, Manus dñi tetigit me. Digitus dei singulariter, spũssanctus accipit͛, à quo
Digitus dei spũsancto lex in duabus tabulis lapideis in monte Sina scripta narratur. Ipse enim scripsit
Lucæ 11 qui scribenda dictauit, id est, spũssanctus. De quo spiritusancto dñs in euangelio, Si ego,
Matth.12 inquit, in digito dei eijcio dæmonia. Quod alius euangelista declarãs ait, Si ego in spiritu
dei eijcio dæmonia. Sicut enim digitus cũ manu & brachio, manus uero & brachiũ unum
sunt cum corpore in natura, ita pater & filius & spũssanctus tres quidem sunt personæ, una
Digiti pluraliter autem substantia diuinitatis. Digiti uero pluraliter sancti intelligũtur prophetæ, per quos
spũssanctus libros legis ac prophetarum sua inspiratione descripsit. De quibus in psalmo
psal.8 scriptum est, Videbo cœlos tuos, opera digitorum tuorum. Per cœlos enim libros legis &
prophetarum: per digitos uero sanctos, ut dictum est, prophetas accipimus. Imago dei pa
Col.1 tris inuisibilis, unigenitus est filius eius, de quo Apostolus ait, Qui est imago dei inuisibi-
lis. Aliter nanq; est imago dei patris in filio suo, quem non aliunde, sed ex semetipso, hoc
est ex substantia sua per omnia sibi similem genuit & æqualem: aliter uero est in anima ho
minis, quam non ex se, id est, de substantia sua, sicut pleriq; hæretici opinati sunt, genuit,
sed ex nihilo creauit. Sicut aliter est imago cuiuslibet regis in filio eius quem ex semetipso
genuit sibi similem, id est, homo hominem: aliter uero in annulo eius, siue in cæra imago
eius impressa, quæ non est hoc quod ipse, sicut filius qui naturaliter est hoc quod & pater.
Cor dei Cor dei patris, arcanum sapientiæ eius mystice innuit, ex quo uerbum, id est, filiũ suum im

passibiliter

A passibiliter sine initio genuit,ipso dicente per prophetam,Eructauit cor meum uerbum bo Psal.44
num.Alas habere dicitur deus,pro eo q; more auis electos suos tāquam pullos sub se colli/ Alæ dei
git,fouet,& ab insidijs diaboli & malorum hominū protegit.De cuius protectione prophe
ta in Psalmo ad ipsum ait, Sub umbra alarum tuarum protege me.Scapulas habere dici/ Scapulæ dei
tur deus,quia infima membra patienter quasi in scapulis suis portat,& portando protegit.
De quo in Psalmo uiro iusto dicitur,Scapulis suis obūbrabit tibi, & sub pennis eius spera/ Psal.90
bis. Venter dei patris,secreta origo substantiæ uel scientiæ eius accipitur,ex qua origine inef Venter dei
fabiliter ante omnem creaturam filium suum genuit:ipso testimonium perhibente per pro
phetam,id est,patre ad filium,Ex utero ante luciferum genui te. Aliter uterus dei incompre Psal.109
hēsibilia & occulta iudicia eius,quæ rimari nequeūt,mystice insinuat. De quibus occultis iu
dicijs eius in Iob scriptum est,De cuius utero egressa est glacies,& gelu de cœlo quis genu/ Iob.38
it? Posteriora filij dei,incarnatio eius accipitur, quæ extremo tempore ob redemptionem Posteriora dei
humani generis facta est.De qua posteriori parte filius dei in monte Sinai ad Moysen per
angelum ait, Posteriora mea uidebis, faciem autem meam uidere non poteris. Ac si dice/ Exo.33
ret,Incarnationem meam uidebis,diuinitatem meam uidere non poteris.Pedes dei,stabili Pedes dei
mentum uirtutis ac potentiæ eius sunt,eo quòd ubique præsens sit & uniuersa illi sint subie/
cta, ipso dicente per Esaiam prophetam,Cœlum mihi sedes est, terra autem scabellum pe Esaiæ 66
dum meorum.Aliter uero pedes filij dei,incarnatio eius intelligitur,quæ diuinitati subiecta
est,tanquam capiti pedes, Siue pro eo quòd circa finem mūdi ipsa incarnatio facta est.Si/
cut enim per caput, ut dictum est,diuinitas:ita per pedes figuraliter humanitas eius expri/
mitur. De qua humanitate in Exodo scriptum est, Viderunt eum filij Israël,hoc est,Moy/ Exodi 42
ses & Aaron & Nadab & Abiu & septuaginta de senioribus populi.Et paulopost,Sub pe
dibus eius quasi opus lapidis sapphirini & quasi cœlum cum serenum est. Sicut autem per
lapidem sapphirum cœlestes creaturas,id est,angelos sanctos: ita per cœlum serenum san/
B ctam electorum ecclesiam ex hominibus assumptam figuraliter demonstrare uoluit. Su/
per quas duas creaturas homo assumptus à filio dei in perpetuum regnat,De quo in Psal/
mo,Omnia,inquit, sub pedibus eius, oues & boues uniuersas. Aliter per pedes domini Ie
su Christi, signati sunt sancti prædicatores, de quibus in Deuteronomio scriptum est,Qui Deut.33
appropinquant pedibus eius, accipient de doctrina eius. Vestimentum filij dei aliquando Vestimentum dei
caro eius, quæ à diuinitate assumpta est in diuinis libris figuraliter accipitur.De quo indu/
mento carnis eius Esaias propheta uaticinās ait, Quis est iste qui uenit de Edom tinctis ue Esaiæ 63
stibus de Bosra? Rursum uestimenta eiusdem domini, sancta accipitur ecclesia,quæ per fi
dem & dilectionē ei coniuncta est.De qua in Psalmo scriptum est,Dominus regnauit,de/ psal.92
corem indutus est. Et in alio Psalmo ad ipsum dominum,Confessionem & decorem indui psal.103
sti amictus lumine sicut uestimēto. Pallium dei, antedicta ecclesia recte intelligitur,de qua Pallium dei
in libro Genesis scriptum est, Lauabit in uino stolam suam, hoc est, in sanguine passionis
carnem suam: & in sanguine uuæ pallium suum,id est,ecclesiam. Calciamēta dei mystice si/ Calciamenta dei
gnificant incarnationem suam,quā ex mortalitate humani generis assumere dignatus est.
De qua incarnatione sua ipse per prophetam in Psalmo ait,In Idumæam extēdam calcia/ Psal.59
mentum meum:id est,plebi gētilium manifestabo incarnationem meam. Gressus domini,
aduētus filij dei in mundū est,& regressio eius ad patrē.De quibus gressibus Psalmista ait,
Visi sunt gressus tui deus,ingressus dei mei qui est in sancto.De cœlo em̄ uenit in uterū uir psal.67
ginis,de utero uirginis nascēdo,positus est in præsepio.Postq; aūt omnia impleuit pro qui
bus à patre missus uenerat,appensus est ligno crucis:de cruce autem depositus,secundū car
nem sepultus est, secūdum animam uero ad inferna descendit: tertia uero die per potentiā
diuinitatis suæ carnem suam de sepulchro suscitauit:& post diē resurrectionis suæ, quadra/
gesimo scilicet die,uidentibus Apostolis ascendit in cœlum,& sedet ad dexteram patris,id
est,in gloria eius.Hi sunt enim gressus filij dei, iste descensus & ascēsus & regressus eius qui
frequenter in sacris scripturis legitur. Ascendere deus dicitur,cum filius dei carnem de no/ Ascendere dei

Psal.67 bis assumptã in cœlum uelut captiuam duxit: sicut est illud in psalmo, Ascendit in altum, captiuam duxit captiuitatẽ, quia naturã humani generis quæ à diabolo captiua in mundo retinebatur, assumens, secum in cœlum ubi nunquam antea fuerat tanquam captiuã deportauit. Abscondere faciẽ suam deus legitur, cũ quibusdã reprobis eorũ exigentibus culpis cognitionẽ suam abscondit: sicut in populo Iudæorũ nunc impletum uidemus, qui negantes filiũ dei, scientiã ueri dei perdiderunt, ut similes forent gentibus quæ deũ non nouerunt. Ostendere dicitur deus faciem suã, cum respectu gratiæ suæ quibus uult, electis scilicet suis, seipsum in corda eorum occulta inspiratione insinuat, & ad diligendũ se amorem suum infundit. Sedere dicitur deus, non corporaliter humano more, sed potentialiter super oẽm creaturã rationalem præsidere, ut est illud in psalmo, Regnauit dñs super gentes, deus sedet super sedem sanctam suam. Sedere etiam dñs dicitur super cherubin, quod interpretatur plenitudo scientiæ siue multitudo, per quod significantur sancti angeli, siue mẽtes spiritalium uirorum in quibus deus inuisibiliter præsidet & regnat. In illis enim sedet qui sciẽtia eius & dilectiõe pleni sunt. In Prouerbijs quippe Salomonis scriptum est, Anima iusti sedes est sapientiæ. Sapientia uero dei patris Christus est, qui super animas iustorum sedere dicitur. Descendere in mundum deus legitur, quando aliquid nouum quod antea non fuerat in creatura humana operatur: sicut filius dei patris descendisse narratur, quando uerã carnem ex Maria uirgine propter redemptionem nostram suscepit, & uerus homo fieri dignatus est, non amittendo quod erat, sed assumendo quod non erat. De cuius descensione, hoc est, incarnatione, de ipso scriptũ est in psalmo, Inclinauit cœlos & descẽdit, & caligo sub pedibus eius. Cœlos inclinauit, quia ante aduentum suum prænũtios angelos siue prophetas misit, qui eius aduentum hominibus nuntiarent. Caligo sub pedibus eius fuit, quia impij homines à sua malitia cæcati, eius incarnationem agnoscere non potuerũt: sed neque nũc possunt. Stare deus dicitur, cum infirmos, id est, creaturam suam ad pœnitentiam conuersione uitæ patienter sustinet, ut est illud in Abacuc propheta, Stetit & mensus est terram & dissoluit gentes: id est, stetit ad subueniendũ & dissoluit credentes in se à peccatorũ uinculis. Transire dicitur deus, cum à cordibus quorundam hominum, in quibus ante per fidem inhabitare credebatur, postea surrepente perfidia uel quolibet delicto ab his recedit, & ad alios transit. Quemadmodũ de Iudæis ad gentes, & de hæreticis ad catholicos, seu de quibuslibet irreligiosis & negligentibus à quibus pro uitio suo recedere dicitur deus, & ad alios transire, quod nõ localiter aut uisibiliter, sed inuisibiliter occulto iustoque iudicio facere cõsueuit. Ambulare dicitur deus non de loco ad locũ transeundo, quod impiũ est ita credere: sed deambulatio eius est in cordibus sanctorũ delectari, sicut scriptum est, Et inhabitabo in eis & inambulabo, & ero illorũ dominus. Vel certe ambulare dei est in sanctis prædicatoribus suis de loco ad locũ transire. Loqui dei, est inuisibiliter sine sono uocis uel quolibet strepitu occulte in mentibus sanctorum uoluntatẽ suam atque rectum intellectum inspirare, seu futura sicut sanctis prophetis reuelare. Quæ locutio oris dei, ut quidã uolunt, tribus modis accipitur. Primo nanque modo per subiectã creaturam, sicut ad Moysen, cum in rubo & igne apparuit, uel sicut ad Abraam, ad Iacob, siue ut iam dictum est Moysen & cæteros sanctos quibus uoluit in angelis apparere. Secundo modo in somnis, sicut ad Iacob & ad Zachariam prophetam & ad Ioseph sponsum Mariæ, & ad alios sanctos quibus uoluit secreta reuelare. Tertio autem modo, neque per creaturam uisibilem, neque per somnium, sed occulta tantum inspiratione inuisibiliter corda sanctorũ tangendo loquentes efficit, quemadmodum in libris prophetarum legitur, cum ipsi prophetæ diuino subito afflati spiritu exclamabant dicentes, Hæc dicit dominus. Videre dei, est acta bona approbare, sicut illud est in Genesi, Vidit deus cuncta quæ fecerat, & erant ualde bona, id est, intelligentibus bona esse demonstrauit. Aliter uidere dei est mala hominum sciendo reprobare, sicut est illud in Esaia propheta, Et uidit dominus, & apparuit malum in oculis eius. Item aliter uidere dei est, nos uidentes, id est, scientes facere, ut est illud in psalmo, Proba me domine & scito cor meum

Margin notes: Abscondere dei; Ostendere dei; Sedere dei; Psal.46; Descendere dei; Psal.17; Stare dei; Abacuc 3; Transire dei; Ambulare dei; Loqui dei; Videre dei; Esaiæ 59

A meũ:interroga me & cognosce me,& cognosce semitas meas,Et uide si uia iniquitatis in me est,& cætera.Modus iste locutionis & in libro Iob similiter reperitur, ubi de sapiẽtia dei pa- *Iob.28*
tris postquam plurima signa locutus est,de deo patre adiecit,Tũc uidit illam & narrauit & inuestigauit & præparauit,id est,uidentes fecit atq; prædicantes & inuestigantes atque alijs nuntiantes.Cognoscere dei,est cognoscentes facere,sicut ait ipse ad Abraam,Nunc cognoui quòd timeas deum. *Cognoscere dei quid sit.* Neq; enim ille ex tẽpore nouit qui scit omnia antequã fiant.Sed cognoscere dicitur deus cognoscentes facere, ut qui prius de se quales essent incogniti erãt,per eius interrogationẽ,id est,probationẽ sibimetipsis manifesti fierent. Tale est & illud in lege Moysi de populo Israëlitico, Vt tentem,inquit,eos utrũ custodiant mandata mea,an non. *Deut.23*
Nescire dei,est quosdã reprobos reprobare,sicut in Euangelio,Nescio uos unde sitis,recedite à me qui operamini iniquitatem. *Nescire dei quid sit.* Zelare dicitur deus cum creaturã suam quã nõ uult perire sæpe castigat,corripit atq; flagellat,& flagellando ad se reducit. *Zelare dei quid sit.* Vel certe zelare deus dicitur cum nullum peccatum impunitum uult relinquere.Iustus enim est,& ideo omnis iniustitia execrabilis est illi,quam ut dictum est impunitã nullo modo relinquere patitur. *Irasci dei quid sit.* Irasci dicitur deus,nõ animi motu uel qualibet perturbatione,quæ illi omnino accidere nõ potest: sed creaturæ delinquenti,id est,hominibus impijs & peccatoribus iustã inferre dicitur ultionem:hoc est enim illis reddere quod merẽtur,& sic ultio diuina & ira uel furor eius dicitur.
Pœnitere deus dicitur,nõ quòd more hominũ pro transactis operibus suis pœniteat. *Pœnitere dei quid sit.* Qui enim omnia nouit antequam fiant,pro præteritis factis suis pœnitere non potest.Sed pœnitẽtia dei est statuta mutare,& quod prius aliter inchoatum fuerat in aliud mutare,id est, aut de bono exigentibus culpis in malum:sicut de Saule legitur pœnituisse dominũ, quòd cõstituit eum regem: *1.Reg.15* & sicut nunc uidemus in populo Iudæorum factũ,qui cum esset populus dei,ob impietatẽ suam facti sunt synagogæ satanæ.De malo uero in bonũ, sicut accidit in populo gentium,qui ante nõ populus dei,nunc autem per gratiam Christi populus dei
B effectus est.Hoc quippe modo occulto dei iudicio Iudas proditor de apostolatus gradu lapsus in inferni Barathrum demersus est,Latro uero post crimen rapacitatis de cruce ad paradisum translatus est.Hanc uero mutationem de bono ad malum,ut dictũ est,siue de malo ad bonum,quæ occulto iusto'q; iudicio dei,seu per seueritatem iustitiæ,seu per misericordiam eius fiat,pœnitentiam dei dicimus.Quod expressius in libro Hieremiæ scriptum est.
Nõ pœnitere dei est,statuta nullo modo mutare. *Non pœnitere dei quid sit.* Vt est illud in Psalmo, Iurauit dominus & non pœnitebit eum:id est,pater ad filium: tu es sacerdos in æternum secũdum ordinem Melchisedech.Sacerdos patris dictus est filius dei,non secundum diuinitatem, sed propter humanitatem, in qua se pro nobis per passionem & mortem suam acceptabile sacrificium deo patri obtulit,ut ipse esset sacerdos qui & sacrificium. *Obliuisci dei quid sit.* Obliuisci dicitur deus cum quibusdam impijs & peccatoribus non miseretur, quod utique non facit per crudelitatem, quæ in deo non est,sed per occultum iustum'q; iudiciũ suum. *Indurare dei quid.* Indurare dicitur deus quorũdam corda,sicut de Pharaone rege Ægypti scriptum est:nõ quòd omnipotens deus per potentiam suam corda eorũ induret,quod est impiũ ita credere:sed exigentibus eorũ culpis, cũ duriciã cordis,quã ipsi sibi mala perpetrãdo nutriũt nõ aufert:quasi ipse eos induret,quia iusto iudicio indurari sinit. *Dormire dei quid sit.* Dormire dei est,cum unigenitus filius patris in assumpta carne pro nobis mori dignatus est.Cuius mors recte dulcis somnus prædicatus est,ipso dicente per Hieremiam prophetam, *Hier.31* Ideo quasi de somno suscitatus sum & uidi,& somnus meus dulcis est mihi.Aliter dormire dicitur deus,cum fides eius inter prospera huius mundi in quorũdam fidelium corde nõ uigilat,sed dormit,Hanc dormitionem saluator noster in se significauit, cum in naui inter fluctus maris dormiuit. Vel certe dormire dei, est electis suis in tribulationibus huius mundi positis tardius subuenire, sicut illud in Psalmo,Exurge,quare obdormis domine. *Psal.43* *Vigilare dei quid sit.* Vigilare dei, est in defensionem electorum suorum & in ultionem inimicorũ suorũ se manifestũ deũ demonstrare.Hæc omnia quæ prædicta sunt,& alia his similia quæ de deo sacra scriptura iuxta historiam narrat,nõ secundũ litterã,ut dictũ est,sed figuratiua

locutione

locutione accipienda sunt: quia omnipotens deus in essentia diuinitatis suæ spiritus est non caro, inuisibilis atq; incorporeus, nullisq; humanis mẽbris cõpositus est. Et idcirco non de oculis carnis, sed de oculis cordis contẽplandus est. Deus sapiẽtia est, ueritas est, charitas est, iustitia est, & ideo eisdẽ oculis uidendus est quibus hæc omnia contẽplantur. Et idcirco non corporeis, ut dictum est, obtutibus, sed ex corde mũdo à fidelibus intuendus est. Scriptum quippe est in Euangelio, Beati mundo corde quoniam ipsi deum uidebunt. Hoc est enim præmium sanctorum, non in hac tantum uita, sed potius in futura repromissum, dicente beato Ioanne apostolo, Charissimi, nunc filij dei sumus & nondum apparuit quid erimus, Scimus enim quoniam cũ apparuerit, similes ei erimus, quoniam uidebimus eum sicuti est. Hæc promissio, ut dictum est, post resurrectionem carnis & iudicium dei, est in seculo futuro sanctis reposita. In præsenti uero uita nullus tam sanctus, nemo ita perfectus ex electis dei qui ipsum dominum in essentia diuinitatis suæ sicuti est, uidit unquam, aut uidere poterit, ipso dicente ad Moysen, Non enim uidebit me homo & uiuet. Ac si diceret, Nemo quandiu mortaliter uiuit, deum ut est uidere poterit. Vident enim sancti in præsenti uita deum, non ita ut in substantia, sed per speculum & in ænigmate, postea autem facie ad faciem. Vident in hac uita credendo, non corporeis oculis cernendo. Videre enim deum est recte illum credere & ex corde illum diligere. Hoc quippe signat nomen Israel, quod interpretatur uidens deum. Sed quia filius dei qui in substãtia diuinitatis cum patre unum est, ob reparationem humani generis, quod in Adam lapsum fuerat, prope finem mundi in uterum Mariæ uirginis illapsus, ueram carnem ex eius substantia creauit, atq; in singularitate personæ suæ ita uniuit, ut deus pariter esset & homo: simplici uero persona, ut dictum est, gemina uero substantia ex eadem uirgine incorrupto pudore nasceretur: ut qui erat & est in diuinitate uerus deus à patre genitus inuisibilis & incorporeus atque incomprehensibilis sicut & pater, ipse esset & uerus homo uisibilis, corporeus, & circumscriptus, atq; idem ipse, non alius deus & alius homo, sed deus & homo: unus est Christus dei filius, passus pro salute nostra, in sola carne mortuus & sepultus, in eadem carne in qua etiam die tertio per uirtutem diuinitatis suæ de sepulchro resurgẽs, ascendit ad cœlum & sedet ad dexteram patris: quem inde uenturum ad iudicandum uiuos & mortuos in eadem carne in qua ascendit, sed glorificata, uniuersalis expectat ecclesia, quemadmodum & in symbolo uniuersi decantant fideles. Et idcirco eundem dei filium secũdum substantiam diuinitatis suæ inuisibilem & incorporeum & immortalem & incircumscriptum nos credere & confiteri oportet. Iuxta humanitatem uero uisibilem, corporeum, localem atq; omnia membra humana ueraciter habentem credere conuenit & confiteri. Quoniam sicut eundem filium & redemptorem nostrum secundum diuinitatem inuisibilem & incorporeum, sicut & patrem & spiritumsanctum non credere impium est: ita eundem dei filium in homine assumptum, uisibilem, corporeum, atq; localem post resurrectionem non credere & profiteri prophanũ est. Illud enim qđ in Genesi scriptũ est dicente deo patre ad filium, Faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram, non ita accipiendum est quasi deus corporeus sit & membrorum liniamentis compositus: ad quam compositionem corpoream exteriorem hominem nostrum, humanum uidelicet corpus, ueluti ad similitudinem suam fecerit, sicut Iudæi & cæteri infideles, plerique opinati sunt, quod ita credere impium est. Deus autem, ut sæpe dictum, spiritus est, non caro: substantia est non corpus. Ad imaginem quippe suam deus hominem fecit, non in corpore, sed in anima: non in corpore, sed in sensu: non exteriorem hominem, sed in ratione. Animáque hominis, ut dictum est, ideo ad imaginem dei facta esse perhibetur, quia spiritalis creatura est inuisibilis & incorporea atque immortalis: non de substantia dei originem trahens, sicut Manichæi & Priscillianistæ hæretici false opinati sunt, sed ex nihilo à deo creata. Quæ initiũ habent, finẽ uero habere necesse est. Quæ humana anima, ob hoc q; à deo rationalis, q; intellectualis facta est, imago dei dicitur. Inest enim illi p natură rationalis sensus, p quem intelligit, sapit, atq;

Marginalia: Mat. 5; 1. Ioan. 3; Exod. 33; C; C

A atq; inter bonum malumq́; discernit. Inest illi memoria, per quam transacta recordatur. Inest uoluntas, per quam quæ uult eligit. Inest & sensus, per quem & sentit. Inest & ratio, per quam & occulta & inuisibilia contemplatur, per quam deum creatorem suum intelligit, per quam uera à falsis discernit, per quã inuisibilia & deũ oculis cordis cõtemplatur seu speculatur. In his omnibus anima hominis ad imaginẽ dei facta esse narratur, hæc omnia cõmunia habet cum angelis, Corpus uero cum animalibus brutis quæ intellectu carẽt. Huius animæ origo occulta est, & soli deo cognita. Ipsa quoq; anima hominis pro eo quòd spiritalis creatura est, aliquando in sacra scriptura spiritus dicitur, aliquãdo uero natura, aliquando etiam uita, nonnunquã uero cor esse dicitur. Et cum sit una in natura sua, propter uarios effectus, diuersa uocabula sortita est. Similitudo uero dei in homine refertur ad opus iustitiæ, dicente domino in lege, Sancti estote, quia ego sanctus sum deus uester. De qua sanctitate beatus Paulus informans ait, Renouamini spiritui mẽtis uestræ, & induite nouum hominem qui secundum deum creatus est in iustitia & sanctitate ueritatis. Et iterum ipse, Imitatores mei estote sicut & ego Christi. Et Ioannes ait, Qui dicit se in Christo manere, debet ambulare sicut ille ambulauit. Et ueritas in Euangelio, Estote misericordes sicut & pater uester cœlestis misericors est. Sicut enim imago dei ad naturam pertinet animæ, ita similitudo refertur ad opus iustitiæ.

Leuit. 19
Eph. 4
1. Corint. 11
1. Ioan. 2
Lucæ 6

FINIS.

CENSVRA.

Libellus hic ex diuersis Augustini epistolis consarcinatus est, maxime quod ad sententias attinet. Probabile est & hunc esse Hugonis Victorini.

DE FIDE RERVM INVISIBILIVM LIBER VNVS.

Etiam in rebus humanis multa credi, quæ non cernuntur oculis. Cap. I

B VNT qui putant Christianam religionem propterea ridendã potius quàm tenendam, quia in ea non res quæ uideatur ostenditur, sed fides rerũ quæ non uidentur hominibus imperatur. Nos ergo ad hos refellendos, qui prudẽter sibi uidẽtur nolle ostẽdere, q; uidere non possunt, & si non ualemus humanis aspectibus mõstrare diuina quæ credimus, tamen humanis mentibus & illa quæ non uidentur credẽda esse monstramus. Ac primum isti quos oculis carneis sic stultitia fecit obnoxios, ut quod per eos non cernunt, nõ sibi existiment esse credendũ, admonendi sunt, quoniam multa non solum credant uerumetiam sciant quæ talibus oculis uideri non possunt. Quæ cum sint innumerabilia in ipso animo nostro, cuius inuisibilis est natura, ut alia taceã, fides ipsa qua credimus, siue cogitatio qua nos uel credere aliquid, uel non credere nouimus, cum prorsus aliena sit ab istorum conspectibus oculorum, quid tam nudum, tam clarum, quid tam certum est interiobus uisibus animorum? Quomodo ergo credendum non est quod corporeis oculis non uidemus, cum uel credere nos, uel non credere ubi corporeos oculos adhibere non possumus, sine ulla dubitatione uideamus. Sed inquiũt, Ista quæ in animo sunt, cum possimus ipso animo cernere, non opus habemus per oculos corporis nosse: quæ autem dicitis nos ut credamus nec foris ostenditis, ut ea per oculos corporis nouerimus, nec intus in animo nostro sunt, ut ea cogitando uideamus. Sic ista dicũt, quasi quisquam credere uideretur, si iam sibi præsentatũ possit uidere quod creditur. Ideo utiq; debemus credere nonnulla etiã temporalia quæ non uidemus, ut æterna etiam mereamur uidere quæ credimus. Sed quisquis es qui non uis credere nisi quod uides, ecce præsentia corpora corporeis oculis uides, præsentes uoluntates & cogitationes tuas, quia in animo tuo sunt, ipso animo uides. Dic mihi obsecro te, amici tui erga te uoluntatem quibus oculis uides? Nulla enim uoluntas corporeis oculis uideri potest, An uero etiam hoc uides animo tuo, quod in animo agitur alieno? Quod si nõ uides, quomodo amicali beneuolentiæ uicem rependis, si quod non potes uidere non

re non credis? An forte dicturus es, alterius uoluntatem per eius opera te uidere? Ergo facta uisurus, & uerba es auditurus, de amici autem uolũtate id quod uideri & audiri nõ potest crediturus. Non enim uoluntas illa color est, aut figura ut oculis ingeratur, uel sonus aut cantilena, ut auribus illabatur: aut uoluntas tua est, ut tui cordis affectione sentiatur. Restat itaq; ut nec uisa nec audita, nec apud te intus conscripta credatur, ne tua uita deserta sine ulla amicitia relinquatur, uel impensa tibi dilectio uicissim abs te non rependatur. Vbi est ergo quod dicebas, te credere non debere nisi quod uideres, aut extrinsecus corpore, aut intrinsecus corde. Ecce ex corde tuo, credis cordi nõ tuo: & quò nec carnis, nec mentis dirigis aciẽ, accommodas fidem: amici faciem cernis corpore tuo, fidem tuam cernis animo tuo. Amici uero non abs te amatur fides, si nõ in animo tuo ulla sit fides, qua credas quod in illo non uides. Quamuis homo possit & fallere fingendo beneuolentiam: aut si nocere non cogitat, tamẽ expectando à te aliquam commoditatem simulat, quia charitatem non habet. Sed dicis, ideo te credere amico cuius uidere cor non potes, quia in tuis tentationibus eum probasti, & cuiusmodi animum erga te haberet in tuis periculis, ubi te non deseruerit cognouisti. Nunquid ergo ut amicorum probetur erga nos charitas, uidetur tibi nostra optanda calamitas? Nec quisquam erit ex amicis certissimis felix, nisi fuerit aduersis rebus infelix, ut uidelicet alterius amore non fruatur, nisi suo dolore uel timore crucietur: & quomodo in habendis ueris amicis optari iam potuisset, timeri felicitas potest, quam probare nisi infelicitas non potest: & tamẽ uerum est haberi posse amicum & in rebus prosperis, probari autem certius in rebus aduersis.

Tractat idem Caput II

Sed utiq; ut eam probes periculis tuis, nec te committeres nisi crederes. Ac per hoc cum te committis ut probes, credis antequam probes. Certe enim si rebus non uis credere, non debemus quandoque & nondum certius probatis amicorum cordibus credere. Et cum ea malis nostris bona probauerimus, etiam tunc eorum beneuolentiam credimus potius quàm uidemus: nisi quia tanta fides est, ut non congruenter quibusdam oculis eius, nos iudicemus uidere quod credimus, cum propterea credere debeamus, quia uidere non possumus. Si auferatur hic fides de rebus humanis, quis non attendat quanta earum perturbatio, & quàm horrenda confusio subsequatur? Quis enim mutua charitate diligetur ab aliquo, cum sit inuisibilis ipsa dilectio, si quod non uideo, credere non debeo? Tota itaq; peribit amicitia, quia non nisi amore constat. Quid enim eius poterit ab aliquo recipere, si nihil eius creditum fuerit exhiberi? Porrò amicitia pereunte, nec connubiorum neque cognationum & affinitatum uincula in animo seruabuntur, quia & in his utiq; amica consensio. Non ergo coniugem coniunx uicissim diligere poterit, quando se diligi, quia ipsam dilectionem non potest uidere, non credit. Nec filios habere desiderabunt, quos uicissim sibi reddituros esse non credunt. Quòd si nascantur & crescant, multo minus ipsi parentes suos amabunt, quorum erga se amorem in eorum cordibus, quia est inuisibilis non uidebunt, si ea quæ non uidentur non laudabili fide, sed culpabili temeritate credũtur. Quid iam de cæteris necessitudinibus dicam, fratrum, sororum, generorum, atq; socerorum, & qualibet consanguinitate & affinitate iunctorum, si charitas incerta, uoluntasq; suspecta, & filijs parentum, & parentibus filiorum dum beneuolentia redditur debita, quia nec deberi putatur, quando in alio quæ non uidetur, esse non creditur. Porrò si non ingeniosa, sed odiosa est ipsa cautela, ubi nos amari non credimus, quòd amorem amantium non uidemus, uicemq; non rependimus, quibus eam nos debere mutuam non putamus: usq; adeo res humanæ perturbantur, si quòd non uidemus, non credamus, ut omnia funditus euertantur, si nullas credamus hominum uoluntates, quas utiq; uidere non possumus. Omitto dicere quàm multa isti qui nos reprehendũt, quia credimus quæ non uidemus, credant famæ & historiæ, uel de locis, ubi ipsi non fuerũt: nec dicant, non credimus, quia non uidimus: quoniam si hæc dicant, coguntur fateri incertos sibi esse parentes suos: quia & hinc alijs narrantibus, nec tamen quia iam præteritum est id ostendere ualentibus crediderunt, nullum retinentes illius temporis sensum, & tamen

A men alijs inde loquentibus adhibētes sine ulla dubitatione consensum: quod nisi fiat, incur-
ratur necesse est aduersus parentes infidelis impietas, dum quasi uitatur in his quæ uidere
non possumus credendi temeritas. Si ergo non credentibus nobis quæ uidere nō *Indicia quæ confirmant fidē, Cap. III*
possumus, ipsa humana societas, concordia pereunte, non stabit, quanto magis fides, quibus
quæ non uidentur, rebus est adhibenda diuinis, Quæ si non adhibeatur, non amicitia quo-
rumlibet hominum, sed ipsa summa religio uiolatur, ut summa miseria consequatur. Sed
amici hominis inquies, erga me beneuolentiam quanquam uidere non possum, multis ta-
men indicijs indagare possum: uos autem quæ uultis ut non uisa credamus, nullis indicijs
potestis ostendere. Interim non parum est, quòd fateris quorundam indiciorum perspicuitate
res aliquas, etiam quæ non uidentur, credi oportere: & iam sic constat non omnia quæ non
uidentur, non esse credenda, Iacetque illud abiectum atque conuictum, quòd dicitur, Ea quæ
non uidemus, non debere nos credere. Multum autem fallūtur qui putant nos sine ullis de
Christo indicijs, credere in Christum. Nā quæ sunt indicia clariora, quàm ea quæ nunc uidemus
prædicta & impleta. Proinde qui putatis nulla esse indicia cur Christo credere debeatis, quæ
non uidistis, attendite quæ uidetis. Ipsa ecclesia uos ore maternæ dilectionis alloquitur, Ego
quam miramini per uniuersum mundum fructificantem atque crescentem, qualē me conspi-
citis aliquando non fui, Sed quia olim Abrahæ promissio à deo facta est, In semine tuo be
nedicentur omnes gentes, me promittebat per omnes gētes in Christi benedictione diffun-
di. Semen Abrahæ Christum, succedētium generationum ordo testatur. Quod ut breuiter
colligam, Abraham genuit Isaac, Isaac genuit Iacob, Iacob genuit duodecim filios, ex qui-
bus ortus est populus Israel. In his duodecim filijs, genuit Iudam, unde nomen est Iu-
dæorum, ex quibus nata est uirgo Maria, quæ peperit Christum. Et ecce in Christo, id est
in semine Abrahæ benedici omnes gentes, uidetis & stupetis, & adhuc in eum credere ti-
metis, in quem non credere, potius timere debuistis. An credere dubitatis uel recusatis
B uirginis partum, cum magis credere debeatis, sic decuisse nasci hominem deum? Et hoc
namque accipite per prophetam fuisse prædictum, Ecce uirgo concipiet in utero, & pa- *Esaiæ 7*
riet filium, & uocabunt nomen eius emanuel, quod est interpretatum, nobiscum deus. Non
ergo dubitatis uirginem parientem, si uelitis credere deum nascentē: mūdi regimen nō relin
quentem, & ad homines in carne uenientem: matri fœcunditatem afferentem, integritatem
non auferentem. Sic hominem nasci oportebat, & si semper erat deus, ex quo nascendo fie-
ret nobis deus, Hinc de eo rursus propheta dicit, Thronus tuus deus in seculum seculi, uirga *Psal. 44*
directionis, uirga regni tui, Dilexisti iustitiā, & odisti iniquitatem, propterea unxit te deus,
deus tuus oleo exultationis præ participibus tuis. Ista unctio spiritalis est, qua deus unxit
deū, pater scilicet filiū: unde appellatum à chrismate, id est ab unctione nouimus Christū.
Ego sum ecclesia de qua illi in eadem psalmo dicitur, & tanquam factum quod futurum fuerat
pronuntiatur, Astitit regina à dextris tuis, in uestitu deaurato circumamicta uarietate, id est
in sacrario sapientiæ linguarum uarietate decorata, Vbi mihi dicitur, Audi filia & uide, & in
clina aurem tuam, & obliuiscere populum tuum, & domum patris tui, Quia concupiuit rex
speciem tuam, quoniam ipse est dominus deus tuus, Et adorabunt eum filiæ Tyri in mune-
ribus, uultum tuum deprecabuntur omnes diuites plebis. Omnis gloria eius filiæ regis in-
trinsecus in fimbrijs aureis circumamicta uarietate. Adducentur regi uirgines post eam pro
ximæ eius adducentur tibi, Adducentur in lætitia, & in exultatione, adducentur in templū
regis. Pro patribus tuis, nati sunt tibi filij, constitues eos principes super omnem terram,
Memores erūt nominis tui domine in omni generatione & generationē, Propterea populi
cōfitebuntur tibi in seculum, & in seculū seculi. Si hanc reginam non uidetis, iam etiā regia
prole fœcundam, Si non uidet impletum, quod audiuit esse promissum, cui dictum est, Au
di filia, & uide, Si non reliquit ritus pristinos mūdi, cui dictum est, Et obliuiscere populum
tuum, & domum patris tui, Si non ubique Christum dominum confitetur, cui dictum est, Cō
cupiuit rex speciem tuam, quia ipse est dominus deus tuus, Si non uidet ciuitates gentium

Christo preces fundere & munera offerre, de quo illi dictum est, Adorabũt eũ filiæ Tyri in C
muneribus, Si non & superbia deponitur diuitum,& ab ecclesia deprecantur auxilium,cui dictum est, Vultum tuum deprecabuntur omnes diuites plebis, Si non agnoscit filiam regis,cui dicere iussa est, Pater noster qui es in cœlis, Et in sanctis suis in interiori homine renouatur de die in diem, de qua dictum est, Omnis gloria eius filiæ regis intrinsecus,qua & oculos extraneorum fulgentes fama prædicatorum suorum in diuersitate linguarum uelut in fimbrijs aureis,& uestis uarietate perstringat,Si non posteaquã diffamatur in quocunq; loco odore bono,eius etiam consecrandæ uirgines adducentur ad Christũ, de quo dicitur, & cui dicitur, Adducentur regi uirgines post eam,proximæ eius adducentur tibi,Et ne quasi captiuæ in aliquẽ uelut carcerem uiderentur adduci, Adducentur,inquit, in lætitia & exultatione,adducentur in templum regis,Si non parit filios, ex quibus habeat tanq̃ patres quos constituat sibi ubiq; rectores, cui dicitur, Pro patribus tuis nati sunt tibi filij,constitues eos principes super omnem terram, quorum se orationibus mater & prælata & subiecta commendat, Vnde subiunctũ est, Memores erunt nominis tui domine in omni generatione & generationem, Si non propter eorundem patrum prædicationem nominis eius sine intermissione meminerunt,& tam magnæ in ea multitudines congregantur, eiq; laudem gratiæ sine fine linguis proprijs cõfitentur,cui dicitur, Propterea populi confitebuntur tibi in seculum,& in seculum seculi:

Pendet à superiore, Cap. IIII

Si non ista ita demõstrantur esse perspicua, ut non inueniant oculi inimicorum,in quam partem auertantur,ubi non eadem perspicuitate feriãtur, ut ex ea fateri manifeste cogantur,Merito fortasse dicitis q; nulla nobis ostendãtur indicia, quibus uisis credamus etiam illa quæ non uidemus. Si uero hæc uidetis, quæ & longe ante prædicta sunt, & tanta manifestatione complentur, si se ipsa ueritas & præcedentibus nobis & consequẽtibus declarat effectus, O reliquiæ infidelitatis,ut credatis quæ non uidetis, his erubescite, quæ uidetis. Me attẽdite,uobis dicit ecclesia,me attendite,quam uidetis, etiã si uidere nolitis,Qui enim temporibus illis in Iudæa terra fideles fuerunt, ex uirgine natiuitatem mirabilem,ac passionem, resurrectionem, ascensionem Christi,omnia diuina dicta eius,& facta præsentes præsentia didicerunt.Hæc uos non uidistis,propterea credere recusatis.Ergo hæc aspicite, in hæc intendite, hæc quæ cernitis cogitate,quæ uobis non præterita narrantur,nec futura prænuntiantur,sed præsentia demonstrantur. An uobis inane uel leue uidetur,& nullum uel paruum putatis esse miraculum diuinũ, q; in nomine Christi unius crucifixi uniuersum genus currit humanum? Non uidistis q; prædictũ & impletũ est de humana Christi natiuitate,Ecce uirgo in utero concipiet & pariet filium: sed uidetis q; prædictum & impletum est ad Abrahã dei uerbum,In semine tuo benedicentur omnes gentes? D

Psal. 45 Non uidistis quod de mirabilibus Christi prædictum est, Venite & uidete opera domini quæ posuit prodigia super terram: sed uidetis quod prædictum est, Dominus dixit ad me, filius meus es tu,ego hodie genui te,Postula à me & dabo tibi gentes hæreditatem tuam & possessionem tuam terminos terræ? Non uidistis quòd prædictum est & impletũ de passi-

Psal. 21 one Christi,Foderunt manus meas & pedes meos, dinumerauerunt omnia ossa mea, Ipsi uero consyderauerunt & conspexerunt me, Diuiserunt sibi uestimenta mea,& super uestem meam miserunt sortem: sed uidetis quòd in eodem psalmo prædictum est, & nunc apparet impletũ, Commemorabuntur & conuertentur ad dominum uniuersi fines terræ, & adorabunt in conspectu eius uniuersæ patriæ gentium, Quoniã domini est regnum,& ipse dominabitur gentiũ? Non uidistis quod de resurrectione Christi prædictũ atq; completum est,

Psal. 40 loquente psalmista ex persona eius prius de traditore & persecutoribus eius, Egrediebãtur foras,& loquebantur simul in idipsum, Aduersum me susurrabant omnes inimici mei, aduersum me cogitabant mala mihi, Verbum iniquum disposuerunt aduersum me. Vbi ut ostenderet nihil eos ualuisse occidendo,resurrecturum subiecit atq; ait, Nũquid qui dormit non adijciet ut resurgat? Et paulopost cum de ipso suo traditore per eandem prophetiam prædixisset,quod in euangelio quoq; scriptum esse cõmemorauit, Qui edebat panes meos

A amplíauit super me calcaneum, hoc est conculcauit me, & continuo subdit, Tu aũt domine
miserere mei & resuscita me,& reddam illis. Impletum est hoc, Dormiuit Christus & euigi
lauit,hoc est resurrexit,qui per eandem prophetiam in alio psalmo ait.Ego dormiui & som
num cepi, quoniã dominus suscepit me. Verum hoc nõ uidistis,sed uidetis eius ecclesiam,
de qua dictũ & impletum est, Domine deus meus ad te gentes uenient ab extremo terræ, *Hiere.16*
& dicent, Vere mendacia coluerũt patres nostri,simulacra & non est in illis utilitas.Hoc cer-
te siue uelitis seu nolitis aspicitis,etiam si adhuc aliq̃ putatis esse uel fuisse in simulacris uti-
litatem:certe tamen innumeros gentium populos relictis uel abiectis uel confractis huius-
modi uanitatibus audistis dicere, Vere mendacia coluerunt patres nostri, simulacra,& non
est in illis utilitas,si faciet homo deos,& ecce ipsi non sunt dij. Ne putetis aũt ad unũ aliquẽ
dei locũ gentes prædictas fuisse uenturas,quoniã dictũ est,Ad te gentes ueniẽt ab extremo
terræ,Intelligite si potestis ad deũ Christianorum qui summus & uerus est deus non ambu
lando uenire gentium populos, sed credendo. Nã res eadẽ ab alio propheta sic pronũtiata
est,Præualebit, inquit, dominus aduersus eos & exterminabit omnes deos gentiũ terræ:&
adorabunt eũ unusquisq; de loco suo omnes insulæ gentiũ.Quod ait ille,Ad te omnes gen-
tes ueniẽt,Hoc ait iste,Adorabunt eũ unusquisq; de loco suo. Ergo uenient ad eũ non rece-
dentes de loco suo,quia credentes in eum inuenient eũ in corde suo. Non uidistis q̃ prædi-
ctum & impletum est de ascensione Christi,Exaltare super cœlos deus:sed uidetis quòd cõ- *Psal.107*
tinuo sequitur,Et super omnẽ terrã gloria tua? Illa de Christo facta atq; trãsacta omnia nõ
uidistis,sed ista præsentia in eius ecclesia uidere uos nõ negatis. Vtraq; nobis prædicta mõ
stramus:utraq; aũt impleta propterea demonstrare uidenda non possumus, quia reuocare
in conspectũ præterita nõ ualemus.

Ex præteritis futura credimus, Ca. V

Sed quemadmodũ uolũtates amicorũ quæ
non uidentur, creduntur per indicia quæ uidentur:sic ecclesia quæ nunc uidetur,omniũ quæ
nõ uidentur,sed in eis litteris ubi & ipsa est prædicta mõstrantur,& index est præteritorum
B & prænuntia futurorum,Quia & præterita quæ iã non possunt uideri, & præsentia quæ nec
possunt uideri omnia,cũ prænuntiarentur nihil horũ poterat tunc uideri. Cũ ergo fieri præ
dicta cœperunt,ex illis quæ facta sunt usq; ad ista quæ fiunt de Christo & ecclesia,quæ præ
dicta sunt ordinata serie cucurrerunt: ad quã seriem pertinet de die iudicij,de resurrectione
mortuorum,de impiorum æterna damnatione cũ diabolo,& de piorũ æterna remuneratio
ne cũ Christo, quæ similiter prædicta uẽtura sunt. Cur ergo res primas & nouissimas quas
non uidemus non credamus,cũ testes utrarumq; res medias quas uidemus habeamus,atq;
in ꝓpheticis libris & primas & medias & nouissimas uel audiamus prænuntiatas anteq̃ fie
rent,uel legamus:nisi forte arbitrentur homines infideles à Christianis illa esse conscripta,
ut ista quæ iam credebant maius haberent pondus autoritatis si anteq̃ uenirent putaren-
tur esse promissa.

Iudæorum genus quare non occiditur, Caput VI

Quod si suspicantur, inimicorum nostrorum Iudæorum codi-
ces perscrutentur. Ibi legant siue ista quæ cõmemorauimus prænuntiata de Christo in quẽ
credimus,& ecclesia quã cernimus ab initio laborioso fidei usq; ad sempiternam beatitudi-
nem regni.Sed cum legunt,non mirentur quòd ista illi quorum codices sunt,propter inimi
citiarum tenebras non intelligunt,Nã eos non intellecturos,ab eisdem prophetis ante præ-
dictũ est:quod ut cætera oportebat impleri, & occulto iustoq̃ iudicio dei,meritis eorũ pœ-
nam debitam reddi.Ille quippe quem crucifixerunt, & cui fel & acetum dederunt: quamuis
in ligno pendens propter eos quos fuerat in lucẽ de tenebris educturus,dixerit patri,Igno-
sce illis,quia nesciunt quid faciunt, Tamen propter cæteros quos occultioribus causis fuerat
deserturus,per prophetam tanto ante prædixit, Dederunt in escam meam fel,& in siti mea
potauerunt me aceto, Fiat mensa eorum corã ipsis in muscipulam,& in retributionem & in
scandalum, Obscurentur oculi eorũ ne uideant, & dorsum eorũ semper incurua. Cũ causæ
itaq; nostræ præclarissimis testimonijs circumquaq; ambulant oculis obscuratis,ut per eos
hæc prohibeantur,ubi & ipsi reprobentur:ideo factum est,ne sic delerentur,ut eadem secta
omnino nulla essent:sed dispersa est super terras, ut portans in nos collatæ gratiæ prophe-

 tias

tias, ad conuincendos firmius infideles nobis utiq; prodesset, Et hoc ipsum quod dico, accipite quemadmodum fuerit prophetatum, Ne occideris eos, inquit, ne quando obliuiscātur legem tuam, disperge eos in uirtute tua. Non sunt ergo occisi, eo q; non sunt quæ apud eos legebantur & audiebantur obliti. Si enim scripturas sanctas, quamuis eas non intelligant, penitus obliuiscerentur, in ipso Iudaico ritu occiderentur, quia cum legis & prophetarum nihil nossent, Iudæi prodesse non possent. Ergo occisi non sunt, sed dispersi, ut quamuis in fide unde salui fierēt, nō haberēt, tamē unde nos adiuaremur, memoria retinerēt, in libris suffragatores, in cordibus nostri hostes, in codicibus, testes. G

Prædicatio mirabilis, Caput VII

Quanq; etiam si de Christo & ecclesia testimonia nulla præcederent, quem non mouere deberet ut crederet, repente illuxisse diuinam humano generi claritatem, quando uidemus relictis dijs falsis, & eorū cōfractis usquaq; simulacris, templis subuersis, siue in usus alios commutatis, atq; ab humana & ueternosissima consuetudine, tot uanis ritibus extirpatis, unum uerum deum ab omnibus inuocari, Et hoc esse factum per unum hominem ab hominibus illusum, cōprehensum, uinctum, flagellatum, expoliatū, exprobratum, crucifixum, occisum, Discipulos eius idiotas, & imperitos, & piscatores, & publicanos, per quos eius magisterium commēdaretur, elegit: annuntiantes eius resurrectionem, ascensionem, quam se uidisse dixerunt, & impleti spiritu sancto, hoc euangelium linguis omnibus quas nō didicerāt, sonuerunt. Quos qui audierūt partim crediderunt, partim non credentes prædicantibus ferociter restiterunt. Ita fidelibus usq; ad mortē pro ueritate, non mala rependēdo, sed perpetiendo certantibus, nec occidendo, sed moriendo uincentibus: sic in istam religionem mutatus est mundus, sic ad hoc euāgelium corda conuersa mortalium, marium & fœminarum, paruulorum atq; magnorum, doctorum atque indoctorum, sapientium & insipientium, potentum & infirmorum, nobilium & ignobilium, excelsorum & humilium, & per omnes gentes ecclesia sic diffusa succreuit: ut etiam contra ipsam catholicam fidem nulla secta peruersa, nullum genus exoriatur erroris, quod ita reperiatur Christianæ ueritati aduersari, ut non affectet atq; ambiat Christi nomine gloriari: quod quidē non sineretur pullulare per terram, nisi exerceret sanam & ipsa contradictio disciplinam. Quando tandem crucifixus illa potuisset, nisi deus hominem suscepisset, etiam si nulla per prophetas futura talia prædixisset? Cum uero tam magnum pietatis sacramentum habuerit ante credētes uates suos atq; præcones, quorum diuinis uocibus est prænuntiatum, & sic uenerit quēadmodum est prænuntiatum, quis ita sit demens, ut dicat apostolos de Christo fuisse mentitos, quem sic uenisse prædicauerunt, quemadmodum eum uenturum prophetæ antea prædixerāt, qui nec de ipsis apostolis uera futura tacuerunt? De his quippe dixerant. Non sunt loquelæ neq; sermones quorum non audiātur uoces eorum, In omnē terram exiuit sonus eorum, & in fines orbis terræ uerba eorū. Quod certe in orbe uidemus impletum, etsi in carne nondum uidimus Christum, Quis itaq; nisi mirabili dementia cæcatus, aut mirabili pertinacia durus ac ferreus, nolit habere sacris litteris fidem, quæ totius orbis prædixerunt fidem? D

Psal. 18

Ad fidei immobilē obseruantiā cobortatio. Caput VIII

Vos autem charissimi qui hanc fidem habetis, uel qui nunc nouam habere cœpistis, nutriatur & crescat in uobis. Sicut enim uenerunt temporalia tanto ante prædicta, uenient & sempiterna promissa. Nec uos decipiant uel uani pagani, uel falsi Iudæi, uel fallaces hæretici, nec non in ipsa catholica ecclesia mali Christiani, tanto nocentiores, quanto interiores inimici, Quia & hinc ne perturbarētur infirmi prophetia diuina non tacuit, ubi loquens in Cantico canticorum, sponsus ad spōsam, id est Christus dominus ad ecclesiam, Sicut lilium, inquit, in medio spinarum, ita proxima mea in medio filiarum. Nō dixit, in medio extraneorum, sed in medio filiarum. Qui habet aures audiendi, audiat, Et dum sagena quæ missa est in mare & congregat omnia genera piscium, sicut sanctum loquitur euangelium, trahitur ad littus, id est ad seculi finem, secernat se à piscibus malis, corde non corpore: mores malos mutando, non retia sancta rumpendo: ne qui nunc probati reprobis uidentur esse permixti, nō uitam sed pœnam reperiant sempiternam, cum cœperint in littore separari.

Liber

A CENSVRA.

Est pium opusculum cuiuscunq; est, inter opera Hugonis Victorini fertur opus eodē titulo

Liber de substantia dilectionis & amoris.

VOTIDIANVM de dilectione sermonem serimus, ne forte scintillet in cordibus nostris, & exardescat ignis, flammam faciens, aut totum consumens, aut purgans totum. Ex eo nanq; totum est, quod bonum est: & totum quod malum est, ex eo est. Vnde fons dilectionis intus saliens, duos riuos infundit. Alter est amor, mūdi cupiditas: alter est amor, dei charitas: medium quippe est cor hominis, unde fons amoris erumpit: & quum per appetitum ad exteriora decurrit, cupiditas dicitur: quum uero desiderium suū ad interiora dirigit, charitas nominatur. Ergo duo sunt riui qui de fonte amoris emanant, cupiditas & charitas, & omnium malorum radix cupiditas, & omnium bonorum radix charitas. Ex eo igitur totum est, quod bonum est, & totum quod malum. Quicquid ergo illud est, magnum est quod in nobis est: hoc autem amor est. Quid est amor: quid & quantum amor est, & unde est amor? Et sermo dei de amore loquitur, Nunquid hoc negocium non potius illorum est, qui pudicitiam prostituere consueuerunt? Ecce q̄ multi qui eius ministeria uolētes suscipiunt: & quàm pauci qui uerba eius in medium proferre non erubescūt? Quid ergo nos facimus? Forsitan multa improbitate frontem fractam habemus, qui nō uerecūdamur amorem indictatum sonare: quem & impudici aliquando non possunt sine uerecundia uerbis exprimere. Sed aliud est inuestigare uitium ut eradicetur: aliud exhortari ad uitium, ut uirtus & ueritas non ametur. Nos igitur inuestigamus & quærimus, ut sciamus & scientes caueamus, quod illi inuestigant ut sciant, sed sciant, ut faciāt. Quærimus igitur: quid illud in nobis sit, quod desideria nostra sic multifariam diuidit, & cor unum in diuersa deducit. Inuenimus autem hoc aliud non esse præter amorem: qui quum sit motus cordis secundum naturam singularis & unicus, secundum actionem autem diuisus, cum se inordinate mouet, id est ad ea quæ non debet, cupiditas dicitur, cum uero ordinatus est, charitas appellatur. Ipsum igitur hunc cordis motum, quem amorem appellamus, qua definitione significare poterimus? Expedit nobis propinquius intueri eum, ne lateat aliquatenus & non sciatur, propter hoc ut caueatur, cum malus est: nec appetatur aut inueniatur, cum bonus est, ut impleatur: de quo & cū malus est tanta mala ueniunt, & cum bonus est tanta bona procedūt. *Cupiditas & amor, Cap. I*

B

Ipsum igitur quomodo definimus inuestigemus: consyderemus quod occultum est quod dicitur, quantoq; interius collocatum est, tanto magis in utraq; parte cordi dominatur. Illud igitur uidetur esse amor. Et amor est delectatio cordis alicuius ad aliquid, propter aliquod desideriū in appetendo, & gaudium in perfruendo, per desiderium currens, requiescens per gaudium. Hinc bonum est, & hinc malum est cor tuum humanum, quia nec aliūde bonus es si bonus es, nec aliunde malus es si malus es, nisi quòd bene uel male amas quod bonū est. Nā omne quod est, bonum est: sed cum id quod bonū est male amatur, illud bonū non est, & hoc malum est. Igitur nec qui amat, malū est, nec quod amat malum est, nec amor quo amat malū est, sed quod male amat malum est, & hoc omne malū est. Ordinate ergo charitatem, & iam malum nullum est. *Quid sit amor Caput II*

Magnā rem commendare uolumus, si tantum ualemus quantum uolumus. Omnipotens deus qui nullo indiget, quia ipse summum & unū bonum est: qui nec de alieno accipere potest quo crescat, quoniā ex ipso sunt omnia: nec de suo amittere quo decidat, quoniam in ipso immutabiliter consistunt uniuersa: ipse rationalem spiritum creauit sola charitate, nulla necessitate, ut eum suæ beatitudinis participē faceret. Porrò ut idē aptus esset tāta beatitudine perfrui, fecit in eo dilectionem spiritalem, palatum cordis quodammodo per hanc sensificans ad gustum dulcedinis internæ: quatenus per ipsam uidelicet dilectionem, suæ felicitatis iocunditatem saperet, eiq; infatigabili desiderio inhæreret. Per dilectionem ergo copulauit sibi deus creaturam rationalem, ut ei semper inhærendo, ipsum quo beatificanda erat bonum, ex ipso quodammodo per affectum *Charitate deo connectimur, Ca. III*

 sugeret,

sugeret, & de ipso per desiderium biberet, & in ipso semper gaudiū possideret. Suge ô apicula, suge suge & bibe dulcoris tui inenarrabilem suauitatem: immergere, & replere, quia ille deficere nescit, si tu non incipias fastidire. Adhære ergo & inhære, sume, fruere: si sempiternus gustus fuerit, sempiterna quoq; beatitudo erit. Non iam pudeat nos neq; pœniteat de amore fecisse uerbum: non pœniteat, ubi tanta utilitas, non pudeat ubi tanta honestas. C

De gemino charitatis funiculo, IIII

Igitur per amorē sociata est factori suo creatura rationalis, solūq; est dilectionis uinculū quod ligat utrosq; in idipsum, & tāto felicius, quāto fortius. Propter quod ut indiuisa societas & cōcordia utrobiq; perfecta haberet, geminatus est nexus, in charitate dei & proximi: ut per charitatē dei oēs uni adhærerent, per charitatē proximi omnes unū fierent: ut quod de illo uno cui omnes inhærebāt quisq; in semetipso nō caperet, plenius atq; perfectius per charitatē proximi in altero possideret, & bonū omniū, fieret totū singulorū. Ordinate ergo charitatē. Quid est, ordinate charitatē? Si desideriū est amor, bene currat, si gaudiū, bene requiescat. Est eñ amor, sicut dictū est, delectatio cordis, alicuius ad aliquid, propter aliquod desideriū in appetendo, & in perfruēdo gaudiū: per desiderium currēs, & requiescēs per gaudiū: currēs ad illud, requiescēs in illo: ad quid, aut in quo?

Ordinata charitas, Caput V

Audite si forte explicare possimus quò currere debeat amor noster, aut in quo requiescere. Tria siquidē sunt quæ amari bene aut male possunt, deus, proximus, & mūdus. Deus super nos est, proximus iuxta nos est, mūdus subter nos est. Ordinate ergo charitatē. Si currit, bene currat: si requiescit, bene requiescat. Desideriū currit, gaudiū requiescit. Propter quod gaudiū uniforme est, q̊d semꝑ in uno est, nec uicissitudine uitiari potest, Desideriū aūt mutabile est, & mutabilitatē suscipit, & idcirco non se continet in uno, sed uarias species repræsentat. Omnis namq; cursus aut de illo est, aut cum illo, aut in illo ad quod est. Quomodo ergo currere debet desideriū nostrū? Tria sunt, deus, proximus, mundus. Tria deus, duo proximus, unum mundus habeat in cursu desiderij nostri, & est in desiderio ordinata charitas. Amor nanq; per desiderium & de deo, & cum deo, & in deū ordinate currere potest. De deo currit, quando de eo accipit unde eū diligit. Cum deo currit, quando eius uolūtati in nullo cōtradicit. In deum currit, quando in ipso requiescere appetit. Hæc sunt tria quæ ad deum pertinēt. Duo autem sunt proximi. Potest enim desiderium de proximo & cum proximo currere, sed in proximum nō potest. De proximo, ut de eius salute gaudeat & ꝓfectu, Cū proximo, ut eū in uia dei comitē itineris & sociū peruētionis habere cōcupiscat. Sed in proximū non potest, ut scilicet in homine spē & fiduciā constituat. Hæc sunt duo quæ ad proximū pertinēt, id est de ipso, & cum ipso, & non in ipsum. Vnū est mundi, de ipso curremus, non ad ipsum, aut cū ipso, aut in ipsum. De mundo enim desiderium currit, quādo inspecto foris dei opere, per admirationē & laudem ardentius intus ad ipsum se conuertit. Cum mundo curreret, si se per mutabilitatem tēporalium, siue deijciendo in aduersis, siue eleuando in prosperis, huic conformaret. In mundum curreret, si in eius delectationibus semper requiescere uellet. Ordinate ergo charitatē, ut per desiderium currat de deo, & cum deo, & in deum: de proximo, cum proximo, & non in proximum: de mundo, nec cum mūdo, nec in mundum: ut in solo deo requiescat per gaudium. Hæc est ordinata charitas, & præter ipsam omne quod agitur nō ordinata charitas est, sed inordinata cupiditas. D

In quo sit cordis nostri uera reqes, Caput VI

Vita cordis amor est, & idcirco omnino impossibile est, ut sine amore sit cor quod uiuere cupit. Quid hinc sequatur consydera. Si enim humana mens sine amore esse non potest, aut seipsam, aut certe aliud aliquid à se diligat necesse est. Quia uero in seipsa perfectum bonum non inuenit, si se solam diligeret, felix amor non esset, Oportet ergo si feliciter amare desiderat, aliud aliquid præter se quod amet inquirat. Si autem imperfectū aliquid extra se amare cœperit, amorem quidē suum iritat, sed miseriā nō excludit. Feliciter ergo non diligit, donec ad unū & summū bonū per amoris desideriū se conuertit. Et quia summū & unum bonū solus est deus, ille feliciter amat, qui deū amat, & tāto felicius quāto amplius. Hic igitur est cordis nostri requies, cū in amore dei per desideriū figitur: nec ultra quicq; appetit, sed in eo quod tenet, quadā felici securitate delectatur. Quādo enim nec appetitus ultra protrahit, nec timor repellit, quodāmodo in idipsum iocūdita

A tis sine uexatione requiescit. Sed quia humanæ mentis infirmitas, ut nō dicam semper, sed
uix aliquando in illam diuinæ cōtemplationis dulcedinē figi potest: quodā interim studio
ad illam, quam necdum pertingere sufficit stabilitatē, assuefacienda est: id est, si deum sem-
per cogitare non possumus, saltem cor nostrum ab illicitis cogitatiōibus restringendo, in cō
syderatiōe operū dei, & mirabilium eius teneamus: ut dum semper minus instabiles esse sa
tagimus, tandem aliquādo domino donāte, uere stabiles fieri ualeamus. Vt aūt huius Qua in naui præsẽtis uitæ diluuium euadere possimus, Caput VII
promotiōis aliquod tibi exemplū subijciam, uniuersus iste mūdus quasi quoddā diluuium
est, eo q̄ omnia, quæ in hoc mūdo sunt, ad similitudinem aquæ incertis euentibus fluctuan
do decurrant. Vera aūt fides, quæ nō transitoria, sed æterna promittit, quasi à quibusdā flu
ctibus, sic ab huius mūdi cupiditate in superna animum attollit: & portari quidē ab aquis
potest, sed mergi omnino nō potest: quia ad necessitatē hoc mundo utitur, sed eius deside-
rijs per affectū non implicatur. Quisquis ergo æterna nō credens, sola quæ transeunt appe
tit: hūc quasi sine naui laborātem in fluctibus, impetus aquæ decurrētis secū trahit. Qui ue
ro æterna credens, trāsitoria diligit, hic iuxta nauem naufragium facit: qui aūt æterna bona
credit & diligit, hic in naui positus, fluctuātis maris undas securus pertrāsit: quia qui per de
siderium fidei nauem nō trāsgreditur, iam quodāmodo in fluctibus stabilitatem imitatur.
Primū ergo, si hoc mare magnū illæsi pertrāsire uolumus, fabricemus nauem, ut fidem inte
gram habeamus: deinde nauem fidei inhabitemus per charitatem, ut credamus quod dili-
gere debemus, & diligamus quod credimus: sicq; & lex dei in corde nostro sit per rectæ fi-
dei cognitionē, & cor nostrū in lege dei sit per dilectionē. Sed ut facilius cognoscas quomō
uel unde hāc, quam dixi, nauē uel arcā in corde tuo ædificare debeas, per quā huius diluuij
naufragio eductus, ad portū quietis peruenias: duo opera dei cōsydera, uidelicet opus cōdi
tionis, & opus restauratiōis. Opus aūt conditionis est creatio cœli & terræ, & omniū quæ in
eis cōtinētur, quæ sex diebus facta sunt. Opus uero restauratiōis, incarnatio uerbi, & omnia
B quæ à principio mūdi usq; in finem, uel ad eam prænuntiandam præcesserūt, uel ad ipsam
confirmādam secuta sunt, aut sequentur: quæ sex ætatibus fiunt. Sed opera restaurationis
magis pertinēt ad fidem catholicā, quæ idcirco sancti amplius diligunt, quia in eis suæ salu
tis remedia agnoscūt. Hæc aūt partim per homines, partim per angelos, partim per semet-
ipsum operatus est deus: ut in arca spiritali prima sit mansio opera hominum, secunda ope
ra angelorum, tertia opera dei: supremus cubitus, ipse autor uniuersorum.

CENSVRA

Libellus pius nec indoctus, Augustini non esse phrasis arguit. Mihi uidetur eiusdem Hugonis.

De continentia Liber unus.

DE VIRTVTE animæ, quæ continentia nominat̄, satis cōueniēter & digne Continentia libidinis oris & cordis, Caput I
disputare difficile est, sed exiguitatē nostrā sub tāti pōderis sarcina ille cuius
hæc uirtus magnū est munus, adiuuabit. Nā qui eā donat continētibus fide-
libus suis, ipse dat sermonē de illa loquētibus ministris suis. Deniq; de re tā-
ta, q̄ ipse dederit locuturi, dei donū esse continētiā primū dicimus & proba- Sapien. 8
mus, In libro sapiētiæ scriptum habemus, Nisi deus det, continentē esse neminē posse. Dn̄s
de ipsa maiore & gloriosiore cōtinentia, quæ cōiugali uinculo nō continet̄, ait, Non oēs capi
unt uerbū hoc, sed quibus datū est. Et qm̄ ipsa quoq; castitas cōiugalis, nisi contineat̄ ab illi
cito cōcubitu, nō potest custodiri, Vtrūq; apostolus donū dei esse p̄dicauit, cū de uita utraq;
i. & cōiugali & ea quæ est sine cōiugio loqueret̄ dicēs, Vellē omnes homines sic esse sicut me
ipsum, Sed unusq̄sq; propriū donū habet à deo, alius sic, alius aūt sic. Et ne in sola inferiorū
partiū carnis libidine cōtinentia necessaria uideretur à domino speranda, etiā in psalmo ca- Psal. 140
nitur, Pone domine custodiā ori meo, & ostiū cōtinentiæ circū labia mea. In hoc aūt diuini
eloquij testimonio, si os intelligamus sicut intelligere debemus, ibi posita cōtinentia quantū
sit dei munus agnoscimus. Parū est q̄ppe os corporis cōtinere, ne aliq̄d inde quod nō expe-
dit per sonum uocis erumpat. Intus est os cordis, ubi sibi custodiam & ostium continentiæ

 poni

poni desiderauit à domino, qui uerba illa dixit, nobisq; dicenda cõscripsit. Multa enim corporis ore non dicimus, & corde clamamus. Nullum autem procedit rei alicuius ex ore corporis uerbum, cuius est in corde silentium. Inde igitur quod non emanat, foris non sonat: quod uero emanat inde, si malum est, & si non moueat linguam, inquinat animam. Ibi ergo ponenda est continentia, ubi & tacentium loquitur conscientia. Fit enim per ostium continentiæ, ut non inde exeat quod etiam clausis labijs carnis uitam polluat cogitantis. C

Os corporis & cordis. Cap. II

Deniq; ut apertius os interius quod per illa uerba significauit ostẽderet, cum dixisset, Pone domine custodiam ori meo, & ostium continentiæ circum labia mea, continuo subdidit, Ne declines cor meũ in uerba maligna. Declinatio cordis quid est, nisi cõsensio? Nondũ enim dixit, quisquis in corde occurrentibus suggestionibus quorumq; uisorũ, in illa cordis declinatione consensit: si autem consensit, iam corde dixit, etiam si ore non sonuit, etiã si manu uel qualibet corporis parte non fecit, fecit tamen quod cogitatione faciendum sibi esse iam statuit: diuinis legibus reus, quamuis humanis sensibus abscõditus, uerbo in corde dicto, nullo facto per corpus admisso. Nequaquam uero membrum foris mouisset in facto, cuius facti initium non intus præcessisset in uerbo. Neq; enim mendaciter scriptum est, Initium omnis operis, uerbum. Multa quippe homines faciunt ore clauso, quieta lingua, uoce frenata: sed tamen nihil agunt corporis opere, quod nõ prius dixerint in corde. Ac per hoc multa sunt peccata in interioribus dictis, quæ non sunt in exterioribus factis: nulla sunt autem in exterioribus factis, quæ nõ procedãt ab interioribus dictis. Erit ab utrisq; puritas innocentiæ, si circum interiora labia ponat ostium continentiæ, propter quod etiam ipse ore proprio dominus ait, Mũdate quæ intus sunt, & quæ foris sunt, mũda erunt. Itemq; alio loco cum Iudæorum stultiloquia refutaret, quia calumniabantur discipulis eius non lotis manibus manducantibus, Nõ quod intrat in os, inquit, coinquinat hominem, sed quod procedit ex ore, hoc coinquinat hominẽ. Quæ sentẽtia si tota de ore corporis accipiatur, absurda est. Neq; enim quẽ nõ coinquinat cibus, coinquinat uomitus. Cibus quippe in os intrat, uomitus ex ore procedit. Sed proculdubio priora uerba pertinent ad os carnis, ubi ait, Non quod intrat in os, coinquinat hominẽ, Posteriora uero ad os cordis, ubi ait, Sed quod procedit ex ore, hoc coinquinat hominẽ. Deniq; cũ ab illo apostolus Petrus expositionẽ uelut parabolæ huius exquireret, ille respondit, Adhuc & uos sine intellectu estis: nõ intelligitis, quia omne quod in os intrat, in uentrẽ uadit, & in secessum emittitur? Hic certe in q̃d intrat cibus, os carnis agnoscimus, In his uero quæ adiũgit, ut agnosceremus os cordis, nõ sequeretur nostri tarditas cordis, nisi & cum tardis ambulare ueritas dignaretur, Ait enim, Quæ autẽ procedunt de ore, de corde exeunt, tanq; diceret, Cum audis de ore, de corde intellige: utrumque dico, sed alterum ex altero expono. Habet os interius, homo interior, & hoc discernit auris interior: de hoc ore quæ procedunt, de corde exeunt, & ea coinquinant hominem. Deinde iam relicto oris nomine quod potest & de corpore intelligi, apertius quid dicat, ostendit, De corde enim exeũt, inquit, cogitationes malæ, homicidia, adulteria, fornicationes, furta, falsa testimonia, blasphemiæ: hæc sunt quæ coinquinant hominem. Nihil est certe istorum malorum, quæ perpetrari etiam membris corporis possunt, quod cogitatio non antecedat mala, & coinquinet hominem, etiam si aliquid impediat, ne subsequantur opera flagitiosa & facinorosa membrorum. Si enim potestas non datur, uacat manus ab hominis interfectione, nunquid ideo mundum est ab scelere cor homicidæ? Aut si rem surripere alienam, non ut quis uult, potest: nunquid ideo in ipsa uoluntate fur non est? Aut si casta est, quam uult adulterare non castus, ideo eam non est in corde mœchatus, Aut si meretrix non inueniatur in fornice, ideo qui eam quærit, non fornicatur in mente? Aut si cupienti per mendacium lædere proximum, tempus uel locus desit, ideo falsum testimonium non ore interiore iam dixit? Aut si quisquam homines timens, non audeat lingua carnis sonare blasphemiam, ideo non est huius criminis reus, qui dicit in corde suo, non est deus? Ita cætera mala facta hominum, quæ nullus agit corporis motus, quæ nescit ullus

Matth. 23

Matth. 15 D

A ullus corporis sensus, reos suos occultos habent, quos etiam solus inquinat in cogitatio-
ne consensus, id est interioris uerbum malignum. In quo times ille declinari cor suum, osti
um continentiæ circum labia oris huius poni poscit à domino, quæ contineat cor, ne de-
clinetur in uerba maligna. Contineat autem, non sinendo cogitationem procedere in con-
sensionem, sic enim secūdum præceptum apostolicum, non regnat peccatū in nostro mor-
tali corpore, neq; exhibemus mēbra nostra arma iniqtatis peccato. A quo præcepto implen
do utiq; alieni sunt, qui ob hoc ad peccandū membra non mouent, quia potestas nulla per-
mittitur: quæ si assit, protinus ex membrorum uelut armorum motibus, quis in eis intus re-
gnet, ostendunt. Proinde quantum in ipsis est, membra sua exhibent arma iniquitatis pec-
cato: quia hoc uolunt, qui propterea non exhibent, quia non possunt. Ac per hoc illa quæ in
genitalibus membris pudicitia refrenatis, solet maxime ac proprie cōtinentia nominari, nul
la transgressione uiolatur, si superior continentia, de qua iam diu loquimur, in corde serue- Matth. 15
tur. Propterea dominus cum dixisset, De corde enim exeūt cogitationes malæ, deinde quid
pertineat ad cogitationes malas adiunxit, homicidia, adulteria, & cætera. Nec dixit omnia,
sed quibusdam exempli gratia nominatis, & alia intelligenda commonuit. Quorum nihil
est quod fieri possit, si mala cogitatio non præcesserit, qua intus instituitur, quod foris agi-
tur: & ex ore cordis procedens, iā coinquinat hominē, etiam si nulla facultate permissa, foris
per membra corporis non agatur. Posito igitur ostio continētiæ in ore cordis, unde cuncta
exeunt quæ coinquinant hominem, si nil tale inde permittatur exire, sequitur mundicia qua
possit iam gaudere conscientia, quamuis nondum sit illa perfectio ubi non luctabitur cum
uitio continentia. Nunc autem quam diu concupiscit caro aduersus spiritum, & spiritus ad-
uersus carnem, sat est nobis non consentire malis quæ sentimus in nobis. Cum enim fit ista
consensio, tunc exit ex ore cordis quod coinquinat hominem. Cum uero per continentiam
consensio non tenetur, malum conscientiæ carnalis, contra quod pugnat concupiscentia spi- Bellum spirituale, Caput III
B ritalis, nocere non sinitur. Sed aliud est bene pugnare, quod nunc est, quādo mor
tis contentioni resistitur: aliud aduersarium nō habere, quod tunc erit quando mors nouissi
ma inimica destruetur. Nam & ipsa continentia cum frenat cohibetq; libidines, simul & ap
petit bonum, ad cuius immortalitem tendimus, & respuit malum, cum quo in hac mortali-
tate contendimus. Illius quippe amatrix & spectatrix, huius uero & hostis & testis est, & de
cus eius appetens, & dedecus fugiens. Non utiq; in cupiditatibus frenandis continentia la-
boraret, si nihil nos contra quod contenderet detineret, si nihil nostræ bonæ uolūtati ex ma
la concupiscentia repugnaret. Clamat apostolus, Scio, inquit, quia non habitat in me, hoc Roma. 7
est in carne mea, bonum, Nam uelle adiacet mihi, perficere autem bonū non inuenio. Nūc
enim fieri bonum potest, ut malæ concupiscentiæ non consentiatur: perficietur autem bonū,
quando ipsa mala concupiscentia finietur. Itemq; idem doctor gentium clamat, Condele-
ctor legi dei secundum interiorem hominem, Video autem aliam legem in membris meis,
repugnantē legi mētis meæ. Hanc pugnā nō experiuntur in semetipsis nisi bellatores uirtu-
tum, debellatoresq; uitiorum. Non expugnat concupiscentiæ malum, nisi continentiæ bo-
num, Sunt autem qui legem dei omnino nescientes, malas concupiscentias nec in hostibus
deputant, eisq; miserabili cæcitate seruientes, insuper etiam beatos se putant, satiando eas
potius quàm domādo. Qui uero per legem, cognouerunt eas, Per legem enim cognitio pec
cati, Et concupiscentiam, inquit, nesciebam, nisi lex diceret, Non concupisces: earum ta-
men oppugnatione uincuntur: qui sub lege uiuunt, qua iubetur quod bonum est, non &
datur: non uiuunt sub gratia, quæ dat per spiritumsanctum quod per legem iubetur. His
ideo subintrauit lex, ut in eis abundaret delictum. Auxit prohibitio concupiscentiam eām-
que fecit inuictam, ut accederet præuaricatio, quæ sine lege non fuit, etiam si peccatum fuit.
Vbi enim non est lex, nec præuaricatio. Ita lex gratia non adiuuante, prohibens pecca-
tum, uirtus est insuper peccati. Vnde ait apostolus, Virtus peccati lex. Nec mirandum
est quòd humana infirmitas etiam de lege bona uires malo addidit, dum ad ipsam
legem

Rom.10 legem faciendam de suis uiribus fidit. Ignorans quippe dei iustitiam, quam dat deus infirmo, & suam uolens constituere, qua caret infirmus, iustitiæ dei nõ est subiectus, reprobus & superbus. Si autem lex factum præuaricatorẽ, tanquam ad hoc grauius uulneratum ut desideret medicũ, tanquam pædagogus perducit ad gratiam, contra suauitatem noxiam qua uincebat concupiscentia, dominus dat suauitatem beneficam, qua delectetur amplius continentia, & terra nostra dat fructũ suum quo pascitur miles, qui debellat deo iuuante pecca-
Rom.6 tum. Tales milites apostolica tuba isto sonitu accēdit in prælium, Non ergo regnet, inquit, peccatum in uestro mortali corpore ad obediẽdum desiderijs eius, neq; exhibueritis mẽbra uestra arma iniquitatis peccato: sed exhibete uos deo tanquã ex mortuis uiuentes, & membra uestra arma iustitiæ deo. Peccatũ enim uobis non dominabitur. Non enim estis sub le-
Rom.8 ge, sed sub gratia. Et alio loco, Ergo, inquit, fratres debitores sumus, non carni, ut secundum carnem uiuamus, Si enim secundũ carnem uixeritis, moriemini: si autem spiritu facta carnis mortificaueritis uiuetis. Quotquot enim spiritu dei aguntur, hi filij sunt dei. Id ergo nũc agitur quãdiu est mortalis hæc uita nostra sub gratia: ne peccatum, id est, concupiscentia peccati, hanc enim hoc loco peccati nomine appellat, regnet in nostro mortali corpore. Tunc autẽ regnare ostenditur, si desiderijs eius obeditur. Est ergo in nobis peccati concupiscentia, quæ non est permittenda regnare. Sunt eius desideria, quibus nõ est obediendũ, ne in obedientibus regnet. Propter quod membra nostra nõ sibi usurpet concupiscentia, sed sibi uindicet continentia, ut sint arma iustitiæ deo, ne sint iniquitatis arma peccato. Sic enim nobis peccatum non dominabitur, Non enim sumus sub lege, bonum quidem iubente, nõ tamen dante: sed sumus sub gratia, quæ id quod lex iubet faciẽs amare, potest liberis imperare. Itemq; cum hortatur, ut non secũdum carnem uiuamus ne moriamur, sed spiritu facta carnis mortificemus ut uiuamus, tuba utiq; canit, bellum in quo uersamur ostẽdit, Acriter dimicemus, & hostes nostros mortificemus, ne ab eis mortificemur. Qui sint uero isti hostes, satis euidenter expressit. Quos enim in nobis uoluit mortificari, ipsa sunt opera scilicet carnis. Sic D
Rom.8 enim ait, Si autem spiritu facta carnis mortificaueritis, uiuetis. Et ista quæ sint ut sciamus,
Galat.5 eundem itidem audiamus ad Galatas scribentem & dicentem, Manifesta autem sunt opera carnis, quæ sunt fornicationes, immundiciæ, luxuriæ, idolorum seruitus, ueneficia, inimicitiæ, cõtentiones, æmulationes, animositates, dissensiones, hæreses, inuidiæ, ebrietates, comessationes, & his similia: quæ prædico uobis sicut prædixi, quoniam qui talia agunt regnũ dei non possidebũt. Ipsum enim bellum etiam ibi ut hæc diceret ostẽdebat, & ad hostes mortificandos eadem cœlesti & spiritali tuba Christi milites excitabat. Supra enim dixerat, Dico autem, Spiritu ambulate, & desideria carnis ne feceritis. Caro enim concupiscit aduersus spiritum, spiritus autem aduersus carnem, Hæc enim inuicem sibi aduersantur, ut non quæcunque uultis illa faciatis. Quòd si spiritu ducimini, non estis sub lege. Ergo sub gratia constitutos uult istum aduersus opera carnis habere cõflictum. Et hæc opera carnis ut demonstraret, adiunxit quæ supra commemoraui, Manifesta autem sunt opera carnis, quæ sunt fornicationes, & cætera, siue quæ commemorauit, siue quæ intelligenda commonuit, maxime adijciens, & his similia. Denique in hoc prælio aduersus carnalem quodammodo exercitum uelut aliam producens aciem spiritalem, Fructus autem spiritus est, inquit, charitas, gaudium, pax, longanimitas, benignitas, bonitas, fides, mansuetudo, continentia, aduersus huiusmodi non est lex. Non, ait, aduersus hæc, ne sola esse putarentur: quamuis & si hoc diceret, omnia debuimus intelligere quæ eiusdem generis bona cogitare possemus: sed ait, aduersus huiusmodi, & hæc scilicet & quæcunque similia. Veruntamen q; in eis bonis quæ cõmemorauit, ultimo loco posuit cõtinentiam, de qua nunc disputare cœpimus, & propter quam multa iam diximus, præcipue uoluit eam nostris mentibus inhærere. Ipsa quippe in hoc bello ualet plurimum, in quo aduersus carnẽ spiritus concupiscit, quoniã ipsas carnis cõcupiscentias quodammodo crucifigit. Vnde cum hæc dixisset apostolus, continuo subiecit, Qui autem Iesu Christi sunt, carnem suam crucifixerunt cum passionibus & concupiscẽtijs.

Hæc

A Hæc est actio continentiæ, si opera carnis mortificantur. Mortificant uero eos, quos deficien
te continentia, ad consensionem perpetrandorum talium operum trahit concupiscentia.

Vt autem à continentia non deficiamus, aduersus illas præcipue diabolicarum sugge *Totus homo caro*
stionum insidias, uigilare debemus, ne de nostris uiribus præsumamus. Maledictus enim *est, Caput IIII*
omnis, qui spem suam ponit in homine. Et quis est iste, nisi ipse homo? Non potest ergo ue
raciter dicere non se spem ponere in homine, qui eam ponit in se. Nam & hoc secundũ ho/
minem uiuere, quid est nisi secundum carnem uiuere? Audiat ergo qui tali suggestione ten/
tatur, & si ullus ei Christianus sensus est, contremiscat, audiat, inquam, Si secundum carnem *Roma. 8*
uixeritis moriemini. Sed quispiam dicturus est mihi, aliud esse secundum hominem, aliud
secundum carnem uiuere: quia homo uidelicet rationalis creatura est, & in eo rationalis est
animus, quo distat à pecore: caro autem est infirma & terrena pars hominis, & ideo secun/
dum eam uiuere uitiosum est: propter quod ille qui secundum hominem uiuit, non utiq; se/
cundum carnem, sed potius secundum eam partem hominis uiuit qua homo est, hoc est se/
cundum spiritum mẽtis quo pecoribus præminet. Verum hæc disputatio ualet fortassis ali/
quid in scholis philosophorum: nos autem ut intelligamus apostolum Christi, libri Chri/
stiani quemadmodum loqui soleant debemus aduertere. Fides certe omnium nostrum est
quibus Christus uiuere est, hominem à uerbo dei assumptum nõ utiq; sine anima rationa/ *Ioan. 1*
li, sicut quidam hæretici uolunt, & tamen legimus, Verbum caro factum est. Quid hic caro
intelligenda est, nisi homo? Et uidebit omnis caro salutare dei, quid pōt intelligi, nisi omnis *Lucæ 3*
homo? Ad te omnis caro ueniet, quid est nisi omnis homo? Dedisti ei potestatem omnis *Psal. 64*
carnis, quid est, nisi omnis hominis? Ex operibus legis non iustificabitur omnis caro, quid *Roma. 3*
est, nisi nullus iustificabitur homo? Quod idem apostolus alibi exprimens manifestius, Nõ *Gal. 2*
inquit iustificabitur homo ex operibus legis. Corinthios quoq; increpat dicens, Nonne car *1. Cor. 3*
nales estis, & secundum hominem ambulatis? Cum carnales eos dixisset, non ait, secundũ
B carnem ambulatis, sed secundum hominem, quia & hoc quid uoluit intelligi, nisi secundum
carnem? Nam utiq; si culpabiliter quidem secũdum carnem, laudabiliter autem secundum
hominem ambularetur, id est uiueretur, non exprobrans diceret, Secundum hominem am/
bulatis. Agnoscat homo opprobrium, mutet propositum, uitet interitum. Audi homo, noli
ambulare secundum hominem, sed secundum eum qui fecit hominem: ab eo qui fecit te, no/
li deficere, nec ad te ò homo. Homo enim dicebat, qui tamen non secundum hominem uiue
bat, Non quia idonei sumus cogitare aliquid à nobis quasi ex nobismetipsis, sed sufficientia
nostra ex deo est. Vide si secũdum hominem uiuebat, qui ueraciter ista dicebat. Admonẽs
ergo apostolus hominem, ne uiuat secundum hominem, deo reddit hominem. Qui autem
non uiuit secundum hominem, sed secundum deum, profecto non uiuit etiam secundum se
ipsum, quia homo est & ipse. Sed ideo dicitur etiam secũdum carnem uiuere, cum ita uiuit,
quia & carne sola nominata intelligitur homo, quod iam ostendimus, sicut sola anima no/
minata intelligitur homo. Vnde dictũ est, Omnis anima sublimioribus potestatibus sub/ *Roma. 13*
dita sit, id est omnis homo, Et septuaginta quinq; animæ descenderunt in Aegyptum cum
Iacob, id est septuagintaquinq; homines. Noli ergo uiuere secundum teipsum ò homo, un/
de perieras, sed quæsitus es: noli, inq̃, uiuere secundũ teipsum, si quia perieras, inuẽtus es: no
li carnis accusare naturam, quando audis, Si secundũ carnem uixeritis, moriemini. Nam dia
bolus non habet carnem, & tamen quia secundum seipsum uiuere uoluit, in ueritate nõ ste/
tit. Quid ergo uerius, si secundum seipsum uiuẽs, cum loquitur mendacium, de suo loqtur?
Quod uere de illo ueritas dixit. Cum ergo audis, Peccatum uobis non domi/ *Fiducia sui & ex/*
nabitur, noli de te fidere ut peccatum non dominetur, sed de illo cui dicit orans quidam san/ *cusatio peccati,*
ctus, Itinera mea dirige secundum uerbum tuum, & non dominetur mihi omnis iniquitas. *Caput V*
Etenim ne fortasse cum audissemus, Peccatum uobis non dominabitur, nosipsos extol/
leremus, & uiribus nostris hoc tribueremus, statim hoc uidit apostolus atq; subiecit, Non
enim estis sub lege, sed sub gratia. Gratia itaque facit, ut peccatum tibi non dominetur.

Noli

Rom.8 Noli ergo de te fidere, ne multo amplius inde tibi dominetur. Et cum audimus, Si spiritu C
actiones carnis mortificaueritis, uiuetis: non hoc tãtum bonum spiritui nostro, quasi per se
ipsum possit ista, tribuamus. Nam ne istum carnalẽ sensum spiritu mortuo potius quàm
uiuificãte saperemus, ilico addidit, Quotquot enim spiritu dei agũtur, hi filij sunt dei. Itaq;
ut spiritu nostro opera carnis mortificemus, spiritu dei agimur: qui dat continentiã qua fre-
nemus, domemus, uincamus concupiscentiã. In hoc tam magno prælio in quo uiuit homo
sub gratia, & cum bene pugnat, adiutus exultat in domino cum tremore: non desunt tamen
etiam strenuis bellatoribus, & operum carnis quãuis inuictis mortificatoribus aliqua uul-
Matth,6 nera peccatorum, propter quæ sananda quotidie ueraciter dicant, Dimitte nobis debita no
stra: contra eadem uitia, & contra diabolum principem regemq; uitiorum, multo uigilan-
tius & acrius ipsa oratione certãtes: ne ualeant aliquid mortiferæ suggestiones eius, quibus
instigat insuper peccatorẽ ad sua excusanda potius quàm accusanda peccata: ac sic illa uul-
nera non modo non sanentur, uerumetiam & si mortifera nõ erant, grauiter & letaliter in-
fligantur. Et hic ergo cautiore opus est continentia, qua cohibeatur superbus hominis appe
titus, quo placet sibi & non uult culpabilis inueniri, dedignaturq; cum peccat cõuinci, quòd
ipse peccauerit, nõ salubri humilitate suscipiens accusationem sui, sed excusationem potius
ruinosa elatione cõquirens. Ad hanc superbiam coercendam, continentiam petiuit à domi-
Psal.140 no ille cuius superius uerba iam posui, & sicut potui, commendaui. Namq; cum dixisset, Po
ne domine custodiam ori meo, & ostium cõtinentiæ circum labia mea, Ne declines cor me-
um in uerba maligna, Vnde hoc diceret euidentius explicans, Ad excusandas, inquit, excu-
sationes in peccatis. Quid enim malignius his uerbis, quibus malus malum se negat, etiam
de opere malo conuictus, quod negare non ualeat? Et quoniam factum non potest tege-
re, nec benefactum potest dicere, & à se factum uidet patere, quærit in alium referre quod fe
cit, tanquam inde possit auferre quod meruit, Nolẽs se esse reum, addit potius ad reatum,
& sua excusando nõ accusando peccata, ignorat non se pœnam remouere, sed ueniã. Apud D
homines enim iudices, quoniam falli possunt, quacunq; uelut purgare fallacia quod perpe
ram factum est, prodesse aliquid uidetur ad tempus: apud deum autem, qui falli nõ potest,
non est adhibenda fallax defensio, sed uerax confessio peccatorum. Et alij quidem, qui sua
consueuerunt excusare peccata, fato se ad peccandum queruntur impelli: tanquam hoc de-
creuerint sydera, & cœlum prius talia decernendo peccare, & homo postea talia committen
do peccare. Alij fortunæ malunt imputare quòd peccant, qui omnia fortuitis casibus agita-
ri putant: nec tamen hoc se fortuita temeritate, sed perspecta ratione sapere atq; asseuerare
contendunt. Qualis ergo dementia est, disputationes suas rationi tribuere, & actiones suas
casibus subiugare? Alij totũ quod male faciunt, in diabolum referunt: nec uolunt cum illo
habere uel partem, cum illum sibi occultis suggestionibus mala suasisse suspicari possint, se
autem illius suggestionibus undecunq; fuerint, consensisse dubitare nõ possint. Sunt etiam
qui excusationem suam extendunt in accusationem dei, diuino iudicio miseri, suo autem fu
Manichæi. rore blasphemi. Etenim aduersus eum ex contrario principio inducũt mali substantiam re-
bellantem, cui non potuerit resistere, nisi substantiæ naturæq; suæ partem eidem rebellan-
ti contaminandã corrumpendamq; miscuisset: & tũc se peccare dicunt quando natura ma-
li præualet naturæ dei. Hæc Manichæorum est immundissima insania, quorum machina-
menta diabolica, facillime ueritas indubitata subuertit, quæ dei naturam incõtaminabilem
atq; incorruptibilem cõfitetur. Quid autem flagitiosæ contaminationis & corruptionis de
istis merito non creditur, à quibus deus, qui summe atq; incomparabiliter bonus est, conta
Deus & de malis bene facit. Ca. VI minabilis & corruptibilis creditur? Sunt & hi qui eo modo in excusatione peccatorũ
suorum accusant deum, ut dicant ei placere peccata, Nam si displicerẽt, inquiunt, nullo mo
do ea fieri omnipotentissima utiq; potestate permitteret: quasi uero deus impunita pecca-
ta esse permiserit, etiam in eis quos à supplicio sempiterno remissione liberat peccatorum.
Nullus quippe debitæ grauioris pœnæ accipit ueniam, nisi qualemcunq;, & si longe minorẽ
quàm

A q̃ debeat soluerit pœnã: Atq; ita impartitur largitas misericordiæ, ut nõ relinquatur etiam iustitia disciplinæ. Nam & peccatum quod inultum uidetur, habet pedissequam pœnam suam, ut nemo de admisso nisi aut amaritudine doleat, aut cæcitate non doleat. Sicut ergo tu dicis, cur permittit ista si displicent, ita ego dico, cur punit ista si placent? Ac per hoc sicut ego confiteor, q; omnino ista non fierent nisi ab omnipotente permitterẽtur, ita tu confitere facienda non esse quæ à iusto puniantur: ut non faciendo quæ punit, mereamur ab eo discere, cur permittit esse quæ puniat. Perfectorum est enim, sicut scriptum est, solidus cibus, in quo hi qui bene profecerunt, iam intelligunt ad omnipotentiam dei potius id pertinuisse, ut ex libero arbitrio uoluntatis uenientia mala esse permitteret. Tanta quippe est omnipotens eius bonitas, ut etiam de malis possit facere bona, siue ignoscendo, siue sanando, siue ad utilitates piorum coaptando atq; uertendo, siue etiam iustissime uindicãdo. Omnia nanq; ista bona sunt, & deo bono atq; omnipotenti dignissima, nec tamen fiunt nisi de malis. Quid igitur melius, quid omnipotentius eo, qui cum mali nihil faciat, bene etiam de malis facit? Clamant ad eum qui mala fecerunt, Dimitte nobis debita nostra, exaudit, ignoscit. Nocuerunt sua mala peccãtibus, subuenit eorum medetur q; languoribus: sæuiunt suorum hostes, de illorum sæuitia facit martyres. Postremo etiam condemnat eos quos damnatione iudicat dignos: sua licet illi mala patiantur, facit tamen ille quod bonum est. Non potest enim bonum non esse quod iustum est. Et utiq; sicut iniustum est peccatum, ita iustum est peccati supplicium. Non autem potestas deo defuit talem facere hominem qui peccare non posset: sed maluit eum talem facere, cui adiaceret peccare si uellet, non peccare, si nollet, hoc prohibens, illud præcipiens: ut prius esset illi bonum meritum, non peccare, & postea iustum præmium, non posse peccare. Nam etiam tales sanctos suos in fine facturus est, qui omnino peccare non possint. Tales habet quippe etiam nunc angelos suos, quos in illo sic amamus, ut de nullo eorum ne peccando fiat diabolus, formidemus: Quod de nemine hoB mine iusto in huius uitæ mortalitate præsumimus, tales autem omnes futuros in illius uitæ immortalitate cõfidimus. Omnipotens enim deus qui operatur bona etiã de nostris malis, qualia dabit bona, cum liberauerit ab omnibus malis? Multa de bono usu mali copiosius possunt & subtilius disputari, sed neq; hoc isto sermone suscepimus, & eius nimia uitanda est longitudo. Nunc ergo ad illud propter quod diximus ista, redeamus. Continentia nobis opus est, & eam diuinum esse munus cognoscimus, ne declinetur cor nostrum in uerba maligna ad excusandas excusationes in peccatis. Cui autem peccato cohibendo non habemus necessariam cõtinentiam ne committatur, quãdo & hoc ipsa cohibet, ne commissum si fuerit, nefaria superbia defendatur? Vniuersaliter ergo continẽtia nobis opus est, ut declinemus à malo: ut autem faciamus bonum ad aliam uidetur uirtutem, hoc est ad iustitiã pertinere. Hoc nos admonet sacer psalmus, ubi legimus, Declina à malo & fac bonũ. Quo autẽ fine ista faciamus, mox addidit, dicens, Quære pacem, & sequere eam. Pax enim perfecta tunc erit nobis, quando natura nostra creatori suo inseparabiliter cohærente, nihil nobis repugnabit ex nobis. Hoc & ipse saluator uoluit quantum mihi uidetur intelligi, ubi ait, Sint lumbi uestri præcincti, & lucernæ ardentes. Quid est lumbos accingere? Libidines coercere, quod est continẽtiæ. Lucernas uero ardentes habere, est bonis operibus lucere atq; feruere, quod est iustitiæ. Neq; hic tacuit quo fine ista faciamus, addendo atq; dicendo, Et uos similes hominibus expectantibus dominum suum, quãdo ueniat à nuptijs. Cum enim uenerit, nos remunerabit, qui cõtinuimus nos ab his quæ cupiditas, & ea quæ imperauit charitas fecimus, ut in eius perfecta & sempiterna pace, sine ulla mali contentione, & cum summa boni delectatione regnemus. Omnes ergo qui credimus in deũ uiuum & uerum, cuius summe bona immutabilis q; natura, nec mali aliquid facit, nec mali aliquid patitur, à quo est omne bonum, quod etiam minui potest, & qui suo bono quod ipse est omnino minui non potest, cum audimus Apostolum dicentem, Spiritu ambulate & concupiscentias carnis ne perfeceritis, caro enim cõcupiscit aduersus spiritum, spiritus autem aduersus carnem:

Heb. 5

Matth. 6

Cõtinẽtia à malis, Iustitia ad bona. Cap. VII

Psal. 33

Luc. 12

Gal. 5

Hæc enim inuicem sibi aduersantur, ut non ea quæ uultis faciatis: absit ut credamus quod Manichæorum credit insania, duas hic demonstratas esse naturas ex contrarijs inter se principijs confligentes, unam boni, alteram mali. Prorsus ista duo ambo sunt bona, & spiritus bonum est, & caro bonum, & homo qui ex utroq; constat, uno imperante alio seruiente, utique bonum est, sed mutabile bonum: quod tamen fieri non posse constat, nisi ab incommutabili bono, à quo est omne bonum creatum, siue paruum, siue magnum, sed quamlibet paruum à magno tamen factum, & quamlibet magnum, nullo modo tamen factoris magnitudini comparandum. Verum in hac bona hominis & bene à bono condita institutaq; natura nunc bellum est, quoniam salus nondum est. Languor sanetur, pax est. Languorem autem istum culpa meruit, natura non habuit: quam sanè culpam per lauacrum regenerationis dei gratia fidelibus iam remisit, sed sub eiusdem medici manibus adhuc natura cum suo languore confligit. In tali autem pugna sanitas erit tota uictoria: nec temporaria sanitas, sed æterna: ubi non solum finiatur hic languor, uerumetiam deinceps nullus oriatur. C

Psal. 102 Propter quod alloquitur animam suam iustus, & dicit, Benedic anima mea domino, & noli obliuisci omnes retributiones eius: Qui propitius fit omnibus iniquitatibus tuis, qui sanat omnes languores tuos. Propitius fit iniquitatibus, cum peccata dimittit: sanat languores, cum desideria praua compescit. Propitius fit iniquitatibus, dando indulgentiam: sanat languores, dando continentiam. Illud factum est in baptismate confitentibus, hoc fit in agone certantibus, in quo à nobis noster per eius adiutorium uincendus est morbus. Etiam nunc

Matth. 6 illud fit, quo exaudimur, dicentes, Dimitte nobis debita nostra: hoc autem cum exaudimur,

Iacobi 1 dicentes, Ne nos inducas in tentationem. Vnusquisq; enim tentatur, sicut ait apostolus Iacobus, à concupiscentia sua abstractus & illectus. Contra quod uitium, medicinale poscitur adiutorium, ab illo qui potest omnes huiuscemodi sanare languores, non à nobis aliena separatione, sed in nobis nostræ reparatione naturæ. Vnde & prædictus apostolus, non ait, Vnusquisq; tentatur à concupiscētia, sed addidit, sua: ut qui hoc audit, intelligat quomodo D

Psal. 40 clamare debeat, Ego dixi domine miserere mei, sana animam meā quoniam peccaui tibi. Non enim sanatione indiguisset, nisi seipsa peccādo uitiasset, & aduersus eam caro sua concupisceret, id est, ipsa sibimetipsi ex ea parte qua in carne infirmata est repugnaret.

Carnis pugna usq; ad huius uitæ finē.

Cap. VIII

Caro enim nihil nisi per animam concupiscit: Sed concupiscere caro aduersus spiritum dicitur, quando anima carnali concupiscentia spiritui reluctatur. Totum hoc nos sumus: &

1. Cor. 15 caro ipsa quæ discedente anima moritur, nostra pars infirma est: non fugienda dimittitur, sed recipienda deponitur, nec recepta ulterius relinquetur. Seminatur autem corpus animale, resurget corpus spiritale. Tunc iam caro nihil concupiscet aduersus spiritum, quoniam & ipsa spiritalis uocabitur: quoniam spiritui non solum sine ulla repugnātia, uerumetiam sine ulla corporalis alimenti indigentia in æternum uiuificanda subdetur. Hæc igitur duo quæ nunc inuicem aduersantur in nobis, quoniam in utroq; sumus, ut cōcordent, oremus & agamus. Non enim alterum eorum putare debemus inimicum, sed uitium quo caro concupiscit

Rom. 7 aduersus spiritum: quod sanatū nec ipsum erit, & substantia utraq; salua erit, & inter utraq; nulla pugna erit. Audiamus Apostolum, Scio, inquit, quia non habitat in me, hoc est, in carne mea, bonum. Hoc utiq; ait, quia uitium carnis in re bona nō est bonum. Quod cum esse destiterit, caro erit, sed iam uitiata uel uitiosa non erit. Quam tamen ad nostram pertinere naturam idem doctor ostendit, prius dicendo, Scio quia non habitat in me, quod ut

Eph. 5 exponeret, addidit, hoc est in carne mea, bonum. Se itaq; dicit esse carnem suam. Non ergo

Rom. 7 ipsa est inimica nostra, & quando eius uitijs resistitur, ipsa amatur, quia ipsa curatur. Nemo enim unquam carnem suam odio habuit: sicut ipse Apostolus dicit. Et alio loco ait, Igitur ipse ego mente seruio legi dei, carne autem legi peccati. Audiant qui aures habent. Igitur ipse ego, ego mente, ego carne, sed mente seruio legi dei, carne autem lege peccati. Quomodo autem carne legi peccati? Nunquid cōcupiscentiæ consentiendo carnali? Absit: Sed motus desideriorum illic habendo, quos habere nolebat, & tamen habebat. Sed eis non consentiendo

A ſentiendo mente ſeruiebat legi dei,& tenebat membra ne fierent arma peccati. Sunt ergo in nobis deſideria mala, quibus non conſentiendo non uiuimus male: ſunt in nobis concupiſcentiæ peccatorum, quibus non obediendo non perficimus malum, ſed eas habendo nondum perficimus bonum. Vtrunq; oſtendit Apoſtolus, nec bonum hic perfici, ubi malum concupiſcitur, nec malum hic perfici, quando tali concupiſcentiæ non obeditur. Illud quippe oſtendit, ubi ait, Velle adiacet mihi, perficere autem bonum non: Hoc uero, ubi ait, Spiritu ambulate, & deſideria carnis ne perfeceritis. Neq; enim ibi dicit, Non ſibi adiacere facere bonum, ſed non perficere: neq; hic dicit, Concupiſcentias carnis ne habueritis, ſed ne perfeceritis. Fiunt itaque in nobis concupiſcentiæ malæ, quando id quod non licet, libet: ſed non perficiuntur cum legi dei mente ſeruiente libidines continentur. Et bonum fit, cum id quod male libet uincente bona delectatione non fit: ſed boni perfectio non impletur, quamdiu legi peccati carne ſeruiente libido illicit, & quamuis contineatur, tamen mouetur: Non enim opus eſſet ut contineretur, niſi moueretur. Erit quandoq; etiam perfectio boni, quando erit conſumptio mali: illud erit ſummum, hoc erit nullum. Quod ſi in iſta mortalitate ſperandum putamus, fallimur. Tunc enim erit quando mors non erit, & ibi erit ubi uita æterna erit. In illo enim ſeculo & in illo regno erit bonum ſummum, malum nullum: quando erit & ubi erit ſapientiæ amor ſummus, continentiæ labor nullus. Non igitur mala eſt caro ſi malo careat, id eſt, uitio quo uitiatus eſt homo, non factus male, ſed ipſe faciens. Ex utraq; enim parte, id eſt, & anima & corpore à bono deo factus bonus, ipſe fecit malum quo factus eſt malus. A cuius mali reatu iam etiam ſolutus per indulgentiam, ne leue exiſtimet eſſe quod fecit, adhuc cum ſuo uitio pugnat per continentiam. Abſit autem ut inſint ulla uitia in illa quæ futura eſt pace regnantibus: quandoquidem in iſto bello quotidie minuuntur in proficientibus, non peccata ſolum, ſed ipſæ quoq; concupiſcentiæ, cum quibus non conſentiendo confligitur, & quibus conſentiendo peccatur. Quòd ergo caro concupi-

Rom. 7

Gal. 5

B ſcit aduerſus ſpiritum, quod non habitat in carne noſtra bonum, quod lex in membris noſtris repugnat legi mentis, non eſt duarum naturarum ex contrarijs facta principijs commixtio, ſed unius aduerſus ſeipſam propter peccati meritum facta diuiſio. Non ſic fuimus in Adam antequam noſtra natura ſuo deceptore audito ac ſecuto, ſuum contempſiſſet atque offendiſſet autorem: non eſt iſta prior uita creati hominis, ſed poſterior pœna damnati. Ex qua damnatione per Ieſum Chriſtum liberati, cum pœna ſua dimicant liberi, nondum ſalute plena, ſed iam pignore ſalutis accepto: non liberati autem, & peccatis rei ſunt, & ſupplicijs implicati. Poſt hanc uero uitam reis manebit in æternum pœna pro culpa: liberis non remanebit in æternum, nec culpa, nec pœna: ſed permanebunt in æternum ſubſtantiæ bonæ ſpiritus & caro, quas deus bonus & immutabilis bonas quamuis mutabiles condidit. Permanebunt autem in melius commutatæ, nunquam iam in deterius mutandæ, conſumpto penitus omni malo, & quod homo fecit iniuſte, & quod paſſus eſt iuſte. Quibus duobus mali generibus omnino pereuntibus, quorum eſt unum præcedentis iniquitatis, alterum conſequentis infelicitatis, erit hominis ſine ulla prauitate uoluntas recta. Ibi omnibus erit clarum atq; perſpicuum, quod nunc à fidelibus multis creditur, à paucis intelligitur: malum non eſſe ſubſtantiam, ſed ſicut uulnus in corpore, ita ſubſtantiam quæ ſeipſam uitiauit, eſſe cœpiſſe peſte inchoata, atq; ibi eſſe deſinere ſanitate perfecta. Omni ergo malo exorto à nobis, & perdito in nobis, bono etiam noſtro uſque ad culmen feliciſſimæ incorruptionis & immortalitatis aucto atque perfecto, qualis erit utraq; noſtra ſubſtantia: quandoquidem nunc in iſta corruptione & mortalitate, cum adhuc corpus corruptibile aggrauat animam, & quod Apoſtolus dicit, Corpus mortuum eſt propter peccatum, tale tamen teſtimonium perhibet idem ipſe carni noſtræ, id eſt, parti noſtræ infirmæ atq; terrenæ: ut dicat quod paulo ante commemoraui, Nemo unquam carnem ſuam odio habuit, ſtatimq; ſubiungat, ſed nutrit eam & fouet, ſicut Chriſtus eccleſiam.

Rom. 8

Eph. 5

Carnem natura nō esse malū. Cap. IX

Quo igitur non dico errore, sed prorsus furore, Manichæi carnem nostram nescio cui fabulosæ genti tribuunt tenebrarum, quam uolunt suam sine ullo initio malam semper habuisse naturam: cum uerax doctor, uiros diligere uxores suas exemplo suæ carnis hortetur, quos ad hocipsum Christi quoq; & Ecclesiæ hortatur exemplo? Totus deniq; ipse apostolicæ epistolæ locus, ualde ad rem pertinens, recordandus est, Viri, inquit, diligite uxores uestras, sicut & Christus dilexit Ecclesiam, & seipsum tradidit pro ea: ut eam sanctificaret, mūdans lauacro aquæ in uerbo: ut exhiberet sibiipse gloriosam Ecclesiam, nō habentem maculam aut rugam, aut aliquid huiusmodi: sed ut sit sancta & immaculata: Ita, inquit, & uiri debēt diligere uxores suas, sicut corpora sua. Qui diligit uxorem suam, seipsum diligit. Deinde subiunxit quod iam commemorauimus, Nemo enim unquam carnem suam odio habuit, sed nutrit & fouet eam, sicut Christus Ecclesiam. Quid ad hæc dicit immundissimæ impietatis insania? Quid ad hæc dicitis Manichæi, qui nobis uel ex apostolicis litteris duas sine initio naturas, unam boni, alteram mali, conamini inducere: & apostolicas litteras, quæ uos ab ista sacrilega peruersitate corrigant, non uultis audire? Sicut legitis, Caro concupiscit aduersus spiritum: Et, Nō habitat in carne mea bonum: Ita legite, Nemo unquam carnem suam odio habuit, sed nutrit & fouet eam, sicut & Christus Ecclesiam. Sicut legitis, Video aliam legem in membris meis repugnantem legi mentis meæ: ita intelligite, Sicut & Christus dilexit Ecclesiam, ita uiri debent diligere uxores suas, sicut sua corpora. Nolite in illis sanctæ scripturæ testimonijs esse insidiosi, in his surdi, & eritis in utrisq; correcti. Hæc enim si accipiatis ut dignum est, conemini & illa intelligere ut uerum est. Tres quasdam copulas nobis insinuauit Apostolus, Christum & Ecclesiam, uirum & uxorem, spiritum & carnem. Horum priora posterioribus consulunt, posteriora prioribus famulantur. Omnia bona sunt, cum in eis quædam ordinis pulchritudinem excellenter præposita, quædam decenter subiecta custodiunt. Vir & uxor, quales secum esse debeant, præceptum accipiunt & exemplum. Præceptum est, Mulieres uiris suis subditæ sint sicut domino, quia uir caput est mulieris: Et, Viri diligite uxores uestras. Exemplum autem datur mulieribus de Ecclesia, uiris de Christo. Sicut Ecclesia, inquit, subdita est Christo, ita & mulieres uiris suis in omnibus. Similiter & uiris dato præcepto, ut uxores suas diligant, adiecit exemplum, sicut Christus dilexit Ecclesiam. Sed & uiros à re inferiore adhortatus est, id est à corpore suo: non tantum à superiore, id est à domino suo. Non enim solum ait, Viri diligite uxores uestras, sicut Christus dilexit Ecclesiam, quod est à superiore: uerumetiam dixit, Viri debent diligere uxores suas, sicut corpora sua, quod est ab inferiore: quia & superiora & inferiora bona sunt omnia. Nec tamē mulier à corpore uel carne accepit exemplum, ut ita esset subdita uiro, sicut spiritui caro: Sed aut consequenter Apostolus intelligi uoluit, quod dicere prætermisit: aut forte quia caro concupiscit aduersus spiritum in huius uitæ mortalitate atq; languore, ideo de illa noluit mulieri exemplum subiectionis adhibere: Viris autem ideo uoluit, quia & si concupiscit spiritus aduersus carnem, etiam in hocipso consulit carni: non sicut caro concupiscens aduersus spiritum, nec spiritui consulit talis repugnatio, nec sibi. Non tamen ei spiritus bonus, siue eius naturā per prouidentiam nutriendo ac fouendo, siue eius uitijs per continentiam resistēdo, consuleret, nisi utraq; substātia utriusq; artificem deum, etiam decore huius ordinis indicaret. Quid est ergo quod uos uera dementia, & Christianos esse iactatis, & contra scripturas Christianas oculis clausis, uel potius extinctis, tanta peruersitate contenditis: Christum asserentes in falsa carne apparuisse mortalibus: & Ecclesiā in anima ad Christum, in corpore ad diabolum pertinere: & sexum uirilem atque mulierem diaboli opera esse, non dei: & spiritui carnem tanquam malam substantiam bonæ substantiæ cohærere?

Idem probat. Cap. X

Si parum uobis uidentur quæ de apostolicis commemoramus litteris, audite adhuc alia, si aures habetis. Quid de carne Christi dicit insanissimus Manichæus? Quòd nō fuerit uera, sed falsa. Quid ad hoc dicit beatus Apostolus? Memor esto Christum Iesum resurrexisse à mortuis ex semine

A mine Dauid secundum Euágelium meum. Et ipse Christus Iesus, Palpate, inquit, & uidete, Luc.24
quia spiritus carnem & ossa non habet, sicut me uidetis habere. Quomodo est in eorum doctrina ueritas, quæ id prædicat q in carne Christi erat falsitas? Quomodo in Christo non erat ullum malum, in quo erat tam grande médacium? Quia uidelicet hominibus nimium mundis malum est caro uera, & non est malum falsa? Pro certo malum est caro uera nascentis ex Dauid semine, & non est malum lingua falsa dicentis, Palpate & uidete, quia spiritus ossa & carnem nó habet, sicut me uidetis habere. De Ecclesia quid dicit deceptor hominum in mortifero errore, q ex parte animarum pertineat ad Christum, ex parte corporum ad diabolum? Quid ad hæc dicit doctor gentium in fide & ueritate? Nescitis, inquit, quia corpora uestra membra sunt Christi? 1.Cor.6
De sexu masculi & fœminæ quid dicit filius perditionis, q uterq; sexus nó ex deo sit, sed ex diabolo? Quid ad hæc dicit uas electionis? Sicut, inquit, 1.Cor.11
mulier ex uiro, ita & uir per mulierem, omnia autem ex deo. De carne quid dicit per Manichæum spiritus immundus, q sit mala substantia, nec dei sed inimici creatura? Quid ad hæc dicit per Paulum spiritussanctus? Sicut enim corpus unum est, inquit, & membra habet 1.Cor.12
multa, omnia autem membra corporis cum sint multa, unum est corpus, ita & Christus. Et paulopost, Posuit, inquit, deus membra singula quæq; eorum in corpore prout uoluit. Item paulopost, Deus, inquit, temperauit corpus, ei cui deerat, maiorem honorem dans, ut non essent scissuræ in corpore, sed in idipsum, ut pro inuicem sollicita sint membra: & siue patitur unum membrum, compatiuntur omnia membra, siue gloriatur unum membrum, congaudent omnia membra. Quomodo est mala caro, quando ipsæ animæ pacem membrorum eius ut imitentur, monentur? Quomodo est inimica creatura, quando ipsæ animæ quæ corpora regunt, ut inter se inimicitiarum scissuras non habeant, exemplum de membris corporis sumunt, ut quod præstitit deus corpori per naturam, ament & ipsæ habere per gratiam?
Merito ad Romanos cum scriberet, Obsecro, inquit, uos fratres per misericordiam dei ut ex- Rom.12
B hibeatis corpora uestra hostiam uiuam, sanctam, deo placentem. Sine causa enim tenebras lucem, & lucem tenebras esse contendimus, si hostiam uiuam, sanctam, deo placentem de gentis tenebrarum corporibus exhibemus.

Sed inquiunt, Quomodo caro per quandam similitudinem comparatur Ecclesiæ? Nunquid Ecclesia cócupiscit aduersus Christum, cum idem Apostolus dixerit, Ecclesia subdita est Christo? Plane Ecclesia subdita est Christo, quia ideo spiritus concupiscit aduersus carnem, ut omni ex parte Christo subdatur Ecclesia. Caro autem concupiscit aduersus spiritum, quia nondum pacem quæ perfecta promissa est accepit Ecclesia: Ac per hoc Ecclesia subdita est Christo ex pignore salutis, & caro concupiscit aduersus spiritū ex infirmitate languoris. Neq; enim nó Ecclesiæ membra erant ijdē ipsi, quibus ista dicebat, Spiritu ambulate, & desideria carnis non perficietis. Caro enim concupiscit aduersus spiritum, & spiritus aduersus carnem: Hæc enim sibijnuicem aduersantur, ut non ea quæ uultis faciatis. Hæc utiq; Ecclesiæ dicebātur, quæ si Christo subdita non esset, non in ea spiritus aduersus carnem per continentiam concupisceret. Propter quod poterant concupiscentias carnis non perficere, sed carne concupiscente aduersus spiritum non poterant ea facere quæ uolebant, id est, etiā ipsas carnis concupiscētias non habere. Deinde, cur non confiteamur in hominibus spiritalibus Ecclesiam subditam Christo, in carnalibus autem hanc adhuc concupiscere aduersus Christum? An aduersus Christum non concupiscebant, quibus dicebatur, Diuisus est Christus: Et, Nó potui loqui uobis quasi spiritalibus, 1. Cor.1
sed quasi carnalibus, tanq; paruulis in Christo lac uobis potum dedi, non escam: nondum 1.Cor.3
enim poteratis, sed ne nūc quidem potestis, adhuc enim estis carnales: Cum enim sint in uobis, æmulatio, & contentio, nónne carnales estis? Aduersus quem concupiscit æmulatio & contentio, nisi aduersus Christum? Has enim carnis concupiscentias Christus in suis sanat, sed in nullis amat. Vnde sancta Ecclesia quamdiu habet etiam membra talia, nondum est sine macula & ruga. Huc accedunt & illa peccata pro quibus quotidiana uox totius Ecclesiæ est, Dimitte nobis debita nostra: à quibus ne spiritales putaremus alienos, non quicunq;

Etiā Ecclesia caro est. Cap. XI

carnalium, nec ipsorum quicunq; spiritalium, sed qui super pectus domini discumbebat,& C
1.Ioan.1 quem præ cæteris diligebat: Si dixerimus, inquit, quia peccatum non habemus, nosipsos decipimus,& ueritas in nobis non est. In omni autem peccato plus in maiore, minus in mino-
1.Cor.1 re, tamen contra iustitiam concupiscitur. Et de Christo scriptum est, Qui factus est nobis sapientia à deo, & iustitia, & sanctificatio, & redemptio. In omni igitur peccato contra Christum sine dubio concupiscitur. Sed qui sanat omnes languores nostros, cum perduxerit Ecclesiam ad promissam languoris sanitatem, tunc in nullo membrorum eius quamlibet minima erit ulla macula & ruga. Tunc nullo modo caro aduersus spiritum concupiscet,& ideo nulla erit causa cur aduersus carnem etiam spiritus concupiscat. Tunc finem accipiet omnis hæc pugna, tunc ambarum substantiarum erit summa concordia, tunc usqueadeo ibi nullus erit carnalis, ut etiam caro ipsa sit spiritalis. Quod ergo nunc agit cum carne sua quisq; secundum Christum uiuens, cum & concupiscit aduersus eius malam concupiscentiam, quando sanandam continet, quam nondum sanatam tenet, & tamen eius bonam nutrit naturam fouetq;, quoniam nemo unquam carnem suam odio habuit: hoc etiam agit cum Ecclesia Christus, quantum fas est comparare minora maioribus. Nam & correptionibus eam reprimit, ne impunitate inflata dissiliat:& cõsolationibus erigit, ne grauata infirmitate
1.Cor.11 succumbat. Hinc est illud Apostoli, Si enim nosipsos diiudicaremus, à domino non iudicaremur: cum iudicamur autẽ, à domino corripimur, ne cum hoc mundo damnemur. Et illud
Psal.93 in psalmo, Secundum multitudinem dolorum meorum in corde meo, consolationes tuæ iocundauerunt animam meam. Tunc ergo speranda est carnis nostræ sine ulla repugnatione perfecta sanitas, quando erit Ecclesiæ Christi sine ullo timore certa securitas. Hæc aduersus Manichæos fallaciter continentes, pro ueraci continentia disputare suffecerit, ne continentiæ fructuosus & gloriosus labor, partem infirmam nostram, id est corpus, quando ab immoderatis & illicitis uoluptatibus cohibet & refrenat, non salubriter castigare, sed insectari credatur hostiliter.

Cõtinẽtia uera & falsa. Cap.XII

Corpus quippe ab anima est quidem natura diuersum, sed D non est à natura hominis alienum. Nõ enim animus constat ex corpore, sed tamen homo ex animo constat & corpore:& utiq; deus quem liberat, totum hominem liberat. Vnde totum hominem etiã saluator ipse suscepit, dignatus in nobis totum liberare quod fecit. Qui contra istam sentiunt ueritatem, quid eis prodest libidines continere, si tamen aliquas continent? Quid in eis per continentiam potest fieri mundum, quorum continentia talis immunda est, quæ nec continẽtia nominanda est? Sentire quippe quod sentiunt, uirus est diaboli, continentia uero munus est dei: sicut non omnis qui aliquid patitur, aut quoslibet dolores tolerantissime patitur, habet eam uirtutem quæ similiter dei munus est,& patientia nuncupatur. Multi enim tolerant multa tormẽta, ne in suis criminibus prodant, aut male sibi conscios, aut seipsos: Multi pro explendis ardentissimis libidinibus & obtinendis,& non relinquendis eis rebus quibus uinculo praui amoris obstricti sunt, multi pro diuersis & perniciosis quibus uehementer tenentur erroribus, quos omnes absit ut ueram dicamus habere patientiam. Ita non omnis qui aliquid continet, uel ipsas etiam carnis aut animi libidines mirabiliter continet, istam continẽtiam, de cuius utilitate & decore disseruimus, habere dicendus est. Quidam enim, quod mirum dictu uideri potest, per incontinentiã se continent: uelut si se mulier contineat à marito, quia hoc iurauit adultero. Quidã per iniustitiam, ueluti si miscendi sexus non reddat coniux coniugi debitum, quia ipse uel ipsa iam potest uincere talem corporis appetitum. Item quidam continent decepti fide falsa,& uana sperãtes, uana sectãtes: in quibus sunt omnes hæretici,& quicunq; sub nomine religionis aliquo errore falluntur: Quorũ continentia uera esset, si esset & fides uera. Cum uero illa propterea nec fides sit appellãda, quia falsa est, sine dubio & ista cõtinentiæ nomine indigna est. Nũquid enim continentiam fidei, quam munus dei uerissime dicimus, dicturi sumus esse peccatum? Absit à nostris cordibus tam detestãda dementia. Beatus autẽ Apostolus ait, Omne quod nõ est ex fide, peccatũ est. Quæ igitur non habet fidẽ, nec continentia nominanda est. Sunt etiam qui

A qui aperte malignis seruiẽdo dæmonibus, à corporis uoluptatibus continent, ut per eos ex/
pleant nefarias uoluptates, quarum impetum ardoremq́ non continent. Vnde ut aliquid
dicam, & cætera propter sermonis longitudinem taceam, quidam nõ attingunt etiã uxores
suas, dũ quasi mundi per magicas artes peruenire ad uxores moliũtur alienas. O mirabilem
continentiam, imò uero nequitiam atq; immundiciam singularem. Si enim uera esset con/
tinentia, magis ab adulterio, q̃ propter adulterium perpetrandum, carnis cõcupiscentia de/
buit à coniugio continere. Hanc quippe concupiscentiã carnis, relaxare solet continentia con
iugalis, eiusq́ frenis hactenus moderamen imponere: ut nec in ipso coniugio immoderata
licẽtia diffluatur, sed custodiatur modus: aut infirmitati cõiugis debitus, cui hoc nõ secundũ
imperiũ præcepit, sed secundũ ueniã cõcedit Apostolus: aut filijs procreandis accõmodatus,
quæ una fuit causa miscendæ inuicem carnis, & patribus quondã & matribus sanctis. Id aũt
faciens continẽtia, id est moderãs & quodãmodo limitans in cõiugibus carnis concupiscen/
tiam, & eius inquietum atq; inordinatũ motũ certis quodãmodo finibus ordinãs, bene uti/
tur hominis malo, quem facit & uult perficere bonũ: sicut deus utitur etiã hominibus malis,
propter eos quos perficit bonos. Absit ergo ut cõtinentiã, de qua scriptura dicit, Et
hocipsum erat sapientiæ, scire cuius esset hoc donũ, etiã eos habere dicamus, qui continẽdo,
uel erroribus seruiũt, uel aliquas minores cupiditates ideo uincũt, ut alias expleant, quarum
granditate uincuntur. Ea uero quæ uera est desuper ueniens continentia, non alijs malis ma
la premere alia, sed bonis mala sanare uult omnia. Cuius ut breuiter complectar actionem,
omnibus prorsus delectationibus concupiscentiæ quæ aduersantur delectationi sapientiæ,
coercendis atq; sanandis inuigilat officium continentiæ. Vnde angustius eam sine dubita/
tione metiuntur qui solas libidines corporis cohibere definiunt: melius profecto illi qui non
addunt corporis, sed generaliter libidinem siue cupiditatem regendam dicunt ad continen/
tiam pertinere. Quæ cupiditas in uitio ponitur, nec tantũ est corporis uerũ & animi. Etenim
B si cupiditas corporis est in fornicationibus & ebrietatibus, nunquid inimicitiæ, contẽtiones,
æmulationes, postremo animositates, in corporis uoluptatibus, ac non potius in animi mo/
tibus & perturbationibus exercẽtur? Carnis tamẽ opera hæc omnia nũcupauit Apostolus,
siue quæ ad animum, siue quæ ad carnem proprie pertinẽt, ipsum scilicet hominem nomine
carnis appellans. Opera quippe hominis sunt quæ non dicuntur dei, quoniã homo qui hoc
agit secundũ seipsum uiuit, nõ secundũ deum, inquantum hoc agit. Sunt autẽ alia opera ho
minis, quæ magis dicenda sunt opera dei. Deus est enim, inquit Apostolus, qui operatur in
uobis, & uelle & operari pro bona uolũtate. Inde est & illud, Quotquot enim spũ dei agun/
tur, hi filij sunt dei. Spiritus itaq; hominis adhærẽs spiritui dei, cõcupiscit aduersus carnem,
id est aduersus seipsum, sed pro seipso: ut motus illi, siue in carne, siue in anima, secũdũ homi/
nem, non secundũ deum, qui sunt adhuc per acquisitũ languorem, cõtinẽtia cohibeãtur, pro/
pter acquirendã salutẽ: ut homo nõ secundũ hominẽ uiuens, iã possit dicere, Viuo autẽ iam
nõ ego, uiuit uero in me Christus. Vbi enim nõ ego, ibi felicius ego: ut qñ secũdũ hominem
reprobus ullus motus exurgit, cui nõ cõsentit qui mẽte legi dei seruit, dicat etiã illud, Iam nõ
ego operor illud. Talibus quippe & illa dicũtur, quæ sicut eorũ socij participesq́ debemus
audire, Si cõsurrexistis cũ Christo, quæ sursum sunt quærite, ubi Christus est in dextera dei
sedẽs: quæ sursum sunt sapite, nõ quæ super terrã. Mortui enim estis, & uita uestra abscõdita
est cũ Christo in deo: cũ autẽ Christus apparuerit uita uestra, tunc & uos apparebitis cũ illo
in gloria. Quibus loquať intelligamus, imò uero attẽtius audiamus. Nã qd hoc planius, qd
aptius? Eis certe loqtur q cõresurrexerãt Christo, nõdũ utiq; carne, sed mẽte, quos mortuos
dicit, & magis hinc uiuos. Nã uita uestra, inquit, abscõdita est cũ Christo in deo. Taliũ mor
tuorum uox est, Viuo autem iam nõ ego, uiuit uero in me Christus. Quorum ergo uita erit
abscondita in deo, admonẽtur & exhortãtur, ut membra sua mortificẽt quæ sunt super ter/
ram. Id enim sequitur, Mortificate ergo membra uestra quæ sunt super terram. Et ne quisq́
nimis tardus membra ista uisibilia corporis mortificanda putaret, talibus continuo quid

Continẽtia, nõ tantum libidini moderatur. Cap. XIII

Philip. 2

Rom. 8

Gal. 2

Col. 3

dicat aperiens, Fornicationem, inquit, immũdiciam, perturbationem, concupiscentiã malam & auaritiã quæ est idolorum seruitus. Itáne uero credendũ est, q̃ isti qui iam mortui erant, eorumq́ꝫ uita abscondita erat cum Christo in deo, adhuc fornicabantur, adhuc in moribus immundis operibusq́ꝫ uiuebant, adhuc perturbationibus, cõcupiscentiæ malæ atqꝫ auaritiæ seruiebant? Quis demens ista de talibus senserit? Quid ergo uult ut mortificent opere continentiæ, nisi motus ipsos ahhuc in sua quadam interpellatione, sine nostræ mentis consensione, sine membrorum corporalium operatione uiuentes? Et quomodo isti mortificantur opere continentiæ, nisi cum eis mente nõ consentitur, nec exhibẽtur eis arma corporis membra: & quod est maius atqꝫ uigilantia continentiæ maiore curandum, ipsa etiã nostra cogitatio, q̃uis eorum quodammodo suggestione, & quasi susurratione tãgatur, tamen ab eis ne oblectetur auertitur, & ad superna cogitãda delectabilius conuertitur: ad hoc ea nominans in sermonibus ne habitetur in eis, sed fugiatur ab eis? Quod fit si efficaciter audiamus ipso adiuuante, qui hoc per Apostolum suũ, præcipit, Quæ sursum sunt quærite, ubi Christus est in dextera dei sedens, quæ sursum sunt sapite, non quæ super terram. Cum autem mala illa commemorasset, adiunxit atqꝫ ait, Propter quæ uenit ira dei in filios infidelitatis. Vtiqꝫ salubriter terruit, ne putarent fideles propter solam fidem, etiam si in his malis uiuerent, se posse saluari: apostolo Iacobo contra istum sensum uoce manifestissima reclamante ac dicente, Si fidem quis dicat se habere, opera autem non habeat, nunquid poterit fides saluare eum? Vnde & hic doctor gentium propter illa mala uenire iram dei dixit in filios infidelitatis. Cum autem dicit, in quibus & uos aliquãdo ambulastis cum uiueretis in illis, satis ostendit q̃ in illis iam, non in his quippe uiuendo mortui erant, ut eorum uita in deo cum Christo esset abscondita, Cum ergo iam in illis non uiuerent, mortificare iam talia iubebantur. Ipsis quippe in eisdẽ non uiuentibus, illa uiuebant: sicut pauloante iam ostendi. Et membra dicebantur ipsorũ, ea uidelicet uitia quæ in membris habitabant, modo locutionis quo per id quod continet id quod continetur significatur: sicut dicitur, totũ forum inde loquitur, cum homines loquantur qui sunt in foro. Ipso locutionis modo, in psalmo canitur, Omnis terra adoret te, id est, omnes homines qui sunt in terra. Nunc autem deponite, inquit, & uos uniuersa, & commemorat plura eiusmodi mala. Sed quid est quod non ei sufficit dicere, deponite uos uniuersa, sed addita cõiunctione, dixit, & uos? Nisi ne propterea se putarẽt hæc mala facere, atqꝫ impune in eis uiuere, quia fides eorũ liberaret eos ab ira quæ uenit in filios infidelitatis ista facientes, & in his sine fide uiuentes. Deponite, inquit, & uos illa mala propter quæ uenit ira dei in filios infidelitatis: nec uobis eorum impunitatem propter fidei meritum promittatis. Nõ autem diceret, deponite eis qui iã deposuerãt, ex ea parte qua talibus uitijs non consentiebant, nec sua membra eis arma peccati dabãt: nisi quia in hoc facto est, & in hac adhuc operatione uersatur, q̃diu mortales sumus, uita sanctorum. Dum enim spiritus cõcupiscit aduersus carnẽ, hæc magna intẽtione res agitur, delectationibus prauis, libidinibus immũdis, motibus carnalibus atqꝫ turpibus: suauitate sanctitatis, amore castitatis, spiritali uigore & continentiæ decore resistitur: Sic deponũtur ab eis qui mortui sunt eis, nec consentiendo uiuũt in eis: Sic, inquam, deponuntur, dũ continuata continentia ne resurgant premuntur. Quisquis quasi securus ab hac eorum depositione cessauerit, ilico in arcem mentis prosilient, eamq́ꝫ inde ipsam deponent atqꝫ in suã redigent seruitutem, turpiter deformiterq́ꝫ captiuam. Tunc regnabit peccatum in hominis mortali corpore, ad obediendum desiderijs eius: Tunc sua mẽbra exhibebit arma iniquitatis peccato, & erũt nouissima illius peiora prioribus. Multo est enim tolerabilius certamẽ huiusmodi nõ cœpisse q̃ cœptũ reliquisse conflictum, & factũ ex bono præliatore, uel etiã uictore captiuum. Vnde dñs nõ ait, qui cœperit, sed, qui perseuerauerit usqꝫ in finem, hic saluus erit. Siue autẽ ne uincamur acriter confligentes, siue aliquotiens uel etiam insperata uel inopinata facilitate uincentes, ei qui nobis dat continentiam demus gloriam: Meminerimus quendam iustum dixisse, in abundantia mea, non mouebor in æternum, demonstratumq́ꝫ illi esse q̃ temere hoc dixerit, tanq̃ suis uiribus

Col. 3

Quòd nec fides sine opibus, nec continentia sine perseuerantia saluet. Cap. XIIII

Psal. 65

C

D

A uiribus tribuens, quod ei desuper præstabatur. Hoc autem ipso confitente didicimus, mox
enim adiunxit, Domine in uoluntate tua præstitisti decori meo uirtutem, auertisti autem fa
ciem tuam & factus sum conturbatus. Per medicinalem prouidentiam paululum desertus
est à rectore, ne per exitialem superbiam desereret ipse rectorem. Siue ergo hic, ubi cũ uitijs
nostris domandis minuendisq; cõfligimus: siue ibi quod in fine futurũ est, ubi omni hoste
& omni peste carebimus: id nobiscũ salubriter agitur, ut qui gloriatur, in dño glorietur.

Libri de Continentia animæ finis.

CENSVRA

AVGVSTINI non esse phrasis arguit, congruens cum ea quam habent libelli superiores.

LIBER DE PATIENTIA

VIRTVS animi quæ patientia dicitur, tam magnum dei donum est, ut *Patientia dei qualis. Cap.I*
etiam ipsius qui nobis eam largitur, qui malos ut corrigantur expectat,
patientia prædicetur. Ita q̃uis deus nihil pati possit, patiẽtia uero à pa
tiendo nomen acceperit, patientem tamen deum non modo fideliter
credimus, uerumetiam salubriter confitemur. Sed dei patiẽtia qualis &
quanta sit, quem nihil patiẽtem nec tamen impatientem, imò etiam pa
tientissimum dicimus, uerbis explicare quis possit? Ineffabilis est ergo
illa patientia, non tamen nulla, sicut zelus eius, sicut ira eius, & si quid huiusmodi est. Nàm si
tanquam nostra ista cogitemus, in illo nulla sunt. Nihil enim horum nos sine molestia sen/
timus. Absit autẽ ut impassibilem dei naturam perpeti ullam molestiam suspicemur. Sicut
autẽ zelat sine aliquo liuore, irascitur sine aliqua perturbatione, miseretur sine aliquo dolo/
re, pœnitet eũ sine alicuius suæ prauitatis correptione, ita est patiens sine ulla passione. Nunc
itaq; humana patiẽtia quam capere possumus & habere debemus, cuiusmodi sit, quantum
B dominus tribuit, & quantum patitur breuitas præsentis sermonis expediatur.

Patientia hominis, quæ recta est atq; laudabilis & uocabulo digna uirtutis, ea perhi/ *Patientia piorum. Cap.II*
betur qua æquo animo mala toleramus, ne animo iniquo bona deseramus, per quæ ad me
liora perueniamus. Quapropter impatientes dum mala pati nolunt, nõ efficiunt ut à malis
eruantur, sed ut mala grauiora patiantur. Patientes autem qui mala malunt nõ committen
do ferre, q̃ non ferendo committere, & leuiora faciunt quæ per patientiam patiuntur, & pe/
iora euadunt quibus per impatientiam mergerentur. Bona uero æterna & magna non per/
dunt, dum malis temporalibus breuibusq; non cedunt: Quoniam non sunt condignæ pas/ *Rom.8*
siones huius temporis, sicut Apostolus dicit, ad futuram gloriam quæ reuelabitur in nobis.
Et iterũ ait, Quod est temporale leue tribulationis nostræ, in incredibilem modum æternæ *2.Cor.4*
gloriæ pondus operatur in nobis. Intueamur itaq; charissimi quanta in laboribus *Patientia malorũ. Cap.III*
& doloribus homines dura sustineant, pro rebus quas uitiose diligunt, & quantum se his fe
liciores fieri putant, tanto infelicius concupiscunt. Quanta pro falsis diuitijs, quanta pro ua/
nis honoribus, quanta pro ludicris affectionibus periculosissima & molestissima patientis/
sime tolerantur. Pecuniæ & gloriæ cupidos uidemus, ut ad desiderata perueniant, adeptisq;
non careant, soles, imbres, glacies, fluctus, & procellosissimas tempestates, aspera & incerta
bellorum, immanium plagarum ictus, & uulnera horrenda, non ineuitabili necessitate, sed
culpabili uoluntate perferre. Verum hæ licitæ quodammodo uidentur insaniæ.

Nanq; auaritia, ambitio, luxuria, & uariorum oblectamenta ludorum, nisi propter illa *Patientia apud homines laudata. Cap.IIII*
facinus aliquod admittatur, siue flagitium quod legibus prohibetur humanis, putantur ad
innocentiam pertinere: imò etiam qui sine fraude cuiusq;, aut pro habenda uel augenda pe/
cunia, aut pro adipiscendis uel retinendis honoribus, aut in agone certando seu uenando,
seu theatricum aliquid plausibiliter exhibendo, magnos labores doloresq; pertulerit, pa/
rum est quòd populari uanitate nullis reprehensionibus cohibetur, sed insuper extollitur
laudibus: Quoniam laudatur, sicut scriptum est, peccator in desiderijs animæ suæ. Vis enim
desi

desideriorum, facit tolerãtiam laborum & dolorũ: & nemo nisi pro eo quod delectat, sponte C suscipit ferre quod cruciat. Sed istæ, ut dixi, cupiditates, propter quas explendas qui eis flagrant, multa dura & acerba patientissime sustinent, licitæ æstimantur legibusq́ concessæ.

Immanis tolerãtia latronum. Cap. V

Catilina

Quid q̃ etiam pro apertis sceleribus, non ut ea puniant, sed ut perpetrent, multa homines grauissima perferunt? Nõne de quodam nobilissimo patriæ parricida secularium litterarum loquuntur autores, q̃ famem, sitim, frigus ferre poterat, eiusq́ erat corpus patiens inediæ, algoris, uigiliæ, supra q̃ cuiquam credibile est? Quid de latronibus dicam, quorum omnes cum insidiantur uiatoribus, noctes perpetiuntur insomnes, atq; ut transeuntes excipiant innocentes, sub qualibet cœli asperitate nocentem animum corpusq́ defigunt? Quidam uero eorum inuicem torqueri perhibentur, ita ut exercitatio contra pœnas nihil distet à pœnis. Non enim tantum fortassis excruciantur à iudice ut à dolentibus ueritas inquiratur, quantum à suis socijs ut à patientibus non prodantur. Miranda est potius q̃ laudanda patientia: imò nec miranda, nec laudanda quæ nulla est: sed miranda duricia, neganda patientia. Nihil autem illic iure laudandum, nihil utiliter imitandum. Tantoq́ rectius maiore supplicio dignum iudicaueris animum, quanto magis uitiosus odit instrumenta uirtutum. Patientia comes est sapientiæ, non famula concupiscentiæ. Patientia amica est bonæ conscientiæ, non inimica innocentiæ.

Causa probat patiẽtiam. Cap. VI

Cum ergo uideris quenquam patienter aliquid pati, noli continuo laudare patientiam, quam non ostendit nisi causa patiendi. Quando illa bona est, tunc ista uera est. Quando illa non polluitur cupiditate, tunc à falsitate ista distinguitur. Cũ uero illa tenetur crimine, tunc multum huius erratur in nomine. Non enim sicut omnes qui sciunt sunt participes scientiæ, ita omnes qui patiuntur sunt participes patientiæ: sed qui passione recte utuntur, hi patientiæ ueritate laudantur, hi patientiæ munere coronantur.

De uera patientia. Cap. VII

Veruntamen cum pro libidinibus uel etiam sceleribus, cum deniq; pro ista temporali uita ac salute multa homines horrenda mirabiliter sufferunt, satis nos admonent quanta sufferenda sint pro uita bona, ut etiam postea possit esse æterna, D & sine ullo temporis termino, sine utilitatis ullius detrimento uera felicitate secura. *Luc. 21* Dominus ait, In uestra patientia possidebitis animas uestras. Non ait, uillas uestras, laudes uestras, luxurias uestras, sed animas uestras. Si ergo tanta suffert anima ut possideat unde pereat, quanta debet sufferre ne pereat? Deinde ut illud dicam quod culpabile non est, si tanta suffert pro salute carnis suæ inter manus secantium siue urentium medicorum, quanta debet sufferre inter furores quorumlibet inimicorum: cum medici ne corpus moriatur per pœnas corpori consulant, inimici autem pœnas & mortem corporis comminando, ut anima & corpus in gehenna occidatur impellant: quanquam & ipsi corpori tunc prouidentius consulatur, si temporalis salus eius pro iustitia contemnatur, & pœna uel mors eius patientissime pro iustitia sufferatur? De corporis quippe redemptione quæ in fine futura est *Rom. 8* loquitur Apostolus, ubi ait, Et ipsi in nobismetipsis ingemiscimus adoptionẽ filiorum dei, expectantes redemptionem corporis nostri. Deinde subiunxit, Spe enim salui facti sumus: Spes autem quæ uidetur, non est spes: Quod enim uidet quis, quid sperat? Si autem quod non uidemus, speramus, per patientiam expectamus.

Patientia quomõ utendũ. Cap. VIII

Cum ergo torquẽt aliqua mala, sed non extorquẽt opera mala, non solũ anima per patientiã possidetur, uerumetiam cum per patientiam corpus ipsum ad tempus affligitur uel amittitur, in æternam stabilitatem salutemq́ resumitur, & ei per dolorem & mortem inuiolabilis sanitas, & felix immortalitas comparatur. Vnde & dominus Iesus ad patientiam exhortans martyres suos, etiam ipsius corporis integritatem futuram sine cuiusq́ non dicam membri, sed capilli amissione *Luc. 21* promisit. Amen dico uobis, inquit, capillus capitis uestri non peribit: Vt quoniam nemo unquam, sicut Apostolus dicit, carnem suam odio habuit, magis homo fidelis per patientiam q̃ per impietatem pro statu suæ carnis inuigilet, & futuræ incorruptionis inæstimabili lucro quantalibet eius præsentia damna compenset. Partim tamen ea utitur animus in seipso, partim uero in corpore suo. In seipso utitur patientia, quando illæso & intacto corpore

A pore,aliquid quod non expediat,uel non deceat facere aut dicere,quibuslibet aduersitatibus
aut fœditatibus rerum seu uerborum stimulis incitatur,& patienter mala omnia tolerat,ne
ipse mali aliquid opere uel ore committat. Per hanc patiētiam sustinemus etiam *Patientia animi.*
cum corpore sani sumus,q̄ inter huius seculi scādala beatitudo nostra differtur. Inde dictū Cap.IX
est quod pauloante commemoraui,Si quod non uidemus,speramus,per patientiam expe-
ctamus.Hac patientia sanctus Dauid conuitiantis opprobria tolerauit,& cum facile posset
ulcisci, non solum non fecit, uerum & alium pro se dolentem commotumq; compescuit: &
potestatem regiam magis adhibuit prohibendo q̄ exercendo uindictam. Neq; tunc eius
corpus aliquo morbo affligebatur, aut uulnere: sed humilitatis tempus agnoscebatur ac fe-
rebatur uoluntas dei, propter quam patientissimo animo amaritudo contumeliæ bibeba-
tur. Hanc patientiam dominus docuit, quando commotus zizaniorum permixtione, ser-
uis uolentibus ea colligere, dixit respondisse patremfamilias, Sinite utraq; crescere, usq; ad *Matth.13*
messem. Oportet enim patienter ferri, quod festinanter non oportet auferri.Huius & ipse
patientiæ præbuit & demonstrauit exemplum, q̄ ante passionem corporis sui,discipulum
priusquam ostenderet traditorem,pertulit furem, & ante experimentum uinculorum & cru
cis & mortis,labijs eius dolosis non negauit osculū pacis.Hæc omnia,& si qua alia sunt quæ
commemorare longū est,ad eum patientiæ modum pertinent,quo animus nō sua peccata,
sed quæcunq; extrinsecus mala patienter sustinet in seipso,suo prorsus corpore illæso.

Alius est autem patientiæ modus,quo idemipse animus quæcunq; molestia & grauia *Patientia gemina.*
in sui corporis passionibus perfert,non sicut stulti uel maligni homines propter adipiscēda *Cap.X*
uana uel scelera perpetranda, sed sicut à domino definitum est propter iustitiam. Vtroque
modo sancti martyres certauerūt. Nam & impiorum opprobrijs saturati sunt,ubi animus
à corpore intacto quasdam ueluti plagas suas integer sustinet:& in corporibus uincti sunt,
inclusi sunt, fame ac siti affecti sunt, torti sunt, secti sunt,dilaniati sunt,incensi sunt,trucidati
B sunt: & pietate immobiles subdiderunt deo mentem cum paterentur in carne quicquid ex-
quirenti crudelitatis uenit in mentem.Maius sanè patientiæ certamen est,quādo non uisibi
lis inimicus persequēdo atq; sæuiendo urget in nefas,qui palàm & aperte à nō consentiente
uincatur. Sed ipse diabolus qui etiam per filios infidelitatis tāquam per sua uasa filios lucis
insequitur, per seipsum occultus impugnat, sæuiendo instans ut contra deum fiat aliquid, *De patientia sancti*
uel dicatur. Talem illum Iob sanctus expertus est, utraq; tentatione uexatus, sed *Iob.Cap.XI*
in utraq; stabili patientiæ robore & armis pietatis inuictus. Nam prius illæso corpore cun-
cta quæ habebat, amisit, ut animus ante suæ carnis cruciatum subtractis rebus quas ma-
gnipendere homines assolent,frangeretur,& aduersus deum loqueretur aliquid,his amissis
propter quæ illum dolere putabat.Percussus etiā omnium subita orbitate filiorum,ut quos
singillatim susceperat,simul perderet,tanquam eorum numerositas non unde felicitas orna
retur extiterit,sed unde calamitas augeretur. Vbi autem ista perpessus in deo suo māsit im-
mobilis,eius affixus est uoluntati, quem non posset amittere nisi propria uoluntate: & pro
his quæ perdidit eum qui abstulit tenuit, in quo inueniret quod nunq̄ periret: Neq; enim
ille abstulerat qui nocendi habuit uoluntatem, sed ille qui dederat potestatem.

Aggressus est inimicus & corpus,nec ea quæ homini extrinsecus inerāt,sed ipsum iam *Cōparatio Iob ad*
hominem in qua potuit parte percussit.A capite usq; ad pedes ardebant dolores,scatebant *Adam. Cap.XII*
uermes, sanies defluebat, manebat in putrido corpore animus integer, horrendosq; cru-
ciatus carnis contabescentis inuiolata pietate & incorrupta patientia perferebat. Aderat
uxor, nec ferebat opem aliquam uiro, sed in deum blasphemiam suggerebat. Etenim eam
diabolus,cum etiam filios abstulisset, tanquam nocendi peritus reliquerat:qui quantū esset
necessaria tentatori, iam in Eua didicerat: sed modo alterum Adam quem per mulierem
caperet non inuenerat. Cautior fuit iste in doloribus, q̄ ille in nemoribus.Ille uictus est in
delicijs, iste uicit in pœnis. Consensit ille oblectamentis, non cessit iste tormentis. Aderant
amici non ut in malis consolarentur, sed ut mala suspicarentur. Neq; enim eum qui tanta
patiebatur

patiebatur innocentem esse credebant, nec tacebat eorum lingua quod illius conscientia non habebat, ut inter immanes cruciatus corporis, etiam falsis animus cæderetur opprobrijs. At ille sustinens in carne dolores suos, coniugis corripiebat insipientiam, amicos docebat sapientiam, seruabat ubiq; patientiam. C

Impatiētia sibi manus adferētium. Cap. XIII

Hunc intueantur qui sibi ingerunt mortem quando quæruntur ad uitam, & sibi auferendo præsentem, abnegant & futuram. Qui si ad Christum negandum uel aliquid contra iustitiam faciendum sicut ueri martyres cogerētur, omnia potius patienter ferre, q̄ sibi impatienter mortem inferre debuerunt. Quod si fugiendorum malorum causa recte fieri posset, Iob sanctus se ipse perimeret, ut tanta mala in rebus suis, in filijs suis, in membris suis diabolicæ crudelitatis effugeret. Non autem fecit: Absit enim, ut in se committeret ipse uir sapiens, quod nec mulier suggessit insipiens: quia & si suggessisset, merito & hic illud audisset quod audiuit suggerendo blasphemiam, Locuta es tanquam una ex insipiētibus mulieribus, Si bona percepimus de manu domini, mala quare non sustineamus? Et ipse quippe patientiam perdidisset, siue blasphemando sicut illa uoluerat, siue se interficiendo, quod nec illa ausa fuerat dicere, moreretur: atq; esset inter illos de quibus dictum est, Væ his qui perdiderunt patientiam: & augeret potius q̄ euaderet pœnas, qui post sui corporis mortem, siue ad blasphemorum siue ad homicidarum supplicia raperetur. Si enim parricida eo sceleratior est q̄ quilibet homicida, quia non tantum hominem, uerumetiam propinquum necat: in ipsis parricidis, quanto propinquiorem quisq; peremerit, tanto iudicatur immanior: sine dubio peior est qui se occidit, quia nemo est homini seipso propinquior. Quid ergo miseri faciunt, qui cum & hic sibimet ingestas, & postea non solum impietatis aduersus deum, sed etiam ipsius quam in se exercuerūt crudelitatis luant debitas pœnas, insuper quærunt & martyrum glorias: cum etiam si pro uero Christi testimonio persecutionem paterentur, & se interficerent ne aliquid à persecutoribus paterentur, recte illis diceretur, Væ his qui perdiderunt patientiam? Quomodo enim iusto præmium patientiæ redditur, si & impatiens passio coronatur? Aut quomodo innocens iudicabitur, cui dictum est, Diliges proximum tuum sicut teipsum, si homicidium committit in seipso quod committere prohibetur in proximo? D

(Iob 2; Eccli 2; Leuit. 19)

Patientia bonorū. Cap. XIIII

Audiant ergo sancti de scripturis sanctis præcepta patientiæ, Fili accedens ad seruitutem dei, sta in iustitia & timore, & præpara animam tuam ad tentationem. Deprime cor tuum & sustine, ut crescat in nouissimis uita tua. Omne quod tibi superuenerit accipe, & in dolore sustine, & in humilitate tua patiētiam habe: quoniam in igne probatur aurum & argentum, homines uero receptibiles in camino humiliationis. Et in loco alio legitur, Fili ne deficias in disciplina domini, neq; fatigeris cum ab illo increparis: Quem enim diligit dominus corripit, flagellat autē omnem filium quem recipit. Quod hic positum est, filium quē recipit, hoc in supradicto testimonio est, homines receptibiles. Hoc enim iustum est, ut qui de pristina felicitate paradisi propter contumacem delitiarum appetentiam dimissi sumus, per humilem molestiarum patientiam recipiamur, fugaces mala faciendo, reduces mala patiendo.

(Prouerb. 3; Heb. 12)

Deo fidens patientia. Cap. XV

Sed uera patientia quæ huius est nomine digna uirtutis, quærendum est unde sumatur. Sunt enim qui eam tribuant uiribus uoluntatis humanæ, nō quas habent ex diuino adiutorio, sed quas ex libero arbitrio. Error autem iste superbus est: Eorum est enim qui abūdant, de quibus dicitur in psalmo, Opprobrium eis qui abundant, & despectio superbis. Non est ergo ista patientia pauperum, quæ non perit in æternum. Hi enim pauperes, ab illo eam diuite accipiunt, cui dicitur, Deus meus es tu, quoniam bonorum meorum non eges. A quo est omne datum optimum, & omne donum perfectum. Ad quem clamat egenus & pauper qui laudat nomen eius, & petendo, quærendo, pulsando, dicit, Deus meus eripe me de manu peccatoris, & de manu legem prætereuntis & iniqui: quoniam tu es patientia mea domine, spes mea à iuuentute mea. Isti autem qui abundant, & egere ad dominum dedignantur, ne ab illo accipiant ueram patientiam, de sua falsa gloriātes, consilium inopis uolunt confundere, quoniam dn̄s spes eius est. Nec attendunt cum homines sibi & suæ, id est humanæ uoluntati tantum tribuunt, in illud

(Psal. 12; Psal. 15; Iac. 1; Psal. 70)

se

A se incurrere quod scriptum est, Maledictus homo, qui spem suam ponit in homine. Vnde Hiere.17
etiam si eis cõtingat ut aliqua dura & aspera, uel ne displiceant hominibus, uel ne grauiora
patiantur, uel sibi placendo amandoq; præsumptionem suam eadem ipsa superbissima uo
luntate sustineant: hoc illis dicendũ est de patientia, quod de sapientia beatus Iacobus apo
stolus dicit, Nõ est ista patientia desursum descẽdens, sed terrena, animalis, diabolica. Cur Iacobi 3
enim nõ sit superborum falsa patientia, sicut superborum falsa sapientia? A quo est autem
uera sapientia, ab illo est & uera patientia. Huic enim cantat ille spiritu pauper, Deo subie/ Psalm. 61
cta est anima mea, quoniam ab ipso est patientia mea. Sed respondent & loquuntur dicen
tes: Sicut uolũtas hominis sine ullo dei adiutorio uiribus liberi arbitrij tam multa gra obiectio. Ca. XVI
uia & horrenda perfert, siue in animo, siue in corpore, ut mortalis uitæ huius & peccatorum
delectatione perfruatur: cur non eodem modo eadem ipsa uoluntas hominis eisdem uiri/
bus liberi arbitrij, nõ ad hoc sperans se diuinitus adiuuari, sed sibi naturali possibilitate suf
ficiens, quicquid laboris uel doloris ingeritur, pro iustitia & uita æterna patientissime susti/
net? An uero, inquiunt, idonea est iniquorum uoluntas, deo non adiuuante, ut seipsi in cru
ciatibus pro iniquitate, & antequàm ab alijs crucientur, exerceant: idonea est uoluntas mo/
ras uitæ huius amantium, ut deo non adiuuante, inter atrocissima & longa tormenta in mẽ
dacio perseuerent, ne sua facinora confitentes, iubeantur occidi: & non est idonea iustorum
uolũtas, nisi ei uires desuper suggerãtur quaslibet pœnas, uel ipsius decore iustitiæ, uel æter/
næ uitæ amore perferre? Qui hæc dicunt, non intelligunt queq; iniquorũ tanto esse ad Solutio. Ca. XVII
quæcunq; mala perferenda duriorem, quanto in eo maior est cupiditas mundi: & queq; iu/
storum tanto esse ad quæcũq; mala perferenda fortiorem, quanto in eo est maior charitas
dei. Sed cupiditas mundi initium habet ex arbitrio uolũtatis, progressum ex iocũditate uo
luptatis, firmamentum ex uinculo cõsuetudinis. Charitas aũt dei diffusa est in cordibus no Rom. 5
stris: non utiq; ex nobis, sed per spiritumsanctũ, qui datus est nobis. Proinde ab illo est pa
B tientia iustorum, per quem diffunditur charitas eorum. Quam charitatem laudans atq; cõ
mendans Apostolus, inter cætera eius bona dixit eam & cuncta sufferre. Charitas, inquit,
magnanima est. Paulopost ait, Omnia tolerat. Quanto ergo maior est in sanctis charitas 1. Corin. 13
dei, tanto magis pro eo quod diligitur: & quãto maior est in peccatoribus cupiditas mun/
di, tanto magis pro eo quod concupiscitur, omnia tolerantur. Ac per hoc inde est patientia
uera iustorum, unde est in eis charitas dei: & inde est patientia falsa iniquorum, unde est in
eis cupiditas mundi. Propter quod dicit Ioannes apostolus, Nolite diligere mundum, nec 1. Ioan. 2
ea quæ in mundo sunt. Si quis dilexerit mũdum, dilectio patris non est in ipso: quia omne
quod in mundo est, concupiscentia carnis est, & concupiscentia oculorum, & ambitio seculi:
quæ non est à patre, sed ex mundo est. Hæc igitur concupiscentia, quæ non est ex patre, sed
ex mundo, quanto fuerit in homine uehementior & ardentior, tanto fit quisq; pro eo quod
concupiscit, omnium molestiarum dolorumq; patientior. Idcirco, sicut supra diximus, non
est ista patientia desursum descendens: patientia uero piorũ desursum est descendens à pa
tre luminum. Itaq; illa terrena est, ista cœlestis: illa animalis, ista spiritalis: illa diabolica, ista
deifica: quoniam concupiscentia, qua fit ut peccantes omnia pertinaciter patiantur, ex mun
do est: charitas autem, qua fit ut recte uiuentes omnia fortiter patiantur, ex deo est. Et ideo
illi falsæ patientiæ potest sine adiutorio uoluntas humana sufficere: tanto durior, quanto
cupidior: & eo tolerabilius mala sustinens, quo ipsa fit peior. Huic autem, quæ uera patien/
tia est, ideo uoluntas humana, nisi desuper adiuta & inflammata, non sufficit, quia spiritus/
sanctus est ignis eius: quo nisi accensa, diligat impassibile bonum, ferre nõ potest quod pa
titur malum. Sicut enim diuina testantur eloquia, Deus charitas est, & qui manet in Patientia uera & falsa. Ca. XVIII
charitate, in deo manet, & deus in eo. Quisquis ergo contendit haberi posse dei charitatem 1. Ioan. 4
sine dei adiutorio, quid aliud contendit, nisi habere deum posse sine deo? Quis autem hoc
dicat Christianus, quod nullus audet dicere insanus? Exultans ergo apud Apostolum ue/ Roma. 8
ra, pia, fidelisq; patientia, dicit in ore sanctorum, Quis nos separabit à charitate Christi?

Pp Tribu

Tribulatio, an angustia, an persecutio, an fames, an nuditas, an periculum, an gladius? Si- C
cut scriptũ est, Quia propter te mortificamur tota die, deputati sumus sicut oues uictimæ. Sed in his omnibus superuincimus per eum, qui dilexit nos. Deinde sequitur & adiungit, Certus sum enim, quia neq; mors, neq; uita, neq; angelus, neq; principatus, neque potestates, neq; præsentia, neq; futura, neq; altitudo, neq; profundũ, neq; creatura alia poterit nos separare à charitate dei, quæ est in Christo Iesu domino nostro. Hæc est illa charitas dei, quæ diffunditur in cordibus nostris: non ex nobis, sed per spiritumsanctum, qui datus est nobis. Malorũ autem concupiscentia, propter quam in eis est falsa patientia, non est ex patre, sicut dicit apostolus Ioannes, sed ex mundo est.

Quid sit mũdus, et qui mundani. Caput XIX

Hic dicet aliquis, Si ex mundo est concupiscentia malorum, per quam fit ut mala omnia, pro eo quod ab illis concupiscitur, perferant, quomodo ex eorum dicitur uoluntate? Quasi uero non & ipsi de mundo sint, cum ab eis diligitur mũdus: deserentes eum, per quẽ factus est mundus. Seruiunt enim creaturæ potius quàm creatori, qui est benedictus in secula. Siue itaq; mundi uocabulo Ioannes apostolus dilectores significauerit mundi, uoluntas, quæ ex ipsis est, utiq; ex mundo est: siue mundi nomine cœlum & terram, & quæcunq; in eis sunt, hoc est uniuersam complexus sit creaturam: uolũtas proculdubio creaturæ, quæ non est creatoris, ex mũdo est. Propter quod talibus dominus dicit, Vos de deorsum estis, ego de sursum sum. Vos de hoc mundo estis, ego non sum de hoc mundo. Apostolis autẽ dicit, Si de mundo hoc essetis, mundus quod suum erat diligeret. Sed ne sibi amplius arrogarent, quàm eorum mensura poscebat, & hoc, quod eos non esse dixit ex mundo, naturæ putarent esse, non gratiæ, Quia uero, inquit, de mundo non estis, sed ego elegi uos de mundo, propterea odit uos mundus. Ergo de mundo erant: nam ut & de mundo nõ essent, electi sunt de mundo. (Ioan. 8; Ioan. 15)

Non gratia ex merito, sed meritũ ex gratia. Cap. XX

Hanc autem electionem non præcedentium in bonis operibus meritorum, sed electionem gratiæ demonstrans Apostolus, sic inquit, Et in hoc tempore reliquiæ per electionem gratiæ saluæ factæ sunt. Si autem gratia, iam non ex operibus, alioquin gratia iam non est gratia. Hæc est electio gratiæ, qua omnia bona merita præueniuntur humana. Si enim ullis bonis meritis datur, iam non gratis donatur, sed debita redditur: ac per hoc nõ uero nomine gratia nuncupatur: ubi merces, sicut idem dicit Apostolus, nõ imputatur secundum gratiam, sed secũdum debitum. Si aũt ut uera sit gratia, id est gratuita, nihil inuenit in homine, cui merito debeatur: quod bene intelligitur & in eo, quod dictũ est, Pro nihilo saluos facies eos, profecto ipsa dat merita, non meritis datur. Præuenit ergo etiam fidem, ex qua omnia opera incipiunt. Iustus enim, sicut scriptum est, ex fide uiuit. Porrò autem gratia non solum adiuuat iustum, uerumetiam iustificat impium. Et ideo etiam cum adiuuat iustum, & uidetur eius meritis reddi, nec sic desinit esse gratia, quoniã id adiuuat quod ipsa est largita. Propter hanc itaq; gratiam, quæ cũcta bona merita humana præcedit, non solum Christus ab impijs occisus est, uerumetiam pro impijs mortuus est. Et antequàm moreretur, non utiq; iustos, sed iustificandos elegit apostolos, quibus ait, Ego uos de mundo elegi. Quibus enim dixit, De mundo non estis, ne putarent se nunquam fuisse de mundo, mox addidit, Sed ego uos de mundo elegi. Profecto ut de mundo essent, ipsius in eos electione collatum est. Quocirca si per suam iustitiam, non per gratiam eius eligerentur, non de mundo electi essent: quoniã de mundo iam non essent, si iam iusti essent. Deinde si propterea sunt electi, quia iam iusti erant, ipsi priores iam dominum elegerant. Quis enim potest esse iustus, nisi eligendo iustitiam? Finis autem legis Christus ad iustitiam omni credẽti, Qui factus est nobis sapientia à deo, & iustitia, & sanctificatio. Ipse est ergo nostra iustitia. (Rom. 11; Rom. 4; Psalm. 55; Ioan. 15; Rom. 10) D

Gratia & ueteres seruati sunt. Caput XXI

Vnde & antiqui iusti ante incarnationem uerbi, in hac fide Christi, & in hac uera iustitia, quod est nobis Christus, iustificati sunt: hoc credẽtes futurũ, quod nos credimus factum, Gratia salui facti per fidem, non ex seipsis, sed dei dono: non ex operibus, ne forte extollerentur. Bona quippe opera eorum non præuenerunt misericordiam dei, sed secuta sunt. Ipsi quippe audierunt, ipsi scripserũt longe antequàm Christus uenisset in carne, (Ephes. 2)

A in carne, Miserebor, cui misertus ero: & misericordiam præstabo, cui misericors fuero. E qui *Exod. 33*
bus dei uerbis, tanto post apostolus Paulus diceret, Igitur non uolentis neq; currentis, sed *Rom. 9*
miserētis est dei. Ipsorum etiam uox est longe antequam Christus uenisset in carne. Deus *Psalm. 58*
meus, misericordia eius præueniet me. Quomodo autem possent alieni esse à fide Christi, quorum charitate etiam nobis prænuntiatus est Christus: sine cuius fide quisquam mortalium nec fuit, nec est, nec esse aliquando poterit iustus? Si ergo iam iusti à Christo eligerentur apostoli, prius illum ipsi elegissent, ut iusti eligi possent, sine illo iusti esse possent. Sed non ita factum est, ipse quippe illis ait, Non uos me elegistis, sed ego uos elegi. Vn- *Ioan. 15*
de dicit apostolus Ioannes. Non quod dilexerimus deum, sed quia ipse prior dilexit nos. *1. Ioan. 4*

Ante gratiam iniusti omnes. Caput XXII

Quod cum ita sit, quid est homo utens in hac uita propria uoluntate, antequàm eligat & diligat deum, nisi iniustus & impius? Quid est, inquā, homo, aberrans à creatore creatura, nisi creator eius memor sit eius, & eligat eum gratis, & diligat gratis: quia non potest eligere uel diligere, nisi prius electus dilectusq; curetur, qui cæcitate eligenda non cernit, & languore diligenda fastidit? Sed forte quis dicat, Quomodo deus prius eligit, & diligit iniquos, aut iustificat, cum scriptum sit, Odisti domine omnes operantes iniquitatem? Quo- *Psal. 5*
modo putamus, nisi miro & ineffabili modo? Et tamen etiā non possumus cogitare quòd medicus bonus ægrotum & odit & diligit. Odit enim, quia ægrotat: qui diligit ita ut ægritudinem pellat.

Cupiditas fons malæ patientiæ. Caput XXIII

Hæc propter charitatem dicta sint, sine qua in nobis non potest esse uera patientia: quia in bonis charitas dei est, quæ tolerat omnia, sicut in malis mundi cupiditas. Sed hæc charitas per spiritumsanctum est in nobis, qui datus est nobis. Vnde à quo nobis est charitas, ab illo est patientia. Mundi autem cupiditas quando patienter sustinet onera cuiuslibet calamitatis, gloriatur de uiribus propriæ uoluntatis, tanquam de stupore morbi, non de robore sanitatis. Insania est ista gloriatio, non est patientiæ, sed dementiæ. Voluntas ista tanto uidetur patientior acerborum malorum, quanto est auidior tempora-
B lium bonorum, quia inanior æternorum.

Ipsa uoluntas concipit malitiam. Caput XXIIII

Quod si eam exagitat & inflammat fallacibus uisis & suasionibus immundis & diabolicus spiritus: & maligna conspiratione sociatus, efficit hominis uoluntatem, uel errore dementem, uel appetitu cuiuslibet mundanæ delectationis ardentem: quæcūq; uidentur intolerabilia, mirabiliter sustinere, nō tamen ideo etiam uoluntas mala sine instigatiōe alterius immūdi spiritus, sicut uoluntas bona sine adiutorio sanctispiritus non potest esse. Nam esse posse uolūtatem malam etiam sine aliquo spiritu uel seducente uel incitante, in ipso diabolo satis ostenditur: qui per nullum alium diabolum propria uolūtate factus diabolus inuenitur. Voluntas itaq; mala siue cupiditate rapiatur, siue timore reuocetur, siue lætitia diffundatur, siue tristitia contrahatur, atque in his omnibus perturbationibus animi quæcunq; sunt, alijs uel alio tempore grauia contemnat & perferat: potest & sine alterius spiritus instinctu seipsam seducere, & defectu à superioribus in inferiora lapsando, quanto iocūdius æstimauerit, quod adipisci appetit, uel amittere metuit, uel adeptum gaudet, uel amissum dolet: tāto tolerabilius perferre, quod sibi minus est ad patiendum, quàm illud ad fruendum. Quicquid enim illud est, ex creatura est, cuius nota uoluntas est. Quodammodo enim familiari contactu atque cōnexu ad experiendam eius suauitatem, adiacet amanti creaturæ amata creatura.

Bona uoluntas non nisi ex deo. Caput XXV

Volūtas aūt creatoris, de qua scriptū est, Et torrente uoluptatis tuæ potabis eos, longe alterius generis est: neque enim sicut nos creatura est. Nisi ergo amor eius detur inde nobis, non est unde esse possit in nobis. Ac per hoc uoluntas bona, qua diligitur deus, in homine non potest esse, nisi in quo deus operatur & uelle. Hæc igitur uoluntas bona, id est uoluntas deo fideliter subdita, uoluntas sanctitate superni ardoris accensa, uolūtas quæ diligit deum *Ioan. 21*
& proximum propter deum: siue amore, de quo respōdit apostolus Petrus, Domine tu scis *Philip. 2*
quia amo te: siue timore, de quo dicit apostolus Paulus, In timore & tremore uestram ipso *Rom. 12*
rum salutem operamini: siue gaudio, de quo dicit, Spe gaudentes, in tribulatione patientes: siue tristitia, qualem se dixit habuisse magnam pro fratribus suis: quæcūq; amara & aspera

 sufferat,

sufferat, charitas dei est, quæ omnia tolerat, quæ nō diffunditur in cordibus nostris, nisi per spiritum sanctum, qui datus est nobis.

Schismatici patientia pro christo quātum ualeat. Caput XXVI

Vnde nequaquam dubitante pietate, sicut charitas sancte amantium, ita patientia pie tolerantium dei donum est. Neque enim scriptura fallit aut fallitur, quæ non solum in ueteribus libris habet huius rei testimonia, cum deo dicitur, Patientia mea tu es, & ab ipso est patientia mea: & ubi alius propheta dicit, accipere nos spiritum fortitudinis: uerumetiam in apostolicis litteris legitur, Quia uobis datum est pro Christo, non solum ut credatis in eum, sed ut etiam patiamini pro eo. Non ergo quasi de proprio faciat animum elatum, quod sibi audit esse donatum. Si quis autē non habens charitatem, quæ pertinet ad unitatem spiritus, & uinculum pacis, quo catholica ecclesia congregata connectitur, in aliquo schismate constitutus, ne Christum neget, patitur tribulationes, angustias, famem, nuditatem, persecutionem, pericula, carceres, uincula, tormenta, gladium uel flammas, uel bestias, uel ipsam crucem timore gehennarum & ignis æterni: nullo modo ista culpanda sunt, imò uero & hæc laudanda patientia est. Non enim dicere poterimus, melius ei fuisset, ut Christum negando nihil eorum pateretur, quæ passus est confitendo: sed existimandum fortasse tolerabilius ei futurum, quàm si Christum negando cuncta illa uitaret: ut illud quod ait Apostolus, Si tradidero corpus meum ut ardeam, charitatem autem nō habeam, nihil mihi prodest: nihil prodesse intelligatur ad regnum cœlorum obtinendum, non ad extremi iudicij tolerabilius supplicium subeundum.

Psal. 61 *Phil. 1* *Ephes. 4* *1. Corin. 13*

Quæstiuncula. Caput XXVII

Sed merito quæri potest, utrum ista patientia donum dei sit, an uiribus tribuenda sit uoluntatis humanæ, qua quisq; ab ecclesia separatus, nō pro errore, qui eum separauit, sed pro ueritate sacramenti seu uerbi, quæ apud eum remansit, timore pœnarum æternarum, pœnas patitur temporales. Cauēdum est enim, ne forte, si dei donum istam patientiam dixerimus, hi quibus inest, etiam ad regnum dei pertinere credantur. Si autem donum dei esse negauerimus, cogamur fateri, sine adiutorio & munere dei in uoluntate hominis esse posse aliquid boni. Neque enim hoc nō est bonum, ut credat æterno supplicio se esse puniendū, si negauerit Christum, ut pro ista fide qualecunq; supplicium perferat humanum. Proinde sicut negandum non est etiam hoc esse donum, ita intelligendum est alia esse dei dona filiorum illius Hierusalem, quæ sursum libera est mater nostra.

Dona uaria. Caput XXVIII

Hæc sunt enim quodammodo hæreditaria, in quibus sumus hæredes dei, cohæredes autē Christi. Alia uero, quæ possunt accipere etiā filij concubinarum, quibus Iudæi carnales & schismatici uel hæretici comparantur. Quamuis enim scriptum sit, Ejce ancillam & filium eius: necq; enim hæres erit filius cōcubinæ cum filio meo Isaac, Et Abraæ dixit deus, In Isaac uocabitur tibi semē, Quod sic est Apostolus interpretatus, ut diceret, id est non qui filij carnis, hi filij dei, sed filij promissionis deputātur in semine: ut intelligeremus semen Abraæ secundum Isaac propter Christum ad dei filios pertinere, qui sunt corpus Christi & mēbra, id est ecclesia dei una, uera, germana, catholica, tenens piam fidem: nō eam quæ per elationem uel per timorem, sed eam quæ per dilectionem operatur, Tamen etiam filios cōcubinarum, quando à filio suo Isaac diuisit Abraam, nonnulla eis largitus est munera, ne relinquerentur omnino inanes, nō ut tenerentur hæredes. Sic enim legimus, Dedit aūt Abraam omnem censum suum Isaac filio suo, & filijs concubinarum suarum dedit Abraam munera, & diuisit eos ab Isaac filio suo. Si ergo filij sumus liberæ Hierusalem, alia dona exhæredatorum, alia intelligamus hæredū. Hi enim hæredes sunt, quibus dicitur, Non enim accepistis spiritum seruitutis, iterum in timore, sed accepistis spiritum adoptionis filiorum, in quo clamamus, abba pater.

Gal. 4 *Gen. 21* *Rom. 9* *Rom. 8*

De fructu patiētiæ pauperum Christi. Caput XXIX

Clamemus ergo spiritu charitatis, sed donec ueniamus ad hæreditatem, in qua semper maneamus, liberali amore simus, non seruili timore. Patienter clamemus, quandiu pauperes sumus, donec illa hæreditate ditemur. Magna quippe inde pignora accepimus, quòd ad nos ditandos pauper factus est Christus, quo in supernas diuitias exaltato, missus est qui sancta desideria nostris cordibus inspiraret spiritussanctus. Horum pauperum adhuc credentium, nondum cōtemplantium: adhuc sperantium, nondum tenentium: adhuc desiderio suspirantium, nondum

A dum felicitate regnantium: adhuc esurientium & sitientium, nōdum satiatorum, Horum er-
go pauperum patientia nō peribit in æternum: non quia & illic patientia erit, ubi quod to- *Psal. 9*
leretur nō erit, sed nō peribit, sicut dictum est, quia infructuosa nō erit. Fructum autem ha-
bebit æternum, ideo non peribit in æternum. Quisquis aūt laborat inaniter, cum eum spes
fefellerit, propter quam laborabat, merito dicit, Perdidi tantum laborem: quisquis uero ad
sui laboris promissa peruenerit, gratulans dicit, Non perdidi laborem meum. Dicitur ergo
labor non perisse, non quia manet perpetuus, sed quia non est inaniter fusus. Sic & patien-
tia pauperum Christi, sed ditandorū hæredum Christi non peribit in æternum: nō quia &
illic patienter ferre uidebimur, sed quia pro his, quæ hic patienter pertulimus, æterna bea-
titudine perfruemur. Non dabit finem sempiternæ felicitati, qui donat temporalem patien
tiam uoluntati, quia utrūq; munus donatæ donatum est charitati.

FINIS.

CENSVRA.

MIRA dictionis facilitas & candor clamitat non esse Augustini. Probabile est esse Iuliani,
cuius extat epistola ad Demetriadem de uirginitate. Nam & orationis filum cōgruit, & hic
bis citat eum libellum. Sunt tamen quædam de libero arbitrio, quæ uidetur ab alio correcta. Adde
quod titulus alienissimus sit ab Augustini consuetudine. Hunc affinxit aliquis, ut opusculum alio
quin pium, gratioso nomini uindicaret.

LIBER DE BONO SIVE PERFECTIONE VIDVITATIS ad Iulianam: titulus talis habebatur, Augustinus episcopus seruus Christi, seruorumq; Christi, religiosæ famulæ dei Iulianæ in domino dominorum salutem.

B

NE PETITIONI tuæ, & in Christo dilectioni diutius essem debitor pro *Ad unā scribit, sed*
missionis meæ, arripui utcūq; inter alias urgentissimas occupationes meas *non uni. Caput I*
de professiōe sanctæ uiduitatis aliquid ad te scribere: quoniam & præsentē
me rogando honorasti: & cum tibi hoc nō potuissem negare, sæpe promis
sum meum litteris flagitasti. In quo sanè opere nostro cū aliqua legeris ad
tuam uel ad uestram, quæ simul in Christo uiuitis, personam minime perti
nere, nec ideo admonitioni uitæ uestræ proprie necessaria, non ideo debebis superflua iudi
care. Istæ quippe litteræ quamuis ad te, non tamen tantummodo tibi scribendæ fuerūt: sed
ut alijs per te quoq; prodessent, non utiq; à nobis negligendum fuit. Quicquid ergo hic in-
ueneris, quod uobis necessarium uel nunquam fuerit, uel iam non sit, & tamen alijs esse per
spexeris, nec habere te pigeat, nec dare legēdum, ut & tua charitas sit utilitas aliorum. Cum
igitur in omni quæstione, quæ ad uitam moresq; pertinet, non sola doctrina, uerumetiam
exhortatio sit necessaria: ut doctrina quid agendum sit nouerimus, exhortatione autem ex-
citemur, ne pigeat agere quod agendum esse iam nouimus: quid ergo amplius te doceam
quàm id quod apud Apostolum legimus? Sancta enim scriptura nostræ doctrinæ regu-
lam figit, ne audeamus sapere plus quàm oportet sapere: sed sapiamus, ut ipse ait, ad tem-
perantiam, sicut unicuiq; deus partitus est mensuram fidei. Non sit ergo mihi aliud te docè
re, nisi uerba tibi doctoris exponere, & de his quod dominus dederit disputare.

Ait itaq; Apostolus doctor gentium, uas electionis, Dico autem innuptis & uiduis, *Innuptæ quæ Pau-*
bonum esse illis si sic permanserint sicut & ego. Hæc uerba ita intelligenda sunt, ut non exi- *lo. Caput II*
stimemus uiduas non oportere innuptas dici, quia nuptias uidentur expertæ: innuptarum
enim nomine illas significat, quæ non sunt nuptijs alligatæ, siue fuerint, siue non fuerint.
Quod alio loco aperit, ubi ait, Diuisa est mulier innupta & uirgo, Quando utique & uirgi-
nem adiungit, quid mulierem innuptam, nisi uiduam uult intelligi? Vnde etiam deinceps

uno innuptæ nomine professionem utranq; complectitur, dicens, Quæ innupta est, sollicita est ea quæ sunt domini, quomodo placeat domino: quæ autem nupta est, sollicita est ea quæ sunt mundi, quomodo placeat uiro. Innuptam certe non eam tantum intelligi uoluit, quæ nunquam nupsit, sed etiam eam, quæ nuptiarum uinculo per uiduitatem liberata nupta esse destitit: nam ideo & nuptam non dicit, nisi eam quæ uirum habet, non etiam eam quæ habuit, & non habet. Quapropter uidua omnis innupta est: sed quia non omnis innupta uidua est, sunt enim & uirgines, ideo hic utrūq; posuit, ubi ait, Dico autem innuptis & uiduis: tanquam diceret, Quod dico innuptis, nō eis solis dico, quæ uirgines sunt, sed etiam eis quæ uiduæ sunt, bonum esse illis, si sic permanserint sicut & ego. C

Fides coniugij. Caput III

Ecce est bonum tuum ei bono comparatum, quod dicit Apostolus suum, si fides adest, imò quia fides adest. Breuis est ista doctrina, nec ideo contemnēda quia breuis: sed ideo facilius & charius tenenda, quia in breuitate non uilis: non enim qualecunq; bonum hic commendat Apostolus, quod fidei nuptarum sine ulla ambiguitate præposuit: quantum enim bonum habeat nuptarum fides, id est religiosarum & Christianarum coniugatarum, hinc intelligi potest: quòd cum de fugienda fornicatione præciperet, ubi utique & coniugatos alloquebatur, Nescitis, inquit, quia corpora uestra membra sunt Christi. Tantum ergo bonum est fidelis coniugij, ut etiam ipsa membra sint Christi. Hoc autem bono, quo melius est bonum continentiæ uidualis, non hac professione id agitur, ut aliquid plus sit catholica uidua, quàm mēbrum Christi, sed ut meliorem quàm coniugata locum habeat inter membra Christi. Dicit quippe idem Apostolus, Sicut enim in uno corpore multa membra habemus, omnia autem membra non eosdem actus habent: ita multi unum corpus sumus in Christo, singuli autem alterius membra, habentes dona diuersa secūdum gratiam quæ data est nobis. Ideo etiam cum moneret coniugatos, ne debito carnalis commixtionis fraudarent inuicem: & per hoc alter eorū negato sibi debito coniugali, per intemperantiam suam tentatus à Satana, in fornicationem prolaberetur: hoc autem dico, inquit, secundum ueniam, non secundum imperium. Volo autem omnes homines esse sicut meipsum. Sed unusquisque proprium habet donum à deo, alius quidem sic, alius uero sic. D

1.Cor.6

Rom. 12

Iteratæ nuptiæ nō damnantur. Caput IIII

Vides etiam coniugalem pudicitiam, & thori Christiani matrimonialem fidem donum esse, & hoc à deo: ut illud, quod ultra liberorum procreandorum necessitatem modum concūbendi aliquatenus concupiscentia carnali excedit, non nuptiarum sit hoc malum, sed ueniale sit propter nuptiarum bonum. Non enim de coniugio, quod copulatur liberorum procreandorum causa, & fide pudicitiæ coniugalis, & indissolubili, quandiu ambo uiuunt, matrimonij sacramento, quæ omnia bona sunt: sed de illo immodico carnis usu, qui in infirmitate coniugum agnoscitur, & interuentu boni nuptialis ignoscitur, ait Apostolus, Secundum ueniam dico, non secūdum imperium. Item cum dicit, Mulier alligata est, quandiu uir eius uiuit: quòd si mortuus fuerit uir eius, liberata est: cui uult nubat, tantū in domino: beatior autem erit si sic permanserit, secundum meum consilium: satis ostendit beatam esse in domino, etiam post mortem uiri iterum nubentem fidelem, sed in eodem domino uiduam beatiorem: hoc est, ut scripturarum non tantum uerbis uerumetiam exemplis loquar, beatam esse Ruth, sed Annam beatiorem. Quapropter hoc primum oportet ut noueris, bono quod elegisti non damnari secundas nuptias, sed inferius honorari: nam sicut bonum sanctæ uirginitatis, quod elegit filia tua, non damnat unas nuptias tuas, sic nec uiduitas tua cuiusquam secundas. Hinc enim maxime Cataphrygarum ac Nouatianorum hæreses tumuerunt, quas buccis sonantibus non sapientibus etiam Tertullianus inflauit, dum secundas nuptias tanquam illicitas maledico dente concidit, quas omnino licitas Apostolus sobria mente concedit. Ab hac sanitate doctrinæ, nullius indocti, nullius docti disputatione mouearis: nec ita extollas bonum tuum, ut quod malum non est, tanq; malum crimineris alienum: sed tanto magis gaude tuo bono, quanto magis uides, nō tantū illo deuitari mala, sed quædam etiam bona superari, Mala sunt enim adulterium uel fornicatio.

A Ab his autem illicitis ualde longe est, quæ uoti libertate se obstrinxit, & sibi etiam lici ta ne licerent, non imperio legis, sed consilio charitatis effecit. Et bonum est pudicitia con/iugalis, sed melius bonum est continentia uidualis. Hoc ergo melius illius boni submissio/ne honoratur: non illud bonum melioris huius laude damnatur. Quòd autem Apostolus cum cœlibum & innuptarum commendaret fructum, quia cogitant quæ sunt dei quomo/do placeant deo, subiecit & ait, Hoc autem ad utilitatem uestram dico, nõ ut laqueum uo/bis iniiciam: id est, non ut uos cogam, sed ad id quod honestum est horter: non quia in/nuptarum bonum honestum dixit, ideo putare debemus turpe esse uinculum coniugale. Alioquin etiam primas nuptias condemnabimus, quas nec Cataphryges, nec Nouatiani, nec disertissimus eorum astipulator Tertullianus turpes ausus est dicere: Sed quemadmo dum cum ait, Dico autem innuptis & uiduis, bonum esse illis si sic permanserint, utique bo/num posuit pro meliore, quoniam omne quod bono comparatũ melius dicitur, etiam hoc proculdubio bonum est: nam quid est aliud quod ita dicitur melius, nisi quod magis bo/num est? nec ideo consequenter eum sensisse arbitramur, malum esse si nupserint, quoniã dixit, bonum est illis si sic permanserint, Ita etiam cum ait, sed ad id quod honestum est, nõ matrimonium turpe esse monstrauit, sed quod honestum erat, honestius generalis hone/sti nomine commendauit, Quia honestius quid est, nisi quod magis honestum est? Ma/gis autem honestum, utique honestum est. Aperte quippe declarauit, hoc esse bono illo me lius, ubi ait, Qui dat nuptum bene facit, & qui non dat nuptum, melius facit: & hoc illo bea to beatius, ubi ait, Beatior autẽ erit, si sic permanserit. Sicut ergo bono melius & beato bea tius, sic honesto honestius est, quod honestum uoluit appellare. Absit enim ut turpe sit un de loquens apostolus Petrus ait, Viri uxoribus uestris tanquam uasi infirmiori & subiecto tribuite honorem quasi cohæredibus gratiæ. Et illas alloquens subditas esse uiris suis ex/emplo Saræ adhortatur, Nam sic quædam, inquit, sanctæ mulieres, quæ in dominum spe B rabant, ornabant se obsequẽtes uiris suis: quomodo Sara obediebat Abraæ, dominũ eum uocans, cuius factæ estis filiæ, benefacientes & non timentes ullam perturbationem.

Non ideo malũ coniugiũ si melior est castitas. Cap. V

1. Petri 3

Vnde & illud quod de innupta Paulus apostolus dixit, Vt sit sancta & corpore & spi ritu, non sic accipiendum est, quasi nupta fidelis & casta, & secundum scripturas subdita ui/ro, non sit sancta corpore, sed tantummodo spiritu. Fieri enim non potest ut sanctificato spiritu, nõ sit sanctum etiam corpus, quo sanctificatus utitur spiritus. Sed ne cuiquam nos potius argumẽtari, quàm hoc diuino eloquio probare uideamur, quoniam Petrus Saram commemorans, Sanctæ, inquit, mulieres tantummodo, non ait, & corpore: illud eiusdem Pauli consyderemus, ubi prohibens fornicationes ait, Nescitis quia corpora uestra mem/bra sunt Christi? Tollens ergo membra Christi, faciam membra meretricis? Absit. Au/deat ergo aliquis dicere membra Christi sancta non esse: aut uero audeat à membris Chri sti fidelium coniugatarum corpora separare. Vnde etiam paulopost ait, Corpus uestrum templum in uobis est spiritussancti, quem habetis à deo, & non estis uestri. Empti estis pre tio magno. Corpus fidelium & membra Christi esse dixit, & templum spiritussancti, ubi profecto utriusque sexus fideles intelliguntur. Ibi ergo sunt nuptæ ibi & innupta, sed di/stinctæ meritis: & tanquam membris membra prælata, quorum tamen neutra sint à cor/pore separata. Quod igitur de innupta loquens ait, Vt sit sancta & corpore & spiritu, am/pliorem innuptarum & in corpore & spiritu sanctificationem intelligi uoluit, non corpus nuptarum omnino sanctificatione priuauit. Disce itaque bonum tuum, immo memento quòd didicisti, bonum tuum plus laudari, quia est aliud bonum quo sit hoc melius, quàm si aliter hoc bonum esse non posset, nisi illud malum esset, aut omnino non esset. Ha/bent oculi in corpore magnum honorem, sed minorem haberent si soli essent, & alia mi/noris honoris membra non essent. In cœlo ipso sua luce sol lunam superat, non uitupe/rat. Stella ab stella differt in gloria, non dissidet in superbia. Ideo fecit deus omnia, & ec/ce bona ualde: non tantum bona, sed etiam ualde, non ob aliud nisi quia omnia. Nam &

Et coniugatorum membra sancta. Caput VI

1. Corint. 6

per singula opera dicebatur., Vidit deus quia bonum est. Vbi autem omnia nominata sunt, additum est, ualde, & dictum, Vidit deus omnia quæ fecit & ecce bona ualde. Meliora enim quædam singula quàm alia singula: sed meliora simul omnia quàm quælibet singula. Christi itaque te doctrina sana in eius corpore sanam faciat per eius gratiam, ut id quod alijs melius habes in corpore & spiritu, idem ipse spiritus tuus qui corpori dominatur, nec extollat insolenter, ne discernat inscienter, Nec quia dixi Ruth beatam, Annam beatiorem, cum illa bis nupserit, hæc uno uiro cito uiduata diu uixerit, cõtinuo etiam te meliorem putes esse quàm Ruth.

Veterum polygynæcia & fœcunditas. Caput VII

Alia quippe propheticis temporibus sanctarum fœminarum dispensatio fuit, quas nubere obedientia, non concupiscentia compellebat, ut propagaretur populus dei, in quo præmitterentur prophetæ Christi: cum & ipse populus per ea quæ in figura cõtingebant in illis, siue in his qui scirẽt, siue in his qui illa nescirent, nihil aliud esset quàm propheta Christi, ex quo nasceretur etiã caro Christi. Vt ergo ille populus propagaretur, maledictus habebatur per legis sententiam qui non suscitaret semen in Israel. Vnde & sanctæ mulieres accendebantur non cupiditate concũbendi, sed pietate pariendi, ut rectissime credantur coitum nõ fuisse quæsituræ, si proles posset aliter prouenire. Et uiris usus plurium uiuarum concedebatur uxorum, Cuius rei non concupiscẽtiam carnis, sed prouidentiam generationis fuisse causam illud ostendit: quòd sicut uiris sanctis habere plures uxores uiuas, non ita etiam sanctis fœminis licebat misceri maritis pluribus uiuis: quoniam tanto essent turpiores, quanto magis appeterent unde non essent fœcũdiores. Proinde sancta Ruth, cum semen quale illo tempore necessarium fuit in Israel non haberet, mortuo uiro quæsiuit alterum de quo haberet. Hac itaq; bis coniugata ideo Anna uniuira uidua beatior fuit, quia prophetissa Christi esse meruit, Quam credẽdum est etiam si filios nullos habuit, quod quidem scriptura reticendo reliquit incertum, eo spiritu præuidisse Christum ex uirgine proxime esse uenturum, quo potuit agnoscere & paruulum. Vnde merito etiam sine filijs, si tamen eos non habuit, secũdas nuptias recusauit: quia nouerat iam tempus esse quo Christo non officio pariendi, sed studio continendi, nec coniugalibus fœtandis uisceribus, sed castificandis uidualibus moribus, melius seruiretur. Si uero etiam sciebat Ruth per suã carnem propagari semen, unde Christus carnem fuerat habiturus, & huic scientiæ nubẽdo exhibuit ministerium, nõ audeo iam dicere beatiorem fuisse Annæ uiduitatem quàm illius fœcunditatem.

Quare sit uiduis cõcessa nubendi facultas. Caput VIII

1. Corin. 7

Tu autem quæ & filios habes, & eo seculi fine uiuis, quo iam tempus sit non mittendi lapides, sed colligendi: non amplectendi, sed continendi ab amplexu, cum clamet Apostolus, Hoc autem dico fratres, tempus breue est, reliquum est ut & qui habent uxores, tanquam non habentes sint: profecto si secundas nuptias appetisses, nullum prophetiæ uel legis obsequium, nullum prolis saltem carnale desiderium, sed solius incontinentiæ fuisset indicium. Fecisses enim, quod ait Apostolus, cum dixisset, bonum esse illis si sic permanserint sicut & ego: continuo quippe addidit, Quòd si se non continent, nubant: malo enim eas nubere quàm uri. Hoc enim dixit, ut effrenatæ libidinis malum non præcipitaretur in turpitudinem flagitiorum, cum exciperetur honestate nuptiarum. Gratias autem domino, quoniam peperisti quod esse noluisti, & uirginitas prolis tuæ compensauit dispendium uirginitatis tuæ. Nam diligenter interrogata doctrina Christiana, & primas nuptias iam isto tempore, nisi incontinentia sit impedimento, contemnendas esse respondet. Qui enim dixit, Si se non continent, nubant: potuit dicere, Si filios non habent, nubant. Sed post resurrectionem prædicationemque Christi, quando iam ex omnibus gentibus filiorum spiritaliter gignendorum tanta suppetit copia, ut tale officium cesset ex carne filios propagare, quale primis temporibus fuisset: quòd alibi dicit, Volo igitur iuniores nubere, filios procreare, matresfamilias esse: nuptiarum bonum apostolica sobrietate & autoritate commendat, non procreandi officium etiam eis, quæ continentiæ bonum capiunt, tanquam ad obsequelam legis imponit. Deniq; cur hoc dixerit, pandit, cum adiungit & dicit, nullam occasionem dare aduersario maledicti gratia,

A tia, Iam enim quædam conuersæ sunt retro post satanam: ut his uerbis eius intelligamus, eas quas nubere uoluit, melius posse continere quàm nubere, sed melius nubere quàm re/tro post satanã ire,id est,ab illo excelléti uirginalis uel uidualis castitatis proposito:in poste riora respiciendo cadere & interire.Proinde quæ se non continent,nubant antequam conti/nentiam profiteantur, antequam deo uoueant, quod nisi reddant, iure damnantur. Alio quippe loco de talibus dicit,Cum enim in delicijs egerint,in Christo nubere uolunt,haben tes damnationem,quoniam primam fidem irritam fecerunt,id est,uoluntatem ad nuptias à proposito continentiæ deflexerunt.Irritam quippe fecerunt fidem quam prius uouerant, quod perseuerantia implere noluerunt. Nuptiarum igitur bonum semper est quidem bo/num:sed in populo dei fuit aliquando legis obsequium:nunc est infirmitatis remedium, in quibusdam uero humanitatis solatium.Filiorum quippe procreationi operam dare nõ ca/nino more per usum promiscuum fœminarum, sed honesto ordine coniugali nõ est in ho/mine improbandus affectus:etiam ipsum tamẽ laudabilius transcẽdit & uincit cœlestia co gitans animus Christianus.

Quæ post uotũ nu/bunt,uerum cõtra/hunt matrimoniũ. Caput IX

Sed quoniam sicut ait dominus, Non omnes capiunt uer bum hoc,quæ potest ergo capere capiat:quæ se non continet,nubat:quæ non cœpit,delibe/ret:quæ aggressa est,perseueret: nulla aduersario detur occasio, nulla Christo subtrahatur oblatio.In coniugali quippe uinculo si pudicitia conseruatur,damnatio nõ timetur, Sed in uiduali & uirginali continentia,excellentia muneris amplioris expetitur, Qua expetita, & electa,& uoti debito oblata,iam non solum non capessere nuptias, sed etiam si non nuba/tur nubere uelle damnabile est. Nam ut hoc demonstraret Apostolus, non ait,cum in de/licijs egerint, in Christo nubunt,sed nubere uolunt: habentes,inquit,damnationẽ, quoniã primam fidẽ irritam fecerunt:&si non nubendo,sed tamen uolendo:non quia ipsæ nuptiæ uel talium damnandæ iudicantur: sed damnatur propositi fraus, damnatur fracta uoti fi/des,damnatur non susceptio à bono inferiore,sed ruina ex bono superiore. Postremo da/

B mnantur tales, nõ quia coniugalem fidem posterius inierunt,sed quia cõtinentiæ primam fidem irritam fecerunt.Quod ut breuiter insinuaret Apostolus,noluit eas dicere habere da mnationẽ,quæ post amplioris sanctitatis propositum nubunt:nõ quia nõ damnentur,sed ne in eis ipsæ nuptiæ damnari putarentur. Sed cum dixisset, nubere uolunt, continuo ad/didit,habentes damnationẽ.Et dixit quare,quoniã primam fidem irritã fecerunt:ut uolun tatem quæ à proposito cecidit appareat esse damnatã,siue subsequãtur nuptiæ,siue desint.

Quæ uoto soluto nubunt, dirimi non debent, Cap. X

Proinde qui dicunt talium nuptias non esse nuptias,sed potius adulteria,non mihi ui dentur satis acute ac diligenter consyderare quid dicant,Fallit eos quippe similitudo uerita tis.Quia enim coniugium Christi dicuntur eligere,quæ Christiana sanctitate non nubunt, hinc argumentantur quidam dicentes, Si uiro suo uiuo,quæ alteri nubit adultera est, sicut ipse dominus in Euangelio definiuit:uiuo ergo Christo,cui mors ultra nõ dominatur,quæ coniugium eius elegerat,si homini nubit,adultera est.Qui hoc dicũt, acute quidem mouen tur, sed parum attendunt hanc argumentationẽ quanta rerum sequatur absurditas. Cum enim laudabiliter etiam uiuente uiro ex eius consensu continentiã fœmina Christo uoueat, iam secũdum istorum rationẽ nulla hoc facere debet,ne ipsum Christum (quod sentire ne/fas est) adulterum faciat,cui uiuente uiro nubit. Deinde cum primæ nuptiæ melioris sint me riti quàm secundæ,absit ut sanctarum uiduarũ iste sit sensus,ut Christus eis uideatur qua/si secundus maritus. Ipsum enim habebant & antea,quando uiris suis fideliter seruiebant subditæ, non carnaliter, sed spiritaliter uirum:cui ecclesia ipsa, cuius membra sunt,coniunx est: quæ fidei, spei, charitatis integritate,non in solis uirginibus sanctis, sed etiam in ui/duis & coniugatis fidelibus, tota uirgo est. Vniuersæ quippe ecclesiæ cuius illa omnia membra sunt, Apostolus dicit, Aptaui uos uni uiro uirginem castam exhibere Christo. Nouit autem ille coniugem uirginem sine corruptione fœtare, quem in ipsa etiam car/ne potuit mater sine corruptione procreare. Fit autem per hanc minus consyderatam o/pinionem, qua putant lapsarum à sancto proposito fœminarum, si nupserint, non esse coniugia,

Matth.19

1.Corint.11

coniugia,nõ paruum malum, ut à maritis separētur uxores quasi adulteræ sint, nõ uxores: C
& cum uolunt eas separatas reddere continentiæ,faciunt maritos earum adulteros uiros,cũ suis uxoribus uiuis alteras duxerint.

Solutio uoti mala, coniugiũ tamẽ bonum. Caput XI

Quapropter non possum quidem dicere à proposito meliore lapsas,si nupserint fœminas,adulteria esse,nõ coniugia: sed planè non dubitauerim dicere, lapsus & ruinas à castitate sanctiore,quæ uouetur deo,adulterijs esse peiores. Si enim,quod nullo modo dubitandum est, ad offensionem Christi pertinet, cum membrum eius fidem non seruat marito, quanto grauius offenditur, cum illi ipsi non seruatur fides in eo, quod exigit oblatum, qui non exegerat offerendum? Cum enim quisque non reddit,quod non imperio compulsus,sed consilio commonitus uouit:tanto magis fraudati uoti auget iniquitatem,quanto minus habuit uouẽdi necessitatem. Hæc ideo disputo,ne arbitreris uel secundas nuptias crimen esse,uel quascunq; nuptias, cum sint nuptiæ,malum esse. Non itaq; illas abs te damnatas uelis esse,sed spretas. Bonum ergo continentiæ uidualis luculentius decet,cum pro illo uouendo & profitendo possunt contẽnere fœminæ,quod & libet & licet. Sed post uoti professionem perseuerãter frenandum & uincẽdum est quod libet,quia iam non licet.

De polygamia. Caput XII

De tertijs & de quartis & de ultra pluribus nuptijs solent homines mouere quæstionem. Vnde ut breuiter respõdeam,nec ullas nuptias audeo damnare,nec eis uerecundiam numerositatis auferre. Sed ne cuiquam breuitas huius responsionis meæ forte displiceat,uberius disputantem reprehensorem meum audire paratus sum. Fortassis enim affert aliquam rationem,quare secundæ nuptiæ non damnentur, tertiæ damnẽtur: nam & ego,sicut in exordio sermonis huius admonui, non audeo plus sapere q̃ oportet sapere. Quis enim sum,qui putem definiendum,quod nec Apostolum uideo definisse?
1. Cor. 7 Ait enim, Mulier alligata est, quandiu uir eius uiuit, Non dixit,primus, aut secundus, aut tertius,aut quartus: sed Mulier,inquit,alligata est,quandiu uir eius uiuit:si autem mortuus fuerit uir eius,liberata est: cui uult nubat,tantum in domino: Beatior autẽ erit,si sic permanserit. Quid huic sententiæ,quantum ad hanc rem attinet,addi uel detrahi possit,ignoro. D
Deinde ipsum quoq; dominum apostolorũ,ac nostrum magistrum & dominum, audio Sadducæis respondentem,cum proposuissent mulierem nõ uniuiram uel biuiram,sed si dici potest,septiuiram,in resurrectione,cuius futura esset uxor. *Matth. 22* Increpans enim eos,ait, Erratis,nõ scientes scripturas,neq; uirtutem dei. In resurrectione enim nec nubent, nec uxores ducent: non enim incipient mori,sed erunt æquales angelis dei. Eorum itaq; resurrectionem commemorauit,qui resurgent ad uitam,non qui resurgent ad pœnam. Potuit ergo dicere, Erratis,nescientes scripturas,neque uirtutem dei: in illa enim resurrectione multinubæ istæ esse non poterunt,deinde addere,quia nec aliqua ibi nubit, Sed nec ipsam,ut uidemus, tot maritorum mulierem ulla suæ sententiæ significatione damnauit. Quapropter nec contra humanæ uerecundiæ sensum audeo dicere,ut quotiens uoluerit, uiris mortuis nubat fœmina: nec ex meo corde præter scripturæ sanctæ autoritatem quantaslibet nuptias audeo condemnare. Quod autem dico uniuiræ uiduæ,hoc dico omni uiduæ, Beatior eris,si sic permanseris.

Ex ipsis continentiæ uiribus æstimãda laus. Cap. XIII

Nam & illud non insipienter proponi solet, ut dicat qui potest,quæ nam uidua meritis præferenda sit: utrum uniuira, quæ cum uixisset diutius cum marito, filijsque procreatis saluisq; uiduata,continentiam professa est: an ea,quæ adolescentula intra duos annos amissis duobus uiris,nullis ad consolationem extantibus liberis,continentiam deo uouit,& in ea perseuerantissima sanctitate consenuit? Hic se exerceant,si possunt,disputando, & nobis aliquid demonstrando, qui de numero uirorum, non de ipsius continentiæ uiribus pensant merita uiduarum. Si enim illi biuiræ illam uniuiram esse præferendam censuerint, nisi attulerint specialem aliquam rationem uel autoritatem, profecto inuenientur uirtuti animi non maiorem uirtutem animi, sed carnis felicitatem anteponere. Ad felicitatem quippe carnis pertinuit, & diu cum uiro uiuere, & filios procreare: sed si non eam ob hoc præponunt, quia filios habuit, idipsum certe, quandiu cum uiro uixit, quid aliud quàm carnis felicitas fuit? Meritum porrò Annæ illius eo maxime commendatur, quia

A quia cum tam cito extulisset uirum, per prolixam ætatem suam diu cum carne cõflixit & ui/
cit. Sic enim scriptum est, Et erat Anna prophetissa filia Phanuel de tribu Aser, hæc proces/ *Lucæ 2*
serat in diebus multis, & uixerat cum uiro suo annis septẽ à uirginitate sua, & hæc uidua us/
que ad annos octogintaquatuor, quæ nõ discedebat de templo, ieiunijs & obsecrationibus
seruiens nocte ac die. Vides quemadmodum sancta uidua nõ solum eo prædicatur quòd
uniuira fuerit, uerumetiam quòd paucos annos cum marito uixerit à uirginitate sua, & ui/
dualis continentiæ munus usq; ad tantam senectutem tanta pietatis seruitute perduxerit.

Constituamus igitur ante oculos nostros uiduas tres habẽtes singula eorũ quæ huic *Cõparatio alia inter triplices uiduas Cap. XIIII*
inerant omnia. Vnam ponamus uniuiram, cui desit & tãta prolixitas uiduitatis, quòd diu
cum marito uixerit, & tantum studiũ pietatis, quòd non ita ieiunijs & obsecrationibus ser/
uiat, Alteram quæ post prioris mariti breuissimam uitã, etiã secundum cito amiserit, & diu
turna ætate sit uidua, sed etiam ipsa non tantum det operam ieiuniorum & obsecrationũ re
ligiosissimæ seruituti, Tertiam quæ non solum duos uiros habuerit, sed etiam cum ambo/
bus singillatim, uel cum aliquo eorũ diutius uixerit, & posteriore ætate uiduata, in qua qui
dem si nubere uoluisset posset, & filios procreare, susceperit continentiã uidualem: sed plus
intenta in deum, plus sit sollicita quæ illi placeãt actitare, die ac nocte sicut Anna ieiunijs &
obsecrationibus seruiens, Si contendatur quæ nam istarum sit meritis potior, quis non ui/
deat in hoc certamine palmam dandam esse maiori feruentioriq; pietati? Itaque si tres a/
liæ constituantur, quibus illorum trium bina insint, singula desint: quis dubitet eas melio/
res fore, quibus præpollentius fuerit in suis bonis duobus pia humilitas, ut alta sit pietas?
Nulla quidem istarum sex uiduarum tuæ normæ adæquatur. Tu enim hoc uotũ cum ad
senectutem usque perduxeris, omnia tria potes habere, quibus Annæ meritum excelluit,
Nam & unum uirum habuisti, & non diu tecum uixit in carne: ac per hoc si exhibueris obe
dientiam uerbis Apostoli dicentis, Quæ autem uere uidua est & desolata, sperabit in do/ *1. Timoth. 5*
B minum, & persistet in orationibus nocte ac die, Atque illud quod sequitur sobria uigilan
tia deuitaueris, Quæ autem in delicijs agit, uiuens mortua est, omnia illa tria bona quæ
Annæ fuerunt & tua erunt. Tibi autem sunt & filij quos forte illa non habuit: nec ideo lau/
danda es, quia eos habes, sed quia pie nutrire atque educare studes. Vt enim tibi nascerentur,
fœcunditatis, ut uiuant, fœlicitatis est: ut autem sic instituãtur, uoluntatis est & potesta
tis. In illis tibi homines gratulentur, in hoc te imitentur. Anna per prophetiæ scientiam co
gnouit apud matrem uirginem Christum, te Euangelica gratia fecit matrem uirginis Chri
sti. Illa itaque sancta uirgo, quam Christo uolentem & petentem obtulistis, uidualibus
auiæ matrisque meritis addidit aliquid de merito uirginali, Non enim nihil inde habetis,
quæ hanc habetis: & in illa estis, quod in uobis non estis. Nam ut sancta uirginitas adi/
meretur nubentibus uobis, ideo factum est ut nasceretur ex uobis.

Hæc itaque de meritis diuersis coniugatarum diuersarumque uiduarum, hoc opere *Epilogus superiorum. Cap. XV*
non disputarem, si id quod ad te scribo, tibi tantummodo scriberem. Sed quoniam sunt
quædam in hoc genere sermonis difficillimæ quæstiones, aliquid amplius quàm quod ad
te proprie pertinet, dicere uolui propter quosdam qui sibi docti non uidentur, nisi alienos
labores non iudicando conentur discutere, sed lacerando conscindere, Deinde ut etiam tu
ipsa non solum serues quod uouisti & in eo bono proficias, uerumetiam diligentius fir/
miusq; noueris, idem bonum tuum non à malo nuptiarum distingui, sed bono nuptiarum
anteponi. Nam qui uiduatarum fœminarum nuptias damnant etiam si continentiam suã
multarum, quibus tu uteris, rerum abstinentia mirabiliter & feruenter exerceant: non ideo
te seducant, ut sentias quod sentiunt, etiam si facere non possis quod faciunt, Nemo enim
uult esse phreneticus, etiam si uideat phrenetici uires uiribus sanorum esse fortiores. Præ/
cipue igitur doctrina sana bonitatem propositi & ornet & muniat. Inde est quippe quòd
catholicæ fœminæ etiam sæpius nuptæ, non solum uniuiris uiduis, sed & uirginibus hære/
ticorum iusto iudicio præferũtur. Multi sunt quidẽ de his tribus rebus cõiugij uiduitatis &
uirgi

uirginitatis, quæstionum sinus, multæ perplexitates: quibus disputando penetrandis & dissoluendis, & maiore cura opus est, & copiosiore sermone: ut uel in omnibus eius recte sapiamus, uel si quid aliter sapiamus, id quoq; nobis deus reuelet. Veruntamen quod etiam illic C
Phil. 3 consequenter dicit Apostolus, In quod peruenimus, in eo ambulemus, Peruenimus autem, quod ad hanc rem de qua loquimur attinet, ut continentiam coniugio præponamus: sanctam uero uirginitatem etiam continentiæ uiduali, Et ne aliquas nuptias, quæ tamen non adulteria, sed nuptiæ sunt, cuiuslibet nostri nostrorumue propositi laude damnemus. Multa alia de istis rebus dicta sunt à nobis in libro de sancta uirginitate: & in opere, quod aduersus Faustum Manichæum quanto potuimus labore conscripsimus: quoniam patriarcharum & prophetarum casta coniugia mordacissime reprehendendo scriptis suis, quorundam indoctorũ animos à fidei sanitate detorsit.

Exhortans monet à deo donum esse continentiæ. Caput XVI

Proinde quoniam in exordio huius opusculi, duo quædã necessaria proposueram, quæ exequẽdo pollicitus eram: unum, quod ad doctrinam, alterum quod ad exhortationem pertinet: & priori parti, ut potui, pro suscepto negocio non defui: ad exhortationem ueniamus, ut quod bonum prudenter scitur, etiã diligatur ardenter. Qua in re prius illud moneo, ut quantamcunq; tibi inesse sentis piæ continentiæ dilectionem, beneficio dei tribuas: eiq; gratias agas, qui de spiritu suo tibi tantum largitus est, ut eius in corde tuo charitate diffusa, licitæ rei licentiam tibi amor melioris boni auferat. Donauit enim ne liberet nubere cum liceret, ut iam non liceret, etiam si liberet: & ex hoc firmius non liberet, ne fieret quod non liceret, quod factum non est etiam cum liceret: tãtũq; mereris uidua Christi, ut filiam quoq; uideres uirginem Christi: dum enim tu oras sicut Anna, facta est illa quod Maria. Hæc dona dei esse quãto magis nosti, tanto magis es eisdem donis beata: imò aliter non es beata, nisi quod habes, noris à quo habeas. At-
1. Cor. 2 tende enim quid de hac re Apostolus dixit, Nos autem non spiritum huius mundi accepimus, sed spiritũ qui ex deo est, ut sciamus quæ à deo donata sunt nobis. Multi quippe habent multa dei dona, & nesciendo à quo habeant, impia uanitate iactantur. Nemo est aũt D donis dei beatus, qui donãti existit ingratus: quia & illud, quod inter sacra mysteria cor habere sursum iubemur, ipso adiuuante id ualemus, quo iubente admonemur: & ideo sequitur, ut de hoc tanto bono sursum leuati cordis, non nobis gloriam, quasi nostrarum uirium tribuamus, sed domino deo nostro gratias agamus. Hoc enim continuo cõmonemur, quia hoc dignum est, hoc iustum est recordari. Hæc uerba unde sint, intus qua sanctiõe, & quanta sanctitate commendẽtur agnoscis. Tene igitur & habe quod accepisti, & datori gratias age. Quamuis enim accipere & habere tuum sit, id tamen habes quod accepisti: quoniam superbienti, & ex eo quod habebat, quasi à seipso haberet, impie glorianti, ueritas per Apo-
1. Cor. 4 stolum dicit, Quid enim habes quod non accepisti? Si autem accepisti, quid gloriaris quasi non acceperis?

De libero arbitrio. Caput XVII

Hæc me admonere compellunt cauendi atq; deuitandi quorundam sermunculi, qui per aures & animas multorum serpere cœperunt, quod cum lacrymis dicendũ est, inimici gratiæ Christi: per quos suadetur, ut nec oratio nobis ad dominum necessaria uideatur, ne intremus in tentationem. Sic enim conantur defendere hominis liberum arb. ut eo solo etiam dei gratia non adiuti, ualeamus, quod diuinitus iubetur, implere: ac per hoc
Mat. 26 sequitur, ut frustra dominus dixerit, Vigilate & orate, ne intretis in tentationem: & frustra quotidie in ipsa dominica oratione dicamus, Ne nos inferas in tentationẽ. Si enim nostræ tantummodo potestatis est, ne tentatione superemur, ut quid oramus, ne intremus uel inferamur in eam? Faciamus potius quod nostri est liberi arbitrij, atq; absolutissimæ potesta-
1. Cor. 10 tis, & irrideamus Apostolum dicentem, Fidelis deus, qui non uos permittit tentari super id quod potestis, & resistamus ei dicentes, Vt quid peto à domino, quod in mea posuit potestate? Sed absit ut hoc sapiat, qui sanũ sapit. Proinde petamus ut det, quod ut habeamus, peti iubet. Adhoc enim, quod nõdum habemus iubet ut habeamus, ut admoneat quid petamus: & quod nos cum iusserit, posse inuenerimus, etiam hoc unde acceperimus, intelligamus, ne inflati & elati huius mundi spiritu, nesciamus quæ à deo donata sunt nobis. Proinde

A de arbitrium uoluntatis humanæ nequaquam destruimus, quãdo dei gratiam qua ipsum adiuuatur arbitrium, nõ superbia negamus ingrata, sed grata potius pietate prædicamus. Nostrum enim est uelle, sed uoluntas ipsa etiam monetur ut surgat, & sanatur ut ualeat, & dilatatur ut capiat, & impletur ut habeat. Nam si nos non uellemus, nec nos utiq; acciperemus ea quæ dantur, nec nos haberemus. Quis enim haberet continentiam, ut inter cætera dei dona de ipsa potius loquar, de qua ad te loquar: quis inquam, haberet continentiam nisi uolens, quia & nemo acciperet nisi uolens? Sed à quo detur, ut nostra uoluntate accipi & haberi possit, si quæris, attende scripturam: immo quia nosti, recole quod legisti, Cum scirem, inquit, quia nemo esse potest continens nisi deus det, & hoc ipsum erat sapientiæ scire cuius esset hoc donum. Magna ista sunt duo munera, sapientia & continentia: sapientia scilicet qua in dei cognitione formamur: continentia uero, qua huic seculo nõ conformamur. Iubet autem nobis deus ut & sapientes & continentes simus, sine quibus bonis iusti perfectiq; esse non possumus. Sed oremus ut det quod iubet adiuuando & sperando, qui commonuit quid uelle debeamus præcipiendo & uocando. Quicquid hic dedit, ut cõseruet oremus: quod autem nondum dedit ut expleat oremus, tamen oremus & gratias agamus de acceptis: & quod nondum accepimus, eoipso quod de acceptis ingrati non sumus nos accepturos esse fidamus. Qui enim dedit coniugatis fidelibus ut cõtineant ab adulterijs & fornicationibus, ipse dedit sanctis uirginibus & uiduis ut contineant ab omni concubitu, in qua uirtute iam proprie uel integritas uel continentia nominatur. An forte ab illo quidem accepimus continentiam, sed à nobis habemus sapientiam? Quid est ergo quod Iacobus Apostolus dicit, Si quis autem uestrum indiget sapientia postulet à deo, qui dat omnibus affluenter & non improperat & dabitur ei? Sed de hac quæstione, & in alijs iam opusculis nostris quantum adiuuit dominus multa diximus, & aliâs quantũ per ipsum potuerimus data opportunitate dicemus.

Sap. 8

Iacobi 1

Oratio plus cõfert quàm exhortatio
Caput XVIII

Nunc inde aliquid dicere uolui, propter quosdam
B. fratres nostros amicissimos & dilectissimos nobis, nec malitiose quidem errori huic implicatos, sed implicatos tamen: qui putant cum aliquos ad iustitiam pietatemq; exhortantur uires non habituram exhortationem suam, nisi totum illud quod ut agat homo agũt cum homine, in hominis constituant potestate, non adiuta dei munere, sed solo arbitrio liberæ uoluntatis exerta: quasi possit esse ad perficiendum opus bonum uoluntas libera, nisi dei munere liberata. Nec attendunt idipsum etiam seipsos dei dono habere, quòd ea facultate exhortantur ut ad capescendam uitam bonam hominum uoluntates pigras excitent, accendant frigidas, corrigant prauas, auersas conuertant, repugnãtes pacificet. Si eñ nõ possunt persuadere quod suadent, aut si hæc in uoluntatibus hominũ non agunt, quid agunt aut quid loquuntur? Dimittant eas potius arbitrio suo. Si autem in eis hæc agunt, itáne tandem homo in hominis uoluntate tanta agit loquendo, & deus illic non agit aliquid adiuuando? Immo uero quantalibet homo sermonis facultate præpolleat, ut solertia disputandi & suauitate dicendi in hominis uoluntate inserat ueritatem, nutriat charitatem, docendo tollat errorem, exhortando torporem, Neq; qui plantat est aliquid, neq; qui rigat, sed qui incrementum dat deus. Frustra quippe operarius omnia moliretur extrinsecus, nisi creator intrinsecus latenter operaretur. Spero ergo has litteras meas merito excellentiæ ue stræ cito in manus etiam talium esse uenturas: ideo nonnulla hinc dicenda arbitratus sum. Deinde ut tu ipsa & quæcunq; aliæ uiduæ ista legerint, uel cum leguntur audierint, noueritis uos ad diligendum & habendum continentiæ bonum, plus proficere orationibus uestris, quàm exhortationibus nostris: quoniam si quid uos adiuuat, quod uobis etiam nostra ministrantur alloquia, totum illius gratiæ tribuẽdum est, in cuius manu sunt, sicut scriptum est, & nos & sermones nostri.

Exhortatur ad perseuerantiam
Caput XIX

Si ergo nondum deo uouisses continentiam uidualem, exhortaremur profecto ut uoueres. Quia uero iam uouisti, exhortamur ut perseueres. Talia mihi tamen uideo esse dicenda, quibus eam diligant & arripiant, & quæ adhuc nubere cogitabant. Aurem igitur inclinemus Apostolo, Quæ innupta est, inquit, solli-

cita est ea quæ sunt domini, ut sit sancta & corpore & spiritu: quæ autem nupta est, sollicita est ea quæ sunt mūdi, quomodo placeat uiro. Non ait, sollicita est quæ sunt mundi, ut sancta non sit: sed certe minor est coniugalis sanctitas, ex ea parte curarum qua mundana cogitatur uoluptas. Quicquid itaq; intētionis animi etiā his rebus impenderetur quibus placendum esset uiro, colligere quodammodo & redigere debet innupta christiana in eam intentionem qua placendum est domino: & uideat cui placeat quæ domino placet: & utique tanto est beatior, quanto plus placet ei: quanto autem magis cogitat ea quæ sunt mundi, tanto minus placet. Placete itaq; tota intentione specioso forma præ filijs hominum: eius enim gratia illi placetis, quæ diffusa est in labijs eius. Placete illi ea quoq; parte cogitationis quæ occuparetur mundo, ut placeret uiro. Placete illi qui displicuit mundo, ut placētes ei liberarentur ex mundo. Hunc enim speciosum forma præ filijs hominum, uiderunt homines in cruce passionis, & non habuit speciem neq; decorem, sed facies eius abiecta & deformis positio eius. Ex hac tamen deformitate redemptoris uestri, manauit pretium decoris uestri, sed decoris interioris, Omnis enis pulchritudo filiæ regis intrinsecus. Hac pulchritudine illi placete: hanc pulchritudinem studiosa cura, & sollicita cogitatione componite. Non amat ille fallaciarum fucos, ueris ueritas delectatur: & ille, si quod legisti agnoscis, ueritas uocatur, Ego sum, inquit, uia, & ueritas & uita. Currite ad illum per illum, placete illi ex illo, uiuite cum illo, in illo, de illo. Affectibus ueris & sanctissima castitate à uiro tali amate amari. Audiat hæc uirginis etiam sanctæ, prolis tuæ, auris interior. Quæ uero quantum te præcedat in regno regis illius, alia quæstio est. Inuenistis tamē mater & filia, cui cōtemptis nuptijs, illa omnibus, tu secūdis, pulchritudine castitatis simul placere debeatis. Certe si mariti essent quibus placendum esset, iam te fortasse cum filia puderet ornari. Nunc non pudeat agere quibus simul ornemini, quia non est criminosum, sed potius gloriosum, ut ab illo uno simul amemini. Simulatum autem candorem ac ruborem & pigmentis illitum, non adhiberetis etiam si uiros haberetis: non putantes dignos quos falleretis, nec uos quæ fallere deberetis. Nunc ergo illi regi, qui unicæ sponsæ, cuius membra estis, speciem concupiuit, ueraciter simul placete, simul inhærete: illa integritate uirginali, tu continentia uiduali, ambæ pulchritudine spiritali. In qua pulchritudine etiam illius auia, socrus tua, quæ iam certe senuit, est pulchra uobiscum. Vigorem quippe huius pulchritudinis dum extendit in anteriora charitas, rugam in ea non facit annositas. Habetis uobiscum Annam sanctam & in domo & in Christo, quam de perseuerantia consulatis: quomodo cum illa contra bella tentatoris pugnandum sit, quid agendum ut facile superetur, quod munimentum sumendum, ne facile rursus insidietur: & si quid huiusmodi est, docet uos diuturnitate iam certa, amore beneuola, pietate sollicita, ætate secura. Præcipue tu consule in talibus, eam quæ experta est: Nam proles uestra illud canticum cantat, quod in Apocalypsi nisi uirgines cantare non possunt: pro ambabus tamen uobis sollicitius orat quàm pro seipsa: sed magis pro nepte sollicita est, cui uincendarum tentationum spatium plus restat annorum: te autem uidet æuo suo uiciniorem, & eius filiæ matrem: quam si nuptam, quod iam non licet atque absit, uidisses, puto quòd parere cum illa erubuisses. Quantum est ergo quod iam tibi periculosæ restat ætatis, quæ ideo nō diceris auia, ut sanctarum cogitationum & operum fœtibus, cum filia possis esse fœcūda? Non itaq; immerito magis pro illa sollicita est auia, pro qua & tu mater: quia & maius est quod uouit, & totum ei restat quod modo cœpit. Exaudiat dominus preces eius, & sancte obsequamini meritis eius, quæ carnem uiri tui in iuuenta peperit, cor filiæ tuæ in senecta parturijt. Omnes itaq; pariter atq; concorditer uni uiro unius coniugis, in cuius corpore uno spiritu uiuitis, placete moribus, instate orationibus.

Ioan. 14 (margin, beside "ritas uocatur")

Exhortatio Caput XX

Præteritus dies nō reuertitur in futurum, & post hesternum pergit hodiernus, & post hodiernum perrecturus est crastinus. Et ecce omnia tempora & temporalia transeunt, ut ueniat mansura promissio: & qui perseuerauerit usq; ad finem, hic saluus erit. Si mundus iam perijt, nupta cui parit? Aut corde paritura, & carne non paritura, cur nubit? Si autem adhuc

A adhuc duraturus est mundus, cur non magis amatur, per quem factus est mundus? Si iam deficiunt illecebræ seculares, non est quod christianus animus cupiditate conquirat. Si autem adhuc manebunt, est quod sanctitate contemnat. Horum duorum in altero spes nulla libidinis, in altero maior est gloria charitatis. Quot autē & quanti sunt ipsi anni quibus uidetur uigere flos carnalis ætatis? Nōnullæ fœminæ nuptias cogitantes, & ardēter optantes, dum spernuntur aut differuntur, repente senuerunt, ut eas nubere iam puderet amplius quàm liberet. Multæ autem nuptæ recentissima sua coniunctione in longinqua profectis uiris suis, reditum eorum expectando, grandæuæ factæ sunt, & tanquam cito uiduatæ aliquando nec remeantes saltem senes suos anus suscipere meruerunt. Si ergo uel spernentibus uel tardantibus sponsis, uel peregrinantibus maritis, carnalis concupiscentia potuit contineri, ne stuprum aut adulterium committeretur, cur contineri non potest ne sacrilegium committatur? Si repressa est, cum ferueret dilata, cur non opprimitur cum friguerit amputata? Plus enim ardentē ferunt libidinem, quæ non desperant eiusdem uoluptatem. Quæ autem innuptarum castitatem deo uouent, ipsam spem subtrahunt, quæ fomes amoris est. Vnde facilius concupiscentia refrenatur, quæ nulla expectatione succenditur, contra quam tamen nisi oretur ut superetur, ipsa illicita exoptatur ardentius.

Oblectamenta uiduarum. Ca. XXI

Deliciæ igitur spiritales delicijs carnalibus in sancta castitate succedant, lectio, oratio, psalmus, bona cogitatio, bonorum operum frequentatio, spes futuri seculi, & cor sursum, atq; de his omnibus gratiarum actio patri luminum, à quo sine ulla dubitatione, omne datum optimum, & omne donum perfectum, scriptura teste descendit. Nam quando pro delicijs nuptiarum quas in carne uirorum habent, aliarum carnalium deliciarum tanquam in solatio usus assumitur, quid ego dicam quæ sequantur mala, cum breuiter Apostolus dixerit, uiuentem mortuam esse uiduam, quæ in delicijs uiuit? Absit autem à uobis ut diuitiarum cupiditate capiamini pro cupiditate nuptiarum, & in cordibus uestris num/
B mus pro uiri amore succedat. Intuentes enim hominum conuersationem, sæpe experti sumus, in quibusdam lasciuia compressa creuisse auaritiam. Nam sicut in ipsis sensibus corporis acutius audiunt qui non uident, & tangendo multa discernunt, nec tanta uiuacitate tangunt qui oculis utuntur: ubi intelligitur ex uno aditu, id est luminum, repressa intentione, sentiendi uim in alios sensus promptiorē dignoscendi acumine exerere, tanquam ex altero conetur implere quod negatur in altero. Ita etiam sæpe carnalis cupiditas, à concumbendi uoluptate cohibita, maioribus uiribus in pecuniæ se porrigit appetitum, & illinc auersa, huc se impetu ardentiore cōuertit. In uobis autem amor diuitiarum simul frigescat cum amore nuptiarum: & pius usus rerum quas possidetis, ad spiritales delicias conferatur, ut liberalitas uestra magis ferueat adiuuandis egenis quàm ditandis auaris. In thesaurum quippe cœlestem non mittūtur dona cupidorum, sed eleemosynæ pauperum, quæ in immensum modum orationes adiuuant uiduarum. Ieiunia quoq; ac uigiliæ inquantum ualetudinem non perturbant, si orando, psallendo, legendo, & in lege dei meditando sumantur, in delicias spiritales etiam ipsa quæ uidentur laboriosa uertuntur. Nullo modo enim sunt onerosi labores amantium, sed etiam ipsi delectant, sicut uenantium, aucupantium, piscantium, uindemiantium, negotiantium, ludo aliquo sese oblectantium: interest ergo quid ametur. Nam in eo quod amatur, aut non laboratur, aut & labor amatur. Et uide quàm pudendum & dolendum sit, si delectat labor ut fera capiatur, ut cupa & sacculus impleatur, ut pila iaciatur, & non delectat ut deus acquiratur.

Famæ custodia Caput. XXII

In omnibus sanè spiritalibus delicijs quibus fruuntur innuptæ, sancta earum conuersatio cauta etiam debet esse, ne forte cum mala uita non sit per lasciuiam, mala sit fama per negligentiam. Nec audiendi sunt, siue uiri sancti siue fœminæ, quando reprehensa in aliquo negligentia sua, per quam fit ut in malam ueniant suspitionem, unde suam uitam longe abesse sciunt, dicunt sibi coràm deo sufficere conscientiam, existimationem hominum non imprudenter solum, uerumetiam crudeliter contemnentes: cum occidūt animas aliorum, siue blasphemantium

uiam dei, quibus secundum suam suspicionem quasi turpis quæ casta est displicet uita sanctorum: siue etiam cum excusatione imitantium, non quod uident, sed quod putant. Proinde quisquis à criminibus flagitiorum atq; facinorum uitam suam custodit, sibi bene facit: quisquis autem etiam famam, & in alios misericors est. Nobis enim necessaria est uita nostra, alijs fama nostra: & utiq; etiam quod alijs ministramus misericorditer ad salutem, ad nostram quoq; redundat utilitatem. Vnde non frustra Apostolus, Prouidemus, inquit bona, non solum coràm deo, uerumetiam coràm hominibus. Item dicit, Placete omnibus per omnia sicut & ego omnibus per omnia placeo, non quærens quod mihi utile est, sed quod multis ut salui fiant. In quadam etiam exhortatione dicit, De cætero fratres quæcunque sunt uera, quæcunq; sancta, quæcunq; iusta, quæcunq; casta, quæcũq; charissima, quæcunq; bonæ famæ, si qua uirtus, si qua laus, hæc cogitate quæ & didicistis & accepistis, & audistis, & uidistis in me. Cernis quemadmodum inter multa quæ exhortando commonuit, non neglexerit ponere, quæcunq; bonæ famæ: duobusq; uerbis cuncta concluserit, ubi ait, si qua uirtus, si qua laus. Ad uirtutem nanq; pertinent quæ antea memoraui bona, fama uero ad laudem. Puto quòd non laudem hominum pro magno sumebat Apostolus alio loco dicens, Mihi autem minimum est ut à uobis iudicer, aut ab humano die. Et alibi, Si hominibus placerem, Christi seruus non essem. Et iterum, Nam gloria nostra hæc est, testimonium conscientiæ nostræ. Sed illorum duorum, id est, bonæ uitæ, & bonæ famæ, uel quod breuius dicitur, uirtutis & laudis, unũ propter seipsum sapientissime retinebat, alterum propter alios misericordissime prouidebat. Sed quoniam quantalibet humana cautela suspiciones maleuolentissimas non potest omni ex parte uitare, ubi pro existimatione nostra quicquid recte possumus fecerimus, si aliqui de nobis uel male fingendo, uel male credendo famam nostram decolorare conantur, assit conscientiæ solatium, planeq; etiam gaudium, quòd merces nostra magna est in cœlis, etiam cum dicunt homines mala multa de nobis, pie tamen iusteq; uiuentibus. Illa enim merces tanquam stipendium est militantium, per arma iustitiæ, non solum dextra, uerumetiam sinistra, per gloriam scilicet & ignobilitatem, per infamiam & bonam famam.

[2. Cor. 8] [1. Cor. 10] [Phil. 4] [1. Cor. 4] [Gal. 1] [2. Corin. 1]

Exhortationis & libri simul conclusio. Cap. XXIII

Agite itaq; cursum uestrum & perseueranter currite ut comprehendatis, & exemplo uitæ exhortationisq; sermone, rapite in eundem cursum uestrum quascunq; potueritis. Non uos ab hoc studio, quo multas ad imitandum uos excitatis, frangat querela uanorum, qui dicunt, quomodo subsistit genus humanum si omnes fuerint continentes? Quasi propter aliud retardetur hoc seculum, nisi ut impleatur prædestinatus numerus ille sanctorum, quo citius impleto, profecto nec terminus seculi differetur. Nec illud uos retardet ab studio persuadendi alijs bonum uestrum, si dicatur uobis, cum & nuptiæ bonæ sint, quomodo erunt omnia bona in Christi corpore, & maiora scilicet & minora, si omnes continentiæ laudem atq; amorem imitentur? Primo quia conando ut omnes sint continentes, tunc erunt uel paucæ, neq; enim omnes capiunt uerbum hoc. Sed quoniam scriptum est, Qui potest capere capiat, tunc capiunt quæ possunt, si nec illis quæ non capiunt taceatur. Deinde nec timere debemus ne forte omnes capiant, & aliquid de minoribus bonis, id est, coniugalis uitæ, Christi desit in corpore. Si enim omnes audierint & omnes ceperint, intelligere debemus hocipsum fuisse prædestinatum, ut coniugalia bona in illorum numero membrorum etiam sufficiant, quæ tam multa ex hac uita transierunt. Neq; enim nunc si omnes fuerint continẽtes, honorem continentium daturi sunt eis qui tricenarium fructum, qui coniugali bono inesse intelligitur, iam dominicis horreis intulerunt. Habebunt ergo illic omnia ista bona suum locum, etiam si deinceps nulla uelit nubere, uel nemo ducere uxorem. Secure itaq; instate quibus potestis, ut fiant quod uos estis: & orate uigilanter atq; feruenter, ut adiutorio dexteræ excelsi & abundantia misericordissimæ gratiæ domini, & perseueretis in eo quod estis, & proficiatis ad id quod eritis. Deinde obsecro uos per illum à quo & hoc donum accepistis, & huius doni præmia speratis, ut me quoq; oratiõibus uestris memineritis inserere cum tota

[Matth. 19]

A domestica uestra ecclesia. Ordinatissime quippe prouenit, ut matri uestræ iam grandæuæ de oratione epistolam scriberem. Ad ipsam quippe maxime pertinet orando concertare pro uobis, quæ de se minus sollicita est quàm de uobis. Et ut ad te potius quàm ad illam hoc de continentia uiduali opusculum facerem, quia tibi superare adhuc restat quod iam ætas illius superauit. Virgo autem sancta proles uestra, si aliquid de sua professione de/siderat, ex laboribus nostris habet grandem librum de sancta uirginitate quem legat. De quo legendo etiam te commonueram, quoniam multa continet utriq; necessaria castitati, hoc est uirginali atque uiduali, quæ hic propterea partim tenuiter attigi, partim omnino prætermisi, quia ibi copiosius disputaui. Perseueres in gratia Christi.

Libri de bono uiduitatis finis.

AD LECTOREM

SEquebatur hoc loco libellus de Singularitate Clericorum, qui toties & Hieronymi & Cy/priani nomine excusus est, quum phrasis nec Hieronymum nec Cyprianum, nec Augustinũ referat. Proinde non est uisum eo præsens uolumen onerare

CENSVRA

CAput decimumseptimum refert sententiam Augustini, & ab ea dissentit. Id si non esset, tamẽ tot undiq; sunt argumenta, quæ clamitant hoc opus non esse Augustini, ut abunde sit ad/monuisse lectorem. Et hac de re nobis aliàs dictum. Et tamen totus ferè hic liber transcriptus est in decreta & sententias, ut hinc liqueat, quanto plus fuerit in colligendo studij quàm iudicij

B

LIBER DE VERA ET FALSA POENITENTIA AD CHRISTI DEVOTAM.

Laus pœnitentiæ Caput I

QVANTVM sit appetenda gratia pœnitentiæ omnis autoritas decla/rat, omnis bonorum uita conatur ostendere: languores enim sanat, lepro/sos curat, mortuos suscitat, uitia fugat, uirtutes exornat, mentem munit & roborat, omnia satiat, omnia reintegrat, omnia lætificat, sanitatem au/get, quam conseruat. Claudis gressum, aridis copiam, cæcis restituit ui/sum. Temperat successus, constringit impetus, moderatur excessus. Igno/rans se, per hanc se recognoscit: quærens se, per hanc se inuenit. Hæc est quæ homines ad angelos ducit, & creaturam reddit creatori. Ista ouem perditam monstrauit quærenti, & decimam drachmam obtulit anxianti. Hæc dissipatorem filium ad patrem reduxit, & uul/neratum à latronibus custodi curandum reseruauit. In hac omne bonum inuenitur, per hanc omne bonum conseruatur: fugat tenebras, inducit lucem, excoquit omnia ipsa ignis consumens. Hæc omnia prouida uirago sensisti, quæ hoc bonum tantũ dilexisti. Vix enim diligitur, quod omnino ignoratur. Super hoc bonum innixa, fortis esse poteris ad omnia bona. Itaq; uoluntatem tuam, quam super hoc bono cognoui, libenter adiuuo: & suauem laborem ut rogasti super hac re desideranter suscipio, sperans dei adiutorium in tuo meri/to. Scio enim intentionem tuam nunquam frustrandam, sed in omnibus quæ desiderat di/tandam. Nam cum esses diues, pauperem te pro Christo reddidisti, & in anima diues eris sancti commercij. Vnde felix ego, si quid auxilij ad ueras tuas diuitias adhibere potero. Tuæ itaq; trado dilectioni, quicquid de pœnitentia sentio autoritate patrum & illustratio/ne sancti spiritus. Nec modo huius temporis tantum impugnamus errorem, sed etiam de impugnatis per copiam rationũ conamur tibi addere dulcedinem suauitatis, ut integritas tuæ mentis, quæ deo donante oẽs repulit falsitates, super fugatis ratiocinãdo lætetur.

Pœnitentia quomodo paretur Cap. II

Si fides fundamentum est pœnitentiæ præter quam nihil est quod bonum sit, appẽtenda est pœnitentia quam constat in fide esse fundatam. Non enim potest arbor bona fructus malos facere. Pœnitentia itaq; quæ ex fide non procedit, utilis non est. Oportet autem credi, remedium pœnitentiæ à saluatore concedi. Si enim omnis pœnitentia sterilis esset peccatoribus, nequaquam ad pœnitentiam reuocarentur Christi interfectores, quam prædicauit dominus mitis & mãsuetus, & eius præcursor: dixit enim, Fructus facite dignos pœnitentiæ, ostendens pœnitentiam non sterilem, sed digne fructificare. Qui enim maluit misericordiam quàm sacrificium, non expectabat mortem peccatoris, sed ut conuersus uiueret. Quis autem conuerti potest ut uiuat, nisi qui erat in regione longinqua? In iniquitatibus se meminit conceptum Dauid, & in delictis à matre sua genitum, cui dominus testimonium perhibet, Inueni hominem secundum cor meum. Hic idem à domino laudatus præsumens de domino dicit, Propitius eris peccato meo, multum est enim: non quia multum erat, sed quia id Dauid multum reputabat, sicut qui iam inde satur erat & fastidiosus. Non enim laborat exonerari peccato, cui non uidetur nimium. Quomodo ergo multum uideretur, si adhuc in illo delectaretur? Quomodo rogaret perdere, nisi doleret habere? Si enim non doleret habere, gauderet commisisse. Scimus quia deleuit dominus peccatum Dauid, aut quia dolebat peccasse, aut quia gemebat, & stratum suum lachrymis rigabat, & tanquam panem cinerem manducabat. Si autem gauderet, non magnum, sed paruum peccatum suum diceret. Falluntur itaque qui obijcientes pœnitentiam Apostolo, & eum irridentes dicunt contra eum, Peccabimus ut gratia abundet. Dicebat enim, Conuertimini per pœnitentiam, sperate de uenia, etiam si maxima sit iniquitas, quia ubi abundauit peccatum, superabundabit ibi & gratia. Nullum peccatum poterit remanere ante pœnitentiam, Prædicat enim conuerti. Sed unde se converteret aliquis, cui prior status placeret? Qui itaq; conuertitur, necessario dolet habere, quod gaudet perdere. Pœnitentia itaq; acquirit indulgentiam, sine qua nemo peruenit ad ueniam. Si enim sine ea anima saluaretur, non diceretur, Peccasti, quiesce. Quomodo enim quiesceret nisi quia malum est si peccaret? Quomodo diligi & non odio haberi potest, quod retentum damnat, & fugatum saluat? Qui ergo nunc quiescit, dolere oportet quòd non prius quieuit. Sicq; saluatur quia dolet, sicq; liberatur quia pœnitet. Ex dolore enim dictum est, Peccaui, quid faciam tibi? Quasi dicat, adeo doleo peccasse, quòd mihi tam graue est quòd non uelim contra me te non uindicare. Quæro enim in me quid supplicij possim excogitare, quod tibi possit sufficere. Nihil mihi graue, si me à peccato potest liberare. Relinquitur ergo pœnitere uolentibus ueniam inuenire.

Matth. 3

C

D

Pœnitentia post baptismum Cap. III

Sunt autem qui credunt usq; ad baptismum pœnitentiam proficere, Nanq; Syrus erat Naaman, qui per aquam perdidit lepram: sed postea peccantibus cassam perseuerare. Gaudent enim singularitate, arrogantes ex hoc quod non habent, iactantes se mundos esse, utpote quasi nihil post baptismum commiserint unde iure dolere possint. Hi sinistre omnia intelligentes, uires ex sanctorum autoritate sumentes, & sequentes patrem mendacij, mendaciter exponunt quod concordat ueritati. Legãt in Apostolo quod intelligere nolunt, Impossibile est eos qui semel illuminati sunt, & gustauerunt donum cœleste & participes effecti sunt gratiæ spiritussancti, & gustauerunt bonum uerbum dei uirtutesq; seculi futuri, iterum renouari per pœnitentiam, rursum crucifigentes filium dei, & ostentatui habentes. Sed si superbia eos non excæcasset, uiderent Apostolum non ita esse destructorem sui laboris atq; sui gaudij. Quos enim per epistolas correxit, nisi qui post baptismum ceciderant, & in peccato perseuerabant? Gentiles enim uisitabat corporali præsentia, & rationibus & miraculis eos confutans. Quomodo scriberet infidelibus, ipsis eidem multipliciter contradicentibus? Hunc lapidabant, uirgis cædebant, & eis scriberet ut se corrigerent? Cur autem correctionem infidelibus indiceret, si de eorum salute desperaret? Quomodo scriberet, qui scienter & necessario nihil omnino proficeret? Si non possent renouari per pœnitentiam, cur prædicaret eam? Præterea Corinthium reuocat

Heb. 6

A cat post baptismum peccantem,& fornicationẽ gẽtium superantẽ. Quomodo reciperet pœ
nitentem,si sic contra suum prædicaret præceptum? Sed de baptismo hoc intellexit. Dixit
enim eos renouari per pœnitentiã impossibile esse,ut rursum crucifigant filium dei,& osten
tatui habeant:id est,ut iterum baptizẽtur. Qui enim baptizatur,mortem crucis & sepultu-
ram Christi repræsentat in immersione sua. In signo enim crucis quisq; in aqua submergitẽ,
& submersus sepultus ostenditur, Non enim qui lapsi sunt,per iteratum baptismum conse
qui ueniam poterunt. Sicut enim semel Christus crucifixus est,sic baptismus iterandus non
est, Vna enim morte sua omnes redemit,ut amplius mori non oporteat. Quod uidens ec-
clesia,intellexit non iterandum baptismum. Per fructus itaq; pœnitentiæ, baptizatis adhi-
betur spes ueniæ. Nam filius qui recesserat à patre in regionem longinquam,susceptus est à Lucæ 15
patre per pœnitentiam confitentem, Dixit enim patri confitens, Iam non sum dignus uoca
ri filius tuus. Non enim ista à te didici,ista apud te repperi, Hunc suscepit paterfamiliâs,&
stola & annulo induit eum. Stola induit eum,quia in eo integritatẽ charitatis restaurauit:
atq; annulum in manu posuit, quia arratum ex fide eum fecit operari,per spiritussancti do
na eum subarrauit:& etiam calciamenta pedũ reddidit,quia ecclesiam eius prædicatione di Col. 2
tauit. In cuius conuiuio occisus est uitulus saginatus, quia in quo habitat omnis plenitudo
diuinitatis corporaliter illi factus est cibus:per hoc ostendens etiã sacramenta dominici cor Act. 8
poris per pœnitentiã & confessionem reddi peccatoribus baptizatis. Si enim aliter esset, Pe
trus post domini ascensionẽ caput ecclesiæ,nõ persuasisset Simoni in emptione spiritussan- Lucæ 10
cti spem habẽti,ut pœnitentiã sumeret inde,cui pecuniam dicauerat in maledictionem. Ille
quoq; qui incidit in latrones ab Hierusalem descẽdebat,nõ in Ægyptũ ad tenebras,nõ ad
Idumæos sanguineos & puluere aspersos,sed ad Hiericho:qui incidit in latrones,non habi
tauerat cũ eis. Sed licet inciderit qui prius latro non erat:non est relictus à Samaritano,sed
adiutus & cura refectus, Quod non fuisset,si solum non baptizatis spem ueniæ reliquisset.
B Amicus uocatus est Lazarus,& postea resuscitatus est fœtidus & quatriduanus à mortuis: Ioan. 11
ostendẽs,quantucunq; peccet homo,etiã postquã fuerit amicus dei,uiuere poterit eius spiri
tus. Sed ualido dei clamore & multorũ fletu foras à peccato uocabitur, prius tolletur lapis
desuper ab ipso, quia cordis duricia proijcietur ex animo,quã tollent intercessores & prædi
catores labore suo. Filiam Abraæ quã alligauerat satanas,soluit dominus reclamãtibus Iu- Lucæ 13
dæis:hæc filia erat & ligata & soluta in sabbato. Adhuc sunt qui reclamant nõ esse re- *Peccatum in spiritumsanctum & ad mortem quod. Caput IIII*
missionem peccatorũ baptizatis per pœnitentiã,dicentes peccatũ in patrem & filium remit
ti,in spiritumsanctũ omnino nõ ignosci,putantes peccata in patrem & filiũ esse infideliũ,&
habere remissionẽ per baptismũ, Isti peccãt absq; spiritu,quẽ nõ acceperũt, Illi aũt in spiritũ
sanctũ peccãt quẽ acceperunt per baptismũ,qui eius dona nõ retinent,& diaboli uenena eli
gunt. Istos intelligunt nec hic,nec in futuro misericordiã consequi posse. Sed iste intellectus
magis est erroris quàm fidei sanctæ. Si enim per solũ baptisma quod iterandum nõ est,fit Matth. 12
peccatorum remissio:cur adderet dominus,neq; in futuro? Constat autẽ quædam in futu-
ro remitti, ubi non est operatio baptismi. In futuro autẽ nemo baptizabitur,& à peccato li
berabitur. Sicq; falsa est interpretatio,quæ remissionem cõcedit soli baptismo. Non itaq; so
li infideles peccant in patrem & filiũ,sed quicunq; peccata cõmittunt. Sed soli peccant in spi
ritumsanctũ, qui impœnitẽtes existunt usq; ad mortẽ, Spiritus enim sanctus, charitas est
deitatis,amor est genitoris & genitæ ueritatis, qui suam gratiam nobis tribuit suijpsius ar-
ram. Qui igitur peccat,& gratiam suam recuperare non amat,& nunquã curat ab eo diligi,
qui totus est amor & charitas,nec ad eum tendit unde sumpsit arrã,in spiritumsanctũ pec-
cat,& nũquam post mortem sicut nec uiuens consequetur ueniã. Sicq; nullus peccat in spi-
ritumsanctũ,qui fugit ad ipsum. Si quis lectionis seriem,& ubi hoc legitur, & uerbi causam
cogitauerit,& si aliter intelligat,sinistre interpretantibus nõ cõcordat. Dicebãt enim Iudæi,
In Beelzebub eijcit dæmonia,opus spiritussancti attribuentes diabolicæ potestati. Dixit er Matth. 12
go, Sũt peccata quæ quoquo modo sunt ferẽda,sunt blasphemiæ cõsecuturæ misericordiã,

sed blasphemiæ in spiritumsanctum, ut incepistis ducent uos ad mortem. Vnde postea C
dixit, Non potest arbor mala fructus bonos facere: quasi dicat, Conuenit uitæ uestræ de spiritu talia dicere, Arbor bona non potest fructus malos facere. Consilium est, Conuertimini, in arborem bonam transite, nec iam poteritis de spiritusancto talia sentire. Obijciunt aliud dictum Ioannis, Est autem peccatum non ad mortem pro quo oret quis, Est aliud ad mortem pro quo non oret quis: quasi pro peccatis ante baptismum est orandum, pro alijs non. Falluntur qui sic intelligunt. Contrarius enim esset sibijpsi, qui pœnitentiam admonet ecclesiæ Pergami. Sed sunt quædam peccata uenialia, quæ oratione dominica quotidie soluuntur, cum dicitur, Et dimitte nobis debita nostra, sicut & nos dimittimus debitoribus nostris. Et hæc ut idem ait non sunt ad mortem. Alia uero quæ sunt ad mortem, non sic, sed per fructus pœnitentiæ soluuntur. Qui Petrum lacrymantem suscepit, remissionem non negauit baptizatis. Iam enim audierat, Tibi dabo claues regni cœlorum: qui licet postea dominum negauerit, & à se amicos Christi excommunicauerit, per pœnitentiam & amaros fletus ueniam recuperauit. Ægrum se dominus dicit, respiciens ad membra sibi unita. Qui Christi membra sunt, per baptismi sacramenta deo uniti sunt. In quibus se ægrum cum commemorat, non ab hominibus peccata committi negat, quæ quotidie per pœnitentiam destruit.

1. Ioan. 5 — *Apoc. 2*

Semper paratū pœnitentiæ remedium Caput V

Adhuc instant perfidi qui sapiunt plus quàm oporteat, non sobrij, sed excedentes mensuram. Dicunt enim, Vt si semel peccantibus post baptismum ualeat pœnitentia, non tamen sæpe peccantibus proderit iterata, alioquin remissio, ad peccatum esset incitatio. Dicunt enim, Quis non semper peccaret, si redire semper posset? Dicunt enim dominum incitatorem mali, si semper pœnitentibus subueniret: & etiam ei placere peccata, quibus semper præsto est gratia. Errant autem, immo constat ei peccata multum displicere, qui semper præsto est ea destruere. Si enim ea amaret, non ita semper destrueret, sed conseruaret, atq; ut sua munera foueret. Semper destruit peccata quæ inuenit, ne soluatur quod creauit, ne corrumpatur quod amauit. Sumunt occasionem C
hypocritæ isti ex factis domini. Quem enim cæcum bis illuminauit? quem leprosum bis mundauit? quem mortuum bis suscitauit? Non Lazarum quem prius dilexit, Non filium uiduæ, quem misertus matri reddidit, Non filium dissipatorem legitur bis suscepisse, Non filiam Abraæ bis à dæmonio liberasse. In nulla persona iterauit factum, docens, ut aiunt, non sæpe à domino fieri remedium. Dixit mulieri, Vade & amplius noli peccare, ne deterius aliquid tibi contingat, promittens pœnam, non amplius ueniam. Qui autem multos cæcos & diuerso tempore illuminauerit, & multos debiles confortauerit, ostendit in diuersis illis eadem sæpe peccata dimitti, ut quem prius sanauit leprosum, alio tempore illuminauit cæcum. Ideo enim tot saluauit febricitantes, tot languidos, tot claudos, cæcos & aridos, ne desperet de se peccator. Ideo non scribitur aliquis, nisi semel sanatus, ut timeat quisque iungi peccato. Videmus adhuc quotidie in ecclesia sæpe febricitantes, sæpe languidos, sæpe passionibus captos, sæpe liberari, ut appareat totiens opus miserantis, quotiens confessio fit pœnitentis. Quomodo enim corpus quod uilius est, & ab ipso dissimilius, sæpe sanaret: & animam digniorem & redemptam, non totiens liberaret? Medicum se uocat, & non sanis, sed male habentibus opportunum. Sed qualis hic medicus, qui malum iteratum nesciret curare? Medicorum enim est centies infirmum uisitare, cẽties curare. Qui cæteris minor esset, si alijs possibilia ignoraret. Memor est sui qui dicit, Nolo mortem peccatoris, sed ut conuertatur & uiuat. Quem enim peccatorem excludit? Et quòd omnibus promisit indulgentiam, alijs promissionibus declarat, Qui me confessus fuerit coràm hominibus: id est, omnis quantumcunq; & quotienscunq; peccator, cuiuscũq; ordinis, etiam si fuerit sacerdos: confitebor & ego eum coram patre meo. Nam qui inuocauerit nomẽ domini, id est, secundũ q̃ nominat dñs, id est, qui inuocauerit eũ ad se seruiendo, nõ contradicendo, ut forsitan sæpe fecit: omnis, id est, q̃cunq; sit ille peccator, saluus erit. Oẽm enim animã iste promissor saturauit bonis, etiã sedentes in tenebris & umbra mortis, nullam excipiens animã. Hunc magistrum

Ioan. 8 — *Matth. 10* — *Iohel. 2*

A magistrum intellexerat discipulus ille, qui Corinthios per epistolas suas uoluit corrire, ge 2.Cor.13
& ut ipse testatur ter in litteris suis eos correxit. Oportebat enim ut quotiens uideret eos ca
dere, totiens iuuaret eos surgere. Memor enim erat illius qui dixerat, Quorum remiseritis Ioan.20
peccata, remittuntur eis. Scimus autem & primos patres, & in omni tempore ecclesiam dei
semper usque in septuagiessepties, quod est semper, peccata dimittere. Quā potestatem isti
ab ecclesia dei conantur auferre. Oportet enim sic ecclesiam credere, quæ confitetur se sæpe
peccare. Negāt enim ueritatem in se esse, qui se absq; peccato audēt iactare. In multis enim Iacobi 3
offendimus omnes, Nec infans unius diei absque peccato super terram esse potest. Quapro Iob 25
pter eliminandus est ab ecclesia iste error qui unquam pœnitentibus negat indulgentiam.
Non enim inquirit quid Apostolus senserit, qui dixit, Nihil mihi conscius sum, sed non in 1.Corint.4
hoc iustificatus sum. Scimus enim & iustis peccata solere contingere. Non se confirmabat
absque peccato, qui se nouit indissolubili uinculo charitatis Christo coniunctum. Nisi enim
sciret sæpe iustos ad ueniam uenire, quomodo dubitaret se peccare, qui se sciebat spiritum
dei habere, & intentione mundissima ei seruire? Cur enim dominus Petri pedes lauisset,
& ecclesiam hoc idem docuisset, nisi quia quotidiana est offensio, oportet ut quotidiana sit
remissio? Cur docuisset ipse dominus orantes dicere, Dimitte nobis debita nostra, nisi ipse Matth.6
misericors perseueraret, qui nos ab hac petitione non uult deficere? Nullus itaque tantum Desperare quid
unquam posset peccare, quòd pœnitens uelit desperare. Quid enim aliud est desperare q̄
deum sibi comparare? Nam qui de deo non præsumit ueniam, non animaduertit plus pec
cato suo dei posse clementiam. Si enim sentiret deum magis bonum quàm se malum: quic
quid in se iustitiæ non inueniret, à deo magis bono expectaret: & quidē diffidit, quia sum-
mi boni bonitatem maiorem sua nequitia non sentit. Ille enim solus diffidat qui tantū pec
care potest, quantum deus bonus est. Cum sit autem nullus qui hoc possit, qui timet de se
malo, præsumat de meliore. Diabolus enim & omnis nequitia minor est, quàm dei mise-
B ricordia. Ipse enim si posset sperare & culpam in se sentire, quod non inuenit in se, præsu-
meret in dei bonitate. Adhuc qui diffidit & suam nequitiam dei pietati comparat, finē im-
ponit diuinæ uirtuti, dans finem infinito, & perfectionem diuinitatis auferens deo: cui nihil
deest, quod etiam cogitari non potest. Non itaque etiam si sacerdos peccauerit desperare
debet, licet scriptum sit, Quis orabit pro eo? Tota namque ecclesia, atque alius sacerdos, 1.Reg.2
& omnis sanctorum ordo orabit pro eo, & ipse Christus qui pro nobis offert se deo. Sed
hoc consyderandum est sacerdoti, ne facile cadat, cui in hoc grauior notatur pœna. Dicat a-
pud se, Si plebs ieiuna uerbi dei peccauerit, oportebit me ferre partem ponderis: non aude- Matth.23
bo illi importabilia imponere, & non digito ea mouere, Sed ego si peccauero, quid faciam?
Non sic facile euadam, me oportebit flere miseriam, Non enim est sic statutum de me, sicut
de subiecta plebe. Sic sacerdos & timeat peccare, sed magis timeat desperare.

Sunt alij inimici desperationis, qui adeo præsumunt & de deo confidunt, quòd quan- Qui fiducia mise-ricordiæ peccant.
dam sibi licentiam acquirunt peccandi: & sine pœnitentia expectant ueniam, quia credunt Caput. VI
quoniam Christiani sunt, non posse damnari: adulantes sibi, eo quòd scriptum est, Omnis
quicunq; inuocauerit nomen domini, saluus erit. Putant enim se nomen domini inuocare, Iohel 2
quoniam possunt Christum credere & sacramenta ecclesiæ sumere, non uerētes multos esse
uocatos, sed paucos electos. Putant enim Christianos paucos esse in multitudine gentium
& Iudæorum: quare & si omnes saluantur credentes paucorum tamen electio in tanta mul-
titudine. Sed si quis animaduertere uoluerit, deceptos hos esse ecclesia iudicabit, licet confi-
dant in Christi redēptione. Dicūt enim, Quid prodesset Christū uenisse, si mali tantū sicut
& ante aduentū suū adhuc perirēt? Ante enim q̄ fieret deus homo, mali tantū damnaban
tur: & si adhuc idē esset, eū uenisse quid prodesset? Multū, inquā, Nā omnis bonus ante ad-
uentū dn̄i saluus factus est p uenturū. Nemo em̄ infernū egredi posset, nisi à Christo pue-
niēte in eū extrahi meruisset. Neq; enim facultas bene operādi & diabolo cōtradicendi tan
ta hominibus inesset, nisi Christus tāta pati & resurgere decreuisset. Hi neq; apostolorum
neq;

neq; domini uerba attendunt, qui fornicatoribus & criminosis hominibus tam multipliciter C
& toties pœnas promittunt.

Contra eosdem Caput VII

Adhuc additur iniquitas priori consimilis, licet cõtraria. Desperantes enim dei iudicant misericordiam, hi condemnant iustitiam, iniustum deum blasphemantes, qui reddere mala malis ignorat, & peccata eorum exaltat. Sed miror cur non credant Apostolo dicenti, Spes non confundit, qui negant pœnam quam idem criminosis promittit. Si enim ubi minatur uerax non est, cur confidunt quod sperantibus uerum dicat? Sed qui uerus est in promittendo, uerus est etiam in minando. Sed non est sperare, tandem bonum pro malis expectare, immo temerarius est qui peccatum non abhorret. Sed cum peccat ad pœnitentiam recurrat, confidat in domino, quem timeat iustum & immundiciarum inimicum.

Peccatorum differentiæ, Ca. VIII

Cum itaq; pœnitentia efficax est & fructifera, neminem relinquens sine uenia, mortuos resuscitans: de modo & uarietate eius disseramus aliqua. Pœnitentia enim baptizandis non est necessaria, sed baptizatis de maioribus & minoribus peccatis pœnitendum est. Per fidem enim ecclesiæ sola remittuntur peccata quæ contraxit homo in origine, ut sicut à patre peccante damnationem accepit, ita per matris ecclesiæ fidem consequatur remissionem. Sed qui per se peccauit, per dolorem proprium, & per fidem ecclesiæ indulgentiam acquisiuit. Hæc per baptismum reddunt hominem mundum & nouum, ut nihil remaneat quod deo displiceat. Sine pœnitentia nulli profuit baptismus, qui peccauit spontaneus. Si quis autem baptizaretur inuitus, & in falsitate confessus, cum pœnituerit saluus erit, adiuuante fide & charitate totius matris ecclesiæ per totum orbem diffusæ. Ob hoc sunt catechumeni ab ecclesia constituti, ut dum baptismum expectant, unde iure pœniteant doceantur. Hæc restituit hominem in libertatem arbitrij primi parentis, adhuc in abundantia uirtutum constituti. Est enim pœnitentia assidue peccantibus, assidue necessaria. In multis enim offendimus omnes, quæ quotidie remittuntur si semper deplorantur. Ista per sacramenta ecclesiæ & orationes semper fugantur, ut iure audiant, Tota pulchra es, & macula non est in te. Non quin fiat dico, sed manere non potest. C
Tanta est uirtus petitionis tuæ & unitatis ecclesiæ, ut quicquid extraneum acciderit, durare non possit. Licet enim speciosi sint pedes euangelizantium pacem, euangelizantium bona, lauatis tamen in remissionis figura excutiendus est puluis qui contrahitur in uia. Hæc peccata & si sint parua per dei misericordiam, fiunt magna in peccatoribus negligentia. Nullum enim peccatum adeo paruum, quod non crescat neglectum. Non enim consyderandum est quod fecerit, sed quem offenderit: quàm bonus est, quàm benignus, quàm pius, quàm propitius, qui illum sua dulcedine & pietate creauit ex nihilo, qui eum absq; merito perduxit ad baptismum, & educauit & nutriuit ut filium: ad cuius commodum creauit cœlum & terram & omnia quæ in eis sunt ex nihilo, cui seruiunt omnia tanquam filio, cui misit angelum in auxilium, propter quem fortem & callidum debellauit hostem eius antiquum, propter quem tam multipliciter pati sustinuit, ut eum mereretur habere filium cum quo dignaretur habere consortium. Qui deus maiestate sua regit & gubernat omnia propter eum potestate sua. Talem patrem offendere, contra eius uoluntatem aliquid committere, animaduertentibus ac se non ignorantibus quàm est crudele? Vnde qui se cognoscunt, sicut semper peccant, ita semper plorant, ut totam uitam suam, quæ est tentatio super terram, plorent tota uita sua. Ista autem sunt, cum aliquid citra uel ultra modum agitur. Ipsa enim bona quæ per se bona sunt, aliquid contrahunt cum excedunt. Quicquid deest à perfectione, quicquid deficit ab homine, quicquid & nostrum est, plorando dolendum est. Quicquid alio modo agitur, non recta & mundissima intentione, quicquid alio modo operamur, & non tamen purissimo dei amore, non est liberum à fragilitatis operatione. Quicunq; tam miserum esse ut hominis est dilexerit, & qui eius fragilitatem omnino non abhorruerit, sed omnino sibi reseruauerit, & suum esse nunquam nisi propter acquirendum uerum esse quod deus est tolerauerit, addit operi diuino proculdubio dolendum. Et qui se cognoscit quid est, diligat hoc solum quod spectat ad illum qui est. Si quis enim sapienter cogitat

A cogitat, quid turpissimæ fragilitati ab ipsa conditione inhæreat, quàm fœdus, quàm turpis
sit in carne, quàm mutabilis in mēte, hoc solum in se diliget, quia talem eum ad deū ducet.
Quicquid enim boni facimus, si id melius facere possumus, à nobis est ꝙ in culmine boni
nō sumus. Si quid boni nouerimus, & minus aliquo modo operamur, nō omnino à nostra
operatione est alienū. Ista cōtinua & assidua, & quasi quodāmodo necessaria, assidua lauen
tur confessione, assidua restaurentur cōpunctione. Surgamus purissimi ad purissimam per
fectionem, ne istis quæ parua sunt multiplicatis, quasi quadam scabie patiamur corrumpi
& collidi: ne pinguedine charitatis imminuta sinamur macie affligi, & tortura immūdæ cō
scientiæ macerari. Semper tendamus in melius, semper in puritatem baptismi tendentes &
eam summopere cōseruantes: ut cum de hac uita exibimus, ad eū qui mūdissimus est mun
di perueniamus, & sine mora ab eo suscipiamur. Doleamus esse exules à patria, doleamus
uiuere in corruptibili materia. Hic dolor magis ex desiderio, ꝙ̃ ex uindicta sit. Vnde dif-
fert à pœnitentia. Pœnitentia enim est quædam dolentis uindicta, puniens in se quod do-
let commisisse, Qui autem dolet quod retinetur in mortali corpore, desiderat quod amat;
plorans quòd tardat. Omnis pœnitētia est de male usa libertate. Iste uero dolor magis de
necessitate est, Nullum enim peccatum est necessarium. Ipsum autem peccatum originis
ob hoc est malum, quia fuit in Adam spontaneum, Illius enim uoluptas male usæ liberta
tis punitur in nobis, non quia necessarium, sed quia fuit spontaneum. Nihil enim à nobis
quæritur, quod commisissemus, nihil à nobis exigitur nunc quod fecissemus. Relinquitur in
filijs opus paternæ uoluptatis. Requirit diabolus filios in seruitutem, quorum patris emit
libertatem. Iste dolor factus est, non ex conscientia peccatrice, sed ex operante charitate: nō
puniens malum, sed augmentans bonum: non impatienter habitus, sed ex desiderio susce-
ptus. In hoc desiderio erat Andreas, qui in cruce positus à domino requirebat, Tempus est
ut commendes terræ corpus meum. Volebat enim eum plebs de cruce deponere. Ipse au-
B tem cœpit dominum rogare, Ne me permittas domine descendere uiuum, sed tempus est
ut commendes terræ corpus meum: tamdiu enim iam portaui, tamdiu super commendatū
uigilaui & laboraui, quod uellem iam ab ipsa obedientia liberari, & isto grauissimo indu-
mento expoliari, Recordor quantum in portando onerosum, in fouendo infirmum, in coer
cendo lentū, in domando superbū laboraui. Scis domine quotiens à puritate contemplati-
onis me retrahere conabatur, quotiens à dulcissimo quietis tuæ somno me excitare conten-
debat, quantum & quotiens dolorē ingerebat. Qui igitur tamdiu pater benignissime pu-
gnāti restiti, & tua ope superaui & uici, à te pio & iusto remuneratore posco, ne mihi ultra
commendes, sed depositum reddo. Commenda alij quem illud ultra non impediat, & re-
surrecturum seruet & reddat, ut & ipsum quoque sui laboris mercedem recipiat. Terræ me
commenda, ut uigilare me amplius non oporteat: & libere ad te fontem indeficientis gau-
dij tendere anxiantem me iam non retrahat, nec impediat. Hic dolebat iam non esse cum
domino, nec pœnitebat commendatum resurrexisse domino. Sic itaqꝫ nō omnis dolor est
pœnitentia. Sunt etiam peccata alia quæ omnino eripiunt uitam, nisi succurrat pœni- De omnibus pœni-
tentia. Non enim omnis qui dicit mihi, domine domine, intrabit in regnum cœlorū. Quare tendum. Cap. IX.
agenda est pœnitentia ut deleantur crimina. Sed quoniā pœnitentia nō omnis est bona, di
camus aliqua quæ separant ueram à falsa, sterilē à fructuosa. Sunt enim quos peccasse pœ-
nitet propter præsentia supplicia. Displicent enim latroni peccata quando agitur de pœna.
Desit uindicta, reuertitur ad crimina. Ista est pœnitentia nō ex fide procedens, nec est chari
tate munita, sed sterilis & sine misericordia. Hæc nō purgat cōscientiam, nec lauat crimina.
In hac nulla est spes ueniæ, nulla expectatio indulgentiæ. Huic concordant qui confitentur
inuiti, non amore boni, sed ut fugiant damnum uel incommodum seculi. Seruiunt mundo
quem amant, quærunt suam gloriam quam anhelant, recipiunt mercedem quā expectant.
Si quis tali pœnitentia securus extiterit, & ad ueram pœnitentiā de ista nō cōscenderit, dece
ptus & miser æternaliter peribit. Vtilis ergo erit pœnitētia si sit spōtanea, dn̄m quærēs quē
amisisse

De pœ. dis. 3. ca. sunt plures. 4. sen. dis. 15. ca. satis arbitror

amisisse doleat, ad illum anxians præter quem non est uita. Sunt plures quos pœnitet peccasse, sed non omnino, reseruantes sibi quædam in quibus delectentur: non animaduertentes dominum simul surdum & mutum à dæmonio liberasse, per hoc docens nos nunquã nisi de omnibus sanari. Si enim uellet ex parte peccata reseruari, habenti septem dæmonia, manente uno proficere potuerat sex expulsis. Expulit autem septem ut omnia crimina simul eijcienda doceret. Legionem autem ab alio eijciens neminem reliquit ex omnibus qui liberatum possideret, ostendens quòd si etiam peccata sint mille, oportere de omnibus pœnitere. Laudatus est enim dominus, quando eiecto dæmonio locutus est mutus. Nunquã aliquem sanauit, quem omnino non liberauit. Totum enim hominem sanauit in sabbato, quia & corpus ab infirmitate, & animam ab omni contagione liberauit, indicans pœnitentem oportere simul dolere de omni crimine orto in anima & corpore. Scio enim deum inimicum omni criminoso. Quomodo ergo qui crimen reseruat, de alio recipiet ueniam? Sine amore dei consequeretur indulgentiam, sine quo nemo unquam inuenit gratiam. Hostis enim dei est, dum offendit perseueranter. Quædam enim impietas infidelitatis est, ab illo qui iustus & iustitia est dimidiam sperare ueniam. Iam enim foret sine pœnitentia inuenire gratiam. Pœnitentia enim uera ad baptismi puritatem confitentem conatur adducere. Recte enim pœnitens quicquid sordium post purificationem contraxit, oportet ut abluat saltem lacrymis mentis. Sed satis durus est cuius mentis dolorem oculi carnis nequeunt declarare. Sed sciat culpabiliter se durum, qui deflet damna temporis uel mortem amici, & dolorem peccati lacrymis non ostendit. Non itaq; est ut quis excuset, se non habere fontem lacrymarum, qui nonnunquam lacrymis ostendit dolorem temporalium.

Quomodo & quibus confitendum Caput X

Quem ergo pœnitet, omnino pœniteat, & dolorem lachrymis ostendat, repræsentet uitam suam deo per sacerdotem, præueniat iudicium dei per confessionem. Præcepit enim dominus mundatis ut ostenderent ora sacerdotibus: docens corporali præsentia confitenda peccata, non per nuntium, non per scriptum manifestanda. Dixit enim, Ora monstrate, & omnes, non unus pro omnibus. Nõ alium statuatis nuntium qui pro uobis offerat munus à Moyse statutum. Sed qui per uos peccastis, per uos erubescatis. Erubescentia enim ipsa partem habet remissionis, ex misericordia enim hoc præcepit dominus, ut nemineẽ pœniteret in occulto. In hoc enim quod per seipsum dicit sacerdoti & erubescentiam uincit, timore offensi, fit uenia criminis: fit enim per confessionẽ ueniale, quod criminale erat in operatione. Et si non statim purgatur, fit tamen ueniale, quod commiserat mortale. Multum enim satisfactionis obtulit, qui erubescentiæ dominans nihil eorum quæ commisit nuntio dei denegauit. Deus enim misericors & iustus est, sicut conseruat misericordiam in iustitia, ita & iustitiam in misericordia. Opus enim est misericordiæ, peccãti peccata dimittere. Sed oportet ut iustus misereatur iuste. Oportet enim ut non solum quid, sed in quo doleat consyderet, si dignus est, non dico iustitia, sed misericordia. Iustitia enim sola damnat. Sed dignus misericordia est qui spiritali labore petit gratiam. Laborat enim mens patiendo erubescentiam. Et quoniam uerecũdia magna est pœna, qui erubescit pro Christo, fit dignus misericordia. Vnde patet quòd quanto pluribus confitebitur in spe ueniæ turpitudinem criminis, tanto facilius cõsequitur misericordiam remissionis. Ipsi enim sacerdotes plus iam possunt proficere, plus confitentibus parcere: quibus enim remittunt, remittit dominus. Lazarum quem de monumento iam suscitatum obtulit dominus discipulis soluendum, per hoc ostendens potestatem soluendi concessam sacerdotibus. Dixit enim, Quodcunq; solueritis super terram, soluetur & in cœlis: hoc est, Ego deus & omnes ordines cœlestis militiæ, & omnes sancti in mea gloria laudant uobiscum & confirmant quos ligatis & soluitis. Non dixit, quos putatis ligare & soluere, sed in quos exercetis opus iustitiæ aut misericordiæ. Alia autem opera uestra in peccatores non cognosco. Quare qui confiteri uult peccata ut inueniat gratiam, quærat sacerdotem scientem ligare & soluere: ne cum negligens circa se extiterit, negligatur ab illo qui eum misericorditer monet & petit, ne ambo in foueam cadant

Luc. 17 · 4. sen. dis. 17. ca. sed quòd · De pœ. dis. 1. ca. quem pœnitet · Matth. 18 · De pœ. dis. 6 ca. qui uult

A dant quam stultus euitare noluit. Tanta itaq; uis confessionis est, ut si deest sacerdos, confi-
teatur proximo. Sæpe enim contingit, q̃ pœnitens non potest confiteri corā sacerdote, quē
desideranti nec locus nec tempus offert. Et si ille cui confitebitur potestatem soluendi nō ha-
bet, fit tamen dignus uenia ex desiderio sacerdotis, qui socio confitetur turpitudinem crimi-
nis. Mundati enim sunt leprosi, dū irent ostendere ora sacerdotibus, anteq̃ ad eos perue-
nirent. Vnde patet dominum ad cor respicere, dum ex necessitate prohibetur ad sacerdotes
peruenire. Sæpe quidem eos quærunt sani & læti, sed dum quærunt anteq̃ perueniant ad
eos moriuntur. Sed dei misericordia est ubiq;, qui & iustis nouit parcere, & si non tam cito si
cut si soluerentur à sacerdote. Qui igitur omnino confitetur, sacerdoti meliori quàm potest *Priuata et publica*
confiteatur. Et si peccatum occultum est, sufficiat referre in notitiā sacerdotis, ut grata *confessio et satisfa-*
sit oblatio muneris. Nam in resuscitatione filiæ principis pauci interfuerūt qui uiderent. Nō *ctio, Ca. XI*
dum enim erat sepulta, nondū extra portam ciuitatis delata, nondū extra domū in notitiā
deportata. Intus resuscitauit quam intus inuenit, relictis solis Petro & Ioanne & Iacobo &
patre & matre puellæ. In quibus figuraliter continentur sacerdotes ecclesiæ. Quos autem ex
tra inuenit, animaduertēdum est quomodo suscitauit. Flebat aūt turba post filium uiduæ,
fleuit Martha & Maria supplicās pro fratre, flebat etiam turba quæ Mariam fuerat secuta,
lacrymis Mariæ admonita, In quo docemur, publice peccātibus, nō propriū, sed ecclesiæ suf
ficere meritum. Sic itaq; mortuus iaceat, sicq; se mortuum ostendat, publice mortem suam
prædicādo, publice fructus pœnitentiæ ostēdendo, ut turba ploret amissum, & defleat quē
dolet mortuum. Istis lacrymis mouebitur dominus, qui reddet matri unicum filium. Si ni
mis perseuerauerit, si se mortuum per fructus pœnitentiæ non declarauerit, tanto plus opor
tet addere, Vnde lacrymis excitetur, non solum Marthæ, sed etiam Mariæ. Tantum se af-
fligat, tantum se dolere & se mortuum sentire ostendat, ut audientes & contemplantes plo-
rando orent ueniam. Quorum fletum miretur ecclesia, Qui enim multos offendit peccādo,
B placare multos oportet satisfaciendo: ut ecclesia prius offensa per culpam, in conuersione fle
ctatur per misericordiam, orans pro ipso quem defunctum dolebat, unde deus flecteretur *Extra ecclesiā non*
ad ueniam qui prius adhibuit misericordiam. Laboret itaq; pœnitens in ecclesia *est pœnitentia,*
esse, & ad ecclesiæ unitatem tendere. Nisi enim unitas ecclesiæ succurrat, nisi quod deest pec- *Caput XII*
catori sua opitulatione cōpleat, de manibus inimici non eripietur anima mortui. Credendū
est enim, & pietas fidei expostulat credere, q̃ omnes eleemosynæ totius ecclesiæ & orationes
& opera iustitiæ & misericordiæ succurrant recognoscenti mortem suam ad conuersionem
suam, Ideoq; nemo digne pœnitere potest quem non sustineat unitas ecclesiæ. Ideoq; non
petat sacerdotes per aliquam culpam ad unitate ecclesiæ diuisos. Iudas enim pœnitens iuit
ad pharisæos, reliquit apostolos: nihil inuenit auxilij, sed augmentum desperationis. Di-
xerunt enim, Quid ad nos, tu uideris. Si peccasti, tibi sit, non tibi succurrimus, non pec- *Matth. 27*
cata tua charitatiue suscipimus, non comportanda promittimus, non qualiter deponas
onus docemus, Quid enim nobis & misericordiæ, qui nec opera sequimur iustitiæ? Si is-
set ad fratres, si isset ad illos qui orauerant pro socru Petri febricitāte, qui Chananæam im-
probam misericordiæ obtulerant, Interrogasset Petrum pro se lacrymas effundentem, nō
fugisset Mariam & Martham, quæ uitam Lazaro impetrauerant, non turbam plorantem,
quæ unicum filium acquisierat uiduæ, Iuit ad diuisos, & diuisus perijt. Hanc unitatē omnis
boni sentit operatricē qui dixit, Vinea fuit pacifico in ea quæ habet populos. Nisi enim in
ecclesia uniuersali populos se continentes cognosceret, se uineam impetraturum non præsu-
meret. Scit enim & experimento cognoscit, utpote q pro omniū salute laborauerat, se absq;
auxilio ecclesiæ stare non posse. Non enim est parum cui omne bonum succurrit, siue in cœ-
lo siue in terra constitutum. Hoc amittens per excommunicationem, nisi recuperet per san-
ctæ matris unitatem uel pietatem, quomodo unquam poterit pœnitere, quomodo deū be
niuolum poterit inuenire, qui eius sanctissimam sponsam & matrem, filiam & sororem nō
dubitauit offendere, & eius auxilium omnino contemnere.

Rr Ex fide

Dolor ex fide, Caput XIII

Ex fide pœniteat, credat hanc esse medicinā, omnes fructus suæ pœnitentiæ paruos habeat, nunq̄ credat sufficere, semper doleat, semper corā domino ante quem peccauit erubescat, dolorē cum uita finiat. Nā si & apostolus etiam peccata per baptismū remissa continue plorat, nobis etiā super fundamentū apostolorum positis quid præter plorare restat? Quid nisi semper dolere in uita? Vbi enim dolor finitur, deficit & pœnitentia. Si aūt pœnitentia finitur, quid relinquitur de uenia? Tamdiu enim gaudeat & speret de gratia, quamdiu sustentatur à pœnitentia. Dixit enim dominus, Vade, & amplius iā noli peccare. Nō dixit, ne pecces, sed nec uoluntas peccandi in te oriatur. Quod quomodo seruabitur, nisi dolor continue in pœnitentia custodiat? Hinc semper doleat, & de dolore gaudeat, & de doloris pœnitentia, si contigerit, semper doleat. Et non sit satis q̄ doleat, sed ex fide doleat, & non semper doluisse doleat. C

Circunstantiæ peccatorū, Ca. XIIII

Consyderet qualitatem criminis, in loco, in tempore, in perseuerantia, in uarietate personæ, & quali hoc fecerit tētatione, & in ipsius uitij multiplici executione. Oportet enim pœnitere fornicantem secundum excellentiā sui status aut officij, & secundū modū meretricis, & secundū modum operis sui, & qualiter turpitudinē suā peregit. Si in loco sacro, aut cui debuit excellentiam fidei, ut sunt domus dominorum & aliorum multorū. Si in tempore orationi constituto, aut in festiuitate sanctorū, & in tēpore ieiunij, Consyderet quantū perseuerauerit, & defleat quod perseueranter peccauerit, & quanta uictus fuerit impugnatione. Sunt enim qui non solū nō uincuntur, sed ultro se peccato offerūt: nec expectant tentationem, sed præueniunt uoluptatem: & pertractant secū q̄ multiplici actione uitij delectabiliter peccent. Omnis ista uarietas confitenda est & deflenda, ut cum cognouerit quod peccatum est multū, cito inueniat deū propitiū, In cognoscendo augmentū peccati, inueniat se cuius fuerit ætatis, cuius sapientiæ & ordinis, & statū omnē alterius nō peccātis. Immoretur in singulis istis, & sentiat modum criminis: purgans lacrymis omnē qualitatē uitij, defleat uirtutē qua interim caruit. Dolendū est enim & dolore purgandū, non solū quia peccauit, sed etiam q̄ se uirtute priuauit. Nā licet speret se consecuturū ueniā, dolere tamen potest, quia non promeruit unde remunerari confidat: anxietur & doleat quòd modo effugiens de præteritis pœnam miser, non inde expectet gratiam: cuius omne tēpus quoniam breuissimum est, debuit decertauisse ad consequendū præmiū. Defleat etiam quoniā in uno offendens factus est omniū per ingratitudinē reus. Ingratus enī extitit, qui plenus uirtutibus deū omnino non timuit. In hoc enim quisq̄ peccator fit culpabilior, quo est deo acceptior. Ideo enim Adā plus peccauit, quia omni bono abundauit. Etiam alio modo offendēs in uno, reus est omniū, quia omnis uirtus patitur detrimentū ab uno uitio. Nā si quis cadit in auaritiā, largitatē destruit, & etiā castitatē minorauit, Amore enim pecuniæ, uel uiolaret castitatē, uel saltē minus amaret. Si enim propter deū tanta adhuc castitas inest, ut nolit eā perdere: tamen saltē minori gaudio, minori affectu tuetur eā, ubi uidet inde procedere damnū pecuniæ. Sicque & in alijs, quæ etiam si non expellantur, tamen per conceptionem unius uitij uel satis uel parum minuuntur, uel intentione deteriorantur: unde omnis uirtus cuicunq̄ crimini est deflenda, & de omnibus indulgentia est petenda. Animaduertere etiam oportet, & animaduertendo deflere animam proximi, quam fornicator deo eripuit, uel ereptam in malo cōfirmauit: etiā q̄ exemplū extitit mali in operatione sui criminis, cui magis profuisset, si alijs fuisset causa conuersionis. Gemat itaq̄ aliorū uitā in sua corruptā, uel incorruptā non conseruatā, & cōmodū proximi quod dedisset exemplo boni. Doleat de tristitia, quā peccando bonis intulit, & de lætitia quam eis non adhibuit. Et nō solū cogitet quid & qualiter fecerit, sed q̄ iniuste deū ut diximus peccando offenderit. Timeat illā ueritatis sententiam, Non potestis duobus dominis seruire. Timeat ergo ne omnia bona quæ fecit, dū in uno peccato perseuerauerit, ex contaminatione mali perdiderit: ut qui seruiuit diabolo per crimen, dei quā obtulit amiserit seruitutem. Pium est tamē credere, ut recepta dei gratia, quæ in eo destruit mala priora, etiam remuneret bona: ut cū destruxerit quod suū non inuenit, amet & diligat bonum quod etiā in peccante plantauit.

De pœ. di. 5. cap. consyderet

D

4 sen. dis. 16 ca. in persecutione

De pœ. dis. 5. cap. consyderet

Satisfactio. XV

In omnibus dolens, aut seculum derelinquat,

A quat,aut saltē illa quæ sine admixtione mali nō sunt administrata , ut mercatura & militia, & alia quæ utentibus sunt nociua,ut administrationes seculariū potestatū,nisi his utatur ex obedientiæ licentia. Ponat se omnino in potestate iudicis,in iudicio sacerdotis,nihil sibi re/ *4.sen.dis.16.ca. in perfectione* seruans sui,ut omnia eo iubente paratus sit facere pro reparāda animæ uita,quæcunq; face/ret pro uitanda corporis morte,& hoc cum desiderio,quia uitam recuperat infinitā ut deus. Cum gaudio enim debet facere immortalis futurus, quæ faceret pro differenda morte mo/riturus. Sēper deprecetur deū,certus de uenia,qui omnibus modis & sine tædio dubius ro/garet potestatem terrenam . Abstineat à multis licitis, qui per libertatem arbitrij commisit illicita.Semper offerat deo mentē & cordis contritionē,& deinde quod potest de possessio/ne.Tunc quod offert securus offerat . Respexit enim dominus ad Abel & ad munera eius, sed prius respexit ad Abel q̄ ad munera. Sumens enim mentem quam cognouit humilē ac puram,remunerauit eius largitatis munera.Ad Cain uero non respexit,nec ad eius mu/nera, Mentem enim eius quam uiderat , quoniā non cognouit humilē,eius munera non re cepit.In iudicio enim cordis consyderanda est eleemosyna tribuentis. Nec iā consyderandū est quantū,sed qua mente,qua affectione dat quod potest : Vidua enim duobus quæ ha/buit larga minutis, plus omnibus misit . Qui igitur uult peccata sua redimere temporalium oblatione,caueat ut offerat mentē prius. Cautus sit ne uerecūdia ductus diuidat apud se cō fessionē, & diuersa diuersis sacerdotibus uelit manifestare, Quidā enī uni celāt,quæ alij ma/nifestanda conseruant:quod est se laudare & ad hypocrisim tendere,& semper uenia carere ad quam per frusta totam putat peruenire.Caueat præterita quē uera delectat pœnitētia, nō prius ad domini corpus accedat q̄ cōfortet bona consciētia.Sed in hac separatione tre mendum dei iudicium cogitet , ubi magis terribilis sententia peccantes separabit in ignem. Gemat q; nondū audet sumere quē multum desiderat cibū salutarē . Isti sunt digni fructus pœnitentiæ,animam captiuā elaqueātes,& in libertate seruantes.Cohibeat se præterea à lu

B dis & à spectaculis seculi,qui perfectam uult consequi gratiā remissionis.Nam Dina si se co hibuisset,si inter suos remansisset,ab extraneo raptore corrupta nō fuisset. Tanto igitur ma gis sibi caueat & cohibeat se anima quæ sæpe uel semel corrupta est & rapta : timeat iam docta experimēto,quod ignorauit uirgo:eligat quem imitetur,non sequatur quem animus suus damnat:se enim iudicat qui fructus pœnitentiæ non habentem à se non elongat,Lau/det enim & amet quos digne fructificare non ignorat : quærat fructus dignos,& si non di/gnos pœnitentiæ.Sunt enim digni fructus uirtutum fructus , qui non sufficiunt pœnitenti/bus.Pœnitentia enim grauiores expostulat ut sic pacetur ecclesia,ut pacata dolore & gemi/tibus,mortuis impetret uitam.

Accuset non excu/set se confitens, Caput XVI

Sentiat culpam, nec uelit excusare ne augeat cri/men:ut Adam cui non sufficiebat peccasse,sed ampliauit crimen culpando uxorem,& culpā transferens in autorem . Istud peccatum multotiens incurritur , sed neglectum ignoratur. Non itaq; peccantes dicamus,Nō aliud potui:cur me constituisti furem, quia deus fecit me pauperem,Nec mirum si deditus sum fornicationi,quia talis creatus sum naturæ & fragili/tatis. Fragilitas enim ui cogit,ut uolūtas cōmittat criminalia. Errat qui fallitur, Natura enī talis est,ut quisq; possit resistere malo,cui se subijcit ex arbitrio. Sunt autem qui defendunt culpā in dei prouidentia,reputantes dei ordinationi & necessitati, quod relictum est uolun tati & arbitrij libertati. Sciuit enim deus quid facturus esset qui peccat , sed non ordinauit peccatum qui nullum relinquit impunitum . Ordinauit pœnam,amantibus culpam . Ignis enim opus est iustitiæ , ut habeant unde doleant, qui gaudere non amant . Non ordinauit peccare,qui peccatū uoluit curare:sed p̄misit libertati,quod peccator donauit necessitati. Si enim non posset peccare,non deberet qui totus est iustitia remunerare.Ideo non sanctificat animalia muta,quia nulla possunt committere crimina. Angeli quoq; qui perstiterunt,si li/beri non fuissent,unde coronarentur ? Potuerunt enim peccare, quorum similes ceciderunt. Licet enim misericorditer cuncta creauerit,iustitiam tamen in misericordia qui iustus est cu/stodire oportuit.Sed dicit qui non sentit culpam suam , Nihil boni possum habere,nisi in/

spirante gratia,nihil enim sine gratia possum facere, Si ipse itaq; me non conseruat,ego qui C
ex me nihil possum,quã habeo culpam ? Si ego sine eo possem uitare crimen, me sentirem culpabilẽ. Adhuc omnia quæcunq; uoluit dominus fecit in cœlo & in terra . Quid itaq; culpæ in me est,si non uult saluare ? Multum,inq;. Licet enim nil consequi possis sine misericordia illa quã repellis:potes tamẽ libere tenere gratiã,quam retinendo potes,si tamen placeat, euitare culpam. Deus enim qui semel incepit benefacere,nisi,quod omnino nostrum est,derelinquamus eius beneficium, qui pius est inspirando, cogitur ex necessitate iustæ misericordiæ,neminem prius posse relinquere, Non enim sui relinquere est,nisi relinquentem. Idcirco enim culpa nostra est,quia fugimus gratiã quam possemus habere perpetuã:semper inuita recedit,& nunquam aliquẽ spontanea deserit. Cui tamen sententiæ non contradicit, Sed omnia quæcunq; uoluit fecit. Creauit enim quicquid uoluit, nec plus creauit q̃ uoluit. Vult tamen in unoquoq; bonũ,& in nullo malũ. Sed sic uult,ut homo quẽ non uult peccare nõ desit esse homo, Non tamen uult ita hominẽ non peccare,ut eũ uelit bouẽ statuere, Non enĩ haberet quẽ remuneraret,nec cui fulgorẽ suæ claritatis infunderet, nec quẽ cohæredẽ statueret,nec in quo imaginem & similitudinẽ suã inueniret, Nec illius qui totus iustitia est,fuit aliquẽ sic creare ut non posset peccare,nisi hoc promereretur in humana libertate, Vult itaq; fieri bonos saluo utriusq; esse,ut ipse remaneat deus & iste homo, Si enim formaret hominẽ sine libertate,contra iustitiam faceret quæ deus est. Si auferret libertatem,humana dignitas non remaneret, Voluit itaq; non peccare hominẽ, scilicet humanam naturã non amittere, Sic itaq; pius est,qui nostrã uult salutẽ : & non est impotens,qui hoc uult saluo utriusq; iure, Iustus enĩ est rex, cuius ius tueri oportet:præsto semper est gratia quæ nũquã defuit nisi prius expulsa. Continue & necessario quod suũ est inspirat, si est qui recipiat, Et expulsa reuertitur per pœnitentiam, Et ut non pereat creatura quã pietate sua liberã creauit,& ex libertate ditatã,in auxilium gratiæ retinendæ,quæ semper præcedit omnẽ creaturã,fecit ut libere seruiret. Ad hãc protegendã,ad hanc non expellendã addidit angelos & sanctos omnes be D
atos,addiditq; omnes in æterna uita collocatos,addidit & in carne uiuos , & totam sanctã ecclesiam,omnibus & in omni suo bono succurrẽtem:& quod maximũ est , filiũ suum misit in auxilium quem tanta pro nobis pati decreuit,& interpellatorẽ constituit continuũ quẽ dilexit. Inspirationẽ suæ pietatis,præter quã nihil creauit,non expellamus,non fugiamus,non fastidiamus,sed omnibus adiuuantibus firmiter & cum gratiarumactione teneamus . Sic culpa nostra est non creaturarum nobis in auxilium tributarum , non autoris nihil iniuste, sed pie uolentis,& in omni uoluntate sua omnipotentis. Qui itaq; in confessione ista animaduertit,aut saltẽ contra istã culpam suã non defenderit , per pœnitentiam consequetur ueniam . Hæc est uera pœnitentia quæ sic est fructifera , quam nobis concedat qui totus est uera misericordia.

Dilatio confessionis, Cap. XVII

De pœ. dis. 7. cap. nullus

Nullus ergo expectet quando iã non possit peccare , Arbitrij enim quærat libertatem ut dolere possit cõmissa,non necessitatẽ , Qui prius itaq; à peccatis relinquitur q̃ ipsa relinquat,ea non libere,sed quasi ex necessitate condẽnat, Licet enim latro ueniã meruisset in fine de omni suo crimine , non tamen dedit baptizatis peccandi & perseuerandi autoritatem. Tunc enim baptizatus est,qui tunc primũ in cruce Christum cõfessus est, Pœnitentia enim si in extremo hiatu uitæ aduenerit, sanat & liberat in ablutione baptismi,ita q; nec purgatoriũ sentiunt qui in fine baptizãtur. Sed ipsi ditati bonis sanctæ matris ecclesiæ,sunt recepturi multiplex bonũ in uera beatitudine. Illi autẽ qui cum potuerũt nunq̃ conuerti uoluerunt,confitentes cũ iã peccare nequeũt , non sic facile acquirunt quod uolunt,

1. Cor. 13

Oportet enim ut pœnitentia fructificet, ad hoc ut mortuo uitã impetret. Scriptum est enĩ, sine charitate neminẽ saluũ esse, Non itaq; in solo timore uiuit homo, Quem ergo sero pœnitet,oportet non solũ timere deũ iudicẽ,sed & iustũ diligere, Non timeatur pro pœna,sed ametur pro gloria, Debet enĩ dolere de crimine,& de omni eius prædicta uarietate , Quod q̃uis licet de eius salute Augustinus potuit dubitare, credo quidem illi qui dixit, Quacunq;

Ezech. 33

hora peccator ingemuerit & conuersus fuerit,uita uiuet . Dixit cõuersum, nõ tãtum uersum uita

A uita uiuere. Versum quidē puto qui dolet de crimine, cōuersum qui dolet de animi eius quā
exposuimus uarietate, Vertitur à peccato qui iā uult dimittere peccatū, Cōuertitur qui iam
totus & omnino uertitur, qui iā non tantū pœnas non timet, sed ad bonū domini contende
re festinat, Quæ conuersio si contigerit alicui etiā in fine, desperandū non est de eius remissio
ne, Sed quoniā uix uel raro est tā iusta conuersio, timendū est de pœnitente sero. Quem enī
morbus urget, pœna terret, ad ueram uix ueniet satisfactionem, maxime cū filij quos illici/
te dilexerit sint præsentes, uxor & mundus ad se uocent. Multos enim solet serotina pœnitē
tia decipere. Sed quoniā deus semper potens est, semper etiā potest in morte iuuare quibus
placet. Cū itaq; opus sit non hominis sed dei, fructifera pœnitentia, inspirare eā potest quā/
docūq; uult sua misericordia, & remunerare ex misericordia quos dānare potest ex iustitia.
Sed quoniā multa sunt quæ impediūt & languentē retrahūt, periculosissimū est & interitui
uicinū, ad mortem protrahere pœnitentiæ remediū. Sed magnū est cui deus tunc inspirat.
Si quis est igitur qui ueram tunc quærat pœnitentiam, expectet dei clementiam, maiorem
sentiens dei bonitatem sua nequitia.

Ignis purgatorius, Caput XVIII

Sed si etiā sic conuersus euadat, uita uiuat &
non moriatur: non tamen promittimus ꝙ euadat omnē pœnā. Nam prius purgandus est
igne purgationis, qui in aliud seculū distulit fructū conuersionis. Hic aūt ignis & si æternus
non sit, miro tamen modo est grauis: excellit enim omnē pœnā quā unq; passus est aliquis
in hac uita. Nunquam in carne tanta inuēta est pœna, licet mirabilia passi sint martyres tor
mēta, & multi nequiter iniqui tanta sustinuerint supplicia. Studeat ergo quilibet sic delicta
corrigere, ut post mortē non oporteat talē pœnam tolerare. Quædā enim peccata sunt quæ
sunt mortalia & in pœnitentia fiunt uenialia, non tamen statim sanata. Sæpe enim quidā
ægri morerentur nisi medicarentur, nec statim sanantur. Languet uicturus qui prius erat
moriturus. Qui aūt impœnitens moritur, omnino moritur, & æternaliter cruciabitur. Qui
enim impœnitens moritur uel finitur, si semper uiueret, semper peccaret, At dei est miseren/
B tis qui operatur finem peccantis: ob hoc etiā sine fine torquetur, quia nunq; ditatur uirtute:
semper plenus iniquitate, semper sine charitate torquetur sine fine. Omnia ista mala deui/
tat pœnitentia, quæ dolorē semper expetit in pœna.

Dolor de peccatis, Caput XIX

Continue enim dolendū est de
peccato, quod declarat ipsa dictionis uirtus. Pœnitere enim est pœnam tenere, ut semper pu
niat in se ulciscendo quod cōmisit peccando. Pœna enim proprie dicitur læsio, quæ punit &
uindicat quod quisq; cōmisit. Ille igitur pœnā tenet qui semper punit quod cōmisisse dolet.
Supradictis itaq; modis requirat indulgentiā, q dolet de culpa. Nō erubescat confiteri pec
cata peccatori. Si enim sacerdos peccata non haberet, erubescere posset q peccata sua ei ma
nifestaret.

Sacerdos qualis esse debeat, Ca. XX

Sacerdos itaq; cui omnis profert peccator, ante quē statuit omnis languor,
in nullo eorum sit iudicandus quæ in alio iudicare est promptus, Iudicans enim alium qui
est iudicandus, cōdemnat seipsum. Cognoscat igitur se & purget in se quod alios uidet sibi
offerre. Caueat ergo ut à se abiecerit quicqd in alio dānosum reppererit. Animaduertat, ꝙ
q sine peccato est, primus in eā lapidē mittat. Ideo enī liberauit peccatricē, quia nō erat q iu/
ste projceret lapidē. Quomodo lapidaret qui se lapidandū cognosceret? Nullus enī erat si/
ne peccato, in quo intelligit omnes crimine fuisse reos, Nā uenialia semp remittebātur per
ceremonias. Si qd igitur peccatū in eis erat, criminale erat. Deteriores itaq; in hoc sunt sacer
dotes se prius nō ædificātes, illis qui dnm obseruabāt insidijs. In hoc itaq; patētissimū est cri
mē sacerdotū & ultra modū detestabile, qui nō prius se iudicāt, & alios alligant. Deberēt enī
in se timere crimē, quod in alijs timuerūt, & detestabile senserunt. Illi quidem adeo cæci erāt,
quòd summā sapientiā sperabant capere suis insidijs, Quod illis patuit, quod tunc quisq; ui
tauit, uitet sacerdos qui in hoc errore peior illis Iudæis extiterit. Caueat spiritalis iudex, ut si
cut non cōmisit crimen nequitiæ, ita non careat munere sciētiæ. Oportet enim ut sciat cogno
scere quicquid debet iudicare. Iudiciaria enim potestas hoc expostulat, ut quod debet iudi/
care, discernat. Diligens igitur inquisitor & subtilis inuestigator, sapienter & quasi astute in/
terroget à peccatore quod forsitan ignorat, uel uerecundia uelit occultare. Cognito itaq; cri

mine, uarietates eius non dubitet inuestigare, & locũ & tẽpus, & cætera quæ supra diximus in exponẽdo eorũ qualitates. Quibus cognitis assit beniuolus, paratus erigere & secũ onus portare. Habeat dulcedinẽ in affectione, pietatem in alterius crimine, discretionẽ in uarietate. Adiuuet confitentẽ orando, eleemosynas dando & cætera bona pro eo faciẽdo. Semper eum iuuet leniendo, cõsolando, spem promittendo, & cũ opus fuerit etiam increpando: doceat loquendo, instruat operando. Sit particeps laboris, qui particeps uult fieri gaudij. Doceat perseuerantiã, caueat ne corruat, ne iuste perdat potestatẽ iudiciariã. Licet enim pœnitẽtia ei possit acquirere gratiã, non tamẽ mox restituit in potestatẽ primã. Licet enim Petrus post lapsum restitutus fuerit, & sæpe lapsis sacerdotibus reddita sit dignitatis potestas, non est tamen necesse ut hoc omnibus concedatur quasi ex autoritate. Inuenitur enim autoritas quæ concedit & quasi imperat. Inuenitur alia quæ minime cõcedit, sed uetat. Quæ scripturæ non repugnant, sed concordant, si tempus & locus & modus pœnitentiæ pacem adhibeant. Cum enim tot sunt qui labuntur, ut pristinã dignitatẽ ex autore defendant, & quasi ausum peccandi sibi faciant, rescindenda est spes ista. Si uero locus est ubi ista non concurrant, restitui possunt qui peccant. Itaq; pontifex iustus atq; discretus, non cogitur sacerdotes suos semper abijcere, nec mox restituere, nisi statutum fuerit à Romano põtifice. Ex supradictis itaq; patet q; pœnitentia omnibus utilis est, nec spem auferens, nec temeritatem concedens, sed digne & uere suscepta, promittit nõ solum indulgentiã, sed certa præmia. Hæc scribimus tibi studiosa ueritatis & amatrix certitudinis, de uera pœnitentia, ueram à falsa separantes. Quã nobis det experimẽto cognoscere, & eius usq; ad finẽ dulcedinẽ sentire, qui tibi illustratione sui luminis prærogamẽ contulit bonitatis, & in ipso stabilitatis in odorem suauitatis, Amẽ.

Finis.

CENSVRA.

Qui scribit hunc libellum subindicat se fuisse clericum, qui secesserit ad uitæ correctionẽ, Laicum autem fuisse cui scribit. Apparet hominem fuisse piũ, sed absq; litteris: nam sermo nec purus est, nec cohæret alicubi, sed habet tamen piam loquacitatem. Quã quam hæc Augustino tribuere, summæ sit impudentiæ.

Liber siue exhortatio de salutaribus documentis ad quendam Comitem

Vera iustitia, Ca. I

MI FRATER si cupias scire, quãuis ego nesciam, q̃ perfectissima atque plenissima sit iustitia. Iustitia nanq; est, deum ex toto corde amare illiq; adhærere tota uoluntate qui est summum bonum, Summum uero amare bonum, summa est beatitudo. Qui deum amat, bonus est, Si bonus, ergo & beatus. Quem quanto quis ardentius amat, tanto melior efficietur: quatenus hoc beatissimo bono abundare te faciat, charissime frater, ipse qui est hoc bonum, quotidianis precibus, integro cordis desiderio eum, etsi indignus, deprecari studeam.

Conditus homo, Caput II

Tu uero frater charissime intellige, quia cõsilio sanctæ trinitatis & opere maiestatis diuinæ creatus es, Ex primoq; conditionis honore intellige quantum debeas conditori tuo, dum tantum mox in conditione dignitatis priuilegium præstitit tibi cõditor æternus, ut tanto eum ardentius amares, quanto mirabiliorem te ab eo esse conditum intelligeres.

Imago dei quomodo in homine, Cap. III

Nec hoc solum quòd consilio sanctæ trinitatis sic excellenter à conditore conditus es, sed etiam quòd ad imaginem & similitudinem suam ipse creator omniũ te creauit, quod nulli alij ex creaturis nisi soli homini concessit. Et hæc est imago unitatis & trinitatis omnipotentis dei, quam anima tua habet in se. Primum, quia secundum dei donum uiuis ac sapis. Secundum, quia ad imaginem tui conditoris creatus es. Tertium, licet unus appelleris homo, tamen tres habes à patre & filio & spiritusancto concessas dignitates

A tes, id est intellectum uoluntatem & memoriam. Quod idem licet alijs uerbis designatur in euangelio, cum dicitur, Diliges dominum deum tuum ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, & ex omnibus uiribus tuis. In his enim tribus imaginem conditoris nostri mirabiliter gerit in sua natura noster interior homo, ex quibus quasi excellentioribus animæ dignitatibus iubemur diligere conditorem, ut quantum à nobis intelligitur diligatur, semperque in memoria qua recipitur, habeatur. Nec solum sufficit nobis, deum intelligere, nisi fiat in amore eius uoluntas nostra: immo nec hoc sufficit, nisi cum memoria & uolũtate opus addatur.

Conuersio ad deũ, Caput IIII

Tuo uero capiti frater charissime, assit gratia spiritalis scientiæ, quæ mentem tuam illuminet, & ad uitam æternam sicut desidero & opto, perducat. Toto etenim cordis mei affectu opto, deumque deprecor ut semper ad anteriora te extendas, donec peruenias ad sublimem perpetuæ beatitudinis coronam: & animi tui nobilitatem quam in te optime scio, nullis amicorum consilijs, nulla secularium ambitione desideriorum, ab amore Christi immutari permittas. Noli tuam bonitatem aliorum malignitate obscurare, sed ubique quantum uales amabilis coram deo & omni populo appareas. Non deerit tibi gratia adiuuantis dei, si tibi aderit uoluntas admonitionis sanctæ, quam sæpius in scripturis diuinis mens bonitatis tuæ attendit.

Eleemosyna, Ca. V

Esto quæso te quamuis laicus ad omne opus dei promptus, pius ad pauperes, ad dei infirmos misericors, consolator mœrentium, compatiens miserijs omnium, largus in eleemosynis, memorans euãgelicæ uiduæ offerentis duo minuta, Et audi prophetã dicentem, Frange esurienti panẽ tuũ. Et caute præuidẽs discretionem eleemosynæ, ita ut utrique danti scilicet & accipienti sit solatium.

Qui consulendi, Caput VI

Itaque non solum de salute tua, uerumetiam de multorum profectu & prosperitate meditare. Elige tibi consiliarios bonos, deum timentes & ueritatem amantes, Sæpe etenim adulatores blanda facie decipiũt animas audientium se, & perpetuæ mortis laqueis interimũt. De talibus enim dicit psalmista, Quoniam deus dissipauit ossa eorum qui hominibus placent, confusi sunt, quoniam deus spreuit eos. B Et apostolus dicit, Si hominibus placerẽ, Christi seruus non essem, Vnusquisque amicus ad ædificationem, & non ad destructionem placeat proximo suo: quia non omnis amicus consiliarius esse poterit, dicente scriptura, Amici tibi sint multi, consiliarius autem unus.

Charitas in absentes, Caput VII

Licet enim me mutationis locus longe tulisset à uobis corpore, sed nullatenus charitate: quia charitas quæ deseri potest, nunquam fuit uera. Ideo intima amicitiarum charitate quantum possumus domino Christo coniungamur, quia ipse ait, Vos amici mei estis si feceritis quæ ego præcipio uobis. Et iterum ad discipulos suos, Iam non dicam uos seruos, sed amicos meos.

Obseruatio præceptorum, Cap. VIII
Matth. 11
Esaiæ 66

Et si præmia æternæ uitæ uolumus promereri, illius præcepta totis uiribus satagamus custodire. Præcepta namque eius nolentibus grauia sunt, uolentibus leuia, sicut ipse ait, Iugum enim meum suaue est, & onus meum leue. Et iterum, Super quem requiescam nisi super humilem & quietum & trementem sermones meos? Seculi enim amicitia, aut lucro, aut beneficijs, aut diuersis honoribus constat, Saluatoris autem amicitia in se & in proximo diligendo consistit, Igitur quotienscunque bonis actibus mandata Christi facimus, totiens Christi amici uocamur. Ille semper inuitat nos ad amicitiã suam, & diabolus inuidens quærit nos mergere in infernum. Saluator nos amat, & proditor nos odit: ideo nõ prætermittamus redemptorem, ne sequamur prædonem. Charior nobis sit qui libertatem restituit, quam qui nos captiuauit & seruituti subdidit. Semper ante oculos cordis pone, quod nec amicorum turba, nec familiæ multitudo, non auri argentique congestio, non gemmarum lapilli fulgentes, non uindemiarum ubertas, non densitas segetum, non iocunditas extensa pratorum possunt animæ exeunti de corpore ullum afferre præsidium, sed potius lugent quia ea diligunt, Ideo diligendus est uerus amicus noster dominus Iesus, qui præsentem felicitatẽ nobis & æternæ uitæ tribuet beatitudinẽ. Nã redẽptor noster ideo dicitur, quia nos redemit à diaboli captiuitate: & saluator, nos saluãdo à peccatis nostris: adiutor, adiuuando nos in opportunitatibus in tribulatiõe: protector noster, protegẽdo ut inter inimicos nostros maneamus illæsi: susceptor, suscipiẽdo nos in æterna tabernacula. Ideo charitatem & præce

pta & amorem tāti amici nostri totis uiribus adimpleamus,& nobilitatē imaginis illius in nobis seruemus,& rememoremur semper, q̄ inclytus & ualde gloriosus imperator & ami-cus noster est. Ille à nobis non aliud quærit munus nisi spiritale. Caueamus quantum possu mus ne aliquid in nobis inueniat,quod oculos eius offendat. Et si forsitan,ut solet humanæ fragilitatis conditio,aliquam negligentiæ maculam malignus spiritus in nobis infigit,citius per confessionem & pœnitentiam fontemq́ lacrymarū abluere eam omni studio festinemus,ne diu sine amici nostri amplexu maneamus,quia paratior est nos recipere q̄ perdere,tantum si non tardemus de die in diem reuerti ad illum. Hæc enim duo mala omnipotens deus odit in omnibus hominibus,id est,negligentiam reuertendi,& desperationem salutis. Tantum hæc absint à cogitationibus procul nostris:& ille tunc animis prope erit nostris. Ne quæso de terrena felicitate gloriantes confidamus,sed gratias agamus ei,qui dum homines uoluit esse rationales,non superbia,sed humilitate prosequi se rogauit. Quæ rogo maior esse nobis poterit gloria uel sublimior honor,quàm eius imperatoris esse amicos, q super omnes imperatores est? Et quanto ille sublimior est in omnipotentia & uirtute,tanto nos maioris debemus esse diligentiæ in sanctitate & iustitia, & humilitate & obseruantia mandatorum illius.

Iustitia. Cap. IX

Sanctitas uero in iustitiæ operibus constat. Iustitia uero duobus adimpletur:ut quæ prohibita sunt ab eo,nō faciamus:& quæ iussa sunt ab eo faciamus,iuxta prophetā, Diuerte à malo & fac bonum. (*Psal. 36*) Omnis enim librorum sanctorum series ad nostram salutem scripta est:& hoc maxime nostris auribus intonat,& iterum atque iterum replicat, quid sit homini cauendum uel quid sequendum. In quibus libris tua dignitas optime exerceri solet, quia per illos nobis loquitur deus ipse & dominus noster,& piæ nobis uoluntatis demonstrat affectum. Recognoscamus & recogitemus,quali honore nobis illius sit legatio accipienda. Quid si legatio à rege aut à iudicibus ad nos ueniret, nunquid non mox aliis curis postpositis prompta uoluntate & cum omni deuotione litteras acciperemus, & legentes implere satageremus? Et ecce de cœlo rex regum & dominus dominantium,imò & redemptor noster per prophetas & apostolos dignatus est nobis dirigere litteras suas:non ut aliquod seruitium sibi nessarium demandet,sed quæ ad salutem & gloriam nobis prodesse possint innotescat.

Deus possessio nostra. Caput. X

Proinde si aliquid in hoc seculo possidere delectamur,deum qui possidet omnia,qui creauit omnia,expedit ut mēte possideamus, & in eo habeamus quæcunq́ feliciter & sancte desideramus. Sed quoniā nemo possidet deū, nisi qui possidetur ab eo:simus nosipsi facti dei possessio, & efficietur nobis possessio deus. Et quid potest esse in mundo felicius,quàm cui efficitur suus imperator & redemptor census,& hæreditas dignatur esse ipsa diuinitas? Omnes enim ex illo fructus percipimus, si in illo & de illo semper uiuimus. Quid rogo homini sufficit,cui ipse cōditor nō sufficit? Quid ultra quærit,cui omne gaudiū & omnia suus redemptor esse debet?

Gaudium mundi. Caput XI

Heu quàm subtiliter nos ille antiquus hostis decipiendo fallit, eamq́ cæcitatem ante oculos mentis nostræ obducit,ne discernere ualeamus gaudiū huius seculi & gaudia regis æterni, Nam gaudere siquidem bonum est,sed qui gaudet si non inde gaudet unde debet, non potest bonū esse quod gaudet. Gaudet miles terrenus honores huius seculi perituros,uestes pulchras & speciosas armillas brachio circundatas, coronam capiti impositam: & tale gaudium non est æternum, sed periturum. Gaudet & raptor, cum desiderata rapuerit. Gaudet ebriosus, cum occasionem potationis inuenerit. Gaudet adulter, cum ad delectationem corporis fruendi meretricis peruenerit. Gaudet periurus, si huius seculi facultates iurando acquisierit. Gaudet iracundus, si iram suam perfecerit. Et multa alia quæ mens bonitatis tuæ frater charissime comprehendere poterit. Et cum sit gaudere bonum, de his atque huiusmodi tamen gaudere grande malum est, & perducens usque ad mortem peccati. Nec ullum quodlibet scelus coram deo tam abominabile fit, quàm præterita peccata unicuique nostrum reminiscendo gaudere & inde exultare, atque in eis semper iacere. Hæc sunt quæ superius diximus,unde nos uult gaudere mūdus,ut pereamus cū amatoribus huius mūdi.

Hæc

A Hæc enim gaudia uelut uenena diaboli repudiare debemus, quia non solum corpora, sed
& animam nostram perpetualiter necare festinant.
Quæso frater mi, quæso has diaboli sagittas ad petram quæ Christus est allidens, su/ *Gaudium spiritu ale, Caput XII*
me fidei scutum, in quo possis omnia tela diaboli ignea extinguere, & gaudeas de bonis, de
conscientia pura, de confessione uera & pœnitentia digna, de luctu & uera tristitia quæ non
secundũ mortem, sed secundum deum salutem operatur æternam, Eam uero quæ secũdum
hoc seculum est tristitiam, firmiter apostolus prohibet dicens, Nolite contristare spiritum/ *Ephe. 4*
sanctum dei in quo signati estis in die redẽptionis. Sed omnis amaritudo & ira & indigna/
tio & clamor & blasphemia tollatur à uobis cum omni malicia: & estote inuicem, benigni,
misericordes, donantes inuicem sicut & deus in Christo donauit uobis, Et quantum possu/
mus solerti studio mores nostros corrigamus, & uirtutes omnium bonorum acquirere festi
nemus: quatenus pietatem dei & misericordiam in tempore opportuno cõsequi ualeamus,
& de promissione futuri illius regni ineffabiliter gaudeamus, Hæc sunt arma quæ nos con/
tra impetum diaboli armant, & deo commendant, Hæc sunt arma quæ animos nostros cõ
fortant, muniunt, atq; nobilitant. Hæc arma semper nobiscum sunt, & intra nos, deo donã/
te. Hæc sunt ueræ diuitiæ nostræ, Nã pudicitia pudicos facit nos, & iustitia iustos, & pietas
pios, & humilitas humiles, & mansuetudo mansuetos, & innocentia innocentes, & simplici/
tas simplices, & puritas puros, & prudentia prudentes, & temperantia temperantes, & chari
tas deo & hominibus nos facit charos, Hæc om̃ia bona & à deo & à bono deo creata sunt,
Et ideo si in illo esse uolumus quod esse debemus, sicut sanctus apostolus Ioannes di/ *Mundi contem/ ptus, Caput XIII*
cit, Quomodo ille ambulauit, ita & nos spiritaliter ambulemus, Quid est ambulare sicut
Christus ambulauit, nisi contemnere uanitatem & felicitatem huius seculi, & non timere ad
uersa pro nomine illius pati? Speremus quæ promisit & sequamur quo ipse præcessit, Non
nos ullo modo ab amore Christi separet huius seculi miserabilis dulcedo, neq; excusatio
B uxoris, aut filiorum gratia, sed nec multa auri argentiq; congestio & possessionum delecta/ *1. Ioan. 2*
tio, dum terribiliter contestatur nobis sanctus Ioannes apostolus dicẽs, Nolite diligere mũ
dum, neq; ea quæ in mundo sunt, quia omne quod in mundo est, concupiscentia carnis est,
& concupiscentia oculorum & ambitio seculi, Hæc sunt quæ à paradiso deliciarũ in hoc mi/
serabile exilium, Adam & Euam proiecerunt, Quia nisi dilectio dei defecisset, nunq; dilige/
re cœpissent male suadentis serpentis consilium, immo nec credidissent. Et cõcupiscentia car
nis ab eis impleta est, quod de ligno uetito gustauerunt. Et concupiscentia oculorũ, quod si/
bi aperiri oculos cupierunt, Et ambitio seculi, quod se fieri posse quod deus est, crediderunt,
Et ideo uolens nos omnes apostolus ab his tribus generibus mortis cauere, dixit, Omne
quod in mundo est, concupiscentia carnis est, & concupiscentia oculorum, & ambitio seculi. *Transgressio pri/ morum parentum, Caput XIIII*
Et ut facilius, frater mi, bonitas tua intelligat, si placet qualiter illi primi homines Adã
scilicet & Eua commiserunt tam grande peccatum, pandam, quatenus gratia domini nostri
Iesu Christi te ab hoc semper cauere concedat, quia in illis duobus originaliter totum dam
natum est genus humanum, Illi enim non ederent de ligno prohibito, nisi cõcupiscerent, nec
concupiscerent nisi tentati, nec tentarent̃ nisi deserti, nec desererentur à deo, nisi prius deseru
issent deum, nec illi deum desererent nisi prius superbirent, & similitudinem dei ad quam fa/
cti erant, damnabiliter neglexissent, Pro quo morbida eorum corpora contraxerunt mor/
tẽ, & iuxta sententiam domini eo die creduntur mortui, quo in eis pœnaliter facta est neces/
sitas moriendi. Hæc pauloante diximus de primis hominibus, ut lapsum & dãna/ *Imitandus Chri/ stus non Adam, Caput XV*
tionis eorum euadere possimus exemplũ siue suppliciũ, quia quamuis ex Adam simus car/
naliter nati, nõ ipsum tamẽ debemus sequi, sed Iesum Christũ dñm nostrum in quo renati
sumus per baptismũ & uiuimus. Quid est seq Adã, nisi carnalibus cõcupiscẽtijs & desiderijs
morte nos perpetua occidi? Et q̃d est sequi Christũ, nisi carnales concupiscentias ac deside/
ria in nobis mortificare, & cũ ipso qui pretio sui sanguinis nos redemit feliciter regnare? Et
sicut quando in Adam fuimus, omnes in illo cecidimus, ita iam in Christo cœpimus esse, ut
spiri/

spiritaliter omnes cum illo resurgamus, Et ut totũ dicã, Adam nobis abstulit paradisum, C
& Christus donauit regnum cœlorũ,& corpus suum pro nobis peccatoribus tradidit. Christus enim mortuus est pro peccato: non suo, sed nostro, unusquisq; autem nostrum nõ pro omniũ morit͂ peccato, sed suo.

Quid sit mori mũdo. Caput XVI

Quid est peccato mori, nisi opera maligna in nobis damnare, & hoc miserabile seculũ fugere? Vt sicut homo mortuus in sepulchro, nulli detrahit, nemini uiolentus existit: neminẽ calumniatur, neminem opprimit: non inuidet bonis, non insultat malis: nõ luxuriæ carnis seruit, non bibendo magis ac magis in se sitim accendit: nõ odiorũ flãma inardescit, nõ potẽtibus aut diuitibus huius seculi ut multi nostris tẽporibus faciunt, adulatur: non inquieta curiositate raptatur, non turbæ maximæ sibi astantis curam gerit: non auro argentoq; siue pallio circũdatus distenditur, non salutationibus potentum delectatur: non paretum se iniurijs fatigat: non eum superbia inflat, non ambitio huius seculi necat, non uana gloria turpiter iactat: non aurũ siue armillæ atq; omnes huius seculi falsæ diuitiæ inflammant, nõ rabies insani furoris exagitat: non equorum crassitudo & amor inuitat, non pulcherrima species fœminarum auidum reddit: nõ histrionum miserabilium uerba in risum excitant, non contentiones huius seculi perturbant, nõ audacia extollit, non gaudia huius seculi delectant: non iracundum animositas, non suspiciosum peruersitas, nõ uerbosum uanitas, non risorem malignitas, non mobilem instabilemq; huius seculi uersatilis amor facit. Hæc & alia huiusmodi enumerãdo protelaui, ut intelligat dulcissima fraternitas tua, quatinus homo carne mortuus nec facere potest ista quæ dixi, nec pati. Et ut his talibus nõ torqueamur, sed studeamus quantũ possumus, cum dei adiutorio corpora nostra cum uitijs & concupiscentijs mortificare, & induamus nouum hominẽ, qui secũdum deum creatus est in iustitia & ueritate sanctitatis, Nec humanis laudibus delectemur, nec detractoribus libenter aurem præbeamus, nec adulatoribus nostris credamus, nec discordes simus: sed magis eos quos ualemus ad concordiam prouocemus, quia secundum Euangeliũ, Beati pedes qui ad pacem currunt.

Galat. 5 *Eph. 4* *Math. 5*

Secundum carnem uiuere. Cap. XVII

Nec simus carnales, id est, in hoc seculo carnaliter uiuẽtes, quia dicit Apostolus, Si secundũ carnem uixeritis, moriemini. Igitur ille secundum carnem uiuit, qui secundũ seipsum uiuit: quia ipse homo est & uiuit, & secundũ seipsum uiuit: id est, pergit quò uult: dormit quãdo uult, & quãdiu uult: loquitur quæ uult, & cui uult, & ubi uult: manducat & bibit quando uult, & quantũ uult: ridet & iocũdatur turpiter inter quos uult, & quãdo uult, Postremo quicquid naribus suaue est, quærit: quicquid tactu blandum, quicquid oculis delectabile, quicquid corpori suo iocundum, exercet & sequitur, qualiter uult & quando uult, quia omnia licita & illicita carnaliter uult. Delectatur in uestimentis pulcherrimis & equitibus & armis, sicut uult & quando uult, Et sic non secundũ deũ, sed carnaliter uiuit & delectatur: & omnia desideria carnis suæ perficit sicut uult, & quãdo uult. D

De uitiorum remedijs. Cap. XVIII

Quapropter charissime in Christo frater, deprecãda est nobis diuina clementia, ut desideria carnalia delectatio spiritalis minuat, & pietas in nobis crudelitatis irã restringat, & malignitatem patientia coerceat, & libidinem pudicitia uincat, & animositatem tranquillitas toleret, scurrilitatem & uerbositatem taciturnitas moderata compescat, curiositatem studium spiritale in uigilijs & orationibus & eleemosynis succidat, ebrietatẽ sobrietas domet, iræ & furori mansuetudo dominetur, leuitatem maturitas regat, luxuriam uera castitas excludat, mundi cupiditatem dei & proximi charitas refrenet, iactantiam & superbiam conculcet profunda humilitas: quia humilitas homines sanctis angelis similes facit, & superbia dæmones ex angelis fecit.

Humilitatis laus. Caput XIX

Et ut euidenter ostendamus, ipsa est omnium peccatorum initium, & finis, & causa: quia non solum peccatum est ipsa superbia, sed etiam nullum peccatum esse potuit, aut potest, aut poterit sine superbia. Siquidem nihil aliud omne peccatum est, nisi dei contemptus quo eius præcepta contemnimus: & hoc nulla res alia persuadet homini, nisi superbia. Porrò superbia & cupiditas intantum est unum malum, ut nec superbus sine cupiditate, nec sine superbia possit cupidus inueniri. De superbia namq; nascuntur, hæreses, schismata, detractiones, inuidiæ, iræ, rixæ, dissensiones, cõtentiones,

A tiones,animositates,ambitiones, elationes,præsumptiones,iactantia, uerbositas,uanitas,in
quietudo,mendacium,periurium & cætera huiusmodi,quæ dinumerare per singula lõgum
est. Cupiditas quoq; facit homines gulosos,intemperatos,ebriosos,auidos,rapaces,fornica
rios,adulteros,stupratores,incestos, flagitiosos,& alia innumerabilia,per quæ diabolus ge-
nus humanũ præcipitare solet. Per superbiam namq; & cupiditatem diabolus dicit,In cœ- *Esaiæ 14*
lum ascendam,Christus cum humilitate dicit,Humiliata est in terra anima mea. Diabolus *Psal. 43*
per superbiam & cupiditatem dicit, Ero similis altissimo. Christus per humilitatem cũ esset *Esaiæ 14*
in forma dei exinaniuit semetipsum formam serui accipiens, humiliauit se,patri factus obe- *Philip. 2*
diens usq; ad mortem. Diabolus per superbiam & cupiditatem dicit,Supra astra dei exalta
bo solium meum,Christus cum humilitate dicit,Discite à me,quia mitis sum & humilis cor *Matth. 11*
de. Diabolus cupidus & superbus per Pharaonem loquitur dicens, Nescio dominũ & Isra- *Exo. 5*
el non dimittam. Christus cum humilitate dicit,Si dixero,quia nõ noui eum,ero similis uo- *Ioan. 7*
bis mendax,sed noui eum,& mandata eius seruo. Diabolus superbus & cupidus dicit,Mea *Ezech. 29*
sunt flumina & ego feci ea. Christus cum humilitate dicit, Nõ possum à meipso facere quic- *Ioan. 14*
quam,sed pater meus in me manẽs ipse facit opera. Diabolus & superbus & cupidus dicit, *Matth. 4*
Mea sunt omnia regna mundi & gloria eorum, & cui uolo do ea, Christus cum diues esset
pro nobis factus est pauper, ut eius inopia nos diuites redderemur. Diabolus superbus &
cupidus dicit,Sicut colliguntur oua quæ derelicta sunt,sic uniuersam terram ego congrega- *Esa. 10*
ui,& non fuit qui moueret pennam & aperiret os atq; ganniret,Christus cum humilitate di
cit, Similis factus sum pelicano solitario, uigilaui & factus sum sicut passer solitarius in te- *Psal. 101*
cto. Diabolus per superbiam & cupiditatem dicit, Exiccaui uestigia pedum meorũ omnes *Esaiæ 37*
riuos aggerum,Christus cum humilitate dicit, Nunquid non possum rogare patrem meũ *Matth. 26*
& exhibebit mihi plusquam duodecim legiones angelorũ? Et ut ad ultimum concludã, Di-
abolus cum ruina magna per superbiam & cupiditatem ad infernũ præcipitatur, Christus
B cum humilitate ad cœlos subleuatur. Ideo frater charissime paucos tibi diabolicæ fraudis la
queos & sanctæ humilitatis gradus descripsi,ut facilius tibi subiectos ualeas docere,quomo
do & qualiter hos euadant atq; per humilitatem regna cœlorum possideant. Et nos si uolu
mus perficere nostri certaminis cursum & ad æternam peruenire beatitudinem, caueamus
in primis cupiditatem malam, & superbiam diabolicam, Et cum omni humilitate Christi
conemur sequi uestigia: & si quis militans imperatori terreno omnibus iussis eius obedire
decertat,quanto magis militaturus imperatori cœlesti debet custodire præcepta cœlestia.

Militia spiritualis, Caput XX

Frater mi, frater charissime mi,animã tuã ad uigilandũ excita & nullus eã prægrauet
somnus. Miles terrenus ad quẽcunq; locũ mittitur paratus ac prõptus est,neq; se uxoris aut
filiorũ gratia excusare poterit: multo magis miles Christi sine impedimento huius seculi im
peratori suo dño Iesu Christo debet obedire, qui ipsum pretioso sanguine suo redemit. Tu
miles terrenus contra hostẽ uisibilẽ pergis ad pugnã, cũ illo uero hostis inuisibilis q̃tidie di
micare nõ cessat. Tu cõtra corporis tui inimicos pugnare decertas,armis utẽs carnalib. illius
uero aduersus diabolũ est colluctatio cũ armis spiritalibus. Tu in prælio galeam ferreã ge-
stas in capite,sed illius galea Christus est. Tu ne uulnereris lorica indutus es,sed ille ꝓ lorica
Christi charitate est uestitus. Tu cõtra inimicũ tuũ lãceas & sagittas emittis, ille cõtra inimi
cũ suũ humilitatẽ & salubria uerba dirigere studet. Tu donec pugnã perficias,arma à temeti
pso nõ ꝓijcis, ne ab aduersario uulnereris,ille nunq̃ debet esse inermis,q̃a illius hostis tuo
est callidior, Tuus hostis ad tẽpus dimicat: illius uero hostis q̃diu in corpore cõsistit,cũ illo
pugnare nõ cessat. Tua arma laboriosa & grauia sunt ad portandũ: illius uero arma suauia
ac leuia sunt. Tu pro terreno labore terrenũ accipis donatiuũ: ille uero ꝓ labore spiritali,cœ
leste accipit præmiũ. Tu ornamẽto armillarũ brachia decoras,ille uirtutũ ornamẽto animæ
suæ à Christo decorẽ accipit. Semper enim cœleste donũ à Christo expectat,qui terrenã hu
ius seculi pompã proijcit. Væ nobis si iugũ Christi suaue à nobis repellimus,& quicq̃d gra-
ue ac onerosum est animæ nostræ, supponamus nos ad portandũ,& dũ diligimus periculũ,
incidimus in mortẽ.

Amor erga deum. Caput XXI

Ideo frater chariſsime cõſyderemus quis ſit qui nos pretioſo ſanguine redemit,& quid ei debeamus qui nos cum tanta penuria redemit. Si terrenos parẽtes cum tanto affectu diligimus,qui paruo tempore pro nobis ſuſtinuerũt labores:nónne magis cœleſtis pater noſter amandus eſt,qui pro nobis crucifixus eſt? Nam quicquid parentum noſtrorum circa nos fuit obſequium,eius eſt beneficium:qui & antequam naſceremur in hoc ſeculo ſua prouidentia parẽtes nobis præparauit,quorum obſequio nutriremur:& ubera matris lacte impleuit unde nutriremur. Ergo magis omnibus diligamus redemptorem noſtrũ, qui & nos & parentes noſtros proprijs manibus finxit,& cuncta bona quæ erga nos geruntur quotidie,eius miſericordiæ,non noſtris uiribus aſcribamus. Iubet enim ſcriptura parẽtes noſtros ut propria uiſcera diligere,ſi tamen accedere nos ad ſeruitium Chriſti nõ prohibeant:ſi autem prohibuerint,nec ſepultura à nobis illis debetur. Chriſtus diligendus eſt ſuper parẽtes noſtros,quia nõ nobis tribuũt parentes ea quæ Chriſtus. Ipſe enim dixit in Euãgelio, Qui amat patrem aut matrem aut filios aut agros pluſquam me,nõ eſt me dignus. Quãto quis eum plus amat,tanto felicior efficietur. Intantum enim nos amauit,ut etiam pro nobis mori dignatus ſit:& manus eius quæ uirtutes plurimas faciebant,clauis pro noſtra redemptione affixæ ſunt:& ori mellifluo,quo ſalutaris doctrina profluxit,fel pro cibo impij porrexerunt:& qui neminem læſit,cæſus eſt,& qui nullum maledixit, opprobria & maledicta pro nobis pertulit. Hæc omnia perpeſſus eſt,ut nobis uitam æternã donaret. Et cum nobis tanta beneficia præſtet,nihil quærit à nobis,niſi ut diligamus eum:& animas noſtras & corpora impolluta ei ſeruemus,ut ille in nobis ſemper habitet, & nos in illo permaneamus. Non enim poſtulat à nobis aurum neq; argẽtum,neq; palea,neq; ueſtes pretioſas,neque armillas,neq; agros,& cætera huiuſmodi:noſipſos quærit,& in nobis requieſcere cupit. Accedamus ergo ad eum,ut uitam æternam habeamus.

Lucæ 9
Matth. 10

Amor proximi. Cap. XXII

Habeamus ergo in nobis dilectionẽ dei & proximi. Qui diligit proximum,legem impleuit:qui autem econtrario odit,homicida eſt. Qui diligit fratrem ſuum,in trãquillitate eſt cor eius, fratrem uero odiẽs tempeſtate circundatus eſt. Vir mitis & benignus,etiam ſi patitur mala,pro nihilo ducit, Iniquus autem, etiam paruum uerbum audiẽs à proximo,contumeliã arbitratur. Qui charitate plenus eſt, tranquillo animo & sereniſſimo uultu procedit,uir odio plenus ambulat iracũdus. Tu autẽ frater chariſſime ne moueas cuiquam ſcandalum in uia tua:& nõ quod tibi utile, ſed quod illi placitũ ſit facias:& quod tibi nõ uis fieri,ne proximo tuo cupias euenire. Si eum uideas in bonis actibus cõuerſantem,cõgratulare ei,& illius gaudium tuum ducito:& ſi aliquid aduerſum patitur,illius triſtitiam tuam deputa. Ne ſimulato corde unquam diligas proximũ tuum,quia in his deus ad iracundiam prouocatur. Qui enim amplectitur pacem,in mẽtis ſuæ hoſpitio, manſionem præparat Chriſto, quia Chriſtus pax eſt, & in pace requieſcere uult. Virum autem iracundum,inuidum, detractorem,mendacem, ſuperbũ omnibus modis execratur deus. Inuidus autem uir ſimilis eſt naui quæ iactatur fluctibus maris,in perturbatione eſt ſemper ut lupus rapax,inſanit inaniter,in miſeria detinetur, & tabeſcens ad nihilum redigitur,ſemper furore plenus particeps dæmoniorum efficitur. Homo pacificus ſecuram poſſidet mentem: totus eſt ab angelorum agmine munitus & fructu iocunditatis repletus,gaudens & delectans in domino. Omnia eius in pace uerſantur. Diſcordiã fugat, ſecreta mentis ſuæ illuminat. Conſortium angelorum merebitur,& regnum æternæ beatitudinis perpetualiter obtinebit.

Tobiæ 4

De uirtutibus animæ. Cap. XXIII

Ne quæſo frater mi fabuloſa arbitreris dei præcepta, aut quaſi à me edita, dum ex fonte ſaluatoris noſtri ſint emanata. Ne frangat animam tuã ulla aduerſitas uel proſperitas mundi,à præceptis & à mãdatis dei,& à charitate quæ eſt in Chriſto Ieſu domino noſtro. Nam uirtus eſt animæ tuæ, deũ diligere,& odire illa quæ deus non diligit, Virtus eſt animæ tuæ,patientiam ſectari,& ab omni impatientia declinare, Virtus eſt animæ tuæ,caſtitatem tam corporis quàm animæ cuſtodire, Virtus eſt animæ tuæ,uanam huius mundi gloriam contemnere,& omnia caduca calcare,& pro illius amore qui te redemit,dum uiuis in corpore,laborare, Virtus eſt animæ tuæ, humilitati ſtudere & ſuperbiam

A superbiam abominari: Virtus est animæ tuæ, iram & furorem cohibere ac reprimere: Vir/tus est animæ tuæ, ab omni stultitia declinare, & sapientiam diuinam amplecti: Virtus est animæ tuæ, omnem delectationem carnis subijcere & mentem tuam ad Christum erigere. Has ergo uirtutes facile & perfacile potuisses obtinere, si secularium curam & caducas ac ter/renas res deuitare uoluisses, & nihil amori Christi præposuisses.

De stabilitate amoris dei. Cap. XXIIII

O mi frater charissime ex tota mente dilige deum, ut in omnibus actibus tuis placeas illi. Qui enim coniugio copulatur, festinat placere uxori suæ: multo magis anima Christi sanguine redempta, debet placere Christo sponso suo. Deus enim non se uult uerbis tantum diligi, sed corde puro & operibus iustis, quia non uerborū, sed cordis est auditor & inspector. Nunq̃, quæso te frater mi, carnalis amor amorem cœlestem à te excludat. Nunq̃, quæso te, huius fluctiuagi ac miserabilis seculi dulcedo decipiat. Nulla te seducat corporis pulchritu/do, ne intret mors in animam tuam per fenestras oculorum tuorum.

Caro fœnum. Cap. XXV

Dic mihi quæso frater mi, qualis profectus est in pulchritudine carnis? Nónne sicut fœnum æstatis ardore percussum arescit, & paulatim decorem pristinum amittit? Et quan/do mors uenerit, dic mihi quæso, quanta remanebit in corpore pulchritudo? Tunc recognosces, quia uanum est quod antea inaniter diligebas. Cum uideris totū corpus intumescere, & in fœtorem esse cōuersum, nónne claudes nares tuas, ne sustineas fœtorem fœtidissimū? Vbi quæso erit tunc suauitas luxuriæ, & conuiuiorum opulentia: ubi blanda uerba, quæ corda audientium molliebant: ubi sermones dulces, qui amaritudinē amantibus infundebant: ubi immoderatus risus & iocus turpis, ubi effrenata & inutilis lætitia? Iste est finis pul/chritudinis carnis & oblectationis. Mundus enim peribit, & concupiscētia eius. O q̃ felicissimum bonum est, & q̃ ualde felicissimum, splendidam pulchritudinem Christi amare, & radiantibus fulgoribus eius, pectora nostra illustrare, & omnē obscuritatē à nobis expellere.

Detractio cauēda. Cap. XXVI

Non accommodes aures tuas ad percipienda uerba detrahentium, ne concipias mor/
B tem in anima tua. Detrahenti enim & audienti, utriq; esca mortis animæ, est detractio & lingua. Et ut breuius concludam, detractor & libens auditor, diabolum portant in lingua. Euita quæso à tuis auribus laqueos detractionū, per quos plurimos audis captos. Postula tibi à domino deo cor prudens & peruigilem sensum, ut discernere ualeas uerba detrahen/tium, non ignores fraudes & insidias eorum, & in retia eorum non ueniat pes tuus.

Peccatorū cōfeßio Cap. XXVII

Aliena debēt esse à nobis omnia uitia mala, dum hæreditas nostra Christus esse uult: Ideo quia incerti sumus de talibus, prosternamus nos humiliter in conspectu pij patris no/stri, & peccata nostra cito producamus in mediū, ut deleat ea ipse pater noster cœlestis. Et cū confessi fuerimus, non nos iustificemus orantes, ne sicut pharisæus ille discedamus condem/nati. Memoremur publicanum illum, & ita oremus, ut ueniam delictorum consequi merea/mur. Clamor cordis nostri, pulset ad aures omnipotētis dei, quia in pura mente placabitur in tempore orationis.

Oratio qualis. Cap. XXVIII

Omnem maliciam cordis proijciamus à nobis, & remitta/mus in nos peccantibus, non duplici corde, sed uero. Est deniq; genus serpentis, quod cum cœperit ire ad bibendum aquam, anteq̃ ueniat ad fontem euomit omne uenenum. Imi/tare & tu hunc serpentem in hac parte, secundum euangelicum domini nostri Iesu Christi præceptum, ubi ait, Estote prudentes sicut serpentes: (*Matth. 10*) & omne uenenum iræ & odij amarum euome, & remitte cōseruis tuis, ut & tibi dimittātur à domino peccata tua: sicut Euangelium præcipit, Dimittite & dimittetur uobis, date & dabitur uobis. (*Luc. 6*) Et qualem cupis erga te esse deum, talis esto ipse conseruo tuo. Et ad omne opus quodcunq; inchoaueris facere, primum inuoca deum, & gratias ei age, & cū consummaueris illud, similiter fac. Inuoca deum ex toto corde tuo, & inuenies eum: & cum inueneris, ne dimittas eum, ut coniungatur mens tua in amore eius. Hoc mi frater stude in uita tua, & orationem tuam puram offer domino Christo, ne cogitationes huius seculi superfluæ conturbent cor tuum: Neq; in diuersa rapiatur mens tua. Memēto enim te sub dei stare conspectibus, qui occulta cordis perspicit, & secreta mentis tuæ nouit. Vigilanter ergo & assidue assiste in conspectu dei in tempore orationis,

ut imminentem diaboli tentationẽ facilius possis effugere. Si enim cogitationes huius seculi C
malæ & sordidæ turbant cor tuũ, & cogunt illicitum aliquid perpetrare, per orationes puras & uigilias sanctas depellãtur ab anima tua. Oratio nanq; grandis munitio est animæ tuæ. Per orationes purissimas omnia nobis utilia tribuũtur à domino, & cuncta noxia effugantur. Et ne diutius de hac re disputem uel immorer, sicut ex carnalibus escis alitur caro, ita ex diuinis eloquijs & orationibus interior homo nutritur & pascitur. Pasce quæso animã tuam spiritalibus cibis, id est fide, spe, charitate, & reliquis uirtutibus, per quas intelligas deũ amare, & eius præcepta seruare: ut cum extrema dies tibi euenerit, angeli pacis te suscipiant, & de potestate diaboli eripiãt, & merearis consortio sanctorum in beata requie perfrui, & uitam æternam cum omnibus sanctis possidere. Nam certissime scis, quia possessio regni cœlorum promissa tibi est, sed uide ne ab ea extraneus efficiaris.

Cura familiæ. Cap. XXIX

Quæso mi frater, quæso omnibus tibi subiectis & bonæ uoluntatis in domo tua, à maiore usq; ad minimum, amorem & dulcedinem regni cœlestis, amaritudinem & timorem gehẽnæ annũties, & de eorum salute sollicitus ac peruigil existas: quia pro omnibus tibi subiectis, qui in domo tua sunt, rationem domino reddes. Annuntia, præcipe, impera, suade eis, ut caueant se, à superbia, à detractione, ab ebrietate, à fornicatione, à luxuria, ab ira, à periurio, à cupiditate, quæ est radix omnium malorum.

Cupiditas. Cap. XXX

Cupidus enim uir animam suam uenalem habet, si inuenerit tempus ut concupiscat alicuius aurum aut argentum, seu uestes pulchras, uel etiã cuiuslibet mulierem pulchram facie, pro nihilo homicidium perpetrat. Et ut quis effundat aquam in terram, ita ei est effundere sanguinem proximi sui. Plurimæ animæ in mortis periculum inciderunt propter cupiditatem, & multi domino iubẽte ob hoc lapidati sunt. Saul enim alienus à deo effectus est propter auaritiam, & ad extremum de culmine regali expulsus ab inimicis suis peremptus est. Et de multis multa dicere potuissem, sed sapienti pauca sufficiunt. Dominus uero noster & saluator uoluit de cordibus pharisæorum pecuniarum amorem excludere, sed quia erant cupidissimi, salutaria domini uerba deridebant. Nam & illum diui- D
tem, quem dominus ad regna cœlorum prouocauit, amor pecuniarum cũ intrare nõ permisit: Sed & Iudæ pectus auaritiæ flamma exarsit, ut dominum cunctorum bonorum largitorem, in manus traderet impiorum. Auarus enim uir inferno est similis. Infernus enim quantoscunq; deuorauerit, nunq̃ dicit, satis est. Sic & si omnes thesauri confluxerint in auarum, nunq̃ satiabitur.

Elecmosynæ de tuo. Cap. XXXI

Ideo frater mi, omnibus qui in domo tua sunt, præcipe ab hoc uitio cauere. Melius est enim ut ex paupertate sua pusillum tribuat indigẽtibus, q̃ multum ex acquisitione iniusta. Vnusquisq; iuxta quod habet, porrigat. Tãtum enim expetitur ab uno quoque eorum, quantum ei dominus dedit. Nec enim plus ab eo exigit, q̃ quod ipse dedit. Eleemosyna cum cupiditate acquisita, abominabilis est coram deo, & acceptum est ei quod fideliter fuerit acquisitum. Sunt enim nõnulli qui diripientes aliena, facere se simulant eleemosynam: & cum alios premãt, alijs se misereri fingunt. Si autem ex proprio labore dederint, gratum & acceptum erit deo.

De laude humilitatis, & uitio supbiæ Cap. XXXII

Et roga eos, ut in omnibus operibus suis humiliter coram deo agant quicquid eis agendũ sit: quia non erit gratum deo quicquid homo facit cum superbia. Quod autẽ humiliter fit, hoc ei est acceptum. In omnibus operibus suis sint humiles: quia humilitas, uirtutum sublimitas est, nec ad regnum cœlorum quislibet ueniet, nisi per humilitatem. Multorum autẽ temporum labores, & orationes, & eleemosynæ, & ieiunia, & uigiliæ, si cũ superbia finem habuerint, pro nihilo apud deũ computantur. Acceptus est deo uir humilis, & in se deum gestat. Iã paulatim superius disseruimus de superbiæ malo, sed propter tibi subiectos, necessarium hunc locum inueni, ut cõtra sagittas diaboli, discant clypeũ humilitatis erigere. Superbus autẽ deo est odibilis, & diabolo similis. Humilis licet habitu uilis sit, gloriosus tamen est uirtutibus apud deum. Superbus autẽ, & si decorus & clarus uideatur aspectu, tamen apud deum operibus uilis est: & uerbis, & gestis, & uultu, & incessu, semper eius dignoscitur superbia & leuitas. Cupit se semper laudari ab omnibus hominibus, & bonis, quibus alienus est, prædicari se uult: nõ patitur se cuiq̃ esse subiectum: sed

A ſed ſemper inter ſuos pares primatum cupit tenere,& in maiorē gradum aſcendere:& quod
meritis obtinere non poteſt,adulando & detrahendo prælatis,uult inuadere. Et ſicut nauis
eſt abſq; gubernatore cum iactatur in fluctibus, ita & ſuperbus leuis circunfertur,inſtabilis
per omnes actus ſuos.Humilis autē ultimum ſe iudicat,& blādo uultu terrā intuens,coram
deo eminēs apparet,& cum omnia fecerit,dicit,Inutilis ſeruus ſum,& nihil ſe feciſſe teſtatur.
Et deus diuulgat opera ipſius,& profert in medium,mirificatq; facta illius & exaltat & cla/
rum facit eum,& in tēpore precum ſuarū,quod poſtulat impetrare apud deū poteſt.Hæc &
his ſimilia ſola humilitas obtinet apud deū , quia ipſa eſt ſeſſio & delectabile cubile domini
noſtri Ieſu Chriſti, qui ait, Super quē requieſcam,niſi ſuper humilem & quietum & pauen/ Eſa.66
tem ſermones meos.Et iterū,Diſcite à me,quia mitis ſum & humilis corde.Annuntia quæſo Iac.4.
tuis,& dicito eis,Quia deus ſuperbis reſiſtit:Et ira uiri,iuſtitiam dei non operatur. Fornica/ Iac.1
tores & adulteros dijudicabit deus in die iudicij . De periuris ſcriptum eſt , Vir multum iu/ Heb.13
rans,non effugiet peccatū,nec recedet plaga de domo eius.Detractio,fornicatio eſt animæ, Eccli 23
Vnde pſalmiſta, Detrahētem ſecreto proximo ſuo,hunc perſequar.Diſcordiā,ut Salomon Pſal.100
cecinit,deteſtatur dn̄s,dicens.Septimum eſt quod deteſtatur anima mea,id eſt,qui ſeminat Prouerb.6
inter fratres diſcordiam.Hi ſunt cibi & pocula mortis animæ noſtræ.

Ab his uenenis pietas domini noſtri Ieſu Chriſti nos liberet,& ſeipſum nobis edēdum Euchariſtiæ ſum/
tribuat,qui dixit,Ego ſum panis uiuus,qui de cœlo deſcēdi,qui manducat carnem meā & bi ptio.Ca.XXXIII
bit ſanguinem meū,habet uitā æternam in ſemetipſo. Sed unuſquiſq; anteq; corpus & ſan 1.Cor.11
guinem dn̄i noſtri Ieſu Chriſti accipiat,ſeipſum probet, & ſecundū Apoſtoli præceptū,Sic
de pane illo edat,& de calice bibat,quia qui indigne māducat & bibit, iudiciū ſibi māducat
& bibit,nō dijudicans corpus dn̄i.Quando enim illud accipere debemus,antea ad cōfeſſio/
nem & pœnitētiam recurrere debemus,& omnes actus noſtros curioſius diſcutere:& pecca/
ta obnoxia ſi in nobis ſenſerimus cito feſtinemus per cōfeſſionē & uerā pœnitentiā abluere,
B ne cum Iuda proditore,diabolū intra nos celantes,pereamus,protrahētes & celantes pecca/ Peccata cordis.
tum noſtrum de die in diem. Et ſi quid mali aut nequam cogitauimus,de eo pœni Cap.XXXIIII
tentiā agamus,& uelociter illud de corde noſtro eradere feſtinemus:Ne uelimus dicere,non
eſt hoc grāde peccatū quod cogitaui,Heu inſipientes,quare nō cogitamus uel intelligimus,
quia in cōſpectu dn̄i cogitationes noſtræ anteq; in opus procedāt,manifeſtæ & aptæ ſunt?
Dicit enim pſalmiſta,Scrutans corda & renes deus.Et iterum, Dn̄s ſcit cogitationes homi/ Pſal.7
num,quoniā uanæ ſunt.Et alibi, Intellexiſti cogitationes meas de longe,ſemitam meā & fu
niculum meū inueſtigaſti . Ne quæſo permittamus in nobis cogitationes prauas, ne tanq;
minima negligamus: quia qui minima ſpernit,paulatim defluit. Non ſpernamus morſum Eccli 19
ſerpētis,ne uenenū eius cōſpergatur in corda noſtra : quia q̄uis uenenum uita ſit ſerpentis,
tamen mors eſt hominis.Abſcindamus uirgulta ſpinarū de agro cordis noſtri, ne defigant
in nobis altas radices.Scimus enim q̄ cor noſtrū ager eſt dn̄i noſtri Ieſu Chriſti:excolamus
eum cœleſtibus diſciplinis,& nō ſinamus in agro tāti imperatoris ſeminari zizania,ſed cun/
ctis floribus uirtutū decoremus: quia in his delectatur omnipotens deus,ſicut in cāticis can
ticorū legitur,Ego flos cāpi,& lilium cōuallium,id eſt,ego deus mūdi,& uirginitas humiliū. Cant.2

Et ſemper atq; ſemper caro noſtra ſubiecta ſit animæ noſtræ, & ſicut ancilla famuletur Caro domanda.
dominæ ſuæ:Ne præbeamus uires illicitas corpori noſtro, ne cōmittat bellum aduerſus ſpi Cap.XXXV
ritum noſtrū:ſed ſemper ſubiecta ſit caro,ut obtēperet iuſſis ſanctiſpiritus . Neq; incraſſari
permittamus ancillā,ne cōtemnat dominam ſuā,ſed omnibus iuſſis eius & obſequijs manci
petur. Sicut enim equis frena ſunt imponēda,ita corpora noſtra,ieiunijs,uigilijs,& orationi
bus infrenāda. Nam quēadmodū aurigæ ſi frena laxauerint per præcipitia ducuntur,ita &
anima noſtra cū ipſo corpore ſi ei frenū non impoſuerimus ad inferni præcipitia dilabitur.
Simus ergo boni & edocti aurigæ corpori noſtro,ut per uiam rectam poſſimus incedere.

Eſcæ enim nimiæ nō ſolum animas,ſed etiā corpora noſtra plurimū lædunt,& ad infir Luxus in cibis.
mitatem perducūt. Solet enim per nimiam ciborum auiditatem & poculi intemperantiam Cap.XXXVI

frangi stomachi fortitudo: necnon & abundātia sanguinis per choleram, & plurimæ ægritudines escarū largitate contingunt. Sicut enim animæ & corpori sunt ista cōtraria, ita medela est utrisq; temperātia ieiunij. Et si nō per omne tēpus, saltē sacratissimis diebus ieiuniorum quantū possumus cū dei adiutorio, delicias mūdi, & ciborū opulentiā fugiamus: nequando, q̄d aduertat deus, in cruciatu flāmæ, quæramus guttā aquæ, & nullū refrigeriū cōsequamur. C

De ebrietatis malo Cap. XXXVII

Fugiamus ebrietatem ne uitium luxuriæ incurramus, quia Apostolus præcipit, dicens, Nolite inebriari uino, in quo est luxuria. Vinum enim nobis deus ad lætitiam cordis, nō ad ebrietatem donauit. Bibamus ergo non quantū gula exigit, sed quantū naturæ imbecillitas postulat: ne id quod ad medelā corporis nostri tributū est, ad perniciē deputemus. Annuntia quæso tuis in domo tua subiectis, q, pleriq; per uinum, homicidia, & fornicationes perpetrauerunt, nec ipsam mortem recusauerunt, alij per uinum à dæmonibus capti sunt, Nec est aliud ebrietas, q̄ manifestus dæmon. Ebriosus putat se aliquod optimum gerere, cum fuerit ad præcipitia deuolutus, Per uinolentiam armatur ad maledicta & conuitia proximorū, & immutatur mens eius, & lingua balbutit. Huiusmodi enim uir cū se putat bibere uinum, bibitur à uino. Plurimi nanq; homines per uinum maximam debilitatem cōtraxerunt nec potuerunt consequi pristinam sanitatem, quia non tēperauerunt gulæ ardorem. Sicut enim piscis cum auidas fauces profert ut glutiat escam, repente hamum intra fauces reperit: ita & ebriosus intra se uinum suscipit inimicū, qui eum ut intrauerit, mox impellit ad omne opus nefandissimum: & sic homo rationalis capitur, ut irrationale animal.

Præcepta dei ad oēs Christianos ptinent. XXXVIII

Tu autē frater mi, omnibus domesticis tuis & tibi subiectis præcipe, ut se sobrios exhibeant, & iterū propter abstinentiam in superbiā se non erigant, sed omnia temperate, iuste, pie, & religiose secundū dei adiutoriū faciant: quia non solum pro nobis clericis, sed etiā pro omni genere humano, qui prædestinati sunt ad uitā æternam, Christus sanguinem suū fudit: nec solū nobis, sed etiā omnibus laicis, eius præcepta ex toto corde seruātibus, regnū cœlorum promissum est. Grādis nanq; cōfusio est animabus laicorū, qui dicunt, Quid pertinet ad me legēdo libros scripturarū audire uel discere, uel etiam frequēter ad sacerdotes, & ecclesias sanctorū recurrere? Dum clericus fiam, faciā ea quæ oportet clericos facere. Quare non ntelligit, quia panem & uinum, & omnia huius terræ bona & regni felicitatē æqualiter uult participare, & æquali labore iugū Christi ferre nō uult? Quid prodest talibus una parte in hoc seculo esse sublimes, alia prostratos: in una parte fulgere auro & preciosis uestibus, & in alia miserijs & uitiorum caligine occupari? Nō sit tibi aliqua sollicitudo de laici habitus persona, quia nō est personarū acceptio apud deū. Similiter enim mādata dei seruātibus laicis, cœleste palatiū patet, ueluti clericis & sanctimoniali habitu præditis: dū nō est Iudæus neq; græcus, nō est seruus neq; liber, sed omnia & in omnibus Christus. Quicunq; in corpore illius est, magnus est. Insere teipsum suo sancto corpori, ut sis mēbrū nobilissimi capitis. Ama ex toto corde caput tuū, & mēbra capitis illius. Quomodo pōt manus manui inimica esse, uel pes pedē odisse, uel cætera mēbra suæ iuncturæ nō congaudere? Crescere debent in uirū perfectum, in augmentū corporis Christi. Omnis enim clericus & laicus qui pretioso sanguine redēptus est, qui baptismo Christi tinctus est, debet humiliter ambulare & perseuerare in spiritusancto: quia nihil prodest Christianū se respondere uerbis & factis negare, dū corruptus est mēte & spiritu. De talibus in euāgelio ipsa ueritas dicit, Nō omnis qui dicit mihi, domine domine, intrabit in regnū cœlorū: sed qui facit uoluntatē patris mei qui in cœlis est, ipse intrabit in regnū cœlorū. Et alio loco propheta increpante, dicit, Populus hic labijs me honorat, cor autē eorum longe est à me. Nam ciuitas si fuerit in una parte munita, & ex alia destructa, aditū ad se hostibus præbet. Et nauis si fuerit fortiter compaginibus solidata, & unam habuerit tabulā perforatam, aquæ fluctibus mergitur in profundū. Omnibus enim, laicis, clericis, monachis, æqualiter conuenit fidem, spem, & charitatem habere, & deo ex toto corde seruire, ueram confessionem facere, & dignam pœnitentiam agere: quia demētissimus dominus, confugientibus ad pœnitentiam ignoscit. D

Matth. 7

Esa. 29

Sed

A Sed ne de misericordia domini tantum securi existamus, ut peccata peccatis augeamus, neq; dicamus, donec uiget ætas nostræ carnis concupiscentias exerceamus, & postremo in senectute malorum nostrorũ pœnitentiam agamus, pius est enim dominus & misericors nec ultra facinorum nostrorum recordabitur. Ne quæso taliter cogitemus, quia summa stultitia est hæc cogitare: cum & impium sit talem licentiam à deo postulare quempiam uelle, cuius initium est, nos separare à deo: ideo, inquam, talia ne cogitemus, cum nesciamus qua die morituri sumus. Nemo enim hominum nouit diem exitus sui. Nõ omnes in senectute moriuntur, sed in diuersis ætatibus de hoc mundo migrant. Et in quibus actibus unusquisq; homo inuentus fuerit, in eisdẽ iudicabitur quando anima exierit de corpore. Dicit enim psalmista, Nemo in inferno confitebitur tibi. Ideo festinemus ad pœnitentiam conuerti. Semper ante oculos nostros uersetur ultimus dies: & cũ diluculo surrexerimus, ne ad uesperam nos confidamus peruenire: & cum in lectulo membra deposuerimus, de lucis nõ confidamus aduẽtu: sic & facillime poterimus corpus nostrum à uitijs & concupiscentijs refrenare. *Dilata pœnitentia. Cap. XXXIX* *Psal. 6*

Semper cor nostrum promissa dei cœlestia meditetur, omnia terrena quæ possidemus in futuras cœlestes mansiones transferamus, ut cum ibi profecti fuerimus, fruamur bonis cœlestibus: Nam credimus, quia cum à carnis uinculo anima nostra fuerit absoluta, si bene & recte coram deo uixerimus, mox in occursum nostrum angelorum chorus occurret, omniumq; sanctorum agmina in nostros miscẽtur amplexus, & ad orandum uerum iudicẽ perducent. Si dum in corpore uiuimus, sicut dixi, quæ deo sunt placita faciamus, tunc erit nobis pax in circuitu & summa securitas: nec timebimus ultra diaboli ignita iacula, nec ullũ quemlibet inimicum qui cupit animas nostras ad periculum iaculare: nõ ferrum, non ignem, non faciẽ truculentam tortoris, non famem, non sitim, non ullam carnis ægritudinem: non ultra aduersabitur caro spiritui, nec ullum timebimus periculum: sed cum carnis abiecerimus sarcinam, tunc spiritussanctus tribuet nobis in cœlestibus mansionẽ, cui nos pauloante intra corporis nostri hospitium feceramus mansionem: & læti gaudentesq; futuri iudicij diem expectabimus, in quo singulorum animæ pro suis actibus recipient merita. *Gaudia futuræ uitæ. Cap. XL*

B Et econtra peccatores & impij peribunt. Tunc frustra rapaces & auari, superbi & adulteri, iracundi & cupidi, maledici & periuri amarissime flebunt, quia malorum suorũ ueniam non consequentur. In luctu maximo detinebuntur omnes qui carnis suæ uoluptates secuti sunt, in mœrore & gemitu sempiterno erunt qui uitijs & passionibus seruierunt. Et cum hi omnes pro criminibus & sceleribus suis gehennæ ignibus deputandi erunt, nos si deo dũ in hoc corpore sumus placuerimus, cũ sanctis sempiterna præmia accepturi sumus. Ideo cõtemnamus cũcta quæ uana & caduca sunt, ut tantã gloriã, Christo miserãte, adipisci mereamur. *De pœna dãnandorum. Cap. XLI*

Declinemus semper à uitijs, & ad uirtutes tẽdamus, nec superflui sermones procedant ex ore nostro, quia pro otiosis sermonibus reddituri sumus rationẽ in die iudicij. Nec ad maledicendũ quenq; cõsuescamus linguã nostrã, quæ ad benedicẽdũ & laudãdũ deũ creata est: quia consuetudo quæ longius fuerit protracta & confirmata, non cum paruo labore uitatur uel expellitur. *De linguæ custodia Cap. XLII*

Simus in malitia paruuli, & uiri perfecti in sensu: in quibusdam uero nos exhibeamus senes, in quibusdam iuuenes: quia paruulis est ludere, perfectis aũt uiris lugere. Nã præsens luctus lætitiã generat sempiternã. Omne autẽ quicquid immoderatum est, dissolutionem efficit animæ, & negligẽtem erga domini præcepta: nec delicta sua facile potest ad memoriam reuocare, & obliuiscens ea, non se instigat ad pœnitentiam, & ita paulatim ab omnibus bonis cadit. Nullum habebit accessum cordis compũctio, ubi fuerint immoderata uitia & cõcupiscẽtiæ malæ: Vbi autẽ fuerint lacrymæ, ibi spiritalis ignis accẽditur, qui secreta mentis illuminat. Nullus nos seculi amor ab amore Christi segreget, & totæ nostræ cogitationes ad præmia futuræ patriæ tendãt, & de cœlestibus meditẽtur. Hæc est gloria tua, hæc est perfectio cursus certaminis tui. Perfectus enim dicitur, non qui in ætate, sed qui in sese pfectus est. Nulli nocet puerilis ætas, si fuerit mẽte perfectus: Nec senilis proderit ætas, si fuerit paruulus mente uel sensu. Nam & Dauid cũ puer esset & perfectus, cor suum *Non in annis, sed in animis est perfectio. Cap. XLIII*

& mẽtem habebat in dño defixam,& ob hoc in regẽ eleuatus est. Et Saul cum esset in senili ætate, quia in se malignã nequitiã habuit, de culmine regali expulsus est. Dñs uero ac saluator noster à senioribus crucifigitur, & ingressus in Hierosolymã à paruulis collaudatur. Nã & arbor si multorum annorum fuerit infructuosa, exciditur: Si autẽ fuerit nouella & fertilis, colitur, ut magis ampliorẽ proferat fructũ. Ideo has similitudines pono, ut nec iuuenis nec senex in domo tua de salute suã uel etiã de opibus suis cõfidat, sed q gloriatur, in dño glorietur. C

De uitãdo malorũ consortio. XLIIII

Perfectorum autẽ uirorum cõsortio fruere, & à uerbis eorum ne auertas aurem tuam, & in eorũ cõsilio delectetur anima tua: uerba enim uitæ sunt uerba hominũ timẽtiũ deum, & incolumitas animæ his qui ea libenter audiunt & attendũt. Sicut enim sol oriens effugat caliginem, ita sanctorum doctrina à sensibus nostris pellit tenebras. Deuita quæso uiros superbos, inuidos, detractores, mẽdaces, periuros, seipsos & salutem suã negligẽtes, qui mortui sunt uirtutibus, & lætãtur in proprijs uoluptatibus, ut gaudijs careãt diuinis. Nõ dico, ut uel unũ talẽ in domo tua habeas, sed etiã ubicunq; tales audieris esse, hos deuita. Cũ huiusmôi hominibus nulla sit tibi cõnexio uel familiaritas, nec uelis cũ eis sermocinari, si nõ ualeas domino miserante, eos ab errore suo reuocare. Nam sæpe per unã ouem morbidam, polluitur totus grex: & modica pars fellis magnũ dulcorẽ uertit in amaritudinem. Nã talis si in habitu uideatur clarus ac nobilis, ac dulcia uerba proferat, operibus tamen si agat tecũ cõtrarijs, magis nocet illius talis factura q̃ placeat ex uerbis figura: nõ enim ex uerbis, sed ex uirtutibus homo probatur.

Intentio recta & precatio. XLV

Sic & tu sis apud deũ probatus, & omnia pro Christi amore libẽter sufferas, & pro tribulationibus carnalibus, quãdo tibi euenerint, nõ frãgatur animus tuus, nec uigor patiẽtiæ tuæ. Res huius seculi caducæ te nõ molliant: Sed time potius deum si à proposito tuo retardaueris: quãdo te peccatis obnoxium senseris, ad pœnitentiã cõuerti non cõfundaris: quia qui hic pœnitet in nouissimo nõ pœnitebit. In omnibus actibus & cogitationibus placeas deo, nec studeas placere alteri, nisi ad ædificationẽ animæ. Et in omni opere quod cogitas facere, primo cogita deũ: & si secundũ deum est quod cogitas, diligẽter examina: & si est rectum coram deo, perfice illud: si uero aduersum fuerit repertum, amputa illud ab anima tua: & omnia per cõsiliũ sapientiũ facito, ut opera tua & gressus tui secundũ domini uoluntatẽ dirigãtur. In omni oratione & obsecratione, dñi uoluntatẽ in te, nõ tuam deprecare fieri: & secũdũ Apostoli præceptũ, orare sine intermissione oportet, & sanctas manus sine ira & disceptatione ad deũ leuare. D

Beneficẽtia in oẽs. Cap. XLVI

Misericors est dñs, & misericordiã in se sperãtibus præstat. Non illi misericordia opus erat, qui nullũ habuit peccatũ, qui angelos fecit, & archãgelos præposuit, sed ut nos misericordiam ab illo cõsequamur eleemosynã dedit. Non illi eleemosyna necessaria fuit, cuius sunt omnia regna cœlorum, qui cõstituit dominationes, principatus, uirtutes, potestates, sed ut nos eleemosynis nostris participes regni cœlorum efficeret. Patiẽs & pacificus est dñs, ut patiẽtia & pace sua mundũ totũ, qui in maligno positus erat, reconciliaret deo. Et nos patientes & pacifici sine ira & disceptatione simus, si ad deum uolumus peruenire, & ad omnes homines faciamus bonum. Ad omnes dico, nõ per partes, non ad unũ uel ad duos aut ad tres, sed ad omnes homines. Christus enim non pro sanctis tantũ passus est, sed pro peccatoribus & impijs & sceleratis ascẽdit crucem, & passione sua nos omnes reuocauit ad uitam. Non sanctis tantũ dedit deus solem & lunam & pluuiam & omnia nascẽtia terræ, & omnes fructus qui oriũtur in terris: sed in cõmune omnibus hominibus dedit illa, qui solem suum facit oriri super bonos & malos, & pluit super iustos & iniustos. Ideo omnibus hominibus dedit illud in commune, ut bonũ nostrum & eleemosynæ nostræ, & charitas nostra, & humilitas nostra & patientia nostra in cõe omnibus hominibus distribuatur. Quãdiu fuerimus in hoc mundo, faciamus bonũ ad omnes, maxime autẽ ad domesticos fidei, & oremus pro inimicis nostris, & bonũ pro malo restituamus.

Præmia iustorum. Cap. XLVII

Pauperes honoremus, & suscipiamus Christũ in ipsis, qui dixit. Quamdiu fecistis uni ex his minimis fratribus meis, mihi fecistis: Et filij dei erimus, & hæredes dei, cohæredes aũt Christi, & participes regni eius erimus: ubi nunq̃ senescemus, nunq̃ moriemur: ubi non est humanæ

A humanæ naturæ, nec ullus dolor, nec tristitia post gaudium, nec lux solis, nec lunæ, nec stella
rum splendor: sed dn̄s noster Iesus Christus lux erit & sanitas & uita, & charitas, & pax, &
gaudium, & omne bonum omnibus credētibus in se. Ibi est terra uiuentium, quā propheta
cantauerat, dicēs, Credo uidere bona dn̄i in terra uiuentiū: id est præmium cœleste uisurum
se significabat, & cum Christo in perpetuum uiuere & regnare: ubi nec nox ulla inspirat, nec
dies terminabitur, nec inopia uidebitur, neq; cupiditas apparebit, sed perenne gaudium &
sempiterna lætitia. Hæc sunt promissa iustorū, & hæ sunt promissiones eorū propter quas
laborauerunt & festinauerūt, & nō cessauerūt currere in bonis operibus q̄diu fuerūt in hoc
mundo, in ieiunijs, in eleemosynis, in castitate, in cōtinentia, in longanimitate, in patientia, in
suauitate, in beneuolentia, in labore multo, in orationibus, in persecutionibus, in fame, in siti,
in frigore & nuditate, in uigilijs multis pro Christi amore, & per omnia inutiles uigilias de/
uitauerūt. Vigiliæ autem sunt inutiles, cum quis uigilauerit circa cogitationes multas & tur
pes, uel ad gerendum contrarium aliquid uel ad facinus perpetrandum. Tales uigilias iusti
deuitauerunt, & sanctas uigilias arripuerunt. Hi tales calcauerunt præsentem mundum, ut
futurum lucrarentur regnum. Non acceperunt hic promissiones uel diuitias huius seculi mi
serabiles, quæ homines male eis utentes ad inferna perducunt: & hanc præsentem patriam
relinquentes, ad ciuitatem cœlestē cuius artifex & cōditor est deus, intuitū animi sui præmi/
serūt: Vitauerūt peccatū in uerbo, in facto, in cogitatione, in risu, in uisu, in motu, in annuen
do oculis, in manibus, in pedibus, in ira, in rixa, in furore, in dissensione, in uana gloria, in su/
perbia, in elatione, in cupiditate, custodientes corpus suum & animas suas.

Pariter enim duo ieiunia ieiunauerūt, id est, ieiunium corporis & animæ, hoc est ab ira *Ieiunium & cibus animi. XLVIII*
& furore, & detractione, & blasphemia, & rixa, abstinentes se: quia sicut iam superius intima
uimus, isti sunt mortiferi cibi animæ, qui pascūt eam in malum & occidunt eam morte sem
piterna. Iterum cibi corporis simul & animæ isti sunt, uoracitas, somnolentia, fornicatio, ui/
B nolentia, securitas, suauitas, homicidium. Isti sunt cibi corporis simul & animæ, qui pascunt
corpus & occidunt & aggrauant animam. Cibaria ista deuitemus, escas autem cœlestes ap/
petamus, quæ ad cœlum nos trahāt & deducant, sapientiā scilicet diuinam, fidem robustam
in Christo, benignitatem, patientiam, humilitatem, uirtutem diuinam lætitiam.

Sermones boni & optimi procedāt ex ore nostro, sale diuino cōditi, ad ædificationem *Terret malis gehēnæ. Cap. XLIX*
audientiū. Dilectionē dei & proximi, in qua tota lex pēdet & prophetæ, semper mēte medi
temur & opere perficiamus. Hæc sunt mādata Christi quæ nos iubet facere. Si fecerimus ea,
erimus participes regni eius, & regnabimus cū eo. Si aūt nō fecerimus, & ipse nō dabit nobis
regnum suū. Si denegamus, & ipse denegabit nos. Si nō credimus, ipse fidelis p̄manet: quia *Seneca*
omnis incredulus infideliter agit, dū & uitiū hominis est omnia credere, & uitiū est nihil cre/
dere. Sūmo studio summaq; uigilātia nobis est curandū, ut nō audiamus à Christo iudice
omniū in die iudicij, q̄d audiēt pctōres. Ite in ignē æternū, qui paratus est diabolo & angelis
eius. Vere enī diabolo est præparata gehēna, & om̄bus hoībus faciētibus opa diaboli. Væ
his q̄bus præparat' dolor uermiū, ardor flām̄æ, sitis sine extinctu, fletus & stridor dētiū, ocu
lorū lacrymæ, tenebræ exteriores sine luce, pœna inexterminabilis: ubi non est ullus honor, si
ue agnitio p̄ximi, sed cōtinuus dolor & gemitus: ubi mors optatur & nō dabitur: ubi nō est
honor senioris & regis, nec dn̄s super seruū, nec mater diligit filiū aut filiā, nec filius honorat
patrē: ubi om̄e malū, & om̄is indignatio, & fœtor & amaritudo abūdat. Hæc timuerūt iusti,
& hæc fugerūt. Rogo & supplico, iterū atq; iterū dep̄cor frater charissime, ut & nos deū ame
mus & timeamus & hæc fugiamus, q̄a mors p̄petua est aīæ nostræ si in his p̄seuerauerimus.

Tria enim sunt in hoc mūdo deteriora omni malo: anima peccatoris cum peccato per/ *Tria peßima, totidem optima. Cap. L*
seuerans, quæ nigrior coruo est, & mali angeli qui eam rapiunt, & infernus in quem ducitur:
Non sunt enim deteriora his tribus. Eadem enim anima metu futuri iudicij expauescens, &
putredinem suā inspiciens, dicit, Putruerūt & corruptæ sunt cicatrices meæ, à facie insipiētiæ
meæ. Iterum tria sunt quibus in hoc mūdo nō sunt meliora, anima sancti in bonis operibus

perseuerans, quæ speciosior est sole: & sancti angeli qui eam suscipiunt: & paradisus in quem C
ducitur, & expectatio regni cœlestis. His tribus nō sunt meliora in hoc mūdo. Angeli enim
Psal.64 sancti delectant animā spiritali cantico: sicut psalmista ait, Beatus quē elegisti & assumpsisti
dn̄e, habitabit in tabernaculis tuis: Replebimur in bonis domus tuæ, sanctū est templū tuū
Hic laborandum. mirabile in æquitate. Hæc frater charissime meditemur.

Cap. LI Hæc in animo firmiter teneamus, & caueamus nos ab omni peccato & iniquitate, in uerbo, in facto, in cogitatione, in manibus, in pedibus, in uisu, in auditu, custodiamusq́ corpus nostrum & animā. Christus enim dominus noster, qui est deus & dei filius, descēdit de cœlo in terram, ut nos de terra ad cœlum secū portaret: pro nobis peccatoribus crucem ascēdit, ut nos de cruciatu diaboli liberaret: ab inimicis pœnam suscepit, ut nos de morte eriperet: à mortuis resurrexit, ut nos resurgamus anima & corpore in die magno iudicij. Ideo dū tēpus habemus laboremus, & bona opera deoq́ placita una cū dei adiutorio semper facere studeamus, ne subito præoccupati die mortis quæramus spatiū pœnitētiæ & inuenire nō possimus. Dū sumus in hoc corpore seminare nos oportet: tēpore enim suo, id est post mortē, siue in die iudicij metemus, quod in uita æterna habere debeamus. Hic enim laboremus, & inuicem onera nostra portemus.
Mutua charitas. Quò enim præcessit caput, & cætera mēbra secutura sunt.

Cap. LII Teneamus sicut iam superius insertum est, fidem rectam, spem certam, charitatē perfectam: quia fides tanq̄ sensus noster est, & charitas tanq̄ sanitas nostra. Fides credit, charitas operatur, spes roborat: & q̄uis diuersa mēbra diuersa habeant officia, si charitatis tn̄ unitate teneātur omnia mēbra, tunc merebūtur ire post caput. Caput enim nostrū Christus in cœlo est: Et ipsa ueritas dn̄s
Ioan. 12 noster Iesus Christus, de suis fidelibus ait, Si quis mihi ministrat, me sequat͛, & ubi ego sum, illic & minister meus erit. Caueamus, & per omnia caueamus, ne per inuidiā, odium, detractionem, iram & rixam, à capite nostro dn̄o Iesu Christo præcidamur: & quicquid mali pro amore Christi, nostri pertulerint proximi, charitatis affectu cōpatiamur: & quicquid boni alius quislibet acceperit, quasi nos acciperemus, ita gaudeamus, & pro illo qui accepit gratias D referamus. Ecce, ut iā diximus, patitur aliq̄s tribulationē, aut dānū huius seculi, aut ꝓ culpis suis uapulat, uel iubēte imperiali sublimitate, in carcerē retruditur, tristatur parentū siue amicorum morte: si dolemus pro illo, in corpore Ecclesiæ cōstituti sumus, si nō dolemus, iā à corpore præcisi sumus. Charitas quæ colligit & uiuificat omnia mēbra ecclesiæ, si nos uideat de ruina alterius gaudere, statim nos præcidit à corpore. Forte igitur nō dolemus de ruina proximorū nostrorū, quia præcisi sumus à corpore: Si enim ibi essemus, sine dubio doluissemus. Consyderemus frater charissime, & diligēter attēdamus, quia tādiu dolet mēbrum q̄diu in corpore cōtinetur: si autē abscisum fuerit, nec dolere poterit, nec sentire. Cū enim manus aut aliq̄d aliud mēbrū abscisum fuerit à corpore, si totū corpus tunc in multis partibus diuidat͛, manus illa nō sentit quæ iā à reliquorū membrorū societate diuisa est. Talis est omnis Christianus qui de alterius dāno, afflictione, aut etiā morte non dolet, sed q̄d peius est, forte etiā
Rom. 12 gaudet. Ideo affectū charitatis nō habet in corde, quia iā alienus est à corpore: cū Apostolus
Prouerb. 17 præcipiat, gaudere cū gaudētibus, flere cū flētibus, idipsum inuicē sentiētes. Et Salomon, ne de ruina fratrū nostrorū gaudeamus, manifestissime admonet. Nos uero, mi frater, si uerā & perfectā charitatē custodire uolumus, omnes homines sicut nosmetipsos studeamus diligere: ut quia caput nostrū Christus est, membra illius nos esse mereamur: ut cū Christus apparuerit gloria nostra, & nos per concordiā charitatis, & ꝑ dilectionē, scilicet dei & proximi, quasi uera & ꝑfecta mēbra illius absq́ ullo dolo malitiæ uel inuidiæ, oēs homines sicut nos
Ioan. 13 ipsos amātes, cum ipso apparere mereamur in gloria. Ipse etenim ait in Euāgelio: In hoc cognoscēt omnes, quia mei estis discipuli, si dilectionē habueritis adinuicem: Dilectio etenim proximi, malū nō operatur. O mi charissime frater, si dn̄s & saluator noster, qui nullū pct̄m habuit, tāto affectu & tāta dilectione nos peccatores amare dignatur, ut q̄d nos patimur, seip̄m pati testetur: q̄re nos q̄ sine pct̄o nō sumus, nō tā ꝑfecto amore eū diligimus, dū tāto nos dilexit, ut etiā ꝓpriū filiū suū ꝓ nobis pct̄oribus morti traderet? Et cū tātam benignitatem

A tem & misericordiã erga nos exhibuit, uigilemus ne perdamus bonum quod nobis dedit, & sacramentum baptismi nostri, in quo iurauimus abrenuntiare diabolo & pompis eius & omnibus peccatis. Et si transgredimur in aliquo peccato post baptismum, pius deus dedit secundũ baptismum, id est fontem lacrymarum, & ordinauit nobis pœnitẽtiam propter fragilitatem nostram. Ideo debemus nostras confessiones ueraciter confiteri, & fructus dignos pœnitentiæ facere, id est, præterita ne reiteremus, secundũ iussionem sacerdotis deum timentis. Qui sacerdos, ut sapiens & perfectus medicus, primum sciat curare peccata sua, & postea aliena uulnera detergere & sanare, & non publicare. Hos sequamur & perquiramus, & cum talibus consilium salutis nostræ ineamus: ut non perdamus hæreditatem cœlestem quam nobis dominus ab initio mundi præparauit, si seruiamus ei in iustitia & sanctitate, & puritate cordis, & charitate non ficta, clamantes cum Apostolo. Quis separabit nos à charitate Christi? Tribulatio, an angustia, an persecutio, an fames, an gladius? Et cætera quæ sequuntur: Dictum est enim, Neq; mors, neq; uita, neq; angeli, neq; principatus, neq; instãtia, neq; futura, neq; aliqua creatura poterit nos separare à charitate dei, quæ est in Christo Iesu domino nostro. Dictum est etiam de Ecclesia primitiua, q erat illis cor unum & anima una in domino, & erat eis unum uelle & nolle, quia in unum eos Christi charitas copulauerat. Rom.8

Econtrario uero carnales & amatores huius mũdi contra se inuicem separãtur & disiunguntur: mouẽtes in alterutrum scãdala, contentiones, iras, rixas, dissensiones, homicidia, periuria, furta, rapinas, & omnia quæ mundus iste amat: & delectatur dicens unusquisq; in corde suo, Faciam quod uolo & possum, implebo cogitationes meas, & delectationes corporis: suffragantur mihi consilia mea siue amicorum meorum uel parẽtum potentum: adest mihi aurum, superabundat argentum: Assunt serui & ancillæ, agri, & multæ possessiones huius mundi, pallia, uestes pretiosæ, unde me redimere possum: adimplebo uoluntatem meã, deus dabit mihi spatium uitæ & pœnitẽtiæ. Heu quare nõ timemus quod Euãgelium terribiliter Consilia malorum. Cap. LIII Luc.12

B insonat, dicens, Stulte hac nocte exposcent à te animam tuã: quæ præparasti, cuius erunt? Homines nos esse cognoscamus, nec sic superbiamus contra deum & proximum nostrum, ut uolũtates nostras malas perficiamus & deum postponamus, ac deinceps dñi bonam uoluntatem ad nostras malas reflectere cum muneribus posse nitamur, nos nostramq; uoluntatem ad domini semper rectam uoluntatem corrigere negligamus: sed ubicunq; nos delectat, iniurias nostras uolumus uindicare dicẽtes, faciã homicidium, periurium, adulterium, fornicationem, & postea dabo domino redemptionem meam. Quare nõ intelligimus, dum sic audacter peccamus, æstimãtes deum posse muneribus placari, q tũc multo plus eum ad iram q̃ ad misericordiã prouocamus: quia deus nõ delectatur in auro uel argẽto, nec aliud à nobis quærit, q̃ animas nostras mũdas in cõspectu suo præsentari. Nec enim cõsilijs peccatorũ se immiscet, sed ex salute nostra nos semper admonet, & salubre dat cõsiliũ: quia ipse est cõsiliarius salutis nostræ, sicut propheta ait, Et uocabitur nomen eius admirabilis cõsiliatius: Et iterum dictum est de deo in psalmo, Beatus uir qui nõ abijt in cõsilio impiorum. Et iterum, Quia nõ est iniquitas in eo. Et forte ipsa quã putamus pro nobis facere eleemosyna de prædis mortuorũ siue de rapinis pauperum, nõ uidetur esse eleemosyna: Qualis est enim eleemosyna, ut unus iniuste uestiatur, & alius iniuste spolietur: & unus iniuste pascatur, & alius iniuste fame torqueatur? Nõ quærit ista deus à nobis: audeo dicere, odit ista deus omnipotẽs. Ipsum audi prophetã, qui dicit, Qui offert sacrificium ex rapina, siue ex substãtia pauperum, quasi qui uictimat filium in cõspectu patris sui: Nõ accipiam, inquit, deus ista de manibus uestris: manus enim uestræ sanguine plenæ sunt. Et alius propheta, Panis egentium, uita pauperum est, qui defraudat illum, uir sanguinum est. Contemnamus facere iniustas eleemosynas, qui uolumus facere iustas. Studeamus facere spiritales eleemosynas, ut de iustis laboribus faciamus, non de rapinis, siue de multiplicatione frugum, aut de ineptis negotijs: ne forte in hoc multa sacrilegia incurrantur, uel etiã quod peius est, cupiditate uel ebrietate sanguis fundatur, clamentq; eorum uoces ad deum contra nos, multo labore afflicti. Esaiæ 9 Psal.1 Rom.9 Eccl.43 Eccl 34

Vnde

Vnde & psalmista ait, Qui pecuniam suam nũ dedit ad usurã,& munera super innocentes nõ accepit:& cætera quæ superius in eodẽ psalmo audientẽ & credẽtem & pauẽtem, beatum efficere possunt, sicut & idem psalmus concludit, Qui facit hæc, non mouebitur in æternum. C

Deo hærẽdum non mũdo. Cap. LIIII

Et quia talia & his similia creator omniũ creaturæ suæ rationali annuntiando insinuat, credimus quia qui diligit quod creauit creator neminẽ persequitur, si ipse homo se nõ persequatur. A nullo quolibet homine recedit deus, nisi prius ipse homo ab eo recedat, nec naturam in nobis, sed uitiũ quod cõtraximus odit. Et non prodest nobis, imò etiã obest Christi sanguine esse redemptos, & uoluntarie diabolo esse subiectos. Ideo cogitemus & recogitemus, quod nõ propter felicitatem terrenam Christiani effecti sumus, nõ propter diuitias huius
1. Cor. 15 seculi, uel propter istam uitam Christum colimus: sicut Apostolus ait, Si in hac uita tantum speramus in Christo, miserabiliores sumus omnibus hominibus. Christus enim, ne aurum diligeremus, oblata munera cõtemnere docuit. Ne famem timeremus, quadraginta diebus ieiunauit. Ne nuditatem pertimesceremus, præter unam tunicam, aliã discipulis suis habere uetuit. Ne tribulationes expauesceremus, omnia ipse sustinuit. Ne mortem formidaremus, & hanc ipse suscepit. Et cũ ista omnia nos docuerit, nõ tantũ uerbo, uerumetiã exemplo ipse præcessit. Hoc suauiter flagret in cordibus nostris, hoc ignis spiritussancti in nobis feruere faciat, ut sequamur uestigia eius, ne desideremus remanere in hoc mũdo, & pereamus cũ hoc mundo. Heu quàm miseri sumus, si hoc credere nolumus, & ab amore huius seculi mentem nostram non reuocemus, dum perpetualiter ista tenere non possumus, & illa per securitatem amittimus. Quid faciemus? quid agemus? Lugendum nobis est, si regnum dei promissum perdamus, & subito dicatur nobis, ô uos amatores mundi exite obuiam sponso Christo, & ad illũ uenite quẽ uidere nõ uultis, quia præcepta eius postposuistis. Videbitis enim plagas ipsas, quas in corpore suo pro uobis ptulit. Quid tunc gemẽtes & dolẽtes dicemus? Et quid meritis nostris in eum exigẽtibus respõsuri sumus, dum frequenter audimus, & negligimus
Psal. 115 quod psalmista cecinit, Quid retribuã domino, pro omnibus quæ retribuit mihi? Calicem D salutaris accipiã, & nomen domini inuocabo. Firmiter teneamus, quia spes bonorum in isto mundo non est posita, quamuis uideatur spes humana uel mũdana esse, quæ in amaritudinem uertitur, & amaram potionẽ ipse mũdus amatoribus suis propinat. Et ipsa ueritas eos alloquitur, dicens, Vbi est quod amabatis? Vbi est quod pro magno tenebatis?

De lugẽda aĩarum pditione. Cap. LV

O mi frater, nunquid ferreæ sunt carnes nostræ ut nõ contremiscãt, uel etiam sensus noster adamantinus ut nõ mollescat, aut etiam minime euigilet ad talia dei uerba? Quare nõ
Hiere. 9 dicimus cũ propheta, Quis dabit capiti nostro aquã, & oculis nostris fontem lachrymarum, & nõ ploremus die ac nocte, filios uulneratos plebis nostræ? Deficiunt flendo oculi eorum qui consyderant, nõ solũ mortes corporum, uerumetiã animarum Christianorum. Quis luctus idonior, quis plãctus certior inueniri potest, quãdo unusquisque nostrũ de anima perdi-
2. Cor. 11 ta luget & dolet cum Apostolo, qui dixit, Quis infirmatur, & ego non infirmor? Quis scan
Rom. 9 dalizatur, & ego nõ uror. Atque iterum in alio loco dilectioni proximorum compassus, dicit, Optabã esse anathema pro fratribus meis in Christo. Discamus in tãto Christi Apostolo tantam flagrare Christi charitatem, dum sciebat quod unico filio suo non pepercisset, sed pro omnibus nobis tradidisset eum. Pro omnibus nobis dicit, ideo nulli laici, nulli clerici, nullæ sacratæ uirgines, nullæ uiduæ debẽt negligere salutẽ animarum suarum, dũ tanti sanguinis pretium pro nobis fusum esse manifestũ est.

Nũc tempus misericordiæ. Cap. LVI

Ideo omnes nos qui reliqui sumus super terram, peccata nostra agnoscamus, ne cũ impijs pereamus, dũ cito iudicem digna sa-
Psal. 31 tisfactione non placamus. Quam uelociter placauit irã eius, ille qui dixit, Peccatum meũ cognoui, & iniustitiã meam non operui. Dixi pronũtiabo aduersum me iniustitiã meam dño. Promittit se pronuntiaturum & illi iam dimittitur. Attende mi frater, magna res, Dixi, pronuntiabo, nõ dixit, pronuntiaui & tu remisisti: quia ex eo ipso quod dixit, pronũtiabo, ostẽdit, quia nondum pronuntiauerat, sed corde pronuntiauerat. Hoc ipsum dicere, pronuntiabo, pronuntiare est, ideo & dimisisti impietatem cordis mei. Vox mea nondum in ore erat, con

fessio

A fessio ergo mea nondum ad os uenerat. Dixeram pronũtiabo aduersum me: Veruntamen
deus audiuit uocem cordis mei: Vox mea nondum in ore, sed auris dei iam in corde erat.
Et quid secutum est? Et tu remisisti impietatem cordis mei. Paratus est semper deus peccata
nostra indulgere, si non tardauerimus ad eum reuerti. Si enim tardauerimus, timeamus ne
inferat in nobis iram suam: quia quosdam prædestinauit ad supplicium, nec tamẽ hoc iniu/
ste, sed in alto suo iudicio, Nam Cain perfecit fratricidium, & Iob uulneratus dei amicus est
effectus, & Abel innocens à fratre suo occisus: tamen nec Iob diutius passus est cruciatum,
nec Ananiæ locum donauit ad ignoscendum, nec Paulum deseruit colaphizatum quem sua
gratia fecit robustum, nec Iudã suscepit pœnitentem, nec Petrum deseruit flentem, nec Saul
respexit pœnitentem, nec Dauid despexit confitẽtem. Et sic pius & misericors dominus alto
suo iudicio separat uasa iræ, à uasis misericordiæ. O si attẽdamus miserum Iudam, uas olim
perfectum & in perditionem perductum: Mustum sanctispiritus potare non potuit, quo
accepto continuo crepuit, totumq; fractum, ad nihilum utile est. Hæc pertimescẽtes conuer/
tamur dum tempus est. Ait enim Psalmista, Inquirite dominum dum tempus est, & confir Psal.104
mamini, quærite faciem eius semper. Tempus est enim ut reparemur, & si in aliquo per pec/
catum fracti sumus, omnipotẽtem deum figulum & artificem habemus: credamus quia po
tens est reparare perdita, qui creauit hæc omnia integra. Ipse enim ait, Sicut lutum in manu Eccli 33
figuli, ita uos estis in manu mea. Ideo humiliemus nos sub manu omnipotentis dei, ut nos
exaltet in tempore uisitationis. Cogitemus nos in conspectu dei stare: Agnoscamus quid
simus: Agnoscamus quia terra & cinis sumus, dũ propheta contra nos dicat, Quid superbit Ecci 10
terra & cinis? Quòd si nos non agnoscimus, frustra exaltare uolumus ceruices nostras, dum
deus superbis resistit, humilibus autem dat gratiam. Consolamini humiles, dicit dominus Iac.4
deus uester, consolamini qui estis pusillanimes & confortamini, & iã nolite timere, ecce deus
uester retribuet iudicium, ipse ueniet & saluos uos faciet. Dominus in proximo est, nihil Philip.4
B solliciti sitis, nihil uos terreat mundi infelicitas, nihil dominorum iniustorum impietas, quia
si istam infelicitatem mundanam sancti dei omnes timuissent, perpetuam felicitatem nõ ha
berent. Si felicitas huius mundi transitoria diligitur, hic perpetua non inuenitur. Si uero per
petua felicitas quæritur, quoniam hic non inuenitur, ad perpetuam felicitatem tendamus,
ubi patriam & parentes nostros habemus, patientissime omnia huius mundi pro Christi
nomine toleremus. Quid ergo rogo est quod toleretur, cõtra illud quod nobis promittitur?
Apostolus inquit, Non sunt condignæ passiones huius temporis, ad futuram gloriam quæ
reuelabitur in nobis. Nulla ergo pressura nos terreat, nulla calamitas frangat: Fiducia in pastore Christo. Ca.LVII
dominus in proximo est, & pastor noster circa nos est, quid metuimus? Clamemus ad pa
storem nostrum, ut nos audiat, clamemus in compũctione cordis, dicentes, Erraui sicut ouis Psal.118
quæ perierat, require seruum tuum domine. Clamemus & dicamus, Libera à framea deus Psal.21
animam meam, & de manu canis unicam meam, & salua me ex ore leonis. Clamemus &
dicamus, Perijt fuga à me, & non est qui requirat animã meam. Consyderabo ad sinistram Psal.141
ecce diabolus ut lupus rugit, sicut leo frendet. Ecce lupus est, contra latrat canis. Clamaui
ad te domine, dixi tu es spes mea, portio mea in terra uiuentium: Libera me de manibus
inimicorum meorum, & eorum qui me persequuntur. Nunquid pastor noster bonus, qui
animam suam posuit pro ouibus suis, ad quem si clamemus, dimittet nos diutius errare,
aut à feris uel à bestijs dilaniari atq; consumi? Absit. Quinimo relictis in deserto nonagin/
tanouem, perrexit unam ouem quærere perditam. Nec quia clamantem audiuit, ideo per/
rexit, sed antequam clamaret: ait enim euangelista, Relictis nonagintanouem in deserto,
abijt quærere unam ouem quæ perierat, quam inuentam & lassatam atq; fatigatam, impo/
sitam humeris suis reportauit ad gregem. Pastor eam ad gregem suis humeris reportare
dignatus est, & misericordia sua ab errore reuocare. Quòd uero ouem istam dominus suis
humeris impositã reportauit ad gregem, quantæ misericordiæ eius gratiæ agendæ sunt, qui
tantum se ad nos humiliauit & inclinauit, portat & reficit, regit & custodit.

Depre/

Implorat opē dei. Cap.LVIII

Deprecamur te domine bone summe & optime pastor, ne pereat ouis, imple officium summi pastoris. Persequere leonem, qui rapuit ouem de grege tuo: leo interficiatur, & ouis de faucibus eius eruatur. Tu enim es pastor ouium rex noster potens, contere satanam sub pedibus nostris. Et nunc domine pastor noster, rex noster, tot de grege tuo quotidie rapiuntur oues, quare taces? Responde quare tantum taces? Ecce per diuersa præcipitia rapiuntur oues tuæ, & inimici tui qui te oderunt leuant caput contra te & tu taces. O domine deus responde, Quare tamdiu taces? Ad hæc dominus per prophetam clamat, & dicit, Tacui tacui, sed non semper tacebo: Aget iudicium manus mea. Ergo domine Iesu pastor noster, rex noster, accipe arma tua & progredere, ut pugnes contra leonem aduersarium nostrum, qui circuit quærẽs nos deuorare. Esto nobis domine turris fortitudinis, à facie inimici. Petimus, & instantissime petimus ut liberes nos. Mundus enim in maligno positus est. Ecce sæuiunt mala, & pereunt, mundi dilectores blasphemant, insaniunt & aduersus te murmurant, non solum tuam misericordiam non precãtur, uerumetiam tuum iudicium reprehendunt. Quis in eis talia operatur, nisi autor mali angelus superbus & perditus, & omnes perdere cupiens? Libera nos domine deus noster ab omni malo, & pars nostra sit cum omni bono. Ab omni malo libera nos, quia tunc ab omni malo liberamur, quando à diabolo & angelis eius separamur. Angeli eius sunt, qui faciunt uoluntatem eius. Non sit nobis pars cum talibus qui faciunt uoluntatem diaboli, sed cum illo qui dixit, Si quis fecerit uoluntatem patris mei, ipse meus frater, soror, & mater est. Nos enim illius pretio redempti sumus. Societatem malorum fugientes, bona quæramus, summo bono inhæreamus, illi seruiamus, eius uoluntatem faciamus: ut simus & nos angeli dei, de quibus dicit propheta, Benedicite domino omnes angeli eius, ministri eius, facientes uoluntatem eius: quia uoluntas patris nostri est, sicut euangelium ait, ut non pereat unus ex pusillis suis, & ne pereamus & euellamur de uia iusta.

(margin: Psal.60 · Matth.12 · Psal.109) C

Arma lucis. Cap.LIX

Deponamus opera tenebrarum, & induamur arma lucis, ut expulsa noctis caligine, effugatisq; umbris tenebrarum, radius ueri luminis fulgeat in cordibus nostris. In nocte non opera noctis, sed diei opera peragamus, quia filij diei appellati sumus, Neq; enim delectatione somni sensus noster torpescat, nec uanis phantasmatibus animas nostras illudat, nec ipsa corpora stramentorum calore depressa in alto torpore quies incli net: sed uigilando, orando, ieiunando, psallendo contra diabolum aduersarium nostrum dimicemus, & magnam lucem infusam cordibus nostris sentiamus, & in nocte opera diei peragamus. Quid enim agendum nobis est in nocte huius seculi caliginosa, nisi diabolum effugare & Christum introducere? Quid agendum est nobis in huius noctis cæcitate, nisi captiuatorem captiuare, & liberatorem sequi? Quid agendum est nobis in nocte, nisi tenebras diabolicas de cordibus nostris excutere, & lumen uerum haurire? Quid agendum est nobis in nocte, nisi superbiam extirpare & humilitatem introducere? Quid agendum est nobis in nocte, nisi principem omnium uitiorum à nobis expellere, & fontem omnium bonorum suscipere? Suscipiamus frater charissime suscipiamus eum, ut & suscipiamur ab eo, & uideamus quæ bona præparata ab eo habeamus, qui nos quotidie uocat: suscipiamus iugum eius leue & sarcinam eius suauem, qui sarcinam peccatorum nostrorum releuat: deponamus opera tenebrarum, & induamur arma lucis. Quid est enim deponere opera tenebrarum, nisi renuntiare diabolo pompis & angelis eius? Et quid est nos arma lucis indui, nisi credere in deum patrem omnipotentem, qui illuminauit omnem hominem uenientem in hunc mundum, qui hoc dixit, Dum lucem habetis, credite in lucem, ut filij lucis sitis? Prius tamen dilectissime si uis, imò quia uis, discutiamus & inuestigemus, quis sit, uel quid sit diabolus. D

Diabolus autor mortis. Cap.LX

Diabolus enim est angelus per superbiã separatus à deo, qui in ueritate non stetit, & doctor mendacij, & pater mendacij: quia ab ipso primũ inuentum est mendaciũ, & ipse est mendaciũ, sicut uerissima ueritas dñs noster Iesus Christus in euãgelio Ioãnis loquitur: quia ipse est caput, & finis mẽdacij, & à semetipso deceptus, nos decipere festinat.

A stinat. Iste est aduersarius effectus generis humani, inuētor mortis, radix malitiæ, scelerum caput, princeps omnium uitiorum, persuasor etiam turpium uoluptatum. Hic ergo cum il/lum primum hominem à deo factum, Adam scilicet, patrem omnium nostrum intueretur, sicut superius crebro intelligere potes: uideretq; eum ex limo terræ ad imaginem dei factū, pudicitia ornatum, temperantia compositum, charitate circundatum, immortalitate uesti/tum: æmulus atq; inuidus tantam beatitudinem hominem terrenum accepisse, quam ipse, dum esset angelus, per superbiam cognoscitur amisisse, inuidit statim insatiabilis homicida primo parenti nostro, nos nostrosq; parētes à tantis & talibus bonis expoliauit, insuper & peremit. Nam & multis bonis in prima frōte diabolus nos expoliauit, id est pudicitia, continētia, patientia, mansuetudine, charitate, immortalitate. Sic nos nudos & miseros reddi/dit, suisq; pannis derisit esse inuolutos, & suo dominio esse astrictos, atq; ex ipso uinculo omnem prolē nostrā sibi obligauit. Expoliauit nos pudicitia, & accinxit impudicitia. Ex/poliauit nos temperantia, & fecit intemperatos. Expoliauit charitate, & uestiuit malitia. Ex poliauit immortalitate, & propinauit mortem. His etiā turpissimis & fœtidissimis pannis nos posterosq; nostros inuoluit & semiuiuos reliquit.

Renuntiandum diabolo. Caput LXI

Et quia sic miserabiliter atrocis/simus hostis circa nos egit, eia frater charissime, eia renuntiemus huic damnosæ hæredita/ti: pupilli facti sumus, antequā exactor ueniat tam pessimæ hæreditatis, omnibus quæ eius sunt renūtiemus. Si quis itaq; huic hæreditati, in qua sunt panni diaboli, pompæ scilicet se/culi, & angelis eius renuntiare neglexerit, cum iudex uenerit, sicut euāgelium loquitur, trade/tur debitor exactori, exactor autem debitorem trudet in carcerem, Amen dico uobis, dicit dominus, non exiet inde, donec reddat nouissimum quadrātem. Omne itaq; genus huma num tanquam pauperem & pupillum diuina scriptura commendat deo, dicens, Tibi dere/lictus est pauper, pupillo tu eris adiutor: eiusq; aduersarium diabolum demonstrans, secu tus adiūxit, Contere brachium peccatoris & maligni. *psal. 9* Assit dominus noster Iesus Christus

B pius & misericors, qui aliquam misericordiam huic pauperi & pupillo exhibeat, quia calli/dum atq; ferocissimum aduersarium patitur, etiā pupillus in causa deficit sua: quapropter suus aduersarius prauis artibus decipere eum festinat. Assis domine Iesu Christe huic pu/pillo idoneus defensor, sta in causa illius, qui iussisti recte iudicare filijs hominū, Eleua bra/chium tuum, & cōtere brachium peccatoris & maligni. Optime nosti huius pauperis & pu/pilli, generis scilicet humani causam, quæ ex paterno chirographo debet. Inuentus est reus, & obstrictus aduersario detinetur: nō est aliud quemadmodum nobis subueniatur, nisi ex tuo consilio: & per necessarium adiutorium iudica causam nostram: defende, quia potens es domine.

Dæmon accusator in iudicio. Caput LXII

O mi frater charissime, quàm felix anima, quæ tam potentem habet defen sorem: ideo nunc quæso uigilet unusquisq; nostrū, ne apud eum diabolus in die iudicij suos pannos agnoscat, & incipiat reus ex hoc semper detineri, quem Christus sua gratia uoluit liberari. Nec sibi male blandiantur, qui post acceptā gratiam corrigi nolunt, atq; rursus ad illas suas pristinas redeunt uoluptates. Expectatur enim dies iudicij, aderit ille æquissimus iudex, qui nullius potentis personam accipiet, cuius palatium auro argentoq; nullus episco pus, nec abbas, nec comes corrumpere poterit. Omnes animæ astabūt, ut referat unaquæq; secundum quod gesserit in corpore, siue bonum siue malum. *2. Corin. 5* Præsto enim erit aduersarius diabolus, & recitabuntur uerba professionis nostræ, & obijciet nobis in faciem quicquid feci mus: & qua die peccauimus, & quo loco, & quid boni tunc temporis facere debuimus. Et si tales inuenti fuerimus, exultabit ille aduersarius in conspectu pijssimi iudicis, superiorem se esse nobis declamans, agens talē causam apud talē iudicem: habet enim tūc dicere ipse dia/bolus, Æquissime iudex, iudica istum meum esse ob culpam, qui tuus esse noluit per gratiā: tuus est per naturam, meus est per miseriam: tuus est ob passionem, meus per suasionem: tibi inobediens, mihi obediens: à te accepit immortalitatis stolam, à me hanc pannosam, qua indutus est, uestem: tuam uestem amisit, cum mea ueste huc aduenit. Quid apud eum impudicitia faciebat, quid intemperantia, quid auaritia, quid ira, quid superbia, quid cætera

mea membra? Dimisit te, confugium fecit ad me. Meas sorores uideo comitari cum illo. C
Quid enim? Idcirco omnia faciebat, quia cum superbia disputabat, quia cum ira furiebat, thesaurizauit sibi irã in die iræ. Aequissime iudex, iudica inquã, quia iustitia & iudiciũ præparatio sedis tuæ. Iudica illũ meũ esse, & mecũ damnandũ esse. Hæc omnia quæ huc attulit, mea esse cognosco, meus esse uoluit, & mea cõcupiuit, mecũ puniri debet: quoniã quem tu dignatus es tanto pretio liberare, ipse mihi uoluit se postmodum libenter obligare. Heu heu frater charissime, poterit ne talis aperire os, qui talis ibi inuenietur, ut iuste ire cũ diabolo deputetur.

Relabi periculosũ. Caput LXIII

Videamus quid agamus, ab illo uideamus quomodo liberemur: uideamus & caueamus ne in uacuũ gratiã dei suscipiamus, sed integro corde, perfectaq́; fide renũtiemus, atq; spernamus tam damnosam diaboli hæreditatem, ne pupilli & pauperes remaneamus. Recitetur in medio nostrũ sentẽtia beati Pauli apostoli terribilis terribiliterq́; prolata, quæ corda simul & corpora nostra contremiscere faciat: ait enim, Voluntarie enim peccãtibus nobis post acceptã notitiã ueritatis, iam nõ relinquitur pro peccatis hostia. Terribilis est aũt quædam expectatio iudicij, & ignis æmulatio, quæ consumptura est aduersarios. Irritam quis faciens legem Moysi, sine ulla miseratione duobus uel tribus testibus moritur: quanto magis putatis deteriora mereri supplicia, qui filium dei cõculcauerit, & sanguinem testamenti pollutum duxerit, in quo sanctificatus est, & spiritui gratiæ cõtumeliam fecerit? Scimus eñ qui dixit, Mihi uindictã, & ego retribuam. Et iterũ, Quia iudicabit dominus populũ suum. Horrendũ est enim incidere in manus dei uiuẽtis. Et paulopost, Nolite itaq; amittere cõfidentiam uestram, quæ magnã habet remuneratione. Patientia enim uobis necessaria est, ut uolũtatem dei facientes, reportetis promissionem. Adhuc enim modicum aliquantulum, qui uenturus est ueniet, & non tardabit reddere unicuiq; secundũ opus suum. Hæc enim uerba nõ ex me, sed ex ipso qui dixit, An experimentũ eius quæritis, qui in me loquitur Christus, profluxerũt. Extẽdamus aciem oculi cordis nostri, & uideamus: & aurem cordis accõmodemus ad terribilẽ Apostoli sentẽtiam perspiciendam & inuestigandã. D
Mundemus oculos cordis, imò ipsa lux, quam desideramus uidere, mũdet cor nostrũ: & sic à peccatorum tenebris ipso miserãte mũdatis, Beati enim, ait, mundo corde, quoniam ipsi deum uidebũt: nõ sit nobis hic labor inutilis ad perniciem, sed utilis ad salutem. Curramus dum lucẽ habemus, ne tenebræ nos comprehẽdant. Et iterũ Apostolus nos hortatur intentissime dicens, Remissas manus, & soluta genua erigite, & gressus rectos facite pedibus uestris, ut nõ claudicãs quis erret, magis aũt sanetur. Pacem sequimini cum omnibus & sanctimoniã, sine qua nemo uidebit deũ: cõtemplantes, ne quis desit gratiæ dei, ne qua radix amaritudinis sursum germinans impediat, & per illam inquinẽtur multi. Et paulopost, Videte ne recusetis loquẽtem: si enim illi, qui increduli fuerunt uerbo dei, nõ effugerunt, recusantes eum qui super terrã loquebatur: multo magis nos, qui de cœlo loquentẽ nobis aduertimus, cuius uox mouit terram tunc, modo aũt repromittit dicens, Adhuc semel, & ego mouebo, nõ solum terram, sed & cœlum. Quod aũt, adhuc semel, dicit, declarat mobilium translationem tanq́; factorũ, ut maneant ea quæ sunt immobilia. Itaq; regnum immobile suscipientes, habemus gratiã, per quam seruiamus placẽtes deo cum metu & reuerẽtia: etenim deus noster ignis consumẽs est, qui cõsumpturus est aduersarios. Accedamus ad eum anteq́; cõsumamur ab illo: postulãtes uri cor nostrum, & renes nostros. Et iterũ, Quoniam probasti nos deus, igne nos examinasti, sicut examinatur argentum. Apertissime enim patet, quia si hic ab illo non urimur, illic uelut aduersarij cõsumemur. Ait eñ Apostolus, Nemo se circũueniat, nemo se seducat inanibus uerbis: quia quæcunq; seminauerit homo, hæc & metet. Nõ aliud lingua loquamur & aliud corde, ne simus Iudas & Herodiani: alij in perditionẽ, alij in cõfusionem, alij in dissimulationem, sed in ueritatis humilitate. Ideo cum uero corde in plenitudinem fidei properemus, aspersi corda à conscientia mala. Teneamus spei nostræ confessionem indeclinabilem, & bonorũ operum inchoationẽ nõ deseramus, sicut est cõsuetudinis quibusdã: sed cõsolãtes tãto magis, quãto uiderimus appropinquantẽ diem iudicij.

Hebr. 10 · 2. Cor. 13 · Matth. 5 · Ioan. 11 · Hebr. 12 · Aggei 2 · Psalm. 65 · Ephes. 5

A Teramus carnis nostræ superbiam, quia caro est quæ animam perdit, & totam super- *Carnis rebellio.*
biam affert: & qui in carne seminat, sicut Apostolus ait, de carne & metet corruptionē. Ca- *Caput LXIIII*
ro est quæ recipit diabolū: diabolus enim seminat in carne nostra semina sua, id est homi-
cidium, fornicationem, concupiscentiam, libidinē, iram, rixam, ebrietatē, superbiam, furtū, &
omnem suggestionem malam, dicēte Apostolo, Nō est nobis colluctatio aduersus carnem *Ephes. 6*
& sanguinē, sed aduersus spiritus aëris huius, aduersus spiritalia in cœlestibus. De diabolo
dicit, qui spiritus malus est, & nō uidetur. Et ipse spiritus nequissimus proiectus est de cœlo
cum angelis suis, de quibus dicitur in Apocalypsi, Ecce proiectus est accusator fratrum no- *Apoc. 12*
strorum, qui accusabat illos die ac nocte, & ipsi uicerunt eum propter sanguinem agni. De
quo Apostolus dicit, Datus est mihi stimulus carnis meæ, angelus Satanæ, qui me colaphi *2. Corin. 12*
zet. Propter quod ter dominum rogaui, ut discederet à me, & dixit mihi, Sufficit tibi gratia
mea, nam uirtus in infirmitate perficitur. Idem ipse repetēs, dicit, Video aliam legem in mē *Roma. 7*
bris meis repugnantem legi mentis meæ, & captiuātem me in lege peccati, quæ est in mem
bris meis. Iterum ipse, Ego enim mēte seruio legi dei, carne aūt legi peccati. Et iterum, Nunc *Rom. 8*
nihil damnatiōis est his qui sunt in Christo. Caro est quæ recipit diabolum, & carnem dia-
bolus habet in potestate, nō animam: ideo dicit Apostolus, Datus est mihi stimulus carnis
meæ, non dicit animæ, sed carnis meæ, angelus Satanæ. Deniq; in carne Iob tentatus est à
diabolo, dicente domino, Et data est ei potestas à domino in facultate eius. Et iterū, Dabo *Iob 1 & 2*
tibi illum in potestate, præter animā eius. Caro enim concupiscit aduersus spiritum, spiritus *Gal. 5*
aūt aduersus carnem. Hæc aūt sibi inuicem aduersantur, ut nō quæcunq; uultis, illa faciatis.
Caro est misera bestia, quæ grauat animā, dicente Apostolo, Qui in carne sunt, placere deo
nō possunt. Iterum ipsa ueritas dominus noster Iesus Christus de seipso dicit, Spiritus qui- *Mat. 26*
dem promptus est, caro aūt infirma. Caro enim nostra in malitia semper uult potēs esse, in
abstinentia aūt, id est in ieiunio & in uigilijs & orationibus ac bonis operibus infirmam se
B esse fingit. Caro nostra est, quæ nos dimergit in foueam, dicēte Apostolo, Mortificate mē- *Col. 3*
bra uestra, quæ sunt super terram: id est fornicationē, immunditiam, iram, rixam, & cætera
quæ sequuntur. Et iterum, Curam carnis ne feceritis in cōcupiscentijs uestris. Itaq; mortifice *Rom. 13*
mus carnem nostram per abstinētiam in ieiunijs, & orationibus, & uigilijs, ne nobis addu-
cat diabolum cum concupiscentijs malis. Caro aūt data est nobis, quasi animæ bellum: quæ
si mortificetur, adducit uitam: si nutriatur, præparat se contra animā ad bellum. Laudo aūt
illum, qui carnis suæ potest habere potestatem. Dum infirmitatem carnis nostræ timemus,
salutem animæ nostræ negligimus. O anima nostra misera quid dicis, quam caro sic forti-
ter grauat? dicēte Salomone, Caro quæ corrumpitur, aggrauat animam. Et iterum repetit, *Sap. 9*
Os quod mētitur, occidit animam. Væ uæ miseræ animæ, quam caro persequitur. Caro no *Sap. 1*
stra quotidie cōtra animam pugnat, & nos quotidie cōtra carnem pugnare debemus, sicut
Apostolus præcipit, Si secūdum carnem uixeritis, moriemini: si aūt spiritu facta carnis mor *Rom. 8*
tificaueritis, uiuetis. Omnem suggestionē malam caro cōcupiscit & demonstrat, caro concu
piscit omne malū, caro hortatur maleficia, caro prouocat iram, caro prouocat homicidium,
caro prouocat adulterium & rixam, caro inserit ebrietatem, caro portat omnem cōcupiscen
tiam malā huius seculi, & omnia mala caro desiderat. O caro bestia crudelis, quid habes, qd
grauas animā, quæ nihil desiderasset nisi deo seruire, si tibi inimicæ nō se iunxisset? Tu aūt
caro misera, non solum teipsam occidis, sed & animam necas. Nō sufficit tibi perditio tua,
sed & adhuc animam uis in infernum demergere. Væ tibi anima, quæ carnem accepisti cō-
trariam, quæ nec ipsa intrat, nec te permittit intrare in regnum cœlorum. O caro mala, quid
quæris? quid desideras? Non uis laborem sustinere, non uis inquieta conquiescere? Suffo-
cas animam, ut uersa uice tu sis domina, & illa ancilla. Rogo quare grauas animā, quæ mo-
lesta non est tibi? Non tu effugies pœnā, dum ipsa patitur gehennam: nec enim sine te po-
terit iudicari in die iudicij. Quare non consentis spiritui & animæ nostræ, sicut euāgelium te
hortatur dicens, Esto consentiens aduersario tuo, cum es cum ipso in uia, hoc est in hoc secu

 lo,

lo, ne forte tradat te iudici, hoc est Christo: & iudex tradat te ministris, hoc est angelis malis: & ministri mittant te in carcerem, hoc est in gehennam: nõ exies inde, donec reddas nouissimum quadrãtem, id est usq; ad minimum peccatum.

Precatio aduersus mala carnis. Caput LXV

Quid es tu? quid nobis præstas, nisi detrimẽtum animæ nostræ? Qui te nutrit, ad malum faciendum te nutrit: quia nõ peccat anima, nisi per carnem, sicut scriptum est, Anima quæ peccauerit, ipsa morietur. (Ezech. 18) Verbi gratia dicit aliquis, Anima quomodo potest peccare, cum non uideatur? Quid potest tenere, cum ipsa non teneatur? Ipsa caro peccat, quæ animam grauat: & anima à carne superata, consentit carni in peccatis. Caro enim præceps est ad libidinem, improba ad petulantiam, frequens ad luxuriam, inuerecunda ad fornicationem: crimen quotidie crimini supponens, peccata peccatis non cessat pessimis deteriora coniungere: uoluntate crudelis, uana & insipiens, semper ad malum prona, ad bonum excusabilis & pigerrima, uelox ad mortem, ad uitam difficilis: cui exosa sunt opera lucis, & tenebrarum amantissima: quia cadere diligit, surgere negligit: amara est illi salus, & dulcis perditio: de malo semper corruens in deterius, & de peiori in pessima defluens: inquieta & impatiens, flammis gehennæ animas circundans, iniiciens se inter germina cupiditatis & auaritiæ, uanitatis & arrogantiæ, iræ & impatientiæ, cæterarumq; nequitiarum superflua: inhonestis se deprimit, abstrahens se à cœlestibus, & delectãs in terrenis. Relinquit ueritatem, festinat haurire uanitatẽ, & uerba mendacij. Et quid plura? Sicut tinea lanam deuorat, & sicut ignis lignum, fœnum, & stipulã consumit: ita caro rebellis & delicata animam consumit & concremat. Quid tu ad hæc anima, quid tu ad hæc respondis? Dicam, inquit, redemptori meo, antequàm carne exuar, quid ad hæc respondeam, & ad quod bonum corpus, quod inhabito, incitare uoluissem. Non sit in me, obsecro domine, concupiscentia libidinis, sed amor pulcherrimæ castitatis: Sim ad malum audiendum tarda, ad uerbum tuum festina, ad perficiendum accelerans: Sim in timore tuo sollicita, in amore perfecta, in fide cõstans, in spe nullatenus dubitans. Dilectiõe proximi ferueam, odij ardore nõ urar, nec inuidiæ liuore tabescam: sanctũ semper in me opus spira ut cogitem, compelle ut faciam, suade ut diligam te, confirma me ut teneam te, custodi me ne perdã te. Non ingrediatur nec requiescat in domicilio meo, ubi tua debet esse mansio, pes superbiæ: nec gula, nec cõcupiscentia, nec fornicatio, nec auaritia, nec inuidia, nec ira, nec tristitia, nec uana gloria: sed profundam humilitatẽ posco à te, qui dixisti, Super quem requiescam, nisi super humilem & quietum? (Esaiæ 66) Da mihi profundam humilitatem, qua curuetur altitudo carnis superbiæ, quæ me suffocat. Da mensuratam abstinẽtiam, qua superflua uentris refrenetur edacitas, quæ me perimit. Da castitatem cordis, quæ me impollutam reddat: da mũditiam spiritus, quia immũda carnis luxuria me demergit: da manus largifluas ad erogandas eleemosynas, qua tenax auaritia respuatur: da dilectionis amorem, quo zelus extinguatur inuidiæ: concede tolerantiæ patientiam, per quam ira crudelis bestia superata deficiat: tribue æterni gaudij spem, qua tristitiæ amaritudo demulceatur: fac intrinsecus mentem de bono opere gloriari in te, ut uanæ gloriæ foras ex me non procedat iactantia. Dona etiam mihi in omnibus tenere iustitiam, magnanimitatem, temperantiam: & fac me cum simplicitate esse prudentem, ut beatam uitam synceriter agam, & malum prudẽter fugiam: atq; fraudulentam & deceptoriam astutiam diaboli intelligere ualeam, ne me per speciem boni fallat: & discernere rationabiliter ualeam, & præuidere quid boni agã, uel quid mali refugiam. Fac me post hæc mitem, beneuolam, pacificam, & modestam, mansuetam, sine simulatione esse, omnibus bonis concordem: in uigilijs, in ieiunijs, in orationibus, constãter strenuam. Da etiam mihi in mansuetudine moderati sermonis adipisci silentium, ut loquar quod condecet, taceam quod loqui non oportet: uel quicquid ex uirtutum fructibus conferre dignaberis. Da sine aliquo errore immaculatam tibi seruare fidem, & iuxta fidem digna esse opera mea, ut fidem rectam opere prauo non polluam: & te, quem bene credendo confiteor, male uiuẽdo non denegem: & te quem strenua fide sequor, actu & negligẽtia operibus non offendam. Fac me in sancto conuersari proposito, sequi iustitiam, diligere misericordiam,

A sericordiam,amare ueritatem,refutare mendacium ,falsum nihil meditari uel loqui. Fac me te indesinenter timere,te amare,te diligere,tua præcepta seruare,pacẽ cum omnibus sine dolo retinere:discordes sine simulatione ad cõcordiam prouocare,charitatem cũctis insimulatam offerre:nullum scãdalizare,nulli me præferre,sed omnibus inferiorẽ iudicare: reuerentiam & honorẽ non propter timorem potentũ,sed ob altissimũ exhibere: senioribus obedientiam,& charitatẽ æqualibus offerre:principibus & potestatibus Christianis in nullo resistere, sed in omnibus obtemperare: gratiam opportunæ dilectionis minoribus ostendere, fraterna onera siue pericula æquanimiter sustinere. Amicũ uelut animã meam diligere,proximũ sicut memetipsum amare,cũctis simul ꝓdesse,nõ obesse:nulli nocere,nulli aduersari, nullũ calumniari,nulli offendiculũ ponere,nullum iudicare,nulli detrahere,nulli iniuriosam esse,nullius carpere uitam,nullius explorare semitam: sed de meipsa tantũ esse sollicitã,malum pro malo nequaquam repẽdere. Iniuriarum mearum nec memorem esse ullatenus,nec uindicem,sed in omni bonitate superare malitiam. Maledicenti benedictionẽ parare, Inimicum ut amicum diligere, Conuitia & cõtumelias irascentium sustinere,non rependere iniurias,sed cito obliuisci offensionũ mearum,& ignoscere. Ad ueniam cõcedendam semper paratam esse, Aliena non cõcupiscere,nec occasione qualibet auferre:mea uero non habẽtibus misericorditer erogare. Aduenam & peregrinum propter te,qui redemisti me,retinere: esurientem reficere,sitientẽ potare,hospitem colligere,nudum operire,uisitare lãguidum, requirere incarceratũ,consolari tristem,afflicto & lugenti cõpati,nõ habẽti præbere necessaria, uictum & uestitũ diuidere cum egeno. Amplecti indigenã,fouere domesticũ,amare peregrinum,redimere captiuum,sustẽtare aduenam,tueri pupillum & orphanũ, suffragari uiduæ, subuenire oppresso,præstare auxiliũ desolato,dirũpere colligatiões impietatis:uel quæcũq; præceptorũ tuorum documẽta declarãt,diligẽter credere & audire,ardẽter inuestigare,prudenter scire,festinãter exercere,desiderãter implere,& coram te humilem semper existere:ut

B surgam,nõ deijciar: erigar, non subruar: ascendam,nõ descẽdam : quia caro,cum qua inhabito,semper ducere me uult ad peccatũ: mecum uult coronari,sed nõ mecũ decertare. Nullũ peiorẽ patior hostẽ, ꝙ corpus meum in quo habito, Est enim quasi leo subuersor in domo mea,undiq; me pestifero morsu dilacerãdo cõsumens. Ideo longa trahens suspiria clamitãdo,dicã, Infelix ego homo,quis me liberabit de corpore mortis huius? Gratia dei. Per quẽ? Rom.7
Per Iesum Christũ dominum nostrũ. Hæc uelim ô Iesu saluator,bone redẽptor,hæc uelim quæ hucusq; supplicando deprecata sum:hæc deprecor,quæ pretiosissimo sanguine tuo redempta sum:ut propter carnis corruptionẽ non peream in æternũ,non ueniam in mortẽ secundam,nec in terram obliuionis. Hæc uox mea in auribus misericordiæ tuæ sonet,ut tuam nõ carnis faciam uolũtatem: & omnis mẽs mea te meditetur,in te delectetur,te sequatur,te cõfiteatur,qui redemisti me,in æternũ misericordia tua est: & in tua misericordia reuixi perdita peccatis,& surrexi à mortuis: quoniam segregasti me à peccatis adolescẽtiæ meæ,& egi pœnitentiã coram te:quia seruasti mihi tempus cõuersionis,quæ consyderans peccata mea cõpuncta sum,& te inspirante egi pœnitẽtiam coram te. Læta iam inde tibi nunc & semper innumeras gratias refero : quia ut inuenirem te,tu prius quæsisti me,ut redirem ad te, tu cõpulisti: ut uerberarer,tu sicut pius pater respexisti: ut cõfiterer,tu es operatus: & ut me recognoscens plangerem,tu dedisti mihi. Pone domine lacrymas meas in conspectu tuo,& perueniat ad te in cœlũ deprecatio mea : adesto precor & subueni,atq; in manibus tuis cõmendatam tibi meipsam suscipe: liberans me de ore sæuissimi draconis,& de manu atrocissimi inferni,cum acceperis me,& auferes de medio umbræ mortis:imò deduces in semitam lucis in clarissimam regionem uiuẽtium. Colloca me in caulis tutissimis gregum tuorum,quia tu es pastor bonus , qui requiris & reducis perdita, tueris & saluas inuenta,sanas & foues languida. Et tu es misericors dominus,qui sperantes in te non cõfundis,requirentes te non derelinquis, reuertentes ad te non respuis : sed exultando & laudando suscipis, atq; in æterna beatitudine unà cum sanctis & electis tuis æternaliter regnare concedis : quia est tibi cum

æterno patre & spiritusancto una deitas, gloria, uirtus, & imperium, & potestas in secula seculorum. Amen. C

FINIS.

CENSURA.

LIBELLUS est infans & absq; neruis, hinc atq; inde consarcinatus: citat Ambrosium & Hieronymum, ac subinde Tullium: interdum inepte, uelut illud Ciceroni tribuens, quod ille reijcit ac refellit, sic habendum amicum, tanquam aliquando futurus sit inimicus. Omitto sermonis flosculos, ita quòd, & pro inuicem. Et tamen hic scriptor affectauit uideri Augustinus, & obtinuit. Quod non speremus amantes?

DE AMICITIA LIBER UNUS.

Quid sit amicitia. Caput I

QUUM ESSEM adhuc puer in scholis, & sociorum meorum me gratia plurimum delectaret, inter mores & uitia, quibus illa ætas periclitari solet, tota se mēs mea dedit affectui, & deuouit amori: ita ut nihil mihi dulcius, nihil iocūdius, nihil utilius, quàm amari & amare uideretur. Itaq; inter diuersos amores & amicitias fluctuans, rapiebatur animus huc atq; illuc: & ueræ amicitiæ legem ignorans, eius sæpe similitudine fallebatur. Tandem uenit mihi in manus liber, quē de amicitia Tullius scripsit, qui statim mihi & sentētiarū grauitate utilis, & eloquētiæ suauitate dulcis apparebat. Et licet nec ad illud amicitiæ genus me uidebam idoneum, gratulabar tamen quādam me amicitiæ formulam reperisse, ad quam animi mei & affectionū ualerem reuocare discursus. Cum uero placuit bono domino meo corrigere deuium, elisum erigere, salubri contactu mundare leprosum, relicta spe seculi, ingressus sum monasteriū: & statim legendis sacris litteris operā dedi, ubi mellifluum Christi nomen meum sibi totum uendicauit affectum: ita quòd nihil aliud potest mihi sapidū esse uel lucidum. Constat mihi Tullium ueræ amicitiæ ignorasse uirtutem, cum eius principium finemq; Christum penitus ignorauerit: qui est alpha & ω, principium & finis omnium bonorum. Quid est amicitia? Tullius ait. Amicitia est rerum humanarum & diuinarum cum beneuolentia & charitate consensus. Quis huic gentili fortem charitatis affectum, beneuolētiæq; operum expressit? D

Inter quos sit amicitia uera. Cap. II

Sed hæc uera amicitia non potest esse inter eos, qui sine Christo sunt. Ab amore, ut mihi uidetur, amicus dicitur: ab amico, amicitia. Est amor quidē animæ rationalis affectus, per quem ipsa aliquid cum desiderio quærit, & appetit ad fruendū: per quem & fruitur eo cum quadam suauitate interiori, amplectitur & conseruat adeptum. Porrò amicus quasi amoris uel ipsius animi custos dicitur: quoniam amicum meum amoris mutui, uel ipsius animi oportet esse custodem, ut omnia eius secreta fideli silentio seruet: quicquid in eo uitiosum uiderit, pro uiribus caueat, & deleat: cui & gaudenti cōgaudeat, & dolenti condoleat, & omnia sua consentiant, qui amici sunt. Amicitia igitur ipsa uirtus est, quæ talis dulcedinis ac dilectiōis fœdere ipsi amico copulatur, ut unum fiat de pluribus: unde ipsam amicitiam non inter fortuita uel caduca, sed inter ipsas uirtutes quæ æternæ sunt, etiam mundi huius philosophi collocauerūt. Unde Salomon in prouerbijs, Omni tempore diligit, qui amicus est. *Prouer. 17* Manifeste declarās eam æternam, si uera est: si autem desierit, nunquam uera fuit. Hoc uolo te scire, nunquam fuisse amicum, qui læsit eum, quem in amicitiam semel recepit: nec eum ueræ amicitiæ gustasse delicias, qui uel læsus desinit diligere quē semel amauit. Sed si arguatur, si tradatur flammis, si cruci affigatur, omni tempore diligit qui amicus est. Unde dicit Hieronymus, Amicitia quæ desinere potest, nunquam uera fuit, cum amicitiæ deberent esse immortales. Cum tanta sit in amicitia uera perfectio, non est mirum, quòd rari fuerunt hi, quos ueros amicos antiquitas commendauit. Vix enim, ut ait Tullius, tria uel quatuor amicorum paria, in tot retro seculis fama concelebrat. Magna

res

A res est, ait quidā, & etiam ipse conatus magnus est. Vnde uirtuosæ mentis est, sublimia sem
per & ardua meditari, ut adipiscatur optata, uel lucidius intelligat & cognoscat optanda,
cum non parum credendus sit profecisse, qui uirtutis cognitione didicit quàm longe sit à
uirtute. Nónne Pylades & Horestes parati fuerunt pro inuicem mori? Sed maiori uirtu-
tis amore pollebāt, de quibus legitur, Multitudinis credentium erat cor unum, & anima Acto.4
una. Et sancti martyres pro fratribus animas posuerunt, non pepercerunt laboribus, non
corporis cruciatibus. Sed mirū non est, q multo plures gremio charitatis q̄ amicitiæ am-
plexibus recipiendos sanxit autoritas, quæ non solum amicos, sed etiam inimicos charita-
tis lege cōplectitur. Amicos solos illos dicimus, quibus cor nostrum, & quicquid in illo est,
committere non formidamus, illis uicissim nobis eadem fidei lege & securitate constrictis.
Falso ergo præclarū nomen amicitiæ assumunt, inter quos est conuenientia uitiorum: quo
niam qui non amat, amicus non est. Non autem amat hominem, qui diligit iniquitatem:
& hic odit animam suam, & alterius amare non poterit. Cum uero in tali amicitia, quam li-
bido commaculat, uel auaritia fœdat, uel incestat luxuria, tanta & talis experiatur dulcedo:
libet conijcere quantum habeat suauitatis illa, quæ quanto honestior est, tanto est & secu-
rior: quanto castior, tanto iocundior: quanto liberior, tanto felicior.

Amicitia itaq; alia carnalis, alia mundialis, alia spiritalis. Carnalem creat uitiorum *Amicitia triplex. Caput III*
consensus, Mundialem spes quæstus accendit, Spiritalem inter bonos uitæ morum studio-
rumq; similitudo conglutinat. Exordium carnalis amicitiæ ab affectione procedit, quæ in-
star meretricis diuaricat pedes suos omni transeunti, sequens aures & oculos suos per uaria
fornicantes: per quorum aditus usque ad ipsam mentem pulchriorum corporum uel re-
rum uoluptuosarum infertur imago, quibus ad libitum frui putat esse uerum, sed sine socio
minus existimat esse iocundum. Tunc motu, nutu, uerbis, obsequijs animus ab animo ca-
ptiuatur: & accenditur unus ab altero, & conterminantur in unum, ut unico fœdere mise-
B rabili, quicquid sceleris, quicquid sacrilegij est, alter agat & patiatur pro altero: nihilq; hac
amicitia dulcius arbitrantur, uel iudicant iustius, idem uelle & idem nolle sibi existimantes
amicitiæ legibus imperari. Hæc amicitia nec deliberatione suscipitur, nec iudicio probatur,
nec regitur ratione, sed secundum impetum affectionis per diuersa raptatur: non modum
seruans, non honesta procurans, non commoda incommodáue prospiciens, sed ad omnia
inconsyderate, indiscrete, leuiter, immoderatéque progrediens. Idcirco quibus agitata fu-
rijs à semetipsa consumitur, eadem leuitate resoluitur, qua contrahitur. Amicitia mundia-
lis est, quæ rerum bonarum temporalium cupidine protrahitur, semper est plena fraudis
atque fallaciæ: nihil in ea certum, nihil constans, nihil securum: semper cum fortuna mu- *Eccli.6*
tatur, & sequitur marsupium. Vnde Salomon dicit, Est amicus secundum tempus, & non
permanebit in tempore tribulationis. Tolle spem quæstus, & statim desinet esse amicus.
Vnde quidam, Non est personæ, sed prosperitatis amicus, quem fortuna tenet dulcis, acer
ba fugat. Amicitia spiritalis, quam ueram dicimus, non utilitatis cuiusque mundialis in-
tuitu, non qualibet extra nascente causa, sed ex propriæ naturæ dignitate, & humani pe-
ctoris sensu desideratur, ita ut fructus eius præmium non sit aliud, quàm ipsa. Vnde in *Ioan.15*
euangelio, Posui uos, inquit, ut eatis, & fructum afferatis, id est ut inuicem diligatis. In
ipsa nanque uera amicitia itur proficiendo, & fructus capitur perfectionis illius dulce-
dinem sentiendo: uera charitas amicitia nuncupatur, ut omne uitium excludatur, cum be-
neuolentia dicitur ipse consensus amandi, qui cum quadam dulcedine mouetur, interius ex-
primitur: ubi talis est amicitia, ibi idem uelle, & idem nolle: tanto dulcius, tanto syncerius,
tanto suauius, quanto sacratius: ubi sic amantes nihil possunt uelle quod dedeceat, nihil
quod expediat nolle. Hanc amicitiam prudentia dirigit, iustitia regit, fortitudo custo-
dit, temperantia moderatur. Amicitiæ primum, ut mihi uidetur, ipsa natura *Amicitiam natura instituit. Cap. IIII*
humanis mentibus impressit affectum, deinde experientia auxit, postremo legis autoritas
ordinauit. Deus enim summe potens, & summe bonus, sibi est ipsi sufficiens, qui bonorum

T 4 nostrorum

nostrorum non eget: uoluit ut omnes creaturas, quas pax componeret, peruniret societas. C Ita natura mentibus humanis ab ipso exordio amicitiæ & charitatis impressit affectum, quem interiorum morum sensus amandi quodam gustu suauitatis adauxit. Manifestum est amicitiam naturalem esse, sicut uirtutem, sicut sapientiam & cæteras uirtutes. Sed multi abutuntur sapientia, qui pro ea aliquid inde suscipiunt, uel qui eam uendunt: sic aliqui male utuntur amicitia, qui pro ea aliquid appetunt, uel cum ea.

De amicitiæ fructibus. Cap. V

Quid utilitatis habeat, cum in rebus humanis nihil sanctius appetatur, nihil quæratur utilius, nihil difficilius inueniatur, nihil experiatur dulcius, nihil fructuosius teneatur. Habet enim fructum uitæ præsentis & futuræ: ipsa enim omnes uirtutes sua ostendit suauitate, uitia sua uirtute confodit: aduersa temperat, componit prospera: ita ut sine amico inter mortales nihil ferè possit esse iocundum: & homo bestiæ comparetur, non habens qui secum collætetur in rebus secundis, in tristibus contristetur: cui euaporet, si quid molestum mens conceperit, cui communicet, si quid præter solitum sublime uel liuosum accesserit. Væ soli quia cum ceciderit, nō habet subleuantē se. Solus omnino est, qui sine amico est. At quæ felicitas, quæ securitas, quæ iocūditas est, habere cum quo æque audeas loqui, ut tibi: cui confiteri non timeas, si quid deliqueris: cui non erubescas reuelare in spiritalibus, si quid profeceris: cui cordis tui omnia secreta committas, & cōmendes consilia? Quid igitur iocundius, quàm ita unire animum alterius, & unum efficere de duobus, ut nulla iactantia timeatur, nulla formidetur suspitio: nec correptus alter ab altero doleat: nec laudantem alter alterum adulationis notet uel arguat? Amicus, ait sapiens, medicamentum est uitæ. Non enim ualidior uel efficacior est uulneribus nostris medicina, quàm habere qui omni incommodo occurrat compatiens, omni commodo occurrat cōgratulans: ut iunctis suis humeris, onera sua inuicem tolerent, & quòd unusquisque propriam leuius, quàm amici portet iniuriam. Amicitia ergo secundas res facit splendidiores, aduersas partiens communicansq; reddit leuiores: nam & philosophis etiam placuit, Non aqua, non sole, non igne pluribus locis D utimur, quàm amico: in omni actu, in omni studio, in certis, in dubijs, in quolibet euentu, in fortuna qualibet, in secreto, in publico, in omni consultatione domi forisq; ubique amicitia grata, amicus necessarius, utilis gratia reperitur. Quocirca amici, ait Tullius, & absentes assunt sibi, & egentes abundant, & imbecilles ualent: & quod difficilius est dictu, mortui uiuunt. Igitur amicitia est diuitibus pro eleemosyna, exulibus pro patria, pauperibus pro censu, ægrotis pro medicina, mortuis pro uita, sanis pro gratia, imbecillibus pro uirtute, robustis pro præmio. Tantus enim amicos honor, memoria, laus, desideriumq; prosequitur, ut & eorum uita laudabilis, & mors pretiosa iudicetur: & quod his omnibus excelsius, quidam gradus est amicitia uicinus perfectioni, quæ in dei dilectione & cognitione consistit: ut homo ex amico hominis dei efficiatur amicus. In euangelio, Iam nō dicam uos seruos, sed amicos meos. In amicitia quippe nihil inhonestū est, nihil fictum, nihil simulatum: & quicquid est, id sanctum, & uoluntarium, & uerum est: & hocipsum charitatis proprium est. In amicitia cōiunguntur honestas & suauitas & iocūditas, dulcedo & uolūtas & actus. Quæ omnia à Christo inchoantur, per Christum promouentur, in Christo perficiuntur. Itaq; amicus in spiritu Christi adhærens amico, efficitur cum eo cor unum, & anima una: & sic per amoris cātica gradu ad Christi cōscendens amicitiam, unus cum eo spiritus efficitur, in osculo uno.

Eccl's. 4 — Eccli. 6 — Ioan. 15

Osculum pacis. Caput VI

Osculetur me, inquit, osculo oris sui. Est osculum corporale, quod impressione fit labiorum, quod non est ostendendum, nisi certis & honestis horis, ut in signum reconciliationis, quando fiunt amici, qui fuerunt inimici. In signum pacis, sicut communicati in ecclesia interiorem pacem exteriori osculo demonstrant. In signum dilectionis inter sponsum & sponsam fieri permittitur, uel sicut ab amicis post diuturnam absentiam & porrigitur & suscipitur. In signum catholicæ unitatis, sicut fit, cum hospes suscipitur. Sed sicut plerique aqua, igne, ferro, cibo, & aëre, quæ naturaliter bona sunt, in suæ crudelitatis uel uoluptatis satellitium abutuntur: ita peruersi & turpes, & hoc bono sua quodammodo flagitia condire

A dire nitũtur, ipsum osculum tanta turpitudine fœdantes, ut sic osculari nihil sit aliud quàm adulterari. Porrò osculum spiritale proprie amicorũ est, qui sub una lege amicitiæ tenentur. Non enim fit oris attactu, sed mentis affectu: non coniunctione labiorum, sed commixtione spirituum, castificante omnia dei spiritu, & ex sui participatione cœlestem immittente saporem. Nam ipse hunc sacratissimum inspirat affectum, ut uideatur alteri quasi unam animam habere in diuersis corporibus. Psalmista, Ecce quàm bonum & quàm iocundum habitare fratres in unũ. *Psal. 132* Anima sic affecta ad osculũ intellectuale suspirat, & cum maximo desiderio clamans, Osculetur me osculo oris sui; *Cant. 1* ut iam terrenis affectibus mitigata, & omnibus quæ de mũdo sunt cogitatiõibus desiderijsq; sopitis, in solius Christi delectet osculo, & quiescat amplexu, exultãs dicit: Læua eius sub capite meo. Ego amicitiã nihil aliud *Vera amicitia. Caput VII* credo, q inter duos tantã uoluntatum societatẽ, ut nihil uelit unus quod alter nolit, sed tanta sit inter utrosq; in bonis malisq; consensio, ut nõ species, non sensus, nõ honor, non quicquam quod alterius sit, alteri denegetur ad uouendum pro uolũtate, & ad utendũ: ut unusquisq; sicut erga ipsum, sic afficiatur erga proximum in omni officio & obsequio, q repen-dant uicem & fugiãtur honores. Inter bonos oriri potest amicitia, inter meliores proficere, cõsummari autem inter perfectos. Quãdiu enim quenquã in studio malum delectat, & inhonesta honestis præponit, & ei uoluptas gratior est puritate, temeritas moderatione, adulatio correptione, quomodo ad amicitiã eum fas est aspirare, cum ortus eius ex uirtutis opinióe procedit? Fœdus est amor, nec amicitiæ nomine dignus, quo tẽpore aliquid ab amico exigitur: quod necesse est eum facere, qui nec dum uitijs, aut sopitis, aut depressis, ad quælibet illicita, uel illicitur, uel cõpellitur. *1. Reg. 13* Nulla peccati est excusatio, si amici causa peccaueris. Ionadab quoq; amicus Amnon salubrius prohibuisset incestũ, q q potiret optato præbuisset cõsilium. Nos bonũ hominẽ dicimus, qui sobrie & pie & iuste uiuit in hoc seculo, nihil à quolibet inhonestũ petit, nec rogatus præstat: inter tales oriri potest & cõseruari amicitia. *Amicorum cõmunia omnia. ca. VIII*

B Quidam dicunt cauendam esse amicitiã rem plenam sollicitudinis atq; curarum, nec timoris uacuam, & multis obnoxiã doloribus, nihilq; difficilius quàm custodire usq; ad extremum diem, Sic iudicant cum Tullio amare, ut possint odire cum uelint: sic placet amare hodie, ut cras oderint: sic amicus esse, ut nulli sit fidus, nũc laudans, nũc uituperãs, nunc blandiens, nunc mordẽs: hodie paratus ad oscula, cras ad opprobria. Amor taliũ leuissima recedit offensa. *Tullius in libro de amicitia.* De his Tullius, Solem, inquit, è mundo tollere uidentur, qui amicitiam de uita tollũt, quia nihil à deo melius habemus, nihil iucũdius. Qualis sapiẽtia est, amicitiã detestãti ut sollicitudinẽ caueas, curis careas, exuaris timore: quando uirtus nulla sine sollicitudine, aut prudẽtia contra errores, uel tẽperantia cõtra libidines, uel iustitia cõtra malitiã, aut fortitudo contra ignauiam pugnat. Quis ergo hominum, maxime adolescentiũ, sine dolore, *1. Corint. 13* aut timore tueri pudicitiam, uel lasciuientẽ refrenare potest affectũ? Stultus fuit Paulus qui uoluit sine cura & sollicitudine uiuere, sed intuitu charitatis, quã uirtutẽ maximã credidit, infirmabatur cũ infirmis, & cũ scãdalizatis urebatur. Sed & tristitia illi erat, & cõtinuus dolor cordi eius pro fratribus suis secundũ carnẽ. Ego eos nõ tam homines q bestias dixerim, q sic dicũt esse uiuendũ, ut nulli cõsolationi sint, nulli & oneri uel dolori: qui nihil delectationis ex alterius bono cõcipiant, nihil amaritudinis sua alijs peruersitate inferãt, amare nullũ amari à nullo curantes. Est amicitia puerilis, quam uagus & lasciuiẽs creat affectus, sine ra- *Amicitia puerilis. Caput IX* tione, sine pondere, sine mensura, sine alicuius commodi uel incõmodi consyderatione. Hæc ad tempus uehemẽter afficit & stringit, blandius allicit. Sed affectus sine ratione, motus bestialis est ad quæq; illicita pronus: & licet amicitiam promoueat affectus, non est sequẽdus nisi eum ratio ducat, & honestas temperet, & regat iustitia. In pueris magis regnat talis affectus. Affectus insidus & instabilis & impuris mixtus semper amoribus, ab his quos spiritalis amor delectat caueatur, nam uenenum est. Primordia amicitiæ spirita- *Amicitia spiritualis. Cap. X* lis primum intentionis habeant puritatem, rationis magisterium, temperantiæ frenum: & sic suauissimus accedens affectus, ita profecto sentietur dulcis ut esse nunquam desinat ordinatus.

ordinatus. Quid sit uera amicitia, nondum nouit, qui aliam uult esse mercedẽ quàm ipsam. C
Nam cum multas & magnas utilitates pariat amicitia fida bonorum, non illam tamen ab istis, sed ab illa istas procedere non ambigimus: cum in bonis semper præcedat amicitia, sequatur utilitas, profecto non tam parta per amicum, quàm amici amor ipse delectat. Nihil est negandum amico, omnia pro eo sustinenda sunt: & uita corporis ponenda est pro amico, ut sanxit diuina autoritas. Fons & origo amicitiæ amor est: nam amor sine amicitia esse potest: amicitia sine amore nunquam. Amor uero ex natura, aut ex officio, uel ratione sola, uel solo affectu, uel more, nonnũquam ex utroque simul procedit. Ex natura, sicut mater diligit filium. Ex officio, quando ex ratione dati & accepti, quodam speciali affectu coniunguntur. Ex sola ratione, sicut inimicos, non ex spontanea mentis inclinatione, sed ex præcepti necessitate diligimus. Ex solo affectu, quando aliquis ob ea sola, quæ corporis sunt, uerbi gratia, pulchritudinem, fortitudinem, facundiam, sibi quorundam inclinat affectum. Ex ratione simul & affectu, quando is, quem ob uirtutis meritum ratio suadet amandum, morum suauitate, & uitæ laudandæ dulcedine in alterius influit animum: & sic ratio iungitur affectui, ut amor ex ratione castus sit, dulcis ex affectu.

Ex quibus procedat amicitia.

Amor dei fõs amicitiæ. Caput XI

Fundamentum amicitiæ dei amor est, ad quem omnia, quæ uel amor suggerit, uel affectus: omnia quæ uel occulte aliquis spiritus, uel palàm quislibet suadet amicus referenda, sunt diligenter inspicienda: ut quicquid astruitur, fundamẽto conueniat: & quicquid illud excedere deprehenditur, ad eius formam reuocandum, & secundum eius qualitatem omnimodam conuertendum non dubites.

Delectus amici. Caput XII

Nec omnes tamen quos diligimus in amicitiam sunt recipiẽdi, quia nec omnes sunt ad hoc idonei. Nam cum amicus tui consors sit animi, cuius spiritui tuum coniungas & applices, & ita misceas, ut unum fieri uelis ex duobus, cui te tanquam tibi alteri committas, cui nihil occultes, à quo nihil timeas: primum certe eligendus est, qui ad hoc aptus putetur: deinde probandus, & sic demum admittendus. Stabilis enim debet esse amicitia, & quãdam æternitatis speciem præferre, semper perseuerans in affectu, non pueri modo amicos mutare aut lædere. D
Nemo autem detestabilior, quàm qui amicũ læserit: nihilque magis animum torquet, quàm uel se ab amico impugnari: sed eligendus est, & probandus, & tolerandus. Quatuor sunt gradus, quibus ad amicitiæ perfectionem conscenditur: quorum primus est electio, secũdus probatio, tertius admissio, quartus rerum diuinarum & humanarum cum quadam charitate & beneuolentia summa consensio. Sunt uitia quædam, quibus si quis fuerit inuolutus, non diu leges amicitiæ uel iura seruabit. Non enim ad amicitiam sunt idonei nimis iracundi, instabiles, suspiciosi, uerbosi: quæ quatuor in electione amici notanda sunt. Difficile est eum, quem sæpe iracundiæ furor exagitat, nõ aliquãdo insurgere in amicũ. Vnde ecclesiasticus, Est amicus qui odium & rixam & conuitia denudabit. Noli esse amicus homini iracundo: neque ambules cum uiro furioso, ne sumas scandalum animæ tuæ. Sunt quidã ex naturali cõspersione iracundi, qui tamen hanc ita comprimere & temperare solliciti sunt passionem, ut in quinque, quibus teste scriptura amicitia dissoluitur atque corrumpitur, nunquam prosiliant: quamuis nonnũquam amicum sermone, uel actu, uel zelo nimis offendãt. Tales tolerandi sunt, & cum nobis constet de affectu certitudo, si quis fuerit uel sermonis uel actionis excessus, amico id indulgendum est: uel certe sine aliquo dolore iocunde insuper, in quo excesserit commonendus. Qui conuitiatur autem amico, dissoluit amicitiam. Ad amicum si produxeris gladium, non desperes: si protulerit os triste, ne timeas.

Prouer. 22

Eccli. 22

De causis dissoluendæ amicitiæ. Caput XIII

Est enim reuersio ad amicũ, excepto cõuitio, & improperio, & superbia, & mysterij reuelatione, & plaga dolosa: in his omĩbus effugiet amicus. Cõuitiũ quippe lædit famã, charitatẽ extinguit. Tãta est enim hominũ malitia, ut quicquid ira instigãte ab amico iaculatũ fuerit in amicũ, quasi à secretorũ suorum conscio, si nõ credatur, uerũ tamen esse clametur: multi enim sicut proprijs laudibus, ita in aliorũ uituperationibus delectantur. Quid scelestius improperio? Quod etiã falsa obiectiõe innocẽtis faciẽ miserãdo rubore perfundit. At superbia quid minus ferendũ? Quæ solũ id quo fractæ amicitiæ subueniendũ fuerat, humilitatis & cõfessiõis excludit

A excludit remedium, reddens hominem audacem ad iniuriam, tumidum ad correptionem.
Secretorũ reuelatio, qua nihil est turpius, nil execrabilius, nihil amoris uel gratiæ relinquens
inter amicos, sed omnia replens amaritudine indignationis, & odij atque doloris felle cun/
cta aspergens. Salomon, Qui denudat arcana amici, perdit fidem. Quid enim infelicius il/ *Eccli 27*
lo qui perdit fidem, & desperatione languescit? Vnde denudare amici arcana, desperatio
est animæ infelicis. Plaga dolosa, est occulta detractio, plaga serpentis est & aspidis morti
fera. Salomon, Si mordeat serpens in silentio, nihil illo minus habet qui occulte detrahit. *Eccl's 10*
Quemcunque in his uitijs assiduum inueneris, cauendus tibi est ille, nec donec sanetur eli/
gendus est. Abiuremus conuitia, quorum ultor est deus. Semei Dauid conuitijs impetens *3.Reg. 2*
à Salomone occisus est. Infelix Nabal carmelus Dauid seruitutem & fugam improperãs, *1.Reg.25*
à domino percuti meruit & occidi. Vitemus & superbiam, & amici gratiam humilitatis be *2.Reg.10*
neficio præueniamus. Ob hanc causam populum, & urbes filiorum Ammon, gladius Da/ *2.Reg. 12*
uid & ignis consumpsit. Amicorum reuelare secreta, sacrilegium est, quo fides amittitur, &
animæ captiuatæ desperatio importat, ut patet in Achitophel proditore. Detrahere ami/
co, uenenum amicitiæ putemus, quod Mariæ sororis Moysi corpus lepra fœdauit, & eiecta *Qui minus idonei*
est extra castra sex diebus. Cauendi sunt etiam instabiles & suspiciosi, quia cum fru *ad amicitiam. Ca/*
ctus amicitiæ sit securitas, quomodo te credis & committis amico, quomodo in eius amo/ *put XIIII*
re aliqua poterit esse securitas, qui omni circunfertur uento, omni acquiescit consilio: cuius
affectus molli luto comparatur, diuersas & contrarias tota die pro arbitrio imprimentis su
scipit & format imagines? Quid magis competit amicitiæ, quàm pax & tranquillitas cor/ *Suspiciosi.*
dis, cuius semper expers est suspiciosus? Nunquam enim requiescit, semper eum curiositas
comitatur, quæ continuos stimulos acuens, inquietudinis & perturbationis materias sub/
ministrat. Si uiderit amicum secretius loquentem cum aliquo, proditionem putabit. Si se
beneuolũ alteri præbuerit uel iocundũ, ille se minus diligi proclamabit: si eum corripuerit, *Verbosi.*
B odium interpretabitur. Sed nec uerbosum arbitror eligendum, quia uir linguosus non iusti *Prouerb.26*
ficabitur. Salomon, Si uides hominem promptum ad loquendum, magis illo spem ha/ *De eodẽ. Cap.XV*
bet stultus. Hic ergo tibi eligendus est in amicum, quem non iracundiæ furor in/
quietet, non instabilitas diuidat, non conterat suspitio, non uerbositas à debita grauitate
dissoluat. Præcipue utile est, ut eum eligas qui tuis conueniat moribus, tuæ congruat qua/
litati. Nam inter dispares mores, firma nõ potest esse amicitia, & ideo sibi cõuenire debet
utriusq; gratia. Multi sunt qui his passionibus mouẽtur, sed superiores inueniũtur: quia ira
cundiã patientia comprimunt, leuitatem seruata grauitate cohibent, suspiciones dilectio/
nis contemplatione compellunt. Quos in amicitiam quasi extractos assumendos dixerim,
qui uitia uirtute uincentes, tanto securius possidentur, quanto fortius etiam tentantibus ui
tijs resistere consuerunt. Cauendum est in ipsa electione uel dilectione, ne nimis cito diliga/
mus, maxime indignos. Digni sunt amicitia, quibus inest causa cur diligantur. Sed in his
qui probati digniq; putantur, erumpunt sæpe uitia, tam in ipsos amicos quàm in alienos,
quorum cum ad amicos redundat infamia, talibus est adhibenda diligentia ut sanentur, Et
si impossibile est, non statim rumpenda est amicitia, sed dissuenda, ut ait quidam, Dissuen
dæ sunt amicitiæ, non rumpendæ omnino. Amicitia æterna est. Vnde, Omni tempore *Prouerb.26*
diligit qui amicus est: si te læserit ille quem diligis, tu tamen dilige. Si talis fuerit ut amicitia
retrahatur, nunquam tamen subtrabatur dilectio. Consule quantum potest saluti, prospi/
ce famæ: nec unquam amicitiæ eius prodas secreta, quamuis ipse tua prodiderit.

Quinq; illa quæ ante scripsimus, conuitium, improperium, superbiam, reuelationem *Sexta causa soluen*
secretorum, & occultos morsus detractionum: his sextum addimus, si eos qui diligẽdi sunt *dæ amicitiæ. Ca/*
læserit & scandali materiam præbuerit, ubi uitiorum ipsorum te tangit infamia. Non enim *put XVI*
amor præponderare debet religioni, non fidei, non charitati multorum nec saluti. Hoc
scitote inter perfectos sapienter electos & caute probatos, quos uera & spiritalis amicitia
copulauit, non posse uenire dissidiũ. Cum enim amicitia de duobus fecerit unum, sicut id
quod

quod unum est, non potest diuidi, sic & amicitia non potest à se separari. Sed uirtus in hoc C probatur, quòd diligit à quo non diligitur: honorat à quo spernitur: benedicit à quo maledicitur: benefacit ei, qui sibi malum machinatur.

Ad amicitiam quatuor requiruntur, Caput XVII

Ad amicitiam quatuor pertinere specialiter uidentur: scilicet dilectio & affectio, securitas & iocunditas. Ad dilectionem spectat, cum beneuolentia beneficiorum exhibitio. Ad affectionē, interior quædam procedēs delectatio. Ad securitatem, sine timore & suspicione omnium consiliorum & secretorum reuelatio. Ad iocūditatem, de omnibus quæ cōtingunt, siue læta sint siue tristia: de omnibus quæ cogitantur, siue nociua sint, siue utilia: de omnibus quæ docentur uel discuntur, quædam dulcis & amica collatio. Ista perdit qui soluit amicitiam.

Amici probatio. Caput XVIII

Quatuor probanda sunt in amico: fides, intentio, discretio, patientia. Fides, ut ei te secure committas. Intentio, ut nihil ex amicitia nisi deum & naturale eius bonum expectes. Discretio, ut quid præstandum amico, quid ab eo petendum, in quibus contristandum pro eo, in quibus amico congratulādum, pro quibus eum corripiendum, modum, tempus & locum non ignorare. Patientia uero, ne correptus doleat, ne corripientē contemnat uel odiat, ut eum pro amico quælibet aduersa sustinere non pigeat.

Fides amicitiæ. Caput XIX

Nihil in amicitia fide præstantius, quæ ipsius nutrix uidetur & custos. Ipsa se in omnibus aduersis & prosperis, lætis & tristibus, iocūdis & amaris præbet æqualem: eodem intuens oculo humilem & sublimē, pauperem & diuitem, fortem & debilem. Fidelis proprie amicus nihil in amico, quod extra eius animum intuetur: uirtutem in propria sede cōplectens, cætera omnia quasi extra eum posita, nihil multum probat si assint, nec cum absint requirēs. Ipsa tamen fides in prosperis latet, sed eminet in aduersis. In necessitate probatur amicus. Amici diuitis multi, sed utrum ueri amici sint, interueniens aduersitas probat. Salomon, Omni tempore diligit qui amicus est, & semper in angustijs comprobatur. Et arguens infidelem, dicit, Dens putridus, & pes lapsus, qui sperat super infideli in die angustiæ.

Prouer. 14 Prouer. 17 Prouer. 25

De amicis quæstuosis. Caput XX

Diximus etiam intentionem esse probandam. Sunt plerique, qui in rebus humanis nihil norunt bonum, nisi quod temporaliter D fructuosum sit. Hi amicos sicut boues suos diligunt, ex quibus aliquid boni sperant capturos: qui profecto germana & spiritali carent amicitia, propter deum & se expetenda, nec in seipsis naturale contuentur exēplar: ubi facile deprehenditur uis eius qualis sit & quanta, secūdum formam, quam sermo diuinus præscripsit, Diliges, inquit, proximum tuum sicut teipsum. Tunc erit ipse quem diligis alter tu, si tuam in ipsum transfuderis charitatem. Non enim ut ait Ambrosius, uectigalis est amicitia, sed plena decoris gratiæ uirtus est, non quæstus, quia pecunia non potitur, sed gratia: nec licitatione pretiorum, sed concertatione beneuolentiæ. Nō debet esse mercenaria, sed gratuita. Certiores sunt amicitiæ inopum, quàm diuitum, cum spem lucri sic tollit paupertas, ut augeat charitatem. Diuitibus pleriq; assentatorie gratificantur, erga pauperē nemo simulator est: uerum est quicquid defertur pauperi, eius amicitia inuidia caret.

Math. 22

Qualis eligendus. Caput XXI

Quidam peruerse & indiscrete talem amicū habere uolunt, quales ipsi esse non possunt. Hi sunt qui leues amicorum transgressiōes impatienter ferunt, austere corripiunt, & carentes discretione, magna negligunt, cōtra quæq; minima se erigūt, confundunt omnia,: non locum seruantes, ubi: non tempus, quādo: non personas, quibus quælibet uel publicare conueniat, uel celare. Circa illum, quem eligis, probāda est discretio, ne improuidum uel imprudentem tibi sumas, & lites quotidianas & iurgia tibi ipse perquiras. Si quis sine discretiōe fuerit, sicut nauis absq; gubernaculo pro impetu spe instabili motu semper feretur.

Quomodo arguendus amicus. Caput XXII

Patientia probanda est, cum necesse erit arguere quem diligis: quod aliquando quasi ex industria durius fieri oportet, ut sic eius probetur uel exerceatur tolerantia. Non quandoque in amicis eligēdis tædeat esse sollicitum, cum huius laboris fructus sit uitæ medicamen, & immortalitatis fundamentum. Cauendus est quidem impetus amoris, qui præcurrit iudicium, & probandi adimit potestatem. Est proinde uiri prudentis, suscitatum hunc refrenare impetum, ponere modum beneuolētiæ, paulatim procedere in affectū, donec iam probato se totum det & committat amico. Hæc est magna felicitas, quam expectamus

A ctamus deo operante & infundente inter se & creaturam suam, inter ipsos gradus & ordi-
nes quos elegit esse tantā amicitiam & charitatem, ut sic quisq; diligat alium sicut seipsum,
& sicut unusquisq; de propria, sic de alterius felicitate lætetur, & ita singulorum beatitudo
sit omnium, & omnium beatitudinum uniuersitas singulorum. Ibi nulla cogitationum oc-
cultatio, nulla affectionum dissimulatio. Hæc est uera amicitia quæ hic inchoatur, ibi perfi
citur: quæ hic est paucorum, ibi omnium ubi omnes boni. Hic est necessaria probatio, ubi
est sapientium & stultorum commixtio. Plerosq; omni affectu amplectimur, *Non pariter admit tendi omnes*
quos tamen ad amicitiæ secreta non admittimus, nec ad consiliorum reuelationem. In eu- *Caput XXIII*
angelio Christus de discipulis suis quos de seruis amicos fecit, ait, Iam non dicam uos ser- *Ioan. 15*
uos, sed amicos. Ambrosius dedit formam amicitiæ quam sequamur, ut faciamus amici
uoluntatem, & aperiamus secreta nostra illi quæcunq; in pectore habemus, & illius arcana
non ignoremus: nihil enim occultat amicus si uerus est, effundit animum suum sicut effun-
debat mysteria patris sui dominus noster Iesus Christus. Quemadmodum ami *De cultu amicitiæ. Caput. XXIIII*
citia sit colenda uideamus. Firmamentum ergo stabilitatis & constantiæ in amicitia est fi-
des, nihil enim est stabile quod infidum est. Non fidum potest esse multiplex ingenium &
tortuosum, neq; qui non eisdem rebus mouentur, nec eisdem cōsentiunt, nec stabiles esse
possunt amicitiæ aut fidei. Præ omnibus cauenda est suspitio quæ est amicitiæ uenenum.
Non unquam de amico mala sentiamus, nec mala dicenti credamus. Accedat hinc in ser-
mone iocūditas, hilaritas in uultu, suauitas in moribus, in oculorum etiam nutu serenitas.
Tristitia nanq; & seuerior facies habet quandam honestam grauitatem, sed amicitia qua-
si remissior aliquando debet esse liberior & dulcior ad comitantem felicitatem, quia sine le-
uitate & dissolutione procliuior. Est præterea illius amicitiæ, parem esse inferiori superio-
rem. Sæpe quidē inferioris gradus & ordinis, dignitatis & scientiæ, ab excellentioribus assu
muntur in amicitiam, ita ut sublimis descendat, humilis ascendat, diues egeat, pauper dite-
B scat, & ita unusquisq; alteri suam conditionem cōmunicet ut fiat æqualitas. Vnde qui mul-
tum habuit, non abundauit, & qui modicum, nō minorauit. Nunquā tuo te præferas ami-
co, sed si forte in his quæ diximus superior inueniris, tunc te magis amico submitte. Non
cuncteris præstare confidentiam, extollere uerecundum, & tanto plus ei conferre honoris,
quanto minus conferendum conditio uel paupertas præscribit. Ionathas enim fœdus iniit
cum Dauid, & seruulum in amicitiam adæquans, dominio fugatum à patre, sic adiudica-
tum mortiue sic definitum, sibi prætulit, se humilians, & illum exaltans, Tu, inquit, eris rex,
& ego ero secundus post te. Si non ut dominum tibi uidetur præferre eum quem diligis,
uel parem facere eum tibi non negligas. Non enim amicitia recte colitur à quibus æquali-
tas non seruatur. Defer amico ut æquali, nec te pudeat ut præuenias eum officio. Amicitia
enim nescit superbiam. Fidelis quippe amicus medicamentum est uitæ.
Hæc est igitur lex in amicitia, ut ab amicis honesta petamus, & pro eis honesta facia *Beneficētia in amicos. Ca. XXV*
mus, nec expectemus ut rogemur: cunctatio semper absit, studium semper assit. Perde, in-
quit Salomon, pecuniā propter amicum. Si enim pecunia perdenda est propter amicum,
multo magis amici utilitatibus uel necessitatibus conferenda. Sic igitur des amico ut non
improperes, non mercedem expectes, non frontem obducas, non uultum auertas, non de-
ponas oculos: sed serena facie, hilari uultu, sermone iocundo intercide uerba petentis: occur-
re beneuolentia ut non rogatus uidearis patrare quod petitur. Ingenuus animus nihil ma
gis erubescendum æstimat quàm rogare. Cum igitur tibi cum amico tuo esse debeat cor
unum & anima una, iniuriosum est si non sit & pecunia una. Sic se sibi suaq; impendant, ut
qui dat, seruet hilaritatem, qui accipit, non perdat securitatem. Sunt in amicitia *Mutua inter amicos. Cap. XXVI*
aliqua in quibus sibi adesse possunt amici. Primum ut solliciti sint pro inuicem, orent pro
inuicem, erubescant alter pro altero, alter gaudeat pro altero, alterius lapsum ut suū doleat,
suo dilecto suus ille qui diligitur: inter uariabiles fortunæ casus & in uarietate mutabilium,
nihil utiq; à sapientibus potius, benignius, suauius ac honestius æstimatur quàm ueram

amicitiam inuenire. Quod tenere diligimus, id uidendi desiderio æstuamus. Ea nanq; est uis amoris ut oculus mentis offerat, quod ardentius mens desiderat. Occurrunt enim notæ tuæ, uerba tua melle condita. Occurrit felicium noctium iocunditas, quæ me mihi furantur & studio & labori: in media nanq; lectione te somnio, in somnis amplector te, in amplexibus te amitto, & te & somnio cum sua fallacia discedente. Medere ergo desiderijs, medere absentiæ, diligentem te dilige, sitq; remedium id nostri furoris, ut sciant qui te diligunt me amare. Minus enim amor habet amoris, ubi se sentit qui diligit non amari. Amicorū enim est inuicem sua negotia agnoscere, & suis opportunitatibus mutuā uicissitudinem impendere. Non est amicus qui amico non subuenit, nec etiam bonus socius, qui socij aduersum parum lugeat, alterius profectum non suum æstimet. Quibus modis impendi potest, erigat pusillanimitatem, suscipiat infirmum, consoletur tristem, iratum sustineat: sic oculos uereatur amici, ut nihil quod inhonestum sit agere, nil quod dedeceat loqui præsumat. Nam quicquid ipse deliquerit, in amicum redundat. C

Correptio amici Caput XXVII

Quicquid suadendum est ab amico facilius recipiatur, & facilius retineatur: cuius magna debet esse in suadendo autoritas, cum nec fides eius dubia, nec adulatio sit suspecta. Non solum arguendi sunt amici, sed si opus fuerit, obiurgandi. Obiurgandus est amicus si ueritatem aspernatur, & obsequijs atque blanditijs in crimen appellatur. Sed monitio acerbitate, obiurgatio contumelia careat. Ambrosius, Si quid uitij in amico deprehenderis, corripe occulte, si te non audierit, corripe palàm. Sunt enim bonæ correptiones, & plerunq; meliores quàm tacita amicitia: & si lædi se putet amicus, tu tamen corripe. Tolerabiliora enim sunt amici uulnera quàm adulantium oscula. Debet amicus amico compati & condescendere, uitium eius suum putare, corripere humiliter, compatienter. Corripiat eum uultus tristior, & sermo deiectior. Intercipiant uerba lacrymæ, ut non solum uideat, sed & sentiat correptionem ex amore, & non ex rancore procedere. Amicus amico se ita conformet, ut eius congruat qualitati: & cui in exteriori aduersitate debet adesse, multo magis spiritui occurrere. Moneri & monere non repugnant, non adulatorie, non simulatorie, sed uere. Nam simulator ore decipit amicū suum. D

Epilogus XXVIII

Præstemus amico quicquid amoris est, quicquid gratiæ, quicquid dulcedinis, quicqd charitatis. Subtiles honores & onera illis quos præscripserit ratio imponimus, sciētes quia nunquam uere diligit cui amicus ipse non sufficit, nisi hæc uilia & contemptibilia abiecerit. Cauendum est ne tenerior affectus maiores utilitates impediat, dum eos quos ampliori charitate complectimur, si magna spes fructus uberioris elucet, nec absentare uolumus, nec ignorare. Hæc est enim amicitia ordinata, ut ratio regat affectum, nec tam quid illorum suauitas, quàm quid multorum petat utilitas, attendamus. Qui semetipsum non amat, alium amare non potest. Se autem non diligit, qui turpe aliquid uel inhonestum, uel à se exigit, uel sibi impertit. Primum ergo est, ut semetipsum quisq; castificet, nihil sibimet indulgens quod indecens sit, nihil subtrahens quod utile sit. Sed quia hic amor multos diligit, ex ipsis eligat quem ad amicitiæ secreta, lege familiari admittat, in quem copiose suum infundat affectum, denudans pectus suum usq; ad spectationem uiscerum, medullarum, cogitatuum & intentionum cordis. Non eligatur secundum affectionis lasciuiam, sed secundum perspicaciam rationis, similitudinem morum, & contemplationem uirtutum. Sic se impendat amico, ut leuitas omnis absit, iocunditas assit, nec ordinata desint beneuolentiæ & charitatis obsequia uel officia. Probetur fides eius, honestas & patientia. Accedat amicorum consiliorum communio, assiduitas parium studiorum, & quædam conformatio uultuum. Ita electus & probatus nihil uelit quod dedeceat, uel petere ab amico, uel præstare rogatus. Amicitiam uirtutem putare, non quæstum: adulationem fugere, detestari assertionem: liber in discretione, patiens in correptione, firmus & stabilis in dilectione: utile tunc dolore pro inuicem laborare, onera sua portare pro altero, semetipsum negligere, alterius uoluntatem suæ præferre, illius necessitati magis quàm suæ occurrere, aduersus semetipsum opponere & exponere, dulce ad inuicem conferre, studia sua mutuo patefacere. Accedit

A dit pro inuicem oratio,quæ in amici memoria tanto efficacius,quanto affectuosius admit/
titur,profluentibus lacrymis,quas uel timor exercet,uel affectus elicit,uel dolor educit. Ita
pro amico orans Christum, ipsum desideranter & diligenter intendit, subito transit affe/
ctus in affectum,ipsius Christi dulcedinem tangens incipit gustare quàm dulcis est,& sen
tire quàm suauis. Ita à sancto illo amore quo amplectitur amicum,ad illum conscendens
quo amplectitur Christum,spiritalem amicitiæ fructum capit.

FINIS

DIVI AVRELII AVGVSTINI HIPPONENSIS EPISCOPI, de sermone domini in monte secundum Matthæum, Liber Primus.

SERMONEM quem locutus est dominus noster Iesus Christus in mon
te,sicut in Euangelio secundum Matthæum legimus,si quis pie sobrieq;
considerauerit,puto quòd inueniet in eo,quod ad mores optimos per/
tinet,perfectum uitæ christianæ modum.Quod polliceri non temere au
demus,sed ex ipsis eiusdem domini uerbis conijcientes.Nam sic ipse ser/
mo concluditur , ut appareat in eo præcepta esse omnia quæ ad infor/
mandam uitam pertinent.Sic enim dicit,Omnis ergo qui audit uerba mea hæc & facit ea,
assimilabo eum uiro sapienti,& reliqua usq; ad eum locum,Et facta est ruina eius magna. Matth. 7
Cum ergo non dixit,qui audit uerba mea tantum,sed addidit dicẽs,Qui audit uerba mea
hæc,satis,ut arbitror,significauit,hæc uerba quæ in monte locutus est,tam perfecte instrue
re uitam eorum qui uoluerint secundum ea uiuere,ut merito comparentur ædificanti super
petram.Hoc dixi,ut appareat istum sermonem omnibus præceptis quibus christiana uita
B informatur esse perfectum . Nam de hoc capitulo diligentius suo loco tractabitur. Huius
igitur sermonis initium sic assumitur, Cum uidisset autem Iesus turbas multas,ascendit in
montem,& cum sedisset,accesserunt ad eum discipuli eius,& aperiens os suum docebat eos
dicens.Si quæritur quid significet mons,bene intelligitur significare maiora præcepta iusti
tiæ,quia minora erant quæ Iudæis data sunt.Vnus tamen deus per sanctos prophetas &
famulos suos, secundum ordinatissimam distributionem temporum,dedit minora præce
pta,populo quem adhuc timore alligari oportebat : & per filium suum maiora, populo
quem charitate iam liberari conuenerat. Cum autem minora minoribus, maiora maiori/
bus dantur, ab eo dantur qui solus nouit congruentem suis temporibus generi humano
exhibere medicinam.Nec mirum est quòd dantur præcepta maiora propter regnum cœlo
rum,& minora data sunt propter regnum terrenum,ab eodem uno deo qui fecit cœlum &
terram.De hac ergo iustitia,quæ maior est, per prophetam dicitur, Iustitia tua sicut mon Psalm. 35
tes dei:& hoc bene significat,quod ab uno magistro, solo docendis tãtis rebus idoneo, do
cetur in monte.Sedens autem docet,quod pertinet ad dignitatem magisterij. Et accedunt
ad eum discipuli eius,ut audiendis illis uerbis,hi essent etiam corpore uiciniores,qui præce/
ptis implendis etiam animo propinquabant.Aperuit os suum & docebat eos dicens. Ista
circumlocutio qua scribitur,Et aperiens os suum,fortassis ipsa mora commendat aliquan/
to longiorem futurum esse sermonem, Nisi forte non uacet quòd nũc eum dictum est ape
ruisse os suum,quòd ipse in lege ueteri, aperire soleret ora prophetarum. Quid ergo dicit?
Beati pauperes spiritu,quoniam ipsorum est regnum cœlorum. Legimus scriptum de ap/ Eccli. 6
petitione rerum temporalium, Omnia uanitas & præsumptio spiritus. Præsumptio au/
tem spiritus, audaciam & superbiam significat. Vulgo etiam magnos spiritus superbi ha/
bere dicuntur, & recte,quandoquidem spiritus etiam uentus uocatur. Vnde scriptum est,
Ignis grando nix glacies spiritus procellarum.Quis uero nesciat superbos inflatos dici,tan Psal. 148
quam uento distentos? Vnde est etiam illud Apostoli, Scientia inflat,charitas uero ædi/

ficat. Quapropter recte hic intelliguntur pauperes spiritu, humiles & timentes deum, id est non habentes inflantem spiritum. Nec aliunde omnino incipere oportuit beatitudinem. Siquidem peruentura est ad summam sapientiam. Initium autem sapientiæ timor domini. Quoniam & econtrario, Initium omnis peccati superbia scribitur. Superbi autem appetunt & diligũt regna terrarum. Beati autem pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnũ cœlorum. Beati mites, quoniam ipsi hæreditate possidebũt terram. Illam credo terram, de C
Psal. 141 qua in psalmo dicitur. Spes mea es tu, portio mea in terra uiuẽtium. Significat enim quandam soliditatem & stabilitatem hæreditatis perpetuæ, ubi anima per bonũ affectum, tanquam loco suo requiescit, sicut corpus in terra: & inde cibo suo alitur, sicut corpus ex terra: ipsa est requies & uita sanctorum. Mites autem sunt qui cedunt improbitatibus & non resistunt malo, sed uincunt in bono malum. Rixentur ergo immites & dimicent pro terrenis & temporalibus rebus. Beati autem mites, quoniã ipsi hæreditate possidebunt terram, de qua pelli non possunt. Beati lugentes, quoniam ipsi consolabũtur. Luctus est tristitia de amissione charorum: conuersi autem ad deum, ea quæ in hoc mundo chara amplectebantur amittunt. Non enim gaudent his rebus, quibus ante gaudebant: & donec fiat in illis amor æternorum, nonnulla mœstitia sauciantur. Consolabuntur ergo spiritusancto, q maxime propterea paracletus nominatur, id est, consolator, ut temporalia amittentes æterna lætitia perfruantur. Beati qui esuriunt & sitiunt iustitiam, quoniam ipsi saturabuntur. Iam istos amatores dicit ueri & inconcussi boni. Illo ergo cibo saturabuntur, de quo ipse domi-
Ioan. 4 nus dicit, Meus cibus est ut faciam uoluntatem patris mei, quod est iustitia: & illa aqua de qua quisquis biberit, ut idem dicit, Fiet in eo fons aquæ salientis in uitam æternam. Beati misericordes, quoniam ipsorum miserebitur deus. Beatos esse dicit qui subueniunt miseris, quod eis ita rependitur, ut de miseria liberentur. Beati mũdicordes, quoniam ipsi deum uidebunt. Quàm ergo stulti sunt qui deum istis exterioribus oculis quærunt cum corde ui-
Sap. 1 deatur, sicut alibi scriptũ est, Et in simplicitate cordis quærite illum. Hoc est enim mundum cor, quod est simplex cor: & quemadmodum lumen hoc uideri non potest nisi oculis mundis, ita nec deus uidetur nisi mundum sit illud quo uideri potest. Beati pacifici, quoniã ipsi filij dei uocabuntur. In pace perfectio est ubi nihil repugnat, & ideo filij dei pacifici, quoniã nihil resistit deo, & utiq; filij similitudinem patris habere debent. Pacifici autẽ in semetipsis sunt, qui omnes animi sui motus componentes & subijcientes rationi, id est, menti & spiritui, carnalesq; concupiscentias habentes edomitas, fiunt regnum dei. In quo ita sunt ordinata omnia, ut id quod est in homine præcipuum & excellens, hoc imperet cæteris nõ reluctantibus, quæ sunt nobis bestijsq; cõmunia. Atq; idipsum quod excellit in homine, id est, mens & ratio, subijciatur potiori, quod est ipsa ueritas unigenitus filius dei. Neq; enim imperare inferioribus potest nisi superiori seipse subijciat. Et hæc est pax quæ datur in terra hominibus bonæ uoluntatis, hæc uita consummati perfectiq; sapientis. De huiusmodi regno pacatissimo & ordinatissimo missus est foras princeps huius seculi, qui peruersis inordinatisq; dominatur. Hac pace intrinsecus constituta atq; firmata, quascunq; persecutiones ille qui foras missus est, forinsecus concitauerit, auget gloriam quæ secũdum deum est, Non aliquid in illo ædificio labefactans, sed deficientibus machinis suis innotescere faciẽs quãta firmitas intus extructa sit. Ideo sequitur, Beati qui persecutionem patiuntur propter iustitiam, quoniam ipsorum est regnum cœlorum. Sunt autem omnes istæ octo sententiæ. Iam enim cætera compellans loquitur ad illos qui aderant dicens, Beati eritis cum uobis maledicent & persequentur uos. Superiores autem sententias generaliter digesserat. Non enim dixit, beati pauperes spiritu, quoniam uestrum est regnum cœlorum, sed quoniã ipsorum est, inquit, regnum cœlorum. Neq; beati mites, quoniam uos possidebitis terram: sed quoniam ipsi possidebunt terram. Et ita cæteras usq; ad octauam sentẽtiam, ubi ait, Beati q persecutionem patiuntur propter iustitiam, quoniam ipsorum est regnum cœlorum. Inde iam incipit loqui præsentes compellans, cum & illa quæ supra dicta sunt ad eos etiam D

pertine-

A pertinerent qui præsentes audiebant: & hæc postea quæ uidentur præsentibus specialiter
dici, pertineant etiam ad illos qui absentes uel post futuri erant. Quapropter iste sententia
rum numerus diligenter consyderandus est. Incipit enim beatitudo ab humilitate. Beati
pauperes spiritu, id est, non inflati, dũ se diuinæ autoritati subdit anima, timens post hanc
uitam ne pergat ad pœnas, etiam si forte in hac uita beata sibi esse uideatur. Inde uenit ad
diuinarum scripturarum cognitionem, ubi oportet eam se mitem præbere pietate, ne id
quod imperitis uidetur absurdum, uituperare audeat, & peruicacibus concertationibus ef-
ficiatur indocibilis. Inde iam incipit scire, quibus nodis seculi huius per carnalem consuetu-
dinem ac peccata teneatur. Itaq; hoc tertio gradu, in quo scientia est, lugetur amissio sum-
mi boni, quia inhæretur in extremis. In quarto autem gradu labor est, ubi uehementer in-
cumbitur, ut sese animus auellat ab eis quibus pestifera dulcedine innexus est. Hic ergo esu
ritur & sititur iustitia, & multum necessaria est fortitudo, quia non relinquitur sine dolore
quod cum delectatione retinetur. Quinto autem gradu perseuerantibus in labore datur
euadendi consilium, quia nisi quisq; adiuuetur à superiore, nullo modo sibi est idoneus, ut
sese tantis miseriarum implicamentis expediat. Est autem iustum consilium, ut qui se à po
tentiori adiuuari uult, adiuuet & infirmiorem in quo est ipse potentior. Itaq; beati miseri-
cordes, quia ipsorum miserebitur deus. Sexto gradu est cordis mundicia de bona conscien
tia bonorum operum, ualens ad contemplandum summum illud bonum quod solo puro
& sereno intellectu cerni potest. Postremo est septima ipsa sapientia, id est, contemplatio
ueritatis, pacificãs totum hominem & suscipiens similitudinem dei, quæ ita cõcluditur, Bea
ti pacifici, quoniam ipsi filij dei uocabuntur. Octaua tanquam ad caput redit, quia consum
matum perfectumq; ostendit & probat. Itaque in prima & in octaua nominatum est re-
gnum cœlorum, Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum cœlorum. Et beati
qui persecutionem patiuntur propter iustitiam, quoniam ipsorum est regnum cœlorum. Rom. 8
B Cum iam dicitur, Quis nos separabit à charitate Christi? Tribulatio, an angustia, an per-
secutio, an fames, an nuditas, an periculum, an gladius? Septem sunt ergo quæ perficiunt,
nam octaua clarificat, & quod perfectum est demonstrat, ut per hos gradus perficiantur
& cæteri tanquam à capite rursum exordiens. Videtur ergo mihi etiam septiformis opera Esaiæ 11
tio spiritussancti, de quo Esaias loquitur, his gradibus sententijsq; congruere. Sed interest
ordinis, Nam ibi enumeratio ab excellentioribus cœpit, hic uero ab inferioribus. Ibi nanq;
incipit à sapientia dei, & desinit ad timorem dei, sed initium sapientiæ timor domini est.
Quapropter si gradatim tanquam ascẽdentes numeremus, primus ibi est timor dei, secun
da pietas, tertia scientia, quarta fortitudo, quintum consilium, sextus intellectus, septima sa
pientia. Timor dei congruit humilibus, de quibus hic dicitur, Beati pauperes spiritu, quo- Rom. 11
niam ipsorum est regnum cœlorum: id est, non inflati, non superbi, de quibus Apo-
stolus dicit, Noli altum sapere, sed time, id est, noli extolli. Pietas congruit mitibus, Qui
enim pie quærit, honorat sanctam scripturam, & non reprehendit quod nondum intelli-
git, & propterea non resistit, quod est mitem esse. Vnde hic dicitur, Beati mites, quoniam
ipsi hæreditate possidebunt terram. Scientia congruit lugentibus, qui iam cognouerunt
in scripturis quibus malis uincti teneantur, quæ tanquam bona & utilia ignorantes appe-
tierunt, de quibus hic dicitur, Beati qui lugent nunc. Fortitudo congruit esurientibus & si-
tientibus, Laborant enim desiderantes gaudium de ueris bonis, & amorem à terrenis &
corporalibus auertere cupientes. De quibus hic dicitur, Beati qui esuriunt & sitiunt iusti-
tiam. Consilium congruit misericordibus: hoc enim unum remedium est de tantis malis
euadẽdi, ut dimittamus sicut nobis dimitti uolumus: & adiuuemus, in quo possum[9] alios,
sicut & nos in quo non possumus cupimus adiuuari. De quibus hic dicitur, Beati misericor
des, quoniam ipsorum miserebitur deus, & reliqua. Intellectus congruit mundis corde, tan
quam purgato oculo, quo cerni possit quod corporeus oculus non uidit, nec auris audiuit,
nec in cor hominis ascendit. De quibus hic dicitur, Beati mundicordes, & reliqua. Sapien-

tia congruit pacificis, in quibus iam ordinata sunt omnia, nullusq; motus aduersus ratio- C
nem rebellis est, sed cuncta obtemperant spiritui hominis, cum & ipse obtemperet deo, de quibus hic dicitur, Beati pacifici: unum autem præmium quod est regnum cœlorum, pro his gradibus uarie nominatum est. In primo sicut oportebat positum est regnum cœlorum, quod est perfectæ summæq; sapientiæ animæ rationalis. Sic itaq; dictum est, Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum, tanquam diceretur, Initium sapientiæ timor domini. Mitibus hæreditas, tanquam testamentum patris cum pietate quærentibus. Beati mites, quoniam ipsi hæreditate possidebunt terram. Lugentibus cõsolatio, tanquam scientibus quid amiserint, & quibus mersi sunt. Beati qui lugent nunc, quoniam ipsi consolabuntur. Esurientibus & sitientibus saturitas, tanquam refectio laborantibus, fortiterq; certantibus ad salutem. Beati qui esuriunt & sitiunt iustitiam, quoniam ipsi saturabuntur. Misericordibus misericordia, tanquam uero & optimo consilio utentibus, ut hoc eis exhibeatur à potentiore quod inualidioribus exhibent. Beati misericordes, quoniam ipsorum miserebitur deus. Mundis corde, facultas uidendi deum, tanquam purum oculum ad intelligenda æterna gerentibus. Beati mundicordes, quoniam ipsi deum uidebunt. Pacificis dei similitudo, tanquam perfecte sapientibus formatisq; ad imaginem dei per regene-
1. Retrac. 19 rationem renouati hominis. Beati pacifici, quoniam ipsi filij dei uocabuntur. Et ista quidem in hac uita possunt compleri, sicut cõpleta esse in apostolis, credimus. Nam illa omnimoda & in angelicam formã mutatio, quæ post hanc uitam promittitur, nullis uerbis exponi potest. Beati ergo qui persecutionem patiuntur propter iustitiam, quoniam ipsorum est regnum cœlorum. Hæc octaua sentẽtia, quæ ad caput redit perfectumq; hominem declarat, significatur fortasse & circuncisione octaua die in ueteri testamento: & domini resurrectione post sabbatum, qui est utiq; octauus, idemq; primus dies: & celebratione octauarum feriarum quas in regeneratione noui hominis celebramus: & numero ipso pẽtecostes.
Nam septenario numero septies multiplicato, quo fiunt quadragintanouẽ, quasi octauus D
additur ut quinquaginta compleantur. Et tanquam redeatur ad caput, quo die missus est spiritussanctus, eo in regnum cœlorum ducimur, & hæreditatem accipimus, & cõsolamur, & pascimur, & misericordiam cõsequimur, & mundamur, & pacificamur. Atq; ita perfecti, omnes extrinsecus illatas molestias pro ueritate & iustitia sustinemus. Beati eritis, inquit, cum uobis maledicent & persequentur, & dicent omne malum aduersum uos mentientes propter me, Gaudete & exultate, quoniam merces uestra multa est in cœlis. Animaduertat quisquis delicias huius seculi & facultates rerũ temporalium quærit in nomine christiano,
Psal. 44 intrinsecus esse beatitudinẽ nostrã, sicut de anima ecclesiastica ore prophetico dicitur, Omnis gloria eius filiæ regis ab intus: nam extrinsecus maledicta & persecutiones & detractiones promittuntur: de quibus tamẽ magna merces est in cœlis, quæ sentitur in corde patientium, eorũ qui iam possunt dicere, Gloriamur in tribulationibus, sciẽtes q; tribulatio patientiam operatur, patientia aũt probationẽ, probatio uero spem, spes aũt non confundit: quia charitas dei diffusa est in cordibus nostris, per spiritumsanctũ qui datus est nobis. Nõ eñi ista ppeti fructuosum est, sed ista pro Christi nomine non solũ æquo animo, sed etiã cum exultatione tolerare. Nã multi hæretici, nomine christiano animas decipientes, multa talia patiuntur. Sed ideo excludũtur ab ista mercede, quia nõ dictũ est tantum, beati q persecutionem patiuntur, sed additũ est, propter iustitiã. Vbi aũt sana fides nõ est, non potest esse iustitia, Quia iustus ex fide uiuit. Neq; schismatici aliqd sibi ex ista mercede pmittant, quia similiter ubi charitas nõ est, nõ potest esse iustitia. Dilectio enim proximi malũ non operatur. Quã si haberent, nõ dilaniarẽt corpus Christi quod est ecclesia. Quæri aũt potest quid intersit quod ait, Cum uobis maledicẽt, & omne malũ dicent aduersum uos, cũ maledicere, hoc sit, malũ dicere. Sed aliter maledictũ iactatur cum contumelia coràm illo cui maledicitur, sicut domino nostro dictũ est, Nõnne uerum dicimus, quia Samaritanus es & dæmonium habes? Aliter cũ absentis fama læditur, sicut de illo itẽ scribitᷓ, Alij dicebant, quia propheta

A pheta est:alij autem dicebant,non,sed seducit populum.Persequi autem est uim inferre uel
insidijs appetere,quod fecit qui eum tradidit,& qui eum crucifixerunt. Quid est sanè quòd
etiam hoc nõ est nude positum,ut diceretur,Et dicent omne malum aduersum uos,sed ad/
ditum,mentientes:additum est etiam,propter me? Propter eos additum puto,qui uolũt de
persecutionibus & de famæ suæ turpitudine gloriari:& ideo dicere ad se pertinere Christũ,
quia multa de illis dicuntur mala:cum & uera dicantur,quando & de illorum errore dicun/
tur:& si aliquando etiam nonnulla falsa iactantur, quod temeritate hominum plerumque
accidit,non tamen propter Christum ista patiuntur. Non enim Christum sequitur,qui nõ
secundum ueram fidem & catholicam disciplinam Christianus uocatur. Gaudete,inquit,&
exultate,quoniam merces uestra multa est in cœlis. Non hic cœlos dici puto superiores par
tes huius uisibilis mundi,Non enim merces nostra,quæ inconcussa & æterna esse debet,in
rebus uolubilibus & temporalibus collocanda est: sed in cœlis dictum puto, in spiritalibus
firmamentis,ubi habitat sempiterna iustitia:in quorum comparatione terra dicitur anima
iniqua,cui peccanti dictũ est, Terra es & in terram ibis. De his cœlis dicit Apostolus,Quo/ Gen.3
niam conuersatio nostra in cœlis est.Sentiunt ergo iam istam mercedem qui gaudent spiri Phil.3
talibus bonis,sed tunc ex omni parte perficietur,cum etiam hoc mortale induerit immorta
litatẽ,Ita enim persecuti sunt,inquit,& prophetas qui ante nos fuerunt.Nunc persecutionẽ 1.Corint.15
generaliter posuit,& in maledictis & in dilaceratione famæ:& bene exẽplo adhortatus est,
quia uera dicentes solent persecutionem pati:nec tamen ideo prophetæ antiqui timore per
secutionis à ueritatis prædicatione defecerũt. Rectissime itaq; sequitur, Vos estis sal terræ,
Ostendens fatuos esse iudicãdos, qui temporaliũ bonorum, uel copiã sectantes,uel inopiã
metuentes amittunt æterna,quæ nec dari possunt ab hominibus,nec auferri. Itaq; si sal infa
tuatum fuerit in quo salietur:id est,si uos per quos condiendi sunt quodãmodo populi,me
tu persecutionum temporalium amiseritis regna cœlorũ:qui erunt homines per quos à uo/
B bis error auferatur,cum uos elegerit deus,per quos errorem auferat cæterorum? Ergo ad ni
hilum ualet sal infatuatum,nisi ut mittatur foras & calcetur ab hominibus. Non itaq; calca
tur ab hominibus qui patitur persecutionẽ,sed qui persecutionem timendo infatuatur. Cal
cari enim non potest nisi inferior,sed inferior nõ est,qui quamuis corpore multa in terra su
sti neat,corde tamen fixus in cœlo est. Vos estis lumen mũdi. Quomodo dixit superius sal
terræ:sic nunc dicit,lumen mundi. Nam neq; superius ista terra accipienda est, quam pedi/
bus corporeis calcamus:sed homines qui in terra habitant,uel etiam peccatores, quorũ con
diendis & extinguẽdis putoribus,apostolicum salem dominus misit,Et hic mundũ nõ cœ/
lum & terrã,sed homines qui sunt in mundo uel diligunt mundum oportet intelligi,quibus
illuminandis apostoli missi sunt. Non potest ciuitas abscondi supra montem posita:id est,
fundata super insignem magnamq; iustitiam,quã significat etiam ipse mons in quo dispu
tat dominus. Neq; accendunt lucernam & ponunt eam sub modio. Quid putamus,ita esse
dictum sub modio,ut occultatio tantum lucernæ accipienda sit,tanquam si diceret, Nemo
accendit lucernam & occultat illam. An aliquid etiam modius significat,ut hoc sit ponere lu
cernam sub modio, superiora facere corporis commoda,quàm prædicationem ueritatis:ut
ideo quisq; ueritatem nõ prædicet,dum timet ne aliquid in rebus corporalibus & tempora
libus molestiæ patiatur? Et bene modius dicitur,Siue propter retributionẽ mẽsuræ,quia ea 2.Corint.5
quisq; recipit quæ gessit in corpore: ut illic,inquit Apostolus,recipiat unusquisq; quæ gessit Matth.7
in corpore:& tanq̃ de hoc modio corporis alio loco dicit, In qua mẽsura mẽsi fueritis, in ea
remetiet' uobis. Siue quoniã tẽporalia bona quæ corpore peragũtur, certa eorũ mẽsura &
inchoantur & transeunt, quã fortasse significat modius, Æterna uero & spiritalia nullo tali Ioan.3
fine coercentur. Non enim ad mensuram dat deus spiritum. Sub modio ergo lucernam po 1.Retract.ca.19
nit,quisquis lucem bonæ doctrinæ commodis temporalibus obscurat & tegit. Super can/
delabrum autem, qui corpus suum ministerio dei subjicit, ut superior sit prædicatio ueri/
tatis, & inferior seruitus corporis, per ipsam tamen corporis seruitutem excellentior luceat

doctrina, quæ per officia corporalia, id est, per uocẽ & linguã & cæteros corporis motus in bonis operibus insinuatur discẽtibus. Super candelabrũ ergo ponit lucernã cum dicit Apostolus, Non sic pugno tanquam aërem cædẽs, sed castigo corpus meum & seruituti subijcio, ne forte alijs prædicans ipse reprobus inueniar. Quod uero ait, Vt luceat omnibus q in domo sunt. Domum puto dictam habitationem hominũ, id est, ipsum mundum, propter id quod superius ait, Vos estis lumen mundi. Aut si domũ quisque uult accipere ecclesiam, nec hoc est absurdum. Sic luceat, inquit, lumen uestrum coràm hominibus, ut uideant bona facta uestra, & glorificẽt patrem uestrum qui in cœlis est. Si tantũmodo diceret, sic luceat lumen uestrum coram hominibus, ut uideant bona facta uestra: finem constituisse uideretur in laudibus hominum, quas quærunt hypocritæ, & qui ambiunt ad honores & captant inanissimam gloriam. Contra quos dicitur, Si adhuc hominibus placerẽ, Christi seruus nõ essem. Et per prophetam, Qui hominibus placent cõfusi sunt, quia deus nihil fecit illos. Et iterum, Deus confringit ossa eorũ qui hominibus placent. Et rursum Apostolus, Non efficiamur inanis gloriæ cupidi. Et ipse iterum, Probet autẽ se homo, & tunc in semetipso habebit gloriam, & non in altero. Non ergo tantum dixit, ut uideant bona opera uestra, sed addidit, & glorificent patrem uestrũ qui in cœlis est, ut hocipsum quod homo per bona opera placet hominibus, non ibi finem constituat ut hominibus placeat, sed referat hoc ad laudem dei, & propterea placeat hominibus ut in illo glorificetur deus. Hoc enim laudantibus expedit, ut non hominem, sed deum honorent, Sicut in ipso homine quem portabat, dominus ostendit, ubi admiratæ sunt turbæ paralytico sanato uirtutes eius, sicut in euãgelio scriptum est, Timuerunt, & glorificauerunt deum qui dedit potestatem talem hominibus. Cuius imitator Apostolus Paulus dicit, Tantum autem audientes erant, quoniam qui aliquando nos persequebatur, nunc euangelizat fidem, quam aliquando uastabat, & in me glorificabant deum. Posteaquam ergo cohortatus est audientes, ut se præpararent ad omnia sustinẽda pro ueritate atque iustitia, & non absconderent bonum quod accepturi erant, sed ea beneuolentia discerent ut cæteros docerent, non ad laudem suam, sed ad gloriam dei bona sua opera referentes: incipit eos iam informare & docere quid doceant, tanquam si quærerent dicentes, Ecce uolumus omnia sustinere pro tuo nomine, & doctrinam tuam non abscondere, sed quid est hoc ipsum quod uetas abscondi, & pro quo iubes omnia tolerari? Nunquid aliud dicturus es contra ea quæ in lege scripta sunt? Non, inquit, Nolite enim putare, quoniam ueni soluere legem aut prophetas: non ueni soluere, sed adimplere. In hac enim sententia sensus duplex est, secundum utrunque tractandum est. Nam qui dicit, non ueni soluere legem, sed adimplere: aut addendo dicit quod minus habet, aut faciendo quod habet. Illud ergo prius consyderemus quod primo posuit. Nam qui addidit quod minus habet, non utique soluit quod inuenit, sed magis perficiendo confirmat, & ideo sequitur, & dicit, Amen dico uobis, donec transeat cœlum & terra, iota unum, aut unus apex non præteribit à lege, donec omnia fiant. Dum enim fiunt etiam illa quæ addũtur ad perfectionem, multo magis fiunt illa quæ præmissa sunt ad inchoationem. Quod autem ait, Iota unum, aut unus apex non transibit à lege, nihil potest aliud intelligi nisi uehemens expressio perfectionis, quando per litteras singulas demonstrata est: inter quas litteras iota minor est cæteris, quia uno ductu fit: apex autem est etiam ipsius aliqua in summo particula. Quibus uerbis ostendit in lege ad effectum etiam minima quæque perduci. Deinde subiecit, Qui enim soluerit unum de mandatis istis minimis, & docuerit sic homines, minimus uocabitur in regno cœlorum. Mandata ergo minima significantur per unũ iota & unum apicem. Qui ergo soluerit & docuerit sic, id est, secundum id quod soluit, non secundũ id quod inuenit & legit, minimus uocabitur in regno cœlorũ: & fortasse ideo nõ erit in regno cœlorũ, ubi nisi magni esse nõ possunt. Qui aũt fecerit & docuerit sic, Qui aũt fecerit, hoc est, qui autem non soluerit: & docuerit sic, secundũ id quod non soluit: quòd uero magnus uocabitur in regno cœlorum, sequitur ut etiam sit in regno cœlorum, quò magni admittũtur: ad hoc enim pertinet

Margin notes: 1. Cor. 9 (beside "stolus, Non sic pugno"); Gal. 1 (beside "mam gloriam"); Psal. 52 (beside "Et per prophetam"); Gal. 6 (beside "Deus confringit"); Gal. 1 (beside "tor Apostolus Paulus"); 1. Retract. 19 (beside "to magis fiunt"). Section letters: C (top right), D (beside "beneuolentia").

A tinet quod sequitur, Dico enim uobis, quia nisi abundauerit iustitia uestra plusquam scriba
rum & pharisæorum, non intrabitis in regnum cœlorum: id est, nisi non solum illa minima
legis præcepta impleueritis quæ inchoant hominem, sed etiam ista quæ à me addũtur, qui
non ueni soluere legem, sed implere, non intrabitis in regnum cœlorum. Sed dicis mihi, Si
de illis mandatis minimis cum superius loqueretur dixit, minimum uocari in regno cœlo-
rum quisquis unum eorum soluerit, & secundum suam solutionem docuerit: magnum au-
tem uocari quisquis ea fecerit & sic docuerit, & ex eo iam in regno cœlorũ futurũ esse quia
magnus est: quid opus est addi præceptis legis minimis, si iam in regno cœlorũ potest esse,
quia magnus est quisquis ea fecerit & sic docuerit? Quapropter sic est accipiẽda illa senten-
tia: qui autem fecerit & docuerit sic, magnus uocabitur in regno cœlorum: id est, nõ secundũ
illa minima, sed secundum ea quæ ego dicturus sum. Quæ sunt autẽ ista? Vt abundet iusti
tia, inquit, uestra super scribarũ & pharisæorum: quia nisi abundauerit iustitia, non intrabi-
tis in regnum cœlorũ. Ergo qui soluerit illa minima & sic docuerit, minimus uocabitur: qui
aũt fecerit illa minima & sic docuerit, non iam magnus habẽdus est & idoneus regno cœlo-
rũ, sed tamẽ nõ tam minimus q̃ ille qui soluit. Vt autẽ sit magnus atq; illi regno aptus, face
re debet & docere, sicut Christus nunc docet: id est, ut abũdet iustitia eius super scribarũ &
pharisæorum. Iustitia pharisæorũ est, ut non occidãt: iustitia eorum qui intraturi sunt in re-
gnum cœlorũ, ut non irascantur sine causa. Minimum est ergo non occidere, & qui illud sol-
uerit, minimus uocabitur in regno cœlorum. Qui autem illud impleuerit ut non occidat, nõ
continuo magnus erit & idoneus regno cœlorum: sed tamen ascendit aliquem gradũ, perfi
cietur autẽ si nec irascitur sine causa. Quod si perfecerit, multo remotior erit ab homicidio.
Quapropter qui docet ut nõ irascamur, non soluit legẽ ne occidamus, sed implet potius, ut
& foris dum nõ occidimus, & in corde dum nõ irascimur, innocentiã custodiamus. Audistis *Exod.20*
ergo, inquit, quia dictũ est antiquis, Nõ occides? Qui aũt occiderit, iudicio reus erit. Ego au *1.Retract.19*
B tem dico uobis, quia omnis qui irascitur fratri suo sine causa, reus erit iudicio: qui autem di-
xerit fratri suo racha, reus erit concilio: qui autẽ dixerit fatue, reus erit gehennæ ignis. Quid
interest inter reum iudicio, & reum concilio, & reum gehennæ ignis? Nam hoc postremum
grauissimum sonat, & admonet gradus quosdã factos à leuioribus ad grauiora, donec ad
gehennam ignis ueniretur. Et ideo si leuius est reum esse iudicio quàm reum esse concilio,
ita leuius est reum esse concilio, quàm esse reum gehennæ ignis, oportet leuius esse intelliga
tur irasci sine causa fratri quàm dicere racha, & rursus leuius esse dicere racha q̃ dicere fa-
tue. Non enim reatus ipse haberet gradus, nisi gradatim etiam peccata commemorarẽtur.
Vnum autem hic uerbum obscurum positum est, quia nec Græcum, nec Latinũ est, racha,
cætera uero in sermone nostro usitata sunt. Nonnulli autem de Græco trahere uoluerũt in
terpretationem huius uocis, putantes pannosum dici racha, quoniã Græce dicitur pannus
ῥάκος. A quibus tamen cũ quæritur quid dicatur Græce pannosus, nõ respondẽt racha: sed
deinde nõ posset Latinus interpres ubi posuit racha, pãnosum ponere, nec uti uerbo quod
& in Latina lingua nullũ sit, & in Græca inusitatũ. Probabilius est ergo, quod audiui à quo *Racha quid*
dam Hebræo, cum id interrogassem: dixit enim esse uocẽ non significantem aliquid, sed in-
dignãtis animi motum exprimentẽ. Has interiectiones Grammatici uocant, particulas ora
tionis significantes cõmoti animi affectũ: uelut cum dicitur à dolẽte, heu: uelut ab irascẽte,
hem. Quæ uoces quarumq; linguarũ sunt propriæ, nec in aliam linguã facile transferũtur.
Quæ causa utiq; coegit tam Græcum interpretem q̃ Latinum uocẽ ipsam ponere, cũ quo- *Tres gradus iræ.*
modo eam interpretaretur nõ inueniret. Gradus itaq; sunt in istis peccatis, ut primo quisq;
irascatur, & eũ motũ retineat corde conceptũ. Iam si extorserit uocẽ indignantis ipsa cõmo-
tio, non significantẽ aliquid, sed illũ animi motũ ipsa eruptione testantem, qua feriatur ille
cui irascitur, plus est utiq; quàm si surgens ira silentio premeretur. Sin uero nõ solũ uox indi
gnantis audiatur, sed etiã uerbũ quod iam certã eius uituperationẽ in quẽ profert designet
& notet, quis dubitet amplius hoc esse quàm si solus indignationis sonus ederetur? Itaque

in

in primo unum est, id est, ira sola: in secundo duo, & ira & uox quæ iram significat:in tertio tria, & ira & uox quæ iram significat,& in uoce ipsa certæ uituperationis expressio. Vide nunc etiam tres reatus, iudicij, concilij, & gehennæ ignis. Nam in iudicio adhuc defensioni datur locus. In concilio autem quanquam & iudicium esse soleat, tamen quia interesse aliquid hoc loco fateri cogit ipsa distinctio, uidetur ad concilium pertinere sententiæ prolatio: quando non iam cum ipso reo agitur, utrum damnandus sit, sed inter se qui iudicant conferunt quo supplicio damnari oporteat quem constat esse damnandum. Gehenna uero ignis, nec damnationem habet dubiam sicut iudicium, nec damnati pœnam, sicut concilium: in gehenna uero ignis certa est & damnatio & pœna damnati. Videntur ergo aliqui gradus in peccatis & in reatu, sed quibus modis inuisibiliter exhibeantur meritis animarum, quis potest dicere? Audiendum est itaque quantum intersit inter iustitiam pharisæorum, & iustitiam maiorem quæ in regnum cœlorum introducit. Quòd cum sit grauius occidere quàm uerbo irrogare conuitium, ibi occisio reum facit iudicio, hic autem ira facit reum iudicio, quod trium illorum peccatorum leuissimum est: quia illic quæstionem homicidij inter homines agitabant: hic autem omnia diuino iudicio dimittuntur, ubi finis damnatorum est gehennæ ignis. Quisquis autem dixerit quòd grauiore supplicio in maiore iustitia punitur homicidium, si gehenna ignis punitur cõuitium, cogit intelligi esse differentias gehennarum. Sanè in tribus istis sententijs subauditio uerborum intuenda est. Habet enim prima sententia omnia uerba necessaria, ut nihil subaudiatur, Qui irascitur, inquit, fratri suo sine causa, reus erit iudicio. In secunda uero cum ait, Qui autem dixerit fratri suo racha, subauditur, sine causa, & ita iungitur, reus erit concilio. Iam in tertia ubi ait, Qui autem dixerit fatue, duo subaudiuntur, & fratri suo, & sine causa. Hoc est unde defenditur quod Apostolus Galatas uocat stultos, quos etiam fratres nominat, non enim id fecit sine causa. Ideo autem hic frater subaudiendus est, quia de inimico postea dicitur, quomodo etiam ipse tractandus sit maiore iustitia. Deinde hic sequitur, Si ergo obtuleris munus tuum ad altare, & illic recordatus fueris, quòd frater tuus habet aliquid aduersum te, relinque ibi munus tuum ante altare, & uade prius reconciliari fratri tuo. Et tũc ueniens offer munus tuum. Hinc itaq; apparet de fratre dictum esse superius, quoniam sententia quæ sequitur, ea coniunctione connectitur ut superiori attestetur: non enim ait, Si autem obtuleris munus tuum in altare, sed ait, Si ergo obtuleris munus tuum ad altare. Nam si irasci fas non est fratri suo sine causa, aut dicere racha, aut dicere fatue, multo minus fas est animo tenere aliquid, ut in odium indignatio conuertatur. Ad quod pertinet etiam quod alio loco dicitur, Non occidat sol super iracundiam uestram. Iubemur ergo illatum munus ad altare, si recordati fuerimus aliquid aduersum nos habere fratrem, ante altare relinquere, & pergere ac reconciliari fratri, deinde uenire & munus offerre. Quod si accipiatur ad litteram, fortassis aliquis credat ita fieri oportere, si præsens frater sit. Non enim diutius differri potest, cum munus tuũ relinquere ante altare iubearis. Si ergo de absente, & quod fieri potest, etiam trans mare constituto aliquid tale ueniat in mentem, absurdum est credere ante altare munus relinquendum, quod post terras & maria pererrata offeras deo. Et ideo prorsus intrò ad spiritalia refugere cogimur, ut hoc quod dictum est sine absurditate possit intelligi. Altare itaque spiritaliter, in interiore dei templo ipsam fidem accipere possumus, cuius signum est altare uisibile. Quodlibet enim munus offerimus deo, siue prophetiam, siue doctrinam, siue orationem, siue hymnum, siue psalmum, & si quid tale aliud spiritalium donorum animo occurrerit, acceptum esse non potest deo, nisi fidei synceritate fulciatur, & ei fixe atque immobile tanquam imponatur, ut possit integrum atque illibatum esse quod loquimur. Nam multi hæretici non habentes altare, id est, ueram fidem, blasphemias pro laude dixerunt, terrenis uidelicet opinionibus aggrauati, uotum suum tanquam in terram proijcientes. Sed debet esse sana etiam offerentis intentio. Et propterea cum tale aliquid oblaturi sumus in corde nostro, id est, in interiore dei templo,

Margin notes: C (beside line 1); 1. Retrac. 19 (beside "tur, inquit, fratri suo sine causa"); C (beside "Deinde hic sequitur"); Ephes. 4 (beside "alio loco dicitur, Non occidat sol")

A plo, Templum enim dei sanctũ est, inquit, quod estis uos: & in interiore homine habitare 1.Cor.3
Christum per fidem in cordibus uestris: si in mentem uenerit q; aliquid habeat aduersum Eph.3
nos frater, id est, si nos eum in aliquo læsimus, tũc enim ipse habet aduersum nos, Nam nos
aduersus illum habemus, si ille nos læserit, ubi nõ opus est pergere ad reconciliationem: nõ
enim ueniã postulabis ab eo qui tibi fecit iniuriam, sed tantũ dimittis, sicut tibi dimitti à do
mino cupis, quod ipse cõmiseris. Pergendũ est ergo ad reconciliationem, cum in mẽtem ue-
nerit quod nos forte fratrẽ in aliquo læsimus. Pergendũ est ergo non pedibus corporis, sed
motibus animi, ut te humili affectu prosternas fratri ad quẽ chara cogitatione cucurreris,
in conspectu eius cui munus oblaturus es. Ita enim etiã si præsens sit, poteris eum nõ simula
to animo lenire, atq; in gratiam reuocare ueniã postulando, si hoc prius coram deo feceris:
pergens ad eum non pigro motu corporis, sed celerrimo dilectionis affectu, Atq; inde ueni
ens, id est, intentionem reuocãs ad id quod agere cœperas, offers munus tuũ. Quis aũt hoc
facit ut fratri suo uel non irascatur sine causa, uel racha non dicat sine causa, uel eum fatuum
non appellet sine causa, quod totum superbissime admittitur: uel forte si in aliquo horũ la-
psus fuerit, quod est unum remediũ, supplici animo ueniã deprecetur: nisi quisquis inanis
iactantiæ spiritu non inflatur. Beati ergo pauperes, quoniã ipsorum est regnum cœlorum.
Nunc iam uideamus quod sequitur. Esto, inquit, aduersario tuo beneuolus cito dum es in
uia cũ eo, ne forte te tradat aduersarius iudici, & iudex tradat te ministro & in carcerẽ mit-
taris, Amen dico tibi non exies inde donec reddas nouissimũ quadrantẽ. Iudicem intelligo
Christum. Pater autem non iudicat quemquam, sed omne iudiciũ dedit filio. Ministrum Ioan.5
intelligo angelum, Et angeli, inquit, ministrabant ei: & cum angelis suis uẽturum credimus Matth.4
ad iudicãdos uiuos & mortuos. Carcerem intelligo pœnas, uidelicet tenebrarum, quas alio Matth.25
loco exteriores uocat, credo propterea quòd intrinsecus sit in ipsa mente, uel etiam si quid
secretius cogitari potest, gaudium diuinorum præmiorum. De quo dicitur seruo bene me
B rito. Intra in gaudium domini tui, Quemadmodum etiam & in hac ordinatione reipubli
cæ, uel à secretario, uel à prætorio iudicis extra mittatur, qui in carcerem traditur. De soluen
do autem nouissimo quadrante, potest non absurde intelligi, aut pro eo positum quod ni-
hil relinquitur impunitum, Sicut loquentes etiam dicimus usq; ad fecem, cum uolumus ex-
primere aliquid ita exactum ut nihil relinqueretur: uel ut significarentur nomine quadran-
tis nouissimi terrena peccata. Quarta enim pars distinctorum membrorum huius mun-
di, & ea nouissima, terra inuenitur: ut incipias à cœlo, secundum aërem numeres, aquam ter
tiam, quartam terram. Potest ergo conuenienter uideri dictum, Donec soluas nouissimum
quadrantem, id est, donec luas terrena peccata. Hoc enim & peccator audiuit, Terra es & Gen.3
in terram ibis. Donec soluas autem quod dictum est, miror si non eam significat pœnam,
quæ uocatur æterna, Vnde enim soluitur illud debitũ, ubi iam nõ datur pœnitendi & corre
ctius uiuendi locus? Ita enim fortasse hic positũ est, Donec soluas quomodo in illo ubi di-
ctum est, Sede à dextris meis, donec ponã omnes inimicos tuos sub pedibus tuis, Nõ enim Psalm.109
cum fuerint inimici sub pedibus positi, desinet ille sedere ad dextrã. Aut illud Apostoli, O- 1.Cor.15
portet enim illum regnare, donec ponat inimicos suos sub pedibus suis. Non enim cum po
siti fuerint, desinet regnare. Quẽadmodum ergo ibi intelligitur, de quo dictum est, Opor-
tet eum regnare donec ponat omnes inimicos sub pedibus suis, semper regnaturum, quo-
niam semper illi erunt sub pedibus: ita hic accipi potest, de quo dictum est, Non exies inde
donec soluas nouissimum quadrantem, semper non exiturũ esse: quia semper soluit nouissi
mum quadrantem, dum sempiternas pœnas terrenorum peccatorũ luit. Neq; ita hoc dixe-
rim ut diligentiorem tractationẽ uidear ademisse de pœnis peccatorũ, quomõ in scripturis
dicantur æternæ, quanq; quolibet modo uitãdæ sint potius q̃ sciẽdæ. Sed uideamus iam quis
sit ipse aduersarius cui iubemur esse beneuoli cito, cũ sumus cũ illo in uia. Aut enĩ diabolus
est, aut homo, aut caro, aut deus, aut præceptum eius. Sed diabolo nõ uideo quomodo iu-
beamur beneuoli esse, id est, cõcordes aut consentientes. Namq; alij quod Græce positum
est

est ὁμονοῶν interpretati sunt concors, alij consentiens. Sed neq; beneuolentiam diabolo iube- C
mur exhibere, ubi enim beneuolentia ibi amicitia, neq; quisquam dixerit amicitiam cum diabolo esse faciendam, Neq; concordare cum illo expedit cui semel renuntiando bellum indiximus, & quo uicto coronabimur. Neq; cōsentire illi iam oportet, cui si nunquam consensissemus, nunquam in istas incidissemus miserias. De homine autem quanquam iubeamur cum omnibus quantum in nobis est pacem habere, ubi utiq; & beneuolentia & concordia & consensio potest intelligi: non uideo tamen quomodo accipiam ab homine nos iudici tradi, ubi Christum iudicem intelligo, ante cuius tribunal omnes oportet exhiberi si-
2.Cor.5 cut dicit Apostolus. Quomodo ergo iudici traditurus est, qui ante iudicem pariter exhibebitur? Aut si propterea traditur quisq; iudici, quia hominem læsit, quamuis illo non tradente qui læsus est, multo commodius accipitur à lege ipsa reum tradi iudici contra quam fecit cum hominem læderet. Quia & si occidendo quis nocuerit homini, non erit iam tempus quo concordet cum eo, quia iam non est cum illo in uia, id est, in hac uita. Nec tamen ideo non sanabitur pœnitendo, & ad illius misericordiam cum sacrificio cōtribulati cordis refugiendo qui donat peccata conuersis ad se, & qui plus gaudet de uno pœnitente, quàm de nonagintanouem iustis. Carni uero multo minus uideo quomodo beneuoli uel concordes uel consentientes esse iubeamur. Magis enim peccatores amant carnem suam & cōcordant cum illa & consentiunt ei. Qui uero eam seruituti subijciunt, non ipsi ei cōsentiunt, sed eam sibi consentire cogunt. Fortasse ergo iubemur deo consentire & illi esse beneuoli, ut ei reconciliemur, à quo peccando recessimus, ut aduersarius noster dici possit, Quibus enim resistit, recte dicitur eorum aduersarius. Deus enim superbis resistit, humilibus autem dat gratiam. Et initium omnis peccati superbia. Initium autem superbiæ hominis apostatare
Rom.5 à deo. Et Apostolus dicit, Si enim cum inimici essemus reconciliati sumus deo per mortem filij eius, multo magis reconciliati salui erimus in uita ipsius. Ex quo intelligi potest, nullam naturam malam inimicam deo esse, q̄nquidē & ipsi reconciliantur qui inimici fuerūt. Quis- C
quis ergo in hac uia, id est, uita, non fuerit reconciliatus deo per mortem filij eius, tradetur iudici ab illo: quia pater non iudicat quenquam, sed omne iudicium dedit filio: atq; ita cætera quæ in hoc capitulo scripta sunt consequuntur, de quibus iam tractauimus. Vnum solum est quod huic intellectui difficultatem facit, quomodo possit recte dici, in uia nos esse cum deo, si hoc loco ipse accipiendus est aduersarius impiorum, cui iubemur cito reconcilia-
Psal.138 ri. Nisi forte quia ipse ubiq; est, nos autem cum in hac uia sumus, cum illo utiq; sumus. Si enim ascendero in cœlum, inquit, tu illic es: si descendero in infernum, ades. Si recipiam pennas meas in directum, & habitabo in nouissimo maris. Etenim illuc manus tua deducet me, & tenebit me dextera tua. Aut si non placet impios dici esse cum deo, quanquam nusquam non præsto sit deus, quemadmodum non dicimus cæcos esse cum luce, tametsi oculos eorum lux circūfundat, unum reliquum est, ut hic aduersarium præceptum dei esse intelligamus. Quid enim sic aduersatur peccare uolentibus quàm præceptum dei, id est, lex eius & scriptura diuina quæ data nobis ad hanc uitam, ut sit nobiscum in uia, cui non oportet contradicere, ne nos tradat iudici, sed ei oportet consentire cito? Non enim quisquam nouit quando de hac uita exeat. Quis autem consentit scripturæ diuinæ, nisi qui legit & audit, pie deferens ei culmen autoritatis, ut quod intelligit non propter hoc oderit quod peccatis suis aduersari sentit, sed magis diligat correptionem suam, & gaudeat quòd moribus suis donec sanentur non parcatur. Quod uero aut obscurum, aut absurdum illi sonat, non inde concitet contradictionum certamina, sed oret ut intelligat, beneuolentiam tamen & reuerentiam tantæ autoritati exhibendam esse meminerit. Sed quis hoc faciat nisi quisquis ad testamentum patris aperiendum & cognoscendum, non litium minitatione acerbus, sed pietate mitis accesserit. Beati ergo mites, quoniam ipsi hæreditate possidebunt terram.
Exod.20 Videamus sequentia. Audistis quia dictum est antiquis, Non mœchaberis, Ego autem dico uobis, quia omnis qui uiderit mulierē ad concupiscendū eam, iam mœchatus est eam in

corde

A corde suo. Iustitia ergo minor est, non mœchari corporum coniunctione. Iustitia uero ma/
ior est regni dei, non mœchari in corde. Multo facilius custodit ne mœchetur in corpore, q si/
quis non mœchatur in corde. Illud ergo cōfirmauit qui hoc præcepit, Non enim uenit legē
soluere sed implere. Sanè consyderandum est quod non dixit, omnis qui concupiuerit mulierē,
sed qui uiderit mulierem ad concupiscendum eam, id est hoc fine & hoc animo attenderit
ut eam concupiscat: quod iam non est titillari delectatione carnis, sed plene consentire libidi
ni, ita ut non refrenetur illicitus appetitus, sed si facultas data fuerit satietur. Nam tria sunt
quibus impletur peccatum, suggestione, delectatione & consensione. Suggestio, siue per me
moriam fit, siue per corporis sensus, cū aliquid uidemus aut audimus, uel olfacimus, uel gu
stamus, uel tangimus. Quod si frui delectauerit, delectatio illicita refrenanda est. Velut cum
ieiunamus & uisis cibis palati appetitus assurgit, non fit nisi delectatione: sed huic tamē nō
consentimus, & eam dominantis rationis iure cohibemus. Si autem consensio facta fuerit,
plenum peccatum erit, Notum autem deo in corde nostro, etiam si facto non innotescat ho
minibus. Ita ergo sunt isti gradus, quasi à serpente suggestio fiat, id est lubrico & uolubili,
hoc est temporali corporum motu: quia & si qua talia phantasmata intus uersantur in ani/
ma, de corpore forinsecus tracta sunt: & si quis occultus præter istos quinque sensus motusque
corporis animum tangit, est etiam ipse temporalis & lubricus: & ideo quanto illabitur oc/
cultius ut cogitationem contingat, tanto conuenientius serpenti comparatur. Tria ergo hæc
ut dicere cœperam, similia sunt illi gestæ rei quæ in Genesi scripta sunt, ut quasi à serpente fi
at suggestio & quædam suasio, In appetitu autem carnali tanquam in Eua delectatio, In ratio/
ne uero tanquam in uiro consensio: quibus peractis, tanquam de paradiso, hoc est de beatissima lu
ce iustitiæ in mortem homo expellitur, iustissime omnino. Non enim cogit qui suadet. Et o/
mnium naturæ in ordine suo gradibus suis pulchræ sunt, sed de superioribus in quibus rati
onalis animus ordinatus est, ad inferiora non est declinandum. Nec quisque hoc facere cogi/
B tur, & ideo si fecerit, sine iusta defensione punitur, Non enim hoc committit inuitus. Verun
tamen delectatio ante consuetudinem uel nulla est, uel tam tenuis ut propè nulla sit, Cui cō
sentire magnum peccatum est cum illicita est. Cum autem quisque consenserit, committit pec
catum in corde, Si autem etiam in factum processerit, uidetur satiari, & extingui cupiditas,
Sed postea cum suggestio repetitur, maior accenditur delectatio: quæ tamen adhuc multo
minor est quam illa quæ assiduis factis in consuetudinem uertitur, Hanc enim uincere difficilli/
mum est: & tamen etiam ipsam consuetudinem si se quisque non deserat, & Christianā mili
tiam non reformidet, illo duce atque adiutore superabit: ac sic in pristinam potestatem atque
ordinem & uir Christo & mulier uiro subijcitur. Sicut ergo tribus gradibus ad peccatū per/
uenitur, suggestione, delectatione, cōsensione: ita istius peccati tres sunt differentiæ, in corde,
in facto, in consuetudine, tanquam tres mortes. Vna quasi in domo, id est cum in corde consen
titur libidini: altera iam prolata, quasi extra portam cum in factum procedit assensio: tertia
cum ui consuetudinis malæ tanquam mole terrena premitur animus, quasi in sepulchro iā pu/
tens. Quæ tria genera mortuorum dominum resuscitasse, quisquis euangelium legit, agno/ Matth. 9
scit. Et fortasse consyderat quas differentias habeat etiam ipsa uox resuscitantis, cum ali/ Lucæ 7
bi dicit, Puella surge, Et alibi, Iuuenis tibi dico surge, Alibi, Infremuit in spiritu & fleuit, & Ioan. 11
rursus fremuit, & post deinde uoce magna exclamauit, Lazare ueni foras. Quapropter no/
mine mœchantium qui hoc capitulo commemorantur, omnem carnalem & libidinosam
concupiscentiam oportet intelligi. Cum enim tam assidue idololatriam scriptura fornicatio
nem dicat, Paulus autem apostolus auaritiam idololatriæ nomine appellat, quis dubitet o/
mnem malam concupiscentiam recte fornicationem uocari: quando anima neglecta superi
ore lege qua regitur, inferiorum naturarum turpi uoluptate, quasi mercede prostituta, corrū
pitur? Et ideo quisquis carnalem delectationem aduersus rectam uoluntatem suam rebella
re sentit per consuetudinem peccatorum, cuius indomitæ uiolentia traditur in captiuitatem,
recolat quantum potest qualem pacem peccando amiserit, & exclamet, Infelix ego homo,

quis me liberabit de corpore mortis huius? Gratia dei per Iesum Christum dominum no/ C
strum. Ita enim cum se infelicem exclamat, lugendo implorat consolatoris auxiliũ, Nec par/
uus est ad beatitudinem accessus, cognitio infelicitatis suæ, & ideo, Beati etiam lugentes, quo
niam ipsi consolabuntur. Deinde sequitur & dicit, Si aũt oculus tuus dexter scandalizat te,
erue eum & proijce abs te, Expedit enim tibi ut pereat unum membrorum tuorum q̃ totũ
corpus tuum eat in gehennam. Hic uero magna opus est fortitudine ad membra præciden
da, Quicquid enim est quod significat oculus, sine dubio tale est quod uehemẽter diligitur.
Solet enim & ab eis qui uehemẽter uolunt exprimere dilectionem suam ita dici, Diligo eũ
ut oculos meos, aut etiam plusq̃ oculos meos. Quod autem additũ est, dexter, fortasse ad
augendam uim dilectionis ualet. Quanquam enim ad uidendum isti oculi corporis cõmu/
niter intendantur, & si ambo intendantur æqualiter possint, amplius tamen formidant ho/
mines dextrum amittere, Vt iste sit sensus, Quicquid illud est quod ita diligis, ut pro dextro
oculo habeas, si scandalizat te, id est si tibi impedimento est ad ueram beatitudinem, erue
illum & proijce abs te, Expedit enim tibi ut pereat unum horũ quæ ita diligis ut tanq̃ mẽ/
bra tibi hæreant, q̃ totum corpus tuum eat in gehennam. Sed quoniam sequitur de manu
dextera, & similiter dicitur, Si dextera manus tua scandalizat te, abscinde eam & proijce abs
te: expedit enim tibi ut pereat unũ membrorũ tuorum, q̃ totum corpus tuum eat in gehen
nam: cogit quærere & diligentius, quid dixerit oculum. In qua quæstione nihil mihi occurrit
congruẽtius, q̃ dilectissimum amicum. Nam hoc est utiq; quod membrum recte possumus
appellare, quod uehementer diligimus: & hunc consiliarium, quia oculus est tanq̃ demon/
strãs iter & in rebus diuinis, quia dexter est: ut sinister sit dilectus quidẽ consiliarius, sed in
rebus terrenis ad necessitatem corporis pertinentibus, de quo scandalizante superfluũ erat
dicere, quandoquidem nec dextro parcendum sit. In rebus autem diuinis consiliarius scan/
dalizans est, si in aliquam perniciosam hæresim nomine religionis atq; doctrinæ conatur
inducere. Ergo & dextera manus accipitur dilectus adiutor & minister in diuinis operibus: D
nam quemadmodum in oculo contemplatio, sic in manu actio recte intelligitur, ut sinistra
manus intelligatur in operibus quæ huic uitæ & corpori sunt necessaria. Dictum est autem,
Matth. 5 Quicunq; dimiserit uxorem suam, det illi libellũ repudij, Hæc iustitia minor est pharisæo/
rum, cui non est contrarium quod dominus dicit, Ego autem dico uobis, quicunq; dimise/
rit uxorem suam excepta fornicationis causa, facit eã mœchari, & qui solutam à uiro duxe/
Matth. 19 rit mœchatur. Non enim qui præcepit dari libellum repudij, hoc præcepit, ut uxor dimitta/
tur: sed qui dimiserit, inquit, det illi libellum repudij: ut iracundiam temerariam proijciẽtis
uxorem libelli cogitatio temperaret. Qui ergo dimittendi moram quæsiuit, significauit quã
tum potuit duris hominibus, se nolle dissidium. Et ideo ipse dominus alio loco de hoc inter
rogatus ita respondit, Hoc Moyses propter duriciam uestram fecit. Quantum uis enim du/
rus esset qui uellet dimittere uxorem, cũ cogitaret libello repudij dato iam sine periculo eã
posse nubere alteri, facile placaretur. Dominus ergo ad illud confirmandum ut non facile
uxor dimittatur, solã causam fornicationis excepit: cæteras uero uniuersas molestias si quæ
forte extiterint, iubet pro fide coniugali, pro castitate fortiter sustineri: & mœchũ dicit etiam
uirum qui eã duxerit quæ soluta est à uiro. Cuius rei apostolus Paulus terminum ostendit,
quia tamdiu obseruandum dicit quamdiu uir eius uiuit. Illo autem mortuo, dat nubendi li
centiam, Hanc etiam regulam ipse tenuit, & in ea non suũ consilium sicut & nonnullis moni
1. Cor. 7 tis, sed præceptum domini iubentis ostendit, cum ait, Eis autem quæ nuptæ sunt præcipio,
non ego, sed dominus, mulierem à uiro non discedere, Quòd si discesserit, manere innuptã,
aut uiro suo reconciliari: & uir uxorem non dimittat. Credo simili forma, ut si dimiserit non
ducat aliam, aut reconcilietur uxori, Fieri enim potest ut dimittat uxorem causa fornicatio/
nis, quam dominus exceptam esse uoluit. Iam uero si nec illi nubere conceditur uiuo uiro à
quo recesserit, neq; huic alteram ducere uiua uxore quam dimisit: multo minus fas est illi/
cita cum quibuslibet stupra committere. Beatiora sanè coniugia iudicanda sunt, quæ siue fi/
lijs

A lijs procreandis, siue etiam ista terrena prole contempta, continentiam inter se pari consen/
su seruare potuerint: quod neq; cōtra illud præceptum fit, quo dominus dimitti coniugem
uetat, Non enim dimittit qui cum ea non carnaliter, sed spiritaliter uiuit: & illud seruatur q̊d
per apostolum dicitur, Reliquum est, ut qui habent uxores, quasi non habentes sint. Illud 1.Cor.7
magis solet sollicitare animum paruulorum, qui tamen secundum præcepta Christi iam ui/
uere gestiunt, quod alio loco ipse dominus dicit, Quisquis uenit ad me, & non odit patrem Lucæ 14
suum, & matrem, & uxorem, & filios, & fratres, & sorores, insuper & animam suam, non po/
test meus esse discipulus. Videri enim potest contrarium minus intelligentibus, ꝙ hic uetat
dimitti uxorē, excepta causa fornicationis: alibi uero discipulum suum negat esse posse quē
quam qui non oderit uxorem. Quod si propter concubitum dixerit, non etiam patrem &
matrem & fratres & sorores in eadem conditione poneret. Sed ꝗ uerum est, ꝙ regnum cœ/
lorum uim patitur, & qui uim faciunt diripiunt illud. Quanta enim ui opus est, ut homo di/
ligat inimicos, & oderit patrem & matrem & uxorem & filios & fratres. Vtrunq; enim iu/
bet, qui ad regnum cœlorum uocat. Et quomodo hæc non sint contraria inter se, ipso duce
ostendere facile est: sed ea intellecta implere difficile est, quanq̃ & hoc eodem ipso adiuuan/
te facillimum. Regnum enim æternum quò discipulos suos, quos etiam fratres appellat, uo
care dignatus est, non habet huiusmodi necessitates temporales, Non est Iudæus, neq; græ
cus, neq; masculus, neq; fœmina, neq; seruus, neq; liber: sed omnia & in omnibus Christus. Matth. 22
Et ipse dominus dicit, In resurrectione enim neq; nubent neq; uxores ducent, sed erūt sicut
angeli in cœlis. Oportet ergo ut quisqs illius regni uitā iam hic meditari uoluerit, oderit nō
ipsos homines, sed istas necessitudines temporales quibus ista quæ transitura est uita fulci/
tur, quæ nascendo, moriendoq; peragitur: quod qui non odit, needum amat illam uitā ubi
nulla erit conditio nascendi, atq; moriendi quæ copulat terrena coniugia. Itaq; si aliquem
bene Christianum, qui tamen habet uxorem, quamuis cum ea adhuc filios generet, interro

B gem, utrum in illo regno habere uelit uxorem: memor utiq; promissorum dei & uitæ illius
ubi corruptibile hoc induet incorruptionem, & mortale hoc induet immortalitatem: iā ma/
gno uel certe aliquo amore suspensus, cum execratione respondebit, se uehementer id nolle.
Rursus si interrogem, utrum uxorem suam post resurrectionem accepta angelica immuta/
tione, quæ sanctis promittitur, secum ibi uiuere uelit: tam uehementer se id uelle ꝗ illud nol
le respōdebit. Sic inuenit' bonus Christianus diligere in una fœmina creaturā dei, quā refor
mari & renouari desiderat: odisse aūt coniunctionē copulationēq; corruptibilē atq; morta
lē: hoc est diligere in ea ꝙ homo est, odisse ꝙ uxor est. Ita etiā diligit inimicū, non inquantū
inimicus est, sed in quantū homo est: ut hoc ei uelit prouenire quod sibi, id est ut ad regnū 1.retract.cap.19
cœlorum correctus renouatusq; perueniat. Hoc & de patre & de matre & cæteris uinculis
sanguinis intelligendum est: ut in eis oderimus quod genus humanum nascendo & moriē
do sortitum est, diligamus autem quod nobiscum potest ad illa regna perduci: ubi nemo di
cit pater meus, sed omnium omnino uno deo, pater noster: nec mater mea, sed omnes illi
Hierusalem, mater nostra: nec frater meus, sed omnes de omnibus, frater noster, Coniugiū
uero cum illo simul nobis in unum redactis, quasi unius coniugis erit, qui nos de prostituti
one huius seculi sui sanguinis effusione liberauit. Necesse est ergo ut oderit ea quæ transeūt
discipulus Christi, in his quos secum ad ea uenire desiderat quæ semper permanebunt: & tā
to magis hæc in eis oderit, quanto magis eos diligit. Potest igitur Christianus cum coniuge
concorditer uiuere: siue indigentiam carnalem cum ea supplēs, quod secundum ueniam, nō
secundū imperiū dicit apostolus: siue filiorum propagationem, quod iā nonnullo gradu po
test esse laudabile: siue fraternam societatem, sine ulla corporum commixtione, habens uxo
rē tanq; non habens, quod est in cōiugio Christianorum excellentissimū atq; sublime: ut ta
men oderit in ea omnes tēporales necessitates, & diligat spē sempiternæ beatitudinis. Odi/
mus enim sine dubio, quod certe ut aliquando non sit optamus: sicut istā ipsam præsentis
tēporis uitā, quā tēporalem si non odissemus, non desideraremus futuram, quæ non est tē

 pori

pori obnoxia. Pro hac enim uita posita est anima, de qua ibi dictũ est, Qui non oderit insu C
per & animã suã, non potest esse meus discipulus. Huic namq; uitæ cibus est necessarius iste corruptibilis, de quo ipse dominus dicit, Nónne anima plus est q̃ esca, id est hæc uita cui necessaria est esca? Et q̃d dicit, ut animã suã ponat pro ouibus suis: hanc utiq; uitã dicit, cum se
2. Retrac, 19 pro nobis moriturũ esse pronuntiat. Exoritur hic altera quæstio, Cũ dominus causa fornicationis permittat dimitti uxorẽ, quatenus hoc loco intelligenda sit fornicatio: utrum quousq; intelligunt omnes, id est ut eam fornicationẽ credamus dictã quæ in stupris cõmittitur? An queẽadmodũ scripturæ solent fornicationẽ uocare, sicut supra dictũ est, omnẽ illicitã corruptionẽ, sicut est idololatria uel auaritia, & ex eo iã omnis transgressio legis propter illicitã cõcu
1. Cor. 7 piscentiã? Sed cõsulamus apostolũ, ne quid temere dicamus, His qui sunt in cõiugio, inquit, præcipio non ego sed dominus, uxorẽ à uiro non discedere: q̃ si discesserit, manere innuptã, aut uiro suo reconciliari. Potest enim fieri ut discedat ea causa qua dominus permisit, Aut si fœminæ licet uirũ dimittere etiã præter causam fornicationis, & non licet uiro, quid respõdebimus de hoc quod dixit posterius, Et uir uxorẽ ne dimittat? Quare non addidit, excepta causa fornicationis, quod dominus permittit? Nisi quia similẽ formã uult intelligi, ut si dimiserit, quod causa fornicationis permittitur, maneat sine uxore, aut reconcilietur uxori. Non enim male reconciliaret̃ uir illi mulieri, quã cũ lapidare nemo ausus esset, dicit ei dñs, Vade
Ioan. 8 & uide deinceps ne pecces, Quia & qui dicit, nõ licet dimittere uxorẽ nisi causa fornicationis, cogit retineri uxorẽ, si causa fornicationis nõ fuerit: si aũt fuerit, nõ cogit dimittere, sed ꝑmittit: sicut dicit̃, Non licet mulieri nubere alteri uiro, nisi uiro mortuo. Si ante uiri mortẽ nupserit, rea est: si post uiri mortẽ nõ nupserit, non est rea, Non eñ iussa est nubere, sed ꝑmissa. Si eñ par forma est in isto iure cõiugij inter uirũ & mulierẽ, usq;adeo ut nõ tantũ de fœmina
1. Corin. 7 idẽ apostolus dixerit, Mulier nõ habet potestatẽ sui corporis, sed uir: sed etiã de illo non tacuerit dicẽs, similiter & uir sui corporis potestatẽ nõ habet, sed mulier, Si ergo similis forma est, nõ oportet intelligi licere mulieri uirũ dimittere, nisi causa fornicatiõis, sicut & uiro. Con D
syderandũ est itaq; quatenus fornicationẽ intelligere debeamus, & consulendus ut cœperamus apostolus, Sequit̃ enim & dicit, Cæteris aũt ego dico, nõ dominus. Hic primo uidendum est quibus cæteris, Dicebat enim superius ex domini persona his qui sunt in coniugio, nunc uero ex sua persona cæteris dicit, Ergo fortasse his qui non sunt in coniugio. Sed non hoc sequitur. Ita enim subiũgit, Si quis frater habet uxorẽ infidelẽ, & hæc cõsentit habitare cum illo, non dimittat illã. Ergo etiã nunc his dicit qui sunt in cõiugio. Quid sibi ergo uult q̃d ait cæteris, nisi quia superius eis loquebat̃ qui sic copulati erant, ut pariter in fide Christi essent: cæteris uero nũc dicit, id est eis qui sic copulati sunt ut nõ ambo fideles sint? Sed quid eis dicit, Si quis frater habet uxorẽ infidelem, & hæc cõsentit habitare cum illo, non dimittat illã, Et si qua mulier habet uirũ infidelẽ, & hic consentit habitare cũ illa, non dimittat uirũ. Si ergo non præcepit ex domini persona, sed ex sua persona monet, ita est hoc bonum, ut si quis aliter fecerit nõ sit præcepti transgressor: sicut de uirginibus paulopost dicit, præceptũ domini se non habere, consiliũ aũt dare: atq; laudat uirginitatẽ, ut arripiat eã qui uoluerit, non tamen ut si non fecerit, contra præceptũ fecisse iudicetur. Aliud enim est quod iubetur, aliud quod monetur, aliud quod ignoscitur. Iubetur mulier à uiro non discedere, q̃ si discesserit manere innuptã, aut uiro recõciliari, Aliter ergo non licet facere. Monetur autẽ uir fidelis, si habet uxorẽ infidelẽ consentientem secum habitare, non eam dimittere. Licet ergo & dimittere, quia non est præceptum domini ne dimittat, sed consiliũ apostoli, Sicut monetur uirgo non nubere, sed si nupserit consiliũ quidẽ non tenebit, sed contra præceptũ non facit. Ignoscitur cũ dicitur, Hoc aũt dico secundum ueniã, non secundũ imperiũ. Quapropter si licet ut dimittatur coniunx infidelis, quamuis melius sit nõ dimittere, & tamen non licet secundum præceptum domini ut dimittatur coniunx nisi causa fornicationis, fornicatio est etiã ipsa infidelitas. Quid enim tu dicis apostole? Certe ut uir fidelis consentientẽ secum habitare mulierẽ infidelẽ nõ dimittat. Ita, inquit. Cũ ergo hoc & dominus præcipiat, ne dimittat

A tat uir uxorē,nisi causa fornicationis, quare hic dicis, Ego dico,non dominus? Quia scilicet
idololatria quā sequūtur infideles,& quælibet noxia superstitio fornicatio est.Dominus aūt
permisit causa fornicationis uxorem dimitti:sed quia permisit non iussit, dedit locū aposto
lo monendi,ut qui uoluerit nō dimittat uxorē infidelem, quo sic fortasse possit fieri fidelis.
Sanctificatus est enim, inquit, uir infidelis in uxore fideli:& sanctificata est mulier infidelis
in fratre fideli.Credo iam prouenerat ut nonnullæ fœminæ per uiros fideles, & uiri per uxo
res fideles in fidē uenirent: & quamuis non dicens nomina, exēplis tamē exhortatus est ad
confirmandū consiliū suū.Deinde sequitur, Alioquin filij uestri immundi essent,nūc autem
sancti sunt.Iam enim erant paruuli Christiani,qui siue autore uno ex parētibus,siue utroq;
consentiente sanctificati erant, Quod non fieret si uno credente dissociaretur coniugium,& Lucæ 10
non toleraretur infidelitas coniugij usq; ad opportunitatē credendi. Hoc est ergo consilium
eius cui credo dictū esse,Si quid supererogaueris, rediens reddā tibi.Porrò si infidelitas for-
nicatio est,& idololatria infidelitas,& auaritia idololatria, non est dubitandum & auaritiā
fornicationē esse. Quis ergo iam quālibet illicitā concupiscentiam potest recte à fornicatio-
nis genere separare,si auaritia fornicatio est? Ex quo intelligit,q, propter illicitas concupiscē
tias, nō tātum quæ in stupris cū alienis uiris aut fœminis cōmittūtur, sed omnino quaslibet
quæ animam corpore male utentē à lege dei aberrare faciunt,& perniciose turpiterq; corrū-
pi,possit sine crimine & uir uxorē dimittere & uxor uirū, quia exceptam facit dominus cau-
sam fornicationis, Quam fornicationē sicut supra cōmemoratū est,generalē & uniuersalem
intelligere cogimur.Cū aūt ait,Excepta causa fornicationis,non dixit cuius ipsorum,uiri an
fœminæ.Non enim tantū fornicantē uxorē dimittere conceditur, sed quisquis eam quoque
uxorē dimittat à qua ipse cogitur fornicari,causa fornicationis utiq; dimittit, Velut si aliquē
cogat uxor sacrificare idolis, Qui talem dimittit, causa fornicationis dimittit,non tātum illi-
us,sed & suæ:illius quia fornicatur,suæ ne fornicetur. Nihil aūt iniquius q̄ fornicationis cau Roma. 2
B sa dimittere uxorē,si & ipse conuincitur fornicari. Occurrit enim illud,In quo enim alterum
iudicas,temetipsum condemnas,eadē enim agis quæ iudicas.Quapropter quisquis fornica-
tionis causa uult abijcere uxorem,prior debet esse à fornicatiōe purgatus:quod similiter etiā
de fœmina dixerim.Quod aūt dicit, Quisquis solutā à uiro duxerit mœchatur,quæri potest
utrū quomodo mœchatur ille qui ducit, sic & illa quā ducit.Iubetur enim & illa manere in-
nupta,aut uiro reconciliari,Sed si discesserit,inquit,à uiro,maneat innupta. Multum autem
interest utrū dimittat,an dimittatur. Si enim ipsa uirum dimiserit & alteri nupserit,uidetur
cupiditate mutādi cōiugij uirū priorē reliquisse,quæ sine dubio adulterina cogitatio est. Si
enim dimittatur à uiro cū quo esse cupiebat,mœchatur quidē qui eā duxerit secundū domi
ni sententiā,sed utrū & ipsa tali crimine teneatur, incertū est, Quāuis multo minus inueniri
possit, quomodo cū uir & mulier pari consensu sibi misceantur,unus eorū mœchatus sit,&
non sit alter.Huc accedit,quia si mœchatur ille ducendo eā quæ soluta est à uiro,quanq; nō
dimiserit,sed dimissa sit,ipsa cū facit mœchari,quod nihilominus dominus uetat.Ex quo in
telligitur,siue dimissa fuerit,siue dimiserit,oportere illam manere innuptā, aut uiro reconcili
ari.Rursum quæritur, utrū si uxoris permisso,siue sterilis,siue quæ concubitū pati non uult,
adhibuerit sibi alteram uir,non alienā,neq; à uiro seiunctā,possit esse sine crimine fornicati-
onis? Et in historia quidē ueteris testamenti inuenitur exemplū: sed nunc præcepta maiora
sunt,in quæ per illū gradū generatio humana peruenit. Tractanda illa sunt ad distinguen-
dās ætates dispensationis diuinæ prouidētiæ quæ humano generi ordinatissime subuenit, 1. Cor. 7
non aūt ad uiuēdi regulas usurpandas. Sed tamen utrū q̄d ait apostolus,Mulier nō habet
potestatē sui corporis, sed uir:similiter & uir non habet potestatem sui corporis sed mulier:
possit in tantum ualere, ut permittente uxore quæ maritalis corporis potestatē habet, pos-
sit uir cum altera,quæ nec aliena uxor sit,nec à uiro disiuncta, cōcūbere:sed non ita est existi
mandū, ne hoc etiā fœmina, uiro permittente,facere posse uideatur:quod omnium sensus
 rito
excludit.Quanq; nonnullæ causæ possint existere,ubi & uxor,mariti consensu,pro ipso ma

rito hoc facere debere uideatur, Sicut Antiochiæ factum esse perhibetur ante quinquagin- C
ta fermè annos Constantij temporibus, Nam Acindinus tunc præfectus qui etiam consul fuit, cum quendam libræ auri debitorem fisci exigeret, nescio unde commotus, quod plerunque in istis potestatibus periculosum est, quibus quod libet licet, aut potius putatur licere, cōminatus est iurans & uehementer affirmans, quod si certo die quem constituerat, memoratum aurum non exolueret, occideretur. Itaque cū ille teneretur immani custodia, nec se posset debito illo expedire, dies metuendus imminere & propinquare cœpit, Et forte habebat uxorem pulcherrimam, sed nullius pecuniæ qua subuenire posset uiro, Cuius mulieris pulchritudine cum quidam diues esset accensus, & cognouisset maritum eius in illo discrimine constitutū, misit ad eam pollicens pro una nocte si ei misceri uellet se auri libram daturum. Tū illa quæ se sciret non habere sui corporis potestatem, sed uirum suum, pertulit ad eum dicens paratam se esse pro marito id facere, si tamen ipse coniugalis corporis dominus, cui tota illa castitas deberetur, tanquam de re sua pro uita sua uellet id fieri. Egit ille gratias, & ut id fieret imperauit, nullo modo iudicans adulterinum esse concubitum, quod & libido nulla & magna mariti charitas se iubente & uolente flagitaret. Venit mulier ad uillam illius diuitis, fecit quod uoluit impudicus: sed illa corpus non nisi marito dedit, non concūbere, ut solet, sed uiuere cupienti: accepit aurum, Sed ille qui dedit fraude subtraxit quod dederat, & supposuit simile ligamentū cum terra. Quod ubi mulier iam domui suæ posita inuenit, prosiluit in publicum eadem mariti charitate clamatura quod fecerit, qua facere coacta est: interpellat præfectum, fatetur omnia, quam fraudem passa esset ostendit. Tunc uero præfectus primo sibi reus, quod suis minis ad id uentum esset, pronuntiat tanquam in alium sententiam diceret, de Acindini bonis auri libram fisco inferendam, illam uero mulierem dominam in eam terram, unde pro auro terram accepisset, induci. Nihil hic in aliquam partem disputo, liceat cuique æstimare quod uelit, Non enim de diuinis autoritatibus deprompta historia est, sed tamen narrato hoc facto, nō ita respuit hoc sensus humanus quod in illa muliere uiro iubēte commissum est, D
quemadmodum antea cum sine ullo exēplo res ipsa poneretur, horruimus. Sed in hoc euangelij capitulo nihil fortius consyderandum est, quàm tantum malum esse fornicationis, ut cum tanto uinculo sibi cōiugia constringantur, hæc una causa solutionis excepta sit. Quæ
Leuit. 19 sit autem fornicatio, iam tractatum est. Iterum, inquit, audistis quia dictū est antiquis, Nō periurabis, reddes autem domino iuramentum tuum, Ego autem dico uobis non iurare omnino, neque per cœlū, quia thronus dei est: neque per terrā, quia scabellum est pedum eius, Neque per Hierosolymam, quia ciuitas est magni regis: neque per caput tuum iuraueris, quia non potes facere capillum unum album aut nigrum. Sit autem sermo uester: est, est: non non: quod autem amplius est, à malo est. Iustitia pharisæorum est non periurare, Hanc confirmat qui uetat iurare, quod pertinet ad iustitiam regni cœlorum. Sicut enim falsum loqui non potest qui nō loquitur, sic periurare non potest qui non iurat. Sed tamen quoniā iurat qui adhibet testē deū, diligenter consyderandum est hoc capitulū, ne contra præceptum do-
Gal. 1 mini apostolus fecisse uideatur, qui sæpe hoc modo iurauit cum dicit, Quæ autem scribo uo-
2. Cor. 11 bis, ecce coram deo, quia nō mentior, Et iterum, Deus & pater domini nostri Iesu Christi qui
Roma. 1 est benedictus in secula, scit quia non mentior. Tale est etiam illud, Testis enim mihi est deus, cui seruio in spiritu meo in euangelio filij eius, quomodo sine intermissione memoriam uestri facio semper in orationibus meis. Nisi forte quis dicat tunc cauendam esse iurationē cum per aliquid dicitur quod iuratur: ut nō iurauerit, quia non dixit per deū, sed dixit, testis est mihi deus. Ridiculum est hoc putare. Tamen propter contentiosos aut multum tardio-
1. Cor. 15. res, ne aliquid interesse quis putet, sciat etiam hoc modo iurasse apostolū dicentem, Quotidie morior, per uestram gloriam. Quod ne quis existimet ita dictum tanquam si diceretur, uestra gloria me facit quotidie mori, sicut dicitur, per illius magisterium doctus factus est, id est illius magisterio factum est ut perfecte doceretur: græca exēplaria dijudicāt, in quibus scriptum est, νὴ τὴν καύχησιν ὑμετέραν, quod non nisi à iurante dicitur, Ita ergo intelligitur præ-

cepisse

A cepisse dominum ne iuretur, ne quisquam sicut bonum appetat iusiurandum, & assiduitate iurandi ad periurium per consuetudinem delabatur. Quapropter qui intelligit, nō in bonis, sed in necessarijs iurationem habendam, refrenat se quantum potest ut non ea utatur, nisi necessitate: cum uidet pigros esse homines ad credendum, quod eis utile est credere, nisi iuratione firmentur. Ad hoc itaque pertinet quod sic dicitur, Sit autem sermo uester, est, est: non, non. Hoc bonum est, & appetēdum, quod autem amplius est, à malo est: id est si iurare cogeris, scias de necessitate uenire infirmitatis eorum quibus aliquid suades. Quæ infirmitas utique malum est, unde nos quotidie liberari deprecamur cum dicimus, Li- Matth. 6 bera nos à malo. Itaque non dixit: quod autem amplius est, malum est, Tu autem non malum facis qui bene uteris iuratione, quæ etsi non bona, tamen necessaria est ut alteri persuadeas quod utiliter persuades, sed à malo est illius cuius infirmitate iurare cogeris. Sed nemo nouit nisi qui expertus est, quàm sit difficile & consuetudinem iurandi extinguere, & nūquam temere facere quod nonnunquam facere necessitas cogit. Quæri autem potest, cum diceretur, Ego autem dico uobis, non iurare omnino: cur additum sit, neque per cœlum, quia thronus dei est, & cætera usque ad id quod dictum est, neque per caput tuum. Credo propterea, quia non putabant Iudæi se teneri iureiurando, si per ista iurassent: & quoniam audierant, Reddes autem domino iusiurandum tuum, non se putabant domino debere iusiurandum, si per cœlum, aut terram, aut per Hierosolymam, aut per caput suum iurarent: quod non uitio præcipientis, sed illis male intelligentibus, factum est. Itaque dominus docet nihil esse tam uile in creaturis dei, ut per hoc quisque periurandum arbitretur: quando à summis usque ad infima diuina prouidentia creata regerentur, incipiens à throno dei usque ad capillum album aut nigrum. Neque per cœlum, inquit, quia thronus dei est: neq; per terram, quia scabellum pedum eius est: id est cum iuras per cœlum aut terram, non te arbitreris non debere domino iusiurandum tuum, quia per eum iurare conuinceris cuius B cœlum thronus est, & cuius scabellum terra est: neque per Hierosolymam, quia ciuitas est magni regis, melius quàm si diceret, mea, cum tamen hoc dixisse intelligatur. Et quia ipse utique dominus est, domino iusiurandum debet qui per Hierosolymam iurat. Neque per caput tuū iuraueris. Quid enim poterat quisq; magis ad se pertinere arbitrari quàm caput suum? Sed quomodo nostrum est, ubi potestatem faciendi unius capilli albi aut nigri non habemus? Ergo deo debet iusiurandum ineffabiliter tenenti omnia & ubiq; præsenti, quisquis etiam per caput suum iurare uoluerit: & hinc etiam cætera intelliguntur quæ omnia uti- 1. Cor. 15 que dici non poterant, sicut illud quod commemorauimus dictum ab apostolo, Quotidie morior, per uestram gloriam, Quam iurationem ut domino se debere ostenderet, addidit, quam habeo in Christo Iesu. Veruntamen propter carnales dico, non oportet opinari qđ dictum est cœlum thronus dei, & terra scabellum pedum eius, quòd sic habeat deus collocata membra in cœlo & in terra ut nos cum sedemus, sed illa sedes dei iudicium significat. Et quoniam in hoc uniuerso mundi corpore maximam speciem cœlum habeat, & terra minimam, tanquam præsentior sit excellenti pulchritudini uis diuina, minimam uero ordinet in extremis atque infimis, sedere in cœlo dicitur terramqúe calcare. Spiritaliter autem sanctas animas cœli nomine significat, & terræ, peccatrices: & quoniam spiritalis omnia iudicat, ipse autem à nemine iudicatur, conuenienter dicitur sedes dei. Peccator uero cui di- Gen. 3 ctum est, Terra es & in terram ibis, quia per iustitiam meritis digna tribuentem, in infimis ordinatur, & qui in lege manere noluit, sub lege punitur, congruenter accipitur scabellum pedum dei. Sed iam ut istam quoq; concludamus summam, quid laboriosius aut operosius dici, aut cogitari potest, ubi omnes neruos industriæ suæ animus fidelis exerceat, quàm in uitiosa consuetudine superanda præcidat membra impedientia regnum cœlorum, nec dolore frangatur: toleret in coniugali fide omnia quæ quāuis sint molestissima, crimen tamen illicitæ corruptionis, id est fornicationis nō habent? Veluti si uxorem quisq; habeat, uel sterilē, uel deformē corpore, siue debilē membris, uel cæcā, uel surdam, uel claudam,

uel si quid aliud, siue morbis & doloribus languoribusq; confectã: & quicquid excepta fornicatione cogitari potest uehementer horribile, pro fide & societate sustineat, neque talem abijciat: sed etiam si non habeat non ducat eam, quæ soluta est à uiro pulchram, sanam, diuitem, fœcundam. Quæ si facere non licet, multo minus sibi licere arbitretur ad ullum alium illicitum concubitum accedere, fornicationemq; sic fugiat ut ab omni turpitudine se penitus extrahat, Verum loquatur, neque iurationibus crebris, sed morum probitate commendet, Rebellantes aduersum se omniũ malarum consuetudinũ innumerabiles turbas, de quibus ut omnes intelligerentur, paucæ commemoratæ sunt, confugiens ad arcem Christianæ militiæ, tanquam de loco superiore prosternat. Sed quis tantos labores inire audeat, nisi qui sic flagrat amore iustitiæ, ut tanquam fame & siti uehementissime accensus, & nullam sibi uitam donec ea satietur existimans, uim faciat in regnum cœlorum? Non enim aliter poterit esse fortis ad toleranda omnia, quæ in præcidendis consuetudinibus laboriosa & ardua & omnino difficilia seculi huius amatores putãt. Beati ergo qui esuriunt & sitiũt iustitiam, quoniam ipsi saturabuntur. Veruntamẽ in his laboribus cum quisq; difficultatem patitur, & per dura & aspera gradum faciens circũuallatus uarijs tentationibus, & hinc atq; hinc insurgere præteritæ uitæ molestias intuens, timet ne aggressa implere non possit, arripiat cõsilium ut auxilium mereatur. Quod est autem aliud consilium, nisi ut infirmitatem aliorũ ferat, & eis quantũ potest opituletur, qui suæ diuinitus desiderat subueniri? Cõsequenter itaque præcepta misericordiæ uideamus, Mitis autẽ & misericors unum uidentur, Sed hoc interest, q; mitis, de quo superius tractatum, est qui pietate non contradicit diuinis sentẽtijs, quæ in sua peccata proferuntur, neq; illis dei sermonibus quos nondum intelligit, sed nullũ beneficium præstat ei cui non contradicit nec resistit. Misericors autẽ ita non resistit, ut propter eius correptionem id faciat, quẽ redderet resistendo peiorẽ. Sequitur ergo dominus &
Exo. 21 dicit, Audistis quia dictum est, Oculum pro oculo, dentẽ pro dente, Ego autem dico uobis non resistere aduersus malum. Sed si quis te percusserit in dexteram maxillã, præbe illi & alteram, Et qui uoluerit tecum iudicio contendere & tunicam tuam tollere, dimitte illi & pallium, Et qui te angariauerit mille passus, uade cum illo alia duo. Omni petenti te da, & qui uoluerit à te mutuari, ne auersatus fueris. Pharisæorum iustitia minor est, nõ excedere uindictæ modum, ne plus rependat quisque quàm accepit. Et magnus hic gradus est, Nemo enim facile inuenitur qui pugno accepto pugnum reddere uelit: & uno conuitiante uerbo audito, unum & quod tantũdem ualeat referre contentus sit: sed siue ira perturbatus immoderatius uindicat: siue quia iustum putat, eum qui læserit prior grauius lædi, quàm læsus est qui non læserat. Talem animum magna ex parte refrenauit lex in qua scriptum est, Oculum pro oculo, & dentem pro dẽte, Quibus nominibus significatur modus, ut iniuriam uindicta non transeat, & hæc est pacis inchoatio. Perfecta autem pax est, talem penitus nolle uindictam. Inter illud ergo primũ quod præter legem est, ut maius malum pro minore malo reddatur: & hoc quod dominus perficiendis discipulis dicit, ne pro malo ullum malum reddatur: medium quendam locum tenet, ut tantum reddatur quantum acceptum est: per quod à summa discordia ad summam concordiam pro temporum distributione transitus factus est. Quisquis ergo malum infert prior, studio lædendi & nocendi, uide quantum distat ab eo qui nec læsus rependit, Quisquis ergo nulli prior male fecit, sed tamen læsus repẽdit grauius, uel uoluntate uel facto, recessit aliquantum à summa iniquitate & processit ad summã iustitiã, & tamen nondũ tenet quod lex quæ per Moysen data est imperauit. Qui ergo tantũ reddit quantũ accepit, iam donat aliquid: nõ enim tantã pœnã meretur nocẽs, quantã ille qui ab eo læsus innocẽs passus est. Hanc ergo inchoatã non seueram, sed misericordem iustitiam ille perfecit qui legẽ uenit implere, non soluere. Duos ergo adhuc gradus qui intersunt intelligendos reliquit, & de ipso summo misericordiæ culmine dicere maluit. Nam est adhuc quod faciat, qui non implet istam magnitudinẽ præcepti, quæ pertinet ad regnum cœlorũ: ut non reddat tantũ, sed minus, ut uel pro duobus pugnis unum, aut

A aut pro auulso oculo aurem præcidat. Hinc ascendens qui omnino nihil rependerit, propin/
quat præcepto dñi, nec tamẽ adhuc ibi est. Parũ enim adhuc uidetur dño si pro malo quod
acceperis nihil reddas mali, nisi etiã & amplius sis paratus accipere. Quapropter nõ ait, ego
autem dico uobis, non reddere malum pro malo, quãq̃ hoc etiã magnũ præceptum sit, sed
ait, non resistere aduersus malũ: ut non solum non rependas quod tibi fuerit irrogatum, sed
etiam non resistas quo minus aliud irrogetur, Hoc est enim quod etiã consequẽter exponit,
Sed si quis te percusserit in dexteram maxillã tuam, præbe illi & alterã: non enim ait, si quis
te percusserit, noli tu percutere, sed para te adhuc pcuti. Quod ad misericordiã pertinere, hi
maxime sentiunt, qui eis quos multũ diligũt, tanq̃ filijs uel quibuslibet dilectissimis suis, æ/
grotantibus seruiunt uel paruulis uel phreneticis: à quibus multa sæpe patiuntur, & si eorũ
salus id exigat, præbent se etiam ut plura patiantur, donec uel ætatis uel morbi infirmitas
transeat. Quos ergo dominus medicus animarũ, curandis proximis instruebat, quid eos ali
ud docere possit, nisi ut eorum, quorum saluti cõsulere uellent, imbecillitates æquo animo
tolerarent, Omnis namq; improbitas ex imbecillitate animi uenit, quia nihil innocẽtius est
eo qui in uirtute perfectus est. Quæri aũt potest quid sibi uelit dextera maxilla, Sic enim in
exemplaribus græcis, quibus maior fides adhibenda est, inuenitur. Nam multa latina, ma/
xillã tantũ habent, non etiã dexterã, Facies est aũt qua quisq; cognoscitur. Et legimus apud
apostolũ, Toleratis enim si quis uos in seruitutẽ redigit, si quis deuorat, si quis accipit, si quis
extollitur, si quis in faciem uos cædit. Deinde continuo subiũgit, secundũ ignobilitatẽ dico,
ut exponat quid sit in faciem cædi, hoc est cõtemni atq; despici. Quod quidem non ideo di
cit apostolus ut illos non sustinerent, sed ut se magis, qui eos sic diligeret, ut seipsum pro eis
uellet impendi. Sed quoniã facies non potest dici dextera, & tamẽ nobilitas & secundũ deũ
& secundũ hoc seculũ potest esse, ita tribuitur tanq̃ in dexterã maxillã & sinistrã, ut in quo/
cũq; discipulo Christi contemptũ fuerit q; Christianus est, multo magis in se contẽni para/
B tus sit, si quos huius seculi honores habet. Sicut idem apostolus, cũ in eo persequerentur ho Acto. 22
mines nomẽ Christianũ, si taceret de dignitate quam habebat in seculo, non præbuerat al/
terã maxillã cædentibus dexterã, Non enim dicendo, Ciuis Romanus sum, non erat para/
tus hoc in se contẽni quod pro minimo habebat, ab eis qui in illo nomen tã pretiosum & sa
lutare contempserant. Nunquid enim ideo minus postea uincula tolerauit, quæ ciuibus Ro
manis non licebat imponi, aut quenq̃ de hac iniuria uoluit accusare? Et si qui ei propter ci/
uitatis Romanæ nomen pepercerunt, nec tñ ille ideo nõ præbuit quod ferirent, cũ eos de tã/
ta peruersitate corrigere cupierit patientia sua, quos uidebat in se sinistras partes magis q̃
dexteras honorare. Illud est enim tantum attendendũ quo animo fecerit omnia, q̃ beniuo/
le & clementer in eos, à quibus ista patiebatur, Nã & pontificis iussu palma percussus, quod Acto. 23
cõtumeliose uisus est dicere cũ ait, Percutiet te dominus paries dealbate, minus intelligenti
bus conuitiũ sonat: intelligentibus uero prophetia est. Paries quippe dealbatus, hypocrisis
est, id est simulatio sacerdotalem præferens dignitatẽ, & sub hoc nomine tanq̃ candido te/
gmine interiorem quasi luteã turpitudinẽ occultans. Nã quod humilitatis fuit, mirabiliter
custodiuit cũ ei diceretur, Principi sacerdotũ maledicis? Et respondit. Nesciui fratres qa prin Exo. 22
ceps est sacerdotũ. Scriptũ est enim, Principi populi tui ne maledicas. Vbi ostendit quanta
tranquillitate illud dixisset, quod iratus dixisse uidebatur, q; tam cito, tam mansuete respon
dit, quod ab indignantibus & perturbatis fieri non potest, Et in eo ipso intelligentibus ue/
rum dixit, Nesciui quia princeps est sacerdotum, tanquam si diceret, Ego alium sciui princi/
pem sacerdotum, pro cuius nomine ista sustineo, cui maledicere fas non est, & cui uos male/
dicitis, cum in me nihil aliud quàm eius oditis nomen. Sic ergo oportet non simulate ista Psal. 56
iactare, sed in ipso corde esse ad omnia præparatũ, ut possit canere illud propheticũ, Para/
tum cor meum deus, paratum cor meum. Multi enim alteram maxillam præbere noue/
runt, diligere uero illum à quo feriuntur, ignorant. At uero ipse dominus, qui utique præce/
pta quæ docuit primus impleuit, percutienti se in maxillam ministro sacerdotis non præ/
buit

buit alteram: sed insuper dixit, Si male locutus sum exprobra de malo, si bene, cur me cædis? Non tamen ideo paratus corde non fuit, non solum in alteram maxillam cædi pro salute omnium, sed etiam toto corpore crucifigi. Ergo & illud quod sequitur, Et qui uoluerit tecum iudicio contendere, & tunicam tuam tollere, remitte illi & uestimentum, ad præparationem cordis non ad ostensionem operis præceptum recte intelligitur, Sed de tunica & uestimento quod dictum est, non in eis solis, sed in omnibus faciendum est, quæ aliquo iure temporaliter nostra esse dicimus. Si enim de necessarijs hoc imperatum est, quanto magis superflua contemnere conuenit, Veruntamen ea quæ nostra dixi, eo genere includenda sunt, quo dominus ipse præscripsit dicens, Si quis uult iudicio tecum contendere, & tunicam tuam tollere. Omnia ergo illa intelliguntur, de quibus iudicio nobiscum contendi potest: ita ut à nostro iure in ius illius transeant, qui contendit uel pro quo contendit: sicuti est uestis, domus, fundus, iumentum, & generaliter omnis pecunia. Quod utrum etiam de seruis accipiendum sit, magna quæstio est, Non enim Christianum oportet sic possidere seruum, quomodo equum aut argentum: quanquam fieri possit, ut maiore pretio ualeat equus quàm seruus, & multo magis aliquod aureum uel argenteum, Sed ille seruus si rectius & honestius, & ad deum colẽdum accommodatius abs te domino educatur aut regitur, quàm ab illo potest qui eum cupit auferre: nescio utrum quisquam dicere audeat, ut uestimentum eum debere contemni. Hominem namq; homo tanquam semetipsum diligere debet, cui ab omnium domino, sicut ea quæ sequuntur ostendunt, etiam ut inimicos diligat imperatur. Sanè animaduertendum est, omnem tunicam uestimentũ esse, non omne uestimentum tunicã esse, Vestimenti ergo nomen plura significat quàm nomen tunicæ. Et ideo sic dictum esse arbitror, Et qui uoluerit tecum iudicio cõtendere, & tunicam tuam tollere, remitte illi & uestimentum: tanquã si diceret, qui uoluerit tunicam tuam tollere, remitte illi, & si quid aliud indumenti habes. Ideo nonnulli pallium interpretati sunt, quod Græce positum est ἱμάτιον. Et qui te angariauerit, inquit, mille passus, uade cum illo alia duo, Et hoc utiq; non tam ut pedibus agas, quàm ut animo sis paratus. Nam in ipsa Christiana historia in qua est autoritas, nihil tale inuenies factum à sanctis, uel ab ipso domino in homine, quem suscipere dignatus est, ut uiuendi nobis præberet exemplũ: cum tamen omnibus ferè locis eos inuenias paratos fuisse æquo animo tolerare quicquid eis improbe fuisset ingestũ. Sed uerbi gratia dictũ putamus, uade cũ eo alia duo: an tria cõpleri uoluit, quo numero significatur perfectio: ut meminerit quisq; cũ hoc facit perfectã se implere iustitiã, misericorditer perferẽdo infirmitates eorũ quos uult sanos fieri. Potest uideri propterea etiã tribus exẽplis hæc præcepta insinuasse, Quorũ primũ est, si quis te pcusserit in maxillã, Secũdum, si quis tunicã tuã tollere uoluerit, Tertiũ, si quis mille passus angariauerit: in quo tertio exemplo simplo duplũ additur, ut triplũ cõpleatur, Qui numerus hoc loco si non ut dictũ est significat perfectionem, illud accipiatur, quòd in præcipiẽdo tanq; tolerabilius incipiẽs paulatim creuerit, donec perueniret usq; ad duplum aliud perferendum. Nam primo præberi uoluit alterã maxillã cum fuerit dextera percussa, ut minus perferre paratus sis quàm pertulisti. Quicquid enim dextera significat, & charius est utiq; q̃ id quod sinistra significat, & qui in re chariore aliquid pertulit, si & in uiliore perferat minus est. Deinde illi qui tunicam uult tollere, iubet & uestimentum dimitti: quod aut tantũdem est, aut non multo amplius, non tamen duplum. Tertio de mille passibus, quibus addenda dicit duo milia, usq; ad duplum aliud perferas iubet, Ita significans siue aliquanto minus q̃ iam fuit, siue tãtundem, siue amplius quisq; improbus in te esse uoluerit, æquo animo tolerandum esse. In his sanè generibus trium exemplorũ nullũ genus iniuriæ prætermissum esse uideo. Namq; omnia in quibus improbitatẽ aliquã patimur, in duo genera diuiduntur: quorum alterũ est quod restitui nõ potest, alterũ quod potest. Sed in illo quod restitui non potest, uindictæ solatiũ quæri solet. Quid enim prodest quòd percussus repercutis? Nũquid propterea aliqd q̃d in corpore læsum est restituet in integrũ? Sed tumidus animus talia fomẽta desiderat, Sanũ autem

A autem firmumq́ʒ ista non iuuant, quin potius misericorditer perferendam alterius infirmi-
tatem iudicat, quàm alieno supplicio suam mitigandam quæ nulla est. Neqʒ hic ea uindicta
prohibetur, quæ ad correptionem ualet, etiam ipsa enim pertinet ad misericordiam. Nec im
pedit illud propositum quo quisqʒ paratus est ab eo quem correctum esse uult, plura per-
ferre. Sed huic uindictæ referendæ non est idoneus, nisi qui odium quo solẽt flagrare qui se
uindicare desiderant, dilectionis magnitudine superauit. Non enim metuẽdum est ne odis-
se paruulum filium parentes uideãtur, cum ab eis uapulat peccans, ne peccet ulterius: & cer-
te perfectio dilectionis ipsius dei patris imitatione nobis proponitur, cum in sequentibus
dicitur, Diligite inimicos uestros, benefacite his qui oderũt uos, & orate pro eis qui uos per-
sequuntur: & tamen de ipso dicitur per prophetam, Quem enim diligit dominus corripit, Lucæ 12
flagellat autem omnem filium quem recipit. Dicit & dominus, Seruus qui nescit uoluntatẽ
domini sui & facit digna plagis, uapulabit paucis. Seruus autem qui scit uoluntatem domi-
ni sui & faciẽs digna plagis, uapulabit multis. Non ergo quærit̃, nisi ut & ille uindicet cui re
rum ordine potestas data est: & ea uoluntate uindicet qua pater in paruulum filium, quem
per ætatem odisse nondũ potest. Hinc enim aptissimum exemplum datur, quo satis appa-
reat, posse peccatum amore potius uindicari q̃ impunitum relinqui: ut illum in quem uindi
cat non pœna miserum, sed correctione beatum uelit: paratus tamen, si opus sit, æquo ani
mo plura tolerare ab eo illata quem uult esse correctum, siue in eum habeat potestatem co-
ercendi siue non habeat. Magni autem & sancti uiri, qui iam optime scirent, mortem istam
quæ animam dissoluit à corpore, non esse formidandam, secundũ eorũ tamen animum qui
illam timerent, nonnulla peccata morte punierunt: quo & uiuentibus utilis metus incutere-
tur, & illis qui morte puniebantur, non ipsa mors noceret, sed peccatum quod augeri posset
si uiuerẽt, Non temere illi iudicabant, quibus tale iudicium donauerat deus. Inde est q He
lias multos morte afficit, & propria manu, & igne diuinitus impetrato: cum & alij multi ma
B gni & diuini uiri eodem spiritu consulendis rebus humanis non temere fecerint. De quo He
lia cum exemplum dedissent discipuli domino, commemorantes quid ab eo factum sit, ut
etiam ipsis daret potestatem, petendi de cœlo ignem ad consumendos eos qui sibi hospiti-
um non præberent: reprehendit in eis dominus non exemplum prophetæ sancti, sed igno-
rantiam uindicandi quæ adhuc erat in rudibus, animaduertens eos non amore correctio-
nem, sed odio desiderare uindictam. Itaqʒ posteaquam eos docuit quid esset diligere pro-
ximum tanq̃ seipsum, infuso etiam spiritusancto, quem decem diebus completis post ascẽ
sionem suam desuper ut promiserat misit, non defuerunt tales uindictæ, quamuis multo ra-
rius q̃ in ueteri testamento. Ibi enim ex maiore parte seruientes timore premebantur: hic
autem maxime dilectione liberi nutriebantur. Nã & uerbis apostoli Petri Ananias & uxor
eius, sicut in actibus apostolorum legimus, exanimes ceciderunt, nec resuscitati sunt, sed se-
pulti. Sed si huic libro hæretici, qui aduersantur & ueteri testamento, nolunt credere, Paulũ
apostolum quem nobiscum legunt intueantur, dicentẽ de quodam peccatore quẽ tradidit
satanæ in interitum carnis, ut anima salua sit. Et si nolũt hic mortem intelligere, fortasse eñ
incertum est, quamlibet uindictam per satanam factam ab apostolo fateantur, quòd non
eam odio, sed amore fecisset manifestat illud adiectum, ut anima salua sit. Aut in illis libris
quibus ipsi magnã tribuunt autoritatẽ animaduertant quid dicimus, ubi scriptũ est aposto
lum Thomã imprecatũ cuidã à quo palma percussus esset, atrocissimæ mortis supplicium,
animã eius tamen cõmendat ut in futuro ei seculo parceretur: cuius à leone occisi, à cætero
corpore discerptam manum canis intulit mensis in quibus cõuiuabatur apostolus. Cui scri-
pturæ licet nobis nõ credere, non enim est in catholico canone, Illi tñ eam legũt & tanq̃ in-
corruptissimã uerissimãqʒ honorãt, qui aduersus corporales uindictas quæ sunt in ueteri te-
stamẽto, nescio q̃ cæcitate acerrime sæuiũt, quo animo & qua distributione tẽporũ facta sint
omnino nesciẽtes. Tenebit̃ ergo in hoc iniuriarũ genere, q per uindictã luitur, iste à Christi
anis modus, ut accepta iniuria nõ surgat odiũ, sed infirmitatis misericordia paratus sit ani-
mus

mus plura perpeti, nec correctionẽ negligat, qua uel consilio uel autoritate uel potestate uti potest. Aliud iniuriarũ genus est quod in integrũ restitui potest. Cuius duæ species, una ad pecuniam, altera ad operã pertinet. Quapropter illius de tunicæ uestimento, huius de angaria mille passuum & duûm milium exempla subiecta sunt: quia & reddi uestimentum potest, & quem adiuueris opera, potest te etiam ipse si opus fuerit adiuuare. Nisi forte ita potius distinguẽdum est, ut prius quod positum est de percussa maxilla, omnia significet quæ sic ingeruntur ab improbis, ut restitui non possint nisi uindicta. Secundum quod positum est de uestimento, omnia significet quæ possunt restitui sine uindicta, Et ideo fortasse additum est, qui uoluerit tecum in iudicio contendere: quia quod per iudicium aufertur nõ ea uindicta putatur auferri cui uindicta debeatur. Tertiũ uero ex utroq; confectum sit, ut & sine uindicta, & cum uindicta possit restitui. Nam qui operam indebitam uiolenter exigit sine ullo iudicio, sicut facit qui angariat hominẽ improbe & cogit se illicite adiuuari ab inuito, & pœnam improbitatis potest luere & operam reddere, si hanc ille repetat qui improbum pertulit. In his ergo omnibus generibus iniuriarum dominus docet patientissimum & misericordissimum ad plura perferẽda paratissimum animum Christiani esse oportere. Sed quoniã parum est non nocere, nisi etiam præstes beneficium quantum potes, consequenter adiũgit & dicit, Omni petenti te da, & qui uoluerit mutuari à te, ne auersatus fueris. Omni petenti, inquit, non omnia petẽti, ut id des quod dare honeste & iuste potes. Quid si enim pecuniã petat, qua innocentem conetur opprimere? Quid si postremo stuprum petat? Sed ne multa persequar quæ sunt innumerabilia, id profecto dandum est quod nec tibi nec alteri noceat, quãtum sciri aut credi ab homine potest: & cui iuste negaueris quod petit, indicãda est ipsa iustitia, ut non eum inanem dimittas. Ita omni petenti te dabis, quamuis non semper id quod petit dabis, sed aliquando melius aliquid dabis, cum petentem iniuste correxeris. Quod autem ait, Qui uult à te mutuari, ne auersatus fueris, ad animam referendum est, Hilarem enim datorem diligit deus. Mutuatur autem omnis qui accipit, etiam si non ipse soluturus est. Cum enim misericordibus deus plura restituat, omnis qui beneficium præstat fœneratur. Aut si non placet accipere mutuantem nisi cum accipit redditurus, intelligendũ est dominum duo ipsa genera præstãdi esse complexum. Namq; aut donamus quod damus beneuole, aut redditurο cõmodamus. Et plerumq; homines, qui proposito diuino præmio donare parati sunt, ad dãdum quod mutuum petitur pigri fiũt: quasi nihil recepturi à deo, cum rem quæ datur, ille qui accipit exoluat. Recte itaq; ad hoc beneficij tribuẽdi genus nos diuina hortatur autoritas dicens, Et qui uoluerit à te mutuari, ne auersatus fueris: id est, ne propterea uolũtatem alienes ab eo qui petit, quia & pecunia te uacuat, & deus tibi non redditurus est, cum homo reddiderit, Sed cum id ex præcepto dei facis, apud illum qui hæc iubet infructuosum esse non potest. Deinde adiunxit & dicit, Audistis quia dictum est, Diliges proximum tuũ, & odieris inimicũ tuum, Ego autẽ dico uobis, diligite inimicos uestros, & benefacite his qui uos oderunt, & orate pro eis qui uos persequẽtur: ut sitis filij patris uestri qui in cœlis est, qui solem suum oriri iubet super bonos & malos, & pluit super iustos & iniustos. Si enim dilexeritis eos qui uos diligunt, quam mercedem habebitis? Nónne & publicani hoc faciunt? Et si salutaueritis fratres uestros tantum, quid amplius facitis? Nónne & Ethnici hoc faciũt? Estote ergo uos perfecti, sicut & pater uester qui in cœlis est perfectus est. Sine ista dilectione, qua etiã inimicos & persecutores nostros diligere iubemur, ea quæ superius dicta sunt implere quis potest? Perfectio autem misericordiæ, qua plurimum animæ laboranti consulitur, ultra dilectionem inimici porrigi non potest, & ideo sic clauditur, Estote ergo uos perfecti, sicut & pater uester qui in cœlis est perfectus est, Ita tamẽ ut deus intelligatur perfectus tanquam deus, & anima perfecta tanquam anima. Gradũ tamẽ esse aliquem in pharisæorum iustitia, quæ ad legem ueterem pertinet, hinc intelligitur: q; multi homines eos etiam à quibus diliguntur oderunt, sicut luxuriosi filij parentes coercitores luxuriæ suæ. Ascendit ergo aliquem gradum qui proximũ diligit, quamuis adhuc oderit inimicum.

Marginalia: C (beside line 1); D (beside "larem enim datorem"); Deut. 23 (beside "bet infructuosum").

A micum. Eius autem imperio qui uenit legem implere non soluere, perficiet beneuolentiam & benignitatem, cum eam usq; ad inimici dilectionē perduxerit. Nam ille gradus quamuis nonnullis sit, tam paruus est tamen ut cum publicanis etiā possit esse communis: Nec quod in lege dictum est, Oderis inimicum tuum, uox iubentis iusto accipienda est, sed permitten-tis infirmo. Oritur hic sanè nullo modo dissimulanda quæstio, quod huic præcepto domi-ni, quo nos hortatur diligere inimicos nostros, & benefacere his qui nos oderunt, & orare pro his qui nos persequuntur, multæ aliæ scripturarum partes minus diligēter & sobrie con syderantibus uidentur aduersæ: quia & in prophetis inueniuntur multæ imprecationes *Psal. 68* aduersus inimicos quæ maledictiones putantur: sicut est illud, Fiat mensa eorū in laqueum, *Psal. 108* & cætera quæ ibi dicuntur: Et illud, Fiant filij eius pupilli, & uxor eius uidua, & alia quæ uel supra uel infra in eodem psalmo in personam Iudæ per prophetam dicuntur, Multa alia usquequaq; in scripturis reperiuntur, quæ uideantur esse cōtraria, & huic præcepto domini, *Rom. 12* & illi apostolico, quo ait, Benedicite, & nolite maledicere: cum & de domino scriptum sit, ꝙ maledixerit ciuitatibus quæ uerbum eius nō acceperunt: Et memoratus Apostolus, de quo-dam ita dixerit, Reddet illi dominus secundū opera illius. *2. Tim. 4* Sed hæc facile soluuntur, quia & propheta per imprecationem quod esset futurum cecinit, non optantis uoto sed spiritu præ-uidentis, ita & dominus, ita & Apostolus: quanq; in horum etiam uerbis nō hoc inuenitur ꝙ optauerint, sed quòd prædixerint. Non enim cum ait dominus, Væ tibi Capharnaum, aliud sonat nisi aliquid ei male euēturum merito infidelitatis, quod futurum dominus non maleuolentia optabat, sed diuinitate cernebat. Et Apostolus, non ait, reddat, sed reddet illi dominus iuxta opera eius, quod uerbum prænuntiantis est, non imprecantis. Sicut & de illa *Act. 23* hypocrisi Iudæorum, qua dictum est, cui euersionem imminere cernebat, dixit, Percutiet te deus paries dealbate. Prophetæ autem maxime solent figura imprecantis futura prædicere, sicut figura præteriti temporis ea quæ uētura erant sæpe cecinerunt: sicut est illud, Quare fre-

B. muerunt gentes, & populi meditati sunt inania? Non enim dixit, quare frement gentes, & populi meditabuntur inania: cum ea non quasi iam transacta meminisset, sed uentura pro-spiceret. *Psal. 21* Tale etiam illud est, Diuiserunt sibi uestimenta mea, & super uestem meam mise-runt sortem: & hic enim non dixit, diuident sibi uestimenta mea, & super uestem meam mit-tent sortem. Nec tamen de his uerbis quisquam calumniatur, nisi qui non sentit uarietatem istam figurarum in loquendo nihil ueritati rerum minuere, & plurimum afferre affectibus animorum. Sed illud magis urget istam quæstionem, quod dicit apostolus Ioānes, *1. Ioan. 5* Si quis scit peccare fratrem suum peccatum nō ad mortem, postulabit, & dabit illi dominus uitam qui peccat non ad mortem: Est autē peccatum ad mortem, non pro illo dico, ut roget. Aper-te enim ostendit esse quosdam fratres pro quibus orare non nobis præcipitur, cum deus etiā pro persecutoribus nostris orare nos iubeat. Nec illa quæstio solui potest, nisi fateamur esse aliqua peccata in fratribus, quæ inimicorum persecutione grauiora sint. Fratres autem Christianos significari, multis diuinarum scripturarum documentis probari potest. Manife-stissimum tamen illud est, quod Apostolus ita ponit, *1. Cor. 7* Sanctificatus est enim uir infidelis in uxore, & sanctificata est mulier infidelis in fratre. Nō enim addidit, nostro, sed manifestum existimauit, cū fratris nomine Christianum intelligi uoluit qui infidelem haberet uxorem. Et ideo paulopost dicit, Quòd si infidelis discedit, discedat: Non enim seruituti subiectus est frater uel soror in huiusmodi. *1. Retract. cap. 19* Peccatum ergo fratris ad mortem puto esse, ꝙ post agnitio-nem dei per gratiam domini nostri Iesu Christi quisq; oppugnat fraternitatem, & aduer-sus ipsam gratiam, qua reconciliatus est deo, inuidentiæ facibus agitatur. Peccatum aūt non ad mortem est, si quisq; non amorem à fratre alienauerit, sed officia fraternitati debita per aliquam infirmitatem animi non exhibuerit. Quapropter & dominus in cruce ait, *Luc. 23* Pater ignosce illis, quia nesciunt quid faciunt: Nōdum enim gratiæ spiritussancti participes facti, societatem sanctæ fraternitatis inierāt. Et beatus Stephanus in actibus apostolorum orat pro eis à quibus lapidatur, quia nondum Christo crediderant, neq; aduersus illam commu-

nem gratiam dimicabant. Et Apostolus Paulus, propterea credo non orat pro Alexandro, C
quia iam frater erat, & ad mortem, id est, inuidiæ facibus fraternitatem oppugnando, peccauerat. Pro his autem qui non abruperant amorem ad mortem, sed timori succubue-
2. Tim. 4 runt, orat, ut eis ignoscatur. Sic enim dicit, Alexander ærarius multa mihi mala ostendit, reddet illi dominus secundum opera eius, quem & tu deuita: ualde enim restitit nostris sermonibus. Deinde subiungit, pro quibus orat, ita dicens, In prima mea defensione nemo mihi affuit, sed omnes me dereliquerunt, non illis imputetur. Ista differentia peccatorũ Iudam tradentem à Petro negante distinguit: non quia pœnitenti non sit ignoscendum, ne contra illam sententiam domini ueniamus, qua præcepit semper ignoscendum esse fratri petenti ut sibi frater ignoscat: sed quia illius peccati tanta labes est, ut deprecandi humilitatem subire non possit, etiam si peccatum suum mala consciẽtia & agnoscere & enuntiare cogatur. Cum enim dixisset Iudas, Peccaui, quòd tradiderim sanguinem iustum, facilius tamen desperatione cucurrit ad laqueum, quàm humilitate ueniam deprecatus est. Quapropter multum interest quali pœnitentiæ ignoscat deus. Multi enim multo citius se fatentur peccasse, atque ita sibi succensent ut uehementer se peccasse nollent: sed tamen animam ad humiliãdum & obtemperandum cor implorãdamq; ueniam non deponunt: Quam mentis affectionem propter peccati magnitudinem iam de damnatione illos habere credendum est. Et hoc est fortasse peccare in spiritumsanctum, id est, per malitiam & inuidiam, fraternam oppugnare charitatem post acceptam gratiam spiritussancti: quod peccatum dominus neq; hic neq; in futuro seculo dimitti dicit. Vnde quæri potest, utrum in spiritumsanctum Iudæi peccauerint, quando dixerunt, quòd in beelzebub principe dæmoniorum dæmonia dominus expelleret: utrum
Matth. 10 hoc in ipsum dominum dictum accipiamus, quia de se dicit alio loco: Si enim patremfamilias beelzebub uocauerunt, quanto magis domesticos eius? An quoniam de magna inuidentia dixerunt, ingrati tam præsentibus beneficijs, quamuis nondum Christiani fuerint, tamen propter ipsam euidentiæ magnitudinem in spiritumsanctum peccasse credẽdi sunt? D
Matth. 12 Non enim hoc colligitur de uerbis domini. Quamuis enim in eodẽ loco dixerit, Quicunq; enim dixerit uerbum nequam in filium hominis remittetur ei, qui autem dixerit aduersus spiritumsanctum, non remittetur ei, neq; in hoc seculo, neq; in futuro: tamen uideri potest ad hoc eos monuisse, ut accedant ad gratiam, & post acceptam gratiam non ita peccent, ut tunc peccauerunt. Nunc enim in filium hominis dixerunt uerbum nequam, & potest eis dimitti si conuersi fuerint & ei crediderint & spiritumsanctum acceperint: quo accepto si fraternitati inuidere, & gratiam quam acceperant oppugnare uoluerint, non eis dimitti, neque in hoc seculo neque in futuro. Nam si eos sic haberet condemnatos, ut nullam spem illis reli-
Matth. 12 quisset, non adhuc monendos iudicaret, cum addidit dicens, Aut facite arborem bonam & fructum eius bonum, aut facite arborem malam & fructum eius malum. Sic itaq; accipiatur diligendos inimicos esse, & benefaciendum his qui nos oderunt, & orãdum pro his qui nos persequuntur, ut pro quibusdam etiam fratrum peccatis intelligatur non præceptum esse, ut oremus: ne per imperitiam nostram diuina scriptura, quod fieri nõ potest, à se dissentire uideatur. Sed utrum sicut pro quibusdam non est orandum, ita etiam contra aliquos
Rom. 12 orandum sit, nondum satis apparet. Generaliter enim dictum est, Benedicite, & nolite maledicere: Et illud, Nemini malum pro malo reddentes. Pro quo autem non oras, non etiam contra illum oras: potes enim uidere certam eius pœnam, & penitus desperatam salutem: & non quia odisti eum, ideo pro illo non oras: sed quia sentis nihil te posse proficere, & orationem tuam non uis repelli à iustissimo iudice. Sed quid agimus de his, contra quos oratum à sanctis accipimus: non ut corrigantur, nam hoc modo potius pro ipsis oratum est: sed ad illam ultimam damnationem: non sicut cõtra domini traditorem per prophetam, nam illa, ut dictum est, prædicatio futurorum, non optatio supplicij fuit: Nec sicut Apostolo contra Alexandrum, nam & inde satis dictum est: sed sicut in Apocalypsi Ioannis legimus martyres orare ut uindicentur, cum ille primus martyr ut lapidatoribus suis ignosceretur, orauerit.

A rit. Sed hinc non oportet moueri. Quis enim audeat affirmare, cum illi sancti candidati se uindicari petierint, utrum contra ipsos homines, an contra regnum peccati petierint? Nam ipsa est syncera & plena iustitiæ & misericordiæ uindicta martyrum, ut euertatur re/gnum peccati, quo regnante tanta perpessi sunt. Ad cuius euersionem nititur Apostolus, dicens, Non ergo regnet peccatum in uestro mortali corpore. Destruitur autem & euerti/ Rom.6
tur peccati regnum, partim correctione hominum, ut caro spiritui subijciatur: partim dam/natione perseuerantium in peccato, ut ita iustitia ordinentur, ut iustis cum Christo regnan tibus, molesti esse non possint. Intuere Apostolum Paulum, nónne tibi uidetur in seipso Stephanum martyrem uindicare, cum dicit, Non sic pugno tanquam aërem cædens, sed 1.Cor.9
castigo corpus meum & seruituti subijcio? Nam hoc in se utique prosternebat & debilita/bat & uictum ordinabat, unde Stephanum cæterosq́ꝫ Christianos fuerat persecutus. Quis ergo conuicit, martyres sanctos non talem suam uindictam à domino esse deprecatos, cum etiam finem huius seculi, in quo tanta exitia pertulerunt, ad suam uindictam potuerunt li/benter optare? Quod qui orant, & pro inimicis suis orant qui sanabiles sunt, & contra illos non orant qui insanabiles esse uoluerunt: quia deus quoque puniendo illos non est male/uolus tortor, sed iustissimus ordinator. Sine ulla ergo dubitatione diligamus inimicos no stros, benefaciamus his qui oderunt nos, & oremus pro eis qui nos persequuntur. Quod autem consequenter positum est, Vt sitis filij patris uestri qui in cœlis est: ex illa regula in/telligendum est, qua & Ioannes dicit, Dedit illis potestatem filios dei fieri. Vnus enim na/ Ioan.1
turaliter filius est, qui nescit omnino peccare: Nos autem potestate accepta efficimur filij, inquantum ea quæ ab illo præcipiuntur implemus. Vnde & apostolica disciplina adoptio/nem appellat, qua in æternam hæreditatem uocamur, ut cohæredes Christi esse possimus. Filij ergo efficimur regeneratione spiritali, & adoptamur in regnum dei, non tanquam alie/ni, sed tanquam ab illo facti & creati, hoc est conditi: ut unum beneficium sit, quo nos fecit
B esse per omnipotentiam suam, cum ante nihil essemus: alterum quo adoptauit, ut cum eo tanquam filij uita æterna, pro nostra participatione, frueremur. Itaq; non ait, facite ista quia estis filij, sed, facite ista ut sitis filij. Cum autem ad hoc nos uocat per ipsum unigenitum, ad similitudinem suam nos uocat. Ille enim, sicut consequenter dicit, Solem suum oriri facit su per bonos & malos, & pluit super iustos & iniustos. Siue solem suum non istum carneis Sap.7
oculis uisibilem accipias, sed illam sapientiam, de qua dicitur, Candor est enim lucis æter/ Malach.4
næ: De qua item dicitur, Ortus est mihi iustitiæ sol: Et iterum, Vobis autem qui timetis no men domini, orietur sol iustitiæ: ut etiam pluuiam accipiat irrigationem doctrinæ uerita/tis, quia & bonis & malis apparuit, & bonis & malis euangelizatus est Christus. Siue istum solem mauis accipere non solum hominum, sed etiam pecorum corporeis oculis pro/latum, & istã pluuiam qua fructus gignuntur, qui ad refectionem corporis dati sunt: Quod probabilius intelligi existimo, ut ille sol spiritalis non oriatur, nisi bonis & sanctis: quia & Sap.5
hocipsum est quod plangunt iniqui in illo libro qui sapientia Salomonis inscribitur: Et sol non est ortus nobis: Et illa pluuia spiritalis non irrigat nisi bonos: quia malos significabat Esa.5
uinea, de qua dictum est, Mandabo nubibus meis ne pluant super eam. Sed siue illud, si/ue hoc intelligas, magna dei bonitate fit, quæ nobis imitanda præcipitur, si filij dei esse uolumus. Quantum enim huius uitæ solatium afferat lux ista uisibilis, & pluuia corpo/ralis, quis tam ingratus est ut non sentiat? Quod solatium uidemus & iustis in hac uita & peccatoribus communiter exhiberi. Non autem ait, qui facit solem oriri super bonos & ma los, sed addidit suum: id est, quem ipse fecit atq; constituit, & à nullo aliquid sumpsit ut fa/ceret: Sicut in Genesi de omnibus luminaribus scribitur: qui proprie potest dicere sua esse omnia quæ de nihilo creauit: ut hinc admoneremur, quanta liberalitate inimicis nostris ex præcepto eius præstare debeamus, quæ nos non creauimus sed muneribus eius accepimus. Quis autem potest uel paratus esse ab infirmis iniurias sustinere, quantum eorum saluti

 prodest:

prodest:& malle se amplius iniquitatis alienæ perpeti, quàm id quod perpessus est reddere: C
Omni petenti à se aliquid, uel id quod petit, si habetur, & si recte dari potest, uel consilium bonum uel beneuolum dare animum, nec se auertere ab eo qui mutuari cupit: diligere inimicos, benefacere his qui se oderunt, orare pro eis qui se persequuntur. Quis ergo hæc facit, nisi plene perfecteq́ misericors? Quo uno consilio miseria deuitatur, opitulante illo, qui ait,
Oseæ 6 Misericordiam uolo magis quàm sacrificium. Beati ergo misericordes, quia ipsorum miserebitur deus. Sed iam commode fieri puto, ut hic lector tam longo uolumine fatigatus respiret aliquantulum, & ad cætera reficiatur in alio libro consyderanda.

Diui Augustini Hipponensis Episcopi, de sermone domini in monte, libri primi finis.

DIVI AVRELII AVGVSTINI HIPPONENSIS Episcopi, de sermone domini in monte, liber Secundus.

MISERICORDIAM usq; ad cuius tractationem liber primus terminum accepit, sequitur cordis mũdatio, unde iste sumit exordium: Cordis autem mundatio est tanquam oculus quo uidetur deus, cuius simplicis habendi tantam curam esse oportet, quantam eius rei dignitas flagitat, quæ tali oculo conspici potest. Huic autem oculo magna ex parte mundato difficile est non surrepere sordes aliquas de his rebus, quæ ipsas nostras bonas actiones comitari solent, ueluti laus est humana. Siquidem non recte uiuere, perniciosum est: recte autem uiuere, & nolle laudari, quid est aliud quàm inimicum esse rebus humanis, quæ utique tanto sunt miseriores, quanto minus placet recta uita hominum. Si ergo inter quos uiuis, te recte uiuentem non laudauerint, illi in errore sunt: si autem laudauerint, tu in periculo: Nisi tam simplex cor habueris & mundum, ut ea quæ recte facis non propter laudes hominum facias: magisq́ illis recte laudantibus gratuleris, quibus id quod bonum est placet quàm tibi: nisi quia recte uiuis, etiam si nemo laudaret: ipsamq́ laudem tuam tunc intelligas utilem esse laudantibus, si non teipsum in tua bona uita, sed deum honorent, cuius sanctissimum templum est quisquis uiuit bene: D
Psal.33 ut impleatur quod ait Dauid, In domino laudabitur anima mea, audiant mansueti & lætentur. Pertinet ergo ad oculum mundum non intueri in recte faciendo laudes hominum, & ad eas referre quod recte facis, id est, propterea recte facere aliquid, ut hominibus placeas: Sic enim etiam simulare bonum libebit, si nõ attenditur nisi ut homo laudet: qui quoniam uidere cor non potest, potest etiam falsa laudare. Quod qui faciunt, id est, qui bonitatem simulant, duplici corde sunt. Non ergo habet simplex cor, id est mundum cor, nisi qui transcendit humanas laudes, & illum solum intuetur, cum recte uiuit, & ei placere nititur, qui conscientiæ solus inspector est: De cuius conscientiæ puritate quicquid procedit, tanto est
Matth.6 laudabilius, quanto humanas laudes non desiderat. Cauete ergo, inquit, facere iustitiam uestram coram hominibus, ut uideamini ab eis: id est, cauete hoc animo iuste uiuere, & ibi constituere bonum uestrum, ut uos uideant homines: Alioquin mercedem non habebitis, & reliqua. Non si ab hominibus uideamini, sed si propterea iuste uiuatis, ut ab hominibus uideamini: Nam ubi erit, quod in principio sermonis huius dictum est, Vos estis lux mundi: non potest ciuitas abscondi supra montem posita, & reliqua usque ad id quod ait, Vt uideant opera uestra bona. Sed non ibi constituit finem: Addidit enim, & glorificent patrem uestrum qui in cœlis est: Hic autem, quia hoc reprehẽdit, si ibi sit finis recte factorum, id est, si propterea recte faciamus, ut tantum uideamur ab hominibus: posteaquam dixit, Cauete facere iustitiã uestram coram hominibus ut uideamini ab eis, nihil addidit. In quo apparet,

A non hoc eum prohibuisse ut recte fiat coram hominibus, sed ne ideo forte recte fiat coram
hominibus, ut uideamur ab eis, id est, ut hoc intueamur, & ibi finem nostri propositi colloce
mus. Nã & Apostolus dicit, Si adhuc hominibus placerem, Christi seruus non essem: Cum Gal.1
alio loco dicat, Placete omnibus per omnia, sicut & ego omnibus per omnia placeo. Quod 1.Cor.10
qui non intelligunt, contrarium putant, cum ille se dixerit non placere hominibus, quia non
ideo recte faciebat ut placeret hominibus, sed ut deo, ad cuius amorem corda hominum uo
lebat conuertere, eo ipso quo placebat hominibus. Itaq; & non se placere hominibus recte
dicebat, quia in eoipso ut deo placeret intuebatur: & placendum esse hominibus recte præci
piebat, non ut hoc appeteretur tanquam merces recte factorum, sed quia deo placere non
posset qui non se his quos saluos fieri uelit præbuerit imitandum: imitari autem illum qui
sibi non placuerit, nullo pacto quisq; potest. Sicut ergo non absurde loqueretur, qui diceret,
in hac opera qua nauem quæro, nõ nauem quæro, sed patriam: sic Apostolus conuenienter
diceret, in hac opera, qua hominibus placeo, non hominibus sed deo placeo: quia non hoc
appeto, sed ad id refero, ut me imitentur quos saluos fieri uolo. Sicut dicit de oblatione quæ
fit in sanctos, Nõ quia quæro datum, sed requiro fructum, id est, q; quæro datum uestrum,
non hoc quæro, sed fructum uestrum: Hoc enim indicio apparere poterat, quantum profe
cissent in deum: cũ id libenter offerrent, quod non propter gaudium de muneribus, sed pro
pter cõmunionem charitatis ab eis quærebatur. Quanq; & cum addidit, & dicit, Alioquin
mercedem non habebitis apud patrem uestrum qui in cœlis est, nihil aliud demonstrat, nisi
id nos cauere oportere, ne humanam laudem pro nostrorum operum mercede quæramus,
id est eo nos beatos effici arbitremur. Cum ergo facis eleemosynam, noli tuba canere, & reli
qua: Noli, inquit, uelle innotescere, ut hypocritæ: Manifestum est enim, hypocritas nõ quod
oculis prætendunt hominum, id etiam corde gestare. Sunt autem hypocritæ simulatores,
tanq; pronuntiatores personarum alienarum, sicut in theatricis fabulis: Non enim qui agit
B partes Agamẽnonis in Tragœdia, uerbi gratia, siue alicuius alterius, ad historiam uel fabu
lam quæ agitur pertinẽtis, uere ipse est, sed simulat eum, & hypocrita dicitur. Sic in ecclesijs,
uel in omni uita humana, quisquis se uult uideri quod non est, hypocrita est: Simulat enim
iustum & non exhibet, quia totum fructum in laude hominum ponit: quam possunt etiam
simulantes percipere, dum fallunt eos quibus uidentur boni qui ab eis laudantur: Sed ta
les ab inspectore cordis deo mercedem non capiunt, nisi fallaciæ supplicium. Ab hominibus
autem, inquit, perceperunt mercedem suam. Rectissimeq; de his dicitur, Recedite à me ope
rarij dolosi, nomen meum habuistis, sed opera mea non fecistis. Illi ergo perceperunt merce
dem suam, qui non ob aliud eleemosynam faciunt, nisi ut glorificentur ab hominibus: non
si glorificentur ab hominibus, sed si ideo faciunt, ut glorificẽtur, sicut superius tractatum est,
Laus enim humana non appeti à recte faciente, sed sequi debet recte facientem: ut illi profi
ciant qui etiã imitari possunt quod laudant, nõ ut hic putet aliquid eos sibi prodesse quem
laudant. Te autem faciente eleemosynam, nesciat sinistra tua quid faciat dextera tua, & reli
qua. Si intellexeris sinistram infideles dici, uidebitur nulla esse culpa placere fidelibus uelle,
cum prorsus nihilominus in quorumlibet hominum laude fructum & finem boni operis
constituere prohibeamur. Quod autem ad id pertinet ut te imitentur, quibus recte facta
tua placuerint, non tantum fidelibus, sed etiam infidelibus exhibendum est, ut laudãdis bo
nis operibus nostris deum honorent & ueniant ad salutem. Si autem sinistram inimicum
putaueris, ut nesciat inimicus tuus cum eleemosynam facis, cur ipse dominus inimicis Iu
dæis circunstantibus misericorditer sanauit homines? Cur apostolus Petrus sanato eo
quem ad portam speciosam debilem miseratus est, etiam iras inimicorum in se atq; in alios
Christi discipulos pertulit? Deinde si nõ oportet scire inimicum cũ eleemosynam facimus, Prouerb.25
quomodo cum ipso inimico faciemus, ut illud impleamus præceptum, Si esurierit inimicus
tuus, ciba illum, si sitierit, potum da illi? Tertia solet esse carnalium opinio, tam absurda &
ridenda, ut non eam commemorarem, nisi expertus essem non paucos eo errore detineri,

 qui

qui dicunt sinistræ nomine uxorem significari. Vt quoniam in re familiari tenaciores pecuniarum solent esse fœminæ, lateat eas cum aliquid misericorditer uiri earum egenis impendunt propter domesticas lites: Quasi uero soli uiri Christiani sint, & non hoc præceptum etiã fœminis datum sit. Cui ergo sinistræ iubetur fœmina occultare opus misericordiæ suæ? An etiam uir sinistra erit fœminæ, quod absurdissime dicitur? Aut si quispiam putat inuicem sibi sinistras esse, si ab altero ita erogetur aliquid de re familiari, ut sit contra alterius uoluntatem, non erit Christianum tale coniugium. Sed necesse est, ut quisquis eorum eleemosynam facere uoluerit ex præcepto dei, quecunq; aduersum habuerit inimicus sit præcepto dei, & ideo inter fideles deputetur. Præceptum est autem de talibus, ut bona sua conuersatione ac moribus lucrifaciat uxorem maritus fidelis, uel maritum mulier fidelis. Quapropter non sibi debent occultare bona opera sua, quibus inuitandi sunt abinuicem, ut alter alterum possit ad Christianæ fidei communionem inuitare: Nec furta faciẽda sunt, ut promereatur deus. Quòd si occultandum est aliquid, quamdiu alterius infirmitas æquo animo id non potest sustinere, quod tamen iniuste, atq; illicite fit, non tamen ipsam nunc sinistram significari totius capituli consyderatione facile apparet, in qua simul inuenietur quam sinistram uocet: Cauete, inquit, facere iustitiam uestram coram hominibus: Et reliqua. Generaliter hic iustitiam nominauit, deinde partiliter exequitur. Est enim pars aliqua iustitiæ, opus quod per eleemosynam fit, & ideo connectit dicẽdo: Cum ergo facis eleemosynam, noli tuba canere: Et reliqua. Ad hoc respicit, quod superius ait, Cauete facere iustitiam uestram coram hominibus: Et reliqua. Quod autẽ sequitur, Amen dico uobis, perceperunt mercedem suam, ad illud respicit quod supra posuit: Alioquin mercedem non habebitis apud patrem uestrum qui in cœlis est. Deinde sequitur, Te autem faciente eleemosynam: Cum autem dicit, Te autem faciente, quid aliud dicit, quàm non quomodo illi? Quid ergo mihi iubet: Te autem faciente, inquit, eleeemosynam, nesciat sinistra tua quid faciat dextera tua. Ergo illi sic faciunt, ut sciat sinistra eorum quid faciat dextera eorum. Quod ergo in illis culpatum est, hoc tu facere uetaris: In illis autem hoc culpatum est, quòd ita faciunt ut laudes hominum quærant. Quapropter nihil consequentius sinistra uidetur significare, quàm ipsam delectationem laudis. Dextera autem signat intentionem implendi præcepta diuina. Cum itaq; conscientiæ facientis eleemosynam miscet se appetitio laudis humanæ, fit sinistra conscia operis dexteræ: nesciat ergo sinistra tua, quid faciat dextera tua: id est, non se misceat conscientiæ tuæ laudis humanæ appetitio, cum in eleemosyna facienda diuinum præceptum contendis implere, ut sit eleemosyna tua in absconso. Quid est in abscondito, nisi in ipsa bona conscientia, quæ humanis oculis demonstrari non potest, nec uerbis aperiri: Quãdoquidem multi multa mentiuntur. Quapropter si dextera intrinsecus agit in abscõdito, ad sinistram pertinent omnia exteriora, quæ sunt uisibilia & temporalia. Sit ergo eleemosyna tua in ipsa conscientia, ubi multi eleemosynam faciunt bona uoluntate, etiam si pecuniam, uel si quid aliud est quod inopi largiendum est non habent: Multi autem foris faciunt, & intus non faciunt, qui uel ambitione, uel alicuius rei temporalis gratia uolunt misericordes uideri, in quibus sola sinistra operari existimanda est. Item alij quasi medium inter utrosq; locum tenent, ut & intentione quæ in deo est eleemosynam faciant, & tamen inserat se huic optimæ uoluntati, nonnulla etiam laudis uel cuiuscunq; rei fragilis & temporalis cupiditas. Sed dominus noster multo uehementius prohibet solam sinistram in nobis operari, quãdo etiam misceri eam uetat operibus dexteræ: ut scilicet non modo sola temporalium rerum cupiditate caueamus eleemosynam facere, sed nec ita in hoc opere attendamus deum ut sese misceat uel adiungat exteriorum appetitio commodorum. Agitur enim de corde mundando, quòd nisi fuerit simplex, mundum non erit. Simplex autem quomodo erit, si duobus dominis seruit, nec una intentione rerum æternarum purificat aciem suam, sed eam mortalium quoq; fragiliumq; rerum amore obnubilat. Sit ergo eleemosyna tua in absconso. Et reliqua. Rectissime omnino & uerissime: Si enim præmium ab eo expectas qui conscientiæ solus inspector

A spector est, sufficiat tibi ad promerendum præmium ipsa conscientia. Multa latina exem/
plaria sic habent, Et pater tuus qui uidet in absconso, reddet tibi palàm. Sed quia in græcis
quæ priora sunt non inuenimus, palàm, non putauimus hinc aliquid differendum esse, Et
cum oratis, inquit, nolite fieri sicut hypocritæ tristes, qui amāt in synagogis, & reliqua. Neq;
hic uideri ab hominibus nefas est, sed ideo hoc agere ut uidearis ab hominibus: & sup̄fluo
totiens eadem dicuntur, cum sit iam una regula custodienda: qua cognitum est, non si hæc
sciant homines, formidandum esse aut fugiendum: sed si hoc animo fiat, ut fructus in eis ex/
petatur placendi hominibus. Seruat etiam ipse dominus eadem uerba, cum adiungit simi/
liter, Amen dico uobis, perceperunt mercedem suam. Hinc ostendens id se prohibere, ut ea
merces appetatur qua stulti gaudent ut laudentur ab hominibus. Vos autem cum oratis,
inquit, introite in cubicula uestra. Quæ sunt ista cubicula, nisi ipsa corda, quæ in psalmo Psal. 4
etiā significantur, cū dicitur, Quæ dicitis in cordibus uestris & in cubilibus uestris compungi
mini. Et claudentes ostia, orate, ait, patrem uestrum in absconso. Parum est intrare cubicula
si ostium pateat importunis, per quod ostium ea quæ foris sunt improbe se immergunt &
interiora nostra appetunt. Foris autem diximus esse omnia temporalia & uisibilia, quæ per
ostium, id est, per carnalem sensum in cogitationes nostras penetrant, & turba uanorum
phantasmatum orantibus obstrepunt. Claudendum est ergo ostium, id est, carnali sensui re
sistēdum est, ut oratio spiritalis dirigatur ad patrem, quæ fit in intimis cordis, ubi oratur pa
ter noster in abscondito. Et pater, inquit, uester qui uidet in abscondito, reddet uobis. Et hoc
tali clausula terminandū fuit: non enim hoc monet nunc ut oremus, sed quomodo oremus:
neq; ut superius, ut faciamus eleemosynam, sed quo animo faciamus: quoniā de corde mun/
dando præcepit, quod nō mundat nisi una & simplex intentio in æternam uitam solo & pu
ro amore sapientiæ. Orantes autem, ait, nolite multum loqui sicut ethnici faciunt, arbitrātur
enim q; in multiloquio suo exaudiantur. Sicut hypocritarum est, præbere se spectandos
B in oratione, quorum fructus est placere hominibus, ita ethnicorum, id est, gentilium in mul/
tiloquio suo se putare exaudiri. Et reuera omne multiloquium à gētilibus uenit, qui exercen/
dæ linguæ potius q̄ mundando animo dant operam, Vt hoc nugatorij studij genus etiam
ad precem fundendam transferre conentur, arbitrātes deum sicut hominem iudicem uerbis
adduci in sententiam. Nolite itaq; similes illis esse, dicit unus & uerus magister: Scit enim
pater uester quid uobis necessarium sit antequam petatis ab eo. Si enim uerba multa ad id
proferūtur, ut instruatur & doceatur ignarus, quid eis opus ad rerum omnium cognitorem:
cui omnia quæ sunt eoipso quo sunt loquuntur sese q; indicant facta: & ea quæ futura sunt
eiusdē artem sapientiam q; non latent, in qua sunt & quæ transierunt & quæ transitura sunt
omnia, præsentia & non transeuntia? Sed quoniam quamuis pauca tamen uerba & ipse di
cturus est, quibus nos doceat orare, quæri potest cur uel his uerbis paucis opus sit ad eū qui
scit omnia anteq; fiant, & nouit ut dictū est, quid nobis sit necesse anteq; petamus? Primo
hic respondetur non uerbis nos agere debere apud deum ut impetremus quod uolumus,
sed rebus quas animo gerimus & intentione cogitationis cum dilectione pura & simplici
affectu: Sed res ipsas uerbis nos docuisse dominum nostrū, quibus memoriæ mandatis eas
ad tempus orandi recordaremur. Sed rursus quæri potest, siue rebus, siue uerbis orandū sit,
quid opus sit ipsa oratio, si deus iam nouit quid nobis necessariū sit: nisi quia ipsa orationis
intentio cor nostrum serenat & purgat, capacius q; efficit ad excipiēda diuina munera, quæ
spiritaliter nobis infunduntur: Non enim ambitione precum nos exaudit deus, qui semper
paratus est dare suā lucem nobis, non uisibilem sed intelligibilem & spiritalem: sed nos non
semper parati sumus accipere, cum inclinamur in alia, & rerum temporalium cupiditate te/
nebramur. Fit ergo in oratione conuersio cordis ad eum qui semper dare paratus est, si
nos capiamus quod dederit: & in ipsa conuersione purgatio interioris oculi, cum excludun/
tur ea quæ temporaliter cupiebantur: ut acies cordis simplicis, ferre possit simplicem lucem,
diuinitus sine ullo occasu aut immutatione fulgentē: nec solum ferre, sed etiā manere in illa.

non tantum sine molestia, sed etiam cum ineffabili gaudio, quo uere ac synceriter beata uita perficitur. Sed iam consyderandum est, quæ nos orare ille præcepit, per quem & discimus quid oremus, & consequimur quod oramus. Sic itaq; orate uos, inquit, Pater noster qui es in cœlis: Et reliqua. Cum in omni deprecatione beneuolentia concilianda sit eius quem deprecamur, deinde dicendum quid deprecemur, laude illius ad quem oratio dirigitur solet beneuolentia conciliari, & hoc in orationis principio poni solet: In quo dominus noster nihil aliud nos dicere iussit, nisi, Pater noster qui es in cœlis. Multa dicta sunt in laudem dei quæ per omnes sanctas scripturas uarie lateq; diffusa poterit quisq; consyderare cum legit: nusquam tamen inuenitur præceptum populo Israël, ut diceret, Pater noster, aut oraret patrem deum: sed dominus eis insinuatus est, tanquam seruientibus, id est secundum carnem adhuc uiuentibus. Hoc autem dico, cum mandata legis acciperent quæ obseruare iubebantur: Nam prophetæ sæpe ostendunt eundem dominum deum etiã patrem eorundem esse potuisse, si ab eius mandatis non aberrarent: Sicut est illud, Filios genui & exaltaui, ipsi autem spreuerũt me: Et illud, Ego dixi dij estis, & filij excelsi omnes: Et illud, Si dominus sum, ubi est timor meus: & si pater sum, ubi est honor meus? Et alia permulta, ubi arguuntur Iudæi, quia filij esse peccando noluerunt: exceptis eis quæ in prophetia dicuntur de futuro populo Christiano, quia patrem deum esset habiturus, secundum illud Euangelium, Dedit eis potestatem filios dei fieri. Apostolus autẽ Paulus dicit, Quamdiu hæres paruulus est, nihil differt à seruo: & spiritum adoptionis nos accepisse commemorat, in quo clamamus, abba pater. Et quoniam q; uocamur ad æternam hæreditatem, ut simus Christi cohæredes & in adoptionem filiorum ueniamus, nõ est meritorum nostrorum, sed gratiæ dei: eãdem ipsam gratiam in orationis principio ponimus, cũ dicimus, Pater noster. Quo nomine & charitas excitatur: Quid enim charius filijs debet esse q̃ pater? Et supplex affectus, cum homines dicunt deo, Pater noster: & quædam impetrandi præsumptio quæ petituri sumus, cum priusquam aliquid peteremus tã magnum donum accipimus, ut sinamur dicere, Pater noster, deo. Quid enim iam non det filijs petentibus, cum hoc ipsum ante dederit, ut filij essent? Postremo quanta cura animum tangit, ut qui dicit, Pater noster, tanto patre non sit indignus. Si enim quisquam plebeius senatorem grandioris ætatis ab eoipso patrem uocare permittatur, sine dubio trepidabit nec facile audebit, cogitãs humilitatẽ generis sui & opum indigentiam & plebeiæ personæ uilitatem. Quanto ergo magis trepidandum est appellare patrem deum, si tantæ sunt labes, tantæq; sordes in moribus, ut multo iustius eas à sua coniunctione deus expellat, q̃ ille senator cuiusuis mendici egestatem: Quãdoquidem ille hoc contemnit in mendico, quò & ipse potest humanarum rerum fragilitate deuenire: Deus autem in sordidos mores nunquam cadit: & gratias misericordiæ ipsius, qui hoc à nobis exigit, ut pater noster sit, quod nullo sumptu, sed sola bona uoluntate comparari potest. Admonentur etiam hic diuites, uel genere nobiles secundum seculum, cum Christiani facti fuerint, non superbire aduersus pauperes & ignobiles, quoniam simul dicunt deo, Pater noster, quod non possunt uere ac pie dicere, nisi se fratres esse cognoscant. Vtatur ergo uoce noui testamenti populus nouus, ad æternam hæreditatem uocatus, & dicat, Pater noster qui es in cœlis, id est, in sanctis & iustis: Non enim spatio locorum continetur deus. Sunt enim cœli excelsa mundi corpora, sed tamen corpora, quæ non possunt esse nisi in loco. Sed si in cœlis tanquam in superioribus mundi partibus locus dei esse creditur, melioris meriti sunt aues, quarum uita est deo uicinior. Non enim scriptum est, prope est dominus excelsis hominibus, aut eis qui in montibus habitant, sed scriptum est, Prope est dominus obtritis corde, quod magis pertinet ad humilitatem. Sed quemadmodum terra appellatus est peccator, cum ei dictum est, Terra es & in terram ibis, sic cœlum iustus econtrario dici potest. Iustis enim dicitur, Templum enim dei sanctum est, quod estis uos. Quapropter si in templo suo habitat deus, & sancti templum eius sunt, recte dicitur, qui in cœlis es, qui es in sanctis. Et accommodatissima ista similitudo est, ut spiritaliter tantum

Margin notes: Esa.1 — Psal.8 — Malach.1 — Ioan.1 — Gal.4 — C — D

A interesse uideatur inter iustos & peccatores, quantum corporaliter inter cœlum & terram. Cuius rei significandæ gratia, cum ad orationem stamus, ad orientem conuertimur, unde cœlum surgit: non tanquam ibi sit deus & quasi cæteras mundi partes deseruerit, qui ubiq; præsens est, non locorum spatijs, sed maiestate potentiæ: sed ut admoneatur animus ad naturam excellentiorem se conuertere, id est ad dominum, cum ipsum corpus eius quod est terrenum ad corpus excellentius, id est ad corpus cœleste conuertitur. Conuenit etiam gradibus religionis & plurimum expedit, ut omnium sensibus & paruulorum & magnorum bene sentiatur de deo: Et ideo qui uisibilibus adhuc pulchritudinibus dediti sunt, nec possunt aliquid incorporeum cogitare, quoniam necesse est ut cœlum præferant terræ, tolerabilior est opinio eorum si deum quem adhuc corporaliter cogitant, in cœlo potius credāt esse quàm in terra: Vt cum aliquando cognouerint dignitatem animæ cœleste etiā corpus excedere, magis eum quærāt in anima quàm in corpore etiā cœlesti: Et cum cognouerint quantum distat inter peccatorum animas & iustorum, sicut non audebant cum adhuc carnaliter saperent eum in terra collocare, sed in cœlo: sic postea meliori fide uel intelligētia magis eum in animis iustorum q̄ in peccatorum requirant. Recte ergo intelligitur, quod dictum est, Pater noster qui es in cœlis: in cordibus iustorum esse dictum, tanquam in templo sancto suo. Simul etiā ut qui orat, in se quoq; ipso uelit habitare quem inuocat: & cum hoc affectu teneat iustitiam, quo munere inuitatur ad inhabitandum animum deus. Iam uideamus quæ sint petēda: Dictum est enim qui sit qui petitur, & ubi habitat. Primum autē omnium quæ petuntur hoc est, Sanctificetur nomen tuum. Quod non sic petitur, quasi non sit sanctum nomen dei, sed ut sanctum habeatur ab hominibus: id est, ita illis innotescat deus, ut non existiment aliquid sanctius quod magis offendere timeant: Neq; enim quia dictū est, Psal.75 Notus in Iudæa deus, in Israël magnum nomen eius: sic intelligēdum est quasi alibi minor sit deus, alibi maior: sed ibi magnum est nomen eius, ubi pro suæ maiestatis magnitudine

B nominatur. Ita ibi dicitur sanctum nomen eius, ubi cum ueneratione & offensionis timore nominatur. Et hoc est quod nunc agitur, dum euangelium adhuc usquequaq; per diuersas gentes innotescendo, commendat unius dei nomen per administrationem filij eius. Deinde sequitur, Adueniat regnum tuum. Sicut ipse dominus in Euāgelio docet, tunc futurum esse iudicij diem, cum Euangelium prædicatum fuerit in omnibus gentibus, quæ res pertinet ad sanctificationem nominis dei. Non enim & hic ita dictum est, Adueniat regnum tuū, quasi nunc deus non regnet. Sed forte quis dicat, adueniat dictum esse in terra: quasi uero non etiam ipse nunc regnet in terra, semperq; in ea regnauerit à constitutione mundi. Adueniat ergo accipiendum est, manifestetur hominibus. Quemadmodum enim etiam præsens lux absens est cæcis & eis qui oculos claudūt: ita dei regnum quamuis nunq̄ discedat de terris, 1.Retract.cap.19 tamen absens est ignorātibus: Nulli autē licebit ignorare regnum dei, cum eius unigenitus, nō solum intelligibiliter sed etiā uisibiliter in homine dominico de cœlo uenerit iudicaturus uiuos ac mortuos: Post quod iudicium, id est, cū discretio & separatio iustorū ab iniustis facta fuerit, ita inhabitabit iustos deus ut nō opus sit cuiq̄ doceri per hominē, sed sint omnes, ut scriptum est, docibiles deo. Deinde beata uita omni ex parte perficiatur in sanctis in æternum, sicuti nunc cœlestes angeli sanctissimi atq; beatissimi solo deo illustrante sapientes & Matth.22 beati sunt: quia & hoc promisit deus sanctis suis: In resurrectione erūt, inquit, sicut angeli in cœlis. Et ideo post illā petitionē, qua dicimus, Adueniat regnum tuū, sequitur, Fiat uoluntas tua sicut in cœlo & in terra: id est, sicut est in angelis qui sunt in cœlis uolūtas tua: ut omnino tibi adhæreant teq; fruantur, nullo errore obnubilante sapientiam eorū, nulla miseria impediente beatitudinem eorum: ita fiat in sanctis tuis qui in terra sunt & de terra, quod ad corpus attinet, facti sunt, & quamuis ad cœlestem habitationem atq; immutationem, tamē de terra assumendi sunt. Ad hæc respicit etiā illa angelorum prædicatio, Gloria in excelsis deo, Luc.2 & in terra pax hominibus bonæ uoluntatis: ut cum præcesserit bona uoluntas nostra, quæ uocan-

uocantem sequitur, perficiatur in nobis uoluntas dei sicuti est in cœlestibus angelis:ut nulla C
aduersitas resistat nostræ beatitudini, quod est pax. Item fiat uoluntas tua, recte intelligi-
tur,obediatur præceptis tuis, sicuti in cœlo & in terra: id est, sicut ab angelis,ita ab homini-
bus. Nam fieri uoluntatem dei cum obtemperatur præceptis eius,ipse dominus dicit, cum
Ioan. 4. 6 ait, Meus cibus est,ut faciam uoluntatem eius qui me misit. Et sæpe, Non ueni facere uo-
Matth.12 luntatem meam, sed eius qui me misit. Et cum ait, Ecce mater mea & ecce fratres mei, &
quicunq; fecerit uoluntatem dei, hic mihi est frater,& mater,& soror. Qui enim faciunt uo-
luntatem dei,in illis utique fit uoluntas dei: Non quia ipsi faciunt,ut uelit deus, sed quia fa-
ciunt quod ille uult, id est secundum uoluntatem eius.Est etiam ille intellectus, Fiat uolun-
tas tua sicut in cœlo & in terra, sicut in sanctis & iustis,ita etiam in peccatoribus.Quod ad-
huc duobus modis accipi potest:Siue ut oremus etiam pro inimicis nostris:Quid enim sunt
aliud habendi contra quorum uoluntatem Christianum & catholicum nomen augetur?
Vt ita dictum sit, Fiat uoluntas tua sicut in cœlo & in terra, tanquam si diceretur, faciant
uoluntatem tuam sicuti iusti, ita etiam & peccatores,ut ad te conuertantur.Siue ita,Fiat uo-
luntas tua sicut in cœlo & in terra, ut sua cuiq; tribuantur:quod fit in extremo iudicio ut iu-
stis præmium,peccatoribus damnatio tribuatur,cum agni ab hædis separabũtur.Ille etiam
non absurdus, imò etiam & fidei & spei nostræ conuenientissimus intellectus est,ut cœlum
Rom.7 & terram accipiamus,spiritum & carnem. Et quod dicit Apostolus, Mente seruio legi dei,
carne autem legi peccati: uideamus factam uoluntatem dei in mente,id est in spiritu.Cum
autem absorpta fuerit mors in uictoria, & mortale hoc induerit immortalitatem, quod fiet
carnis resurrectione,atq; illa immutatione quæ promittitur iustis, secundum eiusdem Apo
stoli prædicationem, Fiat uoluntas dei sicut in cœlo & in terra: id est, ut quemadmodum
spiritus non resistit deo sequens & faciens uoluntatatem eius:ita & corpus non resistat spi-
ritui uel animæ,quæ nunc corporis infirmitate uexatur,& in carnalem consuetudinem pro-
na est: quod erit summæ pacis in uita æterna,ut non solum uelle adiaceat nobis, sed etiam D
perficere bonum:Nunc enim uelle, inquit, adiacet mihi, perficere autem bonum non inue-
nio: quia nondum in terra sicuti in cœlo,id est,nondum in carne sicut in spiritu facta est uo-
luntas dei. Nam & in miseria nostra fit uoluntas dei, cum ea patimur per carnem quæ no-
bis mortalitatis iure debentur, quam peccando meruit nostra natura.Sed id orandum est,
ut sicut in cœlo,ita & in terra fiat uolũtas dei: id est, ut quẽadmodũ corde delectamur lege,
secundũ interiorem hominem, ita etiam corporis immutatione facta,huic nostræ delecta-
tioni nulla pars nostra terrenis doloribus seu uoluptatibus aduersetur. Nec illud à ueritate
abhorret,ut accipiamus,Fiat uoluntas tua sicut in cœlo & in terra: sicut in ipso domino no
stro Iesu Christo, ita & in Ecclesia:tanquam in uiro qui patris uoluntatem impleuit, ita &
in fœmina quæ illi desponsata est:Cœlum enim & terra conuenienter intelligitur, quasi uir
& fœmina,quoniam terra cœlo fœcundante fructifera est.Quarta petitio,Panem nostrum
quotidianum da nobis hodie. Panis quotidianus, aut pro his omnibus dictus est, quæ
huius uitæ necessitatem sustentant, de quo cum præcipit, ait, Nolite cogitare de crastino:
ut ideo sit additum, da nobis hodie:Aut pro sacramento corporis Christi,quod quotidie
Ioan.6 accipimus:Aut pro spiritali cibo,de quo idem dominus dicit,Operamini escam quæ nõ cor
rumpitur:Et illud,Ego sum panis uitæ,qui de cœlo descendi.Sed horũ trium quid sit proba
bilius,consyderari potest:Nã forte quispiã moueatur,cur oremus pro his adipiscendis quæ
huic uitæ sunt necessaria, ueluti est uictus & tegumẽtum, cum ipse dñs dicat,Nolite solliciti
esse quid edatis,uel quid induamini:An potest quisq; de ea re pro qua adipiscẽda orat non
esse sollicitus,cũ tãta intẽtione animi oratio dirigẽda sit,ut ad hoc totũ illud referatur quod
de claudẽdis cubiculis dictũ est,Et illud q̃d ait,Quærite primum regnũ dei & iustitiã eius,&
hæc omnia adijciẽtur uobis?Non ait utiq;,quærite primũ regnũ dei,& deinde ista quærite,
Sed hæc omnia,inquit,apponẽtur uobis,scilicet etiã non quærẽtibus.Quomodo autẽ recte
dicatur

A dicatur non quærere aliquis,quod ut accipiat intentissime deum precatur,nescio utrum inue
niri queat.De sacraméto autem corporis domini ut illi non moueant quæstionem, qui plu/
rimi in orientalibus partibus, non quotidie cœnæ dominicæ communicant, cum iste panis
quotidianus dictus est : Vt ergo illi taceant,neq; de hac re suam sententiam defendant, uel
ipsa autoritate Ecclesiastica quod sine scandalo ista faciunt,neq; ab eis qui Ecclesijs præsunt
facere prohibentur,neq; non obtemperantes damnantur : unde probatur non hunc in illis
partibus intelligi quotidianum panem:Nam magni peccati crimine arguerentur qui ex eo
non accipiunt quotidie : Sed ut de istis,ut dictum est, nihil in aliquam partem disseramus,
illud certe debet occurrere cogitantibus,regulã nos orandi à domino accepisse,quã transgre
di non oportet uel addendo aliquid uel prætereundo. Quod cum ita sit,quis est qui audeat
dicere semel tantum nos orare debere orationem dominicam,aut certe etiam si iterum uel
tertio usq; ad eam tantum horam qua corpori domini communicamus, postea uero non
sit orandũ per reliquas partes diei? Non enim iam dicere poterimus,da nobis hodie,quod
iam acceperamus : Aut poterit quisq; cogere ut etiam ultima diei parte sacramentum illud
celebremus? Restat igitur,ut quotidianum panem accipiamus spiritalem, præcepta scilicet
diuina,quæ quotidie oportet meditari & operari. Nam de ipsis dominus dicit,Operamini
escam quæ non corrumpitur. Quotidianus autem iste cibus nunc dicitur,quamdiu ista uita
temporalis per dies decedẽtes succedentesq; peragitur. Et reuera quamdiu nunc in superio/
ra,nunc in inferiora,id est nunc in spiritalia,nunc in carnalia animi affectus alternant,tanq;
ei qui aliquãdo pascitur cibo, aliquando famem patitur, quotidie panis necessarius est,quo
reficiatur esuriens & relabens erigatur.Sicut itaq; corpus nostrum in hac uita, ante illam sci
licet immutationem,cibo reficitur,quia sentit dispendium:sic & animus quoniam tempora/
libus affectibus quasi dispendium ab intentione dei patitur, præceptorum cibo reficiatur.
Da nobis hodie dictum est,quamdiu dicitur hodie,id est in hac temporali uita.Sic enim ci
B bo spiritali post hanc uitam saturabimur in æternum, ut non tunc dicatur,quotidianus pa/
nis : quia ibi temporalis uolubilitas , quæ diebus dies succedere facit , unde appelletur quo/ Psal.94.
tidie,nulla erit. Vt autẽ dictum est,Hodie si uocem eius audieritis,quod interpretatur Apo
stolus in epistola quæ est ad Hebræos, quamdiu dicitur hodie: ita & hic accipiendum est,
da nobis hodie.Si quis autem etiam illa quæ de uictu corporis necessario,uel sacraméto do
minici corporis istam sentẽtiam uult accipere, oportet ut coniunctè accipiantur omnia tria,
ut scilicet quotidianum panem simul petamus,& necessarium corpori,& sacramentum uisi/
bile, & inuisibile uerbi dei . Sequitur quinta petitio , Et dimitte nobis debita nostra, sicut &
nos dimittimus debitoribus nostris. Debita peccata dici manifestum est,uel illinc quòd ait Matth.5
idem dominus , Non exies inde donec reddas nouissimum quadrantem: uel illinc q; debi/
tores appellauit qui ei denuntiati sunt extincti,uel ruina turris,uel quorum sanguinem He/
rodes sacrificio miscuit . Dixit enim,putare homines q; illi ultra modum debitores essent,
id est peccatores, & addidit, Amen dico uobis, nisi pœnitentiam egeritis, similiter morie/
mini . Non hic ergo quisq; urgetur pecuniam dimittere debitoribus , sed quæcunq; in eum
alius peccauerit.Nam pecuniam dimittere illo potius iubemur præcepto,quod superius di/
ctum est, Si quis tibi tunicam tollere uoluerit,dimitte ei & pallium:nec ibi necesse est omni
pecuniario debitori dimittere debitum,sed ei qui reddere noluerit,intantum ut uellet etiam
litigare:Seruum autem domini,ut ait Apostolus,non oportet litigare.Qui ergo uel sponte
conuentus pecuniam debitam reddere noluerit,dimittenda illi est.Duas enim ob res nollet
reddere, uel q; non habeat , uel q; auarus sit reiq; alienæ cupidus . Vtrunq; autem pertinet
ad inopiam.Nam illa inopia est rei familiaris,hæc animi. Quisquis itaq; tali dimittit inopi
debitum , inopi dimittit opusq; Christianum operatur , manente illa regula,ut in animo
paratus sit amittere quod sibi debetur. Nam si modeste & leniter omnimodo egerit,ut sibi
restituatur,non tam intẽdens fructum pecuniæ,quàm ut hominem corrigat,cui sine dubio per/
niciosum est habere unde reddat,& non reddere:nõ solũ non peccabit,sed proderit ei etiam
pluri

plurimum: ne ille dum alienam pecuniam lucrum facere uult, damnum fidei patiatur, quod C
tanto est grauius, ut nulla sit comparatio. Ex quo intelligitur etiam in ista quinta petitione, qua dicimus, Dimitte nobis debita nostra: non de pecunia quidē dici, sed de omnibus quæ in nos quisq; peccat, ac per hoc etiam de pecunia. Peccat nanq; in te, qui tibi pecuniam debitam cum habeat unde reddat recusat reddere: Quod peccatum si non dimiseris, non poteris dicere, dimitte nobis sicut & nos dimittimus: Si autem ignoueris, uides etiam de pecunia dimittenda admoneri eum, cui tali prece orare præcipitur. Illud sanè tractari potest, ut quando dicimus, Dimitte nobis debita nostra, & reliqua: tunc conuincamur contra istam regulam fecisse, si eis non dimittimus qui ueniam petunt: quia & nobis ueniam petentibus à benignissimo patre dimitti uolumus. Sed illo rursus præcepto, quo iubemur orare pro inimicis nostris, non pro his iubemur qui ueniam petunt. Iam enim qui tales sunt, non sunt inimici: Nullo modo quisq; uere dixerit orare se pro eo cui non ignouerit. Quapropter fatendum est, omnia peccata dimittenda esse, quæ in nos admittuntur, si uolumus nobis à patre dimitti quæ admittimus. Nam de uindicta superius, ut arbitror, satis disputatum est: Sequitur sexta petitio, Et ne nos inferas in tentationem. Nonnulli codices habent inducas, quod tantumdem ualere arbitror: Nam ex uno græco quod dictum est εἰσενέγκῃς utrunq; translatum est: Multi autem precando, ita dicunt, Ne nos patiaris induci in tentationem, exponētes uidelicet quomodo dictum sit inducas: Non enim per seipsum inducit deus, sed induci patitur eum, quem suo auxilio deseruerit ordine occultissimo ac meritis: Causis etiā sæpe manifestis dignum iudicat ille quem deserat, & in tentationem induci sinat: Aliud est autem induci in tentationem, aliud est tentari: Nam sine tētatione probatus esse nullus po-
Eccl. 34 test, siue sibijpsi, sicut scriptum est, Qui non est tentatus, qualia scit? siue alij, sicut Apostolus
Gal. 4 ait, Et tentationem uestram in carne mea non spreuistis: Hinc enim eos firmos cognouit, quia eius tribulationibus, quæ Apostolo in carne acciderant, non sunt à charitate deflexi: nam deo noti sumus, & ante omnes tentationes, qui scit omnia anteq; fiāt: Quod itaq; scri- D
Deut. 13 ptum est, Tentat uos dominus deus uester, ut sciat si diligatis eum: illa locutione positū est, ut sciat, pro eo quod est, ut scire uos faciat: sicut diem lætum dicimus, q lætos faciat, & frigus pigrum, q pigros facit, & innumerabilia huiusmodi, quæ siue in consuetudine loquendi, siue in sermone doctorum, siue in scripturis sanctis reperiuntur: quod non intelligentes hæretici ueteri testamento aduersantur, uelut ignorantiæ uitio notandum putantes, de eo quod dictum est, Tentat uos dominus deus uester: quasi in Euangelio de domino scriptum non sit, Hoc autem dicebat tentans eum, nam ipse sciebat quid esset facturus: Si enim nouerat cor eius quem tentabat, quid est quod uoluit uideri tentando? Sed profecto illud factum est, ut ipse sibi notus fieret qui tentabatur, suamq; desperationem contemneret saturatis turbis de pane domini, qui eas non habere quod ederent existimauerat: Non ergo hic oratur, ut nō tentemur, sed ut nō inferamur in tētationem: quia si quispiā est cui necesse sit igne examinari, nō orat ut igne nō contingatur, sed ut nō exuratur: Vasa enim figuli probat fornax, & homines iustos tentatio tribulationis. Ioseph ergo tentatus est illecebra stupri, sed nō est illatus in tentationem. Susanna tentata est, nec inducta uel illata in tentationem: Multiq; alij utriusque sexus, sed Iob maxime: cuius admirabilem stabilitatem in deo domino suo, cum illi hæretici hostes ueteris testamenti ore sacrilego irridere uoluerint, illud præ cæteris uentilant, q satanas petierit eum tentandum. Quærunt enim ab imperitis hominibus, talia intelligere nequaq; ualentibus, quomodo satanas cum deo loqui potuerit: non intuentes (non enim possunt superstitione & contentione cæcati) dominum nō loci spatium mole corporis occupare, & sic alibi esse, alibi non esse, uel certe hic habere partem aliam, & alibi aliā: sed maiestate ubiq; præsto esse, non per partes diuisum, sed ubiq; perfectum. Quòd si carnaliter intuentur quod dictum est, Cœlum mihi sedes est, & terra scabellum pedum meorum, Cui loco dominus attestatur dicēs, Non iuretis, neq; per cœlum, quia thronus dei est, neq; per terram, quia scabellum est pedum eius: quid mirum si in terra diabolus cōstitutus,

A ante pedes dei stetit,& corã illo aliquid locutus est? Nam quãdo illi ualent intelligere,nul/
lam esse animam,quamuis peruersam,quæ tamen ullo modo ratiocinari potest,in cuius cõ/
scientia non loquatur deus? Quis enim scribit in cordibus hominum naturalem legem,ni/
si deus? De qua lege Apostolus ait,Cum enim gentes quæ legem non habent,naturaliter Rom. 2
quæ legis sunt faciunt,hi legem non habentes ipsi sibi sunt lex,qui ostendũt opus legis scri/
ptum in cordibus suis, cõtestante conscientia ipsorum,& inter se inuicem cogitationum ac
cusantium,aut etiam excusantiũ, in die qua iudicabit dominus occulta hominũ. Quapro/
pter si hominis anima rationalis etiam cupiditate cæcata,tamen cũ cogitat & ratiocinatur,
quicquid in ea ratiocinatione uerum est non ei tribuendũ est,sed ipsi lumini ueritatis,à quo
uel tenuiter pro sui capacitate illustratur, ut uerum aliquid in ratiocinãdo sentiat: quid mi/
rum si diaboli anima praua cupiditate peruersa,quicquid tamen uerum de iusto uiro cogi/
tauit cum eum tentare uellet,ipsius dei uoce,id est,ipsius ueritatis uoce audisse perhibetur,
Quicquid autem falsum,illi cupiditati tribuitur,qua diaboli nomẽ accepit.Quamuis etiam
per creaturam corporalem atq; uisibilem deus plerunq; locutus est seu bonis seu malis,tan
quam omniũ dominus & rector & pro cuiusq; rei meritis ordinator: sicut per angelos qui
hominum quoq; aspectibus apparuerunt, & per prophetas dicentes, Hæc dicit dominus.
Quid ergo mirum,si quanquam nõ ipsa cogitatione,per aliquam certe creaturam tali ope/
ri accõmodatam deus locutus esse cum diabolo dicitur? Nec dignitatis esse arbitrentur, &
quasi iustitiæ meritum,quòd cum illo deus locutus est:quoniam locutus est cum anima an/
gelica quanquam stulta & cupida,tanquam si loqueretur cum anima humana stulta & cu/
pida. Aut ipsi dicant quomodo locutus est deus cum illo diuite,cuius cupiditatem stultissi/ Lucæ 12
mam arguere uoluit dicens,Stulte,hac nocte anima tua expostulatur à te,hæc quæ præpa/
rasti cuius erunt? Certe hoc ipse dominus in Euãgelio dicit,cui hæretici isti uelint nolint col/
la submittunt. Si autem hoc mouentur, quòd tentandum iustum satanas petit à deo:non
B ego expono quare sit factũ,sed ipsos cogo exponere quare sit dictum in Euangelio ab ipso Lucæ 22
domino discipulis, Ecce satanas expetit uos uexare quasi triticum. Et Petro ait,Ego autem
postulaui ne deficiat fides tua.Cum autem hæc exponũt mihi,simul illud quod à me quæ/
runt exponunt sibi.Si uero non ualuerint hoc exponere,non audeant id quod in Euange/
lio sine offensione non intelligunt,in alio libro cum temeritate culpare.Fiunt igitur tẽtatio/
nes per satanam nõ potestate eius,sed permisso domini, ad homines aut pro suis peccatis
puniendos,aut pro domini misericordia probandos & exercẽdos. Et interest plurimum in
qualem quisq; tẽtationem incidat.Non enim in talem incidit Iudas qui uendidit dominũ,
in qualem incidit Petrus,cum territus dominum negauit . Sunt enim tẽtationes humanæ,
credo cum bono quisq; animo secundum humanam tamen fragilitatem in aliquo consilio
labitur:aut iritatur in fratrẽ studio corrigendi, paulo tamẽ amplius quàm Christiana tran/ 1. Corint. 10
quillitas postulat:de quibus Apostolus dicit, Tẽtatio uos non apprehendat nisi humana:
cum idem dicat, Fidelis deus qui uos non sinat tentari supra q̃ potestis ferre, sed faciet cũ
tentatione etiam prouentum ut possitis tolerare.In qua sententia satis ostendit,non id no/
bis orandum esse ut non tentemur,sed ne in tẽtationem inducamur.Inducimur enim si ta/
les acciderint quales ferre non possumus.Sed cum tẽtationes periculosæ,in quas inferri at/
que induci periculosum est,aut prosperis rebus temporalibus,aut aduersis oriantur, nemo
frangitur aduersarum molestia qui prosperarum dilectione non capitur. Vltima & septi/
ma petitio est.Sed libera nos à malo,Orandum est enim ut non solum non inducamur in
malum, quo caremus, quod sexto loco petitur, sed ab illo etiam liberemur quò iam inducti
sumus.Quod cum factũ fuerit, nihil remanebit formidolosum, nec omnino metuenda erit
ulla tentatio. Quod tamen in hac uita quamdiu istam mortalitatem circũferimus,in quam
serpentina persuasione inducti sumus,non sperandum est posse fieri, sed tamen aliquando Rom. 8
futurum sperandum est, & hæc est spes quæ non uidetur.De qua cum loqueretur Aposto/
lus,ait,Spes autem quæ uidetur,non est spes, Sed tamen sapientia quæ in hac quoque uita

concessa est, fidelibus seruis dei non est desperanda. Hæc est autem, ut id quod domino re- C
uelante fugiendum esse intellexerimus, cautissima uigilantia fugiamus: & id quod domino reuelãte appetẽdum esse intellexerimus, flagrãtissima charitate appetamus. Ita etiã reliquæ mortalitatis huius onere, ipsa morte deposita, ex omni hominis parte opportuno tempore perficietur beatitudo, quæ in hac uita inchoata est: & cui capessendæ atq; obtinẽdæ aliquãdo, nunc omnis conatus impẽditur. Sed harũ septem petitionũ consyderãda & cõmendanda distinctio est. Nam cum uita nostra tẽporaliter nunc agitur, atq; speratur æterna, & cum æterna priora sint dignitate, quãuis temporalibus prius actis ad illa transeatur, trium primarum petitionũ impetrationes sunt: quanq; in hac uita, quæ in isto seculo agitur, exordiũ capiant. Nam & sanctificatio nominis dei ab ipso humilitatis domini aduẽtu agi cœpit: & aduẽtus regni eius, quo in claritate uẽturus est, nõ iam finito seculo, sed in fine seculi manifestabitur: & perfectio uolũtatis eius, sicut in cœlo & in terra: siue iustos & peccatores cœlũ & terram intelligas, siue spiritũ & carnem, siue dominũ & ecclesiam, siue omnia simul: ipsa perfectiõe nostræ beatitudinis, & ideo seculi terminatione cõplebitur, tamẽ omnia tria in æternum manebũt: nam & sanctificatio nominis dei sempiterna erit, & regni eius nõ est finis: & perfectæ nostræ beatitudini æterna uita promittitur. Permanebunt ergo ista tria consummata atq; cumulata in illa uita, quæ nobis promittit̃. Reliqua uero quatuor quæ petimus, ad tẽporalem istam uitã pertinere mihi uidẽtur. Quorũ primũ est, Panem nostrũ quotidianum da nobis hodie. Hoc ipso enim, q dictus est quotidianus panis, siue spiritalis significetur, siue in sacramento, aut in uictu iste uisibilis, ad hoc tempus pertinet, quod appellauit hodie: nõ quia spiritalis cibus non est sempiternus, sed quia iste, qui quotidianus dictus est in scripturis, siue in strepitu sermonis, siue quibusq; tẽporalibus signis exhibetur animæ: quæ omnia tunc utiq; nõ erunt, cum omnes erũt docibiles deo, & ipsam ineffabilem lucem ueritatis, non motu corporũ significantes, sed puritate mentis haurientes. Nam fortasse & propterea panis dictus est, nõ potus: quia panis frangendo atq; mandendo, in alimẽtum con- D
uertitur: sicut scripturæ aperiendo & disserẽdo animam pascunt: potus uero paratus, sicuti est, transit in corpus. Vt isto tempore panis sit ueritas, cum quotidianus panis dicitur: tunc aũt potus, cũ nullo labore disputandi & sermocinandi, quasi frangẽdi atq; mandendi, opus erit, sed solo haustu syncerae & perspicuæ ueritatis. Et peccata nunc nobis dimittũtur, & nũc dimittimus, quæ harum quatuor reliquarum secunda petitio est. Tunc aũt nulla erit uenia peccatorum, quia peccata & tentationes temporalem istam uitam infestant. Non autem
Psal. 30 erunt, cum perfectum fuerit quod dictũ est, Abscõdes eos in abdito uultus tui, Et malum, à quo liberari optamus, & ipsa liberatio à malo ad hanc utiq; uitam pertinet, quam & iustitia dei mortalẽ meruimus, & unde ipsius misericordia liberabimur. Videtur etiam mihi septenarius iste numerus harum petitionũ, cõgruere illi septenario numero, ex quo totus iste sermo manauit. Si enim timor dei est, quo beati sunt pauperes spiritu, quoniam ipsorũ est regnum cœlorum, petamus ut sanctificetur in hominibus nomen dei, timore casto permanente in secula seculorum. Si pietas est, qua beati sunt mites, quoniam ipsi possidebunt terram, petamus ut ueniat regnum eius: siue in nosipsos, ut mitescamus, nec ei resistamus: siue de cœlo in terras in claritate aduentus domini, quo nos gaudebimus, & lætabimur, dicente
Mat. 25 illo, Venite benedicti patris mei, percipite regnum. In domino, inquit propheta, laudabit̃
Psal. 33 anima mea: audiant mansueti, & iocundẽtur. Si scientia est, qua beati sunt qui lugent, quoniam ipsi consolabuntur, oremus ut fiat uoluntas eius, sicut in cœlo & in terra: quia cum corpus tanquam terra, spiritui tanq; cœlo, summa & tota pace consenserit, nõ lugebimus: nam nullus alius huius temporis luctus est, nisi cum aduersus se ista cõfligunt, & cogunt nos di-
Rom. 7 cere, Video aliam legem in membris meis, repugnãtem legi mentis meæ: & luctum nostrũ lacrymosa uoce testari, Miser ego homo, quis me liberabit de corpore mortis huius? Si fortitudo est, qua beati sunt qui esuriunt & sitiunt iustitiam, quoniã ipsi saturabuntur, oremus ut panis noster quotidianus detur nobis hodie: quo fulti atq; sustẽtati, ad plenissimã illam saturitatem

A saturitatem uenire possimus. Si consilium est, quo beati sunt misericordes, quoniam ipso/
rum miserebit' deus, dimittamus debita debitoribus nostris, & oremus ut nobis nostra di/
mittantur. Si intellectus est, quo beati sunt mundi corde, quoniam ipsi deum uidebũt, ore/
mus nõ induci in tentationem: ne habeamus duplex cor, nõ appetẽdo simplex bonum, quò
referamus omnia quæ operamur, sed simul temporalia & terrena sectãdo. Tentationes eñ
ex his rebus, quæ graues & calamitosæ uidẽtur hominibus, non in nos ualent, si nõ ualeant
illæ, quæ blanditijs earum rerum accidunt, quas homines bonas & lætabũdas putant. Si sa/
piẽtia est, qua beati sunt pacifici, quoniam filij dei uocabũtur, oremus ut liberemur à malo:
ipsa eñ liberatio liberos nos facit, id est filios dei, ut spiritu adoptionis clamemus Abba pa
ter. Sanè non negligẽter prætereundũ est, quòd ex omnibus his sententijs, quibus nos ora/
re dominus præcepit, eam potissimum cõmendandam esse iudicauit, quæ pertinet ad dimis
sionem peccatorũ: in qua nos misericordes esse uoluit, quod unum est cõsilium miserias eua
dendi. Nulla enim alia sententia sic oramus, ut quasi paciscamur cum domino: dicimus eñ,
Dimitte nobis debita nostra, sicut & nos dimittimus. In qua pactione si mentimur, totius
orationis nullus erit fructus. Sic enim dicit, Si dimiseritis hominibus peccata eorum, dimit/
tet & uobis pater uester peccata uestra. Sequitur de ieiunio præceptũ, pertinens ad eandem
cordis mũdationem, de qua nunc agitur. Nam & in hoc opere cauẽdum est, ne surrepat ali/
qua ostẽtatio & appetitus laudis humanæ, qui duplicet cor nostrũ, & non sinat mũdum &
simplex esse ad intelligẽdum deum. Cum aũt ieiunatis, inquit, nolite fieri sicut hypocritæ tri
stes. Manifestum est his præceptis omnem nostrã intẽtionem in interiora gaudia dirigi: ne
foris quærentes mercedem, huic seculo conformemur, & amittamus professionem tanto so
lidioris atq; firmioris, quãto interioris beatitudinis, qua nos elegit deus cõformes fieri ima/
ginis filij sui. In hoc aũt capitulo maxime aduertendum est, nõ in solo rerum corporearum
nitore atq; pompa, sed etiam in ipsis sordibus luctuosis esse posse iactantiam: & eo pericu/
B losiorem, quo sub nomine seruitutis decipit. Qui ergo immoderato cultu corporis atq; ue/
stitu, uel cæterarum rerum nitore præfulget, facile conuincitur rebus ipsis, pomparum seculi
esse sectator, nec quenq; fallit dolosa imagine sanctitatis. Qui autem in professione Chri/
stianitatis inusitato squalore ac sordibus intentos in se oculos hominum facit, cum id uolũ
tate faciat, non necessitate patiatur, cæteris eius operibus potest conijci, utrum hoc contem/
ptu superflui cultus, an ambitione aliqua faciat: quia & sub ouina pelle cauendos lupos do/
minus præcepit, Sed ex fructibus, inquit, eorũ cognoscetis eos. Cum enim cœperint aliqui/
bus tentationibus ea ipsa scilicet illis subtrahi uel negari, quæ isto uelamine consecuti sunt,
uel consequi cupiunt, tunc necesse est ut appareat, utrum lupus in ouina pelle sit, an ouis in
sua. Nõ enim propterea ornatu superfluo debet aspectus hominum mulcere Christianus,
quia illum parcum habitum ac necessarium, etiam simulatores sæpius usurpãt, ut incautos
decipiant: quia & illæ oues non debent pelles suas deponere, si aliquando eis lupi se conte/
gant. Quæri ergo solet quid sit quod ait, Vos autẽ cum ieiunatis, ungite capita uestra, & re/
liqua. Non enim recte quisq; præceperit, quamuis faciem quotidiana consuetudine laue/
mus, unctis etiam capitibus, cum ieiunamus, nos esse debere. Quod si turpissimũ omnes fa/
tentur, intelligendum est hoc præceptum ungendi caput, & faciem lauãdi, ad interiorem ho
minem pertinere. Vngere ergo caput ad lætitiam pertinet, lauare autem faciem ad mundi/
ciam: & ideo caput ungit, qui lætatur interius & mente atq; ratione. Hoc enim recte accipi/
mus caput, quod in anima præeminet, & quo cætera hominis regi & gubernari manifestũ
est. Et hoc facit qui non foris quærit lætitiam, ut de laudibus hominum carnaliter gaudeat.
Caro autem, quæ subiecta esse debet, nullo modo est totius naturæ humanæ caput. Nemo Ephes. 5
quidem unquam carnem suam odio habuit, sicut Apostolus dicit, cum de diligenda uxore
præcipit, Caput mulieris uir, cui uiro caput est Christus. Interius ergo gaudeat in ieiunio
suo, eoipso quo sic se ieiunando auertit à uoluptate seculi, ut sit subditus Christo, qui secun/
dum hoc præceptum caput unctum habere desiderat. Ita enim & faciem lauabit, id est cor

mundabit, quo uisurus est deum, non interposito uelamine propter infirmitatem contra- C
Esaiæ 1 ctam de sordibus: sed firmus & stabilis, quoniam mūdus & simplex. Lauamini, inquit, mū
di estote, auferte nequitias ab animis uestris, atq; à conspectu oculorum meorum. Ab his
2. Cor. 3 igitur sordibus facies nostra lauanda est, quibus dei aspectus offenditur. Nos enim reuela-
ta facie gloriam domini speculantes, in eandem imaginem transformabimur. Sæpe etiā co
gitatio necessariarum rerum ad istam uitam pertinentium sauciat, & sordidat interiorē ocu
lum nostrum: & plerumq; cor duplicat, ut ea quæ uidemur cum hominibus recte facere, nō
eo corde faciamus, quo dominus præcipit: id est, quia eos diligimus, sed quia commodum
ab eis aliquod propter necessitatem præsentis uitæ adipisci uolumus. Debemus ergo bene-
facere illis propter salutem ipsorum æternam, non propter temporale cōmodum nostrum.
Inclinet ergo deus cor nostrum, deus in testimonia sua, & non in emolimentum. Finis enim
præcepti est charitas de corde puro, & conscientia bona, & fide non ficta. Qui autem pro-
pter suam in hac uita necessitatem fratri consulit, non utique charitati consulit: quia non illi,
quem debet tanquam seipsum diligere, sed sibi consulit, uel potius nec sibi: quandoquidem
hinc sibi facit duplex cor, quo impeditur ad uidendum deum: in qua sola uisione est beati-
tudo certa atq; perpetua. Recte ergo sequitur, & præcipit, qui mundando cordi nostro in-
stat, dicens, Nolite uobis condere thesauros in terra, ubi erugo & tinea exterminant. Et reli-
qua. Ergo si in terra erit cor, id est, si eo corde quisq; operetur aliquid, ut terrenū cōmodum
adipiscatur, quomodo erit mundum cor, quod in terra uolutatur? Si autem in cœlo, mun-
dum erit, quia munda sunt quæcunq; cœlestia: sordescit enim aliquid, cum inferiori misce-
tur naturæ, quamuis in suo genere non sordidæ. Quia etiam de puro argēto sordidatur au-
rum, si misceatur: ita & animus noster terrenorum cupiditate sordescit, quamuis ista ipsa ter
ra in suo genere atq; ordine munda sit. Cœlum autem in hoc loco non corporeum accipi-
mus, quia omne corpus pro terra habendum est. Totum enim mundum debet contemne-
Psal. 113 re, qui sibi thesaurizat in cœlo, de quo dictum est, Cœlum cœli domino, id est in firmamen D
to spiritali. Non enim in eo quod transit, constituere & collocare debemus thesaurum no-
Mat. 24 strum & cor nostrum, sed in eo quod semper permanet. Cœlum autem & terra transibunt.
Et hic manifestat de mundando corde se cūcta ista præcipere, cum dicit, Lucerna corporis
tui oculus tuus est. Si ergo oculus tuus simplex fuerit, totum corpus tuum lucidum fuerit.
Qui locus sic intelligendus est, ut nouerimus omnia opera nostra tunc esse munda, & place-
re in conspectu dei, si fiant simplici corde, id est intentione superna, fine illo charitatis: quia
& plenitudo legis charitas. Oculum ergo hic accipere debemus ipsam intentionem, qua fa-
cimus quicquid facimus: quæ si munda fuerit & recta, & illud aspiciens quod aspiciendum
est, omnia opera nostra, quæ secundū eam operamur, necesse est bona sint. Quæ omnia ope
ra totum corpus appellauit: quòd & Apostolus mēbra nostra dicit quædā opera, quæ im-
Col. 3 probat, & mortificanda præcipit dicens, Mortificate mēbra uestra, quæ sunt super terram:
fornicationem, immūdiciam, auaritiam, & cætera talia. Nō ergo quid quisq; faciat, sed quo
animo faciat, cōsyderandum est. Hoc est enim lumē in nobis, quia hoc nobis manifestū est
bono animo nos facere quod facimus: omne enim quod manifestatur, lumē est. Nam ipsa
facta, quæ ad hominum societatem à nobis procedunt, incertū habēt exitum: & ideo tene-
bras eas uocauit. Nō enim noui, cum pecuniam porrigo indigenti & petenti, quid inde aut
facturus sit, aut passurus: & fieri potest ut uel faciat ex ea, uel propter eam patiatur aliquid
mali, quod ego cum darē, nō euenire uoluerim, neq; hoc animo dederim. Itaq; si bono ani
mo feci, quod mihi facerem, notum erat, & ideo lumen uocatur: illuminatur etiam factum
meum, qualēcunq; exitum habuerit: qui exitus quoniā incertus & ignotus est, tenebræ ap-
pellatæ sunt, & duplici corde quasi umbram facit. Si autem malo animo feci, etiā ipsum lu-
men tenebræ sunt. Lumen enim dicitur, quia nouit quisq; quo animo faciat, etiam cum ma
lo animo facit: sed ipsum lumen tenebræ sunt, quia non in superna dirigitur simplex inten-
tio, sed ad inferiora declinatur. Si ergo lumē, quod in te est, tenebræ sunt, ipsæ tenebræ quan
tæ sunt?

A tæ sunt. Hoc est, si ipsa cordis intẽtio, qua facis quod facis, quæ tibi nota est, sordidatur appetitu rerum terrenarum & temporalium, atq; cæcatur, quanto magis ipsum factum, cuius incertus est exitus, sordidum & tenebrosum est? quia & si bene alicui proueniat, quod tu nõ recta & munda intentione facis, quomodo tu feceris, tibi imputatur, non quomodo illi prouenerit. Quod autẽ sequitur & dicit, Nemo potest duobus dominis seruire, ad hanc ipsam intentionem referendum est: quod consequenter exponit, dicens, Aut enim unum odio habebit, & alterum diligit: aut alterum patietur, & alterum contemnit. Quæ uerba diligenter consyderanda sunt: nã qui sint duo domini, deinceps ostendit, cum dicit, Non potestis deo seruire & mammonæ. Mammona apud Hebræos diuitiæ appellari dicuntur. Congruit & Punicum nomen: nam lucrum punice mamon dicitur. Sed qui seruit mammonæ, illi utiq; seruit, qui rebus istis terrenis merito suæ peruersitatis præpositus, magistratus huius seculi à domino dicitur. Aut enim unum odio habebit, & alterum diligit homo: id est, deum: aut alterum patietur, & alterum contemnit. Patietur enim durum & perniciosum dominum, quisquis seruit mammonæ: sua enim cupiditate implicatus, subditur diabolo: & non eum diligit, quis enim est qui diligat diabolum? sed tamen patitur. Sic in maiore aliqua domo, qui ancillæ alienæ cõiunctus est, propter cupiditatem suam duram patitur seruitutem, etiam si non diligat eum, cuius ancillam diligit. Alterum autem contemnit, dicit, non odio habebit. Nullius enim ferè conscientia deum odisse potest: contemnit autem, id est non timet eum, qui de eius bonitate securus est. (1.Retract.19) Ab hac negligentia & perniciosa securitate reuocat nos spiritussanctus, cum per prophetam dicit, Fili, ne adijcias peccatum super peccatũ, & dicas, Miseratio dei magna est: (Eccli. 5) Ignoras quia patientia dei ad pœnitentiam te inuitat? (Rom. 2) Cuius enim tanta misericordia cõmendari potest, quàm eius qui omnia donat peccata conuersis: & oleastrum facit participem pinguedinis oliuæ? Et cuius tanta seueritas, quàm eius qui naturalibus ramis nõ pepercit, sed propter infidelitatem fregit illos? Sed quisquis uult

B diligere deum, & cauere ne offendat, non se arbitretur duobus dominis posse seruire, & intẽtionem cordis sui rectam, ab omni duplicitate explicet. Ita enim sentiẽs de deo, in bonitate, & in simplicitate cordis quærit illum. Ideo, inquit, dico uobis, non habere sollicitudinem animæ uestræ quid edatis, neque corpori uestro quid induatis. Ne forte, quamuis iam superflua nõ quærantur, propter ipsa necessaria cor duplicetur: & ad ipsa conquirenda nostra detorqueatur intentio, cum aliquid quasi misericorditer operamur: id est, ut cum consulere alij uideri uolumus, nostrum emolumẽtum ibi potius, quàm illius utilitatem attendamus, Et ideo nobis non uideamur peccare, quia non superflua, sed necessaria sunt quæ consequi uolumus. Dominus autem admonet, ut meminerimus multo amplius nobis deum dedisse, quando nos fecit & composuit ex anima & corpore, quàm est alimentum atq; tegumentum, quorum cura nos duplicare cor nõ uult. Nónne, inquit, anima plus est quàm esca? Vt tu intelligas eum, qui dedit animam, multo facilius escam esse daturum: & corpus quàm uestimentum, id est, plus est: ut similiter intelligas, eum qui corpus dedit, multo facilius daturum esse uestimentum. Quo loco quæri solet, utrum & ad animam cibus iste pertineat, cum anima incorporea sit, iste autem cibus corporeus. Sed animam hoc loco pro ista uita positã nouerimus, cuius retinaculum est alimentum istud corporeum. Secundum hanc significationem dictum est etiam illud, Qui amat animam suam, perdet illam, (Ioan.12) Quod nisi de hac uita acceperimus, quam oportet pro regno dei perdere, quod potuisse martyres claruit, contrarium hoc præceptum erit illi sententiæ, qua dictum est, Quid prodest homini, si totum mundum lucretur, animæ autem suæ detrimentum faciat? (Matth.16) Respicite, inquit, uolatilia cœli, quoniam non serunt, neq; metunt, neq; congregant in horrea, & pater uester cœlestis pascit illa, Nónne uos pluris estis illis, id est charius uos ualetis? Quia utiq; rationale animal, sicuti est homo, sublimius ordinatum est in rerum natura, quàm irrationabilia, sicut sunt aues. Quis autem uestrum curans, inquit, potest adijcere ad staturam suam cubitũ unum? Et de uestimẽto quid solliciti estis? id est cuius potestate atq; dominatu factũ est, ut ad hanc sta/

turam corpus uestrum produceretur, eius prouidentia etiam uestiri potest. Non autem ue stra cura factum esse, ut ad hanc staturam ueniret corpus uestrum, ex hoc intelligi potest, quod si curetis, & uelitis adijcere unum cubitũ huic staturæ, nõ potestis. Illi ergo etiam tegẽdi corporis curam relinquite, cuius uidetis cura factũ esse, ut tantæ staturæ corpus habeatis. Dandum autem erat etiam documentũ propter uestimentum, sicut datum est propter alimentum. Itaque sequitur & dicit, Cõsyderate lilia agri quomodo crescunt, nõ laborant neque nent. Sed ipsa documenta non sic allegorice discutienda sunt, ut quæramus quid significent aues cœli, aut lilia agri. Posita sunt enim, ut de rebus minoribus maiora persuaderentur: sicuti illud est de iudice, qui nec deum timebat, nec hominem reuerebatur: & tamen sæpe interpellanti uiduæ cessit, ut eius causam consyderaret: nõ propter pietatem aut humanitatem, sed ne tædium pateretur. Non enim ullo modo ille iniustus iudex personam domini allegorice sustinet, sed tamen quantum deus, qui bonus est & iustus, curet deprecantes se, hinc conijci dominus uoluit: quia nec iniustus homo eos, qui illũ assiduis precibus tundunt, uel propter tædium deuitandũ, potest contẽnere. Nolite ergo, inquit, solliciti esse, dicẽtes, Quid edemus, aut quid bibemus? & reliqua. Hic manifestissime ostẽdit, non hæc esse appetẽda, tanquam talia bona nostra, ut propter ea ipsa debeamus bene facere, si quid facimus, sed tamen esse necessaria. Quid enim intersit inter bonum quod appetẽdum est, & necessarium quod sumendum est, hac sentẽtia declarauit, cum ait, Quærite primum regnum dei & iustitiam eius, & hæc omnia apponentur uobis. Regnum ergo & iustitia dei bonum nostrũ est: & hoc appetendũ, & ibi finis constituendus, propter quod omnia facimus quæcunque facimus. Sed quia in hac uita militamus, ut ad illud regnũ peruenire possimus, quæ uita sine his necessarijs agi nõ potest, Apponentur uobis hæc, inquit, sed uos regnum dei & iustitiam eius primũ quærite. Cum enim dicit illud primũ, significauit quod hoc posterius quærendũ est, nõ tempore, sed dignitate. Illud tanquam bonum nostrum, hæc tanquam necessarium nostrum: necessarium aũt propter illud bonum. Neque enim, uerbi gratia, ideo debemus euãgelizare, ut manducemus: sed ideo manducare, ut euãgelizemus: nam si propterea euangelizamus, ut mãducemus, uilius habemus euangelium quam cibum: & erit iam bonum nostrum in manducando, necessarium

1.Cor.9 aũt in euangelizando. Quod etiam Apostolus prohibet, cum dicit, licere sibi quidem, & permissum esse à domino, ut qui euangeliũ annũtiant, de euãgelio uiuãt: id est de euãgelio habeant ea quæ huic uitæ sunt necessaria: sed tamẽ se nõ esse abusum hac potestate. Erant enim multi, qui occasionẽ habere cupiebant acquirẽdi & uendendi euangeliũ, quibus eam uolẽs

2.Cor.11 amputare, Apostolus manibus suis uictũ suum tolerauit. De his enim alio loco dicit, Vt amputem occasionem, his qui quærũt occasionẽ. Quanquam etiam si ut cæteri boni apostoli permissu domini de euãgelio uiueret, non in eo uictu constitueret finem euãgelizandi, sed magis ipsius uictus sui finem in euangelio collocaret: id est ut superius dixi, non ideo euangelizaret, ut perueniret ad cibum, & si qua sunt alia necessaria: sed ideo ista sumeret, ut illud impleret, ne non uolens, sed necessitate euangelizaret. Hoc enim improbat, cum dicit, Nescitis quoniam qui in templo operantur, quæ de templo sunt edunt: & qui altario deseruiunt, cum altario compartiuntur. Sic & dominus ordinauit his qui euangelium annunciant, de euãgelio uiuere: ego autem nullius horum usus sum. Hic ostendit permissum esse, non iussum: alioquin contra præceptum domini fecisse tenebitur. Deinde sequitur & dicit, Non autem scripsi hæc, ut ita fiant in me. Bonum est mihi magis mori, quàm gloriam meam quisque inanem faciat. Hoc dixit, quia iam statuerat propter quosdã occasionẽ quærentes manibus suis uictum transigere. Si enim euangelizauero, inquit, nõ est mihi gloria: id est si euangelizauero, ut ista fiant in me: id est si propterea euãgelizauero, ut ad illa perueniam, & finem euangelij in cibo & potu & uestitu collocauero. Sed quare non est ei gloria? Necessitas enim, inquit, mihi incumbit, id est, ut ideo euangelizem, quia unde uiuam non habeo, aut ut acquiram temporalem fructum de prædicatione æternorum. Sic enim iam necessitas erit in euangelio, non uoluntas. Væ enim mihi est, inquit, si non euangelizauero:

scili-

A scilicet quoniam debet euangelizare sic, ut in ipso Euangelio & in regno dei ponat mercedem: ita enim potest non coactus euangelizare, sed uolens. Si enim uolens, inquit, hoc facio, mercedem habeo, Si autem inuitus, hæc dispẽsatio mihi credita est: id est, si coactus inopia earum rerum, quæ temporali uitæ sunt necessariæ prædico Euangeliũ, alij per me habebũt mercedem, qui Euangelium ipsum me prædicante diligunt: ego autẽ non habebo, quia nõ ipsum Euangelium diligo, sed eius pretium in illis temporalibus constitutum, Quod nefas est fieri, ut non tanquam filius ministret quisq; Euangelium, sed tanquam seruus cui dispensatio credita est: ut tanquam alienum eroget, nihil inde ipse accipiat præter cibaria, quæ nõ de participatione regni, sed ad sustentaculum miseræ seruitutis dantur extrinsecus. Quanquam alio loco dispensatorem se dicat, Potest enim & seruus in filiorum numerũ adoptatus, eam rem in qua cohæredis sortem meruit, fideliter dispẽsare participibus suis. Sed nũc ubi ait, Si autem inuitus, hæc dispensatio mihi tunc credita est: talem dispensatorem intelligi uoluit, qui alienum dispensat unde ipse nihil accipit. Ergo quæcunq; res propter aliud aliquid quæritur, sine dubio inferior est, quàm id propter quod quæritur: & ideo illud primũ est propter quod istam rem quæris, non ista res quam propter aliud quæris. Quapropter si Euangelium & regnum dei propter cibum quærimus, priorem facimus cibum & posterius Euangelium, id est, regnum dei: ita ut si non desit cibus, non quæramus regnũ dei. Hoc est ergo primum quærere cibum, & deinde regnum dei: hoc priore loco ponere, illud posteriore. Si autem ideo quæramus cibum ut habeamus regnum dei, facimus quod dictũ est, Quærite primum regnum dei & iustitiam eius, & hæc omnia adijcientur uobis. Quærentibus enim primum regnum dei & iustitiam eius, id est, hæc præponentibus cæteris rebus, ut propter hæc cætera quæramus, nõ debet subesse sollicitudo ne illa desint, quæ huic uitæ propter regnum dei sunt necessaria. Dixit enim superius, Scit pater uester quòd horum omniũ indigetis. Et ideo cum dixisset, Quærite primum regnum dei & iustitiã eius: non dicit, deinde ista quærite, quãuis sint necessaria: sed ait, hæc omnia apponẽtur uobis, id est, cõsequentur, si illa quæratis, sine ullo uestro impedimento: ne cum ista quæritis illinc auertamini: aut ne duos fines constituatis, ut & regnũ dei propter se appetatis & ista necessaria, sed hæc potius propter illud. Ita uobis non deerunt, quia duobus dominis seruire non potestis. Duobus autem dominis seruire conatur, qui & regnum dei pro magno bono appetit, & hæc omnia temporalia. Non poterit autem simplicem habere oculum & uni domino seruire, nisi quæcunq; sunt cætera, si sunt necessaria, propter hoc unum assumat: id est, propter regnum dei. Sicut autem omnes militantes accipiunt annonam & stipendium, sic omnes euangelizantes accipiunt uictum & tegumentũ. Sed non omnes propter salutẽ reipublicæ militãt, sed propter illa quæ accipiunt: sic & non omnes propter salutẽ ecclesiæ ministrant deo, sed propter hæc tẽporalia, quæ tanquam annonã & stipendia cõsequantur, aut propter hoc & propter illud. Sed supra iam dictum est, Nõ potestis duobus dominis seruire. Ergo simplici corde tantũmodo propter regnũ dei debemus operari bonũ ad omnes, Non autẽ in hac operatione, uel solã, uel cum regno dei mercedem tẽporalem cogitare, quorũ omniũ temporalium nomine crastinũ posuit dicẽs, Nolite cogitare de crastino. Nõ enim dicitur crastinus dies, nisi in tẽpore ubi præterito succedit futurũ. Ergo cũ aliquid boni operamur, nõ tẽporalia sed æterna cogitemus, tunc erit illud bonũ & perfectũ opus. Crastinus enim dies, inquit, sollicitus erit sibijpsi: id est, ut cũ oportuerit sumas cibũ uel potũ uel indumentũ, cũ ipsa scilicet necessitas urgere cœperit, Aderũt enim hæc, quia nouit pater uester q; horũ omniũ indigeatis. Sufficit eñ, inquit, diei malitia sua: id est, sufficit quod sumere urgebit necessitas ipsa, 1. Retract. ca. 19
Quã propterea malitiã nominatã arbitror, quia pœnalis est nobis. Pertinet enim ad hanc fragilitatẽ & mortalitatẽ quam peccando meruimus. Huic ergo pœnæ tẽporalis necessitatis noli addere aliquid grauius, ut non solũ patiaris harũ rerum indigentiam, sed etiã propter hanc explendã milites deo. Hoc autem loco uehementer cauendũ est, ne forte cum uiderimus aliquem seruum dei prouidere ne ista necessaria desint, uel sibi, uel eis quorũ sibi cura

 cõmissa

cōmissa est, iudicemus eum contra præceptum domini facere & de crastino esse sollicitum. C
Nam & ipse dominus, cui ministrabāt angeli, tamen propter exemplū, ne quis postea scandalum pateretur, cum aliquem seruorum eius animaduertisset ista necessaria procurare, loculos habere dignatus est cum pecunia, unde usibus necessarijs quicquid opus fuisset præberetur: quorum loculorū custos & fur, sicut scriptum est, Iudas fuit, qui eum tradidit. Sicut
1. Corin. 16 & Apostolus Paulus potest uideri de crastino cogitare, cum dicit, De collectis autem in sanctos, sicut ordinaui ecclesijs Galatiæ, ita & uos facite: secundū unam sabbati unusquisq; uestrum apud se ponat thesaurizans, quod ei placuerit: ut nō cum uenero, tunc collectæ fiant. Cum autem aduenero, quoscūq; approbaueritis per epistolas, hos mittam perferre gratiā uestram in Hierusalem. Quod si dignum fuerit ut ego eam, mecum ibunt. Veniam aūt ad uos, cum Macedoniam transiero, nam Macedoniam pertrāsibo: apud uos autem forsitan remanebo, uel etiā hyemabo, ut uos me educatis quocūq; iero. Nolo aūt uos nūc in trāsitu uidere: spero enim me aliquod temporis manere apud uos, si permiserit dominus. Permanebo enim Ephesi usq; ad Pentecosten. Item in actibus apostolorum scriptum est, ea quæ ad uictum sunt necessaria, procurata esse in futurum propter imminētem famem. Sic enim
Acto. 11 legimus, In illis diebus descenderūt ab Hierosolymis prophetæ Antiochiam, eratq; magna exultatio. Congregatis autem nobis, surgens unus ex illis, nomine Agabus, significauit per spiritum, famem magnam futurā in uniuerso orbe, quæ facta est sub Claudio Cæsare. Descendentium autem ut quisq; abundabat, statuerunt unusquisq; eorum in ministerium mittere presbyteris habitātibus in Iudæa fratribus, qui & miserūt per manus Barnabæ & Sau
Acto. 28 li. Et quia nauiganti eidē Apostolo Paulo imposita sunt utensilia, quæ offerebantur, nō ad
Ephes. 4 unum tantum diem uidetur uictus esse procuratus. Et quod idem scripsit, Qui furabatur, iam non furetur: magis autem laboret operando manibus suis bonum, ut habeat unde tribuat cui opus est quod bonum est, Male intelligentibus nō uidetur seruare præceptum domini, quo ait, Respicite, inquit, uolatilia cœli, quoniam nō serunt neq; metunt: & consyderate lilia agri quomodo crescunt, non laborant neq; nent: cum istis præcipit ut laborent, operātes manibus suis, ita ut habeant quod etiam alijs possint tribuere: & quod sæpe de seipso dicit, quod manibus operatus est, ne quem grauaret. Et de illo scriptum est, quòd coniunxerit se Aquilæ propter artis similitudinē, ut simul operarentur unde uictum transigerent, nō uidetur imitatus aues cœli & lilia agri. His & huiusmodi scripturarū locis, satis apparet dominum nostrum nō hoc improbare, si quis humano more ista procuret: sed si quis propter ista deo militet, ut in operibus suis nō regnum dei, sed istorum inquisitionem intueatur. Ad hanc ergo regulam hoc totum præceptum dirigitur, ut etiam in istorum prouisione regnū dei cogitemus, in militia uero regni dei ista nō cogitemus. Ista enim etiā si aliquando defuerint, quod plerumq; propter exercitationem nostram deus sinit, non solum non debilitant
Rom. 5 propositum nostrum, sed etiam examinatum probatumq; cōfirmant. Gloriamur enim, inquit, in tribulatiōibus, scientes quòd tribulatio patientiam operatur, patientia aūt probationem, probatio aūt spem, spes uero non confundit: quia charitas dei diffusa est in cordibus nostris per spiritumsanctum, qui datus est nobis. In cōmemoratione autem tribulationum ac laborū suorum idē Apostolus nō tantū in carceribus & naufragijs, atq; huiusmodi molestijs, sed etiā in fame & siti, in frigore & nuditate se laborasse cōmemorat. Quod cum legimus, nō æstimemus deum promisso titubasse, ut famē ac sitim & nuditatē pateret Apostolus, quærēs regnū & iustitiā dei, cum dictū sit nobis, Quærite primū regnū dei, & iustitiam eius, & hæc omnia adijcientur uobis. Quandoquidē ista sicut adiutoria nouit ille medicus, cui semel nos totos cōmisimus, & à quo habemus promissionem uitæ præsentis & futuræ, quando apponat, quando detrahat, sicut nobis iudicat expedire: quos consolandos & exercendos in hac uita, & post hanc uitam in perpetua requie stabilitandos atque firmandos gubernat ac dirigit. Non enim & homo, cum plerūq; iumento suo cibaria detrahit, deserit illud cura sua, ac non potius curando hæc facit. Et quoniā cum ista uel procurātur in futurū,

uel

A uel si causa non est quare illa impendas, reseruantur, incertum est quo animo fiant: cum pos-
sint simplici corde fieri & duplici, opportune hoc loco subiecit, Nolite iudicare, ne iudicetur Matth. 7
de uobis, In quo enim iudicio iudicaueritis, iudicabitur de uobis. Hoc loco nihil aliud no-
bis præcipi existimo, nisi ut ea facta, quæ dubium est quo animo fiãt, in meliorem partem
interpretemur. Quod enim scriptum est, Ex fructibus eorũ cognoscetis eos: de manifestis di Matth. 7
ctum est quæ non possunt bono animo fieri: sicut sunt stupra, uel blasphemiæ, uel furta, uel 1. Corint. 5
ebrietas: & si qua sunt alia de quibus nobis iudicare permittitur, dicente Apostolo, Quid e-
nim mihi de his qui foris sunt iudicare? Nónne de his qui intus sunt uos iudicatis? De ge
nere autem ciborum, quia possunt bono animo & simplici corde sine uitio concupiscentiæ,
quicunque humani cibi indifferenter sumi, prohibet idem Apostolus iudicari eos, qui car-
nibus uescebantur & uinum bibebant, ab eis qui se ab huiusmodi alimentis temperabant,
Qui manducat, inquit, non manducantem non spernat: & qui non manducat, manducan- Rom. 14
cantem non iudicet. Ibi etiam ait, Tu quis es qui iudicas alienum seruum? domino suo stat,
aut cadit. De talibus enim rebus, quæ possunt bono animo & simplici & magnanimo fieri,
quamuis etiã possint non bono, uolebant illi cum homines essent in occulta cordis ferre sen
tentiam, de quibus solus deus iudicat. Ad hoc pertinet etiam illud quod alio loco dicit, No- 1 Cor. 4
lite ante tempus iudicare, quousq; ueniat dominus, qui & illuminabit abscondita tenebra-
rum & manifestabit cogitationes cordis: & tunc laus erit unicuiq; à deo. Sunt ergo quædã
facta media quæ ignoramus quo animo fiant, quia & bono & malo fieri possunt, de qui-
bus temerariũ est iudicare, maxime ut cõdemnemus. Horum autem ueniet tempus ut iudi-
centur, cum dominus illuminabit abscondita tenebrarum & manifestabit cogitationes cor
dis. Item alio loco dicit Apostolus, Quorundam autem hominum peccata manifesta sunt 1. Timoth. 5
præcedentia ad iudiciũ, quædam aũt sequuntur. Manifesta ea dicit, de quibus clarũ est quo
animo fiant. Hæc præcedunt ad iudicium, id est, quia si fuerit ista subsecutum iudicium, nõ
B est temerarium. Subsequuntur aũt illa quæ occulta sunt, quæ nec ipsa latebunt tẽpore suo.
Sic & de bonis factis intelligendũ est. Nam ista subiũxit: similiter & facta bona manifesta
sunt, & quæcunq; aliter se habent abscondi non possunt. De manifestis ergo iudicemus, de
occultis uero deo iudiciũ relinquamus: quia & ipsa abscondi non possunt, siue mala siue bo
na, cum tempus aduenerit quo manifestentur. Duo sunt autem in quibus temerarium iudi
cium cauere debemus: cum incertũ est quo animo quidq; factum fuerit: uel cum incertũ sit
qualis futurus sit, qui nunc uel bonus uel malus apparet. Si ergo quispiam, uerbi gratia, cõ-
questus de stomacho ieiunare noluit: & tu nõ credens edacitatis id uitio tribueris, temere iu
dicabis. Item si manifestã edacitatem ebriositatemq; cognoueris, & ita reprehenderis qua-
si nunquam illa possit corrigi atq; mutari, nihilominus temere iudicabis. Non ergo repre-
hendamus ea quæ nescimus quo animo fiant: neq; ita reprehẽdamus quæ manifesta sunt
ut desperemus sanitatem. Euitabimus iudiciũ, de quo nunc dicitur, Nolite iudicare ne iudi-
cetur de uobis. Potest autẽ mouere quod ait, In quo enim iudicio iudicaueritis, iudicabitur
de uobis. Nunquid enim si nos in iudicio temerario iudicauerimus, temere etiam de nobis
deus iudicabit? Aut nunquid si mẽsura iniqua mensi fuerimus, apud deum iniqua mẽsura
est unde nobis remetietur? Nam & mensuræ nomine ipsum iudicium significatũ arbitror.
Nullo modo deus uel temere iudicat, uel iniqua mensura cuiquam rependit. Sed hoc dictũ
est, quoniam temeritas qua punis alium, eadem est ei, ipsa te puniat necesse est, Nisi forte ar
bitrandum est quòd iniquitas ei noceat aliquid in quem procedit, ei autẽ nihil à quo proce
dit: imò uero sæpe nihil nocet ei qui patitur iniuriam, ei autẽ qui facit necesse est ut noceat.
Quid enim nocuit martyribus iniquitas persequẽtium? Ipsis autẽ persecutoribus plurimũ,
Quia & si aliqui eorum correcti sunt, eo tamen tempore quo persequebãtur, excæcauit illos
malitia eorum. Sic & temerarium iudiciũ plerumq; nihil nocet ei de quo temere iudicatur,
ei autem qui temere iudicat ipsa temeritas necesse est ut noceat. Ista regula etiã illud dictũ
arbitror, Omnis qui percusserit gladio, gladio morietur. Quàm multi enim gladio percutiũt,
nec

nec tamen in gladio moriuntur, sicut neq; ipse Petrus. Sed ne istum dicere uenia peccatorũ C
talem euasisse pœnam quis putet: quanq; nihil absurdius, quàm ut maiorem putet gladio
pœnã esse potuisse, quæ Petro nõ accidit, quàm crucis quæ accidit: quid tamẽ de latronibus
dicturus est, qui cum dño crucifixi sunt: quia & ille qui meruit ueniã, posteaq; crucifixus est
meruit, & alter omnino non meruit? An forte omnes quos occiderant, crucifixerant, & pro
pterea hoc etiam ipsi pati meruerant? Ridiculũ est hoc putare. Quid ergo aliud dictũ est,
Omnis enim qui in gladio percusserit, gladio morietur: nisi quia ipso peccato anima mori-
tur, quodcunq; cõmiserit? Et quoniã de temerario & iniquo iudicio hoc loco dominus mo
net: uult enim ut simplici corde, & in unum deum intenti faciamus quæcũq; facimus: & mul
ta incertum est quo animo fiant, de quibus iudicare temerarium est, Maxime aũt hi temere
iudicant de incertis, & facile reprehendunt, qui magis amant uituperare & damnare, quàm
emendare atq; corrigere: quod uitium uel superbiæ est, uel inuidentiæ, Et consequẽter sub
iecit & dicit, Quid autem uides festucam in oculo fratris tui, trabem autem in oculo tuo nõ
uides? Vt si forte uerbi gratia, ira ille peccauit, tu odio reprehendas. Quantum autem inter
festucam & trabem, quasi tantum inter iram distat & odium. Odium enim est ira inuetera-
ta, quasi quæ uetustate ipsa tãtum robur acceperit, ut merito appelletur trabes. Fieri autem
potest, ut si irasceris homini, uelis eum corrigi. Si autẽ oderis hominem, nõ potes eum uelle
corrigere. Quomodo enim dicis fratri tuo, Sine eijciam festucã de oculo tuo, & ecce trabes
est in oculo tuo? Hypocrita, eijce primum trabem de oculo tuo, & reliqua: id est primo abs
te expelle odium, deinde poteris iam eum quem diligis emendare. Et bene ait Hypocrita.
Accusare enim uitia, officium est bonorum uirorum & beneuolorum. Quod cum malefici
agunt, alienas partes agunt: sicut hypocritæ, qui tegunt sub persona quod sunt, & ostendũt
in persona quod non sunt. Hypocritarũ ergo nomine simulatores acceperis. Et est uere mul
tum cauendum & molestum simulatorum genus, qui cum omnium uitiorum accusationes
odio & liuore suscipiant, etiam consolatores uideri se uolunt. Et ideo pie cautéq; uigilandũ D
est, ut cum aliquem reprehendere uel obiurgare nos necessitas coẽgerit, primum cogitemus
utrum tale sit uitium quod nunquam habuimus, uel quo iam caruimus. Et si nunquam ha
buimus, cogitemus & nos homines esse, & habere potuisse. Si uero habuimus, & nõ habe-
mus, tangat memoriam cõmunis fragilitas, ut illam reprehẽsionem aut obiurgationem nõ
odium, sed misericordia præcedat: ut siue ad correptionẽ eius, propter quem id facimus, siue
ad peruersionem ualuerit, nam incertus est exitus, nos tamen de simplicitate oculi nostri se-
curi simus. Si autem cogitantes nosmetipsos inuenerimus in eo esse uitio, in quo est ille quẽ
reprehẽdere parabamus, nõ reprehẽdamus neq; obiurgemus, sed tamen cõgemiscamus: &
nõ illum ad obtemperãdum nobis, sed pariter cauendum inuitemus. Nam & illud quod di
1. Cor. 9 cit Apostolus, Factus sum Iudæis tanq; Iudæus, ut Iudæos lucrifacerem, His qui sub lege
erãt, quasi sub lege essem, cũ nõ sim ipse sub lege, ut eos qui sub lege erãt lucrifacerẽ: His qui
sine lege sunt, quasi sine lege, cum sine lege dei nõ essem, sed sim in lege Christi, ut lucrifacerẽ
eos qui sine lege sunt. Factus sum infirmis infirmus, ut infirmos lucrifacerẽ: omnibus omĩa
factus sum, ut omnes lucrifacerem: nõ utiq; simulatione faciebat, quemadmodum alij intel
ligi uolunt, ut eorum detestãda simulatio tanti exempli autoritate muniatur. Sed hoc facie
bat charitate, qua eius infirmitatem, cui uolebat subuenire, tanquam suam cogitabat. Hoc
enim præstruxit dicẽdo, Cum enim liber sim ex omnibus, me omniũ seruum feci, ut plures
lucrifacerem. Quod ut intelligas nõ simulatione, sed charitate fieri, qua infirmis hominibus
tanq; nos sumus, cõpatimur, ita monet alio loco, dicẽs, Vos in libertate uocati estis fratres,
tantum ne libertatem in occasionẽ carnis detis, sed per charitatẽ seruite inuicem. Quod fieri
nõ potest, nisi alterius infirmitatẽ quisq; habeat quasi suã: ut eam æquanimiter ferat, donec
ab ea liberetur ille, cuius curat salutẽ. Raro ergo & in magna necessitate obiurgatiões adhi-
bendæ sunt: ita tamẽ ut etiã in his ipsis non nobis, sed domino ut seruiamus, instemus, Ipse
est enim finis: ut nihil duplici corde faciamus, auferẽtes trabem de oculo nostro inuidentiæ
uel

A uel maliciæ uel simulationis, ut uideamus eijcere festucã de oculo fratris. Videbimus enim
eam oculis columbæ, qualis in sponsa Christi prædicatur, quã sibi elegit deus gloriosam ec/ 1. Retract. cap. 19
clesiam non habentem maculã neq; rugam, id est, mundã & simplicem. Sed quoniã potest
nonnullis dei præceptis obtemperare cupientes, nomen simplicitatis decipere, ut sic putent
uitiosum esse aliquando uerum occultare, quomodo uitiosum est aliquando falsum dicere,
atq; hoc modo aperiendo ea quæ hi quibus aperiuntur sustinere non possunt, amplius no
ceant q̃ si ea penitus semperq; occultarẽt, rectissime subiũgit, Nolite sanctũ dare canibus,
neq; miseritis margaritas uestras ante porcos. Quia dominus quãuis nihil mẽtitus sit, uera
tamen aliqua occultare se ostendit dicens, Adhuc multa habeo uobis dicere, sed adhuc non Ioan. 16
potestis illa portare, Et apostolus, Nõ potui, inquit, uobis loqui quasi spiritalibus, sed qua/ 1. Cor. 3
si carnalibus: tanquam paruulis in Christo lac uobis potum dedi non escã, Neq; enim po
teratis, sed & nunc nõ potestis, Adhuc enim estis carnales. In hoc autẽ præcepto quo prohi
bemur sanctũ dare canibus, & mittere ante porcos margaritas nostras, diligẽter quærendũ
est quid sanctũ sit, quid margaritæ, quid canes, quid porci. Sanctũ est, quod uiolare atq; cor
rumpere nefas est, cuius utiq; sceleris conatus & uolũtas tenetur rea: quãuis illud sanctũ na/
tura inuiolabile atq; incorruptibile maneat. Margaritæ autem, quæcunq; spiritalia magna
æstimanda sunt, quæ in abdito latent, tanq̃ de profundo eruuntur & allegoriarum integu
mentis quasi apertis conchis inueniuntur. Licet itaq; intelligi, ꝙ una eademq; res & sanctũ
& margarita dici possit. Sed sanctũ ex eo quod nõ debet corrumpi, margarita ex eo quod
non debet cõtemni. Conatur autẽ unusquisq; corrumpere quod nõ uult esse integrum: cõte
mnit uero q̃d uile dicit, & quasi infra se existimat esse, & ideo calcari dicit᷑ quicquid contẽni
tur. Quapropter canes quoniã exiliunt ad dilacerandum, quod autẽ dilacerant integrũ esse
nõ sinunt, Nolite, inquit, sanctũ dare canibus: quia & si dilacerari & corrumpi nõ potest, &
manet integrũ atq; inuiolabile: illi tamen qui uellẽt, cogitandum est, ꝙ acriter atq; inimicissi
B me resistunt, & quantum in ipsis est si fieri possit conantur perimere ueritatem. Porci uero
quãuis nõ ita ut canes morsu appetãt, passim tamẽ calcando inquinãt. Neq; ergo miseritis,
inquit, ante porcos margaritas uestras. Canes ergo pro oppugnatoribus ueritatis, porcos
pro contemptoribus non incongrue accipimus. Quod autem ait, Cõuersi dirũpant uos, nõ
ait ipsas margaritas dirumpant, Illas enim conculcant etiã cum conuertuntur ut adhuc ali/
quid audiant, dirumpunt autẽ eum à quo iam missas margaritas cõculcauerunt. Nõ enim
facile inuenires quod gratum ei esse possit, qui margaritas conculcauerit, id est, cum magno
labore diuina inuenta contempserit. Qui autem tales docent, quomodo non dirumpantur
indignando & stomachando, non uideo: utrumq; autem animal immundum est, & canis
& porcus. Cauẽdum est ergo ne quid aperiatur ei qui non capit: melius enim quærit quod
clausum est, q̃ id quod apertũ est aut infestat aut negligit. Neq; uero alia causa reperitur,
cur ea quæ manifesta & magna sunt, nõ accipiantur præter odiũ & contemptũ, quorũ pro/
pter unum canes, propter alterũ porci nominati sunt. Quæ tamẽ omnis immũdicia rerum
tẽporalium dilectione cõcipitur, id est, dilectiõe huius seculi, cui iubemur renũtiare ut mũdi
esse possimus. Qui ergo mundũ & simplex cor habere appetit, nõ debet sibi reus uideri si ali
quid occultat, quod ille cui occultat capere nõ potest. Nec ex eo arbitrandũ est licere mẽtiri:
nõ enim est cõsequẽs, ut cũ uerũ occultatur, falsum dicatur. Agendũ ergo primũ est, ut impe
dimenta detrahãtur quibus efficitur ut nõ capiat: quia utiq; si propter sordes nõ capit, mun
dandus est uel uerbo uel opere, quantũ fieri à nobis potest. Quòd aũt dñs noster quædã di
xisse inuenitur, quæ multi qui aderant, uel resistẽdo uel contẽnendo nõ acceperũt, nõ putan
dus est sanctũ dedisse canibus, aut margaritas misisse ante porcos: nõ enim dedit eis, qui ca
pere nõ poterant, sed eis qui capere poterant, & simul aderant: quos propter aliorũ immun
diciam negligi non oportebat. Et cum eum tentatores interrogabant, respõdebatq; illis ita,
ut quod contradicerent non haberent, quamuis uenenis suis contabescerent potius, quàm
illius cibo saturarentur, alij tamen qui poterant capere, ex illorum occasione multa utiliter
audiebant.

audiebant. Hoc dixi, ne quis forte, cum interrogatus respondere non poterit, hac sententia sibi excusatus uideatur, si dicat, nolle se sanctum dare canibus, uel ante porcos mittere margaritas. Qui enim nouit quid respondeat, debet respõdere, uel propter alios, quibus desperatio suboritur, si propositã quæstionẽ solui nõ posse crediderint: & hoc de rebus utilibus, & ad instructionem salutis pertinentibus. Multa sunt enim, quæ inquiri ab otiosis possunt, superuacua, & inania, & plerumq; noxia, de quibus tamen nõ nihil dicendum est: sed hoc ipsum aperiendum & explicandum, cur inquiri talia non oporteat. De rebus uero utilibus aliquando ad id respondendum est, quod interrogamur: sicut dominus fecit, cum eum Saducæi de muliere interrogassent, quæ septem uiros habuit, cuius eorum in resurrectione futura esset, Respondit enim quòd in resurrectione neq; uxores ducent, neq; nubent, sed erũt sicut angeli in cœlis. Aliquando autem ille, qui interrogat, interrogandus est aliud: quòd si dixerit, ipse sibi ad id quod interrogabat, respõdeat. Si autem dicere noluerit, non uideatur his qui assunt iniustum, si & ipse quod interrogauit nõ audiat. Nam & pharisæi cum interrogauerunt tentantes, utrum reddendum esset tributum, interrogati sunt aliud: id est cuius haberet nummus imaginem, qui ab ipsis prolatus est. Et quia dixerunt quod interrogati erant, id est Cæsaris imaginem habere nummum, ipsi sibi quodammodo responderunt id quod dominum interrogauerunt. Itaq; ille ex eorum responsione ita cõclusit, Reddite ergo Cæsari quod Cæsaris est, & deo quod dei est. Cum aũt principes sacerdotũ, & seniores populi interrogassent, in qua potestate illa faceret, interrogauit eos de baptismate Ioannis: & cum nollent dicere, quod contra se uidebant dici: de Ioanne aũt nihil maledicere audebant propter circunstantes, Nec ego uobis dicam, inquit, in qua potestate hæc facio: quod iustissimum apparuit circunstantibus. Hoc enim se dixerunt nescire, quod sciebant, sed dicere nolebant. Et reuera iustũ erat, ut qui sibi uolebant responderi quod interrogauerunt, prius ipsi facerent quod erga se fieri postulabant. Quòd si fecissent, ipsi sibi utique respondissent. Ipsi enim miserunt ad Ioannem quærentes quis esset: uel potius ipsi miserunt sacerdotes & leuitæ, putantes, quòd ipse esset Christus: quod ille se negauit esse, & de domino testimonium perhibuit: de quo testimonio si confiteri uellent, ipsi se docerent in qua potestate illa faceret Christus: quod quasi nescientes interrogauerunt, ut calumniandi aditum reperirent. Cum igitur præceptum esset, ne sanctum daretur canibus, & margaritæ ante porcos mittatur, potuit auditor occurrere & dicere, conscius ignorantiæ atq; infirmitatis suæ: & audiens præcipi sibi ne hæc daret, quæ seipsum nondum accepisse sentiebat, Potuit ergo occurrere ac dicere, Quid sanctum me dare canibus, & quasi margaritas me mittere ante porcos uetas, cum adhuc ea me habere non uideam? Opportunissime subiecit, dicẽs, Petite, inquit, & dabitur uobis: quærite, & inuenietis: pulsate, & aperietur uobis. Petitio pertinet ad impetrãdam sanitatem firmitatemq; animi, ut ea quæ præcipiuntur, implere possimus: inquisitio autẽ ad inueniendam ueritatem. Cum enim beata uita actione & cognitione compleatur, actio facultatem uirium, cõtemplatio manifestationem rerum desiderat. Horum ergo primum petendum, secundum quærendum: ut illud detur, hoc inueniatur: sed cognitio in hac uita uiæ priusquàm ipsius possessio est: sed cum quisque ueram uiam inuenerit, perueniet ad ipsam possessionem, quæ tamen pulsanti aperietur. Vt ergo tria ista, id est, petitio, inquisitio, pulsatio, manifesta fiant, sub aliquo exemplo ponamus. Videmus aliquem infirmis pedibus ambulare non posse: prius ergo sanandus est, & firmandus ad ambulandum: & ad hoc pertinet, quod dicit, Petite. Quid autẽ prodest quòd ambulare iam, uel etiã currere potest, si per deuia itinera errauerit? Secundum est ergo, ut inueniat uiam quæ ducit eum quò uult peruenire: quam cum tenuerit & peregerit, cum ipsum locum, ubi habitare uult, si clausum inuenerit, neq; ambulare potuisse, neque perrexisse ac peruenisse profuerit, nisi aperiatur: ad hoc pertinet quod dictum est, Pulsate. Magnam autem spem dedit & ille qui promittendo non decepit. Ait enim, Omnis qui petit, accipit: & qui quærit, inuenit: & pulsanti aperietur. Ergo perseuerantia opus est, ut accipiamus quod petimus, & inueniamus quod quærimus, & quod

Margin notes: C (at first line); Matth. 22 (at "rogauerunt tentantes"); Matth. 21 (at "Cæsari quod Cæsaris est"); D (at "enim miserunt ad Ioannem"); 1. Retract. 9 (at "adhuc ea me habere").

A & quod pulsamus aperiatur. Quemadmodum autem egit de uolatilibus cœli & de lilijs
agri, ne uictum nobis uestitumq; desperaremus adfuturũ, ut spes à minoribus ad maiora
consurgeret, ita & hoc loco, Aut quis erit ex uobis, inquit, homo, quem si petierit filius suus
panem, nunquid lapidem porriget ei? Aut si piscem petit, nunquid serpentem porrigit ei?
& reliqua. Quomodo mali dant bona? Sed malos appellat dilectores adhuc seculi huius
& peccatores: bona uero quæ dant, secundum eorum sensum bona dicenda sunt, quia hæc
pro bonis habent. Quanquam & in rerum natura ista bona sint, sed temporalia ad istam
uitam infirmam pertinentia: & quisquis ea malus dat, nõ de suo dat, Domini est enim ter
ra & plenitudo eius, qui fecit cœlum & terram mare & omnia quæ in eis sunt. Quantum er
go sperandum est daturum deum nobis bona petentibus, nec nos posse decipi, ut accipia/
mus illud pro alio cum ab ipso petemus, quando etiam nos cũ simus mali nouimus id da
re quod petimur. Non enim decipimus filios nostros, & qualiacunq; bona damus, non de
nostro, sed de ipsius damus. Firmitas autem & ualentia quædam ambulãdi per sapientiæ
uiam, in bonis moribus constituta est, qui perducuntur usq; ad mundationem simplicita/
temq; cordis, de qua iam diu loquens ita concludit, Omnia ergo quæcunq; uultis ut faciãt
uobis homines bona, ita & uos facite illis, hæc est enim lex & prophetæ. In exemplaribus
græcis sic inuenimus, Omnia ergo quæcunq; uultis ut faciant uobis homines, ita & uos fa/
cite illis. Sed ad manifestationem sententiæ puto à latinis additũ, bona. Occurrebat enim,
quid si quisquam flagitiose aliquid erga se fieri uellet, & ad hoc referat istam sententiam?
Veluti si uelit aliquis prouocari ut immoderate bibat & se ingurgitet poculis, & hoc prior
illi faciat à quo sibi fieri cupit. Ridiculum est hunc putare istam impleuisse sentẽtiam. Cum
ergo hoc moueret, ut arbitror, additum est ad manifestationẽ rei unum uerbũ: ut posteaq̃
dictum est, Omnia quæcũq; uultis ut faciant uobis homines, adderetur bona. Quod si de/
est exemplaribus græcis, etiam illa emendanda sunt. Sed quis hoc audeat? Intelligendum
B est ergo, plenam esse sententiam, & omnino perfectam, etiam si hoc uerbũ non addatur. Id
enim quod dictum est, Omnia quæcunq; uultis, non usitate ac passim, sed proprie dicimus
accipi oportere. Voluntas nanq; non est nisi in bonis. Nam in malis flagitiosisq; factis cu
piditas proprie dicitur, non uolũtas. Non quia sic semper loquãtur scripturæ, sed ubi opor
tet, ita omnino proprium uerbum tenent, ut non aliud sinant intelligi. Videtur autem hoc
præceptum ad dilectionem proximi pertinere, non etiam ad dei, cum alio loco duo præce
pta esse dicat, in quibus tota lex pendet & prophetæ. Nam & si dixisset, omnia quæcunq;
uultis fieri uobis, hæc uos facite: hac una sententia utrunq; illud præceptum cõplexus esset.
Cito enim diceretur, diligi se uelle unũquenq;, & à deo, & ab hominibus. Cum itaq; & hoc
ei præciperetur, ut quod sibi facere uelit, hoc faceret: id utiq; præciperetur, ut diligeret deum
& homines. Cum uero expressius de hominibus dictum est, omnia quæcunq; uultis ut fa
ciant uobis homines, ita & uos facite illis: nihil aliud dictum uidetur, q̃ diliges proximum
tuum sicut teipsum. Sed non est negligenter attendendum quod subiecit. Hæc est enim lex
& prophetæ. In his autem duobus præceptis, non tantum ait, lex pendet & prophetæ: sed
etiã addidit, tota lex & prophetæ, pro eo quod est omnis prophetia. Quod cum hic nõ ad/
didit, seruauit locum alteri præcepto, quod ad dilectionem dei pertinet. Hic aũt quoniam
præcepta simplicis cordis exigũtur, & erga eos metuendum est ne habeat quis duplex cor,
quibus occultari cor potest, id est, erga homines, idipsum præcipiendum fuit. Nemo enim
ferè est qui uelit quenq̃ duplici corde secũ agere. Id autem fieri non potest, id est, ut simplici
corde homo homini aliquid tribuat, nisi ita tribuat ut nullũ ab eo temporale commodum
expectet, & ea intentione faciat de qua superius satis tractauimus, cum de oculo simplici lo
queremur. Mundatus ergo oculus simplexq; redditus, aptus & idoneus erit ad intuẽdam Oculus cordis
& contemplandam interiorem lucem suam. Iste enim oculus cordis est. Hunc enim talem
oculum habet ille qui finem bonorum operum suorum, ut uere bona opera sint, non in eo
constituit ut hominibus placeat: sed etiã si prouenerit ut eis placeat, ad eorum salutem po/

tius hæc refert & ad gloriam dei, non ad inanem iactantiã suam. Neq; propterea boni aliquid ad salutem proximi operatur, ut ex eo cõparet ea quæ huic uitæ transigendæ sunt necessaria: neq; temere animum hominis uoluntatemq; contemnit in eo facto in quo non apparet quo animo & uoluntate sit factum: & quicquid officiorũ exhibet homini, hac intentione exhibet, qua sibi exhiberi uult, id est, ut non ab eo aliquid commodi temporalis expectet. Ita erit cor simplex & mundum in quo quæritur deus. Beati ergo mundo corde, quoniam ipsi deum uidebunt. Sed hoc quia paucorum est, iam incipit de inuestigãda & possidenda sapientia loqui, quod est lignum uitæ: cui utiq; inuestigandæ ac possidendæ, id est contemplandæ, talis oculus per omnia superiora perductus est, quo uideri iam possit & arta uia & angusta porta. Quia ergo deinceps dicit, Intrate per angustam portam, quia lata porta, & reliqua: non ideo dicit, quia iugum Christi asperum est & sarcina grauis: sed quia
Matth. 11 labores finire pauci uolunt, minus credentes clamanti, Venite ad me omnes qui laboratis & ego reficiam uos, Tollite iugum meum super uos, & reliqua. Hinc ergo sermo sumpsit exordium de humilibus & mitibus in corde, quoniam iugum lene & leuem sarcinam multi respuunt, pauci subeunt: eo quòd sit arta uia quæ ducit ad uitam, & angusta porta qua intratur in eam. Hic ergo illi qui promittunt sapientiam cognitionemq; ueritatis quam non habent, præcipue cauendi sunt, sicut sunt hæretici, qui se plerunq; paucitate commendant. Et ideo cum dixisset, paucos esse qui inueniũt angustam portam & artã uiam, ne se illi supponant nomine paucitatis, statim subiecit. Cauete à pseudoprophetis qui ueniunt ad uos in uestitu ouium, intrinsecus autem sunt lupi rapaces. Sed isti non fallunt oculum simplicem, qui arborem dignoscere ex fructibus nouit. Ait enim, Ex fructibus eorum cognoscetis eos. Deinde similitudines adiungit, Nunquid colligunt de spinis uuas, aut de tribulis ficus? Sic omnis arbor bona, fructus bonos facit: mala autem arbor, malos fructus facit, & reliqua. Quo loco illorum error maxime cauendus est, qui de ipsis duabus arboribus duas naturas opinãtur esse: quarum una sit dei, altera uero neq; dei neq; ex deo. De quo errore & alijs libris disputatum est uberius, &, si adhuc parum est, disputabitur. Nunc autem, non eos adiuuare duas istas arbores, docẽdum est. Primũ, quia de hominibus eum dicere tam clarum est, ut quisquis præcedentia & sequentia legerit, miretur eorũ cæcitatem. Deinde attendunt quod dictum est, Nõ potest arbor bona fructus malos facere, neq; arbor mala fructus bonos facere. Et ideo putant neq; anima mala fieri posse ut in melius cõmutetur, neq; in deterius bona: quasi dictum sit, Non potest arbor bona mala fieri, neque arbor mala bona fieri: sed dictum est, Non potest arbor bona malos fructus facere, neq; arbor mala bonos fructus facere. Arbor est quippe ipsa anima, id est, ipse homo, fructus uero opera hominis. Non ergo potest malus homo bona operari, neque bonus mala. Malus ergo si uult
Mat. 12 bona operari, prius bonus fiat. Sic alio loco euidentius dicit ipse dominus, Aut facite arborem bonam, & fructus eius bonos: aut arborem malã, & fructus eius malos. Quòd si duas naturas istorum, his duabus arboribus figuraret, nõ diceret, facite. Quis enim hominum, potest facere naturam? Deinde etiam ibi, cum ipsarum duarum arborum mentionem fecisset, subiecit, Hypocritæ, quomodo potestis bona loqui, cũ sitis mali? Quandiu ergo quisque malus est, non potest facere fructus bonos. Si enim bonos fructus fecerit, iam malus non erit. Sic uerissime dici potuit, non potest esse nix calida: cum enim calida esse cœperit, non iam niuem, sed aquam uocamus. Potest ergo fieri, ut quæ nix fuit, non sit: non autem potest fieri, ut nix calida sit. Sic potest fieri, ut qui malus fuit, non sit malus, non tamen fieri potest ut malus bene faciat. Qui etiam si aliquando utilis sit, nõ hoc ipse facit, sed fit de illo
Matth. 23 diuina prouidentia procurante, sicut de pharisæis dicit, Quæ dicunt facite, quæ aũt faciunt, facere nolite. Hoc ipsum quòd bona dicebant, & ea quæ dicebant utiliter audiebant & fiebant, non erat ipsorum, Cathedram enim, inquit, Moysi sedent. Per diuinam ergo prouidentiam legem dei prædicantes, possunt esse audientibus utiles, cum ipsi sibi nõ essent. De talibus alio loco per prophetam dictum est, Seminastis triticum & spinas metetis: quia bona

A na præcipiunt & mala faciunt. Non ergo qui eos audiebant & faciebāt quæ ab eis diceban
tur, de spinis legebant uuas, sed per spinas de uite legebant uuas: tanqꝫ si manū aliquis per
sepem mittat, ut certe de uite quæ sepi fuerit inuoluta uuam legat, nō spinarum est fructus
iste, sed uitis. Rectissime sanè quæritur quos fructus nos attēdere uoluerit, quibus cognosce
re arborem possimus. Multi enim quædam in fructibus deputant, quæ ad uestitum oui-
um pertinent, & hoc modo à lupis decipiuntur: sicuti sunt uel ieiunia, uel orationes, uel elee-
mosynæ: quæ omnia nisi fieri etiam ab hypocritis possent, non superius diceret, Cauete iu
stitiam uestram facere coràm hominibus ut uideamini ab eis. Qua sentētia præposita, ipsa
tria exequitur, eleemosynam, orationem, ieiunium. Multi enim multa pauperibus, nō mise
ricordia, sed ambitione largiuntur. Et multi orant uel potius uidentur orare, non intuentes
deum, sed hominibus placere cupientes. Et multi ieiunant & mirabilem abstinentiam præ
tendunt eis quibus ista difficilia uidentur, & honore digna existimantur: & huiuscemodi
dolis eos capiunt, dum aliud ostentant ad decipiendū, aliud exerūt ad deprædandū, uel in
terficiendum eos qui sub uestitu ouino lupos uidere non possunt. Hi ergo non sunt fructus
de quibus cognosci arborem monet. Ista enim cum bono animo in ueritate fiunt, propriæ
sunt ouibus uestes: cum autem malo in errore, non aliud quàm lupos tegunt. Sed nō ideo
debent oues odisse uestimentū suum, quia plerunqꝫ illo se occultant lupi. Qui sunt ergo fru Gal. 5
ctus quibus inuentis cognoscamus arborē malam, dicit Apostolus, Manifesta autem sunt
opera carnis, quæ sunt fornicationes, immundiciæ, luxuriæ, idolorum seruitus, ueneficia, ini
micitiæ, contentiones, æmulationes, animositates, dissensiones, hæreses, inuidiæ, ebrietates,
comessationes, & his similia, quæ prædico uobis sicut prædixi, quoniam qui talia agunt re
gnū dei nō consequent. Et q̄ sunt fructus ꝑ quos cognoscimus arborē bonā, idē ipse Apo-
stolus consequēter dicit, Fructus aūt spiritus est charitas, gaudiū, pax, lōganimitas, benigni
tas, bonitas, fides, mā suetudo, cōtinentia. Sanè sciendū est, hic gaudiū proprie positū, mali
B enim homines nō gaudere, sed gestire dicunt proprie: sicut superius diximus uoluntatem
ꝓprie positā, quā non habēt mali, ubi dictū est, Omnia quæcunqꝫ uultis, & reliqua. Ex ista
proprietate uerbi qua gaudium nō dicitur nisi in bonis, etiā propheta loquitur dicēs, Non
est gaudere impijs dicit dominus, Ita quoqꝫ posita est fides, non quæcunqꝫ utiqꝫ sed uera fi Esaiæ 57
des: & cætera quæ hic posita sunt, habent quasdā imagines suas in malis hominibus & de-
ceptoribus: ut omnino fallant, nisi quisqꝫ iam mūdum oculum & simplicem habuerit, quo
ista cognoscat. Optimo itaqꝫ ordine primo actum est de mundādo oculo, & deinde dicta
sunt quæ cauerentur. Sed quoniam quamuis quisqꝫ oculo mundo sit, id est, simplici & syn
cero corde uiuat, non potest tamen cor alterius intueri: quæcunqꝫ in factis uel dictis appa-
rere non potuerūt, tentationibus aperiuntur. Tentatio autē duplex est, aut in spe adipiscen
di aliquod cōmodum temporale, aut in terrore amittendi. Et maxime cauēdum est, ne ten
dentes ad sapientiam, quæ in solo Christo inueniri potest, in quo sunt omnes thesauri sa-
pientiæ & sciētiæ absconditi, Cauendū ergo est ne pro Christi nomine ab hæreticis uel qui
buslibet male intelligētibus & seculi huius amatoribus decipiamur. Nam ideo sequitur &
monet dicens, Non omnis qui dicit mihi domine domine, intrabit in regnum cœlorum, ne
putemus ad illos fructus pertinere, si quis dn̄o nostro dicat, domine domine, & ex eo nobis
arbor bona uideatur. Sed illi sunt fructus, facere uoluntatem patris mei qui est in cœlis, cu
ius faciendæ seipsum exemplum præbere dignatus est. Sed merito potest mouere, quomo
do huic sententiæ conueniat illud Apostoli ubi ait, Nemo in spiritu dei loquens dicit ana-
thema Iesum: & nemo potest dicere dominū Iesum nisi in spiritusancto: quia neqꝫ aliquos
habentes spiritumsanctum possumus dicere non introituros in regnum cœlorum si perse-
uerauerint usqꝫ in finem: neqꝫ illos qui dicunt domine domine, & tamen non intrant in re-
gnum cœlorum, possumus dicere habere spiritūsanctum. Quomodo ergo nemo dicit do-
minum Iesum nisi in spiritusancto, nisi quia proprie Apostolus posuit uerbū quod est, di-
cit, ut significet uoluntatem atqꝫ intellectum dicētis: Dominus uero generaliter posuit uer

 bum

bum quod ait, Non omnis qui dicit,& reliqua. Videtur enim dicere etiam ille qui nec uult C
nec intelligit quod dicit: ſed ille proprie dicit, qui uoluntatem ac mentem ſuam ſono uocis
enuntiat, Sicut pauloante quod dictũ eſt, gaudiũ in fructibus ſpiritusſancti, proprie dictũ
1. Cor. 13 eſt, non eo modo quo alibi dicit idẽ Apoſtolus, Non gaudet ſuper iniquitatẽ, quaſi quiſq;
poſſit ſuper iniquitatem gaudere: quia illa elatio eſt animi turbide geſtientis, non gaudiũ,
nam hoc ſoli boni habent. Ergo dicere uidentur etiam illi qui non hoc quod ſonant dicere
uidentur, & intellectu cernunt & uoluntate agunt, ſed uoce tantum ſonant, ſecundũ quem
modum dominus ait, Non omnis qui dicit. Vere autẽ ac proprie illi dicunt, à quorũ uolun
tate ac mente non abhorret prolatio ſermonis ſui, ſecundum quã ſignificationẽ dicit Apo
ſtolus, Nemo poteſt dicere dominũ Ieſum niſi in ſpiritusſancto. Atq; illud ad rem maxime
pertinet ne decipiamur tendentes ad contemplationẽ ueritatis, non ſolũ nomine Chriſti,
per eos qui nomen habent & facta non agunt, ſed etiam quibuſdam factis atq; miraculis:
qualia propter infideles cum fecerint, dominus monuit tamen ne talibus decipiamur, arbi-
trantes ibi eſſe inuiſibilem ſapientiã, ubi miraculũ uiſibile uideremus. Adiungit ergo & di-
cit, Multi mihi dicent in illa die, domine domine, Nõne in nomine tuo dæmonia eiecimus?
& reliqua. Non ergo cognoſcet niſi eum qui operatur æquitatem. Nam & ipſos diſcipulos
ſuos prohibuit gaudere ex talibus, id eſt, quia dæmonia illis ſubiecta fuerunt, Sed gaudete
inquit, quia nomina ueſtra ſcripta ſunt in cœlis. Credo in illa ciuitate Hieruſalẽ quæ eſt in
1. Corin. 6 cœlis, in qua non niſi & iuſti & ſancti regnabũt. An neſcitis, ut ait Apoſtolus, quoniam ini-
qui regnum dei non poſſidebũt? Sed fortaſſe quis dicat, non poſſe iniquos uiſibilia illa mi
racula facere, & mẽtiri potius illos credat, qui dicturi ſunt, in nomine tuo prophetauimus &
dæmonia eiecimus & uirtutes multas fecimus. Legat ergo quanta fecerunt reſiſtentes fa-
mulo dei Moyſi magi Ægyptiorũ: aut ſi hoc non uult legere quod non in nomine Chriſti
fecerũt, legat quæ ipſe dominus dicit de pſeudoprophetis, Tunc ſi quis uobis dixerit, Ecce
hic eſt Chriſtus, nolite credere: ſurgent enim pſeudochriſti & pſeudoprophetæ, & dabũt ſi- D
gna magna, ita ut in errorẽ ducantur etiam electi: ecce prædixi uobis. Quàm ergo mundo
& ſimplici oculo opus eſt, ut inueniatur uia ſapientiæ, cui tantæ malorũ & peruerſorum ho
minum deceptiones erroreſq; obſtrepunt, quos omnes euadere, hoc eſt uenire ad certiſſi-
mam pacẽ & immobilem ſtabilitatẽ ſapientiæ. Vehementer enim metuendum eſt, ne ſtu-
forte, parum dio altercandi & contendendi quiſq; non uideat quod à paucis uideri poteſt, ut † paruus ſit
ſtrepitus cõtradicentium, niſi etiam ſibijpſi obſtrepant. Quod pertinet etiã ad illud q̃d apo
2. Tim. 2 ſtolus dicit, Seruũ autem dñi non oportet litigare, ſed mitẽ eſſe ad oẽs, docibilem, patien-
tem, in modeſtia corripientem diuerſa ſentientes, ne forte det illis deus pœnitentiam ad co
gnoſcendam ueritatem. Beati ergo pacifici quoniam filij dei uocabuntur. Concluſio ergo
huius totius ſermonis q̃ terribiliter inferatur, ualde attendendum eſt. Omnis ergo qui au
dit uerba mea hæc & facit ea, ſimilis eſt uiro ſapienti qui ædificauit domum ſuam ſuper pe
tram. Non enim quiſq; firmat quæ audit uel percipit, niſi faciendo. Et ſi petra Chriſtus eſt,
ſicut multa ſcripturarũ teſtimonia prædicãt, ille ædificat in Chriſto, qui quod audit ab illo,
facit. Sequitur, deſcendit pluuia, uenerunt flumina, & flauerunt uenti, & irruerunt in domũ
illam, & non potuerũt illam mouere, fundata enim erat ſupra petrã. Non ergo iſte metuit
ullas caliginoſas ſuperſtitiones. Quid enim aliud intelligitur pluuia, quũ in mali alicuius ſi-
gnificatione ponitur? Aut rumores hominũ, quos uentis cõparatos puto. Aut uitæ huius
fluuium, carnalibus cõcupiſcentijs tanq̃ fluentem ſuper terram uel petram. Horum enim
trium qui proſperitatibus inducitur, aduerſitatibus frãgitur: quorũ nihil metuit, qui funda
tam habet domũ ſuper petram: id eſt, qui non ſolũ audit præcepta domini, ſed etiam facit.
Et his omnibus periculoſe ſubiacet, qui audit & non facit, non habens ſtabile fundamen-
tum, ſed audiendo & non faciendo ruinam ædificat. Ait enim conſequenter, Et omnis qui
audit uerba mea hæc & non facit ea, & reliqua, uſq;, Et factũ eſt quum conſummaſſet Ieſus
uerba hæc, admirabantur turbæ ſuper doctrinã eius: erat enim docẽs eos ſicut poteſtatem
habens,

A habens, non quasi scribæ eorum & pharisæi. Hoc est quod ante dicit per prophetam esse
significatum in psalmis, cum diceret, Fiducialiter agam in eo, eloquia domini eloquia casta, Psal. 11
argentum igne examinatum probatum terræ, purgatum septuplum. Propter quem nume
rum admonitus sum etiam præcepta ista ad septem illas referre sententias, quas in princi/
pio sermonis huius posuit de beatis quum diceret: & ad alias septem illas operationes spi/
ritussancti, quas Esaias propheta commemorat: ut siue iste ordo in his consyderandus sit,
siue aliquis alius, faciéda sint quæ audiuimus à dño, si uolumus ædificare super petram.

De Sermone domini in monte libri secundi finis.

DIVI AVRELII AVGV

STINI HIPPONENSIS EPISCOPI, EXPOSITIO/
nis epistolæ Pauli ad Romanos inchoatæ, salutatione
tantummodo expedita. Lib. unus

N EPISTOLA quam Paulus Apostolus scripsit ad Romanos,
quantum ex eius textu intelligi potest, quæstionem habet talem:
utrum Iudæis solis euangelium domini nostri Iesu Christi uene/
rit propter merita operum legis: an uero nullis operũ meritis præ
cedentibus, omnibus gentibus uenerit iustificatio fidei quæ est in
Christo Iesu: ut non quia iusti erant homines, crederẽt: sed creden
do iustificati, deinceps iuste uiuere inciperent. Hoc ergo docere in
tendit apostolus, omnibus uenisse gratiam euangelij domini no
stri Iesu Christi. Quam propterea etiam gratiam uocari ostendit, quia non quasi debitum
B iustitiæ redditum est, sed gratuito datum. Cœperant enim nonnulli qui ex Iudæis credide
rant, tumultuari aduersus gentes, & maxime aduersus Apostolum Paulum, quod incircun
cisos & à legis ueteris uinculis liberos admittebat ad euangelij gratiam, prædicans eis ut in
Christum crederent, nullo imposito carnalis circuncisionis iugo. Sed planè tanta modera/
tione, uti nec Iudæos superbire permittat, tanquam de meritis operum legis. Nec gentes
merito fidei aduersus Iudæos inflari, quòd ipsi receperint Christum quem illi crucifixerũt:
tanquam enim, sicut alio loco dicit, pro ipso domino legatione confungens, hoc est, pro la
pide angulari, utrunqꝫ populum tam ex Iudæis quàm ex gentibus connectit in Christo
per uinculum gratiæ, utrisqꝫ auferens omnem superbiam meritorũ, & iustificandos utrosqꝫ
per disciplinam humilitatis associans. Itaqꝫ epistolam sic exorsus est, Paulus seruus Iesu
Christi uocatus Apostolus, segregatus in euangelium dei. Breuiter in duobus uerbis eccle
siæ dignitatem à synagogæ uetustate discernit. Ecclesia quippe ex uocatione appellata est,
synagoga uero ex congregatione. Conuocari enim magis hominibus cõgruit, congregari
autem magis pecoribus, unde greges proprie pecorum dici solent. Quanquam ergo ple/
risqꝫ scripturarum locis ipsa ecclesia grex dei, & ouile dei & pecus dei uocetur: tamen quum
in comparatione homines pecora dicuntur, ad uitam ueterem pertinet. Et apparet hu/
iusmodi homines, non cibo sempiternæ ueritatis, sed temporalium promissionum tan/
quam terreno pabulo esse contentos. Paulus ergo seruus Christi Iesu uocatus est Aposto/
lus, quæ uocatio illum cooptauit ecclesiæ. In euangelium autem dei segregatus est, unde ni/
si à grege synagogæ, si uerborum latinorum significatio omnimodo cum græca interpreta Non concordat
tione concordat? Sanè euangelium dei in quo segregatum se esse commemorat, commen
dat autoritate prophetarum: ut quoniam credentes Christo, in quorum numero uocatus
est, Iudæis præposuerat, à quibus se dixerat segregatum, gentes rursus iam non superbire
admoneat. Siquidem de populo Iudæorum fuerunt prophetæ, per quos Euangelium, cu/

 ius

ius fide credentes iustificantur, ante promissum esse testatur. Segregatus enim, inquit, in Euangelium dei quod ante promiserat per prophetas suos. Fuerũt enim & prophetæ non ipsius, in quibus etiam aliqua inueniuntur quæ de Christo audita cecinerunt, sicut etiam de Sibylla dicitur: quod non facile crederem, nisi ꝙ poetarum quidam, in Romana lingua nobilissimus, antequam diceret ea de innouatione seculi, quæ in domini nostri Iesu Christi regnũ satis cõcinere & cõuenire uideant', præposuit uersum dicens, Vltima Cumæi iam uenit carminis ætas. Cumæum aũt carmen Sibyllinum esse nemo dubitauerit. Sciẽs ergo Apostolus ea in libris gentiũ inueniri testimonia ueritatis, qđ etiã in Actibus apostolorũ loquẽs Atheniẽsibus manifestissime ostendit, Non solũ ait ꝑ prophetas suos, ne qs à pseudoprophetis per quasdam ueritatis confessiones in aliquam impietatem seduceretur, sed addidit etiam in scripturis sanctis: uolens utique ostendere litteras gentium superstitiosæ idololatriæ plenissimas, non ideo sanctas haberi oportere, quia in eis aliquid quod ad Christum pertinet inuenitur. Et ne quisquam etiam prophetas aliquos remotos atq; alienos à gente Iudæorum forte præferret, in quibus nullus simulachrorum cultus esset, quantum attinet ad simulachra quæ humana operatur manus, Nã simulachris phantasmatum suorum sectatores suos omnis error illudit, Ne quis tamen aliqua huiusmodi præferens, quia ibi Christi nomen ostentat, eas potius sanctas scripturas esse asserat, non eas quæ populo Hebræorum sunt diuinitus creditæ, satis opportune mihi uidetur adiungere cum dixisset, In scripturis sanctis, quod adiecit, de filio suo qui factus est ei ex semine Dauid, secundum carnem. Dauid enim certe rex Iudæorum fuit. Oportebat autem ut ex illa gente orirentur Christi prænũtiatores prophetæ, ex qua gente carnem assumpturus erat quem prænuntiabant. Occurrendum autem erat etiam illorum impietati, qui dominum nostrum Iesum Christum secundum hominem tantummodo quem suscepit, accipiũt: diuinitatem autem in eo non intelligunt ab uniuersæ creaturæ cõmunione discretam: uelut ipsi Iudæi, qui Christum filium Dauid tantummodo esse opinabantur, ignorantes excellentiam qua dominus est ipsius Dauid, secundum id quod est filius dei. Vnde illos in Euãgelio redarguit per prophetiam quæ ipsius Dauid ore prolata est. Quærit enim ab eis, quem ipse Dauid dominum appellat, quomodo filius eius sit? Cum deberent utiq; respondere, quòd secundum carnem filius esset Dauid, secundum diuinitatem autem filius dei & dominus ipsius Dauid. Quod Paulus apostolus quia iam didicerat, posteacꝗ dixit, in euangeliũ dei quod ante promiserat per prophetas suos in scripturis sanctis de filio suo qui factus est ei ex semine Dauid: addidit, secundũ carnem, ne hoc solum & totũ in Christo esse arbitrarentur, qđ factum erat secũdum carnem. Addendo ergo, secundũ carnem, seruauit diuinitati dignitatem suam. Quæ non solũ semini Dauid, sed nec alicui angelicæ aut cuiusuis excellentissimæ creaturæ generationi tribui potest, quandoquidẽ ipsum est uerbũ dei, per quod facta sunt omnia, Quod uerbum ex semine Dauid caro factum est, & habitauit in nobis, non mutatum & conuersum in carnem, sed carne ut carnalibus congruenter appareret indutũ. Quapropter Apostolus nõ solum eo uerbo ꝙ ait, secundũ carnem, humanitatem à diuinitate distinxit, sed etiã illo quo ait, factus est. Nõ est enim factus secundũ id quod uerbum dei est, Omnia enim per ipsum facta sunt. Nec fieri cũ omnibus posset per quẽ facta sunt omnia. Neq; ante omnia factus est, ut per ipsum fierẽt omnia, Ipso enim excepto, si ante illa iã factus esset, non essent illa omnia quæ per illum fierent: nec possent uere dici facta omnia per ipsum in quibus ipse non esset, si ipse etiã factus esset. Et ideo Apostolus cũ factum diceret Christum, addidit, secundũ carnem: ut secundũ uerbũ quod est filius dei, nõ factum à deo, sed natum esse monstraret. Eundem sanè ipsum qui secundũ carnẽ factus est ex semine Dauid, prædestinatũ dicit filium dei, in uirtute: non secundũ carnem, sed secundũ spiritum: nec quemlibet spiritũ, sed spiritum sanctificationis ex resurrectione mortuorũ. In resurrectione enim uirtus morientis apparet, ut diceretur prædestinatus in uirtute secundũ spiritũ sanctificationis ex resurrectione mortuorũ. Deinde sanctificatio uitã nouam fecit, quæ in domini nostri

A nostri resurrectione signata est. Vnde idem Apostolus alio loco dicit, Si cōsurrexistis cum Christo, quæ sursum sunt quærite, ubi Christus est in dextera dei sedens. Potest quidē etiā Col.3
sic esse ordo uerborū, ut nō ad spiritū sanctificationis adiungamus quod ait, ex resurrectione mortuorum, sed ad id quod ait, prædestinatus est: ut ordo sit, qui prædestinatus est ex resurrectione mortuorū: cui ordini interposita sunt hæc, Filius dei in uirtute secundum spiritū sanctificationis. Et nimirum iste ordo certior & melior uidetur, ut sit filius Dauid in infirmitate secundū carnem, filius autē dei in uirtute secundum spiritū sanctificationis. Factus est ergo ex semine Dauid, id est, filius Dauid ex mortali corpore, propter quod & mortuus est. Prædestinatus est aūt filius dei, & dn̄s ipsius Dauid ex resurrectione mortuorū. Inquantū enim mortuus est, ad id pertinet q̄ est filius Dauid: inquantū autē resurrexit à mortuis, ad id q̄ est filius dei, & dominus ipsius Dauid, sicut alibi idem apostolus dicit, Nam & si mortuus est ex infirmitate, sed uiuit in uirtute dei: ut infirmitas ptineat ad Dauid, uita uero æterna ad uirtutē dei. Ideoq̄ in his ipsis uerbis dominū suum designat cum Dauid dicens, Dixit dn̄s domino meo, sede ad dexterā meam, Donec ponā inimicos tuos sub pedibus tuis. Ex eo enim q̄ resurrexit à mortuis, sedet ad dexterā patris. Prædestinatū ergo ex resurrectione mortuorū, ut sederet ad dexterā patris, uidens in spiritu Dauid, non auderet dicere filiū suū, sed dn̄m suū. Vnde & consequenter hic adiungit, Iesu Christi domini nostri: posteaq̄ dixit, ex resurrectione mortuorū: tanq̄ admonens unde illum Dauid dominum suum potius q̄ filium esse testatus sit: nō autē ait eum prædestinatum à mortuis, sed ex resurrectione mortuorū. Non enim resurrectione ipsa sua filius apparet, de propria illa & eminentissima dignitate qua etiam est caput ecclesiæ, cū & cæteri mortui resurrecturi sint: sed filius dei prædestinatus est quodā principatu resurrectionis, quia ex resurrectione omniū mortuorū ipse prædestinatus est, id est, ut præ cæteris & ante cæteros resurgeret designatus. Vt quod hic positū est, filius dei, cum dixisset, prædestinatus est, ad documentū ualeat tantæ sublimitatis. Nō enim sic prædestinari oportuit, nisi filiū dei secūdum quod est etiā caput ecclesiæ, 1 Cor.15 Psalm.109
B unde illū alio loco primogenitū ex mortuis appellat. Eum enim decebat uenire ad iudiciū resurgentiū, qui præcesserat ad exemplū: neq; ad exemplū omniū resurgentiū, sed ad exemplū eorū qui sic resurrecturi sunt, ut cū illo uiuant & regnēt in sempiternū, quorū etiā caput est, tanq̄ corporis sui. Ex ipsorū eñ resurrectione etiā prædestinatus est, ut ipsis princeps fieret: cæterorū aūt in sua cōditione resurgentiū non princeps, sed iudex est. Nō itaq; ex illorū mortuorū resurrectiōe prædestinatus est quos est dānaturus, Prædestinatū enim esse ex resurrectione mortuorū, ut præcederet resurrectionē mortuorū, uult intelligi Apostolus. Hos aūt præcessit, qui ad ipsum cœleste regnū quò eos præcessit secuturi sunt. Propter quod non ait, qui prædestinatus est filius dei ex resurrectione mortuorū Iesus Christus dn̄s noster, sed ex resurrectione mortuorū Iesu Christi dn̄i nostri, Tanq̄ si diceret, qui prædestinatus est filius dei ex resurrectione mortuorū suorū, hoc est, ad se pertinentiū in uitā æternam: uelut si interrogaretur, quorū mortuorū, & responderet, ipsius Iesu Christi domini nostri. Ex resurrectione enim cæterorum mortuorū non est prædestinatus, quos non præcessit ad gloriam uitæ æternæ, non utiq; secuturos, quoniam ad pœnas suas impij resurrecturi sunt; Ergo ille tanquā filius dei unigenitus, etiam primogenitus ex mortuis prædestinatus est, ex resurrectione mortuorum. Quorū mortuorū, nisi domini nostri Iesu Christi? Per quem accepimus, inquit, gratiam & apostolatum. Gratiā cum omnibus fidelibus, apostolatum autem non cum omnibus. Et ideo si tantūmodo apostolatū se diceret accepisse, ingratus extitisset gratiæ, qua illi peccata dimissa sunt: tanq̄ enim meritis priorū operū accepisse apostolatū uideretur. Optime itaq; tenet ordinem causæ, ut nemo audeat dicere uitæ prioris meritis se ad Euangeliū esse perductum: quādo nec ipsi apostoli, qui cæteris membris post caput corporis supereminent, accipere apostolatū proprie potuissent, nisi prius communiter cum cæteris gratiam quæ peccatores sanat & iustificat accepissent. Quod autē subiungit, Ad obediendum fidei in omnibus gentibus pro nomine eius: ad hoc dicit apostolatum se accepisse Col.1

pisse, ut obediatur fidei pro nomine domini nostri Iesu Christi: hoc est, ut credant omnes in Christo, & signentur in eius nomine qui salui esse cupiunt. Quam salutem non solis Iudæis, sicut nonnulli qui ex ipsis crediderant arbitrabantur, uenisse iam ostendit cum ait, In omnibus gentibus, in quibus estis, inquit, & uos uocati Iesu Christi: id est, ut & uos sitis eius Iesu Christi, qui omnium gentium salus est, quanquam non in numero Iudæorum, sed in numero cæterarum gentium sitis inuenti. Hucusq; dixit ipse quis esset qui scribit epistolam. Est enim qui scribit epistolā, Paulus seruus Iesu Christi, uocatus Apostolus, segregatus in Euangelium dei. Sed quia occurrebat, quod Euangelium? respondit, quod ante promiserat per prophetas suos, in scripturis sanctis, de filio suo. Item quia occurrebat, de quo filio suo? respondit, qui factus est ei ex semine Dauid secundum carnem, qui prædestinatus est filius dei in uirtute secundum spiritum sanctificationis ex resurrectione mortuorum, domini nostri Iesu Christi. Et quasi diceretur, quomodo tu ad eum pertines? respondit, Per quem accepimus gratiam, & Apostolatum, ad obediendum fidei in omnibus gentibus pro nomine eius. Item quasi diceretur, Quæ igitur causa est ut scribas ad nos? respondit, In quibus estis & uos uocati Iesu Christi. Nunc deinde adiungit ex more epistolæ quibus scribat, Omnibus, inquit, qui sunt Romæ dilectis dei, uocatis sanctis. etiam hic significauit benignitatem dei potius quàm meritum illorum, Non enim ait, diligentibus deum, sed dilectis dei, Prior enim dilexit nos ante omnia merita, ut & nos eum dilecti diligeremus. Inde etiam addidit, uocatis sanctis, Quanquam enim sibi quis tribuat quòd uocanti obtemperat, nemo potest sibi tribuere quòd uocatus est. Vocatis autem sanctis, non ita intelligendum est, tanquam ideo uocati sint, quia sancti erant: sed ideo sancti effecti, quia uocati sunt. Restat ergo ut salutem dicat, ut compleatur usitatum epistolæ principium, tanquam ille illis salutem: pro eo autem ac si diceret salutem, Gratia uobis, inquit, & pax à deo patre nostro, & domino Iesu Christo. Non enim omnis gratia est à deo, Nam & iudices mali præbent gratiam in accipiendis personis, aliqua cupiditate illecti, aut timore perterriti. Neq; omnis pax dei est uel ab illo, unde ipse dominus discernens ait, Pacem meam do uobis: adiungens etiam & dicens, non se talem pacem dare qualem dat hic mundus. Gratia est ergo à deo patre, & domino nostro Iesu Christo, qua nobis peccata remittuntur, quibus aduersabamur deo, Pax uero ipsa qua reconciliamur deo. Cum enim per gratiam remissis peccatis absumptæ fuerint inimicitiæ, restat ut pace adhæreamus illi à quo nos sola peccata dirimebant. Sicut propheta dicit, Non grauabit aurem ut non audiat, sed peccata uestra inter uos & deum separant. Quibus remissis per fidem domini nostri Iesu Christi, nulla separatione interueniente pax erit. Fortasse autem quisque miretur, quomodo intelligenda sit iustitia iudicis dei, cum gratiam præbet ignoscendo peccatis. Sed hoc planè iustum est apud deum, quia uere iustum est, ut hi quos peccatorum suorum pœnitet, eo tempore quo nondum pœnarū manifestus terror apparet, misericorditer separentur ab eis qui defensiones peccatorum suorum pertinaciter exquirentes, nulla pœnitentia corrigi uolunt. Iniustum est enim ut cum his illi ad consortium pœnale copulentur, qui uocantem deum non spreuerunt, & peccantes displicuerūt sibi, ut quemadmodum ille peccata eorum, sic etiam ipsi odissent sua. Ea enim demum est humanæ iustitiæ disciplina, non in se amare, nisi quod dei est, & odisse quod proprium est: nec approbare peccata sua, nec in eis alium improbare, sed seipsum: nec putare satis sibi esse ut sua peccata displiceant, nisi etiā uigilantissima deinceps intentione uitētur: nec in eis uitandis uires suas existimare sufficere, nisi diuinitus adiuuetur. Iustū est ergo apud deū, ut ignoscatur talibus quæcunq; antea cōmiserunt, ne quod iniustissimū est, cū eis qui tales nō sunt confundant atq; misceantur. Quapropter & quia talibus nō ignoscitur, iustitia dei est, & quia ignoscit gratia est. Iusta est ergo gratia dei, & gratia iustitia, cum in eo quoq; etiam pœnitentiæ meritum gratia præcedat, quod neminē peccati sui pœniteret, nisi admonitione aliqua uocatiōis dei. Porrò iustitiæ diuinæ tanta constantia est, ut cum pœna spiritalis & sempiterna pœnitenti fuerit relaxata,

Margin notes: C (beside line 1); D (beside "Nam & iudices mali"); Ioan. 14 (beside "timore perterriti"); Esaiæ 59 (beside "à quo nos sola peccata").

A relaxata,pressuræ tamen cruciatusq; corporales, quibus etiam martyres exercitatos noui/
mus,postremo mors ipsa,quã peccando meruit nostra natura,nulli relaxetur,Quòd ẽm iu/
stitia iusti homines & pij,tamen exoluunt ista supplicia, de iusto dei iudicio uenire creden/
dum est.Ipsa est quæ in sacris scripturis etiã disciplina nominatur,quã nemo iustorum effu
gere sinitur,Neminem quippe excepit cum diceret, Quẽ enim diligit deus,corripit:flagel/ Heb.12
lat aũt omnẽ filium quem recipit.Vnde etiam ipse Iob,qui propterea tam multa illa passus
est,ut hominibus quis uir esset & quãtus dei seruus eluceret,pœnas tamen corporis pro pec
catis suis se exoluere sæpe testatur.Petrus quoq; apostolus exhortans fratres ad perferẽdas
pro Christi nomine passiones ita loquitur, Nemo autem uestrũ patiatur quasi homicida, 1.Petri 4
aut fur,aut maledicus,aut curas alienas agẽs,Si uero quasi Christianus non erubescat,glo/
rificet aũt deũ in isto nomine,quia tẽpus inchoationis iudicij à domo dei,Si autẽ initium à
nobis,quis finis eorũ qui non credũt Euangelio dei? Et si iustus quidem uix saluus fit,pec/ Prouerb.11
cator & impius ubi parebit? Manifeste ostendit easdẽ ipsas passiones, quas iusti patiũtur,
ad iudicium dei pertinere,Quod inchoari dixit ex domo dei,ut inde conijciatur,quanta im 2.Thessal.1
pijs futura seruantur.Vnde etiã ipse Paulus ad Thessalonicenses dicit,Ita ut nosipsi de uo
bis gloriemur in ecclesijs dei,pro uestra patiẽtia & fide in omnibus persecutionibus uestris,
& pressuris quas sustinetis in exemplũ iusti iudicij dei. Quod omnino ad illud respicit, q̃d
ait Petrus,tẽpus esse inchoationis iudicij à domo domini: & illud quod de propheta inter/
posuit,Et si iustus uix saluus erit,peccator & impius ubi parebit? Vnde mihi uidetur etiam 2.Reg.12
illa quæ per Nathan prophetam regi Dauid cõminatus est deus,quanq; statim ignouerit
pœnitenti,propterea tamen accidisse omnia, ut demonstraretur illam ueniã spiritaliter da/
tam propter futurũ iudicium pœnarum,quod expectat eos qui hoc tempore corrigi nolũt.
Dicit enim & alibi Petrus,Propter hoc enim & mortuis euangelizatũ est,ut iudicentur qui 1.Petri 4
dem secundũ hominem in carne,uiuant autẽ secundum deum in spiritu.Hoc dixi,ut osten
B derem quantũ possem,|& quantũ opportunitas præsentis loci scripturarũ sinit: non sic acci/
piendam gratiam & pacem dei cum dicitur,ut existimẽt homines à iustitia deũ posse disce/
dere,Nam & ipsam pacem cum promitteret dominus ait,Hæc dixi,ut in me pacem habea Ioan.16
tis,in mundo autẽ pressuram.Sed tribulationes & molestiæ cum per iustitiã dei redduntur
peccatis,bonos & iustos,& quibus iam plus peccata ipsa displicent, q̃ ulla corporis pœna,
non reflectunt ad peccandum,sed ab omni labe penitus purgant.Pax enim perfecta etiam
corporis suo tẽpore roborabitur,si nunc pacẽ quã dominus per fidem dare dignatus est,in Rom.8
concusse spiritus noster atq; incõmutabiliter teneat.Quod autẽ apostolus gratiã, & pacem
à deo patre,& domino nostro Iesu Christo dicit,non adiungens etiã spiritumsanctum: nõ
mihi alia ratio uidetur,nisi quia ipsum donũ dei spiritumsanctũ intelligamus, Gratia por/
rò & pax, quid aliud est q̃ donum dei? Vnde nullo modo dari hominibus gratia potest
qua liberamur à peccatis:& pax qua reconciliamur deo,nisi in spiritusancto,Et ideo ipsa tri
nitas,pariterq; incõmutabilis unitas in ista salutatione cognoscitur.Quod propterea maxi
me credo,quoniã excepta epistola quam ad Hebræos scripsit,ubi principium salutatorium
de industria dicitur omisisse,ne Iudæi qui aduersus eũ pugnaciter oblatrabãt, nomine eius
offensi,uel inimico animo legerent,uel omnino legere nõ curarent quod ad eorũ salutẽ scri
pserat,Vnde nonnulli eam in canonem scripturarũ recipere timuerunt,Sed quoquo modo
se habeat ista quæstio,excepta hac epistola,cæteræ omnes quæ nulla dubitãte ecclesia Pau/
li apostoli esse firmantur,talem continent salutationem, nisi q̃ ad Timotheum in utraque
interponit,misericordiã.Nam ita scribit,Gratia,misericordia,pax à deo patre, & Iesu Chri
sto domino nostro.Quo enim familiarius,eo dulcius quodãmodo scribens ad Timotheũ,
id uerbum interposuit,quo planè aperitur atq; ostenditur,non meritis operũ priorum, sed
secundũ misericordiã dei nobis dari spiritumsanctũ:ut & peccatorũ abolitio fiat,quibus se/
iungebamur à deo,& recõciliatio,ut illi inhæreamus. Nec aliæ apostolorum epistolæ quas
usus ecclesiasticus recipit,parum nos admonent de ista trinitate in principijs suis. Nam Pe/

1.Petri.1 trus ita dicit, Gratia uobis & pax adimpleatur. Deinde statim subiecit, Benedictus deus & C
pater domini nostri Iesu Christi: ut per gratiam & pacem spiritusancto intellecto, patris &
2.Petri.1 filij cõmemoratio animũ de trinitate cõmoneat. Et in alia sic ait, Gratia uobis & pax multi-
plicetur in recognitione dei & Christi Iesu domini nostri. Ioannes autem nescio quam ob
causam omisit tale principium, sed planè trinitatis commemorationẽ nec ipse neglexit, pro
1.Ioan.1 gratia & pace, societatem interponens. Quod ergo uidimus, inquit, nuntiamus & uobis, ut
& uos societatem habeatis nobiscum, & societas nostra sit cum patre & filio eius Iesu Chri
2. Ioan.1 sto. In secunda uero illis quæ ad Timotheum sunt consonat dicens, Sit uobiscũ gratia, misericordia, pax, à deo patre & Iesu Christo filio patris. In tertiæ principio de trinitate penitus tacetur, credo quòd sit omnino breuissima. Sic enim incipit, Senior Gaio dilectissimo, quem ego diligo in ueritate, Quam ueritatem pro ipsa trinitate positam puto. Iudas nominato deo patre & domino Iesu Christo, ad intelligendũ spiritumsanctum, hoc est, donum dei, tria uerba ponit: sic quippe incipit, Iudas Iesu Christi seruus, frater autẽ Iacobi, in deo patre dilectis, & in Iesu Christo conseruatis & uocatis, misericordia uobis, & pax, & charitas adimpleatur. Gratia enim & pax sine misericordia & charitate intelligi nõ potest. Iacobus autem usitatissimũ exordium fecit epistolæ, ita scribens, Iacobus dei & domini nostri Iesu Christi seruus, duodecim tribubus quæ sunt in dispersione salutẽ, Credo consyderans salutem non esse nisi in dono dei ubi gratia & pax. Et quanquam ante hoc uerbum nominauerit deum & dominum nostrum Iesum Christum: tamen quia nulla gratia & nulla pace salui fiunt homines, nisi quæ est à deo patre & domino Iesu Christo, sicut Ioannes in tertia ueritatem, sic iste salutem pro ipsa trinitate posuisse mihi uidetur. Quo loco prorsus non arbitror prætereundum, quod pater Valerius animaduertit admirãs. In quorundam rusticanorum collocutione, cum alter alteri dixisset, salus, quæsiuit ab eo qui & latine nosset & punice, quid esset salus, Responsum est, tria. Tum ille agnoscens cum gaudio salutem no-
stram esse trinitatem, cõuenientiam linguarum nõ fortuitu sic sonuisse arbitratus est, sed oc D
cultissima dispensatione diuinæ prouidentiæ: ut cum latine nominatur, salus, à Punicis intelligantur, tria: & cum Punici lingua sua tria nominãt, latine intelligatur, salus. Chananæa enim, hoc est punica mulier, de finibus Tyri & Sidonis egressa, quæ in euãgelio personam gentium gerit, salutem petebat filiæ suæ, cui responsum est à domino, Non est bonum panem filiorum mittere canibus. Quod crimen obiectũ illa non negans, tanꝗ de confessione peccatorum impetratura salutem filiæ, hoc est, nouæ uitæ suæ, Ita inquit, Domine, Nam & canes edunt de micis quæ cadũt de mensa dominorum suorum. Tria enim mulieris lingua salus uocãtur. Erat enim Chananæa. Vnde interrogati rustici nostri, qd sint, punice respõdẽtes Chanani, corrupta scilicet, sicut in talibus solet, una littera, qd aliud respondẽt ꝙ, Chananæi? Petẽs itaq; salutẽ, trinitatẽ petebat: quia & Romana lingua quæ in salutis nomine trinitatem Punice sonat, caput gentium inuenta est in aduentu domini. Et diximus, Chananæam mulierem, gentium sustinere personam. Panem aũt appellans dominus, id ipsum quod à muliere petebatur, quid aliud ꝙ trinitati attestatur? Nanq; alio loco eandem trinitatem in tribus panibus intelligẽdam esse apertissime docet. Sed hæc uerborum consonantia, siue prouenerit, siue prouisa sit, non pugnaciter agendum est, ut ei quisq; consentiat, sed quantum interpretantis elegantiam hilaritas audientis admittit. Illud sanè magna intentione animi consyderandum, & totis uiribus pietatis amplectendũ satis apparet, quoniam si gratia & pax ad implendam trinitatis cõmemorationem sic ab Apostolo ponitur, ac si spiritumsanctũ nominasset: ille peccat in spiritũsanctum, qui desperãs uel irridens, atq; contẽnens prædicationẽ gratiæ, per quã peccata diluuntur, & pacis, per quã reconciliamur deo, detractat agere pœnitentiã de peccatis suis, & in eorũ impia atq; mortifera quadam suauitate perdurandũ sibi esse decernit, & in finem usq; perdurat. Quod ergo ait dñs, dimitti homini si uerbũ dixerit aduersus filiũ hominis: si aũt uerbum dixerit aduersus spiritũsanctũ, nõ ei dimitti, neq; hic, neq; in futuro seculo, sed reũ esse æterni peccati, nõ negligẽter audiendum

A dum est. Cõstituamus enim aliquem Latinæ linguæ ignarum,cum illo audiẽte pronuntia-
tus fuerit ab aliquo spiritussanctus,quærere quid rerum significetur sub isto syllabarum so-
no,Ab aliquo autem deceptore uel irrisore impio respõderi aliquid aliud, quodlibet uile &
abiectum,ut quærentem decipiat,sicuti à talibus fieri solet ridendi gratia, Illum autem per
ignorantiam contempsisse hoc nomen,dum nescit quid significet,& aliqua etiam in hoc cõ
uitia iactitasse:neminem esse arbitror tam uanum & inconsyderatũ, qui hunc hominẽ ullo
crimine impietatis aspergat:at cõtra, si tacito nomine, res ipsa uerbis quibus potest ad quæ
rentis intelligentiã perducatur,tum uero si aliqua cõtumeliosa in tantã sanctitatem uel uer-
ba uel facta protulerit,reus tenebitur. Quæ cum ita sint,manifestum esse arbitror,eum qui
hoc nomine audito,aliam pro alia re significari putauerit: & aduersus eam rem quam signi
ficari hoc nomine credidit,uerbum dixerit: non hunc sic peccare ut aduersus spiritum san-
ctum uerbum dixisse iudicetur.Itaque si quisquam quærens quid sit spiritussanctus,audiat
ab imperito,hunc esse filium dei per quem facta sunt omnia, qui etiam certa opportunita-
te tẽporis de uirgine natus sit, & occisus à Iudæis, & resurrexerit: quibus auditis uel neget,
uel irrideat quæ dicta sunt:non eum sic teneri putãdum est,ac si uerbum aduersus spiritum
sanctum dixerit: sed potius aduersus filium dei,uel filium hominis,sicut & uocari & esse di
gnatus est. Non enim quid sit imperito per uocem propositum, sed per rationem exposi-
tum, consyderandum est:quia ille cum maledicta proferret,ei utique maledicebat,quem si-
bi enarratum in cogitatione intuebatur. Quodlibet autem uocaretur,utrum res ipsa uene-
randa,an neganda, uel uituperanda esset,hoc quæritur.Hoc modo etiam si quispiam quæ-
rat quis sit Iesus Christus: & ea quærenti respondeantur quæ non in filium dei, sed potius
in spiritumsanctum conueniunt, quibus auditis ille blasphemet:non utique aduersus filiũ,
sed aduersus spiritumsanctum uerbum dixisse tenebitur. Sed si transitorie ac negligenter
attenderimus quod dictum est, Si quis uerbum dixerit aduersus spiritumsanctum,non re
B mittetur ei,neque in hoc seculo,neque in futuro, quis inueniri poterit cui ueniam peccatorũ
dederit deus? Nam & pagani qui appellantur,etiam nunc totam nostrã religionem, quia
iam ferro & cædibus prohibentur, maledictis contumelijsq; insectantur: & quicquid de
ipsa trinitate dicimus,negãdo & blasphemando contemnunt,Non enim excipiunt sibi spi
ritumsanctum quem uenerentur, ut in cætera sæuiant: sed simul aduersus omnia quæcun-
que sollicite de trina dei maiestate loquimur, quanto possunt furore impietatis oblatrant.
Nam neque de ipso deo patre digna sentiunt, quem partim penitus negant, partim sic fa-
tentur, ut de illo falsa fingendo, non utique illum,sed sua figmenta uenerentur. Multo ma
gis ergo quod de filio dei,uel de spiritusancto dicimus,suo impio more deridere, quàm no
stra pia societate colere maluerunt.Quos tamen quantum possumus adhortamur ad Chri
stum cognoscendum,& per ipsum patrem deum: summoq; & uero imperatori militandũ
esse suademus: eosq; promissa impunitate præteritorum omnium peccatorum inuitamus
ad fidem. Qua in re satis iudicamus, etiam si quid aduersus spiritumsanctum in sua sacrile
ga superstitione dixerunt, cum Christiani facti fuerint,sine ulla caligine dubitationis igno-
sci. Iudæi uero quales aduersus spiritũsanctum fuerint, testis est Stephanus, quem ipso spi
ritusancto plenũ lapidauerunt,cum illa omnia quæ in eos dixit,ipse spiritus dixerit.In qui- Act.7
bus uerbis apertissime dictum est Iudæis,Vos semper restitistis spiritusancto.In illo tamẽ
numero Iudæorum resistentium spirituisancto, & non ob aliud Stephanũ uas eius, nisi q
eo plenus erat,lapidantium,etiam Paulus Apostolus erat,in manibus omniũ quorum ue-
stimenta seruabat:quod sibi postea etiam pœnitendo increpitat,eoipso spiritu iam plenissi
mus,cui primo inanissimus resistebat,& paratus iam lapidari pro talibus dictis,qualiũ præ
dicatorem ipse lapidauerat. Quid Samaritani? Nónne ita spirituisancto aduersantur, ut
ipsam prophetiam penitus conentur extinguere,quæ per spiritumsanctum ministrata est?
Quorum tamen saluti,& ipse dñs attestatur,in eo qui decem leprosis mũdatis solus reuer-
sus est ut ageret gratias,cum esset Samaritanus. Et in illa muliere, cum qua ad puteũ sexta
hora

hora locutus est,& eis qui per illam crediderunt. Post domini autem ascensionem, sicut in C
Actibus Apostolorum scriptum est, quanta gratulatione sanctorum recepit Samaria uerbum dei. Simonem quoq; magum argues Petrus apostolus, quòd tam male de spiritusancto senserit, ut eum uenalem putans pecunia sibi emendum poposcerit: non tamen ita de illo desperauit, ut ueniæ locum nullum relinqueret. Nam benigne etiam ut eum pœniteret admonuit. Ipsa deniq; catholicæ ecclesiæ tam insignis autoritas, quæ in eodem dono spiritussancti omnium sanctorum mater toto fœcunda orbe diffunditur, cui unquam hæretico uel schismatico spem liberationis si se corrigat amputauit, cui placandi dei aditum clausit? Nónne omnes ad ubera sua, qui eam superbo fastidio reliquerũt, cum lacrymis reuocat? Quis uero uel de principibus, uel de regibus hæreticorum inuenitur, qui nõ aduersetur spiritui sancto? Nisi forte quisquam tam peruerse sentit, ut arbitretur eum teneri reum qui aduersus spiritumsanctum aliquid dixerit: eum uero qui aduersus spiritumsanctum multa fecerit, non teneri. Qui autem tanta euidentia contra spiritumsanctũ pugnant, quàm illi qui aduersus ecclesiæ pacẽ superbissimis contentionibus sæuiunt? Sed si de uerbis quæstio est, quæro utrum nihil dicãt aduersus spiritumsanctum, cum alij eum, quod ad ipsum proprie pertinet, omnino non esse, asseuerent: sed ita esse unum deum, ut idem ipse pater, idem ipse filius, idem ipse spiritussanctus appelletur. Alij fateãtur quidem esse spiritumsanctum, sed æqualem filio, uel omnino esse deum negent. Alij unam quidem & eandem trinitatis substantiam esse fateantur, sed de ipsa diuina substantia tam impie sentiant, ut eam commutabilem & corruptibilem putent: ipsumq; spiritumsanctum, quem dominus discipulis se
Acto. 2 missurum esse promisit, non quinquagesimo die post eius resurrectionem, sicut Apostolorum acta testantur, sed post trecentos ferè annos per hominem uenisse confingant. Alij similiter aduentum eius, quem tenemus, negent: & eum prophetas in Phrygia per quos tanto post loqueretur elegisse contendant. Alij sacramenta eius exufflent, & baptizatos in nomine patris, & filij, & spiritussancti denuo baptizare non dubitent. Sed ne pergam per sin D
gula quæ sunt innumerabilia, his certe omnibus quos pro tempore breuiter attigi, ad sponsam Christi redeuntibus, & errorem atq; impietatem pœnitendo damnantibus, nulla catholica disciplina negandam ecclesiæ pacem, & claudenda uiscera misericordiæ iudicauit. Quòd si quisquam tunc putat uerbum dici aduersus spiritumsanctum, cum ab eo dicitur cui iam per baptismum dimissa sunt peccata, attendat nec talibus per ecclesiæ sanctitatem auferri pœnitentiæ locum. Si enim propterea credit non dari ueniam, quia gratia fidei sacramentisq; fidelium iam perceptis non potest dici peccatum ignorãtiæ: uideat aliam causam esse, cum dicitur propterea non ignosci, quia ignorãtiæ tempore peccatum est: & aliam causam esse, cũ dicitur propterea non ignosci, quia uerbum dixit aduersus spiritũsanctum. Si enim sola ignorantia ueniam meretur, & ignorantia non accipitur, nisi antequam quisq; fuerit baptizatus: non solum si aduersus spiritumsanctum, sed etiam si aduersus filium hominis post baptismum dixerit uerbũ: & omnino si qua fornicatione uel homicidio, uel ullo flagitio aut facinore post baptismum sese maculauerit, nõ potest pœnitendo curari. Quod qui senserunt, exclusi sunt à communione catholica, satisq; iudicatum est, eos in illa crudelitate, diuinæ misericordiæ participes esse non posse. Si autem illud solum, quod aduersus spiritumsanctum dicitur, sine uenia esse post acceptum baptismum putatur: primo dominus cum inde loqueretur nullum tempus excepit, sed regulariter ait, Qui dixerit uerbum aduersus spiritumsanctũ, non remittetur ei, neq; in hoc seculo, neq; in futuro. Deinde Simon quem pauloante commemoraui, iam baptismum acceperat, cum spiritumsanctum turpissimo mercatui subditum credidit. Cui correpto à se Petrus, tamen consilium pœnitendi dedit. Quid autem agimus de his, qui cum baptismi sacramenta pueri uel infantes perceperint, postea negligenter educati, per ignorantiæ tenebras uitam turpissimam ducunt: nescientes omnino quid christiana disciplina iubeat aut uetet, quid polliceatur & quid minetur: quid credendum, quid sperandum, quid diligendum sit: num audebimus peccata eorum
propterea

A propterea non ignorantiæ peccato deputare, quia baptizati peccauerūt, cum omnino igno/
rantes, & omnino (quēadmodum dicitur) ubi caput haberent nescientes, in magno errore
peccauerint? Quod si eo tempore cum scientia quisq; peccasse dicatur, quo scit malum esse
quod faciat, & tamen facit, cur hoc in spiritumsanctum solum, non etiam in dominū Iesum
Christum irremissibile iudicatur? Adhuc si hocipsum esse creditur peccare, uel uerbum dice/
re aduersus spiritumsanctum, quodlibet peccatum cum scientia committere: ut quicquid ho/
mines ignorando peccant, in filium peccare, quicquid autem scientes peccant, in spiritumsan
ctum peccare iudicentur: quæro quis nesciat malum esse, uerbi gratia, corrumpere pudicitiā
uxoris alienæ, uel eoipso certe q, hoc in sua coniuge nollet perpeti: aut fraudare quencq; in ne
gotio, aut circumuenire mendacio, aut opprimere testimonij falsitate, aut auferendæ rei cau/
sa insidiari & occidere quempiam: & si quid omnino est quod sibi ab altero fieri non uult, &
si fieri senserit, toto corde indubitanter accusat: aut si hæc ab ignorātibus fieri dicimus, quid
inueniemus in quo scientes homines peccare uideantur? Restat ergo ut si hoc est peccare in
spiritumsanctum, peccare cum scientia, illis peccatis quæ commemoraui negetur pœnitendi
locus, quoniā peccato in spiritumsanctum omnem spem ueniæ dominus amputauit. Quod
si regula Christiana respuit, omnesq; illos qui sic peccant ad correctionem uitæ uocare non
cessat, adhuc quærendū est quid sit peccare in spiritumsanctum, cui peccato uenia nulla con
ceditur. An forte non est dicendus cum scientia peccare, qui peccatum ipsum malum esse nō
uit, & tamen deum uoluntatemq; eius ignorans peccat? Hoc enim uidetur & ad Hebræos *Heb. 10*
dicere cum dicit, Voluntarie enim peccantibus nobis postquam accepimus scientiam uerita
tis, non adhuc relinquitur pro peccatis sacrificium. Parum enim erat si tātummodo diceret,
uoluntarie peccantibus nobis, nisi adderet, postq; accepimus sciētiam ueritatis, in qua utiq;
deus uoluntasq; eius cognoscitur. Quæ scientia uidetur congruere dominicæ illi sententiæ,
cum ait, Seruus ignorans uoluntatem domini sui, & faciens digna plagis uapulabit pauca; *Luce 12*
B Seruus autem sciens uoluntatem domini sui, & faciēs digna plagis uapulabit multa: ut hoc
putemus dictum esse quod dictum est, uapulabit pauca, tanquam si diceret, leuiter emēda/
tus ad ueniam pertinebit: in eo uero quod dictum est, uapulabit multa, sempiternum sup/
plicium intelligatur, quod minatur peccantibus in spiritumsanctum, quibus dicit nunquam
posse dimitti peccatum: ut hoc sit peccare in spiritumsanctum, cognita dei uoluntate pecca/
re. Quod si ita est, cogitari oportet & discuti prius, quando cognoscatur uoluntas dei. Non/
nulli enim & ante perceptum baptismi sacramentum cognouerūt eam, Nam & Cornelius
Centurio uoluntatem dei utiq; apostolo Petro docente cognouit, & ipsum spiritumsanctū
manifestissimis coattestantibus signis antequam baptizaretur accepit: quanquam nō ideo
sacramenta illa contempserit, sed multo certior baptizatus sit: ut etiam ipsa sacrosancta si/
gnacula, quorum res in eo præcesserat, ad perficiendam scientiam ueritatis percipere nullo
modo moraretur. Multi autem nec post acceptum baptismum curant cognoscere uolunta/
tem dei, Quapropter quisquis ante baptismum cognita dei uoluntate peccauerit, non possu
mus dicere, aut ullo modo credere, cum ad baptismum accesserit, non ei dimitti omnia quæ
cunq; peccauit. Huc accedit, q, uoluntas dei in diligēdo deo & proximo breuiter insinuetur
credentibus, ita ut in his duobus præceptis tota lex pendeat, & omnes prophetæ. Dilectio/
nem autem proximi, id est dilectionem hominis, usq; ad inimici dilectionē, nobis dominus
ipse commendat: & uidemus quàm multi iam baptizati, & uera esse ista fateantur, & tanq;
domini præcepta uenerentur: cum autem perpessi fuerint alicuius inimicitias, ita rapiuntur
animo ad ulciscendum, & tantis inardescunt facibus odiorum, ut nec prolato & recitato euā
gelio placari possint: & talibus hominibus iam baptizatis ecclesiæ plenæ sunt: quos tamē spi
ritales uiri fraterne admonere non cessant, & in spiritu lenitatis instanter instruunt: ut huius
modi tentationibus occurrere ac resistere parati sint, & magis diligāt in Christi pace regna/
re, q; de inimici oppressione lætari. Quod inaniter fieret, si talium peccatorum nulla spes ue/
niæ, nulla pœnitentiæ medicina remaneret. Et certe caueant qui hoc sentiunt, ne Dauid pa/

triarcham diuina electione probatum atq; laudatum ignorasse affirment uoluntatem dei, C cum alienæ coniugis amore perculsus, etiam maritum eius decipiendum necandumq; curauit: de quo tamen scelere cum esset primo sua, deinde prophetæ uoce damnatus, pœnitendi humilitate, & peccati confessione liberatus est. Sed planè uapulauit multa, & exemplo suo docuit intelligi, non ad sempiternam pœnam, sed ad seueriorem disciplinam pertinere quod dictũ est à domino, Qui aũt nouit uoluntatem domini sui, & facit digna plagis uapulabit multa. Nam & illud ad Hebræos qui diligentius pertractant sic intelligunt, ut non

Heb. 10 de sacrificio contribulati per pœnitentiam cordis accipiendum sit quod dictum est, non adhuc pro peccatis relinquitur sacrificium: sed de sacrificio de quo tunc loquebatur apostolus, id est holocausto dominicæ passionis, quod eo tempore offert quisq; pro peccatis suis, quo eiusdem passionis fide dedicatur, & Christianorum fidelium nomine baptizatus imbuitur: ut hoc significaret apostolus, non posse deinceps eum qui peccauerit iterum baptizãdo purgari. Quo intellectu non intercluditur pœnitendi locus, ita sanè, ut eos qui nondum baptizati sunt, nondum plenã scientiam ueritatis accepisse fateamur. Ex quo conficitur, ut omnis qui scientiam ueritatis accepit, etiam baptizatus intelligatur. Non autem omnis baptizatus etiam scientiam ueritatis accepit, propter quorundam posteriorum profectum uel miserabilem negligentiam: & tamẽ illud sacrificium de quo loquebatur, id est holocaustum domini, quod tunc pro unoquoq; offertur quodammodo, cum eius nomine in baptizãdo signatur, iterum si peccauerit offerri non potest, Non enim possunt denuo baptizari qui semel baptizati sunt, quamuis etiam post baptismum, per ignorantiam ueritatis peccauerint. Ita fit ut quoniam sine baptismo nemo recte dicitur accepisse scientiam ueritatis, omnis qui accepit eam non ei relinquatur pro peccatis sacrificium, hoc est, non possit denuo baptizari. Nec tamen omnis qui non accepit per doctrinam scientiam ueritatis, debeat arbitrari posse pro se illud offerri sacrificium si iam oblatum est: id est si iam eiusdem ueritatis post baptismum sacramenta percepit, non potest iterum baptizari, Tãquam si diceremus omnem D hominem non esse quadrupedem, non ideo tamen omne animal quod homo non est etiã quadrupes esse. Eos enim qui iam baptizati fuerint, curari melius dicimus per pœnitẽtiam, non renouari, quia renouatio in baptismo est, Vbi quidem operatur pœnitentia, sed tanq̃ in fundamento. Manente itaq; fundamento recurari ædificium potest: si autem fundamentum iterare quis uoluerit, totũ ædificium subuertat necesse est. Propterea hoc dicit Hebræis, qui ex nouo testamento ad sacerdotiũ uetus declinasse uidebantur, Ideoq; remittentes, in-

Heb. 6 quit, initio Christi uerbum, in consummationem respiciamus, nõ iterum iacientes fundamẽtum pœnitẽtiæ à mortuis operibus, & fidei in deum lauacri doctrinæ, impositionis manus, resurrectionis etiam mortuorum, & iudicij æterni. Ista omnia in baptismo traduntur, quæ negat esse repetenda utiq; in consecrandis fidelibus. Nam in uerbi dei tractatione atq; doctrina, non iterum tantum, sed sæpius dicenda sunt, sicut rerum de quibus disseritur opportunitas flagitat. An uero iam illud occurret, ut non si quodlibet peccatum sciens admiserit, sed si proprie peccatum in spiritumsanctum sciens admiserit, tunc non habere ueniam iudicetur? Quo loco quæri potest, utrum scirent Iudæi per spiritumsanctum operari dominum, quando eum in principe dæmoniorum dæmonia excludere blasphemabant? Miror autẽ quomodo possent in illo spiritumsanctum cognoscere, cum ipsum dominum filium dei esse nescirent: in illa scilicet cæcitate quæ ex parte in Israel facta est, donec plenitudo gentium intraret, De qua opportunius suo loco, domino adiuuãte atq; permittente, tractabitur. Deinde si dijudicatio spirituum illa intelligitur, quæ quisq; dijudicat utrum in quoq̃ spiritussanctus, an fallaciæ spiritus operetur: hæc autem dijudicatio certo quodam tempore per spiri-

1. Cor. 12 tumsanctum fidelibus datur, sicut alio loco idem apostolus dicit: quomodo poterant infideles Iudæi sine isto munere dijudicare, utrum per spiritumsanctum dominus operaretur: & tamen in eis ut iusta pœna ferirentur apertissima indicia maliuolentiæ claruerunt: & cum falsos testes in eum compararunt, & submiserunt simulatores qui eum in uerbo caperent: & cum

A cū tremenda mirabilia quæ in eius resurrectione facta sunt eis renuntiarentur, famā falsam disseminare, ac ueritatem abscondere custodum corruptione conati sunt, & alia malitiosi & uenenosi animi signa in eis quantum euangelica narratio demonstrat, apparerent, Vnde iā uelut incepit elucere eum peccare in spiritumsanctum qui operibus quæ per spiritumsanctū fiunt maliuolo animo contradicit. Quanquam enim nesciat, utrum ille sit spiritussanctus, tamen qui hoc animo est, ut ea opera quibus inuidet, malit non esse spiritussancti, non quia mala sunt, sed quia inuidet eis, quia ipsi bonitati est contrarius per malitiam suam, recte in spiritumsanctum peccare iudicatur. Veruntamen si ex eo quoq; hominum numero, quibus dominus illud crimen obijcit, ueniens ad fidem Christi, & pœnitendi cruciatibus edomita inuidia salutem cum lacrymis poscens, sicut etiam nonnulli eorum fortasse fecerunt: quæro utrum quisquam tanto errore crudescat, ut aut neget eos ad Christi baptismum admitti oportuisse, aut frustra admissos esse contendat? Nam si quis per inuidiam opera diuina blasphemat, quoniam bonis dei, hoc est donis dei malitia sua resistit, in spiritumsanctum peccare, & propterea spem ueniæ non habere existimandus est. Attendamus utrum ex eo numero fuerit idem apostolus Paulus, Dicit enim, Qui prius fui blasphemus & persecutor, & *1. Timoth. 1* iniuriosus, sed misericordiam consecutus sum, quia ignorans feci in incredulitate. An forte ideo non pertinuit ad hoc genus criminis, quia non erat inuidus? Audiamus quid alibi dicat, Fuimus enim, inquit, & nos stulti aliquando & increduli, errantes, seruientes uoluptatibus, *Titum 3* & desiderijs uarijs, in malitia & inuidia agentes, abominabiles, inuicem odio habentes. Si ergo nec Paganis, nec Hebræis, nec hæreticis, aut schismaticis nondum baptizatis ad baptismum Christi aditus clauditur, ubi cōdemnata uita priore in melius commutentur, q̄uis Christianitati & ecclesiæ dei aduersantes antequam Christianis sacramentis abluerentur, etiam spirituisancto quanta potuerunt infestatione restiterūt, si etiam hominibus qui usq; ad sacramentorum perceptionem ueritatis scientiam perceperunt, & post hæc lapsi spiritui

B sancto restiterunt, ad sanitatem redeuntibus, & pacem dei pœnitendo quærentibus, auxiliū misericordiæ non negatur, si deniq; de illis ipsis quibus blasphemiā in spiritumsanctum ab eis prolatam dominus obiecit, si qui resipiscentes ad dei gratiam cōfugerunt, sine ulla dubitatione sanati sunt: quid aliud restat, nisi ut peccatum in spiritumsanctum, quod neq; in hoc *Matth. 12* seculo, neq; in futuro dimitti dominus dicit, nullum intelligatur nisi perseuerantia in nequitia, & malignitate cum desperatione indulgentiæ dei? Hoc est enim gratiæ illius & paci resistere, de quibus nobis sermo nunc ortus est. Nam hinc licet aduertere etiā ipsis Iudæis, quorum blasphemiam dominus arguit, non fuisse clausum corrigendi se & pœnitendi locum, quod idem dominus in ea ipsa reprehensione ait illis, Aut facite arborem bonam, & fructū *Matth. 12* eius bonum. Aut facite arborem malam, & fructum eius malum. Quod utiq; nulla ratione diceretur eis, si propter illam blasphemiam iam commutare animum in melius, & recte factorum fructus generare non possent, aut frustra etiam sine peccati sui dimissione generarent. Ergo quia dominus in spiritu dei expellebat dæmonia, cæterosq; humanorum corporum morbos, languoresq; sanabat, non ob aliud nisi ut crederetur dicenti sibi, Agite pœnitentiam, *Matth. 3* appropinquabit enim regnum cœlorum. Inuisibiliter enim peccata dimittuntur, *Marci 2* cui dimissiōi fidem miraculis comprobat, quod in illo paralytico manifestissime ostēditur. Quum enim primo ei donum uisibile obtulisset, propter quod uenerat, non enim iam uenerat *Ioan. 3* filius hominis, ut iudicaret seculum, sed ut seruaret mundum. Quum ergo dixisset, Dimissa sunt tibi peccata, murmuratūq; esset à Iudæis indignātibus, quod eis tātam potestatem sibi arrogasse uideretur, Quid est inquit, facilius dicere, Dimissa sunt tibi peccata, An dicere, surge & ambula? Vt sciatis autem, quia potestatem habet filius hominis dimittere peccata, dicit paralytico: Tibi dico surge, tolle grabbatum tuum & uade in domum tuam. Quo facto, & quibus dictis, satis declarauit, ideo se illa facere in corporibus, ut crederetur animas peccatorum dimissione liberare, id est ut de potestate uisibili potestas inuisibilis mereretur fidem. Quia ergo in spiritu dei faciebat ille omnia, ut gratiam pacemq; hominibus largiretur,

tur, gratiam in remissione peccatorum, pacem in reconciliatione dei, à quo separant sola C
Matth.12 peccata, quum dixissent Iudæi quod in Beelzebub ejiceret dæmonia, misericorditer eos uo/luit admonere ne uerbum dicerent, & blasphemiam in spiritumsanctum, hoc est ne gratiæ dei paciq́ resisterent, quam per spiritumsanctum donare dominus uenerat. Non quia iam hoc fecerant quod sibi neq́ in hoc seculo, neq́ in futuro dimitteretur, sed ne desperando de uenia, aut quasi de sua iustitia præsumendo, & pœnitentiam non agendo, aut perseuerando in peccatis, hoc facerent: hoc modo enim dicerēt uerbum, hoc est blasphemiam in spiritum sanctum, in quo dominus signa illa propter largiendam gratiam pacemq́ faciebat, Si per/seuerantia peccatorū, ipsi gratiæ paciq́ resisterent. Verbū enim dicere, nō ita uidet' hic posi/tū, ut tantūmodo illud intelligatur, quod per linguā fabricamus, sed quod corde conceptū, etiam opere exprimimus. Sicut enim non confitentur deum, qui tantum oris sono confiten
Titum 1 tur, non etiam bonis operibus, Nam de his dictum est, Confitentur enim se nosse deum, fa ctis autem negant. Ex quo manifestum est, dici aliquid factis, sicut manifestum est negari
1.Cor.12 aliqd factis. Et sicut illud quod ait apostolus, Nemo dicit dominus Iesus, nisi in spiritu san/cto: non potest recte intelligi, nisi in factis dicere intelligatur. Nō enim hoc in spiritusancto dicere putandi sint quibus ipse dominus dicit, Vt quid mihi dicitis, domine domine, & non
Matth.7 facitis quæ dico uobis? Et illud, Non omnis qui mihi dicit, domine domine, intrabit in re/gnum cœlorum. Sicut etiam qui hoc uerbum, quod sine uenia uult intelligi dominus, in spi/ritumsanctum dicit, hoc est, qui desperans de gratia & pace quam donat, in peccatis suis per seuerandum sibi esse dicit, ne dicere intelligendus est, si non facit, Vt quomodo illi factis do minum negant, sic isti in factis dicāt se in mala uita sua & perditis moribus perseueraturos, ut etiam ita faciant, hoc est perseuerent. Quod si faciunt, quis iam miretur, aut quis non in/telligat, & dominum Iesum Christum per illam comminationem ad pœnitentiam uocasse Iudæos, ut eis in se credentibus, gratiam pacemq́ donaret: & huic gratiæ paciq́ resistenti/bus, & hoc modo uerbum atq́ blasphemiam in spiritumsanctum dicentibus, hoc est in pec D catis suis desperata atq́ impia mentis obstinatione perseuerantibus, & aduersus deum sine humilitate confessionis atq́ pœnitentiæ superbiētibus, neq́ in hoc seculo neq́ in futuro ue niam posse concedere? Quæ si ita sunt, opportunitate tractandi de gratia & pace, quæ no/bis est à deo patre & domino nostro Iesu Christo, magna & difficillima eodem ipso domi/no largiente quæstio dissoluta est. Quisquis autem adhuc de re tanta diligentiorem consi/derationem tractationemq́ desiderat, in euangelij tractatione, atq́ in uerbis euangelista/rum sibi desideranda esse cognoscat. Et meminerit nos nūc epistolam Pauli apostoli ad Ro manos suscepisse tractandam, cuius epistolæ textum consequentem in alijs uoluminibus, si dominus uoluerit, uestigabimus. Vt in huius salutatione iam tandem iste sit modus.

DIVI AVRELII AVGVSTINI HIPPONENSIS Episcopi, expositionis quarundā propositionū ex epistola ad Romanos, Liber.

Roma.1 ENSVS hi sunt in epistola ad Romanos Pauli apostoli. Primo omniū ut quis intelligat in hac epistola quæstionē uersari operū legis & gratiæ.
1 Quod aūt ait, Secundū spiritū sanctificationis, ex resurrectiōe mortuo/rū, id est quia spiritus donum acceperūt post eius resurrectionem, mortuo rū uero resurrectionē memorat, quia in ipso omnes crucifigimur & resur/
2 gimus. Quod autem dicit, Vt gratiam uobis spiritalem impertiam, dile ctionem scilicet dei & proximi, ut per charitatem Christi gentibus in euangelium uocatis
3 minime inuiderent. Quod aūt dicit, Reuelatur ira dei de cœlo super omnē impietatē, &c.
Sapien.13 Ait & Salomon de sapientibus mundi, Si enim tantū potuerunt scire ut possint æstimare se culū, quomodo ipsius mundi dominū & creatorē non facilius inuenerunt? Sed quos arguit Salomon, non cognouerūt per creaturā creatorē: quos aūt arguit Apostolus, cognouerunt, sed gra/

A sed gratias non egerunt,& dicentes se esse sapientes, stulti facti sunt,& ad colenda simulacra
deciderunt. Nam sapientes gentiū q inuenerint creatorem, manifeste idē Apostolus cum
Atheniensibus loqueretur ostendit, cū enim dixisset, Quia in ipso uiuimus & mouemur & Acto.17
sumus,addidit,Sicut & quidā secundū uos dixerūt.Hac aūt intentione prius arguit impie/
tatem gentiū, ut ex hoc probet etiā ad gratiā posse pertinere conuersos. Iniustum est enim
ut pœnā subeant impietatis,& præmiū fidei nō accipiāt. Quod aūt dicit,Cognoscētes do/ 4
minū non ut deū glorificauerunt,aut gratias egerunt. Hoc caput est peccati,de quo dictum Eccli 10
est,Initiū omnis peccati superbia. Qui si gratias egissent deo qui dederat hanc sapientiā,
non aliquid tribuissent cogitationibus suis.Quapropter in desideria cordis sui traditi sunt à
domino,ut facerent quæ nō oportet. Quod aūt dicit,Tradidit,intelligit dimisit in deside/ 5
ria cordis eorū. Mercedē aūt mutuam dicit recepisse à deo ut traderentur in concupiscentia
cordis eorū. Quod aūt denuo dicit, Tradidit illos deus in reprobā mentē,&c.repletos o/ 6
mni iniquitate,datur intelligi ad nocēdū pertinere ista quæ nunc dicit,id est facinora.Supe/
rius aūt dicebat de corruptelis,quæ flagitia nominantur,ex quibus ad facinora peruenitur,
quoniā quisq; pernitiosam dulcedinē flagitiorum sequens,dū impedientis personā remoue
re conatur pergit in facinus. Sic distinctus est etiā ille locus in sapientia Salomonis,ubi cum
enumerasset superiora flagitia, id est circumueniamus pauperē iustū, quoniam inutilis est Sapien.2
nobis,&c. Quod aūt dicit, Non solū ea faciunt,sed etiā consentiunt facientibus, significat 7
quia quæcunq; fecerunt, nō inuiti fecerunt.Nam cū ad mala facta consentiunt,etiā illa quæ
non fecerunt approbāt,& ideo de perfectis iā peccatis dicit. Quod aūt ait, Propterea in/ 8 Roma.2
excusabilis es ô homo omnis qui iudicas. Omnis aūt cum dicit,subintrat iā ut monstret,nō
solū gentilē,sed etiā Iudæū,qui secundū legē uolebat iudicare de gētibus. Quod aūt dicit, 9
Thesaurizas tibi irā in die iræ. Irā dei ubiq; loqtur p uindicta, Idcirco ait,Iusti iudicij dei.
Notādū aūt, quia ira dei ponit & in nouo testamēto,quod cū in uetere legūt homines qui
B legi ueteri aduersantur,culpandā eam putant,cū deus utiq; sicut nos perturbationibus non
subiacet,dicente Salomone, Tu aūt dominus uirtutū cum tranquillitate iudicas.Sed ira ut Sapien.12
dictū est in uindictæ significatione ponitur, Quod aūt dicit,Contestante conscientia illo/ 10
rū.Secundū illū locū loquitur Ioannes apostolus quo ait, Dilectissimi,cor nostrū nos non 1.Ioan.3
reprehendat, Maior est deus conscientia nostra,&c. Quod aūt dicit,Spiritu non littera, 11
hoc est,ut secundū spiritū,non secundū quod habet littera lex intelligatur, quod contingit 12
illis qui circuncisionē magis carnaliter q̄ spiritaliter acceperūt. Quod aūt dicit,Cuius laus 13
non ex hominibus,sed ex deo,Illi conuenit quo ait,Qui in secreto Iudæus est. Quod aūt Roma.3
dicit,Quia non iustificabitur in lege omnis caro corā illo, Per legem enim cognitio peccati,
& cætera similia, quæ quidam putant in contumeliā legis obijcienda, sollicite satis legenda
sunt,ut neq; lex ab apostolo improbata uideatur, neq; homini arbitrium liberū sit ablatū.
Itaq; quatuor istos gradus hominis distinguamus,ante legem, sub lege,sub gratia,in pace.
Ante legē,seqmur concupiscentiā carnis,Sub lege,trahimur ab ea,Sub gratia,nec sequimur
eam,nec trahimur ab ea,In pace,nulla est concupiscentia carnis.Ante legē ergo non pugna
mus,quia non solū concupiscimus & peccamus,sed etiā approbamus peccata. Sub lege pu/
gnamus,sed uincimur,Fatemur enim mala esse,cū utiq; nolumus facere:sed quia nondū est
gratia,superamur.In isto gradu ostenditur nobis quomodo iacemus, & dum surgere uolu
mus & cadimus,grauius affligimur. Inde hoc dicitur, Lex subintrauit ut abundaret deli/ 14
ctū. Inde & quod nunc positū est,Per legē cognitio peccati, Non em̄ ablatio peccati est, Roma.4
quia per solā gratiā aufertur peccatū.Bona ergo lex,quia ea uetat quæ uetāda sunt,& ea iu/ 15
bet,quæ iubenda sunt.Sed cum quisq; illā uiribus suis putat implere,nō per gratiā liberato
ris sui,nihil ei prodest illa præsumptio, Immo etiā tantū nocet ut uehementiori peccandi de
siderio rapiatur,& in peccatis etiā præuaricator inueniatur. Vbi enim non est lex,nec præ/
uaricatio.Sic ergo iacens cū se quisq; cognouerit,qui per seipsum surgere non ualeat,implo
ret auxiliū liberatoris. Venit ergo gratia quæ donet peccata præterita,& conātē adiuuet, &

16 tribuat charitatẽ iustitiæ,& auferat metũ. Quod cũ sit, tametsi desideria quædã carnis dũ C
in hac uita sumus,aduersus spiritum nostrum pugnant ut eũ ducant in peccatum,non tamẽ
his desiderijs consentiens spiritus,quoniã est fixus in gratia & charitate dei, desinit peccare.
17 Non enim in ipso desiderio prauo,sed in nostra cõsensione peccamus. Ad hoc ualet, quod
Roma.6 dicit idem apostolus, Non regnet peccatũ in uestro mortali corpore ad obediendum con-
cupiscentijs eius.Hic enim ostendit esse desideria quibus non obediendo peccatum in nobis
regnare non sinimus.Sed quoniam ita desideria carnis de carnis mortalitate nascuntur,quã
trahimus ex primo peccato primi hominis,unde carnaliter nascimur,non finientur hæc nisi
resurrectione corporis immutata illa quæ nobis promittitur, meruerimus,ubi perfecta pax
erit,quam in quarto gradu constituimus.Ideo aũt perfecta pax,quia nihil nobis resistit,nõ
18 resistentibus deo. Hoc est quod dicit apostolus, Corpus quidẽ mortuũ est propter pecca
Roma.8 tũ:spiritus aũt uita est propter iustitiam. Si ergo spiritus eius q suscitauit Iesum à mortuis,
habitat in uobis,qui suscitauit ipsum Iesum,uiuificauit & mortalia corpora uestra per inha
bitantem spiritum eius in uobis.Liberũ ergo arbitriũ perfecte fuit in primo homine,in no-
bis aũt ante gratiam non est liberum arbitrium ut non peccemus,sed tamen ut peccare no-
limus.Gratia uero efficit ut non tantũ uelimus recte facere, sed etiã possimus,nõ uiribus no
stris,sed liberatoris auxilio,qui nobis etiã perfectã pacẽ in resurrectiõe tribuit,quæ pax per-
Luce 2 fecta bonã uoluntatẽ cõsequitur.Gloria enim in excelsis deo, & in terra pax hominibus bo-
19 næ uolũtatis. Quod aũt dicit,Legẽ euacuamus per fidẽ? Absit,sed legẽ statuimus,id est
Roma.3 firmamus.Sed quẽadmodũ firmãda fuerat lex,nisi per iustitiã? Iustitia aũt quæ est ex fide,
20 qa ex ipsa quæ nõ poterant impleri,per fidẽ impleta sunt. Quod aũt ait,Si enim Abrahã
Roma.4 ex operibus iustificatus est, habet gloriã, sed non apud deũ, Hoc est quia Abrahã sine lege
dũ non ex operibus legis gloriam conquirit,quasi suis uiribus legem impleat. Cum autẽ ad
huc lex ista data non esset,dei illa gloria, non sua est. Non immeritus uitam, quã ex operi-
21 bus,sed dei gratia fide iustificatus est. Quod aũt ait, Ei aũt qui operatur,merces non im D
putatur secundũ gratiã,sed secundũ debitũ: dixit quemadmodũ homines hominibus red-
dant mercedem. Nã deus per gratiã dedit,quia peccatoribus dedit, ut per fidem iuste uiue-
rent,id est bene operarentur.Quod ergo bene operamur iam accepta gratia,non nobis,sed
illi tribuendum est qui per gratiã nos iustificauit. Nã si debitam mercedẽ uellet reddere,&
22 pœnã redderet debitã peccatoribus. Quod aũt ait,Qui iustificat impiũ, hoc est de impio
pium facit,ut de cætero in ipsa pietate permaneat atq; iustitia, quia ideo iustificatus est ut
23 iustus sit,non ut peccare sibi licere arbitretur. Quod aũt ait, Lex enim iram operatur:uin
24 dictã significat,ad illũ secundũ gradũ pertinet, cũ est quisq; sub lege. Quod aũt ait,Ante
dominũ cui credidisti:significauit fidẽ in interiorẽ hominẽ esse in conspectu dei,non in ostẽ
25 tatione hominũ,sicuti est carnis circuncisio. Quod aũt ait de Abraham,Dans gloriã deo:
aduersus illos positum est, qui gloriam suam de operibus legis corã hominibus quærebãt.
26 Quod aũt ait,Non solum autem,sed & gloriamur in tribulationibus,&c. gradatim per
Roma.5 ducit usq; ad charitatẽ dei,quã charitatẽ dicit nos habere p donũ spũs, mõstrat illa omnia
quæ possimus nobis tribuere, deo esse tribuẽda, qui spiritũsanctũ per gratiã dare dignatus
27 est. Quod aũt ait, Vsq; ad legẽ enim peccatũ in mundo fuit, Intelligendũ est quousq; ue-
28 niret gratia,Contrà enim dictũ est,qui arbitrantur per legẽ auferri potuisse peccata. Dicit
aũt apostolus manifestata esse peccata per legem,non aũt ablata cum dicit,Peccatũ aũt nõ
deputabatur,cũ lex non esset. Non enim ait,non erat,sed non deputabatur.Neq; cũ lex da
ta est,ablatum est,sed deputari cœpit,id est apparere. Non ergo putemus usq; ad legẽ ita
dictum esse,quasi iam sub lege non esset peccatum,sed sic dictum est usq; ad legem, ut totũ
29 legis tempus annumeret usq; ad finem legis,quod est Christus. Quod aũt ait,Sed regna
uit mors ab Adã usq; ad Moysen,& in his qui nõ peccauerunt in similitudinem præuarica-
tionis Adæ.Hic minus habet. Hæc est futuri forma Adã, de quo superius loqui cœperam,
& eius aliquas differentias interponens distuleram ordinem, ad quem nunc redeundo con
clusit

A clusit dicēs, Itaq; sicut per unius delictum in omnes homines, &c. Quod aūt ait, Lex sub- 30
intrauit ut abundaret delictum, Ipso uerbo satis significauit nescisse Iudæos qua dispensati
one lex data sit. Non enim data est quæ posset uiuificare, quia gratia uiuificat per fidem, sed
data est lex ad ostendendum quantis, quanq; artis uinculis peccatorum constricti teneren-
tur qui de suis uiribus adimplendam iustitiam præsumebant. Sic abūdauit peccatum cum
& concupiscentia ex prohibitione ardentior facta est, & peccantibus contra legem præuari-
cationis crimen accessit. Quod intelligit qui secundum gradū in illis quatuor gradibus con- 31
siderat. Quod aūt ait, Quid enim dicimus? Permanebimus in peccato ut gratia abūdet? Roma.6
Absit. Qui mortui sumus peccato, quomodo uiuimus in eo? Hinc ostēdit de præteritis pec-
catis factū esse ut donarentur, & in eo superabundasse gratiam ut præterita peccata dimit-
terentur. Ergo quisquis adhuc quærit augmenta peccati, ut augmentum gratiæ sentiat, non
intelligit id se agere, ut nihil in eo gratia operetur, Opus enim gratiæ est, ut moriamur pecca
to. Quod aūt ait, Hoc scientes, quia uetus homo noster simul crucifixus est, ut euacuetur 32
corpus peccati, refertur ad illud quod per Moysen dictū est, Maledictus omnis qui in ligno Deu.21
pependerit. Veteris hominis crucifixio significata est in cruce domini, sicut noui hominis in
stauratio in resurrectione signata est. Manifestum est autem secundum eum nos agere ue-
terem hominem qui maledictus est propter peccatum, & de domino dictū esse nemo ambi
git q peccata nostra portauit, & peccatum pro nobis fecit, & de peccato condemnauit pecca
tum. Quid est autem euacuare corpus peccati? Ipse exposuit, Vltra non seruiamus pecca 33
to. Et illud quod ait, Si mortui sumus cum Christo, hoc est si crucifixi sumus cum Chri- 34
sto. Dicit enim alio loco, Qui autem Christi Iesu sunt, carnem suam crucifixerunt cum uitijs Gal.5
& concupiscentijs. Non ergo dominum maledixit Moyses, sed quid ostenderit eius crucifi-
xio, prophetauit. Quod autem ait, Peccatum enim in uobis non dominabitur, Non enim 35
estis sub lege, sed sub gratia: utiq; ad tertium illum gradum iam pertinet, ubi homo iā men
B te seruit legi, quamuis carne seruiat legi peccati, Non enim obaudit desiderio peccati, quam
uis ad hoc sollicitent concupiscentiæ, & prouocent ad consensionem, donec uiuificetur etiam
corpus, & absorbeatur mors in uictoria. Quia ergo non cōsentimus desiderijs prauis, in gra
tia sumus, & non regnat peccatū in nostro corpore, & omnino ex illo loco ubi ait, Qui mor-
tui sumus peccato, quomodo uiuimus in eo? eum describit, qui est sub gratia cōstitutus. Cui
autem dominatur peccatum, quamuis peccato non resistat, adhuc sub lege est, non sub gra-
tia. Quod autem dicit, Mulier enim sub uiro uiuo marito, uincta est legi: si autem mortu 36 Roma.7
us fuerit uir eius, euacuata est à lege uiri, &c. Animaduertendū est, istam similitudinē in hoc
differre propter quam adhibita est, q hic uirum dicit mori, ut mulier nubat cui uolet libera
ta à lege uiri, ibi autem constituat animam quasi mulierem, uirū aūt passiones peccatorum,
quæ aūt operantur in membris, ut fructum ferant morti, id est ut alij coniugio prolis digna
nascatur, & lex quæ data est non ad auferendū peccatum, uel ad liberationem à peccato, sed
ad ostendendum peccatum ante gratiam. Per quod factum est, ut sub lege positi, & uehe-
mentiori desiderio peccandi raperentur, & amplius etiā de præuaricatione peccarent. Cum
ergo & ibi tria sint, anima tanq; mulier, passiōes peccatorū tanq; uir, & lex tanq; lex uiri, nō
ibi peccatis mortuis tanq; uiro mortuo liberari animam dicit, sed ipsam animam mori pec-
cato & liberari à lege, ut sit alterius, id est Christi cum mortua fuerat peccato, quāuis adhuc
quasi uiuente ipso peccato, quod fit cum adhuc manentibus in nobis desiderijs & inuitamē
tis quibusdam ad peccandum. Non obedimus tamen, neque consentimus mente seruientes
legi dei, quia mortui sumus peccato. Morietur autem & peccatum, cum reformatio corporis Roma.8
in resurrectione facta fuerit, de qua post dicit, Viuificat & mortalia corpora uestra propter 37
spiritum manentem in uobis. Quod aūt dicit, Occasione accepta peccatū per mandatum
operatum est in me omnem concupiscentiā: intelligendū est nō omnē fuisse cōcupiscentiam
anteq̄ prohibitione aucta esset, Augetur enim prohibitione cōcupiscētia quando deest gra

tia liberãtis, ideo nondum est omnis antequam prohibeatur, cum autem prohibita fuerit, desistente, ut diximus, gratia tantũ crescit concupiscentia, ut ita in suo genere omnis, id est, consummata fiat, ut etiam cõtra legem faciat, & præuaricatione crimen accumulet. Cum autem dicit, Sine lege enim peccatũ mortuum est, Non quia nõ est, dixit mortuũ est, sed quia latet, quod in sequentibus manifestat cum dicit, Sed peccatũ ut appareat peccatum, per bonum mihi operatũ est mortẽ. Bona est enim lex, Sed sine gratia ostendit tantũmodo pecca
38 ta, non tollit. Quod autẽ ait. Ego autem uiuebam aliquando sine lege, intelligẽdum est, uiuere mihi uidebar, quia ante mandatum latebat peccatum. Et quod ait, Adueniente autẽ mandato, peccatum reuixit, Ego autem mortuus sum: intelligendum est, peccatum appare
39 re cœpit, ego autẽ mortuum me esse cognoui. Quod autẽ ait, Peccatum occasione accepta per mãdatum fefellit me, & per illud occidit, Ideo dictũ est, quia desiderij prohibiti fructus dulcior est. Vnde etiã quæcunq; peccata occulte fiunt dulciora sunt, quãuis mortifera ista dulcedo. Inde est quòd apud Salomonẽ fallacis doctrinæ imaginem sedens mulier &
Prouerb. 9 inuitans ut ad se ueniant insipientes scribitur dicere, Panes occultos libẽter edite, & aquam dulcem furtiuam bibite. Ista dulcedo est occasio per mandatum inuenta peccati: quæ cum
40 appetitur utiq; fallit, In maiores enim amaritudines uertit. Quod autem ait, Quod ergo bonũ est, mihi factũ est mors? Absit. Sed peccatum ut appareat peccatũ, per bonum mihi operatũ est mortem. Hic euidenter ostendit quod superius dixerat, Sine lege enim peccatũ mortuũ est, ideo dixisse, quia latet: quandoquidẽ nunc dicit, Nõ illud bonũ, id est, legem factam sibi esse mortẽ, sed peccatũ operatum esse mortem per bonũ legis, id est, ut appareret peccatũ quod latebat sine lege. Tunc enim se mortuũ quisq; cognoscit, cũ illud quod recte præceptũ esse cõfitetur impleri nõ posse, & præuaricationis crimine amplius peccat, q̃ si nõ prohibeatur. Hoc est quod in cõsequentibus dicit, Vt fiat super modũ peccator peccãs per
41 mandatum quod ante mandatũ minus erat, quia ubi nõ est lex, nec præuaricatio. Quod
1. Retract. ca. 23 autẽ ait, Scimus quia lex spiritalis est, ego autem carnalis sum, Satis ostendit non posse impleri legem, nisi ab spiritalibus, quales facit gratia. Dei enim similis quisque factus, ipse legem facile implet, quod præcepit, nec erit sub illa sed cum illa. Is est autem qui nec capitur
42 temporalibus bonis, nec terretur temporalibus malis. Quod autem ait, Venũdatus sub peccato, Intelligendum est, quòd unusquisque peccando animam suam diabolo uendit, accepto tanquam pretio dulcedinis temporalis uoluptatis. Vnde & dominus redemptor
43 noster dictus est, quia hoc modo dictum est, uẽditi eramus. Quod autem ait, Quod autem operor ignoro, Potest uideri minus intelligentibus contrariũ esse illi sententiæ qua dixit, Peccatum ut appareat peccatum, per bonum mihi operatũ est mortẽ, Quomodo enim apparet si ignoratur? Sed ignoro, sic dictũ est hoc loco, ut intelligatur, non approbo. Quomodo enim tenebræ non uidentur, sed lucis comparatione sentiuntur: hoc est autem sentire tenebras quod est non uidere: sic & peccatum, quia non illustratur luce iustitiæ, non intelligẽdo dignoscitur, sicuti tenebras dictũ est nõ uidendo sentiri. Et ad hoc pertinet quod
Psal. 18. 44 in Psalmo dicitur, Delicta quis intelliget? Quod aũt ait, Nõ enim quod uolo hoc ago, sed quod odio hoc facio. Si autẽ quod nolo hoc facio, cõsentio legi quoniã bona est, Satis quidẽ lex ab omni criminatione defenditur. Sed cauendũ ne quis arbitretur his uerbis auferri nobis liberũ uoluntatis arbitriũ, quod nõ ita est, Nunc enim homo dei scribitur sub lege positus ante gratiã. Tunc enim peccator uincitur, dum uiribus suis iuste uiuere conatur sine adiutorio liberantis gratiæ dei. In libero autẽ arbitrio habet ut credat libere & accipiat gratiã, ut iam illo qui eam donat liberante & adiuuãte nõ peccet: atq; ita desinat esse sub le
45 ge, sed cũ lege uel in lege implens eam charitate dei, quod timore non poterat. Quod autem ait, Video aliam legẽ in mẽbris meis, legẽ peccati dicit, qua quisq; carnis consuetudine implicatus astringitur. Hanc repugnari ait legi mentis suæ, & se captiuari sub lege peccati, Vnde intelligitur ille homo describi qui nondũ est sub gratia. Si enim repugnaret tantum cõsuetudo carnalis & nõ captiuaret, nõ esset dominatio. In eo est dãnatio q̃ obtẽperamus & ser-

A & seruimus desiderijs prauis carnalibus. Si autē existant,& non sint talia desideria, non ta/
men his obediamus,non captiuemur & sub gratia simus, de qua loquitur cum exclamaue/
rit liberatoris auxilium,& possit per gratiam charitas, quod per legem timor non poterat.
Dixit enim,Infelix ego homo,quis me liberabit de corpore mortis huius? Et subiecit, Gra/
tia dei per Iesum Christum dominum nostrum.Deinde incipit describere hominē sub gra/
tia constitutum,quia tertius gradus est illorū quatuor quos distinximus. Ad hunc gradū 46
iam pertinet quod statim subiungit, Igitur egoipse mente seruio legi dei, carne autem legi
peccati,quia licet existentibus desiderijs carnalibus, iam non seruit consentiendo ad facien/
dum peccatum,qui sub gratia constitutus, mente seruit legi dei. Legem autem peccati dicit
transgressionem Adæ conditionem mortalem,qua mortales facti sumus.Ex hac enim labe
carnis concupiscentia carnalis sollicitat, & secundum hanc dicit alio loco,Fuimus & nos na Ephe. 2
tura filij iræ sicut & cæteri. Quod aūt dicit, Nulla ergo cōdemnatio est nunc his qui sunt 47
in Christo Iesu:satis ostendit condemnationem non esse si existant desideria carnalia,sed si Roma. 8
eis ad peccandum obediatur. Quod contingit his qui sub lege constituti sunt,nondum sub
gratia,Nam sub lege constituti, non solum repugnantem habent concupiscentiam,sed etiā
captiui ducuntur,cum obtemperant, Non autem contingit his qui mente seruiunt legi dei.

Quod aūt ait,Quod enim impossibile erat legi, in qua infirmabatur per carnem,deus fi 48
lium suum misit in similitudinem carnis peccati, & de peccato damnauit peccatum in carne,
ut iustificatio legis impleretur in nobis, qui non secūdum carnem ambulamus,sed secundū
spiritum,Manifestissime docet eadem ipsa præcepta legis propterea nō impleta, quoniam
quibus data erat lex ante gratiam,dediti erant carnalibus bonis, & ex his beatitudinem ac/
quirere cupiebant,neq; metuebant,nisi cum talibus bonis imminebat aduersitas, & ideo cū
illa tēporalia deturbarentur,facile recedebant à præceptis legis. Infirmabatur ergo lex non
implendo quod præcipiebat, non sua culpa, sed per carnem,id est per eos homines qui car/
B nalia bona appetendo non amabant legis iustitiam,sed ei temporalia commoda præpone
bant.Et ideo liberator dominus noster Iesus Christus suscipiendo mortalem carnem, hoc
est similitudinem carnis peccati,Carni enim peccati,mors addicta est. At uero illa mors do
mini,dignationis fuit,non debiti:& tamen hoc quoq; apostolus peccatum uocans suscepti/
onem mortalis carnis, quamuis non peccatricis, ideo quia immortalis tanquam peccatum
facit cum moritur.Sed de peccato,inquit,cōdemnauit peccatum in carne, Id enim egit mors
domini,ne mors timeretur,& ex eo iam non appeterentur temporalia bona,nec metueren/
tur temporalia mala,in quibus carnalis erat illa prudentia,in qua impleri legis præcepta nō
poterant.Hac autem prudentia in homine dominico extincta & ablata, iustitia legis imple
tur,cum secundum carnem non ambulatur, sed secundum spiritum. Vnde uerissime dictū Matth. 5
est,Nō ueni soluere legem,sed implere. Plenitudo ergo legis charitas,& charitas eorum est
qui secundum spiritum ambulant.Hæc enim ad gratiam pertinent spiritussancti. Quando
enim non erat charitas iustitiæ,sed timor,lex non implebatur. Quod aūt ait,Quia prudē 49
tia carnis inimica est in deum, Legi enim dei non est subiecta, nec enim potest: ostendit
quid dixerit, inimica,ne quis putaret tanquam ex aduerso principio aliquam naturam quā
non condidit deus, inimicitias aduersus deum exercere. Inimicus ergo dei dicitur,qui legi
ipsius non obtemperat, & hoc per carnis prudentiam,id est cum appetit temporalia bona,
& timet tēporalia mala. Definitio enim prudētiæ in appetēdis bonis,& uitādis malis expli/
cari solet. Quapropter recte appellat Apostolus carnis prudentiā legi dei nō obtēperare. Sed
tūc obtēperatur legi,cū hæc prudētia extincta fuerit, ut ei succedat prudētia spūs,qua nec in
tēporalibus bonis spes nostra est,neq; in malis timor,Eadē nāq; animæ natura & prudētiā
carnis habet, cū inferiora sectatur:& prudentiā spiritus,cū superiora elegit, diligit. Quēad/
modū eadē aquæ natura,& frigore congelascit,& calore resoluitur. Sic ergo dictū est, Legi
dei non est subiecta prudentia carnis, nec enim potest, Sed cum adhibito calore soluitur,&
calescit aqua, iam nemo potest eam niuē dicere. Quod aūt ait, Corpus quidem mortuū est
propter

propter peccatum, spiritus autem uita est propter iustitiã. Corpus mortuum dicit mortale: C
ex ipsius enim mortalite indigentia rerum terrenarũ sollicitat animam: & quædam deside-
51 ria excitat, quibus ad peccandum non obtẽperat qui iam mente seruit legi dei. Quod au
tem ait, Qui suscitauit Christũ Iesum à mortuis, uiuificauit & mortalia corpora uestra per
inhabitantem spiritum eius in uobis. Iam quartum gradum demonstrat ex illis quattuor
quos superius distinximus. Sed gradus iste in hac uita nõ inuenitur, Pertinet enim ad spem
1.Corint.15 qua expectamus redemptionem corporis nostri, quando corruptibile hoc induet incorru-
ptionem, & mortale hoc induet immortalitatem. Ibi pax perfecta est, quia nihil molestia-
52 rum anima de corpore patietur iam uiuificato, & in cœlestẽ qualitatem immutato. Cum
Rom.8 autem ait, Non enim accepistis spiritum seruitutis iterum in timore, sed accepistis spiritum
adoptionis filiorũ in quo clamamus, abba pater. Euidentissime duorum testamentorum di
stincta sunt tempora. Illud enim ad timorem pertinet, nouum aũt ad charitatẽ. Sed quæri
tur quid sit spiritus seruitutis, Nam spiritus adoptionis filiorũ utiq; spiritussanctus est, Spi-
ritus ergo seruitutis in timore ille est qui potestatem habet mortis, quia in ipso timore per
totam uitam rei erant seruitutis qui sub lege agebant, non sub gratia. Nec mirandum est ꝙ
eum acceperunt per diuinam prouidentiã qui bona temporalia sectabantur, non quia ipsi-
Rom.7 us est lex, sed mandatum, Nam lex sancta est & mandatum sanctum & iustum & bonum.
Ille autem spiritus seruitutis utique bonus, quem accipiunt qui præcepta datæ legis implere
non possunt, dum seruiunt desiderijs carnalibus. Nam cum gratia liberatoris assumpti in
filiorum adoptionẽ, quia & ipse spiritus seruitutis non habet quenquam in potestatem, ni-
si per ordinem diuinæ prouidentiæ traditus, dei iustitia sua cuique tribuente. Quam pote-
1.Timoth.1 statem acceperat Apostolus cum dicit de quibusdam, Quos tradidi satanæ ut discant non
1.Corint.5 blasphemare. Et iterum de alio, Iam iudicaui, inquit, tradere huiusmodi satanæ in interitũ
carnis ut anima salua sit. Qui ergo necdum sub gratia sunt, sed sub lege constituti, uincun-
tur peccatis ad obediendum desiderijs carnalibus: & præuaricatione augent reatum crimi- D
num suorũ, spiritum acceperũt seruitutis, id est, spiritum eius qui potestatem mortis habet.
Nam si spiritũ seruitutis ipsum spiritũ hominis intellexerimus, incipit adoptionis spiritus
intelligi tanquam in melius commutatus. Sed quia spiritum adoptionis, spiritumsanctum
accipimus, quem manifeste ostendit cum dicit, Ipse spiritus testimonium reddit spiritui no-
stro, restat ut spiritum seruitutis illum intelligamus cui seruiũt peccatores, ut quemadmodũ
spiritussanctus timorem mortis uincit, sic spiritus seruitutis qui in potestatem habet mortis
eiusdem terrore reos teneat, ut se ad liberatoris auxiliũ quisq; conuertat, etiam ipso diabolo
55 inuito qui eum semper in potestate habere desiderat. Quod autem ait, Nam expectatio
Rom.8 creaturæ reuelatione filiorũ dei expectat, Vanitati enim creatura subiecta est nõ spõte, &c.
usq; ad id quod ait, Et ipsi in nobis ingemiscimus adoptionem expectãtes redemptionem
corporis nostri, Sic intelligendũ est, ut neq; sensum gemendi & dolendi opinemur esse in ar
boribus & oleribus & lapidibus & cæteris huiuscemodi creaturis. Hic enim error Manichæ
orum est. Neq; angelos sanctos uanitati subiectos esse arbitremur: & de his existimemus
ꝙ liberabuntur à seruitute interitus, cum interituri utiq; non sint: sed omnem creaturam in
ipso homine sine ulla calumnia cogitemus. Non enim creatura ulla esse potest, nisi aut spiri
talis quæ excellet in angelis, aut etiam in uita bestiarum satis apparet, aut corporlis quæ ui
deri & tangi potest, Omnis autem est etiam in homine, qua homo constat anima & cor-
pore. Ergo creatura reuelationem filiorum dei expectat quicquid nunc in homine labo-
rat, & corruptioni subiacet, Illam scilicet manifestationem de qua idem dicit Apostolus,
Col.3 Mortui enim estis, & uita uestra abscondita est cum Christo in deo, Cum Christus ap-
1.Ioan.3 paruerit uita uestra, tunc & uos cum ipso apparebitis in gloria. Dicit enim Ioannes, Di-
lectissimi, nunc filij dei sumus, & nondum apparuit quid erimus. Scimus quia cum ap-
paruerit similes ei erimus, quoniam uidebimus eum sicuti est. Hanc ergo reuelationem fi-
liorum dei expectat creatura, quæ nunc uanitati subiecta est, quamdiu dedita est tẽporali-
bus

A bus rebus quæ transeunt tanquam umbra. Vnde & in psalmis dicitur, Homo uanitati simi/
lis factus est, dies eius uelut umbra prætereunt. De qua uanitate etiam Salomon loquitur
cum dicit, Vanitas uanitantium, & omnia uanitas, Quæ abundantia homini in omni la/ Eccles. 1
bore suo quem ipse laborat sub sole? De qua itẽ dicit, Vt quid diligitis uanitatem, & quæ/ Psal. 4
ritis mẽdacium? Non sponte autem dicit esse subiectam uanitati creaturam, quoniã pœna
lis est ista subiectio, Nõ enim homo sicut spõte peccauit, sic etiam spõte damnatus est, quæ
tamen damnatio non sine spe reparationis irrogata est naturæ nostræ. Et ideo propter eũ,
inquit, qui subiecit in spe, quia & ipsa creatura liberabitur à seruitute interitus in libertatem
gloriæ filiorum dei: id est ut & ipsi perueniant ad libertatem gloriæ filiorum dei per fidem,
quæ fides cum in ea non erat, tantummodo creatura dicebatur. Et ad ipsam referes quod se
quitur, scimus enim quia creatura congemiscit & dolet usq; adhuc, Erant enim adhuc credi/
turi qui etiam spiritu subiacebant laboriosis erroribus. Sed ne quis putaret de ipsorum la/
bore tantum dictum esse, subiungit etiam de his qui iam crediderant, Quanquam enim spi
ritu, hoc est mente seruirent legi dei, tamen quia carne seruitur legi peccati, quamdiu in hac
uita molestias & sollicitudines mortalitatis nostræ patimur, ideo addidit dicens, Nõ solum
autem ipsi, sed & nos primitias spiritus habẽtes, & ipsi in nobis ingemiscimus adoptionem
expectãtes, redemptionem corporis nostri. Hæc enim adoptio quæ iam facta est in his qui
crediderunt, in spiritu non corpore facta est, Nondum enim etiam corpus reformatum est
in cœlestem illam mutationem, sicut spiritus iam mutatus est reconciliatione fidei ab errori/
bus conuersus ad deum. Ergo etiam in his qui crediderunt, expectatur adhuc illa manifesta
tio quæ in corporis resurrectione proueniet: quæ pertinet ad quartũ illum gradum, ubi ex 54
toto perfecta pax erit, & requies æterna, nulla nobis ex aliqua parte corruptione resistente,
aut sollicitante molestia. Quod aũt ait, Similiter & spiritus adiuuat infirmitatem nostrã,
Quid enim oremus sicut oportet, nescimus, Duas ob res, & illud quod futurum speramus,
B & quò tendimus necdum apparet: & in hac ipsa uita multa possunt nobis prospera uideri
quæ aduersa sunt, & aduersa quæ prospera, Nã & tribulatio quæ accidit seruo dei ad ꝓbati Psal. 59
onem, uidetur nonnunquam minus intelligentibus inutilis: sed si referatur ad illud quod di
ctum est, Da nobis auxilium de tribulatione, & uana salus hominis: intelligetur, quia plerũ Psal. 114
que tribulatione adiuuat deus, & frustra salus optatur, quæ aduersa est, cum delectatiõe &
amore huius uitæ implicat animam. Inde est & illud, Tribulationem & dolorem inueni, si/
gnificauit utilem, Non enim recte gratulamur nos inuenisse, nisi quod quærebamus: ergo
quid oremus sicut oportet, nescimus, Deus enim nouit, & quid nobis in hac uita expediat,
& quid post hãc uitam daturus sit. Sed ipse spiritus interpellat gemitibus inenarrabilibus. Deu. 13
Gemere dicit spiritum, ꝙ nos gemere facit charitate concitans desiderium futuræ uitæ, sicut 55
dicit, Tentat uos dominus deus uester ut sciat si diligatis eum, id est ut scire uos faciat, Nõ Matth. 22
enim deum aliquid latet. Quod aũt ait, Quos uocauit, ipsos & iustificauit, Potest moue/
re & quæri, utrum omnes qui uocati sunt, iustificentur: sed alibi legimus, Multi uocati, pauci
autem electi, Tamen quia ipsi quoq; electi utiq; uocati sunt secundum propositum, ad præ
scientiam & prædestinationem dei pertinet: nec prædestinauit aliquem, nisi præsciuit credi/
turum esse cunctorum uocationem, quos & electos dicit, Multi enim non uenerunt cum uo
cati fuerint, Nemo aũt uenit qui uocatus non fuerit Quod aũt dicit, Vt sit primogenitus 56
in multis fratribus, Satis docet aliter intelligendũ deum nostrum unigenitum, aliter primo
genitum. Nam ubi unigenitus dicitur, fratres non habet naturaliter, filius dei uerbum in
principio, per quod facta sunt omnia. Secundum susceptionem autẽ hominis & incarnatio
nis dispensationẽ, per quã nos etiam nõ naturaliter filios in adoptionẽ filiorũ uocare digna
tus est, primogenitus dicitur cũ adiunctione fratrũ. Vbi eñ primus dicitur, non utiq; solus,
sed cõsecuturis fratribus in q̃ ipse præcessit. Vnde & alio loco primogenitũ cũ à mortuis di/
cit, ut sit in omnibus ipse primatũ tenẽs. Resurrectio enim mortuorũ ut iã nõ moriatur, ante
illũ nulla, post illũ aũt multorũ sanctorũ est, quos fratres nõ cõfundit appellare ꝓpter ipsã
commu/

57 cõmunicationẽ humanitatis. Quod aũt dicit, Quis nos separabit à charitate Christi? Tri
bulatio an angustia, an persecutio, & cætera, Ex superiore sententia pendet ubi ait, Si tñ cõ
patimur ut & glorificemur, Existimo enim quòd non sunt cõdignæ passiones huius tempo
ris ad futuram gloriam quæ reuelabitur in nobis. Ad ipsam enim hortationem omnis hu
ius loci intentio directa est, ne illi quibus loquitur persecutionibus frangerentur, si uiuerent
secundum prudentiam carnis, qua temporalia bona appetuntur, & timẽtur temporalia ma
58 la. Quod autem dicit, Certus sum enim, Non dixit opinor: plena enim fide tenuit, q̃ nec
mors ulla, nec uitæ temporalis promissa, nec cætera subsequentia possunt credẽtem à chari
tate dei detorquere. Nemo ergo separat, nec qui minatur mortẽ, quia qui credit in Christo
licet moriatur uiuet, Neq; qui pollicetur uitam, quia ille dat uitam æternã. Nam tẽporalis
Galat.1 uitæ pollicitatio, æternæ uitæ comparatione cõtemnenda est. Neq; angelus separat, quia li
cet angelus, inquit, descẽdat & annũtiet uobis præterq; quod accepistis anathema sit. Neq;
Col.2 principatus, id est, contrarius, quia exuit seipse hos principatus & potestates triũphans eos
in semetipso. Neq; præsentia, neq; futura: id est, temporalia uel quæ delectant, uel quæ pre
munt, uel quæ spem dant, uel quæ incutiunt timorem. Neq; uirtus, Et hic uirtutem contra
Matth.12 riam oportet intelligi secundum quam dicit, Nemo uasa fortis diripiet, nisi prius alligauerit
fortem. Neq; altitudo, neq; profundum: plerumq; enim inanis curiositas earũ rerũ quæ in
ueniri non possunt, aut frustra etiam inueniuntur siue in cœlo siue in abysso, separat à deo:
nisi charitas uincat, quæ ad certa spiritalium nõ uanitate rerum quæ foris sunt, sed interno
uolumine inuitat. Neque creatura alia, Quod duobus modis intelligi potest, Aut uisibilis
creatura, quia & nostræ animæ creatura sunt, sed inuisibilis: ut hoc dixerit, quòd non sepa
ret alia creatura à charitate dei, id est, amor corporum, Aut certe quia nos non separat alia
creatura à charitate dei, ex eo q̃ nulla creatura est alia inter nos & deũ, quæ se opponat & à
complexu eius excludat: supra humanas enim mentes quæ rationales sunt, iam nulla crea
59 tura, sed deus est. Quod autẽ dicit, Quorum patres & ex quibus Christus secundum car
Rom.9 nem, & adiecit, Qui est super omnia deus benedictus in secula: plenissima fide commendat
quòd deum nostrum secundum susceptionem carnis filium hominis confitemur, & secun
dum æternitatem & uerbum in principio deum benedictũ super omnes in secula. Huius au
tem confessionis Iudæi quoniam partem tenuerunt, refelluntur à domino, Nam cum eos
Matth.22 interrogasset, cuius filium dicerent esse Christum, Responderunt, Dauid. Hoc autem secun
dum carnem est. De diuinitate uero eius quod deus est, nihil responderunt. Ideo dominus
ait eis. Quomodo ergo Dauid in spiritu uocat eum dominum? Vt intelligerent hoc se con
fessos esse tãtum, quòd Christus filius est Dauid: hoc autem tacuisse, q̃ est Christus domi
nus ipsius Dauid. Illud enim est secundum susceptionem carnis, hoc secundũ æternitatẽ di
60 uinitatis. Quod autem ait, Nondum enim nascentium, neq; agentium aliquid boni aut
Rom.9 mali, ut secundum electionem propositum dei maneret, non ex operibus, sed ex uocante di
Malach.1 ctum est ei, quia maior seruiet minori, Sicut scriptum est, Iacob dilexi, Esau autem odio ha
bui, Nonnullos mouet, ut putent apostolum Paulũ abstulisse liberum uoluntatis arbitriũ,
quo promeremur deum bono pietatis, uel malo impietatis offendimus. Dicũt enim, quòd
antequam opera aliqua, seu bona, seu mala, duorum needum nascentiũ deus unum dilexe
rit, & alterum odio habuerit. Sed respondemus, præscientia dei factum esse, qua nouit etiã
de nondum natis, qualis quisq; futurus sit. Sed ne quis dicat, Opera ergo elegit deus in eo
quem dilexit, quanquam nondum erant, quòd ea futura præsciebat. Quòd si opera elegit,
quomodo dicit Apostolus, non ex operibus factam electionem? Propterea ergo intelligen
dum est, opera bona per dilectionem fieri, dilectionem autem esse in nobis per donum spi
Rom.5 ritussancti, sicut idem Apostolus dicit, Charitas dei diffusa est in cordibus nostris, per spiri
tumsanctum qui datus est nobis. Non ergo quisquã gloriari debet ex operibus tanquam
suis, quæ per donum dei habet, cum ipsa dilectio in eo bonum operatur. Quid ergo, elegit
deus opera quæ ipse largitur, cum dat spiritumsanctũ, ut per charitatem bona operemur?
Sed

A Sed tamen elegit fidem. Quapropter nisi quis credat & in accipiēda uoluntate permaneat,
nō accipit donum dei,id est spiritumsanctum per quem infusa charitate bonum possit ope/
rari.Non ergo elegit deus opera cuiusq; in præsciētia, quæ ipse daturus est:sed fidem elegit 1.Retract.cap.25
in præscientia:ut quem sibi crediturum esse præsciuit,ipsum elegerit cui spiritumsanctum da
ret,ut bona operādo etiā uitam æternam consequeretur.Dicit enim idem Apostolus,Idem 1.Cor.12
deus qui operatur omnia, & in omnibus. Nusq; autem dictum est,Deus credit omnia in 1.Retract. cap. 25
omnibus.Quod ergo credimus,nostrum est:quod autē bonum operamur,illius est qui cre/ 2.sen.dist. 28.cap.
dentibus dat spiritumsanctum. Hoc autē exemplum quibusdam Iudæis obiectum est,qui in expositione
Christo crediderant,& de operibus ante gratiam gloriabantur,& dicebant se Euangelij gra
tiam per sua bona opera præcedētia meruisse, cum bona opera in nullo esse possint, nisi qui
acceperit gratiam: Est autē gratia, ut uocatio peccatoris prorogetur,cum eius merita nulla,
nisi ad damnationem præcesserint. Quòd si uocatus uocantem secutus fuerit, quod est iam
in libero arbitrio, merebitur & spiritumsanctum per quem bona possit operari, in quo per/
manens, quod nihilominus est in libero arbitrio, merebitur etiā uitam æternam,quæ nulla
possit labe corrumpi. Quod aūt ait,Miserebor cui misertus ero,& misericordiā præstabo 61
cui misericordiā præstabo:Hinc ostenditur non esse iniquitatem apud deum,quod possunt
dicere quidam cum audiunt anteq; nascerentur:Iacob dilexi,Esau autem odio habui.Mise/ Malach.1
rebor,inquit,cui misertus ero. Primo enim misertus est nostri deus cum peccatores essemus
ut uocaret.Cui ergo misertus ero, inquit, ut cū uocem,miserebor adhuc eius cum crediderit.
Quomodo autem adhuc,nisi ut det credenti & petenti spiritumsanctum? Quo dato miseri
cordiam præstabit cui misericors fuit, id est, ut faciat eum misericordē quo bona possit per 1.Retract.25
dilectionem operari.Nemo ergo sibi audeat tribuere q misericorditer operatur: quia deus
illi per spiritumsanctum dedit dilectionem,sine qua nemo potest esse misericors.Non ergo
elegit deus bene operantes, sed credentes potius, ut ipse illum faciat bene operari per spiri/
B tumsanctum,per quem charitas diffunditur in cordibus nostris,ut nos misericordes efficiat. 62

Quod autem ait,Igitur non uolentis,neq; currentis sed miserentis est dei:Non tollit libe
rum arbitrium,sed non sufficere dicit uelle nostrum,nisi adiuuet deus, misericordes nos effi
ciendo ad bene operandum per donum spiritussancti: ad hoc referēs,quod superius dixit, 1.Retract.25
Miserebor cui misertus ero,& misericordiam præstabo,cui misericors fuero.Quia neq; uelle
possumus, nisi uocemur,& cum post uocationem uoluerimus,non sufficit uoluntas nostra,
& cursus noster,nisi deus & uires currentibus præbeat,& perducat quò uocat.Manifestū est
ergo,non uolentis neq; currentis, sed miserentis esse dei q bene operamur: quāquam ibi sit
etiam uoluntas nostra, quæ sola nihil posset, Vnde sequitur etiam de Pharaonis supplicio
testimonium,cū ait scriptura de Pharaone, Quia ad hoc te excitaui,ut ostēdam in te poten Exo.9
tiam meam,& ut annūtietur nomē meum in uniuersa terra. Sicut enim legimus in Exodo,
Obduratum est cor Pharaonis,ut tam euidentibus signis non moueretur.Quòd ergo tunc Exo.10
Pharao non obtemperabat præceptis dei, iam de supplicio ueniebat. Non autem quisq;
potest dicere obdurationem illam cordis immerito accidisse Pharaoni, sed iudicio dei retri/
buentis incredulitati eius debitam pœnam.Non ergo hoc illi imputatur q tunc nō obtem/
perarit,quandoquidem obdurato corde obtemperare non poterat,sed quia dignum se præ
buit, cui cor obduraretur priori infidelitate. Sicut enim in his quos elegit deus, non opera,
sed fides inchoat meritum,ut per munus dei bene operentur:sic & in his quos damnat,infi/
delitas & impietas inchoat pœnæ meritum, ut per ipsam pœnam etiam male operentur:si/ Rom.1
cut & superius idem dicit Apostolus, Et quoniam non probauerunt deum in notitia ha/
bere, tradidit illos deus in reprobum sensum,ut faciant quæ non conueniunt. Quapropter Rom.9
ita concludit Apostolus,Ergo cui uult miseretur,& quem uult obdurat:Cui enim miseretur,
facit eum bonum operari,& quem obdurat,relinquit eum ut mala operetur. Sed & illa mi/
sericordia præcedenti merito fidei tribuitur, & ista obduratio præcedenti impietati, ut &
bona per donum dei operemur, & mala per supplicium: Non aufertur liberum uoluntatis

arbitrium, siue ad credendum deo ut consequatur nos misericordia, siue ad impietatem ut C
consequatur supplicium. Qua conclusione illata, infert quæstionem tanq̃ à contradicente.
Rom.9 Ait enim, Dicis itaq; mihi: Quid adhuc queritur? Nã uoluntati eius quis resistit? Cui sanè
quæstioni intelligamus spiritalibus uiris, etiam nõ secundũ terrenum hominem uiuentibus
patere posse prima merita fidei & impietatis, quomodo deus præscientia eligat crediturós,
& damnet incredulos. Non illos ex operibus eligens, nec istos ex operibus damnans, sed il-
lorum fidei præstans ut bene operetur. Qui quoniam intellectus, ut dixi, spiritalibus patet,
à carnali autem prudentia longe remotus est, sic fefellit inquirẽtem, ut intelligat se deponere
prius hominẽ luti, ut ista per spiritum inuestigare mereamur. Itaq;, inquit, Tu es qui respon
deas deo? Nunquid dicit figmentum ei qui se finxit, quare sic me fecisti? An non habet po-
testatem figulus luti, ex eadem cõspersione uas facere, aliud quidem in honore, aliud in con-
tumelia? Quamdiu figmentum es, inquit, & ad massam luti pertines, nondum perductus
ad spiritalia, ut sis spiritalis, omnia iudicãs & à nemine iudicatus, cohibeas te oportet ab hu
iusmodi inquisitione, & nõ respondeas deo. Cuius consilium quisq; scire cupiens, oportet ut
prius in eius amicitiam recipiatur. Quod cõtingere nisi spiritalibus non potest, iam portan-
Ioan.15 tibus imaginem cœlestis hominis. Iam enim non uos dicam seruos, sed amicos: Omnia
enim quæ audiui à patre meo, nota uobis feci. Quamdiu itaq; uas figuli es, conterẽdum est
Psal.12 hocipsum in te prius uirga illa ferrea, de qua dictum est, Reges eos in uirga ferrea, tanq̃ uas
figuli confringes eos: ut corrupto exteriore homine, interiore innouato, possis in charitate ra
dicatus & fundatus comprehendere, latitudinem, longitudinem, altitudinem, profundum,
cognoscere etiam supereminentiã scientiæ charitatis Christi. Nunc itaq; cum ex eadem con
spersione deus alia uasa in honore fecit, alia in contumelia, nõ est tuum discutere, si secundũ
63 eandem conspersionem adhuc uiuis, id est terreno sensu carnaliter sapis. Quod autem
ait, Attulit in multa patientia uasa iræ quæ perfecta sunt in perditionem: Hinc satis significa
uit obdurationem illam cordis, quæ in Pharaonem facta est, ex merito uenisse occultæ su- D
periori impietati: quam tamen patiẽter sustinuit deus, donec ad illud tempus perduceretur,
quo opportune in eum uindicta procederet, ad correctionẽ eorum quos ab errore institue-
rat liberare, & ad cultum suũ pietate uocãdo perducere, precibus eorum & gemitibus opem
64 præbens. Quod autem ait, Quos & uocauit nos, nõ solum ex Iudæis, sed etiam ex gen
Osee 2 tibus: Sicut & Osee dicit, Vocabo non plebem meam, plebem meã, & cætera: Totius huius
disputationis propositum ad hoc perducit, ut quoniam docuit misericordiam dei esse, q̃ bo
na operamur, non tanq̃ ex operibus Iudæi glorientur: qui cum Euangelium percepissent
tanq̃ meritis suis id retribuendũ existimantes, nolebant gentibus dari: à qua superbia iam
1.Retract.23 debent desistere, intelligentes, quoniam si non ex operibus, sed misericordia dei uocamur
ut credamus, & credentibus præstatur ut bene operemur, non est gentibus ista inuidenda
65 misericordia, quasi prælato merito Iudæorum quod nullum est. Quod autẽ dicit, Esaias
Esaiæ 10 autem clamat pro Israël, Si fuerit numerus filiorum Israël quasi arena maris, reliquiæ saluæ
fient: Ostendit quemadmodũ sit dominus lapis angularis, utrunq; parietem in se iungens.
Testimonium enim Osee prophetæ dictum est pro gentibus, Vocabo nõ plebem meam,
plebem meam, & non dilectam dilectam: & Esaiæ testimonium dictũ pro Israël, quoniam
reliquiæ saluæ fient, ut ipsi deputẽtur in semen Abraæ qui crediderunt in Christum: ita con
cordes ambos populos facit secundũ domini testimonium dicentis in Euangelio de genti-
Ioan.10 bus, Habeo alias oues quæ non sunt de hoc ouili, quas oportet me adducere, & erit unus
66 grex & unus pastor. Quod autem ait, Bona uolũtas cordis mei & deprecatio pro illis
Rom.10 in salutem: Hinc iam incipit de spe Iudæorum loqui, ne etiam gentes superbire audeant ad-
uersus Iudæos. Sicut enim Iudæorũ superbia refellenda erat tanq̃ ex operibus gloriãtium:
67 sic & gentibus occurrendum, ne tanq̃ Iudæis prælati superbiant. Quod autem dicit,
Prope est uerbum in ore tuo, hoc est, uerbum fidei quod prædicamus: Quia si confitearis in
ore tuo quia dominus est Iesus, & credideris in corde tuo quia deus illũ suscitauit à mortuis,
saluus

A saluus eris: Corde enim creditur ad iustitiam, oris autem confessio fit ad salutem. Totus
hic locus ad illud refertur, quod superius dixit, Verbum enim consummans & breuians fe-
cit dominus super terram. Remotis enim innumerabilibus & multiplicibus sacramentis
quibus Iudaicus populus premebatur, per misericordiam dei factum est ut breuitate con-
fessionis fidei ad salutem perueniremus. Quod autem dicit, Secundum Moysi testi- 68
monium, ego ad æmulationem uos adducam in non gentem, in gentem insipientem:
Quia cum esset gens insipiens, omnis populus idola colens, tamen gentilitatem credendo
deponunt. Vnde etiam illud est, Si igitur præputium iustitias legis custodiat, nónne præ- Rom.2
putium eius in circuncisione deputabitur? Vnde sit hic sensus, Ego in æmulationem uos ad-
ducam in eam gentem, quæ non gens facta est, deponendo gentilitatem per fidem Chri-
sti, cum fuisset gens insipiens colendo idola. Quod autem ait, Nunquid repulit deus 69 Rom.11
plebem suam? Absit: Nam & ego Israelita sum ex semine Abraam de tribu Beniamin:
Ad hoc refertur, quod superius dixit, Non potest autem excidere uerbum dei: Non enim Rom.9
omnes qui ex Israël, hi sunt Israelitæ, neque qui semen Abraam omnes filij: sed in Isaac
uocabunt tibi semen, ut de ipso scilicet populo Iudæorum illi deputentur in semen, qui
domino crediderunt. De hoc item dicit superius, Reliquiæ saluæ fiant. Quod autem 70
dicit, Ergo nunquid deliquerunt ut caderent? Absit: Sed illorum delicto salus gentibus est.
Non ideo dicit, quia non ceciderunt, sed quia casus ipsorum non fuit inanis, quoniam ad
salutem gentium profecit. Non ergo ita deliquerunt ut caderent: id est, ut tantummodo
caderent, quasi ad pœnam suam solum, sed ut hocipsum quòd ceciderunt prodesset gen-
tibus ad salutem. Deinde incipit ex hoc loco Iudæorum populum commendare, etiam
de ipso casu infidelitatis, ut non superbiant gentes: qui etiam casus Iudæorum tam pretio-
sus extitit pro salute gentium: sed magis debent cauere gentes ne dum superbiunt simili-
ter cadant. Quod autem ait, Si esurierit inimicus tuus, ciba illum, si sitit, potum da 71 Rom.12
B illi, hoc enim faciens, carbones ignis congeres super caput eius: Multis uideri potest repu-
gnare illi sententiæ, qua dominus præcepit, ut diligamus inimicos nostros & oremus pro
his qui nos persequuntur: uel huic etiam quam idem Apostolus superius dixit, Benedici-
te & nolite maledicere: Et iterum, Nulli malum pro malo reddentes. Quomodo enim
quisq; diligit eum cui propterea cibum & potum dat, ut carbones ignis congerat super ca-
put eius, si carbones ignis hoc loco aliquem grauem pœnam significant? Quapropter in-
telligendum est ad hoc dictum esse, ut eum qui nos læserit prouocemus ad pœnitentiam
facti sui, cum ei nos bene faciamus. Isti enim carbones ignis ad exustionem, id est, contri-
bulationem spiritus ualent, qui est caput animæ, in qua exuritur omnis malitia, cum homo
in melius per pœnitentiam commutatur: ut sunt illi carbones, de quibus dicitur in psalmis, Psal.119
Quid detur tibi, & quid apponatur tibi ad linguam dolosam? Sagittæ potentis acutæ cum 72
carbonibus desolatorijs. Quod autem ait, Omnis anima potestatibus sublimioribus Rom.13
subdita sit: Non est enim potestas nisi à deo: Rectissime admonet ne quis ex eo quòd à do-
mino suo in libertatem uocatus est, factus Christianus, extollatur in superbia, & non ar-
bitretur in huius uitæ itinere seruandum esse ordinem suum, ut potestatibus sublimioribus
quibus pro tempore rerum temporalium gubernatio tradita est, existimet non se esse sub-
dendum: Cum enim constemus ex anima & corpore, quamdiu in hac uita temporali su-
mus, etiam rebus temporalibus ad subsidium degendæ huius uitæ utamur, oportet nos
ex ea parte quæ ad hanc uitam pertinet subditos esse potestatibus, id est, hominibus res
humanas cum aliquo honore administrantibus. Ex illa uero parte qua credimus deo & in
regnum eius uocamur, non nos oportet esse subditos cuiquam homini, idipsum in nobis
euertere cupienti quod deus ad uitam æternam donare dignatus est. Si quis ergo putat
quoniam Christianus est, non sibi esse uectigal reddendum, aut tributum, aut non esse ex-
hibendum honorem debitum eis qui hæc curant potestatibus, in magno errore labitur.

Sed modus iste seruandus est quem deus ipse præscribit, ut reddamus Cæsari quæ Cæsa- C
ris sunt, & deo quæ dei sunt. Quanquam enim ad illud regnum uocemur ubi nulla erit po
testas huiusmodi, in hoc tamen itinere dum agimus, donec perueniamus ad illud seculum
ubi sit euacuatio omnis principatus & potestatis, conditionem nostram pro ipso rerum hu
manarum ordine toleremus, nihil simulate facientes, & in eoipso non tam hominibus q̃
73 deo qui hæc iubet obtemperantes. Quod autem ait, Vis non timere potestatem? bo
num fac & habebis laudem ex ea: Potest mouere aliquos cum cogitauerint ab istis potesta-
tibus persecutionem se passos fuisse: Christiani ergo non faciebant bonum, non solum non
sunt laudati ab istis potestatibus, sed & pœnis affecti & necati sunt. Consyderanda ergo
sunt uerba Apostoli. Non enim ait, Bonum fac & laudabit te potestas, sed ait, Bonum fac
& habebis laudem ex illa, uel cum eam in obsequium dei lucratus fueris, uel cum eius per-
secutione coronam merueris. Hoc etiam in consequentibus intelligitur, cum dicit, Dei enim
74 minister est, tibi in bonum etiam si sibi in malum. Quod autem ait, Ideoq; necessita-
te subditi estote: Ad hoc ualet ut intelligamus, quia necesse est propter hanc uitam subdi-
tos nos esse oportere, non resistentes si quid illi auferre uoluerint in quo sibi potestas data
est de temporalibus rebus: Quæ quoniam transeunt, ideo & ista subiectio non in bonis
quasi permansuris, sed in necessarijs huic tempori constituenda est. Tamen quoniam di-
xit, Necessitate subditi estote, ne quis non integro animo & pura dilectione subditus fieret
huiusmodi potestatibus, addidit, dicens, Non solum propter iram, sed etiam propter con-
scientiam: id est, non solum ad iram euadendam, quod potest etiam simulate fieri, sed ut
in tua conscientia certus sis, illius dilectione te facere cui subditus fueris iussu domini tui, qui
omnes uult saluos fieri, & in agnitionem ueritatis uenire. Et hoc enim cum diceret Apo
stolus de ipsis potestatibus aiebat. Hoc est, quod seruis alio loco suadet: Non ad oculum
seruientes quasi hominibus placentes, ut idipsum ꝙ subduntur dominis suis non eos ode-
75 rint, aut fallacijs promereri desiderent. Quod autem dicit, Qui enim diligit proxi- D
mum, legem impleuit: Ostendit consummationem legis in dilectione positam, id est in cha
ritate. Vnde & dominus in illis duobus præceptis totam legem pendere dicit, & omnes
prophetas, id est, in dilectione dei & proximi. Vnde & ipse qui legem uenit implere, dile
ctionem donauit per spiritumsanctum, ut quod antea timor implere non poterat, chari-
tas postmodum impleret. Inde est & illud eiusdem Apostoli, Plenitudo autem legis cha-
ritas. Et illud, Finis autem præcepti est, charitas de corde puro, & conscientia bona, & fide
76 non ficta. Quod autem ait, Et hoc scientes tempus quia hora est iam nos de somno
2.Cor.6 surgere: Illuc spectat quod dictum est, Ecce nunc tempus acceptabile, ecce nunc dies salutis.
Tempus enim Euangelij significatur, & illa opportunitas saluos faciendi credẽtes in deum.
77 Quod autem ait, Carnis prouidentiam ne feceritis in concupiscentijs: Ostendit non
esse culpam carnis prouidentiam, quando ea prouidentur quæ ad necessitatem salutis cor-
poralis ualent. Si autem ad superfluas delectationes atque luxuriam, ut quisq; in his gau-
deat quæ carne cupit, recte reprehenditur, quia prouidentiam carnis in concupiscentijs fa-
cit. Quoniam qui seminat in carne sua, de carne metet corruptionem, id est, delectationibus
78 carnalibus gaudet. Quod autem dicit, Infirmum autem in fide recipite, non in diju-
Rom.14 dicationibus cogitationum: Hoc dicit, ut eum qui infirmus in fide est recipiamus, & nostra
infirmitate infirmitatem eius sustineamus, neq; dijudicemus cogitationes eius, id est, qua-
si ferre audeamus sententiam de alieno corde quod non uidemus. Id consequitur & dicit,
Et alius quidem credit manducare omnia: Qui autem infirmus est olus manducet: Quia
illo tempore multi iam firmi in fide, & scientes secundum sententiam domini, ꝙ non ma-
cularent ea quæ in os intrant, sed quæ exeunt, indifferenter sumebant cibos salua conscien-
tia: Quidam uero infirmiores abstinebant à carnibus & à uino, ne uel nescientes inciderent
in ea quæ idolis sacrificantur. Omnis enim tunc immolatitia caro in macello uenundaba-
tur,

A tur, & de primitijs uini libabant gentes simulacris suis, & quædam in ipsis torcularibus sacrificia faciebant. Iubet ergo Apostolus & his qui salua conscientia talibus alimentis utebantur, non spernere infirmitatem illorum qui se à talibus cibis & potu abstinebant: Et illis infirmis, ne eos qui carnibus uescebantur & uinum biberant, tanquam pollui iudicarent. Ad hoc ualet, quod consequenter dicit, Qui manducat, non manducantem non spernat: & qui non manducat, manducantem non iudicet. Firmi enim infirmiores contumaciter contemnebant, & infirmi firmos temere iudicabant.
Quod autem dicit, Tu quis 79
es qui iudicas alienum seruum? ad hoc dicit, ut in his rebus, quæ possunt & bono animo fieri & malo, iudicium deo dimittamus, nec audeamus de alterius corde, quod non uidemus, ferre sententiam: In his uero rebus quæ ita comprehenduntur, ut eas bono & casto animo non posse fieri manifestum sit, non improbatur si iudicemus. Itaque hoc quod de cibis dicit, quia ignoratur quo animo fiat, non uult nos esse iudices, sed deum. De illo autem nefario stupro, ubi uxorem patris sui quidam habuerit, præcepit debere iudicari. Non enim poterat ille dicere, bono animo se tam immane flagitium commisisse. Ergo quæcunq; facta ita manifestantur, ut non possit dicere, Bono animo feci, iudicanda sunt à nobis: quæcunque autem ita fiunt, ut quo animo fiant incertum sit, non sunt iudicanda, sed seruanda iudicio dei: sicut scriptum est, Quæ occulta sunt, deo, quæ autem palàm sunt, uobis & filijs uestris.
Quod autem ait, Alius quidem iudicat alternos dies, alius 80
autem iudicat omnem diem, Sequestrata iam meliore consyderatione, non de duobus hominibus mihi uidetur dictum, sed de homine & deo. Qui enim alternos dies iudicat, homo est: potest enim hodie aliud, cras aliud iudicare: id est, ut quem hodie malum conuictum confessumq; damnauerit, cras bonum inueniat correctum. Qui autem iudicat omnem diem, deus est, quia nouit qualis quisq; sit. Vnusquisq; in suo intellectu abundet, inquit, id est, quantum humano intellectui, uel unicuique homini concessum est, tantum
B audeat iudicare. Qui sapit, inquit, diem, domino sapit: id est, quia hocipsum ad præsentem diem bene iudicat, domino sapit. Hoc est autem bene iudicare ad diem, ut noueris non esse de correctione eius desperandum in futurum, de cuius culpa manifesta in præsentia iudicaueris.
Quod autem ait, Beatus qui iudicat semetipsum in quo probat: ad id po/ 81
tissimum referendum est, quod superius dixit, Non ergo blasphemetur bonum nomen. Hoc est etiam quod nunc ait ante istam sententiam: Tu fidem quam habes penes temetipsum, habe coràm deo: Vt quomodo bona est hæc fides, qua credimus omnia munda mundis, & in ea fide nos probamus, bene utamur ipso bono nostro: ne forte cum ad offendiculum infirmorum fratrum eo bono abusi fuerimus, peccemus in fratres, & in eoipso bono nos iudicemus cum scandalizamus infirmos, in quo bono nos probamus, cum ipsa fides nobis placet.
Quod autem ait, Christum ministrum fuisse circuncisionis pro/ 82
pter ueritatem dei ad confirmandas promissiones patrum, gentes super misericordiam glorificare deum: Ad hoc dicit, ut intelligant deum gentes, dominum Christum ad Iudæos esse missum, & non superbiant. Iudæis enim repellentibus quod ad ipsos missum est, factum est ut gentibus Euangelium prædicaretur, quod & in actibus apostolorum manifeste scribitur, cum dicunt apostoli Iudæis, Vobis primum oportuit prædicari uerbum, sed Act. 13
quoniam indignos uos iudicastis, ecce conuertimus nos ad gentes. Secundum ipsa etiam domini testimonia, cum dicit, Non sum missus nisi ad oues perditas domus Israël. Et ite/ Matth. 15
rum, Non est bonum panem filiorum mittere canibus. Quod gentes si bene consyderent, intelligant ista fide qua iam credunt, omnia munda mundis, non se debere insultare his si qui forte infirmi ex circuncisione fuerint, qui propter communicationem idolorum nullas omnino audeant carnes attingere:
Quod autem dicit, Vt minister sim Christi 83
Iesu in gentibus, consecrans Euangelium dei, ut fiat oblatio gentium acceptabilis sanctificata in spiritu sancto, Hoc intelligitur, ut offerantur gentes deo tanquam acceptabile sacrificium,

crificium, cum in Christo credentes per Euangelium sanctificantur: sicut & superius dicit, C
Obsecro itaq; uos fratres per misericordiam dei.

Diui Augustini Hipponensis Episcopi, libri expositionis quarundam propositionum ex epistola ad Romanos finis.

DIVI AVRELII AVGVSTINI HIPPONENSIS Episcopi, in librum expositionis epistolæ Pauli ad Galatas,

PRAEFATIO.

AVSA propter quam scribit Apostolus ad Galatas hæc est, ut intelligant gratiam dei id secum agere ut sub lege iam non sint. Cum enim prædicata eis esset Euangelij gratia, non defuerunt quidam ex circuncisione, quamuis Christiani nomine, nondum tamen tenentes ipsum gratiæ beneficium, & adhuc uolentes esse sub oneribus legis quæ dominus deus imposuerat, non iustitiæ seruientibus sed peccato, iustam scilicet legem iniustis hominibus dando ad demonstranda peccata eorum, non auferenda: Non enim aufert peccata nisi gratia fidei quæ per dilectionem operatur. Sub hac ergo gratia iam Galatas constitutos, illi uolebant constituere sub oneribus legis, asseuerantes nihil eis prodesse Euangelium nisi circuncidérentur, & cæteras carnales Iudaici ritus obseruationes subirent. Et ideo Paulum Apostolum suspectum habere cœperant, à quo illis Euangelium prædicatum erat, tanquam non tenentem disciplinam cæterorum apostolorum qui gentes cogebant Iudaizare. Cesserat enim talium hominum scandalis apostolus Petrus & in simulationem ductus erat, tãquam & ipse hoc sentiret, nihil prodesse gentibus Euangelium, nisi onera legis implerent: A qua simulatione idem Apostolus Paulus eum reuocat, sicut in hac ipsa epistola docet. Talis quidem quæstio est & in epistola ad Romanos: D Veruntamen uidetur aliquid interesse, q; ibi contentionem ipsam dirimit, litemq; componit, quæ inter eos qui ex Iudæis & eos qui ex gentibus crediderant orta erat: Cum illi tanq; ex meritis operum legis sibi redditum Euangelij præmium arbitrarentur, quod præmium incircuncisis tanquam immeritis nolebant dari: Illi contra Iudæis se præferre gestirent tanquam interfectoribus domini. In hac uero epistola ad eos scribit, qui iam commoti erant autoritate illorum qui ex Iudæis erant, & ad obseruationes legis cogebant: cœperant enim eis credere, tanquam Paulus Apostolus non uera prædicasset quòd eos circuncidi noluisset. Et ideo sic cœpit: Miror q; tam cito transferimini, ab eo qui uos uocauit in gloriam Christi, in aliud Euangelium. Hoc ergo exordio causæ quæstionem breuiter insinuauit, quanquam & in ipsa salutatione, cum dicit se Apostolum, non ab hominibus neque per hominem, quod in nulla alia epistola dixisse inuenitur, satis ostendit: & illos qui talia persuadebant non esse à deo, sed ab hominibus: & cæteris apostolis, quantum ad autoritatem testimonij euangelici pertinet, imparem se haberi non oportere: quandoquidem non ab hominibus neq; per hominem, sed per Iesum Christum & deum patrem se Apostolum nouerit. Singula igitur ab ipso epistolæ uestibulo, permittente domino & adiuuante studium nostrum, sic consyderanda & tractanda suscepimus.

Expositio capituli primi. Paulus Apostolus non ab hominibus neque per hominem, sed per Iesum Christum & deum patrem qui suscitauit illum à mortuis, & qui mecum sunt omnes fratres, Ecclesijs Galatiæ. Qui ab hominibus mittitur mendax est, qui per hominem mittitur potest esse uerax, quia & deus uerax potest per hominem mittere. Qui ergo neque ab hominibus, neq; per hominem, sed per deum mittitur, ab illo uerax est, qui etiam per hominem missos ueraces facit. Priores ergo apostoli ueraces qui non ab hominibus, sed à deo per hominem missi sunt, per Iesum Christum scilicet adhuc

1. Retract. 24

A huc mortalem. Verax etiam nouissimus Apostolus, qui per Iesum Christum totum iam deum post resurrectionem eius missus est. Priores sunt cæteri apostoli per Christum adhuc ex parte hominem, id est mortalem: Nouissimus est Paulus Apostolus per Christum iam totum deum, id est, omni ex parte immortalem. Sit ergo testimonij eius æqualis autoritas, in cuius honorem implet clarificatio domini, si quid habebat ordo temporis minus. Ideo enim cum dixisset, Et deum patrem, addidit, Qui suscitauit illum à mortuis, ut etiam ex hoc modo breuiter iam clarificato missum se esse commemoraret. Gratia uobis & pax à deo patre & domino Iesu Christo. Gratia dei est qua nobis donantur peccata ut reconcilie mur deo, pax autem qua reconciliemur deo. Qui dedit semetipsum pro peccatis nostris, ut eximeret nos de præsenti seculo maligno. Seculum præsens malignum, propter malignos homines qui in illo sunt intelligendum est: sicut dicimus etiam malignam domum propter malignos inhabitantes in ea. Secundum uoluntatem dei & patris nostri, cui est gloria in secula seculorum, Amen. Quanto igitur magis homines non debent arroganter ad seipsos referre si quid operantur boni, quando & ipse dei filius in Euangelio, non gloriam suam se quærere dicit, neque uoluntatem suam uenisse facere, sed uoluntatem eius qui eum misit. Quam uoluntatem gloriamq; patris nunc commemorauit Apostolus, ut ipse quoque domini exemplo, à quo missus est, non se quærere gloriam suam significaret, nec facere uoluntatem suam in prædicatione Euangelij: sicut paulo post dicit, Si hominibus placerem, Christi seruus non essem. Miror q; sic tam cito transferimini, ab eo qui uos uocauit in gloriam Christi, in aliud Euangelium, quod non est aliud. Euangelium enim si aliud est præter id quod siue per se siue per aliquem dominus dedit, iam nec Euangelium recte dici potest. Vigilanter autem cum dixisset, transferimini ab eo qui uos uocauit in gloriam Christi, quam uolebant illi euacuare quasi frustra uenerit Christus si iam uenerit circuncisio carnis, atque huiusmodi opera legis tantum ualebant ut per illam homines salui fierent. Nisi aliqui sunt

1.Retract.24

B conturbantes uos & uolentes conuertere Euangelium Christi. Non quemadmodum istos conturbant, ita etiam conuertunt Euangelium Christi, quia manet firmissimum: sed tamen conuertere uolunt qui ab spiritalibus ad carnalia reuocant intétionem credétium: Illis enim ad ista conuersis, manet Euangelium non conuersum. Et ideo cum dixisset, conturbantes uos, non dixit & conuertentes, sed uolentes, inquit, conuertere Euangelium Christi. Sed licet si nos, aut angelus de cœlo uobis euangelizauerit, præterquam quod euangelizauimus uobis, anathema sit. Veritas propter seipsam diligenda est, non propter hominem, aut propter angelum per quem annuntiatur. Qui enim propter annuntiatores diligit eam, potest etiam mendacia diligere, si qua forte ipsi sua protulerint. Sicut prædiximus, & nunc iterum dico, si quis uobis euangelizauerit, præterquam quod accepistis, anathema sit. Aut præsens hoc prædixerat, aut quia iterauit quod dixit, propterea uoluit dicere sicut prædiximus. Tamen ipsa iteratio saluberrime intentionem mouet ad firmitatem retinendi eam quæ sic commendatur fidem. Modo ergo hominibus suadeo, an deo? Aut quæro hominibus placere? Si adhuc hominibus placerem, Christi seruus non essem. Nemo deo suadet, quia manifesta sunt illi omnia: sed hominibus ille bene suadet, qui non se illis placere uult, sed ipsam quam suadet ueritatem. Qui enim placet hominibus non ab ipsis suam gloriam quærens, sed dei ut salui fiant, non iam hominibus, sed deo placet: aut certe iam cum & deo placet simul & hominibus, non utique hominibus placet: Aliud est enim placere hominibus, aliud & deo & hominibus. Item qui hominibus propter ueritatem placet, non enim ipse illis, sed ueritas placet: placere autem dixit quantum in seipso est, quantum ad eius uoluntatem attinet: ac si diceret, placere uellem. Non enim si hoc eo non agente placeat alicui, quasi propter seipsum & non propter deum atque Euangelium quod annuntiat, superbiæ ipsius potius, quàm errori eius cui peruerse placet, tribuendum est. Iste itaque sensus est, Modo ergo hominibus suadeo, an deo? Aut quia hominibus suadeo quæro hominibus placere? si adhuc hominibus quærerem placere, Christi seruus nó essem.

Iubet enim ille seruis suis, ut discant ab eo mites esse & humiles corde: Quod nullo modo C
potest, qui propter seipsum, id est, propter suam quasi priuatam & propriam gloriam pla-
2. Cor. 5 cere hominibus quærit. Dicit autem & alibi, Hominibus suademus, deo autem manifestati
sumus: ut intelligas quod hic ait, Hominibus suadeo, an deo? non utique deo, sed homini-
1. Cor. 10 bus suadendum. Non ergo moueat, quod alibi dixit, Sicut & ego omnibus per omnia pla-
ceo. Addidit enim, Non quærens quod mihi prodest, sed quod multis, ut salui fiant. Nulli
autem prodest, ut saluus fiat, si homo ei propter seipsum placeat: Qui non placet utiliter,
nisi cum propter deum placet: id est, ut deus placeat & glorificetur, cum dona eius attendun-
tur in homine, aut per ministerium hominis accipiuntur. Cum autem sic homo placet, non
iam homo, sed deus placet: Vtrunq; ergo recte dici potest, & ego placeo, & non ego placeo.
Si enim assit bonus intellector, piusq; pulsator, patebit utrunq;, & nulla inter se repugnan-
tia repellet intrantem. Notum enim uobis facio fratres Euangelium quod euangelizatum
est à me, quia non est secundum hominem: Neq; enim ego ab homine accepi illud, neq; di-
dici, sed per reuelationem Iesu Christi. Euangelium quod secundum hominem est, menda-
Psal. 115 cium est: Omnis enim homo mēdax: quia quicquid ueritatis inuenitur in homine, nō est ab
homine, sed à deo per hominem. Ideo iam quod secundum hominem est, nec Euangelium
dicendum est: quale illi afferebant qui in seruitutem ex libertate attrahebant eos quos deus
ex seruitute in libertatem uocabat. Audistis enim conuersationem meam aliquando in Iu-
daismo, quia supra modum persequebar Ecclesiam dei, & uastabam illam, & proficiebam
in Iudaismo supra multos coætaneos meos in genere meo, abundantius æmulator existens
paternarum mearum traditionum. Si persequendo & uastando Ecclesiam dei proficiebat
in Iudaismo, apparet contrarium esse Ecclesiæ dei, non per illam spiritalem legem quam ac-
ceperunt Iudæi, sed per carnalem conuersationem seruitutis ipsorum. Et si æmulator, id est,
imitator paternarum suarū traditionum, persequebatur Paulus Ecclesiā dei, paternæ ipsius
traditiones contrariæ sunt Ecclesiæ dei. Non autem legis illius culpa est: Lex enim spiritalis D
est, nec carnaliter se cogit intelligi: sed illorum uitium est, qui & illa quæ acceperunt, carnali-
ter sentiunt, & multa etiam sua tradiderunt, dissoluentes, sicut dominus dicit, mādatum dei
propter traditiones suas. Cum autem placuit deo, qui me segregauit de uētre matris meæ,
& uocauit per gratiam suam, reuelare filium suum in me, ut annuntiarem eum in gentibus,
continuo non acquieui carni & sanguini. Segregatur quodammodo de uentre matris, quis-
quis à carnalium parentum consuetudine cæca separatur: Acquiescit autem carni & sangui-
ni, quisquis carnalibus propinquis & consanguineis suis carnaliter suadentibus assentitur.
Neq; ueni in Hierosolymam ad præcessores meos apostolos, sed abij in Arabiam, & ite-
rum reuersus sum Damascum. Deinde post annos tres, ascendi Hierosolymam uidere Pe-
trum, & mansi apud illum diebus quindecim. Si cum euangelizasset Paulus in Arabia, po-
stea uidit Petrum, non ideo ut per ipsum Petrum disceret Euāgelium, nam ante eum utiq;
uidisset, sed ut fraternam charitatem etiam corporali notitia cumularet. Alium autem apo-
stolorum non uidi, nisi Iacobum fratrem domini. Iacobus domini frater, uel ex filijs Ioseph
de alia uxore, uel ex cognatione Mariæ matris eius debet intelligi. Quæ autem scribo uo-
bis, ecce coràm deo, quia non mentior. Qui dicit, Ecce coràm deo non mentior, iurat utiq;:
Et quid sanctius hac iuratione? sed non est contra præceptum iuratio quæ à malo est, non
iurantis, sed incredulitatis eius cui iurare cogitur: Nam hinc intelligitur ita dominum pro-
hibuisse à iurando, ut quantum in ipso est quisq; non iuret, quod multi faciunt, in ore
habentes iurationem tanquam magnum aut suaue aliquid. Nam utique Apostolus no-
uerat præceptum domini, & iurauit tamen: Non enim audiendi sunt qui has iurationes
1. Cor. 15 esse non putant: Quid enim facient de illa, Quotidie morior, per gloriam uestram fratres,
quam habeo in CHRISTO IESV domino nostro, quam græca exemplaria manifestis-
simam iurationem esse conuincunt. Quantum ergo in ipso est, non iurat Apostolus: Non
enim appetit iurationem cupiditate, aut delectatione iurandi: amplius est enim quàm,
est, est,

A est,est,non,non,& ideo à malo est: sed infirmitatis aut incredulitatis eorum qui non aliter
mouentur ad fidem. Deinde ueni in partes Syriæ & Ciliciæ. Eram autem ignotus facie ec/
clesijs Iudæ quæ in Christo sunt. Animaduertendum,non in sola Hierosolyma Iudæos cre/
didisse,nec tam paucos fuisse,ut ecclesijs gentium miscerentur,sed tam multos ut ex illis eccle
siæ fierent. Tantum autem audientes erant, quia qui aliquando nos persequebatur, nunc
euangelizat fidem quam aliquando uastabat, & in me magnificabant deum: Hoc est ꝙ di
cebat non se placere hominibus utique per seipsum,sed ut in illo magnificaretur deus. Hoc
est quod etiam dominus dicit, Luceant opera uestra coràm hominibus ut uideant bona
facta uestra, & glorificent patrem uestrum qui in cœlis est.

Deinde post annos quatuordecim iterum ascendi Hierosolyma cum Barnaba,assum *Expositio capi/tuli secundi.*
pto etiã Tito: Tanꝗ testimonijs pluribus agit,cum etiã istos nominat. Ascẽdi aũt secundũ
reuelationem: Ne moueret eos quare uel tunc ascenderit quò tamdiu non ascenderat. Qua/
propter si ex reuelatione ascendit,tunc proderat ut ascenderet. Et exposui illis Euangelium
quod prædico in gentibus,seorsum his qui uidentur. Quod seorsum exposuit Euangelium
eis qui eminebant in Ecclesia,cum iam illud exposuisset coram omnibus,non ideo factũ est,
ꝙ aliqua falsa dixerat, ut seorsum paucioribus uera diceret, sed aliqua tacuerat quæ adhuc
paruuli portare nõ poterant. Qualibus se ad Corinthios lac dicit dedisse,nõ escam. Falsum
enim dicere nihil licet. Aliquãdo autẽ aliquid ueritate utilius est. Perfectionem ipsius opus
erat ut scirent cæteri apostoli: Non enim sequebatur ut si fidelis esset,ueramꝗ & rectam te/
neret fidem,iam etiã apostolus esse deberet. Illud autẽ quod subiungit,Ne forte in uacuum
curro aut cucurri , non ad illos cum quibus seorsum contulit Euangeliũ,sed ad istos quibus
scribit quasi per interrogationem dictum intelligendum est: ut ex eo appareret non eum in
uacuum currere aut cucurrisse,quia iam etiam attestatione cæterorum nihil ab Euangelij ue
ritate dissentire approbatur. Sed neꝗ Titus qui mecum erat,inquit,cum esset Græcus,com
B pulsus est circuncidi. Quamuis Titus Græcus esset,& nulla eum cõsuetudo aut cognatio pa
rentum circuncidi cogeret sicut Timotheum,facile tamen etiam istum circuncidi permisisset
Apostolus: Non enim tali circuncisione salutem docebat auferri, sed si in ea constitueretur
spes salutis, hoc esse contra salutem ostendebat. Poterat ergo ut superfluam æquo animo *1.Cor.7*
tolerare, secundũ sententiam quam alibi dixit, Circuncisio nihil est,& præputium nihil est,
sed obseruatio mandatorum dei. Propter subintroductos autem falsos fratres non est com
pulsus Titus circuncidi, id est,non ei potuit extorqueri ut circunciderertur: quia illi qui subin/
troierunt dicit proscultare libertatem eorum,uehementer obseruabant & cupiebant circun/
cidi Titum,ut iam circũcisionem etiam ipsius Pauli attestatione & consensione, tanꝗ saluti
necessariam prædicarent, Et sic eos,ut ait,in seruitutem redigerent,id est,sub onera legis ser/
uilia reuocarent. Quibus se nec ad horam, id est, nec ad tempus cessisse dicit subiectioni,ut
ueritas Euãgelij permaneret ad gentes. Denotabant aũt suspectumꝗ haberi uolebant inui
di Apostolum Paulum, ꝙ aliquando persecutor Ecclesiarũ fuit: & ideo dicit,De his autem
qui uidentur esse aliquid,quales aliquando fuerint, nihil mea interest: Quia & qui uidentur
esse aliquid,carnalibus hominibus uidẽtur esse aliquid: Nam nõ sunt ipsi aliquid: Et si enim
boni ministri dei sunt,Christus in illis est aliquid,non ipsi per se. Nam si ipsi per se essent ali
quid,semper fuissent aliquid: quales aliquãdo fuerint, id est, quia & ipsi peccatores fuerunt,
nihil sua dicit interesse. Quia deus hominis personam non accipit,id est,sine personarum ac
ceptione omnes ad salutem uocauit , non reputans illis delicta eorum : Et ideo absentibus
illis qui priores facti erant apostoli,Paulus à domino perfectus est: ut quando cum eis con
tulit,nihil esset quod perfectioni eius adderent: sed potius uiderent,eundẽ dominum Iesum
Christum,qui sine personarũ acceptione saluos facit,hoc dedisse Paulo ut ministraret genti
bus,quod etiã Petro dederat,ut ministraret Iudæis. Non ergo inuenti sunt in aliquo dissen
tire ab illo, ut cum ille se perfectum Euangelium accepisse diceret, illi negarẽt & aliquid uel/
lent tanꝗ imperfecto addere: sed econtrario pro reprehensoribus imperfectionis,approba
tores

tores perfectionis fuerunt. Et dederunt dexteras societatis, id est cōsenserunt in societatem, C
& paruerunt uoluntati domini consentiētes, ut Paulus & Barnabas irent ad gentes, ipsi autem in circuncisionem, quæ præputio, id est, gentibus contraria uidetur. Nam etiā sic potest intelligi, quod ait, econtrario, ut ordo iste sit, Mihi enim qui uidentur nihil apposuerunt, sed econtrario ut nos quidem in gentes iremus, quæ sunt cōtrariæ circuncisioni, ipsi autem in circuncisionē, consenserunt mihi & Barnabæ, hoc est, dexteras societatis nobis dederunt. Neq; in contumeliam præcessorū eius putet quis ab eo dictum: Qui uidentur esse aliquid, quales aliqn̄ fuerint, nihil mea interest. Et illi enim tanq̄ spiritales uiri uolebant resisti carnalibus, qui putabant aliquid ipsos esse & nō potius Christum in eis, multumq; gaudebāt cum persuaderetur hominibus, & seipsos præcessores Pauli sicut eundem Paulum ex peccatoribus iustificatos esse à domino, qui personam hominis non accipit, quia dei gloriam quærebant, non suam: Sed quia carnales & superbi homines si quid de uita ipsorū præterita dicitur irascuntur & in contumeliam accipiunt, ex animo suo conijciunt apostolos. Petrus autem & Iacobus & Ioānes honoratiores in apostolis erant, quia ipsis tribus se in monte dn̄s ostendit
Matth. 16 in significatione regni sui, cum ante sex dies dixisset, Sunt hic quidam de circunstātibus qui non gustabunt mortem donec uideāt filium hominis in regno patris sui. Nec ipsi erant columnæ, sed uidebantur. Nouerat enim Paulus sapientiam ædificasse sibi domum, & non tres columnas constituisse, sed septem: Qui numerus uel ad unitatem Ecclesiarum refertur:
Matth. 19 Solet enim pro uniuerso poni, sicut in Euangelio dictum est, Accipiet in hoc seculo septies tantum: ac si diceret, Quasi nihil habentes, sed omnia possidentes. Vnde etiam Ioannes ad septem scribit Ecclesias, quæ utique uniuersitatis Ecclesiæ personam gerunt: Vel certe ad septenariam operationem spiritussancti magis refertur septenarius numerus columnarum, sapientiæ & intellectus, consilij & fortitudinis, scientiæ & pietatis & timoris dei, quibus operationibus domus filij dei, hoc est, Ecclesia continetur. Quod autem ait, Tantum ut pauperum memores essemus, quod & studui hocipsum facere, Communis cura erat omnibus D
apostolis de pauperibus sanctorum qui erant in Iudæa, qui rerum suarum uenditarum pretia ad pedes apostolorum posuerant. Sic ergo ad gentes missi sunt, Paulus & Barnabas, ut Ecclesiæ gentium quæ hoc non fecerant, ministrarent oratione ipsorum eis qui hoc fecerant:
Rom. 15 sicut ad Romanos dicit, Nunc autem pergam Hierusalem ministrare sanctis, placuit Macedoniæ & Achaiæ communionem aliquam facere in pauperes sanctorum qui sunt in Hierusalem. Placuit enim illis, & debitores eorum sunt. Si enim spiritalibus eorum communicauerunt gentes, debent & in carnalibus ministrare eis. In nulla ergo simulatione Paulus lapsus erat, quia seruabatur ubique quod congregari uidebat, siue ecclesijs gentium, siue Iudæorum, ut nusquam auferret consuetudinem, dum regnum dei tantum admonens, ne quis in superfluis poneret spem salutis, etiam si consuetudinem in eis propter offensionem
1. Cor. 7 infirmorum custodire uellet. Sicut ad Corinthios dicit, Circuncisus quis uocatus est, non adducat præputium: in præputio quis uocatus est, non circuncidatur. Circuncisio nihil est, & præputium nihil est, sed obseruatio mandatorum dei: Vnusquisq; in qua uocatione uocatus est, in ea permaneat. Hoc enim ad eas consuetudines uel conditiones uitæ retulit, quæ nihil obsunt fidei bonisq; moribus: Non enim si latro erat quisq; cū uocatus est, debet in latrocinio permanere. Petrus autē cum uenisset Antiochiam obiurgatus est à Paulo, nō quia conseruabat consuetudinē Iudæorū in qua natus atq; educatus erat, quanq̄ apud gentes eā non seruaret, sed obiurgatus est, quia gentibus eam uolebat imponere. Cum uidisset quosdam uenisse ab Iacobo, id est à Iudæa: Nam Ecclesiæ Hierosolymitanæ Iacobus præfuit. Timens ergo eos qui adhuc putabant in illis obseruationibus salutem constitutam, segregabat se à gentibus & simulate illis consentiebat ad imponenda gentibus illa onera seruitutis, quod in ipsius obiurgatione uerbi satis apparet. Non enim ait, Si tu cū Iudæus sis gentiliter & non Iudaice uiuis, quemadmodum rursus ad consuetudinem Iudæorum reuerteris: sed quēadmodū, inquit, gentes cogis Iudaizare. Quod aūt hoc ei corā omnibus dixit, necessitas

A coëgit,ut omnes illius obiurgatione sanarentur. Non enim utile erat errorem qui palàm no
ceret,in secreto emẽdare.Hinc accedit ꝙ infirmitas & charitas Petri cui ter à dño dictum est, *Ioan.21*
Amas me? Pasce oues meas, obiurgationem talem posterioris pastoris pro salute gregis li/
bentissime sustinebat: Nam erat obiurgatore suo ipse qui obiurgabatur mirabilior, & ad
imitandum difficilior: Facilius est enim uidere quid in alio corrigas, atque id uituperando
uel obiurgãdo corrigere, ꝗ̃ uidere quid in te corrigẽdũ sit, libenterꝗ; corrigi, uel per teipsum
nedum per alium, adde posteriorem, adde coràm omnibus. Valet autem hoc ad magnum
humilitatis exemplum, quæ maxima est disciplina Christiana, humilitate enim conseruatur
charitas. Nam nihil eam citius uiolat ꝗ̃ superbia. Et ideo dominus non ait, Tollite iugum *Matth.12*
meum & discite à me quoniam quatriduana de sepulchris cadauera exuscito, atque omnia
dæmonia de corporibus hominum morbosꝗ; depello, & cætera huiusmodi, sed, Tollite, in/
quit, iugum meũ, & discite à me, quia mitis sum & humilis corde: Illa enim signa sunt rerum
spiritalium, mitem autem esse & humilem charitatis cõseruatio est. Res ipsæ spiritales sunt,
ad quas per illa ducuntur, qui oculis corporis dediti fidem inuisibilium qua iam de notis
usitatisꝗ; non possunt, de nouis & repentinis uisibilibus quærunt. Si ergo & illi qui coge/
bant gẽtes Iudaizare, didicissent mites esse & humiles corde, quod à domino Petrus didice
rat, saltem correcto tanto uiro ad imitandum inuitarentur, nec putarent Euangeliũ Christi
iustitiæ suæ tanꝗ̃ debitum redditum. Sed scientes quoniam non iustificatur homo ex ope/
ribus legis, nisi per fidẽ Christi Iesu, ut impleat opera legis adiuuantem infirmitatem suam,
non merito suo, sed gratia dei, nõ exigerent de gentibus carnales legis obseruationes, sed per
ipsam gratiam fidei, spiritalia opera legis eos implere posse cognoscerent. Quoniam ex ope
ribus legis, cum suis uiribus ea quisꝗ; tribuit, non gratiæ miserantis dei, non iustificabitur
omnis caro, id est, omnis homo siue omnes carnaliter sentiẽtes. Et ideo illi qui cũ iam essent
sub lege Christo crediderunt, non quia iusti erant, sed ut iustificarentur, uenerũt ad gratiam
B fidei. Peccatorum autẽ nomen gentibus imposuerant Iudæi iam uetusta quadam superbia,
tanꝗ̃ ipsi iusti essent, uidẽdo stipulam in oculo alieno, & nõ trabem in suo. Secundũ eorum
morem locutus Apostolus ait, Nos natura Iudæi & nõ ex gentibus peccatores, id est, quos
appellãt peccatores cum sint & ipsi peccatores. Nos ergo, inquit, natura Iudæi, cum gentiles
non essemus, quos nisi peccatores appellant, tamen & nos peccatores in Christo Iesu credi/
dimus, ut iustificemur per fidẽ Christi. Non autẽ quærerent iustificari nisi essent peccatores:
An forte quia in Christo uoluerũt iustificari peccauerũt, quia si iam iusti erãt, aliud quæren
do utiꝗ; peccauerunt: sed si ita est, inquit, ergo Christus peccati minister est. Quod utiꝗ; non
possunt dicere, quia & ipsi qui nolebãt nisi circuncisis gentibus tradi euangelium in Christo
crediderãt. Et ideo quod dicit, Absit, nõ solus, sed cum ipsis dicit. Destruxit autẽ superbiam
gloriantem de operibus legis quæ destrui & deberet & posset, ne gratia fidei uideretur non
necessaria, si opera legis etiã sine illa iustificari crederentur: Et ideo præuaricator est si rursus
illa ædificat, dicens, ꝙ opera legis etiã sine gratia iustificant, ut Christus peccati minister inue
niatur. Posset ergo illi obijci: Si enim quæ destruxi hæc eadẽ rursus ædifico, præuaricatorem
meipsum constituo: Quid ergo, quia fidem Christi oppugnabas antea, quam nũc ædificas,
præuaricatorem te constituis. Sed illam non destruxit, quia destrui nõ potest. Hanc autem
superbiã uere destruxerat, constãterꝗ; destruebat, quia destrui poterat: & ideo non ille præ/
uaricator est qui rem ueram cum conaretur destruere, & postea uerã esse ac destrui nõ posse
cognosceret, tenuit eã ut in ea ædificetur, Sed ille præuaricator est qui cum destruxerit rem
falsam quia destrui potest, eam rursus ædificat. Mortuum autẽ se legi dicit ut iam sub lege
non esset, sed tamen per legem: Siue quia Iudæus erat, & tanꝗ̃ pædagogum legẽ acceperat:
sicut postea manifestat, Hoc autẽ agitur per pædagogum, ut nõ sit necessarius pædagogus,
sicut per ubera nutritur infans ut iã uberibus nõ indigeat, & per nauẽ peruenitur ad patriã,
ut iam naui opus non sit: Siue per legem spiritaliter intellectã legi mortuus est, ne sub ea car
naliter uiueret. Nã hoc modo per legem legi ut morerentur uolebat, cum eis paulopost, ait,

Dicite

Dicite mihi sub lege uolentes esse, legē non legistis? Scriptum est enim, q̄ Abraā duos filios habuit &c. ut per eandē legem spiritaliter intellectā morerentur carnalibus obseruationibus legis. Quod autē adiungit, ut deo uiuam. Deo uiuit qui sub deo est, legi aūt qui sub lege est. Sub lege autē uiuit inquantum quisq; peccator est, id est, inquantum à uetere homine non est mutatus: sua enim uita uiuit, & ideo supra illum est, quia qui eam nō implet infra illā est. Nam iusto lex posita non est, id est imposita, ut supra illum sit: in illa est enim potius q̄ sub illa, quia non sua uita uiuit, cui coërcendæ lex imponitur. Vt enim sic dicam, ipsam quodammodo legem uiuit qui cum dilectione iustitiæ iuste uiuit, nō proprio ac transitorio, sed communi ac stabili gaudens bono: Et ideo Paulo nō erat lex imponēda, qui dicit, Viuo autem iam non ego, uiuit uero in me Christus. Quis ergo audeat Christo legē imponere qui uiuit in Paulo? Non enim audet quis dicere Christum non recte uiuere, ut ei coërcēdo lex imponenda sit. Quòd autē nunc uiuo, inquit, in carne, quia nō posset dicere Christum adhuc mortaliter uiuere, uita autē in carne mortalis est, In fide, inquit, uiuo filij dei: ut etiā sic Christus uiuat in credēte habitādo in interiore homine per fidem, ut postea per speciē impleat cum cum absorpta fuerit mortalis uita. Vt autem ostēderet q̄ uiuit in illo Christus, & q̄ in carne uiuens in fide uiuit filij dei, non meriti sui esse, sed gratiæ ipsius: Qui me, inquit, dilexit, & tradidit seipsum pro me. Pro quo utiq;, nisi pro peccatore, ut eum iustificaret? Et dicit hoc qui Iudæus natus & educatus erat, & abundantius æmulator extiterat paternarum suarum traditionum. Ergo si & pro talibus se tradidit Christus, etiam ipsi peccatores erant. Non ergo
Matth. 9 meritis iustitiæ suæ datum dicant, quod nō opus erat iustis dari. Non enim ueni uocare iustos, ait dominus, sed peccatores, ad hoc utiq;, ne sint peccatores. Si ergo Christus me dilexit & tradidit seipsum pro me, non irritam facio gratiam dei, ut dicam per legem esse iustitiam: Nā si per legē iustitia, ergo Christus gratis mortuus est: id est, sine causa mortuus est, quando per legē, id est per opera legis quibus Iudæi cōfidebāt, posset esse iustitia in hominibus. Gratis autē mortuum Christum nec illi dicūt quos refellit, qm̄ Christianos se uolebant haberi. Nō ergo recte p illa legis opera Christianos iustificari persuadebāt, quibus recte dicit,

Expositio capituli tertij. *προεγράφη*

O stulti Galatæ quis uos fascinauit? Quod non recte diceretur de his qui nunq̄ professissent, sed de his qui ex profectu defecissent. Ante quorum oculos Christus Iesus proscriptus est, crucifixus: hoc est, quibus uidentibus Christus Iesus hæreditatē suā possessionemq; suam amisit: his utiq; auferentibus eam, dominumq; inde expellentibus, qui ex gratia fidei per quam Christus possidet gentes, ad legis opera eos qui crediderant reuocabant, Christo auferēdo possessionem suā, id est eos quibus iure gratiæ fideiq; inhabitabat. Quod in ipsis Galatis accidisse uult uideri Apostolus. Nā ad hoc pertinet, quod ait, Ante quorū oculos: Quid enim tam ante oculos eorū contigit, q̄ quod in ipsis cōtigit? Cum autē dixisset Iesus Christus proscriptus est, addidit, crucifixus: ut hinc eos maxime moueret, cum consyderarēt quo pretio emerit possessionē quā in eis amittebat: ut parū esset gratis eum mortuū, quod superius dixerat, Illud enim ita sonat tanq̄ nō peruenerit ad possessionē pro qua sanguinē dedit, Proscripto autē etiam quod tenebat aufertur. Sed hæc proscriptio nō obest Christo, qui etiā sic per diuinitatē dn̄s est omniū: sed ipsi possessioni quæ huius gratiæ cultura caret. Hinc iam incipit demōstrare quemadmodum gratia fidei sufficiat ad iustificandū sine operibus legis: ne quis diceret nō se quidem operibus legis tantum totam hominis iustificationem tribuere, sed neq; tātum gratiæ fidei, ex utroq; autem perfici salutem. Sed hæc quæstio ut diligenter tractetur, ne quis fallatur ambiguo, scire prius debet opera legis bipertita esse: Nam partim in sacramētis, partim uero in moribus accipiuntur. Ad sacramēta pertinent circuncisio carnis, sabbatū temporale, neomeniæ, sacrificia, atq; omnes huiusmodi innumerabi-
Exo. 20 les obseruationes. Ad mores aūt, Non occides, nō mœchaberis, nō falsum testimoniū dices, & talia cætera. Nūquid nā ergo Apostolus ita potest nō curare utrū Christianus homicida aut mœchus sit, an castus atq; innocens, quemadmodum nō curat utrum circuncisus carne an præputiatus sit? Nunc ergo de his operibus maxime tractat quæ sunt in sacramentis,

quanq;

A quāquam & illa interdum se admiscere significet. Prope finem autem epistolæ de his separatim tractauit, quæ sunt in moribus: & illud breuiter, hoc autem diutius. Hæc enim onera potius imponi gentibus, quorum utilitas in intellectu est: nam hæc omnia exponūtur Christianis, ut quid ualeant, tantum intelligant, etiam facere nō cogantur: in obseruatiōibus autem si nō intelligantur, seruitus sola est: qualis erat in populo Iudæorum, & est usq; adhuc. Si autem obseruētur illa, & intelligantur, nō modo nihil obsunt, sed etiam prosunt aliquid, si tempori congruant. Sicut ab ipso Moyse prophetisque obseruata sunt, congruentibus illi populo, cui adhuc talis seruitus utilis erat, ut sub timore custodiretur. Nihil em̄ tam pie terret animam quàm sacramentum non intellectum: intellectū autem, gaudium pium parit, & celebratur libere, si opus est tempori: si autem non est opus, cum suauitate spiritali tantummodo legitur & tractatur. Omne autem sacramentum cum intelligitur, aut ad contemplationem ueritatis refertur, aut ad bonos mores. Contemplatio ueritatis in solius dei dilectione fundata est: boni mores in dilectiōe dei & proximi, in quibus duobus præceptis tota lex pendet & prophetæ. Nunc igitur quemadmodū circūcisio carnis, & cætera huiusmodi legis opera, ubi iam gratia fidei est, non sint necessaria uideamus. Hoc solum, inquit, uolo discere à uobis, ex operibus legis spiritum accepistis, an ex auditu fidei? Respōdetur, Vtiq; ex auditu fidei. Ab Apostolo enim prædicata est eis fides, in qua prædicatione utiq; aduentum & præsentiam sanctispiritus senserant: sicut illo tempore in nouitate inuitationis ad fidem, etiā sensibilibus miraculis præsentia sanctispiritus apparebat: sicut in actibus apostolorum legitur. Hoc aūt factum erat apud Galatas, anteq̄; isti ad eos peruertendos & circūcidendos uenissent. Iste ergo sensus est, Si in illis operibus legis esset salus uestra, non uobis spiritussanctus nisi circūcisis daretur. Deinde intulit, Sic stulti estis, ut cum spiritu cœperitis, nunc carne consummemini. Hoc est quod superius in exordio dixerat, Nisi aliqui sunt conturbantes uos, & uolentes conuertere euangelium Christi. Cōturbatio enim ordini cōtraria

B est. Ordo est autem à carnalibus ad spiritalia surgere, non ab spiritalibus ad carnalia cadere, sicut istis acciderat. Et hæc est euangelij cōuersio retrorsus, quòd quia bonum non est, nō est euangelium cum hic annuntiatur. Quod aūt dicit, Tanta passi estis, Multa iam pro fide tolerauerant, non timore tanq̄; sub lege positi, sed magis in ipsis passiōibus charitate timorem uicerant. Quoniam charitas dei diffusa est in cordibus eorum per spiritū sanctum, quē acceperant. Sine causa ergo, inquit, tanta passi estis, qui ex charitate, quæ in uobis tāta sustinuit, ad timorem relabi uultis. Si tamē sine causa tanta passi estis. Quid enim sine causa factum dicitur? Superfusum autem nec prodest nec nocet. Hoc uero uidēdum est, ne ad perniciem ualeat: non enim hoc est non surgere, quod est cadere: quamuis isti nondum cecidissent, sed iam inclinarentur ut caderent. Nam utiq; adhuc in eis spiritussanctus operabatur, sicut consequēter dicit, Qui ergo tribuit uobis spiritum, & uirtutes operatur in uobis, ex operibus legis, an ex auditu fidei? Respondetur, Vtiq; ex auditu fidei, sicut superius tractatum est. Deinde adhibet exemplū patris Abraā, de quo in epistola ad Romanos uberius apertiusq; dissertum est. Hoc enim maxime in eo uictoriosum est, quòd anteq̄; circunciderettur, deputata est fides eius ad iustitiam: & ad hoc rectissime refertur, quod ei dictum est, Quia benedicentur in te omnes gentes: imitatione utiq; fidei eius, qua iustificatus est etiā ante sacramentum circūcisionis, quod ante fidei signaculum accepit, & ante omnem seruitutē legis, quæ multopost data est. Quod autem ait, Quicūq; enim ex operibus legis sunt, sub maledicto sunt legis, Sub timore uult intelligi, non in libertate: ut scilicet corporali præsentiq; uindicta uindicaretur in eos, qui non permanerēt in omnibus quæ scripta sunt in libro legis, ut facerent ea. Huc quoq; accederet, ut in ipsa corporum pœna etiam maledicti ignominiā formidarent. Ille autem iustificatur apud deum, qui eum gratis colit: non scilicet cupiditate appetendi aliquid ab ipso præter ipsum, aut timore amittendi. In ipso enim solo uera nostra beatitudo atq; perfecta est: & quoniam inuisibilis est oculis carneis, fide colitur quandiu in hac carne uiuimus: sicut supra dixit, Quod autem nunc uiuo in carne, in fide uiuo filij dei: &

ipsa est iustitia,quò pertinet quod dictum est,Quia iustus ex fide uiuit.Hinc enim ostende re uoluit,quia in lege nemo iustificatur,quia scriptum est iustum ex fide uiuere.Quare intel ligendum est in lege,quod nunc ait,in operibus legis dictum esse: & hoc istis,qui in circũci sione carnis,& talibus obseruationibus continẽtur: in quibus qui uiuit,ita in lege est,ut sub lege uiuat.Sed legem,ut dictum est,pro ipsis operibus legis nunc posuit, quod de posterio ribus manifestatur.Ait enim,Lex autem non est ex fide,sed qui fecerit ea,uiuet in illis.Non ait,qui fecerit eam,uiuet in ea: ut intelligas legem in hoc loco pro ipsis operibus positã.Qui autem uiuebant in his operibus,timebant utiq; ne si non ea fecissent,lapidationem,uel cru cem,uel aliquid huiusmodi paterẽtur.Ergo qui fecerit ea,inquit,uiuet in illis: id est,habebit præmium,ne in ista morte puniatur.Non ergo apud deum,cuius ex fide si quis in hac uita uixerit,cum hinc excesserit,tunc magis habebit præsentissimum præmium.Non itaq; ex fi de uiuit,quisquis præsentia quæ uidentʳ,uel cupit uel timet.Quia fides dei ad inuisibilia per tinet,quæ post dabuntur. Nam est ista quædam in operibus legis iustitia,quando sine suo præmio relicta nõ est: ut qui fecerit ea,uiuat in eis. Vnde & ad Rom. dicit, Si enim Abraã ex operibus iustificatus est,habet gloriam,sed non ad deum.Aliud est ergo non iustificari, aliud non iustificari apud deum: Qui omnino non iustificatur,nec illa seruat,quæ tempora le habẽt præmium,nec illa quæ æternum: qui autem in operibus legis iustificatur,nõ apud deum iustificatur: quia temporalem inde expectat uisibilemq; mercedem. Sed tamen est etiam ista,ut dixi,quædam, ut sic dicam, terrena carnalisq; iustitia: nam & ipse Apostolus eam iustitiam uocat,cum alibi dicit,Secundum iustitiam quæ in lege est cõuersatus,qui fue rim sine querela.Propterea dominus Iesus Christus iam libertatẽ daturus credentibus,quæ dam earum obseruationum non seruauit ad litteram. Vnde etiam cum sabbato esurientes discipuli spicas euulsissent,respondit indignantibus,dominum esse filium hominis etiã sab bati.Itaq; illa carnaliter non obseruando,carnalium conflagrauit inuidia:& suscepit quidẽ pœnam propositam illis,qui eam non obseruassent,sed ut credentes in se talis pœnæ timo re liberaret:quò pertinet quod adiũgit,Christus nos redemit de maledicto legis,factus pro nobis maledictum: quia scriptum est,Maledictus omnis qui pendet in ligno.Quæ senten tia spiritaliter intelligentibus sacramentum est libertatis:carnaliter autem sentientibus,si Iu dæi sunt,iugum est seruitutis: si pagani aut hæretici,uelamentum est cæcitatis.Nam quòd quidam nostri minus in scripturis eruditi,sententiam istam nimis timentes,& scripturas ue teres debita pietate approbantes,non putant hoc de domino esse dictum,sed de Iuda tra ditore eius,Aiunt enim propterea non esse dictum,Maledictus omnis qui figitur in ligno, sed qui pendet in ligno: quia non hic dominus significatus est,sed ille qui se laqueo suspen dit,Nimis errant,nec attendunt se contra Apostolum disputare,qui ait,Christus nos rede mit de maledicto legis,factus pro nobis maledictũ:quia scriptũ est,Maledictus omnis qui pendet in ligno.Qui ergo pro nobis factus est maledictum,ipse utiq; pependit in ligno:id est,Christus,qui nos liberauit à maledicto legis: ut non iam timore iustificaremur in operi bus legis,sed fide apud deum: quæ non per timorem,sed per dilectionem operatur. Spiri tus enim sanctus,qui hoc per Moysen dixit,utrumq; præuidit: ut & timore uisibilis pœnæ custodirentur, qui nondum poterant ex inuisibilium fide uiuere: & ipse timorem istum sol ueret suscipiendo quod timebatur,qui timore sublato donũ dare poterat charitatis.Nec in hoc quòd maledictus est appellatus,qui pendet in ligno,contumelia in dominum putanda est: ex parte quippe mortali pependit in ligno: mortalitas autem unde sit,notum est credẽ tibus.Ex pœna quippe est,& maledictio peccati primi hominis,quam dominus suscepit, & peccata nostra pertulit corpore suo per lignum.Si ergo diceretur,mors maledicta est,nemo exhorresceret.Quid autem nisi mors domini pependit in ligno,ut mortẽ moriendo supera ret? Eadem igitur maledicta,quæ uicta est.Item si diceretur,peccatum maledictum est,ne mo miraretur. Quid autem pependit in ligno,nisi peccatũ ueteris hominis,quod dominus pro nobis in ipsa carnis mortalitate suscepit? Vnde nec erubuit nec timuit Apostolus di cere

Margin notes: C (line 1); Rom.4 (beside "præmio relicta nõ est"); Phil.3 (beside "eam iustitiam uocat"); D (beside "pœnam propositam"); Deut.21 (beside "ditore eius").

A cere,peccatũ eum fecisse pro nobis,addens,ut de peccato condemnaret peccatum.Nõ enim & uetus homo noster simul crucifigeretur,sicut idem Apostolus alibi dicit,nisi in illa morte Rom.6 domini, peccati nostri figura pẽderet,ut euacuetur corpus peccati,ut ultra nõ seruiamus peccato.In eius peccati & mortis figura etiam Moyses in eremo super lignum exaltauit serpentem.Persuasione quippe serpentis homo in damnationem mortis cecidit. Itaq; serpens ad significationem ipsius mortis,conuenienter in ligno exaltatus est: in illa enim figura mors domini pẽdebat in ligno.Quis autem abhorreret si diceretur,Maledictus serpens qui pendet in ligno? & tamẽ mortem carnis domini præfigurans serpens pendebat in ligno,cui sacramento ipse dominus attestatus est,dicens: Sicut exaltauit Moyses serpentem in eremo, Ioan.3 ita exaltari oportet filium hominis super terram. Non enim & hoc in contumeliam domini Moysem fecisse aliquis dixerit, cum tãtam in ea cruce salutem hominũ esse cognosceret, ut nõ ob aliud ad eius indicium serpentẽ illum erigere iuberetur, nisi ut eum intuentes, qui morsi à serpentibus,morituri erant,cõtinuo sanarẽtur.Nec propter aliud ille serpens æneus factus erat, nisi ut permansuræ passionis domini fidem significaret.Etiam uulgo quippe dicuntur ænea,quorum †numerus manet.Si enim obliti essent homines,& oblitteratum esset forte,memoria de memoria temporis,quòd Christus pro hominibus mortuus est,uere morerentur: nunc autem tanquàm ænea permanet crucis fides, ut cum alij moriantur,alij nascãtur,ipsam tamen sublimem permanere inueniant,quam intuendo sanẽtur.Non igitur mirum,si de maledicto uicit maledictum,qui uicit de morte mortem,& de peccato peccatum, de serpẽte serpentem.Maledicta autem mors,maledictum peccatum,maledictus serpens: & hæc omnia in cruce triumphata sunt. Maledictus igitur omnis qui pendet in ligno. Quia ergo non ex Deut.21 operibus legis, sed ex fide iustificat Christus credentes in se,timor maledictionis crucis ablatus est: charitas benedictiõis Abraæ propter exemplum fidei permanet ad gentes:ut annuntiationem,inquit,spiritus per fidem accipiamus: id est ut non quod timetur in carne,sed

B quod spiritu diligitur,credituris annuntietur. Vnde etiam testamenti humani mentionem Hebr.9 facit: quod utiq; multo est infirmius quàm diuinum. Tamen hominis confirmatum testamentum, inquit, nemo irritum facit,aut superordinat: quia cum testator mutat testamentum,non confirmatum mutat:testatoris enim morte confirmatur.Quòd autem mors testatoris ualet ad confirmandum testamentũ eius,quia consilium mutare iam non potest: hoc incõmutabilitas promissionis dei ualet ad confirmandam hæreditatem Abraæ,cuius fides Rom.4 deputata est ad iustitiam.Et ideo semen Abraæ, cui dictæ sunt promissiones,Christum dicit Apostolus,hoc est omnes christianos fide imitãtes Abraam:quod ad singularitatem redigit, commendando quòd non dictum est,& seminibus,sed semini tuo: quia & una est fides, & nõ possunt similiter iustificari qui uiuunt ex operibus carnaliter,cum his qui uiuunt ex fide spiritaliter. Vincibiliter autem infert, quòd lex nondum data erat: nec posset post tantos annos ita dari,ut antiquas Abraæ promissiones irritas faceret. Si enim lex iustificat, non est iustificatus Abraam,qui multum ante legem fuit. Quod quia dicere non possunt, coguntur fateri non legis operibus iustificari hominem,sed fide. Simul etiam nos cogit intelligere omnes antiquos,qui iustificati sunt, ex ipsa fide iustificatos. Quòd enĩ nos ex parte præteritum,id est primum aduentum domini: ex parte futurum,id est secundum aduentum domini credendo salui efficiemur:hoc totum illi,id est utrumq; aduẽtum futurum cre- Ioan.8 debant,reuelante sibi spiritu sancto,ut salui fierent. Vnde est etiam illud,Abraam concupiuit diem meum uidere,& uidit & gauisus est. Sequitur quæstio satis necessaria, Si enim fides iustificat,& priores sancti,quia apud deũ iustificati sunt, per ipsam iustificati sunt, quid opus erat legem dari? Quam quæstionem tractandam sic intulit, interrogans & dicens, 1.Retract.24 Quid ergo? Hucusq; enim interrogatio est.Deinde infertur responsio,Lex transgressionis gratia proposita est,donec ueniret,inquit,semen,cui promissum est,dispositum per angelos in manu mediatoris.Mediator autẽ unius non est,deus uero unus est.Mediatorem Iesum Christum secundum hominem dici, ex illa eiusdem Apostoli sententia fit planius,cum ait,

1.Tim.2 Vnus enim deus,unus & mediator dei & hominum homo Christus Iesus. Mediator ergo C
inter deum & deum esse non posset, quia unus est deus: mediator autem unius nō est,quia
inter aliquos medius est. Angeli porrò,qui non lapsi sunt à conspectu dei, mediatore non
opus habent,per quem reconcilientur. Item angeli qui nullo suadente spontanea præuari-
catione sic lapsi sunt, per mediatorem non reconciliantur. Restat ergo,ut qui mediatore su-
perbo diabolo,superbia persuadēte deiectus est,mediatore humili Christo humilitate per-
suadente erigatur. Nam si filius dei in naturali æqualitate patris manere uellet,nec se exina-
niret,formam serui accipiens,non esset mediator dei & hominum, Quia ipsa trinitas unus
deus est,eadem in tribus patre & filio & spiritusancto deitatis æternitate & æqualitate con
stante. Sic itaq; unicus filius dei mediator dei & hominum factus est,cum uerbum dei deus
apud deum, & maiestatem suam usque ad humana deposuit, & humilitatem humanam
usque ad diuina subuexit,ut mediator esset inter deum & homines, homo per deum ultra
Psal.44 homines: Ipse est enim speciosus forma præ filijs hominum, ut unctus oleo exultationis
præ participibus suis. Sanati sunt ergo ab impietate superbiæ, ut reconciliarentur deo,qui-
cunque homines humilitatem Christi, & per reuelationem antequàm fieret, & post euan-
gelium posteaquàm facta est,credendo dilexerunt,diligendo imitati sunt. Sed hæc iustitia
fidei,quia non pro merito data est hominibus,sed pro misericordia & gratia dei, non erat
popularis antequàm dominus homo inter homines nasceretur. Semen autem,cui promis-
sum est,populum significat: non illos paucissimos, qui reuelationibus ea futura cernentes,
quamuis per eandem fidem salui fierent,populum tamen saluum facere non poterant. Qui
populus sanè,si per totum orbem consyderetur,nam de toto orbe ecclesiam Hierusalem cœ
lestem congregat,pauci sunt, quia uia angusta paucorum est: in unum tamen congregati,
quotquot existere potuerunt,antequàm euāgelium prædicabatur:& quotquot existere po-
tuerunt, ex quo euāgelium prædicatur: & quotquot poterūt usq; in finem seculi per omnes
gentes,adiunctis sibi etiam illis, quamuis paucissimis,qui ex fide domini fidei prophetiam D
ante ambos aduentus eius salutem gratiæ perceperunt: implent sanctorum beatissimum ci
uitatis sempiternæ statum. Superbienti ergo populo lex posita est ut quando gratiam cha
ritatis nisi humiliatus accipere non posset, & sine hac gratia nullo modo præcepta legis im-
pleret,transgressiōe humiliaretur ut quæreret gratiam, nec se suis meritis saluum fieri,quod
superbum est,opinaretur: ut esset non in sua potestate & uiribus iustus,sed in manu media
toris iustificantis impium. Per angelos autem ministrata est omnis dispēsatio ueteris testa-
menti,agente in eis spiritusancto,& ipso uerbo ueritatis,nondum incarnato: sed nunquam
ab aliqua ueridica administratione recedente. Quia per angelos disposita est illa dispensa-
tio legis,cum aliquando suam,aliquando dei personam,sicut prophetarum etiam Moyses,
agerent: pérque illam legem morbos ostendentem, non auferentem etiam,præuaricationis
crimine contrita superbia est. Dispositum est per angelos,sed mediatoris, ut ipse liberaret à
peccatis,iam per transgressionem legis coactos confiteri opus sibi esse gratiam & misericor
diam domini:ut sibi peccata dimitterētur, & in noua uita per eum,qui pro se sanguinem fu
disset,reconciliarentur deo. In istis enim erat per transgressionem legis confringenda super-
bia,qui gloriantes de patre Abraam,quasi naturalem se iactabant habere iustitiam, & me-
rita sua in circuncisione, cæteris gentibus tanto perniciosius, quanto arrogantius præfere-
bant, Gentes autem facillime etiam sine huiusmodi legis transgressione humiliarentur. Ho
mines enim nullam ex parentibus originem iustitiæ se trahere præuidentes, simulacrorum
etiam seruos inuenit euangelica gratia. Non enim,sicut istis dici poterat,non fuisse illam iu
stitiam parentum eorum in colendis idolis, quam esse arbitrabantur: ita etiam Iudæis dici
Matth.3 poterat falsam fuisse iustitiam patris Abraam. Itaque illis dicit,Facite ergo fructum dignū
pœnitentiæ: & ne dixeritis uobis,patrem habemus Abraam: potens est enim deus de lapi
Ephes.2 dibus istis suscitare filios Abraam. Istis autem dicitur, Propter quod memores estis,quia
uos quando gentes in carne, qui dicimini præputium,ab ea quæ dicitur circuncisio in carne
manu

A manufacta, qui eratis illo tempore sine Christo, alienati à societate Israël, & peregrini testa/
mentorum, & promissionis spem non habentes, & sine deo in hoc mundo. Deniq; illic infi/
deles de oliua sua fracti, hic autē fideles de oleastro in oliuam illorum inserti esse monstran
tur. Illorum ergo erat de legis transgressione atterenda superbia, Sicut ad Romanos cum
scripturarum uerbis peccata eorum exaggerasset. Scitis autem, inquit, quoniam quæcunq; Rom.3
lex dicit, his qui in lege sunt loquitur: ut omne os obstruatur, & reus fiat omnis mūdus deo.
Iudæi scilicet de transgressiōe legis, & gentes de impietate sine lege. Vnde & iterum ait, Cō Rom.11
clusit enim deus omnia in incredulitatem, ut omnibus misereatur. Hoc & nunc dicit, refricās
ipsam quæstionē. Lex ergo aduersus promissa dei? Absit. Si enim data esset lex quæ pos/
set uiuificare, omnino ex lege esset iustitia: sed conclusit scriptura omnia sub peccato, ut pro
missio ex fide Iesu Christi daretur credentibus. Non ergo lex data est ut peccatum aufer/
ret, sed ut sub peccato omnia concluderet. Lex enim ostendebat peccatum esse, quod illi per
consuetudinem cæcati, possent putare iustitiam: ut hoc modo humiliati, cognoscerent non
in sua manu esse salutem suam, sed in manu mediatoris. Maxime quippe humilitas reuo/
cat, unde nos deiecit superbia. Et ipsa humilitas est accommodata percipiēdæ gratiæ Chri/
sti, quæ singulare humilitatis exemplum est. Ne quisquam hic tam imperite dixerit, Cur er
go non profuit Iudæis, quòd per angelos legem ministrantes, in manu mediatoris disposi/
ti sunt? Profuit enim quantum dici non potest. Quæ enim gentium ecclesiæ uenditarum re
rum suarum pretia ad pedes apostolorum posuerunt, quod tot milia hominum tam repē/
te fecerunt? Nec turbæ infidelium cōsyderandæ sunt: omnis enim area multis partibus am
pliorem habet paleam, quàm frumētum. Vnde etiam illa eiusdem Apostoli uerba ad Ro
manos, nisi de sanctificatiōe Iudæorum. Quid ergo? Nunquid repulit deus plebem suam?
Absit: nam & ego Israëlita sum ex semine Abraam de tribu Beniamin. Non repulit deus
plebem suam quam præsciuit. Cum autem laudaret præ cæteris ecclesijs gentium ecclesiam
B Thessalonicensium, similes eos factos ecclesijs Iudææ, quia multa à contribulibus suis pro
fide passi erant, quomodo & illi à Iudæis. Hinc est & illud quod pauloante commemora/ Rom.15
ui, quod ait ad Romanos, Si enim spiritalibus eorum communicauerunt, debent & in car/
nalibus ministrare eis. De ipsis ergo Iudæis etiam consequēter dicit, Prius autem quàm ue
niret fides, sub lege custodiebamur, conclusi in eam fidem, quæ postea reuelata est. Vt enim
tam propè inuenirentur, etiam de proximo ad deum uenditis suis rebus accederent, quod
dominus eis præcepit qui uellent esse perfecti, lege ipsa factum est, sub qua custodiebātur:
conclusi in eam fidem, id est in aduentum eius fidei, quæ postea reuelata est: conclusio enim
eorū erat tum timor unius dei. Et quòd præuaricatores ipsius legis inuenti sunt, non ad per
niciem, sed ad utilitatem ualuit eis qui crediderunt, cognitione maioris ægritudinis: & de/
siderari medicum uehementius fecit, & diligi ardētius. Cui enim plurimum dimittitur, plu/
rimum diligit. Ita lex, inquit, pædagogus noster fuit in Christo: hoc est quod ait, Sub lege
custodiebamur conclusi in ea. Posteaquàm uenit fides, iam non sumus sub pædagogo. Eos
ergo nūc reprehendit, qui faciunt irritam gratiam Christi: quasi enim nondum uenerit, qui
uocaret in libertatem, sic adhuc uolunt esse sub pædagogo. Quòd autem filios dei dicit esse
omnes per fidem, quia induerunt Christum, quicunq; in Christo baptizati sunt: ad hoc ua
let, ne gentes de se desperarent, quia non custodiebantur sub pædagogo, & ideo se filios nō
putarent: sed per fidem induendo Christum, omnes fiunt filij: non natura sicut unicus fi/
lius, qui etiam sapientia dei est: neq; præpotentia & singularitate susceptionis ad habendā
naturaliter & agendam personam sapientiæ, sicut ipse mediator, unum cum ipsa suscipien/
te sapientia sine interpositione alicuius mediatoris effectus: sed filij fiunt participatione sa/
pientiæ, id præparante atq; præstante mediatoris fide: quam fidei gratiam nunc indumen/
tum uocat, ut Christum induti sint, qui in eum crediderunt: & ideo filij dei fratresq; eius me
diatoris effecti sunt. In qua fide non est distantia Iudæi neq; Græci: non serui, neq; liberi:
non masculi & fœminæ: inquantum enim omnes fideles sunt, omnes unum sunt in Christo

Iesu: & si hoc facit fides, per quam in hac uita iuste ambulatur, quanto perfectius atque cumulatius id species ipsa factura est, cum uidebimus facie ad faciem? Nam nunc quamuis primitias habentes spiritus, qui uita est, propter iustitiam fidei, tamẽ quia adhuc mortuum est corpus propter peccatum, differentia ista uel gentium, uel conditionis, uel sexus iam quidem ablata est ab unitate fidei, sed manet in conuersatione mortali, Eiusq; ordinẽ in huius uitæ itinere seruandum esse & apostoli præcipiunt, qui etiam regulas saluberrimas tradũt: quemadmodum secum uiuant pro differentia gentis Iudæi & Græci: & pro differentia conditionis domini & serui, & differentia sexus uiri & uxores: uel si qua talia cætera occurrunt. C

Matth. 22 Et ipse prior dominus, qui ait, Reddite Cæsari quæ Cæsaris sunt, & deo quæ dei sunt. Alia sunt enim quæ seruamus in unitate fidei sine ulla distantia: & alia in ordine uitæ huius tanquam in uia, ne nomen dei & doctrina blasphemetur. Et hoc non solum propter iram, ut effugiamus offensionem hominum, sed etiam propter conscientiam: ut non simulate, quasi ad oculos hominum ita faciamus: sed pura dilectionis cõscientia propter deum, qui omnes

1. Tim. 2 homines uult saluos fieri, & in agnitionem ueritatis uenire. Omnes ergo, inquit, uos unum estis in Christo Iesu. Et addidit, Si autem: ut hic subdistinguatur, & subaudiatur, uos unum estis in Christo Iesu: ac deinde inferatur, Ergo Abraæ semen estis: ut iste sit sensus, Omnes ergo uos unum estis in Christo Iesu. Si autem uos unum estis in Christo Iesu, uos ergo Abraæ semen estis. Superius enim dixerat, Non dicit & seminibus, tanquam in multis, sed tãquam in uno, & semini tuo quod est Christus. Hic ergo ostendit unum semen Christum, non tantum ipsum mediatorem intelligendum esse, uerumetiam ecclesiam, cuius ille corporis caput est: ut omnes in Christo unum sint, & capiant secundum promissionem hæreditatem per fidem: in quam conclusus erat, id est, in cuius aduentu tanquam sub pædagogo custodiebatur populus usq; ad ætatis opportunitatem: quia in libertatem uocandi erant, qui in eodem populo secundum propositum uocati sunt: id est, qui in illa area frumentum inuenti sunt. Ad hoc enim subiungit:

Expositio capituli quarti. Dico autem, Quanto tempore hæres paruulus est, nihil differt à seruo, cum sit dominus omnium: sed sub procuratoribus & actoribus est usque ad præfinitum tempus à patre. Sic & nos cum essemus paruuli, sub elementis huius mũdi eramus seruientes. Quæri autem potest, quomodo secundum hanc similitudinem sub elementis huius mundi fuerint Iudæi, cum illis per legem, quam acceperunt, unus deus qui fecit cœlum & terram, colendus commendaretur. Sed potest esse alius exitus capituli huius, ut cum superius legem pædagogum fecerit, sub quo erat ille populus Iudæorum: nunc procuratores & actores dicat elementa mundi, sub quibus seruiebant gentes: ut filius ille paruulus, id est populus propter unam fidem ad unum semen Abraæ pertinens, quoniam & de Iudæis & de gentibus congregatus est: partim fuerit sub pædagogo legis, tempore pueritiæ suæ, id est ex ea parte, qua de Iudæis congregatus est: partim sub elementis huius mundi, quibusdam tanquam procuratoribus & actoribus seruierit, ex ea parte qua de gentibus congregatus est: ut quòd immiscet Apostolus personam suam, non dicens, cum essetis paruuli, sub elementis huius mundi eratis: sed dicens, Cum essemus paruuli, sub elementis huius mundi eramus seruientes: non pertineat ad significationem Iudæorum, ex quibus Paulus originem ducit, sed magis ad gentium, hoc duntaxat loco: quoniam & eorum personæ decenter se potest annectere, quibus ad euangelizandum missus est. Deinde iam dicit, Veniente plenitudine temporis, deum misisse filium suum ad liberandum paruulum hæredem, seruientem ex parte legi, tanquam pædagogo: ex parte elemẽtis huius mundi, tanq; procuratoribus & actoribus: Misit deus, inquit, filium suum factũ ex muliere. D

Gen. 2 Mulierem pro fœmina posuit, more locutionis Hebræorũ. Non eñ quia de Eua dictũ est, Formauit eam in mulierem, iam passa erat cõcubitus uiri, q̃ nõ scribitur passa, nisi cum dimissi erant de paradiso. Factũ autem dixit propter susceptionẽ creaturæ: quia qui nascũtur ex fœminis, non tũc ex deo nascũtur, sed tamẽ deus illos facit: ut sic nasci possint, ut omnis creatura. Factũ aũt sub lege dixit, quia & circuncisus est, & hostia pro illo legitima oblata est. Nec

mirum

A mirum si & illa legis opera sustinuit, ex quibus liberaret qui eis seruiliter tenebantur: qui eti am mortem sustinuit, ut ex ea liberaret eos qui mortalitate tenebantur. Vt adoptionem, inquit, filiorum recipiamus. Adoptionem propterea dicit, ut distincte intelligamus unicum dei filium. Nos enim beneficio & dignatione misericordiæ eius, filij dei sumus: ille natura est filius, qui hoc est quod pater. Nec dixit accipiamus, sed recipiamus, ut significaret hoc nos amisisse in Adam ex quo mortales sumus. Hoc ergo quod ait, Vt eos qui sub lege erant re dimeret: & ad liberandum eum populum pertinet, qui paruulus sub pædagogo seruiebat: & refertur ad id quod dixit, factum sub lege. Illud autem quod ait, ut adoptionem filiorum recipiamus, refertur ad id quod dixit, factum ex muliere. Hinc enim adoptionem recipimus quod ille unicus non dedignatus est participationem naturæ nostræ, factus ex muliere, ut non solum unigenitus esset ubi fratres non habet, sed etiam primogenitus in multis fratri/ bus fieret. Duo enim proposuit, factum ex muliere, factum sub lege: sed mutato ordine re spondit, Iam illum populum adiungens qui paruulus sub procuratoribus & actoribus ser/ uiebat, id est, elementis huius mūdi: ne putarent se non esse filios, quia non erant sub pæda gogo. Quoniam autem filij estis, inquit, misit deus spiritum filij sui in corda uestra claman tem, abba pater. Duo sunt uerba quæ posuit, ut posteriore interpretaretur primum, Nam hoc est abba, quod pater, Eleganter autem intelligitur non frustra duarum linguarū uerba posuisse idem significantia, propter uniuersum populū qui de Iudæis & de gentibus in uni/ tatem fidei uocatus est: ut Hebræum uerbum ad Iudæos, Græcum ad gentes, utriusque ta/ men uerbi eadem significatio ad eiusdem fidei spiritusque unitatē pertineat. Nam & ad Ro Rom.8 manos, ubi similis quæstio de pace in Christo Iudæorū gētiumque tractatur, hoc dicit, Nō enim accepistis spiritum seruitutis iterum in timore: sed accepistis spiritum adoptionis filio rum, in quo clamamus, abba pater. Recte autē de præsentia & de dono spiritussancti pro/ bare uoluit gentibus, quòd pertineant ad promissionem hæreditatis, Non enim euangeli/

B zatum est gentibus, nisi post ascensum domini & aduentum spiritussancti. Cœperāt enim iam Iudæi credere cum in terris adhuc filius dei mortalem hominem gereret: sicut in Euan/ gelio scriptū est, Vbi quanquam & Chananææ mulieris fidē ipse laudauerit, & illius centu Matth.8 rionis, de quo ait, Nō se inuenisse talem fidē in Israël: tamen proprie tunc Iudæis esse euan/ gelizatū, uerbis ipsius domini satis clarū est: cum & ipsius Chananææ deprecatione dixit, Matth.15 non se esse missum nisi ad oues quæ perierunt domus Israël: & discipulos cum mitteret ait, Matth.10 In uiam gētium ne abieritis, & in ciuitates Samaritanorum ne introieritis, sed ite primum ad oues quæ perierunt domus Israël. Gentium autem aliud ouile appellauit cum diceret, Ioan.10 Habeo alias oues quæ non sunt de hoc ouili: quas tamen se adducturum ait, ut esset unus Act.1 grex, & unus pastor. Quando autem, nisi post clarificationem suam? Post resurrectionem autem ad gentes discipulos misit, cum eos interim Hierosolymæ manere iussisset, donec eis secundum promissionem suam spiritumsanctum mitteret. Cum ergo dixisset Apostolus, Misit deus filium suum, factum ex muliere, factū sub lege, ut eos qui sub lege erant redime ret, ut adoptionem filiorum recipiamus: restabat ut etiam gētes, quæ non erāt sub lege, ad eandem tamen adoptionem filiorum pertinere ostēderet: quod de sanctispiritus dono, qui omnibus datus est docet. Vnde se etiam Petrus de baptizato incircunciso centurione Cor/ Act.10 nelio defendit apud Iudæos qui crediderant, dicens, Non se potuisse aquam negare illis, quoniam sanctumspiritum accepisse claruerat. Nam ipso grauissimo documento etiam su Galat.3 perius usus est Paulus cum diceret, Hoc solū uolo discere à uobis, ex operibus legis spiri/ tum accepistis, an ex auditu fidei? Et paulopost, Qui ergo tribuit uobis spiritum & uir/ tutes, operatur in uobis ex operibus legis, an ex auditu fidei? Sic & hic, Quoniam, inquit, filij dei estis, misit deus spiritum filij sui in corda uestra clamantem, abba pater. Deinde ma nifestissime ostēdit, de his etiā se dicere qui ex gentibus ad fidē uenerāt, ad quos etiā episto lam scribit, Ita iam, inquit, nō est seruus, sed filius: propter id quod dixerat, Quādiu hæres par uulus est, nihil differt à seruo. Si aūt filius, inquit, & hæres, per deū: id est, per misericordiā dei,

non per promissiones patrum: de quibus quanquam carnaliter sicut Iudæi natus non es, C
es tamen filius Abrahæ secundum imitationem fidei, cuius fidei gratiam per misericordiam
domini meruisti. Sed tunc quidem, inquit, ignorantes deum, his qui naturaliter nō sunt dij
seruistis. Nunc certe quia non Iudæis scribit sed gentibus, nec ait seruiuimus sed seruistis, sa
tis probabile est etiam superius de gentibus dictum, quòd sub elementis huius mundi erát
seruientes tanquam sub procuratoribus & actoribus. Nam ipsa elementa utique non sunt
naturaliter dij, siue in cœlo, siue in terra: quemadmodum multi dij, & domini multi: sed no/
bis unus deus pater, ex quo omnia, & nos in ipso: & unus dominus Iesus Christus, per quē
omnia, & nos per ipsum. Cum autem dicit, His qui naturaliter nō sunt dij, seruistis, satis de/
monstrat unum uerum deum natura esse deum, quo nomine trinitas fidelissimo & catholi
co gremio cordis accipitur. Eos autem qui natura non sunt dij, propterea superius procura/
tores actoresq́ appellat: quia nulla creatura est, siue quæ in ueritate manet, dans gloriam
deo: siue quæ in ueritate non stetit, quærens gloriam suam, Nulla ergo creatura est, quæ nō,
uelit nolit, diuinæ prouidentiæ seruiat: sed uolens facit cum ea quod bonum est: de illa ue/
ro, quæ hoc nō uult, fit quod iustum est. Nam si etiam ipsi præuaricatores angeli, cum prin/
cipe suo diabolo non recte dicerentur procuratores uel actores diuinæ prouidentiæ, nō do/
minus magistratum huius mundi diabolum diceret: nec uteretur illo ad correptionem ho/
1.Tim.1 minum ipsa potestas apostolica, eodē Paulo alibi dicente, Quos tradidi Satanæ, ut discant
1.Cor.5 non blasphemare: & alio loco ad salutem, ait enim, Ego quidem sicut absens corpore, præ/
sens autem spiritu, iudicaui quasi præsens, eum qui sic operatus est, in nomine domini no/
stri Iesu Christi congregatis uobis & meo spiritu, cum potentia domini nostri Iesu Chri/
sti, tradere eiusmodi hominem Satanæ in interitum carnis, ut spiritus saluus sit in die do/
mini Iesu. Sed magistratus sub tanto imperatore non facit, nisi quantum illi permittitur: &
procuratores actoresq́ huius mundi nihil faciunt, nisi quantum dominus sinit: non enim
latet eum aliquid sicut hominem, aut in aliquo est minus potens: ut procuratores atq; acto D
res, qui sunt in eius potestate, aliquid ipso siue non permittente, siue nesciente in subiectis si/
bi pro suo gradu rebus efficiant: non eis tamen rependitur quod de ipsis iuste fit, sed quo
animo ipsi faciunt: quia neq; liberam uoluntatem rationali creaturæ suæ deus negauit, & ta
men potestatem, qua etiā iniusta iuste ordinat, sibi retinuit. Quem locum latius & uberius
in libris alijs tractauimus. Siue ergo solem & lunam & sydera & cœlum & terram, cæteráq;
huiusmodi gentes colebant, siue dæmonia, recte sub procuratoribus & actoribus fuisse in/
telliguntur. Veruntamen ea quæ sequuntur, iam quasi explicatam quæstionem rursus impli
cant. Cum enim per totam epistolam non ab alijs ostendat sollicitatam fuisse Galatarum
fidem, nisi ab eis qui ex circuncisione erant, & ad carnales obseruationes legis tanquam in
eis salus esset, adducere cupiebant: hoc tantum loco ad eos loqui uidetur, qui ad gentilium
superstitiones redire tentarent. Ait enim, Nunc autem cognoscentes deum, imò cogniti à
deo, quomodo reuertimini ad infirma & egena elementa, quibus rursus ut antea seruire uul
tis? In eo enim quod dicit, Reuertimini, quando non circuncisis, sed gentibus loquitur, sicut
in tota epistola apparet, non utiq; ad circuncisionē dicit eos reuerti, in qua nunquam erant,
sed ad infirma, inquit, & egena elemēta, quibus rursus ut antea seruire uultis. Quod de gen/
tibus intelligere cogimur: his enim supra dixerat, Sed tunc quidem ignorantes deum, his
qui natura non sunt dij, seruistis. Ad quam seruitutem reuerti eos uelle significat, cum ait,
Quomodo reuertimini ad infirma & egena elemēta, quibus rursus ut antea seruire uultis?
Quòd autem adiungit, Dies obseruatis, & menses, & annos, & tempora. Timeo uos ne for/
te sine causa laborauerim in uobis, magis hanc sententiam confirmare uideri potest. Vul/
gatissimus enim est error gentilium, ut uel in agendis rebus, uel in expectandis euentibus
uitæ ac negotiorum suorum, ab astrologis & Chaldæis notatos dies, & menses, & annos,
& tempora obseruent. Fortasse tamen non opus est, ut hoc de gentilium errore intelli/
gamus, ne intentionem causæ, quam ab exordio susceptam ad finem usque perducit, su/
bito

A bito in aliud temere detorquere uelle uideamur, sed de his potius de quibus cauendis cum agere per totam epistolam apparet. Nam & Iudæi seruiliter obseruant dies & mẽses & annos & tempora in carnali obseruatione sabbati & neomeniæ & mẽse nouorum, & septimo quoque anno, quem uocant sabbatum sabbatorum. Quæ quoniam erant umbræ futurorũ, iam adueniente Christo in superstitione remãserunt, cum tanquam salutaria obseruarẽtur à nescientibus quò referenda sint: ut tanquam hoc dixerit Apostolus gentibus, Quid prodest uos euasisse seruitutem qua tenebamini, cum seruiretis elementis mundi, quando rursus ad talia reditis, seducti ab eis qui nondum agnoscentes libertatis suæ tempus, inter cætera opera legis quæ carnaliter sapiũt, etiam temporibus seruiunt: quibus & uos rursus ut antea seruire uultis, & obseruare cum eis dies & menses & annos & tempora, quibus seruiebatis antequam Christo crederetis? Manifestum est enim uolumina temporum per elementa huius mundi, hoc est, cœlum & terram & motus atque ordinem syderum administrari. Quæ infirma appellat ex eo quòd infirma & stabili specie uariãtur. Egena uero ex eo quòd egent summa & stabili specie creatoris, ut quoquo modo sunt, esse possint. Ergo eligat lector utram uolet sententiam, dummodo intelligat ad tantũ periculum animæ pertinere superstitiosas temporum obseruationes, ut huic loco subiecerit Apostolus, Timeo uos ne forte sine causa laborauerim in uobis. Quod cum ttãa celebritate atque autoritate per orbem terrarum in ecclesijs legatur, plena sunt cõuenticula nostra hominibus, qui tempora rerum agendarum à mathematicis accipiunt. Iam uero ne aliquid inchoetur, aut ædificiorum aut huiusmodi quorumlibet operum, diebus quos Ægyptiacos uocant, sæpe etiam nos monere non dubitãt, nescientes (ut dicitur) ubi ambulant. Quòd si locus iste de Iudæorum superstitiosa obseruatione intelligendus est, quam spem habent, cum Christianos se dici uelint, ex ephemeridis uitam naufragam gubernantes: quãdo de diuinis libris, quos deus adhuc carnali populo dedit si more Iudæorum tempora obseruarent, diceret eis Apostolus, Ti-

B meo uos ne forte sine causa laborauerim in uobis: & tamen si deprehendatur quisquam uel catechumenus Iudaico ritu sabbatum obseruãs, tumultuatur ecclesia, Nunc autem innumerabiles de numero fidelium cum magna confidentia in faciem nobis dicunt, die post calendas non proficiscor, Et uix lente ista prohibemus arridẽtes, ne irascantur, & timẽtes ne quasi nouum aliquid mirentur. Væ peccatis hominum, quæ sola inusitata exhorrescimus. Vsitata uero pro quibus abluendis filij dei sanguis effusus est, quamlibet magna sint, & omnino claudi contra se regnũ dei, sæpe uidendo omnia tolerare, sæpe tolerãdo nonnulla etiam facere cogimur, atq; utinam ô domine nõ omnia quæ nõ potuerimus prohibere faciamus. Sed iam uideamus quæ sequũtur, Sanè prætereramus quod dictum est. Nunc aũt cognoscentes deum, imò cogniti à deo. Videtur enim certe hoc loco etiam apostolica locutio congruere uelle infirmitati hominũ. Neq; tantummodo in ueteris testamenti libris usq; ad terrenas hominũ cogitationes modus diuini eloquij descendisse uideatur, Nam quoniam correxit quod dixerat, cognoscentes deũ, nihil nos mouere debet, Manifestum est enim quàm diu per fidem ambulamus non per speciem, nondum nos cognouisse deum, sed ea fide purgari ut opportuno tempore cognoscere ualeamus. Sed quod in ipsa correctione ait, imò cogniti à deo, si proprie accipitur, putabitur deus quasi ex tempore aliquid cognoscere quod ante non nouerat. Translate ergo dictum est, ut oculos dei accipiamus ipsam dilectionem eius, quã commendauit mittendo pro impijs unicũ filium: sic enim de his qui diliguntur dicere solemus, q́ ante oculos habeantur. Hoc est ergo cognoscẽtes deum, imò cogniti à deo. Quod & Ioannes dixit, Non quòd nos dilexerimus deum, sed quoniã ipse dilexit nos. Dicit autẽ, Estote sicut & ego, Qui utiq; cum Iudæus natus sim, iam ista carnalia spiritali dijudicatione contemno. Quoniam & ego sicut uos, id est, homo sum. Deinde opportune ac decenter facit eos recolere charitatẽ suam, ne tanquam inimicum illũ deputẽt. Dicit enim, Fratres precor uos nihil me læsistis, Tanquã si diceret, ne ergo putetis q́ ego lædere uos cupiã. Scitis quia per infirmitatẽ carnis iã pridẽ euangelizaui uobis, id est, cũ persecutionẽ paterer. Et

2. Corint. 5

1. Ioan. 4

Et tentationem uestram in carne mea non spreuistis neq; respuistis. Tentati sunt enim, cum C
persecutionem pateretur Apostolus, utrum timore desererent eum, an charitate amplecte-
rentur. Et neq; spreuistis, inquit, tanquam utilem istam tentationem: neq; respuistis, ut non
susciperetis communionem periculi mei. Sed sicut angelum dei excepistis me, sicut Christū
Iesum. Deinde admirans, opus eorum spiritale commendat, ut hoc intuentes, in carnalem
timorem non decidant. Quæ ergo fuit, inquit, beatitudo uestra? Testimonium uobis perhi
beo, quoniā si fieri posset, oculos uestros eruissetis, & dedissetis mihi. Ergo inimicus factus
sum uobis, uerum prædicans? Respondetur utiq; non. Sed quid uerum prædicans, nisi ut
non circuncidantur. Et ideo uide quid adiungit, Æmulantur uos non bene, id est, inuident
uobis, qui uos carnales de spiritalibus uolunt facere: hoc est æmulantur non bene, sed ex-
cludere, inquit, uos uolunt, ut illos æmulemini, hoc est imitemini. Quomodo, nisi ut seruitu
tis iugo attineamini, sicut ipsi attinentur. Bonum autem est, ait, æmulari in bono semper.
Vult enim ut seipsum imitentur, propter hoc addidit, Et non solū cum præsens sum apud
uos. Cum enim præsenti oculos suos dare uellent, utiq; ipsum conabantur imitari, quem
ita diligebant. Ad hoc dicit etiam, Filioli mei, ut tanquam parentem utiq; imitentur. Quos
iterum, inquit, parturio, donec Christus formetur in uobis. Magis hoc ex persona matris
1. Thes. 2 ecclesiæ locutus est: nam & alibi dicit, Factus sum paruulus in medio uestrum, tanquam si
nutrix foueat filios suos. Formatur autem Christus in credente per fidem in interiore homi
ne, uocato in libertatem gratiæ: miti & humili corde, non se iactante de operum meritis,
quæ nulla sunt, sed ab ipsa gratia meritum aliquod inchoante, quo possit dicere minimus
Matth. 25 sum, id est ipse sum ille, qui ait, Cum enim fecisti uni ex minimis meis, mihi fecisti. Forma-
tur enim Christus in eo, qui formam accepit Christi: formā autem accepit Christi, qui ad-
hæret Christo dilectione spiritali. Ex hoc enim fit, ut huius imitatione sit quod ille, quantū
1. Ioan. 2 gradu suo sinitur. Qui enim dicit se in Christo manere, ait Ioannes, debet quomodo & ille
ambulauit & ipse ambulare. Sed cum homines à matribus concipiantur ut formētur, iam D
formati autem parturiantur ut nascantur, potest mouere quod dictum est, Quos iterum
parturio, donec Christus formetur in uobis. Nisi parturitionem hanc pro curarum angori-
bus positam intelligamus, quibus eos parturiuit ut nascerentur in Christo: & iterum par-
turit propter pericula seductionis, quibus eos conturbari uidet. Sollicitudo autem taliū de
illis curarum, qua se quodammodo parturire dicit, tandiu esse poterit, donec perueniant in
mensurā ætatis plenitudinis Christi, ut iam nō moueantur omni uēto doctrinæ. Nō ergo
propter initium fidei, quoniam nati erant, sed propter robur perfectionis dictum est,
Quos iterum parturio, donec Christus formetur in uobis. Hanc parturitionem alijs uer-
2. Cor. 11 bis etiam alibi commendat, ubi dicit, Incursus in me quotidianus, sollicitudo omnium eccle
siarum. Quis infirmatur, & ego non infirmor? Quis scandalizatur, & ego non uror? Quod
uero subiecit. Vellem autem nunc adesse apud uos, & mutare uocem meam, quia confun-
dor in uobis: quid aliud intelligitur, nisi quia filiolos suos esse dixerat, parcens eis fortasse
per litteras, ne seueriore obiurgatione commoti, facile in eius odium traducerentur à dece-
ptoribus illis, quibus absens non posset resistere. Vellem ergo, inquit, nūc adesse apud uos,
& mutare uocem meam, id est negare uos filios, quia confundor in uobis, Malos enim fi-
lios ne de his erubescant, etiam parentes abdicare solent. Deinde subiungit, Dicite mihi sub
lege uolentes esse, Legem non audistis? Et de duobus quidem filijs Abraæ quod dicit, fa-
cile intelligitur: nam ipse interpretatur hanc allegoriam. Hos enim duos filios habebat
Abraam, cum duo testamenta significata sunt. Post mortem autem Saræ, quos de alia
uxore genuit, non pertinent ad hanc significationem. Et ideo multi legentes Apostolum,
librum autem Geneseos ignorantes, putant solos duos filios habuisse Abraam. Hos er-
go solos commemorat Apostolus, quia solos adhuc habebat cum hæc significarentur, quæ
consequenter exponit, Quòd ille de ancilla, quæ Agar uocabatur, uetus testamentum signi
ficat, id est populum ueteris testamenti, propter iugum seruile carnalium obseruationum,
& pro

A & promissa terrena, quibus irretiti & quæ tantũmodo sperantes de deo, nõ admittũtur ad
hæreditatem spiritalem cœlestis patrimonij. Nõ autem sufficit q; de libera uxore natus est
Isaac, ad significandum populum hæredem noui testamenti: sed plus hic ualet, quòd secun
dum promissionem natus est. Ille autem & de ancilla & secundum carnem, & de libera na/
sci potuit secundum carnẽ, sicut de Cethura quam postea duxit Abraam, non secundũ pro/ Gen.25
missionem, sed secũdum carnẽ suscepit filios. Isaac enim mirabiliter natus est per repromis/
sionem cum ambo parentes senuissent. Quòd si data per apostolũ fiducia, quòd duos illos
allegorice accipiendos apertissime ostendit, uoluerit aliquis etiam Cethuræ filios in aliqua
rerũ figura futurarũ inspicere, nõ enim frustra de talibus personis administratione spiritus/
sancti hæc gesta conscripta sunt, inueniet fortasse hæreses & schismata significari, Qui filij
de libera quidem sicut isti de ecclesia, sed tamen secundum carnem nati sunt, non spiritaliter
per repromissionem. Quod si ita est, nec ipsi ad hæreditatem inueniuntur pertinere, id est,
ad cœlestẽ Hierusalem, quã sterilem uocat scriptura quãdiu filios in terra non genuit. Quæ
deserta etiam dicta est cœlestem iustitiã deserẽtibus hominibus terrena sectantibus, tanq;
uirum habente illa terrena Hierusalem, quia legem acceperat. Et ideo cœlestẽ Hierusalem
Sara significat, quæ diu deserta est à concubitu uiri propter cognitam sterilitatẽ, Non enim
tales homines qualis erat Abraam ad explendam libidinẽ utebãtur fœminis, sed ad succes/
sionem prolis. Accesserat autem sterilitati etiam senectus, ut ex omni desperatione diuina
promissio magnum meritum credentibus daret. Certus ergo de promissione dei, officio gi
gnendi accessit ad ætate iam grauem, quã in annis uegetioribus corporali copulatione de/
seruerat. Non enim ob aliud apostolus adiũcta earum mulierũ figura interpretatur, quod Esaiæ 54
per prophetam dictũ est, Quoniam multi filij desertæ magis quàm eius quæ habet uirum,
Cum & marito prior Sara sit mortua, neq; inter eos ullum extitisset diuortiũ, Vnde ergo
illa deserta, aut illa habens uirum, nisi quòd Abraam propagãdæ prolis operam ad Agar
B ancillæ fœcunditatem ab uxoris Saræ sterilitate transtulerat: ipsa tamen permittẽte & ultro
offerente ut maritus eius de ancilla susciperet filios. Antiqua enim iustitiæ regula est, quam 1.Corint.7
commendat ad Corinthios idem Apostolus, Mulier sui corporis potestatẽ non habet, sed
uir, Similiter autem & uir sui corporis potestatẽ non habet, sed mulier. Et huiusmodi enim
debita, sicut cætera, in eorum quibus debentur potestate consistunt, Cui potestati qui frau/
dem nõ facit, ille castitatis coniugalis iura custodit. Senectus autẽ parentum Isaac ad eam
significationem ualet, quoniam noui testamẽti populus quãuis sit nouus, prædestinatio ta
men eius apud deum, & ipsa Hierusalem cœlestis antiqua est. Vnde & Ioannes ad paren/ 1.Ioan.2
tes dicit, Scribo uobis patres, quoniam cognouistis quod erat ab initio. Carnales autẽ qui
sunt in ecclesia ex quibus hæreses & schismata fiunt, ex Euangelio quidem occasionem na/
scendi acceperunt, sed carnalis error quo concepti sunt & quem secum trahunt, non refer/
tur ad antiquitatem ueritatis, Et ideo de matre adolescentula, & de patre sene sine repro/ Apoc.1
missione nati sunt, Quia & dominus non nisi ob antiquitatem ueritatis in Apocalypsi al/
bo capite apparuit. Nati sunt ergo tales ex occasione antiquæ ueritatis in nouitio tempo/
raliq; mendacio. Dicit ergo nos Apostolus secundum Isaac promissionis filios esse, Et
sic persecutionem passum Isaac ab Hismaele, quemadmodum hi qui spiritaliter uiuere cœ/
perant, à carnalibus Iudæis persecutionem patiebantur: frustra tamen, cum secundum scri Gen.21
pturam eijciatur ancilla & filius eius, nec hæres esse possit cum filio liberæ. Nos autem, in/
quit, fratres non sumus ancillæ filij, sed liberæ, Ea enim libertas nũc maxime opponẽda est
seruitutis iugo, quo in operibus legis tenebantur, qui ad circuncisionem istos trahebant. Expositio capituli quinti.

Cum autem dicit, State ergo, significat eos nondum cecidisse: accommodatius enim
diceret, surgite. Sed quod addidit, Et ne iterum seruitutis iugo attineamini, Quandoqui/
dem hic nullum aliud iugum potest intelligi quo eos attineri nolit, nisi circuncisionis ta/
liúmque obseruationum Iudaicarum, Ita enim & sequitur, Ecce ego Paulus dico uobis,
quia si circuncidamini, Christus uobis nihil proderit: quomodo accepturi sumus quod ait,
Ne

Ne iterum seruitutis iugo attineamini, cum ad eos scribat qui Iudæi nunquam fuerant? C
Nam hoc agit utiq; ne circuncidantur. Sed nimirum hic declaratur & confirmatur illa sententia, de qua superius disputauimus. Quid enim aliud hoc loco gentibus dicat, non inuenio, nisi ut prosit illis quòd à seruitute superstitiôis suæ per fidem Christi liberati sunt, ne iterum serui esse uelint sub iugo obseruationum carnalium, quamuis sub lege dei, tamē carnalem populum seruiliter alligantium. Christū autem nihil eis profuturum esse dicit, si circuncidantur, Sed illo modo, quo eos isti uolebant circuncidi, id est ut in carnis circuncisione ponerent spem salutis. Non enim Timotheo nō profuit Christus, quia Paulus ipse illum iam Christianum iuuenem circuncidit: fecit autem hoc propter scandalū suorum, nihil simulans
1.Cor.7 omnino, sed ex illa indifferentia, qua dicit, Circuncisio nihil est, & præputium nihil est: nihil enim obest ista circuncisio ei, qui salutem in illa esse non credit. Secundum hanc sententiam etiam illud addit, Testificor autem omni homini circuncidenti se, id est tanquam salutarem istam circuncisionem appetenti, quia debitor est uniuersæ legis faciendæ. Quod ideo ait, ut uel terrore tam innumerabiliū obseruationū, quæ in legis operibus scriptæ sunt, ne omnes implere cogerentur: quod nec ipsi Iudæi, nec parentes eorum implere potuerūt, sicut Petrus in actibus apostolorum dicit: abstinerent se ab his, quibus eos isti subiugare cupiebāt. Euacuati, inquit, estis in Christo, qui in lege iustificamini. Hæc est illa proscriptio, qua Christū proscriptum superius dixerat, ut cum isti euacuarentur Christo, id est Christus ab eis tanq; à possessione, quam tenebat, abscedit, opera legis in eam possessionem tanq; in uacuam inducantur: quod quia nō Christo, sed illis obest, addidit, A gratia excidistis. Cum enim hoc agat gratia Christi, ut illi qui debitores erant operum legis, liberentur hoc debito, isti ingrati tantæ gratiæ, debitores esse uolunt uniuersæ legis faciendæ. Nondum autem erat factum, sed quia uolūtas moueri cœperat, ita plerisq; locis loquitur quasi factū sit. Nō enim, inquit, spiritu ex fide spem iustitiæ expectamus, In quo demonstrat ea pertinere ad fidem Christi, quæ spiritaliter desiderantur & expectantur, nō quæ carnaliter: qualibus promissio- D
2.Cor.4 nibus seruitus illa tenebatur: sicut alio loco dicit, Non respicientibus quæ uidentur, sed quæ non uidentur. Quæ enim uidentur, temporalia sunt: quæ autem non uidentur, æterna sunt. Deinde subiunxit, In Christo enim Iesu neq; circūcisio quicquam ualet, neq; præputium: ut illam indifferentiam declararet, nihil q; perniciosum esse in hac circuncisione ostenderet, nisi ex illa salutem sperare. Nihil ergo ualere dicit in Christo circūcisionem aut præputium, sed fidem quæ per dilectionem operatur. Et hic illud tetigit, quia sub lege seruitus per timorem operatur. Currebatis bene, inquit, quis uos impediuit ueritati nō obedire? Hoc est quod superius ait, Quis uos fascinauit? Suasio, inquit, uestra, non ex eo est, qui uocauit uos. Hæc enī suasio carnalis est, ille autem in libertatem uocauit. Suasionem aūt eorū dixit, quod eis suadebatur. Eos autem paucos, qui ad illos ueniebant, ut ista suaderent, quia in comparatione multitudinis credentium Galatarum exiguo numero erant, fermentum appellat. Recipient autem isti fermentum, & tota massa, id est, tota eorum ecclesia in corruptione carnalis seruitutis quodāmodo fermentabitur, si tales suasores tāquam iustos & fideles recipientes honorauerint. Ego, inquit, cōfido in uobis in domino, quòd nihil aliud sapietis. Hinc utiq; manifestum est nondum illos fuisse possessos à talibus. Qui autem conturbat uos, inquit, portabit iudicium, quicunq; ille fuerit. Hæc est illa conturbatio contraria ordini, ut de spiritalibus carnales fiant. Et quoniam intelligendum est fuisse quosdam, qui cum uellent eis istam seruitutē persuadere, & uiderent eos Pauli apostoli autoritate reuocari, dicerēt etiam ipsum Paulum id sentire, sed non eis facile aperire uoluisse sententiam suam, opportunissime subiecit, Ego autem fratres, si circūcisionem adhuc prædico, quid adhuc persecutionem patior? Etiam ab ipsis patiebatur persecutionem, qui talia persuadere moliebantur, cum iam euan-
2.Cor.11 gelium suscepisse uiderentur. Quos tangit alio loco, ubi ait, Periculis in falsis fratribus: & hic
Gal.2 in capite epistolæ, ubi dicit, Propter subintroductos autem falsos fratres, qui subintroierunt proscultare libertatem nostram, quam habemus in Christo Iesu, ut nos in seruitutem redigerent.

A gerent.Ergo si circuncisionem prædicabat,desinerent eum persequi. Qui tamen ne timeren
tur ab eis quibus christiana libertas annuntiabatur: aut ne ab ipso Apostolo timeri puta/
rentur, propterea superius libera plenus fiducia nomen suum etiam professus est, dicens,
Ecce ego Paulus dico uobis,quia si circũcidamini,Christus uobis nihil proderit: tanquam
si diceret,Ecce me imitamini ut non timeatis, aut in me causam refundite si timetis. Quod
autem dicit,Ergo euacuatum est scandalum crucis:sententiam illam repetit,Si ex lege iusti Gal.2
tia,ergo Christus gratis mortuus est.Sed hic quoniam scandalum nominat,in memoriam
reuocat: propterea maxime in Christo passos esse scandalum Iudæos, quia istas carnales
obseruationes quas pro ipsa salute se habere arbitrabantur eum sæpe animaduertebant
præterire atq; contemnere.Hoc ergo ita dixit,ac si diceret, Sine causa ergo Christum,cum
ista contemneret,scandalizati Iudæi crucifixerunt,si adhuc eis pro quibus crucifixus est ta/
lia persuadentur. Et adiecit elegantissima ambiguitate quasi sub specie maledictionis be/
nedictionem dicens,Vtinam abscindantur qui uos cõturbant,Non tantum,inquit,circun
cidantur,sed abscindantur.Sic enim fiunt spadones propter regnum cœlorum, & carnalia
seminare cessabunt. Vos enim,inquit,in libertatem uocati estis fratres, Quia illa conturba
tio à spiritalibus ad carnalia reuocans in seruitutem trahebat.Sed iam hinc opera illa legis
tractare incipit,de quibus eum supra dixeram in fine epistolæ tractaturũ, quæ ad nouum
quoq; testamẽtum pertinere nemo ambigit,sed alio fine:quo liuore se ea facere dicit,id est,
charitatis æterna sperantis hinc præmia,& ex fide expectantis. Non sic Iudæi, qui timore
ista implere cogebantur,non illo casto permanẽte in seculum seculi,sed quia timebãt præ/
senti uitæ suæ:& ideo quædã opera legis implebant quæ in sacramentis sunt, illa uero quæ
ad bonos mores pertinent omnino non poterant.Non enim implet ea nisi charitas.Quia
& hominem si propterea non occidit aliquis,ne & ipse occidatur,non implet præceptum iu
stitiæ:sed si ideo non occidat,quia iniustum est,etiam si id possit facere impune, nõ solum
B apud homines,sed etiam apud deum.Sicut Dauid cum diuinitus accepisset in potestatem
regem Saul impune utiq; occideret:nec hominibus in se uindicaturis, quia multum ab eis
diligebatur idem Dauid: nec deo qui hanc ipsam potestatem dedisse se dixerat, ut omni/
no ei faceret quod uellet.Pepercit ergo diligens proximum tanquam seipsum, non solum
persecutum,sed etiam persecuturum,qui eum corrigi quàm interfici maluit: homo in uete/
ri testamento,sed non homo de ueteri testamento, quem fides futuræ hæreditatis Christi
reuelata & reddita saluum faciebat, & ad imitandum uocabat:ideo nunc dicit Apostolus,
In libertatem uocati estis fratres,tantum ne libertatem in occasionem carnis detis, id est,
ne audito nomine libertatis impune uobis peccãdum esse arbitremini.Sed per charitatem
inquit,seruite inuicem. Qui enim per charitatem seruit,libere seruit, & sine miseria obtem/
perans deo,cum amore faciendo quod docetur,non cũ timore quod cogitur. Omnis enim
lex, inquit, in uno sermone impleta est, in eo quòd diliges proximum tuum tanquam te/
ipsum.Omnem ergo legẽ nunc dicit ex his operibus quæ ad bonos mores pertinent,Quia
& illa quæ sunt in sacramentis, cum bene à liberis intelliguntur, nec carnaliter obseruan/
tur à seruis, ad illa duo præcepta referantur necesse est, dilectionis dei & proximi. Recte
itaq; accipitur,ad hoc pertinere quod etiam dominus ait, Non ueni legem soluere,sed im
plere: quia erat ablaturus timorem carnalem, Spiritalem autem charitatem daturus qua
sola lex impleri potest, Plenitudo enim legis charitas: ut quando fides impetrat spiritum
sanctum,per quem charitas dei diffusa est in cordibus operantium iustitiam,nullo modo
quisquam ante gratiam fidei de bonis operibus glorietur. Quapropter istos iactantes se
de operibus legis ita refellit Apostolus, dum ostendit opera uetusta sacramentorum um/
bram futurorum fuisse,quas iam aduentu domini libero hæredi necessarias non esse mon
strauit. Opera uero ad bonos mores pertinentia non impleri nisi dilectione, per quam fi/
des operatur. Vnde si opera legis quædam post fidem superflua, quædã ante fidem nulla
sunt,uiuat iustus ex fide:ut & onus graue seruitutis abijciat, leui sarcina Christi uegetatus,

& iustitiæ metas non transgrediatur, leui iugo charitatis obtemperans. Quæri autem potest, cur Apostolus & hic solam commemorauit proximi dilectionem, quam lege dixit impleri, & ad Romanos cum in eadem quæstione uersaretur, Qui enim diligit alterum, inquit, legem impleuit, Nam non adulterabis, non homicidium facies, non furaberis, nõ concupisces, & si quod est aliud mandatum, in hoc sermone recapitulatur, Diliges proximum tuum tanquam teipsum, Dilectio proximi malum non operatur, Plenitudo autem legis charitas. Cum ergo in duobus præceptis dilectionis dei & proximi perfecta sit charitas, cur Apostolus in hac & in illa epistola solam proximi dilectionem commemorat, nisi quia de dilectione dei possunt mentiri homines, quia rariores tentationes eam probant: in dilectione autem proximi facilius conuincuntur eam non habere, dum iniq; cum hominibus agunt? Consequens est autem ut qui ex toto corde, ex tota anima, ex tota mente deum diligit: diligat & proximum tanquam seipsum. Quia hoc iubet ille quem ex toto corde, ex tota anima, ex tota mente diligit: item diligere proximum, id est, omnem hominem tanq̃ seipsum, quis potest, nisi deum diligat, cuius præcepto & dono dilectionem proximi possit implere? Cum ergo utrunq; præceptum ita sit, ut neutrum sine altero possit teneri, etiam unum horum cõmemorare plerunq; sufficit, cum agitur de operibus iustitiæ: sed opportunius illud de quo quisq; facilius conuincitur. Unde Ioannes dicit, Qui enim non diligit fratrem suum quem uidet, deum quem non uidet quomodo potest diligere? Mentiebantur enim quidam dilectionem se dei habere, & de odio fraterno eam nõ habere conuincebantur. De quo iudicare in quotidiana uita & moribus facile est. Si autem mordetis, inquit, & comeditis inuicem, uidete ne ab inuicem consumamini. Hoc enim maxime uitio contentionis & inuidentiæ, perniciosæ disputationes inter eos nutriebantur, male de inuicẽ loquẽdo, & quærendo quisq; gloriã suam uanamq; uictoriã, quibus studijs consumitur societas populi, dum in partes disiungitur. Quomodo autẽ ista uitare possunt, nisi spiritu ambulẽt, & concupiscentias carnis non perficiant? Primũ enim & magnum munus est spiritus, humilitas & mãsuetudo. Unde illud quod iam memoraui, dominus clamat, Discite à me, quia mitis sum & humilis corde. Et illud prophetæ, Super quem requiescit spiritus meus, nisi super humilem & quietum, & trementem uerba mea? Quod autem ait, Caro enim concupiscit aduersus spiritum, spiritus autem aduersus carnem, Hæc enim inuicẽ aduersantur, ut non ea quæ uultis faciatis: putant hic homines liberum uolũtatis arbitrium negare Apostolum nos habere. Nec intelligunt hoc eis dictum si gratiam fidei susceptam tenere nolunt, per quam solam possunt spiritu ambulare & concupiscentias carnis non perficere. Si ergo nolunt eam tenere, non poterunt ea quæ uolunt facere. Volunt enim operari opera iustitiæ, quæ sunt in lege, sed uincuntur concupiscentia carnis, quam sequendo deserunt gratiam fidei. Unde & ad Romanos dicit, Prudentia carnis inimica in deum, legi enim dei non est subiecta, neq; enim potest. Cum enim charitas legem impleat, prudentia uero carnis commoda temporalia consectando spiritali charitati aduersetur, quomodo potest legi dei esse subiecta, id est, libenter atq; obsequenter implere iustitiã, eiq; nõ aduersari: quando etiam dum conatur, uincatur necesse est, ubi inuenerit maius cõmodum temporale de iniquitate se posse assequi, q̃ si custodiat æquitatem? Sicut enim prima hominis uita est ante legem, cũ nulla nequitia & malitia prohibetur, neq; ulla ex parte prauis cupiditatibus resistit, quia non est qui prohibeat: sic secunda est sub lege ante gratiam, quãdo prohibetur quidem & conatur à peccato abstinere se, sed uincitur: quia nondum iustitiam propter deum & propter ipsam iustitiam diligit, sed eam sibi uult ad conquirendum terrena seruire. Itaq; ubi uiderit ex alia parte ipsam, ex alia cõmodum temporale, trahitur pondere temporalis cupiditatis, sed qua relinquit iustitiã. Quam propterea tenere conabat̃, ut haberet illud quod se nunc uidet amittere si illã tenuerit. Tertia est uita sub gratia, quãdo nihil temporalis cõmodi iustitiæ præponit̃, quod nisi charitate spiritali quã dominus exemplo suo docuit & gratia donauit, fieri nõ potest. In hac enim uita etiã si existant desideria carnis de mortalitate corporis,

Marginalia: Rom. 13; 1. Ioan. 4; Mat. 11; Esaiæ 66; Rom. 8; C; D

A corporis,tamen mentē ad consensionem peccati non subiugant. Ita iam non regnat pecca
tum in nostro mortali corpore,quāuis nō possit nisi inhabitare in eo quādiu mortaliter po
test.Primo enim non regnat cum mente seruimus legi dei,quāuis carne legi peccati,id est,
pœnali consuetudini,cū ex illa existunt desideria quibus tamē non obedimus.Postea uero
ex omni parte extinguitur, Quoniam si spiritus Iesu habitat in nobis,qui suscitauit Iesum
Christum à mortuis, uiuificabit & mortalia corpora nostra propter spiritū qui habitat in
nobis.Nunc ergo implendus est gradus sub gratia,ut faciamus quod uolumus spiritu,etiā
si carne nō possumus:id est, nō obediamus desiderijs peccati ad præbendū illi membra no
stra arma iniquitatis,etiā si non ualemus efficere,ut eadem desideria non existant: ut q̄uis
nondum simus in pace illa æterna ex omni hominis parte perfecta, iam tamen desinamus
esse sub lege,ubi præuaricationis rea mens tenetur,dū eam concupiscentia carnis in consen
sionem peccati captiuam ducit:simus aūt sub gratia,ubi nulla est cōdemnatio his qui sunt
in Christo Iesu,quia non certantem,sed uictū pœna consequitur.Ordinatissime itaq; sub- 1.Retract.24.
iungit.Quòd si spiritu ducimini,non adhuc estis sub lege: ut intelligamus eos esse sub lege,
quorum spiritus ita concupiscit aduersus carnē,ut non ea quæ uolunt faciant:id est, non se
teneant cōiunctos in charitate iustitiæ,sed à concupiscente aduersum se carne uincant:non
solum ea repugnante legi mentis eorum, sed etiam captiuante illos sub lege peccati,quæ in
est in membris mortalibus.Qui enim nō ducuntur spiritu,sequitur ut carne ducantur. Nō
aūt pati aduersitatem carnis,sed duci à carne damnatio est,Et ideo q; si spiritu,inquit,duci-
mini non adhuc estis sub lege.Nam & superius non ait,spiritu ambulate,& cōcupiscentias
carnis non habueritis,sed ne perfeceritis.Quippe nō eas omnino habere,nō iam certamen,
sed certaminis præmiū est,si obtinuerimus uictoriam perseuerādo sub gratia,Cōmutatio
enim corporis in immortalē statum,solas carnis cōcupiscentias nō habebit. Deinde incipit
opera carnis enumerare,ut intelligant se,si ad operandū ista desiderijs carnalibus consense
rint, tunc duci carne,nō spiritu.Manifesta aūt sunt,inquit,opera carnis,quæ sunt fornicatio
B nes,immundiciæ,idolorū seruitus,ueneficia,inimicitiæ,cōtentiones,animositates,æmulatio
nes,dissensiones,hæreses,inuidiæ,ebrietates,comessationes,& his similia, quæ prædico uo-
bis sicut prædixi,quoniā qui talia agunt,regnū dei non possidebunt.Agunt aūt hæc qui cu
piditatibus carnalibus consentientes facienda esse decernunt, etiā si ad implendū facultas
non datur.Cæterum qui tanguntur huiusmodi motibus,& immobiles, & in maiore chari
tate consistunt, non solum non eis exhibentes membra corporis ad male operandum, sed
neq; nutu consensionis ad exhibendum consentientes,non hæc agunt, & ideo regnum dei
possidebunt. Non enim iam regnat peccatum in eorum mortali corpore,ad obediendum
desiderijs eius , quamuis habitet in eodem mortali corporale peccatum:nondum extincto
impetu consuetudinis naturalis,quia mortaliter nati sumus,& propriæ uitæ nostræ,cum &
nosipsi peccando auximus quod ab origine peccati humani damnationisq; trahebamus.
Aliud est enim non peccare,aliud non habere peccatum.Nam in quo peccatū non regnat,
non peccat ,id est, qui non obedit desiderijs eius . In quo autem non existunt omnino ista
desideria,non solum non peccat, sed etiam non habet peccatum. Quod etiam si ex multis
partibus in ista uita possit effici,ex omni tamen parte non nisi in resurrectione carnis atq;
cōmutatione sperādum est.Potest autem mouere quod ait, quæ dico uobis, sicut prædixi,
quoniam qui talia agunt,regnum dei non possidebūt:si quæratur ubi ista prædixerit,nam
in hac epistola non inuenitur. Ergo aut præsens cum esset hoc prædixerat, aut cognouerat
peruenisse ad illos epistolam quæ emissa est ad Corinthios. Ibi enim sic ait, Nolite errare, 1.Corin.6
neq; fornicatores,neq; idolis seruientes,neq; adulteri,neq; molles,neq; masculorum concu
bitores,neq; fures,neq; auari,neq; ebriosi,neq; maledici, neq; rapaces regnum dei posside-
būt.Hic ergo cum enumerasset opera carnis quibus clausum est regnum dei,subiecit etiam
opera spiritus quod spiritus fructus uocat,Fructus autem spiritus est,inquit, charitas,gau
dium,pax,lōganimitas,benignitas,bonitas,fides,mansuetudo,cōtinentia:& addidit, Ad-

 uersus

uersus huiusmodi non est lex: ut intelligamus illos sub lege positos, in quibus ista non regnant. Nam in quibus hæc non regnant, ipsi lege legitime utuntur, quia non est illis lex ad cohercendum posita. Maior enim & præpollentior delectatio eorum iustitia est, sic enim C
1. Tim. 1 ad Timotheum dicit, Scimus enim quia bona est lex si quis ea legitime utatur, sciens hoc quia lex iusto posita non est. Iniustis autem & non subditis & impijs peccatoribus, & scelestis & contaminatis, parricidis & matricidis, homicidis, fornicatoribus, masculorum concubitoribus, plagiarijs, mendacibus, periuris, & si quid aliud sanæ doctrinæ aduersatur: subauditur, his lex posita est. Regnant ergo spiritales isti fructus in homine in quo peccata nō regnant. Regnant autem ista bona si tantum delectant, ut ipsa teneant animum in tentationibus, nec in peccati consensionem ruat. Quod enim amplius nos delectat, secundum id operemur necesse est: ut uerbi gratia, occurrit forma speciosæ fœminæ, & mouet ad delectationem fornicationis: sed si plus delectat pulchritudo illa intima & syncera species castitatis, per gratiam quæ est in fide Christi, secundum hanc uiuimus & secundum hanc operamur: ut non regnante in nobis peccato ad obediendum desiderijs eius, sed regnante iustitia per charitatem cum magna delectatione faciamus quicquid in ea deo placere cognoscimus. Quod autem de castitate & de fornicatione dixi, hoc de cæteris intelligi uolui. Neq; moueat, uel quòd non omnino ad eundem numerum & ordinem opera carnis in hac epistola enumerauit, atq; in illa ad Corinthios: uel quòd spiritalia bona pauciora, pluribus carnalibus uitijs opposuit: neq; ita econtrario ut fornicationibus castitas, immundicijs mundicia, atq; ita cæteris cætera occurrant: non enim hoc suscepit ut doceret quot sint, sed in quo genere illa uitanda, illa uero expetenda sint: cum carnis & spiritus nominibus à pœna peccati atq; peccato ad gratiam domini atq; iustitiæ nos conuerti oportere prædiceret: ne deserendo gratiam temporalem, qua pro nobis dominus mortuus est, non perueniamus ad æternam quietem in qua pro nobis dominus uiuit: neq; intelligēdo pœnam temporalem, in qua nos dominus mortalitate carnis edomare dignatus est, in pœnam sempiternam incidamus, quæ perseueranti aduersum dominum superbiæ præparata est. Cum enim commemoratis multis operibus carnis, addidit & his similia: satis ostendit non se ista examinatiore numero collocasse, sed liberiore sermone posuisse. Hoc etiam de spiritalibus fructibus fecit. Non enim ait aduersus hæc non est lex, sed aduersus huiusmodi, hoc est, siue ista siue etiam cætera huiusmodi. Sed tamen diligenter consyderantibus, non hic omnimodo carnalium spiritaliumq; operum oppositio inordinata atq; confusa est. Ob hoc autem latet, quia pauciora sunt, uel singula quibusdam pluribus opponuntur. Nam ex eo quòd carnalium uitiorum in capite posuit fornicationes, in capite autem uirtutum spiritalium charitatem, quem non diuinarum litterarum studiosum faciat intentum ad perscrutanda cætera? Si enim fornicatio est amor à legitimo connubio solutus, & uagus explendæ libidinis consectando licentiam: quid tam legitime ad spiritalem fœcunditatem coniungitur quàm anima deo? Cui quanto fixius inhæserit, tanto est incorruptior. Inhæret autem charitate. Recte igitur fornicationi opponitur charitas, in qua sola est custodia castitatis. Immundiciæ autem sunt perturbationes de illa fornicatione conceptæ, quibus gaudium tranquillitatis opponitur. Idolorum autē seruitus, ultima fornicatio est animæ, propter quam etiam bellum aduersus euangeliū cū recōciliatis deo furiosissimum gestum est, cuius reliquiæ quamuis interdiu, adhuc tamen recalent. Huic itaq; pax contraria est qua reconciliamur deo, eademq; pace etiam cum hominibus custodita, ueneficiorum, inimicitiarum, contentionum, æmulationum, animositatum, dissensionumq; uitia sanātur in nobis. Vt autem ea in alijs, inter quos uiuimus, iusta moderatione tractentur, & ad sustinendum longanimitas, & ad curandum benignitas, & ad ignoscendum bonitas militat. Iam uero hæresibus fides, inuidiæ mansuetudo, ebrietatibus & comessationibus continentia reluctatur. Nec quis sanè arbitretur hoc esse inuidiam quod est æmulatio: uicina enim sunt, & propter ipsam uicinitatem plerunq; utrumlibet hotū pro altero, uel æmulatio pro inuidia, uel inuidia pro æmulatione D

tione ponitur. Sed quia utrunq; hic locis suis dictum est, utiq; distinctionem de nobis fla
A gitant. Nam æmulatio est dolor animi cum alius peruenit ad rem quam duo pluresue ap- Aemulatio.
petebant, & nisi ab uno haberi non potest. Istam sanat pax, quia id appetimus quod om-
nes qui appetunt si assequantur, unum in eo fiunt. Inuidia uero dolor animi est, cum indi- Inuidia.
gnus uidetur aliquis assequi, etiam quod tu non appetebas. Hanc sanat mansuetudo, cum
quisque ad iudicium dei reuocans, non resistit uolútati eius, & magis ei credit recte factum
esse quàm sibi quod putabat indignum. Crucifixerunt autem carnem suam cum passioni-
bus & concupiscentijs, sicut consequenter dicit, qui sunt in Christo Iesu. Vnde autem cruci-
fixerunt, nisi timore illo casto permanente in seculum seculi, quo cauemus offendere illum
quem toto corde, tota anima, tota mente diligimus? Non enim hoc timore timet adulte-
ra ne custodiatur à uiro, quo timet casta, ne deseratur. Illi enim tristis est præsentia uiri, huic
absentia. Et ideo timor ille corruptus est & transire non uult hoc seculum: iste autem castus
permanet in seculum seculi. De quo timore crucifigi optat propheta cum dicit, Confige cla Psal.118
uis à timore tuo carnes meas. Ista crux est de qua dominus dicit, Tolle crucem tuam, & se- Matth.16
quere me. Si spiritu, inquit, uiuimus, spiritu & sectemur. Manifestum est certe se- Expositio sexti
cundum id nos uiuere quod sectati fuerimus, sectabimur autem quod dilexerimus. Itaq; si capituli
ex aduerso existant duo, præceptum iustitiæ & consuetudo carnalis & utrunq; diligitur, id
sectabimur quod amplius dilexerimus. Si tantundem utrunque diligitur, nihil eorum se-
ctabimur, sed aut timore inuiti trahemur in alterutram partem: aut si utrunque æqualiter
etiam timemus, in periculo sine dubio remanebimus, fluctu dilectionis & timoris alternan
te quassati. Sed pax Christi uincat in cordibus nostris. Tunc enim orationes & gemitus, &
in auxilium inuocata dextera misericordiæ dei, sacrificium contribulati cordis non despi-
cit, charitatemq; sui ampliorem commendatione periculi, de quo liberabit, exuscitat. In eo
autem illi fallebantur, quod negare quidem non poterant, sectandum sibi esse spiritum san
ctum assertorem ac ducem libertatis suæ, sed ad opera seruilia carnaliter cõuersi, retrorsum
B se conari non intelligebant. Propterea non ait, si spiritu uiuimus, spiritum sectemur, sed spi
ritu sectemur inquit. Fatebantur enim spirituisancto seruire oportere, & eum non spiritu
suo, sed carne uolebant sectari: non spiritaliter obtinentes gratiam dei, sed in circuncisione
carnali & cæteris huiusmodi spem constituentes salutis. Non efficiamur, inquit, inanis glo
riæ cupidi, inuicem inuidentes, & inuicem prouocantes. Prorsus magnifice & omnino diui
no ordine, posteaquam eos instruxit aduersus illos à quibus in seruitutem legis seduceban
tur, hoc in eis cauet ne instructiores facti, & uolentes iam calumnijs carnalium respondere,
contentionibus studeant, & appetitu inanis gloriæ, legis oneribus non seruientes, uanis cu
piditatibus seruiant. Nihil autem sic probat spiritalem uirum, quàm peccati alieni tracta-
tio, cum liberationem eius potius quàm insultationẽ, potiusq; auxilia quàm cõuitia medi
tatur, & quantum facultas tribuitur suscipit. Et ideo dicit, Fratres, & si præoccupatus fuerit
homo in delicto, uos qui spiritales estis instruite huiusmodi. Deinde ne sibi quisq; uidea-
tur instruere, etiam cum proterue exagitat irridetq; peccantem, aut superbe tanquam in-
sanabilem detestatur, In spiritu, inquit, mansuetudinis, intendens teipsum, ne & tu ten-
teris. Nihil enim ad misericordiam sic inclinat, quàm proprij periculi cogitatio. Ita eos
nec deesse uoluit fratrum correptioni, nec studere certamini. Multi enim homines cum à
somno excitantur, litigare uolunt: aut rursus dormire, cum litigare prohibentur. Pax igitur
& dilectio & communis periculi cogitatio in corde reseruetur: modus autem sermonis, siue
acrius siue blandius proferatur, sicut salus eius quem corrigis uidetur postulare, moderan-
dus est. Nam & alio loco dicit, Seruum autem domini litigare non oportet, sed mitem esse
ad omnes, docibilem, patientem. Et ne quisquam ex eo putet cessandum sibi esse à corre-
ptione erroris alterius, uide quid adiungat, In modestia, inquit, corripientem diuersa sen-
tientes. Quomodo in modestia, quomodo corripientem, nisi cum lenitatem corde retine-
mus, & aliquam medicamenti acrimoniam uerbo correptionis aspergimus? Nec aliter ac-

 cipiendum

cipiendum uideo quod in eadẽ epiſtola poſitum eſt, Prædica uerbum, inſta opportune im C
portune, argue, hortare, increpa in omni longanimitate & doctrina. Importunitas eñ op/
portunitati utiq; contraria eſt: neq; omnino ullum medicamentũ ſanat, niſi quod opportu
ne adhibueris. Quanq̃ ergo & ſic poſſit diſtingui, inſta opportune, ut alius ſit ſenſus, impor
tune argue, deinde cætera contexantur, hortare, increpa cum omni lõganimitate & doctri
na. Vt tunc opportunus ſentiaris cũ inſtas ædificãdo, cum aũt deſtruis arguendo, nõ cures
etiam ſi importunus uidearis, ſi hoc eſt talibus importunũ. Ita duo quæ ſequuntur, ad duo
ſupiora poſſunt ſingillatim referri: hortare cũ opportune inſtas, increpa cũ importune ar/
guis. Deinde cætera duo ſimiliter, ſed conuerſo ordine, referuntur, cũ omni longanimitate
ad ſuſtinendas indignationes eorũ quos deſtruis, & doctrina ad inſtruenda eorum ſtudia
quos ædificas. Tamẽ etiã ſi illo uſitatiore modo diſtinguatur: inſta opportune, quod ſi hoc
modo nõ proficis, importune: ita intelligendũ eſt, ut tu opportunitatẽ omnino nõ deſeras:
& ſic accipias quod dictũ eſt, importune, ut illi uidearis importunus qui nõ libenter audit
quæ dicuntur in eũ: tu tamẽ ſcias hoc illi eſſe opportunum, & dilectionẽ curamq; ſanitatis
eius animo teneas manſueto & modeſto & fraterno. Multi enim poſtea cogitãtes quæ au/
dierint, & q̃ iuſte audierint, ipſi ſe grauius & ſeuerius arguerunt: & q̃uis perturbatiores à
medico uiderentur abſcedere, paulatim uerbi uigore in medullas penetrante, ſanati ſunt:
quod non fieret, ſi ſemper expectaremus periclitantẽ putreſcentibus mẽbris, quando uri li/
beret aut ſecari. Quod nec ipſi corporis medici attendũt, q terrenæ mercedis intuitu curant.
Quotus enim quiſq; reperitur qui ferrũ eorũ aut ignem nõ ligatus expertus ſit, cũ & illi ra
riores ſint qui uolẽtes ligati fuerint. Plures enim reſiſtentes & mori ſe malle clamãtes q̃ illo
curari modo, uix lingua ipſa eorũ relicta libera omnibus membris conſtrinxerũt, neq; ad
ſuũ, neq; ad reluctantis, ſed ad ipſius artis arbitriũ: quorũ tamen uocibus cõuitijſq; dolen
tium nec cõmouetur curantis animus, neq; ſecãtis manus. Medicinæ aũt cœleſtis miniſtris,
aut per odiorũ trabem cernere ſtipulam in oculo fratris, aut tolerabilius mortẽ uidere pec/ D
cantis, q̃ uerbum indignãtis audire. Quod non ita accidiſſet, ſi tam ſanũ animum cũrãdo
alterius animo adhiberemus, q̃ ſanis manibus illi medici aliena mẽbra pertractãt. Nunq̃
itaq; alieni peccati obiurgandi ſuſcipiendum eſt negotiũ, niſi cũ internis interrogationibus
examinantes noſtrã conſcientiam, liquido nobis corã deo reſpõderimus, dilectione nos fa/
cere. Quòd ſi conuitiũ uel minæ, uel etiã perſecutiões eius quẽ argueris, lacerauerint animũ,
ſi adhuc ille per te ſanari poſſe uidebitur, nihil reſpondeas donec ſaneris prior: ne forte car/
nalibus motibus tuis ad nocendũ cõſentias, & exhibeas linguã tuam arma iniquitatis pec/
cato ad reddendũ malum pro malo, aut maledictũ pro maledicto. Quicquid enim lacera/
to animo dixeris, punientis eſt impetus, non charitas corrigentis. Dilige & dic quod uoles,
nullo modo maledictum erit quod ſpecie maledicti ſonuerit, ſi memineris ſenſerisq; te in
gladio uerbi dei, liberatorẽ hominis eſſe uelle ab obſidione uitiorum. Quòd ſi forte, ut ple/
rũq; accidit, dilectiõe quidem talẽ ſuſcipis actionẽ, & ad eam corde dilectionis accedis, ſed
inter agendum ſurrepſerit aliquid dum tibi reſiſtitur, quod te auferat ab hominis uitio per
cutiendo, & ipſi homini faciat infeſtũ: poſtea te lacrymis lauantẽ huiuſmodi puluerẽ, mul/
to ſalubrius meminiſſe oportebit, q̃ non debeamus ſup aliorum ſuperbire peccata, quan/
do & ipſa eorũ obiurgatione peccamus, cũ facilius nos ira peccatis iratos, q̃ miſeria miſeri/
cordes facit. Alter alterius onera portate, & ſic adimplebitis legẽ Chriſti, legẽ utiq; charita/
tis. Si aũt implet legem qui diligit proximũ, dilectioq; proximi etiã in ueteribus ſcripturis
Roma. 10 maxime cõmendatur: in qua dilectiõe dicit alio loco idem Apoſtolus, recapitulari omnia
mandata legis: manifeſtum eſt etiã illam ſcripturã quæ priori populo data eſt, legẽ Chri/
ſti eſſe, quam uenit implere charitate, quæ nõ implebatur timore. Eadem igitur ſcriptura &
idem mandatũ cum bonis terrenis inhiantes premit ſeruos, teſtamentũ uetus: cũ in bona
æterna flagrãtes erigit liberos, teſtamentũ nouum uocatur. Si enim aliquis, inquit, uidetur
eſſe aliquid cum nihil ſit, ſeipſum ſeducit. Non enim eum ſeducũt laudatores eius, ſed ipſe
potius.

A potius,quia cum sibi sit ipse præsentior quàm illi,mauult se in illis quærere q̃ in seipso.Sed quid dicit Apostolus? Opus autẽ suum probet unusquisq;,& tunc in seipso tantũ gloriã habebit & nõ in altero,id est,intus in conscientia sua,& non in altero,id est,cum eum alter laudat. Vnusquisq; enim,inquit, propriũ onus portabit. Non ergo laudatores nostri minuũt onera cõscientiæ nostræ,atq; utinã non etiã accumulent,cum plerumq; ne illis offensis laus nostra minuatur,aut obiurgatione illos curare negligimus, aut iactanter eis aliquid nostrũ ostentamus potius q̃ cõstanter ostendimus.Omitto ea quæ fingunt & mentiũtur de se homines propter hominũ laudes.Quid enim ista cæcitate tenebrosius,ad obtinendã inanissimam gloriã errorẽ hominis aucupari,& deum testem in corde cõtemnere? Quasi uero ullo modo cõparandus sit error illius qui te bonum putat,errori tuo,qui homini de falso bono placere studes,de uero malo displices deo. Iam cætera planissima esse existimo, Nam & illud usitatũ præceptũ est,ut prædicatori uerbi dei præbeat necessaria cui prædicatur.Ad bona enim opera hortãdi erãt,ut etiã egenti Christo ministrarẽt,staturi ad dexterã cũ agnis: ut plus in eis operetur dilectio fidei,q̃ legis posset timor . Neq; hoc quisq̃ maiore fiducia debet præcipere q̃ hic Apostolus, qui manibus suis uictũ transiens hæc in se nolebat fieri, ut maiore pondere,propter eorũ magis utilitatẽ qui hæc exhiberent,q̃ propter eorum quibus exhiberent ea se monere,omnibus demõstraret. Quod autẽ deinde subiũgit,Nolite errare,deus nõ subsannatur,Quod eñ seminauerit homo,hoc & metet. Nouit inter quæ uerba perditorũ hominũ laborẽt, qui cõstituuntur in fide rerũ earũ quas nõ uidẽt. Vident eñ seminationem operũ suorũ,sed messem non uident. Nec talis eis messis promittitur qualis hic reddi solet,quia iustus ex fide uiuit. Quia qui seminauerit,inquit,in carne sua, ex carne metet corruptionẽ.Hoc dicit de amatoribus uoluptatũ magis q̃ dei . In carne enim sua seminat,qui omnia quæ facit,etiã si bona uideãtur,propterea tamẽ facit ut carnaliter ei bene sit. Qui aũt seminauerit in spiritu,de spiritu metet uitã æternã.Seminatio in spiritu est,ex fide cum charitate seruire iustitiæ,& nõ obaudire desiderijs peccati,quãuis de mortali carne existẽtibus,Messis aũt uitæ æternæ cum inimica nouissima destruetur mors, & absorbetur mortale à uita,& corruptibile hoc induet incorruptionẽ. In hoc ergo tertio gradu quo sub gratia sumus,seminamus in lacrymis cum existunt desideria de animali corpore:quibus nõ cõsentiendo renitimur,ut in gaudio metamus, cum etiam reformato corpore, ex nulla parte hominis,ulla nos sollicitabit molestia, ullumue tẽtationis periculum. Nam etiam ipsum animale corpus deputat̃ in semine.Seminat̃ enim corpus animale,ait alio loco:ut ad messem pertineat quod adiunxit,surgit corpus spiritale. Huic ergo sententiæ propheta cõcinit, dicens,Qui seminat in lacrymis,in gaudio metet.Bene aũt seminare,id est,bene operari,facilius est q̃ in eo perseuerare,Fructus enim solet laborem cõsolari. Messis autẽ nostra in fine promittitur,& ideo perseuerãtia opus est.Qui enim perseuerauerit usq; in finẽ,hic saluus erit,Et propheta clamat,Sustine dominũ,uiriliter age, & cõfortetur cor tuum & sustine dominũ.Quod nunc Apostolus,Bonũ autem facientes,inquit,nõ infirmemur, proprio enim tẽpore metemus infatigabiles: itaq; dũ tẽpus habemus operemur bonũ ad omnes, maxime aũt ad domesticos fidei.Quos eum credendũ est,nisi christianos significare? Omnibus enim pari dilectione uita æterna optanda est,sed non omnibus eadẽ possunt exhiberi dilectionis officia. Deinde cũ docuisset,opera ipsa legis quæ sunt salubria,& ad bonos mores pertinent,dilectione fidei posse tantũmodo impleri, non timore seruili,redit ad illud unde tota causa agitur . Vidistis,inquit,qualibus litteris uobis scripsi mea manu. Cauet ne quisquam sub nomine epistolæ eius fallat incautos.Qui uolunt,inquit,placere in carne,hi cogũt uos circuncidi,tantum ut in cruce Christi persecutionem non patiantur.Multũ enim persequebãtur Iudæi eos qui uidebant̃ deserere traditas huiusmodi obseruationes:quos ipse q̃ nõ timeat satis ostẽdit,cũ tales litteras etiã sua manu scribere uoluit.Docet ergo timorẽ adhuc in istis operari tanquam sub lege cõstitutis, qui ad circuncisionẽ gentes cogerent.Neq; enim qui circuncisi sunt,hi legem custodiunt. Illam enim dicit custoditionem legis,non occidere,

Abacuc 2

B 1.Cor.15

Psal.125

Matth.10

Psal.26

cidere, non mœchari, non falsum testimonium dicere, & si qua huiusmodi ad bonos mo- C
res pertinere manifestum est, quæ nisi charitate & spe bonorum æternorum, quæ per fidem accipiuntur, impleri non posse iam dictum est. Sed uolunt uos circuncidi, inquit, ut in ue- stra glorientur carne: id est, ut non solũ non patiantur persecutionẽ à Iudæis, qui nullo modo ferebant incircuncisis legem prodi, sed etiam gloriẽtur apud eos quòd tam multos pro- selytos faciunt. Vt enim unum proselytum Iudæi faciant, mare & terram eos circumire so- lere dominus dixit. Mihi autem absit gloriari nisi in cruce domini nostri Iesu Christi, per quem mihi mundus crucifixus est, & ego mũdo. Mundus mihi crucifixus est ait, ut me non teneat: & ego mundo, ut eum non teneam: id est, ut neq; mundus mihi nocere possit, neq; ego de mundo aliquid cupiam. Qui autem in cruce Christi gloriatur, non uult placere in carne: quia persecutiones carnalium non timet, quas prior ut crucifigeretur ille sustinuit, ut uestigia sua sectantibus præberet exemplum. Neq; enim circuncisio aliquid est, neq; præ- putium. Seruat usq; in finem illam indifferentiam, ne quis eum putaret, uel in Timothei circuncisione simulate aliquid egisse, uel in cuiusquam agere si forte aliqua talis causa exti- tisset. Ostendit enim non ipsam circuncisionem obesse aliquid credentibus, sed spem salu- tis in talibus obseruationibus constitutam. Nam & in Actibus Apostolorum hoc modo inueniuntur illi circuncisionem persuadere, ut aliter eos qui ex gentibus crediderant saluos fieri negent posse. Non ergo ipsius operis, sed huius erroris perniciem refellit Apostolus. Neq; circuncisio ergo aliquid est, neq; præputium, sed noua, inquit, creatura. Nouam crea turam dicit uitam nouam per fidem Iesu Christi: & notandum uerbum est. Difficile enim inuenit᷑ creaturam uocari etiam eos qui iam credendo in adoptionem filiorum uenerunt.
2.Cor.5 Dicit tamen & in alio loco, Si qua igitur in Christo noua creatura, uetera transierunt, ecce
Rom.8 facta sunt omnia noua. Omnia autem ex deo. Vbi autem dicit, Et ipsa creatura liberabi- tur à seruitute interitus: & postea dicit, Non solum autem, sed & nosipsi primitias spiritus habentes: discernit eos qui crediderunt ab appellatione creaturæ, quomodo eosdem ali- D
quando homines, aliquando non homines dicit. Nam exprobrans obiecit Corinthijs quo
1.Cor.3 dam loco quòd adhuc homines essent, ubi ait, Nónne homines estis, & secundum homi- nem ambulatis? Quomodo eundem dominum etiam post resurrectionem, alicubi non hominem appellat, sicut in principio huius epistolæ cum ait, Non ab hominibus, neq; per hominem, sed per Iesum Christum: alicubi autem hominem, sicut illo loco ubi ait, Vnus enim deus, unus & mediator dei & hominum homo Christus Iesus. Et quicunq;, inquit, hanc regulam sectantur, pax super illos & misericordia, & super Israel dei: id est, eos qui ue re ad uisionem dei præparantur, non qui uocantur hoc nomine, & carnali cæcitate uidere dominum uolunt, quando gratiam eius respuentes serui esse temporum cupiunt. De cæte ro, inquit, laborem nemo mihi præstet. Non uult per turbulentas cõtentiones tædium sibi fieri de re, quantũ satis erat, exposita, & in epistola quam ad Romanos scripsit, & hac ipsa.
Acto.10 Ego enim stigmata dñi Iesu Christi in corpore meo porto, id est, habeo alios cõflictus & certamina cum carne mea, quæ in ꝑsecutionibus quas patior mecũ dimicãt. Stigmata eñ dicuntur notæ quædã pœnarũ seruilium, Vt si quis, uerbi gratia, seruus in cõpedibus fuerit propter noxã, id est, propter culpã, uel huiusmodi aliqd passus fuerit, stigmata habere di- catur: & ideo in iure manumissionis, inferioris est ordinis. Nunc ergo Apostolus stigmata uoluit appellare, quasi notas pœnarũ ex ꝑsecutionibus quas patiebatur. Propter culpã eñ persecutiõis, qua ꝑsecutus erat ecclesias Christi, hæc sibi retribui cognouerat. Sicut ab ipso dño dictũ est Ananiæ, cũ idem illũ Ananias tanq̃ ꝑsecutorem Christianorũ formidaret, Ego illi ostendã, inqt, quæ oporteat eũ pati pro nomine meo. Veruntamẽ propter remissio nem peccatorũ in qua baptizatus erat: oẽs illæ tribulationes nõ ei ualebant ad ꝑniciem, sed ad coronã uictoriæ proficiebãt. Cõclusio epistolæ tanq̃ subscriptio manifesta est. Nã & in nõnullis alijs epistolis ea utit᷑, Gratia dñi Iesu Christi cũ spũ uestro fratres. Amen.

Expositionis epistolæ Pauli ad Galatas Finis.

A

DIVI AVRELII AVGV
STINI HIPPONENSIS EPISCOPI, ANNOTA-tionum in Iob Liber unus.

ET OPERA magna erant ei super terram) Quia operabatur de De cap.I
ipsis operibus. Faciebant conuiuiũ quotidie donec eorum nume
rus impleretur) Signum est charitatis. Et offerebat pro eis uicti-
mas secundum eorum numerũ) Intelligẽdum alias esse peculiares
cõfessiones quasi singulas uictimas, Aliud uero sacrificiũ pro omni
um & pro omnibus peccatis, quod significat dominum. Ne for-
te peccauerint filij mei, & maledixerint deo in cordibus suis) Bene
additur, ne forte, quia in corde eos maledixisse suspicabatur. Et ec
ce uenerunt angeli dei ut starent coram deo) Affectio animæ ad ueritatẽ non potuit aliter
narrari, nisi temporaliter & localiter quodammodo diceretur. Et uenit equidem diabolus
cum eis) Vtrum quia nõ potuit nisi per eos audire, dictum est, cum eis. Et dixit dominus
diabolo, Vnde ades?) Collatio præteritæ actionis cum eo, unde præmittitur aliquid dein-
ceps agere, responsio ad interrogationẽ est. Ipsa uero interrogatio uis diuina est, in qua nõ
permittitur agere quod libet. In cogitationibus enim impij interrogatio erit ad manifestan Sap.1
dum eum nobis. Sed mitte manum tuam, & tange omnia quæ habet, da potestatem, ni-
si in faciẽ tuam benedixerit tibi) Pendens locutio, Id est, si nõ tibi in faciẽ benedicit tactis re
bus suis, quasi subaudiretur, quid iubes. Et discessit diabolus à facie domini) A consultatio
ne ad actionẽ. Et uenerunt hostes & ceperunt eos) Secundum illud quod inoperatur in Eph.2
B filijs diffidentiæ, etiam istos excitauit. Notandũ autem quomodo in hominibus habuerit
potestatem, & in elementis, sed tamẽ datam à deo. Nudus exij de utero matris meæ) No-
tandum quàm consolatorie loquatur, quamuis secundum consuetudinem luctum fecerit.
Ecce trado illum tibi, tantum animam eius custodi) Ne uitam eripere posse præsume De cap.II
ret. Et tulit sibi testam ut raderet saniem) Per passionem domini significat radi peccata cõ-
sitentium. Et nox in qua dixerunt, conceptus est homo) Aliquæ superiores potesta De cap.III
tes quæ hoc scire potuerint. Dies illa sint tenebræ) Ne patiat iam quæ passus est: hoc est,
sint tenebræ, id est, sit obliuioni. Neque requirat eam dominus desuper) Non reparetur
per immortalitatem, id est, pereat mortalitas. Nec ueniat in eam lumen) Lumen memo-
riæ. Sed excipiant illam tenebræ & umbra mortis) Vita ista quæ umbra est futuræ uitæ,
ut sit sensus, Iustus qui lumen est, nõ eam uideat, sed tenebræ, hoc est, peccatores & carnales
tribulationes de uita ista. Et conturbent eam quasi amaritudines diei) Præcepta bonæ ui
tæ, uel dies iudicij, quibus perturbantur carnales. Et noctem illam accipiant tenebræ per-
petuæ, Nõ sit in diebus anni) Iustis spiritalibus qui sole fruũtur, & maiores sunt. Sed nox
illa sit dolor) quia dolorem facit diligentibus se. Neque numeretur in diebus mensium)
Iusti in ecclesia propter lunam tanquam minorem, Ad quos dicitur, Et ego fratres, non po 1.Cor.3
tui uobis loqui quasi spiritalibus, ut ipse Paulus sit de diebus anni. Sed maledicat illam
maledicens illi diei dominus) Qui maledicit amantes carnalia. Tenebrescant sydera no-
ctis illius) Eminentes in peccatis. Permaneat, & in lucem non ueniat) Quia non conuer-
tentur, dicit per prophetam. Quia non conclusit portas uentris matris meæ) Ciuitatem Psal.9
terrenam, quam significat Babylon. Concluderentur enim portæ si non laudaretur pec-
cator in desiderijs animæ suæ. Quare enim in uentre non obij?) Antequam eminerem ibi
per aliquam actionem. Conceptus enim ad spem pertinet. Ex utero exij, & non proti-
nus perij) Huius ergo figura intelligenda est in his uerbis, qui in talibus concupiscentijs
fuerat inueteratus. Et ut quid constiterunt mihi genua) ut ibi confirmarer. Quare ube
ra suxi?

ra ſuxi ?) doctrinæ nutrientes ad nequitiam. Nunc utique dormiens quieſcerem) mori/ C
endo huic mundo, Cum regibus honoratis terræ) in eccleſia, qui gloriabantur in gladijs.
Ephes.6 Vnde eſt, Et gladium ſpiritus, quod eſt uerbum dei. Aut cum principibus quibus multũ
fuit aurum) ſapientia, qui compleuerunt domus ſuas argento) eloquio domini. Aut tan
quam abortiuum prolapſum de uulua matris) ut nunquam emineret. Aut tanquam in/
fantes qui non uiderunt lucem) Ad nobilitatem aliquam non peruenerunt. Ibi impij de/
poſuerunt furorem ſuum) In morte ab hoc mundo. Ibi requieuerũt fatigati corpore) Aut
fatigati corpore, non animo, aut finem corporalium conſecuti. Non audierunt uocem ex
actoris) Iudex tradet te exactori, inde eſt: hoc eſt, donata illis eſſe peccata: de impijs quip/
pe dicebat. Puſillus & magnus ibi eſt) De uno dictum puto bene intelligi, ſecũdum illud,
Lucæ 14 quòd qui ſe humiliat exaltabitur. Et ſeruus non timens dominum ſuum) Siue ſecundum
Rom.13 illud, Vis non timere poteſtatem, bonum fac. Siue ſecundum illud, Conſummata dilectio
1.Ioan.4 foris mittit timorem. Vt quid enim datur eis qui in amaritudine ſunt lux ?) peccatorum
honor. Et uita in animabus quæ ſunt in doloribus ?) In dolorum materia, hoc eſt, in pec/
catis. Qui deſiderant mortem, & non contingit illis) Adeptionem fructus peccati. Mors
uiro requies, cuius uita abſcondita eſt) uel quia coram deo, uel quia paucis nota. De ea
uero morte accipiendum per quam morimur mundo, In illa enim non eſt requies. Con/
cluſit enim deus aduerſus eum) non eum dando in deſideria cordis ſui. Ante eſcas quip
pe meas gemitus adeſt) Ante gaudium ciborum dei tribulationes præcedere. Et fleo co/
artatus timore) uidens quia euitare non poſſum quæ timui. Timor quem uerebar, uenit
mihi) Aduerſa quæ de miſericordia dei ad correptionem fiunt. Neq; in pace, neq; in ſilen
tio, neq; in requie) Falſa enim fuerunt propter quæ timebat. Venit enim mihi ira) uindi/
Verba Eliphaz cta, ſecundum quam iuſtus uix ſaluus fit. Pondus autem uerborum tuorum
ex cap. IIII quis ſuſtinebit ?) Hic ergo dicit ſe cogi ad loquendum, quia non ſuſtinet dicta eius. Non/
ne timor tuus ſtultus eſt ?) Paratus enim ad hæc eſſe debueras, ſi alijs ueraciter ſuadebas. D
Nec talia bene timuiſti, cum diceres, Timor enim quem uerebar uenit mihi. Et ſpes tua
& ſimplicitas uitæ tuæ quaſi ſtultitia) Quia iſta bona putantur. Fremitus leonis & uox
leenæ) Ipſe diabolus & ſuperbiæ ciuitas, quæ ſæpe etiam beſtiæ more à prophetis ponitur.
Et gaudium draconum extinctum eſt) ſuperborum & inſidioſorum. Myrmicoleon pe
rit, eo quòd non haberet eſcam) Quia in nouiſſimo non erunt, quos inducens comedat, Se
perabuntur enim pij ab impijs. Hic autem errat, quòd ea quæ de diabolo audierat prophe
tata, de Iob intelligebat. Myrmicoleon uero accipiendus eſt, uel quia utrũq; in eo eſt, cum
& rapit & occulte proſequitur frumenta quæ ſublato oculo facit non germinare: uel quia
auaris & in terra theſaurizantibus dominatur: uel quia iuſtos perſequitur, quaſi formicas
præparantes ſibi eſcas æſtate ad hyemem, quibus tum paſcentur, cum boni ab impijs fue
rint ſeparati. Et catuli leonum diuiſi ſunt ab inuicem) Conſpiratio principum ciuitatis il/
lius diſſipata eſt, qui nati ſunt de illa ſocietatis ciuitate & diabolo: uel quia ſeinuicem ua/
Mar.13 ſtauerunt. Inde eſt, Exurget gens ſupra uel contra gentem. Nihil horum tibi accidiſſet)
Vel illa damna & torpedinis & plaga uulneris, Vel te non penetraret dolor animi, quia &
te conſolareris, ſi alijs ex corde dixiſſes. Nunquid non capit auris mea ab eo magnifica ?)
Quia iſta quæ dicit, ex reuelatione ſe dicit dicere. Et ſpiritus in faciem mihi occurrit) Qua
ſi flatum ſenſiſſe uult intelligi, nam negat in conſequentibus fuiſſe figuram. Reminiſcen/
dum ita etiam ſpiritum in Apoſtolos deſcendiſſe. Quid enim ? nunquid homo coram
domino mũdus erit ?) Aut hæc audiſſe ſe dicit, aut dicit ideo ſe horruiſſe, quia nemo mun/
dus coram domino, ut deum, ut eſt, uideat. Modo mundus ſecundum perfectionem ac/
cipiendus, ut quod ſuperius negat mundum hominem perire, ſecundum quendam mo/
dum intelligamus. Si cõtra ſeruos ſuos non credit) Quod euenit cum diceret Helias, Do
mine, prophetas tuos occiderunt. Et dicit illi, Reliqui mihi ſeptẽ milia uirorũ. Non enim in
de ſeptẽ milia uirorũ iam munda erant, Nam angeli dicti ſunt & prophetæ. Et aduerſus
angelos

A angelos suos prauū quid reperit,) Vel quod aduersus eos dicitur,uel quod ipsi dicunt. Hoc tamen potest etiam de ueris angelis accipi. Habitantes etiam domos luteas,quorum con uersatio non est in cœlis,percussit illos tanquam tinea,) Aut aliqua corruptio percussit eos tanquā tinea:aut deus eos percussit,uel hac tinea,uel sicut percutit tinea:hoc est,latenter in trinsecus corruptione ab eisipsis exorta per concupiscentias carnales,hoc est,habitatione in domibus luteis. Et à mane usq; ad uesperam ultra non sunt,) Aut ultra secundum hoc nō sunt,aut à prosperis rebus usq; ad tribulationē,pœnam enim consecuti sunt. Et quòd non possent sibiipsis subuenire,perierunt,) cum in se habent spem. Interierunt,quia non habe bant sapientiam,) in se sperando. Inuoca autem si quis tibi respondeat.) Illis enim re spondetur qui mundi sunt coram deo. Etenim stultū perimit ira.) Indignatio qua quisq; angitur tanquam inique sibi aliquid acciderit:dum non cogitat usq;adeo se immundū esse corā deo,ut inuocanti non angeli respondere,aut se demōstrare dignati sint. Qui enim hoc non cogitat,stultus est,& ira irrationabili interimitur. Aut idcirco angelos non audire, non uidere potest stultus,quia ira interemptus est,& à zelo occisus. Errantem autem occidit ze lus.)ad imitandum peccatores. Ego autem uidi stultos,radicem mittentes.) Stultos nunc impios accipiendum,ut econtrario sapientia hominis pietas sit,sicut in consequentibus dici tur, Et conterantur super ianuas infirmorum humilium,) recepti fuerint in cubiculum à sponso,& stulti foris remanserint. Quæ enim illi congregauerunt, iusti comedent.) Et de Iudæis potest intelligi,congregantibus prophetias,quas gentiles congregatas potius come derunt,Et de his qui facientes comedunt,quæ alij præcipiūt & non faciunt. Ipsi uero de ma lis non liberabuntur,quamuis prædicent nō esse facienda. Exhauriatur fortitudo eorum) qua superbiunt aduersus infirmos,Exhauriatur autē ut iam incipiat laborare. Non enim prodiet de terra labor) Id est,de creatura non conquerantur,sed de se. Sed homo in labo re nascitur)Secundum id dictum est,nascitur,secundum quòd in laboriosam uitam ex quie ta quisq; conuertitur Pulli autem uulturis altissime uolitant) Vultur bene intelligitur do

B minus,quia altitudine prophetiæ uidit mortalitatem nostram,qua descendens pasceretur, cōuertens nos in corpus suum. Pulli ergo uulturis,filij sponsi dicti sunt. Altissime aūt uolita ntes,conuersationē in cœlis habētes,ut à labore liberent in quo homo nascitur. Secuti sunt quippe uocem dicentis,Venite ad me omnes qui laboratis. Possunt & pulli uulturis in ma lo intelligi aereæ potestates,quæ mortibus,hoc est,peccatis pascuntur,Quoniam huiusmo di præuaricatores angeli non sunt perducti ad humilitatem mortalitatis multum laborio sam in qua homo nascitur,ualde illi superbiunt,hoc est,altissime uolitant. Qui dat pluuiā super faciem terræ) Tanquam confitentibus faciat misericordiam. Vt non faciat manus eorum ueritatem) Nō faciant quod promittūt. Inhiantes dominari infirmis,in die occur rent tenebræ) Vt Iudæis qui dominum non cognouerunt quis esset. An tanquam in no ctte palpabunt in meridie) Sicut uidentes signa,tamen dubitabant dicentes, Propheta est, Alij,Seducit populum,quādo nec ad lucernam uidere uoluerunt. Et pereant in bello) In tentationibus. Et egrediatur de manu potentis)diaboli,infirmus. Sic autē infirmo spes) Illi enim fortes rem hic quærūt. Beatus autem uir quem arguit dominus) In hoc enim er tat, quia uidetur sibi, quòd Iob iniquitatibus suis hæc patiatur,cum ex hoc beatus sit,quia in hac uita cum arguitur,habet arguendi possibilitatem. Et in septimo non te tanget ma lum) Sacramentum sabbati. In fame te liberabit à morte) Verbo enim alit & facit firmū ad tentationes. In prælio uero de manu ferri soluet te)De potestate uinculorum. A fla gello linguæ abscondet te)Ne sentias contumelias Nónne patieris iniustos,& iniquos de ridebis?) Vt sapientia perditioni iniquorum irridebit Et feroces bestias nō timebis) id est Iudæos non timebis: quia gentes tibi obaudient)Hæc autem de domino accipiēda sunt. Eliphaz hic errat,quia putat de Iob intelligenda quæ ei reuelata sunt, cum totum domino competat. Quia cum lapidibus agri habebis fœdus)Lapides agri,quia in gentibus nulla ordinatio legis fuit,ut quasi de ædificio lapides essent. Bestiæ enim feræ pacatæ erūt tibi)

Siue

De cap. V

Phil. 3
Matth. 11

Ioan. 7

Siue de Iudæis,siue de gentibus. Deinde scies quòd in pace erit domus tua) id est, eccle/ C
sia. Et filij tui erunt quasi omnis herba in campo)sine ariditate. Et uenies in sepulchrum tanquam frumentum maturum) post passionem. Ecce hæc ita exquisiuimus) Hic autoritas huius prophetiæ confirmatur. Tu uero scito temetipsum)quid egeris, Non enim iniuste hoc tibi deus permisit accidere.

Verba Iob ex Capite VI

Sed ut uidetur,uerba mea sunt mala) Non enim uerba Iob de impatientia sunt flagellorum,cum significent dolorem, nó peculiarem Iob, sed quem habuit de omni genere humano. Sagittæ enim domini in corpore meo sunt) Verba dei quibus anima transfigitur,cum cogitur ad confessionem. Quarum furor bibit sanguinem meum) Tollunt enim peccatum. Cum enim incipio loqui,stimulant me. Quòd enim loquor illi cogunt. Quid enim? Nunquid frustra onager clamabit nisi escam requirens?) ne inde famem patiatur. quia liber esse uoluit. Aut bos mugiet cum habeat in præsepi cibos?) Asino cibaria labore bouis præparantur:sicut gentibus labore prophetarum & apostolorum,qui utiq; iudæi fuerunt. Itaq; hæc uerba cibū desiderantis sunt, id est auxilium,non impatiētis ad dolorem. Nunquid potest sine sale edi panis?) Quasi ei diceretur:Cur sic ea per figuras dicis? Respondit,quia si ex persona sua ea diceret,insulsa essent. Aut est sapor in sermonibus uanis?) Vanos sermones hominū dicit, quia panis uerba dei sunt,sed panis cœlestis. Sic nec anima mea potest cessare.) Quomodo non sine sale edi panis,sic nunc ministerium præbeo uerbo dei,propter illud:Quomodo audient sine prædicante? Fœtidas enim escas meas uideo,sicut est odor leonis.) Nam uerba mea fœtida sunt sicut leo,uel propter superbiam,per quam iactantes putent,uel propter quod amplexantes carnalia fœtorem leonis habent, qui proprijs uerbis gaudent. Quis det ut ueniat postulatio mea?) Postulationem dicit rem quam petebat. Et spem meam det dominus.) Sic enim confidens ob spem post tribulationem uenturæ consolationis, opportune tentatur. Bene autem spem dicit, quia cum res uenerit, iam tentatio non erit necessaria. Sit mihi ciuitas sepulchrum, super cuius muros saliebam.) Societatem illam Babylonij uult sibi sepulchrum,nó ut eum obruat, sed ut sciat quia mortuos teget quicunq; in illa fuerūt,de cuius tanquam firmamēto & munimine superbiebat. Non parcam. Non enim mentitus sum:uerba sunt sancti dei mei.) Quia non alia dixit quàm audiuit à deo, id est, de homine generaliter prophetat, quia auxilio indiget in confessione. Quæ enim uirtus mea ut sufferam?) Quod significabat uulnus eius. Aut quod tempus meum ut sustineat anima mea?) Quia imminente morte terrentur homines ut conuertantur & confiteantur deo putredinem peccatorū,cuius consyderatione se dicit cogi ad confessionem. Nunquid uirtus lapidum uirtus mea?) Duros & impenetrabiles iaculis uerborum dei,qui non mouentur ad confitendum. Aut non in ipso confidebam cum mihi bene esset?) Id est cum essem immortalis ad imaginem dei. Sed adiutorium à me recessit.) Factus mortalis uolens in me confidere. Et uisitatio domini me despexit.) Secundum quod dictum est: Aut filius hominis,quoniam uisitas eum. Propinqui mei non respexerunt me.) Horrui angelis. Tanquam torrens deficiens.) Misericordia enim aliquando inundauit me. Et siccauit & non fui mihi fons. Aut sicut fluctus transierunt me.) Tanq; sint consolationes potus. Qui me metuebant,num irruerunt super me.) Diabolus cum angelis suis. Perij,& exul de domo mea factus sum.) Aut de habitatione cœlesti,aut de conscientia. Idcirco foras extra domum suam sedebat. Vias Themanorum uidete, semitas Sabeorum intuemini.) Illos significat qui in temporalibus fidunt,de quibus se, id est hominem quem significat, dicit non præsumere. Nunc autem & uos insurrexistis in me sine misericordia) putantes beatitudinem hominum si carnalibus abundent,quia insultabant potius quàm compatiebantur. Sed uidentes uulnus meum, timete.) Intelligentes quid significet, timete futuras pœnas. Quid enim,nunquid aliquid uos petij,aut fortitudine uestra indigeo?) Quia coram eo infirmus est qui potest eum saluare. Docete me,& ego obmutescam) Idcirco em̄ patientes debuerunt esse ad doctrinam eius, quia ipsi eum docere non poterant. Sed ut uideo,

Marginalia: Roma. 10 (beside "sale edi panis ... sine prædicante"); D (right margin beside "Babylonij"); Psal. 8 (beside "filius hominis").

A uideo,parua ueri hominis uerba dicitis.) Eum dicit uerum hominem qui personã significat agentis pœnitentiam,conuersione ad dominum,cuius parua uerba dicebant. Non enim à uobis auxilium peto.) Verus enim homo à deo petit auxilium.Ille enim uerus est qui confi tetur. Vnde est,Qui facit ueritatẽ uenit ad lucem. Neq; enim elocutionem sermonis uestri Ioan.3
sustinebo,) Dei enim locutionem se dixit sustinere qua instruatur. Veruntamen super pu/ pillum irruistis.) Quod ad uos pertinet, insultare mihi uoluistis,cũuis nõ intellexeritis quid significet,quia neq; Iob quẽ uidebant,insultare debuerant.Ideo ueniunt tamen. Nunc au/ tem aspiciẽtes uacate mihi:) Nõ habẽtes quod me doceatis. Et rursum iustitiæ adestote.) Quia primo uidebantur sibi iustitia cogi ad loquendum. Non est enim in ore meo iniqui tas,& fauces meæ nónne sapiẽtiam meditabantur?) Dicit se non deum accusasse, sed homi nem induxisse accusantem iniquitates suas,sicut superius sermo eius intellectus est.Hanc di cit meditationẽ sapientiæ. Nunquid non tentatio est uita humana super terram?) De cap.VII
Hic iam apertius ostendit,ex cuius significatione superius loqueretur:Tentationem uero di cit tanq; studium certaminis, ubi uincit homo uel uincitur. Et sicut quotidiani mercenarij uita eius:) Temporalem mercedem expectantis, ut iam eorum qui iustitiæ suæ fructum in futuro expectant, non sit uita super terram. Aut tanq; seruus metuens dominum suum & consecutus umbram.) Quod significat abscõditio Adæ à facie domini,& tectio foliorum de quibus umbra fit, quam relicto deo consecutus est homo. Aut tanq; mercenarius qui expectat mercedem operis sui.) Iste à superiori in hoc differt,q; superior habuit, hic autem habere desiderat ipsa temporalia. Sic & ego expectaui mẽses uanos.) Iam ad umbram di xit uanos, id est, temporalia bona. Et noctes dolorum datæ sunt mihi.) In quibus & lux amittitur sapientiæ,& materies est pœnarum. Si dormiero,dico,quando dies est? & si sur/ rexero,rursum,quando uesper?) Quando cupiditatem negotij patitur homo in otio,& otij in negotio Repleor autem doloribus à uespere usq; ad mane.) Quo occidit à deo .Vnde
B & ad uesperam deambulans deus eos dimisit: quod significat uolentes,quibus nulla expe/ ctatio est remedij,nisi mane,De quo dicitur,Mane astabo tibi,id est, quãdo post iudicium Psal.5
mane deus reuelabitur iustis. Vnde & dominus uespere sepelitur,& mane resurgit. Hanc er go uitam tanq; lucifero potest comparare. Et cõcrescit corpus meum putredine,)uermium multitudine. In fundo globos terræ, radens saniem.) Expressio cupiditatum uel curarum confessionis,in qua gaudent iniqui, quod ad occasionem redigunt peccãdi,quæ alij per pœ/ nitentiam confitẽtur,unde sunt canes qui Lazari uulnera lingebant. Et uita mea exilior est q; loquela.) Minus enim facio q̃ loquor. Recordare ergo quia spiritus est uita mea,)id est in uita spiritali. Et non reuertar ad uisibilia:Non me cognoscet oculus uidentis,) quia mu/ tabor,ut uidentem hic diabolum accipiamus inuidentem. Oculi tui in me,& non subsisto.) interficis enim in me uitã carnalem in qua fui. Tanq; nubes expurgata de cœlo.) Aut per cœlum turbata,quomodo dicimus de ferro purgato,ut hic significauerit auxilium sibi fuisse de cœlo, ut purgaretur:Aut certe ut iam non sit nubes,sed in aërem purũ extenuetur, tanq; 1.Cor.15
radijs solis expurgata,ut obscuritas carnis & sanguinis nõ sit in cœlo:Non enim caro & san guis regnum dei possidebunt, cum corruptibile hoc induerit incorruptionem, & absorbe/ bitur mors in uictoria. Si enim homo descenderit ad inferos, ultra non ascendet.) Ad hoc ergo recordare,ut non descendas. Et nõ reuertetur amplius in domum suam,) id est ad re/ quiem suam. Propterea itaq; & ego non parcam ori meo:) Confitendo cum tempus est, Vtrum ne mare sum ego,aut draco?) Non enim sicut impios aut diabolũ repulisti: quia statuisti super me custodiam,)ut non me mouea ad perturbationem,ut sunt maris termini. Quia dixi consolabitur me lectus meus) Carnalia in quibus requiescebat. Et referam ad meipsum consolationem in thoro meo.) Ad te enim debeo referre consolationem meam. Exterres me per somnia,& per uisionem me obstupefacis,) per tribulationes uitæ huius, quæ ita somnia sunt,quomodo & bona uitæ huius somnia. Absolues à spiritu meo animã meam,) propter uisibiles terrores à quibus liberabitur anima metuens uenire ad eos. Et à

 morte

morte ossa mea repuli,nam ierant in mortem ossa mea:) nisi his exterritus fortior essem, & patiens,) quod est ossium firmitas. Non enim in sempiternū uiuam,) ut patienter feram breuitate uitæ. Et metu mortis me correxi.) Vnde inconuertibilis diabolus,quia non mo/ritur,sed damnatur. Initium sapientiæ timor domini est. Discede à me,uana est enim uita mea:) Quia nō suffero tentationes. Aut quia sensu tuo intēdisti in eum,) propter quod ra/tionalis est. Vnde illud, Nos autem sensum domini habemus. Rationis uero munus dicit extensionem intellectus. Et in requie iudicabis eū,)dignum requie. Vsquequo me non di mittis,) uinctum tribulationibus, neq; desero donec deglutiam saliuā meam?) In dolore ac flagellis contineam & absorbeam uoluptatum fluxus, per tribulationes admonitus. Si ego peccaui,quid possum tibi facere?)Sensus hic est,Si peccaui,nihil possum facere. An for te loquendo molesti tibi sunt homines?) Tu ergo qui scis sensum: Quare constituisti homi nem ut loqueretur aduersus te, ut esset tibi oneri?) Si autem peccatum hominis, nec facto nec dicto tibi nocet: Quare non obliuisceris peccatum eius:) Sed purgas illud potius:Nisi quia illa quæ supra dicta sunt,ad bonitatem tuam referuntur. Quid est enim homo q̄ ex/altasti eum &c.) Quæ non intelligentes amici eius, putauerunt ab eo deum reprehendi. Si enim nō propterea facis mihi tentationes ut cohibeam fluxos motus meos,ut mihi ita con sulas, quæ alia causa est, ut corripias hominem? Non enim nocere tibi potest quia peccat: Aut sentis quasi aduersitatem loquelæ eius, cum scias sensum humanum, & utique posses, quod tibi aduersariū est,non constituere. Et quare non es oblitus iniquitatis meæ?)Si non ea causa ut mihi prodessent tentationes istæ, ut bonitatis tuæ sit totum, & q̄ me corripis?

Eccli 1 — 1.Cor.2

Nunc autē in terram ibo.) Cum enim purges peccatum meum, restat mihi tamen adhuc in terram ire per mortem corporalem. Nam euigilabo,& ultra non ero,)in hac terra.

Baldath Suitis uerba. De cap. VIII

Misit in manum iniquitates eorum.) In manum misit, aut in uindictam, aut supplan/tationem: Debitores eos,) id est peccatores demōstrauit. Et restituet tibi uitam,)iustitiæ, quæ debetur iustitiæ, id est, beatam. Et erunt priora tua minima,)in comparatione poste/riorum, quæ infinita erunt. Aut nunquid non hi docebunt te & referent tibi?) Quoniam nonnullorum maior est autoritas. Iam & hic de Christo dicturus audita narrat,quomodo Eliphaz reuelationem. Nunquid uiret scirpus sine aqua?) Ita ergo & impij arescēt sine mi/sericordia dei. Adhuc in sua radice consistit,& non metetur:) Si aquam non habeat. An/teq; uiuat omnis herba, nónne arescit,) nisi bibat? Non enim aliquando uiruit impius, atq; araneis implebitur tabernaculum eius.)Opera inutilia. Iam uero de Iudæis & domino uidetur dicere. Quòd si & suffulserit domum suam, non stabit) Aut scripturis sanctis, aut spe promissionis domini,aut regnum ipsum. Et cum cœperit,nō permanebit sequi deum.) Quod Iudæis euenit, qui secuti non sunt incipientes. Humidus enim est ante solem,) car/nalium fluxu putrescens. Ante solem uero, sub tribulationibus, ut ante,sub,significet, sicut dicimus, ante me fac. Et de putredine eius germen eius ascendet.) Nisi enim illi tam mali essent,non per passionem exaltaretur dominus,qui de illis secundum carnem natus est. In congregationibus lapidum dormit.)Maiores enim illum crucifigēt,& in medio lapillorum uiuet humilium,de quibus fuerunt Apostoli. Si deglutietur locus,mentietur eum.) Si ab/sconderit q̄ filius dei sit,dicetur, quia non est filius dei. Opus est ergo ut ipse sese indicet:In hoc enim loco non possunt diuina cognosci. De terra autem alterum germinauit,)uel do/minus resurgendo, uel alterum genus piorum,id est,Christianorum. Dominus enim non probauit innocentem:) An non reprobauit? Vel illud, Impium non probauit innocentem. Nec ullum munus:) Id est,sacrificia quæ habebant Iudæi. Veracium autē os impleuit risu,) confitentium. Et tabernaculum impij nō permanebit,)uel ipsum templum,uel regnum.

Verba Iob. De cap. IX

Vere scio quia ita est:) Id est, quia secundum iniquitates meas hoc mihi restituit: Sed non sicut uos arbitramini. Sed quia nemo est in conspectu eius iustus,non respondebunt ei unus de mille.) In omnibus quippe conuincet. Qui in uetustatem perducit montes & ne sciunt:) Id est,ad infirmitatem. Vt est, Inueteraui in omnibus inimicis meis. Qui uertit eos in ira.)

A in ira.) Irascendo eos uertit, id est ut aliud inueniant quam appetierant, cum qui se exaltat, humiliabitur. Qui commouet orbem à fundamentis,) per uocationem quæ facta est, per quam commoti sunt excellentes in mundo. Et columnæ eius mouebuntur. Qui præcipit soli & non oritur:) Vt aut sapientia non intelligatur, aut qui scripserunt. Vt est, Signa librum. Danielis 12

Qui extendit cœlum solus.) Ecclesiam, quæ proprie dei sedes est, quam extendit per totum orbem solus, ad significandam unitatem trinitatis. Nam utique per filium in spiritusancto omnia facta sunt. Et ambulat super mare tanquam super terram.) Super terram, id est, firmiter confirmans Ecclesiam in seculo. Vel subijciendo sibi peccatores in quibus non mergitur, non cedendo tentationibus eorum. Si transgressus me fuerit, non uidebo. Si altior me fuerit, aut celeritate perstrinxerit me, non eum agnoscam.) Opus est ergo, ut & congruat infirmitati meæ, & non me deserat. Si enim morti tradiderit, quis auertet?) Morti enim tradit, cum uel transgreditur, uel transit ut nesciatur. Hæc est mors animæ ut deum nesciat.

Ipsius enim inauertibilis ira:) Aliorum enim potest auerti. A potentiore ab ipso subdita sunt cætera sub cœlo.) Excepto ipso cœlo, id est, rationali creatura, quia si ipsa sibi cætera subdidisset, nunquam per ea quæ sibi subdiderat puniretur. Quia uero deus ei illa subdidit, punitur per ea quãdo offenderit eum qui subdidit. Quòd si etiam iustus fuero, non exaudiet me.) Rogans eum, præsumens de mea iustitia. Comparans enim ea his quæ apud se sunt incommutabilibus & perpetuis, tanquam iniustum me non exaudiet. Ergo eius mihi misericordia necessaria est. Iudicium eius rogabo:) Quia ego iudicare non possum me iustum esse. Vnde est, Sed neque meipsum iudico, qui autem iudicat me, dominus est. Si uero inuocauero, & non exaudierit, non credam, quoniam exaudiuit uocem meam.) Cum iudicium eius rogo, si non exaudierit, non credam quod aliquando exaudierit me: Occultis enim causis me audiuit, non merito deprecationis meæ, aut certe non credam non me exauditum nunc: Aliquando enim exauditus sum. Aut ita, Quia si exaudierit quod peto, credam etiam exauditum me: Nam si non credidero, quamuis fiat quod peto, tamen non exauditus sum, ut signum exauditionis credulitas postulantis sit. Ne forte in turbine me conterat.) Propterea quæro iudicium eius, ne in turbine me conterat. Multas enim tribulationes meas fecit sine causa.) Quorum causa me latuit. Aut certe confitentis uox est, flagellis dei confitentis non se esse correctum, & idcirco posse turbine cõteri quasi maiori supplicio. Non enim sinit me respirare.) Tam multæ sunt tribulationes meæ. Etenim quia potest, obtinet, & uincit:) Vt uoluntatem eius faciam, non meam. Quòd & si fuero iustus, os meum impia loquetur: Si me iustum putauero, ueruntamen auferetur uita mea.) Quamuis nesciã si impie egi, tamen auferetur uita mea, ut patiar quæ nolo, aut non faciam quæ uolo. Vnum est quod dixi, magnum & potentem disperdit ira:) Id est, propter hoc unum fiunt tribulationes hominibus, ut magnus sibi potensque nemo uideatur, præsumens de uiribus suis. Quia nequam homines in magna morte erunt.) Non in mediocri in qua sunt etiam iusti cum tribulantur, & ab eis deridentur. Terra tradita est in manus impij:) Aut corpus iustorum non anima, cum eos persequuntur, aut quando impius dominari permittitur. Potest & accipi homo peccator in manus diaboli secundum mortalitatem suam. Faciens iudicium eius operit:) Aut ipsius impij iudicium, aut iusti: In hoc enim tempore opertum est. Aut certe hocipso facit iudicium eius, id est, eo illum punit, quo occultat ei prouidentiam suam. Vt est, Præ magnitudine iræ suæ non requiret. Vel eo iustum uindicat quo occultat, Persecutori eius iudicium suum:) Id est, prouidentiam suam, ut artius peccatorum laqueis per impunitatem capiatur.

Quod si non est, quis ergo est?) Potest hoc de domino intelligi, qui & derisus est, & cuius terra, hoc est corpus, traditum est in manus Iudæorum, & cuius iudicium faciens occultauit maiestate ipsius. Quod si ipse non est, quis ergo est, qui maiora facit quàm fecit ipse? Vel sic, Quod si nõ facit deus iudicium iusti uel impij, quis potest facere? Vita autem mea leuior est cursore.) Tanquam fugitiuos dicit homines à iustitia discedentes, ut ille filius minor profectus

fectus in regionem longinquam. Aut quasi aquilæ uolantis & quærentis escam:) De superioribus in quibus animæ rationales naturaliter beatæ sunt, id est, operibus iustitiæ, inclinauerunt se ad terrenas uoluptates. Quod si & locutus fuero, obliuiscor dum loquor.) Locutio quemadmodum affectum habuit ad exteriora, sic anima dum progreditur ad ea quæ foris sunt cupiditate fruendi creatura, obliuiscitur interiorem creatorem. Declinans in faciem ingemiscam.) Illam enim declinationem dolores sequuntur. Commoueor omnibus membris) Timor quo incipit recurrere. Et quia sum impius, quare non sum mortuus, & laboro?) Scio subaudis, Aut dicit se laborare, quia impietati mortuus non est. Et mundatus fuero mundis manibus.) Aut dei manibus, aut suis, id est, bonis operibus per regenerationem. Satis in sorde me tinxisti,) in istam mortalitatem perductum. Et execratum me est uestimentum meum.) Immortalitas qua cupimus superuestiri. Sed quia non possumus in hac corruptione, ideo dicit, Execratum me est uestimentum meum. Non est enim homo sicut & ego cui contradicam.) Homini enim possem demonstrare iustitiam meam, in tuo autem iudicio inuenior iniustus. Vtinam esset nobis arbiter.) Videtur blasphemare, nisi illum mediatorem dei & hominum optare intelligatur, ut per eum alleget preces suas. Hoc modo enim ille audit inter utrunq; positus, & arguit hominem: Filio enim omne iudicium pater dedit, & qui argueret, & qui audiret inter utrunq;. Auertat à me uirgam suam.) Transeat timor legis, ut adoptionis libertate & charitate illi coniungar. C

De cap. X Non enim sum mecum,) quia his hæreo quæ foris sunt. Proferam contra me sermones.) Hæc confitentis sunt: Et dicam ad dominum, Noli me docere impium esse.) Noli me tentare ultra q̃; possum ferre, nec mihi sinas accidere quibus mihi impietas persuadeatur. Aut bonum est tibi si inique egero?) Non est autem tibi bonum si inique egero. Non ergo iniuste me ita constituisti, quia despicis opus quod manus tuæ fecerunt. Si quod despicis opus manuum tuarum, ad consilium impiorum animaduertisti?) Sed non eius impietatis quæ hominibus apparet. Et ad consilium impiorum aduertisti?) Non quia placent illi, ut inique agant. Aut sicut homo perspicis?) quia utique non sicut homo perspicis: Ideo in consilio impiorum animaduertisti. Est enim impietas quā tu solus uides, & ab hominibus non uidetur. Aut humana est uita tua,) id est breuis, ut nō possis de perpetuitate iudicare. D

Et peccata mea inuestigasti.) Non enim te latere potuerunt quæ latent homines. Scis enim me nihil impie fecisse.) Nam quantum ad homines nihil impie feci. Sed quis est qui de manibus tuis eripiatur?) iudicantis. Sicut deus iudicas, cum uides etiam eas impietates quas homo non uidet. Postea uero mutatus percussisti me:) Me scilicet mutato: non deo, quia mutatus homo mutatum deum sentit, ut per tenebrarum diuturnitatem mutati oculi mutatum solem sentiunt. Memor esto quia de luto finxisti me.) Tua ergo misericordia indigeo. In terram me iterum conuertes.) Morte quæ pœna est peccati. Nónne tanquam lac mulsisti me?) Quia etiam iam mortalibus præbuit misericordiam, cum homines de hominibus informi primordio formauit. Hæc ergo cum in te sint, scio quia omnia potes, quia tantæ bonitatis sunt, ut carnalem quoq; substantiam operentur. Quòd si & peccauero, custodies me,) aut ut me non perdas, aut ne lateat peccatum meum. Et si iustus fuero, non possum respirare,) in conspectu hominum: Nam tu uides peccata quæ homines latent. Plenus enim sum opprobrio,) in conspectu tuo. Et capior sicut leo,) ad occisionem: Est superbiæ peccatum quod homines latet, quādo etiam in factis laudabilibus possit obrepere. Iterum autem commutatus sæuissime crucias me,) post pœnam peccati qua mortalis factus est homo. Secundum has dicit tribulationes, quas in hac uita homines patiuntur, quia repente pleræq; accidunt tribulationes quæ turbant quietem ipsius uitæ mortalis, cum in salute est, uel in securitate rerum, quamuis temporalium, quam misericordiæ dei deputauit. Instauras in me tormenta mea:) Quia iam ipsa mortalitas tormentum est, de qua tribulationes aliæ fiunt. Quare ergo de uētre eduxisti me?) De obscuritate ad notitiam, quæ sola

A maioris miseriæ est materia cum subuertitur. Hanc generationem superius etiã commemo/rauit. Et essem tanquam non fuissem.) penitus ignotus. Vnde est, Vocat ea quæ non sunt tanquam ea quæ sunt, id est, secundum ignobilitatem. Aut nunquid non est tempus par/uum uitæ meæ?) Non enim propter longitudinem uitæ meæ mortuus non sum, cum utiq; paruum sit quod uiuo. Patere me donec requiescam pusillum.) Post misericordiam qua de limo fecisti me, & mutatum mortalitate percussisti me, & ipsa mortalitate consolatus es me, deinde exercuisti me tribulationibus: Patere ergo me, ut requiescam in te: Antequam eam in pœnas unde reuerti non licet.) Ab his enim quas suprà commemorauit licet reuerti, si se homo ad deum conuerterit. Vult autẽ requiescere antequam eat in pœnas æternas, ad hoc utiq;, ut non eat. Quemadmodum si dicamus alicui, Corrige te, antequam damneris: Non enim cum se correxerit, damnabitur. Vbi non est lux, nec est uidere uitam hominum.) Illa est enim uita hominum, ubi est lumen uerum, quod illuminat omnem hominem. Alia est terra uiuentium, alia terra morientium. Aut nunquid uidebitur eloquens iustus esse?) Putat enim Iob uerbis magis quàm operibus abũdare. Beatus natus homo, breuis uitæ.) Sentẽtiam suam illi replicat, quam uult intelligi loquaciter dictam & inaniter. Cum nemo sit qui contradicat tibi:) Quia quando dicebat, nemo ei contradixit. Sed quomodo dominus loquatur ad te:) Ea loquere potius, quibus misereatur tui deus, quia duplex erit su per te, corripiendo, & consolando. Et tunc scies quia digne reddita sint tibi à domino quæ peccasti.) Post correctionem sequente illuminatione. Aut uestigium dei inuenies,) ut uelis deum reprehendere. Sublime est cœlum: Et quid facies) ut inuenias sacramẽta cœli? Non enim debes eum reprehendere cuius opera non comprehendis. Quis dicet illi, quid feci/sti?) Et hoc enim recte erit factum si deus hoc fecerit: Quia facere aliquid ille nisi recte non potest. Ipse enim nouit opera hominum iniquorum.) Non iniqui operis est. Vnde uult intelligi, quia stulte hic quem iniquum putat reprehenderit deum: Sic enim eum loqui exi/

B stimauit. Homo uero aliter nutat sermonibus:) Modo illi placet deus, modo illi displicet, cum apud deum sit firmitas. Et uir natus mulieris tanquam onager erit in deserto:) Cupi/ditate libertatis impatiens dominatoris atq; domitoris. Et extendẽs ad eum manus tuas ut acciperet opera tua. Si iniquum quid est, in manu tua est.) Ipsa duo repetiuit, sed ordine mutato. Et iniquitas in domo tua non maneat.) Hoc dixit cor. Sic enim fulgebit facies tua tanquam aqua pura.) conscientia. Tanquam fluctus qui non præterit, & non terreris,) nisi omnes tãgat in hac uita. Et oratio tua tanquam lucifer erit, ante illuminationem præ/ibit.) Quasi & ista ad prophetiam sanctæ ciuitatis uel ad populum dei pertinentia, audita uel reuelata dicuntur, sicut à superioribus amicis eius dicta sunt. Et rogabunt faciem tuam multi.) Omnia ista de Ecclesia. Sed iustus uir & sine crimine uenit in deri/sum) De domino intelligendus est sensus. Non ergo mirũ si & ego uobis in derisum ueni. Et domus eius ut deuastaretur ab iniquis.) Ecclesia à persecutoribus: Imò uero nullus confi/dat, cum sit nequam, se impunitum futurum: Quia iudicium à domo dei. Tanquam inqui/sitio in eos non sit futura,) nõ confidant. Sed tamen interroga quadrupedia si tibi respon/deant.) Ideo recte inquirit iniquos, quia ex operibus potuerunt cognoscere creatorem, & co/lere debuerunt. Non enim creaturarũ responsione doceri non debuerant, cum acceperint ra/tionẽ qua ista cognoscerent. Si nõ in manu est anima omniũ uiuentium.) Hinc ergo scitur quia ipse omnia creauit, quia anima omnium uiuentium in manu eius: Et spiritus omnis carnis hominis:) Omnis carnis humanæ, id est, rationalis anima. Auris enim sermones di/iudicat.) Queadmodum sensus sensibilia diiudicat, ita spiritalia spiritus, quæ debuit cogno/scere, quoniam in manu domini est opera domini. In multo tempore sapientia est.) Non utiq; in multo tempore, Sed apud dominum,) à quo petenda est. Si destruxerit, quis ædi/ficabit?) propter uirtutem destruxerit, & propter sapientiam clauserit, ut ad eam non perue/niat. Si prohibuerit aquam, siccabit terram.) Sapientiam ipsam, terram uero hominem. Quod & si emiserit, perdet euertens terram.) Multis enim sapientibus factis turbabuntur

 peccatores.

Rom. 4

Ioan. 1

Sophar Naamathi ta uerba. Cap. XI

Verba Iob. De cap. XII

1. Pet. 4

peccatores. Qui ducit consultores captiuos.) Subiugat enim sibi eos qui se consulunt. Iudices enim terræ in pauorem misit.) Aut Iudæos, aut Pilatum, aut sensu terreno iudicantes. C
Qui collocat reges super sedes,) id est apostolos. Et circundedit baltheo lumbos eorum,) id est, continentia. Qui emittit sacerdotes captiuos,) ut ab hominibus ducantur: Et significantur Iudæi. Qui permutat labia fidelium.) Permutat in bonum, ut nō de iustitia sua, sed de gratia eius præsumant. Et intelligentiam senum cognouit.) Cui placet intelligentia se-
Gal. 4 num. Vnde est, Cogniti estis à deo. Cui aduersariū est, Non noui uos. Et bene cœpit à fide,
Matth. 25 & peruenit ad intelligentiæ canos. Qui reuelat profunda de tenebris,) aperiendo prophetias. Et produxit in lucem umbrā mortis,) id est, fecit ut agnosceretur uita ista, quia umbra mortis est. Decipiens gentes & perdens eas,) putantes ꝙ nocerent Ecclesiæ dei cum sibi nocerent: quod de impijs intelligendum est. Sternens gentes, & in uiam ducens eas,) ad humilitatem tanq͂ illum asinum. Reconcilians corda principū populi terræ.) Sibi recōcilians uel Iudæos uel reges terræ, qui primò persequebantur Ecclesiam. Eduxit autē eos in uiam quam non nouerāt:) Subruendo legis opera, ut simpliciter intelligerentur: Hinc eis uisus est peccator: Quo errore tenebrati sunt tanquam ebrius.)

De cap. XIII Et arguam in conspectu eius si uoluerit,) ut arguat seipsum, quod est confessionis. Et curatores malorum omnes uos:) Bonos enim non potestis consolatione curare. Audite ergo obiurgationem oris mei:) in uos. Et ante cōspectum eius profertis dolum:) cum uultis uos uideri iustos quod non estis. An subtrahitis uosipsos iudices fieri? Nunquid potestis dissimulare, & non peccare?) Iudicate, quia de uobis uerum dico. Si enim omnia facietis, adijciemini ei:) Id est, etiam si omnia præcepta faciatis, inueniet in uobis quod arguat: Nemo enim iustus in conspectu eius. Quòd & si occulte personas mirati fueritis suas,) seipsos iustificando, non solum ad homines, sed etiam ad seipsos. Corpus autem luteum,) ut fragilitatis saltem uestræ consideratione timeatis. Apprehendens meas carnes dentibus meis.) Non mihi parcam, ut non solum uos arguam, sed etiam me. Et animam meam ponam in D
manu:) inspiciendā ut nihil celem, siue ut computem peccata mea. Licet occidat me ille qui potens est, qui & cœpit.) Quamuis occidat peccata mea: Tamen loquar, & corām eo arguam me,) nō me iustificabo abscōdens peccata mea. Ecce enim appropinquo iudicio meo:) ut iudicem de me. Quasi ipsa sit hominis iustitia in confessione sibi non parcere. Tunc à facie tua non abscondar,) quemadmodum absconduntur peccatores. Manum aufer à me,) ut nihil in me sit castigandum, & sit in me charitas. Et timor tuus non me terreat: Quot sunt iniquitates meæ?) Hinc potest uideri illud dixisse: Animam meā ponam in manu mea ad computandum. Aut putas me esse contrarium tibi?) Cum utiq͂ infirmus sum, & quasi hoc metuis, ne si iustificatus fuero, par tibi sim: Cum folium sim.) Ergo est aliqua latēs causa quando hoc non est. Et imposuisti mihi peccata iuuētutis:) Vt hæc sit causa quare dicat abscondi à se peccata sua, quia superbierit, quod est peccatum iuuētutis. Et posuisti in compede pedem meum,) in uinculo mortalitatis. Et radices pedum meorum contemplatus es:) Cupiditates meas. Qui ueterasco sicut uter,) ut uinum nouum portare non possim: Aut panno nouo consui, uelut uestimentum quod à tinea comestum est: Homo enim natus ex muliere, breui uiuens tempore, & plenus iracundiæ plenæ: Et hunc fecisti uenire in iudicium corām te.) Quamuis enim ita mortalis sit, & ipse habet tamen unde rationem reddat: Exigitur tamen de illo quod potest, quamuis perparum possit. Dinumerati enim sunt menses eius apud te.) Eo enim ꝙ temporalis est, de peccato conuincitur: Nā æternum illum tu feceras. Discede ab eo, sine requiescat:) Secundum opinionem carnalis & animalis hominis, cui totum bonum hæc uita est. Et ideo sibi uult parci ut fruatur hac uita. Est enim arbori spes.) Irridēter hæc pronuntianda: Vtiq͂ enim magna est spes hominis, quod carnales nolunt credere. Vir uero cum mortuus fuerit, abijt). Et hic ironia est.

De cap. XIIII Tempore enim minuetur mare, nam post impletur.) Dicit autem de his locis ubi accessus & recessus sit, uel ꝙ omnia littora latenter minuuntur & augentur, horis lunaribus scilicet,

A scilicet,cum oritur luna uel nobis uel alijs usque ad medium mensem crescit,& inde minuitur. Vsquequo cœlum est,non cõsuetur ad nouum:)id est ipsi cœlo. Atque utinam apud inferos me custodisses:) Vsqueadeo est spes resurrectionis, ut iam & his carerem uitæ incertæ. Et abscondisses me donec requiesceret ira tua.) Hinc est abscõdere pusillum donec transeat ira domini,id est,donec transeat ista mortalitas, & ad resurrectionem ueniatur. Si enim mortuus fuerit homo,uiuet.) Nam hæc non est uita: Consummatis diebus uitæ suæ,tunc uiuet. Deinde uocabis, & ego respondebo tibi.) Obediens tibi sine impedimento mortalitatis. Signasti in sacculo iniquitates meas,)ut redderes mihi. Annotasti si quid inuitus erraui:) Etiam hoc annotasti,Inuitum autem errare pœna peccati est. Et quidem mons cadens defluit:) Ita & homo ex altitudine & firmitate sua cecidit. Et petra ueterascit in loco suo,) ut homo in genere suo & cõditione sua. Et alluuione frequẽtium gurgitum,quasi & homo ita ad exilitatem perductus sit,) cum crebris cupiditatum alluuionibus atteritur. Spem uero hominis perdidisti.) Gradus fecit de monte ad petram, à petra ad lapides, à lapidibus ad arenam, quia has mutationes carnales patiuntur:Et bene iam perdidisti dixit: Impulisti enim in finem,)in consumptionẽ, ut pereat spes ista,)qua carnales gaudent. Mutasti faciem eius,dimisisti eum,) cum imago dei in eo exterminata est: Et cum multi fuerũt filij eius nescit.)Quia moritur, quamuis propagetur soboles. Sed carnes eius super eum doluerũt,) id est, talem conditionem suam homo carnaliter dolet, & animaliter luget. Spiritalis enim nouit,quia & si exterior homo corrũpitur, sed interior renouatur de die in diẽ,quia hoc fieri sentit in seipso. Et impleuit dolore uentrem.)Spiritus enim sciẽtiæ per consolationem sanat potius à doloribus: Tu autẽ qui imples uentrem dolore,nõ spiritu sciẽtiæ respondes. Nonne tu repulisti timorẽ?)Deum nõ timuisti in eũ talia dicens. Et elegisti linguam malorũ,)qua homines maledicunt.Quid enim? Nunquid primus homo natus es?)Quia tantũ superbis: Aut ante colles cõcretus es?)Etiã montes nomine colliũ accipiendos,id est, ante omnes uirtutes spiritus potẽtes. Sed & senex & decrepitus in nobis est:)Qui sciat etiã

2.Cor.4

Elephaz Themanitis uerba. De ca. XV

B quæ nos nescimus,est inter nos. Quid ausum fuit cor tuũ,& quid sustinuerũt oculi tui?Speraũerũt,quid est cur homo ut sit sine crimine.)Qđ tu dixisti, Si in sanctis eius nõ est fides,) propter incerta temporũ quibus plerunque fallũtur,ut multa dicãt,& non faciant. Et cœlum nõ est mundũ ante eũ,)pro his qui habitãt in cœlo. Aut certe cœlũ pro ipsis sanctis ponitur, quia in his habitat deus. Quæ sapiẽtes dixerũt, & nõ celauerũt parẽtes suos:)Quia etiã Iudæis apostoli prædicauerunt: Ipsis solis data est terra.)In hac tantũ. Nec superueniet illis quisque extraneus,) nec sanctus homo uel angelus,id est,in securitate possidebunt. Cũ putauerint se esse iã in pace.)Ita dicit quasi hoc putet ipsi Iob euenisse. Nõ credit cõuerti à tenebris,)nõ credit ut conuertatur à peccatis. Et decretus est in escã uulturũ,)aërearũ potestatũ, quæ mortibus peccatorum pascũtur. Sicut dux in prima acie decidet.)Audax est & nõ fert tribulationes: Quia eleuauit manus cõtra deũ.)An quia eleuauit, & currit cõtra eum contumeliose,aduersario faciẽdo quod præcepit? In crassa ceruice scuti sui,)præsumẽs de protectione sua. Quia operuit faciẽ eius in adipe suo.)Per adipẽ,id est per exaltationẽ superbiæ suæ abscõdit à se deũ. Et fecit capistrũ super femora:) Vt libidinibus suis colligaretur,quo uinculo duceretur ad mortẽ. Quæ enim illi parauerũt, alij auferũt.) Ipsum etiã regnũ terrenũ, uel quamcunque spem temporalẽ,quam cum toto mundo iusti accipiẽt. Et nõ ditabitur,nec permanebit substãtia eius,)impij scilicet. Nõ immittet super terrã umbram,)id est nõ uiret. Sed stirpẽ eius arefaciet uẽtus:)Tentatio. Præcisio eius ante horã:)Corrũperetur priusquam sperat. Decidat tanquam flos oliuæ.) Decidat à pace,uel quia meliora hos sequũtur quemadmodum florẽ fructus. Testimoniũ enim impij mors:) Signũ. Et ignis comburet domus eorum qui munera accipiũt.) Hi sunt enim impij qui munera tẽporalia præponũt iustitiæ. Concipiet & in uẽtre gemitus)Ea quæ sperat,in pœnam illi proficiunt.

Verba Iob. De cap. XVI

Audiui alia multa)Non solum quæ uos dicitis, Consolatores malorum omnes.)Malos potestis consolari,quia ipsi uos imitantur,non bonos:Et est uocatiuus. A nullo enim ue-

strum audiui aliquid boni. Quid enim? Nũquid ordo in sermonibus est?) Spiritus superbiæ. Aut in quo molestum tibi erit?) Quamuis non ames quod dicis. Et ego secundũ uos loquor:) Quomodo digni estis. Si subiecta esset anima uestra pro mea) Si uos pateremini quod ego, loquerer sermonibus, non factis: ita nihil est loqui quod non facitis. Si enim loquar non dolebo uulnere.) Ostenditis uos neq; in loquendo, neq; in tacendo prudẽtes esse: Nam sapientes & cum loquuntur, consolationibus condolescunt, uel in confessione sua loquentes dolent uulnus suum: uel cum tacent, prudenter tacent. Nunc autem lassauit me, & fecit stultum & putrem,) ut non contra uos loquar. Deus fregit superbiam,) ut stultus factus sapiens fiam. Apprehendisti me, & in testimonium factus sum.) Conuicisti me de peccatis meis, & aduersum me ego sum testis. Et surrexit super me mendaciũ meum:) cum mihi iustus uidebar. Contra faciem meam respõdi,) hoc est, statuam te ante faciem tuam. C

Iracundiæ usus deiecit me.) Benedixit, usus iracundiæ, non enim eam patitur. Deiecit me tanq̃ superbum, fremuit super me dẽtibus.) Obiurgauit me, ut dentes pro uerbis intelligantur. Sagittæ pyratarum eius super me deciderunt.) Aëreas potestates quibus utitur deus, & eis permittit ut aut exerceãtur boni, aut puniantur mali. Piratæ qui in hoc mari nauigantibus insidiãtur. Acie oculorũ irruit:) Non dissimulauit à peccatis meis, tanq̃ innuit ut punirer. Ipse enim tanq̃ lumen est punitoribus, ostẽdens puniendos. Ruina mihi fuit aspectio eius.) Aut ita fecit ut uiderem peccatum meum, antè enim non sic mihi ad sensum perductum fuit. Acriter percussit me ingens dominus, & simul concurrerũt in me.) Deo enim percutiente, illi concurrerunt angeli sathanæ. In pace cum essem, discerpsit me.) Ab ipsa pace aut à memetipso discerpsit, ut ab aduersarijs & sibi aduersantibus dilacerer. Et tenens comam eam diuellit,) per peccata mea me aduersum me diuisit. Statuit me sicut signum,) in quẽ iacularentur, ut solet signum poni iaculantibus quò iacula dirigantur. Circundederunt me lanceis, emittentes in renes meos, non pepercerunt,) propter desideria carnalia, quæ sibi impacta dicit per malas persuasiones ab angelis malis. Effuderunt in terrã fel meum,) ut terrena bona zelarer in his qui hîs abundant. Deiecerunt me prostratione magna,) ne carnalem prostrationem intelligeremus. Cilitium assuerunt corio meo,) peccata interiora quibus reminiscitur se fuisse in bonis. Et super palpebram meam umbra mortis.) Volo uidere, & impedit me consuetudo carnalis. Terra ne operiar super sanguinem carnis meæ,) id est, ne si immunda fuerit oratio mea, optando terrena, accedat cumulus terræ super uinculum mortalitatis meæ, quod significauit nomine sanguinis, id est, ne cupiditate terrena maioribus calamitatibus uolũtarij peccati operiar, quod est illud naturale peccatum de conditione mortali. Nec sit locus clamori meo:) Intercludatur meritũ orationis meæ. Et ecce nunc in cœlis est testis meus.) De domino uidetur dicere, quia nõdum in terrã descenderat. D

Et conscius meus in excelsis,) propter participationem mortalitatis. Dijudicetur uir cum domino:) Veniat dominus ut cum eo uir iudicetur, tanq̃ Ioannes cum Christo: In quorum dijudicatione intelligitur quid distet inter hominem perfectum, & deum hominẽ factum.
Luc. 10 Sicut filius hominis ad proximũ suũ,) dñs homine suscepto ad cũ qui inciderat in latrones.

Anni enim dinumerati uenerũt mihi:) Quòd mihi per Christum subueniatur plenitudine temporum. Et uiam per quam non reuertar, ingrediar,) uia renuntiandi seculi.

De cap. XVII Defeci agitatus spiritu.) Ordo, Defeci spiritu laboribus concussus. Oro ut sepeliar, & non contingit mihi,) ut absorbeatur mortale à uita: Ingemiscimus enim grauati, in quo nolumus spoliari, sed superuestiri, id est, mutemur potius q̃ moriamur. Quod utiq; quamuis hic homo cupiat, non contingit: Debet enim mortem condemnatione peccati. Preces adhibeo cum labore, & quid feci non mihi feci,) impetrans. Furati sunt externi bona mea:) Ipsam immortalitatem qua spoliatur significat, qui semiuiuus à latronibus est relictus.

Quis est iste, ad manum meam ligetur?) qui mihi subuenturus est, dominum significans. Sed ideo dicit, quis est, quia inter homines futurus erat, ut uix ab eis discerneretur, uinculo charitatis, ut custodiat me & ducat quò uult. Quia cor eorum abscondisti à prudentia:)

Qui

A Qui eum nõ cognouerunt abscondisti, propter hoc non exaltabis eos,) quia humiles non fuerunt. Ideo cæcati sunt,)& non potuerunt humilitate Christi exaltari. Partim annuntientur mala:) Quòd cæcitas ex parte in Israël facta est, siue quia eis mala uidebantur quæ Christus annuntiabat, ut dicerent, Seducit turbas: Siue per prophetas quæ annũtiata sunt de cæcitate Israël, non utiq; toti, sed parti acciderant. Et oculi super filios eorũ tabuerunt,) admiratione miraculorum, quibus dictum est, Si ego in Beelzebub eijcio dæmonia, filij uestri in quo eijciunt? Posuisti autem me in loquelam nationibus,) hominem quem redemit, id est, Ecclesiam de qua loquerentur nationes, siue quæ loquerētur nationibus. Et in risum illis deueni,) aut nationibus cum eis detraherent, aut Iudæis qui loquebantur nationibus. Ioan.7 Matth.12

Obscurati sunt ob iram oculi mei) Obscurati sunt oculi Ecclesiæ, id est apostoli, cum intellecti non sunt ab his qui hac pœna erant puniendi. Et expugnatus sum ualde ab omnibus:) Tam Iudæi quàm gentes expugnauerunt Ecclesiam. Et numerati sunt super hoc ueraces.) Vel quare potestas data sit impijs in Ecclesiam, uel quare ab impijs Euangelium agnitum non sit. Iustus autem super inimicum consurgit:) Qui temporaliter cadit persecutionibus, ut postea infidelibus dominetur. Et purus membris sumat audaciam:) Spei audaciam, ut confiteatur Christum in persecutione. Non enim inuenit in uos ueritatem.) Omnibus enim tam Iudæis quàm alijs gratia necessaria est. Et conuulsæ sunt compages cordis mei:) Vt non celem peccata mea. Noctem in diem uerterunt impij.) Vnde est, Væ illis qui dicunt quod bonum est malum, & malum bonum, qui ponunt tenebras lucem, & lucem tenebras. Si sustinuero, inferi domus mea erunt:) Pertulero peccata mea, ut non confitear. Interitum appellaui patrem meum:) Non ero filius uitæ. Appellauit autem deus matrem meam & sororem tabem:) Ex eo quòd inseparabiliter hæreant tanquam cognati.

Quæ est enim mihi iam spes?) Subauditur, Si sustinuero, inferi domus mea erunt. Aut bona mea uidebo.) Quis seductus conuerti noluit, & sustinuit peccatorem?

B Et lumen impiorum extinguetur.) Noli ergo mirari, si & tuum tanquam impij lumen extinctum est. Lux eius fuerunt tenebræ, in domo claritas domus eius:) Id est, aut diabolus aut antichristus. Et lucerna super eum extinguetur:) Exiguum & terrenum lumen. Baldath Suitis uerba. De cap. XVIII

Accipiant infimi substantiam eius:) Quæ habere ille noluit, habeant humiles. Immissus est pes eius in laqueum.) Ipse enim captus est, dominum persequendo. Confortauit super eum sitiens:) Vt uincāt eum esurientes & sitientes iustitiam. Absconditus est super terram funiculus eius:) Quo capiatur: Hoc est, ea quæ illi quasi conceduntur: Et captio eius in semitis,) quà transit: Per circumitum perdant eum dolores,) undiq;. Et multi circa pedes eius ueniunt in angustia famis,) Multi qui eum sequuntur, uel qui ei obsequuntur, Comedantur rami pedum eius,) doctrinarum eius, id est, quà it: Rumpatur de habitaculo eius sanitas,) tranquillitas huius uitæ: Et teneat eum necessitas causæ regalis.) Opportunitas punitionis eius quæ ualebit ad gloriam dei, propter quod modo illi permittitur cupiditas sua. Causam regalem dicit, quia se Christum iactabit. Habitet in tabernaculum eius in nocte eius, necessitas causæ regalis cruciet conscientiam eius.) Appetitio tyrannidis, in nocte in supplicio cæcitatis eius quādo damnatur. Aspergentur speciosa eius sulphure,) quibus placebat igne fœtido cõcrementur. Et de sursum irruet messio eius,) à deo. Et non sit nomen eius in facie platearum ubi erat:) Tollatur de memoria populi. Et non sit cognominatio in populo suo.) Ad tantam deiectionem ueniat, ut à suis non agnoscatur. Neque resaluetur sub cœlo domus eius.) Aliqui enim resaluabuntur. Sed in populo eius uiuant alteri.) Alij subiugetur populus eius.

Et destruitis me uerbis:) Infirmatis me, qui me consolari debuistis. Scitote tantum, quia deus fecit mihi sic,) apud quem possum de peccato conuinci, non apud homines. Et uallum suum circa me circundedit, fossa circa muros est.) Coactus sum ad confessionem. Verba Iob. De cap. XIX

Ecce rideo opprobria, & non loquor.) Vtilitatem dicit confessionis, quia si uellet ridere

peccatum

peccatum suum, & non illud proloqui, clamaret, & non exaudiretur. In uultu meo tene- C
bras posuit,) Illuminationem uultus mei abstulit à me, quod contingit auersis. Et abstulit coronam de capite meo.) Dignitatem spiritalem quam dat sapientia. Et dirupit me undiq;, & abij.) Omnia tenebam, & abstulit illa à me, aduersus illud quod acceperat uirtutem continendi omnia. Et arbitratus est me tãquam inimicum.) Sic me iudicauit, quasi ei nocerem si ei par essem. Et circundederunt tabernaculum meum:) Cor & consciẽtiam. Fratres mei recesserunt,) in spe correctionis, quia fratres sunt, quamuis primo correctionem meam asper nati sint. Et eos secuti qui sibi aliena,) hoc est pernitiosa, suaderent. Et amici mei immisericordes facti sunt:) In malis spiritalibus, qui non condolent proximis suis, sed potius eos irrident, quos non irriderent in malis carnalibus constitutos. Et scientes nomen meum, obliti sunt me:) Non me cognoscentes quod mutatus sum. Vicini domus & ancillæ meæ cum quibus secreta communicabam.) Adulatores qui recedunt ab eo qui confitetur deo: Ipsi enim dicuntur ancillari. Seruum meum uocaui, & non respondit.) Aut corpus, aut eos qui ei ad mala seruiebant. Os meum deprecabar, & rogabã uxorem meam,) tanquam dicens, Quare tristis es anima mea? & quare cõturbas me, id est cupiens, ut ei cõsentiat. Inuocaui blan-
Psal. 41 diens filios uteri mei, quos genueram,) persuadens eis spem seculi. Et quos dilexeram, consurrexerunt in me,) in illa uita, In cute computruerunt carnes meæ:) Amore eorum quæ forinsecus sentiuntur, computruerunt interiora mea: Nam utique leue est si ad litteram accipiamus tanquam scabiem habuerit. Et ossa mea in dentibus meis sunt.) Firmitas & fortitudo mea in uerbis est, non in factis. Miseremini mei miseremini mei, ô amici.) Angelos uidetur postulare, ut pro eo deprecentur, aut certe sanctos, ut pro pœnitente orent. Manus enim domini est quæ tetigit me.) Manu domini se tactũ dicit, ut doleret uulnus suum quod sine sensu eius fuit. Quare me persequimini sicut & dominus?) Detestamini & horretis sicut dominus, uel obiurgatis, cum iam confitear. De carnibus meis non satiamini.) Nõ gaudetis si carnaliter uiuam. Stilo ferreo & plumbo,) ut quemadmodum cedit plumbum stilo D
ferreo, sic cedant sermonibus meis corda hominum. Aut in testimonium in petris sculpantur,) ut illi ea discant qui firmi sunt ad euangelizandum. Scio enim enim quia æternus est qui me resoluturus est,) quia potest me reparare. Quorum ego mihi conscius sum,) quia merui illa. Quæ oculus meus uidit & non alius.) Hoc est, Nemo scit quid agatur in homine, nisi spiritus qui in ipso est. Et omnia mihi cõsumpta sunt in sinum.) In interioribus ubi nemo uidet, id est in conscientia. Quod si & dixeritis, quid dicemus contra eum?) Secundũ quod dictum est spiritalibus, Intendens teipsum, ne & tu tenteris. Et radicem sermonis inue-
Gal. 6 niemus in eo,) ut de ipsis eum conuincamus. Ira enim super iniquos ueniet:) Qui se extollunt super peccatores, & putant se tales esse non posse, ipsos dicit iniquos.

Non enim intelligitis magis quam ego.) Ad alios se conuertit, qui cum eo Iob consolaban-
Verba Sophar. De cap. XX tur. Eruditionem confusionis meæ audiam.) Oblique uult ut Iob audiat eruditionẽ confusionis suæ: Tunc enim potest etiã spiritum sapiẽtiæ consequi. Hæc autẽ locutio solennis est, cum dicimus, Bonum est mihi ut caueam: Nam malũ mihi erit cũ uolumus ut alius caueat.

Nũquid hæc nostis à seculis?) Ex quo sunt secula, sic est. Et hoc putat, quod Iob ignoret tanquam impius. Oculus uidebit, & nõ adijciet.) Nõ enim uidebitur. Filios eius disperdat impius:) Siue imitatores eius, siue seductos ab eo diabolus. Et manus eius succendãtur doloribus:) Operibus eius cruciẽtur. Ossa eius impleta sunt iuuentute eius,) Superbit de firmitate sua.

Abscõdet eã sub lingua sua.) Nõ illã demõstrabit tanquam dolosus, ut tacite illa utatur. Parcet ei & nõ relinquet eã:) Amãs eã & nolẽs ea carere, nõ eam persequtur. Aut parcit ei dñs, & hac impunitate non eam relinquet. Et tenebit eam in medio gutture suo:) Tanquam quod eum delectat. Et non poterit subuenire sibi:) Non ideo se liberabit. Fel aspidis in uentre eius:) in interioribus, in occultis habens nocendi malitiam. Diuitiæ inique congregate euomentur:) Cum tormẽto interiorum & pressura cordis, De domo eius protrahit eum angelus.) Quan-

A Quandocunq; manifestabuntur occulta eius per tribulationes. Et furore draconum fulge-
bit,) ut ille qui primo occultus fuit, tribulationibus proditus, furore draconum fulgeat iam
palam. Interficiat illum lingua colubri:) Seducat eum diabolus. Et nõ uideat mulctram
pecorum.) Fructus ouium, id est iustitiæ opera non faciat, ut se inde intelligat posse redimi.
Neq; pabula mellis & butyri:) Opera bona cum charitate & hilaritate cordis, & largitate
præbentis: Butyrum enim, lac pingue est. Inuanum & frustra laborauit:) Quia non intelli-
git hæc de his operanda quæ ad misericordiã pertinent. Vnde & dominus butyrum & mel
dicitur mãducare, quia hæc illi in humilibus eius præbentur. Quæ egerunt ut durũ quid:)
quod mandi non potest, nec glutiri. Durum nescio quid est, puto, iniquitas uel superbia.
In desiderio suo nõ saluabitur,) quia iniqua desiderauit. Non erũt reliquiæ de cibis eius:)
Transierunt cupiditates eius. Cum putauerit se repletum esse, coartabitur.) Non tam satie-
tas est de plenitudine cupiditatum q̃ pressura. Si quomodo impleat uentrem suum.) Ta-
lis necessitas ei ueniet, ut dubitet utrum impleat uentrem suum, cum utiq; ista ideo quæran-
tur, ut pellatur necessitas. Hoc autem dixit, quia tanto plus cupit, quanto plus habuerit.
Et emittet super eum furorem iracundiæ:) Quia non uidit facere opera bona. Vulneret
eum sagitta ærea,) perpetua. Pertranseat corpus eius iaculum:) Penetret eum tentatio, ut
& de his quæ sperat, & de his quæ relinquit, Vulneretur tanq̃ à pectore,) per tergum tra-
iectus. Fulgura in tabernaculis eius:) terrores repentini, in cogitationibus eius. Lædat ad
uena domum eius:) Diabolus qui aduenticius est ad tentandum, si quidem habebat homo
etiam proprias tentationes. Et detegat cœlũ iniquitates eius:) Cœleste iudicium. Et pos-
sessio bonorum eius ab ipso:) Hæc illi largietur deus. Et non sit mihi à uobis hæc *Verba Iob. Cap. XXI*
consolatio:) Qua putatis bonis temporalibus gaudendum, cum communia sint pijs & im-
pijs. Et si qñ quis iniquus esset, hinc in eum uindicari.) Cum Iob dicat usq; ad sepulchrum
permanere bona ista impijs, & non in eos per ea uindicari. Quid enim? Nũquid humana
est castigatio mea?) A deo mihi est castigatio. Itaq; & ipse potest consolari non uos. Aut
B quare non irascar?) Nolite ergo me ita consolari: Nam impiorum utiq; felicitatem uideo.
Respicite ad me & admiramini,) tanq̃ inania dicentem. Si enim recordor, perturbor.) In
dignitates humanæ uitæ rediẽs ad affectum perterritum ab eo quo nunc est, cũ confitetur.
Et tenentur carnes meæ doloribus:) Carnaliter doleo. Quare impij uiuunt?) Quærit ab
eis causam, quia dicebant hic in impijs uindicari. Et permanent sicut uetustate oues eorũ.)
Quomodo possunt uetustate perseuerare? Non enim semper erunt. Erant autem in mani-
bus eorum bona.) Non tulit eis bona ipsa cum hæc dicerent: Imò uero, impiorum lucerna
extinguetur,) claritas temporalis, etiam si non sicut isti intelligebant. Deficiant filij eius,)
bona eius, bona quæ eis persuasit, temporalia scilicet, aut antichristi, aut diaboli. Videant
oculi eius necem suam.) Significat & hanc prosperitatem ignorari ab his qui hac gaudent,
in futuro autem ad sensum etiã impiorum perducetur. Quia nulla uoluntas eius in domo
sua post eum:) Quia in conscientia sua dñm non cõsecuti sunt in tribulationibus: Licet nu-
merus mensiũ eius dimidiatus sit.) Quamuis dominũ præsentẽ coluerit, tamen quia non fu-
tura sperauit, quod est plenus mẽsium numerus. Ipse enim homicidia iudicat.) Quia impij
cũ persuaserint impietatẽ per dilectionẽ carnalium impietatũ, futuro seculo utiq; occidunt:
Non tñ talia homicidia iudicãt homines, sed solus deus. Hic morietur in robore simplicita-
tis suæ.) Videtur exequi occulta homicidia, cõmemorãs largum unũ, & alium auarum, quia
homines abundãtes & largi putãtur & boni. Intestina eius plena sunt adipe,) habet lætitiã.
Et medulla eorum diffunditur,) intestinorum, quia non tenet intra se bona sua,) sed im-
pendit illa uel in se uel in alijs. Itaq; scio uos audacter mihi insistere.) Non enim consyde-
rate dicitis, Quia dicitis, Vbi est domus principis?) uel impiorũ, uel superbi, quia putabãt
hic eis auferri bona, cum pleriq; etiam pleni uitam finierunt per ea puniendi. Et ubi est ue-
lamen in tabernaculis impiorum?) Honor. Interrogate eos qui transeũt per uiam,) qui nõ
delectantur uia, sed trãseunt per eam. Et signa eorum non ignorabatis,) uel impiorũ quæ
dant

dant transeuntes, dicentes quid eis futurum sit, uel à quibus cognoscuntur impij. Quis annuntiabit coràm eo uiam eius?) Coràm impio uiam suam nemo, nisi dominus qui annuntiat fiducialiter, quia ipse ei respondet. Et tamen ipse.) dominus, in sepulchrum deductus est,) ita merces pietatis non hic speranda est. Et super aceruum uigilauit.) Ante enim ipse resurrexit quàm aceruus resurgeret resurgentium. Dulces fuerunt ei lapides torrentis,) quos seculum nõ subuertit, id est discipulos suos. Et post eum omnis homo sequitur, & ante eum innumerabiles.) Aut post eum omnis homo, id est, unus homo: Et ante eũ innumerabiles, qui nunc in numero hominum deputati sunt. Aut post eum turba credentium, & ante eum patriarchæ & prophetæ. Quomodo ergo consolamini me?) innaniter præsentia bona uel mala suadentes.

C

Eliphaz Themanitis uerba. XXII

Nónne dñs est qui docet sensum & scientiam?) Quasi dixerit, Iob non eum recte iudicat, cum utique reprehendi deus non possit, nisi per intelligẽtiam qua superior est, siquidem ab ipso detur homini. Et ueniet tecum in iudicium.) ut compareris ei? Lumen tuum in tenebras conuersum est,) dignitas, & dormientem te aqua operuit,) securum inundatio tribulationis. An per nebulam dijudicat?) Quasi per nebulam uidere non possit. Nubes latibulum eius & non uidebitur.) Latent eum quæ in terra sunt, & ambitum cœli percurrit,) figuram & nõ terram. Ergo ne semitam seculi custodis?) Quasi Iob putarit à deo res humanas non curari. Quia capti sunt immaturi,) secundũ se immaturi. Putabant enim se in perpetuum mansuros, aut certe antequàm peruenirent ad sapientiam. sed quia hoc audierant, non quia ista sentiebãt isti amici Iob. Et cogitatio impij longè est ab eo, & implet domos eorum bonis.) Et longe est ab eo cogitatio impij, quia non sic facit sicut sperat impius: id est, aut quia placet ei impietas, aut non uidet eam. Videntes iustiores erunt:) Intelligentes, quamuis isti non intellexerint, putantes quia hic redditur impijs. Et inculpabilis subsannabit eos,) impios. Esto durus,) si sustinueris patiens, hoc est dura. Procul facies iniquitatem à tabernaculo tuo:) Cõuersationem uel uitam tuam, quamuis hæc isti carnaliter dicant. Et ponens illud super aggerem in petrã:) Aduersus id quod dixit, Flumen decurrens fundamenta eorum, quia humiliauit semetipsum ipsum lumen. Et dices, elatus es in superbiã,) aduersus superbos. Erue innocentẽ, & saluaberis mũdicia manuum tuarum.) Noli deficere in bonis operibus, quia curat deus humana.

D

Verba Iob. Cap. XXIII

Et quidem scio quia de manu mea est increpatio,) de peccatis meis. Et manus mea grauis facta est super gemitũ meum,) Ideo me percussisti ut doleam. Et uenire usque ad solium eius,) ut sim tam sanctus ut perueniam ad eorum numerum qui sedes eius sunt. Tunc enim possum dicere uera & audire: Vnde & cœli dicuntur sancti. Et cognoscam causationes quas loquetur mihi,) Redditiones causarũ, quibus se omnia iuste iudicare demõstrat. Et sentiam quæ annũtiat mihi,) iam proximus ei. An in multa uirtute dijudicabitur mecũ?) ut per potẽtiam resistat mihi. Nequaquàm tamen in terrore abutatur me,) propter peccata mea pro quibus timeo modo, cum sum in terrore, non abutatur me. Cæterum cum ad eum uenero,) in illa libertate qua ego annumerabor solio eius: omnia amabo, & non mihi resistet uirtus eius,) quamuis modo possit me abuti, ut pote peccatore: id est, faciat de me quod uult, etiam cum pœna mea, iuste tamen. Veritas enim & increpatio est ab eo,) id est, non iniuste increpat. Educit in finem iudicium meum:) Etiã si modo corripit, postea manifestabit. Nam si primus ambulauero, postea non ero.) Non arroganter sperem, non infideliter desperem: Hoc est, non declinare dextra aut sinistra: Indè est, Si ascẽdero in cœlum, tu ibi es. Quis me inde potest pellere &c. A leua quid aget? Non apprehẽdam.) Superiora repetit, A leua autẽ dicit nõ se apprehensurum deditum temporalibus. Conuertetur ad dexteram & nõ uidebo.) Ideo non debeo esse à leua. Conuertetur autem dixit, quia ipse in spiritalibus est: Vnde ego me auerto, si à leua fuero? Scit ipse uiã meam,) ut etiam si per tribulationes duxerit, sequar Probauit me sicut aurum (in tribulationibus. Ingrediar in præceptis eius,) De tenebris meis exeam, sed tamen in præceptis eius. Si autem ipse iudicauit,) sic ut per tribulationes me tanquàm aurum probet: Propterea ad eũ festinaui:) Quia me tribulauit, ideo relictis temporalibus ad eum festinaui.

Psal. 138

A festinaui. Et cómonitus sollicitus fui de eo,) ut his pœnis carnalibus æterna supplicia deui-
tarem. Idcirco à facie eius turbabor:) Modo turbabor, ut caueam cogitās futurū iudicium,
ubi erit eius manifestatio. Et dn̄s molliuit cor meum,) Et ipsum timere, quo cauet futuras
pœnas misericordiæ dei, deputat. Non enim sciret superuenturas pœnas & tenebras malis,
nisi dominus molliret cor eius præsentibus tribulationibus, aduersus illud, q̄ indurat deus
cor Pharaonis. Quare dominū non latuerunt horæ: Quamobrem finē transgressi De cap. XXIIII
sunt,) Christum. Et inclinauerunt pauperes à uia iusta,) ut uel imitarentur eos, uel inde ar-
bitrarentur non esse diuinum iudicium, quia impunitā uidebant malitiam, qua eis nocebāt
relinquentes iustitiam. Simul absconditi sunt mites terræ:) Cū his qui declinauerunt à uia
iusta abscóditi sunt mites, ne mihi ferrent auxilium. Nam tria sunt genera hominum in Ec-
clesia cum fit persecutio: aliȷ enim consentiunt, aliȷ fugiunt, aliȷ patiūtur, quorum personam
sustinet Iob. Et irruerunt asini feri in agro super me,) stulti & indomiti, & ob hoc superbi ir
ruerunt super me confitentem, scilicet Ecclesiā. Et exeuntes ad opus suum.) Hoc enim opus
est eorum ut in me irruant, id est, ad hoc deputati sunt à deo. Suauis factus est ei panis in
adolescentes.) Impio & persecutori suauem panem dicit, id est, persecutionem, qua libenter
fruebatur, cum eam faceret adolescétibus: ut adolescentes, aut pro amatoribus uoluptatum
accipiamus, quia ipsi facile talibus cósentiunt: aut pro eis qui tantū in Ecclesia profecerunt,
ut pueritiæ quidē simplicitatem transierint, sed nondum peruenerunt ad robur illud uirile,
quo etiā persecutor contemnitur. Agrum ante tépus nó suum demessuerunt.) Aut genera
dicit persecutionū, ut aliquē agri damno terrerent: aut pro agro Ecclesia intelligenda, quam
ante maturitatem persecutionibus metere uoluerunt, id est, anteq̄ simul zizania crescerent,
ut tempore messis separarentur. De stillicidiȷs montium madescent.) Confugiētes nudi ad
speluncas, ubi saxa distillāt. Rapuerunt ab ubere pupillum.) Pupilli & uiduæ plerunq; ex
persona Ecclesiæ accipiédi. Est populus sub tormēto, & eum qui ceciderat, humiliauerunt.)
B Desertū uel auxilio dei, uel alicuius, quod est magnæ sæuitiæ non talibus parcere. In angu
stiȷs insidiati sunt inique,) in necessitatibus. De ciuitatibus & de domibus eȷiciebantur,) ab
eis eȷiciebātur aliȷ. Anima uero paruulorū in gemitu,) ualde fuit: Ipse autē deus eorū curā
non habuit,) impiorum, quia eorū modo curam non habēdo, fecit eos desperare de iudicio
dei. Quia impune mala faciebāt: Et ideo in tenebris traditi sunt,) ignorātiæ iudiciȷ dei: Et
repente eos ut fur occupabit dies ille. Oculus adulteri obseruat tenebras.) Ostendere uult in
quas tenebras tradātur impiȷ per impunitatem: Nó enim eas quas captāt adulteri & cæteri
qui male faciunt per noctem, ne agnoscantur per diē, sed illas quæ etiā malæ super eos sunt.
Suffodit in tenebris domos.) Alia mala facta commemorat: Per diem obsignauerūt se
metipsos,) occultauerunt, Non cognouerunt lucem, quia simul eis manet umbra mortis.)
Nō quia nox recessit, propterea eos deseruit umbra mortis. Leuis est super faciem aquæ:)
Ad comparationē terræ splendidiores accipiendi sunt quos lux penetrat & imago leuitatis,
& ideo leuis est super eos umbra mortis: Nam & ipsi portant eam per conditionem carnis.
Vel leuis est super faciē aquæ, dixit super eos qui in baptismo confitentur. Maledicat pars
eorum super terram: sterile sit quod delegerunt,) de sinu enim pupillorū rapuerunt. De ore
infirmorum uerbum,) per malā suasionem. Deinde rememoratū est peccatum eius,) quod
putabat in obliuionem uenire. Conteratur sicut lignum insanabile omnis iniquus,) quod
non sanat. Sterili enim non fecit bene,) quæ sine consolatione filiorū est. Consurgēs ergo
non credit cōtra uitam suam.) Nó credit aduersus uitam suam, debuit enim credere malam
se habere uitam, & eoipso cósurgere. Cū infirmari cœperit, nó speret sanitatem,) tribulari,
sed cadit in languorē. Talis enim impius cósolationes quærit in rebus aduersis, quibus infir
mior fiat. Emarcuit sicut malua in æstu altitudo eius,) quia nó tulit æstū tribulationis: Mal-
uam autem propter infirmitatem: Aut sicut de stipula spica decidēs,) spōte eius, quia ma
ne erat in culmine ipsius.) Ipse enim sibi elegit tales consolationes, quibus peius infirmetur.
Alioquin quis est qui loquatur mendacium me dicere?) si & aliter sunt.

De cap. XXV Quid enim exordium q̃ timor ab eo?) Iſta ſubiunctio uidetur illis uerbis conſentire, C quibus dicit Iob, Idcirco à facie eius turbabor, conſiderabo & timebo ab eo. Nemo putet eſſe moram piratis,)ſine mora ſecundū permiſſum eius tentant. In quem enim nō uenient inſidiæ ab eo?) Hoc eſt,cum ipſe permittit. Inſidias autem dicit tētationes. Aut quomodo erit homo iuſtus coràm domino?)ergo iuſte eum tentari permittit. Vel quomodo ſe mundauit natus ex muliere?)Niſi enim à deo mūdatus fuerit,immundus eſt. Si lunæ præcipit, & non lucet.)Quoniā ſi exigant rationes & ordo prouidentiæ ipſius ut luna nō luceat,præcipiat ut nō luceat,& nō lucebit.Sed quare? Verū inde uult uideri non mūdam lunam coram eo,quia præcipit ei & nō lucet:Aut forte rationalis animæ natura figurate hic inſinuatur,cui ſol intelligibilis eſt,lumen illud uerum quod illuminat omnem hominem.Et quoniam tāto magis luna lucet terrenis aſpectibus, quanto magis recedit à ſole, cum aūt propinquat ſoli, interimitur terris: intelligamus animæ diuinitus præcipi,ut ſuperata natiuitate terrena atq; mortali,qua ſplendor eius apparet,terreno ſenſu uidentibus appareat & propinquet, ſubiugetur q; ſapiētiæ,quo eius luce ſecretiſſima exultans,caueat facere iuſtitiam ſuam coram hominibus ut uideatur ab eis,ſed cū gloriatur,in dn̄o glorietur:Quia & cum apparet hominibus,dono creatoris apparet. Nec ſtellæ ſunt mundæ apud eum,)in comparatione eius.

De cap. XXVI Cui ades? uel quem adiuturus es?)Cum indignans tanq̄ iniuſtitiæ eorū putaret eos à deo puniēdos. Verū ſibijpſi loquēs ſeipſum reuocat, ut deo potius dimittat iudiciū eorum, ne aut adeſſe deo uideatur aut adiuuare eum uelle. Quaſi inualidum ad coërcēdos uel corrigendos homines:)Aut conſiliū dare quid cū illis agat,aut ſequi eum tanq; aſſecuturus cauſam,quare doloſos homines eſſe & uiuere patiatur, cū ſuperet omnem animā quærētem,) & ſpiramen,)cū aliquid enuntiat. Nunquid gigātes redigētur in nihilū?)Non ergo mirandū ſi iſtis deus parcit,qn̄ gigantē nō redegit in nihilū.Et ne diceretur,Sed ad inferos detruſi ſunt,ſubiecit, quia infernū uidet deus,)& tn̄ eos ibi ordinauit ubi eſſe meruerūt,ſicut iuſtos D ſiue nūc ſicut ſunt, ſiue poſtea ſicut erūt, q̃uis eos nunq; remoueat à facie ſua, quia omnia nuda ſunt corā eo:) Ita ut de ꝓximo gigātes etiā iſtos cōſolatores ſupbos accipias. Subter aquā & proximi eorū.)An ſubter aquā,ſubaudiendū,tenētur,uel aliquid tale. Et nō eſt uelamen perditionis:)Etiā perditio eum nō latet. Extēdēs aquilonē ſuper nihilū.)Pōt aquilo diabolū ſignificare,& terra peccatorē,quoniā & illi & illis inanis eſt ſpes. Suſpēdēs terram ſuper nihilū,)in aërem: Ligas aquā in nubibus ſuis,)propter obſcuritatem prophetiæ: Et nō eſt ſciſſa nubes ſub eo,)ſub ueritate quā habuit nubes,quæ nō ſcinditur,ſcripturas intelligētibus,nō enim aduerſa dicūtur ſicuti putāt nō intelligētes. Qui tenet faciē ſolis,)ne agnoſceretur ab impijs ſol iuſtitiæ: Et extēdit ſuper eū nubē ſuā)carnē quā dn̄s ſuſcepit. Præceptum circūdedit ſuper faciē aquæ,) populos, uſq; ad cōſummationē lucis,)huius uitæ finē, hoc eſt finē ſeculi: Aut quouſq; cōſummentur,)id eſt perficiātur homines,quibus dictū eſt,

Eph. 5 Fuiſtis enim aliqn̄ tenebræ,nūc autē lux in dn̄o. Colūnæ cœli cōtremuerūt & obſtupuerūt ab increpatione eius,)quod cōtigit Petro per Paulū. Virtute ſua ſedauit mare,)placauit ſeculum,à quo perſecutionē patiebatur Eccleſia. Vt etiā columnas cœli cōtremuiſſe ab increpatione eius,poteſt hoc modo intelligi,ut robuſtiſſimi Eccleſiæ contremuerint pro infirmis,ab increpatione dn̄i permittētis tentationes perſecutionis. Columna enim clamat, Quis infir-

2. Cor. 11 matur, & ego non infirmor? quis ſcādalizatur,& non uror? Prudentia eius uulneratus eſt cetus.) Vulneratū dicit diabolū dolore,quo ei iuſti nō cedebāt. Et clauſtra cœli metuūt eū,) uel angeli uel qui acceperunt claues regni cœlorū. Præcepto autē peremit draconem deſertorē.)Eundē dixit & cetū:Sed nunc oſtēdit quomodo ſit uulneratus,cū acceperūt præceptū qui ei renūtiauerūt. Ecce hæ partes uiæ huius,)quā ad dn̄m uenitur. Virtutem autem tonitrus eius quis ſciet?) quando faciet.Tonitruū dicit euidētiſſimā uocē manifeſtationis eius:

Ioan. 1 Aut illam forte uocem,quā dicit per filium tonitrus,In principio erat uerbū,& uerbum erat apud deū,& deus erat uerbū:ut ſit ordo,Quādo faciet,quis ſciet uirtutē tonitrus eius?

Et

De cap. XXVII

A Et spiritus diuinus in naribus meis.) Hic ostenditur prophetice eum dicere, quæ dicit, & prophetice cognoscere, quia isti cõsolatores eius dolo pleni sunt. Absit à me iustos uos dicere donec moriar,) etiã si usq; ad mortem persequamini me, quia uos libere reprehẽdo. Nec enim separabo innocentẽ,) nec uos autẽ, nec enim cõscius sum mihi iniquũ quid cõmisisse.) Illi enim solent plerunq; alijs parcere, qui metuũt sibi aliquid ueri obijci. Quæ enim spes est impio?) Quia expectat, ne quis putaret, male eum optasse inimicis suis, hic aperuit quo animo dixerit. Impietatẽ quippe illorũ uult euerti, & perire superbiã, quod fit cũ soluitur ab impietate anima quæ tenebatur rea: soluitur aũt per cõfessionẽ pœnitẽtis hominis, & gratiam ignoscẽtis dei. Ergo quæ enim spes est impio: Interrogatio & respõsio. Quia expectat & cõfidit in dño, si forte soluatur, aut preces eius exaudiat dñs.) Potest quidem & alius sensus occurrere in his uerbis, sed nõ ita cõtexitur & libro & fidei, ut quasi totũ ex desperatione sit, q̃ spem prorsus nõ habeat impius: Cũ aduersus scriptũ sit, Credẽti autẽ in eũ qui iustificat impium, deputatur fides eius ad iustitiam: Et ideo quod sequitur, gratia dñi dicere intelligitur. Rom. 4

Aut si euenerit ei necessitas:) Ideo debemus expectare gratiã soluẽtis. Nũquid enim in necessitate,) id est, in tentatione, habuit fiduciã?) meritorũ in cõspectu dei. Aut si inuocauerit exaudiet eũ?) si tanq̃ fiducia operũ suorũ inuocat, quæ nulla sunt. Quapropter annũtiabo uobis quid sit in manu dñi,) quid disponat deus. Ecce omnes nostis, quia uani uana loquimini,) ob hoc gratia iã expectãda est.) Quomodo enim allegauit merita operũ suorũ uana loquẽs? Possessio uero potentiũ ueniet ab omnipotẽte super eos ut possideãt eos potentes,) id est, diabolus & angeli eius. Potẽtes autẽ ideo dicit, quia isti infirmabũtur sequẽtes uanitatẽ, ut in eos illi præualeãt duces & principes uanitatis, quomodo & dñs fortẽ eum appellat, non ob aliud nisi quia tenet inualidos. Quòd si multi fuerint filij eius, in occisionem erũt.) Filios eius dicit qui eũ ad seducendũ imitantur, falsorũ dogmatũ persuasorem in damnationẽ. Si autẽ iuuenes facti fuerint, indigebũt,) id est, si cõfirmati fuerint in errore indigebunt: Nũ enim eos satiauit uanitas. Et qui circa eam sunt morte morientur,) qui simillimi ei

B sunt ad seducendũ. Et uiduis eorũ nõ miserebitur,) plebibus quas seduxit cũ eis, uiri morte desertis, quasi fidem illis cõiugalẽ in erroris promissione seruauerit. Quod & si collegerit ut terram argentum,) id est, si prudentes & sapiẽtes, cũ adhuc terra & lutum sunt,) id est, cum adhuc stulta & carnalia sentiũt, eis cõsenserint, postea correcti & cognoscẽtes ad iustos conuertẽtur. Erunt enim domus eorũ sicut tinea & araneæ, quæ seruabat:) Cor uel conscientia. Aut domus dixit munimẽta quibus se protegũt, uerũ astuta & latebrosa, sed inualidissima, sicut tineæ folliculus quo se abscõdit, & araneæ cauerna, in quã se recipiendo cooperit, & claudit eam. Quã seruauit autẽ, intelligitur seipsam in illa cauerna: Quia nõ omnes araneæ hoc faciũt, propter spontaneam & interiorẽ corruptionẽ iniquæ cogitationis, & propter inutilia opera, quæ quasi diligenter in domo seruauit sibi impius. Diues dormiet & non adijciet,) quia post mortem nõ adijciet ad ipsas impietates diuitias. Oculos suos aperuit, & nõ est.) In resurrectione enim non inueniet seipsum diuitẽ quod putauerat. Tollet eũ æstus & abibit:) Aut æstus maris tribulatio seculi: Aut æstus, quo arescũt herbæ quæ radicẽ non habẽt.

Et uentilabit eũ de loco suo,) aut de spe sua, aut deus eũ uentilabit de loco suo, ut non sit in loco dei, hoc est, in populo quem inhabitabit deus: Et proijciet super eũ & nõ parcet, tanq̃ aggerem pennarum plaudet super manibus suis) sicut dictum est, Et ego perditione superridebo: nõ enim superlugebit perditionẽ impiorũ. Est enim argẽti locus unde sit,) prudentes qui magis in actione sunt: Locus autẽ auro ubi purgatur,) sapiẽtes qui in cõtemplatione sunt. Ferrũ enim de terra fit.) Hæc metalla indifferẽter in bono accipiẽda sunt: Nam ideo ferrum dixit, quia nihil interest, quasi superius de ferro diceret, q̃uis per ferrum possint fortes intelligi. Reuera enim nulla distinctio est in sapientia hominũ q̃ in ea sunt. Æs autẽ similiter ut lapides excluditur,) quia totum de terra separatur: Vt ostẽdat propterea esse bonos malis mixtos ad tempus, quia de ipsis malis seducũtur boni, & per illos purgãtur tanq̃ metalla operi uel ædificio necessaria, cum ipsa terra opus habeant eliquari ac formari, unde Prouerb. 1 De cap. XXVIII

& separandi sunt, ut post hanc separationem habeat terra locum atq; ordinem suum, sicut impij per damnationem pro meritis suis. Et omnem finem ipse inuenit.) Quid quò perduceret: Inuenit autẽ dixit, instituit. Lapides tenebræ & umbra mortis.) Lapis, id est, uetus testamẽtum, tenebris & umbræ mortis datum est, id est carnalia sectãtibus, q̃uis ab uno deo hoc expectarẽt. Vbi superbiẽtes nõ descendebãt torrentem, id est, nõ transibãt per lapsum temporalium ad aliquam soliditatem, sed ipso lapso ferebãtur. Et facta est discissio torrentis à cinere,) hoc est à cõfitẽte peccata sua, & nõ superbiẽte de meritis operum, quod factum est per gratiam noui testamenti: discissio torrentis à cinere, ab hominibus: Et cõmoti sunt ab hominibus adulantibus non increpãte deo, ab ipsa quæ eis promissa erãt perdẽdo primatum suum: Terra de qua egressus est panis,) subaudiẽdum, ipsos dico cõmotos, de quibus tanq; de terra panis domini exijt, & eam incensurus est,) infidelẽ cœlesti iudicio dominus.

Locus saphyri lapides eius.) Ordo, locus saphyri, id est p̃ciosi & necessarij ædificio ciuitatis cœlestis: Et aggeres aurũ ei.) Aurũ ei non modicum est, sed aggeres. Semitam quam non cognouit auis,) humilitatem domini. Nec uidit eam oculus uulturis,) diaboli. Non trãsijt super eam leo,) per fortitudinem superbiens. In durissimo lapide extendit manum suam.)
Matth.3 Potens est enim deus de lapidibus excitare filios Abraæ: Et ripas fluminum dirupit,) ut totum irrigaret. Flumina enim dixit prædicatores uerbi, uoluerunt quippe ripis suis contineri, ut tãtum circuncisioni prædicarent. Omne uero preciosum uidit oculus meus.) Humanus, per uerbum carnem factum. Altitudinem fluminum reuelauit.) Virtutes tolerãdi persecutiones in martyrio. Occultæ & altæ sunt in homine,) donec tẽtatione p̃secutionis reuelẽtur:
Matth.5 Ostenditq; uirtutem suam in lumine:) In eis quibus dixit, Vos estis lux mundi: Per quos etiam pars Iudæorũ non parua conuersa est. Abyssus dixit, non est in me.) Ideo in abysso constituti homines eam inuenire non potuerunt, quia in ea non est. Non dabitur aurum pro ea inclusum,) id est thesaurus. Non erit deterior auro Ophir.) Tanq; si diceret, uel sic eam quærite, siquidem deterior non sit auro Ophir. Non æquabitur ei aurum & uitrum.) Aut intelligẽdum aliquod uitrũ speciosum, aut quia sunt homines, qui uitrũ plus diligãt q̃ sapientiã. Et commutatio eius uasa aurea,) nõ sunt, subaudis. Et excelsa & grauis non erũt in memoria,) obliuione erũt in cõparatione eius: Aut excelsa & grauis tanq̃ superba quæq; nõ sint in memoria, ut per humilitatẽ trahas de abscõditis sapientiã. Sapiẽtia unde inuẽta est?) Dicit, quia nõ potuit eã inuenire homo nisi per gratiam, ideo ad deum conuertẽdum esse cor. Latet ab oculis omnis hominis:) Quia non est in sensibilibus. Perditio & mors dixerunt.) Perditi & mortui, cum in delitijs uiuunt. Dominus commendauit uiam eius.) humilitatem, quæ abscondita est uolucribus cœli. Et ipse nouit locum eius.) Locus sapiẽtiæ
Ioan.4 quis nisi pater est? Cum enim dicitur, Ego in illo, & ille in me, inuicem sibi quasi loca sunt.

Ipse enim omne q̃d est sub cœlo perspicit,) hoc modo ea nouit quo fecit, & nõ sensibiliter.

Ventorum libramenta atq; mensuras,) tota creatura per partem significatur. Et bene pon
Sap.11 dere, mensura & numero, omnia dixit facta, in quibus intelligitur creator. Quando fecit, sicut uidit numerauit.) Non extra uidit ut faceret, sed in semetipso sicut artifex: Et uim tempestatum uocibus:) Tempestatum pro tentatione positum est: Tentationem autem pro his qui tentãtur, quomodo dicerentur uoces naufragij pro uocibus naufragiorum. Tunc uidit eam & exposuit eam.) In prædestinatione dominus uidit uiam qua se conuertent tentati.
De cap. XXIX Parauit & inuestigauit,) in prædestinatione, nõ in actione. Quisnam me restituet in mẽses priorũ dierum?) Hæc ex persona dici uidentur Ecclesiæ simul in capite cũ Christo, tanq; totus ipse homo loquatur tempore abundãtiæ, tribulationum, & tentationum, tanq; his diebus, de quibus dominus dicit, Venient dies quãdo optabitis uidere unum de diebus istis & non uidebitis. Eo enim tẽpore quo dominus erat in terra, nulla erat sollicitudo, q̃uis adhuc populo paruo Christiano, cui cõstabat ex his qui in eum crediderãt, ex quibus erant plusq; quingenti fratres, quibus etiã post resurrectionem apparere dignatus est, sicut Apo-
1.Cor.15 stolus dicit: Nulla ergo erat tunc sollicitudo, ne aut à malis male gubernaretur Ecclesia, aut

hæresum

A hæresum uel schismatum laniaretur insidijs: Nam nec ipsas corporales persecutiones passa
est,nõ aliquas pertulit uel intrinsecus uel extrinsecus aduersitates. Loquitur itaq; Iob ex per/
sona hominis,hoc est, populi ad nouũ testamentum pertinentis,desiderantis illos dies,sicut
prædixerat dominus:Et fortasse ideo menses appellat,non annos,quia ex quo elegit domi/
nus discipulos,usq; ad passionem,non anni,sed menses fuerunt. Cum lucebat lucerna eius
super caput meum.) Vel carnem domini uisibiliter præsentem, uel uerbum ex ore præsentis
corporaliter. Cum uerbũ domini inspiceret domum meam,)ad diligentiã custodiendi con
uersationem. Et circum me pueri mei,) qui obsequebãtur humiliter necessaria ministrãtes.
Cum flueret per uias meas butyrum,) per mores meos exultationem fidei & bonorũ ope
rum. Cum montes mei abundarent lacte.)Prophetæ bene paruulis exponerentur. Cum
exirem matutinus in ciuitate,)aut cum iam claritas lucesceret,transactis tenebris timoris,aut
in exordio Ecclesiæ,ut nõ satis occultus,non satis manifestus. Et in plateis ponebatur mihi
sella,)à turbis deferebatur mihi docẽdi autoritas. Videntes me adolescentes abscondeban
tur,)dediti concupiscentijs. Senes autem assurgebant,)prudentes. Et potẽtes cessauerunt
loqui,)superbientes de doctrinis suis. quia auris audiuit,& beatificauit me:)Populus quem Psal.17
non cognoui seruiuit mihi,in obauditu auris obediuit mihi. Et oculus uidens me,declina/
uit,)Iudæorum non credentium, & os uiduæ benedixit† me.)eius animæ quæ diaboli con/ aliàs,mihi
fugio renũtiauit, Ecce ferebatur mortuus filius unicus matris suæ quæ erat uidua. Et uestie
bar iudicio sicut chlamyde.)In præferẽdis spiritalibus,carnalibus,nesciat sinistra quid faciat
dextera tua, id est, qua intentione operetur,operta enim sinistra dextra exerta est in uestitu
chlamydis,quod facit qui recte iudicat,quò sit referẽdum quod operatur. Iudicium quod
non nouerã exquisiui:) Ecce nos dimisimus omnia & secuti sumus te, quid nobis erit? Dicit Matth.19
felicitatis suæ fuisse q; habuerit à quo quæreret de futuro iudicio. Confregi molas iniquo/
rum,)ut iam non deuorarẽt plebem de cibo panis. Ætas mea senescet sicut arbor palmæ.)
B Multo uiuã tempore:Prolongabitur enim, & ero sicut arbor palmæ in honore sempiterno,
& celsitudine & rectitudine: Et ros morabitur in messe mea,) ex quo seminatur & germi/
nat ager,messis dicitur. Gloria mea noua mecum,)id est,noui testamenti, & arcus meus in
manu mea gradietur,)faciam quod præcipio. Et in sermone meo nõ adiecerũt,)perfectio/
nem Euangelij significat: Nam sermo synagogæ datus indiguit adiectione, sed gauisi sunt
cum loquerer eis,) quia prior locutio timorẽ habebat,sequens charitatem. Quòd & si ride/
rem ad eos,non credebãt,)de his quæ in parabolis ita loquebatur ut nõ intelligeretur:Nam
non sicut uerba sonare uidebãtur, uana dicere putaretur.Hic est risus Saræ,qui significabat Gen.18
omnia eos in prophetia fecisse, unde figurate aliquid dicitur, Elegi eorum uiã & sedi prin/
ceps,)aut suscipiẽdo mortalitatẽ,aut cũ publicanis & peccatoribus conuiuãdo,sed ita ut prin
ceps essem ad salutẽ. Et habitabã sicut rex cinctus fortibus,)qui suis dimissis eũ secuti sunt.
Quasi consolãs tristes.) Eos dicit qui spe gaudebãt,cũ de præsenti uita erãt tristes:Beati lu Matth.5
gentes,ut dictũ est,Et quasi tristes,semper autẽ gaudẽtes,qui nõ possunt tenere illã magni/ 2.Cor.6
tudinẽ,de qua dictũ est, Qui autẽ fecerit & sic docuerit,magnus uocabitur in regno cœlorũ.
Nunc autẽ deridẽt me infimi, nunc monent me minores tẽpore.)Quia & postea nati De cap.XXX
sunt in Ecclesia tales,& nõ proficiũt plurimũ.Monet me,autẽ dixit,quia honores ecclesiasti/
cos accipiũt,potestatẽ prædicãdi populo quæ ipsi nõ faciũt. Quorũ spernebam parentes.)
Parẽtes eorum dixit, quorũ imitatione filij sunt, quibus tunc dicebatur, Væ uobis scribæ & Matth.23
pharisæi hypocritæ. Et uirtus manuũ eorũ quasi nihilũ mihi erat.)Parẽtum potestates qui
tũc usqueadeo plurimũ poterãt ut crucifigerẽt dñm. In eis peribat omnis uita:)Quia nõ se
uel in fine correxerũt. Egestate & fame instabiles,) à uarijs desiderijs insatiabiles: Qui fu/
giebãt in desertũ heri,)conferẽdo se ad excusationẽ legis,quã non simpliciter intelligebãt.Et
quia in deserto acceperãt,fugiẽtes in deserto heri:sicut enim hodie,pertinet ad nouum testa
mentũ:sic ad uetus,heri.De nouo enim dictũ est,Hodie si uocẽ eius audieritis,nolite obdu/ Psal.94
rare corda uestra.Et,Filius meus es tu,ego hodie genui te. Qui radebãt cortices arborum,) Psal.2.

quia figuras legis quibus utilia tegebantur, pro cibo habebant, quorũ erat cibus radix herbarum,) sacramenta quæ corporaliter iussi erant celebrare, tanq̃ terræ inhærentia, ex quibus tamen simplicis intelligẽtiæ fructus surgeret, & supra terrã in libertatẽ ferretur, quò illi peruenire nõ poterant. Inhonorati & abiecti, & egentes omni bono,) amisso primatus honore ab spe promissionis, quia & ipsum terrenum donum pro meritis suis amiserãt, & regnũ cœlorum nõ tenent. Qui radices lignorũ manducabãt,) propter magnã famem, quod de radicibus herbarum dictum propter fructũ frumenti, hoc de radicibus lignorũ intelligendũ est, & propter fructũ uini & olei: Nã omnes istos spiritales fructus accepit Ecclesia, quorũ radices terræ implicatæ & sacramẽta erãt quæ corporaliter Iudæi obseruare cogebantur: Sabbatum, circũcisionẽ & uictimas, & cætera hmõi spiritaliũ ciborũ. Insurrexerũt super me fures,) qui ad honores indebitos qui iustorum sunt proprij, per tenebrosas fallacias peruenerunt.

Quorũ domus erãt cauernæ petrarũ,) qui cõcupiscẽtias suas defendebant, & tegebant quibusdam obscuritatibus diuinorum librorum. Et inter arbores clamabãt.) Manifesta erant peccata eorum, q̃uis ea scripturarum obscuritate quasi umbris arborum tegere conarentur.
Gen.18 Hinc est, Clamor Sodomorum ascendit ad me. Et plerisq; locis pro manifestis peccatis clamorem ponit scriptura, ut uerbũ sit quicquid corde cõcipitur, clamor cũ procedit in factum.

Qui sub stirpibus terræ manebant,) non saltẽ in stirpibus, sed etiã inferius in stirpibus manere possunt intelligi, qui uel carnaliter præcepta custodiũt. Stirpes enim sunt nõ iam ipsi fructus, sed unde surgũt partes fructiferæ, uel arborũ, uel herbarũ, si tamen fructiferũ genus est, quia & nõ fructiferi generis stirpes dicũtur filij stultorũ & ignobiliũ Iudæorũ: Nã hos dixit superius parẽtes eorũ propter imitationẽ, quia & isti sub dei nomine ambulãt quẽ nõ colũt. Stultos aũt & ignobiles dicit Iudæos, qui ẽ cõtrario nõ solũ se confidebãt esse duces cæcorũ,
Matth.15 sed etiã filios esse Abraæ, q̊ patre se esse iactabãt nobiles: Sed cum audiunt, Cæci sunt & du
Ioan.6 ces cæcorũ, stulti demonstrãtur. Et cũ audiũt, Si filij Abraæ estis, facta Abraæ facite: degenerando demõstrãtur ignobiles. Nomen & honor extinctus à terra,) erat enim, sed extinctũ D est. Nunc autẽ cithara eorũ ego sum,) horũ quorũ illi patres sunt, qui me ad aurẽ habebãt, non ad cor. Et me habẽt ad fabulam,) inanem & inutilẽ narrationẽ & auditionẽ, q̃uis me & narrent & audiãt. Abominati sunt enim me discedẽtes procul:) Longè facti sunt à iustitijs peccãdo, & præcepta iustitiæ malis moribus execrãdo. Nec in faciem meã pepercerunt spuere.) Execranda nanq; facies Christi est, his qui præcepta eius cũ contemptu exhorrent: uel, male me innotescere fecerũt morum suorum prauitate. Aperiẽs enim pharetram suam afflixit me,) secreta rerũ, unde tẽtationes existũt. Et frenũ in faciẽ meã miserunt,) ut eis inuitus consentirẽ, portãs eos ducẽtes quò uellẽt ad ima sua. Et à dextris germinãtes consurrexerunt,) & fauẽdo & bene monẽdo exorti sunt quidẽ ut suas cupiditates explerent nõ persequẽdos. Pedes meos uinxerũt cõpedibus,) officiorũ ecclesiasticorum, ut non eos possent fugere. Contritæ sunt semitæ meæ,) ut nõ apparerent per quas solẽt boni ambulare, nõ quærentes sua, sed Christi. Exuit enim me stola,) autoritate pristina, cui credi solet, quod cõtingit multitudine & consuetudine peccatorũ præualente. Et iaculis suis uulnerauit me,) præceptis quibus uideo mala, & quia coërcere non possum, crucior. Abusus est me sicut uoluit,) etiã calamitate & miseria mea usus est ad iustitiã suã deus sicut uoluit. Doloribus inuolu
2.Cor.11 tus sum,) & in me & in alijs patior. Foris pugnæ, intus timores. Quis infirmatur, & ego non infirmor? Et iterãtur dolores mei, discedit sicut spiritus spes mea.) Quasi inane aliquid conuersi ad spem temporalium, habentes quod promitto. Et sicut nubes transijt salus mea,) non sperãtes salutem promissam amore præsentis salutis. Et nũc super me effundetur anima mea,) peccãdo. Nocte uero ossa mea cõfracta sunt,) firmitatem quam habuit, dixit sibi ereptam. Et nerui mei dissoluti sunt,) actiones præteritæ. In multa uirtute apprehendit stolam meam,) ad demonstrandam uirtutem suam, modo affligẽdo, & postea reparando.

Et quasi ora uestimẽti mei circundedit me.) Modicũ mihi reliquit autoritatis. In terra & in cinere pars meã,) in pœnitẽtia, quia extremum. Steterunt & considerauerunt me,) Et me

A iacente superbe steterunt, quærentes quid in me reprehenderent. Et proiecisti me à salute.) Illos dolet qui spem reparationis amiserunt. Domus enim est omni mortali terra.) Ideo se dicit mortem metuere, quia conuersatio eius non sit in cœlo, secundū plures qui mali sunt in Ecclesia, & terrene uiuūt. Atq; utinam possem meipsum interficere,) ut morerer seculo, aut rogarem alium & faceret mihi hoc,) uel angelum meliorem, uel deum per quem corrigerer. Ego bona præstolabar.) Dolet quia repente sibi ista euenerunt. Venter meus efferbuit & non tacebit.) Interiora, uel memoria qua recordatur quid fuerit primò, & quomodo afflicta est in gemitibus. Et steti in cœtu clamans:) Quia non in frequentia audita est eorum qui se nolebant corrigere. Cutis mea innigrata est ualde,) ex his quæ forinsecus patiebatur. Versa est in luctum cithara mea,) opera bona quibus laudabat deum gaudens.

Testamentum feci oculis meis:) Nunquid cœpi sperare uisibilia? ut non cogitem de uirgine,) ut subaudiatur absit. Hic iam incipit merita Ecclesiæ commemorare, in his qui perseuerant in fine in tentationibus magnis, abundāte iniquitate, & refrigescente charitate multorum. Et nō cogitabo de uirgine, in corruptione sapientiæ uel iustitiæ. Et quæ est alia pars dei desuper?) subauditur, non cogitabo, aut ita, & quæ est, nisi illa? Si incessi cū irrisoribus:) Iam bonis qui sunt in Ecclesia difficile est non talibus sociari. Vel si festinauit ad dolū pes meus,) hypocrisis. Seram, & alij fructus meos edant.) Quomodo Iudæis contigit, id est, ea dicere quæ alij faciant magis q̃ ipsi. Sine stirpe sim super terrā,) ut facile arescam. Ille enim in terra tanq̃ in petra firmus est, qui facit quod dicit. Si secutum est cor meum mulierem,) ut suam quæreret gloriam in populo dei potius q̃ dei, cui uni iure debetur. Aut si obsedi ianuas eius.) Insidiose captaui desideria plebis eius, uel timorem, quibus ageretur, ut mihi potius seruiret q̃ deo. Placet quoq; uxor mea alteri,) fama mea diabolo, cui quando placemus, displicemus deo: Ille enim malis nostris gaudet. Et filij mei humiliētur,) facta, uel imitatores mei. Furor enim animæ meæ est indomitus, commaculare uiri uxorem,) mihi eam uendicando. Quòd si & despexi iudicium famuli mei aut ancillæ cum iudicarentur apud

B me,) secundum q̧ dictum est, Secularia igitur iudicia si habueritis. Famulos autem dixit laicos adhuc secularibus deditos. Quòd si & uisitationem, quod responsum dabo?) In tribulatione quam conscientiam habeo, quia ista despexi? Nónne sicut ego conceptus sum in utero, & illi?) Eadem enim in sacramentis omnibus prædicātur, eadem credunt. Et fuimus similiter in uentre.) Non enim ille aliter renuntiat, q̃ ille qui plene seruiturus est deo. Et de uētre matris meæ dux eis fui.) Ab initio enim fui. Hæc operatur Ecclesia. Aut si despexi nudum pereuntem & non operui.) Si non fide remissionis peccatorum tanq̃ tunicam non habentem, uelaui à nuditate fœditatis, id est, peccati pereuntē. Iam enim desperat multitudine peccatorum. Et hinc est, Et quorū tecta sunt peccata infirmorum. Si nō benedixerūt mihi humeri,) spe immortalitatis tanq̃ pallio desuper cooperti. Ne aūt post fidē remissionis peccatorum sufficere putarēt præteritarū pœnarū metu carere, & inciperēt sperare temporalia, bene adiecit, De tōsura ouiū mearū calefacti sunt.) Quòd à frigore spei terrenæ illorū uindicati sunt cōsideratione, si carnalia per renuntiationē posuerūt, exemplo gregis detonsarū. Si leuaui super pupillū manū meam,) qui nō inueniendo patrē poterat creaturā uel hominem sequi. Fidens quia mihi est adiutorium multum,) uolēs ei dominari. Discedat humerus meus à iugulo meo:) Quod his cōtingit qui se ab Ecclesia separant, dū uolūt populis dominari, ut præcisionē præcisionis patiantur. Per humerū autē aut brachiū significātur actiones. Timor enim cōtinuit me,) ne leuaret manū super pupillum, & à pōdere eius nō sustinebo,) si hoc uelim ut pupillū opprimam. Posui aurū robur meū, nunquid præsumpsi?) de doctrina aut sapiētia dei. Quòd si & in lapide precioso fidebam,) quasi de operibus meis. Si & lætatus sum cum esset mihi census multus,) quasi de meo, ut qui gloriatur, in domino glorietur. Si & in innumerabilibus posui animam meam,) subaudiendum ad omnia, discedat ab humero meo brachium meum,) †quod amaretur à multis. Et deceptum est clàm cor meū.) Ordo, Si & in innumerabilibus posui animā meā, & deceptū est clàm cor meum,

De cap. XXXI

1. Cor. 6

Psal. 31

ais, quòd amarer

si consensi tali cogitationi,,ut in me præsumerem. Quòd si & osculatus sum manũ meam,) C
ponens ad os meum, gauisus sum tanquam de operibus meis. Quòd si & gauisus sum super ruina inimici mei,)Ecclesiæ,ut sunt persecutores Ecclesiæ, audiat auris mea maledictionem meam,)perducatur ad sensum meũ, opprobrio sim in populo meo,)diffamatus plebi sanctorum,ut separetur tanquam illusus. Quòd si sæpe dixerunt ancillæ meæ,)adulatores, quid det nobis ut carnibus eius satiemur,)cum satis bonus essem ut imitarentur felicitatem carnalem in me. Non tamen hæc gessi,) ne dicerent enim hæc,non me præbebam in talibus bonum. Foris nõ manebat hospes,)recipiebam peregrinum in seculo. Quòd si & sponte pec
als,notitiam caui,abscõdi peccatũ meum.) Voluntarie enim peccãtibus nobis,postquam accepimus sciẽtiam ueritatis. Aut si dimisi infirmum sinu uacuo exire ianuam meam,) ut ideo exierit ianuam, quia sinu uacuo fuit, quis mihi tribuat auditorẽ?) quis mihi præstat ut audiar? Manum
Matth.6 domini si non timui,)qua scripsit,Si non dimiseritis, nec pater uester dimittet uobis. Conscriptionem si quam habeo.)Ordo, Conscriptionem si quam habeo: Et si non dirupi eam super humeros meos & coronatus leuans super humeros meos, & coronatus publice legã.) id est,aduersus faciem meã statuam te ante faciem tuam: Quia populi corona cõfundar,) quia non feci mandatum domini quod me fecisse iam dixeram,negando primo me habere conscriptionem quæ mihi postea obijcitur. Si super me unquam terra gemuit,)stipendiarij Ecclesiæ quod malus sum: Aut sulci eius plorauerunt simul,)quo semina recipiuntur,& unde fructus dantur,quia & malus sum,& mala semina seminabam:Ideo simul: Aut si & uirtutem eius comedi solus sine precio:) Ipsa misericordia qua participat catechizanti qui catechizatur,hoc est,solus non retribuens ei qui daret: Aut si animam domini terræ decipiens contri
Ephe.4 staui,)non me dignum exhibens passioni eius qui pro me animam fudit:Nolite contristari spiritumsanctum in uos: Pro tritico germinet mihi urtica,)pro spiritalibus doctoribus magistri prurientium auditu per cõfricationes hominum mente corruptorum & à ueritate destitutorum: Et pro hordeo spina,)pro carnalibus obediẽtibus peccatores & resistẽtes.Erat enim D
Verba Heliu Buzitis. Iob in conspectu suo iustus in consciẽtia sua. Deus abiecit eum,& nõ uir,)ut hanc
De cap.XXXII dicam causam cur tacuerũt: Et sermonibus uestris non respõdebo ei.)Ego enim talia dicã. ut mihi queãdmodum uobis respõdere nõ possit. Quia ergo expectaui,& nõ sunt locuti,) quasi ad Iob cõuersus,dixit, Vẽter meus sicut uter musto plenus.)Cõmẽdat hũc scriptura, quia in prophetia locuturus sit. Et ueluti follis ærarij diruptus,) ad duritiã soluẽdam. De ui loquor,) inde & iratus dicitur,Nõ enim opus esset ut ego loquerer, si uos ei respõderetis, alioquin & me tineæ edent,aut sicut uos,aut sicut omnes qui mirantur personas.

De cap.XXXIII Mundum est cor meum in uerbis,) non duplex: Spiritus diuinus qui me fecit,)subaudis,est,ut sic,Spiritus diuinus est qui me fecit. Quomodo ergo dicis,Iustus sum,& nõ exaudiuit me?) quasi aduersario dixerit Iob. Semel enim loquitur dominus,)Quasi uocationẽ omnium iustorũ semel fecit dñs,& temporaliter circa singulos hoc agit diuina prouidentia. Per somnium aut in uisitatione nocturna,)aut in ignorãtia,aut in tribulatione. Aut sicut incidit sæuus timor in homines cum dormiunt in cubiculis,) securi, & corpus eius à ruina eruat,)translate sicut ossa. Et pepercit animæ eius à morte,)Cum enim cõuerterit parcet ei: Quia uenturum est bellum, & iterum arguet eum in infirmitate in cubili,) post conuersionem iam probat ne de se præsumat. Et multitudo ossium eius emarcuit,) fiducia de se, omnemque escam non poterit sumere,)consolationem de temporalibus. Et renouabit corpus suum sicut litura in pariete,) mutationem uitæ. & hic translate propter ædificium in societatem. Et molliet carnes suas sicut paruuli,) ne sit durus superbia,secundũ quod Heliu uidetur,tentatur Iob humilis per innouationem. Et intrauit facie hilari cum professione,)paratus ad tentationes. Salua animam,)ne ueniam in corruptionem,hic tentatio mortis. Vices tres cum uiro,)conuersionis, probationis,mortis. Sed eruit animam meam de morte:(Quia adhuc hæc mortis restat: Vt anima mea in lumine collaudet eum,) Iam ergo orationes cessabunt, quia nulla erit indigentia.

Respon-

A Respondẽs autem Heliu dixit,)Quomodo dicitur,& adiecit: Et qui habetis scietiam, De ca.XXXIIII
auribus percipite,)spiritalibus. Quia auris sermones probat,)ista carnalis. Quid est bonũ
quia dixit Iob, iustus sum:) Quid boni dixit, quia dixit: Et in iudicio meo mentitus est.)
Hinc est,Ego bona præstolabor:Ideo præter spem,ꝙ est,mẽtitus est. Quis est uir ut Iob:)
Adhuc uerba Iob sunt.Dixit enim, Nõ uisitabitur qui ambulauerit cũ deo.)Hic illũ putat
deceptum, quia hoc sperãs illa omnia fecerit.Aut certe ꝙ in bonũ nõ putat uisitari eum qui
ambulauerit cũ dño. Absit à deo impietas.)Aut ut nõ uisitet in bono qui cũ eo ambulaue-
rit,aut etiã si uisitauerit in tentatione,impie & iniuste agat. Impius est qui dicit regi,iniuste
agis.)Tu autẽ nõ debes illud dicere, qui nõ es impius.Bene,qui dicit,non qui dixerit,ne iam
etiã Iob hoc esset:Quomodo dicitur,factũ est,qui hoc facit. Impijssime principibus,)tanq̃
angelis dicat, Nisi Michaël princeps uester, impijssime agitis. Aut si ita impijssime dicitur Dan.10
principibus,quãto magis regi. Abusi sunt enim inique cum excluderẽtur infirmi.)Male usi
sunt exclusione sua, cũ propter infirmitatẽ excludẽtur ab ea uisione,qua uidetur omnia diui
nitus ordinatissime ordinari & administrari. In eo aũt male usi sunt,qui spm̃ suũ seq malue
rũt,deũ ista nõ curare:Ex hoc enim illis uane ueniet, ut in necessitatibus suis clamẽt & rogẽt
hominem,cũ deum rogare debuerũt. Neq; erit locus,& nõ est umbra mortis ut latitẽt qui
faciũt iniqua.)Nõ ad hoc est umbra mortis ut latitẽt, ut est, Nõ senes habẽt sapientiã,quia
nõ senectus est causa sãpiẽtiæ:Et,Hæreticũ ne salutes,ne inde,quia hæreticus est. Et euertet
noctẽ & humiliabuntur, ut supra eos sit quod sub ipsis erat,) id est premat eos quod subdi
tum illis erat. Et extinxit impios,lucere sibi uidebantur, & iustitias eius non cognouerunt.)
Dicit quod bona deus fecerit de iniquitate eorum, ut perferatur ad eum clamor pauperis.
Ipse quietem dabit,& quis poterit cõdemnare:)Nõ qualẽ quærũt homines, quæ illis tribu-
lationibus turbatur,Si deus iustificat,quis est qui condẽnet: Et cõtra hominẽ,)simul aduer Rom.8
sus gentiles & Iudæos. Qui regnare facit hominẽ hypocritã propter peruersitatẽ populi.)
Qm̃ dicitur,Qui ergo doces aliũ,teipsum nõ doces. Absq; me uidebo,tu ostẽde mihi,te re Rom.2
B prehendẽs,meipsum forte reprehendendum esse nõ uideo:)Interrogãter pronuntiandum.
Si iniquitates operatus sum, nõ adijciam,)correptus à te. Nunquid à te exigit eam quia
repulisti:) quia reprehendisti. Et uir sapiens audiet uerbum meum,) deum omnia curare.
Iob autẽ non in sapiẽtia locutus est,) putando ꝙ aliquid sibi inique diuinitus acciderit.
Quare hoc existimasti in iudicio:)Quare hoc iudicasti: Tu quis es qui dixisti, iustus Verba Heliu
sum ante conspectum domini:) Ante conspectũ domini dixisti,iustus sum. Vtrunq; enim De cap.XXXV
reprehensibile est in homine. Vnũ,si aut superbe dicatur,aut falsum sit iustũ eum esse,etiam
secundũ humanã iustitiã:Alterum aũt,quia nunq̃ uere ab homine dici potest. Quasi ante
conspectũ dei sit iustus,) cui cõparatus quilibet iniquus est. Aut dicis quid prodest tibi, aut
quid faciam si peccaui:) Hoc enim ei uidetur Iob dixisse deo,quasi aut deo prosit peccatum
eius,ut isto dolore ad impietatem cogatur,ubi ait, Noli me docere impium esse:Aut bonũ
est tibi si inique egero, aut deo noceat peccando, & ideo illum sic insequatur deus quasi ho-
stem suũ premens,ne aliquid ab illo mali patiatur:Nam hoc etiam dixerat,Si ego peccaui,
quid possum tibi facere: Aut si multa iniusta feci,quid poteris facere: Ad utrũq; ergo Heliu
respondit,cõsequentibus uerbis, Ego dabo tibi responsum,& tribus amicis meis:Aspice in
cœlum & uide, respice in nubes q̃ alte sint à te,si peccasti,quid agis:)Cõfirmat quod ab eo
dictum est, Si ego peccaui,quid possum tibi facere: Plus est, multa iniusta fecisti, q̃ quod
superius dixit,peccasti. Sed tamen quid poteris facere deo:)quãdo ne nubes quidẽ poteris
lædere. Et si iustus es,quid dabis ei:)E contrario quomodo iustitia tua nihil ei prodest, sic
iniustitia nihil nocet. Aut quid de manu tua accipiet:) Etiam si dare uel propter sacrificia,
quæ stulti putant deum sumere uelut eis indigentem. Viro simili tui impietas tua, & filio
hominis iustitia tua, uel illa nocet, uel hæc prodest.) Sed his uersibus confirmauit potius
q̃ refellit sententiam, quam dixit Iob,Si ego peccaui,quid possum tibi facere: Consequen-
ter ergo oportet ut ostendat, quare in hac uita homines affligantur iniurijs malorum,inter
quos

quos etiã diabolus cũ angelis suis numeratur princeps iniuriarũ & iniquitatũ omniũ. Cum C
enim deo nõ possint nocere peccãtes, cur eos tradit in potestatẽ affligendo malos? Et expo
nit deinceps, dicẽs, A multitudine clamabũt, uociferabũtur à brachio multorũ, & nõ dixit,
ubi est deus qui fecit me.) †A deo enim patiuntur hæc, ut dñm quærãt, nõ ut inaniter uocife
aĩs, ad hoc rentur. Quòd autẽ ait, fecit me, pro documẽto est. Quia quærentẽ se nõ relinquet quẽ ipse fe
cit. Qui distribuit custodias nocturnas:) Tempora huius seculi sub certis potestatibus ordi
nata, quia nec in ista erroris nocte relinquet hominẽ sine custodia qui eũ fecit. Qui separat
me à quadrupedibus terræ, & à uolatilibus cœli sapiẽtiorẽ me fecit.) Sic enim quærẽdus est
dñs in afflictionibus uitæ huius, ut nõ ab eo terrena bona desideremus, quia iã bestijs me-
liores sumus anteꝗ̃ illa accipiamus. Ibi clamabũt & nõ audies.) Ibi dixit, in multitudine in
Psal.35 afflictione clamantiũ, & à brachio multorũ. Aut certe ibi, propter hoc, sicut est, Ibi ceciderũt
qui operãtur iniquitatẽ: Et nõ audies quod dixit, de eo dixit, ab iniurijs malorum, subaudiẽ-
dum clamabũt. Vana enim nõ uult dñs uidere.) Nõ uult subuenire uana petẽtibus, & non
ideo uociferãtibus in afflictione ut bona sempiterna percipiant, cũ propterea separati sint à
quadrupedibus terræ, & sapientiores facti uolatilibus cœli: Sed uociferãtur, quia nõ sunt in
huius seculi iniquitate felices. Ipse enim omnipotẽs perspicit eos qui faciũt iustitiã, & saluũ
me faciat.) Sicut ipse uidet faciẽtes, qui cordis intima perspicit, sic ea salute saluos facit, quam
1.Cor.2 ipse uidet in occulto. Quia nec oculus uidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis ascẽdit, quæ
Esa.64 præparauit deus diligẽtibus se. Ideo etiã si perturbetur uana salus hominis, dat tñ auxilium
de tribulatione pater qui uidet in abscõdito. Iudicare itaqꝫ eũ si potes,) collaudare eũ sicuti
est. Hoc enim uisus est Iob dicere, cũ ait, Vtinã esset nobis arbiter. Et nũc quia nõ est uisitãs
Psal.50 iram suã, nec cognouit delicta uehemẽter.) Cognouit ad uindictã. Vnde est, Qm̃ iniquitatẽ
meã ego cognosco. Et in eodẽ loco, Auerte faciẽ tuã à peccatis meis. Cognouit ergo delicta:
Nã ideo patiũtur homines tribulationes in hoc seculo. Sed non uehementer, quia partibus
corrigẽs das locũ pœnitẽtiæ. Et Iob uane apuit os suũ, in ignorãtia sua uerba multiplicat.) D
Verba Heliu. Sustine me pusillũ ut te doceã, adhuc enim in me sunt sermones, suscipiẽs sciẽtiã meam
De cap. XXXVI de longe.) Quoniam ꝗ̃diu sumus in hoc corpore, peregrinamur à dño. Operibus autem
Psal.49 meis quæ iusta sunt loquar.) Ne dicatur ei quod peccatori dicit deus, Quid tu enarras iusti-
tias meas, & assumis testamẽtum meũ per os tuũ? Tu uero odisti eruditionẽ: Ergo hic ope-
ribus loquendũ est: Nã scientia de longe suspicitur ex parte & in ænigmate: Cũ autẽ uenerit
quod perfectũ est, q̃d ex parte est, auferetur, & nõ iã de lõge erit, qm̃ uidebimus eũ sicuti est.
In ueritate & nõ iniusta uerba iniuste intelliges:) Ea ipsa quæ patiebatur Iob, uerba dei di-
cit esse in ueritate & non iniusta, sed ab isto iniuste intelligi existimat, quẽ putat conqueri se
1.Pet.4 immerito pati, cũ etiã de iustorũ tribulatiõe dictum sit, Tempus est ut iudiciũ incipiat à do-
mo dñi. Et scito quia dñs nõ abijciet innocentem,) ꝗ̃uis corripiat quem diligit, & flagellat
omnem filium quẽ recipit. Fortis robore cordis nõ uiuificat impium,) ꝗ̃uis ad tempus ei
parcere uideatur. Et bene fortis robore cordis, quia tunc eum nõ uiuificabit, quãdo sero pœ-
nitẽtiæ locum quærit cũ lacrymis, & nõ inueniet, nec flectet ad misericordiã fortiter iudican-
tem, quẽ modo misericorditer admonẽtẽ cõtemnit. Et iudiciũ pauperibus dabit) qui iudicẽt
eos à quibus patiũtur iniquitatẽ. Et bene pauperẽ, ut superius impiũ diuitẽ intelligas, id est,
superbũ. Non aufert à iusto oculos eius,) etiã cũ eũ uelut in fornace probat tẽtatione tribu
lationis. Non ei auferet intelligentiã,) qua cognoscitur & colitur deus. Ex quo satis ostẽdit
impiorũ pœnã esse ipsam cæcitatẽ, etiã cum uidetur eis parci. Et cũ regibus in solio,) subau
ditur sedere eos fecit, hoc est iustos. Reges aũt dicit qui carnẽ suã regũt, unde est illud, Quis
Luc.14 est rex qui uadit cõmittere bellũ cũ alio rege &c. Et sedere eos fecit in perpetuũ, & exaltabũ
tur.) Et hic subauditur quod suprà dixit, cum regibus in solio. Exaltabũtur autẽ dixit, qm̃ hu
miliati sunt. Et qui cõpediti sunt cõpedibus:) A q̃ uinculo dicit Apostolus sibi bonum esse
dissolui & esse cũ Christo, id est, retinacula huius uitæ, in qua corpus q̃d corrũpit, aggrauat
animã. Capientur in funibus paupertatis.) Conuinciẽtur lõgis cõsuetudinibus delectatio-
num

A num carnalium,quæ sunt de rerum indigẽtia, quibus mortalis uita sustẽtatur & agitur. Et
annũtiãtur eis opera eorũ.)Nõ utiq; bona,siue ista ipsa cõcupiscẽtialia,de qbus dicitur,Scio Rom.7
quia nõ habitat in carne mea bonũ, quæ etiã si nõ regnẽt in nostro mortali corpore ad obe
diendum eis,non tñ desunt,siue quibus ad hæc homo uenire meruit ex traduce peccati. Et
delicta cũ fuerint roborati.)Ipsa sunt opera quæ suprà dixit, Nõ eñ infirmis facile possunt
annũtiari,id est manifestari,sed his qui iã ita profecerũt ut trãsierint omnẽ istã iniquitatem,
quæ uulgo nota est in aptissimis operibus flagitiosis & facinorosis. Sed iustum exaudiet,)
eum scilicet,qui ex fide uiuit,ut gratiæ dei deputet,nõ meritis suis,nõ solum q secundũ uitæ
istius modum iustificatus est,sed etiã quod restat, ut ab uniuerso delictorũ malo liberetur.
Quẽ annũtiat ueritas,)fidelibus cũ fuerint roborati: Quãdo capietur in funibus pauperta
tis.)Adhuc enim cõpediti sunt compedibus nondũ exaltati,ut sedeant in solio cũ regibus in
perpetuũ. Et dixit qui cõuertẽtur ab iniquitate.)Et dixit, subaudiẽdum est deus, Si obau
dierint,seruierint,complebũt dies suos in bonis, & annos suos in gloria.)Tunc uero nullum
peccatũ erit in homine,quia nulla erit mortis cõtẽtio,id est,indigẽtia mortalitatis,quæ facta
est de peccato,cũ iam dicetur, Vbi est mors cõtẽtio tua? Impios uero nõ faciet saluos,)eo q 1.Cor.15
noluerũt scire deũ:Hoc ad gẽtes magis uidetur ptinere. Et cũ monerẽtur inobediẽtes erãt.)
Hoc ad Iudæos & omnes qui eis per inobediẽtiã similes sunt,etiã in Ecclesia. Et hypocritæ
corde ponẽt furorẽ,)quo dñm crucifixerũt. Nõ clamabũt, quia ligabat eos,)honore nomi
nis super omnes gẽtes. Moriatur ergo in iuuentute anima eorũ,) in superbia qua se extolle
bant ueluti de meritis operũ suorum. Et uita eorũ uulneretur,) ab angelis. Cõmodius acci
pitur à nuntijs ueritatis,quorũ alijs odor uitæ in uitã,alijs odor mortis in mortem: Quòd 2.Cor.2
tribulauerint infirmũ & inualidum.) Illud infirmũ dei, quod fortius est hominibus. Iudi/ 1.Cor.1
cium uero mãsuetorũ statuet,ipse dñs exẽplo mãsuetudinis suæ differẽs etiã uindictam imi
tantiũ se,sed tñ certo futurã. Et quia decepit te ab ore inimici abyssus,)Decepit,sicut uisum
est persecutoribus eius, profunditas huius seculi Christum ab ore falsi testis,ad ipsum enim
B dñm conuertit sermonẽ. At effusi subter ea,)subaudiendũ deceperunt te, grauati enim ter
renis cupiditatibus subter abyssum effusi dicti sunt. Et descẽdit mensa tua plena pinguedi Ioan.6
ne,)sacramentũ corporis & sanguinis eius panis qui de cœlo descẽdit: Nõ deficiet iustos iu
dicium:)Quamuis edãt pauperes & saturẽtur ad imitandas passiones dñi,parati de plenitu
dine charitatis,non tñ ideo nõ facit iudiciũ ipsorũ cito. Et ira super impios erit propter im
pietatẽ munerũ quæ accipiebãt iniquitatibus.)Omnia munera dicit quæcunq; cõmoda tem
poralia,propter quæ cõmoda iniquitates fiũt. Nõ te auertat uolũtas animi.)Dño dicitur,
nõ monẽtis autoritate ac iubẽtis audacia, sed locutione prophetiæ per imperatiuũ modum
futura prædicẽtis:sicuti est, Accingere gladium tuum super femur potẽtissime. A precibus Psal.44
infirmorũ,)cũ in necessitate fuerint clamãtiũ, Infelix ego homo quis me liberabit de corpo/ Rom.7
re mortis huius? Et omnes qui habẽt fortitudinẽ,)præsumẽtes de operibus suis,& suam iu
stitiã uolẽtes cõstituere. Noli extrahere per noctẽ:) Manifestũ sit,q eos à populo secernis,
siue illos supbos q de oliua fracti sunt, siue sarmẽta de uite amputata,unde hæreses & schis/
mata exorta sunt. Vt ascendãt populi pro eis:) ut inserãtur infirma huius mũdi cõfusis for 1.Cor.1
tibus:Quoniã qui se humiliat,exaltabitur:& qui se exaltat,humiliabitur. Sed cura ne quid Luc.14
facias indecens:)Ne nomen domini dei & doctrina blasphemetur,dum dicunt,quorum iu Esaiæ 52
dicium iniustum est,Faciamus mala, ut eueniant bona. Hoc enim elegisti super inopiam:) Rom.3
Nõ solum elegisti inopiam confitẽtis, sed super hanc uitæ ac morũ decus,ut doctrina saluta
ris ornetur in omnibus. Ecce deus cõsolabitur,)uel roborabitur, in fortitudine sua:)Quia 2.Cor.13
& si crucifixus est ex infirmitate, sed uiuit ex uirtute dei. Quis enim est sicut ille potens? uel
quis est qui discutiat opera eius?)tanq iudicans de illo,cum ipse sit iudex uiuorum & mor/
tuorum. Aut quis est qui dicat ei inique? Memento quia magna sunt opera eius quem
laudauerũt uiri,) euangelistæ atq; omnes prædicatores uerbi ministerio suo uita cõgruẽtes.
Omnis homo respicit ad eum,) memor infirmitatis humanæ. Quicunq; compunguntur
homines

homines pœnitentia peccatorum, homines sunt. Ecce deus multus, & nesciemus.) Multus, C
Rom.5 quia sicut abũdauit peccatũ, superabundauit gratia. Nesciemus autẽ ex persona eorũ dictũ
Rom.11 est, quorũ ex parte cæcitas facta est, donec plenitudo gẽtiũ intraret. Numerus annorũ eius infinitus.) Propter æternitatẽ positũ est, & innumerabiles stellæ & pluuiæ.) Hoc enim q̊d homines prædicatores impleuit euangeliũ, numerabile est usq; in consummationẽ seculi, do
1.Cor.13 nec auferatur sciẽtia quæ ex parte est, & ueniat quod perfectũ est facie ad faciẽ. Effundetur imber per semitas suas:) Nõ enim uiæ malorũ capient eũ. Fluent nubes & tenebrascẽt sup homines plurimos.) Quia & si obuelatũ est euãgelium, in his qui pereunt est obuelatũ: Ho
Esaiæ 1 ram cõstituit iumẽtis, & sciũt cubilis ordinẽ.) Q̃m cognouit bos possessorem suũ, & asinus
Psal.110 præsepe dñi sui. In his omnibus nõ obstupescit animus eius.) Initium sapiẽtiæ timor dñi.

Nec mutatur cor tuũ à corpore,) ut eleuatũ à terra sursum habeatur ad dñm. Si cogitaue
Ioan.9 rit extẽdere nebulam,) ut qui uidẽt cæci fiãt, æque ut tabernaculum expãdit eam.) In carne quippe mortali tanq; tabernaculo habitãs, per eam nõ est agnitus à persecutoribus dũ eis cessit, & eam extẽdit atq; expandit in cruce. Ecce fundit super omnia lucẽ suam,) quam absconderat, cũ cæcitas ex parte in Israël fieret. Effundit super omnes gentes, & radices maris contexit.) Cupiditatẽ seculi redarguit. Nõ enim ad abscondendũ lux cõtegit, sed ad manifestandũ. In eis enim iudicauit populos, ostẽdẽdo illis peccata eorũ per lucẽ ueritatis. Dabit escam plurimis.) utiq; agnoscẽtibus, cum arguũtur peccata sua, & esuriẽtibus ac sitiẽtibus iu
al's, in manibus stitiã. †Immanibus cõtexit lumẽ.) Si ab eo q̃ sunt immanes his qui nõ dimittũt peccata hominibus, cum sibi à deo dimitti uelint. Si autẽ ab eo q̃ sunt manus his qui de manibus suis, hoc est de operibus extollũtur seipsos iustificãtes. Contexit enim lumen, ad hoc dixit, ne ui
Rom.1 deatur ab eis, Quia excæcatũ est insipiẽs cor eorũ. Et mãdauit de eo in contrariũ) ut qui faciunt ueritatẽ, uel dimittẽdo ut dimittatur eis, uel cõfitẽdo mala sua ut gratiæ dei subdãtur, ipsi ueniũt ad lucẽ ut manifestẽtur opera eorũ, quoniã in deo sunt operata, nõ in ipsis. Contrarius est enim, & immani misericors, & superbo humilis. Vt nũtiaret sup illo amico suo,) D super illo lumine, hoc est de illo quod contexit ut abscõderet immani & ingrato, uel id annũtiaret, id est aperiret, nõ iam seruo sub lege, sed recõciliato per gratiã, ut amico suo, imitatori
Matth.20 suo: Quia & filius hominis nõ uenit ministrari, sed ministrare. Possessionem contra eũ qui ascẽdere nitũtur,) ut ipsum lumẽ possideãt qui se à terrenis extrahũt. Ipsis enim annũtiatur qui ad hoc nitũtur ascẽdere, quia cũ ascẽderint, nõ opus erit annũtiatore facie ad faciẽ uidentibus. Cõtra eũ uero quod ait, ascẽdere nitũtur, nõ quasi aduersantes, sed obuiã euntes, sicut
1.Thessal.4 Apostolus dicit, In obuiã Christo. Sed & in hoc obstupuit cor meũ,) admiratione, Et
De ca. XXXVII euulsum est de loco suo,) de terrenis rebus q̃bus delectabatur, ut sursum habeatur ad dñm.

Audite sonitũ terroris & uocis eius.) Hinc cũ apparet ista in spiritu dicere. Nã incipit dicere cur euulsum sit cor eius de loco suo, autoritate scilicet euãgelij per totũ orbẽ terribiliter so
Matth.4 nantis, Pœnitẽtiã agite, appropinquabit enim regnũ cœlorũ. Et strepitu oris illius exeũt,) ad eos utiq; qui foris sunt in delectationibus rerũ uisibiliũ. Subter uniuersum cœlũ circuit, & lumen eius in finibus terræ.) Dũ ecclesia per oẽs gẽtes diffunditur. Post eũ fremet uox.) Post primum aduentũ eius nouissima tuba secũdi aduẽtus eius in claritate tonabit. In sonitu sup̃biæ suæ.) Superbiã pro celsitudine posuit: Quia primus aduẽtus in humilitate fuit.

Et nõ poterit inuestigari cũ audita fuerit uox eius.) Nũc ergo quæratur dñs dum inueniri potest, hoc est, comprehẽdi ad salutẽ per fidem nõ fictam. Tunc enim nõ poterit cũ uenerit
Matth.25 iudicare, & audita fuerit uox eius, dicẽtis, Ite in ignẽ æternũ. Q̃m sera tũc erit & infructuosa infideliũ pœnitẽtia. Tonabit fortis in uoce sua mirabiliter:) Quia nõ fortitudinis eius, sed infirmitatis nostræ ex participatione mortalitatis uox illa fuit primi aduẽtus eius, de quo di
1.Cor.1 ctũ est, Quod infirmũ est dei, fortius est hominibus. Fecit eñ magna quæ nesciebamus.) Hæc in primo aduẽtu: Et ideo postea ad exigẽda quæ dedit iudex uenturus est. Quæ nesciebamus autẽ, dictũ est ex p̃sona eorũ quos latuit diuinitas dñi in infirmitatẽ carnis intuẽtes.

Præcipiẽs nubi ut sit super terrã,) carni suæ, ut per sacramentũ accipiatur in memoria eius

ad imi

A ad imitationem humilitatis & formationem charitatis. Et tempestas pluuiæ & tẽpestates
imbrium potestates eius.)Est enim nubes quidã super terram.Sed quãdo exprimatur ad ir
riganda corda per pluuiam imbresq́ꝫ sermonis,quod fit cũ sacramẽta intelligũtur,nõ in no/
stra, sed in ipsius potestate est. In manu omnis hominis signat.) Significat ei p̱ opera eius
q́ꝫ reus sit,ut sciat omnis homo infirmitatẽ suã, & clamet,Infelix ego homo,qs me liberabit Rom.7
de corpore mortis huius? Introierũt autem bestiæ sub protectione, & quieuerũt in cubili.)
Introierũt autẽ peccatores sub indulgẽtia gratiæ,& quieuerũt in conscietia, remissis peccatis.
De prõptuarijs superuenit tẽpestas.)Tẽtatio de occulto rerũ ordine: Et de promptuarijs
frigus,)de secretis iudiciũ in eos qui nõ perseuerãt,ut refrigescat eorũ charitas ex abũdantia
iniqtatis.Merito enim cõtingit, dũ spem suã nõ in deo,sed in hominibus ponũt. Et ab spũ
dei dabitur glacies:) Nõ solũ ex abundãtia iniquorũ frigescẽt,q spem ponũt in hominibus,
sed etiã ex operibus bonis ipsorũ,in quibus est spũs dei, durescũt quidã quasi glacie liuoris,
quibus est Paulus odor mortis in mortẽ:Et ad hæc quis idoneus? ut intelligat quoniã recte
aut iuste à spũ dei dabitur glacies. Sicut enim carnalibus hominibus labentibus cõtingit ex
hominũ iniquitate frigescere desperãdo , ita carnalibus laudari cupiẽtibus cõtingit ex homi
num iustitia durescere inuidẽdo. Gubernat autẽ aquã qualiter illi placuerit,)ut pluat super
unã ciuitatẽ , & super aliã nõ pluat.Quod ad imbrẽ attinet spiritalẽ,pro subditarũ aut non
subditarũ meritis animarũ. Et frumentũ si cupimus irrigari,dissemínauit nubẽ lucẽ suam.)
Euangeliũ incarnationis suæ, & ipsa per circuitũ uertitur,)per orbẽ terræ ipsa tractatur, in
gubernaculis,) ad operãdum omnia quæ mãdauerat eis. Gubernacula,in quibus illa nubes
per circuitũ uertitur,prædicatores sunt uerbi,p̱ quos Ecclesiæ gubernant̃ ad operãda omnia
mãdata dei. Hæc cõstituta sunt ab eo super terrã,)à dño nostro Iesu Christo, siue in tribu,
siue in terra sua:)Siue in tribu Iuda, unde secundũ carnẽ natus est, & passus, & resurrexit,&
ascẽdit in cœlum:Ex hac enim geniti erãt apostoli,& multi fratres propè inuẽti & salui facti:
B Siue ante passionẽ eius per ip̃m uocati , siue post ascẽsionẽ per apostolos in ipsa Hierusalẽ, Rom.15
atq́ꝫ in Ecclesijs Iudææ quæ erãt in Christo,sicut cõmemorat apostolus Paulus,propter ue/
ritatẽ dei,ad confirmãdas patrũ promissiones, siue in misericordia inueniri uoluerit eã,)illã
nubẽ scilicet in misericordia uoluerit inueniri à credẽtibus gẽtibus.Hoc enim seqtur,Gentes
aũt super misericocdiã glorificare deũ. Auribus percipe hæc Iob,)Quasi renouat intẽtionẽ,
dicturus de uocatione gentiũ, sta & cõmouere uirtutẽ dñi.)Noli moueri mẽte,aliquid tibi
tribuẽdo. Scimus quia deus posuit opera sua,) reprobans utiq́ꝫ gloriãtes de operibus suis. Eph.5
Cũ faceret lucẽ de tenebris,) cũ iustificaret impios.Fuistis enim aliqñ tenebræ,nũc autẽ lux
in dño. Scit differentiã nubiũ,)euangelistarũ aliorũ sibi ante passionẽ,aliorũ post passionẽ
credentiũ. Et ingẽtes lapsus malorũ.)Nõ eorũ qui elapsi sunt crucifigẽtes eũ,ut eos postea
pœniteret,ut baptizarẽtur in eo:sed eorũ lapsus,qui nec corrigi potuerunt, perseuerãter etiã
postea persequẽtes Ecclesiã,horũ enim nõ parui,sed ingẽtes lapsus sunt. Tua uero stola est
ualida.)Dignitas superba, tanq́ꝫ in eum quippe dicitur qui de operibus suis audet extolli.
Quiescẽte terra ab austro,firmabis cum eo cœlos?)Qui æqualiter ad uidendũ fusi sunt ab
austro.Terrã congruenter intelligimus eos qui de Iudæis crediderũt in Christũ.Sicut enim
sol ab aquilonali terra remotior est,australi autẽ uicinior:ita quos prope inuẽtos dicit Apo
stolus luci euãgelistarũ,nõ absurde accipiũtur terra ab austro,Sicut aũt cœlos euãgelistas so Psal.18
lemus accipere,ut est,Cœli enarrãt gloriã dei.De his enim dictũ est,In omnẽ terrã exiuit so
nus eorũ,& in fines orbis terræ uerba eorũ:Ita terras recte accipimus plebes,quibus euãgeli aliàs,uita
zatũ est. Et qm̃ plebes quæ de Iudæa crediderũt,posteaq́ꝫ quieuerũt,exeuntes de hac†terra,
nũc enim hic nõ sunt, firmata est tñ autoritas euãgelistarũ in Ecclesijs quæ sunt ex gẽtibus,
firmata aũt misericordia dei,nõ iã opitulãte autoritate ecclesiarũ Iudææ quæ in Christũ est,
propterea sensus hic est,ut p̱ interrogationẽ pronũtietur, Nũquid tu quiescente terra ab au
stro,)id est,iam nõ existẽte in hac uita plebe ulla Christiana,ex Iudæis,firmabis cũ eo euan
gelistas,& diuinarũ scripturarũ libros,qui per manum dei nõ solis Iudæis,sed etiã gentibus
Hhh æqualiter

æqualiter ad uidendũ fusi sunt? Gratiã quippe dei cõmẽdat & misericordiã, ne quis de meri- C
tis glorietur, quæ Iudæorũ erat sџpbia. Quare doce me qd dicamus ei & reqescamus multa
dicẽtes,) quia nõ est q̃d ei dicãt conuicti, nullũ se habere meritũ per seipsos, sed eius indigere
misericordia. Nũquid liber aut scriba assistis mihi?) ut stãs faciã hominẽ tacere: Quare er
go nõ dicis?) si habes quod dicas: Nõ enim quasi dictãti mihi excipis, ut tu nihil dicas. Sed
utiq; colloqmur, omnibus autẽ nõ est uisibile lumẽ,) quod refulget in nubibus. Redit ad ea
quæ dicebat de spe remissionis peccatorũ, & illuminationis gratiæ per misericordiam dei: re-
fulget enim lumẽ in nubibus: Non tñ istarũ nubiũ propriũ est, illuminãtur enim. Aliud est
enim quod fulget sub lumine, aliud q̃d refulget illustratũ. Sed nõ est omnibus uisibile. Mul
ti enim putãt lumine suo fulgere animas, cũ sapiẽtes sunt. Vnde sunt illi, qui dicẽtes se esse sa
Psal.17 piẽtes, stulti facti sunt. Et spũs transijt, mũdabit eas.) Hic spiritũ dixit, de quo dictũ est, Ab
increpatione spũs iræ tuæ, & à spũ tuo quò fugiã? Per correptionis enim tẽtationẽ ostẽditur
hominibus meritũ eorũ, quia ipsi peccatis suis tenebræ sunt, & egẽt gloria dei, ut illius lumi-
ne illustrari uelint, illi dãtes honorẽ, non sibi, atq; ita superbia deposita, mundẽtur à delicto
magno: Nã spiritus sanctificationis nõ trãsit, sed manet. Ab aquilone nubes coloris aurei,)
ab sceleratissima impietate, & à deo longe remota, ueniunt tñ mũdati atq; cõuersi, & illumi
nati sapiẽtia, unde inde per gratiã qua nõ merita attendũtur, sed pctã dimittũtur, unde ille
Psal.50 cũ sibi uellet ignosci, Doceam, inquit, iniquos uias tuas, & impij ad te cõuertẽtur: tanq̃ nubes
ab oriente uel aquilone iã coloris aurei, illuminatis tenebris suis. In his est magna gloria &
honor omnipotẽtis,) cui plurimũ dimittitur, plurimũ diligit. Qm̃ potest & impiũ iustificare
q est omnipotẽs, & nõ inueniemus aliũ similẽ uirtuti eius,) solus enim hic peccata nõ fecit,
nec inuẽtus est dolus in ore eius. Solus enim deus uerax, omnis aũt homo mẽdax: unde ui-
cit cũ iudicaretur deus homo factus, q iuste iudicat, nõ putas exaudire eũ? Nõ itaq; homo
de uenia desperãdo addat peccata peccatis, tanq̃ addictus iã damnationi, quia certus est de
iustitia dei, sub qua non potest esse impunitus. Ita enim deus iuste iudicat ut etiã exaudiat D
ueniã deprecãtes, & tãto magis quãto magis iuste iudicat, Nõ enim iusti iudicij est, pœniten
tes supplices miscere cũ his qui recusant humilitatẽ & satisfactionẽ pœnitẽtiæ. Propterea ti
mebũt eũ homines,) si se homines esse meminerint, cõfitendo peccata sua, quia adhuc homi
nes sunt, qbus dicitur, Nõnne homines estis? Timebũt quoq; eũ & sapiẽtes corde,) ne sibi
tribuẽdo quod acceperũt, & dicẽdo se esse sapiẽtes, stulti fiãt. Potest enim auferri sџpbis q̃d
datur humilibus. Quapropter & sapiẽtes cuiuis cordis illuminatione, non linguæ iactatione
sapiẽtes sint & reges, spiritaliter iudicãtes terrã, ipsi autẽ à nemine iudicẽtur, seruiant tñ dño
in timore, & exultent cũ tremore, ne pereãt de uia recta. Deus enim est qui operatur in eis &
De ca. XXXVIII uelle & operari pro bona uolũtate. Et postq̃ quieuit Heliu loqui, dixit dñs ad Iob
per turbinẽ nubis,) Etiã si hoc modo uox ista facta est quõ ad Moysen, uel quõ cum se dñs
tribus discipulis in mõte ostẽdisset, tñ q nõ dictũ est simpliciter per nubẽ, sed per turbinem
nubis, hoc significari arbitror, q nõ per sanã carnẽ interrogatus, hoc est tẽtatus est Iob, sed p
tribulationẽ perturbationẽq; carnis. Quis est qui celat meũ consiliũ, contemnẽs sermones
in corde, & me putat dare?) Nemo est ergo qui se immeritũ pati aliqd asperũ dicat, quia si
nõ factis, saltẽ uerbis peccatur: & si nõ uerbis, saltẽ temeraria præsumptione intus in corde,
uel sermonibus cogitationũ. Et qm̃ deum nõ latet, nemo flagellatus dicat indigne se accipe-
re disciplinam: quasi ultrà non sit quo per illã proficit. Sciẽdum est enim, sic in principio libri
huius diabolo laudatũ Iob testimonio dei, & in fine tribus amicis eius, ut tamẽ nosset deus
quantũ ei deesset ad pfectionẽ, quò etiã laudabiles secundũ hanc uitã uiros, & deo iã placen
2.Cor.12 tes, paterna flagella perducũt, quæ noluit ab Apostolo remouere, dicens, Sufficit tibi gratia
mea: Nã uirtus in infirmitate perficitur. Accingere tanq̃ uir lumbũ tuũ:) Significat ad hoc
pati dura & amara dei seruos in hoc seculo, ut omnes affectiones suas à terrenarũ delecta-
tionũ fluxu colligãt atq; cõstringãt. Interrogabo te, tu aũt respõde mihi: Vbi eras cum fun
darẽ terrã?) Hinc iã cõmendare incipit eminẽtiã dñi nostri Iesu Christi, quia in ipso est salus
omnium

A omnium percussorum uenenata suasione serpẽtis, ne in se sibi quispiam esse salutem putet. Ille enim deus, nõ sicut dictũ est, Dij estis & filij altissimi, sed cui rapina nõ sit esse æqualẽ pa Psal. 81
tri: & filius hominis, nõ sicut filij hominum in quibus nõ est salus, sed præ participibus suis. Non enim iustis tantũ, sicut Iob, sicut Paulus, sicut Ecclesia, sed etiã iustificãs tanq̃ unigenitus à patre, plenus gratia & ueritate. Ad insinuãdã ergo differẽtiã diuinæ humanitatis eius, in quo princeps huius mũdi nihil inuenit: Quia in passione quæ nõ rapuit tunc hæc exoluebat, & iustificationẽ sanctorũ per peccatorũ remissionem, quibus sanctis in unũ redactis, fit corpus eius Ecclesia, cuius & particula est Iob secundũ historiam, quia iustificatus, & figura uniuersæ, per prophetiã incipit dicere quæ dicturus est. Vbi eras cum fundarem terram?) Vtrũ quia nondũ erat, an quia nõ per eum fundata est, sicut per unicũ filium, & terrã istam, an ipsam Ecclesiam? Ipsa aũt accepit lapidem angularem, de quo mox dicturus est. Indica mihi si nosti sciẽtiam.) Hæc enim quæ à dño pro nobis temporaliter gesta sunt, ad sciẽtiam pertinent. Quis posuit mensuras eius si nosti?) secundũ distributionẽ donorũ spiritalium. Vnicuiq; enim nostrũ data est gratia secundũ mẽsuram donationis Christi. Propter quod Eph. 4
dicit, Ascẽdens in altũ, captiuauit captiuitatem, dedit dona hominibus. Quia si totũ corpus Psal. 67
oculus, ubi auditus? Secundũ mensuram quippe uniuscuiusq; partis incremẽtum corporis facit, in ædificationẽ sui in charitate. Aut quis est qui induxit super eũ funiculum?) ut eam faceret hæreditatem suã, distinguẽs ab eis, quibus dicit, Nõ noui uos. Nouit enim dominus Matth. 7
qui sunt eius. Aut super quo circuli eius fixi sunt?) Quia constringunt eam ne dissoluatur, diuini libri fixi super deum: Quia quisquis eos sine illo interpretari uoluerit, fluitet atq; erret necesse est. Quis est autẽ qui misit lapidem angularem?) super eã, quẽ reprobauerunt ædificantes. Quãdo facta sunt sydera,) simul baptizata tot milia uerbo uitæ, inter peccatores Psal. 117
tanq̃ in tenebris fulgẽtia. Laudauerunt me uoce magna omnes angeli mei,) euangelistæ. Conclusi portis mare,) populos amaricãtes amore terrenorũ. Sed quare portis? An forte ut nõ solum modum haberet exercẽdi iustos persecutionibus, sed etiam ut liceret iustis inde

B egredi? Cum fremeret ex utero matris suæ, uolens progredi.) Cum irasceretur in concilio Babyloniæ ciuitatis, fornicantis amore huius seculi, uolens extendere persecutiones suas ad perdendos de terra eos, de quibus dictum est, Non peto ut tollas eos de seculo, sed ut tollas Ioan. 17
eos de malo. Circumposui illi nubem operimentum.) Non enim boni tantũ, sed etiã mali multi amatoresq; huius seculi sacramẽto corporis Christi subiecti sunt: Cuius autoritate à sanctorũ persecutione reprimuntur. Et nebula obuolui illud.) Ignorantia qua terrenã inde expectant felicitatẽ terrenamq; infelicitatẽ timẽt: Et propterea timẽt quos nisi ita esset persequerẽtur. Non enim solũ dictũ est, Edẽt pauperes & saturabũtur, & laudabunt dñm qui re Psal. 21
quirũt eum, sed etiã dictũ est, Manducauerũt & adorauerũt omnes diuites terræ. Et posui illi terminos, & imponẽs claustra & portus.) Terminos quibus sæuitia cohibeatur, nõ ut nihil affligat, sed quousq; exerceat: Claustra, ut iniusti nõ progrediãtur: Portas, ut ab eis iusti egrediãtur. Et dixi, Hucusq; uenies & nõ trãsibis:) Sicut ipse diabolus modum accepit quousq; affligeret Iob, ita illud mare quousq; persequeretur Ecclesiã. Sed in temetipso comminuentur fluctus tui,) alterna uastatione discordiarũ atq; bellorum. Aut nunquid tecum lucem cõstitui matutinam?) id est, cum consilio tuo tempus resurrectionis prædestinaui: Aut cognouit lucifer ordinẽ suum?) subaudiẽdũ est, Nũquid tecũ. Dominũ autẽ luciferum dicit, propter ipsum matutinũ resurrectionis exortũ. Non enim de alio dici potuit, Et lucifer oria 2. Pet. 1
tur in cordibus uestris. Ipse agnouit ordinem suũ,) ut esset primitiæ dormientiũ, primogenitus à mortuis, caput Ecclesiæ secuturo etiã corpore in futura resurrectione sanctorũ. Apprehẽdere pennas terræ,) dictũ est, Si recipiam pẽnas meas in directum: uirtutes utiq; spiri Psal. 138
tales fidelium quibus à secularibus suspẽduntur illecebris: Excutere impios ex ea.) Ad hoc enim prior tãto antè resurrexit agnoscẽs ordinem suũ, ut fidẽ resurrectionis insinuaret, atq; per ipsas pennas Ecclesiæ ubiq; prædicatus, ministerio circunuolantiũ nuntiorũ iuste apprehendat eas in opus iudicãdi duodecim tribus Israël, cũ uenerit excutere impios ex Ecclesia.

qui nunc ante iudicium permixti tolerãtur. Et tu sumẽs terræ lutum figurasti animal.) Siue C
ipsum Adam commemoret, siue q; nũc sexta ætate seculi, sicut tũc sexto die de peccatoribus
tanq̃ de luto terræ homo factus est, secundũ imaginẽ eius qui creauit eũ. Nõ utiq; hoc fecit
Ecclesia, sed in hoc potius facta est per uerbũ opportuno tẽpore incarnatũ, per quod facta
sunt omnia. Et famosum eũ posuisti super terrã.) Magis iste homo famosus positus super
terram, qui sexta ætate seculi factus est, q̃ ille qui sexta die anteq̃ essent cæteri homines per
quos diffamaretur: Nisi forte, quia nũc ita innotuit. Et abstulisti ab impijs lucẽ.) Sicut ille
qui uenit, ut qui nõ uidẽt uideãt, & qui uidẽt, cæci fiãt. Aut brachiũ superborũ cõminuisti.)
Potentiam eorũ, sicut ille qui infirma mũdi elegit ut confunderet fortia. Aut uenisti ad fon
tem maris,) sicut ille cui ueniẽti patuit cõfitẽdo quicquid occultũ erat in cordibus impiorum,
qui credendo in eũ iustificati sunt: Nam quẽ fontẽ maris melius accipimus, nisi secretũ unde
erũpit omnis hæc amarissima impietas, quæ ingẽtes fluctus iã manifestorũ malorũ operũ
concitat, quæ uidẽt homines in apertis factis, qui fontẽ ipsum uidere nõ possunt. Aut in ue
stigijs abyssi ambulas.) Abyssus hic recte intelligitur uita secularis, quæcunq; est in profun-
Prouerb. 18 do malorũ, quò sicut scriptũ est, Cũ uenerit peccator cõtemnet. Quia ipsi quoq; desperatissi-
mi subiecti gratiæ remissionis peccatorũ, salui facti emerserũt, & receperũt Christum, non in
abyssum quo premebãtur, Sed in locũ eius ubi ambulabat calcãs eos ambulet,) inhabitãs
eos Christus, in uestigijs abyssi remanẽtibus per memoriã peccatorum suorũ, ut dũ recolũt
ubi fuerint, amplius diligãt quẽ receperũt, à quo sibi tãta dimissa sunt. Aut tibi aperiuntur
metu portæ mortis.) Omnibus enim moriẽtibus aperiũtur portæ mortis, sed nõ metu sicut
uni illi qui destruẽdæ mortis causa mortuus est: Aut certe aperiũtur ad resurgendũ. Aut ia
nitores inferni uidẽtes te timuerũt.) sicut illũ unũ in quo nihil dignũ morte princeps mũdi
inuenit, quẽ tam cito dimiserũt, quẽ inuiti amiserũt. Inferi aũt ianitores, aliquæ inferiores po
testates morti præpositæ intelligẽdæ sunt. Aut cognouisti latitudinẽ sub cœlo.) sicut cogno
uit qui per illã diffudit Ecclesiã. Narra ergo mihi quãta quoq; sint.) Quis ergo hoc sciat, ni D
si quẽ ille docuerit. Aut in qua terra habitat lux.) Ille enim docet, quia manifestatio uerbo-
rum eius illuminat, & intelligere facit infantes. Aut quis tenebrarũ locus.) Hoc ille utiq; do
Psal. 33 cet, qui dicit, Accedite ad eũ & illuminamini. Hinc enim ostẽdit eos tenebrescere, qui recedũt
Eccl. 10 dũ nolunt esse infantes. Initiũ enim superbiæ hominis apostatare à deo. Inde qui nõ glorifi
cauerũt deum, aut gratias egerũt, euanuerũt in cogitationibus suis, & obscuratũ est insipiẽs
cor eorũ, & facti sunt tenebrarũ locus. Nisi forte ille est tenebrarũ locus, qui excipit perseue-
rãtes in peccatis, ut ipsi sint tenebræ quarũ ille est locus, quẽ uere nullus hominũ nouit. Simi-
liter & terra in qua habitat lux, potest intelligi terra illa uiuentiũ, id est, beatitudo exceptura
pseuerãtes in fide & spe & charitate, qui fuerũt aliqñ tenebræ, nũc autẽ lux in dño. Si duces
me in fines eorũ,) quousq; perueniũt qui tales sunt. Quid est enim ubi nõ sit sapiẽtia dei.)
quæ attingit à fine usq; ad finẽ fortiter, & disponit omnia suauiter. Cui utiq; nullus hominũ
comparãdus est. Quòd si & nosti semitas eorum, nunqd scis quia tũc natus es, & numerus
annorũ tuorũ multus.) Quòd si & nosti semitas impiorũ, qui uel tenebræ sunt, uel tenebra-
rum locus, quia omnes etiã qui iam ad deũ cõuersi sunt, in ipsis semitis ambulauerũt anteq̃
acciperẽt à deo gratiã, qua iustificat impiũ. Nũqd scis tñ, quia tũc tibi extitit causa mortaliter
nascẽdi in hoc seculo, cũ easdẽ semitas inierũt primi omniũ hominũ parẽtes, qui præuarica-
tione impij manibus & uerbis accersierũt mortẽ, ut omnes in Adã morerẽtur. Non enim ex
quo quisq; in hac uita apparuit, computandus est numerus annorũ eius tam paruus, sed ex
quo facta est prima mortalis natiuitas. Cũ enim, uerbi gratia, natus est Abraã, tunc omnes
in illo Hebræi nati sunt. Numerus ergo annorum unicuiq; multus est secundũ mortalitatis
originẽ, quæ exorta est in semitis impiorũ. Quis autẽ meminit fuisse se, aut cũ esset, scire po-
tuit esse se in lũbis patris sui. Qñquidẽ nec illud tempus quisq; recolit, quo nõ in parẽtibus,
sed in seipso natus est, quo tẽpore certe nemo dubitat quod iã erat & uiuebat & sentiebat.
Omnia aũt scit illa sapiẽtia quæ format omnia, nõ tantũ illa supercœlestia, sed etiã illa mor
talia.

A talia.Et quia Christus dei uirtus est & dei sapiētia,scit ista ille qui etiam mortaliter natus est,
nō cōditione mortali,quia in mortuis liber,sed miseratione mortaliū,ut à morte faceret libe
ros. Aut uenisti in thesauris† meis?) Id est,ad eā cognitionē peruenisti,sicut ille sciebat etiā al's, uiuis
opportunas causas imminētiū scādalorū secretas atq; abditas. Nā inde appellat thesauros,
ad probāda & exercēda spiritaliū corda,cū exclamaret, Væ mundo à scādalis. Oportet autē Matth.18
uenire scādala: Væ autē illi homini per quē scandalū uenit. Per superbiā quippe elati in alto
more niuis cōgelascunt & cadūt:Ex quorū iniquitate abundāte refrigescit charitas multorū.
Qui autē sustinēt dñm uiriliter agētes & spiritu feruētes, perseuerēt usq; in finē,& salui erūt.
Aut thesauros grādinis uidisti.) Grādo sunt illi iniqui,qñ nō solū torpēt nullū feruorē spi
ritus habētes,sed etiā obstinata duritia psequēdo uel irruēdo cōtundūt. Quæ reposita sunt
tibi in tēpus inimicorum,& in die pugnæ & belli.) Vel hinc quis nō uideat,cuius personā in
prophetia gestet Iob? Nō enim huic uni homini reposita sunt ista in tēpore inimicorū,& in
die pugnæ & belli,sed utiq; unico populo dei. Tēpus quippe inimicorū est,donec trāseat ini
quitas,quæ quāto magis abūdat,tāto magis aduersus diabolū acrius pugnādū atq; bellan
dum est,ne charitas perseuerantiū refrigescat. Vnde aūt procedit pruina,quis hoc nouit?)
nisi quia hæc ut initia parturitionū sunt. Pruina quippe minutissima grādo est. Et dispergi
tur auster sub cœlo.) Auster q̃uis mortalibus carnibus grauis sentiatur,nō tñ uspiā memini
in sanctis libris mali aliquid significare,sicut aquilonē nunq̃ in bono. Illū quia ea parte flat
qua lux claret,istū quia ex ea unde lux est remotior dispgit. Ergo auster sub cœlo,ut aduer
sus illas oēs iniquitates auxiliū aliq̃d intelligatur dei,q̃ diu nōdum in cœlo, sed sub cœlo su
mus. Quis præparauit flumē ualidæ pluuiæ,& uiā uocibus tēpestatis?) Vide quēadmodū
tria illa breuiter cōplexa sunt,quæ dñs in tētationibus ponit cōtemnēda his q ædificāt super
petrā,& pnitiosa his q ædificāt super arenā. Pluuiā cōmemorauit & flumē & uoces tēpesta Luc.7
tis,ubi uētos intelligimus. Pluuia ergo tētatur,qui ex ipsa celsitudine scripturarū diuinarum Rom.3
B peccandi occasionē prauè intelligēdo accipit:tanq̃ si audiens, Cui modicū dimittitur,modi
cū diligit,dicat sibi,Faciamus mala ut ueniāt bona,& pmaneat in peccato ut gratia abūdet:
& multa hmōi, qbus se homines sermonē diuinū male interpretādo subuertūt,impunitatē
sibi promittētes,qñ misericordia dei in diuinis libris cōmēdatur. Flumine,aūt qñ ab hōibus
qui hæc ita intellexerūt & acceperūt,tentātur. Flumen enim nūc dicit illud q̃d de pluuia colli
gitur,& torrēs uocatur,cū ait,Quis præparauit ualidæ pluuiæ flumē,q̃ impleatur,& q̃ cur
rat? Sicut sunt uasa iræ pfecta ad pditionē,quæ illo mō quo dixi,scripturas accipiūt. Per illos
enim habet liberiorē cursum pernitiosa illa interpretatio,quā agri fructiferi non recipiūt:Et
tanto maiore impetu impellit & deijcit & trahit q̃d instabile inuenerit,quāto uidetur de au al's,perflant
toritate diuina suscepta. Ventis uero tētatur,quē† inflāt inanes suasiones hominū supborū,
id est,ex propria autoritate uerba uana iactātiū. Qui ergo iudicio dei præparatur ad perdi
tionē,non obtemperādo uerbis eius,q̃d est super arenā ædificare, nō resistit uētis talibus,&
cadēdo fit uia uocibus tēpestatis. Validæ autē pluuiæ dictū arbitror difficilis ad capiendū,
id est,ad intelligendū. Vt pluat sup terrā ubi nō est uir.) Subaudiēdum est,Quis præpara
uit? Per uirū autē uidetur legē significare,quæ data est Iudæis. Ergo sup gētes intelligimus Esa.54
imbrē Euangelij:in deserto,ubi nō est homo:in ipsis gētibus,ubi nō erat aliqua autoritas co
gnoscētis deū. Vt faciat inuiū & inhabitabile,& ut germinet herbæ uiror.) Multi filij deser
tæ magis q̃ eius quæ habet uirū. In omnibus aūt his quatuor uersibus,subaudiendum est,
Quis præparauit? Quis est pluuiæ pater?) sicut spōsus qui filios suos misit prædicatione re
gni cœlorū irrigare terrā. Et quis est qui peperit glebas roris?) Bene suscipiētes illā prædica
tionē. Sic em̄ ait glebas roris,quomō dicuntur uasa uini ad hoc facta ut uinū suscipiāt. De
cuius utero,pcedit glacies?) Vtrū glacies in bono accipiēda est,propter stabilitatē & à fluxu
continentiā,ut ita dictū sit, De cuius utero procedit glacies:quēadmodū illud,Quis est plu
uiæ pater? An uterus,p secreto positus est,ut de eius utero procedat glacies : sicut dedit illos
deus in reprobū sensum? An potius illius utero procedit glacies, qui persuadēdo impietatē
qua intrinsecus plenus est , facit frigescere & durescere amisso calore charitatis. Quis enim

hūc nouit?) Sicut ille qui ait duris & resistētibus euāgelio, Vos ex patre diabolo estis. Aut C
Ioan.8 pruinā in cœlo quis genuit?) quæ descēdit sicut aquæ flumē. Quod de glacie in ultimo sensi
mus, hoc & de pruina intelligēdū puto. Nec tñ frustra est additū, in cœlo, ut ex his q̄ præsunt
intelligātur, imitātibus sane bonos nūtios ueritatis, qui trāsfigurāt se sicut ministri iustitiæ.
Quò ꝑtinet q̊d adiūctū est, Quæ descēdit sicut aquæ flumē: Aut faciē impij qs tabefecit?)
Id est confudit. Quis nisi ille q̄ quos iustificauit, ipsos & glorificauit? Aut intellexisti nexus
pleiadis, & septū orionis apuisti? An aperies arcturos in tēpore suo, & uesperū suꝑ ædifica-
tionē eius induces?) Nā & astrologia ꝑscrutāda est ad cognoscēdū proprietates istorū syde
rum, ut hūc locū intelligere possimus. Miror & si hoc cōgruit sermoni nostro: & certe nimis
longū est, trāsimus ergo ad alia. An qbusdā syderibus nominatis, figura locutiōis qua intel
ligitur à parte totū, omnia sydera accipiēda sunt. Si tñ & Maziroth sydus est, q̊d interpreta
tū nec in græca lingua inuenimus: Nā Hebræū esse nomē satis apparet. Ita em̄ à parte totū
Psal.109 intelligitur, & q̊d scriptū est, Ante luciferū genui te. Nō em̄ lucifer in omni creatura prior est
cōditus, ut ante luciferū, ante omnē creaturā dictū uideatur: Sed per luciferū omnia sydera,
quod est à parte totū: Et ꝑ omnia sydera omnia tēpora intelligūtur. De syderibus enim scri
Gen.1 ptum est, Et sint in signis & in tēporibus, ut dn̄s natus ante omnia tēpora, nō utiq; natus in
tēpore, & ob hoc patri coæternus insinuaret᷑. Pleiadis ergo & orionis & maziroth & uesꝑi cō
memoratio, cūcta sydera intelligēda de cōpendio ꝑsuadet. Si em̄ uno lucifero, quāto magis
tot nominatis etiā cætera accipi ꝑ huius locutionē licet? Cur ergo alibi dictū est, Intellexisti
nexus: alibi, apuisti: alibi, aperiēs in tp̄e suo: & alibi, suꝑ ædificationē eius inducēs: ꝓpria sūt
ista singulorū ex ordine cōmemoratorū. An recte dici possit etiā septū pleiadis intellexisti,
& aperuisti nexus orionis? Atq; ita & alia dico cōmemorari possunt, sicut illud in psalmo,
Psal.2 Qui habitat in cœlis irridebit eos, & dn̄s subsannabit eos: Nihil sentētiæ deperiret, etiā si ita
diceret᷑, Qui habitat in cœlis subsannabit eos, & dn̄s irridebit eos. Sicut em̄ ille q̄ habitat in
cœlis, ipse est dn̄s: ita siue pleiadis nomē, siue orionis, in eadē significatione est, si ꝑ utrūlibet D
omnia sydera intelligūtur. Omniū itaq; syderū noie, oēs in ecclesia tales intelligēdi sunt, qui
cōuersationē habēt in cœlis, nexus eorū intelligūtur, qbus & inuicē sibi & deo cōnectūtur ne
Ioan.13 cadāt. Charitas aūt nunq̄ cadit. Quis aūt hoc nosset, nisi ille ostēdisset, q̄ ait, Mādatū nouū
Ioan.14 do uobis, ut uos inuicē diligatis. Et, Qui me diligit, diligetur à patre meo. Septū eorū est quo
sepiūtur diuina scriptura, quā nō transgrediūtur. Quis aūt hāc aperit, nisi ad quē trāsitur, ut
auferatur uelamē? Tēpus apertionis est eorū,) id est, demōstrationis & manifestationis, cū
ueniet dn̄s & illuminabit abscōdita tenebrarū, & manifestabit cogitationes cordis, & tūc erit
laus unicuiq; à deo. Solus enim hæc ipse faciet in tēpore suo:) Quia cū ipse apparuerit uita
nostra, & nos cū illo apparebimus in gloria. Inducet aūt eos suꝑ ædificationē eorū, qui eos
faciet hoc possidere, q̊d hic ædificauerūt. Si cuius em̄ opus ꝑmanserit, q̊d supædificauit mer
cedē accipiet. Scis cōmutationes cœli,) utrū in deterius, sicut hi q̄ cognoscētes deū, non sicut
deū glorificauerūt. Noluerūt em̄ esse sedes dei.) Ac ꝑ hoc mutati sunt, cū euanuerūt in cogi
1.Cor.15 tationibus suis: An in melius? Quia oēs quidē resurgemus, sed non oēs immutabimur. Qui
aūt immutabūtur manifestū est, cū ait, Et nos immutabimur. Cū enim iusti immutabūtur,
cœlū immutabitur: Quia thronus dei cœlū est, & sapiētia uerbū dei, & deus erat uerbum, &
thronus sapiētiæ, anima iusti: An utrunq; potius. Nō em̄ cōmutationē cœli, sed cōmutatio-
nes dixit: Aut omnia quæ sub cœlo sunt, pariter fiūt. Sicut em̄ huius mutationes afficiūt ea
quæ sub cœlo sunt, ita & cōmutantur iusti siue in deterius, siue in melius afficiūt carnales ad
Ioan.21 utrunq;. Vocabis nubē uoce,) aut interiore, aut illā qua dictū est, Sequere me. Aut illa qua
Act.9 dictū est, Saule Saule, quid me ꝑsequeris? Et in tremore atq; ualide obediēt tibi populi po
tentes.) Cū audiūt, In timore & tremore, uestrā ipsorū salutē operamini. Deus est enim qui
Ioan.7 oꝑatur in uobis & uelle & oꝑari pro bona uolūtate. Mittis ui flumina, & ibunt.) Flumina,
inquit, de uētre eius fluēt aquæ uiuæ. Vi aūt dicit, fiducia, qua ꝑsecutores nō timuerūt: Quia
& qui uim faciūt, diripiūt regnū cœlorum. Aut dicēt tibi, quid est.) Quid est, nūquid abs te
quærūt uel uoluntatē iussionis tuæ, sicut Saulus ait, Quid me iubes facere? Aut spem merce
dis

dis suæ,sicut dixerũt,Ecce dimisimus omnia,& secuti sumus te:Quid ergo erit nobis? Quis Matth.19
A dedit mulieribus texturæ sapiẽtiam,& uarietatum scientiã? Texit & apud Salomonem mu Prouerb.31
lier uestimenta uiro suo.Opera ergo intelligenda sunt ecclesiarum,quibus honoratur deus:
Nam & ipsa textura,id est infirmos fratres,tanq̃ lanuginãtẽ tramam,firmorũ atq; electo/
rum spiritaliũ,quasi staminũ contextione cõstringere, maximũ & singulare opus est ecclesia
rum.Et uarietatũ sciẽtia ad id ualet,ut tanq̃ in polymito ea est uarietas colorũ,qua non tur
betur decus unitatis,sic in fratribus ita sunt dona diuersa, ut nulla inuidiæ discrepãtia cohæ
reãt,sibi sufferẽtes in dilectione,studẽtes seruare unitatẽ spiritus in uinculo pacis. Aut quis
est qui numeret nubes sapientia?)Nouit enim dñs qui sunt eius.Quis autẽ hoc hominum,
inquit,nouit? Et organa cœli in terrã declinauit.)Angelos cœlestes, per quos diuinæ uoces
enũtiari solẽt.Non enim crediderũt sicut ille unus, sed flexu obedientiæ declinati sunt in ter Matth.4
tam, maxime cũ & ipse dñs esset in terra:Nam euangelista,inquit,Et angeli ministrabãt ei.

Diffusus est aũt sicut terra cinis, & agglutinauit eum sicut lapidibus cibum.)Diffusa est la
te atq; abũdanter humilitas pœnitentiæ, ad hoc ut dñs qui superbis resistit,humilibus autẽ
dat gratiã,cohæreret eis tanq̃ glutinæ charitatis,homo hominibus,ut mediator esset dei &
hominum, seipsum illis dans cibum per sacramẽtum corporis & sanguinis sui,stulta mundi
tanq̃ lapides eligẽs, ut confundat sapiẽtes.Angelis enim cibus est inquantum est uerbũ dei
apud deum:lapidibus aũt ut cibus esset, Verbum caro factũ est, & habitauit in nobis.Ergo
agglutinabis tu hominibus,præcedẽte pœnitẽtia: Tanq̃ cinis diffundatur faciẽs ei uiam.) Matth.3
Nam ille qui dicebat , Facite ergo fructus dignos pœnitentiæ:Et ne dixeritis uobis:Patrem
habemus Abraam,potẽs est enim deus de lapidibus suscitare filios Abraæ. Quibus lapidi
bus eum tanq̃ cibũ agglutinandũ esse nuntiabat.Si autẽ nõ præcedit humilitas pœnitẽdi,
non agglutinabitur, quia excelsa à longè cognoscit. Aut capies leoni escas,aut animas dra Psal.90
conum replebis.) De diabolo dictum est, Et cõculcabis leonem & dracoẽ,propter insidias
& iram.Omnes ergo angeli eius leonibus & draconibus cõparantur. Ille aũt capit eis escas,
B & animas eorũ replet,qui de impietate cõuictos tradit in eius potestatẽ. Voluit enim latere
impietatẽ suã,sed cũ producũtur,utiq; capiũtur,ut sint in potestate diaboli & angelorũ eius,
quibus consenserũt.Pauidi ergo sunt in cubilibus suis,in latebris insidiarũ suarũ.Nã si paui Marci 10
di nõ essent,quis subsisteret? Pauẽt autẽ illius imperiũ,sub quo exclamarũt,Quid uenisti an
te tẽpus perdere nos? Et quemadmodũ de porcis manifestũ est,q; in eos non issent nisi per/
missi essent:sic intelligẽdũ est,nihil eos in quenq̃ posse nisi permissos:Permitti autẽ iustitia
qua regũtur omnia,siue probationis causa,siue uindictæ,uel ad damnationem,uel ad corre
ctionem irrogatæ. Et sedent in insidijs insidiãtes.) Nõ enim quiescit in eis uolũtas nocẽdi,
etiã cum potestas nõ datur. Obseruãt autẽ in insidijs in tam syluosa densitate occasionũ car
nalium quis capiatur diuinis legibus, id est,cõuincatur de peccato suo,ita ut eorũ escæ depu
tari mereãtur. Quis autẽ præparauit coruo escam? pulli enim eius ad deum clamãtes & er Psal.146
rantes,& escã quærẽtes.) Vt est in psalmo,Et pullis coruorũ inuocãtibus eũ:Cui sentẽtiæ est
locus iste simillimus.Nec in malo possunt intelligi,quia inuocãt eũ. Significãtur ergo nigri,
hoc est, peccatores nondũ dealbati remissione peccatorũ.Sed ideo pulli,quia iam humiles:
ideo errãtes, quia nondũ cognouerũt ueritatẽ, quam tamen pie quærunt cũ ad deũ clamãt.
Præparari autẽ coruo esca potest propter eius præsciẽtiam,qui nouit etiam nondum humi/
lem quenq̃ cõuersum iri:Sed tamen pulli,hoc est,humiles ad dominum clamant. De cap. XXXIX

Si cognouisti tempus pariendi tragelaphorum petras.) Tragos hircus,elaphos ceruus.
Tragelaphus ergo compositũ ex hirco & ceruo animal.Significat igitur mentẽ seruiẽtẽ legi
dei secundũ interiorẽ hominem. Videt autẽ,quãtum adhuc ex parte hircus est,aliã legem in
membris suis repugnantẽ legi mẽtis suæ, & captiuantẽ se in lege peccati. Peperit aũt talibus
petras opportuno tẽpore.)Ille qui firmamẽta solida exẽplorũ in scripturis posuit,in quibus
& quiescẽtes de se nõ desperẽt, quorũ caro concupiscit aduersus spm̃,& spũs aduersus carnẽ,
donec uiuacitate cerui serpentinis suasionibus superatis spũ uiuãt,& spm̃ sectẽtur,ne regnet
peccatũ. Vnde similitudo cerui dicitur in eorũ mortali corpore ad obediẽdũ desiderijs eius.

Aut partus ceruarũ custodisti,) ecclesiarũ. In numero spiritaliũ materno affectu imitationẽ C
suã persuadentiũ, qbus iam nõ possunt serpentinæ opiniones nocere, tñ & tales custodiũtur
nõ de se, sed de deo præsumẽtes. Et numerasti mẽses partus earũ.) Nõ enim pariũt nisi per
euangeliũ, quod à baptismo suo dñs usq; ad passionẽ & ascẽsionem suã certis mẽsibus, ma-
gisterij sui autoritate prædicauit. Et dolores earũ soluisti.) Nõ enim sine dolore dicebatur,
Gal. 4 Filij mei quos iterũ parturio, donec Christus formetur in uobis. Soluũtur isti dolores cum
fuerit partus æditus, id est, ueritas persuasa eis pro quibus ita ingemiscitur, id agẽte in inte-
rioribus consciẽtiæ uerbo dei. Et nutristi hinnulos earũ sine metu.) In lacte sacramẽtorum
nõ timidos: Non enim acceperũt spiritũ seruitutis iterũ in timore, partus earum euntes in li
bertatem uberioris pascuæ spiritalis, abrumpẽtes filij eorum uincula concupiscẽtiarum secu
larium. Multiplicabũtur tritico,) solidiore cibo sapiẽtiæ post nutrimẽta lactis. Exibunt &
non reuertẽtur eis.) Exibunt, tanq̃ ex angustijs doctrinæ, quæ per homines incipiẽtibus tra
ditur. Et nõ reuertẽtur matribus suis.) Non iam opus habẽtes lacte, nec doctoribus homi
nibus indigẽtes. Sanè isti tres uersus nõ per interrogationẽ pronũtiãdi sunt. Quis autẽ est
qui demisit onagrũ liberũ?) Mirũ nisi eos per onagrũ significat, qui pauci ab omni negotio
liberi deo seruiunt: Et uincula eius quis resoluit?) Affectionũ carnalium atq; popularium.
Psal. 62 Posui enim habitaculũ desertũ & tabernacula eius salsuginẽ.) Vnde clamet, Sitiuit in te ani
ma mea. Irridens multitudinẽ ciuitatis,) quã Babyloniã scriptura dicit, perambulãtem per
latam uiam, quæ ducit ad perditionẽ. Et querelam exactoris nõ audiens.) Nemini quicq̃
debens. Considerauit mõtes pascuæ suæ.) Magnitudinem reuelationũ: Et post omne ui-
ride quærit.) Omne sempiternum. Volet autẽ monoceros seruire tibi,) superbus dignitate
huius seculi. Quia & tales subiugauit Christus, & ministros ecclesiæ cõstituit: μονόκερως enim
unicornis est, quod superbiã significat. Aut dormire sup præsepe tuum:) Sicut super illius
humilitatẽ qui etiã in præsepi est infans positus, requiescitur securitate ueniæ peccatorũ, &
obliuione curarũ malæ cõsciẽtiæ. Et alligabit in loris iugum suũ.) Iugum leue portãs alliga D
tum loris, hoc est, in autoritatibus eorũ qui carnẽ mortificauerunt atq; domuerũt. Vnde &
Ioannes zona pellicea cingebatur, non asperis restibus peccatorum. Adducet tibi sulcos in
campo,) aperiet pectora plebis obediẽtis ad obtinendũ regnũ dei. Cõfidis autẽ in eo, quia
mutata est uirtus eius,) ut nõ uanitatẽ humanæ laudis & honoris etiã in Ecclesiæ ministerio
requirat, sicut requirebat in seculo. Aut dimittes ei opera tua,) sicut ille pro quo se dicit Apo
stolus legatione fungi, exhortans pro Christo recõciliari deo. Et credes ei, quia reddet tibi
semẽtẽ.) Nihil ex eo suo dominatui uẽdicabit. Sementẽ quippe dicit opus seminãdi. Et in
areã tuã inferet:) Vt sit inter illos qbus ipse dñs præcipit rogãdũ dñm messis, ut mittat ope
rarios in messem suã, nõ autẽ ut sibi uelit areã facere, sicut princeps hæresum & schismatũ, &
quicunq; nõ dei gloriã quærũt, sed suã. Difficillimũ est enim, ut uelit iste monoceros, sed tñ
& hoc præstat, & deficit in hominis animo, qui facit mirabilia solus, cõsilia destruẽs, & oẽm
altitudinẽ extollentẽ se aduersus scientiã dei. Et captiuãs omnẽ intellectũ ad obediẽtiã suã.

Penna struthionum mixta est alis herodionis & accipitris.) tardis ingenio, quod significãt
struthiones, quia uolare nõ possunt, donatum esse per eius gratiã, qui stulta mũdi elegit, ut
æquarẽtur ingeniosorũ celeritati pariter credẽtiũ, qui p alias aues quas cõmemorauit, signifi
cãtur, per hũc uersum intelligẽdũ est. Et reliquit in terra oua sua. Iã incipit de struthione dice
re, id est, de his quos per hoc animal significat. Nõ enim miscerẽtur pẽnæ eorũ tardæ alis ue
lociũ auiũ ad pariter uolandũ, nisi spem priorẽ in terra relinquerent, quã per oua significat.
Et in puluere calefiũt:) Quia & si id quod sperabat in seculo nõ attẽderit plerunq; fauẽtibus
amatoribus seculi, qui pulueri cõparãtur, prouenit. Et oblita est quia spes disperdidit ea, &
bestia agri cõculcauit ea.) Quòd si & aduersa cuiusq̃ cupiditas & iniqui huius mũdi pertur
bent & obterãt spem eius, talem tanq̃ oua eius quæ relinquit in terra, ita nõ curat ut tanq̃
oblita nõ sentiat: Obdurauit cõtra filios suos ne sint eius,) etiã si iam non spes sit sicut oua,
sed res ipsa, sicut filij iam nati, hoc est, felicitas temporalis, fortiter cõtemnit eam, nolens eam
suam esse felicitatem, quia illam ueram desiderat. Frustra laborauit absq; ullo timore,)
hoc

A hoc anteq̃ cõuertatur,laborat enim spe seculi sine fructu,& q̊d est insipiẽtius sine ullo timo/
re,dũ præsumit in rebus incertis. Quia despexit eã deus in sapiẽtia, & non distribuit intelle
ctum.) Quid enim stultius q̃ fidere in uanitate, & laborare ad acquirẽda peritura sine ullo
timore amittẽdi? Cõcipiũt enim pleriq; hũc affectũ,qbus lõga felicitas seculi prouenit,præ/
sertim si ab auis & atauis ꝑpetua successiõe ducatur,ut se repẽte infelices fieri posse nõ credãt.
Et quia magni solẽt apparere in terra,non tñ pennis uirtutũ cœlesti conuersatione frui,recte
struthionibus cõparãtur.Sed attẽde q̊d seqtur, Cũ tẽpus fuerit,in altũ euolabit,& irridebit
equitẽ & ascẽsorẽ.) Posteaq̃ uenit plenitudo tẽporis, ut præciperetur diuitibus huius seculi,
nõ supbe sapere,nec sapere in incerto diuitiarũ,sed in deo uiuo,cœperũt sursum corda habẽ
re ad deũ,& deridere supbos ꝑsecutores, quos dñs proiecit in mare,tũc enim pẽna struthio/
nis mixta uelocibus auibus,cœlũ petit,& cætera quæ de hoc animali suprà dicta sũt. An tu
circundedisti equo uirtutẽ?) Martyrẽ uidetur describere,intrepidũ & alacrẽ testẽ fidei saluta
ris,nõ tñ uirtute propria,sed qua cũ circũdedit dñs. Et inseruisti collo eius hinnitũ.) Induite Eph. 6
uos armatura dei,ut possitis resistere in die malo. Et gloriæ pectoris eius audacia.) Hæc est
audacia qua Esaias audet & dicit, Gloria uero pectoris est cõsciẽtia, opus hõis probãs,ut in
semetipso habeat quisq; gloriã,& nõ in altero. Prodiẽs in cãpo luxuriat.) In lucẽ libertatis
exiẽs facilitate boni operis in latitudine charitatis exultat. Et procedit in prœliũ,) cũ uirtute
aduersus tentationes aduersitatũ: Occurrẽs iaculo cõtemnit,) quia circũposita sunt ei arma,
in qbus est illud scutũ fidei,in quo ignita inimici iacula extinguũtur: Nec se auertit à ferro:)
Vel à morte uisibili,uel quia sunt & duri ad nõ cõsentiẽdũ ueritati,& acuti ad persequẽdũ à
qbus se non auertit,quia ipsos etiã ut diligat,iubetur. Super ipm enim gaudet arcus & gla
dius.) Per cõfessionẽ quippe eius asseritur,& cõminatio dei,quæ inuisibiles pœnas lõgè præ/
nuntiat,& testificatio uerbi,qua oẽs tanq̃ cominus errores debellat. Aliud est eñ minari,q̃
lõge futura sunt supplicia peccatorũ,q̊d est tanq̃ arcu tela intẽdere: aliud tanq̃ manu ad ma
B nũ gladio uerbi præsentes delere cupiditates: Lanceæ hastæq̃ tremore.) Quid est q̃ lãceæ
hastæq̃ tremore sup ipm gaudet arcus & gladius? An quia nisi & ipse tremat, hoc est,time
at futurã mortẽ,quã iaculat diuina iustitia,nõ põt præsentẽ cõtẽnere,quã ꝑsecutor minatur,
ut intrepidã habeat cõfessionẽ,& prædicit cũ fiducia ueritatẽ,cui nõ possint inimici resistere, ãs, assecuratur
atq; ita super eã gaudeat,hoc est,per ipm libere† asseratur doctrina dei,per quã minatur im/
pijs futurũ interitũ,& interficit præsentẽ iniqtatẽ? Nisi enim gaudiũ spei nostræ cũ tremore
dãnationis esset,in nobis negligẽs esset ipsa securitas & supba præsumptio: Neq; in psalmo Psal. 2
nobis diceretur,Exultate ei cũ tremore. Et iracũdia euertit terrã.) Apud semetipm irascens,
ad euertendas in se terrenas cõcupiscẽtias & timores carnales, qbus quisq; à tolerãtia passio Psal. 4
nis auertitur. In hac sentẽtia forte dictum est, Irascimini & nolite peccare. Cũ iracũdia enim Psal. 41
saluberrima se debet quisq; correctione corripere,dicẽs, Vt qd tristis es anima mea,& quare
cõturbas me? Spera in dño quia cõfitebor illi, Quia enim ore cõfessio fit ad salutem,statim
sequitur,Salutare uultus mei deus meus. Nec credit donec clamauerit tuba.) Ante tempus
quippe tentationis, etiã si euersa est terrena trepidatio, nõ apparet,nec facile credẽdũ est,nisi
tempus ipsum tẽtationis docuerit. Cũ autẽ tuba cecinerit, dicet,Euge.) Cum tempus tenta
tionis uenerit,tũc uero placebit ei anima eius si gloriatur in tribulationibus: Quia tribulatio
patientiã operatur,patiẽtia uero probationẽ,probatio uero spem,ut iã nõ dicat animæ suæ
irascẽs: Vt quid cõturbas me? Sed glorians dicat,Lauda anima mea deũ. Et procul odorat
pugnã,) nõ q̃si in hõibus ꝑsequentibus q uidẽtur,sed procul,hoc est,pro lõge ab oculis: Sciẽs
quia nõ est ei colluctatio aduersus carnẽ & sanguinẽ,sed aduersus principes & potestates &
rectores mũdi tenebrarũ harũ,aduersus spiritalia neqtiæ in cœlestibus,hoc est procul. A par
te autẽ dictũ est,odoratur, propter principẽ potestatis aẽris huius. Odores quippe olfactu
sentiuntur, siue boni siue mali. Odoratur ergo pugnã qui intelligit principẽ potestatis aẽris
huius operarij in filijs diffidẽtiæ quorũ persequẽtiũ iras aut insidias patitur, ut aduersus spi
ritalia neqtiæ spiritalibus armis dimicet,nõ corporalibus aduersus carnẽ & sanguinẽ,id est,
malos

malos & perditos homines quos carneis oculis uidet. Tonitrum ducum & clamorẽ,) sub- C
audiẽdum est odoratum. Tonitrum autem propter ipsum aërem puto dictum esse, in quo
clausa spiritalia nequitiæ uersantur. Nõ enim rectores mũdi propterea dicti sunt hi spiritus,
quia cœlum & terram regunt, sed sicut ipse exponit Apostolus, Etenim ne ita intelligeretur
subiecit, statim quid dixerit rectores mũdi tenebrarũ harũ, inquit, hoc est impiorũ: Quibus
Ephe.5 ad dñm conuersis, dixit, Fuistis enim aliqñ tenebræ, nunc autẽ lux in dño. In uolũtate enim
cuiusq; est, utrũ tenebræ sit an lux. Sed cũ tenebræ, in seipso, hoc est, peccatis quæ ipsius sunt
propria: cũ autẽ lux, nõ in seipso, sed in dño à quo illuminatur, ut queadmodũ dixit Esaias,
Esaiæ 58 Tenebræ eius sint uelut mihi dies. Dicitur & in psalmis, Illuminabis tenebras meas. Quos
Psal.17 ergo dicit Apostolus rectores tenebrarũ, ipsi & in hoc uersu dicti sunt duces. Ducũtur enim
Eph.6 & ab his tenebræ, hoc est impij, ut persequantur pios, id est, eos qui persecutionem patiũtur
propter iustitiã, nõ eos qui patiũtur propter impietates & iniquitates suas. Ducũ autẽ taliũ
clamorẽ dicit odorari martyrem, nõ quia sonitus aliquis inde auditur auribus corporis, sed
quia cordis auribus per fidem clamẽt, quãta diabolus & angeli eius aduersus dei seruos ma-
2.Cor.2 chinẽtur. Ait enim Apostolus, Nõ enim ignoramus astutiã eius. Aduersus quẽ clamorẽ du-
cum, surdæ utiq; sunt aures infideliũ. Nunquid in sapiẽtia tua plumescit accipiter?) sicut in
sapiẽtia dei, quæ est Christus, nouus homo paulatim innouat, cõuersationem habiturus in
cœlestibus: Expãsis pennis immobilis, respiciẽs ad austrũ?) explicatis ab omni impedimẽto
seculari uirtutibus geminæ dilectionis permanẽs incõcussus in fide, nõ tamen in hocipso de
seipso præsumẽs, sed sperãs in deum, & in illũ reuocans intẽtionem, à quo ipse charitatis ar-
Psal.61 dor inspiratur, ut fortitudinẽ suã ad ipsum custodiat, dicẽs, Nõnne deo subiecta erit anima
mea, ab ipso enim salutare meũ? Etẽm ipse est deus meus & salutaris meus, susceptor meus,
Ioan.12 nõ mouebor amplius. Ac tuo præcepto exaltatur aquila?) Sicut eius præcepto, qui ait, Cũ
exaltatus fuero, omnia traham ad me. Pro nobis enim moriturus, & corpus resurrectione le-
Matth.24 uaturus in cœlũ. Vbi fuerit, inquit, cadauer, illic cõgregabũtur & aquilæ. Satiauit enim in bo- D
Psal.102 nis cœlestibus desiderium eius, cuius sicut aquilæ renouabitur: Potest & exaltatio aquilæ ad
2.Cor.5 id pertinere, quod ait Apostolus, Siue enim mẽte excessimus deo: ut uersus qui etiam ibi se-
quitur de uulture, ad id pertineat quod etiã ibi sequitur, Siue temperãtes sumus uobis. Si-
cut enim aut uultur super nidum suum in petra fides morabitur,) quia ex affectu dictum ui-
detur non sublimia contemplãdi mẽtis excessu, sed inferioribus cõsulendi per temperãtiam
qua humanis rebus cogũtur: Vt impij qui pro mortuis habẽtur iustificari p uerbũ, hoc est,
quasi ore deuorati cõuertãtur in corpus Ecclesiæ. Vultur enim de mortuis pascitur, & ideo su-
per nidum suũ ubi tanq; fœtus ponit opera huic uitæ necessaria. Ideo autẽ in petra, quia cũ
1.Cor.10 dixisset Apostolus, Siue temperãtes sumus uobis, cõtinuo subiũxit, Charitas enim Christi
cõpellit nos, petra autẽ erat Christus. Et bene sedẽs morabitur,) secũdũ id quod dictũ est,
Philip.1 Compello autẽ ex duobus, cõcupiscẽtiam habẽs dissolui & esse cũ Christo, multò enim ma-
gis optimũ, ut hoc ad exaltationẽ aquilæ ptineat, ad uulturẽ uero sedẽtẽ in nido & morantẽ,
manere in carne necessariũ propter uos. Et quia petra etiã tota Ecclesia bñ intelligit, propter
etiã Simonẽ, qui ob hoc à dño Petrus appellatus est, summitas petræ est caput Ecclesiæ. Ad
hoc additur uersus qui seqtur, In summitate petræ & in cauerna.) Sũmitas eñ refertur ad
id q̃d est caput, cauerna uero ad id, q̃ uita nostra abscõdita est cũ Christo in deo. Et cũ ibi
Act.11 fuerit, quærit escas,) qbus dictũ est Petro, Macta & mãduca, ut incorporaret Ecclesiæ creditu-
ros ex gẽtibus. Longe oculi eius respiciunt, & pulli eius uolutantur in sanguine,) spe futuræ
immortalitatis, in uitã æternã intẽtionẽ suã longè porrigit, q̃uis corpora eius in carnis infir-
mitate uolutẽtur, id est, dubijs motibus iactẽtur, dũ incertũ habet humana ignorãtia ex his
quæ misericorditer facit, qd cui psit ad deũ, cũ tñ longè oculis prospiciẽtibus, ppter æternã sa-
lutẽ syncera charitate dispẽsat. Sed cũ inueneri iste talis dispẽsator & opator eos q per affe-
ctũ, quo renũtiãt diabolo, iã mortui sint huic seculo, sine dubitatiõe aliq eis exhibet oris mi-
nisteriũ in ope sermonis quo eos in corpus Ecclesiæ iã paratissimos traijciat: Et ideo seqtur,
Vbicunq;

A Vbicunq; fuerint cadauera,cōfestim reperiuntur.Respōdit dñs & dixit,) Quòd nunc dñs tanq̃ repetit sermonẽ cũ ipse loqueretur, intelligitur Iob ad ea quæ dicta sunt obstupuisse in silẽtio & quieuisse, ut nihil amplius dicere auderet.Ergo duobus qui sequũtur uersibus ex- hortatur eũ dñs ad respondendũ, Nunquid qui disputat cũ omnipotẽte quiescit?)hoc est, Quare tu quiescis cũ omnipotẽte disputãs? Arguẽs deũ respōdebit ita,)subaudiẽdum est, nũquid,ut sit sensus,Nũquid arguit deũ qui disputãs respōdebit?Quærẽdo enim cũ omni- potẽte disputatur,nō conuincẽdo aut refellẽdo. Nō ergo quia omnipotẽs est,ideo quiescen dum est à disputãdo cũ eo:Neq; enim ad arguẽdum ab eo aliquid per disputationẽ tanq̃ ab ipsa ueritate requiritur.Potest & sic intelligi,Nũquid qui disputat cũ dño,quiescit,id est, quia nō quiescit qui cũ omnipotẽte disputat, nō est cũ eo disputãdũ ut quiescat:Solet enim disputãs cōtradicere.Qui aũt cōtradicit deo,quiescere non pōt,hoc est,nō inuenit quietẽ nisi in eius uolũtate sine ulla contradictione consentiat.Arguẽs enim deũ respondebit ita,id est, cũ disputãdo respōdet dño,arguit deũ,& propterea nō peruenit ad quietẽ.Vnde dictũ est, O homo,tu quis es q respōdeas deo?Sed quid tale fecerat Iob?Non enim deus illũ accipit Rom.9 tanq̃ contradicentẽ sibi,sicut amici eius nō intelligẽtes,cũ tale testimoniũ illi perhibeat,& in capite libri,& in fine:an propter personã quã Iob gestabat,dictum est,hoc est,corporis dñi, quod est Ecclesia,in qua multa infirmorũ pars est,non quidem desperatorũ,sed tñ adhuc in prouẽtu suo periclitantiũ,quibus bene cōmouẽtur pedes,& quorũ paulò minus effundũtur gressus,cũ zelant in peccatoribus,pacẽ peccatorũ intuẽtes? Quid dicũt?,quomō sciuit deus, & si est sciẽtia in altissimo.Ecce ipsi peccatores & abundantes in seculo obtinuerunt diuitias. Nũquid uano iustificaui cor meũ, & laui in innocẽtibus manus meas,& fui flagellatus tota die,& argutio mea in matutinũ? Nã hinc potius Iob ipse uidetur respōdere sequẽtibus uer sibus, Respondẽs aũt Iob dixit, Quid ergo iudicer cōmonitus & increpatus à dño,audiẽs talia cũ nihil sim?) Id est, Quid ergo mihi iudiciũ comparo,cũ me cōmonet & arguit dñs? Si ei cōtradicã audiẽs talia, id est,intelligẽs quãta iustitia & misericordia mecũ sic agatur,cũ B per meipm utiq; nihil sim. Quod responsum dabo?)id est,qd potero cōtradicere ueritati? Manũ ponã ad os meũ,)id est,tenebo & cohibebo loquacitatẽ meã. Semel locutus sum, iterũ nō adijciã:)Nisi in mysterio accipiatur,quomodo semel locutus est Iob,qui totiẽs locu tus est?Aut quomodo iterũ nō adijciet,post paululũ locuturus?Sed locutio hic intelligẽda est progressus animæ in hæc exteriora, quo relinquit deũ & ei resistit:Vnde maior iste pro- gressus,etiã clamor in scriptura appellatur,cũ dicit deus clamorẽ Sodomorũ ad se peruenisse. Cui locutioni atq; clamori cōtrariũ est beatissimũ illud silentiũ,de quo dicitur,Et silebit sine timore ab omni malignitate.Bene itaq; dicit se semel locutũ continua quadam locutione in tota uita ueteris hominis,cũ esset spiritus ambulãs & nō reuertẽs.Nũc aũt manũ imponens ori,ne ultrà progrediatur,promittit se nō adijcere iterũ,ne recedat à deo.

Tomi quarti operum Diui Augustini,Finis.

BASILEAE IN OFFICINA IO. FROBENII
MENSE MAIO ANNO M. D. XXVIII

INDEX TERNIONVM.

a b c d e f g h i k l m n o p q r s t u x y z
A B C D E F G H I K L M N O P Q R S T V X Y Z
Aa Bb Cc Dd Ee Ff Gg Hh Ii Kk Ll Mm Nn Oo Pp Qq Rr Ss Tt Vu Xx Yy Zz
Aaa Bbb Ccc Ddd Eee Fff Ggg Hhh Omnes sunt terniones.

